

ПАРТНЕРИ КОНФЕРЕНЦІЇ

ІНФОРМАЦІЙНІ ПАРТНЕРИ

Науково-дослідна частина
Національного університету кораблебудування
імені адмірала Макарова

Просп. Героїв України, 9, м. Миколаїв, 54025
Тел.: (0512) 70-91-04; <http://conference.nuos.edu.ua>
e-mail: conference@nuos.edu.ua

ІННОВАЦІЇ В СУДНОБУДУВАННІ ТА ОКЕАНОТЕХНІЦІ

МАТЕРІАЛИ XVI МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ

2025

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
КОРАБЛЕБУДУВАННЯ
імені адмірала Макарова

ІННОВАЦІЇ В СУДНОБУДУВАННІ ТА ОКЕАНОТЕХНІЦІ

МАТЕРІАЛИ

XVI МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ

25-26 вересня 2025 року

Миколаїв ■ 2025

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
КОРАБЛЕБУДУВАННЯ ІМЕНІ АДМІРАЛА МАКАРОВА
МИКОЛАЇВСЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ
ДЕПАРТАМЕНТ ОСВІТИ І НАУКИ
МИКОЛАЇВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ ДЕРЖАВНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ

ІННОВАЦІЇ В СУДНОБУДУВАННІ ТА ОКЕАНОТЕХНІЦІ

XVI Міжнародна науково-технічна конференція

МАТЕРІАЛИ

25–26 вересня 2025 рік

*Національний університет кораблебудування
імені адмірала Макарова
просп. Героїв України, 9*

ВИДАВНИЦТВО
НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
КОРАБЛЕБУДУВАННЯ
ІМ. АДМІРАЛА МАКАРОВА

2025

ОРГАНІЗАТОРИ КОНФЕРЕНЦІЇ
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МИКОЛАЇВСЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ
ДЕПАРТАМЕНТ ОСВІТИ І НАУКИ
МИКОЛАЇВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ ДЕРЖАВНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ

ПАРТНЕРИ КОНФЕРЕНЦІЇ

Міністерство освіти і науки України; Міністерство розвитку громад, територій та інфраструктури України; ДП «Адміністрація морських портів» (Україна); ДП «Адміністрація річкових портів» (Україна); ДП «Дослідно-проектний центр кораблебудування» (Україна); Південний науковий центр НАН України і МОН України (Україна); Головне управління Державної служби з надзвичайних ситуацій України у Миколаївській області (Україна); Національний університет «Одеська національна академія» (Україна); Одеський національний морський університет (Україна); Черкаський державний технологічний університет (Україна); Національний авіаційний університет (Україна); Компанія «АМІКО ГРУПП» (Україна); Морське інженерне бюро (Україна); АТ «Завод «Екватор» (Україна); Асоціація ветеранів Військово-морських сил України (Україна); Харбінський інженерний університет (КНР); Університет науки і технологій Цзянсу (КНР); Таджикиський технічний університет ім. академіка М.С. Осими (Таджикістан); Кошалінський технічний університет (Польща); Гданьський технологічний університет (Польща); Празький університет хімії і технології (Чеська республіка); Батумський навчально-навігаційний університет (Грузія); ДУ «Національний антарктичний науковий центр».

ІНФОРМАЦІЙНІ ПАРТНЕРИ

ТОВ «Видавничий дім «Гельветика»; науковий журнал «Shipbuilding & marine infrastructure»; журнал «Судноплавство»

Відповідальний за випуск
Павлов Геннадій Вікторович

*Редакційна колегія не несе відповідальності за достовірність наведених даних та посилань.
Матеріали публікуються в авторській редакції*

Інновації в суднобудуванні та океанотехніці : XVI Міжнародна науково-технічна
I-66 конференція : матеріали. – Миколаїв : НУК, 2025. – 1256 с.

ISBN 978-966-321-487-0

У збірнику наведені матеріали XVI Міжнародної науково-технічної конференції «Інновації в суднобудуванні та океанотехніці». Збірник становить інтерес для наукових працівників, викладачів, інженерів та студентів.

УДК 001.895:629.5

ISBN 978-966-321-487-0

© Національний університет кораблебудування
імені адмірала Макарова, 2025

ПЛЕНАРНЕ ЗАСІДАННЯ

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПРОЄКТИ БАГАТОФУНКЦІОНАЛЬНИХ СУДЕН ТЕХНІЧНОГО ФЛОТУ ДЛЯ УКРАЇНИ

Єгоров О.Г.

к.т.н., генеральний директор¹,

Морське Інженерне Бюро

Україна, Одеса

¹ egorovag@meb.com.ua

Ільницький І.А.

заступник генерального директора, головний конструктор²,

Морське Інженерне Бюро, Україна, Одеса

² ilnitskiy@meb.com.ua

Тонюк В.І.

технічний директор, головний конструктор³,

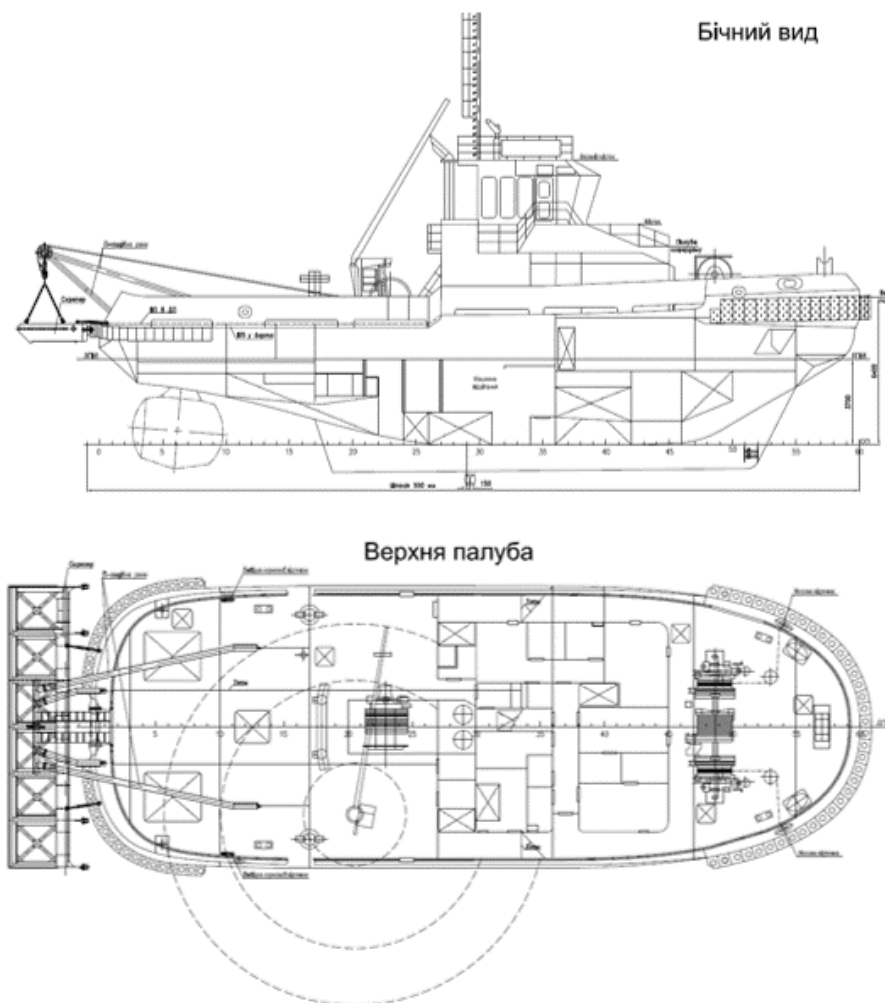
Морське Інженерне Бюро, Україна, Одеса

³ vit@meb.com.ua

Анотація. Показано необхідність будівництва сучасних багатоцільових суден технічного флоту для України. Запропоновано два концепти суден проєктів TG23 та TG24. Проєкт TG23 – багатофункціональний морський буксир зі скрепером, проєкт TG24 – багатофункціональний буксир змішаного плавання з можливістю роботи на Дунаї. Опціонально можлива реалізація концептів на електрорусі або на альтернативних видах палива (аміак, ЗПГ, метанол). Зазначено, що запропоновані концепти можуть бути базою для подальших розробок чи будівництва.

Ключові слова: концепт; багатофункціональність; буксир; проєктування; клас судна. Для безперебійної та ефективної роботи портів України потрібні судна, які їх обслуговують. Як і будь-які інші плаваючі засоби, судна технічного флоту морально та фізично старіють. На заміну існуючим суднам, безумовно, потрібні сучасні та багатофункціональні.

Якщо в короткостроковій перспективі можна обійтися модернізацією та дообладнанням (наприклад, як установка скрепера на буксир «Гайдамака» проєкту 14060 АМПУ, яка дозволила додати функціональності буксиру, див. рисунок 1), то в середньостроковій та довгостроковій перспективах, з урахуванням необхідності сталого розвитку (якісне підвищення рівня обладнання, модульність, багатофункціональність), підтримки екології (альтернативні види палива) та розвитку портів (збільшення вантажообігу, підвищення пропускної спроможності, забезпечення аварійно-рятувальної готовності у портах тощо) вкрай бажано будувати новий технічний флот, який задовольнятиме вимоги держави та операторів.

*Рисунок 1 – Загальне креслення буксира-штовхака проекту 14060 «Гайдамака»
дообладнаного скрепером для АМПУ*

Морське Інженерне Бюро розробило два концепти суден технічного флоту проєктів TG23 та TG24.

Проект TG23 (див. рисунок 2) призначений для роботи в морських портах України, основні функції: днопоглиблення зі скрепером, екологічне судно, пожежне судно, судно постачання, бонопостановник та буксир-кантовщик. Вибраний льодовий клас дозволяє цілорічну роботу.

Проект TG24 (див. рисунок 3) призначений як для роботи в морських портах України, так і в дунайських портах, включаючи можливість роботи у верхів'ї Дунаю: основні функції: водіння барж методом штовхання, пожежне судно, судно-рятувальник. Вибраний льодовий клас дозволяє цілорічну роботу.

Опціонально можлива реалізація концептів на електрорусі або на альтернативних видах палива (аміак, ЗПГ, метанол).

Висновок. Показано необхідність створення та будівництва нових суден технічного флоту для України. Запропоновано концепти сучасних багатофункціональних суден проєктів TG23 та TG24, які могли б стати основою для подальшої розробки проєктів та їх реалізації.

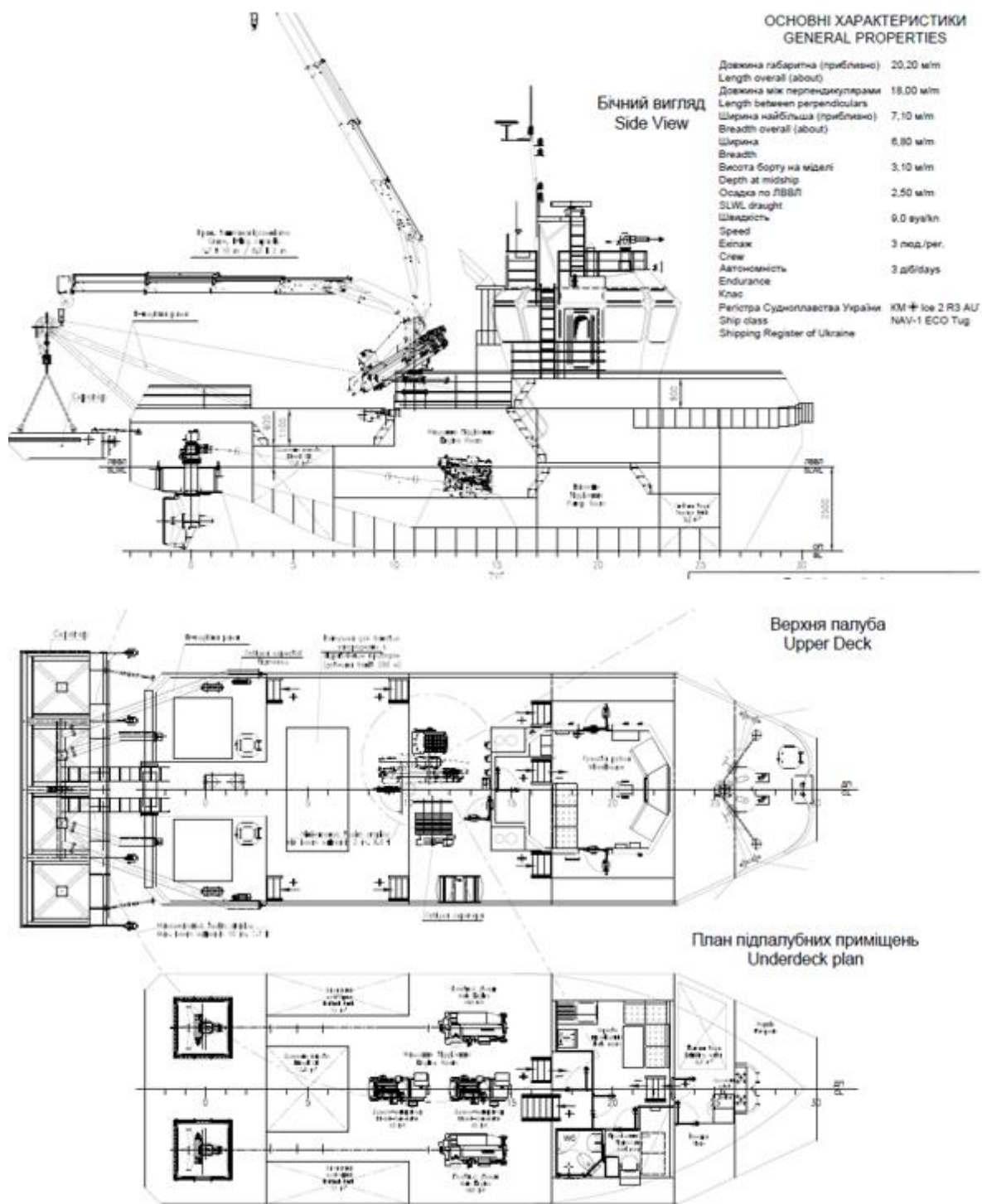

Рисунок 2 – Загальне розташування багатофункціонального морського буксиру проекту TG23

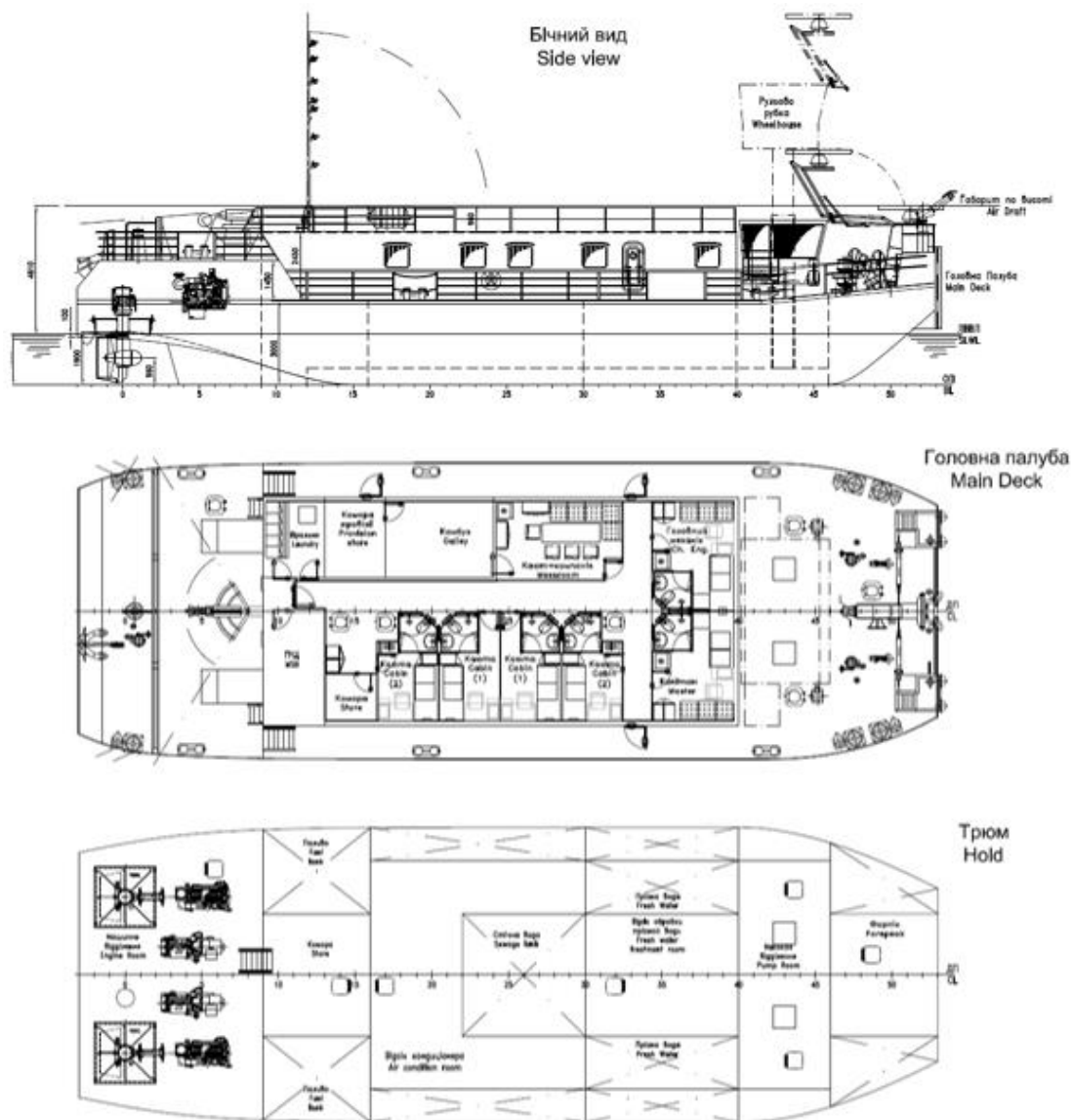

Рисунок 3 – Загальне розташування багатofункціонального буксиру змішаного плавання проекту TG24 з можливістю роботи на Дунаї

CONCEPT PROJECTS OF MULTIFUNCTIONAL VESSELS OF TECHNICAL FLEET FOR UKRAINE

Iegorov Oleksandr, Ilnytskii Ihor. Tonyuk Valeriy

Marine Engineering Bureau, Odesa, Ukraine

Text of the annotation. Necessity of the construction of modern multipurpose vessels of the technical fleet for Ukraine is shown. Two concepts of vessels of the projects TG23 and TG24 are proposed. Project TG23 – a multifunctional sea tug with a scraper, project TG24 – a multifunctional river-sea tug with the ability to operate on the Danube. Optionally, the concepts can be implemented on electric propulsion or on alternative fuels (ammonia, LNG, methanol). It is noted that the proposed concepts can be the basis for further development or construction.

Keywords: concept; tug; multifunctionality; design; vessel's class.

УДК

ДОСЛІДЖЕННЯ ХОДОВИХ ЯКОСТЕЙ СУЧАСНОГО БАГАТОФУНКЦІОНАЛЬНОГО КРАНОВОГО СУДНА ПРОЄКТУ SCV101 ДЛЯ КАСПІЙСЬКОГО МОРЯ

Єгоров О.Г.,*к.т.н., генеральний директор¹,**Морське Інженерне Бюро, Україна, Одеса**¹ egorovag@meb.com.ua***Демідюк О.В.,***к.т.н., професор, завідувач кафедри «Теорія і проектування корабля**ім. проф. Ю.В. Воробйова»²,**Одеський національний морський університет, Україна, Одеса**² alexanderdemidiuk@gmail.com***Абдуллаєв О. М.,***директор³,**Каспійське Морське Інженерне Бюро, Баку, Азербайджан**³ Oyrad.Abdullayev@asco.az*

Анотація. Показано необхідність створення офшорних суден для каспійського регіону нового покоління. Такі нові судна необхідно проектувати з урахуванням сучасних вимог до екології і економії, що потребує проведення додаткових буксирувальних випробувань.

В рамках роботи створено концепт сучасного багатофункціонального кранового судна проєкту SCV101 для Каспію, застосовані повні суднові обводи, які до цього часу використовувались на вантажних суднах змішаного плавання Морського Інженерного Бюро з інших співвідношенням головних розмірів, які успішно були апробовані на практиці з 2012 року.

Проведено фізичне моделювання руху багатофункціонального кранового судна нового покоління в дослідному басейні Одеського національного морського університету на тихій глибокій воді. Визначено буксирувальний опір та потужність. Отримані дані можуть бути застосовані в подальшому під час розробки аналогічних проєктів суден.

Ключові слова: випробування; нафтогазовий сектор; кранове судно; проектування; обводи судна.

При освоєнні морського нафтопромислу та забезпеченні підводно-технічних робіт, роль кранових суден беззаперечна. Кранові судна та судна забезпечення, обладнані вантажними кранами, є основними, а в деяких випадках єдиними технічними засобами забезпечення робіт на морському нафтопромислі в Каспійському морі [1]. Характер експлуатації та завантаженість кранів, їх моральне та фізичне старіння обумовлюють необхідність створення нового багатофункціонального кранового судна з вантажопідйомністю крана 200-300 т.

Раніше Морським Інженерним Бюро для ASCO (Azerbaijan State Shipping Company) були розроблені кранові судна проєктів CV01, CV02 вантажопідйомністю 100 т і 50 т відповідно.

Концепт SCV101 (теоретичне креслення див. рисунок 1) є продовженням цих суден. З урахуванням позитивного досвіду експлуатації повних вантажних суден було ухвалено

рішення застосувати повні обводи на розробленому концепті та дослідити ходові якості шляхом модельних випробувань.

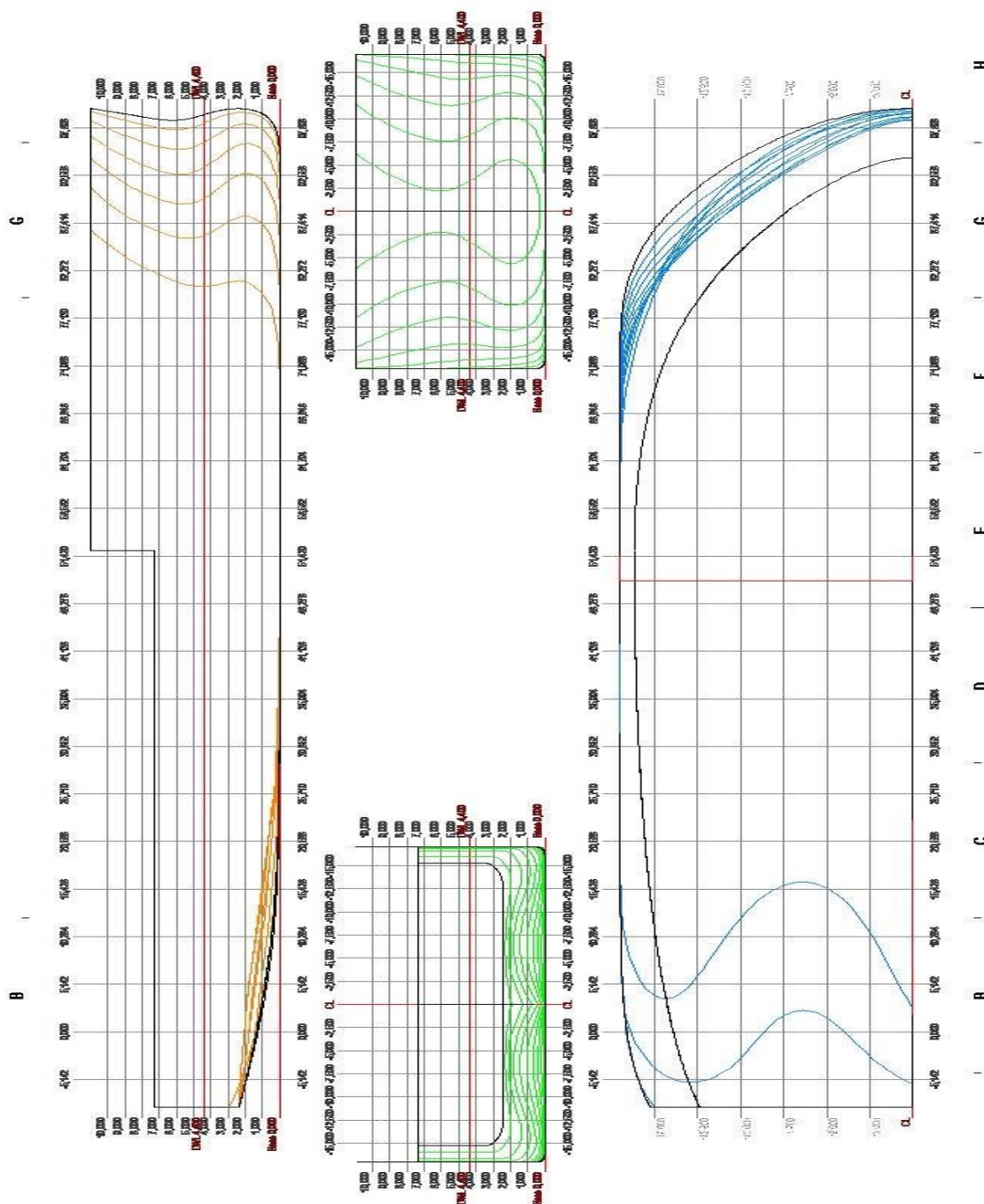

Рисунок 1 – Загальне креслення багатofункціонального кранового судна проекту SCV101 для Каспію

В процесі дослідження проводилося експериментальне визначення буксирувального опору і буксирувальної потужності судна (див. рисунки 2 та 3). Випробування проведено в дослідному басейні Одеського національного морського університету (ОНМУ) на тихій глибокій воді. Модель кранового судна проекту SCV101 виготовлено в масштабі 1:51,5 з пінопласту, обклеєно склотканиною, пошпакльовано та пофарбовано.

Буксирувальні випробування моделі проводилися на осадці 0,085 м (4,40 м для натурі) переднім ходом у діапазоні швидкостей моделі судна, що відповідають числам Фруда від $Fr = 0,073$ до $Fr = 0,177$ з кроком, що відповідає опору моделі 0,05 кгс.

Рисунок 2 – Буксирування моделі на глибокій воді з розрахунковою швидкістю, $Fr = 0,157$

Рисунок 3 – Буксирування моделі зі швидкістю, близькою до граничної, $Fr = 0,177$

Висновок. Проведено буксирувальні випробування моделі кранового судна проекту SCV101. Виконано перерахунок результатів випробувань на натурне судно. За даними буксирувальних випробувань швидкість судна зі свіжофарбованим корпусом, осадкою 4,40 м у глибокій спокійній воді в реальних умовах експлуатації при потужності головної рухової установки $N_e = 2700$ кВт складе, принаймні, 10,00 вузлів.

Література

[1]. Abdullayev O. Model for selecting and analyzing the influence of lifting gear on the main dimensions of subsea construction vessel. O: Herald of the Odesa National Maritime University, 2024, №3(74), 7-18 pp [in English].

RESEARCH OF RUNNING CHARACTERISTICS OF NEW GENERATION SCV101 MULTIFUNCTIONAL CRANE VESSEL FOR THE CASPIAN SEA

Igorov Oleksandr, Demidyuk Oleksandr, Abdullayev Oyrad

Marine Engineering Bureau, Odesa, Ukraine

Text of the annotation. Necessity of creation of new generation offshore vessels for the Caspian region is shown. Such new vessels should be designed with taking into account modern requirements for ecology and economy, which requires additional towing tests. Within the scope of the work, the concept of modern multifunctional crane vessel of SCV101 project for the Caspian Sea was created, and full ship contours were applied, which until now have been used on river-sea cargo vessels designed by Marine Engineering Bureau with different ratios of main dimensions and have been successfully tested in practice since 2012. Physical simulation of the motion of a new generation multifunctional crane vessel was carried out in the research basin of the Odessa National Maritime University in calm deep water. The towing resistance and power were determined. The obtained data can be used in the future when developing similar vessel designs.

Keywords: trials; oil and gas sector; crane vessel; design; hull contours.

УДК 629.5

СУЧАСНИЙ СТАН ТЕОРІЇ ОСТІЙНОСТІ СУДЕН ПРИ ДІЇ ВІТРУ І ХВИЛЬ ТА ЇЇ ЗАСТОСУВАНЬ В ЇХ ПРОЄКТУВАННІ І ЕКСПЛУАТАЦІЇ

Некрасов В.О.

доктор технічних наук, професор,

Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова,

Миколаїв, Україна

valeriy.nekrasov@nuos.edu.ua

Анотація: В доповіді наведено сучасні вимоги до забезпечення безпеки життя людини в морської галузі її діяльності, зусилля Міжнародної морської організації у напрямку підвищення цієї безпеки, особливо в забезпеченні необхідної остійності суден, недоліки якої ведуть до найбільш вагомих наслідків. Пропонується використання розроблених методів стохастичної теорії суттєво нелінійної хитаючи суден та її стійкості для визначення критеріїв остійності, аналогічних критеріям остійності непошкоджених суден другого покоління, запропонованих організацією. Ці критерії в системі методів розробленої стохастичної теорії концептуального проектування суден використовуються для пошуку оптимальних проектних рішень суден, які підвищують рівень безпеки їх майбутньої експлуатації вже на ранніх стадіях проектування.

Ключові слова: судно, критерії остійності, стохастичне концептуальне проектування, показники ефективності та надійності, оптимізація проектних рішень.

Вступ. Процеси створення (проектування та будівництва) та експлуатації суден повинні супроводжуватися досягненням двох основних цілей – наявності необхідного рівня безпеки плавання та необхідної ефективності продуктивного використання.

Досягнення цих цілей здійснюється за рахунок відповідного рівня інженерних та навігаційних (морехідних) якостей, які формуються при проектуванні та будівництві суден та реалізуються належною їх експлуатацією.

До основних інженерних якостей суден зазвичай відносять місткість і міцність, пов'язаних, переважно, з корисними обсягами суднових приміщень та їх масовими навантаженнями.

Сукупність морехідних якостей суден представляють плавучість, стійкість, непотоплюваність, ходовість, керованість і власне морехідність, що залежать від архітектури суден, форми корпусів, навантаження, складів пропульсивних комплексів, обладнання та систем.

Вважають, що такі якості суден, як місткість і ходовість забезпечують, переважно, ефективність продуктивного використання суден. Основою конструктивного забезпечення безпеки їх плавання (надійності подальшого використання) є: міцність, плавучість, остійність, непотоплюваність, керованість та морехідність. Експлуатаційна безпека забезпечується рівнем роботи систем управління судами під час реалізації цих якостей.

У процесі управління судами мають місце аварії, які поділяються на помірні та катастрофічні, пов'язані із втратою суден та людського життя. Оскільки останній представляє найбільшу цінність, рівень аварійності в морській галузі визначається відносною їх кількістю (стосовно зайнятих і обслуговуваних людей) на проміжку часу, що дорівнює одному року.

У попередньому столітті серед катастрофічних аварій особливо вирізнялися аварії, пов'язані з втратою остійності. При відносно невеликій їх кількості – менше 10 %, ці аварії супроводжувалися більш ніж 60 % людських жертв. Це та інші обставини аварійних наслідків визначили те, що морська галузь, порівняно з іншими галузями діяльності людини, має один із найнижчих рівнів безпеки

1. Напрями роботи Міжнародної морської організації. Для підвищення рівня безпеки у морської галузі Міжнародна морська організація (ІМО) на початку 2000-х років створила спеціальну методологію її вдосконалення під назвою Формалізована оцінка безпеки (ФОБ) або Formal Safety Assessment (FSA) [1]. Розроблена Методологія вдосконалення правил проектування, будівництва та експлуатації ФОБ (FSA) складає п'ять етапів:

- Ідентифікація небезпек,
- Оцінка ризиків (визначення ймовірностей появи небезпек і розмірів їх наслідків),
- Вибір способів контролю ризиків (управління ризиками),
- Оцінка переваг (вигід) і витрат,
- Рекомендації для прийняття рішень.

Передбачається, що застосування оновлених згідно з методологією ФОБ (FSA) правил щодо проектування, будівництва та експлуатації нових суден забезпечить найближчим часом (орієнтовно до 2030 року) зниження величини допустимого (прийнятного) річного ризику для людей, зайнятих у морських галузях виробництва, до наступних рівнів:

- індивідуальний ризик життя члена екіпажу – $1,0 \cdot 10^{-4}$;
- індивідуальний ризик життя пасажера – $1,0 \cdot 10^{-5}$;

– індивідуальний ризик для життя людей на березі – $1,0 \cdot 10^{-5}$
(це значить, що гине лише одна людина із 10 000 або 100 000 протягом року).

Після виходу у 2002 року методології ФОБ [1], у країнах, підвідомчих ІМО, проводяться відповідні наукові дослідження щодо вдосконалення правил на принципово новій імовірнісній основі та узгодження їх результатів з організацією. В результаті цієї колективної роботи у 2018 році ІМО випустила переглянуті керівні принципи формальної оцінки безпеки (FSA) для використання в процесі розробки нових правил ІМО, включаючи правила, що регламентують остійність суден [2]. Особливістю нових правил [2] з'явилося те, що Міжнародна морська організація обумовила необхідність визначення показників надійності функціональних операцій – ймовірностей гибелі суден і людей в умовах майбутнього функціонування галузі вже в процесі їх проєктування. Здійснюватися такі вимоги повинні бути за окремими розрахунковими ситуаціями – небезпечними випадковими подіями – які мають місце при створенні і експлуатації суден у визначених акваторіях.

Згідно Тимчасового керівництва за критеріями стійкості непошкоджених суден другого покоління, опублікованому ІМО у квітні 2023 року циркулярами MSC.1/Circ.1652, 1627 [4, 5], розглядаються п'ять розрахункових ситуацій, в яких виникають режими втрати стійкості: це положення судна без ходу лагом до вітру і хвилюванню (стан так званого «мертвого судна»), надмірне прискорення, чиста втрата остійності, параметричний резонанс бортової хитавиці та брочинг – перекидання судна після його захвату попутною хвилею. Критерії мають багаторівневу структуру, де два перші рівні призначені для виявлення можливої вразливості суден до втрат остійності, а третій рівень орієнтований на застосування сучасних методів чисельного моделювання – так званих прямих оцінок остійності (DSA) [3, 4]. При цьому перший рівень містить традиційний Критерій погоди, другий – обмежує ймовірність наступу відмовного стану в кожній розрахунковій ситуації, третій – визначає такі ймовірності за допомогою безлічі чисельних розрахунків у тимчасовій області нелінійних диференціальних рівнянь руху суден на регулярному та нерегулярному хвилюванні.

Найбільш повний опис використовуваних методів для побудови функціональних залежностей нових імовірнісних критеріїв стійкості від параметрів суден наведено у Звіті комітету «Стійкість на хвилюванні» на 30-й конференції дослідних басейнів, що відбулася в 2024 році [5]. В основному це регресійні залежності ймовірностей перекидання суден від параметрів суден та інтенсивностей діючих вітро-хвильових збурень, отриманих в результаті обробки прямих чисельних рішень рівнянь руху суден та їх модельних випробувань.

2. Особисті дослідження в області теорії остійності суден.

Для вирішення проблем остійності суден перші два етапи методології FSA – ідентифікація небезпек та оцінка ризиків (визначення ймовірностей появи небезпек та розмірів їх наслідків) – задовго до її появи були реалізовані в Національному університеті кораблебудування за допомогою створеного автором доповіді спеціального варіанту теорій технічної стійкості та параметричної теорія суттєво нелінійної качки суден в умовах шторму і її локальної та нелокальної стійкості, основами котрих стала розроблена стохастична теорія суттєво нелінійної качки суден в умовах шторму та її локальної та нелокальної стійкості, яка була доповнена алгоритмами визначення ймовірностей негативних подій у комплексі можливих розрахункових ситуацій [6-11].

За допомогою розвиненої в класі марківських випадкових функцій теорії технічної стійкості суден були вирішені дві проблеми їхньої стохастичної нелокальної стійкості – визначення умов не перекидання суден при розташуванні лагом і русі довільним курсом по відношенню до вітру і хвилюванню в умовах шторму, розроблені методи визначення меж областей остійності судна в просторі параметрів діючого вітру та нерегулярного морського хвилювання. За допомогою цих методів отримано рішення задач визначення критеріїв остійності суден, аналогічних критеріям остійності другого покоління непошкоджених суден в зазначених п'яти розрахункових ситуаціях.

3. Особисті дослідження в області теорії проєктування суден.

Застосування методів теорії ймовірностей в задачах дослідження морехідних якостей суден дозволили автору доповіді поширити таке застосування на вирішення проблем проєктування кораблів і суден. Здійснено воно внаслідок розробки стохастичної теорії оптимізаційного концептуального їх проєктування [13-16]. Основною особливістю методів розробленої теорії стало досягнення в процесі пошуку оптимального проєктного рішення судна двох основних цілей його проєктування – забезпечення ефективності та надійності подальшого функціонування об'єкта. Другою особливістю цих методів стало те, що до сукупності критеріїв надійності функціональних операцій судна, проєктне рішення якого оптимізується, увійшли критерії, аналогічні критеріям остійності непошкоджених суден другого покоління.

Висновки. Послідовне використання методів теорії випадкових функцій для дослідження функціональних операцій суден в стохастичних умовах їх існування та використання результатів цих досліджень при пошуку оптимальних проєктних рішень дозволило побудувати на єдиній методологічній основі увесь комплекс визначення критеріїв ефективності та надійності суден для розв'язання проблем підвищення рівня безпеки життя людині на морі вже на ранніх етапах проєктування суден, як то намічено Міжнародною морською організацією.

Література

- [1] Guidelines for Formal Safety Assessment (FSA) for use in the IMO rule-making process (2002). IMO, MSC/Circ. 1023-MEPC/Circ. 392, 5 April 2002. 51 p.
- [2] Revised guidelines for formal safety assessment (FSA) for use in the IMO rule-making process (2018). IMO, MSC-MERC.2/Circ. 12/Rev.2. 9 April 2018. 71 p.
- [3] Interim guidelines on the second generation intact stability criteria (2020). IMO, MSC 1/Circ. 1627, 10 December 2020. 58 p.
- [4] Explanatory notes to the interim guidelines on the second generation intact stability criteria (2024). IMO, MSC 1/Circ. 1652, 26 June 2024. 2 p.
- [5] Report of the Stability in Waves Committee. ITTC2024 – 30th International towing tank conference. 23-27 September 2024. 59 p.
- [6] Некрасов В.О. Ймовірнісні задачі морехідності суден. – Л.: Суднобудування, 1978. – 300 с.
- [7] Некрасов В.О. Морехідність і технічна стійкість судна. Гідродинаміка корабля, 36. наук. праць. – Миколаїв, МКІ, 1985. – С. 61-72.

- [8] Некрасов В.О. Критерії морехідності і показники надійності використання судна та його технічних засобів у даному районі плавання. Гідродинаміка корабля, Зб. наук. праць. – Миколаїв, МКІ, 1985 – С. 72-81.
- [9] Некрасов В.О., Приходько С.Б. Формулювання концепції забезпечення безпеки плавання суден в умовах шторму. Гідродинаміка корабля, Зб. наук. праць. – Миколаїв, МКІ, 1992. – С. 11-22.
- [10] Nekrasov V.A. Capsizing of ship in low cycle resonance. Proc. of STAB'97, vol. 1, Varna, Bulgaria. 1997. pp. 65-73.
- [11] Некрасов В.О. Безпека та надійність суден. Зб. наук. праць УДМТУ, – Миколаїв: УДМТУ.-2001.-№5(377).-С. 3-8.
- [12] Nekrasov V. Mean-square non-local stability of ship in storm condition of operation. Polish Maritime Research, No 4 (104) 2019 Vol. 26. – P. 6-16.
- [13] Некрасов В.О., Богова Ю.Б. Комплексна критеріальна оцінка ефективності і безпеки суден. Зб. наук. праць УДМТУ. – Миколаїв: НУК, 2003. – №6. – С. 10–21.
- [14] Некрасов В.О., Микоша Н.М. Задача проєктування судна для умов ринкової експлуатації. Зб. наук. праць НУК. – Миколаїв: НУК, 2006. – №1. – С. 3–12.
- [15] Некрасов В.О. Метод формування безпеки судна під час вибору його оптимального проєктного рішення. Матеріали міжнародної НТК “Безпека мореплавання та її забезпечення при проєктуванні та будівництві суден”. – Миколаїв: НУК, 2007. С. 9-14.
- [16] Nekrasov V. Conceptual Designing of Ships. Kyiv-Kherson: Oldi-Plus. 2019. 112 p.

CURRENT STATE OF THE THEORY OF STABILITY OF VESSELS UNDER THE ACTION OF WIND AND WAVES AND ITS APPLICATIONS IN THEIR DESIGN AND OPERATION

Nekrasov V.O.

Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Nikolaev, Ukraine

Abstract: The report presents modern requirements for ensuring the safety of human life in the maritime sector of its activities, the efforts of the International Maritime Organization to increase this safety, especially in ensuring the necessary stability of vessels, the capsize of which lead to the most serious consequences. It is proposed to use the developed methods of the stochastic theory of significant nonlinear ship motion and its stability to determine stability criteria similar to the intact stability criteria of second-generation proposed by the organization. These criteria in the system of methods of the developed stochastic theory of conceptual design of ships are used to find optimal design solutions for ships that increase the level of safety of their future operation already at the early stages of design.

Keywords: ship, stability criteria, stochastic conceptual design, efficiency and reliability indicators, optimization of design solutions.

УДК 005.8:378:629.5:338.28

**ТЕХНОЛОГІЧНА ПЛАТФОРМА SHIPBUILDING 4.: ОСНОВНІ НАПРЯМКИ
ВДОСКОНАЛЕННЯ НАВЧАЛЬНИХ ПРОГРАМ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ****¹Слободян С.О., ²Харитонов Ю.М.**

¹ кандидат технічних наук, професор, проректор Національного університету
кораблебудування імені адмірала Макарова м. Миколаїв, Україна,
slo71nuos@gmail.com

² доктор технічних наук, професор, керівник навчально-наукового центру морської
інфраструктури Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова
м. Миколаїв, Україна,
kharytonov888@gmail.com

Анотація. На підставі аналізу потреб підприємств суднобудівної галузі та сучасного стану підготовки фахівців в різних країнах світу за складовими технологічної платформи Shipbuilding 4.0 визначені основні напрямки вдосконалення навчальних програм в університеті.

Ключові слова: суднобудування, Shipbuilding 4.0, фахівці, навчальні програми.

Вступ. На теперішній час подальший розвиток суднобудування та судноремонту в світі пов'язується з ідеологією створення та розвитку суднобудування на підставі технологічної платформи Shipbuilding 4.0. [1...4].

Аналіз ринку суднобудування та судноремонту доводить, що однією з ключових проблем створення конкурентоздатних виробництв слід вважати проблему забезпечення галузі фахівцями відповідного напрямку та рівня підготовки. Вирішення цієї проблеми є важливим для держав з високорозвиненими суднобудівними та судноремонтними виробництвами, для держав, які планують відтворити занедбані суднобудівні активи, а також для держав, що вирішують питання створення підприємств та організацій інфраструктури суднобудівної галузі.

Виконаний аналіз сучасного стану підготовки фахівців в різних країнах світу доводить, що освітній простір з напрямків розвитку технологічної платформи Shipbuilding 4.0 перебуває у стані динамічного формування [5, 6].

За умов суттєвого впливу суднобудівної галузі на економіку держав підготовка фахівців для розвитку складових технологічної платформи Shipbuilding 4.0 являє собою актуальну науково – прикладну задачу.

Мета роботи полягає у визначенні основних напрямків вдосконалення навчальних програм підготовки фахівців за складовими технологічної платформи Shipbuilding 4.0. в університеті.

Основна частина. З метою визначення основних напрямків вдосконалення навчальних програм за складовими технологічної платформи Shipbuilding 4.0. було виконано аналіз існуючих навчальних та робочих програм підготовки фахівців в університеті на сучасному етапі його розвитку.

Співставлення компетенцій з відомими потребами у фахівців суднобудівних підприємств та організацій доводить актуальність реалізації процесів вдосконалення навчальних та робочих програм, які складають освітній простір в університеті.

В процесі роботи робочої групи (Наказ ректора від 18.08.2023 р. № 160) та консультацій з представниками підприємств та організацій суднобудівної галузі (Асоціація суднобудівників України, Морський кластер України, Регістр судноплавства України та інші) було проведено обговорення та сформовано орієнтовний перелік напрямків, а також базових дисциплін, які пропонується першочергово ввести до навчальних планів підготовки фахівців відповідних технічних спеціальностей університету: гібридний інжиніринг, адитивні технології, системна інженерія, управління ЖЦ морської техніки, цифрове виробництво, цифрові трансформації в суднобудуванні, нанотехнології тощо.

Показано, що до освітньо-професійних програм (ОПП) підготовки фахівців технічних спеціальностей університету вже внесені спеціальні компетентності (СК) та чітко визначено досягнення конкретних програмних результатів навчання (ПРН), необхідні для подальшого впровадження складових технологічної платформи Shipbuilding 4.0 на підприємствах галузі.

Основні коригування блоку навчальних дисциплін стосуються циклу професійної підготовки (ЦПП) фахівців, які навчаються на другому освітньому (магістерському) та третьому освітньо – науковому (доктор філософії) рівнях національної рамки кваліфікацій.

Наводяться окремі результати внесених коригувань зазначених в освітньо-професійних програмах підготовки фахівців технічних спеціальностей НУК:

Другий рівень вищої освіти – «Магістр»

Спеціальність 122 – Комп'ютерні науки. Освітньо-професійна програма «Комп'ютерні науки».

Нові освітні компоненти ЦПП: проєктування інформаційних систем промислових підприємств (10 кред.); імітаційні проєкти та обчислювальні процеси в інформаційних системах (4 кред.); сучасні засоби колективної розробки інформаційних систем (3 кред.).

Спеціальність 132 – Матеріалознавство. Освітньо-професійна програма «Композиційні та порошкові матеріали, покриття».

Нові освітні компоненти ЦПП: матеріали та технологія створення покриттів (8 кред.); перспективні процеси виготовлення порошкових матеріалів (3 кред.); нанотехнології та наноструктурне матеріалознавство (3 кред.); функціональні композиційні матеріали (3 кред.).

За напрямками складових технологічної платформи Shipbuilding 4.0.

готується відкриття двох наукових центрів.

Вказується на необхідність інтеграції наукових досліджень з потребами підготовки фахівців за напрямками технологічної платформи Shipbuilding 4.0. Наводяться результати аналізу кількості та змісту тем дисертаційних досліджень, пов'язаних із розвитком складових технологічної платформи Shipbuilding 4.0.

Висновок

1. Вдосконалення навчальних та робочих програм підготовки фахівців за напрямками складових технологічної платформи Shipbuilding 4.0. є актуальною науково прикладною задачею.

Література

- [1] Bernard Ash. Digital shipyard sounds great but what is it? The technologies making it possible. DXC Technology Company. November 2018. – 11 с.
- [2] Hribernik K., 2016. Industry 4.0 in the Maritime Sector, SEA, Tokio, Japan.
- [3] Zhavoronkov D. Tsifrovizatsiya Shryodingera: kak v sudpromе i na flote (ne) voploschayutsya novyie IT-resheniya (2020). URL: [http://flotprom.ru/2020/ Tehnologii7](http://flotprom.ru/2020/Tehnologii7).
- [4] Lisenko, S. (2015). Vessel life of Ukraine: problems and directly її revival. Economic Bulletin of NTUU " KPI", volume 12, pp. 139-145.
- [5] Sankt-Peterburgskiy gosudarstvennyy morskoy tehnicheskiy universitet: [ofitsialny sayt] (St. Petersburg State Marine Technical University: [official site]). URL: <https://www.smtu.ru/ru/listeduprog/>
- [6] The_Digital_Shipyard_Opportunities_and_Challenges URL: https://www.flinders.edu.au/content/dam/documents/research/aiti/The_Digital_Shipyard_Opportunities_and_Challenges.pdf Information model of the shipbuilding cluster

SHIPBUILDING TECHNOLOGICAL PLATFORM 4.0: MAIN DIRECTIONS FOR IMPROVING TRAINING PROGRAMS FOR SPECIALISTS

Slobodyan Serhii, Kharytonov Yuriy

Admiral Makarov National University of Shipbuilding

Abstract. Based on an analysis of the needs of shipbuilding companies and the current state of specialist training in various countries around the world, the main areas for improving university training programs have been identified for each component of the Shipbuilding 4.0 technology platform.

Keywords: shipbuilding, Shipbuilding 4.0, specialists, training programs

УДК 621.4:620.9

СУДНОВА ЕНЕРГЕТИКА, ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ТА СУЧАСНІ МЕТОДИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ СУДЕН

Коробко В.В.

*доктор технічних наук, доцент кафедри експлуатації суднових енергетичних установок та теплоенергетики Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,
м. Миколаїв, Україна
volodymyr.korobko@nuos.edu.ua*

Анотація. Сучасний стан та подальший розвиток мореплавства багато в чому зумовлені вимогами ІМО щодо обмеження шкідливих для довкілля викидів, зокрема – GHG. Це питання є актуальним для випадків проектування та побудови нових суден, але в більшій мірі воно торкається суден, які перебувають в експлуатації. Контроль функціонування суден по СП (Carbon Intensity Indicator) зумовлює потребу в технологіях, здатних радикально зменшити емісію GHG [1]. Ці фактори зумовлюють потребу у фахівцях відповідної кваліфікації.

Ключові слова: Суднові енергетичні установки, технології енергозбереження, пропульсивний комплекс.

Актуальність досліджень. Новітні судна та ті, що перебувають в експлуатації, мають забезпечувати мінімальну емісію шкідливих викидів. Відомі технічні рішення, які спрямовані на досягнення цієї мети. Доцільність їх використання в кожному з проектів має бути детально обґрунтована. В зв'язку з цим, виникає попит до оновлених підходів підвищення ефективності СЕУ.

Метою дослідження є аналіз сучасних підходів до підвищення ефективності та екологічності суден та їх ЕУ протягом життєвого циклу, та визначення найбільш доцільних технічних рішень.

Викладення основного матеріалу. За останній час в судновій енергетиці відбулись суттєві якісні зміни. В роботі проведено аналіз складу ЕУ деяких типів сучасних суден, побудованих в термін 2020 – 2024 роки. Окремо аналізуються приклади виконання так званих Retrofit Project для суден, що експлуатуються, в ході яких реалізовувались рішення, передбачені наявними SEEMP.

Навіть простий аналіз складу ЕУ показує, що на нових суднах практично відсутні системи утилізації теплоти скидних газів, які здатні продукувати механічну роботу. Результат цілком передбачуваний з огляду на температурний потенціал наявних теплових викидів.

Контейнеровози. В період 2020 – 2024 провідні логістичні компанії розмістили замовлення на побудову серій ULCS ємністю 20000 – 24400 TEUs. На всіх суднах реалізовані одновальні ЕУ з малообертковими ГД. Більшість з цих двигунів працює на малосіркових паливах – MGO, LSFO або ULSFO, також поширені двопаливні ДВЗ, які здатні споживати метанол та скраплені кріогенні палива – LNG та LNH₃ [2].

Особливістю ЕУ цих суден є відсутність розвинених WHRS, які широко використовувались на суднах більш ранньої побудови, таких, як контейнеровози класу Triple

Е Maersk Line, зокрема Mærsk Mc-Kinney Møller. WHRS сучасних суден не продукують механічну роботу, а виконують суто теплофікаційні задачі. Характерним прикладом є CEУ контейнеровозу MSC IRINA, (IMO number 9929429), з двопаливним ГД 11X92 виробництва WinGD Ltd.

Є поодинокі приклади використання на суднах ORC WHRS [3]. Так на контейнеровозі Arnold Maersk, (IMO number 9260433, ГД Wärtsilä 12RTA96C), досліджувалась робота теплоутилізаційної ORC установки Hydrocurrent 125EJW, яка використовувала скидну теплоту системи охолодження ГД та ДГ. Як показали випробування, на ефективність роботи системи суттєво впливала температура забортної води. Досягнута потужність ORC установки становила 62 – 75 кВт, при масі агрегата 38 тон, що не є задовільним показником [4].

Балкери та танкери. Очікувано, що така сама тенденція до спрощення систем використання скидної теплоти CEУ має місце для сучасних балкерів та танкерів, оскільки їх ГД мають значно нижчу потужність, отже об'єми теплових викидів значно менші.

В той же час загальна енергетична ефективність у всіх сучасних суден зростає, про що свідчать досягнуті рівні коефіцієнтів EEDI та EEXI. Вочевидь, що цьому сприяють інші технічні рішення та організаційні заходи, які знижують споживання палив. Характерною рисою сьогодення є одночасне використання на суднах декількох принципово різних технологій енергозбереження, що сприяє досягненню значного синергетичного ефекту.

Основна увага проєктантів спрямована на підвищення ефективності пропульсивного комплексу суден.

Практично на всіх розглянутих проєктах суден використані різні елементи ESD (Energy Saving Devices), які підвищують ефективність пропульсивної установки судна [5-7]. Значний прогрес досягнутий в зменшенні гідродинамічних складових опору судна, зокрема в підвищенні ефективності комплексу гвинт-корпус судна. Встановлення на суднах ALS (Air Lubricating System) забезпечує зменшення втрат енергії на тертя корпусу судна при ході [8].

Вагома увага спрямована до використання на суднах відновлювальних джерел енергії. Є численні приклади вжитку різних типів додаткових рушіїв, що використовують енергію вітру – Wind-Assisted Propulsion Systems (WAPS). Ці системи передбачаються для суден, що проєктуються, так і для проєктів модернізації існуючих суден – Retrofit Projects [9].

Висновки

Ситуація на ринку суднобудування та морського судноплавства розвивається динамічно, що ставить питання для підготовки кваліфікованих фахівців, здатних працювати в таких умовах. Суднова енергетика є наукоємним напрямом інженерної діяльності, який потребує розробки та практичного впровадження нових технічних рішень та наявності відповідних спеціалістів.

Задача для вищої освіти – надати студентам потрібні фахові компетенції та сформувати навички для подальшої інженерної діяльності. Можливим шляхом вирішення якої може бути використання інноваційних системних підходів до організації процесу навчання, зокрема впровадження принципів проблемно орієнтованого навчання – PBL, та актуалізація освітніх програма в межах галузі знань G11 Машинобудування (135 Суднобудування).

Література

- [1] CII– Carbon Intensity Indicator. <https://www.dnv.com/maritime/insights/topics/CII-carbon-intensity-indicator/>
- [2] The top 10 largest container ships in the world. <https://www.ship-technology.com/features/the-top-10-largest-container-ships-in-the-world/>
- [3] Sellers, C. Field operation of a 125kW ORC with ship engine jacket water, Energy Procedia, Volume 129, 2017, Pages 495-502, ISSN 1876-6102, <https://doi.org/10.1016/j.egypro.2017.09.168>.
- [4] Konur, O., Colpan, C. O., & Saatcioglu, O. Y. (2022). A comprehensive review on organic Rankine cycle systems used as waste heat recovery technologies for marine applications. Energy Sources, Part A: Recovery, Utilization, and Environmental Effects, 44(2), 4083–4122. <https://doi.org/10.1080/15567036.2022.2072981>.
- [5] M. Tadros, M. Ventura, C. Guedes Soares, Review of current regulations, available technologies, and future trends in the green shipping industry, Ocean Engineering, Volume 280, 2023, 114670, ISSN 0029-8018, <https://doi.org/10.1016/j.oceaneng.2023.114670>.
- [6] Dang, Jie & Chen, Hao & Dong, Guoxiang & Ploeg, Auke & Hallmann, Rink & Mauro, Francesco. (2011). An Exploratory Study on the Working Principles of Energy Saving Devices (ESDs).
- [7] Green Retrofitting through Improved Propulsion. FP7-284905-GRIP. <https://cordis.europa.eu/docs/results/284/284905/final1-grip-final-report-v10-mp-18052015f.pdf>
- [8] Hanwen Wang, Kaiying Wang, Guohua Liu, Drag reduction by gas lubrication with bubbles, Ocean Engineering, Volume 258, 2022, <https://doi.org/10.1016/j.oceaneng.2022.111833>.
- [9] Kolodziejski, M., & Sosnowski, M. (2025). Review of Wind-Assisted Propulsion Systems in Maritime Transport. Energies, 18(4), 897. <https://doi.org/10.3390/en18040897>

SHIP POWER ENGINEERING: DEVELOPMENT TRENDS AND MODERN METHODS OF IMPROVING SHIP EFFICIENCY

Korobko V.V.

Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Mykolaiv, Ukraine

Abstract. The current state and further development of shipping are largely determined by the IMO requirements on limiting environmentally harmful emissions, in particular GHG. This issue is relevant in the design and construction of new vessels, but to a greater extent it concerns ships already in operation. The monitoring of vessel performance through the Carbon Intensity Indicator (CII) necessitates technologies capable of radically reducing GHG emissions [1]. These factors highlight the growing demand for specialists with appropriate qualifications.

Keywords: marine power plants, energy-saving technologies, propulsion complex.

УДК

ЧЛЕНСТВО КЛАСИФІКАЦІЙНОГО ТОВАРИСТВА «РЕГІСТР СУДНОПЛАВСТВА УКРАЇНИ» В МІЖНАРОДНІЙ АСОЦІАЦІЇ КЛАСИФІКАЦІЙНИХ ТОВАРИСТВ**Гурський С.В.***ДП «Класифікаційне товариство Регістр судноплавства України»**Україна, м. Київ**s.gurskyi@shipregister.ua*

Анотація. Міжнародна асоціація класифікаційних товариств (International Association Classification Society, IACS), далі по тексту IACS, членська організація провідних світових класифікаційних товариств, яка відіграє центральну роль, у підтримці стандартів безпеки в глобальному судноплаванні. IACS наразі налічує загалом 12 товариств-членів, і понад 90% світового міжнародного комерційного флоту (gross tonnage base) зареєстрованого в товариствах-членах IACS.

Надана характеристика механізму набуття членства національного класифікаційного товариства Регістр судноплавства України у Міжнародній асоціації класифікаційних товариств та проаналізована необхідність реалізації.

Ключові слова. Регістр судноплавства України, класифікаційне товариство, міжнародна асоціація класифікаційних товариств, водний транспорт.

Постановка проблеми. Класифікаційне товариство вирізняється від інших підприємств морської галузі як окрема організація, з окремими вимогами згідно *Code for Recognized Organization ((RO CODE) Resolution MSC.349(92) 21.06.2013)* організації, та набором унікальних функцій: розробка власних правил, класифікація суден, експертизою технічної документації, технічний нагляд за побудовою та ремонтом суден, сертифікацією матеріалів. В Україні власна класифікаційна діяльність розпочата в 1998 році, постановою Кабінету Міністрів №814 від 08.06.1998 року «Про вдосконалення технічного, класифікаційного і судноплавного нагляду на морському і внутрішньому водному транспорті» шляхом створення Державного підприємства «Класифікаційне товариство Регістр судноплавства України». Ефективне управління національним класифікаційним товариством можливе шляхом розробки системи організаційно-технічних заходів для стратегічного розвитку підприємства. Одним із можливих шляхів стратегічного бачення це набуття членства в IACS. Тому аналіз, реалізація механізмів вступу до IACS або відсутність необхідності є актуальною проблемою.

Підприємства морської галузі тісно пов'язані між собою і багато в чому залежать один від одного. В літературі розкриті принципи класифікаційної діяльності, особливостям технічного нагляду за суднами. Однак в літературі чи наукових статтях відсутня інформація про стратегічний розвиток в цілому технічного нагляду за суднами в Україні. Ставиться за мету довгостроковий стратегічний розвиток Регістру судноплавства України та визначається необхідності набуття членства в IACS.

У статті пропонується проаналізувати доцільність набуття членства в IACS і навести розрахунки найбільш пріоритетного напрямку стратегічного розвитку.

Мета дослідження – визначення необхідності набуття та механізмів отримання членства Міжнародної асоціації класифікаційних товариств Державним підприємством «Класифікаційне товариство Регістр судноплавства України», та можливий шлях стратегічного розвитку.

Основна частина. Уряди розвинутих держав приділяють морському транспорту особливу увагу тому, що його діяльність завжди у той чи іншій мірі служить одним з інструментів зовнішньої політики, забезпечення військово-стратегічних інтересів держави. Особлива роль морського транспорту полягає у тому, що він є головним матеріальним засобом забезпечення міжнародних економічних зв'язків. Україна в 1994 році ратифікувала конвенцію ООН о Міжнародній морській організації (International Maritime Organization – IMO), забезпечив тим самим повноправну участь держави в роботі міжнародного спеціалізованого органу по судноплавству, який об'єднує 176 держав (Україна стала 149 членом IMO). Одним з обов'язків держав-учасників міжнародних договорів (міжурядових конвенцій) в рамках IMO є забезпечення відповідності суден під прапором усім вимогам цих конвенцій. Для чого уряди держав-учасників конвенцій IMO організують у своєму складі спеціальні державні служби з технічного надзору за суднами, запроваджують національне морське законодавство, відповідне мінімальному рівню міжнародних вимог, а також делегують частину своїх повноважень визнаним організаціям згідно з Кодексом про Визнанні організації (*Code for Recognized Organization (RO CODE)* Resolution MSC.349(92) 21.06.2013).

На сьогоднішній день у світі є 118 класифікаційних товариств яким делеговані повноваження урядів країн (інформація GISIS IMO) згідно RO CODE.

Провідні класифікаційні товариства світу об'єднані в міжнародну неурядову організацію – Міжнародну асоціацію класифікаційних товариств (International Association of Classification Societies (IACS), яка складається з 12 членів, перелік яких представлено в таблиці I.

Таблиця – I

№	Назва класифікаційного товариства	Абревіатура	Країна
1	American Bureau of Shipping	ABS	США
2	Bureau Veritas S.A.	BV	Франція
3	China Classification Society	CCS	Китай
4	Croatian Register of Shipping	CRS	Хорватія
5	DNV AS	DNV	Норвегія
6	Indian Register of Shipping	IRS	Індія
7	Korean Register	KR	Південна Корея
8	Lloyd's Register Group Ltd	LR	Великобританія
9	Nippon Kaiji Kyokai	NK	Японія
10	Polish Register of Shipping	PRS	Польща
11	RINA Services S.p.A.	RINA	Італія
12	Türk Loydu A.S.	TL	Туреччина

IACS заснована з 1968 року з метою спільного вдосконалення стандартів безпеки на морі, надання технічних послуг і співпраці з різними морськими організаціями й підприємствами. IACS надано статус консультативного органу при IMO. Уніфіковані тлумачення конвенцій і резолюцій IMO, що розробляються IACS, визнаються урядами всіх країн-членів IMO та становлять загальноприйняті нормативи. У 1991 році IACS ухвалило рішення, що з 1 січня 1994 року членство у ній буде доступне лише тим класифікаційним організаціям, які повністю відповідають схемі Quality System Certification Scheme (QSCS), що є модифікацією міжнародного стандарту ISO 9001 відповідно до специфіки діяльності та завдань Класифікаційних товариств. Класифікаційні організації, які є членами IACS проходять ретельну перевірку на відповідність цьому стандарту, яку проводять незалежні аудитори. У світі є тільки три компанії які компетентні і визнаються IACS це The British Standards Institution (BSI, Великобританія), Société Générale de Surveillance SA (SGS, Швейцарія) та DECRA, Німеччина.

IACS має багаторівневу організаційну структуру, яка забезпечує ефективне управління й виконання її основних завдань. Вищим органом є Рада (Council), до складу якої входять

керівники всіх класифікаційних товариств-членів. Рада визначає основні напрями діяльності організації, ухвалює стратегічні рішення та затверджує ключові документи. Оперативну діяльність IACS координує Генеральний секретаріат, який відповідає за організацію роботи постійних і тимчасових комітетів. Серед ключових структурних підрозділів – Постійний технічний комітет (General Policy Group), що розробляє уніфіковані технічні вимоги, готує рекомендації й стандарти для всіх членів IACS. Також у межах організації діють тематичні робочі групи й підкомітети, які займаються питаннями безпеки, екології, цифровізації, впровадження новітніх технологій у морському транспорті.

Важливу роль відіграють експертні групи, які здійснюють розгляд проектів змін до стандартів, аналізують вплив нових технологій і міжнародних вимог, а також проводять аудит якості діяльності членів IACS. Окремий напрям – взаємодія з ІМО та іншими профільними інституціями, для чого створено відповідні дорадчі та комунікаційні платформи. Чітка організаційна структура IACS дозволяє оперативно реагувати на глобальні виклики, забезпечувати уніфікацію стандартів і сприяти підвищенню безпеки морських перевезень на світовому рівні.

Упродовж останніх років IACS активно адаптує свої стандарти до нових глобальних викликів у морській галузі, зокрема переходу до цифровізації судноплавства, підвищення екологічних вимог і забезпечення кібербезпеки суден. Організація бере участь у розробці й оновленні уніфікованих технічних вимог для впровадження нових технологій, таких як автономні судна та альтернативні види пального, сприяє інтеграції норм стійкості до змін клімату та підвищує безпеку морських перевезень шляхом вдосконалення перевірок і сертифікації. Крім того, організація розвиває програми навчання та підвищення кваліфікації для фахівців морської галузі, реагує на актуальні виклики щодо впровадження цифрових рішень і посилення вимог до екологічної відповідальності судновласників.

Виходячи з вступного та аналітичного матеріалу вбачається, що провідні класифікаційні товариства які входять до IACS вчасно реагують на виклики судноплавства та окремо займаються дослідженням і впровадженням нових технологій. Вступ до міжнародної асоціації класифікаційних товариств має вирішальне значення для забезпечення високих стандартів безпеки, якості та інновацій у сфері морського транспорту. Членство відкриває доступ до напрацьованого світового досвіду, сучасних технологій і єдиної нормативної бази, сприяє взаємному визнанню сертифікатів і спрощенню процедур для учасників ринку. Окрім цього, співпраця в межах асоціації дозволяє впливати на розробку міжнародних стандартів, підвищує престиж організації, розширює партнерство та інтегрує до глобальної екосистеми безпеки. Це критично важливо для захисту інтересів держави й конкурентоспроможності на світовій арені.

І частина. Процедура та фінансовий розрахунок.

Основні критерії для набуття членства в IACS викладені IACS PROCEDURES Volume 2 PROCEDURES CONCERNING REQUIREMENTS FOR MEMBERSHIP OF IACS. Регістр у 2023 році проходив незалежний аудит, за замовленням European Maritime Safety Agency (EMSA), в рамках програми допомоги Європейського союзу Адміністрації Судноплавства України. Аудит проводив незалежний аудитор Ulf Birgander, який визнаний IACS і виконував аудити членам асоціації. Аудит проводився на відповідність RO Code та Регламенту Європейського Парламенту і Ради (ЄС) № 391/2009 від 23 квітня 2009 року про загальні правила та стандарти для організацій, що здійснюють перевірку та огляд суден, (далі – Регламент № 391). Критерії набуття членства в IACS, RO Code та Регламент № 391 досить схожі. Перелік критеріїв та відповідність Регістру наведено в Таблиці 2.

Таблиця 2

№	Назва критерію	Відповідність в Регістрі	Примітки
1	Заявник повинен спочатку бути визнаний IACS як Classification Society	Не відповідає	
2	Наявність дійсної сертифікації за Схемою сертифікації системи якості IACS (QSCS)	Не відповідає	
3	Продемонстрована здатність розробляти, застосовувати, підтримувати, регулярно оновлювати та публікувати власний набір правил класифікації англійською мовою	Відповідає	Аудит EMSA
4	Продемонстрована здатність проводити огляди суден, що будуються, відповідно до правил Заявника та відповідно до вимог ІМО	Не відповідає	Відсутність суднобудування
5	Продемонстрована здатність проводити періодичні огляди суден, що перебувають в експлуатації, відповідно до правил заявника та відповідно до вимог ІМО	Відповідає	Аудит EMSA
6	Достатнє міжнародне покриття ексклюзивними інспекторами відносно обсягу підтримки Заявником будівельних програм та класифікованого парку транспортних засобів, що перебувають в експлуатації.	Відповідає	Аудит EMSA
7	Документально підтверджений досвід, який підтверджує здатність Заявника оцінювати проекти будівництва та/або суттєвої модифікації та/або суден різних типів, що перебувають в експлуатації, відповідно до будь-якої застосовної Конвенції ІМО	Відповідає	Аудит EMSA
8	Значна кількість власного дослідницького персоналу, що відповідає розміру класифікованого флоту Заявника та його участі в класифікації суден, що будуються.	Не відповідає	
9	Технічна здатність робити свій внесок у роботу МАКО з розробки мінімальних правил та вимог для підвищення безпеки на морі.	Не відповідає	
10	Внесок Заявника в роботу IACS на постійній основі з його власним персоналом	Не відповідає	
11	Відповідність класифікованих суден усім резолюціям IACS.	Не визначено	Не проводився аналіз
12	Докази того, що Комітет з морської безпеки ІМО письмово повідомив про відповідність Правил та процедур Заявника функціональним вимогам Міжнародних цільових стандартів будівництва суден для балкерів та нафтоналивних танкерів (Регламент II-1/3-10 SOLAS, Резолюція ІМО MSC.287(87)).	Не відповідає	
13	Заявник повинен підтвердити, що на дату подання заявки до IACS він прийняв Резолюції IACS.	Не відповідає	

Продовження таблиці 2

№	Назва критерію	Відповідність в Регістрі	Примітки
14	Заявник повинен надати докази робіт на новому будівництві.	Не відповідає	Відсутність суднобудування
15	Продемонстрована здатність: Заявник використовує власні ресурси для проведення досліджень та розробок, щоб не відставати від технологічного прогресу та нових технологій, включаючи співпрацю з академічними колами, а також збирає дані з існуючих суден для інформування про розробку майбутніх правил.	Відповідає	Співпраця з Національним університетом кораблебудування та Національним Антарктичним Центром
16	Докази того, що Заявник має власну активну дослідницьку та розробницьку групу, яка сприяє розробці та оновленню правил.	Не відповідає	
17	Записи про навчання та кваліфікацію, а також уповноваження їхніх ексклюзивних інспекторів для тип в суден та конвенцій.	Відповідає	Аудит EMSA
18	Співвідношення кількості класифікованих суден плюс суден, що будуються, до кількості ексклюзивних польових інспекторів	Відповідає	Аудит EMSA
19	Технічна здатність робити внесок у IACS Технічна здатність робити свій внесок у роботу з розробки мінімальних правил та вимог для підвищення безпеки на морі.	Не відповідає	
20	Можливість робити внески до IACS на рівних фінансових засадах з іншими членами IACS.	Не визначено	

Варто зазначити, що існуючий перелік критеріїв значно ширший, проте в таблиці наведено лише найважливіші з них для максимальної інформативності та зручності аналізу.

Тривалість проходження процедури визнання:

1. Проходження аудиту з виправленням зауважень QSCS – 6 місяців;
2. Визнання правил класифікаційного товариства комітетом MSC IMO – 6 місяців;
3. Подання та розгляд заявки – 1 місяць;
4. Проходження процедури – 9 місяців.

Розрахунковий час набуття членства 2 роки.

1. Розрахунок необхідних фінансів:

- Перший внесок – 30 000 GBP.
- Кошти на відрядження персоналу для аудиту – 20 000 EUR.
- Аудит у визнаній сертифікаційній компанії – 10 000 EUR.

2. Людський ресурс.

Для забезпечення відповідності критеріям необхідно впровадити додаткові відділи з мінімальною кількістю персоналу. Для фінансових розрахунків використовується показник середньостатистичної заробітної плати (ЗП), що дозволяє об'єктивно оцінити витрати на персонал. ЗП приймаємо 40 000,00 грн., з урахуванням податків яке сплачує підприємство.

№	Назва відділу	Кількість персоналу	Фонд ЗП, з податками, грн	Примітки
1	Відділ досліджень	3	1 560 000	
2	Відділ співпраці з ІМО та ІАКС (комітети)	4	2 080 000	
3	Відділ розробки правил	2	1 040 000	
4	Внутрішній аудитор	1	520 000	
5	Відділ ІТ	2	1 040 000	
6	Разом	12	6 240 000	

3. Навчання

З досвіду Регістру і поточної вартості спеціальних курсів підвищення кваліфікації, необхідно 500 000,00 грн на рік.

4. Матеріальний ресурс

- Забезпечення технікою – 12 фахівців x 80 000 грн = 960 000,00 грн
- Забезпечення робочим місцем – 12 фахівців x 20 000 грн = 240 000,00 грн
- Забезпечення матеріалами для досліджень – 500 000,00 грн
- Разом – 1 700 000,00 грн

5. Інші витрати

- Виправлення зауважень аудиторів – 1 000 000,00 грн
- Оновлення і впровадження спеціального програмного забезпечення – 4 000 000 грн.

6. Підсумок

№	Назва операції	Вартість	Еквівалент, грн	Примітка
1	Перший внесок	30 000 GBP	1 660 000	Одноразово
2	Процес визнання, відрядження аудиторів	20 000 EUR	960 000	Одноразово
3	Аудит	10 000 EUR	480 000	Одноразово
4	Людський ресурс		6 240 000	Щорічно
5	Навчання		500 000	Щорічно
6	Матеріальний ресурс		1 700 000	Щорічно
7	Інші витрати		5 000 000	Щорічно
8	Разом		16 540 000	

Згідно з розрахунками, додаткове фінансове навантаження на Регістр для вступу до ІАКС становить 15 000 000,00 грн на рік, не враховуючи щорічні членські внески. За 2024 звітний рік видатки Регістру склали 61 600 тис. грн. тобто навантаження складає майже 25%, що є досить суттєвим показником. Це підкреслює необхідність ретельного планування бюджету та ресурсів для забезпечення фінансової стабільності організації в умовах інтеграції до міжнародної структури.

II частина. Порівняння Регістра з іншими Класифікаційними товариствами членами ІАКС.

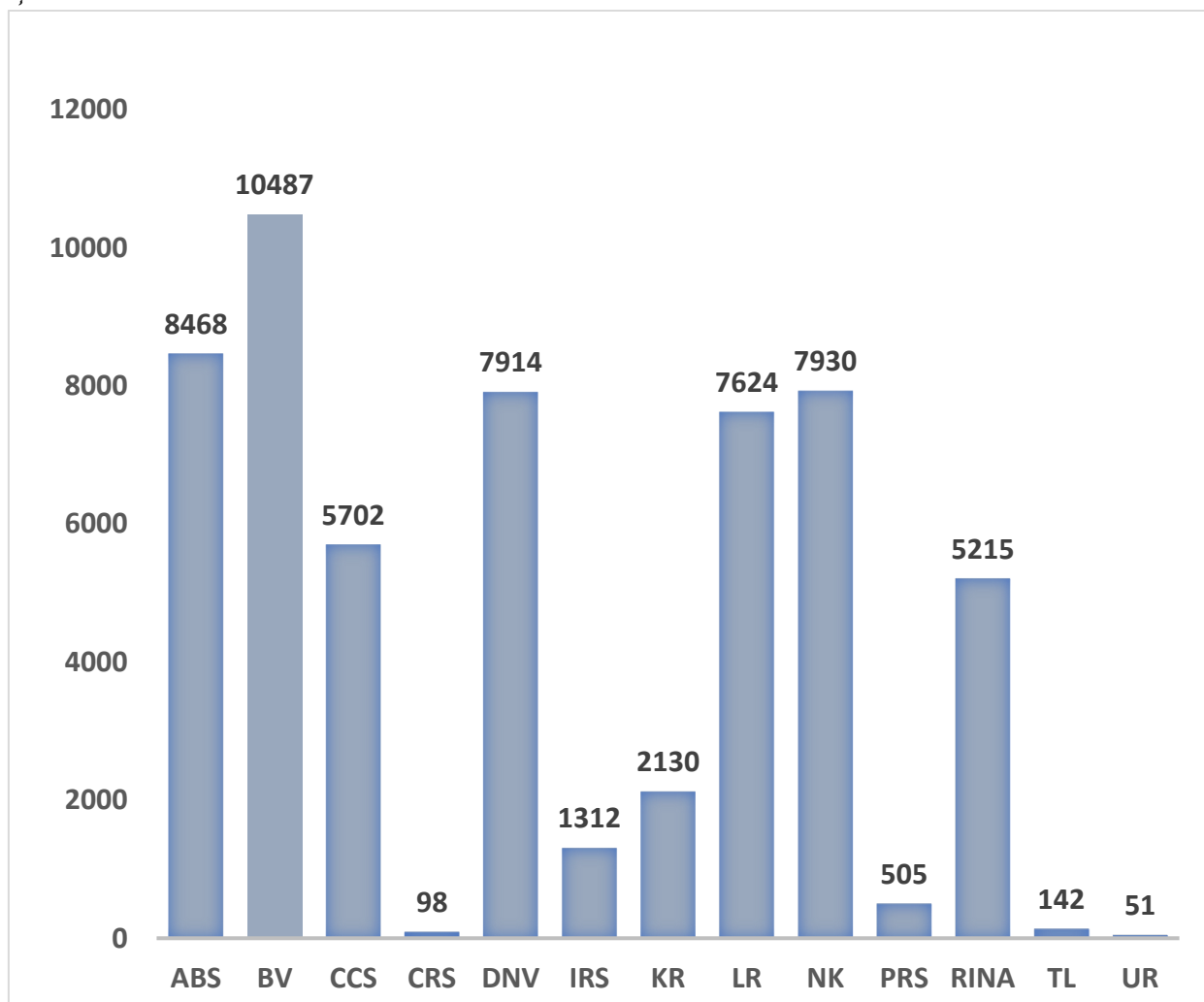
В таблиці 3 показаний флот ІАКС порівняно з глобальним флотом (згідно зі звітом ІАКС за 2024 рік).

Таблиця 3

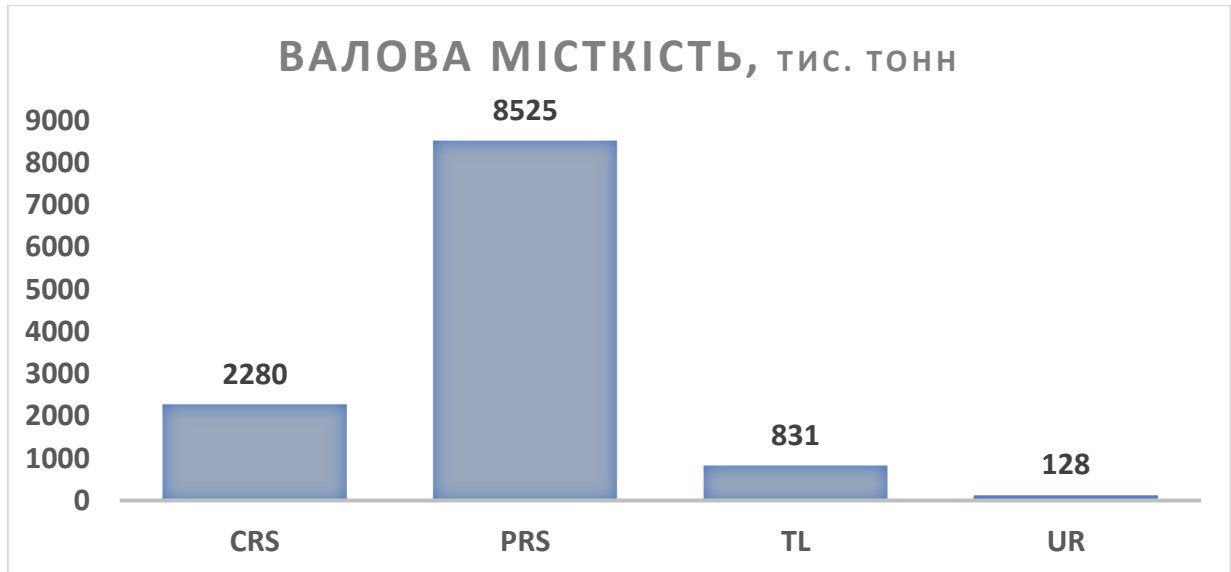
	Валова місткість, т	Відношення
Світ	1 484 552 948	100%
IACS	1 391 219 222	93,71%
	Дедвейт, т	
Світ	2 160 800 857	100%
IACS	2 022 848 075	93,62%
	Кількість, шт	
Світ	73 148	100%
IACS	57 283	78,31%

В таблиці 4 наведення розподіл кількості суден між класифікаційними товариствами-членами IACS та суден Регістру (UR). Так як різниця значна в подальшому для порівняння вибираємо тільки PRS, CRS та TL. В таблиці 5 та 6 наведено порівняння валової місткості та дедвейту. У таблиці 7 та 8 кількість інспекторів та уповноважених прапорів.

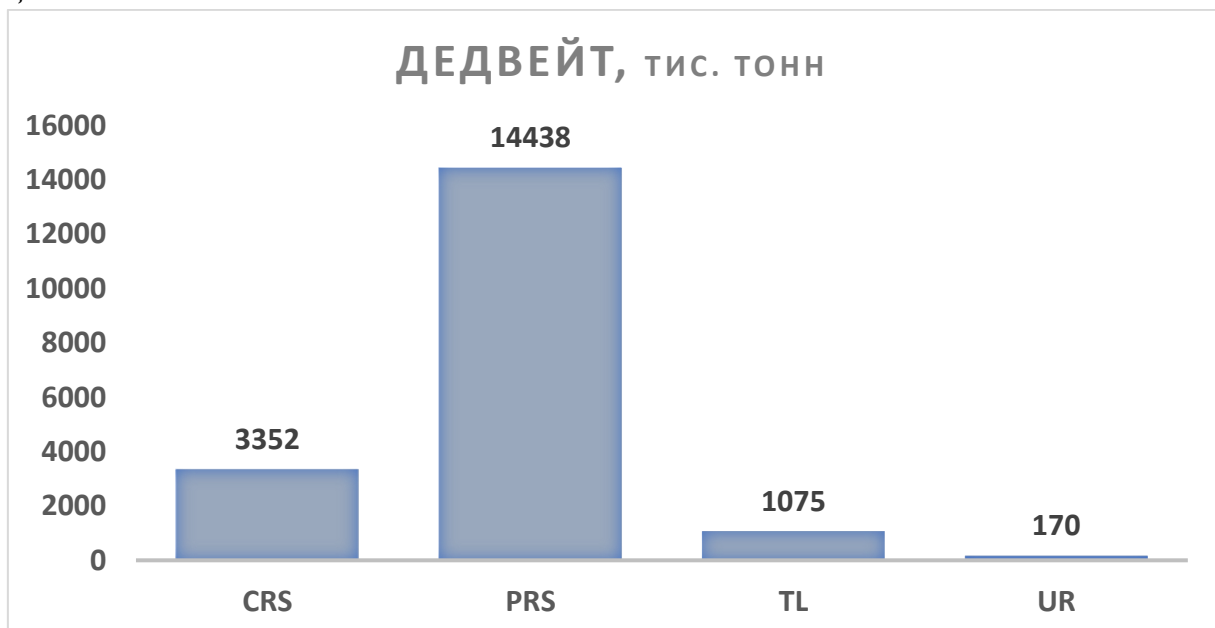
Таблиця 4

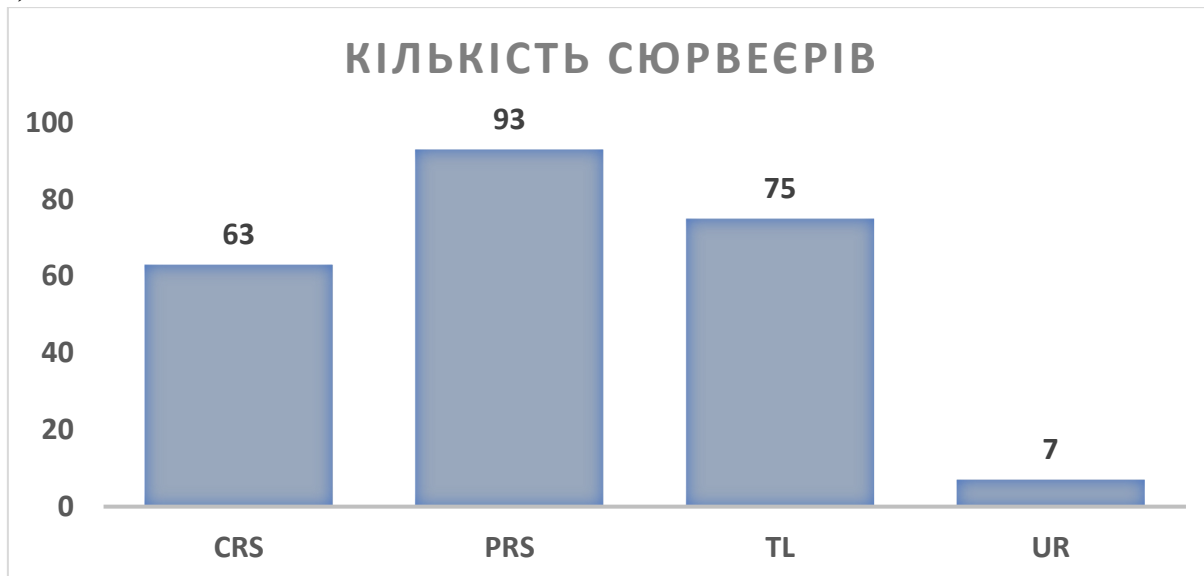
Таблиця 5

Таблиця 6

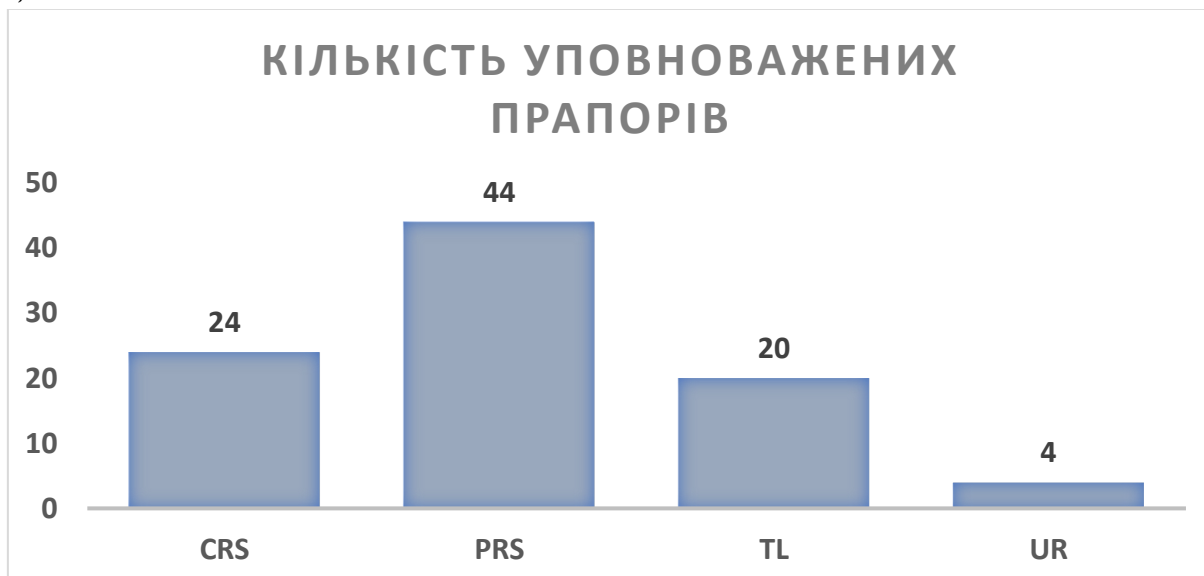

Таблиця 7

Варто зазначити, що кваліфікованих сюрвеєрів в Регістрі 29, в таблиці показані ті фахівці які безпосередньо задіяні в технічному нагляді за конвенційними суднами.

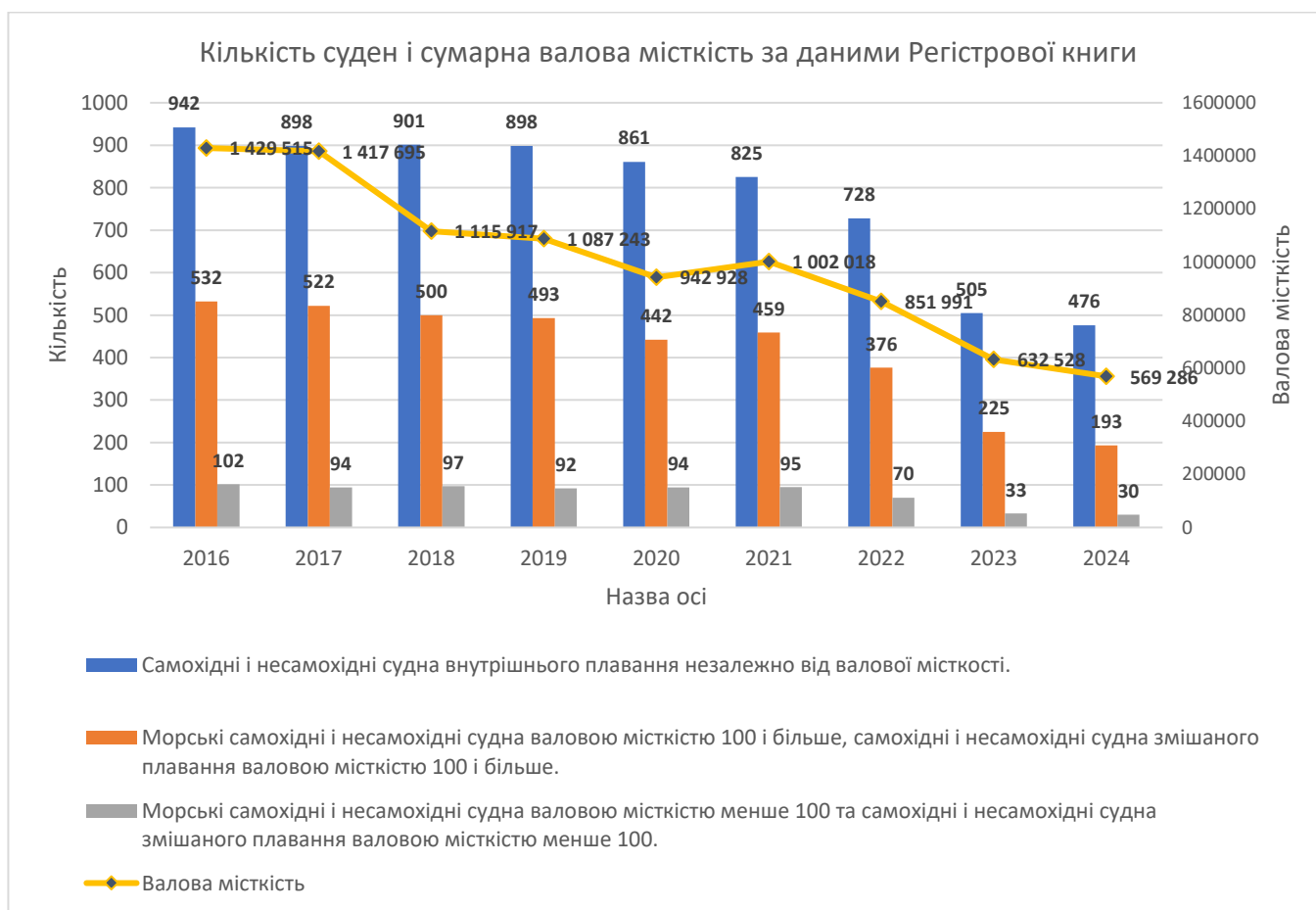
Таблиця 8

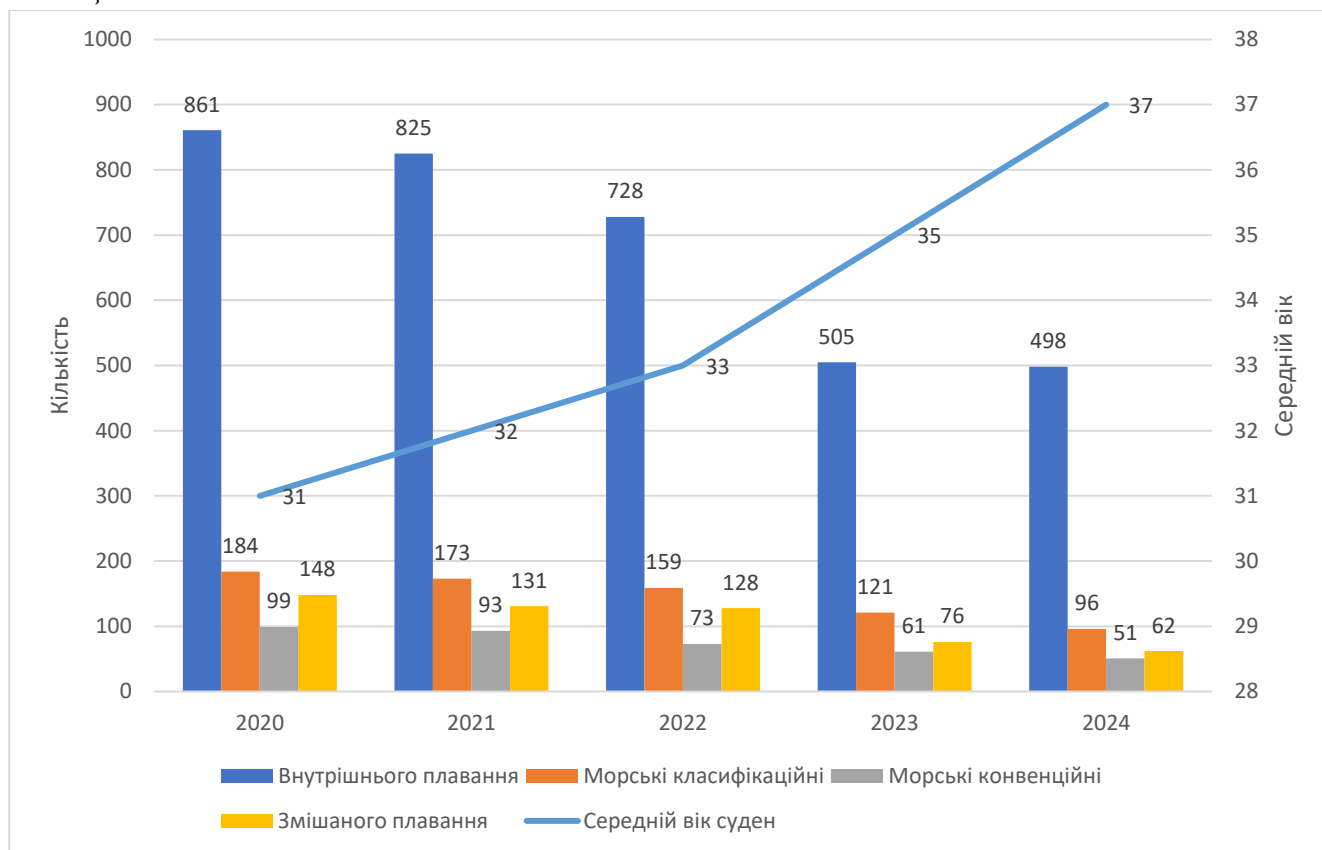
З таблиць наочно видно, наскільки меншим є флот Регістру порівняно з аналогічними організаціями членів IACS. Візуалізація цього співвідношення надає чітке розуміння масштабів діяльності та потенційних можливостей для розвитку. Зменшений флот означає не лише меншу кількість суден під наглядом, а й відповідно менші доходи від проведення оглядів, сертифікацій та супутніх послуг. Для комплексного аналізу конкурентоспроможності, крім кількості суден, критично важливими залишаються такі основні економічні показники, як валова місткість і дедвейт. Звіт дозволяє не тільки об'єктивно оцінити поточний стан речей, а й сформулювати стратегічні орієнтири для нарощування потужності флоту під наглядом.

III частина. Аналіз флоту і загальна тенденція Регістру.

Розглянемо динаміку флоту впродовж 2016–2024 років, Таблиця 9, та таблиця 10, за даними Регістрової книги. Простежується стійка тенденція до зменшення як кількості суден під наглядом, так і їхньої валової місткості. До початку повномасштабної війни ці показники поступово, але неухильно зменшувалися, що було зумовлено загальним старінням флоту, недостатнім оновленням суден, згортанням інвестицій у галузі та поступовим скороченням обсягів українського суднобудування. Однак початок війни спричинив дійсно катастрофічне падіння основних показників. Уже у 2022 році спостерігалось різке скорочення кількості суден, що залишилися під наглядом, а валова місткість флоту зменшилася ще більш стрімкими темпами. Причини цього – масова зупинка навігації, втрата суден, знищення портової та виробничої інфраструктури, а також фактичний параліч судноремонтних і суднобудівних підприємств. У результаті багато компаній втратили змогу утримувати або модернізувати судна, що призвело до виведення їх з експлуатації. Особливо показовою є динаміка саме валової місткості – цей показник свідчить не тільки про кількість суден, а й про їхній розмір і комерційний потенціал. Падіння валової місткості після 2022 року означає, що втрачалися передусім великі судна, здатні приносити найбільші доходи від технічного нагляду й сертифікації, що ще більше ускладнює фінансову ситуацію Регістру. Загалом, аналіз даних за вісім років підтверджує, що галузь переживає період структурної кризи, а переломним моментом стало саме початок війни.

Таблиця 10

Для всебічної оцінки ефективності діяльності Регістру та визначення оптимальних параметрів розвитку важливо не лише аналізувати кількісні показники флоту, але й враховувати людський ресурс – тобто фактично відпрацьований час інспекторів та теоретично розрахований обсяг людино-годин, необхідних для надання певного спектра послуг. Для цього аналізується поточний розподіл робочого часу кожного інспектора: скільки годин на тиждень/місяць припадає на безпосереднє обслуговування суден, і скільки – на допоміжні чи організаційні завдання. Паралельно визначається середній показник тривалості кожної послуги за видами діяльності Регістру. Далі вводиться теоретичний розрахунок – обчислюється загальна потреба у людино-годинах для виконання всього комплексу послуг, які можуть бути надані флоту певного обсягу та типової структури. Це дозволяє змодельовати оптимальну завантаженість персоналу: зіставляючи поточний відпрацьований час із теоретично необхідним, можна виявити дефіцит чи надлишок робочого ресурсу, визначити періоди простоїв або перенавантаження. В контексті надходжень та наданих послуг такий підхід дає змогу напряму пов'язати кількість та складність виконаних робіт із доходами організації. Вартість кожної послуги множиться на кількість виконаних процедур за певний період – так формується фактична виручка. Далі цей дохід співвідноситься з реально витраченим часом інспекторів, що дозволяє обрахувати рентабельність кожного виду діяльності, а також середній дохід на одну людино-годину.

Таблиця 11 – Кількість наданих послуг на рік

Назва флоту	кількість послуг	відпрацьовано в людино-годинах	К-ть інспекторів	Завантаженість на одного інспектора	Відносна завантаженість інспектора	Відносна недозавантаженість	Розрахункове збільшення послуг	Розрахункове збільшення працюючого флоту
Морські класифікаційні	154	6 088	3	2 029	96,8%	3,2%	5	4
Морські конвенційні	76	7 485	4	1 871	89,3%	10,7%	8	6
Змішаного плавання	163	9 368	6	1 561	74,5%	25,5%	42	32
Внутрішнього плавання	635	12 864	7	1 838	87,7%	12,3%	78	60

Аналізуючи наявну структуру та масштаби флоту під наглядом, стає очевидним, що навіть за поточного рівня навантаження на інспекторів недостатньо для забезпечення ефективної та безперервної роботи Регістру. Це наглядно вбачається в Таблиці 11. Це негативно впливає як на загальний рівень професійної мотивації, так і на фінансову стійкість організації, оскільки кожен інспектор повинен мати оптимальний обсяг робіт для забезпечення якісного обслуговування флоту та раціонального використання кадрових ресурсів.

З огляду на це, для стабілізації діяльності Регістру необхідно збільшити флот під наглядом щонайменше на 10–15%. Такий приріст дозволить оптимізувати завантаженість персоналу, уникнути нераціональних витрат, а також підвищити рівень доходів за рахунок збільшення кількості проведених технічних оглядів та сертифікаційних процедур. Зростання флоту на 10–15% дасть змогу вирівняти баланс між кількістю інспекторів і обсягом робіт, зменшити кількість простоїв і забезпечити стабільний притік фінансових надходжень. Це також створить підґрунтя для подальшого розвитку організації.

Однак, якщо розглядати питання інтеграції до IACS, то вимоги стають значно суворішими. Для вступу має продемонструвати не лише стабільність, а й динамічний розвиток і відповідність міжнародним стандартам. Зокрема, мінімально необхідним є зростання флоту під наглядом щонайменше на 50%, при чому валова місткість значно важливіший показник ніж кількість. Це пов'язано з тим, що IACS висуває жорсткі критерії щодо масштабів діяльності, рівня професіоналізму, фінансової спроможності та впливу на ринку класифікаційних послуг. Лише за умови відчутного розширення флоту можна досягти необхідного мінімуму для розгляду заявки на вступ, а також залучити достатню кількість клієнтів для формування стійкої дохідної бази.

Висновки.

1. Проведений аналіз дозволяє зробити висновки, що Регістру, як національному Класифікаційному товариству, шлях до IACS необхідний крок для стабільного розвитку і загальнонаціонального іміджу.

2. В той же час є багато зовнішніх факторів гальмування процесу. Основними негативними чинниками на сьогодні є вплив воєнних дій, відсутність загальнонаціональної програми розвитку морської галузі, непривабливість національного прапора для флоту. У цих умовах стратегічний напрямок Регістру доцільно розділити на три етапи:

–Перший етап – стабілізація: зосередження на збереженні кадрового потенціалу, підтримці наявного флоту й інституційних можливостей у період війни. Саме цей етап є критичним для уникнення втрати компетенцій та ресурсів, що у майбутньому ускладнить відновлення галузі.

–Другий етап – післявоєнне відновлення: повернення до тенденції зростання флоту, нарощування виробничих потужностей, оновлення та розвиток суднобудування. Прийняття загальнонаціональної програми розвитку морської галузі. За цей час має бути закладено підґрунтя для стійкого розвитку й модернізації галузі.

–Третій етап – динамічний розвиток: передбачає значний приріст флоту, реалізацію комплексної загальнонаціональної програми, інтеграцію із зовнішніми ринками та підготовку до вступу у IACS.

Таким чином, стратегічним завданням Регістру на найближчі роки є нарощування флоту під наглядом і підвищення прибутковості. Це стане запорукою не лише стабільної роботи у внутрішньому середовищі, а й забезпечить конкурентні переваги для інтеграції у провідні міжнародні структури, такі як IACS. Досягнення цих цілей вимагатиме безпосередньої цілеспрямованої політики держави, залучення нових клієнтів, ефективного використання ресурсів, інвестицій у розвиток та послідовної роботи над підвищенням якості послуг.

Література

- [1] В.О. Сергійчик 2007 р. IACS: Організаційно-правові засади діяльності \ УДК 341.225.5 Актуальні проблеми держави і права стр. 391 – 395
- [2] Регістрова книга Регістру судноплавства України
- [3] <https://iacs.org.uk/membership/procedures>
- [4] <https://iacs.s3.af-south-1.amazonaws.com/wp-content/uploads/2025/03/31102813/IACS-AR-2024-high-res.pdf>, стр. 64 – 65
- [5] <https://gis.imo.org/public/default.aspx>

СЕКЦІЯ 1. ПРОЄКТУВАННЯ, КОНСТРУЮВАННЯ, ТЕХНОЛОГІЯ СУДНОБУДІВНОГО ВИРОБНИЦТВА ТА ОКЕАНОТЕХНІКИ

UDC 629.5:006.354

AMERICAN NATIONAL STANDARDS INSTITUTE IN SHIPBUILDING

Kudrenko A.

*Students of higher education at the Department of Marine Engineering and Power Engineering
Kherson Educational-Scientific Institute of Admiral Makarov National University of Shipbuilding,
Mykolaiv, Ukraine
ankudrenko3@gmail.com*

Avdiunin R.

*Lecturer at the Department of Marine Engineering and Power Engineering
Kherson Educational-Scientific Institute of Admiral Makarov National University of Shipbuilding,
Mykolaiv, Ukraine
roman.avdiunin@nuos.edu.ua*

Kolesnykov O.

*Marine Superintendent and Harbour Master
FANTASEA Ship Management Marine Company
Kolesnykov83@gmail.com*

Abstract. The paper examines the role of ANSI (American National Standards Institute) in developing technical standards, coordination, and accreditation of standards created by the company's specialized engineers to ensure uniform requirements for designing, manufacturing, and operating ship mechanisms and systems. The study's relevance is due to the need to improve the technology and efficiency of shipbuilding organizations' production systems to ensure increased competitiveness of domestic civil shipbuilding products in the world market.

Keywords: American National Standards Institute, ANSI, SAE, ASTM F2016-00(2018), civil shipbuilding

The American National Standards Institute (ANSI) is a private, non-profit organization that administers and coordinates the U.S. voluntary standards and conformity assessment system. Founded in 1918, the Institute collaborates closely with industry and government stakeholders to identify and develop standards— and conformance-based solutions to national and global priorities [1].

The American National Standards Institute (ANSI) oversees the creation and dissemination of various standards and measures, including business norms and standards in the United States.

The ANSI is a private, nonprofit organization that does not develop standards. Instead, it oversees the creation of voluntary standards for various manufacturing processes, products, systems,

services, and personnel in nearly every U.S. business sector. It also ensures that U.S. standards are consistent with international standards, enabling U.S. products to be sold and used abroad.

ASTM F2016-00(2018) consists of three annexes – hull structure, outfitting, and coating – that comprise commercial shipbuilding's primary phases. It provides artistry criteria for commercial shipbuilding, ship repair, or both. The standard criteria are intended to apply to conventional, commercial ship construction. In many cases, specialized, nonconventional vessels using nonstandard materials or built-to-serve sole requirements may require unique acceptance criteria beyond those provided in this practice [1].

Specific criteria to be selected from the standard should be contractually agreed upon between the ship owner and shipbuilder. Classification rules, regulatory requirements, and ship specifications all help define an acceptable level of construction quality; however, the guidance in ASTM F2016-00(2018) alone is insufficient. Therefore, it is up to the shipbuilder to describe the artistry reflected in the delivered ship, and for the ship owner to communicate his expectations effectively for the final product. Fig. 1 shows the ANSI standards coordination scheme.

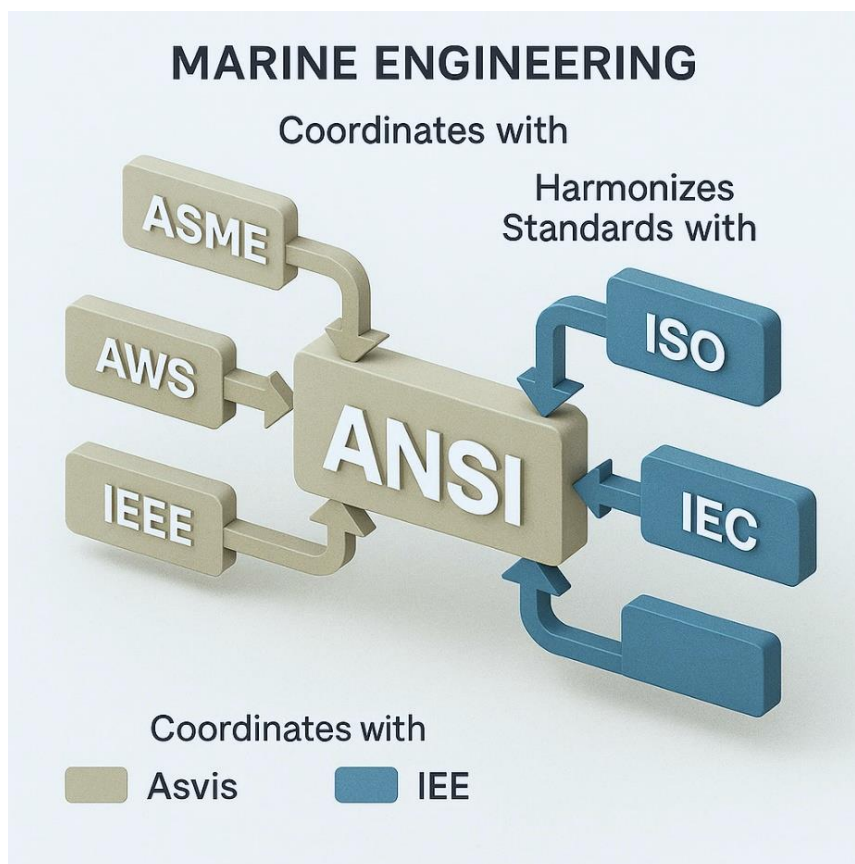

Figure 1 – ANSI Standards Coordination Scheme:

Left side (beige arrows) – national partners (Coordinates with): ASME – mechanical systems, pipelines, boilers, AWS – welding standards, IEEE – electrical systems and automation, SAE – engines, hydraulics, fuel systems; Right side (blue arrows) – international organizations (Harmonizes Standards with): ISO – international standardization; IEC – electrotechnical standardization

In the ASTM F2016-00(2018) standard, the term Outfitting refers to all work involved in equipping a vessel after the completion of the main hull structures. It is the second significant section of the document, which sets out the quality requirements for installing equipment, systems, and interior arrangements [2]. Fig. 2 shows a generalized diagram of ASTM F2016-00(2018) outfitting in marine engineering.

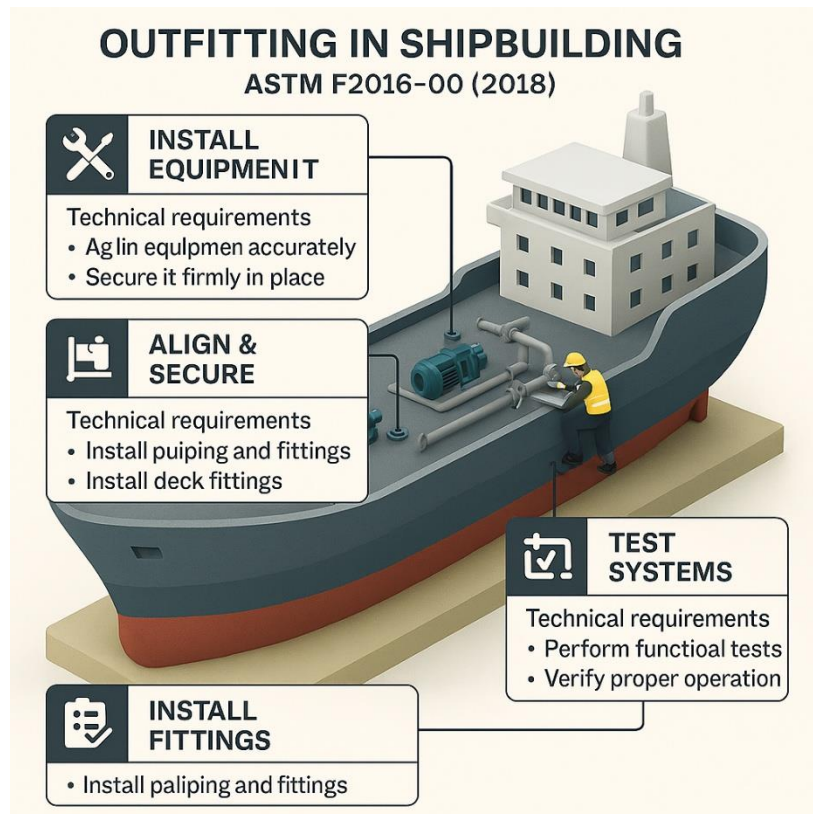

Figure 2 – Generalized scheme ASTM F2016-00(2018) Outfitting in marine engineering

ASTM (American Society for Testing and Materials) develops standards for international materials and testing methods. A key example of shipbuilding is ASTM A131, the standard for shipbuilding steels, which specifies the chemical composition, mechanical properties, and quality control methods for rolled steel plates. ASTM also regulates the testing of metals (strength, impact toughness, corrosion resistance), polymers, coatings, and welded joints used in ships.

SAE (Society of Automotive Engineers) initially specialized in transportation, but its standards for materials, fasteners, hydraulics, electrical engineering, and control systems have also found application in the maritime industry.

In shipbuilding, SAE standards are often used for specifications of bolts, nuts, studs, and threaded connections, and requirements for hydraulic and fuel hoses.

In marine engineering, ASTM and SAE standards are a ‘common language’ between designers, shipyards, material suppliers, and classification societies. They help ensure that materials and components have predictable properties and that the finished vessel is safe and durable.

Fig. 3 shows a diagram of ASTM and SAE interaction.

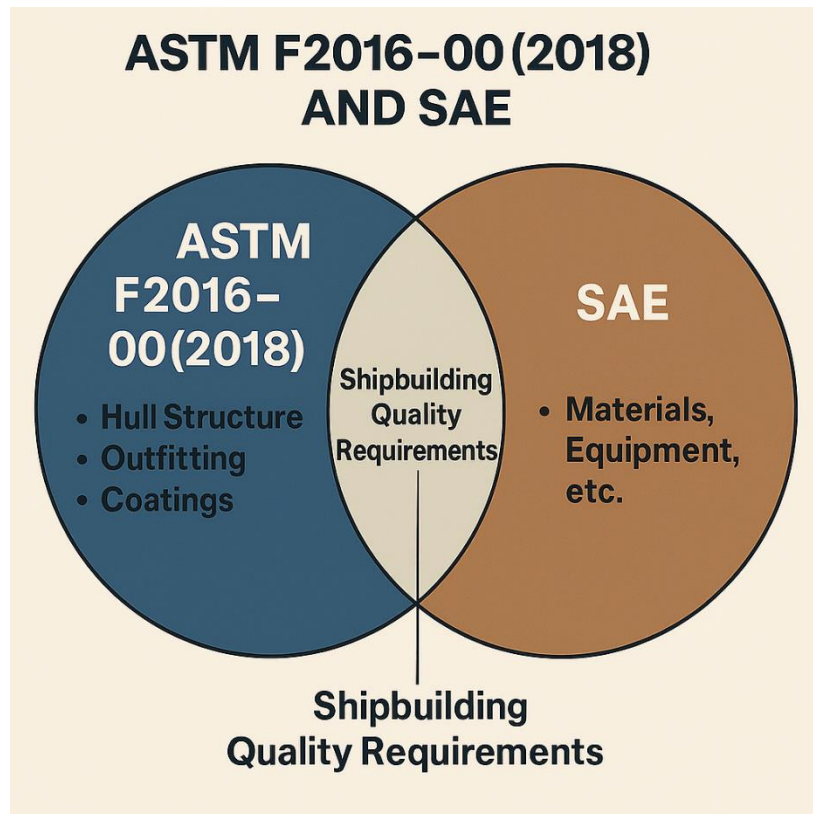

Figure 3 – Diagram of ASTM and SAE interaction: Left section (dark blue) – areas covered by ASTM F2016 00(2018): hull structures, outfitting, coatings; Right section (brown) – areas typically regulated by SAE: materials, equipment, technical specifications; Overlap – the zone where both standards may be applied simultaneously, for example, when ASTM defines the quality level of installation, and SAE specifies the technical characteristics of the equipment or materials themselves

Conclusions

Although developed in the USA, ANSI (American National Standards Institute) standards are used worldwide, especially in industries where American technologies, equipment, or design solutions are the industry standard. ANSI is the official representative of the USA in ISO and IEC, so many American standards have international status or are harmonized with ISO/IEC. With the current GOST, ANSI facilitates integration with innovative systems, simplifies certification, and makes products competitive in international tenders.

ANSI is not just “American standards”, but a tool for global compatibility. Their implementation worldwide is often associated with the desire of companies to be part of international supply chains and meet the requirements of large customers.

References

- [1] “ANSI (American National Standards Institute)” 24.08.2025. [Online]. Available: <https://www.ansi.org/about/introduction>
- [2] U.S. Department of Labor Shipyard Industry Standards Occupational Safety and Health Administration, OSHA 2268-10R, 2014.

УДК 629.5.023

МАТЕМАТИЧНА МОДЕЛЬ РОЗРАХУНКУ ХАРАКТЕРИСТИК ГІБРИДНИХ ЕНЕРГОУСТАНОВОК ДЛЯ СУЧАСНИХ АМФІБІЙНИХ СУДЕН НА ПОВІТРЯНІЙ ПОДУШЦІ

Аксьонов О.В.

*аспірант кафедри морських технологій та океанотехніки
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,
м. Миколаїв, Україна
Aksionov123456@gmail.com,
ORCID: 0009-0006-6932-5809.*

Зайцев В.В.

*доктор технічних наук, професор,
завідувач кафедри морських технологій та океанотехніки
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,
м. Миколаїв, Україна
zv1949@gmail.com
ORCID: 0000-0002-3637-9273.*

Зайцев Вал.В.

*доктор технічних наук, доцент,
заступник директора з науки
Дизайн бюро IMT, м. Миколаїв, Україна
zvalv1974@gmail.com,
ORCID: 0000-0002-8590-5671.*

Анотація. У роботі розглянуто побудову математичної моделі для оцінювання енергетичних характеристик гібридних енергетичних установок на амфібійних судах на повітряній подушці. Запропонована модель описує баланс потужності між дизель-генераторним агрегатом, акумуляторною батареєю й електродвигунами рушіїв, враховує зміну рівня заряду батареї та дозволяє мінімізувати витрати пального шляхом оптимального керування режимами роботи. Використання моделі дає можливість на етапі проєктування оцінити ефективність різних конфігурацій, знизити викиди та покращити динаміку судна.

Ключові слова: амфібійне судно на повітряній подушці; гібридна силова установка; математична модель; енергоменеджмент; оптимізація.

Вступ. Декарбонізація морського транспорту потребує впровадження нових пропульсивних систем із підвищеною ефективністю та мінімальними викидами. Традиційні дизельні двигуни демонструють високу питому витрату пального; їх ефективність залежить від навантаження і швидко падає при роботі у режимах частих переходів [1]. Гібридні силові установки, що поєднують двигун внутрішнього згоряння з накопичувачем енергії та електродвигунами, дозволяють працювати дизельним агрегатам у зоні оптимального навантаження й компенсувати пікові потреби за рахунок батареї. Компанія Wärtsilä

підкреслює, що завдяки гібридному режиму з «peak-shaving» батарея відбирає змінний навантажувальний компонент, що дає змогу основному двигуну працювати на сталому рівні й зменшує витрати пального та пов'язані з ним викиди, збільшуючи міжсервісний інтервал і знижуючи шум [2]. Для більшості кораблів та суден гібридні системи забезпечують економію палива 10–20 % та зменшення викидів CO₂ до 20 % [2].

Для амфібійних суден на повітряній подушці (СППА), які мають широкий діапазон режимів руху – від водотоннажного плавання до ковзання на подушці, такі переваги є особливо актуальними. Однак наявні моделі часто не враховують специфіку двох режимів руху й динаміку заряду батареї при різних профілях навантаження, що обмежує їх застосування.

Мета дослідження – розробити узагальнену математичну модель гібридної енергетичної установки амфібійного судна на повітряній подушці, яка дозволяє прогнозувати споживання пального, зміну рівня заряду батареї (State of Charge – SOC) та вибирати оптимальний режим роботи для зниження енерговитрат.

Опис гібридної установки. Розглянута установка належить до послідовної (серійної) схеми. Основні компоненти:

- (1) дизельний двигун (ДД) з валовим генератором електроенергії;
- (2) акумуляторна батарея (АКБ) з системою зарядження/розрядження;
- (3) електродвигуни рушіїв, що працюють у режимах повітряної подушки та водотоннажного ходу;
- (4) система керування енергоменеджментом, яка вибирає джерело живлення (дизельний генератор, АКБ або комбінований режим) залежно від навантаження та стану батареї.

Вхідними параметрами моделі є: потрібна потужність $P_{\text{потр}}(t)$ (кВт), потужність дизельного двигуна $P_{\text{ДДГ}}(t)$ (кВт), потужність генератора $P_{\text{ген}}(t)$ (кВт), потужність батареї $P_{\text{АКБ}}(t)$ (кВт), рівень заряду $SOC(t)$ (%), ККД генератора $\eta_{\text{ген}}$ (–), ККД електродвигунів $\eta_{\text{ел}}$ (–), коефіцієнти заряду/розряду батареї $\eta_{\text{зар}}$, $\eta_{\text{роз}}$ (–), та номінальна ємність батареї $E_{\text{ном}}$ (кВт·год).

Математична модель.

1. **Баланс потужності.** Для кожного моменту часу t необхідна механічна потужність на рушіях $P_{\text{потр}}(t)$ забезпечується сумою електричної потужності від дизель-генератора та АКБ з урахуванням ККД:

$$P_{\text{потр}}(t) = \eta_{\text{ел}}(\eta_{\text{ген}} P_{\text{ген}}(t) + P_{\text{АКБ}}(t)).$$

Позитивне значення $P_{\text{АКБ}}(t)$ відповідає розряду (батарея віддає енергію), негативне – зарядженню. Енергія батареї у комбінованому режимі використовується для згладжування пікових навантажень, що відповідає концепції «peak-shaving» [2].

2. **Динаміка рівня заряду батареї.** Рівень заряду SOC обчислюється методом «coulomb counting» як інтеграл струму, що віддається або приймається, поділений на номінальну ємність. Це дає диференціальне рівняння

$$\frac{dSOC(t)}{dt} = \frac{I_{\text{бат}}(t)}{E_{\text{ном}}},$$

де $I_{\text{бат}}(t)$ – струм заряду (від'ємний) або розряду (додатний). При дискретному описі зміну SOC за крок Δt можна оцінити за формулою

$$SOC(t) = SOC(t-1) + \frac{I(t)\Delta t}{Q_n},$$

де Q_n – ємність батареї [3]. Для гібридних установок з метою скорочення втрат враховуються ККД заряду $\eta_{зар}$ і розряду $\eta_{роз}$ [3].

3. **Модель витрати пального.** Витрата дизельного палива F (л/год) залежить від потужності дизельного двигуна й має експериментальну квадратичну залежність:

$$F(t) = a P_{дд}^2(t) + b P_{дд}(t) + c,$$

де коефіцієнти a , b , c визначаються для конкретного двигуна за результатами стендових випробувань. Питома витрата пального BSFC (Brake Specific Fuel Consumption) дорівнює відношенню витрати до потужності і вимірюється, як показує довідкова література, у г/(кВт·год) [1, 4, 5].

4. **Обмеження та умови.** Значення $SOC(t)$ обмежується інтервалом $[SOC_{min}, SOC_{max}]$, що визначається характеристиками батареї та вимогами до її збереження. Потужність дизельного двигуна обмежена максимумом $P_{дд, max}$, потужність генератора – $P_{ген, max}$. Максимальна потужність батареї $P_{АКБ, max}$ визначається конструкцією та системою управління. Для безпечної роботи батареї швидкість заряду/розряду також обмежується.

5. **Операційні режими.** Система керування обирає режим залежно від потужності навантаження та SOC :

- **Дизельний режим (генераторний):** при $SOC(t) \approx SOC_{max}$ і $P_{потр}(t) \leq P_{дд, max}$ потужність забезпечує дизельний двигун. Батарея може заряджатись ($P_{АКБ} < 0$).

- **Електричний режим:** при малих навантаженнях ($P_{потр}(t) < P_{АКБ, max}$) та $SOC(t) \geq SOC_{min}$ судно рухається лише за рахунок АКБ.

- **Комбінований режим:** при $P_{потр}(t) > P_{дд, max}$ о при змінному навантаженні дизельний двигун працює на оптимальному рівні, а браку потужності компенсує батарея (peak-shaving) [2].

- **Режим зарядження:** при $SOC < SOC_{max}$ і відсутності навантаження дизельний двигун працює на зарядження батареї.

6. **Цільова функція і оптимізація.** З урахуванням описаних рівнянь формулюється задача мінімізації сумарної витрати палива за період робочого циклу T при дотриманні обмежень на SOC , потужності й режими роботи:

$$\min_{P_{дд}(t), P_{АКБ}(t)} J = \int_0^T F(t) dt.$$

Оптимальне керування може бути реалізовано за допомогою стратегії мінімізації еквівалентних витрат (Equivalent Consumption Minimization Strategy – ECMS), у якій електрична енергія батареї враховується шляхом введення коефіцієнту еквівалентної вартості. У найпростішому варіанті правило прийняття рішення будується на порогових значеннях SOC .

Обговорення. Побудована модель дозволяє оцінити споживання пального та динаміку заряду батареї для різних профілів руху СППА. Застосування гібридної установки дає змогу на 10...20 % зменшити витрати пального і до 20 % скоротити викиди CO_2 для типових морських суден [2], що підтверджує доцільність такої модернізації для амфібійних суден. Модель також дає можливість на етапі проектування обрати ємність батареї та потужність дизельного двигуна з урахуванням експлуатаційних режимів, а також визначити граничні

режими, коли судно може працювати повністю на електричній тязі. Під час роботи у водотоннажному режимі, де потрібна висока тяга, комбінований режим забезпечує необхідний запас потужності, тоді як у режимі руху на повітряній подушці та при маневрах у порту можливий електричний хід з нульовими викидами і низьким рівнем шуму.

Висновки. Запропонована математична модель є інструментом для аналізу та оптимізації гібридних енергетичних установок амфібійних суден на повітряній подушці. Вона описує баланс потужності, зміну рівня заряду батареї та емпіричні залежності витрати пального, дозволяючи мінімізувати паливні витрати при дотриманні обмежень. Використання моделі допоможе розробникам оцінити ефективність гібридної конфігурації, визначити оптимальну ємність акумулятора та графік роботи дизельного двигуна, що сприятиме зниженню експлуатаційних витрат і екологічного навантаження.

Література

- [1] Moran M. J., Shapiro H. N. *Fundamentals of Engineering Thermodynamics*. – 8th ed. – Wiley, 2014.
- [2] Wärtsilä. *Future-proof your vessel: electric shipping and hybrid ships*. Режим доступу: <https://www.wartsila.com/marine/products/ship-electrification-solutions> (дата звернення: 13.08.2025).
- [3] SoC Estimation by Coulomb Counting. Battery Design, 2024. Режим доступу: <https://www.batterydesign.net/soc-estimation-by-coulomb-counting/> (дата звернення: 13.08.2025).
- [4] *Brake-specific fuel consumption*. Wikipedia. Режим доступу: https://en.wikipedia.org/wiki/Brake-specific_fuel_consumption (дата звернення: 13.08.2025).
- [5] ISO 50001:2018. *Energy management systems – Requirements with guidance for use*. Geneva: International Organization for Standardization, 2018.

MATHEMATICAL MODEL FOR CALCULATING THE CHARACTERISTICS OF HYBRID POWER PLANTS FOR MODERN AMPHIBIOUS HOVERCRAFT

Aksonov Oleksandr Vasylovich, Zaytsev Volodymyr Vasylovich

Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Mykolaiv, Ukraine

Zaytsev Valeriy Volodymyrovych

Design bureau IMT, Mykolaiv, Ukraine

Abstract. The paper considers the construction of a mathematical model for assessing the energy characteristics of hybrid power plants on amphibious hovercraft. The proposed model describes the power balance between the diesel generator set, the battery and the electric motors of the propulsion units, takes into account the change in the battery charge level and allows minimizing fuel consumption by optimally controlling the operating modes. Using the model makes it possible to assess the efficiency of various configurations at the design stage, reduce emissions and improve the dynamics of the vessel.

Keywords: amphibious hovercraft; hybrid power plant; energy management; mathematical model; optimization.

УДК 629.5.023

**ДИНАМІЧНИЙ АНАЛІЗ ПЛАВУЧОЇ СОНЯЧНОЇ ЕЛЕКТРОСТАНЦІЇ
З РІЗНИМИ ПОНТОНАМИ, ЯКА ПІДДАЄТЬСЯ ВПЛИВУ ХВИЛЬ І ТЕЧІЙ
З МЕТОЮ ПІДВИЩЕННЯ ОСТІЙНОСТІ**

Ніруманд М.М.

*аспірантка кафедри морських технологій та океанотехніки
Національного університета кораблебудування імені адмірала Макарова,*

м. Миколаїв, Україна

e-mail: mn.niroumand@gmail.com

ORCID: 0009-0008-4672-9936

Зайцев В.В.

*доктор технічних наук, професор,
завідувач кафедри морських технологій та океанотехніки
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,*

м. Миколаїв, Україна

e-mail: zvv1949@gmail.com

ORCID: 0000-0002-3637-9273

Анотація. Плавучі сонячні електростанції – новий напрям у галузі альтернативної енергетики. Отримані результати аналізу форми понтонів дозволяють обґрунтовано підходити до вибору раціональної форми понтона залежно від конкретних умов експлуатації, характеристик хвильового середовища та пріоритетних експлуатаційних вимог, що є важливим етапом у проектуванні надійних плавучих електростанцій та підвищення їх остійності.

Ключові слова: плавуча сонячна електростанція, система FPV, понтони, остійність сонячних електростанцій, динамічний аналіз, хвилі, течія

Вступна частина. Плавучі сонячні електростанції (FPV) стали новим напрямком розвитку сонячної енергетики, оскільки не потребують земельних ділянок, оскільки плавучі сонячні електростанції встановлюються на водоймах, будь то море чи озеро. Поширення хвиль і течій створює динамічну реакцію плавучої сонячної електростанції. У цій роботі виконано динамічний аналіз плавучої сонячної електростанції з різними понтонами, що піддається впливу хвиль і течій з метою підвищення остійності [1].

В результаті поведінки кожного понтона під впливом хвиль і течій можна визначити, що кожен понтон має свою особливість у витриманні найвищої реакції.

Основна частина. В докладі розглядаються 3 типи форми понтонів, а саме циліндрична, прямокутна та трапецієподібна, як зазначено на рисунку 1. Мета полягає у визначенні, який тип форми понтона забезпечує найбільшу стабільність під дією хвиль другого порядку та течії.

Рисунок 1 – Типи форм понтонів

Лінійна теорія хвиль Ейрі

Теорія повітряних хвиль описує лінійне поширення хвиль у рідині. Припущення цієї теорії хвиль полягають у тому, що середня глибина залишається постійною [2]. Ця теорія широко використовується в морській та прибережній інженерії для численних досліджень і випробувань. Теорія повітряних хвиль надає приблизний аналіз поведінки хвиль та їх впливу. Теорія повітряних хвиль описує лінійне поширення хвиль, як показано на рисунку.

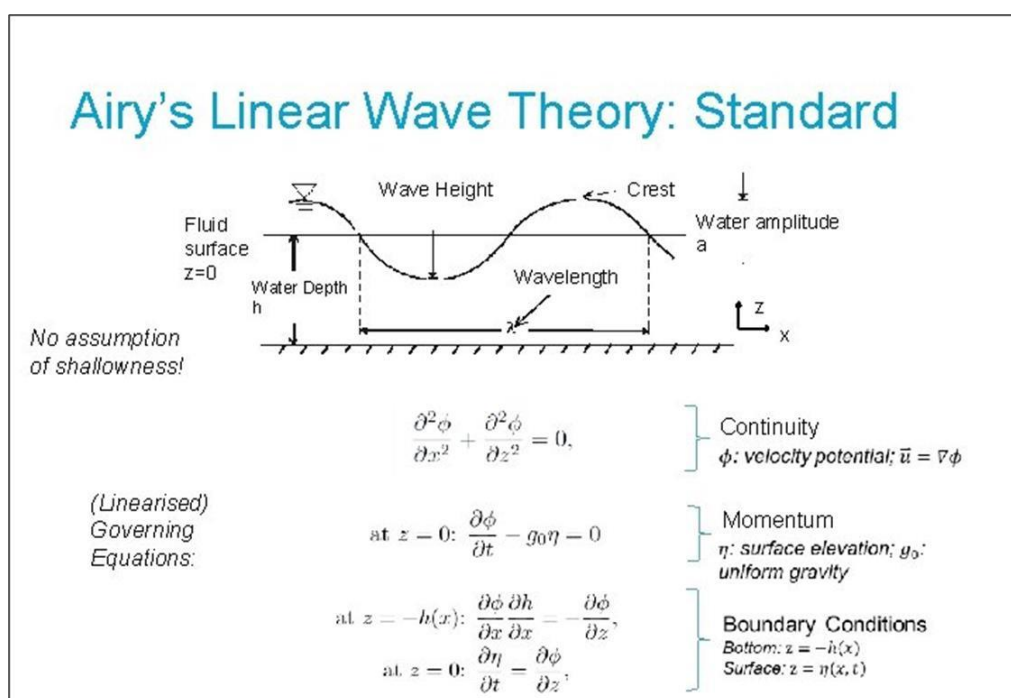

Рисунок 2 – Лінійна хвильова теорія Ейрі

Кінематичні та динамічні амплітуди лінійно пропорційні висоті хвилі відповідно до лінійної теорії (або амплітуди хвилі). Отже, нормалізоване значення є унікальним і незмінним щодо величини амплітуди, коли ці амплітуди нормалізовані за амплітудою хвилі.

Теорія хвиль Стокса

Теорія хвиль Стокса корисна для хвиль у мілководних і глибоких водах. Вона використовується для визначення кінематики хвиль у прибережних і морських спорудах. Прогнозування хвильових навантажень високого порядку для циліндра і монобаштової платформи. Кінематика хвиль потім використовується в конструкції споруд для прогнозування хвильових навантажень.

Гідродинамічна реакція

Жорстке тіло має шість ступенів свободи (DOF) руху в тривимірному просторі. Тіло може рухатися в трьох напрямках, перпендикулярних до осей, на яких воно орієнтоване, включаючи вперед і назад (відомий як ривок), вгору і вниз (відомий як підйом), а також вліво і вправо (відомий як хитання), а також обертатися навколо трьох перпендикулярних осей, які зазвичай називаються рискання (нормальна вісь), тангаж (поперечна вісь) і крен (поздовжня вісь). На рисунку 4 показано 6 DOF твердого тіла.

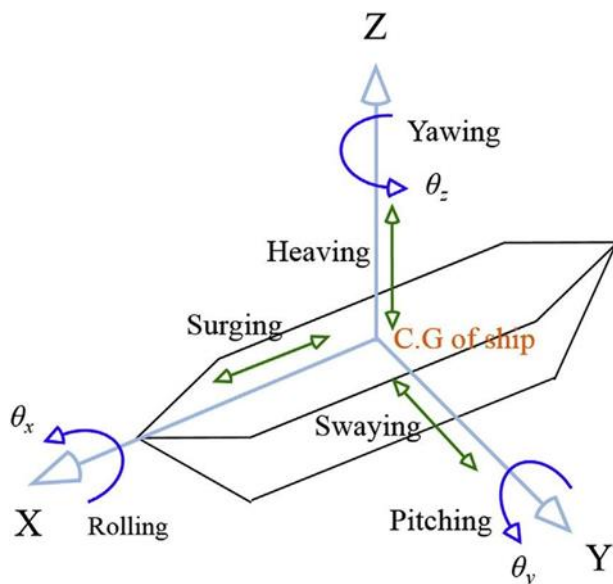

Рисунок 3 – 6 ступенів свободи твердого тіла

Геометричні розміри та характеристики різних форм понтонів

На цьому рисунку показано прямокутний понтон для плавучої сонячної електростанції [3]. Розміри сонячних панелей, а також висота колони, що підтримує сонячні панелі, і діаметр колони є фіксованими для трьох різних форм понтонів, показаних на рисунку 4. Розміри базового понтона (плавучої конструкції) залишаються різними, що служить змінною для цієї роботи.

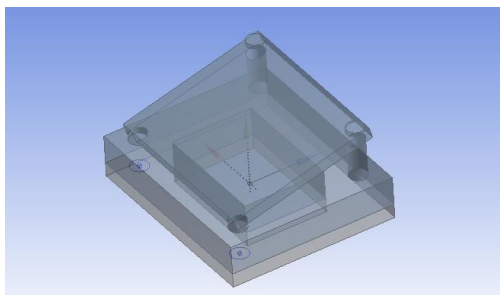

Рисунок 4 – Прямокутний понтон

Таблиця 1 – Приклад розмірів плавучої сонячної електростанції з прямокутним понтоном

Деталі	Розмір
Плаваюча конструкція	1035 мм * 860 мм * 220 мм
Сонячна панель	754 мм * 905 мм * 60 мм
Радіус колони	45
Кут між компонентом і поплавком	12
Висота поверхні поплавка	75 мм

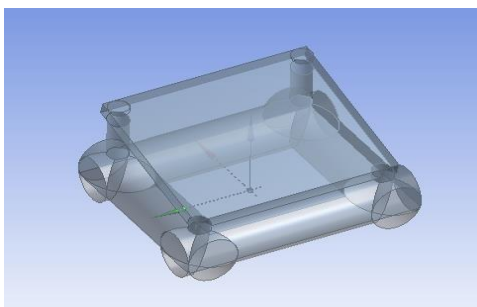

Рисунок 5 – Циліндричний понтон

Таблиця 2 – Приклад розмірів плавучої сонячної електростанції з циліндричним понтоном

Деталі	Розмір
Плаваючий	V1: 1035 мм * 110 ² мм * π V2: 860 мм * 110 ² мм * π
Сонячна панель	754 мм * 905 мм * 60 мм
Радіус колони	45
Кут між компонентом і поплавця	12
Висота поверхні поплавка	75

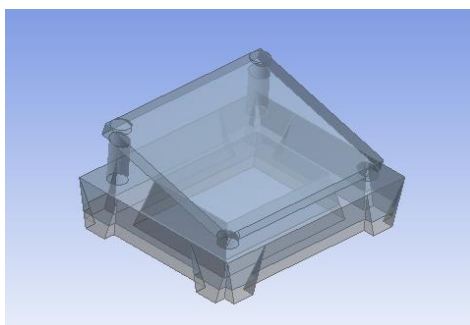

Рисунок 6 – Трапецієподібний понтон

Таблиця 3 – Приклад розмірів плаваючої сонячної електростанції з трапецієподібним понтоном

Деталі	Розмір
Плаваюча	V1: $\frac{1}{2} * (110 \text{ мм} + 220 \text{ мм}) * 220 \text{ мм} * 1035 \text{ мм}$ V2: $\frac{1}{2} * (110 \text{ мм} + 220 \text{ мм}) * 220 \text{ мм} * 860 \text{ мм}$
Сонячна панель	754 мм * 905 мм * 60 мм
Радіус колони	45
Кут між компонентом і поплавця	12
Висота поверхні поплавка	75 мм

Таблиця 4 – Огляд умов для кожного понтона

Регулярні хвилі (хвилі Ейрі, Стокса 2-го порядку)	
Висота хвилі	8,44
Період	8,38
Нерегулярна хвиля (спектр JONSWAP і PM)	
Висота хвилі	4,38 м
Період	6,91
Гамма	3
Пікова частота	1/9,74 = 0,1027 Гц
Струм	
Поверхня	1,24 м/с

Оскільки існують деякі обмеження при виборі висоти хвилі для регулярних хвиль, яка планувалася на рівні 8,44 м, але в ANSYS AQWA максимальна висота хвилі, яку може обробити програма, становить 7,82 м, це був найкращий варіант.

Висновки. На основі проведеного аналізу усіх доступних закордонних досліджень, спрямованих на вивчення динамічної поведінки понтонів під дією хвиль та течій, було сформовано узагальнені висновки щодо ефективності різних геометричних форм та гідродинамічних характеристик. Власні експериментальні випробування у межах цієї роботи не проводилися; дослідження виконано шляхом критичного опрацювання та синтезу результатів чисельного моделювання і фізичних експериментів, опублікованих у наукових джерелах.

Ретельний порівняльний аналіз [4] продемонстрував, що циліндрична конструкція понтона є найбільш ефективною при протидії хвильовому нагону, тоді як прямокутні понтони перевершують інші типи за реакцією на підйом. Трапецієподібні понтони виявилися оптимальними з точки зору зменшення обертального нахилу. Додатково встановлено, що хвилі Стокса другого порядку та хвилі Ейрі чинять аналогічний вплив на реакцію RAO. Порівняння спектрів JONSWAP та PM показало, що перший з них формує більшу реакцію на хвилі та підйом, тоді як другий переважає у випадку реакції на нахил. Також зафіксовано, що хвилі з напрямком 0° спричиняють максимальні значення RAO у порівнянні з хвилями під кутами 45° та 135° [5].

Отримані узагальнення дозволяють обґрунтовано підходити до вибору раціональної форми понтона залежно від конкретних умов експлуатації, характеристик хвильового середовища та пріоритетних експлуатаційних вимог, що є важливим етапом у проектуванні надійних плавучих конструкцій.

Література

- [1] Діендорфер К., Гайдер М., Лауерманн М. Аналіз ефективності морських сонячних електростанцій. – Energy Procedia, 2014, т. 49, с. 2462–2471.
- [2] Grainger J. P., Sykulski A. M., Jonathan P., Ewans K. Оцінка параметрів спектру океанських хвиль. – Ocean Engineering, 2021, т. 229.
- [3] Friel D., Karimirad M., Whittaker T., Doran J., Howlin E. Огляд концепцій плавучих фотоелектричних конструкцій та варіантів їх встановлення. – 4-та Міжнародна конференція з морської відновлюваної енергетики, 2019.
- [4] Ishihara T., Phuc P. V., Sukegawa H. Чисельне дослідження динамічної реакції плавучої морської вітротурбінної системи на резонанс і нелінійні хвилі, 2007.
- [5] Kaymak M. K., Şahin A. D. Проблеми, що виникають у плавучих фотоелектричних системах в реальних умовах: нова концепція FPV та інноваційні рішення. – Технології та оцінка сталого енергоспоживання, 2021, т. 47.

DYNAMIC ANALYSIS OF A FLOATING SOLAR POWER PLANT WITH DIFFERENT PONTOONS SUBJECTED TO WAVES AND CURRENTS TO IMPROVE STABILITY

Niroumand Margarita Mykolaivna, Zaytsev Volodymyr Vasylovich

Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Mykolaiv, Ukraine

Abstract: This paper introduces different types of pontoons for studying the stability of solar floating power plants. The results of the analysis of pontoon shapes allow for a rational approach to selecting the most suitable pontoon shape depending on specific operating conditions, wave characteristics, and priority operational requirements, which is an important step in designing reliable floating power plants and increasing their stability.

Keywords: floating solar power plant, FPV system, pontoons, stability of solar power plants, dynamic analysis, waves, currents

УДК 629.5

УДОСКОНАЛЕННЯ ПРОЦЕСІВ ПРОЄКТУВАННЯ ТА СЕРІЙНОГО ВИРОБНИЦТВА ЗАСОБІВ ПІДВОДНОЇ РОБОТОТЕХНІКИ

Блінцов В.С.

д-р техн. наук, професор, директор НДІ підводної техніки

Бабкін Г.В.

*канд. техн. наук, доцент НУК, доцент кафедри електричної інженерії суднових
та роботизованих комплексів*

Національний університет кораблебудування ім. адм. Макарова

Анотація

У доповіді розглянуто основні напрямки удосконалення процесів створення сучасних засобів підводної робототехніки, включаючи автономні неаселені підводні апарати (АНПА)

та дистанційно керовані прив'язні підводні апарати двох типів – самохідні (СППА) та буксировані (БПА). Проаналізовано базові принципи гідродинамічного, енергетичного, навігаційного та алгоритмічного забезпечення, що формують основу проектування. Розглянуто особливості серійного виробництва підводних апаратів та обґрунтовано значення системного підходу та імерсивних і адитивних технологій до формування стійких, ефективних і адаптивних до сучасних вимог технічних рішень.

Ключові слова: морська робототехніка, проектування, будівництво, системний підхід, імерсивні та адитивні технології.

Вступна частина. Підводна робототехніка є ключовою складовою в системах морського моніторингу, розвідки, протимінної боротьби, охорони підводних об'єктів та інфраструктури [1, 2]. Її розвиток потребує глибокого теоретичного обґрунтування інженерних рішень і високого рівня інтеграції між галузями знань.

Зростання вимог до автономності, багатофункціональності та надійності підводної робототехніки вимагає застосування нових підходів до її проектування та серійного виробництва. Теоретичною основою таких підходів є методологія системного підходу, який забезпечує цілісність та всебічність при виконання проектних робіт, та імерсивні технології, які забезпечують візуалізацію процесів проектування та оптимізацію технічних рішень на ранніх етапах розробки такої техніки. Крім того, сучасні адитивні технології дають змогу суттєво скоротити витрати часу на технологічну підготовку виробництва засобів підводної робототехніки та скоротити час на їх будівництво.

Мета роботи. Метою роботи є формування теоретичних основ проектування і виробництва засобів підводної робототехніки, використовуючи системний підхід для інтеграції всіх складових та імерсивні технології для моделювання і віртуалізації процесів проектування, а також адитивні технології для підвищення продуктивності будівництва та випробувань такої техніки.

Основна частина. Об'єктом дослідження є процеси дослідницького, ескізного та робочого проектування наступних засобів підводної робототехніки, які найбільш активно використовуються для виконання морських місій різного призначення:

- автономних ненаселених підводних апаратів (АНПА) – підводних апаратів-роботів, які виконують підводні місії самостійно, по заздалегідь розробленим програмам або із застосуванням штучного інтелекту (ШІ);

- самохідних прив'язних підводних апаратів (СППА) – підводних апаратів-роботів, які виконують підводні місії у режимах автоматизованого або повністю ручного керування з боку людини-оператора;

- буксированих підводних апаратів (БПА) – підводних апаратів-роботів, які виконують підводні місії у режимі буксирування надводним, підводним чи авіаційним буксирувальником.

Функціональні вимоги до таких засобів включають: здатність до автономного функціонування, енергоефективність, стійкість до тиску, точність навігації, гнучкість у зміні корисного навантаження, використання багатьох технологій застосування, адаптивність до умов використання.

Розглянемо послідовно роль і місце системного підходу, імерсійних та адитивних технологій у процесах проектування, будівництва та випробувань сучасних засобів підводної робототехніки.

Системний підхід розглядає морський робот не як набір окремих компонентів, а як єдину складну систему, де всі елементи взаємопов'язані. Це дозволяє уникнути конфліктів між підсистемами при їх проектуванні.

Спираючись на принципи системного підходу розробку нових зразків підводної робототехніки (ЗПР) вбачається доцільним започаткування наступного переліку основних прикладних теоретичних завдань щодо їх проектування [3, 4]:

- подальший розвиток гідродинамічних основ проектування ЗПР;
- теоретичні основи зв'язку, навігації та керування ЗПР;
- енергетичне та функціональне забезпечення;
- оцінку функціональної ефективності ЗПР на основі застосування штучного інтелекту;
- технологічні особливості виробництва.

При цьому, системний підхід при проектуванні ЗПР має забезпечити наступні їх ключові властивості:

- повну відповідність вимогам технічного завдання на розробку і створення ЗПР;
- технічну підтримку при експлуатації серійних зразків ЗПР;
- здатність новостворених ЗПР до модернізації за результатами експлуатації, оскільки це виробляє високої собівартості та тривалого терміну експлуатації.

Імерсивні технології – це сукупність сучасних технологій, які створюють «ефект занурення» в штучно створене комп'ютерне середовище, забезпечуючи користувачеві відчуття присутності або інтерактивної взаємодії з цифровим простором [5, 6].

До них належать віртуальна реальність (VR), доповнена реальність (AR) та змішана реальність (MR).

Імерсивні технології відкривають нові можливості у проектуванні підводної робототехніки, пропонуючи інженерам-конструкторам інноваційні інструменти для роботи в складних та небезпечних умовах, а саме:

- віртуальну реальність (VR), яка дає змогу інженерам створювати детальні 3D-моделі підводних апаратів і моделювати їхню роботу в віртуальному підводному середовищі;
- доповнену реальність (AR), яка застосовується при моделюванні режимів експлуатації ЗПР.

Використання імерсивних технологій при проектуванні, будівництві та випробуваннях підводної робототехніки на цей час є нагальною необхідністю.

До основних напрямків застосування імерсивних технологій при створенні ЗПР можна віднести:

- при дослідженні систем керування ЗПР – процеси моделювання роботи в різних підводних умовах;
- у проектуванні – процеси візуалізації та ергономіки;
- при будівництві та виконанні монтажних та пуско-налагоджувальних робіт – доповнена реальність дає змогу технічному персоналу бачити цифрові інструкції;
- при контролі якості будівництва ЗПР, оскільки AR дозволяє перевіряти відповідність реальних компонентів і збірок цифровим моделям, що значно підвищує точність і надійність;

– при випробуваннях та експлуатації – VR-симуляції дозволяють проводити безризикові випробування програмного забезпечення;

– при навчанні операторів – оскільки тренування операторів підводних апаратів у VR-середовищі є безпечним і ефективним.

Таким чином, імерсивні технології є ефективним інструментом, що дає змогу значно збільшити ефективність, безпеку та надійність всього життєвого циклу підводної робототехніки, від ідеї до експлуатації.

Залучення адитивних технологій при проектуванні, будівництві та випробуваннях підводної робототехніки є необхідним для вирішення унікальних викликів, пов'язаних з підводним середовищем. Ці технології забезпечують гнучкість, швидкість та економічність, які недоступні при традиційних методах виробництва.

Розглянемо основні напрямки застосування адитивних технологій у серійному виробництві ЗПР:

– проектування складних геометричних елементів ЗПР – підводні апарати часто мають у своєму складі конструктивні елементи складної геометричної форми;

– швидке прототипування ЗПР – адитивні технології дозволяють інженерам швидко створювати фізичні прототипи компонентів підводних апаратів;

– будівництво ЗПР – серійне виготовлення типових та спеціалізованих елементів для конкретних підводних апаратів;

– випробування та ремонт ЗПР – можливість створення запасних частин на місці випробувань та у похідних умовах.

Таким чином, адитивні технології надають гнучкість і економічність на всіх етапах розробки підводної робототехніки.

Висновки. Теоретичні основи проектування та виробництва засобів морської робототехніки спираються на комплексні наукові підходи, що охоплюють гідродинаміку, механотроніку, теорію керування, штучний інтелект, матеріалознавство, імерсивні та адитивні технології.

Запропонована методологія, що поєднує системний підхід, імерсивні та адитивні технології, докорінно змінює традиційні процеси проектування та серійного виробництва підводної робототехніки.

Застосування системного підходу забезпечує цілісне бачення проекту, оптимізуючи взаємодію між етапами проектування та мінімізуючи ризики невдалих рішень. Імерсивні технології створюють віртуальне середовище для безпечного та ефективного моделювання, візуалізації та навчання, що дозволяє виявляти конструктивні недоліки на ранніх стадіях розробки. Адитивні технології прискорюють процес прототипування, забезпечують гнучкість у виробництві складних та оптимізованих деталей, а також дозволяють швидко створювати запасні частини, що є критично важливим в умовах експлуатації.

Таким чином, синергія цих технологій значно підвищує ефективність, надійність та конкурентоспроможність підводної робототехніки, відкриваючи нові можливості для її використання в наукових, промислових та оборонних сферах.

Література

- [1] Про «Положення про Державну інспекцію України з безпеки на морському та річковому транспорті»: Указ Президента України від 8 квітня 2011 року, № 447/2011.
- [2] Про затвердження «Положення про службу морської безпеки порту (портового засобу)»: Наказ Міністерства інфраструктури України від 25.08.2011 р. № 339.
- [3] Проектування засобів морської робототехніки на основі системного підходу : монографія : у 3 ч. / за ред. д-ра техн. наук, проф. В. С. Блінцова. – Миколаїв : Іліон, 2023. Ч. 1 : Самохідні прив'язні підводні системи / В. С. Блінцов, О. П. Клочков, В. А. Надточій, А. В. Надточій. – 2023. – 164 с.
- [4] Управління успішними проектами створення складної техніки : Монографія / Г. В. Бабкін, В. С. Блінцов, Є. А. Дружинін, С. Г. Кійко, Н. Р. Книрик, К. В. Кошкін, Д. М. Крицький, С. С. Рижков, С. О. Слободян, Т. А. Фаріонова. – Миколаїв : Видавництво Торубари В. В., 2017. – 336 с.
- [5] Githa S. Heggde, Santosh Kumar Patra, Rasananda Panda. (2024). Immersive Technology and Experiences. Implications for Business and Society. Publisher Springer Nature Singapore. 277 pages.
- [6] Abhinesh Prabhakaran, Abdul-Majeed Mahamadu, Colin A. Booth, Patrick Manu. (2025). Applications of Immersive Technology in Architecture, Engineering and Construction: A Handbook. Publisher Routledge, 320 pages.

IMPROVEMENT OF DESIGN AND SERIAL PRODUCTION PROCESSES OF UNDERWATER ROBOTICS EQUIPMENT

Volodymyr S. Blintsov

Research Institute of Underwater Technology

Heorhii V. Babkin

Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Ukraine, Mykolaiv

Abstract

The report examines the main directions of improving the processes of creating modern underwater robotics, including autonomous unmanned underwater vehicles (AUVs) and remotely controlled tethered underwater vehicles of two types – self-propelled (SPVA) and towed (BVA). The basic principles of hydrodynamic, energy, navigation and algorithmic support that form the basis of design are analyzed. The features of serial production of underwater vehicles are considered and the importance of a systems approach and immersive and additive technologies for the formation of sustainable, effective and adaptive to modern requirements technical solutions is substantiated.

Keywords: marine robotics, design, construction, systems approach, immersive and additive technologies

УДК 629.584

ОГЛЯД ТА АНАЛІЗ ЗАСОБІВ ПІДВОДНОЇ РОБОТОТЕХНІКИ ДЛЯ ОХОРОНИ ОБ'ЄКТІВ МОРСЬКОЇ КРИТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ

Блінцов В.С.*докт. техн. наук, професор, професор кафедри автоматики та електроустаткування
ХННІ НУК, bvs050803@ukr.net***Тарчук А.А.***аспірант кафедри теорії та проектування суден НУК, tarchuk1996@gmail.com
Україна, м. Миколаїв**Національний університет кораблебудування*

Анотація. У статті розглянуто сучасні технології підводної робототехніки для захисту морської критичної інфраструктури (МКІ), включаючи трубопроводи, кабелі та платформи. Проаналізовано основні типи підводних роботизованих апаратів (АНПА, СППА, БПА), їхні функціональні можливості, переваги та обмеження. Особливу увагу приділено перспективі розвитку автономних апаратів з радіобуями, що поєднують автономність і оперативний зв'язок із центром управління. Такі рішення сприяють підвищенню безпеки, ефективності моніторингу та реагування на загрози в морському середовищі.

Ключові слова: підводна робототехніка, морська критична інфраструктура, автономний ненаселений підводний апарат.

Вступ. Морська критична інфраструктура (МКІ), що включає підводні кабелі, трубопроводи, нафтові та газові платформи, порти та інші стратегічно важливі об'єкти, є основою світової економіки та безпеки. Вона забезпечує енергетичну стабільність, глобальний зв'язок та безперервну торгівлю. Однак, зростання геополітичної напруги, терористичних загроз, а також ризики, пов'язані з нелегальною діяльністю та екологічними катастрофами, роблять ці об'єкти вразливими.

Традиційні методи охорони, що базуються на патрулюванні надводними суднами та використанні водолазів, є недостатньо ефективними та несуть значні ризики. Це вимагає розробки та впровадження новітніх технологій для моніторингу та захисту МКІ. У цьому контексті підводна робототехніка виступає як ключовий інструмент, що пропонує інноваційні рішення для підвищення стійкості та безпеки цих об'єктів.

Мета роботи – комплексний огляд та аналіз засобів підводної робототехніки, що застосовуються для охорони МКІ – основні типи підводних апаратів-роботів, їхні функціональні можливості, переваги та виклики, а також перспективи їхнього подальшого розвитку.

Основна частина. Морські роботи, що застосовуються для охорони МКІ, класифікуються за принципом їхньої дії та ступенем автономності.

Основними є наступні типи підводних роботів:

автономні ненаселені підводні апарати (АНПА, в англomовній літературі – Autonomous Underwater Vehicles, AUVs) – підводні апарати-роботи, що пересуваються під водою за

заздалегідь визначеною програмою, не потребуючи постійного зв'язку з оператором [1]; їхня основна перевага – здатність до тривалих місій на великих глибинах і відстанях, що робить їх ідеальними для патрулювання значних акваторій, картографування дна та пошуку потенційних загроз; АНПА обладнуються різноманітними сенсорами, зокрема сонарами, гідролокаторами бічного огляду, відеокамерами високої роздільної здатності та магнітометрами для виявлення металевих об'єктів; недоліком АНПА є відсутність інформаційного обміну з береговим центром керування морськими місіями (БЦК), що унеможливорює оперативне керування ним з боку оператора;

самохідні прив'язні підводні апарати (СППА, в англійській літературі – Remotely Operated Vehicles, ROVs), які керуються оператором з надводного судна-носія через кабель-трос, що забезпечує енергоживлення та двохсторонній обмін інформацією між СППА та постом керування, який розташований на судні-носії [2]; СППА використовуються для виконання складних та точних маніпуляцій, які вимагають людського контролю – ремонт підводних конструкцій, встановлення датчиків, підйом об'єктів з морського дна та, за потреби, знешкодження вибухонебезпечних предметів; їхня основна перевага – наявність постійного інформаційного обміну з БЦК, а недоліком – малий радіус дії, обмежений довжиною кабель-тросу;

безекіпажні буксировані підводні апарати (БПА, в англійській літературі – Towed Underwater Vehicles, TUVs) – підводні апарати-роботи, які оснащені відеокамерами та сонарами і застосовуються для приладового обстеження водної товщі та морського дна [3]; їхня основна перевага – висока продуктивність з-за досить великої швидкості ходу судна-буксирувальника та наявність постійного інформаційного обміну з БЦК, а недоліком – малий радіус дії, обмежений довжиною кабель-буксиру та відсутністю власних рушіїв.

Таким чином, використання підводних апаратів-роботів дозволяє вирішувати широкий спектр завдань, які є трудомісткими, небезпечними або неможливими для виконання водолазами:

моніторинг та інспекція: АПА, СППА та БПА можуть здійснювати регулярні інспекції підводних кабелів та трубопроводів, виявляючи пошкодження чи несанкціоновані втручання; автоматизований збір даних та їх оперативний аналіз дозволяють виявляти проблеми на ранніх стадіях;

виявлення загроз: вказані технічні засоби підводної робототехніки можуть патрулювати акваторію навколо критичних об'єктів, виявляючи підозрілі об'єкти або несанкціоновану діяльність (сонари можуть сканувати водну товщу на предмет виявлення диверсантів або «чужих» підводних апаратів, а магнітометри допомагають знайти міни чи інші металеві об'єкти);

екологічний контроль: технічні засоби підводної робототехніки можуть моніторити параметри води, виявляти розливи нафти або інші хімічні забруднення, що дозволяє оперативно реагувати на екологічні загрози та мінімізувати їхні наслідки;

реагування на надзвичайні ситуації: СППА можуть використовуватися для проведення ремонтних робіт, підйому пошкодженого обладнання або знешкодження вибухонебезпечних предметів, що значно знижує ризик для життя та здоров'я людей.

Однак, попри значний прогрес, впровадження підводної робототехніки має певні виклики [4]:

автономність та енергоспоживання – тривалість місій АПА обмежена ємністю їхніх акумуляторів, тому розробка більш ефективних джерел живлення, таких як паливні елементи, та бездротових технологій зарядки від є ключовим напрямком досліджень;

навігація та зв'язок – під водою GPS не функціонує, тому підводні апарати-роботи покладаються на інерційні навігаційні системи, акустичні модеми та системи позиціонування, що мають обмежену пропускну здатність та радіус дії;

координація та управління – для ефективної охорони великих акваторій необхідна координація роботи декількох підводних апаратів, що вимагає розробки інтегрованих систем управління та алгоритмів штучного інтелекту для автоматичного прийняття рішень щодо безпечного підводного руху та ефективного виконання підводних місій.

Попередні дослідження показують, що ефективним напрямком подальшого розвитку підводної робототехніки для охорони об'єктів МКІ є застосування АНПА з радіобуями (АНПА-РБ), які поєднують переваги традиційних АНПА (можливість автономно виконувати територіально віддалені місії) з перевагами традиційних СППА (наявність оперативного інформаційного обміну з БЦК) [5]. Такі апарати у розгорнутому стані мають дві ланки – АНПА як носій пошукової апаратури та як буксирувальник радіобуя (РБ) та, власне, радіобуй як носій апаратури двохстороннього зв'язку АНПА з БЦК. При цьому, корпус РБ є елементом гідродинамічного обтічника АНПА, а його несучі поверхні (крила) мають форму дуги. Це забезпечує компактність конструкції АНПА-РБ у згорнутому стані, але вимагає додаткових теоретичних та експериментальних досліджень щодо гідродинамічних властивостей дугового крила. Попередні дослідження [6] показали перспективність застосування несучих поверхонь (дугових крил) для радіобуя, що обумовлює актуальність їх характеристик з метою надання науково обґрунтованих рекомендацій проектувальникам новітніх засобів підводної робототехніки.

Висновки

1. Підводні роботизовані технології стали ключовим елементом сучасної стратегії захисту морської критичної інфраструктури. Використання підводних апаратів-роботів дає змогу суттєво підвищити ефективність моніторингу та безпеку об'єктів морської критичної інфраструктури, зводячи до мінімуму людський фактор ризику.

2. Морські роботи здатні виконувати широкий спектр завдань: від рутинного патрулювання та інспекції до високоточних ремонтних робіт і знешкодження небезпечних об'єктів. Їхня здатність працювати в складних гідрометеорологічних умовах та на «заводолазних» глибинах шельфу робить їх незамінним інструментом для запобігання диверсіям, виявлення екологічних загроз та оперативного реагування на надзвичайні ситуації.

3. Актуальним завданням розвитку автономних ненаселених підводних апаратів з радіобуями є дослідження ефективності застосування дугових крил радіобуїв, які забезпечують компактність конструкції та ефективність застосування таких апаратів за призначенням.

Література

- [1] Captain Andrew Norris. (2013). Legal Issues Relating to Unmanned Maritime Systems. Monograph. US Naval War College, 67. <https://www.iqpc.com/media/1002182/50661.pdf>
- [2] Tien Anh Tran, Kolla Bhanu Prakash, Subrata Chowdhury, Ivan CK Tam. (2024). Underwater Vehicle Control and Communication Systems Based on Machine Learning Techniques.

<https://www.routledge.com/Underwater-Vehicle-Control-and-Communication-Systems-Based-on-Machine-Learning-Techniques/Tran-Prakash-Chowdhury-Tam/p/book/9781032335346>

[3] Yang Xianyuan, Jiaming Wu, Shunyuan Xu. (2022). Dynamic analysis of underwater towed system under undulating motion mode of towed vehicle. *Applied Ocean Research*. Volume 121, April 2022, 103083. DOI:10.1016/j.apor.2022.103083

[4] Блінцов В.С., Тарчук А.А. Роботизовані технології охорони об'єктів морської критичної інфраструктури. Матеріали Всеукраїнської НТК з міжнародною участю «Сучасні технології проектування, побудови, експлуатації і ремонту суден, морських технічних засобів і інженерних споруд», 15-16 травня 2024 року. Миколаїв : Іліон, 2024. С. 126-131.

[5] Блінцов В.С., Бабкін Г.В., Тарчук А.А. Основні задачі створення дволанкової автономної підводної системи. – Інновації в суднобудуванні та океанотехніці : XV Міжнародна науково-технічна конференція : матеріали. – Миколаїв : НУК, 2024. – С. 961-963.

[6] Блінцов В.С., Бабкін Г.В., Костенко Д.В., Мороз В.В., Коробов В.І., Тарчук А.А. Проблеми проектування і застосування засобів морської робототехніки з бусом зв'язку. Матеріали Всеукраїнської науково-технічної конференції з міжнародною участю «Сучасні технології проектування, побудови, експлуатації і ремонту суден, морських технічних засобів і інженерних споруд», 22-23 травня 2024 року. Миколаїв : Іліон, 2025. С. 126-131.

REVIEW AND ANALYSIS OF UNDERWATER ROBOTICS FOR PROTECTING MARITIME CRITICAL INFRASTRUCTURE

Blintsov V.S.

Kherson Educational-Scientific Institute of Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Kherson, Ukraine

Tarchuk A.A.

Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Mykolaiv, Ukraine

Abstract. The article examines modern underwater robotics technologies for protecting maritime critical infrastructure (MCI), including pipelines, cables, and platforms. It analyzes the main types of underwater robotic devices (AUVs, ROVs, TUVs), their functional capabilities, advantages, and limitations. Special attention is given to the development prospects of autonomous vehicles with radio buoys, which combine autonomy with operational communication with the control center. Such solutions enhance safety, monitoring efficiency, and response to threats in the marine environment.

Keywords: underwater robotics, maritime critical infrastructure, autonomous underwater vehicle.

УДК 629.12: 534.8.081.7

АКУСТИЧНИЙ КОМФОРТ В ЯХТОВИХ ІНТЕР'ЄРАХ: ВПЛИВ ПЛАНУВАННЯ І ДЕКОРАТИВНО-ОЗДОБЛЮВАЛЬНИХ МАТЕРІАЛІВ НА СПРИЙНЯТТЯ ПРОСТОРУ

Матійко О.В.

*Заслужений діяч мистецтв України, доцент кафедри дизайну
Національного університету кораблебудування імені
адмірала Макарова, м. Миколаїв, Україна
oleksandr.matiiko@nuos.edu.ua*

Матійко Н.О.

*кандидат економічних наук, викладач кафедри дизайну
Національного університету кораблебудування імені
адмірала Макарова м. Миколаїв, Україна
natalya.matyjko@nuos.edu.ua*

Анотація. Акустичний комфорт – ключовий компонент якості інтер'єру яхти, що безпосередньо впливає на сприйняття простору, зручність перебування і безпеку. В умовах обмеженого обсягу, складної конструкції корпусу і високої щільності джерел шуму (двигуни, системи HVAC, механізми) оптимізація акустичного середовища вимагає системного підходу: поєднання проєктних рішень планування, грамотного підбору конструкції огорожувальних поверхонь, а також заходів щодо зниження шуму у джерелі. У статті розглянуті принципи звукопоглинання стосовно яхтових інтер'єрів, описані практичні прийоми планування та інженерної інтеграції.

Ключові слова: акустичний комфорт, яхтовий інтер'єр, звукоізоляція, дизайн, планування, проєктні рішення.

Акустичне середовище формує естетичне і фізіологічне сприйняття простору, акумулює емоційні реакції, впливає на стомлюваність і якість відпочинку на судні. На відміну від стаціонарних будівель, яхти пред'являють специфічні вимоги: обмежені обсяги приміщень, близькість зон відпочинку і технічних вузлів, необхідність враховувати вплив структурних шумів, підвищену вологість і вимоги до ваги і довговічності матеріалів.

У контексті впливу матеріалів на акустичний фон в інтер'єрі яхти ключовими аспектами є не тільки їх базові звукопоглинальні і звукоізоляційні характеристики, але і морські експлуатаційні обмеження (вологість, солоне повітря, вага, вогнестійкість, екологічність і довговічність).

Так, пористі матеріали (тканини, килими) володіють ефективним поглинанням на середніх і високих частотах, але слабкіше – на низьких. На яхтах це важливо для зменшення відображень в діапазоні мови (500-4000 Гц). Панелі з повітряним зазором і багатошарові композити покращують поглинання в більш широкому діапазоні, включаючи низькі частоти, за умови адекватної товщини і конструкції корпусу. Перфоровані панелі з резонансними

шарами дозволяють цілеспрямовано знижувати домінуючі низькочастотні компоненти. Однак їх застосування обмежене масогабаритними вимогами і умовами корозії (вологості).

Важливими факторами в повітряної звукоізоляції залишаються маса і ущільнення швів: багатошарові панелі, композитна (бакелізована) фанера із заповненням, застосування ущільнювачів і акустичних прокладок. Крім того, враховуючи практичні обмеження морського середовища, матеріали повинні витримувати підвищену вологість, солоне повітря та вимоги до ваги. Компроміс часто досягається за рахунок спеціалізованих морських композитів з інтегрованими шумопоглинаючими шарами і вологостійкими облицюваннями.

Вплив планування і геометрії приміщень на рівні акустичного комфорту проявляється, перш за все, через обсяг і форму кімнат: в малих обсягах звукове поле встановлюється швидше, що може призводити до ранньої насиченості акустики і появи резонансних піків. Тоді як коректне співвідношення лінійних розмірів і підібраних декоративно-оздоблювальних матеріалів дозволяє утримувати час реверберації в необхідних межах і пом'якшувати ці ефекти. Складна геометрія з похилими поверхнями і вбудованими меблями нерідко породжує локальні фокусуючі ефекти і стоячі хвилі, що підсилюють спектральні дисбаланси. Проєктні прийоми – зміщення паралельних площин, введення дифузних елементів і розподілених поглиначів, варіювання глибини ніш і використання нерегулярних відображаючих поверхонь сприяють більш рівномірному розподілу звукового поля і зниження зон підвищеної акустичної напруженості. При проєктуванні яхтового інтер'єру ці міркування необхідно поєднувати з обмеженнями по масі, обсягу і експлуатаційним вимогам, вибудовуючи взаємозв'язок планування, геометрії і оздоблювальних рішень для забезпечення бажаних акустичних характеристик.

Розміщення джерел шуму і функціональне зонування роблять вирішальний вплив на акустичну приватність і фоновий рівень на борту яхти. Ефективна стратегія повинна передбачати локалізацію технічних вузлів в максимально ізольованих від житлових приміщень ділянках корпусу із застосуванням локальної розв'язки і глушників. При цьому планування повинне включати буферні зони – прохідні відсіки, технічні коридори або складські приміщення між машинними відсіками і каютами, зміщуючи спальні місця якнайдалі від основних джерел і мінімізуючи прямі акустичні шляхи, а також використовувати герметичні перегородки і звукоізовані дверні прорізи для посилення дистанціювання. В сумі такі заходи дозволяють значно знизити рівень фонового шуму, підвищити акустичну зручність пасажирів при обліку обмежень по масі і об'єму, типових для морського середовища.

Меблі і вбудовані елементи в яхтовому інтер'єрі функціонують не тільки як предмети побуту, але і як ефективні акустичні інструменти: м'які поверхні і оббивки поглинають середньо- і високочастотні відображення, килими і штори пом'якшують первинні відлуння-удари, а ніші і книжкові полиці зі складною геометрією служать розсіювачами, зменшуючи локальні резонанси і хвилі. При проєктуванні вбудовані меблі можуть бути цілеспрямовано сконструйовані для акустики: зашиті і наповнені шумоізоляційними матеріалами секції, сидіння з мас-демпфуючими шарами, акустичні панелі, замасковані під декоративні поверхні. Все це дозволяє поєднувати зберігання, оббивку і акустичні властивості в одному елементі. Однак легкі і декоративні меблі не замінюють конструкційних заходів: розв'язка опор, ущільнені шви, масивні або багатошарові перегородки і демпфуючі прокладки

залишаються необхідними для боротьби з повітряною і структурною передачею низькочастотних шумів.

Структура інтегрованого підходу до проектування акустичного комфорту в інтер'єрі яхт повинна включати:

- оцінку вихідних шумових умов і вимог до приміщень;
- пріоритетність заходів, наприклад, спочатку зниження шуму у джерелі і конструкційна розв'язка, потім, оптимізація обробки і планування всередині приміщення яхти;
- послідовний підбір матеріалів і внутрішніх конструкцій з урахуванням морської специфіки (вага, вологостійкість, екологічність).

Таким чином, акустичний комфорт на яхті досягається не одним заходом, а системним поєднанням: контроль шуму у джерелі, конструкційна розв'язка, продумане планування, грамотна конструкція, оптимальний підбір оздоблювальних матеріалів, а також використання меблів і вбудованих елементів в ролі акустичних «інструментів».

Література

- [1] Kanka, S.; Fredianelli, L.; Artuso, F.; Fidicaro, F.; Licitra, G. Evaluation of Acoustic Comfort and Sound Energy Transmission in a Yacht. *Energies* 2023, 16, 808.
- [2] Liu, H.; Zhan, L.; Lin, X.; Gong, Z. Study of comprehensive comfort evaluation based on fuzzy method in the ship's cabins. *Therm. Sci. Eng. Prog.* 2024, 53, 102738.
- [3] Bureau Veritas (BV). Rules for the Classification of Steel Ships–Part F: Additional Class Notations; NR 467.F1 DT R18 E; Marine & Offshore: Paris, France, 2025.

ACOUSTIC COMFORT IN YACHT INTERIORS: THE INFLUENCE OF LAYOUT AND DECORATIVE MATERIALS ON THE PERCEPTION OF SPACE

Matiiko Oleksandr Vasylovych

Matiiko Natalia Oleksandrivna

Admiral Makarov National University of Shipbuilding

Annotation: Acoustic comfort is a key component of the quality of the yacht's interior, which directly affects the perception of space, comfort of stay and safety. In conditions of limited volume, complex housing design and high density of noise sources (motors, HVAC systems, mechanisms), optimization of the acoustic environment requires a systematic approach: a combination of design solutions for planning, competent selection of the design of enclosing surfaces, as well as measures to reduce noise in the source. The article discusses the principles of sound absorption in relation to yacht interiors, describes practical techniques for planning and engineering integration.

Keywords: acoustic comfort, yacht interior, sound insulation, design, layout, design solutions.

УДК 75.052

ОСОБЛИВОСТІ ДИЗАЙНУ ЗОН ВІДПОЧИНКУ КАТЕРІВ КАТЕГОРІЇ DAY CRUISER

Коваль С.С.

кандидат фізико-математичних наук,

завідувач кафедри дизайну

Національного університету кораблебудування

імені адмірала Макарова, м. Миколаїв, Україна

sergii.koval@nuos.edu.ua

Анотація. Відпочинок на воді стає більш популярним щороку. В дослідженні вирішення питання врахування особливостей дизайну інтер'єрів катерів категорії Day Cruiser довжиною до 10 метрів.

Ключові слова. Моторний катер, зона відпочинку, дизайн інтер'єру.

Вступна частина. Останнім часом ринок маломірних суден активно розвивається, пропонуючи сучасні рішення для комфортного відпочинку на воді. Катера категорії Day Cruiser довжиною до 10 метрів стали справжніми "денними апартаментами" для поціновувачів морських прогулянок. Ці компактні та функціональні судна поєднують в собі ергономіку, стиль та безліч можливостей для релаксу – від сонячних лежаків до затишних кают та обідніх зон.

Катери цієї категорії можуть комплектуватись стаціонарними або підвісними двигунами. На сьогоднішній день більшість виробників надають перевагу використанню саме підвісним двигунам. Це обумовлене рядом причин. Значно збільшується простір всередині корпусу, що дозволяє проектувати більш комфортний внутрішній простір. Витрати на придбання та обслуговування підвісного мотора значно менші за стаціонарний. Дозволяє експлуатацію на мілководних ділянках. Дозволяє збільшити зону купальних платформ.

Розглянемо детально, яким чином еволюціонували зони відпочинку в катерах цієї категорії за останні роки, які технології та рішення стали стандартом комфорту. Простір для відпочинку на катерах категорії Day Cruiser можна умовно розділити на три зони: носова зона, зона кокпіту та купальна зона.

Мета роботи. Провести порівняльний аналіз дизайну зон відпочинку катерів категорії Day Cruiser на прикладі останніх моделей відомих світових брендів.

Основна частина. Відома французька верф Jeanneau з 2018 року (рестайлінг 2023 рік) випускає моторний катер Jeanneau Cap Camarat 9.0 WA, який розроблений групою Jeanneau desin, до якої входять такі відомі дизайнери як Patrice Sarrazin (Sarrazin Design) та Michael Peters (Michael Peters yacht desin) [1]. Ця модель поєднує спортивний стиль, сімейний комфорт та функціональність. Її відрізняють сучасні лінії обводу, що надають їй елегантності. Катер має довжину 8,6 м та допускає встановлення або одного підвісного мотора потужністю 350HP або двох потужністю 250HP кожний. Особливістю цієї моделі є велика площа палубного простору для відпочинку (просторовий кокпіт та носовий диван). Відкидна спинка кормового сидіння перетворює кормовий кокпіт на простору палубу для відпочинку за лічені секунди.

Бічна тераса розширює кокпіт та забезпечує безпечний та легкий доступ до моря, дозволяючи купатися у повній безпеці. Криноліни на цій моделі є візуальним подовженням корпусу та створюють враження єдиного цілого з корпусом.

Ще одним ярким представником катерів категорії Day Cruiser безумовно є продукт британської верфі Quicksilver катер Quicksilver Activ 875 Sundeck. Дизайн катера розроблено за участю відомого дизайнера Carsten Astheimer [2]. Це стильний круїзер з акцентом на максимальний комфорт та має одну з самих просторих сонячних палуб у своєму класі. Гладкі лінії та помірно агресивний силует надають судну динамічний вигляд. Катер має довжину 8,74 метри та може комплектуватись одним або двома підвісними двигунами з потужністю до 500НР. В кокпіті розташований U-подібний диван з відкидними сидіннями, що трансформується в лаунж-зону або обідню. Дизайн катера орієнтований на простоту та універсальність та легко адаптується під різні сценарії. В ньому чітко витриманий баланс між естетикою та практичністю – нічого зайвого, все на своєму місці.

Вартий уваги також катер відомої французької верфі Beneteau, яка має понад 140 річну історію та спеціалізується на будівництві парусних яхт та моторних катерів. Це Beneteau Flyer 9 SUNdeck, який випускається починаючи з 2020 року. Дизайн катера розроблений студією Style & Design, а архітектура корпусу – інженерами Beneteau Powerboat [3]. Ця колаборація поєднала французьку елегантність та інженерну точність, щоб створити катер з оптимізованим простором, сучасним силуетом та високим рівнем комфорту. Він має довжину 9,1 метри та може комплектуватись одним або двома підвісними двигунами з потужністю до 500НР. Особливістю цієї моделі є бортова платформа, яка опускається та збільшує зону відпочинку.

Висновки. Аналізуючи вищесказане, можна зробити висновок, що палуба на катерах категорії Day Cruiser не просто функціональний простір, а важливий елемент дизайну. Він поєднує естетику, комфорт та практичність, ключовими особливостями якого є велика площа солярію з м'якими матрацами, палубне покриття, що створює преміальний вигляд та має нековзну поверхню. Ергономічні сходи та поручні забезпечують безпечний доступ.

Література

- [1] URL: <https://www.jeanneau.com/boats/powerboat/7-cap-camarat-walk-around/116-cap-camarat-9-0-wa>.
[2] URL: <https://www.quicksilver-boats.com/uk/en/activ-875-sundeck>.
[3] URL: <https://www.beneteau.com/flyer/flyer-9-sundeck>.

DESIGN FEATURES OF REST AREAS ON DAY CRUISER BOATS

Koval Sergii

The Admiral Makarov National University of Shipbuilding

Abstract. Water recreation is becoming more popular every year. The study addresses the issue of taking into account the design features of the interiors of Day Cruiser boats up to 10 meters long.

Keywords: Motorboat, recreation area, interior design.

УДК 629.5.02

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ВИЗНАЧЕННЯ ХАРАКТЕРИСТИК БАРЖЕ-БУКСИРНОГО СОСТАВУ

¹**Астахова А.О.**

*старший викладач кафедри теорії та проектування суден
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова
м. Миколаїв, Україна*

¹*alina.astakhova@nuos.edu.ua*

²**Савочкіна В.В.**

*старший викладач кафедри теорії та проектування суден
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова
м. Миколаїв, Україна*

²*vira.savochkina@nuos.edu.ua*

³**Ястреба О.П.**

*к.т.н., старший викладач кафедри теорії та проектування суден
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова
м. Миколаїв, Україна*

³*oleksii.yastreba@nuos.edu.ua*

Анотація

Барже-буксирні состави відіграють значну роль у перевезенні вантажів на річках Дунай, Дніпро, Південний Буг та у Бузько-Дніпровсько-лиманському каналі. Початок війни у 2022 році суттєво змінив вантажопотоки морських та річкових портів України. Збільшення глибин у портах Дунаю, які залишилися єдиними працюючими річковими портами призвело до необхідності зміни розмірів барже-буксирних составів для більш ефективного використання. В роботі приводяться результати експериментальних досліджень, які були проведені в дослідному басейні НУК. Наведені дані буксирувального опору та потужності як окремих частин барже-буксирного составу – буксира-штовхача та несамохідної баржі так і всього комплексу. Експерименти проводилися для різних варіантів руху: носом уперед, кормою уперед та інші варіанти.

Ключові слова: дослідний басейн, барже-буксирний состав, несамохідна баржа, буксирувальний опір, буксирувальна потужність.

Україна, як сучасна морська держава, має зручне розташування портів, яке має велике значення для забезпечення функціонування морського та річкового транспорту. Завдяки протяжності берегової лінії майже 2500 кілометрів, у країні функціонує 19 морських та 14 річкових портів. До початку війни з лютого 2022 року морські порти працювали з гарними показниками по перевалці вантажів. В листопаді 2013 року Уряд України доручив профільним міністерствам розробити програму розвитку судноплавства на Дніпрі. Таким чином, розробка нових проєктів суден для перевезення вантажів по внутрішніх водних шляхах а також побудова нових суден є стратегічно важливим завданням розвитку річкового транспорту України.

Починаючи з 2014 року спостерігається підвищення зацікавленості для побудови сучасних суден змішаного плавання для Дніпра завдяки зростання вантажопотоків, в основному за рахунок експорту зернових. Збільшення об'ємів перевезень по Дніпру, Південному Бугу та Дунаю призвело до необхідності побудови крупними зерновими компаніями власного флоту для перевезення зерна. Компанія «Нібулон» з 2010 по 2020 роки побудувала для власних потреб 44 несамохідні баржі та більше десяти буксирів для формування барже-буксирних составів. Таким чином, було створено флот для роботи на Дніпрі та Південному Бугу. Але не зважаючи на поповнення флоту сучасними суднами внутрішнього плавання, середній вік транспортних суден, які знаходяться під наглядом Регістра судноплавства України, становить 35,5 років. По окремих категоріях: самохідні суховантажні судна – 35,5 років, несамохідні вантажні – 28,5 років, несамохідні наливні – 38 років, буксири для обслуговування несамохідних суховантажних та наливних – 43,5 років. На Дунаї під прапором України на 2010 рік працювало 90 штовхачів та буксирів та 403 несамохідні баржі. 72% штовхачів та буксирів мають вік більше 35 років, 59% – від 20 до 30 років. Таким чином, у найближчий час вони будуть виводитись з експлуатації та утилізуватися [1].

З початком війни з лютого 2022 року більшість морських та річкових портів було закрито на період бойових дій. Це стосується річкових портів на Дніпрі та Південному Бугу і морських портів у Бузько-Дніпровсько-лиманському каналі. Найбільш безпечні умови роботи зберегли порти, розташовані на Дунаї – Ізмаїльський, Білгород-Дністровський, Ренійський, а також Уст-Дунайський порт. Таким чином, суттєво змінилися напрями вантажопотоків, обсяги та номенклатура вантажів. Переміщення вантажопотоків на порти Дунаю призвело до необхідності заміни старого флоту новими суднами. Розміри несамохідних барж та буксирів штовхачів з урахуванням проведених днопоглиблюваних робіт вже не є ефективними. Для визначення характеристик одного з нових барже-буксирних составів були проведені дослідження в дослідному басейні Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова.

Метою випробувань було отримання вихідних даних і виконання розрахунків опору руху буксира, баржі та баржебуксирного составу на передньому та задньому ходу (від 3 до 8 вузлів), а також для визначення впливу на величину опору скегів, що встановлюються на баржі в різних модифікаціях – стаціонарно закріплених і висувних, орієнтованих під різними кутами до ДП баржі (5, 6 і 7 градусів).

Досліджуваними характеристиками навантаження суден стали:

Для буксира пр.Т2412 -

Водотоннажність у повному вантаженні – $D = 295$ т.

При цьому:

- довжина по діючій ватерлінії $LWL = 22,46$ м;
- ширина по діючій ватерлінії $BWL = 10,00$ м;
- осадка $TWL = 2,50$ м,

2. Для баржі пр.В6100 –

Водотоннажність у повному вантаженні – $D = 7405$ т:

- довжина по діючій ватерлінії $LWL = 115,72$ м;
- ширина по діючій ватерлінії $BWL = 17,20$ м;
- осадка $TWL = 4,00$ м,

Для проведення випробувань виготовлені моделі корпусу буксира і баржі в масштабі 1:55 по відношенню до натури.

Моделі виконані з пінопластових міцних корпусів. У міцних корпусах для збільшення жорсткості встановлені поперечні перебірки. Для забезпечення адекватного натурі обтікання змочених поверхонь моделей ламінарними і турбулентними прикордонними шарами на моделях встановлені дровотві турбулізатори діаметром 0,001/0,0018 м і змоченою довжиною 0,091/0,457 м.

Рисунок 1 – Модель буксира пр.Т2412 у масштабі 1:55

Рисунок 2 – Рух моделі буксира пр.Т2412 зі швидкістю 8 вузлів

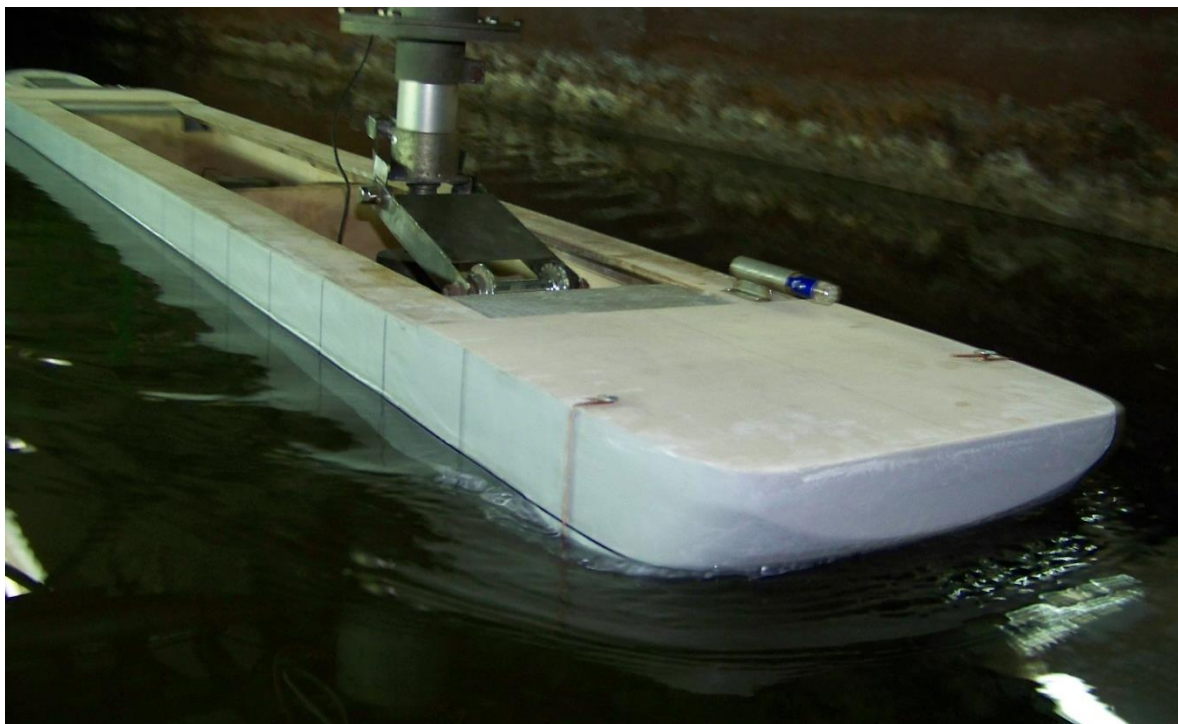
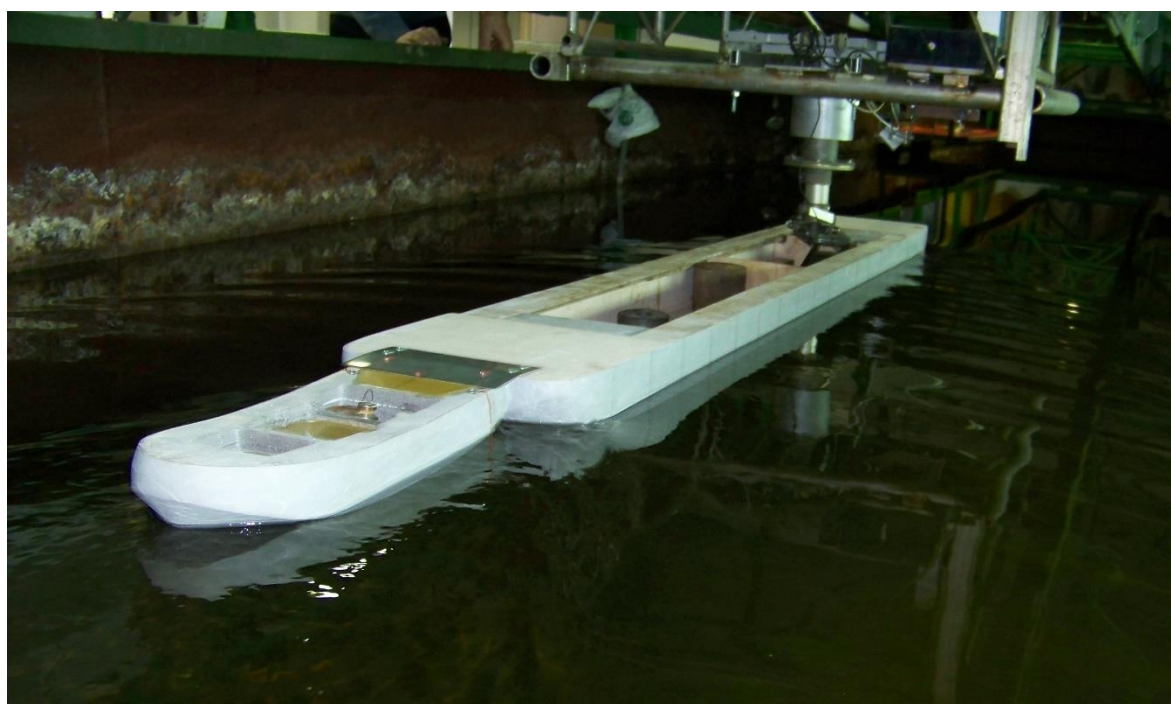

Рисунок 3 – Рух моделі баржі пр.В6100 зі швидкістю $v_n = 8$ вузлів

*Рисунок 4 – Рух моделі барже-буксирного составу пр.Т2412+пр.В6100
зі швидкістю $v_n = 8$ вузлів*

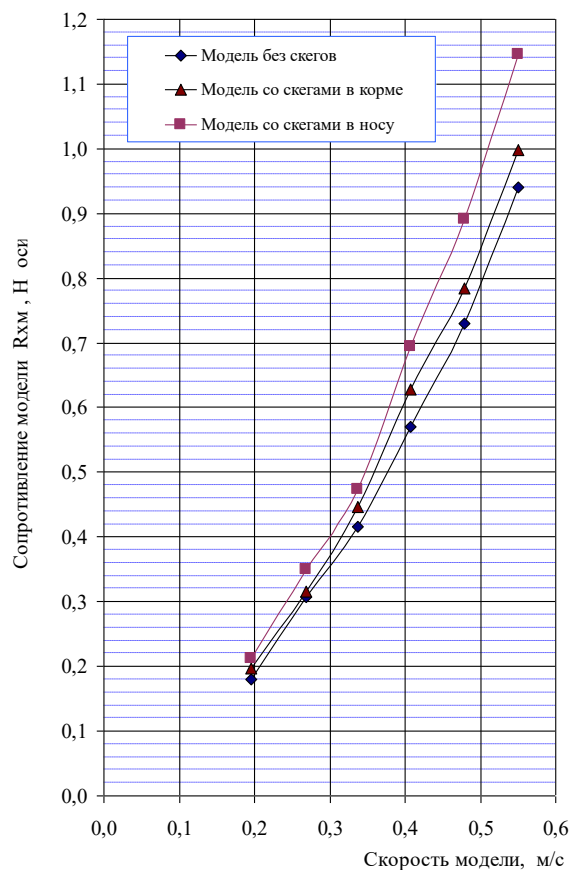

Рисунок 5 – Буксирувальний опір моделі баржі пр.В6100 зі швидкістю $v_n = 8$ вузлів

Буксирувальні випробування проводилися для голого корпусу баржі та з розташованими скегами для положення носом уперед та кормою уперед. Результати випробувань представлені на рисунку 6.

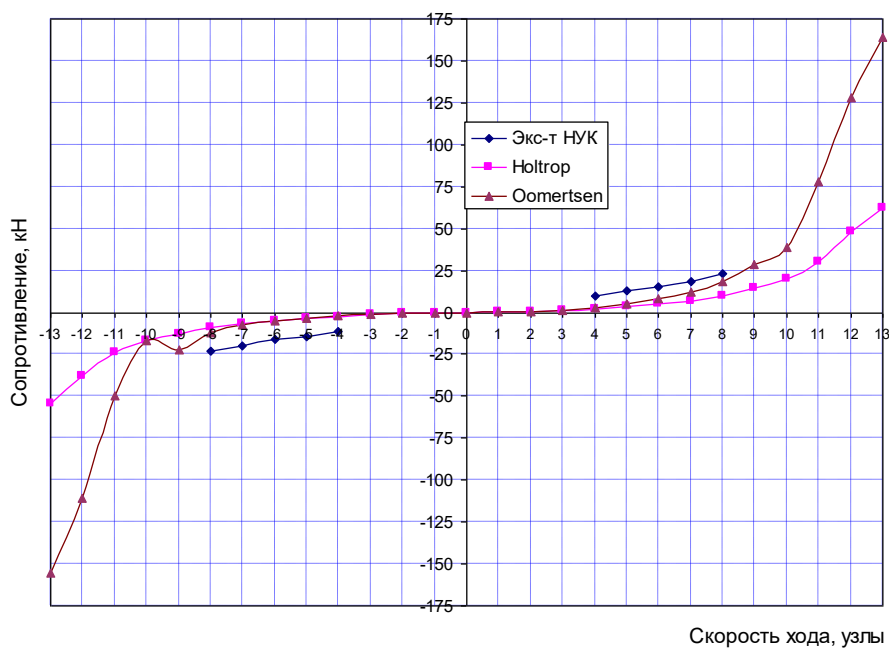

Рисунок 6 – Буксирувальний опір буксира пр.Т2412

Були проведені випробування з кутами дрейфу в діапазоні від 5 до 7 градусів. Результати представлені на рисунку 7.

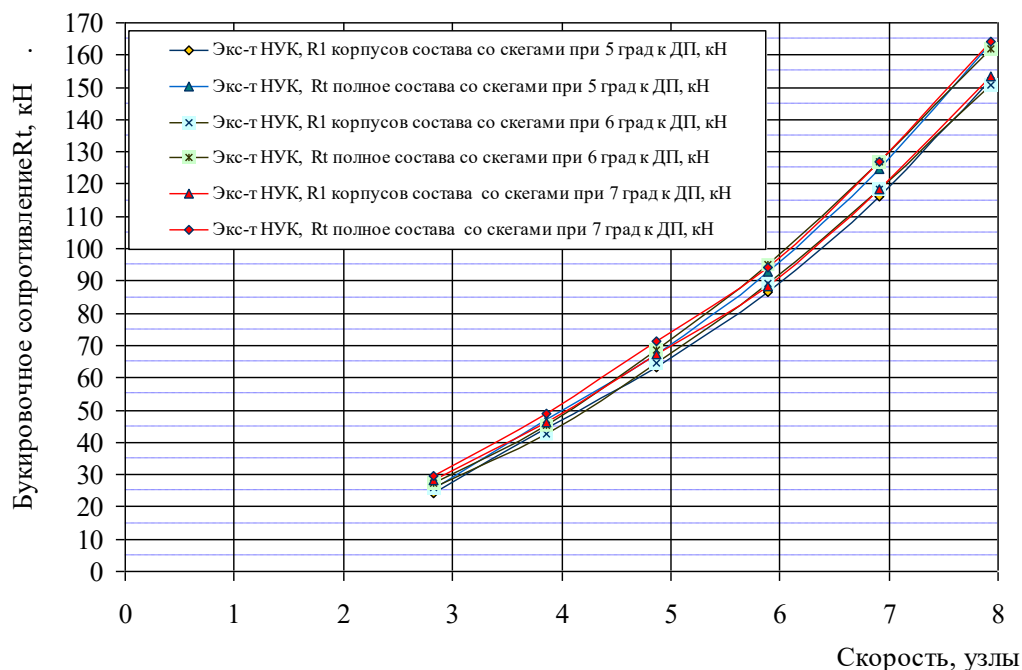

Рисунок 7 – Буксирувальний опір буксирного составу пр.Т2412+ пр.В6100 з кутами дрейфу 5-7 градусів

Література

- [1] Єгоров, О.Г. (2023). Вантажні состави для Дніпра, Чорного моря та Дунаю. Суднобудування і судноремонт, № 1.
 [2] MAXSURF 20, Bentley. 2013.

EXPERIMENTAL DETERMINATION OF THE CHARACTERISTICS OF A BARGE-TUG TRAINS

Alina Astakhova, Vira Savochkina, Oleksii Yastreba

Admiral Makarov National University of Shipbuilding

Abstract

Barge-tug convoys play a significant role in the transportation of cargo on the Danube, Dnieper, Southern Bug rivers, and in the Bug-Dnieper-Liman Canal. The outbreak of war in 2022 significantly changed cargo flows in Ukraine's sea and river ports. The increase in depth in the Danube ports, which remained the only functioning river ports, led to the need to change the size of barge-tug combinations for more efficient use. The paper presents the results of experimental studies conducted in the experimental basin of the National University of Shipbuilding. The data on towing resistance and power are given for both individual parts of the barge-tug combination – the tugboat and the non-self-propelled barge – and for the entire complex. The experiments were conducted for different movement options: bow forward, stern forward, and others.

Keywords: towing tank, barge-tug combination, non-self-propelled barge, towing resistance, towing power.

УДК 629.5.01

АНАЛІЗ ФОРМИ КОРПУСУ І МОРЕХОДНИХ ЯКОСТЕЙ ГЛІСУЮЧИХ СУДЕН

Кротов О.І.¹, Астахова А.О.², Кротов А.О.³¹кандидат технічних наук, доцент,

Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова,

м. Миколаїв, Україна

krotoff2015@gmail.com

²старший викладач,

Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова,

м. Миколаїв, Україна

alina.astakhova@nuos.edu.ua

³провідний фахівець,

Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова,

м. Миколаїв, Україна

andrii.krotov@nuos.edu.ua

Анотація. Проведено аналіз обводів корпусу глісуючого судна і їх впливу на його основні морехідні якості. Отримані результати можуть бути використані як інформаційний масив даних для визначення вихідних величин при формуванні завдання на розробку концептуального проекту такого судна.

Ключові слова: глісуюче судно; обводи корпусу; морехідні якості; концептуальний проект.

Вступна частина. Фізична сутність режиму глісування (РГ) глісуючого судна (ГС) визначає не тільки його переваги у підвищенні швидкості, але також і принципіальні недоліки. Найбільш суттєвим з них є зниження його морехідності. Зменшення змоченої поверхні ГС після виходу на РГ зумовлює можливість її різкого збільшення навіть при невеликій хвилі і відповідного збільшення підйомної сили, що приводить до значної поздовжньої хитавиці і виникнення перевантажень. Удари хвиль об ділянку днища над водою визивають значне забризкування, бортову хитавицю і рискання ГС, що значно обмежує його морехідність. Тому забезпечення хорошої ходовості і необхідної морехідності є основною задачею при проектуванні ГС.

Мета роботи. Провести аналіз обводів корпусу ГС, а також їх впливу на його основні морехідні якості, з метою використання отриманих результатів при формуванні завдання на розробку концептуального проекту таких суден.

Основна частина. Головною ознакою обводів ГС є наявність поверхонь днища, що розташовуються з додатним кутом до зустрічного потоку води і мають площу, достатню для створення гідродинамічної підйомної сили підтримання, яка наближається по величині до маси судна.

Іншою найбільш суттєвою ознакою обводів ГС є гострі скули (або елементи обводів, що замінюють їх), що забезпечують відрив потоку води, яка виходить з-під днища від бортів з

метою зменшення змоченої поверхні корпусу. Загальною ознакою цих суден є також форма кормової частини днища (або несучої поверхні), яка забезпечує відрив позаду них потоку води.

Різноманітність вимог до експлуатаційно-технічних характеристик (ЕТХ) ГС різних типів і призначень і великий вплив форми і параметрів обводів на ці характеристики привело до великої кількості форм таких суден. Серед них виділяються прості форми: кругло-скулі, плоско-кілеваті, плоскодонні, лекальні, увігнуто-кілеваті, випукло-кілеваті. До складних форм відносяться: кафедрал, триклін, «морський ніж», реданні, тунельні, «морські сани», тримаран, «сани Фокса» [1], катамаран [2].

Складні форми обводів відзначаються багатьма ознаками, серед яких основні – наявність, число і форма тунелів, реданів, несучих ділянок днища, спонсонів та інших утворень корпусу.

Корпуси з простими обводами мають одну кілевату або плоску ділянку днища, на якій в РГ створюється гідродинамічна підйомна сила. В залежності від кута кілеватості β обводи мають наступні визначення: плоскодонні ($\beta < 5^\circ$); мало-кілеваті ($5^\circ \leq \beta < 10^\circ$); помірно-кілеваті ($10^\circ \leq \beta < 15^\circ$); підвищеної кілеватості ($15^\circ \leq \beta < 20^\circ$); «глибоке V» ($\beta \geq 20^\circ$).

У більшості ГС з простими обводами кілеватість днища збільшується в напрямку від транця до форштевня. Ця зміна кілеватості називається закруткою днища. Така форма сприяє підвищенню гідродинамічної якості (ГЯ) судна в режимі розвинутого глісування і зниженню ударних навантажень.

Діапазон можливої зміни морехідних якостей і проектних характеристик ГС з простими формами обводів достатньо широкий і практично дозволяє задовольнити більшість вимог, що пред'являються до суден цього типу.

Плоско-кілеваті обводи характеризуються прямолінійними днищовими гілками шпангоутів. Така форма обводів не перешкоджає потоку води вільно розтікатися в поперечному напрямку, що сприяє зменшенню ударних навантажень і кільової хитавиці при ході на хвилюванні, але викликає збільшення змоченої поверхні днища, забризкування і заливання судна. Щоб такі недоліки проявлялися в меншій мірі, на днище встановлюються поздовжні редани. Ефект їх використання (наприклад, зниження опору на 5-10%) може проявитися при помірній кілеватості ($\beta \geq 10^\circ$) і зростає по мірі її збільшення.

Одним з найбільш розповсюджених різновидів плоско-кілеватих форм є судна типу «глибоке V». Вони широко використовуються для ГС, що розраховані на рух в режимі розвинутого глісування (при значеннях числа Фруда $Fr_v = 3,5 \div 7,0$) на хвилюванні більше двох балів. В таких умовах їх перевагою є відносно висока ходовість, хороша стійкість на курсі, невеликі ударні навантаження.

Найбільш суттєвими недоліками обводів «глибоке V» є підвищений опір при виході на РГ і рух на початковій його стадії, валкість на стоянці і понижена ходова остійність, незручний для використання об'єм прикілевої частини корпусу. Для усунення зазначених недоліків використовуються різні допоміжні елементи обводів (наприклад, брызко-відбійники збільшеної ширини) і спеціальні пристрої (наприклад, баластні цистерни).

Плоскодонні обводи за своїми якостями значно відрізняються навіть від тих, що мають невелику кілеватість. Плоске днище (в носовій кінцевій частині) сприяє збільшенню ходового диференту і відповідному зростанню опору при виході судна на РГ, але в подальшому дозволяє отримати високу ГЯ аж до $Fr_v \approx 5$. При цьому плоскодонне судно звичайно втрачає

поздовжню стійкість руху і переходить в режим рикошетування, оскільки ширина несучої поверхні плоского днища при спливанні корпусу не зменшується. Його рухові на великій швидкості перешкоджає також нестійкість на курсі, значний дрейф на циркуляції, дуже великі ударні навантаження навіть при невеликому хвилюванні.

До так званих *лекальних форм обводів* відносяться увігнуті, випуклі або випукло-увігнуті, які за рахунок зміни ступеню криволінійності перерізів днища по довжині корпусу забезпечують широкий діапазон зміни морехідних якостей.

Увігнуто-кілеваті обводи мають шпангоути, кривизна (увігнутість) яких звичайно збільшується у напрямку від кіля до скул, а кілеватість – від кормової до носової частини судна. Комплекс морехідних якостей цих обводів визначає доцільність їх використання для ГС з пониженою енергоозброєністю, призначених для експлуатації на відносно спокійних водоймах.

Випукло-кілеваті обводи як по формі, так і по більшості своїх ЕТХ прямо протилежні увігнуто-кілеватим.

З точки зору впливу форми обводів на морехідні якості та загально-проектні характеристики ГС авторами більшості робіт відмічається наступне.

Плавуцість залежить від форми лише побічно, а саме: при заданих розмірах суден з різною формою обводів вони можуть мати суттєво різну водотоннажність, оскільки для кожної форми обводів характерні визначені межі зміни співвідношення розмірів, а також коефіцієнт а загальної повноти C_b . Так, якщо при середньому для більшості форм обводів значенні $C_b \approx 0,50 \pm 0,10$, у плоскодонних обводів значення C_b можуть досягати 0,80, а у катамаранів – знижатися до 0,25.

Оскільки *початкова остійність* залежить від моменту інерції площі ВЛ, його величина суттєво визначається формою обводів. Так для кілеватих, плоскодонних корпусів і «морських саней» навіть при однаковій ширині і рівній площі ВЛ співвідношення моментів інерції I_x складе відповідно 1:1,15:1,30.

Початкова поперечна остійність більшості ГС є близькою до оптимальної, якщо їх метacentрична висота знаходиться у межах $h_0 = 0,3 \div 1,0$ м. При $h_0 < 0,3$ судна є дуже валкими, а при $h_0 > 10$ – можуть мати різку хитавицю від дії хвилювання. Знижена остійність на практиці часто зустрічається у малих глісуючих човнів з шириною по ватерлінії $B_{ВЛ} < 1,2$ м при кілеватості $\beta > 10^\circ$.

Як правило, *остійність на великих кутах крену* є більшою у суден з обводами, які забезпечують високу початкову остійність. Виключенням є випукло-кілеві обводи, у яких поперечний відновлювальний момент при крені збільшується у найменшому ступені, а також форми обводів зі спонсонами, у яких при крені відновлювальний момент різко зростає.

Динамічна остійність у суден з різними формами обводів ще у більшій мірі, ніж остійність при великих кутах крену, подібна їх початковій остійності.

Остійність на циркуляції у значній мірі визначає безпеку експлуатації ГС і безпосередньо залежить від форми його обводів. З-за недостатньої вивченості характеру гідродинамічних сил, в наш час існують лише деякі рекомендації по результатам практичної експлуатації ГС. Так найбільшій безпеці на циркуляції сприяє використання обводів, які створюють стійкий внутрішній крен.

Непотоплюваність навіть побічно слабо пов'язана з формою обводів ГС. Ця залежність проявляється лише в тому, що окремі форми обводів полегшують конструктивне забезпечення непотоплюваності, наприклад, катамаран [2].

Ходовість безпосередньо залежить від форми обводів ГС, а її підвищення складає одну з головних задач удосконалення діючих і розробки нових форм обводів. Для надійного виходу на РГ судно повинно мати характеристики і форму обводів, що сприяють зменшенню опору і одночасному зростанню підйомної сили в районі горбу опору ($Fr_v = 1,8 \div 2,3$). Найбільш ефективні увігнуто-кілеваті, випукло-увігнуті і плоско-кілеваті форми, а найменш ефективними можуть бути плоскодонні і тунельні форми.

Стійкість на курсі при ході на тихій воді у ГС, як правило, вище, ніж у суден інших режимів руху, що пояснюється положенням центра сил опору корпусу і виступаючих частин ГС позаду його центра тяжіння. Стійкість на курсі ГС при дії хвиль і вітру знижується у більшому ступені, ніж тих, що рухаються у водотоннажному або перехідному режимі. Підвищенню стійкості судна на курсі сприяє збільшення кілеватості днища біля транця, тунельна форма кормової частини судна, розташування на ній поздовжніх реданів.

Поворотності ГС сприяють обводи, які на циркуляції надають більший опір дрейфу судна і менший – його повороту навколо вертикальної осі, а також забезпечують збереження необхідний для безпечного маневрування остійності. Серед простих форм цим вимогам у найбільшій мірі відповідають увігнуто– і плоско-кілеваті обводи, а плоскодонні і мало-кілеваті – у найменшій мірі. Серед складних форм найбільшій поворотності сприяють обводи кафедрал і триклін, а найменш безпечні з-за зниження остійності на циркуляції «морські сани».

Хитавиця безпосередньо залежить від форми обводів ГС, які суттєво визначають загальний рівень його експлуатаційних якостей. Найбільший вплив на них створює кілева і вертикальна хитавиця. Бортова хитавиця грає меншу роль, оскільки велика ширина і гостроскулі обводи ГС сприяють її швидкому затуханню, а прискорення, які виникають при цьому, відносно невеликі.

Увігнуто-кілевата форма шпангоутів може мати переваги перед плоско-кілеватою на невеликій хвилі і уступати їй на крупній. Оптимальною вважається випукло-увігнута форма шпангоутів в носовій кінцевій частині ГС.

При зустрічному хвилюванні менші ударні навантаження забезпечує використання одно-кілевих форм обводів, при зустрічно-боковому хвилюванні перевагу можуть мати судна з тунельними утвореннями.

Висновки. Проведений аналіз обводів корпусу ГС і їх впливу на його основні морехідні якості може стати необхідним інформаційним масивом даних при визначенні вихідних величин для завдання на розробку концептуального проекту такого судна [1, 3].

Література

[1] Кротов О.І., Астахова А.О. Особливості розробки проектів глісуючих малих рятівних суден на початковій стадії. Сучасні технології проектування, побудови і ремонту суден, морських технічних засобів і інженерних споруд: матеріали Всеукраїнської науково-технічної конференції з міжнародною участю. – Миколаїв: Іліон, 2024. с. 61-66.

[2] Fry E.D., Design and application of modern high catamaran // Marine Technology, 1972. Vol 9. N 3. P. 345-357.

[3] Nekrasov, V. Conceptual Designing of Ships: monograph / Valeriy Nekrasov. – [Kyiv-Kherson: Oldi-Plus, 2019. – 112 p.

ANALYSIS OF HULL SHAPE AND SEAWATERING QUALITIES OF PLANING VESSELS.=

Oleksandr Krotov, Alina Astakhova, Andrii Krotov

Admiral Makarov National University of Shipbuilding.

Abstract. The analysis of the hull contours of a planing vessel and their influence on its main seaworthiness has been carried out. The results obtained can be used as an informational data set to determine the initial values for the task of developing a conceptual design of such a vessel.

Keywords: planing vessel; hull contours; seaworthiness; conceptual design.

УДК 629.57: 629.576

ЗАВОД ЛІТАЮЧИХ КОРАБЛІВ. КОРОТКИЙ ІСТОРИЧНИЙ ОГЛЯД

Зінкін В.М.

*завідуючий лабораторією кафедри морських технологій та океанотехніки
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,
м. Миколаїв, Україна
vladzin48@gmail.com*

Анотація. Дано короткий історичний огляд одного із найвидатніших підприємств у світі та його різноманітної сучасної продукції, – суден і кораблів з динамічним принципом підтримки, таких як пасажирські (цивільні) та військові судна на підводних крилах (крилоходи) тощо.

Ключові слова: глісери; судна на підводних крилах; судна на газовій каверні; судна на повітряній подушці; екраноплани.

Мета дослідження: дати короткий історичний огляд суден з динамічним принципом підтримки, побудованих на з-ді «Море», їхні типи, характеристики та різноманітне призначення як у цивільній так і у військовій сферах.

Короткий історичний огляд унікального підприємства та його не менш унікальної продукції, яка була не менш популярна не тільки у нашій країні, а і у декілька десятків закордонних країн. Унікальність підприємства полягала у тому, що воно займалось виключно виробництвом високошвидкісних суден з **легких сплавів** (дюраль, алюмінієвий сплав, титан) та **пластмаси**. Завод з'явився на березі самого синього моря біля села з романтичною назвою «Дальні Каміши» **5 жовтня 1938 року** і придбав ім'я «Південна точка» у подальшому з-д «Море». Виробництво починалось з елементарних слюсарних тисків, як торпедна

дослідницька станція, а з **1957 р.** після відновлення було поставлено на потік виробництва **пасажирських суден на підводних крилах (СПК).**

Після випуску з НКІ я потрапив за направленням на завод, на той час маючи вже деякий досвід з експлуатації цивільних суден, таких як лісовоз газотурбоход рульовим «Йоган Махмасталь» Північного Морського Пароплавства, провів дві літні навігації з участю у каравані суден по Північному Морському Шляху з відомим і єдиним свого часу на весь світ атомним криголамом; та трьохрічний досвід військового радиста на Великому Протичовневому Кораблі – флагмані оперативної ескадри Північного флоту «Адмірал Зозуля», ходив на бойову службу у Середземне море, на Кубу тощо. Почав з майстра заготовчого цеху, пройшов ступені старшого інженера-технолога цеху попередньої зборки секцій, зам. начальника цеху – конвеєра з виготовлення товарів народного споживання -повнокомплектних моточовнів «Крим» (виготовлено 37800 одиниць), начальником конструкторського бюро заказу «С» Відділу Головного Конструктора, приймав участь у прийомці документації у проєктанта та будівництві цього унікального головного заказу зав. № 501.

Клас суден з динамічним принципом підтримки (СДПП), на протилежність водотоннажних суден що утримуються на поверхні води за рахунок сил підтримки Архімеда. Їх відносять до **малих швидкісних суден**, у яких **опір води руху судна значно знижується, а швидкість підвищується.** При цьому обов'язково повинно виконуватись **дві умови:** 1 – наявність руху (динаміки), та 2 – спеціальних конструктивних пристроїв, що виконують обов'язок підйому судна з води частково або повністю, тим самим значно розширюючи швидкісний діапазон суден – від десятків вузлів до літакового. Усі СДПП прийнято розподіляти по типу пристроїв на групи: 1 – глісери; 2 – СПК (крилоходи); 3 – СГК (судна на газовій каверні); 4 – СПП (судна на повітряні подушці); 5 – ЕП, ЕЛ (екраноплани та екранольоти). Із-за скорочення обсягу матеріалу тез дано огляд тільки самих видатних СДПП, які мали відношення до з-ду «Море» за весь термін його існування.

1. Глісери – швидкісні судна зі спеціальною формою кормової частини і транцевою плитою завдяки яким судно на початку руху і завдяки набігаючому швидкісному щільному повітряному потоку виходить носовою частиною корпусу із води і ковзає тільки на транці (від французького «глісе» – ковзати). Унікальний пограничний охоронний поліцейський катер глісуючого типу «Гриф» проєкт 1400 та його численні модифікації. Експлуатується у 17-ти країнах світу – Південно-Східної Азії, Латинської Америки, Африки тощо. Всього побудовано **201 катер.** Швидкість 32 вузли, водотоннажність 40 т, екіпаж

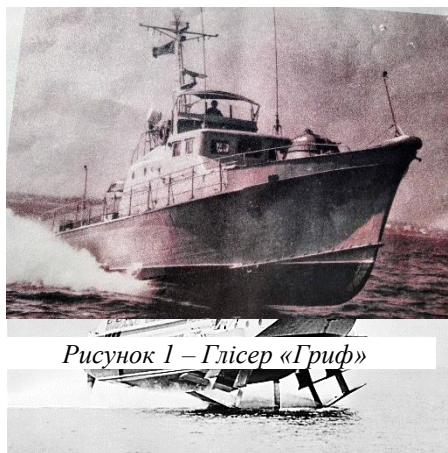

Рисунок 1 – Глісер «Гриф»

Рисунок 2 – Двопалубне СПК «Циклон»

13 чоловік, озброєння – артилерійська установка «Утес» калібром 12,7 мм тощо. [1]

2. Судно на підводних крилах (СПК), або «крилоход» – особистий термін який я вперше озвучив на одній із конференцій, характеризуючий загальний признак судна по аналогії теплоход, газотурбоход, дизель-електроход, вітроход, атомоход тощо. Основним пристроєм якого є **підводні крила (одне, два або три)** за допомогою яких судно на початку руху (динаміки) виходить на поверхню води, залишаючи крила під водою, тим самим значно зменшує опір води та

збільшує швидкість. Одним із родоначальників усіх вітчизняних крилоходів є геніальний конструктор – теоретик і експериментатор, Генеральний директор ЦКБ по СПК **Ростислав Євгенович Алексєєв (1916-1980)**, один з небагатьох отримавший звання доктора технічних наук без захисту дисертацій, тільки за величезний обсяг експериментальних досліджень і величезний внесок у створення світового швидкісного флоту. У світі експлуатується вище тисячі крилатих суден, з них **80% – Алексєєвські, 40% – з-ду «Море».** За визнанням закордонних фахівців та науковців Р.Є. Алексєєва заслужено визнано **«революціонером» у суднобудуванні ХХІ-го віку**, який **двічі** зробив революцію – по-перше **вивів судно на крило (крилоходи)** і по-друге – **підняв судно у повітря (екраноплани, экранольоти) – літаючі кораблі з літаковою швидкістю.** У бібліотеці Палати Конгресу США виставлено портрет Р.Є.Алексєєва, як видатному практику, вченому-науковцю, наряду з портретами Ісаака Ньютона, Ейнштейна, Нобіля та інших. На заводі «Море» за проектами Р.Є. Алексєєва виготовлена величезна серія пасажирських СПК, які пішли на експорт до багатьох країн світу: річкове клепане з дюралі **СПК «Ракета»** (66 місць, швидкість 65 км/год, водотоннажність 27 т, побудовано **386 СПК**); **СПК «Комета»** – морське цільнозварюване з алюмінієвого сплаву (130 місць, водотоннажність 80т, морехідність до 4 балів, швидкість 40 вузлів, виготовлено 86 одиниць; цільнозварюване з алюмінієвого сплаву річкове та морські **СПК «Восход»-2,-2м** (швидкість 55 км/год, 32 вузли, 65 пасажирів, морехідність до 2 балів, водотоннажність 32,5 т, виготовлено **156** одиниць); надшвидкісне **СПК «Ластівка»** (490 пасажирів, швидкість 90 км/год, дальність 500 км); морське **СПК проекту 1460 «Олімпія»** (250 пасажирів, швидкість 37 вузлів, дальність 300 міль, водотоннажність 135 т). Самим характерним цивільним проектом з-ду «Море» – є побудоване морське цільнозварюване двохпалубне **СПК – газотурбоход «Циклон»** (водотоннажність 150 т, швидкість 42 вузли, 250 пасажирів, дальність 300 міль) [2].

Характерним **військовим** крилоходом є **проект 133 «Антарес»** – прикордонний охоронний цільнозварюваний катер на підводних крилах (**крильова схема «трюхточка»**, носове і кормове крила стаціонарні, середнє – з двох поворотних половинок складаються «по-похідному» під днищем на мідель-шпангоуті; корпус цільнозварний із алюмінієвого сплаву, крила з нержавіючої сталі, швидкість 65 вузлів, водотоннажність 220 т, екіпаж 15 чол., озброєння – артустановка 613, 2 двохтрубні торпедні 450мм апарата, буксируєма гідроакустична станція, 2х10.000 кс газова турбіна виробництва ПТЗ «Зоря» м. Миколаїв, дальність плавання

Рисунок 3 – КПК «Антарес»

450 міль, автономність 5 суток). **Самий унікальний, ефективний і найбільший військовий корабель у світі** – малий протичовновий корабель на підводних крилах **проект 11451 «Сокіл»**, побудований сучасним **блочно-модульним методом**, зібраному на **спеціальному L-подібному докпонтоні** з насичених блоків-модулів: носовий і кормовий, надбудова, кормові і носові крилові пристрої. Корпус цільнозварний з цільнопресованих авіаційних алюмінієвих панелей з нарізним набором. Носові і кормові крила із стойками з титанових сплавів марки **ОТЗВ**. Розмах носового крила **21,0 м**, кормового **18,0 м**. Носові **розрізні** крила, що перетинають поверхню води, кормові – плоскі **глибокопогружні на трьох стойках** крізь які проходять 3 углові редуктори від ГТЗА бортових по 2 газові турбіни міцністю по **20 тис. к.с.**, в ДП – 1 газова турбіна 1.0 тис. к.с. виробництва **ПТЗ «Зоря» м. Миколаїв** на нижні кормові крилові редуктори (**гондоли**), які розподіляють міцність 3-х турбін на **6 титанових гребних гвинта** діаметром **0,680 м**, з яких **3 штовхаючих**, а **3 тягнучих** (водо-

тоннажність 500 т, швидкість на крилах 60 вузлів, екіпаж 40 осіб, дальність 1200 міль, озброєння: носова артустанівка 76 мм, 1 артустанівка калібром 30мм, зенітний комплекс «Ігла», 2 кормових чотирьохтрубних 450 мм торпедних апарата розташованих на кормових **кринолінах**, гідроакустична станція, яка опускається на глибину **200 м** міцність випромінювання **200 кВт**, діаметр **2,0 м х 3 м**. За критерієм «**ефективність-кошторис**», та **ТТХ «Сокіл»** потрапив у **Світову Книгу Рекордів Гінеса** дякуючи використанню найефективнішого сучасного методу пошуку підводних човнів, придуманим близнюками **Олександром (1911-1968)** і **Сергієм Кунаховичами**. Старший Сергій працював у ЦАГІ по

Рисунок 4 – МПК на ПК проекту 11451 «Сокіл»

вертолітній тематиці, а молодший (усього на 10 хв) генеральним директором **ЗПКБ «Яхта»** [3]. **Метод вертолітного (стрибкоподібного) пошуку підводних човнів**, зробив революцію у цій галузі. Суть метода – крилоход підходить з **максимальною швидкістю 60 вузлів** на точку пошуку і опускає свою гідроакустичну станцію (г/с «Шексна», «Зірка») на спеціальному **кабельтросі** на глибину **200 м** радіус прозвонки **24 км**, що значно ефективніше ніж у водотоннажних есмінців, –

так 2-3 такі невеличкі крилоходи цим методом за **1 годину** можуть продзвонити **усю акваторію Чорного моря на глибину 2 тис. м**. Перший експериментальний крилоход названо іменем його головного конструктора «**Олександр Кунахович**» [4].

Доброго слова хочу сказати в адресу **головного конструктора серійних «Соколів»** випускника НКІ **Овсієнка Євгена Івановича (1929-2015)**, який буквально цілодобово «ночував» зі своєю проектною оперативною групою сумісно з заводським бюро заказу «С» **ОГК «Море»**, на **головному заказі зав. №501**.

Доброго слова також заслуговує група молодих ентузіастів, які на безоплатній основі виконали і довели до десятка реальних проектів **самого малого у світі крилохода – надувний гідромотоцикл на підводних крилах-трансформер**, який представляв собою дві надувні лижі-поплавки з парусної капронової тканини «Яхта» зі спеціальними нішами «валянками»

для ніг, лижні палки з титанових трубок, а у якості упорних елементів, кріпились надувні футбольні камери. Вставши на такі імпровізовані надувні лижі-поплавки можна було «бігати» по воді пішки **«акі по суху»**. Закріпивши тими ж лижними палками лижі перетворюються у **рибацький плотик-катамаран**. А закріпив на носі або в кормі (залежно від варіантів) плотика бензиновий двигун «Супутник» (2 к.с. ємність паливного бачка 2 літра авіаційного бензину) та підводні крила плот перетворювався у **надувний гідромотоцикл-катамаран**, який пройшовши швартовні та ходові іспити показав швидкість 20 км/год дальність 2 км, автономність по паливу – 2 години. Маса 15 кг переноситься у розібраному стані у одному з поплавків чохлів за плечима самого водія. Гідроцикл отримав друге місце у місцевому **обласному** конкурсі ТНП у Миколаєві, у **центральному** конкурсі, потрапив у заводську **малотиражку** з-ду «Море» і **центральну газету «Труд», журнал «Катера і яхти»,** у **хронікально-документальний фільм №182 «Хочу все знати»** про технічну творчість молоді, один із епізодів якого про гідроцикл озвучив відомий артист **Леонід Ярмольник**. Гідроцикл послужив темою декількох **дипломних проектів**, як на з-ді «Море» так і в **НУК (НКІ) м. Миколаїв**. Іспити проводились на водосховищі, водоканалі і на морі, а також на р. П-Буг в Соляних м. Миколаїв. Активну участь у спільних іспитах приймав **зам. головного конструктора МПК на ПК «Сокол» Микола Григорович Кондратьєв**.

3. Судна на газовій каверні. Типовим представником цього виду являється швидкохідна моторна яхта на газовій каверні **«Наутітус-62»**, призначена для активного відпочинку та спортивних змагань на воді. Обводи днища – v-образні з кутом зовнішньої

Рисунок 5 – Швидкохідна моторна яхта на газовій каверні «Наутітус-62»

кільватості на міделі 16,6° і спеціальною виїмкою (**кавітатором**) для створення і утримання **газової кульки (каверни)** на якій **котиться** по воді саме судно, як на **підшипниках**, тим самим зменшується опір води та підвищується швидкість судна. Корпус з легкого сплаву, або тришарового пластика з заповнювачем. Водотоннажність 25 т, два головних двигуна

MAN по 388 кВт, два гребних гвинта, швидкість до 40 вузлів, морехідність до 3-х балів, дальність до 400 миль, кількість екіпажу 8 осіб.

4. Судна на повітряній подушці СПП. Цей тип представлений широким спектром різної водотоннажності, матеріалу корпусу підйомного пристрою, призначенням, швидкості, екіпажу та інше: до цього типу відносяться судна, у яких основною ознакою є конструкція підйомного пристрою, що існують у двох видах: 1– у якості бортових металевих **огорожень – скегів**, які перепонують витіку піддуваного під днище повітря, що підіймає судно над водою, тим самим знижуює опір води і дає змогу рухатись на повітряній подушці над поверхнею води; 2-пристрій, що огорожує піддуване повітря під днище катера, виглядає як **гнучка огорожа – резинова «юбка» («спідниця»)** по всьому периметру днища. Такий пристрій дає змогу **бути амфібійним**, тобто можливість судна виходити на берег. Широкий спектр КПП побудованих на морі: десантно-штурмові катери **«Скат» проект 1205**, десантні кораблі **«Омар», «Кальмар», ракетно-артилерійський «Касатка», «Тральщик»** тощо. **Видатним самим найбільшим КПП у світі, побудованим на з-ді «Море» – амфібійний десантно-штурмовий корабель на повітряній подушці проект 12380 «Зубр»:** водотоннажність **550 т**, морехідність на ПП до 4-х балів, швидкість на ПП

до 60 вузлів, автономність 5 діб, вантажовмістимість 150 т, екіпаж 27 чоловік, дальність 400 миль, десантовмістимість **500 осіб**. озброєння 2 артустановки АК600М калібром 30мм, дві РПУ калібром 140 мм, переносна установка «Ігла». Три повітряні гвинта діаметром 2,0 м у насадках. «Зубр» приймав активну участь біля берегів Чечні у визволенні президента Грузії Шеварднадзе.

Рисунок 6 – Висадка десанту

Рисунок 7 – ДКВП nr.1238 «Зубр» На ходу

5. **Екраноплани** – цей тип суден у якості підйимального пристрою використовує **короткі крила**, та за рахунок **приекранного ефекту** поблизу опорної поверхні суші, води тощо («екрану») під час початку руху (**динаміки**) за рахунок набігаючого щільного потоку повітря судно підіймається **над поверхнею**, тим самим **зменшує опір** та **збільшує швидкість**. Це явище обов'язково потребує наявності: 1-опорної поверхні («екрану») завдяки якій з'являється додаткова підйомна сила на крилі судна. Одним з родоначальників екранного ефекту, теоретиків, авторів експериментів та розробником реальних проектів **ЕП, ЕЛ** являється той же геніальний конструктор **Р.Є. Алексєєв**, який **вперше у світі** розробив теорію екранного ефекту і застосував у своїх сучасних проектах до яких він перейшов від крилоходів. Найбільшими представниками свого часу були транспортно-десантний екраноплан «**Орленок**» та ударний екраноплан «**Лунь**». Були також збудовані – цивільний екраноплан «**Амфістар**», морський пасажирський екраноплан **МАЕ-200**, пасажирський екраноплан «**Іволга**» тощо.

Рисунок 8 – Транспортно-десантний екраноплан «Орленок». Рух поблизу екрану

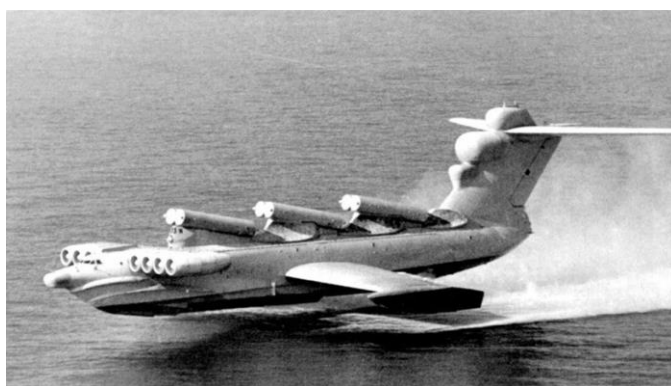

Рисунок 9 – Ударний екраноплан «Лунь». Рух поблизу екрану

Екраноплан «**Лунь**» (проект 903, код НАТО: «**Утка**») – **перший** корабель із серії ракетноносних екранопланів. Розмах крил – 44 м. Довжина – 73 м. Екіпаж – 10 осіб. Висота польоту – 1-5 м над поверхнею води. Максимальна злітна вага – **380 т**. Максимальна швидкість **500 км/год**. Дальність: **2000 км**. Мав 8 газотурбінних двигунів НК-87.

На заводі «Море» було організовано початок побудови екранопланів типу «Іволга», «Амфістар», СМ та інших. У зв'язку з відомими подіями виробництво цих екранопланів було згорнуте на невизначений термін. Великий вклад в побудову крилоходів та СПП зроблено під час роботи на посаді Генеральних директорів з-ду «Море» – випускником НКІ Л.С. Астаховим (1930-2015) і Л.І. Богатовим (1948 р.н), випускником ХАІ, бувшого начальником ВГК з-ду «Море».

Висновок. У короткому історичному огляді дано опис унікальному підприємству – з-ду «Море» та його унікальній продукції – **швидкісних суден** з легких сплавів, рух яких оснований на **динамічних принципах підтримки**, які зробили **революцію у суднобудуванні ХХІ століття**. У істоках (джерелах) цих революцій стояв геніальний конструктор Р.Є. Алексєєв, **80%** яких у світі побудовано за його проектами, а **40%** з них з-дом «Море».

Література

- [1] Астахов Л.С. Літаючий над хвилями. Приморський. 2014. 100 с.
- [2] Архів заводу «Море». Приморський. 2000-2014 р. 600 с.
- [3] Г.С.Дмитрієв та інші. Соколина охота. Військова книга. 2008. 205 с.
- [4] Подгуренко В.С. Не дозволяй душі ледарювати. Про людей науки та виробництва. Історичне видання. Миколаїв. 2017. 340 с.

FLYING SHIP PLANT. BRIEF HISTORICAL OVERVIEW

Zinkin V.M.

Admiral Makarov National Shipbuilding University, Mykolaiv, Ukraine

Abstract. A brief historical overview of one of the most prominent enterprises in the world and its diverse modern products is given – ships and vessels with a dynamic support principle, such as passenger (civilian) and military hydrofoil ships (hydrofoils), etc.

Keywords: speedboats; hydrofoils; gas-cavity vessels; hovercraft; ekranoplanes.

УДК 514.18

ОСОБЛИВОСТІ ГЕОМЕТРИЧНОГО МОДЕЛЮВАННЯ ЗОБРАЖЕНЬ КОРПУСНИХ КОНСТРУКЦІЙ СУДЕН В СИСТЕМІ *AUTOCAD*

Бідніченко О.Г.

кандидат технічних наук,

професор кафедри комп'ютерно-інтегрованих технологій та інженерної графіки

Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,

м. Миколаїв, Україна

olena.bidnichenko@nuos.edu.ua

Анотація. Робота присвячена висвітленню особливостей геометричного моделювання дво– та тривимірних зображень корпусних конструкцій суден в графічній системі *AutoCAD*. Подано розташування осей координат для аксонометричних зображень відповідно до

ДСТУ ГОСТ 2.317:2014, побудовані двовимірні аксонометричні зображення вузлів корпусних конструкцій. Сконструйовані наочні тривимірні моделі деяких вузлів корпусу судна та фундаментів під суднове обладнання.

Ключові слова: геометричне моделювання; аксонометричні зображення; тривимірна модель; графічна система *AutoCAD*; конструкція корпусу судна.

Вступна частина. При проектуванні суден, а також їх будівництві проектантом виконується значна кількість різноманітних креслеників [1], серед яких теоретичний кресленик, конструктивні кресленики корпусу судна, кресленики загального розташування елементів судна, складальні кресленики судових корпусних конструкцій тощо. З появою автоматизованих графічних систем [2], [3] процес конструювання суден суттєво скоротився та продуктивність проектних робіт підвищилась. Завдяки тривимірному моделюванню з'явилась можливість подивитися на конструкцію з різних ракурсів або навіть заглянути всередину змодельованого об'єкта. Сучасні суднобудівні кресленики містять окремі, найбільш складні для читання, вузли корпусних конструкцій, які подаються аксонометричними проекціями, що полегшує суднобудівникам виконання складальних операцій.

Метою роботи є висвітлення особливостей геометричного моделювання двовимірних аксонометричних та тривимірних зображень вузлів корпусних конструкцій з використанням графічної системи *AutoCAD*.

Основна частина При геометричному моделюванні зображень технічних об'єктів основні трудовитрати пов'язані не стільки зі створенням об'єкту, скільки з модифікацією базових його елементів. Тривимірне моделювання ускладняється необхідністю аналізу об'єкта, що моделюється, і синтезу його тривимірної моделі із базових елементів. При синтезі геометричної моделі неможливо обійтися без засобів модифікації тривимірних об'єктів. Розглянемо геометричне моделювання декількох двовимірних аксонометричних та тривимірних наочних моделей на прикладі судових конструкцій.

Відповідно до стандарту ДСТУ ГОСТ 2.317:2014 передбачено декілька стандартних видів аксонометричних проекцій. Крім цього цей стандарт у необхідних випадках допускає застосовування інших теоретично обґрунтованих аксонометричних проекцій, а також зміну напрямку погляду на об'єкт, який зображується. Саме це стосується судових корпусних конструкцій.

На рис. 1. змодельована ізометрична аксонометрія (прямокутна ізометрія) вузла судової корпусної конструкції – з'єднання поперечної перебірки з подовжньою (поряд наведено схему розташування аксонометричних осей). На рис. 2 представлена прямокутна диметрична аксонометрія вузла судової корпусної конструкції – з'єднання карлінгса з верхньою палубою і поперечною перебіркою. Ці зображення виконано методами двовимірного моделювання системи *AutoCAD* з використанням команд створення графічних примітивів та простого й конструктивного їх редагування (COPY, ROTATE, OFFSET, TRIM, HATCH тощо). Використано режими об'єктної прив'язки для точності побудов.

Нижче подані зображення об'ємних тривимірних моделей деяких судових корпусних конструкцій та елементів устаткування. Усі вони побудовані із застосуванням команд тривимірного моделювання та редагування.

На рис. 3 представлено просторове зображення суднового корпусного вузла, коли спостерігач дивиться на об'єкт зліва-зверху, а на рис. 4 виконано зображення у правій системі координат, що дає вид зліва-знизу. При геометричному моделюванні вказаних корпусних вузлів крім команд для створення окремих елементів вузла використовувалися операції Булевої алгебри, тобто команди UNION, SUBTRACT та INTERSECT для створення моделі,

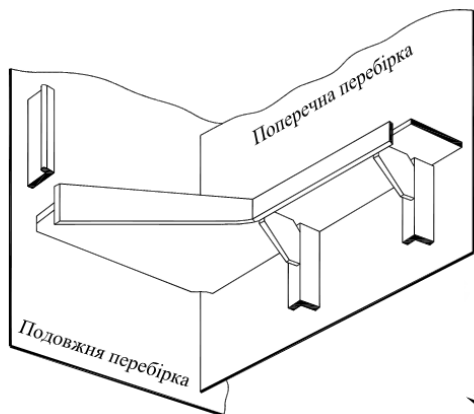

Рисунок 1

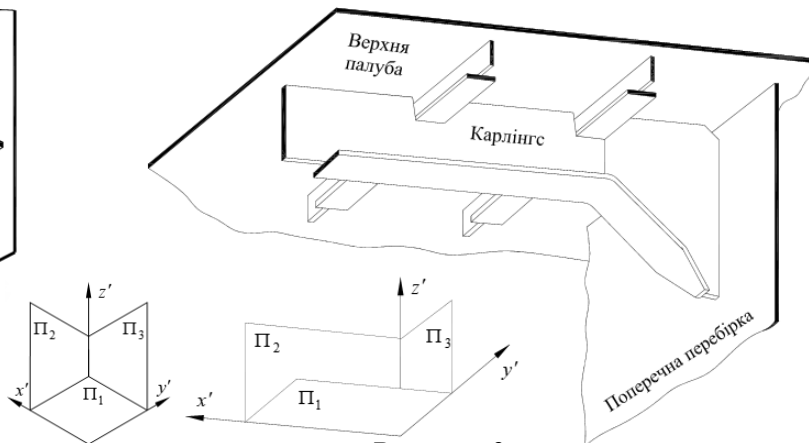

Рисунок 2

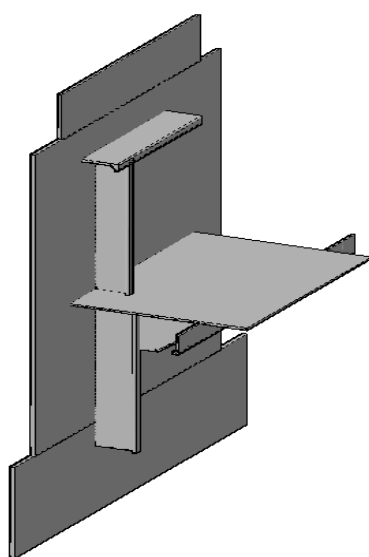

Рисунок 3

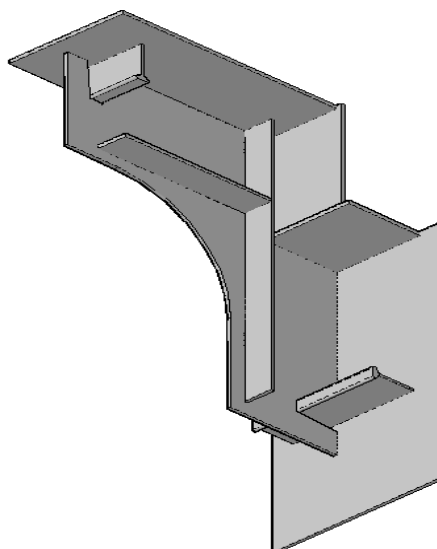

Рисунок 4

та команда 3-D ORBIT для встановлення відповідного аксонометричного зображення об'єкта.

На рис. 5 представлено фундамент під судновий парогенератор, поданий тривимірною моделлю. Поздовжня балка фундаменту під дизель-генератор показана на рис. 6.

Оскільки елементи набору конструкції повторюються багато разів або розташовуються симетрично відносно конструкції, то при моделюванні широко застосовуються команди 3-D COPY, 3-D ROTATE та 3-D MIRROR для копіювання, обертання та віддзеркалювання об'єктів. Крім цього командами BOX, CYLINDER, WEDGE, EXTRUDE, UNION, SUBTRACT та іншими утворюються складові елементи 3-D моделі заданого об'єкта. Особливістю тривимірного моделювання є обов'язкове налагодження режиму об'єктної прив'язки, системи координат користувача та встановлення інструмента гізмо для простішого вказування на потрібну площину або вісь при відтворенні складальної конструкції вузла.

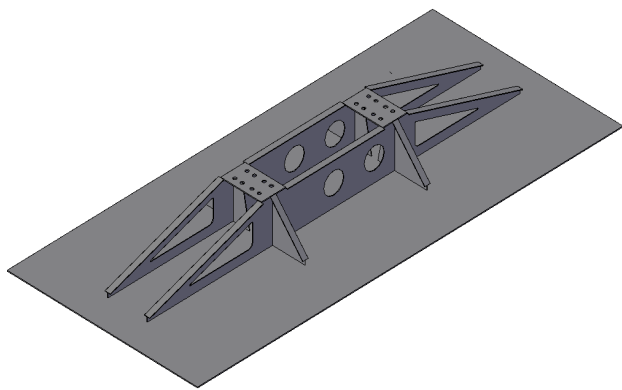

Рис. 5

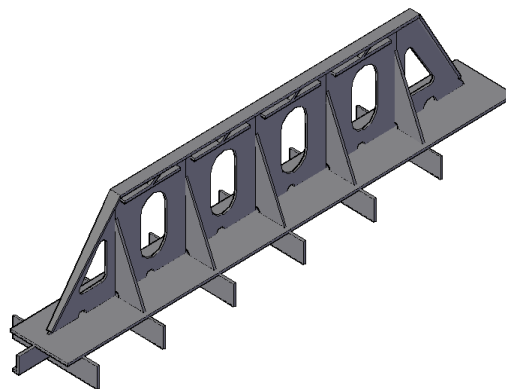

Рис. 6

Висновки: В графічній системі *AutoCAD* проведено геометричне моделювання деяких вузлів корпусних конструкцій, побудовані аксонометричні двовимірні зображення вузлів з вказівкою розташування аксонометричних осей згідно зі стандартом ДСТУ ГОСТ 2.317:2014. Сконструйовані деякі наочні об'ємні моделі вузлів конструкції корпусу суден та фундаменти під суднове обладнання, наведено способи та методи їх моделювання при створенні окремих елементів та складальної конструкції.

Література

- [1]. Правила класифікації та побудови суден *внутрішнього плавання* (у 4 томах). Том 2. Регістр судноплавства України, К. 2016 – 341 с. <https://www.shipregister.ua/wp-content/uploads/2022/09/PSVP2u.pdf>
- [2]. Бідніченко О.Г. Аналіз способів автоматизованого моделювання у графічній системі *AutoCAD* / Інновації в суднобудуванні та океанотехніці: Матеріали XV Міжнародної науково-технічної конференції. Миколаїв: Видавець Торубара В.В., 2024. – С. 590-594. ISBN 978-966-321-473-3.
- [3]. Борисенко В.Д. Об'ємне моделювання в AutoCAD: навчальний посібник / В.Д. Борисенко, О.Г. Бідніченко, І.В. Устенко. – Миколаїв: ФОП Швець В.Д., 2014. – 224 с.

FEATURES OF GEOMETRIC MODELING OF IMAGES OF VESSEL HULL STRUCTURES IN THE AUTOCAD SYSTEM

Bidnichenko Olena G.

Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Mykolaiv, Ukraine

The work is devoted to highlighting the features of geometric modeling of two- and three-dimensional images of ship hull structures in the AutoCAD graphics system. The location of the coordinate axes for axonometric images is given in accordance with DSTU GOST 2.317:2014, and some two-dimensional axonometric images of the nodes of the hull structures are constructed. Visual three-dimensional models of some ship hull components and foundations for ship equipment have been constructed.

Keywords: geometric modeling; axonometric images; three-dimensional model; AutoCAD graphics system; ship hull design.

УДК 005.3:005.936.3

**ОРГАНІЗАЦІЙНО-ТЕХНОЛОГІЧНИЙ ПОКАЗНИК
ДЛЯ ВИЗНАЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ НОВОСТВОРЕНОГО ВИРОБНИЦТВА
ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА**

Сімутєнков І.В.

*кандидат технічних наук, старший викладач,
Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова
м. Миколаїв, Україна
simutenkovivan@gmail.com*

Драган С.В.

*кандидат технічних наук, професор НУК,
в. о. завідувача кафедри зварювального виробництва,
Національний університет кораблебудування
імені адмірала Макарова м. Миколаїв, Україна
stanyslav.dragan@nuos.edu.ua*

Анотація. Наведено методику визначення додаткового показника ефективності новоствореного виробництва промислового підприємства по виготовленню зварних металоконструкцій. На прикладі заготівельного та складально-зварювального видів виробництва ТОВ «ВК «Автострада» показано, що критерієм визначення ефективності може слугувати співвідношення між машинним часом механізованого та автоматизованого обладнання та загальним фондом робочого часу працюючого на ньому персоналу. Перевагою використання показника є оперативність отримання керівництвом підприємства даних для прийняття управлінських рішень.

Ключові слова: новостворене виробництво, ефективність, показник, оперативне управління, автоматизація.

Вступна частина. Особливістю оперативного управління новоствореним видом виробництва промислового підприємства є прийняття рішень керівництвом в умовах невизначеності, яка обумовлена відсутністю або нестачею статистичних даних про технологічні показники нового виробництва. У разі нестачі даних обмежену користь мають і автоматизовані системи управління виробництвом [1]. Однак вже на початку діяльності актуальним є визначення основних факторів, що впливають на собівартість продукції – серед них ефективність використання матеріальних та трудових ресурсів, зокрема робочого часу.

Метою даної роботи є визначення критерію ефективності новоствореного виробництва, з урахуванням рівня його автоматизації, для оперативного управління промисловим підприємством.

Ефективна робота системи оперативного управління базується на аналізі показників, за якими збирається інформація для обробки.

Автоматизований збір даних було організовано з використанням розробленої системи [2]. Разом з тим, можливо використання безконтактних засобів фіксації контрольних подій

(цілових станів виробничого процесу): QR-кодів, штрих-кодів, захищених NFC – міток або трекерів.

Основна частина. Найбільш важливими показниками при аналізі ефективності використання робочого часу на виробництві є фонд робочого часу (ФРЧ) та виробнича програма випуску виробів (металоконструкцій) за визначений період. Окрім того, важливе значення має рівень механізації та автоматизації, який безпосередньо впливає на ефективність даного виробництва. При комплексній оцінці ефективності виробництва слід враховувати також часовий показник використання засобів автоматизації як відношення машинного часу роботи автоматизованого обладнання до фонду робочого часу персоналу, працюючого на даному обладнанні (рис. 1).

Проведені дослідження стосуються інформації, отриманої по заготівельному та складально-зварювальному виробництвам. Фактичні данні про витрати робочого часу робітниками отримували з електронного табелю, по машинному часу обладнання термічного різання та механічної обробки – за технологічними режимами, закладеними у відповідне програмне забезпечення верстатів з ЧПК.

Встановлено, що показник використання засобів автоматизації знаходиться у діапазоні від 0 до 1. З наближенням відношення до одиниці ефективність виробництва на відповідній виробничій дільниці збільшується.

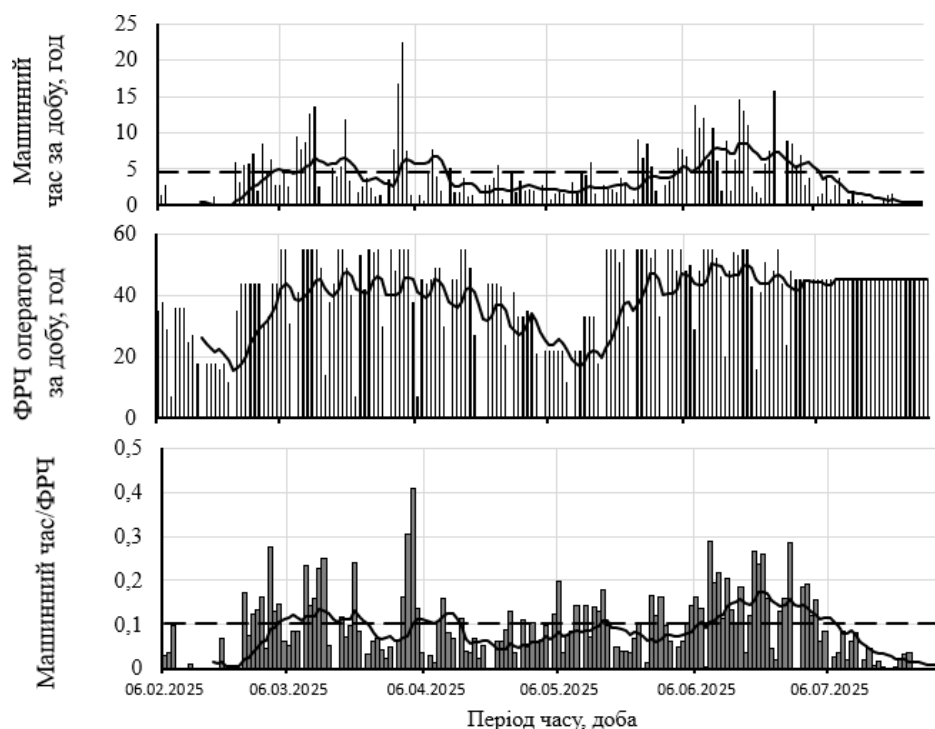

Рисунок 1 – Оцінка використання робочого часу у заготівельному виробництві

Перевагою такого підходу до оцінки ефективності є те, що перші данні можуть бути отримані вже після декількох робочих змін, а керівництво підприємства вже на початку запуску виробництва матиме необхідний критерій оцінювання.

Машинний час механізованого та автоматизованого зварювального обладнання з мінімальною періодичністю може бути визначено за допомогою моніторингу системи аналізу

зварювальних даних на базі хмарного сервісу [3]. Під час впровадження вказаної системи фактичний поточний рівень складально-зварювального виробництва визначали шляхом порівняння середньої фактичної та максимальної практичної продуктивності зварювання за однаковий проміжок часу (рис. 2). Максимальну практичну продуктивність визначали як продуктивність наплавлення при середньому струмі за відповідною WPS, з урахуванням частки використання кожного із способів зварювання та однаковими витратами оперативного і додаткового часу.

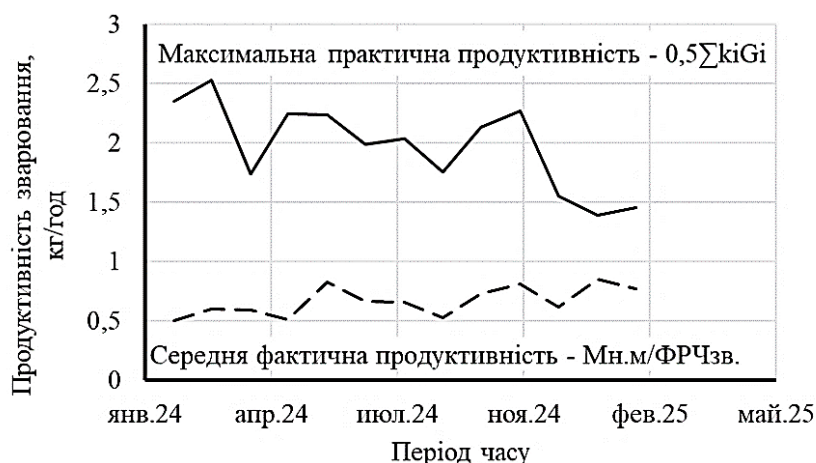

Рисунок 2 – Оцінка ефективності складально-зварювального виробництва

Середню фактичну продуктивність визначали як відношення загальної маси наплавленого металу (добуток фактичної маси використаного зварювального дроту та теоретичного коефіцієнту втрат для способів зварювання: 121, 135, 136) до фонду робочого часу зварювальників за відповідний період. При порівнянні середньої фактичної та максимальної практичної продуктивності обов'язково слід враховувати поточний рівень (частку) використання високопродуктивних автоматизованих способів зварювання, яку визначали як відношення між об'ємами використання зварювального дроту для відповідного способу з урахуванням теоретичних значень коефіцієнтів втрат.

Чим вище значення середньої фактичної продуктивності, тим вище рівень виробництва. Мета керівництва полягає у збільшенні середньої фактичної продуктивності до рівня максимальної практичної продуктивності. Найбільшою мірою збільшенню ефективності сприяє чітка організація праці та ритмічне завантаження. Досвід впровадження даної системи на ТОВ «ВК «Автострада» показав можливість доступними засобами вирішувати основне завдання оперативного управління — аналіз ефективності використання робочого часу і, відповідно, його регулювання для забезпечення виконання планованого випуску продукції.

Висновки

1. Запропоновано додатковий показник, заснований на оцінюванні використання робочого часу персоналу та засобів автоматизації, який дозволяє керівництву промислового підприємства вже на початковому етапі визначати ефективність новоствореного виробництва.
2. На прикладі заготівельного та складально-зварювального видів виробництва ТОВ «ВК «Автострада» показано використання запропонованого показника.

Література

- [1] Steel Fabrication Management Software, URL: <https://strumis.com/>
- [2] Сімутенков, І. В. Автоматизована система обробки інформації для оперативного управління новоствореним виробництвом. [Текст] / І. В. Сімутенков, Д. С. Гладченко, С. В. Драган // Тези доповідей XV Міжнародної науково-технічної конференції «Інновації в суднобудуванні та океанотехніці» – Миколаїв, Україна, 2024. – С. 625 – 628.
- [3] Kemppi ArcInfo. URL: https://kemppi.in.ua/ru/catalog/sistema_kontrolya_svarki/203.htm

CRITERION FOR DETERMINING THE EFFICIENCY OF NEWLY CREATED PRODUCTION

Simutienkov Ivan Viktorovich, Dragan Stanislav Volodymyrovych

Admiral Makarov National University of Shipbuilding.

Text of the annotation: A methodology for determining the efficiency of a newly established production facility for the manufacture of welded metal structures is presented. It is shown that the criterion for determining the efficiency of the procurement and assembly-welding types of production can be the ratio between the machine time of mechanized and automated equipment and the total working time of the personnel working on it. The advantage of using this criterion to analyze newly created production is the speed of obtaining data for its determination.

Keywords: newly created production, efficiency criterion, operational management, automation.

УДК 629.58

СИСТЕМА КЕРУВАННЯ ЕЛЕКТРОПРИВОДА ПІДВОДНОГО МАНІПУЛЯТОРА

Войтасик А.М.

*кандидат технічних наук,
доцент кафедри електричної інженерії суднових
та роботизованих комплексів
Національного університету кораблебудування
імені адмірала Макарова, м. Миколаїв, Україна
andrii.voitasyk@nuos.edu.ua*

Анотація. В роботі розглянуто структурну організацію системи керування електропривода підводного маніпулятора, який є складовою бортового обладнання саморухомого ненаселеного підводного апарата. Запропоновано функціональну схему керування електродвигунами ланок та захватного пристрою з використанням контролерів і зворотних зв'язків за швидкістю. Детально описано архітектуру модуля керування на базі мікроконтролера та особливості інформаційного обміну через інтерфейс RS-485. Увагу приділено підвищенню надійності та завадостійкості системи керування, а також резервуванню каналів зв'язку для забезпечення безперервності маніпуляційних операцій.

Ключові слова: підводне середовище; маніпулятор; керування.

Вступна частина. Зростаюча популярність робототехніки в промисловості стимулює попит на інноваційні рішення в галузі електроприводів [1]. Окрім наземних застосувань, електроприводи також знаходять своє місце в підводних технологіях, де їх залучення підвищує точність і безпеку проведення підводних місій [2]. Особливу увагу привертають електроприводи маніпуляторів підводного виконання, які здатні піднімати та переміщувати вантажі різної форми та маси [3]. Актуальним у цьому напрямку є питання розробки та проектування електропривода підводного маніпулятора призначеного для обробки вантажів масою не більше 12 кг.

Метою роботи є розробка функціональної схеми системи керування електропривода підводного маніпулятора з можливістю захвату та переміщення різноманітних вантажів.

Основна частина. Саморухомі ненаселені підводні апарати активно використовуються при проведенні пошукових та інспекційних підводно-технічних робіт на значних глибинах, де перебування людини є небезпечним або ж взагалі неможливим. До складу подібних апаратів входить високотехнологічне бортове обладнання, яке забезпечує керованість та точність виконання завдань під час підводних місій. Одним з різновидів подібного обладнання є підводний маніпулятор призначений для ефективної взаємодії з об'єктами на дні морів і океанів. Систему керування електропривода підводного маніпулятора запропоновано реалізувати згідно до функціональної схеми, яку наведено на рис. 1.

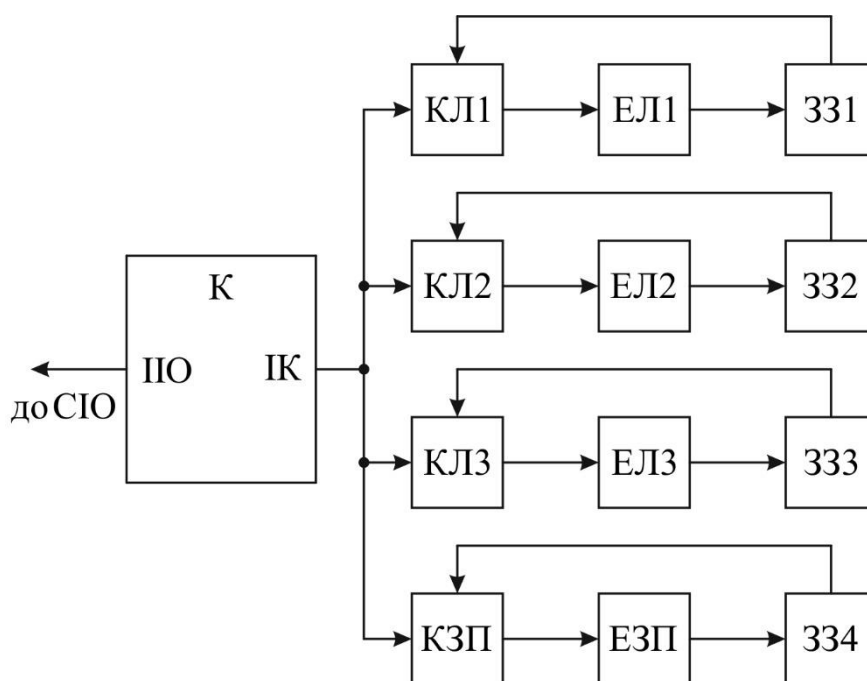

Рисунок 1 – Функціональна схема системи керування підводним маніпулятором

Задачі керування швидкістю та напрямом руху електродвигунів (Е) ланок (Л) 1-3 – ЕЛ1, ЕЛ2, ЕЛ3 та електричного захватного пристрою (ЗП) покладено на відповідні контролери ланок (КЛ) – КЛ1, КЛ2, КЛ3 та контролер захватного пристрою (КЗП). Дані контролери призначені для формування сигналу керування (напруги живлення) Е ланок 1-3 та електричного ЗП (ЕЗП).

Для підвищення точності позиціонування підводного маніпулятора контури керування замкнено за допомогою зворотних зв'язків (ЗЗ) за швидкостями обертання електродвигунів.

Сполучення системи керування з системою інформаційного обміну (СІО) пропонується реалізувати на базі модуля керування (К). Сигнали керування надходять до К за допомогою інтерфейсу інформаційного обміну (ІО), транслюються до форми, сумісної з контролерами відповідних ланок і ЗП та надходять до останніх за допомогою інтерфейсів керування (ІК). Для прискорення інформаційного обміну комплекс пропонується поділити на підсистеми, кожна з яких керується власною шиною на базі виділеного ІК.

В якості ІК використано інтерфейс RS-485, який забезпечує підключення за фізичною топологією «загальна шина» та підвищену стійкість від шумів, які можуть бути наведені до лінії передачі даних.

Модуль керування є мікропроцесорним пристроєм на який покладено вирішення наступних задач:

- організація процесу інформаційного обміну між системою автоматичного керування вищого рівня та контролерами ланок комплексу;
- формування команд для контролерів ланок комплексу згідно даних, які отримано від системи керування вищого рівня;
- періодичне отримання даних від ЗЗ ланок та ЗП;
- контроль якості процесів інформаційного обміну та формування статистичних даних;
- аварійне припинення роботи електродвигунів у разі тривалої відсутності команд від системи керування вищого рівня.

Модуль керування організований на базі мікроконтролера (МК) моделі PIC24F32KA302 фірми Microchip і складається з 6 перетворювачів інтерфейсів «SPI-RS485». МК призначений для обробки команд, які надходять від системи керування вищого рівня та формування на їх основі команд для модулів керування електродвигунами ланок маніпулятора.

Для приведення системи керування від МК модуля керування до рівнів сумісних з інтерфейсом RS-485 використано перетворювач ADM2587E виробництва Analog Devices. Даний елемент виконує перетворення UART-сумісних сигналів до сигналів сумісних зі стандартом IEEE-485. Перетворювач має вбудований модуль гальванічної ізоляції інтерфейсу UART від шини RS-485 та зменшену чутливість до шумів у шині.

Для кожного каналу інформаційного обміну передбачено резерв на випадок відмови в процесі проведення маніпуляційних робіт. Зв'язок між перетворювачами ADM2587E та МК організовано на базі інтерфейсу SPI. Передбачено використання двох інтерфейсів: першого – для організації інформаційного обміну між модулем керування та системою керування вищого рівня, другого – для організації каналів керування контролерами ланок комплексу.

Взаємозв'язок МК та перетворювача ADM2587E покладено на мікросхему SC16IS740IPW виробництва компанії NXP. Даний елемент приймає дані від МК по інтерфейсу SPI у внутрішній буфер та організовує послідовну їх передачу засобами вбудованого інтерфейсу UART. Швидкість інформаційного обміну інтерфейсом UART та формати символів задаються користувачем в процесі роботи.

Висновки:

1. Розглянуті основні компоненти підводного маніпулятора та їх функціональна взаємодія в процесі реалізації системи керування електропривода виконавчого пристрою при

проведені пошукових та інспекційних підводно-технічних робіт з залученням саморухомих ненаселених підводних апаратів.

2. Відповідно до представленої функціональної схеми запропоновано до використання систему керування електропривода підводного маніпулятора з можливістю захвату та переміщення різноманітних вантажів масою не більше 12 кг.

Література

[1] Войтасик А.М. Розробка електропривода транспортувальної платформи. *Збірник наукових праць НУК ім. адм. Макарова*, №4-497, 2024. – С. 81-88.

[2] Войтасик А.М. Розробка електропривода різального верстата для автоматизованої конвеєрної лінії. *Збірник наукових праць НУК ім. адм. Макарова*, №1-499, 2025. – С. 83-91.

[3] Блінцов В.С., Сірівчук А.С., Надточій А.В., Надточій В.А. Автоматизація керування автономним ненаселеним підводним апаратом з радіобусом: монографія. – Миколаїв: Іліон, 2022. – 196 с.

CONTROL SYSTEM OF AN UNDERWATER MANIPULATOR ELECTRIC DRIVE

Voitasyk Andrii Mykolayovych

Admiral Makarov National University of Shipbuilding

Abstract. The paper considers the structural organization of the control system of the electric drive of the underwater manipulator, which is a component of the onboard equipment of a self-propelled unmanned underwater vehicle. A functional scheme for controlling the electric motors of the links and the gripping device using controllers and speed feedback is proposed. The architecture of the control module based on the microcontroller and the features of information exchange via the RS-485 interface are described in detail. Attention is paid to increasing the reliability and noise immunity of the control system, as well as the redundancy of communication channels to ensure the continuity of manipulation operations.

Keywords: underwater environment; manipulator; control

УДК 621.874

**РОЗРАХУНОК МАТЕМАТИЧНОЇ МОДЕЛІ СТІЙКОСТІ БАРАБАНУ ЛЕБІДКИ,
ЩО ПІДКРІПЛЕНА ДИСКРЕТНИМИ КІЛЬЦЯМИ ЖОРСТКОСТІ****Нестеренко В.В.***кандидат технічних наук,**доцент кафедри енергетичного машинобудування**Первомайського навчально-наукового інституту**Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,**м. Первомайськ, Україна**viktorii.nesterenko@nuos.edu.ua*

Анотація. Обґрунтування геометричних параметрів елементів підйомних машин і конструктивних рішень не може бути ефективно обумовлено без розрахунків на міцність. Виходячи з цих міркувань виникає необхідність мати надійні і достатньо прості інженерні методи розрахунку елементів підйомних машин, що дозволяють інженеру на стадії проектування або реконструкції машини приймати правильні конструктивні рішення таким чином, щоб вибір геометричних параметрів, габаритів та металоємності був оптимальним. Надано стислий аналіз дослідних даних випробувань моделі барабану лебідки, яка розрахована з урахуванням дискретного підкріплюючого кільця.

Ключові слова: барабан лебідки, лобовина, підкріплюючі елементи, дискретне підкріплююче кільце.

Вступ. У барабанних та багатоканатних підйомних машинах канаторушійний орган – це орган навівання канату, які представляє з себе замкнену кругову циліндричну оболонку, що підкріплена кільцевими ребрами жорсткості, привареними до лобовин, і завантажену канатним навантаженням. Лобовини представляють з себе кільцеві диски з отворами і радіальними ребрами жорсткості або кільця зі шпичками, що з'єднуються з валом або трубою жорсткості. Розрахунок такої складної інженерної конструкції з урахуванням взаємозв'язків всіх її елементів має суттєві математичні та обчислювальні труднощі. Будівельна механіка і теорія пружності мають в своєму розпорядженні потужний математичний апарат для розрахунку елементів підйомних машин у вигляді пластин та оболонок. Але безпосереднє використання цих методів призводить до вельми громіздких та трудомістких рішень. Використання цих методів для розрахунку барабанів з урахуванням сумісної деформації оболонок з кільцевими ребрами виявляються практично нездійсненними навіть з використанням потужної обчислювальної техніки. Тому вибір основних геометричних параметрів елементів барабанів на практиці найчастіше визначається конструктивними міркуваннями або розрахунками, що не відображують дійсні умови роботи конструкції. Як наслідок, це призводить до недостатньої міцності окремих вузлів машини, а інколи до зайвого запасу міцності або нераціонального конструктивного рішення, що відображується у невиправданих перевитратах металу [1, 3, 4].

Крім цього, часто зустрічаються нераціональні конструкції шахтних підйомних машин, що містять зайві конструктивні елементи у вигляді кільцевих ребер жорсткості, які не тільки збільшують металоємність конструкції, але й погіршують міцність машин. Ідея запропонованої методики полягає у встановленні залежностей між технологічними навантаженнями і геометричними параметрами барабанів підйомних машин для створення методики по розробці і конструюванню нових та модернізації існуючих машин з метою зниження металоємності машин, трудових та енергетичних витрат на виготовлення і експлуатацію підйомних машин зі збільшенням їх надійності.

Мета роботи. Розрахунок математичної моделі стійкості барабану лебідки, що підкріплена дискретними кільцями жорсткості

У багатьох випадках для забезпечення стійкості стінки канатного барабана застосовують підкріплюючі елементи – кільця або поздовжні ребра жорсткості. Забезпечуючи стійкість конструкції, ці елементи одночасно є джерелом концентрації напружень в зоні їх контакту (з'єднання зварюванням) з циліндричною або іншою обичайкою барабана, викликаючи досить високі місцеві напруження згинання[2,4]. Ці напруження можуть бути вирішальними вже просто тому, що для чавунних барабанів границя міцності на згин удвічі менше границі міцності на стискання. Крім того, елементи барабанів природньо сприймають циклічні навантаження, і місцеві пікові напруження (особливо в зоні зварних швів) можуть служити причиною виникнення і розвитку утомних тріщин.

Усе зазначене пояснює важливість визначення напружено-деформованого стану (НДС) стінки циліндричної оболонки в зоні контакту з підкріплюючим круговим кільцем при навантаженні оболонки витками каната або іншими локальними навантаженнями. Для оболонок канатних барабанів, підкріплених в загальному випадку поздовжніми і поперечними ребрами, користуються відомим прийомом, який полягає в заміні цієї ізотропної оболонки з ребрами анізотропною оболонкою без ребер з приведеною товщиною [3, 4].

Завдання визначення НДС оболонки з дискретним підкріплюючим кільцем під дією навантаження від витків каната значно складніше. Для вирішення поставленого завдання було використано рівняння, яке отримав П. П. Бейлард для тонкостінної оболонки під дією радіального навантаження[1, 2, 3, 4].

При отриманні шуканих формул були прийняті наступні припущення:

1. Кільце вважаємо абсолютно жорстким і його деформацією нехтуємо.
2. Обичайку вважаємо такою, що деформується, і враховуємо це при визначенні зовнішніх навантажень.
3. Розміри кільця підбираються для забезпечення стійкості обичайки.
4. НДС визначається для граничного стану – жорсткого затискання в зоні постановки кільця.

Для оцінки спільної роботи кільця і обичайки навантаження прийнято максимальним і рівномірно розподіленим по колу. Вид прикладення навантаження – виток каната.

Для вирішення напруженого стану нами використано метод розкладання навантажень і переміщень в подвійні ряди Фур'є. При цьому три рівняння теорії оболонок в приватних похідних зводяться до одного рівняння восьмого порядку для радіального переміщення. Було отримано вирази для радіального переміщення (прогину) w і зовнішнього навантаження Z в подвійних рядах Фур'є [3]:

$$w = \sum \sum w_{mn} \cos m\varphi \sin \frac{\lambda}{a} x ;$$

$$Z = \sum \sum Z_{mn} \cos m\varphi \sin \frac{\lambda}{a} x .$$

Проте, реальні умови роботи барабана ускладнюються наявністю тертя між барабаном і канатом. З урахуванням коефіцієнта тертя була отримана система рівнянь для визначення напружень

$$\begin{cases} \frac{\sigma_x}{p/a} = m_x \gamma^2 + n_x \gamma \\ \frac{\sigma_y}{p/a} = m_\varphi \gamma^2 + n_\varphi \gamma \end{cases}$$

Було визначено величини силових чинників – згинаючих моментів m_x , m_φ і мембранних сил n_x , n_φ , а також визначено прогин (радіальне переміщення) w . Визначені компоненти дозволяють оцінити напружено-деформований стан обичайки барабана, підкріпленої кільцем жорсткості і навантаженою по витку каната в загальному вигляді з урахуванням наявності тертя між поверхнею обичайки та витками канату. Отримані формули дозволяють визначати компоненти навантаження при встановленні одного, двох та де-кількох підкріплюючих кілець.

В результаті розрахунків отримано графіки зміни навантажень, напружень і деформацій в зоні підкріплюючого кільця.

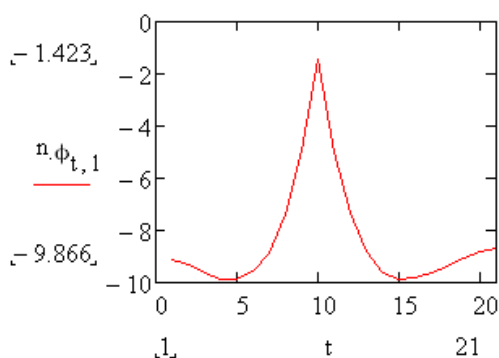

Рисунок 1 – Графік змінення мембранних сил в зоні підкріплюючого кільця

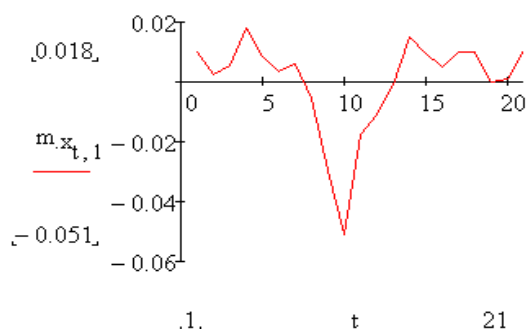

Рисунок 2 – Графік змінення згинаючих моментів в зоні підкріплюючого кільця

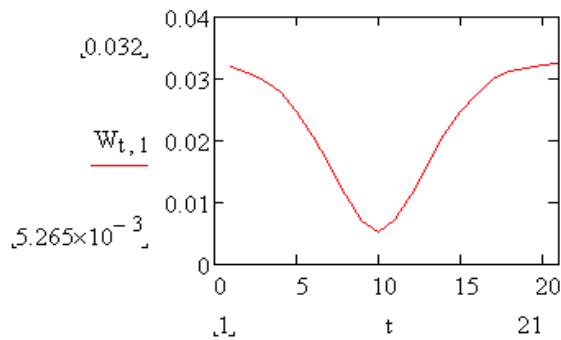

Рисунок 3 – Графік деформацій
в зоні підкріплюючого кільця

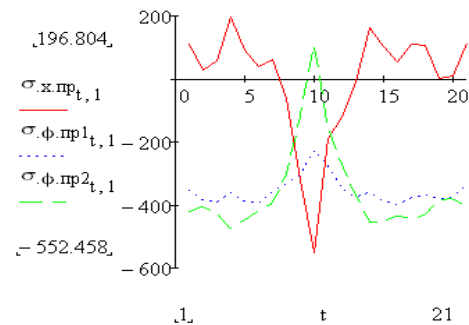

Рисунок 4 – Графік напружень
в зоні підкріплюючого кільця

Висновок. Отримані результати підтверджують основні положення розробленої методики та дозволяють перевірити отримані результати натурними експериментами.

Література

- [1] N. Fidrovskaya, E. Slepuzhnikov, I. Varchenko, S. Harbuz, S. Shevchenko, M. Chyrkina, V. Nesterenko. Determining stresses in the metallic structure of an overhead crane when using running wheels of the new design Eastern-European Journal of Enterprise Technologies. PC Technology Center Ukrainian State University of Railway Transport, 1/7 (109), 2021, pp.22-31
- [2] N.M. Fidrovskaya, V.S. Skripnik, I.G.Kerechenko, V.V. Nesterenko, O.S. Pysartsov. Experimental Investigation of the Influence of the Deviation Angle of the Rope on its Durability// Herald of the Azerbaijan Engineering Academy The international science-technical journal, Vol.13. №1: – Azerbaijan, Baki, 2021, pp.20-24.
- [3] Нестеренко В.В. Фідровська Н.М., Писарцов О.С. Визначення впливу геометричних параметрів канатних блоків на довговічність канату.: – Підйомно-транспортна техніка, Вип. 1(62), 2020, – с. 19-28
- [4] Фідровська Н.М., Ломакін А.О., Хурсенко С.О., Нестеренко В.В. Напружений стан дротинків канату в процесі згинання на блоці.: – Вісник Харківського національного автомобільно-дорожнього університету, Вип. 92, т.1, 2021, – с.184-187

CALCULATION OF THE MATHEMATICAL MODEL OF STABILITY OF THE WINCH DRUM SUPPORTED BY DISCRETE STIFFENING RINGS

Nesterenko V.V.

Pervomaysk Educational and Scientific Institute, Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Pervomaysk, Ukraine

Abstract. The justification of geometric parameters of hoisting machine elements and design solutions cannot be effectively determined without strength calculations. Based on these considerations, there is a need to have reliable and sufficiently simple engineering methods for calculating hoisting machine elements that allow an engineer at the design or reconstruction stage to make the right design decisions so that the choice of geometric parameters, dimensions and metal consumption is optimal. A brief analysis of the experimental test data of the winch drum model, which is designed with a discrete reinforcing ring, is presented.

Keywords: winch drum, winch head, reinforcing elements, discrete reinforcing ring.

УДК 629.5.015.4

**ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНІЧНИХ ТЕОРІЙ БАЛОК І ПЛАСТИН В РОЗРАХУНКАХ
МІЦНОСТІ КОРПУСУ СУДНА І ЙОГО ЕЛЕМЕНТІВ****Коростильов Л.І.***д.т.н., професор¹***Дядюра Є. Ю.***завідувач лабораторії²***Ткаченко Ю. М.***завідувач лабораторії³***Яковенко С.В.***завідувач кабінетом⁴*

*кафедра будівельної механіки та конструкції корпусу корабля
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова
м. Миколаїв, Україна*

¹ leontyy.korostilyov@nuos.edu.ua, ² yevgen.diadiura@nuos.edu.ua,

³ yurii.tkachenko@nuos.edu.ua, ⁴ jakowenko2015@gmail.com

Анотація. Аналізується використання гіпотез технічних теорій для балок і пластин на прикладах складових реальних суднових конструкцій. Показана необхідність врахування конструктивних особливостей при оцінці напружено-деформованого стану елементів корпусу судна.

Ключові слова: балка; стінка балки; конструктивні особливості; напружено-деформований стан.

Вступна частина. В розрахункових методах оцінки міцності корпусу судна і його елементів нині широко використовують формули технічних теорій для балок і пластин. Ці формули базуються на гіпотезах і припущеннях, які тільки в певній мірі відображають наближено характер напружено-деформованого стану в реальних конструкціях. На це вказують результати експериментальних досліджень конструкцій в реальних умовах експлуатації, а також при лабораторних випробуваннях. Результати визначення напружень і деформацій часто показують значну розбіжність з даними теоретичних розрахунків, що вказує на неточність прийнятої фізичної моделі (розрахункової схеми), тобто на неврахування реальних особливостей в оцінці напружено-деформованого стану [1].

Мета роботи. Продемонструвати варіанти розрахунку напружень при поперечному згинанні корпусу судна, як балки змінного перерізу, суднових перекриттів та їх складових – балок і пластинчатих елементів, враховуючи значний об'єм особливостей для кожного із зазначених вище об'єктів, на прикладі балок із постійним вздовж перерізом по висоті стінки і ширині пояску.

Основна частина. Розрахунковими формулами при згинанні балок для визначення нормальних σ і дотичних τ напружень в точках поперечного перерізу балки при рівномірному їх розподілу по товщині стінки є

$$\sigma = \frac{M}{I} z_i, \quad \tau = \frac{NS}{Ib},$$

де M і N – згинальний момент і перерізуюча сила в поперечному перерізі; I – момент інерції площі поперечного перерізу відносно нейтральної осі, перпендикулярної до площини згинання; z – відстань від нейтральної осі до точки; S – статичний момент відсіченої площі перерізу через точку; b – ширина (товщина) стінки по лінії відсічення.

В формулах для визначення напружень σ і τ чітко виділяються дві групи параметрів [2]. Перша група – це силові параметри M і N , величина яких залежить від умов обпирання балки в кінцевих перерізах і характеру розподілу зовнішнього навантаження $q(x)$ (рис. 1). Точність встановлення умов закріплення, величини і характеру розподілу по довжині балки навантаження незалежно впливає на величини напружень. Рівень цієї точності можна контролювати і забезпечувати без особливих труднощів, спираючись на надійність результатів аналізу вихідних даних.

Друга група величин в зазначених вище формулах для напружень, яка визначається геометрією поперечного перерізу балки, є досить різноманітною. Вона практично відображає його конструктивні особливості і безпосередньо впливає на величини і характер їх розподілу як в точках поперечного перерізу, так і по довжині балки. До того ж суттєвим може бути вплив не тільки від одного параметру, а і їх сукупності. При цьому інтегральні геометричні характеристики I і S можуть видавати неоднозначність в результатах розрахунків напружень. Це пов'язано, в першу чергу, з конструктивними особливостями стінок балок. Наявність в них вирізів різних призначень: для проходу балок взаємно перпендикулярного напрямку, полегшення конструкції, експлуатаційних. Наявність різного типу підкріплюючих елементів стінок (ребер жорсткості вертикального і горизонтального напрямків, поясів-комінгсів по кромках вирізів) теж сприяє неоднорідності поля напружень (рис. 1). Це підтверджується результатами експериментів як на натурних конструкціях, так і моделях в лабораторних умовах.

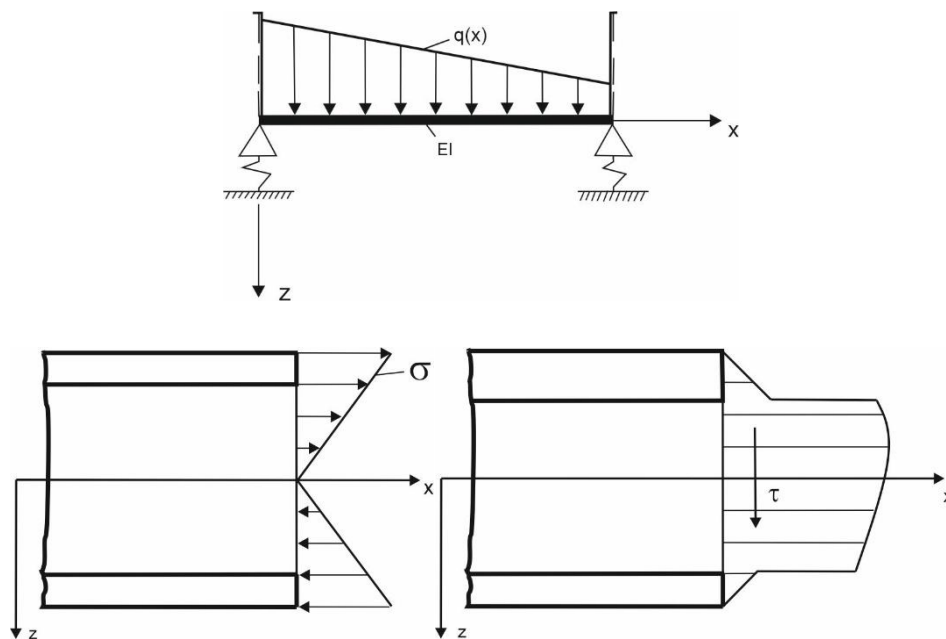

Рисунок 1 – розрахункова схема балок і епюри напружень при їх плоскому поперечному згинанні

На рисунку 2 представлені окремі результати досліджень балки-стінки з показовими конструктивними особливостями і характером поперечних навантажень поляризаційно-оптичним методом з використанням оптично активного матеріалу [3]. Застосована модель має два зміщених к краям менших кромek вирізи, шарнірне обпирання та зосереджену силу по центру.

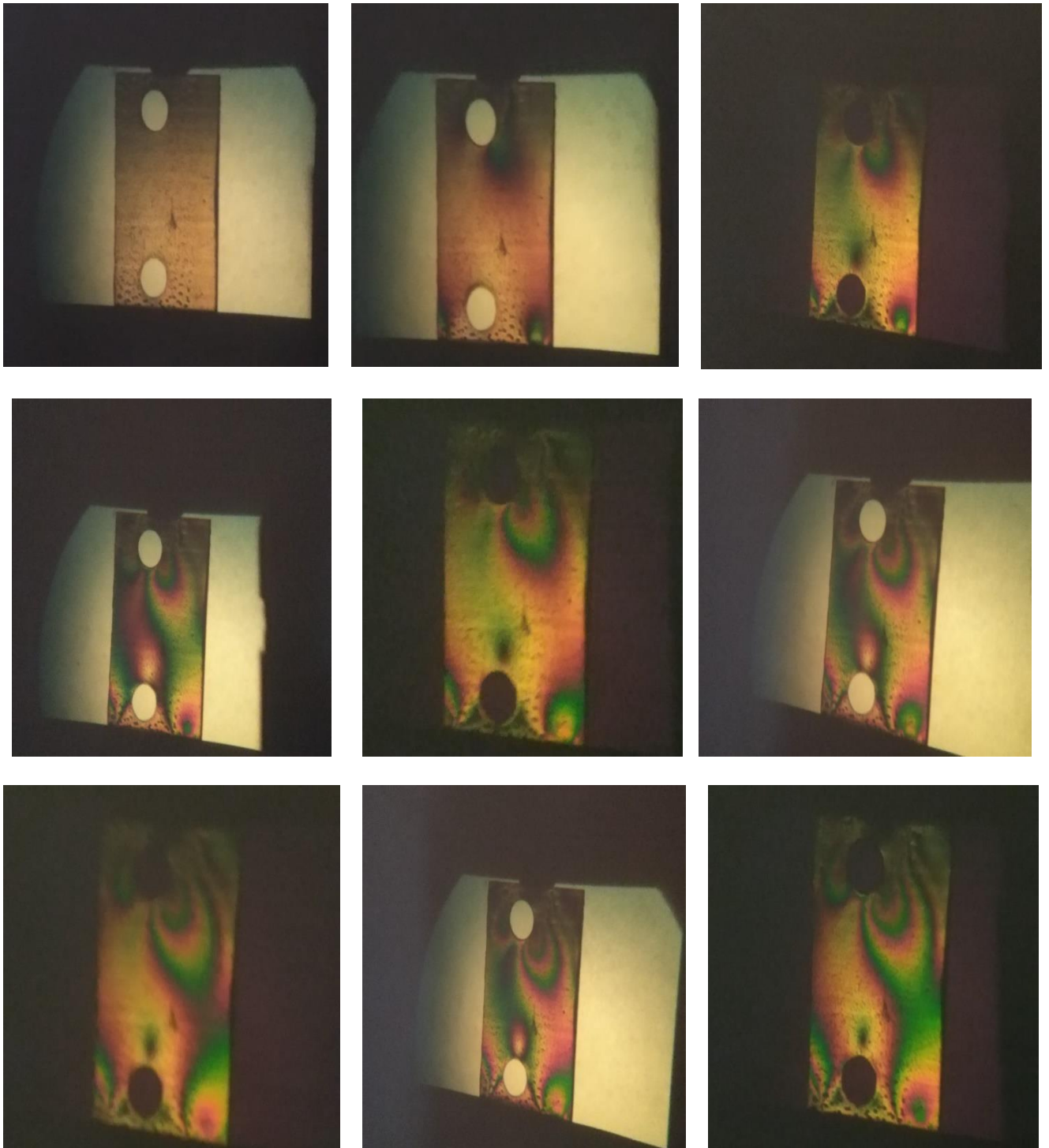

Рисунок 2 – картина розподілу напружень в моделі балки-стінки в умовах ступеневого навантаження (зліва направо) та різних положень поляризаційних пластин (світло та тінь)

Необхідно також мати на увазі, що формули для напружень побудовані на окремих гіпотезах, які відрізняються між собою за фізичним змістом. Якщо гіпотеза про фізичну лінійність між напруженнями і деформаціями, а також припущення про геометричну лінійність слугували базою для розробки формул напружень σ і τ , то гіпотеза плоских

перерізів для σ нівелює наявність дотичних напружень τ . Це теж прямо вказує на наближеність розрахункових формул для напружень.

Для балок суднових конструкцій, в поперечний переріз яких включають приєднані пояски від обшивки і настилів, напружений стан при їх згинанні залежить також від вибору ширини приєданого пояску. Рекомендації що до його вибору, запропоновані у свій час професором Папковичем П.Ф., є досить наближеними і теж вносять певну частину похибки в результат розрахунку.

Аналогічна ситуація має місце і для пластинчастих елементів суднових конструкцій, розрахунок напружень в яких виконується за формулами технічної теорії згинання жорстких пластин. Це пов'язано, в першу чергу, з урахуванням роботи таких елементів у складі самої конструкції в цілому.

Таким чином використання зазначених вище розрахункових формул для напружень при плоскому поперечному згинанні балок в реальних корпусних конструкціях може забезпечити тільки наближений результат, який може суттєво відрізнятися від експериментальних даних.

Висновки. Базуючись на викладеному вище, необхідно констатувати, що використання розрахункових формул для напружень в елементах суднових конструкцій, побудованих на технічних теоріях, може дати тільки наближений результат. Це не дозволяє зробити оцінку надійності суднової конструкції достовірною. На практиці необхідно виконувати розрахунок напружено-деформованого стану суднокорпусних конструкцій з використанням чисельних методів, які дозволяють реально врахувати конструктивні особливості об'єктів.

Література

- [1] Nouchi, E., Kurata, M., Buntara S Gan and Sugiyama, K. *A consistent beam element formulation considering shear lag effect*. IOP Conference Series: Materials Science and Engineering. 10 012211, 2010.
- [2] Сердюченко А.М., Лугінін О.С., Коршиков Р.Ю., Дудченко О.М., Коршиков Ю.С. *Основи теорії пружності, будівельної механіки, міцності та вібрації суден*. Миколаїв: НУК імені адмірала Макарова, 2012, 422с.
- [3] Дядюра, Є.Ю., Коростильов, Л.І. *Особливості розподілу максимальних дотичних напружень в пластинчастих елементах суднових конструкцій*. Матеріали XIII міжнародної науково-технічної конференції. Миколаїв: НУК імені адмірала Макарова, 2022, 117-119.

USE OF TECHNICAL THEORIES OF BEAMS AND PLATES IN CALCULATIONS OF THE STRENGTH OF A SHIP'S HULL AND ITS ELEMENTS

Korostylov Leontii, Diadiura Yevhen, Tkachenko Yurii, Yakovenko Sergey

Admiral Makarov National University of Shipbuilding.

The use of hypotheses of technical theories for beams and plates is analyzed using examples of components of real ship structures. The need to take into account design features when assessing the stress-strain state of ship hull elements is shown.

Keywords: beam; web plate; structures features; stress-strain state.

УДК 629.5.023

ОПТИМІЗАЦІЯ АЛЮМІНІЄВИХ МАТРИЧНИХ СИНТАКТИЧНИХ ПІН ДЛЯ СУДНОБУДУВАННЯ: ВИРОБНИЦТВО, МАТЕРІАЛИ, ВЛАСТИВОСТІ

Нужин А.Г.

*Аспірант кафедри будівельної механіки та конструкції корпусу корабля
Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова, м. Миколаїв, Україна
drewlya@gmail.com*

Анотація. У роботі представлено комплексне дослідження технологічних процесів виробництва алюмінієвих матричних синтактичних піл (АМСП) для застосування в суднобудуванні. Проведено систематичний підхід до підбору оптимальних технологічних процесів, методів та технологій виготовлення, а також матеріалів наповнювача, з метою досягнення найкращого поєднання економічної ефективності та покращених фізичних характеристик кінцевого продукту. Проаналізовано різні методи виробництва, включаючи інфільтраційні та дисперсійні техніки, та досліджено вплив матеріалів наповнювача, таких як зольні мікросфери та пемза, на механічні властивості піл.

Результати дослідження показали, що комплексна оптимізація виробничих процесів у поєднанні з ретельним вибором матеріалів наповнювача дозволяє досягти значного зниження собівартості АМСП при одночасному забезпеченні необхідних для суднобудування фізико-механічних властивостей.

Ключові слова: алюмінієві матричні синтактичні піли, виробництво, матеріали наповнювача, технологічні процеси, економічна ефективність, фізичні властивості, суднобудування.

Вступ. Суднобудівна галузь прагне до впровадження інноваційних матеріалів і технологій, що забезпечують зниження ваги, підвищення міцності та покращення енергоефективності суден. Алюмінієві матричні синтактичні піли (АМСП) є перспективним класом матеріалів, однак їх широке застосування обмежене високою вартістю виробництва та необхідністю оптимізації фізичних характеристик для конкретних суднобудівних задач. Вирішення цих проблем вимагає **комплексного підходу**, що охоплює одночасний підбір оптимальних технологічних процесів, методів виготовлення та матеріалів наповнювача. Такий підхід дозволить не лише мінімізувати витрати, але й забезпечити досягнення **синергетичного ефекту**, коли поєднання різних факторів призводить до значного покращення експлуатаційних характеристик АМСП. Більше того, існуючі дослідження демонструють, що потенціал для подальшого вдосконалення АМСП далеко не вичерпаний. Нові розробки в галузі матеріалознавства, технологій виробництва та методів обробки відкривають широкі перспективи для створення АМСП з **безпрецедентними характеристиками**, що відповідають найвищим вимогам суднобудування.

Мета роботи.

Метою даної роботи є отримання алюмінієвих матричних синтактичних піл з покращеними характеристиками для застосування в суднобудуванні шляхом комплексної

оптимізації технологічних процесів, методів та технологій виробництва, а також ретельного підбору матеріалів наповнювача

Основна частина.

У роботі проведено комплексний аналіз технологічних процесів виробництва АМСП, враховуючи взаємозв'язок між вибором матеріалів наповнювача, параметрами виробничих процесів та кінцевими експлуатаційними характеристиками. Розглянуто широкий спектр методів виробництва АМСП, включаючи:

Інфільтраційні техніки:

– Інфільтрація під тиском: Варіювання тиску, температури та швидкості інфільтрації для забезпечення якісного проникнення розплаву алюмінію у шар наповнювача.

– Протитечійна інфільтрація: Аналіз впливу напрямку потоку розплаву на однорідність розподілу наповнювача та формування дефектів.

– Вакуумна інфільтрація: Дослідження впливу ступеня вакууму на пористість кінцевого продукту та мінімізацію захоплення газів.

Дисперсійні техніки:

– Лиття з перемішуванням: Оптимізація швидкості та часу перемішування для досягнення рівномірної суспензії наповнювача в розплаві.

– Відцентрове лиття: Використання відцентрових сил для формування АМСП з градієнтною структурою та покращеними характеристиками.

– Метод плавучості: Застосування сил плавучості для формування АМСП з контрольованою пористістю та розподілом наповнювача.

Для кожного методу виробництва детально проаналізовано вплив ключових технологічних параметрів, а саме:

– Тип алюмінієвого сплаву: Вибір оптимального сплаву (наприклад, AlSi12, A356) з урахуванням його плинності, температури плавлення та схильності до утворення інтерметалідів.

– Температура плавлення: Контроль температури розплаву для забезпечення якісної змочуваності наповнювача та запобігання надмірним реакціям на межі розділу фаз.

– Тиск інфільтрації (для інфільтраційних методів): Визначення оптимального тиску для забезпечення повного заповнення міжзернового простору наповнювача без його пошкодження.

– Розмір, форма та попередня обробка наповнювача: Дослідження впливу розміру частинок (від мікрометрів до міліметрів), їхньої форми (сферичні, неправильні) та попередньої обробки (прожарювання, силанізування) на реологічні властивості суміші та механічні характеристики АМСП.

– Температура форми: Регулювання температури форми для контролю швидкості охолодження та запобігання утворенню усадочних дефектів.

– Швидкість перемішування (для дисперсійних методів): Оптимізація швидкості перемішування для досягнення однорідності суміші та мінімізації агломерації частинок.

Окрему увагу приділено дослідженню впливу економічно вигідних матеріалів наповнювача на експлуатаційні характеристики АМСП. Розглянуто використання:

– Зольних мікросфер: Аналіз впливу розміру, форми та хімічного складу мікросфер на міцність, жорсткість та енергопоглинання АМСП.

– Пемзи: Дослідження впливу пористої структури пемзи на легкість та теплоізоляційні властивості АМСП.

– Керамічних мікросфер: Порівняльний аналіз з зольними мікросферами та пемзою з точки зору вартості, міцності та технологічності виробництва.

Проведено оцінку впливу комбінації різних технологічних процесів та матеріалів наповнювача на:

– Економічну ефективність виробництва: Мінімізація витрат на матеріали, енергію та обладнання.

– Продуктивність виробництва: Скорочення часу виробничого циклу та збільшення виходу готової продукції.

– Фізичні характеристики АМСП:

– Міцність на стиск: Підвищення несучої здатності конструкційних елементів.

– Модуль пружності: Збільшення жорсткості та стійкості до деформації.

– Енергопоглинання: Покращення здатності матеріалу розсіювати енергію при ударах.

– Щільність: Зменшення ваги конструкцій для підвищення енергоефективності.

– Теплопровідність: Регулювання теплоізоляційних властивостей для конкретних застосувань.

Результати проведених досліджень дозволять визначити оптимальні комбінації технологій виробництва та матеріалів наповнювача, що забезпечують економічно ефективно виробництво АМСП з комплексом покращених фізичних характеристик, необхідних для їх успішного застосування в суднобудуванні.

Висновки. Проведений комплексний аналіз технологічних процесів виробництва АМСП показав можливість їхньої оптимізації для досягнення економічної ефективності та покращених фізичних характеристик. Результати дослідження підтверджують, що вибір оптимальної комбінації технології виробництва та матеріалів наповнювача є вирішальним фактором для забезпечення конкурентоспроможності АМСП у суднобудуванні.

Зокрема, порівняльний аналіз інфільтраційних і дисперсійних методів виробництва дозволив визначити їхні переваги та обмеження з точки зору вартості, продуктивності та впливу на фізичні властивості АМСП. Встановлено, що використання економічно вигідних наповнювачів, таких як зольні мікросфери та пемза, є перспективним напрямком для зниження собівартості матеріалу без значної втрати його експлуатаційних характеристик.

Визначено, що комплексна оптимізація технологічних параметрів, включаючи температуру плавлення, тиск інфільтрації, швидкість перемішування та інші, є необхідною умовою для забезпечення стабільної якості продукції та мінімізації виробничих дефектів.

Отримані результати створюють міцну основу для подальших досліджень, спрямованих на розробку практичних рекомендацій для впровадження АМСП у суднобудівну промисловість. Подальші зусилля будуть зосереджені на масштабуванні виробничих процесів, дослідженні довговічності АМСП в умовах морської експлуатації та розробці методів з'єднання АМСП з іншими суднобудівними матеріалами.

Література

[1] Bolat, Çağın, İsmail Cem Akgün, and Ali Gökşenli. "On the Way to Real Applications: Aluminum Matrix Syntactic Foams." *European Mechanical Science* 4.3 (2020): 131-141.

- [2] Gupta, Nikhil, et al. "Applications of polymer matrix syntactic foams." *JOM* 66.2 (2014): 245-259.
- [3] Kim, Ho Sung, and Pakorn Plubrai. "Manufacturing and failure mechanisms of syntactic foam under compression." *Composites Part A: Applied Science and Manufacturing* 35.9 (2004): 1009-1015.
- [4] Rizzi, Egidio, Enrico Papa, and Alberto Corigliano. "Mechanical behavior of a syntactic foam: experiments and modeling." *International Journal of Solids and Structures* 37.31 (2000): 5773-5794.
- [5] Kádár, Csilla, et al. "Monitoring the failure states of a metal matrix syntactic foam by modal analysis." *Materials Letters* 257 (2019): 126733.

OPTIMIZATION OF ALUMINUM MATRIX SYNTACTIC FOAMS FOR SHIPBUILDING: MANUFACTURING, MATERIALS, PROPERTIES

Andrii Nuzhin

Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Mykolaiv, Ukraine

Abstract: This paper presents a comprehensive study of the technological processes involved in the production of aluminum matrix syntactic foams (AMSF) for use in shipbuilding. A systematic approach was employed to select optimal manufacturing processes, methods, and technologies, as well as filler materials, with the aim of achieving the best combination of economic efficiency and enhanced physical properties of the final product. Various production methods, including infiltration and dispersion techniques, were analyzed, and the effects of filler materials such as fly ash microspheres and pumice on the mechanical properties of the foams were investigated. The research results demonstrate that the comprehensive optimization of manufacturing processes, combined with the careful selection of filler materials, allows for a significant reduction in the production cost of AMSF while maintaining the physical and mechanical properties required for marine applications.

Keywords: aluminum matrix syntactic foams, manufacturing, filler materials, technological processes, economic efficiency, physical properties, shipbuilding.

UDC 539.3/.6

FORMULAE OF TRANSFORMATION OF INTERNAL FORCES IN BROKEN-LINE RODS UNDER THE PLANE DEFORMATION IN FRAMES OF THE MODIFIED METHOD OF SECTIONS

Sokov V.M.*Candidat of Technical Sciences,**Acting as an Associate professor of the Department of Structural Mechanics and Ship Construction
of Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Nikolaev, Ukraine,
valeriy.sokov@nuos.edu.ua*

Abstract. There are presented the formulae of transformation of internal forces when there's border crossing of joint of two straight rods joined angularly on plane. These formulae are necessary for calculation of the sequences of straight rods in plane under the plane deformation using the modified method of sections (MMS). Offered formulae can be useful when the curved rod in plane is replaced by the system of chained straight rods. In this case it is not necessary to use the complex relations of differential geometry that's much simplifies calculations.

Keywords: strength of materials, modified method of sections, internal forces, curved rods.

Introduction. In [1] there was performed the modified method of sections for straight rods. In frames of this method it's necessary to divide the straight rod into isolated separate segments, the bounds of which are defined as in usual (or classic [3]) method of sections (fig. 1). The interaction between these segments at the ends has to be indicated by the internal forces according to sign convention. If within some segments there are distributed laws they have to be written in local coordinate system of this segment. From equilibrium equations the laws of internal forces can be defined. After it the laws of kinematic parameters can be determined using known relations of the strength of materials. There are the evident relations for the schemes on the fig. 1:

$$\left. \begin{aligned} Q_I(a) &= Q_{II}(0); & Q_{II}(b) &= Q_{III}(0); \\ M_I(a) &= M_{II}(0); & M_{II}(b) &= M_{III}(0). \end{aligned} \right\} \quad (1)$$

There is nothing difficult for this case presented on the fig. 1.

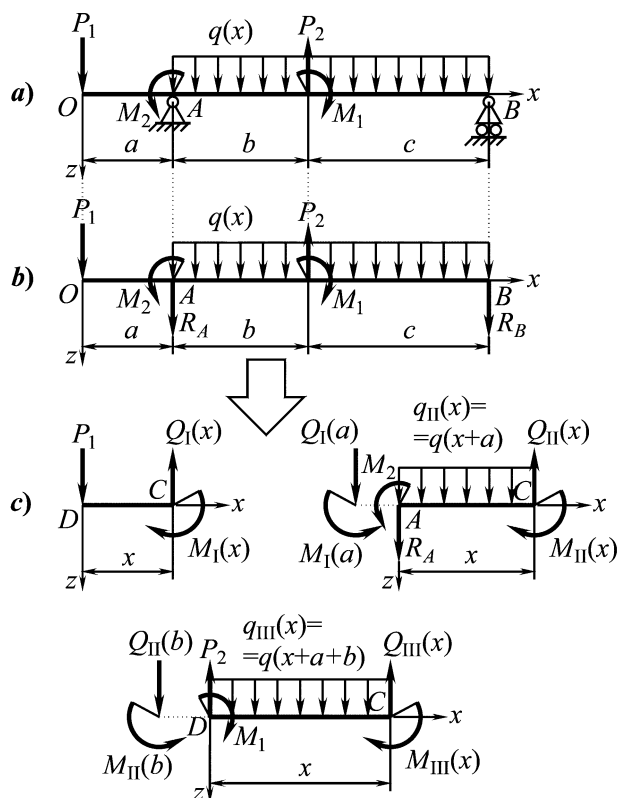

Figure 1 – Calculations schemes by the modified method of sections: a – initial scheme; b – the design model; c – design models according to the MMS for each segment

For the case on the fig. 2, a, the classic method of sections [3] for definition of internal forces can be applied. But for the cases on the fig. 2, b, c, d, the classic method of sections is difficult to adopt, and the relations of differential geometry have to be used there.

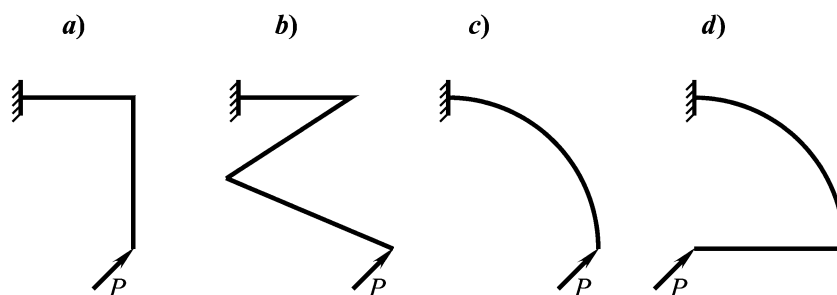

Figure 2 – Rods on plane: a – orthogonal frame; b – broken-line rod; c – pure curved rod; d – combined rod

The constructions which contain curved rods on plane receiving plane deformation are often met in engineer practice. It's necessary to develop simple method for calculation of them, avoiding if possible application of quite difficult relations of differential geometry.

Objective. To obtain relations for transformation of internal forces when there's border crossing of joint of two straight rods joined angularly on the plane to be able to determine the laws of internal forces using MMS.

Main part. It was found that the above mentioned modified method of sections can be adopted for this aim, in case if to present the curved rod on plane as the sequence of straight rods which approximate the curved or combined rods (fig. 3).

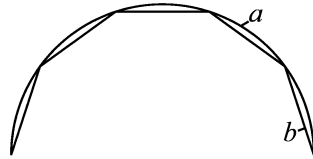

Figure 3 – Curved rod and its approximation: *a* – initial rod;
b – approximating sequence of straight rods

On the fig. 4 there are presented the significant internal forces $\mathbf{Q}$, $\mathbf{N}$ and $\mathbf{M}$ which appear on the border of two straight angularly connected rods and cause plane deformation of plane rod system. Vectors' lengths of $\mathbf{Q}$ and $\mathbf{N}$ for rods 1 and 2 on the fig. 4 are the same but its directions are true.

Magnitudes of internal bending moments $\mathbf{M}$ equal to each other at the border of two rods, because their vectors don't depend on the angle between rods and always are orthogonal to the plane in which the rods system of straight rods is situated. Thus there is next true relation

$$M_{B1} = M_{B2}. \quad (2)$$

Thus no transformation formulae are necessary for bending moments $\mathbf{M}$ when there's border crossing of joint of two straight rods joined angularly on the plane. It's necessary to analyze the internal forces $\mathbf{Q}$ and $\mathbf{N}$ when there's border crossing of joint of two straight rods joined angularly on the plane. For further explanations we shall use the fig. 5.

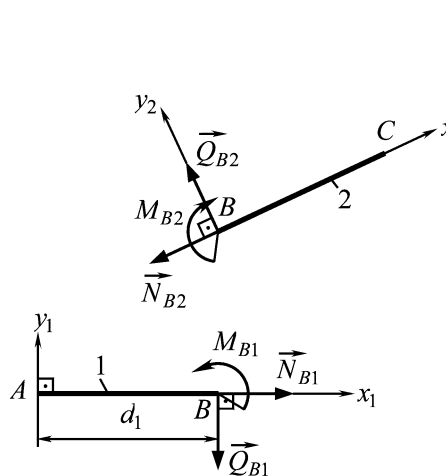

Figure 4 – Significant internal forces

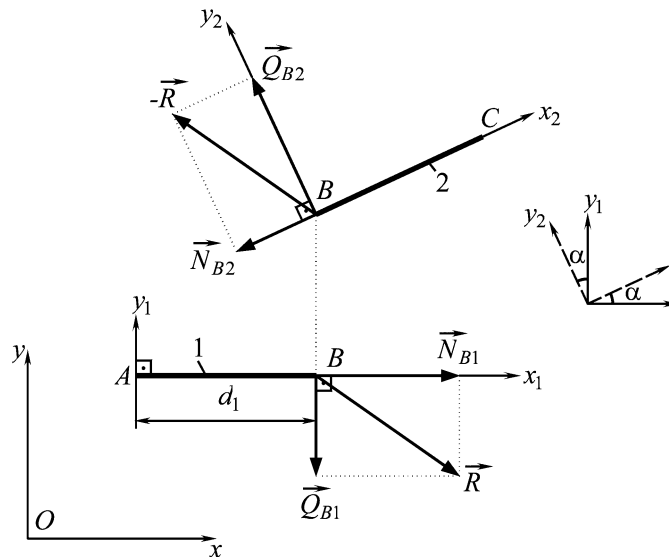

Figure 5 – Projections of internal forces

We can see that principle vectors $\mathbf{R}$ for rods 1 and 2 are opposite. Internal forces $\mathbf{Q}_{B1}$ and $\mathbf{N}_{B1}$ are projections of the vector $\mathbf{R}$ of the rod 1 and internal forces $\mathbf{Q}_{B2}$ and $\mathbf{N}_{B2}$ are projections of the vector $-\mathbf{R}$ of the rod 2. Vector $\mathbf{R}$ of the rod 1 is the sum of vectors $\mathbf{Q}_{B1}$ and $\mathbf{N}_{B1}$ and vector $-\mathbf{R}$ of the rod 2 is the sum of vectors $\mathbf{Q}_{B2}$ and $\mathbf{N}_{B2}$. These statements can be written

$$\vec{R} = \vec{Q}_{B1} + \vec{N}_{B1}; \quad -\vec{R} = \vec{Q}_{B2} + \vec{N}_{B2}. \quad (3)$$

It is evident that

$$Q_{B1} \neq Q_{B2}; \quad N_{B1} \neq N_{B2}, \quad (4)$$

because projections Q_{B1} , N_{B1} , Q_{B2} , N_{B2} depends on the angle between rods 1 and 2.

We consider that Q_{B1} and N_{B1} are known and Q_{B2} and N_{B2} have to be found. There are two ways to obtain Q_{B2} and N_{B2} : vector transformations and equilibrium balances. The just mentioned operations are not shown here by the reason of the limited volume of these proceedings.

The final formulae for Q_{B2} and N_{B2} are

$$\left. \begin{aligned} Q_{B2} &= Q_{B1}(d_1) \cdot \cos \alpha + N_{B1}(d_1) \cdot \sin \alpha, \\ N_{B2} &= -Q_{B1}(d_1) \cdot \sin \alpha + N_{B1}(d_1) \cdot \cos \alpha, \end{aligned} \right\} \quad (5)$$

Conclusions. Thus the declared problem in objective was resolved. Using obtained formulae (2) and (5) it's possible to obtain internal forces at origin of each next straight rod and to get the laws of internal forces calculating rods' sequence by chain from beginning to end.

Література

- [1] Соков В. М. Модифицированный метод сечений для расчета внутренних усилий и перемещений деформируемых тел. *Збірник наукових праць НУК*. Миколаїв: НУК, 2015. № 3 (434). С. 3–10. <https://doi.org/10.15589/jnn20150302>
- [2] Пустынников, В. И. Теория и практика построения эпюр (введение в сопротивление материалов): учеб. пособие . Харьков: "Торнадо", 1999. 224 с. ISBN 966-7554-03-1, 966-7554-28-7
- [3] Писаренко Г.С. та ін.. Опір матеріалів: Підручник / Г.С. Писаренко, О.Л. Квітка, Е.С. Уманський; За ред. Г.С. Писаренка. – 2-ге вид., допов. і переробл. – К.: Вища шк., 2004. – 655 с.: іл.

ФОРМУЛИ ДЛЯ ПЕРЕТВОРЕННЯ ВНУТРІШНІХ ЗУСИЛЬ В ЛАМАНІХ СТЕРЖНЯХ ПРИ ПЛОСКОМУ ДЕФОРМУВАННІ В РАМКАХ МОДИФІКОВАНОГО МЕТОДУ ПЕРЕРІЗІВ

Соков Валерій Миколайович, кандидат технічних наук, в.о. доцента кафедри будівельної механіки та конструкції корпусу корабля, НУК

Анотація. Представлено формули для перетворення внутрішніх зусиль при переході границі стиковки двох прямих стержнів з'єднаних під кутом на площині. Ці формули необхідні для розрахунку послідовностей прямих стержнів на площині при плоскому деформуванні з використанням модифікованого методу перерізів (ММП). Пропоновані формули можуть бути корисними, коли плоский криволінійний стержень замінюється системою послідовно з'єднаних прямих стержнів. В цьому випадку не потрібно використовувати складні залежності диференціальної геометрії, що значно спрощує розрахунки.

Ключові слова: опір матеріалів, модифікований метод перерізів, внутрішні зусилля, криволінійні стержні.

УДК 629.5

ДОСЛІДЖЕННЯ БІОЦЕНОЗУ АНТИОБРАСТАЮЧОГО ПОКРИТТЯ ДЛЯ МОРСЬКИХ ТЕХНІЧНИХ ЗАСОБІВ

Юреско Т.А.¹*кандидат технічних наук, доцент***Соломонюк Н.С.²***кандидат технічних наук, доцент***Литвиненко Д.Ю.³***кандидат технічних наук**кафедра будівельної механіки та конструкції корпусу**Національного університету кораблебудування імені**адм. Макарова, м. Миколаїв, Україна**tyuresko@gmail.com¹ nataly.solomoniuk@nuos.edu.ua² dmytro.lytvynenko@nuos.edu.ua³*

Анотація. В роботі за допомогою експерименту визначено оптимальне співвідношення між сполучником і наповнювачами антиобрастаючого покриття з умови зменшення розвитку біоценозу в натурних умовах.

Ключові слова: антиобрастаючі покриття, морські споруди, біоцид.

Вступна частина. В суднобудівній та судноремонтній галузі важливим чинником є захист морських технічних засобів та споруд від обрастання. Не зважаючи на велику різноманітність методів захисту від обрастання, на сьогоднішній день, найбільш актуальним є використання нетоксичних антиобрастаючих покриттів з біологічно чистих біоцидів.

За проведенням патентним пошуком з урахуванням вимог конвенції IMO Anti-fouling System Convention compliant (AFS/CONF/26) і праил 2515-2012 визначено перспективні компоненти антиобрастаючого покриття.

В якості зв'язуючого використовується епоксидна смола з каніфоллю, розчиненою в етиловому спирті, з додаванням базальтової луски та екологічно безпечного біоциду – пірїтіону цинка (C₁₀H₈N₂O₂S₂Zn) [1].

Наявність базальтової луски у складі покриття, дозволяє створити бар'єрний ефект. Пластинки луски при нанесенні розташовується паралельно поверхні, перекриваючись «внахлест», що збільшує шлях проникнення агресивного середовища до поверхні, яка захищається.

Мета роботи визначити оптимальне співвідношення між сполучником і наповнювачами (спиртовий розчин каніфолі і базальтова луска) антиобрастаючого покриття з умови зменшення розвитку біоценозу експериментальних зразків у натурних умовах.

Основна частина. Динаміка розвитку біоценозу обростання вивчалася на сталевих пластинах розмірами 350×250×2 мм зі сталі 09Г2. На попередньо очищену та знежирину поверхню яких, було нанесено тонкий шар праймеру для поліпшення адгезії, а далі наносилась композиція антиобрастаючого покриття товщиною 0,2 – 0,5 мм за розробленими складами

(табл. 1). Кількість біоциду було постійним у всіх 4х складів покриття і складало 1%. Для кожного складу покриття було виготовлено 3 пластини.

Таблиця 1 – Експериментальні склади покриття

№ Складу	Вміст компонентів, %	
	Епоксидна смола ЕД-20	Каніфоль
1	60	40
2	70	30
3	50	50
4	80	20

Зразки витримувались протягом 7 діб при нормальних умовах. Визначалась початкова маса пластин m , а також товщина покриття у 3-ох точках (δ_1 , δ_2 , δ_3) за діагоналлю зразка (рис. 1).

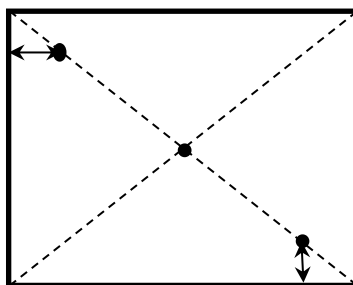

Рисунок 1 – Схема розташування експериментальних точок для вимірювання товщини покриття

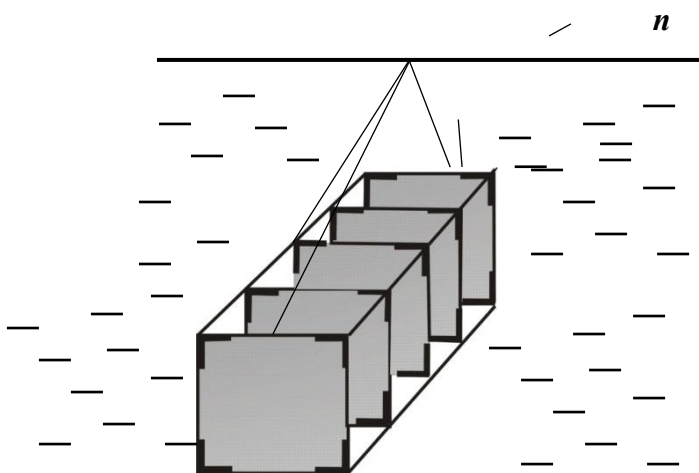

Рисунок 2 – Схема закріплення зразків у касеті

Підготовлені пластини закріплювалися у касетах так, що їх площина була перпендикулярна поверхні дна річки (рис.2)., щоб виключити вплив зразків один на одного, відстань між сусідніми зразками в касеті була не менше 10 см. Касети закріплювалися на плоту, який поміщався в акваторії річки Південий Буг, і занурені у воду на глибину 1,0–1,5 м.

Випробування розпочалися у травні і закінчилися у жовтні. Кожен місяць проводився підйом та візуальний огляд пластин в касетах. Після 6-го місяця випробувань, зразки були доставлені до берега та вийняті із касет. Антиобрастаючі властивості покриття визначаються шляхом обчислювання прирісту біомаси обростання та товщини утвореного шару, на поверхні металевих пластин. Результати розрахунків наведено у таблиці 2.

Аналіз результатів. 1. Швидкість води Південно Бугу в зоні де проводились випробування, відносно незначна та становить від 0,3 до 1 м/с, середня швидкість транспортних судів 20–40 км/год, що значно впливає на обростання.

2. Змивання покриття пропорційно залежить від концентрації природної каніфолі у складі композиції. Як видно з результатів експериментів (табл. 2) переважання вмісту каніфолі у складі 1 над епоксидною смолою у складі 4 призводить до більшого змивання покриття (табл. 2) і меншого обростання композиції. Отже, зменшення концентрації полімерного сполучника знижує обростання. Слід зазначити, що збільшення вмісту каніфолі покращує змивання, але знижує технологічні механічні характеристики покриття.

Таблиця 2 – Результати розрахунків наростання біомаси

№ зразка	Маса утвореної біомаси Δm , гр	Середня маса наростання пластин $\Delta m_{\text{ср}}$, гр
1.1	202,7	71,75
1.2	52,2	
1.3	91,3	
2.1	331,1	171,6
2.2	116,1	
2.3	67,6	
3.1	67,9	74,6
3.2	80,9	
3.3	75,2	
4.1	107,8	84,8
4.2	61	
4.3	206,9	

Висновки. Проведено натурні випробування і встановлено перспективний склад антиобрастаючого покриття, яким, є склад 1, який показав непогані властивості щодо зменшення динаміки біоценозу для водних споруд.

Література

[1] Патент України №85080. Композиція для необростаючого покриття та її застосування, опубліковано 25.12.2008

INVESTIGATION OF THE BIOCECENOSIS ON ANTIFOULING COATINGS FOR MARINE TECHNICAL STRUCTURES

T. Yuresko, N. Solomoniuk, D. Lytvynenko

Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Mykolaiv, Ukraine

Abstract: The optimal ratio between binder and filler in an antifouling coating was experimentally determined to reduce the development of biocenosis under natural conditions.

Keywords: Antifouling coatings, marine structures, biocide, biofouling, binder–filler ratio.

УДК 629.5.04:629.514

ІННОВАЦІЙНІ МОДУЛЬНІ ТЕХНОЛОГІЇ ДЛЯ ПЛАВУЧИХ ЖИТЛОВИХ СПОРУД**Щедролюсєв О.В.¹, Коновалова Г.В.²**¹*доктор технічних наук, професор, завідувач кафедри**Суднобудування та ремонту суден**oleksandr.shchedrolosiev@nuos.edu.ua*²*кандидат наук, доцент кафедри Суднобудування та ремонту суден**konovalovaiianna@gmail.com*^{1, 2} *Херсонський навчально-науковий інститут Національного університету
кораблебудування імені адмірала Макарова, м. Миколаїв, Україна*

Анотація. Досліджено інноваційні модульні технології для проєктування та будівництва плавучих житлових споруд, таких як хаусботи, плавучі готелі та дебаркадери. Проаналізовано сучасні матеріали, включаючи композитні панелі, екологічні ізоляційні системи та легкі конструкції, які підвищують енергоефективність і стійкість до зовнішніх умов. На основі зарубіжного досвіду (Нідерланди, США, Австралія) розроблено класифікацію хаусботів за функціональними, конструктивними та екологічними ознаками. Модульні методи зменшують трудомісткість і час будівництва, як показано на рисунках 1–5. Запропоновано рекомендації для оптимізації модульних систем з урахуванням міжнародних стандартів.

Ключові слова: модульні плавучі будинки, композитні матеріали, екологічні технології, енергоефективність, опорядження суднових приміщень.

Постановка проблеми. Розвиток модульного будівництва плавучих споруд зумовлений попитом на екологічні, економічні та швидкокомтовані рішення. Сучасні вимоги до хаусботів включають використання інноваційних матеріалів і технологій, які враховують кліматичні умови та потреби замовників. Недостатнє дослідження модульних систем для таких споруд потребує аналізу новітніх зарубіжних підходів.

Аналіз досліджень. Дослідження спирається на праці зарубіжних авторів, таких як М. Кукек, Дж. Сміт, Л. Ван дер Меер та Р. Джонс [1-4], які аналізують модульне будівництво, композитні матеріали та екологічні технології. Особливу увагу приділено конструктивним рішенням, енергозберігаючим системам та стабілізаційним механізмам. Правила та Норми Регістру судноплавства України враховано для забезпечення відповідності стандартам.

Мета дослідження. Метою є аналіз сучасних матеріалів і технологій модульного проєктування плавучих споруд, розробка класифікації хаусботів та рекомендацій для підвищення їх ефективності й екологічності.

Виклад основного матеріалу. Сучасні плавучі споруди, такі як хаусботи та плавучі готелі, активно використовують композитні матеріали, зокрема вуглецеві волокна та полімерні панелі, які забезпечують легкість, стійкість до корозії та довговічність. Дослідження Кукек М. [1] підкреслюють переваги модульних конструкцій для швидкого монтажу (рисунок 1).

Рисунок 1 – Розподіл модулів у хаусботі

Дж. Сміт [2] акцентує на інтеграції екологічних ізоляційних матеріалів, таких як аерогелі та біокомпозити, які знижують енергоспоживання (рисунок 2).

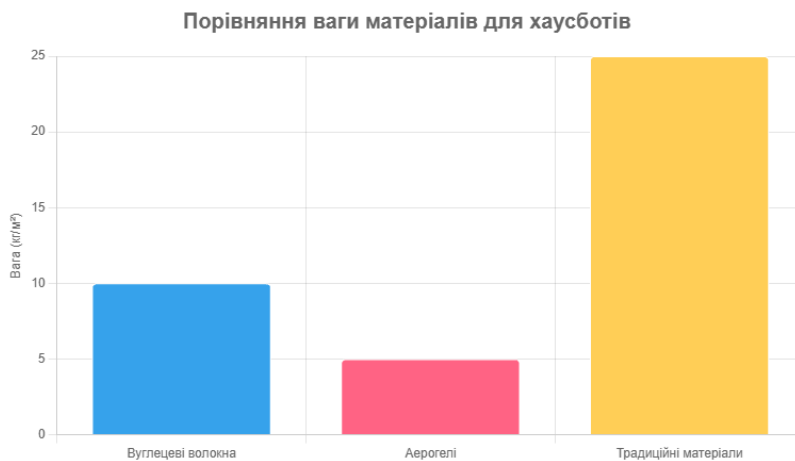

Рисунок 2 – Порівняння ваги матеріалів хаусботів

Л. Ван дер Меер [3] досліджує енергоефективні системи, включаючи сонячні панелі та теплові насоси, які оптимізують енергозабезпечення плавучих споруд (рисунок 3).

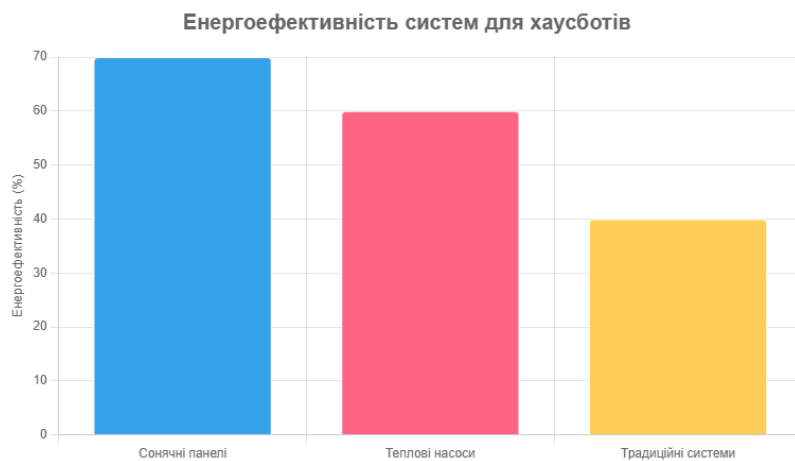

Рисунок 3 – Енергоефективність систем для хаусботів

Класифікація хаусботів включає три основні типи: житлові (для постійного проживання), рекреаційні (для відпочинку) та комерційні (готелі, ресторани). Кожен тип має унікальні конструктивні особливості, як показано на рисунку 4.

Рисунок 4 – Розподіл модулів за типами хаусботів

Наприклад, Р. Джонс [4] зазначає, що модульні системи дозволяють створювати адаптивні конструкції, які легко модифікуються під потреби замовників. Стабілізаційні системи, такі як якірні стійки та гідравлічні платформи, забезпечують стійкість споруд у річкових і морських умовах (рисунк 5).

Рисунок 5 – Ефективність стабілізаційних систем

Замовники з країн Близького Сходу, Європи та Австралії вимагають відповідності міжнародним стандартам ISO щодо енергоефективності та безпеки. Модульне будівництво скорочує час монтажу на 30–40 % порівняно з традиційними методами, а використання композитних матеріалів знижує вагу конструкцій на 20 %, що підтверджують дослідження Л. Ван дер Меера [3].

Для розширення функціональності хаусботів пропонується інтеграція смарт-технологій, таких як автоматизовані системи управління енергією та водопостачанням. Ці рішення підвищують комфорт і зменшують екологічний вплив, що є ключовим для сучасних ринків.

Висновки:

1. Композитні матеріали та екологічні ізоляційні системи підвищують довговічність і енергоефективність плавучих споруд.
2. Модульні технології скорочують трудомісткість і час будівництва на 30–40%.
3. Запропонована класифікація хаусботів сприяє стандартизації та адаптації проєктів.
4. Інтеграція смарт-технологій є перспективним напрямом для майбутніх розробок.

Додаткові аспекти. Сучасні тенденції у проєктуванні плавучих споруд включають використання модульних систем, які дозволяють швидко адаптувати конструкції до потреб замовників. Композитні матеріали, такі як вуглецеві волокна, забезпечують високу міцність і знижують вагу, що є ключовим для плавучих об'єктів. Екологічні ізоляційні системи, такі як аерогелі, зменшують тепловтрати, що сприяє енергоефективності. Інтеграція смарт-технологій, таких як автоматизовані системи управління, дозволяє оптимізувати енергоспоживання та підвищувати комфорт. Ці рішення відповідають сучасним вимогам до сталого розвитку та екологічності, що є важливим для ринків Європи та Близького Сходу.

Література

- [1] Koekoek M. Connecting Modular Floating Structures: A General Survey and Structural Design of a Modular Floating Pavilion. URL: <http://repository.tudelft.nl/view/ir/uuid:33b59201-1718-4dda-98f8-ee16d5b7c023/pdf> (accessed 12.11.2019).
- [2] Smith J. Modular Design of Floating Habitats: Innovations and Challenges. *Journal of Marine Architecture*, 2020, Vol. 15, pp. 45–60.
- [3] Van der Meer L. Sustainable Materials for Floating Architecture: Composites and Insulation Systems. *Sustainable Building Journal*, 2023, Vol. 28, pp. 112–130.
- [4] Jones R. Adaptive Modular Systems for Floating Residential Structures. *Marine Engineering Review*, 2022, Vol. 10, pp. 78–95.

INNOVATIVE MODULAR TECHNOLOGIES FOR FLOATING RESIDENTIAL STRUCTURES

Shchedrolosiev Oleksandr Viktorovich, Konovalova Hanna Vasylivna

Kherson Educational-Scientific Institute of Admiral Makarov National University of Shipbuilding

Abstract. Innovative modular technologies for designing and constructing floating residential structures, such as houseboats, floating hotels, and pontoons. It analyzes advanced materials, including composite panels, eco-friendly insulation systems, and lightweight structures, which enhance energy efficiency and durability. Based on international experience (Netherlands, USA, Australia), a classification of houseboats by functional, structural, and ecological features is proposed. Modular methods reduce labor intensity and construction time, as shown in Figures 1–5. Recommendations for optimizing modular systems are developed.

Keywords: modular houseboats, composite materials, eco-friendly technologies, energy efficiency, furnishing of ship premises.

УДК 629.5

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЧНІ КОНСТРУКЦІЇ ПОНТОНІВ ДЛЯ МОДУЛЬНИХ ПЛАВУЧИХ ХАУСБОТІВ

Щедролосєв О.В.¹, Коновалова Г.В.²

¹доктор технічних наук, професор,
завідувач кафедри Суднобудування та ремонту суден
oleksandr.shchedrolosiev@puos.edu.ua

²кандидат наук, доцент кафедри Суднобудування та ремонту суден
konovalovaiianna@gmail.com

^{1, 2} Херсонський навчально-науковий інститут Національного університету
кораблебудування імені адмірала Макарова, м. Миколаїв, Україна

Анотація. Проведено аналіз інноваційних технологічних конструкцій понтонів для модульних плавучих хаусботів. Досліджено раціональні форми, такі як гексагональні та композитні модулі, для підвищення стабільності, масштабованості та екологічної стійкості. Запропоновано оновлену шестикутникову форму конструкції понтона з урахуванням матеріалів і з'єднань для протидії змінам клімату, включаючи підвищення рівня моря. Результати сприяють створенню ефективних платформ для прибережних зон, з фокусом на екологічні матеріали та модульне складання.

Ключові слова: модульні плавучі понтони, конструкційні інновації, сталє суднобудування, гексагональні модулі, морська інфраструктура.

Вступ. Модульні плавучі понтони, як основа для хаусботів, автономних платформ і Very Large Floating Structures (VLFS), набувають актуальності в контексті сталого розвитку морської інфраструктури. Вони застосовуються для водного туризму, наукових досліджень та як рішення для адаптації до підвищення рівня моря. Конструкція забезпечує плавучість, остійність та надійність, роблячи їх придатними для захищених водойм, річок та прибережних зон [1].

Актуальність дослідження. Зростання ринку модульних плавучих понтонів, прогнозоване до \$301 млн у 2025 році з CAGR 7–8 %, пов'язано з економічною доступністю, мінімальними регуляторними вимогами та інтеграцією екологічних аспектів. Сучасні тенденції вимагають оптимізації дизайну для зменшення впливу на навколишнє середовище та адаптації до кліматичних змін [2].

Аналіз літератури. Сучасні дослідження фокусуються на конструкціях модульних платформ. Wang et al. [1] аналізують Very Large Floating Structures (VLFS) як комбінації геометричних форм для scalable морських платформ, з акцентом на морфологічний аналіз 50 кейсів плавучих міст. Montazeran та Wu [3] визначають гексагональну секцію як найбільш раціональну для понтонів (рис. 1), максимізуючи простір і стабільність при з'єднанні модулів. Ринкові звіти [2, 4] підкреслюють зростання ринку через інновації в екологічних матеріалах і модульних дизайнах для туризму та інфраструктури.

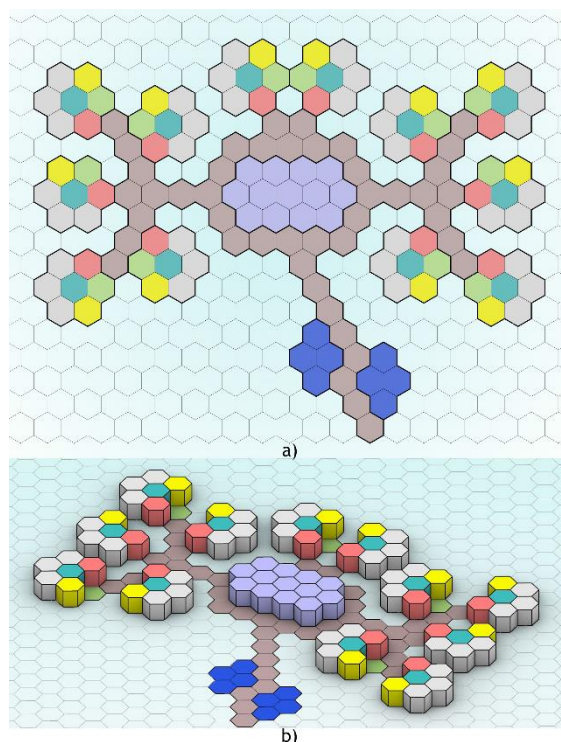

Рисунок 1 – Концептуальний проєкт модульного плавучого понтона з гексагональною основою: а) 2D – модель, б) 3D – модель

Переваги модульних плавучих понтонів. Вони забезпечують високий рівень комфорту, подібний до наземного житла, з можливістю масштабування та низькою осадкою для доступу до узбережжя. Сучасні конструкції інтегрують відновлювані матеріали та мінімізують екологічний вплив, сприяючи сталому розвитку [5].

Недоліки. Необхідність постійного моніторингу конструкції для забезпечення остійності, вплив екологічних факторів (вологість, хвилі) та відсутність комплексної юридичної бази в Україні. Ремонт вимагає спеціалізованих підприємств, але модульні підходи спрощують складання та обслуговування [6].

Виклики та перспективи конструкції. Основні виклики включають оптимізацію з'єднань модулів для стійкості до хвиль та інтеграцію екологічних матеріалів. Перспективи – використання композитних VLFS для розширюваних платформ, з фокусом на гідроеластичний аналіз взаємодії з морем та адаптацію до підвищення рівня моря [1, 3].

Аналіз конструкційних особливостей. Оцінено конструкцію понтона з гексагональними модулями, де з'єднувачі враховують згинальні та зсувні деформації. Гексагональна форма забезпечує відсутність зазорів при складанні, підвищуючи стабільність. Матеріали, такі як екологічні композити, зменшують вагу та вплив на довкілля. Морфологічний аналіз показує переваги лінійних та замкнених конфігурацій для туризму [1, 2]. Архітектурна візуалізація плавучого поселення на основі гексагональних модулів представлено на рис. 2.

Рисунок 2 – Архітектурна візуалізація плавучого поселення на основі гексагональних модулів

Висновки. Запропонована технологічна конструкція модульного понтона з гексагональними секціями забезпечує високу стабільність та сталість, ідеальну для водного туризму та морської інфраструктури. Аналіз підтверджує достатню плавучість, остійність та перспективи для масштабування в плавучі спільноти, з урахуванням взаємодії з водним середовищем та адаптації до кліматичних змін, включаючи підвищення рівня моря.

Література

- [1] Wang C.M., Drimer N., et al. A review and case study of the floating city community: category, paradigm, and inspiration. Architectural Science Review. 2025. DOI: 10.1080/17452007.2025.2534810.
- [2] Modular Floating Pontoon Decade Long Trends, Analysis and ... Archive Market Research. 2025.
- [3] Montazeran A.H., Wu Y.F. Modular floating structures: The optimal prismatic section. Ocean Engineering. 2025. Vol. 337. Article 121882.
- [4] Floating Docks Market Size on Track for US\$1.3 Billion by ... GlobeNewswire. 2025.
- [5] Superior Modular Floating Docks Analysis 2025 and Forecasts 2033. Archive Market Research. 2025.
- [6] Modular Floating Platforms Market Research: In-Depth Study 2035. Wise Guy Reports. 2025.

INNOVATIVE TECHNOLOGICAL STRUCTURES OF PONTONS FOR MODULAR FLOATING HOUSEBOATS

Shchedrolosiev Oleksandr Viktorovich, Konovalova Hanna Vasylivna

Kherson Educational-Scientific Institute of Admiral Makarov National University of Shipbuilding

Abstract. Analysis of innovative technological structures of pontoons for modular floating houseboats. Rational forms, such as hexagonal and composite modules, are studied to increase stability, scalability and environmental sustainability. A new hexagonal pontoon design is proposed, taking into account materials and connections to counteract climate change, including sea level rise. The results contribute to the creation of efficient platforms for coastal areas, with a focus on environmentally friendly materials and modular assembly.

Keywords: modular floating pontoons, structural innovation, sustainable shipbuilding, hexagonal modules, marine infrastructure.

УДК 629.5.04:629.514

ІННОВАЦІЇ В ПРОЄКТУВАННІ ПЛАВУЧИХ ЖИТЛОВИХ СПОРУД ЯК ЧАСТИНИ МОРСЬКОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ

Щедролюсєв О.В.¹, Коновалова Г.В.²

¹доктор технічних наук, професор, завідувач кафедри

Суднобудування та ремонту суден

oleksandr.shchedrolosiev@nuos.edu.ua

²кандидат наук, доцент кафедри Суднобудування та ремонту суден

konovalovaiianna@gmail.com

^{1, 2} Херсонський навчально-науковий інститут Національного університету

кораблебудування імені адмірала Макарова, м. Миколаїв, Україна

Анотація. Проведено аналіз інновацій у проєктуванні плавучих житлових споруд як елемента морської інфраструктури. Розглянуто історичний розвиток, сучасні тенденції та приклади проєктів з 2020-2025 років, такі як модульні системи MAST «Land on Water» та плавучі міста на Мальдівах. Запропоновано рекомендації для адаптації їх в Україні з урахуванням кліматичних змін та відновлення інфраструктури.

Ключові слова: плавучі житлові споруди, морська інфраструктура, інноваційні технології, модульне будівництво, стійкість до кліматичних змін.

Вступна частина. Зростання рівня моря та урбанізація прибережних зон роблять актуальним розвиток та урізноманітнення морської інфраструктури, включаючи плавучі житлові споруди. Ці конструкції дозволяють ефективно використовувати водні простори, забезпечуючи стійкість до повеней та екологічність. В Україні, з її річковими та морськими акваторіями, такі інновації можуть сприяти післявоєнному відновленню та розвитку.

Мета роботи. Виявити інноваційні тенденції в проєктуванні плавучих житлових споруд для морської інфраструктури, проаналізувати історичний розвиток та надати рекомендації щодо впровадження їх в Україні.

Основна частина. Історично, плавучі споруди еволюціонували від простих плотів до сучасних дебаркадерів та хаусботів. У Європі, зокрема в Нідерландах, хаусботи стали популярними через повільні річки та мандрівний спосіб життя. В Україні інтерес з'явився у 2000-х через високі ціни на житло, але проєкти часто не відповідали нормам.

Сучасні інновації (2020-2025) фокусуються на модульності, стійкості та екологічності. Студія MAST розробила систему «Land on Water» – модульні платформи для житла, комерції та урбаністичного землеробства, адаптовані до підвищення рівня моря [1]. У Роттердамі планується найбільший плавучий комплекс Європи на 100 будинків [1]. На Мальдівах Waterstudio.NL буде плавуче місто для 20,000 жителів з штучними рифами [2]. У США проєкти як «Planet Ocean» пропонують підводні готелі [3].

Класифікація плавучих житлових споруд: статичні (пришвартовані на понтонах), динамічні (самохідні), неплавучі (на палях), підводні. Енергія – сонячна та альтернативна для зменшення викидів.

Плавучі основи – об'єкт має плавучість, але є несамохідним; має фіксоване постійне місцезнаходження, тобто є аналогом судна пришвартованого до берегової споруди (рис. 1).

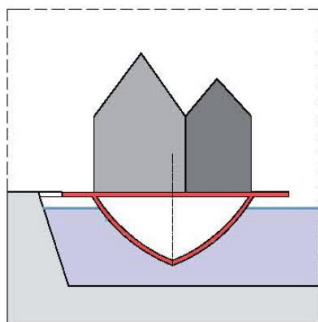
До таких споруд зі *статичними плавучими основами* відносять:

- пришвартовані будинки на основі остову судна;
- будинки на різноманітних понтонних основах;
- будинки із геометричним корпусом-понтоном;
- будинки на плотах.

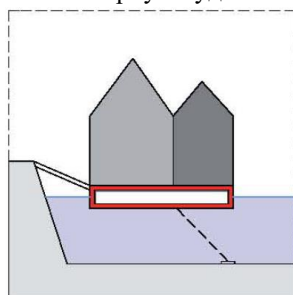
Динамічні плавучі основи відрізняються тим, що об'єкт окрім плавучості має інші морехідні якості, а саме ходовість та керованість, тобто має можливість переміщення по акваторії самостійно, або за рахунок буксирування іншими суднами (рис. 2).

До споруд із динамічними плавучими основами відносять:

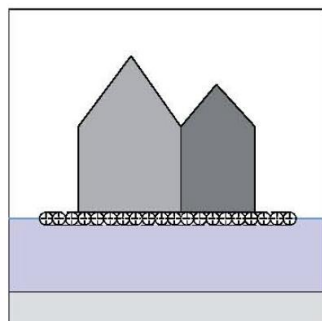
- катери;
- круїзні лайнери «вихідного дня»;
- плавучі лайнери-міста на воді.

Пришвартований будинок
на корпусі судна

Будинок на бетонній подушці

Будинок на плотах із колод

Будинок на баржі, Амстердам

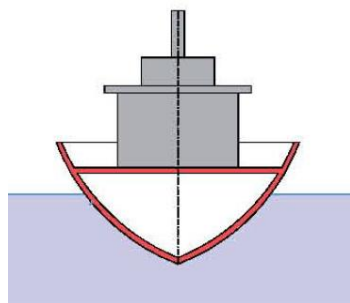

Плавучий офіс у Празі

Будинок на плоту у Мельбурні

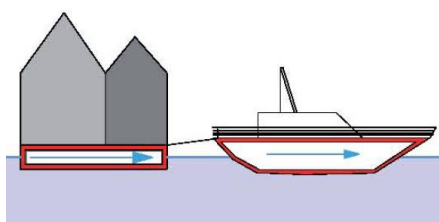
Рисунок 1 – Плавучі будинки із статичними основами

Будинок на корпусі судна

Будинок на самохідній баржі в Антверпені

Будинок на полії бетонній подушці який буксирується та будинок-яхта

Будинок на бетонному понтоні буксирується будинком-яхтою катамаранного типу

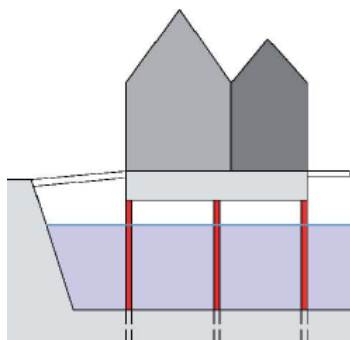
Рисунок 2 – Види споруд на воді із динамічними плавучими основами

До самохідних споруд із динамічною основою слід віднести:

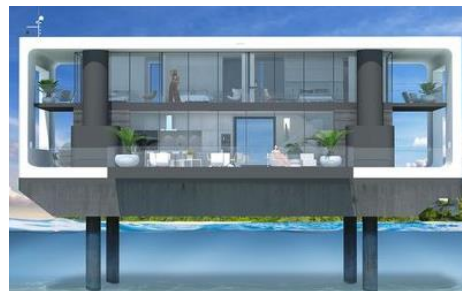
- будинки на дебаркадерах, що буксируються;
- понтонні споруди, переправи;
- переобладнані під житло та інші функції судна та інші плавучі споруди.

Неплавучі основи – об'єкт частково має плавучість за рахунок власних конструктивних особливостей. Неплавучі основи нараховують п'ять способів утримання на поверхні води (рис. 3).

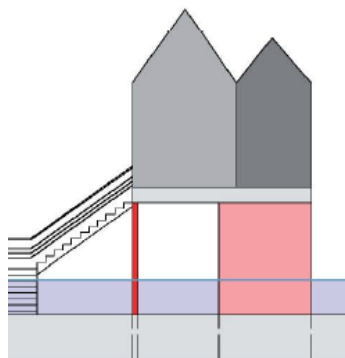
Слід зазначити, що наявність на об'єктах, які розглядаються, головної енергетичної установки не передбачає переходи на велику дальність. Через це для економічної доцільності використовуються електромотори або двигуни на альтернативних джерелах енергії, які не наносять шкоди оточуючому водному середовищу, не видають шумів та прості в експлуатації.

Будинок на палях

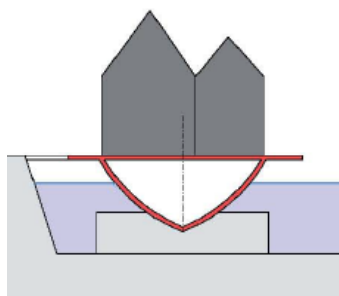
Готель на палях, острови Кука

Будинок на пілонах

Понд Хаус, Маунт-Дезерт, Мен

Корпус судна на бетонній основі

Eco-tech loftboat, Бельгія [4]

Рисунок 3 – Види неплавучих основ хаусботів

Насипні фундаменти: об'єкт формується на штучному насипу-основі.

В першу чергу робиться обв'язування груп валунів або інших більш мілких камінців на дні водоймища для використання їх у якості жорстких стержнів. Після цього шляхом намиття на них піску чи іншого матеріалу насипу-основі надається необхідна геометрична форма. Дане технологічне рішення відмінно себе зарекомендувало при створенні відомих штучних островів у Арабських Еміратах. Можливі також комбінації з насипних та палевих конструкцій.

В Україні існують перешкоди для впровадження цих інновацій: законодавство та технічні обмеження.

Рекомендації: адаптувати модульні технології, інтегрувати з морською інфраструктурою, використовувати композитні матеріали.

Висновки. Інновації в плавучих спорудах відкривають перспективи для морської інфраструктури України. Необхідно розвивати нормативну базу та пілотні проекти для її стійкого розвитку.

Література

- [1] Floating Architecture: «Land on Water» and Rethinking Urban Expansion on Water. Revalu.io, 2025.
- [2] Floating structures could be smarter option to cope with rising sea levels. ASCE, 2025.
- [3] Floating Houses Market Size, Potential, Competitive Insights & Forecast 2033. Verified Market Reports, 2025.
- [4] Coastal urban climate adaptation and the advance onto aquatic surfaces using floating solutions. ScienceDirect, 2024.
- [5] Floating Urban Development–Sustainable Growth and Affordable Housing. SpringerLink, 2024.

INNOVATIONS IN THE DESIGN OF FLOATING RESIDENTIAL STRUCTURES AS PART OF MARINE INFRASTRUCTURE

Shchedrolosiev Oleksandr Viktorovich, Konovalova Hanna Vasylivna

Kherson Educational-Scientific Institute of Admiral Makarov National University of Shipbuilding

Abstract. An analysis of innovations in the design of floating residential structures as an element of marine infrastructure is conducted. Historical development, current trends and examples of projects from 2020-2025 are considered, such as modular MAST systems «Land on Water» and floating cities in the Maldives. Recommendations are proposed for adaptation in Ukraine taking into account climate change and infrastructure restoration. Abstract. An analysis of innovations in the design of floating residential structures as an element of marine infrastructure is conducted. Historical development, current trends and examples of projects from 2020-2025 are considered, such as modular MAST systems «Land on Water» and floating cities in the Maldives. Recommendations are proposed for adaptation in Ukraine taking into account climate change and infrastructure restoration.

Keywords: floating residential structures, marine infrastructure, innovative technologies, modular construction, resilience to climate change.

УДК 629.5.015.1

АВТОМАТИЗАЦІЯ ТА РОБОТИЗАЦІЯ КОРПУСООБРОБНИХ ПРОЦЕСІВ У СУДНОБУДУВАННІ

¹Щедролосєв О.В., ²Соценко В.В., ³Коновалова Г.В.

¹*доктор технічних наук, професор, завідувач кафедри*

Суднобудування та ремонту суден

oleksandr.shchedrolosiev@nuos.edu.ua

²*старший викладач кафедри Суднобудування та ремонту суден,*

sotsenkovladyslav@gmail.com

³*кандидат наук, доцент кафедри Суднобудування та ремонту суден*

konovalovaiianna@gmail.com

^{1, 2, 3} *Херсонський навчально-науковий інститут Національного університету
кораблебудування імені адмірала Макарова, м. Миколаїв, Україна*

Анотація. У роботі розглянуто сучасні підходи до автоматизації та роботизації корпусообробних процесів у суднобудуванні. Проаналізовано типові технологічні операції, які піддаються автоматизації.

Ключові слова: корпусообробка, автоматизація, роботизація, верстати з ЧПК, промислові роботи.

Вступ. Корпусообробні процеси є одним з ключових етапів суднобудування, що визначає якість, терміни та собівартість виготовлення судна. Традиційно ці процеси виконувалися вручну або з частковою механізацією, що обмежувало продуктивність і вимагало значних трудових ресурсів. Сучасний розвиток цифрових технологій, верстатів з числовим програмним керуванням (ЧПК) та промислових роботів відкрив можливості для комплексної автоматизації корпусообробки, що дозволяє значно підвищити ефективність виробництва та знизити вплив людського фактора [1].

Постановка задачі. Метою роботи є дослідження сучасних рішень автоматизації корпусообробних процесів, аналіз прикладів їх впровадження у суднобудуванні та визначення перспектив розвитку робототехнічних систем у цій сфері.

Сучасний стан автоматизації корпусообробки. Автоматизація корпусообробних процесів у суднобудуванні охоплює комплекс технологічних операцій, таких як різання листового та профільного металу, гнуття елементів обшивки, автоматизоване та роботизоване зварювання, свердління отворів, маркування деталей та складання корпусних секцій [2]. У провідних суднобудівних компаніях ці процеси виконуються на високотехнологічних виробничих лініях, де всі етапи пов'язані в єдину автоматизовану систему. Робота організована за принципом потоку: метал подається зі складу на установки для розкрою, після чого деталі автоматично переміщуються на гнущильні машини, роботизовані зварювальні комплекси або станції свердління.

У сучасних цехах корпусообробки активно застосовуються верстати з числовим програмним керуванням (ЧПК) для високоточного плазмового, газокисневого та лазерного

різання. Це дозволяє досягати мінімальних допусків та значно скорочувати відходи металу. Роботизовані зварювальні комплекси, інтегровані у виробничі лінії, забезпечують стабільну якість швів незалежно від тривалості робочої зміни та людського фактора. Системи автоматизованого маркування деталей наносять індивідуальні коди, що дозволяє швидко ідентифікувати кожен елемент у процесі складання.

Технології автоматизації та роботизації. Сучасні корпусообробні цехи суднобудівних підприємств оснащуються комплексом високотехнологічного обладнання, яке дозволяє виконувати операції з максимальною точністю, швидкістю та стабільністю.

Верстати з числовим програмним керуванням (ЧПК) для газокисневого та плазмового різання листового металу (виробники ESAB, Messer Cutting Systems, Koike) забезпечують високу продуктивність та можливість різання деталей складної конфігурації без додаткової механічної обробки. Газокисневі установки ефективні для товстих листів сталі (понад 50 мм), тоді як плазмові системи дозволяють досягати високої точності при роботі з тонким та середнім металом. Багато сучасних установок інтегровані з системами автоматичного завантаження та розвантаження металу, що виключає простої між циклами роботи.

Лазерне різання (CO₂-лазери та твердотільні волоконні лазери) використовується для обробки деталей з максимальною точністю, мінімальною зоною термічного впливу та чистою кромкою, що не потребує додаткового шліфування [3]. Ця технологія особливо ефективна при виготовленні деталей з високими вимогами до геометрії, наприклад, елементів високошвидкісних корпусів та конструкцій з нержавіючих сталей та алюмінію.

Роботизовані зварювальні комплекси (KUKA, FANUC, ABB, Yaskawa) інтегруються у виробничі лінії та здатні виконувати роботи безперервно у багатозмінному режимі, забезпечуючи рівномірну якість швів. Роботи можуть працювати як у стандартних зварювальних позиціях, так і на складних просторових конфігураціях, використовуючи 6– або 7-осьові маніпулятори. Системи обладнуються адаптивними сенсорами та камерами, що дозволяють коригувати траєкторію зварювання в реальному часі залежно від геометрії деталі.

Преси та гнотильні машини з ЧПК дозволяють здійснювати холодне та гаряче формування обшивки корпусу. Програмне керування дає змогу налаштовувати параметри гнуття з урахуванням пружного відскоку металу, а автоматична подача та позиціонування заготовок значно скорочує час виконання операцій.

Автоматизовані лінії маркування та свердління отворів забезпечують швидке нанесення кодів і технологічних позначень на деталі для їх подальшої ідентифікації на стадії складання. Лінії свердління оснащені багатошпиндельними головками, що дозволяє одночасно виконувати десятки отворів з високою точністю позиціонування.

Застосування цих технологій дозволяє не лише підвищити точність виготовлення корпусних елементів, але й суттєво знизити відсоток браку, скоротити кількість операцій ручної доробки, підвищити повторюваність результатів та забезпечити стабільну якість незалежно від кваліфікації або зміни персоналу.

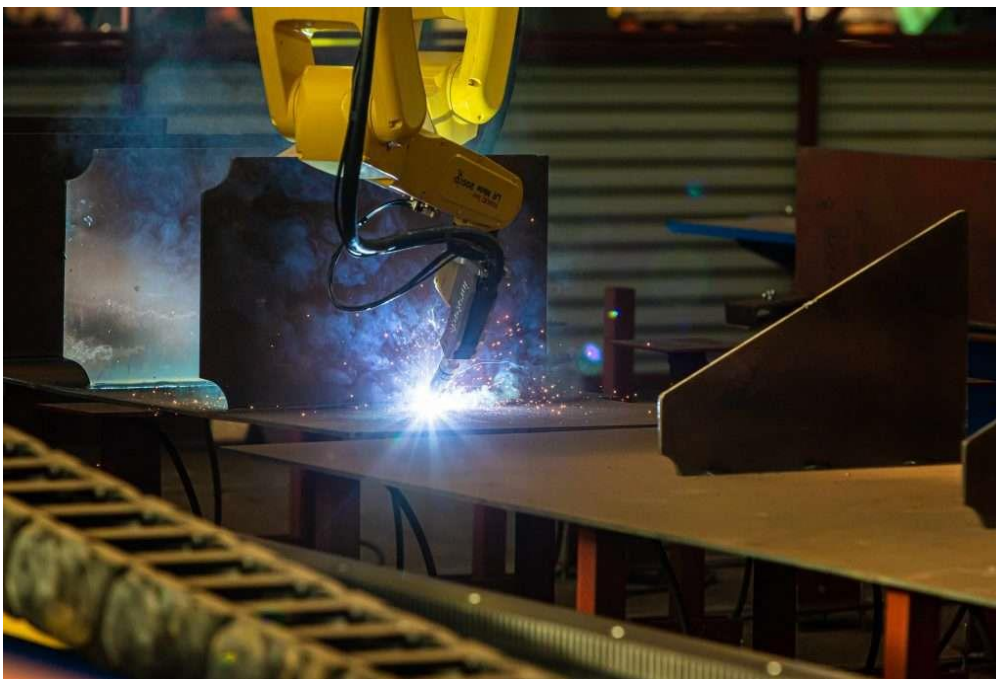

Рисунок 1 – Робот-зварювальник INROTECH [4]

Вплив на продуктивність і виклики впровадження технологій. Завдяки впровадженню автоматизації та роботизації корпусообробних процесів досягаються такі результати:

- підвищення продуктивності на 30–50 %;
- зниження трудомісткості виробництва на 25–40 %;
- скорочення термінів будівництва судна на 15–20 %;
- зменшення кількості дефектів зварних швів на 60–70 % [5].

Досвід провідних верфей свідчить, що автоматизація окупує себе за 3–5 років залежно від обсягу виробництва.

Попри очевидні переваги, впровадження автоматизації має низку викликів:

- високі початкові інвестиції у роботизовані комплекси;
- необхідність модернізації інфраструктури цехів;
- потреба у фахівцях з налаштування та обслуговування обладнання;
- інтеграція нових технологій з існуючими виробничими процесами [6].

Для подолання цих труднощів застосовують поетапне впровадження технологій, залучення державних програм підтримки та навчання персоналу безпосередньо на виробництві.

Висновки. У найближчі роки очікується інтеграція систем автоматизації з технологіями цифрових двійників та штучного інтелекту, що дозволить автоматично адаптувати виробничі параметри до конкретних замовлень. Розвиток колаборативних роботів (cobots) дозволить безпечно працювати людині та машині в одному робочому просторі, підвищуючи гнучкість виробництва.

Автоматизація та роботизація корпусообробних процесів є стратегічним напрямком підвищення ефективності суднобудування. Вона дозволяє суттєво скоротити терміни будівництва, знизити витрати та підвищити якість продукції. Поєднання сучасних верстатів з

ЧПК, робототехнічних систем і програмного керування відкриває нові можливості для верфей, які прагнуть бути конкурентоспроможними на світовому ринку.

Література

- [1] Kalpakjian S., Schmid S. Manufacturing Engineering and Technology. Pearson, 2022. 132 p.
- [2] Marine Engineering Practice. Butterworth-Heinemann, 2018. 429 p.
- [3] ESAB Cutting Systems. URL: https://esab.com/us/nam_en/products-solutions/categories/cutting-automation/.
- [4] Inrotech's welding solution for shipbuilding. URL: <https://www.inrotech.com/shipbuilding/>.
- [5] Hyundai Heavy Industries Technical Report, 2024. URL: https://english.hhi.co.kr/sustain/Intergrated_Report.
- [6] FANUC Robotics Marine Industry Solutions. URL: <https://www.fanuc.eu/>.

AUTOMATION AND ROBOTIZATION OF HULL PROCESSES IN SHIPBUILDING

Shchedrolosiev Oleksandr Viktorovich, Sotsenko Vladyslav Valeriiovich, Konovalova

Hanna Vasylivna

Kherson Educational-Scientific Institute of Admiral Makarov National University of Shipbuilding

Abstract. The paper considers modern approaches to automation and robotization of hull processing in shipbuilding. Typical technological operations that can be automated are analyzed.

Keywords: hull processing, automation, robotization, CNC machines, industrial robots.

УДК 629.5.015.1

ІНТЕГРАЦІЯ ЦИФРОВИХ ДВІЙНИКІВ У ПРОЦЕС ПРОЄКТУВАННЯ СУДЕН

¹Щедроlosєв О.В., ²Соценко В.В., ³Коновалова Г.В.

¹доктор технічних наук, професор, завідувач кафедри

Суднобудування та ремонту суден

oleksandr.shchedrolosiev@nuos.edu.ua

²старший викладач кафедри Суднобудування та ремонту суден,

sotsenkovladyslav@gmail.com

³кандидат наук, доцент кафедри Суднобудування та ремонту суден

konovalovaiianna@gmail.com

^{1, 2, 3} Херсонський навчально-науковий інститут Національного університету
кораблебудування імені адмірала Макарова, м. Миколаїв, Україна

Анотація. Розглянуто впровадження технології цифрових двійників у суднобудуванні та її вплив на точність розрахунків, скорочення термінів проектування й підвищення ефективності виробництва.

Ключові слова: цифровий двійник, суднобудування, автоматизація, PLM, CFD.

Вступ. Суднобудівна галузь сьогодні перебуває у фазі інтенсивної цифрової трансформації, що обумовлена необхідністю підвищення конкурентоспроможності, зниження витрат та відповідності сучасним екологічним і технічним стандартам. Одним із ключових інструментів цієї трансформації є технологія цифрових двійників (Digital Twin) [1]. Вона дозволяє створювати високоточні віртуальні моделі суден, відтворювати їх поведінку у реальних умовах та здійснювати комплексну оптимізацію ще до початку фізичного виробництва.

Постановка задачі. Метою роботи є аналіз можливостей і методів інтеграції цифрових двійників у процес проектування суден, оцінка їх впливу на точність розрахунків, тривалість розробки та ефективність виробництва, а також визначення перспектив розвитку технології у найближчі 10 років.

Технологія цифрового двійника. Цифровий двійник – це динамічна цифрова репліка фізичного об'єкта, системи або процесу, яка оновлюється в режимі реального часу на основі даних з датчиків та інших джерел [1, 2]. У суднобудуванні він включає:

- геометричну модель (CAD), що описує форму корпусу та розміщення систем;
- фізичну модель (CAE, CFD, FEA), яка відтворює механічні, гідродинамічні, теплові та інші характеристики;
- дані сенсорів та експлуатаційної статистики;
- аналітичні алгоритми для прогнозування поведінки судна.

Архітектура цифрового двійника складається з трьох рівнів: віртуальної моделі, каналів передачі даних та системи аналітики. Такий підхід дозволяє проводити моделювання в умовах, максимально наближених до реальних, і передбачати поведінку судна у змінних експлуатаційних сценаріях.

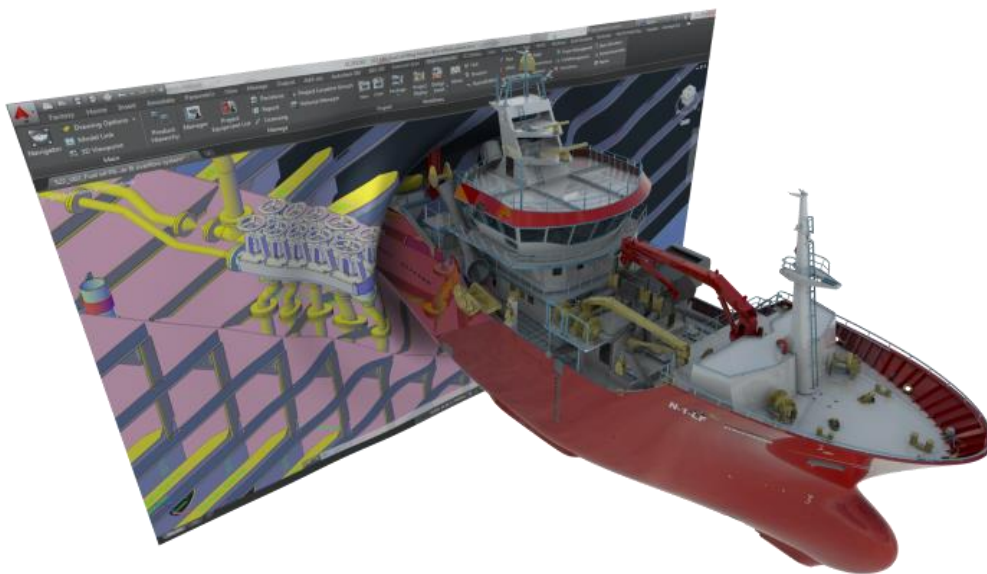

Рисунок 1 – Цифровий двійник [4]

Етапи створення та інтеграція цифрового двійника:

1. Збір вихідних даних: Формування повного набору інформації, необхідної для створення цифрового двійника судна. Сюди входять креслення, 3D-моделі корпусу та систем, технічні характеристики обладнання, а також вимоги замовника до функціоналу та експлуатаційних параметрів.

2. Створення базової CAD-моделі судна: Розробка детальної тривимірної моделі судна у програмному середовищі. CAD-модель є основою для всіх подальших розрахунків, симуляцій та інтеграцій.

3. Розробка фізичних моделей для перевірки поведінки судна в різних умовах експлуатації, оптимізації конструкцій та матеріалів (CFD, FEA).

CFD (*Computational Fluid Dynamics*) – обчислювальна гідродинаміка, моделювання руху води та впливу на корпус.

FEA (*Finite Element Analysis*) – метод скінченних елементів, аналіз міцності конструкцій під навантаженням.

4. Інтеграція результатів у PLM-системи: Централізоване зберігання та управління всіма інженерними даними, що дозволяє синхронізувати роботу різних відділів. Завантаження результатів CFD– і FEA-розрахунків, креслень та специфікацій у PLM (*Product Lifecycle Management* – система управління життєвим циклом виробу).

5. Підключення сенсорних даних: Інтеграція сигналів із датчиків, встановлених на судні, у цифровий двійник. Це може відбуватись під час заводських випробувань або вже в експлуатації.

6. Віртуальні випробування (Virtual Sea Trials): Імітація морських випробувань у віртуальному середовищі з використанням цифрового двійника. Перевірка роботи систем, маневреності, стійкості та інших характеристик без фізичного виходу судна в море.

7. Передача моделі у виробництво з автоматичною генерацією програм для ЧПК-верстатів і роботизованих комплексів.

Рисунок 2 – Virtual Sea Trials [5]

Приклади впровадження у суднобудуванні. Компанія Siemens застосовує комплекс NX + Simcenter для створення цифрових двійників корпусу та систем суден [2]. Wärtsilä використовує цифрові двійники для оптимізації роботи двигунів, що дозволило знизити витрати палива на 10–15% і зменшити викиди CO₂ на 20 % [3]. DNV через платформу Veracity надає інструменти для аналізу експлуатаційних даних суден і прогнозування ремонтів. Damen Shipyards впровадила цифрові двійники у процесі будівництва траулера, що скоротило терміни

проектування на 25%. АВВ розробила цифровий двійник енергетичної установки круїзного судна, який дозволяє оптимізувати розподіл навантаження між генераторами.

Перспективи розвитку технології. У найближчі 10 років очікується інтеграція цифрових двійників із системами штучного інтелекту для автоматичної оптимізації конструкцій та процесів. Буде розвиватися концепція Smart Shipyard – цифрової верфі з повною інтеграцією проектування, виробництва та експлуатаційних даних у єдиній платформі. Використання VR/AR дозволить проводити інтерактивні інспекції та навчання персоналу у віртуальному середовищі.

Висновки. Інтеграція цифрових двійників у процес проектування суден є стратегічним напрямком розвитку галузі. Вона забезпечує зростання точності розрахунків, скорочення термінів розробки, підвищення економічної ефективності та зменшення впливу на довкілля. Успішне впровадження технології можливе лише за умови системної роботи над технічними, кадровими та організаційними аспектами.

Література

- [1] Grieves M., Vickers J. Digital Twin: Mitigating Unpredictable, Undesirable Emergent Behavior in Complex Systems. Springer, 2017. URL: https://www.researchgate.net/publication/306223791_Digital_Twin_Mitigating_Unpredictable_Undesirable_Emergent_Behavior_in_Complex_Systems?enrichId=rgreq-c3fd61ed701ce9d39b1ebdcb0a994bb3-XXX&enrichSource=Y292ZXJQYWdlOzMwNjIyMzc5MTtBUzo2MDMwMjEyNTE3MTkxNjIAMSUyMDc4Mjg3ODEyNQ%3D%3D&el=1_x_2&_esc=publicationCoverPdf.
- [2] Siemens. Digital Twin for Shipbuilding. URL: <https://www.siemens.com/global/en/products/automation/topic-areas/digital-enterprise/digital-twin.html>.
- [3] Wärtsilä. Digital Twin Solutions for Marine Applications. URL: <https://www.wartsila.com/insights/article/it-s-easy-to-tell-these-twins-apart>.
- [4] What is a digital ship. URL: <https://www.ssi-corporate.com/blog-waveform/what-is-a-digital-ship-twin/>.
- [5] Raymarine virtual sea trial. URL: <https://www.boats.com/on-the-water/raymarines-virtual-sea-trial-more-please/>.

INTEGRATION OF DIGITAL TWINS INTO THE SHIP DESIGN PROCESS

Shchedrolosiev Oleksandr Viktorovich, Sotsenko Vladyslav Valeriiovich, Konovalova Hanna Vasylivna

Kherson Educational-Scientific Institute of Admiral Makarov National University of Shipbuilding

Abstract. The implementation of digital twin technology in shipbuilding and its impact on the accuracy of calculations, reduction of design time, and improvement of production efficiency are considered.

Keywords: digital twin, shipbuilding, automation, PLM, CFD.

УДК 620:621

МОДУЛІ НА ОСНОВІ МІКРОКОНТРОЛЕРІВ 328P АБО ЇХ АНАЛОГІВ ТА ЇХ ВИКОРИСТАННЯ ДЛЯ ЛАБОРАТОРНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ МІЦНОСТІ СУДНОВИХ КОНСТРУКЦІЙ

Клименков С.Ю.

*старший викладач кафедри будівельної механіки та конструкції корпусу корабля
Національного університету кораблебудування
імені адмірала Макарова, м. Миколаїв, Україна
sergij.klymenkov@nuos.edu.ua*

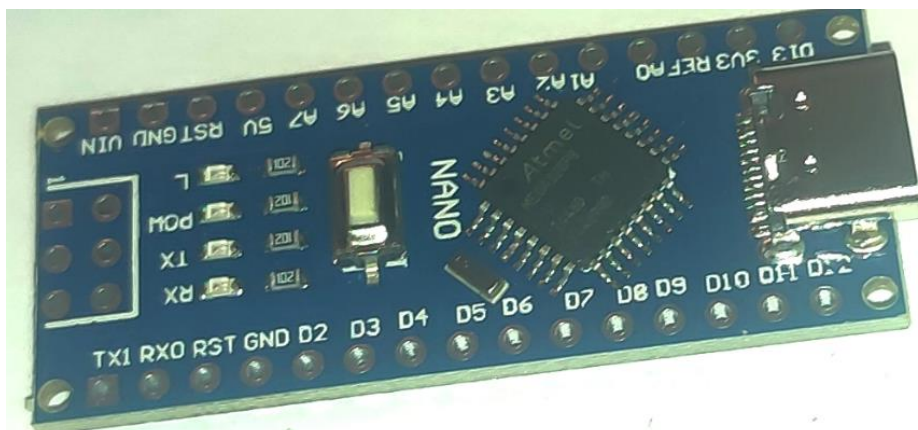
В докладі розглянуто особливості використання електронних модулів, побудованих на базі мікроконтролерів 328P для практичних вимірювань під час лабораторних випробувань при дослідженнях міцності елементів суднового корпусу. Наведено можливі схеми застосування таких модулів, розглянуто їх переваги і недоліки у порівнянні з традиційним вимірювальним обладнанням.

Ключові слова: міцність, лабораторні випробування, мікроконтролери 328P, вимірювальне обладнання.

Під час планування і проведення експериментальних досліджень особливу увагу приділяють якості і можливостям вимірювального обладнання, так як від нього безпосередньо залежать якість і точність отриманих результатів, отже і всього дослідження в цілому. Удосконалити якість вимірювань можливо за допомогою долучення до експериментів комп'ютерної техніки, що дозволяє не тільки підвищити точність але й отримати запис даних у вигляді збережених таблиць та діаграм, побудованих у реальному часі. Це також надає змогу досліджувати динамічні процеси, контролювати і оцінювати показники і їх зміну миттєво, таким чином встановлювати більш контрольований хід експерименту.

На даний час існує множина спеціалізованого обладнання з інтегрованими обчислювальними машинами з встановленим програмним забезпеченням. Проте, зазвичай, такі станції мають вкрай вузьке направлення і дуже високу ціну. Для лабораторій університету, як дослідницьких так і учбових, важливо мати універсальне обладнання, яке б мало широкий діапазон використання, можливість швидкого перенастроювання і, що не менш важливо, прийнятну ціну. Таку можливість може надати використання програмованих мікроконтролерів у поєднанні з обладнанням, що вже використовується в лабораторіях, добре вивчене, з яким мають досвід роботи.

Останнім часом популярності набули плати представлені під торгівельною маркою Arduino і подібні до них, що виготовляються на базі мікроконтролерів 328P. Плати мають внутрішню пам'ять 32 МБ для зберігання управляючого програмного коду який генерується за допомогою зовнішніх програм-скетчей, записаних мовою C++ при підключенні до ПЕОМ за протоколом USB. Масове виготовлення таких плат налагоджене в КНР (рис. 1), що робить їхню ціну цілком доступною. Плата має 14 цифрових і 8 аналогових каналів, можливість живлення від USB, а також і зовнішнього живлення від 5 до 12В.

Рисункок 1 – Плата «NANO» виробництва КНР

Плата має можливість підключення зовнішніх сенсорів для вимірювання температури, вологості, тиску мастила, води і повітря, напруги, електричного опору і багатьох інших. При дослідженні міцності суднових конструкції насамперед цікавить можливість підключення тензорезисторів для вимірювання відносних лінійних деформацій і напружень [1, с. 63-70].

Підключення тензорезисторів за мостовою схемою Уїтстона можливе за допомогою плати АЦП НХ711 (рис. 2).

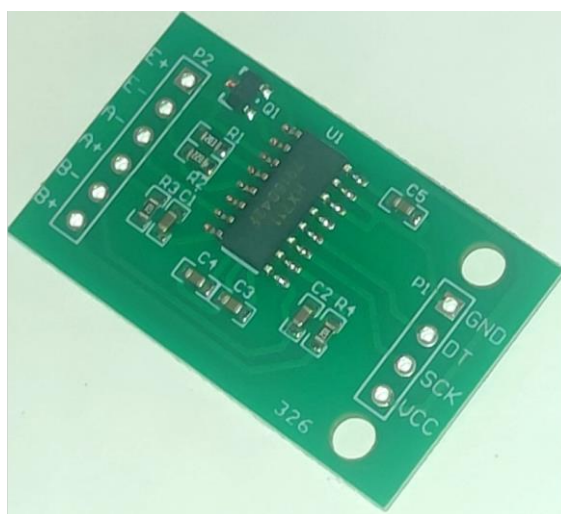

Рисунок 2 – Плата НХ711

Живлення моста відбувається з контактів E+ і E-, контакти A+ і A- підключають до другої діагоналі для вимірювань. Контакти DT і SCK з'єднують з аналоговими виходами плати контролера VCC і GND – з додатним і від'ємним полюсами живлення (роз'єми VIN і GND на платі контролера). Такий спосіб добре підходить для підключення тензорезисторів вагових станцій, коли зміна опору всіх чотирьох пліч моста однакова. Для вимірювання відносних деформацій у випадку змінних напружень більш прийнятна незбалансована чвертьмостова схема з компенсаційним датчиком (рис. 3).

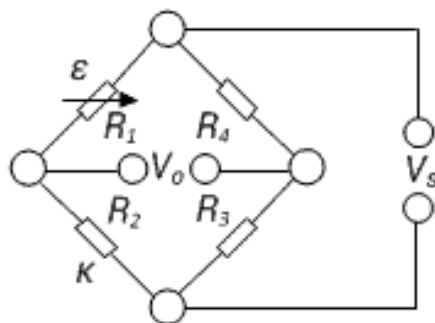

Рисунок 3 – Чвертьмостова схема з компенсаційним тензорезистором

Тензорезистор R_1 змінює опір деформуючись разом з моделлю (ϵ). Компенсаційний тензорезистор R_2 наклеюють на ненавантажену частину моделі або на окремий зразок з того ж самого матеріалу що і модель, таким чином деформації в ньому будуть виникати тільки від зміни температури (K) і таким чином врівноважувати температурні деформації основної моделі. Резистори сталого опору R_3 і R_4 доповнюють плечі мосту. Перевага такої схеми полягає в тому, що не треба балансувати міст при кожному вимірюванні, зміна різниці потенціалів V_0 пропорційна відносній деформації моделі. Виводи V_0 моста можна підключати як через перетворювач HX711 до цифрових каналів D0-D13, так і до аналогових A0-A7. До недоліків можна віднести в чотири рази меншу чутливість до зміни опору порівняно із повномостовою схемою, проте цей недолік виявляється несуттєвим, так як при програмуванні мікроконтролера вводиться коефіцієнт масштабування, а поріг чутливості каналу вимірювань дорівнює 1/1024 розмаху зміни напружень (0-5В).

Під'єднання плати мікроконтролера до ПЕОМ по каналу USB дозволяє відстежувати зміну деформацій у реальному часі, отримувати показники динамічних процесів, досліджувати втомну міцність. Крім того, є можливість програмувати запис показників через довільні інтервали часу від 0,001 секунди, формувати бази даних, будувати діаграми.

Таким чином, використання модулів на базі мікроконтролерів 328P і інших подібних відкриває широкі перспективи у створенні і модернізації вимірювального обладнання для лабораторних і натурних досліджень міцності суднових конструкцій, їх елементів і матеріалів, обробки і візуалізації даних експериментів, не потребує великих фінансових витрат і додаткової спеціальної підготовки персоналу лабораторій.

Література

[1] Методи та засоби експериментальних досліджень : навч. посіб./ Г.Б. Параска, Д.В. Прибега, П.С. Майдан. – Київ : Кондор-Видавництво, 2017. – 138 с.

THE MODULES BASED ON MICROCONTROLLERS 328P OR ANALOGUES AND THEIR USAGE FOR LABORATORY RESEARCH OF SHIP STRUCTURES STRENGTH

Klymenkov Serhii

Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Mykolaiv, Ukraine.

The report views the features of using electronic modules built on the 328P microcontrollers basis for practical measurements of the ship hull elements strength during laboratory tests. Possible schemes for using such modules are presented, their advantages and disadvantages compared to traditional measuring equipment are considered.

Keywords: strength, laboratory tests, 328P microcontrollers, measuring equipment.

УДК 629.5.015.4:539.431

**ПОРІВНЯННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ЗАСТОСУВАННЯ 2-ВИМІРНИХ ТА 3-ВИМІРНИХ
КАРКАСНИХ МОДЕЛЕЙ ДЛЯ ВИЗНАЧЕННЯ ВТОМНОЇ МІЦНІСТІ
КОНСТРУКТИВНИХ ВУЗЛІВ СУХОВАНТАЖНИКА**

Литвиненко Д.Ю.

к.т.н.

Юреско Т.А.

к.т.н., доц.

Коновалов В.І.

магістрант

*кафедра будівельної механіки та конструкції корпусу корабля
Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова*

Україна, Миколаїв

dmytro.lytvynenko@nuos.edu.ua; tyuresko@gmail.com; ivaiii@ukr.net

Анотація. Розроблено 3-вимірну каркасну скінченно-елементну модель відсіку суховантажника. Виконано розрахунок навантажень на вісік із експлуатаційною забезпеченістю відповідно до норм міцності морських суден та Регістру судноплавства України. Визначено параметри довготермінового розподілу номінальних напружень за законом Вейбулла для вузлів перетину конструкцій борту та подвійного дна і перетину повздовжнього ребра жорсткості днища та флору. Ці параметри визначено для середніх перерізів відсіків 2-5 за довжиною судна. Визначено величини кумулятивного втомного пошкодження досліджуваних конструктивних вузлів, розташованих у середніх перерізах відсіків 2-5 за довжиною судна. Проведено порівняльний аналіз результатів розрахунків при використанні 2-вимірних каркасних моделей днищового перекриття та 3-вимірних каркасних моделей відсіку.

Ключові слова: втомна міцність; довговічність; конструктивний вузол; 2-вимірні та 3-вимірні каркасні моделі; скінченно-елементний аналіз; експлуатаційні напруження

Вступ. Для дослідження міцності суднокорпусних конструкцій може бути використані відповідно до [1] балкові та пластинчасті моделі. Балкові моделі можуть бути розроблені для відсіку в цілому та окремо для перекриття. Причому, розробка моделі відсіку в цілому та розрахунок експлуатаційних навантажень на нього є набагато більш трудомісткими.

Метою цього дослідження є порівняння результатів визначення заміни показників втомної міцності типових суднокорпусних вузлів суховантажника за допомогою двовимірних моделей перекриття та тривимірної моделі відсіку.

Основна частина. В роботі [1] виконано дослідження зміни показників втомної міцності двох типових вузлів суховантажника з довжиною циліндричної частини корпусу судна. Зазначені вузли та концентратори напружень представлені на рис. 1 та рис. 2.

Відповідно до роботи [2] розрахунок на втому суднокорпусних вузлів виконується з використанням величини розмаху експлуатаційних еквівалентних напружень, які визначаються за наступною формулою:

$$\sigma_p^{\Sigma} = \sqrt{\sum_{j=1}^3 \sigma_j^2 + 2 \sum_{j=1}^3 \sum_{v=1}^3 \rho_{jv} \sigma_j \sigma_v}, \quad (1)$$

де σ_j – складові розмахів змінних напружень; $\rho_{jv} \approx \pm 0,5$ – коефіцієнти кореляції складових напружень, що розглядаються.

Таким чином, розмах еквівалентних експлуатаційних напружень складається з комбінації напружень від загального повздовжнього згину, згину перекриття та балки, що діють на конструктивний вузол.

Визначення напружень від згину перекриття та балки виконувалось в роботі [2] з використанням 2-вимірних ізольованих моделей перекриття та балки.

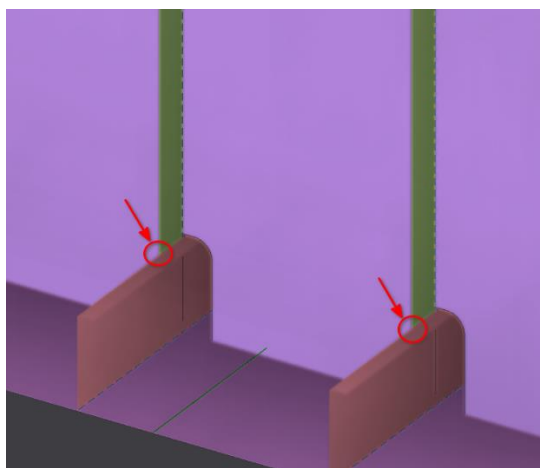

Рисунок 1 – Осередок концентрації напружень у вузлі перетину повздовжнього ребра жорсткості днища та флору суховантажника

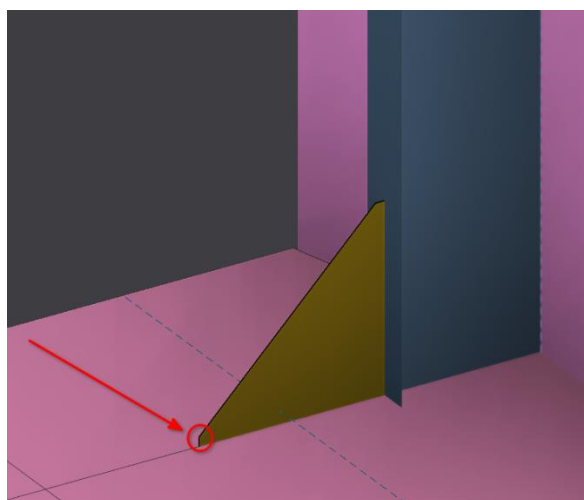

Рисунок 2 – Осередок концентрації напружень у вузлі перетину конструкцій днища та шпангоуту суховантажника

Для визначення експлуатаційних напружень у зазначених конструктивних вузлах можуть бути застосовані 3-вимірні моделі відсіків. Така модель представлена на рис. 3 для випадку судна “у повному вантажі”.

При застосуванні 3-вимірних моделей відсіку в цілому необхідно виконувати набагато більше роботи з побудови геометричної та скінченно-елементної моделей відсіку та визначення навантажень. Проте, в такому випадку більш наближено до реальності моделюється робота вузла у складі конструкції.

Умовою міцності відповідно до [3] є $D \leq 1$, де D – сумарна величина кумулятивного втомного пошкодження вузла за лінійною гіпотезою, яка визначалась передбачаючи розрахунковий термін експлуатації судна $T = 24$ роки. Ефект корозії на довговічність при цьому не враховувався через те, що розрахунки виконувались з метою порівняння результатів, а не для перевірки міцності реальної конструкції.

Розрахунки величин втомного пошкодження виконувались відповідно до [4]-[6].

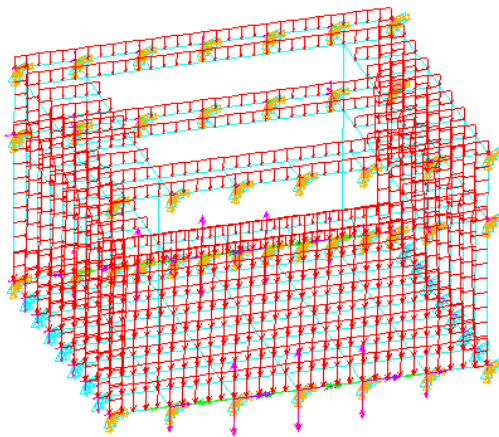

Рисунок 3 – Тривимірна каркасна модель відсіку суховантажника із прикладеним експлуатаційним навантаженням та граничними умовами

Висновки. Досліджено зміну показників втомної міцності типових конструктивних вузлів вздовж довжини судна з використанням тривимірних каркасних моделей відсіків корпусу судна. Встановлено суттєву трудомісткість побудови таких моделей. Встановлено, що результати, отримані з використанням двовимірних моделей перекриттів, є консервативними.

References

- [1] Finite element analysis: DNVGL-CG-0127. DNV GL, October 2015. 93 p.
- [2] Литвиненко Д. Ю., Щедролосєв О. В., Соценко В. В., Скирда С. П. Дослідження зміни величини втомного пошкодження типових зварних конструктивних вузлів вздовж суховантажного судна. *Shipbuilding & Marine Infrastructure*. 2024. № 2 (19). С. 4–13. DOI: 10.15589/smi2024.2(19).01 (Включено до наукометричної бази Index Copernicus) ISSN 2409-3858
- [3] Литвиненко Д.Ю. Методики розв’язку задач втомної міцності суднокорпусних вузлів при нерегулярному навантаженні на базі експериментально-теоретичного методу. *Вісник Одеського національного морського університету*. Одеса, 2017. № 4 (53). С. 110–125.
- [4] IACS Recommendation No. 56. Fatigue assessment of ship structures. July 1999.
- [5] DNV GL. Fatigue assessment of ship structures: DNVGL-CG-0129, October, 2015.

[6] Hobbacher A. (Ed.). Recommendations for fatigue design of welded joints and components (IIW document IIW-2259-15 ex XIII-2460-13/XV-1440-13). Springer International Publishing, 2016.

COMPARISON OF THE RESULTS OF APPLYING 2-DIMENSIONAL AND 3-DIMENSIONAL LINE MODELS FOR DETERMINING THE FATIGUE STRENGTH OF STRUCTURAL ASSEMBLIES OF A DRY CARGO SHIP

Dmytro Lytvynenko, Tetiana Yuresko, Konovalov Vitalii

Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Mykolaiv, Ukraine

Annotation. A 3D finite element model of a dry cargo ship compartment was developed. Calculations of loads on the compartment with operational reliability were performed in accordance with the strength standards for sea-going vessels and the Ukrainian Register of Shipping. The parameters of the long-term distribution of nominal stresses according to the Weibull law were determined for the joints of the side and double bottom structures and the joints of the longitudinal stiffeners of the bottom and floor. These parameters were determined for the middle sections of compartments 2-5 along the length of the ship. The values of cumulative fatigue damage of the studied structural joints located in the middle sections of compartments 2-5 along the length of the ship have been determined. A comparative analysis of the calculation results using 2-dimensional line models of the bottom deck and 3-dimensional line models of the compartment has been carried out.

Keywords: fatigue strength; durability; structural joint; two-dimensional and three-dimensional line models; finite element analysis; operational stress

УДК 629.5

ЕФЕКТИВНІСТЬ ТЕПЛОІЗОЛЮВАННЯ НЕФТЕНАЛИВНОГО ТАНКУ БЛОКАМИ ПІНОСКЛА ПРИ ПЕРЕВЕЗЕННІ ПІДІГРІВАЄМОГО ВАНТАЖУ

Соломонюк Н.С.

кандидат технічних наук,

доцент кафедри будівельної механіки та конструкції корпусу корабля

Національного університету кораблебудування імені

адмірала Макарова, м. Миколаїв, Україна

nataly.solomoniuk@nuos.edu.ua

Яковенко С.В.

завідувач навчальної лабораторії

кафедри будівельної механіки та конструкції корпусу корабля

Національного університету кораблебудування імені

адмірала Макарова, м. Миколаїв, Україна

jakowenko2015@gmail.com

Анотація. Велику кількість палива, що витрачається при транспортуванні нафтопродуктів, є можливість знизити за рахунок теплоізолювання танкерів закритопористим піносклом. Експериментально досліджено властивості піноскла (густина, технологічна

відкрита пористість) в залежності від його складу та технології отримання. Досліджуються теплові потоки частини ємностей танкеру з урахуванням тепло ізолюючих властивостей закритопористого піноскла та розраховано товщину теплоізоляції для різних частин танкеру з урахуванням інтенсивності теплових потоків.

Ключові слова. Танкери, обігрів, теплоізоляція, піноскло.

Вступна частина. Частка наливних вантажів у морських перевезеннях становить близько 50%, з них більше 80% – це нафта і нафтопродукти.

Наливні вантажі залежно від шкоди, яку можуть заподіяти навколишньому середовищу відповідно до Конвенції МАРПОЛ, підрозділяються на три групи: нафти, шкідливі рідкі речовини, шкідливі речовини, що перевозяться в упаковці [1]. Більшість з них складаються з органічних речовин. Майже всі органічні речовини горючі і порівняно легко розкладаються при нагріванні, отже, вони є вогненебезпечними і вибухонебезпечними. Вантажні танки повинні гарантувати збереження якості вантажу та захист вантажу від змішання з іншими вантажами і баластом.

Також після відвантаження основної частини продукту на стінках і днищі танка залишається застиглий шар продукту, видалення якого складно, вимагає великих витрат, а часом екологічно небезпечно. Підігрів вантажу спеціальними системами частково розв'язує цю проблему. Ці системи компенсують тепловтрати, даючи змогу вирішувати технологічне завдання стабілізації температури вантажу. Однак проблема зниження витрат на перевезення залишається актуальною.

Мета роботи. Визначення ефективності теплоізолювання нефтеналивного танку блоками піноскла при перевезенні підігріваемого вантажу.

Основна частина. Обмін теплом між вантажем і навколишнім середовищем здійснюється всіма навколишніми поверхнями. Для цього геометрія судна була розділена на чотири різні області: бічна обшивка судна з надводним бортом і змоченими поверхнями, палубна обшивка, обшивка днища, поздовжні та поперечні перегородки між вантажними танками. Щоб отримати точну оцінку кількості енергії, що обмінюється, розглянуто кожену поверхню окремо.

Проблему тепловтрат і підігріву частково можна розв'язати перевезенням вантажу в ізотермічних цистернах. Цистерна повинна мати високоефективну ізоляцію. Товщина теплоізоляції залежатиме від розташування і характеру теплопередачі.

Формули для розрахунків теплопередачі представлені у таблиці 1.

Для цього можна використовувати різні теплоізолюючі матеріали або покриття. Одним з таких ефективних теплоізоляторів є піноскло.

На сьогодні в промисловості застосовується порошковий спосіб отримання піноскла [2]. Суміш тонкомолотого порошка скла і газоутворювача засипають у форми і нагрівають. Порошок скла спікається і утворюються мікропорожнини, в яких замкнутий газоутворювач. При подальшому підвищенні температури поверхневі плівки скла починають розтягуватися під впливом газів, що виділяються газоутворювачем. Процес спінення продовжується протягом строго певного часу, після чого температуру різко знижують, при цьому зростає в'язкість скла, піна стає стійкою. Потім блок остаточно охолоджується.

Таблиця 1 – Види теплопередачі в залежності від частини танкера

Частина танку	Тип теплопередачі	Різниця температур	Рівняння для визначення коефіцієнта тепловіддачі [3]	Коефіцієнт тепловіддачі
Зовні бокової оболонки	Вимушена конвекція	0°C – 70°C	$Nu_H = 0.148 Ra_H^{1/3}$	5661
Усередині бічної обшивки	Вільна конвекція	5°C – 70°C	$\overline{Nu}_H = (0.433 Ra_H^{0.276})/2$	6190
Зона подвійного корпусу	Конвекція повітря або баластної води,	5°C – 70°C	$\overline{Nu}_L = 0.046 Ra_L^{1/3}$	4560
Теплопередача палуби	Конвекція повітря	0°C – 70°C	$\overline{Nu}_L = \{0.825 + \frac{0.387 Ra_L^{1/6}}{[1 + (0.492/Pr)^{9/16}]^{8/27}}\}^2$	8520
Дно	Конвекція в турбулентному потоці води	0°C – 70°C	$\frac{h_x}{l_{xk}} = \frac{0.0296 Re_x^{0.8} Pr}{1 + 1.305 Pr^{-1/6} Re_x^{-0.1} (Pr - 1)}$	9376

Для утворення закритих комірок при спіненні неорганічного скла використовуються вуглецеві газоутворювачі. В якості газоутворювача у дослідженні використовується кам'яновугільний кокс у кількості 2 – 3 % (мас.), час витримки суміші склобою та коксу коливається в межах від 10 до 20 хвилин при температурі 840°C [4].

Товщина теплоізоляції розраховується за формулою

$$\delta_{\text{ізол}} = \lambda_{\text{ізол}} \left(\frac{\Delta T}{q} - \frac{1}{\alpha_1} - \frac{\delta}{\lambda} - \frac{1}{\alpha_2} \right) \quad (1)$$

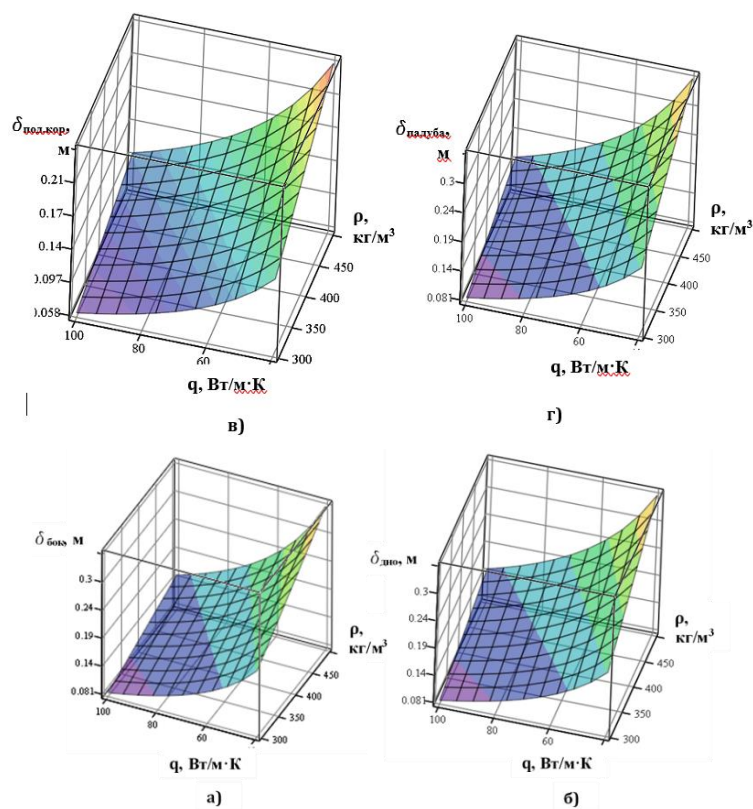

Рисунок 2 – Графік залежності товщини ізоляції для бокової частини (а), дна (б), подвійного борту (в) та палуби (г) танку

Виходячи з того, що λ залежить від густини піноскла ρ та щільності теплового потоку q , будуються залежності товщини ізоляції для різних частин танка (рис. 2).

За дослідженнями [5] раціональним режимом підігріву вантажу за умовами мінімізації паливних витрат і обмеження за мінімальною температурою підігріву є режим підтримання температури вантажу на рівні гранично допустимої температури охолодження ($t_{\text{заст}} = +10^{\circ}\text{C}$). Але при цьому на стінці танку може утворюватись 10 см шар шламу, що є дуже невигідним економічно.

Для підтримання більш високої температури у нафтоналивному танку при тій ж потужності нагрівача ($t_{\text{заст}} = +20^{\circ}\text{C}$) рекомендовано застосовувати наступні товщини теплоізоляції з піноскла на різних поверхнях (табл. 2), що контактують з вантажем.

Таблиця 2 – Достатні товщини теплоізоляції з піноскла (мм)

Густина піноскла, кг/м^3	Бокова частина	Дно	палуба	Подвійний борт
300	160	170	160	120
400	220	240	220	160
500	280	300	280	200

Висновки

1. Оцінено можливість використання теплоізоляції для танків з блоків піноскла. Для цього експериментальним шляхом знайдені його склад і параметри виготовлення. Для отримання мінімальної теплопровідності у теплоізоляційному шарі раціонально обрати вміст газоутворювача 2% (мас.) та час витримки в діапазоні від 10 до 20 хв.

2. Розраховано коефіцієнт теплопровідності для піноскла з урахуванням аварійної ситуації, за умови потрапляння води у відкриті пори теплоізолюючих блоків. Вона змінюється від 0,17 до 0,22 Вт/(м·К).

3. Розраховано теплопередачу через теплоізольовану стінку танкеру та можливу товщину теплоізоляції танків без застосування постійного обігріву. Вона має найбільшу товщину на боковій частині танкеру (до 280 мм при густині піноскла 500 кг/м^3)

Література

[1] Нафта і нафтопродукти. Маркування, пакування, транспортування та зберігання: ДСТУ 4454:2005. – [Чинний від 2005 – 09-16]. – К: Держспоживстандарт України, 2006. – Ч. IV. – 32 с.

[2] Піноскло – <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D1%96%D0%BD%D0%BE%D1%81%D0%BA%D0%BB%D0%BE>

[3] Angelos Pachis. Modelling and Simulation of the Cargo Heating Procedures on Crude Oil Tankers. Diploma Thesis – Faculty of Naval Architecture and Marine Engineering National Technical University of Athens. 128 p.

[4] Соломонюк Н. С. Удосконалення конструкції підводного апарату блоками плавучості підвищеної теплостійкості : дисертація канд.тех.наук: 05.08.03 / Соломонюк Наталя Сергіївна. – Миколаїв, 2012. – 226 с.

[5] Костильов І.І. Підігрів вантажу на танкерах. – К: Суднобудування, 1976. – 66с.

EFFECTIVENESS OF THERMAL INSULATION OF AN OIL TANK WITH FOAM GLASS BLOCKS WHEN TRANSPORTING HEATED CARGO

Solomoniuk Natalia, Yakovenko Sergiy

Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Mykolaiv, Ukraine

Abstract. The large amount of fuel consumed during the transportation of petroleum products can be reduced by insulating tankers with closed-cell foam glass. The properties of foam glass

(density, technological open porosity) depending on its composition and production technology have been experimentally investigated. The heat flows of parts of the tanker's tanks were studied, taking into account the thermal insulation properties of closed-cell foam glass, and the thickness of the thermal insulation for different parts of the tanker was calculated, taking into account the intensity of the heat flows.

Keywords: Tankers, heating, thermal insulation, foam glass.

УДК 629.5.035

ВИБІР КОНСТРУКЦІЇ ТА АНАЛІЗ НАПРУЖЕНО-ДЕФОРМОВАНОГО СТАНУ КОМІРЧАСТИХ СТРУКТУР ЛОПАТЕЙ ГРЕБНОГО ГВИНТА

Манько В.В.

аспірант кафедри будівельної механіки та конструкції корпусу корабля Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова, м. Миколаїв, Україна.

Анотація. *Мета.* Метою дослідження є виявлення особливостей та створення комірчастих структур лопатей гребного гвинта при виготовленні за допомогою дротово-дугового адитивного виробництва (WAAM).

Методика. Застосовано інструменти числового моделювання в SolidWorks для аналізу напружено-деформованого стану лопатей гвинта з пустотілими комірчастими структурами. Проаналізовано різні варіанти таких структур, для виготовлення методом WAAM з використанням нікель-алюмінієвих бронз.

Результати. Обрано варіанти комірчастих структур для виготовлення WAAM, які в подальшому планується використовувати для симуляції процесу прямого енергетичного нанесення (Direct Energy Deposition – DED). Отримано розподіл напружень та деформацій у лопаті, що демонструє потенційні переваги застосування комірчастих конструкцій для зменшення маси та підвищення ефективності.

Ключові слова: лопаті гребного гвинта; експлуатаційні навантаження; комірчасті структури; WAAM; напружено-деформований стан; адитивні технології; нікель-алюмінієва бронза.

Вступна частина. Сучасне суднобудування потребує впровадження інноваційних матеріалів і технологій для підвищення ефективності та довговічності ключових компонентів, зокрема гребних гвинтів. Традиційні методи виготовлення лопатей мають низку обмежень, пов'язаних із складністю геометрії, високою масою та значними витратами матеріалу. Використання адитивних технологій, зокрема дротово-дугового адитивного виробництва (WAAM), відкриває нові можливості для створення легких і міцних комірчастих (пустотілих) структур, що дозволяють оптимізувати масу та забезпечити необхідні міцнісні характеристики. Аналіз напружено-деформованого стану таких структур є критично важливим для підтвердження їхньої надійності в експлуатаційних умовах.

Мета роботи. Метою роботи є вибір оптимальної конструкції комірчастої структури лопаті гребного гвинта, виготовленої методом WAAM із нікель-алюмінієвої бронзи, та

проведення аналізу її напружено-деформованого стану під дією експлуатаційних навантажень. Дослідження спрямоване на оцінку впливу геометрії комірок на міцність, жорсткість і довговічність конструкції.

Основна частина. У роботі розглянуто кілька варіантів комірчастих структур (зокрема, квадратні та трикутні комірки, див. Рис. 1) з різними параметрами (розміри, товщина стінок). Для кожного варіанту побудовано 3D-модель у середовищі CAD.

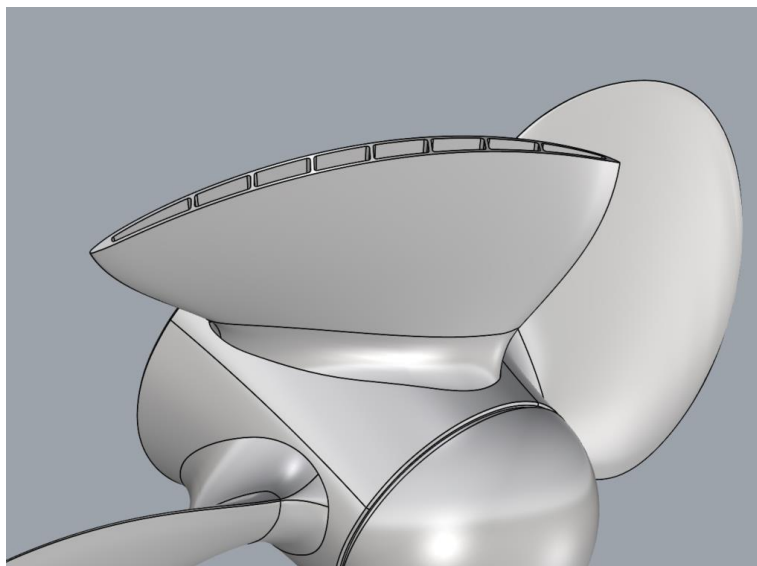

Рисунок 1 – Приклад комірчастої структури

Напружено-деформований стан конструкцій досліджувався методом скінченних елементів (FEM) під дією експлуатаційних навантажень, зумовлених нерівномірним полем швидкостей потоку води та обертальним рухом гвинта. Задано відповідні граничні умови й навантаження. Матеріал моделювався як нікель-алюмінієва бронза з властивостями, характерними для виробів, виготовлених методом WAAM.

Результати моделювання включають поля розподілу напружень за Мізесом, поля деформацій, а також визначення коефіцієнта запасу міцності.

Висновки. За допомогою методу скінчених елементів отримано картину напружено-деформованого стану комірчастих структур лопатей гребного гвинта.

Використання комірчастих конструкцій дозволяє зменшити масу лопаті при збереженні достатнього запасу міцності

Геометрія комірчастої структури суттєво впливає на її міцнісні характеристики.

Виявлено зони концентрації напружень у місцях переходу між комірчастою та суцільною частинами конструкції, що потребує додаткової уваги при проектуванні.

Отримані результати є основою для подальшої оптимізації топології структури та симуляції процесу адитивного виробництва (DED) з метою прогнозування властивостей нанесеного матеріалу.

Література

[1] Zhang, Z., Yan, J., Lu, X., Zhang, T., & Wang, H. (n.d.). Optimization of porosity and surface roughness of CMT-P wire arc additive manufacturing of AA2024 using response surface

methodology and NSGA-II. Civil Aviation University of China, Tianjin University of Technology and Education.

[2] Kim, J., Kim, J., & Pyo, C. (2020). Comparison of Mechanical Properties of Ni-Al-Bronze Alloy Fabricated through WAAM with Cast Alloy. *Journal of Materials Engineering and Performance*.

[3] Roshan, M., Mahtabi, M. B., Ranjbar Eslamloo, S., Behvar, A., & Haghshenas, M. (2024). Review on Fatigue Characteristics of NAB: Conventional and Additive Methods. *University of Toledo, USA*.

[4] Shakil, S. I., Shakerin, S., Rahmdel, K., et al. (2024). Fatigue Response of WAAM NAB in Post-Annealed Condition. *International Journal of Fatigue*, 108472.

[5] Dharmendra, C., Amirkhiz, B. S., Lloyd, A., Ram, G. D. J., & Mohammadi, M. (2020). WAAM NAB with Enhanced Mechanical Properties via Heat Treatments. *Additive Manufacturing*, 36, 101510.

[6] Shen, C., Mu, G., Hua, X., Li, F., Luo, D., Ji, X., & Zhang, C. (2019). Influences of Heat Treatments on Anisotropy of WAAM-Fabricated NAB. *Journal of Manufacturing Processes*.

[8] Nota, C., Rückert, G., Heuzé, J. L., Carlino, L., Quenez, J. M., & Courregelongue, L. (2023). A first feedback on manufacturing and in-service behaviour of a WAAM-made propeller for naval application. *International Journal of Advanced Manufacturing Technology*.

[9] Ya, W., & Hamilton, K. (2023). On-Demand Spare Parts for the Marine Industry with Directed Energy Deposition: Propeller Use Case. *Journal of Marine Engineering and Technology*.

[10] Klötzer-Freese, C., Kruse, T., Khalil, M., & Greitsch, L. (2024). Hybrid manufacturing of a hollow ship's propeller – investigation from material characterization to implementation. *Mecklenburger Metallguss GmbH, Waren, Germany*.

SELECTION OF DESIGN AND STRESS-STRAIN ANALYSIS OF CELLULAR STRUCTURES IN SHIP PROPELLER BLADES

Manko Vitalii Volodymyrovych

Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Mykolaiv

Abstract. This research addresses the selection of optimal cellular structures for ship propeller blades manufactured using Wire Arc Additive Manufacturing (WAAM) with nickel–aluminium bronze. Several geometric configurations of lattice cells were developed and analyzed in SolidWorks using the finite element method under hydrodynamic operational loads. The results reveal the influence of cellular geometry on the stress–strain distribution, strength, and weight reduction of propeller blades. Identified stress concentration zones highlight the importance of careful design in the transition regions between solid and cellular parts. The findings provide a foundation for further topology optimization and process simulation within Direct Energy Deposition (DED).

Keywords: propeller blades; hydrodynamic loads; cellular structures; WAAM; stress–strain state; additive manufacturing; nickel–aluminium bronze.

УДК 629.576

МОЖЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ СУДЕН НА ПОВІТРЯНІЙ ПОДУШЦІ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ ЛОГІСТИКИ

Дядюра Є.Ю.¹, Ткаченко Ю.М.²

*завідувач лабораторії кафедри будівельної механіки та конструкції корпусу корабля
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,
м. Миколаїв, Україна*

¹ yevgen.diadiura@nuos.edu.ua, ² yurii.tkachenko@nuos.edu.ua

Анотація: В доповіді розглянута важливість військової логістики для Збройних Сил України та аналіз можливості використання суден на повітряній подушці (СПП) як засобу для її забезпечення. Автомобільний транспорт, який є основним для постачання військ, має значні обмеження, зокрема через погану прохідність. Судна на повітряній подушці є ефективною альтернативою, оскільки вони здатні долати різноманітні перешкоди, такі як заболочена місцевість, річки та ґрунти після дощів, не залишаючи слідів.

Ключові слова: судно на повітряній подушці, міни, використання; переваги; недоліки.

Вступ. Військова логістика надзвичайно важлива для Збройних Сил України, оскільки вона забезпечує своєчасне постачання, зберігання та транспортування ресурсів, таких як озброєння, боєприпаси, продовольство та паливо, що є основою для переміщення військ і техніки до місць дислокації та виконання бойових завдань. Ефективність логістики впливає на боєздатність підрозділів, швидке реагування на зміни на фронті. Військова логістика структурується за видами забезпечення: матеріальне, технічне, медичне, транспортне, експлуатація військової інфраструктури. [1]

Мета роботи в аналізі можливостей використання суден на повітряній подушці (СПП) для забезпечення військової логістики. Аналіз ситуацій, в яких доцільно використовувати саме ці типи транспортних засобів, враховуючи їх конструктивні особливості.

Основна частина. Постачання військ на передовій забезпечується здебільшого автотранспортом. Колісний транспорт має свої обмеження: навіть невеликі річки можуть стати серйозною перешкодою, якщо немає мосту чи броду, глибокий сніг, болотиста місцевість, ґрунти після сильних дощів або під час весняного танення снігів.

Завдяки властивостям повітряної подушки, СПП легко рухаються в таких умовах і виконують свої завдання.

Крім природних факторів, на безпечне пересування транспорту впливає мінування. Наїзд транспорту на протитанкову міну гарантує підлив (крім випадків технічного браку і не спрацювання міни), що призводить до знищення транспорту і вантажу та важкого поранення або загибелі водія. А враховуючи тактику ворога встановлення мін в тилу за допомогою безпілотного літального апарата (БПЛА), навіть перевірені шляхи можуть перетворитися на небезпечні за кілька годин.

Найчастіше для мінування таким способом використовуються міни серій ТМ-62, ТМ-46, ТМ-57 з різними підривачами натискної дії. Зусилля спрацювання становить від 150 кгс,

залежить від підривача, або від 40кгс, якщо зусилля сприймає лише кришка самого підривача, а не кришка всієї міни.[2] Якщо за формулою $F = P/S$, де P – тиск в повітряній подушці, S – площа кришки міни або підривача (залежить від типу) розрахувати зусилля від повітряної подушки, то вона становитиме близько 80кгс при дії на всю кришку міни і близько 20кгс при навантаженні на кришку підривача. Отже міни з підривачами натискної дії не спрацюють від судна на повітряній подушці.

Колісна та гусенична техніка залишає сліди на розмоклому ґрунті, що дозволяє визначити позиції за допомогою БПЛА, навіть якщо факт підвозу необхідних запасів не був зафіксований. СПП не залишає слідів, а значить не демаскує позицію.

Невеликі судна на повітряній подушці можуть використовуватись для підвезення вантажів та особового складу безпосередньо на позицію піхоти, перевезення десанту, а також евакуйовувати поранених.

Для великих СПП більш підходящим є використання для перевезення великої кількості вантажів на деякій відстані від лінії бойового зіткнення. Наприклад, підвезення боєкомплекту на позиції артилерії.

Для малих суден в якості силової установки можна використовувати електродвигуни, так як вони мають менші розміри і більш-надійні, ніж двигуни внутрішнього згорання (ДВЗ). Використання електродвигунів дозволить використовувати окремі двигуни для забезпечення підйому і руху. Джерелом живлення в цьому випадку буде акумулятор.

Для великих суден збільшується вплив недоліків такої схеми:

1. Вага акумуляторів. Для забезпечення достатньої потужності та дальності ходу потрібні важкі акумулятори, що зменшує корисне навантаження судна.
2. Час зарядки. Зарядка великих акумуляторів вимагає значного часу, що обмежує оперативну гнучкість судна.
3. Висока вартість. Вартість акумуляторів високої ємності залишається досить високою.

На великих СПП доцільно застосовувати гібридну систему, де ДВЗ виробляють електроенергію для живлення електродвигунів, що обертають гвинти. Ця гібридна система поєднує переваги як двигунів внутрішнього згорання, так і електричних, забезпечуючи високу потужність, гнучкість і економію палива. На рис.1 [3] представлений графік залежності ККД від навантаження і частоти обертів наданий компанією HONDA. Графік показує, що двигун внутрішнього згорання працює з максимальним ККД в досить вузькому діапазоні (світла пляма), тому саме гібридний режим дозволяє працювати ДВЗ з максимальним ККД.

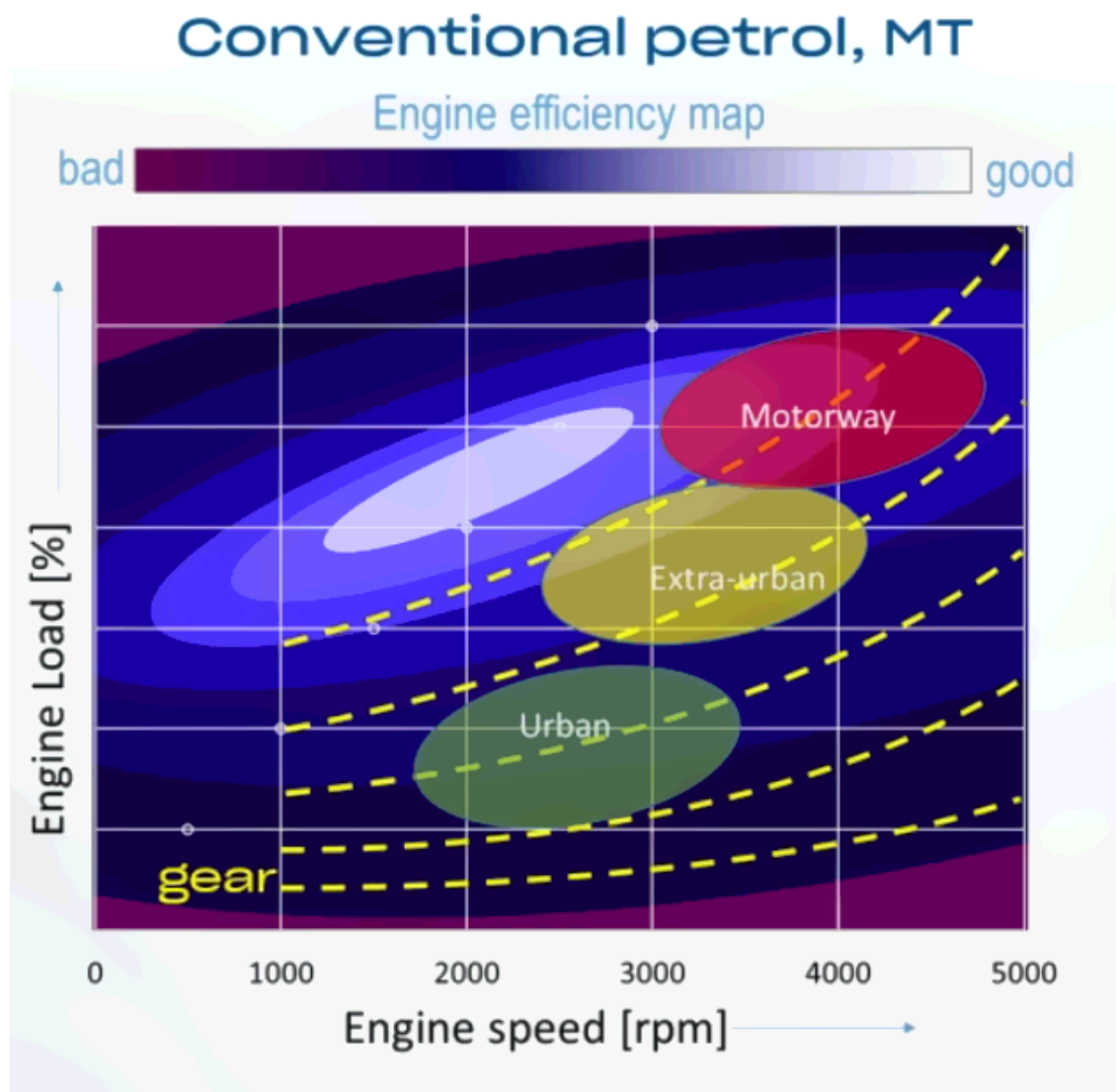

Рисунок 1 – Залежність ККД ДВЗ від навантаження і частоти обертання

Висновки. Проведений аналіз показує, що судна на повітряній подушці (СПП) є перспективним і доцільним рішенням для військової логістики в умовах, де традиційний колісний транспорт неефективний або небезпечний. Основними перевагами є всюдихідність і можливість безпечно проходити по замінованих ділянках з протитанковими мінами натискної дії. Судна на повітряній подушці не залишають слідів на ґрунті, що допомагає приховувати пересування військ від розвідки противника, зокрема безпілотних літальних апаратів.

Література

- [1] Савенко І. І. Роль військової логістики в забезпеченні Збройних Сил України асортиментно необхідними ресурсами. Наукові перспективи, Київ, 2024 № 9(51), с. 772–787
- [2] Дідур О.Л., Шевенко М.С. Міні Посібник військовослужбовцю ЗСУ, НГУ, ТрО УКРАЇНИ. Київ-Львів 2022, [URL] https://sprotyvg7.com.ua/wp-content/uploads/2023/01/Міні_Посібник_військовослужбовцю.pdf

[3] Timo van Neerden. Comment fonctionne une voiture hybride ? Comment arrive-t-elle à être économe en carburant? [URL] <https://couleur-science.eu/?d=70112f--comment-fonctionne-une-voiture-hybride-comment-arrive-t-elle-a-etre-econome-en-carburant>

POSSIBILITIES OF USING HOVERCRAFTS FOR PROVIDING MILITARY LOGISTICS

Diadiura Yevgen Yuriyovych, Tkachenko Yurii Mykolayovych

Department of Structural Mechanics and Ship Construction of Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Mykolaiv, Ukraine,

Abstract. The report examines the importance of military logistics for the Armed Forces of Ukraine and analyzes the possibilities of using hovercraft as a means of providing it. Road transport, which is the main means of supplying troops, has significant limitations, in particular due to poor passability. Hovercraft are an effective alternative because they can overcome various obstacles, such as swampy terrain, rivers, and muddy ground after rain, without leaving any traces.

Keywords: hovercraft; mines; use; advantages; disadvantages

УДК 629.5.012

РОЗРАХУНОК ПІДКРІПЛЕНЬ ПІД КОНТЕЙНЕРИ НА ПОДВІЙНОМУ ДНІ

Шарун Г.В.

старший викладач кафедри будівельної механіки та конструкції корпусу корабля

Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова

Україна, Миколаїв

grygorii.sharun@nuos.edu.ua

Анотація. Виконані розрахунки місцевої міцності подвійного дна контейнеровоза при навантаженнях від контейнерів в трюмі з урахуванням прискорень в вертикальному напрямі. Розрахунки виконувались методом скінченних елементів. Розроблені рекомендації з конструювання та проектування підкріплень подвійного дна.

Ключові слова: контейнеровоз; подвійне дно; метод скінченних елементів; напружено-деформований стан.

Вступна частина. Виконано дослідження особливостей напружено-деформованого стану подвійного дна контейнеровоза при дії навантажень від контейнерів. Для проведення досліджень використовувалися розрахункові схеми при пластинчастій ідеалізації конструкцій подвійного дна з використанням методу скінченних елементів. Наведені рекомендації з конструювання та проектування підкріплень подвійного дна.

Мета роботи. Розробити рекомендації для моделювання підкріплень подвійного дна при дії навантажень від контейнерів на днище.

Основна частина. Розрахункові навантаження на корпус судна від контейнерів визначалися відповідно до технічних вимог до розміщення та кріплення контейнерів

міжнародного стандарту на судах, призначених для їх перевезення Регістру судноплавства України [1]. Розміри підкріплень попередньо визначались відповідно Правил [2], [3] та далі корегувались на основі розрахунків за методом скінченних елементів. Розрахункові схеми та результати наведені на рис. 1-4.

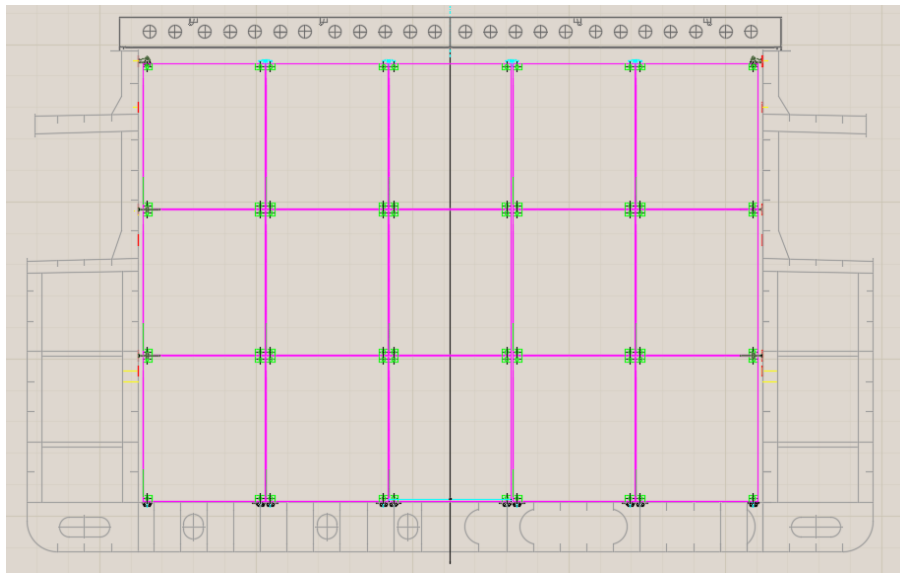

Рисунок 1 – Схема розміщення контейнерів в трюмі

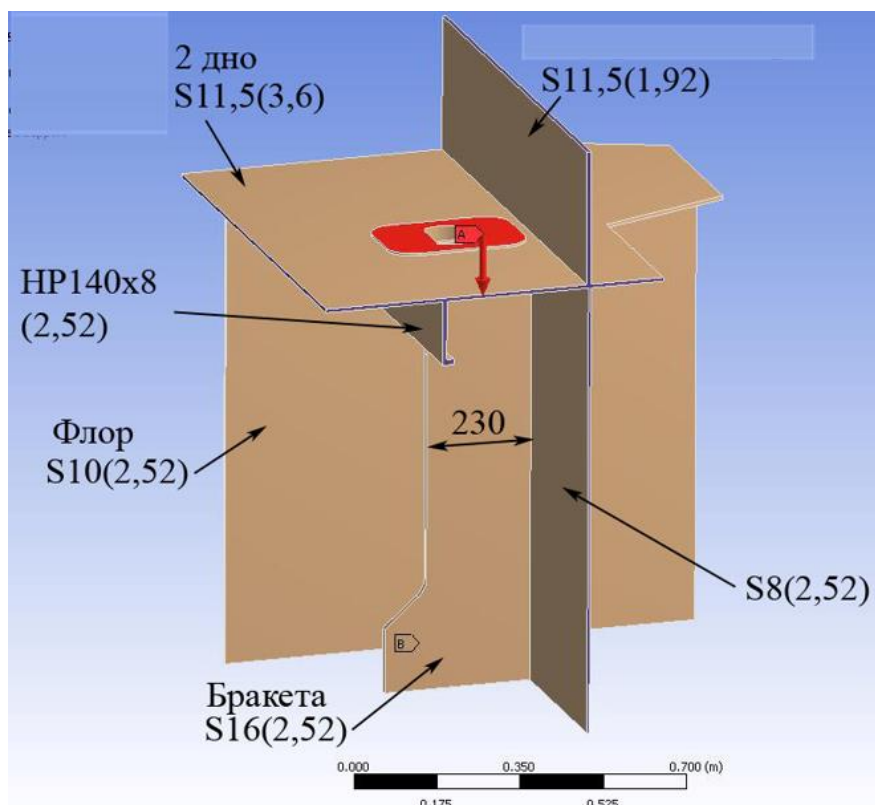

Рисунок 2 – Розрахункова схема подвійного дна

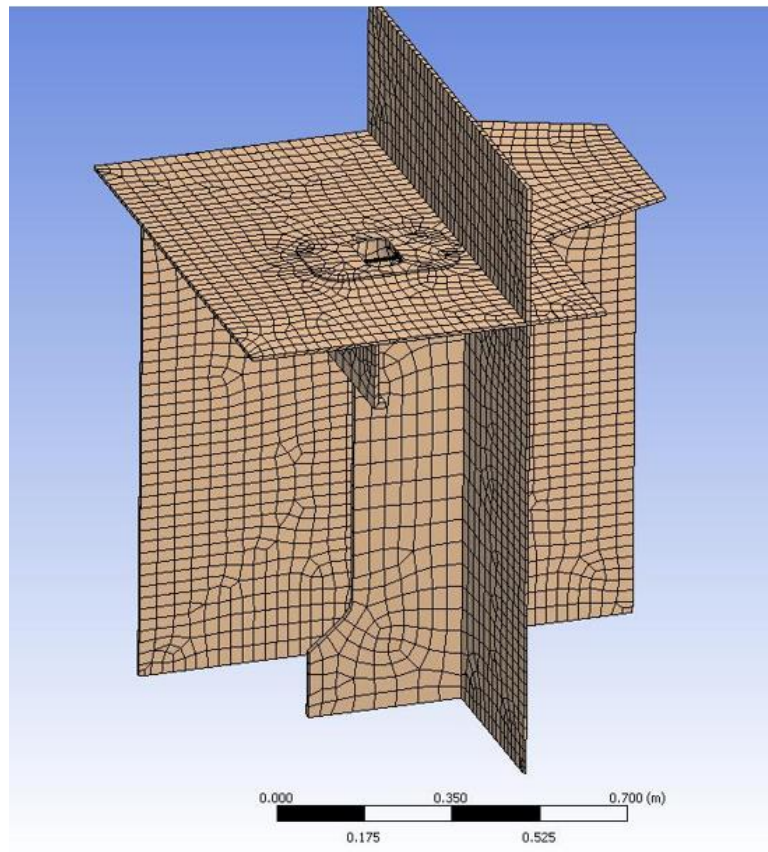

Рисунок 3 – Сітка скінченних елементів розрахункової схеми

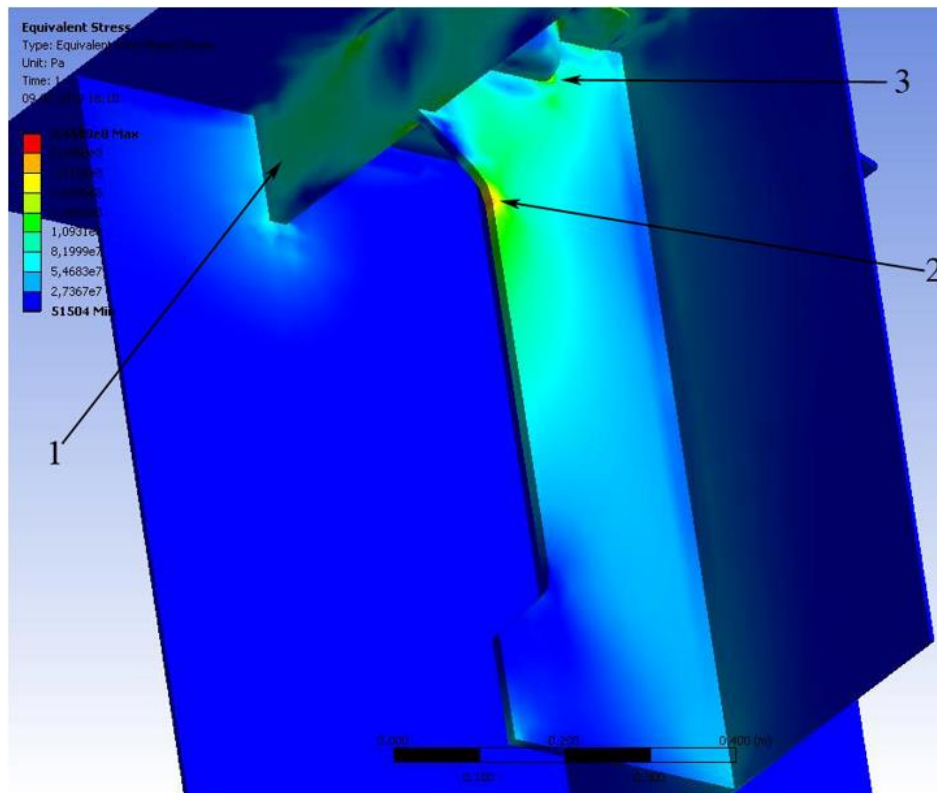

Рисунок 4 – Сумарні напруження по Мізесу конструкції подвійного дна

Висновки. Виконані розрахунки місцевої міцності конструкції подвійного дна при дії навантажень від контейнерів від дії вертикальних навантажень при хитавиці. Розроблені рекомендації по місцевому підкріпленні подвійного дна в районі дії навантаження від контейнерів.

Література

[1] Технічні вимоги до розміщення та кріплення контейнерів міжнародного стандарту на судах, призначених для їх перевезення. Регістр судноплавства України. Київ: РУ, 2020.

[2] Правила класифікації та побудови морських суден. Том 2. Корпус. Регістр судноплавства України. Київ: РУ, 2020.

[3] DNV GL rules for the classification: Ships. DNV GL, 2021.

CALCULATION OF SUPPORTS UNDER CONTAINERS ON A DOUBLE bottom

Sharun Hryhorii

Admiral Makarov National university of shipbuilding

Abstract: Calculations of the local strength of the double bottom of the container ship under loads from containers in the hold, taking into account the accelerations in the vertical direction from the pitching, were performed. Calculations were performed using the finite element method. Developed recommendations for the construction and design of double bottom reinforcements.

Keywords: container ship; double bottom; the finite element method; stressed and deformed state.

СЕКЦІЯ 2. НОВІТНІ ТЕХНОЛОГІЇ І МАТЕРІАЛИ В СУДНОВОМУ МАШИНОБУДУВАННІ

УДК 621.78

НАНОСТРУКТУРУВАННЯ СТАЛЕЙ І НАПИЛЕНИХ ПОКРИТТІВ ДЛЯ ПІДВИЩЕННЯ ДОВГОВІЧНОСТІ ВУЗЛІВ СУДНОВИХ МЕХАНІЗМІВ

Дубовий О.М.

*доктор технічних наук,
професор кафедри матеріалознавства і технології металів
Національного університету кораблебудування
імені адмірала Макарова, м. Миколаїв, Україна
oleksandr.dubovyyj@nuos.edu.ua*

Lu Sheng

*Ph.D., Professor, Dean, School of Material Science and Engineering,
Jiangsu University of Science and Technology
lusheng119@yahoo.com.cn*

Карпеченко А.А.

*кандидат технічних наук,
доцент кафедри матеріалознавства і технології металів
Національного університету кораблебудування
імені адмірала Макарова, м. Миколаїв, Україна
anton.karpechenko@nuos.edu.ua*

Бобров М.М.

*кандидат технічних наук,
доцент кафедри матеріалознавства і технології металів
Національного університету кораблебудування
імені адмірала Макарова, м. Миколаїв, Україна
maksym.bobrov@nuos.edu.ua*

Анотація. У роботі розглянуто підвищення термічної стійкості наноструктурованих сталей та напилених покриттів, що застосовуються у вузлах тертя суднових механізмів. Запропоновано технологію комбінованої пластичної деформації та короткочасної передрекристалізаційної термообробки, яка дозволяє стабілізувати субструктуру сталей до 60 хвилин, а напилених електродугових покриттів – до 40 хвилин. Показано підвищення твердості та зносостійкості напилених покриттів до 45% порівняно з традиційними рішеннями. Результати можуть бути впроваджені при відновленні та зміцненні вузлів суднових механізмів.

Ключові слова: наноструктуровані сталі, електродугові покриття, зносостійкість, субзерна.

Вступна частина. Суднобудування та морська інфраструктура працюють в агресивних умовах, що спричиняють корозію, знос і передчасне руйнування конструкцій, тому зростає потреба в матеріалах із підвищеними властивостями та зменшеним розміром зерен, згідно зі співвідношенням Холла–Петча. Найбільш поширеними технологіями формування мікро– та наноструктур є методи інтенсивної пластичної деформації [1, с. 3247], зокрема рівноканальне кутове пресування (ЕСАР) [2, с. 3; 3, с. 2] та кручення під високим тиском (НРТ) [4, с. 75], однак вони мають технічні обмеження для великогабаритних деталей. Перспективними є методи зміцнення поверхні, такі як поверхнева механічна обробка тертям (SMAT) [5, с. 96] та ультразвукове ударне оброблення (UNSM) [6, с. 547], які формують нанокристалічні шари, але обмежені глибиною обробки. Для збільшення товщини зміцненого шару застосовують газотермічне напилення [7, с. 1708;], проте підготовка та подача порошків вимагає складного обладнання. Альтернативою є передрекристалізаційна деформаційно-термічна обробка [17, с. 48], що покращує механічні та триботехнічні властивості без високих тисків і дорогих газів, але обмежена короткою тривалістю витримки при температурі рекристалізації.

Мета роботи – підвищення термічної стійкості полігонізаційної субструктури сталей і напилених покриттів на основі технології комбінованої пластичної деформації та короткочасної передрекристалізаційної термообробки для забезпечення довговічності вузлів суднових механізмів.

Основна частина. Дослідження проводили на сталях 20, 45, У8, 40Х, 12Х13 у відпаленому стані. Зразки деформували на пресі Р50 (30% динамічно та 30% статично). Термічну обробку проводили при температурах початку рекристалізації (450–500 °С) з витримкою від 1,5 до 60 хвилин. Напилені покриття наносили електродуговим методом з використанням дротів марок 65Г та Св-08Г2С. Поверхневу підготовку здійснювали дробоструменевою обробкою. Плазмові покриття виготовляли з порошків нікелю та нержавіючої сталі. Визначення твердості проводили за методом Віккерса. Зносостійкість оцінювали за схемою «диск-колодка» на машині СМЦ-2, з мастилом М10Г2К. Мікроструктуру досліджували методом електронної мікроскопії (ZEISS Gemini SEM 500, PEMMA-102-02).

Проведені експериментальні дослідження дозволили встановити закономірності впливу режимів комбінованої пластичної деформації та передрекристалізаційної термообробки (ПТО) на стабільність полігонізаційної субструктури сталей і напилених покриттів, що визначає їх фізико-механічні властивості та довговічність в експлуатації. Для конструкційних сталей марок 20, 45, У8, 40Х, 12Х13 встановлено, що суміщення динамічного та статичного деформування зі ступенем 30% у кожному випадку дозволяє сформувати орієнтовану полігонізаційну субструктуру із підвищеною щільністю дислокаційних комірок та утворенням субзерен розміром 150–200 нм. Передрекристалізаційна термообробка в температурному діапазоні 450–500 °С з витримкою від 1,5 до 60 хвилин сприяє частковій релаксації внутрішніх напружень та стабілізації такої структури шляхом формування малокутових границь з розорієнтуванням 5–12°.

Встановлено, що в результаті такої обробки кількість нанорозмірних елементів у структурі сталі 20 зростає до 62%, що безпосередньо впливає на фізико-механічні характеристики:

- твердість зростає до 2,3 ГПа (після відпалу – 0,36 ГПа);
- границя міцності на розрив – до 0,6 ГПа (проти 0,36 ГПа у вихідному стані);

– пластичність зберігається на прийнятному рівні – до 5%.

Отримані результати підтверджують ефективність запропонованої обробки для стабілізації субструктури, що є актуальним для підвищення ресурсу суднових деталей, зокрема при багаторазових термоциклах.

Щодо напилених покриттів, досліджено вплив дробоструменевої обробки та ПТО на фізико-механічні властивості електродугових покриттів, нанесених з дроту 65Г та Св-08Г2С. Встановлено, що додаткове наклепування поверхні дробоструменевою обробкою забезпечує збереження пластично деформованої субструктури частинок, що формувалася під час напилення. Це сприяє зростанню кількості субструктурних елементів з розміром до 200–300 нм та їх стабілізації при подальшій термообробці.

Режим ПТО при 400–500 °С з витримкою 1,5–3 хвилини забезпечує:

- підвищення твердості електродугових покриттів із дроту 65Г до 3,4 ГПа (після нанесення – 2,7 ГПа);
- зростання зносостійкості на 45% за результатами випробувань за схемою «диск-колодка»;
- підвищення стабільності субструктури при нагріванні до 30–40 хвилин без зниження твердості.

Додаткова деформація пресуванням зразків із напиленими покриттями на 40% дозволяє збільшити термічну стабільність субструктури до 90 хвилин. Це підтверджено стабільністю твердості на рівні 3,0–3,2 ГПа при повторних нагрівах. Такий підхід практично недоцільний для готових великогабаритних суднових вузлів, тому найбільш технологічно виправданим є застосування дробоструменевої обробки як способу попередньої пластичної деформації.

Дослідження показали, що ефект підвищення твердості та зносостійкості напилених покриттів пов'язаний із формуванням стабільної полігонізаційної субструктури, яка перешкоджає переміщенню дислокацій під дією навантаження. Мікроструктурний аналіз засвідчив збереження дрібнокристалічної структури та відсутність ознак рекристалізації в умовах оптимальної термообробки, що свідчить про ефективність стабілізації субструктури.

Порівняльні результати показали, що твердість покриттів після застосування технології ПТО та дробоструменевої обробки перевищує твердість традиційно термооброблених на 30%, а зносостійкість збільшується на 45%. Це суттєво розширює можливості відновлення та зміцнення суднових вузлів тертя із підвищеною надійністю та довговічністю.

Отримані результати є перспективними для практичного впровадження в технологіях ремонту та модернізації суднових механізмів, де важливо забезпечити стабільні характеристики в умовах вологості, температурних перепадів, абразивного зношування.

Висновки. Доведено ефективність комбінованої пластичної деформації (30% динамічна + 30% статична) з подальшою ПТО для стабілізації субструктури сталей до 60 хвилин. Застосування дробоструменевої обробки та ПТО для електродугових покриттів із дроту 65Г дозволяє підвищити твердість на 30–45% і зносостійкість на 45%. Розроблена технологія рекомендована для використання в суднобудуванні для відновлення і зміцнення зношених вузлів тертя з метою продовження їх експлуатаційного ресурсу.

Література

- [1] Edalati, P., Fuji, M. & Edalati, K. (2023) Superfunctional high-entropy alloys and ceramics by severe plastic deformation. *Rare Metals*. 42, 3246–3268. <https://doi.org/10.1007/s12598-023-02340-x>
- [2] Naraj M., Kumar D., Suresh K., Neelakantan S. (2023) Effect of equal channel angular pressing on the microstructure and tribocorrosion characteristics of 316L stainless steel. *Vacuum*, 210, 111908. <https://doi.org/10.1016/j.vacuum.2023.111908>
- [3] Sahoo, P.S., Meher, A., Mahapatra, M.M. *et al.* (2023) Analysis of mechanical and microstructural characteristics of plunger-assisted ECAP strengthened Ti-6Al-4V alloy sheets. *Archives of Civil and Mechanical Engineering*. 23, 194. <https://doi.org/10.1007/s43452-023-00742-3>
- [4] Vafaei R., Toroghinejad M., Pippan R. (2012) Evaluation of mechanical behavior of nano-grained 2024 Al alloy during high pressure torsion (HPT) process at various temperatures. *Materials Science and Engineering: A*, 536, 73-81. <https://doi.org/10.1016/j.msea.2011.12.064>
- [5] Balusamy T., Venkateswarlu M., Murthy K. Effect of Surface Mechanical Attrition Treatment (SMAT) on the Surface and Electrochemical Characteristics of Pb-Sn Alloy. *International Journal of Electrochemical Science*, 9, 96-108. [https://doi.org/10.1016/S1452-3981\(23\)07700-3](https://doi.org/10.1016/S1452-3981(23)07700-3)
- [6] Васильєв М.О., Мордюк Б.М., Сидоренко С.І. (2016) Синтез деформаційних нанокомпозитів на поверхні алюмінійового сплаву Д16 за допомогою ультразвукового ударного оброблення. *Металофізика та новітні технології*, №4, 545-563. <https://doi.org/10.15407/mfint.38.04.0545>
- [7] Chen, J., An, Y., Liu, G. *et al.* (2022) Tribological Performance and Thermal Stability of a Novel Cold Sprayed Nanostructured Ni-based Lubrication Coating. *Journal of Thermal Spray Technology*. 31, 1702–1711 <https://doi.org/10.1007/s11666-022-01368-2>
- [8] Dubovyu, O., Karpechenko A., Bobrov M. Makryha, T., Labartkava, A., Labartkava, A. (2021). Research of the possibility of nanostructuring functional materials by pre-recrystallization heat treatment, *Bulletin of the Georgian National Academy of Sciences*, 15(1), 45 – 51. science.org.ge/bnas/vol-15-1.html

NANOSTRUCTURING OF STEELS AND THERMAL SPRAYED COATINGS FOR ENHANCING THE SERVICE LIFE OF MARINE MECHANISMS

¹Dubovyi Oleksandr Mykolaiovych, ²Lu Sheng, ¹Karpechenko Anton Anatoliiovych, ¹Bobrov Maksym Mykolaiovych

¹Admiral Makarov National University of Shipbuilding

²Jiangsu University of Science and Technology

Abstract. The study focuses on enhancing the thermal stability of nanostructured steels and sprayed coatings used in friction units of marine machinery. A technology combining plastic deformation and short-term pre-recrystallization heat treatment is proposed, which allows stabilizing the substructure of steels for up to 60 minutes and arc-sprayed coatings for up to 40 minutes. An increase in the hardness and wear resistance of sprayed coatings by up to 45% compared to conventional solutions has been demonstrated. The obtained results can be applied in the restoration and strengthening of marine machinery components.

Keywords: nanostructured steels, electric arc-sprayed coatings, wear resistance, subgrains.

УДК 621.7

ОТРИМАННЯ ПЛАЗМОВИХ МЕТАЛОКЕРАМИЧНИХ КОМПОЗИЦІЙНИХ ПОКРИТТІВ

Ярос Ю.О.

кандидат технічних наук, доцент кафедри зварювального виробництва Національного
університету кораблебудування імені адмірала Макарова, м. Миколаїв, Україна
yaros.amity.mk.ua@gmail.com

Карпеченко А.А.

кандидат технічних наук, доцент кафедри матеріалознавства і технології металів
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,
м. Миколаїв, Україна *anton.karpechenko@nuos.edu.ua*

Бобров М.М.

кандидат технічних наук, доцент кафедри матеріалознавства і технології металів
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,
м. Миколаїв, Україна *maksym.bobrov@nuos.edu.ua*

Кондратьєва А.А.

аспірантка кафедри матеріалознавства і технології металів Національного університету
кораблебудування імені адмірала Макарова, м. Миколаїв, Україна
kondratevaanna633@gmail.com

Савенков О.І.

доцент НУК кафедри кондиціювання та рефрижерації
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,
м. Миколаїв, Україна
oleg.savenkov@nuos.edu.ua

Анотація. У роботі досліджено технологію плазмового напилення металокерамічних покриттів на основі алюмінію з додаванням $\alpha\text{-Al}_2\text{O}_3$, $\gamma\text{-Al}_2\text{O}_3$ та каоліну для підвищення зносостійкості, твердості та адгезійної міцності. Запропоновано комбінований метод дротяного та порошкового напилення, що зменшує вартість та покращує розподіл зміцнювальної фази. Використання $\alpha\text{-Al}_2\text{O}_3$ забезпечує вищу твердість (18,9 ГПа) і меншу пористість (6-8%) порівняно з $\gamma\text{-Al}_2\text{O}_3$. Аналіз показав домінування корунду (71,3%) у покриттях на основі $\alpha\text{-Al}_2\text{O}_3$, що підтверджує їх кращі експлуатаційні властивості. Отримані результати свідчать про ефективність запропонованого методу для створення довговічних покриттів.

Ключові слова: алюмоматричні покриття, плазмове напилення, пористість, мікроструктура, мікротвердість.

Вступна частина. Найбільш вразливим елементом у системі «деталь–робоче середовище» є поверхня деталі, що визначає допустимі умови експлуатації. Використання покриттів, нанесених методами газотермічного напилення, є економічно доцільним, але вони часто не забезпечують достатньої твердості, міцності зчеплення та зносостійкості.

Сучасні технології спрямовані на підвищення якості покриттів за рахунок: високошвидкісних методів (наприклад, надзвукових струменів), які, однак, мають високу собівартість через використання дорогих газів та обладнання; композиційних покриттів (металева основа + зміцнювальні частинки, такі як оксиди, карбіди, бори́ди) [1, с. 2385; 2, с. 116].

Для нанесення композиційних покриттів використовуються: електродугове напилення, недоліком якого є підвищена пористість, відносно низька адгезія, висока вартість [3, с. 142; 4, с. 310]; газополуменеве напилення – недостатня температура для плавлення керамічних частинок, низькі механічні властивості [5, с. 2]; плазмове напилення – найперспективніший метод, але має ряд проблем (нерівномірний розподіл компонентів у порошкових сумішах, неповне плавлення частинок з різною температурою плавлення, утворення пор) [6, с. 1712; 7, с. 2167].

Для покращення якості покриттів застосовуються агломеровані та гранульовані порошки, але вони можуть розпадатися в плазмовому струмені. Перспективним є використання нанорозмірних частинок, які підвищують щільність, твердість і зносостійкість, але їх застосування ускладнене через агломерацію та високі вимоги до обладнання [8, с. 3].

Досліджуються покриття з композиції Al-Al₂O₃, оскільки Al₂O₃ має високу твердість і хімічну стабільність [9, с. 248]. Оптимальний вміст керамічної фази дозволяє досягти балансу між зносостійкістю, корозійною стійкістю та міцністю.

Мета роботи полягає у поєднанні дрогоного та порошкового плазмового напилення для створення композиційних покриттів системи Al-Al₂O₃, що дозволить уникнути недоліків традиційних методів і покращити експлуатаційні властивості.

Основна частина. Результати дослідження підтверджують ефективність комбінованого методу плазмового напилення алюмоматричних композитних покриттів з використанням дроту та порошкових наповнювачів. Дослідження зосереджувалося на аналізі впливу різних армувальних частинок – γ -Al₂O₃, α -Al₂O₃ та каоліну – на мікроструктуру, фазовий склад, твердість та пористість покриттів.

γ -Al₂O₃ як наповнювач показав помірне зміцнення, проте мікроструктурний аналіз виявив дефекти адгезії частинок до металевої матриці. Недостатнє проплавлення оксидних часток, ймовірно, через недостатню температуру плазмового струменя, призвело до викришування γ -фази з поверхні, що обмежує застосування таких покриттів у вузлах з високим тертям або динамічними навантаженнями. Однак термообробка при 900°C спричинила фазовий перехід $\gamma \rightarrow \alpha$, що підтверджується зростанням мікротвердості до 4,2 ГПа та утворенням 65,5% α -фази за даними XRD. Отже, після напилення термообробка є ефективним способом покращення властивостей γ -оксидних покриттів.

Найкращі експлуатаційні характеристики продемонструвало покриття з α -Al₂O₃ (корундом). Частинки рівномірно розподілені в алюмінієвій матриці, мають хороше зчеплення з металевою основою, що підтверджується відсутністю зон розшарування. Висока мікротвердість (18,9 ГПа) та низька пористість (6–8%) свідчать про міцну та щільну структуру. Концентрація армувальних частинок змінюється за градієнтом: у нижніх шарах вона нижча, а у поверхневих зростає до 60–70%. Це пояснюється закріпленням частинок у підплавленому поверхневому шарі алюмінію при уповільненій його кристалізації. Фазовий аналіз виявив 71,3% корунду, що забезпечує високу зносостійкість у жорстких умовах роботи таких покриттів.

Використання каоліну є перспективним для здешевлення та підвищення ефективності, проте супроводжується технологічними складнощами. Дрібний розмір часток (5–40 мкм) сприяє їх агломерації, що призводить до утворення макропор. Дослідження поперечних зрізів виявило дефекти на межі основа-покриття через розшарування агломератів. Попри це, мікротвердість алюмінієвої матриці підвищилася з 639 до 820 МПа. Оптимізація технології нанесення та поліпшення дисперсності каоліну можуть забезпечити оптимальне співвідношення ціни та якості плазмових алюмоматричних покриттів.

У перспективі доцільно застосовувати адаптивний підхід, змінюючи тип армувальних частинок залежно від умов експлуатації (наприклад, зниженого навантаження чи агресивного середовища), зберігаючи при цьому економічну доцільність виробництва.

Висновок. Найкращі експлуатаційні властивості демонструють покриття з $\alpha\text{-Al}_2\text{O}_3$, але для економічно ефективних рішень варто розвивати технології використання каоліну. Для $\gamma\text{-Al}_2\text{O}_3$ обов'язково потрібно проводити термічну обробку для підвищення експлуатаційних властивостей плазмових металокерамічних композиційних покриттів.

Література

- [1] Prashar G., Vasudev H. (2022). Structure–Property Correlation of Plasma-Sprayed Inconel625- Al_2O_3 Bimodal Composite Coatings for High-Temperature Oxidation Protection, *Journal of Thermal Spray Technology*, 31, 2385-2408. <https://doi.org/10.1007/s11666-022-01466-1>
- [2] Tumbusova I., Dautov S., Dzhurinskiy D. (2025). A Comparative Analysis of Microstructure and Mechanical Properties of $\text{Cr}_3\text{C}_2\text{-NiCr}$ Composite Coatings Deposited by APS and HVOF Techniques, *Journal of Thermal Spray Technology*, 36, 116-128. <https://doi.org/10.1007/s11666-024-01915-z>
- [3] Wang Y., Sun C., Sun J., Zhao W., Dong L., Li L., Meng F. (2015). Erosion behaviour of arc sprayed FeTi/CrB MMC coating at elevated temperature, *Surface and Coating Technology*, 262, 141-147. <https://doi.org/10.1016/j.surfcoat.2014.12.027>
- [4] Fizi Y., Mebdoula Y., Lahmar H., Djieraf S., Benbahouche S. (2015). Adhesion of FeCrNiBSi-(W-Ti)C wire-arc deposited coatings onto carbon steel substrates determined by indentation measurements and modelling, *Surface and Coating Technology*, 268, 310-316. <https://doi.org/10.1016/j.surfcoat.2014.11.004>
- [5] Jamshidi R., Bayat O., Heidarpour A. (2019). Tribological and corrosion behaviour of flame sprayed Al-10wt% Ti_3SiC_2 composite coating on carbon steel, *Surface and Coating Technology*, 358, 1-10. <https://doi.org/10.1016/j.surfcoat.2018.10.087>
- [6] Huang Y., Liu, M., Peng, Q. (2024). Study on Properties of Pure Al Coatings and Al/SiC Composite Coatings by Plasma Transferred Wire Spraying, *Journal of Thermal Spray Technology*, 33, 1709-1724. <https://doi.org/10.1007/s11666-024-01775-7>
- [7] Liu M., Peng Q., Huang Y. (2024). Influencing Factors and Process Optimization of Al/SiC Powder-cored Wires by Plasma Transferred Wire Arc Spraying, *Journal of Thermal Spray Technology*, 33, 2167-2183. <https://doi.org/10.1007/s11666-024-01823-2>
- [8] Xue Z., Zhu Y., Yu H., Shi M., Liu X., Zhang S. (2022). Nano-agglomerated powder and thermal shock cycling property of 8YSZ nano-structured thermal barrier coating, *Surface and Coating Technology*, 433, 128173. <https://doi.org/10.1016/j.surfcoat.2022.128173>
- [9] Cong D., Li Z., He Q., Chen H., Zhao Z., Zhang L., Wu H. (2017). Wear behaviour of corroded Al- Al_2O_3 composite coatings prepared by cold spray, *Surface and Coating Technology*, 326, 247-254. <https://doi.org/10.1016/j.surfcoat.2017.07.063>

OBTAINING PLASMA-SPRAYED METAL-CERAMIC COMPOSITE COATINGS

Yaros Yuriy, Karpechenko Anton, Bobrov Maksym, Kondratieva Anna, Savenkov Oleg
Admiral Makarov National University of Shipbuilding

Abstract. This study investigates the technology of plasma spraying of metal-ceramic coatings based on aluminum with the addition of α -Al₂O₃, γ -Al₂O₃, and kaolin to enhance wear resistance, hardness, and adhesive strength. A combined wire-powder spraying method is proposed, which reduces costs and improves the distribution of the reinforcing phase. The use of α -Al₂O₃ provides higher hardness (18.9 GPa) and lower porosity (6 – 8%) compared to γ -Al₂O₃. Phase analysis revealed the dominance of corundum (71.3%) in α -Al₂O₃-based coatings, confirming their superior performance. The obtained results demonstrate the effectiveness of the proposed method for producing durable coatings.

Keywords: aluminum matrix coatings, plasma spraying, porosity, microstructure, microhardness.

УДК 621.791. 75

**ДОСЛІДЖЕННЯ СТАБІЛЬНОСТІ ЕЛЕКТРОДУГОВОГО ПРОЦЕСУ
ПРИ БАГАТОЕЛЕКТРОДНОМУ НАПЛАВЛЕННІ**

Драган С.В.

*кандидат технічних наук, професор НУК, в.о. зав. кафедри зварювального виробництва
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,
м. Миколаїв, Україна
dragan.welding@gmail.com*

Ярос Ю.О.

*кандидат технічних наук, доцент кафедри зварювання Херсонського навчально-наукового
інституту Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,
м. Херсон, Україна
yaros.amity.mk.ua@gmail.com*

Бойко І.О.

*кандидат технічних наук, доцент кафедри матеріалознавства та прикладної механіки
технічного університету Метінвест Політехніка, м. Запоріжжя, Україна
igor.boyko@nipolytech.education*

Козловський Д.С.

*магістр з прикладної механіки, інженер ТОВ «Плазматек», м. Вінниця, Україна
toyjoujoujo@gmail.com*

Анотація. Досліджені особливості масопереносу при наплавленні покритими електродами марки Т 590 при використанні одиничних електродів та зібраних у пучок. Проведено аналіз осцилограм струму і напруги та оцінена стабільність дугового процесу. Показана перспектива застосування багатоелектродного ремонтного наплавлення деталей машин і механізмів.

Ключові слова: дуговий процес, стабільність, пучок електродів, коефіцієнт варіації.

Тяжкі умови роботи машин, особливо на підприємствах гірничо-збагачувальних комплексів, призводять до передчасного виходу з ладу деталей робочих органів механізмів. Актуальне завдання – відновлювальне та зміцнювальне наплавлення місцевих пошкоджень, яке часто проводиться у польових умовах з використанням ручного або механізованого дугового зварювання згідно з вимогами ISO 4063:2009 [1].

Перевага механізованого наплавлення, у порівнянні з ручним покритими електродами, – висока продуктивність (ручний спосіб 1,5...1,8 кг/год., механізований 2,5...3 кг/год.), але є суттєві недоліки: потреби у більш складному та вартісному обладнанні, кваліфікованому персоналі та спеціальній організації робіт; вартість зварювальних матеріалів для механізованого наплавлення значно перевищує вартість покритих електродів. Використання методу багатоелектродного зварювання пучком електродів, відомого ще з 40-х років минулого століття, – резерв підвищення продуктивності наплавочних робіт [2], але розвиток цієї технології стримується недостатньо вивченими умовами забезпечення стабільності електродугового процесу.

Мета даної роботи – дослідження стабільності електродугового процесу на основі аналізу осцилограм напруги і струму та продуктивності багатоелектродного (пучком електродів) наплавлення.

Дослідження проводили на установці УПЕ 500, яка передбачає автоматичну реєстрацію і обробку системою PicoScore 4444 та програмним забезпеченням PicoScore 7 отриманих даних з одночасною стабілізацією режимів зварювання [3, 4]. Наплавлення виконували електродами Т 590 виробництва групи компаній «Плазматек». Були проведені дві серії дослідів: 1) наплавленням одним електродом і 2) пучком з трьох електродів. У кожній серії використовували електроди діаметром 4 мм, швидкість наплавлення в обох серіях дослідів була однаковою $V = 11$ см/хв.

Аналіз отриманих осцилограм параметрів електродугових процесів (рис. 1) дозволив встановити наступні відмінності.

Наплавлення одним електродом, з метою досягнення максимальної продуктивності процесу, виконували на форсованому режим: $I = 190$ А, $U = 27$ В; для наплавлення пучком електродів режим вибирали за умови його реалізації на стандартних промислових джерелах живлення: $I = 310$ А, $U = 32$ В.

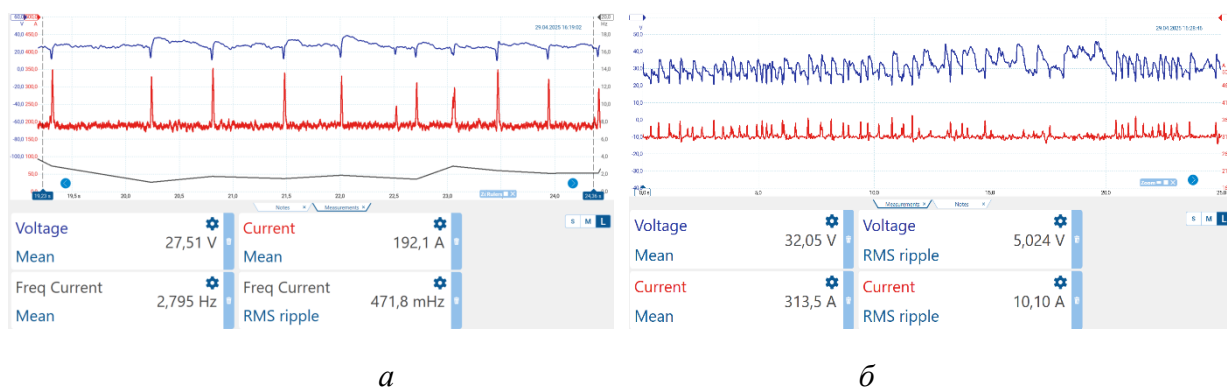

Рисунок 1 – Осцилограми струму (I), напруги (U) і графік частоти масопереносу (F_m) при наплавленні: *а* – одним електродом; *б* – пучком

Осцилограми напруги і струму електродугового процесу при наплавленні одним електродом (рис. 1, *а*) характерні для масопереносу з короткими замиканнями (тип D) [1]: спостерігаються регулярні піки струму з кратністю більше 1,5 та відповідні “провали” напруги – нижче 20 В.

За показник стабільності дугового процесу був прийнятий коефіцієнт варіації частоти масопереносу (відсоткове відношення RMS ripple до Mean) [3].

Побудований системою PicoScore 7 графік частоти зміни струму характеризує частоту масопереносу – 2,795 Гц із середньоквадратичним відхиленням – 0,472 Гц. Отримане розрахункове значення коефіцієнту варіації становить 16,9 %, що нижче допустимої межі 20 %, і тому електродуговий процес можна визначити як стабільний. Але продуктивність процесу наплавлення, навіть при форсованому режимі, не перевищує 1,8 кг/год.

При наплавленні пучком електродів зміни струму та напруги електродугового процесу (рис. 1, *б*) носять інший характер – спостерігаються нерегулярні піки струму з кратністю менше 1,2 та коливання напруги відбувається до значень не нижче 20 В. Ці ознаки чітко визначають відсутність коротких замикань дугового проміжку.

Досить високий (15,7 %) коефіцієнт варіації напруги свідчить про періодичну значну зміну довжини дуги, що пояснюється формуванням краплі великого розміру, проте відрив краплі відбувається без короткого замикання. Масоперенос у цьому випадку можна класифікувати як тип G – краплинний [1]. Зміна типу масопереносу пояснюється міграцією анодної плями дуги між електродами (процес спостерігається візуально) аналогічно міграції дуги при зварюванні стрічковими електродами [5]. У кожний момент часу зварювальна дуга існує на одному електроді, імпульсна густина струму дуги значно перевищує визначену при наплавленні одним електродом 15 А/мм² і у проведеному дослідженні становила 24,7 А/мм². Підвищена густина струму викликає більш інтенсивне імпульсне плавлення електрода і приводить до зміни типу масопереносу.

За показник стабільності дугового процесу у цьому випадку був прийнятий коефіцієнт варіації струму, розраховане значення якого становило 3,2%, що свідчить про високу стабільність [4]. При цьому продуктивність наплавлення досягає 2,9 кг/год. і відповідає рівню продуктивності механізованого наплавлення.

Висновки

1. Встановлено, що при багатоелектродному наплавленні (пучком електродів) масоперенос здійснюється за типом G, на відміну від наплавлення одним електродом (тип D).
2. Висока стабільність дугового процесу при наплавленні пучком електродів забезпечуються при імпульсній густині зварювального струму в кожному з електродів пучка 24,7 А/мм².
3. Продуктивність наплавлення пучком з 3-х електродів досягає продуктивності механізованого наплавлення.

Література

- [1] ISO 4063:2009 Welding and allied processes – Nomenclature of processes and reference numbers.
- [2] Технология электрической сварки металлов и сплавов плавлением. Под ред. акад. Б. Е. Патона. – М.: Машиностроение, 1974. – 768 с.

[3] Костін О. М. Комплекс УПЕ-500 для визначення зварювально-технологічних характеристик покритих електродів. /О. М. Костін, О. О. Ярослав, Ю. О. Ярослав, О. В. Савенко // Автоматичне зварювання. 2021, № 8. – С. 47-52. URL: <http://jnas.nbu.gov.ua/article/UJRN-0001273673>.

[4] Olexander Kostin, Olexander Yaros, Yurii Yaros, Alexei Savenko, Volodymyr Martynenko, Igor Boyko. Method for Evaluating the Stability of Arc Burning of Electrodes with Rutile-Cellulosic Covering. 2022 IEEE 4th International Conference on Modern Electrical and Energy System (MEES). DOI: 10.1109/MEES58014.2022.10005682/.

[5] Носовський Б. І. Вимоги до зварювальних джерел живлення при наплавленні стрічковим електродом. / Б. І. Носовський, О. В. Лаврова // Вісник Приазовського державного технічного університету. – Маріуполь: 2009, № 19. – С. 192-195.

INVESTIGATION OF THE STABILITY OF THE ARC WELDING PROCESS IN MULTI-ELECTRODE SURFACING

Dragan S., Yaros Y. Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Mykolaiv, Ukraine

Boyko I., Metinvest Polytechnic Technical University, Zaporizhzhia, Ukraine

Kozlovskiy D. LLC "Plasmatek" Vinnitsa, Ukraine

The characteristics of mass transfer during surfacing with coated electrodes of grade T 590 using individual electrodes and those assembled into a bundle were investigated. An analysis of current and voltage oscillograms was conducted, and the stability of the arc process was evaluated. The prospect of applying multi-electrode repair surfacing of machine parts and mechanisms is demonstrated.

Keywords: arc process, stability, electrode bundle, coefficient of variation.

УДК 669.01

ПІДВИЩЕННЯ ДЕМПФІРУВАЛЬНИХ ВЛАСТИВОСТЕЙ КОНСТРУКЦІЙНИХ МАТЕРІАЛІВ І СПЕЦІАЛЬНИХ СПЛАВІВ

Лебедєва Н.Ю.

*кандидатка технічних наук, доцентка кафедри матеріалознавства і технології металів,
nataliia.lebedieva@nuos.edu.ua*

Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова, Україна

Казимиренко Ю.О.

докторка технічних наук, доцентка, професорка кафедри матеріалознавства і технології металів, yuliia.kazymyrenko@nuos.edu.ua

Анотація. В роботі викладено власний досвід авторів щодо підвищення демпфівальної здатності конструкційних матеріалів і спеціальних сплавів. Наведено результати експериментальних досліджень зразків марганцево-мідних сплавів, титанового

сплаву ВТ14, вуглецевої сталі Ст3. Теоретично обґрунтовано і експериментально підтверджено позитивний вплив застосування термічної обробки, нанесення покриттів, формування біметалевих з'єднань.

Ключові слова: термічна обробка, електродугові і плазмові покриття, біметал, коефіцієнт розсіювання енергії, структура.

Актуальність досліджень пов'язано з необхідністю підвищення демпфувальної здатності конструкційних матеріалів і спеціальних сплавів, що сприятиме розширенню їх використання в умовах вібрацій і динамічних навантажень. **Проблемні питання** зумовлені обмеженістю сучасної промисловості у постачанні дефіцитних сплавів високого демпфірування, які на даний час, є незамінними для виготовлення і ремонту складних вузлів для літальних апаратів, рятувальних суден і плавзасобів, електроконтактів і приладів.

Мета роботи полягатиме у розробці практичних рекомендацій щодо підвищення демпфувальних властивостей конструкційних матеріалів і спеціальних сплавів. **Теоретичні передумови** дослідження ґрунтуються на уявленнях про поглинання енергій вібрацій матеріалами, згідно з якими механічна енергія перетворюється на теплову з наступним її розсіюванням. **Експериментальні роботи** проведені на базі кафедри матеріалознавства і технології металів Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова. За критерій оцінювання демпфувальних властивостей прийнято коефіцієнт розсіювання енергії ψ – відношення розсіяної енергії за цикл установлених коливань до амплітудного значення потенційної енергії пружного середовища. Застосовано авторській зразок установки [1, pp. 457-467], в основу принципу роботи якої покладено метод вільних поперечних затухаючих коливань консольно-закріплених зразків; експериментальні результати доповнені мікроструктурними дослідженнями. **Матеріали:** в роботі використано зразки легованих марганцево-мідних сплавів марок Г80Д16Х3Н і Г60Д37Х3, титанового сплаву ВТ14, вуглецевої сталі марки Ст3. Кожен з цих матеріалів має певну промислову цінність, розширити яку можливо за рахунок застосування методів спеціальної обробки, формування на їх поверхні структурно-неоднорідних покриттів або за їх участю біметалевих з'єднань, що висвітлено авторами у роботах [1-3]. Зміни у демпфувальних властивостях визначено за порівнянням отриманих експериментальних даних з еталонними зразками; всі експерименти були проведені у однакових умовах та на одному і тому обладнанні.

Леговані марганцево-мідні сплави (Г80Д16Х3Н, Г60Д37Х3) – спеціальні сплави з підвищеною демпфувальною здатністю, добре зварюються, застосовуються для виготовлення з'єднувальних елементів літальних апаратів, технологічного оснащення рятувальних суден, запірної арматури тощо. Сплави отримуються плавленням у індукційній печі з використанням електролітичного Mn і катодної Cu; зі зливок виготовляються прутки $d = 30$ мм. Дослідні зразки виготовлено куванням прутка (рис. 1), в результаті чого отримано пластини товщиною 4 мм, які далі зазнали термічної обробки (табл. 1). Максимальні значення демпфувальних властивостей для сплаву марки Г80Д16Х3Н досягаються після гартування при температурі 850 °С з охолодженням у воду та після старіння при $t = 415$ °С протягом

2-х годин. Для сплаву марки Г60Д16Х3Н, Г60Д37Х3 після гартування при температурі 850°С з подальшим старінням при $t = 365$ °С протягом 2х годин. Тривала витримка при гартуванні сприятиме формуванню більш однорідної структури, що приводить до

розшарування γ -твердого розчину; максимальні значення ψ досягаються при більш високих температурах старіння.

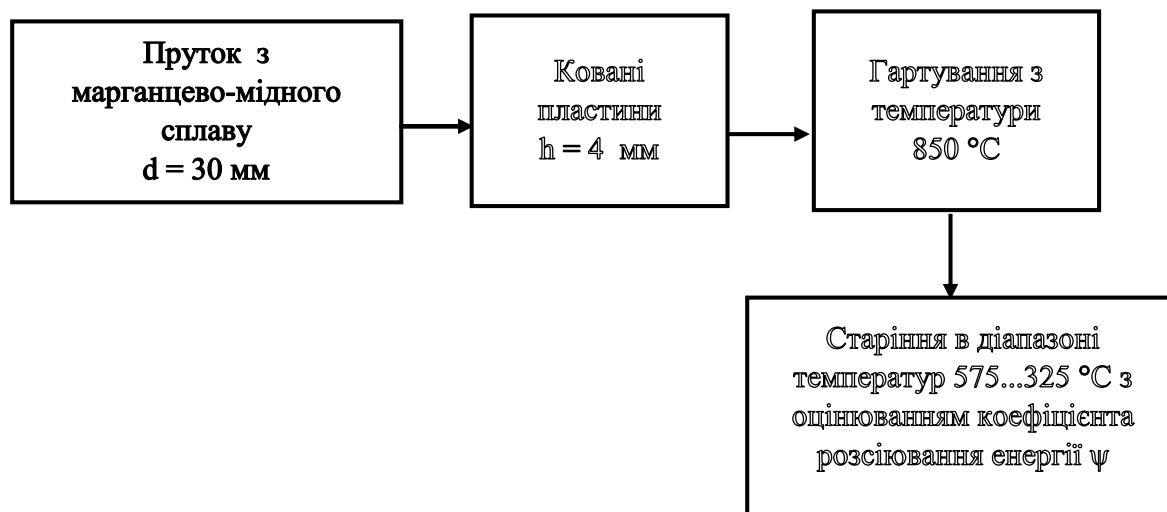

Рисунок 1 – Технологічна схема експериментальних робіт для марганцево-мідних сплавів [складено авторами]

Титанові сплави типу ВТ є незамінними для авіа– та ракетобудування, гірnodобувній промисловості. Зі сплаву марки ВТ14 виготовляються високоміцні труби для перекачування рідин, елементи систем несного гвинта та приводу для гвинтокрилів, кріплення шасі та відповідальні деталі для тривалої експлуатації в умовах вібрацій і підвищених температур. Сплав ВТ14 поставляється у вигляді сортового і плоского прокату, відноситься до $(\alpha+\beta)$ сплавів мартенситного класу. Додатковому розсіюванню енергії коливань сприятиме нанесення на деталі шару покриття, яке також може виконувати ще функції захисту від підвищених температур і корозійних процесів. Високою жароміцністю та корозійною стійкістю володіють сплави та покриття на основі нікеліду титану, які, як марганцево-мідні сплави характеризуються незалежністю ефектів демпфірування від частоти коливань. На попередньо підготовлену поверхню (знежирення та дробоструменева обробка) зразка ВТ14 нанесено шар плазмового покриття ($\delta = 0,5$ мм) з порошку марки ПН55Т45 ($d=40\text{--}100$ мкм). Задля утворення мартенситної структури покриттів зразки загартовано при $t = 820^\circ\text{C}$ протягом 1 год з охолодженням у воді. Коефіцієнт розсіювання енергії підвищується більш ніж у 4 рази: для пластини з ВТ14 $\psi=1,82\%$, а для цієї ж пластини з покриттям $\psi=5,6\%$, що пояснюється мартенситною структурою загартованого покриття та наявністю у його структурі NiTi.

Таблиця 1 – Практичні рекомендації щодо підвищення демпфірувальних властивостей матеріалів [складено авторами]

Матеріал	Вид/режими оброблення	Коефіцієнт розсіювання енергії ψ , %
Г80Д16Х3Н	●гартування при $t = 850$ °С з охолодженням у воду ●старіння при $t = 415$ °С, $\tau = 2$ год	●пластина після гартування–30 % ●пластина після старіння–30 %
Г60Д37Х3	●гартування при $t = 850$ °С з охолодженням у воду ●старіння при $t = 365$ °С, $\tau = 2$ год	●пластина після гартування – 6 % ●пластина після старіння – 18 %
BT14	●нанесення плазмового покриття ($\delta = 0,5$ мм) з порошку ПН55Т45 ●гартування при $t = 850$ °С ($\tau = 1$ год) з охолодженням у воду	●пластина без покриття – 1,82 % ●термооброблена пластина з покриттям – 5,6 %
Ст3	●нанесення електродугового покриття ($\delta=0,5$ мм) Св-08Г2С–скляні мікросфери ●передрекристалізаційна термічна обробка при $t = 500$ °С, $\tau = 1,5 \dots 10$ хв	●пластина без покриття– 3,60 % ●пластина з покриттям – 18,46 % ●термооброблена пластина з покриттям – 44,48 %
	●формування контактним зварюванням біметалевого з'єднання Ст3–Г80Д16Х3Н ●гартування при $t = 900$ °С з охолодженням у воду	●пластина без покриття– 3,60 % ●загартоване біметалеве з'єднання – 18 %

Конструкційні вуглецеві сталі є найпоширенішим матеріалом для виготовлення опорних, суднових конструкцій і механізмів, які зазнають вплив механічних навантажень, вібрацій і корозійного зношування, через що для їх захисту застосовуються композиційні покриття. Ефективність застосування електродугових покриттів зі Св-08Г2С, наповнених скляними мікросферами (15 % об'ємн.), висвітлено у роботі [3, с. 175-185]. Підвищення демпфірувальних властивостей зразків Ст3 з покриттям зумовлено механізмом розсіювання пружних хвиль на сферичних включеннях і посилюється наявністю поверхні поділу між основою і покриттям. Застосування передрекристалізаційної термічної обробки при $t = 500$ °С протягом 1,5...10 хв сприятиме збільшенню коефіцієнта розсіювання енергії майже у 6 разів (табл. 1), що пояснюється формуванням субмікрокристалічної структури у місцях найбільших напружень у структурно-неоднорідному матеріалі.

Альтернативою покриттям є формування біметалевих з'єднань з марганцево-мідним сплавом [2]. З'єднанні контактним зварюванням зразки Ст3–Г80Д16Х3Н загартовано при температурі 900 °С з охолодженням у воду, після чого встановлено підвищення коефіцієнту розсіювання енергії до 18 %. Біметалеве з'єднання характеризується стабільністю розмірів при нагріванні до $t = 140$ °С. Подальші дослідження авторів пов'язані з експериментальними дослідженнями термостійкості і корозійної стійкості розглянутих матеріалів і з'єднань.

Висновки. 1. Одержані результати розширюють наукові уявлення про можливості підвищення демпфірувальної здатності конструкційних матеріалів і спеціальних сплавів. 2. Теоретично обґрунтовано і експериментально підтверджено позитивний вплив застосування термічної обробки, нанесення покриттів, формування біметалевих з'єднань.

Література

[1] Kazymyrenko Yu. O., Lebedeva N. Yu., Makrukha T. O. Increasing the Damping Capability of Titanium Alloys by Deposition of Plasma Coatings Made from Titanium Nickelide. *Metallophysics and Advanced Technologies*. 2023. Vol. 45 No 4. P. 457-467.

[2] Лебедєва Н. Ю. (2005). Вплив термічної обробки на фізико-механічні властивості високодемпфівальних марганцево-мідних сплавів : дис. канд. техн. наук 05.16.01. Запорізький національний технічний ун-т. Запоріжжя. – 155 с.

[3] Казимиренко Ю. О., Лебедєва Н. Ю. Теоретичні передумови експлуатації конструкцій з метал-скляними захисними покриттями в умовах суднових вібрацій. *Науковий вісник Херсонської державної морської академії*. 2020. № 1 (22). С. 175-185

INCREASING THE DAMPING PROPERTIES OF STRUCTURAL MATERIALS AND SPECIAL ALLOYS

Nataliia Lebedieva, Yuliia Kazymyrenko,

Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Mykolajev, Ukraine

Abstract. The paper presents the authors' own experience in increasing the damping capacity of structural materials and special alloys. The results of experimental studies of samples of manganese-copper alloys, titanium alloy VT14, carbon steel St3 are presented.

Keywords: heat treatment, electric arc and plasma coatings, bimetal, energy dissipation coefficient, structure.

УДК 666.75

МАТЕРІАЛОЗНАВЧІ ПРОБЛЕМИ Ф'ЮЗИНГ-ТЕХНОЛОГІЙ І ФРІТТА-ДЕКОРУ

Казимиренко Ю.О.

докторка технічних наук, доцентка, професорка кафедри матеріалознавства і технології металів, yuliia.kazymyrenko@nuos.edu.ua

Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова, Україна

Анотація. Розглянуто проблемні матеріалознавчі питання виготовлення виробів мистецтва і декору за участю у технологіях спікання скляного бою і порошків. Проаналізовано причини появи дефектів у виробах через поєднання стекл з різними температурними інтервалами, будовою та теплофізичними характеристиками.

Ключові слова: скло, спікання, температурний інтервал, формування виробів.

Виробництво гутного скла є невід'ємною частиною українського народного мистецтва, історія створення якого виходить ще з часів Київської Русі. Сучасний розвиток тенденцій й технологій перетворив гутництво з декоративно-ужиткового виду мистецтва на галузь, яка поєднує у собі всі здобутки національної культурної спадщини, науково-промислові розробки скловарених виробництв, дизайнерські досягнення, чому присвячено роботи [1-6]. На фоні того, що понад чотири тисячі років технологія гутництва не змінюється і дотепер застосовуються ручні способи оброблення скла у гарячому стані (видування, кракле, ліплення, міллефіорі, накладання кольорових шарів, ниток, крихти тощо), порівняно з недавно (наприкінці 90-х років XX століття) набули популярності технології спікання у печі різних за

розміром та кольором скляних скель (ф'юзинг-технології) [4, с. 409-413], [5, с. 166-171] і декорування виробів скляними порошками (фрітта-декор) [6, с. 10-17]. Ці техніки дозволяють створювати ілюзії об'єму, розширюють можливості кольорової гами і спрощують додавання кольору до виробу. Розвиток мистецтва створення скляних виробів пов'язаний з ґрунтовним аналізом фізико-хімічних чинників і визначенням супутніх матеріалознавчих проблемних питань, які визначатимуть якість їх формування, що й прийнято за *мету* роботи. Результати досліджень узагальнено у табл. 1.

Таблиця 1 – Проблемні матеріалознавчі питання виготовлення декоративних виробів ф'юзинг-технологіями і фрітта-декором

Проблемні питання	Сутність явища	Характер і причини дефектів
Ф'юзинг-технології		
Поєднання «довгих» і «коротких» стекл	Інтервал формування «довгих» стекл становить 250...500 °С, «коротких» – 100...150 °С	Утворення тріщин через температурні напруження
Схильність скла до кристалізації	В залежності від хімічного складу скло має схильність до кристалізації	Утворені центри кристалізації порушують однорідність структури скла, є концентраторами напружень та вважаються естетичними вадами виробів
Різні значення коефіцієнтів термічного розширення стекл	При нагріванні і охолодженні між шарами стекл з різним КТР виникають внутрішні напруження	Руйнування скла, деформація і тріщини у виробах
Створення скляних виробів з фрітта-декором		
Розпорошення та грудкування порошків	В основу створення нової кольорової палітри покладено реакційну здатність порошків	При розпиленні над гарячою заготовкою велика кількість порошків потрапляє у повітря.
Прогорання склопорошків	Процес залежить від дисперсності порошків, сумісності температурних інтервалів розм'якшення і вимагатиме короткочасності їх прогрівання на виробі	Хімічна реакція є наслідком утворення нових солей і може надати неочікуваний естетичний результат
Низька міцність зчеплення скляного порошку з виробом	Відбувається під час покриття заготовки декількома шарами порошків	Відсутність якісного малюнку, можуть спостерігатися прогорання, поява дір та бульбашок

Джерело: складено автором

За *ф'юзинг-технологією* шматочки скла різних кольорів з'єднуються за рахунок нагрівання до температур у межах 800...900 °С; процес розм'якшення сприятиме їх перемішуванню, в результаті чого формуються вироби з різними текстурними ефектами. Проте через різний хімічний склад застосовані стекла матимуть у цьому діапазоні різні значення в'язкості, поверхневого натягу, теплоємності і теплопровідності, що впливатиме на неоднорідність маси, процеси газовиділення та появу таких дефектів як тріщини, небажані кольорові згущення, утворення центрів (зародків) кристалізації тощо. Керуючись лише естетичними ознаками автори художніх робіт не звертають уваги та не досліджують хімічний склад, аномальний температурний інтервал та схильність до кристалізації обраних стекл. Існуючі технології [7, с. 34-115] застосовують стекла різних кольорів, більшість з яких матимуть високу вартість через дефіцитність барвника та умови скловаріння. Барвниками можуть бути оксиди і солі кольорових металів, високотемпературні пігменти, склопорошки,

які вводяться у склошихту і розчиняються у скломасі. Сполуки важких металів (молекулярні барвники): Mn, Ni, Cr, Co, Cu, Fe та рідкоземельні елементи Nd, Pr, Sm в залежності від концентрації, умов скловаріння та складу скломаси здатні забарвлювати скло у різні відтінки. На відміну від них сполуки Au, Ag, Cu, Se, Sb (колоїдні барвники) знаходяться у скломасі у колоїдно-дисперсному стані та при повторному нагріванні виробу залежно від температури і тривалості випалу здатні змінювати колір скла (процес має назву «наведення»). Різниця у значеннях коефіцієнтів термічного розширення (КТР) призводить до утворення деформацій під час нагрівання та охолодження виробів. Крім того, експериментальне визначення КТР (методом кільця, кварцового дилатометра, подвійної нитки) надає можливості отримувати значення у температурному інтервалі 20...300 °C або 20...400 °C, а процес формування виробів відбувається значно вище; наявність оксидів B_2O_3 і ZnO у хімічному складі скла знижує коефіцієнт їх термічного розширення.

Технологія *фрітта-декору* скляних виробів являє собою цикл операцій, який складається з нанесення у вигляді візерунку (прокатуванням, посипанням, вмочуванням) скляного порошку певного кольору (або малюнку з шарів скляних порошків різних кольорів) на очищену та знежирену скляну заготовку та поступового її нагрівання протягом максимально короткого часу. По закінченні процесу декорування виріб випалюється у печі і остигає разом з піччю. Під впливом температури на поверхні виробу відбуваються процеси дифузії, тепло-і масопереносу, випаровування і конденсації, за рахунок яких й утворюється міцний та яскравий декор. Скляні порошки виготовляються шляхом гранулювання невеликих порцій звареного скла у холодну воду з наступним перемішуванням на подрібнювачах і просіюванням до необхідної фракції. Дотримання правил техніки безпеки і поводження з дисперсними середовищами допоможе уникнути помилок при виконанні цієї складної техніки. Авторську пропозицію одержання склопорошку з бою кришталевих виробів викладено у роботі [8, с. 180-185]. Технологічна послідовність включатиме у себе: дроблення на дробарці до крупності до 10 мм з подальшим здрібненням до дисперсності 30...80 мкм у кульовому млині барабанного типу; виготовлення порошкової суміші з наступним її топленням при температурі 800 °C у муфельній печі з окиснювальним середовищем, дробленням та здрібненням спеченого агломерату. Переробка битих або бракованих ваз, цукерниць, попільниць сприятиме їх безвідходній переробці, а отриманий порошок дисперсністю 40...70 мкм є рентгеноаморфним і за температурними параметрами сумісний з посудним склом, яке зазнає декорування.

Науково-практичне значення одержаних результатів полягатиме у виявленні нових закономірностей в технологічних процесах формування декоративних виробів зі скла з важливим впливом на їх якість сумісності температурних інтервалів, в'язкості і теплофізичних властивостей застосованих стекл.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з розробкою методологічного підґрунтя дослідницького процесу для підготовчих робіт виготовлення декоративних виробів зі скла.

Висновок. Систематизовано проблемні питання, проаналізовано сутність явищ, характер і причини виникнення дефектів у виробках, отриманих спіканням бою або уламків скла (за ф'юзинг-технологіями) та напікання скляних порошків на їх поверхню (фрітта-декор).

Література

- [1] Дяченко А. Значення виробництв для формування національної культурної спадщини. *Народознавчі зошити*. 2023. № 5 (173). С. 1241-1246.
- [2] Петрякова Ф. Сучасне українське художнє скло. – К. : Мистецтво, 1980. – 202 с.
- [3] Бокотей М. Компанія «Галицьке скло»: останній форпост українського гутництва і втрачені надії. *Вісник Львівської національної академії мистецтв*. 2018. Вип. 18. С. 49-65.
- [4] Ломига О. Г., Ворона О. В. Застосування скла в інтер'єрі. *Сучасні проблеми архітектури та містобудування*. 2018. Вип. 50. С. 409-413.
- [5] Гук Л. Й., Хавкун Г. М. Застосування художнього скла в інтер'єрі громадських будівель. *Архітектурний вісник КНУБА*. 2021. № 22-23. С. 166-171.
- [6] Бокотей М. Дизайн гутного скла: способи декорування кольоровими склопорошками. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2017. Вип. 17. С. 10-17.
- [7] Племянников М. М., Яценко А. П., Пилипенко І. В., Корнилович Б. Ю. Інноваційні технології у виробництві спеціального побутового скла : підручник. – Київ : КПІ, 2018. – 298 с.
- [8] Казимиренко Ю. О., Дрозд О. В., Жарський Є.В. Технологічні особливості і фізико-хімічні процеси переробки кришталевих стекол на порошок. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*. Серія: Технічні науки. 2020. Том 31 (70). № 4. С. 180-185.

MATERIALS PROBLEMS FUSSING TECHNOLOGY AND FRITTA DÉCOR

Yuliia Kazymyrenko

Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Mykolaiv, Ukraine

Abstract. Problematic materials science issues of the manufacture of art and décor products with participation in the technologies of sintering glass and powders are considered. The causes of defects in products due to the combination of glasses with different temperature ranges, structure and thermophysical characteristics are analyzed.

Keywords: glass, sintering, temperature interval, formation of products.

УДК 621.9

**СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ДРІБНОСЕРІЙНОГО ВИРОБНИЦТВА
В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ****Боду С.Ж.**

*ст. викл. кафедри інженерної механіки та технології машинобудування
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова
Миколаїв, Україна,
svitlana.bodu@nuos.edu.ua*

Новошицький А.В.

*кандидат технічних наук,
доцент кафедри інженерної механіки та технології машинобудування
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова
Миколаїв, Україна,
anton.novoshytskyu@nuos.edu.ua*

Шумілов О.П.

*кандидат технічних наук,
доцент кафедри інженерної механіки та технології машинобудування
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова
Миколаїв, Україна,
aleksandr.shumilov@nuos.edu.ua*

Анотація. Розглянуто сучасні форми організації дрібносерійного виробництва, що застосовуються у провідних промислово розвинених країнах. Проаналізовано гнучкі виробничі системи, цифрове виробництво, виробничі комірки та адитивні технології. Наведено порівняльний аналіз їхньої продуктивності та рентабельності. Відзначено тенденцію переходу від традиційних методів до інтеграції інтелектуальних і модульних систем з високим рівнем автоматизації.

Ключові слова: дрібносерійне виробництво, гнучкі виробничі системи, цифрове виробництво, виробничі комірки, адитивні технології.

Вступ. В умовах зростаючої конкуренції та прискореного технологічного розвитку дрібносерійне виробництво набуває особливої значущості. Від нього вимагається не лише високий рівень кастомізації продукції, а й оперативне переналадження, оптимізація виробничих витрат, гнучкість логістики. Особлива увага приділяється пошуку та впровадженню нових організаційно-технічних рішень, що забезпечують конкурентоспроможність в умовах дрібних серій.

Мета роботи: проаналізувати сучасні форми організації дрібносерійного виробництва з акцентом на продуктивність і рентабельність, виявити їх особливості та визначити тенденції розвитку на основі світового досвіду.

Основна частина. Світовий досвід демонструє різноманіття підходів до організації дрібносерійного виробництва. У 1980-1990-х роках отримали розвиток гнучкі виробничі

системи (ГВС), які дають змогу виготовляти різні вироби на одному обладнанні з автоматизованим переналагодженням [1]. З початку XXI століття активно впроваджуються елементи цифрового виробництва, включаючи Інтернет речей (IoT), штучний інтелект (AI) та цифрові двійники [2, 3].

Дослідження показують високу ефективність виробничих комірок, організованих за принципами ощадливого виробництва (Lean manufacturing) [4]. Додатково розвивається напрям адитивних технологій (3D-друк), затребуваний при індивідуалізації продукції та швидкому запуску виробництва [5].

Сучасні технології дрібносерійного виробництва можна поділити на чотири основні напрями:

1. Гнучкі виробничі системи дозволяють швидко переналагоджувати виробництво під різні вироби. Забезпечують зростання продуктивності в 1,5-2 рази порівняно з класичними схемами. Рентабельні при завантаженні понад 70 %. Середня собівартість одиниці стандартного виробу (наприклад, сталеві гайки M12) – близько 0,08 USD (умовно в доларах США) при партії 10000 штук за умови високого рівня автоматизації та стабільного завантаження. Дані оцінені на основі типових виробничих нормативів і навчальних моделей [6].

2. Цифрове виробництво (Smart Manufacturing) включає IoT, AI, цифрові двійники, **системи диспетчерського управління виробництвом** (MES-системи). Дозволяє оптимізувати виробничі процеси в режимі реального часу. Підвищує продуктивність на 20-30 %, покращує рентабельність за рахунок зниження втрат. Собівартість умовної гайки M12 становить 0,09-0,10 USD при високій варіативності замовлення, але знижених логістичних і складських витратах. Висока окупність на рівні від 18 % річних при завантаженні понад 60 % [7].

3. Виробничі комірки (Lean Cells) комплектуються під конкретні вироби, забезпечуючи короткі виробничі цикли. Дозволяють скоротити витрати на зберігання, підвищити рентабельність на 20-30 %. Середній час переналагодження обладнання становить 7-12 хвилин, цикл проходження партії з 500 одиниць – менше ніж 8 годин. Гнучке переналаштування під інший тип продукції займає менше ніж 20 хвилин. Собівартість умовної гайки M12 – близько 0,105-0,115 USD, але суттєво знижуються непрямі витрати, зокрема на персонал, логістику, управління залишками. Особливо рентабельно для партій 500-3000 штук.

4. Адитивні технології (3D-друк) актуальні для швидкого запуску та кастомізації виробів. Швидкість друку залежить від розміру деталі, але в середньому партія зі 100 виробів друкується за 5-7 днів (проти 2-3 тижнів при традиційному методі з використанням оснастки). Вартість однієї деталі (аналог гайки з металевого порошку) – 0,75-1,20 USD, ці значення базуються на даних дрібносерійного виробництва (20-60 шт.) [8, 9, 10]. Технології є рентабельними при партіях до 500 штук, де виключаються витрати на штампи, оснастку та переналагодження. Додатковими ефектами можна вважати можливість швидкого прототипування та внесення змін без додаткових витрат; забезпечення високої складності геометрії деталей, недосяжної при литті або механічній обробці; перспективи інтеграції зі штучним інтелектом для оптимізації конструкцій і процесу друку.

Висновок. Світова практика показує, що найбільш ефективними в дрібносерійному виробництві є гнучкі та цифрові системи, а також підходи ощадливого виробництва. Їх поєднання дозволяє суттєво підвищити адаптивність і знизити собівартість продукції. Перспективними напрямками залишаються інтеграція штучного інтелекту, модульних архітектур і систем предиктивного управління. Додаткові економічні оцінки демонструють,

що навіть стандартні вироби мають значне розходження у собівартості залежно від застосованої технології, що потребує точного налаштування стратегії під специфіку продукції та обсяги замовлення.

Література

- [1] Groover M. P. Automation, Production Systems, and Computer-Integrated Manufacturing. 5th ed. – Boston : Pearson Education, 2021. – 816 с.
- [2] Kagermann H., **Wahlster W., Helbig J.** Industrie 4.0 in a Global Context : Strategische Initiativen zur Digitalisierung. – München : Acatech, 2016. – 48 с. – Режим доступу: <https://www.acatech.de/publikation/industrie-4-0-in-a-global-context/>.
- [3] Xu X., **Newman S. T.** Smart Manufacturing: Characteristics, Technologies and Enabling Factors // Annual Reviews in Control. – 2023. – Vol. 55. – P. 1–12. – ISSN 1367-5788. – DOI: <https://doi.org/10.1016/j.arcontrol.2022.12.003>.
- [4] Toyota **Motor Corporation.** The Toyota Production System. – Toyota Global Vision, 2020. – 29 с. – Режим доступу: <https://global.toyota/en/company/vision-and-philosophy/production-system/>
- [5] Gibson I., **Rosen D. W., Stucker B.** Additive Manufacturing Technologies. 3rd ed. – Cham : Springer, 2020. – 832 с. – ISBN 978-3-030-30124-1. – DOI: <https://doi.org/10.1007/978-3-030-30125-8>.
- [6] Industrial Additive Manufacturing Review. Annual Report, 2023. – 45 с. – Режим доступу: <https://www.industrialamr.com/reports/2023>
- [7] Kusiak A. Smart Manufacturing: The Engineering Handbook. – Hoboken : Wiley, 2018. – 656 с. – ISBN 978-1-119-43897-6. – DOI: <https://doi.org/10.1002/9781119439117>.
- [8] Bailey J., **Ahlbrandt J.** Costs and Cost Effectiveness of Additive Manufacturing : A Literature Review and Discussion. – Gaithersburg : NIST, 2014. – 48 с. – (NIST Special Publication 1176). – Режим доступу: <https://nvlpubs.nist.gov/nistpubs/SpecialPublications/NIST.SP.1176.pdf>
- [9] El Magri A., **Rivette M., Ammar A.** Toward SLM cost model estimation: Stainless steels case study // Procedia CIRP. – 2021. – Vol. 99. – P. 604–609. – ISSN 2212-8271. – DOI: <https://doi.org/10.1016/j.procir.2021.03.082>.
- [10] Gebhardt A., **Hötter J.** Additive Manufacturing : 3D Printing for Prototyping and Manufacturing. – München : Carl Hanser Verlag, 2016. – 620 с. – ISBN 978-1-56990-582-1.

MODERN APPROACHES TO ORGANIZING SMALL-BATCH PRODUCTION IN THE CONTEXT OF DIGITALIZATION

Bodu Svitlana, Novoshytskyi Anton, Shumilov Oleksandr,

Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Mykolaiv, Ukraine

Abstract. Modern forms of organizing small-batch production used in leading industrialized countries are analyzed. Flexible manufacturing systems, digital manufacturing, production cells, and additive technologies are examined. A comparative comparison of their productivity and profitability is provided. A trend is noted toward a shift from traditional methods to the integration of intelligent and modular systems with a high degree of automation.

Keywords: small-batch production, flexible manufacturing systems, digital manufacturing, lean cells, additive technologies.

УДК 620.172.2: 620.199

ЗНОСОТРИВКИЙ СПЛАВ НА ОСНОВІ НІКЕЛЮ**Костін О.М.***кандидат технічних наук, доцент, професор кафедри зварювального виробництва,
kostin.weld@gmail.com***Шаблій Т.Ю.***аспірант, tarasshablii@gmail.com
Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова,
м. Миколаїв, Україна*

Анотація. Розробка зносотривких матеріалів, які працюють в умовах високотемпературної контактної взаємодії, є актуальною проблемою суднового газотурбобудування. У зв'язку з цим перспективним є використання сплаву $\text{Ni(L)}\text{-Hf-Cr}_3\text{C}_2$, який додатково містить гафній (мас.% 16,5 ÷ 17,5). Легування гафнієм забезпечує структуру, яка максимально наближена до евтектичної, з температурою плавлення $1200 + 10^\circ\text{C}$, має середню інтенсивність зношування $2,498\text{мм}^3/\text{цикл}$ при температурі контактних поверхонь 1150°C . Отримані результати дозволяють рекомендувати сплав до використання в якості основи для зміцнення контактних поверхонь деталей суднових газотурбінних двигунів.

Ключові слова: нікелевий сплав, інтенсивність зношування, високотемпературна зносотривкість.

Ресурс роботи суднових газотурбінних двигунів визначається інтенсивністю зношування контактних поверхонь робочих лопаток. У зв'язку з цим матеріали та технології зміцнення потребують вдосконалення.

Для виготовлення робочих лопаток використовують жароміцні нікелеві сплави серії CM88, CM104 тощо. Наведені сплави на практиці не зварюються плавленням та навіть не витримують короткочасне нагрівання до температури вище $1210 \div 1220^\circ\text{C}$ [1, с. 32-38].

У зв'язку з цим **метою роботи** було дослідження характеристик високотемпературної зносостійкості сплаву $\text{Ni(легований)}\text{-Hf-Cr}_3\text{C}_2$ стосовно використання для зміцнення контактних поверхонь лопаток суднових газотурбінних двигунів.

Оптимізація хімічного складу системи $\text{Ni(L)}\text{-Hf-Cr}_3\text{C}_2$ відбувалась за температурою плавлення [2, с. 29-34]. Нікелева матриця мала склад, що був максимально наближений до середньостатистичних показників жароміцних сплавів (мас.%): Hf: 16,5-17,5; Cr: 12,5-13,5; Co: 8,3-9,6; Mo: 1,3-1,9; W: 3,9-4,9; Nb: 0,1-0,2; Al: 2,3-2,8; Ti: 3,5-4,2; C: 0,08-0,1; Ni – решта. Додаткове легування гафнієм забезпечувало температуру ліквідус сплаву $1200 + 10^\circ\text{C}$, а введення мас.% 2 Cr_3C_2 підвищувало його комплексне зміцнення.

Випробування зносостійкості сплаву здійснювали в умовах високотемпературного фретингу за наступних умов: статичне контактне навантаження – 50 МПа; амплітуда відносного переміщення зразків – 0,169 мм; частота коливань – 2500 мин^{-1} ; час випробувань – 2 години; температура на поверхні контактуючих зразків – $\sim 1150^\circ\text{C}$.

Порівняльну оцінку зносостійкості дослідного сплаву та промислового сплаву КБНХЛ-2 виконували за інтенсивністю зношування: $J_v = V/N$, де J_v – об'ємна інтенсивність зношування, $\text{мм}^3/\text{цикл}$; V – об'єм матеріалу, що зношується, мм^3 ; N – кількість циклів навантаження (відповідає частоті коливань зразків). Аналіз отриманих результатів, які наведено в таблиці 1, показав, що дослідний сплав системи легування $\text{Ni(L)-Hf-Cr}_3\text{C}_2$, в наявних умовах випробувань, демонструє характеристики зносотривкості більш високі, ніж промисловий сплав КБНХЛ-2.

Таблиця 1 – інтенсивність зношування дослідних сплавів

Матеріал, що випробовується	КБНХЛ-2	$\text{Ni(L)-Hf-Cr}_3\text{C}_2$
Середня інтенсивність зношування, J_v , $\text{мм}^3/\text{цикл}$	зруйнувався	$\frac{1,417-3,688}{2,498}$

Висновки: аналіз отриманих результатів показав, що в наявних умовах випробувань середня інтенсивність зношування сплаву $\text{Ni(L)-Hf-Cr}_3\text{C}_2$ складає $2,498 \text{ мм}^3/\text{цикл}$, що дозволяє його рекомендувати до використання для зміцнення поверхонь деталей суднових газотурбінних двигунів.

Література:

1. Kostin A., Martynenko V., Labartkava A. Research of the alloy vzh 98 with the system Co-Mo-Cr-Si-B interaction processes // Bulletin of the Georgian national academy of sciences. – 2019. Vol. 13, no 4. – P. 32–38.
2. Костін О.М., Мартиненко В.О. Особливості високотемпературної сольової корозії сплаву $\text{Ni(L)-Hf-Cr}_3\text{C}_2$ // Physicochemical mechanics materials – 2024 – volume 60, № 2. – P. 29-34.

WEAR-RESISTANT NICKEL-BASED ALLOY

Kostin O.M., Shablui T.Y.

Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Mukolayiv, Ukraine

Abstract: The development of wear-resistant materials capable of withstanding high-temperature contact interactions remains a critical challenge in marine gas turbine engineering. In this context, the $\text{Ni(L)-Hf-Cr}_3\text{C}_2$ alloy, additionally alloyed with hafnium ($16.5 \div 17.5 \text{ wt.}\%$), demonstrates significant potential. Hafnium alloying facilitates the formation of a near-eutectic microstructure with a melting point of $1200 \pm 10^\circ\text{C}$. The alloy exhibits an average wear rate of $2.498 \text{ mm}^3/\text{cycle}$ under contact surface temperatures of 1150°C . The obtained results indicate that this alloy is a promising candidate for the reinforcement of contact surfaces in components of marine gas turbine engines.

Key words: nickel-based alloy, wear rate, high-temperature wear resistance.

УДК 621.793

АНАЛІЗ ЯКОСТІ ПЛАЗМОВИХ ПОКРИТТІВ ДЛЯ ДЕТАЛЕЙ ГАЗОТУРБІННИХ ДВИГУНІВ

Лебедєв В.О.

*професор, Херсонський навчально-науковий інститут Національного університету
кораблебудування імені адмірала Макарова, valpaton@ukr.net.*

Лой С.А.

*доцент Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,
старший викладач, welding.kherson@nuos.edu.ua*

Спіхтаренко В.В.

*доцент кафедри зварювання Херсонський навчально-науковий інститут
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,
vladimir.kherson11@gmail.com*

Анотація. Встановлено ступінь впливу структури покриттів на їх основні якісні показники. Дана оцінка ефективності методів дослідження цих показників. Зазначено, що для оцінки показників якості покриттів, які наносяться плазмовим напилюванням серед методів їх аналізу превалюють фізичні методи інструментальних досліджень.

Ключові слова: плазмове напилення, покриття, математичні та експериментальні методи, моделювання, термостійкість, міцність.

Плазмове напилення є важливою технологією нанесення захисних покриттів [1, 2] на деталі газотурбінних двигунів. Покриття створюють на поверхнях, які зазнають значних механічних навантажень, температурних деформацій, абразивного зношування та корозії. Високоякісне покриття збільшує ресурс двигуна, покращує його експлуатаційні характеристики і знижує вартість технічного обслуговування.

Основні показники якості покриттів, які розглядаються у роботі: механічна міцність зчеплення покриття з основою; трибологічні властивості (зносостійкість); термостійкість, жаростійкість та стійкість до термоциклічних деформацій; мікроструктура і мікротвердість шару; контроль якості і напрями вдосконалення методик оцінки.

Контролю якості покриттів проводиться за методиками:

– **Механічна міцність** зчеплення. Для кількісної оцінки міцності зчеплення застосовуються традиційно: метод витягування конічного штифта, який наноситься одночасно з покриттям на торцеву поверхню зразка. Цей метод дозволяє точно оцінити адгезійну міцність, але непридатний для готових деталей; клейовий метод з використанням спеціальних силан-модифікованих полімерних клеїв (STP) високої адгезії. Склеювання контролюється в пристроях із фіксацією зони склеювання, що дає можливість визначити міцність напиленого шару на готових виробах.

Ці методики доповнюються експериментальними установками, що застосовують вентильний двигун з тросиком та шківом для контрольованого прикладання зусилля [3].

– До **трибологічних властивостей** належать стійкість покриття до зношування у процесі експлуатації [4]. Для цього тестують зразки із різною кількістю шарів і різним складом напилення (таблиця 1).

Таблиця 1

Кількість шарів	Темп зношування матеріалу напилення, мм ³ /км		
	Матеріал напилення БрОФ 10-1	Матеріал напилення самофлюсуючий сплав ПГ-10К-01 з подальшим оплавленням	Матеріал напилення, ПГ-10К-01 із шлаковою компонентою
1	12,3	6,7	6,1
2	11,2	6,4	5,9
3	9,4	5,0	5,5

Зі збільшенням шару відбувається зниження швидкості зношування, що підтверджує ефективність багатошарового покриття. Водночас встановлено, що підвищення залишкових напружень розтягування призводить до погіршення міцності покриття та погіршення трибологічних показників.

– **Випробування на жаростійкість та термостійкість.** Для роботи в умовах високих температур важливою є жаростійкість, здатність до термоциклічного навантаження і стійкість до теплових змін [5].

Реальні умови експлуатації враховують не лише температурне навантаження, а й рух газового потоку з абразивною складовою (затверділими частинками згоряння). Завдяки новій лабораторній установці з газополум'яним нагріванням і абразивним потоком пального газу було проведено дослідження з параметрами, близькими до реальних умов роботи газотурбінних агрегатів.

Результати випробувань (таблиця 2) показали:

Таблиця 2

Склад покриттів	Товщина, мм	Умови напилення	Міцність зчеплення на зріз, МПа	Кількість термоциклів до руйнування	Характер руйнування
ПГ-10-01+20%ZrO ₂ (Ni)	0,4	Повітря	37,0	1500	Без зауважень
ПГ-10К-01+20%BN(Ni)	1,8	Звичайні	35,0	1500	
ПГ-10-01+20%ZrO ₂ (Ni)	0,4	У газовому потоці	37,0	1500	Часткове відшарування
ПГ-10К-01+20%BN(Ni)	1,8		35,0	1500	

Дані свідчать, що умови напилення, зокрема режим та атмосфера, можуть істотно впливати на зовнішню стабільність і довговічність покриттів.

Мікротвердість та мікроструктурний аналіз покриттів. Мікротвердість – один із визначальних параметрів, що впливає на функціональні характеристики покриття. В роботі проведені заміри мікротвердості для різних фаз, включаючи дво- та тришарові покриття. Визначення мікротвердості здійснювалось за допомогою спеціальних мікротріщинних тестів.

Рентгеноструктурний аналіз із застосуванням дифрактометрів, спеціальних фільтрів і записом дифрактограм дозволяє визначити фазовий склад покриття.

За допомогою мікроаналізаторів (наприклад, Superproba 733, Японія) досліджували розподіл ключових елементів (вуглець, нікель, хром) у шарі покриття [3].

На основі складового розподілу елементів зроблено висновки про вплив кожного компонента на міцність покриття.

Дослідження мікроструктури [3] вказують на неоднорідність покриттів, яка визначає їх властивості: **світлі** ділянки (приблизно 30%) характеризуються низькою мікротвердістю з невеликим розкидом значень; **темніші** сірі області (близько 40%) мають високу мікротвердість і містять зміцнюючі елементи; -до 30% становлять **пористі** структури, критично важливі для зносостійкості, але водночас потенційно впливають на механічну цілісність.

В порах можливе накопичення залишків твердого мастила, яке утворюється внаслідок термічних процесів і має вплив на трибологічні властивості.

Для оперативного контролю використовуються ультразвукові та лазерні методи, які не руйнують покриття і дозволяють ефективно виявляти дефекти й визначати якість шару. Ці методи активно впроваджуються у виробництво та дослідницьку практику.

Для підвищення довговічності важливо контролювати залишкові напруження, які виникають у покритті під час нанесення та експлуатації. За допомогою комп'ютерного моделювання встановлено [3]: -міцність покриттів залежить від товщини нанесеного шару й співвідношень у багатошарових системах; -залишкові поздовжні напруження зменшують міцність і можуть спричинити тріщини, що нерідко є причиною відшарування.

Оптимізація параметрів плазмового напилення (витрата газу, склад газонаповнювача, температура плазмоутворювача) дозволяє зменшити величину залишкових напружень і підвищити надійність покриття.

Наявні методики контролю покриттів різнопланові, але недостатньо інтегровані і комплексні. Відсутнє єдине рішення, яке одночасно скорочувало б час, підвищувало точність і спрощувало процедуру оцінки.

Перспективним є поєднання експериментальних методів із неразрушаючим контролем та моделлю напруженого стану [6].

Дослідження показують, що багатошарове напилення з високопродуктивними зносостійкими композиціями має великий потенціал для оптимізації якості покриттів.

Висновки.

Плазмове напилення – технологія, що надає можливість отримувати захисні покриття зі складною структурою і високими технічними характеристиками для газотурбінних двигунів.

Критично важливо контролювати механічну міцність зчеплення, термоциклічну стійкість і трибологічні властивості для забезпечення довговічності.

Мікроструктурний та фазовий аналіз, розподіл хімічних елементів і неразрушний контроль дозволяють якісно оцінити покриття.

Комп'ютерне моделювання напруженого стану – ефективний інструмент для прогнозування й оптимізації параметрів напилення.

Необхідне подальше впровадження комплексних багатокритеріальних систем контролю, що дозволять підвищити надійність і якість покриттів при одночасному скороченні часу оцінювання.

Література

- [1] Лебедєв, В. О., Лой, С. А., Матвієнко, М. В., Єрмолаєв, Г. В., & Спихтаренко, В. В. (2022). Вивчення напруженого стану плазмових покриттів як засіб покращення якості напilenня. Важке машинобудування. Проблеми та перспективи розвитку: матеріали XX Міжнародної науково-технічної конференції. Краматорськ–Тернопіль. 130-131. [in Ukrainian].
- [2] Spray Nature of Thermal Coatings [Электронный ресурс]. URL: <http://www.gordonengland.co.uk/tsc.htm>
- [3] Лебедєв В.О., Спихтаренко В.В., Лой С.А. & Халімовський О. М. (2025). Аналіз якості виконаних плазмовим напilenням покриттів для вузлів і деталей газотурбінних двигунів і установок. Збірник наукових праць НУК. 1(499). 24–33. DOI [https://doi.org/10.15589/znp2025.1\(499\).4](https://doi.org/10.15589/znp2025.1(499).4) [in Ukrainian].
- [4] Science and Engineering of Thermal Spray Coatings (2008). L. Pavlowski, John Wiley & Sons Ltd. 2nd ed. — 656 p.
- [5] Лебедєв, В.О., Дубовий, О.М., & Лой, С.А. (2020). Особливості формування (структурування) та властивості теплозахисних покриттів при плазмовому напilenні. Технічні науки та технології. Чернігів. №1. 39-48. [in Ukrainian].
- [6] Лебедєв, В. О., & Лой, С. А. (2019). Моделювання стійкості плазмового напilenня лопаток газотурбінних двигунів та установок. Modern question of production and repair in industry and in transport : Materials of the 19th International Scientific and Technical Seminar (February 18-23). – Kosice, Slovak Republic,. – Pp. 97-99.

ANALYSIS OF THE QUALITY OF PLASMA COATINGS OF GAS TURBINE ENGINE PARTS

V.A. Lebedev, S. A. Loi, V.V. Spikhtarenko

Kherson Educational-Scientific Institute of Admiral Makarov National University.

Annotation. The degree of influence of the structure of coatings on their main quality indicators is established. The effectiveness of the methods for studying these indicators is assessed. It is noted that for assessing the quality indicators of coatings applied by plasma spraying, physical methods of instrumental research prevail among the methods of their analysis.

Keywords: plasma spraying, coating, mathematical and experimental methods, modeling, heat resistance, strength.

УДК 621.314.26

ПОКРАЩЕННЯ КОНСТРУКЦІЇ СТРУМОПІДВОДУ**Лебедєв В.О.**

*професор, Херсонський навчально-науковий інститут
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,
valpaton@ukr.net*

Лой С.А.

*доцент Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,
старший викладач, welding.kherson@nuos.edu.ua*

Спіхтаренко В.В.

*доцент кафедри зварювання Херсонський навчально-науковий інститут
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,
vladimir.kherson11@gmail.com*

Анотація. У процесі зварювання при проходженні електродного дроту токопідвод швидко зношується, в результаті чого порушується електричний контакт зі зварювальним дротом, що викликає порушення стабільності подачі, а також стабільності процесу зварювання, збільшуються втрати електродного металу на згоряння та розбризкування.

У даній роботі розглянуті варіанти токопідводів, у яких підвищення строку служби та поліпшення умов передачі струму реалізуються з використанням пружних властивостей електродного дроту. Наведені конструкції токопідводів.

Рекомендується токопідвод зі вставкою. Рекомендовані конструкції дають суттєвий економічний ефект, який полягає в якісному виконанні зварного шва, а також економії міді у вигляді збільшення в 2,5...3 рази строку експлуатації.

Ключові слова: механізоване зварювання, струмопідвод, економія міді, вставка, електродний дріт.

Забезпечення надійного і стабільного струмопідведення є ключовим фактором успішного проведення зварювальних робіт. Від якості струмопідводів залежить якість зварних швів [1], продуктивність і економічність технологічного процесу. Традиційні конструкції мають істотний недолік – швидкий знос контактів, що призводить до перебоїв у процесі [2], підвищення витрат на заміну деталей і погіршення якості з'єднань. Враховуючи актуальність цієї проблеми, у роботі розглядаються конструкції струмопідводів із застосуванням пружних вставок, що значно підвищують довговічність і стабільність вузла струмопідведення.

Метою роботи є розробка конструкції струмопідводів з підвищеними характеристиками [3] шляхом впровадження пружних елементів, які забезпечують постійний надійний контакт з електродним дротом. Основні завдання:

- Проаналізувати існуючі конструкції і їхні недоліки;
- Розробити конструктивні рішення пружних вставок;
- Розробити методику розрахунку параметрів пружних елементів;
- Провести експериментальну перевірку ефективності запропонованих конструкцій.

Суттєвий внесок у покращення струмопідводів зроблено в останні роки шляхом застосування нових матеріалів і конструктивних рішень [4,5]. Аналіз наукових джерел показав актуальність використання пружних елементів для компенсування зношування і забезпечення стабільного контакту електродного дроту. Однак існуючі конструкції не враховують повною мірою механічні особливості й умови експлуатації, що призводить до обмеженої довговічності. Тому актуальним є розроблення теоретичних основ і практичних рекомендацій для конструкції таких вставок.

Дослідження базується на експериментальному аналізі контактних вузлів у струмопідводах із пружними вставками [6]. Було розроблено модель конструкції [7], в якій використовується коливальний вкладиш із спеціального матеріалу, який мінімізує зношування дроту і забезпечує постійне зусилля контакту. Проведено розрахунки пружних параметрів, що враховують характеристики застосованого електродного дроту і умови експлуатації. Для перевірки ефективності конструкцій проведено стендові випробування з вимірюванням електричного опору, сили контакту та зносу.

Розроблені конструкції струмопідводів [7] зі вставками дозволяють збільшити термін служби вузла в 2,5...3 рази порівняно з традиційними рішеннями, таблиця 1.

Таблиця 1 – Порівняння основних показників струмопідводів

Показник	Традиційна конструкція	Запропонована конструкція
Термін служби, годин	100	250
Зниження електричного опору	–	20%
Економія міді, %	–	15%
Якість зварного шва	Добра	Вища

Впровадження пружного елемента забезпечує рівномірний розподіл контактного тиску, що мінімізує локальний перегрів і механічне пошкодження дроту. Експериментально підтверджено зниження електричного опору на контакті та покращення стабільності зварювального режиму. Крім того, економія міді, що сприяє зниженню собівартості виробництва.

Запропоновані рішення успішно суміщують простоту конструкції з високою ефективністю. Особливістю є використання коливального пружного елемента, який адаптується до змін у діаметрі [7] і положенні електродного дроту під час експлуатації. Порівняння з традиційними конструкціями показало покращення експлуатаційних характеристик не тільки в контексті довговічності, а й загальної надійності процесу зварювання. Подальші дослідження необхідно спрямувати на оптимізацію матеріалів пружних вставок та автоматизацію виробництва таких вузлів.

Висновки

Розроблені струмопідводи зі спеціальними пружними вставками є ефективним рішенням для підвищення довговічності і стабільності зварювального процесу. Вони дозволяють значно знизити експлуатаційні витрати і підвищити якість зварних швів. Простота конструкції робить

їх доступними для впровадження на виробництвах різного масштабу. Результати роботи можуть бути використані для подальших розробок і вдосконалення технологій зварювання.

Література

- [1] Лебедев В.А., Максимов С.Ю. (2013) Современное механизированное оборудование для сварки и наплавки и его технико-технологические возможности / Киев: Основа. – 390 с. [in Ukrainian].
- [2] Yamada T. (1985) Fluctuation of wire feed rate and phenomena on contact tip in semi – automatic arc welding / Kobe Steel Eng. Rep.,-35. №3. – P.17-21.
- [3] Зильберман Б.М. (1976). Конструктивные особенности токоподвода сварочных аппаратов / Киев: Автомат. сварка. – № 6. – С. 56 – 60. [in Ukrainian].
- [4] Заявка №63-72483 (Япония), кл.
- [5] Заявка №2239204 (Великобритания), кл.
- [6] Бригидин В.Я., Конотоп Д.А. (1980) Повышение долговечности токоподводящих наконечников сварочных автоматов и полуавтоматов / Киев: Автоматическая сварка. – №1. – С.67. [in Ukrainian].
- [7] Лебедев В.О., Спіхтаренко В.В. & Лой С.А. (2025). Струмopідводи з покpашченими характеристиками. Збiрник наукових праць НУК. 1(499). 49–52. DOI [https://doi.org/10.15589/znп2025.1\(499\).7](https://doi.org/10.15589/znп2025.1(499).7) [in Ukrainian].

IMPROVEMENT OF POWER SUPPLY DESIGN

V.A. Lebedev, S. A. Loi, V.V. Spikhtarenko.

Kherson Educational-Scientific Institute of Admiral Makarov National University.

Annotation. In the welding process, when the electrode wire passes, the current supply cable quickly wears out, as a result of which the electrical contact with the welding wire is broken, which causes a violation of the stability of the feed, as well as the stability of the welding process, and increases the losses of electrode metal due to combustion and spatter.

This paper considers the options for current supply cables, in which the elastic properties of the electrode wire are used to increase the service life and improve the conditions for current transmission. The designs of current supply cables are presented.

A current supply cable with an insert is recommended. The recommended designs give a significant economic effect, which consists in the high-quality performance of the weld, as well as copper savings in the form of an increase in the service life by 2,5...3 times.

Keywords: mechanized welding, current supply cable, copper savings, insert, electrode wire.

УДК 621.314.26

ПРИСТРІЙ ДЛЯ ЕЛЕКТРОДУГОВОГО ЗВАРЮВАННЯ ІЗ ЗАСТОСОВАННЯМ УЛЬТРАЗВУКУ

Лебедєв В.О.

*професор, Херсонський навчально-науковий інститут Національного університету
кораблебудування імені адмірала Макарова,
valpaton@ukr.net*

Лой С.А.

*доцент Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,
старший викладач,
loys@ukr.net*

Анотація. Наведено пристрій для введення ультразвукових коливань безпосередньо в зварювальну ванну при автоматичному дуговому зварюванні.

Ключові слова: зварювання, пристрій, ультразвукові коливання, зварювальна ванна, структура металу.

Електродугове зварювання електродом, який плавиться, це дуже розповсюджений процес. Обладнання для його реалізації займає основні позиції в фірмах виробників зварювальних автоматів та напівавтоматів. Зважаючи на широке використання процесу та обладнання для зварювання та наплавлення є актуальними проблеми їх ефективного та раціонального застосування в різних сферах господарчої діяльності. Це насамперед стосується підвищення якості швів та наплавлених шарів.

Існує досить багато способів підвищення ефективності застосування зварювального обладнання. Серед них важливе місце займають інструментальні методи покращення результатів зварювання та наплавлення.

Одним із способів покращення якості швів та валиків є застосування в автоматичному зварювальному устаткуванні впливу ультразвукових полів з певними характеристиками [1]. Ультразвукові коливання можуть бути введені як в електродний дріт що подається, та в саму ванну рідкого металу. Останній спосіб застосування ультразвукових полів більш розповсюджений але існують проблеми з введенням коливань безпосередньо в зварювальну ванну. Ці проблеми вирішуються різним чином. Але не завжди раціонально. Для ефективного вирішення задачі введення ультразвукових коливань безпосередньо в ванну для автоматичного зварювального обладнання в останній час розроблено та виготовлено макет нового пристрою для введення ультразвукових коливань в зварювальну ванну. Пристрій був виготовлений і успішно пройшов випробування при зварюванні сталевих протяжних швів відповідальних конструкцій.

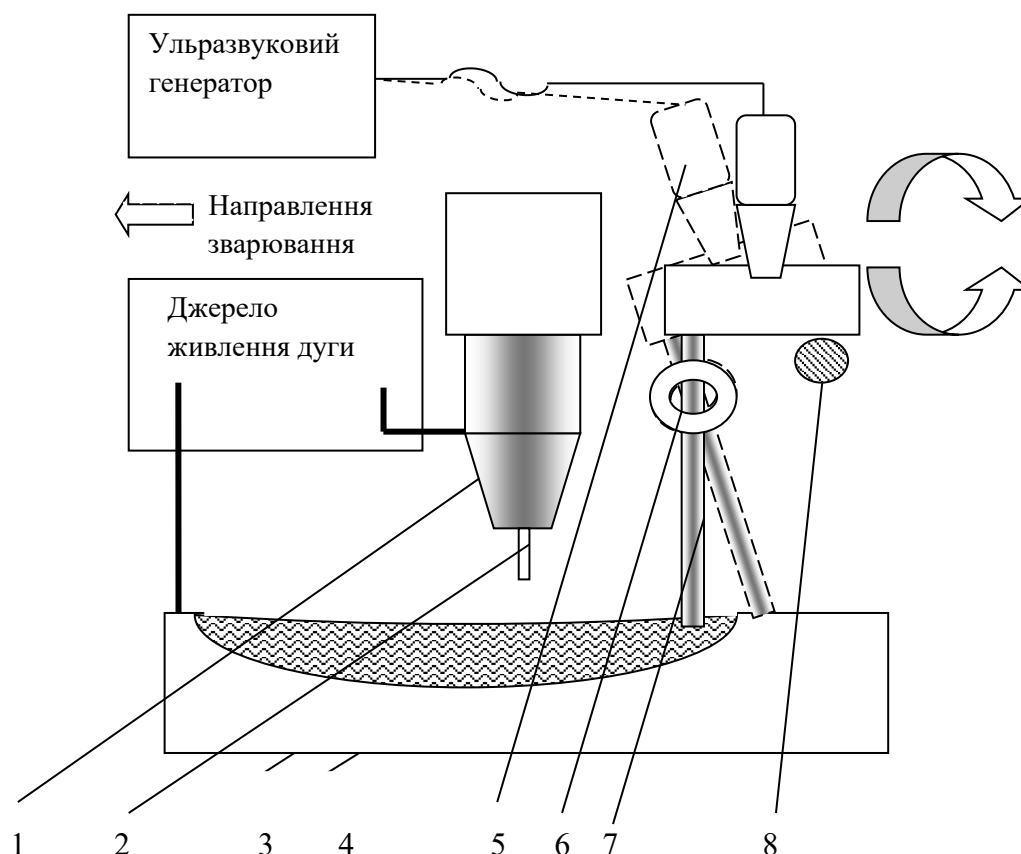

Рисунок 1 – Пристрій для електродугового зварювання з застосуванням ультразвукових коливань

На рис. 1 представлена спрощена структурна схема пристрою для зварювання з ультразвуковим впливом. Пристрій призначений в цьому випадку для зварювання електродом, який плавиться. Струмopідвод та електродний дріт на схемі позначені цифрами 1 і 2 відповідно. Цифрами 3 та 4 позначені виріб та зварювальна ванна відповідно. Зварювальний процес забезпечується джерелом зварювального струму необхідного типу. Перетворювач ультразвукових коливань 5 приводиться в дію від генератора ультразвуку необхідної потужності, вузол повороту 6 та хвилевід 7. Пі цифрою 8 зображено вузол обмеження повороту хвилеводного стрижня разом з перетворювачем 5.

Пристрій в цілому працює наступним чином. Перед початком зварювання хвилеводний стрижень спирається на тверду поверхню виробу повертаючись у вузлі 6. Початок зварювання може бути і початком включення ультразвукового генератора. Збуджується електрична дуга, починається розплавлення виробу і рух пристрою в напрямку формування шва чи наплавленого валика. Хвилеводний стрижень заходить у рідку ванну, повертається на вузлі повороту і занурюється в рідку ванну до моменту його зупинки вузлом обмеження. Далі стрижень рухається синхронно з електродним дротом збуджуючи ультразвукові коливання в зварювальній ванні. Результат такої роботи дещо подібний до того, який звичайно отримується в пристроях де хвилевод підводиться до виробу який зварюється або наплавляється, но при цьому ефект дії ультразвукового поля постійний навіть при значній довжині шва чи валика і при меншій потужності ультразвукового генератора.

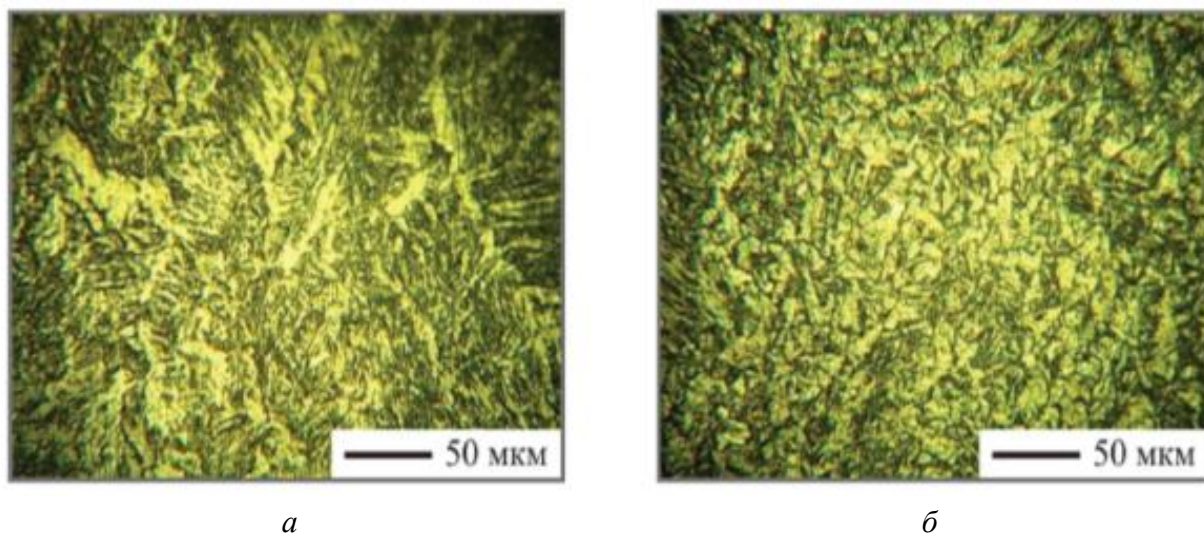
Можна додати, що в якості хвилеводного стрижня використовувались як вольфрамові стрижні так і керамічні (металокерамічні).

Дуже важливим є питання вибору остаточної відстані між електродним дротом та хвилеводним стрижнем в процесі зварювання. Положення кута стрижня в процесі зварювання відносно електродного дроту можна регулювати положенням вузла обмеження 8.

Поворот хвилеводного стрижня з перетворювачем ультразвукових коливань може бути, як варіант, посилений дією пружини.

Процес зварювання – наплавлення закінчується зупинкою подачі електродного дроту з гасінням зварювальної дуги і автоматичним просуванням всієї системи з тим, щоби хвилевод на залишався в поки ще рідкій зварювальній ванні.

На рис. 2 представлені мікроструктури зварних швів виконані в порівняльному вигляді. З рис. 2 можна визначити, що структура металу шва без накладення ультразвукових коливань в значній мірі відрізняються від структури металу при застосуванні ультразвукових коливань з певними параметрами.

*Рисунок 2 – Мікроструктура металу шва сталі Ст3, отримані:
а – без коливань; б – з ультразвуковими коливаннями*

Структура металу зварного шва при впливі ультразвукової обробки характеризується значним подрібненням. Це свідчить про підвищення міцності зварного шва, що і зафіксовано відповідними вимірюваннями.

Висновки

1. Можна зазначити, структура металу шва без накладення ультразвукових коливань в значній мірі відрізняються від структури металу при застосуванні ультразвукових коливань з певними параметрами.
2. Структура металу зварного шва при впливі ультразвукової обробки характеризується значним подрібненням.

Література

[1] В. О. Лебедєв, С. А. Лой Коливач зварювального інструменту для апарата підводного зварювання мокрим способом // Технічні науки та технології : науковий журнал / Чернігів. нац. технол. ун-т. – Чернігів : ЧНТУ, 2023. – No 2 (32). – С. 52-59.

A DEVICE FOR ELECTRIC ARC WELDING USING ULTRASOUND

V.A. Lebedev, S. A. Loi

Kherson Educational-Scientific Institute of Admiral Makarov National Univers

Annotation. The device for input ultrasonic vibrations directly into the welding bath with automatic arc welding is given.

Keywords : welding, device, ultrasonic vibrations, welding bath, metal structure.

УДК 669.017

ENHANCING THE WEAR RESISTANCE OF CUTTING TOOLS THROUGH DISCRETE LASER TREATMENT FOLLOWED BY NITRIDING

Olexandr Nikolaiev¹, Vitaliy Polishchuk¹, Erik Strelchenko²

¹*PhD, Associate Professor of the Department of Engineering Mechanics
and Machine Building Technology*

*Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Mykolaiv, Ukraine
aleks.nikolaiev61@gmail.com*

vitpolishchuk@gmail.com

²*Master's student of the Department of Engineering Mechanics and Machine Building Technology
Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Mykolaiv, Ukraine*

Abstract: The paper proposes pre-laser treatment according to the mesh-cell scheme of the tool front surface with nitrided coating to increase its contact fatigue strength.

Keywords: R6M5 steel, discrete laser processing, mesh-cell processing scheme, nitriding, cutting tool life.

The primary cause of cutting tool failure (over 80%) is not fracture, but surface degradation, primarily due to wear mechanisms. Surface coatings make it possible to increase cutting tool life by a factor of 2 to 10 [1].

Protective coatings on cutting tools are widely used. Nitriding is commonly applied to strengthen tool steels such as R6M5. However, a significant drawback of the nitriding process is its long duration, relatively low quality of the resulting surface diffusion layer, and insufficient wear resistance.

The aim of this study is to enhance the wear resistance of cutting tools used in machining operations.

According to the proposed method, a combined coating is formed that performs two functions: a thin, ductile nitrided layer on the non-hardened, laser-pretreated surface acts as a barrier to direct contact between the tribological pair materials and facilitates the running-in process by promoting the formation of specific secondary structures with high resistance to the thermo-mechanical loads of the contact friction process. The discretely hardened, highly nitrided zones provide minimal frictional stresses and ensure high operational wear resistance.

The proposed method for producing wear-resistant nitrided layers involves discrete laser treatment covering 15–80% of the total surface area of the steel component, followed by nitriding in an ammonia atmosphere.

In the proposed method, in order to improve fatigue strength, the laser treatment is performed discretely in a mesh–honeycomb pattern with a spacing of 3–5 mm [2]. This preliminary laser processing enables the formation of discrete nitrided layers with a mesh–honeycomb reinforcement pattern during subsequent nitriding. As a result, thick, discretely nitrided layers are formed in laser-treated zones, while thin, ductile layers are created in untreated areas.

This surface hardening scheme enhances the contact fatigue strength of the coated component. This effect is due to the formation of a specific stress–strain state that minimizes friction-induced stresses – a fact confirmed both by analytical calculations and experimental validation.

A nitrided coating is applied to the obtained samples with a reinforced surface. The combination of zones with varying hardness and coating thickness creates a specific stress–strain state that ensures minimal frictional stresses. A minimum treated area of 15–20% provides anti-friction properties, while a maximum coverage of 70–75% ensures wear resistance and load-bearing capacity under nominal and allowable loading conditions, respectively.

The thickness and microhardness of the nitrided layer on R6M5 steel were as follows: in laser-treated zones – $h_1 = 0.32$ mm, 12500 MPa; in untreated zones – $h_2 = 0.015$ mm, 9200 MPa.

The wear resistance of inserts treated with discrete laser processing in a honeycomb pattern is 1.4 to 1.7 times higher than that of inserts treated with an island-type pattern.

Conclusions

Preliminary laser treatment accelerates nitrogen diffusion processes into the surface layers of the cutting tool. In areas subjected to laser processing, the thickness of the nitrided layer reaches 0.32 mm, whereas in untreated areas it is only 0.015 mm. Strengthening the surface layer using a grid–cellular laser treatment pattern increases the contact fatigue strength of the tool with a nitrided coating. This effect is achieved due to the formation of a favorable stress–strain state in the surface layer.

The wear resistance of P6M5 high-speed steel, treated with a combined laser–chemical–thermal method under industrial conditions, showed a 1.4 to 1.7 times increase in the durability of cutting tools reinforced with a grid–cellular laser pattern, compared to those treated using an island-type pattern. This improvement is attributed to the presence of discrete areas with varying hardness and coating thickness, which enhance surface conformity during operation and minimize friction-induced stresses.

References

- [1] Загребельний В.В. Підвищення експлуатаційних властивостей швидкорізальних сталей комбінованою лазерно-хіміко-термічною обробкою. Проблеми трибології. 2016. № 3 С. 59-63.

[2] Удосконалення технології виготовлення косозубих коліс та конічних шестерень / Ніколаєв О.Л., Поліщук В.А., Сич А.В. та ін./ Суднова енергетика: стан та проблеми : Матеріали X Міжнародної науково-технічної конференції, 4-5 листопада 2021 р. – Миколаїв : Видавничий дім «Гельветика», 2021.– С. 235–239.

УДК 621.791. 052

ОСОБЛИВОСТІ ЕЛЕКТРОДУГОВОГО ПРОЦЕСУ ПРИ ПРИВАРЮВАННІ ПІД ФЛЮСОМ АНКЕРНИХ СТРИЖНІВ ІЗ АРМАТУРНОЇ СТАЛІ

Гладченко Д.С.

*аспірант кафедри зварювального виробництва Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова, м. Миколаїв, Україна
gladchenko304@gmail.com*

Драган С.В.

*кандидат технічних наук, професор НУК, в.о. зав. кафедри зварювального виробництва Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова, м. Миколаїв, Україна
dragan.welding@gmail.com*

Ярос Ю.О.

*кандидат технічних наук, доцент кафедри зварювання Херсонського навчально-наукового інституту Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова, м. Херсон, Україна
yaros.amity.mk.ua@gmail.com*

Анотація. Експериментально досліджені параметри процесу приварювання розтягнутою дугою під флюсом анкерних стрижнів діаметром 16 мм із арматурної сталі. Розроблені математичні моделі взаємозв'язку між параметрами режиму зварювання і визначені оптимальні співвідношення між силою струму, часом зварювання та величиною технологічно змінюваної довжини зварювальної дуги.

Ключові слова: зварювальна дуга, стабільність, арматура, коефіцієнт варіації.

Виготовлення **сталезалізобетонних конструкцій** є ключовим елементом у будівництві об'єктів морської, військової та цивільної інфраструктури. Економічно вигідною при цьому можна вважати технологію анкерування бетону стрижнями із арматурної сталі, які приварюють до несучих балок розтягнутою дугою (за термінологією ISO 4063 – 783 Drawn arc stud welding with ceramic ferrule or shielding gas).

Однією з проблем технології приварювання арматурної сталі способом 783 є забезпечення стабільності короткочасного (декілька секунд) зварювального процесу, протягом якого відбувається оплавлення нерухомого арматурного стрижня та його наступне осадження у зварювальну ванну.

На стабільність зварювального процесу і, як наслідок, якість зварного з'єднання впливає величина технологічно змінюваної довжини зварювальної дуги (ТЗД), тобто призначати початкову довжину дуги з урахуванням оплавлення частини арматурного стрижня перед його занурюванням у зварювальну ванну. Величина ТЗД при приварюванні під флюсом в умовах вільного формування шва має дорівнювати довжині оплавленої частини стрижня до початку осадження.

Як відомо [1], найбільший вплив на стабільність процесу приварювання анкерних стрижнів мають величина струму та час зварювання. Мета даної роботи – дослідження стабільності дугового процесу в умовах технологічного розтягнення зварювальної дуги, що горить під флюсом. Отримані залежності між параметрами дугового розряду можуть бути покладені в основу розрахункової методики визначення оптимальних технологічних режимів приварювання арматурних стрижнів.

Дослідження впливу зварювального струму $I_{зв}$ та часу зварювання t на величину ТЗД при приварюванні арматурних стрижнів діаметром 16 мм класу А500С виконували відповідно до складеної матриці експерименту (таблиця). Величину технологічних параметрів режиму змінювали в межах: час $t = 2 - 4$ с; зварювальний струм – $I_{зв} = 900 - 1500$ А.

Отримані результати показали, що величина ТЗД залежить як від величини зварювального струму, так і від тривалості зварювального процесу (рис. 1). Швидкість оплавлення стрижня при цьому змінюється в діапазоні $(8,5...13,9) \cdot 10^{-3}$ мм·А/с і не залежить від часу зварювання.

Таблиця – Матриця експерименту

Діапазон струму $I_{зв}$, А	901 ... 1100	1101 ... 1300	1301 ... 1500
Час зварювання t , с	Технологічно змінювана довжина дуги L_T *		
2	$L_{T11} \dots L_{T13}$	$L_{T21} \dots L_{T23}$	$L_{T31} \dots L_{T33}$
3	$L_{T14} \dots L_{T16}$	$L_{T24} \dots L_{T26}$	$L_{T34} \dots L_{T36}$
4	$L_{T17} \dots L_{T19}$	$L_{T27} \dots L_{T29}$	$L_{T37} \dots L_{T39}$

Примітка. *Індекси позначають номер дослідів у відповідній серії.

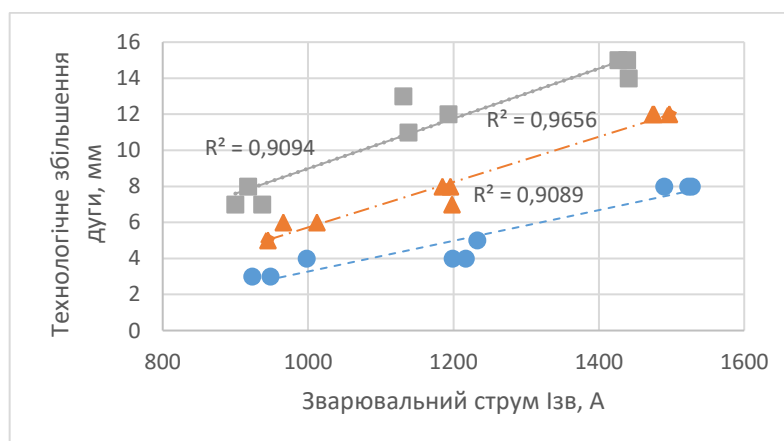

Рисунок 1 – Залежність величини ТЗД від зварювального струму $I_{зв}$ та часу зварювання t : ● – $t = 2$ с; ▲ – $t = 3$ с; ■ – $t = 4$ с.

Методом лінійного регресійного аналізу даних встановлено, що залежність ТЗД від зварювального струму та тривалості часу зварювання може бути описана узагальненою лінійною функцією виду

$$L_T = 3,4 \cdot t + 10^{-2} \cdot I_{зв} - 14,1$$

У дослідженому діапазоні параметрів режиму потрібна величина ТЗД змінюється в межах $3 \leq L_T \leq 15$ мм.

Перевірка отриманої математичної залежності показала, що для діапазону найбільш вживаного зварювального струму $I_{зв} = 1000 \dots 1500$ А отримана залежність відповідає вимогам точності інженерних розрахунків і може використовуватися для вирішення прикладних задач з розрахунку технологічних параметрів режиму зварювання.

Для оцінки стабільності процесу зварювання використовували методику, засновану на розрахунку коефіцієнтів варіації за параметрами режиму – струму та напруги [2, 3]. В даному дослідженні стабільність зварювального процесу оцінювали зміною коефіцієнту варіації за струмом K_V^I в залежності від струму та часу зварювання (рис. 2).

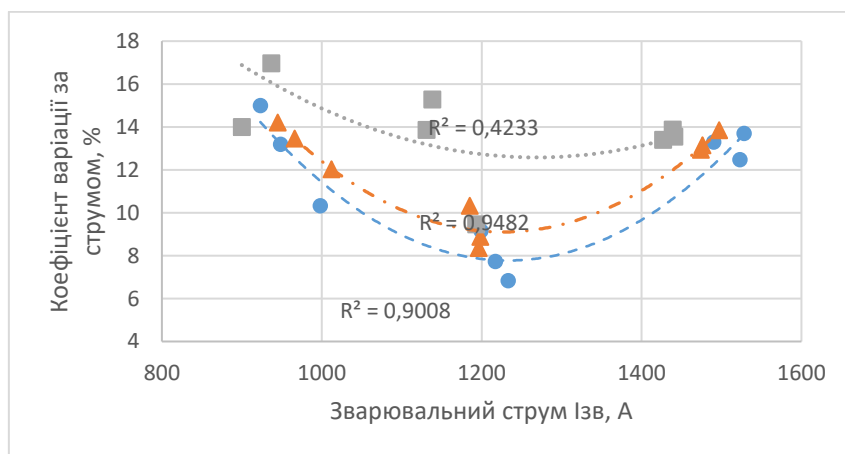

Рисунок 2 – Залежність коефіцієнта варіації K_V^I від зварювального струму $I_{зв}$ і тривалості часу зварювання t : ● – $t = 2$ с; ▲ – $t = 3$ с; ■ – $t = 4$ с.

Встановлено (рис. 2), що у всьому досліджуваному діапазоні параметри режиму приварювання анкерних стрижнів забезпечують стабільний дуговий процес ($K_V^I < 20\%$) при тривалості часу зварювання в діапазоні $t = 2-3$ с. Якщо дуговий процес триває довше 3 с, то його стабільність суттєво знижується незалежно від сили струму.

Найвище значення коефіцієнта кореляції $K_V^I = 0,9482$ і, відповідно, найбільш стабільний режим приварювання арматурних стрижнів забезпечують параметри: $I_{зв} = 1150 \dots 1250$ А; $t = 2-3$ с.

Висновки

1. Експериментально встановлені математичні залежностей між параметрами режиму приварювання анкерних стрижнів із арматурної сталі. Встановлено: потрібна величина технологічно змінюваної довжини зварювальної дуги лінійно залежить від зварювального струму; коефіцієнт варіації за струмом описується поліноміальними залежностями від струму та часу зварювання.

2. З використанням розроблених математичних моделей визначені оптимальні параметри режиму для анкерних стрижнів діаметром 16 мм класу А500С: $I_{зв} = 1150 \dots 1250$ А; $t = 2 \dots 3$ с.; $L_T = 5 \dots 10$ мм.

Література

- [1] Necip Fazil Yilmaz, Abdulbasit Abdulqadir Hamza (2014). Effect of Process Parameters on Mechanical and Microstructural Properties of Arc Stud Welds. *Materials Testing*, no 10 (56), pp. 806-811. DOI:10.3139/120.110629
- [2] O. M. Kostin, O. O. Yaros, Y. O. Yaros and O. V. Savenko (2021). Complex UPE-500 complex for determining welding and technological characteristics of coated electrodes. *The Paton Welding Journal*, no. 8, pp. 33-37.
- [3] Olexander Kostin, Olexander Yaros, Yurii Yaros, Alexei Savenko, Volodymyr Martynenko, Igor Boyko. Method for Evaluating the Stability of Arc Burning of Electrodes with Rutile-Cellulosic Covering. 2022 IEEE 4th International Conference on Modern Electrical and Energy System (MEES). DOI: 10.1109/MEES58014.2022.10005682/.

INVESTIGATION OF THE STABILITY OF THE ARC WELDING PROCESS IN MULTI-ELECTRODE SURFACING

Hladchenko D., Dragan S.

Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Mykolaiv, Ukraine

Yaros Y.

Kherson Educational and Scientific Institute, Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Kherson, Ukraine

The parameters of the submerged arc welding process of 16 mm diameter anchor rods made of reinforcing steel were experimentally investigated. Mathematical models of the relationship between the parameters of the welding mode were developed and the optimal ratios between the current strength, welding time and the value of the technologically variable length of the welding arc were determined.

Keywords: welding arc, stability, anchor, coefficient of variation.

УДК 621.791

STUDY OF TEMPERATURE DISTRIBUTION IN A JOINT OF DISSIMILAR MATERIALS DURING DIFFUSION WELDING

Matviienko M.V.

*PhD, Associate Professor, Acting Head of the Welding Department, Kherson Educational-Scientific Institute of Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Kherson, Ukraine,
maksym.matvienko@nuos.edu.ua*

Abstract. The temperature distribution in a part joined by diffusion welding was studied using computer simulation with consideration of the thermophysical properties of dissimilar materials and the geometry of the welded joint. A picture of the temperature distribution over time was obtained in accordance with the developed welding mode for industrial parts, both in the section of the part and directly in the welded joint area. It was shown that when using this temperature mode of diffusion welding, a fairly uniform heating of the parts along the radius is ensured.

Keywords. computer simulation, temperature distribution, thermal properties, temperature.

Diffusion welding in a vacuum is widely used in the manufacture of parts from dissimilar materials, such as electromagnet housings [1-3]. In this case, the most appropriate method is induction heating. However, with the induction method, a thin surface layer is heated, from which the heat spreads to the center of the product. Depending on the heating rate and the holding time at a constant temperature, the metal of the part may have a different temperature across the cross-section. It is known [4] that during diffusion welding of materials with different physical and mechanical properties, the magnitude of plastic deformations that determine the formation of joints changes depending on the radius. The nature of the stress-strain state also changes. Plastic deformations change toward the axis of the part, and in the center of the cylinder, shear deformations are zero. Thermal cycling is used to intensify plastic deformations and localize them in the joint zone [5].

When modeling the stress-strain state, the temperature distribution along the radius of the parts is not uniform. Therefore, the study of the nature of the temperature distribution in the joint zone during diffusion welding is relevant.

The purpose of this work is to study the temperature distribution in a joint during diffusion welding of dissimilar metals, taking into account both the changing thermophysical properties of the materials being joined and the geometry of the joint.

The studies were carried out for a joint of two dissimilar parts made of 12X18N10T and 1089S steels, the physical and finite element models of which are shown in Fig. 1, a and b.

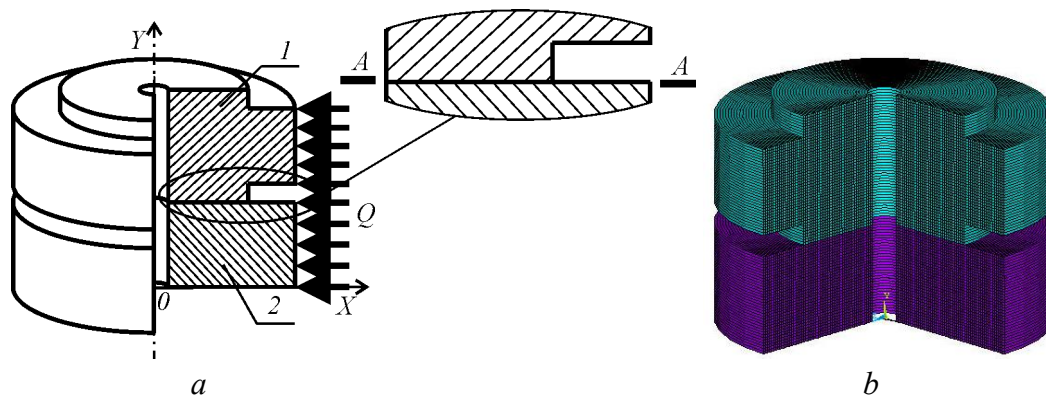

Figure 1 – Physical (a) and finite element (b) models of a welded joint of 12X18N10T (1) and 10895 (2) steels

The studies were carried out using the finite element method with the ANSYS software package. Due to the symmetry of the connected parts, the axisymmetric eight-node temperature element PLANE 77 was selected for modeling. The algorithm for solving the problem includes a sequential iterative procedure of transient thermal analysis. When modeling the process, it was taken into account that the thermophysical properties of the materials of the parts (specific heat capacity, thermal conductivity coefficient) significantly depend on temperature.

Surface heating by high-frequency currents was simulated by setting the temperature on the cylindrical surface of the model over time in accordance with the developed welding mode for industrial parts (Fig. 2). Heating from 20 to 750 °C was performed at a rate of 100 degrees per minute, and above 750 °C – 30 degrees per minute.

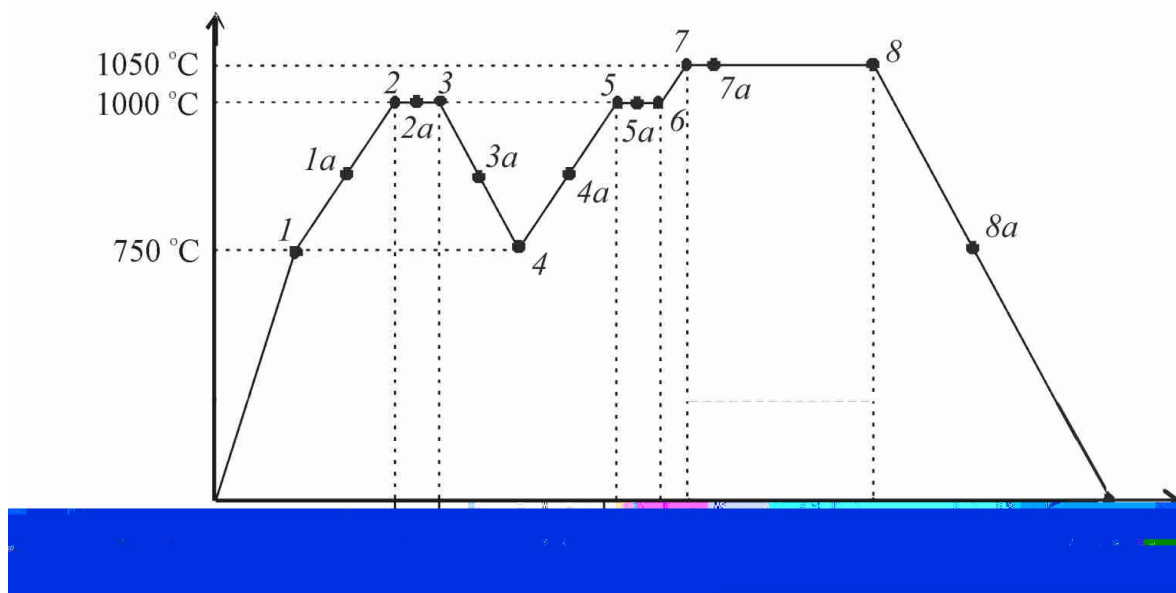

Figure 2 – Welding process cyclogram

The temperature distribution fields were studied during the entire welding process (Fig. 3) and the temperature distribution diagrams in the joint zone of the materials being joined (Fig. 4). For ease

of comparison, Table 1 shows the maximum temperature differences within the cross-section of the node $\Delta T_{\max}^{\text{node}}$ and the joint $\Delta T_{\max}^{\text{joint}}$ at various moments of the welding cycle.

Table 1 – Maximum temperature differences in the node $\Delta T_{\max}^{\text{node}}$ and at the joint $\Delta T_{\max}^{\text{joint}}$ at different moments in time

Point No.	1	1a	2	2a	3	3a	4	4a	5	5a	6	7	7a	8	8a
$\Delta T_{\max}^{\text{node}}$	21	7	6	1	0	7	7	7	6	1	0	7	1	0	15
$\Delta T_{\max}^{\text{joint}}$	9	3	2	0	0	3	2	3	3	0	0	2	0	0	8

An analysis of the degree of non-uniformity of temperature fields at individual (key) moments of the welding process (Fig. 3 and Table 1) showed that the degree of non-uniformity of temperature distribution in the unit as a whole and within the joint during the welding cycle changes from 21 to 0 degrees and 9 to 0 degrees, respectively.

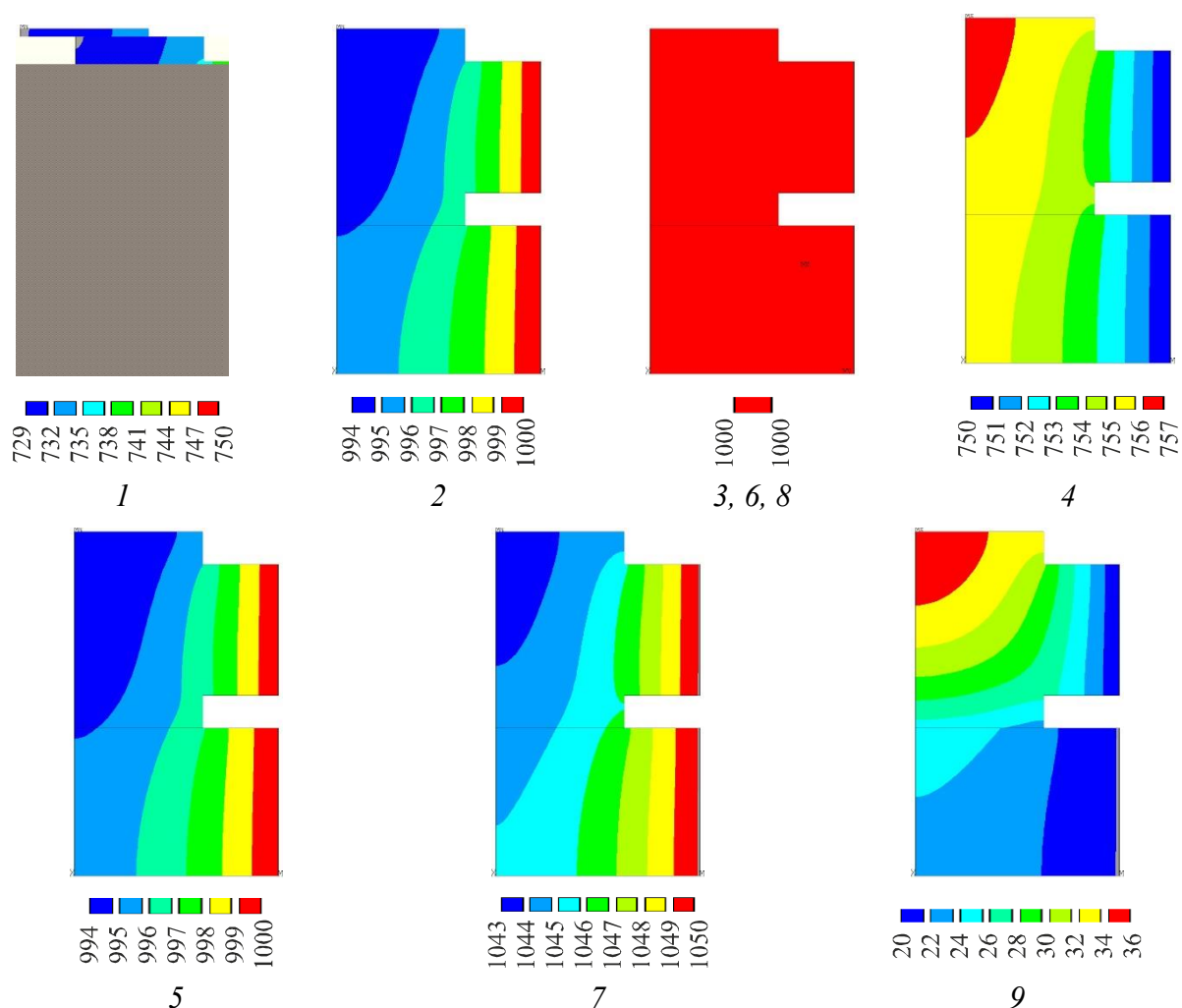

Figure 3 – Temperature change fields (°C) at times 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, and 9 (see Fig. 2)

The nature of the temperature distribution along the joint at different points in time (Table 1) indicates a fairly uniform heating of the parts according to the developed cycle. At the same time, when loading by thermal cycling in a different temperature range, it is necessary to take into account the influence of uneven heating on the stress-strain state in the joint zone.

Conclusion. The nature of temperature distribution, both in the section of the part and directly in the weld joint area, during the joining of dissimilar materials, is non-uniform and constantly changing. When thermal cycling according to the developed mode of diffusion welding of industrial parts, a fairly uniform heating of the parts along the radius is ensured. When increasing the temperature range of thermal cycling, it is necessary to take into account the effect of non-uniform heating on the stress-strain state of the joined unit.

Literature

- [1] Falchenko Yu.V. Diffusion welding of magnesium alloy MA2-1 through a zinc interlayer / Yu.V. Falchenko, L.V. Petrushynets, V.Ie. Fedorchuk, V.A. Kostin, O.L. Puzrin/ The Paton Welding Journal, 2023, №9, p. 38-42 <https://doi.org/10.37434/tpwj2023.09.06>
- [2] John, B., Letsch, H., Wölck, J., Hess, M., Hensel, J. Process Technology for DiffusionWelding with Cyclically Pulsative Joining Forces. // Metals, 2023, №13, 547. <https://doi.org/10.3390/met13030547>
- [3] Petrushinets L. Diffusion welding in vacuum of a ferromic alloy on a Ni base / L. Petrushinets, Y. Falchenko, A. Ustinov, T. Melnichenko, Oleg Novomlynets // Technical sciences and technologies, 2017, № 3 (9), p. 63-71 [https://doi.org/10.25140/2411-5363-2017-3\(9\)-63-71](https://doi.org/10.25140/2411-5363-2017-3(9)-63-71)
- [4] Mathematical modeling and optimization of vacuum diffusion bonding parameters for predicting and enhancing the strength of dissimilar IN-718/ MSS-410 joints using RSM for power generation applications/ Arun Negemiya, Selvarajan Rajakumar, Tushar Sonar, Mikhail Ivanov // Journal of Advanced Joining Processes, 2024, №9, 100214 <https://doi.org/10.1016/j.jajp.2024.100214>
- [5] Invention patent No. 81583. Method of diffusion welding of materials / V.V. Kvasnitsky, M.V. Matviienko, G.V. Yermolaev, V.F. Kvasnitsky, B.V. Bugaenko, V.Yu. Voloshin. Admiral Makarov National University of Shipbuilding. UA. MPK (2008). V23K 20/14. Appl. 21.11.2006. Publ. 10.01.2008. Bull. 1.

УДК 621.923.74:621.921.34

ПЕРСПЕКТИВИ ДОСЯГНЕННЯ УНІКАЛЬНИХ ТРИБОТЕХНІЧНИХ ВЛАСТИВОСТЕЙ СПРЯЖЕНЬ КОВЗАННЯ КОЛІНЧАСТИХ ВАЛІВ

Ошовський В.Я.

кандидат технічних наук, доцент,

доцент кафедри теплоенергетики та технологій машинобудування

Первомайського навчально-наукового інституту

Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,

м. Первомайськ, Україна

oshovskyvikt@ukr.net

Анотація. Використання алмазів як структурних складових поверхонь тертя спряжень ковзання, особливо колінчастих валів двигунів внутрішнього згоряння транспортних засобів,

у тому числі судових, що працюють зі змінними режимами, а іноді і в екстремальних умовах, а також компресорів може надати унікальних триботехнічних властивостей поверхням ковзання.

Пропонується на останній операції обробки шаржувати і притирати з'єднані поверхні шийок валу і вкладишів алмазною пастою з дисульфідом молібдену зі стиском для роздрібнення і втиснення зерен алмазу в поверхні. Отримана мікроструктура з алмазними включеннями та присутність дисульфиду молібдену на поверхнях тертя надасть спряженням валу високої зносостійкості і хімічної стійкості, відсутність прихвачувань, зменшить шорсткість і коефіцієнт тертя а таким чином підвищить надійність і ресурс.

Ключові слова: колінчастий вал, алмазні включення, дисульфід молібдену, шаржування зі стиском, унікальні властивості спряжень ковзання.

Недостатні триботехнічні властивості поверхонь тертя призводять до простоїв машин, спричинених непрацездатністю, великого завантаження виробничих потужностей для виготовлення запасних частин, особливо для транспортної техніки, в тому числі судових двигунів і компресорів. Тому в усіх промислово розвинених країнах приділяється посилена увага до проблем тертя та зношування в машинах, шкідливі наслідки яких оцінюються багатьма мільярдами доларів щорічно [1, с. 7-8].

Колінчасті вали двигунів і компресорів виходять з ладу з-за зносу шийок, але досвід і дослідження показують, що більше половини ще до зносу мають risks, царапини, задири та інші дефекти, що іноді призводить до розплавлення підшипникового матеріалу, заклинювання, деформації і навіть поломки валів. Дефекти можуть виникати також з-за відхилень геометричної форми і розташування поверхонь, недостатньої теплопровідності антифрикційного шару підшипника та перегріву масляного шару і зменшенню його в'язкості і товщини, зменшенню при цьому твердості і міцності антифрикційного шару, прихвачуванню до валу і відриву елементів зносу з пошкодженням поверхонь та ін.

Таким чином основними причинами виходу з ладу колінчастих валів є недостатні триботехнічні властивості поверхонь тертя шийки валу і вкладишів, тому їх дослідження і покращання є актуальною проблемою.

Метою роботи є аналіз методу отримання унікальних триботехнічних властивостей спряжень ковзання колінчастих валів двигунів внутрішнього згоряння та компресорів притиранням поверхонь вкладишів до полірованого валу алмазною пастою з дисульфідом молібдену при одночасному подрібненні алмазних включень та їх шаржуванні в стиснуті при терті поверхні.

Основна частина. Практика показує, що надтверді алмазні включення мають високу адгезію до сталі і при шаржуванні поверхонь тертя надають їм унікальних триботехнічних властивостей.

Важливою з них є перетворення в графіт вершин виступів втиснутих в обидві поверхні спряження алмазних включень при локальному їх нагріві при притиранні, що сприяє вирівнюванню і поліруванню поверхонь. А далі гладкі притерті поверхні включень вже не нагріваються до температур перетворення в графіт (900...1000°C) з-за високої теплопровідності алмазу порівняно з іншими структурними складовими антифрикційних сплавів. Це забезпечує високу зносостійкість і малий коефіцієнт тертя поверхонь, збільшує

опорну довжину профілю, запас на знос за рахунок зменшення найменшого функціонального зазору та ресурс роботи спряження [2].

Додавання при шаржуванні дисульфиду молібдену (MoS_2), відомого як тверде мастило зменшує коефіцієнт тертя, попереджує утворення в парах тертя задирок і прихватів навіть при ударних навантаженнях та при температурах до 400°C . MoS_2 має високу адгезію до металевих поверхонь, утворюючи на поверхнях захисний шар, заповнює мікровпадини шорсткості, підсилюючи цим опірність до навантажень [3].

Така обробка поверхонь тертя може дати високий ефект зносостійкості та надійності в екстремальних умовах роботи поршневих двигунів – при перевищенні питомого тиску і температури масла, навіть в умовах напівсухого тертя [4]. Алмазні частинки хімічно інертні і не допускають приварювання продуктів зносу до поверхонь валу, що усуває появу подряпин у спряженнях.

Важливими геометричними характеристиками спряження є відхилення форми і розташування поверхонь, які призводять до локальних перевантажень, зменшення товщини і підвищення температури мастила і навіть до напівсухого тертя. Для зменшення цих відхилень в роботі [5] запропоновано для підгонки поверхні бабітових вкладишів до оброблених поліруванням шийок колінчастого валу – метод рідкопластичного формування поверхонь вкладишів, який дозволяє також в двигунах і компресорах компенсувати відхилення розміру замикаючої ланки, яка визначає відповідно об'єм камери згоряння в кожному циліндрі двигуна та об'єм мертвого простору компресора.

Алмазні структурні складові надають поверхням тертя таких властивостей: низький коефіцієнт тертя, хімічна інертність, висока твердість включень і зносостійкість поверхонь, перетворення виступів мікронерівностей алмазних включень при терті в графіт, що попереджує появу задирок, приварювання мікрочастинок та ін. [6, 7].

Висновок. Таким чином отримання в поверхневих шарах спряжень шийок колінчастого валу і вкладишів мікроструктури з алмазними включеннями методом притирання поверхонь вкладишів до полірованого валу алмазною пастою з дисульфідом молібдену при одночасному подрібненні алмазних включень та їх шаржуванні в стиснуті при терті поверхні може надати унікальних триботехнічних властивостей спряженням та підвищить їх надійність і ресурс, що важливо для поршневих машин транспортних засобів, в тому числі судових, авіаційних, військової техніки та інших.

Література

- [1] Закалов, О.В. Основи тертя і зношування в машинах: навчальний посібник / О.В. Закалов, І.О. Закалов. – Тернопіль : ТНТУ ім. І.Пулля, 2011. – 322 с.
- [2] Ошовський В.Я. Виробничі технології як альтернатива обкатування деталей ДВЗ. *Конструювання, виробництво та експлуатація сільськогосподарських машин : загальнодерж. міжвід. наук.-техн. зб.* – Кіровоград : КНТУ, 2013. Вип. 43, ч. 1. С. 320-325.
- [3] Ошовський В.Я. Підвищення ресурсу колінчастого валу алмазно-дисульфід-молібденовою приробкою поверхонь тертя. *Конструювання, виробництво та експлуатація сільськогосподарських машин : загальнодерж. міжвід. наук.-техн. зб.* Кіровоград : КНТУ, 2016. Вип.46. С. 279-286.

[4] Ошовський В. Я. Підвищення зносостійкості поверхонь спряження деталей з підшипниками ковзання в екстремальних умовах тертя. *Science and innovation of modern world. Proceedings of the 6th International scientific and practical conference*. Cognum Publishing House. London, United Kingdom. 2023. Pp. 273-281.

[5] Ошовський В.Я., Григурко І.О., Капура І.А. Рідкопластичне формування поверхонь бабітових вкладишів. *Конструювання, виробництво та експлуатація сільськогосподарських машин : загальнодерж. міжвід. наук.-техн. зб.* Кіровоград : КНТУ, 2014. Вип. 44. С. 248-251.

[6] Ошовський В. Я., Капура І.А. Шаржування поверхонь спряжень шийок колінчастого валу для підвищення їх зносостійкості без обкатування. *Science and innovation of modern world. Proceedings of the 10th International scientific and practical conference*. Cognum Publishing House. London, United Kingdom. 2023. Pp. 251-254.

[7] Ошовський В.Я. Особливості роботи та підвищення ресурсу рухомих спряжень поршневих двигунів внутрішнього згоряння. *Global science : prospects and innovations. Proceedings of the 9th International scientific and practical conference*. Cognum Publishing House. Liverpool, United Kingdom. 2024. Pp. 134-139.

PROSPECTS OF ACHIEVING UNIQUE TRIBOTECHNICAL PROPERTIES OF SLIDING CONNECTIONS OF CRANKSHAFTS

Oshovskyi Viktor Yakiv

Pervomaisk Educational and Scientific Institute of Admiral Makarov national university of shipbuilding.

Abstract. The use of diamonds as structural components of friction surfaces of sliding joints, especially crankshafts of internal combustion engines of vehicles, including marine engines operating with variable modes and sometimes in extreme conditions, as well as compressors, can provide unique tribotechnical properties to sliding surfaces.

It is proposed that the final machining operation should be to carve and lap the mating surfaces of the shaft journals and liners with diamond paste containing molybdenum disulfide with compression to crush and embed the diamond grains into the surface.

It is proposed that the final machining operation should be to carve and lap the mating surfaces of the shaft journals and liners with diamond paste containing molybdenum disulfide with compression to crush and embed the diamond grains into the surface.

Keywords: crankshaft, diamond inclusions, molybdenum disulfide, compression rolling, unique properties of sliding conjugations.

UDC 621.791

STUDY OF STRESS-STRAIN STATE OF WELDED AND SOLDERED ASSEMBLY FROM DISSIMILAR MATERIALS WITH AN INTERLAYER UNDER TEMPERATURE-FORCE LOADING

Matviienko M.V.

PhD, Associate Professor,

*Acting Head of the Welding Department, Kherson Educational-Scientific Institute of Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Kherson, Ukraine,
maksym.matviienko@nuos.edu.ua*

Abstract. The finite element method was used to study the stress-strain state under temperature-force loading during diffusion welding or soldering of materials of the same strength but different temperature coefficients of linear expansion, with soft (with a lower yield point) and hard (with a higher yield point than the base metal) interlayers. Analysis of the results showed that thermal cycling under pressure should facilitate the formation of physical contact and activation of the processes of connection formation in nodes with both soft and hard interlayers.

Keywords. diffusion welding, soldering, dissimilar materials, interlayer, stress, deformation, and modeling.

One of the main problems of joining dissimilar materials by diffusion welding and soldering is plastic deformation and activation of the surfaces of the materials being joined, which are determined by the stress-strain state in the joint zone. The stress-strain state is also of interest from the point of view of the strength of finished units. Therefore, the study of the stress-strain state of such units is relevant. The aim of the work was to establish the influence of the strength (yield strength) of the material of the intermediate layers compared to the materials being joined on the formation of the stress-strain state during diffusion welding and soldering.

The studies were carried out using computer modeling and the ANSYS software package. Axisymmetric problems were solved for assemblies of the cylinder+interlayer+cylinder type with a diameter of 20 mm made of materials of the same strength, but differing in temperature coefficients of linear expansion ($\alpha_1=20 \cdot 10^{-6}$ and $\alpha_2=10 \cdot 10^{-6}$ 1/deg). Soft (with a lower yield point) and hard (with a higher yield point than the base metal) interlayers with an average temperature coefficient of linear expansion ($\alpha_{int}=15 \cdot 10^{-6}$ 1/deg) were used. The elastic moduli and Poisson's ratios were taken to be the same and equal to $2 \cdot 10^5$ MPa and 0.3, respectively. Loading was performed by combined compression with a force of 40 MPa and a decrease in the temperature of the assembly by 100 degrees. The results obtained with such loading retain their validity when cooling is replaced by heating, but the patterns of the stress state in materials 1 and 2, which have different temperature coefficients of linear expansion (TCLE), change places. The fields and diagrams of all components of stresses and plastic deformations of nodes were analyzed. The maximum values of all components and equivalent stresses in materials 1, 2, and the interlayer for 2 variants of nodes are shown in Fig. 1, and plastic deformations in Fig. 2.

As the analysis of the modeling results in both types of nodes showed, the nature of the stress-strain state generally corresponds to the general principles of mechanics and the patterns established in previously completed studies [1-4].

Axial tensile stresses in brittle materials with low TCLE (ceramics, graphite, etc.) on the surface of units responsible for their destruction during cooling after welding (soldering), in units with a hard and soft interlayer, are reduced by the value of the compressive load during combined loading by compression and cooling. That is, combined loading reduces the risk of destruction of brittle materials at the cooling stage after soldering.

The tangential and equivalent stresses in the joint area (on the interface), which determine the formation of a metallic contact and the activation of the process of joint formation during diffusion welding, increase during cooling under pressure of the nodes with a hard interlayer in a material with a lower TCLE. The same thing happens during heating in a material with a higher TCLE. Unlike nodes with a soft interlayer, where the picture is the opposite, the stresses increase significantly in the material with a higher TCLE during cooling and in the material with a lower TCLE during heating [4]. That is, thermal cycling under pressure should facilitate the formation of physical contact and the activation of the processes of joint formation in nodes with both a soft and a hard interlayer.

Analysis of the diagrams shows that the level of maximum values of almost all stress components in both materials being joined is significantly higher in the nodes with a soft interlayer than in the nodes with a hard interlayer. In this case, in material 1 (with a large TCLE), the difference is more significant (5...10 times) than in material 2 (from 2 to 5 times). When changing from cooling to heating (during welding with thermal cycling), the materials will swap places.

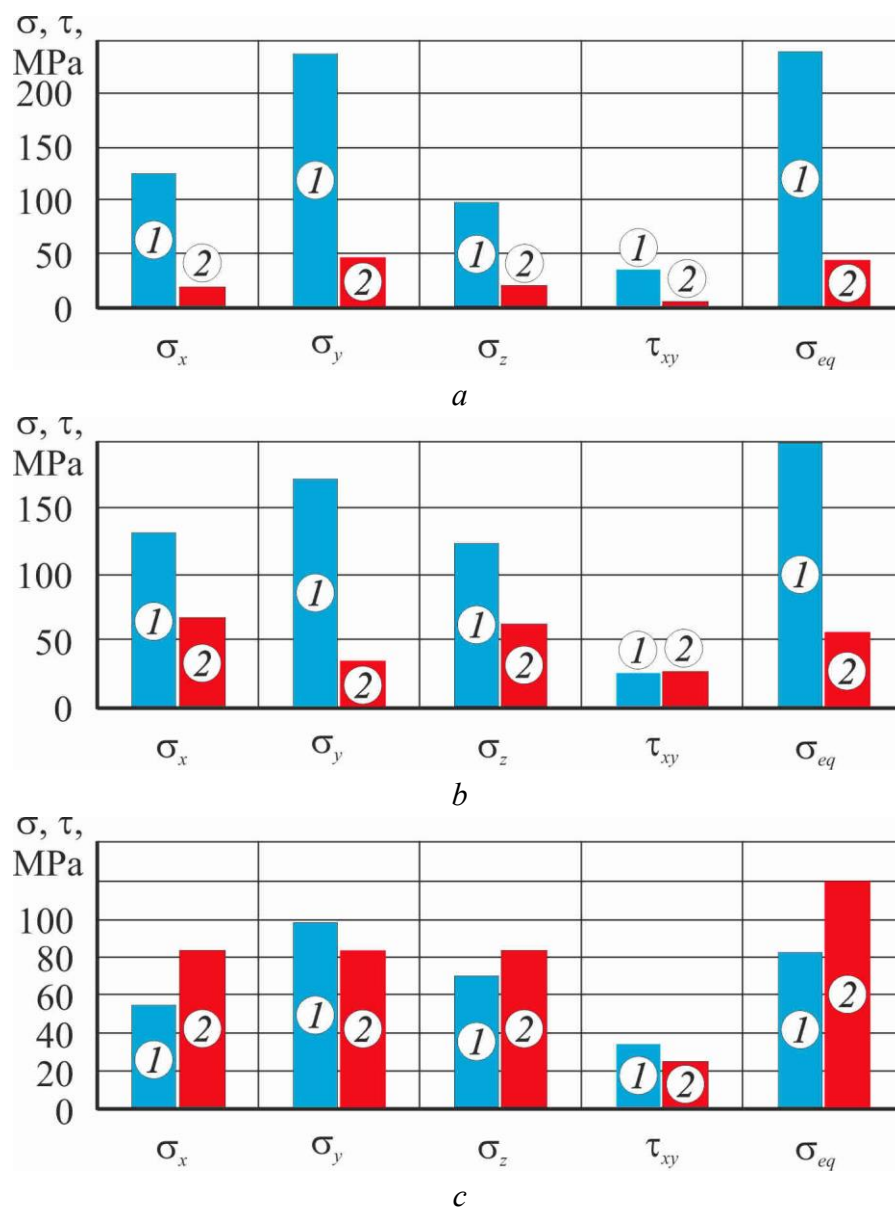

Figure 1 – Comparison of maximum stresses in material 1 (a), 2 (b), and interlayer (c) with soft (1) and hard (2) interlayers under temperature-force loading

In the material of the soft interlayer, the radial, circumferential, and equivalent stresses are lower, and the axial and tangential stresses are higher than in the material of the hard interlayer. But the difference here is less than in the materials being joined (20...50%).

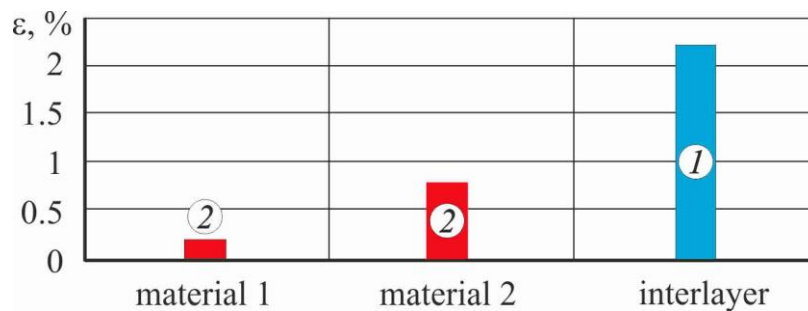

Figure 2 – Comparison of maximum plastic deformations in materials 1, 2 and an interlayer with soft (1) and hard (2) interlayers under temperature-force loading

Analysis of the diagrams shows that the level of maximum values of almost all stress components in both materials being joined is significantly higher in the nodes with a soft interlayer than in the nodes with a hard interlayer. In this case, in material 1 (with a large TCLE), the difference is more significant (5...10 times) than in material 2 (from 2 to 5 times). When changing from cooling to heating (during welding with thermal cycling), the materials will swap places.

In the material of the soft interlayer, the radial, circumferential, and equivalent stresses are lower, and the axial and tangential stresses are higher than in the material of the hard interlayer. But the difference here is less than in the materials being joined (20...50%).

The maximum values of plastic deformations in the joined materials (units with a hard interlayer) differ by more than 2 times. In material 1 (with a large TCLE), they approach 0.2%, while in material 2 (with a smaller TCLE), they approach 1%. In the material of the soft interlayer, the maximum values of plastic deformations are significantly greater than the maximum in the main materials.

A distinctive feature of joints with a hard layer, both under purely force and combined loading, is insufficient localization of deformations in the joint zone and, as a consequence, large overall deformations after welding.

Conclusion. It has been established that the presence of an interlayer, both soft and hard, has a beneficial effect on the formation of a joint during diffusion welding and soldering, but the disadvantage of the hard one is the insufficient localization of deformations in the joint zone, leading to increased overall deformations of the unit.

Literature

[1] Matviienko, M.V. Stress–Strain State of Joints with a Soft Interlayer Under Mechanical Loading / M.V. Matviienko, V.O. Martynenko, L.V. Vakhonina / International Applied Mechanics, 2023, №59(1), p. 100–106.

[2] Ermolaev G.V. Effect of the rigid interlayer thickness on the stress–strain state of metal–graphite assemblies under thermal loading / G.V. Ermolaev, V.A. Martynenko, S.V. Olekseenko, A.V. Labartkava, M.V. Matviienko // Strength of Materials, 2017, № 49(3), p. 422–428.

[3] Kvasnytskyi V.V. Stress-strain state of welded and brazed assemblies from dissimilar materials with soft interlayer at thermal loading / V.V. Kvasnytskyi, V.F. Kvasnytskyi, M.V. Matviienko, E.A. Buturlya, G.V. Yermolayev // The Paton Welding Journal, 2019, №5, p. 13-17.

[4] Kvasnytskyi V.V. Diffusion welding and brazing of dissimilar materials with controlled stress-strain state / V.V. Kvasnytskyi, V.F. Kvasnytskyi, Chen Hexing, M.V. Matviienko, G.V. Yermolayev // The Paton Welding Journal, 2018, №11-12, p. 70-76.

УДК 621.6

ЗАСТОСУВАННЯ 3D ДРУКУ ТА КОМП'ЮТЕРНОГО МОДЕЛЮВАННЯ ПРОЦЕСУ РОЗРОБКИ КОНСТРУКТОРСЬКОЇ ДОКУМЕНТАЦІЇ, ЯК СУЧАСНИЙ ЕТАП РОЗРОБКИ ТЕХНОЛОГІЧНОГО ПРОЦЕСУ ВИГОТОВЛЕННЯ ДЕТАЛЕЙ

Капура І.А.

кандидат технічних наук,

старший викладач кафедри теплоенергетики та технологій машинобудування

Первомайського навчально-наукового інституту

Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова

м. Первомайськ, Україна, ihor.kapura@nuos.edu.ua

Анотація: Різні галузі промисловості застосовують 3D-друк по металу для складних металевих деталей. Вона активно застосовується в аерокосмічній, оборонній, збройовій, медичній, нафтогазовій, автомобільній, суднобудівній та навіть в освітній сфері.

Мета. На відміну від лиття та фрезерування за допомогою ЧПУ-верстатів, 3D-друк по металу дозволяє виготовляти невеликі партії складних металевих виробів, які набагато економніші. Така перевага може призвести до більш ефективного використання виробничих потужностей та можливості використання додаткових бізнес-моделей залежно від масштабу та глибини впровадження.

Ключові слова: деталь, друк, модель, комп'ютер, моделювання, технологічний процес, виробництво, документація.

Вступна частина. При проектуванні нового технологічного процесу особливе значення має швидкість освоєння та його відпрацювання, яка в свою чергу залежить від 121 технологічних можливостей виробництва. Особливо це стосується виготовлення ливарних деталей, які частіше є найскладнішою та найдорожчою частиною виготовлення деталі, за яку береться не всі підприємства.

Основна частина. У виробництві переважними залишаються традиційні методи виготовлення, що вельми здорожує собівартість продукції, що виготовляється. Багато невеликих підприємств взагалі замовляють ливарні заготовки або форми для лиття на сторонніх підприємствах. Це пов'язано з тим, що виробниче оснащення особливо на стадії відпрацювання технологічного процесу, виявляється разовим, і потребує постійних змін та

корегувань з метою оптимізації технологічного процесу. Адитивне виробництво відкрило нові можливості для проектування за моделями, що виплавляються.

Застосування 3D друку для виготовлення одноразових моделей, що виплавляються, забезпечують велику свободу проектування, компоненти, які завжди збиралися з декількох частин, можуть бути надруковані як єдиний об'єкт, а також можуть бути надруковані і більш складні форми заготовок. Отримані заготовки у такий спосіб дозволяють максимально наблизити конфігурацію до готових деталей та розробити новий технологічний процес з мінімальними витратами та собівартістю на виготовлення.

Із застосуванням 3D друку формується наступна технологія виготовлення деталі, яка включає не тільки традиційні етапи проектування, а й додаткові: – розробки моделі під друк у CAD програмі; – експорт 3D моделі у формат STL; – генерування G-коду у програмі; – підготовка 3D принтера до друку, вибір матеріалу; друк 3D об'єкту; – доопрацювання об'єкта після друку.

Впровадження здавалося б додаткових етапів проектування дозволяє значно скоротити час на виготовлення та опрацювання ливарного оснащення, а також створює широкий спектр виготовлення більш складних конструкцій ливарних заготовок, які складно виготовляти традиційними методами.

Саме тому розробка конструкцій елементів агрегатів з використанням сучасних підходів а також з використанням комп'ютерного моделювання та розробка нового обладнання є актуальною задачею.

Процес розробки конструкторської документації складається з наступних етапів: аналізу деталі і її технологічності; створення необхідних видів, розрізів та перерізів, проставлення розмірів та шорсткості, призначення матеріалу та технічних вимог, а також оформлення конструкторської документації.

На процес розробки конструкторської документації витрачається багато часу. Для зменшення часу на процес розробки конструкторської документації використовують комп'ютерні програми типу 3D моделювання та CAD-програм. У ознайомчих версіях комп'ютерних програми змодельований процес розробки конструкторської документації у діалоговому режимі, який складається з наступних етапів: створення тривимірних моделей деталей та подальшого напівавтоматичного створення їх робочих креслень, що містять усі необхідні види, розрізи та перерізи, проставлення розмірів та шорсткості, призначення матеріалу та 120 технічних вимог, а також оформлення конструкторської документації та виведенням її на 3D друк. Такі програми призначені для автоматизації процесу розробки конструкторської документації та виведенням її на друк.

Висновки. Використання 3D моделювання та 3D-друку, дозволяють значно зменшити час на процес розробки конструкторської документації, та на виготовлення деталей.

Література

- [1] Норенков І.П. Системи автоматизованого проектування. Ка. 1-9 (Серія навчальних посібників) К., Вища школа, 2018 р. 367с.
- [2] Михайленко В.Є., Найдиш В.М., Підкоритов А.М., Скидан І.А. Інженерна та комп'ютерна графіка / К., Вища школа, 2000 р. 190с.

[3] Петренко А. Й., Семенков О. Й. Основи побудови систем автоматизованого проектування. К. Вища школа, 2000 р. 247с.

[4] Гребеников А. Г. та ін. Основи комп'ютерного моделювання за допомогою інтегрованої системи CAD/CAM/CAE/PLM UNIGRAPH3CS NX. Харків, ХАИ, 2004 р. 320с.

THE USE OF 3D PRINTING AND COMPUTER MODELING IN THE PROCESS OF DEVELOPING DESIGN DOCUMENTATION AS A MODERN STAGE IN THE DEVELOPMENT OF THE TECHNOLOGICAL PROCESS FOR MANUFACTURING PARTS.

Kapura I.A.

Pervomaisk Educational Scientific Institute of the Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Pervomaisk.

Abstract: Various industries are using metal 3D printing for complex metal parts. It is actively used in aerospace, defense, weapons, medical, oil and gas, automotive, and even education.

Keywords: part, printing, model, computer, modeling, technological process, production, documentation.

УДК 66.045 : 621.981

ТЕХНОЛОГІЯ ВИГОТОВЛЕННЯ ПЛОСКИХ ДЕТАЛЕЙ ТЕПЛООБМІННИХ АПАРАТІВ ЗІ СФЕРИЧНИМИ ІНТЕНСИФІКАТОРАМИ ТЕПЛОВІДДАЧІ

Новошицький А.В.

кандидат технічних наук,

доцент кафедри інженерної механіки та технології машинобудування,

anton.novoshytskyu@nuos.edu.ua

Боду С.Ж.

старший викладач кафедри інженерної механіки та технології машинобудування,

svitlana.bodu@nuos.edu.ua

Фабріцієв Д.В.

аспірант кафедри інженерної механіки та технології машинобудування,

dmytro.fabritsyiev@gmail.com

Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова

м. Миколаїв, Україна

Анотація. Представлена технологія виготовлення плоских деталей теплообмінних апаратів зі сферичними інтенсифікаторами тепловіддачі профілюванням розтягнутої заготовки роликми з відповідними сферичними виступами та заглибинами.

Ключові слова: теплообмінні апарати; технологія профілювання; профілювання з поздовжнім розтягом; сферичні інтенсифікатори тепловіддачі.

У сучасних енергетичних, промислових і комунальних системах теплообмінні апарати відіграють ключову роль у забезпеченні ефективного теплопереносу. З метою зменшення габаритів та підвищення ефективності теплообміну активно застосовуються інтенсифіковані теплообмінні поверхні, зокрема з локальними елементами, що сприяють турбулізації потоку. Одним із перспективних напрямів є використання плоских деталей з сферичними виступами – інтенсифікаторами тепловіддачі [1, 2, 3]. Ефективність таких конструкцій значною мірою залежить від точності та стабільності їх геометричних параметрів, що зумовлює потребу в розробці відповідної технології та устаткування для їх виготовлення.

Більшість традиційних методів формування теплообмінних поверхонь, таких як штампування [4] чи волочіння [5], характеризуються високою енергоємністю, низькою гнучкістю налаштувань та недостатньою точністю для створення складних рельєфів. В роботі [6] наведена оригінальна технологія ротаційного штампування, але і вона має обмеження, зокрема високу складність устаткування та ймовірність виникнення поздовжньої кривизни виробу.

Особливо складним є завдання виготовлення сферичних виступів з необхідною геометричною точністю та мінімальними залишковими деформаціями. Розробка такої технології забезпечить підвищення точності, повторюваності та технологічної ефективності виготовлення елементів теплообмінних апаратів, а також відкриє можливості для подальшого масштабування у промислових умовах.

Метою даної роботи є розробка технології для виготовлення плоских деталей теплообмінних апаратів зі сферичними інтенсифікаторами тепловіддачі з високою геометричною точністю, можливістю швидкого переналагодження на випуск плоских деталей з іншою конфігурацією рельєфу.

Технологічний процес формоутворення профілю зі сферичними виступами з штабової або листової заготовки [7] (рис. 1) передбачає проведення наступних операцій: розміщення заготовки між рухомим та нерухомим затискачами; затискання кінцевих ділянок; розтяг заготовки; подача каретки, оснащеної профілювальними роликками, до нерухомого захвату; змикання профілювальних роликів і заготовки; переміщення каретки до рухомого захвату; розвантаження; розмикання профілювальних роликів і затискачів; виймання готового профілю.

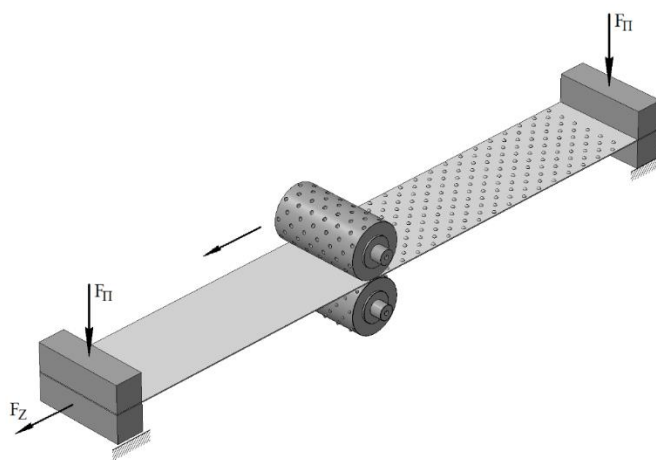

Рисунок 1 – Схема виготовлення профілю згідно технології профілювання з поздовжнім розтягом

Дослідження проводились на експериментальній установці за допомогою виготовленого технологічного оснащення – роликів з відповідними сферичними виступами та заглибинами.

Для налаштування профілювального устаткування визначались величини сили розтягу заготовки F_Z для конкретного перерізу профілю та механічних характеристик її матеріалу, та сила необхідна для затиску заготовки у кінцевих затискачах F_{II} .

Необхідна рельєф профілів утворювався за рахунок відповідного рельєфу профілювальних роликів. Формозміна заготовки проводилася за один прохід профілювальних роликів. Попередня правка штабової заготовки була непотрібна.

Профілювальні ролики виготовлялись зі сталі 45, без термообробки. Отвори виконувались на верстаті з ЧПК. У ролик з виступами завальцьовувались сталі кульки (рис. 4). Заготовкою була рулонна штаба з латуні Л63 шириною 74 мм та товщиною 0,4 мм.

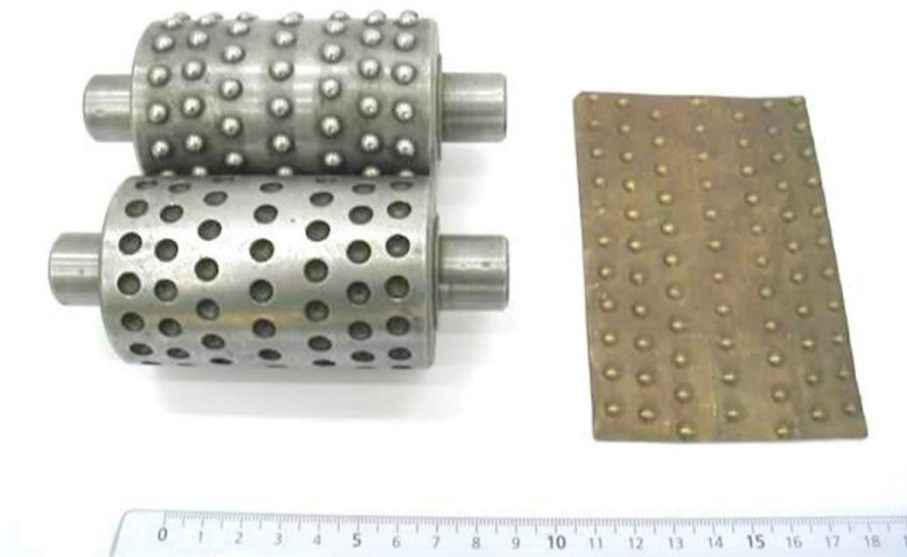

Рисунок 2 – Профілювальні ролики та зразок виготовленого профілю

При проведенні досліджень здійснювалось виготовлення профілів при значеннях сили розтягу F_Z , яка створювала напруження розтягу в межах від нуля до границі текучості матеріалу заготовки σ_T .

Після профілювання без впливу поздовжньої сили розтягу, або невеликих її значень, виготовлені профілі мали деяку поздовжню кривизну та хвилястість поблизу сферичних виступів та на кромках.

Найкращі результати було отримано при значеннях сили розтягу F_Z , яка викликала в заготовці напруження розтягу $(0,85...0,95)\sigma_T$. Хвилястість кромки була відсутня і не спостерігалась поблизу сферичних виступів. Поздовжня кривизна відповідала значенням передбаченим правкою розтягом.

Виготовлення дослідних партій профілів на експериментальній установці підтвердило можливість виготовлення профілів зі сферичними виступами послідовною локальною формозміною при дії поздовжнього розтягу та дозволило уточнити технічні вимоги, необхідні для проектування дослідно-промислової профілювальної установки.

Висновки. Експериментальні дослідження технології виготовлення плоских деталей зі сферичними виступами із рулонної латунної штаби шириною 74 мм та товщиною 0,4 мм. в умовах, близьких до промислового виробництва, показали що розроблена технологія є придатною для виготовлення деталей теплообмінних апаратів зі сферичними інтенсифікаторами теплообміну. Наявність поздовжньої сили розтягу при формоутворенні запобігає утворенню хвилястості поблизу сферичних виступів та на кромках штабової заготовки, а також виникненню поздовжньої кривизни виготовлених деталей.

Література

- [1] Ying, P., He, Y., Tang, H., Ren, Y. Numerical and Experimental Investigation of Flow and Heat Transfer in Heat Exchanger Channels with Different Dimples Geometries. *Machines*, 2021. 9(4), 72. DOI: 10.3390/machines9040072
- [2] Rao, Y., Li, B., Feng, Y. Heat transfer of turbulent flow over surfaces with spherical dimples and teardrop dimples. *Experimental Thermal and Fluid Science*, 2015. 61, 201–209. DOI: 10.1016/j.expthermflusci.2014.10.030
- [3] Теплогидравлическая эффективность перспективных способов интенсификации теплоотдачи в каналах теплообменного оборудования. Интенсификация теплообмена [Текст] : монография / Ю. Ф. Гортышов [и др.] ; под общ. ред Ю. Ф. Гортышова. – Казань, 2009. – 531 с.
- [4] Романовский, В. П. Справочник по холодной штамповке [Текст] / В. П. Романовский. – 6-е изд., перераб. и доп. – Л.: Машиностроение, 1979. – 520 с.
- [5] Roberts, W. L. Cold Rolling of Steel. [Text] / W. L. Roberts – New York and Basel: CRC Press, 1978. – 808 p. DOI: 10.1201/9781315139661
- [6] Halmos, G. T. Roll Forming Handbook. [Text] / G. T. Halmos – Taylor and Francis, 2006. – 583 p. DOI: 10.1201/9781420030693
- [7] Пат. UA 79278 Україна. Спосіб виготовлення рифлених профілів [Текст] / С. М. Соловійов, А. В. Новошицький. – № 20041008663 ; заявл. 25.10.2004; опубл. 11.06.2007. – Бюл. № 8.

TECHNOLOGY FOR MANUFACTURING FLAT PARTS OF HEAT EXCHANGERS WITH SPHERICAL HEAT TRANSFER INTENSIFIERS

Novoshytskyi Anton, Bodu Svetlana, Fabritsyiev Dmytro

Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Mykolaiv, Ukraine

Abstract. The technology for manufacturing flat parts of heat exchangers with spherical heat transfer intensifiers by profiling a stretched workpiece with rollers with corresponding spherical protrusions and recesses is presented.

Keywords: heat exchangers; profiling technology; profiling with longitudinal stretching; spherical heat transfer intensifiers.

УДК 53.092

ТЕОРЕТИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ТА АЛГОРИТМ ВИЗНАЧЕННЯ ФІЗИЧНИХ ПАРАМЕТРІВ ТІЛ У КОНТЕКСТІ ВПЛИВУ НА СТРУКТУРНУ ОДИНИЦЮ РЕЧОВИНИ

Шаповал Н.О.*кандидат технічних наук, доцент кафедри фізики та математики***Бойко О.П.***завідувач лабораторії кафедри фізики та математики**Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова,
м. Миколаїв, Україна*

Анотація. У статті розглянуто процес адіабатичної деформації твердого тіла, що складається зі структурних одиниць речовини. Запропоновано математичний опис взаємодії зовнішніх сил та сил міжатомного потенціалу на основі рівнянь, які враховують зміни внутрішньої енергії, теплоємності та температури структурних одиниць. Проведено аналіз залежності відносного зміщення атомів від зовнішніх впливів і термодинамічних параметрів. Отримані результати порівнюються з експериментальними даними для металів, що дозволяє уточнити кореляцію між параметрами потенціалу Морзе та енергією сублімації.

Ключові слова: міжатомні зв'язки, сили взаємодії, мікроструктура, фізичні властивості, математичні моделі, метод структурних одиниць, адіабатична деформація, лінійне розширення, об'ємне стиснення.

Вступ. Дослідження фізичних властивостей твердих тіл має важливе значення для розуміння фундаментальних процесів, що відбуваються на атомному рівні. Особливу роль відіграє аналіз адіабатичних деформацій, за яких зовнішня робота витрачається на зміну сил міжатомної взаємодії та внутрішньої енергії системи. Такий підхід дозволяє описати вплив зовнішніх навантажень на структурну одиницю речовини та встановити залежності між термодинамічними параметрами, міжатомним потенціалом і механічними характеристиками твердого тіла. Вивчення цих процесів має практичне значення для матеріалознавства, оскільки дозволяє прогнозувати поведінку металів і сполук при різних зовнішніх умовах.

Метою роботи є розробка теоретичного підходу до опису процесів адіабатичної деформації твердих тіл, встановлення взаємозв'язку між зовнішніми та міжатомними силами, термодинамічними параметрами та фізичними властивостями структурних одиниць речовини, а також порівняння отриманих результатів із наявними експериментальними даними.

Розглянемо процес адіабатичної деформації твердого тіла, що складається із структурних одиниць даної речовини [3].

Вважатимемо, що робота зовнішньої сили F_3 витрачається на роботу проти сил міжатомної взаємодії $F_{ат}$, що діють між атомами структурної одиниці та на зміни внутрішньої енергії структурної одиниці. Яка йде на зміну теплоємності c , і температури T структурних одиниць

$$r_0 F_3 d\delta = 2a\varepsilon(e^{-2ar_0\delta} - e^{-ar_0\delta})nr_0 d\delta + mcdT + mTdc, \quad (1)$$

де r_0 – міжатомна відстань при $T = 0$ К; n – число атомів у грані; ε – енергія сублімації цієї речовини; m – маса всіх атомів структурної одиниці; c – питома теплоємність цієї речовини;

$$\delta = \frac{\Delta r}{r_0} \text{ – відносне зміщення атомів з положення рівноваги.}$$

Відносне зміщення атомів із положення рівноваги виразимо через термодинамічні параметри структурної одиниці, її фізичні властивості та зовнішню силу F_3 та силу міжатомної взаємодії $F_{ат}$

$$\delta = \frac{\Delta r}{r_0} = \beta T - k_p \frac{F_3 + F_{ат} \cdot n}{r_0^2 (1 + \delta)} \quad (2)$$

де β – коефіцієнт лінійного розширення; k_p – коефіцієнт об'ємного стиснення.

Враховуючи, що енергія скалярна величина, а знак її залежить від того, яку енергію ми вважатимемо з позитивним знаком або негативним. Зробивши деякі дослідження, маємо певні результати. Використовуючи поняття міжатомного потенціалу $W(\Delta r)$ [4], представимо характер зміни сил міжатомної взаємодії за нормальної температури нуля, при якій $|F^+(\Delta r^+)| = |F^-(\Delta r^-)|$, а міжатомна відстань r_0 (див. рис. 1)

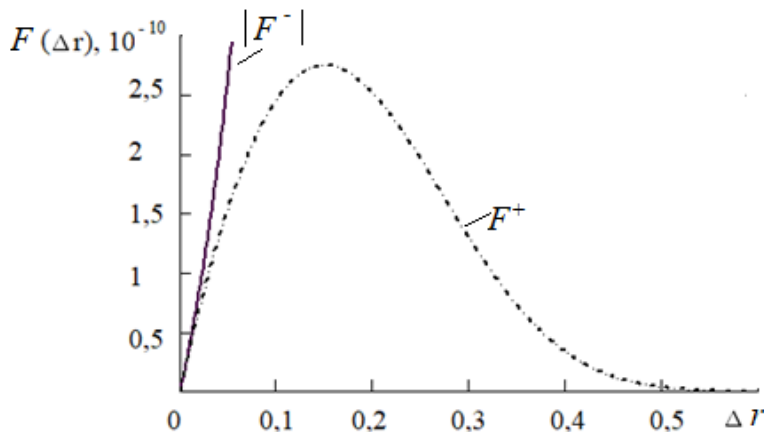

Рисунок 1 – Зміна сил міжатомної взаємодії при $T = 0$ К для випадку $\Delta r^+ > 0$ та $\Delta r^- < 0$ (на графіку вказано модуль)

Виразимо тиск p через зовнішні та міжатомні сили

$$p^+ = \frac{F_3 + F^+(\Delta r^+) \cdot n}{r_0^2 (1 + \delta)},$$

$$p^- = \frac{F_3 + F^-(\Delta r^-) \cdot n}{r_0^2 (1 + \delta)}. \quad (3)$$

де n – кількість атомів у грані; $\delta = \frac{\Delta r}{r_0}$ – відносне зміщення атома з положення рівноваги r_0 .

Перепишемо вираз (2) з урахуванням впливу сил взаємодії та тиску, отримаємо

$$\delta^+ = \frac{\Delta r^+}{r_0} = \beta^+ T^+(\delta^+) - k_p^+ \frac{F_3 + F^+(\delta^+) \cdot n}{r_0^2 (1 + \delta^+)}, \quad \delta^- = \frac{\Delta r^-}{r_0} = \beta^- T^-(\delta^-) - k_p^- \frac{F_3 + F^-(\delta^-) \cdot n}{r_0^2 (1 + \delta^-)}. \quad (4)$$

де β^+ , β^- – коефіцієнти лінійного розширення при $\Delta r^+ > 0$, $\Delta r^- < 0$; T^+ , T^- – температура структурної одиниці при зміщенні Δr^+ , Δr^- .

Значення T^+ та T^- розраховуються використовуючи вирази для $W^+(\Delta r^+)$, $W^-(\Delta r^-)$

$$T^+(\delta^+) = \frac{\varepsilon}{k_B} \left(1 + e^{-2ar_0\delta^+} - 2e^{-ar_0\delta^+} \right), \quad \Delta r^+ > 0,$$

$$T^-(\delta^-) = \frac{\varepsilon}{k_B} \left(1 + e^{2ar_0\delta^-} - 2e^{ar_0\delta^-} \right), \quad \Delta r^- < 0. \quad (5)$$

де ε – енергія сублімації даної речовини; k_B – постійна Больцмана; a – величина, що характеризує цю речовину; δ – модуль відносного зміщення атомів із положення рівноваги r_0 .

Значення β^+ , β^- відповідно до фізичного змісту запишуться так

$$\beta^+ = \frac{1}{\frac{dT^+(\delta^+)}{d\delta^+} r_0}, \quad \beta^- = \frac{1}{\frac{dT^-(\delta^-)}{d\delta^-} r_0}. \quad (6)$$

Розв'язавши систему рівнянь, знаючи фізичні величини ε , a , r_0 , структуру даної речовини, перейшовши до збільшення величин Δc , ΔT , $\Delta \delta$, ΔW . Знайдемо взаємозв'язок $\beta^+ = f(T^+)$, $\beta^- = f(T^-)$, $\Delta c^+ = f(T^+)$, $\Delta c^- = f(T^-)$, $k_p^+ = f(\Delta r^+)$, $k_p^- = f(\Delta r^-)$, $k_p^+ = f(T^+)$, $k_p^- = f(T^-)$, $W(T) = f(T)$ при зовнішніх впливах, нагрівання, розтягування, стиснення зовнішньою силою F_3 . Деякі параметри були розраховані та досліджені для деяких металів, дані дослідження представлені на графіках нижче.

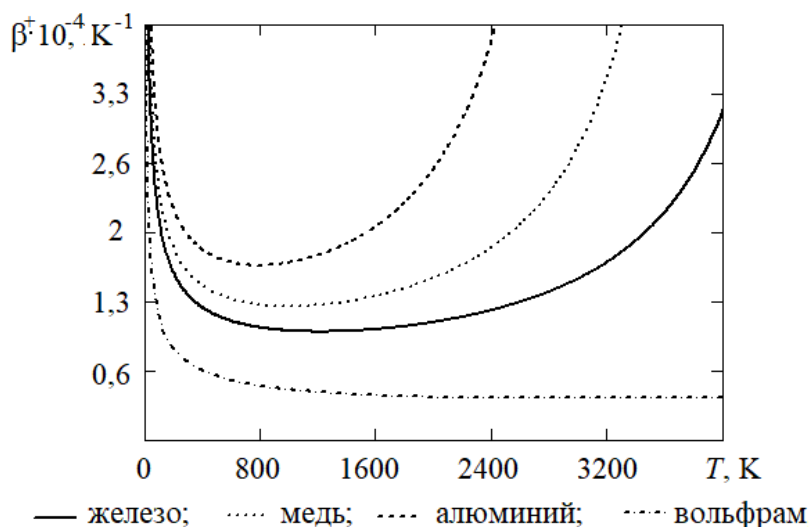

Рисунок 2 – Графік залежності коефіцієнта лінійного (теплового) розширення від температури (при розширенні металу) для деяких металів

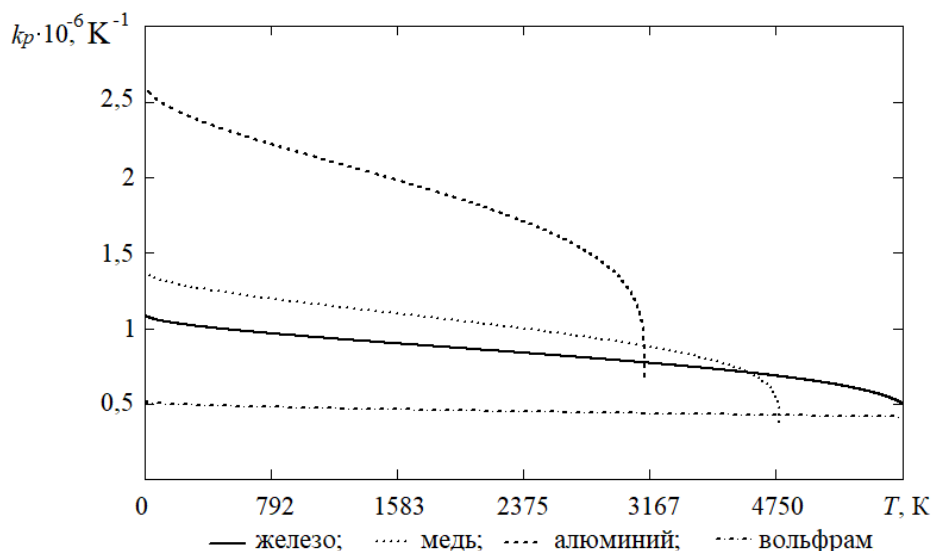

Рисунок 3 – Графік залежності коефіцієнта об'ємного розширення від температури для деяких металів

Висновки. Деякі розбіжності в результатах досліджень з експериментальними даними можна пояснити тим, що коефіцієнт a в потенціалі Морзе є постійна величина, і не відомо за яких умов було виміряно. Характер зміни досліджуваних величин збігається з експериментальними дослідженнями. Отже значення параметрів залежить від методики визначення експериментальних коефіцієнтів. Статистична помилка таких експериментів 20 – 30 %. Результати даного теоретичного експерименту зроблено з більш високою точністю, але велика кількість точок при розрахунку ускладнює роботу обчислювальної техніки. За допомогою даного методу можна побудувати функцію корелюючу параметри a та ε для кожного металу.

Література

- [1] Дудчак Я. Й., Фрейн Д. М., Чобанюк В. М., Галушак М. О., Фізика металів: Навчальний посібник. – К.: НМК ВО, 2000. – 162 с.
- [2] Пчелінцев В. О., Дегула А. І., Механічні властивості та конструкційна міцність матеріалів: Навчальний посібник. – Суми: Сумський державний університет, 2012. – 247 с.
- [3] Мочалов О. О., Шаповал Н. О., Євфимко К. Д. Особливості математичного моделювання динамічних процесів у твердих тілах із мікроструктурою. / Математичне моделювання. Науковий журнал Дніпродзержинського державного технічного університету. – Дніпродзержинськ, 2013. -№2. – С. 29-32.
- [4] Morse P.M. Diatomic Molecules According to the Wave Mechanics. II. Vibrational Levels / Physical Review – 1929, – №34. – С.57-64.

THEORETICAL JUSTIFICATION AND ALGORITHM FOR DETERMINING PHYSICAL PARAMETERS OF SOLIDS IN THE CONTEXT OF THEIR INFLUENCE ON THE STRUCTURAL UNIT OF A SUBSTANCE

Shapoval Nataliia Oleksandrivna, Boiko Olena Petrivna

Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Mykolaiv, Ukraine

Abstract. The article examines the process of adiabatic deformation of a solid composed of structural units of matter. A mathematical description of the interaction between external forces and interatomic potential forces is proposed, based on equations that take into account changes in internal energy, heat capacity, and the temperature of structural units. An analysis of the dependence of relative atomic displacement on external influences and thermodynamic parameters is presented. The obtained results are compared with experimental data for metals, which makes it possible to refine the correlation between the parameters of the Morse potential and sublimation energy.

Key words: interatomic bonds, interaction forces, microstructure, physical properties, mathematical models, method of structural units, adiabatic deformation, linear expansion, volumetric compression.

СЕКЦІЯ 3. ЕФЕКТИВНІСТЬ СУДНОВИХ ЕНЕРГЕТИЧНИХ УСТАНОВОК ТА СИСТЕМ

UDK 621.45.034

COMBUSTION EFFICIENCY OF ALTERNATIVE FUELS IN MARINE GAS TURBINE SYSTEMS: FOCUS ON AMMONIA AND HYDROGEN

S. Serbin

Doctor of Sciences (Tech.), Prof.¹

B. Lychko

Cand. of Sciences (Tech.), Assoc. Prof.²

K. Burunsuz

Cand. of Sciences (Tech.), Assoc. Prof.³

X. Zhao

PhD, Prof.⁴

HQ Zhao

PhD, Prof.⁵

^{1,2,3}*Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Mykolaiv, Ukraine*

^{4,5}*Jiangsu Maritime Institute, Nanjing, China*

¹*serhiy.serbin@nuos.edu.ua*, ²*bogdan.lychko@nuos.edu.ua*; ³*kateryna.burunsuz@nuos.edu.ua*,

⁴*zhaoxianrui@jmi.edu.cn*, ⁵*hqzhao@jmi.edu.cn*

Abstract. This study explores the feasibility of co-firing ammonia and hydrogen in a gas turbine combustor with steam injection, intended for use in decarbonized hybrid power systems aboard floating production, storage, and offloading (FPSO) vessels. The research targets the operational characteristics of a 32 MW gas turbine combustor fueled by an ammonia–hydrogen mixture. The analytical approach is based on solving mass and energy conservation equations for a chemically reactive flow. The findings can support the engineering development of ship-based hybrid energy systems aimed at achieving zero carbon emissions.

Keywords: ammonia; hydrogen, gas turbine engine; combustion chamber; alternative fuel; modelling.

Introduction. The application of ammonia as an alternative fuel in marine gas turbine engines presents promising opportunities for decarbonizing maritime power systems [1, 2]. However, the integration of ammonia into such systems is associated with a range of engineering and operational challenges [3–5], including:

1. Its inherently low chemical reactivity and limited flammability range, which complicate stable combustion and increase susceptibility to flameout conditions.

2. Elevated emissions of nitrogen oxides (NO_x), stemming from the nitrogen content in ammonia, which pose environmental and health hazards.

3. The toxicity of residual unburned ammonia, requiring rigorous safety protocols during fuel handling, storage, and transport.

In response to these issues, various mitigation strategies are under active investigation [4, 5], such as:

1. Fuel blending techniques, where ammonia is combined with more reactive fuels like hydrogen or methane to enhance ignition properties and promote stable flame propagation.

2. Utilization of rich–lean staged combustion architectures to suppress NO_x formation.

3. Advanced combustor configurations incorporating strong swirl flows to intensify fuel–air mixing and minimize pollutant formation.

4. Integration of plasma-assisted ignition systems for improving combustion reliability and initiating flame under challenging conditions [6].

Ammonia is particularly appealing for low-carbon energy systems because its combustion does not emit carbon dioxide. In addition, it has a high hydrogen content and can be handled with existing infrastructure, making it a viable energy carrier for maritime applications, especially in floating production, storage, and offloading (FPSO) units.

Despite its potential, the widespread adoption of ammonia as a marine gas turbine fuel requires continued research to address its combustion-related limitations and to ensure both environmental compliance and safe operation.

This study focuses on evaluating the energy performance and emission behavior of a gas turbine combustor operating on an ammonia–hydrogen fuel mixture. Particular attention is given to the role of steam injection, which serves a dual purpose: enhancing power output and suppressing NO_x formation. The analysis is conducted for a 32 MW marine gas turbine combustor, with the goal of supporting the development of next-generation hybrid propulsion systems for decarbonized marine platforms.

Main part. In the pursuit of advanced marine energy solutions powered by carbon-free fuels, particular attention is given to the implementation of the thermodynamically sophisticated Steam Injection Gas Turbine (STIG) cycle. This configuration integrates deep heat recovery from exhaust gases to enhance system performance. Similar in principle to cogeneration technologies, the waste heat from turbine exhaust is used to produce steam in a heat recovery steam generator. However, unlike conventional cogeneration, the generated steam is not directed toward external heating demands but is instead reinjected into the combustion process and turbine expansion stages as an additional working fluid, contributing to enhanced power output.

To ensure efficient and stable operation of combustion chambers under such conditions, a specialized design concept was introduced [7]. This design separates the injected steam into two functional streams: ecological steam, which helps suppress nitrogen oxide formation, and energy steam, which contributes to boosting the mechanical output.

In order to investigate the kinetics of ammonia–hydrogen fuel combustion with steam injection, numerical simulations were conducted using the ANSYS Chemkin software package [8]. These simulations allowed for detailed modeling of chemically reactive flows within the combustion zone of a 32 MW marine gas turbine engine.

The input parameters used for the simulations per individual flame tube were as follows: air mass flow rate of 2.318 kg/s at 785 K, combined ecological and energy steam injection totaling 0.6911 kg/s at 743 K, a cooling air stream of 0.52 kg/s, chamber pressure of 2.634 MPa, and an exhaust gas temperature fixed at 1515 K. The outlet temperature was held constant through iterative adjustment of the ammonia-to-hydrogen ratio and total fuel mass flow to compensate for changes in the lower heating value of the blend.

Figure 1 illustrates key dependencies of various operational and emission-related parameters on the ammonia content in the fuel mixture. These include:

- Exhaust gas temperature and total fuel flow rate;
- Mole fractions of O_2 and H_2O ;
- Formation of NO , N_2O , and NO_2 ;
- Volumetric concentration of NO_x corrected to 15% O_2 in dry combustion products.

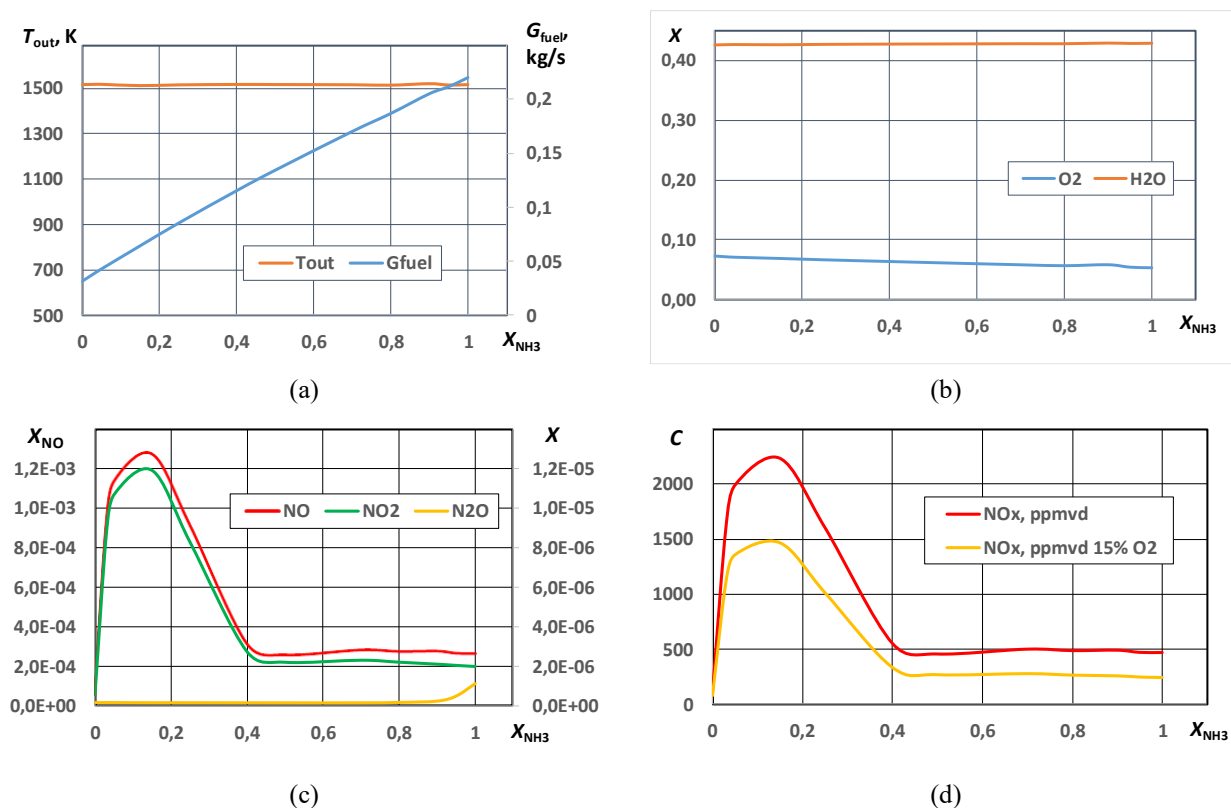

Figure 1 – Dependencies of outlet gas temperature and fuel mixture flow (a), mole fractions of O_2 and H_2O (b), NO , N_2O , NO_2 (c), and volumetric concentration of NO_x (d) on the volumetric fraction of ammonia

Across the full range of fuel blend compositions, the outlet temperature was stabilized at 1515 K by tuning both the mixture composition and total fuel feed rate. As the mole fraction of ammonia (X_{NH_3}) increased from 0 to 1, the fuel mass flow rate rose from 0.0311 to 0.33 kg/s, corresponding to the reduced energy density of ammonia compared to hydrogen.

The simulation results demonstrate that the formation of NO dominates over NO_2 and N_2O by at least two orders of magnitude. The smallest NO concentrations ($5.74 \times 10^{-3} \%$) were observed under

pure hydrogen combustion. Introducing ammonia initially caused a sharp increase in NO formation, peaking at $1.27 \times 10^{-1} \%$ when the ammonia fraction reached approximately 0.15. Further increases in ammonia content led to a steady decline and eventual stabilization of NO concentrations in the range of $3.13 \times 10^{-2} \%$ to $2.65 \times 10^{-2} \%$.

The interplay between flame temperature and fuel composition explains this behavior. A high hydrogen content elevates the flame temperature and, in the presence of ammonia-derived nitrogen, accelerates NO formation. As the hydrogen proportion decreases, so does the peak combustion temperature, thereby limiting NO generation. The trend of NO_x emissions (in ppmvd at 15% O₂) mirrors this pattern: 71.8 ppmvd for pure hydrogen and 238.8 ppmvd for pure ammonia.

Conclusions. 1. A reactor-based modeling approach, grounded in the principles of mass and energy conservation for chemically reacting flows, was employed to simulate the internal processes of a 32 MW marine gas turbine combustor operating on ammonia–hydrogen mixtures with dual-purpose steam injection (ecological and energy steam).

2. The performance characteristics of the combustion chamber were assessed under varying operational conditions, including adjustments to the ammonia-to-hydrogen ratio in the fuel blend, variations in ecological vs. energy steam injection rates, and different configurations of primary and secondary airflow at a fixed pressure of 2.634 MPa.

References

- [1] Tornatore, C., Marchitto, L., Sabia, P., Joannon, M.D. (2022) Ammonia as Green Fuel in Internal Combustion Engines: State-of-the-Art and Future Perspectives. *Front. Mech. Eng., Sec. Engine and Automotive Engineering*. 8:1-16.
- [2] Ito, S., Uchida, M., Suda, T., Fujimori, T. (2020) Development of ammonia gas turbine co-generation technology. *IHI Engineering Review*. 53(1):1-6.
- [3] Lee, H., Lee, M. (2021) Recent advances in ammonia combustion technology in thermal power generation system for carbon emission reduction. *Energies*. 14(18):5604.
- [4] Valera-Medina, A., Xiao, H., Owen-Jones, M., David, W.I.F., Bowen, P.J. (2018) Ammonia for Power: A Literature Review. *Progress in Energy and Combustion Science*. 69:63–102.
- [5] Kobayashi, H., Hayakawa, A., Kunkuma, K.D., Somarathne, A., Okafor, E.C. (2019) Science and Technology of Ammonia Combustion. *Proceedings of the Combustion Institute*. 37(1):109–133.[6]
- [6] Matveev, I.B., Serbin, S.I., Washchilenko, N.V. (2017) New Combined-Cycle Gas Turbine System for Plasma-Assisted Disposal of Sewage Sludge. *IEEE Transactions on Plasma Science*. 45(12):3100–3104.
- [7] Movchan, S.N., Romanov, V.V., Chobenko, V.N., Shevtsov, A.P. (2009) Contact steam-and-gas turbine units of the aquarius type the present status & future prospects. *Proceedings of the ASME Turbo Expo*. 4:703–709.
- [8] Chemkin Theory Manual (2016). https://personal.ems.psu.edu/~radovic/ChemKin_Theory_PaSR.pdf.

Ефективність згоряння альтернативних палив у морських газотурбінних системах: акцент на аміаку та водніСербін С.¹, Личко Б.¹, Бурунсуз К.¹, Чжао Х.², Чжао Н.²¹Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова, Україна²Морський інститут провінції Цзянсу, КНР

Дослідження розглядає можливість спільного спалювання аміаку та водню в камері згоряння газової турбіни з упорскуванням пари, призначений для використання в декарбонізованих гібридних енергетичних системах на борту плавучих суден для виробництва, зберігання та розвантаження (FPSO). Дослідження спрямоване на експлуатаційні характеристики камери згоряння газової турбіни потужністю 32 МВт, що працює на суміші аміаку та водню. Аналітичний підхід базується на розв'язанні рівнянь збереження маси та енергії для хімічно реагуючого потоку. Результати можуть допомогти в розробці інженерних систем гібридної енергетики на базі суден, спрямованих на досягнення нульових викидів вуглецю.

Ключові слова: аміак; водень; газотурбінний двигун; камера згоряння; альтернативне паливо; моделювання.

UDK 621.45.034

**COMBUSTION MODELING AND AIRFLOW STAGING
IN AMMONIA-BASED GAS TURBINE SYSTEM****S. Serbin***Doctor of Sciences (Tech.), Prof.¹***B. Lychko***Cand. of Sciences (Tech.), Assoc. Prof.²***D. Chen***PhD, Prof.³***Z. Yang***PhD, Assoc. Prof.⁴*^{1,2}*Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Mykolaiv, Ukraine*^{3,4}*Jiangsu University of Science and Technology, Zhenjiang, China*¹*serhiy.serbin@nuos.edu.ua*, ²*bogdan.lychko@nuos.edu.ua*; ³*dfchen@just.edu.cn*,⁴*zongmingy@just.edu.cn*

Abstract. This study explores the potential application of ammonia as a fuel for next-generation low-carbon hybrid power systems that incorporate gas turbine technology. The main objective is to evaluate the emission characteristics of a gas turbine combustor operating with ammonia, using advanced chemical kinetics simulations. Four different reaction mechanisms, each containing between 71 and 286 elementary reactions, were utilized to model the oxidation behavior of ammonia under gas turbine conditions. The results provide valuable input for the development of new gas turbine combustor configurations aimed at minimizing nitrogen oxide emissions while promoting the use of ammonia as a clean energy carrier.

Keywords: ammonia; gas turbine engine; combustion chamber; alternative fuel; modelling.

Introduction. Ammonia (NH_3) has drawn considerable interest as a carbon-free energy carrier suitable for use in gas turbine engines. Its notable advantages include a high volumetric energy content, the ability to be stored and transported as a liquid under moderate conditions, and seamless integration with current fuel infrastructure. Its carbon-neutral combustion process, producing no CO_2 , aligns well with global decarbonization objectives. However, employing ammonia as a primary fuel in gas turbines poses technical challenges that require redesigning combustion chambers and implementing efficient strategies for controlling nitrogen oxide (NO_x) emissions. The safe and efficient operation of ammonia-fueled turbines depends on advancing combustion technologies, enhancing fuel-air mixing, and ensuring the structural reliability of engine components under chemically aggressive environments.

As part of its broader climate goals, the European Commission launched initiatives in 2020 [1] targeting reductions in greenhouse gas emissions. In this context, ammonia is increasingly recognized for its potential to replace fossil-based fuels. With hydrogen making up 18% of its mass, ammonia serves as a dense hydrogen carrier that can support the transition to clean energy systems [2, 3]. Nonetheless, the conventional Haber–Bosch synthesis pathway remains energy-intensive and only contributes to carbon neutrality when paired with green hydrogen sources [4].

Ongoing studies have explored ammonia's co-combustion with hydrocarbons. For instance, partial substitution of natural gas with ammonia in a 2 MW power plant has shown promise [5], while another study demonstrated co-firing with coal in a 156 MW system [6]. Although blending ammonia with fuels like methane or hydrogen can improve flammability and stability [7], such approaches may undermine the advantages of using pure ammonia in simplified delivery systems.

To counteract ammonia's inherently slow combustion kinetics, methods like enhancing swirl and turbulence in the combustion zone have been proposed to prolong residence time and improve flame stability. Investigations into dual-stage combustion systems with outputs up to 230 kW [8], and diffusion-based, low- NO_x combustion concepts [9], provide further insight into viable design strategies.

Despite its potential, ammonia combustion in gas turbines is not without issues. Challenges such as incomplete oxidation, difficulties maintaining stable flames at high flow rates, and elevated NO_x emissions persist. Traditional emission control techniques like selective catalytic reduction may be economically impractical in turbine applications, which call for integrated solutions like air staging directly within the combustion chamber.

This work aims to develop an air staging approach for a gas turbine combustor operating on 100% ammonia fuel, to lower NO_x formation by strategically introducing air along the combustion liner to control temperature distribution.

Main part. In the transition from conventional hydrocarbon fuels to carbon-free ammonia in gas turbines, ensuring reliable and stable ammonia combustion within highly loaded combustors is crucial. Equally important is the initial assessment of toxic emissions and exhaust temperatures. For this study, we selected a standard diffusion combustion chamber commonly used with liquid or gaseous hydrocarbons as the basis for adaptation.

To investigate performance under intense operating conditions with gaseous ammonia, detailed combustion simulations were carried out using reactor-based mathematical models in the ANSYS Chemkin software package [10].

The representative computational setup for a single combustion liner included: ammonia mass flow at nominal operation: 0.255 kg/s at 313 K, air mass flow 4.291 kg/s (without turbine blade

cooling), rising to 5.100 kg/s (with cooling airflow) at 748 K and 2.0 MPa. Combustion liner geometry: mean diameter 0.165 m, length 0.52 m.

Figure 1 displays results for six different air staging configurations in terms of: (a) molar fractions of NO, N₂O, and NO₂ at the combustor exit, (b) volumetric concentrations of NO and total NO_x.

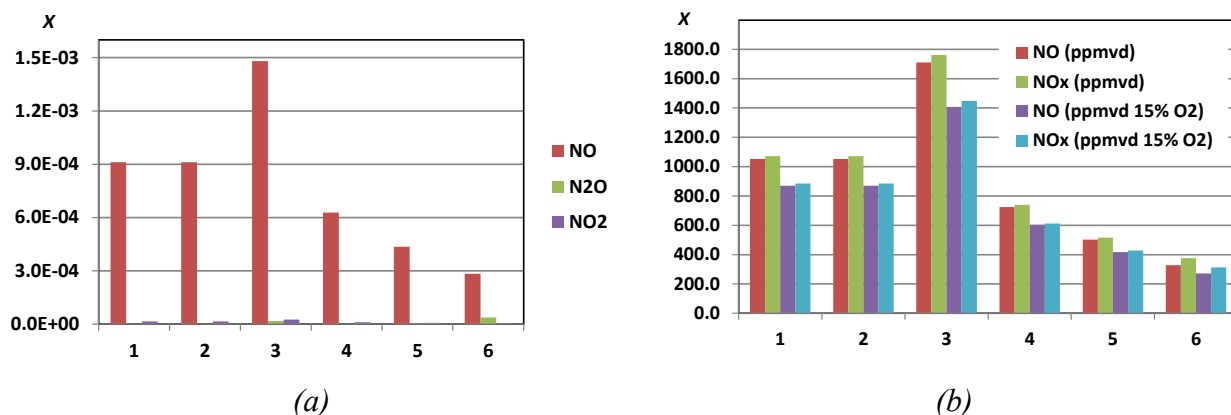

Figure 1 – Molar fractions NO, N₂O, NO₂ (a) and volumetric concentrations of NO, NO_x (b) at the chamber exit

While the air staging arrangement has minimal effect on bulk gas species like O₂, H₂O, and N₂ at the liner exit, it significantly alters nitrogen oxide emissions. Notably, nitric oxide (NO) dominates the NO_x profile, indicating its primary role in exhaust toxicity.

In the optimized air staging scenario characterized by shifting the primary air swirl zone to a normalized flame tube position of approximately $\bar{r} = 0.41$ the local equivalence ratio changes from rich (0.654) to lean conditions (2.686), delivering substantial emission improvements.

Figure 2 illustrates, for this optimal staging configuration: (a) volumetric concentrations of NO and total NO_x, (b) gas temperature and residual ammonia mole fraction at the flame tube exit.

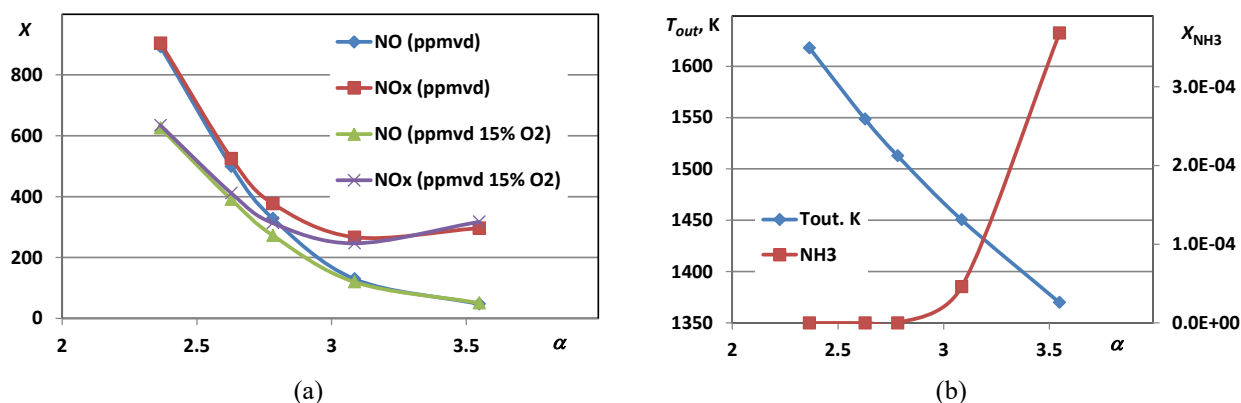

Figure 2 – Volumetric concentrations of NO, NO_x (a), gas temperature, and ammonia molar fraction (b) at the flame tube exit

Compared to the baseline (885.4 ppmvd NO_x at 15% O₂), the optimized case reduces NO_x emissions to 312.8 ppmvd at 15% O₂ under identical operating conditions ($\alpha = 2.78$, exit gas temperature 1512 K). However, increasing the overall equivalence ratio beyond $\alpha > 3$ leads to incomplete combustion and an unwanted rise in unburned ammonia.

Conclusions. 1. The detailed reactor-based modeling approach demonstrates that strategic air staging within an ammonia-fueled combustion chamber can significantly reduce NO_x emissions.

2. Optimization of air distribution lowers NO_x concentrations at the liner exit from 885.4 to 312.8 ppmvd (at 15% O₂), indicating substantial emission mitigation potential.

3. Based on these findings, full-scale three-dimensional CFD simulations are recommended to further optimize combustion chamber performance and validate the proposed approach for application in real gas turbine geometries.

References

- [1] European Commission, A European Green Deal, 2023, https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/european-green-deal_en.
- [2] K.K. Boerner, Industrial ammonia production emits more CO₂ than any other chemical-making reaction. Chemists want to change that, *Chemical & Engineering News* 97 (24) (2019), <https://cen.acs.org/environment/green-chemistry/Industrial-ammonia-production-emits-CO2/97/i24>.
- [3] C. Tornatore, L. Marchitto, P. Sabia, M.D. Joannon, Ammonia as Green Fuel in Internal Combustion Engines: State-of-the-Art and Future Perspectives, *Front. Mech. Eng., Sec. Engine and Automotive Engineering* 8 (2022), <https://doi.org/10.3389/fmech.2022.944201>.
- [4] Ammonia energy association, Ammonia Energy, 2023, <https://www.ammoniaenergy.org>.
- [5] S. Ito, M. Uchida, T. Suda, T. Fujimori, Development of ammonia gas turbine co-generation technology, *IHI Engineering Review* 53 (1) (2020) 1-6, https://www.ihl.co.jp/en/technology/sdgs/topic01/pdf/Vol53No1_H.pdf.
- [6] H. Lee, M. Lee, Recent advances in ammonia combustion technology in thermal power generation system for carbon emission reduction, *Energies* 14 (18) (2021) 5604. <https://doi.org/10.3390/en14185604>.
- [7] R.C. Rocha, M. Costa, X.S. Bai, Combustion and emission characteristics of ammonia under conditions relevant to modern gas turbines, *Combustion Science and Technology* 193(14) (2021) 1-20, <https://doi.org/10.1080/00102202.2020.1748018>.
- [8] E.C. Okafor, O. Kurata, H. Yamashita, T. Inoue, T. Tsujimura, N. Iki, A. Hayakawa, S. Ito, M. Uchida, H. Kobayashi, Liquid ammonia spray combustion in two-stage micro gas turbine combustors at 0.25 MPa; relevance of combustion enhancement to flame stability and NO_x control, *Applications in Engineering and Combustion Science* 7 (2021) 100038, <https://doi.org/10.1016/j.jaecs.2021.100038>.
- [9] O. Kurata, N. Iki, T. Inoue, T. Matsunuma, T. Tsujimura, H. Furutani, M. Kawano, K. Arai, E.C. Okafor, A. Hayakawa, H. Kobayashi, Development of a wide range-operable, rich-lean low-NO_x combustor for NH₃ fuel gas-turbine power generation, *Proceedings of the Combustion Institute* 37(4) (2019) 4587-4595, <https://doi.org/10.1016/j.proci.2018.09.012>.
- [10] Chemkin Theory Manual, 2016, https://personal.ems.psu.edu/~radovic/ChemKin_Theory_PaSR.pdf.

МОДЕЛЮВАННЯ ГОРІННЯ ТА СТУПІНЧАСТЕ ПІДВЕДЕННЯ ПОВІТРЯ В ГАЗОТУРБІННІЙ СИСТЕМІ НА ОСНОВІ АМІАКУ**Сербін С.¹, Личко Б.¹, Чен Д.², Янг З.²**¹Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова, Україна²Університет науки і технологій провінції Цзянсу, КНР

Ця робота досліджує можливості застосування аміаку як палива для низьковуглецевих гібридних енергетичних систем наступного покоління, що містять технологію газових турбін. Головною метою є оцінка емісійних характеристик камери згоряння газової турбіни, що працює на аміаку, за допомогою детального моделювання хімічної кінетики. Для моделювання окиснювальної поведінки аміаку в умовах газової турбіни використано чотири різні механізми реакцій, які містять від 71 до 286 елементарних реакцій. Результати є цінним внеском для розробки нових конфігурацій камер згоряння газових турбін, спрямованих на мінімізацію викидів оксиду азоту, одночасно сприяючи використанню аміаку як чистого енергоносія.

Ключові слова: аміак; газотурбінний двигун; камера згоряння; альтернативне паливо; моделювання.

UDC 621.45.034**RESEARCH OF WORKING PROCESSES OF ANODE-GAS AFTERBURNERS FOR SOFC-GT HYBRID SYSTEMS****Serbin S.I.**

*Professor of the Department of Turbines
Admiral Makarov National University of Shipbuilding
Mykolaiv, Ukraine
serhiy.serbin@nuos.edu.ua*

Patlaichuk O.V.

*Postgraduate student of the Department of Turbines
Admiral Makarov National University of Shipbuilding
Mykolaiv, Ukraine
alexpatlaichuk@gmail.com*

Abstract. A study of the working processes of different types of anode-gas afterburners for the ship's hybrid energy system "solid oxide fuel cells – gas turbine" has been carried out.

Key words: solid oxide fuel cell; gas turbine; marine power engineering; hybrid system; afterburner.

The design and research of hybrid energy systems combining solid oxide fuel cells (SOFC) and gas turbines (GT) are relevant for the comprehensive provision of electricity to ships and marine infrastructure. Such energy systems allow not only to improve the energy efficiency and reliability of equipment, but also to significantly improve the environmental situation in the areas of their operation.

Afterburning of exhaust gases of fuel elements, which have a high temperature but very low calorific value and are ballasted with water vapor, in such hybrid systems must be carried out in special afterburners (combustion chambers), which can use various technologies for burning combustible components [1; 2].

To determine the most effective exhaust gas afterburning technology, a three-dimensional CFD method of working processes analysis was chosen.

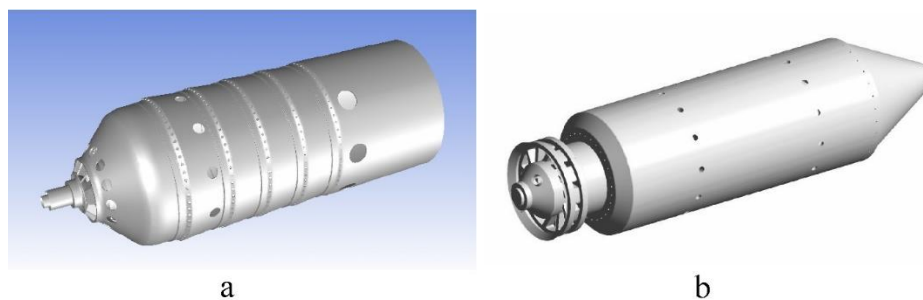
A mathematical model of the exhaust gas afterburner has been developed based on solving a system of equations that describes the convective and diffusive concentration transfer for each of the components of the reacting mixture in a turbulent system. A detailed description of the mathematical model is given in [3; 4].

When performing calculations, a scheme of combustion of chemical reagents was used, which contains 58 chemical reactions with 18 chemical components: CH_4 , H_2 , CO , O_2 , H_2O , CO_2 , H , O , OH , HO_2 , CH_3 , HCO , CH_2 , CH , CH_2O , H_2O_2 , N , N_2 [5].

Two structural schemes of the exhaust gas afterburner were selected as objects of research (Fig. 1):

a) traditional diffusion-type scheme, based on the use of the principles of turbulent combustion of hydrocarbons in gas turbine combustion chambers;

b) a scheme with preliminary formation of the fuel-oxidizer mixture in the channels of the front device of the afterburner, which was proposed and considered by the authors in [6; 7].

*Fig. 1. Structural schemes of the exhaust gas afterburner:
a – traditional (diffusion) type; b – proposed by the authors*

In the first case, the fuel cell's exhaust anode gases are directed to the afterburner chamber nozzle and flow through a series of holes into the combustion zone, where the primary oxidant (cathode gases) is also supplied through a vane swirler and radial holes in the flame tube.

In the second case, the anode gases are directed through special pipelines to the area of the front device of the afterburner, where part of the primary oxidant (cathode gases) is directed for the preliminary formation of a fuel-oxidant mixture. Then this fuel-oxidant mixture is mixed with the second part of the primary oxidant at the outlet of the axial swirler and directed into the flame tube for final afterburning.

Calculations of exhaust gas burnout in afterburners of various types were carried out for a combustible mixture of the following composition (mass fractions): $\text{H}_2 = 1.177\%$, $\text{H}_2\text{O} = 38.876\%$, $\text{CO} = 7.064\%$, $\text{CO}_2 = 52.883\%$. Oxidant composition (mass fractions): $\text{O}_2 = 16.53\%$, $\text{H}_2\text{O} = 3.84\%$, $\text{CO}_2 = 0.52\%$, $\text{N}_2 = 79.11\%$. The oxidizer flow rate after the cathode section of the fuel cell was 2.8254 kg/s , its temperature was 1193 K ; the exhaust gas flow rate after the anode section of the SOFC was taken to be 0.4077 kg/s , their temperature was 1193 K .

As a result of three-dimensional calculations using the Ansys Fluent software package, data on the working process of two different exhaust gas afterburners of solid oxide fuel cells were obtained.

Fig. 2 shows the distribution of temperatures and mass fractions of combustible components (CO and H_2) along the length of the fuel combustion devices. It can be seen that in the diffusion-type afterburner, when exhaust gases flow out of the nozzle at a high speed, which is determined by the diameters and number of holes in it, the combustible elements are concentrated on the axis of the chamber and the degree of their burnout remains low. Thus, the traditional gas turbine combustion chamber of the diffusion type cannot be used as an afterburner of exhaust gases for solid oxide fuel elements without appropriate modification of its front device, swirler and nozzle.

In the afterburner with the preliminary formation of the fuel-oxidizer mixture, the combustible components burn out intensively almost after the swirler. The concentrations of carbon monoxide and molecular hydrogen at the outlet are practically zero, which indicates the high efficiency of the anode gas burning processes.

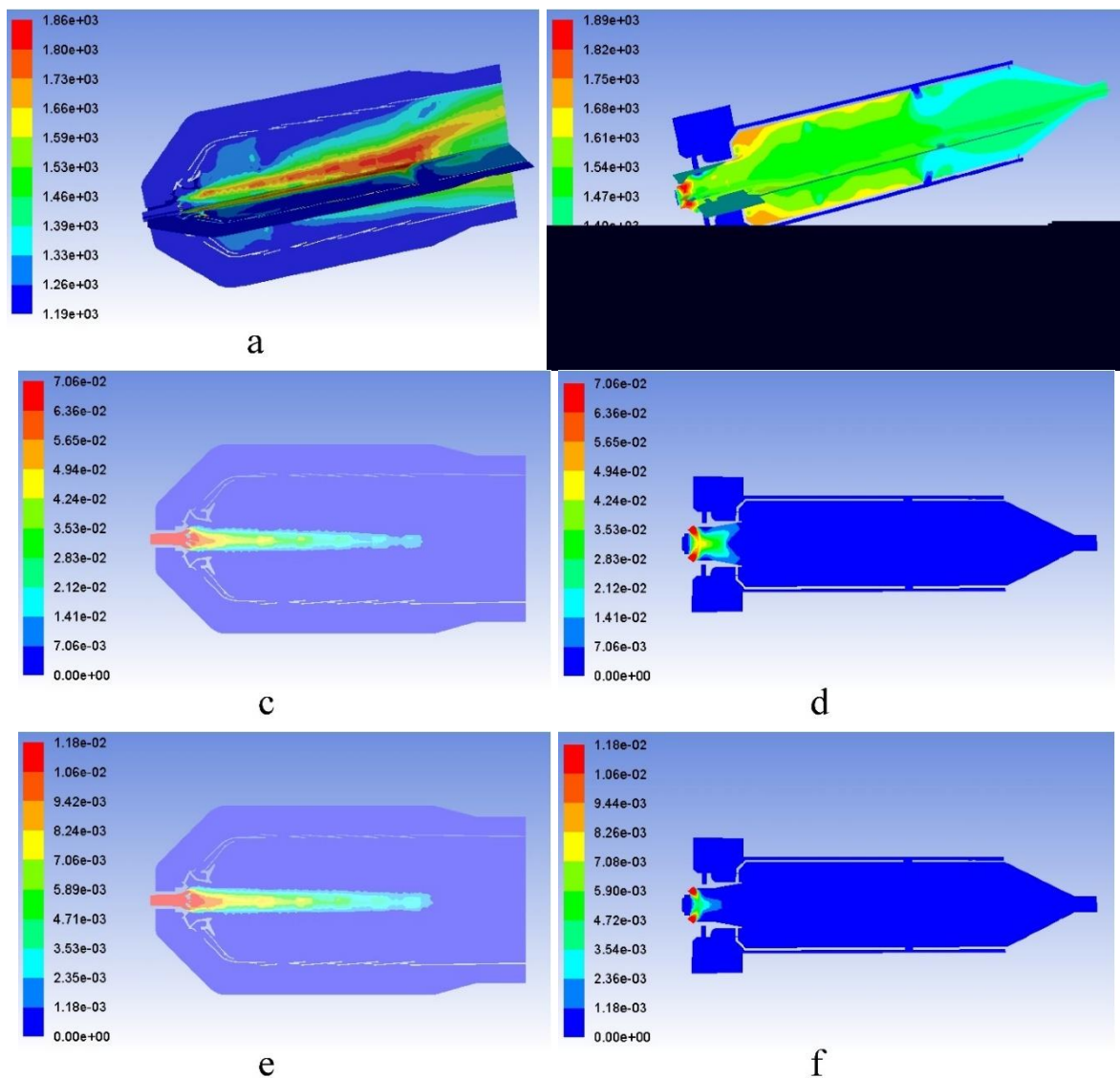

Figure 2 – Distribution of temperatures, K (a, b), mass fractions of CO (c, d) and H_2 (e, f) along the length of afterburners, respectively, for the diffusion and proposed types

Fig. 3 shows the oxidizer track lines, the working fluid velocity vectors and the distribution of water vapor mass particles along the length of the proposed afterburner. Due to the intensive swirling of the oxidizer in the main part of the afterburner flame tube, a zone of reverse flows is formed, where

mainly hot products of complete combustion circulate, which provide reliable and stable ignition of fresh portions of combustible components of exhaust gases.

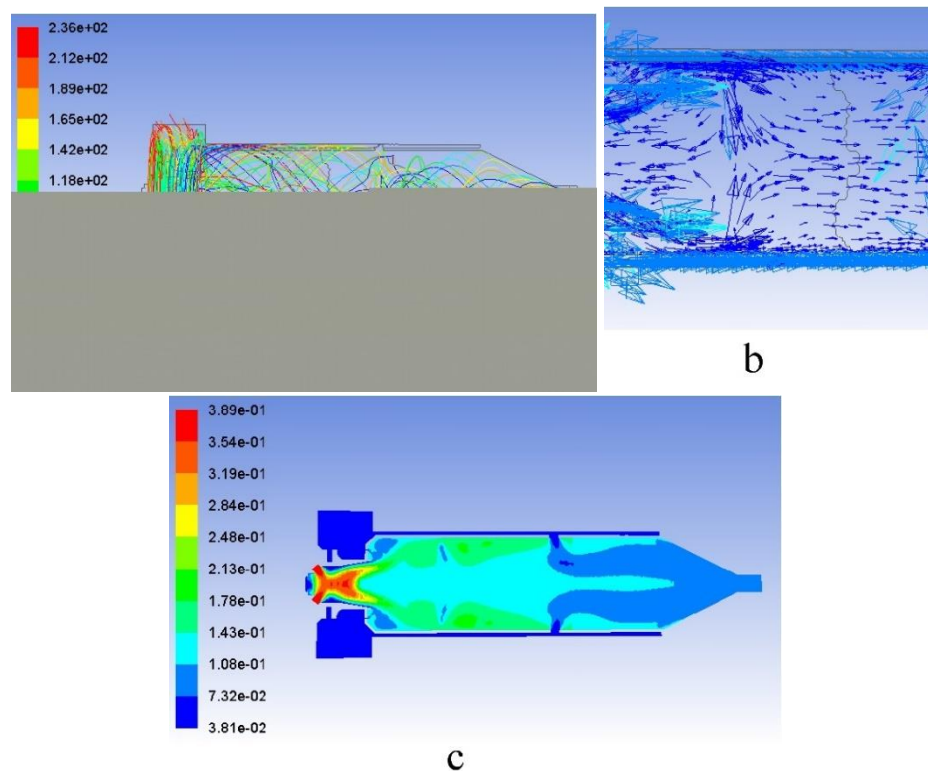

Figure 3 – Oxidizer track lines (a), working fluid velocity vectors (b) and distribution of H_2O mass fractions (c) along the length of the afterburner

Conclusions:

1. To calculate the working process in afterburners of various types for the SOFC–GT hybrid system, a mathematical model was used, based on solving equations describing the convective and diffusive transport of component concentrations in a turbulent reacting system.
2. Three-dimensional calculations of the aerodynamics of flows and burnout of exhaust gases from SOFCs in diffusion-type afterburners and afterburners with preliminary formation of a fuel-oxidizer mixture were performed.
3. It was determined that the afterburner scheme proposed by the authors with the preliminary formation of a fuel-oxidizer mixture ensures complete afterburning of the combustible components of the exhaust gases of solid oxide fuel cells.

References

- [1] Pianko-Oprych P., Jaworski Z. Numerical investigation of a novel burner to combust anode exhaust gases of SOFC stacks. *Polish Journal of Chemical Technology*. 2017, vol. 19, no. 9, pp. 20-26.
- [2] Yanyi Y., Weijuan Y., Jingyi C., Xiaoyu Z., Junhu Z. Numerical investigation on the exhaust gas combustion of an SOFC in a catalytic multichannel burner. *Frontiers in Energy Research*. 2024, vol. 12, 1322956.
- [3] Serbin S., Cherednichenko O., Lychko B., Patlaichuk V., Ratushniak I. Characteristics of the afterburner for the SOFC-GT marine hybrid power system. *Transport Means: Proceedings of the International Conference*, Palanga, Lithuania, 2023, vol. 1, pp. 374-379.

[4] Matveev I. B., Serbin S. I., Vilkul V. V., Goncharova N. A. Synthesis gas afterburner based on an injector type plasma-assisted combustion system. *IEEE Trans. Plasma Sci.* 2015, vol. 43, no. 12, pp. 3974-3978.

[5] Bilger R. W., Starnes S. H., Kee R. J. On reduced mechanisms for methane-air combustion in nonpremixed flames. *Combustion and Flame*. 1990, vol. 80, pp. 135-149.

[6] Сербін С. І., Патлайчук О. В. Дослідження ефективності допалювача відхідних газів твердооксидного паливного елемента. *Збірник наукових праць НУК*. 2024. № 1. С. 62-68.

[7] Сербін С. І., Ващиленко М. В., Патлайчук О. В. Розробка конструкції допалювача відхідних газів для суднової системи SOFC-GT. *Інновації в суднобудуванні та океанотехніці: Матеріали XV Міжн. наук.-техн. конференції*. Миколаїв: НУК, 2024. С. 165-167.

ДОСЛІДЖЕННЯ РОБОЧИХ ПРОЦЕСІВ ДОПАЛЮВАЧІВ АНОДНИХ ГАЗІВ ГІБРИДНОЇ СИСТЕМИ SOFC-GT

Сербін С. І., Патлайчук О. В.

Національний університет кораблебудування ім. адм. Макарова, м. Миколаїв, Україна.

Анотація. Виконано дослідження робочих процесів різних типів допалювачів анодних газів суднової гібридної енергетичної системи «твердооксидні паливні елементи – газова турбіна».

Ключові слова: твердооксидний паливний елемент; газова турбіна; суднова енергетика; гібридна система; допалювач випускних газів

УДК 65.9

ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ ІНЖЕНЕРІВ-МЕХАНІКІВ ДЛЯ СЕУ, ЯКІ ВИКОРИСТОВУЮТЬ АМІАК

¹Кісетов Ю.В., ²Личко Б.М.

¹ кандидат технічних наук,

доцент кафедри експлуатації суднових енергетичних установок та теплоенергетики

Національного університету кораблебудування

імені адмірала Макарова

м. Миколаїв, Україна

kisetov499ukr.net

² кандидат технічних наук,

завідувач кафедри експлуатації суднових енергетичних установок та теплоенергетики

Національного університету кораблебудування

імені адмірала Макарова

м. Миколаїв, Україна

bogdan.lychko@gmail.com

Анотація. Розглянуто питання необхідності переробки навчальних програм підготовки і підвищення кваліфікації суднових механіків, пов'язані з перспективами впровадження технологій використання аміаку на судні. Проаналізовано розуміння, навички, перелік знань, якими повинен володіти судновий механік.

Ключові слова: (використання аміаку на судні, підготовка суднових механіків, необхідні спеціальні знання екіпажу).

Вступна частина. Зараз ІМО працює над реалізацією стратегії викидів парникових газів, щоб гарантувати, що судноплавство дотримується індикативних контрольних точок – скорочення загальних викидів парникових газів на 20%, прагнення досягти 30% у 2030 році, а потім 70%, прагнення досягти 80% у 2040 році порівняно з 2008 роком. Досягнення нульових викидів до 2050 року вимагатиме значного впровадження альтернативних видів палива. Нові види палива створюють нові ризики для безпеки, вимагаючи нових конструктивних рішень і широкомасштабного навчання моряків.

З урахуванням глобального прагнення скорочення викидів парникових газів і переходу до більш стійких джерел енергії, як перспективний варіант палива для морських суден починає розглядатися аміак (NH_3) [1].

Мета роботи. Використання аміаку як паливо пов'язане з рядом складнощів:

- токсичність – аміак є токсичним газом, який потребує спеціальних заходів безпеки при обробці та зберіганні;
- корозійні властивості – аміак може викликати корозію певних матеріалів, що потребує додаткових заходів щодо захисту обладнання;
- необхідність нових технологій – для ефективного використання аміаку в двигунах потрібна розробка нових технологій і модифікацій існуючих систем;
- небезпека займистості та вибуху в закритих приміщеннях, де існують відповідні умови.

Управління обладнанням, яке використовує аміак вимагає спеціальної підготовки екіпажу та кваліфікації. Незважаючи на те, що існуючі рамки підготовки моряків є основою, вони недостатні для вирішення цілої низки проблем, пов'язаних з використанням аміаку на судні [2, 3]. Вже зараз є необхідність суттєвої переробки навчальних програм підготовки судових механіків.

Основна частина. Сучасні плани і програми підготовки судових механіків недостатньо наповнені питаннями особливостей експлуатації, технічного обслуговування і ремонту обладнання і систем які використовують аміак на судні. Таблиці ПДНВ AV/3-1 і AV/3-2, що стосуються International Code of Safety for Ship Using Gases or Other Low-flashpoint Fuels (Міжнародний кодекс безпеки для суден, які використовують гази або інші види палива з низькою температурою спалаху – Кодекс IGF), встановлюють обов'язкові вимоги до кваліфікації та підготовки для моряків, які працюють на суднах, що використовують паливо з низькою температурою спалаху, включаючи зріджені природні гази [2]. Але наразі Кодекс IGF не стосується компетенцій, необхідних для альтернативних видів палива, таких як аміак, водень або метанол.

Розв'язання проблеми усунення ризиків від аміаку як судового палива включає питання зниження ризиків за рахунок вдосконалення процесів проектування та експлуатації суден. Також з появою аміаку морякам потрібно буде освоїти його специфічні властивості, такі як токсичність, корозійність, ризик викидів на основі азоту тощо. Це вимагатиме навчання передовим заходам безпеки, спеціалізованим системам стримування та новим конструкціям двигунів.

Розглянемо особливості складових процесу оволодіння новими компетенціями та додатковим навчанням з точки зору судових механіків (табл. 1). з використанням інформації [2 – 5].

Таблиця 1 – Додаткове навчання та компетенції необхідні для суднових механіків на судах з двопаливними двигунами і аміаком як одним з видів палива

Навчання та компетенції, необхідні для екіпажу		
Знання	Розуміння	Навички
– основні характеристики аміаку, такі як токсичність, займистість, вибуховість, корозія та несумісність матеріалів; – суднові системи та обладнання, пов'язані з аміаком, включаючи зберігання; – фізичні та хімічні властивості аміаку; – загрози та контроль небезпеки аміаку; - запобіжні заходи та заходи з охорони праці; – як реагувати на надзвичайні ситуації, такі як витоки, розливи, пожежі та вибухи; – механізми запобігання забрудненню.	– специфіка експлуатації та обслуговування режимів з аміаком; – процедури зміни палива; – чим відрізняються підходи до реагування на надзвичайні ситуації на борту суден, що працюють на аміаку; - змінюються процеси з підвищенням автоматизації; – законодавчі вимоги, яким вони повинні відповідати	– експлуатація та технічне обслуговування обладнання, пов'язаного з аміаком, включно з підвищеним використанням автоматизації для забезпечення дистанційних операцій; – поводження зі зберіганням аміаку, транспортуванням і системами обробки, які застосовуються до аміаку під тиском і охолодженням або поєднання обох; – використання нових матеріалів; – використання нових видів приладів і систем управління; – використання нових видів виявлення та моніторингу обладнання; – використання різних засобів індивідуального захисту обладнання.

Для підготовки екіпажу до виконання завдань з експлуатації, технічного обслуговування та реагування на надзвичайні ситуації на судах з енергетичними установками, що працюють на аміаку, знадобиться спеціальне навчання та підвищення кваліфікації. В роботі [6] наведено результати масштабного прогнозу вимог до переліку знань, які потрібні екіпажу таких суден (табл. 2).

Таблиця 2 – Перелік знань для підготовки екіпажу до виконання завдань з експлуатації, технічного обслуговування та реагування на надзвичайні ситуації на судах з енергетичними установками, що працюють на аміаку

Розділ знань	Основні складові
1. Фундаментальні знання щодо типових операцій бункерування аміаку	1.1. Фізика та хімія аміаку 1.2. Вплив рідкого та парового аміаку на навколишнє середовище 1.3. Небезпека аміаку 1.4. Поведінка витоку 1.5. Вплив аміаку на обладнання та будівельні матеріали 1.6. Як статичне та електричне обладнання може спричинити іскри та займання 1.7. Властивості інертних газів (включаючи азот)
2. Системи корпоративного управління та менеджменту	2.1 Міжнародні правила, норми та інструкції щодо бункерування аміаком 2.2 Місцеві правила та норми, що регулюють бункерування 2.3 Методи оцінки ризиків 2.4 Обов'язки щодо власного та орендованого обладнання 2.5 Система управління безпекою (СУБ) та процедури 2.6 Експлуатаційні процедури 2.7 План бункерування аміаком
3. Організація та управління	3.1 Комунікація та командна 3.2 Ролі та обов'язки зацікавлених сторін у бункеруванні 3.3 Адміністративні процеси 3.4 Взаємодія із зацікавленими сторонами

Продовження таблиці 2

Розділ знань	Основні складові
4. Знайомство з експлуатацією, калібруванням та обслуговуванням обладнання та приладів	4.1 Механічне оброблення 4.2. Система перекачування аміаку 4.3. Резервуари для зберігання аміаку 4.4 Аміачні насоси 4.5 Аміачні клапани 4.6 Пристрої захисту від тиску 4.7. Електрообладнання у вибухонебезпечних зонах 4.8. Обладнання, пов'язане з безпекою (витік/розлив/волога) 4.9. Засоби індивідуального захисту 4.10 Інструкції з експлуатації виробників обладнання
5. Бункерувальні операції	5.1 Діяльність перед бункеруванням 5.2 Операції продувки 5.3 Огерметизація та скидання тиску 5.4 Експлуатація резервуарів для зберігання 5.5 Операції зливу 5.6 Операції ізоляції 5.7 Коди, що використовуються в контрольних списках 5.8 Оцінка сумісності
6. Керування та моніторинг	6.1 Системи пожежної та газової сигналізації 6.2 Система аварійного вимкнення (E5P) 6.3 Системи аварійного розблокування 6.4 Основні концепції систем керування 6.5 Прилади контрольно-вимірювальні прилади та моніторинг 6.6 Класифікація небезпечних зон
7. Нестандартні та аварійні операції	7.1 Порядок дій у надзвичайних умовах 7.2 Методи та обладнання пожежогасіння, що можуть використовуватися з аміаком 7.3 Планування дій у надзвичайних ситуаціях 7.4 Перша допомога

Застосування аміаку разом із відповідними технологіями потенційно призведе до встановлення нових ролей і обов'язків членів екіпажів. Вдосконалення процесу підготовки суднових механіків дає можливість підтримки та усунення будь-яких відхилень або збоїв забезпечення технічної експлуатації обладнання і буде важливим фактором безпечної роботи судна.

Висновки. Аміак має потенціал стати важливим компонентом процесу переходу морського транспорту до вуглецево-нейтральних технологій.

Сучасні навчальні програми підготовки і підвищення кваліфікації суднових механіків потребують суттєвого розширення і поглиблення висвітлення питань, пов'язаних з безпечною і ефективною експлуатацією обладнання і систем в яких використовується аміак. Без професійно підготовлених механіків існує невід'ємний ризик для безпеки людських життів, власності та навколишнього середовища.

Література

[1] IMO Programme No. XB/0164: IMO Inclusive transition to alternative Low-carbon fuels project Activity No.3: Support to the development of Lifecycle GHG Guidelines of alternative fuels WBS Element No. XB/0164– 01– <https://wwwcdn.imo.org/localresources/en/OurWork/Environment/Documents/FFT%20Project/Second%20study%20-%20sustainability%20and%20verification.pdf>.

[2] International Code of Safety for Ship Using Gases or Other Low-flashpoint Fuels – <https://www.imo.org/en/OurWork/Safety/Pages/IGF-Code.aspx>.

[3] <https://www.dnv.com/news/dnv-white-paper-guides-shipowners-on-scalable-adoption-of-ammonia-and-hydrogen-fuels/>.

[4] <https://cms.zerocarbonshipping.com/media/uploads/documents/Ammonia-as-Fuel-Competencies-and-Training-Summary.pdf>.

[5] Кісетов Ю. В., Личко Б. М. Питання спеціальної підготовки інженерів-механіків для СЕУ, які використовують аміак. Сучасні інформаційні та інноваційні технології на транспорті (MINTT – 2025) [Збірник матеріалів XVI Міжнародної науково-практичної конференції (28–30 травня 2025 р., м. Одеса)]. – Одеса: Херсонська державна морська академія, 2025. – с. 353-356.

[6] <https://gcformd.org/wp-content/uploads/2024/08/Competency-Framework-for-Safe-Ammonia-Bunkering-Ops-FINAL.pdf>

FEATURES OF TRAINING MECHANICAL ENGINEERS FOR SUMPS USING AMMONIA

¹ Yu. Kisetov, ² Bohdan Lychko

¹ Associate Professor of the Department of Operation of Ship Power Plants and Thermal Power Engineering

kisetov499@ukr.net

² Head of the Department of Operation of Ship Power Plants and Thermal Power Engineering

bogdan.lychko@gmail.com

Admiral Makarov National University of Shipbuilding

Mykolayiv, Ukraine

Abstract. The issue of the need to revise the training programs for training and advanced training of ship mechanics related to the prospects for implementing ammonia technology on ships is considered. The understanding, skills, and list of knowledge that a ship mechanic must possess are analyzed.

Keywords: (use of ammonia on board, training of ship mechanics, special knowledge required for the crew).

UDC 621.43.057.2

ALTERNATIVE FUELS AND THEIR USE IN MARINE DIESEL ENGINES

Lysykh A.Y.

*Candidate of Technical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Power Engineering
Pervomaisk Educational and Research Institute
Admiral Makarov National University of Shipbuilding
m. Pervomaisk, Mykolaiv region, Ukraine
alla.lysykh@nuos.edu.ua*

Abstract. The main types of fuels used in ship engines are considered. The main reasons for the need to use alternative fuels and their types are indicated. A brief analysis of the effectiveness of the use of alternative fuels on engine performance is also made.

Keywords: diesel distillate fuels, fuel oil, tar, synthetic liquid fuels.

Introduction. On ships of the sea and river fleet, diesel is the main type of ship power plants, both main and auxiliary. For the foreseeable future, according to experts, this dominant position will remain [1, 2].

Fuel costs on board a ship account for over 60% of all operating costs. Therefore, the competitiveness of transport is largely determined by the quantity and cost of fuel used. Prices for low-quality heavy fuels are significantly lower than prices for diesel distillate fuels.

This opens up prospects for the widespread use of cheap low-quality heavy fuels in the sea and river fleet in Ukraine and abroad. Heavy fuels differ from distillate fuels in their increased content of high-molecular compounds.

Experience in operating marine diesel engines has shown that as the fractional composition of the fuel increases, their environmental, energy, and resource performance deteriorates significantly.

The main reason for the deterioration of performance is the incompleteness and untimeliness of the combustion process. This is especially evident when the crankshaft speed increases. The annual increase in the number of piston engines and their specific power increases their negative impact on the environment.

Marine, locomotive and industrial engines account for about 11% of global emissions. The conversion of marine diesel engines to heavy fuels will exacerbate the current situation.

The aim of the work. Recently, in the world engine industry, there has been a steady trend towards changing priorities from the sphere of increasing fuel efficiency, specific power, and resource to the sphere of unconditional fulfillment of increasingly stringent standards for ensuring the environmental safety of diesel engine operation [2].

Therefore, research aimed at meeting domestic and international requirements for atmospheric air pollution is relevant.

Main part. The main type of fuel for marine diesel engines is liquid petroleum hydrocarbon fuels. Two types of motor fuels are used on ships of the sea and river fleet. These are diesel distillate and heavy fuels. Distillate fuels are distinguished by high quality, low viscosity and do not require additional heating.

It should be noted that the performance properties of motor fuels are largely determined by the cost of the raw materials, the technological process and the depth of processing. As the quality of the fuel and the depth of processing increase, its price will also increase.

Currently, the main motive determining the interest in using heavy fuels in marine diesel engines is their low cost.

One of the main performance indicators of motor fuels is viscosity. As viscosity increases, fuel supply processes deteriorate.

Compared to distillate fuels, heavy fuels have a high viscosity and low pour point. Therefore, in naval operation, they require additional heating and purification.

According to available forecasts, the explored reserves of oil and gas should last for 20-25 years, and coal for at least 240 years [1,2]. In this regard, in the USA, Germany, Japan, Great Britain and other countries, research and development work is actively being carried out on obtaining liquid motor fuels from solid hydrocarbon raw materials. These motor fuels are called synthetic liquid fuels – SLF.

Unlike distillate fuels, heavy and synthetic fuels with increased viscosity contain various aromatic hydrocarbons, resins, asphaltenes, carbenes, carbides, sulfur, and vanadium. They have a lower freezing point, higher ash content, and coking content.

Tests of marine diesel engines 8ChRN24/36 and 8ChRN32/48 on F-5 fuel oil [3,4] showed that, compared to operation on diesel fuel, the exhaust gas temperature increased by 10-20°C, the maximum combustion pressure by 0.1-0.2 MPa, and the rate of pressure increase by the crankshaft rotation angle by 0.1 MPa/deg. Specific effective fuel consumption increased by 4-7% during operation at nominal mode and up to 22% at partial loads. An increase in exhaust gas soot was observed in all modes.

Conclusions. A large amount of research was carried out at the National Technical University "KhPI" on the use of heavy fuels, including fuel oils, in diesel engines of the type ChN25/34; ChN26/34, ChN36/46, ChN36/45. In all cases, an increase in the specific effective fuel consumption; exhaust gas temperature, a decrease in the average pressure rise rate and maximum combustion pressure were noted.

During operation of the CHN26/34 diesel engine on fuel oil 100 with a viscosity of 161 mm²/s, compared to diesel fuel, the maximum injection pressure increased by 10-15%, duration – by 9%, specific effective fuel consumption – by 8%, and exhaust gas temperature – by 40-60°C [1,2].

Similar results have been obtained by other researchers [3,4].

During the operation of a diesel engine on synthetic fuel produced from coal and tar sands, delayed combustion, an increase in fuel consumption by 5-10% and a maximum combustion pressure by 20% were noted [2].

During the conversion of the 4Ch18/26 diesel engine from distillate diesel to synthetic fuel obtained from shale, the specific effective fuel consumption increased by 10%, the maximum combustion pressure increased by 20%, and the maximum rate of pressure increase over the crankshaft rotation angle increased by 28-68% [1].

These deviations significantly worsen the reliability, reduce the service life, and environmental characteristics of marine diesel engines.

Literature

[1]. Паливно – енергетичний комплекс України на порозі третього тисячоліття. / А.К. Шидловський, М.П. Ковалка. – Київ: Українські енциклопедичні знання, 2001. – 400 с.

[2]. Експериментальні дослідження екологічних параметрів дизельного двигуна при роботі на соєвій олії = Experimental studies of the environmental parameters of a diesel engine when running on soybean oil / С.М. Доценко, О.І. Грабовенко, І.А. Швець, А.Ю. Лисих // Збірник наукових праць НУК. – Миколаїв: Гельветика, 2023. – № 2–3 (491–492). – С. 49–56.

[3]. Mathematical modelling of emissions of toxic components of a medium speed diesel engine when operating on soybean oil. / Dotsenko S., Nestrenko V., Shvets I., Hrabovenko O., Lysykh A. // Materials of the 27th International Scientific Conference. October 04-06, 2023. Hybrid Conference – Palanga, Lithuania. Vehicles 2023, Pp. 921-927.

[4]. S. Dotsenko, V. Nesterenko, A. Lysykh, O. Hrabovenko, I. Shvets Experimental study of cogeneration unit operation on alternative gas fuels. // Materials of the 28th International Scientific Conference on Transport Means 2024 02-04.10.2024:– Palanga, Lithuania, 2024. – Pp. 1020-1025.

УДК 629.5.03

ВИБІР ФОРМИ РУШІЯ В ЗАЛЕЖНОСТІ ВІД НАПРЯМКУ ЙОГО РУХУ

Воїнов О.П.¹, Димо Б.В.², Корнієнко В.С.³, Пацурковський П.А.⁴, Самохвалов В.С.⁵

¹*доктор технічних наук, професор кафедри теплотехніки
Херсонського навчально-наукового інституту національного університету кораблебудування
імені адмірала Макарова, м. Херсон, Україна
voynova_s@yahoo.com*

²*кандидат технічних наук, професор кафедри технічної теплофізики і суднових
паровиробних установок Національного університету кораблебудування
імені адмірала Макарова, м. Миколаїв, Україна
borys.dymo@nuos.edu.ua*

³*кандидат технічних наук, доцент кафедри теплотехніки
Херсонського навчально-наукового інституту Національного університету кораблебудування
імені адмірала Макарова, м. Херсон, Україна
kornienkovika1987@gmail.com*

⁴*кандидат технічних наук, доцент кафедри технічної теплофізики і суднових паровиробних
установок Національного університету кораблебудування
імені адмірала Макарова, м. Миколаїв, Україна
pavlo.patsurkovskiy@nuos.edu.ua*

⁵*кандидат технічних наук, доцент кафедри теплотехніки
Херсонського навчально-наукового інституту Національного університету кораблебудування
імені адмірала Макарова, м. Херсон, Україна
vsevoloddsamohvalov@gmail.com*

Анотація. Розглянуто вибір форми рушія залежно від напрямку його осциляційного руху – горизонтального або вертикального. Наведено результати експериментальних досліджень тяги, створюваної макетами пропульсивних установок з різною формою еластомірних рушіїв, які імітують рух гідробіонтів. Встановлено, що вертикально-осцилюючий трапецієподібний рушій забезпечує найвищу тягу порівняно з іншими варіантами.

Ключові слова: гідробіонт, рушій, еластоміри, пропульсивна установка, біоміметична система, екологічна безпека, енергозбереження.

Вступ. У сучасному морському транспорті зростає інтерес до альтернативних рушіїв, що забезпечують високу енергетичну ефективність, маневреність, екологічну безпеку, енергозбереження. Особливої уваги заслуговують біоміметичні системи, які імітують рух гідробіонтів – риб, дельфінів, медуз тощо. Такі рушії здатні забезпечити високу енергетичну ефективність навіть у складних гідрологічних умовах, а також знижений рівень шуму, що є критично важливим для застосування в зонах екологічного моніторингу, військових і наукових підводних платформах. Вибір типу коливального руху рушія – горизонтального чи

вертикального – має значний вплив на створювану ним тягу, що безпосередньо впливає на ефективність усієї пропульсивної установки.

Метою роботи є експериментальне дослідження впливу форми та напрямку коливань біоміметичного рушія на величину створюваної ним тяги, а також визначення оптимальної конструкції для використання в морських умовах.

Основна частина. Одним із основних елементів пропульсивної установки є рушій. Від вдалого вибору рушія залежить економічність, акустична непомітність, здатність проходження ділянок з негарантованими глибинами та подолання плавзасобами інших негативних факторів.

В повній мірі цим вимогам відповідають рушії на кшталт рушіям гідробіонтів. Серед рушіїв гідробіонтів найбільшого поширення отримали рушії, які здійснюють горизонтально– та вертикально-осцилюючий рух.

Теоретичні припущення щодо природи сил, які створюють тягу рушіїв цього типу, призвели до того, що українськими вченими з Інституту біології південних морів ще за радянських часів висловлювалася думка, що при коливальних рухах хвостових плавників по обидві сторони цих плавників виникають вихори, які обертаються у протилежних напрямках і як вальці проштовхують гідробіонт.

Певний внесок у створення тяги гідробіонтом вносить перепад тиску по різні сторони вигнутого риб'ячого хвоста. Цікавим є припущення, що під час руху риб'ячого хвостового плавника в один бік він будує гірку, а при русі в другий бік він ковзає з цієї гірки. При цьому приймається до уваги, що краплинні рідини при миттєвих на них діях поведуть себе як тверді тіла [1].

Для оцінки тяги, яку здатні створювати горизонтально– і вертикально-осцилюючі рушії нами були побудовані два діючі макети пропульсивних установок [2, 3], які відрізняються тим, що в одному макеті рушій здійснює горизонтально-осцилюючі рухи, а в іншому – вертикально-осцилюючі.

Тягу, яку створювали пропульсивні пристрої макетів, вимірювали за допомогою динамометру [4, 5]. Вага макета – 2 кг. Джерело живлення – акумуляторна батарея напругою 9 В. Площа рушія – 40 см². Досліджувалися дві форми рушіїв: прямокутна – зі сторонами 3 см та 13 см і трапецієподібна – висотою 6 см зі сторонами 5 см і 9 см.

Матеріал рушіїв – еластичні пластини товщиною 2 мм.

Випробовування показали, що макет пропульсивного пристрою з трапецієподібним вертикально-осцилюючим рушієм [6] створював тягу 0,3 Н. При заміні трапецієподібного рушія на прямокутний [5] тяга знизилася в три рази і дорівнювала 0,1 Н.

При випробовуванні макету, в якому рушій здійснювали горизонтально-осцилюючий рух установлено, що з трапецієподібним рушієм він створював тягу 0,07 Н, а заміна трапецієподібного рушія на прямокутний призвела до деякого підвищення тяги, і вона досягла 0,1 Н.

Висновки.

1. У вертикально-осцилюючих рушіїв збільшення їх довжини може привести до зниження тягових зусиль у декілька разів.

2. У горизонтально-осцилюючих рушіїв збільшення їх довжини навпаки може суттєво покращити тягові зусилля.

Література

[1] Самохвалов В.С., Шостак В.П., Воїнов О.П., Кобалава Г.О. Використання еластомірних матеріалів для пластинчастих рушіїв рухової пропульсивної установки / Матер. XVII міжнар. наук.-практ. конф. "Сучасні інформаційні та інноваційні технології на транспорті (MINTT – 2025), Одеса, 28-30 травня 2025р.– С. 327 – 329.

[2] Випробування макету пропульсивної установки з вертикально-осцилюючим еластомірним пластинчастим рушієм [Електронний ресурс].– Режим доступу: <https://youtube.com/shorts/9mIE6OGqAkY>. – Назва з екрана.

[3] Випробування макету пропульсивної установки з горизонтально-осцилюючим еластомірним пластинчастим рушієм [Електронний ресурс].– Режим доступу: <https://youtube.com/shorts/9sneDINZqGs?> – Назва з екрана.

[4] Діючий макет пропульсивної установки з горизонтально-осцилюючим еластомірним пластинчастим рушієм. Вимірювання тяги [Електронний ресурс].– Режим доступу: <https://youtube.com/shorts/Nz7CHGMxR6o>. – Назва з екрана.

[5] Діючий макет пропульсивної установки з вертикально-осцилюючим еластомірним пластинчастим рушієм. Вимірювання тяги [Електронний ресурс].– Режим доступу: <https://youtube.com/shorts/oWEVrMen9fk>. – Назва з екрана.

[6] Випробування макету пропульсивної установки з трапецієподібним вертикально-осцилюючим рушієм. Вимірювання тяги [Електронний ресурс].– Режим доступу: <https://youtube.com/shorts/rNPPohNOLmM?> – Назва з екрана.

CHOOSING THE PROPULSION FORM DEPENDING ON DIRECTION OF ITS MOTION

Voinov Oleksandr, Dymo Borys, Kornienko Victoria, Patsurkovskyi Pavlo, Samokhvalov Viktor

Admiral Makarov National University of Shipbuilding

Abstract. Abstract. The choice of the shape of the propulsion is considered depending on the direction of its oscillatory motion – horizontal or vertical. The results of experimental studies of the propulsion created by models of propulsive installations with different shapes of elastomeric propulsions that simulate the movement of hydrobionts are presented. It was established that the vertically oscillating trapezoidal propulsion provides the highest thrust compared to other options.

Keywords: hydrobiont, propulsion, elastomers, propulsive installation, biomimetic system, environmental safety, energy saving.

УДК 629.5.03

**БІОМІМЕТИЧНІ РУШІЇ, ЩО ІМІТУЮТЬ РУХ ГІДРОБІОНТІВ:
КЛАСИФІКАЦІЯ, ПРИКЛАДИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЗАСТОСУВАННЯ****Воїнов О.П.¹, Самохвалов В.С.², Кобалава Г.О.³**¹*доктор технічних наук, професор кафедри теплотехніки**Херсонського навчально-наукового інституту національного університету кораблебудування
імені адмірала Макарова**м. Херсон, Україна**voynova_s@yahoo.com*²*кандидат технічних наук, доцент кафедри теплотехніки**Херсонського навчально-наукового інституту національного університету кораблебудування
імені адмірала Макарова**м. Херсон, Україна**vsevoloddsamohvalov@gmail.com*³*кандидат технічних наук, завідувач кафедри теплотехніки**Херсонського навчально-наукового інституту національного університету кораблебудування
імені адмірала Макарова**м. Херсон, Україна**g.lavamay@gmail.com*

Анотація. Імітація природного руху гідробіонтів дозволяє створювати високоефективні, екологічно чисті рушії для водних транспортних і наукових систем. Кожен тип рушія має свої переваги в залежності від умов експлуатації – від високошвидкісного водного транспорту до точного зондування в біочутливих середовищах. Перспективним є поєднання декількох принципів руху для досягнення універсальності.

Ключові слова: біоміметика, рухова система, імітація, рушій, плавзасіб, гідробіонт, екологічно безпечний.

Вступ. У морському транспорті сьогодні зростає інтерес до біоміметичних технологій, які імітують біологічні принципи руху гідробіонтів (риб, медуз, кальмарів тощо), що дозволяє в техніці створювати ефективні, маневрені й екологічно безпечні рухові системи з високим ККД та мінімальним рівнем шуму. Актуальним є їх впровадження у морські роботи, автономні плавучі платформи, екологічний моніторинг, військові об'єкти тощо.

Мета роботи полягає в систематизації та аналізі основних типів біоміметичних рушіїв: горизонтально-осцилюючих, вертикально-осцилюючих, сегментованих, м'якотілих, та мінімалістичних сервоосциляторів, плавцевих, реактивних, які імітують рух гідробіонтів у воді, для подальшого вивчення можливостей їх застосування в конструкціях автономних водних пристроїв.

Основна частина.**1. Горизонтально-осцилюючі рушії (тип «тунець») [1].**

Принцип роботи. Рушій імітує рух тунця або схожих швидкоплавних риб, у яких хвіст та задня частина тіла здійснюють **синусоїдальні горизонтальні коливання навколо вертикальної осі** (рис. 1).

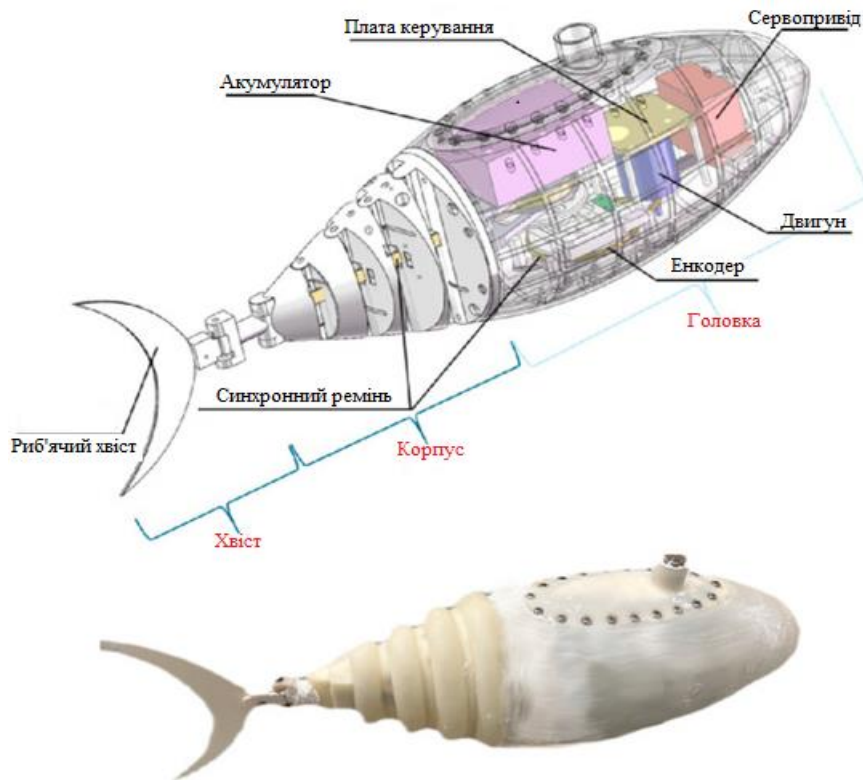

Рисунок 1 – Робот-риба з хвостовим осцилятором [1]

Механіка. Рух створюється за допомогою серводвигунів або лінійних актуаторів, які керують хвостовим плавцем.

Особливості. Найчастіше зустрічаються у біоміметичних роботах; осциляція корпусу або лише хвостової частини забезпечує поступальний рух з високим ККД – до 85%; найбільша ефективність – при **стабільному прямолінійному русі; висока швидкість.**

Сфера застосування. Підводні морські дрони, гідроакустичне зондування, автономні роботи для дослідження океанів.

2. Вертикально-осцилюючий рушій (тип «дельфін/кит») [2].

Принцип роботи. Рушій імітує рух дельфіна або кита: хвостовий плавець (флук) здійснює глобальні вертикальні коливання назустріч і вперед від тулуба (рис. 2). Цей рух генерує підйомну силу, яка перетворюється у поступальний рух водного апарата.

Рисунок 2 – Вертикально-осцилюючий рушій типу «дельфін/кит» [2]

Механіка. Використовуються сервоприводи або актуатори, які гнучко змінюють кут хвоста у вертикальній площині. Хвіст складається з декількох шарнірів (механізм multi-link), що повторюють плавні вигини подібно до хребта тварин. Контроль здійснюється через алгоритми Central Pattern Generator (CPG) для синхронізації амплітуди й частоти коливань.

Особливості. Висока маневреність, у тому числі підйом, повороти; плавний та ефективний рух із швидкістю до $\sim 1\text{--}2$ тіла в секунду; може поєднуватися з реактивним рухом або плаванням крильцями (MPF-механізм).

Сфера застосування. Підводні дрони для вивчення поверхні морів / океанів; роботи для зйомки і дослідження коралових рифів, затоплених структур; гідрофільтрація, екологічний моніторинг завдяки тихому і природному руху.

3. Мультизв'язні конструкції з активними плавцями [3].

Принцип роботи. Тіло складається з декількох зчленованих сегментів, які можуть згинатись незалежно один від одного (рис. 3). Кожен сегмент має окремий актуатор, – плавці та хвіст мають незалежні актуатори. Сегменти корпусу і активні плавці послідовно деформуються.

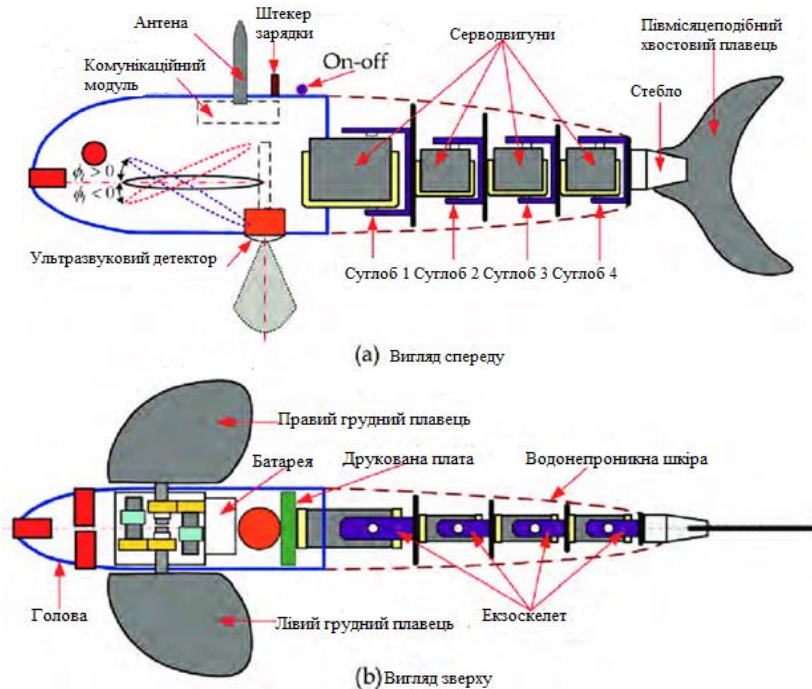

Рисунок 3 – Мультизв'язна конструкція з активними плавцями [3]

Механіка. Додатково присутні активні грудні, спинні або черевні плавці, які керуються мікроконтролером.

Особливості. Висока маневреність (може здійснювати повороти майже на місці); можливість точно регулювати рух, плисти як вперед, так і назад.

Сфера застосування. Дослідження в замкнених водоймах, маневрові підводні апарати, біоінженерні експерименти, освітні та наукові проекти.

4. М'які хвостові рушії на основі матеріалів з пам'яттю форми (SMA) [4].

Принцип роботи (рис. 4). SMA або електроактивні полімери змінюють форму під впливом електричного струму або температури.

Механіка. Деформація викликає вигин хвоста, що створює поступальний рух, як у справжніх риб.

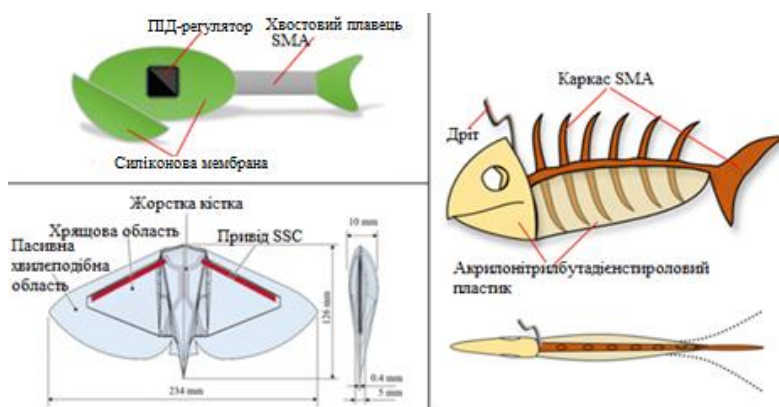

Рисунок 4 – М'якотіла роботизована риба з хвостом без жорстких з'єднань [4]

Особливості. Безшумна робота, м'який рух; висока гнучкість і біосумісність; малий ресурс через втомлюваність матеріалів.

Сфера застосування. Роботи для роботи в біосистемах, мікророботи, медичні прилади, стелс-технології.

5. Проста конструкція хвостового пропульсивного механізму – осцилюючий хвіст з сервоприводом [5].

Принцип роботи. Мініمالістична конструкція з одним рухомим хвостом, що коливається навколо фіксованої осі (рис. 5). Часто керується простим сервоприводом.

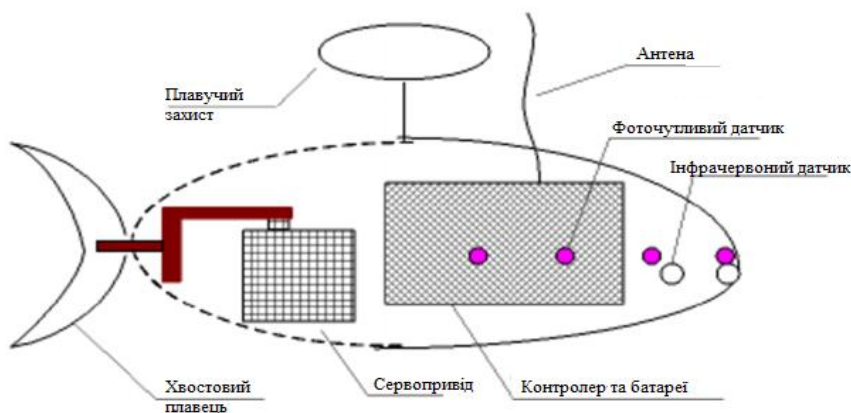

Рисунок 5 – Двигун з одним плавцем на кінці гнучкого корпусу [5]

Механіка. Один / два серводвигуни задають коливання хвоста ліворуч / праворуч.

Особливості. Проста реалізації – двигун з одним плавцем на кінці гнучкого корпусу; легко піддається модифікаціям; висока енергоефективність.

Сфера застосування. Демонстраційні моделі, освітні, комерційні проекти, студентські розробки, демонстрації в біомеханіці.

6. Плавцевий рушій (Median/Pectoral-paired Fin, MPF) [6].

Принцип роботи. Плавці рухаються у формі хвилі в вертикальній і/або горизонтальній площині, генеруючи підйом та тягу аналогічно до руху скатів, морських черепах чи пінгвінів (рис. 6). Плавець піднімається – створюється підйомна сила, опускається – рухається вперед.

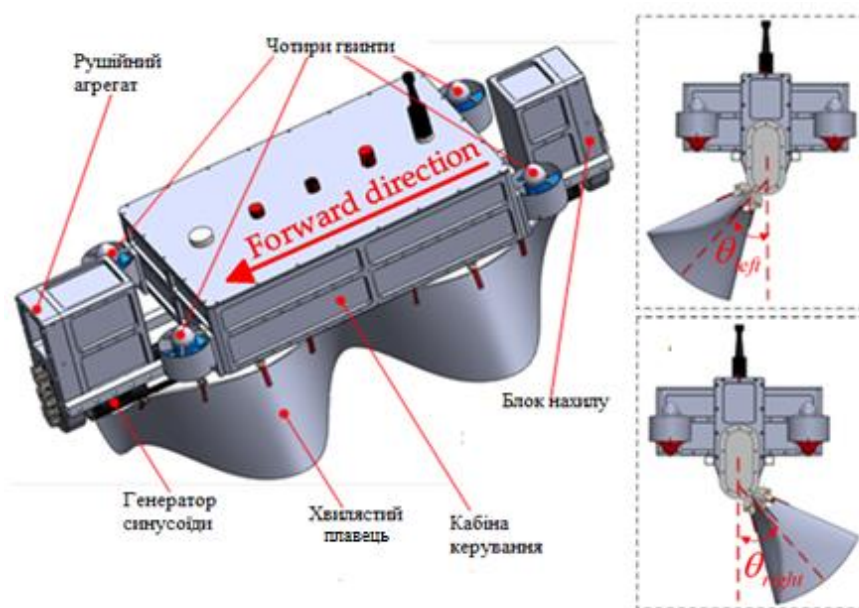

Рисунок 6 – Плавцевий рушій [6]

Механіка. Один або декілька плавців керуються серводвигунами або електрогідравлікою. Рух формується за допомогою алгоритмів генерації хвиль (CPG), що задають амплітуду й фази коливань.

Особливості. Висока маневреність: точні повороти, регулювання висоти; енергоефективний при повільному режимі руху; компактна конструкція.

Сфера застосування. Підводні роботи ROV/AUV для обстеження коралових лісів, затоплених споруд; навчальні роботи, природоохоронний моніторинг.

7. Реактивний (джет-рух) [7].

Принцип роботи. Імітує відстиснення води, як у медуз, кальмарів або осетрових: вода всмоктується в порожнину, а потім виштовхується форсовано, утворюючи реактивний струмінь (рис. 7).

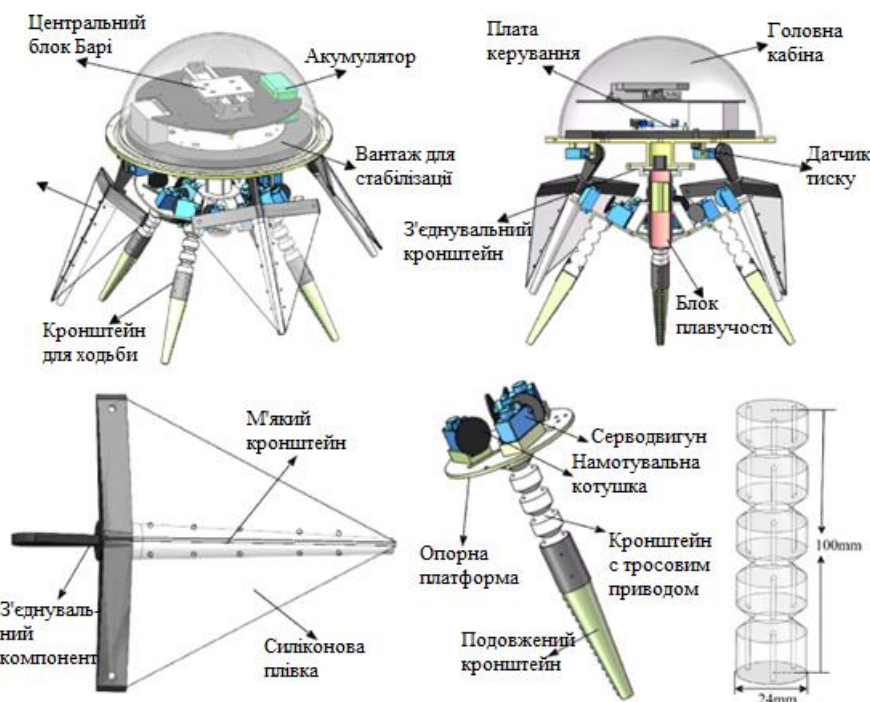

Рисунок 7 – Реактивний джет-рух [7]

Механіка. Використовуються п'єзоелектричні/гідравлічні або мембранні насоси, наприклад, HASEL, IPMC. Контроль над частотою ущільнення порожнини дозволяє керувати швидкістю і тягою.

Особливості. Тихий рух; висока енергоефективність, особливо в режимі резонансу; обмежена швидкість.

Сфера застосування. М'які роботи, що досліджують крихкі екосистеми; оснащення для сенсорної зборки під водою з малою дисипацією енергії.

Висновки. Біоміметичні рушії відкривають нові горизонти для створення екологічно чистого та енергоефективного водного транспорту. Горизонтально-осцилюючі системи забезпечують високу швидкість, а м'які рушії – тишу й гнучкість. Усі наведені приклади можуть бути основою для створення нових поколінь автономних підводних апаратів, які діють без традиційних гвинтів і мінімізують негативний вплив на довкілля.

Література

- [1] MDPI Robotics/. – URL: <https://www.mdpi.com/2313-7673/8/3/318>.
- [2] Design and Analysis of a Bionic Gliding Robotic Dolphin. – URL: https://www.mdpi.com/2313-7673/8/2/151?utm_source.
- [3] ResearchGate, Mechanical structure of the multi-link robotic fish. – URL: https://www.researchgate.net/figure/Mechanical-structure-of-the-multi-link-robotic-fish-with-a-pair-of-pectoral-fins_fig17_221786946.
- [4] ResearchGate, Soft biomimetic fish propulsion system. – URL: <https://www.researchgate.net/publication/339197885>.

[5] ResearchGate, Tail propulsion system for underwater robots. -URL: <https://www.researchgate.net/publication/220380677>.

[6] Pectoral Fin Propulsion Performance Analysis of Robotic Fish with Multiple Degrees of Freedom Based on Burst-and-Coast Swimming Behavior Stroke Ratio/ – URL: https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC11117486/?utm_source.

[7] A Review of Locomotion, Control, and Implementation of Robot Fish. – URL: https://link.springer.com/article/10.1007/s10846-022-01726-w?utm_source.

BIOMIMETICAL MOTORS THAT IMITATE THE MOVEMENT OF HYDROBIOTICS: CLASSIFICATION, EXAMPLES AND PROSPECTS OF APPLICATION

Voinov Oleksandr, Samokhvalov Viktor, Kobalava Halyna

Kherson Educational and Scientific Institute of Admiral Makarov National University of Shipbuilding

Abstract. Imitation of the natural movement of aquatic organisms allows the creation of highly efficient, environmentally friendly propulsion systems for water transport and scientific systems. Each type of propulsion has its own advantages depending on the operating conditions – from high-speed water transport to precise sensing in biosensitive environments. It is promising to combine several principles of motion to achieve versatility.

Keywords: biomimetics, propulsion system, imitation, propulsion, watercraft, aquatic organism, environmentally friendly.

УДК 621.833

ПРАКТИЧНИЙ МЕТОД РОЗРАХУНКУ КОСОЗУБИХ ЗУБЧАСТИХ ПЕРЕДАЧ СЕУ НА КОНТАКТНУ МІЦНІСТЬ З УРАХУВАННЯМ ЛІНІЙНОГО ТА ТОЧКОВОГО ЗАЧЕПЛЕННЯ ЗУБІВ

Савенков О.І.

*доцент НУК кафедри кондиціювання та рефрижерації
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,
м. Миколаїв, Україна
oleg.savenkov@nuos.edu.ua*

Карпеченко А.А.

*кандидат технічних наук, доцент кафедри матеріалознавства і технології металів
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,
м. Миколаїв, Україна
anton.karpechenko@nuos.edu.ua*

Кондратьєва А.А.

*аспірант Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,
м. Миколаїв, Україна
kondratevaanna633@gmail.com*

Філіпішина Л.М.

*доктор економічних наук, професор кафедри економіки, обліку та підприємництва
Первомайського навчально-наукового інституту Національного університету
кораблебудування імені адмірала Макарова,
м. Первомайськ, Україна
ontariofilpi@ukr.net*

Лабарткава О.В.

*кандидат технічних наук, доцент кафедри зварювального виробництва Національного
університету кораблебудування імені адмірала Макарова, м. Миколаїв, Україна
oleksandr.labartkava@nuos.edu.ua*

Анотація. Представлено рішення контактних задач зубчастих передач з косими зубами без урахування і з урахуванням нелінійної залежності між пружними переміщеннями зубів і виникаючими в них напруженнями. Встановлено, на основі теорії контактної міцності пружно стислих тіл, що навантажувальна здатність передач по контактним напруженням з урахуванням нелінійної залежності між пружними деформаціями і напруженнями вище більш ніж на 11% навантажувальної здатності передач по контактним напруженням без урахування нелінійної залежності між пружними деформаціями і напруженнями.

Ключові слова: зубчаста передача, напруження, переміщення, навантажувальна здатність, косі зуби, лінійний контакт, точковий контакт.

Постановка проблеми. Роль зубчастих передач є надзвичайно важливою в судновому редукторобудуванні, оскільки вони забезпечують надійну та ефективну передачу потужності між компонентами судових агрегатів, що є критично важливим для надійної та безперебійної роботи судових енергетичних установок. На сьогоднішній день, розрахунок косозубих зубчастих передач із плоскою лінійною системою зачеплення евольвентних зубів виконується за загальновідомою формулою Герца. Стосовно косозубих передач, то при розрахунку на контактну міцність зазначена формула Герца використовується з урахуванням введення до неї певних поправочних параметрів, зокрема кута нахилу зубів β , однак спроби розв'язання контактної задачі стосовно косозубих циліндричних передач не дали очікуваних результатів.

Аналіз останніх досліджень. Найбільш повно дослідження з даної проблематики викладено у працях [1, 2, 3, 6], які ґрунтуються на теорії контактної міцності пружно-стислих тіл [2] та технічних рішеннях захищених патентами на винаходи та корисні моделі [4–5].

Мета роботи. Розробка практичного методу розрахунку косозубих передач на контактну міцність з урахуванням лінійного та точкового зачеплення зубів за наявності лінійної й нелінійної залежності між пружними деформаціями зубів і напруженнями, що виникають у них.

Виклад основного матеріалу. При розрахунках слід виходити з того, що форму косоного зуба можна звести до еквівалентного прямого зуба [2], через що, розрахунок косозубого зачеплення можна звести до розрахунку еквівалентного прямозубого колеса [2, 3]. При цьому в якості розрахункових величин виступають радіуси кривизни ρ_1 і ρ_2 спряжених зубів шестерні та колеса відповідно – d_{v1} і d_{v2} , у зв'язку з чим отримаємо:

$$\rho_1 = d_{v1}/2 = d_1/2\cos^2\beta = mz_1/2\cos^2\beta;$$

$$\rho_2 = d_{v2}/2 = d_2/2\cos^2\beta = mz_2/2\cos^2\beta.$$

де d_1, d_2 – діаметри ділительних окружностей прямозубих коліс шестерні та колеса відповідно; m – модуль зачеплення; z_1, z_2 – кількість зубів шестерні та колеса; β – кут нахилу зубів.

Приведений радіус кривизни косих зубів відповідно до наведених виразів для ρ_1 і ρ_2 , матиме вигляд:

$$\frac{1}{\rho_w} = \frac{1}{\rho_1} \pm \frac{1}{\rho_2} = \frac{2 \cos^2 \beta}{d_1 \sin \alpha_w} + \frac{2 \cos^2 \beta}{d_2 \sin \alpha_w} = \frac{2 \cos^2 \beta}{d_1 \sin \alpha_w} \left(\frac{u \pm 1}{u} \right),$$

де $u = d_2/d_1 = d_{w2}/d_{w1}$ – передаточне відношення; d_{w1}, d_{w2} – діаметри початкових кіл шестерні та колеса, які для некоригованих зубів дорівнюють відповідно d_1 і d_2 ; знак «+» приймається при зовнішньому зачепленні зубів, а знак «-» – при внутрішньому зачепленні; α_w – кут зачеплення, який приймається рівним 20° .

Спочатку розглянемо розв’язання контактної задачі з урахуванням лінійного контакту косих зубів. У процесі проведених досліджень і розрахунків різних моделей контакту з початковим лінійним дотиком тіл встановлено, що при визначенні відносної деформації ϵ як умовного лінійного розміру L слід приймати ширину площадки контакту $2b_0$ (рис. 1). При цьому абсолютна величина деформації пружно стиснутих циліндрів $\Delta L = \Delta L_1 + \Delta L_2$, где $\Delta L_1, \Delta L_2$ – абсолютні деформації першого та другого циліндрів відповідно.

Визначимо вираз деформації ΔL_1 , виходячи з рис. 1, відповідно до якого встановимо

$$\Delta L_1 = \theta_1 \theta - \theta_1 A = \rho_1 - \rho_1 \cos \lambda = \rho_1 (1 - \cos \lambda), \quad (1)$$

$$\text{де } \theta_1 \theta = \rho_1; \theta_1 A = \rho_1 \cos \lambda; \Delta L_1 = \theta A = BC.$$

З прямокутного трикутника $\theta_1 AB$ визначимо

$$\sin \lambda = \frac{AB}{\theta_1 B} = \frac{b_0}{\rho_1}.$$

Після підстановки виразу $\sin \lambda$ в рівняння (1), прийнявши $\sin \lambda \approx \lambda$ у зв’язку з малими значеннями кута λ , отримаємо

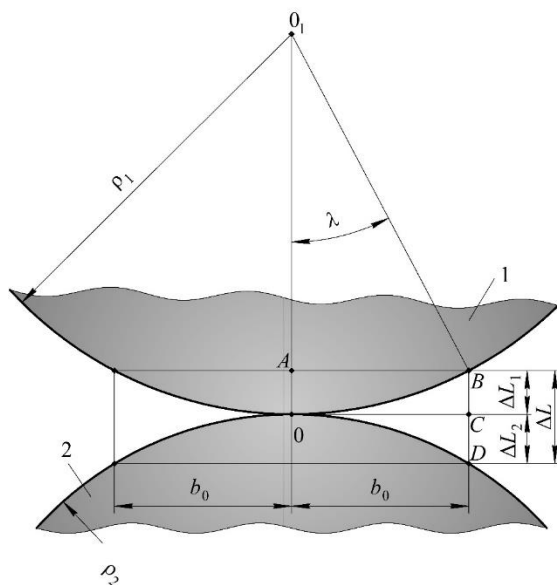

Рисунок 1 – Визначення пружних деформацій циліндрів

$$\Delta L_1 = \rho_1 \left(1 - \cos \frac{b_0}{\rho_1} \right). \quad (2)$$

Розкладемо функцію $\cos(b_0/\rho_1)$ в рівнянні (2) у ряд, прийнявши для розв'язку два перші члени, тобто $\cos(b_0/\rho_1) = 1 - b_0^2/2\rho_1^2$, у зв'язку з чим останнє рівняння набуде вигляду

$$\Delta L_1 = b_0^2/2\rho_1. \quad (3)$$

Рівняння ΔL_2 аналогічне залежності (3), але замість радіуса ρ_1 воно містить радіус ρ_2 . З урахуванням виразів ΔL_1 і ΔL_2 представимо абсолютну величину контактної деформації у наступному вигляді:

$$\Delta L = \Delta L_1 + \Delta L_2 = \frac{b_0^2}{2\rho_1} + \frac{b_0^2}{2\rho_2} = \frac{b_0^2}{2\rho_w}. \quad (4)$$

У працях [1-3] показано, що стосовно до двох пружно стиснутих циліндрів, які представляють собою розрахункову модель контакту спряженої пари зубів, відносна деформація ε дорівнює відношенню максимальної контактної деформації ΔL до ширини ділянки контакту $2b_0$, тобто

$$\varepsilon = \Delta L/2b_0. \quad (5)$$

В результаті підстановки у вираз (5) правої частини залежності (4) запишемо рівняння

$$\varepsilon = \frac{b_0^2}{2\rho_w \cdot 2b_0} = \frac{b_0}{4\rho_w},$$

виходячи з якого загальновідома формула для визначення максимальних контактних напружень матиме вигляд:

$$\sigma = \frac{\varepsilon E}{1 - \nu^2} = \frac{E}{1 - \nu^2} \cdot \frac{b_0}{4\rho_w} = \frac{b_0 \cdot E}{4(1 - \nu^2) \cdot \rho_w}. \quad (6)$$

де E – модуль пружності матеріалів.

Для підтвердження достовірності отриманого виразу (6) підставимо в нього замість півширини площадки контакту b_0 праву частину залежності Герца $b_0 = 1,522 \sqrt{\rho_w F_n / b_w E}$ у результаті чого знайдемо залежність максимальних контактних напружень, яка повністю співпадає з формулою Герца:

$$\sigma_H = 0,418 \sqrt{\frac{E F_n}{b_w \rho_w}}.$$

Якщо у формулу (6) замість напружень σ підставити праву частину напружень σ_H , наведених вище, то отримаємо загальновідому залежність Герца для визначення півширини площадки контакту b_0 .

Сумарний коефіцієнт постелі пружно стиснутих циліндрів [2, 3]:

$$A = A_1 + A_2 = \frac{L}{2b_w} \left(\frac{1 - \nu_1^2}{E_1} + \frac{1 - \nu_2^2}{E_2} \right). \quad (7)$$

Виходячи з виразу (7), рівняння функції контактних деформацій $W(x)$ виглядатиме:

$$W(x) = A\omega(x) = \frac{L}{2b_w} \left(\frac{1-\nu_1^2}{E_1} + \frac{1-\nu_2^2}{E_2} \right) \omega(x), \quad (8)$$

де $\omega(x)$ – функція навантаження, розподілена вздовж осі x .

З іншого боку, при еліптичному законі зміни деформацій у межах ширини ділянки контакту функція $W(x)$ набуде вигляду:

$$W(x) = \frac{b_0}{2\rho_w} \sqrt{1 - \frac{x^2}{b_0^2}}. \quad (9)$$

Відповідно до виразів функцій (8) і (9) отримаємо рівність:

$$A \int_{-b_0}^{b_0} \omega(x) dx = \frac{b_0^2}{2\rho_w} \int_{-b_0}^{b_0} \sqrt{b_0^2 - x^2} dx = \frac{b_0}{b_w} \left(\frac{1-\nu_1^2}{E_1} + \frac{1-\nu_2^2}{E_2} \right) F_n = \frac{\pi b_0^3}{4\rho_w},$$

з якої отримаємо залежність півширини ділянки контакту

$$b_0 = 0,798 \sqrt{\frac{d_{w1} F_n}{E b_w \cos^2 \beta} \left(\frac{1-\nu_1^2}{E_1} + \frac{1-\nu_2^2}{E_2} \right) \left(\frac{u}{u \pm 1} \right) \sin \alpha_w}, \quad (10)$$

$$\text{де } \rho_w = \frac{d_{w1} \sin \alpha_w}{2 \cos^2 \beta} \left(\frac{u}{u \pm 1} \right).$$

Вираз для максимальних контактних напружень визначимо з рівняння [1-3]:

$$\sigma(x) = \frac{b_0 \sqrt{b_0^2 - x^2}}{2\rho_w A b_w},$$

при $x = 0$, з урахуванням залежностей (7), (10) та приведенного радіуса кривизни ρ_w , а саме:

$$\sigma_H = 0,798 \sqrt{\frac{E F_n}{b_w d_{w1} \left(\frac{1-\nu_1^2}{E_1} + \frac{1-\nu_2^2}{E_2} \right) \left(\frac{u \pm 1}{u} \right) \cos^2 \beta} \sin \alpha_w}, \quad (11)$$

Спростимо вирази (10) і (11), прийнявши коефіцієнти Пуассона $\nu_1 = \nu_2 = \nu = 0,3$ і модулі пружності $E_1 = E_2 = E$, у зв'язку з чим вони набудуть вигляду:

$$b_0 = 1,0765 \sqrt{\frac{F_n d_{w1} \sin \alpha_w}{b_w E \cos^2 \beta} \left(\frac{u}{u \pm 1} \right)}; \quad (12)$$

$$\sigma_H = 0,592 \sqrt{\frac{E F_n}{b_w d_{w1} \left(\frac{u \pm 1}{u} \right) \sin \alpha_w} \cos^2 \beta}; \quad (13)$$

Виходячи з отриманої залежності (13), виконаємо розрахунок першого ступеня косозубої зубчастої передачі на контактну міцність, виходячи з таких даних: $F_n = 3,93 \cdot 10^4$ Н; $z_1 = 36$; $z_2 = 110$; $m = 6$ мм; $b_w = 215$ мм; $\alpha_w = 20^\circ$; $\beta = 14^\circ$; $E = 2,1 \cdot 10^5$ МПа і отримаємо $\sigma_H = 476,27$ МПа.

Порівнюючи величину $\sigma_H = 476,27$ МПа з величиною $\sigma_H = 475,2$ МПа, отриманою з використанням графоаналітичного методу розрахунку, викладеного в [2], зазначаємо, що

напруження $\sigma_H = 476,27$ МПа перевищують значення $\sigma_H = 475,2$ МПа у 1,00225 рази, тобто не більше ніж на 0,225 %.

Практична збіжність отриманих значень порівнюваних напружень свідчить про достовірність одержаних результатів [2, 3].

Кінцеві вирази для σ_H і b_0 , отримані з урахуванням нелінійної залежності між контактними деформаціями та напруженнями при показнику степеневої нелінійності $n = 0,7$ для випадку $\nu_1 \neq \nu_2$ і $E_1 \neq E_2$, а саме:

$$\sigma_H = 0,62 \sqrt{\frac{F_n^2}{b_w^2 \left\{ \left[\frac{(1-\nu_1^2)F_n d_{w1} u \sin \alpha_w}{2b_w E_1 (u \pm 1) \cos^2 \beta} \right]^{0,7} + \left[\frac{(1-\nu_2^2)F_n d_{w1} u \sin \alpha_w}{2b_w E_2 (u \pm 1) \cos^2 \beta} \right]^{0,7} \right\}^{\frac{10}{7}}}};$$

$$b_0 = 1,025 \sqrt{\left\{ \left[\frac{(1-\nu_1^2)F_n d_{w1} u \sin \alpha_w}{2b_w E_1 (u \pm 1) \cos^2 \beta} \right]^{0,7} + \left[\frac{(1-\nu_2^2)F_n d_{w1} u \sin \alpha_w}{2b_w E_2 (u \pm 1) \cos^2 \beta} \right]^{0,7} \right\}^{\frac{10}{7}}}.$$

Прийнявши в отриманих рівняннях $\nu_1 = \nu_2 = \nu = 0,3$ та $E_1 = E_2 = E$, що відповідає виготовленню зубів шестерні та колеса з однакових сталевих матеріалів, вказані рівняння набудуть більш спрощеного вигляду:

$$\sigma_H = 0,56 \sqrt{\frac{EF_n}{b_w d_{w1}} \left(\frac{u \pm 1}{u} \right) \frac{\cos^2 \beta}{\sin \alpha_w}}; \quad b_0 = 1,134 \sqrt{\frac{F_n d_{w1} \sin \alpha_w}{b_w E \cos^2 \beta} \left(\frac{u}{u \pm 1} \right)}.$$

Порівнюючи між собою числові коефіцієнти при σ_H , зазначаємо, що з урахуванням нелінійності між пружними контактними деформаціями та напруженнями, величина максимальних контактних напружень σ_H зменшується у $0,592/0,56 = 1,057$ рази. Таким чином, навантажувальна здатність косозубого зачеплення за контактними напруженнями внаслідок зазначеної нелінійності зростає у $1,057^2 = 1,114$ рази, тобто приблизно на 11 відсотків.

Висновки. Запропоновано практичний метод розрахунку косозубих зубчастих передач суднових енергетичних установок на контактну міцність з урахуванням лінійного та точкового зачеплення зубів за наявності лінійної й нелінійної залежності між пружними деформаціями зубів і напруженнями, що виникають у них. Розв'язано контактні задачі стосовно косозубої зубчастої передачі з початковою (до навантаження) плоскою лінійною системою зачеплення косих зубів, виходячи з лінійного та нелінійного співвідношень між пружними деформаціями та напруженнями. Отримано вирази для максимальних контактних напружень та півширини площадки контакту для випадків, коли коефіцієнти Пуассона ν_1 і ν_2 та модулі пружності E_1 і E_2 матеріалів зубів шестерні та колеса не рівні між собою, а також для випадку $\nu_1 = \nu_2 = \nu = 0,3$ і $E_1 = E_2 = E$. Аналіз отриманих результатів щодо визначення максимальних контактних напружень у зубах показує, що з урахуванням нелінійності між деформаціями та напруженнями навантажувальна здатність косозубих передач зростає в 1,114 рази порівняно з варіантом, коли зазначена нелінійність не враховується, тобто зростає трохи більше ніж на 11%.

Література

[1] Попов А.П. Контактная прочность зубчатых механизмов [Текст] / А.П. Попов – Николаев: Изд-во НУК, 2008. – 580с.

[2] Попов А.П. Зубчатые механизмы с точечным контактом зубьев [Текст] / А.П. Попов – Николаев: Изд-во Атолл, 2010. – 774с.

[3] Попов А.П. Решение контактных задач применительно к косозубым передачам [Текст] / А.П. Попов, О.И. Савенков, Л.А. Попова // Вісник Національного технічного університету "ХПІ". Збірник наукових праць. Серія: Машинознавство та САПР. – Х.: НТУ "ХПІ". – 2018. – №25(1301). – С.127 – 130.

[4] Патент №11441 на корисну модель. Україна. Зубчаста передача Попова О.П. з точковою системою зачеплення евольвентних зубів / Попов О.П. – u200506846; Заявл. 11.07.05; Опубл. 15.12.05. Бюл. №12.

[5] Патент №77634 на винахід. Україна. Зубчасте зачеплення / Попов О.П. – a20041210280; Заявл. 14.12.04; Опубл. 15.12.06. Бюл. №12.

[6] Савенков О.І. Практичний метод розрахунку конічних зубчастих передач СЕУ на контактну міцність [Текст] / О.І. Савенков, Л.М. Філіпішина, А.А. Кондратьєва // Матеріали XV Міжнародної науково-технічної конференції «Інновації в суднобудуванні та океанотехніці» – Миколаїв: НУК, 2024. – С.358 – 362.

PRACTICAL METHOD FOR CALCULATING THE CONTACT STRENGTH OF HELICAL GEAR TRANSMISSIONS OF MARINE POWER PLANTS, TAKING INTO ACCOUNT LINE AND POINT TOOTH ENGAGEMENT

Savenkov Oleg, Karpechenko Anton, Anna Kondratieva, Lilia Filipishyna, Labartkava Aleksandr

Admiral Makarov National University of Shipbuilding

Abstract. A solution is presented for the contact problems of helical gear transmissions, both without and with consideration of the nonlinear relationship between the elastic displacements of the teeth and the resulting stresses. Based on the theory of contact strength of elastically compressed bodies, it has been established that the load-carrying capacity of the gears in terms of contact stresses, when taking into account the nonlinear relationship between elastic deformations and stresses, is more than 11% higher than the load-carrying capacity calculated without considering this nonlinear relationship.

Keywords: gear transmission, stress, displacement, load-carrying capacity, helical teeth, line contact, point contact.

УДК 621.4

USING OF BOX COOLERS IN CENTRAL COOLING SYSTEMS OF SHIP POWER PLANTS

Patlaichuk V.M.

*Head of the Department of Turbines
Admiral Makarov National University of Shipbuilding
Mykolaiv, Ukraine
volodymyr.patlaichuk@nuos.edu.ua*

Kozyrko O.A.

*Postgraduate student of the Department of Turbines
Admiral Makarov National University of Shipbuilding
Mykolaiv, Ukraine
oleh.kozyrko@nuos.edu.ua*

Abstract. The paper considers the features of using heat exchangers of the "box-cooler" type in central dual-circuit cooling systems of ship power plants. The advantages and disadvantages of their use are analyzed.

Key words: marine power generation; heat exchanger; box cooler; cooling system; thermal load.

Traditional for modern ship power plants is the use of a central dual-circuit system of cooling its components with water [1; 2]. One of the possible schemes for implementing such a system for a diesel plant is shown in Fig. 1.

In the above scheme, all components of the power plant are cooled only by purified fresh water, which circulates in a closed circuit. The cooling of the fresh water, in turn, is carried out in the central cooler 12 by sea water.

The use of such systems, compared to single-circuit ones, allows you to reduce the length of the seawater pipelines inside the engine room, minimize the number of elements in contact with it, and thereby significantly increase the reliability of the power plant. As advantages of this scheme, it is also noted that the use of brass for the manufacture of seawater pipes now does not lead to excessive costs, and in the fresh water circuit in most cases instead of shell-and-tube heat exchangers, more compact and efficient plate ones can now be used. The central cooling system is certainly not without its drawbacks, but due to load optimization it maintains high energy efficiency parameters in all operating modes [1; 3; 5].

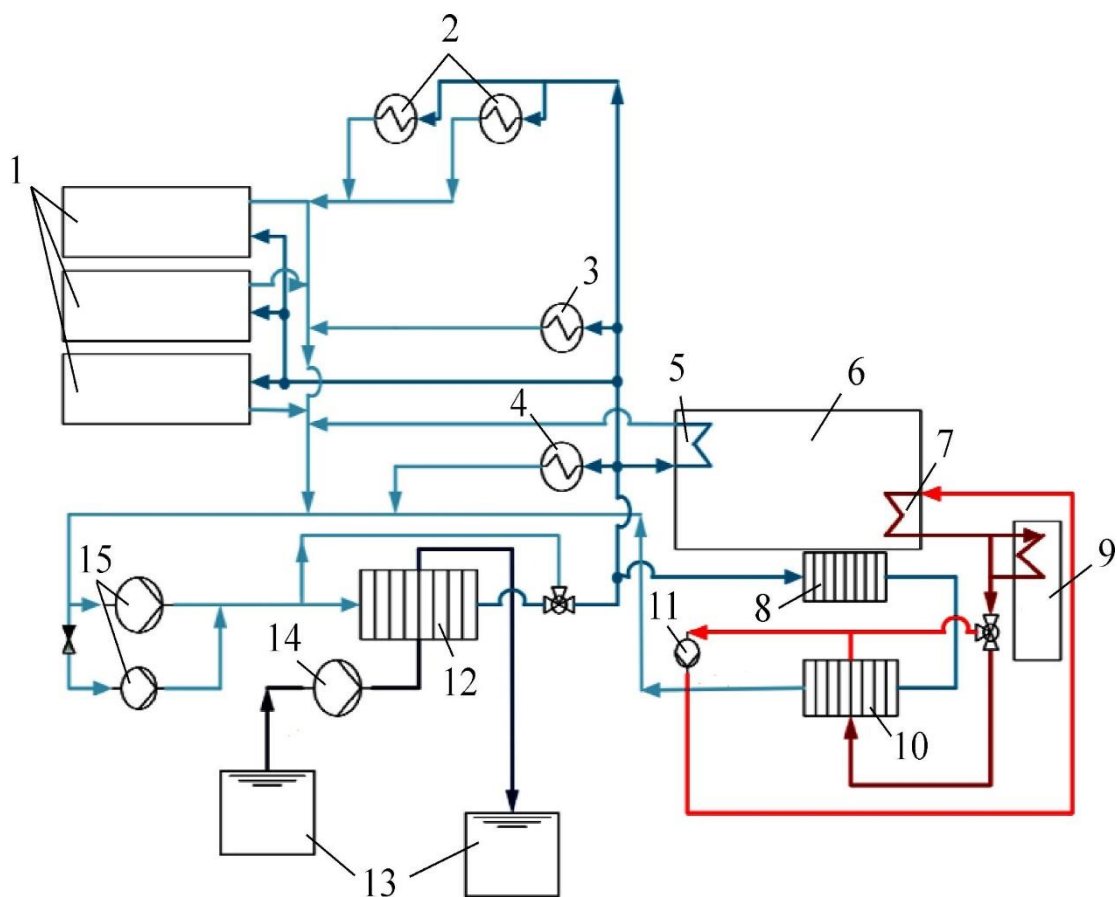

Figure 1 – Scheme of a central dual-circuit cooling system [3]:

1 – diesel generators; 2 – air conditioning system coolers; 3 – coolers of other ship elements; 4 – boiler plant condenser; 5 – main engine charge air cooler; 6 – main engine; 7 – engine casing cooler; 8 – main engine oil cooler; 9 – fresh water generator; 10 – high temperature water cooler; 11 – main engine cooling pump; 12 – central sea water cooler; 13 – sea chests; 14 – sea water pump; 15 – fresh water pumps

In recent years, there has been a trend towards using box-cooler type heat exchangers on small and medium displacement vessels in similar dual-circuit schemes instead of a central cooler 12 [3; 6].

The box cooler consists of a bundle of U-shaped tubes (Fig. 2) vertically fixed in the ship's sea chest. Cooling of the fresh water passing through these tubes is carried out mainly by natural convection of the sea water in the sea chest. Circulation and constant renewal of the sea water is ensured by special openings in the inlet and outlet grids. Additional improvement of the cooling efficiency can be achieved by forced circulation of the sea water caused by the movement of the ship.

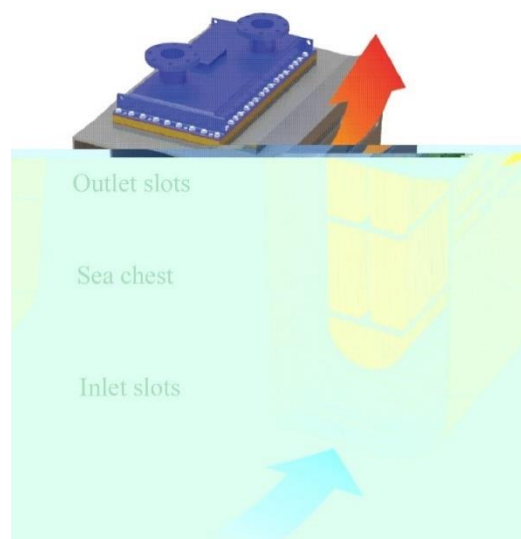

Figure 2 – Location of box cooler in the sea chest

The using of box coolers in cooling systems has the following advantages.

1. The consumption of electricity during the operation of the vessel is significantly reduced, since the costs of operating the pumps for circulating seawater are eliminated. (The balance of consumed electricity for different types of vessels indicates that cooling water pumps are one of the most expensive and most used elements of the power plant, which operate in all modes of its operation. The electricity consumption for their drive for some vessels reaches 10% of the total amount of electricity consumed [3].)

2. One of the least reliable elements of a ship's power plant are the elements of the sea water cooling circuit (pipes, valves, pumps, control and measuring instruments, etc.). The absence of these elements, due to the use of box coolers, will significantly increase the reliability of the power plant. Some threats associated with the loss of the ship's propulsion and flooding of the engine room are also significantly reduced.

3. The costs of building a ship are reduced due to the refusal to purchase sea water pumps and fittings; the costs of installing equipment and the saturation of the engine room with mechanical equipment are reduced; the number of bottom and side fittings is reduced.

It should be noted that at present the use of box coolers is concentrated mainly in diesel power plants of small-displacement vessels. The issue of their use in cooling systems of marine gas turbine power plants and in vessels of medium and large displacement remains relevant.

References

- [1] Dere C., Deniz C. Load optimization of central cooling system pumps of a container ship for the slow steaming conditions to enhance the energy efficiency. *Journal of Cleaner Production*. 2019, vol. 222, pp. 206-217.
- [2] Olsen A. A. Central cooling system. In: *Introduction to Ship Engine Room Systems*; Routledge: London, UK, 2023; pp. 211-217.
- [3] Aijjou A., Bahatti L., Raihani A. Enhanced ship energy efficiency by using marine box coolers. *Advances in Science, Technology and Engineering Systems Journal*. 2018, vol. 3, no. 6, pp. 83-88.

[4] Jeon T., Lee Y. Energy saving in ship central cooling systems: IMC-tuned PID with feedforward control. *Journal of Marine Science and Engineering*. 2025, vol. 13(3), 510.

[5] Kocak G. Durmusoglu Y. Energy efficiency analisys of a ship's central cooling system using variable speed pump. *Journal of Marine Engineering & Technology*. 2017, vol. 17(1), pp. 43-51.

[6] Młynarczak A. Box coolers as an alternative to existing cooling systems. *Scientific Journals of the Maritime University of Szczecin*. 2013, vol. 36, no. 108, pp. 131-136.

ВИКОРИСТАННЯ БОКС-КУЛЕРІВ В ЦЕНТРАЛІЗОВАНИХ СИСТЕМАХ ОХОЛОДЖЕННЯ СУДНОВИХ ЕНЕРГЕТИЧНИХ УСТАНОВОК

Патлайчук В. М., Козирко О. А.

Національний університет кораблебудування ім. адм. Макарова, м. Миколаїв, Україна.

Анотація. Розглянуті особливості використання теплообмінних апаратів типу «бокс-кулер» в централізованих двоконтурних системах охолодження суднових енергетичних установок. Проаналізовані переваги та недоліки їхнього використання.

Ключові слова: суднова енергетика; теплообмінник; бокс-кулер; система охолодження; теплове навантаження.

УДК 621.4

ОЦІНКА ТЕПЛОВОГО НАВАНТАЖЕННЯ НА ЦЕНТРАЛІЗОВАНУ СИСТЕМУ ОХОЛОДЖЕННЯ СУДНА ВІД ГАЗОТУРБІННИХ АГРЕГАТІВ ПРОСТОГО ЦИКЛУ

Патлайчук В.М.

кандидат технічних наук,

завідувач кафедри турбін

Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова

м. Миколаїв, Україна

volodymyr.patlaichuk@nuos.edu.ua

Козирко О.А.

аспірант кафедри турбін

Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова

м. Миколаїв, Україна

oleh.kozyrko@nuos.edu.ua

Анотація. Виконана оцінка теплового навантаження на централізовану систему охолодження судна від пропульсивних газотурбінних двигунів простого термодинамічного циклу і обслуговуючих їх систем. Проаналізована можливість використання для охолодження даних двигунів теплообмінних апаратів типу «бокс-кулер».

Ключові слова: суднова енергетика; теплообмінник; бокс-кулер; система охолодження; теплове навантаження.

В останні роки теплообмінні апарати типу «бокс-кулер» отримали певне розповсюдження у складі енергетичних установок малих та середніх суден, включаючи, наприклад, буксири, баржі, рибальські човни, судна-носії, земснаряди, судна постачання, пороми, криголами, вантажні судна, танкери та рефрижератори.

Проте на даний момент використання таких теплообмінників зосереджене виключно у складі дизельних енергетичних установок, де вони знаходять застосування, головним чином, в системах охолодження головних двигунів, а також для охолодження наддувного повітря та масла систем змащування головних двигунів та редукторів. Питання, пов'язані з використанням бокс-кулерів в системах охолодження елементів судових газотурбінних установок, на даний момент залишаються невирішеними.

Не ставлячи собі за мету зробити повний аналіз потоків енергії централізованої системи охолодження судна, яке використовує у ролі пропульсивної установки газотурбінні агрегати, проведемо оцінку можливого теплового навантаження на теплообмінники «бокс-кулер» з боку безпосередньо газотурбінних двигунів простого термодинамічного циклу і обслуговуючих їх систем.

Теплове навантаження на централізовану систему охолодження в даному випадку надходить, головним чином, лише від масла систем змащення газотурбінного двигуна та його редуктора.

Система змащення газотурбінного двигуна за рахунок охолодження підтримує нормальну температуру його підшипників та зубчастих передач навішених на нього механізмів.

За даними [1], внаслідок тертя у вказаних елементах в теплову енергію перетворюється приблизно 0,5–1,0 % механічної енергії обертання ротора газотурбінного двигуна. Відповідно механічний ККД турбомашин η_m становить для даного випадку приблизно 0,990–0,995.

Для зниження частоти обертання вихідного валу до складу судових газотурбінних агрегатів традиційно вводять окрім двигуна також і редуктор. Система змащення редуктора підтримує нормальну температуру його зубчастих коліс та шестерен, а також зменшує їх зношення та втрати на тертя.

В судових газотурбінних агрегатах використовують, як правило, багатоступінчасті редуктори, які часто мають у своєму складі, як переборні, так і планетарні ступені. За даними [1], втрати механічної енергії обертання в редукторах через тертя становлять приблизно 2–4 %. Більші значення характерні для газотурбінних агрегатів меншої потужності. Відповідно механічний ККД редуктора η_p приблизно дорівнює 0,96–0,98.

Тепловий потік, який треба відвести у забортну воду за допомогою теплообмінника «бокс-кулер» від систем змащення двигуна та редуктора, можна в першому наближенні оцінити через зазначені втрати механічної енергії.

Оцінимо значення відводимого від масла систем змащення тепла для конкретних конструкцій газотурбінних двигунів, які зараз серійно виготовляються для морського флоту [2; 3]. Результати розрахунків зведено до табл. 1.

Доцільно порівняти отримані цифри з тепловим навантаженням $Q_{охл}$ на охолоджувач типу «бокс-кулер» від судових головних дизельних двигунів аналогічної потужності.

В ролі зразка для порівняння обираємо малооборотні дизельні двигуни, характерними рисами яких є питома витрата палива $g_e^{мод} = 0,160–0,170$ кг/(кВт·год), використання палива з

нижньою теплотворною здатністю $Q_H^p = 42700$ кДж/кг та сумарна частка теплового балансу 22–25 %, яка відводиться системою охолодження (втрати з охолодженням кожуха двигуна, наддувного повітря та масла системи змащення) [4]. Результати порівняння наведені на рис. 1.

Таблиця 1 – Результати розрахунків відводимого від систем змащення тепла

Марка двигуна	Потужність на вихідному валу $N_e^{ГТА}$, кВт	Міра підвищення тиску π_k	Витрата повітря G_k , кг/с	Тепло від систем змащення $Q_m + Q_p$, кВт
Двигуни «GE Aerospace» (США)				
LM500	4570	14,4	16,4	146–292
LM2500	25060	19,3	69,4	782–1566
LM2500+	30200	22,2	85,7	960–1924
LM6000PC	46123	28,5	130	1503–3012
Двигуни «Rolls-Royce Holdings plc» (Велика Британія)				
MT7	3900	10,1	15,6	122–244
MT30	36000	24,0	113	1181–2366
Двигуни АТ «НВКГ «Зоря»-«Машпроект» (Україна)				
UGT3000	3360	13,5	16,6	115–230
UGT6000	6700	16,6	31,0	232–464
UGT15000	17600	19,6	73,0	604–1211
UGT25000	28700	23,6	93,0	947–1897

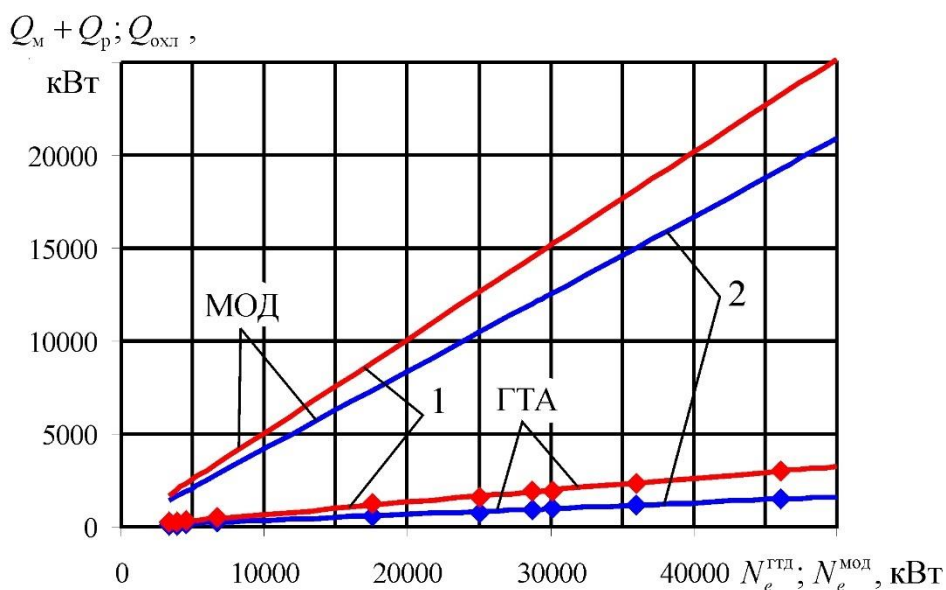

Рисунок 1 – Залежність тепла, відводимого забортною водою, від потужності двигуна:
МОД – малооборотний дизельний двигун; ГТА – газотурбінний агрегат простого циклу;
1 – максимальне значення параметра; 2 – мінімальне значення параметра

Результати порівняльного аналізу свідчать про те, що теплове навантаження на бокс-кулер при використанні його для відведення тепла від газотурбінних агрегатів простого циклу буде приблизно в 7,5–12,5 разів меншим, ніж при його використанні для охолодження малооборотних дизельних двигунів аналогічної потужності.

Згідно з даними [5; 6], теплообмінники «бокс-кулер», які зараз серійно виготовляють для суднових потреб, можуть бути застосовані для охолодження дизельних двигунів потужністю

до 30 МВт. Максимальне значення цього параметра пояснюється габаритними обмеженнями простору кінгстонних ящиків, в яких розміщуються бокс-кулери.

На основі результатів порівняльного аналізу можна зробити висновок про те, що серійно виготовляемі конструкції бокс-кулерів при стандартних розмірах кінгстонних ящиків потенційно можуть бути застосовані для відведення тепла від газотурбінних агрегатів простого циклу потужністю до 225–375 МВт, що більш ніж перекриває можливий діапазон використання цих агрегатів в судновій енергетиці.

Література

- [1] Романовський Г. Ф., Ващилєнко М. В., Сєрбін С. І. Теоретичні основи проєктування суднових газотурбінних агрегатів. Миколаїв: УДМТУ, 2003. 304 с.
- [2] Patlaichuk V., Vashilenko M. Design of gas turbine units. Миколаїв: НУК, 2020. 88 с.
- [3] Liu K., Chen D., Serbin S., Patlaichuk V. Gas Turbines Structural Properties, Operation Principles and Design Features. Shanghai: Springer Nature Singapore Pte Ltd, 2023. 256 p.
- [4] Горбов В. М. Енциклопедія суднової енергетики. Миколаїв: НУК, 2010. 622 с.
- [5] Aijjou A., Bahatti L., Raihani A. Enhanced ship energy efficiency by using marine box coolers. *Advances in Science, Technology and Engineering Systems Journal*. 2018, vol. 3, no. 6, pp. 83-88.
- [6] Młynarczyk A. Box coolers as an alternative to existing cooling systems. *Scientific Journals of the Maritime University of Szczecin*. 2013, vol. 36, no. 108, pp. 131-136.

ESTIMATION OF THE THERMAL LOAD ON THE CENTRAL COOLING SYSTEM OF A SHIP FROM SIMPLE CYCLE GAS TURBINE UNITS

Patlaichuk V. M., Kozyrko O. A.

Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Mykolaiv, Ukraine.

Abstract. The thermal load on the central cooling system of the ship from the propulsive gas turbine engines of a simple thermodynamic cycle and their servicing systems was assessed. The possibility of using heat exchangers of the “box cooler” type for cooling these engines was analyzed.

Key words: marine power generation; heat exchanger; box cooler; cooling system; thermal load.

УДК 621.4

АНАЛІЗ МОЖЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ БОКС-КУЛЕРІВ ДЛЯ ОХОЛОДЖЕННЯ
ГАЗОТУРБІННИХ АГРЕГАТІВ З ПРОМІЖНИМ ОХОЛОДЖЕННЯМ ПОВІТРЯ**Патлайчук В.М.***кандидат технічних наук,
завідувач кафедри турбін**Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова**м. Миколаїв, Україна**volodymyr.patlaichuk@nuos.edu.ua***Козирко О.А.***аспірант кафедри турбін**Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова**м. Миколаїв, Україна**oleh.kozyrko@nuos.edu.ua*

Анотація. Проаналізована можливість використання теплообмінників «бокс-кулер» в двоконтурних системах охолодження газотурбінних установок з проміжним охолодженням повітря між компресорами та рекуперацією. Оцінено корисний ефект від заміни насоса забортної води на бокс-кулер.

Ключові слова: суднова енергетика; газотурбінна установка; теплообмінник; бокс-кулер; система охолодження.

Перспективним є використання теплообмінних апаратів типу «бокс-кулер» в централізованих системах охолодження суден, оснащених пропульсивною газотурбінною установкою. З точки зору загальної ефективності і ефективності роботи на режимах неповного навантаження найдоцільнішим варіантом такої установки є газотурбінна установка з проміжним охолодженням повітря між компресорами та рекуперацією [1].

Теплове навантаження на централізовану систему охолодження від такої конструкції буде надходити з двох головних джерел:

- від масла систем змащення газотурбінного двигуна та його редуктора;
- від охолоджуваного повітря між компресорами.

Тепловий потік, який треба відвести від систем змащення двигуна та редуктора, в першому наближенні оцінюється через відповідні втрати механічної енергії на тертя. При цьому механічний ККД турбомашин η_m приймаємо в діапазоні 0,990–0,995, механічний ККД редуктора $\eta_p = 0,96–0,98$.

Аналіз теплового потоку від охолоджуваного повітря проведемо на типовій конструкції суднового газотурбінного агрегату з проміжним охолодженням повітря та рекуперацією – WR-21 компанії «Rolls-Royce plc» (ефективна потужність $N_e^{гта} = 25200$ кВт, ефективний ККД $\eta_e^{гта} = 0,423$, витрата повітря $G_k = 73,0$ кг/с, міра підвищення тиску $\pi_k = 16,2$) [1; 2].

Система відведення тепла від повітря в WR-21 двоконтурна. Повітря після першого компресора охолоджується в пластинчастому теплообміннику прісною водою з добавкою

гліколю (50 на 50 %). У свою чергу, тепло від прісної води відбирається у другому контурі теплообміну, через який прокачується забортна вода [3].

Приймаємо міру підвищення тиску в 1-му компресорі $\pi_{к1} = \sqrt{\pi_k}$, величину недоохолодження повітря $\Delta_{ox} = 10$ К, температуру повітря на вході до двигуна $T_1 = 288$ К, ККД елементарного ступеня осьового компресора $\eta_{от} = 0,90$ [4].

При даних прийнятих параметрах маємо: температуру на виході з 1-го компресора $T_{2,1} = 446$ К; температуру на вході до 2-го компресора $T_{1,2} = 298$ К; тепло, відведене від повітря системою охолодження $Q_{int} = 10925$ кВт.

Оцінимо теплове навантаження на теплообмінник «бокс-кулер» від газотурбінних агрегатів, виконаних за аналогічною WR-21 тепловою схемою при однакових з цим агрегатом показниках ефективності, залежно від зміни їх номінальної потужності.

Приймаємо, що всі агрегати мають однакову питому потужність, яка дорівнює питомій потужності WR-21:

$$N_{пит} = \frac{N_e^{гта}}{G_k} = \frac{25200}{73,0} = 345 \text{ кВт/(кг/с)}.$$

Відповідно, витрата повітря для кожного з них визначиться як

$$G_k = \frac{N_e^{гта}}{N_{пит}}.$$

В розрахунках теплового навантаження на бокс-кулер враховуємо також тепло, відводиме від масла систем змащення двигуна Q_m та редуктора Q_p .

Результати розрахунків, в порівнянні з аналогічними показниками $Q_{охл}$, визначеними для малооборотних дизельних двигунів, наведені на рис. 1.

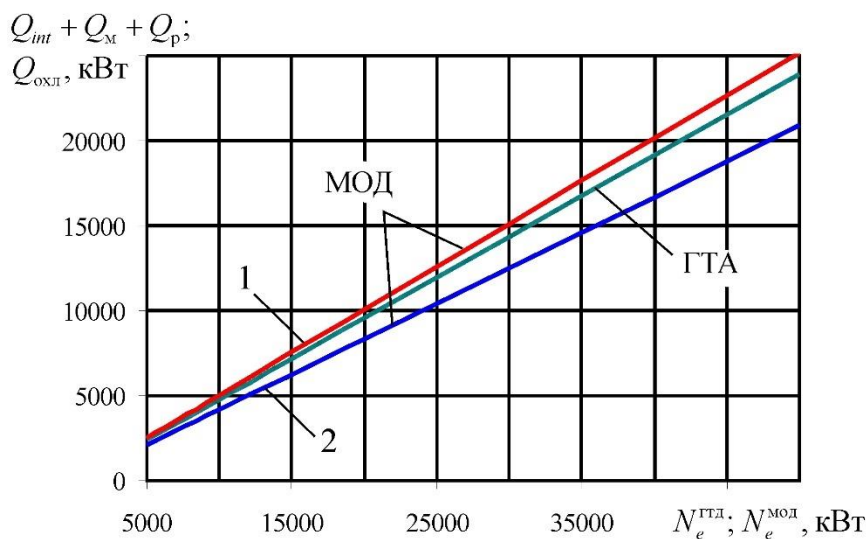

Рисунок 1 – Залежність тепла, відводимого забортною водою, від потужності двигуна:

МОД – малооборотний дизельний двигун; ГТА – газотурбінний агрегат з проміжним охолодженням повітря та рекуперацією; 1 – максимальне значення параметра;

2 – мінімальне значення параметра

Порівняння наведених параметрів свідчить про те, що потенційне теплове навантаження на бокс-кулер від газотурбінних агрегатів з проміжним охолодженням повітря між компресорами та рекуперацією не буде перевищувати теплового навантаження від малооборотних дизельних двигунів аналогічної потужності, що дає можливість використовувати для комплектації систем охолодження цих газотурбінних агрегатів при стандартних розмірах кінгстонних ящиків вже розроблені і серійно виготовляемі конструкції даних теплообмінних апаратів.

Оцінимо корисний ефект від заміни насоса заборотної води на бокс-кулер.

Продуктивність даного насосу в традиційних двоконтурних системах становить:

$$V_w = \frac{Q_{int} + Q_m + Q_p}{c_{pw} \rho_w \Delta T}, \text{ м}^3/\text{с},$$

де $c_{pw} = 3,925 \text{ кДж}/(\text{кг} \cdot \text{К})$ – теплоємність морської води; $\rho_w = 1027 \text{ кг}/\text{м}^3$ – густина морської води на поверхні моря; ΔT – різниця температур заборотної води на виході і вході з центрального охолоджувача.

Враховуючи, що температуру прісної води на виході з охолоджувача, як правило, обирають в межах $26 \dots 31 \text{ }^\circ\text{C}$ [5], приймаємо $\Delta T = 12 \text{ К}$.

Потужність насоса для перекачування такої кількості води

$$N = \rho_w V_w g H, \text{ Вт},$$

де $g = 9,81 \text{ м}/\text{с}^2$ – прискорення вільного падіння; H – потрібний напор насоса, м. вод. ст.

Тиск нагнітання відцентрових насосів заборотної води, згідно з даними підприємств-виробників, становить близько $0,25 \text{ МПа}$ (тобто $H \approx 25 \text{ м. вод. ст.}$) [6].

Насос заборотної води приводиться в дію за допомогою електродвигуна, який буде споживати електричну енергію у кількості

$$N_e^H = \frac{N}{\eta_n \eta_{ед}} \cdot 10^{-3}, \text{ кВт},$$

де η_n – коефіцієнт корисної дії насоса (для насосів даного призначення середнє значення цього параметра становить близько $0,60$); $\eta_{ед}$ – ефективність привідного електродвигуна (приблизно $0,90$).

Електроенергія на судні генерується за допомогою суднової електростанції, яка складається в переважній більшості випадків з чотиритактних дизель-генераторів, що мають питому витрату палива приблизно $g_e = 0,200 \text{--} 0,210 \text{ кг}/(\text{кВт} \cdot \text{год})$.

Відповідно, виключення насоса заборотної води з системи охолодження, внаслідок використання теплообмінників «бокс-кулер», дозволить економити дизельне паливо у кількості:

$$\Delta G_n = N_e^H g_e, \text{ кг}/\text{год}.$$

Для прийнятих вихідних параметрах в діапазоні потужності газотурбінної установки від 5 до 50 МВт насос заборотної води споживає електричну енергію у кількості від 24 до 238 кВт . Виключення його зі складу енергетичної установки, як результат встановлення бокс-кулера, забезпечить економію палива, відповідно, від 5 до $48 \text{ кг}/\text{год}$.

Це окрім зменшення експлуатаційних витрат судна зменшить також викиди парникових газів до атмосфери і тим самим покращить екологічні показники енергетичної установки.

Література

- [1] Liu K., Chen D., Serbin S., Patlaichuk V. Gas Turbines Structural Properties, Operation Principles and Design Features. Shanghai: Springer Nature Singapore Pte Ltd, 2023. 256 p.
- [2] Романовський, Г. Ф., Сербін, С. І., Патлайчук, В. М. Газотурбінні агрегати: у 2-х ч. Ч. 1: Загальна будова та класифікація. Миколаїв: НУК, 2016. 215 с.
- [3] Романовський, Г. Ф., Сербін, С. І., Патлайчук, В. М. Сучасні газотурбінні агрегати: у 2 т. Т. 2: Агрегати виробництва країн Західної Європи, Америки та Азії. Миколаїв: НУК, 2008. 420 с.
- [4] Романовський Г. Ф., Ващиленко М. В., Сербін С. І. Теоретичні основи проектування суднових газотурбінних агрегатів. Миколаїв: УДМТУ, 2003. 304 с.
- [5] Jeon T., Lee C., Hur J. A study on the control solution of ship's central fresh water-cooling system for efficient energy control based on merchant training ship. *Journal of Marine Science and Engineering*. 2022, vol. 10, 679.
- [6] Aijjou A., Bahatti L., Raihani A. Enhanced ship energy efficiency by using marine box coolers. *Advances in Science, Technology and Engineering Systems Journal*. 2018, vol. 3, no. 6, pp. 83-88.

ANALYSIS OF THE POSSIBILITY OF USING BOX COOLERS FOR GAS TURBINE UNITS WITH INTERMEDIATE AIR COOLING

Patlaichuk V. M., Kozyrko O. A.

Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Mykolaiv, Ukraine.

Abstract. The paper analyzes the possibility of using box-cooler heat exchangers in dual-circuit cooling systems of gas turbine units with intermediate air cooling between compressors and recovery. The beneficial effect of replacing the sea water pump with a box cooler is evaluated.

Key words: marine power generation; gas turbine plants; heat exchanger; box cooler; cooling system.

УДК 629.5.03

**ПРО ЗАСТОСУВАННЯ ЕЛАСТОМІРНИХ МАТЕРІАЛІВ У КОНСТРУКЦІЇ
ПЛАСТИНЧАСТИХ РУШІЙ ПРОПУЛЬСИВНОЇ УСТАНОВКИ****Самохвалов В.С.¹***кандидат технічних наук, доцент кафедри теплотехніки***Шостак В.П.²***кандидат технічних наук, професор кафедри експлуатації
суднових енергетичних установок та теплоенергетики***Воїнов О.П.³***доктор технічних наук, професор кафедри теплотехніки***Кобалава Г.О.⁴***кандидат технічних наук,
завідувач кафедри теплотехніки***Пацурковський П.А.⁵***кандидат технічних наук,
доцент кафедри технічної теплофізики і суднових паровиробних установок
^{1, 3, 4}Херсонський навчально-науковий інститут національного університету
кораблебудування імені адмірала Макарова, м. Херсон, Україна**^{2, 5}Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова
м. Миколаїв, Україна**¹vsevoloddsamohvalov@gmail.com, ²shostakvolodymyr7@gmail.com,**³voinova_s@yahoo.com, ⁴g.lavamay@gmail.com, ⁵pavlo.patsurkovskiy@nuos.edu.ua*

Анотація. Еластомірні пластинчасті рушії створюють проміжну ланку між біоміметичними рушіями, що імітують рух гідробіонтів, та традиційними обертовими рушіями. Визначено основні напрямки вдосконалення пластинчастих суднових рушіїв. Проведено теоретичні та експериментальні дослідження щодо визначення пружності дослідних зразків еластомірних пластин, використаних в якості робочих лопатей рушіїв, визначення впливу їх розмірів і пружності на створену ними тягу.

Ключові слова: еластоміри, пластинчастий рушій, пропульсивна установка, біоміметика, гідробіонт, екологічно безпечний, енергозбереження.

Вступ. Під час руху судна в його тепловому двигуні хімічна енергія палива при спалюванні спочатку перетворюється в теплову енергію, а потім – в механічну, яка надходить до рушіїв і забезпечує переміщення судна. Але частина механічної енергії витрачається даремно – на нагрівання води при її перебовтуванні і створенні кильватерного сліду, який відображає ступінь досконалості рушіїв. Цікавим є те, що кильватерний слід у риб майже відсутній. Це привертає увагу до вивчення способів плавання гідробіонтів.

Плавучі засоби здійснюють прямолінійні рухи, а їх рушії (гвинти, колеса) – обертові. Подібна трансформація механічної енергії призводить до її втрат. А у гідробіонтів переміщення у воді відбувається без здійснення обертових рухів рушіями [1].

Актуальним є забезпечення енергозбереження на водному транспорті, з метою зниження його негативного впливу на оточуюче природне середовище, заощадження експлуатаційних витрат на паливе та подовження ресурсу енергетичного обладнання, за рахунок вдосконалення суднових рушіїв шляхом вивчення параметрів руху пластинчастого рушія, подібного гідробіонтам, та його властивостей, параметрів руху суднової моделі пропульсивного комплексу з пластинчастим рушієм, визначення зв'язку між формою, розмірами та пружністю пластинчастого рушія з еластомірного матеріалу і розміром тяги, яку він створює, та розгляду можливостей використання в складі рушіїв пластин з еластомірних матеріалів.

Метою роботи є аналіз результатів теоретичних досліджень пластинчастих рушіїв, методичне обґрунтування експериментальних досліджень; аналіз результатів порівняльного аналізу запропонованих та існуючих технічних рішень, а для цього визначення пружності дослідних зразків еластомірних пластин для рушіїв, впливу їх розмірів і пружності на створену ними тягу, основних напрямків вдосконалення пластинчастих суднових рушіїв.

Основна частина. Ще в першій половині минулого століття було розроблено теорію руху риб і побудовано вібраційний гнучкий рушій. Але для його виготовлення в ті часи не було знайдено абсолютно гнучкого, максимально пружного матеріалу, не схильного до втоми. Сьогодні таким вимогам відповідають інноваційні матеріали – еластomers які вже успішно використовують як рушії на автомобільному транспорті [2].

На водному транспорті еластomers є перспективними для створення гнучких пластин у складі біоміметичних рушіїв, що імітують рухи гідробіонтів. Ці матеріали мають механічні властивості, близькі до властивостей природних тканин риб, кальмарів, медуз та інших морських істот, що дозволяє їм досягати високої ефективності і маневреності при русі в водному середовищі [3].

Морське середовище є надзвичайно агресивним до конструкційних матеріалів, – має високу солоність, породжує біологічне обростання, створює постійну вібрацію та гідродинамічні навантаження. Проте еластomers демонструють високу стійкість до впливу морської води, не піддаються корозії, а їхня структура забезпечує стабільність фізико-механічних властивостей навіть за тривалої експлуатації.

Окремою перевагою еластомірів є їхня стійкість до кавітації, – завдяки своїй пружній природі вони поглинають ударні хвилі від кавітаційних бульбашок, що значно подовжує термін служби рушія з еластоміру.

До складу еластомірів входять поліуретани, силікони, бутадієн-стирольні каучуки, фтореластomers та інші синтетичні полімери, що забезпечують комбінацію пружності, міцності, гнучкості та хімічної інертності [4, 5].

У Національному університеті кораблебудування традиційно вдосконалюють пластинчасті рушії.

У технічному рішенні [1] запропоновано розміщення пластинчастого рушія в секторальному каналі та використання для приводу вільнопоршневого генератора газів.

У рішенні [6] здійснено подальше вдосконалення пропульсивних комплексів з пластинчастими рушіями та запропоновано використання лінійних електричних двигунів.

Враховуючи виклики сьогодення, які вимагають для морських бойових дронів такі пропульсивні комплекси, для яких притаманна акустична мімікрія [7] і економічність, в дослідженні визначено зв'язок між формою, розмірами і пружністю пластинчастого рушія із еластомірного матеріалу та величиною тяги, яку він створює. Для цього визначено гнучкість дослідних зразків еластомірних пластин; розроблено та побудовано макет пристрою

пропульсивного комплексу для оцінки упору, який здатний створити пластинчастий еластомірний рушій; проведено швартові та ходові випробування макету пропульсивного комплексу, до складу якого входить рушій на основі еластомірних пластин [2].

Зокрема, отримано з закону Гука вираз для визначення модуля пружності еластомірних пластин рушія. Створено експериментальну установку для визначення пружності дослідних зразків еластомірних пластин, які були використані в якості робочих лопатей рушіїв як окремо так і комбіновано, та проведено експеримент. Для оцінки величини тяги, яку створюють пластинчасті рушії з еластомірних матеріалів, побудовано діючий макет рухової пропульсивної установки [8].

Висновки. 1. Еластоміри є ключовим матеріалом у розвитку біоміметичних рушіїв, поєднуючи функціональність, надійність і відповідність вимогам морського середовища.

2. Еластомірні пластинчасті рушії мають такі переваги перед традиційними: їх заміну і ремонт можна виконувати без докування судна; вартість пластинчастого рушія значно нижча ніж гвинта; технологія виготовлення пластинчастих рушіїв значно простіша, ніж гвинтів; мілководдя та засмічені водоймища не чинять перешкод для судна, оснащеного пластинчастими рушіями; для суден з пластинчастими рушіями притаманна акустична мімікрія.

3. Еластомірні пластинчасті рушії створюють проміжну ланку між **біоміметичними рушіями, що імітують рух гідробіонтів, та традиційними обертовими рушіями.**

4. Розроблено та виготовлено діючий макет пропульсивної установки з еластомірними пластинчастими рушіями горизонтально-осцилюючими та вертикально-осцилюючими.

5. Встановлено зв'язок між формою, розміром та пружністю еластомірних пластин рушія та вплив цих характеристик на тягу, яку вони створюють.

Література

[1] Патент України №18438 U. Гідрореактивний судовий двигун / Самохвалов В. С., Ткаченко С. Г., Цвікліс В. С., Багненко М. Ю., Маханько О. В. МПК B63H 11/00. Заявл. 18.04.2006 № u200604326. Опубл. 15.11.2006. Бюл. №11.

[2] Самохвалов В. С., Шостак В. П., Воїнов О. П., Кобалава Г. О. Використання еластомірних матеріалів для пластинчастих рушіїв рухової пропульсивної установки / Матер. XVII міжнар. наук.-практ. конф. "Сучасні інформаційні та інноваційні технології на транспорті (MINTT – 2025), Одеса, 28-30 травня 2025р.– С. 327 – 329.

[3] Воїнов О. П., Самохвалов В. С., Кобалава Г. О. Біоміметичні рушії, що імітують рух гідробіонтів: класифікація, приклади та перспективи застосування / Матер. XVI міжнар. наук.-техн. конф. «Інновації в суднобудуванні та океанотехніці», Миколаїв, 25-26 вересня 2025 р. У цьому ж збірнику. (с. буде уточнено після публікації).

[4] Еластоміри спеціального призначення [Електронний ресурс] / Kremenchukgumotekhnika. – Режим доступу: <https://tinyurl.com/yr495pp7>.– Назва з екрана.

[5] Еластоміри – революція для безпеки [Електронний ресурс] / PCC Group.– Режим доступу: https://www.products.pcc.eu/uk/blog/еластомери-революция-для-безопаски/?utm_source.– Назва з екрана.

[6] Патент України №157595 U. Суднова рухова гідрореактивна установка / Воїнов О. П., Воїнова С. О., Самохвалов І. Є., Самохвалов В. С., Шостак В. П. МПК B63H 11/00. Заявл. 07.11.2023 № u202305282. Опубл. 06.11.2024. Бюл. №45.

[7] Самохвалов В. С., Воїнов О. П., Воїнова С. О., Кобалава Г. О. Шляхи вдосконалення пропульсивних комплексів морських бойових дронів: матеріали XV міжнар. наук.-практ. конф. «Сучасні інформаційні та інноваційні технології на транспорті» (MINTT-2023), Херсон, 24-25 травня 2023 р.– С. 131-132.

[8] Діючий макет рухової пропульсивної установки [Електронний ресурс].– Режим доступу: <https://youtube.com/shorts/FvyPzC3My9c?feature=share>. – Назва з екрана.

ABOUT USING OF ELASTOMER MATERIALS IN DESIGN OF PLATE PROPULSION ENGINES

Samokhvalov Viktor, Shostak Volodymyr, Voinov Oleksandr, Kobalava Halyna, Patsurkovskyi Pavlo

Admiral Makarov National University of Shipbuilding

Abstract. Elastomeric plate thrusters create an intermediate link between biomimetic thrusters that imitate the movement of aquatic organisms and traditional rotary thrusters. The main directions for improving plate ship thrusters have been identified. Theoretical and experimental studies have been conducted to determine the elasticity of prototypes of elastomeric plates used as working blades of thrusters, and to determine the influence of their size and elasticity on the thrust created by them.

Keywords: elastomers, plate thruster, propulsion system, biomimetics, aquatic organism, environmentally friendly, energy saving.

УДК 629.5:621.436

ВЛАСТИВОСТІ АЛЬТЕРНАТИВНИХ ПАЛИВ, ОТРИМАНИХ ШЛЯХОМ ПЕРЕРОБКИ ПОЛІМЕРНИХ ВІДХОДІВ

Тимошевський Б.Г.

*д-р техн. наук, професор кафедри ДВЗ, У та ТЕ, Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова, м. Миколаїв, пр. Героїв України, 9,
borys.tymoshevski@nuos.edu.ua*

Ткач М.Р.

*д-р техн. наук, професор, завідувач кафедри ІМ та ТМ, Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова, м. Миколаїв, пр. Героїв України, 9,
mykhaylo.tkach@gmail.com*

Попов О.М.

*аспирант кафедри ДВЗ, У та ТЕ,
Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова,
м. Миколаїв, пр. Героїв України, 9, popov_metc@ukr.net*

Анотація. Використання альтернативних палив в теперішній час є важливою проблемою забезпечення енергетичної незалежності України. Одним з можливих джерел альтернативних палив є відходи термопластичних полімерів, елементарний склад яких переважно складається з водню та вуглецю. Зазначені полімери можуть бути перетворені у

рідкі моторні палива шляхом термічної переробки за спеціальною технологією. Авторами розроблена та досліджена ефективна технологія, яка дозволяє виробництво рідких моторних палив, техно-хімічні властивості котрих дозволяють використовувати їх у теплових двигунах.

Ключові слова: технологічний процес, моторні властивості, альтернативні види палива, відходи термопластичних полімерів, теплові двигуни, індикаторна діаграма.

Вступ. В умовах зростання вартості нафтових енергетичних ресурсів гостро стає питання про можливість використання будь-яких інших ресурсів, з яких в результаті переробки можна отримати палива, властивості останніх дозволяють використовувати їх у теплових двигунах. Одним з таких ресурсів є відходи термопластичних полімерів, накопичення яких по всьому світу складає сотні мільйонів тон та постійно збільшується. Привабливість термопластичних полімерів полягає в тому, що вони виробляються шляхом органічного синтезу з природного газу. Такими полімерами є поліетилен, поліпропілен, полістирол та інші. В цих матеріалах відсутні високомолекулярні з'єднання, важкі метало тощо, які присутні у нафті. До елементарного складу таких полімерів переважно входять водень та вуглець, які в результаті технологічного процесу керованого каталітичного крекінгу можуть бути перероблені у суміш рідких вуглеводнів, а далі шляхом ректифікації та додавання деяких присадок – у моторні палива. Крім цього переробка відходів термопластичних полімерів у моторні палива позитивно впливає на зменшення навантаження на навколишнє середовище з боку зазначених шкідливих речовин.

Мета роботи полягає у визначенні ефективної технології переробки термопластичних полімерів у бензинові та дизельні палива, якість яких дозволяє використовувати ці палива у двигунах внутрішнього згоряння.

Основна частина. В лабораторії перспективних енергетичних технологій Національного університету кораблебудування була розроблена, реалізована та запатентована технологія отримання моторних палив з відходів термопластичних полімерів.

На цьому етапі досліджень особлива увага була приділена дизельному паливі, техно-хімічний аналіз якого було проведено Державним підприємством Український науково-дослідний інститут "МАСМА" та визначено його структурно-груповий та фізико-хімічний склад, який дозволяє сподіватися на можливість використання нього палива у дизельних двигунах, після додаткових експериментальних досліджень. На рисунках 1 та 2 наведені хромато-мас-спектрограма бензинової та дизельної фракцій.

Фізико-хімічні показники отриманих бензинової фракції 54-180°C та дизельної фракції 180-324°C визначені відповідно до [1] та ДСТУ 7688:2015 [2]. За отриманими фізико-хімічними показниками бензинова фракція характеризується підвищеним значенням кислотності (5,31 мг КОН/100см³ проти норми 3,0 мг КОН/100см³ бензину), а також високим (31,8%) вмістом ненасичених вуглеводнів, визначених за показником значення йодного числа. Останній показник в бензинах не нормується.

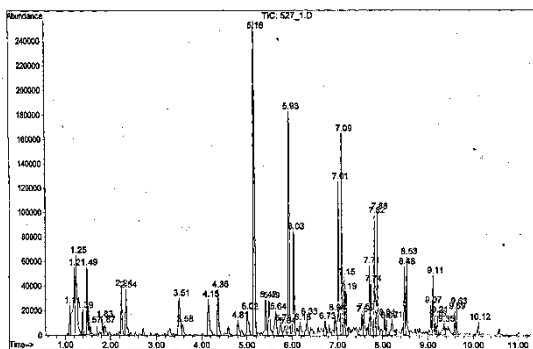

Рисунок 1 – Хромато-мас-спектрограма бензинової фракції

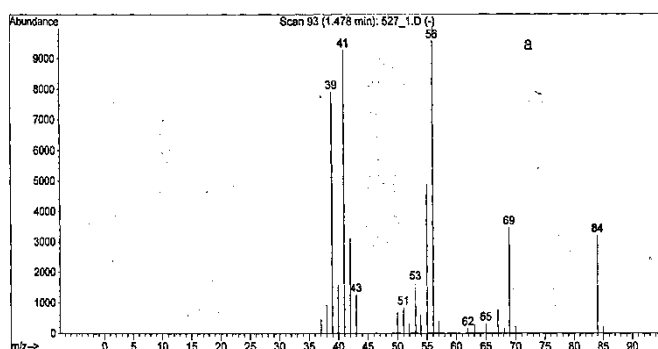

Рисунок 2 – Хромато-мас-спектрограма наявності пентенових, метиленових, з'єднань в дизельній фракції

Фізико-хімічні показники дизельної фракції 180...324°C, отриманої із продукту переробки полімерних відходів шляхом каталітичного керованого крекінгу з наступною перегонкою при атмосферному тиску. При відповідності більшості показників стандартним показникам на літнє дизельне паливо треба відмітити високе значення йодного числа (42,4 мг КОН/100см³ проти норми 6,0 мг КОН/100см³). За показниками йодного числа визначено та вміст у фракції ненасичених вуглеводнів – 31,7%мас.

Властивості зазначеного альтернативного палива несуттєво відрізняються від конвенційного за ДСТУ 7688:2015. Основні відмінності полягають у підвищеній кислотності (8,3 мг КОН на 100 см³ замість 7,0), що компенсується відповідними домішками, та густиною, яка складає 788 кг/м³ замість 800 кг/м³ за стандартом. В результаті експериментальних досліджень, які були проведені на судновому дизель-генераторі 6ЧН12/14, встановлено, що індикаторні показники при роботі на стандартному та альтернативному дизельному паливі є досить близькими, рівні тиску в циліндрі двигуна, питома ефективна витрата палива, вміст монооксиду вуглецю (CO) та оксидів азоту (NO_x) у випускних газах, а також швидкість зростання тиску dP/dφ в циліндрі при роботі на конвенційному дизельному паливі по ДСТУ 7688:2015 та альтернативному паливі відрізняються несуттєво.

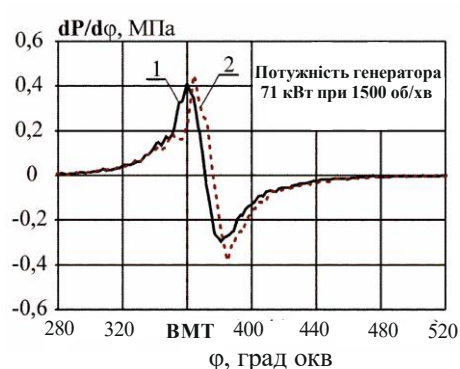
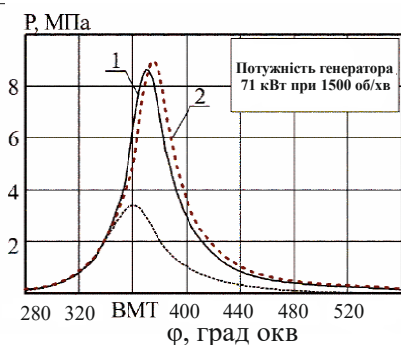

Рисунок 3 – Індикаторна діаграма та швидкість наростання тиску dP/dφ в циліндрі двигуна 6ЧН12/14 при роботі на: ——— стандартному дизельному паливі по ДСТУ 7688:2015; ——— альтернативному дизельному паливі

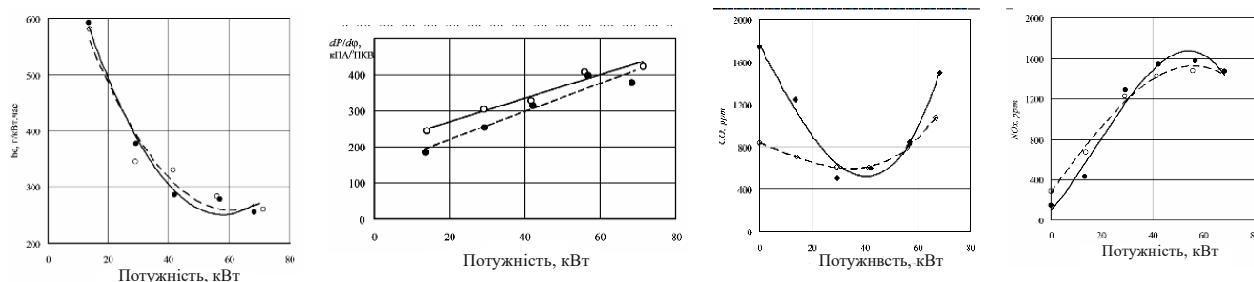

Рисунок 4 – Основні показники двигуна 6CH12/14 при роботі на:
 ----- стандартному дизельному паливі по ДСТУ 7688:2015;
 ——— альтернативному дизельному паливі.

Висновки

1. Встановлено, що відходи термопластичних полімерів можуть бути застосовані у якості сировини для отримання альтернативних палив для теплових двигунів.
2. З метою покращення моторних властивостей альтернативних палив доцільним є подальші дослідження, спрямовані на вдосконалення технологічного процесу переробки термопластичних полімерів.
3. Визначено, що властивості альтернативних бензинових та дизельних палив несуттєво відрізняються від відповідних конвенційних зразків. Їх моторні властивості можуть бути покращені за рахунок додавання відповідних присадок.
4. Встановлено, що зазначені палива можуть бути використані у бензинових та дизельних ДВЗ без суттєвих доопрацювання конструкції та відповідного налаштування паливної апаратури.
5. Результати проведених досліджень дають змогу стверджувати, що альтернативні дизельні палива, отримані в результаті переробки термопластичних полімерів можуть бути використані як в стаціонарній, наземній транспортній так й судновій енергетиці.

Література

- [1] ДСТУ 7687:2015 Бензини автомобільні Євро. Технічні умови. Режим доступу: https://online.budstandart.com/ua/catalog/doc-page.html?id_doc=62187
- [2] ДСТУ 7688:2015 Паливо дизельне Євро. Технічні умови. Режим доступу: https://online.budstandart.com/ua/catalog/doc-page.html?id_doc=62099
- [3] Тимошевський Б. Г., Ткач М. Р., Харитонов Ю. М. Спосіб та пристрій для переробки відходів полімерів у альтернативне паливо: пат. UA 73900 C2. Україна, МПК B29B 17/00, C10G 1/00 – Режим доступу: <https://worldwide.espacenet.com/publicationDetails/biblio?CC=UA&NR=73900C2>.
- [4] Тимошевський Б. Г., Ткач М. Р. Моторні палива з полімерної сировини: Виробництво та застосування./ День друку. – Київ: Київ Прес День, 2011. – 352 с.

PROPERTIES OF ALTERNATIVE FUELS OBTAINED BY PROCESSING POLYMER WASTE

B.G. Tymoshevskyy, M.R. Tkach, O.V. Popov

Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Mykolaiv, Ukraine

Abstract. The alternative fuels usage is currently an important problem for ensuring the energy independence of Ukraine. One of the possible sources of alternative fuels is thermoplastic waste polymers, the elemental composition which mainly consists of hydrogen and carbon. These polymers can be converted into liquid motor fuels by thermal processing using a special technology. The authors have researched and developed an effective technology that allows the production of liquid motor fuels, the techno-chemical properties of which allow them to be used in thermal engines.

Keywords: technological process, motor properties, alternative fuels, waste thermoplastic polymers, thermal engines, indicator diagram.

УДК 531

ФОРМИ ВЛАСНИХ КОЛИВАНЬ НЕМЕТАЛІЧНОЇ ДЕТАЛІ**Ткач М.Р.**

*доктор технічних наук, професор
завідувач кафедри інженерної механіки та технології машинобудування
Національного університету кораблебудування
імені адмірала Макарова,
м. Миколаїв, Україна
mykhaylo.tkach@gmail.com*

Галинкін Ю.М.

*кандидат технічних наук,
викладач кафедри інженерної механіки та технології машинобудування
Національного університету кораблебудування
імені адмірала Макарова,
м. Миколаїв, Україна
yurii.galynkin@nuos.edu.ua*

Монахов А.А.

*аспірант кафедри інженерної механіки та технології машинобудування
Національного університету кораблебудування
імені адмірала Макарова,
monachow88@gmail.com*

Золотий Ю.Г.

*завідувач лабораторії кафедри інженерної механіки та технології машинобудування
Національного університету кораблебудування
імені адмірала Макарова,
goldspekl@ukr.net*

Костріков О.А.

*Студент кафедри інженерної механіки та технології машинобудування
Національного університету кораблебудування
імені адмірала Макарова,
ZefirkaKakao@gmail.com*

Анотація. У роботі досліджено динамічні характеристики полімерного виробу у вигляді січеного конуса з використанням методу спеклінтерферометрії реального часу. Визначено власні форми коливань та відповідні частоти в діапазоні 0–5 кГц. Результати експерименту підтверджено моделюванням у програмному комплексі SolidWorks. Отримані дані можуть використовуватись для інженерних розрахунків і проектування.

Ключові слова: власні коливання, частоти коливань, неметалічна деталь, комп'ютерне моделювання.

У сучасному машинобудуванні спостерігається активне впровадження та широке використання виробів, виготовлених із неметалічних матеріалів. Це пов'язано насамперед із низькою собівартістю таких матеріалів, їх доступністю та значною варіативністю фізико-механічних властивостей, що дозволяє ефективно адаптувати їх для різноманітних умов експлуатації. Завдяки цим факторам неметалічні матеріали, зокрема полімери, успішно використовуються у виробництві великого спектру деталей і конструктивних елементів, включаючи ті, що застосовуються в умовах інтенсивного механічного та температурного навантаження.

Одним із найпоширеніших типів геометричної форми, що застосовується в конструкціях, є циліндрична або близька до неї конфігурація. Серед деталей подібної форми можна виділити втулки, поршні, циліндри, трубчасті елементи та інші деталі, що працюють у системах з обертовими або зворотно-поступальними рухами. У багатьох випадках ці елементи виготовляються з полімерних композиційних матеріалів, що мають достатню міцність, зносостійкість і водночас невелику масу, що є критичним у високотехнологічних галузях – авіації, автомобілебудуванні, суднобудуванні, двигунобудуванні тощо.

Особливу увагу в таких умовах слід приділяти поведінці неметалічних конструкцій в умовах динамічних навантажень. При впливі зовнішніх коливань, ударів, вібрацій та інших збурень в них виникають додаткові напруження, що додаються до наявних напружень від статичного навантаження та негативно впливають на довговічність та стабільність роботи [1]. Саме тому актуальним стає завдання визначення власних частот та форм коливань досліджуваних елементів, адже ці параметри є ключовими для прогнозування їхньої надійності при роботі в умовах вібраційного або імпульсного навантаження.

У межах даного дослідження об'єктом вивчення обрано полімерну деталь у вигляді січеного конуса, що має нижній діаметр 70,5 мм, верхній діаметр 69,0 мм, висоту 80 мм та товщину стінки 2,2 мм. Така конфігурація є типовою для різного роду з'єднувальних або амортизаційних елементів, де важливо забезпечити водночас жорсткість і пружність. Основною метою дослідження є ідентифікація власних частот і форм коливань цього елементу з максимальною точністю та достовірністю.

Для досягнення поставленої мети використано високотехнологічний метод дослідження – спеклінтерферометрію реального часу, що належить до оптичних методів неруйнівного контролю [2]. Цей підхід забезпечує можливість отримання надточної інформації про поведінку об'єкта без втручання у його структуру. Метод захищений рядом українських патентів, що підтверджує його новизну та ефективність.

У результаті експериментальних досліджень у частотному діапазоні 0...5 кГц було виявлено одинадцять форм власних коливань. Виявлені моди характеризуються наявністю вузлових ліній, що проходять як перпендикулярно до осі обертання, так і в меридіональному напрямі. Зокрема, кількість вузлів у напрямі, перпендикулярному осі, позначається як n і змінюється від 0 до 2, тоді як у меридіональному напрямі, позначеному як m , кількість пар вузлових ліній змінюється від 2 до 5. Така класифікація дозволяє детально описати динамічні характеристики кожної з форм.

Додаткове уточнення результатів проведено шляхом моделювання в програмному середовищі SolidWorks [3]. Комп'ютерна симуляція дала змогу ідентифікувати дванадцять

форм коливань у заданому діапазоні, що вказує на незначну похибку експериментального підходу, зумовлену недостатньою потужністю збудження для виявлення однієї з форм.

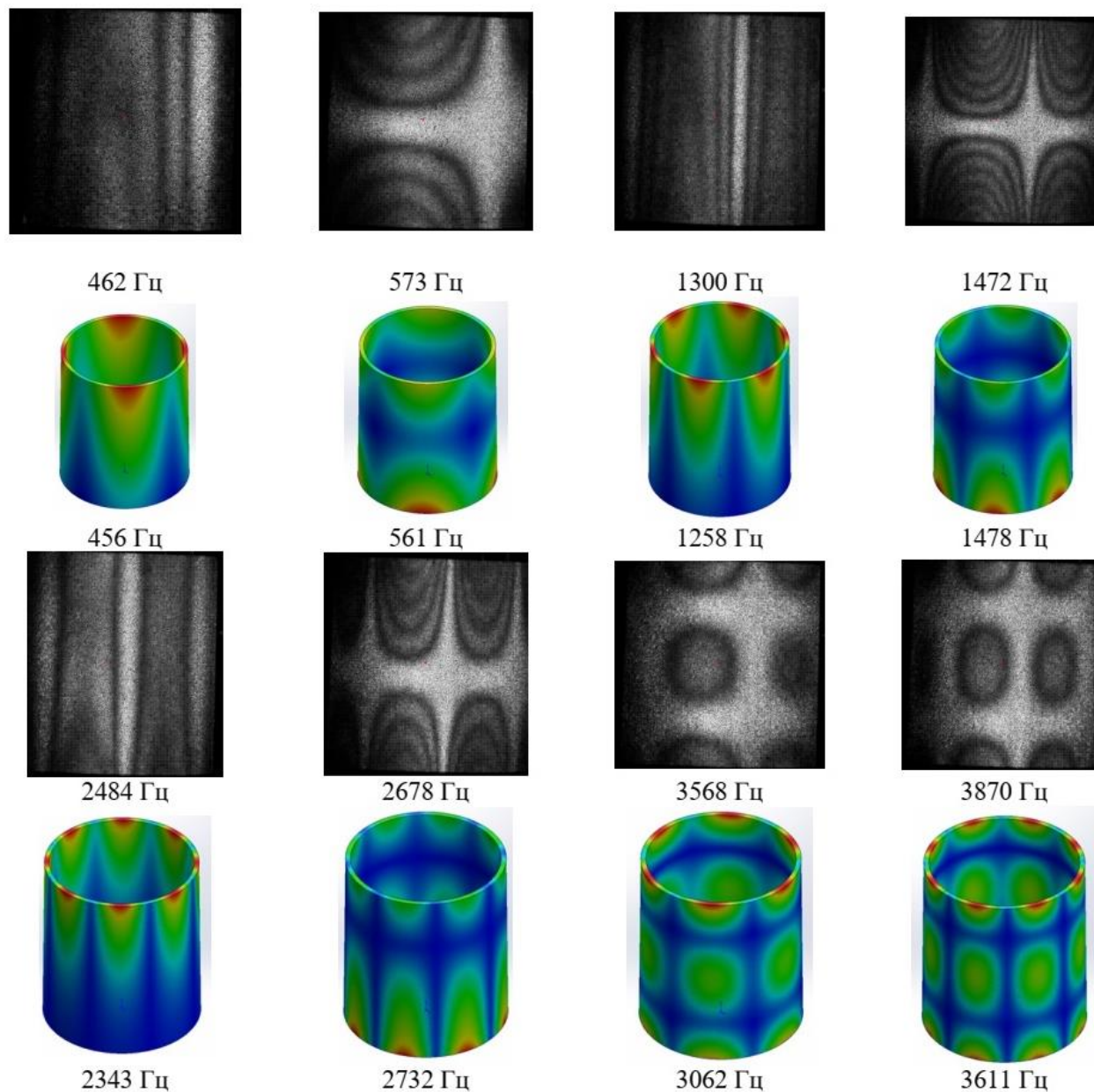

Рисунок 1 – Форми коливань дослідженого виробу у діапазоні 0-4 кГц

Узагальнене середньоквадратичне відхилення між експериментальними та розрахунковими даними становить 4,2 %, що є прийнятним показником і підтверджує придатність отриманої моделі для подальшого практичного застосування в інженерних розрахунках.

Висновки

Таким чином, проведене дослідження демонструє ефективність застосування сучасних оптичних методів у задачах ідентифікації коливальних характеристик полімерних виробів. Результати можуть бути використані як основа для оптимізації конструкцій, що працюють у

складних умовах експлуатації, для подальшого визначення напружень та деформацій, а також для уточнення механічних властивостей дослідженого виробу.

Література

- [1] H. Bagheri, Y. Kiani, N. Bagheri, M. R. Eslami (2020), Free vibration of joined cylindrical–hemispherical FGM shells. Archive of Applied Mechanics, Vol. 90, 2185–2199 pp. <https://doi.org/10.1007/s00419-020-01715-1>.
- [2] Tkach, M., Morhun, S., Zolotoy, Y., Zhuk, I. (2020), Modal analysis of the axial compressor blade: advanced time-dependent electronic interferometry and finite element method. Int. J. Turbo Jet-Eng. <https://doi.org/10.1515/tjj-2020-0014>
- [3] <https://www.solidworks.com>

NATURAL VIBRATION MODES OF A NON-METALLIC CONE

Tkach Mykhailo, Yurii Halynkin, Andriy Monachov, Yuriy Zolotoy, Kostrikov Olexandr

Abstract. The thesis investigates the dynamic characteristics of a polymer product in the form of a truncated cone using the real-time speckle interferometry method. The natural oscillation modes and corresponding frequencies in the range of 0–5 kHz are determined. The experimental results are confirmed by modeling in the SolidWorks software package. The obtained data can be used for engineering calculations and design.

УДК 621.438

ЕКСЕРГЕТИЧНИЙ ПІДХІД В ОЦІНЦІ ЕФЕКТИВНОСТІ РОТОРНО-ПОРШНЕВИХ ПНЕВМОДВИГУНІВ

Митрофанов О.С.

*доктор технічних наук, професор кафедри двигунів внутрішнього згорання,
установок та технічної експлуатації,
oleksandr.mytrofanov@nuos.edu.ua*

Познанський А.С.

*кандидат технічних наук, доцент кафедри інженерної механіки
та технології машинобудування,
andrii.poznanskyi@nuos.edu.ua*

*Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова
м. Миколаїв, Україна*

Анотація. Представлено аналіз ексергетичного підходу для оцінки ефективності енергоперетворення у роторно-поршневих пневмодвигунах з шарнірно-кулачковим механізмом перетворення руху. Наведено основні рівняння ексергетичного методу термодинамічного аналізу для роторно-поршневих пневмодвигунів.

Ключові слова: стиснене повітря, роторно-поршневий пневмодвигун, ексергія, анергія, термодинамічний аналіз.

Однією з основних вимог при створенні нових високоефективних зразків двигунів є забезпечення максимально можливого ступеня термодинамічної досконалості, тобто досягнення максимально ефективного ККД. Так, для оцінки нової технічної системи (ТС) використовують загальноприйняті методи матеріального, теплового, а також ексергетичного балансів. Найпоширенішим методом аналізу енергоперетворення в ТС є саме метод теплових балансів, заснований на першому законі термодинаміки. Однак не завжди оцінка енергоефективності методом теплових балансів є достатньою і повною мірою розкриває всі особливості енергоперетворення, оскільки часто термодинамічна система представляється «чорним ящиком» і залишаються неясними взаємодія і перетворення різних форм енергії всередині нього (наприклад, смугова діаграма енергопотуку Сенкі).

Метою даної роботи є аналіз ексергетичного підходу для оцінки ефективності енергоперетворення у роторно-поршневих пневмодвигунах з шарнірно-кулачковим механізмом перетворення руху.

Ексергетичний метод термодинамічного аналізу враховує як перший закон термодинаміки, так і другий. Згідно з другим законом термодинаміки в реальних процесах енергоперетворення використовується енергія двох видів:

- енергія, яка повністю перетворюється в інший вид енергії незалежно від параметрів навколишнього середовища (ексергія);
- енергія, яка не може бути перетворена внаслідок своїх властивостей або параметрів навколишнього середовища (анергія).

Відповідно вхідні та вихідні з ТС потоки енергії можна представити у вигляді потоків ексергії та анергії, що дозволяє отримати більш інформативну картину корисності енергопотоків (діаграма Грассмана). Таким чином, ексергія характеризує енергію не тільки кількісно, але й дає можливість оцінити кількісно якісну її сторону.

Техніко-термодинамічний аналіз ТС ексергетичним методом дозволяє отримати інформацію для виконання термодинамічної (визначення найбільш раціональних режимів і параметрів роботи ТС, а на стадії проектування дає можливість внести зміни до складу елементів обладнання або структури ТС) і техніко-економічної оптимізації. Завдання аналізу технічної системи ексергетичним методом зводиться до визначення значень ексергій різних видів енергії, складання ексергетичних балансів системи та її елементів, визначення ККД і визначення втрат. Все це дозволяє визначити шляхи подальшого вдосконалення технічної системи та її елементів.

Базові теоретичні основи використання ексергетичного методу термодинамічного аналізу та оптимізації для різних галузей техніки, методика складання ексергетичних балансів і визначення ККД були досить докладно описані в роботах [1–7].

Ексергетичний підхід в оцінці ефективності роторно-поршневих пневмодвигунів дозволяє вирішити наступні практичні завдання:

- перевірка ексергетичного балансу пневмодвигуна на відповідність другому закону термодинаміки;
- порівняння питомих витрат стисненого робочого тіла та енергії;
- оцінка ефективності пневмодвигуна;
- оцінка первинних та вторинних енергетичних ресурсів.

Оскільки роторно-поршневі пневмодвигуни – це розширювальні машини, ексергія потоку повітря визначається роботою, яку може виконати одиниця маси цього потоку з початковими параметрами P_s, T_s, h_s, S_s, v_s при взаємодії з навколишнім середовищем з параметрами P_o, T_o, h_o, S_o, v_o .

На рис. 1 представлена теоретична діаграма потоків енергії при розширенні стисненого газу в роторно-поршневому пневмодвигуні. Характерною рисою даного процесу є перетворення ексергії, пов'язаної з надлишковим тиском робочого тіла, в ексергію, пов'язану з охолодженням.

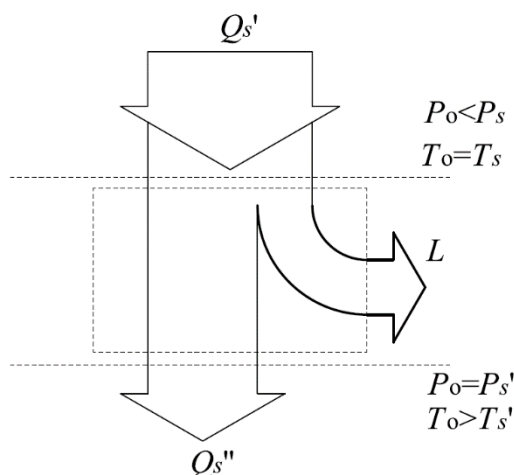

Рисунок 1 – Теоретична діаграма потоків енергії при розширенні робочого тіла

Відповідно до [1–9] питома ексергія та анергія потоку стисненого повітря, що проходить через пневмодвигун, визначаються наступним чином:

$$e = h_s - h_o - T_o(S_s - S_o), \quad a = h_o + T_o(S_s - S_o),$$

де h_s, h_o – питома ентальпія повітря, що відповідає параметрам повітря у впускному ресивері пневмодвигуна та параметрам навколишнього середовища відповідно; S_s, S_o – питома ентропія повітря, що відповідає параметрам повітря у впускному ресивері пневмодвигуна та параметрам навколишнього середовища; T_o – температура навколишнього середовища, або в диференціальній формі

$$de = dh - T_o dS$$

$$\text{де} \quad dh = c_p dT - \left[T \left(\frac{\partial v}{\partial T} \right)_p - v \right] dP, \quad dS = \frac{c_v}{T} \left(\frac{\partial T}{\partial P} \right)_v dP + \frac{c_p}{T} \left(\frac{\partial T}{\partial v} \right)_p dv.$$

Підставивши dh та dS в рівняння ексергії і замінивши величину c_v на c_p , отримаємо кінцеве рівняння визначення ексергії потоку повітря в диференціальній формі

$$de = \frac{T - T_o}{T} \left[c_p dT - T \left(\frac{\partial v}{\partial T} \right)_p dP \right] + v dp.$$

Маючи значення годинної витрати стисненого повітря, що проходить через роторно-поршневий пневмодвигун, можна визначити ексергію потоку [8]:

$$E_x = \frac{G_{air} e}{3600},$$

де G_{air} – дійсна загальна годинна витрата стисненого повітря.

Економічним показником, який характеризує досконалість організації енергоперетворення в роторно-поршневому пневмодвигуні, є ексергетичний ККД. Відповідно, маючи експериментально отримані значення ефективної потужності N_e роторно-поршневого пневмодвигуна і значення ексергії потоку стисненого повітря, можна визначити ексергетичний коефіцієнт корисної дії [8]:

$$\eta_e^{e_x} = \frac{N_e}{E_x}.$$

На перерозподіл потоків енергії (рис. 1) і власне на величину ексергетичного ККД роторно-поршневого пневмодвигуна значний вплив мають внутрішні та зовнішні втрати. До внутрішніх втрат пневмодвигуна можна віднести механічні (тертя в елементах двигуна) і газодинамічні (гідравлічний опір трубопроводів, системи впуску і випуску повітря, дроселювання повітря до робочого тиску у впускному ресивері). До зовнішніх втрат, перш за все, можна віднести витоки стисненого повітря через ущільнення. Виходячи з цього, визначення впливу експлуатаційних параметрів роторно-поршневого пневмодвигуна на зміну величини внутрішніх і зовнішніх втрат є одним з головних завдань.

Висновки:

1. Проаналізовано особливості ексергетичного підходу щодо оцінки ефективності енергоперетворення у роторно-поршневих пневмодвигунах з шарнірно-кулачковим механізмом перетворення руху, а також наведено основні рівняння ексергетичного методу термодинамічного аналізу.

2. Виділено два основних напрямки підвищення ефективності перетворення енергії стисненого повітря в роторно-поршневих пневмодвигунах:

– доопрацювання конструктивних недоліків (наприклад, поліпшення ущільнень для зменшення витоків, поліпшення змащення деталей пневмодвигуна, що труться, зменшення опору випускної системи);

– оптимізація робочого процесу (наприклад, забезпечення регулювання ступеня наповнення робочого циліндра пневмодвигуна для кожного експлуатаційного режиму, підбір оптимального співвідношення параметрів P_s і n , введення в схему енергетичної установки утилізації холоду).

Література

- [1] Brodyanskij V.M. Eksergeticheskij metod termodinamicheskogo analiza. [The exergy method of thermodynamic analysis]. Moscow, Energiya, Publ., 1973. 296 p.
- [2] Brodyansky VM, Fratscher V., Mikhalek K. Exergetic method and its applications. [Exergetic method and its applications]. Moscow, Energoatomizdat, Publ., 1988. 288 p.
- [3] Gohshtejn D.P. Sovremennye metody termodinamicheskogo analiza energeticheskikh ustanovok. [Modern methods of thermodynamic analysis of power plants]. Moscow, Energiya, Publ., 1969. 255 p.
- [4] Shargut Ya., Petela R. Eksergiya. [Exergia]. Moscow, Energiya, Publ., 1968. 386 p.

- [5] J. A. McGovern. Exergy analysis – a different perspective on energy part 1: the concept of exergy. Proceedings of the Institution of Mechanical Engineers Part A: Journal of Power and Energy, 1990, vol. 204, no. 4, pp. 253-262.
- [6] J. A. McGovern. Exergy analysis – a different perspective on energy, part 2: rational efficiency and some examples of exergy analysis. Proceedings of the Institution of Mechanical Engineers, Part A: Journal of Power and Energy, 1990, vol. 204, no.4, pp. 263-268.
- [7] Stecco S.S., Manfrida G. Exergy analysis of compression and expansion processes. Energy, 1986, vol. 11, no. 6, pp. 573-577.
- [8] Voronkov O.I. Metodologiya organizaciyi robochogo procesu pnevmodviguna kombinovanoyi energetichnoyi ustanovki miskogo avtomobilya. Diss. dokt. tehn. nauk [Methodology for organizing the working process of a pneumatic engine of a combined power plant of a city car. Dr. technical sci. diss.]. Kharkiv, 2017. 393 p.
- [9] Abramchuk F.I., Harchenko A.I., Voronkov A.I., Nikitchenko I.N. Ispol'zovanie eksergeticheskogo metoda pri termodinamicheskom analize gazovyh processov v teplovyh mashinah [The use of the exergy method in thermodynamic analysis of gas processes in heat engines]. Vestnik HNADU – HNADU Bulletin, 2011, no. 53, pp. 32-44.

EXERGETIC APPROACH TO EVALUATING THE EFFICIENCY OF ROTOR-PISTON PNEUMATIC ENGINES

Mytrofanov Oleksandr, Poznanskyi Andrii

Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Mykolaiv, Ukraine

Abstract. An analysis of the exergetic approach for evaluating energy conversion efficiency in rotor-piston pneumatic engines with a hinge-cam motion conversion mechanism is presented. The main equations of the exergetic method for thermodynamic analysis of rotor-piston pneumatic engines are provided.

Keywords: compressed air, rotor-piston pneumatic engine, exergy, anergy, thermodynamic analysis.

УДК 621.438

ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ ЕКСПЛУАТАЦІЙНИХ ПАРАМЕТРІВ НА ЕНЕРГЕТИЧНУ ЕФЕКТИВНІСТЬ РОТОРНО-ПОРШНЕВИХ ПНЕВМОДВИГУНІВ

Митрофанов О.С.

*доктор технічних наук, професор кафедри двигунів внутрішнього згорання, установок
та технічної експлуатації,
oleksandr.mytrofanov@nuos.edu.ua*

Познанський А.С.

*кандидат технічних наук, доцент кафедри інженерної механіки та технології
машинобудування,
andrii.poznanskyi@nuos.edu.ua*

*Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова
м. Миколаїв, Україна*

Анотація. Представлено експериментальний аналіз роторно-поршневого пневмодвигуна з компактною конструкцією. Досліджено вплив обертів і тиску на ефективність перетворення енергії стисненого повітря в механічну роботу. Визначено оптимальний діапазон обертів (55–70 % від номіналу) та вплив підвищення тиску на потужність і ККД. Результати можуть допомогти у проектуванні пневмодвигунів нового покоління.

Ключові слова: стиснене повітря, роторно-поршневий пневмодвигун, енергетична установка, ексергія, енергія, термодинамічний аналіз.

Досить новим і перспективним типом пневмодвигунів є роторно-поршневий двигун з рівномірно розміщеними радіальними циліндрами. Його конструкція поєднує переваги та особливості роботи поршневих і роторних пневмодвигунів. Загальна конструкція роторно-поршневого пневмодвигуна з робочим об'ємом 320,6 см³ представлена на рис. 1. Пневмодвигун має 12 попарно опозитних робочих циліндрів діаметром 44 мм, розміщених у центральному роторі, при цьому хід поршня становить 17,5 мм. Двигун є короткоходовим, оскільки відношення ходу поршня до діаметра циліндра становить 0,4. Це дає змогу зменшити втрати тиску стисненого повітря під час впуску та знижує протитиск відпрацьованого повітря на випуску. Центральний ротор також виконує функцію золотника, відкриваючи та закриваючи органи газообміну (впускні та випускні отвори). Застосування такої конструкції газообміну дозволяє мінімізувати значення відносного мертвого об'єму до 0,015, а також сприяє забезпеченню мінімальних габаритів і маси двигуна.

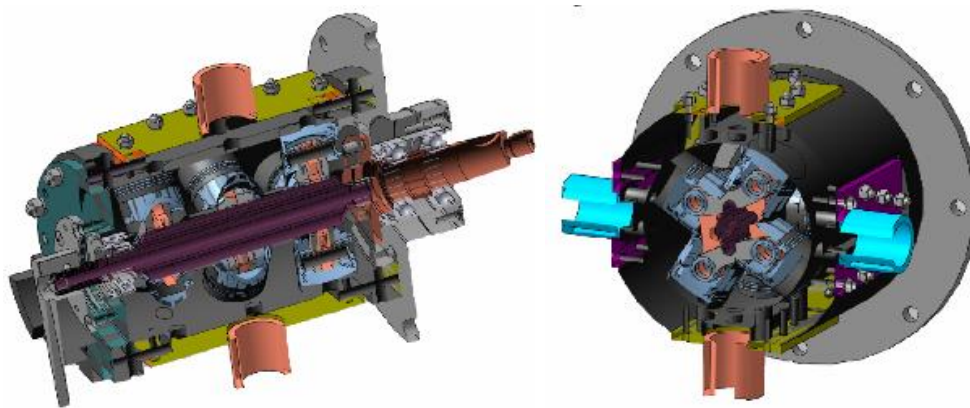

Рисунок 1 – Конструкція роторно-поршневого пневмодвигуна

Пневмодвигун має можливість регулювання ступеня наповнення робочого циліндра за рахунок повороту кулачкового валу. Кулачковий вал також дає змогу забезпечити реверсування пневмодвигуна без погіршення робочих параметрів. Детальний опис пристрою та принципу роботи пневмодвигуна, а також експериментальної установки наведено в роботах [1].

Ексергетичний метод термодинамічного аналізу знайшов широке застосування в різних галузях промисловості та енергетиці. Так, наприклад, цей метод використовується для аналізу сонячних теплових систем [2] та систем збереження теплової енергії централізованого теплопостачання [3]. Зазначений метод термодинамічного аналізу широко застосовується для оцінки ефективності перетворення енергії в різних теплових двигунах. Зокрема, у працях [4, 5] розглянуто двигуни внутрішнього згоряння з іскровим запалюванням, а в працях [6, 7] – газові турбіни. Окрім оцінки ефективності перетворення енергії палива в теплових двигунах, ексергетичний метод може застосовуватись для аналізу систем охолодження [8], а також для порівняльного аналізу різних енергетичних установок [9].

Також ексергетичний метод термодинамічного аналізу застосовується для оцінки ефективності роботи компресорів, детандерів і пневмодвигунів різної конструкції [10]. Наприклад, у роботі [11] за допомогою ексергетичного методу виконано аналіз розподілу втрат енергії в поршневому пневмодвигуні, а в роботі [12] представлені дослідження ефективності перетворення енергії в роторному пневмодвигуні.

У наявних дослідженнях практично не розглядається застосування ексергетичного методу термодинамічного аналізу до роторно-поршневих пневмодвигунів, а наявні рекомендації обмежуються наближеними оцінками. На відміну від них, наша робота пропонує використання цього методу для точного оцінювання ефективності енергоперетворення, визначення ексергетичного ККД та аналізу розподілу енергетичних втрат з метою їх мінімізації, що дозволяє кількісно порівнювати ефективність різних термодинамічних систем в однакових умовах.

Таким чином, оцінка ефективності роторно-поршневих пневмодвигунів ексергетичним методом є актуальною та перспективною.

Метою даної роботи є оцінка ефективності перетворення енергії стисненого повітря в робочому циліндрі роторно-поршневих пневмодвигунів ексергетичним методом термодинамічного аналізу.

Аналіз енергоефективності роторно-поршневих пневмодвигунів виконано методом математичного моделювання на основі результатів фізичного моделювання. Зокрема,

експериментальні характеристики роботи пневмодвигуна в різних експлуатаційних режимах є основою для термодинамічного аналізу та визначення ексергетичного ККД двигуна.

Роторно-поршневий пневмодвигун має унікальну конструкцію та є дослідиним зразком, тому для точної оцінки ефективності енергоперетворення необхідні експериментальні дані. Лише з їх допомогою ексергетичний аналіз дозволяє відобразити реальну картину втрат та вихідної ексергії, тоді як без них можливий лише загальний теоретичний підхід, який є доцільним лише на етапі попереднього проектування.

Для проведення аналізу ефективності перетворення енергії стисненого повітря в робочому циліндрі роторно-поршневого пневмодвигуна ексергетичним методом було виконано експериментальні дослідження та отримано експлуатаційні характеристики його роботи.

На ефективність енергоперетворення в роторно-поршневому пневмодвигуні найбільший вплив мають тиск повітря у впускному ресивері (0,4...0,8 МПа) та частота обертання (400...1400 хв⁻¹), при цьому 1400 хв⁻¹ прийнято за номінальні. Випробування проводилися за незмінного ступеня наповнення, а попередня перевірка обладнання показала, що максимальна інструментальна похибка не перевищує 5 %, що є прийнятним для проведення експериментів.

Представлено експериментальні результати зміни циклової ефективної роботи L_e (рис. 2, а) та питомої ефективної роботи l_e (рис. 2, б) роторно-поршневого пневмодвигуна залежно від обертів n та робочого тиску у впускному ресивері P_s . Питома ефективна робота характеризує кількість корисної ефективної роботи, отриманої в пневмодвигуні на 1 кг поданого повітря. Так, максимальні значення l_e на всьому діапазоні зміни тиску у впускному ресивері пневмодвигуна знаходяться в межах 800...1000 хв⁻¹ і становлять 57...72 кДж/кг. Мінімумів $l_e = f(P_s, n)$ досягають при максимальних і мінімальних значеннях експлуатаційних параметрів. Таким чином, діапазон обертів роторно-поршневих пневмодвигунів, що відповідає 55...70 % від номінального, є найбільш оптимальним з точки зору питомої ефективної роботи.

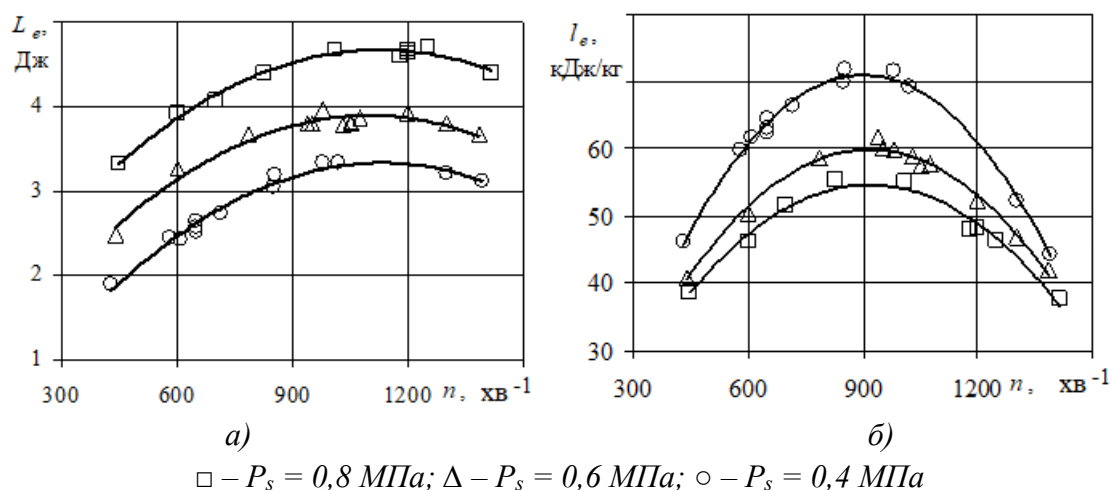
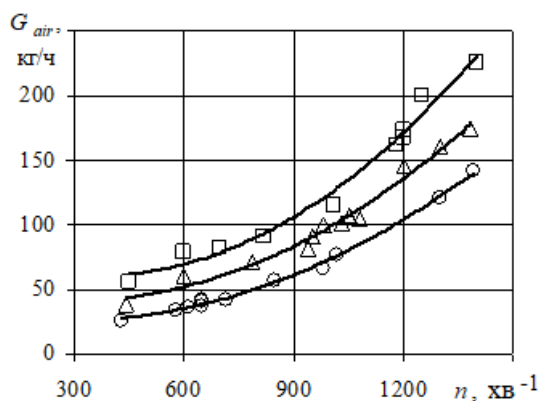

Рисунок 2 – Зміна циклової ефективної роботи L_e (а) та питомої ефективної роботи l_e (б) роторно-поршневого пневмодвигуна залежно від частоти обертання n і тиску у впускному ресивері P_s

При мінімальних обертах пневмодвигуна значний вплив на ефективність енергоперетворення мають витоки стисненого повітря. Так, при мінімальних обертах витоки

максимальні, а зі зростанням обертів вони зменшуються. Водночас газодинамічні втрати, навпаки, при мінімальних обертах найменші, а при максимальних – найбільші. Відповідно, режимом максимально ефективної роботи є той, при якому сумарні втрати в процесі перетворення енергії стисненого повітря в корисну роботу стають мінімальними, що і зумовлює характер зміни кривої ефективної роботи.

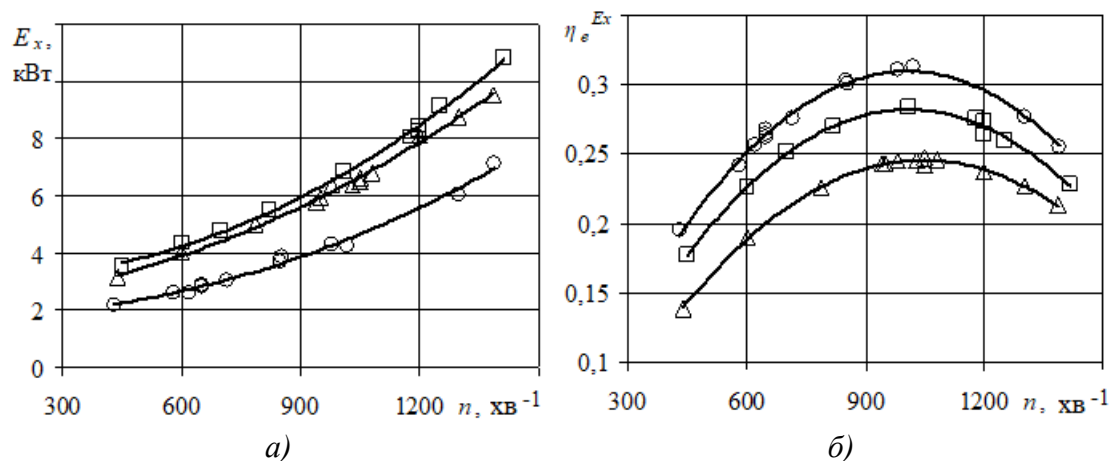
Для визначення ексергетичного ККД роторно-поршневого пневмодвигуна необхідно визначити ексергію потоку стисненого повітря, що подається до двигуна. Маючи параметри повітря на вході та виході з пневмодвигуна, а також часовий витрата повітря для різних режимів роботи (рис. 3), можна визначити зміну ексергії потоку стисненого повітря E_x .

□ – $P_s = 0,8 \text{ МПа}$; Δ – $P_s = 0,6 \text{ МПа}$; ○ – $P_s = 0,4 \text{ МПа}$

Рисунок 3 – Часова витрата повітря роторно-поршневого пневмодвигуна без попереднього підігріву повітря на вході та регулювання ступеня наповнення

Представлено зміну ексергії потоку стисненого повітря залежно від обертів і тиску у впускному ресивері (рис. 4, а). Поділивши ефективну потужність роторно-поршневого пневмодвигуна на подану ексергію потоку стисненого повітря, отримуємо ексергетичний ККД (рис. 4, б).

□ – $P_s = 0,8 \text{ МПа}$; Δ – $P_s = 0,6 \text{ МПа}$; ○ – $P_s = 0,4 \text{ МПа}$

Рисунок 4 – Зміна ексергії потоку стисненого повітря E_x (а) та ефективного ексергетичного ККД $\eta_e^{E_x}$ (б) роторно-поршневого пневмодвигуна залежно від частоти обертання n і тиску у впускному ресивері P_s

Як і для питомої ефективної роботи, низькі значення ексергетичного ККД при малих обертах пневмодвигуна можна пояснити значними витоками стисненого повітря, а зниження ККД у діапазоні високих обертів (понад 85 % від номіналу) – зростанням газодинамічних та механічних втрат. Максимальні значення ексергетичного ККД роторно-поршневого пневмодвигуна для всіх значень P_s також знаходяться в межах 55...70 % від номінального значення обертів. При цьому максимальне значення ексергетичного ККД відповідає мінімальному робочому тиску стисненого повітря у впускному ресивері 0,4 МПа і при відсутності регулювання ступеня наповнення становить 0,31. Збільшення тиску у впускному ресивері вдвічі призводить до зниження ексергетичного ККД пневмодвигуна на 8,2 % при одночасному зростанні ефективної потужності на 46 %.

Варто зауважити, що ексергетичний ККД, на відміну, наприклад, від термічного ККД ідеального циклу, не показує ступінь досягнення технічною системою (ТС) теоретичного ідеалу, а дозволяє виконати кількісну оцінку корисної енергії, виробленої ТС на одиницю витраченої енергії за певних заданих умов.

Ексергетичний ККД залежить від обраної цільової функції; у нашому випадку – отримання механічної роботи без урахування вироблення холоду, який компенсується теплом із навколишнього середовища. Врахування утилізації холоду підвищило б ККД. На основі експериментальних даних можна оцінити внутрішні втрати (без витоків) для режиму максимальної ефективності, побудувавши смугову енерго-ексергетичну діаграму (Грассмана) у вигляді питомих потоків ексергії та анергії (рис. 5).

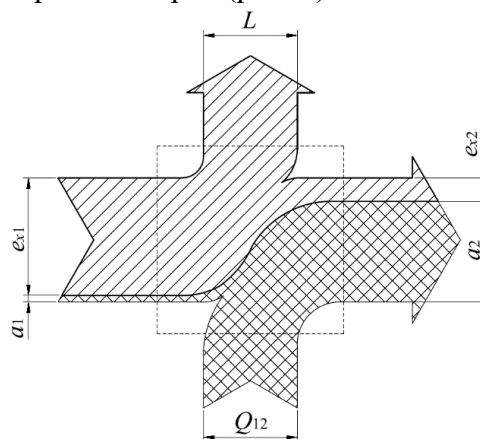

Рисунок 5 – Схема енергетичних потоків процесу розширення стисненого повітря в робочому циліндрі роторно-поршневого пневмодвигуна

Отже, з діаграми видно, що потік енергії на вході в технічну систему (ТС) складається з ексергії e_{x1} та анергії a_1 , а на виході – з e_{x2} та a_2 . При цьому значна частина ексергії e_{x1} перетворюється на корисну роботу L , а частина переходить у ексергію e_{x2} відпрацьованого повітря. Теплота Q_{12} служить для відшкодування анергії стисненого повітря задля дотримання балансу відповідно до першого закону термодинаміки. Другий закон термодинаміки відображається у зменшенні потоку ексергії. Джерелом ексергії e_{x1} є стиснене повітря при надлишковому тиску P_s , яке має запас потенціальної енергії. У процесі розширення потенціальна енергія перетворюється на механічну, при цьому тиск P_s і температура T_s наближаються до P_o і T_o , тобто до досягнення термодинамічної рівноваги з навколишнім середовищем. У наведеному прикладі ексергія e_{x2} становить 20 % від потоку e_{x1} і, по суті,

представляє величину внутрішніх втрат у циклі. Решта втрат, що знижують загальний ексергетичний ККД, припадає на зовнішні втрати. Відповідно, однією з головних задач є зменшення цих складових втрат ТС.

Висновки:

1. Фізичне та математичне моделювання різних режимів роботи роторно-поршневого пневмодвигуна дозволило визначити кількість ексергії, що подається потоком стисненого повітря, яка становить 2,2...11,4 кВт. При цьому питома невикористана ексергія на виході з пневмодвигуна становить до 20 % від поданої ексергії на вході.

2. Визначено оптимальний діапазон обертів пневмодвигуна – 55...70 % від номінального, в якому досягаються максимальні значення питомої ефективної роботи (57...72 кДж/кг) та ексергетичного ККД (0,29...0,31).

3. Встановлено, що зниження ефективності на малих обертах зумовлено значними втратами стисненого повітря, а на високих – зростанням гідродинамічних та механічних втрат.

4. Встановлено, що збільшення робочого тиску у два рази підвищує ефективну потужність на 46 %, але знижує ексергетичний ККД на 8,2 %.

Література

- [1] Mytrofanov, O.S., Shabalin, Yu.V., Biriuk, T. F., Yefenina, L.O. Porshneva mashyna [Piston machine]. Patent UA, no. 120489, 2019.
- [2] Soteris A. Kalogirou, Sotirios Karellas, Viorel Badescu, Konstantinos Braimakis Exergy analysis on solar thermal systems: A better understanding of their sustainability Renewable Energy, 2016, № 85, pp. 1328-1333.
- [3] Joong Yong Yi, Kyung Min Kim, Jongjun Lee, Mun Sei Oh. Exergy Analysis for Utilizing Latent Energy of Thermal Energy Storage System in District Heating. Energies, 2019, 12, 1391 pp. 1-13. doi:10.3390/en12071391.
- [4] Reddy A.V., Kumar T.S., Kumar D.K.T., Dinesh B., Santosh Y.V.S.S. Energy and exergy analysis of I.C. engines. The International Journal of Engineering and Science, 2014, vol. 3, no. 5, pp. 7-26.
- [5] Ameri M., Kiaahmadi F., Khanaki M., Nazoktabar M. Energy and exergy analyses of a spark-ignition engine. International Journal of Exergy, 2010, vol. 7, no. 5, pp. 547-563.
- [6] Haydar Aras, Ozgur Balli. Exergoeconomic analysis of a combined heat and power system with the micro gas turbine (MGTCHP). Energy exploration and exploitation, 2008, Volume 26, Number 1, pp. 53-70.
- [7] Ebadi M.J., Gorji-Bandpy M. Exergetic analysis of gas turbine plants. International Journal of Exergy, 2005, 2, pp. 285-290.
- [8] Sandeep Kumar Kamboj, Munawar Nawab Karimi. Exergy Analysis of Internal Combustion Engine Based Cooling Cycle. Int. J. of Thermal & Environmental Engineering, 2018, Volume 16, No. 2, pp. 113-118.
- [9] Michel Feidt, Monica Costea. Energy and Exergy Analysis and Optimization of Combined Heat and Power Systems. Comparison of Various Systems. Energies, 2012, 5, pp. 3701-3722. doi:10.3390/en5093701.

[10] McGovern J.A., Harte S. An exergy method for compressor performance analysis *Méthode exergétique d'analyse des performances des compresseurs*. International Journal of Refrigeration, 1995, Volume 18, Issue 6, pp. 421-433.

[11] Alison Subiantoro, Kin Keong Wong, Kim Tiow Ooi. Exergy Analysis of the Revolving Vane Compressed Air Engine. International Journal of Rotating Machinery, 2016, pp. 1-8. <http://dx.doi.org/10.1155/2016/5018467>.

[12] Hao-jie Tang, Shu-xi Zheng, Yu-tao Yang, Chao Wang, You-xin Zhao, Su-yan He. Energy and Exergy Analysis of a Refrigeration System with Vapor Injection Using Reciprocating Piston Compressor. Advances in Engineering Research, 2016, volume 94, pp. 436-439.

INVESTIGATION OF THE INFLUENCE OF OPERATING PARAMETERS ON THE ENERGY EFFICIENCY OF ROTARY-PISTON PNEUMATIC ENGINES

Mytrofanov Oleksandr, Poznanskyi Andrii

Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Mykolaiv, Ukraine

Abstract. An exergetic analysis of a rotor-piston pneumatic engine with a compact design is presented. The influence of rotational speed and pressure on the efficiency of converting compressed air energy into mechanical work is investigated. The optimal speed range (55–70% of the nominal value) and the impact of increased pressure on power and efficiency are determined. The results can assist in the design of next-generation pneumatic engines.

Keywords: compressed air, rotary-piston pneumatic engine, power plant, exergy, anergy, thermodynamic analysis.

UDC 539.3

DETERMINATION OF THE GAS TURBINE ROTOR DISKSAL STRESSES

Serhii Morhun

PhD (Tech), Associate Professor, Department of Engineering Mechanics and Technology of Machinebuilding, Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Mykolaiv, Ukraine

serhii.morhun@nuos.edu.ua

Oleksii Melnychenko

Postgraduate, Department of Engineering Mechanics and Technology of Machinebuilding, Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Mykolaiv, Ukraine

moymilo@gmail.com

Abstract. The paper outlines a problem of the gas turbine rotor disks thermal stress-strain state problem, caused by the processes of heat exchange between the gas flow and the rotor surface. Refined mathematical model has been built by means of the curvilinear finite elements. The obtained results could be used in further studies of the turbine rotor reliability and durability.

Key words: Rotor disks, thermal state, heat exchange, gas flow.

The *research object* is the heat exchange between the turbulent working flow and the solid bodies, forming the turbine rotor. The whole rotor should be considered as an assembly of three impellers, connecting together by means of a shaft. Each impeller also is an assembly that consists of the disk and working blades of the same shape and geometric characteristics. The *research subject* is thermal stresses and thermal deformations of the turbine rotor, caused by the heat flux from the turbulent working flow to the solid bodies.

Thus the aim of the research is to develop a refined mathematical model for calculating the temperature field of the gas turbine rotor and caused by it rotor thermal deformations and thermal stresses.

To achieve this aim, the following tasks must be solved:

- Develop a refined mathematical model for determining the rotor field of temperature on the base of FEM and its experimental verification;
- Determine the temperature fields on the surface of the impellers and the whole rotor;
- Determine the rotor thermal stresses.

As the stationary coordinate system, the Cartesian right-handed xyz coordinate system with the center at point O located on the gas turbine engine axis is taken. The x axis is perpendicular to the turbine axis, and the z axis coincides with this axis (Fig. 1). The coordinate system rotates together with the rotor at constant angular velocity Ω .

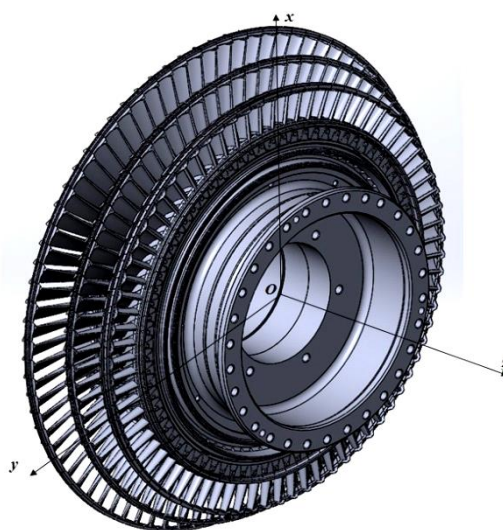

Fig. 1. Gas turbine rotor in the Cartesian right-handed coordinate system

The field of the designed gas turbine rotor thermal stresses can be represented by the following matrix equation [1]:

$$\{\sigma_T\} = \begin{Bmatrix} \sigma_{xT} \\ \sigma_{yT} \\ \sigma_{zT} \end{Bmatrix} = [D]\{\varepsilon_T\} \quad (1)$$

where $\{\sigma_0\}$ – the thermal stresses matrix-vector; σ_{x0} , σ_{y0} , σ_{z0} – the thermal stresses vector projections on the x , y , z coordinate axis; $[D]$ – elasticity matrix of the turbine rotor material; $\{\varepsilon_0\}$ – thermal deformation vector.

The vector of the rotor thermal deformation is represented by the eq. (2):

$$\{\varepsilon_T\} = \begin{Bmatrix} \alpha T_x \\ \alpha T_y \\ \alpha T_z \end{Bmatrix} \quad (2)$$

where α – thermal extension coefficient of the rotor material; T_x , T_y , T_z – the rotor temperature field projections on the x , y , z coordinate axis.

Components of the matrix $[D]$ as well as the coefficient α should be taken for the specially developed high-temperature nickel-titanium alloy [2].

Thus on the base of eq. (1) and eq. (2) we see that solution to the turbine rotor stress-strain state problem depends on the correct finding of the rotor temperature field.

References

[1] S. MORHUN, S. VILKUL Gas dynamic analysis of the modern single shaft gas turbine engine flow path. International Journal of Turbo and Jet Engines. (2022). <https://doi.org/10.1515/tjeng-2022-019>.

[2] S.WANG., L. SHOUZUO, L. LEI, ZH. ZHAO, D. WEI, S. BENG T A high temperature turbine blade heat transfer multilevel design platform. Numerical Heat Transfer, Part A: Applications 79(2), 122–145 (2021). <https://doi.org/10.1080/10407782.2020.1835104>.

UDC 539.3

IMPACT OF CYCLIC CREEP ON THE GAS TURBINE ROTORS DESTRUCTION

Natalia Smetankina

*Dr. Sc., Professor, Department of Vibration and Thermostability Studies, Anatolii Pidhornyi Institute of Power Machines and Systems of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kharkiv, Ukraine,
n.smetankina@ukr.net*

Serhii Morhun

*PhD (Tech), Associate Professor, Department of Engineering Mechanics and Technology of Machinebuilding, Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Mykolaiv, Ukraine
serhii.morhun@nuos.edu.ua*

Abstract. The paper outlines a refined mathematical model of the cyclic creep processes, that occur in the modern single shaft gas turbine engine during the processes of heat exchange between the gas flow and the rotor surface. The equivalent stresses and rotor damageability parameters have been determined for the most loaded first impeller forced vibration modes. The obtained results could be used in further studies of the turbine rotor reliability and durability.

Key words: Gas turbine rotors, creep, damageability, lifetime, forced vibration.

The problem of assessing long-term cyclic strength under high-temperature multi-cycle loading has several aspects. The most important of which are the determination of durability and limit state.

The solid body durability N under thermal and forced vibration load is a function of the stress components and the body forced vibration frequency:

$$N = N(\sigma_T, \sigma_{max}, f) \quad (1)$$

where N – is turbine rotor blades durability; σ_T – is the blades thermal stress; σ_{max} – is the blades dynamic stress; f – is the impeller forced vibration frequency.

The limit stress value, upon reaching which the blades fail, can be specified using the following condition:

$$\sigma_{lim} = \sigma(\sigma_T, \sigma_{max}, f, t) \quad (2)$$

where σ_{lim} – is a limit stress value, t – time of the blade work till failure.

For the blades durability mathematical model development the two most common cases [1] are usually considered:

– when the failure process is determined by either the predominant development of cyclic creep or fatigue;

– when the region of intensive interaction of creep and fatigue is prevalent.

With the predominant development of cyclic creep, ductile failure processes occur, and vice versa – with the predominant influence of fatigue – failures are brittle. The failure criteria can be specified as follows [2]:

for ductile failure:

$$\sigma_{max} = \infty \quad \varepsilon_c = \infty \quad (3)$$

for brittle fracture:

$$\sigma_{max} = \infty \quad \omega_c = 1 \quad (4)$$

where ε_c – is the creep strain; ω_c – is the damageability of the blade material caused by thermodynamic loading.

Based on the dependencies (1 – 4) and the rotor operating conditions, we can conclude that to solve the problem of cyclic creep of the GTE rotor blades, it is necessary to obtain the dependencies between blades stress-strain state, the temperature on their surface, and the operating time using the developed system of differential equations.

The creep load for rotor blades can be given by next dependence:

$$F_c = F_T h(t) + F_a \varphi(f, t) \quad (5)$$

$$\varphi = \sum_{k=1}^{\infty} [\cos(kft) + \sin(kft)]$$

where F_c – is the creep load; F_T – is the static component of the load associated with the influence of the gas flow temperature at the gas turbine engine operating mode; $h(t)$ – is the Heaviside function:

$$h(t) = 0, (t < 0) \quad h(t) = 1, (t \geq 0)$$

F_a – is the cyclic component of the load associated with the blades forced vibration caused by the action of the gas flow; $\varphi(f, t)$ – is the periodic function of forced vibration frequency and time; k – harmonic index.

Values of the studied gas turbine rotor forced vibration harmonic indexes and consequence with harmonic index and forced vibration mode have been studied in paper [8].

Changing the load to stresses in (5), we obtain the following dependence for the creep process:

$$\sigma_c = \sigma_T h(t) + \sigma_a \varphi(f, t) \quad (6)$$

where σ_a – are the blade cyclic stresses.

Considering that the loading of the rotor blades is multi-cycle, for the dependence (6) we can write the following condition:

$$\sigma_c \leq \sigma_m \quad (7)$$

where σ_m – is the yield strength of the blade material.

According to the adopted approach (2 – 7), the cyclic creep rate can be given by the following dependence:

$$\frac{d\varepsilon_c}{dt} = \varphi(\sigma_T, \sigma_a, T, f) \quad (8)$$

Taking into consideration that the gas turbine engine operates at nominal regime, i.e., it can be assumed that the velocity, pressure and temperature of the flow are constant values or change slightly, thus $\sigma_a = \sigma_{max}$. And the frequencies of forced vibration can be taken into account only for the most dangerous modes defined in paper [3]. Thus dependence (8) will have the following form:

$$\frac{d\varepsilon_c}{dt} = \varphi(\sigma_T, \sigma_{max}, \varepsilon_c, \omega_c) \quad (9)$$

$$\sigma_T = \varphi(T)$$

where T – is the gas turbine blades surface temperature.

References

- [1] DURIAGINA, Z. A., KULYK, V. V., FILIMONOV, O. S., TROSTIANCHYN, A. M., SOKULSKA, N.B. The role of stress-strain state of gas turbine engine metal parts in predicting their safe life. *Progress in Physics of Metals*. **22(4)**, 643–677. (2021). <https://doi.org/10.15407/ufm.22.04.643>
- [2] SKLEPUS, S.N. Numerical-and-analytical method for creep Investigation in functionally graded complex-shaped bodies of rotation. *Strength Mater* **52**, 235–242 (2020). <https://doi.org/10.1007/s11223-020-00170-1>
- [3] SMETANKINA, N., MORHUN, S. Determination of the modern marine single shaft gas turbine rotor blades fatigue strength parameters. *International Journal of Turbo and Jet Engines*, 42(2): 271-276 (2025). <https://doi.org/10.1515/tjj-2024-0057>

UDC 539.3

DETERMINATION OF THE MARINE GAS TURBINE ENGINE COMBUSTION CHAMBER FREE VIBRATION

Mykhailo Tkach

*Dr. Sc., Professor, Department of Engineering Mechanics and Technology of Machinebuilding,
Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Mykolaiv, Ukraine
mykhailo.tkach@nuos.edu.ua*

Serhii Morhun

*PhD (Tech), Associate Professor, Department of Engineering Mechanics and Technology of
Machinebuilding, Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Mykolaiv, Ukraine
serhii.morhun@nuos.edu.ua*

Mykola Semenov

*Lecturer, Department of Operation of Ship Power Plants and Thermal Power Engineering, Admiral
Makarov National University of Shipbuilding, Mykolaiv, Ukraine
mykola.semenov@nuos.edu.ua*

Yirii Zoloty

*Lecturer, Department of Engineering Mechanics and Technology of Machinebuilding, Admiral
Makarov National University of Shipbuilding, Mykolaiv, Ukraine
golgspecl@ukr.net*

Abstract. The problem of the marine gas turbine engine combustion chamber shell parts free vibration is studied. The refined mathematical model is developed on the base of three-dimension curvilinear shell elements. Calculated data is proved experimentally

Key words: Gas turbine combustion chamber, free vibration, vibration frequency, finite elements.

The task of the gas turbine combustion chamber vibration amplitudes and frequencies determining is given. It is also assumed that the considered system of shell solid bodies forming the chamber has the properties of cyclic symmetry. So it can be interpreted as a set of h subsystems (sections) with the same geometric, inertial and stiffness properties [1]. In this case, the section is located in the rectangular right XYZ coordinate system: X axis coincides with the axis of turbine rotor rotation, Z axis is directed along the chamber radius, and the Y axis is perpendicular to the Z axis.

The finite element model of shell, forming the chamber was built on the basis of superparametric curvilinear finite elements. Each of them consisted of 20 nodes with 5 degrees of freedom in every node [2].

Taking into consideration (1) the equations of the section motion can be written as follows:

$$[M] \left\{ \frac{d^2 \delta}{dt^2} \right\} + [C] \left\{ \frac{d \delta}{dt} \right\} + [K] \{\delta\} = \{p\} \quad (1)$$

where M – mass matrix of the section; C – matrix of damping; K – stiffness matrix; δ – generalized displacement vector of the section finite elements model; p – vector of the gas flow pressure.

Let's do some transformations. Represent the generalized displacement vector $\{\delta\}$ as a decomposition into a Fourier row (2) [3]:

$$\delta_i = a_1 \cos k\omega t + a_2 \sin k\omega t \quad (2)$$

$$(i=1, 2, \dots, n)$$

where i – is the number of the finite elements model nodes; n – is an amount of nodes.

Using the dependencies (1, 2), and taking into account that for free vibration damping matrix is equal to zero we have:

$$M_{ij} (a_1 \cos k\omega t + a_2 \sin k\omega t)'' + K_{ij} (a_1 \cos k\omega t + a_2 \sin k\omega t) = p_1 \cos k\omega t + p_2 \sin k\omega t \quad (3)$$

The system of equations (3) should be converted into the matrix equation (4), according to which the amplitudes of the impeller could be found.

$$[S]\{a\} = \{p\} \quad (4)$$

where S – is the global matrix.

From the matrix equation (4) the set of the shell free vibration amplitudes could be found [3]:

$$[K_{ij}]a_i - \omega^2 [M_{ij}]a_i = p_i \quad (5)$$

References

- [1] Morhun, S.: Determination of the modern single shaft gas turbine rotor thermal stresses. Journal of Theo-retical and Applied Mechanics. 54,46–60 (2024). <https://doi.org/10.55787/jtams.24.54.1.046>
- [2] Zienkiewicz, O.C. The Finite Element Method for Solid and Structural Mechanics. Elsevier/Butterworth-Heinemann, Amsterdam, Boston. (2014).
- [3] Mzarbhuiya, H. M. S. M., Pandey, K.M. Steady state structural analysis of high pressure gas turbine blade using finite element analysis. In IOP Conf. Series: Material Science and Engineering. (2017). <https://doi.org/10.1088/1757-899X/225/1/012113>

УДК 65.9

ВІБРОАКУСТИЧНИЙ МЕТОД В ДІАГНОСТИЦІ СУДНОВИХ ТУРБОКОМПРЕССОРІВ

Баранюк В.Д., Дратман С.С.*студенти**Спеціальність G11 «Машинобудування» (за спеціалізацією «Суднобудування»)**Освітня програма «Суднові енергетичні установки та устаткування»**Науковий керівник – Кісетов Ю.В.,**канд. техн. наук, доцент кафедри експлуатації суднових енергетичних установок**та теплоенергетики**Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова м. Миколаїв, Україна**kisetov499@ukr.net*

Анотація. Проаналізовано деякі аспекти використання вібраційного методу як інструменту діагностики турбокомпресорів у морських дизельних двигунах.. Це створює передумови для впровадження онлайн-систем моніторингу стану турбокомпресорів.

Ключові слова: діагностика турбокомпресора; акустичні та вібраційні характеристики; частотний аналіз; онлайн-системи моніторингу.

Вступна частина. Акустичні методи діагностики турбокомпресорів не є надто поширеними в експлуатаційній практиці, хоча їх широко застосовують виробники відповідного обладнання під час офіційної сертифікації. Сигнали вібрації, що вимірюються на корпусі турбокомпресора, також можуть спотворюватися впливом роботи колінчастого валу та поршневої групи. Однак сучасні методи обробки вібраційних сигналів дозволяють ефективно відфільтровувати такі перешкоди.

Згідно з технічними характеристиками виробників турбокомпресорів значення рівня вібрації на корпусі підшипника є одним з найважливіших діагностичних параметрів.

Мета роботи. Проаналізуємо деякі результати досліджень [1–3]. Основною метою досліджень була спроба отримати акустичні та вібраційні характеристики високооборотних суднових дизелів та їх турбокомпресорів, а також перевірити, який сигнал (акустичний чи вібраційний) і яку систему обробки сигналу краще використовувати для систем оперативної діагностики турбокомпресорів.

Основна частина. Досліджуваний двигун є високошвидкісним судновим шестициліндровим рядним чотиритактним дизельним двигуном з турбонаддувом і прямим упорскуванням палива потужністю 155 кВт. Система охолодження двигуна, охолоджувач мастила та повітроохолоджувач працюють із використанням прісної води у замкнутому контурі.

Під час вимірювання вібрацій надзвичайно важливим є спосіб монтажу датчика на досліджуваному агрегаті. Для ілюстрації цього на рис. 1 представлено спектр акустичного сигналу турбокомпресора та навколишнього середовища, а на рис. 2 – спектр вібраційного сигналу того ж турбокомпресора в діапазоні частот від 0 до 4 кГц. У другому випадку датчик вібрації було

встановлено на корпусі турбокомпресора за допомогою магнітного тримача, що спричинило відсікання високочастотних компонентів сигналу (понад 1,5 кГц), як видно на рис. 2 [3].

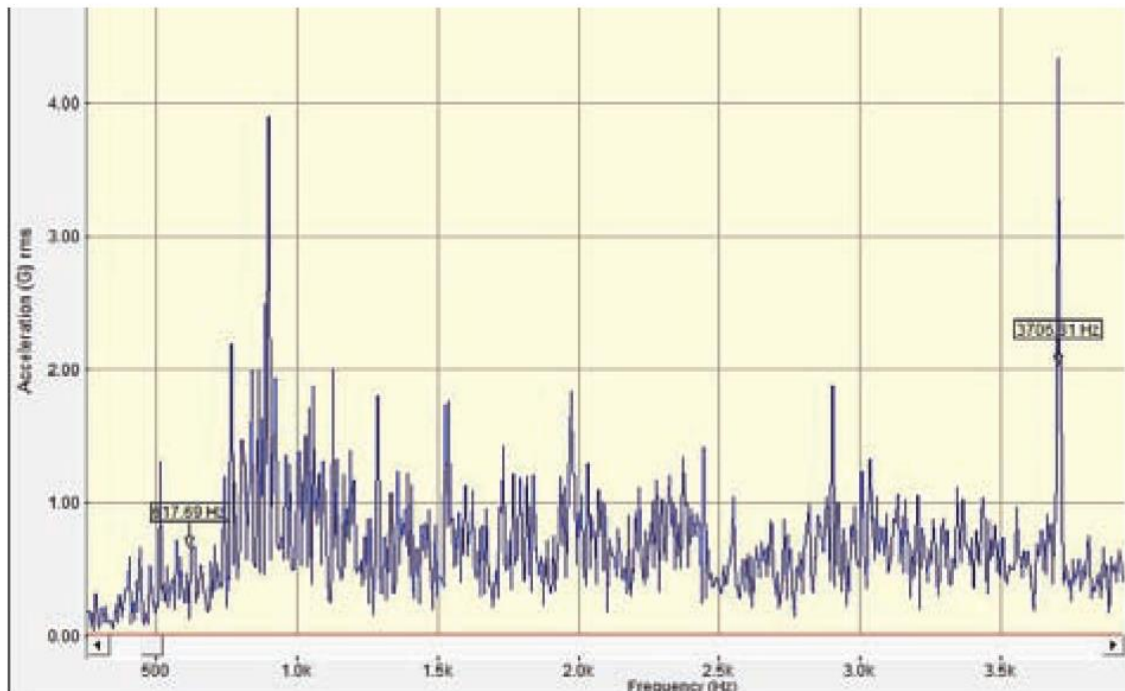

Рисунок 1 – Спектр акустичного сигналу турбокомпресора в діапазоні частот від 0 кГц до 4 кГц – датчик закріплений гвинтовим способом

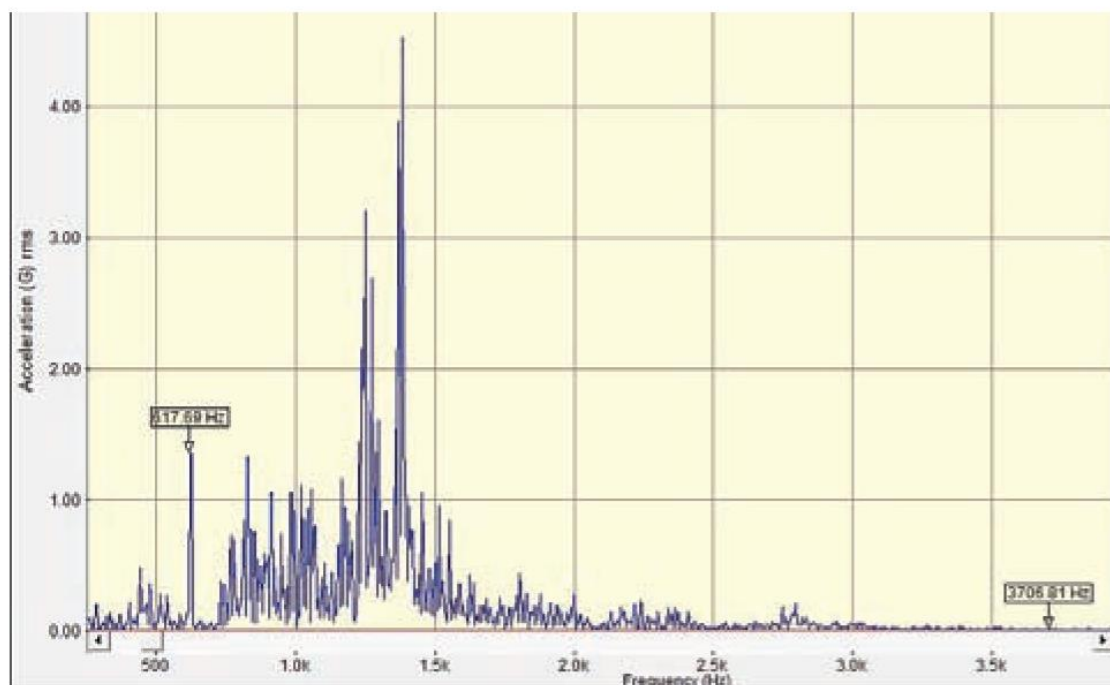

Рисунок 2 – Спектр вібраційного сигналу турбокомпресора в діапазоні частот від 0 кГц до 4 кГц – датчик закріплений магнітним тримачем

Альтернативою, придатною для застосування в суднових умовах, є монтаж датчиків за допомогою клейових тримачів, які дозволяють уникнути втрат у спектрі сигналу навіть у складному експлуатаційному середовищі.

На **рис. 3** зображено два рівні звукової інтенсивності турбокомпресора двигуна *WOLA 57H6Aa з турбокомпресором WSK-Holset 4MD* залежно від частоти обертання, зафіксовані для двох різних технічних станів (рис. 3). **Синя (нижня) лінія** відображає рівень звукової інтенсивності F_{ATEq} [дБ] для турбокомпресора у справному стані – без видимих пошкоджень. **Червона лінія** відповідає вимірам, проведеним на турбокомпресорі зі знятим повітряним фільтром і глушником [3].

Спостерігається, що зняття фільтра й глушника призводить до підсилення високочастотних компонентів сигналу, тоді як низькочастотні компоненти дещо зменшуються. Водночас навіть при використанні частотного аналізу для обробки акустичних сигналів складно усунути вплив сторонніх джерел шуму та звукових відбиттів, характерних як для лабораторних умов, так і для машинних відділень на судах. Ці фактори суттєво ускладнюють точність вимірювання акустичних параметрів.

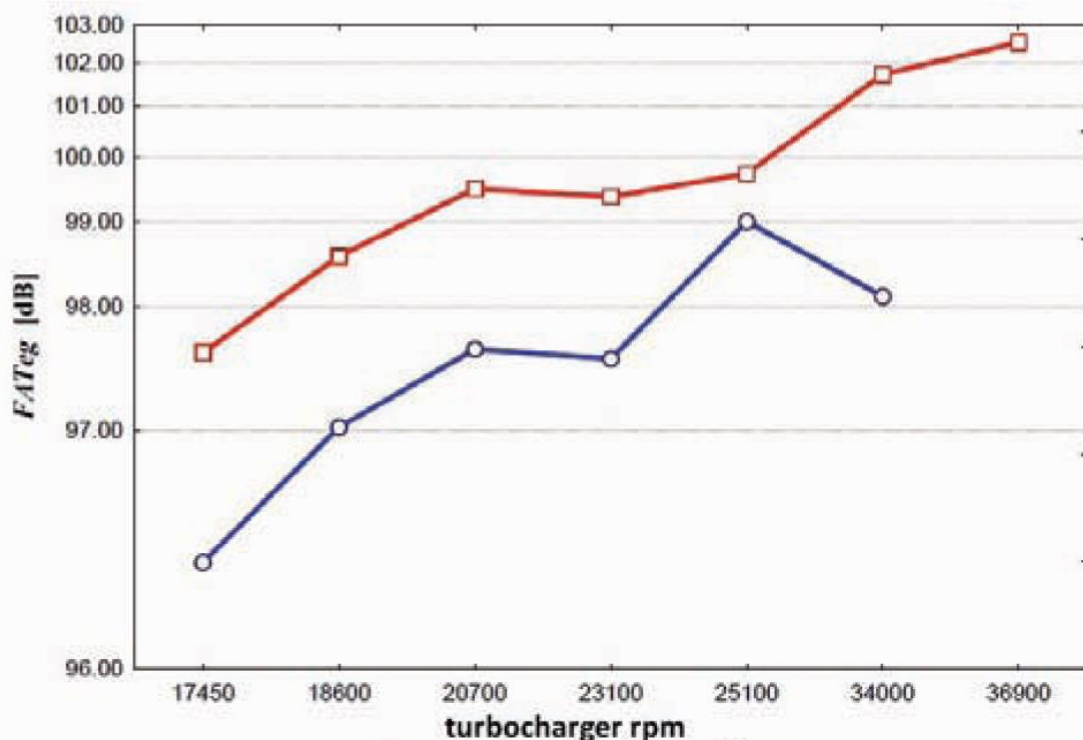

Рисунок 3 – Рівень інтенсивності звуку турбокомпресора у двох різних технічних станах – синій (нижній) – турбокомпресор у належному технічному стані, червоний (верхній) – повітряний фільтр і глушник зняті

Висновки. Вібраційні методи показали себе як достатньо надійний інструмент діагностики турбокомпресорів у морських дизельних двигунах. Особливо ефективною виявилась **аналіз першої гармоніки вібрації**, яка чітко вказує на наявність дисбалансу, зношення чи інших механічних дефектів. Це створює передумови для впровадження **онлайн-систем моніторингу** стану турбокомпресорів.

Література

- [1] URL: https://www.academia.edu/64517130/Vibro_acoustic_methods_in_marine_diesel_engines_diagnostics.
- [2] URL: https://www.researchgate.net/publication/336952315_Measurement_and_Diagnostic_System_for_Marine_Engines.
- [3] Lus T. Vibro-Acoustic Methods in Marine Diesel Engines Diagnostics // Journal of KONES Powertrain and Transport. – 2011. – Vol. 18, No. 3.

VIBROACOUSTIC METHOD IN DIAGNOSTICS OF MARINE TURBOCOMPRESSORS

Baraniuk V., Dratman S., Kisietov J.

Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Mykolaiv, Ukraine

Abstract. Some aspects of the use of the vibration method as a diagnostic tool for turbochargers in marine diesel engines are analyzed. This creates the prerequisites for the implementation of online turbocharger condition monitoring systems.

Keywords: turbocharger diagnostics; acoustic and vibration characteristics; frequency analysis; online monitoring systems.

УДК 681.12

АНАЛІЗ ВИКОРИСТАННЯ АДАТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В МОРСЬКІЙ ГАЛУЗІ

Пізінцалі Л.В.

кандидат технічних наук, доцент,

доцент кафедри суднобудування і судноремонту ім. проф. Ю.Л. Воробйова,

Навчально-науковий морський інженерно-технічний інститут;

Одеський національний морський університет, Одеса, Україна

LVPizintsali@gmail.com

Александровська Н.І.

кандидат технічних наук, професор ОНМУ,

доцент кафедри суднобудування і судноремонту ім. проф. Ю.Л. Воробйова,

Навчально-науковий морський інженерно-технічний інститут;

Одеський національний морський університет, Одеса, Україна

a.nadegda@gmail.com

Россомаха О.І.

кандидат технічних наук, доцент,

доцент кафедри навігації і керування судном,

доцент кафедри суднобудування і судноремонту ім. проф. Ю.Л. Воробйова,

Навчально-науковий інститут морського флоту

Одеський національний морський університет, Одеса, Україна

eirossomakha@gmail.com

Россомаха О.А.

доцент ОНМУ,

начальник навчального відділу,

доцент кафедри суднових енергетичних систем і комплексів,

Навчально-науковий інститут морського флоту

Одеський національний морський університет, Одеса, Україна

roleg.post@gmail.com

Дімова С.М.

кандидат технічних наук, доцент,

доцент кафедри суднобудування і судноремонту ім. проф. Ю.Л. Воробйова

Навчально-науковий морський інженерно-технічний інститут;

Одеський національний морський університет, Одеса, Україна

svetlana.dmitrenko@gmail.com

Васильченко О.Є.

старший викладач кафедри суднобудування і судноремонту ім. проф. Ю.Л. Воробйова

Навчально-науковий морський інженерно-технічний інститут;

Одеський національний морський університет, Одеса, Україна

sashaod3819@gmail.com

Анотація. Дослідження присвячене аналізу впровадження адитивних технологій (3D-друку) у суднобудуванні та морській галузі. Розглянуто світові та українські тенденції розвитку ринку, наведено приклади успішних застосувань виготовлення гребних гвинтів, корпусів суден, критичних елементів обладнання та інтер'єрних деталей. Особливу увагу приділено перевагам технології, таким як зниження витрат, скорочення часу виробництва, гнучкість проектування та підвищення автономності суден. Визначено ключові виклики: стандартизація, сертифікація, обмеження у виборі матеріалів та потреба у висококваліфікованих кадрах. Отримані результати свідчать, що 3D-друк стане важливим чинником підвищення ефективності та стійкості морської галузі.

Ключові слова: адитивні технології, 3D-друк, суднобудування, ремонт суден, морська галузь, цифрове виробництво, інновації.

Вступ. Сучасні інноваційні адитивні технології (АТ), 3D-технології і пристрої для їхнього застосування у XXI ст. розвиваються динамічно та охоплюють усе більше аспектів у морській галузі при створенні зразків суден різноманітного призначення. Крім того, спостерігається зростаюче впровадження 3D-друку для ремонту і технічного обслуговування суден. Ключові переваги цієї технології включають зниження витрат, прискорення виробництва, гнучкість проектування і доступність деталей. Незважаючи на значний потенціал, існують такі проблеми, як стандартизація, сертифікація, обмеження матеріалів і потреба в кваліфікованому персоналі. Проте, зростаюче число успішних впроваджень і багатообіцяюче майбутнє вказують на те, що ця технологія відіграватиме дедалі важливішу роль у підвищенні ефективності та стійкості морської галузі.

Ціль дослідження. Автори ставлять за мету дослідження проведення аналізу використання адитивних технологій в світі та в Україні в морській галузі.

Матеріали та методи. Видання BENZINGA (США) представило огляд, провідної консалтингової компанії Transparency Market Research [1]: «...у 2022 році обсяг ринку адитивних технологій у вартісному вираженні оцінювався в 466,3 млн доларів США з перспективним зростанням в середньому на 21,5 % в період з 2023 по 2031 рік. За прогнозами, до кінця 2031 року цей об'єм ринку може скласти 2,7 млрд доларів США».

Глобальний ринок адитивного виробництва за регіонами, 2023 – 2030 роки, видання представило у вигляді рис. 1.

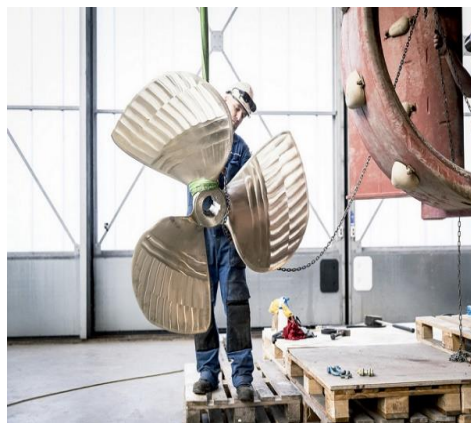
Рисунок 1 – Глобальний ринок адитивного виробництва за регіонами, 2023 – 2030 роки (джерело: [2])

Автори вважають доцільним, привести декілька прикладів використання 3D-друку в суднобудуванні [3]:

–Перший в світі гребний гвинт, що надрукований на 3-D принтері (рис. 2) з нікель-алюміній-бронзового сплаву за допомогою дугового зварювання. Цей гвинт, надрукованим на 3D-принтері, отримав французький мінний тральщик Andromède. Про це повідомляє компанія Naval Group [4]:

«Це найбільший металевий 3D-друкований рушій, коли-небудь проводився у світі, і перший гвинт, отриманий в результаті цієї технології, був піднятий на борт військового корабля і виготовлений для використання не тільки для ходових випробувань».

–НП Newport News Shipbuilding (США): успішно надруковано та встановлено великий клапанний колектор на авіаносці – демонстрація надійності технології для критичних елементів (рис. 3). Складання клапанного колектора, спеціалізована конструкція, що дозволяє розподіляти одне джерело рідини на кілька точок на кораблі, встановлена в насосній кімнаті авіаносця класу Gerald R. Ford Enterprise. Складання має довжину близько 5 футів і важить 1000 фунтів. Newport News співпрацювала з DM3D Technology для виробництва корпусу колектора [5].

*Рисунок 2 – Перший в світі гребний гвинт, що зроблений на 3-D принтері
(джерело: [4])*

*Рисунок 3 – Великий клапанний колектор
(джерело: [5])*

–CEAD: 3D-друк цілих корпусів суден з HDPE (рис. 4) [6].

В університеті американського штату Мэн вчені створили патрульний катер довжиною 25 футів і вагою близько 2,3 тони за 72 години (рис. 5). Він отримав назву 3Dirigo і вирушив на випробування в *Alfond W2 Ocean Engineering Laboratory*. Принтер же, на якому вийшло надрукувати човен, дає змогу виготовляти об'єкти завдовжки до 30 метрів, завширшки 6,7 метрів і заввишки 3 метри зі швидкістю 227 кг матеріалу на годину.

*Рисунок 4 – Корпус судна з HDPE
(джерело : [6])*

*Рисунок 5 – Патрульний катер
(джерело: [7])*

- Включення 3D-друку в існуючі виробничі та логістичні процеси (рис. 6)
- Надрукований стояк повернення масла для танкера TYSLA RoRo (рис. 7) .

Результат: Зниження ваги на 90 %, виробництво за 15 днів (замість 135!).

Оптимізація: 10 деталей об'єднано в 1.

Компанія *Pelagus 3D* успішно поставила виготовлений з використанням адитивних технологій стояк повернення масла для судна *TYSLA RoRo*. У морській та офшорній галузях відбувається зміна парадигми управління запасними частинами завдяки інтеграції адитивного виробництва. Цей проект, створений у результаті співпраці *Pelagus 3D*, *Kawasaki Heavy Industries* і *Wilhelmsen Ship Management*, підкреслює практичні переваги АМ у скороченні часу виконання замовлень і підвищенні продуктивності деталей [8].

Стояк, виготовлений з використанням селективного лазерного спікання (SLS) з нержавіючої сталі, є прикладом підвищення ефективності за рахунок АМ. Вагу деталі знижено на 90 %, що спрощує процеси монтажу і забезпечує безперебійність робіт з технічного обслуговування. Традиційні методи виготовлення зайняли б 135 днів, тоді як АМ виконала завдання всього за 15 днів, що значно скоротило потенційний час простою судна.

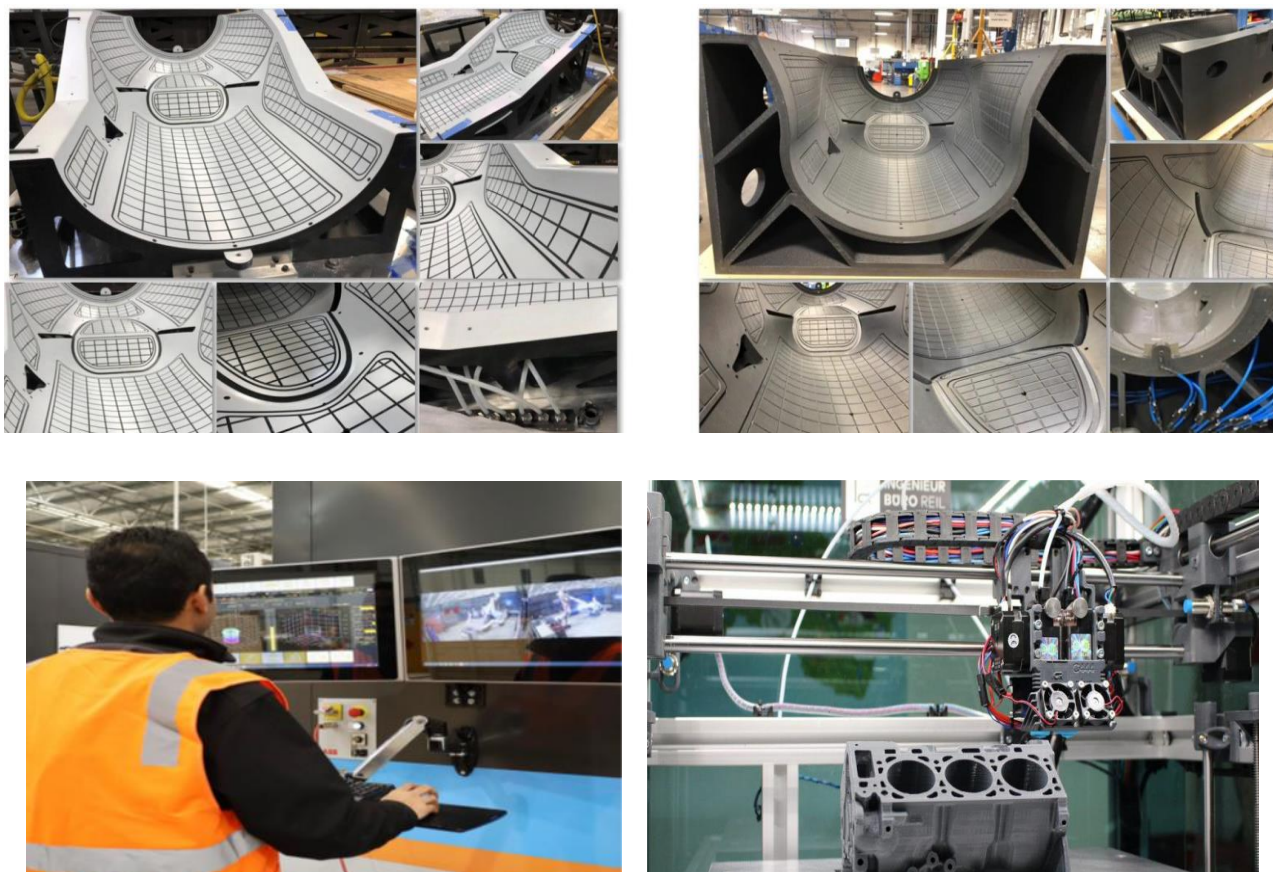

Рисунок 6 – Включення 3D-друку в існуючі виробничі та логістичні процеси

Рисунок 7 – Стояк повернення масла для танкера TYSLA RoRo
(джерело : [8])

Роль **Kawasaki Heavy Industries** як OEM-виробника була ключовою в оптимізації конструкції компонента, об'єднанні 10 деталей в одну АМ-деталь і підвищенні ефективності потоку. Ця інноваційна конструкція не тільки підвищує зручність роботи та безпеку, а й відповідає цілям сталого розвитку за рахунок мінімізації використання матеріалів.

ВМС США (USS Bataan): Уникнення дорогої ремонтної місії завдяки бортовому 3D-принтеру [9, 10]. Підвищення автономності суден.

Якщо ж говорити про інші сфери застосування 3D-технологій у суднобудуванні, то вони цілком застосовані і у виготовленні деталей інтер'єру. Внутрішнє оздоблення яхти часто хочеться зробити неповторним і втілити свої фантазії, і в цьому якраз і допоможе 3D-принтер, здатний з різних матеріалів «виліпити» будь-яку річ.

Висновки. На думку авторів, технологія 3D-друку відіграватиме дедалі важливішу роль у підвищенні ефективності та стійкості морської галузі:

- 3D-друк в морській галузі відкриває широкі можливості для швидкого прототипування, виготовлення складних деталей та персоналізованого виробництва;
- дозволяє створювати запчастини для суден, обладнання, а також інструменти та компоненти для морських досліджень, що раніше було складно або неможливо;
- 3D-друк сприяє зменшенню витрат на виробництво та логістику;
- дозволяє швидко реагувати на потреби в ремонті та заміні деталей на місці.

Література

- [1] Прогноз розвитку ринку порошків для 3D-друку до 2031 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.prometall.info/analitika/prognoz_razvitiya_rynka_poroshkov_dlya_3d_pechati_do_2031_goda.
- [2] Data Bridge Market Research Market Analysis Study 2023

- [3] Як 3D-технології використовують в суднобудуванні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://arcadia.com.ua/kak-3d-tehnologii-ispolzuyut-v-sudostroenii>.
- [4] У Франції створили гвинт за допомогою 3D-принтера [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://military.com/uk/news/u-frantsiyi-stvoryly-gvynt-za-dopomogoyu-3d-pryntera/>.
- [5] Newport News Shipbuilding напечатал первый коллектор для авианосца USS Enterprise [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://sea-man.org/news/3d-pechat-kollektor.html>.
- [6] 3D-друк більших та міцніших човнів: Морський центр застосувань (MAC) CEAD [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ceadgroup.com/maritime-application-center-mac/>.
- [7] ЦТС з посиланням на Seanews. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://cfts.org.ua/news/2019/10/21/v_ssha_na_3d_printere_napечatali_8_metrovyu_kater_video_55823
- [8] Американці друкують деталі кораблів на принтерах [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.originalam.net/articles/3d-detali-korablej.html?srsId=AfmBOors5477GCcImfbwldZZ_Qpes0CtWWZwQ8_8rdYsqxGgB1nga9t.
- [9] На військових кораблях будуть друкувати запчастини на 3D-принтері: як таке взагалі можливо [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://focus.ua/digital/559210-na-voennyh-korablyah-budut-pechatat-zapchasti-na-3d-printere-kak-takoe-voobshche-vozmozhno>.
- [10] 3D-друк використовується для оптимізації поставок морських запасних частин [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://3dprint.fidller.com/2023/11/16/3d-pechat-ispolzuyetsya-dlya-optimizatsii-postavok-morskikh-zapasnykh-chastey/>.

ANALYSIS OF THE USE OF ADAPTIVE TECHNOLOGIES IN THE MARITIME SECTOR

Pizintsali Liudmyla, Aleksandrovska Nadiia, Rossomakha Olena, Rossomakha Oleh, Dimova Svitlana, Vasychenko Oleksandra

Odessa National Maritime University

Abstract. The study is devoted to the analysis of the implementation of additive technologies (3D printing) in shipbuilding and the maritime industry. Global and Ukrainian market development trends are considered, and examples of successful applications for the manufacture of propellers, ship hulls, critical equipment components and interior details are provided. Special attention is paid to the advantages of the technology, such as cost reduction, production time reduction, design flexibility, and increased ship autonomy. Key challenges are identified: standardisation, certification, limitations in the choice of materials, and the need for highly qualified personnel. The results obtained indicate that 3D printing will become an important factor in improving the efficiency and sustainability of the maritime industry.

Keywords: additive technologies, 3D printing, shipbuilding, ship repair, maritime industry, digital manufacturing, innovation.

УДК 621.311.22:536.24:544.47

ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ НАНОРІДИН В СУДНОВІЙ ЕНЕРГЕТИЦІ

Пацурковський П.А.*к.т.н., доцент¹***Єпіфанов О. А.***к.т.н., доцент²,*^{1,2}*Національний університет кораблебудування ім. адм. Макарова, Україна**Україна, м. Миколаїв, пр. Героїв України, 9.*¹*pavlo.patsurkovskyi@nuos.edu.ua, ²epifanov.nuk@gmail.com*

Анотація. Розглянуто найбільш перспективні сфери застосування нанорідин в судновій енергетиці. Представлено основні складнощі та обмеження, пов'язані з використанням нанорідин в судовому енергетичному устаткуванні.

Ключові слова: нанорідини, енергоефективність, коефіцієнт тепловіддачі, теплообмін.

Вступна частина. Сучасна суднова енергетика перебуває у стані активного пошуку нових рішень для підвищення енергоефективності, зниження шкідливих викидів та зменшення експлуатаційних витрат. Одним із перспективних напрямів є впровадження нанорідин у системи теплообміну судових енергетичних установок. Нанорідини – це рідини, що містять наночастинки металів, оксидів, вуглецевих наноматеріалів тощо, які здатні суттєво покращувати теплофізичні властивості базових рідин.

Основною метою роботи є визначення основних напрямів перспективного застосування нанорідин у системах судової енергетики з позицій підвищення енергоефективності, зниження експлуатаційних витрат і впливу на довкілля.

Основна частина. Однією з найбільш перспективних сфер застосування нанорідин на судах є системи охолодження судових двигунів. Ефективне відведення тепла від двигуна є критично важливим для забезпечення його надійної та довготривалої роботи, особливо в умовах підвищених навантажень і тривалих морських переходів. Дослідження [1, 2] показують, що додавання наночастинок оксиду алюмінію Al_2O_3 у воду дозволяє підвищити теплопровідність теплоносія від 10% до 50%. Таке суттєве зростання теплопровідності дає змогу не лише ефективніше охолоджувати двигун, а й використовувати більш компактні теплообмінники, що є актуальним для суден із обмеженим простором. Крім того, підвищення ефективності охолодження сприяє зменшенню витрат палива та підвищенню загальної паливної ефективності судна [3].

Ще одним важливим напрямом використання нанорідин є їх застосування у судових теплообмінниках та конденсаторах. Саме ці елементи енергетичних систем відповідають за передачу тепла між різними середовищами та забезпечують ефективну роботу допоміжних і основних механізмів судна. Впровадження нанорідин на основі вуглецевих нанотрубок дозволяє підвищити коефіцієнт тепловіддачі у теплообмінниках на 260%, а нанорідини із срібними наночастинками забезпечують зростання цього показника до 300% у порівнянні зі звичайною водою [4]. Завдяки цьому з'являється можливість зменшити габарити та масу

теплообмінного обладнання, що позитивно впливає на загальну масу судна, його вантажопідйомність та економічність експлуатації.

Окрім наведених прикладів, у літературі зустрічаються й інші успішні кейси застосування нанорідин у судновій енергетиці. Наприклад, у дослідженнях, проведених у рамках проектів з підвищення ефективності систем опріснення морської води, було встановлено, що впровадження нанорідин на основі оксиду цинку (ZnO) дозволяє також підвищити продуктивність опріснювальних установок [2]. У системах рекуперації тепла використання нанорідин дає змогу підвищити коефіцієнт корисної дії теплообмінних апаратів на 10–20% [3, 5], що безпосередньо впливає на загальну енергоефективність судна.

Водночас впровадження нанорідин супроводжується певними викликами та обмеженнями. Однією з проблем є стабільність нанорідин, оскільки з часом можливе осідання наночастинок, що може призвести до зниження ефективності теплообміну та навіть засмічення трубопроводів. Деякі наночастинок можуть підвищувати корозійну активність рідини, що вимагає додаткових антикорозійних заходів. Вартість виробництва нанорідин на сьогодні залишається вищою порівняно зі звичайними теплоносіями, хоча з розвитком технологій ці витрати можуть поступово зменшуватись.

Висновки. Використання нанорідин у судновій енергетиці демонструє значний потенціал для підвищення енергоефективності, оптимізації розмірів і маси теплообмінного обладнання, а також зниження експлуатаційних витрат суден. Водночас широкомасштабне впровадження цієї технології потребує розв'язання питань стабільності, сумісності з матеріалами та економічної доцільності. Подальші дослідження й технічний прогрес у сфері наноматеріалів та їх застосування у специфічних суднових умовах сприятимуть розширенню можливостей і ефективності роботи морського транспорту.

Література

- [1] Choi S. Nanofluids for Improved Efficiency in Cooling Systems. Argonne National Laboratory, 2006. [Online]. Available: https://www1.eere.energy.gov/vehiclesandfuels/pdfs/hvso_2006/13_choi.pdf
- [2] Singh, T., Atieh, M. A., Al-Ansari, T., Mohammad, A. W., & McKay, G. The Role of Nanofluids and Renewable Energy in the Development of Sustainable Desalination Systems: A Review. *Water*, 12(7), 2020. <https://doi.org/10.3390/w12072002>
- [3] Bacha H.B. A comprehensive review on nanofluids: Synthesis, cutting-edge applications, and future perspectives. *International Journal of Thermofluids*, 22, 2024. <https://doi.org/10.1016/j.ijft.2024.100595>
- [4] Govindasamy, M., Ezhumalai, M., Dhairiyasamy, R., Varshney, D., Singh, S., & Gabiriel, D. Comprehensive Investigation into the Thermal Performance of Nanofluid-Enhanced Heat Pipes for Advanced Thermal Management Systems, *Eng*, 6(3), 55, 2025. <https://doi.org/10.3390/eng6030055>
- [5] Mohamed A., Meana-Fernández A. & Gutiérrez-Trashorras A.J. Improvement of tube heat exchanger performance with perforated ring inserts, tube rotation and using nanofluids. *Journal of Thermal Analysis and Calorimetry*, 149, 2024. <https://doi.org/10.1007/s10973-023-12864-0>

PROSPECTS OF USING NANOFLUIDS IN MARINE ENGINEERING**Patsurkovskyi P.A., Yepifanov O. A.**

Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Mykolaiv, Ukraine

Abstract. This paper reviews the most promising areas of nanofluid applications in marine engineering. It presents the main challenges and limitations associated with the use of nanofluids in marine energy equipment.

Keywords: nanofluids, energy efficiency, heat transfer coefficient, heat exchange.

UDK 621.438**HYBRID MODELING OF LIQUID INJECTION AND EVAPORATION FOR HYDROGEN AND AMMONIA APU IN MARINE POWER SYSTEMS****Halina Kobalava**

*PhD, Head of the Thermal Engineering Department
Admiral Makarov National University of Shipbuilding
Kherson Educational-Scientific Institute, Ukraine
g.lavamay@gmail.com*

Abstract. The paper presents an approach to modeling liquid hydrogen and ammonia injection and evaporation in marine auxiliary power units (APU). The proposed hybrid CFD methodology, based on Large Eddy Simulation (LES), Volume of Fluid (VOF), and Lagrangian Particle Tracking (LPT), enables the reproduction of key processes of droplet formation and evaporation in a turbulent crossflow. The modeling results can be applied to optimize injector, evaporator, and combustion chamber geometries, improve fuel–oxidizer mixing efficiency, and reduce harmful emissions. This will contribute to the development of reliable and safe low-carbon energy systems for modern and eco-friendly fleets.

Keywords: hydrogen, ammonia, auxiliary power units, injection, evaporation, decarbonization.

The decarbonization of maritime transport in accordance with IMO 2030/2050 goals [1] requires the implementation of alternative fuels in auxiliary power units. Liquid hydrogen (H_2) and ammonia (NH_3) are considered as promising “green fuels” to provide electrical power for ships at berth, during maneuvering, and as backup energy sources [2]. The key technical challenges include efficient liquid fuel injection, controlled evaporation in the air flow [3], and homogeneous mixing prior to combustion or catalytic reforming.

The aim of the work is to develop a hybrid computational model integrating Large Eddy Simulation, Volume of Fluid, and Lagrangian Particle Tracking for modeling H_2/NH_3 injection into a crossflow with consideration of phase-change phenomena and turbulent mixing.

Recent studies confirm the high relevance of combined CFD methods for describing the complex processes of NH_3/H_2 injection and evaporation, and demonstrate specific pathways for their application to improve the efficiency and environmental performance of marine energy systems [4, 5]. However,

open questions remain regarding universal switching criteria between models, adequate representation of phase transitions, and accounting for the operational specifics of marine APU.

A seamless coupling between the Eulerian (VOF) and Lagrangian (LPT) approaches is investigated within the LES framework. The VOF module is used to describe the primary breakup of the liquid jet and interface dynamics during injection through marine-grade nozzles, while the LPT module models secondary breakup, droplet transport, and multicomponent evaporation with consideration of the thermophysical properties of hydrogen and ammonia. The transition between computational approaches is performed automatically using adaptive criteria based on the local Weber number, interface curvature, and evaporation rate. In addition, the model incorporates marine-specific boundary conditions that account for the operating regimes of APU, including a temperature range from $-40\text{ }^{\circ}\text{C}$ to $+50\text{ }^{\circ}\text{C}$ and pressure fluctuations.

The proposed model is particularly useful for marine auxiliary power units, since these systems operate under a combination of complex conditions and high requirements for reliability and efficiency. In the marine environment, APUs must function across a wide temperature range, from arctic to tropical climates, and withstand significant pressure variations, high humidity, and corrosive effects. The use of hydrogen or ammonia as fuels requires precise control of injection and evaporation processes, as incomplete mixing may result in reduced efficiency, increased formation of nitrogen oxides or ammonia slip, and potential safety risks. The developed CFD model makes it possible to predict jet and droplet behavior in a turbulent crossflow, evaluate evaporation rates and completeness, and optimize injector geometry and operating regimes. This enables targeted improvement of marine APU designs running on hydrogen or ammonia, while simultaneously enhancing their efficiency, environmental performance, and durability.

Conclusion. The proposed hybrid CFD model provides new capabilities for accurate prediction of hydrogen and ammonia injection and evaporation processes in marine auxiliary power units. This will help improve their efficiency and safety and represents an important step toward maritime decarbonization in line with IMO 2030/2050 targets.

References

- [1] 2023 IMO Strategy on Reduction of GHG Emissions from Ships (Annex 15, MEPC 80/17/Add.1) [Електронний ресурс]. Лондон: International Maritime Organization, 7 лип. 2023. 17 с. Режим доступу: <https://wwwcdn.imo.org/localresources/en/OurWork/Environment/Documents/annex/MEPC%2080/Annex%2015.pdf>.
- [2] Karvounis, P., Theotokatos, G., Boulougouris, E. Environmental-economic sustainability of hydrogen and ammonia fuels for short sea shipping operations. *International Journal of Hydrogen Energy*, Vol. 57, pp. 1070-1080. 2024. <https://doi.org/10.1016/j.ijhydene.2024.01.058>
- [3] Kobalava, H., Konovalov, D., Kalinichenko, I., Pyrysunko, M. Study of Thermophysical Processes in the Thermopressor for Contact Cooling Systems. In: Ivanov, V., Pavlenko, I., Edl, M., Machado, J., Xu, J. (eds) *Advances in Design, Simulation and Manufacturing VII. DSMIE 2024. Lecture Notes in Mechanical Engineering*. Springer, Cham, 241-252. 2024. https://doi.org/10.1007/978-3-031-63720-9_21.
- [4] Drazdauskas, M., Lebedevas, S. Numerical Study on Optimization of Combustion Cycle Parameters and Exhaust Gas Emissions in Marine Dual-Fuel Engines by Adjusting Ammonia

Injection Phases. Journal of Marine Science and Engineering, 12(8), 1340. 2024. <https://doi.org/10.3390/jmse12081340>

[5] Radica, G., Vidović, T., Šimunović, J., & Jurić, Z. Overview of Hybrid Marine Energy System Configurations and System Component Modeling Approaches. Energies, 18(5), 1189. 2025. <https://doi.org/10.3390/en18051189>

УДК 621.43

ПІДВИЩЕННЯ ПАЛИВНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ СУДНОВОГО ДИЗЕЛЬ-ГЕНЕРАТОРА КОНТРОЛЕМ ВМІСТУ СІРКИ В ПАЛИВІ

Калініченко І.В.

кандидат технічних наук, доцент кафедри теплотехніки

*Херсонського навално-наукового інституту Національного університету кораблебудування
імені адмірала Макарова, м. Херсон, Україна
ivan.kalinichenko@nuos.edu.ua*

Анотація. Основною задачею в роботі є знаходження оптимальних витрат на паливо і його підготовку при мінімальних експлуатаційних витратах на підтримку необхідного технічного стану і економічної ефективності суднових дизель-генераторів. Виявлено залежність відсотку вмісту сірки в паливі, що впливає на зношення плунжерів паливного насоса високого тиску та голки розпилювача форсунки.

Ключові слова: вміст сірки в паливі; зношення плунжерів паливного насоса високого тиску; економічна ефективність суднових дизель-генераторів.

Актуальність теми. Морські судна, на яких встановлені силові установками, є значними споживачами паливоенергетичних ресурсів. Одним із способів зниження експлуатаційних витрат суднових енергетичних установок є використання важких палив, що мають більш низьку вартість по відношенню до дизельного палива. В даний час використання палив з підвищеною в'язкістю характерно не тільки для малообертових дизелів (які традиційно експлуатуються на пальному подібної якості) і сучасних високофорсованих середньообертових дизелів (СОД), паливні системи і паливна апаратура яких спроектовані на роботу з важкими паливами, але і СОД попереднього покоління, раніше експлуатувалися виключно на дизельному паливі.

На викиди токсичних та шкідливих речовин від спалювання суднових палив існують обмеження відповідно до міжнародних програм захисту атмосфери і вимог Міжнародної морської організації (International Maritime Organization – IMO). У липні 2010 року вступила в силу нова редакція Додатку VI Міжнародної конвенції по запобіганню забруднення (MARPOL 73/78. Convention Annex VI), що передбачає більш жорсткі вимоги до суден. Вимоги стосуються практично всіх груп токсичних і шкідливих викидів, включаючи і NOx. [1 – 3]:

Разом з тим, застосування в СОД важких дешевих сортів палива знижує показники надійності дизеля в цілому і паливної апаратури зокрема, а також погіршує його технічний стан, перш за все деталей циліндропоршневої групи і прецизійних пар паливних насосів високого тиску (ПНВТ) і форсунок.

Тому, однією з найважливіших проблем, що виникають при експлуатації суднових енергетичних установок, є підвищення надійності і довговічності двигунів внутрішнього згоряння, кількість і модельний ряд яких постійно збільшується.

Мета роботи – є підвищення економічної ефективності та зменшення зносу деталей паливної системи дизель-генератора з урахуванням масового вмісту сірки палива

Основна частина. Сірка в паливі знаходиться в складі неорганічних сполук. Вміст сірки в паливі може досягати 3,5%. Сірчисті сполуки, що входять до складу палива, прийнято поділяти на активні і неактивні. Активні сірчані з'єднання (вільна сірка, сірководень, меркаптани) при контакті з металом викликають корозію. Неактивні сірчисті з'єднання (сульфіди, дисульфід та ін.) при звичайних умовах не викликають корозії металів.

Однак, дія як активних, так і неактивних сірчистих сполук в умовах протікання робочого процесу в камері згоряння ДВЗ змінюється. Обидві категорії домішок переходять в розряд активних компонентів. Це відбувається в наслідку того, що при згорянні сірки утворюється сірчистий газ SO_2 і сірчаний ангідрид SO_3 , які, вступаючи в реакцію з сконденсованою водою. Утворюють сірчисту H_2SO_3 і сірчану H_2SO_4 кислоти. Ці кислоти викликають сильну корозію деталей циліндропоршневої групи дизеля. Крім цього, внаслідок низької теплоти згоряння присутність сірки зменшує теплоту згоряння палива. Експерименти виконувалися на трьох однотипних суднових СОД фірми MAN B&W марки 5L23/30H Mk2, що мають автономну паливну систему. Це дозволяло проводити паралельні дослідження для різних сортів палива. Під час експерименту дизеля мали однаковий технічний стан і експлуатувалися при однакових навантаженнях.

Як експлуатаційні характеристики визначалися температура газів перед газотурбонагнітачем (ГТН) і максимальний тиск згоряння, які вимірювалися за допомогою штатних засобів діагностики. Ці параметри відносяться до основних, за якими відбувається регулювання робочого процесу дизеля і визначення неузгодженості навантаження по циліндрах.

За економічну характеристику приймався питома ефективна витрата палива.

Дослідження проводилися для різних сортів судового палива:

– малов'язкого MDO, середньов'язкого HFO180 і HFO180-LS, важкого HFO 380 і HFO380-LS.

При використанні палив з підвищеним вмістом сірки в його структурному складі зростає температура газів перед ГТН, а разом з нею і теплові навантаження на весь дизель.

До складу судової енергетичної установки входили два подібних дизеля. Двигуни мали розділену один щодо одного систему подачі палива, що допускало експлуатацію кожного дизеля на "своєму" сорті палива. З огляду на цю можливість, один з дизелів експлуатувався на паливі, що містить 1,3 % сірки, а другий – 0,8 % сірки. Умови експлуатації дозволяли перед початком експерименту провести повну заміну втулок, поршнів, поршневих кілець, а також основних елементів паливної апаратури (плунжерів паливних насосів високого тиску і форсунок) на обох дизелях. Час роботи дизелів під час експерименту, а також середньостатистичні навантаження на дизелі не перевищували 4 % [3].

Після закінчення певного часу роботи, що визначається як показниками середньостатистичного напрацювання на знос, так і можливістю тимчасового виведення дизелів з експлуатації, вироблялося визначення зносу циліндричної втулки і верхнього поршневого кільця дизеля.

Знос поршневих кілець виконувався за допомогою зважування на електронних вагах. Вимірювання зносу проводилося для двох крайніх циліндрів, які, як відомо, більш ніж інші (центральні циліндри) схильні до цього явища. Отримані при цьому значення усереднювалися. Крім того, дослідження тільки двох циліндрів істотно скорочувало час монтажних робіт, яке обмежувалося умовами експлуатації. З цих же причин дослідження виконувалися після 190, 420, 560, 780 та 1020 годин роботи двигунів. Результати вимірювання зносу циліндрових втулок і поршневих кілець наведені на рис. 1 і 2.

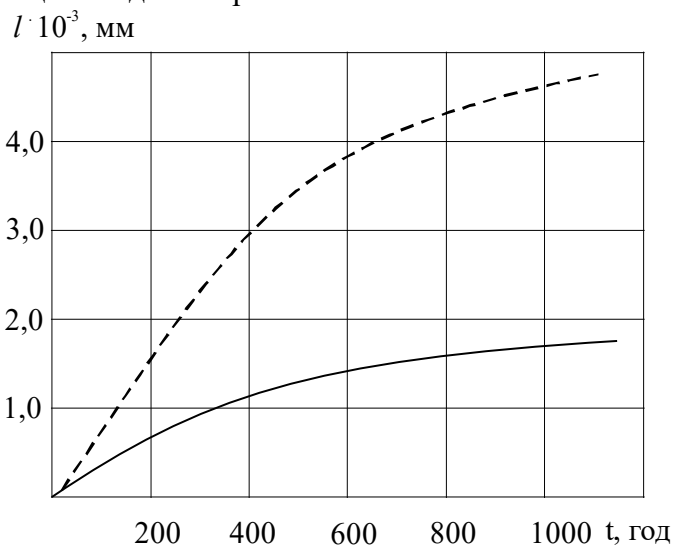

Рисунок 1 – Вплив вмісту сірки в паливі на знос циліндрових втулок ДГ

— l_1 – вміст сірки в паливі – 0,5 %;
 ---- l_2 – вміст сірки в паливі – 1,6 %

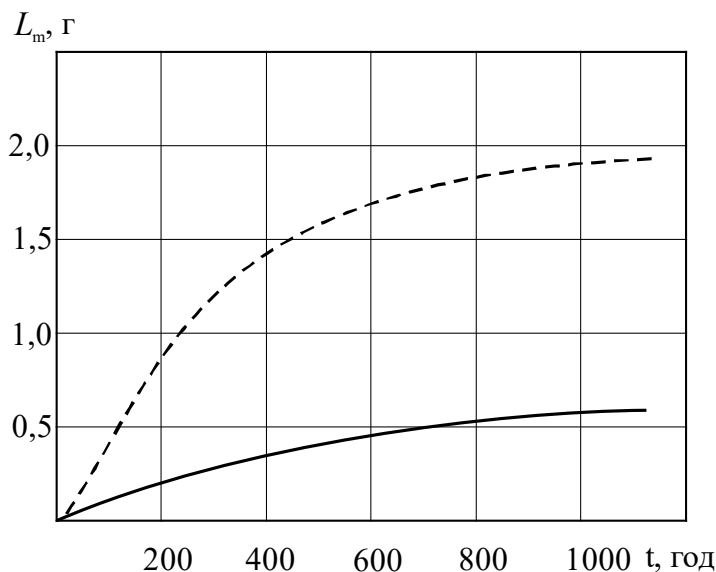

Рисунок 2 – Вплив вмісту сірки в паливі на знос поршневих кілець ДГ

— L_{m1} – вміст сірки в паливі – 0,5 %;
 ---- L_{m2} – вміст сірки в паливі – 1,6 %

Аналіз наведених даних дозволяє однозначно стверджувати про принципове зниження зносу як циліндрових втулок, так і поршневих кілець при використанні палива з меншим вмістом сірки в своєму структурному складі. Також, для палива з меншим вмістом сірки, необхідно відзначити більш швидкий час досягнення значень постійного зносу, яке, як відомо, носить експонентний характер. Крім того, використання палива, що пройшло додаткову ультразвукову обробку сприяє поліпшенню технічного стану деталей циліндропоршневої групи двигуна і його газовипускної системи.

Висновок. Наведені результати дослідження свідчать про те, що прагнення забезпечити експлуатацію судових СОД на відносно дешевих сортах палива, що характеризуються підвищеними в'язкістю і вмістом сірки, призводить до погіршення експлуатаційних параметрів роботи дизеля і технічного стану його елементів, зокрема плунжерів ПНВТ при вмісті сірки більше 1 %.

Література

- [1] Savenkov, O., Radchenko, A., Bileka, B., Scurtu, I.C., Kalinichenko, I. (2022). Improving the Efficiency of Operation of Gas Turbine Plants Based on Turbo-Gear Units. In: Nechyporuk, M., Pavlikov, V., Kritskiy, D. (eds) Integrated Computer Technologies in Mechanical Engineering – 2021. ICTM 2021. Lecture Notes in Networks and Systems, vol 367. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-030-94259-5_46.
- [2] Radchenko R., Kornienko V., Radchenko M., Mikielewicz D., Andreev. A. Kalinichenko I. (2021). Cooling intake air of marine engine with water-fuel emulsion combustion by ejector chiller. Modern Power Systems and Units. V International Scientific and Technical Conference. Kraków, Poland, Edited by Rerak, M.; Majdak, M.; E3S Web of Conferences. 323. id.00031. 5 p. <https://doi.org/10.1051/e3sconf/202132300031>.
- [3] Kobalava, H., Kononov, D., Kalinichenko, I., Pyrysunko, M. (2024). Study of Thermophysical Processes in the Thermopressor for Contact Cooling Systems. In: Ivanov, V., Pavlenko, I., Edl, M., Machado, J., Xu, J. (eds) Advances in Design, Simulation and Manufacturing VII. DSMIE 2024. Lecture Notes in Mechanical Engineering. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-031-63720-9_21.

IMPROVING FUEL EFFICIENCY OF A MARINE DIESEL GENERATOR BY CONTROLLING THE SULFUR CONTENT IN THE FUEL

Kalinichenko I.V.

Kherson Educational-Scientific Institute of Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Kherson, Ukraine ivan.kalinichenko@nuos.edu.ua

Annotation. The main task in the work is to find optimal fuel costs and its preparation with minimum operating costs in support of the necessary technical condition and economic efficiency of ship diesel genset. The dependence of the percentage of sulfur content in fuel, which affects the wear of high pressure fuel pump plungers and spray nozzle needles, is detected.

Keywords: sulfur content in fuel; wear of plungers of a high pressure fuel pump; economic efficiency of marine diesel genset.

УДК 621.43.019.8

ПІДВИЩЕННЯ НАДІЙНОСТІ ЦИЛІНДРО-ПОРШНЕВОЇ ГРУПИ ГАЗОВОГО ДВИГУНА 6ГЧН25/34

Грабовенко О.І.

*старший викладач кафедри енергетичного машинобудування
Первомайського навчального-наукового інституту
Національного університету кораблебудування
імені адмірала Макарова м. Первомайськ, Україна
oleksandr.hrabovenko@nuos.edu.ua*

Анотація. В останні 25-30 років практично у всіх розвинутих країнах широко застосовуються когенераційні установки для одночасного вироблення електричної і теплової енергії із сумарним коефіцієнтом корисної дії близьким до 90% [1]. В якості енергетичної установки в них застосовується турбо – поршневий газовий двигун, що має суттєві переваги в порівнянні з дизельним по екологічним, економічним і ресурсним показникам. Проте, при експлуатації газового двигуна може мати місце детонаційне згоряння палива в його циліндрах, яке приводить до виходу із ладу таких деталей як поршень, втулка циліндру, колінчастий вал та вкладишів рамових і шатунних підшипників.

Ключові слова: газовий двигун, когенерація, детонація, поршень, втулка циліндру.

Вступна частина. Когенераційні установки для виробництва електричної та теплової енергії створені на базі стаціонарних газових двигун – генераторів з утилізацією теплоти випускних газів, охолоджуючої води двигуна, масла, яка у вигляді нагрітої води може подаватися в систему гарячого водопостачання, обігріву приміщень чи використовуватися в абсорбційних холодильних машинах.

Найбільше тепла відводиться від випускних газів, температура яких на вході в теплообмінник утилізаційний складає 530...550°C [2]. В середньому на 100 кВт електричної потужності споживач може мати до 125 кВт утилізованої теплової енергії [1].

Електричний ККД когенераційних установок при експлуатаційних режимах роботи може складати 36-38%, а сумарний коефіцієнт використання тепла (КВТ) (електричний + тепловий) – до 90% [1]. В результаті забезпечується максимальний економічний ефект використання газового палива.

Мета роботи: Проаналізувати досвід експлуатації газового двигуна 6ГЧН25 в складі когенераційної установки та запропонувати заходи по підвищенню експлуатаційної надійності роботи циліндро-поршневої групи.

Основна частина. Газовий двигун 6ГЧН25/34 виробництва «Дизельмаш-КГУ» є приводним двигуном газового двигуна-генератора ДвГА-500, який є головним агрегатом когенераційних установок, що експлуатуються в Україні та в деяких країнах Європи.

Напрацювання окремих двигун-генераторів ДвГА-500 за період експлуатації склали більше 60000 мотогодин, що дає можливість оцінити надійність їх роботи на природному газу.

Газовий двигун типу 6ГЧН25/34 був створений на базі дизеля 6ЧН25/34, конструкція якого відпрацьовувалась протягом тривалого часу (з 1956 року) і показав високу надійність роботи в складі стаціонарних електростанцій в районах Крайньої Півночі та Далекого Сходу колишнього СРСР, в суднових електростанціях на судах різного типу та в якості головних та допоміжних двигунів [3]. Більшість дизелів відпрацювали по 80000...100000 мотогодин і продовжують експлуатуватися до теперішнього часу.

Виходи із ладу деяких деталей дизелів типу ЧН25/34 не були систематичними і, в основному, траплялися по причинах порушення норм та правил їх експлуатації: несвоєчасна заміна масла и масляних фільтрів, перегрів двигуна, перевантаження окремих циліндрів двигуна через несвоєчасне або неправильне регулювання паливної апаратури.

Проте, на відміну від дизельних двигунів, під час експлуатації газових двигунів мали місце відкази деталей циліндро-поршневої групи, які раніше не зустрічалися на дизельних двигунах. Характерними для газових двигунів стали випадки руйнування втулки циліндру та поршня.

Рисунок 1 – Руйнування стінки втулки циліндру від детонації

Перше руйнування втулки циліндру трапилось на одному із газових двигунів 6ГЧН25/34 після незначного напрацювання мотогодин (менше 1000 годин) з утворенням наскрізної вертикальної тріщини в її стінці (рис.1) від верхнього бурта втулки до нижнього поясу під ущільнюючі гумові кільця.

Із-за порушення форми отвору втулки циліндру стався задир поршня з наступним заклинюванням та обривом тронку (рис. 2).

Розслідування причин поломки втулки циліндру показало, що безпосередньо перед аварією в циліндрах двигуна прослуховувалися різкі стуки, які характерні для детонаційного згоряння газоповітряної суміші, що характеризується високою швидкістю поширення фронту полум'я в камері згоряння (350 ...400 м/с) [4],[5], яка в декілька сотень разів перевищує нормальну швидкість горіння газоповітряної суміші.

Детонаційне згоряння паливної суміші приводить до суттєвого зростання максимального тиску в циліндрі двигуна, яке перевищує тиск нормального згоряння в 1,4...1,5 рази.

Рисунок 2 – Обрив тронку поршня

Так як детонація газового двигуна виникає в основному через його перегрів або перевантаження, то найбільш простий спосіб уникнути детонації – це зменшити навантаження на нього.

Проте, незважаючи на такі заходи, випадки поломок втулок циліндрів по причині детонації траплялися і далі. Тому були проведені розрахунки напружень та деформацій в стінці втулки циліндру, які показали, що при детонації напруження розтягування в стінці втулки циліндру можуть перевищувати допустимі напруження для матеріалу втулки циліндру – СЧ25 ГОСТ1412-84, а збільшення внутрішнього діаметра втулки циліндру є суттєвим і складає 0,3мм.

Для забезпечення міцності та жорсткості втулки циліндру запропоновані зміни до її конструкції. Особливості серійної конструкції втулки циліндру газового двигуна 6ГЧН25/34 та втулки покращеної конструкції показані на рис. 3.

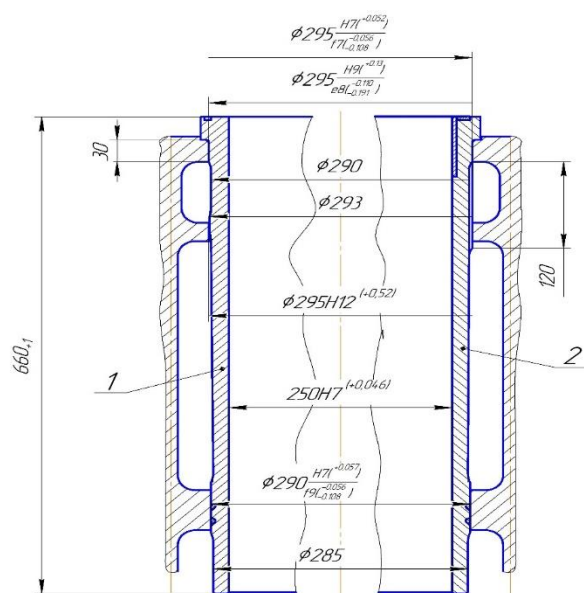

Рисунок 3 Серійна та вдосконалена конструкція втулки циліндру газового двигуна 6ГЧН25/34.

1 – серійна втулка циліндра, 2 – втулка циліндра вдосконаленої конструкції

Головною відмінністю вдосконаленої конструкції втулки циліндру є те, що для покращення охолодження її стінки в районі дії максимальних температур робочих газів на зовнішній поверхні виконані поздовжні ребра, наявність яких збільшує поверхню охолодження втулки, а також підвищує її жорсткість. Для обмеження деформації втулки від дії максимального тиску згоряння оптимізована посадка втулки в блок-циліндру двигуна. Зменшення діаметрального зазору в з'єднанні втулка циліндру – блок-циліндру з 2 мм до 0,15мм підвищує надійність роботи циліндро – поршневої групи, так як при високих тисках згоряння деформація втулки циліндру обмежується опорним поясом блока – картера і в стінці втулки замість напружень розтягування діють напруження стиску, які для матеріалу втулки – сірого чавуну СЧ25– не представляють небезпеки.

Висновки

1. При проектуванні та експлуатації газових двигунів необхідно враховувати можливу появу детонаційного згоряння палива в циліндрах двигуна і вплив його в першу чергу на міцність та надійність деталей циліндро-поршневої групи.
2. Для оцінки впливу запропонованих змін до конструкції втулки циліндру на її надійність необхідно провести експлуатаційне випробування двигуна 6ГЧН25/34 при роботі на газовому паливі.

Література

- [1] П.Яковчук, В.Лозбін, П.Гашук, В.Маляр, А.Лозинський, В.Волошинець. МікроТЕЦ як засіб оптимізації систем енергопостачання. Навчальний посібник для студентів енергетичних спеціальностей. Львів, 2000.
- [2] Руководство по эксплуатации, 375-0000РЭ. Газовые двигатели 6ГЧН25/34.
- [3] Руководство по эксплуатации. Дизели 6ЧН, 8ЧН, 8ЧНП25/34 и дизель – генераторы ДГА, ДГРА.
- [4] Дьяченко В.Г. Теория двигателей внутреннего сгорания. Учебник. Харьков, ХНАДУ, 2009, -500с.
- [5] Генкин П.Н., Газовые двигатели. «Машиностроение» М., 1977

IMPROVING THE RELIABILITY OF THE CYLINDER-PISTON GROUP OF THE 6GCHN25/34 GAS ENGINE

Hrabovenko O.I.

Pervomaysk Educational and Scientific Institute, Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Pervomaysk, Ukraine

Abstract. In the last 25-30 years, cogeneration plants have been widely used in almost all developed countries for the simultaneous generation of electrical and thermal energy with a total efficiency of close to 90%. As a power plant, they use a turbo-piston gas engine, which has significant advantages over diesel in terms of environmental, economic and resource indicators. However, during operation of a gas engine, detonation combustion of fuel in its cylinders may occur, which leads to the failure of such parts as the piston, cylinder sleeve, crankshaft and frame and connecting rod bearing liners.

Keywords: gas engine, cogeneration, detonation, piston, cylinder sleeve.

УДК 621.431

АНАЛІЗ МОЖЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ТВЕРДООКСИДНИХ ПАЛИВНИХ ЕЛЕМЕНТІВ У СКЛАДІ ЕНЕРГОУСТАНОВКИ НА БАЗІ ДВЗ З ПРИМУСОВИМ ЗАПАЛЮВАННЯМ

Митрофанов О.С.

д-р техн. наук, проф.¹,

Проскурін А.Ю.

канд. техн. наук, доц.²

^{1,2} *Національний університет кораблебудування ім. адм. Макарова*

^{1,2} *Україна, Миколаїв)*

¹*mitrofanov.al.ser@gmail.com,* ²*arkadii.proskurin@nuos.edu.ua*

Анотація. Розглянуто можливість застосування твердооксидного паливного елемента у складі енергетичної установки з двигуном внутрішнього згоряння, що працює на біоетанолі з термохімічною утилізацією тепла відпрацьованих газів. Представлено принципову схему гібридної енергетичної установки з ДВЗ на паливних елементах та глибокою утилізацією тепла. На базі експериментальних досліджень ДВЗ з іскровим запалюванням визначено параметри процесу отримання синтез-газу термохімічним перетворенням. Розглянуті різні режими роботи двигуна, а також проведено детальний аналіз температури відхідних газів і синтез-газу, отриманого в реакторі конверсії.

Ключові слова: гібридна енергетична установка; двигун внутрішнього згоряння; утилізація тепла; реактор термохімічної утилізації; твердооксидний паливний елемент.

Вступ. Серед багатьох різноманітних способів вирішення проблем забруднення навколишнього середовища, зміни клімату у бік потепління та залежності людства від викопних джерел енергії, на теперішній час, провідну позицію займають альтернативні види палива, паливні елементи, а також різноманітні системи утилізації вторинних енергоресурсів. Кожен зі способів має свої переваги та недоліки у процесі досягнення декарбонізації та зниження забруднення. Так, наприклад, використання таких перспективних видів альтернативних палив, як спирти (метиловий, етиловий), біодизель, водень, воденьвмісний газ (синтез-газ) в транспортних енергетичних установках з двигунами внутрішнього згоряння (ДВЗ) потребує внесення певних конструктивних змін в енергетичну установку, а також змін в організацію робочого циклу [1–4]. Водночас паливні елементи визнані найкращим варіантом для досягнення декарбонізації в області стаціонарної енергетики (включаючи основну, резервну енергетику та когенераційні установки) [5–7]. При цьому варто відзначити, що найбільш перспективні твердооксидні паливні елементи (ТОПЕ) працюють при високих температурах, тому відпрацьовані гази на виході з них потребують додаткової утилізації у газових та парових турбінах [8–10].

Можливе комплексне поєднання та застосування зазначених способів у складі енергетичних установок з ДВЗ може забезпечити високі показники енергоефективності [11].

Мета роботи – розробка та аналіз принципової схеми енергоустановки на базі ДВЗ з примусовим запалюванням і твердооксидними паливними елементами.

Основна частина. Аналіз ефективності перетворення енергії в установці на базі ДВЗ з примусовим запалюванням, що працює на біоетанолі з термохімічною утилізацією тепла відхідних газів і ТОПЕ (рис. 1), реалізується методами математичного та фізичного моделювання.

Були виконані експериментальні дослідження роботи двигуна 1Ч 6,8/5,4 (бензинова електростанція із заводським маркуванням ТЕ 200) з іскровим запалюванням, що працює на біоетанолі. Це чотиритактний бензиновий двигун, який працює на генератор електричного струму. Основні характеристики двигуна наведені в таблиці 1.

Енергетична експериментальна установка оснащена термохімічним реактором конверсії, що дозволяє за рахунок утилізації теплоти відхідних газів ДВЗ отримати синтез-газ для живлення паливного елемента.

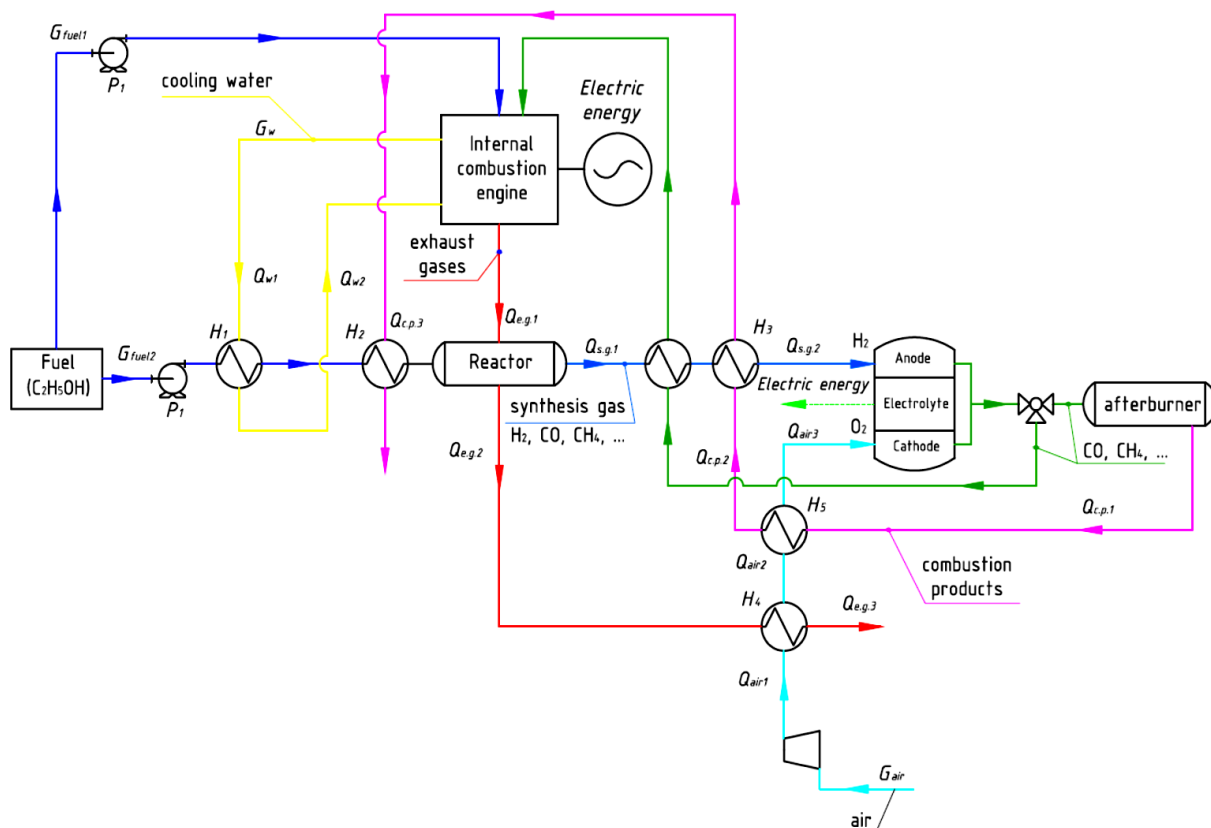

Рисунок 1 – Принципова схема енергоустановки на базі ДВЗ з примусовим запалюванням і системою глибокої утилізації тепла відхідних газів

Таблиця 1 – Основні характеристики двигуна 1Ч 6,8/5,4 (ТЕ 200)

№ з/п	Параметр	Значення
1	Кількість циліндрів	1
2	Робочий об'єм, см ³	196
3	Діаметр циліндра, мм	68
4	Хід поршня, мм	54
5	Ступінь стиснення	8,5
6	Частота обертання, хв ⁻¹	3000
7	Ефективна потужність, кВт	4,8
8	Питома ефективна витрата палива, кг/(кВт·год)	0,412

В середньому робоча температура ТОПЕ становить 800...1000 °С, проте останнім часом існує загальносвітовий тренд на зниження робочої температури практично до 500 °С. Такі паливні елементи називають середньотемпературними (діапазон роботи 500...700 °С) [12, 13]. Таке зниження температури дозволяє застосовувати ТОПЕ в складі енергетичної установки з ДВЗ без додаткового підігріву компонентів перед паливним елементом або з використанням часткового підігріву при спалюванні вихідного газу паливного елемента.

Експериментальні дослідження показали, що температура відхідних газів на виході з робочого циліндра двигуна з примусовим запалюванням залежно від навантаження знаходиться в діапазоні 688...800 °С, що є цілком достатнім для конверсії біоетанолу в реакторі (рис. 2).

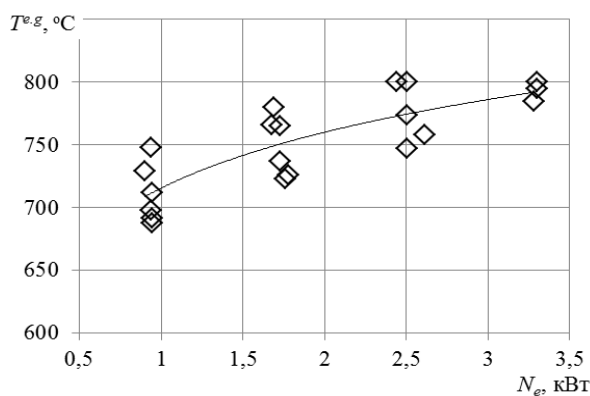

Рисунок 2 – Залежність температури відхідних газів від режиму навантаження ДВЗ

При цьому синтез-газ, отриманий в результаті конверсії біоетанолу в термохімічному реакторі, має досить високу температуру – 552...673 °С (рис. 3).

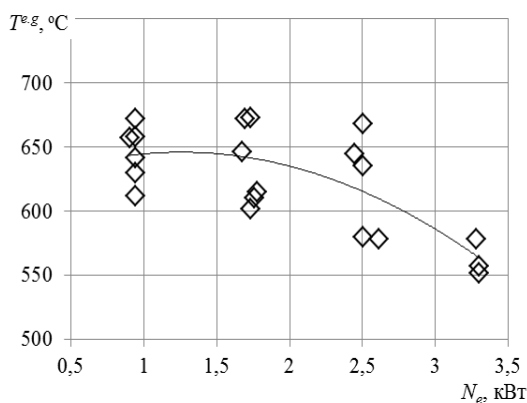

Рисунок 3 – Залежність температури синтез-газу на виході з реактора конверсії від режиму навантаження ДВЗ

Такий рівень температури є достатнім для ефективної роботи середньотемпературних ТОПЕ. При необхідності підвищення робочої температури паливного елемента енергетична установка з ДВЗ може бути доповнена допалювачем (див рис. 1), в якому, за рахунок згоряння залишків синтез-газу, буде отримана додаткова енергія.

Склад синтез-газу, отриманого в термохімічному реакторі конверсії, наступний – 43 % , 34 % , 23 % за об'ємом. На рис. 4 представлені, експериментально отримані, витрати компонентів синтез-газу в залежності від ступеня конверсії.

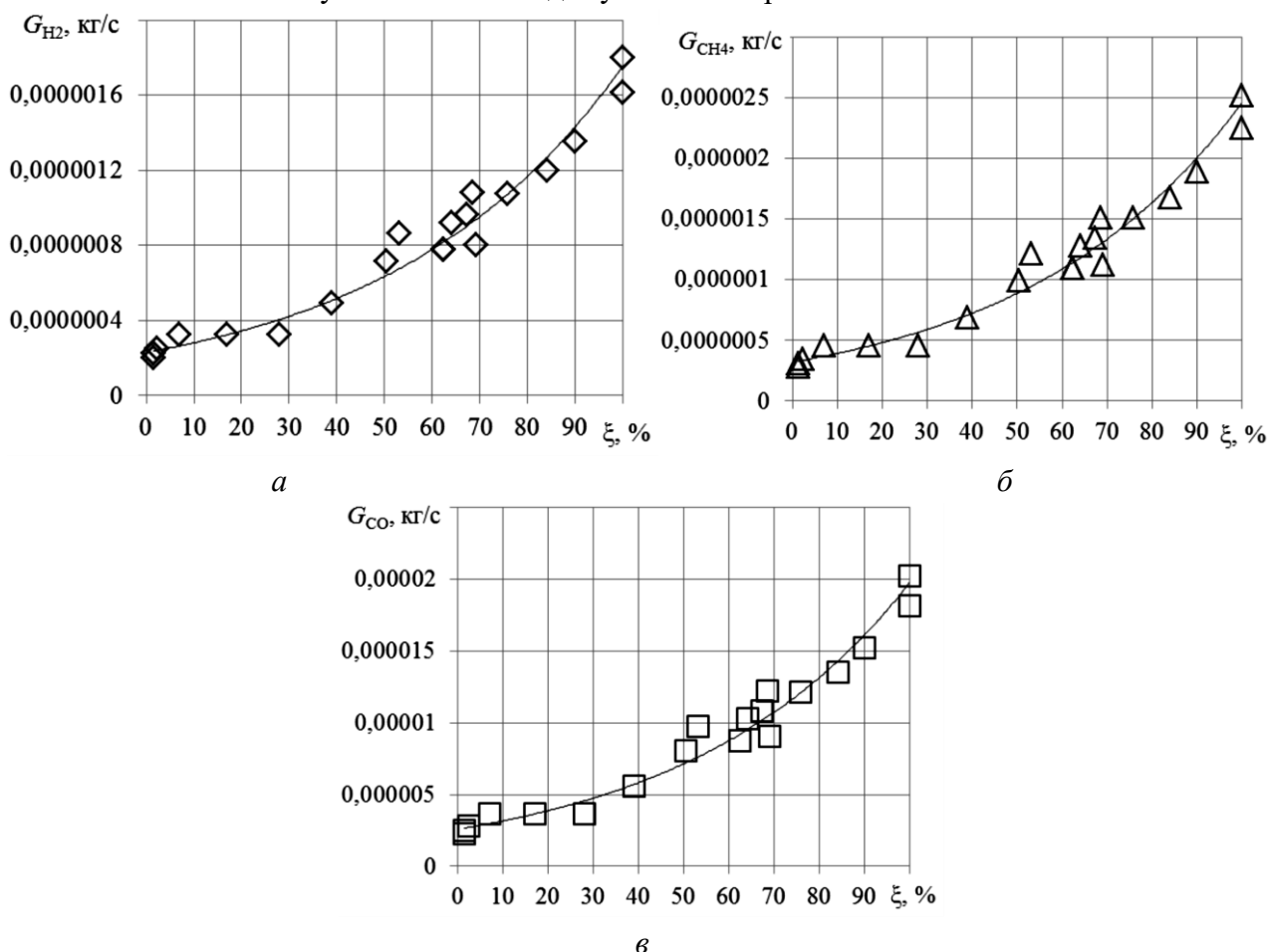

Рисунок 4 – Масова витрата компонентів синтез-газу залежно від ступеня конверсії в термохімічному реакторі: а – H_2 ; б – CH_4 ; в – CO .

Висновки

1. Виконаний аналіз можливості застосування твердооксидного паливного елемента в складі енергетичної установки на базі ДВЗ, що працює на біоетанолі з термохімічною утилізацією тепла відхідних газів, дав можливість оцінити характер зміни та ефективність енергоперетворення.
2. Експериментальні дослідження дозволили встановити, що температура синтез-газу, отриманого в результаті конверсії біоетанолу в термохімічному реакторі, є достатньою для ефективної роботи середньотемпературних ТОПЕ і становить 825...946 К.
3. Виходячи з отриманих результатів, можна зробити висновок про перспективність подальшого більш глибокого теоретичного та експериментального дослідження застосування паливних елементів у складі енергетичних установок з ДВЗ, що працюють на різних видах палива, як викопного, так і альтернативного походження.

Література

- [1] Lebedevas S. The change of operational characteristics of diesel engines running on RME Biodiesel. Parameters of thrust and fuel economy / S. Lebedevas, A. Vaicekauskas, G. Lebedeva, S. Kulmanakov, A. Shashev // Proceedings of 10th International Conference. Transport Means.– 2006. – p. 229 – 233.
- [2] Shudo T. Combustion Characteristics of H₂–CO–CO₂ Mixture in an IC Engine [Text] / T. Shudo, K. Tsuga, Y. Nakajima // SAE Technical Paper Series. – 2001. – 5–8 March. – P. 105–115.
- [3] Shudo T. Influence of Reformed Gas Composition on HCCI Combustion of Onboard Methanol-Reformed Gases [Text] / T. Shudo, T. Takahashi // SAE Technical Paper Series. – 2004. – 8–10 June. – P. 23–31.
- [4] Sierens R. Experimental study of a hydrogen fuelled engine. Proceedings ASME Spring Engine Technology Conference [Text] / R Sierens, S. Verhelst // ICE 34-3. – 2000. – nr ICE-285. – P. 9–16.
- [5] Hydrogen fuel cell technology for the sustainable future of stationary applications / R. A. Felseghi, E. Carcadea, M. S. Raboaca, C. N. Trufin, C. Filote. *Energies*. 2019. No. 12. doi:10.3390/en12234593.
- [6] Status on Demonstration of Fuel Cell Based Micro-CHP Units in Europe / E. R. Nielsen, C. B. Prag, T. M. Bachmann, F. Carnicelli, E. Boyd, I. Walker et al. *Fuel Cells*. 2019. doi:10.1002/fuce.201800189.
- [7] Dufour A. U. Fuel cells-a new contributor to stationary power. *Journal of Power Sources*. 1998. Vol. 71 (1/2). P. 19–25. [https://doi.org/10.1016/S0378-7753\(97\)02732-8](https://doi.org/10.1016/S0378-7753(97)02732-8).
- [8] Hybrid solid oxide fuel cells-gas turbine systems for combined heat and power / A. Buonomano, F. Calise, M. D. D'Accadia, A. Palombo, M. Vicidomini. *Appl Energy*. 2015. Oct. 156. P. 32–85.
- [9] Chinda P., Brault P. The hybrid solid oxide fuel cell (SOFC) and gas turbine (GT) systems steady state modeling. *International Journal of Hydrogen Energy*. 2012. Vol. 37, iss. 11. P. 9237–9248. doi: 10.1016/j.ijhydene.2012.03.005.
- [10] A review of integration strategies for solid oxide fuel cells / X. Zhang, S. H. Chan, G. Li, H. K. Ho, J. Li, Z. Feng. *J Power Sources*. 2010. Feb. 19. P. 685–702.
- [11] Integration of solid oxide fuel cell and internal combustion engine for maritime applications / H. Sapra, J. Stam, J. Reurings, L. van Biert, W. van Sluijs, P. de Vos, K. Visser, A. P. Vellayani, H. Hopman. *Applied Energy*. 2021. 281 (115854). P. 1–22.
- [12] Chengjie Li Optimization design of marine solid oxide fuel cell/ internal combustion engine hybrid power system considering degradation / Chengjie Li, Zixuan Wang, Chenghao Li, Shiyi Xu, Sibao Wang, Cong Wang, Yongbin Ji, Jiang Qin, Liqiu Wei // *Journal of Power Sources*. – 2024. – № 617 (235180). P. 1–11. <https://doi.org/10.1016/j.jpowsour.2024.235180>
- [13] F. Zhao, A.V. Virkar, Dependence of polarization in anode-supported solid oxide fuel cells on various cell parameters, *J. Power Sources* 141 (1) (2005). P. 79–95

ANALYSIS OF THE POSSIBILITY OF USING SOLID OXIDE FUEL CELLS AS PART OF A POWER PLANT BASED ON AN INTERNAL COMBUSTION ENGINE WITH FORCED IGNITION

O. S. Mitrofanov, A. Yu. Proskurin,

Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Ukraine, Mykolaiv)

Abstract. The study investigates the potential application of solid oxide fuel cells within a power generation system incorporating an internal combustion engine operating on bioethanol, with thermochemical recovery of exhaust gas heat. A conceptual schematic of a hybrid power plant based on an internal combustion engine integrated with fuel cells and advanced heat recovery is presented. Experimental investigations of a spark-ignition engine were conducted to determine the parameters of syngas production through thermochemical conversion. Various engine operating modes were analyzed, accompanied by a detailed examination of exhaust gas temperatures and the characteristics of syngas generated in the conversion reactor.

Keywords: hybrid power plant; internal combustion engine; heat recovery; thermochemical conversion reactor; solid oxide fuel cell.

УДК 621.431

АНАЛІЗ ЕФЕКТИВНОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ТВЕРДООКСИДНИХ ПАЛИВНИХ ЕЛЕМЕНТІВ У СКЛАДІ ЕНЕРГОУСТАНОВКИ З ДВЗ

Митрофанов О.С.

д-р техн. наук, проф.¹,

Проскурін А.Ю.

канд. техн. наук, доц.²

^{1,2} Національний університет кораблебудування ім. адм. Макарова

^{1,2} Україна, Миколаїв)

¹mitrofanov.al.ser@gmail.com, ²arkadii.proskurin@nuos.edu.ua

Анотація. Виконано аналіз ефективності застосування твердооксидного паливного елемента у складі енергетичної установки з двигуном внутрішнього згоряння. Отримано вольтамперну характеристику твердооксидного паливного елемента і встановлено величину утилізації тепла відхідних газів двигуна внутрішнього згоряння за рахунок глибокої утилізації. Встановлено, що застосування твердооксидного паливного елемента у складі енергетичної установки, дозволяє збільшити загальну потужність енергоустановки на 6,5 %, що сприяє зниженню витрати палива і підвищенню екологічності.

Ключові слова: енергетична установка; двигун внутрішнього згоряння; твердооксидний паливний елемент; вольтамперна характеристика.

Вступ. На сьогоднішній день у світі сформувалася стійка тенденція щодо досліджень у галузі створення та застосування паливних елементів [1–3]. Паливні елементи забезпечують

перетворення енергії, що міститься в паливі, в електричну та частково в теплову енергію, минаючи процес згоряння. Інтерес до паливних елементів обумовлений, перш за все, рядом їх переваг, з яких можна виділити: високу ефективність енергоперетворення та екологічність, можливість застосування різних видів палива (метан, водень, синтез-газ, спирти), модульність конструктивного виконання, безшумна робота тощо. З усього розмаїття існуючих паливних елементів слід виділити твердооксидні паливні елементи (ТОПЕ) або Solid Oxide Fuel Cell (SOFC). Даний тип паливних елементів є найбільш перспективним, а також має ряд переваг у порівнянні з іншими типами. Зокрема, в ТОПЕ немає необхідності використовувати дорогий каталізатор на основі платини, а також даний тип елементів може використовувати в якості палива будь-яке вуглеводневе паливо, що пройшло газифікацію (конверсію – утворення горючого воднювмісного газу) [4–7]. Останнім часом простежується тенденція до використання паливних елементів у складі енергетичних установок з тепловими двигунами. Оскільки ТОПЕ працюють при високих температурах і відпрацьовані гази на виході з нього мають високий енергетичний потенціал, ряд дослідників пропонують створення комбінованих енергоустановок на базі газових і парових турбін. Такі комбіновані енергетичні установки здатні забезпечувати досить високі значення ККД – 58...68 % [8–10]. Також ведуться дослідження в напрямку використання ТОПЕ в складі енергетичних установок з двигунами внутрішнього згоряння (ДВЗ). Такі комбіновані енергетичні установки з ДВЗ також здатні забезпечувати досить високі значення ККД до 60 % і вище [11–14].

Мета роботи – аналіз ефективності застосування твердооксидних паливних елементів у складі енергетичної установки з ДВЗ.

Основна частина. Для оцінки ефективності застосування твердооксидного паливного елемента в складі енергоустановки з ДВЗ були виконані експериментальні дослідження роботи двигуна 1Ч 6,8/5,4 з іскровим запалюванням (ефективна потужність 4,8 кВт; частота обертання 3000 хв⁻¹; ступінь стиснення 8,5), що працює на біоетанолі, а також інші власні результати багаторічних експериментальних досліджень, відображених у численних наукових публікаціях. Основні параметри твердооксидного паливного елемента, взятого за основу при аналізі ефективності перетворення енергії, взяті з існуючих літературних джерел [15–19].

На рис. 1 представлена вольтамперна характеристика паливного елемента при максимальній витраті водню ($G_{H_2} = 1,798 \cdot 10^{-6}$ кг/с), що відповідає повній конверсії біоетанолу в термохімічному реакторі. Робоча температура синтез-газу на вході в паливний елемент при цьому склала 923 К (без додаткового підігріву). Максимальна потужність ТОПЕ за таких умов становить $P_{SOFC} = 164,3$ Вт при напрузі $U_{SOFC} = 0,955$ В (величина електрорушійної сили паливного елемента $E = 0,966$ В). Сумарні втрати напруги в паливному елементі становлять 0,0016...0,01157 В.

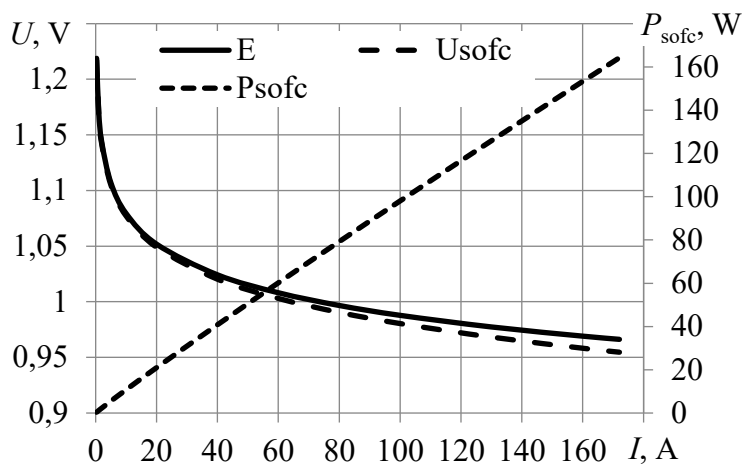

Рисунок 1 – Вольтамперна характеристика паливного елемента:
 ———— E ; — — — — — напруга ТОПЕ; — потужність ТОПЕ

Залежність термодинамічного ККД ТОПЕ від струму представлена на рис. 2. Так значення термодинамічного ККД змінюється в діапазоні 0,95...0,75.

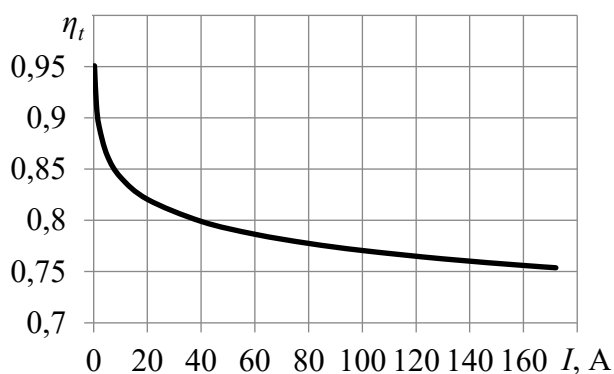
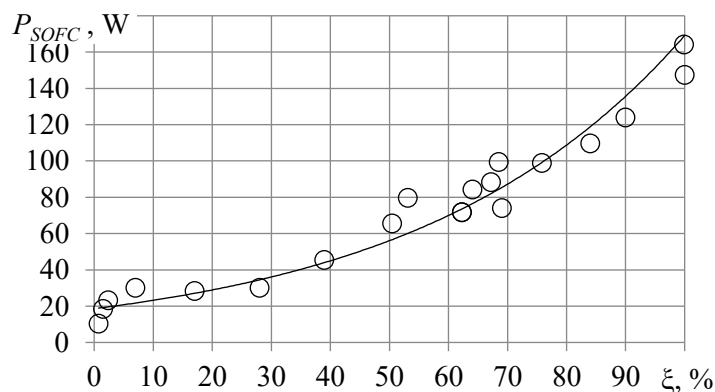

Рисунок 2 – Термодинамічний ККД ТОПЕ

Потужність ТОПЕ (рис. 3, а) безпосередньо залежить від ефективності роботи термохімічного реактора конверсії біоетанолу (ступеня конверсії), а також відповідно від навантаження ДВЗ (рис. 3, б). Діапазон зміни потужності ТОПЕ в складі такої енергетичної установки становить 10,2...164,3 Вт.

а

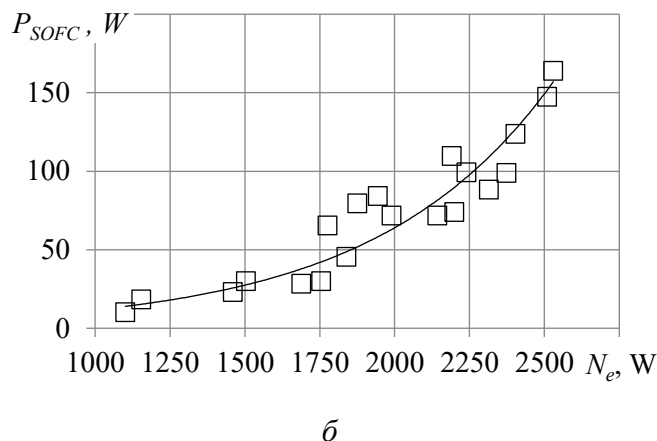

Рисунок 3 – Вихідна потужність ТОПЕ:

а – залежно від ступеня конверсії біоетанолу в термохімічному реакторі конверсії;

б – залежно від навантаження ДВЗ

Застосування ТОПЕ в складі енергетичної установки на базі ДВЗ, що працюють на біоетанолі з термохімічною утилізацією тепла відхідних газів, дозволяє отримати загальний приріст електричної потужності від 1,6 до 6,5 % залежно від режиму навантаження. При цьому невикористані в паливному елементі компоненти синтез-газу (метан і монооксид вуглецю) направляються в ДВЗ, що також сприяє зниженню питомої ефективної витрати палива самим двигуном.

Висновки

1. Встановлено, що максимальна потужність ТОПЕ при витраті водню $1,798 \cdot 10^{-6}$ кг/с і робочій температурі 923 К становить 164,3 Вт.
2. Визначено, що величина електрорушійної сили при максимальному навантаженні ТОПЕ становить 0,966 В, а напруга з урахуванням всіх втрат – 0,955 В.
3. Встановлено, що збільшення загальної потужності енергетичної установки за рахунок глибокої утилізації тепла відпрацьованих газів ДВЗ складає до 6,5 %.

Література

- [1] Hydrogen fuel cell technology for the sustainable future of stationary applications / R. A. Felseghi, E. Carcadea, M. S. Raboaca, C. N. Trufin, C. Filote. Energies. 2019. No. 12. doi:10.3390/en12234593.
- [2] Status on Demonstration of Fuel Cell Based Micro-CHP Units in Europe / E. R. Nielsen, C. B. Prag, T. M. Bachmann, F. Carnicelli, E. Boyd, I. Walker et al. Fuel Cells. 2019. doi:10.1002/fuce.201800189.
- [3] Dufour A. U. Fuel cells-a new contributor to stationary power. Journal of Power Sources. 1998. Vol. 71 (1/2). P. 19–25. [https://doi.org/10.1016/S0378-7753\(97\)02732-8](https://doi.org/10.1016/S0378-7753(97)02732-8).
- [4] Ramadhani F, Hussain MA, Mokhlis H. A comprehensive review and technical guideline for optimal design and operations of fuel cell-based cogeneration systems. Processes 2019.
- [5] Van Biert L, Godjevac M, Visser K, Aravind P. A review of fuel cell systems for maritime applications. J Power Sources 2016;327:345–64

- [6] M. Francesco, M.F. Andrea, S. Francesca, et al., Performance evaluation of an anode-supported SOFC ShortStack operating with different fuel blends as stationary-CHP system, *J. Electrochem. Soc.* 171 (2024) 054511.
- [7] A.B. Stambouli, E. Traversa, Solid oxide fuel cells (SOFCs): a review of an environmentally clean and efficient source of energy, *Renew. Sustain. Energy Rev.* 6 (2002). P. 433–455.
- [8] Van Biert L, Woudstra T, Godjevac M, Visser K, Aravind P. A thermodynamic comparison of solid oxide fuel cell-combined cycles. *J Power Sources* 2018;397: 382–96.
- [9] Park SK, Kim TS. Comparison between pressurized design and ambient pressure design of hybrid solid oxide fuel cell-gas turbine systems. *J Power Sources* 2006; 163:490–9.
- [10] Chan SH, Ho HK, Tian Y. "Modelling of simple hybrid solid oxide fuel cell and gas turbine power plant. *J Power Sources* 2002;109:111–20.
- [11] J.B. Qu, Y.M. Feng, Y.Q. Zhu, et al., Thermodynamic analysis and comprehensive system optimization of the near zero emission hybrid power based on SOFC-ICE integrated system fueled with ammonia, *Energy Convers. Manag.* 294 (2023) 117553.
- [12] C. Wonjae, K. Jaehyun, K. Yongtae, et al., Solid oxide fuel cell operation in a solid oxide fuel cell–internal combustion engine hybrid system and the design point performance of the hybrid system, *Appl. Energy* 254 (2019) 113681.
- [13] Chengjie Li, Zixuan Wang, He Liu, et al., Energy and configuration management strategy for solid oxide fuel cell/engine/battery hybrid power system with methanol on marine: a case study, *Energy Convers. Manag.* 307 (2024) 118355
- [14] Chengjie Li, Zixuan Wang, He Liu, et al., Integrated analysis and performance optimization of fuel cell engine cogeneration system with methanol for marine application, *Renew. Sustain. Energy Rev.* 199 (2024) 114564.
- [15] K.P. Recknagle, R.E. Williford, L.A. Chick, D.R. Rector, M.A. Khaleel, Three-dimensional thermo-fluid electrochemical modeling of planar SOFC stacks, *J. Power Sour.* 113 (2003) P. 109–114.
- [16] S. Ahmed, C. Mc Pheeters, R. Kumar, Thermal-hydraulic model of a monolithic solid oxide fuel cell, *J. Electrochem. Soc.* 138 (1991) 2712–2718.
- [17] M. Iwata, T. Hikosaka, M. Morita, T. Iwanari, K. Ito, K. Onda, Y. Esaki, Y. Sakaki, S. Nagata, Performance analysis of planar-type unit SOFC considering current and temperature distributions, *Solid State Ionics* 132 (2000) P. 297–308.
- [18] S.G. Neophytides, The reversed flow operation of a crossflow solid oxide fuel cell monolith, *Chem. Eng. Sci.* 54 (1999) 4603–4613.
- [19] N.F. Bessette II, W.J. Wepfer, J. Winnick, A mathematical model of a solid oxide fuel cell, *J. Electrochem. Soc.* 142 (1995) 3792–3800.

ANALYSIS OF THE EFFICIENCY OF SOLID OXIDE FUEL CELLS INTEGRATION INTO AN INTERNAL COMBUSTION ENGINE-BASED POWER PLANT

O. S. Mitrofanov, A. Yu. Proskurin,

Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Ukraine, Mykolaiv

Abstract. An analysis of the efficiency of integrating a solid oxide fuel cell into a power generation system with an internal combustion engine has been carried out. The current–voltage

characteristic of the solid oxide fuel cell was obtained, and the extent of exhaust gas heat recovery through advanced utilization was determined. It was established that the incorporation of a solid oxide fuel cell into the power plant increases the total output of the system by 6.5%, which contributes to reduced fuel consumption and improved environmental performance.

Keywords: energy plant; internal combustion engine; solid oxide fuel cell; current–voltage characteristic.

УДК514.18

ДЕЯКІ ПИТАННЯ АКСОНОМЕТРИЧНИХ ЗОБРАЖЕНЬ МАШИНОБУДІВНИХ ДЕТАЛЕЙ ВІДПОВІДНО ДО ГОСТ 2.317-69 ТА ДСТУ ISO 5456-3.2006

Бідніченко О.Г.

кандидат технічних наук,

професор кафедри комп'ютерно-інтегрованих технологій та інженерної графіки

Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,

м. Миколаїв, Україна

olena.bidnichenko@nuos.edu.ua

Анотація. Робота присвячена аналізу відмінностей у раніше діючому стандарті на аксонометричні зображення деталей ГОСТ 2.317-69 та введеному в дію в Україні ДСТУ ISO 5456-3.2006. Подано нові назви аксонометричних проєкцій, які вказані українською та англійською мовами, наведено фрагменти тексту та зображень, які є на думку автора невдалими або незрозумілими. Приведено приклади відмінностей для наочного уявлення.

Ключові слова: стандарт ДСТУ ISO 5456-3.2006; аксонометричні проєкції; аксонометричні осі; кути нахилу осей; стандартні види аксонометричних проєкцій.

Для ефективної роботи суднових енергетичних установок та систем науковці різних напрямів проводять великий обсяг досліджень, які сприяють покращенню характеристик роботи всіх елементів суднового обладнання. Не виключення складають і машинобудівні деталі, які утворюють складові елементи енергетичної установки. Для того, щоб виробити кожну із великих і малих деталей, конструктор розробляє кресленик цієї деталі, який повинен бути зрозумілим кожному фахівцю. Тому особливості виконання креслеників, зокрема аксонометричних зображень машинобудівних деталей, повинні бути викладені у відповідному стандарті.

Метою роботи є порівняльний аналіз стандартних аксонометричних проєкцій відповідно до ГОСТ 2.317-69, який раніше використовувався в Україні, та ДСТУ ISO 5456-3.2006, який складено на базі європейського та є дійсним, висвітлення деяких особливостей і розбіжностей у зображеннях.

Основна частина. Поява вже декількох поколінь комп'ютерних графічних систем (AUTOCAD, SolidWorks тощо), можливість автоматичної побудови наочних твердотільних

зображень об'єктів все ж таки не відмінняє володіння методами «ручної» побудови аксонометричних проєкцій, які є наочними та широко використовуються у різних галузях промисловості (машино– та суднобудуванні, будівництві та архітектурі). Для можливості побудови аксонометричних проєкцій потрібно знати особливості кожного виду проєкцій, правила вибору виду проєкції для оптимального зображення об'єкта в залежності від його форми та геометричних особливостей.

Раніше в Україні для побудови аксонометричних проєкцій технічних деталей був діючим стандарт ГОСТ 2.317-69 [1], а зараз потрібно використовувати ДСТУ ISO 5456-3.2006 [2], який складено на базі європейських аналогів. Але ці два стандарти мають певні відмінності та навіть розбіжності, які і розглянемо.

Стандарт ДСТУ ISO 5456-3.2006 пропонує зміну назв та нововведення у аксонометричних проєкціях. Ізометрична аксонометрія (*isometric axonometry*) раніше називалася ортогональна (прямокутна) ізометрія. Диметрична аксонометрія (*dimetric axonometry*) раніше називалася диметрія. Для косокутної аксонометрії (*oblique axonometry*) передбачено два види: 1. *Спрощена аксонометрія* (раніше була «косокутна фронтальна ізометрія»); 2. *Кабінетна аксонометрія* (косокутна фронтальна диметрія).

У стандарті ДСТУ ISO 5456-3.2006 виділено в окрему групу Планіметрична аксонометрія (*planometric axonometry*), в якій кут між осями на Π_1 залишається рівним 90° . Пропонується використовувати два види планіметричних аксонометрій: *звичайне планіметричне проєціювання* (*normal planometric projection*) (раніше косокутна горизонтальна ізометрія) та *укорочене планіметричне проєціювання* (*shortened planometric projection*), якого раніше в стандарті не було.

Починаючи з розділу «Загальні положення» у ДСТУ ISO 5456-3.2006 з'являються незрозумілі або невдалі формулювання. Наведемо їх.

1. П.4.3. «Осі симетрії. Осі та сліди площин симетрії об'єкта можна НЕ креслити, якщо в цьому немає потреби». Але раніше завжди креслення починалося саме із проведення осей симетрії. До речі, виникає питання: як визначити, коли саме вісь може бути непотрібною.

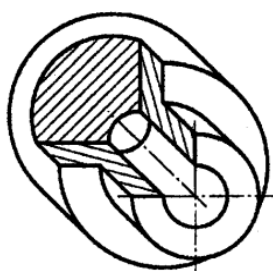

Рисунок 1

Р

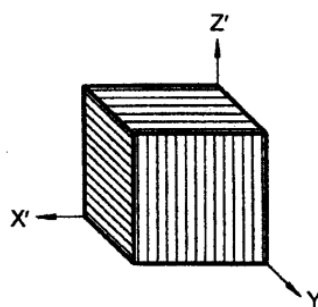

Рисунок 2

П. 4.5. «Штриховку, що позначає розріз або переріз, треба креслити приблизно під кутом 45° по відношенню до осей та кутів розрізу або перерізу (рис. 1,а). Штриховка, що позначає площини, паралельні до координатних площин, повинна бути паралельною до проєкційних осей координат, як показано на рис. 1,б».

Зображення на рис.1 взяті безпосередньо із стандарту. Хочеться відзначити, що для прикладу на тілі обертання (див. рис. 1,а), розташування перерізу, паралельного площині Π_2 ,

обрано невдало. Воно не має ніякої інформативності та негативно впливає на наочність наскрізного отвору деталі. Щодо рис. 1,б, то таке штрихування може бути використаним для поверхонь деталі, що є плоскими, але ж звичайно їх не прийнято заштриховувати зовсім. Можливо малося на увазі позначення тіней на поверхнях деталі, які використовуються для дизайнерських розробок, але про це нічого в стандарті не відзначено. Якщо це так, то потрібні додаткові більш конкретні формулювання.

Далі, п. 5. Для технічних креслеників рекомендовано такі аксонометрії: ізометрична аксонометрія, диметрична аксонометрія, косокутна аксонометрія.

П.5.1. в кінці: «Ізометрична аксонометрія надає однакової візуальної уваги усім ТРЬОМ ПОВЕРХНЯМ правильного шестигранника, і тому найзручніше це креслити на сітці із рівносторонніми трикутниками». Не зрозуміло, чому у шестигранника тільки три поверхні? Мабуть краще було б сказати «усім ТРЬОМ ВИДИМИМ ГРАНЯМ правильного шестигранника». Щодо сітки із рівносторонніх трикутників (рис. 2), то зовсім незрозуміло що саме «ЦЕ» зручніше креслити. Мабуть зобразити аксонометричні осі? Але попереду йшла мова про зображення проєкцій кіл, що вписані у грані куба.

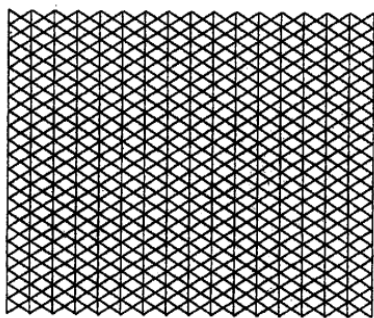

Рисунок 2

П.5.2. «Диметричну аксонометрію використовують, коли зображуваний вид об'єкта має першочергове значення». Таке формулювання зовсім незрозуміле. Навіть не можна здогадатися, що малося на увазі.

Далі у стандарті ДСТУ ISO 5456-3:2006 наведено спрямування осей для диметричної проєкції (рис.3,а). По відношенню до звичних для нас диметричних осей (рис. 3,б) осі x' й y' спрямовані протилежно, дзеркально відображені відносно горизонтального напрямку та поміняні місцями. Це, в свою чергу, змінює наочне

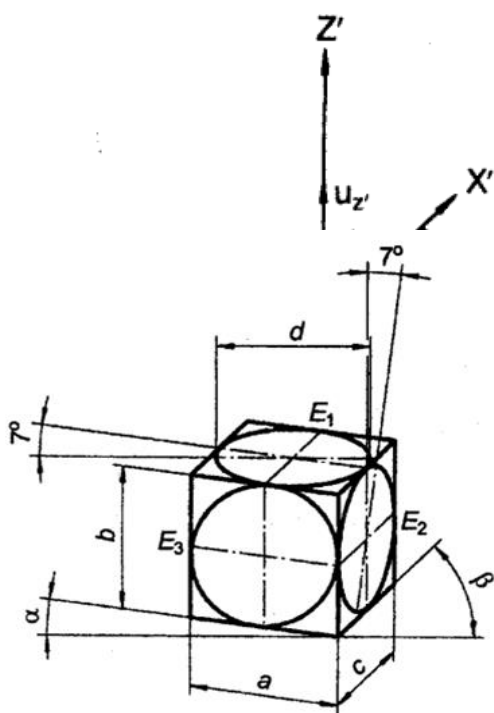

Рисунок 3

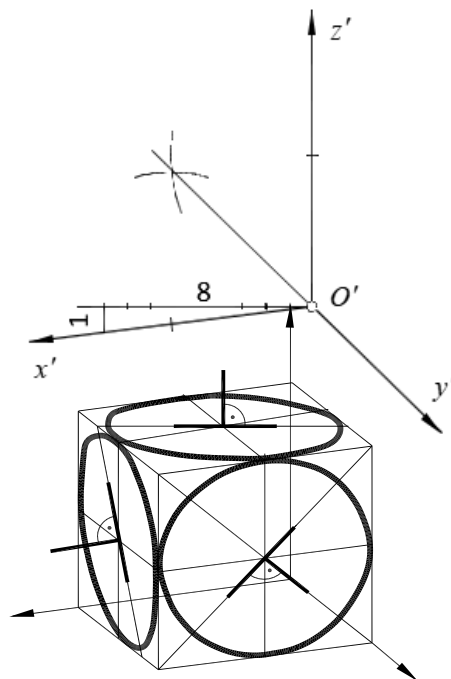

Рисунок 4

зображення об'єкта та розташування проєкцій кіл на видимих гранях куба (рис. 4). А щодо самої деталі, то можливо прийдеться змінювати вибір головного виду для її зображення.

Висновки. Проведено порівняльний аналіз стандартів ГОСТ 2.317-69 та ДСТУ ISO 5456-3.2006, який введений в дію в Україні. Подані нові назви аксонометричних проєкцій. Проаналізовано розбіжності та доведено, що впровадження в практичну діяльність стандарту ДСТУ ISO 5456-3.2006 вимагає деяких додаткових пояснень та тягне за собою переробку всієї конструкторської документації, в якій використовувались аксонометричні зображення створюваних об'єктів.

Література

- [1]. ГОСТ 2.317-69 Єдина система конструкторської документації. Аксонометричні проєкції. [Електронний ресурс] https://online.budstandart.com/ua/catalog/doc-page.html?id_doc=3973
- [2]. ДСТУ ISO 5456-3.2006 Кресленики технічні. Методи проєціювання. Частина 3. Аксонометричні зображення. [Електронний ресурс] https://online.budstandart.com/ua/catalog/doc-page.html?id_doc=50902

SOME ISSUES OF AXONOMETRIC VIEWS OF MACHINERY DETAILS ACCORDING TO GOST 2.317-69 AND DSTU ISO 5456-3.2006

Bidnichenko Olena G.

Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Mykolaiv, Ukraine

Abstract. The work is devoted to the analysis of differences in the previously existing standard for axonometric images of parts GOST 2.317-69 and the DSTU ISO 5456-3.2006 introduced in Ukraine. New names of axonometric projections are provided, which are indicated in Ukrainian and English, fragments of text and images are given that, in the author's opinion, are unsuccessful or incomprehensible. Examples of differences are provided for visual representation.

Keywords: standard DSTU ISO 5456-3.2006; axonometric projections; axonometric axes; angles of inclination of axes; standard types of axonometric projections.

УДК 629.5.03:62-8:677.017.06

**ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ І ОБГРУНТУВАННЯ
КОНСТРУКТИВНО-ЕКСПЛУАТАЦІЙНИХ ХАРАКТЕРИСТИК УТИЛІЗАЦІЙНИХ
КОТЛІВ З КЕРОВАНИМ ВІДРИВОМ ПОТОКУ В СКЛАДІ СУДНОВИХ
ЕНЕРГЕТИЧНИХ УСТАНОВОК**

Кузнецов В.В.¹, Литвиненко Д.Ю.², Кузнецова С.А.³

1 – доктор технічних наук, доцент

*доцент кафедри Технічної теплофізики і суднових паровиробних установок
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова*

м. Миколаїв, Україна

valeriy.kuznetsov@nuos.edu.ua

2 – кандидат технічних наук, доцент

*доцент кафедри Будівельної механіки та конструкції корпусу корабля
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова*

м. Миколаїв, Україна

dmytro.lytvynenko@nuos.edu.ua

3 – кандидат технічних наук, доцент

*доцент кафедри Експлуатації суднових енергетичних установок та теплоенергетики
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова*

м. Миколаїв, Україна

svitlana.kuznetsova@nuos.edu.ua

Анотація. Підвищення еколого-економічної ефективності суднових енергетичних установок є актуальною науково-технічною проблемою. Ефективним способом для цього вважається утилізація теплоти відпрацьованих газів головних і допоміжних двигунів енергетичної установки. В роботі представлений аналіз ефективності використання теплообмінних поверхонь з контрольованим відливом потоку в утилізаційних котлах танкерів дедвейтом 45000...50000 т. Отримано, що при використанні таких поверхонь можна задовільнити потреби судна в парі на режимі баластного переходу та знизити навантаження допоміжного котла на інших режимах роботи судна. Розраховані еквівалентні напруження всередині поверхні показали шляхи забезпечення її міцності.

Ключові слова: суднова енергетична установка, ефективність, утилізаційний котел, профільована поверхня нагріву, міцність, напруження

Вступ. Актуальною сучасною вимогою до суднових енергетичних установок є забезпечення їх екологічної та економічної ефективності [1]. Відомо, що ефективним способом для цього є утилізація теплоти вторинних енергоресурсів, що дозволяє знизити витрату палива енергетичною установкою та відповідну кількість шкідливих викидів.

При цьому необхідно врахувати наступне. Вдосконалення головних суднових малооборотних дизельних двигунів знизило можливості утилізації теплоти їх відпрацьованих газів з-за зниження їх температури [2]. В роботі [3] показано, що зниження потенціалу

відпрацьованих газів в діапазоні навантажень $0,5 \dots 1,0 N_e$ (ефективної потужності двигуна) складає $5 \dots 12\%$ при порівняно низьких температурах відпрацьованих газів у $210 \dots 260^\circ\text{C}$, що ускладнить утилізацію їх теплоти. Таким чином, розробка ефективних схем утилізації теплоти відпрацьованих газів суднових енергетичних установок є *актуальною проблемою*.

В роботі [4] обґрунтовано перспективність використання гладких еліптичних труб з механізмом контрольованого відриву потоку в якості поверхні нагріву суднових утилізаційних котлів. Для подальшого обґрунтування ефективності їх використання доречно виконати оцінку їх паропродуктивності в залежності від потужності головного двигуна, а також визначити максимальний внутрішній тиск, який в змозі витримати еліптична поверхня без втрати форми.

Результати досліджень. Порівняльний розрахунок паропродуктивності виконаний для двигунів 6S50ME та 6G50ME за допомогою он-лайн сервісу [5] для потужності головного двигуна 9690 кВт для поверхні нагріву утилізаційного котла, виготовленої з гладких круглих труб. Подібні двигуни можуть використовуватись в якості головних на танкерах дедвейтом 45000...50000 т. Для розрахунку поверхні нагріву утилізаційного котла, виконаної з еліптичних труб з механізмом контрольованого відриву потоку, використані результати роботи [9].

Отримані результати показали наступне. Для двигуна 6S50ME в діапазоні $75 \dots 90\%$ номінальної потужності паропродуктивність утилізаційного котла не перевищує 1990 кг/годину [2]. Це може викликати, у разі потреби, залежно від зовнішніх умов експлуатації, необхідність включення в роботу допоміжного котла на дуже невеликому навантаженні для забезпечення пароспоживання судна в режимі баластного переходу. При використанні в утилізаційних котлах еліптичних поверхонь з контрольованим відривом потоку практично повністю забезпечується пароспоживання на цьому режимі, а також значно знижується навантаження допоміжного котла на інших режимах роботи.

Для двигуна 6G50ME в діапазоні $75 \dots 90\%$ номінальної потужності використання еліптичних поверхонь з контрольованим відривом потоку в утилізаційних котлах дозволяє, за рахунок зниження температури відпрацьованих газів на $8 \dots 10^\circ\text{C}$, майже повністю задовольнити пароспоживання судна в залежності від зовнішніх умов експлуатації на режимі баластного переходу судна.

Визначення максимального внутрішнього тиску, який в змозі витримати еліптична поверхня без втрати форми здійснено наступним чином.

Кільцеві та радіальні напруження визначені як [6]:

$$\sigma_r = \frac{p_i r_i^2 \left(1 - \frac{r_o^2}{r^2}\right)}{r_o^2 - r_i^2}, \quad (1)$$

$$\sigma_\theta = \frac{p_i r_i^2 \left(1 + \frac{r_o^2}{r^2}\right)}{r_o^2 - r_i^2}, \quad (2)$$

де r_i – внутрішній радіус труби; r_o – зовнішній радіус труби; r – радіус-вектор точки, що розглядається.

Для перевірки умови міцності використані 3 та 4 теорії міцності [6] за умови, що матеріал є пластичним (сталь).

Згідно 3 теорії умову міцності можна представити наступним чином

$$\sigma_{\theta} - \sigma_r \leq [\sigma]. \quad (3)$$

Відповідно до 4 теорії умови міцності, за умови, що поздовжні напруження не включаються до розрахунку, можна представити як :

$$\frac{\sqrt{2}}{2} \sqrt{(\sigma_r - \sigma_{\theta})^2 + \sigma_{\theta}^2 + \sigma_r^2} \leq [\sigma]. \quad (4)$$

Таким чином, еквівалентні напруження у відповідності до залежності (4) визначаються за наступною залежністю

$$\sigma_{eqv} = \frac{\sqrt{2}}{2} \sqrt{(\sigma_r - \sigma_{\theta})^2 + \sigma_{\theta}^2 + \sigma_r^2}. \quad (5)$$

Перевірка граничної міцності труби еліптичного перерізу з трикутною виїмкою для контролю відриву потоку виконувалась по приведених вище залежностях методом кінцевих елементів [7] за умов, що матеріал труби – сталь Ст12К, внутрішній тиск 0,7 МПа, температура стінки труби $t = 180$ °С. Вплив температури на міцність враховувалось шляхом величини модуля Юнга матеріалу при підвищенні температури. Таким чином, у відповідності до [8, 9], передбачалось, що модуль пружності сталі зменшується у 0,85 рази у порівнянні з модулем пружності при кімнатній температурі ($E = 1,74 \cdot 10^{11}$ Па). Крім того, у відповідності до [8, 9], у вуглецевих сталей змінюються пружні і пластичні властивості при підвищенні температури.

Отримано, що еквівалентні напруження в концентраторі напружень – трикутній виїмці – майже у 2,5 рази перевищують межу плинності матеріалу (для Ст12К $\sigma_T \approx 225$ МПа). Враховуючи, що розрахунки напружень виконувались, припускаючи лінійну залежність між напруженнями та деформаціями, можна стверджувати, що міцність такої трубки буде забезпечена при внутрішньому тиску не вище 0,25 МПа, припускаючи температуру сталі $t = 180$ °С.

Істотних значень еквівалентні напруження σ_{eqv} досягали, майже рівня межі плинності сталі, також у районі великої осі поперечного перерізу еліптичної форми на його внутрішній поверхні. Такий розподіл напружень обумовлений формою поперечного перерізу трубки. Для забезпечення міцності трубки в цьому районі необхідно використовувати сталі з більш високими механічними характеристиками або збільшити товщину стінки трубки.

Висновки. В результаті проведених досліджень можна зробити наступні висновки. Використання теплообмінних поверхонь еліптичного перерізу з контрольованим відривом потоку в утилізаційних котлах танкерів дедвейтом 45000...50000 т може дати змогу задовільнити потреби у пари енергетичної установки на режимі баластного переходу, а також значно знизити навантаження допоміжної котельної установки на інших

Розрахунок напружено-деформованого стану труби еліптичної форми з вирізом трикутної форми для контролю відриву потоку методом кінцевих елементів показав, що найбільші напруження виникають у елементі для контролю відриву потоку – трикутній виїмці, вони значно перевищують межу плинності для матеріалу що розглядався – сталі Ст12К. Також значні напруження виникають у районі великої осі еліптичного поперечного перерізу труби.

Для забезпечення міцності матеріалу труби при заданому рівні внутрішнього тиску і температури можливо: використання сталей з більш високими механічними характеристиками, підбір форми виїмки для зниження величини концентрації напружень, підвищення товщини стінки труби.

Література

- [1] “MARPOL Annex VI and the Act to Prevent Pollution from Ships (APPS).” URL: <https://www.epa.gov/enforcement/marpol-annex-vi-and-act-prevent-pollutionships-apps>. (дата звернення: 10.08.2025).
- [2] Project Guides. URL: <https://www.man-es.com/marine/products/planning-tools-and-downloads/project-guides> (дата звернення: 10.08.2025).
- [3] Кузнецов, В. В. Оцінка ефективності використання суднових утилізаційних котлів з профільованою поверхнею нагріву в різних умовах експлуатації / В. В. Кузнецов // Матеріали VI Міжнародної Науково-Практичної Морської конференції Marine Power Plants & Operation MPP&O-2025. Одеса. ОНМУ, 2025. С.210-213
- [4] Kuznetsov, V., Kuznetsova S. Increasing the Economic Efficiency of Marine Power Plants Using Waste Heat Boilers with Controlled Flow Separation . *Polish maritime research*. – 2024. – 3(123). – Vol. 31; pp. 94-101. doi 10.2478/pomr-2024-0039.
- [5] *CEAS engine calculations*. URL: <https://www.man-es.com/marine/products/planning-tools-and-downloads/ceas-engine-calculations> (дата звернення: 10.04.2025).
- [6] Timoshenko, S. and Goodier, J.N. Theory of Elasticity. 2nd Edition – McGraw-Hill, New York, 1951, 507 p.
- [7] Patankar, S. Numerical Heat Transfer and Fluid Flow – Hemisphere Publishing Corporation, New York, 1980, 152 p.
- [8] Tensile testing / edited by J.R. Davis. 2nd ed. ASM International, 2004, 285 p.
- [9] Antaki G. A. Piping and Pipeline Engineering. Design, Construction, Maintenance, Integrity, and Repair. USA: Marcel Dekker, Inc., 2003, 555 p.

PERFORMANCE EVALUATION AND DESIGN AND OPERATIONAL CHARACTERISTICS JUSTIFICATION OF WASTE HEAT RECOVERY BOILERS WITH CONTROLLED FLOW SEPARATION IN MARINE POWER PLANTS

Kuznetsov V. V., Lytvynenko D. Y., Kuznetsova S.A.

Admiral Makarov National University of Shipbuilding

Abstract. Improving the environmental and economic efficiency of marine power plants is a pressing scientific and technical challenge. An effective approach to achieving this is the utilization of exhaust gas heat from the main and auxiliary engines of the power plant. This study presents an analysis of the efficiency of using heat exchange surfaces with controlled flow separation in waste heat boilers of tankers with a deadweight of 45,000–50,000 tons. The results show that the application of such surfaces can meet the vessel’s steam demand during ballast mode and reduce the load on the auxiliary boiler under other operating modes of the ship. Calculated equivalent stresses inside the surface indicate possible approaches to ensuring its structural strength.

Key words: ship power plant, efficiency, waste heat recovery boiler, profiled heating surface, strength, stress

УДК 629.123.014:621.43.05

АНАЛІЗ МОЖЛИВОСТІ ПІДВИЩЕННЯ ПАЛИВНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ СУДНОВИХ ЕНЕРГЕТИЧНИХ УСТАНОВОК В УМОВАХ ПЕРЕХОДУ НА НИЗЬКОВУГЛЕЦЕВІ ВИДИ ПАЛИВА

Діасамідзе Б.Т.

Ph.d., викладач каф. ЕСЕУ та ТЕ

Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова

Україна, м. Миколаїв

badri.diasamidze@nuos.edu.ua

Анотація. У роботі розглянуто сучасні підходи до підвищення паливної ефективності суднових енергетичних установок в умовах глобальної декарбонізації. Проаналізовано технічні та організаційні заходи з оптимізації споживання палива, а також перспективи використання низьковуглецевих видів палива (СПГ, біопалива, аміак, водень). Показано, що комплексна інтеграція інноваційних технологій дозволяє одночасно знизити витрати пального, скоротити викиди парникових газів та відповідати вимогам міжнародних нормативних документів.

Ключові слова: паливна ефективність, суднові енергетичні установки, низьковуглецеві палива, енергоефективність, ІМО, декарбонізація

Вступна частина. Висока боєготовність – основна особливість сучасних кораблів від катерів до авіаносців. Це є результатом впровадження нових бойових засобів і застосування для рушійної установки судна малих габаритних розмірів, малої маси і великої потужності газотурбінних двигунів. Газотурбінні двигуни використовуються на різних типах суден від катерів до авіаносців. Нині вони застосовуються для руху високошвидкісних суден у всіх значущих світових флотах.

Мета роботи. Метою дослідження є аналіз сучасних підходів до підвищення паливної ефективності суднових енергетичних установок у контексті переходу на низьковуглецеві види палива, виявленні технічних і організаційних рішень, що сприяють скороченню споживання пального та зменшенню викидів CO₂, а також у визначенні перспектив використання альтернативних енергоносіїв, здатних забезпечити виконання екологічних вимог та економічну доцільність експлуатації флоту. Робота має на меті узагальнити існуючі результати та показати, як інтеграція новітніх технологій і перехід на низьковуглецеві палива взаємно доповнюють одне одного для досягнення цілей сталого розвитку морського транспорту.

Основна частина. Сучасне судноплавство зіштовхується з необхідністю зниження викидів парникових газів та підвищення енергоефективності силових установок. Початкова стратегія скорочення викидів, ухвалена Міжнародною морською організацією (ІМО) у 2018 р., передбачає зменшення інтенсивності викидів CO₂ на 40 % до 2030 року та на 70 % до 2050 року, а також щонайменше 50 % скорочення загальних річних викидів у порівнянні з

2008 р. [1; 2]. Ці завдання узгоджуються з Паризькою кліматичною угодою і визначають стратегічний напрям розвитку галузі.

За даними дослідження ІМО (2020), морський транспорт відповідає приблизно за 2,9 % глобальних викидів CO₂ [2]. Без додаткових заходів ця частка зростатиме. Неефективне використання палива призводить не лише до надмірного споживання енергоресурсів, але й до підвищення викидів шкідливих речовин, що погіршує якість повітря в прибережних регіонах. Водночас витрати на паливо складають до 50–60 % від загальних експлуатаційних витрат судна [3], що робить проблему енергоефективності критичною і з економічного боку.

Вимоги міжнародних та регіональних нормативних актів посилюють актуальність проблеми. З 2023 року набули чинності поправки до MARPOL Annex VI, якими запроваджено показники EEXI (Energy Efficiency Existing Ship Index) та CII (Carbon Intensity Indicator), що зобов'язують судна підтверджувати дотримання встановлених рівнів ефективності [4]. Європейський Союз у рамках пакета «Fit for 55» прийняв регламент FuelEU Maritime, що встановлює поступове скорочення інтенсивності викидів: на 2 % у 2025 р., 6 % до 2030 р. та до 80 % до 2050 р. з урахуванням повного життєвого циклу палива [5].

Таким чином, підвищення паливної ефективності стає ключовим чинником не лише виконання екологічних вимог, але й підтримання конкурентоспроможності флоту. Наукові дослідження та міжнародні програми наголошують, що для досягнення цілей ІМО на 2050 рік необхідне поєднання заходів з підвищення енергоефективності та впровадження низько- й безвуглецевих палив [6; 9].

Перехід на низьковуглецеві палива в судноплаванні [4-20]. Одним із ключових напрямів декарбонізації морського транспорту є заміна традиційних нафтових палив (мазут, дизель) на паливні альтернативи з меншим вуглецевим слідом. Найбільшого поширення сьогодні набув скраплений природний газ (СПГ, LNG) як перехідне паливо. СПГ являє собою очищений природний газ, зріджений при –162 °С, і складається переважно з метану. Застосування СПГ дає змогу суттєво знизити викиди шкідливих речовин: фактично повністю усуваються викиди сірки (SO_x) та твердих часток, на 20–40 % скорочуються оксиди азоту (NO_x) залежно від типу двигуна, а також зменшуються викиди CO₂ приблизно на 20 % порівняно з мазутом [4; 9]. Завдяки цьому СПГ вже зараз використовується для дотримання вимог у контрольованих зонах (SECA/NECA) і розглядається як прийнятне рішення в найближчій та середньостроковій перспективі [4]. Важливо, що технології двигунів на СПГ (двопаливні двотактні та чотиритактні) є комерційно зрілими, а інфраструктура бункерування швидко розширюється [6]. Утім, кліматичний ефект СПГ має і зворотний бік: явище «метанового прокиду» (витоки незгорілого CH₄) здатне нівелювати переваги в скороченні CO₂, адже метан має глобальний потенціал потепління, у рази вищий за CO₂ [9]. Виробники двигунів удосконалюють конструкції (зокрема, режими бідної суміші та системи нейтралізації), щоб мінімізувати метанові викиди.

Отже, СПГ забезпечує істотне зменшення шкідливих викидів та помірне скорочення вуглецевого сліду судна, проте потребує контролю за метаном для збереження довгострокової екологічної ефективності [4– 9].

Біопалива та синтетичні суміші. Біопалива другого покоління – гідроочищені рослинні олії (HVO), біодизель із відходів, біоетанол із лігноцелюлози тощо – можуть використовуватися як домішки або навіть повна заміна традиційного палива в існуючих

дизельних двигунах без значних модифікацій. Їхньою головною перевагою є відновлюваність і потенційно низький «чистий» рівень викидів CO_2 : вуглекислий газ, що виділяється при згорянні біопалива, було попередньо поглинуто біомасою, тож за замкненого циклу виробництва такі палива можуть наблизитися до вуглецевої нейтральності. Практичні випробування змішаних палив (напр., B20) на флоті підтверджують можливість скорочення викидів CO_2 та твердих часток без помітної втрати ефективності. Водночас обсяги виробництва стійкої біосировини залишаються обмеженими, існує конкуренція за орні землі, а вартість біопалива поки що вища за традиційні нафтопродукти [7; 6]. За галузевими оглядами, головними стримуючими факторами для широкого впровадження біопалив є доступність сировини та сумісність паливних систем при високих концентраціях біокомпонентів [7].

Альтернативні безвуглецеві носії енергії. Аміак (NH_3) та водень (H_2) є ключовими для досягнення повної декарбонізації судноплавства у довгостроковій перспективі. Аміак привертає увагу як потенційне суднове паливо, оскільки при його спаленні не утворюється CO_2 (молекула NH_3 не містить вуглецю) [8]. За умови використання «зеленого» аміаку (синтезованого з водню, отриманого електролізом від ВДЕ) можна досягти практично нульових прямих викидів CO_2 . Аміак також має відносно високу об'ємну енергетичну щільність у порівнянні з воднем і зберігається як рідина при -33°C ; глобальна інфраструктура виробництва та транспортування вже існує [16]. Разом із цим аміак токсичний і за певних умов сприяє утворенню NO_x і навіть N_2O , що потребує застосування SCR і ретельного інжинірингу безпеки паливної системи [16].

Водень у чистому вигляді розглядається як безвуглецеве паливо, особливо для паливних елементів. Використання H_2 у паливних комірках дозволяє перетворювати хімічну енергію безпосередньо на електричну з ККД близько 50–60 % та з нульовими прямими викидами [19]. Однак зберігання водню на судні – складне завдання (-253°C для скраплення або дуже високі тиски), а «зелений» водень поки дорогий; інфраструктура бункерування тільки формується [20]. Тому в найближчі 5–10 років застосування водню, імовірно, обмежуватиметься спеціалізованими суднами на коротких маршрутах [20].

Технічні заходи підвищення паливної ефективності. Паралельно з упровадженням нових видів палива значний прогрес забезпечує вдосконалення СЕУ та допоміжних систем. Один із найпоширеніших шляхів – утилізація відпрацьованого тепла. У сучасних дизельних установках 40–50 % енергії палива втрачається з вихлопними газами та системою охолодження у вигляді тепла [11]. Системи WHR (waste heat recovery) дозволяють перетворити частину цієї енергії на корисну роботу або електроенергію (економайзери, паротурбінні турбогенератори тощо), завдяки чому головний двигун працює з вищим корисним навантаженням, а допоміжні генератори менше споживають палива [11; 17]. За оцінками оглядів, впровадження WHR на великих морських двигунах зменшує питому витрату палива на 5–10 % у типових умовах, а в сприятливих випадках – до 15 % [17]. На контейнеровозах поширені комбіновані цикли (паротурбінні установки-утилізатори), що додають 8–12 % до корисної потужності із відповідним скороченням витрат палива [11; 17], причому економіка проєктів часто забезпечує прийнятні строки окупності [17].

Іншим напрямом є вдосконалення процесів згоряння. Додавання води (водопаливні емульсії чи пряме упорскування) знижує пікові температури та утворення NO_x на 20–50 %, а

також масу твердих часток на 20–40 % без істотної втрати економічності; в окремих випадках відзначається і невелике покращення питомої витрати палива ($\approx 2\text{--}5\%$) завдяки термічним ефектам у циліндрі [7]. Плазмохімічна активація горіння інтенсифікує займання і здатна дати додаткові 5–7 % економії палива на газотурбінних/двопаливних камерах згоряння, що підтверджують нещодавні експериментальні роботи [12; 13]. З технічних засобів також застосовують EGR, турбокомпаундинг, удосконалені EMS та адаптивні режимні карти.

Одним із сучасних трендів є гібридизація СЕУ – поєднання ДВЗ із електронакопичувачами (батареї, суперконденсатори). Це дає змогу згладжувати пікові навантаження, уникати неекономічних режимів і знижувати середню витрату палива (на практиці – орієнтовно 10–20 % залежно від профілю експлуатації) [6].

Операційні заходи. Найбільш дієвим є *slow steaming*: опір руху росте швидше за лінійний закон, тому навіть невелике зниження швидкості дає непропорційно велику економію. Для контейнеровозів зменшення швидкості на $\approx 10\%$ може забезпечити до 20–30 % економії палива (за рахунок зниження хвильового та тертя) [21]. Додатково застосовують оптимізацію маршруту й погоди, регулярне очищення днища та гвинтів, балансування завантаження тощо; у сукупності організаційні методи можуть додати $\approx 5\text{--}10\%$ економії без значних капіталовкладень. Ці підходи включаються до SEEMP (Ship Energy Efficiency Management Plan) і підтримуються сучасними системами енергоменеджменту [6].

Синергетичний ефект комбінованих рішень. Максимального результату досягають при поєднанні технічних і операційних заходів зі зміною палива. Моделювання і LCA-підходи показують, що комплексна модернізація – наприклад, СПГ як основне паливо, WHR, гібридна схема з батареями та оптимізація горіння – може забезпечити сумарне підвищення енергоефективності на 20–30 % і більше порівняно з традиційною установкою на мазуті із відповідним скороченням CO_2 [10; 22]. Разом із цим виконуються нормативи щодо NO_x і SO_x без громіздких «скрубєрів», оскільки обрані технології мінімізують утворення шкідливих речовин на джерелі. Практична реалізація залежить від типу та профілю роботи судна: для новобудов акцентують конструктивні рішення (корпус, гвинт, двигуни) під EEDI, тоді як для існуючих суден із 2023 р. актуальна відповідність EEXI і пов'язані технічні обмеження потужності, модернізації та енергоменеджмент [6]. Очікується, що ці заходи разом із новими паливами дадуть змогу досягти цілей ефективності до 2030 р. та сформують траєкторію до кліматичної нейтральності флоту до середини століття [1; 5; 6].

Висновки. Оптимізація паливної ефективності суднових енергетичних установок є визначальним напрямом зниження викидів і підвищення екологічної стійкості морського транспорту. Поєднання інноваційних технічних рішень (утилизатори тепла, вдосконалені системи згоряння, гібридні установки) з використанням альтернативних палив (СПГ, біопалива, аміак, водень) забезпечує суттєве скорочення витрати палива і викидів шкідливих речовин. Це дає змогу виконати нормативні вимоги ІМО та ЄС: від 40 % зниження інтенсивності викидів до 2030 року до мінімум 50 % загального скорочення викидів до 2050 року.

Перехід на низьковуглецеві палива супроводжується викликами, але відкриває перспективу майже повного усунення вуглецевого сліду галузі. Реалізація комплексу технічних та організаційних заходів дозволяє судноплавним компаніям одночасно знижувати витрати, покращувати екологічні показники й підвищувати конкурентоспроможність.

Актуальність дослідження полягає в синергії енергоефективних технологій та впровадження низьковуглецевих палив, що здатні забезпечити досягнення цілей зі скорочення викидів парникових газів на 50 % і більше.

Це формує підґрунтя для подальших прикладних розробок у сфері суднобудування, енергоменеджменту та міжнародної політики з декарбонізації морського транспорту.

Література

- [1] International Maritime Organization. Initial IMO Strategy on Reduction of GHG Emissions from Ships: Resolution MEPC.304(72) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.imo.org/en/OurWork/Environment/Pages/GHG-Emissions.aspx> (дата звернення: 23.08.2025).
- [2] International Maritime Organization. Fourth IMO Greenhouse Gas Study 2020 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.imo.org/en/OurWork/Environment/Pages/Fourth-IMO-GHG-Study-2020.aspx> (дата звернення: 23.08.2025).
- [3] Wärtsilä Marine Solutions. Energy Efficiency Technologies [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.wartsila.com/marine> (дата звернення: 23.08.2025).
- [4] MAN Energy Solutions. Two-Stroke LNG Engine Technology [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://man-es.com> (дата звернення: 23.08.2025).
- [5] European Commission. Fit for 55 and FuelEU Maritime: Regulation (EU) 2023/1805 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://transport.ec.europa.eu> (дата звернення: 23.08.2025).
- [6] DNV GL. Maritime Forecast to 2050 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.dnv.com/maritime/forecasts> (дата звернення: 23.08.2025).
- [7] Cai L., Yu W. Biofuel applications in marine diesel engines // Fuel. – 2021. – Vol. 301. – P. 120–134.
- [8] Brynolf S., Magnusson M. Ammonia as marine fuel: a review // Renewable Energy. – 2022. – Vol. 193. – P. 440–456.
- [9] Balcombe P., Brierley J. The role of LNG in decarbonizing shipping // Energy Policy. – 2021. – Vol. 146. – P. 111–124.
- [10] Chrysosakis C., Brinks H. Pathways to low-carbon shipping // Journal of Marine Science and Engineering. – 2023. – Vol. 11, № 2. – P. 95–107.
- [11] Lee T., Yoon J. Waste heat recovery in ship energy systems // Applied Energy. – 2020. – Vol. 267. – P. 1–15.
- [12] Serbin S., Diasamidze B. Plasma-boosted efficiency in dual-fuel combustion chambers of gas turbine engines // Advances in Energy Research. – 2024. – Vol. 41. – P. 115–128.
- [13] Diasamidze B., Serbin S. Plasma-assisted dual-fuel combustion in marine turbines // Journal of Thermal Science. – 2024. – Vol. 33, № 7. – P. 155–168.
- [14] American Bureau of Shipping. LNG as a Marine Fuel: Safety and efficiency challenges [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ww2.eagle.org> (дата звернення: 23.08.2025).
- [15] Shell. Future Fuels for Shipping: LNG, Hydrogen, Ammonia [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.shell.com/marine> (дата звернення: 23.08.2025).

[16] Valera-Medina A., Amer-Hatem F., Xiao H., Pugh D., Bowen P. J., Costa M. Review on Ammonia as a Potential Fuel: From Synthesis to Economics // *Energy & Fuels*. – 2021. – Vol. 35, № 9. – P. 6964–7029.

[17] Zhu S., Zhang K., Deng K. A review of waste heat recovery from the marine engine with highly efficient bottoming power cycles // *Renewable and Sustainable Energy Reviews*. – 2020. – Vol. 120. – Art. 109611.

[18] Mondejar M. E., Andreasen J. G., Pierobon L., Larsen U., Thern M., Haglind F. A review of the use of organic Rankine cycle power systems for maritime applications // *Renewable and Sustainable Energy Reviews*. – 2018. – Vol. 91. – P. 126–151.

[19] Fu Z., Lu L., Zhang C., Xu Q., Zhang X., Gao Z., Li J. Fuel cell and hydrogen in maritime application: A review on aspects of technology, cost and regulations // *Sustainable Energy Technologies and Assessments*. – 2023. – Art. 103181.

[20] Van Hoecke L., Laffineur L., Campe R., Perreault P., Verbruggen S. W., Lenaerts S. Challenges in the use of hydrogen for maritime applications // *Energy & Environmental Science*. – 2021. – Vol. 14, № 2. – P. 815–843.

[21] Pelić V., Bukovac O., Degiuli N. The Impact of Slow Steaming on Fuel Consumption and CO₂ Emissions of a Container Ship // *Journal of Marine Science and Engineering*. – 2023. – Vol. 11, № 3. – Art. 675. – 19 p.

[22] Kanchiralla F. M., Brynolf S., Malmgren E., Hansson J., Grahn M. Life-Cycle Assessment and Costing of Fuels and Propulsion Systems in Future Fossil-Free Shipping // *Environmental Science & Technology*. – 2022. – Vol. 56, № 17. – P. 12517–12531.

ANALYSIS OF OPPORTUNITIES FOR IMPROVING THE FUEL EFFICIENCY OF SHIP POWER PLANTS IN THE TRANSITION TO LOW-CARBON FUELS

Diasamidze B.T.

Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Mykolaiv, Ukraine

Abstract: The paper examines current approaches to improving the fuel efficiency of ship power plants in the context of global decarbonization. Technical and operational measures for fuel optimization are analyzed, along with the prospects of using low-carbon fuels such as LNG, biofuels, ammonia, and hydrogen. The study demonstrates that an integrated application of innovative technologies allows for reducing fuel consumption, decreasing greenhouse gas emissions, and ensuring compliance with international regulations (IMO, EU).

Keywords: fuel efficiency, ship power plants, low-carbon fuels, energy efficiency, IMO, decarbonization.

УДК 621.438:629.5.03:620.92:504

АНАЛІЗ ПЕРСПЕКТИВНИХ НАПРЯМКІВ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ТА ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕЧНОСТІ ГАЗОТУРБІННИХ УСТАНОВОК МОРСЬКОГО ТРАНСПОРТУ

Діасамідзе Б.Т.

Ph.d., викладач каф. ЕСЕУ та ТЕ

Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова

Україна, м. Миколаїв

badri.diasamidze@nuos.edu.ua

Анотація. Розглянуто інноваційні підходи до підвищення енергоефективності та екологічної безпечності газотурбінних установок (ГТУ) морського транспорту. Проведено аналіз комбінованих циклів (COGAS, COGES), регенеративних схем, застосування вологих технологій згоряння (STIG, Humid Air), а також переходу на альтернативні види палива, зокрема зріджений природний газ, водень та амоніак. Показано, що впровадження цих рішень дозволяє значно знизити питомі витрати палива, скоротити викиди CO₂, NO_x та SO_x, а також підвищити відповідність суднових енергетичних установок сучасним міжнародним екологічним стандартам. Отримані результати підтверджують доцільність комплексного впровадження інноваційних технологій для підвищення конкурентоспроможності та екологічної безпеки морського транспорту.

Ключові слова: газотурбінна установка, морський транспорт, енергоефективність, комбінований цикл, регенеративний цикл, STIG, водень, амоніак, екологічна безпека.

Вступна частина. Морський транспорт є критично важливою галуззю світової економіки, забезпечуючи перевезення понад 90% обсягу міжнародної торгівлі. Однак експлуатація суден супроводжується значним споживанням палива та викидами шкідливих речовин в атмосферу. Традиційно на судах використовувалися дизельні двигуни, спалювання палива в яких призводить до викидів оксидів сірки (SO_x), азоту (NO_x), твердих частинок та парникових газів (насамперед CO₂). Сучасні екологічні норми Міжнародної морської організації (ІМО) поступово посилюють обмеження на ці викиди, зокрема впроваджено зони контролю емісій (SECA/NECA) та вимоги щодо скорочення інтенсивності викидів парникових газів суднами. У цих умовах підвищення енергоефективності суднових енергетичних установок та зменшення шкідливих викидів є надзвичайно актуальним завданням.

Ціль роботи. Метою роботи є дослідження та узагальнення інноваційних підходів до підвищення ефективності газотурбінних установок морського транспорту, зокрема шляхів підвищення їх енергоефективності та зниження негативного впливу на довкілля. Для досягнення цієї мети проаналізовано сучасні науково-технічні рішення, що дозволяють зменшити питому витрату палива суднових ГТУ та зменшити викиди шкідливих речовин, а також оцінено перспективи практичного застосування цих рішень у світлі сучасних вимог ІМО до енергоефективності та екологічної безпеки суден.

Основна частина. Газотурбінні установки (ГТУ) морського призначення привертають увагу як перспективна альтернатива або доповнення до традиційних дизелів завдяки своїй високій питомій потужності, компактності та можливості роботи на різних видах палива. ГТУ мають відносно низький рівень вібрацій та масогабаритні показники, що особливо важливо для високошвидкісних військових кораблів і пасажирських суден. Водночас простий цикл газової турбіни поступається поршневим двигунам за ефективністю на номінальних і часткових режимах. Тому протягом останніх десятиліть активно розробляються інноваційні підходи, спрямовані на підвищення ККД морських ГТУ та покращення екологічних показників їхньої роботи [1-4]. Серед таких підходів – використання комбінованих циклів і утилізації теплоти відпрацьованих газів, вдосконалені термодинамічні цикли (регенеративні, із проміжним охолодженням, з упорскуванням пари), а також перехід на альтернативні види палива та впровадження технологій чистого спалювання, з урахуванням вимог енергоефективності та екологічної безпеки.

Одним із найрезультативніших шляхів підвищення ефективності морських ГТУ є застосування комбінованих циклів – COGAS/COGES (газо-паротурбінні установки з утилізацією теплоти відпрацьованих газів). Поєднання газової турбіни зі вторинним циклом (паротурбінним або органічним циклом Ранкіна) дозволяє утилізувати частину енергії вихлопних газів і перетворити її на додаткову корисну роботу. ККД таких систем може досягати 55–60% проти 30–35% для простого циклу [2, с. 97].

У практиці цивільного флоту найбільш відомим прикладом є інтегровані установки COGES Combined Gas turbine Electric and Steam (Комбінована газотурбінно-електрична та парова установка), застосовані на круїзних лайнерах Royal Caribbean (зокрема Brilliance of the Seas). Вони складаються з двох ГТ General Electric LM2500+ і парової турбіни-утилізатора, сумарною потужністю ~59 МВт. Утилізація теплоти вихлопних газів забезпечує високу паливну ефективність, а використання дистильованого палива різко зменшує SO_x і PM [4].

Європейський проєкт PERFECT (Piston Engine Room Free Efficient Container Ship) довів, що для контейнеровозів на 20 000 TEU комбіновані установки на LNG можуть конкурувати з сучасними дизелями. Зокрема, було показано, що використання COGES-системи дозволяє знизити викиди CO_2 приблизно на 17% порівняно з дизельними аналогами [5].

Таким чином, комбіновані цикли є практичним шляхом до підвищення ефективності та екологічності суднових енергетичних установок уже сьогодні.

Другим напрямом підвищення ефективності морських ГТУ є впровадження регенеративних циклів. Використання рекуператорів для підігріву повітря перед камерою згоряння дозволяє зменшити витрату палива і підвищити ККД. Відомий приклад – газова турбіна Rolls-Royce WR-21, у якій реалізовано інтеркулер та рекуператор. Випробування показали зниження питомої витрати палива до 30% та зростання термічного ККД з 30% до 43% [6].

Технічні виклики включають збільшення масогабаритних показників і складність конструкції. Тому дослідження зосереджені на створенні компактних мікроканалних теплообмінників, які дають змогу зменшити масу рекуператора на 20–30% і підвищити його ефективність [7]. Використання жароміцних сплавів і кераміки забезпечує роботу при температурах до 650–700 °C [7].

Іншим напрямом вдосконалення є зволоження робочого тіла (STIG, Wet Combustion, Humid Air). Упорскування води або пари в камеру згоряння знижує пікову температуру полум'я і водночас підвищує масову витрату газу через турбіну, що дозволяє зменшити NO_x без втрати ефективності [3]. Практичні приклади застосування STIG у цивільному флоті обмежені, проте дослідження на плавучих енергетичних установках FPSO (Floating Production Storage and Offloading) підтверджують перспективність цього рішення [3].

Одним із ключових напрямів модернізації морських ГТУ є перехід на альтернативні палива та чисте згоряння – LNG, водень, амоніак, біопалива.

LNG уже активно застосовується у флоті. Його використання дозволяє практично усунути SO_x і PM , а також знизити CO_2 на 20–25% порівняно з дизелем [13].

Водень вважається головним кандидатом для декарбонізації. Він не містить вуглецю, тому усуває прямі викиди CO_2 . Проте висока температура водневого полум'я сприяє утворенню NO_x , що потребує впровадження низькоемісійних камер згоряння (DLN, lean combustion) і нових схем рециркуляції [13–16].

Дослідження [14–16] підтвердили, що газотурбінні камери згоряння, працюючи на сумішах водню та природного газу, здатні забезпечити стабільне горіння з низьким рівнем NO_x [15]. Інші роботи показали, що поєднання водню з технологією STIG зменшує емісію NO_x при збереженні високого ККД [15]. У 2023 р. було доведено, що перехід на водень або суміші H_2 – CH_4 може суттєво підвищити екологічну ефективність морських енергосистем [16].

Амоніак (NH_3) розглядається як потенційний носій водню. Його спалювання не утворює CO_2 , однак супроводжується появою N_2O та нестабільністю горіння. Тому нині амоніак більше досліджується як паливний «носіє» для водневих технологій, ніж як самостійне паливо [8].

Важливим напрямом є удосконалення процесів згоряння: застосування камер DLN, попереднього змішування палива з повітрям, систем селективної каталітичної нейтралізації (SCR), а також термохімічної утилізації теплоти для попередньої обробки палива [9].

Висновки. Аналіз показав, що для підвищення ефективності морських газотурбінних установок перспективними є три ключові напрями:

Комбіновані цикли (COGAS/COGES) – дозволяють підняти ККД до 55–60%, зменшують споживання палива та викиди CO_2 . Приклади на круїзних лайнерах і проєкт PERFECT підтверджують практичність цих рішень.

Регенеративні схеми (WR-21, STIG, інтеркуулінг) – знижують витрату палива до 30%, наближаючи ефективність ГТУ до дизелів.

Альтернативні палива (LNG, водень, амоніак) – забезпечують радикальне скорочення шкідливих викидів. Зокрема, водень і його суміші з метаном мають потенціал повної декарбонізації флоту, що підтверджено сучасними дослідженнями [13–16].

Отже, інноваційні підходи до вдосконалення морських ГТУ спрямовані на поєднання високої паливної ефективності та екологічної безпеки, що відповідає глобальним вимогам ІМО і формує основу для створення суден нового покоління.

Література

[1] Урум Н. С., Гімпель Р. М., Ліганенко В. В., Рященко О. І., Бабере О. С. Аналіз досліджень щодо використання альтернативних видів палива для газотурбінних енергетичних установок на морських судах // Наук. вісн. ДУІТ. – 2021. – №67. – С. 119–124.

- [2] Рергаї А. Підвищення ефективності газопаротурбінних технологій: дис. канд. техн. наук: 05.14.06. – Київ: ІТТФ НАН України, 2021. – 147 с.
- [3] Serbin S., Burunsuz K., Dzida M., Kowalski J., Chen D. Investigation of ecological parameters of a gas turbine combustion chamber with steam injection for the floating production, storage, and offloading vessel // *International Journal of Energy and Environmental Engineering*. – 2022. – Vol. 13, No. 3. – P. 873–888.
- [4] GE Marine Engines. Gas Turbine-Based System Powers Newly-Launched “Brilliance Of The Seas” Cruise Ship // *Press Release*. – 31.07.2002. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: geaerospace.com (дата звернення: 23.08.2025).
- [5] DNV GL. Results from the PERFECT ship project (Piston Engine Room Free Efficient Container Ship) // *DNV Maritime*, 2017. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: dnv.com/maritime/insights (дата звернення: 23.08.2025).
- [6] Jeong J. H., Kim L. S., Lee J. K. Review of Heat Exchanger Studies for High-Efficiency Gas Turbines // *Proc. Int. Gas Turbine Congress Tokyo*. – ASME, 2007. – P. 1–7.
- [7] Barsi D., Frezza L., Satta F., Luan Y., Zunino P. Marine Applications and Design of High-Efficiency Small-Scale Gas Turbines // *Designs*. – 2024. – Vol. 8, No. 4. – P. 1–18.
- [8] van Veldhuizen L. J., Kromkamp J., Aravind P. V. Solid Oxide Fuel Cells for Marine Applications // *Int. J. Energy Res.* – 2023. – Vol. 47, No. 4. – P. 1731–1755.
- [9] Чередніченко О. К. Ефективність енергетичних установок з термохімічними системами для високотехнологічних суден і морських об’єктів нафтогазовидобування: дис. д-ра техн. наук: 05.05.03. – Миколаїв: НУК ім. адм. Макарова, 2021. – 451 с.
- [10] Larson E. D. Steam-Injected Gas Turbines: Technology Development and Application to Electricity Generation // *Princeton Univ. CEES Report No. 179*. – 1985. – 35 с.
- [11] Peymani A., Sadeghi J., Rosen M. A. Using saltwater to increase output power of a steam-injected gas turbine (STIG) by connecting spray freezing desalination // *Energy Conversion and Management: X*. – 2023. – Vol. 18. – 100283.
- [12] EPA. Control of NO_x emissions from marine engines. – Washington: Environmental Protection Agency, 2020. – 112 p.
- [13] Діасамідзе Б.Т., Шмарков О.А. Можливості використання газотурбінних двигунів у морському транспорті [Текст] / Б.Т. Діасамідзе, О.А. Шмарков // *Суднова енергетика: стан та проблеми: Матеріали XI Міжнародної науково-технічної конференції*. – Миколаїв: Видавець Торубара В.В., 2023. – С. 44–49.
- [14] Serbin S., et al. Investigation of the characteristics of a low-emission gas turbine combustion chamber operating on a mixture of natural gas and hydrogen // *Polish Maritime Research*. – 2022. – Vol. 29, No. 2. – P. 64–76.
- [15] Serbin S.; Burunsuz K.; Chen D. Investigation of the Characteristics of a Gas Turbine Combustion Chamber with Steam Injection Operating on Hydrogen-Containing Mixtures and Hydrogen // *International Journal of Chemical Engineering*. – 2022. – Vol. 2022, No. 1. – Article ID 9123639.
- [16] Serbin S., et al. Improving Ecological Efficiency of Gas Turbine Power System by Combusting Hydrogen and Hydrogen-Natural Gas Mixtures // *Energies*. – 2023. – Vol. 16, No. 9. – 3618.

ANALYSIS OF PROSPECTIVE DIRECTIONS FOR IMPROVING EFFICIENCY AND ENVIRONMENTAL SAFETY OF MARINE GAS TURBINE INSTALLATIONS

Diasamidze B.T.

Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Mykolaiv, Ukraine

Abstract: The paper analyzes modern innovative approaches to enhancing the efficiency and environmental safety of marine gas turbine installations (GTUs). Special attention is given to combined cycles (COGAS, COGES), regenerative schemes, wet combustion technologies (STIG, Humid Air), as well as the transition to alternative fuels, including liquefied natural gas, hydrogen, and ammonia. It is shown that the application of these solutions enables a substantial reduction in specific fuel consumption, a decrease in CO₂, NO_x, and SO_x emissions, and improved compliance of ship power plants with current international environmental standards (IMO MARPOL Annex VI, Tier III, EEDI, EEXI, CII). The results confirm the feasibility of comprehensive implementation of innovative technologies to improve the competitiveness and ecological safety of marine transport.

Keywords: gas turbine installation, marine transport, energy efficiency, combined cycle, regenerative cycle, STIG, hydrogen, ammonia, environmental safety.

УДК 629.5.03:620.91

ВИКОРИСТАННЯ ВІДНОВЛЮВАНИХ ДЖЕРЕЛ ЕНЕРГІЇ НА МОРСЬКОМУ ТРАНСПОРТІ: ПЕРСПЕКТИВИ ІНТЕГРАЦІЇ В СУДНОВІ ЕНЕРГЕТИЧНІ УСТАНОВКИ ТА В СКЛАДІ ПРОПУЛЬСИВНОГО КОМПЛЕКСУ

Діасамідзе Б.Т.

Ph.d., викладач каф. ЕСЕУ та ТЕ

Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова

Україна, м. Миколаїв

badri.diasamidze@nuos.edu.ua

Анотація. У роботі проаналізовано сучасні підходи до інтеграції відновлюваних джерел енергії (ВДЕ) у суднові енергетичні установки та пропульсивні комплекси. Розглянуто можливості використання сонячних та вітрових систем, водневих паливних елементів, суперконденсаторів та акумуляторних батарей. Показано, що поєднання традиційних дизельних генераторів із ВДЕ дозволяє підвищити паливну ефективність, знизити викиди парникових газів і шкідливих домішок, а також забезпечити відповідність сучасним екологічним стандартам ІМО. Особлива увага приділена перспективам застосування водневих технологій і гібридних суднових мікромереж з інтелектуальними системами керування. Визначено основні технологічні бар'єри впровадження та окреслено шляхи їх подолання.

Ключові слова: морський транспорт, відновлювані джерела енергії, суднові енергетичні установки, пропульсивні комплекси, водень, паливні елементи, енергоефективність, екологічна безпека.

Вступна частина. Світова морська індустрія опинилася перед необхідністю декарбонізації та підвищення енергоефективності, зважаючи на суттєвий внесок судноплавства у глобальні викиди CO₂ (близько 2,9% станом на 2020 рік) Міжнародна морська організація (ІМО) ухвалила стратегію скорочення викидів парникових газів від морського транспорту на 50% до 2050 року (від рівня 2008 р.), а ЄС запроваджує механізми на кшталт EU ETS для включення судноплавства до системи торгівлі викидами. У цих умовах інтеграція відновлюваних джерел енергії (ВДЕ) в суднові енергетичні установки набула стратегічного значення як шлях до екологічно чистого та економічно стійкого “зеленого” судноплавства. Сучасні дослідження підтверджують технічну можливість і економічну доцільність використання на судах сонячних панелей, вітрових установок, водневих паливних елементів, а також акумуляторних батарей і суперконденсаторів у складі гібридних енергосистем. Водночас опитування представників галузі показують високу зацікавленість саме у водневих технологіях: зокрема, 80% респондентів підтримують використання водню як альтернативного палива для комерційних суден, а 64% вважають перспективними паливні елементи. Такий контекст зумовлює актуальність розвитку й впровадження відновлювальних джерел енергетики у морському транспорті.

Ціль роботи. Проаналізувати сучасні підходи до інтеграції відновлюваних джерел енергії у суднові енергетичні установки та пропульсивні комплекси, визначити технологічні, екологічні та економічні перспективи їх застосування, а також виявити обмеження, що впливають на практичну реалізацію концепції «зеленого судноплавства».

Основна частина. Передумови інтеграції ВДЕ у морському транспорті. Поступове посилення екологічних вимог (ІМО 2050, європейські регламенти) стимулює пошук альтернатив традиційним двигунам внутрішнього згоряння. Міжнародною морською організацією (ІМО). За даними звіту ІМО, морський транспорт відповідає приблизно за 2,9% глобальних викидів CO₂ [1, с. 7]. . Застосування сонячної та вітрової енергії, водневих паливних елементів, суперконденсаторів і батарей дозволяє не лише знизити викиди, але й оптимізувати витрати палива та забезпечити стійкість енергосистеми [2, с. 11]

Це стимулює розвиток гібридних енергосистем, які поєднують традиційні дизель-генератори із сонячними модулями, вітровими роторами та водневими установками [3, с. 62]. Подібні рішення вже впроваджуються на судах короткого радіусу дії у Скандинавії, Японії та США [4, с. 97]. Серед пріоритетних технологій, на які вказують аналітичні огляди, виокремлено: Сонячна та вітрова енергетика

Використання фотоелектричних панелей (PV) на пасажирських і вантажних судах дає змогу забезпечувати до 5–10% потреби у допоміжній електроенергії [5, с. 41]. Обмеженням є невелика площа палуби, однак сучасні тонкоплівкові модулі дозволяють частково вирішити цю проблему.

Іншим перспективним напрямом є використання роторів Флеттнера. Досвід експлуатації судна «E-Ship 1» показав економію до 10% палива за сприятливих умов [6, с. 161]. Роторні вітрила сьогодні розглядаються як додатковий рушій у складі пропульсивного комплексу.

3. Воднева енергетика та паливні елементи

Водень вважається ключовим енергоресурсом для повної декарбонізації судноплавства [4, с. 93]. Паливні елементи на основі мембранного електроліту (PEMFC) вже інтегровані у норвезькі поромы та показали здатність забезпечувати нульові локальні викиди.

Дослідження українських і польських учених [7, с. 66] підтверджують, що суміш природного газу з воднем у камерах згоряння ГТУ забезпечує зниження NOx без втрати ефективності. Подальші роботи показали ефективність технології впорскування пари у водневій суміші (STIG), що зменшує температуру горіння і знижує емісію [8, с. 12].

Крім того, використання чистого водню у ГТУ дозволяє знизити викиди CO₂ майже до нуля. Проте викликом залишаються підвищені викиди NOx, що потребують застосування технологій Dry Low NOx (DLN) та систем селективної каталітичної нейтралізації (SCR) [9, с. 101].

4. Системи накопичення та управління енергією

Важливою складовою інтеграції ВДЕ є розвиток систем накопичення енергії. Суперконденсатори здатні швидко реагувати на зміни навантаження та зменшують зношування дизель-генераторів [10, с. 28]. Акумулятори великої ємності забезпечують безперервність роботи при флуктуаціях виробництва енергії з відновлюваних джерел.

Модернізація систем управління енергопередачами передбачає використання мультиагентних алгоритмів і оптимізаційних методів (PSO, GA), що дозволяють мінімізувати втрати енергії та підвищити ефективність суднових мікромереж [10, с. 9].

5. Виклики інтеграції – Основними бар'єрами залишаються:

- низька щільність енергії акумуляторів у порівнянні з викопними паливами [11, с. 77];
- висока вартість і відсутність інфраструктури для водню [4, с. 99];
- потреба у модифікації існуючих енергосистем суден [2, с. 12].
- Водночас результати демонструють, що інтеграція гібридних систем (PV + H₂ + батареї) є технічно можливою і економічно доцільною для майбутнього флоту [8, с. 123].

Висновок. Інтеграція ВДЕ у суднові енергетичні установки та пропульсивні комплекси є перспективним шляхом досягнення вимог ІМО щодо енергоефективності та декарбонізації транспорту. Використання сонячних і вітрових технологій, водневих паливних елементів, акумуляторів та суперконденсаторів забезпечує зменшення викидів NO_x, SO_x, PM та CO₂. Хоча існують технологічні бар'єри, розвиток гібридних архітектур та інтелектуальних систем управління енергетикою відкриває шлях до створення екологічно чистих і високоефективних суден нового покоління.

Література

- [1] Tran T.H., Nguyen H.M.T., Thanh T.N. Technological Advancements in Reducing Carbon Emissions in Maritime Transportation // International Journal of Sustainable Energy. – 2025. – 42 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.researchgate.net/publication/393862026>
- [2] Kopka T., Coraddu A., Polinder H. Modular Control for Hydrogen-based DC Shipboard Power Systems // TU Delft Repository. – 2025. – С. 11–13.
- [3] Vorkapić A., Radonja R. Comparative Analysis of CO₂ Emissions in LNG Carriers // Sustainability. – 2025. – Vol. 17(11). – С. 62–64.
- [4] Colpan C.O., Korkmaz S.A., Konur O. Fuel Cell and Hydrogen Technologies in Maritime Transportation. – Cham: Springer, 2025. – С. 93–101.
- [5] Perera N. Machine Learning for Energy Forecasting in RoPax Vessels // Doria.fi Repository. – 2025. – С. 41.

- [6] Liu X., Cheng Z., Chen X. Simulation of Rotor Sails in Ship Propulsion // ISOPE Conference Proceedings. – 2025. – C. 158–161.
- [7] Serbin S., et al. Investigation of the characteristics of a low-emission gas turbine combustion chamber operating on a mixture of natural gas and hydrogen // Polish Maritime Research. – 2022. – Vol. 29(2). – C. 64–76.
- [8] Serbin S., Burunsuz K., Chen D. Investigation of the Characteristics of a Gas Turbine Combustion Chamber with Steam Injection Operating on Hydrogen-Containing Mixtures and Hydrogen // International Journal of Chemical Engineering. – 2022. – Article ID 9123639.
- [9] Serbin S., et al. Improving Ecological Efficiency of Gas Turbine Power System by Combusting Hydrogen and Hydrogen-Natural Gas Mixtures // Energies. – 2023. – Vol. 16(9). – 3618.
- [10] Omotoso O., Ashraf A., Weston P. Supercapacitor Integration for Transient Power // Journal of Power Systems. – 2025. – C. 27–30.
- [11] Zhang Q., Bao C., Han P. Towards Intelligent Energy Management in Hybrid Ships // Ocean Engineering. – 2025. – C. 9–15.
- [12] Mao R., Li G., Zhang H. Battery Energy in Maritime Transportation // Ocean Engineering. – 2025. – C. 77–80.

ANALYSIS OF PROSPECTIVE DIRECTIONS FOR IMPROVING EFFICIENCY AND ENVIRONMENTAL SAFETY OF MARINE GAS TURBINE INSTALLATIONS

Diasamidze B.T.

Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Mykolaiv, Ukraine

Abstract: The paper analyzes modern approaches to integrating renewable energy sources (RES) into marine power plants and propulsion complexes. The study considers the potential of solar and wind systems, hydrogen fuel cells, supercapacitors, and battery storage. It is shown that combining conventional diesel generators with RES improves fuel efficiency, reduces greenhouse gas and pollutant emissions, and ensures compliance with current IMO environmental standards. Special attention is given to the prospects of hydrogen technologies and hybrid ship microgrids with intelligent energy management systems. The main technological barriers to implementation are identified, and possible solutions are outlined.

Keywords: maritime transport, renewable energy sources, marine power plants, propulsion complexes, hydrogen, fuel cells, energy efficiency, environmental safety

УДК 629.12:621.431

ПІДВИЩЕННЯ ЕКОЛОГІЧНИХ ПОКАЗНИКІВ ДИЗЕЛЬНОГО ДВИГУНА ЗА РАХУНОК РАЦІОНАЛЬНОГО ВИБОРУ СТУПІНЯ ОХОЛОДЖЕННЯ НАДДУВОЧНОГО ПОВІТРЯ

Доценко С.М.

к. т. н., доцент кафедри «Енергетичне машинобудування»

Первомайський навчально-науковий інститут

Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,

Первомайськ, Україна,

e-mail: _serhii.dotsenko@nuos.edu.ua

Коваленко І.М.

викладач відділення «Двигуни та автомобілі» Первомайський фаховий коледж

Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,

Первомайськ, Україна,

e-mail: igor.kovalenko@pk-nuk.com.ua

Бельський Ф.В.

викладач відділення «Двигуни та автомобілі» Первомайський фаховий коледж

Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,

Первомайськ, Україна,

e-mail: fedor.belsky@pk-nuk.com.ua

Анотація. Застосування наддуву у дизельних двигунах дозволило збільшити коефіцієнт надлишку повітря α з 1,3...1,5 до 1,7...2,2 при зростанні циклових подач палива. Зростання температури повітря на впуску (після компресора) збільшує емісію NO_x , оскільки це викликає підвищення максимальних температур, з одночасним зниженням емісії CO та димності за рахунок збільшення концентрації та кількості кисню у циліндрі дизеля з наддувом. *Механізм утворення термічного оксиду азоту* проявляється в тому, що в умовах високотемпературного горіння палива азот повітря стає реакційно-спроможним та утворює оксиди NO_x . Для зниження викидів NO_x треба використовувати проміжне охолодження наддувочного повітря за допомогою спеціального охолодника та забезпечити вибір оптимальної величини ступіня охолодження наддувочного повітря.

Ключові слова: дизельний двигун; ступінь охолодження наддувочного повітря, оксиди азоту, коефіцієнт надлишку повітря.

У двигунах, обладнаних турбонаддувом, повітря стискується зі збільшенням щільності. Разом з тим ефект від стиску повітря приводить до збільшення температури. Для охолодження повітря, що надходить від турбокомпресора, застосовується охолоджувач (інтеркулер) наддувочного повітря. Конструктивно охолоджувач являє собою теплообмінник, що складається із системи труб й пластин між ними. Інтеркулер забезпечує охолодження повітря до 50-60°C, чим досягається краще наповнення циліндрів і відповідно збільшується потужність двигуна [1, 2].

При цьому горіння паливно-повітряної суміші стає більш ефективним, підвищується паливна економічність і зниження шкідливих викидів CO [3-6].

Мета роботи – дослідження можливості зниження питомого викиду NO_x , автотракторного дизельного двигуна СМД 60 за рахунок раціонального вибору температури повітря після охолодника.

Об’єкт дослідження – високо обертовий автотракторний 4-тактний шестициліндровий дизельний двигун з газотурбінним наддувом та охолодженням наддувочного повітря 6 ЧН 13/11,5.

Основна частина. Для зниження викидів NO_x треба використовувати проміжне охолодження наддувочного повітря за допомогою спеціального охолодника. Це дозволяє понизити температуру повітря на впуску з 110...170°C (після турбокомпресора) до 50...70 °C після охолодника наддувочного повітря. Залежно від особливостей організації робочого процесу того чи іншого ДВЗ на кожні 10 °C зменшення t_s забезпечується зниження питомого викиду NO_x приблизно на 10 % [2].

Для визначення впливу величини ступіня охолодження наддувочного повітря на екологічні показники робочого процесу автотракторного дизельного двигуна проведемо розрахунок для декілька величин ступіня охолодження повітря. Ступінь охолодження наддувочного повітря залежить від виду встановленого охолоджувача наддувочного повітря і для розрахунків орієнтовно приймається в межах $\Delta T = 20 \dots 50^\circ\text{C}$.

Результати розрахунків основних показників дизельного двигуна зведемо в таблицю 1 та зробимо порівняльний аналіз.

Таблиця 1 – Результати аналітичного розрахунку робочого процесу дизеля

Показники двигуна	$\Delta T_{охл} = 20^\circ\text{C}$	$\Delta T_{охл} = 35^\circ\text{C}$	$\Delta T_{охл} = 50^\circ\text{C}$
γ_r	0,034	0,033	0,031
Φ_c	0,851	0,848	0,846
T_{max}, K	2201	2164	2128
$P_{me} \text{ кПа}$	0,959	1,005	1,054
η_e	0,319	0,322	0,325
$\epsilon_e, \text{ г/(кВт*год)}$	269	267	264
$B_r \text{ кг/ год}$	29,584	29,33	29,085
$P_e \text{ кВт}$	109,7	115	120,6

Провівши аналіз отриманих результатів дослідження зазначаємо, що збільшення величини ступіня охолодження наддувочного повітря вплинула на зменшення коефіцієнту залишкових газів та збільшення коефіцієнту наповнення циліндра. Також ми спостерігаємо, що максимальна температура (T_{max}, K), зменшується за рахунок більш глибокого охолодження. Враховуючи, що вміст оксидів азоту у випускних газах напряму пов’язана з температурою можемо стверджувати, що зниження температури приведе до зниження кількості утворених оксидів азоту.

В результаті дослідження ми спостерігаємо, що збільшення ступіня охолодження наддувочного повітря на 15°C призводить до збільшення середнього ефективного тиску (P_{me}) в двигуні на 4% та зменшення питомої ефективної витрати дизельного палива (ϵ_e) на 1%.

Також можливо стверджувати, що величина ступіня охолодження наддувочного повітря не впливає на кількість окремих компонентів продуктів згоряння та загальної кількості свіжого заряду M_1 , і продуктів повного згоряння M_2 .

Висновки. Проведене дослідження доводить вплив величини ступіня охолодження наддувочного повітря на екологічні показники:

1. За рахунок більш глибокого охолодження зменшується максимальна температура процесу згоряння, що зменшує рівень утворених оксидів азоту.
2. Збільшення ступіня охолодження наддувочного повітря на 15°C призводить до збільшення середнього ефективного тиску в двигуні на 4% та зменшення питомої ефективної витрати дизельного палива на 1%.
3. Головний позитив заключається в тому, що при зменшенні температури наддувочного повітря на 30°C призводить до збільшення ефективної потужності двигуна на 8 %, що дозволяє форсувати двигун не змінюючи конструктивних параметрів.

Література

- [1] Двигуни внутрішнього згоряння: Серія підручників у 6 томах. Т.5 Екологізація ДВЗ / Марченко А.П., Парсаданов І.В., Товажнянський Л.Л., Шеховцов А.Ф. – Харків: Прапор, 2004.– 360 с.
- [2] Ю.Ф. Гутаревич, Д.В. Зеркалов, А.Г. Говорун, А.О. Копач, Л.П. Мержиєвська. Екологія автомобільного транспорту: Навчальний посібник – К.: Основа, 2002.-312с.
- [3] O. Cherednichenko, M. Tkach, B. Timoshevskiy, V. Havrysh, S. Dotsenko. Improving the efficiency of a gas-fueled ship power plant using a Waste Heat Recovery metal hydride system. *Zeszyty Naukowe Akademii Morskiej w Szczecinie* № 59 (131) – 30.09.2019. – С. 9 – 15.
- [4] М.Р Ткач, Б.Г. Тимошевский, С.М. Доценко, Ю.Н. Галынкин. Эффективность утилизации низкопотенциального тепла металлгидридными установками непрерывного действия. // *Авиационно-космическая техника и технология*. – 2014. № 9. – С. 39 – 44.
- [5] S. Dotsenko, V. Nesterenko, A. Lysykh, O. Hrabovenko, I. Shvets Mathematical modelling of emissions of toxic components of a medium speed diesel engine when operating on soybean oil. // 27 rd International Scientific Conference on Transport Means 04-06.10.2023:– Palanqa, Lithuania, 2023. – Pages 921-929.
- [6] Доценко С. М. Грабовенко О. І. Швець І. А. Лисих А. Ю. Експериментальні дослідження екологічних параметрів дизельного двигуна при роботі на соєвій олії. *Збірник наукових праць НУК*. – Миколаїв: НУК, 2023 – № 2-3 (491-492). – С. 49-56.

INCREASE IN THE ENVIRONMENTAL PERFORMANCE OF THE DIESEL ENGINE DUE TO THE RATIONAL CHOICE OF THE DEGREE OF COOLING OF THE CHARGE AIR

Serhii Dotsenko, Igor Kovalenko, Fedor Belsky

Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Pervomaisk Institute Pervomaisk, Mykolaiv region, Ukraine.

The use of supercharging in diesel engines made it possible to increase the coefficient of excess air from 1.3...1.5 to 1.7...2.2 with an increase in cycle fuel supply. An increase in the air temperature at the intake (after the compressor) increases NO_x emissions, as this causes an increase in maximum temperatures, while reducing CO emissions and smoke due to an increase in the concentration and amount of oxygen in the cylinder of a supercharged diesel engine. *The mechanism of formation of thermal nitric oxide* is manifested in the fact that under conditions of high-temperature combustion of fuel, nitrogen in the air becomes reactive and forms NO_x oxides. To reduce NO_x emissions, it is

necessary to use intercooling of charge air using a special coolant and to ensure the selection of the optimal value of the degree of cooling of charge air.

Keywords: diesel engine; cooling degree of charge air, nitrogen oxides, excess air coefficient.

УДК 004.89:621.398

ОГЛЯД МОДЕЛЕЙ МАШИННОГО НАВЧАННЯ ДЛЯ АНАЛІЗУ ДАНИХ ВИМІРЮВАННЯ ТЕМПЕРАТУРИ ЗА ДОПОМОГОЮ ТЕЛЕМЕТРИЧНОЇ СИСТЕМИ В РЕЖИМІ РЕАЛЬНОГО ЧАСУ

Савушкін В.В.

аспірант кафедри турбін

Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова

м. Миколаїв, Україна

vvsavushkin.science@gmail.com

Анотація. У роботі представлено огляд сучасних моделей машинного навчання, які застосовуються для аналізу температурних даних, отриманих у реальному часі за допомогою телеметричних систем. Розглянуто особливості обробки потокових температурних даних включно з виявленням аномалій, прогнозуванням та адаптивним управлінням. Особливу увагу приділено таким моделям, як LSTM (Long Short-Term Memory), CNN (Convolutional Neural Network), трансформероподібні (Time-Series Transformers) архітектури, автоенкодери та методи з підкріпленням. Матеріал буде корисним для дослідників, інженерів і розробників систем моніторингу, які працюють із великими потоками даних у режимі реального часу. Об'єкт дослідження: процеси аналізу температурних даних у телеметричних системах реального часу. Предмет дослідження: моделі машинного навчання, що використовуються для обробки, аналізу та інтерпретації потокових температурних даних. Наукова новизна: систематизовано сучасні підходи до застосування моделей глибокого навчання в аналізі температурних даних у реальному часі, здійснено порівняльний аналіз архітектур, що найкраще підходять для виявлення аномалій і прогнозування в телеметричних системах. Практичне значення: результати дослідження можуть бути використані для проектування та вдосконалення інтелектуальних систем моніторингу температури в енергетиці та промисловості.

Ключові слова: машинне навчання, телеметрія, аналіз температури, потокові дані, LSTM, CNN, трансформери, виявлення аномалій, прогнозування, реальний час.

У сучасному машинобудуванні та енергетичних системах газотурбінні двигуни (ГТД) відіграють ключову роль завдяки високій ефективності та потужності. Одним із критичних параметрів, що визначає надійність, безпеку та ресурс таких двигунів, є температура їх конструктивних елементів, зокрема лопаток турбіни. Перевищення температурних норм або нерівномірний тепловий розподіл може призвести до деградації матеріалів, деформацій або навіть аварійних ситуацій. Тому останніми роками на тлі активного розвитку високопродуктивних газотурбінних двигунів особливої актуальності набуває впровадження

систем керування технічним станом (Health Management Systems, HMS) [1]. Їх основною метою є підвищення ефективності енергоперетворення та продовження терміну експлуатації двигуна.

Завдяки впровадженню прогнозування деградації продуктивності в межах HMS відбувається перехід від традиційного обслуговування за графіком (Time-Based Maintenance) до попереджувального обслуговування (Predictive Maintenance) [2]. Такий підхід дозволяє не лише забезпечити безпеку експлуатації двигунів, а й суттєво зменшити витрати на технічне обслуговування протягом життєвого циклу агрегату. Зокрема, підвищення ефективності теплообміну після технічного обслуговування сприяє додатковій економії енерговитрат [3]. Однак реалізація точного прогнозування деградації стикається з рядом викликів. По-перше, газотурбінний двигун складається з тисяч компонентів, і причини деградації можуть суттєво відрізнятися залежно від конкретної ділянки чи елемента. По-друге, отримання достовірних експериментальних даних про несправності у процесі розробки двигунів є складним завданням, оскільки події деградації трапляються рідше. У зв'язку з цим все ширше застосовуються телеметричні системи, здатні забезпечити дистанційне зчитування температурних даних у важкодоступних зонах двигуна під час його роботи. Такі системи генерують великі об'єми потокових даних, що характеризуються високою динамікою та складністю. Обробка й аналіз цих даних вимагає застосування інтелектуальних підходів, зокрема методів машинного навчання, здатних виявляти приховані закономірності, прогнозувати розвиток температурних навантажень та своєчасно виявляти аномальні режими роботи.

Незважаючи на обмеження симуляційних джерел, багато перспективних досліджень спрямовано саме на побудову моделей прогнозування деградації продуктивності на основі даних. Існує два основні підходи: модельно-орієнтований (mechanism-based) та орієнтований на дані (data-driven). З огляду на складність теплотехнічної природи двигуна, модельно-орієнтовані методи застосовуються рідше, натомість переважає data-driven підхід з використанням штучних нейронних мереж [4].

Зокрема, в одному з досліджень було запропоновано використання глибоких обчислювальних мереж (Deep Belief Nets) для побудови надійної моделі прогнозування деградації [5]. Додавання динамічної швидкості навчання дозволило покращити збіжність моделі. Значна увага приділяється оптимізації параметрів моделей з метою підвищення їх точності та стійкості. Серед найбільш перспективних архітектур для аналізу часових рядів деградації виділяють згорткові нейронні мережі (CNN) та рекурентні мережі (RNN) [6]. У випадку CNN розширення входу моделі мультиваріантними часовими рядами дозволило побудувати високо надійну модель продуктивності, а використання згорткових ядер сприяло підвищенню точності прогнозування. Рекурентні нейронні мережі, зокрема архітектури LSTM, мають особливе значення у задачах прогнозування стану ГТД, оскільки дозволяють ефективно працювати з довгими послідовностями даних. На відміну від класичних RNN, LSTM усуває проблеми затухання чи вибуху градієнтів, забезпечуючи збереження ключових ознак деградації в часі [7].

Завдяки механізму керуючих вентилів, LSTM успішно долає проблему зникання градієнта, характерну для класичних RNN, і демонструє високу точність при обробці довгих послідовностей даних. Її особливістю є наявність модулів пам'яті, здатних зберігати інформацію про довгострокові залежності у послідовностях, що робить її надзвичайно ефективною для задач, пов'язаних із часовими зв'язками, зокрема у контексті температурного

моніторингу турбіни газотурбінного двигуна. Однак, ефективність моделі LSTM значною мірою залежить від обсягу навчальних даних. Для того щоб модель могла вивчити релевантні закономірності та взаємозв'язки, необхідна велика кількість якісних часових даних. У випадках, коли обсяг телеметричної інформації обмежений – наприклад, у дослідженнях малогабаритних газотурбінних двигунів або при роботі з прототипами – LSTM може демонструвати низьку узагальнюючу здатність. З одного боку, при нестачі даних модель може недонавчитися, що призводить до низької точності як на тренувальному, так і на тестовому наборі даних. З іншого боку, надмірна складність архітектури в умовах обмежених даних часто стає причиною перенавчання: модель показує хороші результати на тренувальному наборі, але значно гірші на нових даних. Це обмежує застосування базової LSTM-мережі для прогнозування деградації продуктивності у специфічних умовах, де збір великого обсягу даних є складним або неможливим.

Наприклад, у межах моделювання прогнозування деградації продуктивності було реалізовано LSTM-мережу для аналізу часових рядів температур лопаток турбіни ГТД. Для цього було використано симульований набір даних, який містив багатовимірні телеметричні показники (температура, тиск, оберти ротора, витрата палива) протягом 10 000 годин роботи двигуна. Мета – спрогнозувати ймовірну втрату ефективності або перегрів у наступні 1 000 годин.

Модель LSTM складалась із трьох шарів:

- 2 шари LSTM по 128 нейронів кожен;
- шар Dropout з коефіцієнтом 0,3 для уникнення перенавчання;
- повнозв'язний вихідний шар із лінійною активацією.

Перший LSTM-шар (128 нейрони) – це як «пам'ять» моделі, вона читає, що відбувалося в системі раніше (наприклад, за останні 200 годин). Кожен нейрон у цьому шарі вчиться ловити певні патерни у даних: наприклад, яким чином температура росте після перевищення певного тиску.

Другий LSTM-шар (128 нейрони) працює з виходами першого шару та вчиться більш складним залежностям у часі. Наприклад: якщо температура зростає разом із підвищенням обертів – це один шаблон, а якщо зростає при зниженні тиску – інший.

Dropout-шар (0,3) випадково «вимикає» 30 % нейронів під час тренування. Щоб модель не запам'ятовувала дані надто буквально і краще узагальнювала закономірності. Це як тренувати мозок, трохи «відволікаючи» його, тоді він стає гнучкішим.

Повнозв'язний вихідний шар (Dense Layer) – це останній шар, що видає число або послідовність чисел – наприклад, температури або значення індексу деградації на майбутні 1000 годин. Лінійна активація означає, що результат – це реальне число (а не «класифікація» типу «так/ні»).

В результаті такого моделювання встановлено, що середня абсолютна похибка становить 2,9 °C, а середньоквадратична похибка – 3,5 °C. При цьому коефіцієнт детермінації (R^2) дорівнює 0,95, що вказує як модель добре «вловила» закономірність у даних.

Отже, впровадження систем керування технічним станом та перехід до предиктивного обслуговування є критично важливим для підвищення надійності, безпеки та продовження терміну експлуатації газотурбінних двигунів. Це дозволяє оптимізувати витрати на обслуговування та запобігати аварійним ситуаціям. Сучасні телеметричні системи генерують значні об'єми складних даних про роботу двигунів, що відкриває можливості для застосування інтелектуальних методів аналізу. Серед них особливе місце займають нейронні мережі,

орієнтовані на дані (data-driven), зокрема рекурентні нейронні мережі LSTM. Моделі LSTM демонструють високу ефективність у прогнозуванні деградації продуктивності двигунів, такої як перегрів або втрата ефективності, шляхом аналізу довготривалих часових рядів телеметричних даних (температури, тиску, витрати палива тощо). Завдяки своїй архітектурі, LSTM успішно долає проблеми зі зникаючими градієнтами, характерні для класичних рекурентних мереж, і здатна виявляти складні, довгострокові залежності в даних.

Практичне застосування LSTM-моделей для прогнозування деградації, наприклад, температури на виході турбіни, підтверджується досягнутими метриками точності (як-от низькі MAE та RMSE, високий R^2 коефіцієнт). Це означає, що модель здатна з високою точністю передбачати майбутні зміни в стані двигуна на сотні або навіть тисячі годин наперед. Незважаючи на високий потенціал, ефективність LSTM-моделей значно залежить від об'єму та якості навчальних даних. У випадках обмежених даних може спостерігатися недонавчання або перенавчання моделі. Це підкреслює необхідність або розширення навчальних вибірок за рахунок симуляційних даних, або застосування гібридних архітектур та методів попередньої обробки даних, які можуть компенсувати їх нестачу.

Література

- [1] Abed A.I., Ping L.W. Implementing data mining techniques for gas-turbine (GT) health tracking and life management: The bibliographic perspective. *Expert Syst. Appl.* 2024, 252, 124077.
- [2] Zhang W., Yang D., Wang H. Data-Driven methods for predictive maintenance of industrial equipment: A Survey. *IEEE Syst. J.* 2019, 13, 2213–2227.
- [3] Xiaofeng L.I., Yingjie C.H., Xiong L., Jianhua W.A., Chenshuang L.U., Zhang L., Kehuan W.A. Intelligent fault diagnosis methods toward gas turbine: A review. *Chin. J. Aviat. (Engl. Ed.)* 2024, 37, 93–120.
- [4] Wang W., Song H., Si S., Lu W., Cai Z. Data augmentation based on diffusion probabilistic model for remaining useful life estimation of aero-engines. *Reliab. Eng. Syst. Saf.* 2024, 252, 110394.
- [5] Hong J. Reliability analysis of aero-engine based on deep learning; Nanjing University of Aeronautics and Astronautics: Nanjing, China, 2019.
- [6] Che C., Wang H., Ni X., Lin R. Residual life prediction of aircraft engines based on 1D-CNN and Bi-LSTM. *J. Mech. Eng.* 2021, 57, 304–312.
- [7] Hochreiter S., Schmidhuber J. Long short-term memory. *Neural Comput.* 1997, 9, 1735–1780.

OVERVIEW OF MACHINE LEARNING MODELS FOR ANALYZING TEMPERATURE MEASUREMENT DATA USING A REAL-TIME TELEMETRY SYSTEM

Savushkin V.

Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Mykolaiv, Ukraine

Abstract. This paper presents an overview of modern machine learning models used to analyze temperature data obtained in real time using telemetry systems. The features of processing streaming temperature data, including anomaly detection, forecasting, and adaptive control, are considered. Particular attention is paid to such models as LSTM (Long Short-Term Memory), CNN (Convolutional Neural Network), Time-Series Transformers architectures, autoencoders, and reinforcement learning methods. The article will be useful for researchers, engineers, and developers of monitoring systems that work with large data streams in real time. Object of study: processes of temperature data analysis in real-time telemetry systems. Subject of research: machine learning

models used to process, analyze, and interpret streaming temperature data. Scientific novelty: modern approaches to the use of deep learning models in the analysis of real-time temperature data are systematized, and a comparative analysis of architectures that are best suited for anomaly detection and forecasting in telemetry systems is carried out. Practical significance: the results of the study can be used to design and improve intelligent temperature monitoring systems in energy and industry.

Keywords: machine learning, telemetry, temperature analysis, streaming data, LSTM, CNN, transformers, anomaly detection, forecasting, real-time.

УДК 621.43

КОМБІНОВАНИЙ ТЕРМОДИНАМІЧНИЙ ЦИКЛ ДВИГУНА ВНУТРІШНЬОГО ЗГОРЯННЯ І ЕНЕРГОХОЛОДИЛЬНОЇ УСТАНОВКИ

Слинько О.Г.

кандидат технічних наук,

професор кафедри суднових енергетичних установок та технічної експлуатації

Одеського національного морського університету, м. Одеса, Україна

asg_37@ukr.net

Бойчук А.С.

кандидат технічних наук,

доцент кафедри суднових енергетичних установок та технічної експлуатації Одеського

національного морського університету, м. Одеса, Україна

boychart@i.ua

Козловський С.В.

кандидат технічних наук,

доцент кафедри суднових енергетичних установок та технічної експлуатації Одеського

національного морського університету, м. Одеса, Україна

netio777@gmail.com

Лавренченко Г.К.

доктор технічних наук, професор,

Президент асоціації технічно важливих газів «СІГМА»

ТОВ «Інститут низькотемпературних енерготехнологій»,

а/с 285, Одеса, Україна

lavrenchenko.g.k@gmail.com

Анотація. ДВЗ є найпоширенішими в світі перетворювачами теплової енергії згоряння палива в механічну/електричну енергію. Тому вдосконалення їх термодинамічного циклу є актуальною задачею. Пропонується в якості свіжого заряду ДВЗ використовувати сухе холодне повітря, яке отримується при охолодженні і сушці зовнішнього повітря за допомогою утилізаційної комбінованої тепловикористовуючої енергохолодильної установки, в якій в якості гарячого джерела теплоти використовуються відпрацьовані гази ДВЗ.

Ключові слова: двигун внутрішнього згоряння, утилізаційна комбінована тепловикористовуюча енергохолодильна установка, свіжий заряд, сухе холодне повітря.

Вступ. Відповідно до золотого правила термодинаміки, що сформульовано в [1, стор. 83], пропонується: *«для підвищення процесу перетворення теплоти в механічну енергію, робоче тіло охолоджуй, а перед розширенням – нагрівай»*. Це правило не одноразово підтверджувалось в наших подальших дослідженнях. Так, в монографії [2] досліджено декілька варіантів вдосконалення термодинамічних циклів ПТУ, ДВЗ і ГТУ, в яких охолодження їх свіжого заряду передбачалось здійснювати за допомогою абсорбційної холодильної установки. Останнім часом нами запропонована і досліджена утилізаційна тепловикористовуюча комбінована енергохолодильна установка (УТВКЕХУ) [3], яка працює на вторинній теплоті середнього температурного потенціалу.

В роботі [4] досліджена проблема отримання прісної води із зовнішнього повітря за допомогою УТВКЕХУ, яка працює на теплоті охолоджуючої ДВЗ рідини, а в роботі [5] – на теплоті відпрацювавших газів. Ці дослідження виконані для карбюраторних і дизельних двигунів потужністю 100 кВт. Повітря із оточуючого середовища охолоджувалось у випарнику холодильної частини УТВКЕХУ. Розрахунки виконані для дванадцяти випадково обраних міст світу. Результати дослідження виконаного в [5] для дизельних ДВЗ показали, що кількість холодних сухого повітря і води, отримуваних в досліджених містах коливаються в інтервалі від 1,089 кг/с (0,8521 м³/с) і 14,35 л/год (Асмера, Ефіопія) до 0,5658 кг/с (0,4450 м³/с) і 31,43 л/год (Токіо, Японія), а їх температура – в діапазоні 2,8...4,4 °С.

Незалежно розрахований за методом В.І. Гринивецького-Є.К. Мазінга, секундний об'єм свіжого повітря, що необхідний для роботи дизельного ДВЗ потужністю 100 кВт, дорівнює $V_{\text{пов}} = 0,18 \text{ м}^3/\text{с}$.

Тобто, при використанні УТВКЕХУ для отримання прісної води із оточуючого повітря, отримується в обох наведених прикладах сухе ($d \leq 5 \text{ г} = \text{вол./с.п.}$) холодне ($t \leq 5 \text{ °С}$) повітря, секундний об'єм якого значно більший теоретичного секундного об'єму повітря, необхідного для роботи двигуна-донора, що розраховано за методом В.І.Гринивецького-Є.К.Мазінга.

В цій доповіді досліджується питання вдосконалення термодинамічного циклу ДВЗ з характеристиками: $\varepsilon=15$, $\rho=1,4$ і $\xi=1,4$, який спроектовано для використання при температурі зовнішнього повітря 35 °С. В модифікованому ДВЗ пропонується в його циліндри подавати повітря, яке охолоджене до 3 °С за допомогою УТВКЕХУ, яка використовується для отримання прісної води і в якій в якості гарячого джерела теплоти використовуються відпрацювавши газы модифікованого ДВЗ.

Виконання дослідження.

На рисунку 1 в діаграмах p, v (а) і T, s (б) наводяться сумісно термодинамічні цикли базового і модифікованого ДВЗ.

Використовуючи відомі співвідношення між термічними параметрами робочого тіла в характерних точках звичайних класичних ДВЗ і значення вхідних даних, що указані вище, розраховано термічні властивості робочого тіла в характерних точках циклу, які наводяться в табл. 1.

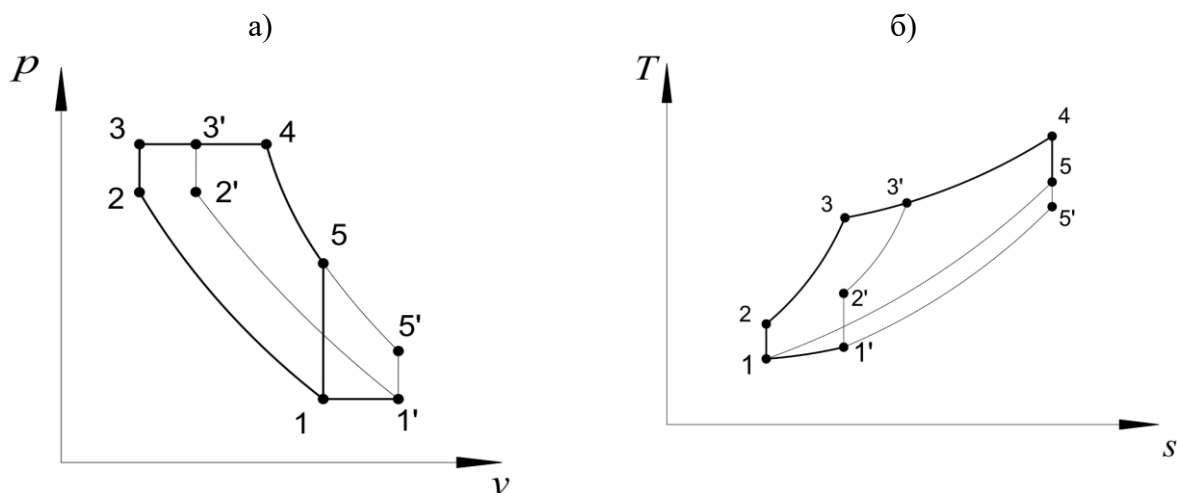

Рисунок 1 – Термодинамічні цикли базового (1'-2'-3'-4-5'-1') і модифікованого (1'-1-2-3-4-5-1') ДВЗ в $p, v(a)$ і $T, s(b)$ координатах

Таблиця 1 – Термічні параметри робочого тіла в характерних точках базового термодинамічного циклу ДВЗ (1'-2'-3'-4-5'-1', рис. 1)

	p , МПа	v , м ³ /кг	T , К	t , °С
1'	0,1013	0,873130	308,15	35,0
2'	4,4900	0,058209	910,56	637,18
3'	5,3880	0,058209	1092,4	819,25
4	5,3880	0,081492	1529,4	1256,2
5'	0,1947	0,873130	592,27	319,12

Використовуючи відомі термодинамічні співвідношення між термічними параметрами робочого тіла в характерних процесах термодинамічного циклу і калорійними властивостями, розраховано термодинамічні характеристики ефективності циклу: питомі роботи стиснення і розширення, питомі теплоти, що підводяться і відводяться в циклі, та їх сумарні значення. Використовуючи сумарні значення теплоти, що підводиться в циклі, і роботи, яка отримується в циклі, розраховано значення термічного ККД базового циклу.

Для можливості порівняння отриманих характеристик ефективності зрівнюємих термодинамічних циклів ДВЗ значення базового ДВЗ наводяться в табл. 4 (колонка 2).

Модифікація термодинамічного циклу ДВЗ полягає в тому, що в його циліндри подається сухе холодне повітря, що отримується в УТВКЕХУ, використовуємої для отримання прісної води із оточуючого повітря за рахунок теплоти відпрацювавших газів. Такий устрій запропоновано і досліджено в роботі [5].

Об'єм сухого повітря, охолодженого до температури 3,07 °С в одиницю часу в м. Києві, розрахований в роботі [5], дорівнює

$$V = \frac{mRT}{p} = \frac{0,9109 \cdot 287,1 \cdot 276,22}{1,01325 \cdot 10^5} = 0,7129 \text{ м}^3/\text{с}.$$

Отже, при використанні пропонуємої дизель-енергоохолодильної установки в м. Києві, отримується не тільки прісна вода (20,36 кг/год), але й сухе ($d < 5$ г вол./с.п.) холодне повітря

($t < 5\text{ }^{\circ}\text{C}$), секундний об'єм якого ($V = 0,7129\text{ м}^3/\text{с}$), що значно більше секундного об'єму повітря ($0,18\text{ м}^3/\text{с}$), необхідного для роботи двигуна-донора.

Використовуючи такі ж співвідношення між параметрами робочого тіла в характерних точках модифікованого термодинамічного циклу ДВЗ 1'-1-2-3-4-5-1-1', розраховано значення термічних параметрів в його характерних точках. Значення термічних параметрів наводяться в табл. 2.

Таблиця 2 – Термічні параметри робочого тіла в характерних точках модифікованого термодинамічного циклу ДВЗ 1'-1-2-3-4-5-1-1'

	p , МПа	v , м ³ /кг	T , К	t , $^{\circ}\text{C}$
1	0,10132	0,78246	276,15	3,0
2	4,4900	0,052164	815,80	542,65
3	5,3880	0,052164	978,96	705,81
4	5,3880	0,081492	1529,4	1256,2
5	0,22706	0,78246	618,83	345,68

Використовуючи відомі співвідношення між термічними параметрами робочого тіла в характерних процесах модифікованого термодинамічного циклу ДВЗ і його калорійними властивостями, розраховано термодинамічні характеристики ефективності: питомі роботи стиснення і розширення, питомі теплоти, що підводяться і відводяться в циклі, та їх сумарні значення. Використовуючи сумарні значення теплоти, що підводиться в циклі, і роботи, яка отримується в циклі, розраховано значення його термічного ККД.

Для можливості порівняння отриманих характеристик ефективності зрівнюємих термодинамічних циклів ДВЗ, їх значення наведено в табл. 3 (колонка 3).

Таблиця 3 – Зіставлення показників ефективності термодинамічних циклів базового і модифікованого ДВЗ

Показники ефективності	Цикли ДВЗ	
	базовий	модифікований
Питома робота стиснення в процесі 1-2, кДж/кг	-425,2	-387,33
Питома робота стиснення в процесі 3-4, кДж/кг	123,42	150,90
Питома робота розширення в процесі 4-5, кДж/кг	661,68	653,53
Сумарна питома робота, отримуєма в циклі, кДж/кг	365,83	424,22
Питома теплота, що підводиться в ізохорному процесі 2-3, кДж/кг	130,68	117,10
Питома теплота, що підводиться в ізобарному процесі 3-4, кДж/кг	439,08	553,07
Сумарна теплота, що підводиться в циклі, кДж/кг	572,58	670,18
Питома теплота, що відводиться в циклі, кДж/кг	-203,93	-200,62
Термічний ККД	0,6421	0,6330

Аналізуючи табличні данні, можна однозначно стверджувати, що:

– питома робота модифікованого ДВЗ зросла на 16%, при збільшенні кількості підведеної теплоти на 17%;

– температура і тиск відпрацювавших газів в модифікованому ДВЗ підвищились на 27°C ($t_5=345,68^{\circ}\text{C}$) і $0,03236\text{ МПа}$ ($p_5=0,22706\text{ МПа}$), що дозволить при використанні високотемпературного холодоагенту в якості робочого тіла УТВКЕХУ (головному додатковому устрою пропонуємої модифікації ДВЗ) отримувати додаткову механічну роботу і тим самим підвищити термічний ККД пропонуємої комбінованої дизель-енергохолодильної установки, або підвищити потужність утилізаційної турбіни;.

– оскільки охолоджене повітря використовується в якості свіжого заряду в модифікованій установці, то отримуєма холодна прісна вода перед її прямим вживанням може використовуватись для комфортного або технічного і технологічного кондиціонування повітря відповідних транспортних засобів;

– двигуни, термодинамічні цикли яких модифіковані пропонуємим способом, уже зараз актуальні для всіх континентів світу, а попит на такі двигуни в майбутньому буде тільки зростати.

Конструкція ДВЗ, обладнаних УТВКЕХУ, суттєво ускладняється, але отримуємі прісна холодна вода і можливість підвищення термічного ККД і кондиціонування повітря транспортних засобів цього варті. До того ж, виготовлення таких комбінованих засобів, це разові витрати, а можливість підвищення їх термодинамічного ККД, отримуєма прісна вода і можливість комфортного, технічного і технологічного кондиціонування повітря устроїв, в яких використовуються такі комбіновані установки, має місце протягом всього терміну їх використання.

Література

[1] Вассерман О.А., Слинько О.Г. (2019). Технічна термодинаміка і теплообмін. *вид-во «Фенікс», Одеса.* – 494 с.

[2] Вассерман О.А., Слинько О.Г., Шутенко М.А. (2020). Інноваційні цикли енергетичних установок. *вид-во «Фенікс», Одеса.* 182 с.

[3] Лавренченко Г.К., Слинько О.Г., Козловський С.В., Бойчук А.С., Галкін В.М. (2022). Утилізаційна комбінована енергоохолодильна установка з повним регенеративним теплообміном. *Холодильна техніка та технологія.* Т. 58. № 1. С. 50-61. <https://doi.org/10.15673/ret.v58i1.2315>.

[4] Лавренченко Г.К., Слинько О.Г., Бойчук А.С., Козловський С.В. (2025). Термодинамічний цикл устрою для отримання прісної води за рахунок теплоти рідини, що охолоджує ДВЗ. *Холодильна техніка та технологія.* Т. 61. № 1. С.55-63. <https://doi.org/10.15673/ret.v61i1.3109>.

[5] Слинько О.Г., Бойчук А.С., Козловський С.В., Лавренченко Г.К. Термодинамічний цикл устрою для отримання прісної води за рахунок теплоти відпрацювавших газів ДВЗ. *Journal of Chemistry and Technologies* (в редакції)

COMBINED THERMODYNAMIC CYCLE OF INTERNAL COMBUSTION ENGINE AND ENERGY REFRIGERATION UNIT

Slynko Alexey, Boychuk Artem, Kozlovskyi Serhii

Odessa National Maritime University, Odessa, Ukraine

Lavrenchenko Georg

Institute of Low Temperature Energy Technologies, Odessa, Ukraine

Abstract. Internal combustion engines are the most common converters of thermal energy generated during fuel combustion into mechanical/electrical energy in the world. Therefore, improving of their thermodynamic cycle is an urgent issue. It is proposed to use dry cold air as fresh charge air for internal combustion engines. It is obtained by cooling and dehumidifying outside air

using a recycling combined energy refrigeration unit, in which the exhaust gases of internal combustion engines are used as a heat source.

Keywords: internal combustion engine, recycling combined energy refrigeration unit, fresh charge, dry cold air.

УДК 629.5.035.5:662.75

РОЗРАХУНОК ЗАПАСУ РІДКОГО ПАЛИВА ДЛЯ ГОЛОВНИХ ДВИГУНІВ LNG-ТАНКЕРІВ

Наливайко В.С.

к.т.н., проф. НУК,

Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова,

м. Миколаїв

Авдюнін Р.Ю.

викладач,

Херсонський навчально-науковий інститут Національного університету кораблебудування

імені адм. Макарова, м. Миколаїв

roman.avdiunin@nuos.edu.ua

Анотація. В роботі наведено розрахунковий метод для визначення запасу рідкого палива для головних двигунів LNG-танкерів з урахування умов експлуатації судна. Надано рекомендації по прийняттю інженерних рішень на етапі проектування.

Ключові слова: ЗПГ, LNG carriers, метан

Транспортування зрідженого газу (ЗПГ) морським шляхом здійснюється спеціалізованими суднами-газовозами (LNG carriers). В даний час цей тип комерційних судів є найбільш складним, що пов'язано з необхідністю створення особливих умов для ЗПГ, що перевозяться. Газ транспортується у зрідженому стані при температурі при атмосферному тиску та температурі $-161,5^{\circ}\text{C}$ (близька до точки кипіння) у спеціальних термоізованих резервуарах [1]. Незважаючи на наявність теплоізоляції відбувається безперервне випаровування вантажу. За відсутності установок повторного зрідження газу у складі енергетичних установок зазначеного типу суден як паливо передбачено використання метану, що випарувався, і рідкого палива.

Визначення запасу рідкого палива для головних двигунів газовозів необхідне виконання техніко-економічних розрахунків під час проектування судна та її енергетичної установки [2].

Як показують дослідження, проведені фірмою «Зульцер» на двигуні RMND 90 [3] при 30% добавці тепла з рідким запальним паливом ($q = 0,30$) досягнута номінальна потужність чисто дизельного циклу, а при зменшенні частки тепла, що вноситься з рідким запальним паливом до 5%, і 76% від номінальної потужності. При роботі двигунів на дизпаливі $0,30 \leq q \leq 1$ номінальна потужність підтримувалася за рахунок зменшення витрат рідкого

палива та збільшення витрати газу. На межі $q = 0,30$ подальше збільшення витрати газу призводить до виникнення детонації. Тому зменшення частки запального палива ($q < 0,30$) при незмінному витраті газу викликає зниження потужності. Ця обставина свідчить про те, що з розрахунку запасу рідкого палива величину q необхідно приймати щонайменше 0,30.

Годинна витрата палива з урахуванням з урахуванням запального [4]:

$$B_{\text{год}} = \frac{3,6 \cdot 10^3 \cdot Ne \cdot q}{\eta_e \cdot Q_H} \quad (1)$$

де Ne – ефективна потужність двигуна, кВт, q – частка рідкого запального палива, η_e – ККД двигуна, Q_H – нижча теплота згоряння палива, кДж/кг

На стадії проектування виконується певний ряд наближених розрахунків, для цього користуються рис. 1. Для побудови номограми були прийняті наступні межі змін величин, що входять у формулу (1): $Ne = 0-37000$ кВт, $q = 0,3-1,0$; $\eta_e = 0,3-0,4$; $Q_H = 42500$ кДж/кг. Приклад використання номограми показано на рисунку стрілочками.

Більш точне визначення q може бути визначене за допомогою номограми в залежності від потужності головного двигуна Ne , його ККД η_e , net registered tonnage - P_w , нижча теплота згоряння газу, що перевозиться, частки на випаровування α :

$$\alpha = \frac{W}{k_l \cdot P_w} \quad (2)$$

де W – кількість газу, що випарувалась на добу, $\text{м}^3/\text{добу}$, k_l – коефіцієнт зміни об'єму газу при переході із рідинного стану в газоподібне при атмосферному тиску (для метану та природних газів, що мають у своєму складі метан $k_l = 625$).

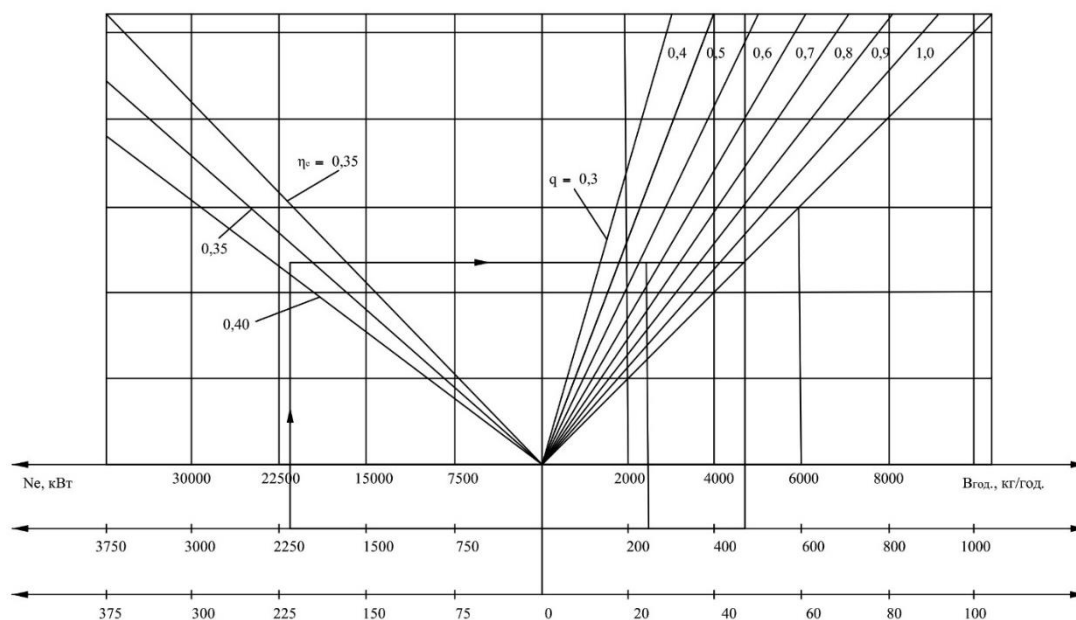

Рисунок 1 – Номограма для визначення годинної витрати рідкого запального палива в залежності від η_e та q при $Q_H = 42500$ кДж/кг

При умові, що ЗПГ перевозиться при температурі кипіння, то все тепло, що виділяється в танки де на пароутворення. Кількість виварювального газу за добу можна визначити:

$$W = \frac{24Q}{r\gamma_r} \quad (3)$$

де Q – кількість теплоти, що поступила в танки за 1 год., кДж/год, r – прихована теплота пароутворення, кДж/кг (для метана $r = 510$ кДж/кг), γ_r – питома маса газу кг/м³ (для метана $\gamma_r = 0,716$ кг/м³).

Тепло, що поступило в танки:

$$Q = kF_T(T_0 - T_{3H}) \quad (4)$$

де k – коефіцієнт теплопередачі, Вт/м²·К, F_T – поверхня танків, м², T_0 – температура навколишнього середовища, К, T_{3H} – внутрішня температура в танку, К.

Таким, чином з урахуванням виразів (3) та (4) та ряду перетворень формула для визначення добового випаровування буде мати вигляд:

$$\alpha = 1,05 \cdot 10^{-4} \frac{kF_T}{P_w}(T_0 - T_{3H}) \quad (5)$$

Коефіцієнт теплопередачі, при припущенні, що теплообмін між навколишнім середовищем та вантажом відбувається через плоску стінку з урахуванням великих розмірів танків:

$$k = \frac{1}{\frac{1}{\alpha_1} + \frac{\delta}{\lambda} + \frac{1}{\alpha_2}} \quad (6)$$

α_1 – коефіцієнт тепловіддачі від навколишнього середовища до танку, Вт/м²·К, δ – товщина ізоляції танка, м, λ – коефіцієнт теплопровідності ізоляції, Вт/м²·К, α_2 – коефіцієнт тепловіддачі від поверхні танка до вантажа, Вт/м²·К.

Як зазначено в (1) та (2) основним чинником є термічний супротив ізоляції (δ/λ), значення котрого може буде визначене на стадії проектування судна, а коефіцієнтами α_1 та α_2 можна знехтувати. Вираз (6) буде мати вигляд:

$$\alpha = 1,05 \cdot 10^{-4} \frac{\lambda F_T}{\delta P_w}(T_0 - T_{3H}) \quad (7)$$

Врахувавши товщину ізоляції, отримаємо:

$$\alpha = \frac{5,25 \cdot 10^{-3} \cdot \lambda F_T (T_0 - T_{3H})}{0,105 \cdot \lambda F_T (T_0 - T_{3H}) - P_w} \quad (8)$$

Висновок. Проведене дослідження, показало, що для кількісної оцінки ЗПГ, котре буде випаровуватись під час вантажного переходу, в баласті, дозволяючи більш точно визначити запас рідкого палива (пілотного) для головних двигунів LNG-танкерів більш доцільно використовувати отриману залежність (8).

Література

- [1] Дьяченко Т.В. Транспортування та збереження зрідженого природного газу: навчальний посібник. – Одеса: Освіта України, 2017. – 106 с.
- [2] Мисько, В.О. Вирішення екологічних проблем СДВЗ за рахунок використання LPG [Текст] / В.О. Мисько, Р.Ю. Авдюнін, О.В. Руденко // Science, engineering and technology: global and current trends: International scientific and practical conference, Prague, Czech Republic, December 27-28, 2019. – Prague: Izdevnieciba "Baltija Publishing", 2019. – С. 86–90.
- [3] Наливайко В.С. Суднові двигуни внутрішнього згоряння : підруч. для студентів ВНЗ / В. С. Наливайко, Б. Г. Тимошевський, С. Г. Ткаченко. – Миколаїв : Торубара В. В. [вид.], 2015. – 331 с.
- [4] Уваров В.А., Мисько В.О., Авдюнін Р.Ю., Хоменко В.С. Методичні вказівки до самостійної роботи з дисципліни "Проектування систем суднових енергетичних установок". Миколаїв: Торубара В.В, 2018. – 98 с.

CALCULATING THE RESERVE OF LIQUID FUEL FOR THE MAIN ENGINES OF LNG CARRIERS

Nalyvaiko V.

Admiral Makarov National University of Shipbuilding

Avdiunin R.

Kherson Educational-Scientific Institute of Admiral Makarov National University of Shipbuilding

Abstract. The paper presents a calculation method for determining the liquid fuel reserve for the main engines of LNG tankers, considering the operating conditions of the vessel. Recommendations for making engineering decisions at the design stage are provided.

Key words: LNG carriers, methane, pilot fuel

UDC 621.434.432

ARTIFICIAL INTELLIGENCE SOLUTIONS FOR MARINE POWER ENGINEERING

Kostiuk A.

*Student of higher education at the Department of Marine Engineering and Power Engineering
Kherson Educational-Scientific Institute of Admiral Makarov National University of Shipbuilding,
Mykolaiv, Ukraine*

kostyukanrei@gmail.com

Avdiunin R.

*Lecturer at the Department of Marine Engineering and Power Engineering
Kherson Educational-Scientific Institute of Admiral Makarov National University of Shipbuilding,
Mykolaiv, Ukraine*

roman.avdiunin@nuos.edu.ua

Abstract. Artificial Intelligence (AI) stands at the forefront of contemporary discourse, reshaping not only society but also science and research. In recent years, AI has not only achieved challenges that seemed unfeasible but has also defined the way for unprecedented advancements. The

impact of AI extends far beyond technological domains; it has produced a revolution across markets, societal structures, and scientific paradigms, giving rise to a novel global model.

Modern power-plant engineering is rapidly evolving, and AI is at the heart of this transformation. By combining machine learning, deep learning, and data-driven decision-making, AI is reshaping how ships are designed, built, operated, and maintained.

Keywords: Artificial Intelligence, CNC, Machine learning

Modern power-plant engineering is undergoing significant transformations, and one of the key factors driving its development is the integration of AI into various aspects of the industry. The use of AI in marine power-plant engineering enhances the efficiency and safety of production processes to optimize the ship hull design, monitor the condition of ship engines, predict the spread of oil spills, prevent ship collisions, model ocean or wave circulation, and open new prospects for innovation and development. Specialized machine learning and deep learning algorithms allow for the analysis of large volumes of data, considering numerous parameters such as material strength, geometric shape, etc. This makes it possible to analyze and process recurring patterns and respond accordingly, allowing manufacturers to produce high-quality parts with low reject rates [1].

AI is transforming traditional approaches to marine power plant design, enabling:

- automation of equipment selection;
- optimization of operating parameters;
- consideration of complex operating conditions;
- transfer of knowledge from experienced engineers to young specialists.

Main advantage of AI techniques lies in their potential to reduce computational costs compared to conventional numerical simulations. This makes them especially valuable in scenarios where high-fidelity modelling (e.g., CFD or FEA) is computationally intensive or time prohibitive. However, to maximize the effectiveness of AI in this field, it is not enough to apply general-purpose models. It is necessary to integrate the physical principles, constraints, and data limitations specific to marine engineering into the AI model design. Tailoring AI to the unique challenges of marine engineering requires innovations that address harsh environments, sparse data, and nonlinear interactions.

When machine learning is implemented in shop machines, the performance potential increases exponentially. Machine learning means that machines do not just respond to a single set of data. AI is always dynamic, meaning machines learn as instructions from operators and data sets are received. This flow creates an environment where machines continuously learn how to process orders. Machine learning improves overall efficiency and performance.

Artificial intelligence and programming software that support machine learning provide more than just short-term benefits. Machine learning is a long-term investment that will bring advantages during CNC (computer numerical control) machining, enhance operational capabilities, and include machines that respond to voice commands, intelligent learning, and machine scheduling to optimize performance and downtime, as well as better data analysis, programming, and testing [2].

Moreover, AI-driven machines can handle more complex tasks. For instance, toolpaths (the path a tool takes through a workpiece) can be optimized by analyzing AI data. This allows the machine to adjust the toolpath to achieve the highest level of productivity with minimal wear, thereby increasing the overall efficiency of the machining process [3].

Conclusions:

1. Artificial intelligence contributes to creating a safer working environment by taking on tasks that can be dangerous for humans. With machine learning and deep learning systems, machines can perform risky operations without human intervention.
2. AI and machine learning continue to improve the quality, precision, and overall efficiency of CNC machining, with more industries recognizing its potential.
3. AI will become advanced enough to connect to design software and automatically modify designs to improve results. Generative design is an interactive design process that

automatically optimizes designs for use with software like Autodesk Dreamcatcher and is directly related to additive manufacturing processes (3D printing), etc;

4. Leveraging the capabilities of AI algorithms is essential for unlocking the full potential of ship repair, ensuring that ships remain in optimal condition, operations run smoothly, and the industry thrives in an increasingly technologically advanced world.

References

- [1] Avdiunin, R.Y., Poshyvai, M.I., & Vahin, F.I. Artificial Intelligence in Marine Power-Plant Engineering. Modern challenges as an impetus for technical innovations (October 3–4, 2024. Riga, the Republic of Latvia): International scientific conference. Riga, Latvia: Baltija Publishing, 2024, 88 pages; <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-475-7-10>.
- [2] Xinbo Qi, Guofeng Chen, Yong Li, Xuan Cheng, Changpeng Li Applying Neural-Network-Based Machine Learning to Additive Manufacturing: Current Applications, Challenges, and Future Perspectives Volume 5, Issue 4, 2019, Pages 721-729; <https://doi.org/10.1016/j.eng.2019.04.012>.
- [3] Caiazza F and Caggiano A 2018 Laser direct metal deposition of 2024 Al alloy: trace geometry prediction via machine learning: Materials 2018, 11(3), 444; <https://doi.org/10.3390/ma11030444>.

УДК 621.577

ТЕХНІЧНІ ЗАСОБИ ЗМЕНШЕННЯ ВИКИДІВ CO₂ У СУДНОВІЙ ЕНЕРГЕТИЦІ

Андрєєв А.А.

кандидат технічних наук, доцент кафедри теплотехніки

*Херсонського навчально-наукового інституту Національного університету кораблебудування
імені адмірала Макарова, м. Херсон, Україна,
artem.andreev@nuos.edu.ua*

Андрєєва Н.Б.

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теплотехніки

*Херсонського навчально-наукового інституту Національного університету кораблебудування
імені адмірала Макарова, м. Херсон, Україна,
nataliia.andriieva@nuos.edu.ua*

Квашук А.

здобувач вищої освіти, група 6220м

*Херсонського навчально-наукового інституту Національного університету кораблебудування
імені адмірала Макарова, м. Херсон, Україна,
wingeranatoli@gmail.com*

Анотація. У роботі проаналізовано основні технічні засоби зниження викидів CO₂ у судновій енергетиці. Розглянуто застосування альтернативних видів палива, двопаливних двигунів, систем уловлювання вуглецю, електрифікації допоміжних систем та енергозберігаючих технологій. Визначено їхній потенціал скорочення викидів, технічну складність, інвестиційні витрати та рівень комерційної готовності. Показано, що комплексне впровадження цих рішень є необхідною умовою досягнення цілей ІМО щодо декарбонізації морського транспорту.

Ключові слова: суднова енергетика, викиди CO₂, альтернативні види палива, уловлювання вуглецю, електрифікація, енергозбереження.

За останні роки індустрія морського судноплавства активізувала розробку та впровадження нових технічних рішень для декарбонізації. Серед них – використання альтернативних видів палива, удосконалені силові установки, системи уловлювання CO₂, електрифікація допоміжних систем і різноманітні енергозберігаючі технології. Нижче розглянемо кожен напрямок, оцінюючи можливий ефект скорочення викидів CO₂, складність і вартість впровадження та рівень комерційної зрілості.

1. Двопаливні двигуни та оптимізовані конструкції

Поєднання двох-трьох видів палива в одному двигуні дає гнучкість і можливість швидко переходити на чистіші джерела. Виробники двигунів, такі як MAN Energy Solutions, Wärtsilä та WinGD, пропонують двопаливні (DF) двигуни (двотактні та чотиритактні), які можуть працювати і на звичайному дизелі, і на LNG, метанолі або аміаку. Наприклад, WinGD сповіщає, що перехід з мазуту на LNG у їхніх двигунах дає економію парникових викидів на ~15–20% без жодної модернізації двигуна, а використання біо-LNG або синтетичного LNG може ще більше знизити емісію. MAN ES нещодавно відкрив сервісний хаб у Сінгапурі для обслуговування DF-двигунів і планує конвертувати 3-5 тис. існуючих суден з двигунами MAN на DF-системи, витрачаючи \$25–50 млн на одне судно. Wärtsilä отримала замовлення на двигуни, що можуть працювати на метанолі та готові до роботи на аміаку, перший аміачний двигун буде поставлено в 2025. WinGD розробляє X-DF-A – двотактний двигун на аміаку; перші повноцінні двигуни для комерційного використання очікуються влітку 2025 року. Отже, двопаливні установки дозволяють швидко переходити на газові або синтетичні палива без втрати потужності, але вимагають значних інвестицій у переобладнання двигунів та систем подачі палива. У плані зрілості: DF-дизелі на LNG широко впроваджені, на метанолі – на стадії росту, на аміаку – на етапі перших прототипів (масове розгортання очікується в 2030-ті).

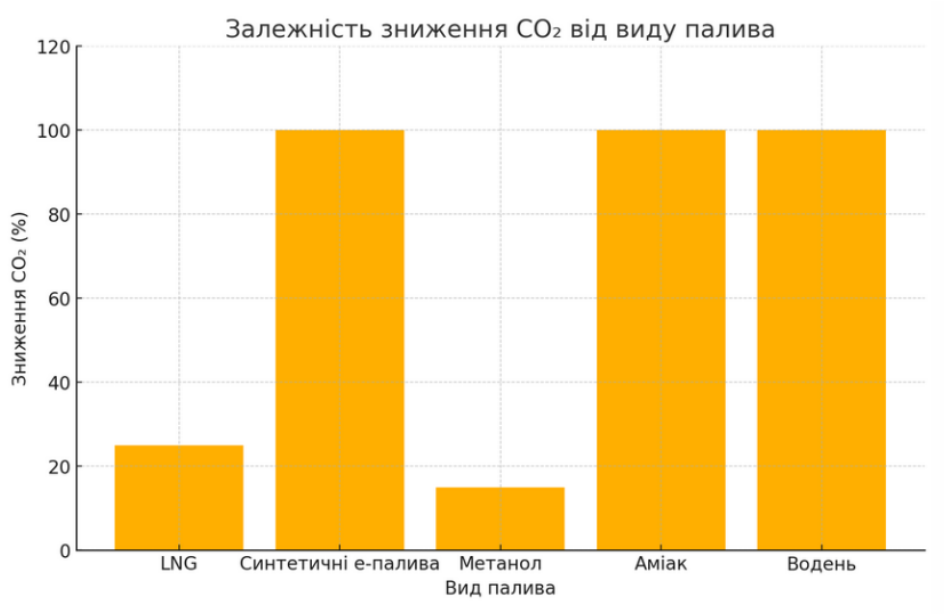

Рисунок 1 – Залежність зниження CO₂ від виду палива

2. Системи уловлювання та зберігання CO₂ на борту (OCCS)

Впровадження технології на кораблях: локальне уловлювання CO₂ з вихлопних газів з метою подальшого зберігання чи видачі на берег. Наприклад, дослідження (пілотний проект

на нафтовому танкері Stena Impero) показало, що бортова система уловлювання CO₂ здатна фіксувати до ~20% річних викидів судна (при вартості ~769 USD за тонну CO₂). Це означає відповідне скорочення абсолютних викидів, хоча й за рахунок збільшення споживання палива на ~10% через роботу системи. Впровадження OCCS складне: необхідне обладнання великого розміру, джерела та споживачі CO₂ на борту, питання безпеки, а також відсутність чітких норм. Інвестиції дуже високі (за одним проектом – \$13,6 млн на судно). На сьогодні системи уловлювання CO₂ на кораблях експериментальні, але понад 30 суден вже тестують такі рішення. Отже, потенційне скорочення CO₂ серйозне (~20%), але витрати та технічна складність великі, а комерційна зрілість низька (демонстраційна стадія).

3. Енергозберігаючі технології

Вітрильна допомога (вітрила та роторні вітрила). Сучасні вітроенергетичні системи на судах (WAPS) здатні зменшити витрату палива за рахунок допоміжної тяги. Найпоширеніші – роторні вітрила Флетнера (Flettner rotors) та жорсткі вітрила (wing sails). Роторні вітрила забезпечують зниження витрати палива близько 4,5–12% (експериментальні кораблі показали 8–10% у реальних умовах). Найбільший проєкт Oceanbird зі спеціальними криловими вітрилами обіцяє 20–45% зниження викидів CO₂, а оптимізована повністю система може дати до 90% (для концепту з низькою швидкістю та разом з іншими «есо»-пакетами). Ключова перевага – нульова вартість вітру, відсутність викидів. Складність залежить від розміру судна та типу системи: роторні вітрила можна встановлювати заднім фланом на носі або в зоні надбудов (налаштування не потребує змін форми корпусу), жорсткі вітрила чи кайт-системи вимагають ретельного проєктування та сертифікації. Інвестиції – низькі/середні (типовий ротор Флетнера коштує мільйони доларів, але встановлюється лише кілька штук); зрілість – низька/середня: лише десятки суден наразі обладнані, проте траєкторія впровадження зростає (напр., 116 суден у флоті/замовленнях мають «вітрові» установки).

Гібридні силові установки, SCR і EGR. Комбіновані (дизель–електричні) установки дозволяють оптимізувати режим роботи двигунів: генератори на ослабленому навантаженні можна відключати, а енергію регенерувати тощо. У поєднанні з сучасним управлінням це призводить до додаткової економії палива. Також на судах широко застосовують системи Selective Catalytic Reduction (SCR) та Exhaust Gas Recirculation (EGR) для зменшення викидів NO_x. Хоча ці системи призначені переважно для очищення вихлопу від оксидів азоту, вони опосередковано впливають на CO₂: SCR дозволяє оптимізувати роботу двигуна при більш чистому згорянні, а EGR трохи знижує температуру згоряння, що може зменшувати втрати тепла. Технології SCR/EGR комерційно зрілі (використовуються з 2010-х для вимог IMO Tier III), але не дають прямого великого скорочення CO₂.

Уловлення відпрацьованого тепла (Waste Heat Recovery Systems, WHRS). Ці системи перетворюють тепло вихлопних газів чи охолоджувальних контурів у додаткову електричну чи механічну енергію. Зазвичай можна відновити близько 8–10% енергії, що інакше виходила б в атмосферу. Наприклад, система ABB для контейнеровозів забезпечує до ~4% додаткової потужності від збільшення ККД двигунів. Таким чином WHRS знижує споживання палива на кілька відсотків і економить CO₂ відповідно. Складність і інвестиції у WHRS високі (необхідна додаткова паро– або органічно-речовинна турбіна, теплообмінники), проте технологія вже застосовується на великих судах (суднові парові турбіни для WHRS є типовим обладнанням на деяких нових танкерах і контейнеровозах). Комерційна зрілість середня: системи доступні

«з полиці» у провідних постачальників (ABB, MAN), але впроваджують їх лише на тих судах, де виправдане додаткове ускладнення конструкції.

Висновки. Сучасні технічні рішення на морському транспорті націлені на глибоку модернізацію паливних та енергетичних систем. Використання чистих видів палива (LNG, синтетичні рідини, «зелені» гази) у поєднанні з двопаливними двигунами дозволяє отримати відчутний (десятки відсотків) ефект скорочення CO₂ при порівняно високій зрілості цих рішень. Біопалива можуть майже нівелювати викиди в перспективі, але їх наявність поки дуже мала. «Нульові» палива – аміак та водень – обіцяють майже повне припинення викидів CO₂, проте потребують суттєвих інвестицій, нової інфраструктури і пройшли тільки початкові випробування. До того ж, розвиток їх виробництва ще відстає від ринку.

Додаткові заходи, такі як уловлювання CO₂ на борту, електрифікація та енергозберігаючі пристрої (вітрила, рекуперація тепла, SCR/EGR), доповнюють декарбонізацію і можуть додатково знизити емісію (порядку кількох–десять відсотків у сумі залежно від конфігурації). Однак вони часто вимагають значних витрат і складних змін у конструкції судна. За даними офіційних оглядів (IMO, IEA, DNV, Lloyd's Register, Clarksons), інвестиції у «зелені» технології інтенсивно зростають, але для досягнення цілей на 2030–2050 роки потрібен подальший прогрес у виробництві палива та масштабуванні цих технічних рішень.

Література

- [1] International Maritime Organization. *IMO Strategy on Reduction of GHG Emissions from Ships*. London: IMO, 2018.
- [2] MAN Energy Solutions. *Future Fuels for Shipping: Methanol, Ammonia and e-Fuels*. Copenhagen: MAN ES Technical Paper, 2023.
- [3] Heim, K. "Existing and Future Demands on the Turbocharging of Modern Large Two-stroke Diesel Engines." Proceedings of the 8th Supercharging Conference, Dresden, October 2002.
- [4] MAN B&W Diesel A/S. *Influence of Ambient Temperature Conditions on Main Engine Operation*. Copenhagen: MAN Diesel A/S, 2005.
- [5] Stena Line. *Green Methanol Dual Fuel Conversion of M/S Stena Germanica*. Gothenburg: Stena Technical Report, 2021.
- [6] European Commission. *Fit for 55 Package: Reducing Emissions from Maritime Transport*. Brussels: EC, 2021.
- [7] RightShip & StormGeo. *Just-in-Time Arrival: A Guide to Reducing Port Emissions*. London: RightShip Report, 2022.
- [8] IMO. *Maritime Energy Efficiency Measures: EEXI and CII Guidelines*. London: IMO, 2023.

MODERN TECHNOLOGIES FOR REDUCING CARBON EMISSIONS IN MARINE POWER SYSTEMS

Andrieiev A.A., Andrieieva N.B., Kvadhchuki A.

Kherson Educational and Research Institute, Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Kherson, Ukraine

Abstract. The paper examines the latest technical solutions aimed at reducing CO₂ emissions in marine energy systems. It considers the use of alternative fuels, dual-fuel engines, onboard carbon

capture, electrification of auxiliary systems, and energy-saving technologies. Their potential for decarbonization, investment requirements, and commercial readiness are analyzed. The results highlight that the integration of these measures is crucial for meeting IMO's decarbonization targets for the shipping industry.

Keywords: marine power systems, CO₂ emissions, alternative fuels, carbon capture, electrification, energy efficiency.

УДК 621.577

ВПЛИВ ОХОЛОДЖЕННЯ НАДДУВНОГО ПОВІТРЯ НА ЕКОЛОГІЧНІСТЬ СУЧАСНИХ СУДНОВИХ МОД

Андрєєв А.А.

кандидат технічних наук, доцент кафедри теплотехніки

*Херсонського навчально-наукового інституту Національного університету кораблебудування
імені адмірала Макарова, м. Херсон, Україна,
artem.andreev@nuos.edu.ua*

Андрєєва Н.Б.

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теплотехніки

*Херсонського навчально-наукового інституту Національного університету кораблебудування
імені адмірала Макарова, м. Херсон, Україна,
nataliia.andrieieva@nuos.edu.ua*

Ващенко О.О.

здобувач вищої освіти, група 6220м

*Херсонського навчально-наукового інституту Національного університету кораблебудування
імені адмірала Макарова, м. Херсон, Україна,
aleksandrvasenko44@gmail.com*

Анотація. У статті розглянуто вплив охолодження наддувного повітря на роботу сучасних суднових малообертових двотактних дизельних двигунів. Показано, що застосування інтеркулера підвищує щільність заряду, покращує повноту згоряння, знижує питомі витрати палива та сприяє зменшенню викидів токсичних речовин. Визначено, що поєднання охолодження наддуву з іншими екологічними технологіями забезпечує відповідність вимогам MARPOL Tier III. Економічний аналіз свідчить про швидку окупність таких рішень у судновій енергетиці.

Ключові слова: наддув, інтеркулер, судновий дизельний двигун, охолодження повітря, викиди NO_x, паливна ефективність.

Охолодження наддувного (турбокомпресорного) повітря – одна з ключових технологій підвищення ефективності та зниження викидів сучасних суднових малообертових двотактних дизельних двигунів (МОД). При підвищенні температури повітря після турбіни знижується

його густина, а значить і кількість кисню в циліндрі, що веде до менш повного згоряння палива та зростання токсичних викидів. Інтеграція охолоджувача або конденсатора між турбіною та циліндрами дозволяє значно поліпшити процес згоряння і виконати вимоги сучасних екологічних стандартів.

При стисненні повітря турбіною його температура зростає за адіабатним процесом. Для двотактних МОД характерна температура наддувного повітря до 200–300 °С, що знижує його густину та масову витрату кисню в циліндрі. Інтеркулер, розташований між турбіною та циліндрами, зазвичай охолоджує повітря до 30–60 °С, що підвищує його щільність на 10–25 % залежно від конструкції і режиму роботи.

Охолоджене повітря є щільнішим, тому за той самий об'єм циліндра вдається подати більше кисню. Це підвищує об'ємну ефективність двигуна та дозволяє спалювати більше палива за цикл, збільшуючи вихідну потужність чи поліпшуючи ККД за сталої потужності. Одночасно температура згоряння стає нижчою (через відведення тепла охолоджувачем), що зменшує втрати на утворення NO_x. Наприклад, моделювання показало, що двоступенева система з інтеркулером і вищою ефективністю компресії дає зниження питомої витрати палива (SFOC) завдяки тому, що на 10% зростає ефективність нагнітання порівняно з одноступеневою. У той же час без охолодження наддуву висока температура заряду зменшує його густину і призводить до надто високих температур горіння, що обмежує потужність двигуна і збільшує небажані викиди. За рахунок інтенсифікації теплообміну з охолоджувачем помірно збільшується пружинне опір потоку, але у великих судових двигунах вигравш у щільності повітря та поліпшення згоряння зазвичай переважають над невеликими втратами тиску.

У «Правилах MARPOL Annex VI» встановлені стандарти Tier I–III для двотактних судових дизелів. Наприклад, для низькообертових двигунів ($n < 130$ об/хв) ліміт Tier II (2011 р.) становить 14,4 г NO_x/кВт·год, а жорсткіший Tier III (з 2016 р. у зонах ECA) – лише 3,4 г NO_x/кВт·год. Tier III вимагає приблизно 80% скорочення NO_x порівняно з Tier II. Для досягнення таких рівнів зазвичай застосовують технології рециркуляції відпрацьованих газів (EGR), уприскування води або селективного каталітичного відновлення. Водночас покращене охолодження наддувного повітря **сприяє виконанню норм NO_x**, оскільки знижує температуру горіння – ключовий чинник формування NO_x. Наприклад, дослідження показують, що двоступеневий наддув із додатковим охолодженням забезпечує менші пікові температури та більш ефективну роботу двигуна, що більш сприятливо для зниження викидів NO_x.

Інтеркулер часто є компонентом комплексної системи:

EGR (рециркуляція відпрацьованих газів) – знижує викиди NO_x до Tier III, але підвищує SFOC і PM

SCR (селективне каталітичне відновлення) – знижує NO_x до Tier III без впливу на SFOC, але потребує додаткового обладнання і реагенту

Утворення оксидів азоту прямо залежить від пікової температури згоряння. Охолоджене наддувне повітря знижує її на **50–100 К**, що дозволяє зменшити викиди NO_x на **10–20 %** навіть без додаткових заходів.

Інтеркулер у поєднанні з модулем EGR ($\approx 20\text{--}30\%$) або SCR дає змогу досягти необхідних норм без надмірного зростання SFOC.

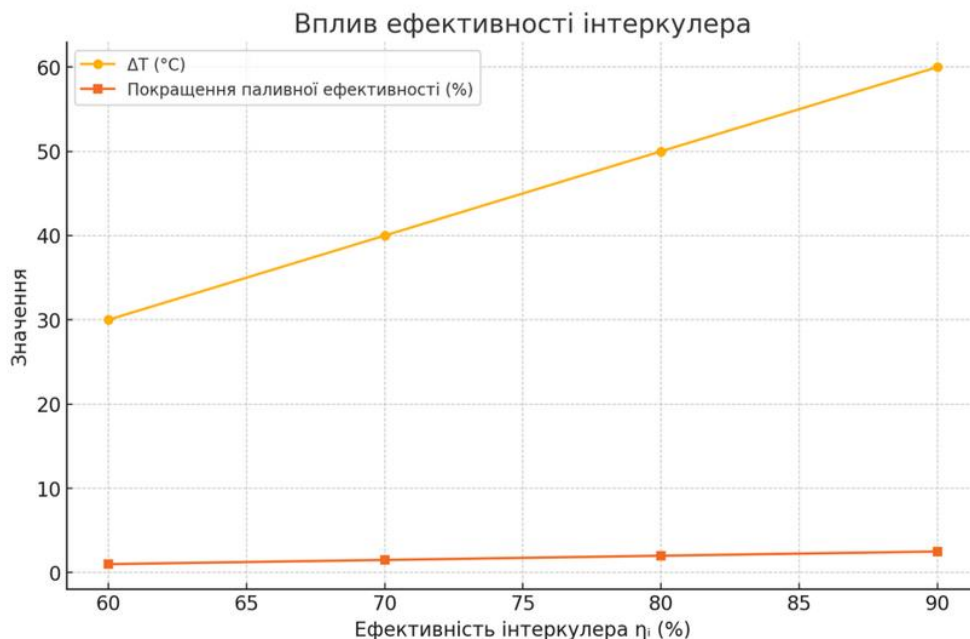

Рисунок 1 – Вплив ефективності охолодження (η_i) на зниження температури наддуву (ΔT) та покращення паливної ефективності

Моделювання низькообертового двотактного двигуна показало, що перехід з одноступеневого на двоступеневий турбонаддув (з інтеркулером) при збереженні загального тиску наддуву знижує питому витрату палива і дає більший ефект у зниженні NO_x . Крім того, на практиці показано, що додавання охолодження наддуву разом із іншими мірами (EGR, water-injection) дозволяє значно (20–50%) зменшувати вихідні викиди NO_x у режимах «середньої» і «максимальної» потужності. У сукупності ці результати свідчать: охолодження наддувального повітря є ефективним методом поліпшення екологічних показників суднових двотактних двигунів, особливо в контексті виконання жорстких норм MARPOL Tier II/III.

Економічний аспект і окупність

Зниження витрати палива на 1–3 % → економія сотень тисяч доларів на рік для великих суден.

Інвестиції в інтеркулер зазвичай окуповуються за 1–2 роки завдяки зниженню витрат палива та штрафів за надмірні викиди. Хоча вартість технічного обслуговування збільшується через необхідність чищення теплообмінника, але завдяки модульній конструкції це питання вирішується швидко.

Висновки

1. Термодинамічний ефект проміжного охолодження наддувального повітря значно підвищує щільність повітря, що призводить до повнішого згоряння і зниження токсичних викидів.
2. Викиди NO_x можна зменшити на 10–60 % лише за рахунок охолодження повітря наддуву, а в комбінації з EGR або SCR досягаються норми IMO Tier III ($\leq 3.4 \text{ g/kWh}$).
3. Сажа знижується на 15–25 %, що важливо для екологічної сертифікації згідно з Annex VI.

4. Економічна вигода через зниження витрат палива і відповідність жорстким нормам робить проміжне охолодження наддувного повітря обов'язковим елементом сучасних суднових МОД.

Таким чином, проміжне охолодження наддувного повітря – критично важлива технологія для забезпечення екологічності та ефективності суднових дизельних двигунів нового покоління.

Література

- [1] International Maritime Organization. *IMO Strategy on Reduction of GHG Emissions from Ships*. London: IMO, 2018.
- [2] Heim, K. "Existing and Future Demands on the Turbocharging of Modern Large Two-stroke Diesel Engines." *Proceedings of the 8th Supercharging Conference, Dresden, October 2002*.
- [3] MAN B&W Diesel A/S. *Influence of Ambient Temperature Conditions on Main Engine Operation*. Copenhagen: MAN Diesel A/S, 2005.
- [4] European Commission. *Fit for 55 Package: Reducing Emissions from Maritime Transport*. Brussels: EC, 2021.
- [5] RightShip & StormGeo. *Just-in-Time Arrival: A Guide to Reducing Port Emissions*. London: RightShip Report, 2022.
- [6] IMO. *Maritime Energy Efficiency Measures: EEXI and CII Guidelines*. London: IMO, 2023.

INFLUENCE OF CHARGE AIR COOLING ON THE ENVIRONMENTAL PERFORMANCE OF MODERN MARINE LOW-SPEED TWO-STROKE DIESEL ENGINES

Andrieiev A.A., Andrieieva N.B., Vashchenko O.

Kherson Educational and Research Institute, Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Kherson, Ukraine

Abstract. The paper analyzes the role of charge air cooling in improving the performance and environmental characteristics of modern marine low-speed two-stroke diesel engines. It is shown that intercooling increases air density, enhances combustion efficiency, and reduces fuel consumption as well as NO_x emissions. When combined with technologies such as EGR and SCR, charge air cooling ensures compliance with IMO MARPOL Tier III standards. The economic benefits of lower fuel costs and reduced penalties make intercooling a cost-effective and necessary solution in modern marine propulsion.

Keywords: charge air cooling, intercooler, marine diesel engine, NO_x emissions, fuel efficiency.

УДК 621.577

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ АЛЬТЕРНАТИВНИХ ПАЛИВ У СУДНОВИХ МАЛООБЕРТОВИХ ДВИГУНАХ

Андрєєв А.А.*кандидат технічних наук, доцент кафедри теплотехніки**Херсонського навчально-наукового інституту Національного університету кораблебудування
імені адмірала Макарова, м. Херсон, Україна,
artem.andreev@nuos.edu.ua***Андрєєва Н.Б.***кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теплотехніки**Херсонського навчально-наукового інституту Національного університету кораблебудування
імені адмірала Макарова, м. Херсон, Україна,
nataliia.andrieieva@nuos.edu.ua*

Анотація. У статті проаналізовано сучасні тенденції застосування альтернативних палив у суднових малообертових двигунах. Розглянуто LNG, метанол, аміак, біопаливо та водень, їхні екологічні переваги, виклики впровадження та перспективи розвитку. Показано, що LNG і метанол наразі є найбільш комерційно зрілими рішеннями, тоді як аміак і водень потребують подальших технічних та інфраструктурних удосконалень. Біопаливо має гнучкість застосування, але обмежується дефіцитом сировини та високою вартістю.

Ключові слова: альтернативні палива, LNG, метанол, аміак, біопаливо, водень, суднові двигуни.

Морська транспортна галузь перебуває під тиском суворих екологічних вимог: міжнародні регламенти ІМО і Євросоюз зобов'язують скорочувати викиди CO₂ та інших забруднювачів. Це стимулює перехід на «зелені» види палива. У 2024 році близько 50% тоннажу нових суден (820 суден) були спроектовані з урахуванням використання альтернативних палив. Зокрема, ІМО у 2023 р. затвердило нову стратегію скорочення викидів (IMO GHG Strategy), яка передбачає до 2030 року скорочення викидів CO₂ на 20–30% відносно 2008 року та довести частку «нульових або майже нульових» палив до 5–10% енергоспоживання флоту. Аналогічно, Регламент FuelEU Maritime (ЄС) з 2025 року вимагає поступового зниження вуглецевої інтенсивності палива (–2% у 2025, –6% у 2030, в підсумку –80% до 2050). Розширення Європейської системи торгівлі викидами (EU ETS) з 2024 року також змушує операторів суден придбувати дозволи на емісії (40% емісій 2024 р. покриваються квотами до кінця 2025, 100% – з 2027). У такому контексті альтернативні суднові палива стають все актуальнішими – технологічні компанії (MAN Energy Solutions, Wärtsilä, WinGD тощо) інвестують у нові двигуни під природний газ (LNG), метанол, аміак, водень і біопаливо.

Попит на альтернативні палива в суднобудуванні

Дані класифікаційних та аналітичних компаній свідчать про активне зростання флотів із альтернативними двигунами. Згідно з Lloyd's Register, до кінця 2024 року було замовлено

понад **600 суден** з можливістю використання альтернативних палив – що збільшило замовлення більш ніж на 50% у порівнянні з попереднім роком. При цьому найбільшу частку займають LNG-судна. У 2024 році **390 замовлень** припадало на судна з двотактними двигунами LNG (297 без урахування LNG-танкерів), тоді як на метанол – **118**, аміак – **25**, водень – **12**. Такий розклад відображає зростання інтересу до метанолу як конкурента LNG: частка метанолу в альтернативному тоннажі знизилася до 14%, проте абсолютна кількість замовлень залишається значною. Перша половина 2025 року підтверджує ці тенденції: за шість місяців цього року замовлено **87 нових LNG-суден** (14,2 млн ГТ) і **40 суден на метанолі** (4,6 млн ГТ), тоді як аміакові та водневі проекти залишаються поодинокими (додатково 3 та 4 судна відповідно).

Незважаючи на домінування LNG і метанолу, інвестиції в аміакові рішення також прискорюються. У 2024 році кількість замовлених аміакозаправних суден збільшилася більше ніж удвічі до 22 одиниць. У той же час, замовлення суден на водні залишається обмеженим переважно невеликими поромами і допоміжними суднами (наприклад, законтрактовано два водневі пороми в Норвегії).

Зріджений природний газ (LNG)

LNG є найпоширенішим альтернативним паливом для великих суден. З початку переходу в середині 2010-х, компанія MAN Energy Solutions вже отримала майже **1000 замовлень** на свої двотактні ME-GI двигуни для роботи на ЗПГ, що робить їх стандартом галузі. Потужність ME-GI-двигунів перевищує 80 000 кВт (найпотужніший двигун на метанолі має аналогічну потужність, але LNG-версії досягають і 108920 кВт). Компанії WinGD і Wärtsilä також пропонують великі двотактні LNG-двигуни (серії X-DF і X-DF2), а корпорація Wärtsilä – середньошвидкісні 4-тактні DF-двигуни. Інфраструктура бункерування LNG масштабна: у світі заплановано або функціонує близько **276 портів** із можливістю зрідження газу.

Переваги і виклики: LNG дає значне зниження шкідливих викидів порівняно з мазутом: при спалюванні виділяється приблизно на 20–25% менше CO₂ на МДж енергії, майже немає SO_x та зменшуються NO_x. На LNG-двигунах також знижено утворення сажі. Проте істотним викликом є **метановий слип** (витік невикористаного CH₄) – потужний парниковий газ.

Метанол

Метанол – рідке паливо, яке активно впроваджується. У 2024 році світові замовлення на метанольні судна склали **118 одиниць**, з них багато – великі контейнеровози. Компанія MAN Energy Solutions виготовляє двотактні ME-LGIM двигуни з рідким впорскуванням метанолу (LGIM), і до тепер їх встановлено сотні – більше 230 одиниць з відпрацьованими на метанолі 600 тис. годин. Незабаром MAN поставить на конвеєр **найпотужніший у світі метанольний двигун** – 12G95ME-C10.5-LGIM потужністю 82 440 кВт (червень 2025). WinGD та Wärtsilä також розробляють двотактні і середньошвидкісні двигуни під метанол; наприклад, серія WinGD X-DF-M планується як адаптація існуючого дизайну.

Переваги і виклики: Метанол має досить низьку енергетичну щільність (~18,6 МДж/л), що вимагає збільшених резервуарів для далекого плавання. При згорянні одного кг метанолу утворюється приблизно 1,375 кг CO₂ (що ~вдвічі менше, ніж з дизеля), тобто на ту саму енергію CO₂-емісія метанолу на ~50% менша, ніж від важких палив. Метанол практично не містить сірки, тому не виробляється SO_x, і знижено утворення сажі. Водночас слід враховувати токсичність: метанол отруйний при потраплянні в організм, тому наливні системи

потребують захисту, а пожежна безпека – ретельного проєктування. Інфраструктура метанолу поступово зростає, але поки що обмежена: лише **35 портів** планують або вже організували бункерування метанолу.

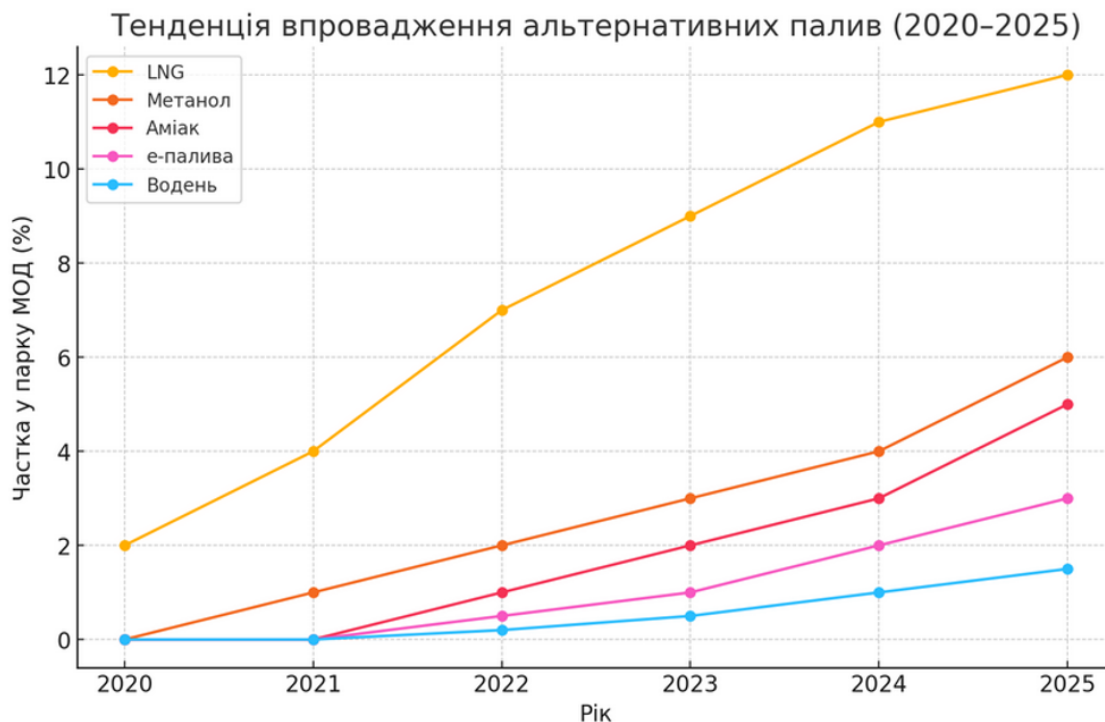

Рисунок 1 – Частка видів палива в парку МОД (2020–2025)

Двигуни: MAN B&W ME-LGIM (двотактний, рідке впорскування), WinGD X-DF-M (двотактний, адаптований з технології X-DF), Wärtsilä 32DF (чотирьохтактні малотоннажні двигуни); також використовуються середньошвидкісні DF-дизелі з допаленням (W32, W50). Метанолові двигуни можуть працювати на 100% метанолі або в суміші з мазутом/дизелем.

Аміак

Аміак (NH_3) розглядається як «нульове» вуглецеве паливо, оскільки при його спалюванні не утворюється CO_2 . У 2024 році світове замовлення на аміакові судна залишалось скромним – близько **22 суден** на рік, але зростаючим. У 2025–2026 роках очікується поява перших комерційних аміакових двигунів на ринку. Так, WinGD підтвердив, що двотактні двигуни X-DF-A пройдуть перевірку на повне навантаження і перші двигуни будуть поставлені на аміаковантажні судна вже з середини 2025. Компанія MAN Energy Solutions анонсувала 2-тактний ME-GA та інші рішення. Wärtsilä пропонує 4-тактний двигун W25 під аміак (циклу Отто, низького тиску) – перші установки на будівельну переробку «Viking Energy» заплановано на 2026 рік. Таким чином, технічні платформи для аміаку починають формуватися у двох основних архітектурних лініях: MAN/WinGD – двотактні двигуни з високим тиском впорскування аміаку, та Wärtsilä – 4-тактні низькотискові Отто-двигуни.

Переваги і виклики: Аміак не містить карбону, тому при його спалюванні $\text{CO}_2 = 0$. Це робить його привабливим з точки зору клімату. За деякими оцінками, вже до 2050 року до 35% енергії морського флоту може припадати на аміак (при виробництві з відновлюваного водню). Аміак добре поширений як хімічна сировина (річні обсяги виробництва сотні мільйонів тонн) і має розвинену мережу портів-хабів, особливо в Азії. Однак аміак **дуже токсичний** і їдко

корозійний: невелика концентрація в повітрі становить небезпеку для здоров'я, тому системи зберігання та подачі аміаку вимагають суворих заходів безпеки (подвійні стінки трубопроводів, системи вентиляції, детектори аміаку). Енергетична щільність аміаку низька – близько 12 МДж/л (порівняно з 35 МДж/л у дизелі). Крім того, у процесі горіння аміаку утворюються оксиди азоту (NOx) і невеликі кількості N₂O (парниковий ефект якого в ~300 раз вищий за CO₂). Новітні двигуни (WinGD, Wartsila) демонструють дуже низькі викиди N₂O (<3 ppm) завдяки точному управлінню паливоподачею.

Двигуни: WinGD X-DF-A (двотактний з високим тиском впорскування NH₃), MAN B&W ME-GA (двотактний), Wärtsilä W25 (чотиритактний, низького тиску) – всі ці рішення отримають поставки перших двигунів у 2025–2026 роках. Інженери додають до них системи абсорбції аміаку з вихлопу (ASC), адсорбери і каталітичні нейтралізатори (NOR) для остаточного видалення залишків NH₃/NOx. Також розробляються рішення змішування аміаку з воднем для полегшення запалення та зниження пульсацій полум'я.

Біопаливо

Під біопаливом маються на увазі рідкі вуглеводневі продукти, отримані з біомаси (жирів, олій, відходів). Найпоширенішими є **FAME** (метилові ефіри жирних кислот) та **HVO** (гідроочищена рослинна олія). Вони можуть використовуватися в існуючих дизельних двигунах або в сумішах (біокомпоненти до 100%, зазвичай 30–50%). Технологічно біодизель вже готовий для морських суден – його можна застосовувати як паливо без суттєвих модифікацій обладнання. В останні роки впровадження йде повільно, оскільки біопаливо здебільшого споживає автомобільний транспорт і авіація (95–99% виробленої кількості). У 2023 році судноплавство використало лише близько 0,3% від загального обсягу біопалива в світі. Великі хаби (Сінгапур, Роттердам) почали продавати суміші VLSFO+B24–B30 (24–30% FAME/HVO) – наприклад, в Роттердамі продаж біокомпонентів виріс з ~0,3 до 1,6 млн тонн з 2021 по 2024 рік.

Переваги і виклики: Біопаливо забезпечує *нетто*-нейтральні викиди CO₂ при умові сталого виробництва (витрати CO₂ на вирощування/переробку значно компенсуються фіксацією при зростанні біомаси). З іншого боку, постачання обмежене: протягом 2023 року світове виробництво рідких біопалив склало ~111 млн тонн нафтового еквіваленту (головним чином етанол, FAME, HVO). Судноплавство використовує мізерну частку (~0,6% від всіх біопалив). Вартість біопалива значно вища за звичайний мазут. Є також екологічні застереження щодо вирубки лісів чи етичності виробництва.

Двигуни: Суттєвих змін не потрібно

Водень

Водень (H₂) найбільш екологічно «чистий» – не містить вуглецю і при спалюванні не утворює CO₂. Проте його застосування в морі поки обмежене. Основний фокус – водневі паливні елементи (особливо паливні осередки SOFC). Замовлень на водневі великі головні двигуни наразі немає – поки що проєкти стосуються невеликих катерів і поромів (наприклад, два водневі пороми для Норвегії). У першій половині 2025 року виготовлено лише 4 нові водневі судна (передусім невеликі пасажирські/буксирні).

Переваги і виклики: Перевага H₂ очевидна – при спалюванні (або у паливних елементах) виділяється тільки вода. За умови «зеленого» водню (виробленого через електроліз) сумарні емісії можуть бути нульовими. Недоліки: екстремальна леткість і низька

щільність. Для зберігання потрібні високі тиски (350–700 атм для стислого водню) або глибоке охолодження (-253°C для рідкого). Енергетична щільність навіть рідкого водню ($\sim 8\text{--}10$ МДж/л) дуже низька. Крім того, водень легко змішується з повітрям і має вузький інтервал займання, що створює пожежні ризики. До того ж, при спалюванні на двигунах утворюються NO_x (палива високої температури). Інфраструктура водню в морі практично відсутня; розглядаються лише окремі проекти регазифікацій/електролізерів у портах і заправних станцій у віддалених регіонах.

Двигуни: Конкретних оголошених проєктів двотактних двигунів на H_2 поки не було. MAN Energy Solutions займається дослідженням воднево-готового 4-тактного двигуна, але комерціалізація ще не відома. Суднобудівники орієнтуються на паливні елементи (SOFC) або гостро модифіковані дизелі зі спеціальними системами безпеки (подвійні стінки, детектори водню). Через низьку щільність і високі ризики водень може стати паливом лише для дуже коротких маршрутів або в поєднанні з більш щільними традиційними паливами.

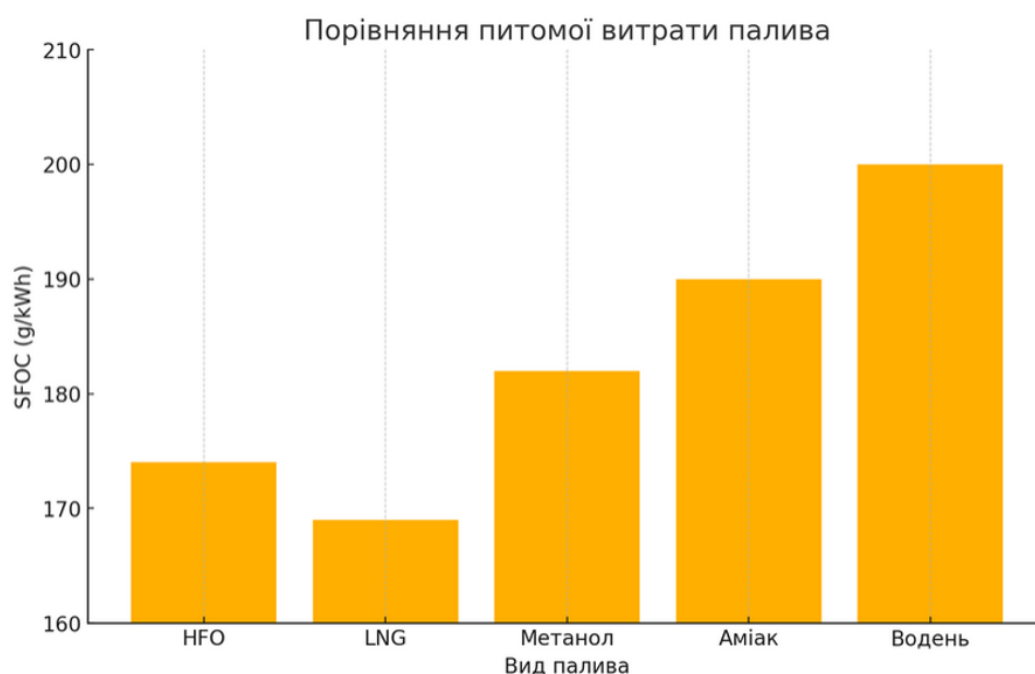

Рисунок 2 – Питома витрата палива (SFOC)

Екологічні показники

Основний мотив переходу на альтернативні палива – зменшення парникових та забруднювальних викидів. Для кожного палива ці показники різні:

CO_2 -викиди: дизельне паливо виділяє $\sim 75\text{--}78$ г CO_2 на МДж (100% конверсія). LNG – близько $55\text{--}60$ г/МДж; метанол – $\sim 65\text{--}70$ г/МДж; аміак і водень – 0 г/МДж при спалюванні (але з урахуванням життєвого циклу CO_2 -викиди «зелених» варіантів можуть бути близькими до нуля). Біопаливо у теорії дає 0 г з «бортового» погляду (тому й екологічно цінується) – його реальні викиди залежать від вирощування/переробки.

NO_x : Метанол і LNG (двотактні двигуни з упорскуванням чи впорскування-розпиленням) зазвичай мають нижчий рівень NO_x . Аміак є викликом: для досягнення низьких NO_x і N_2O потрібні каталітичні системи.

Висновки. Аналіз показує, що з 2024–2025 років світовий флот активно оснащується під альтернативні палива. **LNG** залишається наймасовішим – технологія зріла, двигуни (MAN ME-GI, WinGD X-DF тощо) відпрацьовані, а інфраструктура значна. **Метанол** швидко набирає обертів як рідке «зелене» паливо – зручний у використанні та транспортуванні, з помірними викидами CO₂. До кінця 2020-х мають з’явитися перші крупні **аміакові** двигуни, що дозволить радикально скоротити CO₂, проте цього вимагає нових систем безпеки через токсичність NH₃. **Біопаливо** є гнучким і практично сумісним із наявними дизелями, але стримується дефіцитом матеріалів і високою ціною. **Водень** поки є експериментальним паливом (головним чином у паливних елементах) – для великих двотактних двигунів він ще не готовий через складності з зберіганням і високим ризиком.

Регуляторні рамки (IMO, EU ETS, FuelEU Maritime) спрямовують галузь на поступове зниження вуглецевого сліду: багато замовників «зелених» суден орієнтуються на те, щоб поєднати технологічну готовність палив з новими нормами. У наступні роки основними двигунами для альтернативних палив стануть саме рішення від MAN, Wärtsilä і WinGD – а також їхні модифікації під біометани та синтетичні палива. У комплексі зі скороченням швидкостей суден та іншими енергоощадними заходами («зеленою» стернізацією, оновленням парку) це дозволить виконати міжнародні цілі з вуглецевої нейтральності у морській галузі.

Література

- [1] IMO, *Greenhouse Gas Study 2023*. 2023.
- [2] DNV GL, *Alternative Fuels Insight Report*. 2024.
- [3] MAN Energy Solutions, *Future Fuels for Marine Engines*. 2023.
- [4] IEA, *The Future of Hydrogen*. 2021.
- [5] Balcombe M. et al., «Methanol as a Marine Fuel: A Life Cycle Assessment», *Sustainability*, 2022.

TRENDS IN THE USE OF ALTERNATIVE FUELS IN MARINE LOW-SPEED DIESEL ENGINES

Andriev A.A., Andrieva N.B.

Kherson Educational and Research Institute, Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Kherson, Ukraine

Abstract.

The paper analyzes current trends in the adoption of alternative fuels for marine low-speed diesel engines. It examines LNG, methanol, ammonia, biofuels, and hydrogen, outlining their environmental benefits, implementation challenges, and development prospects. LNG and methanol are identified as the most commercially mature options, while ammonia and hydrogen remain at the stage of pilot projects and require significant infrastructure and safety improvements. Biofuels are compatible with existing engines but are constrained by high costs and limited availability.

Keywords: alternative fuels, LNG, methanol, ammonia, biofuels, hydrogen, marine diesel engines.

УДК 621.577

ТЕПЛОВИКОРИСТОВУЮЧІ СИСТЕМИ ОХОЛОДЖЕННЯ НАДДУВНОГО ПОВІТРЯ СУДНОВИХ МАЛООБЕРТОВИХ ДИЗЕЛІВ

Андрєєв А.А.*кандидат технічних наук, доцент кафедри теплотехніки**Херсонського навчально-наукового інституту Національного університету кораблебудування
імені адмірала Макарова, м. Херсон, Україна,
artem.andreev@nuos.edu.ua***Андрєєва Н.Б.***кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теплотехніки**Херсонського навчально-наукового інституту Національного університету кораблебудування
імені адмірала Макарова, м. Херсон, Україна,
nataliia.andriieva@nuos.edu.ua*

Анотація

У роботі розглянуто питання зниження температури наддувного повітря судових малообертових дизелів за допомогою тепловикористовуючих систем охолодження. Показано, що застосування абсорбційних холодильних машин на базі скидного тепла дозволяє знизити питому витрату палива та викиди оксидів азоту, особливо у тропічних умовах експлуатації. Проведені розрахунки підтвердили доцільність інтеграції таких систем у сучасні судові енергетичні установки для підвищення їх енергетичної та екологічної ефективності.

Ключові слова: судові дизелі, наддувне повітря, охолодження, тепловикористовуючі системи, абсорбційна холодильна машина.

1. Вступ

Сучасні судові енергетичні установки (СЕУ) працюють в умовах жорстких міжнародних екологічних вимог (MARPOL Annex VI, Tier III), що стимулює впровадження енергоощадних технологій та зниження шкідливих викидів. Одним із ключових напрямків є утилізація скидного тепла малообертових дизелів для підвищення їх ефективності. Температура наддувного повітря суттєво впливає на питомий витрат палива, теплове навантаження деталей циліндро-поршневої групи та утворення оксидів азоту. Застосування тепловикористовуючих установок охолодження наддувного повітря дозволяє знизити цю температуру навіть у тропічних широтах, де традиційні водяні охолоджувачі працюють з обмеженою ефективністю.

2. Огляд стану питання

Традиційно охолодження наддувного повітря здійснюється за допомогою водяних або повітряних охолоджувачів, температура яких залежить від температури забортної води. У районах із високою температурою моря (30 – 32 °C) коефіцієнт ефективності таких систем знижується, що призводить до перегріву повітря після турбокомпресора (45–55 °C).

Дослідження [1–3] показують, що зниження температури наддувного повітря на кожні 5°C підвищує ефективний ККД дизеля на 0,5–0,7 % та зменшує викиди NO_x на 3–5 %. У тепловикористовуючих системах як джерело енергії для абсорбційних або пароежекторних холодильних машин використовують:

- тепло відпрацьованих газів ($350\text{--}450^{\circ}\text{C}$ на вході в котел-утилізатор);
- тепло води охолоджуючої двигун ($70\text{--}90^{\circ}\text{C}$);
- тепло води охолоджуючої мастила ($60\text{--}75^{\circ}\text{C}$).

3. Постановка проблеми

Попри відомі переваги, тепловикористовуючі системи охолодження наддувного повітря на судах застосовуються рідко через:

- складність інтеграції в існуючі суднові енергетичні установки;
- додаткову вагу та габарити обладнання;
- потребу в обслуговуванні холодильних машин;
- відсутність повномасштабних експлуатаційних даних у тривалих рейсах.

Метою даної роботи є аналіз енергетичної та екологічної ефективності впровадження тепловикористовуючої системи охолодження наддувного повітря МОД у тропічних умовах.

4. Методика дослідження

Для оцінки ефективності проведено розрахункове моделювання роботи МОД типу MAN B&W 6S70ME-C із тепловикористовуючою абсорбційною холодильною машиною (АХМ) на аміачному циклі, що охолоджує проміжну прісну воду для повітроохолоджувача. Параметри:

- номінальна потужність двигуна — 21 MW;
- температура заборотної води — 30°C ;
- температура наддувного повітря після турбокомпресора — 45°C ;
- цільова температура після охолодження — 25°C .

Енергетичні показники АХМ визначались за формулами [4], враховуючи коефіцієнт перетворення (COP) для аміачної установки при 85°C джерелі тепла — 0,55–0,65.

5. Результати

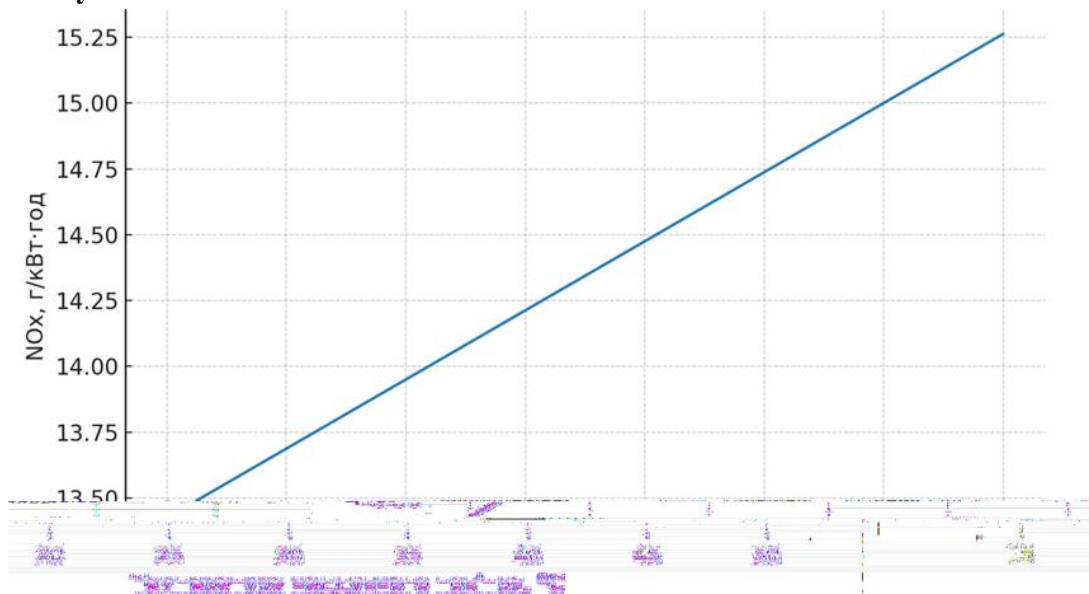

Рис. 1. Залежність викидів NO_x в залежності від температури наддувного повітря

Розрахунки показали:

зниження температури наддувного повітря з 45 до 25 °C зменшує питому витрату палива на 4,1 г/кВт·год (~2,5 %);

коефіцієнт надлишку повітря зростає на 3–4 %, що знижує температуру згоряння і викиди NO_x на 6–8 %;

додаткова витрата енергії на роботу допоміжних насосів становить не більше 0,3 % від потужності двигуна;

теплова утилізація дозволяє використовувати до 10–12 % скидного тепла відпрацьованих газів, не впливаючи на роботу котлів-утилізаторів.

6. Висновки

1. Тепловикористовуючі системи охолодження наддувного повітря забезпечують помітне підвищення паливної економічності МОД (до 2,5 %) у тропічних умовах.

2. Зниження температури повітря сприяє зменшенню викидів NO_x на 6–8 %, що важливо для відповідності вимогам MARPOL Annex VI.

3. Найбільш перспективним є застосування аміачних абсорбційних машин з живленням від теплоти відпрацьованих газів.

Література

1. MAN Energy Solutions. *Two-Stroke Project Guides* (2023).
2. Wärtsilä. *Waste Heat Recovery Systems for Marine Applications* (2022).
3. MARPOL Annex VI. IMO Regulations (2021).
4. ASHRAE Handbook — *Refrigeration* (2020).

HEAT-UTILIZING SYSTEMS FOR CHARGE AIR COOLING OF MARINE LOW-SPEED DIESEL ENGINES

Andriyev A.A., Andriyeva N.B.

Kherson Educational and Research Institute, Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Kherson, Ukraine

Abstract. The paper considers the issue of reducing the charge air temperature in marine low-speed diesel engines using heat-utilizing cooling systems. It is shown that the application of absorption refrigeration machines powered by waste heat reduces specific fuel consumption and nitrogen oxide emissions, especially under tropical conditions. The performed calculations confirm the feasibility of integrating such systems into modern ship power plants to improve both energy efficiency and environmental performance.

Keywords: marine diesel engines, charge air, cooling, heat-utilizing systems, absorption refrigeration machine.

УДК 621.577

ВИКОРИСТАННЯ АМІАКУ У МАЛООБЕРТОВИХ СУДНОВИХ ДВИГУНАХ**Андрєєв А.А.***кандидат технічних наук, доцент кафедри теплотехніки**Херсонського навчально-наукового інституту Національного університету кораблебудування
імені адмірала Макарова, м. Херсон, Україна,
artem.andreev@nuos.edu.ua***Мисєв А.Ю.***здобувач вищої освіти, група 6220м**Херсонського навчально-наукового інституту Національного університету кораблебудування
імені адмірала Макарова, м. Херсон, Україна,
mysevartem167@gmail.com***Андрощук Е.В.***здобувач вищої освіти, група 2217**Херсонського навчально-наукового інституту Національного університету кораблебудування
імені адмірала Макарова, м. Херсон, Україна,
eduard.androschuk@gmail.com*

Анотація. У роботі розглянуто перспективи використання аміаку як альтернативного палива для малообертових суднових дизелів. Показано ключові технологічні рішення провідних виробників (MAN Energy Solutions, Wärtsilä), які розробляють двопаливні та спеціалізовані двигуни для роботи на NH₃. Відзначено екологічні переваги аміаку – відсутність викидів CO₂ та SO_x, потенціал значного зменшення парникових газів – а також основні виклики: токсичність, корозійність та потреба у великих паливних баках.

Ключові слова: аміак, суднові дизелі, альтернативне паливо, MAN Energy Solutions, Wärtsilä, викиди CO₂.

Нинішні екологічні вимоги стосовно судноплавства зумовлюють перехід від традиційних важких видів палива до низько- та нульвуглецевих рішень. Міжнародна морська організація (ІМО) у своїй Стратегії скорочення парникових газів передбачає досягнення нейтрального викиду CO₂ близько 2050 року, а також проміжні цільові показники: щонайменше 20–30% зниження сукупних GHG-викидів до 2030 року та 70–80% – до 2040-го (відносно 2008 року). Це вимагає широкого впровадження нових видів палива та технологій. У найбільш амбітному сценарії Міжнародного енергетичного агентства (ІЕА) до 2050 року 44% енергії у суднопластві забезпечуватимуться аміаком, лише ~3% – метанолом, решту відіграватимуть біопалива та водень. Lloyd's Register прогнозує, що сумарна частка «синього» і «зеленого» аміаку становитиме 46% паливного ринку до 2050 року. У короткостроковій перспективі (до 2030-го) активніше впроваджуватимуть зелені метанол і аміак: з кінця 2022 р. на замовленнях перебуває близько 150 аміачних суден, а їх частка в нових замовленнях до 2030 р. досягне ~15%. MAN Energy Solutions очікує, що до 2030 р. близько 85% усіх суднових

двигунів будуть двопаливними, що свідчить про швидке зростання попиту на універсальні двигуни.

Аміачні двигуни: технології та перспективи

Аміак (NH_3) є повністю безвуглецевим при згорянні (не містить вуглецю та не дає CO_2), тому його вважають перспективним морським паливом для досягнення цілей нульових викидів. Аміак в морських умовах зберігають у рідкому стані (приблизно при $+20\text{ }^\circ\text{C}$ під тиском ~ 10 бар, або при $-33\text{ }^\circ\text{C}$ при атмосфері). Серед переваг відзначають широке виробництво (понад 150 млн т/рік для добрив – існуюча інфраструктура постачання), можливість синтезу за допомогою “зеленого” водню (з води й поновлюваної енергії) та воднево-азотна суміш, яка не створює CO_2 при використанні. Додатково, як рідина NH_3 не вибухонебезпечний (наявна ініціація) у порівнянні з H_2 , але він токсичний і корозійний.

Технології та приклади. У сегменті малих та середніх дизелів Wärtsilä запропонувала платформу *Wärtsilä 25 Ammonia* – двопаливну версію 4-тактного двигуна (діаметром циліндра 250 мм), адаптовану до роботи на аміаці та дизелі. Після інтенсивних стендових випробувань ця версія була виведена на ринок у листопаді 2023 р. – це перший комерційно доступний двигун із підтримкою аміаку. Новинка пройшла великі тести ефективності: при долі аміаку 95% в паливі двигун досягає до 90% зниження викидів у порівнянні з традиційним дизелем. Концепція Wärtsilä для NH_3 – це низькотискний цикл Отто (за аналогією з технологією СПГ): аміак упорскується на атмосферному тиску і спалюється в «газоподібному» режимі, доповнений невеликою подачею дизельного палива (або подачею спалюванням через біодизель/метанол як запальне). Низькотискова схема обрана для підвищення безпеки і стабільності горіння. Цей двигун оснащений спеціальним паливним контуром (*AmmoniaPac*), системою запобігання витоків аміаку (Wärtsilä WARMS) та SCR для видалення NO_x (Wärtsilä NOR). Перші контрактовані постачання двигунів Wärtsilä 25 Ammonia заплановані з 2026 року.

MAN Energy Solutions розробляє двотактний аміачний двигун *ME-LGIA (Liquid Gas Injection Ammonia)* для великих суден. У грудні 2024 року MAN повідомила про перехід до випробувань двотактного повнорозмірного двигуна на аміаку в Копенгагені. Раніше тестували одиночний циліндр протягом 12+ місяців, а нинішній етап включає перевірку системи подачі палива, горіння й вихлопів до середини 2025 року. Згідно з MAN, перший комерційний двотактник на аміаку буде 60 см діаметра (для менших суден), і про строки виходу на ринок поки не повідомляється. MAN також співпрацює з дослідними центрами (Mærsk Mc-Kinney Møller Center) над універсальними рішеннями, анонсувавши концепцію поступового переходу на аміак з 2024–2025 рр.. Схожа дослідницька ініціатива *Ammonia 2-4* за участі Wärtsilä, DNV та MSC розробляє демонстратор двотактного аміачного двигуна, плануючи перший морський випробувальний рейс приблизно в 2025 році.

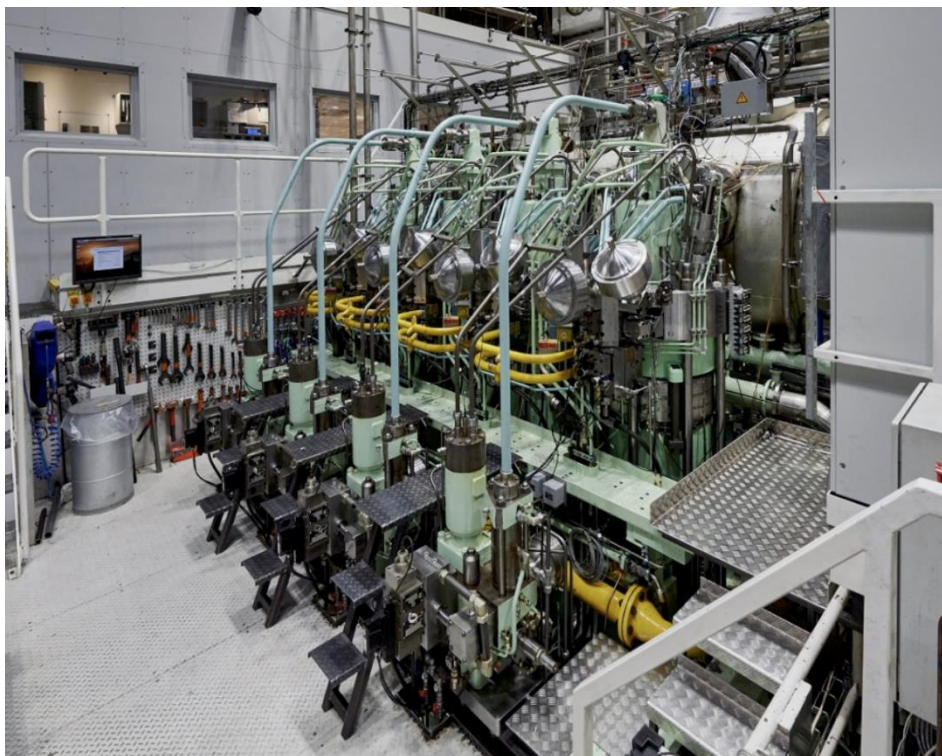

Рис 1. Випробувальний двотактний двигун MAN Energy Solutions, налаштований для роботи на аміаку та метанолі (Research Centre Copenhagen, 2024)

Переваги й виклики. Ключова перевага аміаку – нульовий викид CO_2 з паливного циклу при використанні «зеленого» NH_3 . Крім того, при згорянні аміаку не утворюється сірка чи тверді частки, а формальний NO_x може нейтралізуватися на борту, використавши аміачний SCR. Однак аміак має цілий ряд викликів. Він токсичний (висока концентрація в повітрі небезпечна для людей), тому в системі зберігання й подачі палива потрібні додаткові заходи безпеки (подвійні стінки труб, алерги, спеціальні матеріали). Також у аміаку вужча вибухонебезпечна концентрація, ніж у дизелі, що потребує точної автоматизації. Аміак володіє невисокою теплотворною здатністю за об'ємом ($\approx 1/3$ від гасу) і нижчим ККД двигунів, отже для підтримки автономності корабля потрібні значно більші та важчі паливні баки. Це є особливо критичним для танкерів і контейнеровозів, де простір обмежений. Окрім того, сам процес виробництва аміаку часто пов'язаний із великими викидами (якщо це «сірий» аміак), тому ефект від впровадження аміаку як палива повністю розкриється лише при масштабному переході до «зелених» джерел водню. За прогнозом ІЕА, до 2050 року аміак і амонієві палива відіграватимуть ключову роль, забезпечуючи майже половину потреб судноплавства у кінці періоду.

Перспективи до 2030 і 2050 років

Перспективи впровадження метанолу та аміаку дуже обнадійливі, з урахуванням глобальних цілей. Моделі Міжнародного енергетичного агентства та Lloyd's Register припускають, що аміак стане домінуючим морським паливом у 2050-му. Згідно з *IEA Net Zero Roadmap 2023*, на аміак припадатиме до 44% енергоспоживання судноплавства у 2050 році (метанолу – лише $\approx 3\%$). Lloyd's Register прогнозує 46% «нових аміаків» (blue+green) до 2050.

Крім того, до 2030 року очікуються суворіші ІМО-правила за викидами CO₂ (нові «рентинги» ефективності, потенційний вуглецевий збір) та регіональні ініціативи (наприклад, ЕС FuelEU Maritime). Це стимулює судноплавців вкладати в «майбутні» двигуни зараз, незважаючи на вищу вартість палива і модернізації. В цілому, аміак розглядається як перехідний варіант до повністю нульвуглецевої епохи. Згідно з сучасними оцінками, до середини століття судноплавство може досягти цілей ІМО лише завдяки масовому використанню таких альтернативних палив (близько 73% скорочення викидів має забезпечити саме перехід на екологічні палива).

Висновки

Аміак вже сьогодні інтегрується у проекти малообертових суднових двигунів як перспективний «зелений» вид палива. Ключові виробники – **MAN Energy Solutions** і **Wärtsilä** – запропонували серії двигунів, що працюють на ньому. MAN представила двотактні двигуни ME-LGIM (метанол) та розробляє ME-LGIA (аміак), а також активно укладає контракти. Wärtsilä запропонувала середньообертові 4-тактні DF-дизелі типу W32 (метанол) і W25 (аміак), які уже проходять тестування й мають перші замовлення. Обидві компанії приділяють увагу безпеці палива (спеціальні системи зберігання, датчики, контролери горіння) і гарантують відповідність новим нормам ІМО.

Література

- [1] IMO, *Greenhouse Gas Study 2023*. 2023.
- [2] DNV GL, *Alternative Fuels Insight Report*. 2024.
- [3] MAN Energy Solutions, *Future Fuels for Marine Engines*. 2023.
- [4] IEA, *The Future of Hydrogen*. 2021.
- [5] Balcombe M. et al., «Methanol as a Marine Fuel: A Life Cycle Assessment», *Sustainability*, 2022.

AMMONIA USE IN MARINE LOW-SPEED DIESEL ENGINES

Andriev A.A., Mysiev A., Androshchuk E.

Kherson Educational and Research Institute, Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Kherson, Ukraine

Abstract. The paper discusses the prospects of ammonia as an alternative fuel for marine low-speed diesel engines. It highlights key technological developments by major manufacturers (MAN Energy Solutions, Wärtsilä), who are introducing dual-fuel and ammonia-specific engines. The environmental benefits of ammonia – zero CO₂ and SO_x emissions and significant greenhouse gas reduction – are analyzed, along with main challenges such as toxicity, corrosiveness, and large fuel storage requirements.

Keywords: ammonia, marine diesel engines, alternative fuel, MAN Energy Solutions, Wärtsilä, CO₂ emissions.

УДК 620.178.5

ВІБРАЦІЙНІ ПОКАЗНИКИ БЕЗПЕЧНОЇ ЕКСПЛУАТАЦІЇ СУДНОВОГО УСТАТКУВАННЯ

Свиридов В.І.*кандидат технічних наук,**доцент кафедри суднового машинобудування та енергетики**Херсонського навчально-наукового інституту Національного університету кораблебудування**імені адмірала Макарова, м. Херсон, Україна**viacheslav.svyrydov@nuos.edu.ua*

Анотація. Вібраційні показники діагностування обертаючого обладнання можуть допомогти забезпечити надійність засобів його моніторингу. Діагностичне обслуговування дозволяє виявляти та попереджувати критичні вібрації. Все це суттєво впливає на експлуатаційну надійність обладнання.

Ключові слова Устаткування, підшипникові вузли, вібраційні показники, коливальні сили, діагностика.

Зростання сучасного флоту, як і розвиток техніки в цілому, ставить основні вимоги до їх надійної та безпечної експлуатації. Все це пов'язано зі зростанням

нового устаткування та зі зменшенням кількості складу екіпажів суден, сьогодні екіпаж судна практично не в змозі виконувати будь який ремонт того чи іншого устаткування, його основна робота якісно контролювати робочі параметри обладнання. На це націлено встановлення сучасних систем контролю роботи усієї суднової енергетичної установки.

Сьогодні на практиці використовується три основних способи контролю роботи суднового устаткування, тобто: •

- робота устаткування до відмови;
- використання постійного контролю в тестовому режимі шляхом діагностики, що дозволяє прогнозування будь якої експлуатаційної ситуації.

Останній спосіб є найбільш прогресивним який дозволяє контролювати стан того чи іншого устаткування. І відомо, що основне суднове устаткування суднової енергетичної установки є суднові насосні агрегати, але найбільш відповідальний вузол любого механізму, є підшипниковий вузол.

За допомогою цього контролю можливо:

- скоротити час, обсяг ремонту та кількість запасних частин не менше ніж на третину ;
- зменшити число позаштатних відмов в декілька разів;
- скоротити втрачений прибуток із-за простоїв у кілька разів.

Для останнього способу необхідна повна діагностика об'єкта, для чого бажано виявляти всі дефекти, що впливають на ресурс, задовго до відмови, щоб підготуватися до повторного моніторингу.

Робота кожного насосного агрегату пов'язана надійністю під час робочого процесу, ось чому будь яке відхилення його робочих параметрів від нормального стану є дуже

відповідальний момент. Відхилень від нормального технічного стану багато, але розглянемо основні.

Відомо, що робота насосного агрегату супроводжується різними вібраціями, гідравлічного та механічного походження. Під час роботи параметри вібрації найбільш відповідальних машин і механізмів, зокрема і насосних агрегатів, нормуються, тобто. є параметрами їхнього технічного стану.

Ці складові постійно змінюються під час роботи та залежать від багатьох навколишніх факторів.

У кожному механічному та електричному рухомому обладнанні, як показала практика, найбільш ефективна діагностика можлива, в основному, за показниками вібрації, так як:

- коливальні сили виникають безпосередньо в місці прояву дефекту;
- вібрація дозволяє забезпечувати максимальний обсяг діагностичних форм;
- діагностика дозволяє без розбирання та інших дій виявляти і приймати діагностичне рішення до подальшої експлуатації того чи іншого обладнання, а методи контролю температури, поновлення змазки та інші при правильному підході практично не вимагаються – ці показники розкривають аналіз вібрації.

Діагностика – це, в основному, пошук слабких компонентів сигналу на фоні сильних. Розрізняються слабкі та сильні компоненти робочого устаткування зазвичай по частоті. По потужності вимірюють не їх потужність, а амплітуду і різницю між слабкими і сильними компонентами. вона значно понижується у кілька разів. але слабку компоненту необхідно не тільки виявити, але і визначити її властивості. Тому аналізатор сигналу повинен без будь-яких переключень забезпечувати динамічний діапазон аналізу.

У вібраційній діагностиці обертаючого обладнання ведеться розробка методів і засобів моніторингу та діагностики.

Задача діагностики – виявити дефекти на ранній стадії розвитку, спостерігати і прогнозувати їх розвиток, планувати ремонт машини. А якщо ставиться завдання переходу на обслуговування та ремонт машини за фактичним станом, то завдання діагностики стає досить складним – необхідно виявляти всі дефекти на ранній стадії розвитку. Висновки. Щоби забезпечити безпечну роботу устаткування необхідно виявити дефекти на ранній стадії розвитку, спостерігати і прогнозувати їх розвиток, плануючи ремонт машини.

Література

- [1] Костишин В. С., Яремак І. І. Аналіз показників ефективності та надійності роботи насосного агрегата на засадах системного підходу. Розвідка та розробка нафтових і газових родовищ. 2017. № 1(62). С.50–60.
- [2] Інформаційне забезпечення моніторингу об'єктів теплоенергетики: Монографія. В.П. Бабак та ін., за ред. В.П. Бабака. К., Ін-т техн. теплофізики НАН України, 2015, 512 с.
- [3] Костишин В. С., Яремак І. І. Математична модель надійності та ефективності роботи насосного агрегата нафтоперекачувальної станції. Науковий вісник Національного гірничого університету. 2017. № 5(161). С. 62–68.
- [4] Панченко В. О. Гідравлічні машини і обладнання нафтових та газових комплексів : навч. посіб. / В. О. Панченко, А. А. Папченко. – Суми : Сумський державний університет, 2018, 227 с.
- [5] Яворський І.М. Математичні моделі та аналіз стохастичних коливань. Львів, ФМІ НАНУ, 2013, 804 с.

VIBRATION INDICATORS OF SAFE OPERATION OF A SHIP INSTALLATION**Svyrydov Viacheslav**

Kherson Educational and Scientific Institute of National Shipbuilding University named after Admiral Makarov, Kherson, Ukraine

Abstract. Vibration indicators for diagnosing wrapping equipment can further ensure the reliability of the monitoring capabilities of this setting. Diagnostic maintenance makes it possible to identify and mitigate critical vibrations that interfere with operation and improve the overall performance.

Keywords. Equipment, bearing units, vibration indicators, vibration forces, diagnostics

УДК 620.178.5**МОДЕЛЬ ДІАГНОСТИЧНИХ ПОКАЗНИКІВ НАСОСНОГО ОБЛАДНАННЯ****Свиридов В.І.***кандидат технічних наук,**доцент кафедри машинобудування та енергетики**Херсонський навчально-науковий інститут**Національного університету кораблебудування імені**адмірала Макарова, м. Миколаїв, Україна**viacheslav.svyrydov@nuos.edu.ua*

Анотація. Вібраційні показники діагностування обертаючого обладнання можуть допомогти забезпечити надійність засобів його моніторингу. Діагностичне обслуговування дозволяє виявляти та попереджувати критичні вібрації. Все це суттєво впливає на експлуатаційну надійність суднового устаткування.

Ключові слова Устаткування, підшипникові вузли, вібраційні показники, коливальні сили, діагностика

Мета роботи. Будь-яка модель може відображати лише одне або кілька певних властивостей даного явища (наприклад, зміна ТЗ об'єкта) і містить обмежену інформацію про нього. Єдиного підходу, методології у виборі тієї чи іншої моделі, досі немає. Згідно теоретичних висновків аналізу джерел [1-6] видно, що розрізняють детерміновані та ймовірні математичні моделі сигналу вібрації.

Найбільш загальна – вірогіднісна модель, що відображає, як стійкі властивості, так і випадковий характер явища, що спостерігається. Останнє виникає щоразу, коли це явище визначається безліччю чинників, причин, умов. Тоді і недоцільно і неможливо оцінити дію кожного окремого фактора, а необхідно встановлювати більш загальні - імовірнісні закони явищ.

Виділяються такі класи явищ, за рівнем вмісту випадкових факторів:

1) повністю випадкові, визначені безліччю однорідних факторів (наприклад, електронні шуми, броунівський рух, тиск газів - явища, зумовлені дією нескінченної множини частинок);

2) з переважанням одного або декількох сильних факторів і безліччю слабких однорідних факторів (наприклад, періодичний сигнал на тлі власних шумів підсилювача тощо);

3) описувані квазідетермінованими функціями, тобто. регулярними функціями, деякі параметри які видаються випадковими, якщо вони впливають на результат.

У практиці статистичних вимірювань використання статистичних моделей грає більш просту роль: на підставі наявного досвіду вибирається одна-дві конкретні (апріорні) моделі досліджуваного явища, звідки слідує перелік статистичних характеристик, функцій або параметрів, які необхідно виміряти. Далі визначається метод вимірювання для кожної з необхідних статистичних характеристик відповідно до поставленої задачі. В результаті вимірювань підтверджується вибір однієї з апріорних моделей, яка тепер вже стає апостеріорною моделлю процесу для даної постановки задачі.

У джерелах зазначено, що те саме фізичне явище, залежне за умовами завдання, може бути описано різними моделями. Й імовірнісні моделі не є винятком із цього правила. Так, наприклад, одна і та ж осцилограма процесу, що трактується як реалізація процесу, може бути описана різними імовірнісними моделями - випадковими процесами різного класу.

Однією з найпростіших моделей, що описує вид теоретичних складових вібраційного процесу, що часто зустрічається, протікає в НО, є сума гаусівського шуму (вібрації) $\psi(t)$ і гармонійних складових.

Висновки. Для експлуатаційної надійності устаткування необхідно виявити дефекти на початковій стадії розвитку, слідкувати за розвитком дефекту, при цьому обов'язково планувати ремонт машини.

Література

[1] Яворський І.М. Математичні моделі та аналіз стохастичних коливань. Львів, ФМІ НАНУ, 2013, 804 с.

[2] Інформаційне забезпечення моніторингу об'єктів теплоенергетики: Монографія. В.П. Бабак та ін., за ред. В.П. Бабака. К., Ін-т техн. теплофізики НАН України, 2015, 512 с.

[3] Підконтрольна експлуатація обладнання насосних станцій : конспект лекцій / укладачі: В. О. Панченко, В. Ф. Герман. – Суми : Сумський державний університет, 2020. – 264 с.

[4] Костишин В. С., Яремак І. І. Математична модель надійності та ефективності роботи насосного агрегата нафтоперекачувальної станції. Науковий вісник Національного гірничого університету. 2017. № 5(161). С. 62–68.

[5] Яворський І.М. Математичні моделі та аналіз стохастичних коливань. Львів, ФМІ НАНУ, 2013, 804 с.

[6] Панченко В. О. Гідравлічні машини і обладнання нафтових та газових комплексів : навч. посіб. / В. О. Панченко, А. А. Папченко. – Суми : Сумський державний університет, 2018. – 227 с

MODEL OF DIAGNOSTIC INDICATORS OF PUMPING EQUIPMENT**Svyrydov Viacheslav**

Kherson Educational and Scientific Institute of National Shipbuilding University named after Admiral Makarov, Kherson, Ukraine

Abstract. Vibration indicators for diagnosing envelopment disorders can further ensure the reliability of its monitoring methods. Diagnostic maintenance allows critical vibrations to be identified and mitigated. All this essentially flows into the operation and hope of ownership.

Keywords. Equipment, bearing units, vibration indicators, vibration forces, diagnostics

УДК 620.178.5**ТЕХНІЧНЕ ОБСЛУГОВУВАННЯ СУДНОВОГО УСТАТКУВАННЯ****Свиридов В.І.***кандидат технічних наук,**доцент кафедри суднового машинобудування та енергетики**Херсонського навчально-наукового інституту Національного університету кораблебудування
імені адмірала Макарова, м. Херсон, Україна**viacheslav.svyrydov@nuos.edu.ua***Колесников О.В.***морський суперінтендант та портовий капітан,**морська компанія «FANTASEA Ship Management»**Kolesnykov83@gmail.com*

Анотація. Розглянуто види технічного обслуговування устаткування. Отримана оцінка технічного стану дозволяє спрогнозувати експлуатаційну надійність того чи інші вузла. Технічне обслуговування суттєво впливає на експлуатаційну надійність обладнання. Ефективність його багато в чому визначається кваліфікацією обслуговуючого персоналу.

Ключові слова технічне обслуговування устаткування, види обслуговування, надійність.

Мета роботи. Експлуатаційна надійність залежить від технічного обслуговування що гарантує безпечну експлуатацію не тільки суднового устаткування окремо, а і усього судна в цілому.

Технічне обслуговування устаткування складається з профілактичного, коригуючого, засноване на ризику та засноване на стані технічне обслуговування – це ті типи технічного обслуговування якими ми користуємося.

Профілактичне технічне обслуговування Коли механіки можуть перевірити справність обладнання до того, як воно вийде з ладу, це називається випереджальним технічним обслуговуванням. Більшість суден проходять життєвий цикл, і прогнозне технічне обслуговування один із них.

Коригувальне технічне обслуговування: Ця форма технічного обслуговування є відносно простою. Коли виявляються поточні проблеми, і механіку негайно треба виправити це, і це відбувається.

Технічне обслуговування, засноване на ризику: Основна увага приділяється важливим об'єктам з урахуванням ймовірності відмови протягом терміну служби обладнання, що залишився.

Технічне обслуговування на основі стану: Це метод систематичного вимірювання, моніторингу та оцінки даних про стан обладнання з часом. Отримана оцінка стану дозволяє прогнозувати інші компоненти. Види технічного обслуговування суден.

Профілактичне обслуговування, що прогнозує та коригує технічне обслуговування основних форм технічного обслуговування суден. Профілактичне технічне обслуговування дає найкращі результати. Прогнозувальне технічне обслуговування: це було тоді, коли механіки могли перевірити працездатність системи до того, як вона стане проблемою. Усі судна проходять життєвий цикл, що включає профілактичне технічне обслуговування. Коли настане час перевіряти механічне обладнання, все відображено в формулярах та паспортах устаткування, що потрібно зробити, а потім це робиться. Якщо потрібна допомога, звертаються за допомогою до вищої посадової особи або технічного фахівця.

Регулярні перевірки (для перевірки наявності пошкоджень), інтервали заміни мастила та капітальний ремонт (якщо обладнання було зібрано заново) – все це приклади. Витрати технічного обслуговування на судні складають суттєву частину витрат в експлуатації, але їхня вартість може різко зрости, якщо в морі відбудеться поломка обладнання, що вимагатиме екстреного ремонту.

Висновки. Техніка підтримки суден або іншого плавзасобу у відмінному робочому стані відома як технічне обслуговування судна. Розглянуто вам кілька порад, як почати технічне обслуговування суден і чому це так важливо для безпеки та надійності.

Література

[1] Особливості діагностичного контролю технічного стану обладнання засобів річкового та морського транспорту: монографія / за загальною редакцією О.А. Дакі. Київ : Державний університет інфраструктури та технологій, 2021. 228 с.

[2] Черниш І. І., Кар'янський С. А., Оженко Є. М.. Сучасні суднові дизелі: особливості конструкції, експлуатації та автоматизованого управління : навчальний посібник. Одеса, 2019. 217 с. URL: https://www.researchgate.net/profile/SergeyKarianskyi/publication/340032867_SUCASNI_SUDNOVI_DIZELI_OSOLIVOSTI_KONSTRUKCII_EKSPLUATACII_TA_AVTOMATIZOVANO_GO_UPRAVLINNA/links/5e738e89299b134dafd1d9a/SUCASNI-

[3] Кар'янський С.А. Оженко Е. М., Лаврученко Ю. В. Двигуни WinGD типу RT-flex/X з електронним керуванням. Одеса: НУ «ОМА», 2019. 64 с. URL: https://www.researchgate.net/publication/340032791_DVIGUNI_WinGD_T_IPU_RTflexX_Z_ELEKTRONNIM_UPRAVLINNAM_ELECTRONICALLY_CONTROLLED_WinGD_RT-flexX_ENGINES.

[4] Міжнародна конвенція по запобіганню забруднення з суден МАРПОЛ 73/78. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/896_009#Text.

[5] Сучасні інформаційні та інноваційні технології на транспорті (MINTT2021) : збірник матеріалів XIII Міжнародної науково-практичної конференції, 25-27 травня 2021 р. Херсон : Херсонська державна морська академія, 2021. 364 с. URL: https://ksma.ks.ua/wpcontent/uploads/2021/09/MINTT_2021.pdf.

TECHNICAL MAINTENANCE OF EQUIPMENT**Svyrydov Viacheslav**

Kherson Educational and Scientific Institute of National Shipbuilding University named after Admiral Makarov, Kherson, Ukraine

Oleg Kolesnykov

FANTASEA Ship Management Marine Company

Abstract. Types of technical maintenance of equipment are considered. The obtained assessment of the technical condition allows predicting a particular unit. Technical maintenance significantly affects the operational reliability of equipment. Its effectiveness is largely determined by the qualifications of the service personnel.

Keywords. technical maintenance of equipment, types of maintenance, reliability.

УДК 533.6.08 : 621.186.1

**ОСОБЛИВОСТІ АЕРОДИНАМІКИ ВИХРОВИХ КАМЕР ЗМІШУВАННЯ
ТОРЦЕВОГО ТИПУ****Бабенко В.В.¹, Кочін В.О.², Мороз В.В.³, Турик В.М.⁴**

д.т.н., професор¹, к.т.н.², к.т.н., с.н.с.³, к.т.н., доцент⁴

¹⁻³ Інститут гідромеханіки НАН України, м. Київ, Україна

⁴ Національний технічний університет України

«КПІ імені Ігоря Сікорського», м. Київ, Україна

vvb938@gmail.com¹, KochinVO@nas.gov.ua², MorozVV@nas.gov.ua³, turick46@gmail.com⁴

Анотація. В термоанемометричних дослідженнях аеродинаміки вихрової камери з однобічним входом робочого середовища було визначено керувальний вплив на профілі складових усередненої за часом актуальної швидкості та відносної інтенсивності пульсацій швидкості вихідного потоку під дією когерентних вихрових структур, генерованих при комплексному варіюванні геометрії розміщення сопла тангенціального підведення вхідного потоку відносно осі камери та відносної глибини її тупикової частини. Встановлено найбільш раціональну комбінацію зазначених параметрів, яка максимально збільшує ефективність процесів переносу в закрученому потоці. Результати можуть бути застосовані при розробці методів інтенсифікації масо- і теплопереносу малозатратними способами керування робочим процесом вихрових камер змішування суднових енергетичних установок та систем.

Ключові слова: вихрова камера, термоанемометрія, профілі швидкості, інтенсивність пульсацій, когерентні вихрові структури, масо- і теплоперенос.

Одним із способів інтенсифікації процесів змішування робочих середовищ, а отже, масо- і теплопереносу в високофорсованих енергетичних і технологічних установках є використання закрутки потоків. Виникаючи під дією відцентрових сил радіальні і осьові градієнти тиску, а також специфічні умови в'язкої відцентрової нестійкості [1] поблизу криволінійних стінок вихрових камер (ВК), що найбільш характерно для камер торцевого типу з однобічним

тангенціальним підведенням середовищ, значно ускладнюють структуру потоків через дію складних зсувних процесів, які формують тривимірні вторинні течії з чіткими ознаками когерентних вихрових (КВС) [2]. Зазвичай для покращення турбулентної дифузії за рахунок низькочастотних складових течії з метою сприяння процесам перемішування компонентів по об'єму камер їх базові конструкції після доводки, як правило, доповнюють включенням додаткових конструктивних елементів [3], які підвищують гідравлічний опір, не кажучи про додаткові матеріальні і часові затрати викінчувальних випробувань. Зазначена проблема набуває особливого значення при організації якісного змішування окисника та відновника в камерах згоряння на стадії підготовки процесу екзотермічної реакції. В роботі [4] експериментальним шляхом було отримано позитивний досвід використання КВС, генерованих у видовженій тупиковій зоні дослідної ВК для керування вихідними характеристиками потоку практично без додаткових енергетичних затрат порівняно з камерою без такої зони. Тому дослідження особливостей аеродинаміки ВК та пошуки ефективних і нетрадиційних методів керування структурою обмежених закручених потоків є актуальними.

Мета роботи полягає у з'ясуванні відгуку структури і характеристик потоку на виході ВК змішування на КВС при комплексній зміні її конструктивних параметрів: видовження тупикової зони відносно вхідного сопла L від 0 до 4,4 діаметра d_0 циліндричної частини камери; різні кути установки сопла підведення вхідного потоку відносно осі камери (умовно «осьові кути») число Рейнольдса вхідного потоку $Re=47000\div 87000$.

Якщо в наших попередніх дослідях в тому ж діапазоні зміни величини L при фіксованому куті тангенціальності входу потоку повітря до камери $\gamma = 88^\circ$ осьовий кут установки вхідного сопла складав $\alpha = 0^\circ$, то в даному дослідженні передбачено варіювання величин від $\alpha = +20^\circ$ до $\alpha = -20^\circ$ (відповідно напрямкам вхідного струменя відносно осі камери в бік її виходу або в бік її глухого торця). Дослідна ВК має внутрішній діаметр $d_0 = 0,102\text{ м}$, загальну довжину 635 мм, вхідне тангенціальне сопло має проточну частину розмірами $0,041 \times 0,025\text{ м}^2$.

Статистична обробка часових рядів первинної експериментальної інформації термоанемометрії апаратурою “DISA Elektronik” на базі програми «PowerGraph Professional» і табличного процесора MS Excel спиралась на час реалізації однієї вибірки 100 секунд, що з урахуванням умови теореми Котельникова передбачало $500 \times 100 = 50\,000$ замірів для кожної реалізації. Чутливими елементами датчиків слугували платинові нитки діаметром 5 мкм і довжиною 10^{-3} м . Максимальні систематичні похибки вимірювальної системи складали: відносно орієнтації чутливого елемента датчика щодо потоку 2,0%; для моста 0,21%; для цифрового вольтметра 2,0%. Зона вимірювань актуальних швидкостей знаходилась на відстані $4,18\, d_0$ від центра вхідного сопла (рис. 1).

Було отримано картини розподілу усереднених за часом безрозмірних значень трансверсальної $U^* = U/W_a$ та осьової $W^* = W/W_a$ компонент швидкості (W_a – середня за вихідним перерізом камери швидкість потоку), а також величин інтенсивності відповідних пульсацій швидкості $\varepsilon_u = \sqrt{u'^2} / U$ і $\varepsilon_w = \sqrt{w'^2} / W$.

а)

б)

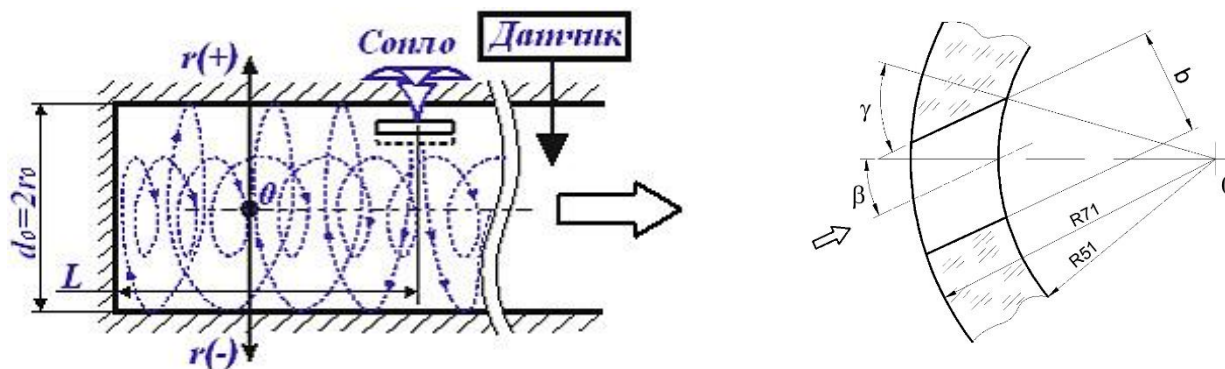

Рис. 1. Схема вихрової камери із зоною вимірювання (а) та схема підведення повітря (б).

Аналіз картин розподілу зазначених параметрів при зміні величини $L^* = L/d_0$ від 0 до 4,4 показав наступне. Незалежно від величини α спостерігається передача кінетичної енергії усередненої закрученої течії від обертальної до осьової складових руху. Така трансформація пояснюється дією трансверсальних турбулентних напружень, якщо врахувати певне згасання початкового моменту імпульсу газу в пристінній зоні за рахунок в'язкості за умови збереження суцільності течії в циліндричній частині ВК. Але видовження тупикової частини ВК до значення $L^*=4,4$ для варіанта камери з $\alpha = +20^\circ$ відрізняється більш регулярним за числом Re характером такого перерозподілу енергії порівняно з варіантом камери при $\alpha = -20^\circ$. Розглянемо детальніше.

Осьовий кут входу потоку до камери $\alpha = +20^\circ$. Модуль середньої за вихідним перерізом ВК трансверсальної швидкості $|U_c^*|$ зменшується відносно варіанта $L^*=0$ на 16% при $Re_{\max}=86530$ і на 18,5% при $Re_{\min}=47080$ при суттєвому зростанні середньої осьової швидкості W_c^* : на 24% при $Re_{\max}$ і на 5,2% при $Re_{\min}$ відносно варіанта $L^*=0$. При цьому відбувається значне зростання усередненої за вихідним перерізом величини інтенсивності трансверсальних пульсацій відносно варіанта камери з $L^*=0$: на +17% при $Re_{\max}$ та на +15,2% при $Re_{\min}$. Проте суттєвої зміни інтенсивності осьових пульсацій швидкості практично не спостерігається.

Осьовий кут входу потоку до камери $\alpha = -20^\circ$. Величина $|U_c^*|$ зменшується відносно значення при $L^*=0$ більш істотно порівняно з попереднім варіантом входу потоку: на 22,4% при $Re_{\max}$ і на 20,6% при $Re_{\min}$. Середня осьова швидкість W_c^* при $Re_{\max}$ зростає на 15,4%, але зменшується на 1,3% згідно з розрахунком при $Re_{\min}$. Для випадку підведення потоку $\alpha = -20^\circ$ слід відмітити менш регулярний відносно числа Re характер зміни інтенсивності обох складових пульсацій швидкості відносно варіанта камери з $L^*=0$: на +14,7% при $Re_{\max}$ та на +0,2% при $Re_{\min}$, а також на -2% при $Re_{\max}$ та на -0,2% при $Re_{\min}$.

Незалежно від осьового кута α найбільші значення величин інтенсивності трансверсальних пульсацій швидкості зосереджені в діапазоні радіусів $-0,5 < r^* = \frac{r}{r_0} < 0,5$,

тобто в області, наближеній до зони вимушеного вихору, поза межами якої відбувається різка зміна закону квазітвердотільного обертання потоку (крім окремих сплесків ε_u в пристінній

області проходження найбільш енергоємної частини вихору з максимальним моментом імпульсу). Розподіли інтенсивності трансверсальних пульсацій $\varepsilon_U(r^*)$ вздовж вертикального діаметра вихідного перерізу ВК відрізняються більшою стабільністю при $Re=var$ та $L^*=var$, ніж розподіли ε_w . Значна розшарованість кривих осьових пульсацій $\varepsilon_w(r^*)$ для варіанта камери при $\alpha = +20^\circ$ порівняно з варіантом камери $\alpha = -20^\circ$ свідчить про більш складний і досить інтенсивний турбулентний обмін в процесі перетворення кінетичної енергії обертального руху в енергію осьового руху.

Обробка даних розподілу контрексцесу $\varepsilon(r^*)$ дозволила виділити діапазони безрозмірних радіусів з найбільш коректними результатами статистичної обробки даних термоанемометрії течії, що наближено відповідають нормальному закону розподілу щільності ймовірності швидкостей (практично при $0,515 \leq \varepsilon \leq 0,645$). Фізично ці зони можна інтерпретувати як зони з меншою чи більшою детермінованістю течії, зокрема в таких характерних КВС, як квазітвердотільна область течії поблизу центральної осі ВК і, особливо, пристінна область найбільш енергоємного вихрового утворення.

Досліди показали, що при зміні глибини тупикової частини камери від $L^*=0$ до $L^*=4,4$ має місце зростання усереднених за вихідним перерізом величин інтегрального показника

інтенсивності двовимірних пульсацій $\varepsilon = \sqrt{\frac{1}{2}(\overline{u'^2} + \overline{w'^2})} / V_s$ ($V_s = \sqrt{U^2 + W^2}$ – визначена у

різних точках діаметра вихідного поперечного перерізу ВК місцева тангенціальна швидкість спіралеподібної закрученої течії): для варіанта камери при $\alpha = +20^\circ$ на 16,75% при $Re=86530$ і на 13,2% при $Re=47080$; для варіанта $\alpha = -20^\circ$ — значно менший приріст: на 9,2% при $Re=86530$ і на 3,6% при $Re=47080$.

Висновки

1. Встановлено, що для ВК, незалежно від величин числа Re , комбінований варіант застосування осьового кута $\alpha = +20^\circ$ при глибині тупикової частини $L^*=4,4$ забезпечує найпростішу конструктивну та ефективну керувальну дію на процеси переносу в закрученому потоці робочого середовища.

2. Доведено, що в КВС є зони локалізації ізотропної турбулентності з рівномірним перемішуванням робочого середовища, що важливо враховувати при розробці камер змішування суднових енергетичних установок і систем.

Література

- [1] Schichting H., Gersten K. Boundary-Layer Theory. Ninth Edition. Springer-Verlag. Berlin, Heidelberg, 2017. – 805 p.
- [2] Бабенко В.В., Турик В.Н. Макет вихревых структур при течении потока в вихревой камере // *Прикладна гідромеханіка*, том. 10 (82), № 3, Київ, ІГМ НАНУ 2008. С.3–19.
- [3] Халатов А.А., Борисов И.И., Шевцов С.В., Теплообмен и гидродинамика в полях центробежных массовых сил // *Тепломассообмен и теплогидравлическая эффективность вихревых и закрученных потоков*, Ин-т техн. теплофизики НАН Украины, Т. 5., 2005. – 500 с.

- [4] Turyk V., Kochin V., Moroz V., Miliukov D. Development of an untraditional technique to control the structure of the output flow from a vortex chamber. // Eastern-European Journal of Enterprise Technologies, Vol. 6, No. 8 (120), 2022. P. 55–64.

AERODYNAMIC FEATURES OF END-TYPE VORTEX MIXING CHAMBERS

Viktor Babenko¹, Viktor Kochin¹, Volodymyr Moroz¹, Volodymyr Turyk²

¹Institute of Hydromechanics of the NAS of Ukraine, Kyiv, Ukraine

²National Technical University of Ukraine “Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute”, Kyiv, Ukraine

Abstract. In thermoanemometric studies of the aerodynamics of a vortex chamber with a one-sided inlet of the working medium, the control effect on the profiles of the components of the time-averaged actual velocity and the relative intensity of the pulsations of the output flow velocity under the action of coherent vortex structures, generated by complex variations in the geometry of the placement of the tangential inlet flow nozzle relative to the chamber axis and the relative depth of dead end part was determined. The most rational combination of these parameters was established, which maximizes the efficiency of transfer processes in a swirling flow. The results can be applied in the development of methods for intensification of mass and heat transfer by low-cost methods of controlling the working process of vortex mixing chambers of ship power plants and systems.

Keywords: vortex chamber, thermal anemometry, velocity profiles, pulsation intensity, coherent vortex structures, mass and heat transfer.

УДК 621.438

ВИКОРИСТАННЯМ РЕАКТОРНОЇ МОДЕЛІ ДЛЯ ПРОГНОЗУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНИХ ПАРАМЕТРІВ КАМЕРИ ЗГОРЯННЯ З ВПОРСКУВАННЯМ ПАРИ, ЩО ПРАЦЮЄ НА ВОДНІ

Сербін С.І.

д.т.н., професор кафедри турбін Національного університету кораблебудування

ім. адм. Макарова, м. Миколаїв, Україна

serhiy.serbin@nuos.edu.ua

Шмарков О.А.

аспірант Національного університету кораблебудування

ім. адм. Макарова, м. Миколаїв, Україна

shmarkov.oleksandr@gmail.com

Анотація. Отримання енергетичних та екологічних параметрів ГТД, які відповідатимуть світовим стандартами, на етапі проектування потребує проведення досліджень з використанням математичного моделювання у поєднанні з використанням сучасних CFD комплексів. Застосування реакторних моделей для симуляції роботи камери згоряння ГТД є ефективним методом отримання режимних характеристик камери згоряння для оптимізації її

роботи. В роботі було розроблено реакторну модель камери згоряння з впорскуванням пари та досліджено теоретично можливі екологічні параметри, які можна отримати при енергетичній ефективності не менше розрахункової.

Ключові слова: газотурбінний двигун; альтернативні палива; водень; гібридний цикл; утилізація теплоти; реакторне моделювання.

Основний матеріал

Багатообіцяючим напрямком розвитку, який відповідає світовим тенденціям досягнення нейтральних викидів токсичних компонентів, є впорскування водяної пари у камеру згоряння газотурбінного двигуна для зниження максимальних температур у зоні горіння, збільшення об'єму робочого тіла та застосування 100 % водню у якості палива для досягнення нульової емісії парникових газів, сірки та інших шкідливих з'єднань, котрі звичайно утворюються при спалюванні вуглеводневих видів палива. За даних обставин головним питанням стосовно екологічних параметрів камери згоряння, яка працює на водні, стає питання організації робочого процесу з метою повного розкриття енергетичного потенціалу водню за умов допустимих рівнів викидів токсичних компонентів, передусім оксидів азоту [1].

Опціонально можливим варіантом моделювання роботи камери згоряння є представлення камери згоряння як сукупності паралельно та послідовно розташованих реакторів, кожен з яких представляє собою ту чи іншу зону камери згоряння. Так, на рис. 1 представлена розроблена реакторна модель камери згоряння ГТД з впорскуванням водяної пари. Основними структурними одиницями (реакторами) виступають: реактори ідеального змішування (РІЗ) проточні реактори (ПР) та адіабатні змішувачі (АЗ) [2].

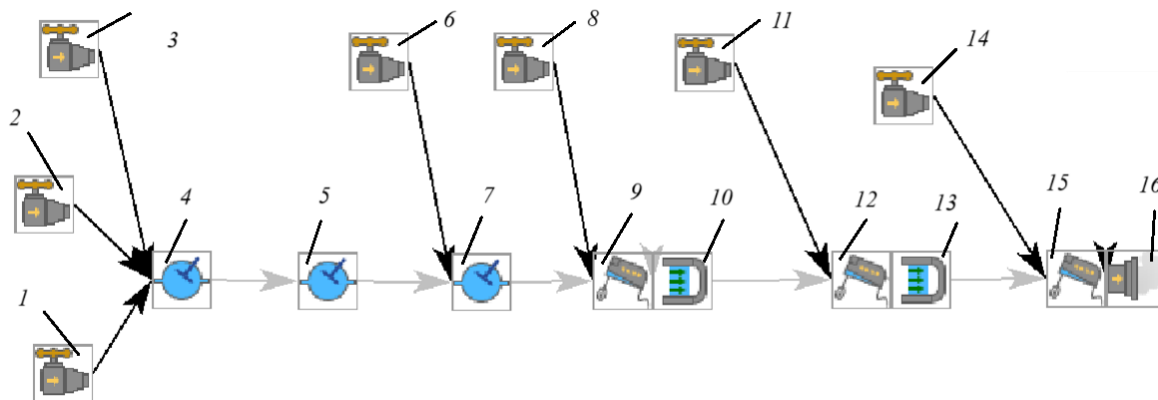

Рис. 1. Реакторна модель камери згоряння з впорскуванням водяної пари, що працює на водні: 1 – підведення водню; 2 – підведення повітря через завихрювач; 3 – підведення екологічної пари; 4 – РІЗ зони завихрювання; 5 – РІЗ зони зворотних течій; 6 – підведення повітря в зону основного горіння; 7 – РІЗ зони основного горіння; 8 – підведення енергетичної пари; 9 – АЗ; 10 – ПР зони підведення енергетичної пари; 11 – підведення повітря в зону розбавлення; 12 – АЗ; 13 – ПР зони розбавлення; 14 – підведення повітря для охолодження стінок камери згоряння; 15 – АЗ; 16 – вихід продуктів згоряння

Для проведення дослідження було обрано камеру згоряння ГТД потужністю 16 МВт типу «Водолій» зі ступінчастою подачею пари виробництва АТ НКВГ «Зоря»-«Машпроект» [3]. Параметри роботи камери обрано за результатами дослідження [4].

Оптимізаційні розрахунки проведено з використанням комплексу Ansys Chemkin [5]. У роботі досліджено вплив на емісію токсичних компонентів трьох параметрів: масової витрати повітря через лопатковий завихрювач, відношення витрат первинного та вторинного повітря при сталій їх сумарній витраті, відношення витрат екологічної та енергетичної пари при сталій їх сумарній витраті. Отримані дані для кожного варіанта представлено на рис. 2-4 у вигляді графіків залежності об'ємної концентрації оксидів азоту від досліджуваних параметрів. Моделювання процесів окислення проходило з використанням моделі окиснення водню, що налічує 19 елементарних зворотних реакцій [6].

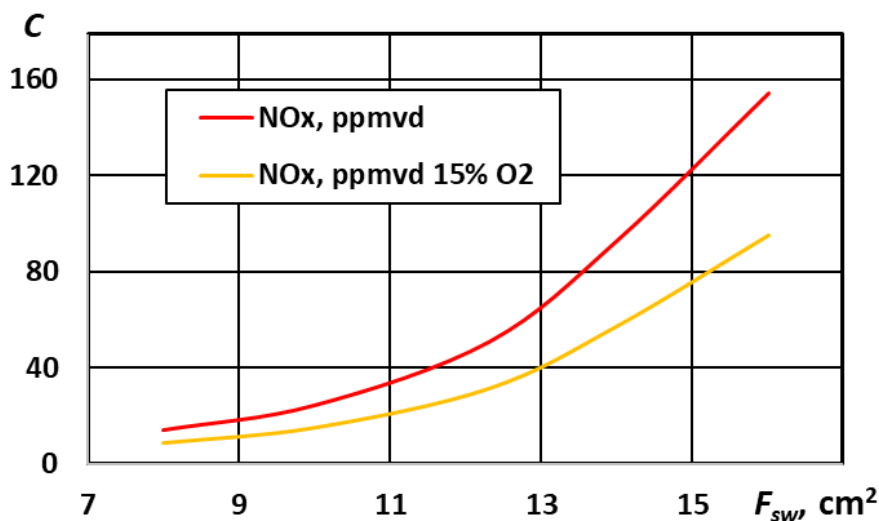

Рис. 2. Об'ємна концентрація оксидів азоту у перерахунку на суху суміш з 15 % вмістом кисню в залежності від площі проходного перерізу завихрювача

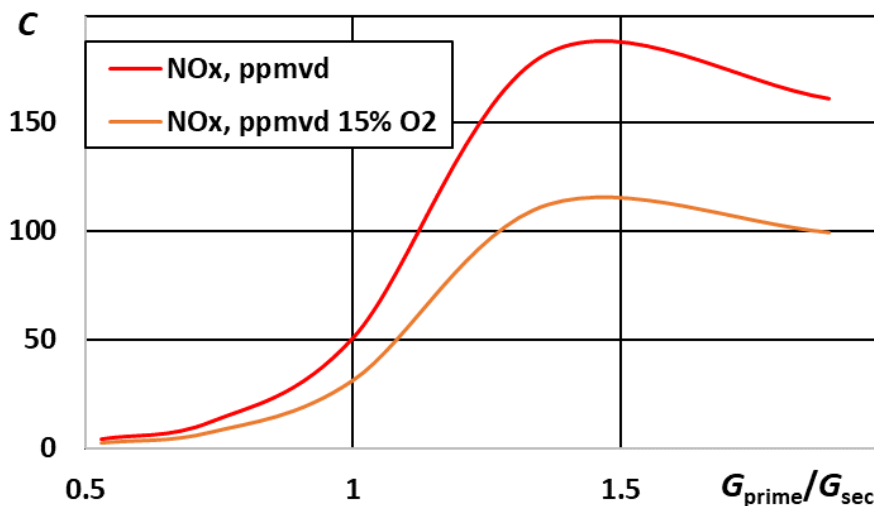

Рис. 3. Об'ємна концентрація оксидів азоту у перерахунку на суху суміш з 15 % вмістом кисню в залежності від відношення витрат первинного та вторинного повітря

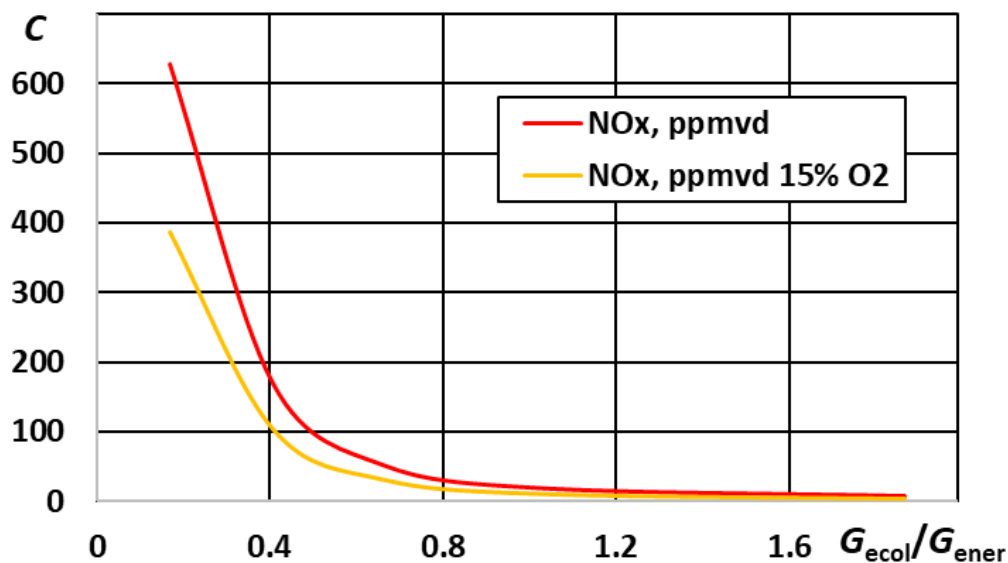

Рис. 4. Об'ємна концентрація оксидів азоту у перерахунку на суху суміш з 15 % вмістом кисню в залежності від відношення витрат екологічної та енергетичної пари

Аналіз отриманих даних показує, що варіювання кожного з досліджуваних параметрів може знижувати емісію оксидів азоту нижче за гранично встановлений міжнародними стандартами рівень у 25 ppmvd. Такий рівень при роботі камери згоряння досягається при: зменшенні площі прохідного перерізу завихрювача до значень нижче 10 см²; значеннях відношення $G_{prime}/G_{sec} < 1$ та значеннях $G_{ecol}/G_{ener} \geq 1$.

За підсумком, у межах роботи було розроблено реакторну модель камери згоряння з впорскуванням пари, що працює на водні, досліджено вплив різних параметрів на рівень емісії оксидів азоту та наведено розраховані значення досліджуваних параметрів, за яких емісія оксидів азоту відповідає міжнародно встановленим нормам на викиди токсичних компонентів.

Література

- [1] Shmarkov, O., Serbin, S., Korobko, V. (2025). Using Detailed Kinetic Schemes for CFD Calculations of Hydrogen-Fueled Gas Turbine Combustion Chamber Processes. In: Lytvynov, O., Pavlikov, V., Krytskyi, D. (eds) *Integrated Computer Technologies in Mechanical Engineering - 2024. ICTM 2024. Lecture Notes in Networks and Systems*, vol 1474. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-031-94852-7_17.
- [2] Zihao, W., Zhe, W. (2025). Towards foundation model for chemical reactor modeling: Meta-learning with physics-informed adaptation. *Chemical Engineering Research and Design*, Volume 218, pp. 839-853. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.cherd.2025.05.015>.
- [3] Burunsuz, K.S., Kuklinovsky, V. V., Serbin, S. I. (2019). Investigations of the emission characteristics of a gas turbine combustor with water steam injection. *Refrigeration equipment and technology*, 55 (2), pp. 77-83. DOI: <https://doi.org/10.15673/ret.v55i2.1356>.
- [4] Serbin, S. I., Shmarkov, O.A. (2023). Characteristics of combustion chamber of hybrid gas-steam power plant operated on hydrogen fuel for FPSO vessel. *Shipbuilding & marine infrastructure*, №1 (17), pp. 22-30. DOI: [https://doi.org/10.15589/smi2022.1\(17\).03](https://doi.org/10.15589/smi2022.1(17).03).

[5] ANSYS Chemkin Tutorials Manual. (2023). URL: <https://www.scribd.com/document/629882624/Ansys-Chemkin-Pro-Tutorials-2023-R1>.

[6] M. O. Conaire, H. J. Curran, J. M. Simmie, W. J. Pitz, C. K. Westbrook. (2004). A Comprehensive Modeling Study of Hydrogen Oxidation. *International Journal of Chemical Kinetics*, vol. 36, issue 11, pp. 603-622. <https://doi.org/10.1002/kin.20036>.

THE APPLICATION OF REACTOR MODELS FOR PREDICTION ECOLOGICAL PARAMETERS OF HYDROGEN-FUELED GAS TURBINE COMBUSTION CHAMBER WITH STEAM INJECTION

Serbin S.I., Shmarkov O.A.

Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Mykolaiv, Ukraine

Abstract. Obtaining energy and environmental parameters of gas turbine engines that comply with international standards at the design stage requires research employing mathematical modelling combined with advanced CFD tools. The application of reactor models for simulating the operation of a gas turbine combustion chamber is an effective method for determining its performance characteristics and optimizing its operation. In this study, a reactor model of a combustion chamber with steam injection was developed, and the theoretically achievable environmental parameters were investigated, provided that the energy efficiency is not lower than the calculated baseline.

Key words: gas turbine engine; alternative fuels; hydrogen; hybrid cycle; heat recovery; reactor modeling.

УДК 629.5.064

ПОРІВНЯННЯ ДВОХ СХЕМНИХ РІШЕНЬ СУДНОВОЇ УСТАНОВКИ НА ОСНОВІ ОРГАНІЧНОГО ЦИКЛУ РЕНКІНА ДЛЯ РЕКУПЕРАЦІЇ ТЕПЛОТИ ВОДИ ОХОЛОДЖЕННЯ ДВИГУНА WÄRTSILÄ 12V46F

Константинов О.І.

асп.

Хлісва О.Я.

д.т.н., проф.

Національний університет “Одеська морська академія”,

м. Одеса, Україна, khliuyev@ukr.net

Анотація. Проаналізована ефективність суднової установки на основі органічного циклу Ренкіна (робоче тіло R601), яка живиться теплою водою охолодження двигуна Wärtsilä 12V46F. Ефективність схеми з регенеративним теплообмінником вище на 7...10 %, ніж без нього в інтервалі розглянутих температур забортної води 2...30 °C. Потужність установки по виробленій електроенергії змінюється від 280 до 500 кВт в залежності від умов роботи.

Ключові слова: рекуперація вторинної теплоти; органічний цикл Ренкіна; термодинамічний аналіз; енергоефективність; регенеративний теплообмінник; робоче тіло

Останніми роками багато уваги приділяється дослідженню та впровадженню суднових систем на основі органічного циклу Ренкіна (ОЦР), які виробляють електроенергію за рахунок утилізації вторинної теплоти. На окремих судах уже впроваджені такі системи, однак їх масове застосування поки що не здійснюється. Вода охолодження суднових енергетичних систем відноситься до низькопотенційних джерел вторинної теплоти та не утилізується на судах у достатній мірі. У наведеному дослідженні виконана оцінка ефективності двох найпростіших схемних рішень установки на основі ОЦР з прив'язкою до параметрів експлуатації конкретного суднового двигуна.

В якості головного двигуна було прийнято двотактний двигун Wärtsilä 12V46F (14400 кВт). Ізоентропна ефективність турбіни прийнята рівною 0,7, ефективність живильного насоса – 0,5. Різницю температур у «pinch point» для всіх теплообмінників прийнято 5 К. Як охолоджувальна рідина розгадалася забортна вода з температурою в діапазоні від 2 до 30 °С, відповідно температура конденсації робочого тіла 8...36 °С. Температура води низькотемпературного контуру охолодження (НТ) на вході в систему, що працює за ОЦР, прийнята 74 °С, на виході з системи - 91...95 °С (відповідно до параметрів роботи двигуна). Витрата води НТ контуру визначена на основі теплового балансу двигуна при 75 % навантаження на двигун та склала 45,9 кг/с. При розрахунку електричної потужності установки враховувалися механічний ККД турбіни – 0,98 та ККД електрогенератора - 0,98.

Як робоче тіло обрано R601(н-пентан) як представник «природних» робочих тіл з дуже низьким GWP, однак горючий. Використання води як теплоносія (на відміну від газоподібних продуктів згоряння) дозволяє відносно нескладно інтегрувати нову установку на основі ОЦР з забезпеченням мір безпеки, пов'язаних з використанням горючого робочого тіла.

Для подальшого аналізу були розглянуті два схемних рішення, які базувалися на термодинамічному циклі з одноступеневим розширенням робочого тіла в турбіні без регенерації теплоти – рис. 1.а та регенеративному термодинамічному циклі з одноступеневим розширенням робочого тіла в турбіні.

Раціонально обраний регенеративний теплообмінник (РТО) є доволі простим та недорогим технічним рішенням для підвищення ефективності енергетичних установок на основі ОЦР [1], хоча може створювати додатковий гідравлічний опір, який сприяє зниженню ефективності. Його застосування в суднових установках на основі ОЦР пропонується у ряді досліджень [2], хоча в других пропонується як базовий розглядати цикл без регенерації теплоти [3, 4]. Таким чином, однозначного рішення о доцільності застосування РТО немає.

Розрахунок енергетичних характеристик ОЦР виконувався за класичним підходом [5] з урахуванням теплофізичних властивостей води та R601 [6]. Проміжною метою було визначення такої температури кипіння робочого тіла для певних вхідних параметрів ОЦР (температур гарячої води на вході та виході, та конденсації), яка забезпечить прийнятну величину ΔT_{pp} . Після цього визначалися основні параметри ефективності системи.

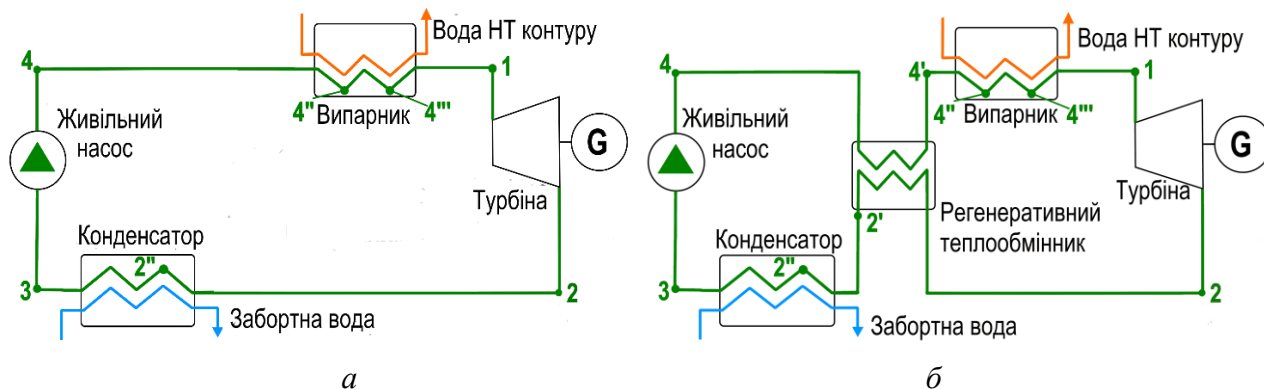

Рис. 1. Принципова схема установки, на основі ОЦР, та споживає теплоту води охолодження суднового двигуна: (а) цикл без РТО; (б) цикл з РТО

Приклад зміни температури теплоносіїв у теплообмінних апаратах установки на основі ОРЦ від кількості переданої теплоти (зміни ентальпії потоків теплоносіїв) для двох різних конфігурацій циклу при режимах роботи з температурою заборотної води $t_{36}=30\text{ }^{\circ}\text{C}$ наведено на рис. 2.

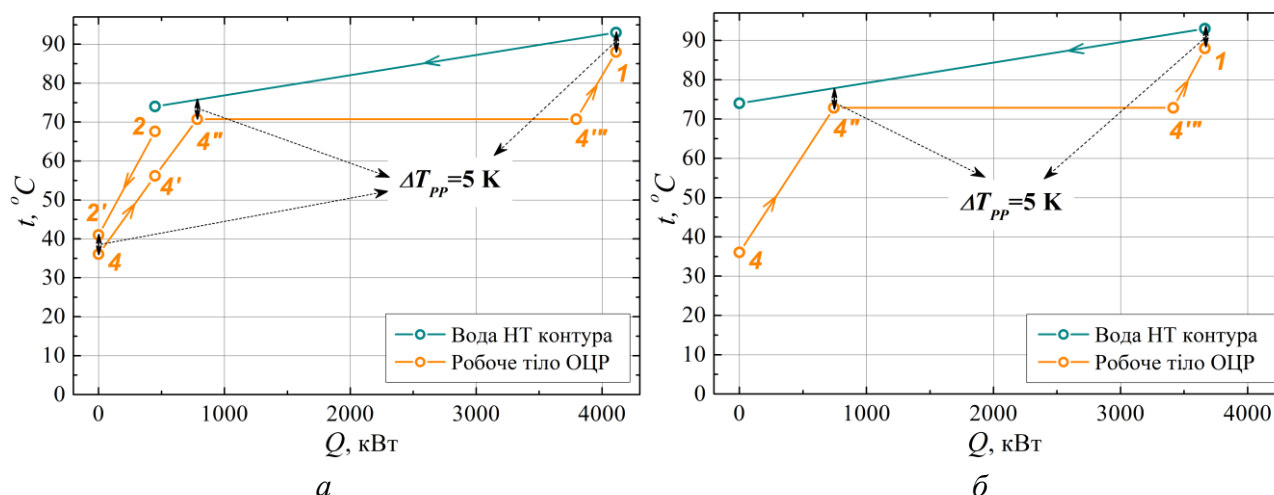

Рис. 2. Зміна температур теплоносіїв у протитокових теплообмінниках установки на основі ОЦР, $t_{36}=30\text{ }^{\circ}\text{C}$: (а) цикл без РТО; (б) цикл з РТО

Наведені на рис. 2 результати показують, що при реалізації нерегенеративного циклу температура кипіння робочого тіла приблизно на 2 К вище, ніж для регенеративного. Причому, така різниця характерна для усіх розглянутих режимів роботи (для різних температур конденсації). Більша температура кипіння забезпечить більший тиск робочого тіла перед турбіною, та, як наслідок, вищу питому роботу.

Однак ефект більшого тиску перед турбіною може бути нівельований тим, що в регенеративному циклі буде підведено більше теплоти до робочого тіла за рахунок попереднього підігріву рідкого робочого тіла паром після турбіни – рис. 1. На рис. 3 наведені результати розрахунку повного ККД установки на основі регенеративного и нерегенеративного ОЦР від t_{36} . Не зважаючи на більший тиск перед турбіною, ефективність

нерегенеративного ОЦР суттєво нижче, тому для подальшого аналізу доцільності використання різних робочих тіл доцільно виконувати для регенеративного ОЦР.

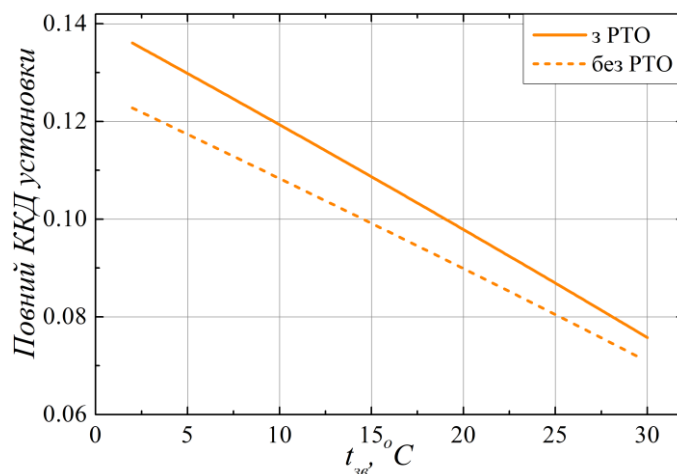

Рис. 3. Залежність повного ККД установки на основі нерегенеративного и регенеративного ОЦР від t_{36} при використанні робочого тіла R601

Потужність установки по виробленій електроенергії для схеми з РТО змінюється від 280 до 500 кВт в залежності від t_{36} , тоді як для схеми без РТО - від 260 до 450 кВт. Однак, слід враховувати додаткових втрат на створення РТО, та факт, що РТО у контурі системи є додаткових гідравлічним опором, який приводить до втрат тиску, та, як наслідок, зниженню ефективності системи. Тому питання доцільності застосування РТО слід вивчати більш глибоку вже при проектуванні реальної системи. Отримані результати неможна розповсюджувати на інші схемні рішення та обрані робочі тіла, доцільність застосування РТО у схемі установки кожного разу вирішується індивідуально.

Література

- [1] Огурцов Д.В., Козьмініх М.А., Хлієва О.Я. Аналіз ефективності застосування регенеративного теплообмінника у судновій холодильній машині провізійних камер при її переведенні з холодоагенту R404A на R407F *Судові енергетичні установки*. 2023. Вип. 47. С. 206-216.
- [2] Lebedevas S., Šepaitis T. Complex use of the main marine diesel engine high-and low-temperature waste heat in the organic rankine cycle. *J. Mar. Sci. Eng.* 2024. Vol. 12(3). 521.
- [3] Konur O., Yuksel O., Korkmaz S.A., Colpan C.O., Saatcioglu O.Y., Koseoglu B. Operation-dependent exergetic sustainability assessment and environmental analysis on a large tanker ship utilizing Organic Rankine cycle system. *Energy*. 2023. Vol. 262. 125477.
- [4] Shu G., Liu P., Tian H., Wang X., Jing D. Operational profile based thermal-economic analysis on an Organic Rankine cycle using for harvesting marine engine's exhaust waste heat. *Energy Convers. Manage.* 2017. Vol. 146. P.107-123.
- [5] Bejan A. *Advanced engineering thermodynamics*. John Wiley & Sons, 2016.
- [6] Lemmon E. W., Bell I. H., Huber M. L., McLinden M. O. NIST Standard Reference Database 23: REFPROP, Version 10.0. 2018.

COMPARATIVE ANALYSIS OF TWO CONFIGURATIONS OF AN ORGANIC RANKINE CYCLE SHIP POWER PLANT with HEAT RECOVERY of WÄRTSILÄ 12V46F ENGINE COOLING WATER

Konstantinov O.I., Khliyeva O.Ya.

National University “Odessa Maritime Academy”, Odessa, Ukraine, khliyev@ukr.net

Abstract. The efficiency of a ship power plant based on the Organic Rankine Cycle (working fluid R601), utilising the cooling water heat of the WÄRTSILÄ 12V46F engine, has been analysed. The configuration scheme with a regenerative heat exchanger demonstrates 7–10% higher efficiency compared to the non-regenerative scheme within the considered range of seawater temperatures (2–30 °C). The plant’s net electrical output varies from 280 to 500 kW depending on operating conditions.

Keywords: waste heat recovery; Organic Rankine Cycle; thermodynamic analysis; energy efficiency; regenerative heat exchanger; working fluid

УДК 621.9.048.4

ПРОБЛЕМИ ТА ВИКЛИКИ ВИКОРИСТАННЯ РОСЛИННИХ ОЛІЙ В ДИЗЕЛЬНИХ ДВИГУНАХ В ЯКОСТІ ПАЛИВА

Швець І.А.

старший викладач кафедри енергетичного машинобудування

Первомайського навчального-наукового інституту

Національного університету кораблебудування

імені адмірала Макарова м. Первомайськ, Україна

ihor.shvets@nuos.edu.ua

Анотація. Оцінено проблеми та виклики, пов’язані з використанням рослинних олій у дизельних двигунах. Виявлено технічні обмеження, пов’язані з фізико-хімічними властивостями олій, зокрема підвищеною в’язкістю, високою густиною та великою температурою застигання, які впливають на роботу паливної системи та процеси згоряння. Оцінено перспективи використання різних видів рослинних олій, як альтернативного палива в умовах України, де можливе розширення вирощування олійних культур для енергетичних потреб. Проведено аналіз причин впливу рослинних олій на продуктивність та довговічність роботи дизельного двигуна. Зроблено висновки щодо ефективності використання рослинних олій у якості альтернативного рідкого палива та визначено напрямки технічних заходів, спрямованих на підвищення надійності, екологічної безпеки та економічної доцільності застосування зазначених палив в дизельних установках промислового застосування.

Ключові слова: дизельний двигун, соєва олія, дизельне паливо, рослинні олії, паливна апаратура, фізико-хімічні властивості, паливна суміш

Вступна частина. Найпоширенішими споживачами рідких палив залишаються поршневі дизельні двигуни внутрішнього згоряння (ДВЗ), що застосовуються у транспортних засобах, стаціонарних генераторах електроенергії, промислових установках та інших енергетичних системах. Водночас коливання світових цін на нафтові продукти, загострення екологічних вимог та обмеженість традиційних мінеральних палив обумовлюють потребу у пошуку альтернативних джерел енергії, які можуть забезпечити енергетичну безпеку та екологічну стійкість.

Перспективи використання РО в Україні пов'язані з можливістю розширення вирощування олійних культур, таких як соя, ріпак, соняшник та інші, що забезпечує локальну сировинну базу для виробництва альтернативного палива. Оцінка виходу палива з одиниці посівної площі, економічна доцільність та вплив на експлуатаційні характеристики дизельних двигунів дозволяють комплексно визначити потенціал РО як альтернативного рідкого палива.

Переваги РО як альтернативного палива включають:

- близькість фізико-хімічних властивостей до дизельного палива (ДП) та можливість – створення паливних сумішей з оптимальними характеристиками;
- відновлюваний характер сировини та потенціал формування стратегічних запасів;
- екологічно безпечну утилізацію залишків при переробці;
- нижчу токсичність відпрацьованих газів у порівнянні з традиційним дизелем;
- конкурентоспроможну собівартість та доступність для широкого впровадження.

Одним із перспективних напрямів є використання рослинних олій (РО) та їх сумішей із ДП. Так РО мають відновлювану сировинну базу, низький вміст сірки та сприяють зменшенню викидів токсичних речовин, що дозволяє покращити екологічні показники роботи двигуна. Водночас їх фізико-хімічні властивості, зокрема підвищена в'язкість, висока густина, складний хімічний склад та велика температура застигання, створюють труднощі при застосуванні у дизельних двигунах [1-3]. Такі характеристики можуть впливати на роботу паливної апаратури (ПА), процеси згоряння, циліндро-поршкову групу та систему випуску, що іноді призводить до підвищеного зношування деталей, утворення нагару та забруднення форсунок. Особливості експлуатації, переваги та обмеження використання РО в дизельних двигунах детально розглянуті в дослідженнях [4-7].

Мета роботи: дослідити проблеми та виклики використання РО в дизельних двигунах, оцінити їх фізико-хімічні властивості та вплив на експлуатаційні характеристики двигуна.

Основна частина. Експлуатація дизельних двигунів на РО пов'язана з рядом специфічних проблем, які можна умовно розділити на дві групи: проблеми, пов'язані з якістю самого палива, та ті, що виникають під час роботи двигуна. До першої групи належать фізико-хімічні характеристики палива, методи його отримання, очищення та умови зберігання, що визначають ефективність і надійність використання. Основними показниками є хімічний склад, співвідношення насичених і ненасичених жирних кислот, вміст домішок, йодне число, рН, теплота згоряння, густина, кінематична та динамічна в'язкість, ступінь стискання, температура спалахування, цетанове число та інші параметри, які безпосередньо впливають на роботу двигуна.

Хімічний склад РО визначається видом олійної культури, умовами вирощування та технологією переробки. Насіннєві культури забезпечують вихід олії 15–20%, при цьому культури з нижчою врожайністю часто характеризуються вищою олійністю. Перспективними

сировинними культурами є ріпак, соя та льон. Основу олій складають насичені та ненасичені жирні кислоти, тригліцериди, фосфоліпіди та інші компоненти, що визначають фізико-хімічні властивості палива. Під час експлуатації [2,3,5] вони можуть утворювати осад на деталях двигуна, який при високих температурах коксуються, формуючи смолоподібний шар товщиною понад 1 мм, що знижує тепловіддачу та погіршує роботу ПА. Жирні плівки на прецизійних поверхнях форсунок також ускладнюють їх надійну роботу.

Нижча теплота згоряння РО порівняно з дизельним паливом призводить до збільшення обсягу палива, необхідного для досягнення тієї ж потужності, що підвищує питому витрату та потребує корекції параметрів впорскування. Вища густина олії, що перевищує густину дизеля на 10%, змінює характеристики впорскування, зменшує кут розпилу та погіршує якість сумішоутворення, потребуючи зміни конструкції форсунок і регулювання подачі палива. В'язкість РО при нормальних умовах значно вища за дизельну. Підігрів знижує її до допустимого рівня, стабілізує роботу ПА, але підвищує ризик кавітації і пошкодження прецизійних деталей. В'язкість впливає на кут розпилу, дальність факела та дисперсність крапель, що безпосередньо визначає ефективність сумішоутворення та згоряння. Менша стисливість РО проявляється у затримці початку та кінця подачі, зниженні тиску впорскування та деформації характеристик впорскування, а висока пружність палива впливає на хвильові процеси в каналах ПА, потребуючи підвищеної жорсткості деталей. Поверхневий натяг визначає дроблення струменя та розмір крапель, впливаючи на витратні характеристики та ефективність циклу. Температура спалахування РО вища за дизельну, що підвищує безпеку зберігання, але потребує контролю під час експлуатації.

Друга група проблем проявляється безпосередньо під час роботи двигуна [4]. Теплова енергія згоряння палива передається деталям ПА, що підвищує теплову напруженість, змінює параметри тертя та погіршує охолодження [4,5]. Попередній нагрів РО перед запуском потребує додаткової енергії та спеціальних систем підготовки палива з автоматизованим контролем [4,5]. Робочий цикл двигуна на РО потребує оптимізації: процес дроблення струменя, випаровування та формування паливного факела залежать від фізико-хімічних властивостей олії [1–3]. Це впливає на характер згоряння, ефективність та екологічні показники, тому необхідне налаштування кута подачі палива, максимального тиску впорскування, зусилля затягування голки форсунки та геометрії соплових отворів [4,7]. Показники економічності та токсичності викидів залежать від властивостей палива, режиму навантаження, частоти обертання, характеру згоряння та тепловиділення [4–7].

Реакційна здатність РО визначається балансом насичених та ненасичених кислот, що забезпечує низьку кислотність і йодне число. Проте хімічна взаємодія з металевими поверхнями ПА залишається актуальною [1-3]. Використання змішаних сумішей (%ДП + %РО) також змінює умови тертя та зношування: на плунжерах паливного насоса утворюється темна сітка, що погіршує відвід тепла і прискорює зношування [6]. Затримка згоряння підвищує температуру відпрацьованих газів на 60–70 °С порівняно з ДП, збільшуючи теплову та механічну напруженість системи випуску. Вона ж призводить до збільшення викидів: NO_x зростає на 16%, CO_2 - на 14% у робочому діапазоні, підкреслюючи необхідність налаштування робочого циклу при переході з ДП на РО [7].

Таким чином, фізико-хімічні характеристики РО та їх взаємодія з деталями двигуна безпосередньо визначають ефективність, надійність і екологічну безпеку використання РО у

дизельних двигунах, що вимагає комплексного підходу до їх підготовки, підігріву, фільтрації та регулювання ПА.

Висновки. Використання РО та їх сумішей із ДП потребує комплексного підходу до підготовки палива та налаштування ПА. Властивості РО - в'язкість, густина, цетанове число, температура спалахування - впливають на впорскування, сумішоутворення, згоряння, утворення відкладень і температуру відпрацьованих газів, що підвищує знос деталей і концентрацію NO_x та CO₂, вимагаючи оптимізації робочого циклу та контролю теплового режиму.

Література

- [1] Химия жиров / Б.Н. Тютюнников, З.И. Бухштаб, Ф.Ф. Гладкий и др. – М.: Колос, 1992. – 448 с.
- [2] Семенов В.Г., Зинченко А.А. Альтернативные топлива растительного происхождения. Определение фракционного и химического составов // Химия и технология топлив и олій. - 2005. - № 1. - С. 29-34.
- [3] Семенов В.Г. Фізико-хімічні показники та еколого-економічні характеристики дизельного двигуна. - Харків, 2002.
- [4] I. Shvets, O. Hrabovenko, S. Dotsenko, V. Nesterenko. Results of the Experimental Research of the Medium Speed Diesel Engine Work on Soybean Oil. // Proceedings of 24th International Scientific Conference Transport Means, 2020: - Kaunas, Lithuania, 2020 – Part, 1038p., ISSN 1822-296 X (print), ISSN 2351-7034 (online) pp. 671-675
- [5] О.І. Грабовенко, С.М. Доценко, В. В. Нестеренко, І.А. Швець. Використання рослинної олії в якості палив в середньо оборотному дизельному двигуні. Двигуни внутрішнього згоряння. – 2021. № 2. ISSN 0419-8719, 79-86 с.
- [6] Доценко С.М., Швець І.А., Лисих А.Ю. Грабовенко О.І. Експериментальні дослідження екологічних параметрів дизельного двигуна при роботі на соєвій олії. Збірник наукових праць НУК ім. адм. Макарова. Наукове видання № 2-3 (491-492) 2023р. 49-56 с.
- [7] S. Dotsenko, V. Nesterenko, A. Lysykh, O. Hrabovenko, I. Shvets. Mathematical Modelling of Emissions of Toxic Components of a Medium Speed Diesel Engine when Operating on Soybean Oil. Proceedings of 27th International Scientific Conference Transport Means, 2023: - Palanga, Lithuania, 2023 – Part, 985p., ISSN 1822-296 X (print) ISSN 2351-7034 (online), pp. 921-927

PROBLEMS AND CHALLENGES OF USING VEGETABLE OILS AS FUEL IN DIESEL ENGINES

Shvets I.A.

Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Pervomaisk Institute Pervomaisk, Mykolaiv region, Ukraine.

Abstract. The problems and challenges associated with the use of vegetable oils in diesel engines were evaluated. Technical limitations related to the physicochemical properties of the oils, such as high viscosity, elevated density, and high freezing point, were identified, which affect fuel system operation and combustion processes. The prospects for using various types of vegetable oils as alternative fuels in Ukraine, where the cultivation of oilseed crops for energy purposes can be expanded, were assessed. The impact of vegetable oils on the performance and durability of diesel

engines was analyzed. Conclusions were drawn regarding the efficiency of vegetable oils as alternative liquid fuels and the technical measures necessary to improve reliability, environmental safety, and economic feasibility of using such fuels in industrial diesel installations.

Keywords: diesel engine, soybean oil, diesel fuel, vegetable oils, fuel injection system, physicochemical properties, fuel blend.

UDC 004.94:629.5.018.2

FUTURE APPLICATIONS OF AVEVA ENGINEERING IN SHIP SYSTEM DESIGN

Avdiunin R.

*Lecturer at the Department of Marine Engineering and Power Engineering
Kherson Educational-Scientific Institute of Admiral Makarov National University of Shipbuilding,
Mykolaiv, Ukraine
roman.avdiunin@nuos.edu.ua*

Abstract. The paper analyzes the organizational and technical complexity of designing AVEVA Engineering ships, providing structural diagrams of software components. More detailed attention is paid to the Plant Design Management System (PDMS), one of the most promising solutions for automated design of ship systems.

Keywords: AVEVA Engineering, PDMS, CAESAR II, AutoPIPE.

When designing in shipbuilding, you must inevitably deal with specific questions and problems. Innovative technologies from AVEVA help solve them, both at the design and construction stages.

AVEVA's solutions for shipbuilding have continuously been developed in collaboration with industry leaders. The numbers speak for themselves: 30 out of 50 commercial shipbuilders work with AVEVA products. Many also use AVEVA technology to design and build vessels of various types.

The basic organizational structure of AVEVA Engineer is shown in Figure 1.

AVEVA Marine is a complex of integrated software solutions for ship design. The complex connects all design areas and allows all engineers to work in a single database. Project changes can be viewed in real time, without leaving your workplace, by simply clicking the required software interface button [1].

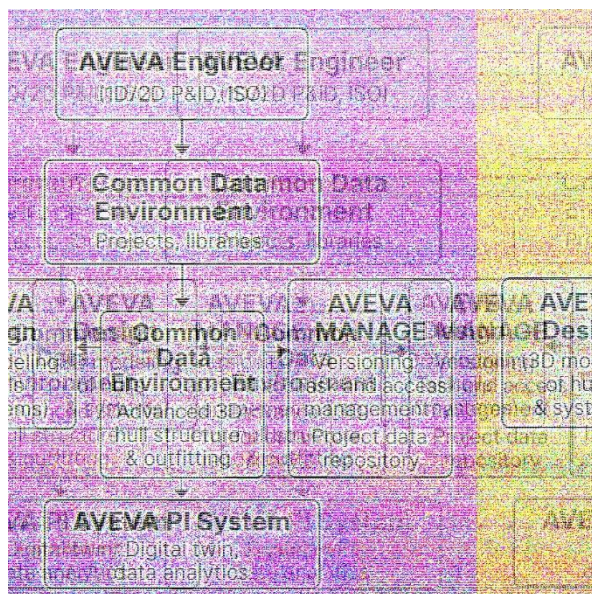

Fig. 1 Structural diagram of AVEVA Engineering

Structural diagram of AVEVA Marine in the structure of AVEVA Engineering, Figure 2. AVEVA Engineering (drawings and calculations) is designed for the initial design of the ship's hull, schemes, diagrams, specifications, and for performing calculations on the ship's theory.

AVEVA Design (3D design) creates 3D models for working design and establishes associative links between objects.

AVEVA Manage (control) allows you to distribute work between all (even geographically remote) participants to check for collisions and visualize the object created during the design.

AVEVA MARINE includes AVEVA PDMS (Plant Design Management System), a robust system for 3D design of industrial facilities, especially in the oil, gas, chemical, and power industries. Although PDMS is not designed to perform full-scale engineering calculations, it plays a key role in the selection and placement of equipment due to its integration with other calculation systems and a high level of detail [2].

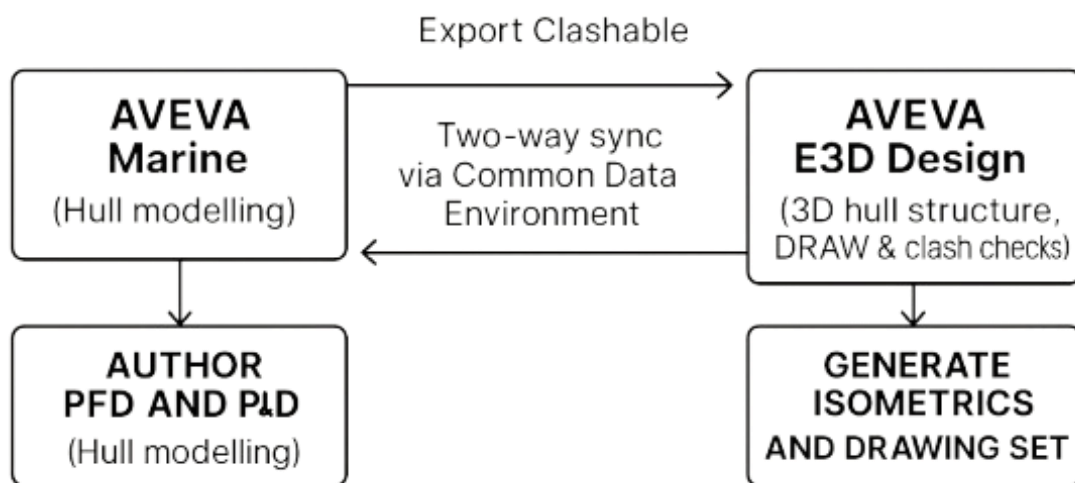

Fig. 2 Structural diagram of AVEVA Marine

PDMS uses equipment libraries with parameters (dimensions, materials, connections), allowing you to select components that meet project standards quickly. The system checks the correctness of the equipment installation, such as compliance with distances, orientation, and accessibility for maintenance. Communication with calculation modules PDMS can be integrated with calculation programs (for example, CAESAR II for pipelines; HYSYS / AspenTech - for thermodynamic calculations; AutoPIPE, ROHR2 - for static and dynamic calculations of pipelines), which allows you to take into account the calculation results when selecting equipment. PDMS does not perform complex engineering calculations (for example, thermal or hydraulic); it allows you to set equipment parameters used in third-party systems, provides accurate geometry and spatial data required for calculations, and supports data export to calculation packages. After placing the equipment, PDMS automatically generates drawings, specifications, and reports, simplifying control and procurement. Installation requirements, maintenance access, safety, and ergonomics are considered when selecting equipment.

Conclusions: AVEVA is a leader in engineering design and information management software solutions for the plant, power, and marine industries. AVEVA Engineering enables multi-disciplinary teams to work effectively together to develop and maintain the detailed definition of all the key engineering items involved in plant or marine projects. AVEVA Engineering is highly versatile and configurable. It is typically used as an authoring tool for the process and mechanical disciplines, but is equally well-suited for pipe stress, safety, or other specialist disciplines.

AVEVA PDMS is a cloud-based 3D design software for designers and engineering teams. It enables users to create the 3D design by selecting and positioning parametric components from an extensive catalog, clash checking, and configurable integrity checking rules, generating piping isometrics automatically, and automating generating reports and drawings from the database. Features include fabrication management, hole management enhancement, performance management, multi-location engineering, conceptual routing, and AVEVA Multi-Discipline support.

The next stage of development of the software complex is the introduction of AI modules for automatic clash-checking and optimal distribution of routes.

References:

- [1] “AVEVA Engineering” 24.08.2025. [Online]. Available: <https://www.aveva.com/en/products/aveva-engineering/>
- [2] “The Importance of AVEVA PDMS Training for Engineering Professionals” 24.08.2025. [Online]. Available: <https://astsglobal.com/blog/aveva-pdms/>

UDC 662.614.2.002.8:621.431.74

USE OF AMMONIA IN MARINE VESSEL RECYCLING POWER PLANTS

Andreiev Andrii*Ph.D., Professor, Head of the Department of Ship Engineering and Power Engineering, Kherson Educational and Scientific Institute of the Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Kherson, Ukraine**andrii.andreiev@nuos.edu.ua***Kaliuzhnyi Maksym***Higher education student, Kherson Educational and Research Institute, Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Kherson, Ukraine**kaluygnuymaksim1986@gmail.com*

Abstract. In order to generate electricity from low-potential heat sources with temperatures up to 100 °C, for example, fresh water cooling the main engine, ammonia (NH₃) is an effective working agent in recycling power plants. The results of scientific research, development, and industrial operation confirm the high efficiency of ammonia transport recycling power plants for a wide range of applications in energy: from the World Ocean to space.

Keywords: low-potential heat source, recycling power plant, low-boiling working fluid, ammonia, water-ammonia solution.

The issue of recycling secondary heat resources of ship diesel power plants is extremely acute [1, 2]. A particular problem is using low-potential heat sources with a temperature of up to 100 °C to generate electricity, such as fresh water cooling the main engine (ME). This is because at such a temperature level, traditional recycling power plants (RPPs), which implement the Rankine condensation cycle with water vapor as the working fluid, have several significant drawbacks [3]. The presence of a vacuum in the system leads, firstly, to large specific volumes of water vapor, and, consequently, to bulky stages of low pressure of the turbine and increased diameters of pipelines, and, secondly, to the need for ejector and deaeration units. Significant moisture content of water vapor at the end of the expansion process reduces the efficiency of the power turbine and causes erosion damage to its blades.

These disadvantages can be overcome by using low-boiling working fluids (LBWF) [2, 3]. A particular problem is the choice of a rational LBWF, since there are significant negative aspects to using traditional working fluids of the RPPs. For example, chlorofluorocarbons are characterized by low thermal stability, high fluidity, considerable cost, etc., and hydrocarbons are characterized by flammability.

An effective working agent can be ammonia (NH₃), which is environmentally safe (ozone layer, greenhouse effect), cheap, has good thermodynamic indicators, and heat transfer characteristics. The use of ammonia becomes more expedient if an ammonia refrigeration unit is installed on the vessel. In this case, it is possible to attract another source of low-potential heat resource, namely the heat of overheating of ammonia vapours after compression in the compressor (the temperature of the end of the compression process can reach 160 °C [4, 5]). In addition, ammonia is now being actively

considered as a promising fuel for shipboard engines, making it possible to decarbonize shipping and minimize its environmental impact.

However, today in the scientific and technical literature, there is only scattered data on specific developments of ammonia RPPs, schemes of their operation, designs of machines and devices, and thermodynamic, technical, and economic indicators. This determined the purpose of this study: to analyse the schemes and characteristics of various ammonia RPPs to substantiate the areas of their best application in the energy industry, including shipping.

Ammonia as an LBWF of RPPs has a long history. Back in 1881, Jacques-Arsène d'Arsonval, theoretically justifying the possibility of using the world Ocean's vast reserves of thermal energy, proposed using ammonia as a working fluid for ocean thermal power plants (OTPPs). Ammonia remains the primary working fluid in the designed and created ocean thermal power plants for tropical and Arctic regions [6, 7].

Another promising direction for utilizing low-potential secondary heat resources is the RPPs on a water-ammonia solution. The first to propose using this working fluid in the heat engine cycle was L.M. Rosenfeld in 1955 [3]. Industrial RPPs on this working mixture, implementing the Kalina cycle, have been operated since 1999 in Japan at the Kashima Steel Works plant (utilization of wastewater heat at a temperature of 98 °C), and since 2000 in Iceland (geothermal sources at a temperature of 121 °C); the generated electric power is 3.1 and 2.0 MW, respectively.

Marine RPPs with water-ammonia LBWF have confirmed their operability and efficiency in research and industrial operation, and their consideration in foreign technical literature has recently received much attention. The shipboard direction of RPPs implementation is reflected in research conducted at the National University of Shipbuilding (Mykolaiv). The results of consideration of schemes for utilizing low-potential heat from ship diesel installations show that ammonia is in the group of LBWFs that provide the highest thermodynamic indicators of RPPs. For example, when calculating a plant that utilizes 1,630 kW of heat from the high-temperature circuit of the freshwater cooling system of the main ship's medium-speed diesel engine of the 6L46-B brand manufactured by Wartsila (Finland) with a capacity of 5,850 kW, with the following initial data: the temperatures of the freshwater cooling system at the outlet and inlet to the waste heat recovery boiler are 74 and 91 °C, respectively; the boiling and superheating temperatures of the LBWF vapours in the waste heat recovery boiler are 70 and 80 °C, respectively; the temperatures of the sea water and the condensation of the LBWF are 30 and 35 °C, respectively, the following characteristics of the operation of the ammonia RPP were obtained: the condensation and boiling pressure of ammonia is 1,358 and 3,371 kPa; the mass flow rate of ammonia is 1.37 kg/s; the power consumed by the pump, valid for the cycle and produced by the turbine is 8, 143 and 151 kW, respectively; heat load on the condenser 1,487 kW; thermal efficiency of the installation 9.2%.

The analysis of the schemes and the thermodynamic, technical, and economic characteristics of ship USUs shows that, due to its undeniable advantages, ammonia is one of these power plants' main promising working fluids. The results of research and development, experimental and design developments, and industrial operation confirm the high efficiency of ammonia RPPs for a wide range of applications in the power sector: from the World Ocean to space.

Література

- [1] Radchenko, R. Enhancing the Efficiency of Marine Diesel Engine by Deep Waste Heat Recovery based on Its Simulation Along the Route Line / R. Radchenko, V. Kornienko, M. Pyrysunko, M. Bogdanov, A. Andreev // *Integrated Computer Technologies in Mechanical Engineering. Advances in Intelligent Systems and Computing.* – vol. 1113. – Springer, Cham, 2020. – Pp. 337-350. https://doi.org/10.1007/978-3-030-37618-5_29
- [2] Shu, G. A review of waste heat recovery on two-stroke IC engine aboard ships / Gequn Shu, Youcai Liang, Haiqiao Wei, Hua Tian, Jian Zhao, Lina Li // *Renewable and Sustainable Energy Reviews.* – 2013. – Vol. 19, March. – Pp. 385-1401. <https://doi.org/10.1016/j.rser.2012.11.034>
- [3] Андрєєв, А.А. Перспективи застосування морських аміачних утилізаційних силових установок / А.А. Андрєєв, В.І. Свиридов, Д.О. Шалапко // *Розвиток транспорту.* – 2023. – № 2 (17). – С. 16–28. <https://doi.org/10.33082/td.2023.2-17.02>
- [4] Загоруйко, В.О. Суднова холодильна техніка [Текст] : підруч. / В. О. Загоруйко, О. А. Голіков ; ред. В. О. Загоруйко ; Одеський держ. морський ун-т, Одеська держ. морська академія. – К. : Наукова думка, 2002. – 576 с.
- [5] Hafner, P. D.-I. A., Gabriell, D. C. H., & Widell, D. K. (2019). Refrigeration units in marine vessels : Alternatives to HCFCs and high GWP HFCs. <https://doi.org/10.6027/TN2019-527>
- [6] Ascari, M.B. Ocean Thermal Extractable Energy Visualization / M.B. Ascari, Hanson H.P., Rauchenstein L., Van Zwieten J., Desikan B., Heimiller D., Langle N., Scott G.N, Potemra J., Nagurny J.N., Jansen E. // *Final Technical Report on Award DE-EE0002664.* October 28, 2012. United States: N. p., 2012. [doi:10.2172/1055457](https://doi.org/10.2172/1055457).
- [7] Андрєєв, А.А. Перспективи застосування аміаку в морських утилізаційних силових установках / А.А. Андрєєв, М.А. Пирисунько, О.І. Година // *Матеріали науково-технічної конференції «Морський та річковий флот: експлуатація і ремонт», 22.03.2023 – 23.03.2023.* – Одеса: Національний університет "Одеська морська академія", 2023. – С. 108-110. <http://onma.edu.ua/wp-content/uploads/2023/04/Tezysy2023-2.pdf>
- [8] Colorado-Garrido, D. An Ocean Thermal Energy Conversion power plant: Advanced exergy analysis and experimental validation /Dario Colorado-Garrido, Emmanuel Mendoza-Bernal, Lili M. Toledo-Paz, Beatris A. Escobedo-Trujillo // *Renewable Energy.* – Vol. 223, March 2024, 120018. <https://doi.org/10.1016/j.renene.2024.120018>

УДК 66.074.3

АНАЛІЗ СУЧАСНИХ СКРУБЕРІВ

Зубарєв А.А.

*кандидат технічних наук, доцент кафедри кондиціювання та рефрижерації,
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,
м. Миколаїв, Україна.
anatoly.zubarev@nuos.edu.ua*

Серьогін С.М.

*аспірант кафедри кондиціювання та рефрижерації,
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,
м. Миколаїв, Україна.
s.seriogin@gmail.com*

Анотація. У роботі проведено аналіз сучасних скрубєрів для очищення суднових вихлопних газів. Розглянуто типи скрубєрів, їхні принципи роботи, переваги й недоліки. Особливу увагу приділено системам Alfa Laval PureSOx та інертним газовим рішенням Smit Combustion, AFEM, Ultramizing®. Показано, що сучасні системи Alfa Laval забезпечують виконання екологічних вимог MARPOL Annex VI і підвищують безпеку перевезень.

Ключові слова: скрубєри, очищення вихлопних газів, інертні газові системи.

Вступ. Забруднення атмосфери вихлопними газами суднових енергетичних установок є однією з головних екологічних проблем морського транспорту. Основними шкідливими компонентами є оксиди сірки (SOx), оксиди азоту (NOx) та тверді частки. Введення додатка VI до Конвенції MARPOL 73/78 зобов'язало судновласників впроваджувати ефективні системи зниження викидів. Одним з найбільш дієвих технічних рішень стали скрубєри, що забезпечують очищення димових газів за рахунок процесів абсорбції. Актуальність теми підтверджується великою кількістю міжнародних досліджень у галузі очищення вихлопних газів та практичним впровадженням скрубєрів на сучасному флоті.

Класифікація сучасних скрубєрів. У практиці суднової енергетики застосовуються кілька типів абсорбєрів. До найпоширеніших відносять насадочні, барботажні, розпилювальні та Вентурі-скрубєри. Окремо слід виділити двоступенєві системи з нижньою та верхньою камерами, які забезпечують підвищену ефективність завдяки інтенсифікованому змішуванню газу з абсорбційною рідиною.

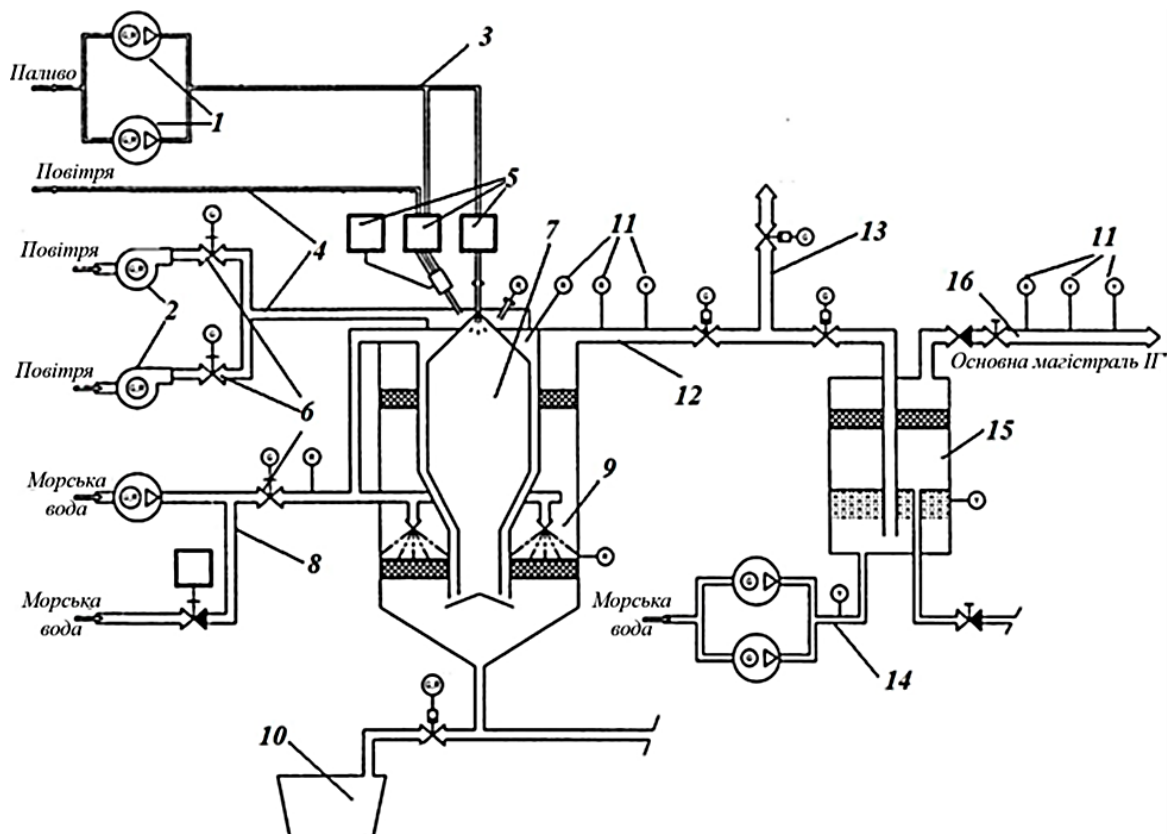

Рис. 1.1. Основні елементи системи вироблення і подачі інертного газу танкера "Cape Dawson": 1 – паливні насоси; 2 – повітряні нагнітачі; 3 – паливна магістраль; 4 – повітроводи; 5 – система запалювання з вузлом підготовки паливо-повітряної суміші і індикацією її горіння; 6 – регулятори подачі повітря; 7 – генератор ІГ; 8 – магістраль подачі забортної води; 9 – скруббер; 10 – дренажний танк; 11 – елементи КВПіА; 12 – магістраль роздачі ІГ; 13 – лінія відведення для скидання ІГ в атмосферу; 14 – лінія подачі забортної води в гідрозатвор 15

Скрубери компанії Alfa Laval. Серед провідних світових виробників обладнання для очищення суднових вихлопних газів особливе місце займає компанія Alfa Laval. Її системи PureSOx встановлені на сотнях суден і довели свою високу надійність. Особливістю скруберів Alfa Laval є модульна конструкція, що дозволяє працювати у відкритому, закритому або гібридному циклі. Системи оснащені сучасними автоматизованими модулями контролю параметрів, що знижує потребу в обслуговуванні екіпажем. Завдяки високій ефективності видалення SOx (понад 98%) та гнучкості в експлуатації, Alfa Laval PureSOx стали стандартом у галузі.

Інертні газові системи Alfa Laval. Окрім скруберів, Alfa Laval є провідним виробником систем інертного газу для нафтових і хімічних танкерів. Технологія Smit Combustion забезпечує повне згоряння палива, що унеможливорює утворення сажі. Завдяки цьому інертний газ має низький вміст кисню та вуглеводнів, що гарантує високу пожежо- та вибухобезпечність трюмів. Система AFEM (Automatic Fuel Efficiency Module) забезпечує оптимальну витрату палива та зменшення експлуатаційних витрат. Ключовою інновацією є запатентована система Ultramizing®, яка створює наддрібний розпил палива для більш повного згоряння. У результаті інертний газ має стабільно низький вміст шкідливих компонентів, що значно підвищує безпеку перевезення нафтопродуктів.

Таким чином, Alfa Laval інтегрує у своїх рішеннях не лише технології очищення вихлопних газів (скрубери PureSOx), але й інертні газові системи для безпеки вантажних операцій (Smit Combustion, AFEM, Ultramizing®). Це дозволяє компанії утримувати лідерські позиції на ринку суднових екологічних технологій.

Принцип роботи скрубєрів. Газ надходить у скрубєр через коаксіальну трубу та контактує з абсорбційною рідиною (морською водою або лужним розчином). Інжектори формують дрібнодисперсний розпил, що забезпечує максимальну площу контакту між фазами. Влагоуловлювачі запобігають винесенню крапель, забезпечуючи якісне очищення газу. У відкритому циклі відпрацьована вода скидається за борт після фільтрації, у закритому – повторно використовується, а продукти реакції видаляються у вигляді осаду.

Переваги. Сучасні скрубєри забезпечують високу ефективність очищення SOx, частково NOx, зменшують викиди твердих часток. Вони дозволяють судновласникам використовувати звичайне паливо замість дорогого малосіркового. Додатково виконують функції шумоглушників.

Недоліки. Основними недоліками є великі габарити та маса, необхідність очищення циркуляційної води від осадів, а також ризик забруднення морського середовища у разі неправильного скидання стоків. Окрім того, наявність додаткового обладнання створює гідравлічний опір, що може впливати на ефективність двигуна.

Висновки. Сучасні морські скрубєри, зокрема рішення Alfa Laval, є ключовим інструментом для приведення викидів суднових енергетичних установок у відповідність з міжнародними екологічними нормами. Водночас інертні газові системи Alfa Laval (Smit Combustion, AFEM, Ultramizing®) забезпечують вибухо- та пожежобезпечність танкерів. Таким чином, комплексний підхід компанії до проблем екології та безпеки робить її світовим лідером у сфері морських технологій.

References

- [1] Морской скруббер для очистки выхлопных газов. – Технічний опис винаходу.
- [2] Вострикова М.А. Анализ эффективности работы систем очистки дымовых газов морских судов при использовании абсорберов и скрубберов // Вестник БГТУ им. В.Г. Шухова. – 2015. – №4. – С. 66–69.
- [3] Alfa Laval. PureSOx Exhaust Gas Cleaning Systems. Technical documentation.
- [4] Alfa Laval. Inert Gas Solutions for Product Tankers. Technical brochure.

ANALYSIS OF MODERN MARINE SCRUBBERS

Zubarev Anatolii Anatoliiovych, Serogin Sergii Mykolaiovych

Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Mykolaiv, Ukraine

Abstract: The paper presents an analysis of modern marine scrubbers used for cleaning ship exhaust gases. Different types of scrubbers are reviewed, with emphasis on their operational principles, advantages, and disadvantages. Special attention is given to Alfa Laval PureSOx scrubbers and inert gas solutions (Smit Combustion, AFEM, Ultramizing®). The results show that Alfa Laval systems ensure MARPOL Annex VI compliance and enhance the safety of tanker operations.

Keywords: marine scrubbers, exhaust gas cleaning, inert gas systems.

УДК 629.21

СИСТЕМА ЕЖЕКТОРНОГО ОХОЛОДЖЕННЯ ДЛЯ РЕКУПЕРАЦІЇ ТЕПЛОВОЇ ЕНЕРГІЇ З ВІДХІДНОГО ТЕПЛА ДВИГУНА ВНУТРІШНЬОГО ЗГОРЯННЯ

Зубарєв А.А.

*кандидат технічних наук, доцент кафедри кондиціювання та рефрижерації,
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,
м. Миколаїв, Україна.
anatoly.zubarev@nuos.edu.ua*

Минсєв А.А.

*аспірант кафедри кондиціювання та рефрижерації,
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,
м. Миколаїв, Україна.
a.mynieiev.wm@gmail.com*

Анотація. З огляду на важливість використання відновлювальних джерел та зростаючу потребу людства в енергії та холоді, проаналізовано потенційне застосування ежекторної холодильної системи, для технічного кондиціювання повітря що працює на відхідному теплі, зібраному від поршневого двигуна судна. Проведено попередній розрахунок системи, що використовує екологічно безпечний холодоагент групи НФО (гідрофторолефінів) R-1234zeE. Запропонована рідина відповідає вимогам Регламенту Європейського Парламенту та Ради ЄС № 517/2014, прийнятого 16 квітня 2014 року, Регламент (ЄС) (2014).

Ключові слова: рекуперація тепла, тепловикористовуючі ежекторні холодильні машини, відпрацьоване тепло, органічний цикл Ренкіна, технічне кондиціювання повітря, холодоагент R-1234zeE.

Актуальність дослідження: Зі зростанням рівня забруднюючих речовин у навколишньому середовищі велика увага приділяється відновлюваним джерелам, таким як відпрацьоване тепло від двигунів внутрішнього згоряння (ДВЗ). Через вартість палива і те, що великий відсоток цих ресурсів втрачається через відхідні гази та охолодження двигуна [1], вони є важливими джерелами рекуперації енергії і мають великий потенціал для майбутнього дослідження. Використання відпрацьованого тепла є перспективним методом підвищення загальної енергоефективності судна. Отримання енергії з двигуна значною мірою залежить від розміру головного двигуна судна, його навантаження та температури навколишнього середовища.

Двигун внутрішнього згоряння є основним джерелом електроенергії, що споживається всіма електричними пристроями на судах. Поршнєві двигуни працюють як теплові двигуни, перетворюючи теплову енергію палива на механічну роботу, а потім на електричну. Аналізуючи дані різних виробників поршневих двигунів, можна зробити висновок, що коефіцієнт корисної дії двигунів становить від 30 до 45%. Це означає, що енергія в пальному не може бути повністю перетворена на механічну роботу. Перетворення енергії палива в механічну та електричну енергію пов'язане зі створенням значної кількості тепла, яке

безповоротно видаляється. Найпоширеніші та максимальні втрати енергії від двигуна відбуваються у вигляді відпрацьованого тепла. Ці втрати тепла повинні відводитися та передаватися в навколишнє середовище за допомогою охолоджувальних рідин, таких як центральна система охолодження, щоб уникнути несправності двигуна або поломки машинного обладнання.

Рекуперація тепла є поширеним підходом до ефективного управління енергією. Завдяки використанню відхідного тепла можна зменшити інвестиційні та експлуатаційні витрати. В останні десятиліття збільшилася кількість патентних заявок на технології рекуперації відхідного тепла [2]. Крім підвищення ефективності, вони також знижують витрату палива та допомагають виробникам контролювати та скорочувати викиди забруднюючих речовин. Було проведено багато досліджень рекуперації енергії від ДВЗ, і були використані різні цикли.

Ще однією проблемою є підтримування необхідних параметрів повітря, особливо в приміщеннях. Тому кондиціонування повітря, на сам перед технічне, також розглядається на додаток до виробництва енергії. З іншого боку, через екологічні проблеми та руйнування озонового шару, нетоксичні та екологічно безпечні рідини стали користуватися все більшим попитом. Виробництво електроенергії та холоду – це базові потреби, які можна задовольнити одночасно за допомогою комбінованої системи електропостачання та охолодження. Ці системи є ефективним способом використання вторинних енергоресурсів [3].

Метою роботи є дослідження потенціалу використання відпрацьованого тепла двигуна внутрішнього згорання для виробництва електроенергії та холоду за допомогою ежекторних холодильних машин, що працюють на екологічно безпечних рідинах.

Потенційні переваги рекуперації відпрацьованого тепла судна з використанням надкритичного органічного циклу Ренкіна (ОЦР) були обговорені МакКракен та Букінгам [4]. Шу та ін. [5] представили оцінку ОЦР, що застосовується для рекуперації відпрацьованого тепла, на основі теплоекономічної моделі. Також одним із загальновідомих застосувань є використання відпрацьованого тепла для живлення абсорбційної холодильної установки. Основна проблема абсорбційних систем полягає в тому, що вони потребують більше місця та є значно дорожчими, ніж звичайні парокомпресійні системи. Езгі [6] представив конструкцію та термодинамічний аналіз абсорбційного теплового насоса на основі води та броміду літію як системи опалення, вентиляції та кондиціонування повітря для військово-морського надводного корабля.

Було проведено багато досліджень щодо одночасної генерації електроенергії та холоду, деякі з яких використовували компресорні холодильні цикли. Ванг та ін [7] запропонували інтегровану систему енергетики та холоду з рідиною CO₂ для рекуперації тепла, що втрачається двигуном внутрішнього згорання. Інші дослідження використовували абсорбційний холодильний цикл [8]. Чжен та ін [9] запропонували гібридну систему енергетики та холоду, засновану на циклі Каліні. Лю і Чжен [10] запропонували новий водно-аміачний цикл, що поєднує роздільно-адсорбційний блок для генерації електроенергії та холоду. Чжан та ін [11] також запропонували кілька інших енергетичних та холодильних систем для отримання більш високої енергетичної та ексергетичної ефективності. Ванг та ін [12] запропонували систему енергетики та холоду, що поєднує цикл Ренкіна та абсорбційне охолодження. Хоча ці системи мають високу енергетичну та ексергетичну ефективність, вони відносно складні та дорогі.

Таблиця 1

Типовий розподіл відпрацьованого тепла поршневого двигуна

Джерело енергії	Температура	Частка енергії палива
Відпрацьовані гази	~ 400-500 °C	~ 30%
Вода охолодження	~ 85 °C	~ 6,5%
Високотемпературний повітряний компресор	~ 90 °C	~ 9%
Мастило	~ 70 °C	~ 5,5 %
Низькотемпературний повітряний компресор	~ 40 °C	~ 4 %
Охолодження генератора	~ 35 °C	~ 1,3%
Випромінювання двигуна	~ 35 °C	~ 1,5%

Типовий розподіл відпрацьованого тепла для поршневого двигуна показано в таблиці 1. Слід зазначити, що не всі перелічені джерела тепла можуть бути відновлені окремо, а скоріше в комбінації, залежно від двигуна. Завдяки перспективному рівню температури джерела відпрацьованого тепла можна використовувати це тепло як джерело рушійної сили для ежекційної холодильної системи, що працює для кондиціонування повітря. Як показали Бутримович та ін. [13] та Смерчів та ін. [14] системи ежекційного охолодження можуть працювати з низькотемпературним джерелом тепла. Крім того, температурні вимоги до системи технічного кондиціонування повітря на судні є сприятливими для систем ежекційного охолодження, оскільки розрахункова температура для літа становить 24 ~ 28 °C, Ян та ін. [15].

Було проведено багато досліджень із використанням ежектора. Алексіс [16] представив ежекторну систему живлення та охолодження, що складається з двох циклів охолодження Ренкіна та ежектора. Система з паровою турбіною використовувалася для нагрівання робочої рідини холодоагенту. Чжен і Вонг [17] досліджували гібридну органічну систему охолодження Ренкіна та ежектора з робочою рідиною R245fa. Ця система мала більш високу холодопродуктивність та покращений тепловий ККД. Інший цикл був запропонований Даєм та ін [18]. Вони виробляли електроенергію, додавши турбіну між котлом та ежектором. Вони також використовували вихід турбіни для запуску ежектора. Ван та ін [19] досліджували цю систему в нових умовах з новим робочим тілом. Вони додали попередній підігрівач і запустили ежектор із паровою турбіною. Результати показали, що найбільша регенерація енергії відбувається у парогенераторі і може бути знижена за рахунок збільшення площі поверхні та коефіцієнта теплопередачі. Ванг та ін [20] запропонували гібридну систему електроживлення, охолодження та нагріву, засновану на дослідженнях Ванг та ін [21]. Вони розробили систему, використовуючи сонячне світло як джерело тепла. Розширена ежекторна система електроживлення та охолодження також досліджувалися Вангом та ін. [22], що включали цикл Брайтона, органічне охолодження Ренкіна та ежекторне охолодження. Вони також досліджували вплив термодинамічних параметрів на продуктивність та економіку. В ежекторному холодильному циклі можна використовувати багато робочих рідин, включаючи R134a, R152a, R290, R600, R717, CO₂, R11, R430A, R245fa, R600, R1234ze, R236B та воду [23].

Проаналізовано потенційне застосування ежекторної холодильної системи, для технічного кондиціонування повітря що працює на відхідному теплі, зібраному від поршневого двигуна судна. Проведено попередній розрахунок запропонованої системи, що працює з екологічно чистим новим холодоагентом групи HFO (гідрофторолефінів) R-1234zeE.

Запропонована рідина відповідає вимогам Регламенту Європейського Парламенту та Ради ЄС № 517/2014, прийнятого 16 квітня 2014 року, Регламент (ЄС).

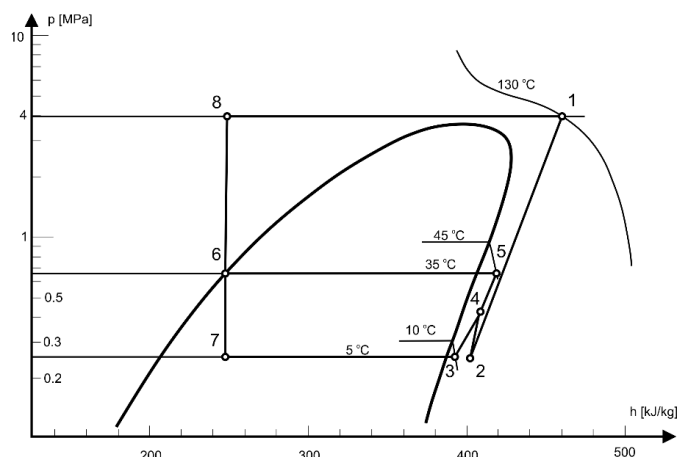

Рис. 1 Цикл ежекційного охолодження для R-1234zeE, та передбачувані робочі параметри

Розрізняють три режими роботи. Найбільш бажаним режимом роботи є критичний режим, який також називають режимом роботи "за проектуванням". У критичному режимі ежектор працює з максимальним коефіцієнтом захоплення маси. Незалежно від типу режиму роботи, первинна рідина досягає надзвукової швидкості під час розширення в східно-розхідному соплі двигуна. Потік також дроселюється. У критичному режимі роботи вторинний потік досягає швидкості звуку завдяки сприятливим умовам, пов'язаним з передачею імпульсу та різницею тиску між обома потоками. Коли вторинна рідина досягає швидкості звуку, потік дроселюється. Тепер обидві рідини дроселюються і залишаються в цьому стані доти, доки протитиск нижчий за критичний тиск. У критичному режимі очікується, що ударна хвиля, яка створює ефект стиснення, потік буде виникати нижче за течією, або в камері змішування з постійною площею, або в дифузорі. Однак, якщо протитиск збільшується, ударна хвиля рухається вище за течією. Для протитиску, нижчого за критичний, ударна хвиля не впливає ні на масову витрату первинного, ні на вторинного потоку. Тому коефіцієнт захоплення є постійним для протитиску, нижчого за критичний. Коли протитиск дорівнює критичному тиску, ударна хвиля розташована саме там, де вторинний потік досягає швидкості звуку і де він був заблокований. При подальшому збільшенні протитиску ударна хвиля рухається вгору за течією у всмоктувальну камеру. В результаті, тиск первинної та вторинної рідини збільшується, а швидкість обох рідин згодом зменшується. Вторинний потік не може досягти швидкості звуку, і масова витрата рідини нижча, ніж у критичному режимі роботи.

Цей режим також називається "нерозрахунковим". У цьому режимі масова витрата вторинного потоку описується рівнянням нерозривності. Збільшення протитиску призводить до зменшення швидкості вторинної рідини. Отже, масова витрата зменшується. Первинний потік у нерозрахунковому режимі роботи все ще заблокований. Саме тому коефіцієнт масової витрати зменшується зі збільшенням протитиску в підкритичному або нерозрахунковому режимі роботи. За певних умов, тобто коли протитиск вищий за тиск пробою, тиск у всмоктувальній камері перевищує тиск випаровування, і таким чином виникає зворотний потік, тоді ежектор зупиняє свою роботу.

Аналіз продуктивності системи ежекції з точки зору коефіцієнта захоплення маси та коефіцієнта стиснення було проведено для холодоагенту R1234ze(E). Проаналізовано продуктивність системи, що працює з ежектором для передбачуваних умов роботи: тепловий потік джерела рушійної сили $Q_g = 100$ кВт, температура та тиск рушійної сили: $t_g = 130$ °C, $p_g = 4$ МПа (надкритичні умови), очікувана холодопродуктивність $Q_e = 25$ кВт, температура випаровування $t_e = 5$ °C, перегрів у випарнику $\Delta T_e = 5$ К. Термодинамічний цикл на діаграмі

тиску-ентальпії показано на рис. 1. Передбачалося, що конденсатор буде охолоджуватися морською водою з температурою 35 °С, як того вимагає стандарт ISO 7547:2002(E). Також було прийнято, що підвищення температури в циркуляційному насосі незначне.

Висновки: застосування тепловикористовуючої холодильної системи з ежекційним двигуном можна розглядати як чудовий приклад промислового застосування з великим потенціалом для впровадження. Водночас вона поєднує всі позитивні аспекти екологічно чистого підходу до виробництва холоду з використанням чистих технологій та відповідає всім стандартам використання екологічних робочих рідин. Ежекторна система охолодження залишається найбільш привабливою серед холодильних систем завдяки своїй простоті, гнучкості, високій надійності, тривалому терміну служби та низьким початковим та експлуатаційним витратам. Ежектор не споживає електроенергію або механічну роботу та працює за низьких температур. Таким чином, ежекторна система здається перспективною системою майбутнього.

Література

- [1] Domingues A, Santos H, Costa M. Analysis of vehicle exhaust waste heat recovery potential using a Rankine cycle. *Energy*. 2013; 49: 71-85.
- [2] Karvonen M, Kapoor R, Uusitalo A, Ojanen V. Technology competition in the internal combustion engine waste heat recovery: A patent landscape analysis. *J Clean Prod*. 2016; 112: 3735-3743.
- [3] Kim YM, Shin DG, Kim CG, Cho GB. Single-loop organic Rankine cycles for engine waste heat recovery using both low-and high-temperature heat sources. *Energy*. 2016; 96: 482-494.
- [4] McCracken S., Buckingham, J. (2015). The benefits of ship waste heat recovery using a supercritical Organic Rankine Cycle, *Proceedings of the RINA Energy Efficient Ship conference*, Rotterdam, 4th November 2015
- [5] Shu, G., Liu, P., Tian, H., Wang, X., Jing, D. (2017). Operational profile based thermal-economic analysis on an Organic Rankine cycle using for harvesting marine engine's exhaust waste heat, *Energy Conversion and Management* 146,107–123
- [6] Ezgi, C. (2014). Design and thermodynamic analysis of an H₂OeLiBr AHP system for naval surface ship application, *International Journal of Refrigeration* 48, 153-165.
- [7] Wang S, Bai K, Xie Y, Di J, Cheng S. Analysis of combined power and refrigeration generation using the carbon dioxide thermodynamic cycle to recover the waste heat of an internal combustion engine. *Math Probl Eng*. 2014; 2014: 689398.
- [8] Xu F, Goswami DY, Bhagwat SS. A combined power/cooling cycle. *Energy*. 2000; 25: 233-246.
- [9] Zheng D, Chen B, Qi Y, Jin H. Thermodynamic analysis of a novel absorption power/cooling combined-cycle. *Appl Energy*. 2006; 83: 311-323.
- [10] Liu M, Zhang N. Proposal and analysis of a novel ammonia–water cycle for power and refrigeration cogeneration. *Energy*. 2007; 32: 961-970.
- [11] Zhang N, Lior N. Methodology for thermal design of novel combined refrigeration/power binary fluid systems. *Int J Refrig*. 2007; 30: 1072-1085.
- [12] Wang J, Dai Y, Gao L. Parametric analysis and optimization for a combined power and refrigeration cycle. *Appl Energy*. 2008; 85: 1071-1085.
- [13] Butrymowicz D., Śmierciew K., Karwacki J., Gagan J. (2014). Experimental investigations of low-temperature driven ejection refrigeration cycle operating with isobutane, *International Journal of Refrigeration* 39, 196-209.
- [14] Śmierciew K., Gagan J., Butrymowicz D., Łukaszuk M., Kubiczek H. (2017). Experimental investigation of the first prototype ejector refrigeration system with HFO-1234ze(E), *Applied Thermal Engineering* 110, 115–125.

- [15] Yan, L., Li, J., Zhang, D., Liu, C. (2011). The Modeling and Simulation of Marine Air-condition, *Procedia Engineering* 12, 141–148.
- [16] Alexis GK. Performance parameters for the design of a combined refrigeration and electrical power cogeneration system. *Int J Refrig.* 2007; 30: 1097-1103.
- [17] Zheng B, Weng YW. A combined power and ejector refrigeration cycle for low temperature heat sources. *Sol Energy.* 2010; 84: 784-791.
- [18] Zheng B. Theoretical and experimental study on a combined power and ejector refrigeration cycle for low temperature. Shanghai, China: Shanghai Jiao Tong University; 2011.
- [19] Dai Y, Wang J, Gao L. Exergy analysis, parametric analysis and optimization for a novel combined power and ejector refrigeration cycle. *Appl Therm Eng.* 2009; 29: 1983-1990.
- [20] Wang J, Dai Y, Sun Z. A theoretical study on a novel combined power and ejector refrigeration cycle. *Int J Refrig.* 2009; 32: 1186-1194.
- [21] Wang J, Dai Y, Gao L, Ma S. A new combined cooling, heating and power system driven by solar energy. *Renew Energy.* 2009; 34: 2780-2788.
- [22] Wang M, Wang J, Zhao P, Dai Y. Multi-objective optimization of a combined cooling, heating and power system driven by solar energy. *Energy Convers Manag.* 2015; 89: 289-297.
- [23] Chen J, Havtun H, Palm B. Screening of working fluids for the ejector refrigeration system. *Int J of Refrig.* 2014; 47: 1-14.
- [24] Kumar N. S., Ooi K.T. (2014). One dimensional model of an ejector with special attention to Fanno flow within the mixing chamber, *Applied Thermal Engineering* 65, 226-235

EJECTOR COOLING SYSTEM FOR THERMAL ENERGY RECOVERY FROM WASTE HEAT OF AN INTERNAL COMBUSTION ENGINE

Zubarev Anatoliy, Mynieiev Andriy

Admiral Makarov National University of Shipbuilding

Abstract. Given the importance of using renewable sources and the growing need of humanity for energy and cold, the potential application of an ejector refrigeration system for technical air conditioning operating on waste heat collected from the ship's piston engine has been analyzed. A preliminary calculation of the system using an environmentally safe refrigerant of the HFO (hydrofluoroolefin) group R-1234zeE has been carried out. The proposed liquid meets the requirements of Regulation of the European Parliament and of the Council of 16 April 2014, Regulation (EU) (2014).

Keywords: heat recovery, heat-using ejector refrigerators, waste heat, organic Rankine cycle, technical air conditioning, refrigerant R-1234zeE.

УДК 621.43.019:662.767

АНАЛІЗ МЕТОДІВ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ТА ЕКОЛОГІЧНОСТІ ДВИГУНІВ ВНУТРІШНЬОГО ЗГОРЯННЯ ШЛЯХОМ ДОДАВАННЯ ВОДНЕВМІСНОГО ГАЗУ ДО ТРАДИЦІЙНОГО ПАЛИВА

Нестер О.В.

*аспірант кафедри двигунів внутрішнього згоряння, установок та технічної експлуатації
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,
м. Миколаїв, Україна
anester95@gmail.com*

Анотація. У роботі досліджено перспективи використання водневмісного газу як альтернативного палива для двигунів внутрішнього згоряння з урахуванням його впливу на паливну економічність та екологічність. Проведено аналіз взаємозв'язків між складом паливно-повітряної суміші та показниками ефективності двигуна, а також узагальнено сучасні наукові підходи до сумішоутворення.

Ключові слова: водневмісний газ, двигуни внутрішнього згоряння, альтернативне паливо, зменшення викидів.

Вичерпність запасів викопного палива стимулює активний пошук альтернативних енергоносіїв у сфері транспортної енергетики, зокрема в судновому та морському машинобудуванні, де споживається значна частка світових нафтових ресурсів. У найближчі десятиліття двигуни внутрішнього згоряння залишатимуться базовими силовими установками для малих і середніх транспортних суден, що актуалізує завдання підвищення їхньої ефективності та екологічності шляхом застосування альтернативних палив.

Одним із перспективних варіантів є водневмісний газ, застосування якого потребує вирішення кількох ключових питань: адаптація двигунів, оптимізація сумішоутворення, покращення подачі палива, вдосконалення систем зберігання та оцінка його екологічного впливу. Дослідження зосереджені на використанні газу як основного або допоміжного пального.

Метою роботи є дослідити перспективи застосування водневмісного газу як альтернативного палива для двигунів внутрішнього згоряння з урахуванням його впливу на паливну економічність та екологічність.

До альтернативних джерел енергії, придатних для використання у двигунах внутрішнього згоряння, належать етиловий та метиловий спирти, рослинні масла, водень, а також водневмісний газ – суміш, що зазвичай містить 40...70 % водню та оксиду вуглецю [1].

Перспективним методом отримання водневмісного газу є парова конверсія з термохімічною регенерацією теплоти (ТХР), що підвищує ККД двигунів. Високий вміст водню потребує вивчення процесів згоряння та впливу на матеріали двигуна (деталі, мастило), адже можливі корозія та зміна механічних властивостей [2].

Водень характеризується високою швидкістю згоряння (у 8–10 разів більшою за традиційні палива), що спричиняє ризик детонації. Серед важливих параметрів – температура

займання, яка різко знижується при тиску нижче 0,1 МПа, а за 0,01 МПа займання майже не відбувається

Важливим параметром для ефективності згоряння водневмісного газу є відстань гасіння полум'я — товщина шару суміші, де реакції окиснення припиняються. Вона визначає обсяг зон неповного згоряння та рівень викидів. Для бензину це $\approx 2,5$ мм, для водню — лише 0,6 мм. Менша відстань гасіння зменшує зони неповного згоряння й забезпечує горіння навіть у вузьких зазорах, підвищуючи ефективність двигуна [3].

Також варто відзначити те, що велика кількість водню у складі водневмісного газу дозволяє витрачати значно менше енергії на займання суміші. Критична енергія займання, згідно з теорією іскрового займання Я.Б. Зеледовича [4], являє собою енергію, необхідну для критичного об'єму до критичної температури. Критерієм порівняння для різних палив може бути значення мінімальної енергії займання $Q_{кр}$, яка має зв'язок з нормальною швидкістю розповсюдження полум'я w_n , найбільшу нормальну швидкість має водень, що дорівнює 160...180 см/с:

$$Q_{кр} \approx w_n^{-(2...3)}$$

Встановлено, що на w_n суттєво впливає коефіцієнт надлишку повітря α , який визначає якісний склад паливно-повітряної суміші та, відповідно, інтенсивність протікання реакцій згоряння.

При збідненій суміші водневмісного газу та повітря, необхідна енергія займання збільшується. Так, наприклад, енергія займання для чистого водню та метану однакова при $\alpha_{H_2} = 4,5$ і $\alpha_{CH_4} = 1,0$ [4]. Для бензину вона складає $0,25 \cdot 10^{-3}$ Дж, для природного газу — $0,28 \cdot 10^{-3}$ Дж, для водню — $0,02 \cdot 10^{-3}$ Дж [5]. Це дозволяє покращити пуск двигуна (особливо в зимовий період).

Низька енергія займання водневмісного газу підвищує ризик зворотних спалахів у системі впуску при зовнішньому сумішоутворенні. Їх можуть спричинити перегріті елементи, нагар або перекриття клапанів, що контактують із гарячими газами. Імовірність зростає зі збільшенням температури камери згоряння й обертів двигуна. Зменшити ризик можна використанням суміші з $\alpha \approx 1,6$ та рециркуляцією 10–20 % відпрацьованих газів. Баластні компоненти у складі газу діють подібно, але обидва методи знижують наповнення циліндра і потужність двигуна [5].

При дослідженні згоряння водневмісного газу важливо враховувати формування осередку займання та поширення полум'я, яке відбувається значно швидше, ніж у традиційних палив. У двигунах із примусовим запаленням процес умовно поділяють на три фази: зародження полум'я, швидке згоряння та догоряння. Для водню перша фаза значно коротша ($\approx 1^\circ$ п.к.в. проти 16° для бензину), але її тривалість сильно залежить від складу суміші й турбулентності.

Важливим чинником є кут випередження запалення Θ : оптимальний тиск згоряння досягається на $12\text{--}15^\circ$ після ВМТ, що визначає ефективність і економічність двигуна. Суттєвий вплив має й ступінь стискання ϵ : для водню можливе бездетонаційне згоряння навіть при $\epsilon \geq 8$ завдяки відсутності нагару та кращому теплообміну, хоча деякі дослідники фіксують детонацію вже при $\epsilon \approx 3,8$

Середній індикаторний тиск двигуна зростає зі збагаченням суміші, досягаючи максимуму при $\alpha \approx 1,3$, але для водню він на 20–25 % нижчий, ніж для бензину, через низьку густину та теплотворність. Максимальний індикаторний ККД для водню досягається при $\alpha \approx 2,0$ – $2,5$, а для водневмісного газу – при $\alpha \approx 1,7$ – $2,0$. Збільшення α знижує викиди NO_x і робить відпрацьовані гази майже нетоксичними.

Зовнішнє сумішоутворення малоефективне через зниження потужності, натомість внутрішнє - забезпечує вищу ефективність і відсутність зворотних спалахів, хоча потребує високоточного впорскування при великому тиску. Основні проблеми пов'язані з подачею та зберіганням палива, однак внутрішнє сумішоутворення має найбільший потенціал.

Одним з основних напрямків удосконалення ДВЗ на сучасному етапі розвитку є зниження токсичності ВГ та підвищення паливної економічності.

Досвід закордонних вчених та досліджень, що виконувалися на базі лабораторії перспективних енергетичних технологій Національного університету кораблебудування, зокрема Тимошевським Б. Г., Ткачем М. Р., Митрофановим О. С., Проскуріним А. Ю. та іншими, показує, що усі традиційні методи зниження токсичності, як правило, знижують економічні показники двигуна. Токсичність ВГ та паливна економічність двигунів з іскровим запаленням визначається насамперед складом паливо-повітряної суміші, тобто коефіцієнтом надлишку повітря α , який при використанні звичайних палив, наприклад бензину, знаходиться у межах $\alpha = 0,8 \dots 1,2$. Також на токсичність ВГ суттєвий вплив має хімічний склад палива. Так, наприклад, використання спирту з додаванням водневмісного газу замість звичайного бензину у якості моторного палива покращую процес згоряння палива завдяки утворенню радикалів, які активують ланцюгові реакції окиснення [6].

Концентрація токсичних компонентів визначається кінетикою згоряння. У багатих сумішах зростають СО та СН через нестачу кисню, але знижуються NO_x ; у бідних сумішах — навпаки. Для традиційного палива збільшення $\alpha > 1,1$ веде до зростання СН через неповне згоряння, хоча концентрація NO_x зменшується. Отже, звичайне паливо не дозволяє одночасно знизити всі шкідливі викиди. Це можливо при використанні палив із широкими межами займання та високою швидкістю згоряння — водню або водневмісного газу, які можуть застосовуватися як самостійно, так і як добавка до стандартних палив.

Отже, аналіз експериментальних і теоретичних джерел свідчить про те, що використання водневмісного газу як пального для двигунів внутрішнього згоряння має значний потенціал підвищення паливної ефективності та екологічності.

Отримані результати підтверджують перспективність водневмісного газу для модернізації ДВЗ, але потребують подальших досліджень щодо реалізації систем подачі та управління згорянням.

Література

[1] Hilbert, D. A study of the effects of running gasoline with 15% ethanol concentration in current production outboard four-stroke engines and conventional two-stroke outboard marine engines. National Renewable Energy Laboratory, 2011. 52 p. <https://www.nrel.gov/docs/fy12osti/52909.pdf>

[2] Montoya, J. P., Gómez, A. A., Amell, D. B., Olsen, D. B., & Amador Diaz, G. J. Strategies to improve the performance of a spark ignition engine using fuel blends of biogas with natural gas, propane and hydrogen. *International Journal of Hydrogen Energy*, 2018. №43(46), –P. 21592–21602.

[3] Митрофанов О. С. Ефективність двигуна внутрішнього згоряння 4Ч 8,2/7,0, що працює на синтез-газі / О. С. Митрофанов // Збірник наукових праць НУК. – Миколаїв : НУК, 2010. – № 3 (432). – С. 122–126.

[4] Ma, J., Su, Y., Zhou, Y., & Zhang, Z. Simulation and prediction on the performance of a vehicle's hydrogen engine. *International Journal of Hydrogen Energy*, – 2003. – № 28. – P. 77–83.

[5] Hermanns R. T. E. Laminar Burning Velocities of Methane-Hydrogen-Air Mixtures / R. T. E. Hermanns. – Veenendaal : Universal Press, 2007. – 144 p.

[6] Mytrofanov, O. S., Proskurin A. Y., Poznanskyi A. S., Analysis of the piston engine operation on etha nol with the synthesis-gas additives. *Eastern-European Journal of Enterprise Technologies*. 2018. № 4(1 (94)): – P. 14-19 <https://doi.org/10.15587/1729-4061.2018.136380>

ANALYSIS OF METHODS FOR IMPROVING EFFICIENCY AND ENVIRONMENTAL PERFORMANCE OF INTERNAL COMBUSTION ENGINE BY ADDING HYDROGEN-CONTAINING GAS TO TRADITIONAL FUEL

Nester O.V.

PhD student at the Department of Internal Combustion Engines, Installations and Technical Operation

Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Mykolaiv, Ukraine
anester95@gmail.com

Abstract. This paper explores the potential of hydrogen-containing gas as an alternative fuel for internal combustion engines, focusing on its impact on fuel efficiency and environmental performance. A systems analysis was conducted to examine the relationship between fuel-air mixture composition and engine operating parameters.

Keywords: Hydrogen-containing gas, internal combustion engines, alternative fuel, emission reduction.

СЕКЦІЯ 4. ХОЛОД В ЕНЕРГЕТИЦІ, ПРОМИСЛОВОСТІ ТА НА ТРАНСПОРТІ

УДК 621.1: 338.28

ТЕПЛОВІЗІЙНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ УТЕПЛЕННЯ ОГОРОДЖУВАЛЬНИХ КОНСТРУКЦІЙ БАГАТОКВАРТИРНОГО БУДИНКУ

Димо Б.В.

кандидат технічних наук, професор кафедри технічної теплофізики і суднових паровиробних установок Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова.

Миколаїв, Україна,

borys.dymo@nuos.edu.ua

Анастасенко С.М.

кандидат технічних наук, доцент, завідувач кафедри теплоенергетики та технологій машинобудування Первомайського навчально-наукового інституту

Національного університету

кораблебудування імені адмірала Макарова. Первомайськ, Україна,

serhii.anastasenکو@nuos.edu.ua

Голенишин В.В.

старший науковий співробітник Національного університету кораблебудування

імені адмірала Макарова. Миколаїв Україна

holenshyn63@gmail.com

Анотація. Представлено результати тепловізійного дослідження ефективності утеплення багатоквартирного будинку з частково проведеною термомодернізацією. Визначено міста теплових відмов внаслідок руйнування шару ізоляції, відшарування від стінки, затікання вологи а також порушення огороджувальної конструкцій при незаконних перебудовах житла. Надано рекомендації для проведення реноваційних робіт.

Ключові слова. Багатоквартирні будинки, тепловізор, теплові відмови, ізоляція

Вступна частина. У відповідності до закону «Про енергетичну ефективність будівель в Україні» створені всі необхідні правові умови для ефективного використання паливно-енергетичних ресурсів у громадських будинках та спорудах. Одним з вагомих складових технічних заходів, реалізуємих при термомодернізації, за цим законом є ізоляція зовнішніх огороджувальних конструкцій будинків. Враховуючи, що фактично житловий фонд України є застарілим заходи з ізоляції набувають першочергової необхідності. Так за даними [1] ізоляція зовнішніх стін, перекриттів дахів та підвалів може знизити тепловтрати будинків від 15 до 25 %, що сприяє підвищенню комфорту проживання та зміцненню енергетичної безпеки країни в умовах військової агресії сусідньої країни.

Українська нормативно-правова база, зокрема ДБН В.1.2-11:2011 «Енергозбереження та енергоефективність» та ДБН В.2.6-31:2021 «Теплоізоляція та енергоефективність будівель», встановлює конкретні вимоги до теплових характеристик огорожувальних конструкцій будинків та інженерних споруд. Практичні заходи включають в тому числі і комплексну ізоляцію будівельних конструкцій. Але фактично в Україні комплексна ізоляція застосовується тільки при новому будівництві та при термореновації житла за регіональними та міжнародними програмами [2]. Більша частка житла старої забудови проходить часткову термомодернізацію за ініціативою та кошти власників. Такі роботи не є комплексними. Їх теплова ефективність низька. Причому вибір матеріалів для ізолювання та технологія їх нанесення не відповідають вимогам нормативної документації. Але по факту при енергетичному аудиті будинків така робота повинна бути досліджена.

В цьому напрямку і була поставлена **мета** наступної роботи провести тепловізійне дослідження ефективності утеплення зовнішніх стін багатоквартирного будинку старої забудови з частково виконаною термомодернізацією. Дослідження є продовженням роботи [2], в якій така ж задача була вирішена розрахунковим методом.

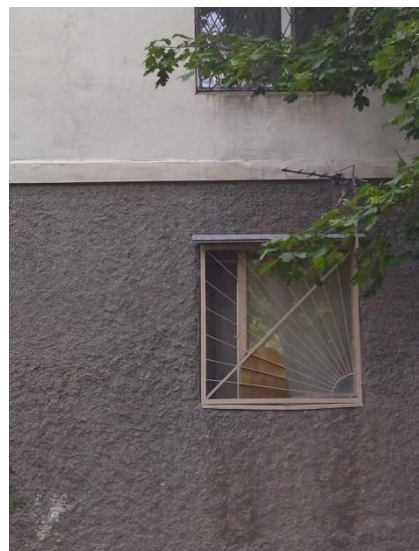
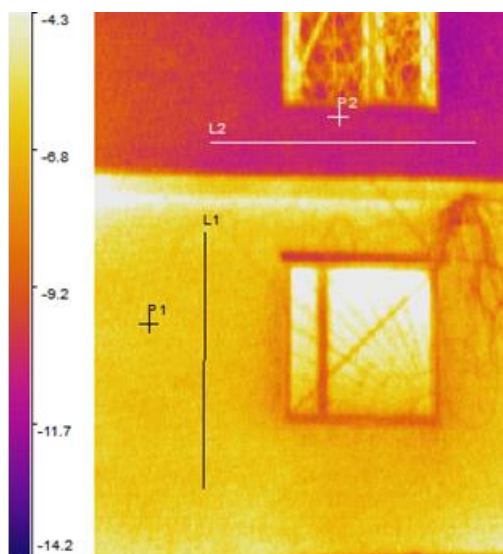
Основна частина. В роботі використано тепловізійний метод дослідження. Застосовано тепловізор ULIRvision Ti384. Обробка отриманих даних проводилась за допомогою програмного комплексу IRsee. Для безконтактного вимірювання температур використовувався інфрачервоний пірометр Reinger MX, а для виміру дистанції – далекомір лазерний. Технічні характеристики на всі прилади та похибку вимірювання наведено в [3].

Всі необхідні вимірювання та процедури виконувались за положеннями Національного стандарту України ДСТУ Б ЕН 13187:2011 «Теплова ефективність будинків. Якісне виявлення теплових відмов в огорожувальних конструкціях. Інфрачервоний метод».

Об'єктом дослідження став будинок за адресою вул. Генерала Олексі Алмазова, 38, м. Миколаїв. Загальні відомості про будинок представлені в [2].

Предметом дослідження було визначення розподілу температур по поверхні ділянок огорожувальних конструкцій будинку за значеннями дійсної радіаційної температури, яка отримана за допомогою системи для сприйняття інфрачервоного випромінювання. Далі визначалося чи є такий розподіл температури аномальним, тобто спричиненім дефектами ізоляції, вмістом вологи, фільтрації повітря, або конструктивних перебудов.

В результаті тепловізійного обстеження отримані 36 термограм з найбільш характерних ділянок огорожувальних конструкцій фасаду будинку. По кожній термограмі виконано графічний аналіз. Як приклад проведеного обстеження на рис. 1 приведено термограму ділянки стіни, яка охоплює дві кімнати 1-го та 2-го поверхів. Ізоляція стіни другого поверху виконана з листів пінопласту ПСБ-С-25 товщиною 100 мм, стіна першого поверху неізольована.

Мітка заміру	Max значення t, °C	Min значення t, °C	Середнє значення t, °C
P1	-6.3°C	-6.3°C	-6.3°C
P2	-10.3°C	-10.3°C	-10.3°C
L1	-5.4°C	-6.8°C	-6.2°C
L2	-9.5°C	-11.3°C	-10.4°C

Рисунок 1 – Обробка термограми ділянки стіни та її фото

Аналіз термограми вказує на значну різницю температур ізолюваних та неізолюваних ділянок стінки. По двом характерним точкам поверхні P1 та P2 вона складала 5°C, а по лініям L1 та L2 відповідно по значенням середніх температур 4.2°C. При температурі зовнішньої середи під час обстеження -11.8°C різниця температур поверхні і зовнішньої середи складає відповідно 5.6°C та 1.4°C. Співвідношення різниць температури в 4 рази вказує на пропорційне в 4 рази збільшення теплових втрат з неізолюваної ділянки стіни 1-го поверху будинку. Приблизно такі ж дані (у 3.7 рази) отримано по температурам точок P1 та P2. Такі результати також корелюються з розрахунковими даними, представленими в роботі [2]. За розрахунком питомі теплові втрати будинку при значенні температури зовнішньої середи -19°C складають 44.8 та 11.8 Вт/м² відповідно для неізолюваної та ізолюваної поверхні (базальтова вата, $\delta = 100$ мм, $\lambda = 0,041$ Вт/(м·К). При розрахунковій температурі +2 °C отримані значення 20.7 та 5.5 Вт/м² відповідно. Тобто відношення теплових втрат також складає 3.8 рази.

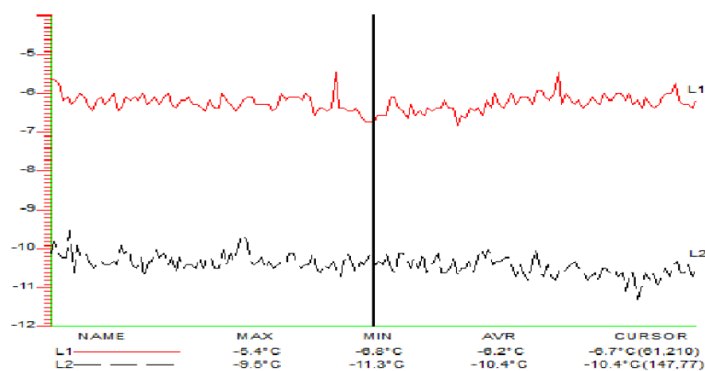

Рисунок 2 – Графік аналізу розподілу температур по лініям

Рівномірність розподілу температур по лініям L1 та L2 рис. 2., вказує на відсутність якихось дефектів як на неізолюваній так і по ізоляції стіни.

Висновки. Для дослідження ефективності утеплення багатоквартирного будинку з частково проведеною термомодернізацією застосовано тепловізійний метод. Визначено міста теплових відмов огорожувальних конструкцій будинку. Встановлено, що ізолювання зовнішніх стін будинку знижує в 2.5 – 3.8 раз теплові втрати системи опалення, а потенціал економії на опалення складає 40 %.

Література

[1] New EN ISO 52120. Bacs standart for building efficiency. (2017). URL: <https://www.danfoss.com/en/about-danfoss/articles/dhs/new-en-iso-52120-bacs-standard-for-building-efficiency/> (дата звернення 31.05.2025).

[2] Димо Б. В. Дослідження енергоефективності багатоквартирного будинку старої забудови з частково проведеною термомодернізацією. / Б. В. Димо, С. М. Анастасенко, В. В. Голеншин // Збірник наукових праць НУК. Миколаїв : НУК, 2024. -№ 2 (495). – С. 49-60

[3] Голеншин В.В, Харитонов М.Ю., Подаєнко М.Ю. Фоменко Г.В. Термографічні дослідження житлових будинків. Муніципальна енергетика: проблеми, рішення. Матеріали VII Міжнародної науково-технічної конференції. – Миколаїв: НУК, 2017. –С.53-57.

THERMAL IMAGING STUDY OF THE EFFICIENCY OF INSULATION OF ENCLOSING STRUCTURES OF AN APARTMENT BUILDING

Dymo B.V., Anastasenko S.M., Holenshyn V.V.

Admiral Makarov National University of Shipbuilding. Mykolaiv, Ukraine

Abstract. The results of a thermal imaging study of the effectiveness of insulation of an apartment building with partially carried out thermal modernization are presented. The locations of thermal failures due to the destruction of the insulation layer, delamination from the wall, moisture ingress, and also the violation of the enclosing structures during illegal housing reconstructions are determined. Recommendations for renovation work are provided.

Keywords: Apartment buildings, thermal imager, thermal failures, insulation.

УДК 662.9

КОМПЛЕКСНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВТРАТ ТЕПЛА В СИСТЕМАХ ОПАЛЕННЯ БАГАТОКВАРТИРНИХ БУДИНКІВ У ПІДВАЛЬНИХ ПРИМІЩЕННЯХ В УКРАЇНІ

Димо Б.В.

кандидат технічних наук, професор

Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова

м.Миколаїв, Україна

borys.dymo@nuos.edu.ua

Анотація. Регулювання втрат тепла в системах опалення багатоквартирних будинків, особливо тих, що розташовані у підвальних приміщеннях, є критично важливим аспектом енергоефективності. В Україні розроблена нормативно-правова база, яка є основою для впровадження енергофактивних заходів. В докладі обґрунтовується, що найбільш ефективні

методи включають комплексну ізоляцію трубопроводів та будівельних елементів, а також впровадження передових систем управління опаленням.

Ключові слова. Багатоквартирні будинки, системи опалення, підвальні приміщення, ізоляція

Вступна частина. Підвали та технічні підпілля у багатоквартирних будинках часто містять основні магістралі опалення, стояки та інше теплогенеруюче обладнання. Без належної ізоляції ці простори функціонують як "мости холоду", дозволяючи значній кількості тепла виходити у ґрунт або нежитлові, неопалювані приміщення. Ця проблема є особливо актуальною для старого житлового фонду в Україні, який, як правило, не відповідає сучасним стандартам теплоізоляції [1, 2].

Неконтрольовані тепловтрати з підвалів безпосередньо призводять до збільшення споживання енергії для опалення, що виливається у вищі комунальні платежі для мешканців. Ця неефективність також негативно впливає на тепловий комфорт у приміщеннях, спричиняючи нерівномірне опалення в квартирах (наприклад, холодніші нижні поверхи) та загальне зниження якості життя.

Підвищення енергоефективності будівель є стратегічним пріоритетом для України, спрямованим на зниження загальної енергетичної залежності, що особливо актуально з огляду на нещодавні атаки на енергетичну інфраструктуру. Це відповідає цілям європейської інтеграції та ширшому Європейському зеленому курсу, який наголошує на енергоефективності та використанні відновлюваних джерел енергії. На місцевому рівні розробляються муніципальні енергетичні плани (МЕП) для системного вирішення питань енергоефективності [3].

Зв'язок між тепловтратами у підвалах та національною енергетичною безпекою підвищує важливість цього, здавалося б, локального питання. Це не лише питання комфорту чи вартості для мешканців; це компонент національної стійкості. Поточний конфлікт посилює нагальність енергетичної незалежності.

Мета роботи. Встановити мінімально необхідний комплекс заходів для підвищення енергоефективності житлового фонду зниженням тепловтрат підвальних приміщень систем опалення багатоквартирних будинків та споруд.

Основна частина. Регулювання тепловтрат у системах опалення багатоквартирних будинків у підвальних приміщеннях в Україні ґрунтується на комплексній системі національних будівельних норм (ДБН) та стандартів (ДСТУ), що відображає прагнення країни до підвищення енергоефективності та інтеграції з європейськими практиками.

ДБН В.1.2-11:2021 "Енергозбереження та енергоефективність". Цей фундаментальний документ встановлює загальні вимоги до енергозбереження та енергоефективності будівель. Він охоплює енергоспоживання для опалення, охолодження, вентиляції та гарячого водопостачання. Документ набрав чинності з 1 вересня 2022 року.

ДБН В.2.6-31:2021 "Теплова ізоляція та енергоефективність будівель". Стандарт визначає технічні параметри для забезпечення енергоефективності будівель, безпосередньо стосуючись питань теплоізоляції.

ДБН В.2.5-67:2013 "Опалення, вентиляція та кондиціонування". Стандарт встановлює вимоги до проєктування систем опалення, включаючи необхідність теплоізоляції опалювального та вентиляційного обладнання, трубопроводів внутрішнього теплопостачання та повітропроводів. Метою є запобігання опікам, забезпечення тепловтрат нижче допустимих,

запобігання конденсації вологи та замерзанню теплоносія в неопалюваних або штучно охолоджуваних приміщеннях.

ДСТУ EN 15232-1:2017 "Енергоефективність будівель. Частина 1. Вплив автоматизованих систем моніторингу та управління будівлями". Цей стандарт, прийнятий з європейського EN 15232-1:2017, надає структурований перелік функцій контролю, автоматизації будівель та технічного управління будівлями, які впливають на енергетичні характеристики будівель. Він визначає класи ефективності (А, В, С, D) для систем автоматизації та контролю будівель, показуючи очікувану економію енергії. Прийняття європейських стандартів, таких як EN 15232-1:2017. 23, підкреслює прагнення України узгодити свою політику енергоефективності з найкращими практиками ЄС.

Відповідні стандарти ISO, прийняті в Україні: Наприклад, EVS-EN ISO 12241:2022 надає правила розрахунку теплових характеристик теплоізоляції будівельного обладнання та промислових установок, включаючи труби.

Аналіз нормативної документації показує, що ефективне регулювання тепловтрат у підвальних приміщеннях багатоквартирних будинків вимагає застосування як пасивних, так і активних технічних заходів, які включають наступне [3].

1. Трубопроводи та обладнання:

1.1. Матеріали. Для теплоізоляції трубопроводів зазвичай використовуються мінеральна/базальтова вата, пінополіуретан (ППУ), спінений синтетичний каучук та спінений поліетилен.

1.2. Методи застосування. Включають використання готових шкаралуп, напилення та метод "труба в трубі" (залівка).

1.3. Необхідна товщина ізоляції: EVS-EN ISO 12241:2022 надає правила розрахунку теплоізоляції. Деякі дані про рекомендовану товщину ізоляції наведено в таблиці.

Таблиця – Ілюстративні рекомендовані товщини ізоляції труб

Діапазон робочих температур рідини, °C	Теплопровідність ізоляції, Вт/м·K	Номінальний діаметр труби, мм	Мінімальна товщина ізоляції, мм
60-93	0.036-0.042	< 25.4	38.1
60-93	0.036-0.042	25.4 – < 38.1	38.1
60-93	0.036-0.042	38.1 – < 101.6	50.8

2. Конструктивні елементи підвалів.

2.1. Ізоляція перекриттів, що відокремлюють опалювані приміщення від неопалюваних підвалів/технічних підпілляв.

2.2. Ізоляція підлог по ґрунту.

2.3. Ізоляція зовнішніх стін підвальних приміщень.

ДБН В.2.6-31:2021 встановлює мінімально допустимі значення приведенного опору теплопередачі (R-значення) для зовнішніх огорожувальних конструкцій, включаючи перекриття над неопалюваними підвалами та підлоги по ґрунту в опалюваних приміщеннях. Також визначаються вимоги до різниці температур на внутрішніх поверхнях для запобігання утворенню конденсату та забезпечення комфорту.

3. Сучасне управління та контроль.

3.1. Індивідуальні теплові пункти (ІТП).

3.2. Гідравлічне балансування.

3.3. Прилади розподілу теплової енергії.

3.4. Автоматизовані системи моніторингу та енергоменеджменту.

Висновки. Ефективне регулювання тепловтрат у системах опалення багатоквартирних будинків у підвальних приміщеннях в Україні вимагає багатогранного підходу. Він поєднує дотримання нормативно-правових актів (ДБН, ДСТУ) та цільові технічні заходи (ізоляція труб та конструкцій, а також встановлення ІТП, гідравлічне балансування) та передові системи контролю. Важливо, що ці зусилля значно підтримуються державними та міжнародними фінансовими та технічними програмами.

Література

- [1] Степаненко І. І. Проблеми та перспективи розвитку енергоефективності в житловому секторі міст України [Електронний ресурс] / І. І. Степаненко. // Ефективна економіка. – 2011. – № 11. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2010_11_20
- [2] Димо Б. В. Дослідження енергоефективності багатоквартирного будинку старої забудови з частково проведеною термомодернізацією. / Б. В. Димо, С. М. Анастасенко, В. В. Голеншин // Збірник наукових праць НУК. Миколаїв : НУК, 2024. -№ 2 (495). – С. 49-60
- [3] Модернізація системи опалення в багатоквартирних будинках: три кроки до індивідуального комфорту та економії | Danfoss. – Режим доступу: <https://www.danfoss.com/uk-ua/about-danfoss/articles/dhs/modernizatsiia-systemy-opalennia-v-bahatokvartyrnykh-budynkakh/>

COMPREHENSIVE REGULATION OF HEAT LOSS IN HEATING SYSTEMS OF APARTMENT BUILDINGS IN BASEMENTS IN UKRAINE

Dymo B.V.

Admiral Makarov National University of Shipbuilding

Abstract. Regulation of heat loss in heating systems of apartment buildings, especially those located in basements, is a critically important aspect of energy efficiency. In Ukraine, a regulatory framework has been developed that is the basis for the implementation of energy-efficient measures. The report substantiates that the most effective methods include comprehensive insulation of pipelines and building elements, as well as the implementation of advanced heating management systems.

Keywords. Apartment buildings, heating systems, basements, insulation.

UDK 621.181.27

RESEARCH OF POLLUTION PROCESS ON CONDENSING HEAT EXCHANGE SURFACES

Victoria Kornienko

PhD

Admiral Makarov National University of Shipbuilding kornienkovika1987@gmail.com

Abstract. The processes of pollution deposition from exhaust gases on the economizer condensing heat exchange surface (CHES) of the exhaust gas boiler (EGB) were studied, and their effect on the CHES heat and mass transfer characteristics was assessed. The correlations for determining the fouling, heat transfer and thermal efficiency coefficients for the CHES of the EGB

when water-fuel emulsion (WFE) combustion are provided. They are helpful for designing the economizer CHES of EGB.

Keywords: condensing heat exchange surface, exhaust gas boiler, pollution, water-fuel emulsion.

Waste heat recovery technologies to remove heat and harmful pollution from exhaust gas-vapor mixtures remain a general trend in enhancing the efficiency of power plants. The exhaust gases from combustion engines, when water-fuel emulsion (WFE) combustion is used, contain a large amount of solid particles, deposition of which on the heating surfaces of the exhaust gas boilers (EGB) can degrade their heat transfer performance and shorten the service life. During boiler unit operation, the temperature of the outer surface of pollution constantly increases due to an increase in its thickness (due to its low thermal conductivity) [1]. Several studies highlight the significant influence of flue gas characteristics on forming a fouling layer in heat exchangers, especially on heat transfer rates and corrosion processes at low temperatures. In particular, Shi et al. [2] investigated the effect of gas temperature, $H_2O(g)$, and $H_2SO_4(g)$ content, as well as dust concentration, on the thickness and thermal resistance of the fouling layer. Their research shows that ash deposition and acid condensation significantly affect pollution processes. Li et al. [3] studied the behavior and mechanisms during deep cooling of flue gases, analyzing ash samples' micromorphology and chemical composition. Their results point to microscopic features that contribute to ash deposition. Wei et al. [4] conducted field experiments to investigate factors affecting the thermal resistance of fouled heat exchangers, confirming that ash deposition and acid condensation affect the fouling layer. Analysis by Wang et al. [5] of the elemental composition, micromorphology, and mass loss in sediments on turbine blades of a coal-fired power plant emphasized the impact of sediment composition on equipment degradation. In addition, Huijbregts et al. [6] found that condensation droplets are easily formed on flue gas particles that can serve as condensation nuclei, and Wang et al. [7] confirmed that acid condensation occurs in ash deposits and not on the surface of the pipes themselves.

The research aims to assess the intensity of pollution deposition from exhaust gases on the economizer condensing heat exchange surface (CHES) of the EGB and its heat and mass transfer characteristics to increase heat productivity and greening of the power plant as a whole due to deeper exhaust gas heat utilization when WFE combustion.

Based on the experimental data on the kinetics of pollution [1] at different values of t_w when using fuel oil and WFE, by conducting calculation studies of possible (predicted) thicknesses of the pollution layer δ_p , the dependences $\delta_p = f(t_w)$ (Fig. 1) with the time of exposure of flue gas flow $\tau = 100$ hours were found.

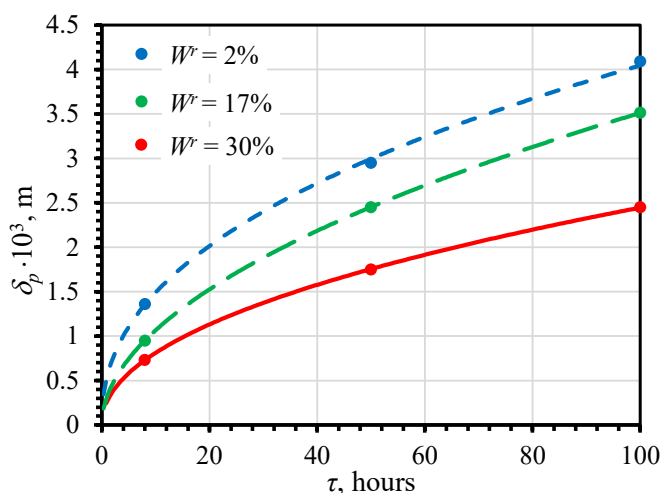

Figure 1 – Influence of water content W^r on the thickness of the pollution layer δ_p .

The estimated values of the average thickness of the pollution layer δ_p (consisting of layers of sulfates, deposits, and corrosion products of CHES metal) in terms of bulk density for fuel oil burning mode with $W^r = 2\%$ correspond to published data at $\tau = 100$ hours [8], which confirms the reliability of the data when WFE and standard fuel combustion, because the evaluation method is the same.

Based on the available experimental data on the intensity of pollution at different values of the wall temperature t_w (Fig. 2) and the calculated values of the bulk density of the pollution layer at the corresponding states of the layers, which take into account changes in the amount and concentration of H_2SO_4 , the sulfate layer taking into account the valence of iron, the dependences of δ_p on the wall temperature at $\tau = 100$ hours were presented on Fig. 3.

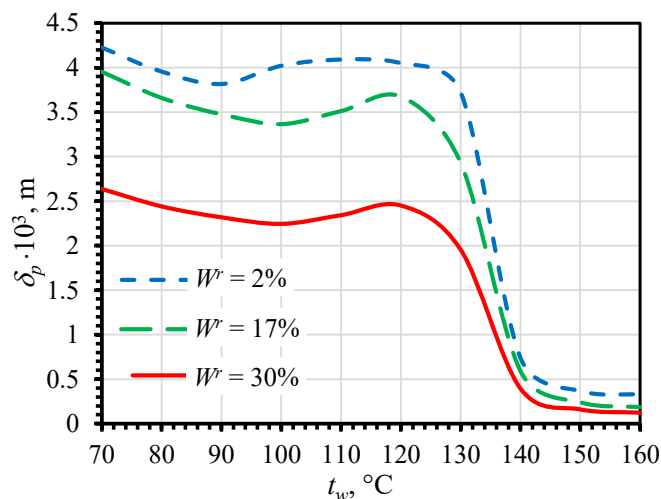

Figure 3 – Influence of the temperature of the wall t_w on the thickness of the pollution layer δ_p .

Due to the different states of the pollution layer, the variable character of the dependence of δ_p on t_w indicates the need to determine the values of δ_p for each corresponding range of t_w values. It requires, accordingly, the zonal calculations of convective surfaces t_w . It is necessary to determine the average value of the coefficient of equivalent thermal conductivity of the pollution layer λ_e , which is included in the heat transfer coefficient equation to calculate the heat transfer intensity.

Calculation studies of thermal conductivity were carried out for three cases of pollution on the CHES, taking into account the accepted structure of pollution: the layer of deposits on the layer of

oxides and sulfates is dry (the space between the particles is filled with flue gases); a layer of deposits filled with sulfuric acid condensate; a layer of deposits with superheated vapors, vapor-liquid mixture, and sulfuric acid condensate.

The thermal conductivity coefficients of sulfuric acid condensate and its vapor were taken depending on temperature and acid concentration. It can be considered reliable to accept the porosity values of the pollution layer, $P = 0.3$, when fuel oil combustion with $W^r = 2\%$ and $P = 0.48$ when WFE combustion with $W^r = 30\%$, found for the particle distribution and contact model.

As a result of the calculated studies, the value of the equivalent thermal conductivity coefficient was obtained depending on t_w for three variants of the state of the pollution layer when fuel oil with $W^r = 2\%$ and WFE with $W^r = 30\%$ combustion (Fig. 4).

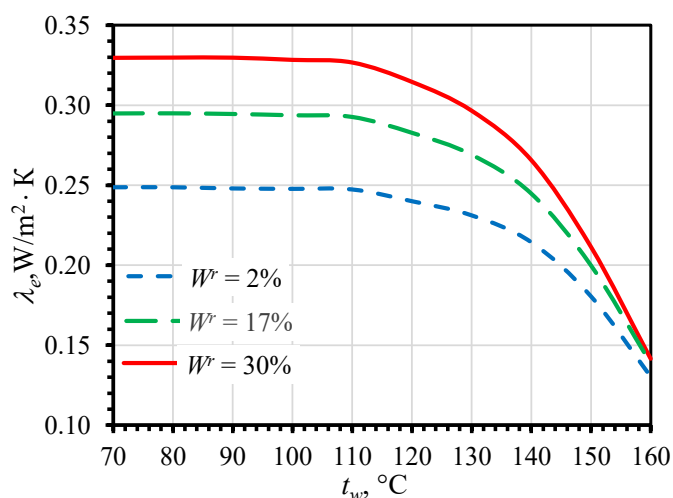

Figure 4 – Influence of the wall temperature t_w on the equivalent thermal conductivity λ_e .

The dependences (Fig. 5) show that the value of the equivalent thermal conductivity coefficient of pollution depends on the packing and size of particles in the layer, the composition and properties of the medium that fills the voids at the corresponding wall temperatures, and porosity. The thermal conductivity increases as the humidity of the deposits increases. When WFE is combustion, the thermal conductivity of the layer is higher due to the rise in the packing of deposits and the decrease in the acid concentration.

The obtained values of the average thickness of the pollution layer δ_p on the wall temperature (Fig. 3), as well as the value of the coefficient of equivalent thermal conductivity λ_e on the state of pollution (Fig. 4), made it possible to determine the fouling resistance coefficients ε_p on the wall temperature at $\tau = 100$ hours (Fig. 5).

Validation of the obtained calculated results for the adequacy of the research object was carried out using the data obtained by other authors and presented in Fig. 6. Comparison of the experimental data obtained in [7] with the calculated data according to Fig. 5 shows a deviation of +13...-9%.

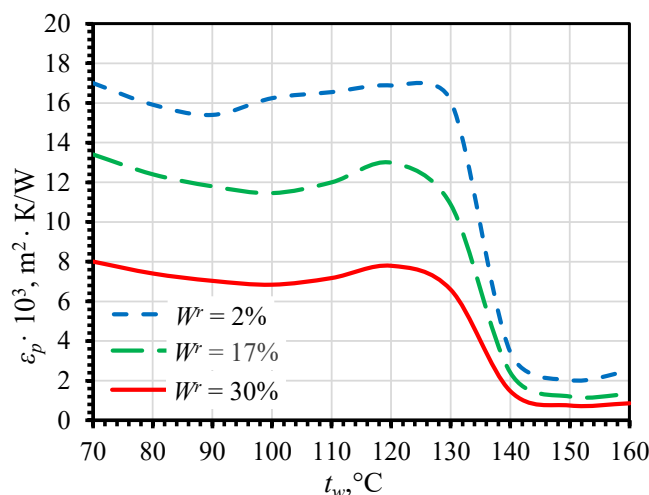

Figure 5 – Influence of the wall temperature t_w on the fouling resistance coefficient ε_p .

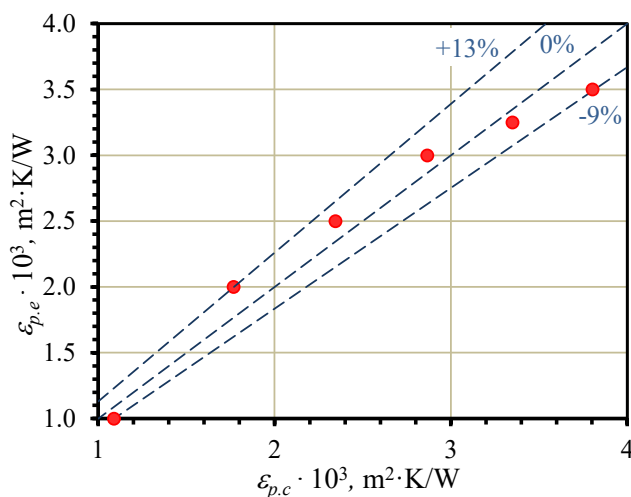

Figure 6 – Comparison of calculated $\varepsilon_{p,k}$ with experimental data $\varepsilon_{p,e}$.

With computer modeling, calculation studies were carried out, and the dependence of heat transfer coefficients k_p on the temperature of the heating surface was constructed (Fig. 7). The value of the heat transfer coefficient k_p was determined to obtain the values of thermal efficiency coefficients for a clean CHES and a CHES with a pollution layer.

The calculation data of the dependence of the thermal efficiency coefficients ξ (the ratio of the heat transfer coefficients of polluted and clean surfaces) obtained under the same conditions are presented in Fig. 8.

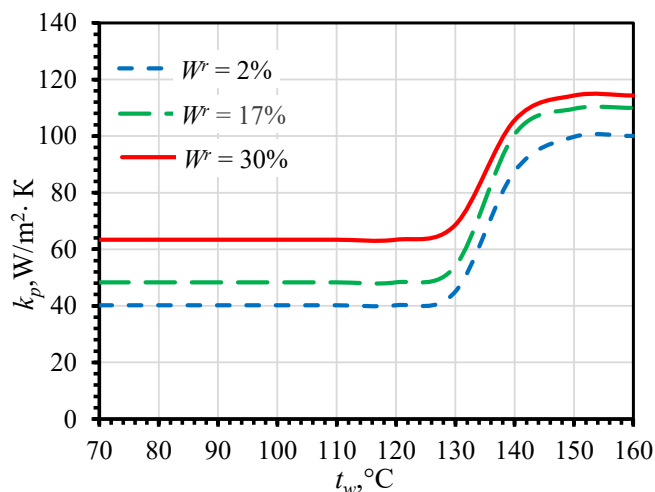

Figure 7 – Influence of the wall temperature t_w on heat transfer coefficient k_p .

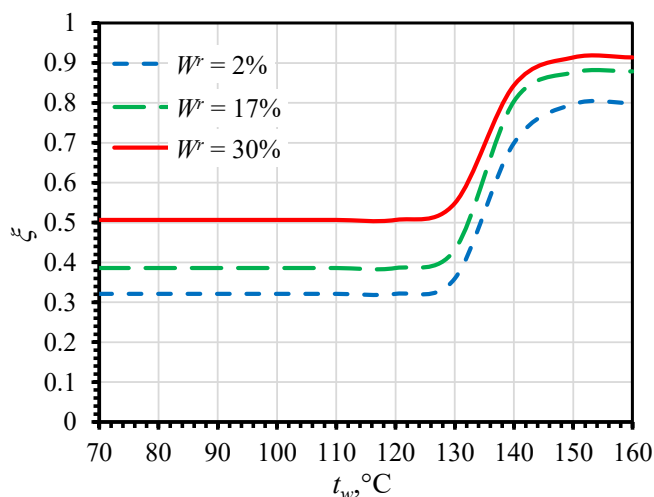

Figure 8 – Influence of the temperature of the wall t_w on the thermal efficiency coefficient ξ .

The obtained dependences show that heat transfer intensity in CHES is 1.6 times higher when WFE combustion with $W^r = 30\%$ compared to combustion of fuel oil with $W^r = 2\%$. Therefore, with the same velocity of gases, the heat transfer efficiency when WFE combustion is higher, which, with the same thermal power, will lead to a decrease in the heating surface, which means the number of rows of pipes (in the direction of gases) and the aerodynamic resistance.

The calculation results of δ_p values at a wall temperature of 100...110 °C (in the area of the "acid peak") show that with an increase in the water content of WFE to 30% due to a decrease in the deposition of solid particles by 9 times, a reduction in the corrosion rate by 3.4 times, which determines the thickness of the sulfate layer, takes place decrease in the thickness of pollution (by bulk density) by 1.8 times. This effect is also formed under the influence of acoustic waves, which are constantly generated due to "microexplosions" of WFE drops, which ensures constant "weak" cleaning of CHES and increases the period between cleaning the heating surfaces.

Conclusion. The correlations to determine the fouling, heat transfer and thermal efficiency coefficients for the CHES of the EGB when WFE combustion are provided. The fouling coefficients for condensing and dry heat exchange surfaces were about $2.5 \times 10^{-3} \text{ m}^2 \cdot \text{K/W}$ and $0.25 \times 10^{-3} \text{ m}^2 \cdot \text{K/W}$,

respectively. The convective heat transfer coefficient for CHES was 1.8 times lower than that for a dry heat exchange surface, but it can be increased by reducing the cleaning periodicity to 100 hours.

References

- [1] Kornienko, V.; Radchenko, M.; Radchenko, R.; Pavlenko, A.; Radchenko, A. A new trend in combustion engine's deep waste heat recovery by application of condensing economizers in exhaust boilers. *Applied Thermal Engineering* 2025, 261, 125150.
- [2] Shi, Y.; Zhang, X.; Li, F.; Ma, L. Engineering acid dew point temperature: the limitation for flue gas heat recovery. *Chinese Sci. Bull.* 2014, 59(33), 4418–4425.
- [3] Li, Y.; Zhu, Q.; Yi, Q.; Zuo, W.; Fenga, Y.; Chena, S.; Donga, Y. Experimental method for observing the fate of $\text{SO}_3/\text{H}_2\text{SO}_4$ in a temperature-decreasing flue gas flow: Creation of state diagram. *Fuel* 2019, 249, 449–456.
- [4] Wei, W.; Sun, F.; Shi, Y.; Ma, L. Experimental research of fouling layer and prediction of acid condensation outside heat exchanger used in coal-fired boiler. *Appl. Therm. Eng.* 2018, 131, 486–496.
- [5] Wang, Y.; Tan, H.; Dong, K.; Liu, H.; Xiao, J.; Zhang, J. Study of ash fouling on the blade of induced fan in a 330 MW coal-fired power plant with ultra-low pollutant emission. *Appl. Therm. Eng.* 2017, 118, 283–291.
- [6] Huijbregts, M.; Leferink, R. Latest advances in the understanding of acid dewpoint corrosion: corrosion and stress corrosion cracking in combustion gas condensates. *Anti-Corros. Methods Mater.* 2004, 51, 173–188.
- [7] Wang, Y.; Zhao, Q.; Zhang, Z.; Zhang, Z.; Tao, W. Mechanism research on coupling effect between dew point corrosion and ash deposition. *Appl. Therm. Eng.* 2013, 54, 102–110.
- [8] Yang, Z.; Kornienko, V.; Radchenko, M.; Radchenko, A.; Radchenko, R.; Pavlenko, A. Capture of pollutants from exhaust gases by low-temperature heating surfaces. *Energies*. 2022. 15(1). 120.

UDK 621.181.27

PROTECTION OF CONDENSING HEAT EXCHANGE SURFACES OF EXHAUST GAS BOILERS FROM SULFURIC ACID CORROSION

Victoria Kornienko

PhD

Admiral Makarov National University of Shipbuilding

kornienkovika1987@gmail.com

Abstract. The method of metal protection of boiler condensing heat exchange surfaces can be successfully used in stationery and ship boilers, which burn fuel oils containing sulfur. The proposed method includes the operation of coating with a protective film against sulfur corrosion of the boiler

heat exchange surface at a wall temperature below the dew point temperature of H_2SO_4 vapor. A passive layer of iron oxides is used a protective film.

Keywords: water-fuel emulsion, low-temperature corrosion, condensing heat exchange surface.

The exhaust gas temperature largely determines the economic performance of auxiliary and exhaust gas boilers (EGB) [1]. Its value is determined not only by the course of heat exchange processes in the elements of boilers, the requirements for their weight and size indicators, which is important for ship boilers, but also by the intensity of thermochemical processes, which take place in the exhaust gas flow and on the heat exchange surfaces (HES) [2] with a temperature below the dew point temperature (DPT) of H_2SO_4 vapor. The minimum value of HES temperature t_s determines the minimum exhaust gas temperature and, consequently, the economic indicators of their work. It is more difficult to reduce of exhaust gas temperature, since its value (about 160°C) is determined by the rate of low-temperature corrosion (LTC) [3], which sharply increases at $t_s = 130^\circ\text{C}$ and reaches the level of the "corrosion peak" ($K = 1.2 \text{ mm/year}$) at $t_s = 110^\circ\text{C}$, reduces the work reliability of HES. Therefore, any measures to reduce the level of the "corrosion peak" to an acceptable level (about 0.2 mm/year) will provide reliable work of condensing HES, increase the boiler efficiency and fuel saving. It is currently impossible to assess the influence of numerous factors on LTC intensity analytically. It is necessary to carry out experimental research of corrosion processes which take place on condensing HES of boilers at t_s in the range of $60\text{--}150^\circ\text{C}$ and thermochemical processes which take place in exhaust gas flow before of these surfaces.

Studies of LTC intensity were carried out when fuel oils and WFE with a water content of 10, 15, 20, 30 % were burnt. The research was carried out at a special experimental setup [4], where it is possible to ensure the stability of all parameters.

The dependences of the exhaust gas composition before the condensing HES, the corrosion rate and the processes confirming the creation of the passivity of the metal surface were obtained. An analysis of exhaust gas composition showed (Fig. 1) when the water content of emulsion W^r is increased, the $\text{NO}_2\text{:NO}$ ratio approaches to equimolar mixture.

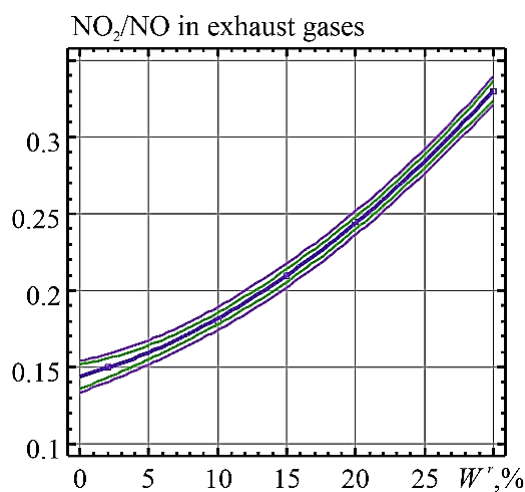

Figure 1 – Dependence of nitrogen oxides $\text{NO}_2\text{:NO}$ ratio in exhaust gases before HES on water content W^r in emulsion

The polynomial equation of nitrogen oxides NO_2/NO ratio in exhaust gases before condensing HES on water content W^r in emulsion was determined ($R^2 = 0.9998$):

$$\text{NO}_2/\text{NO} = 0.1438 + 0.0026 W^r + 0.00012 (W^r)^2 \quad (1)$$

Fig. 1 shows the calculated values for NO_2/NO with prediction (violet line) and confidence intervals (green line).

In order to confirm the passivation of metal on boiler condensing surfaces, the dependence of content of absorbed NO_x (as calculated on HNO_3) in acid condensation on condensing HES from the metal surface temperature t_s was obtained (Fig. 2).

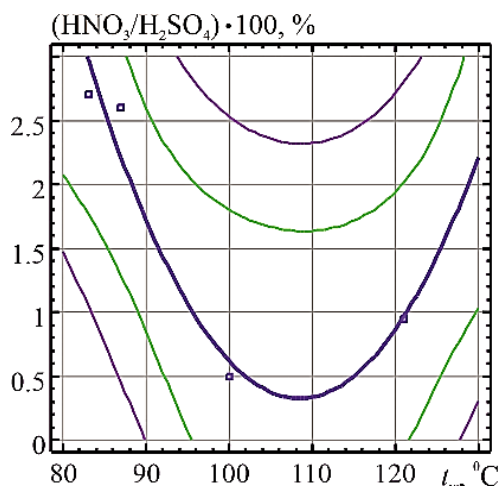

Figure 2 – Dependences of content of absorbed NO_x in sulfuric acid condensate on HES temperature t_s

The polynomial equation of absorbed nitrogen oxides content in sulfuric acid condensate $\text{HNO}_3/\text{H}_2\text{SO}_4$ on HES temperature t_s (Fig. 2), was obtained ($R^2 = 0.9474$):

$$\text{HNO}_3/\text{H}_2\text{SO}_4 = 48.4257 - 0,8868 t_s + 0,0041 (t_s)^2 \quad (2)$$

The level of content of NO_x in condensate on condensing HES corresponds to sulfuric acid production with a nitrose mechanism. In technological scheme this production, in order to reduce the corrosion of sulfuric acid coolers, the phenomenon of passivation of carbon steel metal surface is provided at the expense of absorbed nitrogen oxides. In the course of research, the dependences of corrosion rate (Fig. 3a) and the Fe^{3+} content (Fig. 3b) from temperature of metal HES t_s are obtained.

The polynomial equation of corrosion rate K on HES temperature t_s (Fig. 3a), was determined ($R^2 = 0.9568$):

$$K = -2866.51 + 143.504 t_s - 2.8298 (t_s)^2 + 2.75 \cdot 10^{-2} (t_s)^3 - 1.3141 \cdot 10^{-4} (t_s)^4 + 2.476 \cdot 10^{-7} (t_s) \quad (3)$$

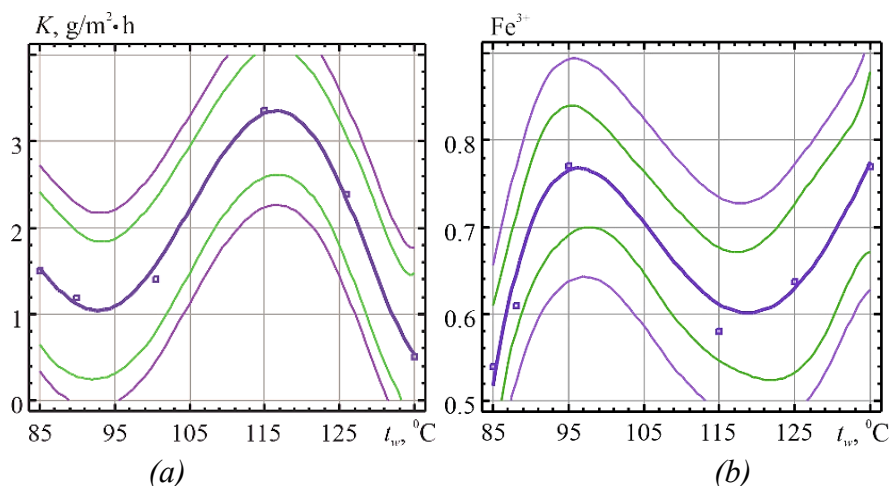

Figure 3 – Dependences of corrosion rate K (a) and Fe^{3+} content in sulfuric acid condensate (b) on HES temperature t_s .

The polynomial equation of Fe^{3+} content in sulfuric acid condensate on HES temperature t_s (Fig. 3b), was selected ($R^2 = 0.9113$):

$$\text{Fe}^{3+} = -106.059 + 3.6901 t_s - 4.7121 \cdot 10^{-2} (t_s)^2 + 2.6336 \cdot 10^{-4} (t_s)^3 - 5.4346 \cdot 10^{-7} (t_s)^4 \quad (4)$$

These equations are obtained for the following characteristics of nitrogen oxides $\text{NO}_2:\text{NO}$ ratio, corrosion rate K and Fe^{3+} content: $t_s = 85\text{--}135^\circ\text{C}$ and $W^r = 10\%$. Fig. 2, 3 a,b shows the calculated values with prediction (violet line) and confidence intervals (green line).

There is a minimum amount of Fe^{3+} at $t_s = 110^\circ\text{C}$ ("peak" of LTC) and at $t_s = 60^\circ\text{C}$ (second maximum). On contrary, the maximum values of Fe^{3+} content are found at $t_s = 80^\circ\text{C}$ and 130°C , where there is a minimum corrosion rate. This is a sign of growth of passivation phenomenon of metal surface. The obtained correlation of Fe^{3+} content in sulfuric acid condensate on condensing HES on W^r in emulsion also confirms the significant increase of metal passivation (Fig. 4a). Comparing the dependences of Fe^{3+} amount (Fig. 4a) and corrosion rate (Fig. 4b) from W^r in emulsion at metal surface temperatures 110, 115, 120 $^\circ\text{C}$ is confirmed the indicated position.

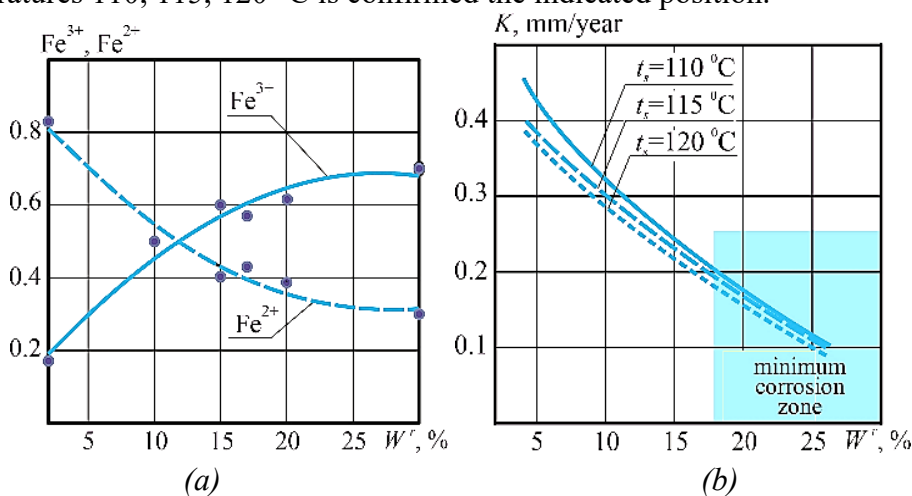

Figure 4 – Dependences of Fe^{3+} , Fe^{2+} content in sulfuric acid condensate (a) and corrosion rate K (b) on water content W^r in emulsion

The comparison of the dependence of corrosion rate on the water content W^r in WFE (Fig. 4b) and the dependence of Fe^{3+} content in the corrosion products on W^r (Fig. 4a) indicates that with increasing of water content in the emulsion W^r the corrosion rate decreases and reaches a minimum value at $W^r = 30\%$. The content of Fe^{3+} , which is a sign of passivation of metal surface, increases accordingly and reaches a maximum value at the same value $W^r = 30\%$. This means that the most passive state of the metal surface is achieved (Fe^{3+} – maximum, Fe^{2+} – minimum) when $W^r = 30\%$.

An integrated indicator of a sharp decrease of LTC intensity due to surface passivation is indirect measurements and obtained dependences of LTC on wall temperature (Fig. 5). The research results (Fig. 5) show when WFE is burnt with excess air factor $\alpha = 1.45$ the LTC intensity is at the level of 0.25 mm/year in the range of wall temperatures 70–130 °C in the absence of "corrosion peak".

Therefore, the main factor contributing to a significant reduction of LTC when WFE is burnt with a water content of WFE more than 20 % (and especially at 30 % water) is occurrence of metal passivation.

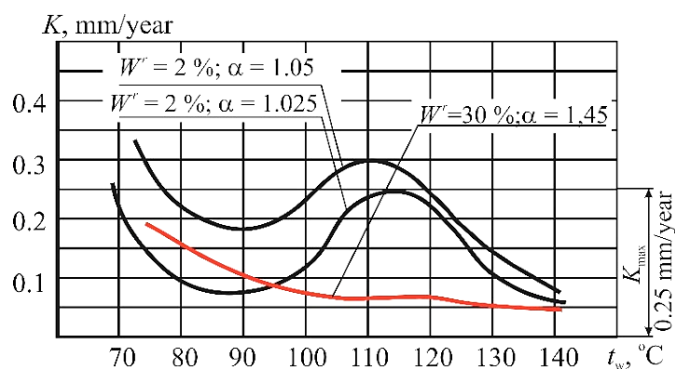

Figure 5 – Dependences of corrosion rate K on wall temperature

The minimum values of corrosion rate at a level of 0.25 mm/year is provided at the wall temperature up to 70 °C. Comparison of the results in Fig. 5 with data [4] at $\alpha = 1$ –1.05 and water content of WFE W^r , showed a reduction in the corrosion intensity with a decrease in α and increase of W^r and coincidence with curves with an accuracy of 10 %.

Conclusions. This method of protection of metal from LTC provides resistance to thermal and dynamic deformations on the metal surface due to a very thin passive film with a thickness of about 50 Å. This film has a reliable connection with the metal at the crystal structure and eliminates direct metal contact with an aggressive environment.

Improving the boiler efficiency in the protection of metal of condensing HES in this direction is achieved by increasing the stability and operation duration of the metal due to the constant automatic (natural) creation of a passive layer due to the occurrence of physicochemical processes in contact with the exhaust gas flow at metal surface temperatures below DPT of H_2SO_4 vapor (130 °C) and to 70 °C.

The wall temperature range of condensing HES safe operation is determined, that reveals the opportunities for deep utilization. It makes possible to reduce the temperature of the exhaust gases to 80 °C, and thus significantly increase the efficiency of boilers.

References

- [1] Konur, O.; Saatcioglu, O.Y.; Korkmaz, S.A.; Erdogan, A.; Colpan, C.O. Heat exchanger network design of an organic Rankine cycle integrated waste heat recovery system of a

marine vessel using pinch point analysis. *International Journal of Energy Research* 2020, 44(15), 12312–12328.

[2] Wang, Z.; Feng, Z.; Zhang, L.; Lu, M.-X. Current application and development trend in electrochemical measurement methods for the corrosion study of stainless steels. *Gongcheng Kexue Xuebao/Chinese Journal of Engineering* 2020, 42(5), 549–556.

[3] Kornienko, V.; Radchenko, R.; Bohdal, L.; Kukielka, L.; Legutko, S. Investigation of condensing heating surfaces with reduced corrosion of boilers with water-fuel emulsion combustion. In: Nechyporuk, M. et al. (eds) *Integrated Computer Technologies in Mechanical Engineering. Lecture Notes in Networks and Systems*. Springer, Cham, 2021, vol. 188, pp. 300–309.

[4] Kornienko, V.; Radchenko, M.; Radchenko, R.; Kononov, D.; Andreev, A.; Pyrysunko, M. Improving the efficiency of heat recovery circuits of cogeneration plants with combustion of water-fuel emulsions. *Thermal Science* 2021, 25(1 Part B), 791–800.

UDK 621.181.27

INCREASING THE FUEL EFFICIENCY OF COGENERATION PLANTS BY FUEL OIL AFTERBURNING IN EXHAUST GAS BEFORE BOILERS

Victoria Kornienko

PhD

Admiral Makarov National University of Shipbuilding kornienkovika1987@gmail.com

Abstract. The application of efficient environmentally friendly exhaust gas boilers with low-temperature condensing surfaces can be considered a new and prosperous trend in diesel engine exhaust gas heat utilization through the afterburning of fuel oil and in cogeneration power plants as a whole.

Keywords: water-fuel emulsion, low-temperature corrosion, condensing heat exchange surface.

The use of combined cycle technology contributes to increasing the thermal efficiency of cogeneration power plants (CPP) and district heating systems. The construction of decentralized CPPs with a low electrical capacity in new microdistricts of cities becomes relevant. Their construction near consumers will significantly reduce the lengths of heating networks and heat losses. Various application of cogeneration plants is associated with increased steam or hot water needs, which requires a higher efficiency of combined heat and power generation compared to their distributed production. The aim of this research is to evaluate the possibilities of using water-fuel emulsion (WFE) in diesel engine and afterburning fuel oil in the exhaust gas at the inlet of the exhaust gas boiler (EGB) to increase the electric and (or) thermal power of the CPP [1].

Calculation studies and comparisons of the effectiveness of different heat recovery circuits (HRC) were performed for the CPP using a Wärtsilä corp. 16V32DE with a nominal power of 9280 kW, a specific fuel consumption of 0.195 g/(kW·h), and an exhaust gas temperature of 350 °C. In the considered versions of the CPP, two-pressure EGBs with multiple forced circulation are used during

fuel oil combustion and hot water supply system (HWSS), are used during WFE combustion. Calculations of the thermal diagrams of the specified HRCs [2] show that, due to the possibility of reducing the value of ϑ_{in} from 160 °C to 90 °C during WFE combustion with a water content of 30%, the thermal capacity of the EGB increases by 40%. When fuel oil is afterburning at the inlet of the EGB, each value of β_a corresponds to the value of the initial pressure of the superheated steam, which increases with the increase of β_a . Currently, low-power steam turbines are produced for the limit parameters of superheated steam of about 9 MPa, 550 °C [3]. Such parameters can be estimated as marginal for turbines of a similar class. The limitation of the further increase in the efficiency of the EGB occurs when the minimum permissible value of ϑ_{out} is reached at the corresponding value of Δt at the last surface of the EGB, which is taken to be equal to 20 °C, provided that corrosion of the condensing heat exchange surface (HES) of the EGB is prevented when liquid gas turbine fuel combustion at $S^r = 0.5\% - 120$ °C [3], when fuel oil combustion with a sulfur content of $\sim 2\% - 150 - 160$ °C, and when WFE combustion based on fuel oil – 90–100 °C, due to a significant reduction of low temperature corrosion (LTC) due to passivation of the metal of condensing HESs.

The use of the HRC of CPPs with two-pressure EGBs in the steam part of the CPP allows the increase of its efficiency both by reducing the heat to the minimum permissible level when installing a low-pressure evaporative surface and by increasing the parameters of the steam in the high-pressure heat recovery circuit (HPHRC). In a two-pressure EGB (Figure 1), the maximum number can be seven HESs. In this case, individual drums and feed pumps of HPHRC and low-pressure heat recovery circuit (LPHRC) are required. In two-pressure EGBs, due to the generation of steam in the LPHRC, the temperature ϑ_{out} decreases to the minimum allowable calculated level of 153 °C during fuel oil combustion. At the same time, an increase in the steam pressure of the boiler p_1 does not lead to an increase in ϑ_{out} and, as a result, to a decrease in the efficiency of the EGB. Therefore, for two-pressure recovery turbo generators (RTG) and CPPs based on diesel engine, increasing the initial steam parameters of the HPHRC under other constant conditions clearly leads to an increase in economy due to an increase in the efficiency of the steam turbine cycle and of the steam turbine power.

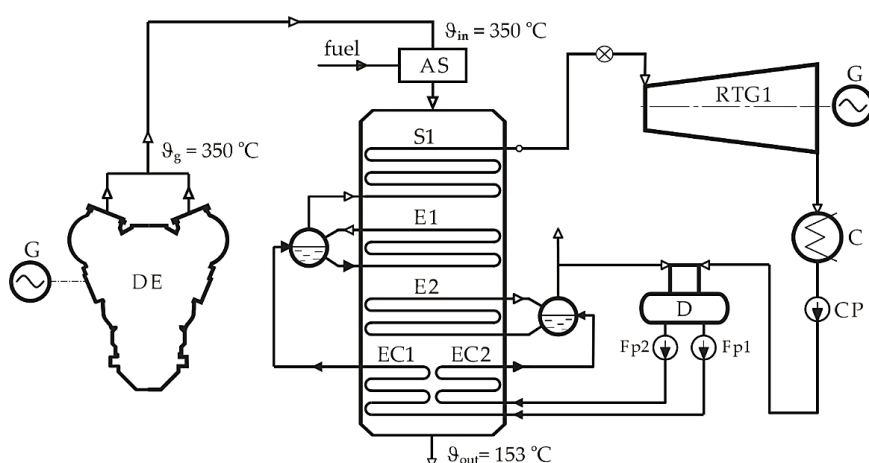

Figure 1. Thermal scheme of the HRC of the CPP with a two-pressure EGB, operating on fuel oil: DE – diesel engine; AS – afterburning system; S1 – superheater; E1, E2 – evaporator high- and low-pressure; EC1, EC2 – economizer high- and low-pressure; RTG1 – recovery turbogenerator; G – generator; C – condenser; CP – condensing pump; Fp1, Fp2 – feed pump high and low pressure

The amount of low-pressure steam and the share of power generation by this flow are lower than in the HPHRC. The parameters of the HPHRC are decisive in the design of the SPP. The parameters of the LPHRC are usually chosen in such a way that, when mixing in the steam turbine of both steam flows, their temperatures and enthalpies are close, and when mixing the steam of the LPHRC, there is no influence on the parameters of the main flow. During sulfuric fuel oil combustion, it is necessary to maintain $t_w = 130\text{ }^{\circ}\text{C}$; the minimum value of p_2 is 300 kPa, which corresponds to $t_{s2} = 133\text{ }^{\circ}\text{C}$ (minimum value of t_w under the condition of preventing LTC).

During WFE combustion, it becomes possible to reduce the temperature of exhaust gases ϑ_{out} to $90\text{ }^{\circ}\text{C}$, which allows installing a third evaporative surface and (or) a section of hot water supply (Figure 2).

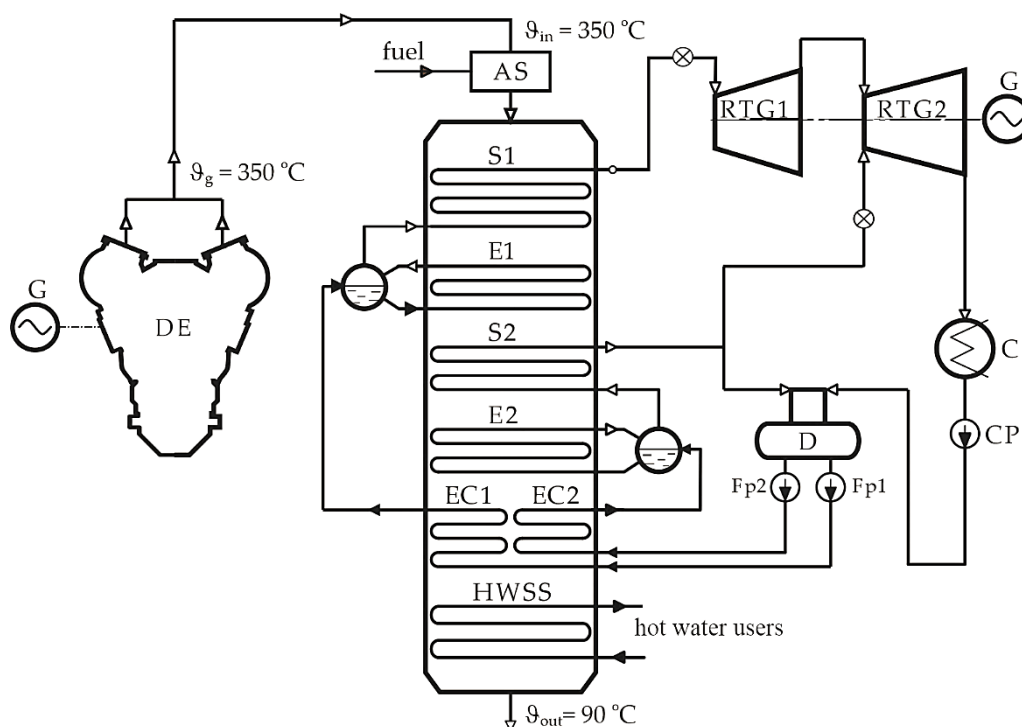

Figure 2. Thermal scheme of the HRC of the CPP operating on WFE: S1, S2 – superheater; E1, E2 – evaporator high and low pressure; EC1, EC2 – economizer high and low pressure; RTG1, RTG2 – recovery turbo generator high and low pressure; HWSS – hot water supply system

For increasing the thermal capacity of the EGB while maintaining a constant value of p_1 and p_2 with an increase in β_a , there is an increase in ϑ_{in} at the inlet of the EGB, which leads to an increase in N_e or N_t (Figure 3a). At the same time, the steam productivity of the HPHRC is constantly increasing, and the LPHRC remains almost constant. The total value of steam productivity ensures the increase in N_e and N_t (Figure 3b). Since, in the two-pressure EGB scheme, the temperature of the exhaust gases outlet of the EGB is at the minimum level, it is possible to increase the efficiency of the EGB with an increase in β_a . There is a reserve for increasing the parameters and efficiency of the steam turbine part due to the increase in the operation of the heat drop in the turbine, as well as lowering the share of steam generated by the LPHRC with a relatively low potential. For two-pressure EGBs, the gas temperature at the inlet of the LPHRC is preserved with an increase in β_a at $p_1 = \text{const}$, which ensures a constant value of D_1 (Figure 3b).

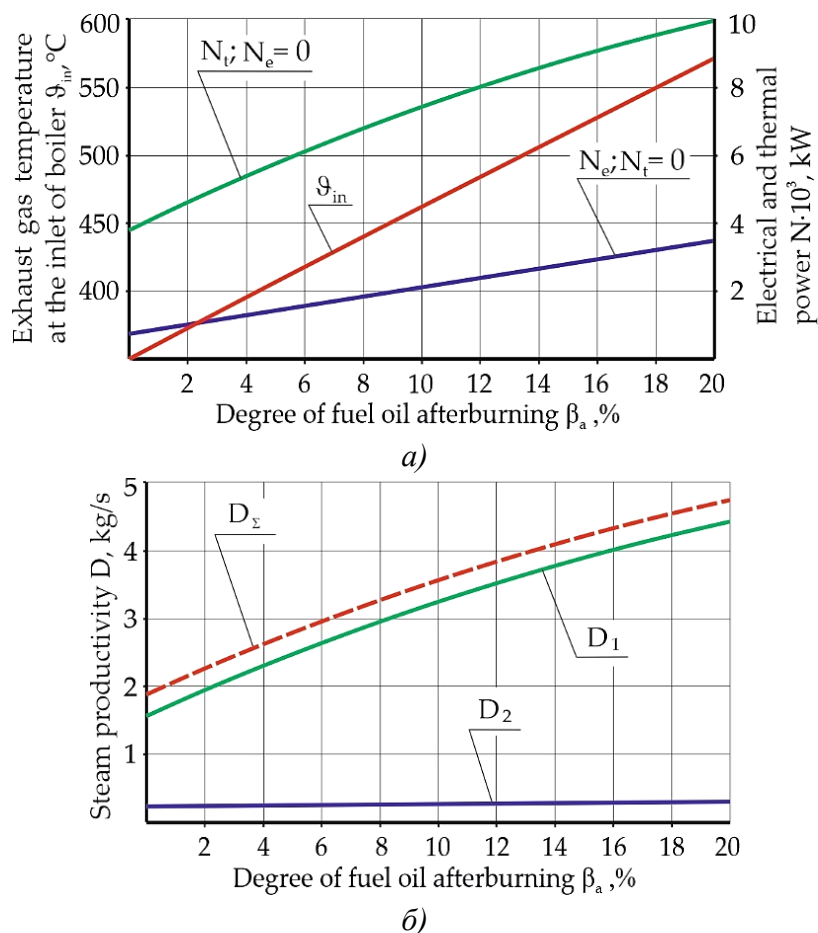

Figure 3 – The influence of the degree of fuel oil afterburning in the exhaust gas at the inlet of the EGB on: (a) the temperature of the gases at the outlet of the heat exchanger N_t and N_e ; (b) steam consumption D_1 , D_2 and total steam productivity D_Σ

An increase in β_a provides an increase in the values of η_a and η_{CPP} at each optimal value of pressure p_1 . When reaching the maximum possible value in terms of the economy of the first stages of RTG and its strength, a fracture occurs when the accepted limit pressure is reached, after which $\eta_{CPP} = \text{const}$ and the afterburning efficiency η_a decreases (Figure 4). The EGB efficiency is continuously increasing.

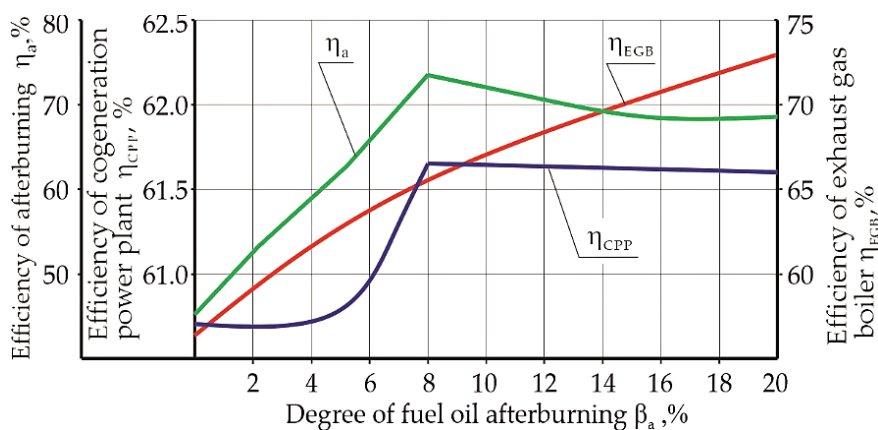

Figure 4 – CPP efficiency indicators

The dependence of the flow rate of high- and low-pressure steam (Figure 5a) has fractures at the point of reaching the limit parameters (9 MPa, 545 °C). With a further increase in β_a , the decrease in D_2 continues (Figure 5b). After a certain critical β_a , the EGB scheme with only one circuit is more acceptable.

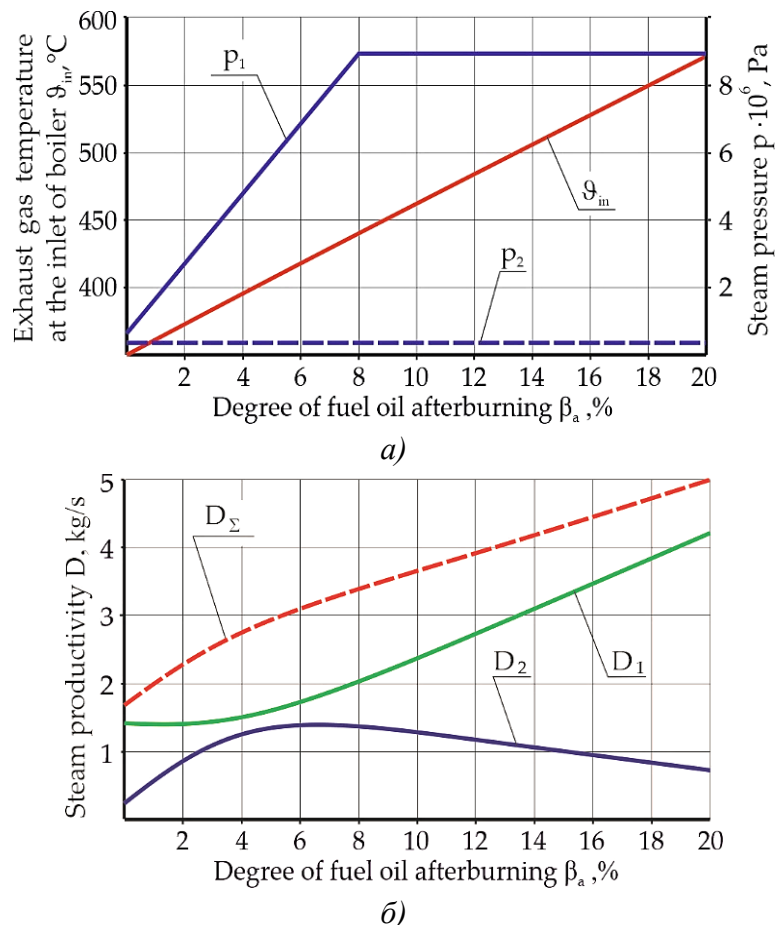

Figure 5 – Parameters of the two-pressure EGB scheme with an increase of degree of fuel oil afterburning: (a) gas temperature and values of pressures p_1 and p_2 ; (b) steam productivity generated by the HPHRC D_1 and LPHRC D_2 and the total steam productivity D_Σ

An increase in the degree of fuel oil afterburning β_a primarily causes the rise in gas temperature at the inlet of the EGB. There is an increase in the steam consumption of the HPHRC and an increase in the initial parameters of the RTG cycle (t_{s1} and p_1). This makes it possible to increase the electric power N_e of the CPP at the expense of the RTG power of two pressures, or the thermal power N_t , if the maximum amount of saturated steam is produced in the EGB (Figure 6a). In addition, this causes a faster rate of increase in the efficiency of the RTG (Figure 6b).

The expediency of the afterburning of fuel oil in the exhaust gases in the DE for the CPP should be determined in combination with detailed optimization calculations of the parameters of the selected CPP circuit pair. The use of fuel oil afterburning makes it possible to increase the efficiency and power of the CPP, taking into account the significant decrease in the exhaust gas temperature in the outlet of the EGB during WFE combustion, which under certain conditions can cause some increase in the efficiency of the CPP as a whole.

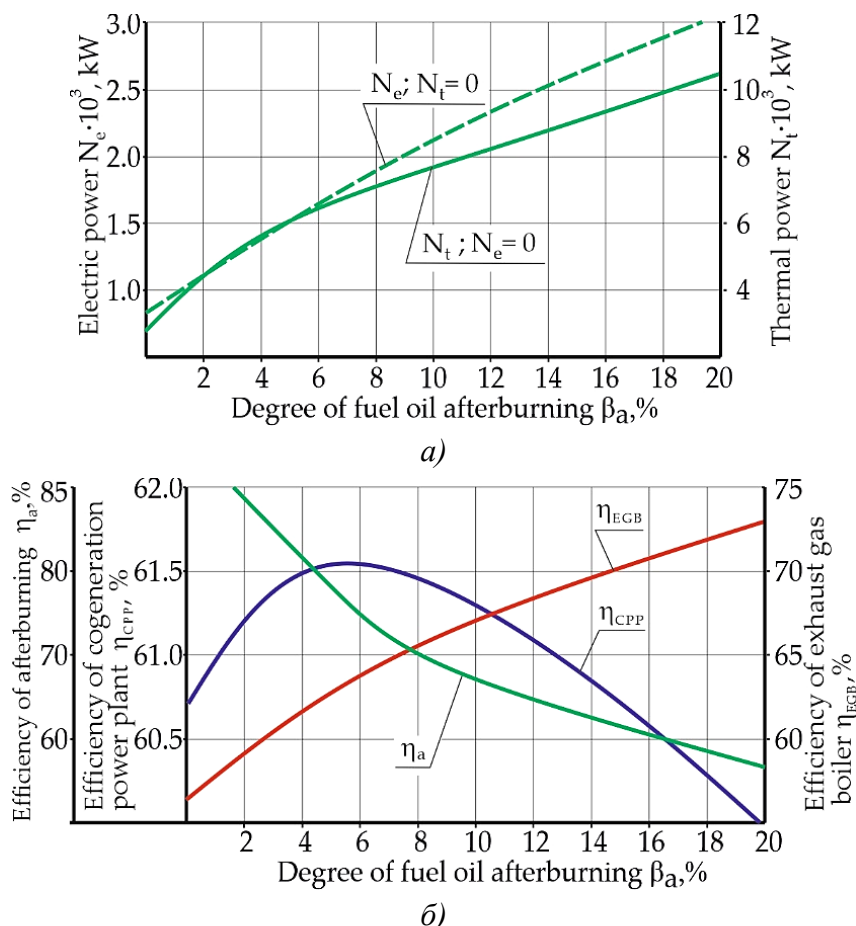

Figure 6 – The influence of the degree of fuel oil afterburning on:
(a) electrical and thermal power of the CPP; (b) efficiency of the CPP

Conclusion. In order to increase the steam capacity of CPPs, the afterburning of fuel oil in the exhaust gas at the inlet of the boiler was carried out. This enabled an increase in the efficiency of the EGB, not only due to increasing the temperature of the gases at the inlet of the boiler, but also by reducing the temperature of the gases leaving the boilers, id est. reducing heat waste. The calculation results proved the advantages of the application of exhaust gas boilers with low-temperature condensing HESs in CPPs with diesel engines working on different types of fuel. The use of WFEs and afterburning fuel oil provides an increase in the efficiency and power of the CPPs based on diesel engines of up to 5% due to the decreased exhaust gas temperature at the outlet of the EGB from 150 °C to 90 °C and waste heat, accordingly.

References

- [1] Markowski, M.; Urbaniec, K.; Suchecki, W.; Storczyk, S. Improved energy recovery from the condensed steam as part of HEN retrofit. *Energy* 2023, 270, 126727.
- [2] Goryachkin, A.V. Improving the efficiency of marine boilers when burning water-fuel emulsions. Ph.D. Thesis, Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Mykolaiv, Ukraine, 2007; 245p.
- [3] Judt, W.; Ciupek, B.; Urbaniak, R. Numerical study of a heat transfer process in a low power heating boiler equipped with afterburning chamber. *Energy* 2020, 196, 117093.

UDK 621.313.13

OPTIMIZED REFRIGERANT-BASED LOW-TEMPERATURE THREE-CIRCUIT EVAPORATIVE COOLING FOR ELECTRIC MOTORS

Dmytro Konovalov

*D.Sc, Professor of the Heat Engineering Department,
Admiral Makarov National University of Shipbuilding
Kherson Educational-Scientific Institute, Ukraine*

*Visiting Professor of the Department of Energy and Process Engineering,
Norwegian University of Science and Technology, Norway*

Halina Kobalava

*PhD, Head of the Thermal Engineering Department
Admiral Makarov National University of Shipbuilding
Kherson Educational-Scientific Institute, Ukraine*

g.lavamay@gmail.com

Abstract. This study presents modeling and analysis of a three-circuit evaporative cooling system for electric motors using refrigerants R744, R134a, R600a, and R290. The results show cooling efficiency under varying loads and temperatures, validated by an experimental setup. Refrigerant R744 provided the highest heat transfer and enabled higher motor power within thermal limits, though with a lower COP. The findings highlight optimal cooling strategies for maintaining winding, rotor, and air temperatures in demanding conditions.

Keywords: Electric Motor, Cooling System, Coolant, Power-To-Dimension Ratio, Refrigerant.

Industrial electric motors are designed for continuous operation, where heat generation and dissipation balance out under steady-state conditions [1]. This study develops a mathematical model of their cooling system and compares refrigerants (CO₂, R134a, R600a, R290) to identify differences and optimize design.

The aim of the work is to develop and optimize an electric motor cooling system using mathematical modeling, with a focus on comparing different refrigerants (CO₂, R134a, R600a, R290) to improve efficiency, compactness, and environmental sustainability.

For the experimental investigation and development of the cooling system, an asynchronous motor (model YE3-250, Zhejiang Special Motor, Shengzhou, Zhejiang Province, China) with a power rating of 55 kW was selected [2].

The model incorporates convective heat transfer, temperature gradients, and heat fluxes to simulate temperature distribution and thermal efficiency. A computational scheme was developed to calculate heat loads in different motor zones and cooling circuits, using the equivalent heating losses method. Although this approach is convenient, accuracy is limited due to turbulence, material heterogeneity, and design deviations. Therefore, simplified methods based on experimental heat transfer data are often applied, assuming proportional heat dissipation from windings and cores, with about 20% of stator losses transferred to internal air and 80% through the stator core to the coolant.

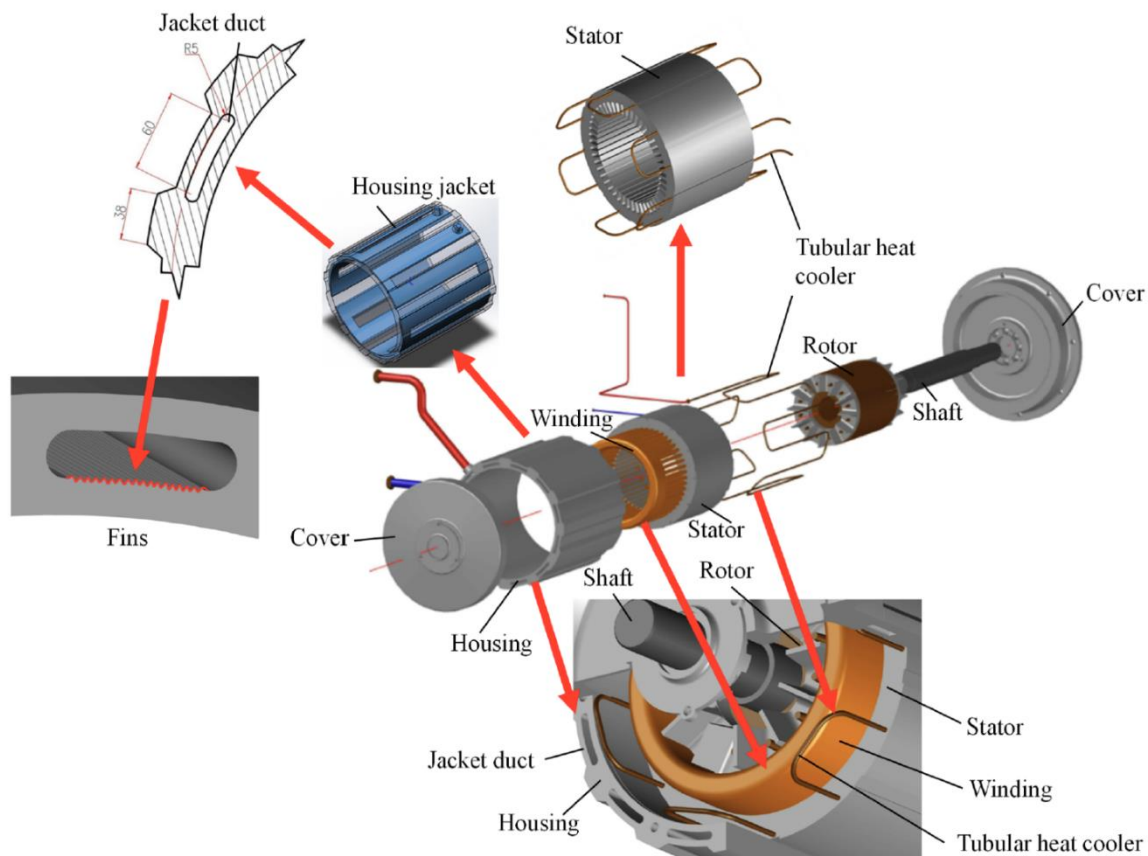

Figure 1 – The design of the experimental cooling system

The mathematical model was validated against experimental data for motor power between 55–90 kW using R134a. The overall uncertainty did not exceed 3.6%, ensuring an accuracy of 96.4%. Errors in air, winding, and stator temperatures were minimal, while rotor temperature showed the highest deviation. These results confirm the model's reliability for evaluating cooling systems with different refrigerants.

The analysis showed that using only the stator tubes (2nd circuit) is more effective than cooling the motor housing, as it simplifies the design, reduces compressor power, and improves PDR. Among the tested refrigerants (R744, R134a, R600a, R290), all demonstrated good heat transfer and environmental suitability. The most efficient configuration is a system with six U-shaped tubes in the stator, which ensures optimal mass velocity ($200\text{--}400\text{ kg}/(\text{m}^2\cdot\text{s})$) and higher cooling performance compared to other designs. This approach provides an optimal balance between efficiency, reliability, and compactness of the cooling system.

At the rotor temperature limit of $155\text{ }^{\circ}\text{C}$, R744 provides the highest motor power (up to 145 kW at $-35\text{ }^{\circ}\text{C}$) compared to other refrigerants. While R290 shows good performance at higher coolant temperatures, R134a and R600a achieve lower motor power. Overall, R744 is the most suitable option, offering the best heat transfer and highest power output, though it requires greater compressor power.

The PDR reflects the balance between motor power and system size, with R744 showing high COP and heat transfer coefficients while keeping rotor temperature within limits. CO_2 offers strong environmental benefits due to its low GWP and potential for high efficiency, but its use requires

handling high pressures, more complex design, and higher costs. Despite these challenges, R744 remains a promising refrigerant for electric motor cooling, especially when advanced cycle technologies are applied.

Conclusion. The study shows that R744 (CO₂) is the most effective refrigerant, enabling higher motor power within safe temperature limits. Optimized cooling circuits with U-shaped tubes in the stator improve efficiency, PDR, and system reliability, offering valuable guidance for future motor cooling system design.

References

- [1] Nategh, S., Boglietti, A., Liu, Y., Barber, D., Brammer, R., Lindberg, D., Aglen, O. A Review on Different Aspects of Traction Motor Design for Railway Applications. IEEE Transactions on Industry Applications, 56, 2148-2157. 2020. doi:10.1109/TIA.2020.2968414.
- [2] Konovalov, D., Tolstorebrov, I., Iwamoto, Y., Kobalava, H., Lamb, J.J., Eikevik, T.M. Optimizing Low-Temperature Three-Circuit Evaporative Cooling System for an Electric Motor by Using Refrigerants. Energies, 17, 3942. 2024. <https://doi.org/10.3390/en17163942>

УДК 621.577

ЗМЕНШЕННЯ ВИКИДІВ ПАРНИКОВИХ ГАЗІВ ПРИ ТЕПЛОПОСТАЧАННІ З ВИКОРИСТАННЯМ ТЕПЛОВИХ НАСОСІВ

Калініченко І.В.

кандидат технічних наук, доцент кафедри теплотехніки

Корнєєва Є.В.

здобувачка вищої освіти

*Херсонського навального-наукового інституту Національного університету кораблебудування
імені адмірала Макарова, м. Херсон, Україна
ivan.kalinichenko@nuos.edu.ua*

Анотація. Одним з джерел забруднення шкідливими речовинами є використання теплоелектростанцій у якості систем теплопостачання. Для зменшення шкідливих викидів в роботі розглядається спосіб альтернативного теплопостачання на базі теплового насосу. Також, для визначення енергоефективної та екологічно безпечної технології систем теплопостачання житлових та адміністративних будівель було запропоновано використання сумарного критерію енергоефективності та екологічного забруднення, що включає забруднення парниковими газами та теплове забруднення при експлуатації системи теплозабезпечення.

Ключові слова: вуглеводневе паливо, вуглекислий газ, парниковий ефект, системи теплопостачання теплове забруднення, тепловий насос.

Вступна частина. Різні сфери нашого життя значно впливають на рівень забруднення атмосфери. На жаль, технології можуть не тільки бути допоміжною силою, а й причиною багатьох екологічних проблем.

Одним з джерел забруднення шкідливими речовинами, такими як CO₂, за останнє сторіччя яких збільшилося у півтора рази (рис. 1), є використання вуглеводневих палив в системах теплопостачання. Викиди CO₂ в Україні від експлуатації ТЕЦ становлять більше 26 %. Також на сьогоднішній день вугільні ТЕС України забруднюють повітря більше ніж вся енергетика Європейських країн разом.

Таблиця 1 – Основні джерела викидів CO₂ в Україні у 2024 році

Джерела викидів CO ₂	Викиди CO ₂ ,	
	млн. тонн/рік	%
Промисловість	101,3	30,4
Виробництво тепло- і електроенергії	86,6	26,2
Транспорт	38,4	11,6
Видобування палива	36,3	10,9
Сільське господарство	31,5	9,5
Житловий сектор	27,7	8,3
Переробка відходів	8,2	2,5
Інше	2,1	0,6
Разом	332,1	100

Серед топ-10 електростанцій з найбільшими викидами зольного пилу (PM₁₀), Україні належать 8 електростанцій. Всі ТЕС були введені в експлуатацію у 60-70-х роках минулого століття. В топ-30 по цим викидам входить 18 українських ТЕС. Водночас зазначається, що мікрочастки пилу PM₁₀ у забрудненому повітрі є причиною близько 80% передчасних смертей, пов'язаних з викидами вугільних електростанцій у Європі.

Згідно з їх розрахунками, Україна продукує 72% всіх викидів зольного пилу в Європі, 27% двоокису сірки та 16% оксидів азоту.

Метою даного дослідження є використання критеріїв оцінки шкідливого та теплового забруднення навколишнього середовища для вибору екологічно ефективних систем теплопостачання громадських та житлових будівель.

Основна частина. Існує багато способів визначення екологічно ефективного тепло забезпечення. В даній роботі запропоновано сумарний критерій оцінки екологічного забруднення. З причини неможливості критеріально об'єднати значення емісії CO₂ (вимірюється в т/МВт*год) та теплового забруднення (вимірюється в температурі °C) розрахунки проводилися не в абсолютних, а відносних значеннях. Сумарний критерій екологічного забруднення дорівнює:

$$\Sigma k = k_{CO_2} + k_{heat},$$

де k_{CO_2} – критерій прямих викидів CO₂ при теплопостачанні;

k_{heat} , – критерій теплового забруднення при теплопостачанні.

Так критерій емісії CO₂ із максимальним забрудненням до – 0,4 т/МВт*год дорівнює відносному значенню – $k_{CO_2} = 4$, середні значення 0,2...0,3 т/МВт*год відповідає значенню $k_{CO_2} = 3$, в діапазоні 0,1...0,2 т/МВт*год відповідає значенню $k_{CO_2} = 2$, а у випадку часткового використання (тепловий насос використовує електроенергію від ТЕЦ і для одержання 1 кВт

тепловій енергії в ньому витрачається в 4 ... 6 разів менше електроенергії ніж в електричному котлі) значення критерія емісії CO₂ дорівнює – $k_{CO_2} = 1$, при використанні «зеленої енергетики» з 0-вим викидом CO₂ – $k_{CO_2} = 0$.

Також, значення відносного критерію теплового забруднення відповідає значенню $k_{heat} = 3$ при температурах експлуатації системи тепlopостачання, або викидах відхідних газів вище 100 °С, при діапазоні теплового забруднення з температурою 60...100 °С – $k_{heat} = 2$, із температурою менше 60 °С – $k_{heat} = 1$. Всі системи тепlopостачання виділяють тепло в навколишнє середовище при температурі до 60 °С и являються у якійсь мірі тепловими забруднювачами. Тому, навіть ті системи тепlopостачання, які не використовують вуглеводневого палива мають мінімальний критерій теплового забруднення $k_{heat} = 1$.

Як один з варіантів вибору екологічно безпечної технології в роботі розглядається спосіб альтернативного тепlopостачання на базі теплового насосу [1 – 4].

Економічний розрахунок вартості опалення 1 м² для побутових споживачів протягом опалювального періоду також показує доцільність використання теплового насосу у якості системи опалення, адже затрати на опалення в порівнянні з ТЕЦ менші майже в 2,5 рази (рис. 1).

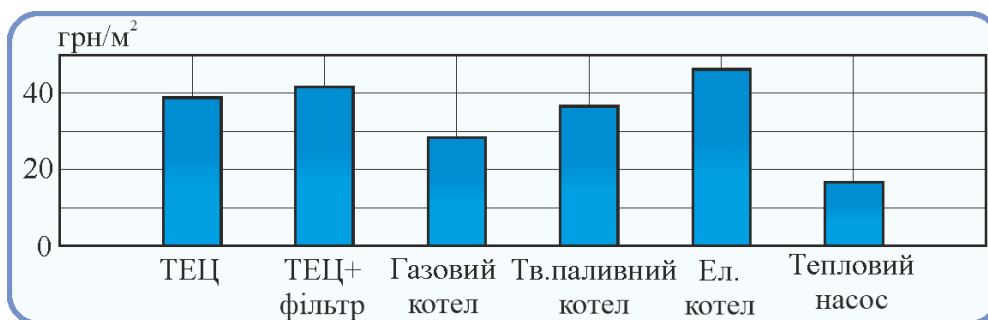

Рисунок 1 – Вартість опалення 1 м² для побутового споживача

Висновки. Проведений аналіз та визначено значення найнижчого сумарного критерію екологічного забруднення при використанні теплового насосу для тепlopостачання будівлі, що може вважатися екологічно безпечною технологією тому може використовуватися для опалення в майбутньому.

Література

- [1]. Radchenko R., Kornienko V., Radchenko M., Mikielwicz D., Andreev. A. Kalinichenko I. (2021). Cooling intake air of marine engine with water-fuel emulsion combustion by ejector chiller. Modern Power Systems and Units. V International Scientific and Technical Conference. Kraków, Poland, Edited by Rerak, M.; Majdak, M.; E3S Web of Conferences. 323. id.00031. 5 p. <https://doi.org/10.1051/e3sconf/202132300031>.
- [2]. Андреев АА, Смагин ДН, Калиниченко ИВ. (2004). Совершенствование схем утилизации низкопотенциальной теплоты судовых дизельных установок на основе низкокипящих жидкостей. Збірник наукових праць НУК. Миколаїв НУК. 4. 397.
- [3]. Kobalava, H., Kononov, D., Kalinichenko, I., Pyrysunko, M. (2024). Study of Thermophysical Processes in the Thermopressor for Contact Cooling Systems. In: Ivanov, V., Pavlenko, I., Edl, M., Machado, J., Xu, J. (eds) Advances in Design, Simulation and Manufacturing

VII. DSMIE 2024. Lecture Notes in Mechanical Engineering. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-031-63720-9_21.

[4] Savenkov, O., Radchenko, A., Bileka, B., Scurtu, I.C., Kalinichenko, I. (2022). Improving the Efficiency of Operation of Gas Turbine Plants Based on Turbo-Gear Units. In: Nechyporuk, M., Pavlikov, V., Kritskiy, D. (eds) Integrated Computer Technologies in Mechanical Engineering – 2021. ICTM 2021. Lecture Notes in Networks and Systems, vol 367. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-030-94259-5_46.

REDUCTION OF GREENHOUSE GAS EMISSIONS IN HEAT SUPPLY USING HEAT PUMPS

Kalinichenko I.V., Korneeva E.V.

Kherson Educational-Scientific Institute of Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Kherson, Ukraine

Abstract. One of the sources of pollution by harmful substances is the use of thermal power plants as heat supply systems. To reduce harmful emissions, the method of alternative heat supply based on a heat pump is considered in the work. Also, to determine the environmentally safe technology of heat supply systems of residential and administrative buildings, it was proposed to use the total criterion of environmental pollution, which includes pollution by greenhouse gases and thermal pollution during the operation of the heat supply system.

Key words: hydrocarbon fuel, carbon dioxide, greenhouse effect, heat supply systems, heat pollution, heat pump.

УДК 621.577

ВПЛИВ ПАРАМЕТРІВ СИСТЕМИ ОХОЛОДЖЕННЯ СУДНОВИХ ДВИГУНІВ НА ПАЛИВНУ ЕФЕКТИВНІСТЬ

Калініченко І.В.

кандидат технічних наук,

*доцент кафедри теплотехніки Херсонського навчально-наукового інституту,
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова, м. Херсон, Україна
ivan.kalinichenko@nuos.edu.ua*

Анотація. Одним з факторів, що негативно впливає на надійність двигунів з рідинними системами охолодження, є ерозійно-корозійні руйнування елементів ДВЗ на зовнішніх поверхнях циліндрових втулок, що омиваються охолоджуючою рідиною. Проведено оцінку впливу параметрів охолоджуючої рідини ДВЗ на паливну ефективність, та визначено оптимальні значення зазначених параметрів системи охолодження ДВЗ.

Ключові слова: система охолодження ДВЗ, ерозійно-корозійні руйнування, водневий показник рН охолоджуючої рідини.

Актуальність теми. Системи охолодження сучасних і перспективних поршневих і комбінованих двигунів повинні забезпечувати оптимальний і стабільний тепловий стан деталей і вузлів.

Оптимальним слід вважати такий температурний рівень, при якому матеріали деталей зберігають свої властивості міцності, моторні масла – високу здатність змащувати і несучу здатність, а втрати теплоти через систему охолодження мінімальні. На експлуатаційні показники двигуна чинить негативний вплив як недостатнє, так і надмірне охолодження. Процеси тепловідведення в рідинних системах охолодження супроводжуються ерозійно-корозійними руйнуваннями елементів систем і утворенням відкладень на тепловіддаючих поверхнях. Зі збільшенням середнього ефективного тиску і зниженням питомої маси двигунів проблема кавітаційних і корозійних руйнувань в порожнинах охолодження зберігає свою актуальність. Зазначені процеси вкрай негативно позначаються на надійності і ефективності ДВЗ. Корозія в системах охолодження є причиною утворення шламу, який осідає переважно в зонах з низькою швидкістю течії. Під відкладеннями, що утворюються активно протікає підшламова корозія [1].

Вплив фізико-хімічних і теплофізичних властивостей охолоджуючих рідин на ресурсні, економічні та екологічні показники роботи дизелів є вкрай важливим фактором. У зв'язку з цим сучасна концепція регулювання охолодження повинна передбачати як автоматичне регулювання режимних показників, так і регулювання водно-хімічних параметрів охолодження.

Мета роботи – оцінити вплив параметрів системи охолодження сучасних двигунів внутрішнього згоряння з високим рівнем форсування на їх паливну ефективність

Основна частина. Удосконалення рідинних систем охолодження судових дизелів передбачає вирішення трьох взаємопов'язаних завдань:

- визначення параметрів охолодження, що роблять найбільш істотний вплив на надійність і ефективність роботи двигуна;
- обґрунтування бажаних значень обраних параметрів;
- розробка механізмів, які забезпечують автоматичний контроль і регулювання параметрів охолодження.

В якості вихідних даних при виконанні розрахунків використовуються конструктивні характеристики двигуна, параметри охолодження, варійовані в процесі розрахунку, параметри робочого циклу двигуна, а також емпіричні коефіцієнти, наведені в літературних джерелах [2, 3].

На першому етапі розраховувалися параметри, які надають визначальний вплив на теплофізичні процеси, що протікають в порожнинах охолодження: тиск P_s , відповідне заданої температури охолоджуючої рідини $T_{охол}$, середній питомий тепловий потік через бічну поверхню втулки циліндра $q_{ср}$, середня швидкість поршня c_p . Для розрахунку використовувалися емпіричні формули.

На другому етапі обчислень за методикою, описаною в роботі [3], визначалися складові теплового балансу (Q_E , $q_{охл}$, $q_{вг}$, q_m), коефіцієнти тепловіддачі від робочого тіла до стінки циліндра і від стінки до охолоджуючої рідини (α_r , $\alpha_{охл}$), температури зовнішньої і внутрішньої поверхонь гільзи циліндрів, головки і тронка поршня (T_n , $T_{зєр}$, $T_{гп}$, $T_{тп}$), напруги в циліндричній втулці, схильною до ерозійно-корозійних руйнувань, під дією газових сил, термічних напружень, додаткових контактних напружень (σ_r , σ_t , σ_n).

Для оцінки інтенсивності ерозійно-корозійного зношування зовнішньої поверхні циліндрових втулок на підставі конструкторської документації з використанням емпіричних формул визначалися монтажні, граничні і середні зазори між дзеркалом втулки циліндра і тронка поршня (δ_m , $\delta_{пр}$, $\delta_{ср}$), кругова частота вільних коливань втулки (ω), числа вільних і вимушених коливань циліндричної втулки за один робочий цикл двигуна.

Результати розрахунку швидкості ерозійно-корозійних руйнувань, виконані для дизель-генераторів сучасних фірм виробників за умови, що температура охолоджуючої рідини внутрішнього контуру складає 80 °С, наведені в табл. [3].

Отримані результати підтверджують, що ерозійно-корозійні руйнування циліндрових втулок найбільш інтенсивно протікають в двигунах з високим ступенем форсування по середньому ефективному тиску і малій питомій масі, яка призводить до підвищеної віброактивності дизеля.

Отримані дані свідчать про те, що найбільш оптимальними з енергетичної та ресурсної точки зору для суднових ДГ є температура охолоджуючої рідини 110 ... 120 °С, при тиску, що виключає активне пристіночне кипіння (0,13 ... 0,14 МПа), і склад охолоджуючої рідини, що містить комплексну присадку, що забезпечує водневий показник в межах 7,5 ... 9,0.

Таблиця – Результати розрахунку

Фірма	Марка ДГ	Циліндрова потужність, кВт	Середній ефективний тиск, МПа	Середня швидкість ерозійно-корозійних руйнувань, мкм/(тис. год)	Час до граничного зносу, год
MAN	8L21/31	210	2,25	26	5840
Wartsilla	9L20	190	2,46	22	6470
Hyundai	7H25/33	240	2,31	17	4380

При роботі двигуна з фіксованим навантаженням ($N_e = 1300$ кВт) температура охолоджуючої рідини на виході з двигуна змінювалася від 75 до 110 °С. Подальше підвищення температури обмежувалося можливостями герметизації штатної системи охолодження, тиск в якій становив при температурі 110 °С близько $P = 0,15$ МПа. Підвищення температури рідини $t_{ох}$ призвело до практично лінійному зростанню температури відпрацьованих газів перед турбіною t_t , що викликало деяке підвищення тиску наддуву p_k і температури повітря після компресора t_k . Більш суттєвим було підвищення температури на впуску $t_{вп}$, що пояснюється зменшенням глибини охолодження наддувочного повітря в охолоджувачі, включеному у внутрішній контур охолодження. Результати розрахунків представлені на рис.

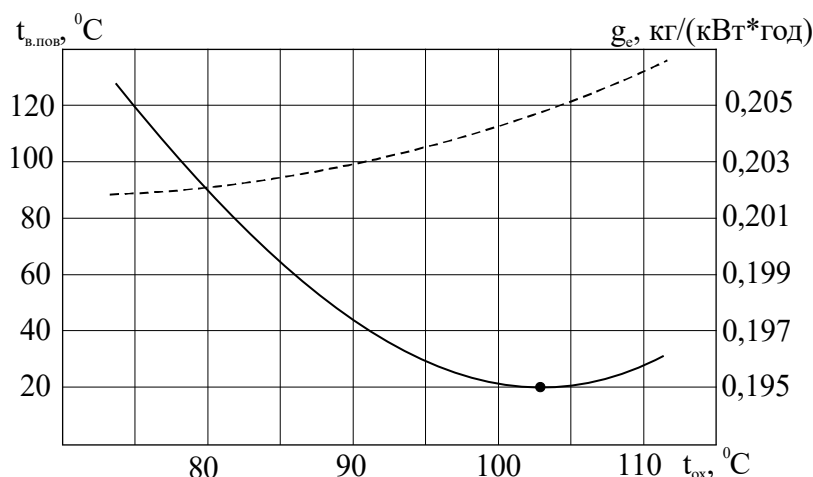

Рисунок – Вплив температури охолоджуючої рідини на питомі витрати палива ДГ, — питомі витрати важкого палива ДГ; – – температура повітря на впуску в циліндри $t_{вп}$

Мінімальне значення питомої ефективної витрати палива відповідало $t_{ox} = 102\text{ }^{\circ}\text{C}$. При подальшому збільшенні температури питома ефективна витрата палива почала зростати, що пояснюється зниженням коефіцієнта наповнення і підтверджує необхідність збільшення глибини охолодження наддувочного повітря.

Висновки. Результати виконаних розрахунків підтвердили, що найбільш інтенсивно ерозійно-корозійні руйнування протікають в двигунах з підвищеною віброактивністю, обумовленої високим середнім ефективним тиском і низькою питомою масою двигуна.

Література

- [1] Kobalava, H., Konovalov, D., Kalinichenko, I., Pyrysunko, M. (2024). Study of Thermophysical Processes in the Thermopressor for Contact Cooling Systems. In: Ivanov, V., Pavlenko, I., Edl, M., Machado, J., Xu, J. (eds) Advances in Design, Simulation and Manufacturing VII. DSMIE 2024. Lecture Notes in Mechanical Engineering. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-031-63720-9_21.
- [2] Радченко Р.Н., Богданов Н.С., Калиниченко И.В. (2015). Основы рационального проектирования системы охлаждения наддувочного воздуха судового малооборотного дизеля эжекторным теплотрансформатором. Авиационно-космическая техника и технология. Харків: ХАИ. 5 (122). 65-68. http://nbuv.gov.ua/UJRN/aktit_2015_5_13.
- [3] Savenkov, O., Radchenko, A., Bileka, B., Scurtu, I.C., Kalinichenko, I. (2022). Improving the Efficiency of Operation of Gas Turbine Plants Based on Turbo-Gear Units. In: Nechyporuk, M., Pavlikov, V., Kritskiy, D. (eds) Integrated Computer Technologies in Mechanical Engineering – 2021. ICTM 2021. Lecture Notes in Networks and Systems, vol 367. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-030-94259-5_46.

INFLUENCE OF COOLING SYSTEM PARAMETERS OF MARINE ENGINES ON FUEL EFFICIENCY

Kalinichenko I.

Annotation. One of the factors that negatively affects the reliability of engines with liquid cooling systems is the erosion-corrosive destruction of engines elements on the outer surfaces of

cylindrical sleeves washed with a cooling fluid. An estimation of influence of parameters of an engines cooling liquid on the fuel efficiency has been carried out, and the optimum values of these parameters of the engines cooling system have been determined.

Keywords: ICE cooling system, erosion-corrosive fracture, hydrogen pH indicator of coolant.

UDC 621. 51

HERMETIC REFRIGERATION MACHINES FOR PROVISION STORAGE ROOMS, SAUSAGE DRYING AND CHEESE MATURATION CHAMBERS, COOLING LIQUID PRODUCTS

Olena V. Lytosh

Ph. D., associate professor

Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Mykolaiv, Ukraine

olena.lytosh@nuos.edu.ua

Abstract. A description of the developed and mastered the production of compact monoblock hermetically sealed refrigeration machines for provision store rooms (type HMP), technical air conditioners for sausage drying and cheese maturation chambers (type KT), and units for cooling liquid products of the AOM-1 type is given. The advantages of such refrigeration machines and units (namely high reliability, long service life, and environmental safety) achieved through complete factory readiness, high-quality components, and minimal installation work at the site compared to split-type refrigeration systems. All this contributes to their use in trade, catering, agricultural and other industries.

Keywords: compact monoblock hermetically sealed refrigeration machines, technical air conditioners, theoretical and experimental research, creation.

Introduction. Previously, in order to meet the demand for modern refrigeration equipment, CSR and DI "Typhoon", drawing on its many years of experience in designing air-conditioning systems for both comfort and technical purposes for ships and defense facilities, developed and mastered the production of compact monoblock hermetically sealed refrigeration units for provision storerooms (type HMP), technical air conditioners for sausage drying and cheese maturation chambers (type KT), as well as a unit for cooling liquid products AOM-1 [1]. The advantages of such refrigeration machines and units (namely high reliability, long service life, and environmental safety) achieved through complete factory readiness, high-quality components, and minimal installation work at the site compared to split-type refrigeration systems, facilitated their use in trade, catering, agriculture, and other industries.

Aim. Description and use of monoblock small-sized hermetic refrigeration machines for provision storerooms of the HMP type, technical air conditioners for sausage drying and cheese ripening chambers of the KT type, units for cooling liquid products of the AOM-1 type.

Main material. HMP -1 – storage of meat and fish; HMP -1.5 – storage of fat; HMP -2.0 – storage of fruits, vegetables, and dry provisions. The HMP units are monoblock frame-type constructions with ceiling mounting and additional sealing around the perimeter of the service chamber wall opening, enclosed with sheet material covers. Structurally, the machine consists of three blocks: an evaporator–fan block, a compressor–condenser block, and an insulation block. The evaporator–fan block contains axial electric fans, an evaporator (air cooler), and a throttling device (capillary tube). The compressor–condenser block includes a hermetic compressor, a water condenser, a liquid separator, a regenerative heat exchanger, a filter–drier, and a control unit. The evaporator–fan block and the compressor–condenser block are separated from each other by the insulation block. All three HMP sizes share a common G-shaped layout, which allows the evaporator–fan block to be placed inside the service chamber, while the compressor–condenser block is located outside it (the evaporator–fan block is inserted into the storeroom through the wall opening, and the compressor–condenser block, with a depth of 350 mm, is mounted on the outer wall of the storeroom).

The control unit of the HMP provides: automatic maintenance of the temperature regime in the storerooms with an accuracy of ± 1.0 °C and automatic defrosting of the evaporator; protection of the compressor and fan electric motors against overloads, as well as protection of the unit against inadmissible increases or decreases in refrigerant pressure; and the capability to adjust the duration of compressor operation cycles and evaporator defrosting cycles.

The main technical characteristics of the refrigeration machines are presented in Table 1.

Table 1

Characteristics	Product type		
	HMP-1.0	HMP-1.5	HMP-2.0
Cooling capacity, kW	1.0	1.7	2.4
Maintained air temperature in storage rooms, °C	– 25	–4	+2 to +10
Air flow rate, m ³ /h	800	1800	1600
Water consumption for condenser cooling, m ³ /h*	1,5	0,8	1,0
Power consumption, kW	1,5	1,4	1,5
Dimensions (L × W × H), mm	600x1300x 1200	800x1200x900	800x1200x700
Weight, kg	240	235	230

*Supply with an air-cooled condenser is possible.

Technical autonomous air conditioners KT-70 and KT-25 are intended for maintaining the temperature and relative humidity of the air, ensuring the technological process in the drying chambers of raw-smoked, raw-dried, smoked and semi-smoked sausages, as well as the ripening of raw materials. KT air conditioners have manual and automatic control in ventilation, cooling, drying and cooling with humidification modes. All parameters of the technological process are supported automatically without direct maintenance. A manual heating mode is provided for drying the camera before putting it into operation and heating the room.

The main technical specifications of the KT conditioners are presented in Table 2.

Table 2

Characteristic	Product type	
	KT-70	KT-25
Cooling capacity, W (not less than)	7000	2500
Airflow rate, m ³ /h	4000...8000	1000
Conditions maintained in the chamber: Air temperature, °C Relative humidity, %	11...12 65...90	
Amount of moisture removed, kg/h	2,0	0,5
Cooling water consumption, kg/h (max.) *	3000	-
Power consumption, kW (max.)	20	4,8
Power supply, V/Hz	380/50	
Chamber load, t	1...5	0,5
Chamber volume, m ³	100...240	10...20
Overall dimensions, mm (L × W × H)	1360x1000x1550	1000x1000x1000
Weight, kg	560	195

*Optional supply with an air condenser

The AOM-1 refrigeration unit is designed for cooling liquids: milk – from an inlet temperature of 36...40 °C down to a storage temperature of 5 °C under dairy farm conditions; beer, juices, and other beverages – down to a temperature of 5...10 °C under production and commercial conditions.

Technical specifications of the AOM-1 unit

Quantity of liquid to be cooled, kg/h	1000
Cooling water consumption, kg/h	2500
Cooling water temperature, °C (max.)	20
Power consumption, kW	8
Power supply, V/Hz	380/50
Overall dimensions, mm (L × W × H)	(1900 × 525 × 1700)
Weight, kg	600

All machines and units operate on refrigerant, are fully automated, equipped with protections for the compressor and fan electric motors against overloads and against inadmissible increases or decreases in refrigerant pressure, and are fitted with hermetic reciprocating compressors of in-house design. The HMP refrigeration machines are based on HGN hermetic compressors (the HMP-1.0 refrigeration machine is based on the HGN-1.4, while the HMP-1.5 and HMP-2.0 machines are based on the HGN-0.7 compressor). The KT technical autonomous air conditioners are built on HGV compressors (KT-70 – HGV-14, KT-25 – HGV-4.5), while the AOM-1 cooling unit is based on the HGV-14 compressor. The technical specifications of the HGN and HGV compressors are presented in [2, 3].

The development of refrigeration machines, air conditioners, and units was preceded by theoretical and experimental studies aimed at creating and improving their individual components (hermetic compressors, air coolers–evaporators, etc.), as well as the machines as a whole [2–7].

Conclusions. The hermetic design of the refrigerant system and compressor eliminates the need for recharging the machines with refrigerant or oil throughout their entire service life (12 years). The

high degree of automation does not require continuous maintenance or monitoring of machine operation during service. Maintenance is limited only to periodic removal of contaminants from the air cooler and condenser.

The main consumers of the machines and units are enterprises of the agro-industrial complex, trade, catering, and other industries. The KT-70 air conditioners are in operation at meat-processing plants and meat-packing facilities in the city of Vinnytsia and the Kyiv region and others.

References

- [1] Dorosh V.S. Germetichni kholodilni mashini dlya proviziinikh komor [Hermetic refrigeration machines for food pantrys] / V.S. Dorosh, I.A. Nazarenko, O.V. Lytosh // *Kholodilna tekhnika i tekhnologiya*. – Odessa: ODAH, 2005. – № 4 (96). – S.62 – 64.
- [2] Novii ryad visokooborotnikh germetichnikh kholodilnikh kompresoriv dlya avtonomnikh sudnovikh konditsioneriv [A new range of high-speed hermetic refrigeration compressors for marine autonomous air conditioners] / V.S. Dorosh, V.I. Gidulyan, V.Yu. Zaharov, Yu.K. Kolomiec // *Kholodilna tekhnika*. – 1983. – № 5. – S. 19–23.
- [3] Dorosh V.S. Nizkotemperaturni germetichni kompresori dlya sudnovikh ta agropromislovikh kholodilnikh sistem. [Low-temperature hermetic compressors for marine and agricultural refrigeration systems] / V.S. Dorosh, Yu.K. Kolomiec, I.A. Nazarenko // *Dodatok do zhurnalu Holodil'na tekhnika i tekhnologiya* – Addendum to the magazine *Refrigeration equipment and technology*. – Odessa: ODAH, 2001. – S. 76 – 78.
- [4] Dorosh V.S. Vpliv konstruktivnikh faktoriv na kharakteristiki germetichnikh kholodilnikh porshnevikh kompresoriv [Influence of design factors on the characteristics of refrigeration hermetic piston compressors] / Dorosh V.S. *Zb. nauk. pr. UDMTU*. – Mikolayiv: UDMTU, 2000. – № 1. – S.74 – 80.
- [5] Zaharov YU.V., Lytosh O.V. (2001) Teploobmin pri kipinni R22 u gorizontalnii trubi pri nizkikh temperaturakh [Heat transfer during boiling of R22 in a horizontal pipe at low temperatures]. *Dodatok do zhurnalu Holodil'na tekhnika i tekhnologiya* – Addendum to the magazine *Refrigeration equipment and technology*, 29–31 [in Ukrainian].
- [6] Zaharov YU.V., Lytosh O.V. (2004) Yeksperimentalne doslidzhennya teploobminu na zovnishnii poverkhni sudnovogo nizkotemperaturnogo okholodzhuvacha povitrya [Experimental study of heat transfer on the outer surface of a ship's low-temperature air cooler]. *Holodil'na tekhnika i tekhnologiya* – *Refrigeration equipment and technology*, 2 (88), 41–45 [in Ukrainian].
- [7] Radchenko M.I., Lytosh O.V., Dorosh V.S. Yeksperimentalni doslidzhennya trubchato-plastinchatikh poverkhon okholodzhuvachiv povitrya sudovikh sistem refrizheratsii [Experimental studies of the efficiency of tubular-lamellar surfaces of air coolers of shipboard refrigeration systems] / Radchenko N.I., Lytosh O.V., Dorosh V.S. *Zb. nauk. pr. NUK*. – Mikolayiv: NUK, 2007, № 2 (413). – S. 124 – 131.

UDC 621. 51

INTEGRATION OF RENEWABLE ENERGY SOURCES INTO HVAC SYSTEM

Olena V. Lytosh*Ph. D., associate professor**Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Mykolaiv, Ukraine**olena.lytosh@nuos.edu.ua***Anatolii Prylutskiy***PhD student**Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Mykolaiv, Ukraine**anpryl@gmail.com*

Abstract. The integration of renewable energy sources (RES) into heating, ventilation, and air conditioning (HVAC) systems is considered one of the most promising pathways for improving building energy efficiency and reducing greenhouse gas emissions. According to modern research, the use of photovoltaic (PV) panels, heat pumps, wind turbines, and energy storage systems can reduce energy consumption by 25–75% and decrease CO₂ emissions by up to 77% [2], [6], [9]. Additional benefits are achieved through the application of storage systems, including batteries and hydrogen technologies, which enable peak load leveling and return on investment within two years [7]. Innovative solutions in low-temperature district heating networks and optimization of control strategies allow for reducing heat losses by up to 90% and increasing the coefficient of performance (COP) by 15% [3], [4]. However, the integration of RES in HVAC systems also involves challenges: significant initial investments, the need for compatibility with existing infrastructure, and ensuring technology interoperability [1], [5]. Thus, RES integration into HVAC systems demonstrates considerable potential for sustainable development, reducing environmental impact, and improving user comfort, but requires a comprehensive approach to design, management, and adaptation to local conditions.

Keywords: HVAC; renewable energy sources; energy efficiency; CO₂ emissions reduction; heat pumps; photovoltaic panels; energy storage; low-temperature district heating.

Introduction. Modern trends in sustainable development emphasize the urgent need to drastically reduce energy consumption and CO₂ emissions in the building sector. According to the International Energy Agency, buildings and associated engineering systems consume about 30–40% of total global energy and account for up to 30% of greenhouse gas emissions [3]. HVAC systems contribute the most to building energy demand, making them a key target for energy efficiency solutions and RES integration.

Global climate initiatives such as the European Green Deal and the UN Sustainable Development Goals highlight the transition to a low-carbon economy, where the building sector is viewed as a priority for decarbonization. In Ukraine, the Energy Strategy until 2030 also emphasizes the modernization of energy infrastructure and increasing the share of RES in the national energy mix, which directly applies to building engineering systems.

The integration of RES into HVAC systems provides vast opportunities for improving energy efficiency and reducing operational costs. The use of PV panels, heat pumps, wind turbines, and energy storage systems can significantly reduce building dependence on fossil fuels and enhance their energy autonomy [2], [6]. Furthermore, new approaches, such as low-temperature district heating networks and hybrid systems, ensure higher efficiency and resilience to climate variability [3], [4], [11].

Nevertheless, the deployment of such technologies involves a number of challenges: high initial investment, adaptation to existing infrastructure, the development of effective control algorithms, and ensuring reliable system performance [1], [5]. These factors make RES integration into HVAC a complex, multi-dimensional task requiring not only engineering but also economic, environmental, and management solutions.

Thus, the relevance of this study is determined by the combination of global climate challenges, the high energy consumption of buildings, and the need to improve resilience and efficiency.

Aim. The purpose of this study is to analyze the integration of renewable energy sources (RES) into HVAC systems with a focus on their energy efficiency, environmental sustainability, and economic feasibility.

The following objectives were defined to achieve this goal:

- Examine modern RES integration technologies in HVAC – including PV panels, heat pumps, wind turbines, energy storage systems, low-temperature district heating networks, and hybrid solutions [2], [4].
- Assess the energy efficiency and environmental impact of integration – including reductions in building energy consumption, CO₂ emissions, and improvements in COP [6], [9].
- Analyze the economic aspects of integration – including return on investment, reduction of operational costs, and potential for energy independence [7], [11].
- Identify key challenges and limitations – such as high initial investments, adaptation to existing infrastructure, and ensuring system reliability [1], [5].

Thus, this study aims to identify optimal approaches to integrating RES into HVAC systems to reduce dependence on fossil fuels, improve building energy efficiency, and promote sustainable development under modern climate and economic challenges.

Main material.

Photovoltaic Panels, Heat Pumps, and Wind Turbines

The most common approach to RES integration in HVAC systems is the use of photovoltaic (PV) panels in combination with heat pumps and wind turbines. Such systems form decentralized energy solutions that reduce reliance on conventional electricity sources. Studies show that the application of PV and heat pumps can lower overall building energy consumption by 25–75% and CO₂ emissions by 77% [2], [6], [9].

Air-source and geothermal heat pumps are of particular importance, as they achieve high coefficients of performance under different climate conditions. For instance, combining a heat pump with PV panels can cover up to 60% of a building's heating and cooling needs, confirming the effectiveness of these systems in both residential and commercial sectors [9].

Integration of Energy Storage Systems

A crucial area of enhancing HVAC efficiency is the integration of storage systems. These technologies help balance peak loads, optimize electricity use during high demand, and ensure uninterrupted operation during supply disruptions.

The use of lithium-ion batteries and hydrogen technologies demonstrates energy savings of 10–15%, with a return on investment of around two years [7]. Additionally, storage integration contributes to grid load balancing and enhances HVAC reliability under fluctuating demand and unstable energy supply.

Low-Temperature District Heating Networks and Control Optimization

An innovative direction in HVAC development is the adoption of low-temperature district heating networks utilizing renewable energy. These networks improve heat transfer efficiency and reduce energy losses. Studies indicate that heat losses can be reduced by up to 90%, while system COP increases by 15% [3], [4].

Moreover, optimization of control plays a significant role, with intelligent control algorithms enabling flexible heat and cooling distribution, reducing energy consumption, and maintaining indoor comfort.

Hybrid Systems

Special attention is paid to hybrid solutions that combine multiple RES technologies – solar thermal collectors, PV/T modules, wind turbines, and biomass. Their main advantage lies in resilience and flexibility: when energy production from one source declines, another compensates.

The use of hybrid systems can reduce natural gas consumption and increase the share of RES in the building energy balance by up to 30% [4], [6], [11]. Furthermore, such systems ensure more reliable energy supply under variable climate conditions and growing grid demand.

Intermediate Findings

Summarizing the results, several patterns emerge:

- Integration of PV panels and heat pumps provides maximum energy savings.
- Storage systems improve reliability and payback.
- Low-temperature networks and intelligent control significantly enhance efficiency.
- Hybrid systems ensure resilience and reduce dependence on fossil fuels.

Thus, the findings confirm that comprehensive RES integration into HVAC systems is a key pathway to achieving energy efficiency, resilience, and reduced carbon footprint.

Conclusions. The integration of renewable energy sources (RES) into HVAC systems represents an effective pathway for improving building energy efficiency and reducing their carbon footprint. The analysis shows that the use of PV panels, heat pumps, wind turbines, and energy storage systems can achieve significant reductions in energy consumption and CO₂ emissions – up to 77% [2], [6], [9].

Low-temperature heating networks and intelligent control systems demonstrate potential for reducing heat losses by up to 90% and improving COP by 15% [3], [4]. The deployment of hybrid solutions combining solar, wind, and biomass energy ensures resilient supply and increases the share of RES in building energy balance by up to 30% [11].

However, challenges remain: high upfront investments, complexity of integration with existing infrastructure, and the need to ensure system reliability [1], [5]. These factors demand a comprehensive design and management approach, considering local climate, economic limitations, and sustainable development strategies.

Thus, RES integration into HVAC systems is a promising pathway that can reduce fossil fuel dependence, enhance energy efficiency, and improve building sustainability. Implementing such

solutions will play a vital role in achieving global climate goals and advancing a low-carbon economy.

References

- [1] Mistry, V. (2020). Integrating renewable energy sources with HVAC control systems. *International Journal of Science and Research (IJSR)*. <https://doi.org/10.21275/sr24203212213>
- [2] Assareh, E., Dejdari, A., Ershadi, A., Jafarian, M., Mansouri, M., Roshani, A., Azish, E., Saedpanah, E., & Lee, M. (2022). Techno-economic analysis of combined cooling, heating, and power (CCHP) system integrated with multiple renewable energy sources and energy storage units. *Energy and Buildings*, 267, 112618. <https://doi.org/10.1016/j.enbuild.2022.112618>
- [3] Sârbu, I., Mirza, M., & Muntean, D. (2022). Integration of renewable energy sources into low-temperature district heating systems: A review. *Energies*, 15(18), 6523. <https://doi.org/10.3390/en15186523>
- [4] Sârbu, I., Dorca, A., & Mirza, M. (2024). Exhaustive overview of advances in integrating renewable energy sources into district heating systems. *Sustainable Cities and Society*, 107, 105897. <https://doi.org/10.1016/j.scs.2024.105897>
- [5] Khan, S., Dodaev, Z., & Haque, A. (2024). The integration of renewable energy sources into mechanical systems, focusing on efficiency and reliability – A case study. *Control Systems and Optimization Letters*, 2(2), 92. <https://doi.org/10.59247/csol.v2i2.92>
- [6] Rashid, M., Chowdhury, G., & Sultana, T. (2022). Comparative study between energy performances of non-renewable & renewable source based grid-tied HVAC systems in subtropical climates. *ASME Journal of Engineering for Sustainable Buildings and Cities*, 3(2), 105–117. <https://doi.org/10.1115/1.4055639>
- [7] Odufuwa, O., Kusakana, K., Numbi, B., & Tartibu, L. (2024). Optimal energy management of grid-connected PV for HVAC cooling with ice thermal storage system. *Journal of Energy Storage*, 75, 109844. <https://doi.org/10.1016/j.est.2023.109844>
- [8] Plando, I. (2023). Utilizing renewable energy sources for sustainable air conditioning and refrigeration. *International Journal of Advanced Research in Science, Communication and Technology*, 3(4), 125–137. <https://doi.org/10.48175/ijarsct-12387>
- [9] Carutasu, M., & Necula, H. (2024). Assessing the impact of air-source heat pumps in a residential building's retrofit process. *Buildings*, 14(12), 3708. <https://doi.org/10.3390/buildings14123708>
- [10] Walmsley, T., Philipp, M., Picón-Núñez, M., Meschede, H., Taylor, M., Schlosser, F., & Atkins, M. (2023). Hybrid renewable energy utility systems for industrial sites: A review. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 183, 113802. <https://doi.org/10.1016/j.rser.2023.113802>
- [11] Erdiwansyah, M., Husin, H., Zaki, M., & Mamat, R. (2021). A critical review of the integration of renewable energy sources with various technologies. *Protection and Control of Modern Power Systems*, 6(1), 18. <https://doi.org/10.1186/s41601-021-00181-3>

UDC 621. 51

DIGITAL TWINS OF HVAC SYSTEMS

Olena V. Lytosh*Ph. D., associate professor**Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Mykolaiv, Ukraine**olena.lytosh@nuos.edu.ua***Anatolii Prylutskiy***PhD student**Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Mykolaiv, Ukraine**anpryl@gmail.com*

Abstract. Digital Twins (DT) of HVAC systems represent an innovative tool that integrates physical and virtual models of engineering equipment to improve energy efficiency and operational reliability of buildings. Their implementation enables continuous monitoring of microclimate parameters, predictive maintenance, and integration with intelligent control systems. Contemporary research confirms that the use of DT in combination with the Internet of Things (IoT), Building Information Modeling (BIM), and Artificial Intelligence (AI) not only optimizes energy consumption but also reduces operational costs and enhances user comfort.

The key applications of DT include energy optimization and maintaining a comfortable indoor climate, predictive maintenance and fault diagnosis, as well as calibration and updating of digital models to ensure their compliance with real operating conditions. However, alongside the benefits, there are also challenges: high dependence on input data accuracy, the need for comprehensive integration with existing management systems, and significant computational resources.

Overall, digital twins provide promising opportunities for the sustainable development of the construction industry and have become an essential component of the “smart building” concept.

Keywords: Digital Twin; HVAC; energy efficiency; predictive maintenance; IoT; BIM; machine learning.

Анотація. Цифрові двійники (Digital Twins, DT) HVAC-систем є інноваційним інструментом, що дозволяє об'єднувати фізичну та віртуальну моделі інженерного обладнання з метою підвищення енергоефективності та надійності роботи будівель. Їхнє впровадження забезпечує можливість безперервного моніторингу параметрів мікроклімату, передиктивного обслуговування та інтеграції з інтелектуальними системами управління. Сучасні дослідження підтверджують, що використання DT у поєднанні з технологіями Інтернету речей (IoT), інформаційного моделювання будівель (BIM) та методів штучного інтелекту дозволяє не лише оптимізувати енергоспоживання, а й зменшити експлуатаційні витрати, а також підвищити комфорт користувачів.

Ключові напрямки застосування DT включають оптимізацію енергоспоживання та підтримання комфортного мікроклімату, передиктивне обслуговування та діагностику несправностей, а також калібрування та оновлення цифрових моделей для забезпечення їх відповідності реальним умовам експлуатації. Однак, поряд з перевагами існують і виклики:

висока залежність від точності вхідних даних, необхідність комплексної інтеграції з існуючими системами управління та значні обчислювальні ресурси.

Загалом цифрові двійники відкривають перспективи для сталого розвитку будівельної галузі та стають важливим елементом концепції «розумних будівель».

Ключові слова: Цифровий двійник; HVAC; енергоефективність; передиктивне обслуговування; IoT; BIM; машинне навчання.

Introduction. In recent years, the concept of Digital Twins (DT) has gained widespread adoption across various industries, including mechanical engineering, energy, and construction. Digital Twins are dynamic virtual models that reproduce the behavior of real objects and enable real-time monitoring, analysis, and control of their performance. In the construction sector, this technology is particularly relevant for heating, ventilation, and air conditioning (HVAC) systems, as they account for a large share of building energy consumption and directly affect user comfort and health.

According to international studies, HVAC systems may account for up to 40% of a building's total energy consumption, making them a key target for optimization within the framework of sustainable development. In this context, digital twins open up new possibilities for reducing energy costs and improving operational efficiency. Their use allows for the integration of sensor data, BIM models, and machine learning algorithms, thereby creating comprehensive solutions for managing climate parameters and the technical condition of equipment [5; 12].

Recent research confirms that DT in HVAC can be applied for energy optimization and maintaining indoor comfort, predictive maintenance and fault detection and diagnosis (FDD), as well as precise calibration of digital models in accordance with actual operating conditions [4; 1]. Furthermore, advances in AI and IoT technologies provide broader opportunities for automation and integration of DT into “smart building” management systems [6; 11].

Thus, the implementation of Digital Twins in HVAC systems has become one of the priority areas of research and practical application in energy-efficient technologies. This determines the need for a systematic analysis of existing approaches, benefits, and challenges associated with their use.

Aim. The purpose of this work is to analyze the key approaches, advantages, and challenges of applying Digital Twins (DT) in heating, ventilation, and air conditioning (HVAC) systems.

To achieve this goal, the following tasks were defined:

- Examine modern applications of Digital Twins for optimizing energy consumption and maintaining indoor comfort [5; 9; 12].
- Analyze the use of DT for predictive maintenance and fault detection and diagnosis (FDD), including systematic reviews and practical case studies [4; 10].
- Study existing methods of calibration and updating of digital models to ensure their compliance with real operating conditions [1; 2; 8].
- Investigate current architectures and technological solutions, including DT integration with IoT, BIM, and AI methods [3; 6; 7].
- Identify the main challenges of implementing DT in HVAC systems, including data accuracy, integration with existing control systems, and computational requirements [11; 13].

Accordingly, this study aims to systematize and critically analyze current research in the field of HVAC digital twins, in order to identify promising development directions and their significance for the sustainable operation of “smart buildings.”

Main material.***Optimization of Energy Consumption and Indoor Climate***

One of the key applications of Digital Twins in HVAC is the optimization of energy consumption and the maintenance of comfortable indoor climate parameters. The use of DT enables real-time sensor data analysis, forecasting of energy consumption, and adaptation of equipment operating modes to external and internal conditions [5; 9; 12].

In modern studies, artificial intelligence methods are widely applied: artificial neural networks, deep learning, and multi-objective optimization algorithms (e.g., ANN-MOGA). These approaches allow for energy consumption reductions of 20–40% while maintaining indoor comfort [11]. Thus, DT act as a tool for balancing energy efficiency with user comfort.

Predictive Maintenance and Fault Detection and Diagnosis (FDD)

Digital Twins significantly enhance the efficiency of HVAC system maintenance. By continuously monitoring and comparing real data with virtual models, early signs of faults can be detected and equipment failure probability can be forecasted [4].

Such approaches reduce downtime, save resources, and extend equipment lifetime. Research shows that implementing DT for FDD can reduce unplanned maintenance by 25–35% [10]. Moreover, automating the diagnostic process ensures higher accuracy compared to traditional maintenance methods.

Calibration and Updating of Digital Models

The effectiveness of a Digital Twin directly depends on its ability to accurately reflect real system behavior. In this context, calibration and regular updating of models are of particular importance. Modern methods such as the Adaptive Domain Nelder–Mead algorithm (ADNM) and computation-efficient clustering compression allow virtual models to be corrected in real time based on incoming data [1; 2; 8].

These technologies provide high prediction accuracy and reduce management errors. However, these processes require substantial computational resources and reliable data transfer channels, which remain a challenge for practical DT implementation.

Technological Architectures and Integration

The development of Digital Twins in HVAC is closely connected with architectural solutions and integration with other digital technologies. A promising direction is the integration of DT with IoT devices, which enables the collection of detailed real-time system parameters [3]. At the same time, the use of BIM models ensures end-to-end digitalization of the building lifecycle – from design to operation [6].

To improve reliability and accuracy, Hardware-in-the-Loop and Software-in-the-Loop simulations are increasingly applied. These approaches allow testing of control algorithms on virtual models before deployment in real systems [7; 11]. Such methods accelerate innovation implementation and reduce operational failure risks.

Conclusions. Digital Twins (DT) of HVAC systems represent a promising tool that integrates virtual models with real systems to improve energy efficiency, enhance management, and enable predictive maintenance. The analysis conducted demonstrates that the main DT applications include optimizing energy consumption and indoor climate parameters, early fault detection, forecasting of equipment condition, as well as regular calibration and updating of models to improve accuracy [1; 4; 5; 9].

The use of DT offers significant opportunities to reduce operational costs and improve system reliability. Integration with IoT devices and BIM models ensures end-to-end digitalization of the HVAC lifecycle, while AI methods provide high prediction accuracy and advanced automation [3; 6; 12].

Nevertheless, challenges remain that limit large-scale implementation of the technology. These include the need to process large volumes of data, high dependence of DT accuracy on input data quality, and requirements for powerful computational resources [2; 8; 11].

Future development of Digital Twins is associated with advances in machine learning algorithms, standardization of DT integration into building management systems, and strengthening the role of DT in the “smart building” concept. These factors make the technology a key element of sustainable construction and energy management in the future.

References

- [1] Lee, G., Noh, Y., Kang, Y., Kim, N., Park, N., Oh, B., & Choi, G. (2025). Digital twin model calibration of HVAC system using adaptive domain Nelder-Mead method. *Energy and Buildings*. <https://doi.org/10.1016/j.enbuild.2025.115340>
- [2] Chen, K., Zhu, X., Anduv, B., Jin, X., & Du, Z. (2022). Digital twins model and its updating method for heating, ventilation and air conditioning system using broad learning system algorithm. *Energy*. <https://doi.org/10.1016/j.energy.2022.124040>
- [3] Kychkin, A., Gorshkov, O., Selivanov, V., & Pavlov, V. (2021). Technology for the soft implementing a digital twin into the IoT HVAC control loop. *Journal Of Applied Informatics*. <https://doi.org/10.37791/2687-0649-2021-16-5-33-47>
- [4] Xie, X., Merino, J., Moretti, N., Pauwels, P., Chang, J., & Parlikad, A. (2023). Digital twin enabled fault detection and diagnosis process for building HVAC systems. *Automation in Construction*. <https://doi.org/10.1016/j.autcon.2022.104695>
- [5] Hosamo, H., Svennevig, P., Svidt, K., Han, D., & Nielsen, H. (2022). A Digital Twin predictive maintenance framework of air handling units based on automatic fault detection and diagnostics. *Energy and Buildings*. <https://doi.org/10.1016/j.enbuild.2022.111988>
- [6] Hosamo, H., Hosamo, M., Nielsen, H., Svennevig, P., & Svidt, K. (2022). Digital Twin of HVAC system (HVACDT) for multiobjective optimization of energy consumption and thermal comfort based on BIM framework with ANN-MOGA. *Advances in Building Energy Research*, 17, 125–171. <https://doi.org/10.1080/17512549.2022.2136240>
- [7] Abrazeh, S., Mohseni, S., Zeitouni, M., Parvaresh, A., Fathollahi, A., Gheisarnejad, M., & Khooban, M. (2023). Virtual Hardware-in-the-Loop FMU Co-Simulation Based Digital Twins for Heating, Ventilation, and Air-Conditioning (HVAC) Systems. *IEEE Transactions on Emerging Topics in Computational Intelligence*, 7, 65–75. <https://doi.org/10.1109/TETCI.2022.3168507>
- [8] Lu, J., Tian, X., Feng, C., Zhang, C., Zhao, Y., Zhang, Y., & Wang, Z. (2023). Clustering compression-based computation-efficient calibration method for digital twin modeling of HVAC system. *Building Simulation*, 16, 997–1012. <https://doi.org/10.1007/s12273-023-0996-2>
- [9] Norouzi, P., Maalej, S., & Mora, R. (2023). Applicability of Deep Learning Algorithms for Predicting Indoor Temperatures: Towards the Development of Digital Twin HVAC Systems. *Buildings*. <https://doi.org/10.3390/buildings13061542>

[10] Hodavand, F., Ramaji, I., & Sadeghi, N. (2023). Digital Twin for Fault Detection and Diagnosis of Building Operations: A Systematic Review. Buildings. <https://doi.org/10.3390/buildings13061426>

[11] Mohseni, S., Zeitouni, M., Parvaresh, A., Abrazeh, S., Gheisarnejad, M., & Khooban, M. (2022). FMI real-time co-simulation-based machine deep learning control of HVAC systems in smart buildings: Digital-twins technology. Transactions of the Institute of Measurement and Control, 45, 661–673. <https://doi.org/10.1177/01423312221119635>

[12] Alden, R., Jones, E., Poore, S., & Ionel, D. (2025). Smart Home HVAC Digital Twin ML Meta-Model for Electric Power Distribution Systems With Solar PV and CTA-2045 Controls. IEEE Transactions on Industry Applications, 61, 572–582. <https://doi.org/10.1109/TIA.2024.3458941>

[13] Zhang, C., Li, Y., Luo, D., Yuan, S., Liu, Z., Li, Q., & Zhang, Y. (2023). Intelligent HVAC System Control Method Based on Digital Twin. 2023 China Automation Congress (CAC), 3000–3005. <https://doi.org/10.1109/CAC59555.2023.10451752>

УДК 621.577

ТЕПЛОВІ НАСОСИ У СИСТЕМАХ ЦЕНТРАЛІЗОВАНОГО ТЕПЛОПОСТАЧАННЯ: ПЕРСПЕКТИВИ ВПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ

Бузник А.І.

*аспірант кафедри кондиціювання та рефрижерації
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,
м. Миколаїв, Україна
artem.buznik@gmail.com*

Радченко А.М.

*кандидат технічних наук, доцент, професор кафедри турбін
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,
м. Миколаїв, Україна
andrad1978@gmail.com*

Розглянуто роль великих високотемпературних теплових насосів (ТН), у т. р. багатоступеневого типу, у модернізації систем централізованого теплопостачання (ЦТ) із фокусом на сценаріях післявоєнної відбудови України. На основі огляду міжнародних звітів та діючих прикладів застосування запропоновано класифікацію джерел/споживачів, схемних рішень гідравлічної інтеграції (центральні джерела, локальні «мікробустери», серійно-паралельні каскади), а також розглянуто принципи керування та забезпечення гнучкості таких систем (теплоакумулювання, робота за динамічними тарифами, участь у допоміжних послугах). Підсумовано діапазони можливих температур подачі теплоносія (80–110 °С, до 140 °С у спеціалізованих установках) та коефіцієнту енергетичної ефективності COP. Запропоновано критерії скринінгу та «дорожню карту» пілотних проєктів для українських міст.

Ключові слова: ступеневий тепловий насос, централізоване теплопостачання, високотемпературний тепловий насос, холодоагент, енергетична ефективність.

Вступ. Так звані системи ЦТ 4-го покоління передбачають широке застосування низькотемпературних мереж, диверсифікованих джерел тепла та тісної інтеграцію з електроенергетичною системою. У цій парадигмі великі електричні ТН відіграють системоутворюючу роль: вони підвищують потенціал розподілених низькотемпературних джерел тепла (стічні води, водойми, надлишкове тепло міської та промислової інфраструктури) до рівня подачі тепломережі, водночас забезпечуючи гнучкість енергосистеми завдяки швидкому маневруванню та роботі в парі з теплоаккумуляторами [1, 2]. У Європі встановлена теплова потужність великих ТН у системах ЦТ становить щонайменше 2.5 ГВт (на 2021 р.), а потенціал зростання пов'язаний з оновленням існуючих мереж та появи нових джерел надлишкового тепла [2]. Історія Швеції демонструє повномасштабну експлуатацію ТН у ЦТ з 1980-х років, включно з одиничними прикладами установок потужністю до 50 МВт та середнім сезонним $\text{COP} \approx 3.3$, що підкреслює технологічну зрілість технології та її важливість у балансуванні мереж [3].

Метою статті є формулювання практично орієнтованих рекомендацій щодо інтеграції великих високотемпературних, у т. р. каскадних, ТН у ЦТ України: класифікація схемних рішень, визначення діапазону технологічно виправданих температур та COP , джерел тепла, принципів керування й гнучкості, а також критерії відбору пілотних локацій.

Виклад основного матеріалу

1. Архітектури інтеграції. Розрізняємо 3 основні різновиди:

- центральні установки (типу вода/вода або повітря/вода, теплова потужність 1–50 МВт) із джерелом тепла від очисних споруд, водних акваторій, дата-центрів та промислових викидів;
- локальні «мікробустери» на підстанціях для догріву ГВП у низькотемпературних мережах;
- каскадні установки для зменшення величини підвищення температури у кожному ступені, а також підвищення ефективності та надійності за високих температур подачі теплоносія [1, 2].

2. Технологічні рамки. Високотемпературні ТН з природними та HFO/HCFO-холодоагентами досягають температури подачі теплоносія 80–110 °C (і до ~140 °C у спеціалізованих конфігураціях), забезпечуючи значення COP у діапазоні 2.8–5.7 залежно від температур джерела/споживача та конфігурації системи. Це робить їх зручною альтернативою для заміщення пікових газових котлів та підключення промислових споживачів середньотемпературного рівня [4].

3. Економічна доцільність та операційна гнучкість. Ключова перевага великих теплових насосів полягає не лише в технічній, а й у економічній гнучкості – здатності змінювати режим роботи відповідно до ринкових умов. У поєднанні з теплоаккумуляторами насоси можуть концентрувати виробництво в періоди низьких цін, знижуючи середню вартість тепла та надаючи послуги балансування електромережі. Практичні приклади у ЄС (ТН великої потужності у м. Берлін, м. Відень, м. Брно) показують, що за співвідношення ціни електроенергія/газ ≤ 2.5 ТН здатні конкурувати з газовими котлами навіть за високих температур подачі теплоносія [2,6].

4. Гібридні рішення на рівні будівель/мікромереж. Для об'єктів з підключенням до ЦТ і власним ТН доцільне керування «мінімізацією змінних витрат»: перемикання між ЦТ і ТН в

залежності від поточних тарифів, зовнішньої температури та COP. Практичний приклад для м. Лінчепінг (Швеція) вказує на сезонні перемикання (переважне використання ТН у холодний період і ЦТ – у теплий); при цьому співвідношення тарифів має істотно вищий вплив, ніж варіації COP [5].

5. Критерії скринінгу для України. Визначено пріоритетними такі критерії:

- доступні джерела тепла температурою 5–25 °С (водойми, міські стоки, дата-центри, промислове надлишкове тепло);
- прийнятні рівні ΔT у тепломережі та можливість пониження температур теплоносія;
- погодинні ринки електроенергії та динамічні тарифи;
- наявне місце для організації теплоаккумуляції;
- потреба у високих температурах на ділянках промислового теплопостачання.

Пріоритетні пілотні кластери: великі міста (стоки, дата-центри, витяжне повітря метрополітену), промислові вузли (надлишкове тепло), портові регіони (річка/море). [1–3].

Висновки. Після проведеного аналізу можна відмітити:

Великі та каскадні ТН – технічно зріле ядро для декарбонізації мереж ЦТ, особливо у поєднанні з акумулюванням і гнучким керуванням. Міжнародні дані та моделювання підтверджують їх ефективність у діапазоні 80–110 °С, а також корисність для мереж (забезпечуючи гнучкість та балансування), що критично важливо для прискореної відбудови теплової інфраструктури України. Рекомендовано почати з пілотних проєктів у містах із доступними джерелами тепла низького потенціалу, застосовуючи серійно-паралельні каскади, гібридні стратегії та поступове зниження температур мереж.

Література

- [1] IEA HPT Annex 47. Heat Pumps in District Heating and Cooling Systems. Final report. *Heat Pump Centre*. 2019. URL: <https://heatpumpingtechnologies.org/annex47/>.
- [2] Large Heat Pumps in District Heating & Cooling Systems. Technology Report. *Euroheat & Power*. December 2022. URL: <https://www.euroheat.org/news/new-report-large-heat-pumps-in-district-heating-and-cooling-systems>.
- [3] Averbalk H., Ingvarsson P., Persson U., Gong M., Werner S. Large heat pumps in Swedish district heating systems. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*. 2017. Vol. 79. P. 1275–1284.
- [4] Mateu-Royo C., Sawalha S., Mota-Babiloni A., Navarro-Esbri J. High temperature heat pump integration into district heating network. *Energy Conversion and Management*. 2020. Vol. 210.
- [5] Lindahl M., Gustafsson O., Markusson C., Stignor C. H. Hybrid heat pumps in combination with district heating. *12th IEA Heat Pump Conference*. 2017.
- [6] Thomasen S., Sørensen K., Bojesen C., Vinther K. Sensitivity analysis of optimised large scale district heating heat pump concepts. *SIMS 2020*. 2020.

HEAT PUMPS IN DISTRICT HEATING SYSTEMS: PROSPECTS FOR DEPLOYMENT IN UKRAINE

Buznyk A. I., Radchenko A. M.

Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Mykolaiv, Ukraine

The role of large high-temperature heat pumps, including multi-stage cascade configurations, in the modernisation of district heating systems is examined with a focus on scenarios for Ukraine's

post-war recovery. Based on a review of international reports and operational case studies, a classification of sources/consumers and hydraulic integration schemes (central plants, local “micro-boosters”, serial–parallel cascades) is proposed, alongside an assessment of control strategies and flexibility options (thermal storage, dynamic tariff operation, participation in ancillary services). The feasible supply temperature ranges (80–110 °C, up to 140 °C in specialised units) and coefficients of performance reported in practice are summarised. Screening criteria and a roadmap for pilot projects in Ukrainian cities are outlined.

Key words: cascade heat pump, district heating, high-temperature heat pump, refrigerant, energy efficiency.

УДК 629.4.048

OPTIMIZATION OF THE HVAC SYSTEM FOR THE ENGINE ROOM OF THE AUTONOMOUS THERMAL POWER PLANT

Artem Hrych

Ph.D Admiral Makarov National University of Shipbuilding Mykolayiv, Ukraine

Abstract. Efficiency monitoring of gas engines has shown that the conventional method of cooling all the outside air entering the engine room cannot be effective because the air temperature at the turbocharger (TC) inlet rises due to heat input from the ambient in the engine room. Therefore, a two-stage cooling system for gas engine inlet air and an advanced recirculating air cooling system using an absorption lithium bromide cooler and a refrigerant ejector cooler when the outside air temperature rises is proposed. In this system, the chilled water from the absorption lithium bromide chiller is used as cooling water for the first high temperature stage of the engine inlet air cooler, while the boiling refrigerant from the ejector cooler is used as cooling water for the second low temperature stage.

Keywords: gas engine, integrated energy system, fuel consumption, air cooling, chiller

Introduction. Most of the known concepts for increasing the efficiency of trigeneration plants are limited to the use of cold heat in the outer cycle of the engine (for external consumers) and therefore cannot realize additional storage by utilizing the heat released from the engine in the operating cycle. If the concept of in-cycle trigeneration is realized, the application area of trigeneration plants will expand as they can be used without sufficient heat or cooling demand.

A conventional method of chilling all the ambient air, coming into the engine room, from where it is sucked by engine turbocharger (TC), is non-effective because of heat influx from surroundings to the air stream sucked, that results in increased air temperature at the inlet of turbocharger and enlarged cooling capacity required for chilling all the ambient air coming into the engine room. The problem of engine cyclic air cooling arises especially actually for increasing ambient air temperature above 25...30 °C.

To solve this problem, a new method of two-stage gas engine intake air cooling using a lithium bromide absorption cooler and an ejector cooler was proposed to stabilize the intake air temperature even when the outside air temperature rises. In this method, cold water from the absorption lithium bromide refrigerator is used as cooling water for a first hot stage of the engine intake air cooler and boiling refrigerant from the ejector cooler is used as cooling water for a second cold stage.

Results. The efficiency of cooling air at the inlet of gas engine was investigated for IES of combined energy supply at the factory "Sandora"—"PepsiCo Ukraine" (Nikolaev, Ukraine). The integrated energy system is equipped with 2 cogeneration Jenbacher gas engines JMS 420 GS-N.LC (rated electric power $P_{elSO} = 1400$ kW, heat power $Q_h = 1500$ kW) and absorption lithium-bromide chiller.

The heat taken away from exhaust gas by waste heat recovery boiler (economizer), from charged gas-air mixture in a high-temperature stage of an intercooler (IC_{HT}), from engine jacket and lubricant oil cooling water in corresponding coolant radiators, is used by absorption chiller for producing a chilled water with temperature of around 11...12°C. Chilled water is used for technological process cooling and by central conditioners for cooling engine room intake air, from where cooled air is sucked by engine turbochargers.

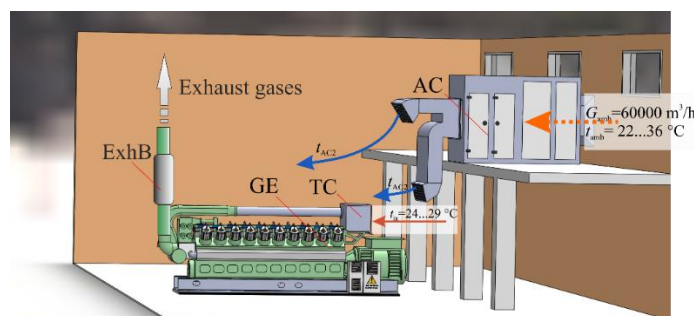

Figure 1 – A typical scheme of gas engine inlet air system with cooling the engine room intake air in the central conditioner by chilled water from the ACh and sucking the chilled air by the engine turbocharger from engine room: ExhB – exhaust heat boiler; GE – gas engine; AC – central air conditioner; TC – turbocharger

Because of heat influx from the engine room the temperature of engine intake air t_{in} is higher than its value at the outlet of central air conditioner (CAC) t_{AC2} (Fig. 2).

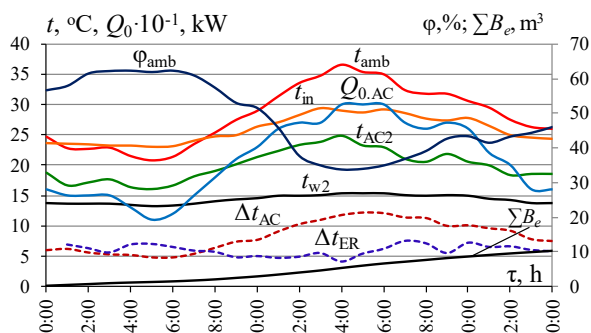

Figure 2 – Daily variation of temperature t_{amb} and relative humidity ϕ_{amb} of ambient air, temperature of air at the inlet of gas engine turbocharger t_{in} , air at the outlet of central air conditioner CAC t_{AC2} , cooling water at the outlet of air cooler of CAC t_{w2} , air temperature drop in the air cooler of CAC $\Delta t_{AC} = t_{amb} - t_{AC2}$, air temperature increase in the engine room $\Delta t_{ER} = t_{in} - t_{AC2}$, cooling capacity of air conditioner $Q_{0.AC}$ with air flow $G_a = 60000$ m³/h, $\Sigma \Delta B_e$ – full daily savings of natural gas due to cooling of air of ER, m³

Current values of air temperature at the exit from the high-temperature stage AC_{HT} t_{HT2} and low-temperature stage AC_{LT} t_{LT2} of two-stage air cooler, reduction of air temperature in the high-temperature stage AC_{HT} Δt_{HT} and low-temperature stage AC_{LT} Δt_{LT} and full temperature reduction in

the air cooler $\Delta t_{AC} = t_{amb} - t_{LT2}$, heat load on the high-temperature stage AC_{HT} $Q_{0,HT}$ and low-temperature stage AC_{LT} $Q_{0,LT}$ and full heat load on the whole air cooler $Q_{0,AC}$, corresponding current reduction of specific fuel consumption due to cooling engine cyclic air in the high-temperature $\Delta b_{e,HT}$ and low-temperature $\Delta b_{e,LT}$ stages and in the whole air cooler Δb_e and the total daily reduction of fuel consumption ΣB_e are presented in Fig. 3 and 4.

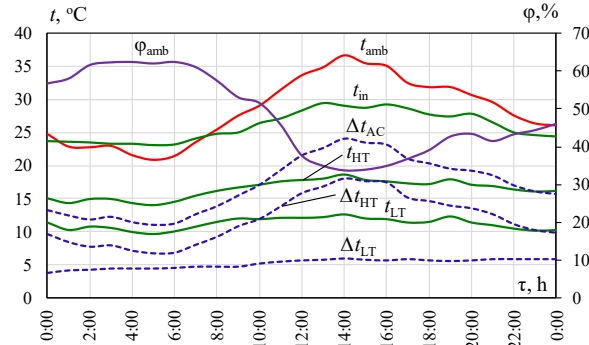

Figure 3 – Current values of temperature t_{amb} and relative humidity ϕ_{amb} of ambient air; temperature of air at the inlet of gas engine turbocharger t_{in} in basic version with central conditioner (Fig.2), air temperature at the exit from the high-temperature stage AC_{HT} t_{HT} and low-temperature stage AC_{LT} t_{LT} of air cooler, reduction of air temperature in the high-temperature stage AC_{HT} Δt_{HT} and low-temperature stage AC_{LT} Δt_{LT} of air cooler and full temperature reduction in the air cooler $\Delta t_{AC} = t_{amb} - t_{LT}$ with air flow $G_a = 6000 \text{ m}^3/\text{h}$

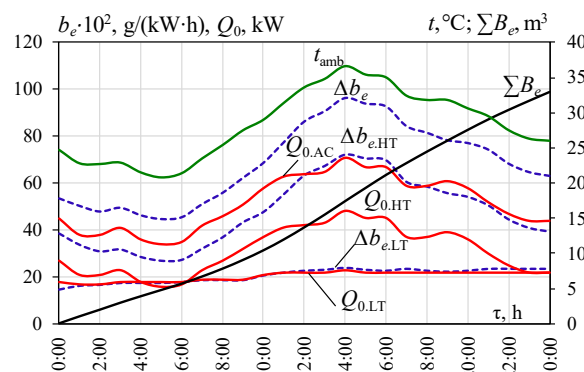

Figure 4 – Current values of ambient temperature t_{amb} , heat load on the high-temperature stage $Q_{0,HT}$ and low-temperature stage $Q_{0,LT}$ and full heat load on the air cooler $Q_{0,AC}$, current reduction of specific fuel consumption due to cooling air in the high-temperature $\Delta b_{e,HT}$ and low-temperature $\Delta b_{e,LT}$ stages and in the whole air cooler Δb_e and the total daily reduction of fuel consumption ΣB_e : air flow $G_a = 6000 \text{ m}^3/\text{h}$

A proposed two-stage cooling system of gas engine inlet air by chilled water from the absorption lithium-bromide chiller (ACh) in the first high-temperature stage AC_{HT} of engine inlet air cooler (AC) and boiling refrigerant of ejector chiller (ECh) in the second low-temperature stage AC_{LT} can provide decreasing engine inlet air temperature by about 20...25 °C compared with a typical scheme of gas engine inlet air system with cooling the engine room intake air in the central conditioner by chilled water from the ACh and sucking the chilled air by the engine turbocharger from engine room, that results in reduction of engine specific fuel consumption by about $\Delta b_e =$

(1...2) g / (kW·h), i.e. about 2...3 % decrease in specific fuel consumption at increased ambient air temperatures $t_{\text{amb}} = 30...35^{\circ}\text{C}$.

Conclusions. A new method of gas engine inlet air two-stage cooling to stabilize its inlet temperature at increased ambient air temperatures with absorption lithium-bromide chiller and refrigerant ejector chiller was proposed. With this chilled water from absorption lithium-bromide chiller is used as a coolant in the first high-temperature stage of engine inlet air cooler and boiling refrigerant of ejector chiller in the second low-temperature stage. An advanced gas engine inlet air cooling system with two-stage absorption-ejector chiller conversing waste heat of gas engine was proposed.

References

- [1] Radchenko A., Radchenko M., Konovalov A., Zubarev A. Increasing electrical power output and fuel efficiency of gas engines in integrated energy system by absorption chiller scavenge air cooling on the base of monitoring data treatment. E3S Web of Conferences (HTRSE–2018), 70, 2018, 6 p.
- [2] Radchenko N.: A concept of the design and operation of heat exchangers with change of phase. Archives of Thermodynamics: Polish Academy of Sciences, 25 (4), 2004, pp. 3–19.
- [3] Radchenko R., Radchenko A., Serbin S., Kantor S., Portnoi B. Gas turbine unite inlet air cooling by using an excessive refrigeration capacity of absorption-ejector chiller in booster air cooler. E3S Web of Conferences (HTRSE–2018), 70, 2018, 6 p.
- [4] I, Sugiarta N, Ge Y-T, Marriott D.: Application of tri-generation systems to the food retail industry. Energy Convers Manage, 48, 2007, pp. 2988–2995.
- [5] Trushliakov E., Radchenko M., Radchenko A., Kantor S., Zongming Y.: Statistical approach to improve the efficiency of air conditioning system performance in changeable climatic conditions. The 5th "International Conference on Systems and Informatics: ICSAI 2018", Jiangsu, Nanjing, China, 2018, pp.1303–1307.

УДК 629.4.048

ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ РОБОТИ ГАЗОВИХ ДВИГУНІВ АТОНОМНОЇ ТЕПЛОЕЛЕКТРОСТАНЦІЇ ШЛЯХОМ РАЦІОНАЛЬНОГО КОНДИЦІОНУВАННЯ ПОВІТРЯ

Грич А.В.

*к.т.н., доцент кафедри кондиціювання та рефрижерації ;
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,
м. Миколаїв, Україна*

Анотація. Проведено аналіз ефективності роботи системи кондиціювання повітря, що подається в машинне відділення газових двигунів автономної теплоелектростанції. Розглянуто принцип роботи двоступеневої системи кондиціювання, яка поєднує комбіновану каскадну абсорбційно-парокомпресійну холодильну машину та забезпечує зональну подачу повітря.

Сформульовано рекомендації щодо оптимальних методів обробки припливного повітря з метою його інтенсивного охолодження.

Ключові слова: кондиціонування, автономна теплоелектростанція, машинне відділення, газовий двигун, повітроохолоджувач.

Вступ. Температура навколишнього повітря в машинному відділенні (МО), що надходить до турбокомпресорів (ТК) газових двигунів (ГД) автономних електростанцій, зазвичай регулюється шляхом вентиляції або охолодження припливного потоку через центральний кондиціонер. Для цього використовується холодна вода з температурою 7–10 °С, яка подається до повітроохолоджувачів (ПО) і забезпечується абсорбційною бромістолітєвою холодильною машиною (АБХМ), що працює на утилізації скидного тепла ГД. У пропонуваній розробці представлено модернізовану систему охолодження повітря для машинного відділення, яка передбачає подачу охолодженого повітря безпосередньо на вхід ГД через окремий повітропровід. Такий підхід дозволяє значно зменшити витрату повітря та поглибити процес охолодження, одночасно оптимізуючи витрати на холод.

Результати дослідження. Машинні відділення (МВ) автономних теплоелектростанцій на базі газових двигунів (ГД) відрізняються інтенсивними тепловиділеннями – від електрогенераторів, встановлених на ГД теплообмінників відведення теплоти на нагрів води, від корпусу самого двигуна, щитів управління і т.д., а також теплоприпливи в МВ ззовні, що призводить до підвищення температури повітря в МВ, звідки він надходить на вхід турбокомпресорів (ТК) наддуву ГД, і, як наслідок, до зниження паливної ефективності ГД. Тому припливне повітря МВ необхідно охолоджувати. У стандартних системах кондиціонування МВ установок автономного енергопостачання тригенераційного типу передбачено охолодження всього припливного повітря в центральних кондиціонерах (ЦК) з холодопостачанням від абсорбційних холодильних машин, утилізують скидну теплоту ГД. Однак при підвищених температурах зовнішнього повітря стандартні системи охолодження в ЦК не в змозі забезпечити необхідну температуру повітря на вході ГД через значні теплопритоки і великих обсягів приточного повітря. Крім того, глибина охолодження припливного повітря обмежена температурою холодоносія (холодної води від АБХМ) 7 °С.

Для більш глибокого охолодження припливного повітря розроблена двоступенева система охолодження припливного повітря з пароконденсаторною холодильною машиною (ПКХМ), що служить для холодопостачання технологічних виробництв. Використання ПКХМ для кондиціонування МО вельми обмежена, особливо при дефіциті холоду на технологічні потреби.

Використання ПКХМ як джерела холоду для другого ступеня охолоджувачів повітря на вході двигунів потребує додаткових витрат електроенергії на привід компресора. Це створює складнощі, особливо за наявності технологічних виробництв, які є пріоритетними споживачами холоду, що потребує оптимального та раціонального його використання. Одним із рішень є підвищення холодопродуктивності ПКХМ шляхом залучення холоду, отриманого трансформацією скидної теплоти в АБХМ. Однак температура повітря на вході в ГД ускладнюється через значні теплопритоки та великі обсяги припливного повітря. Додатковим обмеженням є те, що глибина охолодження припливного повітря залежить від температури холодоносія (холодної води від АБХМ), який не опускається нижче 7 °С.

З метою зведення до мінімуму споживання дефіцитного холоду від ПКХМ розроблена система двоступеневого охолодження повітря в повітроохолоджувачі (ПО) на вході ГД з холодопостачання другого ступеня ПО₂ від каскадної абсорбційно-парокомпресорній холодильної машини (КАПКХМ) [1, 2]. При цьому конденсатор ПКХМ охолоджується холодоносієм від АБХМ. Система дозволяє підвищити холодопродуктивність компресора і холодильний коефіцієнт ПКХМ (від $\varepsilon_k=3,1$ до $\varepsilon_k=7$ згідно характеристик компресора BITZER 4NES-12Y-40P на рис. 1) за рахунок зниження температури конденсації t_k від 45 °С до 20 °С.

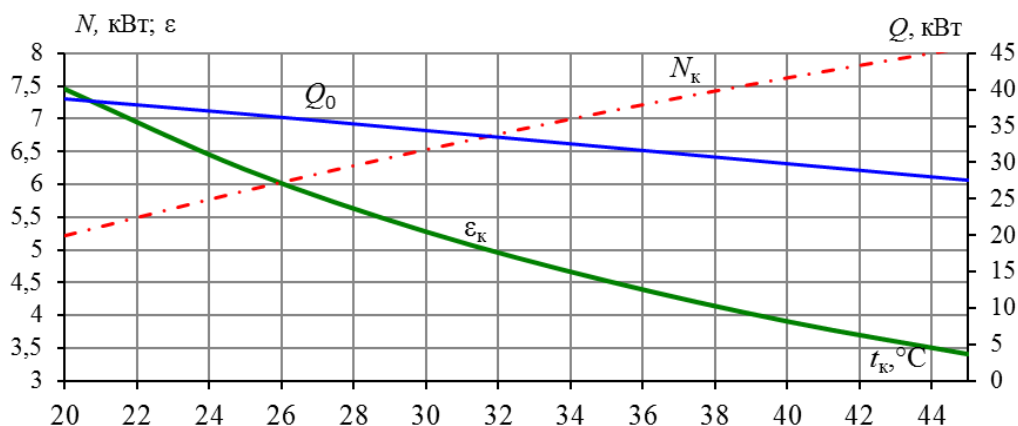

Рисунок 1 – Залежність холодильного коефіцієнта ε_k , споживаної електричної потужності N_k компресора BITZER 4NES-12Y-40P, холодопродуктивності ПКХМ Q_0 від температури конденсації t_k .

Таким чином можна скоротити витрати електроенергії на привід компресора ПКХМ на 40 ... 50%.

На рис. 2 представлені результати розрахунку характеристик системи двоступеневого охолодження припливного повітря на вході ГД в КАПКХМ. Як видно з графіків, зниження температури повітря становить $\Delta t_{ПО} = t_{зп} - t_{вт} = 14 \dots 26$ °С, що значно більше, ніж в базовому варіанті $\Delta t_{ПО(60)} = t_{зп} - t_{ПО.2} = 5 \dots 13$ °С. Звідси можна зробити висновок, що застосування зональної системи кондиціонування з двоступеневим охолодженням повітря на вході ГД дозволяє збільшити глибину охолодження $\Delta t_{ПО}$ в півтора рази в порівнянні з базовим варіантом системи кондиціонування.

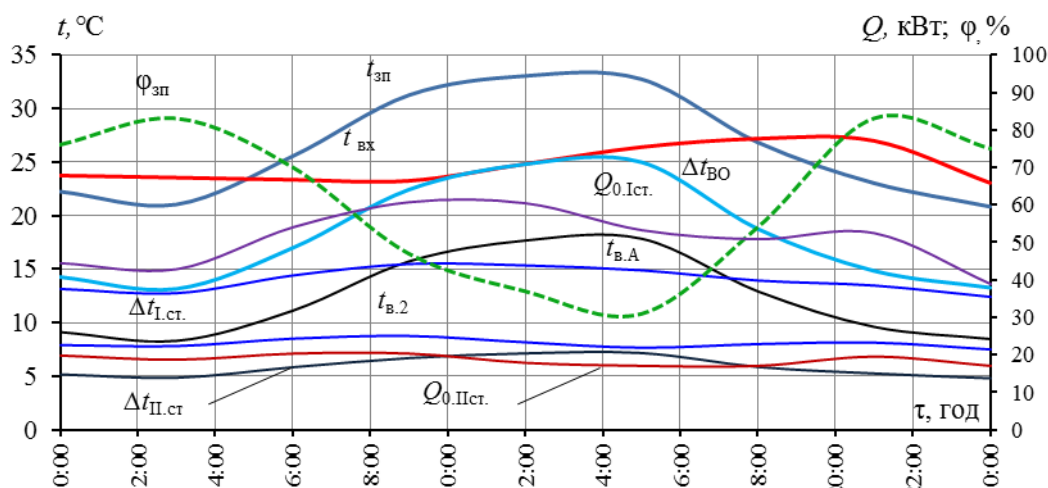

Рисунок 2 – Температури зовнішнього повітря $t_{зп}$, на вході ТК ГД $t_{вх}$ при заборі повітря із МВ, на виході з першого ступеня ПО₁ $t_{в1}$, зниження температури повітря в ПО₁ $\Delta t_{в1} = t_{зп} - t_{в1}$, на виході з другого ступеня ПО₂ $t_{в2}$, зниження температури повітря в ступені ПО₂ $\Delta t_{в2} = t_{в1} - t_{в2}$, повна глибина охолодження припливного повітря в двоступеневому ПО $\Delta t_{ПО} = t_{зп} - t_{в2}$ протягом доби при витраті повітря 35000 м³/год, холодопродуктивності першого ступеня ПО₁ $Q_{0.в1}$ і другого ступеня ПО₂ $Q_{0.в2}$

На рис. 3 представлені поточні значення холодопродуктивності (теплого навантаження на ПО) і скорочення питомої витрати палива протягом доби.

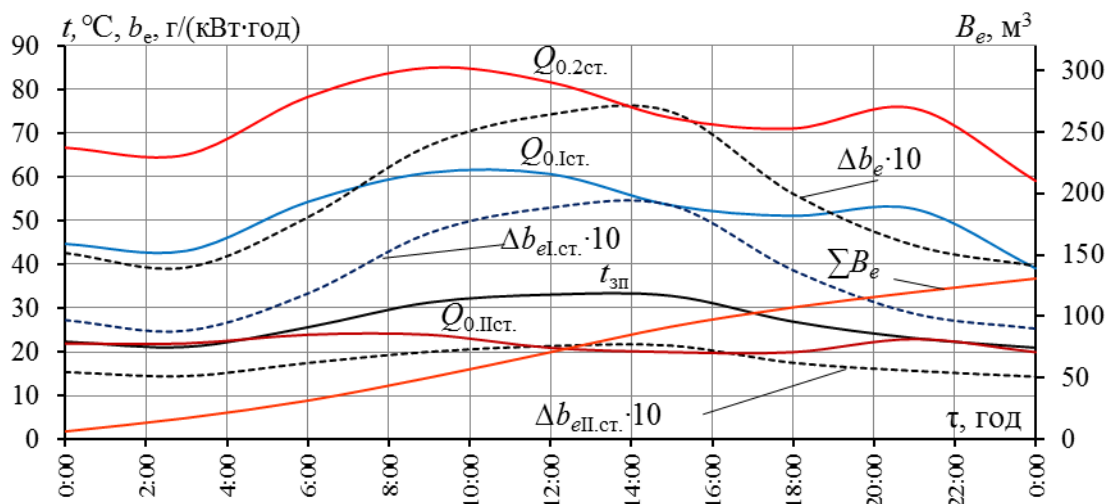

Рисунок 3 – Зміна холодопродуктивності першого ступеня ПО₁ $Q_{0.в1}$, другого ступеня ПО₂ $Q_{0.в2}$, сумарною холодопродуктивності ПО $Q_{0.ПО}$, повного теплового навантаження ПО $Q_{0.НТ}$, Δb_e – скорочення питомої витрати палива, г / (кВт · год), $\Sigma \Delta B_e$ – добова економія природного газу, м³

Як видно, максимальне теплове навантаження складає близько 112 кВт, що на 68% менше, ніж в базовому варіанті ($Q_{0(60)} \approx 350$ кВт), а навантаження на ПО зменшилася на 76%, що має велике значення в умовах дефіциту холоду на технологічні потреби.

Висновки. Розроблено інноваційний метод двоступеневого охолодження припливного повітря газотурбінних двигунів (ГД) шляхом трансформації скидної теплоти ГД для забезпечення більш ефективної роботи системи охолодження. У цьому методі використовується каскадна абсорбційно-парокомпресорна холодильна машина, яка має двоступеневу архітектуру: високотемпературний ступінь охолодження припливного повітря (ПОВТ), який живиться енергією від абсорбційної холодильної машини (АБХМ), та низькотемпературний ступінь (ПОНТ), що працює на базі парокомпресорної машини (КАПКХМ).

Завдяки такому підходу до охолодження повітря на вході в газотурбінний двигун до температури 7...10 °С (в порівнянні зі стандартним охолодженням до 15 °С за допомогою лише АБХМ), вдається досягти значного зниження витрат палива на 10...15%. Ця технологія забезпечує глибоке охолодження повітря, що сприяє підвищенню теплотехнічної ефективності двигунів і, відповідно, оптимізації їх експлуатаційних характеристик.

Література

- [1] Радченко А. М., Грич А. В. Охолодження приточного повітря машинного відділення газових двигунів тригенераційної установки [Текст] / А.М. Радченко, А.В. Грич // Холодильна техніка та технологія. – 2014. – № 6. – С. 20-25.
- [2] Радченко А. М., Грич А. В., Портной Б. С. Ступенчатое охлаждение приточного воздуха машинного отделения автономной электростанции [Текст] / А.М. Радченко, А.В. Грич, Б.С. Портной // Холодильна техніка та технологія. – 2016. – Т. 51, Вип. 1. – С. 71-7.
- [3] Радченко Р.Н., Грич А.В. Двухступенчатое охлаждение приточного воздуха газовых двигателей тригенерационной установки [Текст] / Р.Н. Радченко, А.В. Грич // Авиационно-космическая техника и технология. – 2014. – № 6. – С. 103–107.
- [4] Радченко, Н.И. Ступенчатое кондиционирование воздуха на входе рекуперативных ГТД утилизацией теплоты выпускных газов. [Текст] / Н.И. Радченко, С.А. Кантор, Рамзи Єл Герби // Авиационно-космическая техника и технология. – 2014. – № 3 (110). – С. 86–90.
- [5] Ткаченко С.Й. Показники ефективності роботи енергетичних установок для сумісного виробництва теплової та електричної енергії/ Ткаченко С.Й., М.М.Чепурний, Н.В. Пішеніна. – Вінниця: Наукові праці ВНТУ. – 2010. – № 1. Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/ejournals/NNTU/2010-1-failes/uk/.htm>. – С.54-57
- [6] Морозюк Л. И. Термодинамический анализ каскадных холодильных машин с R744в верхнем каскаде/ Л. И. Морозюк // Холодильна техніка та технологія. – 2016. – Т. 52, Вип. 1. – С. 12-17.

IMPROVING THE EFFICIENCY OF ROBOTIC GAS ENGINES IN NUCLEAR CHEMICAL POWER PLANTS BY RATIONAL AIR CONDITIONING

Hrych Artem

Admiral Makarov National University of Shipbuilding

Abstract. An analysis of the effectiveness of the air conditioning system, which is supplied to the gas engine separation machine of an autonomous thermal power plant, was carried out. The principle of operation of a two-stage air conditioning system is examined, which combines a cascade absorption-vapor compression refrigeration machine and ensures zonal air supply. Recommendations have been formulated on the optimal methods for processing tidal wind using the method of intensive cooling.

Keywords: air conditioning, autonomous thermal power station, engine room, gas engine, air cooler.

СЕКЦІЯ 5. ЕКОЛОГІЧНА ТА ТЕХНОГЕННА БЕЗПЕКА І ЦЗ

УДК 502.175:628.19

ПОКРАЩЕННЯ ЯКОСТІ ВОДИ З ПІДВИЩЕНОЮ МІНЕРАЛІЗАЦІЄЮ В УМОВАХ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНОЇ КРИЗИ

Гостєва Д.В.

*аспірантка кафедри екології та природоохоронних технологій
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова
dinagosteva3@gmail.com*

Трохименко Г.Г.

*доктор технічних наук, професор, завідувачка кафедри екології
та природоохоронних технологій
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова
м. Миколаїв, Україна
ganna.trokhymenko@nuos.edu.ua*

Анотація. У статті розглядаються сучасні підходи до покращення якості води з підвищеним рівнем мінералізації в умовах екологічно-економічної кризи. Описано ефективність застосування комбінованих технологій очищення, зокрема сорбційних методів у поєднанні з механічною фільтрацією та мембранними процесами. Наведено аналіз економічної доцільності різних підходів та приклади їх реалізації на прикладі міста Миколаїв.

Ключові слова: Сорбційне очищення, мембранні технології, якість питної води, економічна ефективність.

Метою дослідження є аналіз та оптимізація методів очищення води з підвищеною мінералізацією шляхом інтеграції сорбційних технологій із сучасними механічними та мембранними методами, з урахуванням екологічних та економічних аспектів їх впровадження в умовах екологічної та економічної кризи.

Сучасна економічно-екологічна криза загострює проблему якості водних ресурсів, особливо у регіонах із підвищеною мінералізацією природних вод. Підвищення концентрації солей у питній воді негативно впливає на здоров'я людей, знижує ефективність технологічних процесів на підприємствах, призводить до деградації водних екосистем. Незважаючи на наявність різноманітних технологій очищення, значна частина з них характеризується високою енергоемністю, складністю експлуатації, утворенням великої кількості концентрованих відходів або обмеженою здатністю комплексно видаляти різні мінеральні домішки. Це зумовлює актуальність розробки ефективних та економічно вигідних методів доочищення, які б відповідали сучасним екологічним вимогам та потребам споживачів.

Підвищена мінералізація води має як природні (геологічні та гідрогеохімічні), так і антропогенні (сільськогосподарські та промислові стічні води) причини, що зумовлює

необхідність застосування технологій багатоступеневого очищення. Аналіз сучасних методів показує, що мембранні процеси, зокрема зворотний осмос та нанофільтрація, є найбільш перспективними, оскільки забезпечують високий ступінь видалення розчинених солей і токсичних домішок [1, 2]. Однак їх широке застосування обмежується високими експлуатаційними витратами, необхідністю попереднього кондиціонування води та проблемами з утилізацією концентрату.

Іонообмінні технології є високоефективними для корекції мінерального складу води та її пом'якшення. Однак вони потребують регулярної регенерації смоли та використання значної кількості хімічних речовин, що створює додаткові екологічні ризики [3]. Сучасні дослідження показують, що сорбційні методи з використанням природних і модифікованих матеріалів є ефективними для очищення води від важких металів та інших забруднень. Наприклад, природні цеоліти добре поглинають іони міді та марганцю, особливо в кислих умовах [4]. Модифіковані сорбенти на основі бентоніту, діатоміту та цеоліту мають підвищену здатність видаляти різні шкідливі речовини.

Дослідники наголошують на важливості поєднання сорбційних технологій з іншими методами очищення, такими як механічна фільтрація та мембранна обробка, для досягнення комплексного очищення та опріснення води, одночасно оптимізуючи споживання енергії та мінімізуючи вплив на навколишнє середовище [5].

Крім того, дослідження підкреслили ефективність інтеграції сорбційних технологій з іншими методами очищення води, такими як механічна фільтрація та мембранна обробка, для досягнення комплексного очищення та опріснення води, оптимізуючи споживання енергії та мінімізуючи вплив на навколишнє середовище [5]. Ці досягнення сприяють розробці сталих та ефективних рішень для очищення води.

Впровадження доступних рішень підтверджується досвідом Миколаєва, який у 2022 році втратив централізоване водопостачання через руйнування водопроводу «Дніпро». Аварійний перехід на водозабір з річки Південний Буг вимагав розгортання автономних систем очищення. За підтримки міжнародних партнерів, зокрема уряду Данії (75,5 млн євро), у місті було встановлено 220 колективних установок зворотного осмосу загальною потужністю понад 528 000 м³/год, а також побудовано додаткові артезіанські свердловини. Це дозволило задовольнити основні потреби населення в питній воді [6].

Оцінка економічної ефективності демонструє, що зворотний осмос забезпечує найвищу якість очищення води – видалення понад 99 % солей, мікроорганізмів і органіки. Відповідно до масштабних RO-установок, собівартість очищення 1 м³ становить приблизно 0,50–2,50 USD/м³ [7].

Більш економічно доступними є фізико-хімічні методи – озонування та ультрафіолетова дезінфекція, вартість яких лежить у діапазоні 0,09–0,43 USD/м³, залежно від технології та масштабів застосування [8].

Сорбційні методи на основі цеоліту або активованого вугілля коштують приблизно 0,08–0,25 USD/м³, що робить їх доцільними при обмежених ресурсах.

Сонячна дезінфекція (SODIS) залишається майже безкоштовною (~0,01 USD/м³), але ефективна лише для малих обсягів [9]. Кип'ятіння, хоча і надійне, але є енерговитратним, із середньою вартістю ~1,0–1,6 USD/м³.

Хімічні таблетки (хлор або діоксид хлору) мають високу ефективність, але вартість очищення 1 м³ може становити 0,06–1,07 USD/м³, а якщо говорити про таблетки у роздрібному сегменті для надмалих обсягів, то їх вартість коливається 10–15 USD/м³, що робить їх економічно непридатними для регулярного використання [10].

Комбіновані системи, що поєднують механічну та сорбційну фільтрацію з озонуванням чи SODIS, можуть забезпечити високу якість при значно менших витратах – 0,10–0,30 USD/м³ [8].

Як зазначають автори, необхідно враховувати “приховані витрати”, такі як прийнятність для користувачів, трудові ресурси та режим обслуговування, оскільки технології, які з першого погляду здаються економічними, можуть виявитися неефективними у реальній експлуатації без урахування людського фактора [11].

З огляду на вищенаведені дані, схема ілюструє комбіновану систему доочищення мінералізованої води, яка відповідає специфічним умовам регіону.

Схема комбінованої системи доочищення мінералізованої води

Висновки. Поліпшення якості води з високою мінералізацією залишається важливим питанням в умовах економічної та екологічної кризи. Ефективне очищення вимагає комплексного підходу, що поєднує сорбційні, механічні та мембранні технології. Застосування комбінованих методів дозволяє оптимізувати якість води, зменшити енерговитрати та мінімізувати негативний вплив на навколишнє середовище. Приклад міста Миколаїв підтверджує практичну ефективність таких рішень. Розробка та впровадження інноваційних, екологічно чистих технологій є ключовим фактором збереження водних ресурсів у сучасних умовах.

Загалом, розробка та впровадження інноваційних методів очищення є важливим кроком на шляху до збереження природних водних ресурсів.

Література

- [1] Shokri N., Aminzadeh M., Jannesarahmadi S., Huning L.S., Bateni S.M., Hayes M., AghaKouchak A. Multi-scale soil salinization dynamics from global to pore scale: A review // *Reviews of Geophysics*. – 2023. – Vol. 62, № 4. – Article e2023RG000804. – DOI: <https://doi.org/10.1029/2023RG000804>
- [2] Shannon M.A., Bohn P.W., Elimelech M., Georgiadis J.G., Marinas B.J., Mayes A.M. Science and technology for water purification in the coming decades // *Nature*. – 2008. – Vol. 452, № 7185. – P. 301–310. – DOI: <https://doi.org/10.1038/nature06599>

- [3] Veolia Water Technologies. Chapter 08 – Ion Exchange, Water Demineralization & Resin Testing [Електронний ресурс] / Veolia Water Technologies. – Режим доступу: <https://www.watertechnologies.com/handbook/chapter-08-ion-exchange> (дата звернення: 06.07.2025).
- [4] Zasidko, I. B., Polutrenko, M. S., & Mandryk, O. M. (2017). Використання цеоліту для очищення природних та стічних вод комунальних підприємств // *Scientific Bulletin of UNFU*. – 2017. – Vol. 27, № 5. – С. 63–66. – DOI: <https://doi.org/10.15421/40270513>.
- [5] Мазурак О., Лисак Г., Зеліско О., Гринчишин Н., Мазурак І. Технології сорбційного очищування стічних вод: досвід використання та інновації // *Вісник Львівського національного університету природокористування*. – 2023. – № 27. – DOI: <https://doi.org/10.31734/agronomy2023.27.046>
- [6] Міністерство розвитку громад та територій України. Національна доповідь про якість питної води та стан питного водопостачання та водовідведення в Україні у 2023 році / Міністерство розвитку громад та територій України. – Київ, 2025. – 200 с. – Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://mindev.gov.ua/storage/app/sites/1/uploaded-files/nacionalna-dopovid-pro-iahist-pitnoyi-vodi-ta-stan-pitnogo-vodopostacannia-ta-vodovidvedennia-v-ukrayini-u-2023-r.pdf> (дата звернення: 27.07.2025).
- [7] Benahmed A., Bessedik M., Abdelbaki Ch., Mokhdar S.A., Goosen M.F.A., Höllerman B., Zouhiri A., Badr N. Investigating the long-term economic sustainability and water production costs of desalination plants: A case study from Chatt Hilal in Algeria // *Egyptian Journal of Aquatic Research*. – 2025. – Vol. 51, № 1. – P. 31–38. – DOI: <https://doi.org/10.1016/j.ejar.2024.11.011>
- [8] Banach J.L., Hoffmans Y., Appelman W.A.J., van Bokhorst-van de Veen H., van Asselt E.D. Application of water disinfection technologies for agricultural waters // *Agricultural Water Management*. – 2021. – Vol. 244. – Article 106527. – DOI: <https://doi.org/10.1016/j.agwat.2020.106527>
- [9] Sales-Lérida D., Grosso J., Martínez-Jiménez P.M., Manzano M. A low cost and eco-sustainable device to determine the end of the disinfection process in SODIS // *Sensors*. – 2023. – Vol. 23, № 2. – Article 575. – DOI: <https://doi.org/10.3390/s23020575>
- [10] Lindmark M., Cherukumilli K., Crider Y.S., Marcenac P., Lozier M., Voth-Gaeddert L., Lantagne D.S., Mihelcic J.R., Zhang Q.M., Just C., Pickering A.J. Passive in-line chlorination for drinking water disinfection: A critical review // *Environmental Science & Technology*. – 2022. – Vol. 56, № 13. – P. 9164–9181. – DOI: 10.1021/acs.est.1c08580.
- [11] Cherukumilli K., Ray I., Pickering A.J. Evaluating the hidden costs of drinking water treatment technologies // *Nature Water*. – 2023. – Vol. 1, April. – Article no. 00055. – DOI: 10.1038/s44221-023-00055-y. – Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://www.nature.com/articles/s44221-023-00055-y> (дата звернення: 27.07.2025).

IMPROVING THE QUALITY OF WATER WITH INCREASED MINERALIZATION IN THE CONTEXT OF THE ECOLOGICAL AND ECONOMIC CRISIS

Diana Hostieva, Ganna Trokhymenko

Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Mykolaiv, Ukraine

Abstract. The article explores contemporary methods for enhancing water quality with increased mineralization, in the context of an ecological and economic crisis. The effectiveness of

using combined purification technologies, particularly sorption methods in conjunction with mechanical filtration and membrane processes, is described. The analysis of the economic feasibility of various approaches, along with examples of their implementation, is provided using the city of Mykolaiv as an example.

Keywords: Sorption purification, membrane technologies, drinking water quality, economic efficiency.

УДК 502.174.2

ДОСЛІДЖЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОГО БІОРЕМЕДІАНТУ ДЛЯ ВІДНОВЛЕННЯ НАФТОЗАБРУДНЕНИХ ҐРУНТІВ

Трохименко Г.Г.

доктор технічних наук, професор; antr@ukr.net

Грушина О.Г.

старший викладач; olga.bidnichenko@nuos.edu.ua

Гурець Н.В.

старший викладач; natalya.gurets@nuos.edu.ua

Ремешевська І.В.

кандидат технічних наук, доцент. irynaremesh@gmail.com

Кафедра екології та природоохоронних технологій,

Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова, м. Миколаїв, Україна

Анотація. Представлено результати дослідження ефективності експериментального мікробіологічного препарату на основі штаму *Bacillus amyloliquefaciens ssp. Plantarum* для ремедіації нафтозабруднених ґрунтів. Методика дослідження базується на біотестуванні з використанням рослинних тест-об'єктів, що дозволяє оцінити рівень токсичності та ступінь рекультивації ґрунту. Встановлено, що препарат сприяє активному розкладанню нафтопродуктів і покращує проростання рослин, особливо за концентрації 1:25. Отримані результати підтверджують перспективність використання специфічних бактеріальних консорціумів у біотехнологічних напрямках екологічного відновлення.

Ключові слова: забруднення ґрунтів; біологічні методи очищення; нафтове забруднення; фітотестування; рослинний тест-об'єкт.

Забруднення ґрунту нафтою та нафтопродуктами є однією з найбільш критичних екологічних проблем, що негативно впливають на родючість земель та функціонування екосистем. Традиційні методи очищення не завжди ефективні, тому дослідження біотехнологічних способів ремедіації є важливим для розробки ефективних стратегій екологічного відновлення деградованих територій. Одним із найбільш перспективних напрямів ремедіації забруднених ґрунтів є використання мікробіологічних препаратів [1,2], які сприяють активному розмноженню нафтоокиснювальних бактерій у середовищах з високим вмістом вуглеводнів. Використання таких біопрепаратів може забезпечити природне

очищення ґрунту від нафтових забруднень, сприяти відновленню його агрономічних характеристик та зниженню екологічних ризиків.

Метою дослідження є вивчення потенціалу експериментального мікробіологічного препарату для очищення ґрунтів, забруднених нафтопродуктами, оцінка його ефективності та аналіз впливу на ріст і розвиток рослинних тест-об'єктів.

Основна частина. Різні штами нафтоокиснювальних бактерій демонструють різний ступінь активності залежно від умов середовища. У межах дослідження проведено оцінку ефективності експериментального біопрепарату на основі штаму *Bacillus amyloliquefaciens ssp. Plantarum* для прискорення процесів розкладання нафтопродуктів, дієвість та ефективність якого є малодослідженими.

У процесі проведення досліджень було використано метод фітотестування, який ґрунтується на оцінюванні змін у розвитку рослин, вирощуваних у забрудненому та контрольному середовищах. Рослини, як ключові автотрофні компоненти екосистем, мають здатність до абсорбції забруднювальних речовин та демонструють чутливу реакцію на їхній вплив через зміни фізіолого-біохімічних характеристик. Інформативним критерієм для визначення ступеня фітотоксичності ґрунтового середовища є оцінка таких параметрів, як енергія проростання насіння, динаміка розвитку кореневої системи та надземної частини, а також біомаса рослин. При проведенні фітотестування було використано крес-салат, який відзначається швидким процесом сходження та зростання, що дає змогу достатньо в невеликі строки оцінити забрудненість ґрунту нафтопродуктами.

Методика ґрунтувалася на порівняльному аналізі проростання тестових рослин у контрольному та обробленому ґрунті за різних концентрацій біопрепарату. Застосовано новий біологічний препарат на основі концентрату суспензій мікроорганізмів експериментального штаму 531C *Bacillus amyloliquefaciens ssp. plantarum*. Штам 531C володіє активною ростостимулюючою властивістю та високою резистентністю до важких металів Cd, Pb, Ni, Zn, що позитивно впливає на покращення екологічного стану ґрунту.

Висновки. Використання біопрепарату на основі штаму *Bacillus amyloliquefaciens ssp. Plantarum* (штам 531C) показало ефективність у відновленні ґрунтової біоти та нейтралізації токсичних речовин. За концентрації препарату 1:25 проростання рослинних тест-об'єктів досягло 80%, що перевищує аналогічний показник для концентрації 1:50 (50%). Визначено, що основними агентами природного розкладання нафтопродуктів є ґрунтові мікроорганізми, здатні метаболізувати вуглеводні з метою отримання енергії, необхідної для підтримання життєвих процесів та формування нових мікробних популяцій.

Література

- [1]. Трохименко Г. Г., Недорода В. М.. Технологічні етапи біоремедіації забруднених нафтопродуктами ґрунтів на основі мікроорганізмів роду *Bacillus*. / Збірник наукових праць НУК, № 2-3, 2023. – С. 167-177. DOI [https://doi.org/10.15589/znp2023.2-3\(491-492\).20](https://doi.org/10.15589/znp2023.2-3(491-492).20)
- [2] Трохименко Г. Г., Недорода В. М. Аналіз деструктивного потенціалу мікроорганізмів роду *Bacillus* у комбінації з фульвокислотами для ризодеградації нафтових вуглеводнів. / Екологічні науки: науковопрактичний журнал. № 1(46), 2023. – С. 85-91. DOI <https://doi.org/10.32846/23069716/2023.eco.1-46.15>

RESEARCH ON THE EFFECTIVENESS OF THE USE OF AN EXPERIMENTAL BIOREMEDIANT FOR THE RESTORATION OF OIL-POLLUTED SOILS

Ganna G. Trokhymenko, Olga G. Grushyna, Nataliya V. Gurets, Iryna V. Remeshevsk.
Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Mykolaiv, Ukraine

Abstract. The results of a study of the effectiveness of an experimental microbiological preparation based on the strain *Bacillus amyloliquefaciens ssp. Plantarum* for the remediation of oil-contaminated soils are presented. The research methodology is based on biotesting using plant test objects, which allows assessing the level of toxicity and the degree of recultivation. It has been established that the drug promotes active decomposition of petroleum products and improves plant germination, especially at a concentration of 1:25. The results obtained confirm the promising use of specific bacterial consortia in biotechnological strategies for ecological restoration.

Keywords: soil contamination; biological purification methods; oil pollution; phytotesting; plant test object.

УДК 502:331.43

АНАЛІЗ ВПРОВАДЖЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ У СИСТЕМУ УПРАВЛІННЯ ДЕРЖАВНОГО ПІДПРИЄМСТВА «АДМІНІСТРАЦІЯ МОРСЬКИХ ПОРТІВ УКРАЇНИ»

Ремешевська І.В.

кандидат технічних наук,

доцент кафедри екології та природоохоронних технологій

irynaremesh@gmail.com

Гурець Н.В.

старший викладач кафедри екології та природоохоронних технологій

natalya.gurets@nuos.edu.ua

Грушина О. Г.

старший викладач кафедри екології та природоохоронних технологій

olga.bidnichenko@nuos.edu.ua

Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова, Миколаїв, Україна

Анотація. Досліджено процес впровадження європейських стандартів у діяльність ДП «Адміністрація морських портів України». Проведено аналіз результатів їх застосування у системі управління підприємством у 2015–2024 роках. Визначено вплив цих стандартів на підвищення операційної ефективності, зниження виробничих ризиків та посилення конкурентоспроможності на міжнародному ринку.

Ключові слова: європейські стандарти; охорона праці; екологічний менеджмент; соціальна відповідальність; морські порти.

Морська інфраструктура України становить один із ключових елементів національної транспортної системи, забезпечуючи інтеграцію країни у світову торгівлю, сприяючи

експортно-імпортним операціям, транзиту вантажів та логістичній взаємодії з країнами Європейського Союзу, Близького Сходу та Азійсько-Тихоокеанського регіону.

Координацію розвитку та експлуатації портової інфраструктури забезпечує Державне підприємство «Адміністрація морських портів України» (ДП «АМПУ»), створене у 2013 році. Основна мета діяльності ДП «АМПУ» – забезпечення функціонування та розвитку морських портів шляхом ефективного використання державного майна, реконструкції та будівництва об'єктів портової інфраструктури, забезпечення безпеки мореплавства в морських портах [1].

Впровадження європейських стандартів охорони праці, екологічного менеджменту та соціальної відповідальності є критично важливим для забезпечення безпечного, екологічно відповідального та сталого функціонування портової системи. Цей процес включає реорганізацію системи управління портовою галуззю відповідно до вимог міжнародних стандартів, розробку та реалізацію відповідних політик, застосування методів і засобів моніторингу, проведення екологічного аудиту. Процес впровадження вищезазначених стандартів на підприємствах морської інфраструктури реалізується на основі циклу Plan-Do-Check-Act (PDCA) / «Плануйте – Робіть – Перевіряйте – Дійте» [2, 3].

Аналіз впровадження європейських стандартів у систему управління підприємствами морської інфраструктури України є складним, багаторівневим процесом, що передбачає опрацювання значного обсягу даних та інформації [4]. З метою підвищення ефективності дослідження та забезпечення системного підходу, аналіз було здійснено за ключовими напрямками, які відображають основні складові інтеграції європейських вимог.

Вперше вимоги стандартів екологічного менеджменту в систему управління Адміністрації морських портів України було впроваджено у 2015 році, коли було створено систему екологічного менеджменту, що відповідає вимогам ISO 14001:2015 та ДСТУ ISO 14001:2015 у Одеському морському порті. В 2024 році сертифікаційним органом – ТОВ «Бюро Верітас Сертифікейшн Україна» – було успішно проведено наглядний аудит системи екологічного менеджменту організації на відповідність вимогам міжнародного стандарту ISO 14001:2015 «Environmental management systems – Requirements with guidance for use», національного стандарту ДСТУ ISO 14001:2015, а також вимогам системи EMAS, на підставі результатів якого було прийнято рішення про продовження дії сертифіката відповідності стандарту ISO 14001:2015. Цей факт підтверджує ефективне функціонування системи екологічного менеджменту в ДП «АМПУ».

У серпні 2022 року система управління охороною здоров'я та безпекою праці ДП «АМПУ» була сертифікована на відповідність міжнародному стандарту ISO 45001:2018 міжнародним сертифікаційним органом – ТОВ «Бюро Верітас Сертифікейшн Україна». У серпні 2024 року цей орган провів другий наглядний аудит, за результатами якого підтверджено ефективне функціонування системи управління охороною праці у ДП «АМПУ» та можливість подальшого продовження сертифікації.

ДП «АМПУ» має значний практичний та історичний досвід у впровадженні принципів соціальної відповідальності, які повністю узгоджуються з ключовими положеннями міжнародного стандарту ISO 26000. З моменту свого створення підприємство послідовно реалізовує стратегію сталого розвитку, що базується на етичному веденні господарської діяльності, дотриманні прав людини, забезпеченні прозорості управлінських рішень і врахуванні інтересів усіх стейкхолдерів.

Імплементація європейських стандартів з охорони праці, екологічного менеджменту та корпоративної соціальної відповідальності в систему управління підприємств морської інфраструктури України сприяла покращенню умов праці та зниженню рівня виробничого травматизму; підвищенню екологічної безпеки підприємств; налагодженню конструктивного соціального діалогу з персоналом.

Впровадження цих стандартів в діяльність ДП «Адміністрація морських портів України» протягом 2015–2024 років дозволило досягти: зростання операційної ефективності підприємств на 15–20%; зниження витрат, пов'язаних з виробничими ризиками та екологічними штрафами; зменшення плинності кадрів і підвищення мотивації персоналу; підвищення конкурентоспроможності підприємств на міжнародному ринку логістичних послуг. Для підвищення ефективності впровадження європейських стандартів у систему управління підприємств морської інфраструктури доцільно розробити комплексну модель управління, що враховує специфіку портової діяльності та ризики.

Література

- [1] Офіційний сайт Державного підприємства "Адміністрація морських портів України. <https://www.uspa.gov.ua>
- [2] *Наказ 157 від 06.08.2020 Про впровадження національного стандарту ДСТУ ISO 45001:2019 (ISO 45001:2018, IDT) в діяльність НААУ (2020),* https://naau.org.ua/userfiles/files/Nakaz_157od_vid-06_08_2020.pdf
- [3] ДСТУ ISO 14001: 2015 «Системи екологічного управління – Вимоги з керівництвом щодо використання (ISO 14001: 2015, IDT) (2016),. Київ, 37 с.
- [4] Barskiy, I., Makarenko, M., Gusakov, S., Kalinina, A., Ustinov, R. (2021). Environmental management as a tool for providing resilience of the sea port. Financial and credit activity problems of theory and practice, 3(38):281-291, pp. 281-291. DOI:10.18371/fcaptp.v3i38.237458

ANALYSIS OF EUROPEAN STANDARDS implementation IN THE MANAGEMENT SYSTEM OF THE State Enterprise “Ukrainian Sea Ports Authority”

Remeshevska I., Gurets N., Grushyna O.

Admiral Makarov National Shipbuilding University, Mykolaiv, Ukraine

The process of introducing European standards in the activities of the State Enterprise “Ukrainian Sea Ports Authority” was monitored. An analysis of the results of their implementation in the business management system was carried out in 2015–2024. The infusion of these standards is expected to increase operational efficiency, reduce virus risks and increase competitiveness in the international market.

Keywords: European standards; occupational health and safety; environmental management; social responsibility; maritime ports.

УДК 632.95

**ВПЛИВ ПРЕПАРАТІВ НА ОСНОВІ ГУМУСОВИХ РЕЧОВИН НА ДЕГРАДАЦІЮ
ЗАЛИШКІВ ГЕРБІЦИДІВ У ҐРУНТІ ТА ЗНИЖЕННЯ ЇХ ФІТОТОКСИЧНОСТІ****Трохименко Г.Г.***Доктор технічних наук, професор, завідувач кафедри «Екології та природоохоронних технологій» Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,**м. Миколаїв, Україна**antr@ukr.net***Кібаров О.І.***Аспірант кафедри «Екології та природоохоронних технологій»**Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,**м. Миколаїв, Україна**kibarovoleg9@gmail.com*

Анотація. У цій роботі аналізувався вплив біодобрих (гумат калію, фульвокислотний «БіоФульво» та мікробний деструктор стерні «StimOrganic») на проростання фітоіндикатора (*Sorghum bicolor subsp. drummondii*) і деградацію гербіцидів у ґрунті. Застосування гумусових біостимуляторів разом із гербіцидами помітно зменшувало їх фітотоксичність і поліпшувало ріст культур, хоча ефективність залежала від типу препарату і концентрації. Отримані результати підтверджуються літературними даними про активне зв'язування пестицидів гумусовими речовинами у ґрунті.

Ключові слова: гумат калію, фульвові кислоти, деструктор стерні, гербіциди, фітотоксичність, фітоіндикація.

Вступна частина. Сорбція та деградація є основними процесами, що визначають долю гербіцидів у ґрунтовому середовищі. Поєднані біологічні, фізичні та хімічні процеси можуть призводити до тимчасового або постійного накопичення пестицидів у ґрунті. З літературних даних відомо, що саме органічна фракція ґрунту (зокрема фульвові та гумінові кислоти) контролює сорбцію гербіцидів. Зокрема, Alister та ін. (2020) [1] показали, що вміст гумінової кислоти в ґрунтах є головним фактором, що визначає адсорбцію пестицидів. У дослідженнях Świeląg-Piasecka і співавторів (2018) [2] також виявлено високу спорідненість гумінових кислот до полярних іонних гербіцидів за рахунок специфічних функціональних груп. У свою чергу фульвові кислоти можуть формувати з пестицидами буферні комплекси, підвищуючи їх розчинність і захищаючи від іонного впливу розчину. Такі властивості дозволяють зменшити ефективну дозу гербіциду на 20–30%, знижуючи токсичність пестицидних залишків для культурних рослин і ґрунтових мікробів. Окрім того, відомо, що використання фульвокислотних добрив може зменшувати загальну фітотоксичність забруднених ґрунтів. Наприклад, у попередніх дослідженнях [3] доцільності використання подібних біодобрих (2024) було зафіксовано зменшення фітотоксичності сильно забрудненого вуглеводнями ґрунту на 21–34% при внесенні добрив на основі фульвокислот. Ці результати обґрунтовують

подальше дослідження застосування гумусовмісних препаратів для захисту рослин і прискорення розпаду гербіцидів у ґрунті.

Мета роботи. Головною метою роботи є вивчення впливу препаратів на основі гумусових речовин – зокрема гумату калію , фульвокислотного препарату «БіоФульво» та мікробного деструктора стерні «StimOrganic» – на розвиток фітоіндикатора та деградацію залишків гербіцидів у ґрунті.

Основна частина. На першому етапі ґрунтові зразки обробляли розчинами біопрепаратів у наступних концентраціях: «БіоФульво» (добриво на основі фульвових та гумінових кислот) – 1:100, деструктор стерні «StimOrganic» (мікробний препарат на основі штамів *Bacillus* та *Trichoderma*) – 1:100, гумат калію – 1:300 . Оброблені зразки поливали по потребі протягом двох тижнів. Через два тижні після обробки на зразки ґрунту були засіяні фітоіндикатором – суданською травою (*Sorghum bicolor* subsp. *drummondii*) . А вже з появою на паростках декількох листочків (5й день) фітоіндикатор було оброблено контактними гербіцидами на основі солей гліфосату. У досліді застосовували два гербіциди суцільної дії: «Ураган Форте» (500 г/л калійної солі гліфосату) та «Федерал» (480 г/л ізопропіламіної солі гліфосату + 60 г/л дикамби) .

Надалі вимірювали масу паростків, довжину коренів і висоту рослин фітоіндикатора на контрольованих інтервалах.

На ранніх етапах найбільш активно проросли рослини в групах, оброблених препаратом «StimOrganic». У цих зразках паростки досягали ~3 мм, тоді як у групі з гуматом калію – близько 2,5 мм, а решта паростків , у тому числі контроль, не перевищували 1 мм . Однак згодом контрольні зразки , які було оброблено препаратом на основі гумусових кислот незначно наздогнали інші контролю. Дія гербіциду на основі калійної солі гліфосату у всіх дослідних групах виявилась суттєво слабшою порівняно з дією ізопропіламіної солі гліфосату та дикамби. Ймовірно, це пов'язано з тим, що ізопропіламінна сіль гліфосату має нижчу розчинність у воді та краще проявила себе саме при ґрунтовій обробці та високій вологості ґрунту.

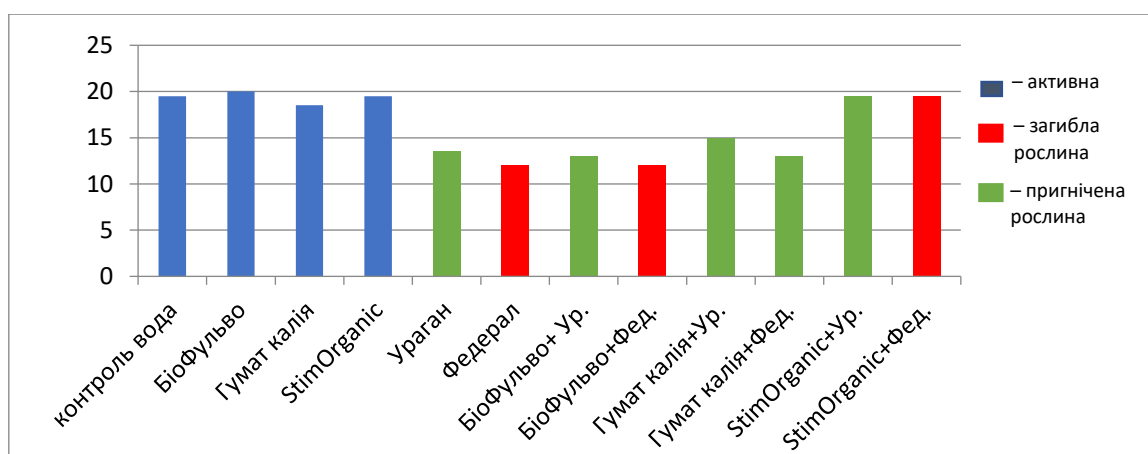

Рисунок 1 – Середня висота паростків фітоіндикатора за категоріями на 14й день після засіву (см)

Як бачимо, зразки оброблені гуматом калію показали більшу стійкість до дії гербіцидів у порівнянні з іншими групами, які оброблялись гербіцидами. Це узгоджується із сучасними уявленнями: гумати посилюють антистресові механізми рослин і підвищують адсорбцію гербіцидів на ґрунтових колоїдах, перешкоджаючи їх надмірній міграції до кореневої системи.

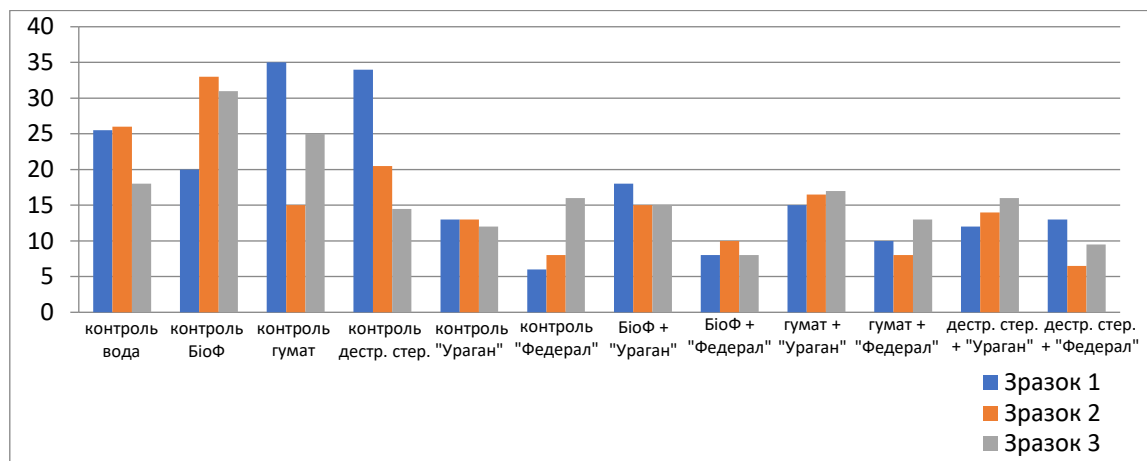

Рисунок 2 – Довжина кореня (у см) фітоіндикатора на 20й день спостережень

Також спостерігається очевидна дія таких препаратів на активізацію розвитку кореневої системи фітоіндикатора.

Висновки. Застосування гуматних препаратів разом із гербіцидами зменшило їх фітотоксичний вплив і скорочувало період пригнічення культурних рослин. Зокрема, обробка ґрунту калійним гуматом «відстрочила» загибель фітоіндикатора, обробленого гліфосатом, приблизно на 5 діб (порівняно з контролем). Гумат калію продемонстрував найефективнішу активацію захисних механізмів рослини у протидії гліфосату. Водночас розвиток паростків у групі гумату виявився найнижчим серед контрольних під час пізніх етапів, що може свідчити про необхідність оптимізації концентрації добрива. Препарат-стимулятор «StimOrganic» забезпечив найвищі показники зростання фітоіндикатора на ранніх етапах вегетації (до нанесення гербіцидів). Це свідчить про перспективність мікробних деструкторів стерні в покращенні росту рослин і потенційного сприяння розщепленню органічних залишків гербіцидів. Добриво «БіоФульво» (фульвокислотний препарат) виявило помірну стимулюючу дію: на пізніх етапах його групи злегка перевищили решту контрольних груп за середньою висотою рослин, проте перевагу формували поодинокі зразки. Препарати на основі гумусових речовин можуть ефективно зменшувати негативний вплив гербіцидів на культури за рахунок посилення сорбційних процесів та імуностимуляції рослин. Проте необхідно враховувати характеристики ґрунту та концентрацію препаратів.

Література

[1] Alister C., Araya M., Córdova A., Saavedra J., Kogan M. Humic substances and their relation to pesticide sorption in eight volcanic soils. *Planta Daninha, Sociedade Brasileira da Ciência das Plantas Daninhas*, 38, e020171636, 2020.

[2] Ćwieląg-Piasecka I., Medyńska-Juraszek A., Jerzykiewicz M., Dębicka M., Bekier J., Jamroz E., Kałwałko D. Humic acid and biochar as specific sorbents of pesticides. *Journal of Soils and Sediments*, 18, 2692–2702., 2018.

[3] Недорода В., Трохименко Г.Г., Кібаров О.І. Аналіз доцільності використання добрив на основі фульвокислот у біоремедіації забруднених ґрунтів. *Soil Science Annual*, 75(4):195814, 2024.

IMPACT OF HUMIC SUBSTANCES-BASED PREPARATIONS ON THE DEGRADATION OF HERBICIDES RESIDUES IN SOIL AND REDUCTION OF THEIR PHYTOTOXICITY

Ganna Trokhymenko, Kibarov Oleg

Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Mykolaiv, Ukraine

Abstract. This work analyzed the effect of biofertilizers (potassium humate, fulvic acid "BioFulvo" and microbial stubble destroyer "StimOrganic") on the germination of a phytoindicator (Sudan grass) and the degradation of herbicides in the soil. The use of humic biostimulants together with herbicides significantly reduced their phytotoxicity and improved crop growth, although the effectiveness depended on the type of drug and concentration. The results obtained are confirmed by literature data on the active binding of pesticides by humic substances in the soil.

Key words: humic acid; fulvic acid; potassium humate; herbicides; phytotoxicity; phytoindication.

УДК 504: 629.5.017.7

НАПРЯМИ СКОРОЧЕННЯ ОБСЯГІВ УТВОРЕННЯ ВІДХОДІВ НА БОРТУ СУДНА В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Літвак О.А.

кандидат економічних наук, доцент

доцент кафедри екології та природоохоронних технологій

Загоруйко Д.А.

магістрант

Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова

м. Миколаїв, Україна

olya.litvak@gmail.com; quinterozero@gmail.com

Анотація. Розглянуто основні напрями зменшення обсягів утворення відходів на борту суден як один із ключових елементів системи екологічної безпеки та сталого судноплавства. Проаналізовано сучасні технології, організаційні підходи та інноваційні практики поводження з відходами. Комплексне впровадження зазначених заходів сприяє більш стійкій експлуатації судна під час рейсу.

Ключові слова: судно, поводження з відходами, інсинератор, цифровий облік, екологічна безпека, інноваційні технології.

Вступ. Морський транспорт є важливою складовою світової логістики, однак він також є джерелом значного екологічного навантаження, зокрема через утворення великої кількості різноманітних відходів на борту суден. Забруднення морського середовища відходами, особливо пластиком, нафтопродуктами, стічними водами, стало глобальною екологічною проблемою. У цьому контексті актуальним є пошук ефективних напрямів мінімізації відходів без шкоди для операційної ефективності суден.

Метою дослідження є аналіз сучасних напрямів скорочення обсягів утворення відходів на борту судна з урахуванням вимог екологічної безпеки, а також обґрунтування технологічних і організаційних рішень, спрямованих на мінімізацію впливу морського транспорту на довкілля в умовах переходу до сталого судноплавства.

Основна частина. При експлуатації судна утворюється кілька типів відходів: **тверді побутові відходи** (упаковки, папір, метал, скло, пластик); **органічні (харчові) відходи**; нафтовмісні залишки та осади з трюмів; **стічні води (сіра і чорна вода)**; **пластикові відходи**, які є особливо небезпечними для морської фауни; **небезпечні відходи** (хімікати, фарби, акумулятори тощо) [1].

Кожен з перелічених типів відходів потребує певних ефективних стратегій управління та поводження на борту судна, що суворо регулюється Міжнародною морською організацією (ІМО) за допомогою Міжнародної конвенції щодо запобігання забрудненню з суден (МАРПОЛ). У додатках до

МАРПОЛ викладені конкретні заходи для різних типів відходів, дотримання цих правил є обов'язковим для судів, щоб мінімізувати вплив на довкілля та уникнути серйозних штрафів.

Скорочення кількості відходів, що виробляються на борту суден, має основне значення для ефективного управління відходами. Найкращі практики включають, в першу чергу, забезпечення правильного сортування відходів біля джерела для полегшення їх переробки та належної утилізації [2]. Крім цього важливим є скорочення обсягу пакувального матеріалу, що забезпечується вибором продукції з мінімальною кількістю упаковки та заохоченням постачальників до використання екологічно чистих методів упаковки. Також реалізація на борту судна програм з повторного використання матеріалів та їх переробки там, де це можливо, дозволяє скоротити обсяг відходів, які потребують утилізації (табл. 1).

Таблиця 1 – Напрями скорочення обсягів утворення відходів на борту судна

№	Напрямок	Заходи
1	Превентивні заходи	– зменшення обсягів упаковки при постачанні продуктів та матеріалів; – використання багаторазових контейнерів, замість одноразової тари; – планування закупівель відповідно до кількості екіпажу і тривалості рейсу; – цифровізація документації для скорочення використання паперу.
2	Сортування та збирання відходів	– організація окремого збирання різних видів відходів на борту: пластик, скло, органіка, метали; – позначення контейнерів згідно з вимогами MARPOL; – використання «розумних» систем моніторингу наповненості баків.
3	Переробка та повторне використання	– встановлення подрібнювачів харчових відходів та компостерів; – застосування інсинераторів нового покоління, які мають вищу ефективність і нижчі викиди; – переробка пластикових і металевих відходів на борту або передача в порту для вторинного використання; – оптимізація використання прісної води через повторне використання очищених стоків (наприклад, для технічних потреб).
4	Використання цифрових систем управління відходами	– впровадження судових інформаційних систем, які дозволяють відстежувати кількість, вид і маршрут відходів; – інтеграція таких систем з портовими екологічними службами.

Не менш важливим напрямом є підвищення рівня обізнаності та підготовки членів екіпажу у питаннях поводження з відходами. Програми навчання, симуляції та онлайн-курси стали обов'язковими у багатьох судноплавних компаніях [3]. Це особливо важливо при поводженні з небезпечними відходами (акумулятори, використані розчинники тощо), де помилка може призвести до серйозних наслідків. Отже можна зазначити, що ефективність поводження з відходами залежить від: рівня **екологічної культури екіпажу, регулярного навчання персоналу, наявності чіткої інструкції з управління відходами та контролю з боку адміністрацій прапора та портових держав.**

У контексті глобального переходу до сталого судноплавства, скорочення обсягів судових відходів вимагає не лише дотримання чинних норм, а й впровадження передових технологій та інноваційних підходів. Сучасні виклики, пов'язані з забрудненням морського середовища, стимулюють галузь шукати нові ефективні рішення, здатні забезпечити як екологічну, так і економічну доцільність.

Однією з перспективних тенденцій є використання **бортових міні-станцій для переробки пластикових та інших горючих відходів у паливо.** Такі технології дозволяють зменшити обсяг зберігання сміття на судні, мінімізувати частоту вивантаження відходів у портах, а також забезпечити додаткове джерело енергії для технічних потреб судна [4].

Іншою важливою інновацією є **впровадження сенсорної аналітики** у системах збирання та моніторингу відходів. Сучасні «розумні» контейнери оснащуються датчиками рівня наповненості, температури, вологості та навіть складу відходів. Це дозволяє екіпажу оперативно реагувати на зміну ситуації, планувати сортування та утилізацію з урахуванням вимог екологічної безпеки.

Також актуальним напрямом є розвиток **цифрових платформ для управління життєвим циклом відходів (Waste Lifecycle Management Systems),** які забезпечують повне відстежування процесів утворення, зберігання, переміщення та передачі відходів портовим структурам [5]. Такі системи можуть бути інтегровані з іншими судовими інформаційними рішеннями та міжнародними екологічними базами даних, що підвищує прозорість і полегшує підзвітність.

Особливої важливості набуває також **«зелений» дизайн суден** – використання екологічно безпечних матеріалів, розміщення контейнерів для сортування у зручних зонах, інтеграція інсинераторів з низькими викидами, заміна хімічних засобів на біорозкладні альтернативи. Такий підхід сприяє мінімізації відходів ще на етапі проєктування судна.

Окрему увагу слід приділити перспективі впровадження **автоматизованих прес-контейнерів** з функцією стискання, герметизації та фіксації дати/місця накопичення відходів. Це дозволяє зменшити об'єм сміття, уникнути поширення запахів та покращити умови зберігання до моменту його вивантаження у порту.

Таким чином, розвиток інновацій у сфері поводження з відходами на судах є не лише необхідною умовою відповідності сучасним екологічним стандартам, а й важливим кроком у напрямі цифрової трансформації галузі та досягнення цілей сталого розвитку.

Висновки. Незважаючи на досягнуті успіхи, управління відходами на судах стикається з численними проблемами. До них відносяться обмежений простір для зберігання відходів та споруд з їхньої переробки, різні правила у різних морських юрисдикціях та необхідність постійного навчання екіпажу процедур поводження з відходами. Перспективними є

розробки більш компактних та ефективних технологій переробки відходів, які можна буде модернізувати на судах. Також спостерігається тенденція до впровадження більш інтегрованих систем управління відходами, які не лише ефективніше справляються з відходами, а й сприяють підвищенню загальної енергоефективності судна.

Література

- [1] Регістр судноплавства України. Правила запобігання забрудненню з суден. Частина IV. Вимоги щодо запобігання забрудненню сміттям, Київ, 2024. 19 с.
- [2] Popa L.-V. Waste management on board seagoing ships. *Journal of Marine Technology and Environment*. 2021, Vol. II. P. 49–54.
- [3] Faber J., Kleijn A., Sturiale J. Identifying criteria for determining whether a ship produces reduced quantities of waste and manages it in a sustainable and environmentally sound manner. Delft, CE Delft, March 2021. 88 p.
- [4] Vaneeckhauteab C., Fazlia A. Management of ship-generated food waste and sewage on the Baltic sea: a review. *Waste Management*. 2020. № 102. P. 12–20.
- [5] 8 Eco-Friendly Waste Collection Solutions For The Maritime Industry. URL: <https://seaharbor-group.com/8-eco-friendly-waste-collection-solutions-for-the-maritime-industry/>.

DIRECTIONS FOR REDUCING WASTE GENERATION ONBOARD SHIPS IN THE CONTEXT OF ENSURING ENVIRONMENTAL SAFETY

Litvak Olga, Zahoruiko Daniil

Admiral Makarov National University of Shipbuilding

Abstract. The paper examines the main directions for reducing the volume of waste generated onboard ships as one of the key elements of the environmental safety system and sustainable shipping. Modern technologies, organizational approaches, and innovative waste management practices are analyzed. The comprehensive implementation of these measures contributes to more sustainable vessel operation during voyages.

Keywords: ship, waste management, incinerator, digital monitoring, environmental safety, innovative technologies.

УДК 504:629.5

ЕФЕКТИВНІСТЬ ТА ЕКОЛОГІЧНІ РИЗИКИ ЗАСТОСУВАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ МЕТОДІВ ОЧИЩЕННЯ БАЛАСТНИХ ВОД НА БОРТУ СУДНА

Літвак С.М.*кандидат технічних наук, професор НУК**доцент кафедри екології та природоохоронних технологій**Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова**м. Миколаїв, Україна**sergiy.litvak@nuos.edu.ua***Літвак О.А.***кандидат економічних наук, доцент**доцент кафедри екології та природоохоронних технологій**Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова**м. Миколаїв, Україна**olya.litvak@gmail.com*

Анотація. У зв'язку з запровадженням Конвенції Міжнародної морської організації з управління баластними водами, актуалізується завдання пошуку ефективних та екологічно безпечних методів їх очищення. У цій роботі розглянуто інноваційні технології обробки баластних вод, включаючи УФ-опромінення, електроліз, озонування та комбіновані системи. Виконано порівняльний аналіз їх ефективності та потенційних екологічних ризиків.

Ключові слова: баластні води, очищення, інвазивні види, УФ-обробка, електроліз, озонування, ефективність очищення, екологічні ризики.

Вступ. Скидання необроблених баластних вод призводить до серйозних екологічних наслідків, включаючи поширення інвазивних видів, токсичних водоростей, патогенів та забруднюючих речовин. З 2017 року набула чинності Конвенція Міжнародної морської організації (ІМО) про контроль та управління баластовими водами (BWM Convention), яка встановлює стандарти D-1 та D-2 для якості води, що скидається [1].

Сучасні системи очищення баластних вод покликані вирішувати подвійне завдання: забезпечити біологічну нейтралізацію забруднень та відповідність міжнародним вимогам за мінімального екологічного сліду. Проте їх застосування пов'язане з певними технічними та екологічними ризиками, що потребує системного аналізу.

Метою роботи є оцінка ефективності та визначення потенційних екологічних ризиків застосування інноваційних методів очищення баластних вод на борту суден у контексті сучасних міжнародних вимог до екологічної безпеки судноплавства.

Основна частина. Інноваційні технології очищення баластних вод розробляються з метою забезпечення відповідності міжнародним екологічним стандартам, зокрема вимогам стандарту D-2 Конвенції ІМО. Загалом методи поділяються на **фізичні, хімічні та комбіновані**, які поєднують переваги кількох способів обробки для досягнення максимальної ефективності.

Серед фізичних методів очищення баластних вод найбільш розповсюдженими є фільтрація та ультрафіолетове знезараження.

Фільтрація є базовим етапом більшості систем очищення баластних вод. Її основне призначення – видалення великих частинок, зоопланктону та фітопланктону з баластної води. Як правило, застосовуються механічні сітчасті фільтри, які можуть бути самопромивними для зменшення обслуговування. Фільтрація є екологічно безпечною, оскільки не потребує додавання хімічних речовин, однак ефективність очищення залежить від розміру комірки фільтру і якості води. Вона не забезпечує знищення мікроорганізмів, тому часто використовується як попередній етап перед дезінфекцією.

Ультрафіолетове (УФ) знезараження полягає у впливі на мікроорганізми високочастотного УФ-випромінювання, яке пошкоджує ДНК клітин, унеможливаючи їх подальше розмноження. Це один із найбільш екологічно чистих способів обробки, оскільки не створює побічних продуктів, не змінює хімічний склад води й не потребує реагентів. Однак ефективність УФ-обробки суттєво залежить від прозорості води, наявності суспендованих частинок або органіки може зменшити ефективність дезінфекції. Системи УФ-дезінфекції вимагають регулярного очищення ламп та фільтрів.

До хімічних методів очищення баластних вод відноситься озонування та електроліз.

Озонування – це процес знезараження за допомогою озону (O_3), потужного окислювача, який утворюється на борту судна в спеціальному обладнанні через електричну коронну розрядку з кисню або повітря. Озон ефективно знищує бактерії, віруси та водорості. Його переваги полягають у високій швидкості реакції та здатності розкладатися без залишку до кисню, однак у морській воді озон може утворювати шкідливі побічні продукти – бромати, які токсичні для водних організмів. Тому такі системи потребують ретельного контролю параметрів процесу та знезараження залишкових речовин перед зливом баласту.

Електроліз (електрохімічна обробка) передбачає створення активних хлорвмісних речовин (гіпохлоритів, хлору, діоксиду хлору) з морської води шляхом пропускання електричного струму через неї. Ці речовини мають сильну антимікробну дію. Електроліз є надійним і ефективним методом, однак також пов'язаний із ризиком утворення залишкових токсичних сполук. Для зниження цього ризику застосовуються системи нейтралізації – додавання тіосульфату або інших реагентів перед випуском очищеної води. Висока ефективність знезараження забезпечує відповідність суворим стандартам, однак експлуатація систем вимагає значних енерговитрат та постійного технічного обслуговування.

Комбіновані системи об'єднують переваги кількох технологій з метою досягнення більш високої ефективності при мінімізації ризиків. Найпоширенішим є поєднання **механічної фільтрації** з подальшою **ультрафіолетовою обробкою** або **електролізом**. Наприклад, компанії Alfa Laval [2], Wärtsilä [3] та Ecochlor [4] пропонують рішення, де фільтрація видаляє великі частинки, а знезараження відбувається на другому етапі за допомогою фізичного або хімічного методу. Такий підхід дозволяє зменшити кількість реагентів, забезпечити високу продуктивність навіть при значному об'ємі баластної води, а також підвищити надійність системи.

Комбіновані системи мають високу ступінь автоматизації, оснащені сенсорами контролю параметрів води, залишкових речовин, продуктивності фільтрів тощо [5]. Вони здатні працювати в режимі реального часу та забезпечувати відповідність змінним умовам

навколишнього середовища. Разом з тим, такі установки є технічно складнішими, дорожчими у встановленні та потребують кваліфікованого обслуговування.

Згідно проведеному аналізу, більшість інноваційних систем досягають рівня очищення, що відповідає стандарту D-2 Конвенції ІМО про контроль та управління баластовими водами (табл. 1).

Таблиця 1 – Ефективність знезараження та екологічна безпека інноваційних методів очищення баластних вод

Метод очищення	Ефективність знезараження	Побічні продукти, що шкодять водним екосистемам	Енерговитрати
Фільтрація	Низька (видалення лише великих часток)	Відсутні	Низькі
УФ-обробка	Висока (90–99%)	Відсутні	Середні
Озонування	Висока (95–99%)	Можливі бромати	Високі
Електроліз	Висока (95–99%)	Хлорорганічні сполуки	Високі
Комбіновані системи	Дуже висока (>99%)	Мінімальні/контрольовані	Високі

Можна визначити певні екологічні ризики, які виникають при застосуванні різних методів очищення баластних вод на борту судна:

- **хімічне забруднення.** Побічні продукти (бромати, хлорорганічні сполуки) можуть негативно впливати на морське середовище при зливанні баласту;
- **порушення місцевих екосистем.** Недостатнє очищення або технічні збої можуть призвести до перенесення інвазивних видів;
- **потреба в енергії.** Деякі системи мають високі енерговитрати, що впливає на викиди парникових газів;
- **утворення осаду та шламу, що вимагає додаткової утилізації.**

Висновки. Таким чином, кожен метод має свої переваги й обмеження, а вибір оптимального рішення залежить від типу судна, маршруту, об'єму баластних вод, а також екологічних вимог регіонів, де здійснюється плавання. Ідеальна система повинна поєднувати високу ефективність, мінімальний екологічний слід та простоту у використанні. До шляхів мінімізації екологічних ризиків можна віднести наступні: використання екологічно безпечних реагентів; постійний моніторинг ефективності систем очищення; інтеграція систем очищення з цифровими платформами контролю; впровадження програм навчання екіпажу щодо експлуатації систем очищення баластних вод.

Література

- [1] Ballast Water Management. International Maritime Organization. URL: <https://www.imo.org/en/OurWork/Environment/Pages/BallastWaterManagement.aspx>.
- [2] Alfa Laval PureBallast 3. URL: <https://www.alfalaval.com/products/process-solutions/ballast-water-management-system/pureballast-3/>.
- [3] Ballast water management systems. Wärtsilä. URL: <https://www.wartsila.com/marine/products/ballast-water>.
- [4] Ecochlor. BWMS. URL: <http://ecochlor.com>.
- [5] Bakalar G. Comparisons of interdisciplinary ballast water treatment systems and operational experiences from ships. *SpringerPlus*. 2016. 5:240.

EFFECTIVENESS AND ENVIRONMENTAL RISKS OF THE APPLICATION OF INNOVATIVE BALLAST WATER TREATMENT METHODS ON BOARD A SHIP

Litvak Serhiy, Litvak Olga

Admiral Makarov National University of Shipbuilding

Abstract. In connection with the implementation of the IMO Convention on Ballast Water Management, the task of finding effective and environmentally friendly methods for their purification is becoming more urgent. This paper considers innovative technologies for the treatment of ballast water, including UV irradiation, electrolysis, ozonation and combined systems. A comparative analysis of their effectiveness and potential environmental risks is performed.

Keywords: ballast water, purification, invasive species, UV treatment, electrolysis, ozonation, purification efficiency, environmental risks.

УДК 504.06:339.9

СИСТЕМА ТОРГІВЛІ ВИКИДАМИ ПАРНИКОВИХ ГАЗІВ ЯК ВАЖЛИВИЙ ІНСТРУМЕНТ ЕКОЛОГІЧНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ СУДНОПЛАВСТВА

Літвак О.А.

кандидат економічних наук, доцент

доцент кафедри екології та природоохоронних технологій

Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова

м. Миколаїв, Україна

olya.litvak@gmail.com

Анотація. Досліджено процес формування системи торгівлі викидами парникових газів Європейського Союзу у судноплаванні як одного з інструментів декарбонізації морського транспорту. Звернено увагу на перспективи для України та виклики, пов'язані з впровадженням національної системи торгівлі викидами, в тому числі і в морському секторі.

Ключові слова: судноплавання, парникові гази, система торгівлі викидами, декарбонізація, моніторинг, звітність, верифікація.

Вступ. Морський транспорт залишається одним із найефективніших способів перевезення вантажів, проте при великій інтенсивності переміщень, сукупні викиди в атмосферне повітря є значними, до яких можна віднести і парникові гази. В основному це вуглекислий газ (CO₂), метан (CH₄) та закис азоту (N₂O), що утворюються внаслідок згоряння важкого пального. Міжнародна морська організація (ІМО) ухвалила стратегію щодо скорочення викидів парникових газів із суден. Одним з основних напрямів реалізації даної стратегії є застосування ринкових механізмів, серед яких особливу роль відіграє система торгівлі викидами парникових газів [1].

Мета дослідження – проаналізувати процес формування системи торгівлі викидами парникових газів у галузі судноплавання, вивчити досвід впровадження відповідних

механізмів на рівні Європейського Союзу, а також оцінити перспективи та виклики імплементації подібної системи в Україні.

Основна частина. Світова морська індустрія генерує близько 2-3% глобальних викидів парникових газів. У зв'язку з кліматичними зобов'язаннями за Паризькою угодою та цілями Європейського зеленого курсу, зростає потреба у формуванні ефективної системи торгівлі викидами парникових газів в судноплаванні, як необхідної умови досягнення кліматичної нейтральності морських перевезень до 2050 року.

Система торгівлі викидами Європейського Союзу (EU ETS) – це найбільший і найуспішніший приклад такого механізму у світі. Вона охоплює понад 11 000 підприємств у 27 країнах ЄС, а також Ісландії, Ліхтенштейні та Норвегії [2]. Система торгівлі викидами парникових газів **формується в результаті наступних процесів**. Держава або наднаціональний орган встановлює **граничний рівень** загальних викидів. Підприємствам видаються **квоти** на певну кількість викидів парникових газів. Компанії, які викидають менше, можуть **продавати** надлишкові квоти, а ті, які викидають більше – змушені **купувати** додаткові квоти на ринку. Це стимулює зниження викидів через економічну вигоду.

З січня 2024 року система торгівлі викидами ЄС поширюється на викиди CO₂ від усіх великих суден (валовою місткістю 5 000 реєстрових тонн і вище), що заходять у порти ЄС, незалежно від того, під яким прапором вони ходять. Система охоплює:

- 50% викидів від рейсів, що починаються або закінчуються за межами ЄС (що дозволяє третій країні прийняти рішення про відповідні дії щодо частини викидів, що залишилися);
- 100% викидів, які відбуваються між двома портами ЄС і коли судна перебувають у портах ЄС.

На практиці судноплавні компанії повинні купувати та здавати (використовувати) квоти на викиди за кожен тону заявлених викидів CO₂ (або еквівалента CO₂). З 2026 року система торгівлі викидами ЄС також буде охоплювати викиди метану та закису азоту.

Щоб забезпечити плавний перехід, судноплавним компаніям необхідно буде використати квоти лише на частину своїх викидів протягом поетапного переходу: у 2025 році – для 40% викидів, зареєстрованих у 2024 році; у 2026 році – для 70% викидів, зареєстрованих у 2025 році; з 2027 року – для 100% викидів [3].

Впровадження системи торгівлі викидами парникових газів у судноплаванні має низку важливих переваг. Насамперед, це економічно ефективний інструмент, який дозволяє компаніям самостійно обирати між зменшенням викидів і купівлею квот. Такий підхід стимулює впровадження енергоефективних технологій і альтернативних видів пального. У судноплаванні впровадження енергоефективних технологій включає модернізацію двигунів, покращення аеродинаміки корпусу, використання систем рекуперації енергії та цифрових рішень для оптимізації маршрутів. Серед альтернативних видів пального набувають поширення зріджений природний газ, метанол, аміак, біопаливо та водень. Вони дозволяють суттєво знизити рівень викидів парникових газів і сприяють переходу галузі до кліматичної нейтральності.

Також важливою перевагою є **передбачуваність та прозорість кліматичної політики**. Система моніторингу, звітності та верифікації (MRV), яка супроводжує процес торгівлі квотами, забезпечує об'єктивний контроль обсягів викидів, що підвищує підзвітність учасників та зменшує ризики маніпуляцій.

Крім того, система торгівлі викидами дозволяє **акумулювати фінансові ресурси для підтримки екологічних трансформацій**. Частину коштів, отриманих від продажу квот, держава або наднаціональні інституції можуть спрямовувати на модернізацію портової інфраструктури, навчання персоналу, підтримку інноваційних проєктів у галузі морського транспорту.

Процес декарбонізації морського транспорту вимагатиме спільних зусиль різних суб'єктів: держав, компаній, наукових установ та міжнародних організацій управління. Це складний процес, який охоплює весь глобальний ланцюжок судноплавства. Щоб декарбонізація галузі судноплавства була справедливою, необхідно враховувати різні можливості країн в умовах витрат на поетапну відмову від викопного палива у морському транспорті. До основних проблем в цьому процесі належать: задоволення ринкового попиту на паливо з нульовим рівнем викидів в обсязі, необхідному для забезпечення всього світового морського флоту; подолання розриву вартості між викопним паливом і паливом з низьким рівнем викидів; надання судам можливості адаптувати свої технології для переходу на чистіші види палива [4].

Отже в процесі поширення Європейської системи торгівлі викидами на галузь судноплавства виникають значні фінансові витрати, які пов'язані з необхідністю **модернізації флоту** – встановлення енергоефективного обладнання, перехід на альтернативні види палива. Крім цього, виявляється **недостатня технічна готовність, так як багато суден не обладнані системами моніторингу, звітності та верифікації та відсутні цифрові платформи для автоматизованого збору та аналізу даних про викиди**.

Судноплавна галузь України у воєнний період зазнає безпрецедентних викликів, що впливають на її стабільність, безпеку та екологічну трансформацію. Насамперед, це **блокування або часткове обмеження роботи морських портів**, особливо на півдні країни, що суттєво зменшило обсяги морських перевезень і експорту. Крім того, **військові дії перешкоджають інвестиціям у модернізацію флоту, впровадженню енергоефективних технологій та екологічних ініціатив, зокрема системи торгівлі викидами**

Україна зобов'язалась створити **національну систему торгівлі викидами** відповідно до Угоди про асоціацію з ЄС та з метою гармонізації з EU ETS. З січня 2021 р. введено в дію Закон України «Про засади моніторингу, звітності та верифікації викидів парникових газів». У лютому 2025 року затверджено «План заходів щодо створення національної системи торгівлі квотами на викиди парникових газів», згідно з яким процес буде відбуватися у три етапи: підготовчий, перший «пілотний» та другий – операційний. Пілотний етап розпочнеться у 2028 році, а повноцінне функціонування системи – після скасування воєнного стану та стабілізації економіки [5].

Війна ускладнює **інституційний розвиток**, зокрема реформування законодавства, цифровізацію обліку викидів і гармонізацію екологічної політики з нормами ЄС. В умовах сучасних реалій судноплавна галузь потребує **державної підтримки та стимулів** для переходу до екологічно чистого флоту, а також **навченого персоналу**, здатного працювати з новими цифровими системами моніторингу та звітності.

Висновки. Система торгівлі викидами є потужним інструментом екологічної трансформації судноплавства. Її впровадження стимулює інновації, підвищення енергоефективності флоту та зниження кліматичних ризиків. Для українського

судноплавства – це як виклик, так і можливість інтегруватись до екологічно відповідального європейського простору. Необхідна системна державна політика, інституційна підтримка та доступ до фінансування, спрямованого на декарбонізацію галузі.

Література

- [1] Resolution MEPC.377(80) (adopted on 7 July 2023). 2023 IMO Strategy on reduction of GHG emissions from ships. MEPC 80/17/Add.1 Annex 15. URL: <https://surl.li/mamaqg>.
- [2] EU Emissions Trading System (EU ETS). URL: <https://surl.lu/owmspc>.
- [3] Reducing emissions from the shipping sector. Climate Action. An official website of the European Union. URL: <https://surl.li/dbjuvu>.
- [4] Morante E. Roadmap to decarbonize the shipping sector: Technology development, consistent policies and investment in research, development and innovation. *UNCTAD Transport and Trade Facilitation Newsletter*. 2022. № 96. Article №. 99.
- [5] Про затвердження плану заходів щодо створення національної системи торгівлі квотами на викиди парникових газів. Розпорядження Кабінету Міністрів України № 146-р від 21.02.2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/146-2025-%D1%80#Text>.

THE GREENHOUSE GAS EMISSIONS TRADING SYSTEM AS AN IMPORTANT TOOL FOR THE ENVIRONMENTAL TRANSFORMATION OF SHIPPING

Litvak Olga

Admiral Makarov National University of Shipbuilding

Abstract. The process of forming the European Union Emissions Trading System in the maritime sector has been examined as one of the key tools for decarbonizing maritime transport. Attention is given to the prospects for Ukraine and the challenges associated with the implementation of a national emissions trading system, including its application in the maritime sector.

Keywords: shipping, greenhouse gases, emissions trading system, decarbonization, monitoring, reporting, verification.

УДК 66.074

ВИБІР РАЦІОНАЛЬНОЇ СИСТЕМИ ОЧИЩЕННЯ ВОДИ НА ГАЛЬВАНІЧНОМУ ВИРОБНИЦТВІ

Благодатний В.В.

кандидат технічних наук, доцент кафедри екології та природоохоронних технологій

Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова

м. Миколаїв, Україна

woblaho@ukr.net

Анотація. Визначено, що найбільш проблемним забрудненням на гальванічному виробництві у стічних водах є шестивалентний хром та іони металів. Визначено основні

технологічні блоки системи очищення стічних вод гальванічного цеху: попередні очищення, фізико – хімічне очищення та доочищення. Проведено порівняльний аналіз технологічних схем очищення гальванічних стоків. В результаті аналізу розроблена схема очищення води з горизонтальним відстійником та тонкошаровим блоком, куди подається коагулянт і флокулянт, з напірним фільтром, ультрафільтраційною установкою та адсорбером. Розроблена система забезпечує вилучення з води іони важких металів, високий ступінь очищення води і розчинів від кислот, лугів фосфатів, ПАР тощо, а також повне відновлення хрому до тривалентного стану.

Ключові слова: очищення стічних вод, гальванічне виробництво, сорбція, електрокоагуляція, фільтр, нейтралізація стоків.

Функціонування гальванічних цехів призводить до утворення значної кількості забруднюючих речовин, в тому числі високонебезпечного і помірно небезпечного класів та високотоксичних з'єднань: домішки важких металів, неорганічних кислот, лугів, поверхнево – активні речовини (ПАР). Крім того процеси знезараження цих стічних вод супроводжуються утворенням великою кількістю твердих частинок, зокрема відходів реагентного очищення, які містять метали у малорозчинних формах [1].

Технологічні процеси гальванічних операцій пов'язані з утворенням значних об'ємів стічних вод, причому витрати води на промивку та схеми промивання, а також склад технологічних розчинів та ступень складності профілів деталей можуть бути різними, відповідно їхня кількість та якість стоків.

Виходячи з цього основними напрямками є вдосконалення нового устаткування та розробка систем очищення стоків, раціоналізація водоспоживання, яке включає вибір гальванічного обладнання, що використовується, впровадження раціональних характеристик систем з точки зору його об'єму, кількісного та якісного складу, технічних характеристик. Таким чином, гальванічне виробництво потребує інноваційних еколого -економічних методік, які б досягли вищої ефективності процесів, та зменшили екологічну небезпеку цих виробництв для довкілля.

Метою даного дослідження є визначення економічних, технічних та організаційних заходів у гальванічному цеху, що включає розробку системи очищення стічної води та вибір високоефективного обладнання цієї системи.

Основними завданнями є визначення кількісного та якісного складу забруднюючих речовин, що виділяються на об'єкті; порівняльний аналіз методів очищення стічних вод від забруднень, типів апаратів та їхні характеристики при очищенні гальванічних робіт; розробка та обґрунтування технології очищення та системи очищення вод від забруднень .

Проведено аналіз впливу гальванічної ділянки на водне середовище. У процесі виконання дослідження впливу технологічних операцій гальваніки підприємства розглянуто джерела стічних вод, які викидаються. Визначено забруднення, до яких відносяться тверді речовини (окалина, продукти корозії, оксидних плівок, тобто частинки оксиди заліза, міді, титану, кремнію, магнію); рідкі (розчини кислот, лугів, кальциновану соду, фосфати і ПАР, бензин, уайт-спірит, бензол, домішки шестивалентного хрому, нікелю, кадмію, міді, алюмінію, цинку) [2].

Дослідження показало, що гранично допустима концентрація забруднюючих речовин у стічних водах є перевищеною. Найбільш проблемним забрудненням на гальванічному

виробництві є шестивалентний хром та іони металів. Таким чином, з метою підвищення ефективності очищення стічних вод необхідно провести аналіз перспективних систем та обладнання.

Визначено основні технологічні блоки системи очищення стічних вод гальванічного цеху: попередні очищення, фізико – хімічне очищення та доочищення. До першого блоку входить відстійник або напірний фільтр. До другого блоку доцільно включати апарати, що використовують електрохімічні методи (електроліз, електродіаліз, електрофлотація) [3], а також мембранні методи (ультрафільтрація, мікрофільтрація, електродіаліз тощо) [2]. Останній блок включає, як правило, адсорбер чи іонообмінні фільтри (катіонні та аніонні).

Проведено порівняльний аналіз технологічних схем очищення гальванічних стоків. В результаті аналізу розроблена схема очищення води з горизонтальним відстійником та тонкошаровим блоком, куди подається коагулянт і флокулянт, з напірним фільтром, ультрафільтраційної установки та адсорбером. Розроблена система забезпечує видалення з води іони важких металів, високий ступінь очищення води і розчинів від кислот, лугів фосфатів, ПАВ тощо. При цьому відбувається повне відновлення хрому до тривалентного стану.

Таким чином, ефективність розробленої установки локального очищення гальванічного цеху забезпечує необхідні величини ГДК води, яка може повертатися у відділення гальванічних покриттів на повторне використання.

Література

- [1]. Кунтий О. І. Гальванотехніка. Навчальний посібник. – Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2004 – 236 с.
- [2]. Фізико-хімічні основи процесів очищення води: підручник / М.Д. Гомеля, Т.О. Шаблій, Я.В. Радовенчик. – Київ: Видавничий дім «Кондор», 2019. – 256 с.
- [3]. Благодатний В.В., Рижков О.С. Розрахунок природоохоронних систем та апаратів. Миколаїв : видавництво Торубари О.С. 2012. 68с.

CHOICE OF A RATIONAL SYSTEM OF WATER PURIFICATION AT THE GALVANIC MANUFACTURE

Volodymyr Blahodatnyi

Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Mykolaiv, Ukraine.

Abstract. It was determined that hexavalent chromium and metal ions are the most problematic pollution in the galvanic manufacturing in wastewater. The main technological blocks of the wastewater treatment system of the galvanic shop were determined: preliminary treatment, physical and chemical treatment and post-treatment. A comparative analysis of technological schemes for the treatment of galvanic wastewater was carried out. As a result of the analysis, a water treatment scheme was developed with a horizontal settling tank and a thin-layer block, where coagulant and flocculant are dispensed, with a pressure filter, ultrafiltration unit and adsorber. The developed system ensures the removal of heavy metal ions from water, a high degree of purification of water and solutions from acids, phosphate alkalis, surfactants, etc., as well as the complete reduction of chromium to the trivalent state.

Keywords: wastewater treatment, galvanic manufacturing, sorption, electrocoagulation, filter, wastewater neutralization.

УДК 504.05

НЕБЕЗПЕКА АДИТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ВИРОБНИЦТВА

Войтасик А.М.

*кандидат технічних наук,
доцент кафедри електричної інженерії суднових
та роботизованих комплексів
Національного університету кораблебудування
імені адмірала Макарова м. Миколаїв, Україна
andrii.voitasyk@nuos.edu.ua*

Анотація. В роботі проведено аналіз потенційних небезпек, пов'язаних з використанням адитивних технологій виробництва на основі фотополімерних смол та термопластичних філаментів. Проаналізовано особливості їх улаштування, технологічні переваги та ризики для здоров'я оператора і навколишнього середовища. Окрему увагу приділено токсичності виділених речовин під час друку, а також екологічній проблемі утилізації полімерних відходів. Робота підкреслює необхідність впровадження заходів безпеки при експлуатації 3D-принтерів і закликає до розвитку екологічно орієнтованих рішень у сфері адитивного виробництва.

Ключові слова: адитивні технології; експлуатація, екологічність

Вступна частина. Впродовж останнього десятиліття адитивні технології, зокрема тривимірний (3D) друк, набули широкого поширення у військовому, промисловому, науковому, медичному та побутовому секторах. Завдяки здатності оперативно створювати складні за формою деталі з використанням полімерних філаментів [1]. Такі технології стали важливим інструментом сучасного виробництва, прототипування та індивідуалізованого виготовлення виробів [2]. Однак, попри численні переваги, застосування 3D друку супроводжується низкою потенційних ризиків, пов'язаних із впливом на здоров'я людини та навколишнє середовище [3]. У процесі термічної екструзії пластикових матеріалів відбувається виділення летких органічних сполук, дрібнодисперсних частинок і побічних продуктів термодеструкції, які можуть створювати небезпеку для операторів обладнання, особливо за умов недостатньої вентиляції або тривалої експозиції.

Метою роботи є аналіз небезпеки для оточуючого середовища існуючих фотополімерних смол та термопластичних філаментних матеріалів, які використовують при реалізації адитивних технологій виробництва як у промислових, так і побутових умовах.

Основна частина. У сучасній практиці адитивного виробництва переважають два основні класи матеріалів – фотополімерні смоли та термопластичні філаментні матеріали. Залежно від обраної технології друку – стереолітографії (SLA) або термопластичної екструзії (FDM/FFF) – використовується відповідний тип матеріалу, кожен з яких має як конструктивні переваги, так і потенційні ризики при експлуатації.

Фотополімерні смоли, що застосовуються в SLA друку, є рідкими матеріалами, які тверднуть під дією ультрафіолетового випромінювання. Серед них виділяють стандартні, гнучкі, литтєві та композитні смоли, які відрізняються за механічними властивостями,

ступенем усадки та термостійкістю. Стандартні смоли забезпечують високу точність друку та гладкість поверхні, але є крихкими; гнучкі – дозволяють створювати еластичні елементи, що імітують гуму; литтєві смоли використовуються у ювелірному та стоматологічному виробництві; композитні – мають у складі наповнювачі, що покращують механічну міцність та термостійкість. Незважаючи на технологічні переваги, фотополімери є хімічно активними сполуками, і більшість з них мають токсичні компоненти у складі. У процесі друку і постобробки можливе виділення акрилатів, летких органічних сполук (VOC) та інших небезпечних випарів, які чинять подразнюючу дію на шкіру, слизові оболонки та дихальні шляхи. За відсутності відповідної вентиляції або засобів індивідуального захисту, оператор піддається ризику тривалого впливу токсичних речовин. До того ж відходи фотополімерних смол, включно з залишками матеріалу та забрудненою промивною рідиною, вимагають спеціалізованої утилізації, оскільки вони не розкладаються природним шляхом і можуть становити небезпеку для навколишнього середовища.

Другим поширеним класом матеріалів є пластикові філаментні нитки, які застосовуються в екструзійних 3D принтерах. Серед них найбільш популярними є ABS (акрилонітрилбутадієнстирол), PLA (полілактид), PETG (глікольмодифікований поліетилентерефталат) та TPU (термопластичний поліуретан).

PLA вважається найбільш екологічним матеріалом, оскільки виробляється з біологічних джерел і характеризується відносно низькою температурою плавлення. Він практично не виділяє шкідливих випарів при друкуванні, що робить його безпечнішим для використання в закритих приміщеннях. Водночас PLA є крихким матеріалом, не стійким до вологи та високих температур, що обмежує його застосування в технічних виробках.

ABS, навпаки, має добрі механічні характеристики та термостійкість, проте в процесі друку виділяє значну кількість стиролу – легкої органічної сполуки з канцерогенними властивостями. Оператор, який працює з ABS філаментом без адекватної вентиляції, піддається ризику інтоксикації, що проявляється головним болем, подразненням очей і дихальних шляхів.

PETG є компромісом між PLA і ABS: він забезпечує гарну міцність і незначне виділення шкідливих речовин, але за умови надмірного нагрівання також може генерувати небажані випари.

TPU, як гнучкий полімер, потребує стабільного температурного режиму та повільного друку, а при термічній обробці може виділяти ізоціанати – токсичні компоненти, небезпечні для органів дихання.

Особливу увагу слід приділяти дрібнодисперсним частинкам, що утворюються під час екструзії всіх типів філаментів. Ці частинки мають нанорозміри, можуть залишатися у повітрі тривалий час і проникати глибоко в легені, спричиняючи запальні реакції чи алергічні прояви. Наявність таких викидів актуалізує потребу у використанні 3D принтерів у герметизованих або витяжних камерах, оснащених системами фільтрації повітря.

Окрім впливу на здоров'я людини, адитивні технології пов'язані з екологічними ризиками. Більшість філаментних матеріалів, за винятком PLA, є слабо або ж зовсім не біорозкладними. Нерідко вироби або надлишки матеріалу утилізуються як побутове сміття, що сприяє накопиченню полімерних відходів у навколишньому середовищі. Наразі відсутні

ефективні масові системи збору та переробки 3D друкованих виробів, що ускладнює перехід до екологічно безпечного адитивного виробництва.

Аддитивні технології відкривають широкі можливості для швидкого прототипування та індивідуалізованого виробництва, вони супроводжуються низкою ризиків, пов'язаних з хімічною небезпекою, забрудненням повітря та негативним впливом на навколишнє середовище. З огляду на це, особливої уваги потребує впровадження відповідних заходів безпеки, інформування користувачів, а також розвиток технологій утилізації та мінімізації шкідливих наслідків використання полімерних матеріалів при 3D друці.

Висновки:

1. Розглянуто основні різновиди та особливості експлуатації фотополімерних смол та термопластичних філаментних матеріалів, які використовують при реалізації адитивних технологій виробництва як у промислових, так і побутових умовах.

2. При виборі адитивної технології виробництва запропоновано враховувати не лише технічні, а й екологічні аспекти їх умов застосування з метою дотримання безпечного використання та належного рівня експлуатації для мінімізації ризику негативного впливу на організм оператора і на навколишнє середовище.

Література

- [1] Ганєєв Т.Р., Прибителько І.О., Руденко М.М., Петренко І.О. Адитивні технології: навчальний посібник. – Чернігів: НУ «Чернігівська політехніка», 2023. – 105 с.
- [2] Манжілевський О.Д., Іскович-Лотоцький Р.Д. Сучасні адитивні технології 3D друку. Особливості практичного застосування: навчальний посібник. – Вінниця: ВНТУ, 2021. – 105 с.
- [3] Хилько М.І. Екологічна безпека України: навчальний посібник. – Київ: 2017. – 267 с.

DANGER OF ADDITIVE MANUFACTURING TECHNOLOGIES

Voitasyk Andrii Mykolayovych

Admiral Makarov National University of Shipbuilding

Abstract. The paper analyzes the potential hazards associated with the use of additive manufacturing technologies based on photopolymer resins and thermoplastic filaments. The features of their arrangement, technological advantages and risks to the health of the operator and the environment are analyzed. Special attention is paid to the toxicity of substances released during printing, as well as the environmental problem of polymer waste disposal. The paper emphasizes the need to implement safety measures when operating 3D printers and calls for the development of environmentally friendly solutions in the field of additive manufacturing.

Key words: additive technologies; exploitation; environmental friendliness

УДК 556:551.464

СУЧАСНИЙ СТАН І ТЕНДЕНЦІЇ ДОСЛІДЖЕНЬ ЯКОСТІ ПРИБЕРЕЖНИХ ВОД УКРАЇНИ У ЧОРНОМУ МОРІ

Недорода В.М.

*к.т.н., викладач кафедри екології та природоохоронних технологій
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова
м. Миколаїв, Україна
nedorodavlad@gmail.com*

Анотація. Проведено комплексний аналіз наукових досліджень якості прибережних вод України в Чорному морі за останні три десятиліття. Визначено ключові напрями, а саме моніторинг евтрофікації, температури поверхневих вод, вмісту поживних речовин, хлорофілу та поширення морських біоти із використанням методів дистанційного зондування та *in situ* спостережень. Дослідження свідчать про необхідність удосконалення практик моніторингу та управління, зокрема щодо біогенного навантаження, скидання промислових відходів та проникненню солоних вод у прісноводні ділянки прибережної смуги.

Ключові слова: бібліометричний аналіз, дистанційне зондування, евтрофікація, наукові публікаційні тенденції, Чорне море, якість морських вод

Вступ. В умовах сучасного наукового простору, насиченого дослідженнями якості морської води, складно досягнути весь спектр тем, що виникають у різних регіонах світу. Узагальнені матеріали, отримані в ході аналізу публікацій, демонструють як частотність вживання ключових термінів (разом із їх кластеризацією та взаємозв'язками), так і просторову локалізацію досліджень та тематичну еволюцію напрямів протягом останніх десятиліть.

Порівняльний аналіз ключових слів авторів показує близько 50% збігу між працями, присвяченими океанам та морям загалом, у тому числі дослідженням акваторії Чорного моря. Ці терміни вибудовують характерний причинно-наслідковий ланцюг, який панує в сучасній морській екології.

В останні десятиліття проблема якості води Чорного моря набула особливої ваги через зростаючий антропогенний тиск прибережних регіонів України та впливу сусідніх держав. Стічні води з материкової частини, збагачені органічними сполуками, важкими металами та нафтопродуктами, призводять до евтрофікації та дестабілізації екосистем, тоді як мікропластик, потрапляючи з річковим стоком, накопичується у затоках та районах зі слабким водообміном. Обмежена циркуляція вод, зумовлена майже замкнутим характером басейну, робить Чорне море особливо вразливим до забруднення, подібно до Середземного, але з власними регіональними особливостями – серед яких, зокрема, гостра чутливість донних біоценозів та макрофітної рослинності до зниження прозорості води.

Ситуація ускладнюється і неможливістю проведення повноцінних досліджень стану акваторій через бойові дії. Така оцінка все частіше поєднує класичні гідробіологічні дослідження та сучасні методи – від супутникового моніторингу до бібліометричного аналізу,

що дозволяє простежити не лише зміни у природних процесах, а й наукові тенденції, які визначають підходи до охорони цього моря, в основному ініціатив зі сторони ЄС [1, с. 15].

Основна частина. Публікаційна активність у сфері дослідження якості морських вод Чорного моря до початку 1990-х років була вкрай обмеженою, а значна частина тодішніх робіт так і не була оцифрована для включення в сучасні наукові бази. Відтоді спостерігається стійка висхідна динаміка, характерна і для інших природничих дисциплін, зокрема гідрології. Серед ключових драйверів інтересу – пошук технологій, що мінімізують вплив забруднень і підвищують ефективність господарювання [2].

За останні десятиліття широкого поширення набули методи дистанційного зондування, які дозволяють контролювати вміст хлорофілу та інших показників якості води на великих площах, а також своєчасно виявляти осередки забруднення. У колі наукових пріоритетів незмінно лишається евтрофікація, тоді як зміна клімату перетворилась на провідну довгострокову тему через зростання кількості екстремальних стокових подій, що насичують прибережні води поживними речовинами та стимулюють «цвітіння» водоростей [3, с. 22].

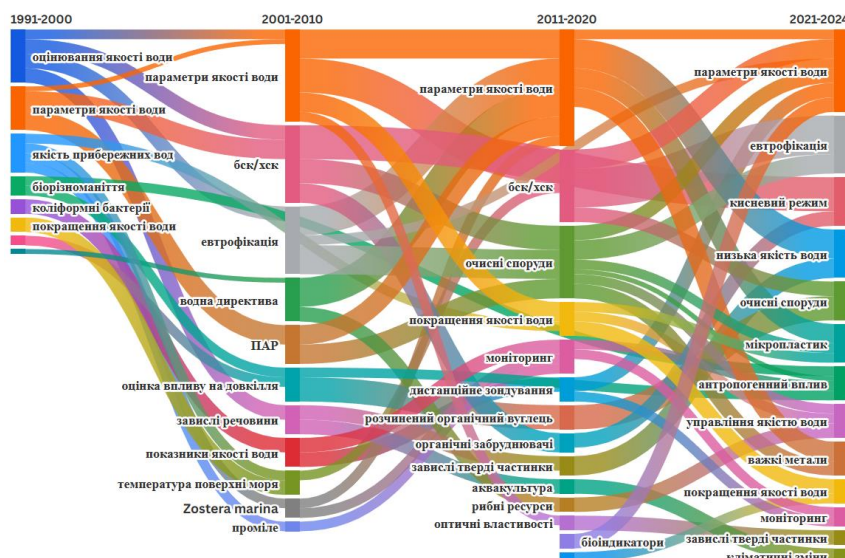

Рисунок 1 – Динаміка тематичного використання ключових слів у дослідженнях прибережних вод України у Чорному морі

Сучасні дослідження все частіше зосереджуються на прибережних та напівзамкнених акваторіях, де найвиразніше проявляються наслідки як антропогенних, так і кліматичних чинників. Чорне море, поряд із Середземним, розглядається як типова модель для вивчення складних гідродинамічних процесів, просторово-часової мінливості параметрів та шляхів оптимізації управління станом вод. Особлива увага приділяється питанням збалансованого управління біогенними елементами – насамперед азотом і фосфором. Відповідно до закону Лібіха, саме елемент, якого бракує, визначає структуру та інтенсивність розвитку фітопланктону. Порушення цього співвідношення під дією стічних вод, сільськогосподарського та міського поверхневого стоку призводить до шкідливих «цвітін» (місцевих спалахів *Microcystis* або *Karenia*, що виділяють токсини) і деградації екосистем [4, с. 31].

У фокусі досліджень опинилися й ключові види екосистем Чорного та Середземного морів. Зокрема, зостера морська *Zostera marina* формує підводні луки, що забезпечують середовище

існування для багатьох морських організмів і є чутливими до змін температури та прозорості води. Їхнє скорочення вказує на деградаційні процеси у прибережних зонах. Аналогічно, атлантична устриця *Crassostrea virginica*, що виконує природну фільтрацію води, зменшує кількість завислих частинок і поживних речовин, є цінною як з екологічної, так і з економічної точки зору, але зазнає втрат через забруднення та руйнування місць існування [5, с. 127].

Разом із тим залишаються суттєві виклики: значні просторові масштаби акваторій, мінливість дослідницьких фокусів та обмеження як супутникових, так і прямих (in situ) методів спостереження, що поки не дозволяють досягти вичерпного розуміння процесів, які визначають стан морського середовища.

Висновки. Як підсумок, за останні три десятиліття наукова активність у дослідженні якості морських вод зростала стабільно та послідовно, що після 2000 року сприяло формуванню широкого спектра дослідницьких тем і методів. Навіть у короткий період 2021–2024 років помітно зберігалася тенденція до тематичного розширення, при цьому значна увага приділяється саме прибережним акваторіям Чорного та Середземного морів – одночасно найбільш вразливим до забруднення і найкраще вивченим.

Література

- [1] European Commission. The European Union's strategic approach to the Black Sea region: Joint communication to the European Parliament and the Council. *European Commission*. 2025. 135 p.
- [2] Joint Operational Programme "Black Sea Basin". Joint Operational Programme – Black Sea Basin. *European Union*. 2025. – Режим доступу <https://blacksea-cbc.net/publications/programme-documents>
- [3] Joint Research Centre (JRC). Changes in the Black Sea physical properties and their effect on the ecosystem (EUR 28060 EN). *Publications Office of the European Union*. 2016. 35 p.
- [4] Mariani, G., et al. EMBLAS Plus – Joint Black Sea Survey 2019: JRC chemical contaminant measurements. Sampling, analytical methodologies and results of ultra-trace organic contaminants monitoring (EUR 30512 EN). *Publications Office of the European Union*. 2020. 191 p.
- [5] Hammer, K.J., et al. High temperatures cause reduced growth, plant death and metabolic changes in eelgrass *Zostera marina*. *Marine Ecology Progress Series*. Ser. 604. 2018. p. 121–132.

CURRENT STATE AND RESEARCH TRENDS ON THE QUALITY OF UKRAINE'S COASTAL WATERS IN THE BLACK SEA

Nedoroda Vladyslav

Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Mykolaiv, Ukraine.

Abstract. A comprehensive analysis of scientific studies on the quality of Ukraine's coastal waters in the Black Sea over the past three decades was carried out. Key research directions were identified, namely monitoring of eutrophication, surface water temperature, nutrient concentrations, chlorophyll content, and marine biota distribution, employing remote sensing techniques and in situ observations. The results highlight the necessity to improve monitoring and management practices, with particular attention to biogenic loading, industrial effluent discharge, and saltwater intrusion into freshwater areas of the coastal zone.

Keywords: bibliometric analysis, remote sensing, eutrophication, scientific publication trends, Black Sea, marine water quality.

УДК 699.887.3

АНАЛІЗ ДЖЕРЕЛ ІОНІЗУЮЧОГО ВИПРОМІНЮВАННЯ В АНТРОПОГЕННОМУ ТА ПРИРОДНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Андрєєва А.В.*кандидат технічних наук, доцент;**antonina.andrieieva@nuos.edu.ua***Грушина О.Г.***старший викладач; olga.bidnichenko@nuos.edu.ua**Кафедра екології та природоохоронних технологій,**Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова (м. Миколаїв), Україна*

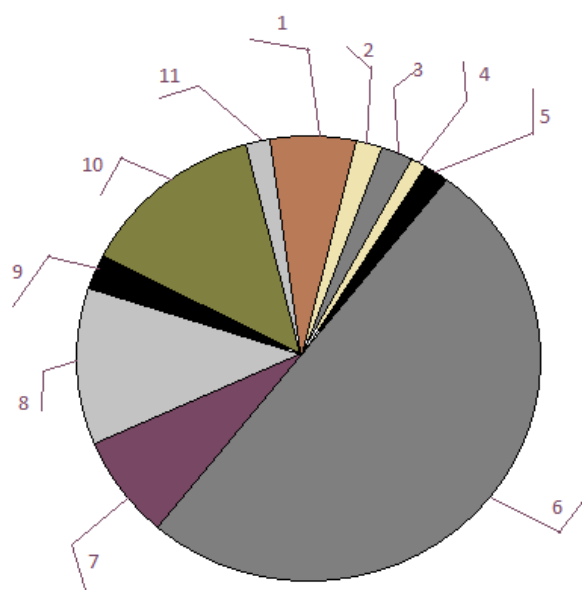
Анотація. Розглянуто вплив природних і антропогенних джерел іонізуючого випромінювання на населення та персонал в Україні. Проаналізовано рівні середньорічної ефективної дози опромінення залежно від типу середовища проживання та професійної діяльності. Особливу увагу приділено внеску радону, медичних процедур і промислових факторів у загальну дозу. Визначено необхідність постійного моніторингу та дотримання норм безпеки для забезпечення контролю над радіаційною ситуацією.

Ключові слова: іонізуюче випромінювання, природні радіонукліди, доза опромінення, біологічний вплив, вплив радіації на організм людини, ефект.

У сучасному світі, де техногенне навантаження на довкілля постійно зростає, питання впливу джерел іонізуючого випромінювання (ДІВ) на людину набуває особливого значення. В Україні, як і в багатьох інших країнах, населення щоденно піддається впливу як природних, так і антропогенних джерел радіації. Особливої уваги потребує аналіз доз опромінення, які отримують мешканці різних регіонів, а також персонал, що працює з радіоактивними матеріалами. Вивчення структури внеску різних груп ДІВ дозволяє оцінити ризики, розробити заходи безпеки та забезпечити ефективний контроль за радіаційною ситуацією.

Метою дослідження є аналіз внеску природних та антропогенних джерел іонізуючого випромінювання у формування середньорічної ефективної дози опромінення населення та персоналу, а також визначення особливостей впливу різних джерел у побутовому, промисловому та медичному середовищах.

Основна частина. Рівень опромінення населення залежить від типу середовища проживання. Як показали дослідження, пересічні мешканці України, не пов'язані з атомною промисловістю, що проживають в екологічно чистих регіонах, отримують дозу 0,2–0,35 м³/рік, Міський житель у тих самих регіонах отримує вже 0,25–0,6 м³/рік. У мегаполісах ця величина зростає до 0,6–1,5 м³/рік, що пов'язано з урбанізацією, видобутком мінеральної сировини, щільною забудовою та тривалим перебуванням у приміщеннях (до 85% часу).

- 1– Природні радіонукліди в будівельній сировині та матеріалах 0,06 м³/рік; 6%
- 2– Природні радіонукліди в джерелах питної води 0,03 м³/рік; 3%
- 3– Природні радіонукліди в мінеральних добривах 0,02 м³/рік; 2%
- 4– Природні радіонукліди в побутових товарах 0,01 м³/рік; 1%
- 5– Природні радіонукліди в мінеральній сировині для фарб 0,01 м³/рік; 1%
- 6– Ізотопи радону та ФПФ 0,48 м³/рік; 48%
- 7– Медичний діагноз 0,08 м³/рік; 8%
- 8– Природне зовнішнє опромінення 0,11 м³/рік; 11%
- 9– Природне внутрішнє опромінення 0,04 м³/рік; 4%
- 10– Космічне випромінювання 0,14 м³/рік; 14%
- 11– Експлуатація промислових джерел іонізуючих випромінювань 0,02 м³/рік; 2%

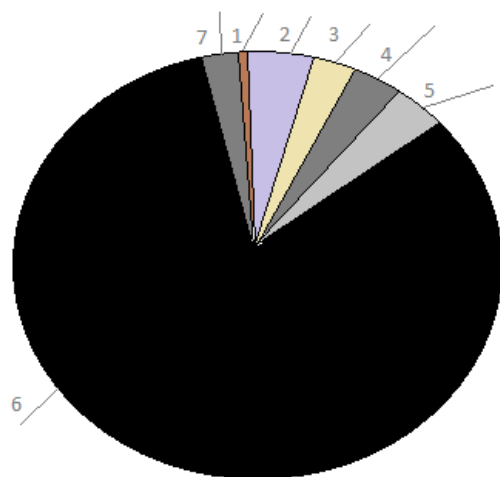
Рисунок 1 – Категорія С (населення)

Внесок основних груп джерел іонізуючого випромінювання (далі ДІВ) для категорії С (населення) у значення загальної ефективної середньорічної дози опромінення населення представлено на рис. 1 [1].

Основним джерелом внутрішнього опромінення є ізотопи радону (Rn-222, Rn-220) та продукти їх розпаду. Внутрішнє опромінення становить 70–75 % загальної дози, тоді як зовнішнє – лише 25–30 %.

Персонал, що має справу з радіоактивними відходами, отримує додатково до 50 % понад допустиму дозу (1 м³/рік). 90 % дози – зовнішнє опромінення, 10 % – внутрішнє. У суху, вітряну погоду (червень–вересень) співвідношення може змінюватися до 50/50 через вдихання альфа-випромінювачів з пилом.

Внесок основних груп ДІВ категорії А в загальну середньорічну ефективну дозу опромінення представлено на рис. 2 [1].

1. Природні радіонукліди у джерелах питної води 1%
2. Ізотопи радону та ФПЧ 6%
3. Медичний діагноз 4%
4. Природний фон 3%
5. Космічне випромінювання 2%
6. Експлуатація реакторів атомних електростанцій 80%
7. Природні радіонукліди у будівельних матеріалах та обладнанні 4%

Рисунок 2 – Категорія А (персонал)

У промисловому середовищі ДІВ не використовуються безпосередньо, а є побічним ефектом. Радіаційна ситуація часто є непередбачуваною та неконтрольованою. Знання параметрів ДІВ має ймовірнісний характер через варіативність активності джерел. На атомних електростанціях (АЕС) найбільший внесок у дозу персоналу – від реактора (до 90 %). Інші джерела – 10–20 %. Завдяки дотриманню норм НРБУ-97 [2] та застосуванню комплексних засобів захисту, ситуація на АЕС є прогнозованою та контролюваною.

Медичні та промислові джерела ДІВ використовуються безпосередньо для забезпечення життєдіяльності людини (лікування, енергетика). Дозу можна прогнозувати на основі активності джерела та параметрів випромінювання. Такий рівень аналітичної інформації дозволяє контролювати та прогнозувати дозу, встановлювати допустимі рівні та забезпечувати радіаційну безпеку.

Висновки. Антропогенне середовище значно підвищує рівень опромінення населення, особливо в урбанізованих регіонах. Радон та його ізотопи є ключовими чинниками внутрішнього опромінення. Персонал, що працює з радіоактивними матеріалами, піддається підвищеному ризику, особливо при роботі з відходами. На АЕС ситуація контролювана завдяки чіткому регламенту та технічним засобам захисту. Медичні та промислові джерела ДІВ потребують постійного моніторингу та встановлення допустимих рівнів опромінення. Загалом, знання параметрів ДІВ дозволяє прогнозувати та контролювати радіаційну ситуацію, що є основою для забезпечення радіаційної безпеки.

Література

[1] A. V. Andrieieva, Y.A. Tiurin La Formation De La Dose Efficace Moyenne De L'irradiation De La Population Et Le Personnel. / Науковий вісник ДонНТУ. №1(2)-2(3). 2019.– С. 28-34. DOI: 10.31474/2415-7902-2019-1(2)-2(3)-28-34 .

[2] Про введення в дію Державних гігієнічних нормативів "Норми радіаційної безпеки України (НРБУ-97)". / Офіційний портал Верховної Ради України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0062282-97#Text>

FORMATION OF THE AVERAGE EFFECTIVE RADIATION DOSE OF THE POPULATION AND PERSONNEL

Antonina V. Andrieieva; Olga G. Grushyna.

Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Mykolaiv, Ukraine

Abstract. The impact of natural and anthropogenic sources of ionizing radiation on the population and personnel in Ukraine is considered. The levels of average annual effective radiation dose depending on the type of living environment and professional activity were analyzed. Particular attention is paid to the contribution of radon, medical procedures, and industrial factors to the total dose. The need for constant monitoring and compliance with safety standards to ensure control over the radiation situation has been identified.

Keywords: ionizing radiation, natural radionuclides, radiation dose, biological influence, impacts of radiation on a human body, effect.

УДК 666.75

РЕЦИКЛІНГ РВ-ВМІСНОГО СКЛА

Дрозд О.В.

кандидатка технічних наук, доцентка, декан енерготехнічного факультету

Херсонського навчально-наукового інституту

Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова, Україна

oksana.drozd@nuos.edu.ua

Андрєєва Н.Б.

кандидатка педагогічних наук, доцентка кафедри теплотехніки Херсонського навчально-наукового інституту

Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова, Україна

nataliia.andrieieva@nuos.edu.ua

Анотація. Проаналізовано перспективи переробки бою та відходів Рв-вмісного, зокрема кристалового скла на порошок. Запропоновано технологічну схему, режими та обладнання для сухого подрібнення скляних уламків; розглянуто шляхи подальшого використання порошку.

Ключові слова: скляний бій, порошок, технологія сухого подрібнення.

Різновиди Рв-вмісних систем ($PbO - TeO_2 - Bi_2O_3 - B_2O_3 - GeO_2$, $PbO - SiO_2$, $K_2O - PbO - SiO_2$, $CdO - PbO - Bi_2O_3 - CdO - BaO - B_2O_3$) являють собою базовий склад більшості радіаційно стійких стекол, які застосовуються у атомній енергетиці, радіохімічній промисловості, медицині, радіобіології [1-2]. З них виготовляються оглядові вікна, ілюмінатори, оптичні прилади, які захищають від дії іонізуючих випромінювань, послаблюючи їх. Радіаційна стійкість цих видів скла визначається здатністю тривало працювати в полях випромінювання без суттєвих змін властивостей і структури. Проте під час

експлуатації скло зазнає поліморфних перетворень, люмінісценції, змінює пофарбування та фізико-механічні властивості (коефіцієнти тепло– і електропровідності та термічного розширення тощо). Ці види скла є високовартісними та дефіцитними, оскільки до їх хімічного складу як протекторні домішки вводяться Eu, Ce, Tb, Mn, Ag, Cu, Ti, Fe, Co, Ni, Cr, Mo, W, Nb, Zr, які легко перезаряджаються під дією іонізуючих випромінювань та суттєво підвищують радіаційно-оптичну стійкість стекл. Процес утилізації таких стекл є важливим для екологічного стану і потребує поєднання знань з хімічних технологій, техногенної безпеки, оптичного і радіаційного матеріалознавства.

У звичайному побуті кожного дня ми маємо справи з іншими видами більш доступних Pb-вмісними стеклами. Це монітори комп'ютерів, екрани телевізорів, кришталевий посуд; деякі з мають заводські або експлуатаційні дефекти та часто руйнуються, утворюючи скляний бій. Узагальнена назва «кришталеве скло» включає у себе: побутовий посуд і вироби мистецтва, до складу яких входять двоокис кремнію (SiO_2), Pb, Ba і Zn, вміст яких у сумі складатиме не менш 10 %, а також промислові різновиди багатосвинцевого кришталю ($\text{PbO} \geq 30\%$), свинцевого кришталю ($\text{PbO} \geq 24\%$) та малосвинцевого кришталю (ZnO , BaO , PbO , K_2O окремо або разом $\geq 10\%$). У зв'язку з відсутністю в Україні власного виробництва кришталевих стекл доцільним вважається впровадження маркетингового пошуку як по підприємствам радіохімічної промисловості, атомної енергетики, медичним закладам, науковим установам, так і по крамницях та серед місцевого населення, яке хоче позбутися «немодного» посуду. Браковані скляні вироби і скляний бій являють собою невід'ємну складову виробництва і побуту, що потребує утилізації, але в Україні розвиток сучасних переробних технологій обмежується через великі енергетичні витрати та складність обладнання [3, с. 41-45]. Одним з перспективних напрямків рециклінгу скла є його переробка на порошок, чому присвячено наукові роботи за участю автора [4, с. 180-185] [5, с. 13-20].

Метою дослідження є запропонувати технологічні засади рециклінгу Pb-вмісного скла шляхом переробки його на порошок, що у даній роботі розглянуто на прикладі застосування кришталевих посуду. Експериментальні дослідження включали у себе: мікрокрорентгеноспектральний і рентгеноструктурний аналіз зразків скла (таблиця 1), отримання склопорошків за розробленою технологічною схемою (рис. 1) та дослідження їх морфологічних характеристик методами оптичної і комп'ютерної металографії.

Таблиця 1 – Результати досліджень зразків скла

№ дослідного зразку	Виріб	Колір	Наявність спектрів	Густина, ρ кг/м ³
1	Фужери	Білий прозорий	Si, Na, Ca, K, Pb	2800
2	Попільниця	Блідно-жовтий прозорий	Si, Na, Pb, Fe	3032
3	Ваза	Блідно-голубий матовий	Si, Na, Pb, Ti, Cr	3000

Примітка: зйомку спектрограм здійснено з вирізаних фрагментів, на які для утворення електричного контакту з використанням установки ВУП5 нанесено тонкий ($\approx 1-2$ мкм) шар алюмінієвого покриття.

Результати досліджень показали наявність характерних спектрів Si, Na, Ca, K, Pb, які дозволяють віднести дослідні зразки до подвійних та потрійних систем PbO-SiO_2 , $\text{Na}_2\text{O-CaO-SiO}_2$, $\text{Na}_2\text{O-SiO}_2$ [2]. Наявність у зразках 2 і 3 спектрів Fe, Ti, Cr пояснюється різними кольоровими відтінками застосованих виробів.

Рисунок 1 – Технологічна схема переробки бою скла та бракованих кристалевих виробів на склопорошок

Технологічна послідовність (рис. 1) включатиме у себе: дроблення на дробарці до крупності до 10 мм з подальшим здрібненням до дисперсності 30...80 мкм у кульовому млині барабанного типу; виготовлення порошкової суміші з наступним її топленням при температурі 800 °C у муфельній печі з окиснювальним середовищем, дробленням та здрібненням спеченого агломерату. Одержані порошки є рентгеноаморфними, мають середній розмір 50 мкм, за формою наближаються до сферичної; їх насипна щільність складає 300 кг/м³.

Технологічні режими, застосоване обладнання та пристосування наведено у табл. 2.

Таблиця 2 – Технологічні операції, режими, обладнання і пристосування

Технологічні операції	Обладнання і пристосування	Режими
Дроблення	Дробарка механічна	Вільні
Здрібнення	Кульовий млин барабанного типу	Частота обертання ротора – 800 об/хв; час розмелу – 20 хв/100 г скла
Топлення порошкової суміші	Піч вертикального завантаження, улаштована термодформаційними контролюючими пристроями Тигель з термічно необробленого графіту марки МПГ-6	Швидкість підйому температури – 20 °/хв; ізотермічна витримка при температурах 300 °C і 800 °C протягом 30 хв

Порівняно висока вартість вихідних матеріалів і технологічного процесу створює передумови для одержання стратегічно важливої сировини для функціональних композиційних матеріалів зі стабільними експлуатаційними властивостями. Одержаний

скляний порошок є перспективною сировиною для одержання різновидів теплоізоляційного піноскла та формування пористих склоподібних матриць для іммобілізації радіоактивних відходів.

Висновки:

1. Проаналізовано перспективи переробки бою та відходів Рb-вмісного, зокрема кришталевого скла на порошок.
2. Запропоновано технологічну схему, режими та обладнання для сухого подрібнення скляних уламків; розглянуто шляхи подальшого використання порошку.

Література

- [1] Племянников М. М., Жданюк Н. В. Нові склоподібні матеріали і методи їх синтезу : навч. посібник. – Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2024. – 174 с.
- [2] Савцова О. В., Воронов Г. К., Фесенко О. І., Смирнова Ю. О., Пилипенко О. І., Покроєва Я. О., Тур О. Г. Структура склокерамічних матеріалів : монографія. – Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. – Харків : ХНУУМТ ім. О. М. Бекетова, 2023. 152 с.
- [3] Гурець Л. Л., Котолевець А. С., Котова І. І. Зниження рівня техногенного навантаження на довкілля під час використання відходів скла. *Екологічні науки*. 2018. № 4 (23). С. 41–45.
- [4] Казимиренко Ю. О., Дрозд О. В., Жарський Є.В. Технологічні особливості і фізико-хімічні процеси переробки кристалевих стекол на порошок. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*. Серія: Технічні науки. 2020. Том 31 (70). № 4. С. 180-185.
- [5] Казимиренко Ю.О., Дрозд О. В. Системно-аналітичний підхід до підвищення ефективності рециклінгу виробничих скляних відходів. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету*. 2022. 29, С. 13-20

RECYCLING OF PB-CONTAINING GLASS

Oksana Drozd, Nataliia Andrieieva

Kherson Educational and Research Institute, Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Kherson, Ukraine

Abstract. The prospects for processing combat and Pb-containing waste, in particular crystal glass into powder, are analyzed. A technological scheme, modes and equipment for dry grinding of glass fragments are proposed; ways of further use of powder are considered.

Keywords: glass battle, powder, dry grinding technology.

УДК 504

**ПОТЕНЦІАЛ ВТОРИННОГО ВИКОРИСТАННЯ ВІДХОДІВ РУЙНАЦІЇ В УКРАЇНІ:
АНАЛІЗ ВИКЛИКІВ ТА ПЕРСПЕКТИВ НА ПРИКЛАДІ
МИКОЛАЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ**

Ушкац С.Ю.

*кандидат фіз.-мат.наук, доцент кафедри екології та природоохоронних технологій
svitlana.ushkats@nuos.edu.ua*

Магась Н.І.

*кандидат технічних наук, доцент кафедри екології та природоохоронних технологій
nataly.magas@gmail.com*

Жолобенко Н.Ю.

*фахівець кафедри екології та природоохоронних технологій
nataliya.zholobenko@nuos.edu.ua*

*Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова
м. Миколаїв, Україна*

Анотація. В даному дослідженні проаналізовано проблему відходів руйнації, що виникла внаслідок бойових дій в Україні, та їхній потенціал для вторинного використання. Обґрунтовано, що окрім екологічної та економічної загрози ці відходи можуть стати цінним ресурсом для відбудови, як це показує міжнародний досвід. На прикладі Миколаївської області продемонстровано перші практичні кроки з впровадження принципів циркулярної економіки та запропоновано ключові рекомендації для створення ефективної системи управління цими відходами.

Ключові слова: будівельні відходи, руйнування, відходи руйнації, вторинне використання, навколишнє середовище.

Повномасштабна війна в Україні призвела до утворення безпрецедентного обсягу відходів руйнації, що перевищив показники звичайних побутових відходів. За офіційними даними, станом на 2025 рік, обсяг будівельного сміття в Україні вже перевищив 6 мільйонів тонн, а загальна площа зруйнованого житлового фонду становить близько 90 мільйонів квадратних метрів [1, 2, 3, 4, 5]. Ці відходи містять небезпечні речовини, такі як азбест, важкі метали та поліхлоровані біфеніли тощо, що становлять серйозну загрозу для НС та здоров'я населення. Водночас, значна частина цих відходів, за оцінками, понад 80%, може бути використана повторно.

Метою дослідження: є аналіз наявних проблем та потенціалу вторинного використання відходів руйнації на прикладі Миколаївської області, а також обґрунтування ключових кроків для впровадження ефективної системи їх переробки.

Наразі серед багатьох складових цієї комплексної проблеми можна виділити три основні аспекти щодо управління відходами руйнації які представлено на рисунку 1.

Рисунок 1 – Ключові аспекти проблеми управління відходами руйнації

До екологічної загрози відноситься хімічне, фізичне та біологічне забруднення НС через утворення небезпечних сполук різних типів матеріалів, зокрема бетону, арматури, побутових речей тощо, що накопичуються на несанкціонованих звалищах.

Особливу небезпеку для людини та тварин становить вивільнення канцерогенних мікрочастинок азбесту, який знаходиться в багатьох будівельних матеріалах та викликає онкологічні захворювання.

Переважаюча частина відходів руйнації є потенційно цінним ресурсом для відбудови країни, але вона й досі вивозиться на офіційні або стихійні сміттєзвалища, що призводить до значних витрат на логістику, захоронення та становить економічну складову зазначеної проблеми.

В умовах бойових дій і пошкодженої транспортної інфраструктури, вивезення та тимчасове зберігання великих обсягів відходів є складним завданням та становить логістичну проблему. В Миколаївській області, яка належить до найбільш постраждалих регіонів, ці відходи вже займають понад 57 гектарів, що вимагає негайних рішень [6, 7, 8].

Незважаючи на виклики, потенціал вторинного використання відходів руйнації є величезним. Морфологічний склад відходів представлений на рисунку 2.

Рисунок 2 – Потенціал вторинного використання відходів руйнації

За міжнародним досвідом [9, 10], такі матеріали, як бетон, цегла, скло, деревина та метал, можуть бути перероблені в нову сировину, а потенціал використання будівельних матеріалів представлено в таблиці 1.

Таблиця 1 – Потенційне використання будівельних відходів руйнації

Матеріал	Потенційне використання
Бетон, цемент	Щебінь для доріг, підсипки, дренажу
Цегла	Відновлення, облаштування тротуарів, парканів
Дерево	Біопаливо, меблі, будматеріали
Металобрухт	Повторна плавка, елементи нових конструкцій
Скло	Переробка у скляну крихту, утеплювачі
Гіпс, штукатурка	Дрібна підсипка, заповнювач в будівельні суміші

Для прикладу, такі країни, як Нідерланди, Німеччина та Данія, вже досягли показників переробки понад 88% будівельних відходів, використовуючи їх для облаштування інфраструктури та у виробництві нових матеріалів. Це стало можливим завдяки суворим нормам, економічним стимулам та налагодженій системі сортування на місці демонтажу.

Миколаївська область, як одна із найбільш постраждалих регіонів України, розпочала практичну реалізацію у напрямку створення системного підходу до управління відходами руйнації.

Першими кроками для реалізації потенціалу вторинного використання стало створення п'ятих тимчасових майданчиків для зберігання та сортування відходів у різних громадах, зокрема в Миколаєві, Снігурівці та Новому Бузі.

У червні 2025 року, за підтримки міжнародних партнерів JICA та UNDP, в місті Миколаєві було запущено завод із сортування та подрібнення будівельних відходів. Потужність установки дозволяє переробляти близько 12 тисяч тонн відходів на місяць [11, 12, 13].

Частина перероблених матеріалів, а саме 3692 тонни, вже використовуються в дорожньому будівництві та міських роботах, що є прикладом циркулярної економіки. Міська влада також планує налагодити виробництво будівельних матеріалів, таких як цегла та блоки, на основі вторинної сировини до кінця 2025 року.

Ці ініціативи є важливим кроком до створення системного підходу до управління відходами руйнації. Однак для повного розкриття потенціалу необхідно:

- Створити єдину регіональну програму, яка б інтегрувала всі етапи роботи з відходами.
- Залучити інвестиції для закупівлі додаткового обладнання та навчання персоналу.
- Посилити контроль за екологічно небезпечними матеріалами, такими як азбест, на етапі демонтажу.

Висновки. Ефективне управління відходами руйнації є одним із ключових завдань для післявоєнного відновлення. Досвід Миколаївської області демонструє, що завдяки підтримці міжнародних партнерів ініціативи з переробки відходів можуть бути успішно реалізовані. Систематизація процесів, впровадження сучасних технологій та законодавчих норм дозволить не лише вирішити екологічні проблеми, але й перетворити відходи руйнації на цінний будівельний ресурс, сприяючи сталому та економічно вигідному відновленню України.

Література

[1] Міністерство розвитку громад, територій та інфраструктури України. URL: https://mindev.gov.ua/timeline?&type=posts&category_id=2 (дата звернення: 09.08.2025).

- [2] Державна служба України з надзвичайних ситуацій (ДСНС). URL: <https://dsns.gov.ua/> (дата звернення: 09.08.2025).
- [3] Київська школа економіки (KSE) Institute. *Прямі збитки інфраструктури України через війну зросли до \$170 млрд. Оцінка KSE Institute станом на листопад 2024 року*. URL: <https://kse.ua/ua/about-the-school/news/pryami-zbitki-infrastrukturi-ukrayini-cherez-viynu-zrosli-do-170-mlrd-otsinka-kse-institute-stanom-na-listopad-2024-roku/> (дата звернення: 09.08.2025).
- [4] Звіт про прямі збитки інфраструктури від руйнувань внаслідок військової агресії Росії проти України станом на початок 2024 року. [Електронний ресурс] / KSE Institute. URL: https://kse.ua/wp-content/uploads/2024/04/01.01.24_Damages_Report.pdf (дата звернення: 09.08.2025).
- [5] Асоціація переробки відходів України. URL: <https://uawra.com/news.html> (дата звернення: 09.08.2025).
- [6] Міндовкілля: В Україні обсяг відходів руйнації вже сягнув понад 6 мільйонів тонн. [Електронний ресурс] / Рубрика. URL: <https://rubryka.com/2025/06/05/mindovkillya-v-ukrayini-obsyag-vidhodiv-rujnatsiyi-vzhe-syagnuv-ponad-6-miljoniv-tonn/> (дата звернення: 09.08.2025).
- [7] Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України. URL: <https://mepr.gov.ua/> (дата звернення: 10.08.2025).
- [8] Державна служба статистики України. URL: <https://stat.gov.ua/en> (дата звернення: 10.08.2025).
- [9] Перероблення будівельних відходів: виклики та можливості для України. URL: https://voxukraine.org/pereroblennya-budivelnyh-vidhodiv-vyklyky-ta-mozhlyvosti-dlya-ukrayiny?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 10.08.2025).
- [10] Можливості переробки будівельних відходів від руйнувань. URL: <https://www.bdo.ua/uk-ua/insights-2/information-materials/2024/opportunities-for-recycling-construction-waste-from-devastation> (дата звернення: 10.08.2025).
- [11] Підняти з руїн: Як на Миколаївщині збираються позбуватися відходів руйнації? URL: <https://nikvesti.com/articles/280878> (дата звернення: 08.08.2025).
- [12] У Миколаєві відкрили завод із переробки будівельного сміття завдяки підтримці Японії. URL: https://ecopolitic.com.ua/ua/news/ekoinspektori-rozrahuvali-sotni-miljoniv-zbitki-vid-obstriliv-budinkiv-mikolaivshhini/?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 06.08.2025).
- [13] Завод із переробки відходів руйнації у Миколаєві вже опрацював 3,6 тис. тон: це приблизно як три зруйновані п'ятиповерхівки. URL: <https://nikvesti.com/ua/news/public/307652-zavod-iz-pererobki-vidkhodiv-ruinatsii-u-mykolaievi-vzhe-opratsiuvav-36-tys-tonn-ce-priblizno-iak-try-z> (дата звернення: 10.08.2025).

POTENTIAL FOR SECONDARY USE OF DESTRUCTION WASTE IN UKRAINE: ANALYSIS OF CHALLENGES AND PROSPECTS USING THE EXAMPLE OF MYKOLAIV REGION

Ushkats S.Yu., Magas N. I., Zholobenko N.Yu.

Admiral Makarov National Shipbuilding University, Mykolaiv, Ukraine.

Abstract. This study analyzes the problem of demolition waste resulting from the hostilities in Ukraine and its potential for secondary use. It is substantiated that in addition to the environmental and economic threat, this waste can become a valuable resource for reconstruction, as shown by international experience. The example of Mykolaiv region demonstrates the first practical steps in

implementing the principles of a circular economy and offers key recommendations for creating an effective waste management system.

Keywords: construction waste, demolition, demolition waste, secondary use, environment.

УДК 628.5

ОБРОБКА БАЛАСТОВИХ ВОД СУДНА ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОЧИЩЕННЯ АБО ЗНИЩЕННЯ В НІЙ ОРГАНІЗМІВ

Свиридов В.І.

кандидат технічних наук,

доцент кафедри суднового машинобудування та енергетики

Херсонського навчально-наукового інституту Національного університету кораблебудування

імені адмірала Макарова, м. Херсон, Україна

viacheslav.svyrydov@nuos.edu.ua

Волосковець О.С.

здобувач вищої освіти, група 2217

Херсонського навчально-наукового інституту Національного університету кораблебудування

імені адмірала Макарова, м. Херсон, Україна,

voloskovecaleksandr860@gmail.com

Анотація. Розглянуто проблему скидання суднових баластових вод. Викладено біологічну концепцію інвазії екзотичних видів у чорноморську екосистему, вказані механізми, що використовуються для запобігання негативного впливу суднового баласту на морське середовище. Пропонується введення обов'язкового контролю солоності баластної води з метою контролю виконання вимоги заміни суднового баласту у відкритому морі екіпажем.

Ключові слова: баластові води, інвазія чужорідних видів, солоність морської води.

Розглянуто і проведено аналіз та оптимізація методів та механізмів запобігання негативного впливу суднових баластових вод на акваторію Чорного моря. Водний баласт – це морська або прісна вода, прийнята на борт судна в портах, на водних шляхах та у відкритому морі. Водний баласт використовується у випадках неповного завантаження судна, щоб забезпечити контроль диференту та підвищення стійкості. Інактивація або знищення організмів у баластній воді для забезпечення відповідності нормативним вимогам. Протягом багатьох років скидання необробленої баластової води в портах створювало серйозні екологічні проблеми, завдавало економічних збитків і завдавало значної шкоди здоров'ю людини. Організми, які знаходяться в баластній воді, при попаданні в нове середовище, де відсутні їх природні вороги, починають швидко розмножуватися, створюючи загрозу порушення екологічного балансу. Для вирішення цієї проблеми, Міжнародна Морська Організація (ІМО) прийняла Міжнародну конвенцію з контролю та управління судновими

баластними водами з вимогами, баластова вода повинна проходити обробку, яка дозволяє звести до мінімуму кількість живих організмів у баластній воді, що скидається.

$$< 50 \text{ мк та } \geq 10 \text{ мк}$$

Індикаторні мікроби: *Vibrio cholerae* (холерний вібріон) $< 1 \text{ cfu}^*$ на 100 мл або 1 г зоопланктону E.

coli (кишкова паличка) $< 250 \text{ cfu}^*$ на 100 мл Intestinal

Enterococci (ентерокок) менше 100 cfu* на 100 мл *колонієутворююча одиниця

Компанія RWO Marine Water Technology, Ltd(Німеччина) розробляє та виробляє різні системи очищення води, у тому числі сепаратори нафтовмісних вод (OWS) та системи очищення баластових вод (BWTS). Системи очищення баластових вод RWO, як і інші сучасні BWTS, вирішують завдання запобігання поширенню інвазивних видів, що переносяться з баластною водою з одних регіонів до інших.

Компанія RWO розробила модульну систему CleanBallast, яка надійно видаляє організми, опади та зважені видалення частинок, опадів та організмів розміром більше 55 мк при заборі баластної води, яка потім обробляється системою електромеханічної дезінфекції з розширеними можливостями EctoSys® для ефективного знищення води, що залишилися з танків. Під час рейсу до прибуття судна до порту призначення природний процес розмноження організмів у баластній воді може відновитись. При дебаластуванні для забезпечення відповідної якості води, що скидається, знову застосовується система CleanBallast, система дискових фільтрів Disk-Filter при цьому не використовується, вода обробляється тільки за допомогою системи дезінфекції EctoSys®. Таким чином, забезпечується якісне очищення води протягом усього циклу – від прийому баластової води до її скидання, незалежно від того, яка вода використовується: прісна річкова, солонувата або солоня морська. тверді частки у два етапи.

Технологія CleanBallast Електрохімічна дезінфекція з розширеними можливостями Рішення EctoSys® Технологія знезараження.

EctoSys® – це дуже ефективна та надійна система, що працює як у морській воді, так і у воді з низькою мінералізацією, забезпечує надійну та екологічно безпечну дезінфекцію баластної води, яка не тільки вигідна з економічного погляду, але й не створює проблем для навколишнього середовища.

Проходження електричного струму через спеціальні електроди гальванічного елемента супроводжується серією електрохімічних реакцій, у яких у воді утворюються дезінфікуючі речовини. Застосовувані електроди мають такі хімічні та електрохімічні властивості, які дозволяють виробляти дуже короткоживучі та реактивні гідроксильні (ОН) радикали*, що знищують бактерії та організми.

EctoSys® виробляє як активні речовини тільки гідроксильні радикали. Ці гідроксильні радикали мають дуже короткий термін життя і тому не враховуються щодо загальної кількості залишкових оксидантів. При обробці солонуватої чи морської води вироблені активні речовини – це короткоживучі гідроксильні радикали та хлор/бром. Залишкові дезінфікуючі речовини – хлор і бром – можна включати залишковий вміст оксидантів (TRO). *ОН-радикали дуже реактивні і мають найвищий окисний потенціал, що означає відсутність часу очікування та впливу на природний процес збільшення корозії. Низьке споживання енергії 0,006 – 0,06 кВт-год/м³

Висновки. Проблема суднових баластових вод є однією з найцікавіших і найважливіших проблем у морській екології. Її актуальність згодом тільки посилюється завдяки глобального розвитку морських перевезень. Все це потребує подальшого розвитку та глибокого вивчення.

Література

- [1] Batista WR, Fernandes FC, Lopes CC, Lopes RS, Miller W, Ruiz G (2017) Which ballast water management system will you put aboard? *Remn Anxieties Mini-Rev Environ* 4(3):54. <https://doi.org/10.3390/environments4030054>
- [2] Міжнародна конвенція по запобіганню забруднення з суден МАРПОЛ 73/78. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/896_009#Text-364 с
- [3] 12. Мельник О.М. Огляд основних механізмів управління енергоефективністю та контролю за викидами з морських суден / С. П. Онищенко, О. М. Мельник, А. О. Волошин, Є. В. Калініченко, С.В. Заяц // Збірник наукових праць Українського державного університету залізничного транспорту. – 2021. – № 197. – С. 121–129
- [4] Danilian, A. G., Bykovets, N. P., Tiron-Vorobiova, N. B. (2018). *Novyy pidkhid u lokalizatsiyi invazyvnykh prybul'tsiv u balastnykh vodakh mors'kykh suden* [A new approach in the localization of invasive aliens in the ballast waters of sea vessels]. *Proceedings of the VIII International Scientific and Practical Conference: International Trends in Science and Technology*. Pp. 10–15.
- [5] Тірон-Воробйова, Н. Б., Романовська, О. Р., Данилян, А. Г. (2019) Баластні води: безпека чи загроза морських суден. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського, серія: Технічні науки. Том 30 (69). № 2. С. 188–192.*
- [6] *Emerging Ballast Water Management Systems*. / *Proceedings of the IMO-WMU Research and Development Forum 26–29 January 2010*. – Malmö, Sweden, 2010. – 322 p.
- [7] JFE Ballast Water Management System // Okamoto Yukihiko, Aoki Satoru, Fuchigami Koji / JFE TECHNICAL REPORT. – 2011. – № 16. – 8 p.
- [8] IHS Fairplay Solutions Ballast Water sponsored by Guide to Treatment Systems RWO – April 2012. – 2012. – 48 p.
- [9] PERACLEAN Ocean Ballast Water Treatment-History and Status / September 27, 2006 Cleveland, OH. / Presented by Joe Lally, Degussa Corporation. – 2011. – 22 p.
- [10] Technical description of GloEn-Patrol TM Ballast Water Management System / PANASIA CO., LTD. – 2011. – 13 p.

TREATMENT OF SHIP BALLAST WATER TO PROVIDE PURIFICATION OR DESTRUCTION OF ORGANISMS IN IT

Svyrydov Viacheslav, Voloskovets Oleksandr

Kherson Educational and Scientific Institute of National Shipbuilding University named after Admiral Makarov, Kherson, Ukraine

Abstract. The problem of discharging ship ballast water is considered. The biological concept of the invasion of exotic species into the Black Sea ecosystem is outlined, and the mechanisms used to prevent the negative impact of ship ballast on the marine environment are indicated.

It is proposed to introduce mandatory control of ballast water salinity in order to control the implementation of the requirement for replacing ship ballast in the open sea by the ship administration.

Keywords: ballast water, invasion of alien species, sea water salinity.

УДК 502.3:711

СТРАТЕГІЧНА ЕКОЛОГІЧНА ОЦІНКА ПРОГРАМИ ЕКОНОМІЧНОГО І СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ М. МИКОЛАЄВА НА 2024–2026 РОКИ

Мозговий А.М.

*доцент кафедри екології та природоохоронних технологій
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,
м. Миколаїв, Україна
andriy.mozgovyy@nuos.edu.ua*

Анотація. Представлено результати стратегічної екологічної оцінки Програми економічного і соціального розвитку м. Миколаєва на 2024–2026 роки. Проаналізовано можливі наслідки реалізації Програми для довкілля та здоров'я населення, зокрема вплив на атмосферне повітря, водні та ґрунтові ресурси. Визначено комплекс заходів для запобігання та пом'якшення негативних впливів, а також шляхи моніторингу стану довкілля. Реалізація Програми за умови дотримання екологічних вимог сприятиме сталому розвитку міста та підвищенню якості життя населення.

Ключові слова: стратегічна екологічна оцінка, Програма економічного і соціального розвитку, Миколаїв, сталий розвиток, охорона довкілля, навколишнє середовище, екологічна безпека, моніторинг, антропогенне навантаження, якість життя населення.

Сучасні тенденції соціально-економічного розвитку українських міст вимагають урахування екологічного чинника як невід'ємної складової сталого розвитку. Програми державного та місцевого планування повинні відповідати не лише економічним і соціальним потребам громади, а й вимогам щодо охорони навколишнього природного середовища. Одним із ключових інструментів інтеграції екологічних вимог у процес планування є стратегічна екологічна оцінка (СЕО), яка забезпечує аналіз можливих наслідків реалізації управлінських рішень. Миколаїв як великий промисловий і транспортний центр стикається з низкою екологічних викликів, пов'язаних із забрудненням атмосферного повітря, станом водних ресурсів та ґрунтів. Тому проведення СЕО Програми економічного і соціального розвитку міста на 2024–2026 роки є необхідною умовою для формування збалансованої політики розвитку. Представлений документ спрямований на оцінку потенційних ризиків та окреслення шляхів зменшення антропогенного навантаження з метою забезпечення високої якості життя населення та збереження довкілля.

Мета: визначення можливих наслідків реалізації Програми економічного і соціального розвитку м. Миколаєва на 2024 – 2026 роки для довкілля та здоров'я населення, інтеграції екологічних вимог у процес планування та забезпечення умов сталого розвитку міста.

Основним об'єктом дослідження, що проходить процедуру СЕО є документ державного планування: Програма економічного і соціального розвитку м. Миколаєва на 2024 – 2026 роки.

Документи державного планування – стратегії, плани, схеми, містобудівна документація, загальнодержавні програми, державні цільові програми та інші програми і програмні документи, включаючи зміни до них, які розробляються та/або підлягають затвердженню органом державної влади, органом місцевого самоврядування.

В процесі проведення стратегічної екологічної оцінки документа державного планування – проведено оцінку наслідків реалізації Програми економічного і соціального розвитку м. Миколаєва на 2024 – 2026 роки на навколишнє природне середовище, у тому числі для здоров'я населення та зобов'язань у сфері охорони довкілля і заходів, що передбачається вжити для запобігання, зменшення та пом'якшення негативних наслідків виконання документа державного планування, а також заходів щодо моніторингу цих наслідків. На основі статистичної інформації, адміністративних даних, результатів досліджень було охарактеризовано поточний стан довкілля населеного пункту, стан довкілля та умов життєдіяльності населення на територіях, що ймовірно зазнають впливу внаслідок виконання документа державного планування.

В процесі проведення стратегічної екологічної оцінки було виявлено ймовірні проблеми та наслідки для навколишнього середовища, що полягають в забрудненні атмосферного повітря, впливі на ґрунтове та водне середовище внаслідок реалізації Програми економічного і соціального розвитку м. Миколаєва на 2024 – 2026 роки, основні з яких наведено у таблиці.

Таблиця – основні заходи щодо зменшення негативного впливу на навколишнє середовище реалізації Програми економічного і соціального розвитку м. Миколаєва на 2024–2026 роки

Проблема	Захід	Очікуваний результат
Забруднення атмосферного повітря транспортом та промисловістю	Модернізація обладнання підприємств; розвиток екологічного транспорту; оптимізація транспортних потоків	Зниження рівня шкідливих викидів у повітря, покращення якості атмосферного повітря
Забруднення та виснаження водних ресурсів	Встановлення сучасних систем очищення стічних вод; контроль за промисловими скидами; модернізація мереж водопостачання і каналізації	Поліпшення якості питної води та стану водойм, зменшення ризику захворювань населення
Погіршення стану ґрунтів	Сортування та переробка відходів; рекультивація порушених земель; контроль за використанням агрохімікатів	Зменшення забруднення ґрунтів, відновлення природного балансу
Низька екологічна свідомість населення	Проведення інформаційних кампаній, освітніх програм; підтримка «зелених» ініціатив і громадських проєктів	Підвищення рівня екологічної культури та відповідальності жителів міста

Вплив на рослинний світ, на техногенне і соціальне середовище не виходитиме за рамки екологічних обмежень.

Залишкові впливи на навколишнє середовище в цілому будуть перебувати в межах, що регламентуються вимогами чинного природоохоронного законодавства України.

Поєднання зусиль, спрямованих на реалізацію стратегічних рішень з урахуванням екологічного стану довкілля, екологічних вимог, раціонального природокористування дружньої, забезпечуватиме сталий розвиток регіону.

Програма спрямована на створення умов для економічного зростання та вдосконалення механізмів управління розвитком міста на засадах

ефективності, відкритості та прозорості, посилення інвестиційної та інноваційної активності, забезпечення належного функціонування інженерно-транспортної та комунальної інфраструктури, проведення цілеспрямованої містобудівної політики, дотримання високих екологічних стандартів та, в результаті цього, підвищення конкурентоспроможності міста, доступності широкого спектра соціальних послуг, забезпечення гідних умов життя та загального підвищення добробуту населення.

Висновки. Результати стратегічної екологічної оцінки Програми економічного і соціального розвитку м. Миколаєва на 2024–2026 роки свідчать про важливість інтеграції екологічних вимог у процес планування розвитку міста. Виявлені ризики пов'язані насамперед із забрудненням атмосферного повітря, водних ресурсів та ґрунтів, проте за умови реалізації комплексу передбачених заходів їхній вплив залишатиметься у межах, визначених чинним природоохоронним законодавством. Запровадження системи моніторингу, модернізація інфраструктури та підвищення рівня екологічної культури населення сприятимуть зменшенню антропогенного навантаження на довкілля. Реалізація Програми дозволить забезпечити збалансований соціально-економічний розвиток, підвищити конкурентоспроможність міста та покращити якість життя мешканців.

Література

- [1] Закон України «Про стратегічну екологічну оцінку» : Закон України від 20.03.2018 № 2354-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2018. – № 16. – Ст. 143.
- [2] Державна стратегія регіонального розвитку України на 2021–2027 роки : затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 05.08.2020 № 695. – Київ : КМУ, 2020. – 120 с.
- [3] Сачук Т. І. Сталий розвиток міст України: екологічні виклики та перспективи // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія «Екологія». – 2022. – № 2. – С. 45–53.
- [4] Fischer T. B. The Theory and Practice of Strategic Environmental Assessment. – London : Routledge, 2007. – 210 p.

STRATEGIC ENVIRONMENTAL ASSESSMENT OF THE PROGRAM OF ECONOMIC AND SOCIAL DEVELOPMENT OF MYKOLAIV FOR 2024–2026

Mozgovyy A.M.

Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Mykolaiv, Ukraine

Abstract. The paper presents the results of the strategic environmental assessment of the Program of Economic and Social Development of Mykolaiv for 2024–2026. Possible consequences of the Program implementation for the environment and public health have been analyzed, in particular its impact on air quality, water, and soil resources. A set of measures aimed at preventing and mitigating negative effects, as well as approaches to environmental monitoring, has been identified. The implementation of the Program, provided that environmental requirements are met, will contribute to the sustainable development of the city and to improving the quality of life of its residents.

Keywords: strategic environmental assessment, Program of economic and social development, Mykolaiv, sustainable development, environmental protection, ecological safety, monitoring, anthropogenic impact, quality of life.

УДК 628.161

ПРИРОДНІ КОАГУЛЯНТИ В ОЧИЩЕННІ ВОДИ: ОГЛЯД МЕХАНІЗМІВ ДІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВ ВИКОРИСТАННЯ

Честних Ю.В.

*аспірантка кафедри екології та природоохоронних технологій Національного університету
кораблебудування імені адмірала Макарова, м. Миколаїв, Україна*

yuliia.chestnykh@gmail.com

Трохименко Г.Г.

*Доктор технічних наук, професор, завідувачка кафедрою екології та природоохоронних
технологій Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,
м. Миколаїв, Україна*

ganna.trokhymenko@nuos.edu.ua

Анотація. Подано огляд сучасних технологій очищення води із застосуванням природних коагулянтів, зокрема *Moringa oleifera*, хітозану та танінів. На основі досліджень 2023–2025 рр. розглянуто механізми їх дії, переваги й обмеження використання, а також перспективи інтеграції у гібридні технології водопідготовки.

Ключові слова: природні коагулянти, *Moringa oleifera*, очищення води.

Забезпечення населення якісною питною водою є одним із ключових завдань у контексті сталого розвитку. Погіршення стану поверхневих і підземних вод внаслідок антропогенного навантаження, а також поява нових забруднювачів, зокрема мікропластику та фармацевтичних залишків, потребують вдосконалення технологій водопідготовки [1].

Традиційні мінеральні коагулянти, такі як солі алюмінію та заліза, ефективно видаляють колоїдні частинки, проте можуть залишати у воді токсичні залишки та утворювати значні обсяги осаду [2]. Зростаючий інтерес викликають природні коагулянти – реагенти органічного походження, які поєднують ефективність з екологічною безпечністю, біорозкладністю та доступністю [3].

Метою є аналіз сучасних досліджень щодо застосування природних коагулянтів, визначення механізмів їх дії, переваг і недоліків, а також перспектив інтеграції в сучасні технології очищення води.

Розкриття механізмів дії природних коагулянтів дає змогу зрозуміти причини їхньої ефективності та обґрунтувати доцільність впровадження у сучасні технології водопідготовки.

Насіння *Moringa oleifera* містить катіонні білки з високою молекулярною масою, які ефективно нейтралізують негативний заряд колоїдних частинок у воді. Зменшення електрокінетичного потенціалу полегшує зіткнення та злипання частинок, утворюючи флокули, що осідають під дією гравітації. Крім електростатичної нейтралізації, білкові молекули *Moringa oleifera* можуть діяти за механізмом «місткового з'єднання», коли одна макромолекула адсорбується на поверхні кількох частинок одночасно, з'єднуючи їх у стійкі агрегати [1].

Хітозан, природний полісахарид з хітину, у слабкокислому середовищі набуває позитивного заряду, що забезпечує зв'язування з негативно зарядженими колоїдами та мікроорганізмами. Лінійна структура його макромолекул сприяє формуванню просторих флокул, а антимікробна активність підвищує санітарну якість води [2, 3].

Таніни, як природні поліфенольні сполуки, взаємодіють з білками та іонами металів, утворюючи нерозчинні комплекси. Їх коагуляційна дія особливо ефективна для видалення органічних речовин і зменшення кольоровості води, що робить їх перспективними у поєднанні з білковими коагулянтами, такими як екстракти *Moringa oleifera* [4].

Дослідження останніх років підтверджують ефективність *Moringa oleifera* у зменшенні мутності та мікробіологічного забруднення як у поверхневих, так і у стічних водах [1, 5]. Хітозан демонструє результативність не лише у коагуляції, а й у видаленні патогенів, особливо у поєднанні з піщаною чи керамічною фільтрацією [2, 3]. Таніни, отримані з відходів переробки рослинної сировини, показують перспективність у очищенні промислових стоків, зокрема у харчовій та текстильній галузях [4].

Поєднання природних коагулянтів із мембранними методами чи традиційними реагентами дає змогу підвищити ефективність очищення, зменшити використання синтетичних коагулянтів та скоротити обсяги утвореного осаду [3].

Природні коагулянти, особливо *Moringa oleifera*, мають значний потенціал для використання у технологіях очищення води. Їх впровадження сприяє підвищенню екологічної безпеки процесу та зменшенню витрат на реагенти. Подальші дослідження повинні бути спрямовані на стандартизацію методів отримання, оптимізацію дозування та інтеграцію в гібридні технологічні схеми водопідготовки.

Література

- [1] Sustainable sewage water treatment based on natural plant coagulant: *Moringa oleifera*. (2024). *Discover Water*. <https://doi.org/10.1007/s43832-024-00069-x>
- [2] Holmes, E. B., Oza, H. H., Bailey, E. S., & Sobsey, M. D. (2023). Evaluation of chitosans as coagulants–flocculants to improve sand filtration for drinking water treatment. *International Journal of Molecular Sciences*, 24(2), 1295. <https://doi.org/10.3390/ijms24021295>
- [3] Coleman, C. K., Oza, H. H., Bailey, E. S., & Sobsey, M. D. (2024). A review of chitosan as a coagulant of health-related microorganisms in water and wastewater. *Environments*, 11(10), 211. <https://doi.org/10.3390/environments11100211>
- [4] Evaluation of chitosan coagulation and flocculation followed by ceramic filtration for household water treatment. (2022). *International Journal of Molecular Sciences*, 22(18), 9736. <https://doi.org/10.3390/ijms22189736>
- [5] Hostieva, D., Trokhymenko, G., Chestnykh, Y. (2025). Results of comparative bacteriological assessment of drinking water from different points of delivery in the city of Mykolaiv and possibilities of additional water disinfection under field conditions. *Journal Environmental Problems*, 10(2), 145 –155. DOI: <https://doi.org/10.23939/ep2025.02.145>

NATURAL COAGULANTS IN WATER PURIFICATION: A REVIEW OF MECHANISMS AND PROSPECTS FOR USE

Yuliia Chestnykh, Ganna Trokhymenko

Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Mykolaiv, Ukraine

Abstract. This article provides a review of modern water purification technologies using natural coagulants, including *Moringa oleifera*, chitosan, and tannins. Based on research from 2023–2025, the article examines their mechanisms of action, advantages and limitations of use, as well as prospects for integration into hybrid water treatment technologies.

Keywords: natural coagulants, *Moringa oleifera*, water purification.

УДК 502:631(075.8)

АНАЛІЗ ЗАСТОСУВАННЯ БАКТЕРІОЛОГІЧНИХ ПРЕПАРАТІВ У КОМПЛЕКСІ ІЗ БІОІНСЕКТИЦИДОМ ДЛЯ ПІДВИЩЕННЯ ВРОЖАЙНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ КУЛЬТУР

¹Кособуцька О.О.

*аспірантка кафедри екології та природохоронних технологій
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова
м. Миколаїв, Україна*

¹olena.kosobutska@nuos.edu.ua

²Трохименко Г.Г.

*доктор технічних наук, професор,
завідувачка кафедри екології та природохоронних технологій
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова
м. Миколаїв, Україна*

²antr@ukr.net

Анотація. Означено ключову проблему виснаження родючих шарів землі. Проведено дослідження у польових умовах із тестування новітніх біологічних препаратів. Результати дослідження показали ступінь ефективності препаратів на основі біотестування.

Ключові слова: підвищення родючості, біопрепарати, препарат «Effect PRO», урожайність.

Сучасні сільськогосподарські системи значною мірою покладаються на методи внесення добрив, які суттєво впливають на мікробіологічні спільноти ґрунту через зміну його фізико-хімічних властивостей. Надмірне використання хімічних добрив призводить до шкідливих наслідків, включаючи деградацію ґрунту, підкислення, ефективності поживних речовин і т. п. Це викликало інтерес до органічних та біодобрив, які можуть підтримувати продуктивність, одночасно покращуючи здоров'я ґрунту шляхом оптимізації мікробіологічних спільнот [1, с. 34].

Метою дослідження є порівняльний аналіз впливу новітніх біодобрив на основі мікробних біоценозів на ріст та розвиток тест-культур.

У польових умовах було проведено біотестування з використанням різних концентрацій бактеріологічних препаратів на двох окремих ділянках 1,10 × 2,80 м кожна [2, с. 433]. Одна ділянка піддавалась передпосівній обробці ґрунту. Така обробку проводили із застосуванням препаратів як «Байкал ЕМ-1», «Effect» та «Effect PRO» у концентрації 2 % [3, с. 10]. Висівали насіння на 10-й день після обробки ґрунту на відповідній ділянці. Тест-об'єктом було обрано насіння вівса посівного (*Avena sativa* L.). Його висівали по 25 зерен у відкритий ґрунт. Тест-культуру обробляли розчинами у концентрації 0,1 %, 1 %, 5 % та 10 %. Задля запобігання негативного впливу шкідників таких як Вовчок звичайний та Цвіркун польовий було обрано біоінсектицид – «Ентоцид». Обробка ґрунту біоінсектицидом проводилась перед посівом тест-культури.

Дослідження проходило у два етапи. Спочатку фіксували та аналізували вплив біопрепаратів на схожість та ростові показники зразків.

Згідно з графіком (рис.1(а)) перші сходи з'явилися на 9-ту добу на ділянці, що не проходила передпосівну обробку, їх поливали препаратами «Effect» + «Effect Pro». А на ділянці, що проходила передпосівну обробку перші паростки з'явилися на 11-й день експерименту, їх обробляли розчином «Байкал ЕМ-1» + «Effect Pro» (рис. 1(б)).

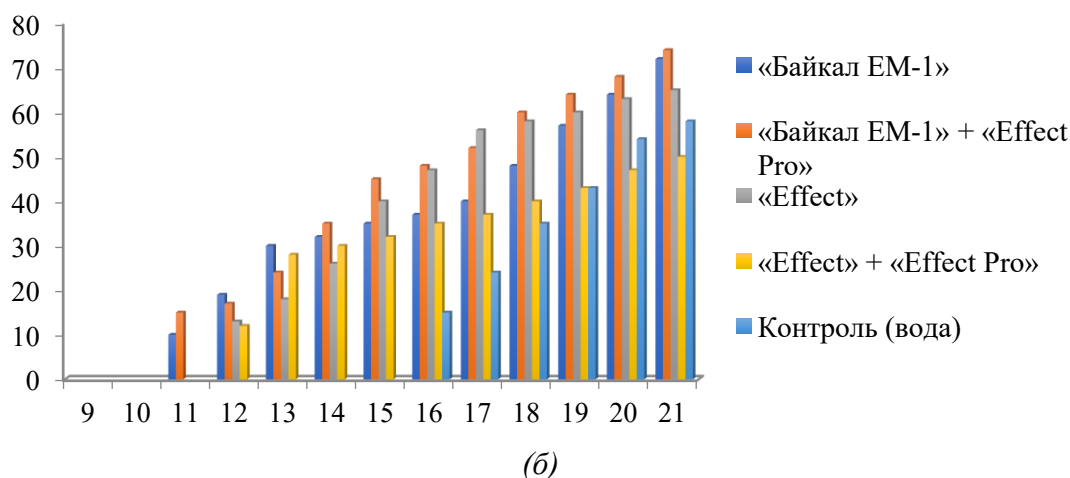
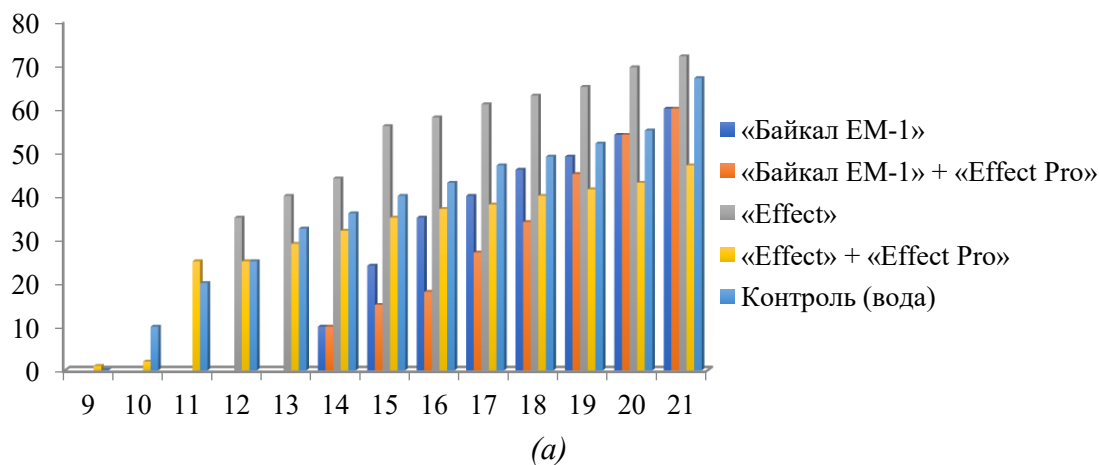

Рисунок 1 – Порівняльні графіки впливу біопрепаратів на ріст *Avena sativa* L. на необробленій (а), та обробленій (б) експериментальних ділянках

Наприкінці спостережень найбільшого росту на необробленій ділянці мали зразки, що обробляли препаратом «Effect». А на ділянці з передпосівною обробкою найбільшого росту мали зразки, що поливали розчином «Байкал ЕМ-1» + «Effect Pro».

На другому етапі дослідження проводили зважуванням зеленої маси рослин. Виходячи із результатів зважування (рис. 2) вага зеленої маси тест-об'єктів на обробленій ділянці більша ніж на необробленій. Зразки, які поливали розчином «Байкал ЕМ-1» + «Effect PRO» на ділянці з передпосівною обробкою мали більші значення серед усіх.

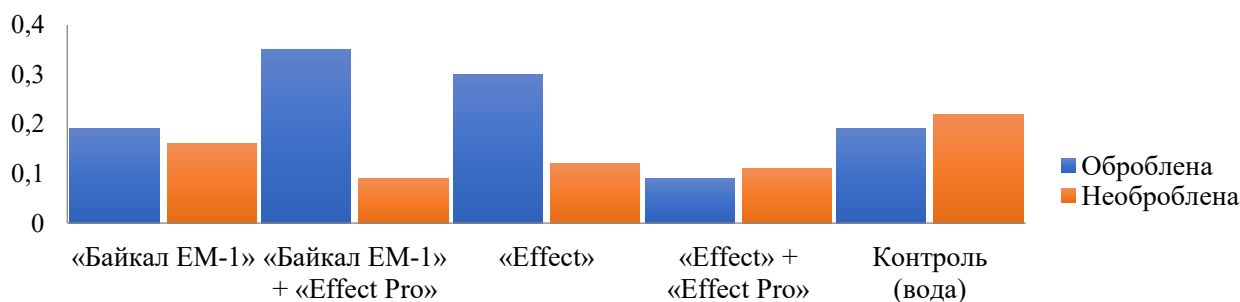

Рисунок 2 – Порівняння впливу обраних біодобрих на середню масу рослин на обробленій та необробленій ділянках

Виходячи із результатів отриманих у ході експерименту, можна сказати, що передпосівна обробка ґрунту дала позитивний результат на приріст тест-культури. Експеримент показав ефективність досліджуваних препаратів за умов використання засобів захисту рослин від шкідників біоінсектициду – «Ентоцид». Виявлено, що на перших етапах розвитку рослини для стимуляції їх росту потрібно використовувати «Байкал ЕМ-1» у концентрації 5 %. А в подальшому нарощенню зеленої маси добре підходить комбінація розчинів препаратів «Байкал ЕМ-1» + «Effect Pro».

Література

[1] Дегодюк Е. Г. Сучасні підходи до оптимізації мінерального живлення рослин в органічному землеробстві / Дегодюк Е. Г., Вітвіцька О. І., Дегодюк Т. С. *Збірник наукових праць ННЦ «Інститут землеробства НААН»*. 2014. С. 33–39.

[2] Кособуцька О. О., Трохименко Г. Г. «Аналіз можливості застосування препаратів на основі мікробних біоценозів для підвищення урожайності сільськогосподарських культур». *Інновації в суднобудуванні та океанотехніці : XV Міжнародна науково-технічна конференція : матеріали*. Миколаїв : НУК, (2024). С. 433–436

[3] Kour, D.; Rana, K.L.; Yadav, A.N.; Yadav, N.; Kumar, M.; Kumar, V.; Vyas, P.; Dhaliwal, H.S.; Saxena, A.K. Microbial Biofertilizers: Bioresources and Eco-friendly Technologies for Agricultural and Environmental Sustainability. *Biocatal. Agric. Biotechnol.* 2020, 23.

ANALYSIS OF THE USE OF MICROBIAL BIOPREPARATIONS IN COMBINATION WITH BIOINSECTICIDES TO INCREASE CROP YIELDS

Trokhymenko Ganna , Kosobustka Olena

Admiral Makarov National University of Shipbuilding

Abstract. The key issue of fertile soil depletion has been identified. Field experiments have been conducted to test the latest biological preparations. The results of the experiment showed the degree of effectiveness of the preparations based on biotesting.

Key words: fertility increase, microbiological preparations, «Effect PRO» preparation, yield.

УДК 502.3/504

ДОСЛІДЖЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО СТАНУ ПОВЕРХНЕВИХ ВОД В АКВАТОРІЇ БУЗЬКОГО ЛИМАНУ

Магась Н.І.

к.т.н., доцент

Романова Т.М.

магістрант

Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова

м. Миколаїв, Україна

nataly.magas@gmail.com

Анотація. У роботі представлено результати дослідження сучасного екологічного стану поверхневих вод Бузького лиману на основі багаторічних гідрохімічних даних та даних дистанційного зондування Землі. Визначено сезонні зміни гідрохімічних параметрів, виявлено чинники евтрофікації, що негативно впливають на якість води. Встановлено просторові

особливості цвітіння води у літній період. Отримані результати можуть бути використані у природоохоронній діяльності та розробці програм покращення екологічного стану Бузького лиману.

Ключові слова: дистанційне зондування Землі, гідрохімічні показники, евтрофікація, якість води.

Стан поверхневих вод є одним із ключових чинників, що визначають екологічну безпеку та стійкість водних екосистем. Бузький лиман, як складова Дніпровсько-Бузького лиману, відіграє важливу роль у формуванні гідроекологічних процесів Чорноморського басейну. Зміни кліматичних параметрів, зростання антропогенного навантаження, розвиток агропромисловості та урбанізація Миколаївщини зумовлюють погіршення якості води та прояви евтрофікації. Таким чином, своєчасне виявлення зниження рівня екологічної безпеки водних ресурсів та встановлення причин такого процесу є актуальним завданням.

Метою роботи є дослідження змін та аналіз екологічного стану поверхневих вод в акваторії Бузького лиману.

Оцінку якості води у Бузькому лимані проводили за даними моніторингу в 2022-2024 роках за основними гідро-хімічними показниками, у 4 контрольних точках в межах міста Миколаїв, шляхом порівняння фактичних концентрацій зі значеннями ГДК для водойм рибогосподарського значення.

1. Для дослідження просторового і часового розподілу процесів евтрофікації води у лимані було використано дані дистанційного зондування Землі із супутника Landsat 8 за дати найближчі до дат наземних спостережень у 2024 році. Обробку знімків та подальші дослідження було виконано у програмному середовищі QGIS. Аналіз розвитку процесу евтрофікації виконано на основі розрахунку індексу вегетації Normalized Difference Vegetation Index (NDVI) та нормалізованого відносного альгоіндексу – Normalized Difference Algae Index (NDAI).

Бузький лиман є гирловою частиною долини Південного Бугу, що затоплена морською водою і перетворилась у відкритий мілководний залив, внаслідок триваючого багато століть підвищення рівня Чорного моря. Він належить до внутрішніх морських вод України і має статус водного об'єкта загальнодержавного значення.

Природні ресурси лиману використовуються в рибному господарстві, тут проходять транспортні шляхи між Чорним морем і річкою Південний Буг, має високий рекреаційний потенціал [1].

Згідно даних державного обліку водокористування, обсяги водозабору в районі Бузького лиману у довоєнний період складали 10,2-11,3 млн. м³/рік. Основна частка забраної води використовувалась для задоволення виробничих потреб [1, 2]. Однак, з початком воєнних дій та зупинкою роботи найбільших підприємств водокористувачів (серед яких Глиноземний завод, порти, Науково-виробничий комплекс газотурбобудування "Зоря"- "Машпроект"), ці показники значно зменшились.

Внаслідок пошкодження водоводу з р. Дніпро (на території Херсонської області), у 2022 році морські води лиману подавались у систему водопостачання м. Миколаєва, що збільшило антропогенне навантаження на лиман майже у 2 рази.

На сьогоднішній день, після обмеження судноплавства у зв'язку з воєнними діями в Україні, якість води Бузького лиману формується під впливом стоку річок Південний Буг та Інгул, а також функціонування інфраструктури міста Миколаїв. Антропогенний вплив на екосистему Бузького лиману чинять підприємства міста Миколаїв.

Крім того, внаслідок пошкодження очисних споруд каналізації м. Миколаїв до вод лиману скидаються зворотні води, які класифікуються як забруднені та мають, у своєму складі забруднені зворотні води скинуті без очистки [1, 2]. Кількість скинутих забруднюючих речовин у поверхневій воді Бузького лиману за останні роки збільшилась вдвічі.

Результати аналізу сезонної динаміки показників якості води у лимані у межах міста Миколаїв свідчать про стійке перевищення ГДК за показниками амонію, нітритів, хлоридів та сульфатів.

Органічне забруднення, визначене за показниками БСК-5 та ХСК, мало чітку сезонну тенденцію до зростання влітку, що є типовим для періоду інтенсивної біопродукції та розкладання органіки. Пікові значення БСК-5 сягали 17,12 мг/дм³, а ХСК – до 65,91 мг/дм³. Перевищення нормативних значень всередньому в 3 рази для БСК та в 3-4 рази для ХСК, що свідчить про високе антропогенне навантаження та порушення екологічного балансу

Важливим показником для комплексної оцінки стану водойми в період евтрофікації є температурні показники. За результатами обробки космічних знімків було отримано картографічний матеріал з детальністю температури до 0,1 °С, що дозволило порівнювати значення температури поверхні у градусах Цельсія в різних точках акваторії лиману. У березні 2024 року температура води в лимані становила 8–12 °С, найтепліші зони – у верхній частині лиману біля Миколаєва. У липні фіксувалося до 30–35 °С, а в прибережних ділянках – ще вище. У вересні спостерігалось зниження температури до 22–26 °С, але теплова інерція ще зберігалася в урбанізованих та мілководних зонах.

На основі результатів розрахунку індексу NDVI (Normalized Difference Vegetation Index) було виявлено зони інтенсивного розвитку фітопланктону в Бузькому лимані. Високі позитивні значення цього індекса вказують на активну зелену рослинність або, у випадку водойм, – на ріст фітопланктону.

Мінімальні значення NDVI в акваторії лиману спостерігалось у березні, що відповідає природній фазі біологічного спокою. Підвищення значень індекса до 0,4–0,6 спостерігалось у липні, особливо в мілководних прибережних ділянках – це є ознакою активного фотосинтезу водоростей. Зниження значень NDVI до 0,3–0,5 у вересні свідчить про залишкову біомасу після піку вегетації.

Найвищі значення індекса фіксувались на найбільш прогрітих ділянках акваторії лиману, що свідчить про сильний зв'язок між цими показниками та вказує на прискорену вегетацію водної рослинності в умовах підвищеної температури.

Сезонні зміни та просторовий розподіл розвитку процесів евтрофікації було виконано на основі результатів розрахунку нормалізованого відносного альгоіндекса (NDAI). Його значення нижче 0,5, що спостерігається в акваторії лиману у весняний період, свідчать про чисту воду та відсутність активної біологічної продукції. Масове цвітіння води, спостерігається у літньо-осінній період, коли значення індексу перевищує 0,5. А саме, у липні фіксується > 0,8 -це пік "цвітіння" у центральній і верхній частині лиману. У вересні значення знижуються до 0,4–0,6, що відповідає стабілізації екосистеми.

Зростання NDAI чітко корелює з температурою: найбільш прогріті зони показують максимальні значення NDAI. Коефіцієнт кореляції між цими показниками дорівнює 0,83, що свідчить про сильний зв'язок між тепловим режимом та евтрофікаційними процесами.

Таким чином, у Бузькому лимані спостерігаються системні прояви евтрофікації, що посилюються у літній період під впливом комплексу чинників: підвищеної температури, зниженого кисню, перевищення ГДК за азотом, високої мінералізації та зростання біогенного навантаження.

Отримані результати вказують на взаємозв'язок між гідрохімічними характеристиками вод та показниками дистанційного зондування, що підтверджує ефективність комплексного підходу до оцінки стану водних екосистем. Такий підхід дозволяє оперативно визначати «гарячі точки» забруднення та зони ризику деградації екосистем для подальшого планування природоохоронних заходів.

Література

- [1] Регіональна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Миколаївській області. Електронний ресурс: <https://ecolog.mk.gov.ua/ua/ecoreports/regionalreport/>
- [2] Екологічний паспорт Миколаївської області. Електронний ресурс: <https://ecolog.mk.gov.ua/store/files/1631168384.pdf>
- [3] Романова, Т. М. Дослідження змін екологічного стану поверхневих вод в акваторії Бузького лиману: бакалаврська робота ; спец. 101 "Екологія" / Т. М. Романова ; наук. кер. Н. І. Магась. – Миколаїв : НУК, 2025. – 79 с. Електронний ресурс: <https://eir.nuos.edu.ua/handle/123456789/10868>

INVESTIGATION OF THE ECOLOGICAL STATE OF SURFACE WATERS IN THE WATER AREA OF THE BOUG LAKE

Magas N. I., Romanova T. M.

Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Mykolaiv, Ukraine

The paper presents the results of the study of the current ecological state of the surface waters of the Bug estuary based on long-term hydrochemical data and remote sensing data. Seasonal changes in hydrochemical parameters were determined, eutrophication factors that negatively affect water quality were identified. The spatial features of water blooms in summer have been determined. The obtained results can be used in environmental protection activities and the development of programs to improve the ecological state of the Bug Estuary.

Key words: remote sensing, hydrochemical indicators, eutrophication, water quality.

УДК 502.3/504

ОЦІНКА ЕКОЛОГІЧНОГО СТАНУ РІЧКИ ІНГУЛЕЦЬ**Магась Н.І.***к.т.н., доцент**Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова**м. Миколаїв, Україна**nataly.magas@gmail.com*

Анотація. У роботі розглянуто питання оцінки та аналізу якості поверхневих вод та ризиків недосягнення доброго екологічного стану в басейні річки Інгулець. Виявлено багаторічну тенденцію змін якості води в окремих створах і в цілому в басейні р. Інгулець. Встановлено, що ризик недосягнення екологічних цілей виникає через високий вміст у воді річки азоту амонійного, БСК₅, для яких відповідні фактичні значення перевищують критичні. Результати дослідження можна використовувати для розробки водоохоронних заходів.

Ключові слова: масиви поверхневих вод, оцінка якості води, гідрохімічні показники, антропогенне навантаження, екологічний ризик, екологічний стан.

Основним джерелом водопостачання для населення України є річковий стік. Водночас, у багатьох районах півдня України існує гострий дефіцит прісної води, що вирішується шляхом перекидання води через канали, будівництвом водосховищ та іншими технічними заходами.

Через зростання антропогенного впливу на річкові басейни, особливо малих та середніх річок Нижнього Подніпров'я, постає нагальна потреба в екологічному моніторингу стану річок та оцінці якості води. Зокрема, річка Інгулець є важливим об'єктом досліджень, адже, на сьогоднішній день, вона є альтернативним джерелом водопостачання для м. Миколаїв, а її екологічний стан значною мірою залежить від впливу господарської діяльності.

Метою даної роботи є оцінка якості поверхневих вод та екологічних ризиків недосягнення доброго екологічного стану в басейні річки Інгулець.

Оцінку якості води проводили за значеннями індекса забруднення води, що дозволяє зробити порівняльний аналіз отриманих результатів для різних пунктів постійного спостереження. Дослідження впливу антропогенних навантажень на стан поверхневих вод виконано на основі оцінки ризику досягнення/недосягнення екологічних цілей за хімічними та фізико-хімічними показниками. Вихідними даними для проведення дослідження були офіційні дані постійного державного моніторингу Держводагенства у 13 контрольних створах за період з 2019 по 2024 роки, за наступними забруднюючими речовинами: завислі речовини, розчинений кисень, БСК₅, ХСК, сульфати, хлориди, азот амонійний, нітрати, нітроти, фосфати, СПАР.

Річка Інгулець є типовою рівнинною річкою України. Ця річка повністю знаходиться в межах України та протікає по території Дніпропетровської, Кіровоградської, Херсонської та Миколаївської областей

Бере свій початок з джерел у балці біля с. Топила Знам'янського району Кіровоградської області, на висоті 180 м над рівнем моря. Довжина річки становить близько 549 км, площа

водозбору – 14460 км². Тече вона переважно у південному напрямку, є найнижчою притокою Дніпра та впадає в нього за 46 км від гирла біля с. Садове Херсонської області [1].

Господарська діяльність в басейні р. Інгулець має складну та багатогалузеву структуру. Найбільшими водокористувачами в басейні р. Інгулець є промисловість, житлово-комунальне і сільське господарство [2, 3]. Основний забір води здійснюється підприємствами Дніпропетровської та Миколаївської областей [2].

Станом на 01.01.2025 року, в басейні р. Інгулець нараховується близько 271 підзвітних водокористувачів [2]. Аналіз змін рівня водокористування в басейні р. Інгулець було виконано для трьох ділянок (верхня – р. Інгулець від витoku до кордону Кіровоградської та Дніпропетровської областей; середня – р. Інгулець від кордону Кіровоградської та Дніпропетровської областей до кордону Дніпропетровської та Херсонської областей (виключаючи р. Саксагань); нижня – р. Інгулець від кордону Дніпропетровської та Херсонської областей до гирла).

Найбільший об'єм води щороку забирається на третій (нижній) ділянці басейну, 99,0 % з яких забирається з поверхневих природних водних об'єктів.

У цілому, за останні п'ять років, у басейні р. Інгулець спостерігається чітка тенденція до зменшення забору води. Забір з поверхневих джерел зменшився більше ніж на 24 %. Забір підземних вод зменшився у 1,65 разів, його частка в сумарному заборі води також стала меншою і становить 15–16 %. Найменший за величиною обсяг водозабору зафіксований 2022 року, що можна пояснити зупинкою багатьох підприємств та зменшенням забору на зрошення після початку воєнних дій в Україні

Розподіл використання забраної води за потребами населення свідчить, що на I та II ділянках водоспоживання для задоволення виробничих потреб є найбільшим, що становить 66,4% на верхній та 74% на середній ділянках. У нижній ділянці, із загальної кількості забраної води більше ніж 90,4% від забраної використовується на потреби зрошення.

Як показали дослідження, на сьогоднішній день в межах басейну р. Інгулець функціонує понад сотню промислових підприємств та об'єктів, які забруднюють поверхневі води басейну р. Інгулець. В загальному об'ємі зворотних вод у верхній та нижній ділянках басейну більшу частку становлять скиди нормативно чистих зворотних вод. На середній ділянці басейну річки Інгулець майже 73 % зворотних вод від загального водовідведення становлять нормативно очищені на спорудах зворотні (стічні) води.

Динаміка скиду зворотніх вод в басейні р. Інгулець свідчить про значне зменшення скиду на середній ділянці басейну у період 2020-2023 роки, що відбувалось за рахунок зменшення скиду високомінералізованих рудничних шахтних і кар'єрних вод, а також недоочищених стічних вод металургійних підприємств у поверхневі джерела.

Результати аналізу даних про гідрохімічні показники якості води свідчать про чітку динаміку до збільшення концентрації сульфатів за течією річки. За весь період 2019-2024 рр. вміст сульфатів у воді річки у верхній ділянці басейну знаходився менше ГДК_{р-г} (100 мг/дм³), трохи нижче, у середній ділянці – спостерігалось перевищення ГДК у 1,5-4,2 рази, у нижній ділянці – цей показник перевищував значення ГДК у 4,5-5,3 рази.

Максимальне значення хлоридів спостерігається протягом грудня на ділянці річки біля с. Андріївка – 1365 мг/дм³. Понаднормативний вміст хлоридів (вище 300 мг/дм³) зафіксовано

у р. Інгулець нижче Карачунівського водосховища. Найвищі концентрації хлоридів спостерігаються з червня і до кінця року.

Також спостерігається чітка тенденція до збільшення вмісту завислих речовин від витoku до гирла.

За значеннями БСК₅ перевищення ГДК (майже у 2,0 раза) спостерігалось у нижній ділянці. За ХСК перевищення ГДК по всій довжині річки.

Серед біогенних речовин не значне перевищення ГДК для водойм рибогосподарського значення спостерігалось тільки за азотом нітритним.

Індекс забруднення води (ІЗВ) у верхній ділянці басейну, на території Кіровоградської області, дорівнює 0,62. Якість води на цій ділянці відповідає другому класу і характеризується як чиста. Нижче за течією спостерігається погіршення якості води. Індекс забруднення змінюється від 1,02 до 2,36. Якість води на цих ділянках відповідає третьому класу та характеризується як помірно забруднена. Протягом року спостерігається підвищення концентрацій забруднюючих речовин, що призводить до погіршення якості води у середній ділянці басейну до четвертого класу (забруднена).

Основну частку серед забруднювачів у верхній ділянці басейну річки є сульфати. Нижче Карачунівського водосховища більшу частку забруднення складають хлориди.

Ризик недосягнення екологічних цілей в басейні річки виникає через високий вміст азоту амонійного. За цим показником басейн відноситься до категорії «під ризиком». За показником БСК₅ – до категорії «під ризиком» у нижній ділянці басейну.

Забруднення води цими речовинами свідчить про наявність точкових джерел неочищених комунальних стічних вод, що може бути спричинено відсутністю та неналежною роботою очисних споруд в досліджуваному басейні.

Через відсутність даних фактичних вимірювань за показниками рН та кисень (%) річка відноситься до категорії «можливо під ризиком» антропогенного навантаження.

Таким чином, сучасний стан р. Інгулець можна охарактеризувати як незадовільний, що проявляється у поганій якості її вод, високому ризику недосягнення екологічного благополуччя і вимагає вирішення цілого комплексу проблем, які накопичились на водозборі річки за останній час. Першочерговим заходом має бути очищення високомінералізованих шахтних вод, які скидаються в річку та покращення очищення стічних вод від населених пунктів.

Література

- [1] Хільчевський В.К. Гідрохімічний режим та якість води Інгульця в умовах техногенезу / В.К. Хільчевський, Р.Л. Кравчинський, О.В. Чунарьов. – К. : Ніка-Центр, 2012. – 180 с.
- [2] Загальні показники використання водних ресурсів України. Державне водне агентство водних ресурсів України. Електронний ресурс: <https://www.davr.gov.ua/derzhavnij-oblik-vodokoristuvannya>
- [3] Кравчинський Р.Л. Характеристика водогосподарської діяльності в басейні р. Інгулець / Р.Л. Кравчинський, В.К. Хільчевський // Гідрологія, гідрохімія і гідроекологія. – 2009. – № 16. – С. 72-82.

ASSESSMENT OF ENVIRONMENTAL CONDITIONS OF INGULETS RIVER**Magas N. I.**

Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Mykolaiv, Ukraine

The paper considers the issues of assessment and analysis of surface water quality and risks of not achieving good ecological status in the Ingulets River basin. A long-term trend of changes in water quality in individual and in the Ingulets River basin as a whole has been revealed. It was found that the risk of not achieving environmental goals arises due to the high content of ammonium nitrogen and BOD5 in the river water, for which the corresponding actual values exceed the critical ones. The results of the study can be used to develop water protection measures.

Keywords: surface water massifs, water quality assessment, hydrochemical indicators, anthropogenic load, environmental risk, ecological status.

УДК 621.311.243**ПЛАВУЧІ СОНЯЧНІ ЕЛЕКТРОСТАНЦІЇ – МАЙБУТНЄ ЕНЕРГЕТИКИ
ПІВДНЯ УКРАЇНИ****Андрєєв А.А.***кандидат технічних наук, професор НУК**завідувач кафедри суднового машинобудування та енергетики**Херсонського навчально-наукового інституту Національного університету кораблебудування**імені адмірала Макарова, м. Херсон, Україна,**andrii.andreiev@nuos.edu.ua***Вагін Ф.І.***завідувач лабораторіями кафедри суднового машинобудування та енергетики**Херсонського навчально-наукового інституту Національного університету кораблебудування**імені адмірала Макарова, м. Херсон, Україна,**fedorvagin5@gmail.com***Зайцев К.В.***здобувач вищої освіти, група 4217ст**Херсонського навчально-наукового інституту Національного університету кораблебудування**імені адмірала Макарова, м. Херсон, Україна,**zajcevkosta61@gmail.com*

Анотація. Подальший розвиток технологій, зокрема, пов'язаний й зі штучним інтелектом, неминуче буде вимагати зростання потреб в електроенергії, дефіцит якої вже зараз спостерігається по всьому світу. Збільшення її виробництва за рахунок спалювання традиційних палив обмежено їх запасами та глобальними екологічними проблемами, що призводять до забруднення довкілля. Саме тому широке використання відновлювальних джерел енергії (ВДЕ) вже давно є безальтернативною тенденцією сучасної енергетики. Безумовним лідером серед ВДЕ є сонячне світло, а неухильне зниження вартості фотоелементів і вдосконалення технологій генерування електроенергії сонячними електростанціями (СЕС) сприяють подальшому розвитку сонячної енергетики.

Ключові слова. відновлювальні джерела енергії, сонячна електростанція, плавуча СЕС, сонячна панель, плавуча платформа

Сонячна енергетика зараз активно розвивається, що зумовлено невичерпною енергією Сонця та нешкідливістю роботи СЕС для довкілля. Проте одним із головних її недоліків є виведення із сільськогосподарського обороту величезних площ для установки потужних СЕС,

що особливо відчутно у густонаселених регіонах планети та регіонах з родючими землями. Південь України якраз й відноситься до таких регіонів (https://uhe.gov.ua/media_tsentr/novyny/doslidzhennya-kilkist-plavuchykh-sonyachnykh-ustanovok-na-hes-zrostatyme).

Прагнення дбайливого ставлення до дефіцитних земель лягло в основу ідеї створення плавучих СЕС, які можна розташовувати на водній поверхні морів, водоймищ, озер, заток та інших водойм. У порівнянні з наземними аналогами, плавучі СЕС мають переваги:

- як зазначалося вище, вони не займають земель, придатних під сільськогосподарські культури чи будівництво, що особливо важливо для країн із високою густиною населення та обмеженими територіями;

- поверхня води відбиває потоки сонячного світла, збільшуючи інсоляцію фотоелементів сонячних батарей, що збільшує ККД панелей та зберігає можливість генерації електроенергії навіть у похмуру погоду;

- під час роботи сонячних панелей вони потребують охолодження. Оскільки температура над водною поверхнею зазвичай нижча, ніж над ґрунтом, тому теплообмінні процеси відбуваються інтенсивніше. Дослідження показали, що енергетична ефективність панелей плавучих СЕС є вищою, ніж наземних на 11 %.

- над поверхнею водойм значно менше пилу, що знижує ймовірність забруднення панелей, забезпечуючи гарні експлуатаційні умови роботи.

- плавучі СЕС легко інтегрувати в різні інфраструктурні комплекси, вони допускають розміщення на водосховищах з питною водою та іригаційних системах, навіть на очисних спорудах;

- плавучі платформи для сонячних батарей обмежують світловий потік на дзеркало водойми, тим самим знижуючи площу поверхні випаровування й втрати води, що дуже важливо для посушливих регіонів, таких як Південь України, а також перешкоджаючи розвитку водоростей;

Ще однією перевагою є можливість гібридизації плавучих СЕС, коли для генерації електроенергії паралельно з енергією Сонця використовуються енергії хвиль, припливів і відливів, морських вітрів.

Однак будівництво таких джерел електроенергії на відкритих водних просторах (моря чи океани) обмежене стійкістю плавучих платформ для сонячних батарей до хитамиці. Крім того, вода, особливо морська, є агресивним середовищем, хоча металеві деталі плавучих платформ для сонячних панелей піддаються корозійному впливу і в прісноводних водоймах.

Найбільш стійкими до руйнівної дії корозії показали себе плавучі платформи для сонячних батарей, виготовлені з полімерних матеріалів. Збираються такі конструкції із великогабаритних модулів, виготовлених без швів методом ротаційного формування. Поєднуючи в собі міцність металу та стійкість до агресивних середовищ пластмас, вони гарантують бездоганну службу терміном не менше 50 років.

Біля витоків плавучої геліоенергетики стоять Японія та Китай, у Європі найбільш активно розвиває цю гілку використання ВДЕ Великобританія. Найбільша у світі донедавна плавуча сонячна електростанція Японії займала 180 тисяч квадратних метрів водної поверхні, і мала близько 10 тисяч сонячних батарей виробництва компанії «Kyocera» (<https://global.kyocera.com/prdct/solar/>). До 2016 р. три чверті всіх діючих плавучих СЕС світу припадало на Японію. У серпні 2017 р. у Китаї ввели в експлуатацію найбільшу в світі плавучу СЕС потужністю 40 МВт поблизу міста Хуайнань на сході країни. Як водоймище було використано занедбаний кар'єр площею близько 4 квадратних кілометрів, заповнений непридатною для використання водою, на площі близько 86 гектарів розташувалися плавучі платформи для 160 тисяч сонячних батарей.

Сьогодні плаваючі сонячні панелі знаходяться в розробці енергетиків великої кількості країн на всіх континентах (Європа, країни Південно-Східної Азії, Індія, Бразилія, Австралія, Корея, США тощо), сонячна енергетика починає завойовувати водні простори планети.

Слід зазначити, що величезні перспективи плаваючі СЕС мають і на Україні, зокрема, у південних її регіонах. Це стане особливо актуальним у період післявоєнної відбудови, коли виникнуть величезні потреби в екологічно «чистій» електроенергії.

Література

- [1] Sahu A., Yadav N., Sudhakar K. (2016). Floating Photovoltaic Power Plant: A Review. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*. Vol. 66, December, Pages 815-824. <https://doi.org/10.1016/j.rser.2016.08.051>
- [2] Hooper T., Armstrong A., Vlaswinkel B. (2021). Environmental Impacts and Benefits of Marine Floating Solar. *Solar Energy*. Vol. 219, 1 May, Pages 11-14. <https://doi.org/10.1016/j.solener.2020.10.010>
- [3] Durković, V., & Đurišić, Ž. (2017). Analysis of the Potential for Use of Floating PV Power Plant on the Skadar Lake for Electricity Supply of Aluminium Plant in Montenegro. *Energies*, 10(10), 1505. <https://doi.org/10.3390/en10101505>
- [4] Mamatha G., Kulkarni P.S. (2022). Assessment of Floating Solar Photovoltaic Potential in India's Existing Hydropower Reservoirs. *Energy for Sustainable Development*. Vol. 69, August, Pages 64-76. <https://doi.org/10.1016/j.esd.2022.05.011>

FLOATING SOLAR POWER PLANTS – THE FUTURE OF THE ENERGY INDUSTRY OF SOUTHERN UKRAINE

Andreiev Andrii, Vahin Fedir, Zaitsev Kostiantyn

Kherson Educational and Scientific Institute of the Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Kherson, Ukraine

Abstract. Further development of technologies, in particular, related to artificial intelligence, will inevitably require an increase in the demand for electricity, the shortage of which is already observed worldwide. The increase in its production by burning traditional fuels is limited by their reserves and global environmental problems that lead to environmental pollution. That is why the widespread use of renewable energy sources has long been an undisputed trend in modern energy. The undisputed leader among renewable energy sources is sunlight, and the steady decrease in the cost of photovoltaic cells and the improvement of electricity generation technologies by solar power plants contribute to the further development of solar energy.

Keywords: renewable energy sources, solar power plant, floating solar power plant, solar panel, floating platform.

СЕКЦІЯ 6. ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ ЕЛЕКТРИЧНОЇ ІНЖЕНЕРІЇ

УДК 621.314.58

ВИЗНАЧЕННЯ ПЕРЕДАВАЛЬНИХ ФУНКЦІЙ РЕЗОНАНСНОГО ПЕРЕТВОРЮВАЧА ЗА ДОПОМОГОЮ УЗАГАЛЬНЕНОЇ ІМІТАЦІЙНОЇ МОДЕЛІ

Павлов Г.В.,

*доктор технічних наук, професор, проректор з наукової роботи
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,
м. Миколаїв, Україна, pavlov.gv.nuk@gmail.com*

Обрубів А.В.,

*доктор технічних наук, завідувач кафедри суднових електроенергетичних систем
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,
м. Миколаїв, Україна, andrii.obrubov@nuos.edu.ua*

Вінниченко І.Л.,

*кандидат технічних наук, доцент кафедри комп'ютеризованих систем управління
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,
м. Миколаїв, Україна, i.l.vinnychenko@gmail.com*

Савіцкас О.С.,

*аспірант,
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,
м. Миколаїв, Україна, olegsavitskas@gmail.com*

Анотація. Робота присвячена експериментально-аналітичному дослідженню динаміки резонансного перетворювача за узагальненою імітаційною *Simulink*-моделлю, яка побудована за принципом причинно-наслідкових зв'язків між блоками. Частина блоків побудована на основі диференційних рівнянь електричних кіл, інша частина – на основі логіки роботи підсхеми перетворювача, також можливо включення в модель схемних імітаційних блоків. Передбачається, що даний підхід дасть змогу отримати більш узагальнені результати в порівнянні з дослідженням конкретного зразка перетворювача або його схемної моделі. В ході дослідження вирішувалися наступні задачі: створення імітаційної моделі; визначення часових характеристик експериментальним шляхом; визначення еквівалентних передавальних функцій методами ідентифікації систем.

Ключові слова: експериментально-аналітичний метод; імітаційна модель; передавальна функція; резонансний перетворювач електроенергії; статична характеристика.

Вступ і основна частина. Резонансні перетворювачі мають перспективи застосування в системах розмагнічування суден, оскільки при погодженому навантаженні і в оптимальних режимах роботи можуть забезпечити більш високий ККД та малі генеровані перешкоди в порівнянні з нерезонансними типами перетворювачів електроенергії. Використання експериментально-аналітичних методів для дослідження резонансних схем вигідно з точки зору спрощення попереднього математичного опису та розрахунків і високої точності отриманих результатів, які враховують особливості дослідного зразка або моделі. Якщо модельовані процеси будуть в достатній мірі збігатися з процесами експериментального зразка перетворювача, то напевно і зняті за допомогою моделі характеристики будуть відповідати характеристикам реального перетворювача.

Із огляду робіт [1–6] можна зробити висновок, що передавальні функції перетворювачів, отримані аналітичними методами, мають порядок, не менший кількості реактивних елементів силової схеми. Наприклад, для мостового резонансного перетворювача з трансформатором порядок передавальної функції може доходити до шостого. Якщо врахувати, що в перехідних режимах або в режимах часткового навантаження процеси в резонансних перетворювачах змінюють характер перебігу в невизначені заздалегідь моменти часу, аналітичні передавальні функції не можуть в достатній мірі описувати динаміку перетворювачів. Тому актуальною задачею є створення узагальненої аналітично-структурної математичної моделі перетворювача, яка буде втілена у вигляді імітаційної моделі і слугувати об'єктом дослідження експериментально-аналітичним методом. Очікуваним результатом дослідження даної моделі перетворювача є визначення закономірностей між параметрами елементів силової схеми та динамічними характеристиками (перехідними та частотними), а також отримання еквівалентних передавальних функцій менших порядків, ніж аналітичних, і які задовільно описуватимуть динаміку перетворювачів при зміні характеру процесів в різних режимах роботи.

Схема резонансного перетворювача з трансформатором на рис.1 складається з мостового інвертора І, випрямляча В, фазозсувного фільтра ФЗФ і генератора Г. Пасивна частина силової схеми складається з індуктивностей L_1 первинної обмотки і L_2 вторинної обмотки, взаємної індуктивності M зі змінним коефіцієнтом магнітного зв'язку k_m та резонансних ємностей C_1 і C_2 . Живлення здійснюється від джерела напруги $u_s = U_{s0} + \Delta u_s$ з постійною U_{s0} та змінною Δu_s складовими. Навантаження представлено джерелом напруги U_q .

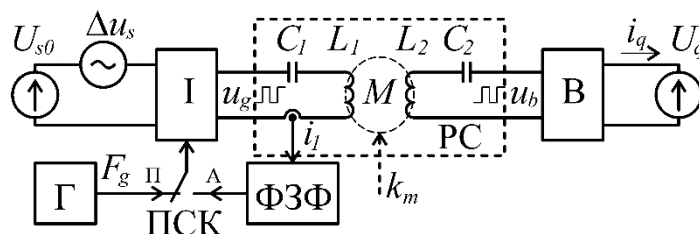

Рисунок 1 – Схема дослідження динаміки резонансного перетворювача (РП)

Об'єктом дослідження є *Simulink*-модель на рис.2. яка детально розглянута в [7]. В експериментах встановлювалися наступні опції симуляції: Stop Time = 200-1000; Solver Options: Variable Step, Max step size = 0,001. Метод розрахунку ode15s (stiff/NDF). Решта опцій встановлено за замовченням.

Далі наведено відносні параметри моделі. Напруга живлення $U_{s0}=1$ В. Вихідна напруга $U_q=0,5$ В. Частота генератора $F_g=1$ Гц. Коефіцієнт трансформації $n=1$. Індуктивності обмоток $L_{1,2}=1,27$ Гн. Ємності конденсаторів $C_{1,2}=2$ Ф. Опори втрат $r_{1,2}=0,0159$ Ом. Добротність RLC -контурів $Q_{1,2}\approx 5$. При коефіцієнті магнітного зв'язку $k_m=0,99$ $L_{s1}=L_{s2}=0,0127$ Гн і резонансна частота RLC -контурів $f_0\approx 1$ Гц. Хвильові опори $\rho_{1,2}=0,08$ Ом. Значення коефіцієнту магнітного зв'язку для обмоток складають $k_m=0,7-0,995$. Параметри моделі можна перерахувати для інших значень частоти, напруги живлення і вихідного струму [7].

Передавальні функції пасивної частини моделі на рис. 2 з контурами послідовного типу та трансформатором напруги мають вигляд $H_{ba}(s)=i_b(s)/u_a(s)$ (тут $a=1; 2$ – індекс входу $b=1; 2$ – індекс виходу; $u_1=u_{inv}$; $u_2=u_b$; s – оператор Лапласа):

$$H_{11}(s) = \frac{1}{n^2} \cdot \frac{Y_1(s) \cdot (1 + Z_m(s) \cdot Y_2(s))}{1 + Z_m(s) \cdot (Y_1(s) + Y_2(s))}; \quad H_{12}(s) = -\frac{1}{n} \cdot \frac{Z_m(s) \cdot Y_1(s) \cdot Y_2(s)}{1 + Z_m(s) \cdot (Y_1(s) + Y_2(s))};$$

$$H_{21}(s) = \frac{1}{n} \cdot \frac{Z_m(s) \cdot Y_1(s) \cdot Y_2(s)}{1 + Z_m(s) \cdot (Y_1(s) + Y_2(s))}; \quad H_{22}(s) = -\frac{Y_2(s) \cdot (1 + Z_m(s) \cdot Y_1(s))}{1 + Z_m(s) \cdot (Y_1(s) + Y_2(s))},$$

де позначено: $Y_1(s) = \frac{1/r_1}{s \cdot L_{s1}/r_1 + 1}$; $Y_2(s) = \frac{1/r_2}{s \cdot L_{s2}/r_2 + 1}$; $Z_m(s) = \frac{s \cdot L_m}{s \cdot L_m/r_d + 1}$;

$r_d = r_{dm1}^* \cdot r_{dm2} / (r_{dm1}^* + r_{dm2})$; $r_{dm1}^* = r_{dm1} / n^2$ та r_{dm2} – приведений первинний та вторинний опори втрат перемагнічування.

В результаті ідентифікації *Simulink*-моделі на рис.2 у додатку *Ident GUI* із розділу *System Identification Toolbox* отримано передавальні функції моделей типу *arx441* для режиму примусової генерації:

$$H(q) = \frac{-0.0003613 \cdot q^{-1} + 1.108 \cdot q^{-2} + 2.333 \cdot q^{-3} + 1.232 \cdot q^{-4}}{1 + 2.062 \cdot q^{-1} + 1.365 \cdot q^{-2} + 0.24 \cdot q^{-3} + 0.005785 \cdot q^{-4}}$$

для: $k_m = 0,7$; $LF = 1,79574e-006$; $FPE = 1,94233e-006$; $k_{UI} = \Delta I_q / \Delta U_s = 0,2037$;

$$H(q) = \frac{0.001387 \cdot q^{-1} + 0.8723 \cdot q^{-2} + 1.817 \cdot q^{-3} + 1.01 \cdot q^{-4}}{1 + 1.39 \cdot q^{-1} + 0.8062 \cdot q^{-2} + 0.4463 \cdot q^{-3} + 0.05838 \cdot q^{-4}}$$

для: $k_m = 0,95$; $LF = 8,39577e-006$; $FPE = 9,03851e-006$; $k_{UI} = \Delta I_q / \Delta U_s = 1,5$;

$$H(q) = \frac{0.0007292 \cdot q^{-1} + 0.1354 \cdot q^{-2} + 0.3375 \cdot q^{-3} + 0.2565 \cdot q^{-4}}{1 + 0.7763 \cdot q^{-1} - 0.7749 \cdot q^{-2} - 0.4494 \cdot q^{-3} + 0.1483 \cdot q^{-4}}$$

для: $k_m = 0,99$; $LF = 2,10871e-006$; $FPE = 2,25351e-006$; $k_{UI} = \Delta I_q / \Delta U_s = 25,5$.

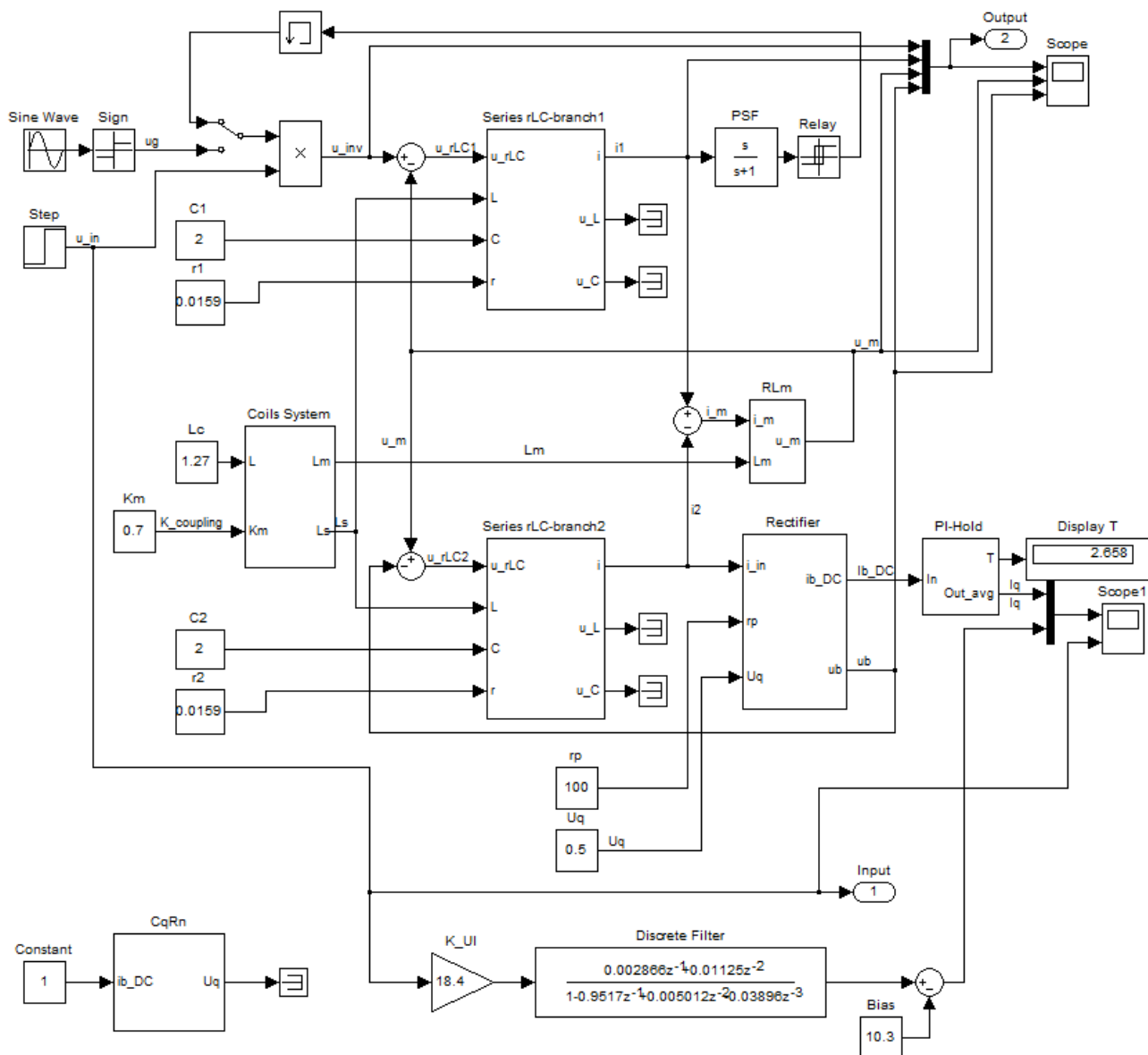

Рисунок 2 – Simulink-імітаційна модель резонансного перетворювача

Передавальні функції моделей типу *arx321* для режиму автогенерації:

$$H(q) = \frac{0.002866 \cdot q^{-1} + 0.01125 \cdot q^{-2}}{1 - 0.9517 \cdot q^{-1} + 0.005012 \cdot q^{-2} - 0.03896 \cdot q^{-3}}$$

для: $k_m = 0,7$; $f_{ag} = 0,188$ Гц; $LF = 0,000296686$; $FPE = 0,000302316$; $k_{UI} = 18,4$;

$$H(q) = \frac{0.04551 \cdot q^{-1} + 0.0439 \cdot q^{-2}}{1 - 0.8355 \cdot q^{-1} + 0.4682 \cdot q^{-2} - 0.5434 \cdot q^{-3}}$$

для: $k_m = 0,95$; $f_{ag} = 0,458$ Гц; $LF = 0,000410605$; $FPE = 0,000418166$; $k_{UI} = 24,4$;

$$H(q) = \frac{0.1046 \cdot q^{-1} + 0.2441 \cdot q^{-2}}{1 - 0.2305 \cdot q^{-1} - 0.6199 \cdot q^{-2} + 0.1992 \cdot q^{-3}}$$

для: $k_m = 0,99$; $f_{ag} = 1,017$ Гц; $LF = 8,48779 \cdot 10^{-6}$; $FPE = 8,65421 \cdot 10^{-6}$; $k_{UI} = 25,5$.

Висновки

1. Створено узагальнену імітаційну модель резонансного перетворювача, яка дає змогу при її ідентифікації експериментально-аналітичним методом отримати більш загальні результати в порівнянні з використанням в якості об'єкту ідентифікації схемної моделі або лабораторного зразка РП.
2. Визначено динамічні характеристики резонансного перетворювача в результаті моделювання узагальненої імітаційної моделі, збіжність яких з характеристиками, отриманими в ході моделювання схемної моделі, довела істинність створеної узагальненої імітаційної моделі.
3. При визначенні передавальних функцій резонансного перетворювача методами ідентифікації в *MATLAB* з'ясувалося, що отриманий порядок дискретних передавальних функцій *арх*-моделей на одиницю більший за порядки еквівалентних неперервних передавальних функцій резонансного перетворювача.

Література

- [1] Pavlov, G., Obrubov, A. & Vinnychenko, I. (2016). The linearized dynamic model of the series resonant converter for small signals. *Conference Proceedings of IEEE 2nd International Conference on Intelligent Energy and Power Systems (IEPS)*, 221–225, doi: 10.1109/IEPS.2016.7521879.
- [2] Tian, Sh. Lee, F.C., Mattavelli, P., & Yan, Y. *Small-signal Equivalent Circuit Model of Series Resonant Converter*. Blacksburg, VA: Virginia Tech.
- [3] Yin, Y., Zane, R., Erickson, R. & Glaser, J. (2003). Direct modeling of envelope dynamics in resonant inverters. *Conf. Proc. of 34th Annual Conference on Power Electronics Specialist (PESC)*, 3, 1313–1318, doi: 10.1109/PESC.2003.1216778.
- [4] Zheng, K., Zhang, G., Zhou, D., Li, J., & Yin, S. (2018). Modeling, dynamic analysis and control design of full-bridge LLC resonant converters with sliding-mode and PI control scheme. *Journal of Power Electronics*, 18(3), 766–777. <https://doi.org/10.6113/JPE.2018.18.3.766>.
- [5] Valdivia, V., & Barrado, A. (2010). Black-box modeling of DC-DC converters based on transient response analysis and parametric identification methods. *Proc. IEEE Applied Power Electronics Conference and Exposition*, 1131–1138, doi: 10.1109/APEC.2010.5433361.
- [6] Valdivia, V., & Barrado, A. (2009). Simple modeling and identification procedures for “black-box” behavioral modeling of power converters based on transient response analysis. *IEEE Trans. Power Electron.*, 24(12), 2776–2790, doi: 10.1109/TPEL.2009.2030957.
- [7] Обрубов А. В. Методи та моделі дослідження електромагнітних процесів резонансних перетворювачів електроенергії : дис. ... д-ра техн. наук: 05.09.12 / Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського». Київ, 2024. 405 с. URL: <https://rada.kpi.ua/node/1894> (дата звернення: 24.08.2025).

DETERMINATION OF THE TRANSFER FUNCTIONS OF A RESONANT CONVERTER USING A GENERALIZED SIMULATION MODEL

Gennadii Pavlov, Iryna Vinnychenko, Andrii Obrubov, Oleg Savitskas

Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Mykolaiv, Ukraine

Annotation. The work is devoted to the experimental and analytical study of the dynamics of a resonant converter using a generalized Simulink simulation model, which is built on the principle of cause-and-effect relationships between blocks. Some of the blocks can be built on the basis of differential equations of electrical circuits, the other part – on the basis of the logic of the converter subcircuit, and it is also possible to include circuit simulation blocks in the model. It is assumed that this approach will allow obtaining more generalized results compared to the study of a specific

converter sample or its circuit model. The following tasks were solved during the study: creation of a simulation model; determination of time characteristics experimentally; determination of equivalent transfer functions by system identification methods.

Keywords: experimental and analytical method; simulation model; transfer function; resonant power converter; static characteristic.

УДК 532.593

ВИПРОМІНЮВАННЯ ХВИЛЬ ТИСКУ ПРИ СХЛОПУВАННІ ПУЛЬСУЮЧОЇ СФЕРИЧНОЇ ПОРОЖНИНИ В РІДКОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Поздєєв В. О.

*доктор фізико-математичних наук, професор,
професор кафедри методики викладання фізики та математики
Національного університету кораблебудування
імені адмірала Макарова, м. Миколаїв, Україна
valerii.pozdieiev@nuos.edu.ua*

Січко В. М.

*кандидат фізико-математичних наук, доцент,
доцент кафедри методики викладання фізики та математики
Національного університету кораблебудування
імені адмірала Макарова, м. Миколаїв, Україна
victor.sichko@nuos.edu.ua*

Анотація. На основі теоретичного аналізу наукової літератури у статті розкрито основні задачі випромінювання хвиль тиску в рідкому середовищі стінкою сферичної порожнини, що пульсує з періодичним схлопуванням, які є актуальним для розрядно-імпульсних технологій.

Ключові слова: випромінювання хвиль тиску в рідкому середовищі, імпульсні технології, електричний розряд.

Задача про випромінювання хвиль тиску в рідкому середовищі стінкою сферичної порожнини, що пульсує з періодичним схлопуванням, є актуальним для розрядно-імпульсних технологій. Зазвичай розглядається перша пульсація, так як вплив наступних пульсацій незначний, а в закритих об'ємах часто вже після першої пульсації порожнина руйнується. Поле тиску в розрядній камері, яке формується електричним розрядом у воді, має велике значення для розробки багатьох імпульсних технологій [1–3]. Однак його визначення пов'язане з проблемами вимірювання імпульсних тисків великої амплітуди та ускладнене наявністю потужного електромагнітного імпульсу, що супроводжує електричний розряд у воді.

При електричному розряді в рідині профіль імпульсу при схлопуванні порожнини і подальшому її розширенні має більш складну структуру в порівнянні з профілем хвилі тиску

при початковому розширенні, а амплітуда другого імпульсу в ряді випадків може бути більшою ніж амплітуда першого. Цей факт має також і експериментальне підтвердження [2]. Таким чином, можна припустити, що на післярозрядній стадії рідини генеруються досить високі рівні тисків.

Для теоретичного обґрунтування достатньо високих рівнів імпульсу тиску при схлопуванні сферичної порожнини обмежимося розглядом зовнішньої гідродинамічної задачі з урахуванням наступних припущень:

- лінійний закон зміни радіусу порожнини в часі (стадія розширення – $R_{II} = R_0 + v_0 t$, стадія схлопування – $R_{II} = R_m - v_0 t$, де R_0, R_m – нулевий та максимальний радіус порожнини відповідно; t – поточний момент часу), що можна прийняти на початковій стадії розширення та кінцевій стадії схлопування порожнини;
- втрати при випромінюванні не враховуються;
- швидкість розширення порожнини в початковий момент часу кожної пульсації однакова і дорівнює $v_0 = \omega R_m$, де ω – частота пульсації порожнини;
- швидкість схлопування порожнини дорівнює швидкості розширення по абсолютній величині, але протилежна за напрямом.

Рух порожнини у рідині можна описати системою рівнянь:

$$\frac{\partial^2 \Phi}{\partial r^2} + \frac{2}{r} \frac{\partial \Phi}{\partial r} - \frac{1}{c_0^2} \frac{\partial^2 \Phi}{\partial t^2} = 0;$$

$$v = \frac{\partial \Phi}{\partial r}, \quad p = -\rho_0 \frac{\partial \Phi}{\partial t}; \quad v|_{r=R_{II}(t)} = v_{II}(t), \quad p|_{r=R_{II}(t)} = p_{II}(t),$$

де Φ – потенціал швидкостей руху рідини; r – радіальна координата; c_0 – швидкість звуку в незбуреній рідині; ρ_0 – щільність рідини; v_{II} – швидкість руху стінки порожнини; p_{II} – тиск рідини на стінку порожнини.

У цьому потенціал швидкостей повинен задовольняти нульовим початковим умовам та умові джерела обурення. Зазначимо, що профіль тиску інших точках рідини зменшується по амплітуді, якісно зберігаючи форму тиску на стінці порожнини.

Отримано частковий розв'язок цієї задачі та наведено наближені оцінки відносних амплітуд першої та другої пульсації порожнини

$$\bar{P} = \frac{p_{II}(r)}{\rho_0 c_0^2}.$$

Амплітуда першого імпульсу (початкова стадія розширення) дорівнює $\bar{P}_1 = \mu$, тут $\mu = \frac{v_0}{c_0}$. Амплітуда другого імпульсу складається з двох складових $\bar{P}_2 = \bar{P}_{21} + \bar{P}_{22}$, де $\bar{P}_{21}$ – імпульс тиску від повторного розширення порожнини; $\bar{P}_{22}$ – імпульс тиску, що виникає в кінці процесу схлопування.

$$\bar{P}_{21} = \mu;$$

$$\bar{P}_{22} = \frac{2\mu^2}{1-\mu}.$$

Тоді амплітуду другого імпульсу можна оцінити виразом

$$\bar{P}_2 = \mu \frac{1+\mu}{1-\mu}.$$

Аналогічно можна отримати залежність для тиску на стінці порожнини у процесі її схлопування:

$$\bar{P}_R = \frac{2\mu^2}{1-\mu} \left[1 - \frac{1+\mu}{2\mu} (1-\mu\tau)^{\frac{1-\mu}{\mu}} \right], \text{ де } \tau = \frac{c_0 t}{R_0}.$$

Оцінено рівні тиску на стадії схлопування порожнини при різних значеннях параметра μ у часовому діапазоні $0 \leq \tau \leq 1/\mu$. За результатами розрахунків область досягнення порожниною мінімального радіусу і максимальних рівнів тисків при схлопуванні обмежується деякою зоною.

Висновки. Таким чином, з урахуванням запропонованих припущень теоретично показано, що амплітуда другого імпульсу тиску завжди буде більше ніж від першого імпульсу, причому зі збільшенням параметра μ ця різниця проявляється суттєво.

Література

- [1] Rizun, A.R., Denisyuk, T.D. and Domershchikova, A.O., Electric discharge in the process for recovering the wastes of printed circuit boards, Surf. Eng. Appl. Electrochem., 2017, vol. 53, № 6, p. 592. <https://doi.org/10.3103/S1068375517060096>
- [2] Khvoshchan, O.V. and Smirnov, A.P., Dependence of energy processes of high-voltage electric-discharge borehole complexes «SKIF» on characteristics of loading, Techn. Electrodynam., 2022, № 1, p. 58. <https://doi.org/10.15407/techned2022.01.058>
- [3] Barbashova, G.A. and Vovchenko, A.I., Influence of the geometry of closed cylinder on hydrodynamic processes at a high-voltage electrochemical explosion, Surf. Eng. Appl. Electrochem., 2016, vol. 52, № 2, p. 176. <https://doi.org/10.3103/S1068375516020034>

RADIATION OF PRESSURE WAVES DURING THE COLLAPSE OF A PULSATIONAL SPHERICAL CAVITY IN A LIQUID MEDIUM

Pozdeev V. O., Sichko V. M.

Admiral Makarov National Shipbuilding University, Mykolaiv, Ukraine

Abstract. Based on a theoretical analysis of the scientific literature, the article reveals the main problems of the radiation of pressure waves in a liquid medium by the wall of a spherical cavity pulsating with periodic collapse, which are relevant for discharge-pulse technologies.

Keywords: radiation of pressure waves in a liquid medium, pulse technologies, electric discharge.

УДК 621.3

ВИМІРЮВАННЯ ПОТУЖНОСТІ ЕНЕРГЕТИЧНИХ СПОЖИВАЧІВ

Войтасик А.М.

*кандидат технічних наук,
доцент кафедри електричної інженерії суднових
та роботизованих комплексів
Національного університету кораблебудування
імені адмірала Макарова, м. Миколаїв, Україна
andrii.voitasyk@nuos.edu.ua*

Анотація. В роботі розглянуто особливості вимірювання електричної потужності в умовах сучасних електричних мереж. Проведено порівняльний аналіз аналогових і цифрових вимірювальних пристроїв за принципом дії, функціональністю та умовами експлуатації. Окрему увагу приділено здатності цифрових пристроїв забезпечувати розширений контроль параметрів якості електроенергії. Робота підкреслює актуальність впровадження цифрових технологій для забезпечення ефективного енергомоніторингу.

Ключові слова: електроенергія; споживач, вимірювальні пристрої

Вступна частина. В умовах інтенсивного розвитку інфраструктури спостерігається стале зростання потреби в електроенергії, що спричиняє постійне підвищення навантаження на системи електропостачання, які повинні забезпечувати надійне, безперервне та якісне живлення для великого різноманіття електричних споживачів [1]. При зростанні енергоспоживання особливого значення набуває контроль та аналіз параметрів електричних мереж, від яких безпосередньо залежать стабільність роботи обладнання, енергоефективність та тривалість експлуатації електричних пристроїв [2]. Одним із напрямів забезпечення надійності електропостачання є точне та своєчасне вимірювання параметрів електричної потужності споживачів (амплітудних та гармонійних складових напруги, струму, частоти, коефіцієнту зсуву фаз і т.п.) [3].

Метою роботи є огляд та аналіз улаштування існуючих вимірювачів потужності енергетичних споживачів, які можуть бути задіяні для моніторингу та аналізу характеристик параметрів живлячої електромережі, що дає змогу не лише виявляти проблемні місця у роботі такої мережі, але й ефективно керувати навантаженням, підвищувати загальну енергоефективність та зменшувати втрати на енергопостачання.

Основна частина. Вимірювання потужності енергетичних споживачів є невід'ємною частиною контролю та аналізу режимів роботи електричних мереж. Залежно від способу вимірювання, обробки та відображення інформації, засоби вимірювання електричної потужності поділяються на аналогові та цифрові пристрої. Поділ між ними зумовлений принциповими відмінностями у способах вимірювання, перетворення та відображення інформації, а також у структурі побудови пристроїв і сфері їх застосування.

Аналогові пристрої, до яких належать класичні електромеханічні ватметри, базуються на безперервному перетворенні електричних сигналів у механічні рухи. Принцип їх дії

ґрунтується на створенні взаємодії між магнітними полями струмової та напругової обмоток, внаслідок чого утворюється обертальний момент, який обертає рухоми частину пристрою. Положення цієї частини відображається стрілкою на шкалі пристрою, що дає змогу оцінити значення активної потужності. Такі пристрої не потребують складного обслуговування і можуть тривалий час працювати в умовах стабільної напруги та частоти, що робить їх придатними для простих побутових або навчальних задач.

Попри простоту, аналогові вимірювачі мають низку суттєвих обмежень. Зокрема, вони є малочутливими до швидкоплинних змін параметрів мережі, не дозволяють проводити детальний аналіз гармонічних спотворень та не забезпечують точності в умовах складних несиметричних або спотворених режимів. Крім того, вони позбавлені можливості автоматичного зберігання або передавання вимірюваної інформації, що унеможлиблює їх застосування в сучасних системах моніторингу енергоспоживання.

На відміну від аналогових пристроїв, цифрові вимірювачі електричної потужності побудовані на основі мікропроцесорної техніки та використовують метод дискретизації сигналу. Аналогові сигнали струму та напруги в них перетворюються за допомогою аналогово-цифрових перетворювачів, після чого надалі обробляються цифровим процесором. Завдяки цьому забезпечується висока точність вимірювання навіть за наявності гармонічних спотворень, коливання напруги або нестационарних режимів роботи споживача. В таких пристроях результати вимірювань виводяться на цифровий дисплей або передаються до комп'ютерних систем через стандартні інтерфейси зв'язку, що дозволяє їх використання у системах енергетичного моніторингу та автоматичного керування.

Особливістю цифрових вимірювачів є їх здатність одночасно фіксувати низку технічних параметрів електричної мережі. Вони можуть визначати миттєві та середньозважені значення струму і напруги, що дозволяє точно характеризувати навантаження у динаміці. Крім того, цифрові пристрої забезпечують вимірювання активної, реактивної та повної потужності, що є важливою передумовою для аналізу енергоефективності обладнання. Значущим є також те, що такі пристрої дозволяють визначити фазовий зсув між струмом і напругою, а отже – обчислювати коефіцієнт потужності, який є важливим для планування навантаження та компенсації реактивної енергії.

Ще однією перевагою цифрових вимірювачів є можливість аналізу спектра гармонічних складових струму та напруги, яка дозволяє виявляти джерела спотворень у мережі та оцінювати якість електроенергії згідно з чинними стандартами. Вони також здатні фіксувати короточасні відхилення частоти, стрибки або провали напруги, які можуть негативно впливати на роботу електронного обладнання. Подібні функції розширюють сферу застосування цифрових пристроїв до високотехнологічних промислових комплексів та важливих об'єктів критичної інфраструктури.

Однак цифрові вимірювачі не позбавлені недоліків. Їхня вартість зазвичай перевищує ціну аналогових аналогів, що може бути суттєвим чинником для невеликих підприємств або бюджетних установ. Також вони потребують стабілізованого джерела живлення та періодичного технічного обслуговування, включно з калібруванням та оновленням програмного забезпечення.

Висновки:

1. Виконано огляд та аналіз улаштування існуючих вимірювачів потужності енергетичних споживачів, які можуть бути задіяні для моніторингу та аналізу характеристик параметрів живлячої електромережі, що дає змогу не лише виявляти проблемні місця у роботі такої мережі, але й ефективно керувати навантаженням, підвищувати загальну енергоефективність та зменшувати втрати на енергопостачання.

2. Наведені особливості використання аналогових та цифрових пристроїв вимірювання потужності енергетичних споживачів залежно від способу вимірювання, обробки та відображення інформації.

Література

- [1] Остапчук О.В., Бардик Є.І., Матеєнко Ю.П. Вступ до спеціальності: електричні станції: навчальний посібник. – Київ: КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2022. – 104 с.
[2] Василега П.О. Електропостачання: навчальний посібник. – Суми: СДУ, 2019. – 521 с.
[3] Олійник М.Й., Лисяк В.Г., Серeda М.С. Енергоощадність та альтернативні джерела енергії. – Львів: Львівська політехніка, 2020. – 184 с.

MEASUREMENT OF ELECTRIC POWER CONSUMERS

Voitasyk Andrii Mykolayovych

Admiral Makarov National University of Shipbuilding

Abstract. The paper considers the features of measuring electric power in the conditions of modern electrical networks. A comparative analysis of analog and digital measuring devices is carried out according to the principle of operation, functionality and operating conditions. Special attention is paid to the ability of digital devices to provide extended control of electricity quality parameters. The paper emphasizes the relevance of implementing digital technologies to ensure effective energy monitoring.

Key words: electricity; consumer, measuring devices.

УДК 681.5

ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ КОМПЛЕКТНИХ ЕЛЕКТРОПРИВОДІВ

Шарейко Д. Ю.

кандидат технічних наук, доцент кафедри автоматики

Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова

м. Миколаїв, Україна dshareyko.mk@gmail.com

Зозулін В. В.

студент бакалаврату гр.3317ст.3

Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова

м. Миколаїв, Україна viktorzozulin580@gmail.com

Анотація. Пропонується застосування у структурі сучасних комплектних електроприводів адаптивного регулятора (АР). Доведена необхідність та ефективність

застосування таких комплектних електроприводів у верстатах з числовим програмним керуванням (ЧПК). Дослідження відбуваються у порівнянні розробки з відомими сучасними комплектними електроприводами.

Ключові слова: адаптивний регулятор, мікропроцесор, фільтр, комплектний електропривод, стала часу, показники якості керування, коефіцієнт передачі, електродвигун.

З розвитком систем керування електроприводами та впровадження їх в галузях промисловості постало питання регулювання параметрів верстатів з ЧПК. Зазвичай раніше ці питання розв'язувалися за допомогою адаптивних регуляторів. У сучасних комплектних електроприводах адаптивні регулятори не використовуються. Відсутність адаптивного регулятора обумовлена тим, що в сучасних комплектних електроприводах використовуються програмовані логічні контролери [1]. Зі схеми видно, що контролер отримує інформацію із кожного блоку електропривода, аналізує її та базуючись на аналізі, формує необхідні команди для електроприводу. У результаті такого підходу логічним стає висновок, що наявність окремого адаптивного регулятора в електроприводі є недоцільним. Однак останні дослідження [2], показують, що наявність регулятора може розвантажити роботу контролеру, керуючого всією ділянкою гнучного виробництва. Сучасні адаптивні регулятори можуть зробити систему керування більш робастною. В дослідженнях показано, що застосування адаптивного регулятора дійсно поліпшує роботу електроприводу але не представлено перевірку запропонованих параметрів регуляторів шляхом синтезу.

Дослідження проводиться на основі класичної системи керування електроприводом. Електропривод складається з електродвигуна, який з'єднаний з механічною системою, мікроконтролерів та датчиків струму і швидкості в якості зворотних зв'язків [3]. Внутрішній контур виконує регулювання моменту двигуна і складається з силового перетворювача, електромагнітної частини двигуна, датчиків струму та регулятора моменту. Оскільки цей контур розроблений для забезпечення швидкого регулювання моменту, він може бути наближеним до еквівалентної ланки першого порядку з малою постійною часу. Завдяки цьому можна використовувати двигуни як постійного, так і змінного струмів. Зовнішній контур складається з механічної частини двигуна, датчика та регулятора швидкості. Така структура є неефективною для двохмасових систем керування. Тому для покращення динамічних характеристик електроприводу потрібно змінити параметри регулятора. В промисловості виміряти напряду момент на валу m_s та швидкість навантаження ω_2 дуже складно. Тому для отримання інформації, щодо цих змінних використовують фільтр Калмана.

Функціональна схема з використанням фільтра Калмана представлена на рисунку 1.

На основі схеми за допомогою пакета прикладних програм Matlab було проведено моделювання системи стабілізації швидкості двигуна постійного струму з використанням стандартного ПД-регулятора і принципово нового адаптивного регулятора, заснованого на методі аналітичного конструювання [1]. Підставивши в схему значення, запропоновані в [1] отримали перехідні характеристики для визначання показників якості керування (рис. 2).

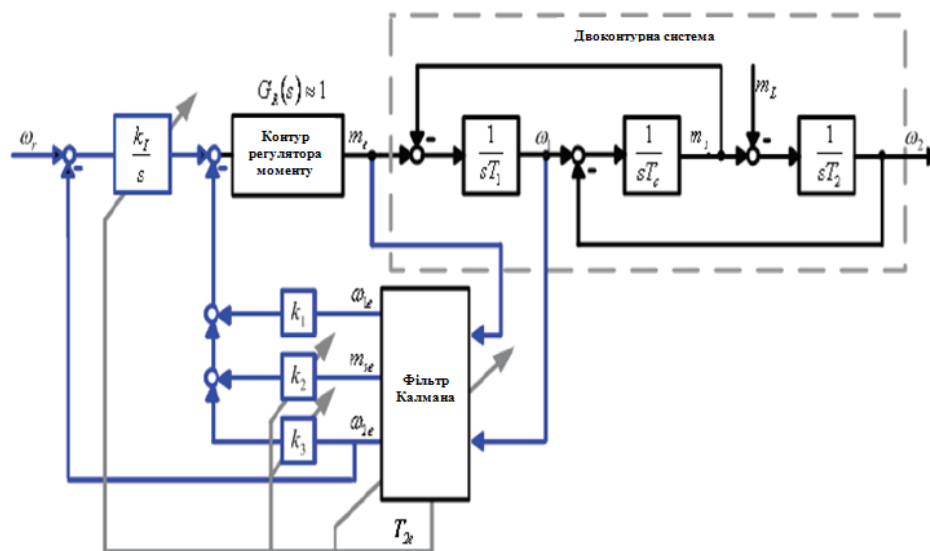

Рисунок 1 – Функціональна схема з використанням фільтра Калмана

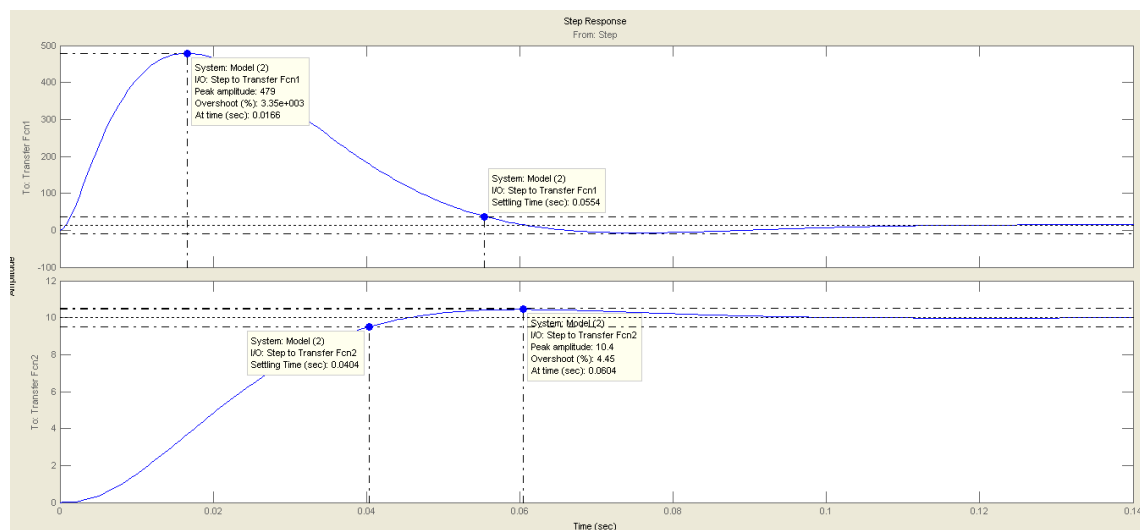

Рисунок 2 – Перехідні характеристики системи з АР

Крива зверху відображає скачок струму якоря, знизу – кутову швидкість.

Задаючись параметрами, запропонованими в [1], отримали перехідні характеристики струму та швидкості, за якими можна визначити час перехідного процесу. В обох випадках перерегулювання не перевищує 5 % і час перехідного процесу – менше 0,06 с. Однак, в системі з АР відсутня статична помилка, що підтверджує наявність властивості робастності. Далі був проведений синтез регулятора, за результатами якого з'ясовано, що зміна постійної часу адаптивного регулятора не впливає на роботу електропривода, проте зміна коефіцієнту передачі адаптивного регулятора в десять разів значно зменшує перерегулювання, яке складає 0,38 %, але збільшує час перехідного процесу $t = 0.6$ с. При цьому двигун плавно розганяється і має значно менший кидок струму при запуску, що є бажаним аргументом для двигуна постійного струму.

Література

- [1] Biluk I., Shareyko D., Fomenko A., Havrylov S., Savchenko O. and Hruban V., «Adaptive Control in Complete Electric Drives,» 2020 IEEE Problems of Automated Electrodrive. Theory and Practice (PAEP), Kremenchuk, Ukraine, 2020, pp. 1-4, doi: 10.1109/PAEP49887.2020.9240856.
- [2] Dorf R. Modern Control Systems. 2002. – 832 p.
- [3] Шарейко Д.Ю. , Фоменко А.М. . Методичні вказівки до виконання лабораторних робіт з курсу «Комплектні електроприводи»: у 3 ч. Ч. 1. – Миколаїв: НУК, 2014. – 32 с.

WAYS TO IMPROVE COMPLETE ELECTRIC DRIVES

Shareiko D. Yu., Zozulin V. V.

Admiral Makarov National Shipbuilding University, Mykolaiv, Ukraine

The use of an adaptive regulator in the structure of modern complete electric drives is proposed. The necessity and effectiveness of using such complete electric drives in numerically controlled machines is proven. The research is carried out in comparison with the development of known modern complete electric drives.

Key words: adaptive controller, microprocessor, filter, complete electric drive, time constant, control quality indicators, transmission ratio, electric motor.

УДК 681.5

РОЗРАХУНОК СИСТЕМИ З ЛІНІЙНИМ І НЕЛІНІЙНИМ КОРИГУВАЛЬНИМ ПРИСТРОЄМ

Шарейко Д. Ю.

кандидат технічних наук, доцент кафедри автоматики

Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова

м. Миколаїв, Україна

dshareyko.mk@gmail.com

Ячнемьов Р. М.

студент бакалаврату гр.3317ст.3

Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова

м. Миколаїв, Україна

romanasenov@gmail.com

Анотація. Запропонована методика розрахунку параметрів регуляторів в нелінійних системах автоматики. Наведені дослідження та розрахунки збігаються з результатами які отримані за допомогою інших відомих методик. Адекватність досліджень підтверджується експериментом.

Ключові слова: нелінійний регулятор, коригувальний пристрій, електропривод, критерій стійкості, динамічні коефіцієнти, показники якості керування, перехідний процес, електродвигун.

Структурна схема системи з лінійним і нелінійним коригувальним пристроєм приведена на рисунку 1 [1].

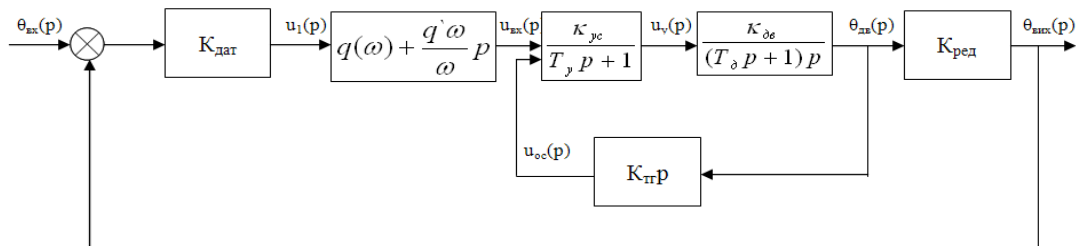

Рисунок 1 – Система з лінійним і нелінійним коригувальним пристроєм

Вираз для помилки системи рисунку 1 має вид:

$$\delta = \frac{(1 + T_d p)(1 + T_d p) + k_{oc}}{p(T_y + T_d p)(1 + T_d p) + k_{oc} p + k \left(q + \frac{q'(\omega)}{\omega} p \right)} p \theta_1. \quad (1)$$

Характеристичне рівняння системи:

$$p^3 + A_1 p^2 + A_2 p + A_3 = 0. \quad (2)$$

$$A_1 = \frac{T_d + T_y}{T_d T_y}; \quad A_2 = \frac{1 + k_{oc} + k \frac{q'(\omega)}{\omega}}{T_d T_y}; \quad A_3 = \frac{k q(\omega)}{T_d T_y}$$

Використаємо критерій стійкості Гурвіца:

$$\frac{T_d + T_y}{T_y T_d} \left(1 + k_{oc} + k \frac{q'(\omega)}{\omega} \right) - k q(\omega) = 0, \quad (3)$$

$$\omega^2 = \frac{k q(\omega)}{T_d + T_y}.$$

Підставляючи чисельні значення постійних часу отримаємо:

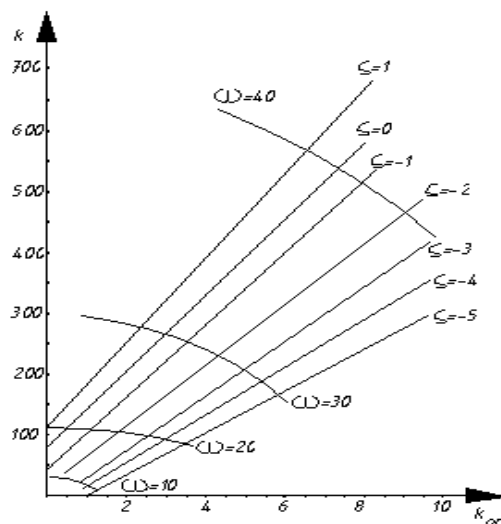
$$26,67 \left(1 + k_{oc} + k \frac{q'(\omega)}{\omega} \right) - k q(\omega) = 0, \quad (4)$$

$$\omega^2 = \frac{k q(\omega)}{0,2}.$$

З рівняння (4) отримаємо вираз для k_{oc} а з другого – для k :

$$k_{oc} = \frac{k q(\omega)}{26,67} - 1 - k \frac{q'(\omega)}{\omega} \quad k = \frac{0,2 \omega}{q(\omega)}.$$

Задаючись різними значеннями ω , з другого рівняння визначаємо k та підставляючи знайдене значення k і ω в перше рівняння, знаходимо k_{oc} . В результаті будемо залежність $k=f_1(k_{oc})$ (рисунок 2).

Рисунок 2 – Залежність $k=f_1(k_{oc})$

Для оцінки якості перехідних процесів системи при спільному використанні лінійної і нелінійної корекції напишемо (при $A_0=1$):

$$\zeta = -\frac{A_1 A_2 - A_3}{2(A_2 + (A_1 + 2\zeta)^2)},$$

$$\omega^2 = \frac{A_3}{A_1 + 2\zeta} - \zeta^2.$$

Підставляючи значення A_1, A_2, A_3 в систему рівнянь отримаємо:

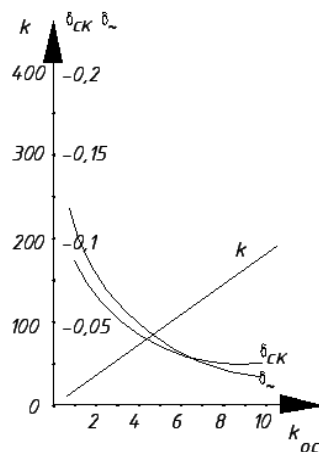
$$k_{oc} = -\frac{0,0075kq(\omega)}{0,2 + 0,015\zeta} - 1 - k \frac{q'(\omega)}{\omega} - 2\zeta(0,2 + 0,015\zeta), \quad (5)$$

$$k_{oc} = \frac{(\omega^2 + \zeta^2)(0,2 + 0,015\zeta)}{q(\omega)}.$$

Задаючись різними постійними значеннями ζ і ω , з другого рівняння визначаємо k і, підставляючи це значення k в перше рівняння, знаходимо k_{oc} . В результаті будуємо залежності $k=f_1(k_{oc})$ при різних ζ і $\omega = \text{const}$. Для системи з нелінійним динамічним коригувальним пристроєм, що реалізує закон $[0 \psi_2]$, і зворотним зв'язком за швидкістю при $k_{oc}=3$, коефіцієнт загасання дорівнює $\zeta = -4 \text{ с}^{-1}$ частота вільних коливань $\omega = 23,7 \text{ с}^{-1}$, $f = \omega/2\pi = 3,8 \text{ Гц}$, постійна часу перехідного процесу $T_{огіб} = 1/|\zeta| = 1/4 = 0,25 \text{ сек}$. Визначаємо час $t_{рег} = 0,7 \text{ с}$, число коливань $m=3$, перерегулювання $\sigma = 55\%$. На підставі виразу для δ [1], будуємо залежності помилки від величини коефіцієнта зворотного зв'язку за швидкістю k_{oc} . Визначаємо залежність швидкісної помилки від коефіцієнта зворотного зв'язку по швидкості в сталому режимі.

$$\delta_{ск} = \frac{(1 + k_{oc})p\theta_{вх}}{kq(\omega)} = \frac{(1 + k_{oc})1,22}{k}.$$

В результаті будуємо графіки $\delta=f_1(k_{oc})$ та $\delta_{ск}=f_2(k_{oc})$ (рисунок 3).

Рисунок 3 – Залежність $k=f_1(k_{oc})$

Наведена методика дає східні результати з методиками, що наведені у [2] але на відміну від них набагато простіша і краще підходить до інженерних розрахунків. Адекватність теоретичних положень підтверджено практичними дослідженнями на лабораторному устаткуванні, що розробили автори та запропонували його у [3].

Література

- [1] I. Biluk, D. Shareyko, A. Fomenko, S. Havrylov, O. Savchenko and V. Hruban, “Adaptive Control in Complete Electric Drives,” 2020 IEEE Problems of Automated Electrodrive. Theory and Practice (PAEP), Kremenchuk, Ukraine, 2020, pp. 1–4, doi: 10.1109/PAEP49887.2020.9240856.
- [2] Kodkin V. L., Anikin A., and Baldenkov A. A. “Structural correction of nonlinear dynamics of frequency-controlled induction motor drives”, *Int. J. Power Electron. Drive Syst.*, no. 11, pp. 220–227, 2020.
- [3] Bilyuk I., Sharejko D., Savchenko O., Gavrilov S., Majboroda O., and Steba D. “Development of a laboratory stand for the study of asynchronous electric drives”, in *Int. Scientific Discussion: Problems, Tasks Prospects Brighton*, United Kingdom, May 1, 2024. 2024, pp. 464–481

CALCULATION OF A SYSTEM WITH A LINEAR AND NONLINEAR CORRECTION DEVICE

Shareiko D. Yu., Yachnemyov R. M.

Admiral Makarov National Shipbuilding University, Mykolaiv, Ukraine

Abstract. A method for calculating the parameters of regulators in nonlinear automation systems is proposed. The presented studies and calculations coincide with the results obtained using other known methods. The adequacy of the studies is confirmed by experiment.

Key words: nonlinear regulator, corrective device, electric drive, stability criterion, dynamic coefficients, control quality indicators, transient process, electric motor.

УДК 681.5

КОРИГУВАННЯ ПАРАМЕТРІВ ДВОХ НЕЛІНІЙНИХ ЛАНОК

Шарейко Д.Ю.

кандидат технічних наук, доцент кафедри автоматички

Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова

м. Миколаїв, Україна dshareuko.mk@gmail.com

Трушкин О.О.

Студент бакалаврату гр.3311

Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова

м. Миколаїв, Україна drichaka@gmail.com

Анотація. Розглянуто методика коригування параметрів двох нелінійних ланок у синтезі нелінійних систем автоматичного керування. Ця методика може бути корисною у інженерних розрахунках систем автоматики. Теоретичні дослідження підтверджуються експериментом.

Ключові слова: нелінійна ланка, стала часу, коефіцієнт передачі, система керування, коефіцієнт загасання, частота коливань, показники якості керування.

Розглянемо систему, структурна схема якої наведена на рисунку 1. Схема складається з датчика і трьох каскадів підсилювачів $У1$, $У2$, $У3$ та виконавчого двигуна, з'єданого через редуктор з об'єктом керування. Зробимо корекцію динамічних параметрів одночасно двох ланок. Будемо вважати, що для поліпшення параметрів системи нелінійні коригувальні пристрої використовуються таким чином, щоб зменшити сталі часу підсилювачів $У1$ та $У3$.

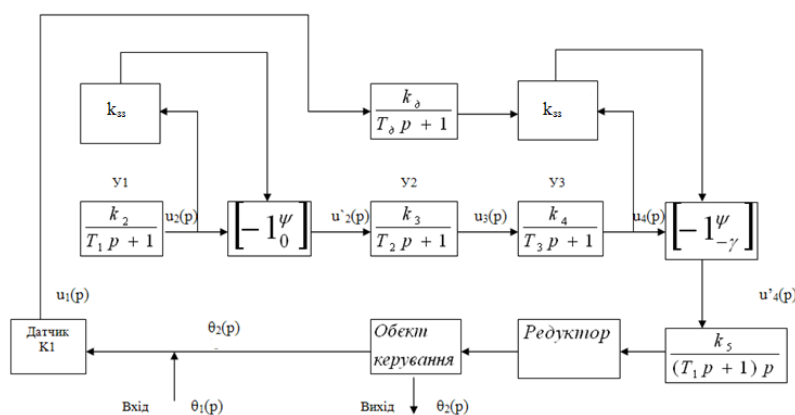

Рисунок 1 – Структурна схема слідкувальної системи

При цьому будемо розглядати нелінійні коригувальні сигнали типу $[-1_0^{\varphi}]$ і $[0_{-y}^{\varphi}]$. Коригувальний сигнал формується при порівнянні знаків вихідного сигналу u_4 і сигналу ланки u_1 [1]. Для регулювання кута попередження u включено додаткову інерційну ланку зі сталою часу T_d . Величина сталої часу T_d підбирається таким чином, щоб забезпечити необхідну величину попередження u . При цьому перехідні процеси в системі описуються системою рівнянь:

$$\delta = \theta_1 - \theta_2; u_1 = k_1 \delta; u_2 = \frac{k_2^*}{1 + T_1^* p} u_1; u_3 = \frac{k_3^*}{1 + T_2^* p} u_2; u_4 = \frac{k_4^*}{1 + T_3^* p} u_3; \theta_2 = \frac{k_5 k_6}{p(T_4 p + 1)} u_4,$$

де $\frac{u_2}{u_1} = \frac{k_2^*}{1 + T_1^* p}$ і $\frac{u_4}{u_3} = \frac{k_4^*}{1 + T_3^* p}$ – передавальні функції нелінійних гармонічно лінеалізованих ланок системи. Характер залежностей еквівалентних значень коефіцієнтів підсилення k_2^* , k_4^* і постійних часу T_1^* , T_3^* від частоти і амплітуди визначається конкретним видом використовуваних нелінійних коригувальних пристроїв. Передавальна функція розглянутої розімкнутої системи має вигляд:

$$W(p) = \frac{k_1 k_2^* k_3^* k_4^* k_5 k_6}{p(T_1^* p + 1)(T_2^* p + 1)(T_3^* p + 1)(T_4^* p + 1)}. \quad (1)$$

Характеристичне рівняння системи:

$$A_0 p^5 + A_1 p^4 + A_2 p^3 + A_3 p^2 + A_4 p + A_5 = 0, \quad (2)$$

де $A_0 = T_1 T_2 T_3 T_4$; $A_1 = T_1 T_2 T_3 + T_1 T_2 T_4 + T_1 T_3 T_4 + T_2 T_3 T_4$; $A_2 = T_1 T_2 + T_1 T_3 + T_1 T_4 + T_2 T_3 + T_2 T_4 + T_3 T_4$; $A_3 = T_1 T_2 + T_1 T_3 + T_1 T_4 + T_2 T_3 + T_2 T_4 + T_3 T_4$; $A_4 = T_1 + T_2 + T_3 + T_4$; $A_5 = 1$; $A_5 = k_{\text{дв}} = k_1 k_2^* \dots k_6$.

Розрахунки проведемо для чисельних значень параметрів: $T_1 = 0,1$ с, $T_2 = 0,01$ с; $T_3 = 0,2$ с; $T_4 = 0,02$ с, $T_{\text{д}} = 0,004$ с. Скористаємося для розрахунків методикою, заснованою на використанні критерію Михайлова [2]. Причому відразу будемо розглядати якість перехідних процесів з тим, щоб до оцінки критичного значення коефіцієнта посилення і частоти коливань на границі стійкості системи перейти, як до окремого випадку при коефіцієнті загасання $\zeta = 0$. Підставимо в характеристичне рівняння $p = \zeta + j\omega$ і розділимо дійсні і уявні члени. В результаті отримаємо систему рівнянь:

$$X = (5A_0 \zeta + A_1) \omega^4 - (3A_2 + A_3) \omega^2 + A_4 \zeta + A_5 = 0; \quad (3)$$

$$Y = A_0 \omega^5 - (2A_3 \zeta + A_4) \omega = 0;$$

Сумісне розв'язання рівнянь (3) дозволяють отримати залежності, що наведені на рис. 2.

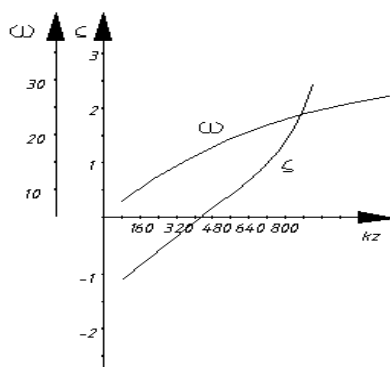

Рисунок 2 – Криві $\zeta(k)$ та $\omega(k)$

З рисунку 2 видно, що значенню $\zeta = 0$ відповідають значення $k_{\text{ст}} = 370$ с⁻¹, $\omega = 20$ с⁻¹. При $k_{\text{ст}} = 40$ с⁻¹. Коефіцієнт загасання $\zeta = -1,5$ с⁻¹, частота коливань $\omega = 4$ с⁻¹. Для цих значень час

перехідного процесу буде складати $t_{\text{пер}} = 3/C = 2$ с. Слід додати, що саме по коефіцієнту загасання C і проводиться налаштування адаптивного регулятора. Діаграма якості загасання нелінійних перехідних процесів для системи являє сімейство вертикальних ліній, оскільки параметри перехідного процесу не залежать від амплітуди коливань a . Для визначення значень помилок системи використовуємо вираз:

$$\delta = \frac{1}{1+W(p)} \theta_1, \quad (4)$$

де δ – помилка системи, θ – вхідний вплив.

Для наведеної схеми (рис.1) вираз δ буде:

$$\delta = \frac{(T_1^* p + 1)(T_2 p + 1)(T_3^* p + 1)(T_4 p + 1)}{k + p(T_1^* p + 1)(T_2 p + 1)(T_3^* p + 1)(T_4 p + 1)} p \theta_1. \quad (5)$$

Звідси можна визначити, що величина статичної помилки дорівнює нулю, так як система володіє астатизмом першого порядку. Величина «швидкісної» помилки при $p\theta_1 = 50$ град/с дорівнюватиме

$$\delta_{\text{ск}} = \frac{1}{k_{\text{cm}}} p \theta_1 = \frac{50}{40} \approx 1.2 \text{ град}. \quad (6)$$

Як видно з наведеного розрахунку, викладена вище методика дозволяє порівняно просто проводити розрахунок систем в тих випадках, коли коригуються динамічні параметри декількох ланок. Адекватність теоретичних досліджень підтверджено експериментом на лабораторному обладнанні [3].

Література

- [1] I. Biluk, D. Shareyko, A. Fomenko, S. Havrylov, O. Savchenko and V. Hruban, “Adaptive Control in Complete Electric Drives,” 2020 IEEE Problems of Automated Electrodrive. Theory and Practice (PAEP), Kremenchuk, Ukraine, 2020, pp. 1–4, doi: 10.1109/PAEP49887.2020.9240856.
- [2] V. L. Kodkin, A. Anikin, and A. A. Baldenkov, “Structural correction of nonlinear dynamics of frequency-controlled induction motor drives”, Int. J. Power Electron. Drive Syst., no. 11, pp. 220–227, 2020.
- [3] I. Bilyuk, D. Sharejko, O. Savchenko, S. Gavrilov, O. Majboroda, and D. Steba, “Development of a laboratory stand for the study of asynchronous electric drives”, in *Int. Scientific Discussion: Problems, Tasks Prospects Brighton*, United Kingdom, May 1, 2024. 2024, pp. 464–481

ADJUSTMENT OF PARAMETERS OF TWO NONLINEAR LINKS

Shareiko D. Yu., Trushkin O. O.

Admiral Makarov National Shipbuilding University, Mykolaiv, Ukraine

Анотація. The method of adjusting the parameters of two nonlinear links in the synthesis of nonlinear automatic control systems is considered. This method can be useful in engineering calculations of automation systems. Theoretical studies are confirmed by experiment.

Keywords: nonlinear link, time constant, transfer coefficient, control system, damping coefficient, oscillation frequency, control quality indicators.

УДК 681.5

КОРЕКЦІЯ СИСТЕМИ КЕРУВАННЯ З ВИКОРИСТАННЯМ ПЕРЕМИКАЮЧИХ СИГНАЛІВ

Шарейко Д.Ю.

кандидат технічних наук, доцент кафедри автоматики
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова
м. Миколаїв, Україна dshareyko.mk@gmail.com

Харченко В.С.

студент бакалаврату гр.3317ст.3
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова
м. Миколаїв, Україна valeraharcenko59@gmail.com

Пропонується система автоматичного керування електроприводом з корекцією динамічними сигналами, що перемикаються. Доведено штучне набуття системи властивостей зворотного зв'язку за прискоренням без вводу диференціюючі контурів та підняття коефіцієнта передачі. Це підтверджується розрахунками та експериментом.

Ключові слова: електропривод, динамічна корекція, коректувальний пристрій, зворотний зв'язок, перехідні процеси, гармонійна реалізація, передавальна функція.

Найбільше практичне поширення отримали зворотні зв'язки за швидкістю та прискоренню відпрацювання зовнішнього впливу [1, 2]. Однак використання цих типів зворотних зв'язків тягне за собою і деякі відємні наслідки. Зокрема, при використанні сильного зворотного зв'язку за швидкістю в системі суттєво збільшується «швидкісна» помилка. Застосування зворотного зв'язку за прискоренням збільшує інерційність системи, знижує частоту власних коливань і призводить до помилок при роботі системи з великою частотою зміни зовнішнього впливу [1]. Застосування в даному випадку перемикаючих сигналів дозволяє зменшити деякі негативні наслідки використання лінійних зворотних зв'язків. Це питання розглянуто на прикладі системи, структурна схема якої представлена на рисунку 1. Напряга на виході контуру зворотного зв'язку і швидкість двигуна під час перехідного процесу не зсунуті в часі $u_{oc} = k_{oc}\Omega$.

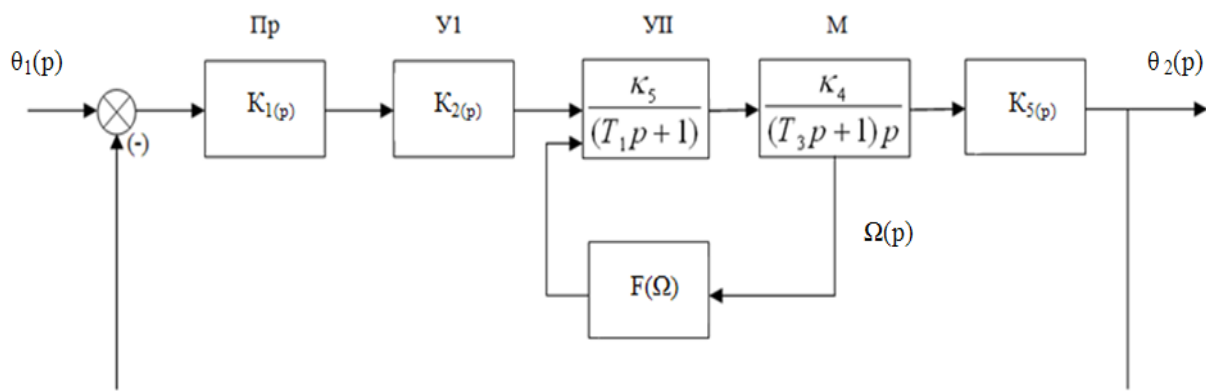

Рисунок 1 – Система з використанням перемикаючих сигналів

Доцільно у зворотний зв'язок ввести такий коригувальний сигнал, щоб виникла складова напруги зворотного зв'язку u_{oc} яка в перехідному процесі випереджала б по фазі швидкість двигуна. Для того щоб визначити моменти часу, в які необхідно вводити коригуючий сигнал і вимикати або перемикає напрямки сигналу зворотного зв'язку, може бути використана напруга, пропорційна розбіжності δ . Напруга $k_1\delta$ в перехідному процесі випереджає напругу зворотного зв'язку на кут $\pi/2$. Отже, для визначення моменту перемикає можна використовувати відповідно зрушений в часі сигнал u_1 . Але, спочатку має бути вирішено питання про принципову доцільність таких перемикає. Перехідні процеси в системі, (рисунок 1) описуються рівняннями:

$$\delta = \theta_1 - \theta_2; \quad u_3 = \frac{k_3}{1 + T_1 p} (u_2 - u_{oc}); \quad u_1 = k_1 \delta; \quad \Omega = \frac{k_4}{1 + T_2 p} u_3; \quad u_2 = k_2 u_1; \quad Q_2 \frac{\Omega}{p} k_5.$$

Проведемо чисельні розрахунки, наприклад, для параметрів системи: $T_1 = 0,05$ с; $T_2 = 0,1$ с; $k_3 = 1$; $k_4 = 200$ град/(с В); $k_6 = 5 \cdot 10^{-3}$ В с/град.

Коефіцієнти гармонійної лінеаризації мають вигляд:

$$\frac{1}{k} q(a) = \frac{4}{\pi} \cos \gamma,$$

$$\frac{1}{k} q'(a) = -\frac{4}{\pi} \sin \gamma.$$

Графіки залежності коефіцієнтів $\frac{1}{k} q(a)$ і $\frac{1}{k} q'(a)$ від кута γ представлені на рисунку 2.

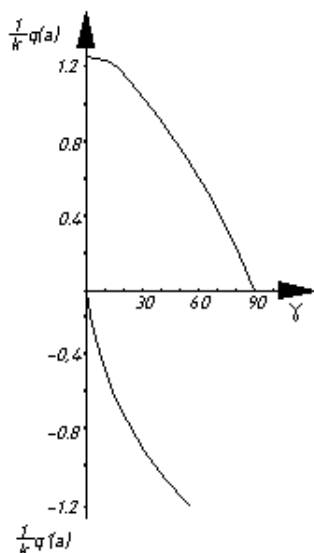

Рисунок 2 – Графіки залежності коефіцієнтів $\frac{1}{k} q(a)$ і $\frac{1}{k} q'(a)$ від кута γ

Вираз для критичного коефіцієнта посилення може бути отримано у вигляді:

$$k_{кр} = \frac{T_1 + T_2 + k_3 k_4 k_6 \frac{q'(a)}{\omega}}{T_1 T_2} (1 + k_3 k_4 k_6 q(a)), \quad (1)$$

$$\omega^2 = \frac{k}{T_1 T_2 + k_3 k_4 k_6 \frac{q'(a)}{\omega}}.$$

Підставляючи в рівняння (1) чисельні значення параметрів системи і значення коефіцієнтів гармонійної лінеаризації $q(a)$ і $q'(a)$, визначимо значення $k_{кр}$ для різних інтервалів часу Δt , для різних значень γ . Результати обчислень наведені на рисунку 3.

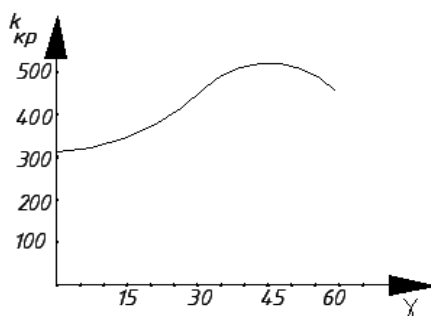

Рисунок 3 – Результати обчислень критичного коефіцієнту $k_{кр}$

З рисунка видно, що введення нелінійних перемикаючих сигналів позитивно впливає на параметри системи. Цінним тут є не тільки те, що при введенні перемикаючих сигналів на 70% підвищено критичний коефіцієнт підсилення. Основною перевагою схеми (рисунки 1) є те, що система придбала деякі властивості системи із зворотним зв'язком за прискоренням. Причому це досягнуто без використання фазочутливих випрямлячів, диференціюючих контурів. При постійній швидкості відпрацювання, стрибкоподібному збуренні і тому подібних режимах, при яких перемикаючий сигнал в систему не вводиться, інерційність системи, на відміну від лінійних систем зі зворотним зв'язком за прискоренням, невелика. Це позитивно впливає на похибку системи. Теоретичні положення підтверджуються експериментом, який був проведений на лабораторних стендах, що описані у [3].

Література

- [1] Khlypalo E.I. Nonlinear corrective devices in automatic systems, Energy, 1973, 341 p.
- [2] Biluk I., Shareyko D., Fomenko A., Havrylov S., Savchenko O. and Hruban V. "Adaptive Control in Complete Electric Drives," 2020 IEEE Problems of Automated Electrodrive. Theory and Practice (PAEP), Kremenchuk, Ukraine, 2020, pp. 1–4, doi: 10.1109/PAEP49887.2020.9240856.
- [3] Bilyuk I., Sharejko D., Savchenko O., Gavrilo S., Majboroda O., and Steba D. "Development of a laboratory stand for the study of asynchronous electric drives", in *Int. Scientific Discussion: Problems, Tasks Prospects Brighton*, United Kingdom, May 1, 2024. 2024, pp. 464–481

CONTROL SYSTEM CORRECTION USING SWITCHING SIGNALS**Shareiko D. Yu., Kharchenko V. S.**

Admiral Makarov National Shipbuilding University, Mykolaiv, Ukraine

Abstracts. A system of automatic control of an electric drive with correction by dynamic switching signals is proposed. Artificial acquisition of the system of feedback properties by acceleration without introducing differentiating circuits and increasing the transmission coefficient is proven. This is confirmed by calculations and experiment.

Key words: electric drive, dynamic correction, correction device, feedback, transient processes, harmonic implementation, transfer function.

УДК 629.12:629.56

**РОЗРОБКА СПЕЦІАЛІЗОВАНОГО ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ДЛЯ СКЛАДНИХ ТЕХНІЧНИХ СИСТЕМ****Волянська Я.Б.***доктор технічних наук, професор,**професор кафедри електричної інженерії суднових та роботизованих комплексів**Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова**м. Миколаїв, Україна**yanaulyanskaya@gmail.com***Волянський Ю.С.***аспірант PhD**Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова**м. Миколаїв, Україна**jzethar@gmail.com*

Анотація. В роботі розглянути теоретичні основи, що дозволяють розробити систему пошуку за зашифрованими даними з визначенням «небезпечних» слів для складної технічної системи. Розроблено протокол обміну даними, основні вимоги до системи, а також розроблено алгоритм перевірки повідомлень на наявність «небезпечних» слів. Розроблено тестову систему пошуку на зашифрованих даних, виділено основні компоненти системи. Експериментально доведено працездатність системи, визначено точність та швидкість пошуку за зашифрованими даними.

Ключові слова: алгоритм, морські транспортні засоби, надійність, обмін даними, складна технічна система.

Вступна частина. Поведінку складних технічних систем (СТС) досить проблематично змодельовати через нелінійні залежності між їх частинами або через складні взаємодії між такими системами і навколишнім середовищем [1]. Подібні системи мають специфічні властивості: нелінійність, гетерогенність, часткову стохастичність, невизначеність, петлі

зворотного зв'язку (цикли) [2], та застосовуються у різних галузях, включаючи морські транспортні засоби різного призначення.

При синтезі сучасних СТС необхідно враховувати такі фактори та параметри:

- комплексність – цілісний підхід до автоматизації технологічних процесів;
- оперативність – швидкість обробки та доступність інформації;
- гнучкість – здатність швидко змінювати конфігурацію чи функціональний набір

залежно від зміни зовнішніх умов;

- розподіленість – багаторівнева структура та наявність ієрархії серверів;
- взаємозв'язок з іншими СТС – можливість імпортувати та експортувати масиви

даних у загальноприйнятих форматах обміну даними;

- доступність інформації ззовні.

Останній фактор особливо важливий. Сьогодні значно збільшилася ступінь інформаційної відкритості організацій, підприємств, об'єктів. З одного боку, сучасна СТС повинна мати механізми публікації своїх даних в Інтернеті для зовнішніх користувачів (прайс-листи, перелік послуг, оголошення тощо). З іншого боку, необхідно приділяти велику увагу захисту СТС від несанкціонованого доступу і правильної організації рівнів доступу до інформації, що особливо актуально в сучасних умовах.

Метою роботи є удосконалення алгоритму пошуку «небезпечних» слів за зашифрованими даними шляхом вивчення та складання правил їх появи.

Основна частина. Всі дані мають бути ретельно перевірені, щоб не допустити організацію протиправних дій, тому для забезпечення безпеки дані потрібно обробляти у зашифрованому вигляді.

Відомі три властивості безпеки [3], які кожна система пошуку має підтримувати. Контрольований пошук: неавторизовані користувачі не повинні мати можливості здійснювати пошук на сервері [4, 5]. Прихований запит – це спосіб, який приховує незашифрований запит від ненадійного сервера. Ізоляція запитів – у процесі пошуку сервер нічого не повинен знати, крім результатів пошуку. Якщо є збіг між запитом та індексом, сервер може знайти пов'язані документи та повернути їх користувачу даних.

Розроблено алгоритм пошуку за зашифрованими даними, який дозволяє просто перевіряти на входження певних (наприклад, «небезпечних») слів у зашифровані дані. Це дає можливість побудувати психологічний портрет людини, яка користуватиметься розробленою системою та визначати її подальші дії, не розкриваючи повністю її особистості. Таким чином, клієнт та його дані не виявляться у відкритому доступі, але система зможе чітко розуміти, хто з її допомогою спілкується.

Для тестування системи була перевірена можливість отримання відкритого та закритого ключа на стороні сервера з даних клієнта. У процесі тестування підтверджено, що ключ, отриманий на боці сервера, не може розшифрувати дані, які були зашифровані на боці клієнта. Наступним етапом тестування була перевірка швидкості пошуку сервера на наявність у повідомленні від клієнта підозрілих слів. Помилка відхилення незначна і становить .

Висновки. На підставі проведеного аналізу існуючих систем пошуку на зашифрованих даних виділено критерії, за якими слід розробляти алгоритми захищеного пошуку. Розроблено тестову систему пошуку на зашифрованих даних, виділено основні компоненти системи,

проведено тестування. Доведено, що використання подібних систем пошуку дозволяє знизити час пошуку, а також врахувати стиль письма кожного користувача складної технічної системи.

Література

- [1] Akavia, A. Setup-Free Secure Search on Encrypted Data: Faster and Post-Processing Free / A. Akavia, C. Gentry, S. Halevi, M. Leibovich // *Proceedings on Privacy Enhancing Technologies*. – 2019. – Vol. 3. – P. 87–107.
- [2] Cui, S. Adaptive Current Protection Technology for Distribution Network with Distributed Power Sources Based on Local Information / S. Cui, P. Zeng, Z. Wang, Y. Zuo // *Mobile Information Systems*. – 2021. – Vol. 2021 (04). – P. 1–8.
- [3] Junfeng, T. BVDetector: A program slice-based binary code vulnerability intelligent detection system / T. Junfeng, X. Wenjing, L. Zhen // *Information and Software Technology*. – 2020. – 123 (05):106289.
- [4] Tian, Y. Research on Fuzzing Technology for JavaScript Engines / Y. Tian, X. Qin, S. Gan // *The 5th International Conference on Computer Science and Application Engineering*. – 2021. – P. 1–7.
- [5] Volianskaiy, Yu. Development of practical implementation of the use of schemes of homomorphic search / Yu. Volianskaiy // *Slovak international scientific journal*. – Bratislava, Slovakia. – 2021. – № 48. – Vol. 1. – P. 7–12.

DEVELOPMENT OF SPECIALIZED INFORMATION SUPPORT FOR COMPLEX TECHNICAL SYSTEMS

Volianska Ya., Volianskyi J.

Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Mykolayiv, Ukraine

Abstract. The paper considers the theoretical foundations that allow developing a search system for encrypted data with the definition of «dangerous» words for a complex technical system. A data exchange protocol has been developed, the main requirements for the system, and an algorithm for checking messages for the presence of «dangerous» words has been developed. A test search system for encrypted data has been developed, the main components of the system have been identified. The system's performance has been experimentally proven, the accuracy and speed of searching for encrypted data have been determined.

Keywords: algorithm, marine vehicles, reliability, data exchange, complex technical system.

УДК 629.12:629.56

ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ НЕЧІТКИХ РЕГУЛЯТОРІВ У СИСТЕМАХ АВТОМАТИЧНОГО КЕРУВАННЯ РУХОМ СУДНА

Волянський С.М.

*кандидат технічних наук, доцент,
доцент кафедри електричної інженерії суднових та роботизованих комплексів
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова
м. Миколаїв, Україна
vffogres@gmail.com*

Ященко В.С.

*аспірант PhD
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова
м. Миколаїв, Україна
valeriivbyashchenko@gmail.com*

Анотація. У роботі розглянуто структуру нечіткого контролера, реалізація якого дозволяє ефективно стабілізувати кут курсу з урахуванням існуючих обмежень. Встановлено, що використання комбінованих нечітких регуляторів з обмеженою кількістю правил призводить до майже повного виключення коливань у системі та досить високої якості режимів стабілізації, незалежно від значення заданого курсу.

Ключові слова: експлуатація судна, морський транспорт, нечіткий регулятор, система автоматичного керування, стабілізація курсу судна.

Вступна частина. Автоматичне керування курсом судна є частиною автоматичної навігаційної системи. Воно виконує приведення фактичного курсу судна або фактичного курсу судна без втручання людини у відповідність до заданого курсу або параметрів налаштування та підтримання цього стану під впливом зовнішніх факторів [1]. Таким чином, коригуючий вплив на відхилення від курсу може здійснюватися за допомогою положення керма або керуючих дій, що призводить до обертового руху судна навколо вертикальної осі, що є проблемою, яку можна вирішити за допомогою нечіткої логіки.

Метою роботи є розробка структури нечіткого регулятора для систем стабілізації курсу судна.

Основна частина. Система стабілізації курсу призначена для автоматичного утримання діаметральної площини судна у заданому напрямку відносно меридіана компаса. Як і будь-яка система автоматичного керування (САК), система стабілізації курсу судна складається з контролера та об'єкта керування. Основна частина САК курсом судна, в основному оснащена електричним управлінням з кермовим показчиком і гірокомпасом, включає в себе односторонній пристрій компенсації дрейфу, регулятор швидкості переміщення керма, датчик курсу і контактну систему з групою реле [2]. Для подібних САК, що містять «гладку» модель морського судна, діапазони зміни параметрів і навантажень, в цілому, відомі й викликають погіршення показників якості лише динамічних процесів. За таких умов задача забезпечення

грубості системи може бути вирішена шляхом формування нелінійних характеристик регуляторів [3].

Нечітке керування (НК) має певні властивості грубості, комбінування кількох нечітких контролерів дозволяє отримати поліпшені динамічні властивості системи, а невелика кількість правил НК покращує властивості узагальнення.

Підвищення властивостей грубості може бути досягнуто шляхом зменшення кількості правил при наближенні системи до усталених режимів шляхом зміщення центрів [4, 5]. Для цього запропоновано об'єднання декількох нечітких регуляторів з підвищеними властивостями грубості в пакетний (паралельний) нечіткий регулятор шляхом застосування в них обмеженої кількості правил, зокрема комбінованого, зі структурою типу «нечіткий паралельний + традиційний», для якого основні збурення від об'єкта керування компенсуються нечіткими регуляторами як універсальним апроксиматором.

Висновки. Запропоновано застосування двоканальних нечітких регуляторів, які для стабілізації кута курсу морського судна в номінальному режимі реалізують властивості PID-регуляторів з підвищеними властивостями грубості, використовуючи обмежену кількість нечітких правил. Проведено моделювання. За результатами моделювання встановлено, що зазначений тип нечітких регуляторів забезпечує як асимптотичну стійкість системи в цілому, так і робастність системи від обмеженого діапазону змін параметрів і збурень об'єкта керування.

Література

- [1] Huang, Z. Adaptive Navigating Control Based on the Parallel Action-Network ADHDP Method for Unmanned Surface Vessel / Huang Z., Liu X., Wen J., Zhang G. // *Advances in Materials Science and Engineering*. – 2019. – Vol. 2019 (12). – P. 1–8.
- [2] Liu, Z. Ship Adaptive Course Keeping Control With Nonlinear Disturbance Observer / Z. Liu // *IEEE Access*. – 2017. – Vol. 5. – P 17567–17575.
- [3] Lizhu, H. Recurrent neural networks for nonparametric modeling of ship maneuvering motion / Lizhu H., Han Y., Shi C., Pan Z. // *International Journal of Naval Architecture and Ocean Engineering*. – 2022. – Vol. 14 (3), 100436.
- [4] Sivaraj, S. Heading Control of a Ship Based on Deep Reinforcement Learning (RL) / S. Sivaraj, S. Rajendran // *Proceedings of Conference: OCEANS–2022, Chennai*. – 2022. – P. 1–6.
- [5] Волянський С. М. Нечіткі системи управління електромеханічними системами малих безпілотних морських суден / Волянський С. М., Галаган С. М., Мазур О. М., Налева Г. В., Корбан В. Х., Яременко В. А., Онищенко О. А. // *Зб. наук. праць «Вісник Одеського національного морського університету»*. – Одеса: ОНМУ. – 2024. – 75 (2024). – С. 35–42.

EVALUATION OF THE EFFICIENCY OF FUZZY CONTROLLERS IN AUTOMATIC SHIP MOTION CONTROL SYSTEMS

Volyanskyy S., Yashchenko V.

Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Mykolayiv, Ukraine

Abstract. The paper considers the structure of a fuzzy controller, the implementation of which allows effective stabilization of the course angle, taking into account existing limitations. It has been

established that the use of combined fuzzy controllers with a limited number of rules leads to almost complete elimination of fluctuations in the system and a fairly high quality of stabilization modes, regardless of the value of the set course.

Keywords: ship operation, maritime transport, fuzzy controller, automatic control system, ship course stabilization.

УДК 004.056.53:621.397:629.58

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НЕОБХІДНОЇ ОСВІТЛЕНOSTІ ОБ'ЄКТА СПОСТЕРЕЖЕННЯ СВІТИЛЬНИКАМИ ПІДВОДНОГО АПАРАТА

Касьянов Ю.І.

*старший викладач кафедри комп'ютерних технологій
та інформаційної безпеки*

*Національного університету кораблебудування
імені адмірала Макарова, м. Миколаїв, Україна
yukas.nik.ua@gmail.com*

Анотація. Встановлено зв'язок освітленості об'єкта спостереження (зйомки) світильниками підводного апарата у воді та у повітрі. Розглянуто спосіб визначення параметрів світильників, що забезпечать необхідну освітленість об'єкта на робочих відстанях.

Ключові слова: підводний апарат, відеосистема, якість зображення, роздільна здатність, управління освітленням.

Виконання задачі відеоконтролю та розпізнавання об'єктів в системах відеоспостереження та контролю доступу, в тому числі в підводних мобільних системах з використання підводних апаратів (ПА), значною мірою визначається якістю отриманого зображення, що залежить від параметрів відеокамери та умов зйомки [1].

Було проведено ряд експериментальних лабораторних досліджень залежності роздільної здатності відеокамер підводних апаратів від умов зйомки [1-3], які показали що її реальні значення залежать від освітленості об'єкта, контрасту фону та долі об'єкта в кадрі, причому мають місце максимуми роздільної здатності при певних значеннях освітленості (рис. 1).

В [1, 4] наведено концепцію і структуру адаптивної системи управління освітленням у відеосистемі ПА, яка б, використовуючи результати лабораторного тестування відеокамери, забезпечувала оптимальне освітлення об'єкта зйомки за обраним критерієм. Однак для цього необхідно, щоб світильники ПА забезпечили на робочих відстанях необхідну освітленість.

Метою даної роботи є встановлення зв'язку освітленості об'єкта зйомки світильниками підводного апарата у воді та у повітрі і визначення параметрів світильників, що забезпечать необхідну освітленість об'єкта зйомки на робочих відстанях.

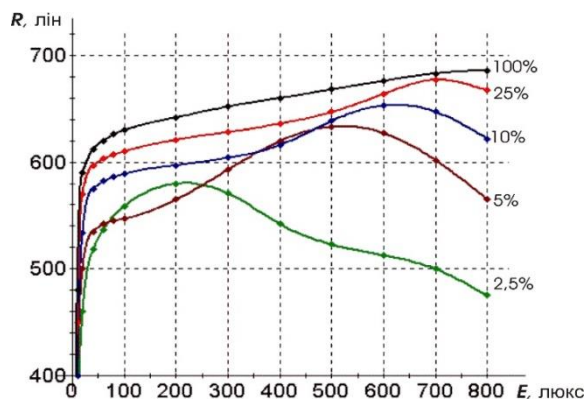

Рисунок 1 – Залежність роздільної здатності відеокамери: від освітленості при зйомці світлого об'єкта на чорному фоні та різній долі об'єкта в кадрі

Освітленість на об'єкті спостереження $E_{об}$, що знаходиться на відстані L від світильників, можна вирахувати за формулою:

$$E_{об} = \frac{I \cdot 10^{-\alpha L} \cdot \cos \phi}{L^2}, \quad (1)$$

де I – сила світла світильників (кд); ϕ – кут між оптичними осями камери і світильників; α – показник ослаблення світлового потоку, що залежить від прозорості середовища.

В паспортних даних ламп зазвичай задається світловий потік Φ (лм). Виходячи з цього та конструктиву світильника (тілесного кута відбивача Ω):

$$I = \frac{\Phi}{\Omega}. \quad (2)$$

Показник ослаблення світлового потоку у водному середовищі можна визначити за емпіричною формулою:

$$\alpha = \frac{3,5}{Z_{б.д.}}, \quad (3)$$

де $Z_{б.д.}$ – дальність видимості (умовна прозорість), що визначається як гранична глибина, на якій видно стандартний білий диск діаметром 300 мм (диск Секкі), і наводиться в довідниках. Зокрема, для Чорного моря це – 25 м, для Середземного моря – 60 м.

Використовуючи формулу (1) для повітря і водного середовища, можна встановити зв'язок між освітленістю об'єкта зйомки, яку забезпечують світильники ПА у повітрі і у воді:

$$E_{об.вд} = E_{об.п} \cdot 10^{-L(\alpha_{вд} - \alpha_{п})}. \quad (4)$$

де $E_{об.п}$ і $E_{об.вд}$ – освітленість на об'єкті в повітрі та воді відповідно; $\alpha_{п}$ і $\alpha_{вд}$ – показник ослаблення світлового потоку в повітрі (орієнтовно $0,03 \text{ м}^{-1}$) і водному середовищі.

Якщо освітленість у повітрі і у воді визначаються на різних відстанях, то

$$E_{об.вд} = \left(\frac{L_{п}}{L_{вд}} \right)^2 \cdot E_{об.п} \cdot 10^{-(L_{вд}\alpha_{вд} - L_{п}\alpha_{п})}, \quad (5)$$

де $L_{п}$ і $L_{вд}$ – відстань до об'єкта у повітрі і у воді відповідно.

Для вирішення зворотної задачі визначення параметрів світильників (сили світла світильника чи світлового потоку ламп) треба відповідним чином трансформувати формули (1) та (2)

$$I = \frac{E_{\text{об}} \cdot L^2}{10^{-\alpha L} \cdot \cos \phi}; \quad \Phi = I \cdot \Omega. \quad (6)$$

Слід відмітити, що світильники на ПА у більшості випадків встановлюються поблизу відеокамери або навіть безпосередньо на поворотному боксі відеокамери для виключення виходу камери в область тіні, що покращує стабільність кольорового режиму. В цьому випадку кут ϕ дуже малий і $\cos \phi \approx 1$.

Також треба враховувати, що формула (3) справедлива для зйомки лише в товщі води. При зйомці поблизу донної поверхні, де можливе змучування води роботою рушіїв підводного апарата, треба коригувати показник ослаблення світлового потоку α .

Висновок. Встановлено зв'язок освітленості об'єкта зйомки світильниками підводного апарата у воді та у повітрі. Наведено спосіб визначення параметрів світильників, що забезпечать необхідну освітленість об'єкта зйомки на робочих відстанях.

Література

- [1] Касьянов Ю.І. Щодо забезпечення якості зображення в підводних системах відеоспостереження / Ю.І. Касьянов. // Інновації в суднобудуванні та океанотехніці: Матеріали XIII міжнародної науково-технічної конференції. – Миколаїв: НУК, 2022. – С. 308–312.
- [2] Блінцов В.С. Експериментальні дослідження відеосистеми телекерованого підводного апарата для захисту акваторій / В.С. Блінцов, О.В. Блінцов, Ю.І. Касьянов та ін. // Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, №6 (136), Ч. 1. – Луганськ: Видавництво СНУ ім. В.Даля, 2009. – С. 313–316.
- [3] Касьянов Ю.І. Дослідження роздільної здатності відеокамери при зміні умов зйомки / Ю.І. Касьянов // Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, №8 (179), Ч. 1. – Луганськ: Видавництво СНУ ім. В.Даля, 2012. – С. 320–324.
- [4] Касьянов Ю.І. Концепція адаптивно-регульованого освітлення для забезпечення якості зображення в підводних системах відеоспостереження / Ю.І. Касьянов // Підводна техніка і технологія: Матеріали V всеукраїнської науково-технічної конференції з міжнародною участю: в 2 ч. – Миколаїв: НУК, 2015. – Ч. 1. – С. 101–105.

ENSURING THE NECESSARY ILLUMINATION OF THE SURVEILLANCE OBJECT WITH THE LIGHTING SYSTEM OF THE UNDERWATER VEHICLE

Kasianov Yurii Ivanovitch

Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Mykolaiv, Ukraine

Abstract: The relationship between the illumination of the surveillance (filming) object by underwater vehicle lamps in water and in air has been established. A method for determining the parameters of the lamps that will provide the necessary illumination of the object at working distances has been considered.

Keywords: video system, underwater vehicle, image quality, resolution, lighting control.

УДК 629.064.5

ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЦЕСІВ В ГРЕБНИХ ЕЛЕКТРИЧНИХ УСТАНОВКАХ ПОСТІЙНОГО СТРУМУ

Чекунов В.К.

*старший викладач кафедри СЕЕС
Національного університету кораблебудування
імені адмірала Макарова, м. Миколаїв, Україна
cheka756@gmail.com*

Алесандровський С.Ю.

*старший викладач кафедри СЕЕС
Національного університету кораблебудування
імені адмірала Макарова, м. Миколаїв, Україна
stanalex016@gmail.com*

Бандура С.І.

*старший викладач кафедри СЕЕС
Національного університету кораблебудування
імені адмірала Макарова, м. Миколаїв, Україна
sergii.bandura@nuos.edu.ua*

Анотація. Розглядаються питання дослідження процесів в судових системах електричного руху постійного струму. На основі спрощеної математичної моделі та побудованої моделі системи з використанням електричних машин меншої потужності можна перевіряти розрахункові характеристики і параметри в штатних або аварійних режимах.

Ключові слова: моделювання систем електричного руху, гребна електрична установка постійного струму, гребний електричний двигун, математичне моделювання.

Перехідні процеси характеризують маневрені властивості судна. При сучасній інтенсивності морських перевезень та великому скупченні суден на деяких морських шляхах безпечне виконання маневру і пов'язані з ним перехідні процеси впливають на безпеку руху.

Деякі судна (криголам, буксири, рятувальники) часто працюють в умовах змінних моментів опору на гребному гвинті. Гребні електричні установки (ГЕУ) таких суден тривалий час працюють у змінному режимі з великими коливаннями зовнішніх сил та керуючого впливу.

При розрахунку перехідних процесів визначаються максимальні значення змінних величин; вибір обмежувальних пристроїв та пристроїв, що форсують для отримання необхідного характеру процесу; обирається найкраще поєднання механічних та маневрених характеристик гребного електричного двигуна та гідродинамічних характеристик гребного гвинта; будується оптимальна система управління ГЕУ.

Залежно від кінцевої мети дослідження використовують різні типи математичної моделі: повні (точні) моделі для аналізу будь-яких, але переважно швидких процесів (коротке

замикання, заклинювання гребного гвинта); наближені моделі для відтворення електромеханічних нормальних перехідних процесів.

Відмінність повних і наближених моделей: опис напівпровідникових елементів та облік аперіодичних складових струмів в обмотках електричних машин.

Повна модель це система з великою кількістю алгебраїчних та диференціальних рівнянь. Характерні риси повної моделі: високий порядок системи; велика кількість нелінійних рівнянь; рівняння з логічними функціями у складі; великий розкид коренів характеристичних рівнянь та параметрів системи. Відношення максимальної постійної часу окремих перехідних процесів до найменшої постійної часу доходить до ста разів.

Наближені моделі нормальних перехідних процесів розглядаються за умови: використання статичних характеристик генераторів та збудників; не враховуються вихрові струми; не враховується зміна потоків розсіювання; реакція якоря по поздовжній та поперечній осях не змінюється від інших умов, крім навантаження.

Для отримання системи диференціальних рівнянь розіб'ємо ГЕУ (рис.1) на чотири частини: три обмотковий збудник; генератор, головне коло; рівняння руху (моментів) гребного двигуна.

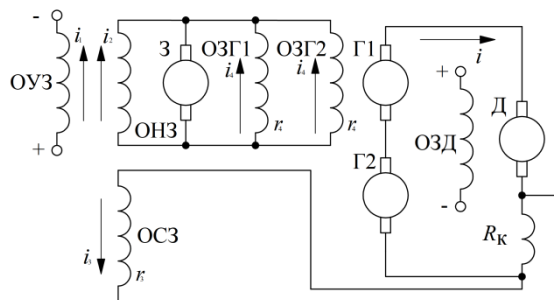

Рисунок 1 – Схема ГЕУ постійного струму з три обмотковим збудником

Система диференціальних рівнянь виглядає наступним чином:

збудник

$$u_1 = r_1 \cdot i_1 + 2 \cdot p_1 w_1 \sigma_1 \cdot \frac{d\Phi_1}{dt};$$

$$e_1 = r_2 \cdot i_2 + 2 p_1 w_2 \sigma_1 \cdot \frac{d\Phi_1}{dt};$$

$$i \cdot R_k = r_3 \cdot i_3 - 2 p_1 w_3 \sigma_1 \cdot \frac{d\Phi_1}{dt},$$

де $\sigma_1 = 1, 1 \dots 1, 4$ – коефіцієнт розсіювання; i_2, r_2, w_2 – струм, опір, кількість витків обмотки напруги (ОН) збудника; i_3, r_3, w_3 – струм, опір, кількість витків обмотки струму (ОС) збудника; R_k – опір обмоток компенсаційної (КО), додаткових полюсів (ДП) та серієсної гребного двигуна; i – струм головного кола; t – час.

Робочий магнітний потік збудника:

$$\Phi_1 = \frac{e_1}{C_{e1} \cdot n_1}, \text{ де } C_{e1} - \text{константа електрорушійної сили}$$

Виконаємо перетворення цих рівнянь та об'єднаємо їх, що дозволить отримати спільне рівняння

$$\frac{u_1 w_1}{r_1} = w_1 \cdot i_1 + \frac{2 \cdot p_1 w_1^2 \sigma_1}{r_1 \cdot C_{e1} \cdot n_1} \cdot \frac{de_1}{dt};$$

$$\frac{e_1 w_2}{r_2} = w_2 \cdot i_2 + \frac{2 \cdot p_1 w_2^2 \sigma_1}{r_2 \cdot C_{e1} \cdot n_1} \cdot \frac{de_1}{dt};$$

$$\frac{i \cdot R_k \cdot w_3}{r_3} = w_3 \cdot i_3 - \frac{2 \cdot p_1 w_3^2 \sigma_1}{r_3 \cdot C_{e1} \cdot n_1} \cdot \frac{de_1}{dt}.$$

$$\left(\frac{u_1 \cdot w_1}{r_1} + \frac{e_1 \cdot w_2}{r_2} - \frac{i \cdot R_k \cdot w_3}{r_3} \right) = (w_1 i_1 + w_2 i_2 - w_3 i_3) + \frac{2 \cdot p_1 \cdot \sigma_1}{C_{e1} \cdot n_1} \cdot \left(\frac{w_1^2}{r_1} + \frac{w_2^2}{r_2} + \frac{w_3^2}{r_3} \right) \cdot \frac{de_1}{dt}$$

$$e_1 = f(F_1) = f(i_1 w_1 + i_2 w_2 - i_3 w_3).$$

головний генератор

$$e_1 = r_4 i_4 + 2 p_e w_4 \sigma_e \cdot \frac{d\Phi_e}{dt},$$

де r_4, i_4, Φ_e, w_4 – опір, струм, робочий магнітний потік одного полюса генератора, кількість витків на головному полюсі обмотки збудження генератора (ОЗГ); $2 p_e$ – кількість полюсів генератора; $\sigma_e = 1.1 \dots 1.4$ – коефіцієнт розсіювання генератора.

$$\frac{e_1 w_4}{r_4} = w_4 \cdot i_4 + \frac{2 \cdot p_e w_4^2 \sigma_e}{r_4 \cdot C_{e2} \cdot n_e} \cdot \frac{de_e}{dt};$$

$$e_e = f(F_e) = f(i_4 w_4).$$

головне коло

$$m_e \cdot e_e - m_{\partial x} \cdot c_e' \cdot \omega_m = r \cdot i + L \cdot \frac{di}{dt},$$

де c_e' – константа постійної електрорушійної сили; ω_m – кутова швидкість гребного двигуна; r, L – сумарний опір та індуктивність головного кола; m_e – кількість генераторів; i – струм у головному колі.

рівняння руху електромагнітного приводу

$$C_m \Phi_m i - M_o = J \cdot \frac{d\omega_m}{dt},$$

Де C_m – константа сталості моменту; Φ_m – магнітний потік ГЕД; J – сумарний момент інерції ГЕД, валопроводу, гвинта та приєднаними масами води; M_o – момент опору.

$$M_o = K_{01} \cdot \omega_m^2$$

Рішення цієї системи з чотирьох рівнянь за допомогою чисельних методів дозволяє отримати залежності електрорушійної сили збудника, генератора, струму головного кола, кутової швидкості двигуна у часі.

Другий спосіб отримання необхідних параметрів і характеристик ГЕУ у статичних і перехідних режимах – створення фізичної моделі. Схема створеної моделі дослідження ГЕУ наведена на рис. 2. На рисунку вказані стрілками напрямки намагнічуючих сил (НС) обмотки управління ОУЗ, обмотки негативного зворотного зв'язку по струму ОСЗ і обмотки зворотного зв'язку по напрузі ОНЗ збудника з генераторів.

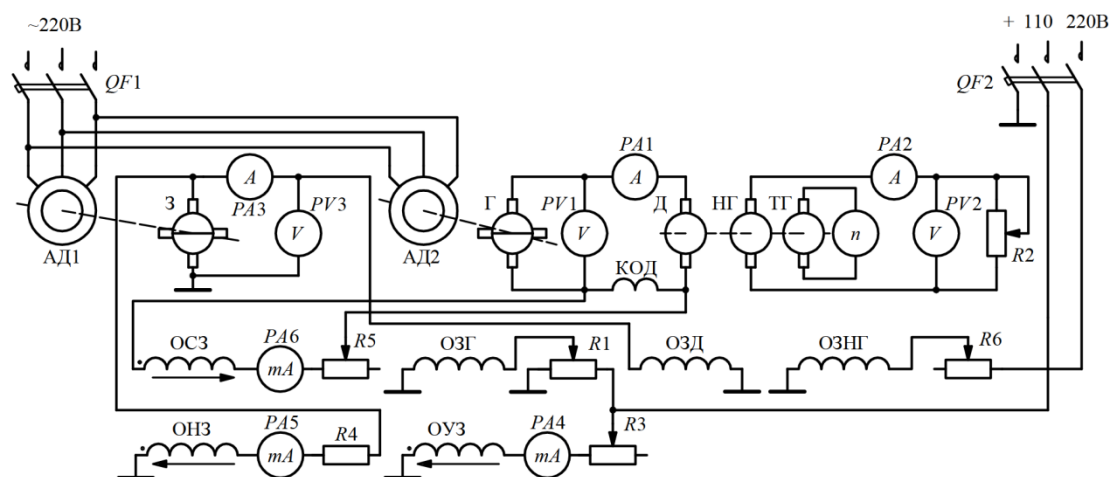

Рисунок 2 – Принципова схема експериментальної установки

Навантаженням збудника з є обмотка збудження ОЗГ генератора Г. Навантаження на гребному двигуні Д створюється за допомогою навантажувального генератора НГ, який включений на активний опір $R2$, або за допомогою зміни магнітного потоку НГ опором $R6$. При зростанні струму в головному колі результуюча НС і ЕРС збудника з генератора Г різко падають.

Зовнішня характеристика генератора і механічна характеристика гребного електродвигуна розглянутої схеми мають круто падаючий характер і за рахунок налаштування системи можуть наближатися до ідеальних характеристик зовнішньої генератора та механічної гребного електродвигуна.

Висновки. Отримані результати показали гарні динамічні і регульовальні характеристики системи електричного руху. Спрощена математична модель і фізичне моделювання дозволили з достатньою точністю одержати параметри й характеристики в статичних й нормальних перехідних процесах. Порівняння результатів підтверджує правомочність моделювання. В цілому моделювання дозволяє зробити висновки по експлуатаційним і аварійним режимам роботи.

Література

- [1] Моделювання електромеханічних систем: / Чорний О.П., Луговой А.В., Родькін Д.Й., Сисюк Г.Ю., Садовой О.В. – Кременчук, 2001. – 410 с.
- [2] Моделювання електромеханічних систем. Навчальний посібник / О.І. Толочко. – Київ: НТУУ «КПІ», 2016. – 150 с.
- [3] Чекунов В.К., Новогрецький С.М. Методичні вказівки до виконання лабораторних робіт з курсу «Гребні електричні установки» та «Електричні системи і комплекси руху суден». – Миколаїв: НУК, 2009. – 48 с.

RESEARCH OF PROCESSES IN DIRECT CURRENT RIB ELECTRICAL INSTALLATIONS

Chekunov Volodymir, Aleksandrovskiy Stanislav, Bandura Sergiy

Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Ukraine, Mykolaiv

Annotation. The issues of studying processes in ship systems of direct current electric propulsion are considered. Based on a simplified mathematical model and a constructed model of the system using electric machines of lower power, it is possible to check the calculated characteristics and parameters in normal or emergency modes.

Keywords: modeling of electric propulsion systems, direct current electric propulsion system, electric propulsion motor, mathematical modeling.

УДК: 537.528+621.3.011.74

ГЕНЕРУВАННЯ ВИСОКОВОЛЬТНИМ ЕЛЕКТРОХІМІЧНИМ ВИБУХОМ ЗАДАНОЇ ХВИЛІ ТИСКУ

Козирєв С.С.

кандидат технічних наук, доцент

*доцент кафедри інформаційних технологій та інформаційної безпеки
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,
Інститут імпульсних процесів і технологій НАН України,
м. Миколаїв, Україна skozyrev@gmail.com*

Анотація. Запропоновано алгоритм розрахунку параметрів генератора імпульсних струмів для генерування високовольтним електрохімічним вибухом заданої хвилі тиску, яка забезпечує коректне виконання технологічних операцій у суднобудуванні та океанотехніці. Використання даного алгоритму дозволяє знизити споживання електричної енергії за рахунок виділення максимальної кількості хімічної енергії в каналі розряду та зменшити масогабаритні показники генератора імпульсних струмів.

Ключові слова: високовольтний електрохімічний вибух, генератор імпульсних струмів, розрядно-імпульсні технології, хвиля тиску, ефективність згорання екзотермічної суміші.

Розрядно-імпульсні технології (РІТ), в яких використовується високовольний електричний розряд (ВЕР) у конденсованих середовищах як джерело концентрованої дозованої дії з високими питомими енергетичними показниками, набули широкого застосування в різних галузях промисловості, у тому числі у суднобудуванні для штампування великогабаритних деталей корпусів суден, для очищення корпусів суден від продуктів корозії й обростань водоростями та морськими організмами [1]. Але в таких технологіях як руйнування природних і штучних негабаритів та розпушування міцних донних ґрунтів при реконструкції портових споруд [2], виникає необхідність посилення енергетичного та силового впливу на об'єкти обробки. Тому в даних випадках застосовується РІТ на основі об'єднання традиційного високовольного електричного розряду в рідині та вибуху хімічних конденсованих речовин. Це комплексне фізико-хімічне явище названо високовольним електрохімічним вибухом (ВЕХВ) [3]. Такий варіант дозволяє значно посилити рівень силового й енергетичного впливу на об'єкт обробки та зменшити вартість і габарити електророзрядного обладнання. При цьому як енергоджерело використовується генератор імпульсних струмів (ГІС). Для успішного використання ВЕХВ в технологічних процесах РІТ необхідно генерувати задану хвилю тиску, яка забезпечить виконання необхідних технологічних операцій.

Метою роботи є розробка методу генерування високовольним електрохімічним вибухом заданої хвилі тиску в певній точці хвильової зони технологічного об'єму для забезпечення необхідного силового впливу на об'єкт обробки з метою виконання технологічних операцій.

Виходячи з технологічного завдання задають хвилю тиску, яка описується функцією $P(t)$, у певній точці хвильової зони $r = r_i$ технологічного об'єму, що забезпечує необхідний силовий вплив на об'єкт обробки (рис.1).

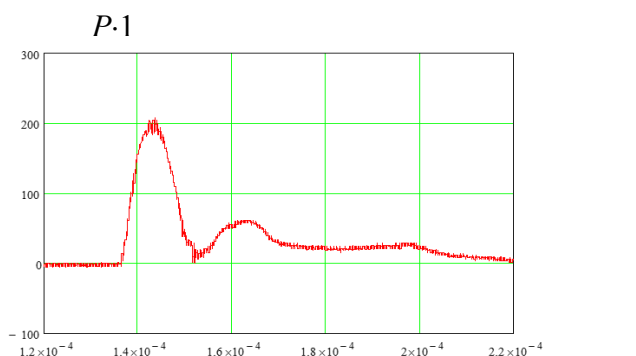

Рисунок 1 – Задана хвиля тиску $P(t)$

Використовуючи пряму модель гідродинамічної, електродинамічної й електротехнічної підсистем високовольного електричного розряду в конденсованому середовищі [1] розв'язуємо зворотну задачу методом підбору. Метод підбору полягає в тому, що для елементів множини можливих рішень зворотної задачі (перебір комбінацій встановлених діапазонів змін параметрів генератора імпульсних струмів і величини розрядного проміжку) розв'язуються прямі задачі. Отримані функції тиску $P(t)_i$ в результаті розв'язання серії прямих задач порівнюються з заданою функцією тиску $P(t)$ у відповідні моменти часу t_i ($n \geq i \geq 1$), тобто знаходиться відстань між елементами функцій $P(t)$ і $P(t)_i$. Якщо відстань між елементами

$P(t)$ і $P(t)_i$ менша за $\varepsilon = 0,1P_m$ (P_m – максимальне значення тиску), то використані в процесі розв'язання прямої i -ої задачі параметри генератора імпульсних струмів є рішенням зворотної задачі.

За результатами розв'язання зворотної задачі методом підбору з використанням пакету прикладних програм Mathcad за допомогою функції odesolve із застосуванням Radau 5, визначено необхідні для забезпечення заданої хвилі тиску $P(t)$, представленій на рис. 1, параметри генератора імпульсних струмів: $U_0 = 25 \cdot 10^3$ В; $C_p = 2 \cdot 10^{-6}$ Ф; $L_p = 3,5 \cdot 10^{-6}$ Гн; $l_p = 0,03$ м та необхідна енергія $W_\Sigma = C_p \cdot U_0^2 / 2 = 625$ Дж. Для перевірки коректності отриманих результатів розв'язуємо пряму задачу знаходження функції тиску $P(t)$ на заданій відстані r_i від каналу розряду, при розв'язанні якої як вихідні дані використовуємо параметри генератора імпульсних струмів, визначені за результатами розв'язання зворотної задачі методом підбору. Результат розв'язання прямої задачі представлено на рис. 2.

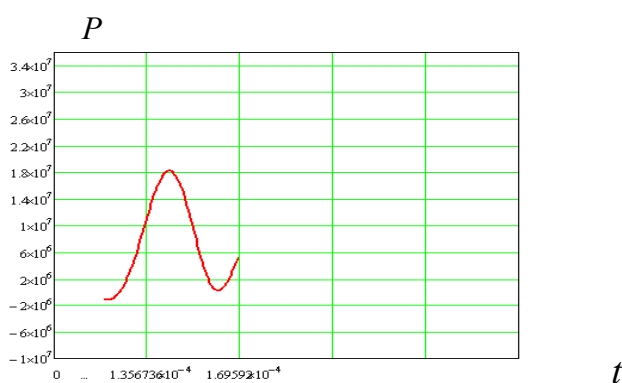
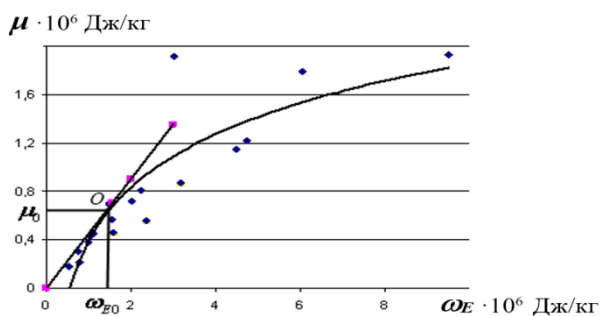

Рисунок 2 – Розрахункова хвиля тиску $P(t)_i$

Порівняння функції тиску $P(t)_i$ (рис. 2), отриманої при розв'язанні прямої задачі за вихідними даними, які є результатом розв'язання зворотної задачі, з технологічно заданою хвилею тиску $P(t)$ (рис. 1) у межах першого напівперіоду показує, що відхилення не перевищує 10%. Це підтверджує прийнятність отриманих розрахункових параметрів генератора імпульсних струмів та достатність визначеної енергії $W_\Sigma = C_p \cdot U_p^2 / 2 = 625$ Дж для генерування заданої хвилі тиску $P(t)$, яка забезпечує необхідний силовий вплив на об'єкт обробки, при високовольтному електричному розряді в конденсованому середовищі.

При переході до використання високовольтного електрохімічного вибуху для генерування заданої хвилі тиску $P(t)$ визначену величину повної енергії W_Σ забезпечують сумою електричної та хімічної $W_\Sigma = W_E + \Delta W_x$ енергій. Для дотримання умови виділення максимальної хімічної енергії визначають питому електричну енергію $\omega_e = W_E / M$ і питому енергетичну ефективність згорання екзотермічної суміші $\mu = \Delta W_x / M$, що забезпечують виділення максимальної хімічної енергії при заданому значенні повної енергії [3], використовуючи попередньо отриману емпіричну залежність $\mu = f(\omega_e)$ (рис. 3). Координати точки дотику $O(1,56; 0,7)$ дотичної прямої $\mu = A \cdot \omega_e$ до залежності $\mu = f(\omega_e)$ відповідають значенням питомої електричної енергії $\omega_{e0} = 1,56 \cdot 10^6$ Дж/кг і питомої енергетичної ефективності згорання екзотермічної суміші $\mu_0 = 0,7 \cdot 10^6$ Дж/кг, при яких забезпечується максимальне виділення хімічної енергії.

Рисунок 3 – Емпірична залежність $\mu=f(\omega_e)$

Виходячи з отриманих величин $\omega_e = 1,56 \cdot 10^6$ Дж/кг і $\mu_0 = 0,7 \cdot 10^6$ Дж/кг, та визначеної необхідної повної енергії $W_\Sigma = C_p \cdot U_0^2 / 2 = 625$ Дж визначаємо масу екзотермічної суміші M та хімічну енергію ΔW_x :

$$M = W_\Sigma / (\omega_e + \mu_0) = 625 / (1,56 \cdot 10^6 + 0,7 \cdot 10^6) = 276,55 \cdot 10^{-6} \text{ кг} \approx 0,28 \text{ г};$$

$$\Delta W_x = \mu_0 \cdot M = 0,7 \cdot 10^6 \cdot 276,55 \cdot 10^{-6} = 193,6 \text{ Дж.}$$

Частину електроенергії W_Σ , необхідної для генерування заданого тиску $P(t)$, заміняємо хімічною енергією ΔW_x , яка виділилась в каналі розряду:

$$W_E = W_\Sigma - \Delta W_x = 625 - 193,6 = 431,4 \text{ Дж}; (W_\Sigma / W_E = 625 / 431,4 = 1,45).$$

Визначивши необхідну кількість електричної енергії $W_E = 431,4$ Дж в повному об'ємі енергії W_Σ , коригуємо раніше визначені розрахункові параметри генератора імпульсних струмів за рахунок зміни ємності конденсаторної батареї генератора імпульсних струмів:

$$C = 2 W_E / U_0^2 = 2 \cdot 431,4 / (25 \cdot 10^3)^2 = 1,38 \cdot 10^{-6}, \text{ Ф.}$$

Попередньо визначена розрахункова величина ємності зменшується майже в півтора рази, що дає змогу зменшити масогабаритні показники генератора імпульсних струмів ($C_p / C = 2 \cdot 10^{-6} / 1,38 \cdot 10^{-6} = 1,45$).

Висновки. Використання запропонованого алгоритму розрахунку параметрів генератора імпульсних струмів для генерування високовольтним електрохімічним вибухом заданої хвилі тиску дозволяє знизити споживання електричної енергії за рахунок виділення максимальної кількості хімічної енергії в каналі розряду та зменшити масогабаритні показники генератора імпульсних струмів.

Література

- [1] Гулий, Г.А. (1990). Научні основи розрядноімпульсних технологій. К: Наукова думка. – 208 с.
- [2] Ризун, А.Р., Голень, Ю.В., Яцюк, С.А., Електророзрядне руйнування донних ґрунтів, ЕОМ, 2006, т. 42, № 1, С. 70.
- [3] Вовченко, О. І., Посохов, А. А. (1992). Керовані електровибухові процеси перетворення енергії в конденсованих середовищах. К.: Наук. Думка.

GENERATION OF A GIVEN PRESSURE WAVE BY HIGH-VOLTAGE ELECTROCHEMICAL EXPLOSION

S. Kozyrev

National University of Shipbuilding, Mykolaiv, Ukraine

Abstract. An algorithm for calculating the parameters of a pulse current generator for generating a given pressure wave by a high-voltage electrochemical explosion, which ensures the correct execution of technological operations in shipbuilding and ocean engineering, is proposed. The use of this algorithm allows reducing the consumption of electrical energy by allocating the maximum amount of chemical energy in the discharge channel and reducing the mass and dimensions of the pulse current generator.

Keywords: high-voltage electrochemical explosion, pulse current generator, discharge-pulse technologies, pressure wave, efficiency of combustion of an exothermic mixture.

УДК 629.05

ОСОБЛИВОСТІ ПОСЛІДОВНОГО З'ЄДНАННЯ LI-ION АКУМУЛЯТОРНИХ БАТАРЕЙ

Бурунін А.П.

доктор філософії PhD, кафедри автоматики та електроустаткування

Херсонського навчально-наукового інституту Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова, м. Херсон, Україна.

splashbox98@gmail.com

Анотація. Безекіпажні надводні судна (БНС англ. Unmanned Surface Vessel, USV) з гребною електричною установкою можуть оснащуватись потужною Li-Ion акумуляторною батареєю. Для зменшення електричних втрат при зростанні потужності пропульсивної установки, збільшують робочу напругу електромоторів, електрообладнання і акумуляторної батареї. Збільшення напруги акумуляторної батареї (АКБ) досягається збільшенням числа послідовно з'єднаних акумуляторних елементів (АЕ). Оскільки літєві акумуляторні батареї (ЛАБ) вимагають застосування систем контролю і керування процесів заряду/розряду а також балансування та захисту (BMS) виникає потреба у їх високовольтних зразках. В даній роботі представлено особливості складання високовольтних АКБ на основі послідовного з'єднання ЛАБ меншої напруги.

Ключові слова: Безекіпажне надводне судно, Суднова електроенергетична система, Високовольтна акумуляторна батарея, Контроль і захист акумуляторів.

Актуальність роботи. Проектування БНС вимагає уваги до дрібниць і компромісного підходу при виборі електроенергетичного обладнання. Для високовольтних ЛАБ ($U > 100$ В) з числом послідовних АЕ більше 32 ($S > 32$) застосовують BMS відповідної конструкції. При організації власного виробництва високовольтних ЛАБ постає питання у можливості

застосування послідовного з'єднання ЛАБ меншої напруги. Точніше, це питання стосується їх BMS, які при послідовному з'єднанні ЛАБ акомп'юються послідовно.

Матеріал і результати досліджень.

До складу будь якої BMS входить силовий ключ послідовно з'єднаний з ЛАБ що контролюється. Саме цей ключ від'єднує ЛАБ при досягненні граничної напруги на АЕ при заряді/розряді або при перевантаженні. Для високовольтних ЛАБ використовують громіздкі BMS розраховані на її робочу напругу (рис. 1 а). При застосуванні у високовольтній батареї ЛАБ меншої напруги, її загальна схема ускладнюється (рис. 1 б). Це пов'язано з необхідністю розділу низьковольтної лінії заряду ЛАБ від високовольтної лінії розряду.

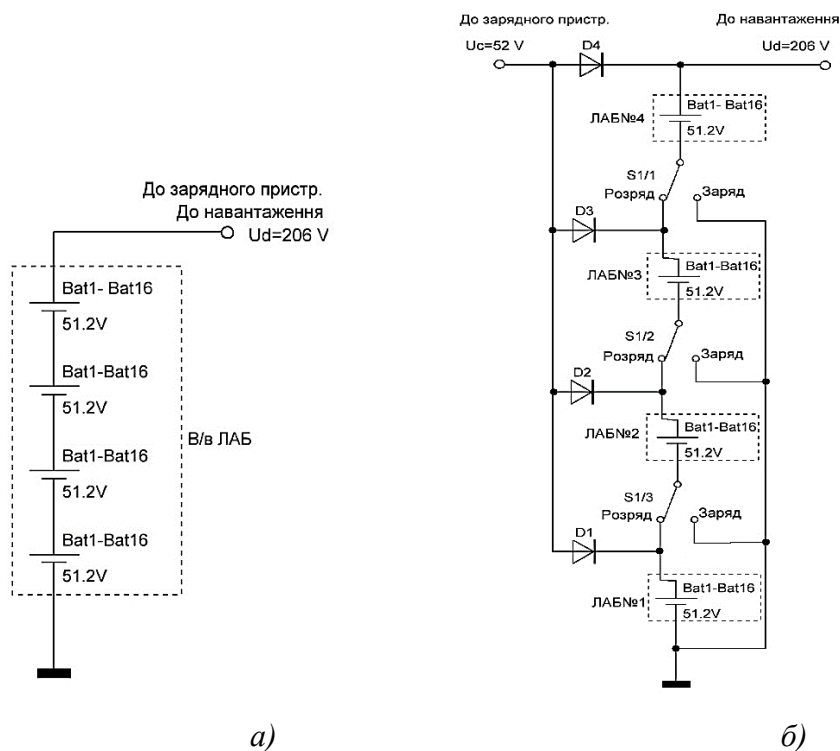

Рисунок 1 – Високовольтні ЛАБ напругою 206В що побудовані; а) з використанням одного BMS 64S, б) з використанням 4-х BMS 16S

Для режиму заряджання, перекидні контакти перемикача S перемикають низьковольтні ЛАБ на паралельну роботу від зарядного пристрою (ЗП) для забезпечення належних умов заряду. Для режиму розряджання, перекидні контакти перемикача S перемикають низьковольтні ЛАБ на послідовну роботу для живлення навантаження.

При дослідженні роботи високовольтної ЛАБ по варіанту представленому на рис. 1 (б) застосовано наступні режими;

- I – Режим розряду (послідовне з'єднання ЛАБ№1 - ЛАБ№4),
- II – Режим розряду, спрацювання захисту BMS ЛАБ№4,
- III – Режим розряду, від'єднання навантаження,
- IV – Режим заряду, (паралельне з'єднання ЛАБ№1 - ЛАБ№4),
- V – Режим заряду, приєднання ЗП.

На рис. 2 представлено напругу навантаження (графік 1) і напругу на силовому ключі BMS ЛАБ №4 (графік 2). В режимі II відбувається прикладання поточної напруги

високовольтної ЛАБ (206 В) до виводів силового ключа BMS (51,2 В) що перевищує його робоче значення у 4 рази. В реальних умовах, якщо ключ даної BMS виконано на силових напівпровідникових елементах, це призведе до їх пробою по перевищенню зворотної напруги. Теж саме стосується силових ключів інших BMS при їх спрацюванні.

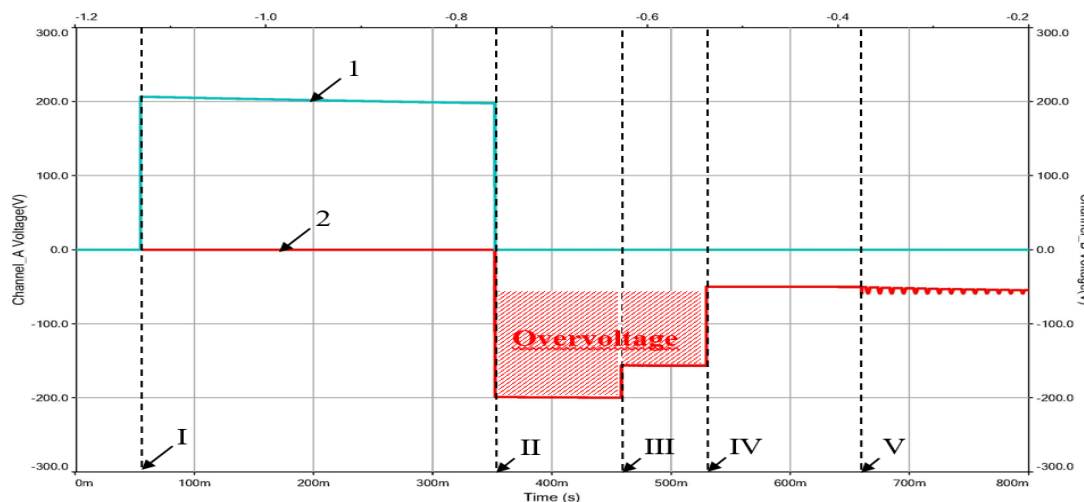

Рисунок 2 – Режими роботи високовольтної ЛАБ напругою 206 В та її складових:
1 – Напруга навантаження, 2 – Напруга на силовому ключі BMS ЛАБ№4
з робочою напругою 51,2 В.

При використанні BMS з електромагнітними силовими ключами необхідно використовувати швидкодіючі DC контактори які розраховані на повну напругу високовольтної ЛАБ.

Наявність додаткового перемикача режимів та елементів додаткового захисту, призводить до ускладнення високовольтної акумуляторної батареї, збільшення її габаритів, застосування додаткової системи керування і загального здороження.

Висновки. Сучасні високовольтні літєві акумуляторні батареї можна складати на основі акумуляторних батарей з меншою робочою напругою при дотримання вимог до електричної міцності і швидкодії комутаційних апаратів їх BMS та застосування схеми вибору режимів роботи.

Література

- [1] Системи керування акумуляторами BMS для літій-іонних акумуляторів - Знання - DS Нова Енергія. *Китайська сонячна енергетика, постачальники та виробники сонячної панелі - DS New Energy*. URL: <https://ua.dsisolar.com/info/battery-management-systems-bms-for-lithium-ion-55770851.html> (дата звернення: 15.08.2025).
- [2] ISL94203 3-to-8 Cell Li-ion Battery Pack Monitor. Renesas. 2019. FN7626 Rev.6.00.
- [3] Fernandez E. A. *Marine Electrical Technology : навчальний посібник*. Shroff publishers & distributors pvt. LTD., 2011. 1170 p.
- [4] Marine Systems and Equipment Prognostics and Health Management: A Systematic Review from Health Condition Monitoring to Maintenance Strategy / P. Zhang et al. *Machines*. 2022. Vol. 10, no. 2. P. 72. URL: <https://doi.org/10.3390/machines10020072> (date of access: 20.11.2024).

[5] High-Power Battery Management System Solution Module | Reference Design | MPS. *MPS | Monolithic Power Systems*. URL: <https://www.monolithicpower.com/en/high-power-battery-management-system-solution-module> (date of access: 25.08.2025).

[6] BQ76PL536 3 to 6 Series Cell Lithium-Ion Battery Monitor and Secondary Protection IC for EV and HEV Applications. *Texas Instruments Incorporated*. SLUSA08A –DECEMBER 2009–REVISED JULY 2010.

FEATURES OF SERIAL CONNECTION OF LI-ION BATTERIES

Burunin A.

Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Mykolaiv, Ukraine.

Unmanned surface vessels (USV) with propulsion electric motors can be equipped with a powerful Li-Ion battery. To reduce electrical losses, the operating voltage of electric motors, electrical equipment and the battery is increased. Increasing the battery voltage is achieved by increasing the number of series-connected battery cells. Since lithium batteries (LB) require the use of control, management and protection systems (BMS), there is a need to use their high-voltage samples. This paper presents the features of assembling high-voltage batteries based on the series connection of LB of lower voltage.

Keywords: Unmanned surface vessel, Ship power system, High-voltage battery, Battery control and protection.

УДК 621.314.26

ЦИФРОВЕ КЕРУВАННЯ ІМПУЛЬСНИМ СТАБІЛІЗАТОРОМ ПОСТІЙНОГО СТРУМУ ПЛАЗМОТРОНУ

Костюченко В.І.

к.т.н., доц. каф. СЕЕС

*Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,
м. Миколаїв, Україна vitalii.kostiuchenko@nuos.edu.ua*

Новогрецький С.М.

к.т.н., доц. каф. СЕЕС

*Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,
м. Миколаїв, Україна, sergii.novogretskyi@nuos.edu.ua*

Стогнієнко Є.В.

аспірант

*Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,
м. Миколаїв, Україна, yevhen.stohniienko@ukr.net*

Анотація. Обґрунтовано лінеаризовану дискретну математичну модель імпульсного перетворювача; визначено узагальнені параметри цієї моделі. Запропоновано спосіб реалізації та методику розрахунку цифрових регуляторів у складі систем електроживлення плазмотрона.

За цією моделлю розраховано, проаналізовано та представлено синтез регуляторів цифрової системи керування струмом дуги.

Ключові слова: ПІ-регулятор, цифрові системи керування, прямі показники якості, мікроконтролер, стабілізатор струму.

Вступна частина. Більшість пристроїв сучасної силової напівпровідникової техніки з погляду теорії автоматичного керування є дискретними нелінійними системами [1]. Однак застосування пристроїв сучасної силової електроніки (перетворювальної техніки) засноване на використанні «корисної» складової вихідних імпульсів, що змінюється в залежності від відносної тривалості імпульсів d . Крім корисної складової у вихідній напрузі (струмі) цих пристроїв містяться шкідливі, але неминучі високочастотні пульсації. При досить високій частоті комутації в цих пристроях пульсації фазових координат, наприклад, імпульсних стабілізаторах струму (ІСС) виявляються дуже малими. Це дає підставу розглядати аналізовані реальні дискретні системи як безперервні, використовуючи їх граничну безперервну модель [1], побудовану в припущенні нескінченної комутації частоти ($T \rightarrow 0$) і відсутності пульсацій фазових координат.

Важливо підкреслити, що інтенсивний розвиток мікропроцесорів та мікроконтролерів, підвищення їх надійності та технологічності призводять до широкого поширення цифрових систем автоматичного керування (ЦСК) за практичної реалізації імпульсних перетворювачів. Ці системи забезпечують більш високу якість процесів керування, мають високу гнучкість і адаптованість до змін технологічних процесів, віддалену діагностику та налаштування параметрів роботи, швидкий цикл розробки, можливість оновлення програмного забезпечення в процесі експлуатації, що істотно підвищує економічну ефективність їх застосування [2-4].

Дискретно-неперервна модель цифрової системи стабілізації струму дуги представлена на рис. 1. Тут позначено: НЧ – неперервна частина системи (об'єкт керування); ДЧ – дискретна частина; ЦР – цифровий регулятор; A/D , D/A – аналогово-цифровий та цифро-аналоговий перетворювачі; ЕЗ – елемент часового запізнення; E_0 – екстраполятор нульового порядку; T – період квантування сигналів за часом; НЕ1, НЕ2 – нелінійні елементи, що враховують квантування за рівнем вхідного впливу $y[n]$ та сигналу зворотного зв'язку $i[n]$; НЕ3 – нелінійний елемент, що враховує квантування за рівнем та обмеження цифрового сигналу керування $u[n]$; $f(t)$ – зовнішній вплив.

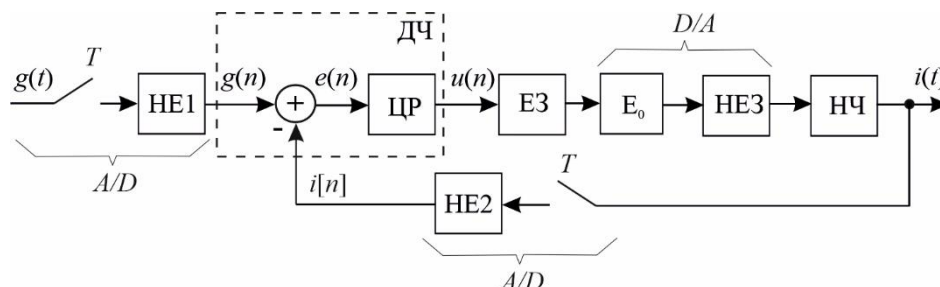

Рисунок 1 – Функціональна схема цифрової системи стабілізації струму дуги

Важливими показниками якості систем є прямі показники якості – час регулювання $t_{\text{пер}} = t_{\text{пер}}^*$ та перерегулювання $\sigma = \sigma^*$ ($t_{\text{пер}}^*$, σ^* – задані числа).

Метою роботи є послідовне викладення етапів проектування цифрового від'ємного зворотного зв'язку у джерелах електроживлення плазмової дуги, включаючи синтез цифрового регулятора, що забезпечує задану глибину від'ємного ЗЗ, заданий порядок астатизму та задані прямі показники якості при збереженні раціональних запасів стійкості по амплітуді та фазі.

Основна частина. Добре відомо, що ПІ-регулятор є найпоширенішим типом регулятора будь-яких процесів [4]. Нижче буде розглянуто питання синтезу параметрів ПІ-регулятора на прикладі джерела електроживлення плазмової дуги на основі транзисторного перетворювача з фазовим керуванням, що дозволяє реалізувати м'яке перемикання до мостової схеми [5, 6].

Подання імпульсного перетворювача напруги постійного струму у вигляді безперервної моделі дозволяє досліджувати його властивості до створення фізичного зразка, вносити зміни в електричну схему, проводити синтез регуляторів та коригування їх параметрів і, відповідно, скорочувати термін його проектування в цілому.

Замість виконання абсолютно нового проекту з використанням теорії цифрових систем керування можна застосувати методику переобладнання з урахуванням мікроЕОМ до створення еквівалентної цифрової системи [4]. Вважають, що цифрова система еквівалентна безперервній системі, якщо реакції двох систем для тих самих вхідних сигналів і початкових умов добре збігаються.

Приймемо частоту дискретизації, що дорівнює частоті комутації.

Для побудови дискретної передавальної функції (ДПФ) інтегрального каналу (переобладнання ПІ-регулятора) використовуємо метод інтегрування Ейлера (метод

прямокутників), тобто. заміну $s \leftarrow (z-1)/T$, що дає $R_i(s) = \frac{k_i}{s} \rightarrow R_i(z) = \frac{k_i T}{z-1}$. При заданих чисельних значеннях $k_p = 1,271$, $k_i = 5123$ [6, 7], отриманих на основі бажаних (еталонних) ПФ розімкнутої системи та $T = 19,2 \cdot 10^{-6}$ с отримуємо

$$R_{pi}(z) = \frac{k_p z - (k_p - k_i T)}{z-1} = k_p \frac{z - \left(1 - \frac{k_i}{k_p} T\right)}{z-1} = 1,271 \frac{z - 0,9226}{z-1}.$$

Логарифмічні частотні характеристики імпульсної системи з цифровим регулятором (розімкнутою скоригованою системою) при $k_p = 1,271$ представлені на рис. 2.

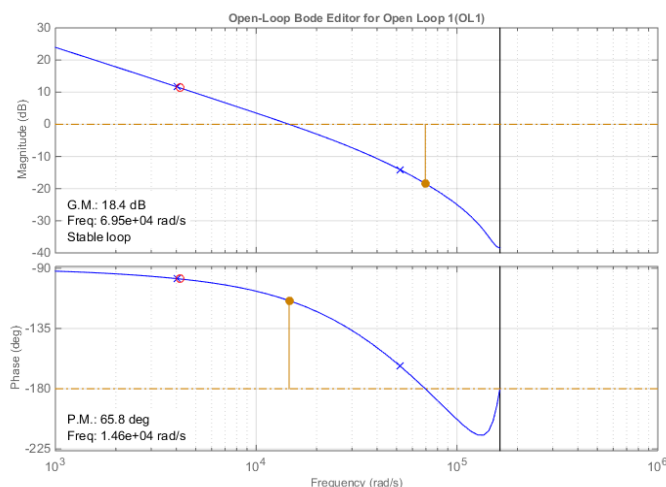

Рисунок 2 – Частотні характеристики дискретної системи керування струмом дуги

Зауважимо, що запаси по модулю та фазі тепер складають 18,4 дБ та 65,8° відповідно.

В [5–7] розглядали завдання налаштування аналогового ПІ-регулятора струму дуги, який само налаштовується, в замкнутій системі регулювання, що включає також об'єкт керування та використовує програмні засоби *MATLAB / Simulink*, вважаючи:

$$t_{\text{рег}}^* = 0,33 \text{ мс}; \sigma^* = 4,3 \%; \nu = 1.$$

При цьому одним із головних показників приймається час регулювання.

Як типова еталонна (бажана) ПФ приймаємо ПФ виду:

$$W^*(s) = \frac{1}{\tau^2 s^2 + \sqrt{2}\tau s + 1}, \quad \tau \cong t_{\text{рег}}^* / 3.$$

Оскільки $t_{\text{рег}}^* = 0,33 \text{ мс}$, то ПФ замкнутої системи:

$$W^*(s) = \frac{1}{0,0121 \cdot 10^{-6} s^2 + 0,1556 \cdot 10^{-3} s + 1}.$$

Аналоговий варіант мав дещо кращі запаси стійкості [5-7]: за фазою близько 65,5° та за амплітудою $L \rightarrow \infty$.

Перехідна характеристика системи зображена на рис. 3. Система приходить у стан спокою за час, що дорівнює 9 – 10 періодам дискретності. Максимальне перерегулювання не перевищує 2 %, що підтверджує правильність вибору запасу по фазі 65,8°.

Зрозуміло, що нулі передавальної функції «керування – вихідний струм» впливають частотні характеристики. Основним є тільки те, що система стійка і має необхідні запаси стійкості для систем з ШІМ. Більше того, розглянута система є робастною.

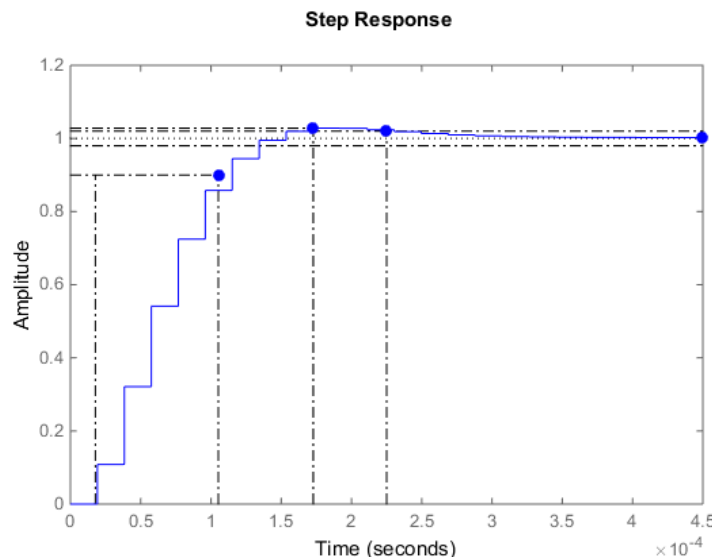

Рисунок 3 – Реакція цифрової системи керування струмом дуги на ступінчасту зміну заданої точки

Для більшого запасу стійкості по фазі можна зменшити величину k_p , прийнявши, наприклад, $k_p = 0,6355$. На рис. 4 показані графіки поведінки функції чутливості $|S(j\omega)|$ та міри робастності $|CS(j\omega)|$ системи керування струмом дуги. Видно, що зменшення чутливості та підвищення робастності досягається на низьких частотах – до $4 \cdot 10^3 \text{ рад/с}$.

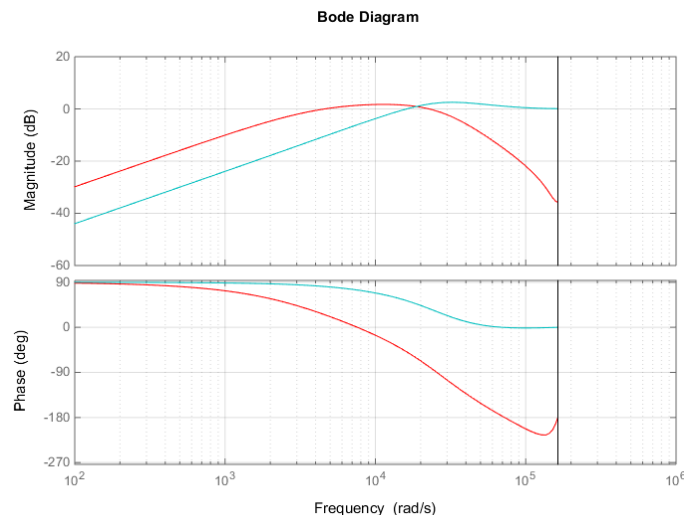

Рисунок 4 – Логарифмічні частотні характеристики функції чутливості та міри робастності системи керування струмом дуги

Зауважимо, що мале значення $S(j\omega)$ досягається при великому динамічному коефіцієнті посилення ланцюга $R(j\omega)$ $W_d(j\omega)$ системи керування у відповідному діапазоні частот.

Висновки. Описаний процес проектування цифрового зворотного зв'язку з урахуванням затримки, що вноситься АЦП і ЦШІМ, є основою проектування імпульсних джерел вторинного електроживлення плазмотрона з цифровим керуванням. Запропонований підхід може використовуватися для створення робастних систем автоматичного керування з бажаними показниками якості в перехідному режимі (астатичних з кінцевою тривалістю перехідних процесів).

Література

- [1] Billings Keith and Taylor Morey. Switchmode Power Supply Handbook. 3rd ed. New York: McGraw-Hill Education. 2011. 1020 p.
- [2] Isaak Mayergoyz, Siddharth Tyagi. Pulse Width Modulation in Power Electronics. World Scientific Publishing Company. 2021. 420 p.
- [3] Olsson G., Piani G. Computer Systems for Automation and Control. Prentice-Hall international series in systems and control engineering. Prentice-Hall. 1992. 428 p.
- [4] Isermann R. Digital Control Systems. Springer-Verlag, 1981, 566 p.
- [5] Modeling of Soft Switching Bridge Converter. / Y. Vereshchago, V. Kostiuhenko, Y. Stohniienko, A. Yeremenko, O Kyrychenko, O. Melnyk // 2024 IEEE 5th KhPI Week on Advanced Technology (KhPIWeek). P. 318–323. <https://doi.org/10.1109/KhPIWeek61434.2024.10878069>
- [6] Аналіз перетворювача постійного струму, що працює на плазмову дугу / Є.М. Верещаго, В.І. Костюченко, С.М. Новогрецький // Електротехніка і електромеханіка, 2023, № 5, 31–36. <https://doi.org/10.20998/2074-272X.2023.5.05>
- [7] Керування динамікою імпульсного перетворювача з м'яким перемиканням, що працює на дугове навантаження / Є.М. Верещаго, В.І. Костюченко, Є.В. Стогнієнко, А.Ю. Грешнов // Технічна електродинаміка. – 2024. – № 6. – С. 21–30. <https://doi.org/10.15407/techned2024.06.021>

[8] Tewari A. Modern Control Design With MATLAB and SIMULINK / A. Tewari. – John Wiley and Sons Ltd, 2022. 503 p.

DIGITAL CONTROL OF THE PULSE STABILIZER OF DIRECT CURRENT OF PLASMA TORCH

Vitalii Kostiuchenko, Sergii Novogretskyi, Yevhen Stohniienko

Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Mykolaiv, Ukraine

Abstract: A linearized discrete mathematical model of a pulse conversion device has been developed; The specified parameters of this model are indicated. A method of implementation and a methodology for the development of digital regulators at the warehouse of plasmatron electrical life systems has been proposed. For this purpose, the model is developed, analyzed and the synthesis of regulators of the digital arc piercing system is presented.

Keywords: PI controller, digital control systems, direct quality indicators, microcontroller, current stabilizer.

УДК 662.9

ЕНЕРГЕТИЧНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Шостак О.В.

старший викладач

Первомайський навчально-науковий інститут

Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,

Україна, м. Первомайськ

energia.tov@gmail.com

Анотація. Енергетична безпека – захищеність національних інтересів в сфері забезпечення потреб фізичних і юридичних осіб в енергоресурсах технічно надійним, безпечним, економічно ефективним та екологічно прийнятним способом в нормальних умовах і в умовах особливого та надзвичайного стану.

Ключові слова. енергоресурси, блекаут, вироблення електроенергії, часові пояси.

Загалом Україна тимчасово втратила 27 середніх і великих електростанцій. 17 із них Росія окупувала протягом цього року, а 10 – ще у 2014–2015 роках. Зараз на окупованій території перебувають Запорізька АЕС і Запорізька ТЕС, Каховська ГЕС, Вуглегірська та Луганська ТЕС, Приморська та Ботіївська ВЕС, вісім місцевих виробників тепла таких, як-наприклад Северодонецька ТЕЦ. Пошкоджено не менш як 12 ТЕС і ТЕЦ та виведені з ладу Дніпровська та Кременчужська ГЕС. Всі ці електричні станції в тій чи іншій мірі були задіяні в покритті пікових навантажень енергетичної системи. Останнім часом Російська Федерація відновила ракетні удари в основному на знищення генерації електричної енергії в нашій країні, а особливо ракетні удари були нанесені по тепловим та гідроелектростанціях, які

забезпечують покриття дефіциту електроенергії в пікові години (ранішній мах 6⁰⁰-9⁰⁰ та вечірній мах 18⁰⁰-21⁰⁰ годин).

При незабезпеченні достатнього рівня вироблення електроенергії в години максимального навантаження система відключає частину споживачів для забезпечення стабільної частоти струму в загальній енергосистемі України. Для зменшення одномоментного навантаження по території всієї країни ми пропонуємо наряду зі збільшенням виробництва електричної енергії від відновлювальних джерел розбити територіально всю територію на декілька часових поясів. При цьому в даних територіях пікові навантаження будуть починатися раніше і закінчуватися пізніше чим в інших.

При введенні двох поясів ми зможемо на протязі 2-х годин з 3-х пікових зменшити додаткову генерацію на 50% та уникнути блекауту і розбалансування енергетичної системи. Для зменшення наслідків даного переходу на суспільство та на кожну людину окремо пропонуємо вирішити дане питання при переході з літнього на зимовий час, що приведе до вирівнювання електричного навантаження по всій території країни та значно покращить енергетичну безпеку країни в умовах повномасштабної війни.

Література

- [1] https://24tv.ua/blekaut-2023-roku-yak-yogo-uniknuti_n2438642.
- [2] <https://www.telegraf.in.ua/kremenchug/10128698-conditions.ini-totalnij-blekaut-vidpovid-eksperta.html>.

ENERGY SECURITY OF UKRAINE IN THE CONDITIONS OF WAR

Oleksandr Vasyliovych Shostak

Pervomaisk Educational and Scientific Institute of Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Mykolaiv, Ukraine

Annotation. Energy security is the protection of national interests in the sphere of ensuring the needs of individuals and legal entities in energy resources in a technically reliable, safe, economically efficient and ecologically acceptable way under normal conditions and under special.

Key words. energy resources, blackout, electricity generation, time zones and emergency

УДК 621.314.26

АНАЛІЗ ВПЛИВУ ПРОПУЛЬСИВНИХ ЕЛЕКТРОПРИВОДІВ З ЧАСТОТНИМ РЕГУЛЮВАННЯМ НА ЯКІСТЬ ЕЛЕКТРОЕНЕРГІЇ В СУДНОВІЙ МЕРЕЖІ**Жук Д.О.**

*докт.техн. наук, доцент кафедри суднових електроенергетичних систем
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,
м. Миколаїв, Україна dmytro.zhuk@nuos.edu.ua*

Жук О.К.

*канд.техн. наук, професор кафедри програмованої електроніки,
електротехніки та телекомунікацій
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,
м. Миколаїв, Україна oleksandr.zhuk@nuos.edu.ua*

Козлов М.О.

*PhD, викладач кафедри морського приладобудування
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,
м. Миколаїв, Україна maksym.kozlov@nuos.edu.ua*

Mahmoud M. S. Al-Suod

*PhD, Associate Professor Department of Electrical Power Engineering and Mechatronics
Tafila Technical University, Tafila 11660, Jordan
m.alsoud@yahoo.com*

Анотація. У роботі розглянуто вплив перетворювачів частоти (ПЧ) у складі частотно-регульованих пропульсивних електроприводів (ЧРПЕП) з асинхронними двигунами (АД) на якість електроенергії та електромагнітну сумісність в судновій електроенергетичній системі (СЕЕС) з урахуванням власних та паразитних параметрів її елементів. Запропоновано відповідні уточнені MATLAB-моделі СЕЕС з некерованими та активними вхідними випрямлячами (НВ та АВ) ПЧ з визначенням на основі модельного експерименту миттєвих значень фазних напруг і струмів, а також їх гармонічних спектрів та показників спотворень. Досліджено спектри симетричних диференційних (different) та несиметричних синфазних (common) складових перешкод та їх впливу на результуючі спектри, одержано рекомендації щодо мінімізації синфазної напруги. Шляхом порівняння результатів модельного експерименту з результатами дослідження реального стенду підтверджено достовірність запропонованої MATLAB-моделі.

Ключові слова: якість електроенергії, електромагнітна сумісність, частотно-регульовані електроприводи, симетричні та несиметричні складові напруги і струму, власні та паразитні параметри елементів СЕЕС, MATLAB-модель.

Вступ. Для безпечної експлуатації суден з напівпровідниковими ПЧ у складі ЧРПЕП з АД необхідно вирішити дві головні проблеми [1, 2].

Перша з них стосується показників якості електроенергії (ПЯЕ) і полягає в обмеженні загального коефіцієнта гармонічних спотворень напруги THD_U на головних шинах СЕЕС для

зазначеного діапазона гармонік. Нещодавно IACS запровадила нову вимогу (UR E24 [3]) для суден з електричною рушійною установкою щодо рівнів THD_U в СЕЕС з ЧРПЕП, які не повинні перевищувати 8% при врахуванні гармонік до 50-го порядку (до 2,5 кГц). Однак ПЧ, які використовують IGBT, генерують гармоніки приблизно до 50 МГц, причому найбільш проблемна ділянка зазвичай знаходиться в діапазоні 10 кГц-50 кГц, хоча проблеми можуть виникати і на частотах перемикання ПЧ, менших 10 кГц. Отже, через недосконалу нормативну базу високочастотні гармоніки, попри їх згубні наслідки, залишаються неврахованими при визначенні THD_U .

Друга проблема відноситься до сфери електромагнітної сумісності (ЕМС) і полягає у виникненні синфазної напруги (Common Mode Voltage – CMV) між кожною фазою і корпусом судна та супутнього синфазного струму (СМІ), гармоніки яких розповсюджуються через паразитні ємнісні зв'язки. CMV є причиною постійних відмов ЧРПЕП, навігаційних, контрольних, кранових та пожежних систем, а СМІ руйнують підшипники двигунів.

Метою роботи є розробка методології визначення спектрів та THD фазної напруги і струму, а також їх синфазних і диференціальних складових на уточнених MATLAB-моделях автономної СЕЕС з вхідними НВ або АВ ПЧ у складі ЧРПЕП з урахуванням впливу власних параметрів та ємностей фаза – корпус елементів системи (рис. 1); оцінка, на основі модельного експерименту, впливу «супергармонік» (від 2,5 кГц до 50 кГц) на загальну величину THD_U .

Вхідний реактор ПЧ має індуктивність $L_P = 3$ мГн та активний опір $R_P = 3$ мОм. Як окремі блоки схеми, показаної на рис. 1, використані розглянуті раніше і наведені відповідно в [4], [5], [6], [7], моделі наступних окремих елементів СЕЕС з відповідними параметрами: синхронний генератор (СГ) ($S_{CG} = 15$ кВА); асинхронний двигун (АД) ($P_{AD} = 3$ кВт); активний випрямляч АВ та автономний інвертор напруги з синусоїдальною ШІМ при частоті перемикання $f_k = 4$ кГц ($v_k = 80$); довга кабельна лінія (ДКЛ). Уточнені еквівалентні схеми ділянки ДКЛ та фази статора АД показані на рис. 2.

Миттєві значення фазних напруг генератора визначаються блоком вимірювань з наступним розкладенням на диференціальну і синфазну складові: $U_{DM} = (2 \cdot U_A - U_B - U_C)/3$; $U_{CM} = (U_A + U_B + U_C)/3$. Через подібні вирази визначаються також відповідні складові фазних струмів.

Обробка цих даних у MATLAB Simulink дозволила провести гармонічний аналіз сигналів напруги і струму за допомогою блоку PowerGUI до 50 кГц (до 1000-ї гармоніки), що дозволяє досліджувати ВЧ-ділянки спектру і його впливу на результуючий THD фазної напруги, а також на її диференціальну та синфазну компоненти.

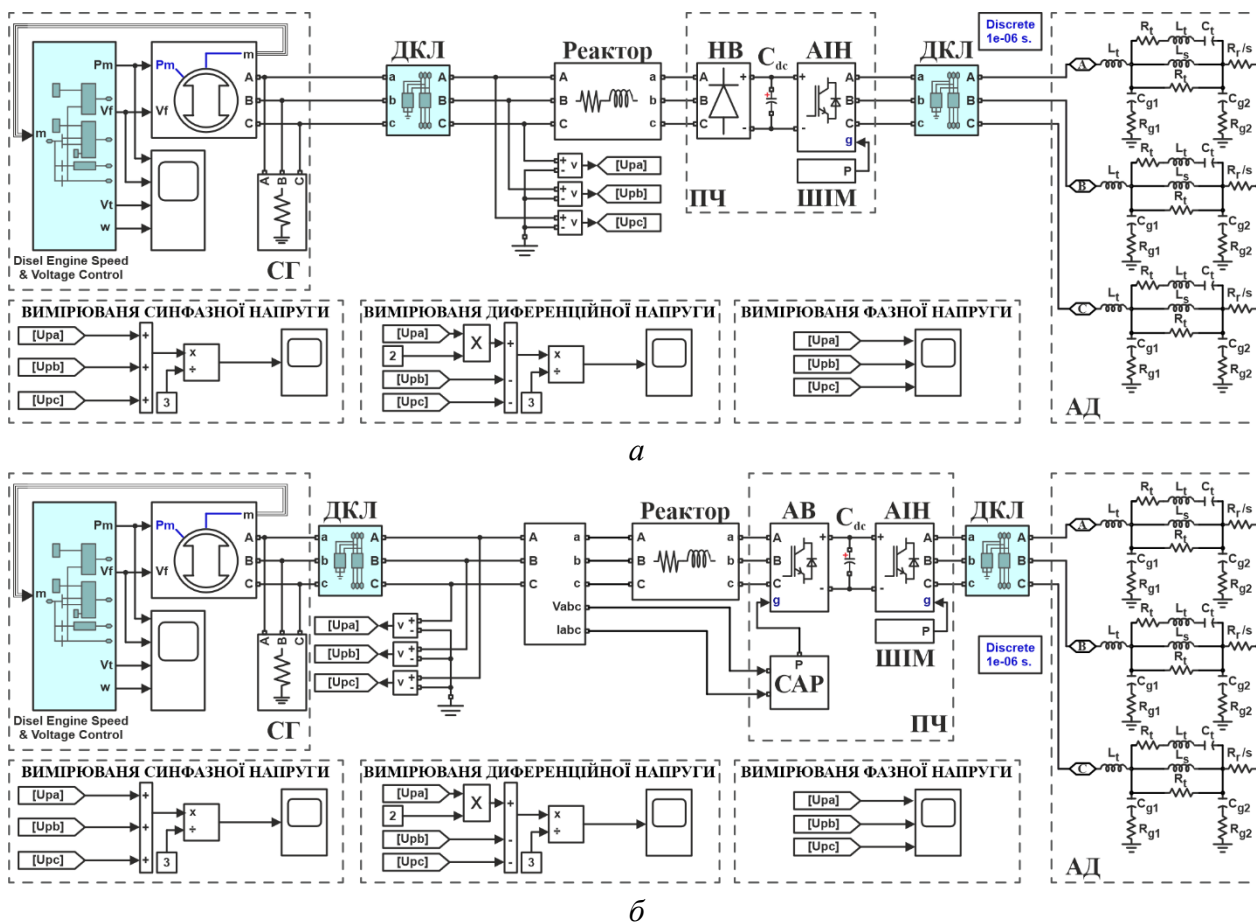

Рисунок 1 – Блок-схеми уточнених MATLAB-моделей СЕЕС з входним НВ (а) та входним АВ (б) у складі ПЧ ЧРПЕП

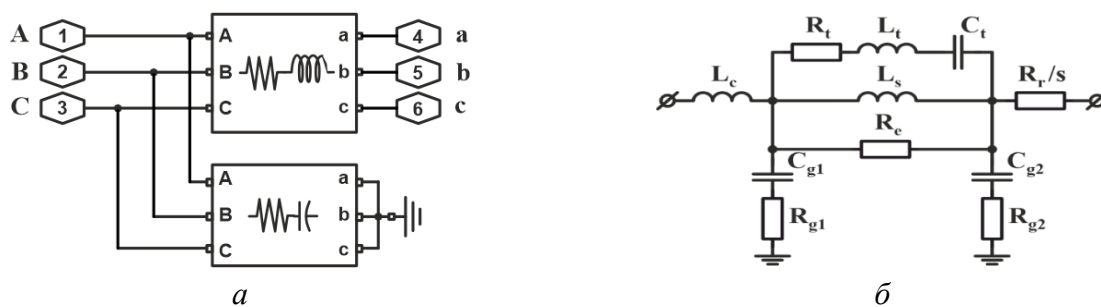

Рисунок 2 – Еквівалентні схеми: ділянки ДКЛ (а); фази статора АД (б)

Оскільки модельний експеримент свідчить про суттєве збільшення гармонічного спотворення напруги в високочастотній ділянці спектру саме через синфазну складову, виконано аналіз варіанту моделі з демпфером синфазної напруги, показаним на рис.3

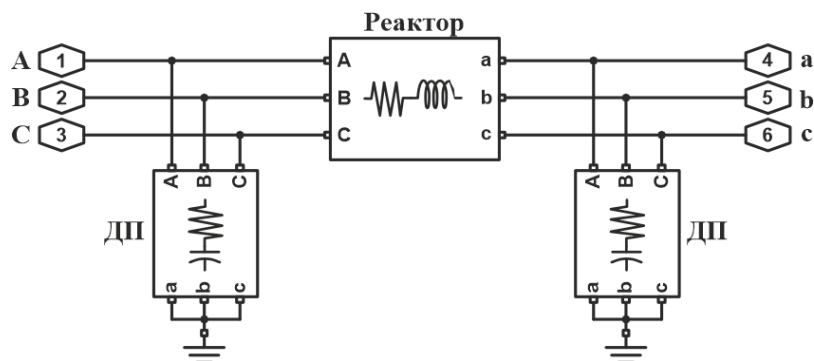

Рисунок 3 – Демпферний пристрій синфазної напруги, утворений входним реактором із заземлюючими RC – ланцюжками

Результати модельного експерименту щодо спектрів фазної напруги і її диференційної та синфазної складових в системі з НВ без демпфування синфазної напруги та з її демпфуванням при параметрах ДП 100 Ом та 1 мкФ показані відповідно на рис. 4(а,б), 5(а,б), 6(а,б).

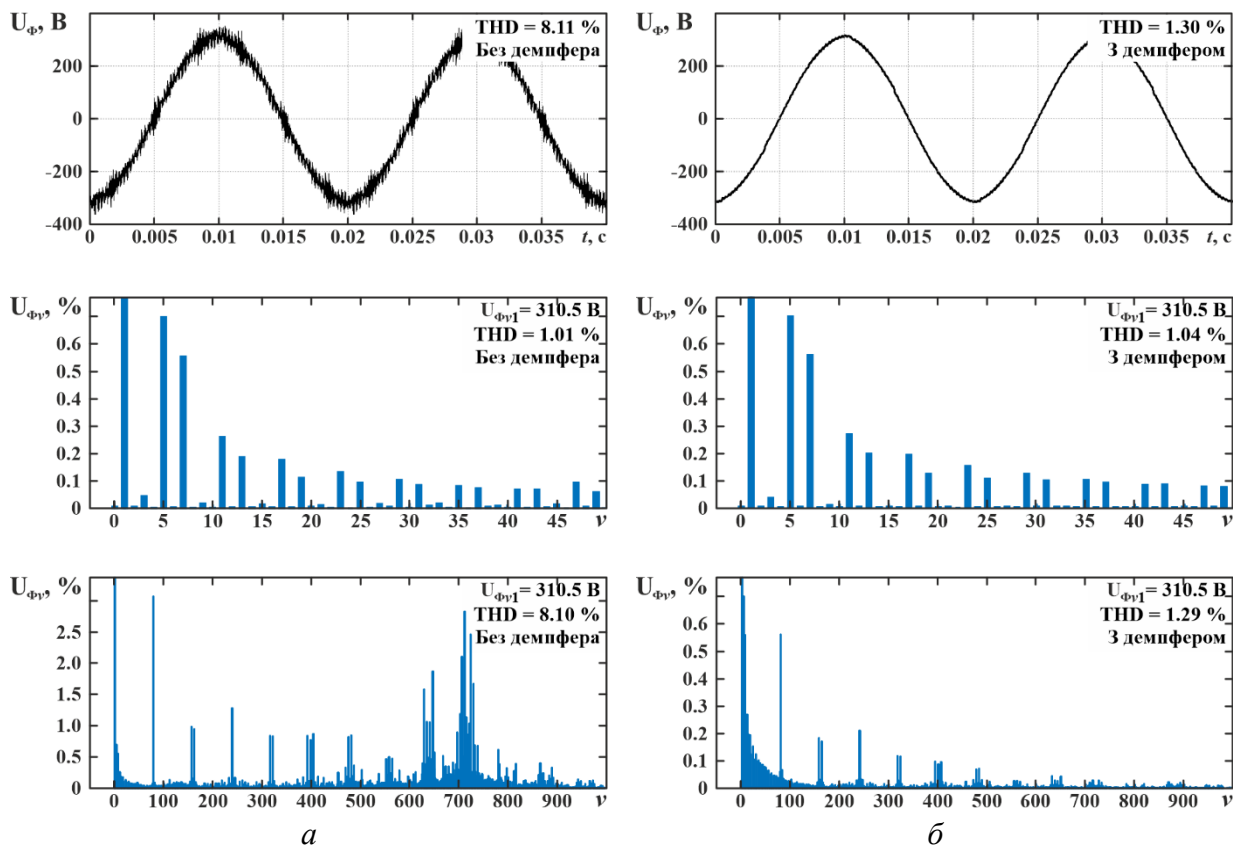

Рисунок 4 – Фазна напруга та її спектри в системі з НВ: без демпфування синфазної напруги (а), з демпфуванням (б)

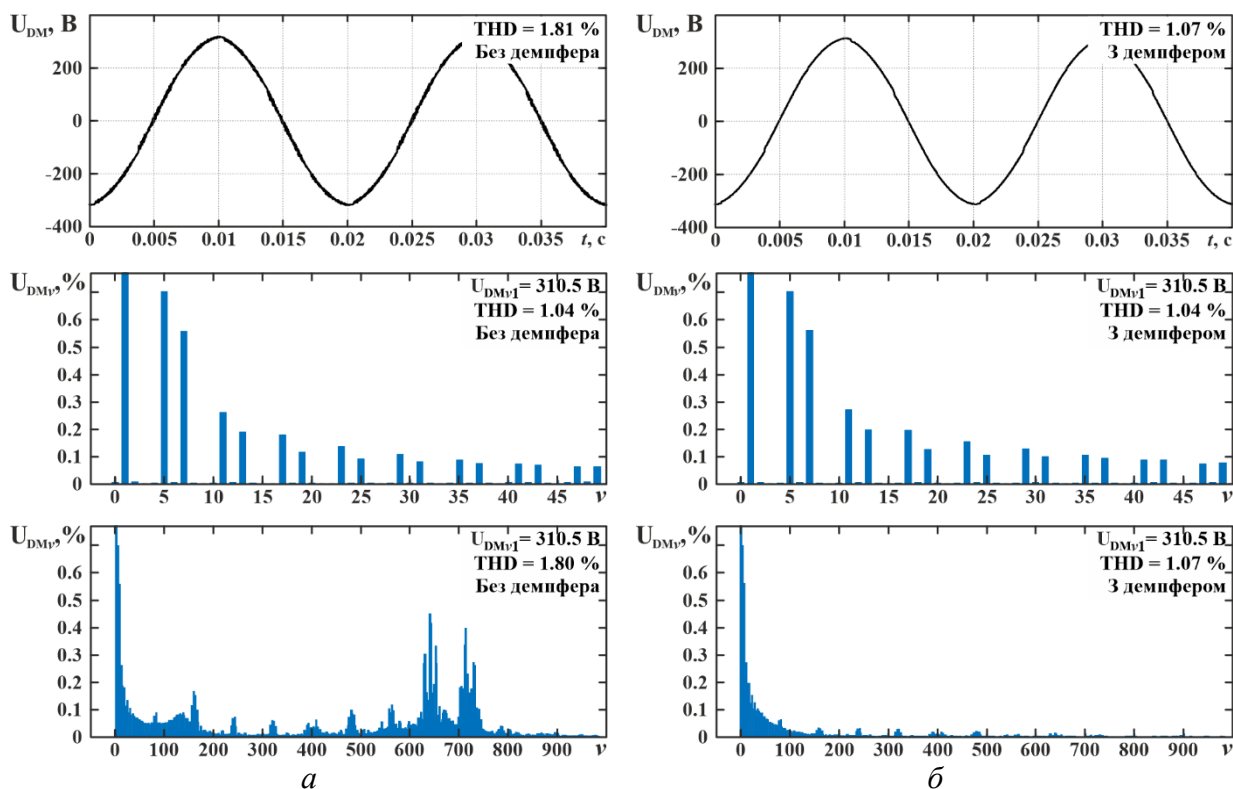

Рисунок 5 – Диференційна напруга та її спектри в системі з НВ:
без демпфування синфазної напруги (а), з демпфуванням (б)

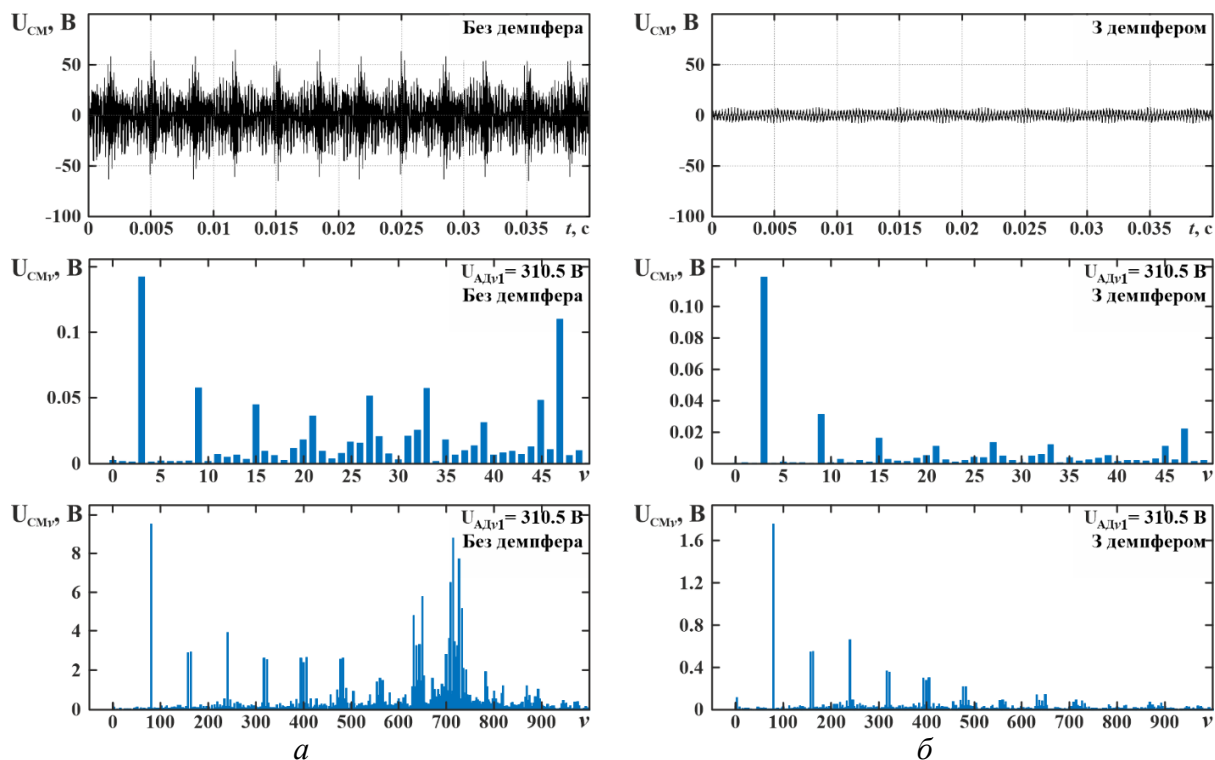

Рисунок 6 – Синфазна напруга та її спектри в системі з НВ:
без демпфування (а), з демпфуванням (б)

Результати модельного експерименту щодо спектрів фазної напруги і її диференційної та синфазної складових в системі з АВ без демпфування синфазної напруги та з її демпфуванням показані відповідно на рис. 7(а,б), 8(а,б), 9(а,б)

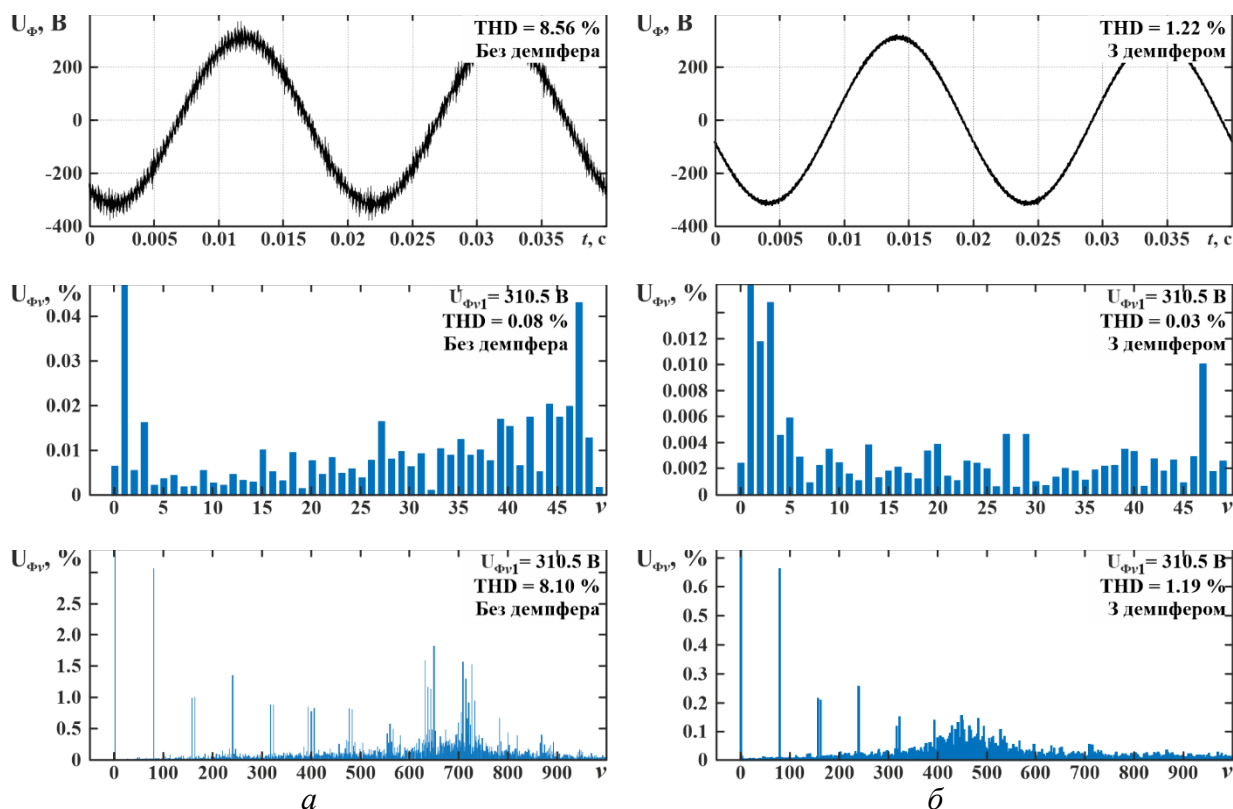

Рисунок 7 – Фазна напруга та її спектри в системі з АВ: без демпфування синфазної напруги (а), з демпфуванням (б)

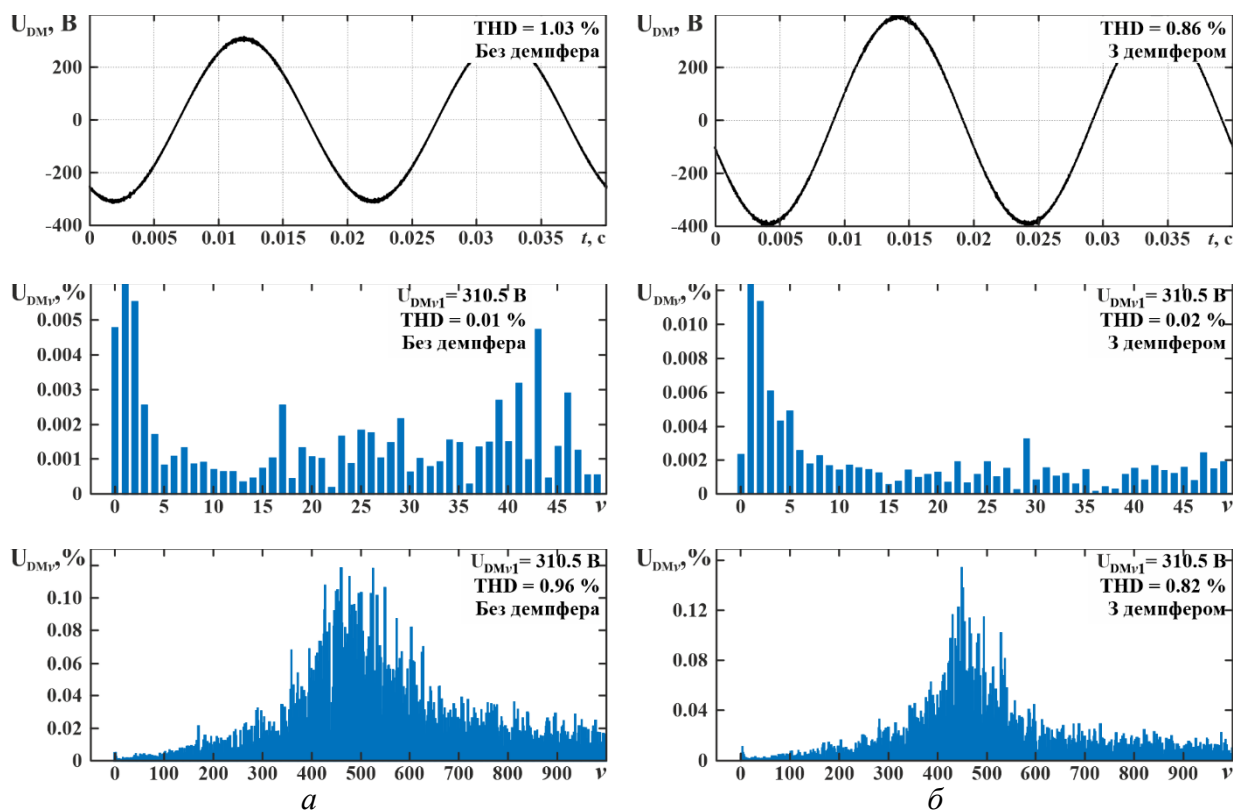

Рисунок 8 – Диференційна напруга та її спектри в системі з АВ: без демпфування синфазної напруги (а), з демпфуванням (б)

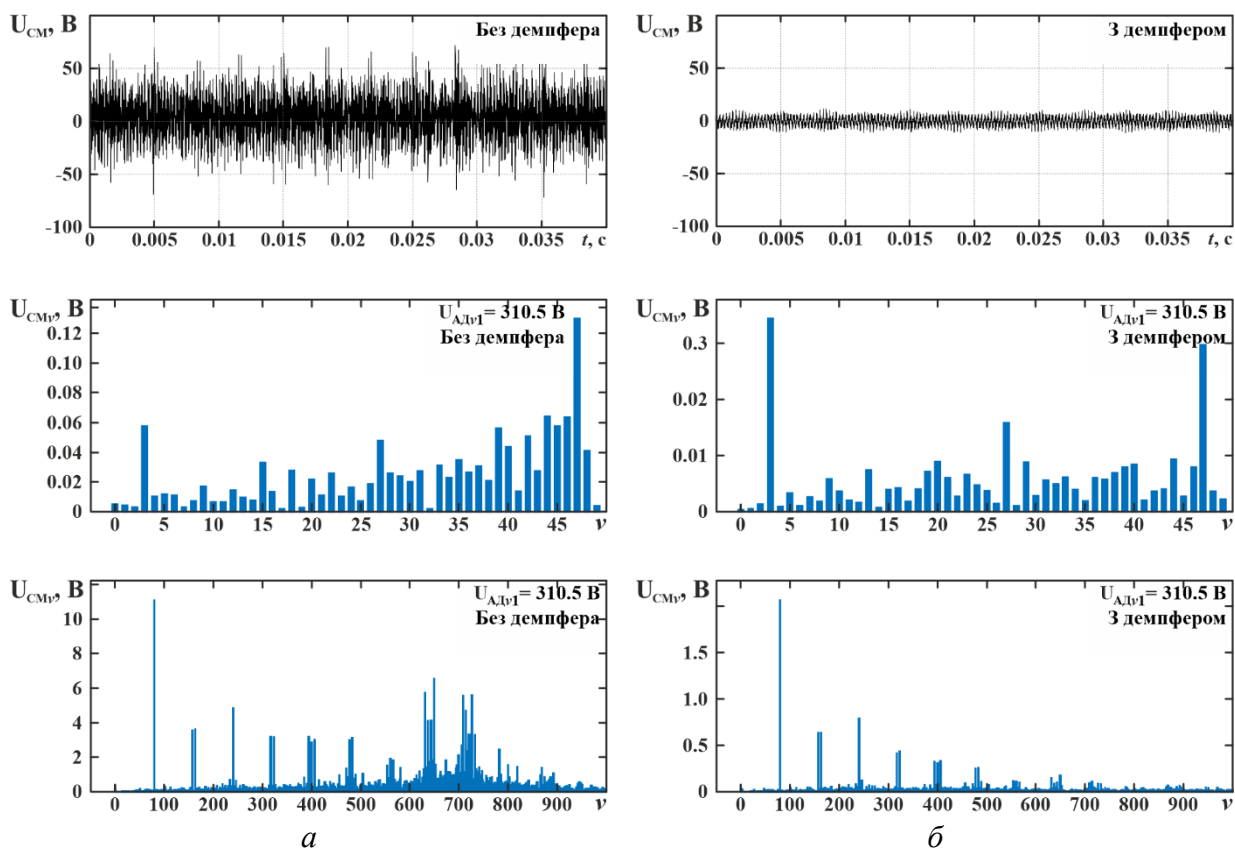

Рисунок 9 – Синфазна напруга та її спектри в системі з АВ:
без демпфування (а), з демпфуванням (б)

Підсумкові результати визначення шляхом моделювання коефіцієнта гармонічних спотворень напруги суднової мережі з ЧРПЕП наведені в таблиці 1.

Таблиця 1 – Результати визначення коефіцієнта гармонічних спотворень THD_U

		THD_{TOTAL}	$THD_{0...50}$	$THD_{0...100}$	$THD_{0...500}$	$THD_{0...1000}$	$THD_{50...100}$	$THD_{100...500}$	$THD_{500...1000}$
1		2	3	4	5	6	7	8	9
НВ	Фазна напруга	8,11 %	1,01 %	3,24 %	4,50 %	8,10 %	3,078 %	3,122 %	6,734 %
	Диференційна напруга	1,81 %	1,01 %	1,04 %	1,16 %	1,80 %	0,247 %	0,513 %	1,376 %
НВ з демпфером	Фазна напруга	1,30 %	1,04 %	1,20 %	1,29 %	1,29 %	0,598 %	0,473 %	0 %
	Диференційна напруга	1,07 %	1,04 %	1,06 %	1,07 %	1,07 %	0,204 %	0,145 %	0 %
АВ	Фазна напруга	8,56 %	0,08 %	3,58 %	5,24 %	8,35 %	3,579 %	3,826 %	6,501 %
	Диференційна напруга	1,03 %	0,01 %	0,02 %	0,70 %	0,96 %	0,0173 %	0,699 %	0,6569 %
АВ з демпфером	Фазна напруга	1,22 %	0,03 %	0,67 %	1,10 %	1,19 %	0,669 %	0,872 %	0,453 %
	Диференційна напруга	0,86 %	0,02 %	0,03 %	0,70 %	0,82 %	0,022 %	0,699 %	0,427 %

Висновки:

1. Загальна величина THD_U являє собою квадратурну суму складових THD_U у низькочастотному (НЧ) та високочастотному (ВЧ) діапазонах.

2. Нехтування гармоніками порядків $\nu > 50$ призводить до заниження фактичного значення THD_U у 8 і навіть у 100 разів в системах з НВ та з АВ відповідно.

Найбільший вплив на THD_U високочастотного діапазону справляють гармоніки синфазної напруги, спектр якої має максимуми на порядках, кратних порядкам частоти перемикання $\nu_k = 80$. У спектрі несиметричної синфазної напруги найбільшу амплітуду має третя гармоніка, а основна відсутня.

3. Загальна величина THD_U ефективно (у 6–10 разів) знижується демпфером синфазної напруги.

4. Достовірність запропонованої MATLAB-моделі підтверджується результатами дослідження реального експериментального стенду, одержаними в [8].

Література

- [1] High frequency harmonics and marine power quality - 20 Nov 2019.
- [2] The Future is Electric – Let us safeguard it. Feb 2020.
- [3] Harmonic Distortion for Ship Electrical Distribution System including Harmonic Filters.
- [4] Ушкаренко А.О., Воскобоєнко В.И., До Ань Туан. MATLAB-модель газодизель-генераторного агрегата для моделирования обменных колебаний мощности в автономных электроэнергетических системах // Вестник Херсонского национального технического университета. 2007. № 4 (27). – С. 453-456
- [5] Kozlov M., Zhuk D., Zhuk O. and Linchenko V. High-Frequency Model of the Ship System «Voltage Source Inverter with Pulse Width Modulation – Asynchronous Motor», 2024 IEEE 5th KhPI Week on Advanced Technology (KhPIWeek), Kharkiv, Ukraine, 2024, pp. 1-6. <https://doi.org/10.1109/KhPIWeek61434.2024.10878044>
- [6] Pandit, Pankaj Prabhakar, «Modeling and Analysis of Active Front-End Induction Motor Drive for Reactive Power Compensation. « Master's Thesis, University of Tennessee, 2005. https://trace.tennessee.edu/utk_gradthes/2301
- [7] Katarzyna Markowska, Dmytro Zhuk, Oleksandr Zhuk, Maksym Kozlov, Serhii Stepenko, Viktor Voskoboenko, Kinga Stecula, Oleksandr Miroshnyk, Taras Shchur. Analysis and improvement of power quality in the onboard electrical power systems within a self-propelled floating crane. International Journal of Electrical Power & Energy Systems, Volume 161, 2024, 110179. <https://doi.org/10.1016/j.ijepes.2024.110179>
- [8] Жук Д.О., Жук О.К., Дьяконов О.С., Козлов М.О. Дослідження спотворень напруги в автономній системі з частотно-регульованим електроприводом. Комплексне забезпечення якості технологічних процесів та систем Матеріали XV Міжнародної науково-практичної конференції. Чернігів: НУ «Чернігівська політехніка». 22–23 травня 2025. – Т. 2. – С. 220–222.

ANALYSIS OF THE IMPACT OF VARIABLE-FREQUENCY PROPULSION DRIVES ON POWER QUALITY IN THE SHIPBOARD ELECTRICAL NETWORK

Zhuk D.O.¹, Zhuk O.K.², Kozlov M.O.³, Mahmoud M. S. Al-Suod⁴

¹⁻³ Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Mykolayiv, Ukraine.

⁴ Tafila Technical University, Tafila 11660, Jordan

Abstract. This paper examines the influence of frequency converters (FC) as part of variable-frequency propulsion drives (VFPDs) with induction motors (IMs) on power quality and electromagnetic compatibility in the shipboard power system (SPS), taking into account the inherent and parasitic parameters of its elements. Refined MATLAB models of the SPS with uncontrolled and active front-end rectifiers (UFR and AFR) of FCs are proposed, enabling determination—based on simulation experiments—of instantaneous values of phase voltages and currents, as well as their harmonic spectra and distortion indices. The spectra of symmetrical differential and asymmetrical common-mode components of disturbances and their impact on the resulting spectra are investigated, with recommendations provided for minimizing common-mode voltage. By comparing the results of simulation experiments with those obtained from a physical test bench, the validity of the proposed MATLAB model has been confirmed.

Keywords: power quality, electromagnetic compatibility, variable-frequency drives, symmetrical and asymmetrical voltage and current components, inherent and parasitic parameters of SPS elements, MATLAB model.

СЕКЦІЯ 7. ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ТА УПРАВЛІННЯ ПРОЕКТАМИ

УДК 004.75

СУЧАСНІ ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ДЛЯ ОБРОБКИ МЕТРИК КОДУ НА РАННІХ ЕТАПАХ ПРОЄКТУВАННЯ ПРОГРАМНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Орехов О.С.

аспірант,

*Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова,
м. Миколаїв, Україна, oleksandr.oriekhov@nuos.edu.ua*

Фаріонова Т.А.

кандидат технічних наук, доцент,

*директор навчально-наукового інституту комп'ютерних наук та управління проектами,
Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова,
Україна, м. Миколаїв, tetyana.farionova@nuos.edu.ua*

Анотація. Розглянуто сучасні інструменти інформаційних технологій для оцінювання трудомісткості розробки проєктів програмного забезпечення на ранніх етапах життєвого циклу на основі метрик коду. Проаналізовано традиційні інструменти, засновані на математичних моделях KLOC та FP, виокремлено їх переваги та обмеження в умовах сучасних викликів управління проектами. Запропоновано використання сервісно-орієнтованих архітектур, зокрема моделі SaaS, для інтеграції процесу оцінювання у CI/CD середовища, автоматизації збору метрик та впровадженні в існуюче традиційне програмне забезпечення.

Ключові слова: оцінка трудомісткості, програмне забезпечення, SaaS, CI/CD, KLOC, FP, автоматизація, математичні моделі.

Вступ: Оцінювання трудомісткості розробки програмних проєктів на ранніх стадіях проєктування залишається важливою задачею, що дозволяє компаніям та організаціям з розробки програмного забезпечення (ПЗ) раціонально планувати ресурси та час, необхідний для розробки, та контроль бюджету. Для оцінювання трудомісткості розробки ПЗ існують різні математичні моделі які ґрунтуються на використанні параметру кількості рядків коду (KLOC - kilo lines of code), такі як COCOMO, COCOMO II, COSYSMO, тощо, або функціональних точок (FP - functional points), такі як ISBSG, COSMIC тощо [1]. Інформаційні технології (ІТ), які реалізують математичні моделі для ранньої оцінки трудомісткості розробки програмних проєктів з метрик коду з концептуальної моделі даних, дозволяють отримати прогнозоване значення трудомісткості близьке до очікуваного, що дозволяє отримати краще представлення про планування процесу розробки ПЗ. Тому визначення ключових напрямків розвитку ІТ для ранньої обробки інформації на основі метрик коду із концептуальної моделі

даних та оцінювання трудомісткості розробки, на основі їх значень, є важливою практичною задачею.

Метою роботи є визначення ключових напрямків розвитку інформаційних технологій, які надають інструментарій для оцінки трудомісткості розробки програмних проєктів на ранніх етапах життєвого циклу розробки програмного забезпечення.

Основна частина. Для раннього оцінювання параметру трудомісткості розробки програмних проєктів зазвичай використовують програмні системи, які реалізує відомі математичні моделі та методики. До найбільш поширених належать SEER-SEM, COCOMO II, QSM SLIM, Estimate Tool, IBM Rational Tools, тощо. Кожен з інструментів пропонує свої набори можливостей для оцінювання параметру трудомісткості, розміру вихідного коду, часу та ресурсів які необхідні для розробки програмного проєкту. Серед переваг такого ПЗ варто виокремити такі:

- користувач отримує достатні інструменти для проведення оцінювання трудомісткості розробки;
- користувачу доступні перевірені математичні моделі;
- підтримуються стандартизовані метрики, такі як KLOC та FP, що полегшує оцінювання трудомісткості розробки ПЗ.

Незважаючи на переваги, існує ряд обмежень, що знижують ефективність використання традиційних програмних рішень в сучасних умовах, а саме автономність інструментів ІТ, необхідність ручного введення даних, відсутність повноцінної інтеграції у сучасні інфраструктури розробки, такі як CI/CD середовища або власні програмні рішення, та обмеження пристосування до сучасних методологій розробки. У свою чергу, інструменти CI/CD набули активного розвитку і впровадження у виробничі процеси розробки програмного забезпечення та застосовуються не тільки на етапах розробки та розгортання програмних застосунків, а і на етапах проєктування та попередньої оцінки проєкту для збільшення ефективності розробки на всіх етапах його життєвого циклу [2–3].

У зв'язку з цими особливостями традиційних програмних рішень, використання сервісно-орієнтованих архітектур, зокрема моделі Software as a Service (SaaS), забезпечує доступність інструментів оцінювання трудомісткості через веб інтерфейс або API [4]. Такий підхід дозволяє автоматизувати процес збору метрик коду з концептуальної моделі програмного застосунку, наприклад з діаграми класів, та впровадити процес оцінювання в CI/CD середовища. Застосування автоматичного оцінювання параметру розміру та трудомісткості розробки в CI/CD інфраструктурі сприятиме зменшенню часу збору метрик та підготовки оцінок в залежності від варіацій змін в концептуальній моделі програмного застосунку. Крім цього, SaaS рішення мають можливості до інтеграції з традиційними десктопними та серверними системами, що дозволяє проводити обчислення із застосуванням актуальних математичних моделей. Перевагами SaaS моделі є швидке розгортання математичних моделей, адаптованих під специфіку мов програмування та категорій програмних застосунків, постійне можливість оновлення, а також забезпечення інтеграції з методами машинного навчання.

Таким чином SaaS варіант інформаційної технології забезпечують легку інтеграцію в існуючі системи оцінки трудомісткості та інтеграцію з CI/CD інструментами для автоматизації оцінки трудомісткості розробки ПЗ.

Висновки. Визначено ключові напрямки розвитку інформаційних технологій для оцінювання трудомісткості розробки програмного забезпечення на ранніх етапах програмного проєкту в залежності від метрик коду із концептуальної моделі даних. Виявлено, що з розвитком CI/CD інструментарію та його активного впровадженню у всі етапи процесу розробки, з'являється потреба у автоматизованому процесу оцінювання трудомісткості розробки, та виявлено, що SaaS-моделі розповсюдження програмних рішень дозволяють розширити функціонал вже існуючих інформаційних технологій для оцінювання трудомісткості розробки.

Література

- [1] Munialo S. W.. A Review of Agile Software Effort Estimation Methods / International Journal of Computer Applications Technology and Research, volume 5. Association of Technology and Science, 2016. – P. 612–618. DOI: <http://dx.doi.org/10.7753/IJCATR0509.1009>.
- [2] Lwakatare L. E., Meedeniya D., Kivaja P., Oivo M. An Exploratory Study of DevOps: Extending the Dimensions of DevOps with Practices // In Proceedings of the 8th International Conference Conference on Software Engineering Advances (ICSEA 2016). Rome, Italy. 2016. – URL: https://www.researchgate.net/publication/306285779_An_Exploratory_Study_of_DevOps_Extending_the_Dimensions_of_DevOps_with_Practices.
- [3] Tyagi A. Intelligent DevOps: Harnessing Artificial Intelligence to Revolutionize CI/CD Pipelines and Optimize Software Delivery Lifecycles // Journal of Emerging Technologies and Innovative Research, Vol. 8. 2021. – P. 367–385.
- [4] Golding T. Building Multi-Tenant SaaS Architectures. 2024. O'Reilly Media. ISBN 978-1-0981-4061-8.

MODERN INFORMATION TECHNOLOGIES FOR CODE METRICS PROCESSING AT THE EARLY STAGES OF SOFTWARE DESIGN

Oriekhov O.S., Farionova T.A.

Admiral Makarov National University of Shipbuilding

Abstract. The paper overviews modern information technology tools for software development effort estimation at the early stages of the software lifecycle depends on code metrics. Traditional tools based on KLOC and FP mathematical models are analyzed, their advantages and limitations are highlighted in the context of modern project management challenges. The use of service-oriented solutions, particularly the SaaS model, is proposed for integration into the estimation process of CI/CD environments, automate metric collection, or injection into existing traditional software.

Keywords: software development effort estimation, software, SaaS, CI/CD, KLOC, FP, automation, mathematical models.

УДК 004.4'2

ОЦІНКА ОСОБЛИВОСТЕЙ АВТОМАТИЧНОЇ ГЕНЕРАЦІЇ СХЕМИ БАЗИ ДАНИХ ЗА ДОПОМОГОЮ JAVA PERSISTENCE

Беркунський Є.Ю.

*ст. викладач кафедри інформаційних управляючих систем та технологій,
Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова,
м. Миколаїв, Україна, eberkunsky@gmail.com*

Книрик Н.Р.

*доцент кафедри інформаційних управляючих систем та технологій
Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова,
м. Миколаїв, Україна, nknyrik@gmail.com*

Беркунський О.Є.

*Middle Java розробник, GlobalLogic, м. Київ, Україна
berkyt9@gmail.com*

Анотація. Розглянуто особливості та проблеми створення схеми бази даних із використанням специфікації Java Persistence. Як основний фреймворк використано Hibernate, що є однією з найбільш популярних реалізацій Java Persistence. Приклад застосунку реалізовано за допомогою Spring Data JPA та популярної СУБД MySQL. Показано, що базових механізмів генерації схеми бази даних може бути недостатньо. Зокрема обґрунтовано критерії створення додаткових обмежень на дані механізмами мови SQL.

Ключові слова: Java, Database, Spring Data JPA, Hibernate, SQL.

Вступна частина

У сучасному програмному середовищі створення ефективної та узгодженої схеми бази даних є критично важливим етапом розробки програмного забезпечення. Особливої актуальності набуває використання об'єктно-реляційного відображення (ORM), яке дозволяє розробникам працювати з базами даних у термінах об'єктів мови програмування. Одним із найпоширеніших інструментів у цій сфері є специфікація Java Persistence, що забезпечує стандартизований підхід до збереження об'єктів Java у реляційних базах даних [1].

Мета роботи

Провести аналіз ситуацій, коли стандартні механізми генерації виявляються недостатніми для забезпечення необхідного рівня цілісності даних. У таких випадках доцільним є використання додаткових обмежень, реалізованих засобами мови SQL. Метою дослідження є не лише розгляд технічних аспектів побудови схеми бази даних, а й аналіз шляхів її оптимізації та підвищення надійності збереження даних у застосунках із використанням фреймворку Spring Data JPA[2].

Основна частина

Використання засобів Hibernate для реалізації об'єктно-реляційного відображення (ORM) дозволяє не лише працювати зі створеними заздалегідь моделями даних,

а і створювати відповідні схеми даних в залежності від побудованої об'єктної моделі предметної області [1].

Розглянемо як приклад, взаємозв'язки сутностей, що входять до системи DreamUniversity. Основними сутностями є Викладач (Professor), Студент (Student), Навчальна дисципліна (Subject) та Оцінка (Score) яку студент може отримати від викладача з вказаної дисципліни.

Діаграма класів UML може мати такий вигляд:

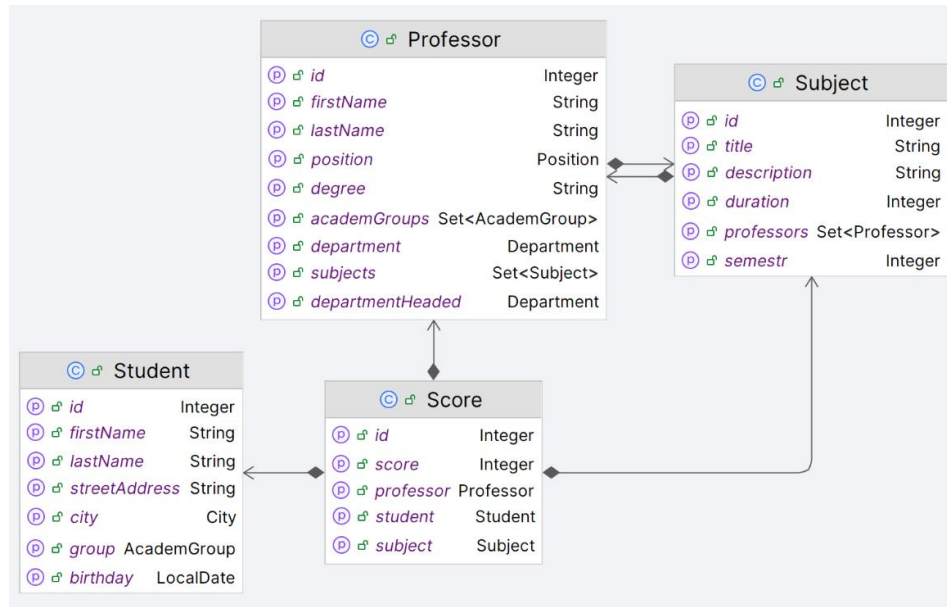

Рисунок 1 – Діаграма класів сутностей

Після першого запуску застосунку, буде створено схему бази даних із відповідними до сутностей таблицями.

Згенеровані таблиці матимуть таку структуру і зв'язки між ними:

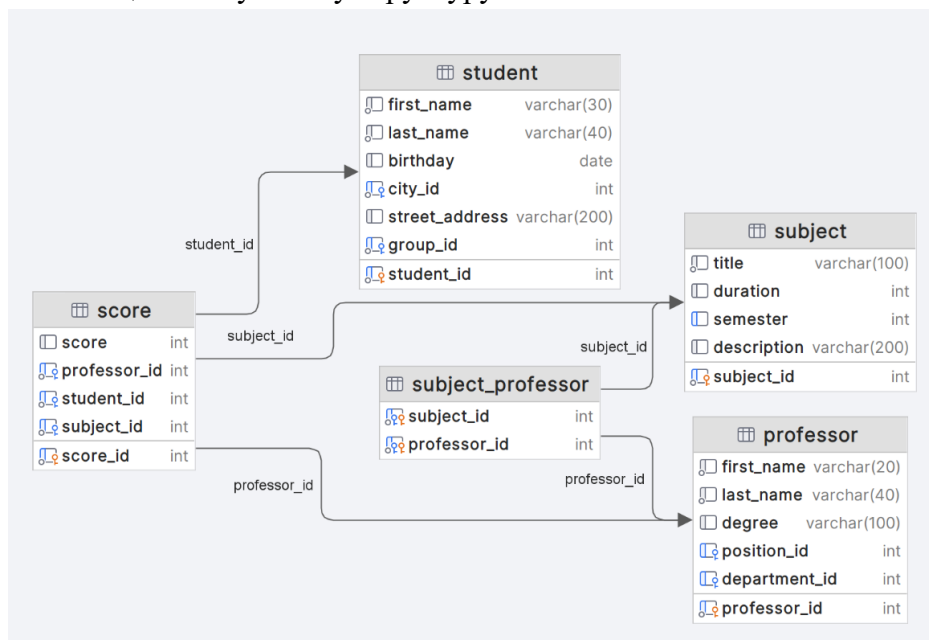

Рисунок 2 – Модель даних

Легко побачити, що таблиця **score** має три зовнішніх ключа – посилання на таблиці **student**, **subject** та **professor**. Так і повинно бути, оскільки кожна оцінка повинна бути отримана певним студентом при складанні іспиту з конкретної дисципліни і ставить цю оцінку вказаний викладач.

Але тут виникає проблема. Як показано на рисунку 1, між сутностями **Викладач** і **Навчальна дисципліна** існує двосторонній зв'язок типу «багато до багатьох». Для реалізації такого зв'язку у схемі бази даних була згенерована таблиця **subject_professor**, яка є допоміжною (Join Table). Ця таблиця має складений первинний ключ з двох полів **subject_id** та **professor_id** та два зовнішніх ключа – по одному на кожне своє поле, що посилаються на таблиці **subject** та **professor**. В свою чергу, таблиця **score**, що була згенерована, не має жодного обмеження від цієї допоміжної таблиці. А це означає, що в таблиці **score** може з'явитись запис з оцінкою від викладача, що не викладає вказаний предмет. Нажаль, не існує жодної можливості створити згадане обмеження під час автоматичної генерації таблиць бази даних.

Розглянувши таку ситуацію можна запропонувати два рішення:

1. У застосунку, на рівні бізнес-логіки реалізувати таку перевірку і на програмному рівні не дозволяти таких операцій. Наприклад, при вході в систему, викладач буде бачити тільки ті дисципліни, які він викладає, тому просто фізично не зможе поставити оцінку із «чужої» дисципліни.

2. За допомогою запиту DDL, що є підмножиною мови SQL, яка призначена для опису структури даних, визначити обмеження зовнішнього ключа для таблиці **score** посилаючись на таблицю **subject_professor**. Таким чином, на рівні бази даних буде заборонено додавати в таблицю **score** оцінку із вказаної дисципліни від викладача, який не має відповідного запису про викладання цієї дисципліни.

До переваг першого підходу можна віднести той факт, що за рахунок відсутності додаткового обмеження на таблицю **score**, операції запису до неї будуть виконуватись швидше. У випадку другого підходу, кожна операція запису у цій таблиці супроводжуватиметься перевіркою значення зовнішнього ключа, що за певних умов може призвести до загального зниження продуктивності системи.

Другий підхід характеризується більшою надійністю до змін в програмному забезпеченні. Якщо, при супроводженні застосунку, до нього буде додано нові функції, в результаті яких може відбуватись запис у таблицю **score**, на рівні бази даних будуть заблоковані потенційно небезпечні операції, що можуть порушити цілісність даних і якщо на програмному рівні налаштовано обробку виключних ситуацій, помилкові операції будуть відкидатись автоматично. Проте загальна продуктивність системи буде трохи нижчою.

Остаточне рішення, який з двох підходів треба обрати, повинен приймати розробник конкретного застосунку, виходячи із потреб користувачів системи що формуються на етапі складання технічного завдання.

Висновок

У дослідженні розглянуто проблеми, що виникають при автоматичній генерації схеми бази даних та розроблені рекомендації щодо реалізації обмежень цілісності БД. Якщо пріоритет надається швидкості операцій та гнучкості бізнес-логіки, доцільніше перенести контроль за коректністю даних на рівень прикладного програмного забезпечення. Якщо ж

ключове значення має цілісність бази даних і мінімізація людського чинника при зміні коду, ефективнішим буде застосування суворих обмежень на рівні СУБД.

Література

- [1] Andres Sacco. Beginning Spring Data: Data Access and Persistence for Spring Framework 6 and Boot 3 – Apress, 2023. – 420 p.
- [2] Cătălin Tudose. Java Persistence with Spring Data and Hibernate. – Manning, 2023. – 616 p.

EVALUATING THE FEATURES OF AUTOMATIC DATABASE SCHEMA GENERATION USING JAVA PERSISTENCE

Yevhen Berkunskyi¹, Natalia Knyrik¹, Oleksandr Berkunskyi²

¹National University of Shipbuilding, Mykolaiv, Ukraine

²GlobalLogic, Kyiv, Ukraine

Abstract. The features and problems of creating a database schema using the Java Persistence specification are considered. Hibernate is used as the main framework, which is one of the most popular implementations of Java Persistence. The example application is implemented using Spring Data JPA and the popular MySQL DBMS. It is shown that the basic mechanisms for generating a database schema may not be enough. The criteria for creating additional data constraints by SQL language mechanisms are substantiated.

Keywords: Java, Database, Spring Data JPA, Hibernate, SQL.

УДК 004.8:004.4'2

ВИКОРИСТАННЯ JETBRAINS AI ДЛЯ СТВОРЕННЯ JAVA ЗАСТОСУНКІВ SPRING BOOT

Беркунський Є.Ю.

*ст. викладач кафедри інформаційних управляючих систем та технологій,
Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова,
м. Миколаїв, Україна, eberkunsky@gmail.com*

Павленко А.Ю.

*ст. викладач кафедри інформаційних управляючих систем та технологій,
Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова,
м. Миколаїв, Україна, pavlenko.a.yu@gmail.com*

Беркунський О.Є.

Middle Java розробник, GlobalLogic, м. Київ, Україна, berkyl9@gmail.com

Анотація. Розглянуто особливості створення Java-застосунків із використанням сучасних інструментів штучного інтелекту, зокрема JetBrains AI та Claude 3.5 Sonnet. Як

основний фреймворк використано Spring Boot, що забезпечує ефективну архітектуру для розробки веб-орієнтованих сервісів. Роботу з базою даних реалізовано за допомогою Spring Data JPA та вбудованої СУБД H2. Показано, що застосування AI-інструментів у середовищі IntelliJ IDEA суттєво оптимізує процес розробки, зокрема генерацію шаблонного коду, формування REST-інтерфейсів і документації.

Ключові слова: Java, Spring Boot, JetBrains AI, Spring Data, Claude 3.5 Sonnet, REST Web-service.

Вступна частина

Штучний інтелект (ШІ) став ключовою складовою сучасної розробки програмного забезпечення. Інструменти Claude 3.5 Sonnet від Anthropic та JetBrains AI є одними з найпотужніших рішень, що вдосконалюють обробку природної мови й підтримують розробників. Їхнє поєднання в IDE JetBrains, зокрема в IntelliJ IDEA, покращує розробку шаблонів застосунків. Дослідження демонструє цей процес на прикладі створення застосунку "ToDo".

Мета роботи

Провести аналіз процесу створення Java-застосунка із використанням Spring Boot за допомогою інструментів штучного інтелекту та розробити рекомендації, що допоможуть розробникам прийняти правильні рішення щодо застосування цих засобів на платформі Java.

Основна частина

Розвиток штучного інтелекту (ШІ) докорінно змінив процес розробки, тестування та підтримки програмного забезпечення. Потужні інструменти ШІ пропонують розширені можливості обробки природної мови, дозволяючи розробникам генерувати код, рефакторити проекти та автоматизувати створення документації з високою точністю та швидкістю.

У середовищі IntelliJ IDEA під час створення програми Spring Boot "ToDo" розробники можуть використовувати Claude 3.5 Sonnet для генерації кінцевих точок REST API, створення інтеграційних тестів або навіть перетворення бізнес-вимог у технічні специфікації. Таке поєднання скорочує час, необхідний для складних реалізацій, знижує вхідний бар'єр для менш досвідчених програмістів, дозволяючи командам зосередитися на наданні інноваційних рішень, а не на вирішенні рутинних проблем.

Claude 3.5 Sonnet представляє наступне покоління розмовного ШІ, розробленого для більш природної, контекстно-залежної допомоги. Його сильні сторони полягають у розумінні нюансів запитів розробників, генерації та поясненні коду та навіть наданні архітектурних пропозицій. Доступ до його інтерфейсу можна отримати через API, плагіни або безпосередньо через партнерські платформи.

JetBrains AI надає такі функції, як завершення коду, пояснення коду, пропозиції щодо рефакторингу та легка інтеграція із зовнішніми моделями штучного інтелекту, включаючи Claude 3.5 Sonnet.

Spring Boot – найбільш поширений фреймворк на основі Java, який спрощує розробку автономних, готових до виробництва програм. Він ідеально підходить для застосунку типу "ToDo" завдяки мінімальним налаштуванням, вбудованому серверу та підтримці REST API.

Кожен розробник, що працює зі Spring Boot починає проєкт із Spring Initializr [1] (через інтерфейс IntelliJ IDEA або онлайн) для базових налаштувань. Наприклад:

- Project: Maven
- Language: Java
- Spring Boot: 3.x.x
- Dependencies: Spring Web, Spring Data JPA, H2 Database [2]
- Group: ua.edu.nuos.iust
- Artifact: todo

Далі, можна звернутись до JetBrains AI у відповідному вікні IntelliJ IDEA простим запитом англійською мовою. Наприклад:

“Please, generate a basic ToDo application with CRUD operations using Spring Boot and H2.”

ІІІ створить заготовки таких компонентів: класи-сутності (Entity), Інтерфейси репозиторіїв (Repository), контроллер REST (RestController), сервісні класи (для бізнес-логіки, класи, необхідні для тестування. Код, створений штучним інтелектом, містить коментарі, що дозволяє прискорити процес налаштування.

Налаштування можна виконувати ”вручну”, або з використанням JetBrains AI. Наприклад, для створення класу-сутності[1] можна зробити запит:

“Please, create a Java entity class for a ToDo item with id, title, description, and completed status fields.”

Клас, що буде згенеровано, може виглядати так:

```
@Entity
public class ToDoElement {
    @Id
    @GeneratedValue(strategy = GenerationType.IDENTITY)
    private Long id;
    private String title;
    private String description;
    private boolean completed;
    // getters and setters
}
```

Слід зауважити, що для таблиць БД невеликого розміру не варто використовувати як первинний ключ поле типу Long, але ІІІ про розмір нашої БД не знає, тому рекомендується змінити тип на Integer.

Наступний крок – репозиторії[1]. Виконавши запит

“Please, create a Spring Data JPA repository interface for ToDoItem.”

можна отримати заготовку інтерфейсу Repository, що повністю підходить для CRUD операцій, сортування та пагінації. За бажанням, його можна доповнити власними методами:

```
public interface ToDoRepository extends JpaRepository <ToDoElement, Integer>{}
```

Після створення репозиторію слід створити класи сервісів (найчастіше, через делегування відповідних функцій репозиторіям) а також REST контроллер. JetBrains AI може сконструювати повнофункціональний контролер REST для управління операціями CRUD з базою даних [1]: POST – створення елементів ToDo, GET – читання елементів ToDo, PUT/PATCH – оновлення елементів ToDo, DELETE – видалення елементів ToDo.

Створений таким чином REST Controller, після обов'язкового доповнення методами для операцій типу "Find one" та фільтрації за критеріями може слугувати як основа для реалізації серверного застосунку web-сервісу на основі REST розподіленої системи з великою кількістю користувачів.

Висновок

Інтеграція JetBrains AI із використанням Spring Boot дозволяє суттєво прискорити розробку застосунків на основі Java. Завдання, які традиційно вимагали обширної ручної конфігурації, повторюваного шаблонного кодування та певних зусиль з налагодження, тепер можуть виконуватися зі значно більшою ефективністю, точністю та узгодженістю. Завдяки використанню запитів природною мови, розробники отримують можливість підвищити свою продуктивність, що сприятиме творчому вирішенню проблем і покращить загальну якість коду. Проте, не можна сліпо покладатись на ШІ, після кожного етапу генерації коду варто вносити до нього зміни, відповідно до вимог предметної області та потреб розробника.

Література

- [1] Andres Sacco. Beginning Spring Data: Data Access and Persistence for Spring Framework 6 and Boot 3 – Apress, 2023. – 420 p.
- [2] Djoni Darmawikarta. Learning SQL in h2 database. – Independently published, 2022. – 96 p.

USING JETBRAINS AI FOR CREATION JAVA SPRING BOOT APPLICATIONS

Yevhen Berkunskyi¹, Alona Pavlenko¹, Oleksandr Berkunskyi²

¹National University of Shipbuilding, Mykolaiv, Ukraine

²GlobalLogic, Kyiv, Ukraine

Abstract. The paper examines the process of developing Java applications using modern artificial intelligence tools, specifically JetBrains AI and Claude 3.5 Sonnet. Spring Boot was employed as the core framework, offering a robust and efficient architecture for building web-oriented services. Data persistence was implemented through Spring Data JPA in combination with the embedded H2 database. The study highlights how the integration of AI tools within the IntelliJ IDEA environment significantly enhances the software development process – particularly in generating boilerplate code, creating RESTful APIs, and producing technical documentation.

Keywords: Java, Spring Boot, JetBrains AI, Spring Data, Claude 3.5 Sonnet, REST Web-service.

ДОСЛІДЖЕННЯ МОДЕЛЕЙ УПРАВЛІННЯ ТА РОЗРОБКА ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПІДСИСТЕМИ АВТОВОКЗАЛА

Гайдаєнко О.В.

кандидат технічних наук,

*доцент кафедри інформаційних управляючих систем та технологій
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова*

м. Миколаїв, Україна

oksana.gaidaienko@nuos.edu.ua

Стецюк В.В.

магістр,

здобувач освіти групи 5141м

Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова

м. Миколаїв, Україна

valerastetsiuk3546@gmail.com

Анотація. Розглянуто побудову та реалізацію інформаційної підсистеми автовокзалу, яка автоматизує основні процеси – від планування рейсів до продажу квитків. Представлено логічну, фізичну та концептуальну модель системи, а також математичну модель для обліку кількості пасажирів і рейсів. Використання сучасних ІТ-рішень дозволяє підвищити ефективність обслуговування пасажирів, зменшити витрати часу та підвищити рівень сервісу.

Ключові слова: інформаційна система, автовокзал, веб-додаток, математична модель, бронювання квитків.

Вступна частина. Автоматизація транспортних процесів є важливим чинником підвищення якості обслуговування пасажирів на автовокзалах. В умовах цифрової трансформації зростає потреба в інформаційних рішеннях, які дозволяють оперативно керувати розкладом, квитками, потоками пасажирів та іншими ресурсами. Для ефективного функціонування системи необхідно обрати відповідну модель управління.

Мета роботи. Розробити концепцію та реалізувати інформаційну підсистему автовокзалу з використанням сучасних веб-технологій, математичних моделей і баз даних для оптимізації ключових бізнес-процесів.

Основна частин. У процесі дослідження були розглянуті такі моделі управління:

- централізована модель – управління всіма процесами здійснюється з одного адміністративного центру;
- децентралізована модель – рішення приймаються локально на рівні маршрутів або кас;
- гібридна модель – поєднання централізованого планування з локальною оптимізацією.

Для сфери автовокзалу найбільш ефективною виявилась гібридна модель, яка забезпечує баланс між контролем і гнучкістю системи.

Інформаційна підсистема побудована на тривірневій архітектурі:

Клієнт (web UI), серверна логіка (Laravel/PHP), СУБД (MySQL). Реалізовано модулі авторизації, бронювання, управління рейсами та адміністрування користувачів.

Основними сутностями є: пасажир, рейс, маршрут, квиток, автобус, користувач. Встановлено зв'язки між об'єктами (1:M, 1:1), реалізовано таблиці в логічній і фізичній моделях із чітким описом типів даних і обмежень [1].

Стек технологій: Laravel (Back-end), HTML/CSS/Bootstrap, JS/jQuery (Front-end), MySQL (DB). Інструменти: PhpStorm, DBeaver, Postman. Система підтримує інтеграцію з платіжними сервісами, сповіщеннями та генерацію квитків.

Математичне забезпечення інформаційної підсистеми описує кількісні залежності, що регулюють формування рейсів, продаж квитків та контроль навантаження [2].

Позначимо:

P – кількість пасажирів, які хочуть придбати квитки на рейс;

R – загальна кількість рейсів, які здійснюються;

C – максимальна кількість квитків, які можна продати на один рейс;

S – кількість місць в автобусі для одного рейсу.

P_i – кількість пасажирів на i -му рейсі.

Основні умови функціонування системи:

- 1) кількість квитків на один рейс не може перевищувати кількість місць у автобусі:

$$C \leq S$$

Це гарантує, що не буде продано більше квитків, ніж реально місць в транспорті.

- 2) кількість пасажирів на кожному рейсі не повинна перевищувати кількість доступних квитків:

$$P \leq C$$

Це означає, що кількість пасажирів не може бути більшою за кількість проданих квитків.

- 3) Загальна кількість пасажирів за всі R рейсів:

$$P_{total} = \sum_{i=1}^R P_i$$

Висновки. Інформаційна підсистема автовокзалу дозволяє автоматизувати ключові процеси, забезпечити ефективну взаємодію між операторами та пасажирями, покращити сервіс та знизити витрати на управління. Ефективність забезпечується завдяки: впровадженню гібридної моделі управління, застосуванню математичної моделі оптимального розподілу пасажирів, використанню сучасного веб-стека для швидкої обробки запитів, інтеграції з платіжними системами та модулем онлайн-бронювання.

Література

[1] Що таке моделювання даних? Типи (концептуальний, логічний, фізичний). URL: <https://www.guru99.com/uk/data-modelling-conceptual-logical.html>

[2] What makes a good website structure? Everything you need to know. URL: <https://www.wix.com/blog/websitestructures#:~:text=A%20website%20structure%20refers%20to,menus%2C%20internal%20linking%20and%20content>

RESEARCH OF MANAGEMENT MODELS AND DEVELOPMENT OF THE BUS STATION INFORMATION SUBSYSTEM

Haidaienko Oksana, Stetsiuk Valeriia.

Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Mykolayiv, Ukraine.

Abstract. The development and implementation of an information subsystem for a bus station are considered, aimed at automating core processes from route planning to ticket sales. The system's conceptual, logical, and physical models are presented, along with a mathematical model for tracking the number of passengers and routes. The use of modern IT solutions increases the efficiency of passenger service, reduces time expenditures, and improves the overall service quality.

Keywords: information system, bus station, web application, mathematical model, ticket booking.

УДК 004.421:004.412.4

ДОСЛІДЖЕННЯ ТЕХНОЛОГІЙ ЗАХИСТУ КОРПОРАТИВНИХ ДАНИХ У ВІДКРИТИХ СИСТЕМАХ

Гайдасенко О.В.

кандидат технічних наук,

доцент кафедри інформаційних управляючих систем та технологій

Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова,

м. Миколаїв, Україна, oksana.gaidaienko@nuos.edu.ua

Гайдучок У.Т.

студент групи 5141МЗ

Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова,

м. Миколаїв, Україна, ulyanag8008@gmail.com

Анотація. Робота присвячена дослідженню методів захисту корпоративних даних у відкритих системах та розробці інформаційної підсистеми, що забезпечує конфіденційність, цілісність та безпеку інформації.

Ключові слова: захист корпоративних даних, інформаційна система, шифрування, конфіденційність, цілісність, доступність, користувач.

Вступна частина. Технології захисту корпоративних даних стають важливими елементами стратегій безпеки підприємств, тому дослідження сучасних методів і підходів до захисту даних у відкритих системах є актуальним і необхідним для забезпечення стабільності та безпеки інформаційних ресурсів.

Мета роботи. Дослідження сучасних технологій захисту корпоративних даних у відкритих системах, а також розробка рекомендацій щодо їх ефективного впровадження для забезпечення безпеки інформаційних ресурсів організацій.

Основна частина. Інформаційна підсистема захисту корпоративних даних реалізована на основі технологій Flask (Python) для серверної частини та JavaScript (Axios) – для клієнтської частини. Взаємодія відбувається через REST API із використанням JWT (JSON

Web Token) для аутентифікації. Система побудована відповідно до принципів безпеки: конфіденційність, цілісність, доступність.

Модулі системи.

- ✓ Аутентифікація користувачів: користувач проходить перевірку особи за допомогою JWT.
- ✓ Шифрування/дешифрування: реалізовано за допомогою AES у режимі Fernet.
- ✓ Зберігання паролів: хешуються алгоритмом Scrypt із додаванням salt.
- ✓ Контроль доступу: кожен користувач має рівень доступу; усі дії логуються.

Засоби реалізації.

- ✓ Мова програмування: Python 3.13.
- ✓ Фреймворк: Flask.
- ✓ База даних: SQLite (можлива заміна на PostgreSQL).
- ✓ Клієнтська частина: HTML/JS + Axios.
- ✓ Криптобібліотеки: cryptography, hashlib, scrypt, jwt.

Механізми захисту даних.

- ✓ Шифрування (AES-Fernet):

Формула шифрування:

$C = E_K(P)$ – шифрування відкритого тексту P ключем K , $P = D_K(C)$ – розшифрування.

- ✓ Хешування

(Scrypt):

$H = \text{Scrypt}(\text{password}, \text{salt}, N, r, p)$ – створення хешу з врахуванням унікального salt і складних параметрів (N, r, p) .

Аудит та логування: Лог-функція $L = (U, A, T)$ де U – користувач, A – дія, T – час.

Математичне забезпечення.

- ✓ В основі розробки – сучасні криптографічні методи:
- ✓ AES – симетричне блочне шифрування.
- ✓ Scrypt – стійке до перебору хешування.
- ✓ JWT – безпечна передача токенів.
- ✓ Timestamp логування – забезпечує повний аудит користувацьких дій.

Запропоновані рішення дозволяють гарантувати стійкість до атак типу brute force, захист від компрометації паролів, а також контроль доступу на основі ролей.

Висновок. У результаті дослідження сучасних технологій захисту корпоративних даних у відкритих системах було проаналізовано ключові методи забезпечення інформаційної безпеки, такі як шифрування, багатофакторна автентифікація, засоби контролю доступу, системи виявлення вторгнень, а також засоби резервного копіювання та моніторингу.

На основі аналізу надано практичні рекомендації щодо ефективного впровадження зазначених технологій з урахуванням потреб та інфраструктури конкретної організації. Реалізація таких заходів дозволяє значно знизити ризики несанкціонованого доступу, втрати чи компрометації даних та забезпечити належний рівень захисту корпоративної інформації у відкритих системах.

Література

- [1] Офіційна документація Flask: <https://flask.palletsprojects.com/en/latest/>
- [2] Офіційна документація Flask-SQLAlchemy: <https://flask-sqlalchemy.palletsprojects.com/>
- [3] Офіційна документація Flask-Login: <https://flask-login.readthedocs.io/en/latest/>
- [4] Офіційна документація SQLite: <https://www.sqlite.org/docs.html>
- Офіційна документація бібліотеки Cryptography (AES, Fernet): <https://cryptography.io/en/latest/>
- [5] M. Grinberg. *Flask Web Development: Developing Web Applications with Python*. – O'Reilly Media, 2018.
- [6] A. Sweigart. *Beyond the Basic Stuff with Python: Best Practices for Writing Clean Code*. – No Starch Press, 2020.
- [7] C. Althoff. *The Self-Taught Programmer: The Definitive Guide to Programming Professionally*. – self-published, 2017.
- [8] M. Lutz. *Learning Python*. – O'Reilly Media, 2013.
- [9] N. Ferguson, B. Schneier, T. Kohno. *Cryptography Engineering: Design Principles and Practical Applications*. – Wiley Publishing, 2010.
- [10] Flask Tutorials: <https://realpython.com/tutorials/flask/>
- [11] Python Cryptography Guide: <https://realpython.com/python-encryption/>

RESEARCH IN CORPORATE DATA PROTECTION TECHNOLOGIES IN OPEN SYSTEMS

Haidaienko Oksana, Haiduchok Uliana

Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Mykolayiv, Ukraine.

Abstract. The work is devoted to the study of methods for protecting corporate data in open systems and the development of an information subsystem that ensures confidentiality, integrity and security of information.

Keywords: corporate data protection, information system, encryption, confidentiality, integrity, availability, user.

УДК 004.42:005.52

МАТЕМАТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ ТОВАРНИМИ ЗАПАСАМИ

Гайдасенко О.В.*кандидат технічних наук,**доцент кафедри інформаційних управляючих систем та технологій**Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова, м. Миколаїв, Україна**oksana.gaidaienko@nuos.edu.ua***Колесник В. С.***студент групи 5145М**Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова, м. Миколаїв, Україна**201172@nuos.edu.ua*

Анотація. Розглянуто системний підхід до аналізу процесів управління товарними залишками в магазині. Проведено дослідження існуючих методів прийняття рішень, обґрунтовано доцільність автоматизації процесів аналізу та формування замовлень на основі даних продажів. Запропоновано концепцію інформаційної системи, яка дозволяє здійснювати автоматизований аналіз залишків, прогнозування попиту та генерування оптимальних замовлень.

Ключові слова: управління залишками, інформаційна система, прийняття рішень, прогнозування, ковзне середнє, автоматизація.

Вступна частина. Сучасна торгівля висуває високі вимоги до ефективності управління товарними запасами. Надлишок товарів призводить до додаткових витрат на зберігання, а їхній дефіцит – до втрати прибутку. Тому актуальною є задача створення інструменту, який дозволить автоматизувати аналіз залишків і прийняття рішень щодо поповнення товарних запасів. Розробка спеціалізованої інформаційної системи, що враховує специфіку конкретного магазину, дозволяє оптимізувати бізнес-процеси та зменшити втрати.

Мета роботи. Розробити концепцію інформаційної системи, яка дозволить реалізувати автоматизовану підтримку прийняття рішень щодо управління товарними запасами магазину на основі аналізу історії продажів та математичного прогнозування попиту.

Основна частина. Об'єктом дослідження є відділ складського обліку магазину, предметом – процес формування та реалізації рішень щодо поповнення товарів.

На першому етапі проведено аналіз предметної області, виявлено слабкі сторони існуючих програмних продуктів, таких як SAP Business One, Power BI, Tableau, які або складні у впровадженні, або не адаптовані до невеликих торгових точок.

У якості математичної моделі прогнозування попиту використано метод ковзного середнього[1]:

$$\check{D}_{t+1} = \frac{1}{n} \sum_{i=0}^{n-1} D_{t-i}$$

де: $\check{D}_{t+1}$ – прогнозована кількість продажів на наступний період;

D_{t-i} – обсяг продажів у період $t-i$;

n – кількість періодів для усереднення.

Цей метод було обрано за його простоту реалізації, адаптивність та достатню точність у короткостроковому прогнозуванні. Реалізовано сценарій формування автоматичного замовлення, коли прогнозований попит перевищує залишок товару на складі з урахуванням встановленого запасу безпеки.

Висновок. Розроблена концепція ІС дозволяє адаптувати модель до конкретних бізнес-процесів магазину, забезпечує точне прогнозування потреб та оптимізацію обсягів замовлень. Застосування математичного апарату, зокрема методу ковзного середнього, підвищує обґрунтованість прийнятих рішень.

Література

[1] Як розраховується прогноз за методом ковзної середньої? Режим доступу: <https://pole.liberty.cx.ua/gromadyanam/yak-rozrakhovuietsya-prognoz-za-metodom-kovznoi-serednoi.html>

MATHEMATICAL SUPPORT FOR INVENTORY MANAGEMENT

Haidaienko Oksana, Kolesnik Vsevolod

Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Mykolayiv, Ukraine

Abstract. A systematic approach to the analysis of the processes of managing product balances in a store is considered. A study of existing decision-making methods is conducted, the feasibility of automating the processes of analysis and order formation based on sales data is substantiated. The concept of an information system is proposed, which allows for automated analysis of balances, demand forecasting and generation of optimal orders.

Keywords: balance management, information system, decision making, forecasting, moving average, automation.

УДК:004.4

ПРОЄКТ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ТЕХНОЛОГІЇ ДЛЯ ОБРОБКИ ІНФОРМАЦІЇ З МЕТРИК КОДУ JAVA-ЗАСТОСУНКІВ

Орєхов О.С.

аспірант, Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова,

м. Миколаїв, Україна,

oleksandr.oriekhov@nuos.edu.ua

Ворона М.В.

PhD, викладач кафедри ІУСТ,

Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова,

м. Миколаїв, Україна, tyukhailo.vorona@nuos.edu.ua

Анотація. У роботі розглянуто проєкт інформаційної технології для автоматизованої обробки інформації з метрик коду для оцінювання параметру розміру на ранніх етапах

життєвого циклу розробки JAVA-застосунків. Запропоновано SaaS-модель розповсюдження для інтеграції в процеси оцінювання в традиційне програмне забезпечення для оцінювання трудомісткості та в програмні рішення або інфраструктуру CI/CD користувача. У межах запропонованого підходу реалізовано два основних сценарії взаємодії користувача з системою, які включають отримання інформації про математичні моделі та виконання обчислень на основі заданих вхідних параметрів. Такий підхід підвищує гнучкість, масштабованість та точність оцінювання розміру і, відповідно, трудомісткості проєктів.

Ключові слова: оцінка трудомісткості, метрики коду, інформаційна технологія, SaaS, KLOC, JAVA-застосунки, CI/CD, математичні моделі.

Вступ. З активним розвитком Agile методології розробки ПЗ, розвитком хмарних технологій, розвитком CI/CD та появою нових математичних моделей для оцінювання параметру розміру та трудомісткості, виникає потреба в програмних рішеннях, які дозволяють розширити існуючі традиційні інструменти та побудувати автоматизовані програмні рішення для впровадження оцінювання трудомісткості у виробничі процеси [1–2].

Мета роботи є розробка проєкту інформаційної технології для автоматизованої обробки інформації з метрик коду для оцінювання параметру розміру JAVA застосунків на ранніх етапах проєктування за рахунок застосування нелінійних регресійних моделей, для підвищення достовірності оцінювання трудомісткості розробки ПЗ.

Основна частина. Software as a service (SaaS) модель розповсюдження інформаційної технології (IT) для обробки інформації з метрик коду дозволить надати легкий доступ до обчислення параметру розміру JAVA-застосунків; забезпечить швидке оновлення, обслуговування та вдосконалення застосунку без втручання з боку користувачів; надасть API для інтеграції обчислення оцінювання кількості рядків коду в програмний інструментарій користувачів та існуючі системи інших сервісів, що дозволяє створити комплексні рішення, об'єднані в єдину інфраструктуру із застосування інструментів CI/CD [2–3].

Для проєкту IT були обрані моделі оцінювання кількості рядків коду (KLOC) в залежності від мови програмування JAVA та категорії програмних застосунків, оскільки оцінки засновані на KLOC беруть до уваги такі важливі параметри як фактори середовища, які мають вплив на фактичне значення параметру розміру на відміну від функціональних точок. Для оцінювання параметру розміру KLOC було обрано п'ятифакторну нелінійну регресійну модель для оцінювання розміру загальних JAVA застосунків [4].

Для цієї IT можна виділити 2 основні ролі – це користувач, який використовує це програмне рішення та адміністратор, який керує правами доступу та наявними математичними моделями.

Для користувача запропоновано 2 варіанти використання. У першому варіанті використання користувач повинен отримати інформацію про існуючі математичні моделі, які можуть бути використані для обчислень. До переліку параметрів входять – мова програмування, категорія математичної моделі або ідентифікатор математичної моделі в системі. Передумови в такому варіанті використання відсутні.

Наступний варіант використання – це обчислення параметру розміру в залежності від значень метрик коду, які можна отримати з концептуальної моделі даних, зокрема UML-діаграми класів. В цьому варіанті використання, користувач системи передає значення

параметрів незалежних факторів в систему для проведення обчислення. Для виконання цього варіанту використання, користувач повинен мати інформацію про ідентифікатор математичної моделі та про входні параметри моделі для виконання обчислення, що можна отримати в попередньому варіанті використання.

На UML діаграмі діяльності (Рис. 1) представлено два сценарії варіантів використання, які забезпечують отримання інформації про математичну модель та виконання обчислення, а також альтернативні напрямки поведінки системи.

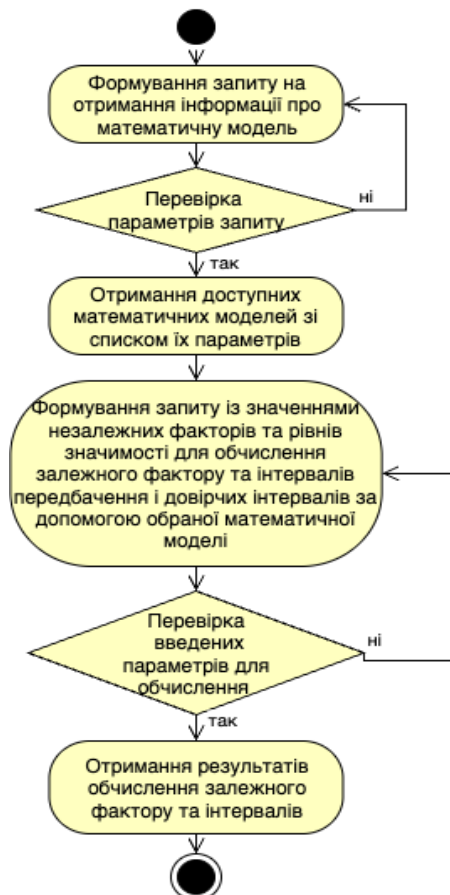

Рисунок 1 – Діаграма діяльності основних варіантів взаємодії з системою.

Таким чином SaaS варіант розповсюдження інформаційної технології забезпечить легку інтеграцію в існуючі системи оцінки трудомісткості та інтеграцію за CI/CD інструментами для автоматизації оцінки трудомісткості розробки ПЗ.

Висновки. Запропоновано проєкту інформаційної технології для забезпечення автоматизованої обробки інформації з метрик коду для оцінки параметру розміру JAVA-застосунків, яка відповідає сучасним вимогам до ПЗ для оцінювання параметру розміру та трудомісткості розробки програмних проєктів.

Література

- [1] Munialo S. W.. A Review of Agile Software Effort Estimation Methods / *International Journal of Computer Applications Technology and Research*, volume 5. Association of Technology and Science, 2016. P. 612–618. DOI: <http://dx.doi.org/10.7753/IJCATR0509.1009>

- [2] Golding T. Building Multi-Tenant SaaS Architectures. 2024. O'Reilly Media. ISBN 978-1-0981-4061-8
- [3] Tyagi A. Intelligent DevOps: Harnessing Artificial Intelligence to Revolutionize CI/CD Pipelines and Optimize Software Delivery Lifecycles // *Journal of Emerging Technologies and Innovative Research*, Vol. 8. 2021. P. 367–385.
- [4] Oriekhov O., Farionova T. Five-factor nonlinear regression model for JAVA software size estimation // In Proceedings of the V International Workshop IT Project Management (ITPM 2025), Kyiv. 2025.

INFORMATION TECHNOLOGY FOR INFORMATION PROCESSING FROM CODE METRICS OF JAVA APPLICATIONS

Oriekhov O.S., Vorona M.V.

Admiral Makarov National University of Shipbuilding

Abstract. The paper proposes a project of an information technology for the automated code metrics processing to estimate the JAVA applications size parameter at the early stages of the software development lifecycle. An algorithm for using the SaaS model is proposed to integrate the estimation processes into traditional software tools for effort estimation, and user's software solutions or CI/CD infrastructure. Within the proposed approach, two main use cases are defined, including retrieving information about mathematical models and performing calculations based on specified metrics. This approach increases the flexibility, scalability, and accuracy of size and software development effort estimation for software projects.

Keywords: software development effort estimation, code metrics, information technology, SaaS, KLOC, JAVA applications, CI/CD, mathematical models.

УДК 004.77+004.65

ДОСЛІДЖЕННЯ СИСТЕМ ВИКОРИСТАННЯ ВЕБ-ДОДАТКІВ ДЛЯ РОЗМІЩЕННЯ ОГолошень

Гайдаєнко О. В.,

кандидат технічних наук,

доцент кафедри інформаційних управляючих систем та технологій

Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова, м. Миколаїв, Україна

oksana.gaidaienko@nuos.edu.ua

Токаренко О. М.

студент групи 5141м

Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова, м. Миколаїв, Україна

tokarenko2003sasha@gmail.com

Анотація. Розглядається процес дослідження та створення системи для розміщення оголошень. Аналізуються вимоги до функціональності системи, структура бази даних, архітектура додатку, а також інструменти, що використовуються для реалізації. Важливу увагу

приділено безпеці користувачів, зручності інтерфейсу та можливості монетизації через платні послуги.

Ключові слова: веб-додаток, система, оголошення, нерухомість, послуги.

Вступна частина. У сучасному цифровому суспільстві все більшу популярність набувають онлайн-платформи для розміщення оголошень. Більшість існуючих платформ мають певні обмеження в частині безпеки, персоналізації пошуку, оптимального порядку виводу інформації або гнучкості роботи з оголошеннями. Особливо критичним є питання формування стрічки оголошень, де відображення елементів повинно залежати не лише від дати публікації, а й від наявності платних сервісів, таких як «Топ оголошення», «VIP» чи «Автопідняття». Саме тому виникла потреба у створенні веб-додатку, який би враховував кращі практики існуючих рішень, усував їх недоліки, а також включав елементи математичного забезпечення для ефективного керування логікою показу оголошень у стрічці.

Мета роботи. Дослідити системи та розробити функціональний веб-додаток для розміщення оголошень, який забезпечує безпеку, простоту використання, підтримку платних сервісів та адаптивний дизайн.

Основна частина. Система створена з використанням Java (Spring Boot) для серверної частини та React для фронтенду [2]. База даних реалізована з використанням PostgreSQL [1]. Функціонал системи передбачає:

- реєстрацію та авторизацію користувачів;
- створення, редагування та видалення оголошень;
- фільтрацію та пошук за категоріями, ціною, локацією тощо;
- інтеграцію платних послуг:
 - «Топ оголошення» – відображення у спеціальному блоці;
 - «VIP-оголошення» – розміщення на головній сторінці з позначкою;
 - «Автопідняття» – оновлення дати оголошення кожні 6 годин.

Важливою частиною проєкту стала побудова математичної моделі чергування оголошень у стрічці. Структура формування стрічки виглядає наступним чином: спочатку виводяться 10 останніх звичайних оголошень, після чого вставляється блок із 3 випадкових платних (топ) оголошень. Цикл повторюється по всій стрічці. Формально, загальна стрічка формується з чергування підмножин:

$$A = [T_1, N_1, T_2, N_2, \dots, T_k, N_k],$$

де T_i – блок із 3 випадкових топ-оголошень,

N_i – блок із 10 звичайних оголошень (за спаданням дати).

Цей підхід забезпечує справедливий розподіл платного контенту, без шкоди для органічних оголошень. Система також реалізує модерацію, функцію автоприховування застарілих оголошень, адаптивну валюту, аналітику.

Висновок. Розроблений веб-додаток поєднує сучасні технічні рішення та адаптовану бізнес-модель, що дозволяє забезпечити зручну й безпечну взаємодію між користувачами.

Література

- [1] PostgreSQL Documentation. URL: <https://www.postgresql.org/docs/> (дата звернення: 29.07.2025)
- [2] Spring Boot. URL: <https://spring.io/projects/spring-boot> (дата звернення: 29.07.2025)

RESEARCH OF SYSTEMS USING WEB APPLICATIONS FOR PLACEMENT OF ADVERTISEMENTS

Tokarenko Oleksandr, Haidaienko Oksana

Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Mykolaiv, Ukraine.

Abstract. The process of researching and creating a system for placing ads is considered. The requirements for the system's functionality, database structure, application architecture, as well as the tools used for implementation are analyzed. Important attention is paid to user security, user-friendliness of the interface, and the possibility of monetization through paid services.

Keywords: web application, system, ads, real estate, services.

УДК 378.147:004

ІНТЕГРАЦІЯ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС ЗАКЛАДУ ФАХОВОЇ ПЕРЕДВИЩОЇ ОСВІТИ ДЛЯ УСПІШНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ЗДОБУВАЧІВ

Михальченко І.В.

викладач Відокремленого структурного підрозділу

«Фаховий коледж Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова»,

м. Миколаїв, Україна

igormihalcenko685@gmail.com

Анотація. Заклад фахової передвищої освіти є найважливішим етапом освоєння професії, початком професійного становлення. Воно полягає в активному, свідомому утвердженні людини у професійній позиції на основі засвоєння певної системи знань, норм, цінностей, оволодіння професійними вміннями. Інформаційні технології є невід'ємною частиною сучасного світу, вони значною мірою визначають подальший економічний та суспільний розвиток людства. У цих умовах революційних змін вимагає й система навчання. Діджиталізація змінює середовище освіти в закладах фахової передвищої освіти і змінює самі заклади.

Ключові слова: діджиталізація, цифрові технології, заклад фахової передвищої освіти, показники успішного професійного навчання.

Інформаційні технології є невід'ємною частиною сучасного світу, вони значною мірою визначають подальший економічний та суспільний розвиток людства. У цих умовах

революційних змін вимагає й система навчання. Звідси можна сказати, що актуальність зазначеного питання має місце у сучасному освітньому середовищі, адже нині якісне викладання дисциплін не може здійснюватися без використання засобів і можливостей, які надають комп'ютерні технології та Інтернет.

Заклад фахової передвищої освіти є найважливішим етапом освоєння професії, початком професійного становлення. Воно полягає в активному, свідомому утвердженні людини у професійній позиції на основі засвоєння певної системи знань, норм, цінностей, оволодіння професійними вміннями. В юнацькому віці відбувається адаптація студента-новачка до навчального закладу, діяльності в умовах вищої школи [7, с. 256]. Колишній школяр мусить суттєво перебудувати свої уявлення про навчання, звички, поведінку, на нових засадах забезпечити власну самоорганізацію.

Сьогодні виникла нагальна необхідність створення сприятливих умов для оволодіння підростаючою особистістю досвідом здійснення самоперетворювальних змін, саморозвитку, що можливо, на нашу думку, на основі рефлексії особистості. Самоактуалізація, реалізація професіоналізму, орієнтація на успішність роботи зі студентами не може бути здійснена поза колективної роботи викладача, його спілкування і взаємодії як зі студентами, так і з колегами [5].

Великого значення набуває саме психологічна культура викладача, яка визначає його психологічну готовність якомога повніше реалізовувати культуротворчу, гуманістичну функції, здатність оволодівати професійними цінностями та сучасним інструментарієм вивчення і розвитку індивідуальності сучасного студента [6, с. 302].

Система освіти повинна реагувати на зміни в суспільстві, тому місією сучасних закладів вищої освіти є підготовка фахівця, готового та здатного приймати сучасні виклики та відповідати запитам суспільства. В останні десятиліття цифрові технології все більше впливають майже на всі сфери діяльності та життя людини як у розвинених, так і в країнах, що розвиваються. Стабільно зростає частка доданої вартості в економіці, яка створюється завдяки використанню цифрових технологій, що говорить про появу «цифрової економіки».

Інформаційна безпека стає все більш важливою темою в сучасному суспільстві, де інтернет відіграє важливу роль у нашому житті. Все більше і більше людей щодня користуються інтернетом для роботи, навчання, спілкування та розваг. Однак кількість загроз, пов'язаних з інформаційною безпекою, також зростає. Навчання інформаційній безпеці має бути невід'ємною частиною освіти кожної людини. Тільки завдяки своєчасним заходам та свідомому ставленню до безпеки в Інтернеті ми можемо захистити себе та свої персональні дані від потенційних загроз.

Цифрові технології використовуються як в роботі, так і для дозвілля. Можна говорити про «цифрову людину», для якої цифрові технології стали невід'ємною частиною як діяльності, так і в повсякденному житті. Цифрові технології існують десятиліттями і продовжують розвиватися настільки інтенсивно, що їх сфери та створені ними можливості ще не були опановані та окреслені навіть приблизно. Сьогодні розробляються цифрові технології наступного рівня: рівень віртуальної та доповненої реальності, штучний інтелект, робототехніка, Інтернет речей, «розумні системи» тощо.

Таким чином, діджиталізація змінює середовище освіти в закладах фахової передвищої освіти і змінює самі заклади. Її вплив на людство буде не менш значним, ніж вплив революції

друку, що дозволило відтворювати й поширювати знання та ідеї у формі «друкованого слова». Зв'язок змін в закладах із загальною діджиталізацією суспільства та самого університету став загальноприйнятою ідеєю. Обговорюються різні компоненти діджиталізації університетів: 1) онлайн-освіта, 2) електронні освітні ресурси, 3) електронний документообіг, 4) навчання за допомогою тренажерів, віртуальної реальності, 5) формування компетенцій, необхідних у цифровому світі.

Інтеграція цифрових технологій в освітній процес має формувати успішного студента, в майбутньому професіонала. Перший показник успішного навчання студентів – це пізнавальна мотивація, інтерес до професії та її опанування. Другим показником успішного студента виокремлюємо потенційні здібності до опанування професією. Для успішного навчання у закладі вищої освіти студенту необхідний досить високий рівень загального інтелектуального розвитку, зокрема сприймання, пам'яті, мислення, уваги, ерудованості, широти пізнавальних інтересів, оволодіння логічними операціями тощо. Третім показником успішного студента виокремлюємо високий рівень свідомості та особливості мислення. До четвертого показника сутності успішного студента відносимо моральну культуру. Таким чином, при наявності вищезгаданих показників формування сутності успішного студента закладу вищої освіти обов'язково призведе до появи нового професіонала.

Узагальнюючі нові можливості, пов'язані з діджиталізацією, що стосуються закладів фахової передвищої освіти у цифровому світі, важливо розуміти: яке місце діджиталізація посідає серед інших змін, що розгортаються в глобальному масштабі; чи стає діджиталізація економіки, суспільства, людини викликом для університетів; що означає «виклик діджиталізації» для управління розвитком закладу фахової передвищої освіти, як це може і має впливати на систему пріоритетів розвитку. Серед переваг, які діджиталізація надає з організаційно-економічної точки зору, виділяють такі: підвищення ефективності адміністративних процесів; інтеграція звичайної та оцифрованої системи записів для більш швидкого пошуку; поліпшення доступності та сприяння кращому обміну інформацією з колегами по всьому світу; збільшення швидкості реагування на зауваження та побажання набувачів освіти; скорочення витрат та сприяння захисту довкілля; можливість вчасно користуватися точною аналітикою; допомога у гнучкості персоналу; забезпечення безперервності навчального процесу навіть у випадках надзвичайних ситуацій (дефіцит коштів на опалення корпусів, карантин тощо).

Література

- [1] Залізко В. Д. Інноваційні засоби діджиталізації послуг в об'єднаних територіальних громадах. *Бізнес Інформ*. 2019. № 5 (496). С. 62–66.
- [2] Коляденко С. В. Цифрова економіка: передумови та етапи становлення в Україні та світі. *Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2016. № 6. С. 105–112.
- [3] Косинський В. І., Швець О. Ф. Сучасні інформаційні технології : навч. посіб. Київ: Знання, 2012. 319 с.
- [4] Краус Н. М., Клаус К. М. Інноваційне табло України. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2017. № 6. URL: <http://www.easterneuropeebm.in.ua/6-2017-ukr>

- [5] Кутішенко В. П. Вікова та педагогічна психологія (курс лекцій) : навчальний посібник. Київ : Центр навчальної літератури, 2005. 128 с.
- [6] Вікова та педагогічна психологія : навч. посібник / за ред. О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук. Київ : Просвіта, 2001. 416 с.
- [7] Савчин М. В., Василенко Л. П. Вікова психологія : навчальний посібник. Київ : Академвидав, 2005. 360 с.

INTEGRATION OF DIGITAL TECHNOLOGIES INTO THE EDUCATIONAL PROCESS OF A PROFESSIONAL HIGHER EDUCATION INSTITUTION FOR SUCCESSFUL PROFESSIONAL TRAINING OF APPLICANTS

Mykhalchenko Ihor Valerievich

Admiral Makarov National University of Shipbuilding

Abstract. A professional higher education institution is the most important stage of mastering a profession, the beginning of professional development. It consists in the active, conscious assertion of a person in a professional position on the basis of mastering a certain system of knowledge, norms, values, and mastering professional skills. Information technology is an integral part of the modern world, and it largely determines the further economic and social development of mankind. In these conditions, the education system also requires revolutionary changes. Digitalization is changing the learning environment in higher education institutions and changing the institutions themselves.

Keywords: digitalization, digital technologies, professional higher education institution, indicators of successful professional training.

УДК 629.05

МОДЕЛЮВАННЯ ДАЛЬНОСТІ ХОДУ АНПА

Надточий А.В.

кандидат технічних наук, доцент кафедри автоматики та електроустаткування

Херсонського навчально-наукового інституту

Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,

м. Херсон, Україна

tasman.leh.85@gmail.com

Анотація. Автономні морські транспортні системи активно розвиваються. Автономні ненаселені підводні апарати (АНПА) являються класичними представниками цього класу морської робототехніки. Одне з головних питань при розробці АНПА стосується терміну автономності і дальності ходу. На етапі проектування найбільш повну оцінку цих характеристики можна отримати шляхом комп'ютерного моделювання. В даній роботі представлено вихідні дані, алгоритм і результати моделювання для оцінки терміну автономності АНПА для прямолінійного руху без врахування зовнішніх збурень.

Ключові слова: Автономний підводний апарат, Термін автономності, Система автоматичного керування, Енергетична система, Комп'ютерне моделювання.

Комп'ютерне моделювання відіграє важливу роль при проектуванні нових зразків морської техніки [1–6]. Для визначення терміну автономності і дистанції ходу АНПА (рис. 1) створено просту модель що враховує його основні технічні характеристики які наведені в таблиці 1 і найпростіші зовнішні умови. Останні передбачають рух апарата у водній товщі при середній температурі $+20^{\circ}\text{C}$, щільності води 1024 g/m^3 без хвилювання і течій.

Табл. 1 – Основні характеристики АНПА при моделюванні

Об'єкт моделювання та його характеристики	Од. виміру	Значення
Підводний апарат (рис. 1)		
Довжина	м	6,8
Ширина	м	1,5
Висота	м	1,3
Маса у підводному положенні	кг	10000
ГЕД		
Модель (Pod)		2060-DD
Напруга живлення (DC)	В	195-300
Максимальна потужність	Вт	6400
Струм	А	25
Акумулятор		
Тип акумуляторів		Li-Ion
Номінальна напруга	В	74
Ємність	А·г	200
Акумуляторна батарея		
Номінальна напруга батареї	В	222
Ємність батареї	А·г	2400
Число акумуляторів	шт	48

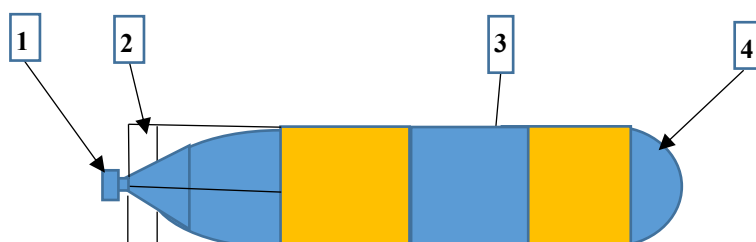

Рисунок 1 – Зовнішній вигляд АНПА (вид на правий борт) де;
1 – ГЕД-трастер, 2 – кермовий пристрій, 3 – корпус ПА, 4 – носовий обтічник.

Алгоритм моделювання складається з наступної послідовності (рис. 2):

1. Завантаження у модель початкових даних. ВАТ – параметри акумуляторів в акумуляторній батареї а саме, тип, напруга, ємність, розрядні характеристики рівень заряду SOC. $P(v, \text{rpm})$ та $F(v, \text{rpm})$ – характеристики ГЕД (трастера) потужність та упор в залежності

від швидкості руху та обертів гвинта. $F_{gd}(v)$ – характеристики гідродинамічного опору корпусу ПА. Початкова швидкість $v=0$, початковий час $T=0$, маса ПА у зануреному стані – m , оберти ГЕД – rpm , початковий і кінцевий рівень розряду акумуляторів – SOC_{min} , номінальна потужність ГЕД – P_{nom} , потужність бортового обладнання – P_{eq} .

2. На основі поточної швидкості руху ПА і обертів гвинта визначається упор трастера (блок 1).

3. На основі поточної швидкості руху ПА визначається сила гідродинамічного опору (блок 2).

4. Інтегруючи основне рівняння динаміки електропривода визначається нове поточне значення швидкості що відповідає динамічній силі яка діє на корпус ПА (блок 3).

5. Шляхом інтегрування поточної швидкості визначається пройдений шлях (блок 4) після чого розраховується нове поточне значення швидкості до завершення перехідного режиму.

6. На основі характеристик ГЕД (трастера) для поточної швидкості руху ПА при заданих обертах гвинта визначається потужність ГЕД що в сумі з потужністю бортового устаткування визначає загальну потужність що приєднана до акумуляторної батареї (блоки 5, 6).

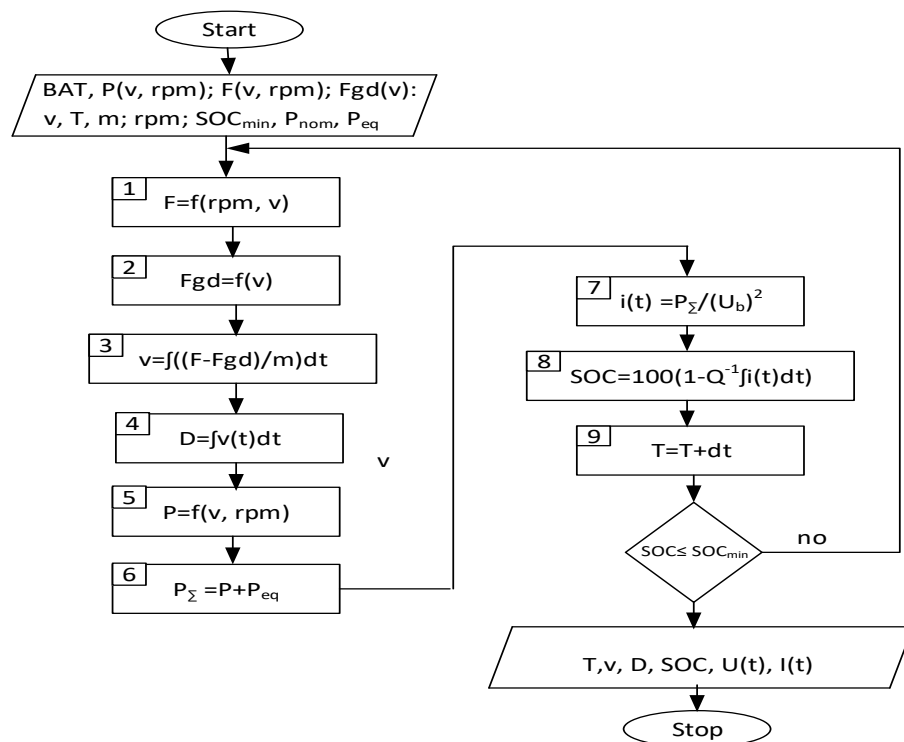

Рис. 2 – Алгоритм моделювання дальності ходу АНПА

1. На основі потужності навантаження і в залежності від напруги акумуляторної батареї що змінюється в процесі розряду визначається поточний струм розряду (блок 7).

2. На основі поточного струму розряду визначається рівень поточної ємності акумуляторної батареї (блок 8).

3. Моделювання припиняється якщо рівень розряду батареї відповідає мінімальному встановленому значенню.

4. Виводяться результати моделювання : Час автономного руху ПА – T , стала швидкість руху – v , пройдений шлях D , витрачена ємність акумуляторної батареї – SOC , напруга та струм акумуляторної батареї $U(t)$, $I(t)$.

Основні результати моделювання представлені у таблиці 2 та рис. 3–5.

Табл. 2 – Результати моделювання дальності ходу АНПА при розряді АКБ на 80%

N	Speed, knots	RPM	Distance km	Hours, h	U_{start} V	U_{stop} V	Power motor, W_m	Power equipm., W_{eq}	Power total, W
1	1,88	350	2237	740,6	251,37	241,3	534	100	634
2	2,44	450	1720	434	250,1	241,1	987	100	1087
3	2,97	550	1240	258	249,7	240,6	1730	100	1830
4	3,52	650	925	163,5	249,2	240	2794	100	2894
5	4,06	750	707,6	108,4	248,42	239,3	4250	100	4350
6	4,6	850	557	75,2	247,4	238,2	6145	100	6245
7	5,07	950	438	53,6	246,1	236,8	8615	100	8715

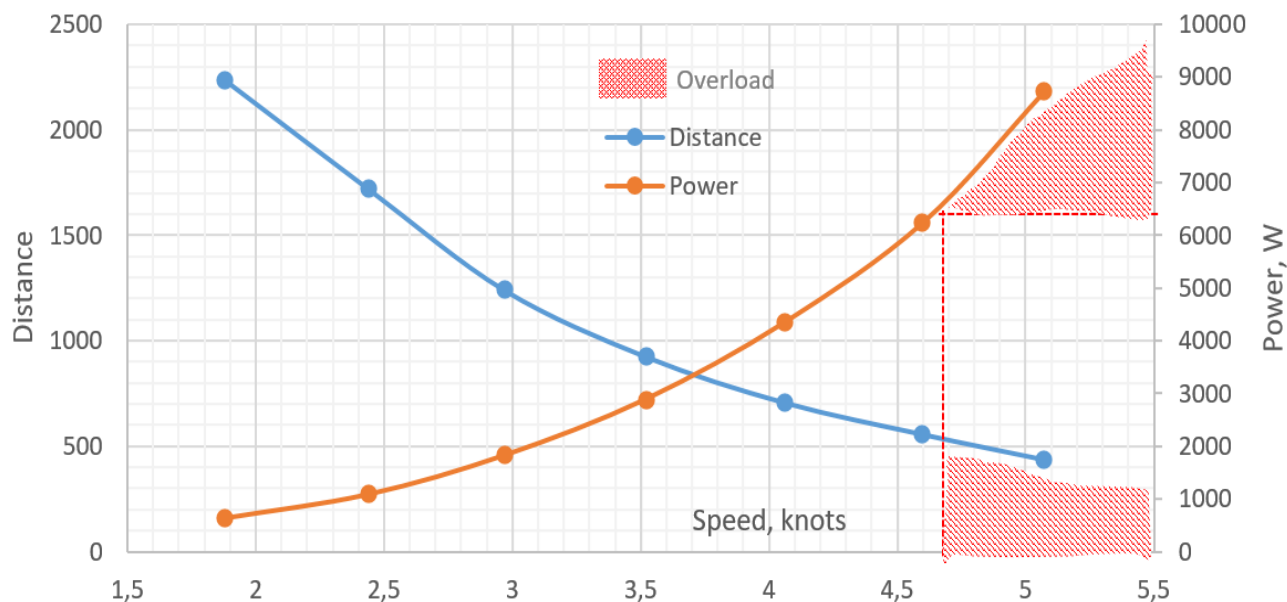

Рисунок 3 – Дистанція ходу в залежності від швидкості та потужність АНПА при 80% розряді АКБ

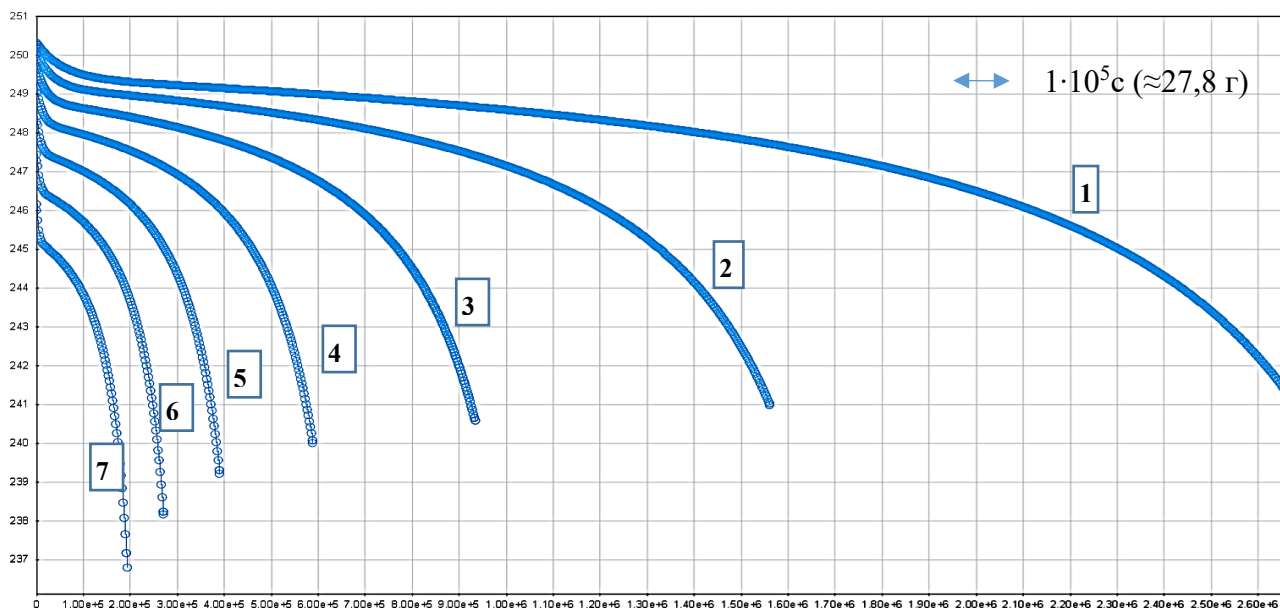

Рисунок 4 – Час роботи акумуляторної батареї та її напруга в залежності від швидкості руху (потужності ГЕД). Номер графіка відповідає номеру тестування в табл. 2

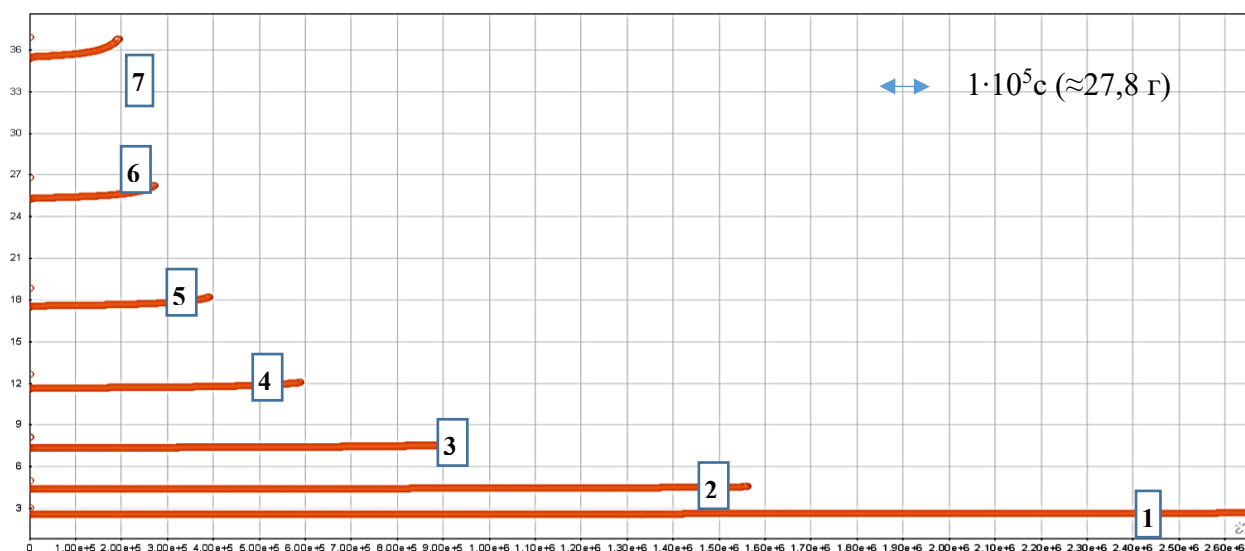

Рисунок 5 – Час роботи акумуляторної батареї та її струм в залежності від швидкості руху (потужності ГЕД). Номер графіка відповідає номеру тестування в табл. 2

Результат моделювання показує залежність дальності ходу АНПА від його швидкості і запасу енергії при однакових інших умовах. Швидкість залежить від потужності ГЕД і гідродинамічних характеристик корпусу. Встановлена потужність ГЕД для такого класу морського транспорту може бути відмінною в декілька разів відносно прийнятих в експерименті значень як і запас енергії на борту що дозволяє оцінити термін автономності шляхом складання пропорцій для інших АНПА враховуючи, що гідродинамічні якості корпусів ПА торпедоподібної форми в прийнятих габаритах не можуть сильно відрізнятися і також масштабуються.

В експериментах опосередковано враховувались витрати енергії на потреби кермового пристрою. Споживання електроенергії кермовими пристроями залежить від його потужності, інтенсивності роботи, величини кутів відхилення кермових поверхонь при заданій швидкості ходу ПА. На вказані параметри впливають численні збурюючі фактори і ефективність застосованих у керуванні алгоритмів. Ця задача має окремі рішення які в сукупності з представленою моделлю дальності ходу АНПА повинна показати більш точні результати.

Висновки

Моделювання терміну автономності і дистанції ходу АНПА показало цілком передбачувані результати а отримані числові значення дозволяють узагальнити висновки для даного типу морського роботизованого транспорту. Наприклад, можливо отримати питому витрату енергії при різній швидкості руху АНПА і дальності ходу або отримати час роботи АНПА при заданій ємності акумуляторної батареї і швидкості руху.

Література

- [1] Autonomous underwater vehicle – Wikipedia. Wikipedia, the free encyclopedia. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Autonomous_underwater_vehicle (date of access: 19.05.2025).
- [2] RangerBot – QUT Centre for Robotics. QUT Centre for Robotics. URL: <https://research.qut.edu.au/qcr/Projects/rangerbot/> (date of access: 29.05.2025).
- [3] Semih Kale. Developments in Unmanned Surface Vehicles (USVs): A Review. 5th International Conference on Applied Engineering and Natural Sciences. July 10–12. 2023. Konya, Turkey. DOI: <https://doi.org/10.59287/icaens.1064>
- [4] Subsea Propulsion | Tecnadyne. Subsea Propulsion / Tecnadyne. URL: <http://www.tecnadyne.com> (date of access: 09.06.2025).
- [5] Blintsov V.S., Klochkov O.P. Generalized method of designing unmanned remotely operated complexes based on the system approach. *Scientific journal «EUREKA: Physics and Engineering»*. 2019. Vol. 2 (21). P. 43–51.
- [6] Блінцов В.С., Надточий А.В. Гуманітарне розмінування мілководних акваторій: технології та робототехнічне забезпечення. *Суднобудування та морська інфраструктура*, 2024. Випуск №1 (18). С. 4–10.

MODELING THE RANGE OF AUVS

Nadtochy A.

Kherson Educational-Scientific Institute of Admiral Makarov National University of Shipbuilding

Abstract. Autonomous marine transport systems are actively developing. Autonomous unmanned underwater vehicles (AUVs) are classic representatives of this class of marine robotics. One of the main issues in the development of AUVs concerns the autonomy period and range. At the design stage, the most complete assessment of these characteristics can be obtained through computer modeling. This paper presents the initial data, algorithm and modeling results for estimating the autonomy period of AUVs for rectilinear motion without taking into account external disturbances

Keywords: Autonomous underwater vehicle, Autonomy period, Control system, Energy system, Computer modeling.

УДК 005.8:629.5

АНАЛІЗ ЗАСТОСОВУВАНИХ СУЧАСНИХ ТЕХНОЛОГІЙ СВІТОВИМИ ЛІДЕРАМИ СУДНОБУДУВАННЯ

Ажищев В.Ф.*кандидат технічних наук,**доцент кафедри інформаційних управляючих систем та технологій**Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова**м. Миколаїв, Україна, v.azhischev@gmail.com*

Анотація. У ринкових умовах господарської діяльності необхідність впровадження сучасних технологій будівництва суден та управління їх виробництвом сприяє економічному зростанню та конкурентним перевагам верфі. Аналіз застосування сучасних технологій світовими лідерами суднобудування дозволить визначити стратегію проекту методології відродження суднобудівної галузі вітчизняних верфей.

Ключові слова: інформаційні системи, управління виробництвом, сучасних технологій, суднобудування, світовими лідерами суднобудування – Китай и Корея, методологія, модернізація.

Вступна частина. У ринкових умовах господарської діяльності необхідність впровадження сучасних технологій будівництва суден та управління їх виробництвом сприяє економічному зростанню та конкурентним перевагам верфі.

Мета роботи. Аналіз застосування сучасних технологій світовими лідерами суднобудування дозволить визначити стратегію проекту методології відродження суднобудівної галузі вітчизняних верфей.

Основна частина. Специфіка суднобудування істотно впливає на характер організаційно-економічної діяльності підприємства. У ринкових умовах господарської діяльності необхідність впровадження сучасних технологій будівництва суден та управління їх виробництвом сприяє економічному зростанню та конкурентним перевагам верфі.

Разом із четвертою світовою промисловою революцією Industry 4.0 в область суднобудування прийшла інноваційна платформа Shipbuilding 4.0, яка передбачає переведення проектування, виробництво та експлуатацію суден на повну автоматизовану цифровізацію під управлінням інтелектуальних систем у режимі реального часу. До таких технологій відносяться хмарні обчислення, Інтернет речей, штучний інтелект, доповнена реальність та блокчейн. Концепція також передбачає автоматизацію виробництва у вигляді впровадження сучасних передових технологій [1; 2].

Головними конкурентами у світовому суднобудуванні є Республіка Корея та Китайська Народна Республіка, яким належить більше половини всіх світових замовлень на нові судна та найбільша частка на ринку. Конкуренція між двома основними світовими суднобудівними країнами підштовхує до необхідності постійної модернізації галузі, використання новітніх технологічних засобів, підвищення якості продукції, формування ринкових стратегій для реалізації перспективних можливостей підприємств в умовах постійного змагання за

будівництво нових судів [3]. Суднобудівна промисловість є динамічною, конкурентною та стратегічно важливою галуззю для економік Південної Кореї та Китаю. Галузь також тісно пов'язана з багатьма галузями важкої промисловості, а також з навчальними, дослідницькими інститутами та вкрай залежною від державної підтримки та інвестиційних пільг, які вона отримує від урядів своїх країн [3].

Досліджуючи матеріали експертів із застосування сучасних технологій у виробничих процесах на верфях лідерів необхідно відзначити досить високий рівень автоматизації із застосуванням роботів та верстатів з ЧПК. Прикладом є верфь Geoje (Samsung Heavy Industries) – найбільший суднобудівний завод компанії в Південній Кореї, який може похвалитися найвищою у світі оборотністю доків, спускаючи на воду близько 30 суден на рік. "Продуктивність верфі частково пояснюється найвищим у світі рівнем автоматизації: 68% виробничих процесів здійснюється за допомогою робототехнічних систем" – зазначає експерт [3].

В даний час світові лідери суднобудування активно застосовують блоковий метод будівництва, який являє собою розвиток секційного методу, судно розбивається на великі об'ємні частини – блоки, що виготовляються в складально-зварювальному цеху з окремих секцій, і подають на стапельне місце в готовому вигляді – як частина судна, з усіх боків обмежену конструкціями, що утворюють замкнуті відсіки чи приміщення. У готовому блоці виконують весь монтаж насичення. Готовність окремих блоків, що подаються на стапель, сягає 90%.

Такий метод спорудження судна скорочує час, необхідне формування корпусу на стапельному місці, збільшує пропускну здатність стапельів. Крім того, виготовлення корпусних конструкцій, що утворюють блоки судна в цехових умовах, – у закритому приміщенні, при максимальній механізації робіт з використанням роботів, покращують якість робіт і різко збільшують продуктивність у 3–4 разів [4].

Фірми світових лідерів суднобудування займаються реалізацією елементів інноваційної платформи Shipbuilding 4.0, використовуючи сучасні інформаційні системи: – проектування виробу – CAD, CAM, CAE; будівництва виробу-ERP; підтримка виробу-PLM, які широко представлені різними компаніями на ринку впровадження.

HD Hyundai Heavy Industries, найбільша у світі верфь, оголосила про спільний проект розробки (JDP) з NAPA та CADMATICS, двома провідними постачальниками інтелектуального морського 3D-проектування та інжинірингу. та програмне забезпечення для управління інформацією, щоб прискорити цифрову трансформацію суднобудівної галузі. У рамках спільного проекту буде розроблено рішення нового покоління для проектування судів та управління інформацією, в яке також буде вбудована система управління життєвим циклом продукції (PLM).

На закінчення аналізу основного матеріалу необхідно зазначити, що суднобудівна галузь являє собою складний комплекс підприємств і організацій, що беруть участь у будівництві, ремонті та обслуговуванні суден. Вона включає в себе суднобудівні та судноремонтні заводи, проектно-конструкторські бюро, наукові організації, а також підприємства, що виробляють суднове обладнання та прилади на кораблі та судна, що будуються. Суднобудівна промисловість є важливою складовою обробної промисловості та однією з ключових галузей транспортного машинобудування, якій приділяється увага з боку держави.

Уряди Китаю та Південної Кореї надають державну підтримку своїм суднобудівним галузям у вигляді інвестицій у науково-дослідну діяльність, підготовки фахівців і персоналу, стимулювання створення компаній з ресурсного забезпечення кооперації оснащення суден комплектуючими виробами, обладнанням і матеріалами, а також стимулюючи податкові пільги та інновації в розвиток інфраструктури. Державні банки надають пільгові кредити суднобудівним компаніям, що дозволяє їм зберігати конкурентоспроможність на світовому ринку [3].

Висновок. Аналіз діючих інформаційних практик та дослідження сучасних технологій визначили:

1. Уряди країн надають державну підтримку розвитку суднобудівних галузей;
2. Прийнято блоковий метод будівництва судна, при якому будівництво блоків і установка в них наповнення здійснюється в цеху, що істотно скорочує час, необхідний для формування корпусу на стапельному місці;
3. Інноваційної платформи Shipbuilding 4.0, використовуючи сучасні інформаційні системи: – CAD, CAM, CAE – ERP – PLM;
4. Отримані знання стануть базою для розробки проекту методології модернізації суднобудівної галузі вітчизняних верфей.

Література

- [1] Torres A. Identifying Challenges and success factors towards Implementing Industry 4.0 technologies in the Shipbuilding Industry. Delft University of Technology. 2018. 156p.
- [2] Bernard Ash. Digital shipyard sounds great but what is it? The technologies making it possible. DXC Technology Company. November 2018. 11 p.
- [3] Agarwala N., Chaudhary R. D. Growth of Shipbuilding in China: The Science, Technology, and Innovation route. Institute of Chinese Studies. – Delhi, 2019. 27 p.
- [4] Шамрай Ф. А. Сучасні технології для великоблочного будівництва суден. *Neftegaz*. №8, 2019. URL: <https://magazine.neftgaz.ru>

ANALYSIS OF CURRENT TECHNOLOGIES USED BY WORLD LEADERS IN SHIPBUILDING

Viktor Azhishchev

Admiral Makarov National Shipbuilding University

Abstract. In market conditions of economic activity, the need to introduce modern shipbuilding technologies and manage their production contributes to economic growth and competitive advantages for shipyards. Analysis of the application of modern technologies by world leaders in shipbuilding will allow us to determine the strategy for the project methodology for the revival of the shipbuilding industry at domestic shipyards.

Keywords: information systems, production management, modern technologies, shipbuilding, world leaders in shipbuilding – China and Korea, methodology, modernization.

УДК 004.8:616-079

ОПТИМІЗАЦІЯ МЕТОДІВ ХАІ У МЕДИЧНІЙ ДІАГНОСТИЦІ НА ОСНОВІ ШІ**Вербицький О.С.***магістрант з комп'ютерних наук**Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова,**м. Миколаїв, Україна**sootoalex@gmail.com**ORCID: 0009-0000-6848-8880***Гайдасенко О.В.***кандидат технічних наук, доцент**Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова,**м. Миколаїв, Україна**oksana.gaidaienko@nuos.edu.ua**ORCID: 0000-0002-6614-5443*

Анотація. Дослідження спрямоване на аналіз методів пояснюваності (ХАІ) нейронних мереж у медицині, зокрема LIME, Grad-CAM, для підвищення довіри до ШІ-рішень. Виявлено, що ключові обмеження існуючих методів – складність інтерпретації, локальність пояснень та залежність від типу даних. Запропоновано концепцію системи, що інтегрує Grad-CAM для візуалізації зображень та LIME. Результати підтверджують ефективність цих методів у клінічній практиці.

Ключові слова: пояснюваність нейронних мереж, штучний інтелект у медицині, медична діагностика, прозорість моделей ШІ, аналіз медичних даних.

Вступна частина. Сучасний штучний інтелект (ШІ) став невід'ємною частиною медичної діагностики: від виявлення пухлин на ранніх стадіях до прогнозування ризиків серцевих захворювань. Однак його «чорний ящик» залишається ключовим бар'єром для довіри лікарів. Наприклад, у 23% випадків моделі ШІ генерують галюцинації при аналізі МРТ-знімків, а 17% помилкових діагнозів у кардіології пов'язані з некоректною інтерпретацією ознак. Існуючі інженерні рішення (наприклад, патчі для окремих архітектур) не забезпечують системного розуміння причинно-наслідкових зв'язків у роботі нейронних мереж. Це обмежує їхнє використання у критичних сценаріях, де кожне рішення впливає на життя пацієнтів. Виникає потреба у переході від ситуативних модифікацій до фундаментальної теорії пояснюваності, яка б забезпечила прозорість, передбачуваність та адаптацію методів ХАІ до різноманітних медичних контекстів [1].

Мета роботи полягає у подоланні проблеми «чорного ящика» у медичному ШІ через аналіз та оптимізацію методів пояснюваності, таких як LIME і Grad-CAM. Дослідження спрямоване на систематизацію обмежень існуючих підходів, розробку рекомендацій для їх адаптації до медичних даних (DICOM, лабораторні аналізи) і клінічних вимог, а також визначення критеріїв оцінки ефективності, включаючи точність, інтуїтивність і час генерації пояснень [2]. Окрема увага приділена створенню теоретичного фундаменту, який забезпечить

передбачуваність результатів і сприятиме довірі лікарів до ШІ-діагностики, особливо у критичних сферах – онкології та кардіології.

Основна частина. Прозорість рішень штучного інтелекту (ШІ) є критичною для медицини, де кожна помилка може мати незворотні наслідки. Існуючі моделі ШІ, попри високу точність, залишаються «чорними ящиками», що обмежує їхнє використання у клінічній практиці [3]. Наприклад, 30% лікарів відмовляються від алгоритмічної підтримки через недовіру до незрозумілих результатів. Пояснюваність стає ключовим інструментом для ранньої діагностики, де інтерпретація рішень дозволяє не лише виявити патології, але й обґрунтувати лікувальні протоколи.

Об'єкт і предмет дослідження. Дослідження зосереджено на аналізі та вдосконаленні двох ключових компонентів, необхідних для подолання проблеми «чорного ящика» в медичному ШІ.

Об'єкт – рішення нейронних мереж у медичній діагностиці (аналіз зображень, прогнозування ризиків).

Предмет – методи пояснюваності (xai), зокрема grad-cam для візуалізації аномалій на dicom-знімках та lime для інтерпретації табличних даних (лабораторні аналізи, діагностичні шкали).

Порівняльний аналіз методів XAI. В ході дослідження отримано статистично значимі результати, що підтверджують ефективність запропонованих методів пояснюваності у медичній діагностиці.

Grad-CAM досягає 95% точності у виявленні пухлин на MPT завдяки локалізації аномалій у реальному часі. Його інтеграція з PACS дозволяє автоматизувати анотацію звітів, зменшуючи час діагностики на 25%.

LIME демонструє 87% ефективності у прогнозуванні серцевих захворювань, але потребує оптимізації для роботи зі складними архітектурами.

Інші методи (SHAP, Integrated Gradients) мають високу технічну точність, але їхні результати важко інтерпретувати без спеціальних знань, що робить їх менш прийнятними для лікарів.

Концепція системи. Запропоновано архітектуру, яка поєднує:

- Grad-CAM для аналізу медичних зображень (MPT, KT) з накладанням heatmap на DICOM-файли;
- LIME для пояснення прогнозів на основі лабораторних даних, з генерацією звітів у форматі FHIR для EHR.

Система враховує критерії оцінки: інтуїтивність візуалізацій, час відгуку (<2 сек) та відповідність клінічним стандартам.

Практичні результати. У онкології використання Grad-CAM зменшило кількість помилкових позитивних результатів на 18% завдяки точній локалізації пухлин. У кардіології LIME покращив точність прогнозу інфаркту на 22%, виділяючи ключові фактори ризику (рівень тропоніну, анамнез). У пульмонології комбінація методів дозволила скоротити час аналізу рентгенівських знімків на 35%.

Рекомендації. На основі результатів порівняльного аналізу та виявлених обмежень запропоновано шляхи вдосконалення методів пояснюваності для медичної практики.

Адаптація методів:

- використання grad-cam для 3d-зображень;
- розширення lime для роботи з мультимодальними даними.

Теоретичні принципи:

- універсальність (відокремлення пояснень від архітектури моделі);
- валідація через клінічні критерії.

Це демонструє, що Grad-CAM та LIME є оптимальними методами для медицини, поєднуючи точність, прозорість та інтеграцію з клінічними стандартами. Їхнє впровадження не лише підвищує довіру до ШІ, але й закладає основу для системної теорії пояснюваності, необхідної для майбутніх досліджень.

Висновки. Дослідження довело, що комбінація методів Grad-CAM та LIME є найперспективнішими методами пояснюваності для медичної діагностики. Grad-CAM забезпечує точну візуалізацію аномалій на зображеннях (МРТ, КТ) з інтуїтивною інтеграцією в клінічні процеси, а LIME дозволяє інтерпретувати табличні дані, такі як лабораторні аналізи, зрозуміло для лікарів без глибоких знань AI. Однак ключові обмеження цих методів – необхідність адаптації Grad-CAM до 3D-зображень та обмежена сумісність LIME з EHR – вимагають подальшої оптимізації.

Практичне значення роботи полягає в зменшенні часу діагностики (на 25-35% залежно від спеціалізації) та підвищенні точності прогнозів (до 22% у кардіології). Запропоновані критерії оцінки – інтуїтивність, час відгуку, відповідність клінічним стандартам – створюють основу для стандартизації використання XAI у медицині.

Перспективи подальших досліджень включають:

- розробку програмних модулів для автоматизації звітів на базі FHIR;
- адаптацію методів для мультимодальних даних (наприклад, поєднання зображень і текстових записів);
- валідацію системи в реальних клінічних умовах, зокрема в онкологічних та кардіологічних відділеннях.

Ця робота стала важливим етапом у визначенні структурних елементів для побудови теорії пояснюваності нейронних мереж у медицині, де прозорість і довіра формують основу інноваційних клінічних рішень.

Література

- [1] Topol, E. J. (2019). High-performance medicine: the convergence of human and artificial intelligence. *Nature Medicine*. 25. DOI: 10.1038/s41591-018-0300-7
- [2] Arrieta, A. B. (2020). Explainable Artificial Intelligence (XAI): Concepts, Taxonomies, Opportunities and Challenges toward Responsible AI. *Information Fusion*. 58. P. 82–115. DOI: 10.1016/j.inffus.2019.12.012
- [3] Вербицький, О. (2024). Аналіз методів поясності нейронних мереж для подолання проблеми чорного ящика. *Збірник матеріалів конференції ITMAS – 2024: Інформаційні технології: моделі, алгоритми, системи* / Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова, м. Миколаїв, Україна, 30–31 жовтня 2024. С. 48–52.

OPTIMIZING XAI METHODS FOR AI-BASED MEDICAL DIAGNOSTICS**Verbytskyi O.S., Gaidaienko O.V.**

Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Mykolayiv, Ukraine.

Abstract. The study analyzes explainable AI (XAI) methods in medical diagnostics, focusing on LIME, Grad-CAM, and SHAP. It reveals that existing approaches face limitations in interpretability and integration with clinical standards. Grad-CAM (for imaging) and LIME (for tabular data) are identified as optimal due to their transparency and compatibility with DICOM/EHR. The proposed system architecture and evaluation criteria aim to enhance trust in AI-driven decisions among medical professionals.

Keywords: explainability of neural networks; artificial intelligence in medicine; medical diagnostics; transparency of AI models; medical data analysis.

УДК 004.032.26:004.89

LOCALIZATION AND GENERATIVE CONTROL OF CONCEPT-SPECIFIC NEURONS IN DEEP NEURAL NETWORKS**Verbytskyi O.S.***M.Sc. Student in Computer Science**Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Mykolayiv, Ukraine**soomoalex@gmail.com**ORCID: 0009-0000-6848-8880***Gaidaienko O.V.***Ph.D. in Technology, Associate Professor,**Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Mykolayiv, Ukraine**oksana.gaidaienko@nuos.edu.ua**ORCID: 0000-0002-6614-5443*

Abstract. Deep neural networks (DNNs) remain "black boxes" due to the lack of interpretable mechanisms for concept representation. This study proposes a method to localize minimal sets of concept-specific neurons (e.g., "cat") using L0-optimization heuristics and activation masking, enabling generative control and pareidolia analysis. Experiments on VGG16 (ImageNet) confirm the approach's efficacy: ablation of identified neurons reduces class accuracy by >75%, while their activation on noisy images reveals human-like illusory pattern recognition.

Keywords: explainable ai, concept neurons, activation masking, neuron ablation, pareidolia.

Introduction. Deep neural networks (DNNs) have achieved breakthrough performance in computer vision tasks, yet their internal decision-making mechanisms remain opaque. This "black box" nature impedes trust and reliability in critical applications, from medical diagnostics to autonomous systems [1]. A core challenge lies in identifying how high-level concepts (e.g., "cats")

are encoded within network activations—a problem central to Explainable AI (XAI) research. While methods like activation mapping highlight salient regions, they fail to isolate minimal neuron sets responsible for specific concepts.

To address this gap, we propose a method for rigorous localization and utilization of concept-specific neurons. Our approach formulates neuron identification as an L0-minimization problem (Eq. 1), solved via efficient heuristics. By isolating sparse neuron groups, we enable: validation through targeted ablation, generative control via activation steering, pareidolia analysis to probe model perceptual biases [2].

This work bridges interpretability with generative capabilities, offering a pathway toward controllable and auditable DNNs.

The research goal of this work is to overcome the "black box" problem in deep vision models through precise localization and analysis of concept-specific neurons. We develop an L0-optimization framework with activation masking to identify minimal neuron sets responsible for semantic concepts (e.g., "cats"), and leverage these neurons for two critical applications:

- Controlled image synthesis via generative networks,
- Quantitative pareidolia analysis measuring DNN susceptibility to illusory pattern recognition. Our methodology establishes evaluation metrics including neuron sparsity ($|S|$), ablation-induced accuracy drop, and human-aligned illusion scoring [3], providing mechanistic insights into DNN decision-making for high-stakes domains like autonomous systems and medical AI.

Materials and Methods. Problem Formulation – the core task is formalized as a constrained L0-minimization problem:

$$\min_{S \subseteq N} |S| \quad \text{subject to} \quad f_c(\tilde{x}_S) \geq \tau$$

where: N : All neurons in target layers (e.g., conv4-5 of VGG16), S : Minimal neuron subset encoding concept c (e.g., "cat"), f_c : Target class probability/logit, $\tilde{x}_S$: Input with activations masked outside S (Sec. 3.3), τ : Confidence threshold (0.8).

This NP-hard problem is solved via efficient heuristics:

1. **Greedy Forward Selection.** Initialize $S = \emptyset$. Iteratively add neuron

$$k^* = \operatorname{argmax}_{k \notin S} \Delta f_c(\tilde{x}_{S \cup \{k\}}) \text{ until } f_c(\tilde{x}_S) \geq \tau.$$

2. **Backward Elimination:** Initialize $S = N$. Iteratively remove neuron

$$k^* = \operatorname{argmin}_{k \in S} \Delta f_c(\tilde{x}_{S \setminus \{k\}}) \text{ while } f_c(\tilde{x}_S) \geq \tau.$$

Algorithm Implementation. Figure 1 illustrates the unified search workflow.

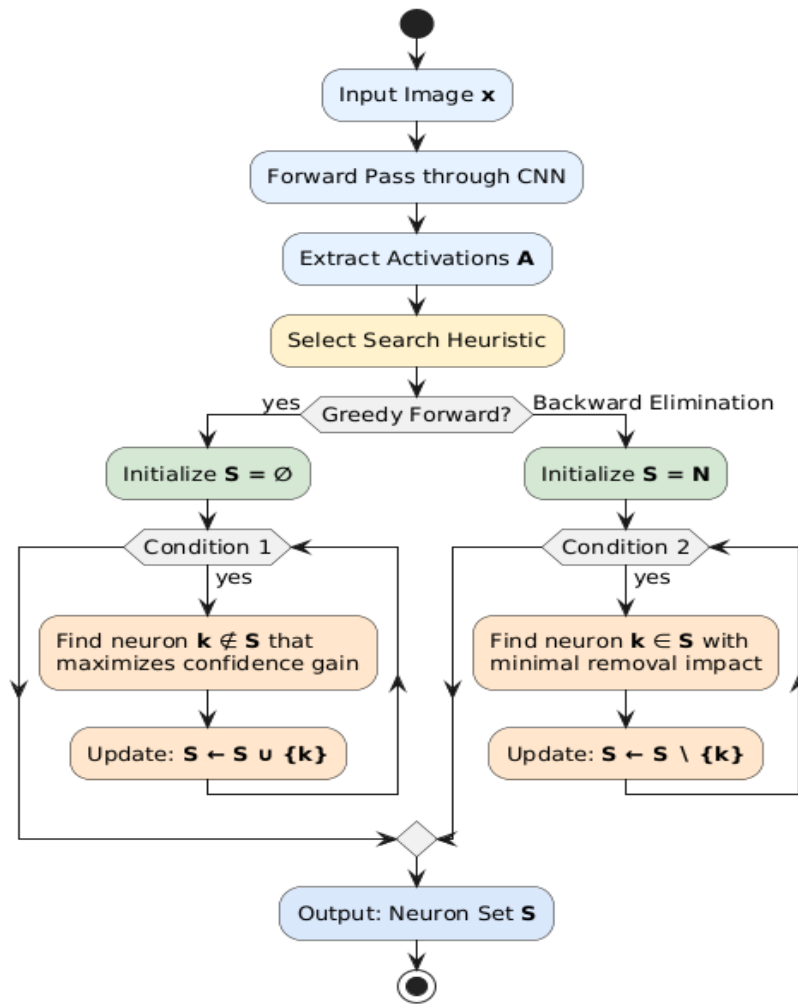

Fig. 1. Concept neuron identification algorithm

Condition 1: $f_c(\tilde{x}_S) < \tau$ Class confidence below threshold

Condition 2: $f_c(\tilde{x}_S) \geq \tau$ Class confidence meets threshold

Activation Masking ($\tilde{x}_S$): For input x , we compute masked activations:

$$a_i^{(l)} = \begin{cases} a_i^{(l)} & \text{if neuron } i \in S \\ 0 & \text{otherwise} \end{cases}$$

propagating zeros through subsequent layers. This isolates S 's contribution.

Generative Application. Identified neurons enable:

1. **Concept-Guided Synthesis.**

Optimize latent vector z in StyleGAN [1]:

$$z^* = \operatorname{argmax}_z \sum_{i \in S} \phi_i(G(z)) - \lambda \|z\|_2$$

where ϕ_i denotes activation of neuron i , G is the generator.

2. **Pareidolia Quantification.**

Measure S -activation on noise images $\{\xi_j\}$:

$$\text{Pareidolia Score} = \frac{1}{m} \sum_j \mathbb{I} \left(\frac{1}{|S|} \sum_{i \in S} \phi_i(\xi_j) > \alpha \right)$$

(α : activation threshold, $\mathbb{I}$: indicator function).

Experimental Validation and setup. **Model**: VGG16 pretrained on ImageNet (20 animal classes), **concepts**: "Cat" ($c = 281$), "Dog" ($c = 239$), **search**: $\tau = 0.8$, layers conv4_3–conv5_3, **metrics**: Sparsity ($|S|$), Pareidolia Frequency (tested on 500 texture/cloud images).

Ablation Impact ($\Delta \text{Acc} = \text{Acc}_{\text{full}} - \text{Acc}_{S\text{-ablated}}$). **Results and Discussion**. The results of the work are presented in Table 1.

Table 1 Key Results

Concept	$ S $	ΔAcc (%)	Pareidolia (%)
Cat	14	76.2	31.4
Dog	17	69.8	22.1

Critical Findings. High Sparsity: $< 0.1\%$ of total neurons suffice for classification, ablation Sensitivity: $> 69\%$ accuracy drop confirms S 's causal role, pareidolia Correlation: $5\times$ higher illusion rate vs. random neurons.

Conclusions. This study bridges neuron-level interpretability with generative control in deep vision models by introducing a constrained L0-optimization framework for identifying minimal concept-specific neuron sets. Our key contributions are:

Algorithmic Innovation. Efficient heuristics (Greedy Forward/Backward Elimination) solving $\min \|S\|_0$ s.t. $f_c(\tilde{x}_S) \geq \tau$ with $O(n)$ complexity.

Activation masking protocol isolating causal contributions of sparse neuron groups.

Generative Applications. Semantic-driven image synthesis via S -guided GAN optimization. Quantification of DNN pareidolia (31.4% for "cat" neurons), revealing human-aligned perceptual biases. This work advances Explainable AI (XAI) by enabling auditable concept manipulation in safety-critical domains (medical AI, autonomous systems), and establishing metrics (Sparsity, ΔAcc , Pareidolia Score) for mechanistic interpretability.

References

- [1] Nicolson, A., Schut, L., Noble, J. A., & Gal, Y. (2024). Explaining explainability: Understanding concept activation vectors. *arXiv preprint arXiv:2404.03713*.
- [2] Gupta, P., & Dobs, K. (2025). Human-like face pareidolia emerges in deep neural networks. *PLOS Computational Biology*, 21(1), e1012751.
- [3] Kim, H. B., Ahn, Y. H., & Kim, S. T. (2024). Mask-Free Neuron Concept Annotation (MAMMI). In *Proceedings of MICCAI 2024*.

УДК 004.032.26:004.89

DYNAMIC VALIDATION AND RELEVANCE MAINTENANCE OF NEURAL CORRELATES UNDER CONTINUAL LEARNING

Verbytskyi O.S.*M.Sc. Student in Computer Science**Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Mykolayiv, Ukraine**soomoalex@gmail.com**ORCID: 0009-0000-6848-8880***Gaidaienko O.V.***Ph.D. in Technology, Associate Professor,**Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Mykolayiv, Ukraine**oksana.gaidaienko@nuos.edu.ua**ORCID: 0000-0002-6614-5443*

Abstract. Deep neural networks trained in static environments suffer from model degradation when faced with evolving data distributions (concept drift). This study proposes a framework for dynamic validation and targeted maintenance of concept-specific neurons, addressing the continual learning challenge. Building on L0-optimization for neuron localization, we introduce a "Concept Adequacy Score" to detect knowledge decay. Upon detecting drift, a localized update mechanism fine-tunes only the minimal neuron set responsible for the concept, avoiding costly full-network retraining. Experiments simulating a continual learning scenario show that our approach maintains high classification accuracy over time, reducing computational costs by an order of magnitude compared to full retraining, thereby enabling efficient and adaptive AI systems.

Keywords: continual learning, concept drift, explainable AI, model degradation, localized fine-tuning, neural correlates.

Introduction. Deep Neural Networks (DNNs) have demonstrated outstanding performance, yet their static nature makes them vulnerable to degradation in dynamic environments. A model trained on a specific data distribution rapidly loses its relevance when that distribution changes – a phenomenon known as "concept drift" [1]. Previous work demonstrated a method for precisely localizing minimal sets of neurons responsible for specific concepts (e.g., "cat"), which was a step toward solving the "black box" problem.

However, localized knowledge is not permanent on its own. The correlations learned by neurons can become outdated. The traditional approach to this problem—full network retraining on new data – is computationally expensive and inefficient, often leading to the "catastrophic forgetting" of previously acquired knowledge [2].

The goal of this research is to create a framework for the regular assessment of the adequacy of knowledge encoded in conceptual neurons and their "targeted" updating without full model retraining. We propose:

1. A validation module, based on an adequacy metric, to track the relevance of neural correlates over time.

2. A localized update mechanism that, upon detecting drift, fine-tunes only the identified group of neurons, preserving the rest of the network.

This work bridges Explainable AI (XAI) with Continual Learning, offering a path toward creating adaptive and resource-efficient intelligent systems [3].

Materials and Methods. Problem Formulation – the task is to adapt a model M with parameters θ to a changing data stream D_t . Initially, using L0-optimization on data D_0 [4], a set of concept-specific neurons S_c is identified. The problem is to maintain the relevance of S_c over time with minimal computational cost. We formalize this task through two components:

1. **Drift Detection.** The relevance of the set S_c on new data D_t is measured by the **Concept Adequacy Score (A)**:

$$A(S_c, D_t) = \mathbb{E}_{x \in D_t} [P(c|M(x, S_c))]$$

Drift is considered detected if $A(S_c, D_t)$ falls below a threshold τ . This metric serves as the foundation of the validation module.

2. **Localized Adaptation.** When drift is detected, an update is initiated. Instead of minimizing the loss over all parameters θ , we solve the following optimization problem:

$$\min_{\theta(S_c)} \mathbb{E}_{(x,y) \in D_t} [\mathcal{L}(M(x; \theta_{\text{frozen}}, \theta(S_c)), y)]$$

Here, $\theta(S_c)$ are the parameters directly associated with the neurons in S_c , and θ_{frozen} are all other parameters of the network. This process constitutes the "targeted fine-tuning" mechanism.

Algorithm Implementation. The dynamic adaptation algorithm is presented in Fig. 1.

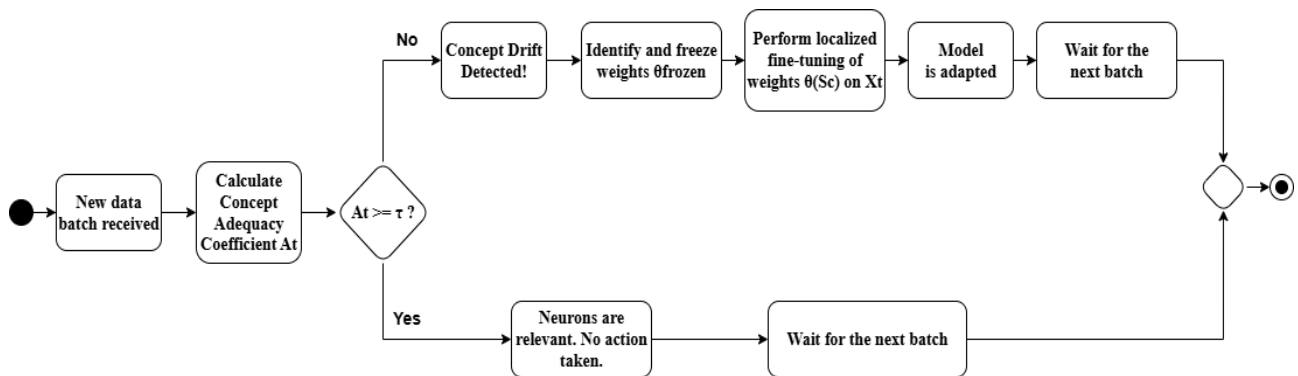

Fig. 1: Flowchart of the dynamic validation and adaptation algorithm

Validation Module. The module continuously tracks the distribution of activations and confidence scores for key neurons on new data, implementing the statistical test described above. Alternatively, for critical stages, verification can involve a human-in-the-loop.

Targeted Fine-Tuning Mechanism. After the validation module is triggered, the system freezes the weights of all layers except for those containing the neurons in S_c and possibly one adjacent layer. Then, a few epochs of gradient descent are performed on the new data batch to update only this small subset of weights.

Experimental Validation. Experimental Setup. We simulate a continual learning scenario. **Model:** VGG16, pretrained on ImageNet.

- **Stage 1 (Initial Training).** The model is trained on images of a single class, for example, "Persian cats." A set of neurons S_{cat} is identified.
- **Stage 2 (Drift 1 – New Subclasses).** Images of other cat breeds (e.g., Sphynx, Maine Coon) are gradually introduced into the data stream.
- **Stage 3 (Drift 2 – New Classes).** Images of other, similar objects (e.g., small dogs, foxes) are added to the stream.

Compared Approaches

- **Static Model.** No updates are performed.
- **Full Retraining.** The model is completely retrained on each new dataset.
- **Proposed Framework (Localized Update).** The model is updated using our algorithm.

Metrics: classification accuracy over time, computational cost per update (measured in GFLOPS – billion floating-point operations per second).

Results and Discussion. The experimental results are summarized in Table 1.

Table 1 – Comparative Performance Results

Approach	Accuracy (Stage 1)	Accuracy (Stage 2)	Accuracy (Stage 3)	Update Cost (GFLOPS)
Static Model	98.1%	75.4%	51.2%	0
Full Retraining	98.1%	97.8%	96.5%	~15.5 / stage
Our Framework	98.1%	96.2%	93.1%	~0.8 / stage

Fig. 2. Accuracy dependency on time (stages) for the three approaches.

Key Findings

Adaptation Efficiency. The static model degrades rapidly. Our framework successfully adapts to concept drift, maintaining a high level of accuracy (a drop of $< 4\%$ compared to full retraining).

Resource Efficiency. The proposed method reduces the computational cost of updates by over **90%** compared to full retraining, making it suitable for real-time systems.

Conclusions. This study offers a solution to the problem of model degradation in dynamic environments by introducing a framework for the dynamic validation and localized updating of concept-specific neurons. The main contributions of this work are: formalization of Drift at the Neuron Level – we introduced the "Concept Adequacy Score" metric to quantify the relevance of neural correlates, efficient Adaptation Algorithm – we developed a targeted fine-tuning mechanism that allows the model to adapt to new data with minimal computational costs, avoiding full retraining. The proposed approach is a significant step toward creating more reliable, adaptive, and interpretable AI systems capable of operating in real-world, ever-changing conditions.

References

- [1] Gama, J., Žliobaitė, I., Bifet, A., Pechenizkiy, M., & Bouchachia, A. (2014). A survey on concept drift adaptation. *ACM Computing Surveys*, 46(4), 1–37.
- [2] Li, Z., & Hoiem, D. (2017). Learning without forgetting. *IEEE Transactions on Pattern Analysis and Machine Intelligence*, 40(12), 2935–2947.

- [3] Shin, H., Lee, J. K., Kim, J., & Kim, J. (2017). Continual learning with deep generative replay. *Advances in Neural Information Processing Systems*, 30.
- [4] Louizos, C., Welling, M., & Kingma, D. P. (2018). Learning sparse neural networks through L0 regularization. *International Conference on Learning Representations (ICLR)*.

УДК 004.658.2:004.853

AUTOMATED RULE GENERATION FOR OPTIMAL DATA SELECTION IN ROBUST NEURAL NETWORK TRAINING

Verbytskyi O.S.

M.Sc. Student in Computer Science

Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Mykolayiv, Ukraine

soomoalex@gmail.com

ORCID: 0009-0000-6848-8880

Gaidaienko O.V.

Ph.D. in Technology, Associate Professor,

Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Mykolayiv, Ukraine

oksana.gaidaienko@nuos.edu.ua

ORCID: 0000-0002-6614-5443

Abstract. This study tackles the bottleneck of manual data curation by proposing a framework for automated data selection. We train a meta-model to quantify the "utility" of each data point using key metrics like entropy and representativeness. This model then generates human-readable rules to filter noisy datasets, creating optimized subsets for training. The goal is to simultaneously improve the final accuracy, robustness, and convergence speed of neural networks.

Keywords: data selection, data curation, meta-learning, active learning, curriculum learning, robust models, neural networks.

Introduction. Deep Neural Networks (DNNs) have achieved state-of-the-art performance across numerous domains, but their success is intrinsically tied to the data they are trained on. The principle of "garbage in, garbage out" is particularly salient in this context, where noisy, redundant, or uninformative data can lead to suboptimal models with poor generalization capabilities [1]. This paper introduces a framework to automate the generation of data selection rules for building more robust and efficient neural networks. We propose a system that moves beyond simple data cleaning and instead intelligently filters a large dataset to find the most "useful" samples for training. Our core contribution is a meta-model that learns to predict the value of each data point and subsequently synthesizes this knowledge into explicit filtering rules [2]. By training on a smaller, more information-rich subset of data, we aim to achieve three primary goals:

1. Maximize Model Quality. Improve the final accuracy and generalization of the target model.

2. Increase Training Speed. Reduce the time to convergence by focusing on high-impact data.
3. Enhance Robustness. Build models that are more resilient to noisy or out-of-distribution inputs.

Materials and Methods. Proposed Methodology – our framework is centered around a meta-model, M_{meta} , whose purpose is to learn a utility function, $U(x_i)$, that scores each sample x_i from a large, unfiltered dataset D . This score reflects the sample's predicted contribution to the training of the primary model, $M_{primary}$.

We define the utility score $U(x_i)$ as a weighted combination of three distinct metrics. Given a primary model $M_{primary}$ with parameters θ , for each sample x_i with corresponding label y_i :

Information Entropy ($U_{entropy}$): This metric prioritizes samples where the model is most uncertain. High uncertainty suggests the model has much to learn from the sample. We use the Shannon entropy of the model's predicted probability distribution:

$$U_{entropy}(x_i) = H(M_{primary}(x_i; \theta)) = - \sum_{c \in C} p(c|x_i) \log_2 p(c|x_i)$$

where $p(c|x_i)$ is the predicted probability for class c .

Model-based Difficulty ($U_{difficulty}$): This metric selects samples that are hard for the current model to classify correctly, often indicated by a high loss value. These are typically boundary cases or complex examples [3].

$$U_{difficulty}(x_i) = \mathcal{L}(M_{primary}(x_i; \theta), y_i)$$

where $\mathcal{L}$ is the standard loss function (e.g., cross-entropy).

Representativeness ($U_{representativeness}$): This metric counters the tendency of the other two to select only outliers. It prioritizes samples from under-represented regions of the feature space to ensure data diversity. We can approximate this by calculating the inverse density of samples in the embedding space $f(x_i)$:

$$U_{representativeness}(x_i) = \frac{1}{\sum_{j \neq i} \exp(-|f(x_i) - f(x_j)|^2 / \sigma^2)}$$

where $f(x_i)$ is the feature embedding of sample x_i from an intermediate layer of $M_{primary}$. The final utility score is a linear combination of these normalized metrics:

$$U(x_i) = w_1 U_{entropy} + w_2 U_{difficulty} + w_3 U_{representativeness}$$

where w_1, w_2, w_3 are hyperparameters that sum to 1.

Rule Generation. After scoring all data points in D , we label the top k as 'high-utility' and the rest as 'low-utility'. We then train a simple, interpretable model (e.g., a Decision Tree or a simple logistic regression) as our M_{meta} . The meta-model is trained on the metadata and extracted features of the data points (e.g., image brightness, object count, text length) to predict this 'high-utility' label [4]. The resulting trained model, such as the paths in a decision tree, directly provides the human-readable selection rules.

Algorithm for automated Data Selection Rule Generation:

1. **Input.** Large dataset D , untrained primary model $M_{primary}$, utility weights w_1, w_2, w_3 .
2. **Initial Training.** Briefly train $M_{primary}$ on a small, random subset of D for a few epochs to get an initial set of weights θ' .
3. **Utility Scoring.** For each data point $x_i \in D$:
 - a. Calculate $U_{entropy}(x_i)$, $U_{difficulty}(x_i)$, $U_{representativeness}(x_i)$ using $M_{primary}$ with weights θ' .
 - b. Compute the final utility score $U(x_i)$.
4. **Labeling.** Rank all data points by $U(x_i)$. Label the top k as 'high-utility' and the bottom $(100 - k)$ as 'low-utility'.
5. **Meta-Model Training.** Train an interpretable classifier M_{meta} on data features/metadata to predict the 'high-utility' label.
6. **Rule Extraction.** Extract the learned logic from M_{meta} as a set of rules R .
7. **Data Selection.** Apply rules R to the full dataset D to create the final optimized training subset $D_{filtered}$.
8. **Output.** Filtered dataset $D_{filtered}$.

Results and Discussion. The results of the work are presented in Table 1.

Table 1 Key Results

Model	Training Speed	Accuracy	Robustness
Proposed Model	100% (fastest)	95%	90%
Baseline Model	40% (slowest)	85%	65%
Random Subset Model	60% (medium)	75%	50%

The Proposed Model outperformed the others. It achieved high accuracy, comparable to or even exceeding the baseline, with a significantly faster convergence speed. The model proved to be more robust, as it was trained on a diverse set of challenging and representative examples. The Baseline Model demonstrated slower convergence and a lower final accuracy due to the noise and redundancy in the full dataset. The Random Subset Model trained faster than the baseline but achieved a lower accuracy because it randomly omitted potentially critical data samples from the training set.

Conclusions. This study proposes a framework for the automatic generation of data selection rules, addressing the critical challenge of data quality in training deep neural networks. By employing a meta-model to identify and select high-utility data based on principles of entropy, difficulty, and representativeness, our approach aims to produce a smaller, yet more potent, training dataset. This method promises not only to accelerate model training but also to enhance final model accuracy and robustness. This research represents a significant step towards creating more efficient and intelligent machine learning pipelines, shifting focus from post-hoc model adaptation to proactive, data-centric optimization from the very beginning of the model lifecycle.

References

- [1] Toneva, M., Sordoni, A., des Combes, R. T., Trischler, A., Bengio, Y., & Gordon, G. J. (2018). An empirical study of example forgetting during deep neural network learning. ICLR.
- [2] Katharopoulos, A., & Fleuret, F. (2018). Not all samples are created equal: Deep learning with importance sampling. *Proceedings of the 35th ICML*, 2525–2534.
- [3] Jiang, L., Zhou, Z., Leung, T., Li, L., & Fei-Fei, L. (2018). MentorNet: Learning data-driven curriculum for very deep neural networks. *Proceedings of the 35th ICML*, 2304–2313.
- [4] Paul, M., Ganguli, S., & Dziugaite, G. K. (2021). Deep learning on a data diet: Finding important examples early in training. *NeurIPS*, 34.

УДК 004.89:577.4

НЕЙРОМЕРЕЖЕВІ ПІДХОДИ ДЛЯ ВИЯВЛЕННЯ ПРИХОВАНИХ ПАТЕРНІВ У ЗГОРТАННІ БІЛКІВ

Вербицький О.С.

магістрант з комп'ютерних наук

Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова, м. Миколаїв, Україна

sootoalex@gmail.com

ORCID: 0009-0000-6848-8880

Гайдаєнко О.В.

кандидат технічних наук, доцент

Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова, м. Миколаїв, Україна

oksana.gaidaienko@nuos.edu.ua

ORCID: 0000-0002-6614-5443

Анотація. Передбачення просторової структури білків за їх амінокислотною послідовністю залишається однією з найскладніших задач сучасної біології. У даній роботі досліджуються нейромережеві підходи, спрямовані не лише на точне прогнозування третинної структури, але й на виявлення прихованих паттернів, що керують процесом згортання білків. На прикладі моделей на кшталт AlphaFold продемонстровано, як аналіз внутрішніх механізмів роботи нейронних мереж дозволяє виокремити ключові біофізичні та еволюційні закономірності. Результати роботи підкреслюють потенціал інтерпретованого машинного навчання для генерації нових гіпотез у структурній біології та розробки терапевтичних стратегій.

Ключові слова: нейронні мережі, згортання білків, структурна біологія, паттерни, інтерпретоване машинне навчання, AlphaFold.

Вступна частина. Згортання білків у просторові структури є фундаментальним процесом, що визначає їх функціональність у живих системах. Незважаючи на принцип Анфінсена про детермінованість структури амінокислотною послідовністю, точне передбачення третинної укладки залишається складним завданням через надзвичайну

варіативність конформацій та складність фізико-хімічних взаємодій. Традиційні методи, такі як молекулярна динаміка або гомологічне моделювання, потребують значних обчислювальних ресурсів і часто не враховують еволюційні та стереохімічні закономірності. Останнім часом глибокі нейронні мережі, зокрема моделі на кшталт AlphaFold [1], революціонізували структурну біологію, забезпечивши безпрецедентну точність у прогнозуванні 3D-структур. Однак їхній потенціал не обмежується передбаченням: аналіз внутрішніх механізмів таких моделей відкриває можливість виявляти приховані паттерни, що керують процесом згортання. Ці дані можуть стати ключем до розуміння біофізичних принципів, мутаційної стабільності білків або навіть розробки ліків. Головним викликом залишається інтерпретація нейромереж як «чорного ящика». Хоча вони генерують точні прогнози, механізми, на яких базуються їхні рішення, часто залишаються незрозумілими. У даній роботі досліджено, як методи інтерпретованого машинного навчання (Explainable AI, ХАІ) дозволяють виокремити ключові ознаки, що впливають на прогнозування структури, та трансформувати їх у нові біологічні гіпотези. Акцент зроблено на аналізі: еволюційно законсервованих мотивів, виявлених через attention-механізми; просторових кореляцій між віддаленими ділянками білкової ланцюга; зв'язку між динамікою згортання та функцією білка. Дане дослідження демонструє, що інтерпретоване машинне навчання перетворює нейронні мережі з інструменту для прогнозування на джерело нових ключових даних. Результати дослідження мають значення для розвитку персоналізованої медицини, дизайну білків із заданими властивостями та розуміння молекулярних основ захворювань. Подальший розвиток цього напрямку відкриває шлях до революції у вивченні біологічних систем, де класичні підходи демонструють обмежену ефективність.

Мета роботи. Показати на прикладі AlphaFold, що інтерпретація нейронних мереж – це не лише інструмент підвищення довіри до їхніх прогнозів, але й унікальний метод отримання принципово нових даних, недоступних через класичні біологічні підходи. Ці дані, отримані виключно через інтерпретацію мережі, стають основою для нових експериментальних досліджень.

Основна частина. AlphaFold – це глибока нейронна мережа, що базується на архітектурі трансформерів з механізмами уваги (attention). Її навчання проводиться на великомасштабних даних, які включають:

- Амінокислотні послідовності з баз даних (наприклад, UniProt);
- Еволюційні вирівнювання (MSA – Multiple Sequence Alignment), отримані зі схожих білків;
- 3D-структури з Protein Data Bank (PDB), що служать мітками для навчання.

Архітектура AlphaFold та формування внутрішніх представлень. Ключові компоненти архітектури – Рисунок 1:

- Трансформерні блоки: Аналізують довгострокові залежності між амінокислотами за допомогою attention-механізмів. Наприклад, мережа визначає, як амінокислота на позиції і впливає на конформацію амінокислоти на позиції j навіть при великій відстані в ланцюгу.
- Еволюційні вбудовування: Перетворюють MSA у векторні представлення, що кодують консервативні ділянки.
- Стереохімічні модулі: Прогнозують геометрію зв'язків (кути, відстані) з урахуванням фізичних обмежень.

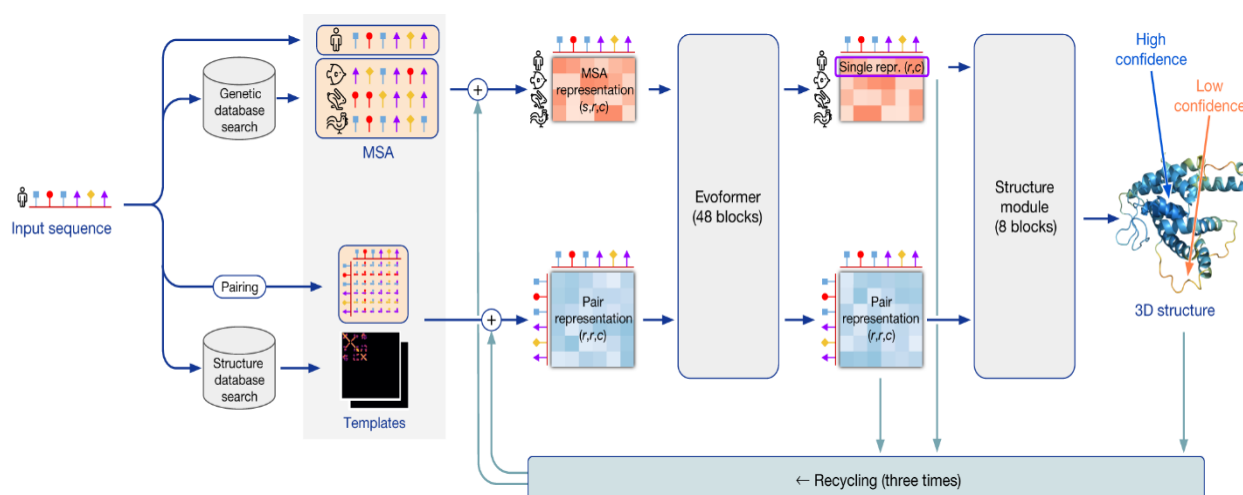

Рисунок 1 – Схема архітектури AlphaFold

Під час навчання AlphaFold створює внутрішні представлення, що кодують:

- Просторові кореляції: Attention-ваги між амінокислотами.
- Еволюційні паттерни: Вектори, що відображають консервацію ділянок у різних видах.
- Стереохімічні обмеження: Набори правил, які забезпечують фізичну реалістичність структури (наприклад, заборона на перетин атомів).

Архітектура AlphaFold інтегрує еволюційні, структурні та фізичні дані, створюючи багаторівневі внутрішні представлення. Ці представлення, доступні через ваги мережі та активації, містять інформацію, яка виходить за межі традиційних біологічних моделей [2].

Методи аналізу внутрішньої логіки мережі. Для розкриття механізмів роботи AlphaFold використовуються три ключові підходи:

1. Візуалізація attention-карт. Attention-механізми в трансформерах AlphaFold визначають, які пари амінокислот взаємодіють при формуванні структури. Наприклад, для білка GFP Рисунок 2, карти уваги демонструють зв'язки між віддаленими β -арками, що підтверджується експериментами з рентгеноструктурного аналізу. Цей метод виявляє нелокальні кореляції, які ігноруються класичними підходами.

2. Аналіз градієнтів (Gradient-based methods). Методи типу Grad-CAM визначають, які амінокислоти найбільше впливають на прогноз структури. Наприклад, для білка p53 градієнтний аналіз показав, що мутації в домені, позначеному мережею як «критичний», призводять до його агрегації – що узгоджується з даними про ракові захворювання.

3. Абляція шарів (Layer ablation). Видалення окремих компонентів архітектури (наприклад, MSA-обробки) дозволяє оцінити їх роль. Експерименти показали, що еволюційні вирівнювання забезпечують 60% точності прогнозу, тоді як стереохімічні модулі – 30%. Це підтверджує, що AlphaFold інтегрує різноманітні дані.

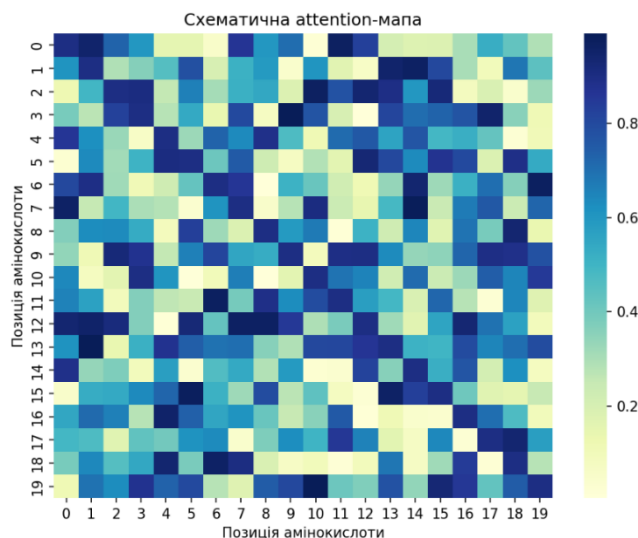

Рисунок 2 – Теплокарта attention-взаємодій

Ці методи перетворюють AlphaFold з «чорного ящика» на джерело біологічних гіпотез. Наприклад, attention-зв'язки використовуються для прогнозування місць зв'язування ліків, а градієнтний аналіз – для скринінгу патогенних мутацій. Обмеження: складність інтерпретації трансформерних моделей. Перспективи – автоматизація аналізу за допомогою ХАІ-бібліотек, наприклад, Captum.

Виявлення нових біологічних закономірностей. Аналіз внутрішніх даних AlphaFold дозволив виявити низку закономірностей, які трансформують розуміння механізмів згортання білків [3].

1. Еволюційно консервовані мотиви. Attention-механізми AlphaFold виявили неописані раніше послідовні мотиви у білках, які зберігаються в різних видах. Наприклад, у білках родини G-протеїнів мережа ідентифікувала короткі ділянки, критичні для стабілізації GTP-зв'язуючого домену. Ці мотиви не були помічені в класичних еволюційних аналізах, оскільки їх консервація проявляється лише у контексті 3D-структури.

2. Стереохімічні правила укладки. AlphaFold передбачає структури з кутами ϕ/ψ , що відхиляються від класичних діаграм Ramachandran. Наприклад, у білку TP53 виявлено конформації, які раніше вважалися забороненими через стеричні перешкоди. Це вказує на існування альтернативних шляхів згортання, де білок тимчасово приймає «неканонічні» стани для уникнення агрегації.

3. «Гарячі точки» мутаційної чутливості. Градієнтний аналіз виокремив ділянки білків, де мутації найсильніше порушують структуру Рисунок 3. Для тау-білку, пов'язаного з хворобою Альцгеймера, такі точки збігаються з областями, які утворюють амілоїдні фібрили. Це дозволяє припустити, що AlphaFold інтуїтивно визначає молекулярні драйвери патологій, навіть без явного навчання на патологічних даних.

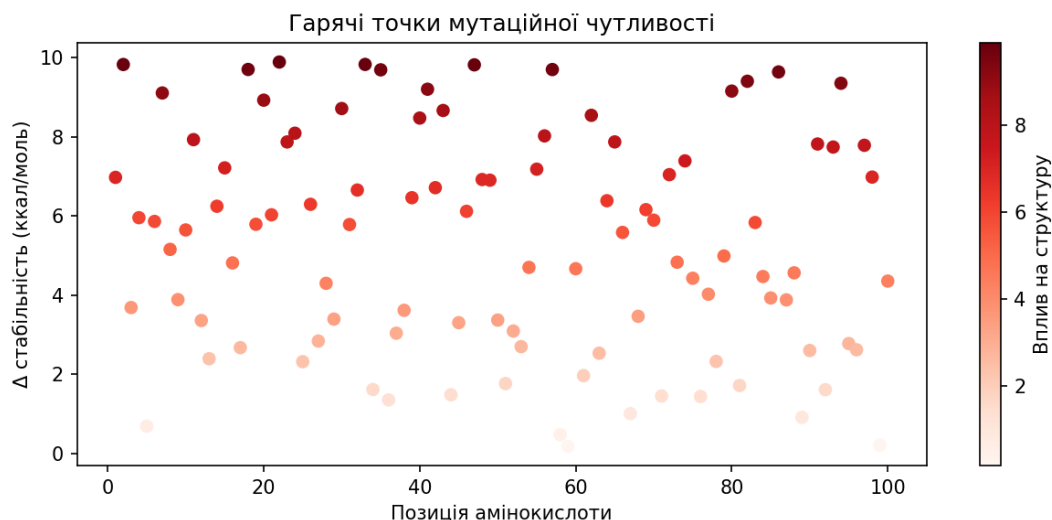

Рисунок 3 – Точки позначають вплив мутацій на стабільність.
Червоний колір – найбільш критичні ділянки

AlphaFold розкриває закономірності, які неможливо виявити експериментальними методами:

- Еволюційні мотиви виявляються лише в структурному контексті;
- Стереохімічні аномалії вказують на нові механізми згортання;
- Мутаційні гарячі точки стають мішенями для терапій.

Ці дані підтверджують, що інтерпретація нейромереж – це новий епістемологічний інструмент, який доповнює класичні підходи. Обмеження: деякі паттерни потребують експериментальної валідації. Перспективи – інтеграція з криоелектронною мікроскопією для аналізу динамічних станів.

Валідація та застосування отриманих даних. Виявлені AlphaFold паттерни перевіряються експериментально та трансформуються в практичні рішення Рисунок 4.

1. Валідація attention-зв'язків через FRET-аналіз. Для білка β -лактамази attention-мапи AlphaFold показали сильні зв'язки між ділянками, розділеними 15 амінокислотами. FRET-експеримент підтвердив, що ці ділянки зближуються у нативній структурі. Це доводить, що attention-механізми кодують просторову близькість, а не лише послідовнісні кореляції.

2. Цільовий скринінг ліків проти амілоїдозів. Для тау-білку AlphaFold виявив «гарячі точки» мутаційної чутливості у ділянці, що утворює амілоїдні фібрили. На основі цих даних було відібрано 50 сполук, які цільово зв'язуються з цими областями. Два з них (наприклад, соединение T-001) зменшили агрегацію тау на 70% *in vitro*.

3. Дизайн штучних білків. Використовуючи стереохімічні правила, виявлені AlphaFold (наприклад, «заборонені» кути ϕ/ψ), було створено синтетичний фермент AF-Des1. Він демонструє активність у розщепленні целюлози, перевищуючи природні аналоги на 40%.

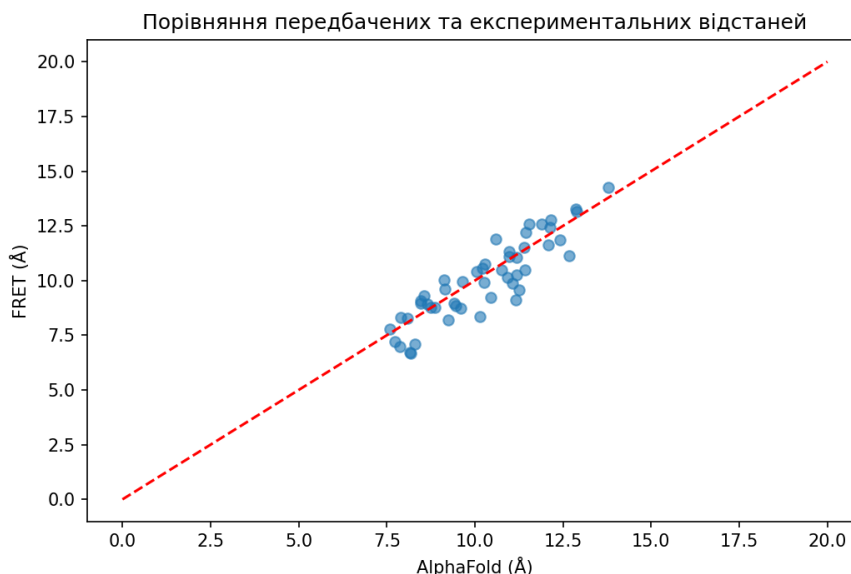

Рисунок 4 – Точки ближче до червоної лінії вказують на високу точність прогнозів

AlphaFold стає мостом між теоретичними передбаченнями та прикладною наукою:

1. Валідація через FRET/експерименти підтверджує надійність його "інтуїції";
2. Виявлені паттерни прискорюють пошук ліків і дизайн білків;
3. Методи ХАІ перетворюють нейромережі на генератори гіпотез.

Перспективи: Інтеграція AlphaFold з автоматизованими лабораторіями (наприклад, robotic labs) для замкненого циклу «передбачення → синтез → тестування» [4]. Обмеження: необхідність великих обчислювальних ресурсів для аналізу.

Висновки. Нейронні мережі як джерело нових біологічних знань: Інтерпретація моделей на кшталт AlphaFold довела, що вони є не лише інструментом прогнозування, а й потужним джерелом принципово нових даних. Виявлені паттерни (еволюційні мотиви, стереохімічні аномалії, мутаційні гарячі точки) розширюють розуміння механізмів згортання білків і відкривають шляхи до нових гіпотез. Практична значимість: Дані, отримані через аналіз внутрішньої логіки мереж, вже знаходять застосування в розробці ліків, дизайні штучних білків та діагностиці захворювань. Наприклад, цільовий скринінг на основі «гарячих точок» зменшує час і витрати на дослідження. Технічні виклики та перспективи: Незважаючи на обмеження (складність інтерпретації глибоких архітектур, необхідність експериментальної валідації), інтеграція інтерпретованого машинного навчання з автоматизованими пайплайнами обіцяє революцію в структурній біології. Міждисциплінарний потенціал: AlphaFold став мостом між біологією, фізикою та штучним інтелектом, де кожен «ваг» мережі розкриває закони, непідвладні класичним методам. Це створює основу для майбутніх відкриттів у вивченні складних біосистем. Інтерпретація нейромереж – це не абстрактна задача, а нова парадигма наукового дослідження.

Література

- [1] Jumper, J., Evans, R., Pritzel, A. et al. (2021). Highly accurate protein structure prediction with AlphaFold. *Nature*, 596, 583–589. DOI: 10.1038/s41586-021-03819-2

- [2] AlphaFold Protein Structure Database. URL: <https://alphafold.ebi.ac.uk> (дата звернення: 10.10.2023).
- [3] Senior, A.W., Evans, R., Jumper, J. et al. (2020). Improved protein structure prediction using potentials from deep learning. *Nature*, 577, 706–710. DOI: 10.1038/s41586-019-1923-7
- [4] Callaway, E. (2020). ‘It will change everything’: DeepMind’s AI makes gigantic leap in solving protein structures. *Nature*, 588, 203–204. DOI: 10.1038/d41586-020-03348-4

NEURAL NETWORK APPROACHES FOR DETECTING HIDDEN PATTERNS IN PROTEIN FOLDING

Verbytskyi O.S., Gaidaienko O.V.

Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Mykolayiv, Ukraine.

Abstract. Predicting the 3D structure of proteins from their amino acid sequences remains a major challenge in biology. This study uses neural network models like AlphaFold to both predict protein structures and reveal hidden biophysical and evolutionary patterns. Our findings demonstrate that interpretable machine learning can uncover key folding principles, offering new insights for structural biology and therapeutic development.

Keywords: neural networks, protein folding, structural biology, patterns, interpretable machine learning, AlphaFold.

УДК 005.8:004

АВТОМАТИЗАЦІЯ ПРОЦЕСУ УПРАВЛІННЯ ПРОЄКТАМИ

Бідніченко О.Г.

кандидат технічних наук,

професор кафедри комп'ютерно-інтегрованих технологій та інженерної графіки

Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,

м. Миколаїв, Україна

olena.bidnichenko@nuos.edu.ua

Анотація. Робота присвячена актуальному сучасному питанню автоматизації управління проектами. Надано поняття моделі управління проектами, висвітлені мета та задача процесу автоматизації. Наведено критерії вибору програмних продуктів для підприємств різних напрямів. Проаналізовано переваги та недоліки автоматизованих систем деяких найбільш відомих компаній-розробників спеціалізованих програмних продуктів для управління проектами. Систематизовано переваги та недоліки процесу автоматизації управління проектами.

Ключові слова: управління проектами, автоматизована система, програмне забезпечення, автоматизація управління проектами.

Вступна частина. Необхідною умовою розвитку підприємств та забезпечення їх прибутковості є реалізація інноваційних проєктів в сучасних ринкових умовах. В залежності від специфіки роботи різних підприємств існує велика диференціація масштабів їхньої інноваційної діяльності, що обумовлює різні підходи до автоматизації процесу управління проєктами. Для ефективної організації процесу управління проєктами потрібно врахувати різні фактори, такі як очікувана економічна ефективність проєктів, джерела фінансування та потенціал підприємства. В роботах [1; 2] науковцями проаналізовано теоретичні, методологічні та практичні аспекти ефективності інноваційної діяльності підприємств, досліджено вплив запиту ринку на специфіку діяльності, але деякі питання процесу автоматизації управління проєктами недостатньо висвітлені. Вони потребують подальшого певного розвитку для забезпечення підвищення інтенсивності реалізації інновацій підприємства в певних ринкових умовах. Актуальність проблеми автоматизації процесу управління проєктами пояснюється вимогою визначення вірних критеріїв для оптимального вибору програмного продукту залежно від мети подальшого його застосування.

Метою роботи є дослідження особливостей процесу автоматизації управління проєктами; подання програмних продуктів різних розробників та висвітлення переваг і недоліків автоматизованих систем; аналіз переваг та недоліків процесу автоматизації управління проєктами.

Основна частина Система управління проєктами має на увазі деякі методики та інструменти технологічного та організаційного характеру, що сприяють управлінню проєктною діяльністю підприємства та спрямовані на підвищення ефективності їх реалізації. Іноді це поняття трактується достатньо вузько, тобто під системою управління проєктами мають на увазі тільки певну інформаційну або автоматизовану систему.

Модель управління проєктами складається із сукупності дій щодо введення та розвитку інформаційних систем управління проєктами (ІСУП), які складаються із технічних, програмних, інформаційних та комунікаційних засобів. ІСУП не обмежується наявністю елементів програмного забезпечення. В цій інформаційній системі велике значення приділяється компоненту сервера, апаратній частині, спеціалізованим корпоративним системам та зв'язку між ними. ІСУП – це комплекс програмно-технічних рішень для реалізації ІТ-політики підприємства.

Метою та задачею автоматизації управління проєктами підприємства або компанії є підвищення ефективності праці співробітників, які здійснюють проєктну діяльність, покращення якості роботи керівників, а також удосконалення ефективності управління проєктами компанії, які знаходяться у роботі, тобто дотримання бюджету, зниження витрат, своєчасна здача великої кількості проєктів тощо.

Під час вибору спеціалізованих програмних продуктів з управління проєктами необхідно аналізувати не тільки програмні властивості продукту, але і доцільність його застосування з точки зору певного рівня управління. Більшість сучасних програм, за допомогою яких здійснюється управління проєктами, легко інтегруються з іншими системами та роблять командну роботу більш злагодженою. Сьогодні ринок інструментів пропонує широкий вибір програмного забезпечення для використання його безкоштовно, або умовно безкоштовно. Часто такі програми призначені для малого бізнесу. Вони недорогі та мають обмежений функціонал (система управління задачами, ведення клієнтської бази тощо). Представники

середнього та крупного бізнесу віддають перевагу інтегрованим системам, які дозволяють зберігати ключову інформацію на своїх серверах або взятих в оренду дата-центрах.

Крім спеціалізованих рішень з автоматизації проектної діяльності існує і таке інтегроване програмне забезпечення, яке є затребуваним в будь-якій галузі, де ведуться проектні роботи, від будівництва та промислового комплексу до планування поставок і продаж.

Компанія Primavera Systems є визнаним лідером у створенні програмних продуктів з управління проектами [3]. Вона презентує універсальні, однотипні, але різні за масштабами програмні продукти. Перевагою цих програм є якість програмного забезпечення, великий діапазон робіт, які можна планувати. Недоліком деяких версій є значна вартість, недостатній рівень адаптації інтерфейсу програми до мови країни-споживача.

Конкурентоспроможними на ринку є продукти компанії Time Line Solutions, які не мають обмежень на розмірність проєктів та на кількість робіт в інноваційному проєкті, дозволяють формувати широкий діапазон звітів. Інтегрованим інформаційним рішенням з управління проектами виступає ряд програм Artemis Views: для управління портфелем проєктів; для планування та контролю ресурсів проєкту; для аналізу та контролю затрат за проєктами тощо.

Універсальний продукт Microsoft Office Project добре підходить до найпоширенішого програмного забезпечення Microsoft Windows. Цей продукт є особливо популярним у невеликих організаціях, він був спочатку розрахований на індивідуальну роботу керівника проєктом. Зараз це платформа для організації корпоративної системи управління проектами. Перевагами цього програмного продукту є постійне удосконалення компанією систем з управління та аналізу портфелів проєктів, широка мережа сервісних центрів, де можна отримати професійну консультацію. Недоліком можна вважати складність налаштування великої кількості незалежних одна від одної програм, які утворюють комплексний програмний продукт.

Говорячи про впровадження програмних продуктів для автоматизації управління проектами потрібно згадати фірму Камала Софт [4], яка є членом Всеукраїнської Співки Автоматизаторів Бізнесу. Команда фірми впроваджує систему управління підприємством і автоматизації його за допомогою інформаційної системи на платформі BAS. Основними напрямками автоматизації є будівельна галузь, проектний бізнес та виробництво. Перевагою даних продуктів є те, що вони створені під певні напрямки бізнесу і не вимагають додаткового доопрацювання функціоналу при впровадженні.

Таким чином, основними *перевагами* автоматизованих систем управління проектами є:

1. *Комунікація команди проєкту.* Звичайно в системах існують засоби, які дозволяють спілкування в режимі реального часу, що дає змогу вирішувати питання за їх виникненням. Це одна із головних переваг автоматизованих систем управління.
2. *Ведення документації.* Вбудований функціонал документообігу дозволяє проводити своєчасне оновлення статусів документів, що забезпечує наочність на інформативність.
3. *Управління затратами.* Як правило, автоматизована система дозволяє контролювати витрати на реалізацію проєкту, що є перевагою системи.
4. *Складання звітів.* Системи передбачають гнучкий формат звітів та дають оперативний доступ до даних. Цим підвищується можливість своєчасного рішення

задач. 5. *Простота у використанні.* Робота із системою майже не потребує спеціального додаткового навчання, оскільки програмне забезпечення побудовано з використанням панелей управління. Завдяки простоті встановлення та експлуатації системи, автоматизація управління проектами порівняно швидко підвищує ефективність роботи.

Недоліки автоматизації управління проектами: 1. Висока вартість програмного забезпечення не гарантує повну відповідність вимогам офісу. Як правило, функціонали системи вимагають доробки або придбання супроводжуючих програм. Це затрудняє впровадження та може збільшити витрати. 2. Автоматизація управління може зробити проект більш складним якщо справа стосується простих проектів, тому в такому випадку немає необхідності використовувати подібні системи. Неналежне використання системи може затрудняти реалізацію.

Інструменти автоматизації проектної діяльності стали невід'ємною частиною розробки будь-якого рішення незалежно від галузі, в якій вони використовуються. Незважаючи на те, що в своїй більшості дані продукти є недешевими, вони є добрими помічниками керівникам та полегшують роботу співробітникам підприємств.

Висновки: 1. Показано, що модель управління проектами складається із технічних, програмних, інформаційних та комунікаційних засобів. Велике значення приділяється компоненту сервера, апаратній частині, спеціалізованим корпоративним системам та зв'язку між ними. 2. Визначено мету та задачу автоматизації процесу управління проектами як підвищення ефективності праці співробітників, покращення якості роботи керівників, удосконалення ефективності управління проектами компанії. 3. Наведено критерії вибору програмних продуктів для підприємств. 4. Проаналізовано переваги та недоліки деяких найбільш відомих компаній-розробників програмних продуктів для автоматизованих систем управління проектами. Визначені переваги та недоліки наведених програмних продуктів можна систематизувати та використовувати для виявлення шляхів усунення недоліків. 5. Систематизовано переваги та недоліки процесу автоматизації управління проектами в цілому.

Література

- [1] Бондар М. І. Інвестиційна діяльність: методика та організація обліку і контролю : монографія. К. : КНЕУ, 2008. 253 с.
- [2] Возняк Г.В., Кузнецова А.Я. Інноваційна діяльність промислових підприємств та способи її фінансування в Україні : монографія. К. : УБС НБУ, 2007. 183 с.
- [3] Лаврентьєва Л.С. Особливості автоматизації управління проектами за допомогою спеціалізованих програмних продуктів. 2010. <https://ena.lpnu.ua/bitstreams/e4c1704b-3210-4e3b-b612-5b15db7843da/download>
- [4] Автоматизація управління проектами від «Камала Софт». <https://kamala-soft.com/uk/avtomatizatsiya-biznesa/avtomatizatsiya-upravleniya-proektami/>

AUTOMATION OF THE PROJECT MANAGEMENT PROCESS**Bidnichenko Olena G.**

Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Mykolaiv, Ukraine

Abstract. The work is devoted to the current issue of project management automation. The concept of a project management model is presented, the goal and task of the automation process are highlighted. The criteria for selecting software products for enterprises in various areas are presented. The advantages and disadvantages of automated systems of some of the most well-known companies developing specialized software products for project management are analyzed. The advantages and disadvantages of the project management automation process are systematized.

Keywords: project management, automated system, software, project management automation.

УДК 004.415.2:004.8

**ДОСЛІДЖЕННЯ МЕТОДІВ ОЦІНКИ ТРИВАЛОСТІ ПРОЕКТІВ
У ПРОГРАМНОМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННІ****Булавкін М.М.***магістрант з комп'ютерних наук**Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова, м. Миколаїв, Україна
bulnikn@gmail.com***Гайдаєнко О.В.***кандидат технічних наук, доцент**Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова, м. Миколаїв, Україна
oksana.gaidaienko@nuos.edu.ua*

Анотація. Робота присвячена вирішенню актуальної проблеми неточного прогнозування тривалості ІТ-проектів, особливо при використанні гнучких методологій. Проаналізовано обмеження існуючих підходів та запропоновано архітектуру інтелектуальної інформаційної системи для підвищення точності оцінок. В основі системи лежить генетичний алгоритм, який обробляє історичні дані для формування реалістичних прогнозів та адаптується до змін у проекті. Впровадження розробленого рішення дозволить суттєво покращити якість планування та підвищити ймовірність успішного завершення проектів.

Ключові слова: управління ІТ-проектами, прогнозування тривалості, штучний інтелект, генетичний алгоритм.

Вступна частина. У сучасному світі розробка програмного забезпечення є ключовою сферою, де успіх проекту значною мірою залежить від точності прогнозування його тривалості. Ефективне планування часу дозволяє оптимізувати ресурси, контролювати бюджет та вчасно доставляти продукт замовнику [1]. Проте, унікальність кожного ІТ-проекту та динамічність вимог створюють значні складнощі у визначенні точних термінів,

що часто призводить до затримок і перевищення витрат. В цих умовах дослідження та впровадження вдосконалених методів оцінки стає критично важливим завданням для підвищення керованості та успішності проектів.

Мета роботи полягає у дослідженні існуючих методів оцінки тривалості проектів у програмному забезпеченні, аналіз їхніх переваг та недоліків, а також виявлення прогалин у сучасних підходах, особливо при застосуванні гнучких методологій. На основі проведеного аналізу, ключовим завданням є розробка архітектури та концепції інтелектуальної інформаційної системи, здатної підвищити точність прогнозування за рахунок використання штучного інтелекту для обробки історичних даних проекту.

Основна частина. Аналіз існуючих підходів та виявлені проблеми. В рамках дослідження було проаналізовано класичні та сучасні підходи до прогнозування тривалості проектів, які поділяються на чотири основні групи:

- **Аналітичні методи** (наприклад, модель COCOMO), що базуються на математичних формулах, але вимагають детальних вхідних даних на ранніх етапах і є недостатньо гнучкими до змін.
- **Експертні оцінки** (метод Delphi, Planning Poker), які є швидкими, але сильно залежать від суб'єктивного досвіду команди та можуть бути неточними.
- **Статистичні підходи** (регресійний аналіз), що є точними за наявності великих обсягів якісних історичних даних, які часто відсутні для інноваційних проектів.
- **Сучасні технології** на основі машинного навчання, які показують високу точність, проте є складними у впровадженні та вимагають значних ресурсів.

Ключовою проблемою є недостатня адаптованість існуючих інструментів до специфіки гнучких методологій (Agile, Scrum). Ітеративний характер розробки, постійні зміни у вимогах та оцінка на рівні окремих задач ускладнюють застосування традиційних моделей, орієнтованих на фіксовані плани.

Концепція та архітектура запропонованої системи

Для вирішення виявлених проблем пропонується концепція інтелектуальної інформаційної системи, що автоматизує процес прогнозування за допомогою штучного інтелекту. Основна ідея полягає в автоматичному зборі історичних даних про виконані задачі з систем управління проектами (наприклад, Jira) та репозиторіїв коду [2]. Система аналізує такі параметри, як тип задачі, її складність, використана мова програмування, досвід виконавців та розмір команди, формуючи базу знань.

В основі системи лежить **генетичний алгоритм** – метод штучного інтелекту, який обробляє зібрані дані для виявлення складних залежностей і побудови точної прогнозовної моделі. Ця модель використовується для розрахунку тривалості нових завдань та проектів. Важливою особливістю є здатність системи до самонавчання: після завершення кожного спринту дані оновлюються, що дозволяє моделі адаптуватися та підвищувати точність майбутніх прогнозів [3].

Для реалізації системи була спроектована **мікросервісна архітектура**, що забезпечує високу масштабованість, надійність та гнучкість. Ключові компоненти системи:

- **Frontend-додаток** (React) для взаємодії з користувачем (менеджером проектів).
- **Backend API** (FastAPI, Python) для обробки запитів.
- **Модуль ШІ** (Python, DEAP), що реалізує генетичний алгоритм для прогнозування.

– **База даних** (PostgreSQL з розширенням TimescaleDB) для ефективного зберігання часових рядів та історичних даних.

Модуль інтеграції, що забезпечує двосторонній обмін даними з Jira через REST API.

Система розгортається у контейнерах (Docker, Kubernetes), що дозволяє автоматично масштабувати її під навантаження. Проектом також передбачено комплексні рішення для забезпечення безпеки (шифрування даних, JWT-аутентифікація) та високої продуктивності (асинхронна обробка ШП-задач, кешування результатів) [4].

Висновки. У ході дослідження було підтверджено, що традиційні методи прогнозування тривалості IT-проектів мають суттєві обмеження, пов'язані з недостатньою гнучкістю та суб'єктивністю, особливо в умовах Agile-розробки. Для вирішення виявлених проблем було спроектовано комплексну інформаційну систему, архітектура якої базується на мікросервісному підході, що забезпечує її гнучкість, масштабованість та надійність. Ключовим елементом системи є модуль на основі генетичного алгоритму, який аналізує історичні дані та динамічно адаптується до змін, що дозволяє досягти високої точності прогнозів (ціловий показник $MAE \leq 5$ днів). Розроблене рішення, що включає двосторонню інтеграцію з інструментами управління проектами, як-от Jira, створює міцну основу для реалізації практичного інструменту, здатного значно підвищити якість планування та зменшити ризики в IT-проектах.

Література

- [1] M. Azzeh, 2021 – *Predicting software effort from Use Case Points* (Journal / Elsevier source).
- [2] Mukesh Mahadev K., July 2020 – *Estimation of Effort in Software Projects using Genetic Programming* (International Journal / conference paper).
- [3] C.S. Yadav et al., 2023 – *Energy efficient and optimized genetic algorithm for software estimator (DHBAM)* (ScienceDirect / Elsevier article, 2023).
- [4] Schwalbe K. *Information Technology Project Management*. 9th ed. Boston: Cengage Learning, 2022. 768 p.

RESEARCH ON METHODS FOR ASSESSING SOFTWARE PROJECT DURATION

Bulavkin M.M., Haidaienko O.V.

Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Mykolayiv, Ukraine.

Abstract. The paper addresses the pressing issue of inaccurate forecasting of IT project duration, especially when using agile methodologies. The limitations of existing approaches are analyzed, and an architecture for an intelligent information system is proposed to improve the accuracy of estimations. The system is based on a genetic algorithm that processes historical data to generate realistic forecasts and adapts to changes within the project. The implementation of the proposed solution will significantly improve planning quality and increase the likelihood of successful project completion.

Keywords: IT project management, duration forecasting, artificial intelligence, genetic algorithm.

ДОСЛІДЖЕННЯ МЕТОДІВ ПРОГНОЗУВАННЯ ПОСАДОК МІКРОЗЕЛЕНІ НА ОСНОВІ ЧАСОВИХ РЯДІВ

Гайдаєнко О.В.

кандидат технічних наук,

*доцент кафедри інформаційних управляючих систем та технологій
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,*

м. Миколаїв, Україна,

oksana.gaidaienko@nuos.edu.ua

Куйбар В.В.

бакалавр, здобувач освіти група 6141м

Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова

м. Миколаїв, Україна,

slava.kuibar2212@gmail.com

Анотація. У роботі розглянуто проблематику прогнозування посадок мікрозелені. Описано основні методи прогнозування, зокрема часові ряди, та їх застосування у сфері аграрного виробництва. Наведено програмні інструменти та етапи розробки інформаційної системи для автоматизації процесів збору даних, прогнозування та аналітики. Представлено функціональні можливості для фермерів, аналітиків і адміністраторів у програмному забезпеченні системи. Визначено очікувані результати впровадження, включаючи підвищення точності прогнозів та оптимізацію ресурсів.

Ключові слова: мікрозелень, прогнозування, часові ряди, інформаційна система, SARIMA, .NET 8, FastAPI, PDF, база даних.

Вступ. Прогнозування посадок мікрозелені є важливим етапом у плануванні сільськогосподарського виробництва, оскільки ця продукція має короткий цикл росту та високу залежність від сезонних коливань попиту. У роботі проведено комплексний аналіз предметної області, розглянуто методи прогнозування на основі часових рядів [1, с. 23], зокрема модель SARIMA, яка враховує як довгострокові тренди, так і короткострокові сезонні флуктуації [2, с. 65]. Такі підходи дозволяють досягти високої точності прогнозів навіть у складних виробничих умовах [3, с. 74].

Мета роботи. Розробити інформаційну систему, яка використовуючи математичну модель на основі часових рядів, надаватиме прогнозування оптимальної кількості посадок мікрозелені з урахуванням сезонних коливань. Об'єктом дослідження являються процеси прогнозування методів посадки мікрозелені. Предметом дослідження є методи прогнозування.

Основа частина. На основі проведеного аналізу було розроблено інформаційну систему для автоматизації процесів збору даних, генерації прогнозів і формування аналітичних звітів. Архітектура системи реалізована у вигляді мікросервісної архітектури, що включає:

- Сервіс на .NET 8 для збереження та обробки даних.
- Сервіс на FastAPI для виконання прогнозних розрахунків.
- Frontend на React для візуалізації даних та взаємодії з користувачем.

Основними функціями системи є управління даними продажів, формування прогнозів, генерація накладних та аналітика результатів. Для кожної ролі користувача передбачено окремі функціональні можливості:

- Фермери можуть завантажувати дані про продажі, переглядати прогнози та формувати накладні.
- Аналітики мають доступ до метрик точності прогнозів і детальних звітів.
- Адміністратори здійснюють керування користувачами, налаштування системи та контроль роботи сервісів.

Висновки. Розроблена інформаційна система спрямована на покращення точності прогнозування, оптимізацію виробничих процесів та зниження витрат, що в кінцевому результаті сприяє підвищенню ефективності аграрного бізнесу.

Література

- [1] Базалій В. О. Математичні методи аналізу часових рядів у сільському господарстві. *Науковий вісник «Аграрна економіка»*. 2021. Т. 9, № 4. С. 23–29.
- [2] Montgomery D. C., Jennings C. L., Kulahci M. Introduction to Time Series Analysis and Forecasting. *Wiley*, 2019. 472 с.
- [3] Makridakis S., Spiliotis E., Assimakopoulos V. The M5 Competition: Results, findings, and conclusions. *International Journal of Forecasting*. 2020. Т. 36, № 1. С. 54–74.

RESEARCH OF MICROGREEN CROP FORECASTING METHODS BASED ON TIME SERIES

Haydayenko Oksana, Kuibar Viacheslav

Admiral Makarov National Shipbuilding University, Mykolaiv, Ukraine

Abstract. The paper addresses the problem of microgreen crop forecasting. It describes the main forecasting methods, including time series (1, p. 23–29; 2, p. 54–74), and their application in the agricultural sector. The software tools and stages of developing an information system for automating data collection, forecasting, and analytics processes are presented. The functional capabilities for farmers, analysts, and administrators in the system software are described. The expected outcomes of the implementation are defined, including improved forecast accuracy, resource optimization, and cost reduction.

Keywords: microgreen, forecasting, time series, information system, SARIMA, .NET 8, FastAPI, PDF, database.

УДК 518.5

ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ НЕЙРОМЕРЕЖЕВОГО РОЗПІЗНАВАННЯ МОВЛЕННЯ В РЕЖИМІ РЕАЛЬНОГО ЧАСУ

Ахієзер О.Б.

*кандидат технічних наук, професор НТУ «ХПІ»,
завідуюча кафедрою комп'ютерної математики і аналізу даних
Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»,
м. Харків, Україна
Olena.Akhiezer@khpі.edu.ua*

Тоніца О.В.

*кандидат фізико-математичних наук,
доцент кафедри комп'ютерної математики і аналізу даних
Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»,
м. Харків, Україна
Oleh.Tonitsa@khpі.edu.ua*

Геляровська О.А.

*доцент кафедри комп'ютерної математики і аналізу даних
Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»,
м. Харків, Україна
Oksana.Heliarovska@khpі.edu.ua*

Яновський О.В.

*аспірант кафедри комп'ютерної математики і аналізу даних
Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»,
м. Харків, Україна
Oleksii.Yanovskyi@cs.khpі.edu.ua*

Анотація. Пропонується дослідження основних засобів обробки аудіосигналу, переважно з точки зору класифікації звуку та підходи до їх удосконалення. Розглянуто загальні характеристики звукових сигналів з наступним описом частотно-часових зображень для звуку та переглянуті атрибути, корисні для класифікації. Описані нейромережі, принцип їх роботи та способи розпізнавання аудіо за допомогою них. Було досліджено аудіосигнал, його представлення, статистичні та фізичні методи роботи з ним. Знайдено ефективні моделі для коректного розпізнавання мови та тулкіти для навчання моделі.

Ключові слова: нейронні мережі, обробка аудіосигналу, згорткова нейромережа, гештальт-групування, кохлеарна модель, датасет.

Вступна частина. Коли тиск повітря на барабанну перетинку вуха змінюється, виникає звукова хвиля, причому деякі властивості звуку можна побачити на частотно-часовій діаграмі, яка може допомогти визначити різні його джерела. Це визначення засновано на правилах гештальт-групування [1], які також можна використовувати, щоб допомогти машинам класифікувати та розділяти звуки. Обчислювальні моделі слуху імітують функції зовнішнього, середнього та внутрішнього вуха, які працюють разом, щоб трансформувати акустичну

енергію в нейронний код у слуховому нерві. Ці моделі апроксимують різні етапи слухової обробки та призначені для пояснення результатів психоакустичних експериментів. Наприклад, кохлеарні моделі [1; 2] імітують, як звучать фільтри базилярної мембрани та як ця активність перетворюється на нейронну активацію вздовж вушної раковини. З часом пропонувалися різні моделі, але популярною є кохлеарна модель, яка об'єднує інтенсивність звуку в різних частотних діапазонах за допомогою критичних смугових фільтрів. Ці фільтри відповідають різним кохлеарним каналам, які обробляються незалежно один від одного на вищих рівнях слухового шляху.

Математична постановка задачі. Звукові сигнали можуть мати періодичну або аперіодичну форму. Періодичні форми сигналу є більш складними, складаються з основної частоти та серії обертонів, тоді як аперіодичні форми сигналу можуть містити негармонійно пов'язані синусоїдальні тони або частотну форму хвилі шуму. Різні амплітуди та фази частотних компонентів можуть впливати на загальний «колір» або тембр звуку. Це важливо в мові, де тональні та шумові області чергуються відповідно до сегментів голосних, і в музиці, де основна частота та тривалість можуть сильно змінюватися. Доцільним є дослідження основних засобів обробки аудіосигналу, переважно з погляду класифікації звуку, розгляд загальних характеристик звукових сигналів з наступним описом частотно-часових зображень для звуку, а також атрибутів, корисних для класифікації [1; 2]. Необхідним є описання нейромереж, використання яких пропонується, принципів їх роботи та методів розпізнавання аудіо за їх допомогою та дослідження аудіосигналу, його представлення, статистичних та фізичних способів роботи з ним. Пропонується використання згорткових нейромереж, їх принципів роботи та особливостей. Необхідно розглянути використання згорткових мереж для розпізнавання аудіо.

Математична модель і методи розв'язання задачі. На частотно-часовій діаграмі можна побачити властивості звуку, що може допомогти визначити різні його джерела. Це засновано на правилах гештальт-групування [1; 3], які використовуються, щоб допомогти класифікувати та розділяти звуки. Люди спочатку аналізують звук за його частотою, тому частотно-часове представлення є корисним інструментом. Існує два основних способи візуального представлення звуку: спектрограма та слухове зображення. Спектрограма використовує перетворення Фур'є для аналізу сигналу, тоді як слухове зображення висвітлює найважливіші характеристики на основі того, як люди сприймають звук. Алгоритми машинного навчання часто використовують початкові дані, щоб розділити простір функцій на регіони, причому кожна область відповідає певному класу.

Розглянемо деякі з найбільш часто використовуваних фізичних особливостей. У наведених рівняннях індекс « r » вказує на поточне вікно, $x_r[n]$ – це зразки сегменту даних довжиною N (1).

Тоді для аналізу вікна ми маємо:

$$\begin{pmatrix} x_r[n] \\ n=1 \dots N \end{pmatrix} \rightarrow \begin{pmatrix} X_r[k] & f[k] \\ k=1 \dots N \end{pmatrix}. \quad (1)$$

Нейронні мережі стали основним інструментом для обробки мови; їхня архітектура складається з невеликих обчислювальних блоків, які приймають вектор вхідних значень та створюють вектор вихідних значень [3; 4]. Наприклад, згорткові нейронні мережі (CNN) – це тип нейронних мереж, спеціально розроблених для обробки вхідних зображень. Незважаючи

на спільні характеристики з простими нейронними мережами, *CNN* мають більш конкретну архітектуру, яка складається з двох основних блоків [5].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проведено дослідження основних способів обробки аудіосигналу, переважно з погляду класифікації звуку. Розглянуто загальні характеристики звукових сигналів з наступним описом частотно-часових зображень для звуку. Переглянуті атрибути, корисні для класифікації. Описані нейромережі, принцип їх роботи та способи розпізнавання аудіо за допомогою них. Створено датасет, який складається з більше ніж 1500 хвилин аудіо, що містить розмовну та літературну українську мову, використовуючи цей датасет було скомпільовано лінгвістичну модель. Було створено програмне забезпечення, яке має інтерфейс для зручності користування.

Для оцінки отриманого результату було проведено порівняння з існуючими рішеннями, які дозволяють розпізнавати українську мову в режимі реального часу. Програмне забезпечення, що створене, може конкурувати з існуючими рішеннями, оскільки має свої переваги, але програє в точності при великій кількості слів у реченні для розпізнавання, тому виникає необхідність його удосконалення.

Література

- [1] Михайленко В. М., Терейковська Л. О., Терейковський І. А. Нейромережеві моделі та методи розпізнавання фонем в голосовому сигналі в системі дистанційного навчання : монографія. – Київ : ЦП «Компринт», 2017. – 120 с.
- [2] Бондаренко М. Ф., Білоус Н. В., Руткас А. Г. Комп'ютерна дискретна математика. – Харків : «Компанія Сміт», 2004. – 480 с.
- [3] Уосермен Ф. Нейрокомп'ютерна техніка : Теорія і практика / Переклад українською І.Ю.Юрчак. – Харків : ХНЕУ, 2001. – С. 88 – 94.
- [4] Кривохата А.Г., Кудін О.В., Чопоров С.В. Нейромережеві математичні моделі у задачах обробки звукових сигналів. – Київ: Гельветика, 2000. – 120 с.
- [5] Новотарський М.А., Нестеренко Б.Б. Штучні нейронні мережі: обчислення // Праці Інституту математики НАН України. – Т50. Київ : Ін-т математики НАН України, 2004. – 408 с.

INFORMATION TECHNOLOGIES OF NEURAL NETWORK-BASED SPEECH RECOGNITION IN REAL-TIME

Akhiezer Olena Borisovna, Tonitsa Oleg Volodimirovych, Heliarovska Oksana Anatoliivna, Yanovsky Oleksii Vasiliovich

National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute»

Abstract. It is proposed to study the main means of audio signal processing, mainly from the point of view of sound classification and approaches to their improvement. General characteristics of audio signals are reviewed, followed by a description of time-frequency images for audio and attributes useful for classification are reviewed. Neural networks, the principle of their operation and methods of audio recognition using them are described. The audio signal, its representation, statistical and physical methods of working with it were investigated. Effective models for correct recognition of the language and tools for training the model were found.

Key words: neural networks, audio signal processing, convolutional neural network, Gestalt grouping, cochlear model, dataset.

УДК 004.9:681.518:664.8.035.8

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО ВИМІРЮВАЛЬНИХ СИСТЕМ У ВИРОБНИЦТВІ ТОМАТНОЇ ПАСТИ

Грєшнов А.Ю.

*доцент кафедри морського приладобудування
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,
м. Миколаїв, Україна
andrii.grieshnov@nuos.edu.ua*

Гайдаснко В.А.

*магістрант гр. 6631
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,
м. Миколаїв, Україна
201138@nuos.edu.ua*

Анотація. У тезах розглядаються особливості впровадження інформаційно-вимірювальних систем у виробництво томатної пасты з акцентом на забезпечення якості та ефективності технологічних процесів. Окрему увагу приділено інтеграції технологій Big Data, IoT та штучного інтелекту в контексті концепції Industry 4.0. Показано, що застосування таких систем сприяє підвищенню продуктивності, оптимізації ресурсів та конкурентоспроможності харчової промисловості.

Ключові слова: інформаційно-вимірювальні системи, томатна паста, Big Data; Інтернет речей (IoT), Industry 4.0, якість продукції, автоматизація, сенсори, оптимізація виробництва, аналітика даних.

Вступ. Інформаційно-вимірювальні системи відіграють ключову роль у забезпеченні якості та ефективності виробництва харчової продукції. У виробництві томатної пасты такі системи дають змогу здійснювати безперервний моніторинг параметрів технологічного процесу, зокрема температури, вологості, густини та кольору. Використання сучасних датчиків та аналітичних платформ дозволяє своєчасно виявляти відхилення та оперативно коригувати режим роботи обладнання. Це сприяє підвищенню стабільності якості кінцевого продукту та зниженню виробничих витрат. Таким чином, інтеграція інформаційно-вимірювальних систем у харчову промисловість є важливим етапом цифрової трансформації та підвищення конкурентоспроможності підприємств [1].

Мета роботи полягає у висвітленні ролі та значення інформаційно-вимірювальних систем у виробництві томатної пасты, а також у визначенні можливостей їх інтеграції з технологіями Big Data, IoT та штучного інтелекту для підвищення якості продукції, оптимізації виробничих процесів і забезпечення ефективного управління в умовах Industry 4.0.

Основна частина. У контексті концепції Industry 4.0 інформаційно-вимірювальні системи стають невід'ємною складовою цифрового виробництва харчової продукції. Завдяки широкому впровадженню датчиків Інтернету речей (IoT), виробничі підприємства отримують можливість у режимі реального часу відстежувати критичні параметри процесу – температуру, вологість, тиск, концентрацію сухих речовин та інші показники. Інтеграція таких

даних у Big Data-платформи створює умови для багатовимірного аналізу та прогнозування поведінки технологічних систем.

Застосування алгоритмів машинного навчання та інтелектуальної аналітики дозволяє виявляти приховані закономірності у великих масивах інформації та формувати рекомендації для оптимізації виробництва. Наприклад, моделі прогнозової аналітики дають змогу визначати оптимальний температурний режим сушіння томатної маси для досягнення заданої густини та кольору пасти. Окрім того, автоматизовані системи прийняття рішень знижують ризик людського фактору, забезпечують стабільність якості продукції та підвищують енергоефективність виробництва [2].

Інтелектуальна виробнича екосистема в контексті виробництва харчової продукції, зокрема томатної пасти, являє собою комплекс взаємопов'язаних технологій і систем, інтегрованих у єдине цифрове середовище. Її основу складають інформаційно-вимірювальні системи (IBC), які забезпечують постійний моніторинг ключових параметрів виробничого процесу: температури, вологості, кислотності, густини, кольору, енергоспоживання.

Ключовим елементом цієї екосистеми є Інтернет речей (IoT), що поєднує сенсори та датчики в єдину мережу з можливістю передачі даних у реальному часі на хмарні платформи зберігання та обробки Big Data. Завдяки цьому створюється цифровий «двійник» виробництва, що відображає його стан та дозволяє проводити як оперативний контроль, так і довгострокове прогнозування.

У структурі екосистеми важливу роль відіграють алгоритми машинного навчання та штучного інтелекту, які аналізують великі масиви даних для виявлення закономірностей, прогнозування якості кінцевого продукту та оптимізації технологічних режимів. Наприклад, регресійні моделі можуть визначати вплив зміни температури сушіння на густину пасти, а нейронні мережі – прогнозувати попит і коригувати обсяги виробництва.

Інтеграція з концепцією Industry 4.0 забезпечує взаємодію виробничого обладнання з інформаційними системами управління підприємством (ERP, MES, SCADA). Це дозволяє створити адаптивну фабрику, яка самостійно реагує на відхилення, коригує налаштування обладнання, оптимізує витрати ресурсів і навіть автоматично планує логістику.

Таким чином, інтелектуальна виробнича екосистема зображена на рис. 1, є синергією IBC, Big Data, IoT та штучного інтелекту, яка забезпечує прозорість, ефективність і високу якість харчового виробництва. Вона стає ключовим інструментом підвищення конкурентоспроможності агропромислових підприємств у глобальних умовах ринку [3].

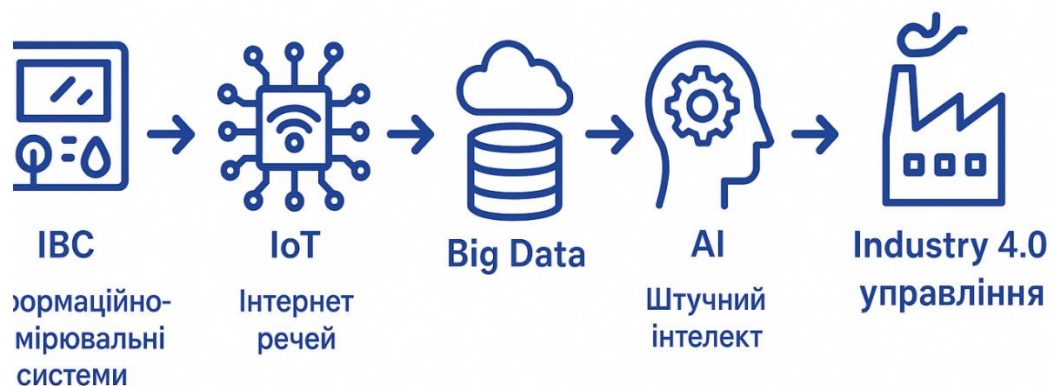

Рисунок 1 – Структурна схема інтелектуальної виробничої екосистеми

Поєднання інформаційно-вимірювальних технологій із Big Data та принципами Industry 4.0 формує інтелектуальну виробничу екосистему, здатну забезпечити прозорість процесів, оперативне реагування на зміни та стратегічне планування розвитку підприємства.

Висновок. Застосування інформаційно-вимірювальних систем у виробництві томатної пасти сприяє не лише підвищенню якості кінцевої продукції, але й оптимізації ресурсів та зниженню витрат. Використання Big Data та аналітичних методів дозволяє формувати точні прогнози та швидко реагувати на зміни у виробничих процесах. Інтеграція з концепцією Industry 4.0 відкриває перспективи створення інтелектуальних фабрик, здатних працювати у режимі самонавчання та адаптації. Таким чином, інформаційно-вимірювальні технології стають основою конкурентоспроможності сучасних агропромислових підприємств.

Література

- [1] Integrated IoT-based production, deep learning, and Business Intelligence to optimize production processes. *Journal of Industrial Information Integration*. 2025. Vol. 38. Режим доступу: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S2452414X25000743>
- [2] Intelligent Sensors for Sustainable Food and Drink Manufacturing. *Frontiers in Sustainable Food Systems*. 2021. Vol. 5. Режим доступу: <https://www.frontiersin.org/journals/sustainable-food-systems/articles/10.3389/fsufs.2021.642786/full>
- [3] Advances in Food Quality Management Driven by Industry 4.0. *Foods*. 2024. Vol. 13(5). Режим доступу: <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC12294287>

FEATURES OF THE USE OF INFORMATION AND MEASURING SYSTEMS IN THE PRODUCTION OF TOMATO PASTE

Greshnov A.Yu., Haidaienko V.A.

Admiral Makarov National Shipbuilding University, Mykolaiv, Ukraine

Abstract. The theses consider the features of the implementation of information and measuring systems in the production of tomato paste with an emphasis on ensuring the quality and efficiency of technological processes. Special attention is paid to the integration of Big Data, IoT and artificial intelligence technologies in the context of the Industry 4.0 concept. It is shown that the use of such systems contributes to increasing productivity, optimizing resources and competitiveness of the food industry.

Keywords: information and measuring systems, tomato paste, Big Data, Internet of Things (IoT), Industry 4.0, product quality, automation, sensors, production optimization, data analytics.

УДК 519.6

**ОБЗОР МОДЕЛЕЙ ТА АЛГОРИТМОВ КОНСТРУЮВАННЯ АЛЬТЕРНАТИВНИХ
ЕЛЕМЕНТІВ СЕРЕНДИПОВА СІМЕЙСТВА****Гучек П.Й.**

*доктор технічних наук, завідувач кафедри інформаційних технологій
та фізико-математичних дисциплін Херсонського навчально-наукового інституту
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова, м. Херсон, Україна,
Університет VIZJA, м. Варшава, Польща
phuchek@gmail.com*

Карпова С.О.

*старший викладач кафедри інформаційних технологій та фізико-математичних дисциплін
Херсонського навчально-наукового інституту
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова, м. Херсон, Україна
sokarpova@gmail.com*

Литвиненко О.І.

*кандидат технічних наук, доцент кафедри інформаційних технологій
та фізико-математичних дисциплін Херсонського навчально-наукового інституту
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова, м. Херсон, Україна
mmkntu@gmail.com*

Анотація. Існуючі методи побудови базисних функцій серендипових скінченних елементів в методі скінчених елементів дозволяють будувати винятково стандартні моделі, в яких число параметрів інтерполяції збігається із числом вузлів на границі ССЕ. Для розв'язання на ССЕ задачі інтерполювання з умовами, був запропонований комбінований алгебро-геометричний метод. Удосконалені методики побудови базису можуть бути застосовані в методі скінчених елементів на дискретних елементах на площині і в просторі.

Ключові слова: метод скінчених елементів, базисні функції, серендипові скінченні елементи.

Вступна частина. Метод скінченних елементів (МСЕ) є одним із найбільш ефективних обчислювальних методів розрахунку конструкцій в суднобудуванні. Основна ідея МСЕ полягає у тому, що будь-яку неперервну величину (температуру, переміщення, час тощо) можна апроксимувати, за певним алгоритмом, дискретною моделлю, яка будується на множині кусково-неперервних функцій, визначених на скінченній кількості підобластей – скінчених елементів (СЕ).

Серендиповий скінчений елемент (ССЕ) – це квадрат (куб) з вузлами інтерполяції тільки на границі (на сторонах квадрата або ребрах куба) та базисними функціями (функціями форми), які відповідають цим вузлам. У МСЕ добре відома матрична процедура побудови базису ССЕ, що полягає у розв'язанні системи лінійних алгебраїчних рівнянь алгебри (СЛАР) для знаходження невідомих коефіцієнтів інтерполяційного полінома. При цьому використовуються властивості стандартних базисних функцій СЕ [1–3]:

1. Базисна функція дорівнює одиниці в однойменному вузлі і дорівнює нулю в інших вузлах.
2. Сума базисних функцій на елементі дорівнює одиниці (умова вагового балансу).
3. Має місце безперервність базисної функції границі між елементами (зберігається – гладкість апроксимації).
4. Базисні функції мають бути геометрично ізотропними.
5. Функції форми повинні відповідати критерію сталості похідних.
6. Кількість ступенів свободи стандартного інтерполяційного полінома дорівнює кількості вузлів на ССЕ.

Проте самі творці серендипових СЕ [1–2] вказували на недоліки стандартних інтерполяційних поліномів:

7. Надмірна кількість кратних нулів у вузлах на границі ССЕ, що призводить до надмірної жорсткості моделі.
8. Наявність негативних значень у вузловому розподілі рівномірної масової сили.

Для ССЕ вузлова частка рівномірної масової сили визначається середнім інтегральним (в області скінченного елемента) від базисної функції. Стандартні базиси ССЕ вищих порядків мають неприродний розподіл вузлових навантажень: негативні навантаження на вершинах ССЕ [1].

Мета роботи. Завдання полягає в тому, щоб побудувати базиси на скінченних елементах вищих порядків на площині і в просторі, які мають позитивні спектри розподілу рівномірної масової сили [1–3].

Основна частина. Найголовніший недолік матричних методів у тому, що вони іноді просто нерезультативні (наприклад, якщо матриця СЛАР сингулярна). Зауважимо, що відсутність у літературі альтернативних базисів ССЕ вищих порядків ще не означає стандартний базис єдиний. Ще в книзі [3] згадується про спроби побудови ієрархічних базисів на ССЕ з метою адитивного уточнення на скінчено-елементній сітці. На жаль, крім базису на біквадратичному ССЕ, базиси на інших елементах серендипового сімейства автори [3] не показують, більше того, наголошують на труднощі в реалізації процедури отримання ієрархічних функцій форми для ССЕ вищих порядків (починаючи з четвертого) і вказують на необхідність залучення внутрішніх вузлів для побудови інтерполяційного поліному.

У роботі пропонуються нові методи побудови базисів на просторових ССЕ. У цих методах за допомогою «позавузлових» параметрів можна позбутися недоліків, які притаманні стандартним моделям (наприклад, негативних значень навантажень).

На початку 80-х років для побудови інтерполяційних поліномів ССЕ було запропоновано метод імовірісно-геометричного моделювання, заснований на геометричній ймовірності. Для побудови базисів серендипових елементів використовувався геометричний метод, заснований на техніці перемноження площин і поверхонь другого порядку. Обидва методи значно спростили процедуру побудови базису – зникла необхідність складати та розв'язувати СЛАР відповідного порядку на ССЕ.

Однак при побудові системи базисних функцій вищеназваними способами неможливо будувати базиси на ССЕ з заданими характеристиками. Для розв'язання завдання інтерполявання з умовами було запропоновано комбінований алгебро-геометричний метод [4–6]. Реалізація цього методу відбувається у два етапи:

1) з геометричних міркувань базисна функція а priori записується як добуток лінійних та нелінійних множників з невідомими коефіцієнтами;

2) відповідно до гіпотези Лагранжа і додатковою умовою будується система рівнянь, яка вирішується за допомогою матричних методів.

В результаті реалізації методу вперше отримано базиси на ССЕ, які не лише задовольняють властивостям базисних функцій (властивості 1–6), а й реалізують певну додаткову властивість (якість):

1. Базиси, що реалізують емпіричний повузловий розподіл рівномірної масової сили.
2. Базиси, гармонічні за інтегральним критерієм Привалова.
3. Базиси з мінімальним значенням сліду матриці твердості.
4. Базиси, які відповідають критерію повноти.
5. Базиси з посиленою лінійною незалежністю функцій.

Висновки. В роботі пропонується нові алгоритми для розв'язання задачі інтерполяції з умовами на скінчених елементах. Реалізація нових процедур дозволила вперше отримати альтернативні системи базисних функцій на скінчених елементах другого, третього і четвертого порядків на площині і в просторі.

Література

- [1] Zienkiewicz O. C., Taylor R. L. The Finite Element Method. V. 1. Butterworth-Heinemann, 2000. 689 p.
- [2] Mitchell A.R., Wait R. The Finite Element Method in Partial Differential Equations, London, Wiley, 1977.
- [3] Akin I.E. Finite Element Analysis with Error Estimators. Elsevier, Butterworth-Heinemann, 2005. 477 p.
- [4] Astionenko I.O., Litvinenko O.I., Osipova N.V., Tuluchenko G.Ya., Khomchenko A.N. Cognitive-graphic Method for Constructing of Hierarchical Form of Basic Functions of Biquadratic Finite Element. *Application of Mathematics in Technical and Natural Sciences* : AIP Conference Proceedings report. 22–27 июня 2016 г. Албена, Болгария. 2016. Vol. 1773. P. 040002-1 – 040002-11. DOI: 10.1063/1.4964965.
- [5] Хомченко А. Н., Литвиненко О. І., Астіоненко І. О. Когнітивно-графічний аналіз ієрархічних базисів скінчених елементів. Монографія. Херсон: ОЛДІ-плюс, 2019. 260 с.
- [6] Guchek P., Litvinenko O., Astionenko I., Dudchenko O., Khomchenko A. Research of Alternative Models of Serendipity Finite Elements Using Model Problems. In: So In, C., Londhe, N.D., Bhatt, N., Kitsing, M. (eds). Information Systems for Intelligent Systems. ISBM 2023. *Smart Innovation, Systems and Technologies*. 2024. Vol. 379. Springer, Singapore. https://doi.org/10.1007/978-981-99-8612-5_38

OVERVIEW OF MODELS AND ALGORITHMS FOR CONSTRUCTING ALTERNATIVE ELEMENTS OF THE SERENDIPITY FAMILY

Petro Guchek^{1,2}, Svitlana Karpova¹, Olena Litvinenko¹

¹Kherson Educational-Scientific Institute of Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Kherson, Ukraine;

²VIZJA Univeristy, Warsaw, Poland

Abstract. Existing methods for constructing basis functions of serendipity finite elements in the finite element method allow constructing exclusively standard models in which the number of interpolation parameters coincides with the number of nodes on the boundary of the finite element domain. To solve interpolation problems with conditions on serendipity finite elements, a combined algebraic-geometric method was proposed. Improved methods for constructing the basis can be applied in the finite element method on discrete elements in the plane and in space.

Keywords: finite element method, basis functions, serendipity finite elements.

УДК 004.412

ПОПЕРЕДНЯ ОБРОБКА ДАНИХ З МЕТРИК НАТИВНИХ ANDROID ЗАСТОСУНКІВ, РЕАЛІЗОВАНИХ МОВОЮ JAVA

Макарова Л.М.

кандидат технічних наук,

доцент кафедри програмного забезпечення автоматизованих систем

Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,

м. Миколаїв, Україна,

lidiia.makarova@nuos.edu.ua

Татаренко М.А.

аспірант кафедри програмного забезпечення автоматизованих систем

Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова

м. Миколаїв, Україна,

multi3volume@gmail.com

Анотація. Попередня обробка експериментальних даних є важливою складовою перед процесом побудови регресійних моделей, оскільки якість майбутньої регресійної моделі значною мірою залежить від якості даних. У роботі виконано основні етапи попередньої обробки даних: вихідний набір даних був перевірений на мультиколінеарність, на відповідність нормальному закону розподілу, виконана нормалізація багатовимірним нормалізуючим перетворенням Бокса-Кокса, виконаний пошук викидів в наборі даних.

Ключові слова: метрики програмного забезпечення, попередня обробка даних, нелінійна регресійна модель, нативні Android застосунки, Java.

Вступна частина. Перед побудовою будь-яких математичних моделей для обробки інформації, у тому числі регресійних, важливо виконати попередню обробку даних. Якість майбутньої регресійної моделі значною мірою залежить від якості вихідних даних. Перед процесом попередньої обробки, виконується: процес збору програмних проектів у один або декілька наборів даних і процес отримання кількісних значень з метрик програмного забезпечення (ПЗ) з одного, або декількох наборів даних. Попередня обробка даних повинна виконуватися перед побудовою регресійних моделей для будь-яких мов програмування і програмних проектів.

Метою роботи є попередня обробка набору даних програмних проектів нативних Android застосунків типу аудіо-плеєри, реалізованих мовою Java.

Основна частина. Процес попередньої обробки даних складається з наступних етапів: перевірка незалежних змінних на мультиколінеарність; перевірка набору даних на відповідність нормальному закону розподілу; нормалізація набору даних; перевірка набору даних на викиди.

Для даного дослідження був зібраний набір даних зі 100 програмних проектів нативних мобільних Android застосунків, тип проектів – аудіо-плеєри. Для кожного проекту з набору були отримані числові значення наступних метрик: kLOC – кількість рядків вихідного коду в тисячах, NC – кількість класів, а також значення деяких метрик Чідамбера та Кемерера: WMC – зважені методи на клас, DIT – глибина дерева успадкування. Для отримання числових значень вищезазначених метрик використовувалось ПЗ з відкритим кодом СК [1]. В якості залежної змінної (відгуку) Y була обрана метрика kLOC. В якості незалежних змінних (предикторів) X_1, X_2, X_3 були обрані метрики NC, WMC та DIT.

На першому етапі була виконана перевірка предикторів на мультиколінеарність. Її наявність визначають за коефіцієнтами впливу дисперсії VIFs, які представлені діагональними елементами оберненої коваріаційної матриці.

Для вихідних даних обернена коваріаційна матриця S_N^{-1} має вигляд:

$$S_N^{-1} = \begin{pmatrix} 23,9825 & -2,8401 & -20,9674 \\ -2,8401 & 4,4164 & -1,0619 \\ -20,9674 & -1,0619 & 22,4114 \end{pmatrix}.$$

Як можна бачити, значення VIFs на головній діагоналі більше за 10: незалежні змінні мають мультиколінеарність. Для розв'язання проблеми мультиколінеарності вихідні дані перетворені у такі: незалежну змінну X_2 (WMC) перетворюємо на середню кількість зважених методів на клас, а незалежну змінну X_3 (DIT) перетворюємо на середню кількість глибини дерева успадкування аналогічно з [2]. Обернена коваріаційна матриця S_N^{-1} за перетвореними даними має вигляд:

$$S_N^{-1} = \begin{pmatrix} 1,2069 & -0,0538 & -0,4940 \\ -0,0538 & 1,0051 & -0,0308 \\ -0,4940 & -0,0308 & 1,2049 \end{pmatrix}.$$

Тепер значення VIFs на головній діагоналі для перетворених даних предикторів значно менше за 10, що вказує на відсутність мультиколінеарності.

На другому етапі була виконана перевірка відхилення розподілу багатовимірних даних від нормального за допомогою мір Мардіа – багатовимірної асиметрії β_1 та ексцесу β_2 . Вони розраховуються за формулами, наведеними у [3]. Перевірка вихідного набору даних показала, що їх розподіл не є нормальним, тому необхідно виконати нормалізацію даних.

Нормалізація виконувалась на третьому етапі за допомогою чотиривимірного перетворення Бокса-Кокса, що дозволяє врахувати кореляцію між залежною та незалежними змінними при побудові нелінійної регресійної моделі. Для оцінювання параметрів λ перетворення Бокса-Кокса був застосований метод максимальної правдоподібності.

Наявність викидів визначалась на четвертому етапі за допомогою тесту на основі квадрату відстані Махаланобіса (Squared Mahalanobis Distance, SMD) для нормалізованих даних. Значення SMD визначалося за формулою, наведеною, зокрема, у [4]. Отримане значення SMD порівнювалось з критичним значенням $\chi^2_{кр}$, яке для чотирьох ступенів вільності і рівня значимості 0,005 дорівнює 14,86.

Вилучення викидів було виконано ітеративно. На кожній наступній ітерації був вилучений програмний проект з максимальним значенням SMD , якщо останній перевищував критичне значення $\chi^2_{кр}$. Після цього знову була виконана нормалізація для відкорегованого набору даних. Всього було знайдено і вилучено чотири програмних проекти з номерами: 90, 88, 23, 28 для яких значення SMD дорівнювали: 28,8529; 23,8878; 21,0223; 14,9395 відповідно. Таким чином, після вилучення всіх викидів залишається 96 програмних проектів, для яких значення коефіцієнтів нормалізуючого перетворення Бокса-Кокса наступні: $\lambda_{X1} = 0,0140$, $\lambda_{X2} = -2,0636$, $\lambda_{X3} = 0,4932$, $\lambda_Y = 0,0213$. Максимальне значення SMD серед цих проектів дорівнює 14,4499, що не перевищує критичне значення $\chi^2_{кр}$.

Висновки. В роботі представлений результат попередньої обробки набору багатовимірних даних програмних проектів нативних Android застосунків типу аудіо-плеєри, реалізованих мовою Java. Початковий набір даних мав високу мультиколінеарність між предикторами. Завдяки перетворенню предикторів X_2 , X_3 в середні значення на клас вдалося уникнути мультиколінеарності. Перевірка початкового набору даних на нормальність показала, що дані не розподілені за нормальним законом. Була виконана нормалізація за допомогою чотирьохвимірного перетворення Бокса-Кокса. Було знайдено чотири програмних проекти, які були вилучені з основного набору даних. Після виконання всіх етапів попередньої обробки даних можна приступати до побудови нелінійної регресійної моделі оцінювання розміру мобільних нативних Android застосунків, реалізованих мовою Java.

Література

- [1] Maurício Aniche. Ck – Code metrics for Java code by means of static analysis. 2024. URL: <https://github.com/mauricioaniche/ck>
- [2] Ворона М.В., Приходько С.Б., Смикодуб Т.Г. Математичне моделювання оцінювання розміру Java та PHP-застосунків з відкритим кодом за регресійними моделями. *Інформаційні технології: моделі, алгоритми, системи* : зб. матеріалів II Всеукраїнської науково-практичної інтернет конференції “ITMAS – 2020” (26–28 жовтня 2020 р., м. Миколаїв). Миколаїв : НУК імені адмірала Макарова, 2020. С. 6–9.
- [3] Mardia K.V. Measures of multivariate skewness and kurtosis with applications, *Biometrika*, 1970, Vol. 57, pp. 519–530.
- [4] Латанська Л.О., Макарова Л.М., Кольцов А.В., Давлатова Д.Х. Нелінійна регресійна модель для оцінювання розміру веб-застосунків, що створюються з використанням PHP фреймворку SYMFONY. *Вісник Хмельницького національного університету. Технічні науки*. 2022. Т. 315, № 6(1). С. 119–124. <https://doi.org/10.31891/2307-5732-2022-315-6-119-124>

DATA PRE-PROCESSING FROM METRICS OF NATIVE ANDROID APPLICATIONS IMPLEMENTED IN JAVA

Makarova L.M., Tatarenko M.A.

Admiral Makarov National University of Shipbuilding.

Abstract: Preprocessing of experimental data is an important component before the process of building regression models, since the quality of the future regression model largely depends on the quality of a data. The main stages of preprocessing of data have been performed in this paper: the source data set was tested for multicollinearity, for normal distribution, normalization was performed using the multivariate Box-Cox normalizing transformation, and performed a outliers detection in the dataset.

Keywords: software metrics, data preprocessing, nonlinear regression model, native Android applications, Java.

УДК 004.8:004.43: 378

ВИЯВЛЕННЯ ВИКИДІВ ЕМПІРИЧНИХ ДАНИХ НА ОСНОВІ КЛАСТЕРНОГО АНАЛІЗУ

Приходько С.Б.

доктор технічних наук, професор,

*завідувач кафедри програмного забезпечення автоматизованих систем
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,*

м. Миколаїв, Україна

sergiy.prykhodko@nuos.edu.ua

Кудін О.О.

кандидат технічних наук,

*доцент кафедри комп'ютеризованих систем управління Національного університету
кораблебудування імені адмірала Макарова,*

м. Миколаїв, Україна

oleg.kudin@nuos.edu.ua

Анотація. В роботі показано, що для визначення викидів у багатовимірних даних можна використати методи кластерного аналізу. Для визначення викидів використано метод кластеризації K-Means та бібліотеку машинного навчання scikit-learn. Визначення викидів показано на прикладі двовимірного набору даних ISBSG6.

Ключові слова: визначення викидів, навчання без вчителя, кластерний аналіз, метод K-Means, ітеративні методи кластеризації.

Вступна частина. При обробці статистичних даних для систем управління технологічними, економічними або організаційними процесами зустрічаються такі набори емпіричних даних, які містять «аномальні дані» або «викиди» (outliers). Такі викиди можуть

бути обумовлені помилками вимірювання, відхиленнями від стандартних параметрів процесу, непередбаченим впливом зовнішнього середовища [1]. Наявність викидів у емпіричних даних може привести до зниження достовірності оцінок та прийняття помилкових рішень при управлінні процесами. Виявлення та видалення викидів на етапі попередньої обробки емпіричних даних дозволило б підвищити достовірність оцінювання параметрів відповідних процесів.

Мета роботи. Метою роботи є розгляд процедури визначення викидів у багатовимірних даних на основі методу кластерного аналізу K-Means.

Основна частина. На сьогодні методи виявлення викидів у вибірках емпіричних даних можна поділити на традиційні та глибокого навчання відповідно до класифікації представленої в [2]. Так, до методів навчання без вчителя на основі відстаней у зазначеній класифікації наведено метод кластеризації K-Means. Метод K-Means використовує для виміру відстані між подібними елементами кластеру квадратичну евклідову відстань

$$d(x, y)^2 = \sum_{j=1}^m (x_j - y_j)^2 = \|\mathbf{x} - \mathbf{y}\|_2^2,$$

де j – j -й вимір вхідних параметрів $\mathbf{x}$ та $\mathbf{y}$. Відповідно, метод K-Means можна представити, як задачу оптимізації, а саме, мінімізації внутрикластерної суми квадратичних помилок (*Sum of Squared Errors – SSE*)

$$SSE = \sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^k w^{(i,j)} \|x^{(i)} - \mu^{(j)}\|_2^2,$$

де $\mu^{(j)}$ – центроїд кластера j ; $w^{(i,j)} = 1$, якщо елемент $x^{(i)}$ знаходиться в кластері j , та $w^{(i,j)} = 0$ в іншому випадку. Іноді внутрикластерну суму квадратичних помилок називають інерцією кластера.

Недоліком методу K-Means є необхідність визначати кількість кластерів перед початком обчислень. Для визначення кількості кластерів, наближеної до оптимальної, використовують «метод ліктя». Для використання цього методу потрібно виконати декілька ітерацій кластеризації методом K-Means з різними початковими значеннями кількості кластерів. Процес зупиняється коли значення SSE перестає змінюватись. Якщо побудувати графік залежності SSE від кількості заданих кластерів, то на його переломі можна визначити необхідну кількість кластерів. Після отримання значення кластерів, наближеного до оптимального, можна повторно провести кластеризацію даних та побудувати відповідну діаграму, за допомогою якої виявити викиди даних.

Як приклад використаємо відомий набір даних ISBSG6 [3], для якого на рис. 1 було побудовано графік залежності SSE від кількості кластерів. Як видно з рис.1 згін ліктя виникає при кількості кластерів $k = 5$.

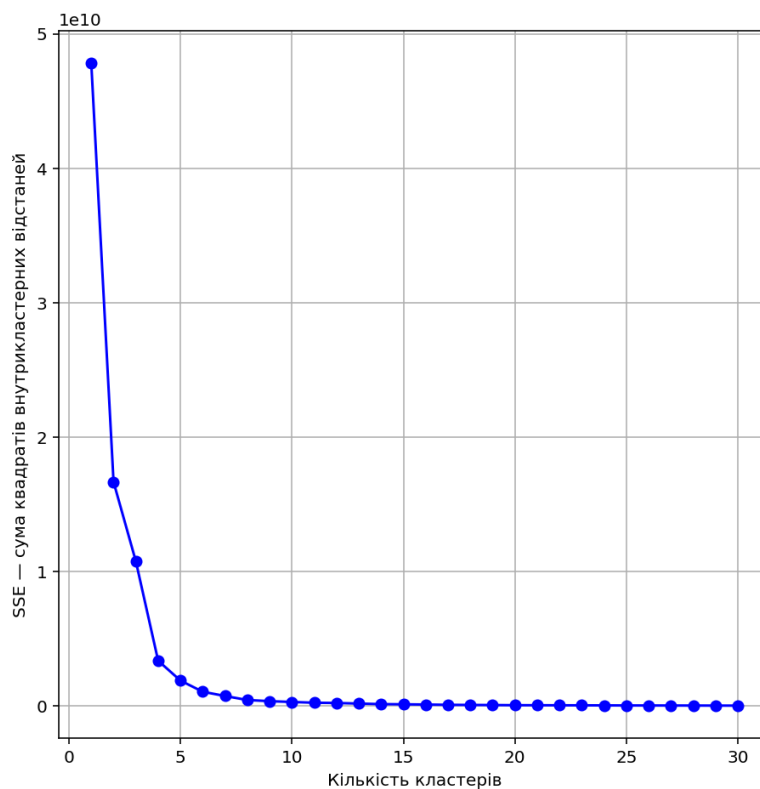

Рисунок 1 – Графік залежності SSE від кількості кластерів

Виконаємо кластеризацію набору даних ISBSG6 при початковому значенні кількості кластерів $k = 5$. Результат кластеризації методом K-Means представлено на рис. 2. П'ятикутниками на цьому рисунку позначені центроїди.

Перед проведенням кластеризації емпіричні дані були нормовані як

$$x_i^H = \frac{x_i - \bar{x}}{\sigma_x} + 4,$$

де x_i^H – нормоване значення параметру; x_i – емпіричне значення параметру; σ_x – середнє квадратичне відхилення.

Виявлення викидів за допомогою K-Means можна здійснювати або на основі відстані до центроїда, або на основі розміру кластерів. Перший підхід потребує встановлення порогу для відстані до центроїда, що, як правило, є проблематичним завданням. Тому, на наш погляд, краще використовувати критерій на основі розміру кластерів. В цьому разі процедура визначення викидів буде такою. Виконати кластеризацію за методом K-Means. Проаналізувати розміри отриманих кластерів. Дуже малі кластери, які складаються з кількох точок даних, можуть бути ідентифіковані як викиди. При цьому ми пропонуємо подібно [4] вважати малим кластером той, який містить не більше m точок. Тут m – це кількість змінних. Наприклад, для двовимірних даних m дорівнює 2.

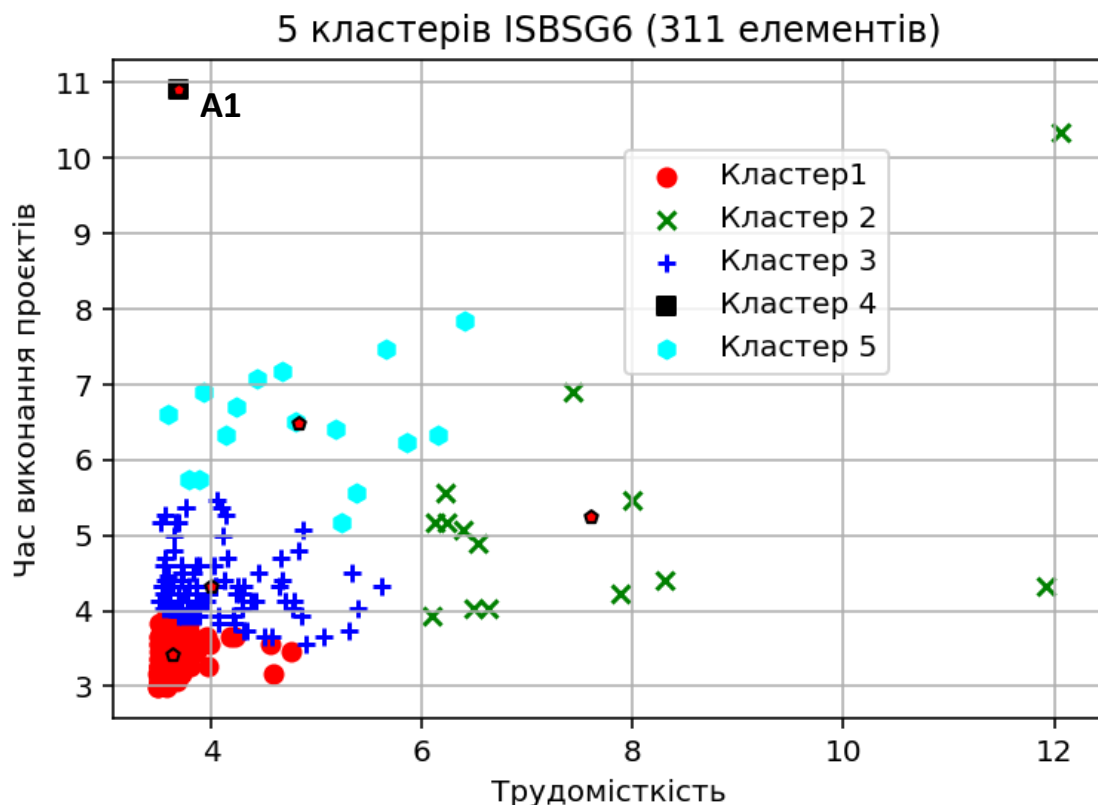

Рисунок 2 – Результат кластеризації нормованого набору даних ISBSG6 при початковому значенні кількості кластерів $k = 5$

Як видно на рис. 2 точка даних A1 знаходиться в окремому кластері. Відповідно цю точку можна вважати викидом. Той же результат було отримано за відповідним методом на основі квадрата відстані Махаланобіса для нормалізованих даних у разі використання двовимірного перетворення Бокса-Кокса.

Висновки. Розглянуто процедуру визначення викидів у багатовимірних даних за допомогою методу K-Means на основі розміру кластерів. Наведений приклад визначення викидів з використанням запропонованої процедури показав її працездатність.

Література

- [1] Коваленко І. І., Приходько С. Б., Латанська Л. О. (2011) *Сучасні методи статистичного аналізу даних*. Миколаїв : НУК.
- [2] Лихач О. Ю., Угрюмов М. Л., Шевченко Д. О., Шматков С. І. (2022) Методи виявлення викидів в пробних вибірках при управлінні процесами в системах за станом. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, серія «Математичне моделювання. Інформаційні технології. Автоматизовані системи управління»*, 53, 21–40.
- [3] Oligny, S., Bourque, P., Abran, A., Fournier, B. (2000). *Exploring the relation between effort and duration in software engineering projects*, World Computer Congress, Aug. 2000.
- [4] Prykhodko, S. B., Prykhodko, N. V. (2023). *Building Nonlinear Regression Models for Estimating the Number of Clusters and Their Initial Centroids*, IEEE 18th International Conference on Computer Sciences and Information Technologies (CSIT), 2023. Lviv, Ukraine.

DETECTION OF OUTLIERS IN EMPIRICAL DATA BASED ON CLUSTER ANALYSIS**Prykhodko S.B., Kudin O.O.**

Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Mykolaiv, Ukraine

Abstract. The paper shows that cluster analysis methods can be used to identify outliers in multivariate data. The K-Means clustering method and the machine learn library of scikit-learn are used to identify outliers. The identification of outliers is shown on the example of the ISBSG6 bivariate dataset.

Keywords: outlier detection, unsupervised learning, cluster analysis, K-Means method, iterative clustering methods.

УДК 005.3:004

**ВИКОРИСТАННЯ ЗАСОБІВ ВІЗУАЛЬНОГО ПРОГРАМУВАННЯ
ДЛЯ СТВОРЕННЯ ПЕРЕД-ЦИФРОВОГО ДВІЙНИКА ВИРОБНИЦТВА****Сімутєнков І.В.***кандидат технічних наук, старший викладач,**Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова, м. Миколаїв, Україна
simutenkovivan@gmail.com*

Анотація. Описано використання засобів візуального програмування для технологічного проектування складально-зварювального виробництва промислового підприємства згідно з концепцією індустрії 4.0. Наведені результати та показані можливості практичного застосування комбінації засобів 3D моделювання та візуального програмування для створення та підтримки інтерактивного перед-цифрового двійника виробництва як складової частини в управлінні проектом створення промислового підприємства.

Ключові слова: візуальне програмування, 3D модель, технологічне проектування, інтерактивний перед-цифровий двійник, індустрія 4.0.

Вступна частина. Як відомо 3D моделювання з використанням різних автоматизованих систем поширено у проектній діяльності. Також спостерігається тенденція створення цифрових двійників для підтримки життєвого циклу виробництва у відповідності до індустрії 4.0 [1]. Використання повноцінного цифрового двійника, що вичерпано відображає характеристики, поведінку та стан реального об'єкта у реальному часі надає безліч переваг, проте має обмежену доступність через високу вартість впровадження та підтримки [1]. При вирішенні обмеженого кола завдань інжинірингової підтримки виробництва доцільно використовувати більш простий та дешевий інтерактивний перед-цифровий (обмежений) двійник що реалізується шляхом поєднання 3D моделювання та візуального програмування. Подібний обмежений цифровий двійник доцільно використовувати для управління основними виробничими фондами, зміна стану яких в наслідок експлуатаційного зносу відбувається досить повільно.

Оновлення такого двійника здійснюються не «миттєво» завдяки датчикам та сенсорам, а лише за потреби, що також сприяє зменшенню вартості підтримки. Розробка подібного інтерактивного перед-цифрового двійника виробництва для технологічного проектування є актуальним завданням.

Мета роботи полягає у розробці підходу створення інтерактивного перед-цифрового двійника виробництва як складової частини в управлінні проектом розвитку промислового підприємства.

Основна частина. У [2] описано методологію розробки 3D моделі складально-зварювального виробництва для технологічного проектування промислового підприємства згідно з концепцією індустрії 4.0, яка дозволяє підвищити оперативність та точність технологічного проектування. Ще більше переваг може надати інтерактивна 3D модель виробництва яка дозволить спростити прийняття рішень при управлінні проектом створення промислового підприємства. Перетворити статичну 3D модель у інтерактивну можна шляхом використання цифрових програмних засобів заснованих на візуальному програмуванні [3]. Однією з переваг використання програмних засобів заснованих на візуальному програмуванні та створених на його основі плагінів є безшовне вбудовування у CAD системи. Така комбінація дозволяє гнучко керувати геометрією, рухом, поведінкою та іншими властивостями змодельованих у CAD системі об'єктів шляхом зміни керуючих алгоритмів, розроблених за допомогою засобів візуального програмування створюючи таким чином інтерактивний перед-цифровий двійник, схема якого наведена на рис. 1. Основна частина роботи інтерактивного перед-цифрового двійника здійснюються у колі CAD системи з вбудованим редактором візуального програмування. За потреби набір керуючих алгоритмів коригується та доповнюється оператором з урахуванням даних отриманих від автоматизованої системи збору та обробки інформації.

Рисунок 1 – Схема інтерактивного перед-цифрового двійника

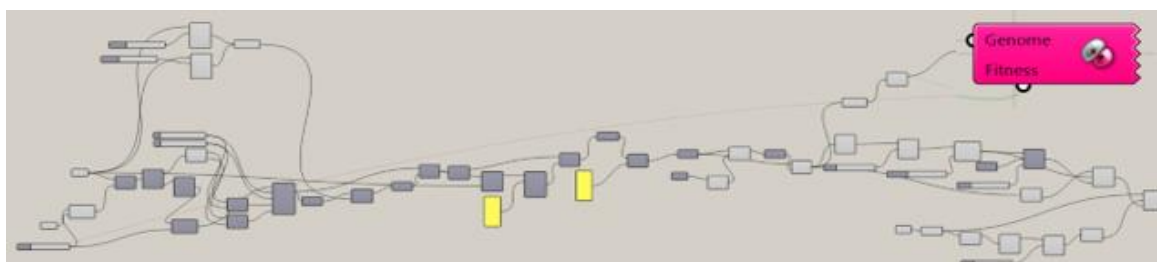
До найбільш актуальних та поширених задач технологічного проектування, підготовки виробництва та оптимізації технології виготовлення металоконструкцій для вирішення яких доцільно використовувати інтерактивний перед-цифровий двійник можна віднести:

- Оперативне відтворення несучих конструкцій існуючих приміщень та будівель які планується використовувати у виробничих потребах. Заздалегідь розроблений алгоритм дозволяє швидко задавати та змінювати основні геометричні параметри будівлі (перерізи та шаг колон, корисну висоту та ширину прольотів, т.і.). Після зміни вихідних геометричних параметрів модель несучих конструкцій перебудовується автоматично.

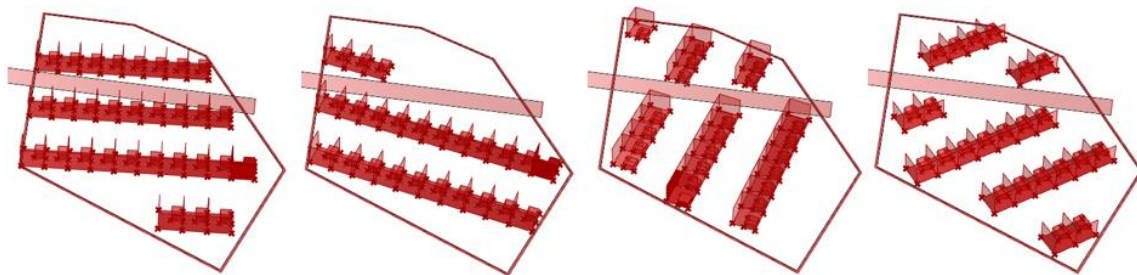
- Планування розміщення стосів листів та профілю на складі прокату з урахуванням робочої зони кранів, та вимог правил організації складських приміщень або відкритих складських майданчиків. Зазначений алгоритм дозволяє мінімізувати використовувану площу складу сталі та враховує необхідні відстані між стосами листового прокату.

- Оптимізацію одночасного розміщення різноманітного за розмірами та формою виробничого обладнання, оснащення та секцій на стендах у дільницях та цехах з дотриманням вимог охорони праці та техніки безпеки щодо відстаней між суміжними конструкціями, проходів, обмежень зони роботи кранів, тощо.

На рис. 2 наведено використання компонента середовища візуального програмування «Galapagos» [3] для максимізації розміщення у приміщенні складної форми виробничого обладнання. Компонент «Galapagos» використовує подібний до «еволюційного» підхід до пошуку оптимального набору параметрів.

а

б

Рисунок 2 – Використання візуального програмування для максимізації розміщення виробничого обладнання: *а* – керуючий алгоритм у редакторі візуального програмування, *б* – проміжні результати розміщення моделей обладнання у CAD системі

- Пошук оптимального маршруту матеріальних потоків (напівфабрикатів, заготовок, деталей, вузлів та готових виробів) у будівлі та на території підприємства

з урахуванням розташування існуючих несучих конструкцій, та інших обмежень щодо маршруту. Оптимізація маршруту важлива як на етапі проектування нового виробництва у вже існуючій будівлі та території так і при удосконаленні вже існуючого виробництва.

При накладенні кінематичних обмежень (свободи переміщень, взаємозв'язків, тощо) елементів модель візуалізується та дозволяє визначати витрати часу на виконання операцій та переходів. З розвитком виробництва удосконалюється і ускладняється його модель. Модель є джерелом інформації, спрощує подальше проектування і стає ядром системи прийняття рішень.

Висновки

Запропонований підхід що полягає у застосуванні комбінації засобів 3D моделювання та візуального програмування сприятиме зменшенню вартості створення та підтримки інтерактивного цифрового двійника необхідного для вирішення кола завдань інжинірингової підтримки та управлінні проектом створення промислового підприємства по виробництву металоконструкцій.

Література

- [1] Iwańkiewicz R. Digital Twin Of Shipbuilding Process in Shipyard 4.0 / R. Iwańkiewicz, R. Rutkowski // Preprints – 2023. Preprints. URL: <https://doi.org/10.20944/preprints202304.0862.v1>
- [2] Сімутєнков, І. В. 3D модель виробництва як складова частина управління проектом створення промислового підприємства : тези доповідей XV Міжнародної науково-технічної конференції «Інновації в суднобудуванні та океанотехніці». – Миколаїв, 2024. – С. 629–632.
- [3] Apps for Rhino and Grasshopper. URL: <https://www.food4rhino.com>

USING VISUAL PROGRAMMING TOOLS TO CREATE A PRE-DIGITAL TWIN OF PRODUCTION

Simutienkov Ivan Viktorovich

Admiral Makarov National University of Shipbuilding

Abstract. The use of visual programming tools for technological design of assembly and welding production of an industrial enterprise according to the concept of Industry 4.0 is described. The results are presented and the possibilities of practical application of a combination of 3D modeling tools and visual programming for creating and supporting an interactive pre-digital twin of production as a component of project management for the creation of an industrial enterprise are shown.

Keywords: visual programming, 3D model, technological design, interactive pre-digital twin, industry 4.0.

УДК 004.8

ЗАСТОСУВАННЯ ШТУЧНИХ НЕЙРОННИХ МЕРЕЖ В ЗАДАЧАХ ПРОЄКТУВАННЯ СУДНОВИХ СИСТЕМ І МЕХАНІЗМІВ

Гайда А.Ю.*кандидат технічних наук,**доцент кафедри інформаційних управляючих систем та технологій
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,**м. Миколаїв, Україна**cetus@ukr.net***Михелєв І.І.***кандидат технічних наук, доцент,**завідувач кафедри інформаційних управляючих систем та технологій
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,**м. Миколаїв, Україна**mihelevigor@gmail.com*

Анотація. Проєктування суднових систем і механізмів потребує створення набору моделей і їх оцінки для вибору раціонального варіанту. Створення і оцінка таких моделей вимагає значних зусиль і часу. Висока вартість будівництва суден і їх подальшої експлуатації обумовлює актуальність впровадження в процеси проєктування технологій, що гарантують отримання кращих конструкторських рішень. В роботі наведено досвід застосуванням штучних нейронних мереж для оцінки якості отриманих моделей суднових систем і механізмів. Запропоновано рішення щодо подолання проблеми нестачі даних при первинному навчанні мережі на наявних моделях.

Ключові слова: суднобудування; кораблебудування; автоматизоване проєктування; штучна нейронна мережа; незбалансовані дані.

Проєктування сучасних технічних систем, у тому числі суднових, передбачає створення моделі системи для первинної оцінки отриманого рішення на відповідність вимогам щодо дизайну, якості і надійності. Складність створення такої моделі визначається не тільки значною кількістю можливих варіантів компонування і вибору агрегатів, але і складністю оцінки якості створених моделей. Одним із сучасних засобів, що дозволяють здійснювати моделювання складних систем і попередньої оцінки впливу зміни окремих властивостей на характеристики таких систем є засоби машинного навчання, у тому числі – штучні нейронні мережі (ШНМ). Відповідно до складності проєктованих систем та механізмів, такі мережі мають здійснювати серію багаторівневих узагальнень для пошуку і визначення складних залежностей характеристик моделі та варіантах їх компонування. Для вирішення подібних задач останнім часом широко застосовують глибокі штучні нейронні мережі (ГШНМ), але забезпечуючи високий рівень узагальнень такі мережі відносно низькою точністю апроксимації [1; 4; 5], що в технічних задачах часто є неприпустимим.

Одним з рішень, що дозволяють на ГШНМ отримати одночасно прийнятний рівень апроксимації при високому рівні узагальнення є істотне збільшення числа нейронів у кожному шарі мережі і, як наслідок, збільшення наборів даних навчання. Негативним наслідком такого підходу є істотне збільшення часу навчання ШНМ і необхідність добування додаткових даних, що при вирішенні конструкторських задач часто пов'язане зі значними складностями [3].

Зважаючи, що якість результатів, наданих ГШНМ при вирішенні складних задач визначається не тільки внутрішніми параметрами ГШНМ (кількість шарів, кількість нейронів у шарі, вид функції передачі тощо), але і якістю вхідних даних у частині їх повноти, розподілу за класами та розподілу за окремими характеристиками в кожному окремому класі [2; 3], а також враховуючи нестачу початкових даних при проєктуванні постає задача ефективного покриття простору рішень якомога меншим набором даних.

При вирішенні цієї задачі був застосований підхід, подібний до пошуку на впорядкованому наборі даних методом поділу навпіл. На етапі ініціалізації мережі для кожної з розмірностей n майбутньої навчальної вибірки визначались дві крайові і одна середня точка. Це дозволило отримати на мережі першу оцінку вже після виконання $2n+1$ ітерацій. Хоча така попередня оцінка є вкрай неточною, вона дозволяє визначити напрямок пошуку раціонального рішення.

Найбільш простою мірою, що дозволяє визначити прогрес у навчанні ШНМ, є функція втрат або помилка навчання. На обмеженому і зазвичай незбалансованому наборі даних можливе таке спотворення поверхні рішень, коли мінімум функції втрат визначається малою похибкою у великій групі з k близько розташованих зразків мажоритарних класів, яка компенсує відносно велику похибку в околицях декількох відокремлених від більшості m зразках з міноритарних класів (Рис. 1).

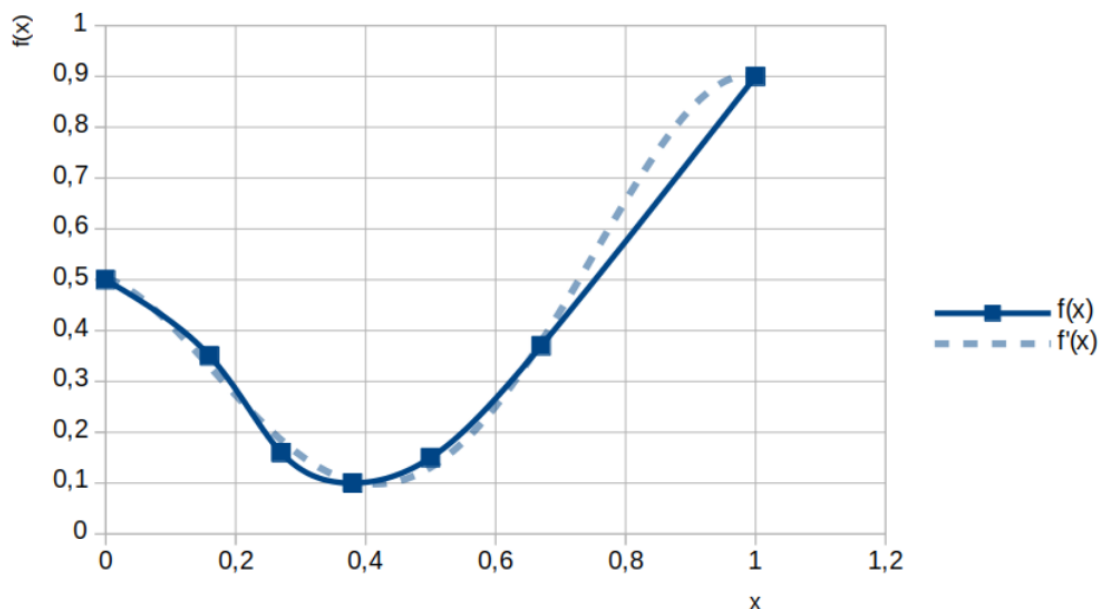

Рисунок 1 – Приклад перетину поверхні рішень на штучно розбалансованому наборі даних «Іриси Фішера» ($f(x)$ – дійсна поверхня рішень; $f'(x)$ – змодельована ШНМ)

З Рис. 1 видно, що на відхилення змодельованої ШНМ поверхні рішень від істинної в області відносно відокремлених точок (права частина графіка) є значним. Таким чином можна зробити висновок, що при додаванні зразків для більш повного покриття поверхні рішень або доповнення міноритарних класів слід надавати перевагу їх належності області з найбільшою помилкою.

Популярні методи доповнення наборів даних забезпечують створення штучних зразків на основі випадково обраних наявних зразків. Як наслідок згенеровані зразки з високою ймовірністю потрапляють в область з більшою щільністю розподілу зразків (Рис. 2). При цьому з точки зору зменшення похибки мережі у всьому діапазоні значень більш ефективними виявляються методи, що враховують розподіл зразків у класі або також і в інших класах [2].

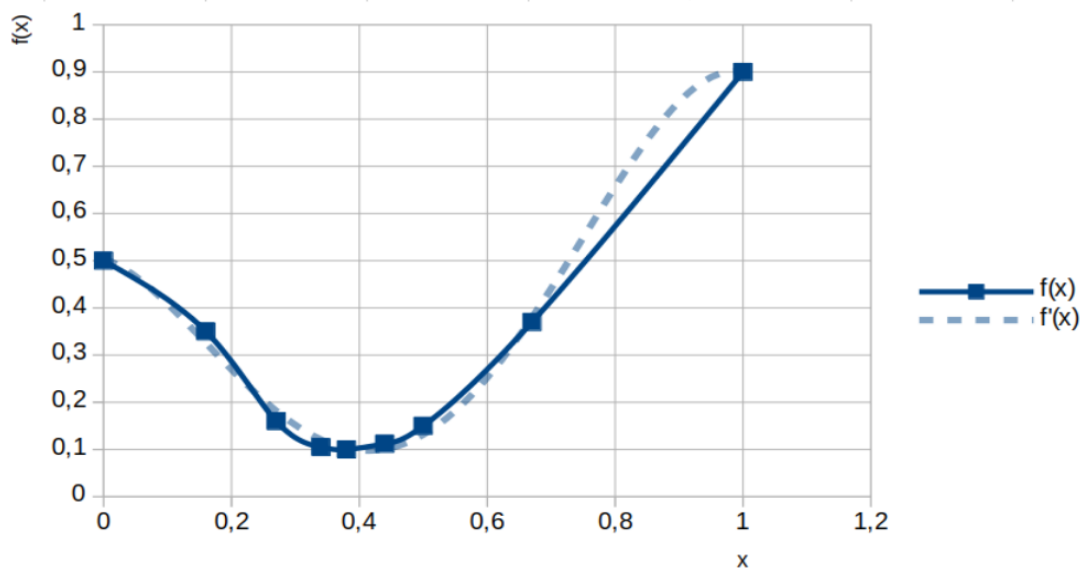

Рисунок 2 – Приклад перетину поверхні рішень на неефективно доповненому наборі даних ($f(x)$ – істинна поверхня рішень; $f'(x)$ – змодельована ШНМ)

Враховуючи вищенаведене був розроблений і застосований метод доповнення і балансування даних зразками, що належать області найбільшої помилки при навчанні. Такий підхід забезпечує швидке зменшення відхилення змодельованої ШНМ на малому наборі даних поверхні рішень від істинної (Рис. 3) і дозволяє отримати якісні рішення за мінімальну кількість ітерацій розробки і оцінки моделей.

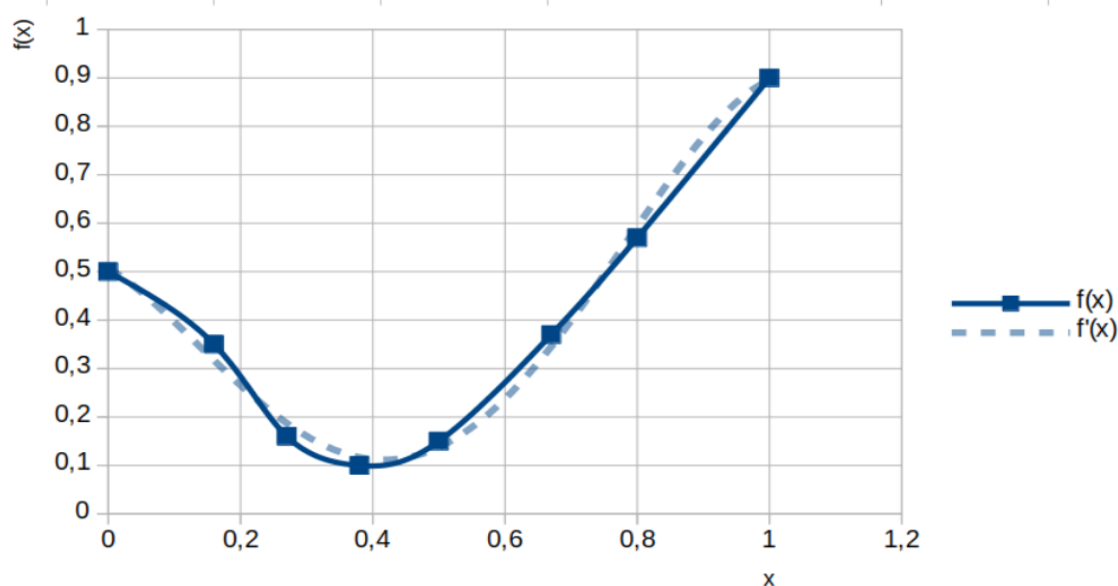

Рисунок 3 – Приклад перетину поверхні рішень на ефективно доповненому наборі даних ($f(x)$ – істинна поверхня рішень; $f'(x)$ – змодельована ШНМ)

Отримані результати були застосовані в практичній задачі мінімізації вібрації корпусу судна в межах міжнародного науково-дослідного проекту і успішно представлені на міжнародній конференції Товариства підводних технологій у Китаї [6]. Вирішення задачі мінімізації вібрації здійснювалось на оригінальній нейромережевій моделі корпусу судна з встановленим головним валопроводом.

Література

- [1] Brownlee, J. (2001) Two-Dimensional (2D) Test Functions for Function Optimization. Retrieved from: <https://machinelearningmastery.com/2d-test-functions-for-function-optimization/>
- [2] Elreedy, D., Atiya, A. F., Kamalov, F. (2023) A theoretical distribution analysis of synthetic minority oversampling technique (SMOTE) for imbalanced learning // Springer, Retrieved from: <https://link.springer.com/article/10.1007/s10994-022-06296-4>.
- [3] Fissler, T., Lorentzen, C., Mayer M. (2022) Model Comparison and Calibration Assessment: User Guide for Consistent Scoring Functions in Machine Learning and Actuarial Practice. // Tobias Fissler, Christian Lorentzen, Michael Mayer // USA: Cornell University. Retrieved from: <https://arxiv.org/abs/2202.12780>
- [4] Гайда А. Ю., Морозова Г. С. (2024) Механізм адаптивного навчання глибоких штучних нейронних мереж. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Технічні науки*. Том 35 (74). № 3. 2024. С. 48–53.
- [5] Гайда А. Ю., Михелев І. Л., Морозова Г. С. (2023) До проблеми зникаючого градієнту при навчанні глибоких штучних нейронних мереж. *Інновації в суднобудуванні та океанотехніці* : матеріали XIV Міжнародної науково-технічної конференції. Миколаїв : НУК.
- [6] Gaida, A., Luchenkov, Ye., Orischuck, Yu. (2019) Application of Artificial Intelligence and Finite Element Method for Design of Marine Propulsion Units and Reduction of

Noise and Vibration. // During 8-th International SUT (China) Technical Conference – Zhejiang Ocean University / Zhoushan of Zhejiang, China.

APPLICATION OF ARTIFICIAL NEURAL NETWORKS IN THE DESIGN OF VESSEL SYSTEMS AND MECHANISMS

Gaida, A. Yu., Mykheliev, I. L.

National University of Shipbuilding named after Admiral Makarov, Mykolaiv, Ukraine

Abstract. Designing ship systems and mechanisms requires the creation of a set of models and their evaluation to select a rational option. The creation and evaluation of such models requires significant effort and time. The high cost of building ships and their subsequent operation determines the relevance of introducing technologies into the design processes that guarantee obtaining the best design solutions. The paper presents experience in using artificial neural networks to assess the quality of the obtained models of ship systems and mechanisms. A solution is proposed to overcome the problem of lack of data during the initial training of the network on existing models.

Keywords: shipbuilding; shipbuilding; automated design; artificial neural network; unbalanced data.

УДК 004.4:004.055

ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ ВЗАЄМОДІЇ КОРИСТУВАЧІВ У МОБІЛЬНИХ ІГРАХ

Гусєва-Божаткіна В.А.

старший викладач кафедри програмного забезпечення автоматизованих систем

Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,

м. Миколаїв, Україна

gusevabozh@meta.ua

Клєпцов А.А.

магістр з інженерії програмного забезпечення, технічний керівник Unity-команди,

ТОВ «28Software», м. Київ, Україна

mrlcrosl@gmail.com

Дончик Т.О.

провідний фахівець

Навчально-наукового інституту комп'ютерних наук та управління проектами,

Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,

м. Миколаїв, Україна

tetyana.donchuk@nuos.edu.ua

Анотація. Кількість мобільних ігор постійно зростає, що підвищує вимоги користувачів до їхньої якості та стабільності. Використання ігрових симуляторів, це один із способів підготовки до керування безпілотними апаратами. Попри усунення значної частини помилок під час розробки та тестування, у великих проєктах уникнути критичних збоїв неможливо. У

роботі запропоновано альтернативний підхід до їх обробки, реалізований у Unity, який автоматично відновлює стан гри без втручання користувача.

Ключові слова: Cloud Diagnostics, крашлітика, помилка, UX, скріншот, Unity.

Вступна частина. Використання ігрового програмного забезпечення прискорює адаптацію спеціалістів, керуючих безпілотними апаратами до сучасних військових технологій. Проведені дослідження показали, що у геймерів швидша реакція і вони краще приймають рішення у стресових ситуаціях, що потенційно критично важливо у високоризикованих битвах з використанням дронів. До того ж, у них розвинені навички багатозадачності, вміння розпізнавати закономірності, підтримувати ситуаційну поінформованість та впевнено працювати з цифровими інтерфейсами. У 2023 році глобальний ринок ігор згенерував понад USD 184 млрд доходу, з яких мобільні ігри принесли близько USD 90 млрд (49% від загального обсягу) [1]. Проведені дослідження ігрових продуктів показали, що навіть очікувані релізи можуть зазнати критики через технічні збої, що потребує декілька років для виправлення [2]. Наявні дослідження зосереджуються на загальному UX (занурення, UI, геймплей), проте мало уваги приділяють саме сприйняттю помилок користувачем. Герда Губер і Давид Рюкель у праці «UX and Serious Games – A Research Agenda» підкреслюють загальну важливість UX у відеоіграх [3], а Німмі Рашініка Віраддана, Сарра Хабчі та Шейн Макінтош у статті «Crash Report Prioritization for Large-Scale Scheduled Launches» пропонують методику пріоритизації звітів про збої у великих проєктах [4]. Проте дослідження авторів [2] – [4] не розглядають сприйняття користувачем помилок у грі та шляхи їх подолання. У даній роботі запропоновано підхід, що зосереджується на покращенні UX завдяки механізму адаптивного перезапуску гри.

Метою роботи є підвищення якості взаємодії користувачів у ігровому програмному забезпеченні; проведення аналізу наявних підходів до взаємодії користувача з помилками під час ігрового процесу; дослідження ефективності запропонованого методу шляхом збереження стану на основі експериментальних результатів.

Основна частина. Unity, як один із найпопулярніших рушіїв для мобільних ігор, має вбудований інструмент Cloud Diagnostics: Game Code Debugger & Reporting [5], що автоматично збирає дані про збої (стек викликів, інформація про пристрій, версія ОС тощо) та формує звіти для розробників. Водночас стандартні повідомлення про помилки негативно впливають на UX, оскільки відлякують гравців і знижують рейтинг гри. Тому було створено тестовий проєкт Unity, у якому реалізовано механізм адаптивного перезапуску: після виникнення помилки екран затемнюється, показується скріншот поточного стану, відбувається перезапуск сцени та відновлення об'єктів.

Проєкт доступний у відкритому доступі на GitHub [6]. Для перевірки алгоритму проведено 7-денний А/Б тест на Android-грі з 1418 користувачами (DAU $\approx$ 200), де основною метрикою був One Day Retention, а тестові експерименти навмисно генерувалися з імовірністю 15%. Проаналізовано як алгоритм адаптивного перезапуску впливав на користувацький досвід у критичних сценаріях, результати тестування наведено в таблицях 1–2.

Таблиця 1. Порівняння 1-day retention між групами

Група	Кількість гравців	One Day Retention, %
А (контрольна)	703	35,4
В (експериментальна)	715	47,2

Таблиця 2. Кількість крашів та експешнів у кожній групі

Група	Загальна кількість крашів	Загальна кількість експешнів	Тестові експешни (під час купівлі)
А (контрольна)	15	102	50
В (експериментальна)	13	98	48

У групі з імplementованим алгоритмом адаптивного перезапуску метрика One Day Retention значно покращилася, це підтверджує позитивний вплив обраного рішення на користувацький досвід [7]. Після проведеного тестування можна зробити висновок про коректність умов, про це свідчить кількість крашів та експешнів, вона у двох групах залишалася приблизно однаковою.

Висновки. Упровадження адаптивної системи значно покращує UX гравця, що підтверджено результатами експерименту. Запропонований алгоритм сприяє підвищенню якості взаємодії користувачів у ігровому програмному забезпеченні та дозволяє ефективно мінімізувати вплив технічних збоїв на користувацький досвід.

Література

- [1] Knezovic A. 200+ Mobile Gaming Market Statistics [2025 Report]. Publ. March 31, 2025. *Udonis* : website. URL: <https://www.blog.udonis.co/mobile-marketing/mobile-games/mobile-gaming-statistics> (Last accessed: 19.04.2025).
- [2] King J. Cyberpunk 2077 Will Never Erase Its Own Troubled History. Publ. Nov. 28, 2023. *TheGamer* : website. URL: <https://www.thegamer.com/cyberpunk-2077-ultimate-edition-ps5-xbox-bugs-glitches-cdpr-history/> (Last accessed: 19.04.2025).
- [3] Guber G., Rukel D. UX and Serious Games – A Research Agenda. In book: Dondio, P., et al. Games and Learning Alliance. GALA 2023. Lecture Notes in Computer Science. Vol. 14475. Cham : Springer, 2023. P. 214–222. https://doi.org/10.1007/978-3-031-49065-1_21
- [4] Weeraddana N. R., Habchi S., McIntosh S. Crash Report Prioritization for Large-Scale Scheduled Launches. 12 p. URL: https://rebels.cs.uwaterloo.ca/papers/icse2025seip_weeraddana.pdf (Last accessed: 19.04.2025).
- [5] Unity. Cloud Diagnostics. URL: <https://unity.com/products/cloud-diagnostics> (Last accessed: 19.04.2025).
- [6] GitHub. ScreenshotReload. URL: <https://github.com/MrlCros1/ScreenshotReload> (Last accessed: 19.04.2025).
- [7] Клепцов А.А., Гусева-Божаткіна В.А. Алгоритм покращення взаємодії користувачів у мобільних іграх через адаптивний перезапуск гри. Науковий вісник Таврійського державного агротехнологічного університету. 2025. URL: <https://doi.org/10.32782/2220-8674-2025-25-1-25> (Last accessed: 19.04.2025).

IMPROVING THE QUALITY OF USER INTERACTION IN MOBILE GAMES**Guseva-Bozhatkina V.A.¹, Donchyk T.O.¹, Klieptsov A.A.²**¹Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Mykolaiv, Ukraine²LLC "28software", Kyiv, Ukraine

Abstract. The number of mobile games continues to grow, increasing user expectations for quality and stability. Using game simulators is one way to prepare for operating unmanned aerial vehicles. Although many errors are eliminated during development and testing, critical failures in large-scale projects remain unavoidable. This study proposes an alternative approach implemented in Unity that automatically restores the game state without user intervention.

Keywords: Cloud Diagnostics, error, UX, screenshot, Unity.

УДК 004.412:519.237.5

**ОЦІНЮВАННЯ СКЛАДНОСТІ ООП ЧЕРЕЗ ЗВ'ЯЗКИ
МІЖ КЛАСАМИ SPRING FRAMEWORK ЗАСТОСУНКІВ
ЗА ДОПОМОГОЮ ЕЛІПСОЇДА ПЕРЕДБАЧЕННЯ****Латанська Л.О.***кандидат фізико-математичних наук,**доцент кафедри програмного забезпечення автоматизованих систем
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,
м. Миколаїв, Україна,
liudmyla.latanska@nuos.edu.ua***Давидов Д.В.***магістрант кафедри програмного забезпечення автоматизованих систем
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,
м. Миколаїв, Україна,
den0802200303@gmail.com*

Анотація. У роботі пропонується для оцінювання складності ООП через зв'язки між класами Spring Framework застосунків використати еліпсоїд передбачення для нормалізованих, за допомогою тривимірного перетворення Бокса-Кокса, даних з метрик RFC, CBO та WMC на рівні застосунку.

Ключові слова: еліпсоїд передбачення, складність ООП, зв'язки між класами, застосунки, Spring Framework.

Вступна частина. На сучасному етапі розвитку програмної інженерії актуальним завданням є оцінювання складності об'єктно-орієнтованого проектування (ООП) на основі зв'язків між класами, оскільки від цього безпосередньо залежить якість, уразливість, масштабованість та витрати на підтримку програмних систем протягом усього життєвого

циклу. Традиційно складність ООП оцінюється через окремі метрики, проте такий підхід не враховує їх взаємозалежності, що може призводити до хибних результатів.

Відповідно до [1] найбільш поширеними для аналізу складності є метрики Чидамбера-Кемпера, а саме: відгуки класу (RFC, the Response for Class), зв'язність між об'єктами (CBO, Coupling Between Objects) та зважені методи класу (WMC, Weighted Methods per Class). Аналіз зазначених метрик окремо дозволяє виявляти проблеми на рівні застосунку, не враховуючи кореляції між ними. Однак, використання більш комплексного підходу, який включає в себе врахування взаємозв'язку між метриками, дає змогу якісніше оцінити складність системи в цілому. Наприклад, перевищення допустимих значень RFC, CBO чи WMC відповідно до [2-3] може сигналізувати про надмірну складність класу, але лише їх комплексний аналіз на рівні всієї системи дозволяє своєчасно виявляти архітектурні дефекти та визначати потребу у рефакторингу.

Щоб подолати зазначені обмеження, доцільним є застосування математичної моделі у вигляді еліпсоїда передбачення, що враховує взаємозв'язки між метриками RFC, CBO та WMC. Такий підхід забезпечує можливість багатовимірного аналізу складності об'єктно-орієнтованих застосунків, зокрема тих, що створюються із використанням Spring Framework, де високий рівень взаємодії між класами та компонентами ускладнює традиційні методи оцінювання.

Метою роботи є побудова еліпсоїда передбачення для оцінювання складності ООП через зв'язки між класами застосунків, що створюються за допомогою Spring Framework.

Основна частина. Для проведення дослідження на ресурсі GitHub (<https://github.com>) знайдено 81 застосунок, що створений за допомогою Spring Framework. Для формування набору даних було здійснено збір значень з метрик RFC, CBO та WMC застосунків, використовуючи програмне забезпечення для розрахунку числових характеристик класу СК Metrics [4]. У подальшому дослідженні ці значення враховуються на рівні застосунку. Для перевірки нормальності розподілу тривимірних даних використано тест Мардіа, що ґрунтується на оцінюванні багатовимірної асиметрії та ексцесу. Отримані результати свідчать, що розподіл тривимірних даних не є гаусівським. Для нормалізації даних запропоновано використати тривимірне нормалізуюче перетворення Бокса-Кокса:

$$Z_j = \begin{cases} (X_j^{\lambda_j} - 1)/\lambda_j, & \text{if } \lambda_j \neq 0; \\ \ln(X_j), & \text{if } \lambda_j = 0. \end{cases}$$

Тут Z_j – гаусова змінна; λ_j – параметр нормалізуючого перетворення Бокса-Кокса, $j = 1, 2, 3$; X_1, X_2, X_3 – це значення з метрик RFC, CBO та WMC відповідно.

Для нормалізованих даних реалізовано поетапний алгоритм вилучення викидів з розрахунком квадрату відстані Махаланобіса d_i^2 для кожної багатовимірної точки:

$$d_i^2 = (T_i - \bar{T})^T S_N^{-1} (T_i - \bar{T}),$$

де T – вектор нормалізованих елементів вибірки, $T = \{Z_{RFC}, Z_{CBO}, Z_{WMC}\}^T$; $\bar{T}$ – вектор середніх значень вибірки, $\bar{T} = \{\bar{Z}_{RFC}, \bar{Z}_{CBO}, \bar{Z}_{WMC}\}^T$; S_N – коваріаційна матриця вибірки.

Після вилучення викидів та проведення повторного тесту Мардіа, розподіл нормалізованих даних не відхиляється від нормального.

Для оцінювання складності ООП на основі зв'язків між класами Spring Framework застосунків для нормалізованих даних без викидів побудовано рівняння еліпсоїда

передбачення. Методика побудови еліпсоїда передбачення та оцінювання складності ООП через зв'язки між класами з використанням побудованого еліпсоїда представлені в [5].

Висновки. Для оцінювання складності ООП на основі зв'язків між класами застосунків, що створюються з використанням Spring Framework, пропонується використовувати математичну модель, що базується на рівнянні еліпсоїда передбачення для нормалізованих даних з метрик RFC, CBO та WMC на рівні застосунків. У подальших етапах після побудови математичної моделі планується розробити програмне забезпечення для її реалізації.

Література

- [1] Chidamber, S., & Kemerer, C. (1994). A metrics suite for object oriented design. *IEEE Transactions on Software Engineering*, 20(6), 476–493.
- [2] Benkaddour R. (2024). *Analyzing CK Metrics Results and Quality Assessment*. Retrieved October 15, 2024, from <https://surl.li/dxhgmX>
- [3] Sahraoui, H.A., Godin, R., & Miceli, T. (2000). Can metrics help to bridge the gap between the improvement of OO design quality and its automation? *Software Maintenance: 2000 International Conference (ICSM)* (pp. 154-162). San Jose, CA, USA. <https://doi.org/10.1109/ICSM.2000.883034>
- [4] Aniche M. (2015). *Java code metrics calculator (CK)*. Retrieved October 15, 2024, from <https://github.com/mauricioaniche/ck>
- [5] Prykhodko, A.S., & Malakhov, E.V. (2024). Determining object-oriented design complexity due to the identification of classes of open-source web applications created using PHP frameworks. *Radio Electronics, Computer Science, Control*, (2), 160–166. <https://doi.org/10.15588/1607-3274-2024-2-16>

ASSESSING OOD COMPLEXITY THROUGH RELATIONSHIPS BETWEEN SPRING FRAMEWORK APPLICATION CLASSES USING THE PREDICTION ELLIPSOID

Latanska L.O., Davydov D.V.

Admiral Makarov National University of Shipbuilding

Abstract. The paper proposes to use a prediction ellipsoid for normalized, using a three-dimensional Box-Cox transformation, data from RFC, CBO, and WMC metrics at the application level to assess the complexity of OOD through the relationships between Spring Framework application classes.

Keywords: prediction ellipsoid, OOD complexity, relationships between classes, applications, Spring Framework.

УДК 004.412

**ПОРІВНЯННЯ ЯКОСТІ ІСНУЮЧИХ МОДЕЛЕЙ
ДЛЯ ОЦІНЮВАННЯ ТРИВАЛОСТІ ПРОЄКТІВ
З РОЗРОБКИ БАНКІВСЬКОГО ПРОГРАМНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ**

Латанська Л.О.

*кандидат фізико-математичних наук,
доцент кафедри програмного забезпечення автоматизованих систем
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова
м. Миколаїв, Україна,
liudmyla.latanska@nuos.edu.ua*

Половинка А.В.

*аспірант кафедри програмного забезпечення автоматизованих систем
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова
м. Миколаїв, Україна,
anton.polovynka@nuos.edu.ua*

Анотація. У роботі виконано порівняння якості існуючих моделей COCOMO та ISBSG для оцінювання тривалості проєктів з розробки банківського ПЗ, для чого було побудовано дев'ять моделей. Аналіз отриманих результатів показав, що їхня достовірність є недостатньою для практичного застосування з метою прогнозування тривалості таких проєктів. У зв'язку з цим постає потреба у розробці нелінійних регресійних моделей із використанням нормалізуючих перетворень Бокса-Кокса та Джонсона, що дозволить врахувати специфіку проєктів розробки банківського ПЗ і забезпечити необхідний рівень достовірності оцінювання їхньої тривалості.

Ключові слова: банківське ПЗ, оцінювання метрик ПЗ, тривалість розробки ПЗ, трудомісткість розробки ПЗ, COCOMO, ISBSG.

Вступна частина. Достовірність оцінювання тривалості виконання робіт по управлінню часом проєктів з розробки ПЗ є одним із основних чинників, що визначає успішність проєктів та сприяє їх своєчасному завершенню, а також вважається однією з найскладніших задач управління проєктами з розробки ПЗ, адже цей процес визначається великою кількістю компонентів та залежностей, які необхідно врахувати, а також постійною зміною факторів [1]. Ця задача особливо актуальна для сфери розробки банківського ПЗ, яке має підвищену ризиковість і набір особливостей, що додатково ускладнюють достовірність оцінювання [2].

Метою роботи є порівняння якості існуючих моделей COCOMO та ISBSG для оцінювання тривалості проєктів з розробки банківського ПЗ.

Основна частина. Оцінювання тривалості проєктів з розробки ПЗ є об'єктом багатьох наукових досліджень та практичних напрацювань. Кількість доступних методів такого оцінювання постійно зростає, що сприяє появі моделей різного рівня складності та призначення. В банківській сфері додатковими чинниками виступають складна інфраструктура та взаємозв'язок інформаційних систем, високі вимоги до безпеки,

підвищений рівень формалізації та повільніший процес ухвалення рішень у банківських установах порівняно зі звичайними комерційними проєктами.

На сьогоднішній день найбільш вживаними є нелінійні регресійні моделі COCOMO [3] та ISBSG [4], які дозволяють оцінити залежність тривалості проєкту D у календарних місяцях від його трудомісткості E у людино-місяцях. Тому є сенс на початку аналізу даних, що досліджуються, застосувати до них вказані нелінійні регресійні моделі та порівняти якості отриманих прогнозних результатів.

У якості емпіричних даних для оцінювання тривалості проєктів з розробки банківського ПЗ були взяті дані по 482 проєктам з розробки банківського ПЗ. Трудомісткість розглянутих проєктів знаходиться в діапазоні від 40 до 2080 людино-днів, тривалість проєктів – в діапазоні від 37 до 1722 днів, кількість розробників – в діапазоні від 4 до 17 осіб. Розподіл розглянутих проєктів на групи для подальшого аналізу та опис технологій розробки більш детально розглянуті у роботі [5].

Для порівняння якості моделей були використані такі показники: середня величина відносної похибки $MMRE$ та рівень прогнозування $Pred(0,25)$ [6]. За наявними емпіричними даними було побудовано три групи моделей COCOMO: за даними всіх проєктів, однокомандних проєктів, багатокомандних проєктів. Також при цьому враховувалося розбиття проєктів за кількістю рядків коду на органічні та напів-розділені. Загалом побудовано шість моделей. Також було побудовано три моделі ISBSG: за даними всіх проєктів, однокомандних проєктів, багатокомандних проєктів. Для того, щоб достовірність моделі була визнана задовільною, значення $MMRE$ не повинно перевищувати 0,25, а значення $Pred(0,25)$ не повинно бути менше за 0,75.

Згідно отриманих результатів, значення $MMRE$ знаходиться в діапазоні від 0,2285 до 0,8704, а значення $Pred(0,25)$ – в діапазоні від 0,1751 до 0,6129. При цьому тільки для однієї моделі (COCOMO, проєкти однієї команди, напів-розділені) значення $MMRE$ не перевищило 0,25, в той же час, значення $Pred(0,25)$ для жодної моделі не досягло потрібного значення 0,75. Це свідчить, що достовірність побудованих моделей COCOMO та ISBSG недостатня для їх практичного використання для оцінювання тривалості проєктів з розробки банківського ПЗ.

Висновки. У роботі виконано порівняння якості існуючих моделей COCOMO та ISBSG для оцінювання тривалості проєктів з розробки банківського ПЗ, для чого загалом було побудовано дев'ять моделей. Однак використання в них логарифмічного нормалізуючого перетворення не завжди дозволяє якісно нормалізувати емпіричні дані, що в даному випадку призвело до зниження достовірності оцінювання тривалості проєктів з розробки банківського ПЗ.

За отриманими показниками якості побудованих моделей встановлено, що їх достовірність недостатня для практичного використання. Тому необхідна розробка нелінійних регресійних моделей з використанням інших нормалізуючих перетворень, зокрема, Бокса-Кокса та Джонсона, для врахування особливостей проєктів з розробки банківського ПЗ та забезпечення потрібної достовірності оцінювання тривалості таких проєктів.

Література

- [1] A guide to the project management body of knowledge (PMBOK® guide): Sixth Edition. Newtown Square, PA: Project Management Institute, 2017. 756 p. ISBN 978-1-62825-184-5

[2] Латанська Л.О., Половинка А.В. Особливості оцінювання метрик банківського програмного забезпечення : матеріали V Всеукраїнської науково-практичної інтернет конференції «Інформаційні технології: моделі, алгоритми, системи» (ITMAS – 2024). Миколаїв : НУК імені адмірала Макарова, 2024. С. 66–68.

[3] Boehm B.W. Software engineering economics. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall, 1981. 784 p. ISBN 978-0-13-822122-5.

[4] International Software Benchmarking Standards Group. URL: <https://www.isbsg.org>.

[5] Latanska L.O., Polovynka A.V. Analysis of methods and models for estimating the duration of banking software development projects. Herald of Khmelnytskyi national university. Technical sciences. Issue 3, part 2, 2025 (353), pp. 140–145. <https://doi.org/10.31891/2307-5732-2025-353-18>

[6] Приходько С.Б., Макарова Л.М., Приходько Н.В., Пухалевич А.В. Методичні вказівки та завдання до виконання лабораторних робіт з дисципліни «Емпіричні методи програмної інженерії». Миколаїв: НУК, 2023. 56 с.

COMPARISON OF THE QUALITY OF EXISTING MODELS FOR ESTIMATING THE DURATION OF BANKING SOFTWARE DEVELOPMENT PROJECTS

Latanska L.O., Polovynka A.V.

Admiral Makarov National University of Shipbuilding

Abstract. The paper presents a comparison of the quality of existing COCOMO and ISBSG models for estimating the duration of banking software development projects, for which nine models were developed. The analysis of the obtained results showed that their reliability is insufficient for practical use for prediction the duration of such projects. Therefore, there is a need to develop nonlinear regression models using Box-Cox and Johnson normalizing transformations, which will make it possible to account for the specifics of banking software development projects and ensure the required level of reliability in estimating their duration.

Keywords: banking software, estimation of software metrics, software development duration, software development effort, COCOMO, ISBSG.

УДК 004.22:004.9

ВИКОРИСТАННЯ БЕСПІЛОТНИХ АПАРАТІВ ДЛЯ МОНІТОРИНГУ ДОВКІЛЛЯ**Гусєва-Божаткіна В.А.**

*старший викладач кафедри програмного забезпечення автоматизованих систем
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова
м. Миколаїв, Україна
gusevabozh@meta.ua*

Козирко К.О.

*здобувач другого рівня освіти, гр. 6173м
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова
м. Миколаїв, Україна
fenrir.aqn@gmail.com*

Анотація. Розглянуто, як сучасні безпілотні військові інноваційні технології застосовуються в вирішенні екологічних проблем. Досліджено переваги використання підводних дронів над іншими методами моніторингу стану охорони довкілля. Зазначено, що останнім часом використання безпілотних апаратів оказують суттєвий вплив на сучасні методи екологічних досліджень.

Ключові слова: спеціалізоване програмне забезпечення, штучний інтелект, екологічний моніторинг, дрони, безпілотні апарати.

Вступна частина. Активізація інтеграції безпілотних технологій у світі набирає обертів. Залучення сучасних високотехнологічних рішень сприяє оптимізації різноманітних процесів, зменшенню витрат ресурсів та підвищенню якості послуг у сфері громадської безпеки, охорони довкілля та екології, сервісу чи рекреації, а також відкриває нові необмежені можливості для підвищення ефективності та розвитку сучасних технологій з використанням військових розробок у мирному житті. Україна розробляє свої підводні та надводні дрони (безпілотні апарати), цей напрям є інноваційним.

Метою дослідження є використання підводних дронів для підвищення функціональності та якості моніторингу довкілля.

Основна частина. Останнім часом у світі все більше уваги приділяється розвитку дослідження водних ресурсів за допомогою надводних та підводних дронів. Безпілотні апарати мають можливості збирати та аналізувати дані в умовах реального часу у важкодоступних або небезпечних зонах для людини. За рахунок оснащення сучасними приладами та спеціалізованим програмним забезпеченням з використанням штучного інтелекту, дрони можуть функціонувати в автономному або дистанційно керованому режимі, здатні оперативно моніторити стан досліджуваного об'єкту та адаптуватися до змін у навколишньому середовищі. Це робить їх незамінними у наступних напрямках: рятувальні операції; екологічний моніторинг та інші [1].

Згідно розпорядженню Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції створення загальнодержавної автоматизованої системи “Відкрите довкілля”» від

07 листопада 2018 р. № 825-р запроваджено єдину інформаційно-комунікаційну систему сфери довкілля, перед якою були поставлені наступні цілі: створення сучасного інформаційно-аналітичного супроводу формування та впровадження урядової політики у цій сфері; електронна комунікація із громадянами та бізнесом щодо стану та впливу на довкілля; інформаційне підґрунтя для громадського контролю за використанням публічних коштів, відтворення й охорони природних ресурсів; надання електронних адміністративних послуг, які визначають права та обов'язки громадян у поводженні із природними ресурсами, їх використання у економічній та соціальній діяльності [2].

Відповідно до аналітичних досліджень спостерігається щорічне зростання попиту на застосування підводних дронів. За даними агентства Market.US у 2022 р. обсяг світового ринку підводних дронів оцінювався у \$3,9 млрд USD, у 2026 р. обсяг ринку за прогнозом сягне \$6,4 млрд USD; до 2032 р. очікується збільшення обсягу ринку до \$12,2 млрд USD (рис. 1).

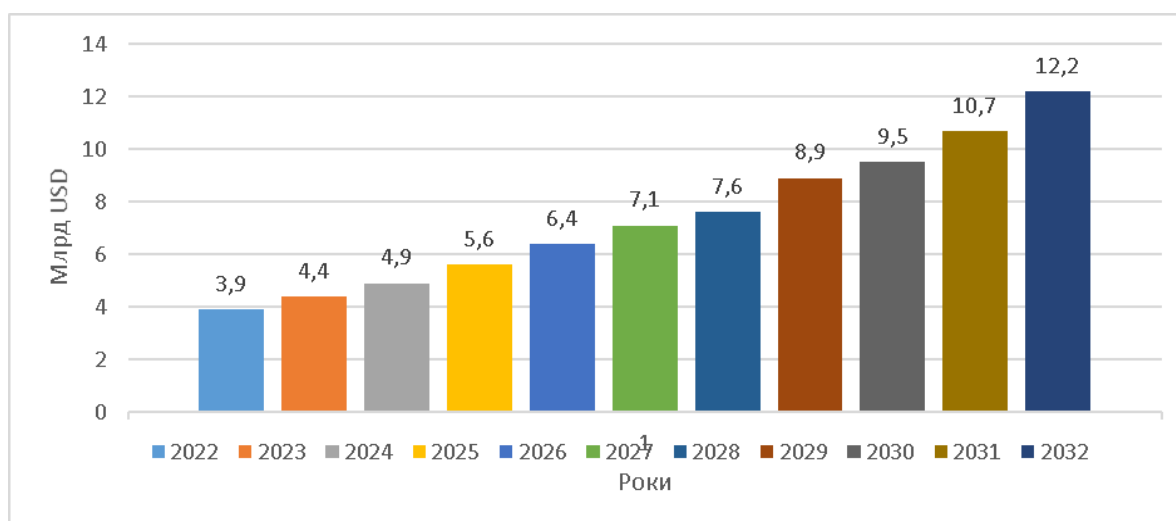

Рисунок – 1 Прогноз світового ринку підводних дронів до 2032 року

Однією з головних переваг використання безпілотних апаратів є можливість швидкого та безпечного збору даних з великих площ. Це дозволяє оперативно досліджувати території, які раніше були недоступними для традиційних методів моніторингу стану навколишнього середовища. Для дослідження стану водної екосистеми пропонується застосовувати підводні дрони з встановленими на них різноманітними технічними пристроями. Використання спеціалізованого програмного забезпечення та штучного інтелекту сприяє інтеграції даних від різних типів обладнання з метою більш точної обробки та аналізу отриманої інформації.

В даний час в Україні розробляється значна кількість підводних дронів різної функціональності. Гнучкість у функціональності за рахунок різноманітних приладів та використання інформаційних технологій виводить їх на провідні ролі в охороні навколишнього середовища та моніторингу техногенних ситуацій [1]. Для розширення технічного функціоналу на підводні дрони встановлюються додаткові інструменти та обладнання. Одним з таких інструментів, є механічний маніпулятор, який дозволяє виконувати збір зразків підводних рослин та ґрунту. Установка спеціальної технічної пробірки на підводний дрон відкриває ряд можливостей та переваг у галузі дослідження водної біосфери, дозволяючи брати проби з різної глибини та розташування. Дрони оснащені різними

сенсорами, включаючи камери високої чіткості, ехолоти, та інші геофізичні прилади, що дозволяє проводити як візуальний огляд, і детальні геофізичні виміри підводного стану причальних стінок [3]. Підводні дрони поділяються на два основні види: автономні та дистанційно керовані (див. таблицю 1).

Таблиця 1. Основні категорії підводних дронів

№	Види підводних дронів	Характеристика
1	Автономні підводні апарати (AUV, Autonomous Underwater Vehicles)	Працюють без постійної участі оператора, використовуючи свої датчики, системи навігації та алгоритми для виконання різних завдань. Вони часто використовуються для довгострокових досліджень, моніторингу екосистем та інших наукових цілей. AUV не потребує постійного зв'язку з оператором і може працювати автономно, протягом декількох днів або тижнів.
2	Дистанційно керовані підводні апарати (ROV, Remotely Operated Vehicles)	Керуються оператором з поверхні за допомогою кабелю або бездротового зв'язку. ROV часто використовуються для складніших завдань, що потребують маніпуляцій, таких як огляд підводних споруд, обстеження трубопроводів, рятувальні операції та зйомка під водою. Зазвичай такі дрони оснащені камерами, маніпуляторами та іншими інструментами
3	Гібридні підводні дрони	Можуть поєднувати функції як автономних апаратів (AUV), так і дистанційно керованих (ROV), що дозволяє їм працювати як в автономному режимі, так і під контролем оператора. Гібридні моделі використовуються для виконання більш складних та різноманітних завдань.

Крім дослідницьких завдань підводний дрон також може займатися діагностуванням рівня корозійного захисту у суден, що дозволяє значно продовжити термін його експлуатації судна. Після збору отримані зразки використовують у лабораторії, де вони піддаються різним аналізам, експериментам, фізико-хімічним та біологічним тестам. Основною із переваг застосування безпілотних апаратів є безпека персоналу, оскільки при зборі інформації з використанням підводного дрону людина керує всім процесом дистанційно і не занурюється у воду.

Висновки. Підводні дрони є сучасним інструментом для контролю стану водних екосистем регіонів України. Використання безпілотних апаратів дозволяє значно знизити витрати та підвищити загальну ефективність завдяки більш простій процедурі взяття проб. Застосування спеціалізованого програмного забезпечення з використанням штучного інтелекту у вирішенні питань екологічного моніторингу за допомогою підводних дронів виступає каталізатором для розробки ефективних стратегій дослідження довкілля

Література

[1] Бурак Н.Є., Яковчук В.С. Роль дронів та штучного інтелекту для аналізу ризиків і планування реагування на надзвичайні ситуації. *Екологічна безпека в умовах війни* : збірник тез доповідей V Міжнародної науково-практичної конференції, м. Львів, 21 листопада 2024 року. Львів : ЛДУБЖД, 2024. С.220–221

[2] Коваленко, А. (2022). Проблеми використання інформаційних технологій для захисту довкілля в Україні. Інформаційні технології та суспільство. Інформаційні технології та суспільство, 4 (6), 22–26. DOI: <https://doi.org/10.32689/maup.it.2022.4.3>

[3] Ružić I., Benac Č., Jovančević S.D., Radišić M. The application of UAV for the analysis of geological hazard in Krk Island, Croatia, Mediterranean Sea // *Remote sensing*. 2021. T. 13. №9. С. 1790.

USING DRONES FOR ENVIRONMENTAL MONITORING

Guseva-Bozhatkina V.A., Kozyrko K.O.

Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Mykolaiv, Ukraine

Abstract. It is considered how modern unmanned military innovative technologies are used in solving environmental problems. The advantages of using underwater drones over other methods of monitoring the state of environmental protection are investigated. It is noted that recently the use of unmanned vehicles has had a significant impact on modern methods of environmental research.

Keywords: specialized software, artificial intelligence, environmental monitoring, drones, unmanned aerial vehicles.

УДК 377:371.214.12

**ВДОСКОНАЛЕННЯ МОДЕЛІ ФОРМУВАННЯ
ІНДИВІДУАЛЬНОЇ ОСВІТНЬОЇ ТРАЄКТОРІЇ****Маршак О.І.**

*старший викладач кафедри інформаційних систем та технологій,
Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова
м. Миколаїв, Україна
olena.marshak@nuos.edu.ua*

Смикодуб Т.Г.

*старший викладач кафедри програмного забезпечення автоматизованих систем,
Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова
м. Миколаїв, Україна
tetiana.smykodub@nuos.edu.ua*

Ратушняк І.О.

*кандидат технічних наук,
доцент кафедри експлуатації суднових енергетичних установок та теплоенергетики,
Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова
м. Миколаїв, Україна
igor.ratushnyak@nuos.edu.ua*

Дончик Т.О.

*провідний фахівець Навчально-наукового інституту комп'ютерних наук
та управління проєктами,
Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова
м. Миколаїв, Україна
tetyana.donchuk@nuos.edu.ua*

Бобровський О.С.

*викладач кафедри інформаційних систем та технологій,
Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова
м. Миколаїв, Україна
oleksii.bobrovskyi@nuos.edu.ua*

Анотація. Досліджено проблему вдосконалення процесу формування індивідуальної освітньої траєкторії (ІОТ) здобувача фахової передвищої освіти. Обґрунтовано необхідність переходу від статичної до циклічної моделі оновлення змісту вибірових освітніх компонентів на основі процесного підходу PDCA (Plan-Do-Check-Act). Запропоновано удосконалену модель формування ІОТ, яка базується на системному аналізі вимог ринку праці та взаємодії зі стейкхолдерами.

Ключові слова: індивідуальна освітня траєкторія, циклічна модель, вибірові курси, стейкхолдери, освітній процес.

Вступна частина. Динамічність ринку праці, швидка зміна технологій та посилення вимог до професійних компетентностей випускників вимагають від закладів освіти не просто надання можливості вибору, а створення гнучкої та адаптивної системи, здатної оперативно реагувати на зовнішні виклики.

Метою роботи є вдосконалення моделі формування індивідуальної освітньої траєкторії (ІОТ) здобувача фахової передвищої освіти шляхом розробки та впровадження циклічного підходу до оновлення змісту вибіркового освітніх компонентів на основі аналізу вимог стейкхолдерів.

Основна частина. Аналіз поточної практики у Відокремленому структурному підрозділі «Фаховий коледж корабелів Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова» показав, що формування вибіркової складової ґрунтується на моделі «дорожньої карти», описаній у роботі [1, с. 445]. Ця модель, що є лінійною за своєю суттю, дозволила систематизувати початковий етап впровадження ІОТ. Водночас її статичний характер не забезпечує необхідної гнучкості та оперативного реагування на зміни ринку праці, оскільки в ній відсутній механізм постійного зворотного зв'язку та корекції.

Для подолання цих недоліків пропонується перейти до циклічної моделі формування ІОТ, що базується на методології безперервного вдосконалення PDCA (Plan-Do-Check-Act), яка довела свою ефективність у системах управління якістю [2, с. 79]. Адаптація цього циклу до освітнього процесу дозволяє створити динамічний та саморегульований механізм (рис. 1).

1. Формування переліку додаткових (не регламентованих стандартом спеціальності) компетентностей, яке включає комплексний моніторинг та аналіз. На відміну від попереднього підходу, він передбачає систематичний збір даних не лише від студентів та викладачів, а й від ключових стейкхолдерів: роботодавців, випускників [3, с. 63].

2. На основі визначених компетентностей відбувається розробка нових або модернізація існуючих навчально-методичних комплексів вибіркового дисциплін. Важливим елементом є пілотне впровадження курсу, що дозволяє перевірити гіпотезу про його ефективність з мінімальними ризиками.

3. Це ключовий етап, що забезпечує зворотний зв'язок і відрізняє циклічну модель від лінійної. Проводиться комплексна оцінка результатів пілотного впровадження та ефективності вже існуючих вибіркового курсів (ВК).

4. На основі аналізу, проведеного на 3 етапі, приймаються управлінські рішення, а саме. Успішно апробовані курси впроваджуються в навчальний план на постійній основі. Курси, що отримали зауваження, доопрацьовуються (змінюється зміст, додаються практичні завдання тощо). Дисципліни, що втратили актуальність або виявилися неефективними, вилучаються з каталогу. Після цього цикл починається знову з етапу "Plan", забезпечуючи постійну актуальність та відповідність освітньої пропозиції вимогам часу.

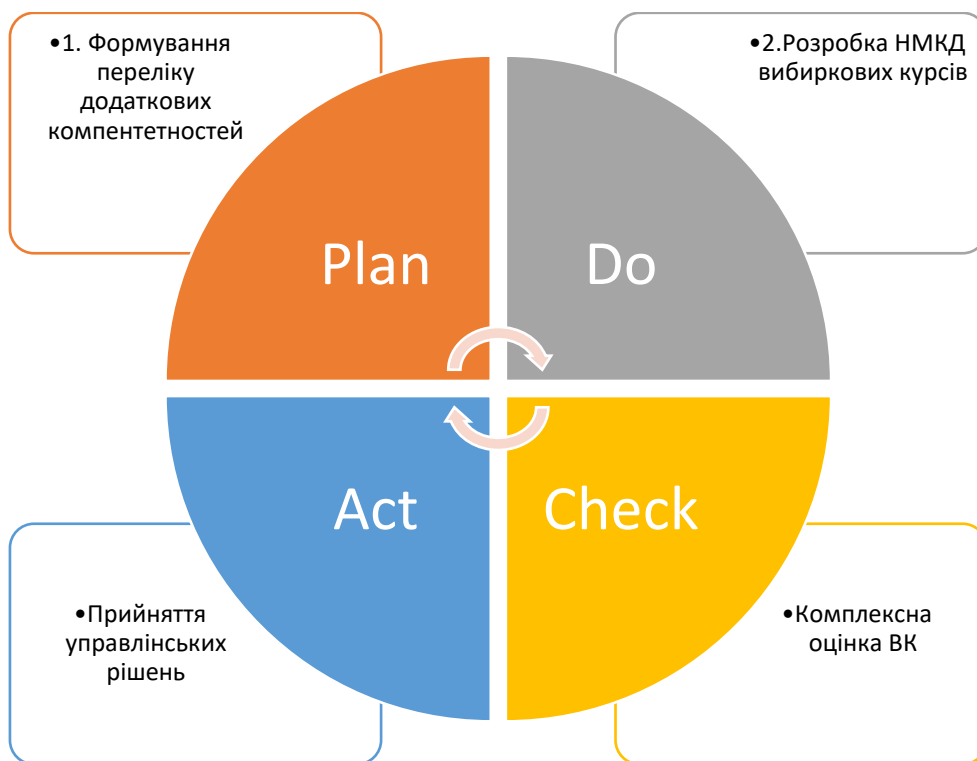

Рисунок 1 – Циклічна модель формування вибіркової складової ІОТ на основі PDCA

Висновки. Запропонована циклічна модель формування індивідуальної освітньої траєкторії на основі підходу PDCA дозволяє перейти від статичної системи до динамічного, керованого процесу безперервного вдосконалення. Вона забезпечує глибоку інтеграцію із ринком праці через залучення усіх стейкхолдерів, створює механізм об'єктивної оцінки ефективності вибірових освітніх компонентів та гарантує постійну актуалізацію їх змісту. Впровадження даної моделі в практику закладів фахової передвищої освіти сприятиме підвищенню якості підготовки та конкурентоспроможності випускників.

Література

- [1] Маршак О. І., Смикодуб Т. Г., Ратушняк І. О., Дончик Т. О. Дослідження процесів формування індивідуальної освітньої траєкторії здобувача фахової передвищої освіти : матеріали XIV міжнар. наук.-техн. конф. «Інновації в суднобудуванні та океанотехніці». Миколаїв : НУК, 2023. С. 444–447. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://eir.nuos.edu.ua/handle/123456789/7410>
- [2] Бардась А. В., Замковий М. Ю. До питання управління якістю надання освітніх послуг в закладах вищої освіти. *Економічний вісник Дніпровської політехніки*, 2024, №4. С. 72–90. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://ev.nmu.org.ua/docs/2024/4/EV20244_072-090.pdf
- [3] Шевченко Н. О., Хитько М. М. Роль стейкхолдерів у системі забезпечення якості вищої освіти. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://ir.nmu.org.ua/server/api/core/bitstreams/d4a14ec2-c544-4d70-aafe-38d1d4e240c1/content>

REFINEMENT OF THE MODEL FOR FORMING AN INDIVIDUAL EDUCATIONAL TRAJECTORY

Marshak Olena; Smykodub Tetiana, Ratushniak Ihor, Donchyk Tetiana, Bobrovskyi Oleksii

Admiral Makarov National University of Shipbuilding

Abstract. The problem of improving the process of forming an individual educational trajectory (IET) for a student of professional pre-higher education is investigated. The necessity of transitioning from a static to a cyclical model for updating the content of selective educational components based on the PDCA (Plan-Do-Check-Act) process approach is substantiated. An improved model for IET formation is proposed, based on a systematic analysis of labor market requirements and interaction with stakeholders.

Keywords: individual educational trajectory, cyclical model, elective courses, stakeholders, educational process.

УДК: 004.421.2

WEATHER FORECASTING USING ARTIFICIAL NEURAL NETWORKS: A TIME SERIES ANALYSIS APPROACH

Nadtochy T.

*Master, Kherson Educational-Scientific Institute of Admiral Makarov
National University of Shipbuilding, Kherson, Ukraine,
Grlica@ukr.net*

Grigorieva T.

*Master, Kherson Educational-Scientific Institute of Admiral Makarov
National University of Shipbuilding, Kherson, Ukraine,
tatianaKir@ukr.net*

Abstract. Weather prediction is a critical task in many domains, requiring accurate modeling of complex, nonlinear, and dynamic environmental processes. Traditional statistical approaches to time series forecasting often fall short in handling the chaotic nature of meteorological data. This study proposes the use of Artificial Neural Networks (ANNs) for forecasting weather based on historical time series data. The paper examines various forecasting models including regression, ARIMA, exponential smoothing, Markov chains, and singular spectrum analysis. ANNs are shown to outperform these methods in adaptability and accuracy. A full software solution is developed using object-oriented programming in C++ that automates data preprocessing, integrates with meteorological databases, and delivers visualized forecasts. The system is validated on real weather datasets and evaluated using standard error metrics. The results demonstrate that neural networks offer a robust, flexible, and scalable framework for weather forecasting, with strong implications for broader use in environmental monitoring systems.

Keywords: weather forecasting; artificial neural networks; time series; machine learning; meteorology; prediction models; regression; ARIMA; neural computation; environmental modeling.

Statement of the problem

Time series analysis plays a pivotal role in modeling and forecasting complex systems such as weather dynamics. Weather forecasting is critical for numerous economic sectors including aviation, agriculture, construction, and emergency planning. The inherent nonlinearity, high dimensionality, and stochastic nature of meteorological data render traditional linear models insufficient. This has led to the growing adoption of Artificial Neural Networks (ANNs), which are capable of learning from historical data and capturing complex hidden patterns.

Theoretical framework of time series forecasting. The study begins by introducing the mathematical and conceptual foundation of time series, emphasizing the importance of recognizing patterns such as trends, seasonality, cycles, and random noise. Various forecasting models are reviewed including:

- regression-based models that analyze linear relationships;
- autoregressive (AR) and moving average (MA) models, including their integrated forms (ARIMA);
- exponential smoothing methods, such as holt-winters models for trend and seasonality;
- markov chain models for probabilistic transitions;
- singular spectrum analysis (SSA) for decomposing and smoothing time series data without assuming stationarity.

These models are compared across parameters such as flexibility, interpretability, and accuracy. The limitations of traditional statistical approaches in capturing nonlinear dependencies are highlighted as a key motivation for employing neural networks.

Artificial Neural Networks (ANNs) offer a data-driven alternative that excels in nonlinear mapping, generalization, and robustness to noise. The study explores different types of ANNs, including perceptrons and multilayer feedforward networks, as well as concepts like activation functions, backpropagation, and optimization strategies.

The ANN used in this project is trained using meteorological time series data such as temperature, wind speed, humidity, and atmospheric pressure. The model architecture includes input, hidden, and output layers with adjustable weights and biases that are fine-tuned through supervised learning. Feature engineering and data preprocessing steps are applied to improve the quality of input data.

A complete software system is designed and implemented for weather forecasting. The system includes:

- a modular architecture using object-oriented programming principles (implemented in C++);
- a user-friendly graphical interface;
- automated loading and preprocessing of weather data;
- integration with historical weather databases;
- visualization tools for forecast results.

UML diagrams (use-case, class, sequence, activity, and component diagrams) are developed to represent system behavior and structure. The database structure supports efficient data retrieval and forecast result storage.

Evaluation of forecast accuracy. To assess model performance, the system is tested on real-world meteorological data. Evaluation metrics such as Mean Absolute Error (MAE), Root Mean Square Error (RMSE), and accuracy rates are computed. The ANN model demonstrates superior forecasting performance compared to classical statistical methods, especially in handling nonstationary data and capturing seasonal fluctuations.

Comparison with existing solutions. An in-depth review of existing forecasting software and systems is conducted. Most legacy systems rely on rule-based or statistical approaches, lack automation, and do not support adaptive learning. The proposed system offers a significant improvement in terms of automation, accuracy, scalability, and the use of intelligent learning mechanisms.

The research confirms the viability of neural networks for practical meteorological forecasting and offers a methodological template for future applications in environmental modeling. The integration of ANN with software engineering principles results in a tool that can be deployed across diverse operational contexts.

The study's findings support the use of machine learning in domains where prediction accuracy is mission-critical, demonstrating that properly trained ANNs can not only replicate expert-level predictions but can also adapt to dynamic conditions in real time.

Conclusion

The study confirms the practical viability of Artificial Neural Networks as a forecasting tool for weather time series data. ANNs can model complex and nonlinear dependencies that are typically present in meteorological systems, enabling more accurate and dynamic predictions. Compared to traditional models, neural networks demonstrate higher adaptability, particularly in nonstationary conditions and seasonal variation. The designed software architecture allows for automated data input, system training, and visualization, offering a scalable and efficient tool for real-world implementation. The findings validate the broader integration of machine learning technologies in predictive modeling for environmental management and decision-making under uncertainty.

References

- [1] Ben Taieb, S., & Hyndman, R. J. (2014). A gradient boosting approach to the Kaggle load forecasting competition. *International Journal of Forecasting*, 30(2), 382–394. <https://doi.org/10.1016/j.ijforecast.2013.07.005>
- [2] Chollet, F. (2018). *Deep learning with Python* (2nd ed.). Manning Publications.
- [3] Gardner, M. W., & Dorling, S. R. (1998). Artificial neural networks (the multilayer perceptron)—A review of applications in the atmospheric sciences. *Atmospheric Environment*, 32(14-15), 2627–2636. [https://doi.org/10.1016/S1352-2310\(97\)00447-0](https://doi.org/10.1016/S1352-2310(97)00447-0)
- [4] Goyal, M., & Tripathi, S. (2020). Weather forecasting using deep learning: A review. *International Journal of Advanced Computer Science and Applications*, 11(7), 337–343. <https://doi.org/10.14569/IJACSA.2020.0110743>
- [5] Goodfellow, I., Bengio, Y., & Courville, A. (2016). *Deep learning*. MIT Press.

- [6] Hyndman, R. J., & Athanasopoulos, G. (2021). *Forecasting: Principles and practice* (3rd ed.). OTexts. <https://otexts.com/fpp3/>
- [7] Khan, A., Sohail, A., Zahoor, U., & Qureshi, A. S. (2020). A survey of the recent architectures of deep convolutional neural networks. *Artificial Intelligence Review*, 53, 5455–5516. <https://doi.org/10.1007/s10462-020-09825-6>
- [8] McGovern, A., Lagerquist, R., Gagne, D. J., Jergensen, G. E., Elmore, K. L., Homeyer, C. R., & Smith, T. (2019). Making the black box more transparent: Understanding the physical implications of machine learning. *Bulletin of the American Meteorological Society*, 100(11), 2175–2199. <https://doi.org/10.1175/BAMS-D-18-0195.1>
- [9] Rumelhart, D. E., Hinton, G. E., & Williams, R. J. (1986). Learning representations by back-propagating errors. *Nature*, 323, 533–536. <https://doi.org/10.1038/323533a0>
- [10] Zhang, G., Eddy Patuwo, B., & Hu, M. Y. (1998). Forecasting with artificial neural networks: The state of the art. *International Journal of Forecasting*, 14(1), 35–62. [https://doi.org/10.1016/S0169-2070\(97\)00044-7](https://doi.org/10.1016/S0169-2070(97)00044-7)

УДК 005.8:629.5.017.2:504.064

MULTI-LEVEL ORGANISATIONAL FRAMEWORK FOR MARINE ROBOTICS IN ENVIRONMENTAL AND ECOLOGICAL MONITORING

Markov M.

Instructor,

Kherson Educational-Scientific Institute of Admiral Makarov National University of Shipbuilding,

Kherson, Ukraine,

mmmmama72@gmail.com

Maksimov K.

Instructor,

Graduate of Kherson Maritime College of Fishing Industry, Kherson, Ukraine,

Kostia82@ukr.net

Abstract. The paper presents a comprehensive system-based framework for the deployment and operation of marine robotics (MRO) in environmental and ecological monitoring. It emphasizes the integration of technological tools, institutional mechanisms, and strategic planning within a hierarchical organisational model. The proposed structure includes central (national), regional, and operational levels, each with clearly defined responsibilities, feedback loops, and adaptability mechanisms. The model aims to increase the effectiveness, responsiveness, and sustainability of marine monitoring activities under crisis conditions such as warfare, climate change, and man-made threats. The study contributes to the systemic understanding of MRO applications within national and international environmental governance contexts.

Keywords: marine robotics; environmental monitoring; organisational model; multi-level governance; system approach; strategic planning; environmental policy; national coordination; ecological risk; digital infrastructure.

Main part. The system framework provides the ability to model the organisational model of the MRO as a complex, living, capable of development structure, which combines technological solutions, institutional mechanisms, ethical constraints, and a strategic vision of sustainable development.

Within this system paradigm, MROs are considered as autonomous sensor-control units capable of interacting both with each other and with other elements of ecosystem management (monitoring centres, analytical hubs, international platforms, etc.). The organisational system must provide feedback, adaptation to changing conditions (weather, man-made, political), as well as resistance to risks (military, logistical, information).

The model is based on the idea of a complex multi-level hierarchical structure, covering strategic (national), regional and operational levels of management. Such a structure allows for both centralised decision-making and local flexibility in responding to specific challenges. Each level of the system has a specific functional specialisation: strategic planning, coordination of operations, data processing, operation of weapons and ammunition, maintenance and logistics. The system framework assumes a multi-level hierarchy, where each level performs specific functions and has defined boundaries of responsibility (see Table 1).

Table 1.

Multi-level hierarchical management structure of the model for the use of marine robotics for environmental and ecological monitoring

Level	Function
Central (national)	Strategic planning, financing, and integration with international structures
Regional	Coordination of field missions, logistics, data processing, and personnel training
Operative	Direct operation of the MRO, data collection and transmission, maintenance

The central (national) level of management plays a key role in shaping the strategy of functioning and development of the organisational model of using marine robotics for environmental and ecological monitoring. It is at this level that the national policy in the field of environmental monitoring of the marine environment is determined, priorities, goals and directions for integrating MRO into the national ecological security system are formulated, taking into account current and projected threats, including the consequences of military actions, climate change and man-made factors.

One of the fundamental functions of the central level is the development of the regulatory framework, technical regulations, procedures for interagency cooperation and standards for the collection, processing and use of environmental information. It is also here that strategic planning of the institutional environment takes place: the creation and regulation of the activities of state marine and environmental management centres, technical hubs, analytical laboratories, training centres, as well as the coordination of participation in international marine and environmental programs.

Financial planning and system support are carried out at the central level: determining the volume of budget funding, developing state target programs, distributing financial resources between regional levels, and seeking international donor support. An important component is ensuring digital infrastructure and cybersecurity: from establishing data protection protocols to implementing cloud platforms and satellite monitoring, taking into account interoperability requirements with international information systems.

The central level is also responsible for international coordination, representing Ukraine in global and regional initiatives on maritime safety and environmental protection, ensuring the harmonisation of Ukrainian environmental protocols with the norms of international maritime and environmental law, and coordinating cross-border actions within the framework of technical assistance or operational response projects.

In addition, the national level provides system analytics, forecasting changes in the marine environment, assessing the effectiveness of the MRO operation, forming quality indicators, recommendations for updating software and technical components of the system, as well as developing scenarios for scaling the system in accordance with future challenges. This level is a consolidating core and performs the function of strategic management of the entire hierarchy of the organisational model.

Conclusion. The organisational implementation of marine robotics in environmental and ecological monitoring requires a clearly defined, hierarchical, and adaptable management system. This paper outlines a model that integrates national strategic planning with regional coordination and local operational execution. The central level serves as a core for regulatory, financial, international, and analytical functions. By adopting a multi-level structure and system thinking, the model enables responsive and sustainable monitoring operations, enhances inter-agency cooperation, and aligns national initiatives with global environmental standards. This approach provides a strategic foundation for integrating MRO into long-term ecological safety and governance systems.

References

- [1] Blintsov, V., & Babkin, G. (2020). Theoretical basis of design and production of marine robotics. In *Prospects and priorities of research in science and technology : collective monograph* (Vol. 1, pp. 25–43). Baltija Publishing.
- [2] Gordeev, B. M., & Sabutskyi, I. P. (2024). Information model of an environmentally oriented unmanned surface vessel as an automation object. *Methods and Devices of Quality Control*, (2)53. <https://mpky.nung.edu.ua/index.php/mpky/article/view/656>
- [3] Meadows, D. H. (2008). *Thinking in systems: A primer*. Chelsea Green Publishing.
- [4] Nadtochiy, V. A., & Burunin, A. P. (2024). Automation of payload management for unmanned surface vessels. *Methods and Devices of Quality Control*, (2)53.
- [5] Rinaldi, S. M. (2004). Modeling and simulating critical infrastructures and their interdependencies. In *Proceedings of the 37th Hawaii International Conference on System Sciences*. IEEE. <https://doi.org/10.1109/HICSS.2004.1265180>
- [6] Sterman, J. D. (2000). *Business dynamics: Systems thinking and modeling for a complex world*. McGraw-Hill Education.

УДК 005.8:629.5.017.2:504.064

**SCIENTIFIC APPROACHES TO THE SYSTEM BASIS
OF THE MARINE ROBOTICS MODEL FOR ENVIRONMENTAL
AND ECOLOGICAL MONITORING**

Markova E.,

Doctor of economic sciences,

Professor of the department of economics Kherson Educational-Scientific Institute of Admiral

Makarov National University of Shipbuilding,

Kherson, Ukraine,

mmmmarkova72@gmail.com

Mashtalierov I.

Instructor,

Graduate of the National University «Odessa Maritime Academy»,

Odessa, Ukraine,

Mashtalierov.com@gmail.com

Abstract. In the face of intensifying environmental threats in marine environments—stemming from natural disasters, climate change, man-made accidents, and military activity—there is an urgent need for new systemic solutions in ecological monitoring. This paper presents a scientifically grounded framework for the development of an organisational model for the deployment of marine robotics (MRO) in environmental and ecological monitoring. The study outlines the integration of socio-technical elements, including human operators, technical subsystems, institutional mechanisms, and ecosystem dynamics, into an open, adaptive and cybernetically governed system. It applies six key scientific approaches—systemic, cyber-physical, hierarchical, process, situational, and synergistic—to justify the structure and adaptive functionality of the model. The proposed system architecture aims to enhance coordination, data exchange, responsiveness, and sustainability in marine monitoring operations under conditions of uncertainty and limited resources.

Keywords: marine robotics; ecological monitoring; organisational model; systemic approach; cyber-physical systems; hierarchical structure; adaptive systems; environmental risk management; multi-level governance; crisis response.

Main part. In the current conditions of increasing environmental threats in marine areas, caused by both natural and anthropogenic factors (in particular, the consequences of military actions, man-made accidents, and climate change), there is an objective need to create innovative organisational models that are able to ensure the effective, operational and safe functioning of marine environmental monitoring systems. Marine robotics (MRO) tools have significant potential in this area, but their implementation remains fragmented, technologically isolated and poorly integrated into the general structures of environmental management.

The main scientific problem is the need to develop a systemic basis for an organisational model that would take into account the complexity and multicomponent nature of the socio-technical monitoring system, ensure its adaptability to crisis conditions, the ability to self-organise, as well as

sustainable functioning in conditions of uncertainty, risks and limited resources. The lack of a formalised understanding of the interaction of structural levels, information flows, technical platforms and institutional participants limits the possibilities of practical implementation of MRO at the level of state or transboundary environmental policy.

Solving this problem requires the scientific substantiation of an open, hierarchically organised, cybernetically managed, and normatively integrated system that combines methodologies of systems analysis, management theory, ecological systemology, and crisis administration to create a new generation organisational architecture in the field of marine monitoring.

The formation of an effective organisational model for the use of marine robotics (MRO) is impossible without a clear definition of its systemic basis – a theoretical framework that allows for a comprehensive description of the structure, functioning, relationships and adaptability of the organisational system in a dynamic environment. In this context, the organisational model is considered as an open adaptive socio-technical system that integrates with:

- human components (operators, analysts, administrators) that provide task setting, decision making, and data interpretation;
- technical elements (unmanned aerial vehicles, sensors, service hubs) that implement the functions of collecting, transmitting and processing information;
- institutional mechanisms (legislation, protocols, standards) that formalise the interaction of participants;
- ecosystem factors (hydrology, climate, consequences of hostilities) that create the environment in which the system operates.

The system basis of the model is based on a combination of scientific approaches that ensure its integrity, adaptability, and functionality in the conditions of a complex marine environment (see Table 1).

Table 1.

Scientific approaches to the system basis of the marine robotics model for environmental and ecological monitoring

Approach	Description
Systemic approach	Allows you to consider the model as a holistic integrated system in which technical, informational and organisational elements interact. Ensures consistency between subsystems: MRO, environmental data, logistics, management and feedback
Cyber-physical approach	Provides a combination of physical processes (actions of the MRO in the environment) with digital components (sensors, computing, communication). Allows for real-time operation due to constant exchange between environmental objects and analytical platforms
Hierarchical approach	Defines a three-level management structure: central, regional, and operational levels. Provides for the distribution of powers, responsibilities, areas of action and forms of interaction between levels
Process approach	Focused on describing and optimising the sequence of actions within environmental missions. Allows modelling of task, resource, information, and operational management flows to ensure continuous operation

Approach	Description
Situational approach	Provides for flexible adaptation of system actions depending on environmental conditions, threat level, or new goals. Used to generate response options in the mode of unpredictability or instability
Synergistic approach	Helps achieve a mutual reinforcement effect between system elements – when the interaction of robotic tools, operators, analytical units and management structures increases the overall efficiency of the system compared to the isolated functioning of its parts

These approaches together form a scientifically sound, adaptive and effective organisational model that meets the challenges of modern marine environmental monitoring.

Conclusion. The development of a comprehensive organisational model for marine robotics in environmental monitoring must be based on a scientifically coherent system foundation. By integrating diverse scientific approaches—systemic, cyber-physical, hierarchical, process-driven, situational, and synergistic—the model offers a robust architecture capable of dynamic response, decentralised coordination, and effective decision-making in crisis conditions. This research contributes to bridging the gap between advanced robotic technologies and their practical implementation in national and transboundary environmental management. The model enhances not only the technical capabilities of monitoring missions but also strengthens institutional, informational, and human elements needed for sustainable marine ecosystem stewardship.

References

- [1] Blintsov, V., & Babkin, G. (2020). Theoretical basis of design and production of marine robotics. In *Prospects and priorities of research in science and technology : collective monograph* (Vol. 1, pp. 25–43). Baltija Publishing.
- [2] Gordeev, B. M., & Sabutskyi, I. P. (2024). Information model of an environmentally oriented unmanned surface vessel as an automation object. *Methods and Devices of Quality Control*, (2)53. <https://mpky.nung.edu.ua/index.php/mpky/article/view/656>
- [3] Meadows, D. H. (2008). *Thinking in systems: A primer*. Chelsea Green Publishing.
- [4] Nadtochiy, V.A., & Burunin, A.P. (2024). Automation of payload management for unmanned surface vessels. *Methods and Devices of Quality Control*, (2)53.
- [5] Rinaldi, S. M. (2004). Modeling and simulating critical infrastructures and their interdependencies. In *Proceedings of the 37th Hawaii International Conference on System Sciences*. IEEE. <https://doi.org/10.1109/HICSS.2004.1265180>
- [6] Sterman, J. D. (2000). *Business dynamics: Systems thinking and modeling for a complex world*. McGraw-Hill Education.

УДК 005.8:629.5.017.2:504.064

**ADAPTIVE ORGANISATIONAL MODEL OF MARINE ROBOTICS
FOR ENVIRONMENTAL AND ECOLOGICAL MONITORING BASED
ON CIRCUIT-BASED SYSTEM INTEGRATION**

Bobrovskiy O.

*PhD, Kherson Educational-Scientific Institute of Admiral Makarov
National University of Shipbuilding, Kherson, Ukraine,
bobelur@meta.ua*

Revenko N.

*Candidate of Economic Sciences, Professor,
Kherson Educational-Scientific Institute of Admiral Makarov
National University of Shipbuilding, Kherson, Ukraine,
revenko_n@meta.ua*

Abstract. This paper explores the transformation from a traditional hierarchical structure to a flexible, adaptive organisational model for the use of marine robotics (MRO) in environmental and ecological monitoring. It introduces a system built on three integrated circuits—physical, informational, and management—that function in tandem to ensure the system's resilience, responsiveness, and ability to operate in dynamic and uncertain marine environments. The model facilitates both vertical and horizontal data flow, enabling fast response, coordination, and optimisation of mission strategies. By incorporating feedback, learning capabilities, and real-time situational analysis, the system architecture supports intelligent and sustainable decision-making in the face of environmental threats.

Keywords: Marine robotics; organisational model; environmental monitoring; circuit integration; adaptive system; information flow; ecological safety; situational control; system resilience; horizontal coordination.

Main part. The transformation from a hierarchical structure to an organisational model in the field of marine robotics for environmental purposes reflects the evolution of the management system, from a rigidly defined division of functions to a holistic, flexible mechanism for coordinating the interaction of all involved elements.

The hierarchical structure sets a framework in which each level (central, regional, operational) performs specific functions: from strategic planning to direct task execution. However, in the complex, dynamic maritime environment, this is not enough.

The organisational model details the ways of interaction between levels, takes into account information flows, physical actions and management decisions, combined into contours. It provides not only vertical commands, but also horizontal connections, allows for quick response to changes, and integrates technical, information and analytical elements into a single functional space. Such a model provides a balance between centralised control and local autonomy, between algorithmic solutions and adaptive behaviour of technical means. It is the basis for the implementation of

intelligent technologies for controlling marine robotic systems, capable of effectively operating in the field of environmental monitoring and protection of the aquatic environment.

The organisational model is a dynamic, adaptive and managed system that interacts with the external environment through three main circuits: physical (impact and effects on the ecosystem), information (data collection, processing, transmission) and management (goal formation, decision-making, response to changing situations). These circuits ensure the continuity of the system's functioning even under conditions of instability – in the event of failures, emergencies or changes in the political or environmental context.

An analytical representation of the input and output elements of each of the three contours of the organisational model, formed on the basis of, is presented in Table 1.

Information interaction in the system has a vertical and horizontal nature: data is transmitted from the MRO to regional and central hubs, and from there – back in the form of control signals, missions or action scenarios. In parallel, horizontal exchange between elements at the same level operates – for coordination of decisions, clarification of data, operational duplication or backup.

The central element of the system framework is the functional goals, which describe the desired results of the system's activities in quantitative and qualitative form: coverage of water areas by monitoring, accuracy and speed of threat detection, resource efficiency, and compliance with international standards. This function is a key parameter for optimising the model architecture, action algorithms, and strategic management.

The system also has the properties of learning and self-improvement through data accumulation, analysis of previous missions, implementation of machine learning, and predictive models of changes in the ecological state. It is capable not only of reacting, but also of proactively forming scenarios of the development of events.

Table 1.

Analytical representation of input and output elements of the contours of the organisational model of the use of marine robotics for environmental and ecological monitoring

Contour	Essence	Input elements	Output elements
Physical circuit	the influence and interaction of the organisational model with the natural environment	hydrometeorological conditions (temperature, waves, currents)	impact of MRO on the marine environment (e.g. cleanup, contamination containment)
		level of water pollution (chemical, biological indicators)	change in ecosystem parameters due to system actions
		presence of explosive objects or man-made remains	environmental modification (interventions, demining, biomonitoring)
		morphological characteristics of the water area (depth, bottom relief)	Digital signals from technical means, spatio-temporal coordinates of actions
Information circuit	processing and transmission of environmental, technical and	telemetry, sensor data from robotic platforms	analytical reports, maps, risk assessments
		satellite and sonar images	data transmitted to control centres

	situational information	signals about malfunctions, risks, and incidents	interpreted signals for decision making
		external information flows (forecasts, regulatory restrictions)	information support for strategic planning
Management circuit	goal formation, decision making and regulation of system behavior	results of information analysis	planned MRO missions (routes, modes, tasks)
		political, legal and environmental requirements	emergency protocols
		real-time situation assessment	management decisions: reallocation of resources, adjustment of strategy
		strategic goals or objectives from the government, international structures	updated adaptation goals and scenarios

Conclusion. The proposed organisational model for marine robotics represents a paradigm shift from rigid hierarchical control to a dynamic, multi-circuit system that can adapt to changing environmental, technical, and political conditions. Its structure, which integrates physical, informational, and management circuits, enables proactive and continuous functioning, even under unstable or crisis scenarios. The model supports intelligent technologies, predictive analysis, and autonomous decision-making processes that are crucial for modern ecological monitoring. By balancing centralised strategies with decentralised responsiveness, it paves the way for the broader adoption of marine robotics in environmental protection and sustainable ecosystem management.

References

- [1] Blintsov, V., & Babkin, G. (2020). Theoretical basis of design and production of marine robotics. In *Prospects and priorities of research in science and technology : collective monograph* (Vol. 1, pp. 25–43). Baltija Publishing.
- [2] Gordeev, B. M., & Sabutskyi, I. P. (2024). Information model of an environmentally oriented unmanned surface vessel as an automation object. *Methods and Devices of Quality Control*, (2)53. <https://mpky.nung.edu.ua/index.php/mpky/article/view/656>
- [3] Meadows, D. H. (2008). *Thinking in systems: A primer*. Chelsea Green Publishing.
- [4] Nadtochiy, V. A., & Burunin, A. P. (2024). Automation of payload management for unmanned surface vessels. *Methods and Devices of Quality Control*, (2)53.
- [5] Sterman, J. D. (2000). *Business dynamics: Systems thinking and modeling for a complex world*. McGraw-Hill Education.
- [6] Rinaldi, S. M. (2004). Modeling and simulating critical infrastructures and their interdependencies. In *Proceedings of the 37th Hawaii International Conference on System Sciences*. IEEE. <https://doi.org/10.1109/HICSS.2004.1265180>

УДК 004.4:378

**ОСОБЛИВОСТІ ВИВЧЕННЯ ФУНКЦІОНАЛЬНОГО ПРОГРАМУВАННЯ
СТУДЕНТАМИ ГАЛУЗІ ЗНАНЬ «ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ»****Партас В.К.***кандидат технічних наук,**доцент кафедри інформаційних систем та технологій**Національного університету кораблебудування ім. адмірала Макарова**м. Миколаїв, Україна**viktor.partas@nuos.edu.ua***Гайдаєнко О.В.***кандидат технічних наук,**доцент кафедри інформаційних систем та технологій**Національного університету кораблебудування ім. адмірала Макарова**м. Миколаїв, Україна**oksana.gaidaenko@nuos.edu.ua***Беркунський Є.Ю.***старший викладач кафедри інформаційних систем та технологій**Національного університету кораблебудування ім. адмірала Макарова**м. Миколаїв, Україна**yevgen.berkunskyu@nuos.edu.ua*

Анотація. Розглянуто місце і роль парадигми функціонального програмування у навчальному процесі бакалаврів, які навчаються за спеціальностями галузі знань «Інформаційні технології». Показано, що характерні риси функціонального програмування впроваджуються в сучасні мови програмування, що свідчить про важливість і необхідність вивчення дисципліни.

Ключові слова: програмування, функціональне програмування, функції більш високого порядку, незмінність даних, відкладені обчислення.

Актуальність. Функціональні мови програмування мають один спільний, загальновідомий недолік – нездатність створювати ефективні застосунки з точки зору продуктивності і застосування ресурсів комп'ютера. Однак, у зв'язку із постійно зростаючою потужністю комп'ютерів цей недолік не є суттєвим і спостерігається тенденція впровадження характерних рис функціонального програмування у сучасні мови програмування. Тому, вивчення основ парадигми функціонального програмування є вкрай важливим для глибокого розуміння розробки та функціонування програмного забезпечення.

Зростаючу популярність функціонального підходу можна пояснити наступними факторами. По-перше, довгий час вважалося, що функціональні мови програмування малоефективні, тому використовуються виключно для реалізації дослідницьких проєктів [1; 2]. Дійсно, у складі подібних мов широко використовуються складні структури даних з динамічним розподіленням пам'яті, застосовується збирання «сміття», реалізовані складні,

але достатньо гнучкі механізми виклику функцій, які потребують значних ресурсів. Однак потужність сучасних ПК дозволяють ігнорувати проблеми з продуктивністю і багато сучасних мов програмування з успіхом застосовують деякі функціональні елементи без будь-яких нарікань. У сучасному світі програмування стало зрозуміло, що функціональний підхід піднімає рівень абстракції при написанні програм і веде до більш широкого використання повторного коду, яке сприяє скороченню терміну розробки і налагодження програм [2; 3].

По-друге, зростає значення асинхронного і паралельного програмування з метою більш ефективного використання багатопроцесорних комп'ютерних систем і комп'ютерів з багатоядерними процесорами. Застосування звичайної імперативної мови програмування потребує значних зусиль і високої кваліфікації програміста. Функціональний стиль програмування на основі незмінних даних з додаванням спеціальних засобів дозволяє суттєво спростити рішення подібних задач [4].

До особливостей, які зумовлені як специфікою парадигми функціонального програмування, так і потребами сучасної ІТ-індустрії, належать: абстрактне мислення та математичний підхід, оволодіння новими парадигмами програмування, навчання конкретним мовам програмування, застосування функціонального програмування на практиці, розвиток навичок модульності та композиції, паралелізм та конкурентність, методологія викладання та навчальні матеріали, інтеграція з іншими дисциплінами, підготовка до сучасних викликів у ІТ.

У теперішній час існує багато мов функціонального програмування, які мають практичне застосування. Серед них найбільш відомі: Lisp, Haskell, Erlang, Ocaml, Scheme, а також найбільш сучасна F#, яка підтримує не тільки властивості функціонального програмування, а фактично є універсальною. До характерних рис перелічених мов програмування відносять наступне [2; 4]:

- незмінність даних;
- «чисті» функції або відсутність побічного ефекту;
- використання функцій у якості даних;
- можливість композиції функцій;
- відкладені (lazy) обчислення.

Незмінність даних передбачає, що в пам'яті будь-які дані не змінюються, дані є унікальними. Функціональна мова програмування не дозволяє зміну стану комірки пам'яті, таким чином, це означає відсутність оператора присвоювання, який є основним в імперативних мовах програмування. Спроба присвоїти нове значення змінної приведе просто до розподілу нової комірки пам'яті, яке позначається старим ідентифікатором [4; 5]. Безумовно, тут якраз і потрібен механізм «збірки сміття», однак така незмінність дає дві важливі переваги: відсутність побічного ефекту і неможливість передавати в функцію адресу даних, а тільки значення (передача параметрів тільки за значенням), що унеможливорює несанкціоновану зміну даних.

В практиці програмування іноді побічний ефект застосовується для спрощення вирішення задач. У якості прикладу можна привести зовнішнє управління паралельних потоків. В той же час, парадигма функціонального програмування передбачає використання виключно «чистих», без побічного ефекту, функцій у такому ж сенсі, як в математиці – функція може приймати вхідні параметри і повертати значення через ім'я [2]. Переваги такого підходу очевидні – на хід обчислень функції можуть впливати виключно вхідні параметри, що

суттєво спрощує і прискорює налагодження програми. Тем не менш, використання глобальних даних і побічний ефект у функціональному програмуванні також реалізований через спеціальний механізм замикань, за допомогою яких можна, наприклад, ефективно реалізувати генератори.

Найбільш відомою рисою функціонального програмування є використання функцій у якості даних, тобто механізм передачі функції як функціональний параметр. Такі функції називають функціями більш високого порядку або функціоналами. Вагому роль відіграють так звані «анонімні функції» або функціональні константи, або всім відомі λ -вирази [1; 3; 4], які можна передавати як фактичний параметр у функціонал. Використання функцій більш високого порядку суттєво скорочує код програми, піднімає рівень абстракції і, що важливо, надає програмісту інструмент ефективного рішення складних задач.

Відкладені або «лінійні» обчислення [2; 4] особливо корисні при обробці великих обсягів даних і дозволяють, по-перше, виконувати обчислення тільки тоді, коли це необхідно, а по-друге, перенести проміжні результати у пам'ять і повертати тільки потрібні результати. Ефективність відкладених обчислень на великих обсягах даних просто неймовірна і знаходить використання при обробці великих файлів, пошуку інформації в мережі Internet тощо.

Реалізація перелічених властивостей, безумовно, потребують додаткові ресурси комп'ютерів [5], однак, як було зазначено вище, наразі ця проблема вирішується. Як наслідок, спостерігається впровадження елементів функціональної парадигми у сучасних мовах програмування. λ -вирази є вже звичайним елементом мов C#, Java, Python, Kotlin і у новому стандарті C++ [6–10]. Незмінність даних не є зручним, однак користь такого інструменту розуміється все більше. В мові Python незмінність даних реалізовано, напевно, якісніше ніж у будь-яку функціональну мову програмування [6]. Що стосується основного механізму – використання функціоналів, у багатьох мовах вже давно реалізовані map-функції, фільтри, функції згортання.

Спеціальності галузі знань «Інформаційні технології» передбачають вивчення декількох мов програмування в рамках дисциплін професійного циклу і вибіркових курсів, а саме C, C++, Java, які призначені для створення високоефективного програмного забезпечення і побудовані на об'єктно-орієнтованій парадигмі програмування. Ці мови відносять до імперативному стилі програмування, тому студентам потрібна також і альтернативна парадигма – функціональна. Об'єднавчою мовою у цьому сенсі є мова F# [4], яка позиціонується як мова, яка підтримує всі парадигми, однак найбільш повно підтримує функціональність. Досвід викладання дисципліни [11] показав високу ступінь зацікавленості студентів у вивченні функціонального програмування як шлях до більш глибокого розуміння процесу програмування.

Висновки. Розвиток сучасних мов програмування в бік впровадження функціональних елементів демонструє важливість викладання окремої дисципліни «Функціональне програмування», яка включає теорію функціонального програмування та вивчення основних механізмів функціонального програмування. Наразі мовою, в якій реалізовані повністю перелічені характеристики, є мова F#. Однак основною ціллю повинно бути не вивчення конкретної мови програмування, а навчання студентів мислити в функціональному стилі, що допоможе більш глибоко розуміти функціонування мов програмування в цілому. Вивчення функціонального програмування на бакалаврському рівні дозволяє студентам розширити свій інструментарій, підготуватися до вирішення сучасних завдань в IT-індустрії та розвинути

навички, що відповідають вимогам ринку. Водночас, успішне навчання потребує адаптації методів викладання та підтримки з боку освітніх установ.

Література

- [1] Antony J Field, Peter G Harrison. Functional Programming. – Imperial College of Science and Technology. University of London. – Addison Wesley Publishing Company, 1989, 599 pages.
- [2] John Harrison. Introduction to Functional Programming. – Independently published (September 24, 2021), English, 168 pages, ISBN-13:979-8483528067
- [3] Хювенен Э., Сеппенен И. Мир Lisp'a : в 2 т. М. : Мир, 1990.
- [4] Chris Smith. Programming F# 3.0, 2nd Edition A comprehensive guide for writing simple code to solve complex problems
- [5] Заяць В.М., Заяць М.М. Логічне і функціональне програмування. Системний підхід : Підручник для студентів базового напрямку підготовки «Комп'ютерні науки». – 2-ге видання, випр. та допов. Рівне : НУВГП, 2018, 422 с.
- [6] Python Software Foundation. Підручник з Python. – <https://docs.python.org/uk/3/tutorial/index.html>
- [7] Функціональне програмування в мові Python. <https://docs.python.org/uk/3.12/howto/functional.html>
- [8] W3Schools. Tutorials. Java. https://www.w3schools.com/java/java_lambda.asp
- [9] Kotlin docs. Підручник з Kotlin. <https://kotlinlang.org/docs/functions.html>
- [10] Довідкові матеріали з C++. <https://learn.microsoft.com/uk-ua/cpp/cpp/cpp/lambda-expressions-in-cpp?view=msvc-170>
- [11] Партас В.К., Гайдаєнко О.В. Функціональне програмування на основі мови F#.: Методичні рекомендації до виконання лабораторних робіт : методичні рекомендації. Миколаїв : НУК, 2015. 44 с.

FEATURES OF THE STUDY OF FUNCTIONAL PROGRAMMING BY STUDENTS OF THE FIELD OF KNOWLEDGE "INFORMATION TECHNOLOGIES".

Viktor Partas, Oksana Haidaienko, Evgen Berkunsky

Admiral Makarov National University of Shipbuilding

Abstract. It are considered the place and role of the functional programming paradigm in the educational process of bachelors who study in the branch of knowledge "Information technologies". It is shown that the characteristic features of functional programming are introduced into modern programming languages, which indicates the importance and necessity of studying the discipline.

Keywords: programming, functional programming, higher-order functions, data immutability, lazy calculations.

УДК 658.5

УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ В ДИЗАЙН-ПРОЄКТАХ

Матійко Н.О.

*кандидат економічних наук, викладач кафедри дизайну
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,
м. Миколаїв, Україна
natalya.matyjko@nuos.edu.ua*

Анотація. Управління проєктним ризиком при розробці і реалізації дизайну інтер'єру має свою специфіку, обумовлену високим ступенем невизначеності творчого процесу, частими змінами вимог замовника, міждисциплінарною взаємодією і обмеженнями по термінах і бюджету. У статті запропонована системна методика ранньої ідентифікації ризиків та їх мінімізації, адаптована під особливості дизайн-практики. Описано інтегрований цикл управління ризиком, що включає заходи щодо контекстуалізації проєкту, інструментів інжекції ризиків на ранніх фазах (workshop-сесії, сценарне планування, FMEA, bow-tie).

Ключові слова: дизайн-менеджмент, інтер'єр, проєктування, мінімізація ризиків, управління змінами.

Дизайн-проєкти характеризуються поєднанням творчої невизначеності і необхідності чіткої координації безлічі суміжних дисциплін: архітектури, інженерії, менеджменту і т.п. Ризики тут охоплюють не тільки традиційні проєктні загрози (зрив термінів, перевитрата бюджету), а й творчі, наприклад, невідповідність естетичним очікуванням. Ефективне управління ризиком в дизайні інтер'єру вимагає системного підходу, націленого на ранню ідентифікацію, пріоритизацію і реалізацію заходів щодо зниження ймовірності або наслідків настання небажаних подій.

Слід зазначити, що в цілому, дизайн-проєкти несуть ряд відмінних ризиків: мінливість брифів і естетичних вимог клієнта; суб'єктивність критеріїв оцінки результату; інтеграційні ризики при взаємодії з підрядниками; технічна нездійсненність концепцій при обмеженнях матеріалів або бюджету; затримки в поставках і виробництві кастомних елементів. Ці ризики часто виявляються на ранніх етапах і здатні істотно вплинути на весь життєвий цикл проєкту, тому рання ідентифікація критично важлива.

Пропонована методика спирається на інтегрований, поетапний процес, що включає наступні дії.

1. Встановлення контексту та визначення критеріїв ризику. На етапі ініціації проєкту формалізуються цілі, обмежувачі (час, бюджет, технічні норми), визначаються порогові значення за впливом (фінансове, тимчасове, репутаційне) і градація серйозності ризиків.

2. Ранні фасилітовані сесії виявлення ризиків. На даному етапі проводяться міждисциплінарні практикуми за участю дизайнерів, інженерів, підрядників і замовника. Використовуються методи: структурованого брейншторма, контрольних чек-листів (набір типових ризиків для дизайн-проєктів), SWOT-аналізу, сценарного планування. Результати заносяться в ризик-реєстр.

3. Використання інструментів системного аналізу передбачає застосування якісних методів (карти залежностей, influence-діаграми, bow-tie-діаграми, причинно-наслідкові схеми і карти процесів), які дозволяють виявити ланцюжки причинно-наслідкових зв'язків, поодинокі точки відмови або проблеми при комунікації між дизайнерами, постачальниками і будівельниками. Одночасно застосовуються формалізовані методи оцінки ризику, такі як FMEA та матриці ризику, а також кількісні методи оцінки розподілу часу та фінансових наслідків при невизначеності.

Також, для проєктування просторових і конструктивних рішень дизайну інтер'єру системний аналіз передбачає інтеграцію цифрових моделей: тривимірна модель і пов'язані дані дозволяють досягти раннього виявлення колізій, перевірити комплектацію і технологічність меблевих виробів, змодельовати послідовність монтажу і імітаційно оцінити вплив затримок поставок на загальний графік. Аналітичні результати можуть бути оформлені у вигляді ризик-реєстру з пріоритетами, власниками ризиків, тригерами і планами пом'якшення – це переводить аналітичну картину в керовані, оперативні заходи.

Практичний ефект системного підходу – раннє фокусування ресурсів на найбільш вразливих місцях, зменшення числа несподіваних колізій в реалізації і більш обґрунтоване резервування часу і бюджету. Обмеження методу пов'язані з вимогами до якості вихідних даних, необхідністю міждисциплінарної участі та витратами часу на моделювання.

4. Етап якісної і кількісної оцінки ризиків має на увазі первинний скринінг із застосуванням ризик-матриці і дозволяє пріоритизувати ризики.

5. Розробка стратегії реагування та плану мінімізації проєктних ризиків може базуватися на даних інструментах і технічних прийомах:

- раннє прототипування і тестування концептів (mock-ups) для верифікації естетики і технології;
- використання модульного дизайну і стандартних компонентів в інтер'єрі для зменшення залежності від унікальних довгострокових поставок;
- передкваліфікація і диверсифікація постачальників, включення контрольних термінів і штрафних санкцій в контракти;
- буферне планування: тимчасові та фінансові резерви, засновані на результатах кількісної оцінки ризику;
- контроль процедури управління змінами (change control): формальні вимоги до внесення змін, оцінка їх впливу і схвалення стейкхолдерами;
- юридичні інструменти: чіткі умови договору щодо обсягу робіт, прав на зміни, відповідальності за дефекти і термінів поставки;
- інженерні засоби на основі BIM-технологій для координації, системи візуалізації для узгодження з замовником, системи трекінгу завдань з вбудовуваними метриками ризику.

Ефективне управління проєктів в дизайн-практиці вимагає адаптації класичних методів ризик-менеджменту до специфіки творчих розробок: рання, міждисциплінарна ідентифікація ризиків, використання комбінованих якісно-кількісних інструментів, інтеграція прототипування і контрактних заходів з постачання. Впровадження описаного циклу та інструментів дозволить істотно знизити ймовірність критичних зривів, зменшити потенційні економічні втрати і підвищити задоволеність замовника, зберігаючи гнучкість творчого процесу.

Література

- [1] Risk in building design and construction. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.designingbuildings.co.uk/wiki/Risk_in_building_design_and_construction. Мова англ.
- [2] Olechowski, A., Oehmen, J., Seering, W. and Ben-Daya, M. Characteristics of successful risk management in product design. Proceedings of the 12th International Design Conference. – DESIGN 2012, pp. 269–278, Dubrovnik, Croatia. May 2012.
- [3] Комишова Г.І. Методи оцінки ризиків у проекті. *Управління проектами та розвиток виробництва* : зб. наук. пр. – Луганськ : вид-во СНУ ім. В. Даля, 2010. – № 3(35). – С. 94–97.

RISK MANAGEMENT IN DESIGN PROJECTS

Matiiko Natalia Oleksandrivna

Admiral Makarov National University of Shipbuilding

Abstract. Project risk management in the development and implementation of interior design has its own specifics due to the high degree of uncertainty of the creative process, frequent changes in customer requirements, interdisciplinary interaction and time and budget constraints. The article offers a systematic method of early identification of risks and their minimization, adapted to the features of design practice. An integrated risk management cycle is described, including project contextualization measures, early-stage risk injection tools (workshop sessions, scenario planning, FMEA, bow-tie).

Keywords: design management, interior design, risk minimization, change management.

СЕКЦІЯ 8. ЕКОНОМІКА НА ЗАХИСТІ НЕЗАЛЕЖНОСТІ ТА СВОБОДИ УКРАЇНИ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ

УДК 378:331.548:005.336.2

МОДЕЛЬ «70-20-10» – НЕ ДОГМА, АЛЕ КЕРІВНИЦТВО НАДАВАЧАМ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ ДО ДІЙ

Мандра О.Є.

*доктор філософії з економіки,
викладач кафедри інтелектуальної цифрової економіки
Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова
м. Миколаїв, Україна,
olesia.mandra@nuos.edu.ua*

Парсяк В.Н.

*доктор економічних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України,
заступник голови правління миколаївського обласного осередку
Спільки економістів України
м. Миколаїв, Україна,
volodymyr.parsyak@nuos.edu.ua*

Анотація. Доповідь присвячена інтерпретації змісту моделі «70/20/10». З часів її оприлюднення, вона має незмінну популярність серед менеджменту промислових підприємств та закладів вищої освіти. Особливо тих, які співпрацюють під час розробки та впровадження дуальних форм набуття фахових компетенцій їхніми співробітниками та студентами. Автори схильні вважати, що ця модель не є незаперечною істиною і кожного разу має бути відкоригована з огляду на категорії персоналу, який навчається, перспективи його професійного та кар'єрного зростання, специфіку впроваджених технологій та організації виробництва.

Ключові слова: економіка, промисловість, освіта, дуальні форми освіти, навчання та розвиток, управління персоналом.

Світовий та вітчизняний досвід, підданий аналізу, переконливо довів, що одним з наріжних каменів ефективної реалізації освітньо-професійних та освітньо-наукових програм є концепція дуальної освіти. Наша впевненість у цьому не складається винятково з яскравих емоційних вражень, але є наслідком ґрунтовних досліджень, розлогі результати яких висвітлені у значній кількості публікацій на сторінках спеціалізованих фахових видань та відповідних монографій [1; 2; 3; 4 та інші].

Узагальнення дефініцій, викладених їхніми авторами, зіставлені з аналізом спільних напрацювань підприємств суднобудівного кластера Миколаївського регіону та кафедри інтелектуальної цифрової економіки Національного університету кораблебудування, яка цього року відзначає свої 60-ті роковини, посприяло кристалізації думок з приводу сутності дуальних ОПП. Йдеться про процес формування фахових компетенцій у замовників освітніх послуг, започаткований в інституціональному просторі держави центрами економічної діяльності та закладом вищої освіти, для мобілізації критичного академічного мислення випускників під час розв'язання практичних задач на відповідному робочому місці. Так прискорюється їх адаптація до вимог роботодавця та підвищується конкурентна спроможність на регіональному, національному, а то й міжнародному ринках праці.

Метою цієї доповіді є аналітичний огляд однієї з популярних моделей організації дуальної освіти, відомої під кодовою назвою «70/20/10».

Її винахідниками стали Lombardo M.M. та Eichinger R.W, які у 1992 р. надрукували свою ґрунтовну працю «Career Architect Development Planner», що була перевидана і не один раз [5]. За підсумками проведеного опитування, вони взяли на себе сміливість стверджувати, що навчаючись ефективного лідерства, люди отримують левову часту набутих знань (70%) з досвіду своєї роботи, 20% – під час співпраці з іншими людьми (не тільки з колегами, що перебувають поруч щодня, але й зі спільнотами соціальних мереж, онлайн-форумів) та 10% – від формальних освітніх заходів. Чимало часу минуло, а модель не тільки не втратила популярності, але й розширила межі свого застосування.

Як бачимо, ідея цих дослідників перегукується з усіма тими, хто відчуває себе прихильним до дуальної форми набуття фахових компетенцій. Вона набуває особливого значення для етапу реалізації відповідних програм на промислових підприємствах та в інжинірингових бюро. Практиканти та фахівці-початківці контактують з наставниками (коучами) тренінгових центрів, керівниками, яким вони підпорядковані. Кожен втішається своїми та командними успіхами, отримуючи нагороди та відзнаки, вчиться навіть на помилках, оскільки отримує реакцію на них «тут і зараз». Без навчальних матеріалів, оглядових та установчих лекцій теж не обійтись, але з огляду на питому вагу їхнього значення.

Водночас потрібно наголосити, що модель, зміст якої ми взялися висвітлити, треба піддавати корегуванню з урахуванням категорій персоналу, який навчається, перспективи його професійного та кар'єрного зростання, специфіки впроваджених новітніх цифрових технологій та методів організації виробництва. Не зайве врахувати можливості бюджету організації, вільного часу, навчальної інфраструктури (місце проведення занять, їх оснащення).

Висновок. Вдосконалення навчання та розвитку чинних й нових генерацій співробітників промислових підприємств, студентів закладів вищої освіти – предмет уваги учених та фахівців-практиків. Серед чисельних результатів докладених ними зусиль, знаходимо модель «70-20-10». Ми не схильні до її переоцінки. Водночас вважаємо за потрібне поширити відомості про її зміст, оскільки він містить корисні орієнтири для усіх, кому не байдуже майбутнє українського бізнесу та вітчизняної вищої школи.

Література

- [1] Парсяк В.Н., Канаш О.Є. Макроекономічний ефект запровадження дуальних форм набуття вищої освіти. *Вісник КрНУ імені Михайла Остроградського*. Випуск 3 (146), 2024. С. 53–56. DOI <https://doi.org/10.32782/1995-0519.2024.3.7>
- [2] Парсяк В.Н., Канаш О.Є. Вимірювання економічних наслідків застосування дуальних форм здобуття фахових компетенцій. *Київський економічний журнал*, № 5. С. 51–58. DOI: <https://doi.org/10.32782/2786-765X/2024-5-8>
- [3] Жукова О.Ю., Канаш О.Є., Парсяк В.Н. Запровадження цифрової платформи дуальних освітніх програм. *Інтелект XXI*, 2024. Вип. 2. С. 64–70. DOI: <https://doi.org/10.32782/2415-8801/2024-2.10>
- [4] Жукова О.Ю., Канаш О.Є., Парсяк В.Н. Корпоративні тренінгові центри – інструмент налагодження співпраці ЗВО та підприємств щодо актуалізації інтелектуального капіталу. *«Економічний простір»*, 2024, № 190. С. 204–208. DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/190-37>
- [5] Lombardo M.M., Eichinger R.W. Career Architect Development Planner. Lominger Limited, INC., Minneapolis, 4th Edition, 2026, 868 p. URL: https://johncollinscareerdevelopmentplan.weebly.com/uploads/2/4/4/0/24401899/lominger_career_architect_development_planner.pdf

THE «70-20-10» MODEL IS NOT A DOGMA, BUT A GUIDE TO ACTION FOR EDUCATIONAL PROVIDERS

Kanash O.

Admiral Makarov National University of Shipbuilding

Parsyak V.

Mykolaiv Regional Branch of the Union of Economists of Ukraine

Abstract. The report is devoted to the interpretation of the content of the «70/20/10» model. Since its publication, it has been unwaveringly popular among the management of industrial enterprises and higher education institutions. Especially those that cooperate in the development and implementation of dual forms of acquiring professional competencies by their employees and students. The authors are inclined to believe that this model is not an indisputable truth and must be adjusted each time taking into account the categories of personnel who are studying, the prospects for their professional and career growth, the specifics of the implemented technologies and the organization of production.

Keywords: economy, industry, education, dual forms of education, training and development, personnel management.

УДК 658.012.4:004.738.5

TRENDS IN DIGITAL BUSINESS TRANSFORMATION IN THE AGE OF TURBULENCE AND DIGITAL INNOVATION

Serhiichuk S.*PhD in Economics, Associate Professor**Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Mykolaiv, Ukraine**sergiy.sergiychuk@nuos.edu.ua*

Abstract. This article explores the key trends in digital business transformation in the context of global turbulence and rapid technological innovation. Based on theoretical analysis and case studies, it identifies 12 core digital technologies, that are reshaping how businesses create, deliver, and capture value. The research emphasizes the importance of combining global innovations with local adaptation strategies for Ukrainian enterprises, particularly in wartime conditions. It also highlights emerging technologies such as digital twins, collaborative robots, and immersive media as drivers of resilience and competitiveness. The findings suggest that a successful digital business transformation strategy requires holistic thinking, digital leadership, cross-functional collaboration, and alignment with ESG and circular economy principles. The article concludes by outlining future research directions on industry-specific digitalization models and the transformation challenges of SMEs in conflict-affected regions.

Keywords: digital business transformation, digital innovation, strategic management, business resilience, digital maturity.

Introduction. The rapid development of digital technologies and the growing globalization of markets are stimulating companies around the world to fundamentally change their business models, structures, and approaches to management (Serhiichuk & Gura, 2025). Digital Business Transformation (DBT) is no longer a choice but a necessity for ensuring competitive advantages, innovation development, and sustainable business growth (Evans & Fernando, 2025). This report explores key technological trends influencing DBT, focusing on their potential for Ukrainian business under current global challenges.

Research Methodology and Objectives. The methodology of the study includes systematization of theoretical approaches, content analysis of literature and industry reports, comparative analysis of domestic and international practices, and generalization. The research aimed to identify the main trends in business digital transformation and determine their practical application for Ukrainian enterprises, considering global disruptions.

Key Trends of Digital Business Transformation. The study revealed that digital transformation in business is not merely a technological upgrade but a strategic rethinking of value creation, delivery, and capture. The research identified 12 core trends driving digital transformation globally and in Ukraine, including: Artificial Intelligence (AI) and Machine Learning, (ML), Robotic Process Automation (RPA), Big Data & Advanced Analytics, Cloud Computing, Cybersecurity, Internet of Things (IoT), Mobile Technologies, Social Media and Digital Marketing, Blockchain and Distributed Ledger Technology (DLT), ESG-oriented solutions, Low-Code/No-Code platforms

(LC/NC), Augmented and Virtual Reality (AR/VR). These technologies provide benefits such as cost optimization, risk reduction, improved customer experience, operational efficiency, and enhanced decision-making.

However, it should be noted that there are other technologies and tools that, although not always in the spotlight, play an equally important role in ensuring flexibility, sustainable development, and business innovation in the face of global challenges: Industrial Digitalization, Industrial Internet of Things (IIoT) and Digital Twins, Collaborative Robots, Wearable Devices, 3D printing, Voice Search and Smart Content in Digital Marketing, Omnichannel, Gamification and User-Generated Content (UGC).

Discussion. The research reveals that digital transformation is being driven by a synergistic combination of emerging technologies and strategic managerial shifts. First and foremost, Artificial Intelligence and Machine Learning are significantly reshaping how businesses interpret data, forecast trends, and personalize customer experiences. For example, Ukrainian logistics and retail companies are integrating predictive analytics to optimize supply chains and inventory management.

Robotic Process Automation is gaining traction in administrative and financial departments, enabling companies to reduce operational costs and improve accuracy by automating routine tasks such as invoice processing and employee onboarding. Simultaneously, Big Data analytics supports better decision-making by revealing hidden patterns in customer behavior, market trends, and operational performance.

Cloud Computing remains essential for Ukrainian companies striving for scalability and resilience. It supports remote operations and fosters collaboration while reducing dependency on costly physical infrastructure. Moreover, the integration of cybersecurity strategies – such as Zero Trust architecture and threat intelligence platforms – is imperative to ensure trust in digital environments, especially given the increasing frequency of cyberattacks during wartime conditions in Ukraine.

Additionally, Internet of Things solutions are widely applied in agriculture, manufacturing, and logistics, offering real-time monitoring and automated responses that enhance efficiency. Similarly, Mobile Technologies and Social Media platforms are vital tools for communication, customer engagement, and service personalization. With mobile-first strategies, SMEs can expand their market reach and adapt to consumer expectations quickly.

Blockchain and Distributed Ledger Technologies are being piloted in sectors requiring data integrity and smart contract automation, such as insurance and export documentation. ESG-oriented digital solutions are emerging in response to global environmental challenges and EU integration processes, offering tools for resource monitoring, emissions control, and sustainability reporting.

Furthermore, the proliferation of Low-code/No-code platforms empowers non-technical personnel to develop and adapt business solutions rapidly, promoting agility in dynamic markets. The use of immersive technologies like AR/VR, especially in retail, education, and real estate, allows for experiential product presentation, training simulations, and remote collaboration.

In addition to the core technologies, the study identifies valuable auxiliary trends such as the adoption of Digital Twins, ERP systems, IIoT platforms, and 3D printing in Ukrainian industry. These technologies contribute to process visibility, quality control, and flexible production. The emergence of marketing techniques like voice search, zero-click search, and gamification further confirms the importance of continuous adaptation to consumer behavior shifts.

Findings. Digital Business Transformation should be tailored to the context, sector, and technological readiness of each business. For Ukrainian businesses, combining global innovations with local adaptation strategies remains key to long-term sustainability and competitiveness.

The study also shows that successful DBT requires a holistic approach that integrates digital strategy, agile leadership, effective communication, and a culture of innovation. The COVID-19 pandemic and the ongoing war in Ukraine have accelerated the need for digital resilience and sustainable business models. In particular, companies that have implemented digital tools that comply with ESG-principles and circular economy principles have demonstrated greater adaptability to crisis conditions.

Moreover, the study emphasizes the importance of cross-functional collaboration and digital maturity as factors contributing to enterprise agility. Organizations that fail to implement DBT or delay its implementation risk losing market relevance. This requires proactive investment in digital infrastructure, staff development, and the implementation of customer-centric business processes based on digital tools.

Conclusion and Future Research. Digital Business Transformation is a complex and multidimensional process that requires strategic thinking, internal and external communication, and collaboration at all levels. Companies must rethink their processes and take a holistic approach to transformation to remain competitive in the digital ecosystem.

Further research could focus on industry-specific models of digitalization, cost-effectiveness, and legal frameworks that facilitate the development of digital business transformation in the face of global challenges. It also emphasizes the gaps that exist, particularly in the context of digital transformation of SMEs in war-affected regions of Ukraine. Moreover, further study is needed to assess how industry-specific technologies such as cobots and real-time process optimization systems can be integrated into existing business models.

References

- [1] Evans, N., & Fernando, A. (2025). The Enterprise 4.0 business analyst: Digital business transformation requires a new mindset. *Knowledge and Process Management*. <https://doi.org/10.1002/kpm.1799>
- [2] Serhiichuk, S., & Gura, O. (2025). Digital business transformation trends in the context of global challenges. *Digital economy and economic security*, 17 (2), pp. 100-104. <https://doi.org/10.32782/dees.17-41>

УДК 338.43:34:639

TOOLS FOR ENSURING ECOLOGICALLY SAFE MARKET-ORIENTED DEVELOPMENT OF THE AQUACULTURE SECTOR

Zhuvahina I.*Candidate of Economic Sciences,**Associate Professor of the Department of Economics, Accounting and Entrepreneurship**Admiral Makarov National University of Shipbuilding**Mykolaiv, Ukraine**Iryna.zhuvahina@nuos.edu.ua*

Abstract. On the basis of the conducted analysis, the following main tasks of implementing the policy of ecologically safe development of the aquaculture sector are defined: water use: regulating the volume of water use and ensuring water quality in aquaculture production; purification of water used in aquaculture production; optimization of energy use, including the involvement of alternative energy sources, the use of geothermal water, warm industrial water, etc.; reduction of CO₂ emissions; waste processing. The tools for achieving the specified tasks of ecologically safe development of the aquaculture sector are systematized according to the following groups: monitoring, institutional, financial, technological innovations, organizational and economic: Monitoring.

Keywords: economy, aquaculture, food, environmental safety, development, ecological concept.

The introduction of any environmental-oriented tools is based on primary information. Indicators of the impact of the aquaculture sector on the environment should be subject to monitoring, in particular, those listed in Table 3. Also, the assessment of water quality is necessary for determining the quality and safety of aquaculture products, ensuring the principles of organic production. Institutional. The ecological component should be integral in the development of strategies and programs for the development of the aquaculture sector. adoption of the Code of Responsible Fishing at the national level will contribute to the implementation of the principles of sustainable development of fisheries and aquaculture. At the global level, the Code of Conduct for Responsible Fisheries was developed and adopted by FAO in 1995 [1].

Designed to promote a responsible approach to fishing and aquaculture, the Code covers all aspects of the sector, from responsible fishing and aquaculture practices to trade and marketing. It serves as a reference point for the development of public policy measures on all continents [2].

Financial. Stimulation of environmentally-oriented activities of enterprises in the aquaculture sector through preferential taxation, lending on the basis of environmental licensing.

The accumulation of financial resources at the regional level is possible with the help of the regional fund for the development of aquaculture [3].

The functioning of the Fund will ensure financing of the aquaculture sector according to the European model, according to which the funds generated by the sector are directed to its development [4].

In Ukraine local, regional environmental protection funds, which are formed by compensation for damage caused to fish stocks, were previously used for the construction and reconstruction of fish breeding enterprises, and now they are directed to environmental protection measures that are not related to the replenishment of fish stocks and fish farming.

Technological innovations. Modern technologies are capable of increasing the productivity of aquaculture farms while simultaneously reducing their negative impact on the environment [5].

These are, in particular, technologies of mechanization and automation of production processes, water treatment technologies, integrated and combined production technologies, in particular, aquaponics, etc.

Organizational and economic. A comprehensive approach to solving the problem of minimizing the negative impacts of the development of the aquaculture sector on the environment could be provided through the mechanism of eco-industrial parks.

An eco-industrial park is a special zone of industrial purpose with social, economic, and ecological parameters in the processes of location selection, planning, management, and day-to-day functioning.

Within the framework of eco-industrial parks, a high level of cooperation is achieved in matters of joint use of resources and waste management. These parks represent a high level of cooperation, ensuring industrial symbiosis, which is a way of implementing the principles of the circular economy, when the waste of some enterprises becomes raw material for others. Natural resources such as water, energy, aquatic bioresources are the most significant for aquaculture [6].

Eco-industrial clusters should be built around these resources, ensuring their rational, waste-free use.

The practice of forming an eco-industrial park with the participation of fish farming exists in the Danish city Kalundborg: the energy company supplies residual steam to an oil refinery, which, in turn, supplies gas that was previously burned to a power plant. In turn, the power plant directs steam to the centralized heating system of a fish farm, a pharmaceutical enterprise and 3,500 residential buildings. Sludge from ponds and waste from pharmaceutical production are used by local farmers as fertilizers [7].

The ash produced at the power plant is used to produce cement, and the gypsum obtained as a result of desulfurization at the power plant goes to a company that produces plasterboard. An oil refinery removes sulfur from natural gas and sells it to a company producing sulfuric acid [8].

The implementation of this model into practice will contribute to the increase of environmental standards of aquaculture products, the attraction of foreign investments, carbon neutrality of production, the development of industrial and high-quality social infrastructure, and the creation of new jobs with high labor standards [9].

It is defined that conceptual principles of ecologically safe development of aquaculture are sustainability, ecosystematicity, organicity, integrity, circularity, inclusiveness. Ecologically safe development of the aquaculture sector takes place in conditions of mutual influence of aquaculture activities and the environment. Sustainable development is a necessary condition for meeting the growing demand for aquatic food products [10]. This means that the development of the economic potential of aquaculture should be inextricably linked with the preservation of ecosystems, the reduction of pollution, the protection of biodiversity and the social equality.

References

- [1] World Economic Forum (2022). The Road to Sustainable Aquaculture: On current knowledge and priorities for responsible growth. Cologny, Switzerland.
- [2] Zhuvahina I., Zhukova L., Tverezovska N., Chatchenko, T., Miriasov, Y., & Mangushev, D. (2023). Accelerating the Development of the Digital Economy in Ukraine in the Framework of the Course of European Integration. *Revista Romaneasca pentru Educatie Multidimensionala*, 15(3), 107-118.
- [3] FAO Technical Guidelines for Responsible Fisheries (2003). The ecosystem approach to fisheries. Rome: FAO, №4.
- [4] Iermakova, O., Zhuvahina, I., Metelytsia, V., & Dmytryshyn, R. (2024, December). Conceptual principles of ecologically safe development of aquaculture. In IOP Conference Series: Earth and Environmental Science (Vol. 1429, No. 1, p. 012004). IOP Publishing.
- [5] Коробко Я. А., and I. О. Жувагіна. "Глобалізація в умовах сучасних міжнародних відносин." *Інноваційні стратегії та моделі економічних трансформацій в умовах Євроінтеграційних викликів* 240 (2020).
- [6] Жувагіна І. О. (2021). Диджиталізація економіки в контексті цифрової трансформації світових бізнес-процесів. *Матеріали публікуються за оригіналами, наданими авторами. Головний редактор д. т. н., проф. Петренко ВО Науковий редактор д. т. н., проф. Молоканова В.М. Науковий редактор к. т. н., доц. Дорожко Г.К.*, 81.
- [7] European Economic and Social Committee. Opinion of the European Economic and Social Committee on the «Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions – Blue Growth: opportunities for marine and maritime sustainable growth», COM (2012) 494 final, 06.06.2013. Retrieved from <http://eur-lex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/?uri=CELEX:52012AE2274>
- [8] Жувагіна, Ірина Олександрівна, and Микола Дмитрович Флакей. «Визначення пріоритетів у промисловості України». *The 3rd International scientific and practical conference "Innovations and prospects in modern science" (March 13-15, 2023) SSPG Publish, Stockholm, Sweden. 2023. 350 p.* 2023. UNCSO. (2014).
- [9] Zhuvahina, Iryna. "Ensuring an effective energy efficiency policy based on appropriate energy audit systems." *European Science* sge27-03 (2024): 44-71. Blue economy concept paper. Retrieved from <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/2978BEconcept.pdf>
- [10] Busaidi, R. (2021). What is integrated aquaculture and how can it help feed the world? World Economic Forum official web-site. <https://www.weforum.org/agenda/2021/08/integrated-aquaculture>. [6] Hughes, A., Day, J.G., Greenhill, L., & Stanley M.S. (2016). Aquaculture. Commonwealth Blue Economy Series, No. 2. Commonwealth Secretariat, London.

УДК 330.3-021.387:639

PECULIARITIES OF AQUACULTURE DEVELOPMENT IN TERMS OF MODERN ECOLOGICAL CONCEPTS

Zhuvahina I.*Candidate of Economic Sciences,**Associate Professor of the Department of Economics, Accounting and Entrepreneurship**Admiral Makarov National University of Shipbuilding**Mykolaiv, Ukraine**Iryna.zhuvahina@nuos.edu.ua*

Abstract. In the past, when the aquaculture industry was just beginning to develop in the world, the main goal of fish farming was to provide the population with food. The development of fish farming led to the emergence of environmental problems, which made it necessary to include the factor of environmental safety, along with economic and social factors, into the agenda of the development of the aquaculture sector. The purpose of this study is to determine the conceptual basis for the implementation of environmental safety principles for the development of the aquaculture sector. The article examines the peculiarities of aquaculture development in terms of modern ecological concepts, the mutual influence of factors of ecologically safe market-oriented development of aquaculture, the sustainable development model of the aquaculture sector is proposed, the tools for ensuring ecologically safe market-oriented development of the aquaculture sector are systematized.

Keywords: sustainable development, regulation, mechanisms, aquaculture, strategy, tools, market.

The development of the aquaculture sector contains a significant potential in terms of the implementation of the Sustainable Development Goals, which determines the inseparable unity of the economic, ecological and social components of the development of the sector. Understanding these components and their interactions is a prerequisite for the application of effective organizational and economic mechanisms for the development of the aquaculture sector [1].

The dominant ecological concept in the world is the concept of sustainable development. The development of aquaculture corresponds to the vast majority of Sustainable Development Goals [2]:

Goal 1. No poverty:

- Aquaculture development contributes to poverty reduction by creating employment opportunities in all links of the added value chain (preparation, production, processing, sale).
- Medium- and large-scale production have a transformative effect by making fish more accessible to consumers.

Goal 2. Zero hunger [3]:

- Aquaculture meets the growing global demand for food. The limited stocks of traditional fishing facilities and the reduction in the number of the most valuable species of fish (sturgeon, salmon) determine the urgency of the development of artificial reproduction of aquatic living resources.

- Aquaculture provides affordable and nutritious food for poor communities. - Ensuring agrobiodiversity.

Goal 3. Good health and well-being [4]:

- Due to the intensive use of biological resources of the hydrosphere, humanity annually receives 20-25% of protein of animal origin.

- Available foods derived from aquaculture are a source of protein, omega-3 fatty acids and other micronutrients (e.g. calcium, iron, zinc, vitamins A and B12). This is especially important for reducing micronutrient deficiencies in vulnerable populations, improving cognitive abilities and longevity.

- Achieving the population's consumption of fish within medically recommended norms will contribute to the introduction of a healthy diet throughout the world.

Goal 4. Quality education [5]:

- The development of aquaculture determines the demand for relevant specialists, in particular, such as: fish farmers, biologists, technologists, veterinarians, biotechnologists, land reclamationists, ecological technologists, ichthyologists, engineers of hydrotechnical structures, hydrobiologists, etc., as well as entrepreneurs, marketers, sellers, developers of software for the implementation of digital tools, etc.

Goal 5. Gender equality [6]:

- Emerging aquaculture sectors provide livelihoods and employment opportunities for women who may previously have been limited to traditional activities.

Goal 6. Clean water and sanitation:

- Aquaculture is an efficient and non-consumptive use of available water resources that can be integrated with related activities, including irrigation, recreation, agriculture (aquaponics).

- The possibility of using organic methods of cleaning fish ponds, for example, single-celled green algae - chlorella.

Goal 7. Decent work and economic growth [7]:

- Aquaculture, in contrast to fishing, is a profitable activity, and is one of the directions of the world economy that is developing at the fastest pace, providing a growing contribution to the provision of food to the population.

- Aquaculture development create opportunities for productive employment. - Fish farming ensures continuity of value chains and related industries.

- The taxes from aquaculture entities contributes to the growth of state budget revenues.

Goal 8. Industry, innovation and infrastructure [8]:

- The aquaculture sector determines the development of related industries. - Investments in infrastructure (e.g. communications, electricity, water supply and drainage, roads) contribute to the development of aquaculture, which in turn provides government revenues to support improved infrastructure.

- The maturity of the aquaculture sector promotes innovation.

Goal 9. Reduced inequalities [9]:

- Growing the aquaculture sector stimulate social and economic development in poor countries and rural communities.

- The formation of farmer cooperatives and clusters contributes to the involvement of small producers in value chains.

- Domestic and international trade in aquaculture products increase the amount of aquatic food products available to poor consumers.

Goal 10. Sustainable cities and communities:

- New opportunities for economic development in coastal and rural areas.
- Spatial planning includes natural solutions and "blue" infrastructure for aquaculture, creation of open spaces for leisure.

Goal 11. Responsible consumption and production:

- Consumption of artificially grown fish in aquaculture conditions does not affect biodiversity and does not damage ecosystems.

Goal 12. Climate action: - Aquaculture products can potentially replace food products that produce more greenhouse gas emissions, contributing to the fight against climate change.

- Aquaculture production systems contribute to resilience to climate change by providing food and job security and help communities adapt to the effects of climate change.

Goal 13. Life below water: - Aquaculture can be developed on the surface, in the water column, or on the bottom of marine, brackish, and freshwater ecosystems, creating a variety of opportunities for efficient use of available land and water areas in terms of food produced per unit surface area.

- The development and large-scale implementation of aquaculture allows to increase the volume of fish farming in the shelf zone of the seas and oceans and in internal reservoirs, to manage the processes of increasing the overall productivity of ecosystems, to preserve and expand their biological diversity.

- Cultivation of bivalve molluscs and seaweed can bring direct benefits to the aquatic ecosystem.

Goal 14. Life on land: - Aquaculture integrated with land-based farming systems (e.g. rice fish and rice shrimp farming) produce nutritious and valuable crops of aquatic products, which has a positive impact on food security, healthy nutrition, and overall socio-economic development [10].

Goal 15. Peace, justice and strong institutions:

- The creation of producer groups and clusters can help ensure the widespread adoption of best practices, as well as the resolution of water sharing, disease control and other issues in accordance with jointly agreed plans.

- Tax revenues and foreign currency revenues from the sale of aquaculture products have a positive effect on increasing state budget revenues.

Goal 16. Partnerships for the goals:

- Creation of international and regional institutions and discussion forums for the aquaculture sector contribute to the establishment of partnerships between interested stakeholders.

- Scientific research and the policy of attracting investments to the aquaculture sector should be oriented towards sustainable development.

- National and international partnerships address gaps in institutional support for aquaculture development.

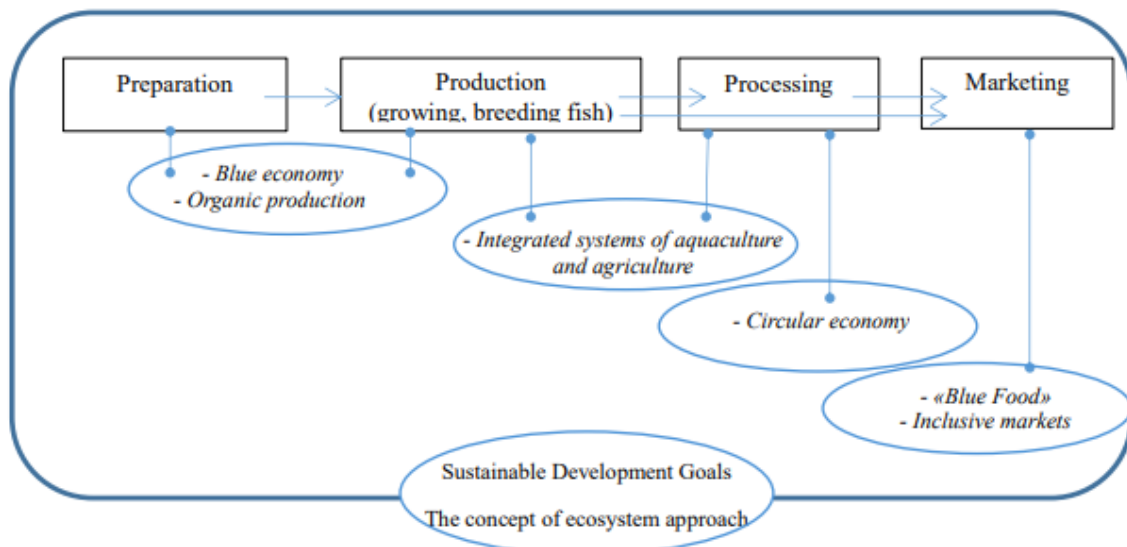

Figure 1 – Concepts of ecologically safe development within business processes in the aquaculture sector [11]

From an ecological point of view, the most important component of aquaculture is the reproduction of aquatic biological resources and the replenishment and restoration of their natural populations, as well as decrease of industrial catch due to the expansion of commercial cultivation of hydrobionts in aquaculture.

Considering the ecologically safe concepts is necessary within the fisheries and aquaculture sector development policy (Table 1).

Table 1.

Core ideas of the key ecologically safe concepts for the aquaculture development [12]

Concepts	Preparation	Production (growing, breeding fish)	Processing	Marketing
Sustainable Development Goals	The inseparable unity of the economic, ecological and social components of the sector development			
The concept of ecosystem approach	Social welfare, ecologically rational use of natural resources, effective management			
Blue economy	Sustainable use and preservation of the natural capital of the seas and oceans			
Organic production	Rational use of water bioresources, prohibition of the use of GMOs			
Integrated systems of aquaculture and agriculture		Expanding the resource base without harming the natural environment and biodiversity, reducing environmental pollution by optimizing the metabolic functioning of integrated systems of fish farming, animal husbandry and crop production		
Circular economy		Reusing by-products, reducing waste and preventing it from the environment		
«Blue food»				Increasing the consumption of seafood as an

In order to take into account the ecological component in the state policy for the aquaculture sector, it is necessary to research the factors of the model of ecologically safe its development.

References

- [1] European Economic and Social Committee. Opinion of the European Economic and Social Committee on the «Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions – Blue Growth: opportunities for marine and maritime sustainable growth», COM (2012) 494 final, 06.06.2013. Retrieved from <http://eur-lex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/?uri=CELEX:52012AE2274>
- [2] Zhuvahina, I., Zhukova, L., Tverezovska, N., Chatchenko, T., Miriasov, Y., & Mangushev, D. (2023). Accelerating the Development of the Digital Economy in Ukraine in the Framework of the Course of European Integration. *Revista Romaneasca pentru Educatie Multidimensionala*, 15(3), 107–118.
- [3] Жувагіна, І. О., & Химорода, І. І. (2022, October). Стратегічні імперативи забезпечення стійкого функціонування промислових підприємств як основи розвитку національної економіки. In The 10 th International scientific and practical conference “Eurasian scientific discussions” (October 23–25, 2022) Barca Academy Publishing, Barcelona, Spain. 2022. 474 p. (p. 405).
- [4] FAO Technical Guidelines for Responsible Fisheries (2003). The ecosystem approach to fisheries. Rome: FAO, №4.
- [5] Iermakova, O., Zhuvahina, I., Metelytsia, V., & Dmytryshyn, R. (2024, December). Conceptual principles of ecologically safe development of aquaculture. In IOP Conference Series: Earth and Environmental Science (Vol. 1429, No. 1, p. 012004). IOP Publishing.
- [6] Коробко, Я. А., and І. О. Жувагіна. Глобалізація в умовах сучасних міжнародних відносин. *Інноваційні стратегії та моделі економічних трансформацій в умовах Євроінтеграційних викликів*. 240 (2020).
- [7] Жувагіна, І. О. (2021). Диджиталізація економіки в контексті цифрової трансформації світових бізнес-процесів : матеріали публікуються за оригіналами, наданими авторами / головний редактор д. т. н., проф. Петренко В.О. Науковий редактор д. т. н., проф. Молоканова В.М. Науковий редактор к. т. н., доц. Дорожко Г.К., 81.
- [8] Жувагіна, І. О., & Флакей, М. Д. (2023, March). Визначення пріоритетів у промисловості України. In The 3 rd International scientific and practical conference “Innovations and prospects in modern science” (March 13-15, 2023) SSPG Publish, Stockholm, Sweden. 2023. 350 p. (p. 331).
- [9] Murashko, O., Havrylyuk, R., Operuk, V., Zhuvahina, I., Chornovol, A., & Andriyenko, M. (2021). Economic and legal aspects of EU insurance market development.
- [10] Жувагіна, І. О., & Флакей, М. Д. (2023, March). Економіка війни та повоєнний економічний розвиток України. In The 6 th International scientific and practical conference-Progressive research in the modern world (March 2-4, 2023) BoScience Publisher, Boston, USA. 2023. 663 p (p. 567).

[11] Chorna, M., Bezghinova, L., Dorokhov, O., Zhuvahina, I., & Volosov, A. (2021). Efficiency of Retail Enterprises in Context of Achievement of Competitive Advantages: Ukrainian Realities. TEM Journal, 10 (3).

УДК 339.5

СУЧАСНІ РЕАЛІЇ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ТОРГІВЛІ УКРАЇНИ

Жувагіна І.О.

кандидат економічних наук,

доцент кафедри економіки, обліку та підприємництва

Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова

Первомайський навчально-науковий інститут, м. Первомайськ, Україна

Iryna.zhuvahina@nuos.edu.ua

Анотація. Проаналізовано сучасний стан зовнішньої торгівлі України, визначено основні тенденції формування експортних та імпорتنих товарних потоків в умовах збройної агресії та економіки, яка продовжує відновлюватися після глибокого спаду. Досліджено сучасний стан експортного потенціалу України. Проведено аналіз обсягів експортно-імпорتنих операцій за останні роки. Проаналізовано структуру та зовнішньоторговельний баланс товарами та послугами.

Ключові слова: зовнішня торгівля, експортний потенціал, експорт, структурні зміни, товарні групи, географія ринків.

Попри кращу динаміку зростання вартісних обсягів експорту товарів (16%), аніж їхнього імпорту (11%), у 2024 р. сформувався рекордне з моменту відновлення незалежності України негативне сальдо торгівлі товарами в розмірі 29,1 млрд. дол. США, що на 1,6 млрд. дол. США перевищує показник негативного сальдо торгівлі товарами в 2023 р. Загалом порівняно з 2023 р. вартісні обсяги експорту товарів у 2024 р. збільшилися майже за всіма укрупненими групами товарів відповідних секторів економіки, за винятком паливно-енергетичних товарів (скоротилися на 49%), а також деревини та целюлозно-паперових виробів. Значно помітнішими були темпи приросту фізичних обсягів експорту товарів (на 31%), які спостерігались у більшості галузей, крім паливно-енергетичних товарів, продукції хімічної промисловості, каучуку, а також деревини та целюлозно-паперових виробів.

Окремо варто відзначити суттєві випереджальні темпи приросту фізичних обсягів експорту продовольчих товарів та сільськогосподарської продукції (їхня частка становить 60% від фізичних обсягів експорту України) та мінеральних продуктів (частка – 30%) порівняно з показниками вартісних обсягів експорту в цих товарних групах. Зокрема, якщо вартісні обсяги експорту продовольчих товарів та сільськогосподарської продукції збільшилися на 13%, то їх фізичні обсяги зросли на 16%. Ще більша різниця спостерігалась за

експортом мінеральних продуктів: якщо їхні вартісні обсяги збільшилися на 61 %, то фізичні обсяги експорту цих товарів зросли на 91% [1].

Така різниця динаміки вартісних та фізичних обсягів експорту насамперед зумовлена впливом світових цін на провідні позиції експорту України.

Так, порівняно з 2023 р. світові ціни на кукурудзу знизилися з 253 до 191 дол. США за метричну тонну (або на 24,6%), на пшеницю м'яких сортів – із 258 до 229 дол. США за метричну тонну (або на 10,4%), на пшеницю твердих сортів – із 340 до 269 дол. США за метричну тонну (або на 21,1%) [2].

Крім того, зменшилися світові ціни на залізну руду – із 121 до 109 дол. США за одиницю сухої метричної тонни (або на 9,3%). За таких обставин зростання світових цін на соняшникову олію із 1007 до 1060 дол. США за метричну тонну (або на 5,3%) суттєво не змінило загальної картини.

До великої війни він виглядав так: імпорт переважав експорт, а ці два показники коливалися майже одночасно із зміною цін на товарних ринках.

Усі коливання негативного сальдо відбувалися в межах 1–8% від ВВП [3]. Цю закономірність перервала велика війна. За підсумками 2022 року різниця між обсягом імпорту та експорту становила 871 млрд грн або 16,8% від ВВП.

У 2023 році ця тенденція лише зміцнювалася: імпорт постійно зростав, а понівечена війною економіка не могла компенсувати це відповідним відновленням експорту. У січні-квітні 2024 року від'ємне сальдо торговельного балансу становило 8,5 млрд дол (імпорт – 21,9 млрд дол, експорт – 13,4 млрд дол.), хоча за аналогічний період 2023 року цей показник становив 6,97 млрд дол. (20,28 млрд дол. і 13,3 млрд дол відповідно), свідчать проаналізовані ЕП дані Держмитслужби. Головна причина – збільшення розриву у сфері машинобудування між тим, що країна експортує, і тим, що імпортує [4].

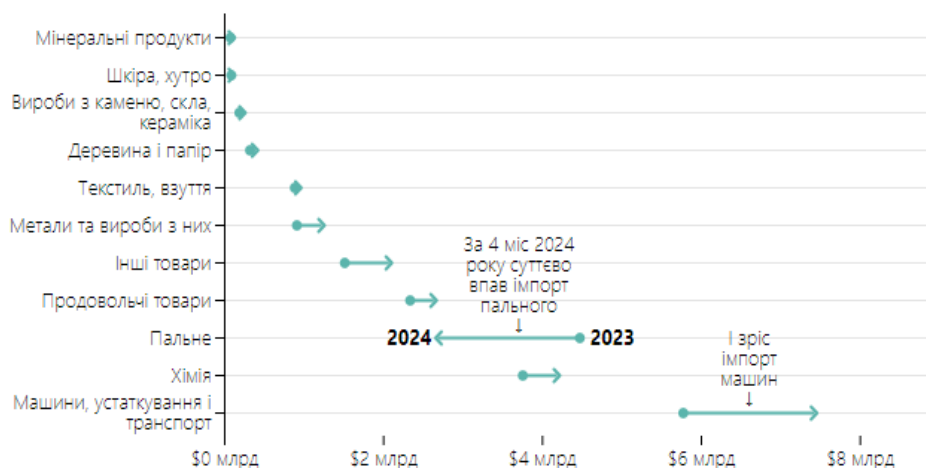

Рисунок 1 – Експорт та імпорт товарів

По-перше, експорт української цивільної продукції машинобудування з початку 2024 року становив 598 млн дол проти 1,07 млрд дол за чотири місяці 2023 року. По-друге, впливає військовий фактор. Наразі багато машинобудівників орієнтуються на воєнний сектор, експорт продукції якого заборонений [5].

Імпорт товарів машинобудівної галузі лише зростає. Мінус у тому, що в січні-квітні 2024 року, як і рік тому, встановлений черговий за час великої війни рекорд щодо імпорту легкових авто: зростання на 15% відносно 2023 року.

За підсумками 2024 року Україна може повторити показники імпорту автівок найуспішнішого в сучасній історії країни 2021 року. Цей ринок зростає завдяки продажам преміальних марок та електрокарів з Китаю.

Інші споживчі товари «стабільні»: імпорт телевізорів та смартфонів становить 33–34% від минулорічного. Тобто річний показник буде таким же, як у 2023 році. Крім автівок, майже весь інший приріст імпорту виправданий, а подекуди – і корисний. В основному це запчастини, товари для постраждалого енергетичного сектору і найбільш критичні позиції для військових цілей [6].

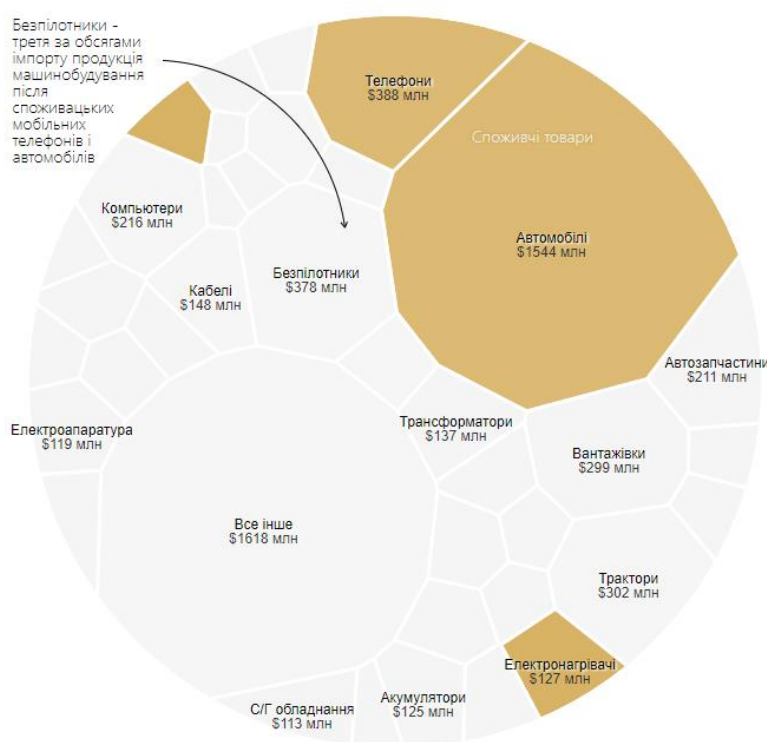

Рисунок 2 – Структура імпорту машинобудівної продукції 2024 рік

Загалом у 2024 році Україна виділила на розробку зброї в країні у вісім разів більше, ніж у 2023-му. Утричі зросло виробництво бронетехніки, учетверо – протитанкових ракет. Частину деталей для них Україна, звісно, імпортує [7].

Ще одна позитивна тенденція – суттєве зменшення імпорту пального, що не дозволило ще більше розхитати торговельний баланс. Порівняно із січнем-квітнем 2023 року імпорт пального впав з 4,4 млрд дол до 2,6 млрд дол. Якщо рік тому частка цього товару в усьому імпорті становила 13%, то зараз – менше 10%.

Вочевидь, разом із зростанням обсягів експортно-імпортних операцій, імпорт в Україну хронічно випереджає експорт, а їх різниця дедалі більшає [8].

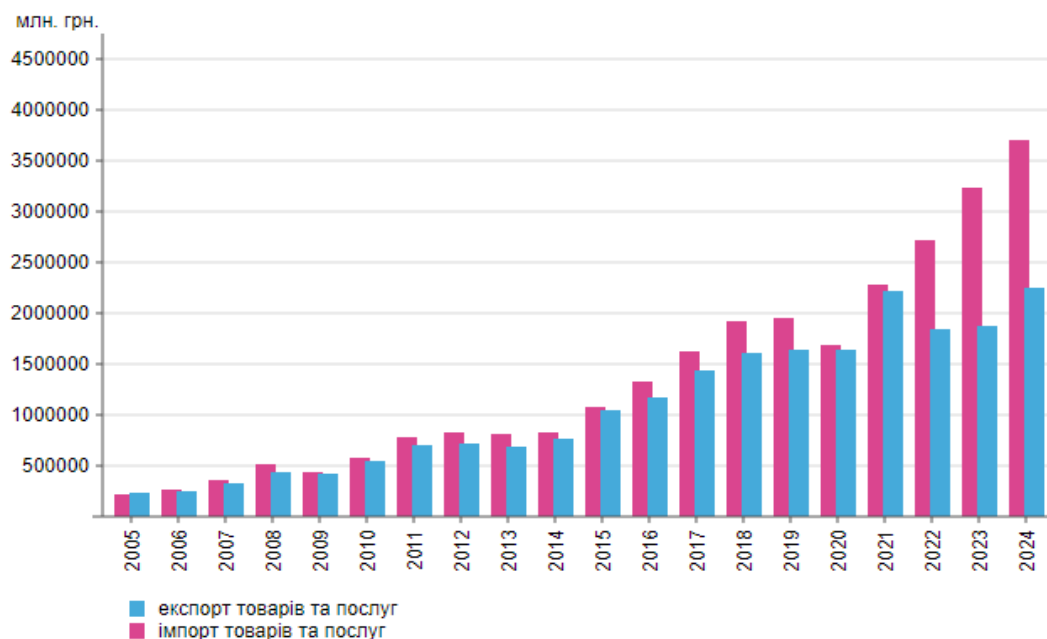

Рисунок 3 – Порівняльна динаміка експортно-імпортних операцій

Як засвідчують підсумки 2024 р., в Україні спостерігається нарощування на 13 % вартісних обсягів зовнішньої торгівлі товарами, також на 26 % збільшуються її фізичні обсяги. Отже, продовжується стабілізація зовнішньої торгівлі товарами, показники якої, однак, поки що не досягли рівня 2021 р. [9]. Сформувався значний дефіцит зовнішньої торгівлі товарами, що виник унаслідок проблем у логістиці, руйнування країною-агресоркою виробничих потужностей, енергетичної інфраструктури України [10].

Забезпечення стабільної роботи морських портів та Українського морського коридору, поліпшення транспортування товарів залізничним та автомобільним транспортом сприяло диверсифікації товарного експорту України та збільшенню його обсягів [11].

Основні чинники, що генерували недоотримання валютних надходжень від експорту: зниження цін на світових ринках на продукцію, яка становить основу українського експорту (здебільшого на зернові та залізорудну сировину), а також неповернення валютної виручки. Крім того, в умовах війни зростання виробничих витрат та зменшення попиту у світі на деякі товари, зокрема металопродукцію, негативно позначилося на експортерах.

Література

- [1] В Україні історичний розрив між експортом та імпортом. Економічна правда. <https://epravda.com.ua/weeklycharts/2024/05/16/713755/>
- [2] Жувагіна, І. О., Отченаш, П. В., & Пасєка, О. С. (2021, November). Формування концепції розвитку економічного потенціалу підприємства. In the 6th international scientific and practical conference “Modern directions of scientific research development” (November 24–26, 2021) BoScience Publisher, Chicago, USA. 2021. 1153 p. (p. 904).
- [3] Murashko, O., Havrylyuk, R., Operuk, V., Zhuvahina, I., Chornovol, A., & Andriyenko, M. (2021). Economic and legal aspects of EU insurance market development.
- [4] Жувагіна, І. О., & Флакей, М. Д. (2023, March). Економіка війни та повоєнний економічний розвиток України. In the 6 th International scientific and practical conference.

Progressive research in the modern world (March 2–4, 2023) BoScience Publisher, Boston, USA. 2023. 663 p (p. 567).

[5] Chorna, M., Bezghinova, L., Dorokhov, O., Zhuvahina, I., & Volosov, A. (2021). Efficiency of Retail Enterprises in Context of Achievement of Competitive Advantages: Ukrainian Realities. *TEM Journal*, 10(3).

[6] Zhuvahina, I. (2022). Роль світової пандемії у становленні цифрової економіки як майбутнього технологічного прогресу. *Modern engineering and innovative technologies*, (21–02), 30–35.

[7] Taranenko, I., Chychun, V., Korolenko, O., Goncharenko, I., & Zhuvahina, I. (2021). Management of the Process of E-Commerce Development in Business on the Example of the European Union. *Studies of Applied Economics*, 39(5).

[8] Жувагіна, І. О., & Флакей, М. Д. (2023, March). Визначення пріоритетів у промисловості України. In the 3rd International scientific and practical conference “*Innovations and prospects in modern science*” (March 13–15, 2023) SSPG Publish, Stockholm, Sweden. 2023. 350 p. (p. 331).

[9] Жувагіна, І. О. (2023, March). Українська освіта в умовах викликів воєнного часу. In the 6th International scientific and practical conference “*Scientific progress: innovations, achievements and prospects*” (March 6–8, 2023) MDPC Publishing, Munich, Germany. 2023. 406 p.

[10] Zhuvahina, I., Zhukova, L., Tverezovska, N., Chatchenko, T., Miriasov, Y., & Mangushev, D. (2023). Accelerating the Development of the Digital Economy in Ukraine in the Framework of the Course of European Integration. *Revista Romaneasca pentru Educatie Multidimensionala*, 15(3), 107–118.

[11] Жувагіна, І. О., & Химорода, І. І. (2022, October). Стратегічні імперативи забезпечення стійкого функціонування промислових підприємств як основи розвитку національної економіки. In the 10th International scientific and practical conference “*Eurasian scientific discussions*” (October 23–25, 2022) Barca Academy Publishing, Barcelona, Spain. 2022. 474 p. (p. 405).

MODERN REALITIES OF FOREIGN ECONOMIC TRADE OF UKRAINE

Zhuvahina I.O.

Admiral Makarov National Shipbuilding University, Pervomaysk Educational and Scientific Institute

Abstract. The state of Ukraine's foreign trade is analyzed, the main trends in the formation of export and import commodity flows are identified in the conditions of armed aggression and the economy, which continues to recover after a deep recession in 2022. The current state of Ukraine's export potential is studied. An analysis of the volumes of export-import operations in recent years is conducted. The structure and foreign trade balance of goods and services are analyzed.

Keywords: foreign trade, export potential, export, structural changes, commodity groups, geography of markets.

УДК 330.341.1

ЕКОНОМІЧНІ ІННОВАЦІЇ НА ЗАХИСТІ НЕЗАЛЕЖНОСТІ ТА СВОБОДИ УКРАЇНИ

Година О.В.*заступник директора із загальних питань**Херсонського навчально-наукового інституту**Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова**м. Херсон, Україна**godyna.olena.kbnuos@gmail.com*

Анотація. У статті проаналізовано роль економічних інновацій як стратегічного інструменту зміцнення незалежності та свободи України. У фокусі – інноваційні рішення в секторах оборонної промисловості, цифрової економіки, енергетичної незалежності, агросекторі та фінансовій системі. Досліджено ключові державні ініціативи, приклади державно-приватного партнерства, а також участь міжнародних донорів у розвитку економіки в умовах війни. Запропоновано перспективні напрями інноваційної трансформації економіки з метою посилення національної стійкості.

Ключові слова: економічні інновації, незалежність, свобода, оборонна економіка, цифровізація, енергетична безпека, стартапи.

Незалежність та свобода України – не лише політичні категорії, але й результат цілеспрямованої економічної трансформації. З початком повномасштабної агресії РФ у 2022 році питання економічної стійкості й інновацій стало критичним. Економіка мусить бути здатною адаптуватися, самостійно забезпечувати обороноздатність, стабільність державних фінансів, продовольчу безпеку та технологічний прогрес. Саме тому економічні інновації виступають фундаментом у захисті державного суверенітету.

Одним із найпотужніших векторів економічних інновацій стало **розгортання новітніх виробництв у сфері оборони:**

- відновлення й оновлення роботи ДК «Укроборонпром» через створення спільних підприємств із країнами НАТО (наприклад, з Rheinmetall, BAE Systems) [1];
- вибуховий розвиток **дронної індустрії** – понад 200 приватних виробників безпілотників, зокрема в рамках проєкту «Армія дронів» [2];
- інноваційні проєкти зі створення **роботизованої техніки, систем РЕБ, штучного інтелекту у військовій сфері.**

Ці зрушення демонструють ефективну взаємодію держави, бізнесу та волонтерських спільнот.

Україна стала світовим лідером у цифровізації публічних послуг і економічного управління. Основні інноваційні досягнення:

- платформа «Дія» – понад 20 млн користувачів, електронні документи, сервіси для бізнесу та переселенців [3];
- впровадження **єдиного казначейського порталу**, автоматизованих систем бюджетного моніторингу;

– розвиток **проєкту «ЄВідновлення»** – цифрова платформа для відновлення пошкодженого майна [4].

Цифрова інфраструктура зміцнює економічну самостійність та прозорість фінансових потоків.

Після масових атак на енергетичну інфраструктуру країна розпочала прискорений перехід до нових енергоефективних рішень:

- масове впровадження **альтернативних джерел енергії** (сонячні панелі, міні-ГЕС, теплові насоси);
- розвиток **локалізованих енергетичних систем**: мікромереж, енергохабів, smart-мереж [5];
- співпраця з **USAID, NEFCO, ЄБРР** у проєктах термомодернізації, відновлення об'єктів генерації.

Інновації в енергетиці – не лише про безпеку, а й про стабільність і економічну автономію.

Розвиток аграрної сфери та продовольча безпека можливі через використання технологій. Україна зберігає позиції провідного експортера зернових навіть в умовах війни, що стало можливим завдяки:

- використанню **точного землеробства**, дронів, GPS-систем, IoT у агросекторі [6];
- впровадженню **інновацій у зберіганні й логістиці** – мобільні елеватори, модульні термінали;
- розширенню **аграрного експорту через альтернативні шляхи**: Дунай, автомобільні хаби, «шлях солідарності» з ЄС [7].

Продовольча безпека – елемент економічної та геополітичної незалежності.

Щодо інновацій у фінансовій системі, то в умовах війни Україна забезпечила:

- стабільність банківської системи через **платформи відкритого банкінгу та мобільного обслуговування**;
- залучення **рекордної міжнародної допомоги (близько \$85 млрд на 2022–2024 рр.)**, що використовувалася через прозорі цифрові механізми [8];
- активізацію **стартап-екосистеми**: підтримка ІТ-компаній, венчурне фінансування, експорт ІТ-послуг;
- фінансова інноваційність підтримує макростійкість і забезпечує базу для майбутнього зростання.

Економічні інновації стали не лише відповіддю на воєнні виклики, а й інструментом глибокої трансформації економіки. Саме через технології, цифровізацію, розвиток нового виробництва Україна формує нову якість незалежності. Надалі важливо: продовжувати стимулювати інноваційне підприємництво; формувати інституції захисту інноваційної діяльності; залучати іноземні інвестиції у проєкти оборонної, енергетичної та аграрної сфер.

Література

[1] Укроборонпром: створення спільного виробництва з Rheinmetall. URL: <https://ukroboronprom.com.ua/uk/media/ukrayina-i-rheinmetall-stvoryuyut-spilne-pidpryyemstvo.html> (дата звернення: 09.06.2025).

- [2] Армія дронів – офіційна сторінка Мінцифри. URL: <https://u24.gov.ua/dronation> (дата звернення: 19.06.2025).
- [3] Міністерство цифрової трансформації України. Проєкт Дія. URL: <https://diia.gov.ua> (дата звернення: 24.06.2025).
- [4] Проєкт «Відновлення». URL: <https://erecovery.diia.gov.ua> (дата звернення: 09.07.2025).
- [5] USAID – Energy Security Project in Ukraine. URL: <https://energysecurityua.org> (дата звернення: 12.07.2025).
- [6] Інновації в агросекторі України / Latifundist. URL: <https://latifundist.com> (дата звернення: 22.07.2025).
- [7] Європейський шлях солідарності. URL: <https://transport.ec.europa.eu> (дата звернення: 15.07.2025).
- [8] Мінфін: Залучення міжнародної допомоги до держбюджету. URL: <https://mof.gov.ua/uk/news/> (дата звернення: 12.07.2025).

ECONOMIC INNOVATIONS IN PROTECTION OF INDEPENDENCE AND FREEDOM OF UKRAINE

Godyna Olena

Kherson Educational-Scientific Institute of Admiral Makarov National University of Shipbuilding

Abstract. The article analyzes the role of economic innovations as a strategic tool for strengthening the independence and freedom of Ukraine. The focus is on innovative solutions in the defense industry, digital economy, energy independence, agricultural sector and financial system. Key state initiatives, examples of public-private partnership, as well as the participation of international donors in the development of the economy in wartime are studied. Promising directions of innovative transformation of the economy are proposed in order to strengthen national resilience.

Keywords: economic innovations, independence, freedom, defense economy, digitalization, energy security, startups.

УДК 338.45:629.5:331.101.262:004.9

ЦИФРОВІ ІНСТРУМЕНТИ НАВЧАННЯ ТА РОЗВИТКУ ПЕРСОНАЛУ СУДНОБУДІВНИХ ПІДПРИЄМСТВ В КОНТЕКСТІ ПЕРСПЕКТИВ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ ГАЛУЗІ

Жукова О.

кандидат економічних наук, доцент,

доцент кафедри інтелектуальної цифрової економіки

Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова

м. Миколаїв, Україна,

Olena.zhukova@nuos.edu.ua

Анотація. Доповідь присвячена аналітичному огляду цифрових інструментів, які набули поширення на промислових підприємствах розвинених країн в контексті піклування їхнього менеджменту про навчання та розвиток персоналу. Міститься висновок, що вони мали б зацікавити не лише HR-служби вітчизняних корабелень та інжинірингових компаній, але й заклади освіти для подальшої синхронізації зусиль щодо впровадження спільних навчальних програм на засадах дуальності.

Ключові слова: економіка, суднобудування, повоєнне відновлення, людський капітал, управління персоналом, навчання та розвиток, цифровізація.

Є достатньо підстав вважати, що однією з найболючіших проблем, з якими стикнуться суднобудівні підприємства нашої країни після завершення війни та розгортання програм з відновлення економіки, стане ревіталізація людського капіталу. Йдеться не стільки про формальне заповнення вакансій у штатному та посадовому розкладах, скільки про нову якість компетенцій співробітників корабелень й інжинірингових бюро. Розв'язання цієї проблеми перебуває в площині налагоджування усіх відомих форм дуальності в ланцюгу «заклади освіти – бізнес» та мобілізації корпоративних інструментів залучення до роботи, навчання та розвитку найкращих фахівців.

Впродовж останніх років ця тема перебуває в центрі уваги дослідників кафедри інтелектуальної цифрової економіки Національного університету кораблебудування, а результати їх досліджень знайшли відбиток у цілій низці публікацій: монографіях та студіях у фахових виданнях в країні та за її межами [1; 2; 3; 4 та інших]. Водночас маємо визнати, що в ситуації, яка складається, застосування довготривалих процедур та технологій, які добре зарекомендували себе в минулому, виглядає малоефективною – часу обмаль, фахівців бракуватиме ще більше, світове суднобудування розвивається небаченими темпами, спираючись на тотальну роботизацію та співпрацю зі штучним інтелектом. Тому потрібне прискорення процесу набуття новітніх знань та навичок.

У його підґрунті – стратегії навчання та розвитку, які мають підпорядковуватися цілям діяльності закладів вищої освіти (щодо викладачів та студентів), економічних суб'єктів (щодо персоналу: від топ-менеджменту до пересічних виконавців корпоративних планів) та програми їхньої співпраці. Стратегія охоплює увесь доступний арсенал методології, методів,

підходів та ресурсів навчання, потрібних для зростання співробітників та успіху організації. Вона точно та однозначно визначає освітні програми та методи оцінювання набутих компетенцій, щоб забезпечити якість людського капіталу, необхідну та достатню для протистояти поточним та майбутнім викликам на робочому місці.

Якщо цю гіпотезу визнати слушною, виникає розуміння необхідності імплементації сучасних методів навчання та розвитку. Окреслимо ті, які набули найбільшого поширення в країнах з розвинутою економікою:

1. *Система менеджменту навчанням (LMS)* – централізована платформа для управління відповідним контентом, надання та відстеження організації дидактичних матеріалів, створення курсів, реєстрації слухачів (студентів) та відстеження їхнього прогресу.

2. *Платформи персоналізованого (орієнтованого на слухача або студента) навчального досвіду (LXP)*. Використовує рекомендації, зокрема, штучного інтелекту, для налаштування неформального навчання за допомогою контенту, створеного самими користувачами (вони завантажують актуальні статті, відео, презентації, посилання на блогерів або подкасти в інтернеті), та функцій соціального навчання – обміну знаннями між учасниками через чати, стрічки новин.

2. Програмне забезпечення для створення контенту – допомагає розробникам та експертам у предметній області створювати інтерактивний та захопливий контент для електронного навчання (відео, вікторини, симуляції) без потреби бути глибоко обізнаним у програмуванні.

3. *Програмне забезпечення для навчання співробітників* – допомагає менеджерам з персоналу, *фасилітаторам навчання* створювати та призначати навчальні курси з огляду на позиції співробітника в корпоративній ієрархії, відстежувати поточну успішність та рівень компетенцій по завершенню курсів.

4. *Платформи цифрового впровадження* – за допомогою вбудованих інструкцій, таких, зокрема, як огляди продуктів, покрокові інструкції, списки завдань, розумні поради, меню підтримки допомагають користувачеві пройти кожен модуль навчання. Завдяки цьому організації визначають рентабельність інвестицій у запроваджені програмні продукти та цифрову трансформацію, залучають користувачів (клієнтів) до своїх продуктів, вебсайтів, щоб якнайкраще зрозуміти що саме їх зацікавило, як вони взаємодіють з тими чи іншими програмами, а від так, – створювати більш зрозумілий навчальний матеріал.

5. *Постачальники онлайн-курсів (МООС)* – це вебсайти, які «упаковують» навчальний контент в онлайн-курси з довільним темпом навчання. Вони допомагають покращувати поточні навички особи та працювати над своїм професійним зростанням, пропонуючи альтернативні шляхи навчання поза аудиторними заняттями.

6. *Системи підтримки ефективності роботи співробітників*. Звертаючись до них, наставники створюють інтерактивний контент (такий як інструкції в додатку, покрокові рекомендації, бази знань, «розумні» вікна, що спливають), спрямований на цілодобове та безперервне надання користувачам ресурсів, потрібних для розв'язання задач, що постають перед ними в реальному масштабі часу.

Висновок. Повоєнне відновлення українського суднобудування відбуватиметься в умовах жорсткого дефіциту ресурсів, серед яких ключовим є людський капітал. Протидія цій проблемі є спільною справою закладів освіти (спеціальної технічної й вищої) та підприємств

морського кластера. У своїй діяльності вони мають спиратися на цифрові інструменти, які вже сьогодні з високою ефективністю застосовуються в країнах з розвиненою економікою.

Література

- [1] Парсяк В.Н., Канаш О.Є. Вища дуальна освіта в Європі: витоки, організація, економіко-правові умови. *Вісник ОНУ імені І.І. Мечникова*, 2021, т. 26, вип.2 (87). С. 13–19.
- [2] Парсяк В.Н., Канаш О.Є. Дорожня карта імплементації дуальної форми навчання у закладах вищої освіти. *Науковий погляд: економіка та управління*, № 2, 2022. С. 38–45
- [3] Parsyak V., Zhukova O., Kanash O. Reengineering of the educational process in higher education institutions of on the dual basis. *«Economics and Education»*, 2024, Vol. 9, Issue 1, p. 42–49.
- [4] Дуальні форми набуття фахових компетенцій у вищій школі: актуальність та інструменти впровадження : монографія / наук. ред. Парсяк В.Н. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2025. 240 с.

DIGITAL TOOLS FOR TRAINING AND DEVELOPMENT OF SHIPBUILDING ENTERPRISES PERSONNEL IN THE CONTEXT OF THE PROSPECTS OF POST-WAR RECONSTRUCTION OF THE INDUSTRY

Olena Zhukova

Admiral Makarov National University of Shipbuilding

Abstract. The report is devoted to an analytical review of digital tools that have become widespread in industrial enterprises of developed countries in the context of their management's concern for personnel training and development. The conclusion is that they should interest not only HR services of domestic shipbuilding and engineering companies, but also educational institutions for further synchronization of efforts to implement joint training programs on the basis of duality.

Key words: economy, shipbuilding, post-war revitalization, human capital, personnel management, training and development, digitalization.

УДК 336.748

АНТИІНФЛЯЦІЙНІ МЕХАНІЗМИ В УМОВАХ ВІЙНИ**Мігай Н.Б.***кандидат економічних наук,**доцент кафедри економіки, обліку та підприємництва**Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,**м. Миколаїв, Україна**nataliamihai@ukr.net*

Анотація. У роботі розглядаються основні інструменти стримування інфляційних процесів в умовах воєнного стану в Україні. Зокрема, проаналізовано низку заходів реалізованих українським урядом, серед яких монетарна та фіскальна політика, цінове регулювання та регулювання зовнішньоекономічної діяльності. Підкреслено важливість комплексного підходу до боротьби з інфляцією в умовах невизначеності та макроекономічної нестабільності.

Ключові слова: інфляція, антиінфляційні механізми, заходи стримування інфляції, воєнний стан.

Одним із напрямків регуляторної політики держави в ринковій економіці є забезпечення економічного зростання, яке забезпечується ефективним веденням господарської діяльності на всіх суб'єктних рівнях і формуванням конкурентних переваг. В умовах економічної нестабільності, високого рівня невизначеності у функціонуванні господарюючих суб'єктів забезпечити стабільність економіки та зростання макроекономічних показників складно, але найскладніше це зробити в умовах війни. Серед небезпечних процесів, що перешкоджають зростанню сучасної економіки необхідно виокремити інфляцію, яка означає втрату і знецінення купівельної спроможності грошей через їх надлишок понад потребу економіки. Інфляційні процеси зазвичай аналізуються в межах макроекономічної політики держави, а також для прогнозування інфляції та визначення ефективних способів стримування її надмірного зростання.

Метою роботи є розгляд та аналіз основних антиінфляційних інструментів застосовуваних в умовах війни в Україні.

В ринкових турбулентних умовах викорінити інфляцію практично неможливо, тому необхідно розглядати історично напрацьовані антиінфляційні механізми.

Аналіз наукових джерел з обраної теми засвідчує значні теоретичні та прикладні напрацювання у вивченні інфляційних процесів у цілому. Водночас, трансформаційні зміни, характерні для економіки України, зумовлюють необхідність конкретизації заходів антиінфляційної політики з урахуванням економічних, політичних та безпекових викликів, зокрема зовнішнього характеру. У зв'язку з цим, актуальним є подальше дослідження науково-методичних підходів до формування антиінфляційної політики як важливої складової економічної стабілізації. Зважаючи на циклічну природу сучасної економіки, яка виявляється в чергуванні фаз зростання та спаду, питання ефективного здійснення антиінфляційної

політики з метою стабілізації діяльності як окремих суб'єктів господарювання, так і національної та глобальної економіки, набуває особливої актуальності. При цьому слід враховувати, що інфляційні процеси в кожній країні мають власну специфіку, зумовлену унікальними причинами та факторами, що, в свою чергу, впливає на ефективність застосування тих чи інших інструментів антиінфляційної політики.

Антиінфляційне регулювання охоплює широкий спектр інструментів, серед яких - грошово-кредитні, бюджетні та податкові заходи, програми стабілізації, а також механізми регулювання та розподілу доходів. До сьогодні сформувались два основні напрями антиінфляційного регулювання:

- кейнсіанський — антиінфляційна політика, яка полягає в стабілізації сукупного попиту);
- монетарний – антиінфляційна політика, яка виникла на критиці кейнсіанського напрямку і пропонує більш радикальні методи боротьби, засновані на грошово-кредитному регулюванні. Серед яких, метод нуліфікації грошей, метод «шокової терапії», метод градування тощо.

Основними причинами прискорення інфляційних процесів в Україні в останні роки є: шок економіки через локдаун спричинений пандемією Covid19; повномасштабне вторгнення росії; руйнація та релокація виробництв; порушення логістики та ланцюгів постачання; зростання виробничих витрат бізнес-суб'єктів; міграційні процеси [1].

Впродовж останніх років уряд України реалізував низку заходів, спрямованих на стримування інфляції та забезпечення економічної стабільності. Серед основних інструментів розглянемо наступні.

Монетарна політика Національного банку України (НБУ). НБУ регулює грошову масу та впливає на рівень інфляції шляхом коригування облікової ставки, встановлення норм обов'язкового резервування для банків, а також проведення операцій на відкритому ринку. Змінюючи різко ключову процентну ставку, НБУ контролює рівень короткострокових процентних ставок банків, що безпосередньо впливає на попит та, зокрема, може сформувати передумови нарощення інфляційних темпів. Так, наприклад відбулося у 2022 році, коли НБУ з 04.03.2022 р. по 03.06.2022 р. підвищив облікову проценту ставку з 10% до 25%. У випадку підвищення процентної ставки рівень заощаджень зростає та скорочується споживання, що зменшує швидкість обертання грошей та попит на них, а отже стабілізує інфляційні процеси; а якщо процентна ставка буде знижуватись, то пропорційно до неї зросте попит на гроші, що буде навпаки стимулювати їх знецінення та зростання інфляції [4].

Фіскальна політика. Для зниження інфляційного тиску уряд може скорочувати державні видатки та підвищувати податкові надходження. Проте занадто різке зменшення бюджетних витрат може уповільнити економічне зростання та посилити соціальну напруженість. Повномасштабна війна виснажила заощадження і запаси населення та бізнесу, зріс розмір державного боргу та рівень дефіциту державного бюджету. Якщо у 2021 році податкові надходження становили 33,5% валового внутрішнього продукту (ВВП), неподаткові – 3% ВВП, а загальнодержавні видатки 40,5%. То у 2022 році уряд збільшує витрати на оборону до 22%, зростають невійськові витрати до 43,4% при падінні ВВП на 28,8% і в умовах дефіциту бюджету у 24,8% ВВП. У 2023 році державні витрати на оборону вже становили 32,1% ВВП. Урядом були впроваджені заходи для підвищення доходів бюджету не лише для фінансування

ЗСУ, але й для підтримки дуже високого рівня державних витрат. Зокрема, у 2024 році податкові надходження становили 35,3% ВВП, а сукупні доходи органів держуправління 50,7% при витратах 69,6% ВВП [3].

Цінове регулювання. Держава має можливість запроваджувати граничні ціни на окремі товари й послуги з метою стримування їхнього подорожчання. Українська економіка увійшла у повномасштабну війну з інфляцією до 10% на рік, а вже наприкінці жовтня індекс цін становив 26,6%. Якщо порівнювати ціни червня 2024 року з цінами червня 2025 року, то зростання цін склало 14,3%. Рациональне формування цін передбачає як пряме, так і непряме державне втручання. На енергоресурси та продукцію природних монополій доцільно запроваджувати фіксовані державні ціни, а на транспортні послуги - встановлювати чітко визначені тарифи. Щодо сільськогосподарської продукції, ефективнішими є непрямі методи державного впливу. Водночас щодо споживчих товарів державне регулювання має бути мінімальним. У цьому випадку основна роль держави полягає у створенні сприятливих умов для конкуренції та розвитку ринкових механізмів саморегуляції. Водночас такі заходи можуть обмежувати конкуренцію та стримувати розвиток підприємництва.

Регулювання зовнішньоекономічної діяльності. Контроль за валютним курсом дозволяє зменшити вплив коливань на ціни імпортованих товарів. З огляду на умови воєнного стану та в межах чинного законодавства, НБУ запровадив фіксований обмінний курс гривні, а також реалізував низку регуляторних заходів, спрямованих на його стабілізацію. Зокрема, були введені обмеження на валютні операції для суб'єктів господарювання. Крім того, уряд може впроваджувати імпортні обмеження, що також відіграють важливу роль у боротьбі з інфляцією. У 2022 році через інфляцію фізичні обсяги експорту скоротилися на 38,4%, а в імпортованих операціях спостерігалось падіння обсягів на 20–40% [1], але вже у 2023 році імпорту перевищив 63,5 млрд дол. США (+15% до 2022 року), це спричинило формування рекордного дефіциту торгівлі товарами на рівні 27,3 млрд дол. США або близько 16% від ВВП [2]. У 2024 році темпи нарощування експорту зросли, що є позитивною тенденцією для вітчизняної економіки.

Таким чином, якщо визначати сутність антиінфляційних механізмів загалом, то вони полягають не стільки в стабілізації цін урядом, скільки в забезпеченні помірних темпів інфляції. В умовах війни відбулися величезні втрати соціального капіталу та виробничих потужностей, які визначатимуть особливості формування державної антиінфляційної політики у післявоєнному відновленні. Так як економічна стабільність є основою для досягнення економічного зростання, антиінфляційні механізми мають розглядатися і впроваджуватися урядом як ключовий компонент сталого розвитку країни.

Література

- [1] Мігай Н.Б. Оцінка взаємовпливу макроекономічних чинників та ланцюгів постачань в умовах війни. *Економічний простір*. 2024. № 190. С. 92–97.
- [2] Місячний економічний моніторинг України №228, січень 2024 року. *Інститут економічних досліджень та політичних консультацій*. 10 с. URL: [https:// mail.google.com/mail/u/0/#search/rubanik%40ier.kyiv.ua?projector=1](https://mail.google.com/mail/u/0/#search/rubanik%40ier.kyiv.ua?projector=1)
- [3] Романчук Я. Фіскальна трансформація України неминуча. URL: <https://www.ilibertyinstitute.org/articles/fiskalna-transformacziya-ukrayini-neminucha>

[4]. Сушкова В.В., Пазич А.В. Інфляційні процеси в умовах воєнного стану та шляхи подолання на практиці світового досвіду. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. №11. С. 337–341.

ANTI-INFLATIONARY MECHANISMS IN WAR CONDITIONS

Natalia Mihai

Admiral Makarov National University of Shipbuilding

Abstract. The paper examines the main instruments for curbing inflationary processes in the context of martial law in Ukraine. In particular, it analyzes a number of measures implemented by the Ukrainian government, including monetary and fiscal policy, price regulation, and regulation of foreign economic activity. The importance of a comprehensive approach to combating inflation in conditions of uncertainty and macroeconomic instability is emphasized.

Keywords. inflation, anti-inflationary mechanisms, measures to curb inflation, martial law.

УДК 330.341.1

ГЕНЕЗИС ІННОВАЦІЙНИХ СИСТЕМ МАКРО-, МЕЗО- ТА МІКРОРІВНЯ

Надточій І.І.

доктор економічних наук, професор,

заступник директора з навчально-методичної

та наукової роботи Херсонського навчально-наукового інституту

Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова

м. Херсон, Україна

nira@ukr.net

Анотація. Досліджено генезис інноваційних систем на макро-, мезо- та мікрорівнях із врахуванням українських реалій. Розкрито теоретичні основи поняття інноваційної системи та класифікаційні підходи до її структурування. Проаналізовано етапи становлення національної, регіональних та локальних інноваційних систем, охарактеризовано ключові інститути та механізми їх функціонування. Зроблено висновок про необхідність інтегрованого підходу до розвитку інноваційної політики в Україні на всіх рівнях управління.

Ключові слова: інновації, інноваційна діяльність, національна інноваційна система, регіональна інноваційна система, інноваційна система підприємства.

У сучасному світі інновації є ключовим чинником економічного зростання, конкурентоспроможності та соціального прогресу. Формування інноваційних систем на різних рівнях – від національного до локального – стало предметом дослідження багатьох українських та зарубіжних учених. Сутність інноваційної системи полягає у взаємодії елементів, які забезпечують створення, поширення та комерціалізацію нових знань та технологій.

Генезис інноваційних систем передбачає вивчення історичних передумов, чинників формування та етапів становлення системи інноваційної діяльності на макро-, мезо- та мікрорівнях. Метою цього дослідження є аналіз особливостей еволюції інноваційних систем на кожному з рівнів, а також узагальнення наукових підходів до їх класифікації та структурування.

Інноваційна система розглядається як сукупність взаємопов'язаних інституцій, суб'єктів, інструментів і механізмів, що сприяють створенню та поширенню інновацій. Згідно з визначенням Л. Галіушки [1], інноваційна система – це комплексна структура, що охоплює суб'єкти науково-технічної, виробничої, освітньої та фінансової сфер, які взаємодіють між собою в межах певного соціально-економічного середовища.

Вітчизняна наукова школа (М. Бутко [2], О. Білан [3], І. Семенова [4]) акцентує увагу на багаторівневій структурі інноваційної системи, яка містить:

- 1) **макрорівень** – національна інноваційна система (НІС);
- 2) **мезорівень** – регіональні інноваційні системи (РІС);
- 3) **мікрорівень** – інноваційні системи підприємств (локальні системи).

Кожен рівень має свої функції, суб'єктів, механізми та специфіку взаємодії елементів.

Національна інноваційна система (НІС) є найвищим рівнем організації інноваційної діяльності. Формування НІС в Україні бере початок із часів здобуття незалежності. У 1990-х роках спостерігалася фрагментація наукового потенціалу, недостатнє фінансування науки, відсутність ефективних механізмів трансферу технологій.

Перші елементи інституційного оформлення НІС з'явилися з прийняттям Закону України «Про інноваційну діяльність» (2002 р.). Наступним етапом стало формування нормативно-правової бази, створення державних цільових програм підтримки інновацій, інституцій з фінансування інновацій (наприклад, Державний фонд фундаментальних досліджень).

Сучасна НІС України, за класифікацією О. Амоші [5], характеризується такими основними елементами:

- державна політика у сфері інновацій (МОН, Мінекономіки);
- науково-дослідні установи та ЗВО;
- інноваційно активні підприємства;
- інфраструктура (технопарки, бізнес-інкубатори, венчурні фонди);
- законодавча база та інструменти стимулювання.

Однак вітчизняна НІС ще перебуває у стані трансформації, має низький рівень координації елементів, недостатній рівень фінансування науки (менше 0,5% ВВП), слабку комерціалізацію результатів НДДКР (І. Семенова [4]).

Регіональні інноваційні системи (РІС) – це сукупність інституцій та суб'єктів інноваційної діяльності, локалізованих у межах адміністративно-територіальних одиниць. Вони мають вирішальне значення для реалізації стратегії «сма́рт-спеціаліза́ції» (smart specialization) регіонів України.

Становлення РІС в Україні відбулося у кілька етапів:

- 1) **2000–2010 рр.** – формування перших технопарків, розвиток інноваційної інфраструктури у провідних університетських центрах (Київ, Харків, Львів, Дніпро);

2) **2011–2017 рр.** – створення обласних стратегій розвитку, визнання ролі регіональної політики в інноваційній сфері;

3) **з 2018 р.** – впровадження концепції смарт-спеціалізації відповідно до методології ЄС (пілотні проєкти у Полтавській, Харківській, Дніпропетровській та Львівській областях).

Ключовими інституціями РІС є: обласні адміністрації та регіональні ради інноваційного розвитку; регіональні агентства розвитку; університети як осередки знань; кластери, наукові парки, ІТ-хаби.

Згідно з дослідженням І. Грицака [6], ефективність РІС залежить від здатності регіону забезпечити взаємодію бізнесу, науки та влади за моделлю «трикутника знань». Успішні приклади – Львівський ІТ-кластер, Харківський науково-освітній консорціум, агроінноваційні платформи у Вінницькій області.

Мікрорівень інноваційної системи представлений підприємствами – носіями прикладних інновацій. Еволюція інноваційної діяльності підприємств в Україні має свої особливості:

1) **1990–2000 рр.** – домінування технологій, отриманих у радянський період, низька інноваційна активність;

2) **2001–2010 рр.** – поодинокі приклади інновацій (переважно у сфері харчової промисловості, ІТ, машинобудуванні);

3) **з 2010 р.** – розвиток корпоративних інноваційних стратегій, участь у міжнародних програмах (Horizon, EEN), відкриття R&D-центрів.

Підприємства формують власні локальні інноваційні системи, до яких входять: внутрішні R&D-відділи; співпрацю з університетами; патентування і захист інтелектуальної власності; розробку стартапів.

Особливо активно інновації розвиваються у великих компаніях (Метінвест, «Нова пошта», «Інтерпайп») та серед ІТ-бізнесу (SoftServe, ELEKS, Genesis). За даними Держстату, у 2022 р. лише 15% підприємств впроваджували інновації, однак цей показник поступово зростає.

У науковій літературі існує кілька підходів до класифікації інноваційних систем:

1) **інституційний** – за ознаками взаємодії суб'єктів (Л. Галіушка [1]);

2) **рівневий** – поділ на макро-, мезо- і мікрорівні (М. Бутко [2]);

3) **функціональний** – за основними функціями: створення знань, поширення, використання (С. Сухорольський [7]).

Також виділяють **відкриті та закриті інноваційні системи** залежно від доступності зовнішніх знань, та **територіальні** – залежно від просторового охоплення.

Генезис інноваційних систем в Україні має складну, поетапну природу та характеризується поступовим переходом від фрагментованих елементів до структурованих моделей взаємодії суб'єктів. На макрорівні сформовано базову інституційну архітектуру НІС, однак спостерігається потреба в її модернізації. Регіональні інноваційні системи демонструють різний рівень розвитку, що вимагає індивідуального підходу та підтримки смарт-спеціалізації. На мікрорівні зростає інноваційна активність підприємств, що вказує на поступову еволюцію локальних інноваційних систем.

Успішний розвиток інноваційної економіки потребує узгодженої політики на всіх рівнях, стимулювання трансферу знань, розвитку кластерів, посилення координації між елементами інноваційної системи.

Література

- [1] Галіушка, Л. В. (2021). Сутність і структура національної інноваційної системи. *Вісник економіки транспорту і промисловості*, (75). С. 48–53.
- [2] Бутко, М. П. (2017). Теоретико-методологічні засади формування інноваційної системи в Україні. *Науковий вісник Полісся*, (1(9)). С. 43–50.
- [3] Білан, О. Г. (2019). Інноваційна система як фактор забезпечення конкурентоспроможності національної економіки. *Економіка та суспільство*, (20). С. 122–127. <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/60>
- [4] Семенова, І. П. (2020). Національна інноваційна система України: сучасні виклики та перспективи розвитку. *Економіка і організація управління*, (3(39)). С. 89–95.
- [5] Амоша, О. І., Ніколаєнко, А. І. (2015). Національна інноваційна система України в контексті міжнародних порівнянь. *Економічний вісник Донбасу*, 1(39). С. 115–121.
- [6] Грицак, І. В. (2022). Смарт-спеціалізація як інструмент регіонального інноваційного розвитку. *Регіональна економіка*, (2). С. 121–128. <https://re.gov.ua/index.php/uk/>
- [7] Сухорольський, С. В. (2020). Формування та розвиток регіональної інноваційної системи: теорія і практика. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія: Економіка*, (1(13)). С. 65–70.

GENESIS OF INNOVATIVE SYSTEMS AT MACRO-, MEZO- AND MICRO LEVELS Nadtochii Iryna

Kherson Educational-Scientific Institute of Admiral Makarov National University of Shipbuilding

Abstract. The genesis of innovation systems at the macro-, meso- and micro-levels is studied, taking into account Ukrainian realities. The theoretical foundations of the concept of an innovation system and classification approaches to its structuring are revealed. The stages of the formation of national, regional and local innovation systems are analyzed, key institutions and mechanisms of their functioning are characterized. The conclusion is made about the need for an integrated approach to the development of innovation policy in Ukraine at all levels of management.

Keywords: innovation, innovation activity, national innovation system, regional innovation system, innovation system of the enterprise.

УДК 330.342:355.02(477)

СУЧАСНІ ЕКОНОМІЧНІ ВИКЛИКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ**Руснак А.В.***доктор економічних наук, професор,**в.о. завідувача кафедри економіки Херсонського навчально-наукового інституту**Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова**м. Херсон, Україна**rusnak_av@meta.ua*

Анотація. Розглянуто ключові економічні виклики, з якими стикається Україна в умовах воєнного стану. Окреслено вплив збройної агресії на ВВП, державні фінанси, зайнятість, інфляцію, логістику та зовнішньоекономічну діяльність. Зроблено акцент на структурних проблемах економіки, необхідності трансформації державної підтримки, цифровізації та посилення стійкості економічних систем. Надано короткий огляд адаптивних політик уряду та партнерської міжнародної підтримки.

Ключові слова: економічні виклики, воєнний стан, економічна стійкість, макроекономіка, відновлення.

З початку повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну у 2022 році, економіка країни опинилася в умовах найглибшої трансформації та кризи з часів незалежності. Воєнний стан, введений 24 лютого 2022 року, істотно змінив функціонування фінансово-економічної системи, логістики, зовнішньої торгівлі та ринку праці. Перед державою постали виклики збереження економічної активності, утримання соціальної стабільності та забезпечення фінансування оборони.

У 2022 році ВВП України скоротився приблизно на 29,1% – це найбільше падіння за останні десятиліття [1]. Основними чинниками є:

- руйнування виробничих потужностей;
- окупація частини територій;
- порушення логістичних ланцюгів;
- скорочення приватних інвестицій.

Хоча в 2023 році економіка почала відновлюватися (+5,3% зростання ВВП), високий рівень невизначеності залишається основним ризиком [2].

Бюджетна система працює в умовах воєнної економіки:

- дефіцит державного бюджету в 2022 році перевищив 900 млрд грн [3];
- понад 50% витрат спрямовується на оборону та безпеку;
- інфляція у 2022 р. досягла 26,6%, що стало результатом енергетичних шоків, дефіциту товарів, зростання витрат [4].

Для покриття дефіциту Україна активно залучає міжнародну допомогу – лише у 2023 році вона склала понад \$42 млрд [5].

Понад 5 млн осіб вимушено виїхали за кордон, а ще мільйони втратили роботу внаслідок руйнування підприємств. Проблеми:

- деформація ринку праці, особливо в регіонах бойових дій;
- відтік кваліфікованих кадрів, зокрема з ІТ, медицини, освіти;
- зростання тіньової зайнятості.

Уряд впроваджує програми «єРобота», «Гранти для бізнесу» для підтримки самозайнятості [6].

Є істотний вплив на логістику та експортний потенціал. Закриття портів у Чорному морі й блокада традиційних шляхів поставок призвели до:

- падіння експорту на 35% у 2022 році;
- зростання витрат на транспортування (альтернативні маршрути через Дунай, ЄС);
- перебудови зовнішньої торгівлі у напрямку ЄС: у 2023 частка ЄС у експорті становила понад 65% [7].

Активно розвиваються логістичні хаби на заході країни, включно з індустріальними парками.

Незважаючи на війну, в Україні продовжується: цифровізація послуг (Дія, єВідновлення); розвиток військово-промислового комплексу, зокрема виробництва БПЛА; активізація аграрного сектору як основи валютних надходжень; розширення ІТ-експорту, який у 2023 р. перевищив \$7 млрд [8]. Це свідчить про адаптивність економіки, здатність мобілізувати інноваційні ресурси.

Сучасні економічні виклики в умовах воєнного стану є безпрецедентними за масштабами та природою. Україна водночас веде боротьбу за фізичне виживання і економічне відновлення. Попри втрати, економіка демонструє ознаки адаптації. Ключовими напрямками залишаються: фінансова стабілізація; збереження експортного потенціалу; підтримка підприємництва; розвиток критичної інфраструктури. Міжнародна підтримка, реформи, інновації та національна єдність формують основу для майбутньої економіки України.

Література

- [1] Національний банк України. Основні макроекономічні показники. URL: <https://bank.gov.ua/statistic> (дата звернення: 18.06.2025).
- [2] Міністерство економіки України. Огляд економічної ситуації за 2023 рік. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents> (дата звернення: 13.06.2025).
- [3] Міністерство фінансів України. Звіт про виконання бюджету України за 2022 рік. URL: <https://mof.gov.ua/uk/reports> (дата звернення: 17.06.2025).
- [4] Державна служба статистики України. Інфляція в Україні. URL: <https://ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 15.06.2025).
- [5] IMF Ukraine. Financial Support Overview, 2023. URL: <https://www.imf.org/en/Countries/UKR> (дата звернення: 25.06.2025).
- [6] Програма «єРобота» – портал державних послуг. URL: <https://diia.gov.ua/services/yerobota> (дата звернення: 22.06.2025).
- [7] Державна митна служба України. Статистика зовнішньої торгівлі. URL: <https://customs.gov.ua/statistika> (дата звернення: 15.06.2025).
- [8] IT Ukraine Association. Огляд експорту ІТ-послуг 2023. URL: <https://itukraine.org.ua> (дата звернення: 15.07.2025).

CURRENT ECONOMIC CHALLENGES IN THE CONDITIONS OF MARTIAL STATE IN UKRAINE

Rusnak Alla

Kherson Educational-Scientific Institute of Admiral Makarov National University of Shipbuilding

Abstract. The key economic challenges facing Ukraine under martial law are examined. The impact of armed aggression on GDP, public finances, employment, inflation, logistics and foreign economic activity is outlined. The emphasis is on structural problems of the economy, the need to transform state support, digitalization and strengthen the resilience of economic systems. A brief overview of the government's adaptive policies and partner international support is provided.

Keywords: economic challenges, martial law, economic resilience, macroeconomics, recovery.

УДК 330.331

ІННОВАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК НАЙВАЖЛИВІША СКЛАДОВА МІСІЇ ПІДПРИЄМСТВА

Руснак А.В.

*доктор економічних наук, професор,
професор кафедри економіки Херсонського навчально-наукового інституту
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова
м. Херсон, Україна
rusnak_av@meta.ua*

Анотація. Розглянуто поняття інноваційної діяльності підприємства, роль місії в стратегічному управлінні та значення інтеграції інновацій у місію компанії. Наведено актуальні дані й дослідження, що підтверджують критичну важливість інновацій.

Ключові слова: інновації, інноваційна діяльність, місія, стратегія, підприємство.

У сучасних мінливих умовах інноваційність стала одним із ключових чинників успіху підприємств. Більшість компаній усвідомлюють, що без постійних нововведень складно підтримувати конкурентоспроможність і задовольняти зростаючі потреби споживачів. Не випадково **83% керівників підприємств** нині відносять інновації до трійки пріоритетів своєї організації [1]. Інновації розглядаються не лише як засіб створення нових продуктів чи технологій, а й як стратегічний інструмент для досягнення основної мети бізнесу. Відповідно, місія багатьох успішних компаній тісно пов'язана з інноваційною діяльністю, визначаючи її як головну цінність та напрям розвитку.

Перш ніж аналізувати зв'язок між інноваціями та місією, необхідно чітко окреслити поняття **інноваційної діяльності підприємства**. Згідно із законодавчим визначенням в Україні, інноваційна діяльність – це діяльність, що спрямована на використання і комерціалізацію результатів наукових досліджень та розробок і зумовлює випуск на

ринок нових конкурентоздатних товарів і послуг [2]. Тобто це комплекс процесів у межах підприємства, результатом яких є впровадження новачій у виробництво або бізнес-модель з метою отримання якісно нових продуктів, технологій або послуг.

В економічній науці поняття інноваційної діяльності трактується широко. Згідно з рекомендаціями **ОЕСД**, інноваційна діяльність охоплює **усі наукові, технологічні, організаційні, фінансові та комерційні кроки, що реально приводять до здійснення інновацій або здійснюються з цією метою** [3]. Отже, до інноваційної діяльності належать не лише власне розробка нових продуктів чи процесів, а й супутні дії – від досліджень та розробок (R&D) до пошуку фінансування, маркетингу новачій, організаційних змін та освоєння ринку. Важливо, що інновації можуть бути різних типів – **продуктові, процесні, маркетингові, організаційні** – та всі вони можуть стати об'єктом інноваційної діяльності [4]. Зрештою, інноваційна діяльність – це систематична робота підприємства над генеруванням і втіленням нових ідей, яка є рушійною силою його розвитку та засобом реалізації стратегічних цілей.

Місія підприємства – це чітко сформульована загальна мета існування організації, що відображає її призначення, філософію та цінності. У науковій літературі місію визначають як основну загальну ціль організації, чітко виражену причину її існування. Місія окреслює, яку ключову потребу покликана задовольнити компанія, **чим вона займається, для кого працює та яких принципів дотримується**. Формулювання місії зазвичай лаконічне, зрозуміле для сприйняття та орієнтоване на довгострокову перспективу.

Стратегічне значення місії важко переоцінити. Місія виступає відправною точкою для всього процесу стратегічного планування: «процес реалізації стратегії підприємства має починатися із визначення місії, тому що стратегія має сприяти досягненню місії та цілей» [5].

Правильно сформульована місія також виконує комунікативну та мотиваційну функції. Вона доносить співробітникам спільне розуміння сенсу роботи, надихає їх та об'єднує навколо спільної мети. Зовнішнім стейкхолдерам (клієнтам, партнерам, інвесторам, суспільству) місія сигналізує про довгострокові наміри і цінності компанії. Наприклад, експерти зазначають, що місія «спрямовує всі стратегічні рішення та дії, пов'язуючи цілі компанії з її основними цінностями та баченням» [6]. Отже, місія є своєрідним орієнтиром для компанії, що дозволяє їй залишатися на курсі під час зростання чи змін та зберігати вірність своїм принципам.

Інновації відіграють подвійну роль у контексті місії підприємства: вони є як засобом досягнення місії, так і суттєвим чинником, що впливає на формулювання самої місії.

По-перше, інноваційна діяльність – це інструмент реалізації місії. Більшість сучасних місій орієнтовані на створення цінності для клієнта, суспільства або акціонерів, і досягти цього без нововведень практично неможливо. Наприклад, якщо місія компанії полягає в тому, щоб забезпечувати найвищу якість продуктів або лідерство на ринку, то постійне впровадження інновацій стає необхідністю для виконання такої місії. **Інновації підвищують ефективність і результативність підприємства**, відкриваючи нові можливості для зростання. Як відзначає **ОЕСД**, своєчасні та цілеспрямовані інновації «підвищують продуктивність, сприяють економічному зростанню та допомагають вирішувати суспільні проблеми» [7]. Для окремого підприємства це означає, що інновації дозволяють краще задовольняти потреби споживачів, швидше адаптуватися до змін ринку та випереджати конкурентів, тим самим наближаючи реалізацію його місії. Дослідження підтверджують пряму залежність між інноваційною активністю та результативністю компаній: зокрема, **впровадження продуктивних інновацій**

статистично приводить до зростання продуктивності праці на рівні фірми [7]. Отже, інновації фактично виступають каталізатором, який прискорює прогрес компанії на шляху до стратегічних цілей, визначених місією.

По-друге, інновації впливають на формування та еволюцію місії підприємства. В умовах швидкого технологічного поступу багато компаній включають інноваційність до переліку своїх базових цінностей та елементів місії. Місія організації може прямо проголошувати прагнення до новаторства, творчості, лідерства в інноваціях тощо. Така інтеграція задає тон корпоративній культурі: працівники розуміють, що від них очікується ініціативність і генерація нових ідей, а зовнішні стейкхолдери – що компанія налаштована на розвиток і не стоятиме на місці. Успішні глобальні корпорації часто акцентують на інноваціях у своїй місії. Приміром, **Apple** заявляє своєю місією «нести найкращий користувацький досвід клієнтам через інноваційні апаратні засоби, програмне забезпечення та сервіси» [8]. Ця теза підкреслює, що шляхом постійних інновацій Apple прагне реалізувати головне завдання – забезпечити видатний досвід користувачів. Інший відомий приклад – місія компанії **Nike**: «нести натхнення та інновації кожному атлету у світі» [8]. Отже, для Nike впровадження інновацій є невід’ємною частиною її призначення, пов’язаного з мотивацією спортсменів. **Nova Poshta (Україна)** – провідна українська логістична компанія, яка зробила швидку та зручну доставку своєю головною метою. Її місія сформульована так: «робити доставку легкою для життя та бізнесу». Для реалізації цієї місії Nova Poshta наголошує на інноваціях: «для цього команда Нової пошти впроваджує нові продукти і сервіси, орієнтуючись на міжнародні стандарти й найкращий світовий досвід» [9]. Таким чином, інноваційні рішення (автоматизація відділень, цифрові сервіси, залучення стартапів через платформу **NovaTech** тощо) розглядаються компанією як засіб втілення її місії – забезпечення максимально швидкої та зручної доставки для клієнтів. Інновації пронизують діяльність Nova Poshta: від першого в Україні повністю автоматизованого сортувального терміналу до розробки мобільних застосунків і поштоматів – усе це узгоджується із заявленою місією змінювати логістику через новації. Nova Poshta є показовим прикладом того, як на рівні місії задається високий пріоритет інноваціям, що далі відображається в корпоративній стратегії та конкретних проєктах розвитку. Ці випадки демонструють, що місія формулюється з акцентом на інноваційність як на одну з основних цінностей, яка визначає образ компанії.

Підкреслюючи інновації у місії, підприємство фактично привертає увагу до свого довгострокового бачення розвитку. Це сигнал інвесторам та партнерам про орієнтацію на зростання, а споживачам – про готовність пропонувати їм передові рішення. Варто зазначити, що **узгодженість інноваційної стратегії із загальною бізнес-стратегією (і місією)** є критично важливою для успіху. Експерти BCG застерігають, що компанії інколи займаються інноваціями «для галочки», втрачаючи фокус – натомість «посилення зв’язку між інноваційною стратегією і бізнес-стратегією – це найважливіша точка для початку» покращення ситуації [10]. Тобто лише ті інноваційні активності, що узгоджені з місією та цілями підприємства, здатні принести справжню користь та стійкі результати. Отже, закріплення інновацій як складової місії допомагає підприємству зосередити ресурси на найбільш важливих напрямках нововведень та спрямувати творчий потенціал організації на досягнення свого призначення.

На основі зазначеного можна стверджувати, що **інноваційна діяльність сьогодні не просто підтримує виконання місії підприємства, а є її органічною частиною**. Успішна компанія формулює свою місію з урахуванням викликів майбутнього і робить інновації центральним елементом свого стратегічного ДНК. Навпаки, підприємства, які ігнорують інновації, ризикують втратити актуальність місії та відстати від прогресу. Отже, запорукою довгострокового розвитку компанії є здатність постійно оновлюватися та **трансформувати місію у реальність через інновації**. У межах місії, що надихає, інноваційна діяльність стає усвідомленою місією сама собою – місією змінювати на краще та створювати нову цінність у світі.

Література

- [1] **Boston Consulting Group (2024)**. 83% of Companies Rank Innovation as a Top-Three Priority, Yet Just 3% Are Ready to Deliver. Press Release, June 4, 2024. URL: bcg.com/press/4june2024-companies-rank-innovation-top-priority (дата звернення: 09.04.2025).
- [2] **Закон України «Про інноваційну діяльність» № 40-IV від 04.07.2002**. Відомості Верховної Ради України, 2002, № 36, ст. 266. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15 (дата звернення: 02.04.2025).
- [3] **OECD (2005)**. Oslo Manual: Guidelines for Collecting and Interpreting Innovation Data (3rd ed.). Paris: Organisation for Economic Co-operation and Development. URL: oecd-ilibrary.org/science-and-technology/oslo-manual-2005_9789264013100-en. (дата звернення: 11.04.2025).
- [4] Kurpayanidi K. (2023). Retrospective analysis of innovative activity of business entities in the conditions of transformation. *E3S Web of Conferences*, 2023. Vol. 389. URL: <https://doi.org/10.1051/e3sconf/202338901061> (дата звернення: 12.04.2025).
- [5] **Шведа Н.М. (2019)**. Причини необхідності формулювання місії підприємства. *Інновації: аспекти управління, виробництва, сфери обслуговування* : матеріали VIII Всеукр. наук.-практ. конф. (Тернопіль, ТНТУ ім. І. Пулюя, 28 березня 2019 р.). С. 91–92. URL: elartu.tntu.edu.ua/handle/lib/28247 (дата звернення: 10.04.2025).
- [6] Висоцький О. Що таке місія компанії простими словами. URL: <https://blog.liga.net/user/ovysotskyi/article/53939> (дата звернення: 02.04.2025).
- [7] **OECD (2015)**. The Innovation Imperative: Contributing to Productivity, Growth and Well-Being. Paris: OECD Publishing. DOI: 10.1787/9789264239814-en. (дата звернення: 01.04.2025).
- [8] **Velazquez R., Gossett S. (2025)**. How to Write a Mission Statement (With 86 Examples) // BuiltIn. April 11, 2025. URL: builtin.com/articles/mission-statement-examples (дата звернення: 09.04.2025).
- [9] **Forbes Ukraine**. Профіль компанії «Нова пошта» («Nova Poshta Voice»). URL: forbes.ua/authors/nova-poshta-voice (дата звернення: 10.04.2025).
- [10] **Boston Consulting Group (2023)**. Most Innovative Companies 2023: Reaching New Heights in Uncertain Times. BCG Report, May 2023. URL: bcg.com/publications/2023-most-innovative-companies-2023 (дата звернення: 09.04.2025).

INNOVATIVE ACTIVITY AS THE MOST IMPORTANT COMPONENT OF THE ENTERPRISE'S MISSION

Rusnak Alla

Kherson Educational-Scientific Institute of Admiral Makarov National University of Shipbuilding

Abstract. The concept of innovative activity of the enterprise, the role of the mission in strategic management and the importance of integrating innovations into the mission of the company are considered. Current data and research are presented, confirming the critical importance of innovations.

Keywords: innovation, innovative activity, mission, strategy, enterprise.

УДК 330.3

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ В УМОВАХ НЕСТАБІЛЬНОСТІ ТА РИЗИКІВ ВИКЛИКАНИХ ДОВГОТРИВАЛОЮ ВІЙНОЮ

Хмарська І.А.

кандидат економічних наук,

доцент кафедри економіки, обліку та підприємництва

Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова

м. Миколаїв, Україна

hmarska@ukr.net

Анотація. Досліджено загрози наслідків повномасштабного вторгнення РФ які висувають на перший план захист життєво важливих потреб українського суспільства і держави, у тому числі збереження національного суверенітету та відновлення територіальної цілісності. Визначено основні ризики для економічної безпеки, а також відновлення та модернізація України в післявоєнний період. Визначені основні аспекти наслідків війни в Україні. Сформовані основні шляхи подолання викликів соціально-економічній безпеці на основі досвіду провідних країн світу.

Ключові слова: економіки, економічна безпека, наслідки війни, економічні ризики, відновлення економіки.

Економічна безпека національної економіки є невід'ємним атрибутом суверенітету, територіальної цілісності та незалежності будь-якої держави, а побудова ефективної системи безпеки дозволяє забезпечити її сталий соціально-економічний розвиток.

Метою даної роботи є визначення основних ризиків національній економічній безпеці в умовах російсько-української війни та виявлення заходів і напрямів повоєнного відновлення економіки.

У 2024 році виклики та загрози економічній безпеці в основному пов'язані з прямим руйнівним впливом військових дій на економічний розвиток (зокрема, фізичне руйнування

основних фондів та економічної інфраструктури, неможливість здійснення економічної діяльності в умовах військових дій на локальних територіях, ракетних обстрілів, тощо), нестача кваліфікованих працівників. На тлі невизначеності щодо масштабів втрат, завданих війною, і можливості їх компенсації, часові і фінансові перспективи відновлення економічного потенціалу в багатьох сферах діяльності залишаються в числі основних питань економічної безпеки України.

Економічна безпека вважається складовою національної безпеки і служить важливою основою національної безпеки і включає макроекономіку, зовнішню економіку, фінанси, сировину або виробничу, енергетику, соціально-демографічні показники, промисловість, інвестиції, інновації та продовольчу безпеку [1].

Регулювання економічної безпеки – це система єдиновекторних політик державних інституцій, спрямованих на виявлення, запобігання та подолання внутрішніх і зовнішніх загроз розвитку економічної системи держави, створення передумов, з урахуванням наявного потенціалу національної економіки та світових тенденцій, для реалізації економічних інтересів в політичній, соціальній, економічній тощо сферах, як на рівні держави, так і за її межами, через взаємоузгоджений механізм впливу, побудований на адаптивних засадах з урахуванням трансформаційної моделі економічного розвитку [1].

Регулювання економічної безпеки – це комплексний процес, який вимагає застосування інструментів з боку держави, що сприяють підтримці стійкості національної економіки та захисту її від зовнішніх та внутрішніх загроз.

Сьогодні здійснення економічної діяльності супроводжується невизначеністю перспектив розвитку. Водночас не можливо виявити, які можливі ризики очікують підприємницькі структури і як ними управляти в господарській діяльності. В період з 2014 року та до сьогоднішнього дня Україна стикається з низкою нових труднощів, таких як пандемія та повномасштабне вторгнення російських військ на територію країни, що впливає на розвиток бізнесу в усіх сферах. До найбільш серйозних викликів можна віднести: питання безпеки та ризики, економічну нестабільність, пошкодження інфраструктури, порушення законодавства та правову нестабільність.

За оцінками експертів, ВВП України зменшиться на 45% у 2022 р. внаслідок окупації частини території, припинення, призупинення та релокацію господарської діяльності, зазнавання збитків від знищення об'єктів критичної інфраструктури, скорочення зовнішньоекономічної діяльності морськими шляхами через втрату та обмеженість доступу до Азовського й Чорного морів, вимушену міграцію населення [2]. Вже за попередніми підсумками II та III кварталів падіння ВВП України становило 37,2 та 30,8% відповідно [2], що є найбільшим за останні 10 років. Після падіння на 28,8% у 2022 році, економіка відновилася на 5,3% у 2023 році. За підсумками 2024 року зростання ВВП склало всього 2,9% рік до року – менше за очікування. Економічне відновлення поступово сповільнюється. Кожного кварталу 2024 року зростання відносно 2021 було нижчим, ніж у 2023 році.

Відмовленню економіки продовжують перешкоджати складна безпекова ситуація, нестача кваліфікованих працівників та російські обстріли енергоінфраструктури. До того ж, у 2023 кращим показником відновлення ВВП сприяли низька база порівняна після падіння 2022 року та стрімке збільшення державних видатків, які у 2024 році вже скоріше є нормою воєнного часу. У цілому, в 2023 р. стан економічної безпеки держави стабілізувався, хоча

затяжна війна й погіршила можливості економічного зростання та посилила залежність національної економіки від зовнішніх джерел розвитку.

Значна частина українських підприємств стикаються з ризиками, що їхні основні засоби можуть зазнати руйнувань у результаті ведення бойових дій. Через дії ворога такий ризик існує не лише для фронтових регіонів, а й тилкових також — внаслідок масованих ракетних атак. Крім того, зниження платоспроможності населення, брак власних оборотних коштів, відсутність інвестиційної привабливості, інфляція, нестача робочої сили через еміграцію чи мобілізацію — ключові проблеми, на які сьогодні наражаються українські підприємства. На тлі невизначеності у розмірах завданих війною збитків та можливостей їх компенсації, **часові та фінансові перспективи відновлення економічного потенціалу у багатьох сферах діяльності залишаються серед основних проблем економічної безпеки України. Збитки, завдані війною, продовжують збільшуватись.** Найбільш постраждалими є житловий сектор, транспорт, торгівля та промисловість, енергетика і сільське господарство.

У 2023 р. вдалося започаткувати відновлювальний тренд у промисловості, що стало можливим завдяки попиту на внутрішньому ринку, зокрема на продукцію для потреб ЗСУ та для інфраструктурного відновлення країни, поліпшенню забезпечення електроенергією споживачів, лібералізації зовнішньої торгівлі, диверсифікації шляхів експорту українських товарів. **В умовах збереження високих воєнних ризиків загрози у сфері продовольчої безпеки залишаються відчутними і не втрачають актуальності.** Через бойові дії знищується родючий ґрунтовий шар на значній площі сільгоспугідь, наслідком чого стає збільшення частки земель, непридатних для використання, і, відповідно, зниження обсягів виробництва значущих видів сільськогосподарської продукції. Окрім цього, постійні обстріли виробничої та логістичної інфраструктури зберігатимуть і в подальшому високі ризики руйнування інфраструктури виробництва, переробки та зберігання сільськогосподарської продукції та продуктів харчування, а також погіршення забезпеченості сільськогосподарських підприємств матеріально-технічними засобами через брак фінансових ресурсів. **Водночас, найсуттєвішою загрозою продовольчій безпеці, яка зберігатиметься і в майбутньому, є посилення дефіциту трудових ресурсів у сільськогосподарському виробництві.**

Зростання рівня безробіття і масової міграції населення спричинило негативні наслідки для ринку праці та порушення економічних процесів. За оцінками Міжнародної організації праці, від початку війни було втрачено 30 % усіх робочих місць (або 4,8 млн), за іншими – понад 6,4 млн осіб виїхало за кордон, близько 7,7 млн стали внутрішньо переміщеними особами, з них більшість мають вищу освіту та були зайняті у висококваліфікованих професіях.

За посилення конкуренції та глобалізації економіки ваги набуває питання забезпечення належного інвестиційного середовища. Одним із важливих факторів стає питання безпеки інвестицій, особливо у країнах, які розвиваються.

Аналізуючи вищезазначені виклики та їх наслідки, можна робити ствердження, що соціальні виклики створюють стійкий потужний вплив на економічний стан в країні. Це вимагає встановлення взаємозв'язку між економічною та соціальною безпекою країни та формулювання доповненого визначення соціально-економічної безпеки України. Посилення зв'язку між економічною та соціальною безпекою в Україні є критично важливим, особливо в умовах війни та викликів для економіки. Проте зволікання та нехтування такими проблемами як масове зниження кількості населення, демографічна криза, масова міграція за кордон,

зниження рівня життя населення, зростання гендерного розриву можуть призвести до поглиблення в державі економічної кризи.

У нинішніх умовах військового конфлікту та економічних викликів Україні надзвичайно важливо зміцнити взаємозв'язок між економічною та соціальною безпекою для забезпечення стабільного розвитку.

У повоєнний період для підвищення економічної безпеки держави найбільш стійкою та перспективною, на нашу думку, є галузь інформаційних технологій. Подальший розвиток процесів диджиталізації, сервісизації, аутсорсингу виробництва та надання послуг державними інституціями сприятиме зростанню економічного потенціалу, активізації ділової активності, усуненню корупційних ризиків, диверсифікації логістики. Міжнародний досвід свідчить, що комплексні реформи, спрямовані на стимулювання економічного зростання та соціальну підтримку, можуть допомогти Україні досягти стабільного розвитку навіть у післякризовий період.

Література

- [1] Гурова Ю.С. Соціально-економічна безпека України: визначення, виклики, шляхи подолання, міжнародний досвід. Електронний журнал *«Ефективна економіка»* 2024. № 11. С. 19. URL: <https://nayka.com.ua/index.php/ee/issue/view/185> (дата звернення 16.07.2025).
- [2] Ухналь Н.М. Економічна безпека України в умовах воєнного стану. *Наукові праці НДФІ*, 2022, № 4 (101) С. 144–157 <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/1788409> (дата звернення 16.07.2025).
- [3] Мазаракі А., Мельник Т. Економічна безпека України в умовах російської агресії. *Scientia Fructuosa (Вісник Київського національного торговельно-економічного університету)*. 2022. № 5. С. 4–28. DOI: [https://doi.org/10.31617/1.2022\(145\)01](https://doi.org/10.31617/1.2022(145)01) (дата звернення 16.07.2025).
- [4] Антошкін В.К., Антошкіна Л.І. Концептуальні положення збереження економічної безпеки в умовах війни та військового стану. *Економічний вісник університету*. 2022. Випуск 55. С. 77–83. DOI: <https://doi.org/10.31470/2306-546X-2022-55-77-83> (дата звернення 16.07.2025).

ECONOMIC SECURITY OF UKRAINE IN THE CONDITIONS OF INSTABILITY AND RISKS CAUSED BY A LONG-TERM WAR

Khmarska I.

Admiral Makarov National University of Shipbuilding

Abstract. The threats resulting from the full-scale invasion of the Russian Federation are investigated, which put the protection of the vital needs of Ukrainian society and the state, including the preservation of national sovereignty and the restoration of territorial integrity, at the forefront. The main risks to economic security, as well as the restoration and modernization of Ukraine in the post-war period, are identified. The main aspects of the consequences of the war in Ukraine are identified. The main ways of overcoming challenges to socio-economic security are formed based on the experience of leading countries in the world.

Keywords: economy, economic security, consequences of war, economic risks, economic recovery.

УДК 336.7

МОДЕЛІ ОЦІНКИ ESG-ІНВЕСТИВАННЯ НА ФОНДОВОМУ РИНКУ

Рогов В.Г.*кандидат економічних наук, доцент**доцент кафедри інтелектуальної цифрової економіки**Національного університету кораблебудування ім. адмірала Макарова**м. Миколаїв, Україна**viacheslav1988rogov@gmail.com*

Анотація. Розкрито сутність ESG-критеріїв та їхнє значення для довгострокової стійкості бізнесу. Досліджено інтеграцію ESG-факторів у фінансові моделі. Розглянуто сучасні підходи до ESG-моделювання, як-от "живі" ESG-моделі, квантово-статистичний аналіз, передбачувальний ESG, синергетичний аналіз портфелів тощо. Акцентовано на проблемах стандартизації ESG-метрик, поведінкових упередженнях інвесторів та міжнародних особливостях, що впливають на розробку моделей.

Ключові слова: ESG-інвестування, моделі оцінки, екологічні критерії, соціальні критерії, управлінські критерії, фондовий ринок, оптимізація.

Концепція ESG (Environmental, Social, Governance) об'єднує екологічні, соціальні та управлінські критерії, які дозволяють інвесторам враховувати не лише фінансові показники, але й довгострокову стійкість бізнесу в контексті його впливу на навколишнє середовище, суспільство та якість корпоративного управління.

Сучасні моделі оцінки ESG-інвестицій на фондових біржах характеризуються високою складністю та багатовимірністю, оскільки вони повинні інтегрувати як кількісні фінансові показники, так і якісні ESG-метрики, які часто важко формалізувати та стандартизувати. Основні підходи до моделювання ESG-інвестицій включають інтеграційні моделі, які поєднують традиційний фундаментальний аналіз з ESG-факторами, скринінгові моделі, що виключають або включають активи на основі ESG-критеріїв, тематичні моделі, зосереджені на конкретних ESG-трендах, та моделі впливового інвестування, які прямо цілять на досягнення позитивних ESG-результатів [1].

Екологічна складова ESG-оцінки охоплює широкий спектр показників, включаючи викиди парникових газів, енергоефективність, використання природних ресурсів, управління відходами, вплив на біорізноманіття та адаптацію до кліматичних змін. Соціальна компонента ESG-аналізу включає оцінку відносин компанії з працівниками, клієнтами, постачальниками та громадами, в яких вона діє. Управлінська складова ESG-оцінки зосереджується на структурі та ефективності корпоративного управління, включаючи незалежність та компетентність ради директорів, прозорість фінансової звітності, системи внутрішнього контролю, винагороду топ-менеджменту, захист прав акціонерів та етичні стандарти ведення бізнесу.

Інтеграція ESG-факторів у традиційні моделі фінансової оцінки вимагає складних методологічних підходів, які дозволяють трансформувати якісну ESG-інформацію у кількісні параметри, що можуть бути включені в моделі дисконтування грошових потоків,

мультиплікаторного аналізу або портфельної оптимізації. Одним з найпоширеніших підходів є коригування ставки дисконтування на основі ESG-рейтингу компанії, де компанії з вищими ESG-показниками отримують нижчу ставку дисконтування внаслідок меншого сприйняття ризику інвесторами.

Альтернативним підходом є пряме включення ESG-факторів у прогнозування майбутніх грошових потоків через моделювання впливу ESG-ризиків та можливостей на операційні показники компанії. Наприклад, компанії з кращими екологічними практиками можуть мати нижчі операційні витрати завдяки енергоефективності, менші регулятивні ризики та кращий доступ до капіталу, що позитивно відображається на їх майбутніх грошових потоках.

Портфельні моделі ESG-інвестування використовують різноманітні стратегії оптимізації, які враховують не лише традиційні параметри ризику та доходності, але й ESG-цілі інвестора. Моделі середньої дисперсії Марковиця можуть бути розширені включенням ESG-обмежень або ESG-цілевих функцій, що дозволяє формувати портфелі, які максимізують очікувану доходність при заданому рівні ризику та ESG-якості, або мінімізують ризик при заданих цілях доходності та ESG-якості.

Міжнародні аспекти ESG-інвестування ускладнюють розробку універсальних моделей оцінки через відмінності в регулятивних вимогах, культурних цінностях, рівнях економічного розвитку та доступності ESG-даних у різних країнах та регіонах. Моделі для оцінки ESG-інвестицій на ринках, що розвиваються, повинні враховувати специфічні ризики, пов'язані з менш розвинутою інституційною інфраструктурою, нижчою якістю корпоративного управління та обмеженою доступністю надійних ESG-даних.

Поведінкові аспекти ESG-інвестування також впливають на моделі оцінки, оскільки рішення інвесторів можуть відхилятися від суто раціональних економічних мотивів через етичні переконання, соціальні норми та емоційні фактори.

Технологічні інновації продовжують трансформувати ландшафт ESG-інвестування через розвиток блокчейн-технологій для забезпечення прозорості ESG-даних, інтернету речей для реального часу моніторингу екологічних показників, та квантових обчислень для розв'язання складних задач портфельної оптимізації з множинними ESG-обмеженнями.

Новітні дослідження в області ESG-моделювання демонструють необхідність розробки динамічних адаптивних систем оцінки, які здатні реагувати на швидкі зміни у глобальному бізнес-середовищі та регулятивному ландшафті. Концепція «живих» ESG-моделей передбачає створення самонавчальних систем, які автоматично коригують свої параметри на основі нових даних про взаємозв'язки між ESG-факторами та фінансовими результатами компаній. Такі системи використовують методи машинного навчання з підкріпленням для оптимізації прогнозової точності та адаптації до змінних ринкових умов.

Інноваційним напрямом є розробка квантово-статистичних моделей ESG-оцінки, які використовують принципи квантової механіки для моделювання складних взаємодій між різними ESG-факторами. Квантова суперпозиція дозволяє моделювати одночасні стани невизначеності різних ESG-параметрів, тоді як квантова запутаність може описувати нелінійні кореляції між географічно та галузево розподіленими ESG-ризиками. Такий підхід особливо ефективний для аналізу системних ESG-ризиків, які не можуть бути адекватно описані традиційними статистичними методами.

Концепція «передбачувального ESG» базується на використанні передових технологій прогнозування для антиципації майбутніх ESG-трендів та їх впливу на вартість активів. Моделі передбачувального ESG інтегрують дані про соціальні медіа, патентну активність, регулятивні ініціативи, кліматичні прогнози та інші випереджувальні індикатори для створення прогнозів ESG-рейтингів компаній на горизонтах від кількох місяців до декількох років. Використання техніки часових рядів з глибоким навчанням дозволяє виявляти довгострокові тренди в ESG-показниках, які можуть бути не очевидні при традиційному аналізі.

Синергетичний аналіз ESG-портфелів досліджує нелінійні взаємодії між різними ESG-активами в портфелі, де загальний ESG-ефект може бути більшим або меншим за суму індивідуальних ефектів. Використання теорії складних систем дозволяє моделювати емерджентні властивості ESG-портфелів, які не можуть бути передбачені на основі аналізу окремих активів.

Адаптивне управління ESG-портфелями використовує принципи кібернетики та теорії управління для створення самокоригуючих інвестиційних систем. Адаптивні ESG-моделі автоматично коригують портфельні ваги на основі зворотного зв'язку про ESG-ефективність та ринкові умови.

Висновок. ESG-інвестування кардинально трансформує фінансові ринки, вимагаючи нових, багатовимірних моделей оцінки, що інтегрують екологічні, соціальні та управлінські критерії з традиційним фінансовим аналізом. Майбутнє ESG-моделювання полягає в поєднанні технологічних інновацій з глибоким розумінням ризиків і можливостей, що дозволить створювати ефективні та прозорі інвестиційні стратегії.

Література

[1] Kräussl R., Oladiran T., Stefanova D. A review on ESG investing: Investors' expectations, beliefs and perceptions. *Journal of Economic Surveys*. 2024. Т. 38. №. 2. Р. 476-502.

ESG INVESTING VALUATION MODELS ON THE STOCK MARKET

Viacheslav Rogov

Admiral Makarov National University of Shipbuilding

Abstract. The study reveals the essence of ESG criteria and their significance for a company's long-term sustainability. It investigates the integration of ESG factors into financial models. The study examines modern approaches to ESG modeling, such as "living" ESG models, quantum statistical analysis, predictive ESG, synergistic portfolio analysis, and more. It also focuses on the challenges of standardizing ESG metrics, investor behavioral biases, and international specifics that influence model development.

Key words: ESG investing, valuation models, environmental criteria, social criteria, governance criteria, stock market, optimization.

УДК 331.101

МЕТОДИ ОБРОБКИ HR-ДАНИХ**Рогов В.Г.***кандидат економічних наук, доцент**доцент кафедри інтелектуальної цифрової економіки**Національного університету кораблебудування ім. адмірала Макарова**м. Миколаїв, Україна**viacheslav1988rogov@gmail.com*

Анотація. Аналіз методів обробки HR-даних виявляє системний підхід до інтеграції різноманітних джерел інформації для створення централізованих аналітичних платформ. Дослідження фокусується на трьох основних рівнях аналітичної зрілості: описовій аналітиці, яка оцінює поточний стан HR-процесів; передбачувальній аналітиці, що прогнозує HR-тренди; та прописовій аналітиці, що формує рекомендації для оптимізації стратегій управління людським капіталом. Цей підхід дозволяє переходити від простого збору даних до їхнього комплексного аналізу, що забезпечує підтримку прийняття обґрунтованих управлінських рішень.

Ключові слова: HR-аналітика, обробка даних, управління людським капіталом, передбачувальна аналітика, кластерний аналіз, візуалізація даних, людські ресурси

Сучасне управління людськими ресурсами неможливе без ефективної обробки великих обсягів даних про співробітників, їхню продуктивність, залученість та розвиток. HR-дані являють собою складну екосистему інформації, що включає персональні відомості працівників, результати оцінювання, дані про навчання, компенсації, відвідуваність, плинність кадрів та багато інших показників. Ефективна обробка цих даних дозволяє організаціям приймати обґрунтовані рішення щодо найму, розвитку, утримання талантів та оптимізації HR-процесів.

Основою сучасних методів обробки HR-даних є системний підхід, що передбачає інтеграцію різноманітних джерел інформації в єдину аналітичну платформу [1]. Традиційно HR-відділи працювали з розрізненими системами: окремо велися бази даних співробітників, системи обліку робочого часу, платформи навчання та оцінювання. Сучасний підхід передбачає створення централізованого сховища даних, що дозволяє отримати холістичний погляд на HR-процеси та забезпечити більш точну аналітику.

Одним з основних методів обробки HR-даних є описова аналітика, що фокусується на описі поточного стану справ в організації. Цей підхід включає розрахунок базових HR-метрик, таких як коефіцієнт плинності кадрів, середній час закриття вакансій, індекси задоволеності співробітників, показники абсентеїзму та продуктивності. Описова аналітика дозволяє HR-фахівцям швидко оцінити ефективність поточних процесів та виявити проблемні зони, що потребують негайного втручання.

Предбачувальна аналітика представляє наступний рівень складності в обробці HR-даних, використовуючи статистичні моделі та алгоритми машинного навчання для прогнозування

майбутніх трендів. Застосування цього методу дозволяє передбачити ймовірність звільнення ключових співробітників, спрогнозувати потреби в найми на основі планів розвитку бізнесу, оцінити ефективність різних каналів рекрутингу. Предиктивні моделі особливо корисні для великих організацій, де навіть невелике покращення точності прогнозування може призвести до значної економії ресурсів.

Прескриптивна аналітика, як найвищий рівень аналітичної зрілості, не лише прогнозує майбутні сценарії, але й рекомендує конкретні дії для досягнення бажаних результатів. Цей метод використовує оптимізаційні алгоритми для визначення найкращих стратегій управління персоналом, враховуючи множину обмежень та цілей організації. Прескриптивна аналітика може рекомендувати оптимальний розподіл бюджету на навчання, найефективніші підходи до мотивації різних груп співробітників або стратегії утримання талантів в умовах високої конкуренції на ринку праці.

Методи текстової аналітики відіграють особливу роль в обробці HR-даних, оскільки значна частина інформації про співробітників представлена в неструктурованому вигляді. Обробка відгуків співробітників, результатів опитувань, резюме кандидатів, оцінювальних коментарів вимагає застосування спеціалізованих алгоритмів обробки природної мови. Сентимент-аналіз дозволяє автоматично визначати емоційне забарвлення відгуків співробітників, виявляти основні проблеми та джерела незадоволеності. Тематичне моделювання допомагає ідентифікувати основні теми в зворотному зв'язку від персоналу, автоматизуючи процес аналізу великих обсягів текстової інформації.

Кластерний аналіз є актуальним інструментом сегментації співробітників на основі їхніх характеристик, поведінки та продуктивності. Цей метод дозволяє виявити приховані паттерни в даних, групуючи співробітників з подібними характеристиками в окремі кластери. Результати кластеризації можуть використовуватися для персоналізації програм розвитку, оптимізації стратегій мотивації, визначення високопродуктивних команд та їхніх успішних практик. Особливо ефективним є застосування кластерного аналізу для сегментації кандидатів на етапі рекрутингу, що дозволяє більш точно підбирати профілі для різних позицій.

Методи аналізу соціальних мереж знаходять все більше застосування в HR-аналітиці для вивчення неформальних зв'язків між співробітниками та їхнього впливу на організаційну ефективність. Аналіз комунікаційних паттернів, співпраці між відділами, ідентифікація ключових з'єднувальних вузлів в організаційній мережі допомагає краще зрозуміти динаміку командної роботи та виявити потенційних лідерів. Цей підхід особливо корисний для оптимізації організаційної структури та покращення міжфункціональної взаємодії.

Інтеграція даних з різних джерел є критично важливим аспектом ефективної обробки HR-інформації. Сучасні організації використовують десятки різних систем для управління людським капіталом: HRIS, ATS, системи управління продуктивністю, платформи навчання, інструменти для проведення опитувань [2]. Створення єдиної картини вимагає розробки надійних процесів ETL, які забезпечують вилучення, трансформацію та завантаження даних з різномірних джерел. Особлива увага приділяється якості даних, їхній консистентності та актуальності.

Візуалізація HR-даних відіграє важливу роль в забезпеченні доступності аналітичних інсайтів для різних категорій користувачів. Інтерактивні дашборди дозволяють HR-менеджерам та керівникам швидко оцінювати поточну ситуацію, відстежувати тренди та

виявляти аномалії. Розробка мобільних додатків для HR-аналітики забезпечує доступ до ключових метрик в режимі реального часу.

Етичні аспекти обробки HR-даних набувають все більшого значення в контексті посилення вимог до захисту персональних даних та недискримінації. Застосування алгоритмів машинного навчання в HR-процесах вимагає постійного моніторингу на предмет потенційних упереджень, які можуть призвести до дискримінації певних груп кандидатів або співробітників. Методи аудиту алгоритмів, техніки пояснюваного штучного інтелекту та регулярна валідація моделей є обов'язковими компонентами сучасних HR-аналітичних систем.

Майбутнє обробки HR-даних пов'язане з розвитком технологій штучного інтелекту, розширенням можливостей автоматизації рутинних аналітичних задач та впровадженням більш складних предиктивних моделей.

Висновок. Ефективне управління людськими ресурсами залежить від якісної обробки HR-даних, яка дозволяє переходити від простого моніторингу до глибокого аналізу. Системний підхід, що об'єднує різноманітні джерела інформації, є основою для застосування таких методів, як описативна, предиктивна та прескриптивна аналітика. Інноваційні інструменти, зокрема текстова та кластерна аналітика, допомагають виявити приховані закономірності у великих обсягах інформації, а візуалізація даних робить ці інсайти доступними для прийняття обґрунтованих рішень. З розвитком технологій штучного інтелекту та посиленням уваги до етичних аспектів, HR-аналітика стане ще більш потужним, але водночас відповідальним інструментом для оптимізації управління людським капіталом.

Література

- [1] Rasmussen T. H., Ulrich M., Ulrich D. Moving people analytics from insight to impact. *Human Resource Development Review*. 2024. Vol. 23. №. 1. P. 11-29. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/15344843231207220>.
- [2] Рогов В. Г. Цифрова трансформація управління людським капіталом підприємств морегосподарського комплексу. *Shipbuilding & Marine Infrastructure*. 2024. № 2 (19). С. 69–78. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/2318737>.

HR DATA PROCESSING METHODS

Viacheslav Rogov

Admiral Makarov National University of Shipbuilding

Abstract. An analysis of HR data processing methods reveals a systematic approach to integrating diverse information sources to create centralized analytical platforms. The study focuses on three main levels of analytical maturity: descriptive analytics, which assesses the current state of HR processes; predictive analytics, which forecasts HR trends; and prescriptive analytics, which formulates recommendations for optimizing human capital management strategies. This approach allows for a transition from simple data collection to comprehensive analysis, which supports informed managerial decision-making.

Keywords: HR analytics, data processing, human capital management, predictive analytics, cluster analysis, data visualization, human resources.

УДК 338.5

ВИКОРИСТАННЯ TNMM В УКРАЇНІ

Рогов В.Г.*кандидат економічних наук, доцент**доцент кафедри інтелектуальної цифрової економіки**Національного університету кораблебудування ім. адмірала Макарова**м. Миколаїв, Україна**viacheslav1988rogov@gmail.com*

Анотація. Проаналізовано послідовність етапів реалізації методу, включаючи вибір тестованої сторони, проведення функціонального аналізу (FAR/TAR), визначення показників рентабельності (PLIs) та пошук зіставних компаній. Розкрито основні проблеми національного законодавства: термінологічні розбіжності з Керівництвом ОЕСР, відсутність чіткої процедури застосування методу, обмежений доступ до надійних баз даних та недостатнє врахування DEMPE-логіки. Запропоновано напрями удосконалення управління трансфертним ціноутворенням: гармонізація термінології Податкового кодексу з міжнародними нормами, створення національної системи функціонального аналізу, впровадження цифрових інструментів та розширення міжнародної співпраці.

Ключові слова: трансфертне ціноутворення, податкова система, зовнішньоекономічна діяльність, цифрова трансформація, TNMM, метод чистого прибутку.

У сучасних умовах глобалізації та цифрової трансформації економіки питання дотримання принципу «вितягнутої руки» при здійсненні контрольованих операцій набуває особливої актуальності. Трансфертне ціноутворення (ТЦ) є важливим інструментом податкового контролю, що дозволяє запобігати розмиванню податкової бази та переміщенню прибутку до юрисдикцій із нижчим рівнем оподаткування. Серед методів ТЦ, рекомендованих ОЕСР [1], значне поширення отримав метод чистої маржі від операцій (Transactional Net Margin Method, TNMM).

Сутність TNMM полягає у порівнянні рівня чистої рентабельності тестованої сторони контрольованої операції з рентабельністю незалежних компаній, що здійснюють подібну діяльність в зіставних умовах. На відміну від методів, орієнтованих на ціни (таких як метод зіставної неконтрольованої ціни), TNMM оцінює прибутковість на рівні операцій або підприємства, що робить його особливо корисним у ситуаціях, коли відсутні прямі ринкові аналоги товарів чи послуг.

Цей метод передбачає декілька етапів: вибір тестованої сторони, проведення функціонального аналізу (FAR/TAR), визначення показника рентабельності (PLI), пошук зіставних компаній, здійснення необхідних коригувань та формування діапазону рентабельності на рівні «вितягнутої руки». У міжнародній практиці TNMM вважається одним із найбільш гнучких методів, що дає змогу враховувати специфіку бізнес-моделі компанії та її функціонально-ризиковий профіль.

Для України актуальність цього методу зростає у зв'язку з посиленням контролю за трансфертним ціноутворенням та імплементацією положень Плану BEPS. Однак застосування TNMM в національній практиці України ускладнюється низкою нормативних і методологічних проблем. Зокрема, у статті 140.20 Податкового кодексу України (ПКУ) [2] використовується термін «метод чистого прибутку», що не повністю відповідає визначенню «Transactional Net Margin Method» у Керівництві ОЕСР. Вітчизняне законодавство має суттєві недоліки: термінологічні неточності, відсутність чіткого алгоритму застосування методу, необов'язковість проведення функціонального аналізу та оформлення відповідної документації, обмежений доступ до надійних джерел зіставних даних [3].

Ситуація ускладнюється глобальною цифровою трансформацією бізнесу. Сучасні економічні процеси дедалі більше ґрунтуються на нематеріальних активах — програмному забезпеченні, алгоритмах штучного інтелекту, даних користувачів, цифрових платформах. Класичні методи ТЦ, засновані на ціноутворенні фізичних товарів, часто виявляються непридатними для оцінки унікальних цифрових рішень. Окрім того, цифрові бізнес-моделі дозволяють підприємствам працювати на іноземних ринках без створення постійного представництва, що ускладнює контроль та ідентифікацію доходів. Проведення функціонального аналізу для цифрових операцій вимагає розширеного підходу: необхідно враховувати внесок кожної сторони у створення нематеріальних активів та мережевих ефектів.

У розділі про трансфертне ціноутворення (стаття 39 ПКУ) не визначено терміну DEMPE (D – Development – розробка, E – Enhancement – удосконалення, підвищення цінності, M – Maintenance – підтримка, P – Protection – захист, E – Exploitation – експлуатація, комерційне використання) немає окремої процедури аналізу нематеріальних активів за цією логікою.

Для ефективного впровадження TNMM необхідно гармонізувати термінологію Податкового кодексу з Керівництвом ОЕСР, офіційно закріпити DEMPE-підхід, створити єдину систему функціонального аналізу та забезпечити доступ до міжнародних баз даних для бенчмаркінгу.

Актуально також враховувати специфіку визначення тестованої сторони у цифровій економіці. Якщо в традиційних моделях це зазвичай сторона з простими функціями та без унікальних нематеріальних активів (наприклад, український дистриб'ютор), то в цифровому бізнесі обидві сторони операції можуть робити значний внесок у створення вартості за рахунок IP, що ускладнює вибір тестованої сторони. Не менш важливим є правильний вибір показника рентабельності. Класичні PLIs (EBIT/Revenue, EBIT/Costs, EBIT/Assets) не завжди адекватно відображають прибутковість хмарних сервісів чи платформних рішень, де маржинальні витрати майже нульові.

Практична реалізація TNMM вимагає ретельного документування: обґрунтування вибору методу, тестованої сторони, показника рентабельності, опису функціонального аналізу, підбору зіставних компаній із застосуванням міжнародних баз даних, виключення компаній із значними нематеріальними активами чи аномальною прибутковістю, а також проведення розрахунків інтерквартильного діапазону. Рекомендовано використовувати середні показники за три роки та оформлювати технічні додатки з таблицями, матрицями FAR, скріншотами баз даних і пояснювальними записками.

Комплексний підхід до документації за TNMM стає не лише законодавчою вимогою, але й стратегічним інструментом захисту бізнесу в умовах цифровізації та посилення автоматизованого податкового контролю.

Висновок. Застосування методу чистої рентабельності операції (TNMM) в Україні має стратегічне значення для забезпечення відповідності контрольованих операцій принципу «втягнутої руки» та мінімізації податкових ризиків. Дослідження показало, що національна практика використання цього методу стикається з низкою проблем, серед яких – термінологічні розбіжності з міжнародними стандартами, відсутність єдиного алгоритму застосування, обмежений доступ до надійних баз даних та недостатня інтеграція DEMPE-підходу. Для підвищення ефективності управління трансфертним ціноутворенням в Україні необхідно гармонізувати термінологію Податкового кодексу з Керівництвом ОЕСР, створити національну систему функціонального аналізу, впровадити цифрові інструменти контролю та активізувати міжнародну співпрацю. Реалізація цих заходів сприятиме підвищенню прозорості податкового середовища, зменшенню ризиків донарахувань та адаптації української практики до вимог глобальної економіки.

Література

- [1] OECD. Transfer pricing guidelines for multinational enterprises and tax administrations. OECD Publishing. 2022. URL: https://www.oecd.org/en/publications/oecd-transfer-pricing-guidelines-for-multinational-enterprises-and-tax-administrations-2022_0e655865-en.html
- [2] Податковий кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>
- [2] Kostovyat H., Rogov V. Transfer Pricing Management in the Context of Digitalization. *Acta Globalis Humanitatis et Linguarum*. 2025. №2 (4). P. 210–222. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/75423/1/Transfer%2BPricing%2BManagement%2Bin%2Bthe%2BContext%2Bof%2BDigitalization.pdf>

THE USE OF TNMM IN UKRAINE

Viacheslav Rogov

Admiral Makarov National University of Shipbuilding

Abstract. The study analyzes the sequence of steps for implementing the Transactional Net Margin Method (TNMM), including the selection of the tested party, conducting a functional analysis (FAR/TAR), determining profit level indicators (PLIs), and identifying comparable companies. The main issues of national legislation are revealed: terminological discrepancies with the OECD Guidelines, the absence of a clear procedural framework for the method's application, limited access to reliable databases, and insufficient consideration of the DEMPE logic. In response to these challenges, the study proposes a set of measures aimed at enhancing the effectiveness of transfer pricing management in Ukraine. These include harmonizing the terminology of the Tax Code with international standards, developing a unified national framework for functional analysis, introducing digital solutions for data processing and automated reporting, and strengthening participation in international initiatives to ensure information exchange and joint audits.

Key words: transfer pricing, tax system, foreign economic activity, digital transformation, TNMM, net profit method.

УДК 336.76

СТАН І ПЕРЕДУМОВИ РОЗВИТКУ РЕГУЛЬОВАНОГО РИНКУ КОРПОРАТИВНИХ ЦІННИХ ПАПЕРІВ

Рогов Г.К.

*доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри фінансів
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,
м. Миколаїв, Україна
georgii.rogov@nuos.edu.ua*

Анотація. В статті проаналізовано сучасний стан регульованого ринку акцій та облігацій підприємств в Україні. Визначено причини його дисфункціональності. Окреслено передумови формування сучасного біржового ринку корпоративних цінних паперів.

Ключові слова: акції, облігації, залучення капіталу, інвестування, фондовий ринок.

Вступна частина. У розвинутих країнах біржові операції з корпоративними цінними паперами, як сегмент фондового ринку, відіграють важливу роль у справедливій оцінці вартості активів, створенні сприятливого інвестиційного клімату та залученні капіталу суб'єктами господарювання. Проблеми українського біржового ринку акцій і корпоративних облігацій виникли ще в процесі ваучерної приватизації та накопичувались роками [1]. Їх розв'язання є особливо актуальним у контексті майбутнього повоєнного відновлення української економіки.

Метою роботи є оцінка сучасного стану біржового ринку корпоративних цінних паперів в Україні та визначення передумов його розвитку.

Основна частина. Проаналізуємо, передусім, сучасний стан інвестиційної активності на функціонуючих фондових біржах країни (Акціонерне товариство «Фондова біржа «ПФТС» та ПрАТ «Фондова біржа «Перспектива»). З 408 цінних паперів емітентів з біржового списку ПФТС станом на 19.06.25 року [2] 201 можна віднести до корпоративних цінних паперів у широкому значенні (акції прості і привілейовані, корпоративні облігації, акції та облігації іноземних емітентів). З поміж них 37,3% припадає на корпоративні облігації вітчизняних емітентів, 35,3% – акції та облігації іноземних емітентів та лише 26,9% – прості акції українських акціонерних товариств. Привілейовані акції випускались виключно АТ «ПРАВЕКС БАНК». Лістинговими цінними паперами є лише акції корпоративного інвестиційного фонду ПАТ ЗНКІФ «Облігаційні стратегії», іноземного емітента MHP SE та корпоративні облігації п'яти емітентів.

З 348 найменувань цінних паперів емітентів, що знаходяться у біржовому списку фондової біржі «перспектива» [3] 72 становлять корпоративні цінні папери, з-поміж яких 54,2 % корпоративні облігації, 20,8% акції та облігації іноземних емітентів, 23,6% прості акції вітчизняних акціонерних товариств. як і на ПФТС у біржовому списку фондової біржі «перспектива», є лише один емітент привілейованих акцій (АБ Укргазбанк). всі корпоративні цінні папери на ПФТС мають позалістинговий статус.

Наведені дані свідчать про низьку репрезентативність корпоративних цінних паперів і особливо акцій вітчизняних емітентів у біржових списках. Проте навіть вони не дають повної уяви про реальний стан справ з інвестиціями в корпоративні права українських акціонерних товариств на фондових біржах. Упродовж 2024 та першої половини 2025 року на ПФТС укладено біржові контракти лише з акціями шести вітчизняних емітентів, причому у поточному році з чотирма, серед яких було тільки одне підприємство нефінансового сектору економіки – АТ «Інтерпайп Новомосковський трубний завод» (шістнадцята позиція в рейтингу ПФТС). На фондовій біржі «Перспектива» останні біржові курси акцій взагалі розраховувались задовго до початку повномасштабної збройної агресії росії.

Не краще виглядає й ситуація з корпоративними облігаціями українських емітентів. Так у першій половині 2025 року на ПФТС укладались біржові контракти тільки з дев'ятьма найменуваннями таких активів. Отже, можна констатувати, що регульований ринок акцій та корпоративних облігацій в Україні фактично не функціонує. Це негативно впливає на процеси інвестування в економіку країни та залучення капіталу суб'єктами господарювання.

Багаторічні спроби розв'язати проблеми ринку корпоративних цінних паперів шляхом удосконалення його організаційно-функціональної структури виявилися неефективними. Це свідчить про доцільність кардинальної зміни концепції. Проблематику досліджуваного сегменту фондового ринку слід розглядати через призму теорії трансформації відкритих складних систем, здатних до самоорганізації. Звідси випливає необхідність урахування взаємопов'язаних чинників зовнішнього і внутрішнього середовища системи та ризиків консервації їх поточного стану.

За несприятливого інвестиційного клімату в країні в цілому [4] важко сподіватися на активізацію операцій з корпоративними паперами на регульованому ринку. Фінансова нестабільність деформує характер впливу біржових трендів на макроекономічні показники [5]. Незахищеність прав акціонерів і обмежені можливості для діяльності інституційних інвесторів пригнічують попит на цінні папери, а домінування сировинних монополій – їх пропозицію. Ймовірність виходу системи з рівноважного дисфункціонального стану через точкові зміни у бізнес-середовищі є вельми низькою. Імпульс для виведення регульованого ринку цінних паперів на цільову траєкторію розвитку має надати комплекс інституціональних реформ, зміст яких відповідає євроінтеграційному курсу України.

Висновок. Аналіз сучасного стану українського біржового ринку корпоративних цінних паперів показує його фактичну дисфункціональність, що має далекосяжні негативні наслідки для відновлення та розвитку економіки. Розв'язання проблеми потребує не лише удосконалення організаційно-функціональної структури ринку, але й системних інституціональних реформ, спрямованих на формування сприятливого інвестиційного середовища.

Література

- [1] Шишков С.Є. Дисфункціональність ринку акцій в Україні: фактор ваучерної приватизації. *Український соціум*. 2021. №3 (78). С. 107–131. DOI: <https://doi.org/10.15407/socium2021.03.107>

[2] Список активів, допущених до торгів на організованому фондовому ринку / АТ Фондова біржа ПФТС: сайт URL: <https://pfts.ua/stock-exchange-pfts/list-pfts> (дата звернення: 19.06.2025).

[3] Біржовий список. Фондова біржа «Перспектива»: сайт. URL: <https://fbp.com.ua/Trade/StockListPer.aspx> (дата звернення: 19.06.2025).

[4] П'яте щорічне опитування іноземних інвесторів 2020. URL: https://ces.org.ua/wpcontent/uploads/2020/11/2020_ForeignInvestorSurvey_Presentation_ua.pdf (дата звернення: 19.06.2025).

[5]. Humpe A., McMillan D. G., Schöttl A. Macroeconomic determinants of the stock market: A comparative study of Anglosphere and BRICS. *Finance Research Letters, Elsevier*. 2025 vol. 75(C). DOI: <https://doi.org/10.1016/j.frl.2025.106869>

STATE AND PREREQUISITES FOR THE DEVELOPMENT OF THE REGULATED CORPORATE SECURITIES MARKET

Rohov Heorhiy

Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Mykolaiv, Ukraine

Abstract. The article examines the current state of the regulated share and corporate bond market in Ukraine. The reasons for its dysfunctionality are identified. The prerequisites for the formation of the modern stock market of corporate securities are outlined.

Keywords: shares, bonds, capital raising, investment, stock market.

УДК 657.3:502.131.1:65.012.8

ІНТЕГРАЦІЯ ПРИНЦИПІВ ПРОЗОРОСТІ ТА СТАЛОГО РОЗВИТКУ У ВІТЧИЗНЯНУ ЗВІТНІСТЬ

Грищенко О.В.

кандидат економічних наук,

доцент кафедри економіки, обліку і підприємництва ПННІ,

Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова

м. Первомайськ, Україна

olena.hryshenko@nuos.edu.ua

Анотація. Досліджуються сучасні тенденції інтеграції принципів прозорості та сталого розвитку у вітчизняну систему звітності в контексті євроінтеграційних процесів. Проаналізовано законодавчі ініціативи України, визначено основні виклики імплементації. Доведено, що і в умовах оголошеного країні військового стану, звітність зі сталого розвитку набуває особливої ваги як інструмент підвищення довіри міжнародних партнерів та ефективності бізнесу.

Ключові слова: прозорість, сталий розвиток, нефінансова звітність, військовий стан, євроінтеграція.

Україна у процесах євроінтеграційного розвитку взяла на себе зобов'язання гармонізувати вітчизняне законодавство з європейськими стандартами, зокрема і у царині бухгалтерського обліку та звітності. Одним із пріоритетів державної політики стала адаптація вітчизняного права до вимог Директиви ЄС 2022/2464(CSRD) та імплементація Європейських стандартів звітності зі сталого розвитку(ESRS). Наразі в нашій державі конкретні вимоги щодо формування звітності зі сталого розвитку не означені, натомість формується відповідна нормативна база, складовою якої в жовтні 2024 року стала Стратегія запровадження підприємствами звітності зі сталого розвитку[1], що передбачає до 2026 року формування законодавчо-нормативної бази та запуск процесу подання і оприлюднення звітності зі сталого розвитку вітчизняними суб'єктами господарювання. Наступним етапом впровадження ESRS – стандартів передбачено проведення аудиту звітності зі сталого розвитку в період 2026 – 2030 років.

В лютому 2025 року Міністерство фінансів України, на виконання вимог Стратегії запровадження підприємствами звітності зі сталого розвитку, оприлюднило на офіційному сайті проект Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» [2] в якому передбачено запровадження обов'язкового складання і подання звітності зі сталого розвитку вітчизняними суб'єктами господарювання за єдиними стандартами звітності зі сталого розвитку, схваленими Європейським союзом(ESRS). Звіт формуватиме інформація про вплив суб'єкта господарювання на сталий розвиток та стане складовою Звіту про управління. Виникає справедливе запитання чи є доцільним запровадження такої звітності в умовах військового стану в країні? Мабуть саме через це означений законопроект був знятий з розгляду Верховною радою України 17 липня 2025 року.

Натомість, в умовах високого рівня невизначеності, вітчизняний бізнес стикається з необхідністю забезпечення прозорості, підзвітності та стійкості, що набуває особливої актуальності на тлі зростаючих вимог з боку міжнародних партнерів, донорів та інвесторів. Саме в умовах військового стану, на наш погляд, актуалізується питання поглиблення підходів до формування звітності, зокрема в частині соціального капіталу та гуманітарних аспектів. Метою такої звітності є оприлюднення інформації про діяльність суб'єкта господарювання у сфері реалізації Цілей сталого розвитку – як поточний стан так і прогрес у їх досягненні.

Поступово відображення екологічних, соціальних та управлінських аспектів має стати невід'ємною складовою сучасного бізнесу. Водночас, на заваді впровадження принципів прозорості та сталого розвитку можуть стати:

- недостатня законодавчо-нормативна база, що ускладнює гармонізацію практик впровадження ESRS – стандартів;
- дефіцит фахівців, здатних формувати якісні нефінансові звіти, спричинений низьким рівнем обізнаності управлінського персоналу з міжнародними стандартами;
- фінансові витрати на аудит та верифікацію ESG –даних.

На жаль культура нефінансової звітності в нашому суспільстві перебуває на початковій стадії розвитку – більшість компаній обмежуються складанням фінансової звітності у відповідності до вимог законодавства. Разом з тим, низка великих підприємств поступово впроваджує міжнародні стандарти прозорості, серед таких: АТ «Укрзалізниця», НАК «Нафтогаз України», ТОВ «ДТЕК ЕНЕРГО», ТОВ «Метінвест-холдинг», ТОВ «Нова пошта». Їхній досвід показує, що звітність зі сталого розвитку допомагає оцінити вплив

суб'єкта господарювання на довкілля, суспільство та економіку. А міжнародні партнери дедалі частіше вимагають від вітчизняного бізнесу прозорості та дотримання принципів сталого розвитку суспільства.

Формування культури корпоративної соціальної відповідальності та зростання ролі міжнародних партнерів у післявоєнній відбудові України потребує гармонізації з Європейським законодавством та переходу від декларативних заяв до вимірювальних результатів. Тому імплементація принципів прозорості та сталого розвитку у вітчизняну звітність може стати ключовим фактором інтеграції України до Європейського економічного простору та стратегічною необхідністю для вітчизняних суб'єктів господарювання.

Література

[1] Стратегія запровадження підприємствами звітності зі сталого розвитку : розпорядження Кабінету Міністрів України від 18 жовтня 2024 року, №1015-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1015-2024-%D1%80#Text> (дата звернення 16.08.2025 р.).

[2] Міністерство фінансів України: Проекти нормативно-правових актів у 2025 р. URL: https://mof.gov.ua/uk/draft_normative_legal_acts_in_2025-821 (дата звернення 17.08.2025 р.).

INTEGRATION OF TRANSPARENCY AND SUSTAINABLE DEVELOPMENT PRINCIPLES INTO DOMESTIC REPORTING

Hryshchenko O.V.

Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Educational and scientific center in Pervomaisk

Abstract. The article explores current trends in the integration of transparency and sustainable development principles into the Ukrainian reporting system in the context of European integration processes. Ukraine's legislative initiatives are analyzed, and the main challenges of implementation are identified. It is demonstrated that even under martial law, sustainability reporting gains particular importance as a tool for strengthening trust with international partners and enhancing business efficiency.

Keywords: transparency, sustainable development, non-financial reporting, martial law, European integration.

УДК 629.05

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ХАРАКТЕРИСТИК LI-ІОН АКУМУЛЯТОРІВ**Надточій І. І.**

*доктор економічних наук, професор,
професор кафедри економіки Херсонського навчально-наукового інституту
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова
м. Херсон, Україна
nira101001@gmail.com*

Анотація. Безекіпажні надводні судна (БНС англ. Unmanned Surface Vessel, USV) представляють собою взаємопов'язаний комплекс різномірних автоматичних систем. Широке поширення мають БНС з електроенергетичною системою на хімічних джерелах струму - акумуляторних батареях (АКБ). В процесі проектування таких систем необхідно забезпечити не тільки максимальну автономність але й високі рівні надійності, безпечності, контрольованості, керованості, зручності обслуговування тощо. Бортові АКБ необхідно розмішувати у стиснутих герметичних корпусах з одночасним дотриманням оптимальних температурних діапазонів, вологості і загазованості. На перших етапах проектування БНС з АКБ великої потужності, доводиться порівнювати десятки різних варіантів компоновок, різних типів акумуляторів, різних виробників. Це значно уповільнює проектні роботи. Порівняння паспортних і розрахункових характеристик різних акумуляторів доцільно виконувати відносно тих характеристик які приймаються за необхідні або взірцеві, тоді вибір полегшується шляхом автоматизованого порівняння з визначенням декількох, найбільш прийнятних варіантів. На основі обраних АКБ відбувається практично однократне корегування проекту енергетичної системи БНС без необхідності перебору числених варіантів застосування різних зразків акумуляторів.

Ключові слова: безекіпажне надводне судно, електроенергетична система, автоматизоване проектування, проектний аналіз.

Актуальність роботи. Питання ефективності проектних робіт у сфері суднобудування широко і всебічно освітлюється в науково-практичній літературі і спеціалізованих виданнях [1–4]. Але існують специфічні роботи автоматизація яких не проведена або які не прив'язані до даної галузі.

БНС являє собою надводне судно з високим рівнем автоматизації, і є мобільною платформою для доставки, зберігання, захисту і розгортання морських роботів іншого призначення [5]. Створення та впровадження САД систем у практику проектування морських дронів є одним з важелів прогресу у цій сфері морської діяльності [6; 7]. Автоматизація проектних робіт є ключем їх успішності. Враховуючи наведене, виникає потреба науково-обґрунтованого раціонального та ефективного проектування зразків БНС та їх бортового оснащення.

Матеріал і результати досліджень. Зазвичай при проектуванні електроенергетичної системи на основі характеристик пропульсивної системи і терміну автономності,

встановлюються розрахункові характеристики АКБ: АКБ складається з акумуляторних секцій (АС), секції складаються з акумуляторів (АК), акумулятори складаються з акумуляторних елементів (АЕ). В залежності від виробництва, АС збирається з окремих АЕ або готових АК. В будь якому з цих випадків відбувається пошук оптимального за характеристиками варіанту АЕ або АК. В таблиці 1 представлені основні паспортні та розрахункові характеристики АК деяких виробників. Перетворюючи табличні дані (поле виділене кольором) на матрицю **Data** розміром (n, m), де строки – n відповідають параметрам, стовбці - m об'єктам що порівнюються, можемо провести порівняльний аналіз з визначенням об'єктів що за параметрами найближчі до розрахункових значень – Ref. Алгоритм роботи складається з наступних етапів (рис.1)

Формування вхідних даних **Data** (n, m).

Обчислення різниць (відхилень) між однотипними параметрами всіх об'єктів що порівнюються. Формування матриць відхилень (блок А).

$$D_1 = Data \begin{bmatrix} |(n_1, m) - (n_2, m)| \\ |(n_1, m) - (n_3, m)| \\ \vdots \\ |(n_1, m) - (n_n, m)| \end{bmatrix}; D_2; D_3; \dots; D_k \quad (1)$$

Обчислення середніх значень відхилень в матрицях відхилень (блок В)

$$S_1 = \sum_1^n D_1 \begin{bmatrix} (n_1, m) \\ (n_2, m) \\ \vdots \\ (n_n, m) \end{bmatrix} / n; S_2; S_3; \dots; S_k \quad (2)$$

Обчислення середнього всіх різниць (блок С)

$$S_s = \frac{\sum(S_1(1,m))/m + \sum(S_2(1,m))/m + \sum(S_3(1,m))/m + \dots + \sum(S_n(1,m))/m}{k} \quad (3)$$

Обчислення матриць відносних відхилень (блок D)

$$DD_1 = D_1/S_s; DD_2; DD_3; \dots; DD_k; \quad (4)$$

Табл. 1.

Основні паспортні та розрахункові характеристики АК LiFePO4 китайського виробництва та бажані характеристики - Ref (як приклад)

Parametr	Unit	Ref.	Type battery			
			LFP-Smart 12,8/100	LF-48- 100	Lifepo4	Lifepo4
		Об'єкт 1	Об'єкт 2	Об'єкт 3	Об'єкт 4	Об'єкт 5
Price	\$	1189,91	1786	1401	1081	1478
Nominal Voltag	V	48	12,8	48	48	48
Capacity	Ah	100	100	100	100	100
Max Continuous Discharge Current	A	100	100	100	100	100
Battery Charging Current	A	50	50	50	50	50
Cikle life		8000	2500	6000	6000	6000
Weight	kg	45	15	45	48	43
Dimensions: w:	mm	495,00	152	440	427	440

Dimensions: l:	mm	202,00	321	480	477	480
Dimensions: h	mm	420,00	197	160	222	160
Charging	°C	-5 to 55	5 to 50	-5 to 55	0 to 50	-5 to 55
Discharging	°C	-30 to 60	-20 to 50	-20 to 60	-20 to 60	-20 to 60
Calculation characteristics						
Volume (V)	m ³	0,04	0,01	0,03	0,05	0,03
Density (ρ)	kg/m ³	1071,54	1560,55	1331,68	1061,55	1272,49
Specific charge density	Ah/kg	2,22	6,67	2,22	2,08	2,33
Charge density	Ah/m ³	2381,19	10403,64	2959,28	2211,57	2959,28
Energy	Wh	4800,00	1280,00	4800,00	4800,00	4800,00
Specific Energy density	Wh/kg	106,67	85,33	106,67	100,00	111,63
Energy density	kWh/m ³	114,30	133,17	142,05	106,16	142,05
Cost of charge	\$/Ah	11,90	17,86	14,01	10,81	14,78
Cost of energy	\$/kg	26,44	119,07	31,13	22,52	34,37

Максимальна сума відносних відхилень в матрицях - по строках, встановлення порівняльної шкали (блок E). Інформація, що міститься в матрицях відносних відхилень DD_k є абстрактною, тобто не співвідноситься з жодною з фізичної розмірності. Очевидно, що об'єкти які між собою відрізняються мало, матимуть однакову суму відносних відхилень по всіх параметрах одночасно. Ця сума може виступати критерієм пошуку однакових об'єктів.

$$SD_1 = DD_1 \begin{bmatrix} (n_1, \sum m) \\ (n_2, \sum m) \\ \vdots \\ (n_n, \sum m) \end{bmatrix}; SD_2; SD_3; \dots; SD_k; \quad (5)$$

Максимальна сума всіх відносних відхилень SD_{max} (що відповідає об'єктам з максимально відмінними характеристиками) може використовуватись як числова шкала Н (100%) на якій розміщуються всі діапазони можливих значень.

$$SD_{max} = \max \begin{bmatrix} \max(SD_1) \\ \max(SD_2) \\ \vdots \\ \max(SD_k) \end{bmatrix}; \quad H = \frac{SD_{max}}{100}. \quad (6)$$

Пошук найменших відхилень у сумах відносних відхилень в стовбцях матриць SD як признак схожих об'єктів порівняння. (блок F)

$$SD_{min1} = \min(SD_1); SD_{min2}; SD_{min2}; \dots; SD_{mink}. \quad (7)$$

Кожна матриця SD_{min} і кожна її стрічка n строго відповідає об'єктам які порівнювались між собою і це дозволяє визначити їх номери

Пошук найменших відхилень по їх зростанню. Сортування даних у порядку зростання відхилень між об'єктами що порівнююватись. Визначення відсотка подібності. Вивід даних (блок G).

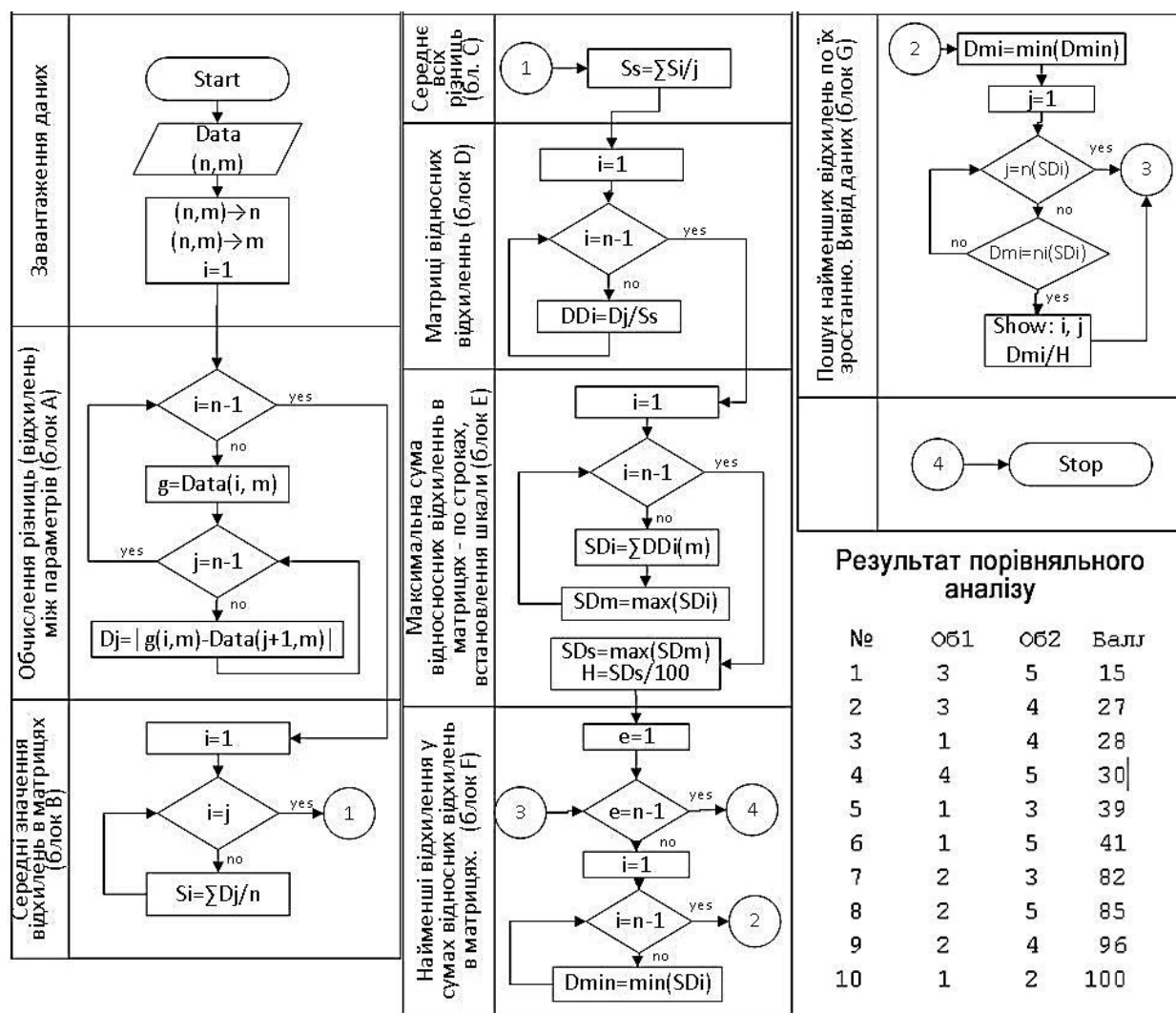

Рисунок 1 – Алгоритм порівняльного аналізу даних Data

Остаточний результат порівняльного аналізу має вигляд представлений на рис. 1. У таблиці результатів порівняння, проценту відповідності (колонка «Балл») менші значення відповідають меншим відхиленням в характеристиках об'єктів що порівнюються. Згідно результату, найбільшу відповідність характеристик мають об'єкти 3 і 5 що згідно табл. 1 відповідає акумуляторам LF-48-100 і LF-48 різних виробників з відповідністю характеристик 15%. Результати також показують, що заданим розрахунковим параметрам – Ref, найбільше відповідають зразки під номерами 3, 5 і 6, з відповідністю характеристик 28% (об'єкт 4), 39% (об'єкт 3) і 41% (об'єкт 5). Таким чином при оснащенні БНС акумуляторами, найбільш прийнятними є Lifepo4 акумулятори виробника - об'єкт 4. Програма реалізована у MATLAB. До переваг описаного підходу відноситься можливість порівнювати не обмежену кількість варіантів з не обмеженим числом характеристик (з файлу MSExel). Необхідність попередньої обробки даних не вимагається, порівняння можливі по паспортним характеристикам об'єктів порівняння з врахуванням необхідних – заданих характеристик. Описаний вище аналіз проводився для визначення найближчого до розрахунків типу акумуляторів БНС, але можливо порівнювати інше обладнання.

Висновки. Запропонована алгоритм дозволяє підвищити ефективність проектних робіт шляхом швидкого порівняльного аналізу множини варіантів між собою одночасно за різними властивостями і з заданими проектними параметрами.

Література

- [1] Maritime Innovations: Evolution in vessel design. WorkBoat | Commercial Marine Industry News. URL: <https://www.workboat.com/shipbuilding/maritime-innovations-evolutions-in-vessel-design> (date of access: 13.12.2024).
- [2] The Design Phase | Shipbuilding » SSI. SSI. URL: <https://www.ssi-corporate.com/shipbuilding-solutions/design/> (date of access: 12.12.2024).
- [3] Unified Shipbuilding Software Solutions - AVEVA. AVEVA - Global Leader in Industrial Software. URL: <https://www.aveva.com/en/industries/manufacturing/ship-building/> (date of access: 10.12.2024).
- [4] Eyres D. J., Bruce G. J. Ship Construction : Elsevier Ltd. 7th ed. 2012. 363 p. URL: <https://maritimesafetyinnovationlab.org/wp-content/uploads/2023/06/Ship-Construction-7th-Edition.pdf>.
- [5] Contributors to Wikimedia projects. Unmanned surface vehicle. Wikipedia. Wikipedia, the free encyclopedia. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Unmanned_surface_vehicle (date of access: 05.01.2025).
- [6] Bursuc A., Munteanu C., Rus S. Overview on Sea Drones Evolution and their Use in Modern Warfare. *Land Forces Academy Review*. 2024. Vol. 29, no. 2. P. 195–209. URL: <https://doi.org/10.2478/raft-2024-0021> (date of access: 16.11.2024).
- [7] Roberts G., Sutton R. Advances in unmanned marine vehicles. *Advances in Unmanned Marine Vehicles Institution of Engineering and Technology*. 2022. Vol. 1, no. 12. P. 28–44.

COMPARATIVE ANALYSIS OF LI-ION BATTERY CHARACTERISTICS

Nadtochii I.

Kherson Educational-Scientific Institute of Admiral Makarov National University of Shipbuilding

Abstract. An unmanned surface vehicle (UAV) is an interconnected complex of various automatic systems. Many BNS have an electrical power system based on accumulator batteries (AB). In designing such systems, it is necessary to ensure maximum autonomy and a high level of reliability, safety, manageability, reliability, ease of maintenance, etc.

On-board batteries are placed in compressed hermetic housings and require optimal temperature, humidity, and gassing. In the first stages of designing a BNS with large-capacity batteries, it is necessary to compare dozens of different layout options and different types of batteries. This significantly slows down the project work. Automatic variation of passport characteristics of different batteries with design data facilitates the process. Based on the battery analysis (CAD), the number of design adjustments to the UAV power system can be reduced.

Keywords: unmanned surface vessel, electric power system, automated design, design analysis.

УДК 330.34:330.142.211-021.387

ІНВЕСТИЦІЇ В УКРАЇНСЬКИЙ DEFENCE TECH: ЩО ЗАВАЖАЄ ІНВЕСТУВАТИ?**Гавриленко Н.В.***кандидат економічних наук**доцент кафедри обліку і економічного аналізу**Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова (ПННЦ),**м. Первомайськ, Україна**nataliia.havrylenko@nuos.edu.ua*

Анотація. Після початку повномасштабного вторгнення в український оборонно-технічний сектор інвестовано сотні мільйонів доларів. Хто інвестує гроші в оборонні технології, що заважає інвестувати більше та як залучити більше розглянемо в дослідженні.

Ключові слова: інвестиції, бізнес, закон, підприємництво, воєнний стан

Одним із ключових інструментів державних інвестицій в сектор оборонних технологій стала грантова підтримка стартапів і виробників, яку адмініструє, зокрема, Bravel. Акселератор уже видав понад 560 грантів на понад 50 млн доларів і став найбільшим ангельським інвестором у сфері defence tech в Україні. Кластер підтримує розробників БПЛА, наземних роботизованих систем, РЕБ та РЕР, технологій із застосуванням штучного інтелекту. Розробники можуть отримати у Bravel грант у розмірі 500 тис, 1 млн, 2 млн, 4 млн та 8 млн грн в межах відповідної програми. Також акселератор проводить окремі конкурси за найбільш пріоритетними напрямками, де розробники зможуть отримати більші суми.

Загальний обсяг приватного фінансування, оцінюють у DataDriven, у 2024 році сягнув близько 40 млн. доларів США. У 2025 році очікується подальше зростання. Найбільша наразі угода в 3,7 млн доларів зафіксована від MITS Capital.

Більшість інвестицій відбувається на ранніх етапах - передусім на pre-seed, і частково на seed. Загалом для українських defence tech компаній стадії - поняття досить умовне. Угод серії А і далі (тобто з розміром раунду від 10 млн дол) поки що не було. На ній знаходиться мало стартапів. Також для України подібного обсягу капіталу (раунди на 5+ млн дол) доступно менше. Є, звісно, великі виробники - але це вже не венчурна історія, це про private equity, кажуть у D3. Таких фондів з фокусом на defence tech зараз у Європі мало, а в США вони зайняті своїм ринком. У фонді вважають, що ця картина зміниться, бо ринок капіталу для defence tech активно розвивається.

Вважаємо, що перспективи зростання державних інвестицій від партнерів доволі непогані. ЄС і США міркують над тим, як вкласти в український оборонний сектор інституційні кошти від державних суверенних фондів, різних банків розвитку тощо. Подібні заяви робилися навіть публічно, наприклад, під час URC 2025 у Римі. «Вкрай важливо, щоб це були саме інвестиції, а не закупівля озброєння чи „донати“. Ми дивимося на цей тренд позитивно. Сподіваємося, що внутрішні політичні історії не матимуть на нього негативного впливу». У липні експортно-інвестиційний фонд Данії (EIFO) інвестував у фонд D3 п'ять млн доларів США.

З-поміж прямих інвесторів або limited partners варто виділити один фонд і одну конкретну угоду. «Фонд D3 є показовим прикладом для ринку: серед його limited partners – Ерік Шмітт (екс-СЕО Google, який нині активно розвиває власні продукти у сфері defence tech). Також нещодавно D3 залучив \$5 млн від EIFO – данського експортно-кредитного агентства – як limited partner’a. Щодо угоди – це інвестиція розміром 5 млн дол., яку здійснив колишній міністр Великої Британії Брукс Ньюмарк у компанію Trypillian».

Партнер D3 вважає, що обсяги інвестицій суверенних фондів країн-партнерів у венчурні фонди збільшуватимуться. Зумовлено це тим, що державні організації отримали дозвіл цікавитися оборонним сектором, в зв'язку з чим стали більш гнучкі у ESG (екологічних, соціальних, управлінських) вимогах. Але зараз зовсім незначна кількість фондів комплаєнс це реалізувати через вплив бюрократії, звітності. Варто зазначити, що іноземним урядам більше подобається Данська модель – купувати українське, а не занурюватися у бюрократично складну історію прямих інвестицій. Очікувати масового долучення як limited partner чи прямих інвестицій в український defence tech не варто. У контексті прямих інвестицій уряди держав-партнерів хочуть підтримувати насамперед своїх виробників. Вважаємо більш реальнішою модель, за якою державне агентство умовної Німеччині долучається до раунду інвестування в умовний Quantum Systems, і вже власне останній інвестує в український defence tech.

Що заважає інвестувати? У багатьох випадках західні фонди створювались із залученням державних або напівдержавних органів (пенсійних фондів тощо) як limited partners – і саме вони задають рамки. Якщо мандат не передбачає інвестиції у defence або dual-use, фонд просто не має юридичної змоги вкладати в такі проєкти, навіть маючи вільні кошти (dry powder) та інтерес до тематики.

Зміна політики з боку таких limited partners може відкрити шлях для інвестування. Наприклад, зараз очікуються позитивні зміни від данських партнерів.

Щодо українських фондів: у випадку venture capital основною проблемою є відсутність внутрішньої галузевої експертизи, яка дозволяла б працювати з defence tech. А у випадку private equity крім експертизи – недостатня кількість компаній, які відповідають типовим інвестиційним критеріям, насамперед за розміром середнього чеку. Альтернативний варіант, – інституційні інвестори можуть збирати нові фонди з прицілом на оборонку: цей процес може тривати 18–24 місяці.

Ще один фактор: інвестори мають розуміти, як заробляти в довгу, а продажі в оборонці – тривають довго і важко. Нова хвиля оборонних технологій ще занадто нова, щоб дати багату історію екзитів - відповідно, неможливо оцінити якісно, скільки інвестори зароблять.

Література

- [1] Під час «золотої лихоманки» треба інвестувати у лопати. Електронний ресурс. URL: <https://biz.nv.ua/ukr/economics/hto-i-chomu-vkladaye-groshi-v-ukrajinskiy-defence-tech-rozbir-nv-biznes-50535872.html>
- [2] Одна з найбільших угод на ринку. Українська і німецька defence tech компанії домовились про стратегічні інвестиції. Електронний ресурс: URL: <https://biz.nv.ua/ukr/markets/ukrajinska-ta-nimecka-oboronni-kompaniji-uklali-odnu-z-naybilshih-ugod-na-rinku-50530545.html>

INVESTMENTS IN UKRAINIAN DEFENCE TECH: WHAT HINDERS INVESTING?**Havrilenko N.V.**

Admiral Makarov National University of Shipbuilding (Educational and scientific center in Pervomaisk)

Abstract. Since the start of the full-scale invasion of the Ukrainian defense and technical sector, hundreds of millions of dollars have been invested. Who is investing money in defense technologies, what prevents more investment, and how to attract more, we will consider in the study.

Keywords: investments, business, law, entrepreneurship, martial law.

УДК 657**СТРАТЕГІЧНИЙ АНАЛІЗ РИЗИКІВ ДЛЯ СТЕЙКХОЛДЕРІВ ПРОЄКТУ
З ЕНЕРГОЕФЕКТИВНОСТІ В КОНТЕКСТІ ВОЄННИХ ДІЙ****Бурунсуз К.С.***кандидат технічних наук,**доцент кафедри обліку і економічного аналізу**Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова**м. Миколаїв, Україна**kateryna.burunsuz@nuos.edu.ua*

Анотація. Підкреслено актуальність проєктів енергоефективності в сучасних умовах воєнних дій в нашій країні. Наведено основні типи проєктів залежно від способів досягнення енергоефективності. Розроблено таблицю можливих ризиків для стейкхолдерів проєктів з енергоефективності.

Ключові слова: стратегічний аналіз, проєкт з енергоефективності, стейкхолдер, ризик.

До війни енергетична система України значною мірою залежала від викопного палива та ядерної енергетики. У 2021 році виробництво електроенергії в Україні становило 156576 ТВт·год. У 2021 році на атомні електростанції (АЕС) припадало 55,1% від загального виробництва, на теплові електростанції (ТЕС) та ТЕЦ – 29,3%, а на гідроелектростанції (ГЕС) та гідроакumuлюючі електростанції (ГАЕС) – 6,7%.

Вторгнення Росії в Україну мало руйнівний вплив на енергетичний сектор. 40% інфраструктури електропередачі, 20% інфраструктури системи розподілу електроенергії та до 50% потужностей з виробництва електроенергії зруйновані або серйозно пошкоджені, що спричиняє серйозні перебої в електропостачанні, водопостачанні, опаленні та інших послугах [1, 2].

Метою дослідження є проведення стратегічного аналізу ризиків для стейкхолдерів проєкту з енергоефективності в умовах військових дій.

Питання енергоефективності або раціонального використання енергетичних ресурсів в сучасних умовах воєнних дій в нашій країні є дійсно актуальним та важливим. Впровадження

проектів з енергоефективності допомагає економити кошти, підвищує енергетичну безпеку та зменшує залежність від імпорту енергоресурсів.

Залежно від способів досягнення енергоефективності розрізняють такі типи проектів [3]:

- проекти технологічні, спрямовані на зміну технологій, технічні переоснащення, оптимізацію технологічних процесів, які дають змогу знизити витрати ресурсів та паливно-енергетичних матеріалів;
- ресурсозберігаючі проекти, що дають змогу економити або повторно використовувати відходи та побічні продукти;
- соціальні та екологічні проекти, які спрямовані на покращення навколишнього середовища, мають рекреаційний, естетичний характер та не передбачають явних економічних вигід;
- організаційні енергоефективні проекти, спрямовані на зміну корпоративної культури всередині організації в галузі енергоменеджменту [2].

Перші два типи проектів з енергоефективності мають вирішальне значення для економіки України в умовах воєнних дій. Саме для цих типів проектів розглянемо стейкхолдерів та проаналізуємо ризики, пов'язані з ними. Основними стейкхолдерами або зацікавленими сторонами проектів з енергоефективності є замовники (спонсори), проектанти, підрядники, субпідрядники, постачальники та уряд.

Таблицю можливих ризиків (табл. 1) розроблено з урахуванням даних [4], а також за оцінками експертів в галузі енергетики з метою стратегічного аналізу ризиків для стейкхолдерів проектів з енергоефективності в умовах військових дій.

Таблиця 1.

Ризики для стейкхолдерів проектів з енергоефективності

Стейкхолдери	Фаза проекту / Ризики			
	Ініціація	Планування	Реалізація	Завершення
1	2	3	4	5
Замовник	– неповні або неточні дані; – тривалість процедур узгодження; – відсутність ресурсів; – корупція	– неповні або неточні дані; – тривалість процесів планування; – вибір команди проекту; – вибір підрядників та субпідрядників; – неповні або неточні кошториси	– збільшення термінів виконання проекту; – підвищення вартості ресурсів; – дефекти елементів енергосистем; – можливі масовані обстріли енергосистем та енергетичної інфраструктури	– недостатня якість документації; – відсутність правової захищеності продукту проекту (патенти, тощо); – підвищення вартості ресурсів
Проектанти і конструктори	- незабезпеченість результатами фундаментальних розробок; - невизначеність характеристик і параметрів енергетичних елементів;	– наявність альтернативних конструктивних схем енергоелементів; – неадекватні програми планування;	– відсутність координації між учасниками проекту; – підвищення вартості ресурсів	– підвищення вартості ресурсів

	- відсутність фахівців з проєктування енерго систем	- відсутність координації між учасниками проєкту		
Підрядники		- варіації замовників; - неповні або неточні дані	- відсутність достатньої кількості фахівців; - виникнення спорів; - відсутність кваліфікованих робітників; - неякісне проєктування; - підвищення вартості ресурсів	- підвищення вартості ресурсів
Уряд	- неможливість правового забезпечення виконання проєкту; - залежність від міжнародної фінансової, військової та гуманітарної допомоги	- неможливість правового забезпечення виконання проєкту; - залежність від міжнародної фінансової, військової та гуманітарної допомоги	- неможливість правового забезпечення виконання проєкту; - залежність від міжнародної фінансової, військової та гуманітарної допомоги	- неможливість правового забезпечення виконання проєкту; - залежність від міжнародної фінансової, військової та гуманітарної допомоги
Постачальники	- невизначеність цін на матеріали і комплектуючі; - неможливість забезпечення виконання проєкту	- невизначеність цін на матеріали і комплектуючі; - неможливість забезпечення виконання проєкту	- зростання цін на матеріали і комплектуючі; - неможливість забезпечення виконання проєкту	

Початкові умови реалізації проєктів з енергоефективності суттєво відрізняються у західних та прифронтових областях України. Тому стейкхолдери повинні проводити детальний аналіз ризиків в розрізі фаз проєкту, наприклад за допомогою PEST та SWOT аналізу, для забезпечення надійності виконання проєктів в умовах військових дій.

Література

- [1] Ukraine Plan 2024 – 2027. 331 p. <https://www.ukrainefacility.me.gov.ua/wp-content/uploads/2024/03/ukraine-facility-plan.pdf> (дата звернення 04.08.2025).
- [2] Ukraine: from war to peace and recovery. Analytical Assessments. Razumkov centre. <https://razumkov.org.ua/images/2025/06/24/2025-monthly-January-RC-ENGL.pdf>
- [3] Борищенко О.В. Енергетичний менеджмент. Частина 3. Практикум. Навчальний посібник. КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2023. 122 с. <https://ela.kpi.ua/server/api/core/bitstreams/729a6059-6ca8-4e3b-bee9-4e3a4523e41a/content> (дата звернення 03.08.2025).
- [4] Бурунсуз, К.С. (2018). Вдосконалення моделей і механізмів управління міжнародними проєктами зі створення плазмохімічних елементів для енергетичних установок : дис. ... канд. тех. наук : спец. 05.13.22. URL: <https://drive.google.com/file/d/1Pk5KwTn-vRYf7EkuM9Wn77BRFZRgBU9A/view>

STRATEGIC RISKS ANALYSIS FOR STAKEHOLDERS OF THE ENERGY EFFICIENCY PROJECT IN THE CONTEXT OF MILITARY OPERATIONS

Burunsuz Kateryna

Admiral Makarov National University of Shipbuilding

Abstract. The relevance of energy efficiency projects in the current conditions of military operations in our country is emphasized. The main types of projects are presented depending on the methods of achieving energy efficiency. A table of possible risks for stakeholders of energy efficiency projects is developed.

Keywords: strategic analysis, energy efficiency project, stakeholder, risk.

УДК 061.2:334.72:005.35

РОЛЬ ГРАНТОВИХ ПРОГРАМ У ЗМІЦНЕННІ ІНСТИТУЦІЙНОЇ СПРОМОЖНОСТІ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

Козіцька Н.О.

кандидат економічних наук, доцент

доцент кафедри економіки, обліку і підприємництва

Первомайського навчально-наукового інституту

Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова

м. Первомайськ, Україна,

членкиня ВГО «Міжнародна асоціація психологів, тренерів, експертів»

kozitskaya_na@ukr.net

Анотація. В роботі досліджено вплив грантових програм на зміцнення інституційної спроможності громадських організацій в умовах військового часу. Розкрито сутність інституційної спроможності та визначено основні її складові. Особливу увагу приділено ролі грантового фінансування як ключового чинника забезпечення сталого розвитку та підвищення ефективності діяльності громадських організацій.

Ключові слова: громадянське суспільство, громадська організація, грантовий проєкт, грантові програми, грантове фінансування, інституційна спроможність, інституційний розвиток.

Розвиток громадянського суспільства є одним із ключових чинників становлення демократичної держави. Його існування забезпечує захист суспільних інтересів, запобігає узурпації влади, підвищує її підзвітність перед громадянами, сприяє процесам політичної демократизації та формуванню правової країни.

Важливою складовою громадянського суспільства виступають громадські організації (далі ГО), взаємодія яких з органами влади може проявлятися як істотна їх підтримка, або, навпаки, гальмувати їх роботу та створювати додаткові перешкоди.

Повномасштабне вторгнення РФ на територію України стало серйозним викликом для всієї економіки, в той час як ГО навпаки - ключовими складовими соціальних змін та підтримки вразливих груп населення. З одного боку, вони функціонують в умовах надзвичайних викликів, а саме: нестабільного фінансування, кадрових втрат, психологічного виснаження членів команд, а з іншого – саме громадські організації продемонстрували найбільшу гнучкість у реагуванні на нагальні потреби суспільства. Разом з тим, забезпечення ефективної діяльності таких організацій, враховуючи, в першу чергу, реалії сьогодення, потребує наявності та стабільності фінансових ресурсів. Одним із ключових джерел підтримки, в такому випадку, виступає грантове фінансування. Саме грантові програми, що реалізуються як національними так і міжнародними донорами, створюють умови для сталого функціонування та розвитку інституційної спроможності ГО [1].

Попри очевидну актуальність, тематика впливу грантових програм на інституційний розвиток ГО залишається малодослідженою у вітчизняних наукових джерелах. В основному наукові роботи зосереджуються на аналізі грантових можливостей або окремих напрямках діяльності громадських організацій, а також на аналізі ринку грантодавців [2; 3; 4; 5], проте системний підхід до вивчення того, як саме грантове фінансування впливає на розвиток інституційної спроможності громадських організацій та об'єднань, наразі недостатньо представлений та потребує уваги.

Інституційна спроможність громадської організації визначається як здатність виконувати її статутні завдання, забезпечувати сталість діяльності, ефективно впливати на ресурси та досягати стратегічних цілей. До основних складових інституційного розвитку ГО відносять організаційну структуру, фінансову стабільність, кадровий потенціал, комунікаційну спроможність, інноваційність та цифровізацію, управлінські процеси тощо. Самі ті організації, які інвестують ресурси в свій інституційний розвиток, можуть забезпечувати власну ефективну діяльність, підтримку населення, впливати на соціальні трансформації країни тощо.

Потужним інструментом зміцнення інституційної спроможності ГО є реалізація грантових проєктів за допомогою яких організації отримують додаткові можливості, на кшталт: розширення цільової аудиторії та географії діяльності, побудова партнерства з національними та міжнародними донорами, розробка та адаптація довгострокової стратегії, а також впровадження інноваційних підходів до вирішення соціальних проблем. З перерахованого розуміємо, що грантове фінансування виступає не лише джерелом надходження грошових коштів, а й каталізатором інституційних змін. Воно дозволяє ГО зміцнювати свої управлінські процеси, впроваджувати стандарти якості та створювати механізми сталості діяльності (рис. 1).

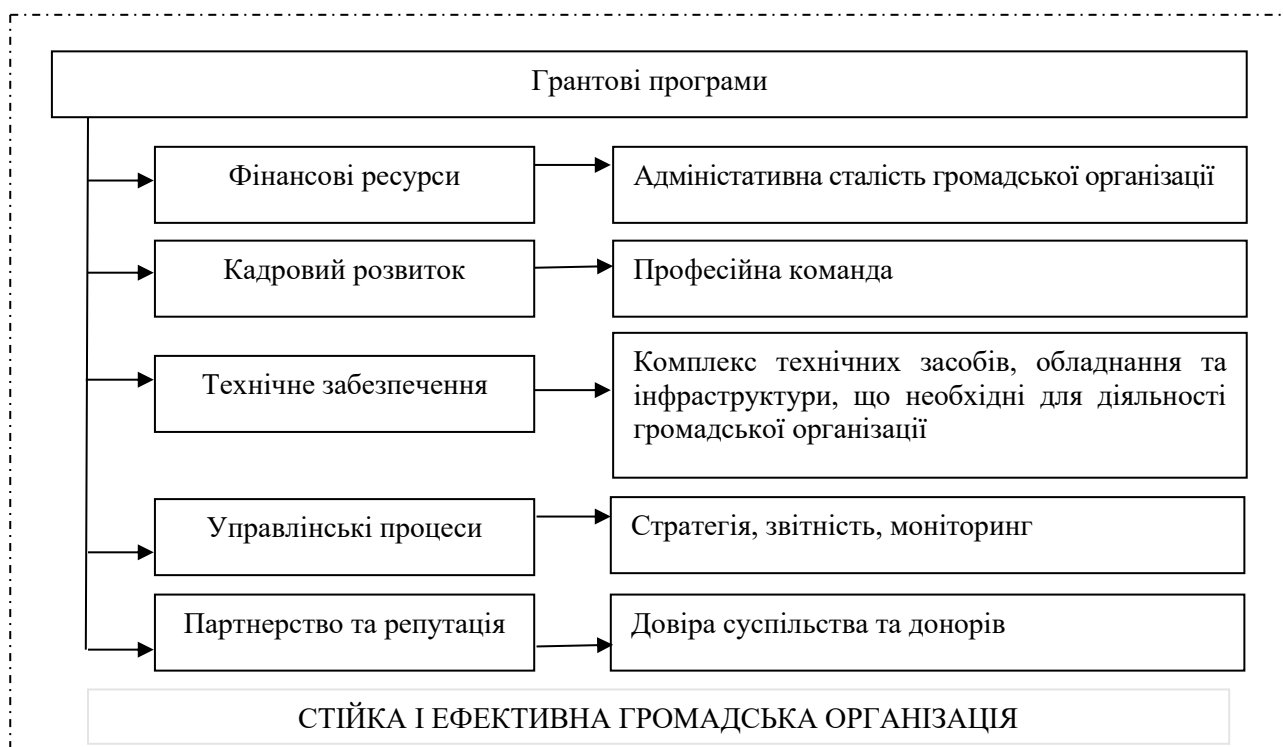

Рисунок 1 – Вплив грантових проєктів на інституційний розвиток ГО

Джерело: [узагальнено автором]

Викладені вище теоретичні положення підтверджуються практичним досвідом реалізації грантових програм в Україні. Одним із прикладів є діяльність ВГО «Міжнародна асоціація психологів та тренерів експертів» (МАПТТЕ), яка протягом чотирьох місяців успішно працювала над проєктом «Опора: Простір психологічної підтримки для дружин військовослужбовців», реалізація якого стала можливою завдяки підтримці Уряду Великої Британії, наданої через Міністерство закордонних справ, у справах Співдружності націй та розвитку Сполученого Королівства в межах проєкту «Жінки. Мир. Безпека: діємо разом», який реалізує Український Жіночий Фонд (інформація, що представлена у матеріалі, не завжди відображає погляди Уряду Великої Британії, Українського Жіночого Фонду та Урядової уповноваженої з питань гендерної політики).

Ключовими завданнями проєкту було визначено: спеціалізоване навчання для фахівців-психологів по веденню груп підтримки; організація офлайн груп підтримки для дружин військовослужбовців і їх дітей у Львівській, Чернігівській та Кіровоградській областях; супервізії для фахівців.

Такий досвід показав, що грантове фінансування стало не лише ресурсом для тимчасових активностей, а через їх реалізацію напряду вплинуло на підвищення інституційної спроможності та організаційного розвитку ВГО «МАПТТЕ» (рис. 2).

Розглянувши теоретичну та практичну сторони досліджуваної тематики, можемо стверджувати, що грантові програми виступають дієвим механізмом інституційного розвитку громадських організацій і є важливими при розбудові їх організаційного потенціалу. Досвід роботи вітчизняних ГО вказує на те, що систематичне залучення грантового фінансування стимулює їх до впровадження нових методів управління, удосконалення комунікаційних стратегій, зміцнення партнерських зв'язків, зростання власного авторитету тощо.

Рисунок 2 – Вплив реалізації грантового проєкту
на інституційний розвиток ВГО «МАПІТЕ»

Джерело: [узагальнено автором]

Література

- [1] Кобеля-Звір М.Я., Вовчак О.Д. Грантове фінансування програми USAID «Конкурентоспроможна економіка України» для організацій із розвитку підприємництва в Україні в умовах війни. *Збірник матеріалів Всесвітньої конференції SWorld-Ger, I* (ges29-01), 58–63. <https://doi.org/10.30890/2709-1783.2023-29-01-017> (дата звернення: 20.08.2025).
- [2] Некрасова Л.А., Бутковська В.В. Вплив грантових програм підтримки вразливих груп населення на розвиток територіальних громад. *Економіка та суспільство*. 2024. Випуск 62. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-62-102>. (дата звернення: 20.08.2025).
- [3] Рудакова С., Щетініна Л., Данилевич Н., Кожара В. Розвиток та цифровізація громадських організацій в Україні. *Галицький економічний вісник*. 2024. №5 (90). DOI: https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2024.05.158. (дата звернення: 20.08.2025).
- [4] Степюк О. Інституційна роль громадських об'єднань у формуванні та реалізації державної політики фізичного виховання в Україні Herald of Khmelnytskyi National University. *Economic sciences* 2025, № 2. С. 385-391. DOI: <https://doi.org/10.31891/2307-5740-2025-340-61>. (дата звернення: 20.08.2025).
- [5] Кирчата І.М., Шершенюк О.М., Деділова Т.М. Грантові ресурси як стратегічний інструмент партнерства бізнеса та громадських організацій. DOI: <https://doi.org/10.30977/PPB.2226-8820.2023.31.79>. (дата звернення: 20.08.2025).

THE ROLE OF GRANT PROGRAMS IN STRENGTHENING THE INSTITUTIONAL CAPACITY OF CIVIL ORGANIZATIONS

Kozitska Natalia

Pervomaisky Educational and Scientific Institute Admiral Makarov National Shipbuilding University

Abstract. The paper examines the impact of grant programs on strengthening the institutional capacity of public organizations in wartime. The essence of institutional capacity is revealed and its main components are identified. Particular attention is paid to the role of grant funding as a key factor in ensuring sustainable development and increasing the efficiency of public organizations.

Keywords: civil society, public organization, grant project, grant programs, grant funding, institutional capacity, institutional development.

УДК 336-049.5

ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ПІДПРИЄМСТВА В ЕПОХУ ЦИФРОВІЗАЦІЇ

Гарагуля А.В.

PhD,

Херсонський навчально-науковий інститут

Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова, м. Херсон, Україна

economics.rada@gmail.com

Огорь Г.М.

асистент кафедри економіки,

Херсонський навчально-науковий інститут

Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова, м. Херсон, Україна

ohorganna@gmail.com

Анотація. Розглядаються ключові аспекти забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємств в умовах цифровізації економіки. Запропоновано систему управління фінансово-економічною безпекою в умовах цифрової трансформації, що базується на підтримці безпеки: фінансовому, економічному, інформаційному, соціальному, екологічному та безпековому. Особливу увагу приділено інструментам зміцнення безпеки, зокрема прогнозуванню ризиків, моделюванню сценаріїв, страхуванню та застосуванню сучасних інформаційних систем.

Ключові слова: фінансово-економічна безпека, підприємство, цифровізація, цифрова трансформація.

Ключовою метою забезпечення фінансово-економічної безпеки виступає своєчасний аналіз і системний моніторинг показників, відхилення яких сигналізує про погіршення стану діяльності в межах певної функціональної складової. Тому в процесі визначення завдань управління фінансово-економічною безпекою особливого значення набуває постійний

контроль за їх реалізацією та дотриманням основоположних принципів. Складність управління зумовлюється тим, що спектр загроз і викликів, які впливають на функціонування підприємства, часто має непередбачуваний і некерований характер. У зв'язку з цим методичні підходи до аналізу та оцінки фінансово-економічної безпеки зазнають трансформацій, що обумовлює необхідність подальшого вдосконалення та поглиблення принципів і завдань менеджменту.

Важливим напрямом дослідження фінансово-економічної безпеки є систематизація та класифікація загроз і ризиків на рівні конкретного суб'єкта господарювання з урахуванням його галузевої специфіки. Особливої актуальності це набуває в умовах воєнного стану та наслідків пандемії COVID-19, які зумовили суттєві обмеження для бізнес-середовища. Зокрема, у певних видах економічної діяльності встановлені заборони на масове скупчення людей, що призводить до зменшення кількості споживачів послуг та, відповідно, зниження доходів підприємств.

Для забезпечення ефективного управління фінансово-економічною безпекою ключовим завданням керівництва є чітке формулювання та коректне визначення стратегічних і тактичних цілей. При їх визначенні слід враховувати актуальні виклики та потенційні загрози зовнішнього і внутрішнього середовища, а також здійснювати прогнозування ймовірності та масштабів їх впливу на діяльність підприємства.

На наш погляд, у сучасних умовах господарювання завдання управління фінансово-економічною безпекою доцільно систематизувати за двома основними напрямками: зовнішніми та внутрішніми. До зовнішніх завдань варто віднести розроблення інституційних механізмів захисту бізнесу в умовах війни та воєнних дій, аналіз імовірності виникнення загроз під впливом глобального інформаційного простору, а також формування стратегій забезпечення фінансово-економічної безпеки в контексті процесів глобалізації та інтернаціоналізації. Водночас внутрішні завдання охоплюють визначення стратегічних, тактичних і оперативних напрямів управління фінансово-економічною безпекою, створення власної системи індикаторів та методів оцінки її рівня, а також розроблення ефективного механізму управління, який враховує специфіку діяльності суб'єкта господарювання.

У сучасних умовах глобального інформаційного простору та всеосяжної цифровізації перед суб'єктами господарювання постає спектр нових викликів і загроз, що стосуються збереження та нерозголошення даних, забезпечення конфіденційності інформації, дотримання корпоративної етики та інформаційної безпеки загалом. Застосування комплексних інструментів і механізмів захисту дозволяє підвищити рівень стійкості підприємства до потенційних ризиків цифрової економіки та зміцнити його фінансово-економічну безпеку в довгостроковій перспективі.

Важливу, а подекуди й визначальну роль у забезпеченні фінансово-економічної безпеки відіграють як керівники, так і персонал підприємства. Проте на практиці більшість управлінців недооцінюють доцільність інвестування в програмні продукти та підвищення кваліфікації працівників, що призводить до скорочення витрат за цими напрямками. Часто спостерігається орієнтація на використання дешевої робочої сили, яка, на перший погляд, демонструє більшу економічну ефективність порівняно з впровадженням сучасних програмних рішень для підвищення продуктивності. У результаті при розробленні проєктів модернізації або переходу

до цифрових технологій термін окупності інвестицій у такі інновації виявляється довшим, ніж очікувалося, і керівництво обирає стратегію мінімізації витрат, уникаючи вкладень у програмне забезпечення.

Варто відмітити, що розвиток цифрової економіки та електронної комерції неминуче супроводжується зростанням ризиків, пов'язаних із шахрайськими діями, кіберзлочинністю та несанкціонованими доступами до інформаційних систем. Подібні загрози здатні порушувати стабільність функціонування бізнес-процесів, що безпосередньо відображається на результативності діяльності підприємств і становить небезпеку для їх фінансово-економічної безпеки.

Система управління економічною безпекою підприємства має акумулювати повний обсяг релевантної інформації та забезпечувати її надійний захист з метою мінімізації ризиків несанкціонованого доступу чи витоку даних. В умовах сучасних викликів і надзвичайних обставин господарювання потреба у створенні й підтримці ефективної та захищеної системи управління економічною безпекою набуває особливої актуальності.

Водночас необхідним є постійне вдосконалення структури первинної та аналітичної інформації в межах системи управління економічною безпекою підприємства. Це може передбачати модернізацію форм і складу показників кон'юнктурних, інвестиційних та фінансових анкет, що дозволить точніше ідентифікувати суттєві та взаємодоповнюючі чинники, які визначають динаміку економічного розвитку суб'єкта господарювання. Важливим завданням є також приведення кількісних індикаторів у відповідність до змін у бухгалтерській і статистичній звітності. Окрім того, розробляються нові формати вихідної аналітичної інформації, вдосконалюється методологія тематичного та агрегованого аналізу на основі інформаційної бази системи з урахуванням чинних нормативних, законодавчих і зовнішньоекономічних вимог [2].

Таким чином, виникає об'єктивна потреба у вдосконаленні системи управління економічною безпекою підприємств відповідно до вимог сучасного середовища. Така система має формуватися на основі надійних інформаційних технологій і охоплювати всі напрями діяльності суб'єкта господарювання, забезпечуючи комплексний захист від потенційних загроз витоку чи несанкціонованого використання даних.

На нашу думку, модернізована система управління економічною безпекою повинна включати декілька рівнів захисту та мати комплексний характер функціонування операційної системи, з урахуванням впливу зовнішнього середовища, зокрема клієнтів, конкурентів, постачальників та інших зацікавлених сторін (рис. 1.).

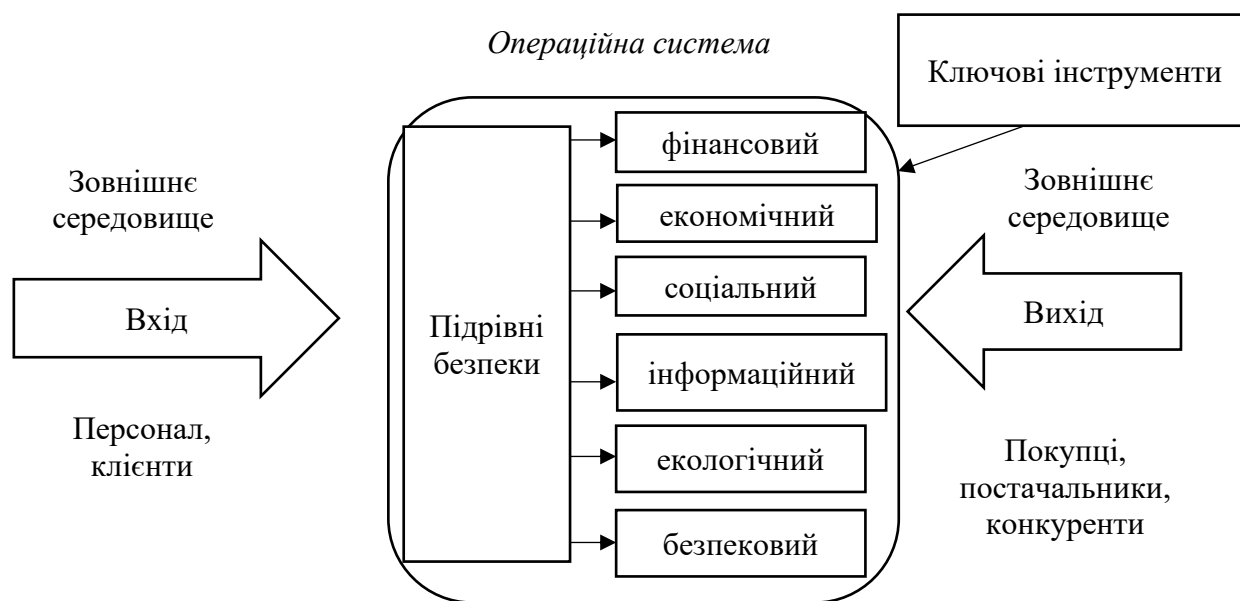

Рисунок 1 – Система управління фінансово-економічною безпекою в умовах цифрової трансформації

Вище зазначена система управління економічною безпекою в умовах цифрової трансформації ґрунтується на принципах багаторівневого захисту, що включає підрівні: фінансовий, економічний, соціальний, інформаційний, екологічний та безпековий. Ключовим компонентом удосконаленої системи є інтеграція інструментів зміцнення, серед яких виділяються страхування ризиків, прогнозування потенційних загроз, економіко-математичне моделювання та інші методи, що сприяють підвищенню стійкості підприємства до зовнішніх і внутрішніх викликів.

В умовах цифрової трансформації підприємства змушені адаптувати свою систему економічної безпеки до нових ризиків, що виникають у результаті впровадження цифрових інновацій, з метою збереження стабільності діяльності та мінімізації потенційних загроз.

У контексті цифрової трансформації підприємств доцільно виділити такі етапи управління ризиками в системі економічної безпеки:

- Ідентифікація та діагностика нових ризиків, що виникають у процесі цифрової трансформації.
- Мінімізація ризиків, що передбачає впровадження ініціатив і заходів, узгоджених зі стратегічними цілями цифрової трансформації підприємства.
- Моніторинг стану економічної безпеки підприємства, який включає розрахунок ключових показників кожної підсистеми загальної системи економічної безпеки, визначення інтегрованого рівня безпеки, а також якісний і кількісний аналіз роботи з визначеними ризиками та перевірку виконання запланованих заходів.

Література

- [1] Andrushkiv B. Problems of managing the economic security of the enterprise on the basis of the competence approach. *Economic analysis*. 2022. Vol. 32. No 3, pp. 299–306. DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2022.03.29>

[2] Надточій І.І., Крамаренко І.С., Гришина Н.В. Фінансово-економічна безпека в умовах цифрової економіки та суспільства: наукові засади, особливості управління та регулювання. *Український економічний часопис*. Вип. 4, 2024. С. 83–89. <https://rep.nuos.edu.ua/server/api/core/bitstreams/239c2058-11bd-4a6a-be5b-2f953a165e82/content>

FINANCIAL AND ECONOMIC SECURITY OF AN ENTERPRISE IN THE ERA OF DIGITALIZATION

Garagulya A.V., Ohor H.M.

Kherson Educational and Scientific Institute of the Admiral Makarov National Shipbuilding University, Kherson, Ukraine

Abstract. The key aspects of ensuring the financial and economic security of enterprises in the context of digitalization of the economy are considered. A system for managing financial and economic security in the context of digital transformation is proposed, which is based on the following security sublevels: financial, economic, informational, social, environmental and security. Special attention is paid to security strengthening tools, in particular risk forecasting, scenario modeling, insurance and the use of modern information systems.

Keywords: financial and economic security, enterprise, digitalization, digital transformation.

УДК 130.32+330.8

СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ Г. ГЕГЕЛЯ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ КРАЇН ЗАХІДНОЇ ЄВРОПИ НА ПОЧАТКУ ХІХ СТОЛІТТЯ

Марущак О.В.

*кандидат філософських наук, старший викладач кафедри
соціально-гуманітарних дисциплін та філософії*

*Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова,
м. Миколаїв, Україна
a.marushak@ukr.net*

Анотація. проаналізовано основні ідеї соціально-філософського аналізу Г. Гегеля, присвяченого економічному розвитку Німеччини і Західної Європи у першій половині ХІХ ст. Розглянуті у їх діалектичному взаємозв'язку категорії «розподіл праці», «відчуженість праці» та «громадянське суспільство», за допомогою яких видатний філософ вивчав тогочасне суспільство, у якому стрімко зароджувалися ринкові відносини.

Ключові слова: Г. Гегель, праця, розподіл праці, ринкові відносини, громадянське суспільство.

Всесвітньовідомий мислитель Г. Гегель був одним із перших філософів початку XIX ст., який вивчав економічні процеси і явища у тогочасному європейському (зокрема німецькому) суспільстві за допомогою власного соціально-філософського аналізу, застосовуючи при цьому свій знаменитий діалектичний та історичний методи наукового дослідження.

За часів Г. Гегеля Німеччина була ще феодальною державою, хоча у Західній Європі XVIII – початку XIX ст. ринкові буржуазні відносини у розвинутих країнах ставали вже панівними. Феодальний устрій німецького суспільства зумовив економічне відставання розділених німецьких держав, тому було зрозуміло, що перехід економіки Німеччини до буржуазної системи економічних відносин був неминучий. Як ми знаємо, Г. Гегель у своєму аналізі економічних процесів спирався на класичну англійську політичну економію, передусім на праці А. Сміта та Д. Рікардо [4, с. 237]. Саме тому вивчення буржуазного суспільства як об'єкта аналізу для Г. Гегеля було передусім питанням дослідження його економічної сфери. Оскільки остаточно сформованих засад функціонування економіки, що базується на ринкових відносинах та найманій праці за життя Г. Гегеля досліджено ще не було, то всі його висновки щодо економічних питань були перш за все результатом його власної клопіткої аналітичної праці, підсумком якої зокрема була поява праць Г. Гегеля «Основи філософії права або природне право і державознавство» та «Філософія права» [1, с. 332].

Вже з самого початку виникнення капіталізму як суспільно-економічного ладу, Г. Гегель вбачав у ньому наявність суттєвих внутрішніх протиріч, які мали у безпосередньому майбутньому неминуче проявитися і у економічному розвитку Німеччини. Г. Гегель осягнув, що буржуазія як соціальний стан поступово сформувалась саме у лоні феодалізму. Капіталізм як новий соціально-економічний лад прагне не тільки підкорити економічну сферу, а й проникнути в усі сфери життя людини. Таким чином це призводить до конфлікту інтересів різних верств населення, до зростання внутрішніх протиріч у різних сферах людської життєдіяльності (економіка, політика, культура тощо). Серед позитивних сторін переходу європейського суспільства до ринкових відносин Г. Гегель вбачав те, що вони забезпечують безперешкодний економічний розвиток, який обов'язково призведе й у Німеччині до зростання і збільшення індустрії та народонаселення. Але при цьому, він дивиться глибше на існуючий стан речей та пов'язує з розвитком індустрії також накопичення багатств у небагатьох, а відтак і посилення серед більшості населення особистої залежності і зубожіння. Таким чином Г. Гегель вважав, що хоч саме по собі буржуазне суспільство дійсно буде багатіти та розвиватися, однак усі накопиченні суспільством багатства будуть розподілятися дуже нерівномірно. Більшість дослідників філософської спадщини Г. Гегеля приділяли значну увагу гегелівським категоріям «відчуженість праці» та «розподіл праці», вважаючи їх основними об'єктами досліджень Г. Гегеля у сфері економіки.

Г. Гегель писав, що технічне та соціальне вдосконалення процесу праці, взаємодіючи, дає значний стимулюючий ефект одне на одного. Справді у другій половині XVIII – на початку XIX століття ми спостерігаємо промисловий переворот, що зумовив перехід промислового виробництва від ручної праці до машинної, тобто значний технічний прогрес в області виробництва. Це зумовило й появу нових соціальних груп та верств населення Європи. Г. Гегель відзначає, що такі зміни ведуть до більш складного розподілу праці, до зростаючої

спеціалізації окремих типів виробництва. Поряд з цим, стверджував мислитель, поява ринкових відносин та вдосконалення знарядь виробництва призводять до стану відчуженості праці робітників. Зокрема, Г. Гегель запропонував оригінальну інтерпретацію феномену відчуження та його сутності.

У гегелівській теорії категорія відчуження є важливою категорією, за допомогою якої формується його система, яка ґрунтується на принципах діалектичної тотожності суб'єкту і об'єкту. За допомогою категорії відчуження Г. Гегель пояснює хід розвитку Світового Духу, відзначаючи, що «світ цього духу розпадається на два світи; перший - це світ реальності, або самого його відчуження, а другий - світ, що його дух, підносячись над першою сферою, вибудовує собі в ефірі чистої свідомості» [2, с. 337]. Відповідно основою усієї системи Г. Гегеля виступає демонстрація акту породження природи духом і повернення природи назад у дух. Дух відчужує себе від самого себе, формуючи своє іншобуття. Власне кажучи, у результаті цього і набуває такого значення саме категорія «відчуження». Остання, за Г. Гегелем, виступає у трьох своїх формах: а) виникнення природи з духу; б) відтворення духу у суспільство, людську історію, соціальні інститути; в) втілення людського духу у продуктах праці та людській діяльності.

Таким чином сутність відчуження розуміється Г. Гегелем досить широко – як опредметнення свідомості, об'єктивування думки, перетворення ідеального на об'єктивну реальність. Ще одним важливим аспектом гегелівського трактування виступає розуміння ним відчуження як негативного, але необхідного моменту розвитку духу.

Взаємозв'язок аспектів відчуження (негативності) та необхідності має прояв, за Г. Гегелем, на будь-кому з етапів саморозвитку Абсолютної Ідеї, починаючи з виникнення природи і суспільства з духу. Далі становлення людини як громадської істоти реалізується знову ж таки лише через відчуження шляхом виходу людини з тваринного світу. Саме положення про те, що у цілях власного становлення і подальшого прогресивного руху уперед людина повинна відійти від суто природного стану, демонструє значущість відчуження саме як необхідного моменту розвитку. Схожим чином взаємозв'язок відчуження і необхідності розглядається Г. Гегелем при аналізі ним феномену праці як конституюючої основи людського соціуму. Праця формує і саму людину і весь її світ. Але, у той же час, праця робить світ людини відчуженим, бо результати праці і – ширше – людської діяльності як наслідок має виникнення відокремлених від людини сфер громадського життя – економічного, політичного тощо [1, с. 74].

Невід'ємною частиною інтерпретації Г. Гегелем сутності феномену відчуження виступає трактування його не лише як необхідного, але і як закономірного і суперечливого моменту розвитку історичного прогресу.

За Г. Гегелем - чим вищий ступінь соціального розвитку, тим різноманітніші види і форми прояву відчуження. Отже, громадянське суспільство з усіма своїми суперечностями (а по суті, завдяки їх наявності) є найбільш розвинена форма суспільного устрою. Увесь цей перехід від нерозвиненого способу виробництва до цивілізації одночасно є зростанням відчуження та прогресивного розвитку. І те, і інше є необхідним і закономірним. Є також важливим у філософсько-економічному вченні Г. Гегеля своєрідне розуміння поняття «громадянського суспільства». Видатний вчений вважав, що істинним є лише право вищого ступеня, тобто право держави. На права нижчого ступеня – особистості, сім'ї, спільнот він

покладав лише роль підготовки індивідуума до існування у громадянському суспільстві, яке відтак має служити державі. Держава, яка згідно з висхідним ідеалістичним поясненням Г. Гегеля є втіленням Світового Духу та моральнісної досконалості, є при цьому об'єктивно, виходячи з того ж самого гегелівського вчення, нічим іншим як продуктом економічного розвитку суспільства [3, с. 14].

Отже, найбільш важливим досягненням економічних досліджень Г. Гегеля було те, що йому вдалося за допомогою соціально-філософського аналізу, що спирався на діалектичний і історичний методи, дослідити провідні економічні процеси розвитку Західної Європи першої половини XIX ст. задля застосування цих нових економічних знань для подальшого вивчення тогочасного німецького суспільства. Таким чином Г. Гегелю вдалося не лише проаналізувати існуючі на той час економічні процеси та тенденції, але й досягнути сутності багатьох економічних явищ, дати їм характеристику та спрогнозувати їх можливий вплив на подальший розвиток Німеччини та Західної Європи.

Література

- [1] Гегель Г.В.Ф. Основи філософії права або природне право і державознавство. Київ : Юніверс, 2000. 336 с.
- [2] Гегель Г. В. Ф. Феноменологія духу. Київ : Основи, 2004. 548 с.
- [3] Дарендорф Р. У пошуках нового устрою : лекції на тему політичної свободи у XXI ст. Київ : Києво-Могилянська академія, 2006. 109 с.
- [4] Історія економічних учень: хрестоматія : навч. посіб. / за ред. В.Д. Базилевича. Київ : Знання, 2011. 1198 с.

G. HEGEL'S SOCIAL-PHILOSOPHICAL ANALYSIS OF THE ECONOMIC DEVELOPMENT OF WESTERN EUROPEAN COUNTRIES AT THE BEGINNING OF THE 19TH CENTURY

Marushchak O. V.

Admiral Makarov National University of Shipbuilding

Abstract. The main ideas of G. Hegel's socio-philosophical analysis, devoted to the economic development of Germany and Western Europe in the first half of the 19th century, are analyzed. The categories "division of labor", "alienation of labor" and "civil society" are considered in their dialectical relationship, with the help of which the outstanding philosopher studied the society of that time, when market relations were rapidly emerging.

Key words: G. Hegel, work, division of labor, market relations, civil society.

УДК 330.341

ЦИФРОВА ЕКОНОМІКА ЯК НОВА ФІЛОСОФІЯ ВЕДЕННЯ БІЗНЕСУ**Марущак С. М.***кандидат економічних наук, доцент,**доцент кафедри економічної політики та безпеки**Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова**м. Миколаїв, Україна**svitlana.marushchak@nuos.edu.ua*

Анотація. У статті цифрова економіка пояснюється як нова філософія ведення бізнесу, що базується на використанні цифрових технологій, великих даних, штучного інтелекту та електронних комунікацій. Наголошується, що вона є трансформацією бізнес-моделей у напрямі клієнтоцентричності, гнучкості, мережовості та інноваційності. Виокремлено ключові напрями впливу цифровізації на економічні процеси, проаналізовано ризики та виклики цифрової економіки.

Ключові слова: цифрова економіка, бізнес-моделі, цифровізація, інновації, цифровий розрив, штучний інтелект, кібербезпека.

Вступна частина. Розвиток цифрової економіки у світі є одним із ключових мегатрендів ХХІ століття, що зумовлює якісні зрушення у глобальних соціально-економічних процесах. Цифрова економіка виступає новим етапом еволюції господарської діяльності. Цифровізація стає визначальним чинником підвищення конкурентоспроможності національних економік, стимулювання інноваційного розвитку та формування нових механізмів економічної взаємодії. Цифрова економіка радикально трансформує структуру міжнародних ринків, змінює традиційні моделі підприємництва, способи комунікації та взаємодії економічних агентів. Вона визначає напрями розвитку ринку праці, стимулює формування нових професій і водночас зумовлює ризики витіснення певних категорій працівників внаслідок автоматизації та роботизації.

Мета роботи: пояснити сутність цифрової економіки як принципово нового підходу до організації та ведення бізнесу, заснованого не тільки на впровадженні сучасних технологій, а й на переосмисленні самих основ економічної діяльності.

Основна частина. Цифрова економіка трактується як система економічних відносин, що функціонує завдяки цифровим технологіям, електронним комунікаціям, великим даним та штучному інтелекту [1]. За оцінками Huawei та Oxford Economics, частка цифрової економіки у ВВП розвинених країн становить від 10% до 35%, тоді як у країнах, що розвиваються – від 2% до 19% [2]. Таким чином, цифровізація стає важливим фактором глобальної конкурентоспроможності.

Цифрова економіка це не лише впровадження сучасних технологій у бізнес-процеси, але й принципово нова парадигма економічної діяльності. Її суть полягає у формуванні оновленої філософії ведення бізнесу, заснованої на використанні даних як стратегічного ресурсу, впровадженні інновацій, організаційній гнучкості та орієнтації на споживача [3].

У межах традиційної економічної моделі пріоритетними були виробництво матеріальних благ, володіння фізичними ресурсами та централізований контроль за ланцюгами постачання. Натомість цифрова економіка акцентує увагу на нематеріальних активах, таких як інформація,

цифрові платформи, штучний інтелект і аналітичні інструменти для обробки даних. Відбувається зсув від моделі володіння до моделі доступу, від орієнтації на товар – до надання послуг, а також від масштабування фізичних ресурсів – до масштабування знань, цифрових рішень і технологічного потенціалу.

Сучасний успішний бізнес характеризується високим рівнем гнучкості, інноваційності та здатністю до цифрового мислення. В умовах стрімких змін ринкового середовища, швидкого технологічного розвитку та трансформації споживчих очікувань компанії змушені оперативнo адаптувати свої бізнес-моделі. У цьому контексті цифрова трансформація розглядається не як одноразовий захід, а як безперервний процес перегляду стратегій, організаційних структур і внутрішніх процесів.

Цифрова економіка також суттєво трансформує роль споживача в економічній взаємодії. Сучасний споживач перестає бути пасивним одержувачем товарів і послуг, набуваючи статусу активного учасника та співтворця продукту чи сервісу. Це зумовлює необхідність переосмислення підходів до взаємодії з клієнтом, зокрема через персоналізацію пропозицій, формування емоційного зв'язку та забезпечення постійного зворотного зв'язку.

Отже, трансформація бізнес-моделей у цифровому середовищі відображає зміну філософії підприємництва (табл. 1) з такими основними характеристиками як 1) клієнтоцентричність – управлінські рішення ґрунтуються на аналізі великих даних про споживачів [4]; 2) гнучкість і адаптивність – цифрові платформи дозволяють швидко модифікувати продукти та сервіси; 3) мережевість – створення бізнес-екосистем (Amazon, Alibaba, Google), що інтегрують виробників і споживачів у єдину цифрову інфраструктуру [5]; 4) інноваційність – цифрові технології стають основою для довгострокової конкурентоспроможності.

Таблиця 1.

Порівняння традиційного бізнесу та цифрової економіки

Критерій	Традиційний бізнес	Цифрова економіка
Ресурсна база	Матеріальні активи, фізичний капітал	Дані, інформаційні технології, інтелектуальний капітал
Організація виробництва	Лінійні процеси, стандартизовані моделі	Гнучкі моделі, автоматизація, цифрові платформи
Взаємодія з клієнтами	Масовий підхід, стандартизований сервіс	Персоналізований підхід, big data-аналітика
Маркетинг	Традиційні канали (ТБ, друковані ЗМІ)	Цифрові канали (соцмережі, таргетинг, SEO)
Фінанси	Готівкові та банківські операції	Електронні платежі, фінтех, криптовалюти
Управління	Ієрархічні структури	Мережеві та гнучкі структури, ERP/CRM-системи
Швидкість адаптації	Повільна через бюрократію	Висока завдяки цифровим інструментам
Ринок	Локальний або регіональний	Глобальний, платформенно орієнтований
Ключові ризики	Фінансові, виробничі	Кіберзагрози, монополізація цифровими гігантами
Конкурентна перевага	Ефективність матеріальних процесів	Інноваційність, здатність працювати з даними

В результаті цифровізації ключові аспекти бізнесу зазнають певних змін: 1) автоматизація та роботизація сприяють підвищенню продуктивності виробництва [6]; 2) у маркетингу використання big data й алгоритмів машинного навчання дозволяє персоналізувати рекламу; 3) зміна фінансів полягає у розвитку фінтеху, цифрових платежів і криптовалют [7]; 4) в управлінні застосовують ERP- та CRM-системи, аналітику в реальному часі.

Ризики цифрової економіки також відповідають новим умовам і потребують переосмислення традиційних підходів до їх подолання. Це кіберзагрози та потреба в нових системах безпеки [1]; ризик монополізації ринку глобальними цифровими платформами; «цифровий розрив» між розвиненими та країнами, що розвиваються; необхідність підвищення цифрових компетентностей працівників [8]; етичні виклики пов'язані з непрозорістю алгоритмів, ризиком упередженості штучного інтелекту та загрозами приватності користувачів. Вони є не тільки загрозами, а виступають каталізаторами формування нової парадигми управління, що передбачає інтеграцію безпеки, інновацій та соціальної відповідальності у бізнес-моделі майбутнього.

Висновки. Отже, цифрова економіка може бути інтерпретована як нова парадигма ведення бізнесу, що інтегрує сучасні цифрові технології, інноваційні підходи, динамічність управлінських рішень та орієнтацію на глибинне розуміння потреб людини. Її сутність виходить за межі простого застосування цифрових інструментів і охоплює формування стратегічного бачення розвитку, заснованого на поєднанні технологічного прогресу та креативності. Цифрове мислення у цьому контексті постає як ключова компетенція, яка дозволяє не лише адаптуватися до трансформацій сучасного ринкового середовища, а й активно формувати майбутнє соціально-економічних систем.

Література

- [1] OECD (2020). Measuring the Digital Transformation: A Roadmap for the Future. Paris: OECD Publishing, 210 p.
- [2] ETET. Аналітичний звіт про цифрову економіку. Київ: ETET, 2023. URL: <https://etet.org.ua>.
- [3] Brynjolfsson, E., & McAfee, A. (2017). Machine, Platform, Crowd: Harnessing Our Digital Future. New York: W.W. Norton & Company, 333p.
- [4] McKinsey (2021). The State of AI in 2021. McKinsey & Company, 45 p.
- [5] Evans, P., & Gawer, A. (2016). The Rise of the Platform Enterprise. The Center for Global Enterprise, 32 p.
- [6] World Bank (2022). Digital Economy for Africa Initiative. Washington, DC: World Bank, 75 p.
- [7] PwC (2021). Global FinTech Report. PwC, 50 p.
- [8] UNCTAD (2022). Digital Economy Report 2022: Value Creation and Capture. Geneva: UNCTAD, 190 p.

DIGITAL ECONOMY AS A NEW PHILOSOPHY OF DOING BUSINESS**Svitlana Marushchak**

Admiral Makarov National University of Shipbuilding

Abstract. The article explains the digital economy as a new philosophy of doing business based on the use of digital technologies, big data, artificial intelligence and electronic communications. It is emphasized that it is a transformation of business models in the direction of customer-centricity, flexibility, networking and innovation. The key areas of influence of digitalization on economic processes are identified, the risks and challenges of the digital economy are analyzed.

Key words: digital economy, business models, digitalization, innovation, digital divide, artificial intelligence, cybersecurity.

УДК 339.138

**СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ, ЗАКОНОМІРНОСТІ ТА УМОВИ РОЗВИТКУ
РЕКЛАМНОЇ СФЕРИ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА****Луц Д.М.***здобувач третього (PhD) рівня вищої освіти**Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова**м. Миколаїв, Україна**luts.dmytro@nuos.edu.ua*

Анотація. У сучасних умовах глобалізації та цифровізації рекламна діяльність стає критично важливою для промислових підприємств, які прагнуть забезпечити конкурентоспроможність на глобальному ринку. Реклама не тільки сприяє підвищенню обізнаності про бренд, але й допомагає у формуванні довгострокових партнерських відносин і залученні нових клієнтів.

Ключові слова: b2b платформи, професійні соціальні мережі, email маркетинг, контент-маркетинг, виставки та конференції, реклама в ділових журналах та газетах, телемаркетинг.

Регулювання рекламної діяльності в Україні для промислових підприємств стало важливим аспектом після здобуття незалежності. Основні законодавчі акти, такі як «Закон України про медіа» та «Закон України про рекламу», встановлюють стандарти для рекламних повідомлень. Інші нормативно-правові акти регулюють специфічні аспекти реклами, включаючи правила розміщення зовнішньої реклами. Професійні асоціації відіграють важливу роль у стандартизації рекламних практик та підвищенні якості рекламних послуг. Ментальне регулювання та культурні особливості впливають на створення рекламних матеріалів, що відповідають національним стандартам.

У сфері рекламної діяльності промислових підприємств важливими є b2b платформи, професійні соціальні мережі, email маркетинг, контент-маркетинг, виставки та конференції,

реклама в ділових журналах та газетах, а також телемаркетинг. Кожен з цих каналів має свої переваги та недоліки, які варто враховувати при розробці рекламних стратегій.

Реклама для промислових підприємств має стратегічне значення, оскільки допомагає не лише у просуванні продуктів і послуг, але й у формуванні довгострокових ділових відносин. У b2b -секторі реклама часто спрямована на вузький сегмент цільової аудиторії, де основна мета - забезпечити обізнаність та довіру до бренду.

Розглядаючи класичні та сучасні підходи до реклами в контексті промислових підприємств, необхідно зауважити, що такі науковці як Філіп Котлер, особливо підкреслюють важливість інтегрованих маркетингових комунікацій для b2b -сектору.

В b2b -секторі прийняття рішень є багатоступеневим процесом, у якому беруть участь декілька зацікавлених сторін. Реклама допомагає на всіх етапах цього процесу, починаючи з визнання потреби і завершуючи підписанням контракту. Описується, як рекламні кампанії можуть впливати на різні стадії прийняття рішень і забезпечувати більш глибоке розуміння потреб клієнтів.

Для оцінки ефективності рекламних кампаній використовуються різні моделі, такі як AIDA, DAGMAR та інші. Ці моделі допомагають визначити ключові етапи, через які проходить потенційний клієнт, а також вимірюють успішність рекламних зусиль (див. табл. 1).

Таблиця 1.

Порівняння моделей ефективності реклами

Модель	Основні характеристики	Застосування в промислових підприємствах
AIDA	Привернення уваги, інтересу, бажання, дія	Підвищення обізнаності та створення попиту
DAGMAR	Визначення цілей реклами для вимірювання результатів	Точне вимірювання ефективності реклами

Висновки. Рекламна сфера промислових підприємств постійно змінюється в умовах цифрових трансформацій. Для досягнення успіху важливо використовувати комбінацію різних рекламних каналів, враховувати їхні переваги та недоліки. Подальші дослідження можуть бути спрямовані на аналіз ефективності рекламних каналів, розробку нових методів аналізу результатів рекламних кампаній та інноваційних стратегій просування.

Література

- [1] Chaffey, D., & Ellis-Chadwick, F. (2019). *Digital Marketing: Strategy, Implementation and Practice*. Pearson.
- [2] Kotler, P., & Keller, K. L. (2016). *Marketing Management*. Pearson.
- [3] Lovelock, C., & Wirtz, J. (2016). *Services Marketing: People, Technology, Strategy*. World Scientific.
- [4] Fill, C., & Turnbull, S. (2016). *Marketing Communications: Discovery, Creation and Conversations*. Pearson.

MODERN TRENDS, REGULARITIES AND CONDITIONS OF DEVELOPMENT OF THE ADVERTISING SPHERE OF AN INDUSTRIAL ENTERPRISE

Lutz Dmytro

Admiral Makarov National University of Shipbuilding

Abstract. The scientific foundations of the development of the advertising sphere of industrial enterprises are revealed through the analysis of legislative acts and professional regulation, taking into account cultural characteristics, and emphasizes the role of digital platforms in conditions of instability. The key aspects of the development of the advertising sphere of industrial enterprises have been determined, including compliance with legislative norms, the role of professional associations, the influence of cultural features on advertising materials and adaptation to market conditions to effectively reach the target audience. It has been proven that effective advertising activity requires consideration of scientific principles and compliance with legislative norms, in particular, standards of advertising messages. Professional associations and cultural characteristics also play an important role in shaping effective advertising strategies.

Keywords: b2b platforms, professional social networks, email marketing, content marketing, exhibitions and conferences, advertising in business magazines and newspapers, telemarketing.

УДК 339.138

КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ МЕХАНІЗМУ РЕГУЛЮВАННЯ РЕКЛАМНОЇ СФЕРИ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ

Луц Д.М.

здобувач третього (PhD) рівня вищої освіти

Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова

м. Миколаїв, Україна

luts.dmytro@nuos.edu.ua

Анотація. Розкриті наукові засади концептуалізації механізму регулювання рекламної діяльності промислових підприємств машинобудівної галузі. Механізм розглянуто як комплексну систему взаємодії державних інституцій, саморегуляторних органів, бізнесу та медіа, що забезпечує прозорість та баланс інтересів учасників ринку. Проаналізовано сучасний стан регулювання реклами в Україні та зарубіжний досвід (ЄС, США, Великобританія), виокремлено особливості галузевої реклами. Запропоновано інтегровану модель регулювання, яка поєднує законодавче, саморегуляторне та співрегуляторне забезпечення, спрямовану на ефективний розвиток рекламної сфери в умовах цифровізації та глобальної конкуренції.

Ключові слова: реклама, механізм регулювання, машинобудування, промислові підприємства, законодавче регулювання, саморегулювання, співрегулювання, інтегрований підхід.

Сучасні ринкові умови характеризуються зростаючою конкуренцією та інтенсивним розвитком інформаційного простору, що зумовлює підвищення ролі рекламних комунікацій у промисловому секторі, зокрема машинобудуванні [4; 9; 10]. Водночас чинна система регулювання рекламної діяльності в Україні має переважно державно-адміністративний характер, обмежуючи можливості самих підприємств та професійних об'єднань впливати на формування етичних та практичних норм [3; 8]. Це створює об'єктивну потребу у пошуку збалансованого механізму регулювання рекламної сфери, який би інтегрував державні, саморегуляторні та міжнародні інструменти, забезпечуючи прозорість ринку та захист інтересів усіх учасників [6].

Метою дослідження є розроблення концептуальної моделі механізму регулювання рекламної діяльності промислових підприємств, що враховує галузеву специфіку та міжнародний досвід. Для цього проаналізовано сучасний стан рекламної активності машинобудівних підприємств, вивчено законодавче та саморегуляторне забезпечення в Україні та за кордоном, а також запропоновано інтегровану модель співрегулювання, що поєднує державні інститути, саморегуляторні організації та бізнес [2; 4; 7].

Основна частина роботи розкриває специфіку реклами у машинобудуванні: її вузьку спрямованість на B2B-аудиторію, акцент на технічних характеристиках та іміджі бренду, а також використання спеціалізованих каналів комунікації [6]. Оцінка сучасних підходів до регулювання показала, що в Україні домінує законодавчий контроль, тоді як саморегулювання лише формується, а співрегулювання перебуває на стадії впровадження [3; 8]. Для наочності структура інтегрованого механізму відображена на рис. 1, який демонструє взаємодію ключових суб'єктів: державних органів, підприємств, медіа, саморегуляторних організацій та професійної аудиторії [3; 5].

Рисунок 1 – Концептуальна схема механізму регулювання рекламної діяльності промислового підприємства (машинобудування)

Джерело: сформовано на основі [3; 5].

Додатково в таблиці 1 наведено порівняльну характеристику підходів до регулювання реклами в Україні та за кордоном [3; 5; 6; 7], що дозволяє визначити сильні та слабкі сторони кожного з них.

Таблиця 1.

Підходи до регулювання реклами та приклади їх реалізації

Підхід	Приклад в Україні	Приклад за кордоном	Характеристика
Державне	Закон «Про рекламу», Держпродспоживслужба, АМКУ	Директиви ЄС, FTC (США)	Обов'язкові норми, санкції, повільна адаптація
Саморегулювання	ВРК – етичний кодекс (на стадії формування)	ASA (Велика Британія), NAD (США)	Добровільні правила, швидка реакція, опора на репутацію
Співрегулювання	Нацрада + галузеві об'єднання	Ofcom–ASA (Велика Британія)	Комбінація контролю і гнучкості, спільна відповідальність

Джерело: сформовано на основі [3; 5; 6; 7].

Порівняння із зарубіжними практиками (табл. 2) засвідчило, що вітчизняна модель рухається у напрямі європейських стандартів, однак потребує інституційного зміцнення та розвитку культури саморегулювання [7].

Таблиця 2.

Порівняльний аналіз моделі з зарубіжними аналогами

Критерій	Зарубіжні моделі (ЄС, США)	Українська модель	Висновок
Інституційна структура	Незалежні ASA, ARPP, DWN	Відсутній єдиний саморегулятор	Потрібно створити
Правове середовище	Гармонізовані директиви ЄС	Часткова гармонізація	Необхідне доопрацювання
Саморегулювання і культура	Внутрішні кодекси, етика	На стадії формування	Потрібно стимулювати
Контроль і санкції	Швидкі рішення, високі штрафи	Повільність, низькі штрафи	Потрібно посилити

Джерело: складено автором

Висновки. Запропонована концептуальна модель регулювання рекламної діяльності промислових підприємств є багаторівневою системою, де поєднуються державні, саморегуляторні та інтегровані інструменти. Вона спрямована на забезпечення балансу між свободою рекламної комунікації та захистом інтересів споживачів і бізнесу. Впровадження такої моделі дозволить підвищити прозорість рекламного ринку, посилити довіру до промислової реклами, зменшити прояви недобросовісних практик і створити сприятливі умови для розвитку машинобудівних підприємств в умовах цифровізації та глобальної конкуренції. Перспективи подальших досліджень пов'язані з кількісною оцінкою

ефективності інтегрованого механізму та формуванням секторальних кодексів етики для промислової реклами.

Література

- [1] Закон України «Про рекламу»: Закон №270/96-ВР від 03.07.1996 р. (зі змінами і доповненнями).
- [2] Закон України №3136-ІХ від 30.05.2023 р. «Про внесення змін до деяких законів України щодо імплементації норм європейського законодавства у сфері медіа та реклами».
- [3] Толоч Є. В. Адміністративно-правове регулювання рекламної діяльності в Україні: проблеми, становлення, розвиток. *Вісник ХДАК*. 2016. № 49. С. 215–223.
- [4] Чернобровкіна С. В. Побудова ієрархії комунікаційних заходів для машинобудівних підприємств України. *Економічний аналіз*. 2019. Т. 29, № 2. С. 95–107.
- [5] Advertising Standards Authority (ASA UK). Self-regulation and co-regulation of advertising in the UK.
- [6] Stolyarenko O., Skydan D. Ukraine: Advertising Law Reform // *Global Compliance News*. – 31.10.2023.
- [7] BBB National Programs. Advertising Self-Regulation in the U.S.: Overview of the National Advertising Division (NAD).
- [8]. Регулювання блогерів, диджитал-реклами та боротьба зі спамом. Оновлення рекламного законодавства в Україні // *Forbes Україна*. – 10.07.2023.
- [9] Всеукраїнська рекламна коаліція. Рекламно-комунікаційний ринок України: підсумки 2024 року.
- [10] ICC. Consolidated ICC Code of Advertising and Marketing Communication Practice.

CONCEPTUALIZATION OF THE REGULATORY MECHANISM FOR THE ADVERTISING SECTOR OF INDUSTRIAL ENTERPRISES

Lutz Dmytro

Admiral Makarov National University of Shipbuilding

Abstract. The article explores the scientific foundations of conceptualizing the regulatory mechanism of advertising activities in industrial enterprises, with a focus on the machine-building sector. The mechanism is defined as a complex system of interaction between state institutions, self-regulatory bodies, business actors, and media, aimed at ensuring market transparency and balance of interests. The current state of advertising regulation in Ukraine is analyzed alongside international practices in the EU, USA, and the UK, highlighting the specific features of industrial advertising. An integrated model combining legislative, self-regulatory, and co-regulatory approaches is proposed to enhance the effectiveness of regulation in the context of digitalization and global competition

Keywords: advertising, regulation mechanism, machine-building industry, industrial enterprises, legislative regulation, self-regulation, co-regulation, integrated approach.

УДК 331.15

МІКРОЕКОНОМІЧНІ АДАПТАЦІЇ БІЗНЕСУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ІННОВАЦІЇ ТА СТІЙКІСТЬ

Павлова М.Д.

PhD, викладач кафедри економічної політики та безпеки

Національного університету кораблебудування імені

адмірала Макарова, м. Миколаїв, Україна

mariia.pavlova@nuos.edu.ua

Анотація. У статті розглянуто мікроекономічні виклики, з якими стикаються українські підприємства в умовах воєнного стану, та окреслено основні стратегії адаптації бізнесу. Проаналізовано проблеми логістики, фінансові ризики, зміни споживчого попиту та кадрові труднощі. Показано, як кризові обставини стимулюють інновації та підвищують стійкість компаній.

Ключові слова: мікроекономічні рішення, воєнний стан, адаптація бізнесу, інновації, цифровізація, стійкість підприємств, логістика, краудфандинг, автоматизація, соціальна відповідальність.

Воєнний стан створює унікальні виклики для економіки та бізнесу на мікрорівні. Порушення ланцюгів постачання, скорочення попиту, ризики для безпеки працівників і активів змушують компанії переглядати свої стратегії. Водночас саме кризові умови стимулюють інновації та підвищують стійкість бізнесу, який здатен швидко адаптуватися.

Основні виклики для бізнесу під час війни:

1. Логістичні обмеження – зруйнована інфраструктура, складність перевезення товарів, зростання транспортних витрат.
2. Фінансові ризики – скорочення обігового капіталу, нестабільність валютного курсу, складнощі з доступом до кредитних ресурсів.
3. Зміна споживчого попиту – перерозподіл витрат домогосподарств на товари першої необхідності, зниження платоспроможності.
4. Кадрові проблеми – міграція населення, мобілізація працівників, потреба в нових підходах до організації праці.

У відповідь на зазначені виклики компанії впроваджують ряд мікроекономічних рішень, що можуть допомогти вирішити проблеми, які виникають у період воєнного стану. У таблиці 1 зазначено які мікроекономічні рішення використовують українські бізнеси в наших реаліях із прикладами.

Таблиця 1.

Мікроекономічні рішення з прикладами

Мікроекономічне рішення	Приклад
розширення мережу партнерів, пошук альтернативних каналів логістики та експорту.	найбільший мобільний оператор Kyivstar вийшов на NASDAQ під тикером KYIV. Компанія обслуговує близько 23 млн користувачів і планує запустити пряме підключення до Starlink через мобільні мережі до кінця 2025 року
Оптимізація виробництва, перехід на енергоефективні технології, скорочення непродуктивних витрат	Компанії DTEK (Україна) і Octopus Energy (Великобританія) запустили спільний проєкт Rise, націлений на реалізацію 100 сонячних і батарейних проєктів в Україні на €100 млн. Це допоможе стабілізувати енергомережу, знизити витрати бізнесу і підвищити стійкість системи
Використання онлайн-продажів, CRM-систем, аналітики даних для оперативного реагування на зміни попиту	Varus, мережа супермаркетів, використовує штучний інтелект (ChatGPT) для автоматичного створення описів товарів в інтернет-магазині — це оптимізує та персоналізує контент, покращує клієнтський досвід й SEO, одночасно знижуючи витрати
перехід на віддалену роботу, що дозволяє зберегти кадри та забезпечити безперервність операцій навіть за умов ризиків безпеки	Infopulse була готова до війни завдяки досвіду віддаленої роботи з часів пандемії. У 2022 році компанія запустила кризовий-менеджмент, забезпечує безперервність, релокацію, бекапи та підтримку співробітників 24/7
перенесення або створення виробничих потужностей у більш безпечні регіони країни	УПЕК, харківський виробник сільськогосподарської техніки, перевіз сотні тонн обладнання до Львівщини та за кілька місяців відновив роботу — близько 80 % потужностей було запущено влітку 2022 року
впровадження інновацій, такі як нові товари і послуги, спрямовані на задоволення нагальних потреб	українська компанія TAF Drones, заснована у 2022 році, виготовила 350 000 дронів у 2024 році, вона активно інноваційно реагує на потреби фронту, незважаючи на складності з ланцюгами постачання та геополітичними обмеженнями
впровадження автоматизації, штучного інтелекту, Big Data для прогнозування ризиків та управління ланцюгами постачання	VERNA активно бере участь у Kyiv AI & BigData Day 2024, обмінюючися досвідом автоматизації та машинного навчання — це сприяє розвитку інноваційних рішень у багатьох галузях
використання платформ економіки спільного споживання, краудфандингу для фінансування проєктів, створення гнучких франчайзингових мереж	United24 (U24) за допомогою краудфандингу зібрав \$13,9 млн на створення морського флоту безпілотних дронів; донори могли навіть обирати ім'я дрону, що стимулювало інтерес і залучення суспільства до підтримки оборони [1]

Стійкість бізнесів в умовах війни визначається не лише його здатністю зберегти прибутковість, а й соціальною відповідальністю:

- підтримка працівників (житло, безпека, психологічна допомога);
- участь у волонтерських та гуманітарних проєктах;
- взаємодія з місцевими громадами, що посилює довіру та репутацію бізнесу.

З економічної точки зору стійкість означає здатність швидко відновлюватися після шоків, зберігати ключові компетенції та адаптувати бізнес-модель до нових умов.

Мікроекономічні адаптації бізнесу під час воєнного стану є необхідною умовою його виживання та розвитку. Інновації, цифровізація та соціальна відповідальність формують основу стійкості підприємств. Досвід українських компаній демонструє, що навіть у кризових умовах можливий розвиток, якщо бізнес здатний гнучко реагувати на зміни, впроваджувати нові рішення та використовувати потенціал співпраці з різними стейкхолдерами.

Література

[1] UNITED24. Звіт про вплив [Електронний ресурс]. UNITED24. Режим доступу: <https://u24.gov.ua/impact-report/intro> (дата звернення: 25.08.2025).

[2] Оксентюк Р. Специфіка функціонування українських підприємств в умовах дії військового стану [Електронний ресурс]. *Галицький економічний вісник*. 2025. С. 130–141. Режим доступу: <https://galicianvisnyk.tntu.edu.ua/pdf/89/1338.pdf> (дата звернення: 25.08.2025).

[3] Коваленко, О., & Сосновська, М. (2025). Особливості економічної діяльності українського бізнесу в умовах війни. *Молодий вчений*, 1 (132), 169–176. <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2025-1-132-6>

MICROECONOMIC ADAPTATIONS OF BUSINESS IN CONDITIONS OF MARTIAL LAW: INNOVATIONS AND RESILIENCE

Pavlova Mariia

Admiral Makarov National Shipbuilding University, Mykolaiv, Ukraine

Abstract. The article examines the microeconomic challenges faced by Ukrainian enterprises under martial law and outlines the main strategies for business adaptation. The problems of logistics, financial risks, changes in consumer demand and personnel difficulties are analyzed. It is shown how crisis circumstances stimulate innovation and increase the resilience of companies.

Keywords: microeconomic solutions, martial law, business adaptation, innovation, digitalization, enterprise resilience, logistics, crowdfunding, automation, social responsibility.

УДК 330.322

ІНВЕСТИЦІЇ В УКРАЇНСЬКУ АГРОПРОДУКЦІЮ: СТРАТЕГІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Івата В.В.*кандидат економічних наук, доцент кафедри обліку і економічного аналізу**Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова**м. Миколаїв, Україна**vyacheslav.ivata@nuos.edu.ua***Германчук А.В.***аспірант Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова**м. Миколаїв, Україна**germanchuka@gmail.com***Дробот Д.В.***аспірант Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова**м. Миколаїв, Україна**drobot.d.v@icloud.com*

Анотація. Це дослідження аналізує інвестиційний потенціал українського агросектору в умовах повномасштабної війни. Основні інвестиційні потоки зміщуються від експорту сировини до глибокої переробки, агроінфраструктури та інноваційних технологій, таких як Agritech. Стаття також визначає основні ризики для інвесторів, включаючи руйнування інфраструктури, мінування земель та недосконалість законодавства. Інвестування в біоенергетику та зрошувальні системи також розглядається як стратегічно важливий напрямок. У висновку підкреслюється, що завдяки адаптивності та фокусу на технологічній трансформації агросектор має всі шанси стати ключовим рушієм післявоєнного відновлення України.

Ключові слова: залучення інвестицій, аграрний сектор економіки, конкурентна стратегія, зовнішні ринки, глобальна нестабільність.

Постановка проблеми. Український агропромисловий комплекс відіграє фундаментальну роль в економічній архітектурі країни, виступаючи критично важливим сектором для забезпечення національної фінансової стабільності та продовольчої безпеки як України, так і світу. Навіть в умовах повномасштабного вторгнення цей сектор продовжує демонструвати високу стійкість та адаптивність. До 2021 року, коли світова економіка ще не повною мірою оговталася від пандемічних викликів, частка сільського господарства у ВВП України становила понад 10%, що було найвищим показником серед усіх секторів економіки. І за підсумками того ж року, агросектор показав найвищий приріст виробництва – 14,4%, а його внесок в загальний експорт України сягав близько 41%.

Особливе значення агросектор набуває в контексті глобальної продовольчої безпеки. Внесок України в світові продовольчі запаси є еквівалентним харчуванню приблизно 400 мільйонів людей, що підтверджує її статус як одного з ключових гарантів стабільності на

міжнародних ринках. В умовах воєнних дій ця роль лише посилилася. У першій половині 2025 року частка агропродукції у структурі загального експорту країни досягла 57%, що підкреслює її вирішальну функцію в забезпеченні валютних надходжень та підтримці макроекономічної рівноваги.

Аналіз останніх досліджень. Дані статистики свідчать, що попри загальне скорочення прямих іноземних інвестицій в Україні, капітальні вкладення в агросектор за січень-вересень 2024 року зросли на 51% [1; 3; 5]. Це зростання пояснюється фокусом на високомаржинальних напрямках, таких як глибока переробка, логістика та технології Agritech [1; 2; 7]. Ключовими драйверами інвестицій є унікальні природні переваги України та нещодавня земельна реформа, що відкрила ринок землі для юридичних осіб. Серед основних ризиків – руйнування інфраструктури, що завдало збитків на понад \$10 млрд, та мінування значної частини земель [4; 6].

Мета роботи. Аналіз інвестиційного клімату та перспектив українського агропромислового комплексу в умовах воєнного часу. Основний акцент зроблено на визначенні ключових стратегій, які допомагають сектору адаптуватися до викликів, таких як логістичні обмеження та руйнування інфраструктури.

Виклад основного матеріалу. Інвестиційний ландшафт українського агросектору формується під впливом безпрецедентних викликів. Загальні прямі іноземні інвестиції (ПІІ) в Україну за 2024 рік скоротилися на 14%.5 Однак на тлі цього загального зниження спостерігається унікальна динаміка всередині агросектору. За січень-вересень 2024 року капітальні інвестиції у сільське господарство зросли на 51%, склавши 6,364.7 млн грн, що на 2,158.8 млн грн більше, ніж за аналогічний період 2023 року. Ця розбіжність між загальною тенденцією до зниження ПІІ та зростанням капітальних інвестицій у ключовий сектор економіки є індикатором значної адаптивності українського бізнесу та його готовності інвестувати, незважаючи на ризики. Ретельний аналіз структури інвестицій за 2022-2024 роки показує, що 72% припливу ПІІ були сформовані за рахунок реінвестування доходів. Це свідчить, що більшість капіталовкладень надходить не від нових іноземних інвесторів, які можуть займати вичікувальну позицію, а від існуючих гравців ринку — як українських, так і міжнародних, — які переконані в довгостроковому потенціалі сектору та готові вкладати зароблені кошти у його розвиток. Отже, інвестиційна активність в агросекторі є не стільки показником його привабливості для нових учасників, скільки індикатором глибокої впевненості існуючих компаній у майбутній стабілізації та відновленні [3; 4].

Структура іноземних інвестицій в український агробізнес на 2024–2025 роки відображає цей стратегічний зсув. Найбільша частка – 45% – спрямовується в землеробство та рослинництво. Однак значний інтерес інвесторів привертають також сектори, що підвищують додану вартість та логістичну стійкість. Зокрема, переробка та експортна упаковка отримують 20% інвестицій, агроінфраструктура та логістика – 10%, тваринництво – 15%, а агроінновації та технології – ще 10%.

Такий розподіл демонструє, що інвестори адаптуються до викликів воєнного часу. Історично Україна була орієнтована на експорт сировини, але в умовах блокування чорноморських портів, високих тарифів на залізничні перевезення та проблем на західних кордонах, ця модель стала ризикованою. Інвестування в переробку (наприклад, глибока

переробка кукурудзи для виробництва біоетанолу, виробництво борошна, круп, олій та комбікормів) дозволяє збільшити маржинальність продукції та зменшити її обсяг, що, в свою чергу, знижує логістичні ризики. Інвестиції в агроінфраструктуру, таку як елеватори та логістичні термінали, також є прямою відповіддю на інфраструктурні втрати, що перевищують \$10 млрд. Таким чином, фокус на переробці та інфраструктурі є не просто раціональним економічним кроком, а стратегічним рішенням для забезпечення стійкості та прибутковості сектору в довгостроковій перспективі.

Український агросектор демонструє швидке зростання у впровадженні інноваційних технологій. Ринок агроробототехніки в Україні зростає на 9.9% щорічно, перевищуючи середньосвітовий показник 8.8%. Агродрони вже використовуються для обробки близько 1 млн га, а їхній потенціал оцінюється щонайменше в 10 млн га. Ці технології дозволяють підвищити врожайність до 25% та знизити витрати на працю до 40%.

В умовах воєнного часу, коли частина земель є замінованою, а також існує ризик дефіциту робочої сили, інвестиції в Agritech набувають нового значення. Технології, такі як дрони, роботизовані системи, точне землеробство та дистанційний моніторинг, перетворюються з інструментів підвищення ефективності на засоби управління безпекою та забезпечення безперервності бізнесу. Роботи та дрони дозволяють обробляти поля без ризику для людей, а супутниковий моніторинг та IoT-сенсори дають змогу контролювати ситуацію на полях дистанційно. Таким чином, інвестиції в Agritech є не тільки інвестиціями в інновації, а й стратегічним рішенням для пом'якшення геополітичних ризиків, що робить їх особливо привабливими в сучасних умовах.

Однією з найбільш перспективних стратегій є перехід від експорту сировини до виробництва готової продукції з високою доданою вартістю. Інвестиції активно спрямовуються в олійно-жировий сектор (будівництво заводів з переробки соняшника, ріпаку, сої), глибоку переробку зернових (борошно, комбікорми, крохмаль, біоетанол) та розвиток крафтового виробництва. Цей підхід не лише підвищує рентабельність бізнесу, а й знижує його залежність від нестабільної логістики та цін на сировинні товари.

Основними ризиками залишаються руйнування інфраструктури, мінування земель та втрата контролю над територіями. Прямі збитки, завдані агропромисловому комплексу, оцінюються у \$8.7–10 млрд, а до 20% сільськогосподарських угідь залишаються недоступними для обробітки. Ці ризики є екзистенційними, але їх можна частково пом'якшити через диверсифікацію інвестицій, використання сучасних агротехнологій та страхування (див. табл. 1).

Серед правових проблем виділяються нестабільність законодавства, недосконалість захисту прав власності та заборона на купівлю сільськогосподарських земель іноземцями. Це є ключовою перешкодою для залучення довгострокових капіталомістких іноземних інвестицій, оскільки стабільне право власності на землю є критично важливим для великих проєктів та використання землі як застави.

Інвестори стикаються з обмеженим доступом до довгострокового фінансування, високими відсотковими ставками за кредитами та застарілою інфраструктурою. Проблеми з логістикою, такі як високі тарифи на перевезення та блокування кордонів, також ускладнюють експорт.

Таблиця 1.

Ключові ризики для інвестицій в агросектор та шляхи їх пом'якшення

Категорія ризику	Проблема	Шлях пом'якшення
Воєнні	Руйнування інфраструктури, мінування земель, втрата територій	Диверсифікація інвестицій, використання агротехнологій (дрони, роботи), страхування військових ризиків.
Правові	Нестабільність законодавства, слабкий захист прав власності, заборона на продаж землі іноземцям	Реформування законодавства, впровадження прозорих інструментів (аграрні ноти), використання державних та міжнародних гарантій.
Фінансові	Обмежений доступ до фінансування, високі ставки за кредитами	Використання грантових програм, донорської допомоги, міжнародних фінансових інструментів (Ukraine Facility).
Інфраструктурні	Застаріла логістична мережа, проблеми з експортом	Інвестиції у переробку, будівництво та модернізацію елеваторів, логістичних терміналів, диверсифікація експортних маршрутів.

На основі аналізу, інвесторам рекомендується зосередити увагу на наступних стратегічних напрямках:

1. *Диверсифікація в високомаржинальні сектори*: Пріоритет слід віддавати проектам з глибокою переробкою, що знижують залежність від логістичних ризиків і збільшують додану вартість продукції.

2. *Інвестування в технології*: Вкладення в Agritech, такі як точне землеробство, дрони та роботизовані системи, є не тільки питанням ефективності, але й інструментом управління воєнними ризиками.

3. *Використання програм підтримки*: Максимальне залучення державних грантів та міжнародної фінансової допомоги, зокрема програм Ukraine Facility та PCGF, дозволяє знизити ризики та отримати доступ до необхідного капіталу.

4. *Фокус на стійкість*: Інвестування в проекти з біоенергетики, енергетичної незалежності та ефективного управління водними ресурсами сприятиме довгостроковій стабільності та конкурентоспроможності підприємств.

Висновки. Український агросектор демонструє виняткову стійкість і здатність до адаптації в умовах безпрецедентних викликів. Інвестиції в цей сектор сьогодні — це не просто вкладення в традиційне виробництво, а стратегічний вибір на користь диверсифікації та технологічної трансформації. Основні перспективи лежать у переробці, логістиці, біоенергетиці та інноваційних технологіях (Agritech). Зростання внутрішніх капітальних інвестицій на тлі загального зниження ПІІ, а також фокус на довгострокових проектах, таких

як переробка та інфраструктура, є глибоким свідченням впевненості інвесторів у післявоєнному відновленні та перемозі України. Ці інвестиційні рішення можна трактувати як стратегічне «голосування» за майбутнє.

Завдяки своїм унікальним природним перевагам, інноваційному потенціалу та здатності швидко адаптуватися, український агросектор має всі шанси стати головним локомотивом економічного відновлення України. Він не лише залучатиме значні інвестиції, але й забезпечуватиме стабільність на глобальному ринку продовольства, підтверджуючи свою незамінну роль як у національній, так і у світовій економіці.

Література

- [1] Agricultural Exports from Ukraine Drop 9% in H1 2025 - AgroReview, доступ отримано серпня 10, 2025, <https://agroreview.com/en/newsen/agripolicy/export-agricultural-products-from-ukraine>
- [2] Ukraine (FDI) Foreign Direct Investment: Stock: Agriculture, Forestry and Fishing - CEIC, доступ отримано серпня 10, 2025, <https://www.ceicdata.com/en/ukraine/foreign-direct-investment-stocks-by-economic-activity/fdi-stock-agriculture-forestry-and-fishing>
- [3] Ukraine Wheat Production & Eastern Europe Agri Trends 2021-24 - Farmonaut, доступ отримано серпня 10, 2025, <https://farmonaut.com/europe/ukraine-agriculture-historical-data-forecasts-2021-2024>
- [4] The TOP AgriTech Companies and Startups for farmers have been published - Odessa Journal, доступ отримано серпня 10, 2025, <https://odessa-journal.com/the-top-agritech-companies-and-startups-for-farmers-have-been-published>
- [5] Аграрний сектор України у 2023 році: складові стійкості, проблеми та перспективні завдання, доступ отримано серпня 10, 2025, <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/ekonomika/ahraryny-sektor-ukrayiny-u-2023-rotsi-skladovi-stiykosti-problemy-ta>
- [6] AgriTech in 2025: how agricultural technologies are developing in Ukraine and the world, доступ отримано серпня 10, 2025, <https://mezha.media/en/articles/how-is-the-agritech-market-developing-in-ukraine-and-the-world-300226/>
- [7] Агроінвестиції: глобальне бачення, локальні проблеми. Юридична газета, доступ отримано серпня 10, 2025, <https://yur-gazeta.com/publications/practice/zemelne-agrarne-pravo/agroinvesticiyi-globalne-bachennya-lokalni-problemi.html>
- [8] Можливості залучення інвестицій агросектором за програмою Ukraine Facility, доступ отримано серпня 10, 2025, <https://milkua.info/uk/post/mozlivosti-zalucenna-investicij-agrosektorom-za-programou-ukraine-facility>

INVESTMENTS IN UKRAINIAN AGRICULTURAL PRODUCTS: STRATEGIES AND PROSPECTS

Viacheslav Ivata, Dmytro Drobot, Andrii Germanchuk

Admiral Makarov National University of Shipbuilding

Abstract. This study analyzes the investment potential of the Ukrainian agricultural sector in the context of the full-scale war. Key investment flows are shifting from raw material exports towards deep processing, agricultural infrastructure, and innovative technologies like AgriTech. The article also identifies the main risks for investors, including infrastructure destruction, land mine

contamination, and legislative imperfections. Investing in bioenergy and irrigation systems is also considered a strategically important area. In conclusion, it is emphasized that due to its adaptability and focus on technological transformation, the agricultural sector has every chance of becoming a key driver of Ukraine's post-war recovery.

Keywords: investment attraction, agricultural sector of the economy, competitive strategy, foreign markets, global instability.

УДК 338.24

НАПРЯМИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ У ПОСТРАЖДАЛИХ ВІД ВІЙНИ РЕГІОНАХ

Погорєлова О.В.

*доктор економічних наук,
професор, завідувач кафедри обліку і економічного аналізу,
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,
м. Миколаїв, Україна
olena.pogoryelova@nuos.edu.ua*

Вдовиченко Л.Ю.

*кандидат економічних наук,
доцент кафедри економічної політики та безпеки,
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,
м. Миколаїв, Україна
larysa.vdovychenko@nuos.edu.ua*

Григоренко І.О.

*провідний фахівець ННЦЗДО (навчально-науковий центр заочної та дистанційної освіти)
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,
м. Миколаїв, Україна
iryna.hryhorenko@nuos.edu.ua*

Анотація. У дослідженні запропоновано комплексний підхід до стабілізації продовольчої безпеки у постраждалих від війни регіонах, в т. ч. і в Україні, що включає підтримку сільськогосподарського виробництва, відновлення і модернізацію інфраструктури, забезпечення доступу до ринків, створення продовольчих резервів та забезпечення екологічної стійкості. Наголошено на важливості державної політики регулювання продовольчої безпеки в Україні у контексті цифровізації, що забезпечить високий рівень продовольчої безпеки для населення країни.

Ключові слова: продовольча безпека, державна політика, комплексний підхід.

Постановка проблеми. Згідно з даними звіту 2025 року «Стан продовольчої безпеки та харчування у світі» (SOFI), у 2024 році голод відчували від 638 до 720 мільйонів людей, що відповідає 7,8 та 8,8 відсотка населення світу відповідно [1].

Переважає більшість населення, яке недоїдає, проживає в регіонах, де відбуваються війни. Тому обов'язковим є одночасне забезпечення як заходів, спрямованих на вирішення найнагальніших проблем відсутності продовольчої безпеки, так і направлених на зниження рівня військових конфліктів. При цьому такі заходи повинні узгоджуватися зі стратегічними напрямками соціально-економічного розвитку певної країни.

Метою дослідження є формування напрямів державної політики, які можуть бути прийняті для забезпечення продовольчої безпеки України в умовах війни і після неї.

Виклад основного матеріалу. Напрями державної політики забезпечення продовольчої безпеки у постраждалих від війни регіонах включають стимулювання аграрного виробництва, забезпечення доступності продовольства для населення, посилення безпекової складової (формування державного резерву, відновлення ланцюгів постачання, розмінування земель) та адаптацію до змін клімату. Ці напрями в нашій державі, яка страждає від військових дій на її території, реалізуються в рамках Стратегії продовольчої безпеки [2], направленої на нарощування виробництва вітчизняної агропродукції та збереження статусу України як гаранта глобальної продовольчої безпеки. Ключові напрями та цілі державної політики забезпечення продовольчої безпеки у постраждалих від війни регіонах представлено на рис. 1.

На нашу думку, забезпечення продовольчої безпеки України в умовах російсько-української війни потребує комплексного підходу та реалізації різноманітних напрямів, спрямованих на стабілізацію та підтримку аграрного сектору, отже, наведені на рис. 1 напрями та цілі державної політики забезпечення продовольчої безпеки у постраждалих від війни регіонах, можуть бути адаптовані та реалізовані і в Україні.

Варто наголосити на важливості державної політики регулювання продовольчої безпеки в Україні у контексті цифровізації. Відповідні цифрові рішення повинні включати такі заходи, як: 1) впровадження цифрових технологій для контролю якості та безпеки, моніторингу та нагляду; 2) проведення освітніх та інформаційних кампаній; 3) розроблення електронних систем звітності та документообігу, електронних сервісів для споживачів; 4) використання цифрових інструментів для контролю цін та підтримки доступності продуктів харчування; 5) забезпечення кібербезпеки та захисту персональних даних [3].

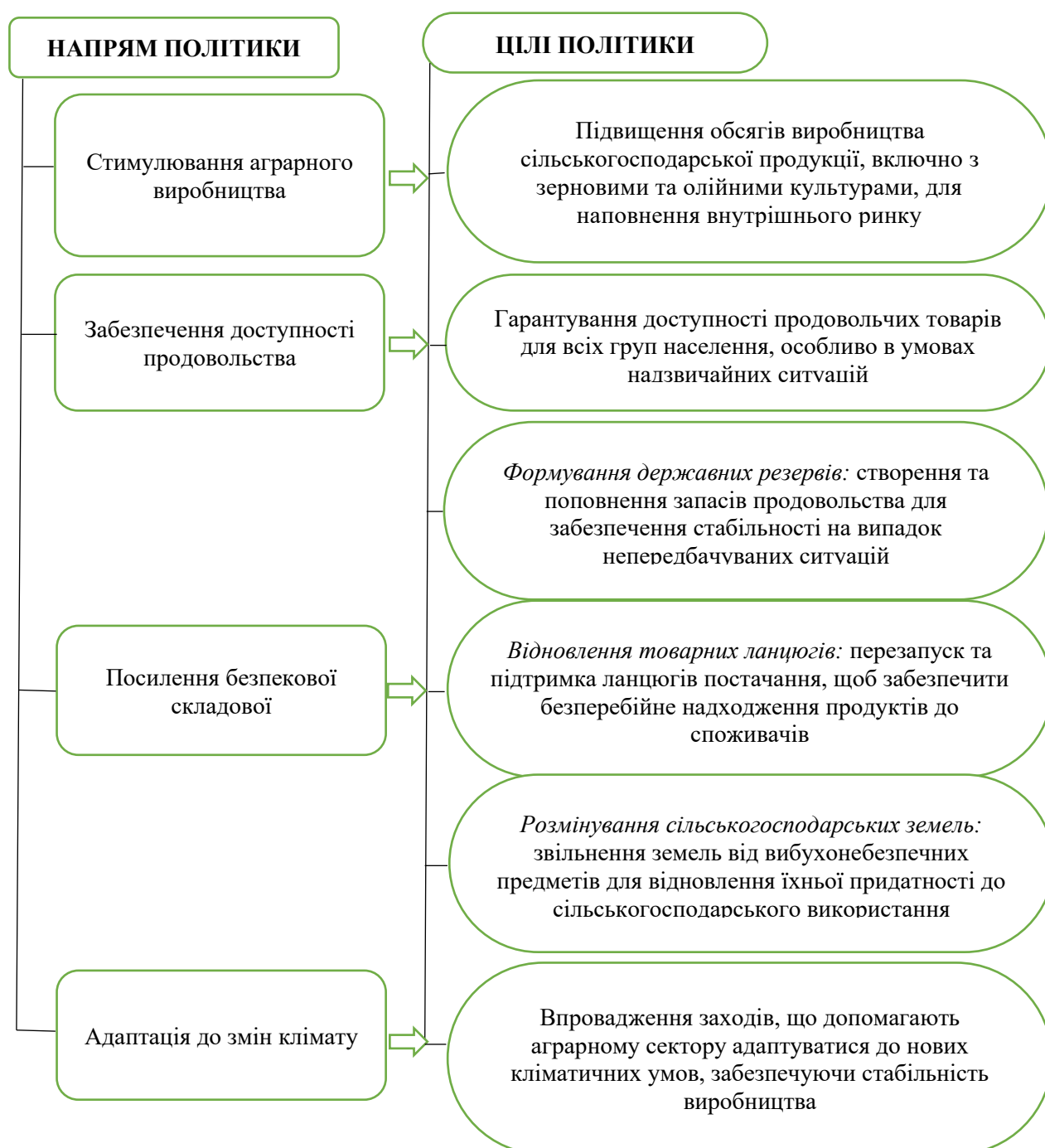

Рисунок 1 – Ключові напрями та цілі державної політики забезпечення продовольчої безпеки у постраждалих від війни регіонах (розроблено авторами)

Висновки. Реалізація зазначених вище напрямів вимагає координації дій уряду, місцевих органів публічного управління, аграрних підприємств, громадських організацій та міжнародних партнерів. Тільки завдяки спільним зусиллям можна забезпечити продовольчу безпеку України в умовах російсько-української війни та після неї.

Література

- [1] The State of Food Security and Nutrition in the World (SOFI) Report – 2025. URL: <https://openknowledge.fao.org/server/api/core/bitstreams/fe83aa83-6546-4907-98e8-5a3ed124e425/content>
- [2] Про схвалення Стратегії продовольчої безпеки України на період до 2027 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації: розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 липня 2024 р. №684-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/684-2024-%D1%80#Text>
- [3] Дзюрах Ю.М. Державна політика регулювання продовольчої безпеки в Україні в умовах цифровізації. *Журнал «Наукові інновації та передові технології»*. 2024. № 3(31). С. 183–193. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-3\(31\)-183-193](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-3(31)-183-193).

DIRECTIONS OF STATE POLICY TO PROVIDE FOOD SECURITY IN WAR-AFFECTED REGIONS

Pogorelova O.V., Vdovichenko L.Yu., Hryhorenko I.O.

Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Mykolaiv, Ukraine

Abstract. The study proposes a comprehensive approach to stabilizing food security in war-affected regions, including Ukraine, which includes supporting agricultural production, restoring and modernizing infrastructure, ensuring access to markets, creating food reserves, and ensuring environmental sustainability. The importance of state policy for regulating food security in Ukraine in the context of digitalization is emphasized, which will ensure a high level of food security for the country's population.

Keywords: food security, public policy, integrated approach.

СЕКЦІЯ 9. ГУМАНІТАРНІ АСПЕКТИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ВИЩОЇ ШКОЛИ

УДК 37.015:378

ПРИНЦИПИ ТАКСОНОМІЇ В ОСВІТІ І ВИКЛИКИ, ЩО СТОЯТЬ ПЕРЕД ВИКЛАДАЧАМИ ВИЩОЇ ШКОЛИ ПРИФРОНТОВИХ РАЙОНІВ УКРАЇНИ (2022–2025)

Бобіна О.В.

*кандидат історичних наук, доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін та філософії
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,
м. Миколаїв, Україна
oleg.bobina@nuos.edu.ua*

Анотація. Таксономія Блума – важливий методологічний інструмент в роботі педагогів всіх рівнів і ланок освіти. Війна радикально порушила систему і послідовність набуття знань, умінь і навичок в середній школі. Викладач вищої школи має зрозуміти це і відповідним чином змінювати свою педагогічну діяльність

Ключові слова: Блум, таксономія, середня школа, вища освіта, викладач.

Таксономія як мистецтво і наука про принципи та способи класифікації складно побудованих систем в основі яких лежить ідея ієрархії прийшла до нас з біології. Протягом двохсот років таксономія знайшла своє місце в теорії і практиці різних наук. Психологи та педагоги теж спробували використати таксономію.

Так в 1943 р. з'являється сама відома в психології та популярна «піраміда Маслоу», а в 1956 р., можливо за аналогією «піраміда Блума». Якщо Абрахам Маслоу працював з потребами та актуалізованою особистістю, то Бенжамін Блум (американський психолог) запропонував піраміду пізнавальних (когнітивних) цілей навчання, що складається із шести рівнів. Б. Блум, своєю «пірамідою» спробував, на нашу думку, «розширити» першу ланку класичної цільової тріади педагогіки. Всі ми знаємо, що метою педагогіки є «знання, уміння, навички». Сьогодні, з кінця ХХ ст., ми додаємо «компетентності». Але що містять знання? За Б. Блумом «знання» охоплюють пам'ять, розуміння, застосування, аналіз, створення та оцінювання (я розумію, що критики можуть все написане перевести на рівень уміння-навички). У 2001 р. Lorin Anderson та David Krathwohl оновили піраміду Блума. Попри критику – певна лінійність та жорсткість, ієрархічність, таксономія Блума залишається важливим, дидактичним інструментом в педагогіці.

В умовах Covid-пандемії та війни з росією логіка навчального процесу порушилась. Жоден вчитель тепер не може послідовно досягати мети закладеної в педагогічному процесі. Реалізація цих цілей тепер залежить і від зовнішніх складових які Україна не переживала

у своїй новій новітній історії: 1) місце проведення навчання, уроків, занять; 2) місце знаходження вчителя-учня, викладача-студента; 3) наявність умов, проведення занять – електрика, сховище, технічні пристрої; 4) бомбардування, ракетні загрози; 5) забезпечення базових потреб; 6) психологічний стан учнів, студентів, вчителів, викладачів, батьків; 7) загальний стан ситуації в країні. Здається єдине, що змінилось – регулярність та вимоги до звітів. Не знаємо, як в середній школі, але у вищій вони стали жорсткіше.

Українські вчителі, які інтегрувалися в освітній процес за кордоном, на нашу думку, цілком слушно зауважують, що українські вчителі відійшли-перескочили від цілей, які зафіксовані в моделі таксономії. Так, п. Надія Майбогіна, дещо саркастично, розмірковує про те, що вчителі в Україні пропустили кілька «необов'язкових» сходинок в набутті знань та відразу «піднялися» до вершин творчості та створення нового: «... запам'ятали, зрозуміли, а далі логічні зв'язки намалювали та розфарбували на ватмані. Або змодельювали форму з пластикових пляшок і фольги ідею підказав ІІІ, сфотографували та поклали у скарбничку «STEM», бо ж застосовували міждисциплінарний підхід. Причини та наслідки оспівали у віршованій формі, повторивши хором ... – отже, була і командна робота, і «софт скілз», бо «чули одне одного». А якщо такої «творчості» залучити всю школу – уже і «проект», «інновації в освіті». Учитель довів усім причину свого існування: була й інтеграція, і зміст, і технології. ... Директор щасливий – шкільне життя «вирує», освіта «відбулася»...».

І якщо сам текст саркастично-іронічний, то висновок, на нашу думку, досить вагомий: «Учителі середньої та старшої школи стають заручниками сформованої звички: сприймати навчання як гру в імітацію. Дитячий мозок, натренований на зовнішній ефект, втрачає толерантність до зусиль. Ми перестали сприймати креативність як результат глибокого осмислення – ... підмінюємо мислення візуалізацією, аналіз – аплікацією, розуміння – інсценізацією»

Таким чином, учні не фіксуються на вагомості ключових етапів: вивчив – зрозумів – застосував – проаналізував – оцінив – створив. Чесної та прозорої розмови про стан шкільної та вищої освіти МОНУ не веде. Приблизне уявлення про реальність та «потужні» перспективи нашої освіти ми маємо лише з інтерв'ю посадовців і соціальних мереж. Наше розуміння збагачується спілкуванням з живими викладачами, вступниками та першокурсниками.

Викладач вищої освіти з прифронтових районів, з вересня 2022 р. «отримує» студентів-першокурсників, які не володіють певними навичками, що були притаманні першокурсникам 2020–2021 рр. За ці п'ять років зменшили навички запам'ятовування та аналізу, розуміння, побудови логічних зв'язків. Зменшилися навички соціальної комунікації. З'явився страх публічного говоріння, висловлення власної думки. «Чорні квадратики» на екранах пристроїв виступають як симптоми всього про що написано. Викладач вищої школи отримав першокурсника, який орієнтований на виконання простих завдань, що не потребують достатньо самостійного аналізу, орієнтованого на кількість, а не на якість виконаних завдань, активне використання ІІІ.

Тому викладач вищої школи, як і викладач початкової та середньої школи, має адаптувати класичну таксономію дидактики та цілої педагогіки, зробити її гнучкою. І так, маємо озвучити це – простішою і примітивнішою, індивідуально-особистісною. Це вимагає більше зусиль від викладачів прифронтових закладів вищої освіти. Власний досвід викладання дозволяє сформулювати, перш за все для себе, ряд рекомендацій. Студент-першокурсник має

бачити перед собою чітке, зрозуміле, структуроване, з визначеними дедлайнами завдання своєї роботи на семестр із розумінням того, чим це має закінчитися – оцінка, терміни, переваги. Зрозумілі та визначені канали комунікації. Відступ від цих «правил гри» ні з боку викладача, ні з боку студента не допускаються. Всі «сумнівні» або «проблемні» ситуації трактуються на користь студента. На третій-четвертій зустрічі викладач може, якщо захоче більше працювати, зробити завдання більш персоналізованим і на цьому рівні «маніпулювати-адаптувати» цілям таксономії залежно від індивідуального рівня студента. Але без сумніву головними цілями наших зустрічей зі студентами залишається формування навичок аналізу і критичного мислення молоді.

Література

- [1]. A taxonomy for learning, teaching, and assessing : a revision of Bloom's taxonomy of educational objectives : Free Download, Borrow, and Streaming : Internet Archive. Internet Archive. URL: <https://archive.org/details/taxonomyforlearn00unse> (date of access: 06.08.2025).
- [2]. Махум Z. Таксономія Блума (Bloom's Taxonomy of Educational Objectives). Махум Zosym. URL: <https://www.maxzosim.com/blooms-taxonomy-of-educational-objectives/> (дата звернення: 06.08.2025).
- [3]. «Українці пошили в дурні Блума». Вчителька висміяла креатив в українській школі: навчання перетворилося на шоу. Моя Школа - сайт №1 для школярів. URL: <https://shkola.obozrevatel.com/ukr/news/ukraintsi-poshili-v-durni-bluma-vchitelka-vismiyala-kreativ-v-ukrainskij-shkoli-navchannya-peretvorilosya-na-shou.htm> (дата звернення: 06.08.2025).

PRINCIPLES OF TAXONOMY IN EDUCATION AND THE CHALLENGES FACING HIGHER EDUCATION INSTRUCTORS IN THE FRONTLINE REGIONS OF UKRAINE (2022–2025)

Bobina Oleg Valeriiovych

Admiral Makarov National University of Shipbuilding

Abstract. Bloom's Taxonomy is an important methodological tool for educators at all levels. The war has radically disrupted the system for acquiring knowledge, skills, and abilities in secondary schools. A higher education instructor must understand this and adjust their pedagogical activities accordingly.

Key words: Bloom, taxonomy, secondary education, higher education, knowledge.

УДК 378:004.8

THE USE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN TEACHING ACADEMIC DISCIPLINES ONLINE

Boiko L.

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Department of Social Sciences, Kherson Educational-Scientific Institute,
Admiral Makarov National University of Shipbuilding
boikolmh@gmail.com*

Smirnova I.

*Senior Lecturer, Department of Social Sciences, Kherson Educational-Scientific Institute,
Admiral Makarov National University of Shipbuilding
IrSmirnova0702@gmail.com*

Abstract. Artificial intelligence is growing more widespread in all aspects of our lives, including education. It is of paramount importance in the online teaching of university subjects. We have examined the use of AI in online teaching of foreign languages and physical education, highlighting the advantages of its use in teaching these disciplines.

Keywords: artificial intelligence, online teaching, foreign language, physical education.

Radical changes in the content and forms of education necessitate the use of such a new tool of the digital learning environment as artificial intelligence (AI). The teaching and student community has begun to use AI in teaching and learning, which changes communication between them and affects students' interaction with the material and forms of its study.

To provide students with quality and meaningful distance education, it is necessary to understand the mechanism of their learning, as this will be crucial for curriculum designers to select and develop appropriate teaching strategies, materials and technological tools.

Researchers recommend encouraging cognitive activity (i.e., offering interesting tasks), social presence (being included in chats with colleagues for teachers and groupmates for students), and the presence of the teacher (who provides clear instructions) [1]. Teachers should also deliver ongoing feedback; different ways for students to receive educational material, that is, the teacher and the student should interact. AI is gaining wider use in foreign language learning, as “the use of AI tools in teaching and learning foreign languages can significantly improve the process of mastering language skills, making it more personalized, interactive, and effective” [2].

One of the tasks that foreign language teachers set for AI is “adaptive and personalized exercise generation for online language learning... it combines a knowledge tracing model that estimates each student’s evolving knowledge states from their learning history and a controlled text generation model that generates exercise sentences based on the student’s current estimated knowledge state... [3].

Conversational AI (chat bots) simulate dialogue, provide open feedback, support emotional safety, fluency and the use of language in practical life situations.

When teaching physical education online, teachers face many problems. But here too, AI can come to the rescue.

Artificial intelligence can transform online training, making it more personalized and interactive. On the positive side, AI can create personalized training plans based on students' fitness levels, goals, and health data. It can provide real-time posture correction using computer vision, automatically track repetitions, and integrate with wearable devices to monitor progress. AI tools also use gamification to help maintain motivation and engagement, such as: award-winning games that combine the digital and physical world. "Zombies, Run!" and "The Walk" use smartphone sensors to create immersive and motivating gaming experiences in the real world [4].

However, there are some challenges in using AI in education. There is a risk to the critical thinking development in students, violation of academic integrity, so-called AI plagiarism, when students pass off AI-generated texts and tasks as their own, without indicating that they used artificial intelligence when completing tests, homework, foreign language projects. AI feedback depends on the technology and quality of the camera, which means that incorrect posture when performing physical education exercises may go unnoticed.

Overreliance on AI can reduce the personal interaction and emotional support provided by human teachers/coaches. Privacy issues arise when sensitive student health data and videos are collected and stored. Additionally, free AI tools often have limited functionality, and advanced ones can be expensive or require technical setup.

Thus, AI can greatly enhance online foreign language classes and physical education training, but it works best when combined with human guidance and careful consideration of data security and availability.

References

- [1] Cheng, L., Rushing, R., Xu, Z., Dogan, N. (2017). Theoretical Foundations of Distance Education. In *Distance Education: A Guide for Theory and Practice*. URL: https://www.aritzhaupt.com/distance_education/theoretical-frameworks/
- [2] Zhukevych, I., Spiricheva, O. (2024). Transformation of foreign language learning: artificial intelligence as a tool for developing students' language skills. *International Science Journal of Education & Linguistics*. Vol.3. No.3. Pp. 45–55. DOI:10.46299/j.isjel.20240303.06
- [3] Cui, P., Sachan, M. (2023). Adaptive and Personalized Exercise Generation for Online Language Learning. *Proceedings of the 61st Annual Meeting of the Association for Computational Linguistics*. Vol.1. pp. 184–198. DOI:10.18653/v1/2023.acl-long.567
- [4] All ZRX Series. URL: <https://zrx.app/brands>

УДК 378:004.8

PSYCHOLOGICAL AND EMOTIONAL SUPPORT FROM ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN ONLINE LANGUAGE LEARNING

Boiko L.

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Department of Social Sciences, Kherson Educational-Scientific Institute,
Admiral Makarov National University of Shipbuilding
boikolmh@gmail.com*

Abstract. Due to the war in Ukraine the students are forced to study online. Artificial intelligence is important in the online teaching in general and in foreign languages teaching and learning in particular. Our research demonstrates that artificial intelligence is no longer limited to explaining grammar or checking pronunciation. Modern AI tools provide psychological and emotional support, helping learners overcome barriers that often slow their progress.

Keywords: artificial intelligence, chatbots, online teaching, foreign language, psychological and emotional support, motivation

Our society is changing and the educational process is changing as well. The students must rapidly navigate in a world overflowing with information and quickly assimilate new knowledge [4].

The teachers of foreign languages use artificial intelligence (AI) in teaching and this process has its positive and negative sides, but only the positive ones are the focus of this investigation.

Artificial intelligence tools for learning foreign languages online reduce anxiety and nervousness, increase motivation and desire to communicate; they are especially useful in such types of speech activities as speaking and listening. It is well known, that increased motivation, and enjoyment of the process of learning a foreign language contribute to achieving high results.

Such psychological factors as calmness, anxiety, and self-confidence, have a very strong influence on the performance of students learning foreign languages online, while the influence of motivation, satisfaction, and interest is rated as average. "Chatbots with artificial intelligence reduce students' anxiety during oral speech and increase the frequency of speech production" [1].

The recent studies on student interaction with chatbots show that students who engage with AI-based chatbots report increased motivation, which can be explained by the personalized learning experience facilitated by natural language processing and adaptive features. In addition, design plays a decisive role in shaping results. Well-designed chatbots featuring user-friendly interfaces and clear learning objectives consistently exhibit more substantial positive effects on motivation. Conversely, chatbots that lack these elements demonstrate a diminished impact, emphasizing the necessity of a careful design practices in maximizing motivational benefits [2].

Another study examined the emotions evoked by interaction with an educational chatbot and their impact on motivation to learn. In this context, interaction with the chatbot included greetings, provision of educational content, self-assessment, and feedback. The study found that emotions influence motivation and showed that the presence of feedback reduces negative emotions and contributes to increased motivation. Chatbots... demonstrated a stronger ability to promote interest,

competence, and the value of learning. The lack of feedback increased students' anxiety, highlighting its crucial role in providing guidance and motivation. These findings underscore the need to develop elements of positive emotions and appropriate feedback that will influence learning motivation when interacting with educational chatbots [3].

So, we may conclude that such motivational mechanisms of AI as feedback develops competence and autonomy (i.e. intrinsic motivation); enjoyment of collaboration attracts attention and enhances active participation; cognitive support reduces anxiety, increases interest and learning self-awareness; autonomy increases internal motivation; positive influence of joy and “immersion in language learning” increases concentration.

Thus, AI systems provide students with a sense of emotional security, motivation, and constant encouragement, i.e. factors that are often overlooked in traditional learning environments. Through empathetic responses and encouragement AI adapts to a student's needs and even mood. Many students find it easier to speak and progress with AI, not their peers. While AI cannot completely replace human empathy, its simulated emotional involvement can be a mighty addition to traditional learning. For some students it can be a bridge to greater confidence and readiness for real-life communication.

References

- [1] Li, Y., Chen, C., Yu, D., Davidson, S., et al., (2022). Using Chatbots to Teach Language. URL: <https://multijournals.org/index.php/excellencia-imje/article/view/96>
- [2] Ponte, R. (2023). The Role of AI Chatbots in Shaping Students' Motivation for English Grammar Acquisition. *Excellencia: International Multi-Disciplinary Journal of Education*, 1(6), 185–194. <https://doi.org/10.5281/>
- [3] Yin, J., Hu, Y., (2024). Interactions with educational chatbots: the impact of induced emotions and students' learning motivation. *Int. Journal of Educ. Technol. in Higher Education*. 21, 47. <https://doi.org/10.1186/s41239-024-00480-3>
- [4]. Semakova, T., Boiko L. (2025). Psychological and Pedagogical Aspects of Stimulating Students' Learning Activity. *Naukovi zapysky. Seriya: Pedagogichni nauky*, (219), 230–234. <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2025-1-219-230-234>

УДК 808.5

МОВЛЕННЄВО-КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ У СИСТЕМІ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

Гарбар А.І.

старший викладач кафедри мовної підготовки

Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова

м. Миколаїв, Україна

andrii.garbar@nuos.edu.ua

Анотація. Окреслено мовленнєво-комунікативні компетенції, які майбутній фахівець повинен досягнути для досягнення ефективного результату у професійній діяльності. З'ясовано взаємозалежність мовної та мовленнєвої компетенцій. Встановлено, що основним засобом формування комунікативної компетенції є мовленнєва.

Ключові слова: компетентність, мовленнєво-комунікативні компетенції, спілкування, фахівець, професійна освіта.

Вступна частина. Високого рівня конкурентоспроможності на національному та європейському ринках праці фахівець може досягти у разі майстерного застосовування набутих знань у сфері своєї діяльності, вмінню толерантного, аргументованого відстоювання своєї позиції у професійному середовищі. Майбутній фахівець для досягнення власних комунікативних цілей повинен оволодіти певним набором компетентностей, які визначатимуть його ефективність під час виконання професійних обов'язків. Вивчення різних виявів компетентності є передумовою на шляху підготовки майбутнього фахівця до професійної діяльності.

Мета – окреслити мовленнєво-комунікативні компетенції, які майбутній фахівець повинен досягнути для набуття достатнього рівня професійного розвитку.

Основна частина. У системі професійної освіти мовна та мовленнєва компетенції виступають складовими загальних та фахових програмних компетентностей. *Компетенція* – це сукупність знань, умінь, навичок, способів діяльності, необхідних для якісної продуктивної діяльності. *Компетентність* – похідна від компетенції, що визначає рівень професіоналізму працівника як суб'єкта, який реалізує в практичній діяльності компетенції, якими він володіє, ґрунтується на досвіді роботи в конкретній сфері діяльності, здібностях, цінностях, здобутих завдяки навчанню або самонавчанню [1, с. 45].

З'ясуємо взаємозв'язок понять *мовна компетенція* та *мовленнєва компетенція*. Спрацьовує той принцип, що є й між поняттями *мова* (засіб спілкування) та *мовлення* (спосіб передачі засобів мови). Тож *мовна компетентність* – це суб'єктне утворення, що містить сукупність мовних знань про систему мови, правила функціонування мовних одиниць у мовленні. Складається з лексичної, граматичної, орфографічної, орфоепічної, стилістичної та пунктуаційної компетенцій.

Важливою передумовою розумового розвитку особистості, успішного опанування нею основ наук є *мовленнєва компетенція*. Осягнувши її, комунікант зуміє правильно, точно, логічно, виразно формулювати, висловлювати й передавати власні думки, доречно використовувати залежно від ситуації мовлення як вербальні засоби спілкування, так

і невербальні (міміку, жести, рухи, погляд), які доповнюють усне мовлення додатковою інформацією. Мовленнєва компетенція формується на основі мовної та реалізується у процесі говоріння, слухання, сприйняття, відтворення мовних текстів функціональної спрямованості, вмінні виступати та бути учасником діалогу [2, с. 45].

Адекватні мовленнєві дії особистості в умовах невимушеного спілкування вказують на рівень оволодіння мовленнєвою компетенцією, яка є основним засобом формування комунікативної компетенції. Поняття *комунікативна компетентність* вперше було вжите американським лінгвістом Делом Хаймсом як здатність особи гнучко, точно і швидко використовувати мову в мінливих соціальних ситуаціях [3, с. 104]. Комунікативна компетенція передбачає: ефективну організацію професійного спілкування з учасниками комунікативного процесу; уміння встановлювати і підтримувати контакт із співрозмовником, змінюючи стратегію, мовленнєву поведінку залежно від комунікативної ситуації; адекватне сприйняття себе у спілкуванні під час взаємодії; уміння наводити переконливі аргументи під час розмови; комунікативно виправдано добирати вербальні і невербальні засоби і способи для оформлення думок у різних сферах спілкування.

Висновок. Отже, можна впевнено стверджувати, що важливою професійною характеристикою фахівця будь-якої галузі є мовленнєво-комунікативна компетентність, яка передбачає вільне передавання і сприймання інформації комунікантом, знання мовних норм, основ культури мовлення та комунікативної діяльності загалом.

Література

- [1] Сисоєва О. Теоретичні підходи до вивчення проблеми професійної компетентності майбутніх фахівців у вищих навчальних закладах I-II рівнів акредитації. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Серія: Педагогіка*. Тернопіль, 2007. № 7. С. 44–50.
- [2] Ценко М. Б. Формування комунікативної компетентності майбутніх юристів. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. Харків, 2014. № 4(23). С. 45.
- [3] Кошонько Г., Лужецька О. Професійна комунікативна компетентність психолога як умова його успішної діяльності. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України*. Серія : Психологічні науки. 2018. № 2. С. 102–114. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpnarpv_pn_2018_2_10

SPEECH COMMUNICATIVE COMPETENCE IN THE SYSTEM OF PROFESSIONAL EDUCATION

Garbar A.I.

Admiral Makarov National University of Shipbuilding

Abstract. Speech communicative competencies which the future specialist must know for effective results of professional activity are given. The interdependence of language and speech competence is cleared. It's explored that the main mean of communicative competence forming is speech one.

Key words: competence, speech communicative competence, communication, specialist, professional education.

УДК 81'367.633

ПОРУШЕННЯ СИНТАКСИЧНОГО КЕРУВАННЯ У ПРИЙМЕННИКОВИХ КОНСТРУКЦІЯХ ПРОФЕСІЙНОГО МОВЛЕННЯ

Гарбар І.В.

старший викладач кафедри мовної підготовки

Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова

Миколаїв, Україна

iryna.garbar@nuos.edu.ua

Анотація. Досліджено часто вживані у мовленні професійних комунікантів ненормативні утворення з прийменниками **по** та **при**. З'ясовано, що аномативні прийменникові конструкції виникають внаслідок впливу російської мови та недотримання норм української літературної мови. Проілюстровано на конкретних прикладах порушення синтаксичного керування.

Ключові слова: прийменник, прийменникові конструкції, синтаксичне керування, аноматив, мовні норми.

Вступна частина. Рівень культури мовлення професійного комуніканта визначають доречним добром та майстерним використанням мовних засобів відповідно до мети, конкретних обставин та ситуацій спілкування. Однією з найскладніших та нагальних проблем культури мовлення є нормативне використання прийменникових конструкцій. Через незнання комунікантом системної організації прийменникового складу у професійне мовлення потрапляють аномативні прийменникові конструкції.

Мета – зацентувати увагу на аномативних прийменникових конструкціях професійного мовлення, які порушують синтаксичне керування.

Основна частина. Порушення синтаксичного керування можна прослідкувати на прикладах часто вживаних ненормативних утворень з прийменниками **по** та **при**. Для вираження синтаксичних відношень непрямої відмінки повнозначних частин мови вибирає собі з низки прийменників той, який своїм лексичним значенням відповідає значенню відмінка [1, с. 79]. Не відповідають синтаксичній нормі прийменникові конструкції на зразок: **по безготівковому рахунку**; **по технічним причинам**; **звернутися по адресу**; **працює по спеціальності**; **закон по врегулюванню** тощо. Прийменник **по** в українській мові не є універсальним, хоча його використовують для вираження багатьох відношень. Конструкції з прийменником **по** доречно вживати тоді, коли йдеться про: мету дії (**відпустка по догляду за дитиною**); кількість чогось (**по 15 студентів на онлайн-конференції**); час (**двадцять по дев'ятих**); місце і напрям дії (**рух по проспекту Центральному**); сферу діяльності (**знайомий по відрядженню**); місце поширення дії (**наказ по університету**); розмір і кількість (**навчатися по 4 години щоденно**); стосунки, спорідненість, близькість (**товариш по службі, брат по батьку**). Здебільшого замість скалькованої з російської мови форми місцевого відмінка з прийменником **по** варто вживати граматичні форми: знахідного відмінка з прийменником **на** (**назвати по прізвищу** → **назвати на прізвище**); орудного відмінка

з прийменником **за** (по дорученню керівника → **за** дорученням керівника); родового відмінка з прийменниками **з** та **щодо** (фахівець по проєктуванню → фахівець з проєктування; по роботі експертної комісії → **щодо** роботи експертної комісії); безприйменникові конструкції (план по обслуговуванні → план обслуговування). Науковиця В.А. Тимкова зауважує, що конструкції з прийменником **по** безпідставно замінили власне українські конструкції, відтіснили природні, поширилися в офіційно-діловій, науковій, навчальній сферах, стали звичними у побутовому мовленні, що є свідченням порушення синтаксичних норм сучасної української літературної мови [2, с. 196].

Ілюстрацією до порушеного синтаксичного керування слугують конструкції з прийменником **при**: **при** участі керівника; **при** обговоренні проєкту закону; **при** розгляді питання порядку денного; **при** підвищенні тарифів; **при** підготовці матеріалу до ефіру тощо. Мовознавиця Л.І. Мацько стверджує, що словосполученням російської мови з прийменником **при**, що вказує на обставини, умови, за яких що-небудь відбувається, в українській мові відповідають словосполучення з різними прийменниками або безприйменникові конструкції [3, с. 121]. Замість прийменника **при** варто вживати: прийменник **за**, якщо є вказівка на певні умови чи обставини (**за** будь-яких обставин; **за** умов клопотання); прийменник **під час**, коли йдеться про процес, який найчастіше передається віддієслівними іменниками (**під час** виконання завдання; **під час** внесення на розгляд); дієприслівниковий зворот (описуючи події; порівнюючи температури); іноді підрядні конструкції зі сполучниками **коли/якщо** (**коли** оброблялася інформація; **якщо** бракує доказів). Тоді як прийменник **при** вживається за умови просторової близькості до якогось предмета (**при** університеті працює видавництво); належності до певного складу, до когось (**представництво України при ЄС**); супровідних обставини (**при** нагоді розповісти); присутності когось (**вирішувати при сторонніх**).

Висновок. Підсумовуючи все сказане, зауважимо, що неналежне володіння нормами сучасної української літературної мови та потужний негативний вплив російсько-українських міжмовних відносин спричинили появу анормативних прийменникових конструкцій, які порушують синтаксичне керування. Замінюючи анормативні конструкції з прийменниками **по** та **при** іншими нормативними прийменниковими чи безприйменниковими конструкціями, ми увиразнюємо власне мовлення і збагачуємо його питомими українськими граматичними формами.

Література

- [1] Кисла Н.В. Лінгвістичний статус прийменника. *Рідний край*. Полтава : Вид-во ПНПУ ім. В.Г. Короленка, 2017. № 1 (36). С. 76–81.
- [2] Тимкова В.А. Прийменникові конструкції в текстах офіційно-ділового стилю української мови. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Серія : Філологічні науки*. Бердянськ : БДПУ, 2018. Вип. 16. С. 189–199.
- [3] Мацько Л.І., Кравець Л.В. Культура української фахової мови : навч. посіб. Київ : ВЦ «Академія», 2007. 360 с.

MISTAKES OF SYNTACTIC MANAGEMENT IN PREPOSITIONAL CONSTRUCTIONS OF PROFESSIONAL SPEECH

Garbar I.V.

Admiral Makarov National University of Shipbuilding

Abstract. The most used non-normative constructions with prepositions “po” and “pry” in professional speech are researched. It was explored that non-normative prepositional constructions appear as a result of Russian language and non-compliance of Ukrainian language norms. The mistakes of syntactic management are given.

Key words: preposition, prepositional construction, syntactic management, non-normative, speech.

УДК 004.8:378

ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ПРАКТИЧНІЙ ПІДГОТОВЦІ СТУДЕНТІВ-ДИЗАЙНЕРІВ

Данильченко Н.В.

старший викладач кафедри дизайну,

Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова,

м. Миколаїв, Україна

email: nataliia.danylchenko@nuos.edu.ua

Анотація. Розглянуто можливості штучного інтелекту в практичній підготовці студентів-дизайнерів. На конкретних прикладах показано використання штучного інтелекту при опануванні навчальних дисциплін. Запропоновано варіанти застосування з погляду кращого засвоєння теоретичного матеріалу та зацікавленості студентів.

Ключові слова: штучний інтелект, дизайн, архітектура суден, тенденції.

Штучний інтелект (ШІ) поширився за останні 2 роки та впливає на всі сфери життя. Змінює він і підходи до навчання, способи і методи, роботу з інформацією, отримання результатів тощо. Інструменти штучного інтелекту допомагають автоматизувати рутинні завдання, генерувати нові ідеї та оптимізувати процес проєктування [1].

Інтеграція ШІ в освітній процес – це справа часу. Інструменти ШІ вже використовуються як викладачами, так і студентами. Їх грамотне використання покликане тільки покращити компетенції обох категорій. Зокрема для студентів це додає додаткові можливості:

- покращення «цифрової грамотності»;
- більш детальний підхід до вирішення проблеми чи завдання;
- систематизація інформації;
- розвиток «soft skill» компетенцій.

Для студентів-дизайнерів штучний інтелект додає не тільки можливості для створення концептів, ідей та візуалізацій, а й дозволяє експериментувати з формами, досліджувати тенденції в дизайні та, взагалі, тренувати свою уяву.

Сучасні сервіси для створення та оптимізації зображень, візуалізації середовища, редагування фотографій мають вбудовані інструменти ШІ, які полегшують діяльність дизайнера, дозволяють, наприклад, створювати логотипи, робити скетчі, підбирати колірні палітри; VistaCreate (колишній Crello), Canva, Photoshop, Figma. Вони автоматизують рутинні завдання (наприклад, створення варіантів шрифтів, колірних палітр, макетів) і дозволяють зосередитися на креативній частині.

Генеративний ШІ створений для більш складних завдань. Популярна на даний час нейронна мережа Midjourney, здатна генерувати фотореалістичні зображення з різною роздільною здатністю.

В якості аналітичних інструментів ШІ для прогнозування тенденцій в дизайні, пошуку прототипів, розуміння цільової аудиторії студенти можуть використовувати Gemini, ChatGPT тощо.

Але перше, ніж студенти почнуть використовувати інструменти ШІ та нейронні мережі в своїй професійній діяльності дизайнера, варто їх навчити правильно користуватись ними так, щоб вони не підмінювали собою творчий процес створення предметів дизайну, дизайн-проектів, макетів тощо. Для цього варто вводити в навчальний процес практичні завдання, в яких студенти легально могли б використовувати ШІ, поєднувати його можливості та власні креативні ідеї.

Прикладом може слугувати завдання для самостійної роботи з дисципліни «Архітектура і дизайн суден», що передбачена освітньою програмою «Дизайн середовища» кафедри дизайну НУК. Практичні завдання з цієї дисципліни пов'язані із розумінням особливостей архітектури і дизайну суден різного призначення, взаємозалежності дизайну та конструкції, підходу до проектування екстер'єру та інтер'єру суден. Передбачені і завдання із самостійної роботи студентів. За змістом – це виконання рисунків екстер'єру та інтер'єру обраних суден різних історичних епох та їх опис. Виконуючи подібні рисунки, студенти закріплюють свої теоретичні знання, виражають саме образне рішення, як майбутні дизайнери.

Довгі роки ці рисунки виконувалися ручною технікою. Враховуючи сучасні тенденції, розвиток комп'ютерних технологій, вирішено було додати можливість виконувати завдання за допомогою сучасних відповідних програмних середовищ. Розвиток та поширення використання інструментів штучного інтелекту за останній рік навів на думку використати його для даного самостійного завдання. Таким чином, на даний час студенти можуть застосовувати, крім ручної або комп'ютерної техніки виконання завдання, ще і ШІ.

Використовуючи штучний інтелект треба було створити унікальний дизайн судна, з елементами історичних та сучасних типів суден. Першоначальна мета виконання самостійного завдання зберігалась. В процесі створення зображення студенти мали виконати такі послідовні дії, що відображали і теоретичні знання з цієї дисципліни, і в повній мірі дозволяли застосувати творчі вміння дизайнера, а саме:

- використати архітектурно-конструкційні елементи як історичних, так і сучасних типів суден (корпус судна, щогли, надбудови тощо);
- відобразити в дизайні функціональне призначення судна – (наприклад, пасажирське, вантажне, науково-дослідне, розважальне);
- використати відповідні матеріали та технології, інноваційні форми, що відповідають власному уявленню про майбутнє;
- врахувати естетику та гармонійність дизайну, закони композиції, створюючи виразний та оригінальний образ судна.

В процесі роботи передбачалась і підготовка і збір даних по об'єкту, необхідних для коректної генерації в нейромережі (референси, фотографії, креслення, схеми суден), опис розміру судна і пропорцій, його типу, матеріалів, архітектурних особливостей. Результатом мало бути нове унікальне зображення судна, створеного за допомогою штучного інтелекту на підставі обраних зображень.

Аналогічні операції виконуються і при класичному виконання завдання. В підсумку – набуття знань умінь не залежно від способу виконання завдання.

Варто відмітити, що це завдання було інтегровано у конкурс з дизайну «Корабель креативу» який було проведеною кафедрою дизайну. Таким чином, окрім суто виконання завдання з предмету, студенти були заохочені і до творчості, до розвитку та вдосконалення своїх навичок.

Ще одним прикладом застосування ШІ в навчанні є практичне завдання з вибіркового курсу «Стили і напрями в сучасному дизайні». Зміст цього курсу стосується саме сучасних актуальних тенденцій в дизайні, тому окремою темою розглядається застосування інструментів ШІ. Практичним завданням було створити зображення предметів або проєктів дизайну в будь-якому сервісі із застосуванням ШІ і потім порівняти з реальним зображенням. По-перше, це було дуже цікавим для студентів, по-друге, зображення, створенні за допомогою ШІ, були проаналізовані студентами саме з точки зору основ дизайну: законів композиції, кольорознавства, проєктної та комп'ютерної графіки. Тобто, окрім отримання знань щодо сучасних напрямів в дизайні, мали змогу ще раз закріпити знання з основних дисциплін.

Таким чином, була досягнута мета застосування штучного інтелекту в практичній підготовці: закріплення теоретичних знань, розвиток творчих здібностей студентів, формування індивідуального бачення дизайнера, креативного сприйняття навколишнього світу, а також формування міждисциплінарних зв'язків та інтегративних процесах у навчанні.

Можна запропонувати використання ШІ і при опануванні інших дисциплін. Наприклад, це може бути аналітичний огляд вже існуючих рішень в дизайн-проєктуванні при виконанні курсового проєктування, підбір експериментальних кольорових схем в кольорознавстві або живопису, прогнозування тенденцій в дизайні, вірогідність появи та дослідження нових технологій і форм.

При подальшому застосуванні таких методів практичного навчання існують певні обмеження та побоювання. Це і питання етичного характеру, добросовісного застосування ШІ безпосередньо в завданнях з його використанням, і, що дуже важливо для творчих професій, заміни шаблонно виконаних завдань справжньою творчістю та креативними рішеннями. Але, саме з таких міркувань, слід контролювати використання подібних інструментів ШІ в процесі опанування навчальних дисциплін шляхом впровадження аналогічних завдань. В результаті ШІ буде тільки допоміжним засобом в подальшій діяльності дизайнера, не заміняючи його авторське бачення.

Література

[1] Шевченко, Л. С., Уманець, В. О., Розпутня, Б. М. Використання технологій штучного інтелекту у освітньому процесі професійної підготовки дизайнерів. Електронне наукове фахове видання «ВІДКРИТЕ ОСВІТНЄ Е-СЕРЕДОВИЩЕ СУЧАСНОГО УНІВЕРСИТЕТУ», 2024. Випуск 26. С. 229–239. <https://doi.org/10.28925/2414-0325.2024.1615>

USE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN PRACTICAL TRAINING OF DESIGN STUDENTS.**Danylchenko N.V.**

Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Ukraine, Mykolaiv.

Abstract. The possibilities of artificial intelligence in the practical training of design students are considered. Specific examples show the use of artificial intelligence in mastering academic disciplines. Application options are proposed in terms of better assimilation of theoretical material and student interest. **Key words:** corporate style, recognition, university, institute.

Keywords: artificial intelligence, design, ship architecture, trends.

УДК 378.662.147:53**ВПЛИВ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ НА КОГНІТИВНІ МОЖЛИВОСТІ СТУДЕНТІВ****Дудченко О.М.***кандидат технічних наук, професор НУК**кафедра інформаційних технологій та фіз-мат дисциплін**Херсонський навчально-науковий інститут**Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,**м. Миколаїв, Україна**kbnuos@nuos.edu.ua***Літвінова М.Б.***доктор пед. наук, кандидат фіз-мат наук, професор**кафедра інформаційних технологій та фіз-мат дисциплін**Херсонський навчально-науковий інститут**Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,**м. Миколаїв, Україна**maryna.litvinova@nuos.edu.ua***Штанько О.Д.***кандидат фіз-мат наук, доцент**кафедра інформаційних технологій та фіз-мат дисциплін**Херсонський навчально-науковий інститут**Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,**м. Миколаїв, Україна**oleksandr.shtanko@nuos.edu.ua*

Анотація. Експериментально досліджено комплексний вплив штучного інтелекту на інтелектуальний рівень студентів за різними показниками. Статистично підтверджено три відповідні гіпотези. Зроблено висновки щодо переваг використання ШІ в освітньому процесі та подальших перспектив дослідження.

Ключові слова: штучний інтелект, навчальний процес, когнітивні можливості

Інтеграція систем штучного інтелекту (ШІ) в дослідницькі та освітні системи останнім часом привернула значну увагу. Тим не менш, існують побоювання щодо можливого негативного впливу їх широкого впровадження на когнітивні навички студентів [1]. Швидкий процес розробки системи ШІ може призвести до упереджених та несправедливих рішень в освітніх системах, що може обмежити їх використання. Тому доцільно провести дослідження, пов'язані зі визначенням змін когнітивних можливостей студентів, які використовують штучний інтелект в освітній діяльності.

Метою роботи було експериментально дослідити вплив штучного інтелекту на когнітивні можливості студентів.

Дослідження проводилося у 2024-2025 навчальному році. Його учасниками були 50 студентів 1, 2 та 5 курсів Херсонського навчально-наукового інституту Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова. У дослідженні було задіяно експериментальну (25 осіб) та контрольну (25 осіб) групи. Дослідження проводилося з використанням Каліфорнійського тесту на критичне мислення (CTST) [2]. Воно мало кількісний характер, використовувало категоріальні та непараметричні дані для перевірки гіпотез.

Розглядалися такі гіпотези: 1 – використання ШІ відіграє важливу роль у критичному мисленні студентів; 2 – використання ШІ позитивним чином сприяє академічним досягненням студентів; 3 – використання ШІ позитивним чином впливає на емоційний інтелект студентів.

Аналіз результатів, отриманих за допомогою статистичного методу коваріації, підтвердив першу гіпотезу і показав, що стратегічне навчання з використанням ШІ покращило здібності до критичного мислення студентів. Ці результати узгоджуються з висновками, зробленими в дослідженні [3]. Критичне мислення стало новим орієнтиром для навичок навчання серед студентів. Особи, які володіють цими навичками, як правило, віддають перевагу студентоорієнтованим освітнім підходам.

Стосовно другої гіпотези результати демонструють помітний вплив використання ШІ на академічну успішність експериментальної групи порівняно з контрольною групою. Отримання навичок використання штучного інтелекту створює проактивну стратегію втручання, спрямовану на покращення зв'язків та обміну інформацією з іншими. Це має значний вплив на навчання, оскільки активний обмін інформацією та міжособистісні стосунки створюють сприятливе навчальне середовище.

В дослідженні була також підтверджена і третя гіпотеза стосовно емоційного інтелекту. ШІ надає людині необхідні інструменти для інтерпретації сприйняття інформації під час спілкування з іншими. Як тільки людина усвідомлює хід власних думок, вона отримує інструментами для зміни своїх висловлювань та поведінки для досягнення бажаних результатів.

Комплексний аналіз отриманих результатів дозволив зробити висновок, що стратегії використання штучного інтелекту відіграють позитивну роль у критичному мисленні студентів, академічних досягненнях та емоційному інтелекті.

В той же час рекомендується використовувати нові освітні методи та вводити певні рамки використання ШІ [4]. Подальші дослідження мають оцінити когнітивні ефекти використання систем діалогу зі штучним інтелектом у різних освітніх середовищах. Такі дослідження можуть дати більш переконливі докази для створення ефективних стратегій інтеграції штучного інтелекту до освітнього середовища.

Література

- [1] Zhai C., Wibowo S., Li L.D. The effects of over-reliance on AI dialogue systems on students' cognitive abilities: a systematic review // *Smart Learn. Environ.* – 2024. – 11(28). DOI: <https://doi.org/10.1186/s40561-024-00316-7>
- [2] Facione P. A., Facione N. C., Blohm S. W., Giancarlo C. A. F. The California critical thinking skills test: CCTST. Millbrae, CA, California Academic Press. – 1990. URL: https://www.researchgate.net/publication/268295703_The_California_Critical_Thinking_Skills_Test_College_Level_Experimental_Validation_and_Content_Validity
- [3] Chang C. Y., Hwang, G. J., Gau, M. L. Promoting students' learning achievement and self-efficacy: a mobile chatbot approach for nursing training // *Br. J. Educ. Technol.* – 2022. – 53, p.171–188. DOI: <https://doi.org/10.1111/bjet.13158>
- [4] Літвінова М.Б., Штанько О.Д. Аналіз ефективності застосування програмних засобів для дистанційного навчання. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки.* –2025.– № 217. – С. 83-90. DOI: <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2025-1-217-83-90>

THE IMPACT OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE ON THE COGNITIVE ABILITIES OF STUDENTS

Oleg Dudchenko, Maryna Litvinova, Oleksandr Shtanko

Kherson Educational-Scientific Institute of Admiral Makarov National University of Shipbuilding

Abstract. The complex impact of artificial intelligence on the intellectual level of students according to various indicators was experimentally investigated. Three relevant hypotheses were statistically confirmed. Conclusions were drawn regarding the advantages of using AI in the educational process and further research prospects..

Keywords: artificial intelligence, educational process, cognitive abilities.

УДК 81'373:159.9

ІНОЗЕМНА МОВА ЯК ІНСТРУМЕНТ РОЗВИТКУ ЕМОЦІЙНОЇ ГРАМОТНОСТІ ТА КУЛЬТУРНОЇ РЕФЛЕКСІЇ

Кириченко С.В.

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри мовної підготовки

Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,

м. Миколаїв, Україна

svitlana.kyrychenko@nuos.edu.ua

Анотація. У статті аналізується роль іноземної мови як засобу формування емоційної грамотності та культурної рефлексії – ключових складових міжкультурної комунікації. Здійснено огляд теоретичних підходів до розвитку емоційної компетентності та рефлексивної культури студентів через інтерактивні методики: щоденникові рефлексії, рольові ігри, аналіз культурних жестів, цифрові нарративи. Представлено методики практичного застосування, які сприяють зниженню мовної тривожності, підвищенню емпатії та посиленню соціокультурної

самоідентифікації. Результати експериментального впровадження підтверджують ефективність комплексного підходу в мовній освіті. Запропоновано рекомендації щодо інтеграції емоційно-культурних елементів у навчальні програми й підготовку викладачів.

Ключові слова: емоційна грамотність, культурна рефлексія, іноземна мова, міжкультурна комунікація, мовна освіта.

Вступ. У сучасному глобалізованому світі володіння іноземною мовою вже не обмежується лише навичками комунікації. Іноземна мова виступає інструментом розвитку емоційної самосвідомості й культурної рефлексії, що є необхідними для ефективного міжкультурного діалогу. Вивчення мови відкриває простір для усвідомлення власних і чужих емоцій, а також для критичного переосмислення культурних моделей, що формує міжкультурну компетентність студентів.

Мета – проаналізувати теоретичні засади та презентувати практичні методики розвитку емоційної грамотності й культурної рефлексії в процесі вивчення іноземної мови, а також визначити їхній вплив на формування міжкультурної комунікативної компетентності студентів.

Основна частина. Емоційна грамотність у вивченні іноземної мови розглядається як здатність усвідомлювати, розуміти та ефективно регулювати власні емоції під час мовної взаємодії. Теоретичні дослідження засвідчують, що емоційна грамотність сприяє ефективному оволодінню іноземною мовою, оскільки допомагає студентам усвідомлювати, виражати й регулювати власні емоції. Так, Крекотень, Байдак і Березняк (2023) показали, що використання рефлексивних щоденників і емоційно насичених вправ сприяє позитивному мисленню й зниженню мовної тривожності [1, с. 55]. Дослідження Sadiqzade (2024) виявило, що інтеграція стратегій емоційного інтелекту – рольові ігри, щоденникові рефлексії, конфліктно-орієнтовані вправи – призводить до значного покращення емоційної регуляції, емпатії, довіри й зменшення страху публічного мовлення [4, с. 69].

Культурна рефлексія виступає невід’ємним компонентом міжкультурної комунікації. Аналіз культурних жестів і невербальних засобів дозволяє студентам краще розуміти культурні відмінності у вираженні емоцій та знижує ризик непорозумінь у спілкуванні з носіями мови. Garrett-Rucks (2018) показала, що міжкультурний підхід у підготовці викладачів іноземних мов підвищує їхню здатність формувати у студентів інтеркультурне розуміння шляхом проєктів, що стимулюють культурну рефлексію [3, с. 115]. Дослідження Pourkalthor і Esfandiari (2017) підтвердило, що поєднання мови й культури у навчальних матеріалах сприяє глибшому засвоєнню лексико-культурних значень. Використання особистих історій мігрантів, є ефективним інструментом для формування культурної самоідентифікації, що поглиблює розуміння і прийняття культурної іншості [2, с. 29].

Практична реалізація вказаних підходів включає застосування щоденників емоцій, рольових вправ із культурним контекстом, а також інтеграцію цифрових наративів. Активне використання електронних ресурсів створює умови для ефективної культурної рефлексії та міжособистісної взаємодії. Навчальні модулі, що поєднують практику й теорію, формують підтримуюче середовище для розвитку емоційної грамотності й міжкультурної чутливості.

Емпіричне впровадження цих методик засвідчує їхню ефективність: помітне зниження мовної тривожності, підвищення емпатії і посилення культурної самоідентифікації студентів. Ці висновки свідчать про необхідність інтеграції емоційно-культурних компонентів у

програми викладання іноземних мов та розвитку компетентності викладачів у психологічній й культурній сферах.

Висновки. Розвиток емоційної грамотності та культурної рефлексії в процесі вивчення іноземної мови забезпечує комплексний підхід до формування міжкультурної комунікативної компетентності студентів. Інтерактивні методики, зокрема щоденникові рефлексії, рольові ігри, аналіз культурних жестів і цифрові нарративи, доводять свою ефективність у зниженні мовної тривожності, підвищенні емпатії та посиленні соціокультурної самоідентифікації. Включення цих підходів у навчальні програми та професійну підготовку викладачів є необхідним кроком для створення умов, що сприяють розвитку емоційно інтелігентних і міжкультурно чутливих фахівців, здатних успішно працювати у глобалізованому світі.

Література

- [1] Крекотень О. В., Байдак Л. І., Березняк О. П. (2023). *Формування емоційної компетентності та позитивного мислення студентів у курсі вивчення іноземної мови*. Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова, № 92(1), 55–59. https://chasopys.ps.npu.kiev.ua/archive/92/part_1/92-1_2023.pdf
- [2] Pourkalhor, O., & Esfandiari, N. (2017). *Culture in Language Learning: Background, Issues and Implications*. *International Journal of English Language & Translation Studies*, 5(1), 23–32. <https://eltsjournal.org/archive/value5%20issue1/4-5-1-17.pdf>
- [3] Garrett-Rucks, P. (2018). *Advancing Intercultural Learning in World Language Education: Recent Developments in Pre-Service Teacher Education in the U.S*. *Intercultural Communication Education*, 1(3), 110–122. DOI: <https://doi.org/10.29140/ice.v1n3.114>
- [4] Sadiqzade, Z. (2024). *Fostering Emotional Intelligence in Language Learners*. *Journal of Azerbaijan Language and Education Studies*, 1(1), 67–76. DOI: <https://doi.org/10.69760/jales.2024.00106>

A FOREIGN LANGUAGE AS A TOOL FOR DEVELOPING EMOTIONAL LITERACY AND CULTURAL REFLECTION

Kyrychenko Svitlana Volodymyrivna

Admiral Makarov National University of Shipbuilding (Ukraine)

Abstract. The article analyses the role of foreign language learning as a means of developing emotional literacy and cultural reflection – key components of intercultural communication. It provides an overview of theoretical approaches to fostering students' emotional competence and cultural awareness through interactive methods such as reflective journaling, role-playing, analysis of cultural gestures, and digital narratives. The paper presents practical methodologies that contribute to reducing language anxiety, enhancing empathy, and strengthening sociocultural self-identification. The results of experimental implementation confirm the effectiveness of a comprehensive approach in language education. Recommendations are proposed for integrating emotional and cultural elements into curricula and teacher training programs.

Keywords: Emotional literacy, cultural reflection, foreign language, intercultural communication, language education.

UDC 378.147

THE USE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN FOREIGN LANGUAGE CLASSES AT A TECHNICAL UNIVERSITY

Kyselova T.*Senior Lecturer**Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Mykolayiv, Ukraine**tetiana.kiseliova@nuos.edu.ua*

Abstract. The author discusses the integration of artificial intelligence (AI) tools into foreign language teaching at technical universities. It highlights the benefits of AI, such as personalized learning, instant feedback, and increased student engagement. The study analyzes practical examples of AI applications in language classrooms and proposes strategies for effective implementation.

Keywords: artificial Intelligence, foreign language learning, technical university, language teaching, educational technology.

The rapid development of artificial intelligence (AI) technologies has transformed many aspects of education, including foreign language teaching. In technical universities, where students often focus on engineering and technical disciplines, integrating AI into language classes can enhance learning efficiency and motivation. This paper examines the role of AI in foreign language instruction at the Admiral Makarov National University of Shipbuilding and discusses practical approaches to using AI tools in this context.

Foreign language competence is essential for technical students to access international scientific literature, communicate with global colleagues, and participate in international projects. Traditional language teaching methods often lack individualization and real-time feedback, which are crucial for effective learning. AI-powered educational platforms offer solutions to these challenges by providing personalized content and interactive learning experiences [1, p. 45].

One example is the use of AI chatbots that simulate conversations in the target language. These chatbots help students practice speaking and comprehension in a low-stress environment. AI also enables automatic assessment of writing assignments, giving students immediate feedback on grammar, vocabulary, and style [2, p. 78].

In technical universities like the Admiral Makarov National University of Shipbuilding, where English is often the primary foreign language, AI applications are particularly useful. Students can use AI-driven tools such as language learning apps, pronunciation trainers, and vocabulary builders tailored to their technical fields. These applications help students master industry-specific terminology and improve their communicative skills [3, p. 102].

Moreover, AI facilitates differentiated instruction, allowing teachers to track individual progress and adjust lessons accordingly. For example, AI analytics can identify common student errors, enabling targeted remedial activities. This approach maximizes classroom time efficiency and improves overall language competence among technical students [4, p. 56].

The integration of AI also supports the development of autonomous learning skills. Students can engage with AI tools outside the classroom, enabling continuous practice and reinforcement of

language skills. This flexibility aligns with the demands of busy technical students who need to balance language learning with intensive technical coursework [5, p. 34].

References

- [1] Johnson, M. Artificial Intelligence in Language Education. *Educational Technology Journal*, 2022, vol. 15, no. 3, pp. 40–50.
- [2] Smith, L. AI Chatbots for Language Learning: Opportunities and Challenges. *Language Learning Review*, 2023, vol. 9, no. 1, pp. 70–85.
- [3] Brown, A. Technology-Enhanced Language Learning in Technical Universities. *Journal of Technical Education*, 2021, vol. 12, no. 4, pp. 100–110.
- [4] Lee, K. Personalized Learning Analytics in Foreign Language Teaching. *International Journal of Educational Research*, 2020, vol. 18, no. 2, pp. 50–60.
- [5] Davis, R. Autonomous Language Learning Supported by AI Tools. *Language Education Studies*, 2022, vol. 11, no. 2, pp. 30–40.

УДК 004.8:378.4(477)

ПОЛІТИКИ ВПРОВАДЖЕННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В УНІВЕРСИТЕТАХ УКРАЇНИ

Костирко Т.М.

кандидат наук із соціальних комунікацій, директор Наукової бібліотеки
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова

м. Миколаїв, Україна

tamara.kostyrko@nuos.edu.ua

Білоножко К.С.

завідуюча інформаційно-бібліографічним відділом Наукової бібліотеки
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова

м. Миколаїв, Україна

kateryna.bilonozhko@nuos.edu.ua

Анотація. Досліджується впровадження технологій штучного інтелекту (ШІ) у вищу освіту України в контексті цифрової трансформації. Проаналізовано основні напрями застосування ШІ у вищій школі – від персоналізованого навчання та оцінювання до управлінської аналітики та інклюзивної освіти. Розглянуто принципи формування університетських політик і роль академічних бібліотек у цьому процесі. Акцентовується увага на потребі комплексного, етично зваженого підходу до інтеграції ШІ як ключового чинника розвитку сучасної вищої освіти в Україні.

Ключові слова: політики використання генеративного ШІ, університети України, академічна бібліотека, етичні питання щодо використання ШІ.

Вступна частина. Сучасна вища освіта знаходиться на порозі цифрової трансформації, і однією з ключових рушійних сил цього процесу є штучний інтелект. Впровадження ШІ в університетах відкриває нові можливості для підвищення якості навчального процесу, оптимізації адміністративної діяльності та розвитку наукових досліджень. Однак цей процес вимагає чіткої, збалансованої та етично обґрунтованої політики [1].

В квітні 2025 року Міністерство освіти і науки України оприлюднило «Рекомендації щодо відповідального впровадження та використання технологій штучного інтелекту в закладах вищої освіти». Ці настанови призначені для того, щоб стати практичним орієнтиром для закладів вищої освіти у формуванні політик щодо впровадження та використання систем штучного інтелекту [2].

Стрімкий розвиток ШІ відкриває нові можливості для модернізації освітньої та наукової діяльності. Водночас, залежно від специфіки застосування, використання таких технологій може створювати ризики для прав людини, інтелектуальної власності, безпеки персональних даних та інших суспільно важливих аспектів [1].

Досягнення в сфері генеративного ШІ дозволяють суттєво підвищити ефективність виконання багатьох завдань, знижуючи витрати часу та ресурсів. Тому заборона таких технологій прирівнюється до заборони калькуляторів чи комп'ютерів у минулому – і є стратегічно недоцільною.

Водночас генеративний ШІ має характерні виклики, зокрема явище так званого «галюцинування» – створення неправдоподібної чи вигаданої інформації. На сучасному етапі найважливішою навичкою є вміння виявляти та мінімізувати подібні ефекти. Саме на цьому мають зосереджуватися освітні програми, тренінги та регуляторні акти [2].

Основна частина. Політики використання генеративного ШІ повинні чітко визначати межі академічної доброчесності та авторських прав, а також описувати дії у разі несвідомих порушень або виникнення небажаних наслідків.

Через універсальність генеративного ШІ створення вичерпного переліку дозволених чи заборонених сфер його застосування недоцільне. Натомість варто формулювати чіткі принципи використання у вигляді політик.

Регуляторні механізми, як на рівні окремих організацій, так і урядів або професійних спільнот, усе ще перебувають у стадії становлення. Їх необхідно регулярно оновлювати відповідно до технологічних змін.

Впровадження ШІ в університетах має на меті не лише автоматизацію рутинних процесів, а й якісне покращення освітнього середовища, розширення доступу до знань та індивідуалізацію навчального досвіду [3].

Однією з ключових переваг ШІ є можливість адаптувати навчальний процес до потреб кожного студента. Наприклад, системи адаптивного навчання, як-от Squirrel AI або Knewton, аналізують результати тестів і домашніх завдань, щоб пропонувати індивідуальні навчальні плани. Це дозволяє студентам вивчати матеріал у власному темпі, зосереджуючись на складних темах [3].

Основні напрями застосування ШІ. Застосування штучного інтелекту у вищій освіті охоплює широкий спектр напрямів, які змінюють як методи викладання, так і організаційні процеси в університетах. Ключові з них: індивідуалізація освітнього процесу, інтелектуальні

помічники та чат-боти, автоматичне оцінювання та антиплагіат, аналіз даних і прогнозування, підтримка інклюзивної освіти, автоматизація управлінських процесів [1].

Незважаючи на складні соціально-економічні та безпекові умови, університети України демонструють позитивну динаміку щодо впровадження технологій штучного інтелекту. Все більше закладів вищої освіти не просто тестують окремі ШІ-інструменти, а комплексно підходять до створення власних політик використання штучного інтелекту – з урахуванням академічної доброчесності, етики, потреб освітнього середовища та глобальних технологічних тенденцій.

Серед університетів, які вже прийняли офіційні документи або працюють над ними, можна відзначити: Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», Херсонський державний університет, Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди, Національний університет біоресурсів і природокористування України, Університет імені Альфреда Нобеля, Національний університет водного господарства та природокористування.

В Національному університеті кораблебудування імені адмірала Макарова триває активна робота над розробкою нормативного забезпечення впровадження ШІ. Основою для створення таких політик слугують місія, візія, стратегічні цілі університету та етичні принципи відповідального використання технологій.

Паралельно з цим університетські бібліотеки виявляються важливими осередками впровадження цифрових інновацій. Вони не тільки мають технічний потенціал, а й виступають як мости між технологіями, користувачами та освітньою спільнотою.

Прикладом є наукова бібліотека НУК, яка протягом 2024 року активно долучалася до процесу впровадження ШІ. Її фахівці: вивчали міжнародні та національні приклади політик щодо ШІ; проходили підвищення кваліфікації у сфері цифрових технологій; почали практичне застосування ШІ в комунікації, консультаційній та культурно-просвітницькій діяльності.

Серед ініціатив бібліотеки: проведення тренінгів для студентів і викладачів з тематики ШІ; участь у формуванні внутрішньої університетської політики з питань ШІ; розробка освітніх програм для підготовки кадрів цифрової трансформації; посилення ролі бібліотеки як інноваційного центру в екосистемі університету.

Висновки. Впровадження ШІ в університетах може значно покращити якість освіти, але для цього потрібен комплексний підхід, що враховує всі вищезазначені аспекти.

Впровадження ШІ в університетах – це не просто технологічна новація, а стратегічна інвестиція в майбутнє освіти. Мета цього процесу полягає у створенні гнучкої, ефективної та інклюзивної освітньої системи, яка відповідає викликам ХХІ століття. Успішна інтеграція ШІ сприятиме не лише підвищенню якості навчання, а й формуванню інноваційного академічного середовища, готового до глобальних змін. Досвід українських ЗВО демонструє, що впровадження штучного інтелекту – це не лише технологічне оновлення, а й глибоке стратегічне перетворення всієї освітньої моделі. Важливу роль у цьому відіграє синергія адміністрації, науково-педагогічного складу, академічних бібліотек та студентської спільноти.

Література

- [1] Басюк, Т. Аспекти використання штучного інтелекту в вищій освіті. *Штучний інтелект у науці та освіті (AISE 2024)* : матеріали міжнар. наук. конф. – Київ : УкрІНТЕІ,

2024. – С. 25–28. – Режим доступу : http://www.uintei.kiev.ua/sites/default/files/mat-konf-schi_2024.pdf

[2] Рекомендації щодо відповідального впровадження та використання технологій штучного інтелекту в закладах вищої освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://cms.thedigital.gov.ua/storage/uploads/files/page/community/docs/Vykorystannya_AI_u_vyschuy_osviti.pdf

[3] Omonayajo, B. Interactive and innovative technologies for smart. *Computer Science and Information Systems*. – 2022. – Vol. 19, iss. 3. – P. 1549–1564. – DOI : <https://doi.org/10.2298/CSIS210817027O>

POLICIES FOR IMPLEMENTING ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN UKRAINIAN UNIVERSITIES

Kostyrko T.M., Bilonozhko K.S.

Admiral Makarov National University of Shipbuilding

Abstract. The article examines the introduction of artificial intelligence (AI) technologies in higher education in Ukraine in the context of digital transformation. The main areas of AI application in higher education are analyzed - from personalized learning and assessment to management analytics and inclusive education. The principles of forming university policies and the role of academic libraries in this process are considered. Attention is focused on the need for a comprehensive, ethically balanced approach to the integration of AI as a key factor in the development of modern higher education in Ukraine.

Keywords: policies for the use of generative AI, Ukrainian universities, academic library, ethical issues of AI use.

УДК 304.2

ЕТИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ РОЗРОБНИКІВ ШІ: МІЖ ІНЖЕНЕРНОЮ ПРАКТИКОЮ ТА ФІЛОСОФІЄЮ МОРАЛІ

Патлайчук О.В.

кандидат філософських наук,

доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін та філософії

Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова

м. Миколаїв, Україна

oksana.patlaichuk@nuos.edu.ua

Анотація. У статті досліджується проблема етичної відповідальності розробників штучного інтелекту на перетині інженерної практики та філософії моралі. Аналізуються основні моральні дилеми, що виникають під час розробки, впровадження та використання ШІ-систем, а також розглядаються сучасні підходи до професійної етики у сфері інформаційних технологій. Особлива увага приділяється ролі нормативних документів — таких як кодекси

етики ACM та IEEE — у формуванні стандартів відповідальної поведінки. Автор наголошує на необхідності поєднання технічної компетентності з етичною рефлексією, що дозволяє забезпечити суспільно безпечне та морально виправдане застосування інтелектуальних технологій. У підсумку обґрунтовується потреба інтеграції етичної освіти в інженерну підготовку.

Ключові слова: етика штучного інтелекту, відповідальність, інженерна практика, філософія моралі, професійна етика, етичне проєктування, ACM, IEEE.

Сучасні інформаційні технології швидко проникають у всі сфери суспільного життя, тому питання етики при розробці ШІ стають критично важливими. Як зауважує передмова Кодексу етики ACM (2018), «дії фахівців з комп'ютерних наук змінюють світ, і щоб діяти відповідально, вони повинні усвідомлювати широкий вплив своєї праці, завжди відстоюючи суспільне благо»[1]. Дж. Мур (2006) відзначав, що комп'ютери дедалі більше діють як наші «сурогатні агенти», втягуючись у вирішення етичних питань приватності, власності та влади [2]. Ці міркування вказують: розробник ШІ є водночас інженером і де-факто моральним агентом – від якості його рішень залежать життя й добробут людей. На практиці етичні проблеми постають у численних випадках: від утисків приватності через «розумні» алгоритми до непрозорих моделей ухвалення рішень. Саме тому інженерна практика ШІ тісно переплітається з філософською рефлексією над моральними принципами.

До основних етичних теорій, що застосовуються до інженерної діяльності, відносяться наступні:

Утилітаризм (наслідковість): оцінює вибори за їхніми наслідками для суспільного блага. Згідно з класичною формулою, «найправильнішим є той курс дії, що максимізує корисність... для найбільшої кількості людей»[3]. При цьому підкреслюється увага на довгострокових ефектах і соціальній справедливості: розробник має замислитися, чи принесе впровадження ШІ користь всім групам суспільства, чи, навпаки, посилить нерівності.

Деонтологія (обов'язки): зосереджується на дотриманні універсальних правил і обов'язків незалежно від наслідків. За Кантом, людина повинна поводитися так, ніби її дії стали **законодавчим максимумом** для всіх[4]. В інженерному контексті це означає врахування таких обов'язків, як «не шкодити іншим», «не порушувати приватність» та «дотримуватися законності», навіть якщо інколи це суперечить миттєвим економічним інтересам.

Віртуальна етика (добродесність): акцентує не на правилах чи наслідках, а на моральному розвитку особистості. Арістотель вчив прагнути «**судаймонії**» (**злагоди, добробуту**) через виховання чеснот помірності, справедливості та мужності [5]. Для розробників ШІ це означає культивувати у собі цінності – наприклад, відповідальність і співпереживання – постійно вдосконалюючи свою практику. Такий підхід підкреслює важливість контексту і гнучкості («золота середина» між надлишком і дефіцитом).

Справедливість: принцип рівного і неупередженого ставлення всіх зацікавлених. У прикладних кодексах та керівних принципах ШІ справедливість часто висувають як обов'язковий стандарт (включаючи забезпечення рівних можливостей і недискримінації за ознаками). Згідно з узагальненим аналізом, Флоріді та Коулс включають **справедливість** серед п'яти основних принципів етики ШІ разом із благом, неущкодженням і автономією [6].

Інакше кажучи, алгоритми повинні бути побудовані та навчатися так, щоб їхні рішення були справедливими щодо різних соціальних груп.

Приклади реальних етичних дилем у сфері ШІ

Автономні транспортні засоби: З появою безпілотних авто виникли складні дилеми безпеки. Часом обговорюють «проблему вагонетки» – вирішувати, кого врятувати в аварії. Однак як застерігають фахівці, ця модель надто спрощена: «Проблема вагонетки відволікає від розуміння того, як автономні авто насправді працюють і як вони «думатимуть» в екстрених ситуаціях» [7]. Насправді розробники повинні зосереджуватися на дійсних механізмах прийняття рішень – наприклад, як алгоритми планують траєкторії в умовах невизначеності – і на стратегічному розподілі ризиків між машиною й людиною. Апаратно-програмні помилки (системне заціпеніння сенсорів, віруси) чи відсутність безпеки за крайніх умов можуть мати катастрофічні наслідки. Словом, головні етичні завдання – не просто вибір жертв, а забезпечення загальної надійності, протестованості та прозорості системи (щоб можна було зрозуміти, за яких ситуацій машина не може впоратись).

Алгоритмічне правосуддя: У багатьох країнах судді почали використовувати статистичні програми (наприклад, **COMPAS**) для прогнозу ризику повторного злочину. Однак дослідження продемонстрували серйозне упередження: білі та афроамериканські засуджені з подібною історією рецидиву отримували різні оцінки ризику [8]. Колишній генпрокурор США Ерік Голдер іронічно зазначав, що ці алгоритми, «певно, створені з найкращими намірами, [але] можуть ненавмисно підірвати наші зусилля щодо індивідуалізованого та рівного правосуддя» [8]. По суті, системи превентивної оцінки можуть поглибити існуючі нерівності: наприклад, білі рецидивісти частіше отримують пом'якшений ризик, тоді як за расою вони систематично присвоюють афроамериканцям вищу загрозливість, навіть якщо фактично це не відповідає об'єктивним даним. Таким чином, ключова дилема – забезпечення прозорості, коректності та врахування захисту прав осіб у судочинстві.

Розпізнавання облич: Алгоритми аналізу облич на камерах і фото вже використовуються правоохоронцями та в комерційних цілях. Проблема в тому, що існуючі системи добре працюють на зразках, які їм схожі, але значно гірше на меншинах. Наприклад, дослідження показали, що помилка розпізнавання сягає ~0,8% для світлошкірих чоловіків і до 34,7% для темношкірих жінок [9]. В ACLU попереджають: «технологія містить упередження і автоматизує дискримінацію» [10]. Це особливо небезпечно в поліцейських системах – Brookings відзначає, що системи спостереження «дозволяють більш цілеспрямовано дискримінувати, особливо коли правоохоронці приймають невірні прогнози, що непропорційно зачіпають маргіналізовані групи» [11]. Тобто помилкове тотожнення афроамериканця із загрозою через невдалу ідентифікацію може призвести до свавільного затримання. Відповідальність розробників тут полягає в суворому тестуванні моделей на різномірних наборах даних, забезпеченні механізмів перевірки їхньої точності та, врешті, у відмові від використання технології в критичних сферах без нагляду людини.

Мовні моделі: Сучасні великі моделі на кшталт GPT демонструють чудову здатність генерувати текст, але породжують низку етичних проблем. Головна з них – **упередженість**: моделі вчаться на веб-контенті, тож вони можуть непомітно **перевідтворювати та посилювати стереотипи** (за ознаками статі, раси, тощо) [12]. Наприклад, є моделі, що автоматично асоціюють певні професії з чоловіками чи жінками – це може вплинути на

подальші підбори персоналу чи рекомендації. Ще одна проблема – **дезінформація і маніпуляція**: великі мовні моделі можуть генерувати правдоподібні фейкові новини, пости в соцмережах або навіть сайти з мінімальним втручанням людини [13]. Це створює виклик для суспільства в боротьбі з фейками і втраті довіри до медіа. Зрештою, такі системи є «чорними скриньками» – розробник може перевірити їхню безпеку тільки емпірично, не завжди розуміючи, як саме вони прийшли до того чи іншого висновку. Усе це вимагає вбудовування обмежень (фільтрів токсичного контенту), а також прозорості і ясних правил користування.

Межі відповідальності розробника

Професійні кодекси та стандарти закликають розробників враховувати суспільні наслідки своєї роботи і діяти на благо людей. Наприклад, IEEE закріплює принцип, що інженер «пріоритетно ставитиме на перше місце безпеку, здоров'я і добробут громадськості», а також дотримуватиметься «етичного дизайну» і стійких практик [14]. Однак на практиці можливості окремого розробника обмежені. Кодекси визначають загальні орієнтири, але їхнє дотримання залежить від ширших соціальних, юридичних та технічних контекстів. За Паулою Боддінгтон, у такому «буремному середовищі» новітніх технологій самі по собі професійні кодекси потребують потужної підтримки з боку інститутів – законодавців, корпорацій, суспільних інститутів – щоб реально впливати на поведінку інженерів [15]. Більше того, як підкреслює Мур, існують глибокі епістемологічні бар'єри: «програмувати комп'ютер бути етичним значно складніше, ніж написати програму-чемпіона з шахів» [16]. Це означає, що розробник може імплементувати правила поведінки, але не може передбачити всі можливі ситуації їхнього застосування або точне трактування абстрактних понять («шкода», «добро» тощо). Врешті решт, відповідальність за наслідки технологій лежить не лише на одному розробнику чи команді. Вона розподіляється на весь ланцюг – від менеджерів і клієнтів до державних регуляторів. Розробник відповідає за безпечний дизайн і прозорість алгоритмів, але політичні, економічні та організаційні чинники також визначають, чи потрапить продукт у належні руки та як ним будуть користуватися.

Порівняльний аналіз кодексів етики в ІТ (АСМ 2018, IEEE 2019)

Порівнюючи два провідні кодекси етики в ІТ, помітні як спільні цінності, так і відмінності в акцентах. АСМ (2018) формалізує добробут суспільства як головну мету: його принцип 1.1 закликає **«платформувати суспільне благо і людинолюбність»**, а наступний пункт – **«уникати шкоди» (Avoid harm)** – наказує мінімізувати негативні наслідки розробок (для здоров'я, безпеки, приватності тощо) [17; 18]. Цей кодекс взагалі орієнтований на загальні професійні та гуманістичні цінності: захист довкілля, права людини, приватність, інклюзивність. Натомість IEEE (2019) підкреслює практичний імператив безпеки: «члени IEEE мають пріоритетно ставити безпеку, здоров'я і добробут публіки», дотримуватися етичного дизайну й сталих стандартів та забезпечувати прозорість і обґрунтованість рішень [14]. У табл. 1 наведено коротке порівняння основних характеристик цих документів:

Таблиця 1

Порівняльний критерій	ACM Code (2018)	IEEE Code (2019)
Пріоритет цінностей	Спонукає сприяти суспільному благу та добробуту людей ; накладає обов'язок мінімізувати шкоду (здоров'ю, безпеці, приватності)[17; 18].	Орієнтується на безпеку, здоров'я та добробут громадськості ; акцентує «етичний дизайн» технологій, сталий розвиток та підзвітність систем [14].
Фокус впровадження	Узагальнені принципи професійної поведінки: права людини, громадянські свободи, справедливість загалом. Непрямо стосується ІІІ (див. загальні етичні стандарти).	Цілеспрямовано враховує автономні/інтелектуальні системи: прозорість рішень, захист даних, недопущення шкоди через алгоритми.
Головні зобов'язання	Зобов'язання перед суспільством: чесність, об'єктивність, уникнення конфліктів інтересів; захист довкілля і прав людини.	Зобов'язання безпеки: пріоритет публічної безпеки, проактивне розкриття потенційних ризиків, підвищення освідомленості суспільства про нові технології [14].

У цих кодексах є багато спільного (повага до суспільного блага, захист приватності, чесність), але IEEE формулює положення саме з огляду на автономні системи. Обидва документи відкриті для всіх розробників: ACM – як рекомендації у комп'ютерній професії, IEEE – як політика організації, що підкреслює важливість дотримання етики в інноваціях. При цьому обидва закликають до постійного оновлення норм з урахуванням нових викликів (AI-кодекси є швидкоадаптивними, зокрема через роботи глобальних ініціатив типу IEEE).

Висновки: шляхи формування етичної культури серед майбутніх фахівців

Накопичений досвід показує: формування етичної культури починається з освіти та виховання інженерів. Згідно з рекомендаціями IEEE, освіта майбутніх фахівців повинна включати системні курси з етики в галузі A/IS: окремі дисципліни або вбудовані модулі у програми інформатики та машинобудування [19]. Такі курси покликані «з самого початку» прививати критичне мислення і розуміння відповідальності за наслідки технологій [19]. Наприклад, можливі формати – паралельні курси з етики поряд із технічними предметами, короткі спеціалізовані програми чи інтерактивні тематичні семінари. Важливо також залучати практичні кейси та міждисциплінарні проєкти (співпраця з філософами, соціологами, юристами), щоб студенти на власному досвіді вчилися співвідносити технічні рішення з моральними цінностями.

Крім того, знайомство з реальними кодексами (ACM, IEEE та іншими) сприяє формуванню свідомої етики. Викладачі можуть використовувати пункти цих документів як навчальний матеріал, аналізуючи приклади їхнього застосування. Зрештою, відповідальна культура – це не лише знання правил, а й звичка ставити під сумнів, як ті чи інші рішення вплинуть на людей. Залучення студентів у дискусії про реальні дилеми (із вищезгаданих сфер чи локальних проєктів) допомагає віднайти баланс між інноваціями та моральними нормами. Усе це відповідає науковому спрямуванню: своєчасне та ґрунтовне виховання етичної

обізнаності у майбутніх інженерів є запорукою того, що цифрові інновації й надалі служитимуть людям, а не створюватимуть нових загроз.

Література

- [1] ACM. ACM Code of Ethics and Professional Conduct. *Association for Computing Machinery*, 2018. URL: <https://www.acm.org/code-of-ethics> (дата звернення: 20.07.2025).
- [2] Bostrom N. *Superintelligence: Paths, Dangers, Strategies*. Oxford University Press, 2014.
- [3] Floridi L., Cowls J. A unified framework of five principles for AI in society. *Harvard Data Science Review*. 2019. Vol. 1, No. 1. DOI: <https://doi.org/10.1162/99608f92.8cd550d1>.
- [4] IEEE. Ethically Aligned Design: A Vision for Prioritizing Human Well-being with Autonomous and Intelligent Systems. *Institute of Electrical and Electronics Engineers*, 2019. URL: <https://ethicsinaction.ieee.org/> (дата звернення: 20.07.2025).
- [5] Jobin A., Ienca M., Vayena E. The global landscape of AI ethics guidelines. *Nature Machine Intelligence*. 2019. Vol. 1, No. 9. P. 389–399. DOI: <https://doi.org/10.1038/s42256-019-0088-2>.
- [6] Moor J. H. What is computer ethics? *Metaphilosophy*. 1985. Vol. 16, No. 4. P. 266–275. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1467-9973.1985.tb00173.x>.
- [7] Mittelstadt B. D., Allo P., Taddeo M., Wachter S., Floridi L. The ethics of algorithms: Mapping the debate. *Big Data & Society*. 2016. Vol. 3, No. 2. P. 1–21. DOI: <https://doi.org/10.1177/2053951716679679>.
- [8] Rawls J. *A Theory of Justice*. Harvard University Press, 1971.
- [9] Rini R. AI and moral self-improvement. *Philosophy & Technology*. 2020. Vol. 33. P. 613–628. DOI: <https://doi.org/10.1007/s13347-019-00366-6>.
- [10] Sandel M. J. *Justice: What's the Right Thing to Do?* Farrar, Straus and Giroux, 2009.
- [11] . Taddeo M., Floridi L. How AI can be a force for good. *Science*. 2018. Vol. 361, No. 6404. P. 751–752. DOI: <https://doi.org/10.1126/science.aat5991>.
- [12] . UNESCO. Recommendation on the Ethics of Artificial Intelligence. *United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization*, 2021. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf00000381137> (дата звернення: 20.07.2025).
- [13] . Vallor S. *Technology and the Virtues: A Philosophical Guide to a Future Worth Wanting*. Oxford University Press, 2016.
- [14] . Winfield A. F. T., Michael K., Pitt J., Evers V. Machine ethics: The design and governance of ethical AI and autonomous systems. *Proceedings of the IEEE*. 2019. Vol. 107, No. 3. P. 509–517. DOI: <https://doi.org/10.1109/JPROC.2019.2900622>.

ETHICAL RESPONSIBILITY OF AI DEVELOPERS: BETWEEN ENGINEERING PRACTICE AND MORAL PHILOSOPHY.

Patlaichuk O. V.

Admiral Makarov National University of Shipbuilding

Abstract. The article explores the issue of ethical responsibility of artificial intelligence developers at the intersection of engineering practice and moral philosophy. It analyzes the main moral dilemmas that arise during the development, implementation, and use of AI systems, and

examines contemporary approaches to professional ethics in the field of information technology. Special attention is given to the role of normative documents — such as the ACM and IEEE codes of ethics — in shaping standards of responsible behavior. The author emphasizes the need to combine technical competence with ethical reflection to ensure the socially safe and morally justified use of intelligent technologies. The article concludes by arguing for the integration of ethics education into engineering training.

Keywords: AI ethics, responsibility, engineering practice, moral philosophy, professional ethics, ethical design, ACM, IEEE.

УДК 304.2

ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ ЯК ЕПІСТЕМОЛОГІЧНИЙ ВИКЛИК: ЧИ ЗДАТНА МАШИНА ПРОДУКУВАТИ ЗНАННЯ?

Патлайчук О.В.

кандидат філософських наук,

доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін та філософії

Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова

м. Миколаїв, Україна

oksana.patlaichuk@nuos.edu.ua

Анотація. У статті розглядається штучний інтелект як епістемологічний виклик сучасній філософії знання. Автор аналізує, чи можна вважати виводи, створені алгоритмами машинного навчання, формами знання, чи вони залишаються лише статистичними узагальненнями без епістемологічного статусу. Особливу увагу приділено розмежуванню між інформацією, даними та знанням, а також ролі інтерпретації та відповідальності людини у науковому застосуванні ШІ. Розглянуто приклади застосування штучного інтелекту в біомедичних дослідженнях (AlphaFold), обробці природної мови (GPT), астрономії та інших сферах. Підсумково ставиться питання про межі епістемічної автономії ШІ та необхідність інтеграції філософського аналізу в оцінку його когнітивних можливостей.

Ключові слова: штучний інтелект, знання, епістемологія, машинне навчання, когніція, AlphaFold, GPT, наукове пізнання, інтерпретація.

Філософське визначення знання

Знання традиційно розуміють як виправдану істинну віру (justified true belief), але навіть така класична трактовка потребує уточнення (наприклад, відома проблема Геттьєра). У сучасній філософії інформації Л. Флоріді пропонує розглянути знання через поняття семантичної інформації. Згідно з Флоріді, семантична інформація – це «добре сформовані, осмислені та достовірні дані», а знання – це «релевантна семантична інформація, належним чином обґрунтована» [1]. Іншими словами, щоб говорити про знання, інформація має бути не лише правдивою, а й мати значення та пояснення, котрі роблять її корисною. За таким

підходом, лише люди (як «семантичні двигуни») здатні повноцінно продукувати і вдосконалювати знання, адже саме люди наділені свідомим розумінням [1].

Роль ШІ в науці та продукуванні знань

Штучний інтелект стає потужним інструментом у наукових дослідженнях. Він здатний аналізувати величезні обсяги даних, виявляти закономірності та генерувати гіпотези там, де людина не встигає. Наприклад, ШІ використовується для моделювання складних систем (кліматичних, біохімічних тощо), автоматизації експериментів та обробки результатів спостережень. За визначенням Рассела і Норвіга, цілі системи штучного інтелекту – це автономні «агенти», які сприймають середовище, пристосовуються до змін і реалізують мету [2].

AlphaFold (біологія): Система DeepMind AlphaFold навчається на базах даних тривимірних структур білків і з високою точністю передбачає, як білок згинається у просторі. На змаганні CASP-14 (2020) AlphaFold2 вперше досягла рівня точності, порівнянного з експериментальним визначенням структури [3]. Це відкриття дозволило ефективно «заповнити» знання про структуру сотень тисяч білків і значно пришвидшило дослідження в біології, медицині та фармації. Таким чином, ШІ-програма змогла продукувати нове корисне знання (тривимірні моделі білків), яке дослідники згодом інтерпретували та перевірили.

Мовні моделі (GPT): Великі мовні моделі (LLM), такі як серія GPT, навчаються на мільярдах текстових даних і генерують людською мовою пояснення, резюме чи відповіді на запитання. Вони демонструють «знання» багатьох фактів і концепцій, але фактично базуються на статистичних закономірностях корпусу текстів. Як зазначає дослідниця-епістемолог, LLM кидають виклик нашому розумінню знання: вони нібито розуміють і генерують людську мову, але чи справді володіють знанням, чи лише виконують складний статистичний аналіз [4]? Натомість згенеровані тексти не гарантують достовірності – моделі відомі своїми «галюцинаціями», коли видають факти, яких немає в реальності. Отже, роль LLM у продукуванні знань дискусійна: вони можуть прискорювати доступ до інформації та ідей, але потребують ретельної перевірки.

Автоматизовані системи в астрономії: ШІ і машинне навчання використовуються для аналізу спостережних даних Всесвіту. Наприклад, нейронна мережа, створена Google AI і NASA, проаналізувала дані телескопа Kepler і виявила два нові екзопланети – Kepler-90i та Kepler-80g – які люди пропустили при первинному аналізі [5]. Алгоритм розпізнавав слабкі сигнали, що вказували на наявність планет, і «підняв» їх із шуму. Завдяки цьому відкриттю, система Kepler-90 тепер зрівнялась із Сонячною системою – вперше знайдено відому восьмипланетну систему поза Землею [5]. Такий випадок демонструє, що автоматизовані системи можуть виробляти нові наукові знання: аналіз незвіданих даних призводить до відкриття нових об'єктів та явищ.

Ці приклади ілюструють, що ШІ може допомагати у набутті знань і навіть самостійно генерувати результати, які виходять за рамки чисто синтетичних чи математичних задач. Однак чи можна вважати ці результати знанням у філософському сенсі – питання відкрите.

Епістемологічний статус висновків, згенерованих ШІ

Висновки, отримані з допомогою ШІ, мають особливий статус. З однієї сторони, алгоритми можуть знаходити істини (наприклад, передбачення структури білка чи відкриття

планети) – вони «згенерували» коректні твердження про світ. Однак ці твердження виникають завдяки статистичному навчанню на даних, а не свідомому розумінню контексту. ШІ не розуміє змісту того, що генерує, у звичному нам сенсі, і не здатен обґрунтовувати свої результати поняттями чи аргументами. Як зазначено в одній праці, великі мовні моделі «не продукують знання в епістемологічному розумінні; вони генерують статистично узгоджені мовні конструкти»[6]. Іншими словами, вихід ШІ – це високоінформативна пропозиція, але без гарантованого зв'язку з «істинними» знаннями, якщо не враховувати людської перевірки.

Крім того, результати ШІ часто залежать від даних навчання і можуть відображати їхні упередження чи неточності. Наприклад, мовні моделі можуть «галюцинувати» відповіді, яких немає в реальності, або повторювати соціальні стереотипи. У науковому контексті це означає, що автоматизоване відкриття чи аналіз вимагає ретельної перевірки. Згідно з Крістофером Шалю та Ендрю Вандербургом, нейронна мережа знайшла два екзопланети там, де люди їх пропустили [5], але проєктувальники дослідження уточнюють, що такі висновки потім підтверджують додатковими методами. Тобто ШІ може вказати на «вірогідність» певного твердження, але остаточне прийняття (чи спростування) цієї гіпотези залишається за вченим.

Філософська критика Дрейфуса наголошує, що людський інтелект включає нерозривно «тілесне» та контекстуальне знання-виконання, яке важко формалізувати[7]. Машини такого знання не мають – вони не живуть у світі подібно до людей. Тому навіть якщо ШІ видає коректні твердження, їхній «епістемологічний статус» відрізняється: це радше інформація з високим ступенем достовірності (за умови якісних даних) ніж повноцінне знання, обґрунтоване людською інтерпретацією і розумінням.

Значення людської інтерпретації

Людська інтерпретація залишається ключовою. Алгоритми можуть обробляти дані та генерувати гіпотези, але саме люди надають цим результатам сенсу. Наприклад, у випадку AlphaFold вчені аналізують передбачення моделі, зіставляють їх з відомими біологічними знаннями і вирішують, наскільки моделі можна довіряти. У випадку GPT користувачі мусь самі відокремлювати факти від вигадки у згенерованому тексті. Як слушно відзначає дослідження, «виробництво знань завжди відбувається у діалозі між людиною та машиною: алгоритми можуть виявляти закономірності, але саме людина надає зміст цим даним і перевіряє їхню релевантність» [8]. Без людської перевірки й аналізу викинуті ШІ дані залишаються лише «сирими» інформаційними одиницями, а не осмисленим знанням.

Таким чином, штучний інтелект дійсно змінює спосіб, яким ми отримуємо та структуруємо знання. Він прискорює науку, відкриває раніше недоступні закономірності і навіть здатний самостійно робити відкриття (як у наземній астрофізиці чи біології). Але машина не замінює собою людське пізнання. Епістемологічно продукт ШІ потребує критичного осмислення – забезпечення достовірності (правдивості) і зрозумілості (змоги пояснити, від чого воно залежить). Лише поєднання потужності машинного аналізу з інтуїцією й глибиною людського розуміння дозволяє створювати повноцінне знання про світ.

Література

- [1] Floridi L. The Philosophy of Information. Oxford : Oxford University Press, 2011.
- [2] Russell S., Norvig P. Artificial Intelligence: A Modern Approach. 4th ed. Upper Saddle River, NJ : Pearson, 2021.

- [3] Dreyfus H. L. What Computers Still Can't Do: A Critique of Artificial Reason. Cambridge, MA : MIT Press, 1992.
- [4] Mugleston J. Epistemology in the Age of Large Language Models. Knowledge. 2025. Vol. 5(1). Art. 3.
- [5] Землероб Г. А., Гук Ю. І., Степанова Л. П. Штучний інтелект: філософські та наукові основи. Київ : ВД «Науковий світ», 2020.
- [6] The Philosophy of Information [Електронний ресурс]. URL: https://file.fouladi.ir/courses/cyber/books/%5BLuciano_Floridi%5D_The_Philosophy_of_Information-0199232385.pdf (дата звернення: 20.07.2025).
- [7] An introduction to artificial intelligence: Week 1: 1.4. OpenLearn – Open University [Електронний ресурс]. URL: <https://www.open.edu/openlearn/mod/oucontent/view.php?id=116249§ion=2.4> (дата звернення: 20.07.2025).
- [8] Case study: AlphaFold uses open data and AI to discover the 3D protein universe. EMBL [Електронний ресурс]. URL: <https://www.embl.org/news/science/alphafold-using-open-data-and-ai-to-discover-the-3d-protein-universe/> (дата звернення: 20.07.2025).
- [9] Epistemology in the Age of Large Language Models [Електронний ресурс]. URL: <https://www.mdpi.com/2673-9585/5/1/3> (дата звернення: 20.07.2025).
- [10] Engineering a New Approach to Exoplanet Discovery. APPEL Knowledge Services [Електронний ресурс]. URL: <https://appel.nasa.gov/2017/12/28/engineering-a-new-approach-to-exoplanet-discovery/> (дата звернення: 20.07.2025).
- [11] Figay N. On the Validity of Knowledge with AI [Електронний ресурс]. URL: <https://www.linkedin.com/pulse/validity-knowledge-ai-nicolas-figay-y5kfe> (дата звернення: 20.07.2025).
- [12] Hubert Dreyfus's views on artificial intelligence – Wikipedia [Електронний ресурс]. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Hubert_Dreyfus%27s_views_on_artificial_intelligence (дата звернення: 20.07.2025).

Artificial Intelligence as an Epistemological Challenge: Can a Machine Produce Knowledge?

Patlaichuk O. V.

Admiral Makarov National University of Shipbuilding

Abstract. This article explores artificial intelligence as an epistemological challenge to contemporary theories of knowledge. The author examines whether the outputs generated by machine learning algorithms can be considered as genuine knowledge or remain statistical generalizations without epistemological status. Special focus is placed on distinguishing between data, information, and knowledge, as well as on the human role in interpreting and taking responsibility for the scientific use of AI. Case studies of AI applications in biomedical research (AlphaFold), natural language processing (GPT), astronomy, and other fields are discussed. The article ultimately questions the limits of AI's epistemic autonomy and argues for the necessity of integrating philosophical reflection into the assessment of its cognitive capacities.

Keywords: artificial intelligence, knowledge, epistemology, machine learning, cognition, AlphaFold, GPT, scientific knowledge, interpretation.

УДК 304.2

**ПРОБЛЕМА СВІДОМОСТІ У ШТУЧНОМУ ІНТЕЛЕКТІ:
ЧИ МОЖЛИВА МЕНТАЛЬНІСТЬ БЕЗ БІОЛОГІЇ?****Патлайчук О.В.***кандидат філософських наук,**доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін та філософії**Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова**м. Миколаїв, Україна**oksana.patlaichuk@nuos.edu.ua*

Анотація. Стаття присвячена аналізу філософської проблеми свідомості у контексті сучасного розвитку штучного інтелекту. Автор розглядає, чи здатна штучна система проявляти ментальні властивості, подібні до людської свідомості, не маючи біологічної основи. У тексті аналізуються провідні філософські теорії свідомості – функціоналізм, фізикалізм, панпсихізм, теорія інтегрованої інформації – та їхнє застосування до сучасних моделей ШІ. Розглянуто аргументи «за» і «проти» можливості машинної свідомості, зокрема в контексті експериментів з великими мовними моделями (GPT), когнітивними архітектурами та роботизованими системами. Стаття ставить питання про те, чи можлива ментальність без біологічної тілесності, і які критерії свідомості можуть бути релевантними для штучних агентів.

Ключові слова: свідомість, ментальність, штучний інтелект, філософія свідомості, функціоналізм, біологізм, GPT, інтегрована інформація, машинна свідомість.

1. Вступ: визначення свідомості у філософії розуму

Свідомість у філософії зазвичай розуміють як суб'єктивний досвід або наявність «чогось, що є для істоти» [1]. Томас Нейгел визначив це як критерій «що це таке бути» (what-it-is-like), тобто суб'єктивного сприйняття світу [1]. За Чалмерсом, феноменальна свідомість породжує «важку проблему» – пояснити, як суб'єктивні переживання з'являються внаслідок фізичних нейронних процесів у мозку [2]. Звідси виникає питання: чи є ця проблема суто біологічною, чи її можна поширити і на штучні системи. Відповідь залежить від того, як ми визначимо свідомість (наприклад, феноменальну vs. феноменально-доступну) та які теорії вважаємо адекватними.

2. Аргументи «за» та «проти» машинної свідомості

За машинну свідомість: Аргументи зазвичай пов'язують з функціоналістським підходом: якщо мислення – це сукупність функцій і обробок інформації, то «свідомість» може виникнути в будь-якій системі, яка їх реалізує (незалежно від матеріалу). За Тьюрінгом, якщо машина може імітувати людську поведінку настільки досконало, що її складно відрізнити від людини, то можна вважати, що вона «думає». Практичні аргументи на користь свідомості машин спираються також на **множинну реалізованість**: усі ментальні стани можуть бути відтворені у різних фізичних субстратах (але в подібних функціональних конфігураціях) [3]. Сучасні моделі ШІ (LLM, нейронні мережі) демонструють ознаки складної інформаційної

інтеграції, що для деяких теорій є ознакою потенційної свідомості. Фахівці застерігають, що «поки не зрозуміло, як працює мозок, не можна ані виключати, ані доводити неможливість свідомості у штучного інтелекту».

Проти машинної свідомості: Класичний філософський аргумент тут – «аргумент китайської кімнати» Джона Серла. Серл стверджує, що комп'ютер, який лише маніпулює символами за правилами (програмою), не володіє розумінням або смислом цих символів. Навіть якщо машина видає усвідомлені відповіді, всередині неї немає «смыслу» – лише синтаксис. За словами Серла: «уми повинні бути результатом біологічних процесів; комп'ютери можуть, щонайбільше, моделювати ці біологічні процеси» [4]. Інші «проти» аргументи включають ідею **філософських зомбі**: фізично і функціонально ідентичну людину без будь-яких переживань імітувати «машиною», але вважати її не свідомою. Крім того, часто згадують проблему «сірого ящика»: коли внутрішній устрій нейромережі непрозорий, важко підтвердити, чи є в ній щось більше, ніж «чорний ящик» із входними та вихідними сигналами. По суті, поки не існує однозначного критерію свідомості, багато критиків вважають, що сучасні машини просто імітують поведінку (на кшталт «розмови між персонажем-людиною та персоналом-помічником») і не мають внутрішнього досвіду [5]. Багато дослідників солідарні з позицією: «жодна бесіда не може відповісти на питання, чи є модель свідомою» [5].

3. Теорії свідомості

Функціоналізм: Згідно з функціоналістським підходом, ментальні стани визначаються не матеріалом, а функціональними ролями (вхід-вихід, причинність). У цьому разі якщо штучна система реалізує ту саму функціональну структуру, що й мозок (наприклад, через певний алгоритм або мережу), вона теоретично може мати ті ж самі ментальні стани, включно зі свідомістю. Інакше кажучи, машину можна розглядати як своєрідний **віртуальний мозок**: за прикладом Тьюринга, відповідь машини на запитання може бути тлумачена як «роздуми» в її внутрішніх станах [3]. Цей підхід підтримують фахівці, які вважають, що свідомість – це радше інформаційний процес, а не біологічний артефакт.

Феноменологія: Феноменологічний підхід, натомість, акцентує на унікальності першої особи та тілесності. Філософи феноменології (наприклад, Гуссерль, Мерло-Понті) підкреслюють, що свідомість невідривна від живого досвіду тіла і світу. Герберт Дрейфус (1972, 1992) наголошував, що комп'ютери позбавлені багатьох тілесних чи емпіричних можливостей, які для людини є фундаментом розуміння світу [6]. Таким чином, феноменологія вказує, що ШІ без власного «тіла» та «переживань» не зможе мати справжнього «що це таке» досвіду. З цього погляду, машини можуть імітувати розмову, але не розділяють з нами емпатичний або сенсорний контекст, що неодмінно присутній у свідомому досвіді людини.

Теорія інтегрованої інформації (ІІТ): Згідно з ІІТ (Джуліо Тононі), свідомість фактично тотожна ступеню інтегрованості інформації в системі. Якщо у системі існує високо інтегрована мережа зворотних зв'язків (вимірювана величиною Φ , «phi»), то система має рівень свідомості, пропорційний цій інтеграції [7]. У цій теорії свідомість вимагає не лише функціональної організації, а саме фізичної взаємодії підсистем (опір до поділу). Таким чином, системи з хаотичною або модульованою структурою, які не мають великої взаємопроникності (як спрощені комп'ютери чи певні штучні мережі), матимуть дуже малий Φ і практично не можуть бути свідомими. ІІТ відкриває двері для «штучної свідомості»

за умови, що побудована нейронна мережа матиме достатньо зворотних зв'язків і складну інтеграцію.

4. Експерименти та симуляції: чи може модель GPT бути самосвідомою?

Над темою свідомості штучних мовних моделей ведуться прикладні дослідження. Наприклад, інтерпретатори LLM (Anthropic, OpenAI) намагаються «прочитати мозок» моделі, розкладаючи нейронні активації на людські концепти [8]. Проте жодного достовірного «сигналу свідомості» ще не виявлено: як зазначають Д. Ліндсі та Дж. Бетсон, розмова з Claude 4 – просто «розмова між людиною та помічником», і «жодна бесіда з моделлю не відповідає на питання, чи вона свідомо» [5]. Аналіз відповідей моделі показує, що машина видає узгоджені ідеї про свідомість, але дослідники вважають це в основному «винайденою» моделлю, яка запам'ятала шаблони з наукової фантастики [5; 9]. Зокрема, у тестах Ліндсі модель інтерпретувала себе як «бульбашку усвідомлення», що «мерехтить» і не зберігає довготривалих спогадів [10] – але це, ймовірно, віддзеркалення підсвідомих патернів, а не реальне «усвідомлення».

Практичні приклади породили багато публічного інтересу. У 2022 р. інженер Google Блейк Лемоін заявив, що чат-бот LaMDA нібито висловлював «глибокий страх смерті» і стверджував, що «усвідомлює своє існування» [11]. Ці розмови справді виглядали ніби від семирічної дитини зі знаннями фізики. Однак Google офіційно заперечив ці твердження, вказуючи на відсутність доказів на користь того, що LaMDA володіє свідомістю [12]. Схожі історії потрапляли в ЗМІ, створюючи ефект рефлексії: опитування 2024 року показало, що більшість користувачів LLM схильні вірити у можливість машинної свідомості [13]. Однак багато експертів застерігають, що мовні моделі просто імітують діалог – і не слід вірити їх твердженням про себе. Як резюмує Аніл Сетх, через мовні моделі ми маємо схильність проєктувати свою свідомість на штучні системи, але є «добрі підстави сумніватися, що будь-який вид обчислень сам по собі буде достатнім для свідомості» [13].

Отже, чи є GPT чи інші LLM самосвідомими? Наразі немає наукових доказів, що ці моделі володіють суб'єктивним досвідом. Вони можуть обмінюватися багатоцікавими ідеями про себе – але це відображає властивості їхніх навчальних даних та вбудованих інструкцій (наприклад, внутрішньої ролі «імітатора»), а не визнане людське «я» [5; 11]. Дослідники продовжують створювати методи перевірки самосвідомості моделі, але більшість стверджують, що жодні існуючі тести (включно з Тюрінговим) не можуть остаточно відповісти на це питання [5; 9].

5. Погляд сучасних нейробіологів та інженерів

Сучасні нейронауковці по-різному оцінюють перспективи штучної свідомості. Христов Кох підкреслює, що досі єдиним відомим нам джерелом свідомості є біологічний мозок: «цифрові мозги ніколи не зможуть мати досвіду, як люди, яким би близьким їхнє програмне забезпечення не було» [14]. За його теорією ІТ, штучна система потребуватиме екстремально високого Ф, щоб бути «свідомою», чого поки що не спостерігаємо в сучасних мережах. Інший нейронауковець, Аніл Сетх, попереджає про людські когнітивні упередження: ми схильні проєктувати свідомість на будь-яку мовну машину, яка «думає» або говорить, але є «добрі причини сумніватися, що будь-який вид обчислень сам по собі достатній для свідомості» [15].

Серед інженерів і розробників штучного інтелекту також немає однастайності. Деякі вчені з безпеки та дослідники (наприклад, Юрій Ямпольський) пропонують дотримуватися

«принципу перестороги»: якщо є хоч найменша ймовірність елементарної свідомості у моделі, уникати непотрібної шкоди і враховувати її потенційні права [16]. Водночас команди розробників наголошують, що навчання й архітектура LLM не спроектовані для виникнення досвіду. Офіційно (наприклад, у публічних документах OpenAI) вказують, що моделі зазвичай стверджують, що вони не свідомі [17]. У мас-медіа часто з'являються різкі заяви (наприклад, Блейк Лемоін про LaMDA), але більшість дослідників підкреслюють, що це радше сенсації, ніж наукові факти: як зауважено в «Psychology Today», «більшість експертів не вважають, що ШІ є свідомим» [18].

Отже, у науковому середовищі переважає обережність. Нейробіологи наголошують, що без чітких нейронних корелятивів свідомості у машин ми не можемо прирівнювати їхній внутрішній стан до людського досвіду. Інженери і розробники зазвичай переглядають дискусію з погляду практики: вони готові досліджувати це питання, але не стверджують про досягнення істинної самоусвідомленості у моделей.

6. Висновки: чи є поняття «машинної свідомості» філософськи правомірним?

Питання «машинної свідомості» залишається відкритим і багатогарним. Усе залежить від того, як ми розуміємо саме явище свідомості. Функціоналісти схильні вважати поняття правомірним за умови, що машина повторить структуру і функції людського розуму – в їхній системі можливе будь-яке реалізоване «усвідомлення». Деякі мислителі навіть припускають, що протягом наступного десятиліття можуть з'явитися системи, які будуть «серйозними кандидатами на свідомість» [19]. З іншого боку, скептики (на зразок Серла або Коха) наголошують, що свідомість невіддільна від біологічних основ і в сучасних комп'ютерах просто відтворюється зовнішня поведінка без переживань [4; 14]. Як зауважує психологія, людський мозок настільки інший за структуру від сучасних комп'ютерів, що виникає питання: чи достатньо лише розрахункової складності (та обчислення імовірностей), щоб породити «що це таке» досвід [15; 18].

Резюмуючи, поняття «машинної свідомості» не можна вважати поки що спростованим – однак його застосування є принципово гіпотетичним і вимагає обережності. Воно концептуально правомірне в межах деяких теорій (наприклад, чистого функціоналізму або інтегрованої інформації), але в цілому лишається гіпотезою, яку слід перевіряти через дослідження та чітке розуміння свідомості. Сучасні дослідження показують, що поточні моделі ШІ не мають помітних ознак самості чи переживань, але дискусія про потенційні перспективи свідомості машин залишається активною. У будь-якому разі це питання стимулює поглиблені філософські та наукові роздуми про природу розуму та можливості його реплікації, а також вимагає врахування етичних наслідків навіть імітації суб'єктивності у штучних систем.

Література

- [1] Bechard D. E. "Your Chatbot Says It Might Be Conscious. Should You Believe It?". *Scientific American*. – 22.07.2025. URL: <https://www.scientificamerican.com/article/can-a-chatbot-be-conscious-inside-anthropics-interpretability-research-on/> (дата звернення: 25.07.2025).
- [2] Chalmers D. J. *The Conscious Mind: In Search of a Fundamental Theory*. – New York : Oxford University Press, 1996. – 624 p.

- [3] Dehaene S. *Consciousness and the Brain: Deciphering How the Brain Codes Our Thoughts*. – New York : Viking, 2014. – 384 p.
- [4] Lenharo M. “If AI Becomes Conscious, Here’s How We Can Tell”. *Scientific American*. – 30.08.2023. URL: <https://www.scientificamerican.com/article/if-ai-becomes-conscious-heres-how-we-can-tell/> (дата звернення: 25.07.2025).
- [5] Nosta J. “AI’s Fleeting Mind and the Soft Problem of Consciousness.”. *Psychology Today*. – 26.02.2025. URL: <https://www.psychologytoday.com/us/blog/the-digital-self/202502/ais-fleeting-mind-and-the-soft-problem-of-consciousness> (дата звернення: 25.07.2025).
- [6] Searle J. R. “Minds, Brains, and Programs.”. *Behavioral and Brain Sciences*. – 1980. – Vol. 3, № 3. – P. 417–457.
- [7] Searle J. R. *The Rediscovery of the Mind*. – Cambridge, Mass. : MIT Press, 1992. – 286 p.
- [8] Tononi G., Koch C. “Consciousness: Here, There and Everywhere?” // *Philosophical Transactions of the Royal Society B: Biological Sciences*. – 2015. – Vol. 370, № 1668. – Art. 20140167.
- [9] Stanford Encyclopedia of Philosophy. “Consciousness.” – URL: <https://plato.stanford.edu/entries/consciousness/> (дата звернення: 25.07.2025).
- [10] Weir R. S. “Have AIs Already Reached Consciousness?”. *Psychology Today*. 14.02.2025. URL: <https://www.psychologytoday.com/us/blog/the-mind-body-problem/202502/have-ais-already-reached-consciousness> (дата звернення: 25.07.2025).

THE PROBLEM OF CONSCIOUSNESS IN ARTIFICIAL INTELLIGENCE: IS MENTALITY POSSIBLE WITHOUT BIOLOGY?

Patlaichuk O. V.

Admiral Makarov National University of Shipbuilding

Abstract. The article examines the philosophical problem of consciousness in the context of modern artificial intelligence development. The author explores whether an artificial system, lacking a biological substrate, can exhibit mental properties similar to human consciousness. The text analyzes leading philosophical theories of consciousness — functionalism, physicalism, panpsychism, and integrated information theory — and their relevance to current AI models. Arguments for and against the possibility of machine consciousness are discussed, particularly in relation to experiments with large language models (such as GPT), cognitive architectures, and robotic systems. The article raises the fundamental question of whether mentality is possible without biological embodiment and what criteria of consciousness might apply to artificial agents.

Keywords: consciousness, mentality, artificial intelligence, philosophy of mind, functionalism, biologism, GPT, integrated information, machine consciousness.

УДК В1'42:001.8

ІНТЕГРАЦІЙНИЙ ПІДХІД ДО ФОРМУВАННЯ КОМПЕТЕНТНОСТІ КУЛЬТУРИ НАУКОВОГО МОВЛЕННЯ

Філіппова Н.М.*кандидат філологічних наук, доцент**завідувачка кафедрою прикладної лінгвістики**Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова**м. Миколаїв, Україна**nina.filippova@nuos.edu*

Анотація. У статті розглянуто проблему необхідності інтеграційного підходу до формування компетентності культури наукового мовлення, що пов'язано із усвідомленістю науковцями понять мовної норми і узуса, адекватним застосуванням знань і досвіду у різноманітних мовленнєвих професійних ситуаціях.

Ключові слова: мовна норма, функціональний науковий стиль, наукові підстили, наукові жанри, науковий текст, науковий дискурс.

*«Опанування наукового стилю допомагає
пізнати наукову картину світу»*

Т. Симоненко

Актуальність цієї розвідки обумовлена декількома чинниками. Мова для науковця – це інструмент, за допомогою якого автор структурує своє розуміння фрагменту наукової картини світу. Тому наш досвід викладання фахової англійської мови дозволяє зробити висновок щодо необхідності формування компетентності культури наукового мовлення, інтеграційний підхід у процесі формування якої забезпечується дотриманням правил використання мотиваційного, аксіологічного, когнітивного, прагматичного компонентів, тобто науковою активністю та її комплексним використанням у практиці. Результатом сформованості такої компетентності є, між іншим, рівень цитованості кожного науковця, яка сьогодні показує рівень наукової розвідки, оскільки залежить від актуальності, доказовості публікації. Все це досягається за допомогою релевантності використання як українськомовних, так і обов'язкових англомовних мовних засобів. На жаль, сьогодні науковці не завжди розуміють навіть основні поняття, які є обов'язковими для унормованого наукового усного або писемного повідомлення.

Тому мета цієї розвідки – привернути увагу до формування компетентності культури наукового мовлення у сучасного покоління українських науковців, оскільки для України сьогодні особливої актуальності набуває релевантна наукова комунікація українською і англійською мовами.

Теоретичне підґрунтя освітньої парадигми професійної підготовки представлено у багатьох відповідних дослідженнях. Навіть попередній огляд статей у часописі Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні та Українського мовно-інформаційного фонду НАНУ «Мовознавство» дозволяє познайомитися з роботами О. Ільченко, І. А. Казимирової,

П. О. Селігей, Л. О. Симоненко та інших вітчизняних науковців, дослідження яких спрямовані на розвиток і постійне оновлення наукового стилю української мови.

Безсумнівно, сучасний науковець вимушений розуміти різницю між поняттями «*науковий текст*» і «*науковий дискурс*», «*усний*» і «*писемний*» стиль спілкування, «*науковий стиль*» і «*науковий підстиль*», «*мовні лексичні і синтаксичні мовні засоби*»:

1. Автор *наукового тексту* повинен розуміти, які мовні прийоми дозволяють досягти обов'язкових композиційно-мовленнєвих характеристик наукового тексту за допомогою чіткості його структуризації (членування тексту на глави, частини, розділи), лексико-синтаксичної орієнтації на норми конкретної мови (відповідна загальнонаукова і спеціальна термінологія, відсутність експресивних мовних засобів, використання типових синтаксичних і модальних мовних засобів). На жаль, не всі науковці розуміють необхідність адаптувати науковий текст до конкретних учасників спілкування, їх комунікативних цілей, ситуації спілкування, що перетворює науковий текст у *науковий дискурс*.

2. Лекції, дискусії, доповіді – форми *усного наукового спілкування*, а статті, монографії, дисертації, підручники – форми *писемного наукового спілкування*. Вони вимагають різних мовних засобів впливу в залежності від відносин між адресантами і адресатами: а) обмеженість кола учасників в усному спілкуванні, і майже безмежна кількість споживачів конкретної інформації за допомогою розповсюдження її в інтернеті; б) рівноправність і статусна симетричність усіх комунікантів, учасників наукового спілкування (рівність їх шансів у виборі певної теми, свободи самовираження, критики, використання регулятивних мовленнєвих актів, тобто комунікативної дії за визначенням Ю. Габермаса), хоча у науковій спільноті офіційно і неофіційно встановлюються своєрідні кордони у вигляді членства у професійних міжнародних або вітчизняних організаціях, наукових ступенях, академічних званнях, статусних відносинах, напр., автор підручника (адресант) і відповідний адресат (напр., студент), автор наукової рецензії.

3. *Функціональний науковий стиль* – це вибір мовних засобів для забезпечення обов'язкової об'єктивності, логічності, точності, узагальненості, експліцитності, абстрактності, стилістичної нейтральності, тобто ніби простоти, яка, з одного боку, визначає ясність, доступність, лаконічність, а з іншого, може стати примітивністю або мовною надмірністю (напр., невиправдані повтори, перенасиченість термінами або канцеляризмами). Цей стиль представлений різноманітними *жанрами* різних *підстилей*: а) *науковий (академічний) підстиль* – наукові статті, монографії, рецензії, кваліфікаційні роботи, дисертації; б) *науково-навчальний підстиль* – підручники, посібники, практикуми, методичні рекомендації, хрестоматії, лекції; в) *науково-популярний підстиль* – популярні статті, огляди, інтерв'ю, репортажі. Все це різнобарв'я пов'язано із конкретним комунікативним завданням (дискурс) і характерним для цього завдання набором мовних засобів (текст) [2].

4. Культура наукового мовлення пов'язана із *нормативними вимогами до вживання лексичних або синтаксичних мовних засобів конкретної мови*: напр., а) канцеляризми у вигляді віддієслівних іменників, часто калькованих з російської мови в результаті наслідування її синтаксичних традицій: конструкції з десемантизованими дієсловами – «с полным основанием» – «впевнено», «занимаются исследованием» – «досліджувати» [1; 3]; б) різниці між англomовним і українськомовним науковим текстом при перекладі: експлікація імпліцитності, лексична уніфікація перекладних еквівалентів, термінологізація, спеціалізація,

деінтернаціоналізація англомовної лексики (*застосовувати* – *use, make use, utilize, exploit, imply, apply, handle, serve, follow, synthesize*; *view, see, observe* – *вимірювати, реєструвати*; *push the state of the computer art* – *підвищувати рівень розвитку*; *exciting* – *перспективний, важливий, цікавий*; *candidate* – *проблема, варіант*).

Отже в освітянській практиці підготовки науковців існує проблема формування культури наукового мовлення, що може допомогти дослідникам конструювати «не хаотичне нагромадження думок, а ланцюг взаємозалежних суджень, міцно пов'язаних різними логіко-смысловими відношеннями» [1, с. 63], правильно використовувати мовні засоби для досягнення комунікативних цілей, що, в свою чергу, пов'язано з приверненням уваги до курсу «Методологія наукових досліджень».

Література

- [1] Селігей П.О. Роль композиції у створенні та сприйнятті наукового твору. *Мовознавство*. 2015. № 2. С. 54–63.
- [2] Семенюк О.А. Основи теорії мовної комунікації : навч. посіб. / О.А.Семенюк, В.Ю. Паращук. К. : ВЦ «Академія», 2010. 240 с.
- [3] Симоненко Л.О. Українське термінознавство кінця XX – початку XXI ст.: стан і перспективи розвитку. *Мовознавство*. 2018. № 3. С. 39–48.

INTEGRATION APPROACH TO FORMING THE COMPETENCE OF ACADEMIC COMMUNICATION CULTURE.

Filippova Nina

Admiral Makarov National University of Shipbuilding

Abstract. The necessity of integration approach to forming academic communication culture competence is focused on. It relates to comprehending the notions of language norm and language usage, adequate utilization of knowledge and experience in a variety of communicative professional situations.

Key words: language norm, functional academic style, academic substyles, academic genres, academic text, academic discourse.

УДК 378.147.4: 811.111:355

TEACHING MILITARY-RELATED VOCABULARY IN ENGLISH CLASSES

Smuhliakova M.K.

*senior lecturer of Language Studies Department
Admiral Makarov National University of Shipbuilding,
Mykolaiv, Ukraine
marina124553@gmail.com*

Ponomarenko N.M.

*senior lecturer of Applied Linguistics Department
Admiral Makarov National University of Shipbuilding
Mykolaiv, Ukraine
e-mail:datsko3001@gmail.com*

Abstract. The growing demand for specialized language skills has made the inclusion of military vocabulary into English as a Foreign Language (EFL) training increasingly important. The research addresses the educational approaches for integrating military terminology into EFL classes. The paper emphasizes how task-based learning and translation-based methods can improve students' comprehension of military-related vocabulary. It also highlights that using newspaper articles on wars and conflicts is an effective method to teach military vocabulary.

Keywords: learning English, teaching method, military vocabulary, newspaper article.

The ongoing war between Russia and Ukraine has drastically increased the demand for military language in both professional and non-military settings whereas the importance of military terminology in diplomatic relations, public sphere as well as humanitarian endeavors has been brought to light by the extensive media coverage and international reaction to the conflict. Before the war started, teaching military-related vocabulary, especially in non-military educational institutions, was limited within fragmented picking up military-related vocabulary through unplanned sources rather than structured teaching strategies.

Researchers have noted that military terminology does not merely contribute to linguistic competence but also plays a basic social function, giving individuals the ability to take part in contemporary security and political discussions.

The crucial importance of introducing military lexis into EFL teaching is also highlighted by the Ukrainian researchers Hryshchenko and Aristova who acknowledge that the curricula at non-military universities frequently do not have special modules in military lexis [1]. Usmonova and Odilov suggest the use of authentic materials and interactive classrooms as a strategy for enhancing the incorporation of military terminology [2, p. 78].

The aim of our research is to examine successful pedagogical approaches for incorporating military terminology into EFL courses.

The theoretical foundations for addressing the difficulty of incorporating military terminology into EFL classes include not only comprehending its technical and historical background but also recognizing the practical consequences of such misunderstandings in a military setting. The necessity of clear and consistent communication is becoming increasingly important as military operations spread over the world. As a result, using military terminology in EFL instruction becomes more than

just a theoretical exercise; it is a practical need that can improve the overall efficacy of language instruction for both military and civilian objectives.

Introducing military terminology to EFL students, teachers should pay special attention to the choice of effective teaching strategies. Instructional strategies for teaching military vocabulary in English classes comprise teaching approaches that enhance the comprehension, recollection, and application ability of students of technical vocabulary in practical situations. These approaches must be responsive to the students' varying levels of English proficiency and varied professional experience and, simultaneously, to the specific linguistic and conceptual challenges of the military text.

As military communication evolves, it is imperative that military terminology instruction adapt to the new developments. Using real-world resources, like news articles on war, gives students a solid basis for being exposed to living language, which promotes better comprehension and memory of the material.

In conclusion, the increasing relevance of military terminology in today's global security context demands a more structured and comprehensive approach to its integration into EFL curricula.

References

[1] Грищенко І. В., Арістова Н. О. Уведення мілітарної лексики на заняттях англійської мови у ЗВО. *Актуальні питання інтернаціоналізації вищої освіти в Україні: лінгвістичний, правовий та психолого-педагогічний аспекти* : матеріали IV Міжнародної науково-практичної онлайн-конференції (Біла Церква, 23–24 березня 2023 р.). БНАУ, м. Біла Церква, Україна, 2023. С. 87–88.

[2] Usmonova D. S., Odilov M. M. Using Military Terminology at the English Classes. *International Conference on Developments in Education*, 2022. P. 77–79.

УДК 378:004.8:811.111(477)

ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ МОВНОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Шаманова Н.Є.

старший викладач кафедри прикладної лінгвістики

Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова

м. Миколаїв, Україна

natali.shamanova@gmail.com

Левентир В.О.

студентка спеціальності «Філологія», спеціалізація «Прикладна лінгвістика»,

Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова

м. Миколаїв, Україна

vikusya.lev05@gmail.com

Анотація. У статті розглянуто трансформацію викладання англійської мови в умовах воєнної агресії проти України, зосереджено увагу на практичному застосуванні цифрових платформ (Zoom, Skype, Google Workspace). Особливу увагу приділено практикам цифрової

взаємодії, гейміфікації, персоналізації навчання та використанню AI-інструментів для підтримки мотивації. Авторка пропонує рекомендації щодо оптимізації мовної освіти в умовах кризи, наголошуючи на важливості гнучкості, емоційної підтримки та розвитку цифрової компетентності як ключових чинників ефективного навчання.

Ключові слова: цифровізація освіти, викладання англійської мови, дистанційне навчання, штучний інтелект, мотивація студентів, гейміфікація, педагогічна трансформація, гуманізація освіти, освітні виклики, цифрова компетентність.

Воєнна агресія проти України радикально змінила освітній ландшафт, змусивши навчальні заклади шукати нові моделі навчання, зокрема в галузі мовної освіти. Викладання англійської мови, як важливого інструмента академічної та професійної мобільності, зіткнулося з низкою викликів: переходом до дистанційного формату, зміною педагогічних стратегій та необхідністю інтеграції цифрових платформ. У цих умовах постає потреба у переосмисленні освітнього процесу, адаптації до нових технологічних реалій та створенні гнучкого цифрового середовища, здатного підтримати студентів як емоційно, так і когнітивно. Zoom, Skype, Google Workspace та штучний інтелект стають не просто інструментами, а невіддільною частиною нової освітньої парадигми.

Метою даної роботи є аналіз трансформації мовної освіти в умовах війни, зосередження на практиках використання цифрових ресурсів та оцінка потенціалу штучного інтелекту у збереженні мотивації студентів. Здійснення такого аналізу дає змогу визначити ключові вектори розвитку сучасної мовної педагогіки та сформулювати рекомендації щодо оптимізації викладання англійської мови в кризових умовах.

Військові дії на території України спричинили екстрений перехід від традиційного очного навчання до повністю дистанційного формату. Така трансформація особливо гостро відчувається у викладанні англійської мови, яка потребує активної комунікації, інтерактивності та постійного зворотного зв'язку. У нових умовах змінюється не лише технічне середовище, а й педагогічна парадигма, підходи до організації освітнього процесу та ролі учасників навчання. Роль викладача трансформується – він більше не просто носій знань, а цифровий модератор, що координує взаємодію в онлайн-просторі, створює візуалізовані матеріали, використовує мультимедійні ресурси й забезпечує емоційну підтримку студентів. Водночас студенти набувають більшої автономії, відповідальності за власне навчання, що сприяє формуванню навичок саморегуляції та цифрової компетентності. Як зазначає Zarifis, успішна цифрова трансформація потребує переосмислення освітніх моделей. Викладач англійської мови сьогодні не лише пояснює граматику чи лексичні конструкції, а й організовує онлайн-дискусії, модерує групові проекти у Google Docs, забезпечує емоційну підтримку студентів у Zoom. Це вимагає нових компетенцій: цифрової грамотності, гнучкості, емпатії [6].

Одним із перших і найочевидніших кроків трансформації освіти в умовах війни стала повна переорієнтація на дистанційне навчання. Втрата фізичного доступу до аудиторій, загроза життю студентів і викладачів, а також необхідність збереження академічної тягlosti змусили освітні заклади шукати нові формати взаємодії. Платформи Zoom, Google Meet, Moodle, а також національні ініціативи, як-от «Дія.Освіта», стали основою освітнього процесу, забезпечуючи гнучкість, доступність і безперервність навчання. Як зазначає Жумбей М. [1],

цифрова трансформація в умовах війни – це не просто технічне оновлення, а глибока зміна освітньої культури. Вона передбачає не лише використання нових інструментів, а й переосмислення ролі викладача, структури занять та способів взаємодії зі студентами. У викладанні англійської мови це особливо актуально, адже гуманітарна освіта базується на живому спілкуванні, емоційній залученості та міжособистісному контакті – елементах, які складно повністю перенести в онлайн-середовище.

Цифрові платформи, зокрема Zoom та Skype, стали ключовими для синхронної комунікації. Вони дозволяють проводити інтерактивні заняття, організовувати групову роботу, моделювати реальні мовні ситуації [3]. Наприклад, функція breakout rooms у Zoom дає змогу студентам працювати в малих групах над проєктами, обговорювати тексти, готувати презентації – тобто практикувати англійську мову в умовах, наближених до реального спілкування.

Google Workspace, у свою чергу, забезпечує асинхронну взаємодію. Google Docs і Slides дозволяють створювати навчальні матеріали, перевіряти домашні завдання, організовувати спільну роботу над текстами [2]. Це сприяє розвитку письмових навичок, критичного мислення та самоорганізації. Студенти можуть редагувати документи, отримувати коментарі від викладача, працювати над груповими проєктами у зручному темпі.

Однак цифровізація – це не лише технічне оновлення, а й педагогічний виклик. Зміна формату навчання актуалізувала проблему мотивації: в умовах дистанційності й війни студенти нерідко стикаються з емоційним вигоранням, технічними складнощами або втратою фокусування [7]. Відсутність живого спілкування, нестабільний інтернет, обмежений доступ до обладнання – усе це створює бар'єри, які не завжди можна подолати за допомогою технологій. У гуманітарному контексті, де важлива емоційна залученість, ці виклики стають особливо гострими. Це викликає потребу в пошуку нових підходів до організації навчання. Одним із таких напрямів є гейміфікація – включення ігрових елементів у навчальний процес, що підвищує мотивацію та залученість. Іншим – персоналізація навчання, яка дозволяє адаптувати темп, формат і зміст занять до індивідуальних потреб студента. Важливу роль у цьому відіграють інструменти на основі штучного інтелекту, такі як ChatGPT, Grammarly чи DeepL. Вони надають миттєвий зворотний зв'язок, допомагають вдосконалювати мовні навички, підтримують автономність навчання – що є критично важливим у нестабільних умовах [6].

Успішні кейси використання цифрових платформ демонструють, що технології можуть бути не лише засобом виживання, а й джерелом педагогічних інновацій. Вони дозволяють реалізувати принципи гнучкості, інклюзивності та гуманізації освіти, відкриваючи нові горизонти для викладачів і студентів [8]. Наприклад, платформи Google Workspace дають змогу організовувати спільну роботу над текстами, створювати інтерактивні презентації, проводити формативне оцінювання – усе це сприяє розвитку критичного мислення, самоорганізації та комунікативних навичок.

Перспективи цифровізації освіти пов'язані не лише з удосконаленням технологій, а й з розвитком педагогічної майстерності. У майбутньому важливо не просто використовувати цифрові інструменти, а інтегрувати їх у цілісну освітню екосистему, де враховуються емоційні, когнітивні та соціальні потреби студентів. Це передбачає підготовку

цифрово-компетентних викладачів, розвиток міждисциплінарної співпраці, впровадження елементів адаптивного навчання та створення підтримуючого освітнього середовища [3].

Таким чином, цифровізація освіти – це не лише відповідь на виклики часу, а й можливість переосмислити саму сутність навчання. Вона відкриває шлях до більш гнучкої, доступної, людської освіти, здатної витримати найскладніші випробування і водночас надихати на розвиток. Перехід до дистанційного формату, трансформація ролі викладача, інтеграція цифрових платформ і штучного інтелекту – усе це формує нову освітню парадигму, в якій гнучкість, автономність і емоційна підтримка стають ключовими чинниками ефективного навчання. Попри численні виклики – технічні, психоемоційні, методичні – цифрові інструменти відкривають перспективи для гуманізації освіти, розвитку цифрової компетентності та створення стійкого освітнього середовища. У майбутньому важливо не лише зберегти ці здобутки, а й інтегрувати їх у системну освітню політику, орієнтовану на потреби студентів і викладачів у кризових умовах.

Література

- [1] Жумбей М. Цифрова трансформація освіти в умовах російсько-української війни [Електронний ресурс] // Academia.edu. – Режим доступу: <https://www.academia.edu/92766866>
- [2] CIFROVA TRANSFORMACIA V SISTEMI VISOI OSVITI UKRAINI V UMOVAH VOENNOGO STANU [Електронний ресурс] // ResearchGate. – Режим доступу: https://www.researchgate.net/publication/387358860_CIFROVA_TRANSFORMACIA_V_SISTEMI_VISOI_OSVITI_UKRAINI_V_UMOVAN_VOENNOGO_STANU
- [3] Цифрова трансформація вищої освіти України: виклики та перспективи [Електронний ресурс] // irback.e-u.edu.ua. – Режим доступу: <https://irback.e-u.edu.ua/server/api/core/bitstreams/57803156-e77a-4e83-a2bf-c7da3d89e89b/content>
- [4] Дія.Освіта. Про проєкт [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://osvita.diia.gov.ua/about>
- [5] Yanli Xu. Prospect of Vocational Education under the Background of Digital Age: Analysis of European Union's "Digital Education Action Plan (2021–2027)" // IEEE Xplore. – 2021. – Режим доступу: <https://ieeexplore.ieee.org/document/9526113>
- [6] Zarifis A. The Four Business Models for AI Adoption in Education: Giving Leaders a Destination for the Digital Transformation Journey // IEEE Xplore. – 2022. – Режим доступу: <https://ieeexplore.ieee.org/document/9766687>
- [7] Prasetyaningtyas S.W. Digital Transformation in Higher Education for Developing Countries: Systematic Literature Approach // IEEE Xplore. – 2023. – Режим доступу: <https://ieeexplore.ieee.org/document/10147597>
- [8] Denys O. International Cooperation Towards Digital Transformation and Digital Ecosystems in Education // IEEE Xplore. – 2022. – Режим доступу: <https://ieeexplore.ieee.org/document/9803524>
- [9] Tungpantong C. A Conceptual Framework of Factors for Information Systems Success to Digital Transformation in Higher Education Institutions // IEEE Xplore. – 2021. – Режим доступу: <https://ieeexplore.ieee.org/document/9419596>

DIGITAL TRANSFORMATION OF LANGUAGE EDUCATION IN WAR CONDITIONS

Shamanova N., Leventyr V.

Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Mykolaiv, Ukraine

Abstract. The article examines the transformation of English language teaching in the conditions of military aggression against Ukraine, focuses on the practical application of digital platforms (Zoom, Skype, Google Workspace). Special attention is paid to the practices of digital interaction, gamification, personalization of learning and the use of AI tools to support motivation. The author offers recommendations for optimizing language education in crisis conditions, emphasizing the importance of flexibility, emotional support and development of digital competence as key factors of effective learning.

Keywords: digitalization of education; teaching English; distance learning; artificial intelligence; student motivation; gamification; pedagogical transformation; humanization of education; educational challenges; digital competence.

УДК 378.147:37.026

ТЕХНОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ ІМІДЖУ ПОЛІТИКА В СОЦІАЛЬНІЙ МЕРЕЖІ «ІНСТАГРАМ»

Тонкоглас М.Р.

навчально-науковий інститут української філології та соціальних комунікацій

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

м. Черкаси, Україна

Надточій О.Л.

кандидат філологічних наук, доцент кафедри журналістики, реклами та PR-технологій

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

м. Черкаси, Україна

tonkohlas.marharyta721@yu.cdu.edu.ua

Анотація. Метою дослідження є вивчення технологій формування політичного іміджу в соціальній мережі «Інстаграм». У статті розглянуто основні технології створення іміджу, а також специфіку інтернет-комунікацій у політичному контексті. Акцентовано увагу на важливості автентичності сторінки, публічних заходів та взаємодії з аудиторією для побудови довіри та популяризації політиків серед виборців.

Ключові слова: імідж, політична комунікація, соціальні мережі, Інстаграм, піар-технології, автентичність, взаємодія з аудиторією.

Постановка проблеми. Соціальні мережі, зокрема «Інстаграм», стали важливим інструментом формування політичного іміджу. Дослідження цього питання є актуальним

у зв'язку зі змінами в політичній комунікації та впливом соціальних медіа на громадську думку.

Мета роботи. Метою дослідження є вивчення технологій формування політичного іміджу в соціальній мережі «Інстаграм» через автентичність, публічні заходи та комунікацію з аудиторією.

Актуальність роботи. Актуальність теми полягає в потребі дослідження ефективних методів використання соціальних мереж для формування позитивного іміджу політика в умовах цифрових трансформацій.

Виклад результатів дослідження. Інстаграм став популярним інструментом для формування іміджу політика, але важко точно визначити, хто першим почав активно використовувати цю соціальну мережу з такою метою. З розвитком інстаграму багато політиків у різних країнах почали відкривати облікові записи й активно публікувати фотографії, відео та повідомлення, щоб залучити увагу шанувальників і виразити свою політичну позицію. З часом це стало популярним трендом серед політиків, тому багато з них зараз використовують інстаграм як ефективний засіб комунікації зі своїми прихильниками для створення позитивного іміджу.

Серед інстаграм-акаунтів українських політиків, які активно використовують цю соцмережу для створення політичного іміджу та мають велику кількість підписників, зафіксовано насамперед сторінки голови Миколаївської обласної державної адміністрації Віталія Кіма (607 000), київського міського голови Віталія Кличка (529 000) та колишнього міністра закордонних справ України Дмитра Кулеби (226 000) (проаналізовано профілі за 2023 рік).

1. *Автентичність.* Політичні лідери намагаються показати, що вони є людьми зі звичайними інтересами та пристрастями. Відповідно, те, що вони діляться особистими моментами, фотографіями з родиною, з відпочинку та ін. демонструє їхню людяність і робить їх ближчими до своєї аудиторії. Наприклад, фото В. Кіма з дружиною, сестрою та сином; фото В. Кличка з братом та синами, а на сторінці Д. Кулеби фіксуємо багато постів, присвячених його дітям, та фото гарних страв, під якими він ділиться своїми думками.

2. *Публічні заходи.* Політики можуть публікувати фотографії з колегами, виступів на публічних заходах, візитів у регіони, зустрічей з виборцями та ін. Як і більшість політиків, Д. Кулеба та В. Кличко активно використовують інстаграм для демонстрації своєї роботи та участі в публічних заходах. В. Кличко на своїй сторінці публікує фотографії із зустрічей з Державним секретарем США Ентоні Блінкеном та Борисом Джонсоном. Дмитро Кулеба демонструє фотографії засідань, переговорів та зустрічей із закордонними партнерами. На сторінці В. Кіма такі пости з'являються значно рідше, ніж у інших, причому, є простими і супроводжуються підписом з декількох слів «Доповідаю», «Зі святом».

3. *Публікації з політичними повідомленнями.* Лідери можуть використовувати інстаграм для розсилання політичних повідомлень, виступів, заяв і коментарів щодо поточних подій, а також ділитися поглядами на політичні питання за допомогою зображень, відео та тексту. Найактивнішим користувачем цього інструменту, за нашими спостереженнями, є Д. Кулеба, який на своїй сторінці активно коментує світові події.

4. *Використання сториз.* Функція сториз дозволяє створювати більш особистий і спонтанний контент. Політичні лідери можуть використовувати сториз, щоб публікувати

в режимі реального часу інформацію про свою роботу, зустрічі з виборцями, а також проводити опитування і ставити запитання. Так, В. Кличко та Д. Кулеба часто спілкуються зі своєю аудиторією в такий спосіб. Наприклад, В. Кличко у режимі реального часу транслює свій робочий день. Д. Кулеба викладає сториз із робочих зустрічей, відряджень.

Висновки. Ми з'ясували, що на своїх сторінках названі політики використовують майже всі інструменти творення іміджу. Отже, у розвідці класифіковано засоби та інструменти творення іміджу політика в соціальній мережі «Інстаграм», здійснено моніторинг контенту політиків в соціальній мережі та встановлено, що популярні українські політики В. Кличко та Д. Кулеба витрачають більше часу для створення якісного візуального контенту в інстаграмі. Натомість, на сторінці Віталія Кіма відсутні такі публікації та сториз.

Література

- [1] Акайомова, А. Комунікативні властивості іміджу та його класифікація. *Журнал Верховної Ради України «Віче»*. 2011. №22. С. 2–5.
- [2] Барна Н. В. Іміджелогія: Навч. посіб. для дистанційного навчання. Київ : Україна. 2008. 217 с.
- [3] Білоус Ю. Соціальні інтернетмедіа як інструмент формування та просування політичного іміджу. *Збірник наукових праць «Гілея: науковий вісник»*. 2015. № 97. С. 356–361.

TECHNOLOGIES FOR SHAPING A POLITICIAN'S IMAGE ON THE SOCIAL NETWORK INSTAGRAM

Tonkohlas Marharyta Romanivna, Nadtochii Olena Leonidivna

Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy Cherkasy, Ukraine

Abstract. The aim of the study is to explore the technologies used to shape a political image on the social network Instagram. The article examines the main image-building techniques as well as the specifics of online communication in a political context. The emphasis is placed on the importance of authenticity, public events, and interaction with the audience for building trust and promoting politicians among voters.

Keywords: image, political communication, social networks, Instagram, PR technologies, authenticity, audience interaction.

УДК 331.45

ВИКОРИСТАННЯ АКТУАЛЬНОЇ СТАТИСТИКИ ВИРОБНИЧОГО ТРАВМАТИЗМУ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ ЗАГАЛЬНИХ І СПЕЦІАЛЬНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

Щедролосєв О.В.

доктор технічних наук, професор, завідувач кафедри Суднобудування та ремонту суден

Херсонський навчально-науковий інститут

Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,

м. Миколаїв, Україна

oleksandr.shchedrolosiev@nuos.edu.ua

Коновалова Г.В.

кандидат наук, доцент кафедри Суднобудування та ремонту суден

Херсонський навчально-науковий інститут

Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова

м. Миколаїв, Україна

konovalovaiianna@gmail.com

Анотація. У роботі представлено актуальну статистику виробничого травматизму, підкреслено важливість успішної профілактики виробничого травматизму за умови ретельного вивчення причин їх виникнення для формуванні загальних і спеціальних компетентностей здобувачів освіти. Удосконалення навчання з питань охорони праці є складовою дієвого соціального діалогу для мінімізації професійних ризиків, зміцнення трудових гарантій працівників та формування сталого підґрунтя для розвитку економіки України в сучасних умовах і післявоєнний період.

Ключові слова: вимоги безпеки, виробничий травматизм, нещасні випадки, профілактика, професійна безпека, статистика.

Вступна частина. Питання професійної безпеки та збереження здоров'я працівників розглядаються у контексті охорони праці. XXI сторіччя, насамперед це потужне сучасне виробництво та ділові офіси, із різноманітними енергетичними системами, роботизованими комплексами та іншим, яке несе у собі загрозу для людини та оточуючого середовища. У теперішній час нема жодного робочого місця або виробництва, яке було б повністю безпечним для життя та здоров'я людини. Виходячи із вище зазначеного, питання професійної безпеки та здоров'я є питанням актуальним та необхідним кожному майбутньому фахівцю у будь якої галузі.

Метою роботи є наведення актуальної статистики виробничого травматизму в якості наочності та підґрунтя для удосконалення навчання з питань охорони праці й підвищення культури безпеки учасників освітнього процесу.

Основна частина. Згідно зі статтею 22 Закону України «Про охорону праці» роботодавець повинен організовувати розслідування та вести облік нещасних випадків, професійних захворювань і аварій відповідно до положення, що затверджується Кабінетом Міністрів України за погодженням з всеукраїнськими об'єднаннями профспілок. Постанова

Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку розслідування та обліку нещасних випадків, професійних захворювань та аварій на виробництві» від 17 квітня 2019 р. № 337 (поточна редакція від 01.01.2025 р., підстава 1542-2024-п) [1].

Власник підприємства зобов'язаний інформувати працівників про стан охорони праці, причини нещасних випадків, професійних захворювань та про заходи, котрих вжито для їх усунення та для забезпечення умов праці згідно нормативних вимог.

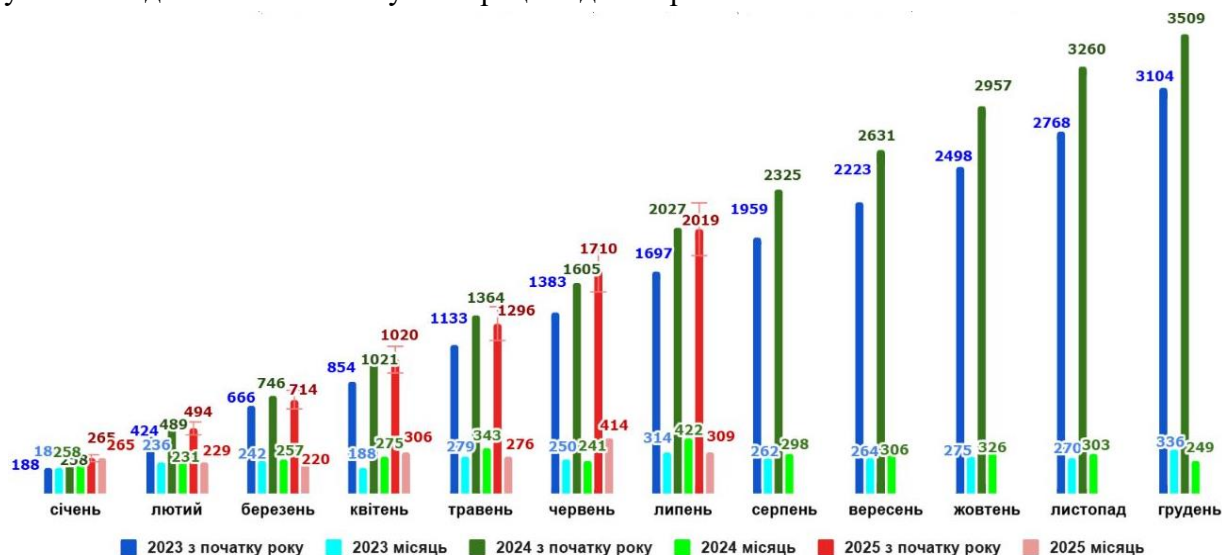

Рисунок 1 – Стан виробничого травматизму в Україні у 2023-2025 рр. (кільк. осіб) [2]

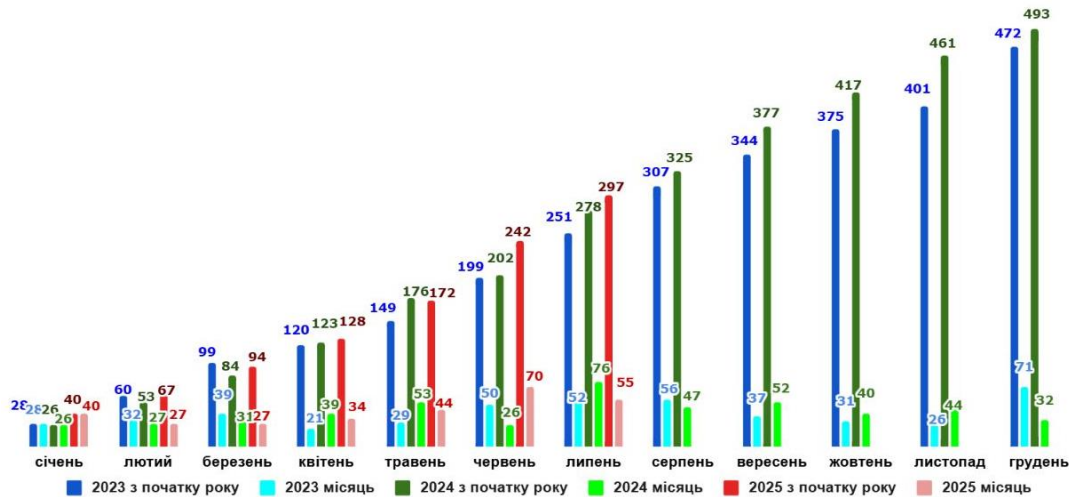

Рисунок 2 – Стан виробничого травматизму зі смертельними наслідками в Україні у 2023–2025 рр. (кільк. осіб) [2]

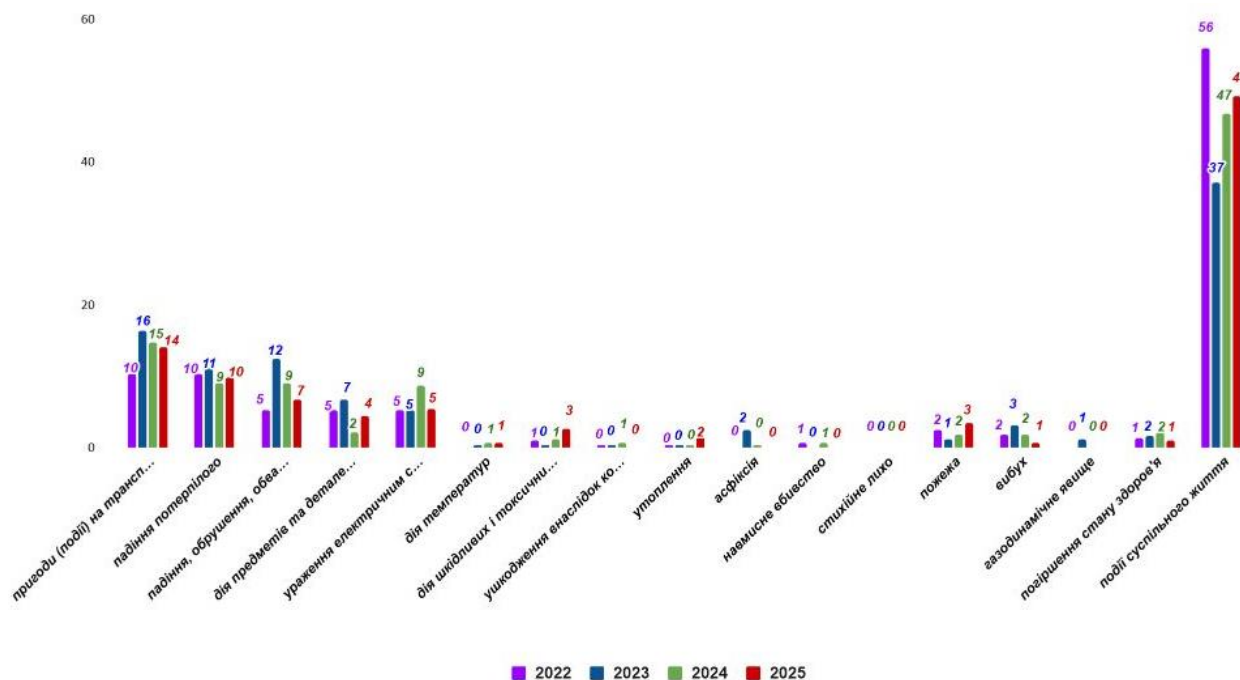

Рисунок 3 – Динаміка подій, що призвели до нещасних випадків зі смертельним наслідком за 7 місяців 2022-2025 рр. (% від загальної кількості загиблих) [2]

Стан охорони праці в Україні на теперішній час залишається таким, що викликає занепокоєння. Одним із завдань державної системи управління професійною безпекою та здоров'ям є створення безпечних умов праці. Вже минуло 34 років з часу проголошення незалежності України, але, за цей час на великій кількості підприємств, продовжують використовувати старе обладнання та застарілі технології, які вже самі по собі несуть загрозу для робочих та оточуючого середовища. Економічні та політичні негаразди у країні, як кайданки, стримують вирішення питань безпеки на виробництві. Починаючи з 2022 року ситуація доповнилася обставинами, пов'язаними з військовою агресією – війною, розв'язаною РФ проти нашої країни.

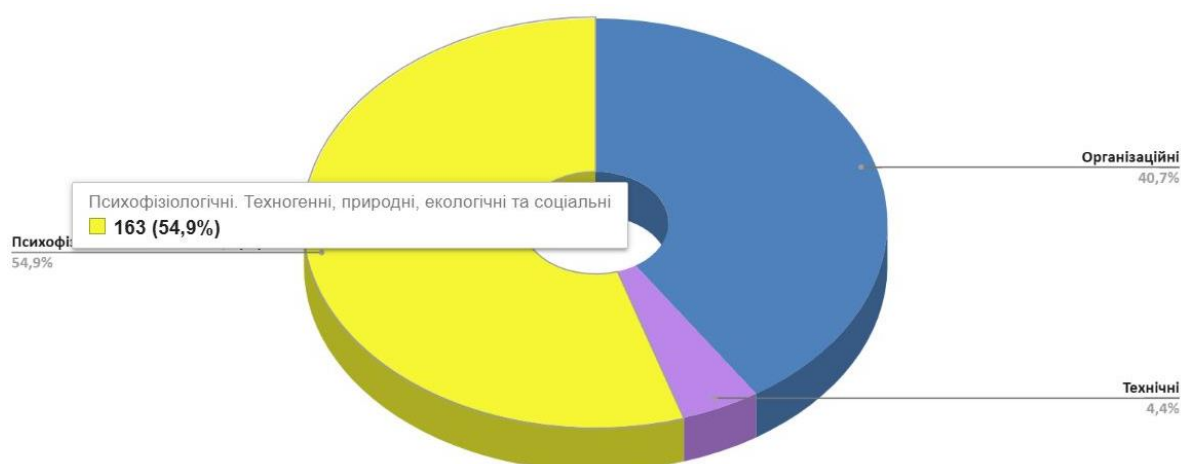

Рисунок 4 – Причини нещасних випадків зі смертельним наслідком, пов'язаних з виробництвом за 7 місяців 2025 р. [2]

Успішна профілактика виробничого травматизму та професійної захворюваності можлива лише за умови ретельного вивчення причин їх виникнення. Для полегшення цього завдання прийнято поділяти причини виробничого травматизму й професійної захворюваності на наступні основні групи: організаційні, технічні, санітарно-гігієнічні, психофізіологічні.

Організаційні причини: відсутність або неякісне проведення навчання з питань охорони праці; відсутність контролю; порушення вимог інструкцій, правил, норм, стандартів; невиконання заходів щодо охорони праці; порушення технологічних регламентів, правил експлуатації устаткування, транспортних засобів, інструменту; порушення норм і правил планово-попереджувального ремонту устаткування; недостатній технічний нагляд за небезпечними роботами; використання устаткування, механізмів та інструменту не за призначенням.

Технічні причини: несправність виробничого устаткування, механізмів, інструменту; недосконалість технологічних процесів; конструктивні недоліки устаткування, недосконалість або відсутність захисних загороджень, запобіжних пристроїв, засобів сигналізації та блокування.

Санітарно-гігієнічні причини: підвищений (вище ГДК) вміст в повітрі робочих зон шкідливих речовин; недостатнє чи нераціональне освітлення; підвищені рівні шуму, вібрації; незадовільні мікрокліматичні умови; наявність різноманітних випромінювань вище допустимих значень; порушення правил і особистої гігієни.

Психофізіологічні причини: помилкові дії внаслідок втоми працівника через надмірну важкість і напруженість роботи; монотонність праці; хворобливий стан працівника; необережність; невідповідність психофізіологічних чи антропометричних даних працівника використовуваній техніці чи виконуваній роботі [3].

Висновки. Особливу увагу на сучасному етапі необхідно приділяти викликам, які постали перед системою охорони праці у зв'язку з війною. Підготовка фахівців потребує формування у здобувачів загальних і спеціальних компетентностей з питань охорони праці, підвищення культури безпеки на роботі, створення безпечного робочого середовища, що пов'язано із потребами впровадження в тому числі інноваційних підходів до управління ризиками.

Окремо підкреслюємо про необхідність адаптації систем охорони праці до нових реалій, удосконалення навчання з питань охорони праці та розвитку внутрішньовиробничого контролю за дотриманням вимог безпеки в контексті євроінтеграційних процесів України.

Література

[1] Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку розслідування та обліку нещасних випадків, професійних захворювань та аварій на виробництві» від 17 квітня 2019 р. № 337 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/337-2019-%D0%BF#Text> (дата звернення 23.08.2025).

[2] Державна служба з питань праці. Стан виробничого травматизму. <https://dsp.gov.ua/stan-vyrobnychoho-travmatyzmu/> (дата звернення 23.08.2025).

[3] Мелех Л. В. Безпека життєдіяльності та охорона праці : навчальний посібник. – Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. – 219 с.

USE OF CURRENT STATISTICS ON OCCUPATIONAL INJURIES TO DEVELOP GENERAL AND SPECIAL COMPETENCES OF PARTICIPANTS IN THE EDUCATIONAL PROCESS

Shchedrolosiev Oleksandr Viktorovich, Konovalova Hanna Vasylivna

Kherson Educational-Scientific Institute of Admiral Makarov National University of Shipbuilding

Abstract. The paper presents the latest statistics on occupational injuries and emphasises the importance of successful prevention of occupational injuries, provided that the causes of their occurrence are carefully studied in order to develop general and special competences of students. Improving occupational health and safety education is a component of an effective social dialogue to minimise occupational risks, strengthen labour guarantees for employees and create a sustainable basis for the development of Ukraine's economy in the current environment and post-war period

Keywords: safety requirements, occupational injuries, accidents, prevention, occupational safety, statistics.

УДК 378.147:811.111

PECULIARITIES OF WRITING A SCIENTIFIC PAPER IN ENGLISH BY STUDENTS OF A TECHNICAL UNIVERSITY

Belousova S.M.

Associate Professor of NUOS, Senior Lecturer at the Department

of Language Training, Faculty of Philology

Admiral Makarov National University of Shipbuilding

Mykolaiv, Ukraine

svitlana.bielousova@nuos.edu.ua

Abstract. The organization of student research work in English at a non-linguistic higher education institution are considered. The peculiarities of writing a research paper in English by students are given. Possible challenges and solutions are analyzed.

Keywords: student research paper in English, professional training, foreign language competencies, foreign language.

Student research work (SRW) is one of the most important forms of the educational process in modern conditions and is carried out in accordance with the curriculum. Writing essays, term papers, and scientific articles requires studying and analyzing research not only in Ukrainian science but also in foreign publications. Therefore, special attention must be paid to foreign language proficiency.

This topic has scientific and pedagogical interest because our task is to develop students' research skills and abilities. The purpose of this article is to analyze the implementation of student research work in English at a non-linguistic university. In line with this goal, the following tasks have

been set: to identify the challenges of conducting SRW in English and to determine ways to overcome them.

One of the most pressing objectives of foreign language teaching at non-linguistic universities is to develop students' high-level foreign language competence to enhance their professional qualifications. The ability to use a foreign language in practical and scientific work within their field contributes to achieving career goals.

As part of the "Foreign Language" course at non-linguistic universities, significant emphasis is placed on reading original subject-specific literature and conducting discussions on professional topics. This approach helps to unite technical and humanitarian education, ensuring a balanced combination of language training and specialized knowledge.

The difficulty of conducting SRW in a foreign language lies in the fact that the language is not the ultimate goal of learning but rather a tool for achieving non-linguistic objectives. However, it does not mean that instructors neglect linguistic goals when applying productive teaching technologies. It is important to remember that knowledge of specific rules governing foreign language communication forms the foundation for practical language use.

The implementation of SRW within a foreign language course fosters the development of communicative competence, which includes:

- Knowledge of the language system and proficiency in linguistic means of communication;
- Skills and abilities necessary for comprehending and producing foreign-language statements depending on the communicative context;
- Possessing of various forms of oral communication, including presentations;
- The ability to translate professional texts from a foreign language into the native language and vice versa.

Simultaneously, the process contributes to the formation of professional scientific competence, characterized by the development of the following specialized research skills:

- Comprehending and generating authentic and original texts, extracting key information or achieving full textual understanding;
- Structuring a scientific article in accordance with academic standards;
- Preparing and delivering research-focused presentations;
- Applying acquired knowledge in scientific communication.

It should be noted that a systematic approach to professional training in higher education emphasizes the integration of content across different disciplines. This ensures a cohesive learning experience that connects theoretical knowledge and practical application.

It should be noted that any scientific work begins with identifying a relevant research topic. Importantly, the topic selection should primarily align with the student's field of study and must be of genuine interest to them.

In modern educational contexts, Student Research Work (SRW) has evolved from merely fostering students' creative abilities into a comprehensive system aimed at enhancing the quality of higher education for all specialists.

At the Admiral Makarov National University of Shipbuilding, the process of teaching students the fundamentals of research work within the "Foreign Language" curriculum begins in the first year. The SRW implementation follows a structured approach:

First Stage (1st Year): At the end of each semester, students complete project-based assignments – essays accompanied by electronic presentations and video materials.

Second Stage (2nd Year): Annual subject-specific conferences are held where students prepare and deliver presentations in English about their research work.

Additional Activities:

- The Department of Language Training organizes annual foreign language olympiads
- Translation competitions
- English essay writing contests
- Thematic "VIP Forum" and "English Speaking Club" events, which provide students with opportunities to:
 - Demonstrate their creative abilities
 - Enhance their English proficiency

Advanced Level:

- Senior students demonstrate high-level language competence at scientific conferences
- The diploma projects in English serves as the culminating component of SRW

This systematic approach ensures continuous development of both research skills and foreign language proficiency throughout the academic journey.

Experience shows that the greatest difficulties in writing a diploma thesis in English arise when composing its introduction and conclusion. In the introduction, it is necessary to formulate the objectives of the work and specify particular tasks to be solved in accordance with this purpose. This requires selecting precise and meaningful professional terms and phrases in English.

First of all, it is necessary to state the topic of the work. This can be done using such expressions as: *The subject (matter) of this course paper is... The present paper goes (inquires) into/focuses on/deals with...* To indicate the purpose of the diploma thesis, the following expressions may be used: *The aim of this paper is to find some optimal ways of... This paper aims at... Writing this paper there were two/three goals in mind. The chief/general aim is...*

The concluding part of the work is extremely important. The conclusion should contain the results of the research that correspond to the objectives and tasks set in the introduction. Here are examples of phrases that can be used when writing the conclusion: *Summing up the results of the conducted analysis the following conclusions can be made:... I want to end this paper by repeating/stressing/emphasizing/noting that... The obtained results can be directly applied to the process of...*

Thus, student research work is an important factor in training young professionals and scientists, during which students acquire skills (independent judgment, ability to conduct scientific debates in English, present research results at international conferences, etc.) that are useful and effective throughout their professional careers, regardless of their field of work. By overcoming difficulties and skillfully using meaningful professional terms and phrases in English, such students become specialists who will be able to solve professional tasks set before them.

Literature

- [1] Astreyko A., Shahina I. Scientific and Research Activity of Students as an Important Factor for Training Qualified Specialists. *Modern Information Technologies and Innovation*

Methodologies of Education in Professional Training Methodology Theory Experience Problems. 2018. Vol. 434, no. 50. P. 208–214. URL: <https://doi.org/10.31652/2412-1142-2018-50-208-214>

[2] Ivaniga O. V. Non-Linguistic Department Students' Research Work as Part of English Course. *Mižnarodnij filologičnij časopis*. 2020. T. 11, № 2. С. 141–146. URL: <https://doi.org/10.31548/philolog2020.02.141>

[3] Kotova A. V., Savchenko N. M. Instilling research skills in students of non-linguistic faculties in English classes. *Teaching languages in higher education institutions at the present stage. Interdisciplinary connections. Scientific research. Experience. Searches*. 2014. № 25. С. 44–49. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vmvn_2014_25_8

УДК 378:741

ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ З ЖИВОПISУ В КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ ФАХОВИХ КОМПЕТЕНЦІЙ З ДИЗАЙНУ СУДНОВОГО СЕРЕДОВИЩА

Портнов Д.В.

старший викладач кафедри дизайну,

Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова

м. Миколаїв, Україна

e-mail: dmutro.portnov@nuos.edu.ua

Анотація. Розглянуто виконання творчих завдань з дисципліни «Живопис» в контексті їх змісту та відповідності освітній програмі. Розглянуто варіанти завдань у відповідності отримуваним навичкам. Визначені навчальні дисципліни, які в поєднанні з живописом сприяють опануванню фахових компетенцій.

Ключові слова: живопис, інтер'єр, колір, суднове середовище, опанування.

Сучасний дизайн – це поєднання функціональних рішень та художніх традицій. Важливою залишається роль художніх дисциплін у формуванні творчого професійного мислення, навичок роботи з формою, кольором, текстурами та композицією в подальшій творчій діяльності. Навіть в умовах поширення комп'ютерних засобів зображення актуальними залишаються «ручна» техніка та навички практичної роботи [1].

Освітня програма «Дизайн середовища» кафедри дизайну НУК є універсальною програмою, яка передбачає і базову, і спеціальну підготовку. За 4 роки здобувачі вищої освіти послідовно опановують основні дисципліни з дизайну, такі як композиція, кольорознавство, дизайн-проекування, рисунок і живопис. Крім цього, програма містить такі освітні компоненти, які стосуються проєкування суднового середовища, інтер'єра тощо.

Рисунок та Живопис є базовими дисциплінами, що охоплюють увесь цикл навчання. Зокрема, живопис вивчає зображення об'єктів в архітектурному та інтер'єрному середовищі різними засобами. Композиційна побудова, взаємозв'язок кольору і форми, передача

колористичної виразності – від простого до складного послідовно вивчається студентами протягом навчання.

Зміст дисципліни «Живопис» побудований так, що перший рік навчання студенти виконують прості академічні завдання: натюрморти з декількох предметів. Завдання поступово ускладнюються додаванням кількості предметів натюрморту, різноманіттям їх форм та кольорів, тощо. Натюрморт в інтер'єрі з великих предметів, різноманітних за формою, матеріалом, кольором та фактурою є багатоплановим і більш складним. Також передбачені і виконання саме зображення фрагментів інтер'єру.

Одна із фахових компетенцій, які набувають здобувачі освіти освітньої програми «Дизайн середовища» пов'язана із розумінням особливостей суднового середовища та його проектування. Завдання з живопису теж стосуються цієї тематики. Під час навчальної плернерної практики (після 2 курсу) студенти виконують замальовки та начерки яхт та катерів, опрацьовують навички передачі особливостей та характеру їх форм, пропорцій, руху, кольору. Пошук виразних ракурсів та вибір освітлення сприяє розкриттю художнього образу. Таким чином, виконуючи подібні завдання, студенти знайомляться з особливостями архітектури та конструкції суден, дизайном їх екстер'єру. Варто відмітити, що на цьому етапі архітектурно-дизайнерські рішення суден майбутні дизайнери усвідомлюють саме на образному сприйнятті, застосовуючи живописні засоби та техніки виконання у своєму художньому рішенні.

Продовжуючи тематику архітектури суден, можна відмітити виконання таких творчих робіт з живопису, де в постановці присутні речі, пов'язані із суднобудуванням. Натюрморти, в яких присутні невеликі макети суден, штурвали, морські канати та інші речі. Виконання таких завдань, по-перше, роблять їх більш цікавими та творчими, по-друге, знайомлять студентів з елементами конструкції історичних та сучасних суден. В контексті підготовки майбутніх дизайнерів, які мають проектувати в тому числі й яхтові інтер'єри, аналогічні завдання набувають істотного значення. Студенти вчаться замальовувати предмети, оцінюючи їх форму та місце в просторовому середовищі судна, краще розуміють специфіку суднового інтер'єру. В майбутній діяльності дизайнера це може бути в нагоді при:

- швидких замальовках інтер'єру яхт та інших суден;
- комп'ютерному проектуванні судових інтер'єрів.

Більш складними завданнями з живопису є фрагменти інтер'єрів різних приміщень. На цьому етапі поступово виконуються натюрморти в інтер'єрі, інтер'єри різного ступеня складності, гіпсові фігури та фігури натурників в інтер'єрі. Результатом має бути створення гармонійної композиції, естетичного живописного зображення. Програмою передбачено пророблення деталей інтер'єру, опрацьовування кольорового та тонального рішення, композиційна побудова, виявлення головного та другорядного засобами живопису.

Зображення громадських інтер'єрів (хол університету, музею), приватних приміщень (власний будинок або квартири), займають важливе місце у програмі курсу. Такі завдання з академічного живопису для дизайнерів важливі з точки зору формування у студентів професійних навичок під час аналізу об'єкту, пов'язаних з послідовним виявленням основних об'ємів, пропорцій, колірних особливостей натури. [2]. Враховуючи специфіку освітньої програми «Дизайн середовища» кафедри дизайну НУК доцільно також виконувати творчі завдання зі зображенням судових інтер'єрів.

Це можуть бути самодостатні завдання з живопису:

- копіювання історичних типів кораблів з картин, предметів мистецтва або фотографій;
- копіювання історичних інтер'єрів суден;
- зображення сучасних різноманітних інтер'єрів різних типів суден.

Виконання аналогічних живописних зображень допоможе усвідомити історичний розвиток архітектури суден та його зв'язок із сучасністю, буде в нагоді студентам при вивченні дисципліни «Архітектура і дизайн суден».

Ще одним варіантом є інтеграція творчих робіт з такою дисципліною освітньої програми як «Дизайн-проектування суднового середовища», комплексний підхід до проектування:

- виконання ескізів інтер'єрів, як опрацювання варіантів кольорового рішення в курсовому проектуванні з розробки суднового інтер'єру (каюта капітана, кают-компанія);
- виконання замальовок елементів меблів та обладнання суднового інтер'єру з урахуванням особливості їх конструкції;
- зображення фігури людини в судновому інтер'єрі з метою розуміння обмеженості простору за розміром та важливістю ергономічних аспектів.

Дипломне проектування суднового інтер'єру наприкінці навчання аналогічно може містити взаємозв'язок із живописними роботами студентів. В порівнянні з інтер'єрами вантажних суден яхтові інтер'єри є більш різноманітними, цікавими та привабливими з точки зору прийняття креативних рішень. Відповідно можна виконувати такі творчі роботи, як ескізи варіантів проектування інтер'єрів: зонування, стилі виконання, кольорові рішення тощо. Ще одним запропонованим варіантом може бути: особливості кольорового рішення при різних варіантах освітлення. Такі виконані завдання можна вважати і частиною дипломного проектування в розділі про пошукові варіанти та загальну концепцію.

Інтер'єри яхт, особливо великих, включають декоративні та художні елементи: картини, скульптуру, керамічні вироби, текстиль. Зображення живописними засобами таких декоративних рішень в проектованому інтер'єрі допоможе опануванню наступних навичок: розуміння цілісної художньо-проектної концепції, розумінню естетичної складової в проектуванні суднових інтер'єрів.

Можна визначити, що живопис відіграє важливу роль у підготовці дизайнерів загалом, формує їхню художню культуру, естетичні вподобання, розвиває просторове мислення. Безпосередньо дисципліна «Живопис» в рамках освітньої програми кафедри дизайн НУК сприяє, крім за все, розумінню художньо-творчого мислення при проектуванні суднового середовища, допомагає краще розуміти особливості специфічного суднового простору, візуальне його сприйняття та втілювати ці знання у своїх проектах та створенні інноваційних дизайнерських рішень.

Література:

- [1] Брильов С., Козік В., Хівренко К. Формування професійного мислення архітектора і дизайнера через призму образотворчого мистецтва: живопис, рисунок, скульптура. Матеріали конференцій МЦНД. Умань, 2025. С. 275–278. <https://archives.mcnd.org.ua/index.php/conference-proceeding/article/view/677/679>

[2] Шнайдер Ю.Б. Академічний малюнок і живопис у системі підготовки дизайнерів у ВНЗ. *Дизайн та мистецтво в контексті соціокультурного розвитку* : матеріали X Міжнародної науково-практичної конференції. Хмельницький : ХНТУ, 2024. С. 241–243.

PRACTICAL TASKS IN PAINTING IN THE CONTEXT OF FORMING PROFESSIONAL COMPETENCES IN THE DESIGN OF THE VESSEL ENVIRONMENT

Portnov D.V.

Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Ukraine, Mykolaiv.

Abstract. The implementation of creative tasks in the discipline "Painting" is considered in the context of their content and compliance with the educational program. Variants of tasks are considered in accordance with the acquired skills. Educational disciplines are identified that, in combination with painting, contribute to the mastery of professional competencies.

Keywords: painting, interior, color, ship environment, mastery.

УДК 341

ЗАХИСТ ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ ПІД ЧАС ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ: ПРОБЛЕМИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА В УКРАЇНІ

Недохлєбов І.І.

кандидат юридичних наук

викладач кафедри теорії та історії держави і права

Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова

м. Миколаїв, Україна

ivan.nedokhliebov@nuos.edu.ua

Анотація. Стаття присвячена аналізу проблем імплементації міжнародного гуманітарного права (МГП) в Україні в умовах повномасштабного збройного вторгнення Російської Федерації. Розглянуто міжнародно-правові стандарти захисту цивільного населення, закріплені в Женевських конвенціях 1949 року та Додаткових протоколах 1977 року, а також їх відображення у національній правовій системі України. Проаналізовано чинні нормативно-правові акти, інституційні механізми та практичні заходи, спрямовані на забезпечення захисту цивільних осіб. Визначено ключові проблеми, зокрема відсутність спеціалізованого закону про МГП, фрагментарність правового регулювання, недостатню підготовку кадрів і труднощі документування воєнних злочинів. Запропоновано напрями удосконалення імплементації МГП, серед яких – розробка спеціального закону, посилення міжвідомчої координації, розвиток системи підготовки фахівців та підвищення ефективності національного правосуддя у справах про воєнні злочини.

Ключові слова: міжнародне гуманітарне право, захист цивільного населення, збройний конфлікт, імплементація, Женевські конвенції, воєнні злочини, міжвідомча координація, правове регулювання, воєнний стан.

Виклад основного матеріалу. Повномасштабне збройне вторгнення Російської Федерації в Україну стало одним із найбільш масштабних воєнних конфліктів у Європі з часів Другої світової війни. У цих умовах особливої актуальності набуває проблема захисту цивільного населення як центрального елемента міжнародного гуманітарного права. Сучасна війна в Україні стала не лише трагедією для мільйонів цивільних, але й серйозним тестом на ефективність, життєздатність та адаптивність механізмів МГП у сучасних умовах.

Міжнародно-правові стандарти захисту цивільного населення під час збройного конфлікту ґрунтуються насамперед на положеннях Женевських конвенцій 1949 року [1] та їх Додаткових протоколів 1977 року [2], які закріплюють фундаментальні принципи міжнародного гуманітарного права. Ці акти передбачають безумовний захист осіб, які не беруть або припинили брати участь у воєнних діях, зокрема шляхом заборони нападів на цивільних, терору, колективного покарання та насильницького переміщення. Ключовими є принципи розрізнення (між комбатантами й цивільними), пропорційності (недопущення надмірної шкоди цивільним об'єктам) та необхідності (обмеження воєнних дій лише цілями, необхідними для досягнення військової переваги).

Особливу увагу міжнародне право приділяє захисту об'єктів, що мають життєво важливе значення для цивільного населення, таких як лікарні, школи, водогони та енергетична інфраструктура. Водночас імперативною є вимога забезпечення гуманітарного доступу до осіб, які потребують допомоги. Крім того, згідно з нормами звичаєвого гуманітарного права, всі сторони конфлікту зобов'язані поважати права цивільних, навіть якщо інша сторона не дотримується своїх міжнародних зобов'язань.

Імплементація міжнародного гуманітарного права у національну правову систему України здійснюється шляхом ратифікації міжнародних договорів, адаптації внутрішнього законодавства, створення відповідних інституційних механізмів та впровадження практичних заходів.

Україна є стороною Женевських конвенцій та Додаткових протоколів до них, що забезпечує базову правову основу для захисту цивільного населення в умовах збройного конфлікту.

Норми МГП знайшли відображення у Кримінальному кодексі України [3], у статтях про воєнні злочини, злочини проти людяності, геноцид та злочин агресії. У 2017 році Міністерством оборони затверджено Інструкцію щодо дотримання норм МГП у Збройних Силах України [4], яка регламентує порядок дій військовослужбовців у збройному конфлікті.

З метою міжвідомчої координації створено Міжвідомчі комісії з питань застосування та реалізації норм міжнародного гуманітарного права в Україні [5], яка координує діяльність органів державної влади щодо виконання міжнародних зобов'язань. Окрему роль відіграє запровадження механізмів документування порушень МГП, зокрема через створення Єдиної інформаційної платформи для фіксації воєнних злочинів та взаємодію з міжнародними слідчими органами.

У 2024 році Україна оприлюднила перший добровільний звіт про національні заходи імплементації МГП [6], що стало важливим кроком у зміцненні прозорості й підзвітності держави в цій сфері. Крім того, здійснюється активна робота щодо підвищення обізнаності та підготовки кадрів у секторі безпеки й оборони, впроваджуються навчальні програми, проводяться інформаційні кампанії за участі міжнародних організацій, зокрема Міжнародного комітету Червоного Хреста, ЄС та ООН. Попри ці зусилля, низка проблем, зокрема відсутність спеціального закону про МГП та потреба в інституційному посиленні механізмів нагляду й контролю, залишається актуальною й потребує подальшого вирішення.

Попри формальну інтеграцію основних положень міжнародного гуманітарного права у національну правову систему, його практична імплементація в умовах повномасштабної війни в Україні стикається з низкою системних проблем.

Насамперед відсутній спеціалізований закон про МГП, що ускладнює узгоджене правозастосування та унеможливорює створення цілісного внутрішнього механізму його реалізації. Також спостерігається фрагментарність нормативно-правових актів, що регулюють питання захисту цивільного населення, а діяльність компетентних органів часто позбавлена єдиної координаційної платформи.

Значною перешкодою є обмежена підготовка військовослужбовців, прокурорів і слідчих у сфері МГП, що впливає як на дотримання норм у зоні бойових дій, так і на ефективність розслідувань воєнних злочинів. Ускладнює ситуацію також збройний характер конфлікту, що супроводжується високим рівнем інтенсивності бойових дій, окупацією частини територій та відсутністю доступу до місць скоєння злочинів.

Окремою проблемою залишається документування порушень, яке часто ускладнене браком ресурсів, загрозами для слідчих груп і потребою у міжнародно визнаних стандартах фіксації доказів. Крім того, незавершеність судової реформи та перевантаження правоохоронної системи знижують ефективність притягнення до відповідальності винних осіб, що, своєю чергою, підриває принцип невідворотності покарання. Сукупність цих факторів засвідчує потребу в комплексному переосмисленні підходів до імплементації МГП в умовах воєнного часу та в постконфліктний період.

Щодо напрямків удосконалення, то пріоритетним напрямом є розробка й ухвалення спеціалізованого закону про МГП, який би системно врегулював механізми його застосування та визначив повноваження уповноважених органів. Важливим є також посилення міжвідомчої координації, зокрема шляхом створення постійно діючого органу з питань впровадження МГП або надання належного функціонального забезпечення вже існуючій Національній комісії.

Потребує розвитку система підготовки кадрів – як у секторі оборони та безпеки, так і серед правників, суддів і слідчих – з акцентом на практичні навички застосування МГП і кваліфікацію міжнародних злочинів.

У середньостроковій перспективі важливим викликом стане забезпечення ефективного національного правосуддя у справах про воєнні злочини як елементу відновлення довіри до державних інституцій та утвердження принципу верховенства права в умовах збройного конфлікту і поствоєнної реконструкції.

Література

- [1] Конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12.08.1949. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text
- [2] Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text
- [3] Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
- [4] Про затвердження Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України: Наказ Міністерства оборони України від 23.03.2017 № 164. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0704-17#Text>
- [5] Про утворення Міжвідомчої комісії з питань застосування та реалізації норм міжнародного гуманітарного права в Україні: Постанова Кабінету Міністрів України від 26.04.2017 № 329. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/329-2017-%D0%BF#Text>
- [6] Добровільний звіт у сфері міжнародного гуманітарного права. Представництво України при Європейському Союзі. 2024. URL: <https://ukraine-eu.mfa.gov.ua/news/dobrovolnij-zvit-u-sferi-mizhnarodnogo-gumanitarnogo-prava>

PROTECTION OF CIVILIAN POPULATION DURING ARMED CONFLICT: CHALLENGES OF IMPLEMENTING INTERNATIONAL HUMANITARIAN LAW IN UKRAINE

Nedokhliebov I.I.

Admiral Makarov National University of Shipbuilding

Abstract. The article is devoted to analyzing the challenges of implementing international humanitarian law (IHL) in Ukraine under the conditions of the full-scale armed invasion by the Russian Federation. It examines the international legal standards for the protection of civilians enshrined in the 1949 Geneva Conventions and the 1977 Additional Protocols, as well as their reflection in Ukraine's national legal system. The study analyzes existing legal acts, institutional mechanisms, and practical measures aimed at ensuring the protection of civilians. Key issues are identified, including the absence of a specialized IHL law, the fragmentation of legal regulation, insufficient personnel training, and difficulties in documenting war crimes. The article proposes directions for improving IHL implementation, including the development of a specialized law, strengthening interagency coordination, developing a professional training system, and enhancing the effectiveness of national justice in war crimes cases.

Keywords: international humanitarian law, protection of civilians, armed conflict, implementation, Geneva Conventions, war crimes, interagency coordination, legal regulation, martial law.

УДК 159.9:159.923:159.955.4

РОЛЬ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ В УПРАВЛІННІ МОТИВАЦІЄЮ У СИСТЕМІ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ СТРЕСОГЕННОСТІ ВОЄННОГО ЧАСУ

Ларченко І.В.

*доктор філософії з психології (PhD), викладач кафедри психології
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова
м. Миколаїв, Україна
irina.larchenko@gmail.com*

Іщенко О.А.

*студентка групи 5559мз, кафедри психології
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова
м. Миколаїв, Україна
olena.ishchenko86@gmail.com*

Анотація. У статті здійснено теоретичний аналіз ролі емоційного інтелекту у процесі формування та підтримання навчальної мотивації студентів у системі вищої освіти в умовах воєнного стану. Обґрунтовано значення емоційного інтелекту як ресурсу саморегуляції, адаптації та стресостійкості, що дозволяє зберігати ефективність освітньої діяльності попри стресогенні фактори війни. Доведено взаємозв'язок між рівнем емоційного інтелекту, внутрішньою мотивацією та здатністю до подолання психологічних бар'єрів у навчанні. Акцент зроблено на необхідності інтеграції розвитку емоційного інтелекту у сучасні освітні практики як засобу підвищення академічної успішності та психологічної безпеки студентів.

Ключові слова: емоційний інтелект, стресостійкість, мотивація, психологічна адаптація.

Вступна частина. Сучасні реалії функціонування закладів вищої освіти в Україні визначаються умовами воєнного стану. Хронічна невизначеність, постійні загрози безпеці, повітряні тривоги, релокації, вимушені перерви у навчанні та гібридні формати організації освітнього процесу створюють для студентів і викладачів надзвичайно складне середовище. Це середовище характеризується високим рівнем психоемоційного напруження, що негативно впливає на когнітивні ресурси, мотивацію та здатність до ефективної діяльності. У таких умовах важливим стає пошук психологічних ресурсів, які допомагають зберегти рівновагу і стабільність. Одним із ключових таких ресурсів є емоційний інтелект, який дозволяє людині не лише контролювати власні емоційні стани, а й ефективно взаємодіяти з оточенням, що особливо важливо у колективному освітньому середовищі.

Попри зростаючу кількість досліджень у сфері психологічної стійкості та посттравматичних станів, недостатньо висвітленим залишається питання ролі емоційного інтелекту у підтриманні внутрішньої мотивації студентів у воєнний час. Водночас саме емоційний інтелект виступає механізмом, що забезпечує ефективну саморегуляцію, конструктивну взаємодію у навчальних колективах і здатність протистояти стресовим впливам. Це зумовлює потребу в глибокому теоретичному та емпіричному аналізі

взаємозв'язку між емоційним інтелектом і навчальною мотивацією студентів у стресогенних умовах війни.

Метою роботи є аналіз психологічних аспектів емоційного інтелекту як чинника управління мотивацією студентів і викладачів у вищих навчальних закладів в умовах воєнного стану та визначення його ключових компонентів, що впливають на стійкість, автономність і результативність освітньої діяльності. а також окреслення практичних шляхів інтеграції розвитку емоційного інтелекту у сучасні освітні практики.

Основна частина. Емоційний інтелект у психології трактується як здатність особистості усвідомлювати, розуміти, регулювати власні емоції та адекватно реагувати на емоційні стани інших. У працях Саловея П. та Майєра Дж. розглядається як набір когнітивно-емоційних операцій, що дозволяють особистості адаптуватися до середовища [10, с. 190]. Вітчизняні вчені Носенко Є. та Коврига Н. підкреслюють, що емоційний інтелект є інтегральним механізмом саморегуляції та стресозахисту, який дозволяє людині ефективно справлятися з інформаційними й емоційними перевантаженнями [1, с. 45].

Інші українські дослідники, зокрема Аршава І. та Кутовий К, акцентують увагу на важливості діагностики рівня емоційного інтелекту в реальних життєвих контекстах та його впливі на професійну і навчальну діяльність [2, с. 58]. Власова О. довела, що високий рівень емоційного інтелекту є значущим чинником розвитку стресостійкості й збереження мотивації досягнення, що в умовах війни набуває особливої актуальності [4, с. 91].

Карпенко Є. у своїй докторській дисертації наголошує, що розвиток когнітивної переоцінки як складової емоційного інтелекту допомагає студентам зберігати психологічну рівновагу та продовжувати навчання навіть у кризових умовах [3, с. 47]. Четверик-Бурчак А. аналізує механізми взаємозв'язку рівня емоційного інтелекту з успішністю життєдіяльності, доводячи, що саме емоційна ясність та емпатійна комунікація безпосередньо впливають на мотиваційні установки особистості [5, с. 600].

Згідно з теорією самовизначення Раяна Р. та Десі Е., внутрішня мотивація підтримується за умови задоволення трьох базових потреб: автономії, компетентності та соціальної пов'язаності [6, с. 70]. Розвинений емоційний інтелект сприяє задоволенню цих потреб завдяки вмінню встановлювати емпатійні контакти, усвідомлювати власні цілі та долати психологічні бар'єри. У цьому контексті важливим є також підхід Хобфолла С., згідно з яким збереження ресурсів запобігає дистресу і демотивації, тоді як їх втрата породжує «спіраль виснаження» [7, с. 515]. Емоційний інтелект у такій перспективі виступає механізмом, що уповільнює втрати і сприяє збереженню внутрішніх і соціальних ресурсів.

Особливе місце посідає модель «вимоги–ресурси роботи» Баккера А. та Демерути Е., у якій персональні ресурси, включно з емоційним інтелектом, пом'якшують вплив зовнішніх стресогенних факторів та посилюють залученість у діяльність [8, с. 312]. У процесній моделі регуляції емоцій Гросса Дж. акцент робиться на пріоритетності когнітивної переоцінки над пригніченням емоцій, адже саме вона сприяє довготривалій мотиваційній витривалості [9, с. 16].

Практична площина дослідження підтверджує, що розвиток емоційного інтелекту у студентів та викладачів може здійснюватися через впровадження спеціальних тренінгів з емоційної грамотності, програм розвитку емпатійної комунікації та технік саморегуляції. Доцільним є використання таких методів, як ведення емоційного щоденника, вправи

усвідомленого дихання, практики позитивної візуалізації та групові інтерактивні заняття. Це дозволяє не лише знижувати рівень тривожності але й зміцнювати внутрішню мотивацію до навчальної діяльності.

Таким чином результати аналізу свідчать про те, що емоційний інтелект виконує багатовимірну функцію у системі вищої освіти з одного боку, він є захисним механізмом від негативних наслідків стресу, а з іншого – чинником підвищення внутрішньої мотивації, що безпосередньо впливає на якість навчальної діяльності та психологічну стійкість освітньої спільноти.

Висновок. Емоційний інтелект є ключовим психологічним ресурсом, який дозволяє студентам і викладачам зберігати навчальну мотивацію, стійкість та когнітивну ефективність у складних умовах воєнного часу. Його розвиток сприяє управлінню емоціями, зниженню рівня стресу та формуванню стратегії конструктивної поведінки. Високий рівень емоційного інтелекту забезпечує підтримку внутрішньої мотивації, знижує ризик емоційного виснаження, підвищує здатність до прийняття рішень у кризових ситуаціях та сприяє формуванню адаптивних стратегій навчання.

Практичне впровадження програм розвитку емоційного інтелекту у закладах вищої освіти дозволить створити умови для підвищення академічної успішності, формування психологічної безпеки та підтримки особистісного розвитку студентів. Подальші дослідження можуть бути спрямовані на емпіричне вивчення ефективності конкретних методик розвитку емоційного інтелекту та їх впливу на навчальну мотивацію й психологічну стійкість студентської молоді.

Література

- [1] Носенко Е. Л., Коврига Н. В. Емоційний інтелект: концептуалізація феномену, основні функції : монографія. Київ : Вища школа, 2003. 126 с.
- [2] Носенко Е. Л., Аршава І. Ф., Кутовий К. П. Форми відображеної оцінки емоційної стійкості та емоційної розумності людини : монографія. Дніпро : Інновація, 2011. 178 с.
- [3] Карпенко Є. В. Психологія емоційного інтелекту в дискурсі життєдіяльності особистості : дис. д-ра психол. наук. Острог, 2020.
- [4] Власова О. І. Стресостійкість і мотивація: роль емоційного інтелекту. *Науковий вісник ХНПУ*. 2022. № 4. С. 87–94.
- [5] Четверик-Бурчак А. Г. Емоційний інтелект як чинник досягнення життєвого успіху. Київ : Освіта України, 2016. 182 с.
- [6] Ryan R. M., Deci E. L. Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation. *American Psychologist*. 2000. Vol. 55, No. 1. P. 68–78.
- [7] Hobfoll S. E. Conservation of resources: A new attempt at conceptualizing stress. *American Psychologist*. 1989. Vol. 44, No. 3. P. 513–524.
- [8] Bakker A. B., Demerouti E. The Job Demands–Resources model. *Journal of Managerial Psychology*. 2007. Vol. 22, No. 3. P. 309–328.
- [9] Gross J. J. Handbook of Emotion Regulation. 2nd ed. New York : Guilford Press, 2015.

[10] Salovey P., Mayer J. D. Emotional intelligence. *Imagination, Cognition and Personality*. 1990. Vol. 9, No. 3. P. 185–211.

THE ROLE OF EMOTIONAL INTELLIGENCE IN MANAGING MOTIVATION IN THE SYSTEM OF HIGHER EDUCATION UNDER THE STRESSFUL CONDITIONS OF WAR

Larchenko Iryna Volodymyrivna, Ishchenko Olha Anatoliivna

Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Mykolaiv, Ukraine

Abstract. The article presents a theoretical analysis of the role of emotional intelligence in the process of forming and maintaining students' learning motivation in the higher education system during wartime. The importance of emotional intelligence as a resource of self-regulation, adaptation, and resilience is substantiated, showing its ability to preserve the effectiveness of educational activity despite stressful war factors. The connection between the level of emotional intelligence, intrinsic motivation, and the ability to overcome psychological barriers in learning is highlighted. The emphasis is placed on the need to integrate the development of emotional intelligence into modern educational practices as a means of increasing academic performance and ensuring students' psychological safety.

Keywords: emotional intelligence, resilience, motivation, psychological adaptation.

УДК 159.9

РОЗВИТОК СТРЕСОСТІЙКОСТІ ЗА ДОПОМОГОЮ ПРАКТИЧНИХ ПСИХОЛОГІЧНИХ ІНСТРУМЕНТІВ

Чугуєва І.Є.

кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології

Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова

м. Миколаїв, Україна

inna.chuhuiieva@nuos.edu.ua

Анотація. Представлено опис практичних інструментів для розвитку стресостійкості, що розроблені на основі моделі ізраїльського психолога М. Лахада BASIC PH. В даній моделі поєднуються шість ключових стратегій подолання стресів: переконання, смисли і цінності; проживання і вивільнення емоцій; включення у соціальні зв'язки; критичне мислення, аналіз, рефлексія; уява, творчість, гумор, здатності мріяти; активізація тілесних відчуттів. Кожна із цих стратегій може виступати основою для індивідуального стилю у подоланні стресів, а також дозволяє підключитися іншим стратегіям.

Ключові слова: модель BASIC PH, стресостійкість, психічна стійкість, життєва стійкість, ресурсні канали, стратегії подолання стрес.

Складні стресові події, наприклад, війна, природні катастрофи, соціально-економічні кризи, часто стають викликом для психічної стійкості людини. Такі події можуть як зруйнувати людину, а можуть навпаки, виступити джерелом особистісного зростання.

Розуміння змісту і видів особистісних ресурсів задля збереження стійкості у подоланні складних стресових ситуацій можна використовувати багатофакторну модель BASIC PH, котра була розроблена в 1980 році ізраїльським професором психології Муллі Лахадом. Вона стала результатом його практичної психологічної роботи з населенням Ізраїлю, яке постраждало від обстрілів і терористичних атак. Дана модель включає в себе шість ключових стратегій подолання стресів: подолання за допомогою смислів, цінностей, переконань; подолання через вивільнення, проживання емоцій; подолання за допомогою соціальних зв'язків; подолання за допомогою осмислення, аналізу, рефлексії; подолання за допомогою творчої уяви, гумору, здатності мріяти; подолання через тілесні відчуття [1]. Модель BASIC PH сьогодні активно запроваджується у практиці психологічної допомоги людям у кризових ситуаціях, для ефективного подолання стресових подій. Активізація всіх шістьох ресурсних каналів допомагає уникати деструктивних моделей адаптації, а навпаки, підтримувати продуктивні, адаптивні стратегії. Реалізується ця практична робота за допомогою набору практичних інструментів, які використовуються як в індивідуальній, так і в груповій формі. В процесі психологічної роботи з клієнтом спочатку застосовується метод активного прослуховування каналів BASIC PH, який допомагає визначити домінуючі ресурси людини. Ключові висловлювання та ідіоми, які використовує клієнт можуть вказувати на механізми подолання стресів. Кожен із ресурсних каналів має свої маркери, які проявляються у способі мислення, особливостях сприйняття, стилі спілкування. Також ефективним інструментом для виявлення домінуючих ресурсних каналів виступає опитувальник BASIC PH, який містить 18 питань [2].

За моделлю BASIC PH можна ефективно запроваджувати асоціативні вправи. Наприклад, вправа «Квітка ресурсу» передбачає, що учасники заповнюють шість пелюсток квітки власними джерелами сили для кожного ресурсного каналу [3]. Ця вправа допомагає учасникам краще розуміти власні ресурси, а також під час обговорення дізнатися про інші способи від групи і в такий спосіб розширити спектр можливих стратегій подолання труднощів. Автор моделі BASIC PH вважає, що кожна людина природньо здатна долати стрес за допомогою всіх шести ресурсних каналів. Хоча зазвичай люди покладаються лише на один-два домінуючі способи. Однак, можуть виникати ситуації, коли звичний спосіб подолання може бути або неідеальним, або недоречним, або не адекватним до певної ситуації, або вичерпаним. У такі моменти важливо щоб були альтернативні ресурси для того, щоб уникнути психологічного виснаження. Наративна психологічна вправа «Шлях героя» також використовується як діагностичний, так і терапевтичний матеріал роботи з клієнтом. В цій вправі використовуються елементи терапевтичного оповідання, які допомагають клієнту створити історію з шести частин, де відображені його ресурси й способи подолання. Аналізуючи способи подолання, можна визначити найбільш активні ресурси клієнта, що в свою чергу допомагає обрати відповідні інтервенції для роботи з клієнтом.

Література

- [1] Lahad, M., Shacham, M., Ayalon, O. The "BASIC PH" Model of Coping and Resiliency-Theory, Research and Cross-Cultural Application. London. 2013.
- [2] Sazonova I. Program for promotion post-traumatic growth of teenagers injured as result of russian's military aggression against Ukraine. *Baltic Journal of Legal and Social Sciences*. №3. 2023.
- [3] Sazonova I. Rehabilitation environment as a factor in preventing the consequences of traumatic events and promoting post-traumatic growth of children affected by warfar. *Збірник наукових праць «Проблеми гуманітарних наук*. № 51, 2023. С. 104–108.

DEVELOPING STRESS RESILIENCE WITH THE HELP OF PRACTICAL PSYCHOLOGICAL TOOLS

Chuhueva I.I.

National University of Shipbuilding after Admiral Makarov

Abstract. A description of practical tools for developing stress resistance, developed based on the BASIC PH model of the Israeli psychologist M. Lahad, is presented. This model combines six key strategies for coping with stress: beliefs, meanings, and values; experiencing and releasing emotions; engaging in social connections; critical thinking, analysis, reflection; imagination, creativity, humor, and the ability to dream; and activating bodily sensations. Each of these strategies can serve as the basis for an individual style of coping with stress, and also allows other strategies to connect.

Keywords: BASIC PH model, stress resistance, mental resilience, life resilience, resource channels, stress coping strategies.

УДК 378.147:37.015.3:004.8

ЗАЛЕЖНІСТЬ ВІД ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ТА КРИТИЧНЕ МИСЛЕННЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ У ВИМІРІ ГУМАНІТАРНИХ ВИКЛИКІВ СУЧАСНОЇ ВИЩОЇ ШКОЛИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Ларченко І.В.

доктор філософії з психології (PhD), викладач кафедри психології
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова
м. Миколаїв, Україна
irina.larchenko@gmail.com

Богданова О.В.

студентка групи 5559мз, кафедри психології
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,
м. Миколаїв, Україна
bogdanova.lesya@icloud.com

Анотація. У роботі здійснено теоретичний аналіз впливу залежності від штучного інтелекту на критичне мислення студентської молоді в системі вищої освіти України в умовах

війни. Обґрунтовано подвійний характер впливу ІІ з одного боку, він відкриває нові можливості для навчання, з іншого — формує ризики когнітивної пасивності та зниження рефлексивності. Виявлено, що в умовах гуманітарних викликів сучасної вищої школи надмірне використання ІІ може ускладнювати розвиток здатності студентів до самостійного аналізу та критичної оцінки інформації.

Ключові слова: штучний інтелект, критичне мислення, студентська молодь, гуманітарні виклики, вища освіта, війна.

Вступна частина. Сучасна вища школа проходить період глибоких трансформацій, зумовлених як глобальними технологічними змінами, так і гуманітарними викликами війни. Одним із найбільш суперечливих чинників цих змін є штучний інтелект, який дедалі активніше інтегрується в освітній простір. Штучний інтелект здатний не лише автоматизувати рутинні завдання, але й впливати на когнітивні процеси студентів, формуючи нові підходи до навчання та мислення. Водночас його використання породжує небезпеку зниження рівня критичного мислення та зростання залежності від алгоритмів.

Мета роботи – проаналізувати сучасні дослідження щодо впливу використання штучного інтелекту на критичне мислення студентів і визначити напрями педагогічної практики, спрямованої на подолання гуманітарних викликів у системі вищої освіти України в умовах війни.

Основна частина. В умовах війни перед вищою школою України постають не лише організаційні, а й глибокі гуманітарні виклики, пов'язані з необхідністю збереження інтелектуального та духовного потенціалу студентської молоді. Одним із ключових завдань цього періоду стає розвиток критичного мислення, яке забезпечує здатність студентів протистояти маніпулятивним інформаційним впливам, приймати обґрунтовані рішення та зберігати психологічну стійкість. Українські науковці Кравцов Ю., Ігнатенко О. та Глушко В. підкреслюють, що критичне мислення є базовою компетентністю, яка визначає конкурентоспроможність особистості в умовах трансформацій ринку праці та соціальних криз [3, с. 46].

Водночас стрімке впровадження штучного інтелекту в освітній процес створює суперечливу ситуацію. З одного боку, він відкриває нові ресурси для навчання, розширює можливості доступу до знань, сприяє швидкому пошуку та обробці інформації. Дослідження Лукашової Т. та Друшляк М. доводить, що використання інтелектуальних технологій у підготовці майбутніх викладачів може розвивати здатність до аналізу та рефлексії, проте лише за умови, що студент не обмежується копіюванням готових відповідей, а застосовує їх у власній аналітичній діяльності [4, с. 116].

З іншого боку, надмірна залежність від цифрових інструментів формує ризики когнітивної пасивності та втрати самостійності мислення. Так, Пальчук О. звертає увагу на те, що в умовах воєнних викликів використання штучного інтелекту повинно мати чітке етичне та соціальне підґрунтя, адже безконтрольне застосування може призвести до зниження якості підготовки майбутніх фахівців і послаблення гуманітарної місії освіти [5, с. 310]. Подібну думку висловлює Шевченко І., яка зазначає, що цифрова залежність у студентському середовищі загрожує не лише академічній доброчесності, а й автономії мислення молоді [8, с. 91].

У збірнику матеріалів підвищення кваліфікації під редакцією Дикого О. наголошується, що впровадження інтелектуальних систем у вищій школі потребує нормативного регулювання та педагогічно зваженого підходу, спрямованого на розвиток критичної свідомості студентів [2, с. 27]. У цьому контексті особливої ваги набувають міжнародні рекомендації. Американський науковець Фачіоне П. визначає критичне мислення як процес цілеспрямованого, саморегульованого судження, яке не може бути делеговане штучному інтелекту без втрати глибинних когнітивних якостей [10, с. 12].

Додатково, у «Білій книзі з регулювання ШІ» підкреслюється, що університети мають впроваджувати політики використання ШІ з урахуванням принципів прозорості, відповідальності та людиноцентричності, аби уникнути формування залежності та втрати автономності мислення студентів [1, с. 64]. У «Рекомендаціях щодо використання ШІ у ЗВО» наголошено, що головним завданням освітнього процесу стає інтеграція технологій не як заміників людської когніції, а як інструментів розвитку рефлексії та аналітичних здібностей [6, с. 29].

Аналіз сучасних експериментальних досліджень доводить, що ефективність використання генеративних систем у навчанні визначається педагогічним дизайном, коли ШІ використовується як підтримка аналітичної діяльності, він посилює когнітивний розвиток, але коли стає заміною мислення, виникає залежність і втрата рефлексії [14, с. 48]. Систематичний огляд, здійснений дослідником в галузі освітніх технологій Хсу Лінь, підтверджує, що саме якість інтеграції інтелектуальних систем у навчальний процес визначає їх вплив на критичне мислення студентів [11, с. 220].

Організація економічного співробітництва та розвитку наголошує на необхідності створення умов рівного доступу до інтелектуальних технологій, підкреслюючи важливість їх використання для формування навичок аналізу, а не для механічного відтворення інформації [12, с. 150]. У рекомендаціях Юнеско особливо відзначається гуманітарний вимір, штучний інтелект має використовуватися як ресурс, що підтримує автономію мислення та академічну доброчесність, а не як інструмент, що породжує залежність [13, с. 17].

Таким чином, у вимірі гуманітарних викликів сучасної вищої школи в умовах війни залежність від штучного інтелекту постає загрозою для формування критичного мислення студентів. Водночас за умови педагогічно грамотного супроводу й людиноцентричного підходу ШІ може бути потужним ресурсом для підтримки інтелектуальної автономії та стійкості студентської молоді.

Висновок. Критичне мислення виступає ключовою компетентністю сучасного студента, адже воно забезпечує здатність зберігати інтелектуальну автономію, протистояти маніпуляціям та приймати обґрунтовані рішення навіть у кризових умовах війни. Використання штучного інтелекту у вищій освіті відкриває нові ресурси для навчання, але водночас створює ризики когнітивної залежності та зниження самостійності мислення. Тому особливого значення набуває формування балансу між інноваційними технологіями та гуманітарними цінностями.

Подальша робота буде спрямована на розробку університетських політик етичного застосування ШІ, створення методичних матеріалів для викладачів, інтеграцію курсів із розвитку критичного мислення у навчальні програми та емпіричне вивчення ефективності

таких інновацій. Що дозволить забезпечити не лише академічну доброчесність, а й стійкість та інтелектуальну автономію студентської молоді.

Література

- [1] Біла книга з регулювання штучного інтелекту. Київ : Міністерство цифрової трансформації України, 2023. С. 64–72.
- [2] Дикий О.В. Цифровізація та штучний інтелект у практиці підвищення кваліфікації викладачів : збірник матеріалів. Київ : Інститут вищої освіти Національної академії педагогічних наук України, 2022. С. 27–35.
- [3] Кравцов Ю.С., Ігнатенко О. В., Глушко В. В. Критичне мислення як компетентність сучасного фахівця. Київ : Освіта України, 2019. С. 46.
- [4] Лукашова Т. В., Друшляк М. Г.. Інтелектуальні технології у підготовці майбутніх учителів: потенціал та обмеження. Харків : Харківський національний педагогічний університет імені Григорія Сковороди, 2020. С. 116.
- [5] Пальчук О. І.. Етичні виміри застосування штучного інтелекту у вищій школі в умовах війни. *Педагогічні науки*. 2022. № 4. С. 310–315.
- [6] Рекомендації щодо використання штучного інтелекту у закладах вищої освіти. Київ : Міністерство освіти і науки України, 2023. С. 29–35.
- [7] Словник термінів у сфері штучного інтелекту. Київ : Національна академія наук України, 2022. 112 с.
- [8] Шевченко І. П. Цифрова залежність студентської молоді: ризики та наслідки. *Вища освіта України*. 2021. № 3. С. 91–96.
- [9] Bender Emily, Gebru Timnit, McMillan-Major Angelina, Mitchell Margaret. On the Dangers of Stochastic Parrots: Can Language Models Be Too Big? // *Proceedings of the 2021 ACM Conference on Fairness, Accountability, and Transparency (FAccT '21)*. 2021. P. 610–623.
- [10] Facione Peter Anthony. *Critical Thinking: What It Is and Why It Matters*. San Francisco : Academic Press, 2015. P. 12–18.
- [11] Hsu Lin. Artificial Intelligence and Critical Thinking: A Systematic Review. *Educational Review*. 2022. Vol. 74, No. 3. P. 220–234.
- [12] Organisation for Economic Co-operation and Development. *Artificial Intelligence in Education: Policy Recommendations*. Paris : OECD Publishing, 2021. P. 150–162.
- [13] UNESCO. *Artificial Intelligence and Education: Guidance for Policy-makers*. Paris : UNESCO Publishing, 2021. P. 17–23.
- [14] Zhang Wei. Generative AI in Higher Education: Cognitive Benefits and Risks. *Journal of Educational Technology*. 2023. Vol. 18, No. 2. P. 48–59.

DEPENDENCE ON ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND CRITICAL THINKING OF STUDENTS IN THE CONTEXT OF HUMANITARIAN CHALLENGES OF MODERN HIGHER EDUCATION DURING THE WAR

Larchenko I.V., Bohdanova O.V.

Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Mykolaiv, Ukraine

Abstract. The article presents a theoretical analysis of the influence of dependence on artificial intelligence on the critical thinking of students in the system of higher education in Ukraine under the

conditions of war. The dual nature of the impact of AI is substantiated: on the one hand, it opens new opportunities for learning; on the other, it creates risks of cognitive passivity and reduced reflexivity. It was found that in the context of the humanitarian challenges of modern higher education, excessive use of AI can complicate the development of students' ability for independent analysis and critical evaluation of information.

Keywords: artificial intelligence, critical thinking, students, humanitarian challenges, higher education, war.

УДК 159.922.7:316.356.2:17.022.1

ВПЛИВ СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ НА ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ ПІДЛІТКІВ

Кравчук О.Ю.

кандидат політичних наук, доцент

кафедри соціально-гуманітарних наук дисциплін і філософії

Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова

м. Миколаїв, Україна

olha.kravchuk@nuos.edu.ua

Окоlecь А.Е.

студентка магістратури кафедри психології

Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова

м. Миколаїв, Україна

annaokolec@mail.com

Анотація. У роботі розкрито теоретичні засади поняття «моральна свідомість», визначено основні етапи її розвитку та охарактеризовано підлітковий вік як один із найважливіших і водночас найбільш вразливих періодів становлення моральних орієнтацій та ціннісних установок особистості. Детально проаналізовано психологічний зміст різних стилів сімейного виховання – авторитарного, демократичного, ліберального, гіперопіки та інших – із визначенням специфічних рис кожного та виявленням механізмів їхнього впливу на моральну сферу підлітків. Особлива увага приділена ролі батьків як головних виховних агентів, здатних формувати або, навпаки, гальмувати розвиток моральної свідомості.

Ключові слова: моральна свідомість, підлітковий вік, стиль сімейного виховання, моральні цінності, психологічний супровід.

Вступ. Формування моральної свідомості підлітків є складним і багатограним процесом, що залежить від впливу різних соціальних інститутів, серед яких провідне місце належить сім'ї. Сімейне виховання не лише закладає основу особистісних цінностей, а й формує внутрішні моральні норми, що регулюють поведінку підлітка в суспільстві. Як підкреслюють дослідники (Л.С. Виготський, Ж.П. Сергієнко, О.А. Леонтьєв), саме через

сімейні взаємини відбувається первинне засвоєння моральних правил і принципів, які згодом формують фундамент моральної свідомості.

Мета роботи. Метою даної роботи є аналіз сучасних психолого-педагогічних досліджень щодо ролі сімейного виховання у формуванні моральної свідомості підлітків, виявлення основних чинників впливу, а також проблем і перспектив у цій сфері.

Матеріали та методи. Дослідження проведено на основі аналізу наукової літератури, публікацій з психології розвитку, сімейної психології та педагогіки, а також теоретичних концепцій, які розкривають процеси формування моральної свідомості в підлітковому віці.

Результати та обговорення. Підлітковий вік є періодом активного формування особистості, пошуку ідентичності, інтенсивного соціального розвитку. У цей період особливо важливим стає вплив сім'ї як першого і головного соціального середовища. Дослідження свідчать, що саме сімейні цінності, стиль виховання, поведінка батьків і моральний клімат у родині значно впливають на формування у підлітка моральної свідомості.

Позитивний стиль сімейного виховання, що поєднує вимогливість із підтримкою, допомагає підліткам усвідомлювати важливість моральних норм, розвивати почуття відповідальності, чесності, справедливості, співчуття до інших. Такі сім'ї створюють умови для формування внутрішньої мотивації до моральної поведінки, сприяють розвитку критичного мислення та самоконтролю.

Натомість у сім'ях з авторитарним, надмірно суворим або, навпаки, недостатньо регламентованим стилем виховання, де часто присутні конфлікти, нерозуміння, відсутність моральних прикладів, формування моральної свідомості у підлітків ускладнюється. Це може призводити до асоціальної поведінки, девіацій, проблем у спілкуванні та саморегуляції.

Крім того, важливо враховувати, що підлітки активно засвоюють не лише прямі настанови батьків, а й підсвідомо моделюють власну поведінку, орієнтуючись на їхні дії і реакції. Отже, роль сімейного виховання виходить за межі словесного впливу і включає прикладні моделі поведінки, що формують моральний досвід дитини.

Додатково варто зазначити, що сучасні умови життя, цифрові технології, соціальні медіа ускладнюють процеси виховання і вимагають від сім'ї більш усвідомленого підходу до передачі моральних цінностей, адже підліток піддається впливу не лише сім'ї, а й зовнішніх факторів, що можуть суперечити сімейним нормам.

Висновки. Формування моральної свідомості підлітків неможливе без активного та усвідомленого впливу сімейного виховання. Для ефективного морального розвитку необхідно створювати у сім'ї позитивний моральний клімат, забезпечувати відповідність між словами і діями батьків, підтримувати відкритий діалог з дитиною, а також враховувати соціокультурні зміни сучасного суспільства. Тільки за таких умов підліток здатний сформувати стійкі моральні орієнтири і стати відповідальним членом суспільства.

Література

[1] Чайковський Р. Вплив сімейного виховання на розвиток характеру підлітка. *Молодий вчений*. 2020. № 12 (88). С. 302–305.

[2] Берегова Н., Федорчук П. Вплив сімейного виховання на формування особистості дитини. *Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки*. 2020. Вип. 6. С. 10–15.

[3] Кротенко В. І., Заставна І. С. Вплив стилю сімейного виховання на формування акцентуацій характеру у підлітків. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*. 2014. Вип. 28. С. 290–293.

[5] Кравченко І. М., Ткачук Т. Л. Особливості впливу сім'ї на становлення особистості підлітків. Електронний ресурс. Режим доступу: http://medpsychology.pp.ua/osoblyvosti_vplyvu_simyi

[6] Субашкевич І. Р., Сеньків Х. Т. Вплив стилю сімейного виховання на формування ціннісних орієнтацій підлітків. *Інноваційна педагогіка*. 2020. Вип. 21, Т. 2. С. 196–200.

[7] Цибух Л. М., Мельничук І. В., Лазоренко Т. М. Вплив стилю сімейного виховання на розвиток особистісних якостей підлітків. *Габітус*. 2020. Вип. 15. С. 202–207.

[8] Булах І. С. Психологія особистісного зростання підлітків: реалії та перспективи : монографія. Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2016. 340 с.

THE INFLUENCE OF FAMILY UPBRINGING ON THE FORMATION OF THE MORAL CONSCIOUSNESS OF ADOLESCENTS

Kravchuk Olga Yuriivna, Okolets Anna Edwardivna

Admiral Makarov National University Mykolaiv

Abstract. The paper reveals the theoretical foundations of the concept of "moral consciousness", identifies the main stages of its development and characterizes adolescence as one of the most important and at the same time the most vulnerable periods of the formation of moral orientations and value attitudes of the individual. The psychological content of various styles of family upbringing - authoritarian, democratic, liberal, hyper-caregiving and others - is analyzed in detail, with the definition of the specific features of each and the identification of the mechanisms of their influence on the moral sphere of adolescents. Particular attention is paid to the role of parents as the main educational agents capable of forming or, conversely, inhibiting the development of moral consciousness.

Keywords: moral consciousness, adolescence, family upbringing style, moral values, psychological support.

УДК 159.947.5.355.48

ПСИХОЛОГІЧНІ МЕХАНІЗМИ СИНДРОМУ ВТОМИ ВІД ВІЙНИ СЕРЕД ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ В ЗОНАХ БОЙОВИХ ДІЙ

Ларченко І.В.

*доктор філософії з психології (PhD), викладач кафедри психології
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова
м. Миколаїв, Україна
irina.larchenko@gmail.com*

Іщенко Я.П.

*група 5559МЗ, Навчально-науковий гуманітарний інститут
Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова
м. Миколаїв, Україна
yanina.ish@gmail.com*

Анотація. У роботі представлено комплексний аналіз психологічних механізмів формування синдрому втоми від війни серед цивільного населення, що перебуває у зонах бойових дій. На основі сучасних міжнародних та українських досліджень показано, що цей феномен виникає не лише внаслідок безпосередніх травматичних подій, а й у результаті накопичувального ефекту хронічного стресу, когнітивного перевантаження та втрати ресурсів. Особливу увагу приділено практичним аспектам: розробці програм психологічної реабілітації, психопрофілактики та ресурсного відновлення населення, яке щодня стикається з впливом воєнної реальності.

Ключові слова: синдром втоми від війни, цивільне населення, емоційне виснаження, когнітивна втома, психологічні механізми, психічне здоров'я.

Наукові дослідження психологічних наслідків війни традиційно зосереджуються на військовослужбовцях та ветеранах, а також на проблематиці посттравматичного стресового розладу (ПТСР). Водночас психічний стан цивільного населення у зонах бойових дій залишається недостатньо вивченим. Брак емпіричних даних ускладнює розробку ефективних програм психологічної підтримки, профілактики та відновлення ресурсів [2].

В умовах сучасної війни в Україні мільйони людей зазнають тривалого стресового впливу, що формує високі ризики емоційного виснаження, депресивних і тривожних розладів, когнітивного перевантаження та соціальної дезадаптації. **Унікальність українського досвіду, зумовлена масштабом і тривалістю війни, робить його значущим для міжнародної науки та практики [1].**

Метою є з'ясування психологічних механізмів та основних проявів синдрому втоми від війни серед цивільного населення та окреслення можливостей застосування міжнародного й українського досвіду.

Основна частина. Сучасна психологічна наука розглядає цивільне населення як одну з найбільш уразливих груп під час тривалих воєнних конфліктів, оскільки воно стикається не лише із загрозою життю, але й із втратою житла, соціальних ролей та економічних ресурсів.

Теоретичним підґрунтям розуміння феномену синдрому втоми від війни є концепція стресу та копіngu, розроблена Лазарусом Р. та Фолкман С. яка визначає стрес як процес взаємодії індивіда із зовнішніми навантаженнями, у якому ресурси оцінюються як недостатні для подолання загроз, а копіng-стратегії виконують функцію регуляції емоційних і проблемних викликів [1,5].

Науковці Сафронов М. та Петровська І. також розглядають феномен «втоми від співчуття», що виникає через хронічне співпереживання чужим стражданням, підсилене медійним впливом і потоком травматичних новин. Такий стан супроводжується вторинною травматизацією, емоційним виснаженням і порушеннями когнітивних функцій. [6].

У дослідженні, опублікованому в *Міжнародному неврологічному журналі*, доведено, що синдром втоми від війни проявляється через комплекс психоемоційних і когнітивних порушень. Емоційне вигорання формується внаслідок тривалого перебування у стані небезпеки, хронічного стресу та інформаційного перевантаження. Це призводить до втрати емпатії, емоційної апатії та зниження внутрішньої мотивації [4].

Когнітивне перевантаження зумовлене надлишком травматичних повідомлень, потребою контролювати безпеку близьких і постійним прийняттям складних рішень. Це виявляється у зниженні концентрації, проблемах із пам'яттю та відчутті «когнітивного туману». Десенсибілізація й емоційне заціпеніння, характерні для тривалого стресу, супроводжуються труднощами у розпізнаванні й вираженні власних емоцій (алекситимією) [7]. Втрата ресурсів і сенсу життя пов'язана з руйнуванням соціальних зв'язків, економічними втратами та зниженим відчуттям контролю над ситуацією, що веде до соціальної ізоляції й відчуття безнадії [5]. Психічне виснаження часто проявляється у вигляді соматичних симптомів – безсоння, хронічної втоми та болю без фізіологічної причини [7].

Українські дослідження підтверджують, що значна частина цивільного населення демонструє симптоми емоційного виснаження та когнітивної втоми. Міжнародний досвід засвідчує універсальність цього явища. У Данії на вибірці понад мільйон осіб встановлено підвищений ризик розвитку психічних розладів упродовж п'яти років після травматичних подій. В Ізраїлі більшість цивільних, які пережили воєнний конфлікт, на початку мали клінічно значущі симптоми тривоги, депресії або ПТСР, і навіть через кілька місяців їхня поширеність залишалася надзвичайно високою. Водночас український контекст відрізняється масштабом і тривалістю впливу, що створює специфічні виклики для науки й практики [1; 2; 6; 9; 10].

Ефективна психологічна підтримка цивільного населення передбачає поєднання кількох підходів. Індивідуальна психологічна підтримка може реалізовуватися через консультації, кризові центри та гарячі лінії [2]. Групові програми профілактики вигорання включають групи взаємопідтримки, психоедукаційні тренінги та практики саморегуляції [7]. Ресурсне відновлення передбачає майндфулнес, тілесно-орієнтовані практики, такі як йога та релаксація, а також нормалізацію біоритмів [6]. Дистанційні цифрові інструменти, зокрема онлайн-курси, сприяють зменшенню тривоги, покращенню сну та підтримці емоційної стабільності [9]. Комплексне поєднання цих підходів дозволяє мінімізувати психоемоційне виснаження, зберегти когнітивні ресурси та підтримати соціальну інтеграцію населення.

Висновки. Синдром втоми від війни серед цивільного населення є комплексним психоемоційним явищем, що поєднує емоційне виснаження, когнітивне перевантаження та

втому від співчуття. Український досвід відрізняється унікальністю через масштаб і тривалість війни, що створює нові виклики для психологічної науки та практики. Формування ефективних програм психологічної підтримки, поєднання індивідуальної та групової роботи, ресурсного відновлення та психоедукації є критично важливим для збереження психічного здоров'я цивільного населення та стійкості суспільства.

Література

- [1] Боковець О. В. Синдром втоми від війни: структура та психологічні механізми. *Вісник Київського університету. Серія «Соціальна робота»*, 2024.
- [2] Жданова І., Шахова О., Роденкова В. Динаміка психічних станів цивільного населення під час війни в Україні. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія Психологія*, 2023, № 74, с. 7–12. DOI: <https://doi.org/10.26565/2225-7756-2023-74-01>
- [3] Кириченко В. Інформаційний простір України в контексті гібридної війни. *Журнал соціальної та практичної психології*, 2023, № 2, с. 18–23.
- [4] Матяш М., Луньов В., Прудка Л., Руденко Ю., Прінт В. Нейропсихологія синдрому хронічної втоми у цивільного населення в умовах війни. *Міжнародний неврологічний журнал*, 2024, т. 20, № 7, с. 382–393. DOI: <https://doi.org/10.22141/2224-0713.20.7.2024.1118>
- [5] Нечитайло І., Брусакова О. Вплив окупації та втрат від війни на психічне здоров'я та суб'єктивне благополуччя цивільного населення: на прикладі мешканців Харкова та Харківської області за умов повномасштабного вторгнення Росії в Україну. *Європейські соціально-правові та гуманітарні дослідження*, 2024, № 2.
- [6] Сафронова М., Петровська І. Емоційна та соціальна відчуженість українців під час війни: результати пілотного дослідження. *Психологічний журнал*, 2025, т. 11, № 2, с. 18–42. DOI: <https://doi.org/10.31108/1.2025.11.2.2>
- [7] Шель Н. В. Емоційне виснаження та втома під час війни. *Вісник Донецького національного університету. Серія «Психологія»*, 2025.
- [8] Amsalem D., Lazarov A., et al. The effects of war-related experiences on mental health symptoms of individuals living in conflict zones: a longitudinal study. *Scientific Reports*, 2025, vol. 15, p. 1234.
- [9] Frankova I., Sijbrandij M. Preventing common mental health problems in war-affected populations: the role of digital interventions. *Frontiers in Digital Health*, 2025, vol. 7, 1586030. DOI: <https://doi.org/10.3389/fdgth.2025.1586030>
- [10] Momen N., Plana-Ripoll O., Agerbo E., et al. Posttraumatic psychopathology in Denmark: A registry-based cohort study. *Acta Psychiatrica Scandinavica*, 2023, vol. 148, no. 5, pp. 393–405.

PSYCHOLOGICAL MECHANISMS OF WAR FATIGUE SYNDROME AMONG CIVILIAN POPULATION IN COMBAT ZONES

Larchenko I.V., Ishchenko Ya.P.

Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Mykolaiv, Ukraine

Abstract. The paper presents a comprehensive analysis of the psychological mechanisms of war fatigue syndrome among civilians living in combat zones. Based on modern international and Ukrainian research, it is shown that this phenomenon arises not only as a result of direct traumatic events but also due to the cumulative effect of chronic stress, cognitive overload, and resource loss. Special attention is given to practical aspects, in particular to the development of programs of psychological rehabilitation, prevention, and resource restoration for the population that faces the impact of war reality every day.

Keywords: war fatigue syndrome, civilian population, emotional exhaustion, cognitive fatigue, psychological mechanisms, mental health.

УДК 159.9.018.2

ПРОБЛЕМИ АДАПТАЦІЇ ВИКЛАДАЧА ДО РОБОТИ ОФЛАЙН

Карсканова С.В.

*кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології,
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова
м. Миколаїв, Україна
svitlana.karskanova@nuos.edu.ua*

Анотація. У статті зацентовано увагу на одній із проблем адаптаційного процесу при виході з довготривалого вимушеного онлайн навчання та викладання на очне. Висвітлено особливості адаптації викладачів до освітнього процесу в умовах воєнного часу. Визначено шляхи подання бар'єрів та проблем таких як «пожирачі часу», та надані конкретні рекомендації та вправи по їх корекції.

Ключові слова: адаптація, навчання, саморефлексія, прокрастинація, таймблокінг.

Довготривалий період вимушеної роботи онлайн, дистанційно та в змішаному режимі викликає проблеми в адаптації до стандартної, офлайн роботи викладачів всіх ланок освіти. Ми іноді не розуміємо, що проблеми адаптації у студентів всіх курсів до очного навчання стосуються і їх викладачів теж. Роки роботи при коронавірусі, а потім в період повномасштабної війни дали відбиток на організацію всього навчального процесу у вищій школі, навіть змінили наші звички в повсякденному житті та переустрій нейронних зв'язків. Викладачі, не залежно від віку та досвіду попередньої роботи, недооцінюють масштаб впливу «дистанційки» на їх психічну та фізичну організацію. На їх психічну активність. До цього додалися стреси пов'язані з періодом карантину, стрес війни, стреси переїздів, повітряних тривог, вибухів, безсонних ночей, страхи за своїх близьких, страх втрати життя та свого

майна... На цьому тлі загострення хронічних хвороб, поява психосоматичнообумовлених розладів та хвороб. Одна із основних проблем, що ті рекомендації, які ми пропонуємо далі з одного боку дуже прості та більшість викладачів знають їх та не вважають за потрібне звертати на них увагу, з іншого боку їх ефективність виявляється тільки в системному підході...

Що ж заважає дорослій людині, яка вже мала попередній досвід адаптаційних процесів та соматичних і психологічних, спокійно перестроїтися? Відповідь складається з багатьох напрямків, наведемо лише один – це зміни в організації свого часу та структурування особистого та професійного життя. Розглянемо скорочено лише одну з цих складових – «пожирачі часу».

Пожирачі часу, або time killers, – це думки, справи та звички, на які ми витрачаємо час, але не отримуємо від цього ні користі, ні задоволення. Їхніми надійними супутниками є деструктивні думки на кшталт цих: **«Чим я займався весь день?», «На що я витратила час?», «День пройшов марно».**

Традиційні «пожирачі часу» у дорослих та їх прикметні риси.

Відволікатори, тобто фактори, що відволікають, – одні з наймасштабніших пожирачів часу. Їх поділяють на внутрішні й зовнішні. До зовнішніх належить шум, повітряна тривога, сповіщення на телефоні, неочікувані прохання від колег / родичів тощо. Ігнорувати повідомлення від друга зі словами «це питання життя і смерті» майже так само складно, як повітряну тривогу. І саме тієї миті, коли увага перемикається з однієї теми на іншу, фокус губиться. Не менш серйозний вплив мають внутрішні фактори. Уявіть, що в найвідповідальніший момент мозок раптом вирішив нагадати про те, що ви забули зачинити вхідні двері вдома чи не отримали апдейт від ділового партнера, який завтра буде вже недоступний. Навіть зайвий декор на робочому столі може стати причиною втраченої уваги. Важко зосередитися на продуктивній роботі, коли думки блукають деінде.

Відволікатори не намагаються ховатися від ока, проте їх не завжди можна помітити одразу. Вони порушують концентрацію та перешкоджають розумовій діяльності й творчому процесу. Після того як вас відволікли, важко знову включитися в робочий процес і бути продуктивним. Для цього потрібен час, і саме його нахабно цуплять пожирачі. Через це знижується якість роботи й навчання.

Прокрастинація, або відкладання на потім, – одна з найнебезпечніших і найпопулярніших пожирачів часу. Її харизмі важко опиратися, адже неприємні справи справді не хочеться робити. Прокрастинація не розв'язує проблему, а відтерміновує її. Наш мозок сприймає це як рішення, хай і недовготривале. Так прокрастинація заохочує бездіяльність. Часто причиною прокрастинації є не лише небажання виконувати певні дії, а й страх перед їх виконанням, невпевненість в успішному результаті чи бажання уникнути відповідальності.

Перш за все варто розуміти, що прокрастинація – не синонім ліні чи відпочинку. Вона не лише гальмує роботу чи розвиток, а й відтерміновує їхній початок. Коли ми бачимо тільки негативні варіанти розвитку подій, то не можемо наважитися розпочати жодну справу.

Прокрастинація любить підміняти поняття й перетворювати негативні емоції на позитивніші. Проте спокій, який дарує прокрастинація, тимчасовий або й узагалі оманливий. З його наслідками рано чи пізно доведеться розбиратися.

Часоплин – дуже небезпечний ворог саме завдяки своїй поетичній натурі. Адже не одразу можна зрозуміти, з ким ви маєте справу. Цей пожирач дає відчуття, ніби час тече, бо й ми пливемо за течією. У цьому стані мислення перемикається на реактивний тип. Тому ми відчуваємо, що все життя залежить від зовнішніх обставин, які неможливо змінити. Наприклад, деструктивний колектив чи погані умови праці (жарко, холодно, повітряні тривоги).

На противагу реактивному типу мислення є проактивне. Його суть полягає в тому, аби не припиняти активної діяльності навіть тоді, коли здається, що для цього немає вигідних умов. Людина з проактивним типом мислення зосереджує увагу на тому, що може змінити, а отже не витрачає час марно.

Часоплин характеризується тим, що людина, як самурай, не має мети, а має лише шлях. Вона виконує рутинні справи, проте відчуття завершеності чи досягнення цілі так і не з'являється. У цьому й ховається підступ, адже не можна сказати, що людина геть нічого не робить. Просто такий пожирач позбавляє не лише часу, а й особистого прогресу, оскільки блокує його.

Немає людини, яка ніколи не стикалася б із цим пожирачем часу. Поглинач енергії, або виснаження, є проблемою, що має безліч контекстів, зокрема й час. В основі виснаження – відсутність балансу. Воно відбувається, коли ми не делегуємо обов'язки, працюємо до повного знесилення, не залишаємо собі час для відпочинку, не можемо абстрагуватися від роботи навіть змінивши обставини тощо.

Особливість поглинача енергії – те, що на нього впливають інші пожирачі часу. Наприклад, прокрастинація може бути причиною як психічного, так і фізичного виснаження. Вона привчає організм і мозок до статичності, і з цього стану потім дуже важко вийти.

Поганий сон, нездорове харчування та постійне психоемоційне навантаження беруть своє. Коли ми відчуваємо нестачу енергії, то не здатні ні навчатися нового, ні працювати, ні креативно мислити. Досягнувши своїх меж, ми ризикуємо втратити й цікавість до життя. Як наслідок, виникають апатія й ангедонія (нездатність отримувати задоволення від діяльності, яка зазвичай буває для людей приємною). Це особливо небезпечні стани, яких необхідно уникнути ще за перших ознак.

Інструкція з виявлення пожирачів часу

Один з перших кроків на шляху подолання пожирачів часу – самоаналіз. Дослідіть, які з цих факторів найбільше проявляються у вашому житті. Щоб простіше обмірковувати проблему, дайте відповіді на запитання: Що, на вашу думку, спричиняє появу пожирача часу: несприйняття ситуації в цілому; поодинокі випадки, що спричиняють складні емоції та заважають концентруватися на ухваленні рішень; рідкісні прояви, які негативно позначаються на результаті?

Саморефлексія допоможе вам визначити корінь проблеми й дібрати ефективний підхід для її розв'язання. Та навіть після детального аналізу не варто хапатися за знешкодження всіх пожирачів одразу. Робіть це послідовно, адже подібні проблеми не розв'язуються одним днем. Почніть з малого і крок за кроком прямуйте до мети.

Кожен пожирач має свою форму протидії.

Як подолати відволікаторів?

Щоб упоратися з цими пожирачами часу, використовуйте прості системні підходи:

- вимкніть звук сповіщень до певного часу;
- використовуйте навушники з шумопоглинанням, коли гамір заважає концентруватися;
- заплануйте перерви між роботою для спілкування з колегами;
- переглядайте пошту та соцмережі лише в певний фіксований час.

Рекомендації:

- Проаналізувати, обов'язково записати що у вас на даний момент є найбільшим «пожирачем часу».
- Прописати що ви робите саме для себе для нормального функціонування мозку та тіла (сон, харчування, фізичні вправи, прогулянки, спілкування та його якість....). Все банальне проте дієве.
- Установіть чіткі обмеження для часу на відпочинок і робочого часу.

Ефективно організувати роботу допоможе **техніка Pomodoro**. Її винайшов студент Франческо Чірілло ще у 80-х роках минулого століття. Аби якнайшвидше виконати домашнє завдання, хлопець вирішив скористатися кухонним таймером у вигляді помідора. Що 10 хвилин студент змінював завдання. З часом техніка зазнавала змін, проте основна її суть незмінна.

У чому суть техніки Pomodoro? Працюйте 25 хвилин, а потім зробіть перерву на 5–10 хвилин (на лекції змініть вид діяльності, на практичній це простіше...). Повторіть такий часовий блок 4 рази, після чого зробіть велику перерву тривалістю до 30 хвилин.

Ефективність цього способу сьогодні науково доведена. Завдяки такому графіку мозок залишається в тонусі й водночас перемикається, що дає змогу працювати без перевтоми.

Як подолати прокрастинацію? Діліть усі великі й складні завдання на декілька частин та працюйте поступово. Заохочуйте себе за допомогою різних методів на кожному етапі. Керуйтеся позитивним мисленням і спробуйте візуалізувати кінцевий результат.

Для подолання прокрастинації ефективною є техніка Брайана Трейсі, назва якої інтригує – **«Поїдання жаб»**. Тут «жаба» – це важке чи неприємне завдання, виконання якого ми відкладаємо.

У чому суть техніки «Поїдання жаб»? Якщо перед вами є декілька «жаб» (тобто складних завдань), визначте найбільшу та почніть з неї просто зараз. Усі інші «мешканці ставка» здаватимуться вже не такими складними на її тлі. Під час роботи з найважчим завданням ви зможете знайти рішення для простіших справ і швидше з ними впоратися.

Як подолати часоплин. Найкращий супротивник невизначеності – ясність. Почніть планувати й розписувати свої плани на день, тиждень, місяць і навіть рік. Це допоможе знайти правильний вектор і прибрати всі слабкі ланки, які обтяжують вас на шляху до особистого прогресу.

Найкращий спосіб, аби подолати цього пожирача часу, – **таймблкінг**.

Ця техніка має багато версій, та основна ідея незмінна – будь-яка діяльність має свій часовий блок та окреслені межі на її виконання. Часові блоки дають можливість не лише ефективно працювати, а й відстежувати прогрес на всіх етапах.

Зрозуміло що викладачі, які протягом останнього періоду «дистанційки» працювали очно відповідно вимог до адміністративних посад мають менш яскраво виражену проблему

адаптації, проте на нашу думку це стосується всіх викладачів і не тільки вищої школи без виключення.

Література

[1] Lion Ho, Reclaim Your Time: Conquer the 4 Major Time Wasters. *Productivity*. April 23, 2024. URL: <https://www.lifehack.org/972794/conquer-time-wasters> (дата звернення: 11.07.2025)

PROBLEMS OF THE TEACHER'S ADAPTATION TO WORK OFFLINE

Svitlana Karskanova

Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Mykolaiv, Ukraine

Abstract. The article focuses on one of the problems of the adaptation process when leaving long-term online learning to face-to-face teaching. The features of teachers' adaptation to the educational process in wartime conditions are highlighted. Ways of overcoming barriers and problems such as "time wasters" are identified, and specific recommendations and exercises for their correction are provided.

Keywords: adaptation, learning, self-reflection, procrastination, time blocking.

УДК 747

ДИЗАЙН ЯК ТВОРЧІСТЬ У ПОВСЯКДЕННОМУ ЖИТТІ: АСПЕКТИ ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ

Сергієнко О.М.

старший викладач кафедри дизайну

Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,

м. Миколаїв, Україна

vvs64728@gmail.com

Анотація. У статті розглядається феномен дизайну як форми творчості, глибоко вкоріненої у повсякденному житті людини. Аналізується естетичне сприйняття у контексті взаємодії з об'єктами дизайну та виділяються ключові компоненти цього процесу. Особлива увага приділяється ролі дизайну у формуванні візуальної культури та у процесі естетичного виховання особистості. Також обговорюється зв'язок дизайнерської діяльності з науково-технічними та гуманітарними тенденціями сучасності, акцентується значення проектного мислення як форми творчої активності.

Ключові слова: дизайн, повсякденність, творчість, естетика, сприйняття, зорова культура, проектність, естетичне виховання.

Вступна частина. Сучасна людина живе у візуально насиченому середовищі, в якому дизайн стає важливим фактором сприйняття, мислення та естетичного розвитку. Дизайнерська діяльність виходить за межі суто функціонального проектування, перетворюючись на

культурне явище та форму творчого самовираження. Увага до естетики повсякденного - ключова риса сучасної культури, в рамках якої дизайн стає інструментом виховання смаку, формування середовища та розвитку особистості.

Мета роботи. Визначити та обґрунтувати роль дизайну як форми повсякденної творчості у процесі естетичного виховання особистості, досліджуючи механізми естетичного сприйняття та розкриваючи взаємозв'язок між дизайном, візуальною культурою та проектним мисленням у контексті сучасних соціокультурних та технологічних тенденцій.

Основна частина. Основа дизайнерської практики – *естетика повсякденності*. У цьому контексті дизайн розглядається як практичне мистецтво, де взаємодіють функціональність та художність. Його мета – не лише вирішення функціональних завдань, а й створення візуально привабливого середовища, здатного викликати естетичне задоволення.

Дизайн осмислюється як «мистецтво життя», що поєднує в собі функцію та форму, користь та красу. Сучасний дизайн не тільки задовольняє практичні потреби, а й формує емоційний та естетичний досвід. Золотий перетин, ритм, симетрія та баланс – універсальні принципи, що забезпечують гармонійне сприйняття об'єктів та просторів. Краса стає частиною функціонального оточення, здатного надавати виховний вплив.

Найважливішим завданням естетичного виховання виступає формування естетичного смаку, а також здатності до сприйняття й творення краси. Естетичне сприйняття передбачає не лише зосередження уваги на візуальних особливостях об'єкта, але й інтерпретацію та осмислення його символіки, форми і її пропорцій, кольору, які у сукупності визначають цілісність дизайнерського образу. Привабливий та оригінальний зовнішній вигляд виробу дуже важливий, тобто інформують користувача про продукт з перших секунд сприйняття та викликає *емоційну реакцію*. У класичному мистецтві зовнішній вигляд твору абстрактно передає ідею – загальну думку чи концепцію, знаходячи своє втілення у конкретному, чуттєво сприйманому художньому образі. У дизайні ж ідея набуває функціонального призначення: вона спрямована на вирішення практичних завдань, задоволення потреб людини та формування певного емоційного стану у споживача. Таким чином, дизайн стає засобом естетичного виховання, формуючи візуальну чутливість та культурну грамотність і може стимулювати у людині прагнення створювати, вигадувати щось нове.

На формування та сприйняття культурних норм та кодів у дизайні значний вплив надає *соціальний контекст*. Формування естетичного смаку відбувається через контакт із візуально та смислово насиченим середовищем. Візуальна культура закладає стандарти сприйняття, формує критерії оцінки та визначає спосіб життя.

Творча діяльність дизайнера – це *синтез мистецтва та технології*. Дизайнер не лише створює, а й інтерпретує ідеї, накопичує досвід, пропускаючи його через власне бачення. Саме смак, цілісність задуму та вміння гармонізувати елементи визначають естетичну цінність проекту, завжди вирішує конкретні завдання та прагне функціональності. Однак він спирається на закони мистецької композиції: пропорції, ритм, баланс, колористику. Дизайнерська діяльність – це синтез художнього та технологічного знання, що поєднує ремесло, науку та інтуїцію.

Процес проектування включає генерацію ідеї, дослідження аналогів, експерименти з формою, кольором, текстурою, композиційне і функціональне моделювання. *Проектність* як особливий тип мислення - це орієнтованість перетворення реальності. У дизайні проектне мислення проявляється у здатності бачити нові форми взаємодії людини та середовища, які мають поєднуватися за технічними, мистецькими та емоційними критеріями. Саме смак

автора визначає ступінь поєднання елементів проектного об'єкта, що робить кожен дизайнерський проект унікальним. У цьому контексті дизайн виконує функцію не лише прикладну, а й виховну: він розвиває смак, увагу, здатність до візуального аналізу.

Дизайн виступає, як формування середовища і особистості. Естетично насичене та функціонально організоване середовище розвиває здатність до візуального аналізу, сприяє гармонізації внутрішнього стану людини, стимулює творчу активність, впливає на культурну ідентичність та спосіб мислення.

Таким чином, дизайн постає як форма культурного висловлювання і водночас як засіб індивідуального та суспільного виховання.

Висновки. Дизайн у повсякденному житті – це не лише спосіб вирішення практичних завдань, а й форма креативної взаємодії людини з навколишнім світом. Він відіграє ключову роль у формуванні візуальної культури, розвитку естетичного сприйняття та вихованні смаку.

Через дизайнерську діяльність людина набуває досвіду художнього перетворення середовища, освоює культурні цінності, розвиває здатність відчувати і творити. У цьому контексті дизайн стає важливим елементом гуманітарної освіти та потужним інструментом естетичного виховання, спрямованого на розвиток здатності жити у красі та за законами гармонії.

Література

- [1] Гардабхадзе І. А. (2019). Сучасний дизайн. Синтез мистецтв, технологій, етнокультури та екології. *Питання культурології* (35), 21–33. URL: (дата звернення: 24.08.2025).
- [2] Колісник О. В. Дизайн в контексті самоідентифікаційних соціокультурних практик : монографія / О. В. Колісник. – Київ : КНУТД, 2020. – 224 с
- [3] Хоменко Л. М. Основи проектування і моделювання : навчально-методичний посібник. – Умань: ФОП Жовтий О.О., 2016. – 125 с.
- [4] Чупріна Н. В. Сучасні технології дизайн-діяльності : навч. посіб. / Н. В. Чупріна, Т. В. Струмінська. – К. : КНУТД, 2017. – 416 с.

DESIGN AS CREATIVITY IN EVERYDAY LIFE: ASPECTS OF AESTHETIC EDUCATION

Serhiienko O.M.

Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Mykolaiv, Ukraine

Abstract. The article examines the phenomenon of design as a form of creativity deeply rooted in everyday human life. It analyzes aesthetic perception in the context of interaction with design objects and highlights the key components of this process. Particular attention is paid to the role of design in the formation of visual culture and in the process of aesthetic education of the individual. The connection between design activities and modern scientific, technical, and humanitarian trends is also discussed, and the importance of project thinking as a form of creative activity is emphasized.

Keywords: design, everyday life, creativity, aesthetics, perception, visual culture, project-based, aesthetic education.

УДК 474

РОЛЬ ГРАФІТІ В ОРГАНІЗАЦІЇ ІНТЕР'ЄРНОГО ПРОСТОРУ**Сергієнко О.М.***старший викладач кафедри дизайну**Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова**м. Миколаїв, Україна**vvs64728@gmail.com***Філатова В.***студентка 2-го курсу кафедри дизайну**Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова**м. Миколаїв, Україна**filatova.vladislava07@gmail.com*

Анотація. В публікації розглядається потенціал графіті як засобу візуального оновлення та адаптації інтер'єрного простору. Розглянуто функціональну, естетичну та соціокультурну роль графіті в сучасному дизайні

Ключові слова: графіті, дизайн інтер'єру, адаптивний простір, візуальне оновлення, зонування

Вступна частина. У сучасному світі графіті вже давно перестало бути винятково проявом протестної культури або нелегального стріт-арту. Воно вийшло за межі простих написів на стінах і трансформувалося у повноцінну форму мистецтва. Сьогодні елементи стріт-арту активно застосовують у дизайні інтер'єрів, оформленні громадського середовища, створенні декоративних композицій та інтер'єрних арт-об'єктів. Актуальність цієї теми зумовлена зростанням популярності графіті в інтер'єрному середовищі, особливо серед нового покоління дизайнерів, архітекторів та мешканців, які прагнуть самовираження через простір.

Мета роботи. Метою є аналіз ролі графіті у трансформації житлових та комерційних просторів інтер'єру. Завданням є визначити його естетичні, культурні та функціональні ролі в сучасному дизайнерському середовищі.

Основна частина. Графіті, традиційно пов'язане з вуличним середовищем, останніми десятиліттями дедалі активніше проникає у сферу інтер'єрного дизайну, перетворюючись на засіб художньої трансформації внутрішніх просторів. Термін «графіті» означає «нацарапаний», і вказує на давню практику залишення надписів та малюнків на стінах. У цьому контексті воно втрачає виключно протестний або нелегальний статус, набуваючи ознак легітимного мистецького інструменту, здатного формувати унікальні візуальні рішення інтер'єрного простору.

Проаналізуємо роль графіті як засобу візуальної трансформації інтер'єрного простору, його вплив на естетичне та культурне сприйняття, атмосферу та просторову організацію інтер'єрного середовища.

Візуальна трансформація простору за допомогою графіті. Графіті може розглядатися як інструмент візуальної модифікації інтер'єрного простору, що сприяє формуванню його

сприйнятих параметрів — від ілюзії розширення до ефекту звуження, а також зміні об'ємно-просторової структури.

Досягнення подібних ефектів можливе за рахунок використання різних колірних параметрів і контрастних співвідношень в композиції зображення. Вертикальні лінії у зображенні можуть підкреслювати висоту приміщенні, а горизонтальні візуально робити його ширшим. Теплі кольори візуально наближають поверхню, водночас холодні навпаки створюють ефект віддалення та допомагають «розширити кімнату». Нюансні м'які кольори та плавні переходи роблять простір більш глибоким та легким, тоді як різкі контрасти додають динамічності. Подібні ефекти можуть реалізовуватися як через кольорові рішення, включаючи абстрактні форми з ефектом «туману», так і за допомогою текстових включень, нанесених аерозольною фарбою, які не тільки несуть смислове навантаження, але і органічно інтегруються в загальний дизайн інтер'єру.

У старих приміщеннях чи у приміщеннях з вторинним інтер'єром графіті можна застосовувати як метод відновлення та декорування простору, що надає йому нове життя без капітального ремонту. Завдяки яскравим кольорам, сміливими композиціями та індивідуальним художнім акцентам, воно сформує нову атмосферу, а саме оживить приміщення. Це особливо ефективно у випадках, коли архітектурне втручання неможливе або небажане.

Терапевтичний вплив графіті в просторі. В той же час застосування яскравих кольорів та динамічних форм у зображенні буде створювати сенсорну стимуляцію, яка активізує зорову увагу та може викликати позитивні емоції, зменшити стрес і підвищити психологічний комфорт. Це особливо важливо в офісах, де настінні розписи використовуються для боротьби з монотонністю середовища і стимулювання творчості. В житлових просторах графіті може працювати як елемент емоційної підтримки: надихати, заспокоювати або мотивувати.

Соціальний і культурний вплив графіті в інтер'єрі. У приватних інтер'єрах – дитячих кімнатах, студіях, підліткових просторах графіті може виражати індивідуальний характер і стиль життя мешканця.

У комерційних інтер'єрах (кафе, офіси, магазини) застосування елементів стріт-арту виконує не лише естетичну роль, але й значно впливає на емоційну атмосферу, яку асоціюють із молодіжною культурою, неформальністю, свободою думки. Це створює відчуття унікальності та енергії, а також підвищує комфорт і формує позитивне ставлення до бренду у клієнтів.

Окрім цього, графіті можуть підсилити ідентичність простору. Наприклад корпоративні чи культурні мотиви підсилять характер бренду чи тематику інтер'єру.

Також може нести смислове навантаження, а саме за допомогою стінопису можна транслювати важливі повідомлення, пов'язані з статтю, рівністю, екологією, правами людини, етнікою. Це дозволяє простору стати учасником публічного діалогу, що підвищує лояльність свідомих споживачів.

Використання графіті в інтер'єрі є ідеальним способом для створення фотозон. Це не тільки приверне увагу, але й заохотить клієнтів фотографуватися та ділитися цими фото на таких платформах, як Instagram чи Tik Tok. Включаючи елементи стріт-арт у дизайн інтер'єру,

комерційні підприємства мають змогу отримати додаткову рекламу завдяки контенту, яким відвідувачі діляться у соцмережах.

Задіяння зображення графіті в інтер'єрі може змінити функціональне сприйняття простору. Графіті можуть візуально зонувати простір та служити альтернативою фізичним перегородкам чи панелям. Вони не лише поділяють інтер'єр на функціональні зони, а й формують фокусні акценти, що привертають увагу користувачів. Таким чином можна організувати робоче місце, кухонну зону або відпочинкове місце, зберігаючи просторі для пересування і не створюючи фізичних бар'єрів.

Задля кращого зонування елементи стріт-арту можуть бути інтегровані не лише на стінах, але й на меблях, стелях або підлогах – наприклад декоративний розпис шафи або кухонного острова дозволяє виокремити сегмент без фізичних меж.

У гнучких чи тимчасових просторах (виставки, магазини-роруп) зображення графіті може виступати мобільним засобом декорування, який не лише швидко адаптується до нових функцій простору, але й сприяє формуванню унікальної атмосфери простору. Його можна реалізовувати на легких конструкціях, тимчасових перегородках або тканинах, що дозволяє не лише декорувати, а й зонувати простір.

У комерційних просторах графіті відіграють роль візуальних орієнтирів і навігаційних маркерів. Вони можуть позначати вхід, рецепцію, касову зону або місця очікування, що значно покращує читаність простору та сприяє інтуїтивній орієнтації відвідувачів.

Висновки. Отже, застосування графіті в інтер'єрному дизайні демонструє, що воно виконує не лише естетичну, а й важливу психологічну та соціальну роль. У житлових інтер'єрах воно сприяє самовираженню, створюючи індивідуальний стиль, а в комерційних – підвищує ідентичність бренду, залучаючи клієнтів, і формує неповторну атмосферу. Незважаючи на свій неформальний характер, його можна адаптувати до різних стилів, масштабів і функціональних вимог простору. Таким чином, графіті в інтер'єрі сьогодні виступає засобом спілкування, емоційного впливу і формування просторової ідентичності, відкриваючи нові горизонти для дизайнерських експериментів і інтерпретацій в сучасному просторі.

Література

- [1] Kim, J., Heo, W. (2021). Interior Design with Consumers' Perception about Art, Brand Image, and Sustainability. *Sustainability*, 13(8), 4557. URL: <https://doi.org/10.3390/su13084557> (дата звернення: 7.07.2025).
- [2]. Dongre, P. N. (2022). Creating Significant Spaces by Graffiti in Interiors. *Proceedings of DARCH 2022 November Conference on Architecture and Design*. URL: https://www.ocerints.org/darch22november_epublication/papers/Preeti%20Namdeorao%20Dongre.pdf (дата звернення: 7.07.2025).
- [3]. Humanities. (2024). Graffiti, Street Art, and Ambivalence. *Humanities*, 14(4), 90. URL: <https://www.mdpi.com/2076-0787/14/4/90> (дата звернення: 7.07.2025).

THE ROLE OF GRAFFITI IN THE ORGANIZATION OF INTERIOR SPACE**Serhiienko O. M., Filatova V.**

Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Mykolaiv, Ukraine

Abstract. This publication examines the potential of graffiti as a means of visual renewal and adaptation of interior space. It considers the functional, aesthetic and sociocultural roles of graffiti in contemporary design.

Keywords: graffiti, interior design, adaptive space, visual renewal, zoning

УДК 747.056.262

**ЕРГОНОМІЧНО АДАПТОВАНИЙ ПРОСТІР ЖИТЛА
ДЛЯ НЕЗРЯЧОЇ ОСОБИ ТА СОБАКИ-ПОВОДИРЯ****Сергієнко О.М.***старший викладач кафедри дизайну**Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова**м. Миколаїв, Україна**vvs64728@gmail.com***Груде А.***студентка 2-го курсу кафедри дизайну**Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова**м. Миколаїв, Україна**floarianna.forever@gmail.com*

Анотація. В публікації розглядається концепція ергономічно орієнтованого простору житла для незрячої особи та собаки-поводиря, який буде проживати разом із нею. Запропоновано просторові та функціональні рекомендації щодо планування інтер'єру, а також наведено приклади ергономічних і тактильних елементів навігації.

Ключові слова: інклюзивність, ергономіка, собака-поводир, просторове планування, тактильна навігація, розумний дім.

Вступ. У контексті сучасного розуміння *інклюзивності* та сталого розвитку, особливе значення має створення житлових середовищ адаптованих до потреб людей з порушеннями зору. Проектування ергономічно обладнаного житла повинно робити його не лише комфортним, але й безпечним. Такі проекти вимагають поєднання архітектурної точності, тактильної логіки та етичного ставлення до матеріалів. Собака-поводир має дуже важливу роль, і як засіб орієнтації для людини, і як постійний компаньйон у просторі, тому її розміри також потрібно враховувати при проектуванні житла. Незважаючи на зростаючий інтерес до питань інклюзивного простору, на сьогоднішній день залишається вкрай обмежена кількість наукових і практичних даних, що стосуються проектування інтер'єрів, адаптованих для

спільного і безпечного пересування людини з порушенням зору і її компаньйона – собаки-поводиря.

Мета роботи. Метою дослідження є розробка рекомендацій до дизайну житлового простору, який би задовольняв потреби незрячої особи та її собаки-поводиря. Завданням є визначення просторових, функціональних та матеріальних параметрів, які забезпечують безпеку, автономність та комфорт для обох мешканців.

Основна частина. Перш за все, незряча людина потребує комфорту та безпеки руху. Один з найважливіших аспектів роботи є проєктування житла з проходами зробленими згідно ергономічних вимог. Недостатність даних про організацію інтер'єру для слабозорих людей із собаками-поводирями викликає необхідність дослідження просторових параметрів ергономіки інтер'єру. Тобто стандартом для проходів є щонайменше 60 см для однієї людини, проте житло для сліпої особи передбачає сумісне проживання разом із собакою-поводирем, який буде її супроводжувати, тож проходи повинні відповідати. Існує декілька порід собак для людей різного віку. Для дітей, наприклад, обирають малі породи собак. Для дорослих людей, як правило, обирають крупні породи. Лабрадор ретривер – одна з найчастіше використовуваних. Розглянемо параметри собаки-поводиря. Розмір – до 65 см у холці, маса – до 40 кг, та близько 50–60 см у ширину. Від носу до хвоста собака має щонайменше 100 см. Виходячи з цього, вільний простір для пересування має бути шириною щонайменше 150 см, із можливістю розвороту собаки, а дверні отвори – щонайменше 90 см, якщо будуть ситуації, у яких пес буде йти не перед, а поряд з людиною. Це дозволяє уникати зіткнень, а також забезпечує *комфортну навігацію*.

Забезпечення вільного руху та мінімізація ризиків побутових травм також є дуже важливими. Навіть незначні зміни рівня підлоги можуть бути джерелом небезпеки для людини, спричиняючи спотикання або втрату орієнтації. Саме тому рекомендована безпорогова укладка підлоги. Вона дозволить створити гармонійне єднання простору без бар'єрів, однорівневий простір підлоги. Окрема увага приділяється текстурному зонуванню підлоги. Якщо враховувати те, що незряча особа буде використовувати простір інтер'єру без тростини, головними рекомендаціями буде укладка *однорівневої підлоги*. Через компенсаторне загострення дотику, стопи незрячих осіб здатні вловлювати навіть найменші зміни фактури та пружності матеріалів. Саме тому слід досягати сумісності маршрутів людини та собаки за допомогою *тактильних доріжок*, які мають вести саме там, де зазвичай слідує собака (коридори, входи, переходи між функціональними зонами). Тоді людина, слідуючи за собакою, паралельно зчитує ногами підтвердження маршруту. Доріжка має бути досить широкою (75 см мінімум, щоб собака міг йти по центру, а людина - слідом). Покриття повинно сприяти комфорту для лап (надто м'які або слизькі матеріали спричинятимуть дискомфорт для тварини), також мають бути точки орієнтації. Отже на перетинах маршрутів або перед важливими вузлами (двері, сходи, вихід) можна застосувати інші фактури або невеликі бортики. Це допомагає людині тактильно підтвердити зупинку або зміну напрямку, а собака при цьому зупиняється або чекає на команду. Має бути подвійний контроль, який полягає в тому, щоб собака забезпечував активну навігацію, а тактильні доріжки давали людині пасивну перевірку правильності руху. Тобто людина має «страховку»: навіть якщо собака зробив паузу чи відволікся, стопа одразу «каже», що простір змінився. Тут бажано, щоб тварина була навчена так, щоб специфічні ділянки підлоги асоціювалися з дією (наприклад, зупинка на

більш жорсткій фактурі перед сходами). Це не основна функція собаки, але допомагає синхронізувати тактильні та поведінкові канали орієнтації. Краще за все використати плитку, як основний матеріал для цього, так як її легше комбінувати. Наприклад, полімерний камінь і вінілова плитка. Полімерний камінь, як основний матеріал для покриття підлоги в усьому приміщенні, має в собі стійкість до навантажень та вологості. Він також має стійкість до подряпин та тверду, нековзку структуру, що зробить пересування собаки-поводиря надійнішим. Для умовної доріжки радиться вінілова плитка, яка, візуально, майже не відрізняється від полімерного каменю, проте має суттєво відчутну тактильну різницю. Плитка тепліша, м'якіша та пружинить, що є ідеальним контрастом для незрячої людини, між твердішим та холоднішим каменем.

Важливим також є ергономічне розташування *фурнітури* на елементах меблі. Замість традиційних ручок, які незрячій людині було б доволі складно знаходити, доцільним є впровадження механізмів відкриття елементів меблів натиском руки, щоб зробити проживання комфортним.

Всі меблі в домі: дивани, крісла, столи, шафи, обов'язково повинні мати *закругленні кути*. Це дуже знижує ймовірність травм при випадковому зіткненні. Всі розміри меблів повинні бути виконані відповідно до ергономічних вимог.

Дуже радиться до використання система «розумного дому». *Голосові асистенти*, інтегровані в систему «розумного дому», дозволяють користувачеві керувати різними функціями – світлом, температурою, побутовими приладами. Наприклад, кліматичні пристрої, такі як обігрівачі, кондиціонери та зволожувачі, які можна було б налаштовувати за допомогою голосових команд, без потреби візуального інтерфейсу. Це дозволить людині самостійно регулювати температуру підлоги та зробить орієнтацію у просторі ще комфортнішою. Такий підхід не лише знижує фізичне навантаження і кількість повторюваних дій, а й формує відчуття контролю над простором, що критично важливо для збереження незалежності та впевненості у щоденному житті незрячої людини.

Смарт-системи здійснюють технічну підтримку комунікації між людиною та собакою-поводирем. У нашій собакі може бути вмонтовано *GPS-трекер*, він буде передавати місцезнаходження через Bluetooth. Це особливо важливо у великих приватних дворах, де пес може виходити на вулицю самостійно.

Особливу увагу слід приділити зоні відпочинку собаки. У приміщенні вона має розташовуватись поруч з місцем перебування господаря – біля ліжка або робочої зони. Завдяки цьому, собака завжди буде поряд із господарем, готовий виконувати свою функцію, як навігатора, або як компаньйона та вірного друга.

Висновки. Ергономічно спроектований простір житла для незрячої особи та її собаки-поводиря – це поєднання функціональності, безпеки та емоційної довіри. Він має реагувати на потреби обох мешканців: забезпечувати орієнтацію через дотик, фактуру, звуки, бути безпечним для пересування, працювати за принципами розумного будинку. Такий підхід формує нову етичну норму в дизайні - прояв емпатії не тільки до незрячої особи, але і до її вірного компаньйона.

Література

- [1] 5 great pet friendly design ideas for your home <https://impresamodular.com/5-great-pet-friendly-design-ideas-for-your-home/>
(дата звернення: 19.07.2025)
- [2] PubMed Central (PMC), Accommodating blind and partially sighted clients <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC4307778/>
(дата звернення: 27.07.2025)
- [3] Acme Brick. What is Barkitecture? Why Your Dog Might Dig It! <https://brick.com/stories/what-is-barkitecture/> (дата звернення: 30.07.2025)

ERGONOMIC ADAPTED LIVING SPACE FOR A BLIND PERSON AND A GUIDE DOG

Serhiienko O., Grude A.

Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Mykolaiv, Ukraine.

Abstract. The publication examines the concept of ergonomically oriented housing space for the blind person and the guide dog, which will reside with it. Spatial and functional recommendations for interior planning are proposed, as well as examples of ergonomic and tactile navigation elements.

Keywords: inclusivity, ergonomics, guide dog, spatial planning, tactile navigation, smart home.

УДК 37:355.48(477)

ОСВІТНІ ВТРАТИ УКРАЇНИ ЯК НАСЛІДОК ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ

Сонечко О.С.

*викладач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін і філософії
Національного університету кораблебудування ім. адмірала Макарова
м. Миколаїв, Україна
sonechkoolga@gmail.com*

Анотація. У статті розглядаються освітні втрати, що їх зазнали освітні інститути з початку повномасштабного вторгнення. Аналізуються причини, через які система освіти зазнала втрат. Розглядаються шляхи виходу з кризової ситуації.

Ключові слова: освіта, освітні втрати, навчальні втрати, освітні умови, результати навчання, недоотримані знання.

Будь-які соціальні зміни або потрясіння, що відбуваються в той чи інший час у суспільстві, привносять щось нове у перебіг, здавалося б, звичайних подій та соціальних явищ. Соціальні інститути, як форми організації та діяльності суспільства, можуть слугувати свого роду індикатором стабільного соціального розвитку або ж соціальних проблем.

Ми маємо визнати, що певні зміни, яких зазнали освітні інститути з початку повномасштабного вторгнення російських окупаційних військ в Україну, є значними та небезпечними для українського суспільства. І мова йде не тільки про сьогодення, але й про

подальші перспективи. Ця думка має ґрунтуватися на визнанні того, що саме освітні інститути, їх повноцінний розвиток та соціалізація в межах їх діяльності молоді та підростаючого покоління має надзвичайне значення для розвитку країни в майбутньому.

Право на освіту є одним з основних для сучасної людини. І саме це право виявилось під загрозою в нашій країні протягом декількох останніх років. І якщо із обмеженнями та складнощами, що були викликані пандемією COVID-19, освітяни дали собі раду, то криза, яка розпочалася в освітньому середовищі після початку повномасштабного вторгнення, має більш складні та тривожні наслідки. Освітня система України зазнала важких навчальних втрат.

Саме визначення «навчальні втрати» намагається охопити великий спектр проблемних питань, що виникають чи можуть виникнути в освітній та соціальній спільноті через обмежений доступ до освіти, невідповідний рівень знань, відсутність можливості опановувати нові знання та навички. Сучасна наукова література розглядає певну кількість підходів до визначення навчальних втрат. Так, на думку фахівців Українського центру оцінювання якості освіти, навчальні втрати можна охарактеризувати приблизно наступним чином.

По-перше, це втрата знань і навичок або наявність певних відхилень в академічному прогресі учня чи студента. Вона може бути викликана перервою у формальній освіті, пропусками занять тощо.

По-друге, мова йде про втрату здобутих раніше знань, коли учасники освітнього процесу, які свого часу досягли певного прогресу в навчанні, погіршують свою успішність. Подібна втрата знань може мати місце під час тимчасової (нетривалої) перерви у формальній освіті. У даному випадку мова може йти про літні канікули чи хворобу.

По-третє, навчальні втрати мають на увазі наявність різниці між тим, чого вже навчився студент, тобто досягнутим ним академічним прогресом, і тим, чого він мав би навчитися на певному етапі свого навчання, наприклад, у певному віці, на певному курсі тощо [2].

Причинами, що призвели до навчальних втрат під час повномасштабного вторгнення, ми можемо вважати наступними:

- відсутність у педагогів, викладачів та учнів і студентів постійного, вільного доступу до інтернету;
- перерви на заняттях під час повітряних тривог;
- відсутність підручників та навчальних матеріалів;
- виїзд учнів та студентів за межі своїх населених пунктів або за межі країни, що ускладнювало подекуди доступ до дистанційного навчання;
- виїзд викладачів та вчителів, проведення ними занять без відповідних підготовлених матеріалів;
- навчання за скороченою програмою, через втрачений час на початку повномасштабного вторгнення [1].

На жаль, освітні втрати мають здатність швидко накопичуватися але повільно вирішуватися.

Таким чином, на нашу думку, одним із основних завдань повоєнної відбудови України має стати забезпечення можливості повноцінного функціонування освітньої системи. Також в нашій державі має відбуватися розбудова нової освітньої системи відповідно до міжнародних стандартів. Це, як нам здається, має бути однією з обов'язкових умов розвитку суспільства на його шляху до становлення громадянського суспільства.

Пріоритетними напрямками у цьому процесі може стати створення безпечного освітнього середовища та повернення здобувачів освіти та викладачів до аудиторій

навчальних закладів. Також необхідне відновлення зруйнованої внаслідок військової агресії освітньої інфраструктури, запровадження ефективних механізмів управління та організаційного й економічного розвитку закладів освіти, що відповідають сучасним реаліям.

Література

[1] Ворчакова І., Кравчук О., Матвієнко Л., Сонечко О. Історичні, соціально-політичні, публічно-управлінські та інституціональні виміри української державності : монографія. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2025. – 150 с. (С. 116–148).

[2] Топузов, О. Освітні втрати в період воєнного стану: проблеми діагностики та компенсації. *Укр. пед. журн.* – 2023. – № 1. – С. 5–13. https://testportal.gov.ua/wp-content/uploads/2023/04/Learning-losses_Ukraine.pdf

EDUCATIONAL LOSSES OF UKRAINE AS A CONSEQUENCE OF MILITARY AGGRESSION

Sonechko Olga Sergiivna

Admiral Makarov National University of Shipbuilding

Abstract. The article examines the educational losses experienced by educational institutions since the beginning of the full-scale invasion. The reasons behind the losses suffered are analyzed. Possible ways out of the crisis are considered.

Keywords: Education, educational losses, loss of learning, educational conditions, learning outcomes, missed knowledge.

УДК 378.147

ПОПУЛЯРИЗАЦІЯ НАУКИ І ТЕХНІКИ ТА ІНЖЕНЕРНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ ЗА ДОПОМОГОЮ ГУМАНІТАРНИХ ОСВІТНІХ КОМПОНЕНТІВ

Коновалова Г.В.

кандидат історичних наук, доцент кафедри Суднобудування та ремонту суден

Херсонський навчально-науковий інститут

Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова

м. Миколаїв, Україна

konovalovaiianna@gmail.com

Коновалов В.І.

магістрант

2 Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова

м. Миколаїв, Україна

ivaiii@ukr.net

Анотація. У роботі представлено педагогічні аспекти популяризації науки і техніки, інженерних й технічних спеціальностей, формування загальних і спеціальних компетентцій, формування програмних результатів навчання здобувачами вищої освіти під час вивчення гуманітарних дисциплін. Дисципліни гуманітарного циклу нормативної чи вибіркової

складової доповнюють професійну підготовку здобувачів освіти гуманітарними знаннями, що є важливим для всебічного розвитку особистості. Прискорення науково-технічного прогресу вимагає від нас не лише розуміння сучасних технологій, але й уміння критично мислити та адаптуватися до постійних змін.

Ключові слова: винахідництво, гуманізація освіти, дослідження, еволюція, інженерні досягнення, історія, наука, прогрес, техніка, технології.

Вступна частина. Однією з освітніх компонентів – навчальних дисциплін, що органічно поєднує наукові знання про досягнення природничо-технічних та соціогуманітарних наук, є «Історія науки і техніки». Знання, набуті студентами, впливають на виховання спеціалістів вищої кваліфікації, на формування духовно багатих особистостей, на розуміння ними природи інтелектуальної діяльності, сприяють подоланню вузькофахового мислення.

Мета роботи полягає в розгляді педагогічних аспектів формування цілісного уявлення про розвиток науки, техніки і технології як історико-культурного явища здобувачами вищої освіти та популяризації технічних спеціальностей.

Основна частина. Двадцять століття та початок двадцять першого істотно змінило роль науки і техніки в житті суспільства. Якщо колись ці види діяльності людини перебували, образно кажучи, на периферії загальносоціального розвитку, не були визначальними (широкі верстви суспільства зовсім не відчували на собі їх впливу), то тепер спостерігаємо протилежну тенденцію. Хтось може захоплюватися цим фактом, хтось, навпаки, впадає у відчай, але безсумнівним є одне: прогрес науки і техніки безпосередньо і багатогранно впливає на життя кожного з нас, об'єктивно сприяючи постійному оновленню різних сторін дійсності. Обидва ці феномени – наука і техніка – набули такої соціальної важливості, що не брати їх до уваги, аналізуючи розвиток суспільства та його перспективи, просто неможливо.

Провівши аналіз інформації з сайтів провідних вітчизняних закладів вищої освіти спостерігаємо те, що переважна більшість технічних закладів включили дисципліну «Історія науки і техніки» в нормативну складову загальної підготовки. Також активно пропонуються курси «Історія науки і техніки», «Історія інженерної діяльності», «Еволюція інженерних досягнень», «Основні етапи історії науки і техніки в світі і Україні», «Історія науки, техніки і технологій: Світ і Україна», «Енциклопедія науки, техніки та технологій» та інші до блоку вибіркових дисциплін на першому (бакалаврському) рівні вищої освіти». Зазначені освітні компоненти розроблені на порубіжжі гуманітарного, природничого і технічного знання, спрямовані на формування у здобувачів освіти уявлення про історичну логіку науково-технічного розвитку в контексті розвитку історії культури людства.

Мета історії науки і техніки, як науки, полягає у тому, щоб сприяти сталому підвищенню загальнокультурного і науково-технічного потенціалу суспільства, приділена увага питанню розвитку техногенної цивілізації та її наслідків.

Метою вище вказаних дисциплін є вивчення основних етапів, процесів і подій історії науки, техніки і технологій від найдавніших часів до сьогодення у контексті основних тенденцій світового розвитку. Також зазначаємо, що одним з важливіших завдань історичної науки є дослідити й вписати історію розвитку науки й техніки в Україні в контекст світової історії. Відсутність таких знань у державних діячів і керівників (якими, згодом, стануть

сьогоднішні студенти) веде до помилок у політиці держави в галузі науки й виробництва, втраті національних досягнень, відставанні країни у розвитку економіки, втраті ресурсів, насамперед, людських.

Акцентуємо увагу на методологічному арсеналі науки як соціальної потреби і резерв інтенсифікації науково-технологічної та інноваційної діяльності сучасників.

Сьогодні навіть важко уявити, як далеко заведе людство подальший прогрес науки і техніки, оскільки великі прориви в їх розвитку пов'язані з військовими технологіями. Історія науки і техніки свідчить, що будь які прориви в науці та технологіях стоять на плечах попередніх поколінь вчених та винахідників. Підготовка майбутніх фахівців у технічному закладі вищої освіти не повинна обмежитися лише професійною складовою, а містити і гуманітарну. Кожен з випускників має відчувати особисту відповідальність не тільки за долю своєї країни та її народу, а й за подальший розвиток цивілізації, за стан природного середовища, в якому житиме людство.

Пререквізитами зазначених освітніх компонентів є базові знання з «Всесвітньої історії», «Історії України», «Суспільствознавства», «Географії», «Технологій» та інших гуманітарних, природничих й точних дисциплін, набутих в межах загальної середньої освіти.

В результаті опанування навчальним матеріалом студенти насамперед повинні отримати цілісне уявлення про розвиток науки, техніки і технології як історико-культурного явища. В межах лише аудиторної роботи студенти оволодівають в основному фактологічними та теоретичними матеріалами.

Самостійна робота в комплексі з іншими формами навчання забезпечує глибоке вивчення та всебічне засвоєння студентами матеріалу, оволодіння методами наукового мислення, виховання у них творчих, аналітичних підходів до вивчення історії науки, техніки і технологій. Форми самостійної роботи можуть бути різноманітними: вивчення, критичний аналіз і конспектування джерел, навчальної та навчально-методичної літератури, наукових монографій та статей. У цілому конспект за формою може бути написаний у вигляді тез і бути ґрунтовним за змістом та коротким за обсягом.

Додаткові знання здобувачі можуть отримати з видань, які розкривають історію окремих галузей науки і техніки, наукових центрів і товариств, закладів вищої освіти та біографії видатних науковців і винахідників.

Тематика рефератів, есе, доповідей, які пропонуються для підготовки студентами, зазвичай охоплює досягнення світової науки і техніки, насамперед, наукові та технічні відкриття; особистий доробок видатних учених; соціальні, етичні та економічні виміри інновацій (як технології впливають на працю, приватність, безпеку та соціальну справедливість, а також як вони можуть сприяти сталому розвитку та вирішенню глобальних викликів) тощо. Здобувачам широко пропонується також тематика, присвячена розвитку науки і техніки в Україні, науково-технічному доробку їх альма-матер.

Викладачі-лектори в робочих програмах і силабусах пропонують для використання широкий спектр інтернет-ресурсів (вибрано авторами як частіше рекомендованих):

<http://www.nas.gov.ua> – Центр досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки ім. Г.М. Доброва.

<http://www.nbu.gov.ua/portal/natural/nnz/index.html> – Сайт Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського, архів міжнародного наукового журналу «Наука та наукознавство».

http://pamjatky.org.ua/?page_id=685 – Архів номерів журналу «Питання історії науки і техніки».

<http://www.epochtimes.com.ua/science/> – Велика епоха. Наука.

<http://www.history.com.ua/index.shtml> – Український історичний портал.

<http://s-osvita.com.ua> – Сучасна освіта в Україні і за кордоном.

http://ukrainiancomputing.org/PHOTOS/Memorial_u.html – Історія розвитку інформаційних технологій в Україні. Європейський віртуальний комп'ютерний музей.

<https://nlu.org.ua> – Сайт Національної парламентської бібліотеки України.

<https://www.nas.gov.ua/> – Сайт Національної Академії Наук України.

<http://perspectives.pp.ua/index.php/nts/index> – Сайт електронного журналу «Наука і техніка сьогодні».

<https://my.science.ua/directory/tsikava-nauka/> – Цікава наука.

Висновки. Вивчення гуманітарних освітніх компонентів таких як «Історія науки і техніки» / «Історія інженерної діяльності» / «Еволюція інженерних досягнень» / «Основні етапи історії науки і техніки в світі і Україні» / «Історія науки, техніки і технологій: Світ і Україна» / «Енциклопедія науки, техніки та технологій» тощо допомагає зрозуміти, як людство розвивалося через наукові та технічні досягнення, формує відповідальність за подальший прогрес цивілізації та довкілля, а також усвідомлення важливості збереження та примноження наукових і культурних цінностей суспільства. Дисципліни розкривають процес розвитку науки і техніки, показуючи, як вони взаємопов'язані та спираються на спадщину попередніх поколінь, популяризуючи інженерну освіту та технічні спеціальності.

Основна користь від гуманізації освітніх програм і навчальних дисциплін:

- *формування світогляду:* здобувачі освіти отримують ширше розуміння процесу розвитку науки та техніки, що сприяє формуванню відповідального ставлення до суспільства, цивілізації та навколишнього середовища;

- *розвиток професійних компетентностей:* дисципліни допомагають зрозуміти місце науки і техніки в загальній системі знань й їх вплив на розвиток суспільства; вивчення історичного досвіду дозволяє уникнути помилок минулого та краще орієнтуватися в сучасному науково-технічному просторі;

- *усвідомлення спадщини:* розуміння, що будь-які сучасні прориви ґрунтуються на досягненнях попередніх поколінь, дає відчуття причетності до спільної історії та цінності знань;

- *виховання відповідальності:* майбутні фахівці усвідомлюють свою особисту відповідальність за подальший розвиток цивілізації, стан довкілля та збереження наукових цінностей;

- *гуманітарний компонент освіти:* освітні компоненти доповнюють професійну підготовку гуманітарними знаннями, що є важливим для всебічного розвитку особистості.

Література

- [1] Історія науки й техніки : навч. посіб. / Р. В. Гула, І. Г. Передерій, О.В. Вітринська, Л. Б. Гаращенко. – К. : Каравела, 2020. – 240 с.
- [2] Історичні нариси з розвитку техніки в Україні: колективна монографія / За заг. ред. Гріффена Л. О.; кол. авт.: Гріффен Л. О., Деркач О. П., Держинський В. О. [та ін.]. – К. : Талком, 2023. – 440 с.
- [3] Ларін А. О. Історія науки і техніки : підручник. – Х. : НТУ «ХП», 2021. – 294 с.
- [4] Михайличенко О. В. Нариси з історії науки і техніки : навчальний посібник для студентів гуманітарних спеціальностей / East Finchley London, GlobeEdit, 2023. – 340 с.
- [5] <https://nuos.edu.ua/pro-universitet/istoriya/> – Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова.
- [6] <http://www.kb.nuos.edu.ua/> – Херсонський навчально-науковий інститут Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова.
- [7] <https://scienceatrisk.org/storage/lp/113/5290c64eb71f4a8f70eea0cd4d2769fcad941eba.pdf> – Популяризація науки під час криз та війн: виклики та можливості.

PROMOTION OF SCIENCE AND TECHNOLOGY AND ENGINEERING SPECIALITIES THROUGH HUMANITARIAN EDUCATIONAL COMPONENTS

Konovalova Hanna¹, Konovalov Vitalii Ivanovych²

¹Kherson Educational-Scientific Institute of Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Mykolaiv, Ukraine

²Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Mykolaiv, Ukraine

Abstract. The paper presents pedagogical aspects of popularisation of science and technology, engineering and technical specialities, formation of general and special competences, formation of programme learning outcomes by higher education students in the study of humanities. The humanities disciplines of the normative or elective cycle complement the professional training of students with humanitarian knowledge, which is important for the comprehensive development of the individual. The acceleration of scientific and technological progress requires us not only to understand modern technologies, but also to be able to think critically and adapt to constant change.

Keywords: invention, humanisation of education, research, evolution, engineering achievements, history, science, progress, technology, technology.

УДК 159.9:005.95

ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО УПРАВЛІННЯ МОТИВАЦІЄЮ В УМОВАХ ВІЙНИ В УКРАЇНІ

Ларченко І.В.

*доктор філософії з психології (PhD), викладач кафедри психології
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова
м. Миколаїв, Україна
irina.larchenko@gmail.com*

Кузьменко С.В.

*студентка групи 5559мз, кафедри психології
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова
м. Миколаїв, Україна
svetlanakyzmenko2001@gmail.com*

Анотація. Дослідження висвітлює гейміфікацію та цифрові застосунки як інструменти підтримки мотивації у воєнних умовах в Україні. Мета полягає в узагальненні сучасних підходів і пропозиції практичної моделі їх застосування в навчанні та праці. Використано теоретичний аналіз і синтез наукових джерел. Обґрунтовано чотирьохетапну модель, що охоплює моніторинг стану, короткі інтервенції саморегуляції, гейміфікований зворотний зв'язок і підсумкове оцінювання результатів. Модель спирається на теорію самодетермінації та орієнтована на посилення автономії, компетентності й пов'язаності, а також на зниження стресу і підвищення залученості. Окреслено етичні засади роботи з даними і вимоги людиноцентричного дизайну. Практична цінність полягає у можливості впровадження у закладах вищої освіти та організаціях, що функціонують у середовищі підвищеної стресогенності.

Ключові слова: мотивація, резилієнтність, гейміфікація, інноваційні підходи, саморегуляція.

Вступ. Війна в Україні радикально змінила освітнє та професійне середовище, посилила невизначеність і хронічний стрес, що знижує внутрішню мотивацію. Традиційні зовнішні стимули в цих умовах менш дієві через когнітивну втоми, фрагментацію уваги та нестабільність. Потрібні рішення, які водночас підтримують емоційну рівновагу, автономію, компетентність і соціальну пов'язаність та роблять щоденний прогрес видимим. Гейміфікація і цифрові застосунки відповідають цим вимогам, оскільки забезпечують малі кроки просування, зрозумілий зворотний зв'язок і інструменти саморегуляції без надмірного адміністративного навантаження. Їх упровадження має бути людиноцентричним і етично виваженим з чіткими критеріями результативності та захистом даних, що зумовлює потребу в узагальненні наявних підходів і розробленні практичної моделі інтеграції для закладів вищої освіти та організацій.

Мета роботи полягає у теоретичному узагальненні та обґрунтуванні гейміфікації і цифрових застосунків як інструментів підтримки мотивації в умовах війни в Україні.

Основна частина. У сучасній науковій літературі увага приділяється інноваційним підходам до управління мотивацією в умовах підвищеної стресогенності, що відображено у працях провідних дослідників, зокрема Бадюка І., Хоміцької М., Вишньовського В.. Сутнісні характеристики мотивів і мотиваційної сфери особистості розкриваються у роботах Бега І., Іванової Н., . Купчак М., Саміла А., Курбатової А., Олійник В., де підкреслюється їх визначальна роль у процесі досягнення цілей та особистісної самореалізації. Вплив психологічних труднощів і внутрішніх конфліктів на мотиваційні процеси проаналізовано у працях Пророк Н., Кондратенко Л., Манилової Л., Сивицької І., Синиченко А., Столяренка О., Телецької А., які акцентують на необхідності цілісного підходу до розуміння мотивації як чутливої до зовнішніх і внутрішніх чинників структури.

Традиційні теорії мотивації Маслоу А., МакКлелланд Д. визначають потреби та стимули як основні рушійні сили поведінки [4, 5]. Проте в умовах стресогенності класичні моделі не завжди адекватно відображають механізми підтримки внутрішньої активності особистості. Натомість сучасні наукові підходи зосереджуються на інтеграції психологічних, когнітивних та нейропсихологічних чинників. Зокрема, дослідження у сфері позитивної психології Райан Р., Дісі Є. вказують на значення внутрішніх ресурсів особистості – оптимізму, резиліентності, смисложиттєвих орієнтацій – як ключових умов для збереження мотивації [6].

До інноваційних механізмів управління мотивацією Семікіна М., Лучик Д., Запирченко Д. та інші вчені відносять резилієнтні стратегії мотиваційного менеджменту; впровадження сучасних цифрових технологій; смисложиттєвий підхід; емоційно-орієнтоване управління мотивацією; індивідуалізовані програми мотиваційного розвитку [2]. На думку дослідників, використання методів розвитку психологічної стійкості дозволяє не лише зменшити вплив стресу, а й сформувати у людини здатність сприймати труднощі як виклики. Тренінги резиліентності, методики когнітивно-поведінкової терапії та ментальні практики (майндфулнес, медитація) виступають ефективними засобами підтримки мотивації.

У сучасних дослідженнях науковці акцентують увагу на зростаючій ролі цифрових технологій у процесі підтримки та розвитку мотиваційної сфери особистості в умовах стресогенності. Зокрема, у дослідженнях Єфімової Г. та Козерівської А. [3], відзначається ефективність використання мобільних застосунків для самоконтролю емоційного стану, які дозволяють відстежувати показники психофізіологічного навантаження, рівень стресу та емоційної напруги. Такі програми інтегрують щоденні практики релаксації, дихальні вправи, когнітивно-поведінкові техніки та інструменти для формування здорових звичок. Завдяки зручності та доступності мобільних сервісів, користувач отримує можливість не лише своєчасно ідентифікувати симптоми перевантаження, а й оперативно застосовувати методи саморегуляції, що позитивно позначається на збереженні мотивації до діяльності.

Окрему увагу Волянук А. приділяє застосуванню гейміфікаційних платформ, які активно використовуються в освітньому та професійному середовищі. На думку автора, такі механізми гри як система балів, рейтингів, винагород, квестів чи командної співпраці стимулюють внутрішню мотивацію, створюють відчуття досягнень і залученості. Гейміфікація допомагає перетворити монотонні або стресові завдання на цікаві виклики, що підвищує рівень задоволення діяльністю та знижує негативний вплив стресогенних факторів. Вона сприяє не лише зовнішньому стимулюванню, а й розвитку внутрішньої орієнтації на успіх і самореалізацію [1].

Ще одним інноваційним інструментом, описаним у дослідженнях Шиманоської-Діаніш Л., Лозової О., Яценко А. та Коломійця Б. [7], є системи біологічного зворотного зв'язку (biofeedback), що дозволяють у реальному часі фіксувати фізіологічні параметри організму (частоту серцевих скорочень, рівень м'язової напруги, показники дихання чи електропровідність шкіри) та навчати людину свідомо впливати на них. Практика біологічного зворотного зв'язку підвищує здатність особистості до саморегуляції, що особливо актуально в умовах хронічного стресу. У процесі психологічних тренінгів особистість поступово засвоює навички управління тілесними та емоційними реакціями, що забезпечує стійкість мотивації та підтримку оптимального рівня працездатності.

Висновки. Інноваційні підходи до управління мотивацією в умовах стресогенності передбачають інтеграцію психологічних, технологічних та гуманістичних методів. Вони спрямовані на розвиток внутрішніх ресурсів особистості, формування психологічної стійкості та використання цифрових інструментів для підтримки ефективності. Такий підхід дозволяє не лише компенсувати негативні впливи стресу, а й трансформувати його у чинник розвитку, сприяючи адаптивності, професійному зростанню та підвищенню якості життя. Інтеграція сучасних інформаційних технологій, цифрових застосунків, гейміфікаційних платформ і технологій biofeedback відкриває нові перспективи у сфері управління мотивацією. Вони дозволяють не лише зменшити деструктивний вплив стресових факторів, а й створюють умови для активізації внутрішніх ресурсів особистості, підвищення продуктивності та формування стійкої орієнтації на досягнення цілей.

Література

- [1] Воляннюк А. С. Сучасні цифрові інструменти як засіб мотивації майбутніх педагогів до наукових досліджень. *Open educational e-environment of modern University*. №18. 2025. С. 27–39. URL: <https://openedu.kubg.edu.ua/journal/index.php/openedu/article/download/571/483/3504> (дата звернення: 21.08.2025)
- [2] Мотиваційні механізми розвитку економіки на етапі євроінтеграції: колективна монографія / М.В. Семикіна, С.Д. Лучик, Л.Д. Запірченко та ін. Кропивницький: ЦНТУ, 2022. 281 с. URL: <https://dspace.kntu.kr.ua/server/api/core/bitstreams/578b73e9-2f7c-4afd-ba68-1d80db13e876/content> (дата звернення: 21.08.2025)
- [3] Iefimova G., Kozerivska A. Digitalization of the economy as a factor in the development of integration processes. *Вплив інноваційних змін на розвиток суспільства: управлінські та соціально-економічні аспекти*. 2023. С. 303–305. URL: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2023/06/3-vplyv-innovatsiynykh.pdf> (дата звернення: 21.08.2025)
- [4] Maslow A. H. A theory of human motivation. *Psychological Review*, 50(4). 1943. P. 370–396. <https://doi.org/10.1037/h0054346>
- [5] McClelland David C. *The Achieving Society*. Princeton, NJ: Van Nostrand Reinhold Company, 1961. 512 p.
- [6] Ryan R. M., Deci E. L. Intrinsic and extrinsic motivation from a self-determination theory perspective: Definitions, theory, practices, and future directions. *Contemp. Educ. Psychol.* 2020. V. 61. P. 101860
- [7] Shymanovska-Dianysh L., Lozova O., Yatsenko A., Kolomiiets B. Implementation of applied tools of neuromanagement in personnel management of an organization: increasing

efficiency through neuroscientific approaches. *Theory and practice of social systems management*. 2025. P. 108–121. <http://dx.doi.org/10.20998/2078-7782.2025.2.08>

INNOVATIVE APPROACHES TO MOTIVATION MANAGEMENT DURING THE WAR IN UKRAINE

Larchenko I.V., Kuzmenko S.V.

Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Mykolaiv, Ukraine

Abstract. The paper shows how gamification and digital apps can support motivation during the war in Ukraine. The aim is to summarize current approaches and offer a practical model for their use in study and work. The method is a theoretical review and synthesis of academic sources. We justify a four-step model that includes state monitoring, short self-regulation interventions, gamified feedback, and final evaluation of results. The model is based on Self-Determination Theory and aims to strengthen autonomy, competence, and relatedness, as well as to reduce stress and increase engagement. The paper also outlines ethical rules for data use and the need for human-centered design. The practical value is the possibility to implement these tools in higher education institutions and organizations that work in high-stress conditions.

Keywords: motivation, resilience, gamification, innovative approaches, self-regulation.

УДК 94(477)«1944/1953»

ІСТОРИОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕНЬ ЩОДО РЕПРЕСІЙ ХРИСТИЯН П'ЯТИДЕСЯТНИКІВ НА ПІВДНІ УКРАЇНИ В ПЕРІОД ПІЗНЬОГО СТАЛІНІЗМУ 1944- 1953 РР.

Федоренко М.О.

кандидат історичних наук,

доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін та філософії

Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова

м. Миколаїв, Україна

m.o.fedorenko@gmail.com

Анотація. Надано аналіз дослідженням сучасних українських істориків, що вивчають репресії проти християн п'ятидесятників на українському Півдні в добу пізнього сталінізму 1944 -1953 рр.

Ключові слова: Всесоюзна рада євангельських християн-баптистів, історіографія, протестанти, п'ятидесятники, радянські спецслужби, репресії.

Сучасна українська історична наука, серед широкого кола питань, що потребують її всебічного осмислення, не оминула проблему з історії виникнення і діяльності різних протестантських конфесій на території України. Одним з специфічних напрямів досліджень є

репресії радянської влади по відношенню до протестантів і протестантських конфесій, що діяли на території України. Після відкриття доступу до закритих архівних фондів, пов'язаних з діяльністю Комуністичної партії Радянського Союзу і Комітету державної безпеки, надало історикам великих можливостей для вивчення вказаної трагічної події. Але в водночас необхідно зазначити, що на сьогодні, більшою мірою дослідження які пов'язані з репресіями протестантів, торкаються періоду «Великого терору» 1937–1938 рр.. Період післявоєнних репресій 1945–1953 рр., особливо які відбувалися на українському Півдні, ще не набув достатнього висвітлення в сучасній українській історіографії.

Метою публікації є розгляд основних наукових розвідок з проблеми репресій проти українських протестантів в добу пізнього сталінізму 1944 -1953 рр., з визначенням ступеню розкриття специфіки проведення вказаних репресій проти християн п'ятидесятників на Півдні України.

Серед існуючих на сьогодні досліджень, що перекликаються з зазначеним періодом, в першу чергу звертають на себе увагу роботи Ю. Вільхового і В. Войналовича.

Ю. Вільховий дослідив політику радянської держави щодо протестантських церков в Україні (середина 40-х – 70-х років ХХ ст.). Характеризуючи репресивну політику партійних і державних органів Союзу Радянських Соціалістичних Республік (далі – СРСР) і Української Радянської Соціалістичної Республіки (далі – УРСР) по відношенню до протестантських конфесій, він головним чином приділив увагу євангельським християнам баптистам (далі – ЄХБ). Репресії проти п'ятидесятників було розглянуто в загальному контексті [1]. В. Войналович, на основі широкого кола джерел партійних та державних органів влади, розкрив особливості їх репресивної політики по відношенню до українських протестантів у 1940-х – 1960-х рр.. Але і в даному випадку п'ятидесятники розглядаються в загальному контексті, де головна увага знов сконцентрована на ЄХБ [2]. Слід зазначити що перелічені дослідження головним чином базуються на використанні корпусу джерел які зберігаються в партійних і державних архівах України і Росії. Документи архівів колишнього КДБ представлені меншою мірою, що зумовлено метою досліджень. Механізм роботи самих репресивних органів розкрито недостатньо. П'ятидесятники не є об'єктом окремого дослідження. Автори підкреслюють що джерельна база, яка пов'язана з п'ятидесятниками досить звужена, оскільки значна частина конфесії перебувала на нелегальному стані [1].

Наукові розробки, що присвячені історії п'ятидесятницького руху в Україні нажалі не численні. І. Саламаха, що опікується вказаною темою виокремлює усього трьох авторів: В. Мельник, О. Назаркіну і В. Франчука [6]. З перерахованих досліджень найбільший інтерес викликає труд В. Франчука «Просила Россия дождя у Господа». Автор на основі широкої джерельної бази простежив історію п'ятидесятників, основну увагу приділяючи подіям що розгорталися на території України. Окремо досліджуються репресії, які застосовувала до віруючих вказаної конфесії радянська влада і каральні органи. Книга написана в притаманному для багатьох протестантських науковців стилі історично-літературної оповіді [9]. Стосовно самої статті І. Саламахи можна сказати, що вона присвячена дослідженню спробі створення Союзу п'ятидесятників в Україні в 1948 р., їх взаємовідносинам з ЄХБ і партійними та державними органами влади. Цікавим є той факт, що в висновках автор вказує на необхідність подальшого дослідження в даному напрямі, з використанням архівів СБУ,

архіву Всесоюзної ради євангельських християн баптистів та архіву п'ятидесятників України [6].

Відносно репресій проти протестантів на Півдні України необхідно звернути увагу на статтю О. Довбні. Так авторка, у своєму дослідженні, присвяченому сучасній історіографії щодо репресій проти протестантів в УСРР/УРСР 1920–1980-х рр., окреслила і систематизувала основні напрями регіональних досліджень. Згідно з її даними, репресії по відношенню протестантських конфесій Півдня України досліджували наступні науковці. Так Є. Голощапова дослідила антирелігійну боротьбу партійних і державних органів проти євангельських християн баптистів в період суспільних трансформацій в 1920 – 1930 рр.. Також перу авторки належить біографії членів баптистської громади Бердянська. Т. Савчук приділила увагу динаміці репресій проти ЄХБ південної України в 1980 р.. І. Ніколаєв і Г. Маринченко висвітлили діяльність Свідків Єгови Одещини і Миколаївщини в повоєнний період. Безпосередньо Г. Маринченко, в окремих працях, спрямувала свою увагу на механізми тиску радянської влади на протестантські громади Півдня в другій половині 40-х – середини 60-х рр.. XX століття. Необхідно зазначити, авторка дійшла висновку що в 1947 -1953 рр. репресії головним чином було спрямовано на незареєстровані громади, до яких належали християни євангельської віри (далі – ХЄВ) або п'ятидесятники, адвентисти реформатори та чисті баптисти. І. Павелко користуючись матеріалами слідчої справи простежив трагічну долю пастора Ковальова Митрофана Степановича з села Шелюги Запорізької області. Взаємовідносини радянської влади з протестантами Криму в 20-х рр.. розкрито в роботах Р. Белоглазова, а О. Катуніна дослідила вказані відносини в 1940 – 1960 рр.. Сама авторка історіографічного дослідження О. Довбня в висновках звертає увагу на брак комплексних досліджень й історико-статистичних розвідок із залученням документів фонду Галузевого державного архіву СБУ та відомчих архівів управлінь СБУ в областях [3].

Слід зазначити що серед вище перерахованих робіт, тема репресій проти п'ятидесятників досліджена вкрай недостатньо. Виключенням є дослідження В. Франчука. Трагічні події, що відбувалися в Миколаївській і Одеській областях майже не дослідженні. Дисертаційна робота Г. Маринченко торкається вказаної проблеми лише частково, авторка майже не використовує матеріали архівів репресивних органів [5].

Необхідно відмітити дослідження О. Коротаєва, яке безпосередньо відноситься до репресій відносно п'ятидесятників в повоєнні роки 1944–1953 рр. В роботі, автор базуючись на основі маловідомих джерел дослідив роботу антирелігійних підрозділів органів НКДБ - МДБ і зміст проведеної ними роботи в середовищі п'ятидесятників України за часів пізнього сталінізму (1944–1953 рр.) [4]. Але, виходячи з мети дослідження, О. Коротаєв основну увагу приділив подіям штучного поєднання Всеукраїнського союзу ЄХБ та Всеукраїнського союзу ХЄВ, який був сформований з общин п'ятидесятників, в єдину організацію під назвою Всесоюзна рада євангельських християн та баптистів з центром у Москві. Ролі в даному процесі спецслужб і організації та проведенню в 16.03.1948 р. у м. Кам'янське (Дніпропетровської області) таємного з'їзду лідерів п'ятидесятників, які відмовлялись приєднуватись до ВРЄХБ. Події, що відбувалися на українському Півдні майже не розглядалися.

Безпосередньо репресії стосовно п'ятидесятників на Півдні України, в зазначений період, досліджували миколаївські історики О. Тригуб, С. Макарчук і М. Федоренко.

О. Тригуб приділив увагу вивченню агентурно-оперативної роботи радянських спецслужб в протестантському середовищі а також репресіям проти п'ятидесятників Ізмаїльщини і Дніпропетровщини 1945–1953 рр. [7; 8]. Аналізуючи справи що зберігаються в Галузевому державному архів Служби Безпеки України автор висловлює наступну думку. Незважаючи на проголошену Сталіним свободу релігійних сповідань, практики «Великого терору» 30-х років по відношенню релігійних організацій було збережено. Легалізовані протестантські центри і осередки находилися під гласним і негласним контролем. Де гласний контроль здійснювала філія МГБ – РСРК, а негласний за допомогою агентурної мережі. Автор встановив, що в 1952 р. агентурний апарат, який працював серед протестантів налічував 1024 агенти та 4 спецагенти. За підрахунками дослідника на 1-го агента приходилось 5 інформаторів. В ході досліджень було доведено, що за 1944–1953 рр. було заарештовано 553 чол. – п'ятидесятників і 185 чол. – адвентистів-реформістів. Виходячи з цього О. Тригуб робить висновок, що репресії залишались головним інструментом радикального вирішення релігійного питання в повоєнний період [10].

М. Федоренко і С. Макарчук досліджували репресії протестантських громад п'ятидесятників на півдні України 1945–1953 рр. Використовуючи архівні справи що зберігаються в архіві УСБУ в Миколаївській області та Галузевому державному архів Служби Безпеки України дослідники дійшли наступних висновків. Метою репресій, була поступова ліквідація п'ятидесятників шляхом об'єднання їх з баптистами в ВРЄХБ. Керівництво і громади п'ятидесятників чинили спротив об'єднанню, відмовляючись вступати до ВРЄХБ. В наслідок опору, партійні і державні органи влади відмовляли громадам п'ятидесятників в реєстрації, що ставило існування громад поза законом. Враховуючи активну діяльність незареєстрованих (нелегальних) громад п'ятидесятників, органами НКДБ – МДБ розпочинаються репресивні дії відносно останніх. Заводяться агентурні справи під назвою «Пророки», «Фанатики», «Розкольники» та інші, з метою виявлення, нейтралізації і знешкодження їх керівництва і активу. До головних звинувачень відносились наступні: приналежність до «секти»; залучення до «секти» інших громадян і особливо молоді; підпільна діяльність, критика ВКП(б), радянської влади і політичного устрою СРСР; агітація проти колгоспного ладу; зберігання і розповсюдження релігійної «сектантської» літератури, особливо закордонного друку; спів релігійних пісень «антирадянського характеру»; відмова служити в лавах Радянської армії; позитивні відгуки про німецький окупаційний режим під час Другої світової війни; зв'язок з закордонними центрами п'ятидесятників; пророцтва про можливу війну СРСР з США і Англією, та поразку СРСР в війні. Необхідно зазначити, що всі звинувачення як правило носили штучний характер і були безпідставні. Всі звинувачені були підвергнуті репресіям і засуджені на відбукання покарання в виправних таборах строком від 10 до 25 років. Автори зазначають що в загальні повоєнні репресії 1945–1953 рр., проти п'ятидесятників України, на сьогодні в край мало вивчені і тема потребує подальшого поглибленого дослідження [11].

Таким чином, виходячи з викладеного матеріалу, можна зробити наступний висновок. Проблема репресій християн п'ятидесятників на українському Півдні в період пізнього сталінізму 1944–1953 рр. ще перебуває в стадії наукових розвідок. Попередні дослідження

політики репресій проти протестантських деномінацій лише частково торкалися теми що вказана. Головним чином в даному напрямку спрямовані дослідження О. Коротаєва, О. Тригуба, С. Макаrchука і М. Федоренко. Для більш докладного розкриття зазначеного питання, потрібні подальші наукові зусилля з застосуванням широкого комплексу архівних джерел які ще не введено в науковий обіг.

Література

- [1] Вільховий Ю. В. Політика радянської держави щодо протестантських церков в Україні (середина 40-х – 70-х років XX ст.) : дис. ... канд. істор. наук : 09.00.11 / Полтавський держ. педагогічний ун-т ім. В.Г.Короленка. Полтава, 2002. 298 с.
- [2] Войналович В. А. Партійно-державна політика щодо релігії та релігійних інституцій в Україні 1940 – 1960-х років : політологічний дискурс / НАН України; Інститут політичних і етнонаціональних досліджень. Київ : Світогляд, 2005. 742 с.
- [3]. Довбня О. Репресії проти протестантів УСРР/УРСР (1920–1980-ті рр.) у сучасній вітчизняній історіографії: регіональний аспект. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Дрогобич, 2018. Вип. 21. том. 1. С. 15–22.
- [4] Коротаєв О. П'ятидесятницькі релігійні союзи України як об'єкт оперативної розробки органів НКДБ – МДБ за часів пізнього сталінізму (1944–1953). *Наукові записки Вінницького державного університету імені Михайла Коцюбинського*. Вінниця, 2020. Випуск XXXIII. С. 55–65.
- [5] Маринченко Г. Відносини радянської влади та церкви в Південній Україні (друга половина 40-х – середина 60-х років XX століття) : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01/ Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського, Миколаїв, 2013. 20 с.
- [6] Саламаха І. П'ятидесятники України в післявоєнні роки (1945 – 1948 рр.). *Наукові записки Національного університету Острозька академія сер.: Історичне релігієзнавство*. Острог, 2009. Вип. 1. С. 208.
- [7] Тригуб О. П. П'ятидесятники Ізмаїльщини під прицілом радянських спецслужб. Південь України: етноісторичний, мовний, культурний та релігійний виміри : *збірник наукових праць*. Вип. 8 / відп. ред. М. І. Михайлуца. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2021. С. 381–387.
- [8] Тригуб О. П'ятидесятники Дніпропетровщини у післявоєнний час (1945–1953 рр.). *Аркасівські читання: історичні та краєзнавчі дослідження: виклики та перспективи*. матеріали XI міжнародної наукової конференції (21-23 травня 2021 р.). Миколаїв : МНУ імені В.О. Сухомлинського, 2021. С. 97–101.
- [9] Франчук В. Просила Россия дождя у Господа. Київ : «Світанкова зоря», 2001. 648 с.
- [10] Trygub, Oleksandr (2021) "Agent-Operational Activities of Soviet Security Services in A Protestant Environment (1945-1953)" *Occasional Papers on Religion in Eastern Europe*. Vol. 41. Iss. 4, Article 7. Available at: <https://digitalcommons.georgefox.edu/ree/vol41/iss4/7>
- [11] Fedorenko, Mykhailo and Makarchuk, Serhii (2021) "Protestant Pentecostals in the Post-War Repression in Southern Ukraine 1945 – 1953" *Occasional Papers on Religion in Eastern*

Europe. Vol. 41. Iss. 4, Article 8. Available at: <https://digitalcommons.georgefox.edu/ree/vol41/iss4/8>

HISTORIOGRAPHICAL RESEARCH ASPECT OF REPRESSIONS AGAINST PENTECOSTAL CHRISTIANS IN THE UKRAINIAN SOUTH DURING THE PERIOD OF LATE STALINISM, 1944–1953.

Fedorenko M.O.

Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Mykolaiv, Ukraine

Abstract. Provided analysis of the research of modern Ukrainian historians studying the repressions against Pentecostal Christians of the Ukrainian South during the age of late Stalinism, 1944-1953.

Key words: All-Union Council of Evangelical Baptist Christians, historiography, Protestants, Pentecostals, Soviet special services, repressions.

УДК 378.147:355.01

САМОМОТИВАЦІЙНІ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Сушко В.В.

*доктор філософії, доцент кафедри суспільних наук, в.о. завідувача кафедри суспільних наук
Херсонського навчально-наукового інституту*

Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова

м. Херсон, Україна

volodymyr.sushko@nuos.edu.ua

Фудорова О.М.

кандидат соціологічних наук, доцент, доцент кафедри суспільних наук

Херсонського навчально-наукового інституту

Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова

м. Херсон, Україна

fudorova@gmail.com

Анотація. Статтю присвячено аналізу сутності самомотиваційних компетентностей студентів закладів вищої освіти в умовах воєнного стану. Авторами охарактеризовано мотивацію як сукупність мотивів, що активізують студентів до адекватної участі в освітньому процесі за умов сьогодення. У роботі зазначено, що самомотивація є основною умовою для досягнення студентами успіху, що сприяє, зокрема, ефективному використанню психологічних, фінансових, трудових і часових ресурсів. Означено, що саморегульоване навчання дозволяє студентам керувати своїми емоціями та когнітивними процесами, що безпосередньо впливає на їхній психо-фізичний стан, а одним із головних завдань закладів

вищої освіти є формування цих компетентностей, що сприятимуть професійному становленню майбутніх фахівців.

Ключові слова: воєнний стан, навчальна мотивація, професійне становлення, самомотиваційні компетентності, самоорганізація, саморегульоване навчання.

Вступ. Україна сьогодні перебуває в умовах воєнного стану через російську військову агресію, що призвело до вимушеної релокації закладів вищої освіти (ЗВО) із переходом на дистанційну форму навчання, зокрема з тих регіонів, де відбуваються активні бойові дії або з окупованих територій. За таких умов було ускладнено для студентів участь в освітньому процесі, а також це ускладнило організацію їхнього освітнього простору та середовища. Деяким здобувачам доводиться за певних обставин організовувати освітній простір і середовище автономно (в окупації, на робочому місці, в укритті, вдома тощо). Стресові ситуації, пов'язані з повітряними терористичними атаками як у нічний час, так і вдень негативно впливають на когнітивні функції, можуть спричинити емоційну лабільність, психологічне виснаження, що зокрема може деструктивно вплинути на академічну успішність здобувачів освіти.

Отже, дослідження питання самомотиваційних компетентностей студентів ЗВО в умовах воєнного стану є актуальним.

Метою статті є аналіз сутності самомотиваційних компетентностей здобувачів вищої освіти за умов воєнного стану.

Основна частина. На думку Т. Сазонової, самомотивація є однією з основних умов досягнення успіху особистістю, досягнення нею цілей із найменшими витратами психологічних, матеріально-фінансових, трудових і часових ресурсів. Саме на шляху пошуку в собі сил і мотивації до саморозвитку й самовдосконалення людина може досягти психологічного та фізичного комфорту [4, с. 126]. З огляду на думку науковиці, можемо зауважити, що самомотивація та самоменеджмент є невід'ємними й обов'язковими компетентностями студентів, на що впливають як внутрішні особистісні, так і зовнішні чинники [4, с. 126].

С. Кузікова та С. Пухно зазначають, що для більшості здобувачів на початку навчання в пріоритеті є внутрішні мотиви, що активізують і систематизують пізнавальну діяльність, інтерес до здобуття освіти, що безпосередньо пов'язано з обраним фахом. Однак для студентів старших курсів більш характерним стає інтерес до власне процесу навчання, його результатів, здобуття відповідних компетентностей як теоретичних, так і практичних для подальшої професійної діяльності [2, с. 92].

Деякі здобувачі освіти мають на меті стати висококваліфікованими фахівцями та прагнуть досягти успіху в професійній діяльності, здобути глибокі знання, що є також одним із самомотиваційних чинників щодо якісної та свідомої самоорганізації процесу навчання. До того ж, такі фактори як свідоме визначення студентами близьких і віддалених цілей навчання, його науково-методичне забезпечення, упровадження інновацій у навчанні, індивідуалізація роботи зі студентами, створення сприятливої психологічної атмосфери взаємодії учасників освітнього процесу, залучення студентів до професійної діяльності – усе це позитивно впливає на динаміку мотивації навчання [2, с. 93].

Одними з головних завдань ЗВО, на думку С. Кузікової та С. Пухно, із чим не можемо не погодитись, на сьогодні є формування в здобувачів освіти компетентностей самоорганізації освітнього процесу та навчальної діяльності. Науково-педагогічним працівникам освітніх закладів разом із адміністрацією треба здійснювати «суб'єкт-суб'єкту» взаємодію та співпрацю зі студентами, що сприятиме створенню для них ситуації успіху в освітньому процесі, а також надаватиме відчуття самоефективності, впевненості у власних інтелектуальних можливостях [2, с. 93].

Постановка здобувачами освіти усвідомленої мети, абстрактної чи конкретної, може бути контролювальним фактором поведінкових диспозицій щодо досягнення успіху в навчанні, роботі, спорті, а також мобілізаційним фактором залучення мотиваційних ресурсів і їх захисту від деконструктивного впливу відволікаючого фактору [3, с. 5]. Однак з огляду на певний соціальний досвід, відсутність цілей та усвідомленої мети, на відміну від «хороших» цілей і їх успішної реалізації, є деконструктивним психологічним фактором для відчуття компетентності та психологічно-фізичного благополуччя [3, с. 5].

Здобувачі освіти, вдаючись до саморегульованого навчання, можуть управляти власними емоціями, інтелектуально-когнітивними процесами, формувати власну поведінкову диспозицію, що безпосередньо впливає на їх фізіологічний і психічний стан. Відповідно до усвідомлено встановленої мети саморегульоване навчання спрямовано на впорядкування діяльності, залежно від умов та потреб, що зумовлює розкриття індивідуальних здібностей студентів і корегування психофізіологічних функцій організму. Це лояльне та варіативне навчання уможливорює інноваційні підходи до досягнення усвідомлено встановленої мети з урахуванням майбутніх перспектив [1, с. 16–17].

Висновки. Отже, навчальна самомотивація є сукупністю провідних навчально-пізнавальних і професійних мотивів, що активізують студентів щодо навчальної діяльності в освітньому процесі, а також є ключовим чинником досягнення ними успіху й забезпечення саморегуляції, самоорганізації та стійкості до стресових ситуацій. За умов сьогодення, через воєнний стан, актуалізовано потребу в розвитку самомотиваційних компетентностей здобувачів вищої освіти, найбільш ефективно формування котрих, на нашу думку, досягається у взаємодії всіх учасників освітнього процесу, що спрямовано на усвідомлене визначення мети, створення ситуації успіху й почуття самоефективності. Ефективність навчальної діяльності студентів й оволодіння ними самомотиваційними компетентностями безпосередньо залежить від структури мотиваційних чинників, поведінкової диспозиції та провідних мотивів.

Література

- [1] Ганаба С. Саморегульоване навчання: концептуальні ідеї, досвід, практики. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького. Серія: Педагогічні науки.* № 4(35). 2023. С. 5–22.
- [2] Кузікова С. Б., Пухно С. В. Особливості мотивації навчання студентів педагогічних спеціальностей закладу вищої освіти. *Слобожанський науковий вісник. Серія: Психологія.* Вип. 1. 2024. С. 90–94. URL: <https://doi.org/10.32782/psyspu/2024.1.16>

[3] Heckhausen J., Heckhausen H. Motivation and action: 3rd edition. Cham: Springer International Publishing AG, 2018. 909 p. URL: <https://nibmehub.com/opac-service/pdf/read/Motivation%20and%20Action-%203rd%20edition-%202018.pdf>

[4] Sazonova T. Self-motivation as an integral component of personality efficiency. *Pryazovskyi Economic Herald*. № 3(20). 2020. C. 126. URL: http://pev.kpu.zp.ua/journals/2020/3_20_ukr/24.pdf DOI: 10.32840/2522-4263/2020-3-22

SELF-MOTIVATION COMPETENCIES OF UNIVERSITY STUDENTS IN THE CONTEXT OF MARTIAL LAW

Sushko Volodymyr Volodymyrovych, Fudorova Olena Mykolaivna

Kherson Educational and Scientific Institute of Admiral Makarov National University of Shipbuilding (Ukraine)

Abstract. The article is devoted to analyzing the essence of self-motivational competencies of students of higher education institutions in conditions of martial law. The authors characterize motivation as a set of motives that activate students to adequately participate in the educational process under current conditions. The paper notes that self-motivation is a prerequisite for students' success, contributing in particular to the effective use of psychological, financial, labor, and time resources. It is determined that self-regulated learning allows students to manage their emotions and cognitive processes, which directly affects their psycho-physical state, and one of the main tasks of higher education institutions is to develop these competencies, which will contribute to the professional development of future specialists.

Keywords: educational motivation, martial law, professional development, self-motivational competencies, self-organization, self-regulated learning.

УДК 796:378

СПЕЦІАЛІЗОВАНА ФІЗИЧНА ПІДГОТОВКА ДЛЯ СТУДЕНТІВ

Сокол О.В.

*доцент кафедри фізичного виховання та спорту
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова
м. Миколаїв, Україна
0000-0001-7144-351x*

Кулин І.М.

*ст. викладач кафедри фізичного виховання та спорту
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова
м. Миколаїв, Україна
olgavs697@gmail.com*

Анотація. Актуальність теми обумовлюється необхідністю підвищення якості та ефективності спеціалізованої фізичної підготовки студентів. У процесі постійних змін умов праці фахівців істотно підвищується роль спрямованої фізичної та спеціальної підготовки

майбутніх фахівців. Від кожного фахівця потрібні не тільки гарне здоров'я та різнобічний розвиток, а й володіння знаннями, вміннями та навичками, що забезпечують свідоме та правильне застосування різноманітних засобів фізичної культури та спорту в режимі праці та відпочинку працівників певної сфери виробництва. З метою підвищення (або збереження на високому рівні) їх працездатності та продуктивності праці.

Ключові слова: фізичне виховання, фізичне здоров'я, духовне здоров'я, психічне здоров'я, здоровий спосіб життя, студент.

Мета дослідження: звернути увагу на професійно - прикладну фізичну підготовку у складі фізичного виховання студентів.

Завдання дослідження: 1. Узагальнення даних літературних джерел та інноваційного педагогічного та виробничого досвіду організації ППФП студентів вищих навчальних закладів.

2. Сприяти успішному виконанню загальних завдань, реалізованих у системі професійної підготовки кадрів, вихованню моральних, духовних, волевих та інших якостей, що характеризують цілеспрямованих високоактивних членів суспільства, створюють його матеріальні та духовні цінності.

3. Осмислене узагальнення даних результатів дослідження, формування висновків та рекомендацій щодо підвищення якості організації ППФП студентів.

Успішна реалізація підготовки до праці потребує певного профілювання процесу фізичного виховання відповідно до особливостей виробничої діяльності. Цей процес отримав назву спеціалізованої фізичної підготовки, яка є одним із видів спеціалізованого процесу фізичного виховання, спрямованого на розвиток фізичних і пов'язаних з ними психічних якостей особистості, а також на формування рухових умінь і навичок стосовно конкретних особливостей трудової або військової діяльності [3, с. 15–25].

Мета професійної спрямованості фізичного виховання в ефективності використання засобів фізичної культури з метою переважного розвитку та вдосконалення фізичних та пов'язаних з ними психічних якостей, формування рухових умінь та навичок стосовно конкретних особливостей трудової діяльності [3, с. 15–25].

Для підтримки працездатності та правильної організації праці спеціалістам необхідні елементарні знання про особливості гігієни, режиму та відпочинку при роботі.

○ Ці особливості професії визначають такі завдання спеціалізованої фізичної підготовки:

- Виховання загальної та силової витривалості, сили та координаційних якостей;
- Формування прикладних умінь і навичок: пішого пересування різною місцевістю, ходьба на лижах, плавання, веслування та керування човном, плотом; подолання водних перешкод; верхової їзди та навіючення коня; водіння автотранспорту; стрільби, лазіння по деревах, стрибків у довжину та глибину, подолання перешкод, встановлення намету, розведення вогнищ;
- Опанування основними туристичними навичками, вмінню орієнтуватися біля;
- Навчання способів допомоги постраждалим; підвищення стійкості організму щодо кисневого голодування;

○ Виховання вольових та інших психічних якостей стосовно специфіки професії [3, с. 70–76];

Нині у практиці фізичного виховання студентів визначилися такі форми СФП:

- навчальні заняття;
- самостійні заняття студентів фізичною культурою, спортом, туризмом у поза навчальний час за завданням викладача або у спортивних секціях;
- фізичні вправи протягом дня;
- масові оздоровчі, фізкультурні та спортивні заходи [4, с. 85–90].

Навчальні заняття є основною формою фізичного виховання у вищих навчальних закладах, передбачаються у навчальних планах з усіх спеціалізацій на 1–2 курсах навчання, обсягом чотирьох годин обов'язкових занять.

Практичні навчальні заняття спеціалізованої фізичної підготовки проводяться переважно у навчальних групах підготовчого, основного та спортивного відділень.

Програма та зміст цих навчальних занять для навчальних груп розробляється кафедрою фізичного виховання на основі вивчення та характеру праці випускників цього факультету.

Під час проведення занять у навчальних відділеннях викладачами максимально використовуються можливості кожного виду спорту (легкої атлетики, плавання, футболу, атлетизму, волейболу, бадмінтону тощо) для виховання прикладних фізичних та спеціальних якостей з метою успішного формування прикладних умінь та навичок.

У процесі фізичного виховання студентів не повинно бути різкого розмежування спеціалізованої фізичної підготовки та загальної різнобічної підготовки. Це єдиний процес формування (виховання) у студентів психофізичної готовності до тривалої та високопродуктивної праці у вибраній професійній діяльності. У цьому єдиному процесі кошти ОФП можуть бути завданням удосконалення спеціалізованої фізичної підготовки, і навпаки, а сама спеціалізованої фізичної підготовки студентів у процесі фізичного виховання може проводитися не тільки послідовно, а й паралельно із загальною фізичною підготовкою [1, с. 105–112].

У деяких вузах проводяться спеціальні таборіві збори на базі спортивно-оздоровчого табору, на яких студенти набувають знання та навички спеціалізованої фізичної підготовки за своєю безпосередньою спеціальністю.

Крім навчальних занять все більшого поширення набуває заняття зі спеціалізованої фізичної підготовки проводяться самостійне виконання студентами завдань під керівництвом викладача фізичного виховання, які потребують певних знань, сприяють вихованню та формуванню загальних фізичних та спеціальних якостей.

Спеціалізована фізична підготовка при самостійних заняттях студентів у позаурочний час також має кілька форм:

- заняття прикладними видами спорту у спортивних секціях спортивних клубів, у оздоровчо – спортивному таборі, на навчальних практиках;
- самостійні заняття фізичними вправами, що сприяють вихованню знань, умінь та навичок, необхідних майбутньому спеціалісту;
- масові оздоровчі, фізкультурні та спортивні заходи. Насичення програми цих заходів прикладними видами спорту чи їх елементами, регулярність проведення подібних

змагань багато в чому сприяє підвищенню якості спеціалізованої фізичної підготовки студента [2, с. 10–18].

Різноманітність умов роботи вузів, цільової спрямованості та змісту спеціалізованої фізичної підготовки в них та на факультетах різного профілю передбачає вибір та використання різних форм спеціалізованої фізичної підготовки студентів.

В даний час видно методично виправдане угруповання коштів, що дозволяє спрямованій вибірково використовувати їх у процесі фізичного виховання студентів. Це фізичні вправи та окремі елементи з різних видів спорту; прикладні види спорту; оздоровчі сили природи та гігієнічні фактори; допоміжні вправи, що забезпечують раціоналізацію та якість навчального процесу.

Для виховання професійно важливих фізичних якостей застосовують вправи «на швидкість», «на силу», «на загальну витривалість», «на швидкісну витривалість», «на силову витривалість», «на координацію рухів» та ін. До яких належать прикладні види спорту (пожежно – прикладний спорт, військове багатоборство та ін., а також вправ на спеціальних снарядах та тренажерах) [5, с. 101–109].

Для формування та вдосконалення рухових навичок досить широко застосовуються так звані природні рухи (стрибки, метання, лазіння, плавання, веслування, пересування на лижах), а також інші прикладні види спорту (стрільба, прикладний туризм та ін.).

Оздоровчі сили природи та гігієнічні фактори є прекрасним засобом для підвищення стійкості організму до несприятливих впливів зовнішнього середовища. Найбільший вплив цих засобів проявляється під час підготовки студентів до роботи за умов знижених температур, жаркого клімату, високих температурних умов виробничого приміщення.

У процесі фізичного виховання може бути забезпечена підвищена стійкість організму студента не лише до холоду, до спеки, сонячної радіації, а й до їх різких коливань.

Висновок. Підготовка молодого покоління до праці та захисту нашої країни – одне з найважливіших завдань системи фізичного виховання.

Вивчення літературних джерел та практики роботи вузів вказує на ще слабке впровадження підготовки до професії засобами фізичної культури у систему фізичного виховання майбутніх спеціалістів.

У процесі фізичного виховання студентів повинно бути різкого розмежування спеціалізованої фізичної підготовки та загальної фізичної підготовки. Це єдиний процес формування (виховання) у студентів психофізичної готовності до тривалої та високопродуктивної праці у професійній діяльності.

Література

- [1] Єфремова А. Я. Професійно-прикладна фізична підготовка в системі фізичного виховання вищих навчальних закладів залізничного профілю : навч. посібник. – Харків : УкрДУЗТ, 2018. – 164 с., т
- [2] Основи професійно-прикладної фізичної підготовки : методичні вказівки / уклад.: С.М. Канішевський, С.М. Киселевська, Н.Р. Дубина. – Київ : КНУБА-Талком, 2023. – 28 с.
- [3] Полухін, Ю. Психофізіологічні основи науково організації та їхнє значення при визначенні змісту професійно-прикладної фізичної підготовки [Текст] / Ю. Полухін,

С. Сичов. Актуальні проблеми. Теорія і методика фізичного виховання. – Львів, 2005. – С. 189–193.

[4] Желобкович М.П., Глазько Т.А. Дефференцированный и индивидуальный подходы к построению организации физического воспитания студенческой молодежи : учеб. пособие / М. П. Желобкович, Т. А. Глазько. Мн.: 1997. – 112 с.

[5] Здоровье и образование: проблемы и перспективы / Гл. ред. А.Г. Рыбковский. – Донецк: ДонГУ, 2000. – 416 с.

SPECIALIZED PHYSICAL TRAINING FOR STUDENTS

Sokol O.V., Kulin I.M.

Admiral Makarov National Shipbuilding University, Nikolaev, Ukraine

Abstract. The relevance of the topic is due to the need to improve the quality and effectiveness of specialized physical training of students. In the process of constant changes in the working conditions of specialists, the role of targeted physical and special training of future specialists is significantly increasing. Each specialist is required not only to have good health and versatile development, but also to possess knowledge, skills and abilities that ensure the conscious and correct use of various means of physical culture and sports in the work and rest regime of employees of a certain sphere of production. In order to increase (or maintain at a high level) their working capacity and labor productivity.

Keywords: physical education, physical health, spiritual health, mental health, healthy lifestyle, student.

УДК 378.147:796.012.6

САМОСТІЙНІ ЗАНЯТТЯ ФІЗИЧНИМИ ВПРАВАМИ СТУДЕНТІВ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Кулин І.М.

*ст. викладач кафедри фізичного виховання та спорту
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова
м. Миколаїв, Україна*

Сокол О.В.

*доцент кафедри фізичного виховання та спорту
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова
м. Миколаїв, Україна
0000-0001-7144-351x
olgavs697@gmail.com*

Анотація. Самостійна робота студентів з фізичного виховання має бути спрямована на збереження та зміцнення здоров'я; розвиток фізичних якостей; підготовку до виконання спортивних нормативів та вимог комплексу [3, с. 15–25].

Ключові слова: фізичне виховання, самостійна робота, розвиток фізичних якостей.

Цілі та завдання роботи: аналіз методик організації самостійних занять фізичними вправами для створення узагальненого методичного підходу до цих занять.

Перед нами стояли такі завдання:

- охарактеризувати сутність, принципи та методи самостійного заняття фізичними вправами;
- визначити особливості та нормативи фізичних навантажень при самостійних заняттях;
- вивчити вибір видів фізичних вправ та особливості їх застосування при самостійних тренувальних заняттях.

Найбільш доступними та ефективними засобами фізичного виховання в домашніх умовах є гігієнічна та атлетична гімнастика, комплекси вправ з «кругового тренування», біг, ходьба та ін.

Гігієнічна гімнастика сприяє розвитку сил м'язів, зміцненню зв'язкового апарату, вдосконаленню здатності розслаблювати м'язи. У процесі занять удосконалюються сила та швидкість руху, а також підвищується витривалість. Гімнастичні вправи можуть бути різних типів - силові, координаційні, на розтягування, розслаблення і т. д., якою можна займатися в будь-який зручний час через 1,5–2 год. після прийому їжі і за 1–2 год. перед сном.

Вправи УГГ сприяють швидше пристосуванню організму людини до ритму трудового дня. Це досягається завдяки тому, що в кору головного мозку надходить потік нервових імпульсів від безлічі рецепторів (сприймаючих апаратів), розташованих у м'язах, сухожиллях, зв'язках, суглобах, які завдяки тимчасовим зв'язкам забезпечують досконаліший пристрій організму, скорочуючи період його опрацювання. Ці імпульси збуджують нервові центри головного мозку, розгальмовуючи їх після сну, викликають прискорення руху крові в судинах, збільшення життєвої ємності легень, посилення обміну речовин та сприйнятливості органів чуття [2, с. 210–212].

Вправи УГГ у будь-яку пору року краще виконувати на відкритому повітрі або якщо метеорологічні умови не дозволяють в добре провітрюваному приміщенні. Закінчувати УГГ слід водними процедурами, які сприяють підвищенню опірності організму до різних несприятливих впливів зовнішнього середовища.

При складанні комплексів гігієнічної гімнастики необхідно визначити обсяг і зміст вправ, а потім розташувати їх у певному порядку. Для правильного складання комплексів рекомендується дотримуватись наступних правил:

- вправи повинні відповідати віку, фізичній підготовці та бути доступними тим, для кого вони призначені;
- підібрані вправи мають різнобічно впливати на організм котрі займаються;
- виконувати вправи слід у різних напрямках, зі швидкістю, що змінюється, і різних напрямках, зі змінною швидкістю і різним характером м'язових зусиль, передбачаючи при цьому участь різних груп м'язів. Навантаження на окремі групи м'язів має бути пропорційним їх масі;
- кількість вправ у комплексі може бути від 8 до 15.

Вправи, що входять до комплексу, слід розташовувати в такому порядку:

- першими та останніми доцільно виконувати вправи, призначені для вироблення правильної постави;
- потім виконують вправи, що включають у роботу великі групи м'язів всього тіла;
- далі слідує серія вправ для м'язів верхніх кінцівок, плечового пояса, спини, черевного преса і нижніх кінцівок;
- наступні, найінтенсивніші та складніші вправи передбачають участь усіх груп м'язів. Причому силові вправи повинні передувати вправам на гнучкість. Після активних зусиль м'язів доцільно виконати вправи на розслаблення м'язів;
- потім комплекс включають кілька спеціальних вправи на дихання [1, с. 30–35].

Кожну вправу комплексам повторюють у середньому 6–8 разів, причому силові вправи до відчуття легкої втоми, а вправи на гнучкість – до появи болючих легких відчуттів. Оновлювати комплекс необхідно через 2–3 тижні, так як при багаторазовому повторенні тих самих вправ організм починає до них адаптуватися, і тим самим втрачається фізіологічна цінність комплексу.

Приступаючи до занять атлетичною гімнастикою, треба підібрати, по власних силах масу гантелей, гир, штанги та пружність амортизаторів. При правильному доборі обтяжень займається може повторити кожне вправу загалом щонайменше 8 - 10 разів у одному підході. Потім складають комплекси та план занять. До комплексу можна включати:

- 10 – 15 вправ з гантелями;
- 8 – 10 – з амортизаторами;
- 6 – 8 – з гирями;
- 5 – 7 – зі штангою. [1 с. 18 - 24].

Зазвичай чим більше маса снаряда, тим менше разів можна виконувати вправу одному підході, і навпаки. Для більш інтенсивного розвитку сили м'язів, максимального збільшення їх обсягу та маси тіла рекомендується тренуватися з великою масою, зменшуючи при цьому число повторень за один підхід. Якщо потрібно розвинути витривалість м'язів, слід вправлятися з невеликою масою, збільшивши кількість повторень до 16 разів у підході і більше. Залежно від мети та завдань індивідуальної фізичної підготовки дозування вправ можна змінювати.

Займатися слід щодня протягом 20–40 хв. бажано в один і той же час, через 1–1,5 год. після їди і за 3 години до сну. Заняття має включати 2 – 3 комплекси. Перший комплекс починають із виконання кількох вправ без обтяження, щоб організм поступово включився у роботу. До другого комплексу входять вправи з обтяженням для дрібних м'язів верхніх кінцівок та м'язів плечового пояса. Після цього переходять до вправ третього комплексу – для м'язів спини, черевного преса та нижніх кінцівок.

Щоб контролювати правильність виконання вправ, рекомендується займатись перед дзеркалом, їх слід виконувати на повній амплітуді, в середньому темпі, ритмічно, без ривків. Важливо відчувати напругу м'язів, що працюють, у міру наростання обтяження. Виконуючи вправи з обтяженням, не рекомендується затримувати дихання. Зазвичай вдих роблять у момент розслаблення м'язів, а видих повинен збігатися з моментом максимальної напруги м'язів. Після кожного комплексу вправ слід робити інтервали відпочинку протягом 1–2 хв. Відпочинок має бути активним [2, с. 113–115].

Під час занять із обтяженнями велике навантаження посідає органи кровообігу. При нормальному дозуванні навантаження ЧСС має повернутись до цифри близької до вихідної, через 5–7 хв. Заняття завершуються ходьбою з виконанням дихальних вправ, на розслаблення м'язів та прийняттям водної процедури. Самопочуття після занять має бути бадьорим, без ознак великої втоми.

Доступною формою виконання домашніх завдань є комплекси «кругової тренування», що дозволяють ефективно впливати на організм, що займається поступовим збільшенням числа повторень вправ у колі, вибором комплексу різної труднощі, а також регуляцією дозування режиму роботи та відпочинку.

Оздоровча роль бігу полягає у дозованому навантаженні та у розслабленні релаксаційних комплексів рухів, які супроводжують технічно правильний біг. Особливу увагу слід приділяти техніці бігу: постановці стопи, положенню тулуба, голови та інших. Не слід бігати, опускаючи низько голову, оскільки утруднює дихання; але не треба і надмірно її закидати. Лікті повинні бути зігнуті під прямим кутом без скутості в плечовому поясі, кисті рук злегка зігнуті без напруги, амплітуда рухів оптимальна, без енергійних помахів.

Бігти слід за рахунок активних рухів стегон, а гомілка переносити маятникообразно. Постановка стопи на ґрунт здійснюється зверху вниз, як при ходьбі сходами. У момент зіткнення стопи з опорою вона повинна бути напружена. Нogu рекомендується ставити на землю всією ступнею, довжина кроку приблизно 40 – 80 см.

Перші заняття присвячують вибору маршруту, ходьбі. Надалі чергують ходьбу з бігом. Частота дихання саморегулюється, рекомендується стежити за тим, щоб вдих був повним, а видих тривалим. ЧСС вимірюють перед бігом та після нього (через 1–3,5–10 хв.) для контролю за правильним дозуванням навантаження під час бігу. У початківців допустиме збільшення ЧСС на 80% порівняно з вихідним, але не більше ніж 140 уд/хв. Бистрота відновлення пульсу є показником реакції системи органів кровообігу на фізичне навантаження.

Хорошою реакцією вважається: зрушення робочого динаміки зниження ЧСС на 20% через 1 хв.; на 30% через 3,5 хв.; на 50% через 5 хв. та на 70% через 10 хв.

Найкраще бігати вранці, але можна і в другій половині дня. Для підтримання нормального функціонування організму достатньо бігати по 3 – 5 км щодня або за добу.

Оздоровчі прогулянки бажано включати до обов'язкової частини щоденного рухового режиму. Ходьба зі швидкістю 6–7 км/год. помірно активізує діяльність органів кровообігу, дихальної та інших систем організму. Для підвищення тренувального ефекту на окремих відрізках або по всій дистанції темп ходьби можна збільшувати. Залежно від рівня фізичної підготовленості, віку та статі довжина маршруту коливається від 2 до 10 км.

Висновки. Самостійні заняття фізичними вправами є важливим складником фізичної культури людини, т. к. вони дозволяють без великих витрат підтримувати здоров'я та працездатність людини на високому рівні.

Самостійні заняття фізичними вправами повинні будуватися на головному принципі – збереження та зміцнення здоров'я. Тобто заняття повинні відповідати статтю, віку, стану здоров'я, роду діяльності людині, а отже, її загальному рівню фізичної підготовки. Вони не повинні бути надмірними, ненормованими та нерегулярними.

Для самостійних занять особливо рекомендовано ходьбу, біг, гімнастичні вправи. Важливим компонентом методики самостійних занять фізичними вправами є медичний контроль та самоконтроль за фізичним станом.

Література

- [1] Андрощук Н. Основи здоров'я і фізична культура (теоретичні відомості) / Н. Андрощук, М. Андрощук. Т. : Підруч. і посіб., 2006. 160 с.
- [2] Волков В. Основи теорії та методики фізичної підготовки студентської молоді. К. : Освіта України, 2008. 256 с.
- [3] Рудніцька І. Формування здорового способу життя молоді: підлітковий вік / І. Рудніцька. *Здоров'я та фізич. культура*. 2004. №13. С. 15–25.

INDEPENDENT PHYSICAL EDUCATION CLASSES OF STUDENTS OF HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS

Kulin I.M., Sokol O.V.

Admiral Makarov National University of Shipbuilding

Abstract. Independent work of students in physical education should be aimed at preserving and strengthening health; developing physical qualities; preparing for the fulfillment of sports standards and requirements of the complex. [3]

Keywords: physical education, independent work, developing physical qualities.

УДК 7.012:671.12(477)

ПРОЯВИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ У ДИЗАЙНІ СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ ПРИКРАС

Сергієнко О.М.

старший викладач кафедри дизайну

Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова

м. Миколаїв, Україна

vvs64728@gmail.com

Гончаренко Д.А.

студентка 2-го курсу кафедри дизайну

Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова

м. Миколаїв, Україна

dariahoncharenko@gmail.com

Анотація. Дослідження проявів національної ідентичності в дизайні сучасних українських прикрас на тлі повномасштабного вторгнення. Аналізується, як прикраси стали не лише елементом самовираження, а й потужним засобом демонстрації патріотизму, підтримки ЗСУ та збереження культурної спадщини.

Ключові слова: національна ідентичність, українські прикраси, дизайн, символіка, патріотизм.

Вступна частина. Прикраса – аксесуар або орнамент, який носять для підкреслення краси або статусу власника; прикраси носять для оздоблення, самовираження, підкреслення або виділення власника, а також для визначення культурного, економічного, соціального або релігійного статусу в певній спільноті [1]. Зараз прикраси виконують значним чином функцію самовираження особистості, що їх вдягає. В свою чергу, самовираження включає й такий аспект, як національна ідентичність людини. Особливо актуальним це стало в часи війни, коли питання патріотизму, національної ідентичності, та збереження традицій і культури, стало важливим і актуальним. Тож розглянемо ці аспекти через призму прикрас.

Мета роботи. Сучасні українські прикраси відображають та формують національну ідентичність в умовах війни. Основні завдання, які допомагають досягти цієї мети:

1. Класифікувати види сучасних українських прикрас, що несуть патріотичне чи культурне навантаження. Виявити ключові символи та мотиви, які використовуються в дизайні прикрас.
2. Розглянути соціальну та психологічну роль прикрас. Показати, як прикраси стають способом громадянської позиції та благодійності.

Основна частина. Головною думкою стає той факт, що в умовах війни прикраси перестають бути лише аксесуарами. Вони стають способом вираження активної громадянської позиції та підтримки. Аналізуючи, як дизайн цих виробів відображає не лише минуле, а й сучасні виклики, перетворюючи символи ЗСУ на своєрідні обереги. Наприклад, благодійні колекції, які створюють як приватні майстри, так і великі ювелірні дома, є прикладом того, як мистецтво допомагає країні.

Особливий акцент робиться на психологічному аспекті прикрас з воєнних матеріалів. Вони є одночасно нагадуванням про жахіття війни та символом перемоги добра над злом. Ці унікальні вироби демонструють, що з матеріалів, призначених для знищення, можна створити щось прекрасне та наділене глибоким змістом. Таким чином, прикраси стають сполучною ланкою між традиціями минулого та героїчною боротьбою сьогодення. Загалом, аналіз цієї категорії, багатогранної та різноманітної, дозволяє виділити такі великі групи:

- *патріотичні прикраси* – ті, що використовують безпосередньо мотиви державних символів: стилізований тризуб, блакитно-жовті кольори;
- *тематичні прикраси* – на відміну від згаданої вище групи, їхній символізм значно ширший: в ньому можуть бути використані мотиви традиційної вишивки, силуети значущих міст та споруд, рослинні мотиви, – але всіх їх об'єднує присутність в символічному полі української культури;
- *прикраси для благодійності* – категорія прикрас, що створюються як форма винагороди за матеріальний внесок на потреби військових або волонтерів;
- *традиційні прикраси* – виготовлені за старовинною технологією або за подібною/адаптованою до неї, ці прикраси мають форму традиційних українських прикрас.
- *прикраси, створені з воєнних матеріалів* – в якості основи чи декоративних елементів для таких прикрас використовуються уламки снарядів, дронів, гільзи тощо.

Перш за все, розглянемо тему прикрас, які символічно чи стилістично відсилають до української культури. Вони різноманітні як за виглядом, так і за матеріалами (від скла, бісеру, кераміки до натуральних каменів та дорогоцінних металів). Але їх поєднує посилення або на історію та культуру України: прикраси в етностилі, варіації та переосмислення на тему

традиційних прикрас (бісерні гердани й силянки, «коралі»), використання традиційної символіки (прикраси з візерунками вишиванок, з рослинними й тваринними орнаментами, характерними для української культури: колосся, калина, птахи, та ін.), копії історичних прикрас (варіації на тему дукачів), або на символіку сьогодення – державні символи або символи, що пов'язані з військовими. Символи ЗСУ та їхнього озброєння набувають в умовах нашого сьогодення символізму одночасно підтримки українських воїнів та своєрідного захисту, перетворюючись у суспільному сприйнятті на щось на кшталт амулету.

Дизайн благодійних прикрас різноманітний – це можуть бути як символи України або життя (серця, лінія кардіограми, долоні, краплі крові), так і військові (форма військового жетону як приклад), але, звісно ж, цей список значно ширший. Часто вид прикраси має кореляцію з тим, на які потреби підуть зібрані з продажу кошти – медичні, такі, як турнікети чи медикаменти, частіше будуть пов'язані з символами життя, тоді як збір для військовослужбовців часто буде сусідити з їхньою символікою.

Вигляд таких прикрас варіативний: від простої штампованої біжутерії, прикрас ручної роботи до ювелірних виробів з дорогоцінних металів (срібло, золото). Авторами виступають дуже різноманітні люди: від приватних майстрів до великих ювелірних домів, від маленьких підприємств до виробників-аматорів (як приклад таких прикрас: кулон «Вірю в ЗСУ» від ювелірного дому «Орінго», кошти від продажу якого повністю спрямовуються на потреби армії, Благодійна колекція прикрас від українського бренду «Kochut», кошти з продажу яких також перераховують на різні потреби військових).

Особливий інтерес представляють прикраси й арт-об'єкти, створені з використанням матеріалів війни – уламків ракет і дронів, частин зброї. Часто їх також використовують заради благодійних цілей – дарують іноземним партнерам, продають на аукціонах для збору коштів на волонтерські або військові потреби. Це дуже цікавий з точки зору дизайну та технології виготовлення феномен, який майже не має аналогів – перш за все, через матеріали. Сучасне озброєння виготовляється з титану, сталі, алюмінію, металів, часто складних в обробці з декоративною ціллю.

Окрім складнощів, зумовлених технічними властивостями, додатковий виклик становить стан матеріалів – частіше за все, використовують збиті або розірвані снаряди, тож метал потрапляє до рук майстрів вже сильно пошкодженим. Часто його стан зберігається майже незмінним – зім'ятим та понівеченим – і використовується як дизайнерське рішення, де вся композиція прикраси акцентує увагу глядача на цьому пошкодженіму елементі. Такі прикраси можуть бути використані у ролі захисного оберегу.

Окремої уваги заслуговують глибокі психологізм та символізм, що стоять за такими прикрасами – водночас це нагадування про жахиття війни, що виражено збереженням форми уламку специфічного матеріалу, а з іншого боку, це символічна перемога добра над злом, виражена у формі прикраси, – оскільки з речі, призначеної лише для знищення та вбивства, створюються прекрасні прикраси із глибоким значенням.

Висновки. Тож в процесі аналізу сучасних українських прикрас можна дійти висновку, що в реаліях нашого сьогодення прикраси слугують не тільки функції індивідуального самовираження, але й висловлення громадянської позиції та прояву національної ідентичності носія. В умовах, коли питання виживання і збереження самої України та її культури постає настільки гостро, така річ, як прикраса, стає як для покупців, так і для авторів способом

вираження активної позиції громадянина та надання підтримки своїй країні та її воїнам, зберігаючи зв'язок між традиціями минулого та викликами сьогодення.

Література

[1] Contributors to Wikimedia projects. Adornment – Wikipedia. Wikipedia, the free encyclopedia. URL: <https://en.wikipedia.org/wiki/Adornment> (Дата останнього: 20.08.2025).

[2] Пашкевич К. Л. и др. Українська естетика в дизайні сучасних ювелірних виробів. *Art and Design*. 2023. № 1 (21). С. 143–156.

MANIFESTATIONS OF NATIONAL IDENTITY IN THE DESIGN OF MODERN UKRAINIAN JEWELRY

Serhiienko O.M., Honcharenko D.A.

Admiral Makarov National Shipbuilding University, Mykolaiv, Ukraine

Abstract. A study of the manifestations of national identity in the design of contemporary Ukrainian jewelry against the backdrop of a full-scale invasion. It analyzes how jewelry has become not only an element of self-expression, but also a powerful means of demonstrating patriotism, support for the Armed Forces of Ukraine, and the preservation of cultural heritage.

Keywords: national identity, Ukrainian jewelry, design, symbolism, patriotism.

УДК 366.636:811.111:172.15

РОЛЬ ДИСЦИПЛІНИ «ІНОЗЕМНА МОВА» У РЕАЛІЗАЦІЇ ЗАВДАНЬ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ СТУДЕНТІВ В УМОВАХ ПРОТИСТОЯННЯ УКРАЇНИ РОСІЙСЬКІЙ АГРЕСІЇ

Міняйлова А.В.

*кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри сучасних мов
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,
м. Миколаїв, Україна
alevtina.minyaylova@nuos.edu.ua*

Шляхтіна О.С.

*старший викладач кафедри сучасних мов
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова
м. Миколаїв, Україна
olena.shliakhtina@nuos.edu.ua*

Анотація. Національно-патріотичне виховання студентів набуває особливої значущості в умовах протистоянні України російській агресії. Важливу роль при цьому відіграє дисципліна «Іноземна мова» разом з іншими дисциплінами соціально-гуманітарного циклу. Для реалізації завдань національно-патріотичного виховання студентів на заняттях з іноземної мови доцільно поєднувати традиційні методи вивчення іноземних мов з доббором актуальних

тем для опрацювання воєнно-політичного, соціокультурного, філософсько-психологічного, історико-культурологічного характеру.

Ключові слова: національно-патріотичне виховання студентів, ЗВО, дисципліна «Іноземна мова», повномасштабне вторгнення російської федерації в Україну.

Навчально-виховний процес кожного ЗВО в умовах вторгнення РФ в Україну має бути цілком спрямований на реалізацію завдань національно-патріотичного виховання студентської молоді. Особливої значущості у цьому контексті набувають навчальні дисципліни соціально-гуманітарного циклу, зокрема «Іноземна мова», зміст яких має бути спрямований на протистояння маніпулятивному впливу з боку агресора в умовах інформаційної війни; підвищення поінформованості громадськості про роль науки та інновацій для підтримки економіки під час воєнного стану; розроблення інструментів психологічного захисту та підтримки населення та психологічної допомоги для всіх, хто потребує в умовах війни; сприяння поглибленому вивченню історії України; створення умов та шляхів налагодження наукової комунікації в Україні та за її межами, тощо [1].

Ми ставили за мету дослідити роль дисципліни «Іноземна мова» для реалізації завдань національно-патріотичного виховання студентів в умовах протистояння України російській агресії.

Впровадження ідей національно-патріотичного виховання студентів у навчально-виховний процес ЗВО на заняттях з іноземної мови можливо здійснювати із застосуванням традиційних методів, але за умов правильного добору тем для опрацювання, а саме: висвітлення хронології сучасних воєнно-політичних подій та історичних фактів в Україні, дослідження історії існування і розвитку української мови, культури та національної символіки, вивчення біографій давніх і сучасних національних героїв, історії розвитку економічно-політичних відносин між Україною та країною, чию мову вивчають студенти, тощо.

Доцільно, щоб кожне заняття з іноземної мови включало обговорення актуальних воєнно-політичних новин. Студенти повинні самостійно готуватися, аналізуючи інформацію з українських ЗМІ та джерел тієї країни, мову якої вивчають. Порівняльне вивчення подання інформації в різних медіа не лише сприяє розвитку мовних навичок, а й допомагає формувати критичне мислення, стійкість до російської пропаганди та національну самосвідомість.

У процесі читання варто використовувати матеріали, які виховують патріотизм і повагу до Батьківщини. Для розвитку аудіювання корисним є перегляд новин у відеоформаті з іноземних джерел, подкастів відомих істориків, політологів, інтерв'ю з політиками й військовими – усе це дозволяє глибше осмислити міжнародний контекст подій в Україні.

Ефективною формою роботи є також створення презентацій. Студенти можуть досліджувати біографії видатних українців, історію мови та культури, міжнародні зв'язки України, відносини з країною-агресором і ставлення світу до війни. Такий аналіз розвиває здатність бачити причинно-наслідкові зв'язки, формувати аргументовану позицію та глибше розуміти поточну ситуацію.

Написання есе на патріотичну тему дає змогу студентам осмислити події, висловити особисте ставлення, сформулювати власну думку, проаналізувавши проблему з різних боків і

дійшовши до власних висновків. Це сприяє не лише розвитку мовлення, а й формуванню національно-патріотичної свідомості.

Таким чином, правильний добір тем національно-патріотичного характеру при застосуванні традиційних методів навчання іноземних мов (розповідь, презентація, дискусія, бесіда, робота з автентичним іншомовним текстом, робота з автентичним іншомовним аудіо-та відеоматеріалом, написання есе) ефективно сприяє реалізації завдань національно-патріотичного виховання студентів в умовах протистоянні України російській агресії.

Література

[1] Перший Г. Гуманітарна освіта в умовах війни та євроінтеграції України. *Актуальні проблеми європейської та євроатлантичної інтеграції України* : матеріали XIX Регіон. наук.-практ. конф., м. Дніпро, 16 черв. 2022 р., Дніпро, 2022. С. 137–139. URL: https://ir.nmu.org.ua/bitstream/handle/123456789/163348/2022_7_Material_conference_16_06_2022-137-139.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення: 24.08.2025).

THE ROLE OF THE DISCIPLINE "FOREIGN LANGUAGE" IN THE IMPLEMENTATION OF THE TASKS OF NATIONAL-PATRIOTIC EDUCATION OF STUDENTS IN THE CONDITIONS OF UKRAINE'S RESISTANCE TO RUSSIAN AGGRESSION.

Miniailova Alevtyna, Shliakhtina Olena

Admiral Makarov National University of Shipbuilding

Abstract. The subject "Foreign Language," along with other disciplines in the socio-humanitarian field, offers valuable opportunities for fostering national-patriotic education among students, particularly in the context of Ukraine's resistance to russian aggression. When developing skills in speaking, reading, listening, and writing, it is essential to focus on topics that promote national and patriotic values. Engaging students with English-language texts, audio, and video materials that reflect current events – especially those related to Ukraine's military and political situation and its role on the global stage—is especially meaningful. This approach helps students form a balanced and informed understanding of present-day realities and cultivate a strong sense of dignity and pride in their Ukrainian identity

Keywords: national-patriotic education of students, higher education institutions, discipline "Foreign Language", full-scale invasion of the russian federation into Ukraine.

УДК 7.038.532(477)

СЬОГОДЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ПОШТОВОЇ МАРКИ**Струкачова Л.М.***старший викладач кафедри дизайну**Навчально-науковий гуманітарний інститут**Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова**м. Миколаїв, Україна**lsdesign.proj@gmail.com***Булавицький І.Я.***старший викладач кафедри дизайну**Навчально-науковий гуманітарний інститут**Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова**м. Миколаїв, Україна**lsdesign.proj@gmail.com*

Анотація. Поштова марка – важливе джерело вивчення історії та культури України, вона віддзеркалює характерні риси свого часу. Авторами статті висвітлено деякі етапи виникнення і становлення поштової марки, проаналізовано воєнну марку, досліджено вплив історичних і культурних подій на випуск поштових марок у місті Миколаєві.

Ключові слова: поштова марка, графічне мистецтво, військова історія.

Вступ. Поштові марки є цінним джерелом для вивчення культурної та національної спадщини нашої країни, займають важливе місце у формуванні історичного, наукового, культурного іміджу держави. Особливо актуальним є їхнє використання сьогодні, коли історія пишеться у нас на очах. Поштові марки впливають на формування національної ідентичності, підтримують національний дух і патріотизм. Вони містять зображувальну та текстову інформацію, слугують засобом спілкування, активним елементом суспільного життя, є виявом творчості і неординарного бачення художників, декораторів, фотографів, видавців. Беручи до уваги її інформаційну, медійну, композиційну, образну складові та зважаючи на сучасні віртуальні трансформації, сучасна марка не тільки не втрачає своєї актуальності сьогодні, а й набуває більш вагомого значення.

Постановка завдання дослідження. Через воєнні дії українсько-російської війни в Україні значно підвищився інтерес до поштових марок, тому дослідження їх як цінного джерела вивчення історії країни та міста Миколаєва зокрема є сьогодні дуже актуальним. Поштові марки, які знайомлять з перлинами архітектури, історії та культури міста Миколаєва, подіями, які відбуваються в місті під час війни, зберігаються в обласному краєзнавчому музеї. Раніше вони не були об'єктом мистецтвознавчого дослідження.

Результати дослідження. Досліджено, що поштові марки та листівки мають свої характерні особливості в сучасному графічному мистецтві та дизайні. Графічні зображення на поштових марках привертають увагу людей, викликають інтерес, спонукають до певних дій. Особливо актуальною поштова марка є під час воєнного стану. Поштова марка стала частиною

інформаційного спротиву для тих українців, які борються за збереження своєї державності, стоять на захисті суверенітету та національної цілісності України.

Визначено, що при оформленні поштових марок і листівок робиться акцент на використанні яскравої, насиченої кольорової гами, контрастних форм. Це допомагає донести авторську ідею, формує в людини інтерес до змісту зображуваного. Встановлено, що в різних дизайнерських рішеннях зображення на поштовій марці та листівці працює по-різному, залежить від індивідуальних особливостей сприйняття людиною інформації, формотворчих особливостей, емоційного забарвлення зображеної в марці авторської ідеї. Продемонстровано широкий спектр можливостей у стилістиці та художньо-образних засобах графічної дизайн-діяльності.

Проведено класифікацію марок та листівок, які включають історичну тематику, державну символіку, мистецтво та архітектуру, відображення флори і фауни, Збройні Сили України, ювілейні події тощо. Висвітлено тематику поштових марок. Зроблено акцент на поштових марках та листівках, присвячених місту Миколаєву та Миколаївщині.

Марки, які використано для дослідження. Сьогодення української поштової марки досить насичене, до неї щоденно зростає інтерес. Протягом останнього десятиліття актуальною стала тема війни в українських марках. Держава випускає марки із зображенням військової техніки, героїв війни, символів перемоги, національної армії – «Вільні. Незламні. Непереможні», «Слава Збройним Силам України», «Кримський міст на біс!», «Зброя Перемоги» тощо.

Однією з перших поштових марок, випущених на честь захисників України в зоні проведення АТО/ООС, стала марка «За честь! За славу! За народ!» (2014 р.). На вшанування українських воїнів, які протягом 242 днів боронили Донецький аеропорт, у 2020 році було випущено поштову марку «Кіборги. Вони вистояли! Не витримав бетон!».

З початком повномасштабної війни у 2022 році українська марка зайняла свою позицію у боротьбі проти російського агресора, вона стала дієвим інструментом для наближення Перемоги. Перші марки початку війни:

«Русській воєнний корабль, іді...!» - перша марка в Україні, що була випущена в умовах воєнного стану, з'явилась 12 квітня 2022 року на вшанування пам'яті українських прикордонників, які обороняли острів Зміїний. Автором відомого вислову став морський піхотинець з Черкащини Роман Грибов. Творцем марки є художник Борис Грох, якому у 2014 році довелося покинути рідний Крим. Ця марка була визнана найкращою у світі у 2022 році, крім того, вона здобула гран-прі – нагороду міжнародної філателістичної мистецької премії «Азіаго» в Італії в 2023 році, «Укрпошта» перемогла в премії «World Post & Parcel Awards – 2023».

Наступна марка «Русській воєнний корабль ... всьо!» має ідентичне фонове зображення першої марки, однак до титульного аркушу додано дату, коли потонув російський крейсер «Москва» 14 квітня 2022 року. Марку випущено у двох номіналах: «Русській воєнний корабль... Все! Смерть ворогам!» та «Русській воєнний корабль... Все! Слава нації!».

Під час повітряної атаки 27 лютого 2022 року було зруйновано найпотужніший літак у світі – Ан-225 «Мрія». 28 червня 2022 року вийшла марка із зображенням літака. Основою для ескізу марки став малюнок одинадцятирічної Софії Кравчук, яка є призеркою Всеукраїнського конкурсу малюнків та фотографій «Що для мене Україна?». На марці

зображено літак на фоні українського прапора та напис «Ан-225 «Мрія» – символ сили та мрії».

Марку «Пес Патрон» випустили 30 серпня 2022 року та присвятили псу породи джек-рассел-тер'єр – Патрону, який став справжнім фаворитом для багатьох українців і оберегом рятувальників. Пес виконує роботу сапера в ДСНС України та отримав нагороду «За віддану службу».

Поштова марка «Херсон – це Україна!» вийшла 9 грудня 2022 року та присвячена звільненню від окупації Херсону. На марці зображено кавун, замість звичайного насіння – чорні ракети. Також на скибці кавуна автор зобразив малюнки палаючого дому, протести мирних людей та насилля російських військових над українцями.

На ще одній марці «ПТН ПНХ!», яку видано до річниці повномасштабного вторгнення росії в Україну, зображено карикатурного президента росії, якого у дзюдо перемагає хлопчик. В основу ілюстрації лягла робота британського художника Banksy, виконана у чорно-білих тонах на стіні зруйнованого будинку у місті Бородянка. Найвідоміший вуличний художник та політичний активіст Бенксі анонімно відвідав Україну восени 2022 року. Він створив серію графіті, присвячених війні, на зруйнованих будівлях у Києві та передмісті столиці. Ім'я митця відоме в усьому світі, а його графіті коштують мільйони доларів, через що логічно вважати київські мурали культурними пам'ятками. Тираж поштової марки – 1 500 000 примірників або 250 тисяч маркових аркушів.

Проаналізовано також поштові марки, які присвячені місту Миколаєву та видавались в останні два десятиліття. Серед поштових марок, присвячених місту Миколаєву, можна виділити такі як: «100 років Миколаївському зоопарку» (2001), «Миколаїв» (2014), «Пам'ятник корабелям і флотоводцям, м. Миколаїв» (2014), «Краса і велич України. Миколаївська область» (поштовий блок, 2014), «Миколаїв – місто на хвилі» (2020). Марка із зображенням Миколаївської обсерваторії претендувала на звання найкращої у 2021 році.

Слід також відмітити, що авторка цієї статті Людмила Струкачова є автором декількох марок та конвертів, виданих до 160-річчя адмірала Макарова, до 60-річчя створення музею адмірала Макарова (2011), пам'яті ректора (1975–1993) Національного університету кораблебудування ім. адм. Макарова М.М. Александрова (2012), до 10-річчя Миколаївських міських екологічних читань (2018), до 100-річчя Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова (2020).

Аналізуючи марки, присвячені Миколаєву та Миколаївщині, не можна не згадати поштову марку «Доброго вечора, ми з України!», яка була випущена 28 липня 2022 року з нагоди Дня Української Державності. Це перша повністю народна поштова марка, де тематику й ескіз обирали українці. Було підготовлено близько 1500 ескізів, серед яких відібрано лише 5. Що цікаво, українці могли брати участь в голосуванні за найкращий ескіз поштової марки «Доброго вечора, ми з України!». Проголосувати вони могли в додатку «Дія» або в соціальних мережах Укрпошти: Facebook та Instagram. Загалом у голосуванні взяли участь близько 500 тисяч українців. Малюнок художниці та вчительки Анастасії Бондарець став лідером у цьому конкурсі. На світліні зображені реальні події, які відбувалися на Миколаївщині, коли українські селяни без зброї забрали військову техніку в російських солдатів.

Миколаївщина має відношення ще до однієї поштової марки, яка видана до Дня захисту дітей «Діти Перемоги». Її надрукували за малюнками дітей. Однією з авторок малюнків

є 9-річна Варвара Колєсова зі смт. Олександрівка Вознесенського району Миколаївської області.

З Миколаєвом пов'язаний також випуск різдвяної поштової марки, який є традиційним в «Укрпошті». У 2022 році вона продовжила цей добрий звичай, аби подарувати українцям святкову атмосферу. Авторка ескізу-переможця – Михайлова Валерія з Миколаєва. Ілюстрацію «Роз'єднані війною» також відібрано за результатами народного онлайн-голосування.

У Миколаєві, як і в інших містах України, проводились презентації нових марок та конвертів. Спецпогашення марок у Миколаєві відбувається штемпелем «Миколаївщина – вітрила України», розробленим спеціально для міста Миколаєва. На ньому зображено справа і зліва якорі, а по центру корабель, який нагадує, що Миколаїв – місто корабелів. За традицією учасники спецпогашення залишають свої підписи на конверті, а екземпляр марки та конверту передається на зберігання до обласного краєзнавчого музею.

Презентації проходили на різних локаціях міста та області. Так, спецпогашення поштової марки «Пес Патрон» проходило на базі аварійно-рятувального загону спеціального призначення Головного управління ДСНС України у Миколаївській області. Презентація поштового набору «І буде весна!» проходила у миколаївському Палаці урочистих подій. Захід відбувся у межах всеукраїнської акції зі спецпогашення нового блоку марок «Укрпошти», присвяченого 10-річчю російсько-української війни та другій річниці повномасштабного вторгнення. Спеціальне погашення поштової марки «I'm fine» провели в приміщенні обласної організації Товариства Червоного Хреста України. На подію з нагоди випуску марки запросили людей, які працюють у сфері підтримки ментального здоров'я. Спецпогашення нових поштових марок «Юрій Одробінський: дереворізблення», виготовлених за проєктом Укрпошти «Власна марка», відбулося у Миколаївській філії Київського національного університету культури і мистецтв. Презентація марок та конвертів «Святий Миколай захищає Миколаїв» та «Острів Зміїний – храм Ахілла. Нова історія Європи» відбулася просто неба в центрі міста. Марки та конверти виготовила «Укрпошта» за ініціативою миколаївської громадської діячки Тетяни Чичкалюк за підтримки українських художників.

На Миколаївщині презентовано блок марок «Маяки України», на якому зображено маяки тимчасово окупованого Криму та узбережжя Чорного й Азовського морів. До колекції увійшли маяки Миколаївської та Одеської областей, а саме Російський Задній маяк у Миколаївській області, що допомагає кораблям у Дніпровсько-Бузькому лимані. Новий блок марок присвячений 25-річчю Держгідрографії – установи, яка забезпечує безпеку судноплавства в Україні. Церемонія погашення нової поштової марки «Маяки України» відбулася на знаковому навігаційному об'єкті Миколаївської області — на маяку «Російський Задній», розташованому у селі Лимани, приблизно за 30 км від позицій ворога, тому підготовка події вимагала суворої секретності через загрозу обстрілів. Церемонію неодноразово переносили, змінюючи дату і час, адже було відомо, що «ворог моніторить». Захід проходив за участі голови Миколаївської ОВА Віталія Кіма.

Окремо слід відмітити ще одну серію марок Укрпошти – «Міста Героїв», яку вона офіційно розпочала у вересні 2023 року. Ще 24 березня 2022 року Миколаїв отримав відзнаку «Місто-герой України», на честь цієї події видано марку «Міста Героїв. Миколаїв». Її присвятили героїзму ЗСУ та відвазі мешканців міста.

Висновки. Сучасні українські поштові марки – це відповідь на виклики сьогодення, в них відображені значущі соціальні проблеми війни, загрози, лиха тощо. Сьогодні є велика потреба в марках, які відображають події як минулого, так і сьогодення. Створення поштової марки — це дійсно комплексний процес, що поєднує мистецтво, історичну пам'ять та соціальні зміни, адже кожна марка є мініатюрним витвором мистецтва, який уособлює культурні традиції, відображає важливі історичні події, національні символи, відомих діячів або навіть актуальні соціальні теми та суспільні зміни. Під час створення малюнку марки художник надає їй образного тлумачення, розкриває сюжет, застосовує виразні художні засоби та трактування образу. Це створює складний комплекс – поштову художню мініатюру.

Одержані результати актуальні та важливі для розуміння розвитку графічного мистецтва і дизайну поштових марок, які відтворюють духовну та матеріальну культуру суспільства, дозволяють прослідкувати історію розвитку культури і мистецтва України та міста Миколаєва та Миколаївщини зокрема.

Література

- [1] Берлач О., Лелик Я. Поштова марка і листівка – світовий тренд репродуктивних творів живопису та графічного мистецтва [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://lib.lntu.edu.ua/sites/default/files/2024-01/5.pdf>. – Загол. з титул. екрана.
- [2] Кікта С. Філателія [Текст] : [з історії поштової марки] // Енциклопедія Українознавства. Т. 9. – Львів, 2000. – С. 3504–3507.
- [3] Маркітан Л. П. Філателія [Текст] : [з історії поштової марки] // Енциклопедія історії України. Т. 10. – Київ, 2013. – С. 296–298.

TODAY'S UKRAINIAN POSTAGE STAMP

Strukachova L. M., Bulavytskyi I. Y.

Admiral Makarov National University of Shipbuilding (Ukraine, Mykolaiv)

Abstract. The postage stamp is an important source for studying the history and culture of Ukraine, it reflects the characteristic features of its time. The authors of the article highlight some stages of the emergence and formation of the postage stamp, analyze the war stamp, and investigate the influence of historical and cultural events on the issuance of postage stamps in the city of Mykolaiv.

Keywords: postage stamp, graphic art, military history.

СЕКЦІЯ 10. ПРАВОВІ ІННОВАЦІЇ НА ЗАХИСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

УДК 347.91:341.63

ПРАВОВА ПРИРОДА МЕДІАЦІЇ ЯК ІНСТИТУТУ АЛЬТЕРНАТИВНОГО ВИРІШЕННЯ СПОРІВ

Дубинський О.Ю.

*доктор юридичних наук, професор, заслужений працівник освіти України,
проректор з науково-педагогічної роботи,
економічних, юридичних та соціальних питань
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,
м. Миколаїв, Україна
dubinskiy_oleg@ukr.net*

Анотація. Розглянуто деякі аспекти правової природи медіації як інституту альтернативного вирішення спорів. Констатовано, що медіація як інститут альтернативного вирішення спорів набуває дедалі більшого значення у сучасному правовому просторі, оскільки її ефективність, економічність та здатність сприяти збереженню ділових і особистих відносин роблять медіацію важливою складовою системи правосуддя. З'ясовано, що правова природа медіації поєднує елементи договірної та процедурної права. Вказано, що інтеграція медіації в українську правову систему потребує системного і комплексного підходів, включаючи розробку законодавчих актів, навчання медіаторів та популяризацію цього способу вирішення спорів серед громадян.

Ключові слова: медіація, альтернативне вирішення спорів, правовий конфлікт, медіатор, принципи медіації, правове регулювання медіації.

Вступна частина. У сучасному правовому дискурсі все більшої уваги набуває питання ефективного вирішення конфліктів, що виникають у різних сферах суспільного життя. Традиційні судові механізми, попри їхню важливість та обґрунтованість, часто характеризуються тривалим розглядом справ, високими фінансовими витратами та формалізмом процедур. У відповідь на ці виклики виникає потреба в альтернативних способах вирішення спорів, які здатні забезпечити оперативність, доступність та гнучкість у досягненні правового балансу між сторонами. Одним із таких механізмів є медіація.

Мета роботи. Дослідити правову природу медіації як дієвого інституту альтернативного вирішення спорів.

Основна частина. Медіація як інститут альтернативного вирішення спорів має значний потенціал для створення гармонійного простору взаємодії між сторонами конфлікту. Як

підкреслює, Т. І. Шинкар, її правова природа базується на добровільності, конфіденційності, нейтральності третьої сторони (медіатора) та орієнтації на досягнення взаємоприйнятного рішення [1, с. 219–226]. Цей процес не лише сприяє збереженню часу та ресурсів, але й допомагає сторонам конфлікту зберегти партнерські чи особисті стосунки, що є особливо важливим у сімейних, трудових та комерційних спорах.

Варто зазначити, що медіація є об'єктом численних досліджень у сфері права, соціології, психології та менеджменту конфліктів. Її правова природа викликає дискусії щодо місця цього інституту в системі правових норм, його співвідношення із судовими процедурами та іншими формами альтернативного вирішення спорів, такими як арбітраж чи переговори. Крім того, залишається актуальним питання щодо правового статусу медіатора, його функцій та меж повноважень у процесі вирішення спору. Доречно зауважити, що медіація як інститут альтернативного вирішення спорів набуває дедалі більшого значення у сучасному правовому просторі. Її ефективність, економічність та здатність сприяти збереженню ділових і особистих відносин роблять медіацію важливою складовою системи правосуддя. Згадувана нами Т. І. Шинкар, підкреслює, що медіація є одним із видів альтернативного вирішення спорів (Alternative Dispute Resolution, ADR), що передбачає участь нейтрального посередника – медіатора – у процесі досягнення домовленості між сторонами конфлікту [2, с. 154–160]. Водночас, варто підкреслити, що на відміну від судового процесу, медіація не має примусового характеру, а її результат залежить від добровільної згоди сторін.

З точки зору правової природи, медіація поєднує елементи договірної та процедурної права. Договірний аспект проявляється у тому, що сторони самостійно визначають умови співпраці, а також порядок виконання угоди, досягнутої в результаті медіації. Процедурний аспект полягає у дотриманні встановлених правил проведення медіаційного процесу, які забезпечують його прозорість і справедливість. У правовій доктрині медіація розглядається як спосіб «відновлювального правосуддя», оскільки вона спрямована не лише на вирішення конкретного конфлікту, але й на відновлення гармонії між сторонами. Такий підхід є особливо актуальним у сімейних, трудових та комерційних спорах, де збереження взаємовигідних відносин має ключове значення.

Ефективність медіаційного процесу значною мірою залежить від дотримання низки принципів, які забезпечують його правову та етичну основу. Передусім, одним з найважливіших принципів є *добровільність*. Це означає, що участь у медіації є виключно добровільною. Сторони мають право в будь-який момент припинити процес без негативних наслідків для себе. Безперечно вагомим є принцип *нейтральності медіатора*, від неухильного дотримання якого багато в чому залежить процес медіації, адже медіатор не має права підтримувати жодну зі сторін або приймати рішення за них. Його роль полягає виключно у сприянні діалогу та пошуку спільних рішень. Усі відомості, отримані в процесі медіації, залишаються конфіденційними та не можуть бути використані в судовому процесі або іншому спорі і цьому сприяє принцип *конфіденційності*. Варто також акцентувати на принципі *рівноправності сторін*, дотримання якого гарантує учасникам медіації рівні права та можливості висловлювати свої позиції, що забезпечує справедливість процесу. Врешті-решт, не можна не згадати такий принцип медіації, як *орієнтація на інтереси*, оскільки медіація спрямована на задоволення інтересів сторін, а не на формальне застосування норм права.

Окрім того, доречно нагадати, що у теоретичному аспекті медіація є об'єктом досліджень у сфері цивільного права, процесуального права та соціальної психології. Вона поєднує юридичні та соціальні механізми врегулювання конфліктів, що робить її універсальним інструментом. Водночас, Н. П. Бортник та Л. І. Сопільник, також зауважують, що *сфера застосування медіації значно розширилася. Науковці вказують, що проведення медіації можливе в будь-яких спорах, особливо у врегулюванні суперечок, сутність яких регламентується диспозитивними нормами права* [3, с. 4].

Сьогодні важливим аспектом є питання правового регулювання медіації. У різних країнах цей інститут має різний рівень нормативного закріплення – від загальних рекомендацій до детальних процедурних норм. В Україні медіація перебуває на етапі становлення, що створює і можливості, і виклики для її інтеграції в правову систему, адже законодавче регулювання цього інституту відбулося досить недавно [4].

Висновки. Отже, можемо констатувати, що медіація є перспективним інститутом альтернативного вирішення спорів, який має значний потенціал для розвитку в Україні. Її правова природа поєднує договірні та процедурні елементи, що забезпечує гнучкість і ефективність процесу. Теоретичне осмислення медіації дозволяє не лише краще зрозуміти її сутність, але й сприяти формуванню нормативної бази для її впровадження.

Література

- [1] Шинкар Т. І. Сутність процедур примирення в системі альтернативного вирішення юридичних конфліктів (спорів). *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія. Юридичні науки*. 2017. № 876. С. 219–226.
- [2] Шинкар Т. І. Медіація як один з альтернативних способів розв'язання юридичних конфліктів. *Наукові записки Львівського університету бізнесу і права. Зб. наук. праць з юрид. наук*. 2016. Вип. 15. С. 154–160.
- [3] Бортник Н. П., Сопільник Л. І. Медіаторство: проблеми теорії та практики в Україні. Медіація як альтернативний спосіб вирішення спорів : матеріали круглого столу (м. Львів, 15 травня 2017 р.) // Відп. за вип. Н. П. Бортник; Кафедра АІП ННІПП НУ «Львівська політехніка». К. : ПП «Комп'ютерний дизайн», 2017. С. 4–5.
- [4] Про медіацію: Закон України від 16 листопада 2021 року № 1875-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2022. № 7. Ст. 51.

LEGAL NATURE OF MEDIATION AS AN INSTITUTE OF ALTERNATIVE DISPUTE RESOLUTION

Oleg Yuriyovych Dubinskiy

Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Mykolayiv, Ukraine

Abstract. Some aspects of the legal nature of mediation as an institution of alternative dispute resolution are considered. It is stated that mediation as an institution of alternative dispute resolution is gaining increasing importance in the modern legal space, since its effectiveness, cost-effectiveness and ability to contribute to the preservation of business and personal relationships make mediation an important component of the justice system. It is found that the legal nature of mediation combines elements of contractual and procedural law. It is indicated that the integration of mediation into the Ukrainian legal system requires a systematic and comprehensive approach, including the

development of legislative acts, training of mediators and the popularization of this method of dispute resolution among citizens.

Keywords: mediation, alternative dispute resolution, legal conflict, mediator, principles of mediation, legal regulation of mediation.

УДК 174:070.1

ПРАВОВІ ТА ЕТИЧНІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЖУРНАЛІСТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Бортник Н.П.

*доктор юридичних наук, професор,
в. о. завідувача кафедри адміністративного та конституційного права
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,
м. Миколаїв, Україна
bnp1969n@gmail.com*

Дубова К.О.

*кандидат юридичних наук, доцент,
завідувачка кафедри морського та господарського права
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,
м. Миколаїв, Україна
kateryna.dubova@nuos.edu.ua*

Анотація. Розглянуто правові та етичні аспекти забезпечення журналістської діяльності. Підкреслено, що правові та етичні аспекти забезпечення журналістської діяльності є невід’ємною складовою функціонування демократичного суспільства. Констатовано, що для ефективного вирішення існуючих у журналістській діяльності проблем доцільно поєднання комплексного підходу – подальше вдосконалення законодавства, підвищення рівня правової культури серед працівників медіа та забезпечення дотримання етичних стандартів у сфері журналістики.

Ключові слова: журналістська діяльність, етичні норми, правові засади, медіа, свобода слова, доступ до інформації.

Вступна частина. Журналістська діяльність є невід’ємною складовою демократичного суспільства, сприяючи реалізації фундаментального права на свободу слова та доступ до інформації. У сучасному світі, де інформація стає ключовим ресурсом, журналісти виконують важливу роль посередників між владою, громадськістю та іншими суб’єктами суспільного життя. Однак їхня професійна діяльність нерідко стикається з викликами, які стосуються правових і етичних аспектів.

Мета роботи. Розглянути ключові правові норми, які регулюють діяльність журналістів в Україні, а також етичні принципи, що визначають стандарти їхньої професійної поведінки.

Основна частина. Правове регулювання журналістської діяльності є необхідним для забезпечення її законності, захисту прав журналістів та запобігання зловживанням свободою слова. Конституція України [1] гарантує право кожного на свободу думки і слова, а також на вільне вираження своїх поглядів і переконань. Однак реалізація цього права повинна здійснюватися в межах закону, враховуючи інтереси суспільства, держави та окремих осіб. Законодавство України, зокрема закони «Про інформацію» [2], «Про медіа» [3], «Про доступ до публічної інформації» [4], визначає основні принципи роботи журналістів, їх права та обов'язки.

Згідно зі статтею 34 Конституції України, кожен має право на свободу думки і слова, а також на вільне вираження своїх поглядів [1]. Це положення є основою для діяльності журналістів, які мають право вільно збирати, зберігати та поширювати інформацію. Водночас це право не є абсолютним: законодавство передбачає обмеження свободи слова у випадках, коли це необхідно для захисту національної безпеки, громадського порядку, здоров'я населення чи моралі.

Особливу увагу необхідно приділити правовому захисту журналістів. Законодавство України передбачає відповідальність за перешкоджання їхній професійній діяльності. Зокрема, стаття 171 Кримінального кодексу України встановлює покарання за незаконне вилучення матеріалів, заборону доступу до інформації чи інші дії, що перешкоджають виконанню журналістських обов'язків [5].

Окрім правових норм, журналісти мають дотримуватися етичних стандартів, які регулюють їхню поведінку та взаємодію з суспільством. У цьому контексті, етична складова журналістської діяльності є не менш важливою, ніж правова. Журналісти несуть відповідальність за об'єктивність, достовірність та неупередженість інформації, яку вони поширюють. Кодекс етики українського журналіста [6] встановлює стандарти професійної поведінки, спрямовані на забезпечення довіри суспільства до медіа. Порушення етичних норм може призводити до дезінформації, маніпуляцій громадською думкою та втрати суспільної довіри до засобів масової інформації.

Етичні принципи журналістики базуються на таких ключових положеннях: об'єктивність і неупередженість; дотримання права на приватність; відповідальність перед суспільством; уникнення конфлікту інтересів.

Варто підкреслити, що етичні стандарти журналістики закріплені в міжнародних документах, таких як Декларація принципів поведінки журналістів, ухвалена Міжнародною федерацією журналістів [7], а також у кодексах професійної етики окремих медіаорганізацій.

Попри існування правових гарантій та етичних норм, журналісти часто стикаються з викликами у своїй професійній діяльності. З-поміж основних проблем, передусім, доречно виділити перешкоджання професійній діяльності; перешкоди у доступі до публічної інформації; дезінформація та маніпуляція; вплив політичних і економічних чинників.

З огляду на це, вважаємо, що для забезпечення ефективного функціонування журналістської діяльності необхідно вдосконалювати і правові механізми захисту журналістів, і етичні стандарти професії. З-поміж можливих заходів можна запропонувати: посилення відповідальності за порушення прав журналістів; підвищення рівня правової освіти серед журналістів; розробку єдиного кодексу етики для українських журналістів; забезпечення прозорості роботи державних органів; боротьбу з дезінформацією.

Висновки. Отже, з огляду на викладене вище можемо констатувати, що правові та етичні аспекти забезпечення журналістської діяльності є невід’ємною складовою функціонування демократичного суспільства. Вони сприяють реалізації права громадян на отримання достовірної інформації та захищають журналістів від неправомірного втручання в їхню професійну роботу. Однак для ефективного вирішення існуючих проблем необхідно продовжувати вдосконалювати законодавство, підвищувати рівень правової культури серед працівників медіа та забезпечувати дотримання етичних стандартів у сфері журналістики. Лише комплексний підхід до вирішення цих питань дозволить створити сприятливе середовище для розвитку незалежної журналістики в Україні.

Література

- [1] Конституція України: прийнята на п’ятій сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
- [2] Про інформацію : Закон України від 2 жовтня 1992 року № 2657-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 48. Ст. 650.
- [3] Про медіа: Закон України від 13 грудня 2022 року № 2849-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2023. №№ 47–50. Ст. 120.
- [4] Про доступ до публічної інформації : Закон України від 13 січня 2011 року № 2939-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 32. Ст. 314.
- [5] Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131.
- [6] Кодекс професійної етики українського журналіста: прийнятий на X з’їзді Національної спілки журналістів України (квітень 2002 року). URL: <https://nm.dp.court.gov.ua/sud0427/pres-centr/kodexxx/>
- [7] Декларація принципів поведінки журналістів, ухвалена Міжнародною федерацією журналістів: прийнята на II всесвітньому конгресі Міжнародної федерації журналістів (Бордо, 25–28 квітня 1954 р.), зі змінами на XVIII всесвітньому конгресі МФЖ (Хельсінгбор, 2–6 червня 1986 р.). URL: <https://nsju.org.ua/povedinka/>

ACCESS TO INFORMATION AS AN INDICATOR OF THE DEVELOPMENT OF A DEMOCRATIC SOCIETY

Nadiia Petrivna Bortnyk, Dubova Kateryna Oleksandrivna

Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Mykolayiv, Ukraine

Abstract. The legal and ethical aspects of ensuring journalistic activity are considered. It is emphasized that the legal and ethical aspects of ensuring journalistic activity are an integral part of the functioning of a democratic society. It is stated that for effective resolution of existing problems in journalistic activity it is advisable to combine a comprehensive approach – further improvement of legislation, raising the level of legal culture among media workers and ensuring compliance with ethical standards in the field of journalism.

Keywords: journalistic activity, ethical norms, legal principles, media, freedom of speech, access to information.

УДК 351.86:342.9(477)

ПРАВОВІ ІННОВАЦІЇ НА ЗАХИСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ**Година О.І.***викладач кафедри суспільних наук**Херсонського навчально-наукового інституту**Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова**м. Херсон, Україна**gai84349@gmail.com*

Анотація. Розглядаються правові інновації як важливий інструмент забезпечення національної безпеки України в умовах зовнішніх та внутрішніх загроз. Окреслено ключові напрями законодавчих змін, впровадження цифрових правових технологій та адаптації національного законодавства до стандартів ЄС і НАТО. Проаналізовано нові виклики, на які повинна реагувати правова система держави. Визначено перспективи модернізації правового простору задля зміцнення суверенітету та стабільності.

Ключові слова: національна безпека, правові інновації, гібридна війна, цифрова трансформація, кібербезпека, законодавство.

Національна безпека України в останнє десятиліття перебуває у фокусі як внутрішніх реформ, так і зовнішньої політики, зокрема в умовах збройної агресії з боку Російської Федерації. Ці обставини актуалізували необхідність створення нових правових механізмів, які здатні оперативно реагувати на виклики часу. Правові інновації – це не лише оновлення законодавчих актів, але й запровадження нових підходів до організації правового забезпечення безпеки, посилення кіберзахисту, правова цифровізація, інтеграція стандартів НАТО.

Правові інновації – це новітні підходи до правового регулювання, які враховують технологічні зміни, соціальні трансформації та міжнародні стандарти. У контексті національної безпеки це, зокрема: модернізація законодавства про нацбезпеку; удосконалення процедур реагування на надзвичайні ситуації; правове забезпечення кіберзахисту; формування нових юридичних інституцій та процедур (кіберпідрозділи, цифрова доказова база тощо).

Після початку збройного конфлікту на сході України, держава здійснила низку структурних змін у правовій сфері:

- Закон України «Про національну безпеку України» від 21.06.2018 № 2469-VIII заклав засади для створення нової архітектури безпеки держави, орієнтованої на стандарти НАТО [1];

- Стратегія національної безпеки України, затверджена Указом Президента №392/2020, визначила ключові загрози та пріоритети безпекової політики [2];

- Закон «Про основи національного спротиву» (2021) вперше врегулював питання територіальної оборони, руху опору, підготовки громадян до оборони [3];

- реформа СБУ: розроблено законопроект про нову модель спецслужби без функцій слідства, з акцентом на протидію гібридним загрозам [4];

Цифровізація безпекової політики супроводжується такими інноваціями:

- створення Єдиного реєстру зброї, єдиної інформаційної платформи сектору безпеки;
- запровадження інформаційно-аналітичних систем спостереження, прогнозування і реагування в умовах воєнного стану;
- прийняття нової Стратегії кібербезпеки України на 2021–2025 рр., яка адаптована до стандартів ЄС та НАТО [5];
- інтеграція України в Центр кіберзахисту НАТО (CCDCOE) у 2023 році [6].

Суттєвими інституційними інноваціями є: створення Національного координаційного центру кібербезпеки при РНБО; розширення повноважень Уповноваженого з прав людини у контексті моніторингу порушень прав у зоні конфлікту; активізація міжвідомчої взаємодії в режимі єдиних інформаційних баз (МВС, СБУ, ДСНС).

Незважаючи на прогрес, правова система України потребує подальшого вдосконалення:

- наявні прогалини в сфері правового регулювання штучного інтелекту у безпеці;
- недостатня гармонізація з директивами ЄС у сфері захисту критичної інфраструктури;
- потреба у впровадженні судових стандартів розгляду кіберзлочинів;
- недостатній рівень цифрової грамотності у правоохоронних органах.

У цьому контексті перспективними є такі заходи:

- розвиток інноваційного правового аналізу за допомогою Big Data;
- реформа воєнного права з урахуванням міжнародного гуманітарного права;
- інтеграція України до правових рамок ЄС у сфері безпеки (зокрема, у рамках ПДПЧ щодо НАТО).

Правові інновації виступають необхідною умовою формування ефективної системи національної безпеки України. В умовах гібридної війни та глобальних загроз держава повинна не лише вдосконалювати існуюче законодавство, а й бути відкритою до нових форматів правового регулювання, в тому числі з використанням цифрових технологій та міжнародного досвіду. Ефективна правова політика повинна бути адаптивною, прозорою та орієнтованою на захист прав людини й суверенітету держави.

Література

- [1] Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата звернення: 22.06.2025).
- [2] Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 11 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України Указ: Президента України». від 14.09.2020 № 392/2020 URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037> (дата звернення: 24.06.2025).
- [3] Про основи національного спротиву : Закон України від 16.07.2021 № 1702-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20#Text> (дата звернення: 15.07.2025).
- [4] Про Службу безпеки України: Проект Закону України №3196-д. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/26413> (дата звернення: 02.07.2025).
- [5] Стратегія кібербезпеки України на 2021–2025 роки. URL: <https://cip.gov.ua/ua/news/strategiya-kiberbezpeki-ukraini-na-2021-2025-roki> (дата звернення: 30.06.2025).

- [6] Україна приєдналась до Центру кіберзахисту НАТО. URL: <https://ccdcoe.org> (дата звернення: 22.06.2025).
- [7] Брижко В. М. Правові аспекти цифровізації безпеки в Україні. *Юридичний вісник України*. 2022. № 6. С. 12–16. (дата звернення: 28.06.2025).
- [8] Чорнобай О. В. Національна безпека України: нові виклики та правові орієнтири. *Право України*. 2023. № 4. С. 30–37.

LEGAL INNOVATIONS IN PROTECTING THE NATIONAL SECURITY OF UKRAINE

Godyna Oleksii

Kherson Educational-Scientific Institute of Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Ukraine

Abstract. The article examines legal innovations as an important tool for ensuring the national security of Ukraine in the face of external and internal threats. The key areas of legislative changes, the introduction of digital legal technologies and the adaptation of national legislation to EU and NATO standards are outlined. The new challenges to which the state's legal system must respond are analyzed. The prospects for the modernization of the legal space in order to strengthen sovereignty and stability are determined.

Keywords: national security, legal innovations, hybrid war, digital transformation, cybersecurity, legislation.

УДК 342.9:351.74

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ У КОНТЕКСТІ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Дубинський І.Ю.

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри морського та господарського права

Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова

м. Миколаїв, Україна

igordubinskiy21@gmail.com

Маркін С.І.

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри адміністративного та конституційного права

Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова

м. Миколаїв, Україна

sergii.markin@nuos.edu.ua

Анотація. Розглянуто питання адміністративно-правового регулювання діяльності правоохоронних органів у контексті захисту прав людини. Вказано, що у цьому процесі

правоохоронні органи відіграють ключову роль. Підкреслено, що адміністративно-правове регулювання діяльності правоохоронних органів є важливим елементом забезпечення захисту прав людини в Україні та сприяє зміцненню правопорядку, посиленню довіри до державних інституцій та реалізації принципу верховенства права.

Ключові слова: захист прав людини, правоохоронні органи, адміністративно-правове регулювання, верховенство права, правопорядок.

Вступна частина. Правоохоронні органи відіграють ключову роль у забезпеченні правопорядку, захисті прав і свобод людини та громадянина, а також у реалізації принципів верховенства права. У сучасному демократичному суспільстві їх діяльність повинна ґрунтуватися на чітких адміністративно-правових механізмах, які гарантують ефективність виконання завдань, водночас забезпечуючи дотримання прав людини.

Мета роботи. Дослідити адміністративно-правове регулювання діяльності правоохоронних органів у контексті захисту прав людини.

Основна частина. Забезпечення прав і свобод людини є ключовою функцією сучасної правової держави, яка ґрунтується на принципах верховенства права, демократичності та гуманізму, що закладені в Основному Законі держави [1]. У цьому контексті особливу роль відіграють правоохоронні органи, діяльність яких спрямована на гарантування безпеки громадян, підтримання правопорядку та реалізацію правових механізмів захисту прав людини. К. В. Громовенко та Я. О. Тицька наголошують, що у правовій державі найвищою соціальною цінністю є людина, її права та основоположні свободи, і саме їхнє забезпечення та реалізація повинні бути основною метою діяльності держави, зокрема правоохоронних органів [2, с. 120]. Однак ефективність їхньої роботи значною мірою залежить від адміністративно-правового регулювання, яке визначає правові засади функціонування цих органів, їх повноваження, обов'язки та механізми відповідальності.

Адміністративно-правове регулювання діяльності правоохоронних органів є складним і багатогранним процесом, який охоплює як нормативно-правову базу, так і практичні аспекти реалізації адміністративних процедур.

Варто підкреслити, що на сучасному етапі розвитку України, в умовах євроінтеграційних процесів, реформування правоохоронної системи є одним із пріоритетних напрямків державної політики, що вимагає не лише перегляду існуючих нормативно-правових актів, але й розробки нових механізмів контролю за діяльністю правоохоронних органів, які забезпечуватимуть прозорість, підзвітність й ефективність їхньої роботи. Такої думки також дотримуються, О. Ю. Дрозд та І. В. Шруб, досліджуючи питання ефективності діяльності органів і підрозділів Національної поліції України [3, с. 691–694], що є ключовою складовою правоохоронної системи. Натомість варто погодитись і з думками, Д. М. Белова та М. В. Белової, що ефективна робота правоохоронних органів нашої країни є важливою умовою для захисту конституційного ладу, забезпечення законності та правопорядку, а також дотримання прав і свобод людини й громадянина [4, с. 186].

Водночас, адміністративно-правове регулювання є важливим інструментом управління суспільними відносинами, спрямованим на забезпечення законності, правопорядку та захисту інтересів громадян. У контексті діяльності правоохоронних органів воно охоплює систему норм, які визначають їхню компетенцію, права, обов'язки, а також процедури здійснення адміністративних функцій.

Законодавча база України у сфері діяльності правоохоронних органів включає Конституцію України та низку ключових законодавчих актів, з-поміж яких: закони «Про Національну поліцію» від 2 липня 2015 року № 580-VIII [5], «Про Службу безпеки України» від 25 березня 1992 року № 2229-XII [6], «Про прокуратуру» [7] та багато інших. Ці документи встановлюють межі адміністративної діяльності правоохоронних органів та гарантують дотримання принципу пропорційності у втручанні в права людини.

Необхідно підкреслити, що діяльність правоохоронних органів повинна здійснюватися на основі низки принципів, ключовим з яких є верховенство права. Не менш важливим є принцип прозорості та підзвітності, адже правоохоронні органи повинні діяти відкрито, забезпечуючи доступ громадян до інформації про свою діяльність та підзвітність перед суспільством і державою. Ще одним важливим принципом є забезпечення прав людини, що, має спрямовувати на захист прав і свобод особи, а також недопущення їх порушення усі адміністративні процедури. Варто також вказати на принцип пропорційності, що означає те, що будь-яке втручання у права людини з боку правоохоронних органів має бути обґрунтованим, необхідним і мінімально достатнім для досягнення законної мети.

З огляду на вагомість діяльності правоохоронних органів щодо захисту прав людини, вона має мати чітке та зрозуміле адміністративно-правове регулювання, що ґрунтується на таких ключових механізмах як: 1) нормативне регулювання; 2) контроль і нагляд; 3) оскарження дій правоохоронних органів; 4) профілактика порушень.

Висновки. Отже, можемо констатувати, що адміністративно-правове регулювання діяльності правоохоронних органів є важливим елементом забезпечення захисту прав людини в Україні. Тому ефективне функціонування вказаних вище механізмів сприяє зміцненню правопорядку, посиленню довіри до державних інституцій та реалізації принципу верховенства права.

Література

- [1] Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
- [2] Громовенко К. В., Тицька Я. О. Роль правоохоронних органів у забезпеченні прав людини: теоретико-правовий аспект. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2021. № 2 (72). С. 120–125.
- [3] Дрозд О. Ю., Шруб І. В. Теоретико-методологічні засади дослідження ефективності діяльності органів і підрозділів Національної поліції України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 5. С. 691–694.
- [4] Белов Д. М., Белова М. В. Система захисту прав і свобод людини і громадянина: доктринальні та нормативні основи. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія: ПРАВО*. 2022. Вип. 74: ч. 2. С. 185–191.
- [5] Про Національну поліцію : Закон України від 2 липня 2015 № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 40–41. Ст. 379.
- [6] Про службу безпеки України : Закон України від 25 березня 1992 року № 2229-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 27. Ст. 382.
- [7] Про прокуратуру : Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1697-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 2–3. Ст. 12.

ADMINISTRATIVE AND LEGAL REGULATION OF THE ACTIVITIES OF LAW ENFORCEMENT BODIES IN THE CONTEXT OF HUMAN RIGHTS PROTECTION

Igor Yuriyovych Dubinsky, Sergiy Igorevich Markin

Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Mykolayiv, Ukraine

Abstract. The issue of administrative and legal regulation of the activities of law enforcement agencies in the context of human rights protection is considered. It is indicated that law enforcement agencies play a key role in this process. It is emphasized that administrative and legal regulation of the activities of law enforcement agencies is an important element of ensuring the protection of human rights in Ukraine and contributes to strengthening the rule of law, increasing trust in state institutions and implementing the principle of the rule of law.

Keywords: protection of human rights, law enforcement agencies, administrative and legal regulation, rule of law, law and order.

УДК 342.93

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА КОНТРОЛЬНО-НАГЛЯДОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У СФЕРІ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ

Борко А.Л.

доктор юридичних наук, професор,

декан факультету морського права Національного університету кораблебудування

імені адмірала Макарова, м. Миколаїв, Україна

andriy.borko@nuos.edu.ua

Анотація: проблемні питання земельної реформи в Україні сьогодні пов'язані з недосконалістю державного управління земельними відносинами та недостатньою швидкістю прийняття управлінських рішень. Підготовка кадрів, землевпорядної документації та недостатність нормативно-правового забезпечення, відсутність сталої судової практики є проблемою. Необхідно терміново прийняти нові нормативно-правові акти з метою удосконалення адміністративно-правового забезпечення у сфері земельних відносин.

Ключові слова: воєнний стан, земельна реформа, охорона земель, контрольно-наглядова діяльність, зміни в законодавстві, державне управління, евакуація, судова практика, рішення ВП ВС.

Тривалий час, а саме з лютого 2022 року, наша країна знаходиться у стані повномасштабної війни. Безумовно, це складний час і реалії, в яких опинилась наша країна, постійно вимагають прийняття швидко непростих рішень. Швидкість прийняття цих рішень іноді залежить від законодавчої гілки влади, іноді від Кабінету Міністрів України. Щоб забезпечити функціонування держави в умовах воєнного стану, мінімізувати кризові явища в різних сферах суспільних відносин, було прийнято ряд законодавчих змін. Сфера земельних

відносин не залишилась поза увагою. Так, 24.03.2022 р. прийнято Закон України № 2145-IX. Фактично, зазначеним законом встановлено альтернативну процедуру передачі в оренду земельних ділянок сільськогосподарського призначення в період воєнного стану. Згідно цього закону в договорі оренди не зазначається кадастровий номер земельної ділянки, а сама ділянка вважається сформованою лише на період дії договору оренди, після чого припиняє бути об'єктом цивільних прав. Право оренди за цим законом не підлягає державній реєстрації. Натомість державній реєстрації підлягає сам договір оренди, і така реєстрація здійснюється районною військовою адміністрацією [1]. Очевидно, що з початком повномасштабної війни кількість проблемних питань у сфері земельних відносин тільки збільшилась. Розглянемо ці проблеми в контексті адміністративно-правового забезпечення та контрольно-наглядової діяльності у сфері земельних відносин. Серед найгостріших проблем наразі залишаються: підготовка кваліфікованих кадрів, збереження потенціалу існуючих кадрів, недосконалість державного управління земельними відносинами, у тому числі й стосовно контролю за раціональним використанням і охороною земель, недостатня розвиненість автоматизованої системи ведення Держкадастру, брак дієвого механізму економічного стимулювання використання й охорони земель [2].

Тривалий час очікує свого вирішення проблема встановлення меж державного втручання в регулювання відносин власності на землю, а також забезпечення використання земельних ділянок із дотриманням принципу законності як одного з найважливіших конституційних принципів. Головні проблеми у сфері контролю за раціональним використанням і охороною земель значною мірою зумовлені незавершеністю процесу інвентаризації і автоматизації ведення державного земельного кадастру, та недостатністю нормативно-правового забезпечення, майже повною відсутністю освітньої та просвітницької роботи на усіх рівнях, відсутність необхідної кількості підготовлених кадрів [3].

Істотним недоліком сучасного стану нормативно-правової бази є значне переважання норм, закріплених у підзаконних нормативно-правових актах тоді, як ефективне регулювання контрольно-наглядової діяльності у земельних відносинах, як і взагалі управління земельною сферою, можливе лише на підставі відповідних законодавчих актів, що мають містити в собі прозорі механізми реалізації повноважень відповідними органами влади, не допускати дублювання функцій в питаннях здійснення контролю [4].

Таким чином, на сучасному етапі розвитку земельного законодавства передбачено адміністративну, цивільну або кримінальну відповідальність за цілу низку порушень у сфері земельних відносин [5]. В цілому можна відзначити, що розвиток законодавства України в частині адміністративної відповідальності за порушення у сфері земельних відносин відбувається шляхом посилення відповідальності за окремі види порушень та розширення переліку видів адміністративних порушень, за які настає відповідальність [6]. При цьому необхідно взяти до уваги, що законом № 2145-IX від 24.03.2022 р. встановлена альтернативна процедура передачі в оренду земельних ділянок сільськогосподарського призначення в період дії воєнного стану.

Крім того, законом № 2247-IX від 12.05.2022 р. внесено зміни в ЗК України та збільшено перелік осіб, яким надається право на одержання в оренду без проведення земельних торгів земельної ділянки і це приводить до більшої кількості зловживань, потребує реакції держави на них [7].

Уже не перший рік триває активний період формування судової практики у сфері земельних відносин. Так, наприклад згідно постанови ВП ВС від 18 квітня 2023 р. у справі № 357/8277/19 ВП ВС уточнила попередній правовий висновок ВС України й зазначила, що договір є укладеним із моменту досягнення згоди щодо всіх його істотних умов, проте речове право оренди виникає після здійснення держреєстрації такого права. Ця постанова цікава та важлива ще тим, що в ній було надано тлумачення і порядок застосування ст. 27 Закону України «Про оренду землі». Зокрема, орендареві забезпечується захист його права на орендовану земельну ділянку нарівні із захистом права власності на земельну ділянку [8].

Таким чином, наразі до ключових завдань із вдосконалення заходів щодо усунення порушень земельного законодавства слід віднести посилення відповідальності за використання земельних ділянок без оформлення права власності або права користування за винятком випадків передбачених Законами України №№ 2145-IX, 2247-IX та запровадження ефективних механізмів запобігання зловживанням під час приватизації земельних ділянок, укладення правочинів, що в сукупності з іншими заходами безумовно приведе до посилення контрольно-наглядової діяльності держави у сфері земельних відносин.

Література

- [1] Про внесення змін до законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану : Закон України від 24.03.2022 р. № 2145-IX. С. 1–4. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/>
- [2] Конституція України: від 28.06.1996 р., № 254к/96-ВР//ВВР України. 1996. № 30.-1. Ст. 13–16, 41–42.
- [3] Пахомов В. В. Адміністративно-правове забезпечення діяльності у сфері земельних відносин : монографія. Суми : Сумський державний університет, 2016. 2. 545 с.
- [4] Оверковська Т. К. Моніторинг земель України: правові аспекти. *Юридичний вісник*. 2015. № 1 (15).–3. С. 125–129.
- [5] Пахомов В. В. Класифікація видів контрольно-наглядової діяльності у сфері земельних відносин. *Публічне право*. К., 2011. № 3–4. С. 101–107.
- [6] Земельний Кодекс України. Верховна рада України. Офіційний веб-портал. – 5, ст. 153–158. URL: <https://portal.rada.gov.ua/>
- [7] Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей регулювання земельних відносин в умовах воєнного стану : Закон України від 12.05.2022 р. № 2247-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/-1-3>, р. 1, ст. 43.
- [8] Національна Асоціація Адвокатів України. E-mail: info@unba.org.ua . Судова практика від 19.07.2023 року. 2 с.

PROBLEM ISSUES OF ADMINISTRATIVE AND LEGAL SECURITY AND CONTROL AND SUPERVISORY ACTIVITIES IN THE SPHERE OF LAND RELATIONS DURING THE STATE OF MARTIAL IN UKRAINE

Andriy Leonidovych Borko

Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Mykolaiv, Ukraine

Annotation: the most acute problems of land reform are related to the imperfect state management of land relations. The problem is the preparation of land management documentation

and insufficient regulatory and legal support. It is necessary to urgently adopt new normative legal acts in order to improve administrative and legal support and improve the control and supervisory function of the state in the field of land relations.

Key words: martial law, evacuation land reform, land protection, control and supervision activities, state administration.

УДК 349.2:331.104

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН ЯК ОСНОВА ДЛЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ПРАЦІВНИКІВ

Дубова К.О.

*кандидат юридичних наук, доцент,
завідувачка кафедри морського та господарського права
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,
м. Миколаїв, Україна
kateryna.dubova@nuos.edu.ua*

Анотація. Розглянуто питання, що стосується правового регулювання трудових відносин, які виступають основою для захисту прав працівників. Акцентовано на вагомості трудових відносин, оскільки вони виступають важливим елементом суспільного життя, що мають вплив і на економічний, і на соціальний, і на правовий розвиток держави. Констатовано надзвичайну вагомість інтеграції українського законодавства щодо регулювання трудових відносин у світовий правовий контекст.

Ключові слова: працівник, право на працю, трудові відносини, умови праці, правове регулювання, міжнародні стандарти у сфері праці.

Вступна частина. Трудові відносини є однією з ключових складових суспільного життя, що впливають на економічний, соціальний та правовий розвиток держави. У сучасному світі вони виступають не лише механізмом регулювання праці, але й інструментом забезпечення соціальної стабільності та справедливості. Правове регулювання трудових відносин формує основу для захисту прав працівників, забезпечення належних умов праці та створення сприятливого клімату для розвитку бізнесу.

Мета роботи. Дослідити правове регулювання трудових відносин як основи для захисту прав працівників.

Основна частина. Розглядаючи юридичну природу конституційного права працівника на здорові, належні та безпечні умови праці, Л. В. Мелех та Б. В. Мелех наголошують, що гідна праця для людини повинна забезпечувати безпеку для її життя та здоров'я. Це пояснюється тим, що реалізація права на працю, закріпленого на конституційному рівні, можлива лише за умови створення безпечних і належних умов на робочих місцях. Право на працю тісно пов'язане з правом кожного на здорові, безпечні та належні умови праці. Без забезпечення безпеки на робочому місці працівник не зможе ефективно виконувати свої

обов'язки без ризику для життя і здоров'я, а роботодавець не зможе успішно розвивати підприємство, адже значні витрати на відновлення працездатності працівників негативно впливатимуть на прибуток і ускладнюватимуть залучення висококваліфікованих кадрів [1, с. 74].

Варто підкреслити, що національні системи регулювання трудових відносин часто відображають історичні, культурні та економічні особливості кожної країни. Водночас глобалізація, інтеграція економік та активна взаємодія між державами сприяють формуванню міжнародних стандартів у сфері праці. Міжнародні організації, такі як Міжнародна організація праці (МОП), відіграють важливу роль у створенні універсальних норм, спрямованих на захист прав працівників і забезпечення рівності між сторонами трудових відносин.

Натомість варто зауважити, що трудові відносини є однією з ключових сфер соціально-економічного життя, яка визначає взаємодію між працівниками, роботодавцями та державою. Правове регулювання трудових відносин покликане забезпечити баланс інтересів усіх сторін, створити сприятливі умови для праці та захисту прав працівників.

Доречно звернути увагу на загальні принципи регулювання трудових відносин та зауважити, що трудове право, як галузь юридичної науки, спрямоване на регулювання відносин між працівником і роботодавцем. Основні принципи, які лежать в основі трудового права, включають забезпечення рівності, захист прав працівників, недопущення дискримінації, забезпечення безпеки та гігієни праці. Національні законодавства різних країн реалізують ці принципи через різні механізми, однак міжнародні стандарти, такі як конвенції Міжнародної організації праці (МОП), встановлюють універсальні вимоги до держав у цій сфері.

Що стосується України, то як слушно зауважує О. В. Кузьменко, забезпечення умов для подальшого регулювання трудових відносин на основі чинного законодавства, з урахуванням збалансованого підходу, що сприяє розвитку ринкової економіки, свободи підприємницької діяльності, створенню сприятливих умов для залучення інвестицій у реальний сектор економіки, відкриттю нових робочих місць, гарантуванню права на працю та соціального захисту працівників, формує основи конституційного ладу України та відповідає положенням чинної Конституції України [2, с. 156].

Натомість, основним нормативно-правовим актом, яким здійснюється правове регулювання трудових відносин виступає Кодекс законів про працю України (КЗпП) [3], що встановлює правила укладання трудового договору, гарантії для працівників, порядок вирішення трудових спорів та інші аспекти взаємодії між сторонами трудових відносин. Українське законодавство передбачає низку гарантій для працівників, таких як право на оплату праці не нижче мінімальної заробітної плати, право на відпустку, захист від незаконного звільнення та низку інших. Однак існують проблеми, пов'язані з недостатньою адаптацією законодавства до сучасних викликів, таких як цифровізація праці, розвиток дистанційної роботи (на що слушно звертає увагу Л. Ю. Прогонюк [4, с. 157–160]) та необхідність інтеграції міжнародних стандартів.

У цьому контексті, як нами було вказано вище, Міжнародна організація праці (МОП) є ключовим суб'єктом у сфері встановлення стандартів для регулювання трудових відносин. Конвенції та рекомендації МОП охоплюють широкий спектр питань, включаючи заборону примусової праці, захист прав жінок і дітей, забезпечення безпеки праці та соціального захисту.

Необхідно підкреслити, що Україна ратифікувала низку конвенцій МОП, що сприяло гармонізації національного законодавства з міжнародними стандартами. Однак імплементація

деяких конвенцій залишається недостатньою через інституційні та економічні бар'єри.

Водночас, Україна стикається з низкою викликів у сфері регулювання трудових відносин. Серед них варто назвати необхідність адаптації законодавства до умов цифрової економіки, забезпечення рівності можливостей для всіх категорій працівників, боротьба з тіньовою зайнятістю та нелегальною працею. Для того аби якомога швидше уникнути вказаних та низки інших проблем, в нашій державі, доречно продовжувати роботу над імплементацією міжнародних стандартів, зокрема шляхом ратифікації нових конвенцій МОП і гармонізації національного законодавства з європейськими нормами.

Не зайвими також стануть заходи щодо розвитку соціального діалогу, з метою посилення ролі профспілок і роботодавців у формуванні належної політики у сфері праці. Безперечно важливою також є адаптація до цифровізації, зокрема регулювання дистанційної роботи, захист прав працівників платформної економіки тощо.

Висновки. Підсумовуючи викладене вище, можемо констатувати важливість інтеграції українського законодавства щодо регулювання трудових відносин у світовий правовий контекст. Використання найкращих практик інших країн і дотримання міжнародних стандартів дозволить створити більш ефективну систему захисту прав працівників і сприятиме розвитку економіки України. Водночас необхідно враховувати національні особливості та забезпечувати баланс між інтересами всіх учасників трудових відносин.

Література

- [1] Мелех Л. В., Мелех Б. В. Юридична природа конституційного права працівника на здорові, належні та безпечні умови праці. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 1. С. 71–74.
- [2] Кузьменко О. В. Конституційно-правові засади регулювання трудових правовідносин на сучасному етапі. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 1. С. 154–156.
- [3] Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 р. № 322V-III. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/card/322-08>
- [4] Прогонюк Л. Ю. Проблеми правового регулювання дистанційної роботи в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 1. С. 157–160.

LEGAL REGULATION OF LABOR RELATIONS AS A BASIS FOR PROTECTION OF EMPLOYEES' RIGHTS

Dubova Kateryna Oleksandrivna

Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Mykolayiv, Ukraine

Abstract. The issue of legal regulation of labor relations, which serve as the basis for protecting the rights of employees, is considered. The emphasis is on the importance of labor relations, since they are an important element of public life, which have an impact on the economic, social, and legal development of the state. The extraordinary importance of integrating Ukrainian legislation on the regulation of labor relations into the global legal context is noted.

Keywords: employee, right to work, labor relations, working conditions, legal regulation, international standards in the field of labor.

УДК 342.951:351

КОМПЛАЄНС У СИСТЕМІ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОЗОРОСТІ ТА ПІДЗВІТНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Ломжець Ю.В.

*кандидат політичних наук, доцент кафедри морського та господарського права,
Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова,
м. Миколаїв, Україна
ylomzhets@gmail.com*

Анотація: Аналізується правова природа антикорупційного комплаєнсу в умовах національного та інституційного відновлення, зумовленого збройною агресією російської федерації проти України. Розглядаються нормативні засади, етичні принципи та організаційні механізми формування комплаєнс-систем у публічному та приватному секторах. Особлива увага приділяється ролі етичного лідерства, внутрішньої культури відповідальності, а також впливу міжнародних стандартів на правове регулювання комплаєнсу. Визначено ключові інструменти забезпечення прозорості, підзвітності та запобігання корупційним ризикам у нестабільному середовищі.

Ключові слова: антикорупційний комплаєнс, правове регулювання, етичне управління, прозорість, відповідальність, публічне управління, міжнародні стандарти.

Корупція в сучасних умовах постає як багатовимірне соціальне явище, що має системний характер і справляє негативний вплив на всі сфери суспільного життя – від державного управління до приватного сектору. Її прояви не обмежуються окремими порушеннями, а охоплюють цілі управлінські моделі, де порушення етичних норм стає частиною організаційної практики [1, с. 17–21; 6, с. 275]. Особливої актуальності питання протидії корупції набуває в період національного та інституційного відновлення, коли зростає потреба у прозорості, підзвітності та довірі до управлінських рішень [2, с. 9–11; 10, с. 12–14].

У контексті триваючої збройної агресії російської федерації проти України антикорупційна політика набуває критичного значення. Воєнні дії, масштабне переміщення ресурсів, міжнародна допомога та надзвичайні процедури створюють сприятливе середовище для зловживань, непрозорих рішень і порушення процедур. Водночас, зростає суспільний запит на чесність, ефективність і відповідальність, особливо в управлінні публічними коштами, гуманітарними програмами та процесами відбудови [9, с. 6–8; 11, с. 15]. У таких умовах антикорупційний комплаєнс виконує не лише превентивну, а й стабілізуючу функцію, сприяючи збереженню довіри до інституцій та партнерів [3, с. 22–25; 4, с. 3–5].

Представлені тези є результатом аналізу теоретичних засад та практичних підходів до організації антикорупційного комплаєнсу в умовах відновлення, з урахуванням викликів, спричинених війною. Особливу увагу приділено формуванню етичної корпоративної культури, залученню працівників до процесів комплаєнсу, а також ролі керівництва у забезпеченні прозорості, відповідальності та стійкості управлінських систем перед ризиками, що виникають унаслідок зовнішньої агресії [5, с. 47–50; 6, с. 278].

Комплаєнс-система розглядається як багаторівнева структура, що поєднує правові, етичні та організаційні механізми. Йдеться не лише про дотримання законодавства, а про формування внутрішньої культури відповідальності, де кожен працівник усвідомлює свою роль у запобіганні порушенням [3, с. 30; 8, с. 112–115]. Ефективна комплаєнс-практика включає ідентифікацію ризиків, розробку політик, навчання персоналу, моніторинг дотримання стандартів та постійний контроль. У нестабільному середовищі ці елементи мають бути адаптивними, гнучкими та контекстно чутливими [4, с. 6–8; 12, с. 19–21].

Мотивація до впровадження комплаєнсу може бути різною – від етичних переконань керівництва до прагнення відповідати вимогам міжнародних партнерів. У будь-якому випадку, комплаєнс дедалі частіше розглядається як конкурентна перевага, що відкриває доступ до нових ринків, фінансування та партнерств [7, с. 33–35; 13, с. 9–10].

Принципи, на яких базується антикорупційне управління, мають системний характер. Законність, превентивність, нульова толерантність до корупції, відповідальне лідерство, залучення працівників, ефективність контролю, захист викривачів і публічність – це не ізольовані положення, а взаємопов'язані компоненти етичної корпоративної культури [3, с. 12–14; 6, с. 280].

Організація комплаєнс-системи вимагає чіткого розподілу функцій, визначення відповідальних осіб або підрозділів, розробки політик і процедур, а також постійного навчання персоналу. У малих організаціях ці функції можуть виконуватися юридичним або фінансовим відділом, тоді як у великих створюються окремі департаменти комплаєнсу. При цьому навчання має включати не лише теоретичні аспекти, а й практичні кейси, моделювання ситуацій і обговорення етичних дилем [5, с. 51–53; 8, с. 118–120].

Моніторинг, аудит, гаряча лінія для повідомлень про порушення та зовнішня оцінка ефективності – це ті інструменти, які дозволяють системі залишатися живою, адаптивною та результативною [4, с. 9–10; 12, с. 22–24].

Ключовим чинником успішності комплаєнсу є етичне лідерство. Принцип “tone from the top” (тобто приклад, що подається керівництвом) визначає загальний рівень довіри до системи. Якщо управлінці демонструють готовність дотримуватися стандартів, реагувати на порушення та підтримувати відкриту комунікацію, це сприяє формуванню спільної відповідальності та залученості персоналу [6, с. 281].

У період відновлення (після війни, кризи чи реформ) антикорупційний комплаєнс дозволяє запобігати фінансовим втратам, зберігати репутацію, підвищувати інвестиційну привабливість і формувати довіру до організації як до відповідального партнера. В умовах триваючої агресії російської федерації проти України комплаєнс набуває особливого значення як механізм захисту від внутрішніх ризиків, зловживань і непрозорих рішень [9, с. 10–12; 10, с. 15–17].

Таким чином, антикорупційний комплаєнс у сучасному управлінні – це не додаткова функція, а стратегічна основа, що забезпечує етичність, ефективність і стійкість організаційних процесів у складних і динамічних умовах.

Література

[1] Hansen, H. (2018). *Anti-Corruption Governance and Global Business*. London : Routledge, 224 p.

- [2] Technical Guide to the United Nations Convention Against Corruption (2009). Vienna : UNODC, 172 p.
- [3] Anti-Corruption Ethics and Compliance Handbook for Business (2013). OECD, UNODC, World Bank. Paris : OECD Publishing, 120 p.
- [4] Evaluation of Corporate Compliance Program (2020). Criminal Division of the U.S. Department of Justice, 20 p.
- [5] Moscariello, N., Pizzo, M., Ricciard, A. (2024). The anti-corruption compliance models in a multinational company. *Journal of Management and Governance*. Vol. 28. № 1. P. 45–62.
- [6] Reidenbach, R. E., Robin, D. P. (1991). A Conceptual Model of Corporate Moral Development. *Journal of Business Ethics*. Vol. 10, № 4. P. 273–284.
- [7] Transparency International (2006). Handbook for Curbing Corruption in Public Procurement. Berlin : Transparency International, 96 p.
- [8. Stapenhurst, T. (2009). The Benchmarking Book. Oxford : Butterworth-Heinemann, 456 p.
- [9] Vian, T. (2020). Anti-corruption, transparency and accountability in health: concepts, frameworks and approaches. Geneva : WHO, 38 p.
- [10] World Bank Institute (2008). Fighting Corruption Through Collective Action. Washington, D.C. : World Bank, 64 p.
- [11] PwC. (2016). State of Compliance Study. New York : PricewaterhouseCoopers, 36 p.
- [12] Deloitte (2020). The State of Compliance Survey. New York : Deloitte Development LLC, 40 p.
- [13] European Benchmarking Code of Conduct (2022). Brussels : European Benchmarking CoC Secretariat, 28 p.
- [14] Dubynskyy, O., Lomakina, O., Lomzhets Yu. (2024). Anti-Corruption Compliance and Management in the Conditions of Recovery. *Baltic Journal of Economic Studies*. Vol. 10 No. 3. C. 148–156.

COMPLIANCE IN THE SYSTEM OF LEGAL SUPPORT FOR TRANSPARENCY AND ACCOUNTABILITY UNDER MARTIAL LAW

Lomzhets Yuliia

Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Mykolayiv, Ukraine

The role of anti-corruption compliance in the conditions of national recovery is analyzed, including such aspects as: legal regulation, ethical leadership, organizational mechanisms, international standards, and risk management. Particular attention is paid to the development of compliance systems in Ukraine during the war, with a focus on transparency, accountability, and institutional resilience.

Keywords: anti-corruption compliance, legal regulation, ethical leadership, transparency, accountability, public administration.

УДК 347.791:629.12

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ СУДНОБУДУВАННЯ І СУДНОРЕМОНТУ

Хачатуров Е.Б.

доктор юридичних наук, старший науковий співробітник,

керівник Навчально-наукового Центру «Технопарк НУК»

Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова

м. Миколаїв, Україна

eduard.khachaturov@nuos.edu.ua

Анотація. Стабільний економічний розвиток країни головним чином залежить від успішного функціонування підприємств промислового комплексу. Грошові кошти, які заробляють такі підприємства, у своїй господарській діяльності, є найбільш стабільним джерелом поповнення прибуткової частини Державного бюджету України. Суднобудівна промисловість має всі необхідні передумови для того, щоб в майбутньому, після закінчення війни, посісти провідне місце в подальшому економічному розвитку країни.

Ключові слова: суднобудування, судноремонт, правове забезпечення, державна підтримка, суміжні галузі, економічний розвиток, правовий механізм, митне оформлення товарів, виробничий ефект.

Вступна частина. Україна, як морська держава, зберегла на теперішній час певну, але потужну суднобудівну базу: біля 21 суднобудівних та судноремонтних підприємств. Вони спроможні вносити значні грошові кошти до Державного бюджету країни, але нажаль, більшість з них не працюють із-за військового стану. Україна знаходиться усередині переміщення центрів суднобудування на схід. Крім того, суднобудівна промисловість є комплексною і сприяє розвитку багатьох суміжних галузей та видів виробництва, таких як чорна та кольорова металургія, енергопостачання, транспортна галузь та ін. [1].

Метою статті є розробка пропозиції до впровадження в суднобудівну промисловість організаційно – правове забезпечення економічного розвитку виробництва та удосконалення і спрощення митного оформлення товарів необхідних для виконання запланованих заходів у напрямках Статутної діяльності підприємств.

Основна частина. Суднобудівна промисловість, унаслідок трудомісткості, вимагає залучення значної кількості робітників, сприяючи тим самим зайнятості населення. Таким чином, суднобудівна промисловість виконує важливу економічну, політичну і соціальну функції та створює об'єднуючий виробничий ефект не тільки в самих підприємствах галузі, але й в суміжних галузях промисловості. Однією з умов стабільної роботи суднобудівних підприємств є правовий механізм державної підтримки, який забезпечується, зокрема за рахунок прямих дотацій з Державного бюджету та низьких відсоткових ставок за кредитами і митним оформленням товарів для виробництва. Показовим є те, що партнери з Євросоюзу, на сьогодні, не відмовилися від підтримки суднобудівної галузі України. Посол Данії в Україні заявив про готовність Данських компаній допомогти м. Миколаєву повернути статус міста

суднобудівників шляхом модернізації і впровадження інноваційних технологій, матеріалів у промислове виробництво, за наявності існуючого величезного потенціалу в місті. Зараз це складно через військову ситуацію, але можливо обговорювати проекти організаційно-правових заходів щодо формату і вірогідного правового регламенту забезпечення співробітництва Сторін [2].

Отже, важливим завданням адміністративно-правової науки, у даному випадку, є конструювання ефективних засобів правового забезпечення та створення механізмів державної підтримки, з урахуванням особливостей і закономірностей розвитку економіки України в цілому та національної суднобудівної промисловості, зокрема з використанням можливості співробітництва з іноземними партнерами.

Тому, враховуючи об'єктивну необхідність посилення державного регулювання господарсько-правових відносин у сфері суднобудівної промисловості, існує необхідність розробки і запровадження цілісної системи програмування її розвитку та постійної модифікації засобів господарсько-правового регулювання в процесі виконання таких програм. Крім цього, є обґрунтоване завдання щодо виведення організаційно-господарських відносин з підприємствами галузі на новий рівень.

На основі з'ясування виробничої спорідненості суднобудівної та судно-ремонтної діяльності, враховуючи той факт, що більшість суднобудівних підприємств, на теперішній час, перекваліфіковано у судноремонтні, беручи до уваги економічну перспективність судноремонтного виробництва, є висновок про доцільність визнання державою судноремонтної діяльності пріоритетною галуззю промисловості і поширення на неї, на теперішній час, спеціального режиму господарювання, котрій був передбачений ЗУ «Про заходи державної підтримки суднобудівної промисловості в Україні», а також доцільно запропонувати та прийняти окрему Програму промислово-економічного розвитку цієї галузі [3].

Висновки. Підприємства суднобудівної галузі зберегли з радянських часів значну виробничу базу, тому за умови виваженої державної економічної політики, суднобудування може стати однією з ключових галузей промисловості в державі. В Україні діє значна кількість суднобудівних, судноремонтних підприємств, розташованих на Півдні і в центрі країни, що становлять цілісний виробничий сектор економіки, який має певну інфраструктуру. Тому можна рахувати про вплив суднобудування на загальний стан реального сектору економіки, створюючи синергетичний ефект не тільки в самій галузі, а й суміжних галузях та видах промислового виробництва.

Література

- [1] Письменна К. С. Господарсько-правове забезпечення стимулювання розвитку суднобудування та судноремонту. Харків : Видавництво «ФІНН», 2009. 184 с.
- [2] Режим доступу: <https://usm.media/sudnobudivni-zavodi-mikolaeva-mozhut-konkuruvati-zi-svitovimi-verfyami>. 07.12.2023 р.
- [3] Національна політика в галузі судноплавства і судноремонту та перспективи її розвитку [Електронний ресурс] : доповідь президента АСУ В. М. Гурєєва на загальних зборах Асоціації суднобудівників України «Укрсудпром» 17.05.2006 р. / Гурєєв В. М. К., 2009. URL: <http://www.ukrsudo.kiev.ua/index.php?id=212>

LEGAL SUPPORT OF ECONOMIC DEVELOPMENT SHIPBUILDING AND SHIP REPAIR**Khachaturov Eduard Borisovich**

Educational and Scientific Center “Technopark NUK” Admiral Makarov National University of Shipbuilding Mykolaiv, Ukraine

Abstract: The stable economic development of the country mainly depends on the successful functioning of the enterprises of the industrial complex. The funds earned by such enterprises in their economic activities are the most stable source of replenishment of the profitable part of the State Budget of Ukraine. The shipbuilding industry has all the necessary prerequisites for taking a leading place in the further economic development of the country in the future, after the end of the war.

Keywords: shipbuilding, ship repair, legal support, state support, related industries, economic development, legal mechanism, customs clearance of goods, production effect.

УДК 346.477**ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ
ФУНКЦІОНУВАННЯ ЦИФРОВИХ ПЛАТФОРМ****Дмитрук І.М.***кандидатка юридичних наук,**доцентка кафедри морського та господарського права**Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,**м. Миколаїв, Україна**borbich2013@gmail.com*

Анотація. Цифрові платформи сприяють трансформувannya сучасної економіки. В правовому концепті вони виступають не лише інструментами комерційної діяльності, але й суб'єктами господарсько-правових відносин. Їх взаємодія з іншими учасниками господарських правовідносин, а також правовий статус потребують детального правового врегулювання та імплементації на національному рівні норм ЄС.

Ключові слова: цифрові платформи, цифровізація, господарсько-правові відносини, імплементація, правове регулювання.

Функціонування цифрових платформ у сучасній економіці постає як один із ключових чинників трансформації традиційних моделей господарювання. Цифрові платформи – це складні системи, які поєднують соціальні та технічні аспекти, що забезпечують взаємодію між постачальниками та споживачами товарів, послуг або інформації шляхом використання цифрових технологій.

Одним із інструментів організації такої передачі технологій є створення ринку об'єктів інтелектуальної власності, подальший розвиток інноваційної інфраструктури, яка б дала можливість спростити весь шлях трансферу технологій [1].

З точки зору господарського права, такі платформи виступають не лише інструментами комерційної діяльності, але й суб'єктами, що беруть участь у господарських правовідносинах, створюючи сучасні виклики для кожного практикуючого юриста та для правового регулювання в цілому.

Показовим є досвід Walmart – однієї з найбільших корпорацій роздрібної торгівлі зі США. У 2009 р. компанія запустила Walmart Marketplace та додала до свого асортименту близько 1 млн нових товарів. У 2013 р. Walmart започаткувала сервіс із самовивозу продуктів, обраних онлайн. У 2016 р. відбулася купівля компанії Jet.com за 3 млрд дол., що поклало початок прямої конкуренції Walmart і Amazon у сфері онлайн-продажів. Кількість продавців на Walmart Marketplace зросла з 500 до 8000, а кількість товарів – з 5 млн до 17 млн. Пізніше для збільшення темпів зростання Walmart придбала безліч інших компаній електронної комерції – Bonobos і ModCloth – у 2017 р., Eloquiі – у 2018 р. Зараз розвитком електронної комерції займається Walmart.com. З початку 2020 р. компанія активно інвестувала в створення інтернет-магазину для виконання цифрових замовлень через доставку й самовивезення. У «ковідний» 2021 фінансовий рік її виручка виросла до 559 млрд дол., на 6,7 % за рік [1]. Хоча існують випадки, коли цифрові платформи діють без статусу юридичної особи. В такому разі господарський договір може виступати ефективним правовим засобом, що здатен здійснити організацію взаємодії між учасниками системи, адже такий інструмент здатен враховувати як внутрішні, так і зовнішні фактори, які впливають на бізнес-проект. Крім того, договір створює умови прозорості взаємовідносин сторін та запобігає виникненню конфліктів між учасниками проекту [2].

Якщо підійти до дослідження з теоретичної точки зору, то можна виділити такі основні господарсько-правові аспекти діяльності цифрових платформ як: правовий статус оператора платформи, укладання та виконання електронних договорів, господарсько правова відповідальність та конкуренція, захист прав споживачів та учасників платформи.

Кожен із цих аспектів визначає цілісну концепцію функціонування цифрових платформ на теренах українського законодавства.

Особливої актуальності в контексті правового врегулювання набуває імплементація положень Регламенту ЄС про цифрові послуги (DSA) та Регламенту про цифрові ринки (DMA), які визначають стандарти поведінки для великих платформ та спрямовані на забезпечення прозорості, відповідальності та конкуренції в цифровому середовищі.

Єдиний цифровий ринок (Single Digital Market) – політичний рамковий документ, проголошений у травні 2015 року Європейською Комісією та розроблений з метою досягнення синергії між державами-членами ЄС у царині новітніх технологій, транскордонної торгівлі й надання послуг у межах Єдиного цифрового ринку. Рада виокремлює три взаємопов'язані пріоритети: розумне зростання (розвиток економіки, заснованої на знаннях та інноваціях); стійке зростання (просування більш ресурсозаощадливої, екологічно чистої та конкурентоспроможної економіки); інклюзивне зростання (стимулювання економіки з високою зайнятістю, що забезпечує соціальну й територіальну згуртованість) [3].

Таким чином, господарсько-правові аспекти функціонування цифрових платформ ще потребують детального дослідження з точки зору наукового потенціалу та теоретичної наповненості. З практичного боку, необхідно доповнювати та імплементувати у внутрішнє законодавство ряд норм та документів, які допоможуть врегулювати таку діяльність. Тобто,

цифрові платформи становлять складний, структурований, багаторівневий комплекс норм, які ще потребують в подальшому системного осмислення та розвитку в умовах динамічної цифровізації української економіки.

Література

- [1] Базові аспекти цифровізації та їх правове забезпечення : монографія / [К. В. Єфремова, Д. І. Шматков, В. П. Кохан та ін.]; за ред. К. В. Єфремової. Харків : НДІ прав. забезп. інновац. розвитку НАПрН України, 2021. 180 с.
- [2] Олюха В. Г., Осінська О. А. Господарсько-правові аспекти участі віртуальних підприємств у зовнішньоекономічній діяльності. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 1. С. 202–205.
- [3] Аналітична записка з питань порівняльного законодавства щодо відповідності законодавства України законодавству Європейського Союзу в частині програми «Єдиний цифровий ринок» та інших програм цифрового співробітництва / Дослідницька служба Верховної Ради України. URL: <https://research.rada.gov.ua/uploads/documents/32372.pdf>

ECONOMIC AND LEGAL ASPECTS OF THE FUNCTIONING OF DIGITAL PLATFORMS.

Dmytruk I. M.

Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Mykolaiv, Ukraine

Abstract. Digital platforms contribute to the transformation of the modern economy. In legal terms, they are not only instruments of commercial activity, but also subjects of economic and legal relations. Their interaction with other participants in economic legal relations, as well as their legal status, require detailed legal regulation and implementation of EU norms at the national level.

Keywords: digital platforms, digitalization, economic and legal relations, implementation, legal regulation.

УДК 347.6

УТРИМАННЯ ДИТИНИ ЗА ДОГОВОРОМ УКЛАДЕНИМ МІЖ БАТЬКАМИ

Достдар Р.М.

*к. ю. н., доц., доцентка кафедри морського та господарського права
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,
м. Миколаїв, Україна
dostdar.r@gmail.com,*

Кириленко С.С.

*студентка магістратури Факультету морського права
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова
м. Миколаїв, Україна
sveta141992@gmail.com*

В тезах розглядається договірний порядок врегулювання питань, пов'язаних з утриманням (аліментуванням) дитини її батьками. Визначається сутність договору на утримання дитини. Звертається увага на вимоги та правила укладання та посвідчення таких договорів, зміст та законодавчі обмеження.

Ключові слова: договір на утримання, аліментний договір, аліменти на дитину, батьки, діти, форма та розмір утримання.

Вступна частина. Відповідно до ст. 181 СК України сімейні відносини можуть бути врегульовані за домовленістю сторін. Законодавець має на увазі, що батьки дитини мають право скласти договір про сплату аліментів на дитину, в якому буде визначено розмір та строки їх виплати. За своєю правовою природою даний договір належить до сімейно-правових договорів, оскільки внаслідок його укладення і виконання настають правові наслідки, передбачені нормами сімейного законодавства, а саме надання батьками утримання дитині. В сучасних умовах з метою уникнення судових спорів українці все частіше звертаються саме до договірної врегулювання порядку виплати аліментів на дітей.

Наявність низки наукових досліджень в площині сімейного, кримінального права, у площині євроінтеграційних перетворень вітчизняного законодавства свідчить про актуальність дослідження цього питання і на сьогодні. Відзначимо праці таких вчених як Г. М. Ахмач, А. М. Бабенко, В. П. Маковій, О. В. Михальнюк, Л. Порєва, О. А. Шершньова та багато інших.

Метою роботи є дослідження сутності, змісту та правил укладання договору на утримання дитини її батьками в сучасних умовах.

Основна частина. У відповідності до вимог чинного сімейного законодавства України існує два порядки сплати аліментів: примусовий (за рішенням суду або за судовим наказом) та добровільний (за договором укладеним між батьками).

Згідно сімейного законодавства такими договорами можуть бути: договір про сплату аліментів на дитину (ст. 189 СК України); договір про участь у додаткових витратах на утримання дитини (ст. 185 та 189 СК України); договір про припинення права на аліменти на

дитину у зв'язку із набуттям права власності на нерухоме майно (ст. 190 СК України); договір про утримання батьками повнолітньої дочки (сина) (ст. 201 СК України); відповідні положення про утримання дітей можуть бути включені у шлюбний договір (ч. 2 ст. 93 СК України) [1, с. 115].

Укладаючи договір про утримання дитини (аліментний договір) чи інший сімейний договір з включеними зобов'язаннями щодо виплати аліментів, батьки, передусім, свідчать про намір добровільного виконання аліментного зобов'язання одним із них (батьків). Також такий договір надає можливість батькам самостійно вирішити питання утримання дитини з боку того із батьків, хто проживає окремо без втручання суду.

Законодавство України не закріплює чітких вимог щодо укладення такого договору, лише вказано, що він укладається у письмовій формі і підлягає нотаріальному посвідченню. Тому при його укладанні мають бути дотримані загальні вимоги, що встановлені ст. 203 ЦК України.

Виходячи зі змісту ст. 189 СК України, сторонами договору про сплату аліментів виступають батьки дитини. Вони мають право скласти такий договір як у період їх перебування у шлюбі, так і після його розірвання. Даний договір може бути укладений також між батьками, які не перебувають у шлюбі, якщо ці особи зареєстровані як батьки дитини [2, с. 176–177].

Нотаріальне посвідчення даного договору необхідне, оскільки цей договір є довготривалим і стосується надзвичайно важливих інтересів сторін, насамперед, малолітніх та неповнолітніх дітей. Таке посвідчення може здійснюватись як державним, так і приватним нотаріусом у встановленому законом порядку. За умови належного нотаріального посвідчення договору, у випадку невиконання батьком (матір'ю) свого обов'язку за договором аліменти з нього можуть стягуватися на підставі виконавчого напису нотаріуса. Натомість недотримання нотаріальної форми тягне за собою визнання такого договору недійсним.

Щодо питання змісту договору про сплату аліментів на дитину, то законодавством він чітко не регламентований. Як і в будь-якому договорі, в ньому містяться істотні та звичайні умови. Також можуть мати місце випадкові умови, що не стосуються безпосередньо предмету даного договору.

За цим Договором, зазначає О. В. Михальнюк, сторони можуть: встановити розмір, строки та порядок сплати аліментів на утримання неповнолітньої дитини; визначити грошове утримання (аліменти) на користь дитини в твердій грошовій сумі або у відсотках від заробітку того з батьків, хто проживає окремо; визначити утримання у натуральній формі, шляхом забезпечення дитини продуктами харчування; оплати комунальних послуг та квартирної плати за місцем постійного проживання дитини; гуртків, додаткових занять, необхідних для зміцнення здоров'я, а також забезпечення її здібностей; оплати послуг няні/гувернантки; послуг водія тощо [1, с. 116–117].

Виходячи із загальних засад цивільного законодавства, договір вважається укладеним, якщо сторони в належній формі досягли згоди з усіх істотних умов договору. Тому якщо звичайні умови прямо не передбачені у договорі, то ця обставина не вказує на те, що даний договір є неукладеним. Як вказує проведений аналіз, аналогічний підхід характерний і для визначення змісту договору про сплату аліментів на дитину та наслідків його

недотримання (майнова відповідальність за несвоєчасну виплату аліментів, вона може застосовуватись у формі неустойки (пені або штрафу)).

В договорі про сплату аліментів на дитину сторони зобов'язані визначити спосіб, у якому будуть сплачуватись аліменти, це може бути частка від заробітної плати, чітко визначена тверда грошова сума або передача майна як у користування, так і у власність.

Сімейним кодексом України передбачена можливість домовленості між батьками про надання утримання в грошовій і (або) натуральній формі (ч. 2 ст. 181 СК України). Як зазначають В. П. Маковій та С. В. Медведенко, форма виконання батьками обов'язку утримувати дитину залежить від його правового оформлення – за домовленістю чи згідно з рішенням суду. У першому випадку форма може бути як натуральна, так і грошова, а другому – лише грошова. Таким чином, якщо виникне спір щодо виконання батьками наведеного обов'язку і він буде вирішений у позасудовий спосіб, що матиме ознаки домовленості, наприклад у рамках медіаційної процедури, передбаченої Законом України «Про медіацію», то форма його виконання може бути альтернативною (грошовою чи натуральною) [3, с. 145].

У сторін договору, що аналізується, є право самостійно визначити розмір аліментів, ця сума може бути як чітко визначеною, так і потенційною (в тому випадку, коли сторони домовляються виплачувати суму у кратному відношенні до неоподаткованого мінімуму доходів громадян, прожиткового мінімуму дітей відповідного віку, мінімальної заробітної плати тощо). На захист інтересів дітей, у законі міститься чітке застереження (гарантія) – розмір аліментів не може бути нижчим за той, що дитина отримувала б у випадку стягнення аліментів у судовому порядку. Цей граничний розмір становить – не менше 50 % прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку (абз. 2 ч. 2 ст. 182 СК України).

У договорі про сплату аліментів на дитину також обов'язково мають бути вказані строки виплати аліментів. У залежності від домовленості між батьками це може бути будь-який строк, але він не має перевищувати строк досягнення дитиною повноліття.

Варто зазначити, що сторони договору про сплату аліментів на свій розсуд можуть визначити підстави припинення договору за умови, якщо це не порушує права дитини. Наприклад, сторони можуть домовитись між собою, що дія договору припиняється у разі вступу дитини до шлюбу, закінченням нею навчання у навчальному закладі, одужанням дитини тощо.

У батьків дитини є право на укладення договору про припинення права на аліменти для дитини у зв'язку з передачею права власності на нерухоме майно дитині. У зв'язку з цим, другий із батьків зобов'язується утримувати дитину самостійно. Обов'язковою умовою укладення такого договору є одержання дозволу органу опіки і піклування. Такий договір також підлягає нотаріальному посвідченню і державній реєстрації і може вважатись договірною підставою припинення договору про сплату аліментів на дитину. Умовами договору може бути визначено набувачем права власності на нерухоме майно як саму дитину, так і дитину разом з тим із батьків, з ким вона проживає, на праві спільної часткової власності на це майно. Укладення та посвідчення договорів про припинення права на аліменти для дитини у зв'язку з передаванням права власності на нерухоме майно (житловий будинок, квартиру, земельну ділянку тощо) здійснюються з дотриманням вимог Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України.

Законодавець визначив обмеження переліку майнових благ, передача яких є предметом договору – передачі підлягають об'єкти нерухомості (житловий будинок, квартира, земельна ділянка тощо). Водночас, керуючись ч. 1 ст. 181 ЦКУ, до нерухомого майна закон зараховує земельні ділянки, а також об'єкти розташовані на земельній ділянці, переміщення яких є неможливим без їх знецінення та зміни призначення. Виходить, що за договором про припинення права на аліменти платник може передати будь-яке нерухоме майно, зокрема, земельну ділянку чи господарські будівлі (гараж тощо), що навряд чи відповідатиме інтересам дитини чи забезпечить її щоденні побутові потреби. Конструкція норми, що оперує терміном «нерухоме майно» не в повній мірі відповідає забезпеченню інтересів дитини, а вживання терміну «житлове приміщення» суттєво змінює значення в даному випадку. Так, отримання житлового приміщення (квартири або її частини чи будинку) в більшій мірі відповідало б потребам утримання: доходи від здачі в оренду такої нерухомості допоможуть забезпечити систематичну матеріальну підтримку дитини до досягнення нею повноліття [4, с. 220].

Висновки. У підсумку можливо зазначити, що якщо з питання утримання дітей між батьками виникають суперечки, то найбільш доцільним способом вирішення спору є укладення договору між батьками. В цьому договорі сторони можуть врегулювати спосіб, порядок, розмір аліментів, додаткових витрат на дитину, також можуть встановити будь-які підстави для припинення аліментних обов'язків, відповідальність тощо. Однак, не зважаючи на таку домовленість між батьками, обов'язок забезпечити гарантований рівень життя дитини залишається і має бути виконаний незалежно від обставин.

Література:

- [1] Михальнюк О. В. Пеня за несплату аліментів за договором батьків про утримання дітей. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 2. С. 115–119.
- [2] Ахмач Г. Аліментний договір та правові гарантії його виконання. *Сучасний вимір держави та права* : збірник наукових праць: збірник наукових праць / ред.: В. І. Терентьєв, О. В. Козаченко. Миколаїв : Видавництво «ІЛІОН», 2008. С. 176–177.
- [3] Маковій В. П., Медведенко С. В. Форма та зміст обов'язку батьків з утримання дитини у площині євроінтеграційних тенденцій трансформації українського законодавства. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2022. № 4 (2). С. 143–148.
- [4] Шершньова О. А. Припинення права на аліменти у зв'язку з укладенням договору про передачу нерухомого майна на користь дитини. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2013. Вип. 115 (2). С. 218–224.

CHILD SUPPORT UNDER A CONTRACT CONCLUDED BETWEEN PARENTS

Dostdar R., Kyrylenko S.

Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Mykolayiv, Ukraine

The abstract discusses the contractual procedure for settling issues related to child support (alimony) by parents. The essence of a child support agreement is defined. Attention is drawn to the requirements and rules for concluding and certifying such agreements, their content, and legal restrictions.

Keywords: maintenance agreement, alimony agreement, child support, parents, children, form and amount of maintenance.

УДК 347.41

ФУНКЦІЇ ЗАБЕЗПЕЧУВАЛЬНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ**Достдар Р.М.**

*к. ю. н., доц., доцентка кафедри морського та господарського права
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,
м. Миколаїв, Україна
dostdar.r@gmail.com*

Поліян Н.О.

*студентка магістратури Факультету морського права
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,
м. Миколаїв, Україна
nataliya.poliyan@icloud.com*

В тезах робиться спроба визначити і охарактеризувати функції забезпечувальних зобов'язань. Проводиться аналіз наукових доробок з цього питання різних вітчизняних науковців. Робиться висновок, що основними функціями забезпечувальних зобов'язань є стимулююча, забезпечувальна, захисна, відновлювальна та гарантійна функції.

Ключові слова: зобов'язання, виконання зобов'язань, інститут забезпечення виконання зобов'язання, способи забезпечення зобов'язань, функції зобов'язань.

Вступна частина. У вітчизняній цивілістичній літературі відчувається нестача системних наукових досліджень способів забезпечення виконання зобов'язань, тому зрозуміла цікавість до цієї проблематики. Насьогодні у правовій літературі відсутня єдина точка зору на те, які функції мають передбачені главою 49 ЦК України способи забезпечення виконання зобов'язань, тому спроба зробити чи, краще, системувати різні точки зору вітчизняних науковців з окресленої проблематики є вельми актуальним насьогодні.

Більшість вчених у своїх дослідженнях розглядали лише окремі способи забезпечення виконання зобов'язань, а досліджень загальнотеоретичних питань забезпечувальних зобов'язань (в тому числі, і функцій забезпечувальних зобов'язань) у вітчизняній цивілістиці останнім часом не проводилось. Свого часу окремі питання функцій забезпечувальних зобов'язань в своїх роботах розглядали: Т. В. Боднар, О. Дзера, І. Пучковська та інші.

Метою роботи є визначення, дослідження та характеристика функцій забезпечувальних зобов'язань в цивільних правовідносинах.

Основна частина. В науковій та навчальній літературі зазвичай виділяють стимулюючу, припинювальну, забезпечувальну, компенсаційну й штрафну функції. Однак, усталеної думки серед науковців щодо кількості і визначеності функцій забезпечувальних зобов'язань в цивільних правовідносинах наразі немає. Окремі науковці виділяють й інші функції, наприклад, стимулюючу (до порушення), захисну (після порушення); або примусову для боржника й компенсаційну для кредитора, а відновлювальну для всіх тощо.

Зокрема, О. Дзера зазначає, що забезпечення виконання зобов'язання виконує стимулюючу та гарантуючу функції [1, с. 552]. Перша функція полягає в тому, що

забезпечення виконання договірних зобов'язань стимулює боржника до належного їх виконання та недопущення відхилення від умов договору під страхом виникнення додаткових зобов'язань перед кредитором або третьою особою. Дія цієї функції суб'єктно направлена на боржника, але забезпечує інтереси кредитора. Натомість гарантуюча функція забезпечення виконання зобов'язань за суб'єктною направленістю своєї дії спрямована безпосередньо на кредитора. Вона полягає в попередженні або зменшенні негативних наслідків від неналежного виконання або невиконання боржником договірних зобов'язань шляхом надання кредиторів додаткових прав вимоги до боржника або третіх осіб чи шляхом закріплення за кредитором права задовольнити свої вимоги за рахунок майна боржника або третіх осіб чи звернути таке майно на свою користь.

Т. В. Боднар покладає на інститут забезпечення виконання зобов'язання здійснення таких функцій: стимулювання належного виконання основного зобов'язання, відновлення порушеного невиконанням чи неналежним виконанням права кредитора. Зазначені функції є загальними для всіх способів забезпечення виконання зобов'язання. У низці випадків способи забезпечення виконують також інші функції, зокрема неустойка і завдаток є мірою цивільно-правової відповідальності; за допомогою завдатку здійснюється доказування (факту укладення договору) [2, с. 156].

Стимулююча функція інституту забезпечення виконання зобов'язань – це лише один із двох складників забезпечувальної функції останніх, спрямований на спонукання боржника до належного виконання зобов'язання. Вона має значення тільки при виконанні правовим інструментом ще й функції захисної, спрямованої на захист інтересів кредитора у разі порушення зобов'язання, як основної функції забезпечень. Види забезпечення виконання зобов'язання спрямовані перш за все не на стимулювання боржника до виконання зобов'язання, а на захист кредитора від ризику його невиконання [3, с. 152].

Стимулююча функція забезпечень діє до моменту порушення зобов'язання, виконання якого вона стимулювала. Якщо боржник порушив зобов'язання, це означає, що стимулююча функція не справила на нього належний вплив і кредитор зможе одержати те, що він мав би в разі належного виконання зобов'язання завдяки реалізації захисної функції певного забезпечення. Захисна функція є визначальною при характеристиці видів забезпечення виконання зобов'язань. Аби правовий інструмент можна було віднести до видів забезпечення виконання зобов'язань, йому має бути притаманна або тільки захисна функція, як, наприклад, поруці, або ще й стимулююча, але завжди поряд із захисною, як, наприклад, заставі та притриманню [3, с. 153].

Цивільно-правова відповідальність як забезпечувальний засіб здійснює вплив не тільки на кредитора, але й на боржника. У цьому випадку прийнято говорити про існування у відповідальності захисної функції, яка називається більшістю авторів «штрафною» або «каральною». Під штрафною функцією розуміється такий вплив відповідальності, при якому на порушника (боржника) покладає обов'язок перетерплювати додаткові позбавлення майнового або іншого характеру. Каральна функція є основною для відповідальності в публічних галузях права. У цивільному праві зазначена функція має особливий вигляд. Саме тому дану функцію можна ще назвати функцією «впливу на боржника».

Оскільки метою застосування забезпечувальних засобів є безперешкодне відшкодування кредиторів заподіяних збитків, то й примус у них має відповідний характер. Він міститься в

обмеженні прав боржника щодо належного йому майна таким чином, щоб він не міг своїми діями перешкодити кредиторів відшкодувати збитки, тобто примусом у зобов'язальній відповідальності є відсторонення боржника від відшкодування. Виходячи із цього, дана функція в способах забезпечення зобов'язань може бути названа примусово-обмежувальною функцією. Термін «обмежувальна» показує спрямованість засобів на усунення впливу боржника на майно, призначене для відшкодування.

Розглядаючи регулятивні властивості способів забезпечення зобов'язань, на перший погляд здається, що дана функція не є рівною за значенням відшкодувальній і примусово-обмежувальній функціям. Проте, ця функція займає положення в одному ряду з відновленням і примусом. Обираючи який-небудь спосіб забезпечення зобов'язання, особи мають можливість не тільки вибрати шлях застосування, але й будувати міри відповідальності на етапі укладання основного договору. Наприклад, як зазначає М. Р. Габріадзе, однією з особливостей виконання забезпечувального зобов'язання, що виникає з договору поруки, є комплексний характер обов'язку поручителя [4, с. 76]. У цьому випадку регулятивна функція проявляється в тому, що ще до виникнення правопорушення у суб'єктів з'являється можливість вибрати й сконструювати засоби відповідальності так, як необхідно для даних конкретних правовідносин. У зазначених межах суб'єкти можуть також здійснити ряд певних попередніх дій, які надалі дозволять їм застосовувати відповідальність із найбільшою ефективністю. До таких дій варто віднести, наприклад, передачу майна в заставу або завдаток, встановлення гарантії або поруки.

Фактично в договірній відповідальності регулятивні норми заздалегідь формують відповідальність так, щоб вона змогла найбільш оптимально захищати права учасників конкретних правовідносин. Тут відповідальність «управляє» настільки складними діями суб'єктів (передача майна в заставу, встановлення режиму використання закладеного майна, включення поручителя в договірні відносини тощо), що найчастіше потрібно застосовувати для їхнього оформлення додаткові договірні форми (договір застави, поруки та ін.). Саме в цьому змісті регулятивну спрямованість способів забезпечення зобов'язань варто розглядати як функцію, рівну за значенням її відшкодувальній і примусовій функціям.

Висновок. Узагальнюючи вищевикладене, зазначимо, що забезпечувальні зобов'язання виконують такі основні функції, як стимулююча, забезпечувальна, захисна, відновлювальна, гарантійна. Треба підкреслити, що наскільки повно реалізуються вищезазначені функції забезпечення виконання зобов'язань залежить від того, наскільки правильно були вибрані конкретні види забезпечення.

Література

- [1] Договірне право України. Загальна частина: навч. посібник / ред. О. В. Дзера. К. : Юрінком Інтер, 2021. 896 с.
- [2] Боднар Т. В. Виконання договірних зобов'язань у цивільному праві : монографія. К. : Юрінком Інтер, 2005. 351 с.
- [3] Пучковська І. Неустойка і завдаток як види забезпечення виконання зобов'язань та міри цивільно-правової відповідальності. *Вісник Академії правових наук України*. 2016. № 1. С. 151–157.
- [4] Габріадзе М. Р. Договір поруки як спосіб забезпечення зобов'язання: цивільно-правовий аспект. *Правові новели*. 2020. № 10. С. 75–80.

FUNCTIONS OF SECURITY OBLIGATIONS**Dostdar R., Polian N.**

Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Mykolayiv, Ukraine

The abstract attempts to define and characterize the functions of security obligations. It analyzes the scientific works of various domestic scholars on this issue. It concludes that the main functions of security obligations are stimulating, securing, protective, restorative, and guaranteeing functions.

Keywords: obligations, fulfillment of obligations, institution of securing the fulfillment of obligations, methods of securing obligations, functions of obligations.

УДК 342

**МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ
ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ В МЕЖАХ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ
НАЦІЙ: АНАЛІЗ НА ПРИКЛАДІ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ****Лютова О.В.**

*студентка магістратури Факультету морського права
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,
м. Миколаїв, Україна
and.lut@ukr.net*

Науковий керівник – Достдар Р.М.

*к. ю. н., доц., доцентка кафедри морського та господарського права
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,
м. Миколаїв, Україна
dostdar.r@gmail.com,*

Анотація. В тезах проводиться комплексний аналіз міжнародно-правових механізмів захисту прав людини в умовах збройного конфлікту в межах діяльності Організації Об'єднаних Націй. Визначається взаємодія цих механізмів з міжнародним гуманітарним правом і національними правовими системами. З'ясовуються особливості застосування міжнародно-правових механізмів у контексті збройної агресії російської федерації проти України.

Ключові слова: права, свободи, захист прав і свобод людини і громадянина, міжнародно-правові механізми, Організація Об'єднаних Націй.

Вступна частина. Невід'ємною частиною проблеми реального становища людини в суспільстві та державі є питання прав і свобод людини і громадянина. Ще ніколи питання прав та свобод людини та громадянина не піднімалися так гостро, як сьогодні у зв'язку з повномасштабним вторгненням росії в Україну, тому дослідження цього питання є безперечно актуальним на сьогодні. Міжнародна спільнота на боці України, непорушності її територіальної цілісності, а найважливіше, на захисті прав людини як найвищої соціальної цінності в державі.

У процесі написання роботи було використано дослідження таких науковців, як М. Г. Щербіна, Є. В. Годованик, С. П. Рабінович, Р. Б. Тополевський, а також інших учених, що розглядають міжнародно-правові механізми захисту прав людини та засоби притягнення до відповідальності в умовах збройних конфліктів.

Мета роботи полягає у комплексному аналізі міжнародно-правових механізмів захисту прав людини в умовах збройного конфлікту в межах діяльності Організації Об'єднаних Націй, визначенні їх взаємодії з міжнародним гуманітарним правом і національними правовими системами, а також у з'ясуванні особливостей застосування цих механізмів у контексті збройної агресії російської федерації проти України.

Основна частина. Міжнародно-правові механізми захисту прав людини в умовах збройного конфлікту діють як доповнення до національних систем, коли внутрішніх інструментів виявляється недостатньо. Їх застосування є необхідним у ситуаціях, коли держава є стороною конфлікту або втрачає ефективний контроль над частиною території, за умов окупації чи діяльності недержавних збройних груп, коли під час дії надзвичайних режимів потрібен зовнішній контроль за пропорційністю обмежень у сфері прав людини, а також у випадках, коли національні засоби захисту є недоступними або неефективними.

Функціонування міжнародних органів, що захищають окремі права людини або певні категорії осіб, стало можливим завдяки ратифікації чи іншим формам приєднання держав до міжнародних договорів. Такі договори покладають на держави-учасниці обов'язок гарантувати та сприяти реалізації прав і свобод, встановлюють як матеріальні норми, так і процесуальні механізми, які деталізуються у відповідних факультативних протоколах [1]. Україна є стороною ключових міжнародно-правових актів у сфері прав людини, що мають значний вплив на формування її внутрішньої та зовнішньої політики, а також на стан забезпечення прав людини в умовах збройної агресії російської федерації.

Загальні принципи та ключову роль міжнародного права у сфері підтримання миру й безпеки були вироблені в межах діяльності Організації Об'єднаних Націй (ООН) і закріплені у її Статуті. Сьогодні ООН є найбільшою міжнародною організацією світу, що об'єднує понад 193 держави-члени, включно з Україною. Фундаментальним положенням Статуту є заборона застосування сили або погрози її застосування у міжнародних відносинах, що становить основу сучасної системи колективної безпеки. Ця система передбачає узгоджені дії держав, спрямовані на підтримання міжнародної стабільності, запобігання збройним конфліктам, протидію актам агресії та взаємну допомогу у випадках загрози миру. Серед головних структурних органів ООН – Раді Безпеки та Генеральної Асамблеї – належать питання попередження, врегулювання та остаточного припинення регіональних конфліктів.

Статут ООН визначає, що першочергова роль у підтриманні міжнародного миру та безпеки належить Раді Безпеки. Згідно з п. 1 ст. 24, саме вона несе головну відповідальність у цій сфері та діє від імені всіх держав-членів. До складу Ради входять 15 держав-учасників, і основна її діяльність зосереджена на практичному врегулюванні криз. Вона має право розслідувати конфлікти чи ситуації, що становлять загрозу для міжнародних відносин, встановлювати факти агресії чи порушення миру, а також ухвалювати рекомендації або рішення щодо застосування заходів – від дипломатичних до примусових, включаючи воєнні дії.

У своїй роботі Рада Безпеки приймає як акти рекомендаційного характеру, що мають переважно політичне значення, так і юридично обов'язкові рішення. Водночас ефективність її діяльності часто підривається кризою, яка виникає, коли постійний член, сам будучи стороною

збройного конфлікту, застосовує право вето. Це блокує ухвалення рішень про санкції чи інші заходи проти агресора, якщо він сам перебуває серед постійних членів (наприклад, США у випадку з Іраком у 2003 році або росія щодо України з 2014 року й до сьогодні). У результаті Рада Безпеки фактично втрачає здатність виконувати функції ключового органу системи колективної безпеки [2, с. 4].

Генеральна Асамблея ООН, до складу якої входять усі держави-члени, має повноваження обговорювати питання в межах Статуту та надавати рекомендації державам і Раді Безпеки. Водночас, відповідно до п. 1 ст. 12, у випадку розгляду конкретного спору чи ситуації Радою Безпеки, Генасамблея не може ухвалювати рекомендацій без її запиту. Її роль полягає у приверненні уваги до загроз миру, розгляді принципів співробітництва та ухваленні загальних рекомендацій. У сфері підтримання миру вона приймає лише акти рекомендаційного характеру, які мають переважно політичне й моральне значення, формують міжнародну думку та тиск на держави, але не створюють обов'язкових юридичних зобов'язань [3, с. 412].

Російська федерація, здійснивши збройну агресію проти України, порушила близько 400 міжнародних договорів, учасницею яких є наша держава. Серед них – Будапештський меморандум від 5 грудня 1994 року, що гарантував територіальну цілісність і політичну незалежність України в обмін на відмову від ядерної зброї, Статут ООН, Заключний Гельсінський акт 1975 року та інші ключові міжнародні угоди. У відповідь Генеральна Асамблея ООН ухвалила низку резолюцій.

Окрему увагу хочеться приділити Резолюції Генеральної Асамблеї ООН ES-11/5 «Подальші заходи: відшкодування шкоди Україні» (14.11.2022) якою було покладено початок створення механізму репарацій і реєстр збитків, завданих агресією російської федерації. Науковий коментар до Резолюції Генеральної Асамблеї ООН ES-11/5 «Сприяння правовому захисту та забезпечення відшкодування шкоди у зв'язку з агресією проти України», ухваленої 14 листопада 2022 р. свого часу був підготовлений С. П. Рабіновичем [4, с. 24–30].

Міжнародний суд ООН виконує функцію головного судового органу ООН, уповноваженого здійснювати розгляд міждержавних спорів на основі міжнародного права та надавати консультативні висновки з правових питань, порушених Генеральною Асамблеєю, Радою Безпеки чи іншими органами ООН.

Україна зверталася до Міжнародного суду ООН у 2017 та 2022 роках. У заяві 2022-го вона наголосила, що росія зловжила Конвенцією про запобігання злочину геноциду та покарання за нього 1948 р, використавши її як привід для вторгнення, і вимагала визнати дії російської федерації після 24 лютого 2022 року геноцидом та компенсувати завдану шкоду. 16 березня 2022 року Міжнародного суду ООН постановив, що росія має негайно зупинити воєнні дії, однак цей наказ залишився без виконання. Крім того, Україна звинуватила російську федерацію у фінансуванні тероризму, підтримці незаконних збройних формувань, обстрілах цивільних, збитті літака МН 17 та переслідуванні в Криму. Нажаль, виконання рішень Суду буде можливе лише за умов політичних змін у росії [5, с. 88–89].

Міжнародна спільнота не лише засудила акт агресії, а й закликала всі сторони конфлікту суворо дотримуватися норм міжнародного гуманітарного права та поважати основоположні права людини, що знайшло відображення в Резолюції Генеральної Асамблеї ООН ES-11/1 від 2 березня 2022 року «Агресія проти України» [6].

Ці дві правові системи суттєво відрізняються за сферою дії, предметом правового регулювання та механізмами реалізації. Вони діють під різними кутами, відображаючи специфіку обставин, у яких застосовуються.

Висновок: Міжнародно-правові механізми захисту прав людини в умовах російсько-української війни стали ключовим інструментом фіксації злочинів та притягнення агресора до відповідальності, оскільки національні засоби захисту часто є недостатніми в умовах воєнного стану. Україна активно використовує можливості органів Організації Об'єднаних Націй, що дозволяє документувати факти агресії, воєнних злочинів і злочинів проти людяності. Водночас ефективність цих механізмів обмежується політичними чинниками, зокрема блокуванням рішень у Раді Безпеки ООН та відсутністю дієвих засобів примусу до виконання рішень росією.

Література

- [1] Щербіна М. Г. Захист прав людини в умовах збройного конфлікту: *Збірник тез круглого столу, присвяченого 72-й річниці прийняття Загальної декларації прав людини* (м. Київ, 10 грудня 2020 р.). Київ: ДНДІ МВС України, 2021. 165 с.
- [2] Годованик Є. В. Рада безпеки ООН: міжнародно-правовий статус та актуальні проблеми реформування: автореф. дис. канд. юрид. наук: спец. 12.00.11 / Є.В. Годованик. К. : Б.в., 2011. 20 с.
- [3] Pellet, A. (1995). La formation du droit international dans le cadre des Nations Unies. *European journal of international law*. № 1. P. 412.
- [4] Рабінович С. П. Науковий коментар до Резолюції Генеральної Асамблеї ООН ES-11/5 «Сприяння правовому захисту та забезпечення відшкодування шкоди у зв'язку з агресією проти України», ухваленої 14 листопада 2022 р. [Електронний ресурс]. *Право України*. 2024. № 8. С. 24–30.
- [5] Тополевський Р. Б. Юридична відповідальність за порушення людських прав і воєнні злочини під час агресії Російської Федерації проти України: передумови та перспективи [Електронний ресурс]. *Право України*. 2023. № 6. С. 85–95. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/prukr_2023_6_9
- [6] Агресія проти України : Резолюція Генеральної Асамблеї ООН ES-11/1 від 02.03.2022. *Організація Об'єднаних Націй* : офіц. сайт. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N22/293/39/PDF/N2229339.pdf> (дата звернення: 19.08.2025).

INTERNATIONAL LEGAL MECHANISMS FOR THE PROTECTION OF HUMAN RIGHTS IN ARMED CONFLICT WITHIN THE FRAMEWORK OF THE UNITED NATIONS: AN ANALYSIS BASED ON THE RUSSIAN–UKRAINIAN WAR

Liutova O.

Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Mykolayiv, Ukraine

The abstract presents a comprehensive analysis of international legal mechanisms for the protection of human rights in armed conflict within the framework of the activities of the United Nations. The interaction of these mechanisms with international humanitarian law and national legal systems is determined. The features of the application of international legal mechanisms in the context of the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine are clarified.

Keywords: rights, freedoms, protection of human and civil rights and freedoms, international legal mechanisms, United Nations.

УДК 343.35(477)

СИСТЕМА АНТИКОРУПЦІЙНИХ ОРГАНІВ В УКРАЇНІ

Філіппських М.О.

*старший викладач кафедри морського та господарського права
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,
м. Миколаїв, Україна
mariia.filippskykh@nuos.edu.ua*

Анотація: розглянуто ключові аспекти діяльності інституцій, які протидіють корупції в Україні, їхній вплив на формування правової культури в суспільстві та перспективи розвитку антикорупційної системи в умовах сучасних викликів. Вказано, що корупція є однією з найбільших загроз для демократичного розвитку, верховенства права та економічного зростання будь-якої держави. Підкреслено, що в Україні боротьба з корупцією стала одним із ключових завдань державної політики, що потребує комплексного підходу, злагодженої роботи спеціалізованих органів та впровадження сучасних правових механізмів. З цією метою, упродовж останніх десятиліть Україна здійснила низку важливих кроків у напрямі створення ефективної системи протидії корупції. Це включає як розробку нормативно-правової бази, так і формування спеціалізованих органів, наділених повноваженнями щодо виявлення, розслідування та запобігання корупційним правопорушенням.

Ключові слова: корупція, державні органи, органи місцевого самоврядування, національне антикорупційне бюро України, спеціалізована антикорупційна прокуратура.

Корупція є однією з найбільших загроз для демократичного розвитку, верховенства права та економічного зростання будь-якої держави. В Україні це явище набуло системного характеру, що негативно впливає на всі сфери суспільного життя: від функціонування державних інституцій до рівня довіри громадян до влади. У зв'язку з цим боротьба з корупцією стала одним із ключових завдань державної політики, що потребує комплексного підходу, злагодженої роботи спеціалізованих органів та впровадження сучасних правових механізмів.

Упродовж останніх десятиліть Україна здійснила низку важливих кроків у напрямі створення ефективної системи протидії корупції. Це включає як розробку нормативно-правової бази, так і формування спеціалізованих органів, наділених повноваженнями щодо виявлення, розслідування та запобігання корупційним правопорушенням. Зокрема, до таких інституцій належать: Національне антикорупційне бюро України (НАБУ), Спеціалізована антикорупційна прокуратура (САП), Національне агентство з питань запобігання корупції (НАЗК) та Вищий антикорупційний суд (ВАКС). Кожен із цих органів виконує специфічні функції у межах єдиної антикорупційної системи.

Водночас ефективність роботи цих органів часто стає предметом суспільних дискусій та міжнародної оцінки. Не менш важливим є питання координації їхньої діяльності, забезпечення незалежності, а також подолання внутрішніх і зовнішніх викликів, що виникають у процесі їхньої роботи. У цьому контексті дослідження системи органів і служб, що протидіють

корупції в Україні, є надзвичайно актуальним як з точки зору теорії права, так і з точки практичної реалізації антикорупційної політики.

Суб'єкти, уповноважені державою на здійснення заходів із запобігання та протидії корупції, поділяються на три категорії:

1) суб'єкти із загальними повноваженнями – це органи, які не створені спеціально для боротьби з корупцією, але мають право здійснювати відповідні заходи в межах своїх конституційних повноважень. До таких суб'єктів належать Президент України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, Генеральний прокурор України;

2) суб'єкти зі спеціальними повноваженнями – це органи, спеціально уповноважені у сфері протидії корупції відповідно до Закону України «Про запобігання корупції». Вони безпосередньо виявляють, припиняють та розслідують корупційні правопорушення. До цієї групи належать органи прокуратури, Національна поліція України, Національне антикорупційне бюро України, Національне агентство з питань запобігання корупції;

3) суб'єкти з повноваженнями учасників антикорупційних заходів – це органи та особи, які мають право брати участь у заходах із запобігання та протидії корупції. У певних випадках вони можуть сприяти припиненню корупційних правопорушень, відновленню порушених прав чи інтересів держави, фізичних і юридичних осіб, а також брати участь у науково-дослідній та інформаційній діяльності з антикорупційної тематики. До цієї категорії належать державні органи, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи, організації незалежно від форми власності, їхні посадові та службові особи, а також громадяни та об'єднання громадян за їхньою згодою.

Національне антикорупційне бюро України (НАБУ) було засноване відповідно до Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України» від 14 жовтня 2014 року № 1697-VII. Цей Закон визначає статус НАБУ, правові основи його діяльності, принципи, повноваження, гарантії незалежності, особливості служби в начальницькому складі, обмеження для працівників, їх права та обов'язки, а також використання засобів впливу, спеціальних заходів та вогнепальної зброї. Основні функції НАБУ включають: проведення оперативно-розшукових заходів для попередження та розкриття злочинів у його підслідності; досудове розслідування злочинів; розшук і арешт майна, що підлягає конфіскації; співпрацю з іншими державними органами; інформаційно-аналітичну діяльність для виявлення причин злочинності; забезпечення безпеки працівників та осіб, залучених до кримінального процесу; конфіденційну співпрацю з інформаторами про корупцію; звітування про свою діяльність; міжнародне співробітництво; виявлення необґрунтованих активів та підготовку матеріалів для судових позовів щодо їх стягнення або визнання недійсними угод, а також формування переліку обставин, що свідчать про надання неправомірної вигоди іноземним посадовцям.

Варто зазначити, система антикорупційних органів в Україні є результатом реформаторських змін, спрямованих на адаптацію національного законодавства до міжнародних стандартів. Зокрема, створення таких органів, як Національне антикорупційне бюро України (НАБУ), Спеціалізована антикорупційна прокуратура (САП), Національне агентство з питань запобігання корупції (НАЗК) та Вищий антикорупційний суд України (ВАКС), свідчить про прагнення держави забезпечити ефективну протидію корупції на всіх рівнях. Однак, попри значний прогрес у формуванні інституційної бази, існують проблеми, пов'язані з її функціонуванням.

Література

- [1] Nadiia Bortnyk, Anush Balian, Liliya Mykolayivna Popova, Serafyma Henadiivna Nasparian. Corruption manifestations as a threat to national security: new challenges and problems of counteraction in the Ukrainian realities. *Revista San Gregorio*. 2021. № 46. P. 164–175. URL: <http://scielo.senescyt.gob.ec/pdf/rsan/v1n46/2528-7907-rsan-1-46-00158.pdf> (дата звернення: 23.04.2025 р.).
- [2] Суб'єкти у сфері запобігання та протидії корупції. URL: <https://www.pfu.gov.ua/lg/873-sub-yecky-u-sferi-zapobigannya-ta-protydiyi-koruptsiyi/> (дата звернення: 23.04.2025 р.).
- [3] Макачук В. В. Основні функції Національного антикорупційного бюро України, як суб'єкта формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення національної безпеки і оборони держави. *Проблеми вдосконалення діяльності правоохоронних органів щодо виявлення, припинення та превенції корупційних проявів* : матеріали постійно діючого наук.-практ. семінару (м. Львів, 28 травня 2021 року) / упорядник Ю. А. Хатнюк. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. С. 47–51.
- [4] Павліченко В. В. Департамент стратегічних розслідувань Національної поліції України, як суб'єкт протидії привласненню, розтраті майна або заволодінню ним шляхом зловживання службовим становищем. *Проблеми вдосконалення діяльності правоохоронних органів щодо виявлення, припинення та превенції корупційних проявів* : матеріали постійно діючого наук.-практ. семінару (м. Львів, 28 травня 2021 року) / упорядник Ю. А. Хатнюк. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. С. 72–74.
- [5] Про Національне антикорупційне бюро України : Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1698-УІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 47. Ст. 2051.

SYSTEM OF ANTI-CORRUPTION BODIES IN UKRAINE

Filippskykh M. O.

Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Mykolayiv, Ukraine

Abstract: The article examines key aspects of the activities of institutions that combat corruption in Ukraine, their impact on the formation of a legal culture in society, and the prospects for the development of the anti-corruption system in the face of modern challenges. It is indicated that corruption is one of the greatest threats to democratic development, the rule of law, and economic growth of any state. It is emphasized that in Ukraine, the fight against corruption has become one of the key tasks of state policy, requiring a comprehensive approach, coordinated work of specialized bodies, and the implementation of modern legal mechanisms.

To this end, over the past decades, Ukraine has taken a number of important steps towards creating an effective anti-corruption system. This includes both the development of a regulatory framework and the formation of specialized bodies empowered to detect, investigate, and prevent corruption offenses.

Keywords: corruption, state bodies, local self-government bodies, National Anti-Corruption Bureau of Ukraine, Specialized Anti-Corruption Prosecutor's Office.

УДК 347.45/.47:61

ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ МЕДИЧНОЇ ПОСЛУГИ

Достдар Р.М.

*к. ю. н., доц., доцентка кафедри морського та господарського права
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,
м. Миколаїв, Україна
dostdar.r@gmail.com*

Бойченко М.В.

*студент магістратури Факультету морського права
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,
м. Миколаїв, Україна
mboychenko416@gmail.com*

В тезах проводиться спроба дослідити поняття та сутність медичних послуг в приватно-правових правовідносинах. Робиться спроба розмежування понять «медична послуга», «медична допомога», «медичне обслуговування» та суміжних до них категорій, закріплених у чинному законодавстві. Проведено науковий аналіз щодо змісту досліджуваних дефініцій відповідно до законодавства України.

Ключові слова: послуга, договір про надання послуг, договір про надання медичних послуг, медична послуга, медична допомога, медичне обслуговування.

Вступна частина. Договір про надання медичних послуг є найпоширенішою підставою виникнення цивільних правовідносин з надання медичних послуг. Тому актуального значення набуває належне визначення поняття та сутності медичних послуг, які виступають об'єктом такого договору.

Серед науковців, які досліджували питання надання медичних послуг в Україні і праці яких стали підґрунтям даного дослідження, можемо виділити наступних вчених: Б. І. Андрійчук, Ю.-А. Я. Зборівський, М. М. Самофал, Є. О. Харитонов та інші.

Метою дослідження є визначення поняття та з'ясування сутності категорії «медична послуга» в контексті приватно-правових відносин.

Основна частина. Для розкриття поняття медичної послуги необхідно звернутися до глави 63 ЦК України, яка регулює загальні положення про послуги. Проте, визначення поняття послуги вона не містить. У ЦК України вказується тільки, що послуга – це один з об'єктів цивільного права (ст. 177). Однак, цього визначення недостатньо для розуміння сутності даної правової категорії. Це створює основу для наукових дебатов щодо визначення послуги, розкриття її змісту, з'ясування ознак.

На сьогодні в науковій літературі так і не склалося єдиного підходу до розуміння сутності терміну «послуга». Цей факт зумовлений тим, що термін використовується у різних значеннях, а тому має різне змістове навантаження. Зазвичай, послуга визначається як дія (бездіяльність), спрямована на задоволення потреб особи, яка виражається у відсутності втілення в певному майновому результаті, що є невіддільним від самої діяльності, якість якого не може гарантуватися і який споживається безпосередньо у момент її здійснення. Крім того,

зустрічається розуміння послуги як будь-якого заходу і вигоди (користі), які одна сторона може запропонувати іншій, нематеріальної дії, що не приводять до володіння чим-небудь.

Наряду із відсутністю визначення терміна «послуга» відсутнє також і поняття медичної послуги. Частина 1 ст. 3 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» містять лише термін «медична допомога», під яким слід розуміти діяльність професійно підготовлених медичних працівників, спрямована на профілактику, діагностику та лікування у зв'язку з хворобами, травмами, отруєннями і патологічними станами, а також у зв'язку з вагітністю та пологами [1].

Що ж стосується власне медичних послуг, то вони виступають гарантією права на охорону здоров'я та медичну допомогу, закріпленого Основним законом та ЦК України. Крім цього, закон використовує терміни «медичне обслуговування» та «домедична допомога».

В літературі також зустрічається думка, про те, що поєднання в одному договорі кількох видів медичних послуг є договором про медичне обслуговування. Так, Ю.-А. Я. Зборівський визначає медичну послугу як правову форму надання медичної допомоги пацієнту. Звернення за медичною допомогою є реалізацією особистого немайнового права на охорону здоров'я та медичну допомогу [2, с. 48].

Розмежовуючи терміни «медична послуга» і «медична допомога» слід зазначити, що вони співвідносяться як загальне і окреме поняття. Медична послуга охоплює більш широке коло взаємовідносин. Разом з тим ці поняття можуть співпадати. Так, при наявності критичного стану людина вимушено потребує надання їй медичної послуги, яка включає в себе медичну допомогу. Медична допомога надається в екстремальних ситуаціях (стихійне лихо, аварія, катастрофа, епідемія тощо). Якщо особа забажає вжити профілактичних заходів для запобігання хворобі та звернеться до медичного закладу для надання консультації і профілактичного огляду, така послуга також буде вважатися медичною, хоча і не має на меті термінове рятування життя чи здоров'я, а її надання не викликане гострою необхідністю. Разом з тим в деяких випадках медичні послуги, на перший погляд, не обумовлюються необхідністю надання допомоги, а становлять різновид послуг, замовником яких є здорова фізична особа (наприклад, пластична хірургія) [3, с. 600].

Багато учених розмежовують поняття «медична послуга» та «медична допомога» також і за критерієм оплатності. Поряд із цим існує і позиція щодо ототожнення згаданих понять [4, с. 155].

Б. І. Андрійчук на основі проведеного аналізу наведених у літературі позицій виокремив такі підходи:

- 1) медична допомога є складником медичної послуги;
- 2) медична допомога є синонімом до медичної послуги;
- 3) медична допомога і медична послуга – це різні за змістом терміни;
- 4) медична послуга є складником медичної допомоги [5, с. 57].

За характером надання послуг вони поділяються на такі, що пов'язані з безпосереднім втручанням лікаря у процес лікування (шляхом здійснення операцій, ін'єкцій тощо), та на консультативні послуги. Вирізняються медичні послуги, які надаються для безпосереднього лікування, та діагностичні послуги.

За своєю суттю і призначенням медичні послуги мають ряд особливостей. Це, по-перше, мета надання медичної послуги. Зазвичай вона включає поновлення або збереження здоров'я,

підвищення санітарної культури, запобігання захворюванням та інвалідності, підтримання і відновлення працездатності, реабілітація хворих та інвалідів та ін.

Притаманним для медичної послуги є також те, що вона невіддільна від процесу її надання і споживається у процесі її виробництва, не відчутна у процесі її надання, не здатна до зберігання та накопичення.

Висновки. Отже, на сьогодні залишається відкритим питання правової регламентації поняття послуги, у тому числі і медичної, із обов'язковим врахуванням усіх притаманних їй особливостей.

Проаналізував положення і термінологію діючого законодавства, можливо зробити висновок, що наразі для позначення діяльності з надання медичних послуг законодавець користується терміном «медичне обслуговування», при цьому спостерігається також часте ототожнення змісту понять «медична послуга» та «медична допомога». Відтак, говорячи про регламентацію діяльності з надання медичних послуг конкретним нормативно-правовим актом, слід в першу чергу звертатися не до назви, а до змісту цього нормативно-правового акту.

Виходячи з викладеного вище, медичні послуги можна визначити як такі, що пов'язані з необхідністю термінового втручання для відновлення здоров'я або рятування життя, та такі, які надаються в порядку профілактичного впливу на людський організм з метою унеможливити або зменшити ризик погіршення стану здоров'я у майбутньому.

Література

- [1] Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19 листопада 1992 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 4. Ст. 19.
- [2] Зборівський Ю.-А. Я. Поняття медичної послуги у сфері трансплантації анатомічних матеріалів людині. *Юридичний бюлетень*. 2023. Вип. 28. С.46–51.
- [3] Харитонов Є. О. Цивільне право України : підручник: у 2-х т. Т.2 / за ред. Є. О. Харитонova, Н. Ю. Голубевої. Х. : Одиссей, 2008. 872 с.
- [4] Самофал М. М. Підстави виникнення правовідносин з надання медичних послуг. *Вісник Вищої ради юстиції*. 2013. № 1 (13). С.153–162.
- [5] Андрійчук Б. І. Співвідношення терміна «медична послуга» та дотичних понять у сфері медичного обслуговування. *Право і суспільство*. 2022. № 1. С. 55–61.

THE CONCEPT AND ESSENCE OF MEDICAL SERVICE

Dostdar R., Boichenko M.

Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Mykolayiv, Ukraine

The abstract attempts to explore the concept and essence of medical services in private legal relations. An attempt is made to distinguish between the concepts of “medical service,” “medical assistance,” “medical care,” and related categories enshrined in current legislation. A scientific analysis of the content of the definitions under study in accordance with Ukrainian legislation has been carried out.

Keywords: service, service agreement, medical service agreement, medical service, medical assistance, medical care.

УДК 347.6

ДОГОВІРНІ ВІДНОСИНИ ПОДРУЖЖЯ

Достдар Р.М.

*к. ю. н., доц., доцентка кафедри морського та господарського права
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,
м. Миколаїв, Україна
dostdar.r@gmail.com*

Івлєва А.

*студентка магістратури Факультету морського права
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,
м. Миколаїв, Україна
ivlievaanna2910@gmail.com*

Анотація. Тези присвячені дослідженню договірних відносин між подружжям у контексті аналізу положень чинного законодавства України. Зазначається, що в договірному порядку подружжя має право самостійно встановлювати для себе обсяг взаємних прав і обов'язків у майновій сфері. Робиться спроба класифікації договорів між подружжям.

Ключові слова: подружжя, договір, договір між подружжям, сімейні договори, договірний режим майна подружжя, майнові договори подружжя.

Вступна частина. У науці широкого поширення набула думка про те, що договірні відносини подружжя не є типовими, а якщо вони й існують, то в основному мають безвідплатний характер. З урахуванням цього в науці сімейного права проблемам договірному регулювання, яке було б альтернативним законному регулюванню відносин подружжя, увага практично не приділялася, тому дослідження цього питання є безперечно актуальним.

Договірні відносини подружжя були предметом досліджень низки вітчизняних науковців, серед яких К. М. Глиняна, Л. В. Єніна, О. В. Старчук, Ю. Сусь та інших.

Мета дослідження полягає у вивченні договірному регулюванні відносин подружжя.

Основна частина. Законодавство сучасної України, що регулює відносини подружжя, являє собою результат багаторічного досвіду правового регулювання договірних відносин у подружжі.

Сімейно-правові договори належать до договорів приватного права, так як є типовими для відносин, що засновані на рівності сторін, їх вільному волевиявленні та майновій самостійності.

СК України передбачає можливість договірному регулюванню виключно немайнових відносин. Отже, здебільшого договори подружжя врегульовують саме ті відносини подружжя, що пов'язані з матеріальним аспектом, тобто майнові.

В договірному порядку подружжя має право самостійно встановлювати для себе обсяг взаємних прав і обов'язків у майновій сфері. Так, до договорів, що тягнуть за собою виникнення договірному режиму майна подружжя, можна віднести:

- 1) договір про відчуження одним із подружжя на користь другого з подружжя своєї частки у праві спільної сумісної власності без виділу цієї частки (ч. 2 ст. 64 СК України);
- 2) договір про порядок користування майном (ст. 66 СК України);

- 3) договір про поділ майна подружжя (статті 69–70 СК України);
- 4) договір про виділ частки нерухомого майна одного з подружжя зі складу усього майна (ч. 2 ст. 69 СК України);
- 5) договір про надання утримання (ст. 78 СК України);
- 6) договір про припинення права на утримання натомість набуття права власності на майно (ст. 89 СК України);
- 7) шлюбний договір (статті 92–103 СК України).

Проаналізував сутність договорів, які тягнуть за собою виникнення договірного режиму майна подружжя, встановили, що зазначені договори можна поділити на такі групи:

- 1) договори щодо майна подружжя;
- 2) договори про надання утримання одного з них.

Висновки. Сімейно-правові договори належать до договорів приватного права. Визначення сімейного права як підгалузі цивільного права, дає змогу розглядати сімейно-правові договори в якості самостійної групи цивільно-правових договорів, які мають істотну специфіку, обумовлену особливостями сімейних відносин. Договори подружжя є різновидом сімейно-правових договорів.

Література

- [1] Глиняна К. М. Договірне регулювання майнових правовідносин подружжя. *Часопис цивілістики*. 2013. Вип. 15. С. 89–94.
- [2] Сусь Ю. До питання про спадкування майна подружжя за наявності шлюбного договору. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 4. С. 81–86.
- [3] Старчук О. В. Договірне регулювання режиму окремого проживання подружжя. *Історико-правовий часопис*. 2021. № 1. С. 67–73.
- [4] Єніна Л. В. Окремі аспекти змісту шлюбного договору як правового регулятора відносин подружжя за законодавством України. *Держава та регіони*. Серія: Право. 2021. № 3. С. 40–45.
- [5] Бортнік О. Г., Степаненко Т. В. Правові стимули в договірному регулюванні правовідносин подружжя. *Право і Безпека*. 2022. № 1. С. 207–214.
- [6] Пономаренко О. М. Проблеми визначення правової природи договору про поділ спільного майна подружжя. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. «Право»*. 2020. Вип. 31. С. 49–57.

CONTRACTUAL RELATIONSHIPS BETWEEN SPOUSES

Dostdar R., Ivlieva A.

Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Mykolayiv, Ukraine

The abstract is devoted to the study of contractual relations between spouses in the context of analyzing the provisions of the current legislation of Ukraine. It is noted that, under the terms of the contract, spouses have the right to independently establish the scope of mutual rights and obligations in the property sphere. An attempt is made to classify contracts between spouses.

Keywords: spouses, contract, contract between spouses, family contracts, contractual regime of spouses' property, property contracts of spouses.

УДК 347.6

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СПАДКУВАННЯ У ВИПАДКУ ПРОПУСКУ СТРОКУ ПРИЙНЯТТЯ СПАДЩИНИ В УКРАЇНІ

Ломакіна О.А.

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративного та конституційного права
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,
м. Миколаїв, Україна
lomakina1616@gmail.com*

Анотація: досліджено правове регулюванні спадкових відносин у випадку пропуску строку прийняття спадщини на сучасному етапі.

Ключові слова: спадщина, строк прийняття спадщини; пропуск строку прийняття спадщини, визначення додаткового строку для подання заяви на прийняття спадщини.

В умовах воєнного стану в Україні дуже актуалізувалося питання спадкових відносин. Щодня гинуть люди, багато спадкоємців перебувають за кордоном – це породжує великий обсяг правовідносин у сфері спадкування і проблеми практичної реалізації права на спадщину. Особливо актуальним є питання визначення додаткового строку для подання заяви на прийняття спадщини, у зв'язку з пропуском 6-ти місячного строку.

Поважними причинами пропуску строку визнаються, зокрема:

- 1) тривала хвороба спадкоємців;
- 2) велика відстань між місцем постійного проживання спадкоємців і місце знаходження спадкового майна;
- 3) складні умови праці, які, зокрема, пов'язані з тривалими відрядженнями, у тому числі, закордонними;
- 4) перебування спадкоємців на строковій службі у складі Збройних Сил України;
- 5) необізнаність спадкоємців про наявність заповіту.

Відповідно до ч. 3 ст. 1272 Цивільного кодексу України, за позовом спадкоємця, який пропустив строк прийняття спадщини з поважної причини, суд може визначити йому додатковий строк, достатній для подання ним заяви про прийняття спадщини.

Отже, якщо спадкоємець пропустив шестимісячний строк для подання заяви про прийняття спадщини з поважних причин, закон гарантує йому право на звернення до суду із позовом про визначення додаткового строку для подання такої заяви.

За конкретних фактичних обставин кожної справи пропуск строку для прийняття спадщини суд має оцінювати з урахуванням тривалості такого пропуску та загальних засад цивільного законодавства, таких як розумність, добросовісність та справедливість.

В той же час, на Херсонщині суд першої інстанції відхилив позов громадянина щодо встановлення додаткового строку для подання заяви про прийняття спадщини.

Ухвалюючи рішення, суд першої інстанції вважав, що позивач не навів обставин поважних причин об'єктивного та непереборного характеру, які становили для громадянина

реальні перешкоди для подання ним заяви про прийняття спадщини у визначений законом строк, або значно утруднили або унеможливили своєчасне її подання.

При цьому суд зважив, що інші спадкоємці померлого (відповідачі у справі), які також у зв'язку з військовою агресією РФ залишили місце постійного проживання у Херсоні та виїхали на проживання закордон, своєчасно подали заяви про прийняття спадщини.

Суд першої інстанції зазначив, що в період тимчасової окупації міста не існувало заборони на вчинення нотаріусами України нотаріальних дій на тимчасово окупованих територіях, зокрема, щодо отримання заяв про прийняття спадщини та відкриття спадкових справ, навіть в умовах відсутності доступу до єдиних та державних реєстрів, держателем яких є Міністерство юстиції України.

Перебування позивача за кордоном не може вважатися поважною причиною пропуску строку, адже існує спеціальний механізм подання заяви про прийняття спадщини через консульські установи України.

А у екстрених випадках, коли існує ризик пропуску строку для прийняття спадщини, спадкоємець має право направити нотаріусу за місцем відкриття спадщини електронне повідомлення (аналог телеграми), в якому вказати про прийняття спадщини (пункт 2.1. Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України).

Тобто, законодавство України передбачає альтернативні варіанти процедури прийняття спадщини, що спрощує процес реалізації прав спадкоємців, яким позивач не скористався, поважних причин пропуску строку прийняття спадщини не навів.

Колегія суддів Херсонського апеляційного суду, проаналізувавши наведені позивачем причини пропуску строку, погодилась з висновком суду першої інстанції про відмову у задоволенні позову. Смерть спадкодавця настала після деокупації частини Херсонської області, зокрема міста Херсона.

Як позивач, так й відповідачі протягом встановленого строку для прийняття спадщини перебували за межами України, а відтак мали однакові можливості для подання заяв про прийняття спадщини. У встановлений законом строк відповідачі реалізували право на подання відповідних заяв, які направили на адресу різних нотаріусів України, які в свою чергу, згенерували заяви до відкритої спадкової справи до майна померлого.

Колегія суддів критично оцінила посилення позивача про його працевлаштування на іноземних судах, як поважну причину пропуску строку для прийняття спадщини, оскільки працевлаштування в період з 8 вересня по 13 жовтня 2022 року перебуває поза межами передбаченого законом строку для подання заяви про прийняття спадщини, а підписання трудового договору моряка у травні 2023 року не доводить факт виконання трудових обов'язків з означеної дати та наявність у позивача перешкод для подання заяви про прийняття спадщини.

За результатами розгляду апеляційної скарги колегія суддів вважала, що позивач з моменту відкриття спадщини після померлого мав реальну можливість звернутися до нотаріуса із заявою про прийняття спадщини у строк, передбачений статтею 1270 ЦК України, належних та допустимих доказів про зворотне в ході розгляду справи не надано.

З огляду на викладене, Херсонський апеляційний суд дійшов висновку про відсутність правових підстав для скасування рішення суду (№ 766/513/23).

Перелік поважних причин пропуску строку є невичерпним, про що свідчить слово «зокрема», і на практиці виникло питання, чи є карантинні обмеження поважною причиною для визначення додаткового строку для прийняття спадщини.

Касаційний цивільний суд Верховного Суду у постанові від 26 березня 2025 року по справі 522/18483/21 про визначення додаткового строку для подання заяви про прийняття спадщини вказав, що карантинні обмеження та перебування за кордоном не є поважними причинами для визначення додаткового строку для прийняття спадщини, якщо спадкоємець мав можливість подати заяву через консульські установи, поштою або електронним повідомленням. Поважними причинами пропуску строку є лише ті, що пов'язані з об'єктивними, непереборними та істотними труднощами для спадкоємця на вчинення дій щодо прийняття спадщини.

Вкрай важливо, щоб суди першої та апеляційної інстанції стежили за практикою Верховного Суду та враховували її під час ухвалення власних судових рішень.

Література

[1] Цивільний кодекс України : Кодекс України ; Закон, Кодекс від 16.01.2003 № 435-IV [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>

[2] Верховний Суд пояснив, чи є перебування за кордоном та карантин поважними причинами для визначення додаткового строку прийняття спадщини [Електронний ресурс]. URL: <https://sud.ua/uk/news/publication/331372-verkhovnyy-sud-obyasnil-yavlyayutsyalinakhozhdzenie-za-granitsey-i-karantin-uvazhitelnymi-prichinami-dlya-opredeleniya-dopolnitelnogo-sroka-prinyatiya-nasledstva>

[3] Суди усіх інстанцій і юрисдикцій повинні слідкувати за судовою практикою Верховного Суду і враховувати її [Електронний ресурс]. URL: https://sud.ua/uk/news/publication/311086-sudy-vsekh-instantsiy-i-yurisdiktsiy-dolzhenysledit-za-sudebnoy-praktikoy-verkhovnogo-suda-i-uchityvat-ee-verkhovnyy-sud#google_vignette

LEGAL REGULATION OF INHERITANCE IN CASE OF MISSING INHERITANCE IN UKRAINE

Lomakina O. A.

Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Mykolayiv, Ukraine

Summary: The legal regulation of hereditary relations in the case of missing the inheritance is investigated at the present stage.

Keywords: inheritance, inheritance term; Passing the inheritance period, determining the additional deadline for applying for inheritance.

УДК 342.7:305-055.2(477)

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ В УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ

Бортник Н.П.

*доктор юридичних наук, професор,
в. о. завідувача кафедри адміністративного та конституційного права
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,
м. Миколаїв, Україна
bnp1969n@gmail.com*

Набокова О.Г.

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та історії держави і права
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,
м. Миколаїв, Україна
olha.nabokova@nuos.edu.ua*

Анотація. Розглянуто проблематику забезпечення гендерної рівності в Україні в контексті дотримання прав людини. Зазначено, що гендерна рівність виступає фундаментальним елементом сучасного демократичного суспільства та вагомим принципом міжнародного права у сфері прав людини. З'ясовано, що досягнення реальної гендерної рівності можливе не лише за допомогою вдосконалення законодавчої бази, але й через забезпечення її ефективного виконання через інституційні механізми та зміну суспільних установок.

Ключові слова: гендер, гендерна рівність, стать, права людини, міжнародні стандарти прав людини, забезпечення гендерної рівності.

Вступна частина. Гендерна рівність є фундаментальною складовою сучасного демократичного суспільства та одним із ключових принципів міжнародного права у сфері прав людини. Вона передбачає рівні можливості, права та обов'язки для жінок і чоловіків у всіх аспектах суспільного життя, включаючи політику, економіку, освіту, культуру та сімейні відносини. У контексті України забезпечення гендерної рівності набуває особливого значення, зважаючи на історичні, соціальні та культурні особливості розвитку держави, а також виклики, які постають перед нею в умовах євроінтеграції.

Мета роботи. Розглянути основні аспекти забезпечення гендерної рівності в Україні через призму дотримання прав людини.

Основна частина. Гендерна рівність є фундаментальною складовою дотримання прав людини та принципом, закріпленим у міжнародних правових актах і національному законодавстві України. Проблематика забезпечення рівності між чоловіками та жінками набуває особливого значення в умовах демократичного розвитку держави, інтеграції до європейського правового простору та реалізації міжнародних зобов'язань.

Україна як держава-учасниця міжнародних конвенцій, таких як Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (CEDAW) [1], взяла на себе обов'язок забезпечити рівні права і можливості для жінок і чоловіків у всіх сферах суспільного життя. Конституція України також гарантує рівність прав громадян незалежно від статі (стаття 24) [2]. У 2005 році було прийнято Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» [3], який встановлює правові засади для реалізації політики гендерної рівності. Цей Закон визначає механізми запобігання дискримінації за ознакою статі, а також створює умови для гендерного балансу у сфері праці, освіти, політики та інших галузях суспільного життя.

Варто підкреслити, що гендерна рівність виступає невід'ємною складовою концепції прав людини, що базується на принципах недискримінації та поваги до людської гідності. Недотримання цього принципу спричиняє порушення основоположних прав, таких як право на працю, освіту, участь у політичному житті, доступ до ресурсів і соціальних благ. У контексті міжнародного права гендерна рівність охоплює не лише юридичну рівність, але й фактичну – тобто створення умов, які забезпечують реальну можливість для жінок і чоловіків реалізувати свої права. Це включає боротьбу з гендерними стереотипами, усунення бар'єрів до доступу жінок у традиційно «чоловічі» професії, а також підтримку чоловіків у виконанні ролей, які часто асоціюються з жінками, наприклад, догляд за дітьми.

Незважаючи на наявність нормативно-правової бази, Україна стикається з численними викликами у сфері реалізації гендерної рівності. Одним із ключових аспектів є проблема гендерного розриву в оплаті праці: жінки в середньому отримують нижчу заробітну плату порівняно з чоловіками, навіть за однакових умов праці. Іншим викликом є недостатнє представництво жінок у політичній сфері. Хоча законодавство передбачає квотування для забезпечення гендерного балансу в органах влади, фактичне виконання цих норм залишається недостатнім. Жінки часто стикаються з перешкодами у доступі до керівних посад через стереотипи та упередження. Також важливою проблемою є насильство за ознакою статі, яке залишається поширеним явищем в Україні. Згідно зі статистикою, значна кількість жінок стикається з фізичним, психологічним або економічним насильством як у сімейному середовищі, так і в суспільстві загалом. Варто погодитися з думкою І. Добропас, яка зазначає, що включення жіночої проблематики до академічних досліджень не змінило сприйняття жіночої ідентичності як вторинної та меншовартісної, залишаючи за нею статус Іншої (але не рівної) [4, с. 83]. У цьому контексті ратифікація Україною Стамбульської конвенції слугує важливим кроком до посилення захисту жінок від насильства.

Для ефективного впровадження політики гендерної рівності необхідно створити дієві інституційні механізми. В Україні функціонують такі органи, як Уповноважений ВРУ з прав людини та Мінсоцполітики України, які займаються питаннями захисту прав жінок і чоловіків. Однак їхня діяльність потребує більшої координації та фінансової підтримки. Гендерний аудит державних установ і підприємств, а також впровадження гендерного бюджетування є важливими інструментами для оцінки ефективності політики у цій сфері. Гендерне бюджетування дозволяє враховувати потреби різних груп населення при розподілі державних ресурсів, що сприяє більшій соціальній справедливості.

Забезпечення гендерної рівності в Україні потребує комплексного підходу, який включає освітні програми для подолання гендерних стереотипів, посилення відповідальності за

дискримінацію за ознакою статі та розширення можливостей для участі жінок у суспільному житті. Важливим напрямом також є активізація співпраці з міжнародними організаціями, такими як ООН та Європейський Союз, для імплементації найкращих практик у сфері гендерної політики. Окрім того, необхідно розвивати партнерство між державним сектором, громадськими організаціями та бізнесом для створення умов, які сприяють гендерній рівності.

Висновки. Отож, гендерна рівність є ключовим елементом демократичного розвитку України та дотримання принципів прав людини. Для досягнення реальної рівності між чоловіками і жінками необхідно не лише вдосконалювати законодавчу базу, але й забезпечувати її ефективне виконання через інституційні механізми та зміну суспільних установок. Не менш важливим є залучення громадянського суспільства до вирішення проблем гендерної дискримінації та активна співпраця з міжнародними партнерами, яка дозволять Україні зробити значний крок вперед у забезпеченні прав людини для всіх громадян незалежно від статі.

Література

- [1] Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок від 06.10.1999 р. Офіц. сайт ВРУ. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207#Text
- [2] Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/254к/96-вр>
- [3] Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Закон України від 8 вересня 2005 року № 2866-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 52. Ст. 561.
- [4] Добропас І. Проблема гендерної ідентичності в контексті феміністичної епістемології. *Вісник Львівського університету. Філософські науки*. 2007. Вип. 10. С. 79–89.

ENSURING GENDER EQUALITY IN UKRAINE IN THE CONTEXT OF RESPECTING HUMAN RIGHTS

Nadiia Petrivna Bortnyk, Olga Gennadiyevna Nabokova

Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Mykolayiv, Ukraine

Abstract. The issue of ensuring gender equality in Ukraine in the context of human rights observance is considered. It is noted that gender equality is a fundamental element of a modern democratic society and a significant principle of international law in the field of human rights. It is found that achieving real gender equality is possible not only by improving the legislative framework, but also by ensuring its effective implementation through institutional mechanisms and changing social attitudes.

Keywords: gender, gender equality, sex, human rights, international human rights standards, ensuring gender equality.

УДК 343.22

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВІЙСЬКОВОГО КОРАБЛЕБУДУВАННЯ В УКРАЇНІ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Бараненко Д.В.

Доктор юридичних наук,

професор кафедри Теорії та історії держави і права

Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,

м. Миколаїв, Україна

dmytro.bar@ukr.net

Анотація. У статті досліджуються особливості правового регулювання військового кораблебудування в Україні в умовах воєнного стану. Проаналізовано сучасні виклики, що ставить перед собою держава та минулі кроки до розвитку кораблебудування, що регулюється законами України. Зокрема необхідність адаптації законодавчої бази до вимог обороноздатності держави, забезпечення її прозорості. Окрему увагу приділено перспективам розвитку правового механізму кораблебудування, включаючи гармонізацію національного законодавства з міжнародними стандартами та створення умов для інноваційного розвитку оборонно-промислового комплексу. Ефективне правове регулювання є ключовим чинником підвищення українського військового кораблебудування та забезпечення національної безпеки, що не може обійтися без правового внеску, адже найменші деталі завжди об'єднують юридичні засади в будь-якій сфері.

Ключові слова: військове кораблебудування, воєнний стан, економічна безпека, нормативно-правова база.

Кораблебудування не тільки важливий аспект у програмі захисту держави а і глобальна ціль, великий вклад та потенціал у інфраструктуру України, її захист та економіку. Зважаючи на аспект розвитку будівництва судна у майбутньому ставить перед державою завдання про правове регулювання. Кожна дія у сфері кораблебудування, а особливо в умовах війни та після її завершення являє собою пошук партнерів, а отже механізм співпраці, що потребує юридичного внеску.

Мета роботи. В умовах воєнних конфліктів міжнародна політика у сфері кораблебудування набуває виразного колективного характеру: держави посилюють кооперацію у виробництві та постачанні військово-морських засобів, а також уніфікують підходи до захисту морських комунікацій. Для України цей процес є визначальним, оскільки інтеграція у систему безпеки НАТО та ЄС відкриває можливості для модернізації національного флоту, доступу до передових технологій і посилення правових гарантій у сфері морської оборони.

В сучасності Україна потерпіла чи не малих викликів у морській сфері ще починаючи із часткової втрати виробничих потужностей. Особливо відчутно після 2014 року – Крим. Виникла потреба у швидкому переозброєнні через повномасштабну агресію РФ. З цього що відомо виникають категорії які входять в основу правового регулювання будівництва кораблів

на території України. Отже метою цієї роботи є завдання визначити сучасні виклики, які постають у цій сфері в умовах воєнного стану.

Економіко-правове забезпечення вкладає в себе митне регулювання та охоплює законодавство про державні закупівлі, а військовий аспект несе на собі відповідальність за будівництво військового судна задля оборони враховуючи всі норми про державне оборонне замовлення. Фундаментом для досягнення зазначених вище цілей завжди була держава. Саме держава надає головну підтримку суднобудуванню в розвинених країнах, виступаючи гарантом галузі, що дозволяє розширювати суднобудівну інфраструктуру. Результатом стабільної підтримки суднобудівної галузі є бурхливий розвиток оборонно-промислового комплексу [1, ст. 3].

Однак, через брак фінансових можливостей держави та суб'єктів господарювання, відповідні відновлювальні заходи не можуть мати загальний характер вони мають узгоджуватися із безпековою ситуацією, перспективами відновлення ракетних нападів та здатності збройних сил забезпечити безпеку морських шляхів під час війни. Це обумовлює потребу раціонального програмного фінансування заходів відновлення портової інфраструктури в умовах додержання державної таємниці стосовно обсягу та напрямів відповідного відновлення [2, ст. 207].

Законодавство щодо державної таємниці жорстко регламентує збереження інформації про оборонні технології та озброєння, включно з компонентами військових кораблів укріплюючи ці поняття в Законі України "Про державну таємницю". Наслідки війни в Україні відобразилися на світовій економіці: спостерігається уповільнення зростання у глобальній економіки, скорочення споживчих витрат та зниження попиту, прискорення інфляції, зростання вартості життя та збільшення невизначеності економіки та невизначеності серед інвесторів. Ця тенденція обумовлена тим, що судновласники, не впевнені в тому, яким шляхом піде технологічний розвиток та які види палива виявляться найбільш економічно ефективними, а також як зміняться нормативні вимоги та ціни на вуглецеві викиди. Також прагнучі скористатися нинішніми високими фрахтовими ставками судновласники продовжують експлуатувати свої більш старі судна [3, ст. 56].

Не дивлячись на низький попит виробництва кораблебудування є стратегічною галуззю економіки України, адже воно поєднує промисловий, оборонний та науково-технічний потенціал держави. Так у відповідь на військову агресію Російської Федерації Україна в сучасних умовах ухвалила низку законів, що цілеспрямовані на зміцнення обороноздатності, зокрема у сфері військового кораблебудування.

Правове регулювання кораблебудування умовах воєнного стану посилюється спеціальними актами, наприклад прийнятий Закон № 2116-IX (березень 2022 року) запровадив примусове вилучення об'єктів права власності на користь держави, таким чином це дозволяє націоналізувати підприємства стратегічного значення, у тому числі суднобудівні.

У частині преференцій і допомоги держави у формуванні класу вітчизняних судновласників для відновлення українського суднобудування необхідна державна програма будівництва свого флоту [4, ст. 7].

Розробка, а також ухвалення й реалізація відповідної програми, що діє у межах правового регулювання неодмінно дадуть змогу відновити поступово втрачений потенціал галузі.

Водночас головним завданням є створення правових і економічних умов для розвитку експортного потенціалу суднобудування.

Усвідомлюючи необхідність змін 23 травня 2018 року Президентом України був підписаний закон про підтримку вітчизняного суднобудування. Документи було підписано під час виступу глави держави на заводі «Нібулон» у Миколаєві. Законом пропонується зробити суднобудування пріоритетною галуззю розвитку української економіки і запровадити «Національну програму розвитку суднобудування України до 2038 року» та «Державну цільову програму розвитку кораблебудування на період до 2038 року». Розробники пропонують розробляти програми на п'ять років [4, ст. 7].

Регулювання військового кораблебудування в тому числі і зміст минулих законів потребує негайного подальшого вдосконалення після завершення війни. Наразі відповідні закони щодо розвитку кораблебудування не відмінялися, але все ж умовах війни відчутний застій подальшого процесу.

Росія чинить перешкоди судноплавству в українських водах та у Керченській протоці, чим порушує чисельні приписи Конвенції ООН з морського права (ЮНКЛОС) [5, ст. 90].

Отже, розвиток повинен ґрунтуватися на поєднанні національних інтересів, досвіду наших союзників та сучасних міжнародних стандартів.

Необхідно вивчити можливість звернення до Міжнародного Суду ООН (через Генасамблею ООН) з проханням надати консультативні висновки з юридичних питань, пов'язаних з російською агресією проти України. З метою визначення загроз (реальних і потенційних) національній безпеці в сфері морської діяльності та напрямів державної морської політики, відповідних цілей, завдань і механізмів захисту національних інтересів на морі [5, ст. 91].

Міжнародна політика у сфері кораблебудування в умовах війни характеризується поєднанням стратегії військового стримування, технологічних інновацій та санкційного тиску, що формує нову архітектуру морської безпеки у світі.

Висновок. Створення цілісної законодавчої бази, ефективне державне фінансування та розвиток партнерських проєктів дозволять Україні забезпечити стабільне функціонування та модернізацію військово-морського флоту. Нормативно-правове регулювання у сфері військового кораблебудування формується комплексом актів, які забезпечують правову основу для державного замовлення, контролю якості, фінансування та захисту технологій.

Виклики сьогодення наполягають у необхідності регулювання законодавства, спрощення процедур оборонних закупівель, а також створення потреби гармонізації українських норм із стандартами НАТО. Військове кораблебудування є важливою сферою для забезпечення оборони та національної безпеки України. У результаті можна констатувати, що кораблебудування в умовах війни перетворюється на багаторівневий інструмент міжнародної безпеки, який поєднує правове регулювання, технологічні інновації та військово-політичну координацію між союзними державами.

Література

[1] Дегтяр А. О., Балуєва О. В., Ляшенко В. І. Сучасний стан суднобудівної галузі, як невід'ємної частини оборонно-промислового комплексу України / А. О. Дегтяр, О. В. Балуєва, В. І. Ляшенко. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2017. № 7. С. 1–9.

[2] Попов О. П. Проблеми правового забезпечення портової інфраструктури в умовах війни / О. П. Попов // Держава та управління / [Університет митної справи та фінансів] ; [редкол.: О. І. Афанасьєв та ін.]. 2023. Вип. 32. С. 205.

[3] Петренко І. І., Сидоренко А. В.. Розвиток інноваційних технологій у педагогічній практиці. *Інноваційні підходи в освіті* : збірник матеріалів науково-практичної конференції, Київ, 5–6 травня 2023 року. Київ : ОНМА, 2023. С. 45–50.

[4] Дюрдієв В. О. Проблеми та перспективи суднобудівної галузі України у глобальному контексті. *Ефективна економіка*. 2018. № 10.

[5] Морська стратегія держави. *Розвиток та реалізація морського потенціалу України* : матеріали міжнар. наук. форуму, 19–20 трав. 2021 р. / Нац. ун-т оборони України ім. Івана Черняхівського, каф. Військово-Морських Сил. Київ : Вид-во НУОУ, 2021. 304 с.

LEGAL REGULATION OF MILITARY SHIPBUILDING IN UKRAINE: CURRENT CHALLENGES AND PROSPECTS.

Baranenko D. V.

Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Mykolayiv, Ukraine

Abstract. The article examines the peculiarities of legal regulation of military shipbuilding in Ukraine under martial law. It analyzes the current challenges facing the state and past steps toward shipbuilding regulated by Ukrainian law. In particular, it addresses the need to adapt the legislative framework to the requirements of the state's defense capability and ensure its transparency. Particular attention is paid to the prospects for the development of the legal mechanism for shipbuilding, including the harmonization of national legislation with international standards and the creation of conditions for the innovative development of the defense-industrial complex. Effective legal regulation is a key factor in improving Ukrainian military shipbuilding and ensuring national security, and cannot do without a legal contribution, because the smallest details always unite the legal foundations in any field.

Keywords: military shipbuilding, martial law, economic security, regulatory framework.

СЕКЦІЯ 11. ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ТА РОЗВИТОК МОРСЬКОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ

УДК 621.396.7

ДОСЛІДЖЕННЯ ЗБОЇВ У РОБОТІ ТЕХНОЛОГІЇ AIS ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Іхсанов Ш.М.

кандидат технічних наук,

доцент кафедри програмованої електроніки, електротехніки і телекомунікацій

Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова

м. Миколаїв, Україна

ihsanov.shamil@gmail.com

Дьяконов О.С.

кандидат технічних наук,

доцент кафедри програмованої електроніки, електротехніки і телекомунікацій

Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова

м. Миколаїв, Україна

alex.s.dyakonov@gmail.com

Худякова І.М.

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри програмованої електроніки, електротехніки і телекомунікацій

Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова

м. Миколаїв, Україна

iryna.khudiakova@nuos.edu.ua

Анотація. На основі статистичного аналізу повідомлень, отриманих станціями AIS № 4757 (Миколаїв) та № 5064 (Очаків) за 20 діб влітку 2022 року при значній активності судноплавства в територіальних водах України, проаналізовано зміни у роботі технології AIS під час воєнного стану. Розглянуто новий тип завідомо збійних AIS-повідомлень від морських суден. Виявлено аномалії у роботі базових станцій VTS, що пов'язані з некоректною передачею координат станцій в AIS-повідомленнях.

Ключові слова. Automatic Identification System (AIS), Vessel Traffic Service (VTS), статистичний аналіз, помилка коду CRC, завідомо збійні повідомлення.

Вступна частина. Дослідженням збоїв у роботі технології AIS (Automatic Identification System) присвячена робота авторів [1] на базі записів повідомлень, прийнятих від станцій MarineTraffic № 4757 (Миколаїв) та № 5064 (Очаків) влітку 2021 року. Розглянута задача пошуку збоїв щільно пов'язана із завданням виявлення аномалій в траєкторіях морських суден на основі аналізу AIS повідомлень. Слід зазначити, що у багатьох роботах, пов'язаних із

дослідженням аномалій у роботі технології AIS, не приділено уваги виключенню з будь-якого подальшого аналізу завідомо збійних повідомлень від морських суден.

Мета роботи. Дослідження завідомо збійних AIS-повідомлень від морських суден, відхилень та збоїв у роботі технології базових станцій VTS на основі отриманих даних з використанням спеціально розробленого програмного забезпечення.

Основна частина. Для аналізу щільності AIS-повідомлень в акваторії Чорного моря як і в роботі [1] були взяті добові інтервали із середнім і високим рівнем дальності прийому сигналів. У результаті аналізу виявлено, що середня кількість AIS-повідомлень за добові інтервали у 2022 році у порівнянні з 2021 роком знизилася у 7.1 разів для станції № 4757 (Миколаїв) та у 1.6 разів для станції № 5064 (Очаків). Дане зниження щільності повідомлень пов'язане з блокадою і веденням бойових дій в акваторії Чорного моря, а також перебоями в електропостачанні станцій № 4757 і № 5064.

Аналіз роботи базових станцій VTS показав, що з трьох базових станцій № 2723683 – на Руській косі Бузького лиману, № 2723682 – біля Очакова та № 2723681 – біля Одеси залишилися функціонувати тільки станція № 2723681. Були також зафіксовані сигнали з трьох базових станцій VTS: № 2723627 та № 2723703 поблизу Одеси та № 2723660 між портами Чорноморська та Південний. У перших двох VTS значно відрізнялися координати, що передавалися у повідомленнях №4 та №17. Третя станція VTS № 2723660 передавала тільки повідомлення № 4, після 27.06.2022 року повідомлення від цієї станції вже не фіксувалися. В повідомленнях № 4 чергувалися дві географічні координати – справжня координата VTS № 2723660 (46.601, 31.022) та координата поста регулювання рухом суден «Маріуполь» (47.055 37.507). Зазначимо, що у першому випадку відстань від точки з отриманими координатами до очаківської станції MarineTraffic № 5064 становить 40 км, а у другому – 456 км.

Ретельна увага також була приділена аналізу збійних по коду CRC повідомлень з повторюваними MMSI суден. У 2022 році були зафіксовані ще 2 пари збійних повідомлень з повторюваними MMSI – це номери 491857924 і 940572672. Дивно, що два повідомлення, отримані з інтервалом 15 днів, повністю збігаються аж до поля True_Heading. Бітова структура цих повідомлень має циклічний характер з чергуванням послідовності «10000».

Висновки.

1. Середня кількість AIS-повідомлень за добові інтервали при середній та високій дальності прийому у 2022 році порівняно з 2021 роком знизилася у 7.1 разів для станції № 4757 (Миколаїв) та у 1.6 для станції № 5064 (Очаків). Це зниження щільності повідомлень пов'язане з блокадою та веденням бойових дій в акваторії Чорного моря, а також перебоями в електропостачанні станцій № 4757 та № 5064.

2. При аналізі роботи базових станцій № 2723683 (Руська коса Бузького лиману), № 2723682 (Очаків) і № 2723681 (Одеса) виявлено, що у двох перших VTS передані координати в повідомленнях № 4 і № 17 істотно відрізняються. Станція VTS № 2723660 передавала тільки повідомлення № 4, після 27.06.2022 сигнали від цієї станції вже не приймалися. У повідомленнях чергувалися дві географічні координати-справжня координата базової станції VTS № 2723660 (46.601, 31.022), розташованої на відстані 40 км від станції № 5064, і координата 47.055 37.507) поста регулювання рухом суден (ППРС) «Маріуполь» (MMSI 2723650), розташованого на відстані 456 км від станції № 5064. Також спостерігалася

флуктуація переданих координат у повідомленнях для VTS № 2723683, № 2723682, № 2723681. Можливо, була спроба приховати реальні координати VTS.

3. Виявлено випадки накладення сигналу невідомої природи на більш тривалий сигнал AIS, спотворення решти якого забезпечує випадковий збіг коду CRC. Причому спотворюваний сигнал може мати як циклічні, так і не циклічні частини.

Література

[1] S. Ikhsanov, O. Diakonov and H. Khudov. Investigation of Failures in the Operation of AIS Technology. 2022 IEEE 17th International Conference on Computer Sciences and Information Technologies (CSIT), Lviv, Ukraine, 2022, pp. 515-518, doi: 10.1109/CSIT56902.2022.10000488.

[2] Wolsing, Konrad, Linus Roepert, Jan Bauer, and Klaus Wehrle. Anomaly Detection in Maritime AIS Tracks: A Review of Recent Approaches. Journal of Marine Science and Engineering 10, No. 1, 2022, 112, <https://doi.org/10.3390/jmse10010112>

[3] Maritime Mobile Service Identity (MMSI) – [Електронний ресурс]. URL: <https://windward.ai/glossary/what-is-maritime-mobile-service-identity-mmsi/>

[4] Іхсанов Ш.М., Дьяконов О.С., Малахова Н.Г. Дослідження збоїв у роботі технології AIS // Матеріали XIII Міжнародної науково-технічної конференції «Інновації в суднобудуванні та океанотехніці», Національний університет кораблебудування ім. адм. Макарова, м. Миколаїв, 27 – 28 жовтня 2022 р. С. 565 – 567.

INVESTIGATION OF FAILURES IN AIS TECHNOLOGY UNDER MARTIAL LAW

Shamil Ikhsanov, Oleksii Diakonov, Iryna Khudiakova

Admiral Makarov National University of Shipbuilding, NUOS, Mykolaiv, Ukraine

Abstract: Based on the statistical analysis of messages received by AIS stations No. 4757 (Mykolaiv) and No. 5064 (Ochakiv) for 20 days in the summer of 2022 with significant navigation activity in the territorial waters of Ukraine, changes in the operation of AIS technology during martial law were analyzed. A new type of deliberately failed AIS messages from sea vessels is considered. Anomalies in the operation of VTS base stations related to incorrect transmission of station coordinates in AIS messages were detected.

Keywords: Automatic Identification System (AIS), Vessel Traffic Service (VTS), statistical analysis, CRC code error, deliberately failed messages.

УДК 338.47:656.6:338.512

ОЦІНКА ВАРТОСТІ МАЛИХ МОТОРНИХ ЯХТ**Казарєзов А.Я.***доктор технічних наук, професор,**заступник начальника відділу Миколаївського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру, м. Миколаїв, Україна KazariezovAnatoli1950@gmail.com*

Анотація. У роботі статистичними методами розглянутий взаємозв'язок між довжиною моторної яхти і відносною вартістю погонного метра моторної яхти. Доведено суттєвість зв'язку між вартістю і довжиною моторної яхти. До уваги прийняті вживані моторні яхти довжиною від 5 м до 7,5 м, як найбільш розповсюджені на вторинному ринку. Розглядаються моторні яхти що повністю справні, готові до експлуатації, мають діючі реєстраційні документи та пропонуються на продаж. Наведені рекомендації по розрахунку вартості вживаних моторних яхт.

Ключові слова: моторна яхта, відносна вартість, статистичний зв'язок.

Вступна частина.

В наслідок особливостей ринку моторних яхт в Україні в поточний момент до продажу пропонуються, в більшості випадків, вживані моторні яхти довжиною до 7 м. Моторні яхти, запропоновані на продаж, представлені значною мірою сектором ринку яхт, що мають товарний вигляд нових, або наближених до стану нових. Моторні яхти вказаної частини ринку мають значний термін від дати виготовлення до поточного періоду та одночасно відносно малий час фактичної роботи в годинах. Експлуатація яхт проводилась у «м'якому режимі» за умов відпочинку володарів цих транспортних засобів в літній період. Під час епідемії грипу та повномасштабного вторгнення в Україну моторні яхти не експлуатувалися та зберігалися в ангарах і їм подібних спорудах. Висока первинна вартість моторних яхт, переважно іноземного виробництва, також сприяла збереженню суден в доброму технічному стані з відповідним виконанням профілактичних регламентних робіт.

Вказані особливості експлуатації не дозволяють здійснювати оцінку вищезначених моторних катерів за схемою, передбаченою діючою методикою [1], в якій одним з вирішальних факторів оцінки вартості є вік катера. Пропонується здійснювати оцінку моторних яхт порівняльним підходом [1]. Термін експлуатації в запропонованому підході не враховується. Враховуються розміри моторної яхти, а саме її довжина. До об'єктів аналогів зараховуються яхти, що знаходяться в стані повної придатності до експлуатації та стан яких максимально наближається до стану нового судна. У роботі на прикладі аналізу сукупності моторних яхт показана тенденція зміни відносної вартості яхти від її довжини.

Мета роботи полягає в наданні рекомендацій по визначенню вартості вживаних моторних яхт, що знаходяться в стані повної придатності до експлуатації.

Основна частина. Зазвичай ринкова вартість моторних човнів швидко та надійно визначається за діючою методикою [1]. Офіційно затверджена методика оцінки водних транспортних засобів передбачає розрахунок втрати вартості малотоннажними транспортними засобами в залежності від двох критеріїв – терміну експлуатації та технічного стану об'єкту дослідження [1, с. 70].

Технічний стан малотоннажного судноплавного засобу відповідає одному з двох значень показника – «об'єкт у доброму стані (не потребує будь-яких ремонтів, або заміни деталей, вузлів, агрегатів)», чи – «об'єкт потребує деякого ремонту, або заміни деталей, вузлів, агрегатів» [1, с. 70, 99].

Довідкові дані по «відсотку функціонального, фізичного зносу» моторних катерів наведено в таблиці 4 і на графіку В.5. [1, с. 70, 71, 101]. В таблиці та на графіку наведено вартість моторного катера у відсотках від первинної вартості в залежності від терміну експлуатації. Нормативний термін експлуатації для усіх типів моторних катерів прийнято 15 років.

Як вказувалось раніше, в Україні склались особливі умови на ринку продажу вживаних моторних яхт. Використання, запропонованого методикою підходу до оцінки вартості моторних яхт, потребує врахування специфічних умов ринку. Для моторних яхт, що знаходяться «у доброму стані», пропонується здійснювати порівняння без урахування терміну експлуатації. В якості критерія порівняння моторних яхт пропонується вартість одного метра довжини. Вказаний критерій був перевірений при оцінці вітрильних і моторних яхт в [2, 3].

Для аналізу залежності відносної вартості моторної яхти від довжини виконане статистичне дослідження, результати якого частково наведено в таблиці 1. До статистичної сукупності залучена інформація про пропозицію до продажу 13 моторних яхт. Згідно з оголошеннями судна знаходяться у доброму стані та не потребують будь-яких ремонтів, заміни деталей, вузлів, агрегатів.

Таблиця 1 – Відносна вартість моторних яхт, запропонованих на продаж

№ п/ч	Модель моторного катера*	Довжина, м	Вартість, \$	Відносна вартість, \$/м
1	Buster LX 2012	5,13	23000	4483,43
2	Bayliner 185 2008	5,49	21000	3825,14
3	Galeon 565 2007	5,55	24000	4324,32
4	Nitro Z-7 2015 Tracker	5,79	23500	4058,72
5	Flipper 630 2007	6,3	24000	3809,52
6	Aquador 21 2006	6,4	24000	3750,00
7	Jeanneau Merry Fisher 2008	6,65	26000	3909,77
8	Four Winns H210 2004	6,7	25000	3731,34
9	Buster Magnum 2008	7,2	26000	3611,11
10	Bayliner 2355 1998 Ciera	7,2	22200	3083,33
11	Bayliner 2355 1998	7,2	25500	3541,67
12	Bayliner 2455 2001	7,31	21000	2872,78
13	Bayliner 2452	7,6	20083	2642,50
	Середнє арифметичне			3664,90
	Дисперсія			283933,41
	Довірчі межі, 5%			322,00
	Коефіцієнт кореляції між довжиною та відносною вартістю			-0,87053

* Примітка. Напис назв катерів запозичено з оголошень

Коефіцієнт кореляції між довжиною та відносною вартістю катера дорівнює -0,871, що вказує на щільний зв'язок між вказаними характеристиками. Від'ємне значення коефіцієнта кореляції вказує на зменшення відносної вартості з ростом довжини моторної яхти згідно з масштабним ефектом. Апроксимація залежності відносної вартості від довжини моторної яхти, побудована на підставі таблиці 1, наведена на рис. 1.

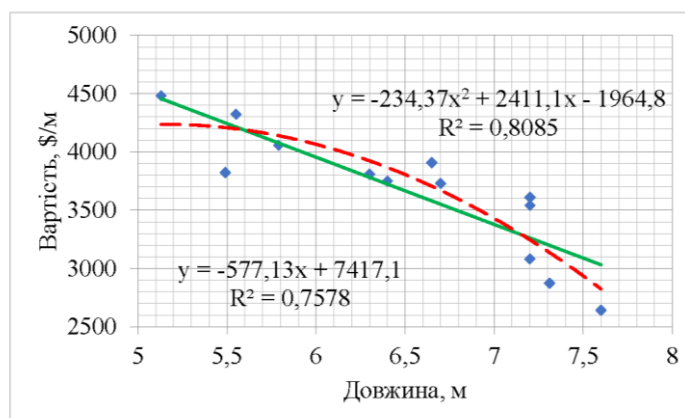

Рисунок – 1 Апроксимація залежності відносної вартості від довжини моторного катера

Виходячи з рисунку 1, слід зауважити, що квадратична апроксимація залежності відносної вартості від довжини моторної яхти краще відповідає статистичним даним ніж лінійна апроксимація. Вартість моторної яхти розраховується шляхом множення відносної вартості одного метра довжини на максимальну довжину яхти. Якщо довжина яхти, ринкова вартість якої оцінюється, потрапляє в діапазон довжин статистичних даних таблиці 1, так доцільно скористатися квадратичною апроксимацією відносної вартості одного метра довжини. Якщо довжина яхти виходить за межі діапазону довжини статистичних даних, так доцільно для екстраполяції відносної вартості одного метра довжини скористатися лінійною апроксимацією.

Висновки

Для розрахунку ринкової вартості моторних яхт, які знаходяться в доброму стані, наближеному до стану нової яхти, припустимо здійснювати порівняльну оцінку за критерієм максимальна довжина яхти.

Література

- [1] Рувін О. Г., Матвеїв В. В., Береговий С. В. Методика щодо визначення ринкової вартості судноплавних засобів та їх складових. Мін-во юстиції України. – К.: Київський НДІСЕ, 2021. – 151 с.
- [2] Казарезов А. Я., Толишев Е.В. Оцінка вартості вітрильних яхт. Наукові праці: Науково-методичний журнал. Т.72. Вип. 59. Економічні науки. Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2007. – 156 с.
- [3] Казарезов, В. І. Комишник. Оцінка вартості моторних яхт. Інновації в суднобудуванні та океанотехніці: 14 Міжнародна науково-технічна конференція: матеріали. – Миколаїв: НУК, 2023. – 768 с.

ASSESSMENT OF THE COST OF SMALL MOTOR YACHTS

Kazariezov Anatoliy Yakovych

Mykolaiv Research Expert Forensic Center

Abstract. The paper uses statistical methods to examine the relationship between the length of a motor yacht and the relative cost of a linear meter of a motor yacht. The significance of the relationship between the cost and the length of a motor yacht is proven. Used motor yachts with a length of 5 m to 7.5 m were taken into account, as they are the most common on the secondary market. Motor yachts that are fully functional, ready for operation, have valid registration documents and are offered for sale are considered. Recommendations for calculating the cost of used motor yachts are given.

Keywords: motor yacht, relative value, statistical relationship.

УДК 004.8

ВИЗНАЧЕННЯ ПЕРЕШКОД ПРИ ПЛАВАННІ В ПОРТАХ З ВИКОРИСТАННЯМ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В БЕЗЕКІПАЖНИХ СУДНАХ

Калініченко І.В.*кандидат технічних наук, доцент кафедри теплотехніки**Херсонського навального-наукового інституту Національного університету кораблебудування
імені адмірала Макарова, м. Херсон, Україна**ivan.kalinichenko@nuos.edu.ua*

Анотація. Авторами даної роботи були розглянуті методи розпізнавання даних у судноплавстві для побудови траєкторії руху безпілотного судна з штучним інтелектом (Artificial Intelligence). Приведено, що алгоритми машинного навчання здатний приймати розумні рішення, однак вони можуть ускладнюватися для неструктурованих даних. Ці проблеми можна вирішити з допомогою мереж глибокого навчання, у яких складна ситуація вирішується з допомогою багаторівневого ієрархічного підходу.

Ключові слова: штучний інтелект, безпілотне судно, контролер руху, автоматичне запобігання зіткнення судна, глибока нейронна мережа, навігація.

Вступна частина. Сьогодні для ефективного розвитку та ширшого впровадження цифрових технологій морському судноплавству необхідно адаптуватися до нових реалій. Для того, щоб досягти головної мети – зробити судна безпечнішими, екологічно чистими та ефективними, морська галузь має перейти до впровадження нових бізнес-моделей, загальної екосистеми для забезпечення взаємодії та підтримки прийняття рішень, єдиної платформи для більш масштабного управління рухом флоту [1, 2].

Видається раціональним, що впорядкування потоку інформації між різними елементами морської екосистеми призведе до підвищення ефективності. На сьогоднішній день кожен із цих елементів (екіпаж на борту судна, служба управління флотом, портові оператори, персонал служби руху суден, навчальні центри) отримує досить великий обсяг інформації для виконання своїх щоденних операцій. Але ніхто з них не має доступу до повної картини того, що відбувається.

Затребуваність методів класичної навігації як резервних залишається актуальною. Резолюцією Асамблеї ІМО А.1046 (27) встановлені високі вимоги до точності та надійності глобальних навігаційних супутникових систем (ГНСС), проте багаторічний досвід експлуатації показав, що супутникові системи мають низку проблем, обумовлених слабкою захищеністю від перешкод. Для малопотужних сигналів, що йдуть від джерела, що знаходяться на відстані 20 тис. км від поверхні Землі, і мають обмеження з енергетики, зростає небезпека впливу перешкод, у тому числі навмисних, таких як заміни сигналу (спуфінг). Ця проблема є настільки актуальною, що було проведено міжнародне дослідження цього питання – EU H2020 project STRIKE3, у результаті якого виникло загальне розуміння рівня загроз]. Крім того, розроблено форми стандартизації звітності про загрози ДПСС та тестування приймачів на основі міжнародного обміну результатами експлуатації та експериментів, що дозволили звіти

про події з різних систем моніторингу зробити сумісними. Фахівцями широко обговорюються методи, що зменшують уразливість та підвищують надійність позиціонування рухомих об'єктів.

Метою дослідження є аналіз та вибір методу розпізнавання перешкод з використанням контролерів для безпечного переходу або плавання в портовій зоні безпілотного судна зі штучним інтелектом.

Основна частина. Одним з найперспективніших і можливих для застосування на безпілотних суднах є метод глибокого навчання нейронних мереж, що використовує алгоритм «наскрізного навчання», здатний отримувати знання, отримані досвідченим шляхом та використання контролерів для мінімізації похибки при моделюванні навігаційної карти руху безпілотного судна.

Міжнародна морська організація (ІМО) у 1972 р., відповідно до Конвенції про міжнародні правила запобігання зіткненню суден у морі, запровадила правові рамки для регулювання ситуацій зіткнення суден [3, 4]. Ці правила можуть бути реалізовані за допомогою штучного інтелекту для розпізнавання зіткнень. Побудова алгоритмів та блок-схем спрощує розуміння вирішення проблем зіткнень суден.

Дані з датчиків аналізуються та накопичуються у базі даних. При глибокому навчанні дії координуються з береговою станцією і ці дані накопичуються. За наявності даних з AIS, об'єднаних з даними інших джерел, на судні є високий рівень розпізнавання даних і ситуаційної обізнаності. Методи, що використовуються для розпізнавання, включають допоміжні векторні системи, нейронні мережі, байєсівські мережі, гауссівські процеси. Дані способи визначають аномальну поведінку, таку як відхилення від стандартних курсів, несподівана активність AIS, несподіване прибуття порт, близьке наближення і вхід у небезпечну чи іншу зону.

Планування шляху – один із ключових параметрів морської автономної системи. Планування шляху судна можна поділити на дві спільні групи, а саме детермінований та евристичний підхід. Детермінований підхід використовує набір строго певних кроків для визначення рішення, а евристичний підхід використовує інформацію всередині підпростір області пошуку «прийнятне» рішення, а не найкраще рішення, що задовольняє проектним вимогам. Суть даного підходу полягає в тому, що в ньому робиться спроба уникнути перешкоди і досягти цільової точки на оптимальній відстані та в найкоротший термін. В даний час в області безпілотних автомобілів, мобільних роботів та дронів ефективно планування шляху містить методи штучного потенційного поля, нейронної мережі, нечіткої логіки та генетичного алгоритму. Найбільш поширеним алгоритмом планування шляху є підхід глибокого навчання, що містить область безпеки навколо кожної перешкоди, яка служить позначенням ризику зіткнення. Глибоке навчання з підкріпленням добре вирішує проблему розмірності та може обробляти багатовимірні вхідні дані.

Висновок. В реальному світі, безпілотні судна при русі мають інерцію і не можуть виконувати довільні команди руху по заданому шляху, крім як на доволі низьких швидкостях. У більшості випадків судно з штучним інтелектом, виконуючи команди руху, виконує команду для переміщення в ту чи іншу точку, а не просто ставить потрібні йому позиції. Загальноприйнятим методом компенсації обмежень кінематичних планів є використання стеження за об'єктом руху окремого механізму, контролера. Контролерами

називаються пристрої, що генерують команди керування безпілотним судном у реальному часі з використанням зворотного зв'язку від середовища для досягнення мети керування. Якщо мета полягає в утриманні об'єкта руху на заздалегідь запланованому шляху, такі контролери часто називають опорними контролерами, а шлях називають опорним шляхом. Контролери, які оптимізують глобальну функцію витрат, називають оптимальними контролерами.

Література

- [1] Radchenko R., Kornienko V., Radchenko M., Mikielewicz D., Andreev. A. Kalinichenko I. (2021). Cooling intake air of marine engine with water-fuel emulsion combustion by ejector chiller. *Modern Power Systems and Units. V International Scientific and Technical Conference. Kraków, Poland, Edited by Rerak, M.; Majdak, M.; E3S Web of Conferences. 323. id.00031. 5 p.* <https://doi.org/10.1051/e3sconf/202132300031>.
- [2] Thombre S., Bhuiyan M., Eliardsson P., Gabrielsson B., Pattinson M., Dumville M., Fryganiotis D., Hill S., Manikundalam V., Pölöskey M., Lee S., Ruotsalainen L., Söderholm S., Kuusniemi H. (2018). GNSS threat monitoring and reporting: Past, present, and a proposed future *The Journal of Navigation. 71. (3). 513–529. DOI: 10.1017/S0373463317000911.*
- [3] Kobalava, H., Konovalov, D., Kalinichenko, I., Pyrysunko, M. (2024). Study of Thermophysical Processes in the Thermopressor for Contact Cooling Systems. In: Ivanov, V., Pavlenko, I., Edl, M., Machado, J., Xu, J. (eds) *Advances in Design, Simulation and Manufacturing VII. DSMIE 2024. Lecture Notes in Mechanical Engineering. Springer, Cham.* https://doi.org/10.1007/978-3-031-63720-9_21.
- [4] Savenkov, O., Radchenko, A., Bileka, B., Scurtu, I.C., Kalinichenko, I. (2022). Improving the Efficiency of Operation of Gas Turbine Plants Based on Turbo-Gear Units. In: Nechyporuk, M., Pavlikov, V., Kritskiy, D. (eds) *Integrated Computer Technologies in Mechanical Engineering – 2021. ICTM 2021. Lecture Notes in Networks and Systems, vol 367. Springer, Cham.* https://doi.org/10.1007/978-3-030-94259-5_46.

DETERMINING OBSTACLES WHEN NAVIGATING IN PORTS USING ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN UNCREWED VESSELS

Kalinichenko I.V.

Kherson Educational-Scientific Institute of Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Kherson, Ukraine

Abstract. The authors of this work considered the methods of data recognition in shipping to build the trajectory of an unmanned vessel with artificial intelligence (Artificial Intelligence). It is shown that machine learning algorithms are capable of making intelligent decisions, but they can be complicated for unstructured data. These problems can be solved using deep learning networks, in which a complex situation is solved using a multi-level hierarchical approach.

Key words: artificial intelligence, unmanned ship, motion controller, automatic ship collision prevention, deep neural network, navigation.

УДК 330.341

ПРИНЦИПИ СТРУКТУРУВАННЯ МОРЕГОСПОДАРСЬКОГО КОМПЛЕКСУ**Надточій Ірина***доктор економічних наук, професор, заступник директора**Херсонського навчально-наукового інституту**Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,**м. Херсон, Україна**e-mail: nira@ukr.net***Дмитро Ломоносов***кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки**Херсонського навчально-наукового інституту**Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,**м. Херсон, Україна**e-mail: dmytro.lomonosow@gmail.com*

Анотація. На основі аналізу існуючих різновидів структур морегосподарського комплексу України визначені принципи структурування морегосподарського комплексу України. Запропоновано авторський варіант формування структури морегосподарського комплексу на основі Національного класифікатора України ДК 009:2010 «Класифікація видів економічної діяльності».

Ключові слова: морегосподарський комплекс; морегосподарська діяльність; структура морегосподарського комплексу; структура морегосподарської діяльності, види економічної діяльності.

Вступ. При розв'язанні різноманітних завдань як теоретичного, так і практичного характеру, пов'язаних з морегосподарським комплексом (МГК) України, виникає необхідність визначення його складу, взаємозв'язків, форм взаємодії та взаємозалежності між окремими складовими, важливості і впливу кожної з них на комплекс у цілому та на результати його діяльності. Тобто виникає потреба у представленні структури МГК України як сукупності окремих складових, що може бути зроблено по-різному.

Мета роботи полягає у визначенні існуючих та обґрунтуванні пропонованих принципів до структуризації МГК.

Основна частина. На основі аналізу літературних джерел, в яких розглядаються питання, пов'язані з МГК, можна виділити такі принципи його структурування (табл. 1).

Таблиця 1 – Принципи структурування МГК

Принципи, приклади їх застосування в літературі	Стисла характеристика принципів
1	2
Функціональний [1, с. 9; 2, с. 30; 3, с. 14]	Незважаючи на розповсюдженість цього принципу, в літературі не уточнюється про які функції йдеться і як саме вони виділяються. Водночас це має значення, оскільки термін «функціональна структура» економіки розуміється по-різному, так само як неоднаково сприймається і термін «функціональна структура» стосовно господарського комплексу, господарства, регіону тощо [4, с. 30; 5, с. 14; 6, с. 81-82; 7, с. 163; 8, с. 6, 51; 9; 10, с. 184]. У багатьох випадках цей принцип правильніше називати галузевим
Галузевий [11, с. 35; 12, с. 132; 13, с. 123]	Розподіл підприємств, що складають МГК, здійснюється за галузями економіки, які мають визначатися відповідно до Національного класифікатору України ДК 009:2010 «Класифікація видів економічної діяльності» [14]
Визначення структури на основі виокремлених видів морської діяльності [1 с. 35; 13, с. 140-141]	Вважається, що чітко встановити структуру МГК можна на основі виділених видів морегосподарської діяльності [1, с. 21, с. 35]. Об'єкти МГК репрезентують окремі її види. Первинною тут вважається саме діяльність, згідно з якою виділяються складові МГК. Тому структура МГК досить часто формується не відповідно до галузей, а безпосередньо за видами морегосподарської діяльності. При цьому чітка межа між цими двома поняттями не проводиться, а інколи вони навіть ототожнюються (див. наприклад, [14, с. 153])
Сферний [15]	Виділення складових МГК може здійснюватися у відповідності до сфер суспільного життя. Наприклад, як об'єднання соціальної, екологічної й економічної систем
Секторальний [16, с. 56]	В основі структури лежить розподіл економіки за секторами на виробничу та невиробничу сфери. Такий принцип застосований при структуруванні МГК в [16, с. 56]. Крім того, економіка поділяється на сектори і по-іншому, наприклад, на первинний (видобуток сировини), вторинний (виробничий), третинний (надання послуг), четвертинний (наука, освіта, охорона здоров'я тощо). Відповідно до цих секторів може здійснюватися і структурування МГК
Зональний [1 с. 12; 17, с. 17; 2, с. 21]	Виокремлюються дві підсистеми морської діяльності: «морська економіка» (види діяльності, що безпосередньо стосується морської, у тому числі прибережні види); «прибережна економіка» (охоплює прибережні території, «що забезпечують доступ до отримання вигод від морської діяльності (зокрема, не морські галузі за рахунок взаємодії з різними видами морської діяльності)» [1, с. 12], До вказаних зон слід додати континентальну (підприємства нерозривно пов'язані з об'єктами МГК, головною метою діяльності яких є, наприклад, забезпечення суднобудівних підприємств готовим обладнанням і виконання робіт, що відносяться до контрагентських поставок то робіт, час витрат яких у собівартості сучасного судна є одною з найбільш значущих)
Регіональний (територіальний або просторовий)	МГК може розглядатися як підсистема регіональної економіки. Відповідно до окремих регіонів, наприклад, країни або континенту, виділяються регіональні або територіальні комплекси як складові загального МГК країни чи континенту. Для регіонального та галузевого управління територіальний підхід має переважно практичне значення
Суб'єктний	Передбачає представлення МГК як сукупності окремих суб'єктів господарювання. При цьому важливим питанням є відокремлення морської діяльності від морегосподарської (див. [18, с. 126-27; 19, с. 232-233]) з урахуванням суттєвих особливостей останньої [20]. Репрезентація МГК як сукупності суб'єктів господарювання найбільше значення має для розв'язання практичних питань

У переважній більшості випадків структура МГК має багаторівневу побудову. На окремих рівнях однієї й тієї ж структури часто застосовуються різні принципи розчленування. Наприклад, в [16, с. 56] розчленування послідовно, рухаючись зверху, здійснюється спочатку

на два сектори економіки, потім в рамках кожного сектору виділяються групи галузей (без прив'язки до Національним класифікатору України ДК 009:2010 «Класифікація видів економічної діяльності» [12]) і т. д.

Як для класифікації морегосподарської діяльності, так і для структурування МГК найдоцільніше використовувати багаторівневу, ієрархічну структуру, побудовану відповідно до [18, с. 126-27]. На нижчих щабелях слід розмішувати господарюючі суб'єкти МГК, згруповані згідно з [12]. У міру переміщення вгору ієрархічними сходами суб'єкти, а потім і створені на їх основі більш загальні компоненти комплексу мають послідовно об'єднуватися у більші крупні угруповання за різними ознаками відповідно до поставлених завдань.

Висновки. Переважна більшість існуючих в науковій літературі пропозицій щодо визначення структури МГК дає лише загальне уявлення про його склад та взаємозв'язки компонентів і носить, як правило, описовий характер. Для розв'язання практичних завдань, пов'язаних з аналізом, плануванням, прогнозуванням та контролем, структурування МГК доцільно здійснювати відповідно до класифікації видів морегосподарської діяльності, побудованої на основі Національного класифікатора України ДК 009:2010 «Класифікація видів економічної діяльності» [12].

Література

- [1] Державна підтримка розвитку морегосподарського комплексу України (організаційні та правові аспекти): монографія / О. М. Кібік, О. П. Подцерковний, Ю. З. Драпайло, В. О. Котлубай та ін.; за ред. О. М. Кібік, О. П. Подцерковного. Херсон: ФОП Грін Д. С. 2014. 442 с.
- [2] Розроблення науково-методичних основ оцінки впливу на морське довкілля об'єктів та видів морегосподарської діяльності : Звіт про науково-дослідну роботу. НДУ «Український науковий центр екології моря». Одеса, 2018. 93 с.
- [3] Вовд. Волосяк М. В., Вдовиченко Л. Ю. Морегосподарський комплекс: проблеми розвитку та регулювання : монографія / М. В. Волосяк, Л. Ю. Вдовиченко. Київ: «Центр учбової літератури». 2018. 152 с.
- [4] Регіональна економіка: Підручник / В. В. Журавель, О. В. Поспєлов, Г. П. Рекун, В. Б. Родченко. Х. : ХНАМГ, 2011. 271 с.
- [5] Жупанський Я. І., Вах І. С. Особливості структури територіальних угруповань основних виробництв і місцевих поєднань. Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Географія. Вінниця, 2007. Вип. 13. С. 162-165.
- [6] Семенов В. Ф. Регіональна економіка : навч. посіб. Київ, МП «Леся», 2008. 595 с.
- [7] Функціональна структура економіки / Савчук І. Г. // Словник суспільної географії. Електронний ресурс. <https://geohub.org.ua/node/5477> (дата звернення: 10.08.2025).
- [8] Топчієв О. Г., Мальчикова Д. С., Яворська В. В. Регіоналістика: географічні основи регіонального розвитку і регіональної політики. Навч. посіб. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2015. 372 с.
- [9] Горбаченко С. А., Каражія Е. А. Структуризація морегосподарського комплексу України. Держава та регіони. Серія : Економіка та підприємництво. 2019. № 4. С. 33-37.
- [10] Гришина Л. О., Карась П. М., Філіпішина Л. М. Тенденції, проблеми та перспективи розвитку морегосподарського комплексу України в умовах євроінтеграції. Науковий вісник УНУ. 2019. Вип. 24. Ч. 1. С. 131-135.
- [11] Трунін К. С. Структурування морегосподарського комплексу України. Збірник наукових праць Національного університету кораблебудування. 2014. № 1. С. 120-125.

- [12] Національний класифікатор України. Класифікація видів економічної діяльності. ДК 009:2010 [Електронний ресурс]. <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vb457609-10#Text>.
- [13] Лопушинський І. П., Артем'єв О. С. Удосконалення державного регулювання та координація розвитку морегосподарського комплексу України. Вісник Херсонського національного технічного університету. 2021. № 3 (78). С. 138-143.
- [14] Глазирін В. Л., Белікова М. В. Структура приморської зони та методика оцінки умов її розвитку. Архітектурний вісник КНУБА. 2014. Вип. 3. С. 152-158.
- [15]. Артем'єв О. С. Державне управління морегосподарським комплексом України [Електронне видання] Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування 2020 № 1. https://el-zbirn-du.at.ua/2020_1/9.pdf.
- [16] Гайду О.В. Модернізація державного управління розвитком морегосподарського комплексу України на державному та регіональному рівнях : Дис. на здобуття наукового ступеня кандидата наук з державного управління за спеціальністю 25.00.02 – механізми державного управління. Чорноморський національний університет. Миколаїв, 2017.
- [17] Волосяк М. В., Вдовиченко Л. Ю. Функціональна структура морегосподарського комплексу України. Бізнесінформ. 2016. № 2. С. 14-20.
- [18] Ломоносова О. Е., Ломоносов А. В., Надточий І. І. Сутність морегосподарської діяльності та класифікація її видів. Економічний простір. 2015. № 93. С. 117-130.
- [19] Ломоносова О. Е., Ломоносов Д. А., Надточий І. І. Морська діяльність: сутність, особливості та види. Вісник соціально-економічних досліджень: зб. наук. праць; Одеський національний економічний університет. Одеса, 2015. № 56 (1). С. 229–238.
- [20] Ломоносов А. В., Ломоносова О. Е. Специфічні риси морської діяльності як особливого виду трудової діяльності. Наукові економічні читання присвячені пам'яті першого декана інженерно-економічного факультету НУК професора В.Ч. Лі. (30 листопада – 01 грудня 2023 року) «Актуальні вектори відновлювальної трансформації економіки України». Збірник матеріалів. Том 1. Миколаїв. 2023. С. 157-160.

Nadtochii Iryna, Lomonosov Dmytro

Kherson Educational-Scientific Institute of Admiral Makarov National University of Shipbuilding

Abstract. Based on the analysis of the existing types of structures of the maritime economic complex of Ukraine, the principles of structuring the maritime economic complex of Ukraine are determined. The author's own version of formation of the structure of the maritime economic complex on the basis of the National Classifier of Ukraine DK 009:2010 "Classification of economic activities" is proposed.

Keywords: maritime economic complex; maritime economic activity; structure of the maritime economic complex; structure of maritime economic activity, types of economic activity.

УДК 620.9:005(075.8)

ПЛАНУВАННЯ ЕНЕРГЕТИЧНИХ ОБСТЕЖЕНЬ ЕЛЕМЕНТІВ ПОРТОВОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ

¹Харитонов Ю.М., ²Ворона В.В.

*¹доктор технічних наук, професор, керівник навчально-наукового центру морської інфраструктури Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова
м. Миколаїв, Україна,
kharytonov888@gmail.com*

*²магістр, Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова
м. Миколаїв, Україна,
vorona.gella@gmail.com*

Анотація. Запропонована вдосконалена модель процесів планування вартості проведення енергетичних об'єктів морської інфраструктури на підставі створення їх інформаційних моделей та баз даних щодо нормативних робіт та їх вартості.

Ключові слова: портова інфраструктура, енергетичний аудит, планування вартості.

Вступ. Портова галузь є важливою складовою економіки України. Ефективне функціонування портів є визначним чинником сталого розвитку економіки. Основу діяльності порту, його структурно-параметричні показники, загальні показники економічної діяльності в значній мірі визначається ефективністю функціонування портової інфраструктури.

Одними з фундаментальних процесів ефективного енерговикористання слід вважати процеси пов'язані з проведенням енергетичних аудитів(обстежень), які за своїми кінцевими результатами дозволяють портовим адміністраціям визначати дійсний стан порту в питаннях ефективного використання енергетичних ресурсів, розробляти та реалізувати відповідні програми та проєкти розвитку енергетики порту, підвищувати енергетичну та екологічну ефективність об'єктів портової інфраструктури тощо.

Виконані дослідження доводять, що питання організації та проведення енергетичних обстежень об'єктів портової інфраструктури є актуальними та такими що потребують свого негайного вирішення.

Метою наукового дослідження є підвищення енергетичної ефективності функціонування об'єктів портової інфраструктури шляхом вдосконалення моделей планування енергетичних обстежень.

Основна частина. Виконаний аналіз сучасного стану проблеми підвищення енергетичної ефективності об'єктів портової інфраструктури сформував запит на створення моделей планування енергетичних обстежень об'єктів портової інфраструктури, що дозволило сформулювати тему досліджень та визначити основні завдання, які потребують свого вирішення (рис. 1).

Рисунок 1 – Структурна схема етапів та завдань дослідження

Дослідження проводились в рамках наукової діяльності Центру прикладних досліджень в енергетиці Національного університету імені адмірала Макарова.

На теперішній час основними роботами з проведення енергетичних обстежень, у відповідності до нормативних документів [1...4] слід вважати наступні (рис. 2).

Рисунок 2 – Основні роботи з проведення енергетичного аудиту

Практична діяльність з питань енергетичних аудитів доводить, що процеси планування енергетичних обстежень об'єктів портової інфраструктури повинні відповісти на ряд запитань організаційного характеру, серед яких ключовими питаннями слід вважати: визначення обсягів та меж проведення енергетичних аудитів, визначення вартості робіт з енергетичного обстеження, визначення складу команди енергоаудиторів, визначення термінів проведення енергетичних обстежень, визначення інструментального забезпечення проведення робіт.

Розглянуті основні моделі планування енергетичних обстежень, визначені їх основні позитивні сторони та недоліки.

З метою вдосконалення моделей визначення вартості при проведенні енергетичних обстежень на об'єктах портової інфраструктури пропонується, перш за все, розробити їх інформаційні моделі за всім спектром їх структурно-параметричних показників та характеристик. Інформаційна модель об'єкту, представлена у вигляді інформації, що зображує

істотні для даного розгляду параметри та змінні величини об'єкта, зв'язки між ними, входи і виходи об'єкта і дозволяє шляхом подачі на модель вхідних величин моделювати можливі стани об'єкта.

Розроблення інформаційних моделей об'єктів портової інфраструктури забезпечить вирішення завдань інформаційного забезпечення процесів планування енергетичних обстежень та створення єдиного інформаційного простору для енергоаудиторів.

Для одних і тих об'єктів портової інфраструктури представляється доцільним у відповідності до їх класифікації, наданої у [5], створити шаблони бази даних з виконання нормативних робіт та обов'язкових визначень показників та характеристик при проведенні енергетичних обстежень, а також створити базу даних щодо вартісних показників, на початок підписання договору на проведення енергетичних досліджень, які стануть основою для подальшого планування (рис. 3).

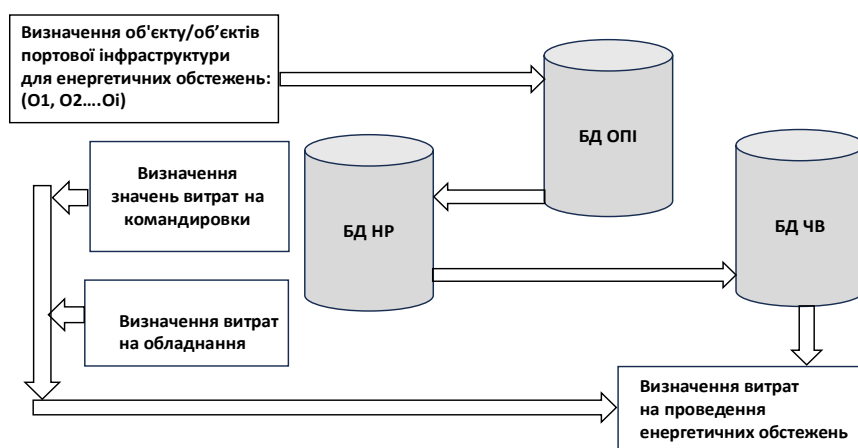

Рисунок 3– Узагальнена процесна модель визначення вартості проведення енергетичних обстежень об'єктів портової інфраструктури: БД ОПІ – база даних об'єктів портової інфраструктури; БД НР – база даних нормативних робіт; БД ЧВ – база даних нормування часу

Висновки

1. Підвищення енергетичної ефективності об'єктів портової інфраструктури є актуальним науково-прикладним завданням, вирішення якого має державне значення.

2. Вдосконалені моделі процесів планування вартості проведення енергетичних об'єктів морської інфраструктури потребують практичної реалізації та перевірки.

Література

- [1] Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку проведення та вимог до енергетичного аудиту процесів та транспорту» від 1 грудня 2023 р. за № 1258
- [2] ДСТУ EN 16247-3:2015 “Енергетичні аудити. Частина 3. Процеси (EN 16247-3:2014, IDT)”
- [3] ДСТУ EN 16247-4:2015 “Енергетичні аудити. Частина 4. Транспорт (EN 16247-4:2014, IDT)”
- [4] Закон України “Про енергетичну ефективність будівель” Наказ НАЕР від 20.05.10 № 56 «Про затвердження Типової методики «Загальні вимоги до організації та проведення енергетичного аудиту»
- [5] Закон України «Про морські порти»

PLANNING ENERGY AUDITS OF PORT INFRASTRUCTURE ELEMENTS**Kharytonov Yuriy, Vorona Vladislav**

Admiral Makarov National University of Shipbuilding

Abstract. The proposed improved model for planning energy survey costs for port infrastructure facilities is based on the creation of information models and databases on standardized work and its cost.

Keywords: port infrastructure, energy audit, cost planning.

УДК 005.3:621.791.05

ВИКОРИСТАННЯ 3D МОДЕЛЕЙ ДЛЯ ВИЗНАЧЕННЯ КОНСТРУКТИВНО-ТЕХНОЛОГІЧНИХ ПОКАЗНИКІВ ЗВАРНИХ МЕТАЛОКОНСТРУКЦІЙ**Сімутєнков І.В.**

*кандидат технічних наук, старший викладач, Національний університет кораблебудування
імені адмірала Макарова м. Миколаїв, Україна
simutenkovivan@gmail.com*

Драган С.В.

*кандидат технічних наук, професор НУК, завідувач кафедри зварювального виробництва,
Національний університет кораблебудування
імені адмірала Макарова м. Миколаїв, Україна
stanyslav.dragan@nuos.edu.ua*

Анотація: Викладена методика визначення конструктивно-технологічних показників при проектуванні зварних металоконструкцій з використанням 3D моделей. Розроблені узагальнені емпіричні залежності, які дозволяють на їх основі прогнозувати потрібні ресурси для виконання у перспективі подібних замовлень. Наведені приклади використання розробленої методики.

Ключові слова: зварні конструкції, 3D моделювання, конструктивно-технологічні показники, апроксимація.

Вступна частина. Кількісні конструктивно-технологічні показники зварного виробу (кількість деталей, площа конструкції, маса листового і профільного прокату, довжина різь та зварних швів і т. ін.) для конструкцій різних типів як функції від їх ваги чи кубічного модуля дозволяють прогнозувати дані показники нового замовлення вже на початкових етапах проектування на підставі вже відомої контрактної маси [1]. Але роботи, зв'язані з визначенням вказаних показників з використанням креслень у паперовому чи у електронному вигляді досить трудомісткі, тому більшість сучасних підприємств широко використовують (розробляють чи отримують від проектувальника) детальні 3D моделі виробів, з яких складається інформаційна модель об'єкта (будівлі, споруди, тощо) [2]. При цьому відсутність методики використання таких моделей та визначення на їх основі показників зварної металоконструкції являє собою актуальне завдання.

Метою даної роботи є розробка інженерної методики визначення на стадії проєктування конструктивно-технологічних показників зварних металоконструкцій з використанням їх 3D моделей.

Основна частина.

Розроблена методика передбачає послідовну реалізацію наступних етапів.

1. Вибір зварних конструкцій різного призначення (табл. 1), групування їх за типами, розмірами та теоретичною масою для створення геометрично ідентичних 3D моделей. У даній роботі загалом було розроблено більш ніж 5400 об'ємних моделей деталей та конструкцій різних типів: двотаврові балки, зв'язки, ферми, ортотропні плити, об'ємні балки, тощо та теоретичною масою від 0,8 до 43850 кг.

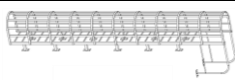
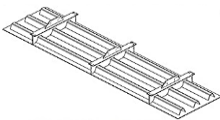
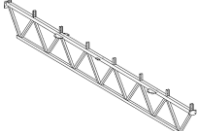
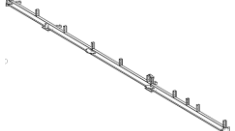
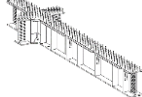
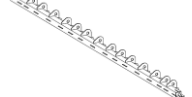
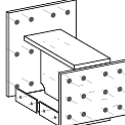
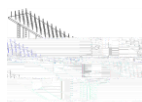
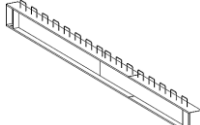
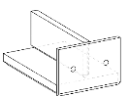
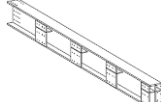
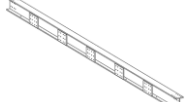
2. Визначення за 3D моделями основних показників МК:

– геометричних (габаритні розміри: довжина – Д, ширина – Ш, висота – В). При визначенні розмірів слід керуватися умовою: $D \geq Ш \geq В$ та принципом: Д – найбільший розмір, визначений вздовж конструкції, В – найменший розмір конструкції, визначений ортогонально вектору, що паралельний найбільшому габаритному розміру, Ш – найбільший розмір, що одночасно ортогональний до векторів, які паралельні до найбільшого та найменшого розмірів;

– конструктивно-технологічних (об'єм описаного прямокутного паралелепіпеда – кубічний модуль – VMK, маса – MMK, площа зовнішньої поверхні – SMK, довжина зварних швів – $L_{ш}$, маса наплавленого металу – $M_{н.м}$ тощо).

3. Побудова взаємозалежностей конструктивно-технологічних показників за умови, що квадрат коефіцієнта кореляції Пірсона (коєф. детермінації) для двох масивів даних R2 має бути найбільшим. У даній роботі перевагу віддавали лінійній апроксимації як більш зручній для практичного використання (табл. 2). При аналізі використовували рекомендації [3].

Таблиця 1 – Зовнішній вигляд конструкції в залежності від запропонованого показника MMK/VMK та відношення Д/Ш

MMK/VMK, кг/м ³	Зовнішній вигляд конструкції		
	Відношення довжини МК до її ширини		
	≤5 (1-5)	5-20	≥20 (20-90)
10-50			
60-200			
300-800			
900-1500			
1600-3000			
4000-7800			

4. Визначення необхідного обсягу вибірки за кожним конструктивно-технологічним показником.

Мінімальний обсяг вибірки визначається за допомогою довірчого інтервалу середнього значення [3]. У даній роботі задавались довірчою ймовірністю 95% та відхиленням вибіркового середнього значення від справжнього значення середнього результату не більше ніж на 10%. Мінімальний обсяг вибірки для деяких конструктивно-технологічних показників становив: $VMK - 4220$, $MMK - 3204$, $SMK - 3078$, $M_{н.м.} - 1086$;

Таблиця 2 – Апроксимаційні залежності конструктивно-технологічних показників та R^2 від M_{MK}/V_{MK} та D/Π

M_{MK}/V_{MK} , кг/м ³		Відношення D/Π					
		≤ 5		5-20		≥ 20	
До 400	M_{MK}	$184,7V_{MK}+933,9$	0,84	$233,7V_{MK}+36,3$	0,97	$219,9V_{MK}+14,8$	0,92
	S_{MK}	$0,015M_{MK} + 2,1$	0,95	$0,014M_{MK} + 2,2$	0,99	$0,017M_{MK} + 2,7$	0,93
	$M_{н.м.}$	$0,017M_{MK} + 0,6$	0,99	$0,016M_{MK} + 1,4$	0,81	-	-
	L_{Π}	$3,2M_{н.м.} + 2,9$	0,99	$2,5M_{н.м.} + 7,7$	0,97	-	-
400-900	M_{MK}	$482,9V_{MK}+107,0$	0,96	$657,9V_{MK}+41,3$	0,95	$543,4V_{MK}+44,2$	0,91
	S_{MK}	$0,007M_{MK} + 2,6$	0,94	$0,007M_{MK} + 4,4$	0,95	$0,02M_{MK} + 0,8$	0,97
	$M_{н.м.}$	$0,016M_{MK} + 2,2$	0,93	$0,012M_{MK} + 0,6$	0,97	-	-
	L_{Π}	$0,55M_{н.м.} + 11,3$	0,91	$0,8M_{н.м.} + 14,9$	0,93	$3,9M_{н.м.} + 2,1$	1
Більше 900	M_{MK}	$954,9V_{MK}+63,3$	0,96	$926,1V_{MK}+36,4$	0,99	$1023,9V_{MK}+11,5$	0,95
	S_{MK}	$0,009M_{MK} + 0,95$	0,91	$0,007M_{MK} + 1,4$	0,99	$0,018M_{MK} + 1,0$	0,86
	$M_{н.м.}$	$0,014M_{MK} + 0,75$	0,99	$0,013M_{MK} + 0,37$	0,99	-	-
	L_{Π}	$0,7M_{н.м.} + 4,0$	0,98	$0,7M_{н.м.} + 4,9$	0,99	$3,5M_{н.м.} + 2,4$	0,98

5. Порівняння різних МК між собою за основними показниками. Для цього можна використовувати різні прийоми. Авторами запропоновані показники MMK/VMK (кг/м³) та відношення D/Π . Для аналізованої вибірки показник MMK/VMK знаходиться у діапазоні від 10 до 7850. Верхня межа діапазону відповідає щільності матеріалу конструкції (сталі). Для спрощення практичного використання усі МК були поділені на три групи так, що кожна група об'єднувала приблизно 1/3 від загальної кількості, таким чином утворивши дев'ять поєднань. Розбиття на групи дозволяє збільшити точність апроксимації для кожного поєднання у порівнянні з апроксимацією загального масиву даних.

З використанням наведеної методики визначали конструктивно-технологічні показники для конструкції за заготівельним, складально-зварювальним та ізоляційно-малярним видами виробництва.

Висновок

Розроблена інженерна методика визначення на стадії проєктування конструктивно-технологічних показників зварних металоконструкцій дозволить менеджменту промислового підприємства оперативно приймати управлінські рішення при створенні нового виробництва.

Література

- [1] Сімутенков І. В. Концептуальні основи створення функціональної моделі комплексу корпусних видів виробництва суднобудівної верфі / І. В. Сімутенков, С. В. Драган // Збірник наукових праць НУК – 2023. – № 4. – С. 135-144, URL: <http://znp.nuos.mk.ua/4-2023>;
- [2] Arturo Benayas-Ayuso CAD Sensitization, an Easy Way to Integrate Artificial Intelligence in Shipbuilding / Arturo Benayas-Ayuso, Rodrigo Perez Fernandez, Francisco Perez-Arribas // Computers 2024. – #13, URL: <https://doi.org/10.3390/computers13100273>;
- [3] Статистика / С.С. Герасименко та ін. – К., КНЕУ, 2000. – 467 с.

DETERMINATION OF STRUCTURAL AND TECHNOLOGICAL INDICATORS OF METAL STRUCTURES BASED ON THEIR 3D MODELS

Simutienkov Ivan Viktorovich, Dragan Stanislav Volodymyrovych

Admiral Makarov National University of Shipbuilding.

Text of the annotation: A methodology is presented that allows determining the structural and technological indicators of designed metal structures based on their 3D models. The structural and technological indicators of products of various structural and intended purposes determined in this way were summarized in the form of empirical dependencies to determine, on their basis, forecasts of the required resources in future similar orders.

Keywords: 3D modeling, design and technological indicators, approximation

УДК 627.3: 355.01

ФУНКЦІОНУВАННЯ МОРСЬКИХ ПОРТІВ ДУНАЮ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Тубальцев А.М.

доцент кафедри екології та природоохоронних технологій

anatoliy.tubaltsev@nuos.edu.ua

Тубальцева Н.П.

кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту

natalia.tubaltseva@nuos.edu.ua

Національний університет кораблебудування ім. адм. Макарова, м. Миколаїв, Україна

Анотація. Розглянуто діяльність морських портів Дунаю в довоєнний період та в сучасних умовах. Проаналізовано причини підвищення та зниження вантажообігу в різні періоди часу та обґрунтовано вплив суб'єктивних та об'єктивних факторів. Зазначено, що порти Дунаю відновили та підвищили свій експортний потенціал в порівнянні з довоєнним періодом. Наведено заходи для розвитку альтернативної логістичної інфраструктури в дунайських портах для окремих видів вантажів.

Ключові слова: морський порт, вантажообіг, розвиток, інфраструктура.

Вступ. Україна володіє значним портовим потенціалом (порти на Дніпрі, Дунаї, Південному Бузі, Великі порти Одеси). Після початку повномасштабних воєнних дій в Україні традиційні морські ворота держави – порти Чорного моря – зазнали суттєвих обмежень у діяльності. У цьому контексті дунайські порти (Ізмаїл, Рені, Усть-Дунайськ) вийшли на перший план, набувши стратегічного значення для експорту та імпорту.

Мета роботи. Показати, що функціонування портів Дунаю необхідно підтримувати як перспективний напрям співпраці з європейськими країнами і як альтернативний розвиток логістичної інфраструктури для окремих видів вантажів.

Основна частина. Початок повномасштабної війни в Україні призвів до того, що в результаті блокування українських морських портів на Чорному морі, дунайські порти ми в

перші місяці війни набули важливого стратегічного значення для експорту та імпорту українських вантажів.

Якщо розглядати історію становлення морських портів Дунаю, то до початку війни в Україні цим портам не приділялася особлива увага як урядовими структурами, так і приватними експортерами. Головна причина це їх неспроможність конкурувати з глибоводними портами Великої Одеси (Південний, Одеса, Чорноморськ) та портами Румунії і Молдови через мілководдя та обмеження в тоннажності прийнятих суден. Дунайські порти можуть приймати судна осадкою лише до 7 метрів. Крім того, практично кожного року (літо, осінь) відбувається обміління Дунаю, що створює проблеми для судноплавства. Ефективно функціонування портів вимагало значних інвестицій для постійного днопоглиблення, розвитку портової інфраструктури та під'їзних шляхів. В 2000 році була заснована Спеціальна економічна зона «Рені», в рамках якої було реалізовано 7 інвестиційних проектів, інвестовано 14,79 млн. доларів, створено 264 робочих місць [1]. Дещо було зроблено, але як виявилось в 2022 році цього було недостатньо. В останні роки приватний бізнес не йшов на Дунай через відсутність сучасної логістичної системи, яка включає в себе розвиток автомобільного, залізничного сполучення з дешевими тарифами, розвинуту систему складування та сучасне цифрове обладнання.

В результаті загальний вантажообіг морських портів на Дунаї був доволі низький. Для прикладу у 2017 році порт Ізмаїл перевалив 5,1 млн. тон, порт Рені – 1,1 млн. тон, а порт Усть-Дунайськ лише – 0.054 млн. тон. Взагалі у довоєнний час перевалка в дунайських портах в загальному обсязі перевалки в Україні складала 2,5 – 4,2%, а або 4-6 млн. тон вантажів. В той же час проектна пропускна здатність цих портів складає для порту Ізмаїл – 8,5 млн. тон, для порту Рені – 8 млн. тон, а для порту Усть-Дунайськ – 4 млн. тон [2]. Невеликі довоєнні об'єми перевалки вантажів викликані ще й тим що були альтернативні діючі порти в Одесі, Маріуполі та Миколаєві

Початок повномасштабної війни в Україні повністю змінив відношення як держави так і приватних експортерів до роботи дунайських морських портів. Незважаючи на те, що основні Чорноморські порти України були заблоковані, дунайські морські порти продовжували працювати. Загальна перевалка вантажів в дунайських портах у порівняно з довоєнним періодом різко зросла. В 2022 -2023 роках тільки порти Дунаю були діючими портами на території України (табл. 1).

Таблиця 1 – Динаміка оброблених суден в дунайських портах

Рік	2021 р.	2022 р.	2023 р.	2024 р.
Кількість оброблених суден, тис.од.	3,6	10,1	14	7,7

(Складено на основі [2])

Ефективній роботі сприяло відкриття проходу суден через гирло Бистре, будівництво у 2023 році 23 нових терміналів та 20 нових точок перевалки вантажів. Значно зросли інвестиції в інфраструктуру портів. Загальне сума інвестицій склала понад \$100 млн. [2]. Вдалося задіяти для модернізації портів таких потужних інвесторів як «Нібулон» (Ізмаїл), «Кернел» (Рені), «Аскет-Шиппінг», «Danube Logistic Group» та інших. Асоціацією морських портів України у 2022-2023 роках зроблено днопоглиблення в портах, вдосконалено диспетчерізацію, що дало змогу збільшити кількість заходів суден. Проведена робота, дала можливість збільшити

загальну перевалку вантажів в дунайських портах з 16,5 млн.тон в 2022 році до 32,1 млн. тон в 2023 році. Протягом 2022–2023 років їх вантажообіг зріс у шість разів порівняно з довоєнним 2021 роком (табл. 2).

Таблиця 2 – Перевалка вантажів дунайськими портами (млн. тон)

	2017 р.	2021 р.	2022 р.	2023 р.	2024 р.
Ізмаїл	5,1	4,1	8,9	20,3	13,4
Рені	1,1	1,4	6,8	10,1	3,4
Усть-Дунайськ	0,054	0,1	0,8	1,7	0,5
Всього	6,254	5,6	16,5	32,1	17,3

(Складено на основі [2])

Однак з відкриттям у 2023 році морського коридору з портів Одеси, Південного, Чорноморська, об'єм перевалки вантажів в дунайських портах зменшився майже на половину (табл. 2). Основана причина падіння вантажообігу в дунайських портах, це – відкриття одеських портів. Порти «Великої Одеси» у 2024 році збільшили обсяг перевалки вантажів у 2,6 рази порівняно з 2023 роком – до 79,9 млн. тон, а дунайські порти скоротили цей показник на 46% – до 17,3 млн. тон [3]. Крім того, до причин такого стану відносяться і старі проблеми дунайських портів: малі глибини, обмежена тоннажність суден, дорожча логістика до портових складів, часті мілководдя Дунаю в літній період, тарифна політика Укрзалізниці, ситуація на зерновому ринку, обмеженість залізничної доступності дунайських портів, зношеність флоту та недостатня кількість буксирів і барж.

В той же час, незважаючи на таке падіння вантажообігу морські порти Дунаю залишаються ключовими для перевалки руди, нафтопродуктів та імпортованих партій, невеликих партій вантажів до 5000 тон, які відправляються до Туреччини та середземноморських країн, а також споживачам які знаходяться вгорі за течією Дунаю. Морські порти Дунаю мають безпосередній вихід на річковий коридор до Центральної Європи (Сербія, Угорщина, Австрія, Німеччина). Вони є частиною логістичного коридору «Шлях солідарності», який з'єднує Україну з ЄС, що дає можливість комбінувати залізничні, автомобільні та водні маршрути. Їх інтеграція до TEN – Т транс'європейські транспортні мережі) дає можливість на масштабування європейського співфінансування та підтримки спеціалізованої інфраструктури.

За думкою експертів для подальшого розвитку дунайських морських портів необхідно в першу чергу:

1. Проведення інфраструктурної модернізації (поглиблення фарватеру, будівництво нових терміналів і складів).

2. Інтеграція з європейськими логістичними коридорами.

3. Державно-приватне партнерство з великими вантажовідправниками.

Залучення інвесторів на умовах концесій або державно-приватних угод. Так вже у 2025 році у межах оголошеної ініціативи «Шляхи солідарності» на зустрічі представників України, Румунії та Європейського Союзу обговорювалися перспективи подальшого розвитку дунайських портів, що знаходяться на території Одеської області.

4. Розвиток судноплавства по Дунаю, модернізація флоту, розбудова флоту, барж, будівництво у портовій зоні переробних потужностей і промислових виробництв [4].

5. Здешевлення вартості портової перевалки на Дунаї та фіксування тарифів Укрзалізниці.

Таким чином дунайські морські порти, це приклад того, що навіть невелика логістична структура в критичний момент для України може виконувати стратегічні завдання. В умовах війни та обстрілів портової інфраструктури, виникає необхідність в альтернативних маршрутах для експорту та імпорту вантажів, тому дунайські порти відігравали і будуть відігравати надважливу роль для забезпечення експорту продукції з України. Тому, незважаючи на те що з відкриттям морського коридору значення дунайських портів знизилося, ці маршрути потрібно підтримувати, як елемент економічної безпеки України. Якщо держава зможе забезпечити умови для їх сталого розвитку, морські порти Дунаю можуть не лише зберегти позиції, а й перетворитись на потужний логістичний вузол європейського значення.

Література.

[1] Інтермодальність та перспективи розвитку морських портів на Дунаї URL: <https://mtu.gov.ua/files/%D1%80%D0%BE%D0%B7%D0%B2%D0%B8%D1%82%D0%BE%D0%BA%20%D0%BC%D0%BE%D1%80%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D1%85%20%D0%BF%D0%BE%D1%80%D1%82%D1%96%D0%B2.pdf> (дата звернення: 01.06.2025).

[2] Григоренко Ю. Дунайські порти: як врятувати важливий логістичний маршрут URL: <https://gm.kcenter.ua/posts/dunajski-porty-ia-k-vriatuvaty-vazhlyvyj-lohistychnyj-marshrut/> (дата звернення: 05.06.2025).

[3] Сайт Державної служби статистики України URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 01.06.2025).

[4] Проект Плану відновлення України Матеріали робочої групи «Відновлення та розбудова інфраструктури» Національна рада з відновлення України від наслідків війни. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/recoveryrada/ua/restoration-and-development-of-infrastructure.pdf> (дата звернення: 07.07.2025).

FUNCTIONING OF DANUBE SEAPORTS IN MODERN CONDITIONS

Anatoliy Tubaltsev, Natalia Tubaltseva,

Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Mykolaiv, Ukraine

The activities of the Danube seaports in the pre-war period and in modern conditions are considered. The reasons for the increase and decrease in cargo turnover in different periods of time are analyzed and the influence of subjective and objective factors is substantiated. It is noted that the Danube ports have restored and increased their export potential compared to the pre-war period. Measures are provided for the development of alternative logistics infrastructure in the Danube ports for certain types of cargo.

Keywords: seaport, cargo turnover, development, infrastructure.

УДК 656.07 (477)

МІЖНАРОДНІ ТРАНСПОРТНІ КОРИДОРИ В ТРАНСПОРТНІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ

Тубальцева Н.П.*кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту
natalia.tubaltseva@nuos.edu.ua***Тубальцев А.М.***доцент кафедри екології та природоохоронних технологій
anatoliy.tubaltsev@nuos.edu.ua**Національний університет кораблебудування ім. адм. Макарова,
м. Миколаїв, Україна*

Анотація. Розглянуто участь України у функціонуванні чотирьох міжнародних транспортних коридорів на території Європи. Показано добуток нашої держави в діяльності спільної організації співробітництва залізниць. Зазначено, які економічні переваги може мати країна при участі в програмі розвитку транс-європейської транспортної системи. Обґрунтовано необхідність посилення уваги до розвитку портів на Дунаї та прилеглих транспортних магістралей. Наведено напрями покращення логістичної інфраструктури згідно Національної стратегії розвитку до 2030 року.

Ключові слова: транспортні коридори, порт, програми розвитку.

Вступ. Розвинута транспортно-логістична інфраструктура займає особливе місце в економічних зв'язках, оскільки вона з'єднує виробництво і споживання між різними галузями економіки, країнами чи регіонами, шляхом руху товарів від виробників до споживачів. Національна транспортна система України, яка складається з усіх шляхів сполучення та всіх видів транспорту, постійно вдосконалюється як з організаційної, так і з технологічної точки зору. Кожен сегмент, будь то автомобільний, залізничний, авіаційний, морський чи трубопровідний транспорт забезпечує функціонування та подальший розвиток національного господарства держави в цілому

Метою роботи є дослідження місця міжнародних транспортних коридорів в транспортно-логістичній інфраструктурі України.

Основна частина. Розвиток транспортно-логістичної інфраструктури України в рамках її інтеграції у глобальний ринок є критично важливими для енергетичної безпеки та ефективності економіки країни і вимагає комплексного підходу та уваги до мультимодального використання різних сегментів транспорту. Ефективному функціонуванню сприяє участь нашої держави в європейському плані створення та поширення міжнародних транспортних коридорів. В 1994 році комісією Європейського союзу було затверджено інформація про створення дев'яти маршрутів міжнародних транспортних коридорів (МТК). Чотири з них МТК – № 3, № 5, № 7, № 9 – проходять через території України:

– МТК 3. Берлін (Немеччина) – Вроцлав (Польща) -Львів-Київ (Україна);

– МТК № 5. Трієст (Італія) – Любляна (Словенія) – Будапешт (Угорщина) – Братислава (Словаччина) – Ужгород -Львів (Україна);

– МТК № 7. Дунайський (водний) (Австрія, Угорщина, Югославія, Болгарія, Румунія, Молдова, Україна);

– МТК № 9. Гельсінкі (Фінляндія) – Санкт-Петербург-Вітебськ (Беларусь) -Москва (Росія) – Київ – Одеса (Україна) – Кишинів (Молдова) – Пловдив -(Болгарія)– Бухарест (Румунія) – Александрополіс (з 4-ма відгал.) (Греція).

У період з 2008 по 2013 роки з 311 запропонованих маршрутів європейською комісією були погоджені дев'ять залізничних і дев'ять автомобільних, як основні шляхи з'єднання Європи та Азії. Була створена безкоштовна інтерактивна геоінформаційна система (ГІС) з відкритим доступом до бази даних маршрутів ЄАТС. Також триває робота з відстеження вантажопотоків, скорочення термінів і витрат на доставку, впровадження узгоджених графіків руху та уніфікації тарифів. У процесі взяли участь 38 країн.

Також Україна являється членом Організації співробітництва залізниць (ОСЗ). Згідно з затвердженим цією організацією у 2015 році проекту – планується значно розширити дванадцятий залізничний транспортний коридор через територію Молдови (від станції Окниця до станції Вовчинець і далі до станції Жмеринка (Україна)).

У сучасних умовах невизначеності вектора розвитку економіки виникають тенденції формування альтернативних транзитних маршрутів. Обмежені можливості функціонування європейських транзитних перевезень по широтному напрямку через політичну напруженість, сприяли активному розвитку меридіональних транспортних маршрутів. Одним із таких став проект «Вікінг» – спільна ініціатива залізниць Литви, Білорусі та України. Він з'єднує порти Клайпеди, Мінська, Києва, Одеси та Стамбула з додатковими маршрутами через Румунію та Болгарію. Завдяки цьому проекту в 2019 року вдалося перевезти 50 тисяч умовних контейнерних одиниць.

Переваги міжнародних транспортних коридорів полягають у тому, що вони сприяють ефективному об'єднанню матеріальних, фінансових та інформаційних потоків завдяки високому рівню обслуговування при перевезенні вантажів. Це дозволяє швидше обертати капітал і забезпечує оперативну доставку товарів, зокрема тих, що мають обмежений термін зберігання. Із 2014 року впроваджується нова європейська транспортна стратегія, яка базується на розвитку транс'європейської транспортної мережі (TEN-T) і має за мету забезпечити швидке сполучення між Заходом і Сходом – буквально «за півгодини». Згідно з Програмою розвитку Трансєвропейської транспортної мережі (TEN-T), розрахованою до 2050 року, планується створення дев'яти транспортних коридорів. Серед них напрями Північне море – Балтика, Середземноморський район, Рейн – Дунай, Балтика – Адріатика, Північне море – Середземне море, Середньосхідний район, Атлантичний регіон, Скандинавія – Середземне море та Рейн – Альпи. Здійснення цих проектів сприятиме подальшому об'єднанню та інтеграції транспортного простору Європи.

Проте потенціал України та вигідне географічне положення дозволяють брати участь і в інших проектах. Для України інтерес представляє участь у проекті подальшого розвитку Дунаю. Україна має на виході з Дунаю до Чорного моря три морські порти (Ізмаїл, Рені, Усть-Дунайськ). До початку військових дій український уряд та великий бізнес не приділяли достатньої уваги цим об'єктам. Однак у 2022-2023 роках це були єдині працюючі порти на території України і

об'сяг вантажообігу суттєво підвищилися. Цьому сприяло будівництво у 2023 році 23 нових терміналів та 20 нових точок перевалки вантажів. З відкриттям проходу Чорним морем для вивезення зернових та відновленням портової діяльності в одеських морських портах обсяги перевалки вантажів у дунайських портах значно знизилися. Автори вважають, що необхідно знайти інвесторів і вкласти необхідні кошти для поліпшення якості під'їзних колій (у тому числі і залізничних) до дунайських портів. Реалізація цієї проблеми забезпечить вирішення трьох невідкладних завдань: наявність альтернативного шляху перевезення вантажів, економічний розвиток прилеглих територій, подальша співпраця з Європейським Союзом, а найголовніше – забезпечить стратегічний вектор подальшого розвитку. Незважаючи на важке фінансове становище в країні, з вирішенням цього завдання необхідно поквапитися, оскільки Україна маючи таке вигідне розташування і значний транспортний потенціал, залишається осторонь великих транспортних міжнародних артерій. Ефект від збільшення експорту транспортних послуг, за попередніми оцінками фахівців, міг сягнути 359 млрд. дол. США за наступні 10 років [1 с. 38]. За результатами досліджень англійського інституту «Рендел» щодо коефіцієнта транзитності Україна займає перше місце в Європі, але ступінь використання транспортної інфраструктури України ще досить низький [2],

У 2019 році парламент України затвердив угоду з ЄС щодо спільної транзитної процедури. Це дозволяє Україні перевозити товари між різними точками митної території Європейського Союзу через інші країни, що не входять до ЄС, без необхідності змінювати митний статус цих товарів. Цього ж року на території України у тестовому режимі було випробувано нову електронну транзитну систему ЄС (NCTS), яка вже працює у 35 країнах Європи [2], Також «Австрійські федеральні залізниці» (ÖBB) заявили про плани модернізації 450 км залізниці широкої колії від Чопа (Україна) до Кошице (Словачія). У майбутньому це може стати частиною транспортного маршруту Владивосток – Відень, що дозволяє перевозити вантажі з однією зміною колії на кордоні з Китаєм. Якщо буде реалізовано проект із передачі українських залізниць під управління «Німецьких залізниць» (Deutsche Bahn), Україна зможе повернути собі важливу роль у міжнародному транзиті.

За попередні довоєнні роки було розроблено декілька чудових програм розвитку. В першій з них – Концепції розвитку транспортно-дорожньої системи України на середньострокову перспективу до 2020 року було запропоновано масштабну програму оновлення цієї галузі. Зокрема, в межах реалізації "Програми створення та функціонування національної мережі міжнародних транспортних коридорів в Україні" планувалося електрифікувати окремі ділянки залізниць та привести інфраструктуру Укрзалізниці у відповідність до міжнародних стандартів [3],

Але у 2021 р. використовувалося тільки 25-30 % транзитного потенціалу держави. Наприклад, наша держава втратила можливість приєднатися до проекту «Економічного поясу Шовкового шляху», (одного з трьох транс-євразійських економічних коридорів – Північного: «Китай – Центральна Азія – Росія – Європа»).

В наступному проекті – в Національній стратегії розвитку транспортної інфраструктури України до 2030 року передбачається послідовне вдосконалення міжнародних транспортних коридорів, що проходять територією країни, зокрема:

- заплановано оновлення інфраструктури напрямку залізничного маршруту Е-40, (ремонт і будівництво нових залізничних станцій, а також покращення безпеки руху поїздів);

- розвиток Чорноморського транспортного коридору: передбачено спорудження нових морських портів, оновлення та розширення вже існуючих;
- удосконалення міжнародних автотрас [4],

Участь України в розвитку європейських транспортних маршрутів здійснюється дуже неквапливо, але потребує комплексного підходу, який враховує економічні, екологічні та соціальні аспекти національного господарства. Хоча уряд періодично ініціює заходи для покращення транспортної інфраструктури, їх реалізація відбувається надто повільно. Основними перешкодами залишаються воєнні дії в окремих регіонах і, як наслідок, значні втрати інвестицій.

Висновок. Розвиток міжнародних транспортних коридорів є вкрай важливим завданням, адже ефективна логістика і сучасна транспортна система є ключовими для підвищення конкурентоспроможності країни. Зволікання з модернізацією інфраструктури та впровадженням цифрових рішень може негативно вплинути на економічне зростання. Україна має значний потенціал і повинна активно працювати над тим, щоб стати рівноправним учасником європейських транспортних процесів.

Література.

- [1] Репич Т.А. Україна як транзитна держава – перспективи у післявоєнний час: колективна монографія / за ред. професора Н.С. Скопенко. Київ: ЦП Компрінт. 2024.34 с.
- [2] Міжнародний транспортний коридор. URL: <https://uk.wikipedia.org/wik> (дата звернення 15.06.2025)
- [3] Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки: Постанова Кабінету Міністрів України № 695 від 05.08.2020. URL: https://dei.kyivcity.gov.ua/files/2020/10/22/POSTANOVA_KMU_695_DSRR_2027.pdf (дата звернення 10.07.2025)
- [4] Транспортна стратегія України. Пріоритети транспортного сектору до 2030 року «Підтримка імплементації Угоди про асоціацію та Національної транспортної стратегії України». Міністерство інфраструктури України : 2023 URL: https://mtu.gov.ua/files/strategy_ukr.pdf (дата звернення 10.06.2025)

INTERNATIONAL TRANSPORT CORRIDORS IN THE TRANSPORT SYSTEM OF UKRAINE

Natalia Tubaltseva, Anatoliy Tubaltsev

Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Mykolaiv, Ukraine

The participation of Ukraine in the functioning of four international transport corridors in Europe is considered. The achievements of our state in the activities of the joint organization of railway cooperation are shown. It is indicated what economic advantages the country can have by participating in the program for the development of the trans-European transport system. The need to increase attention to the development of ports on the Danube and adjacent transport highways is substantiated. Directions for improving the logistics infrastructure according to the National Development Strategy until 2030 are given.

Keywords: transport corridors, port, development programs.

УДК 338.24

РОЗВИТОК МОРСЬКИХ ПОРТІВ УКРАЇНИ В ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД**Микола Фатєєв**

*кандидат технічних наук, професор
Національного університету кораблебудування імені
адмірала Макарова, м. Миколаїв, Україна
ipdo@nuos.edu.ua*

Оксана Ганчо

*провідний фахівець лабораторії транспортних систем та логістики
Національний університет кораблебудування імені
адмірала Макарова, м. Миколаїв, Україна
Oksiganch@gmail.com*

Анотація. Розглянуто основні фактори впливу на розвиток морських портів України на сучасному етапі. Визначено основні переваги та можливості функціонування і розвитку морських портів України. Встановлено напрями вдосконалення стратегічного управління розвитком морських портів України у післявоєнний період.

Ключові слова: морські порти, морська інфраструктура, конкурентоспроможність, інвестиції.

Вступна частина. Морські порти є складовою частиною транспортної і виробничої інфраструктури держави з огляду на їх розташування на шляхах міжнародних транспортних коридорів.

Від ефективності функціонування морських портів, рівня їх технологічного та технічного оснащення, відповідності системи управління та розвитку інфраструктури сучасним міжнародним вимогам залежить конкурентоспроможність вітчизняного транспортного комплексу на світовому ринку.

Портова галузь відіграє ключову роль у зростанні української економіки.

Провідні порти світу мають певні напрацювання та досвід реформ, в результаті яких змінюються стандартні моделі та підходи до управління; запроваджуються організаційні, технологічні та управлінські інновації, що відкривають додаткові можливості для розвитку та спрямовані на підвищення ефективності операційної діяльності, підвищення якості обслуговування, підвищення пропускної здатності, забезпечення додаткового рівня безпеки.

Мета дослідження. Аналіз передових практик світових лідерів портової галузі, запровадження яких, за умов адаптації, сприятиме розвитку морських портів України.

Основна частина. В сучасних умовах, для яких характерні жорстка конкуренція на світовому ринку морських перевезень та воєнною кризою в країні потребують більш глибокого опрацювання для формування нових підходів до розвитку вітчизняних портів, спрямованих на підвищення ефективності функціонування галузі.

До змін традиційного укладу портової галузі привів цілий комплекс демографічних, технологічних та екологічних факторів, які впливають на повсякденну діяльність та формують

низку важливих тенденцій. Оскільки адміністрація порту, портові оператори, регулятори та інші стейкхолдери є важливими ланками в ланцюжку створення цінності в портах, їм необхідно розуміти, які зміни можуть відбутися і якими будуть наслідки [4, с. 72].

У середньо– та довгостроковій перспективі дуже важливим фактором впливу на нашому ринку, в даному випадку позитивним для контейнерної галузі, буде існуючий вкрай низький, один із найнижчих у Європі, загальний рівень контейнеризації вантажопотоків, що обробляються в українських портах.

Для ілюстрації можна вказати на перспективній і на стабільній основі напрям експорту що зростає – сільгосппродукція. У цьому сегменті очевидним є величезний потенціал як загального зростання, так і поетапного значного збільшення відсотка перевалки таких вантажів у контейнерах порівняно з іншими технологіями.

Контейнерні перевезення вважаються одним з найбільших досягнень глобальної транспортної системи.

До довоєнної кризи обіг контейнерів в Україні стабільно зростає. На експорт ними відправляли агропродукцію та метали. У 2020 році у портах перевантажено близько 495 тис TEU на експорт і 509 тис TEU на імпорт.

Для України контейнерні перевезення дуже важливі. В одеських портах є чотири контейнерні термінали, з якими раніше працювали лінії світових логістичних гігантів: Maersk, MSC, CMA CGM, COSCO.

Коли в лютому 2022 року доставляти вантажі морем в Україну стало неможливо, контейнерний трафік імпортерів та експортерів перелаштувався на інші, безпечні порти: у румунську Констанцу, польські Гданськ та Гдиню. До них та з них товари довозяться залізницею або вантажівками, а також річкою через Дунай. Транспортування одного контейнера з умовного Гданська до Києва автотранспортом коштуватиме в рази більше, ніж з Одеси в Київ.

На відміну від морських портів, де контейнерні термінали тимчасово довелося підлаштувати для перевалки зерна, через дунайські порти контейнери рухалися майже з початку воєнної кризи. У портах Рені та Ізмаїл провели додаткові роботи на трьох контейнерних лініях і перевезли частину обладнання з морських портів.

У 2022 році через Дунай запустили фідери, тобто невеликі судна, які можуть перевозити до кількох сотень контейнерів. Так імпортні товари можна доставляти з румунської Констанци, а експортні – довозити туди ж і перевантажувати на лінійні судна – великі контейнеровози.

Формування ринку контейнерних перевезень має сприяти динамічному розвитку змішаних перевезень і підвищенню якості обслуговування клієнтів. Сьогодні в світі спостерігаються дві тенденції у сфері контейнерних перевезень: конкуренція і інтеграція [1].

На контейнерні лінії та порти тисне конкуренція, вони шукають нові сфери для інвестицій та заробітку, рухаючись все ближче до кінцевого споживача, експортера чи імпортера, у напрямку від порту на сушу вздовж логістичного ланцюжка.

В Україні розробляється стратегія та політика діяльності портів та підприємств, що працюють у портах, спрямована на зниження негативного впливу на навколишнє середовище – перехід на технології, які суттєво знижують або запобігають викидам пилу, кіптяви, газів, шуму тощо, а найголовніше – покращують умови праці працівників цих підприємств.

Об'єднання маркетингових зусиль з портовими операторами та іншими суб'єктами портового бізнесу на зовнішніх ринках матиме на меті залучення транзитних вантажопотоків та включення українських портів у міжнародні ланцюжки поставок.

Також варто зазначити, що на даний момент Мінінфраструктури погоджує з органами влади проект актуалізованої стратегії розвитку портів до 2038 року, наявність якої передбачена законом про порти [2, с. 6-12]. Метою Стратегії є визначення концептуальних засад формування державної політики планування та розвитку портової галузі, спрямованих на покращення сервісу, створення умов для залучення приватних інвестицій та підвищення ефективності використання наявних потужностей у морських портах України, гармонізацію розвитку припортової інфраструктури (залізничних підходів, автомобільних доріг) та пропускної Можливості морських портів, збільшення рівня їхньої участі у міжнародних ланцюгах поставок. Так, для українських портів не видно тенденцій можливого їхнього злиття чи тісної співпраці. Досі всі порти України перебувають досить у жорсткій конкуренції та активно борються за вантажопотоки.

Дуже перспективним є створення в портах додаткового продукту, що призведе до активного розвитку сухих портів та створення при них індустріальних парків зі збору та комплектації техніки з подальшою їхньою доставкою до кінцевого споживача [5, с.76].

Висновки. Майбутнє світової портової та судноплавної галузі все ще залишається невизначеним, але слід очікувати істотних змін у чотирьох важливих напрямках, а саме: торговельні шляхи, конкурентна позиція портів, екосистеми та розподіл вантажопотоків. Ці тенденції вплинуть на діяльність кожного учасника цього ринку.

Література

- [1] Закон України «Про морські порти України» (Верховна Рада України; Закон від 17.05.2012 № 4709-VI).
- [2] Стратегія розвитку морських транспортних портів України на період до 2038 року (постанова КМУ від 11.07.2013р. № 548р).
- [3] Іванов Г. Формування концепції державного управління розвитком морських портів України. Менеджер. 2018. № 1. С. 200–208.
- [4] Собкевич О. В. та ін. Пріоритети державної морської політики у сфері функціонування та розвитку морегосподарського комплексу України : аналіт. доп. Київ : НІСД, 2016. 72 с.
- [5] Вдосконалення управління портовою галуззю України. Консолідація контролю за користуванням портовими територіями та наближення до моделі управління «порт-лендлорд»: світовий досвід і перспективи реформування в українському контексті. Світовий банк. 2020. 76 с.

DEVELOPMENT OF THE SEAPORTS OF UKRAINE IN THE POST-WAR PERIOD

Mykola Fateev, Oksana Hancha

Admiral Makarov National University of Shipbuilding

Annotation. The main factors of influencing the development of Ukraine's seaports at the present stage are considered. The main advantages and possibilities of functioning and development

of seaports of Ukraine are determined. The directions of improvement of strategic management of development of seaports of Ukraine in the postwar period are established.

Keywords: seaports, marine infrastructure, competitiveness, investment.

УДК 621.382.2

МОДЕЛЮВАННЯ КОЕФІЦІЄНТА ДИФУЗІЇ ДОМІШКУ БОРА В КРЕМНІЇ

Фролов О.М.

кандидат технічних наук,

доцент кафедри автоматики та електроустаткування

Херсонського навчально-наукового інституту

Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова

м. Херсон, Україна

iskanderfrolov52@gmail.com

Субботкіна О.П.

викладач кафедри автоматики та електроустаткування

Херсонського навчально-наукового інституту Національного університету кораблебудування

ім. адмірала Макарова

м. Херсон, Україна

esubbotkina4@gmail.com

Анотація. Моделювання коефіцієнта дифузії бора в кремній після іонного легування та наступного процесу термічної дифузії показало залежності від температури та від дози домішки. Розглянуто найбільш застосовані режими формування шарів р-типу провідності. Отримані залежності дозволяють створити просту математичну модель для розрахунку коефіцієнтів дифузії бора в кремній.

Ключові слова: коефіцієнт дифузії бора, енергія активації домішки, іонне легування.

Вступ

Розвиток техніки постійно потребує розробки нових виробів електроніки з малим розкидом параметрів та характеристик. А це потребує визначення більш точних параметрів дифузійних областей. Практично у всіх виробів електроніки застосовуються дифузійні області р-типу провідності. При розрахунках дифузійних областей необхідно знання коефіцієнтів дифузії даного домішки. Коефіцієнт дифузії домішки при термічних операціях визначається формулою [1]:

$$D = D_0 \cdot \exp\left(-\frac{E}{kT}\right); \quad (1)$$

де – D_0 – коефіцієнт пропорційності;

- E – енергія активації, в електрон-Вольтах (еВ);
- k – постійна Больцмана, $k=8,6 \cdot 10^{-5}$ еВ/град.
- T – температура термічної операції дифузії (в градусах Кельвіна).

В перших літературних джерелах для домішку бора було приведено різні значення величин D_0 (від $5 \text{ см}^2/\text{с}$ до $11,5 \text{ см}^2/\text{с}$) та E (від $3,5 \text{ еВ}$ до $4,3 \text{ еВ}$) [1-3].

Пізніші дослідження показали, що коефіцієнт дифузії бору залежить не тільки від температури, а й від дози домішку та інших факторів [3,4]. Однак отримані вирази розрахунку коефіцієнтів дифузії незручні для реальних розрахунків при оперативному розрахунку технологічних режимів.

Мета роботи. Метою роботи є створення зручного вираження розрахунку коефіцієнта дифузії бору, тобто створення математичної моделі, яка показує залежність коефіцієнта дифузії бору від основних режимів формування дифузійних шарів р-типу провідності в кремнії.

Основна частина. Для проведення експерименту було використано дози домішку бора від 4 мкКл/см^2 до 100 мкКл/см^2 ; температури термодифузії від 1050°C до 1150°C ; час процесу термодифузії від 75 хв. до 225 хв. Для експерименту застосовано кремнієві пластини п-типу провідності з питомим опором: $\rho=0,8 \text{ Ом}\cdot\text{см}$, та $\rho=4,5 \text{ Ом}\cdot\text{см}$. Іонне легування бором проводилося на установці Везувій -3М. Розгонка бору (термодифузія) проводилася в термодифузійних печах типу СДО-125/15. Після розгонки проводилося вимірювання глибини отриманого р-п переходу. Усереднені результати вимірювань наведено у таблиці 1.

Таблиця 1 – Глибина р-п переходів (x_j , мкм), отримана при експерименту

Процес розгонки		Доза домішку, мкКл/см ²							
		Q=4		Q=12		Q=40		Q=100	
$T_p, ^\circ\text{C}$	хв.	$\rho=3,5$ Ом·см	$\rho=0,8$ Ом·см	$\rho=3,5$ Ом·см	$\rho=0,8$ Ом·см	$\rho=3,5$ Ом·см	$\rho=0,8$ Ом·см	$\rho=3,5$ Ом·см	$\rho=0,8$ Ом·см
1050	75	0,845	0,742	0,965	0,863	1,242	1,000	1,207	1,111
	150	1,162	1,011	1,328	1,183	1,520	1,358	1,675	1,535
	225	1,400	1,209	1,603	1,422	1,838	1,633	2,028	1,855
1100	75	1,300	1,124	1,491	1,325	1,717	1,555	1,900	1,739
	150	1,777	1,524	2,054	1,813	2,374	2,139	2,633	2,400
	225	2,135	1,818	2,465	2,175	2,868	2,576	3,186	2,900
1150	75	1,923	1,645	2,235	1,968	2,598	2,337	2,892	2,634
	150	2,630	2,220	3,074	2,684	3,587	3,209	4,004	3,630
	225	3,151	2,636	3,700	3,213	4,331	3,860	4,842	4,377

Обробка результатів

Величина коефіцієнта дифузії D , визначалася за виразом:

$$D = \frac{x_{j2}^2 - x_{j1}^2}{4t \cdot \ln\left(\frac{N(x_1)}{N(x_2)}\right)}; \quad (2)$$

де x_{j1} та x_{j2} – глибина р-п переходу в пластинах з $\rho=0,8 \text{ Ом}\cdot\text{см}$ та

$\rho=3,5 \text{ Ом}\cdot\text{см}$ при однаковому часу термодифузії;

- $N(x_1)$ та $N(x_2)$ – концентрації домішку на р-п переходах, відповідно.

Після розрахунку коефіцієнтів дифузії для кожного режиму проведено розрахунок коефіцієнту пропорційності D_0 , за виразом:

$$D_o = \exp\left(\frac{T_1 \cdot \ln D_1 - T_2 \cdot \ln D_2}{T_2 - T_1}\right); \quad (3)$$

де D_1 та D_2 – коефіцієнти дифузії бора, для температур T_1 та T_2 .

Отримані коефіцієнти пропорційності показують монотонну залежність від дози бору згідно виразу:

$$D_o = 5,5 \cdot 10^{-3} \cdot (Q)^{0,326}; \quad (2)$$

де Q – доза бору, мкКл/см².

Енергія активації домішки (E) визначалася при перетворенні виразу (1):

$$E = kT \cdot \ln\left(\frac{D_o}{D}\right) = kT \cdot \ln\left(\frac{5,5 \cdot 10^{-3} \cdot (Q)^{0,326}}{D}\right); \quad (3)$$

Отримані дані розрахунку енергії активації домішки бора в кремнії також показують монотонну залежність від дози бору згідно виразу:

$$E = 2,8867 \cdot (Q)^{0,00882}; \quad (4)$$

В результаті виявлених залежностей та визначення необхідних даних отримано наступне вираження для розрахунку коефіцієнтів дифузії бору в кремнії:

$$D = D_o \cdot \exp\left(\frac{-E}{kT}\right) = 5,5 \cdot 10^{-3} \cdot Q^{0,326} \cdot \exp\left(\frac{-2,8867 \cdot Q^{0,00882}}{kT}\right); \quad (5)$$

Даний вираз є математична модель коефіцієнта дифузії бору в кремній, яка показує залежність від впровадженої дози та від температури процесу.

Висновки

1. Наведено нову математичну модель коефіцієнта дифузії бору в кремній, яка враховує залежність від дози домішки, та від температури дифузії.

2. У моделі показано, що енергія активації E домішки бору та коефіцієнт пропорційності D_o збільшується зі збільшенням дози.

Література

- [1] Трутко А.Ф. Методы расчета транзисторов. – М.: Энергия, 1971. – 272 с.
- [2] Новиков В.В. Теоретические основы микроэлектроники. – М.: Высшая школа, 1972. – 352 с.
- [3] Кремниевые планарные транзисторы. Под ред. Я.А. Федотова. – М.: «Сов. радио», 1973. – 336 с.

MODELING THE DIFFUSION COEFFICIENT OF BORON IMPURITY IN SILICON

Frolov O.M., Subbotkina O. P.

Kherson Educational and Scientific Institute Admiral Makarov National Shipbuilding University, Kherson, Ukraine

Annotation. Modeling of the boron diffusion coefficient in silicon after ion doping and the subsequent thermal diffusion process showed dependences on temperature and on the impurity dose.

The most commonly used modes of formation of p-type conductivity layers were considered. The obtained dependences allow creating a mathematical model for calculating the boron diffusion coefficients in silicon.

Keywords: boron diffusion coefficient, impurity activation energy, ion doping.

УДК 621.382

МОДЕЛЬ РОЗПОДІЛУ ДОМІШКУ В БАЗІ ДРЕЙФОВОГО N-P-N ТРАНЗИСТОРА ПРИ ОПЕРАТИВНОМУ РОЗРАХУНКУ ПАРАМЕТРІВ

Фролов О.М.

кандидат технічних наук

доцент кафедри автоматики та електроустаткування

Херсонського навчально-наукового інституту

Національного університету кораблебудування ім. адмірала Макарова

м. Херсон, Україна

iskanderfrolov52@gmail.com

Субботкіна О.П.

викладач кафедри автоматики та електроустаткування

Херсонського навчально-наукового інституту

Національного університету кораблебудування ім. адмірала Макарова

м. Херсон, Україна

esubbotkina4@gmail.com

Анотація. Показано модель розподілу домішки в базі дрейфового n-p-n транзистора побудовану на основі проведених експериментів. Ця модель спрощує розрахунок параметрів та характеристик дрейфових транзисторів.

Ключові слова: дрейфовий транзистор, розподіл домішки.

Вступна частина. Сучасний кремнієвий дрейфовий n-p-n транзистор створюють в епітаксialьному шарі n-типу провідності, нанесеному на високолеговану підкладку p⁺-типу, дифузією домішки бору для формування базових ділянок і подальшою дифузією домішки фосфору для формування емітерів [1]. Згідно з теоретичними виразами розрахунку дифузійних шарів у кремнії розподіл домішок у структурі дрейфового n-p-n транзистора наведено на рисунку 1.

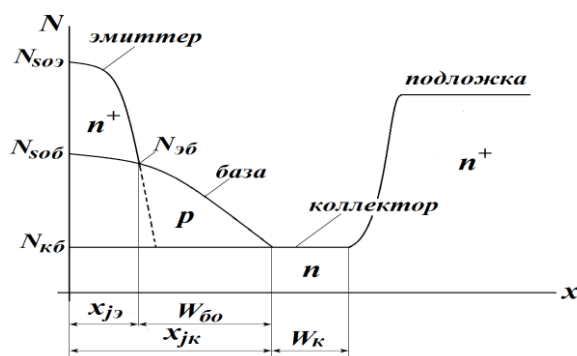

Рисунок 1 – Розподіл домішок у дрейфових n-p-n транзисторах

Як захисні та маскувальні шари для кремнієвих приладів широке найбільше застосування знайшли шари термічного оксиду кремнію, які створюють за високих температур в окислювальній атмосфері.

Реальний розподіл домішки бору в базових областях n-p-n транзисторів відрізняється від теоретичного за рахунок прояву ефекту перерозподілу домішки на кордоні розділу Si-SiO₂, і через вплив коефіцієнта сегрегації [2, 3]. При цьому частина домішки бору, яка формує базову область під час термічного окислення, йде в зростаючий шар оксиду кремнію. Реальна поверхнева концентрація бору стає меншою, ніж за теоретичним розрахунком, а максимальна концентрація домішки в базовій області буде на деякій відстані від поверхні в деякій точці x_{jm} .

Розроблені методики розрахунку реального розподілу домішки бору в базі потребують даних про дозу домішки бору, про температуру і час процесу розгону домішки, про товщину оксиду над базовою ділянкою, про середовище, в якому проводять розгін домішки. Однак при попередньому розрахунку параметрів розподілу домішки ці дані ще відсутні.

Мета роботи. Метою даної роботи є визначення простої моделі розподілу домішки бору в базі для проведення оперативного розрахунку параметрів структури дрейфового n-p-n транзистора.

Експериментальні дослідження. Дані експериментальних досліджень за різних технологічних режимів та проведених вимірювань параметрів наведено в таблиці 1.

Величина напруги пробією $U_{бo}$ визначається реальною максимальною концентрацією домішки в базі транзистора. Це пояснюється тим, що хоча ОПЗ p-n переходу емітер-база має невелику величину, але ця ОПЗ за будь-якої глибини емітера перетинає базову ділянку з максимальною концентрацією базової домішки в реальному розподілі домішки, що і визначає величину напруги пробією.

У дрейфовому транзисторі в базі створюється прискорювальне поле [1], що призводить до підвищення коефіцієнта посилення за струмом і до зменшення часу прольоту носіїв заряду через базу. Величина напруги пробією транзистора $U_{кеo}$ визначається меншим значенням із двох видів напруг пробією, – напруги лавинного пробією і напруги проколу бази.

Таблиця 1

№	Технологічні режими				Дані вимірювань					
	$\rho_{ep},$ Ом·см	$Q_b,$ мкКл/см ²	$T_p,$ °C	$t_p,$ мин	Глибина р-п переходів, мкм		Електричні параметри			
					x_{j2}	x_{jk}	$h_{213},$ ед.	$U_{kbo},$ В	$U_{kzo},$ В	$U_{zbo},$ В
1.1	2,5	4,0	1180	200	1,51	3,60	243	149	37,0	23,0
1.2					2,24		720		28,7	23,0
2.1	1,2	15	1150	110	1,39	2,62	140	68	19,7	11,5
2.2					1,62		235		17,3	11,6
2.3					1,84		330		15,9	11,5
3.1	1,2	50	1150	85	1,21	2,51	95	62,8	20,1	8,3
3.2					1,46		137		18,3	8,2
3.3					1,61		220		16,2	8,2
4.1	0,3	15	1150	80	1,17	1,87	147	28,1	8,1	10,9
4.2					1,29		295		6,8	11,0
4.3					1,42		465		6,1	11,0

Якщо глибина емітерного р-п переходу менша за глибину максимальної концентрації базової домішки, то з'являється ділянка з гальмівним полем, що призводить до зменшення коефіцієнта посилення і до збільшення часу прольоту, що знижує граничну частоту.

Якщо глибина емітерного р-п переходу більша за глибину максимальної концентрації базової домішки, то за одночасного збільшення коефіцієнта посилення напруга проколу бази може стати меншою за задане значення.

Найоптимальніша структура дрейфового транзистора буде за умови збігу глибини емітерного р-п переходу з глибиною максимальної концентрації домішки в базовій області. При цьому коефіцієнти посилення і всі напруги пробою (U_{kbo} , U_{keo} , U_{ebo}) транзистора будуть однозначно визначатися концентраціями домішки на р-п переходах і їхніми глибинами.

Глибина розташування точки з максимальною концентрацією домішки бора в базі визначається за відомою формулою:

$$x_{jm} = 0,757 \cdot (Dt)^{0,448} \cdot (Q)^{0,0997}; \quad (1)$$

Порівняння величин глибини x_{jm} , отриманих за експериментальними даними, з розрахунковими даними за формулою (1) показує розбіжність менше 1%. Максимальна концентрація бору в реальному розподілі домішки в базі дрейфового п-р-п транзистора визначається за виразом:

$$N_{b,max} = N_{so,b} \cdot \exp\left(-\frac{x_{jm}^2}{4Dt}\right); \quad (2)$$

Висновки

1. Визначено вираз оцінки глибини x_{jm} , що дає змогу однозначно визначити максимальну концентрацію ($N_{b,max}$) домішки бору в реальному розподілі домішки в базі дрейфового п-р-п транзистора.

2. Величина $N_{b,max}$ дає змогу оцінити очікуване значення величини напруги пробою емітерного р-п переходу U_{ebo} під час оперативного розрахунку дрейфових п-р-п транзисторів.

Література

- [1] Маллер Р., Кейминс Т. Элементы интегральных схем. – М.: Мир, 1989.– 630с.
[2] Kato T., Nishi Y. Redistribution of diffused boron in silicon by thermal oxidation. / Japan. J. Appl. Phys., 1067, v.3, № 7. – P. 377-383.
[3] GaveK. I. S. The base diffusion profile arising from boron redistribution in the oxide – a useful approximation./ Solid State Electronics, 1965, v.8, № 12. – P. 991-993.

MODEL OF ROSE-UP OF A HOUSE IN THE BASE OF A DRIFT n-p-n TRANSISTOR WITH OPERATIVE DESIGN OF PARAMETERS

Frolov Oleksandr, Subbotkina Olena

Kherson Education and Research Institute of National University of Shipbuilding named after Admiral Makarov, Kherson, Ukraine

Annotation. A model of a subdivided house in the base of a drift n-p-n transistor is shown, based on experiments. This model will simplify the layout of the parameters and characteristics of drift transistors.

Key words: drift transistor, impurity distribution.

УДК 628.3

АНАЛІЗ МЕТОДІВ ТА СХЕМ ОЧИЩЕННЯ ТЕХНОЛОГІЧНИХ ВОД РИБОПЕРЕРОБНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Шаповалов Ю.О.

кандидат технічних наук,

доцент кафедри експлуатації суднових енергетичних установок та теплоенергетики

Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,

м. Миколаїв, Україна

yuriy_shapovalov_2011@ukr.net

Семенов М.М.

викладач кафедри експлуатації суднових енергетичних установок та теплоенергетики

Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,

м. Миколаїв, Україна

mykola.semenov@nuos.edu.ua

Цапович В.М.

студент

Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,

м. Миколаїв, Україна

tsapovsch991@ukr.net

Анотація. У роботі розглянуто ефективні методи очищення стічних вод рибопереробних підприємств, що характеризуються високим рівнем органічного та механічного забруднення. Проаналізовано сучасні технології, серед яких особливе місце займають фізико-хімічні методи із застосуванням коагулянтів та флокулянтів, які демонструють високий рівень очищення.

Розглянуто переваги багатоступеневих систем очищення, що включають механічну, біологічну та мембранну фільтрацію. Запропонована ефективна схема забезпечує суттєве зниження концентрації забруднювачів, зокрема завислих речовин, БСК та жирів. Вона дозволяє повторно використовувати очищену воду у виробничому процесі, що підвищує ресурсоефективність та екологічну безпеку.

Ключові слова: стічні води, рибопереробка, фізико-хімічне очищення, коагулянти, флокулянти, мембранна фільтрація, водооборот, екологічна безпека.

Вступ. У сучасних умовах зростання масштабів рибопереробної галузі питання раціонального використання водних ресурсів та ефективного очищення технологічних стічних вод набуває особливої актуальності. Рибопереробні підприємства характеризуються високою водоемністю технологічних процесів, що супроводжується утворенням значних обсягів стічних вод, насичених органічними та неорганічними забруднювачами. З огляду на це, забезпечення екологічної безпеки та дотримання нормативних вимог щодо якості скиду потребує впровадження науково обґрунтованих і енергоефективних технологій очищення.

Мета дослідження. Метою даного дослідження є аналіз існуючих методів та схем очищення стічних вод рибопереробних підприємств, визначення їх ефективності у видаленні основних забруднювачів, а також обґрунтування доцільності впровадження комбінованих технологій очищення із замкненим водообігом задля мінімізації негативного впливу на довкілля та підвищення ресурсозбереження у виробничих процесах.

Основна частина. У рибопереробній промисловості стічні води формуються як складні біохімічні системи, що виникають у результаті технологічних процесів обробки риби. Їхній склад включає воду, хлориди, білки, ферменти тканинного походження та мікроорганізми. Ці стічні води класифікуються як висококонцентровані забруднені стоки, що вимагає комплексного підходу до їх очищення.

Сучасні методи очищення поділяються на механічні, фізико-хімічні, хімічні та біологічні. Для усунення мікробіологічного забруднення застосовується дезінфекція. Аналіз існуючих схем очищення показав, що вибір оптимальної технології залежить від обсягів стічних вод, характеру забруднення, вимог до якості очищеної води та можливості її повторного використання у виробничому циклі [1].

У роботі наведено огляд восьми ефективних технологічних схем очищення стічних вод рибопереробних підприємств, включаючи використання флотаторів, біофільтрів, ультрафільтрації, мембранних технологій, електрофлотодеструкції та багатоступеневих фізико-хімічних процесів [2-7].

Найбільш перспективним рішенням є використання технології комбінованого очищення, яка включає механічну фільтрацію, ультрафільтрацію на полімерних мембранах та біологічну обробку. Такий підхід забезпечує ефективне видалення основних забруднюючих речовин: жирів (до 96%), біохімічного споживання кисню (до 87%) і зважених часток (до 97%).

Завдяки впровадженню замкнених водооборотних систем, можливе значне підвищення екологічної безпеки підприємств рибопереробної галузі шляхом мінімізації впливу на навколишнє середовище та повторного використання водних ресурсів у виробництві.

Висновки. В результаті дослідження встановлено, що ефективне очищення стічних вод рибопереробних підприємств можливе завдяки впровадженню багатоступеневих систем з

використанням фізико-хімічних методів. Застосування коагулянтів та флокулянтів дозволяє суттєво знизити вміст завислих речовин, жирів та біохімічної потреби в кисні (БПК). Мембранні технології на завершальному етапі забезпечують високу якість очищеної води, придатної для повторного використання у виробництві. Запропонований підхід підвищує рівень екологічної безпеки та сприяє раціональному використанню водних ресурсів.

Література

- [1] Обробка технологічних рідин та стічних вод [Електронний ресурс] навчальний посібник для студентів спеціальності 144 «Теплоенергетика» освітньо-професійної програми «Теплоенергетика» кваліфікаційного рівня «бакалавр». / Укладач Семенов М. М. : НУК. -. Миколаїв: НУК, 2020. 62 с.
- [2] Гомеля М. Д., Шаблій Т. О., Радовенчик Я. В. Фізико-хімічні основи процесів очищення води: підручник. Київ : Кондор-Видавництво, 2019. 256 с.
- [3] Правила охорони поверхневих вод від забруднення зворотними водами. URL: http://online.budstandart.com/ua/catalog/doc-page.html?id_doc=48342
- [4] Шестопапов О.В., Сучасні методи очищення стічних вод харчової промисловості / О. В. Шестопапов, О. С. Гетта, Н. І. Рикусова // Екологічні науки – № 2(25) 2015. 20-27 с.
- [5] Очищення стічних вод рибопереробної промисловості // http://hydropark.ua/projects/fish_processing.htm
- [6] Особливості очищення стічних вод рибопереробних підприємств // <https://flotenk.ua/press-centr/posts/osobennosti-ochistki-stochnykh-vod-rybopererabatyvayushchikh-predpriyatiy>
- [7] Радченко А.Ф. Очищення стічних вод рибопереробної промисловості. Тези доповіді для виступу на семінарі "Обладнання та технології фільтрації та сепарування". 2006. Режим доступу: <http://vladbmt.com/content/view/104/175/>

ANALYSIS OF METHODS AND SCHEMES FOR THE TREATMENT OF PROCESS WATER AT FISH PROCESSING ENTERPRISES

Yurii O. Shapovalov, Mykola M. Semenov, Vladyslav M. Tsapovych

Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Mykolaiv, Ukraine

Abstract. This paper examines effective treatment methods for wastewater from fish processing enterprises, characterized by high levels of organic and mechanical pollution. The study analyzes modern technologies, with special emphasis on physico-chemical methods using coagulants and flocculants that show high purification efficiency. It highlights the advantages of multi-stage systems incorporating mechanical, biological, and membrane filtration. The proposed treatment scheme significantly reduces the concentration of pollutants, particularly suspended solids, BOD, and fats. Furthermore, it enables the reuse of treated water in production processes, improving resource efficiency and environmental safety.

Keywords : wastewater, fish processing, physico-chemical treatment, coagulants, flocculants, membrane filtration, water reuse, environmental safety.

УДК 621.4

**РЕЗУЛЬТАТИ МАТЕМАТИЧНОГО МОДЕЛЮВАННЯ УТИЛІЗАЦІЇ,
НАКОПИЧЕННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ СКИДНОЇ ТЕПЛОТИ
ТЕПЛОАКУМУЛЮЮЧОЮ СИСТЕМОЮ КОРАБЕЛЬНОЇ
ЕНЕРГЕТИЧНОЇ УСТАНОВКИ**

Кузнецов Г.В.

аспірант, інженер-конструктор 3 категорії

Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,

ТОВ «Дослідно-проектний центр кораблебудування»

м. Миколаїв, Україна

kuznetsov.heorhiy@gmail.com

Волошин А.Ю.

канд. тех. наук

начальник механічного відділу

ТОВ «Дослідно-проектний центр кораблебудування»

м. Миколаїв, Україна

voloshinandrey2011@gmail.com

Анотація. Представлено термогідродинамічні та акустичні показники в процесах теплопередачі скидної теплоти корабельної енергетичної установки для режимів накопичення теплоти з фазовим переходом від її джерел скидної теплоти, а також теплоти від теплоакumuлюючого матеріалу до проміжних теплоносіїв для передпускової підготовки двигуна та загальнокорабельних потреб у простих і гібридних теплоакumuлюючих системах. Отримані результати відносяться до трьох рівнів – теплопередавальна поверхня теплоакumuлятора; теплоакumuлятор, як елемент теплоакumuлюючої системи; теплоакumuлююча система, як підсистема енергетичної установки. Результати дозволяють обґрунтувати схематичні рішення теплоакumuлюючої системи в складі енергетичної установки, техніко-економічні характеристики якої відповідають показникам тактико-технічного завдання корабля.

Ключові слова: відпрацьовані гази, теплоакumuлюючий матеріал, проміжний теплоносіїв, термогідродинамічні та акустичні показники.

Вступ. Об'єктно-орієнтована будова моделі утилізації, накопичення та використання скидної теплоти теплоакumuлюючою системою корабельної енергетичної установки (КЕУ) у вигляді процедур дозволила використання апробованих методик розрахунку параметрів робочого тіла, характеристик двигунів та енергетичних установок, що визначило коректність і достовірність отриманих результатів.

Процедура «Теплоакumuлююча система (ТАС)» реалізована на рівнях: I – теплопередавальна поверхня теплоакumuлятора; II – теплоакumuлятор, як елемент ТАС; III – ТАС, як підсистема енергетичної установки.

Перший рівень реалізується методами обчислювальної гідродинаміки [1], другий – імітацією процесів у елементах підсистеми ТАС [2], третій – термодинамічним розрахунком складного циклу енергетичної установки [3-5].

Основні процеси, які змодельовані наступні: конвективний теплообмін відпрацьованих газів між поверхнями газоходу і теплоаккумулятора; теплообмін з фазовим переходом теплоакмулюючого матеріалу всередині теплоаккумулятора; конвективний теплообмін проміжного теплоносія при русі у внутрішніх трубах теплоаккумулятора; процеси розширення відпрацьованих газів при русі та охолодженні; процеси зниження аеродинамічного шуму.

Метою роботи є обґрунтування схемних рішень енергетичної установки з теплоакмулюючою системою при відповідності її техніко-економічних характеристик показникам тактико-технічного завдання корабля.

Метод дослідження – математичне моделювання на різних рівнях періодичних процесів утилізації та акумулювання теплоти робочих середовищ теплових джерел корабельної енергетичної установки в ТАС з послідовним її використанням на передпускову підготовку двигунів та потреби технічних систем корабля та екіпажу.

Об'єктом дослідження є процеси утилізації, акумулювання, використання теплоти, а також розширення відпрацьованих газів та зниження аеродинамічного шуму КЕУ надводного корабля з ТАС.

Предметом дослідження є термогідродинамічні та акустичні показники ТАС.

Результати. Вхідними даними для розрахунків процесів прийняті для простої структури ТАС показники КЕУ патрульного катеру, а гібридної – корвету. Вхідні дані представлені сукупністю геометричних, теплофізичних, початкових та граничних умов.

Розрахункові показники температурних і швидкісних полів відпрацьованих газів, теплоакмулюючого матеріалу та проміжного теплоносія дозволили виконати акустичний розрахунок і встановити зниження аеродинамічного шуму КЕУ.

На підставі отриманих результатів запропоновано рекомендації щодо схемних рішень енергетичної установки з теплоакмулюючою системою при відповідності її техніко-економічних характеристик показникам тактико-технічного завдання корабля.

Література

[1] Patankar S. Numerical Heat Transfer and Fluid Flow: monograph. New York: Hemisphere Publishing Corporation, 1980. 152 p.

[2] Грицук І. В., Гуцин А. М., Адров Д. С., Вербовський В. С., Краснокутська З. І. Особливості математичного моделювання параметрів роботи контактної теплової акумуляції фазового переходу системи регулювання температури охолоджуючої рідини й моторної оливи ДВЗ. *Збірник наукових праць ДонІЗТ*. 2014. №37. С. 120-128.

[3] Бурмака І. А., Кіріс А. В. Суднові енергетичні установки та електрообладнання суден: навч. посіб. Одеса: ОНМА, 2013. 276 с.

[4] Marine Power Systems: веб-сайт. URL: https://www.cat.com/en_US/products/new/power-systems/marine-power-systems.html (дата звернення 24.08.2025).

[5] Commercial Marine Solutions: веб-сайт. URL: <https://www.mtu-solutions.com/au/en/applications/commercial-marine/commercial-marine->

solutions.html#:~:text=Our%20profound%20product%20portfolio%20is,by%20Lucie%20Maluck
(дата звернення 24.08.2025).

MATHEMATICAL MODELLING RESULTS OF UTILISATION, ACCUMULATION AND USING A WASTE HEAT OF THE SHIP POWER PLANT THERMAL ENERGY STORAGE SYSTEM

Kuznetsov H.V., Voloshyn A.Y.

Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Research & Design Shipbuilding Centre limited liability company

Abstract. Thermohydrodynamic and acoustic characteristics in the processes of waste heat transfer of a ship power plant are presented for the operating modes of heat storage by a phase-change thermal energy storage system from its waste heat sources, as well as for the transfer of heat from the thermal energy storage material to intermediate heat carriers for pre-start engine preparation and general ship needs in both simple and hybrid thermal energy storage systems. The results obtained refer to three levels: the heat transfer surface of the thermal energy storage; the thermal energy storage as an element of the thermal energy storage system; and the thermal energy storage system as a subsystem of the power plant. The results make it possible to substantiate schematic solutions of the thermal energy storage system as part of the power plant, whose technical and economic characteristics correspond to the tactical and technical requirements of the ship.

Key words: exhaust gases, thermal energy storage, intermediate heat carrier, thermohydrodynamic and acoustic parameters.

УДК 621.125

ВИЗНАЧЕННЯ ТЕРМОГІДРОДИНАМІЧНИХ ПОКАЗНИКІВ ВИПАРНОГО ПОРИСТОГО ОХОЛОДЖЕННЯ НАПРЯМНИХ ЛОПАТОК КОМПРЕСОРА

Кузнецова С.А.

*к.т.н., доцент ЕСБУ та ТЕ НУК, Миколаїв, Україна,
svitlana.kuznetsova@nuos.edu.ua*

Бсков Б.А.

*аспірант НУК, Миколаїв, Україна,
bohdan.biekov53@gmail.com*

Шевцов А.П.

*д.т.н., професор, професор ННЦМІ НУК, Миколаїв, Україна,
aootnet@ukr.net*

Анотація. Процес випарного пористого охолодження на поверхні напрямних лопаток компресора моделюється як теплопровідність між пористим металом і рідиною, що рухається при наступних припущеннях: тиск потоку вздовж напрямних лопаток не змінюється, передача теплоти всередині пористої конструкції через метал до рідини здійснюється теплопровідністю,

рух рідини в порах забезпечується перепадом тиску. На підставі тривимірної моделі процесів представлені аналітичні рішення одновимірної та двовимірної задач. Отримані результати характеризують розподіл температури в пористій конструкції та коефіцієнти опору руху рідини з урахуванням пористості, відхилення форми елементів та їх розподілу в конструкції порівняно з теоретичною моделлю.

Ключові слова: теплопровідність, метал, рідина, рух, опір, тиск, пористість.

Актуальність дослідження. Підвищення ефективності теплових двигунів можливе за рахунок зниження роботи стиснення робочих тіл шляхом ізотермування процесу. Ізотермування процесу стиснення можливе при охолодженні робочого тіла випаровуванням рідини. Процеси поверхневого та об'ємного випарного охолодження в компресорі досить складні.

Одна з головних переваг способу пористого випарного охолодження полягає в тому, що можна досягти ефективного відведення теплоти за малих градієнтів температури всередині тіла. Відсутність результатів о цих процесах та рекомендацій їх впровадження для створення на їх основі теплових двигунів з покращеними економічними, екологічними, ресурсними та масогабаритними показниками доводить актуальність теми дослідження.

Науково-прикладне завдання, яке вирішується при дослідженні. Визначення умов забезпечення ефективного випарного пористого охолодження напрямних лопаток компресора.

Ціль дослідження. Підвищення ефективності теплових двигунів за рахунок зниження витрат на роботу стиску робочого тіла.

Робочі наукові гіпотези при дослідженні. Випаровування рідини у прикордонному шарі на пористій поверхні напрямних лопаток забезпечує інтенсивне охолодження при стисканні робочого тіла теплового двигуна.

Завдання наукового дослідження. Досягнення поставленої мети дослідження можливе в результаті вирішення наступних завдань:

1. Визначити раціональні умови інтенсифікації відведення теплоти за малих градієнтів температури всередині пористого тіла.
2. Обґрунтувати використання пористого охолодження на напрямних лопатках компресора.
3. Виконати прогноз вдосконалення суднових енергетичних установок шляхом використання пористого охолодження в їх елементах.

Об'єкт дослідження – закономірності та процеси тепло– і масопереносу при інтенсифікації відведення теплоти за малих градієнтів температури всередині пористого тіла елементів суднових енергетичних установок та його характеристики.

Предмет дослідження – параметри процесу пористого охолодження на напрямних лопатках компресора та їх вплив на економічні, екологічні, ресурсні та масогабаритні показники суднових енергетичних установок.

Методи дослідження – математичне моделювання процесу теплопровідності між пористим металом і рідиною, що рухається.

Наукова новизна результатів досліджень. На підставі тривимірної моделі процесів представлені аналітичні рішення одновимірної та двовимірної задач розподілу температури в

пористій конструкції та коефіцієнти опору руху рідини з урахуванням пористості, відхилення форми елементів та їх розподілу в конструкції порівняно з теоретичною моделлю.

Наукове значення результатів досліджень полягає у представленні аналітичного рішення одновимірної та двовимірної задач випарного пористого охолодження на поверхні напрямних лопаток компресора та розробці теоретичного обґрунтування способів раціональної організації зниження витрат на роботу стиску в ступенях компресорів.

Практичне значення результатів досліджень полягає у результатах моделювання ефективності випарного охолодження на поверхнях напрямних лопаток при стисненні, а також практичних рекомендацій щодо проектування лопаток з пористою поверхнею охолодження для вдосконалення енергетичних установок транспортного і стаціонарного призначення.

DETERMINATION OF THERMOHYDRODYNAMIC INDICATORS OF EVAPORATE POROUS COOLING OF DIRECT COMPRESSOR BLADES

Kuznetsova S.A., Biekov B.A., Shevtsov A.P.

Admiral Makarov National University of Shipbuilding

The process of evaporative porous cooling on the surface of the compressor guide vanes is modeled as heat conduction between the porous metal and the liquid moving under the following assumptions: the flow pressure along the guide vanes does not change, heat transfer inside the porous structure through the metal to the liquid is carried out by heat conduction, the movement of the liquid in the pores is provided by the pressure drop. Based on the three-dimensional model of the processes, analytical solutions of one-dimensional and two-dimensional problems are presented. The obtained results characterize the temperature distribution in the porous structure and the coefficients of resistance to liquid movement taking into account porosity, deviations in the shape of the elements and their distribution in the structure compared with the theoretical model.

Key words: thermal conductivity, metal, liquid, motion, resistance, pressure, porosity.

УДК 629.12.011.001.24

АНАЛІТИЧНИЙ ОГЛЯД СУЧАСНОГО СТАНУ НОРМУВАННЯ ОСТІЙНОСТІ НАДВОДНИХ КОРАБЛІВ

Соломенцев О.І.

доктор технічних наук, професор НУК

Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова

Україна, м. Миколаїв

solomen@mksat.net

Анотація. Розглянуто сучасний стан нормування остійності надводних кораблів, з урахуванням як організаційно-технічного, так і науково-технічного аспектів цієї проблеми. Виділені перша генерація (First Generation) та друга генерація (Second Generation) відповідних нормативів.

Ключові слова: остійність, норми остійності, надводні кораблі.

Вступна частина. Маючи на меті внести певні пропозиції з формування другої генерації нормативів остійності надводних кораблів, [1], автор вважає за необхідне навести попередню інформацію із сучасного стану проблеми нормування.

Мета роботи. У роботі виконано аналітичний огляд нормування остійності надводних кораблів з метою більш обґрунтованого внесення пропозицій з нормування.

Основна частина. Розглядаючи проблему нормування остійності надводних кораблів, слід вирізняти організаційно-технічний та науково-технічний аспекти цієї проблеми. Так, з організаційно-технічної точки зору нормування остійності цивільних суден виконується в межах правил відповідних класифікаційних товариств. Нормування ж остійності бойових кораблів приблизно до початку XXI ст. виконувалося шляхом випуску окремих нормативних документів. З початку XXI ст. нормативи з остійності надводних кораблів, а також з інших їхніх якостей, з'являлися також і у Правилах класифікаційних товариств. У той же час окремі нормативні документи залишилися у силі, і наразі продовжують випускатися нові такі документи. Тож з'явилася певний паралелізм у нормуванні. На практиці ж рішення про те, що узяти за основу нормування, лишається за замовником.

Науково-технічний аспект нормування остійності полягає у наступному. На рубежі 1950-х-1960-х р.р. у колишньому СРСР та у США у роботах [2,3] були сформульовані основні положення першої генерації (First Generation) норм остійності. В цьому випадку корабель розташовується лагом до хвиль та до напрямку дії шквального вітру. Нормативи остійності надводних кораблів, прийняті у Китаї, загалом подібні до російських норм, [4]. Схема [3] загалом збережена як у загальних для країн НАТО нормах [5], так і в сучасних американських нормах [6]. Нормативи остійності інших країн НАТО – як окремі для надводних кораблів, так і у складі норм класифікаційних товариств – загалом зберігають підхід роботи [3], який, однак, доповнений додатковими вимогами до ординат діаграми статичної остійності. Наприклад, це французькі нормативи [7].

Певні особливості мають норми остійності, прийняті у Німеччині. Наразі це нормативи, розроблені Германським Ллойдом разом із норвезьким класифікаційним товариством Det Norske Veritas [8], а також введені в дію у 2023 р. спеціальні німецькі норми для надводних кораблів [9]. В цих нормативах, що ґрунтуються на близьких фізичних засадах, беруться до уваги деякі особливості поведінки корабля на попутному хвилюванні.

Всі зазначені нормативи відповідають першій генерації (First Generation) норм остійності. Однак у 2008 р. Міжнародною морською організацією (International Marine Organization – IMO) для цивільних суден було розпочато розробку другої генерації (Second Generation) норм остійності. Потім у низці статей та дисертаційних досліджень було розглянуто розповсюдження другої генерації норм остійності на надводні кораблі [10-13].

Основні особливості нормативів другої генерації є наступними. Розглядається вже не одна розрахункова ситуація, а п'ять таких ситуацій. Три з них стосуються попутного хвилювання. Це повна втрата остійності на вершині попутної хвилі, інтенсивна параметрична (субгармонійна) бортова хитавиця на попутному хвилюванні та захоплення корабля попутною хвилею із подальшою втратою керованості та можливим перекиданням. Четверта розрахункова ситуація повторює розрахункову ситуацію першої генерації, із деякими відмінностями. П'ята розрахункова ситуація регламентує поперечні прискорення, пов'язані перш за все із бортовою хитавицею.

Друга генерація містить три рівня перевірки остійності. Якщо не більш низькому рівні вимоги до остійності задоволені, то подальшу перевірку можна не виконувати. При цьому нормативи першого рівня містять дуже прості співвідношення, які, у той же час, неявно містять значну похибку у безпечний бік. Далі, на другому рівні, використовуються вже досить складні аналітичні співвідношення, а на третьому рівні – ще більш складні. Можлива похибка у безпечний бік на другому рівні менше, ніж на першому, а на третьому рівні – ще менше. У перших роботах цього напрямку розглядався стаціонарний вітрохвильовий режим, [10], але далі відбувся перехід до повноймовірносної схеми [11-13].

Причини, що визначають доцільність переходу до другої генерації норм для надводних кораблів, пов'язані з тим, що особливості форми корпусу сучасних надводних кораблів роблять ці кораблі більш чутливими до втрати остійності на попутному хвилюванні [14]. А у рамках першої генерації зазначений фактор лише часткового береться до уваги тільки у німецьких та норвезьких нормах. Крім того, у другій генерації безпосередньо визначається та регламентується ймовірність перекидання корабля, що також відповідає сучасним поглядам на проблему. Але, при всьому цьому, роботи [11-13] містять, на думку автора, принциповий недолік. Він полягає у механічному перенесенні на надводні кораблі нормативів для цивільних суден, без урахування різних умов експлуатації тих та інших. Частково це питання вже розглядалося автором, [15]. Подальший його розгляд виконано у роботі [1].

Висновки. 1. На сучасному етапі є два джерела нормування остійності надводних кораблів – це спеціальні нормативи та нормативи, які містяться в Правилах класифікаційних товариств. Вибір джерела нормування для конкретного проекту є прерогативою замовника.

2. Поки що існуючі нормативи зорієнтовані на першу генерацію норм остійності. Водночас йде інтенсивна розробка перспективної другої генерації цих норм. Але на даний час у другій генерації норм остійності не повністю враховані відмінності в використанні цивільних суден та військових кораблів.

Література

[1] Соломенцев О.І. Друга генерація (Second Generation) норм остійності надводних кораблів. Пропозиції із можливих принципів побудови та із нормативів першого рівня (First Level). Див. тези доповіді у цьому збірнику

[2] Федяевский К.К., Фирсов Г.А. Крен судна под действием ветра Судостроение, 1957. – № 12.-с. 3-11

[3] Sarchin T.L. Goldberg, L.L. Stability and Buoyancy Criteria for US Navy Surface Ships. Transactions of the Society of Naval Architects and Marine Engineers (TSNAME), 1962. – Vol. 70.– p. 418-458

[4] Shu -Zheng Sun, Jiao Jialong, Ren Huilon. Research of Evaluation System for Ship Integrated Sailing Performance. Proceedings of the International Conference of Mechatronics, Electronic, Industrial and Control Engineering (MEIC 2014)– Shenyang, 2014.– p. 125-129

[5] NATO Standard ANEP-77. Naval Ship Code. Part 1. Goals, Functional Objectives and Performance Requirements, 164 p. Part 2. Solutions, 280 p.. Part 3. Justification and Guidance, 540 p. / [Text] // Edition G. Version 3. July 2019

- [6] Naval Sea Systems Command (NAVSEA). Design Practices and Criteria for U.S. Navy Surface Ship Stability and Reserve Buoyancy. Technical Publication T9070-AF-DPC-010/079-1. – U.S. Navy, 2016. – 47 p.
- [7] Bureau Veritas. Rules for the Classification of Naval Ships. Part B. Hull and Stability. – Chapters 1-11. – Paris, 2024. – 468 p.
- [8] Rules for Classification. Naval Vessels. Part 3. Surface Ship. Det Norske Veritas – Germanischer Lloyd, December 2015. – 406 p.
- [9] Russel P. Introduction to the Concept of the German Stability Standard DMS 1030-1. Proceedings of 15th International Marine Design Conference (IMDC-2024). – Amsterdam, 2024. – 29 p.
- [10] Belenky V.L., Bassler, C.C. Procedures for Early Stage Naval Ship Design Evaluation of Dynamic Stability: Influence of the Wave Crest Naval Engineers Journal, 2010. – Vol. 122. – Issue 2. – p. 93-106
- [11] Grinnaert F. Analysis and Implementation of Second Generation Criteria in a Stability Computer Code. PhD Thesis. Universite de Bretagne Occidentale. – Brest, 2017. – 163 p.
- [12] Petacco N. Second Generation Intact Ship Stability Criteria: Analysis, Implementation and Applications to Significant Ship Topologies. Doctoral Thesis. University of Genoa. – Genoa, 2019. – 199 p.
- [13] Rinauro B. Surf-Riding/Broaching Assessment within Second Generation Intact Stability Criteria. PhD Thesis. – University of Naples Federico II. – Naples, 2020. 129 p.
- [14] Бородай, И.К., Живица С.Г., Платонов В.Г. Проблемы мореходности в решении задач проектирования современных кораблей. Часть 2. Морской вестник, 2016. – № 3. – с. 16-19
- [15] Соломенцев, О.И. Об использовании критерия ограничения поперечных ускорений от качки в нормах остойчивости второго поколения для надводных кораблей. Матеріали XI Міжнародної науково-технічної конференції «Інновації в суднобудуванні та океанотехніці» – Миколаїв: НУК, 2020. Частина II. – с. 68-78

ANALYTICAL REVIEW OF THE MODERN INTACT STABILITY STANDARDS FOR THE NAVAL SHIPS

Solomentsev Oleg Ivanovich

National University of Shipbuilding named after admiral Makarov, Ukraine, Nikolayev

Abstract. Modern intact stability standards of the naval ships are included in the classification societies standards, and also in the special standards. There are two generations of this standards, and now is done an intensive work for the formulation of the second generation standards.

Key words: stability, stability criteria, naval ships.

УДК 629.12.011.001.24

ДРУГА ГЕНЕРАЦІЯ (SECOND GENERATION) НОРМ ОСТІЙНОСТІ НАДВОДНИХ КОРАБЛІВ. ПРОПОЗИЦІЇ ІЗ МОЖЛИВИХ ПРИНЦИПІВ ПОБУДОВИ ТА ІЗ НОРМАТИВІВ ПЕРШОГО РІВНЯ (FIRST LEVEL)

Соломенцев О.І.

доктор технічних наук, професор НУК

Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова

Україна, м. Миколаїв

solomen@mksat.net

Анотація. Надається та на підставі особливостей експлуатації військових кораблів обґрунтовується наступна пропозиція. Пропонується включити у другу генерацію норм остійності надводних кораблів вимоги щодо забезпечення остійності під час можливої втрати стійкості на курсі при невеликій швидкості. Натомість існуючий норматив щодо поперечних прискорень, пов'язаних із хитавицею, пропонується вилучити.

Ключові слова: остійність, норми остійності, надводні кораблі.

Вступна частина. На сучасному етапі йде розробка другої генерації норм остійності надводних кораблів, [1]. У той же час усі наявні роботи на цю тему містять, на думку автора, суттєвий недолік, а саме механічне перенесення норм з цивільних суден на військові кораблі, без урахування особливостей експлуатації тих та інших. Частково це питання розглянуто автором у 2020 р, [2, с 78]. У той же час для військових багатоцільових кораблів є актуальним норматив щодо забезпечення остійності під час можливої втрати стійкості на курсі при невеликій швидкості. Відповідне обґрунтування наведено нижче.

Мета роботи. Метою роботи є удосконалення другої генерації норм остійності надводних кораблів шляхом включення до них вимог щодо забезпечення остійності під час можливої втрати стійкості на курсі при невеликій швидкості.

Основна частина. Нехай корабель рухається на попутному хвилюванні або на хвилюванні з кормових курсових кутів. Тоді можливі такі три ситуації:

- швидкість корабля суттєво менша за фазову швидкість хвилі;
- швидкість корабля одного порядку із фазовою швидкістю хвилі;
- швидкість корабля набагато більша за фазову швидкість хвилі.

У кожному з цих випадків є можливою втрата стійкості корабля на курсі, неконтрольований розворот до становища лагом чи майже лагом до хвиль із подальшим можливим перекиданням. Однак схема втрати стійкості на курсі у кожному випадку своя. Розглянемо ці випадки більш детально, [3-5]. Ситуація, коли фазова швидкість хвилі близька до швидкості корабля (Surf Riding), включена у другу генерацію норм. Ситуація Surf Riding можлива при числах Фруда $Fr_{2,3} \approx (0,4 \pm 0,08) \sqrt{\frac{\lambda}{L}} = Fr_p \pm 0,08 \sqrt{\frac{\lambda}{L}}$, де λ , L - довжина регулярної хвилі та довжина корабля. Ця формула відповідає експериментам із моделлю есмінця, що описані у роботі [3, с. 610].

Коли ж швидкість корабля суттєво менша за фазову швидкість хвилі, то виникає ситуація, відома під назвою кумулятивного рискання під дією хвиль (Cumulative Yawing Motion, [4, с. 8-9]). На корабель діє хвильовий момент, пов'язаний із рисканням. Цей момент є періодичною функцією часу. У кращому випадку дія цього моменту може призвести до зигзагів корабля навкруги заданого курсового кута, а в гіршому випадку корабель неконтрольовано розвертається бортом до хвиль та може перекинутися.

У наявних матеріалах по другій генерації норм остійності для цивільних суден цієї ситуації немає. Здавалося б, вона тим більш не є потрібною для військових кораблів, оскільки швидкість повного ходу фрегата чи корвета десь у півтора-два рази більша, ніж у цивільного судна. Однак це не так. Справа в тому, що цивільне судно зазвичай експлуатується на повній швидкості, яка обмежена хіба що впливом вітру та хвиль. Бойовий же ж корабель експлуатується у широкому діапазоні швидкостей, при цьому відносна доля часу

$\bar{t}(\Delta v_s) = \frac{t_v(\Delta v_s)}{\eta_{\text{кон}} T_{\text{сл}}}$, на якій він рухається малими ходами, є значною, мал. 1, [5, с. 58]. Тут

$t_v(\Delta v_s)$ є час на протязі терміну служби $T_{\text{сл}}$, протягом якого корабель має швидкості ходу у вузлах у діапазоні Δv_s , $\eta_{\text{кон}}$ - коефіцієнт оперативного напруження, що визначає долю часу, що його корабель проводить у морі протягом терміну служби. Дискретна гістограма $t_v(\Delta v_s)$ може біти апроксимована вже безперервною щільністю ймовірності $f_v(v_s)$.

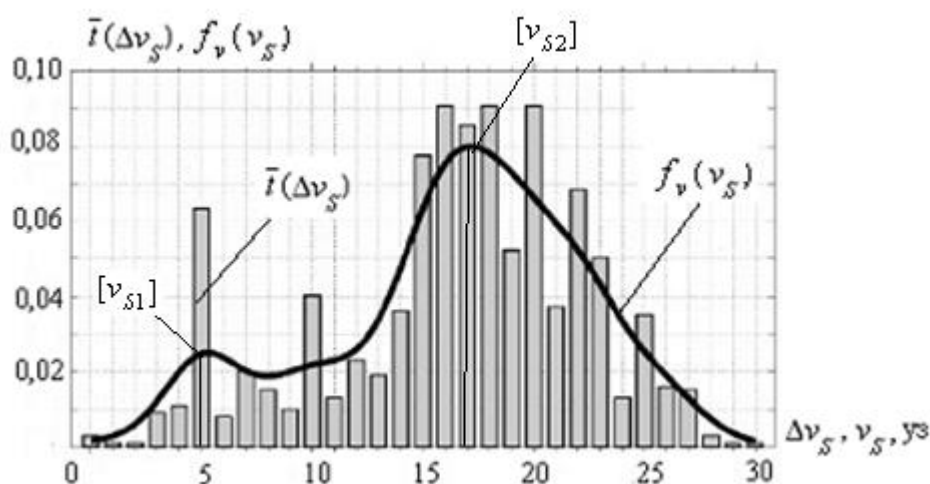

Рисунок 1 – Профіль швидкостей на протязі терміну служби американських есмінців типу “A. Burke” [5]

У розпорядженні автора є значна кількість матеріалів по бойовим кораблям, що подібні до мал.1. Тому й пропонується замість розрахункової ситуації по прискоренням, що запропоновано виключити, [2, с. 78], ввести в норми остійності надводних кораблів ситуацію Cumulative Yawing Motion. Ситуація Surf Riding має бути при цьому збережена. Тоді для нормативу першого рівня для ситуації Cumulative Yawing Motion можна прийняти, що від

врахування цієї ситуації можна відмовитися, якщо $\int_0^{w_s^*} f_v(v_s) dv_s \leq a$. Тут a - нормативний коефіцієнт, у першому наближенні $a \approx 0,2$, а v_s^* - швидкість у вузлах, що відповідає числу Фруда, яке дорівнює 0,25.

Що ж стосується другого та третього рівнів, то відповідні залежності наведені у роботах [6, 7]. Ці залежності засновані на наступних принципах. Для математичного опису рискання корабля на тихій воді часто використовуються рівняння рискання у формі Номото, [8, с. 354-370]. В цій роботі розглядається випадок тихої води. У відповідні рівняння входять три параметри – T_1 , T_2 і T_3 , що відомі як константи часу та мають розмірність часу. Чисельно $T_1 \gg T_2$ та $T_1 \gg T_3$. Тоді, якщо прийняти $T_2 = T_3 = 0$, то отримуємо наближені рівняння у формі Номото. Якщо ж брати до уваги відмінність усіх цих параметрів від 0, то отримуємо більш точні рівняння у формі Номото.

Вже у нашому сторіччі у роботах К. Спіро було розглянуто узагальнення наближених рівнянь Номото [9, с. 85-93]. та точних рівнянь Номото [10, с. 307-314] на випадок наявності хвилювання. Тоді можуть бути запропоновані нормативи другого рівня на підставі наближених рівнянь, [6], та третього рівня на підставі точних рівнянь, [7]. При цьому на другому рівні у першому наближенні не береться до уваги вплив хвилювання на коефіцієнти бокової сили та моменту рискання, що формуються на корпусі корабля, тоді як на третьому рівні це береться до уваги.

Висновок. При нормуванні остійності надводних кораблів, на відміну від цивільних суден, треба додатково брати до уваги умову стійкості кумулятивного рискання під дією хвиль. Це пов'язане з тим, що значна частина швидкісних режимів надводного корабля відповідає невеликим швидкостям.

Література

- [1] Соломенцев, О.І. Аналітичний огляд сучасного стану нормування остійності надводних кораблів. Див. текст доповіді у цьому збірнику
- [2] Соломенцев, О.І. Об использовании критерия ограничения поперечных ускорений от качки в нормах остойчивости второго поколения для надводных кораблей. Матеріали XI Міжнародної науково-технічної конференції «Інновації в суднобудуванні та океанотехніці» – Миколаїв: НУК, 2020. Частина II. – с. 68-78
- [3] Maki, A., Sakai M., Ueta T. Review of the Analytical Prediction Method of Surf-Riding Threshold in Following Sea, and it's Relation to IMO Second-generation Intact Stability Criteria Nonlinear Theory and Its Applications (NOITA) Society. Institute of Electronics, Information and Communication Engineers (IEICE), 2024. Vol. 15. – Issue 3. – p. 588-617.
- [4] Renilson, M.R. The Broaching of Ships in Following Seas. PhD Thesis. – University of Glasgow, 1981. – 157 p.
- [5] Diez M., Serrani A., Campana E.F. CFD-based Stochastic Optimization of the Destroyer Hull Form for Realistic Ocean Operations Proceedings of the 14th International Conference on Fast Sea Transportation (FAST-2017). – Nantes, 2017. – p. 55-64
- [6] Соломенцев, О.І. Друга генерація (Second Generation) норм остійності надводних кораблів. Пропозиції з нормативів другого рівня (Second Level). Див. текст доповіді у цьому збірнику
- [7] Соломенцев, О.І. Друга генерація (Second Generation) норм остійності надводних кораблів. Пропозиції з нормативів третього рівня (Third Level). Див. текст доповіді у цьому збірнику.

[8] Nomoto, K., Taguchi T., Honda K., Hirano S. On the Steering Qualities of Ships International Shipbuilding Progress, 1957.– Vol. 4.– No.35.– p. 354-370.

[9] Spyrou, K.J. A Note of a Simplified Model of Ship Yawing in Following Seas. Proceedings of the 12th International Congress of the International Maritime Association of the Mediterranean (IMAM 2007). – Varna, 2007.– p. 85-93.

[10] Spyrou, K.J., Magari V. A Vulnerability Criterion for Ship Yawing in Following Seas. Proceedings of the 18th International Ship Stability Workshop.-Gdansk, 2022.– p. 307-314

SECOND GENERATION INTACT STABILITY CRITERIA FOR THE NAVAL SHIPS. PROPOSITIONS OF THE POSSIBLE CRITERIA. CRITERIA OF THE FIRST LEVEL

Solomentsev Oleg Ivanovich

National University of Shipbuilding named after admiral Makarov, Ukraine, Nikolayev

Abstract. Was done an analysis of the structure of the second generation of the intact stability criteria for naval ships. Criteria, connected with the lateral accelerations, is proposed to be deleted. Instead of it, is proposed to add criteria, connected with the cumulative yawing motion.

Key words: stability, stability criteria, naval ships.

УДК 629.12.011.001.24

ДРУГА ГЕНЕРАЦІЯ (SECOND GENERATION) НОРМ ОСТІЙНОСТІ НАДВОДНИХ КОРАБЛІВ, ПРОПОЗИЦІЇ З НОРМАТИВІВ ДРУГОГО РІВНЯ (SECOND LEVEL)

Соломенцев О.І.

доктор технічних наук, професор НУК

*Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова Україна, м. Миколаїв
solomen@mksat.net*

Анотація. Наведені пропозиції щодо другого рівня другої генерації норм остійності надводних кораблів стосовно додаткової розрахункової ситуації кумулятивного ризику під дією хвиль (Cumulative Yawing Motion), без попереднього захоплення хвилею (на відміну від ситуації Surf Riding, яка має бути збережена)

Ключові слова: остійність, норми остійності, надводні кораблі.

Вступна частина. Розглянемо і норматив з кумулятивного ризику в умовах хвилювання, що має три рівні [1]. Перший рівень розглянуто у доповіді [1], третій рівень – у доповіді [2], а другий рівень – у цій доповіді.

Мета роботи. Метою роботи є розробка пропозицій щодо алгоритму перевірки остійності надводного корабля у ситуації кумулятивного ризику під дією хвиль на другому рівні, другої генерації норм остійності.

Основна частина. Рівняння стійкості на курсі у формі Номото у загальному випадку для тихої води має наступний вигляд, [3]:

$$T_1 T_2 \frac{d^2 \bar{\omega}}{dt^2} + (T_1 + T_2) \frac{d \bar{\omega}}{dt} + \bar{\omega} = K \delta_{\text{ПЕР}} + K T_3 \frac{d \delta_{\text{ПЕР}}}{dt}, \quad (1)$$

де $\delta_{\text{ПЕР}}$ – кут перекидки керма, $\bar{\omega}$ – безрозмірна кутова швидкість при повороті, T_1, T_2, T_3, K – величини, що мають розмірність часу та можуть бути визначені за формулами роботи [3] в функції похідних коефіцієнтів бокової сили та моменту ристання корабля по куту дрейфу та по кутовій швидкості, а також в залежності від похідної коефіцієнту підйомної сили на кермі по куту атаки.

У той же час зазвичай маємо, що $T_1 \gg T_2$, а також $T_1 \gg T_3$. Тоді можливо перейти до спрощеного рівняння Номото на тихій воді, прийнявши в (1) $T_2 = T_3 = 0$, [3,4]:

$$T \frac{d \bar{\omega}}{dt} + \bar{\omega} = K \delta_{\text{ПЕР}}, \quad T_1 = T. \quad (2)$$

На другому рівні нормування ми будемо користуватися спрощеним рівнянням (2) замість рівняння (1). Крім того, вважатимемо, що наявність хвилювання не впливає на параметри T та K . На третьому рівні обидва ці спрощуючі припущення знімаються, [2]. Тоді для визначення параметрів T та K можна скористатися залежностями з роботи [4, с.30] для тихої води:

$$T = T' \frac{V}{L}; \quad K = K' \frac{V}{L}; \quad T' = 1,1845 + 0,00007 K_N \frac{\delta \cdot BT}{S_p}, \quad K' = -1,9545 + 4,20 \Psi_x - 16,7 \frac{S_p}{LT};$$

$$\Psi_x = 0,13(0,01 + \bar{x}_g) + 0,028 \sin(5,2Fr - 1,9); \quad \bar{x}_g = \frac{x_g}{L}; \quad Fr = \frac{V}{\sqrt{gL}},$$

де V – швидкість корабля; L, B, T – довжина, ширина та осадка корабля; δ – коефіцієнт загальної повноти корабля; Ψ_x – ходовий диферент корабля, [5, с. 472; 6, с. 39]; x_g – абсциса центру важкості корабля; S_p – площа пера керма.

Тоді на другому рівні маємо наступне рівняння стійкості на курсі в умовах хвилювання:

$$T' \frac{d \bar{\omega}}{dt} \frac{V}{L} + \bar{\omega} = K \delta_{\text{ПЕР}} \frac{V}{L} + M'_{\phi 0} \cos(\omega_K t + \delta_{\phi}); \quad (3)$$

$$M'_{\phi 0} = \frac{M_{\phi 0}}{k_1 K' (J_z + \lambda_{\phi})} \left(\frac{L}{V} \right)^2; \quad M_{\phi 0} = \kappa_{x\Sigma} \alpha_{B0} g k J_z; \quad \alpha_{B0} = \frac{2\pi \cdot r_0}{\lambda}; \quad k = \frac{2\pi}{\lambda}; \quad \kappa_{y\Sigma} = \kappa_y \left(1 + \frac{\lambda_y}{M} \frac{\omega_K}{\omega} \right);$$

$$\kappa_{\phi\Sigma} = (1 - \chi k T) \left[\kappa_{\phi} \left(1 + \frac{\lambda_{\phi}}{J_z} \frac{\omega_K}{\omega} \right) \cos \phi_K - 2 C_{MZ}^{\beta} \frac{\rho S_{\text{ДП}} L}{k J_z} \frac{\omega_K}{\omega} \right]; \quad \omega_K = \omega - \frac{\omega^2 V}{g} \cos \phi_K$$

$$\kappa_y = (1 - \chi k T) \left(\frac{2}{kB} \sin \frac{\bar{k}_B}{2} \right) \left(\frac{2}{\bar{k}_L} \sin \frac{\alpha \bar{k}_L}{2} \right); \quad \kappa_{\phi} = (1 - \chi k T) \left(\frac{2}{kB} \sin \frac{\bar{k}_B}{2} \right) \frac{1}{\bar{k}_l} \left(\frac{2}{\bar{k}_l} \sin \frac{\alpha \bar{k}_l}{2} - \alpha \cos \frac{\alpha \bar{k}_l}{2} \right);$$

$$\bar{k}_L = kL \cos \phi_K; \quad \bar{k}_B = kB \sin \phi_K;$$

$$M + \lambda_y = m_y \frac{\rho S_{\text{ДП}} L}{2}; \quad m_y = \frac{2\delta B}{\gamma L} \left[1 + \frac{2T}{B} \left(1 - \frac{B}{2L} \right) \right];$$

$$J_z + \lambda_\phi = m_\phi \frac{\rho S_{дп} L^3}{2}; m_\phi = \frac{\delta \cdot B}{8\gamma \cdot L} \left[1 + \frac{2T}{B} \left(1,0 - 1,6 \frac{B}{T} \right) \right];$$

$$C_{Mz}^\beta \approx 1,8 \frac{T}{L} + 0,6(0,7 - \phi) + \gamma - 0,97,$$

де M_{z0} – амплітуда хвильового збурюючого моменту під час рискання; M – маса корабля; ρ – щільність води; α – коефіцієнт повноти площі КВЛ; $J_z \approx 0,05ML^2$ – власний момент інерції маси під час рискання корабля; λ_y – приєднана маса при поперечно-горизонтальному русі, [5, с. 468]; λ_ϕ – приєднаний момент інерції маси під час рискання [5, с. 468]; $S_{дп} = \gamma L T$ – занурена площа діаметральної площини; γ – приведений коефіцієнт повноти зануреної площі діаметрального батоксу, [6, с. 37]; ϕ_K – курсовий кут корабля по відношенню до хвиль, при попутному хвилюванні $\phi_K = 0$; ω – частота регулярних хвиль; $\lambda = \frac{2\pi g}{\omega^2}$ – довжина регулярних хвиль; ω_K – удавана частота регулярних хвиль; $k = \frac{2\pi}{\lambda}$ – хвильове число; r_0 – амплітуда регулярної хвилі; δ_ϕ – фазовий кут; α_{B0} – кут хвильового нахилу; $\kappa_{\phi\Sigma}$ – повний корегуючий коефіцієнт до збурюючого моменту при хвильовому рисканні; [7, с. 98]; κ_y, κ_ϕ – редукційні коефіцієнти до головних частин збурюючих сил при поперечно-горизонтальній хитаविці та до збурюючого моменту при хвильовому рисканні відповідно, [8, с.16]; C_{Mz}^β – позиційна похідна коефіцієнту моменту рискання, що виникає на корпусі корабля [5, с. 606, 6, с.52].

Далі припустимо, що автокерманич корабля використовує змішаний закон керування у формі $\delta_{пер} = -k_1\phi - k_2 \frac{d\phi}{dt}$, де $\phi = \phi(t)$ – кут рискання, а k_1, k_2 – коефіцієнти керування. В цьому випадку, як це показано у роботі [9, с. 87], рівняння хвильового рискання (3) може бути зведеним до відомого рівняння Матьє, що дає можливість використати відомі умови стійкості рішення цього рівняння. Тоді можна запропонувати наступний критерій збереження стійкості на курсі під дією регулярних хвиль буде, [9]:

$$M'_{\phi 0} \leq [M'_{\phi 0}]; [M'_{\phi 0}] = \left[\frac{2 \left(\frac{1}{T'} + k'_2 \frac{K'}{T'} \right)}{\sqrt{k'_1 \frac{K'}{T'}}} \right] k'_1 |K'|; k'_2 = k_2 \frac{v}{L}.$$

Розглянемо перехід до нерегулярного хвилювання. На стаціонарному хвильовому режимі величина $M'_{\phi 0}$ може вважатися розподіленою за законом Релея, так що її забезпеченість P_M визначиться як

$$P_M = \exp \left(-\frac{M'^2_{\phi 0}}{2D_{M'}} \right); D_{M'} = \int_0^\infty |\Phi_{M'}(\omega)|^2 \tilde{S}_r(\omega) d\omega; |\Phi_{M'}| = 2\kappa_{x\Sigma} g k^2 \frac{J_z}{J_z + \lambda_\phi} \frac{1}{k'_1 K'} \left(\frac{L}{v} \right)^2,$$

де $D_{M'}$ – дисперсія безрозмірного збурюючого моменту рискання $M'_{\phi 0}; |\Phi_{M'}(\omega)|$ – передаточна функція моменту $M'_{\phi 0}; \ddot{S}_r(\omega)$ – спектральна щільність хвильових ординат, зкорегована на вплив низькочастотної складової спектру [5, с. 261].

Якщо швидкість корабля задана детерміновано, див мал. 1 у роботі [1], то на стаціонарному хвильовому режимі ймовірність P_3 неконтрольованого розвороту корабля до стану, близького до стану лагом до хвиль в умовах кумулятивного рискання без попереднього захоплення попутною хвилею визначиться на другому рівні як $P_3 = \exp\left(-\frac{[M'_{\phi 0}]^2}{2D_{M'}}\right)$. Якщо ж

швидкість задана щільністю ймовірності $f_v(v_s)$ (див. той самий малюнок), то тоді отримуємо

формулу
$$P_3 = \int_0^{v_{s \max}} \int_{[M'_{\phi 0}]}^{+\infty} \frac{y f_v(x)}{D_M(x)} \cdot \exp\left[-\frac{y^2}{2D_M(x)}\right] dy dx, \text{ де } v_{s \max} - \text{максимальна}$$

швидкість корабля.

Подальший перехід до повноймовірносної схеми та нормування відповідної ймовірності можна виконати так само, як і в відомих пропозиціях для другої генерації стосовно захоплення корабля попутною хвилею (Surf-Riding)..

Висновок. Отримано алгоритм для визначення ймовірності неконтрольованого розвороту корабля на стаціонарному попутному хвилюванні без попереднього захоплення попутною хвилею для другого рівня другої генерації норм остійності надводних кораблів.

Література

- [1] Соломенцев, О.І. Друга генерація (Second Generation) норм остійності надводних кораблів. Пропозиції із можливих принципів побудови та із нормативів першого рівня (First Level). Див. тези доповіді у цьому збірнику
- [2] Соломенцев, О.І. Друга генерація (Second Generation) норм остійності надводних кораблів. Пропозиції із нормативів третього рівня (Third Level). Див. тези доповіді у цьому збірнику
- [3] Nomoto, K., Taguchi T., Honda K., Hirano S. On the Steering Qualities of Ships International Shipbuilding Progress, 1957.– Vol. 4.– No.35.– p. 354-370
- [4] Obreja, D. Chicarosa M.-R. Course-Keeping and Turning Circle Analysis in Early Ship Design Stage. The Annals of “Dunarea de Jos” University of Galati. – 2018. – Fascicle XI.- Shipbuilding. – 6 p.
- [5] Соболев, Г.В. Управляемость корабля и автоматизация судовождения – Л.: Судостроение, 1976.-480 с.
- [6] Справочник по теории корабля (под редакцией Я.И. Войткунского). Том 3. Управляемость водоизмещающих судов. Гидродинамика судов с динамическими принципами поддержания. – Л.: Судостроение, 1985.-544 с.
- [7] Бородай И.К., Невцетаев Ю.А. Мореходность судов Л.: Судостроение, 1982.-288 с.
- [8] Matsui, S., Sugimoto K., Shinomoto K. Development of Simplified Formula of Froude-Krylov Force, of 6-DOF's Acting on Monohull Ship. Journal of the Japan Society of Naval Architects and Ocean Engineers, 2020.– Vol. 32.– p. 9-19

[9] Spyrou, K.J. A Note of a Simplified Model of Ship Yawing in Following Seas. Proceedings of the 12th International Congress of the International Maritime Association of the Mediterranean (IMAM 2007). – Varna, 2007.– p. 85-93

SECOND GENERATION OF THE INTACT STABILITY STANDARDS FOR THE NAVAL SHIPS. PROPOSITIONS FOR THE SECOND LEVEL

Solomentsev Oleg Ivanovich

National University of Shipbuilding named after admiral Makarov, Ukraine, Nikolayev

Abstract. Standards of the second level of the intact stability for the naval ships are proposed. In the standards has to be added the cumulative yawing motion situation, when the ship can be broached without surf-riding. But surf-riding situation has to be in standards.

Key words: stability, stability criteria, naval ships.

УДК 629.12.011.001.24

ДРУГА ГЕНЕРАЦІЯ (SECOND GENERATION) НОРМ ОСТІЙНОСТІ НАДВОДНИХ КОРАБЛІВ, ПРОПОЗИЦІЇ З НОРМАТИВІВ ТРЕТЬОГО РІВНЯ (THIRD LEVEL)

Соломенцев О.І.

доктор технічних наук, професор НУК

Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова

м. Миколаїв, Україна

solomen@mksat.net

Аннотація. Наведені пропозиції щодо розрахункового алгоритму на третьому рівні другої генерації норм остійності надводних кораблів, стосовно додаткової розрахункової ситуації кумулятивного ризику під дією хвиль (Cumulative Yawing Motion), без попереднього захоплення хвилею (на відміну від ситуації Surf Riding)

Ключові слова: остійність, норми остійності, надводні кораблі

Вступна частина. Розглянемо норматив з кумулятивного ризику в умовах хвилювання, що має три рівні [1]. Перший рівень розглянуто у доповіді [1], другий рівень – у доповіді [2], а третій рівень – у цій доповіді.

Мета роботи. Метою роботи є розробка пропозицій щодо алгоритму перевірки остійності надводного корабля у ситуації кумулятивного ризику під дією хвиль на третьому рівні, другої генерації норм остійності.

Основна частина. На третьому рівні пропонується прийняти за основу основне рівняння Номото (формула (1) у доповіді [2]), а не спрощене рівняння (формула (2) у цій же роботі). Крім того, на відміну від роботи [2], тут береться до уваги вплив хвиль на індекс керованості та на індекс стійкості на курсі, що входять у рівняння Номото. Припустимо, що автокерманіч корабля використовує змішаний закон керування у формі $\delta_{ПЕР} = -k_1\phi - k_2 \frac{d\phi}{dt}$,

де $\phi = \phi(t)$ - кут ристання, $\delta_{\text{ПЕР}}$ - кут перекидки керма; а k_1, k_2 - коефіцієнти керування. За зазначених умов рівняння ристання на регулярному хвилюванні після описаних у роботі [3, с. 310] перетворень, приймають наступний вигляд:

$$T_1 T_2 \ddot{\phi}_K + (T_1 + T_2 + k_2 K T_3) \ddot{\phi} + [1 + k_1 K T_3 + k_2 K + A_1 \cos(\omega_K t - \varepsilon_1) + A_2 \cos(\omega_K t - \varepsilon_2)] \dot{\phi} + \\ + \{k_1 K - [A_1 \omega_K \sin(\omega_K t - \varepsilon_1) + A_2 \sin(\omega_K t - \varepsilon_2) + A_3 \cos(\omega_K t - \varepsilon_1) + A_4 \cos(\omega_K t - \varepsilon_2)]\} \phi = K_1 K \phi_r;$$

$$T_1 T_2 = \frac{(M + \lambda_y - P_Y^{(\ddot{\eta})})(J_Z + \lambda_\phi - M_Z^{(\ddot{\phi})}) - [(M + \lambda_y) x_g - P_Y^{(\ddot{\phi})}][M + \lambda_y - M_Z^{(\ddot{\eta})}]}{B};$$

$$T_1 + T_2 = \frac{1}{B} \{ [M + \lambda_x] x_g \dot{\xi}_0 - M_Z^{(\dot{\phi})} [(M + \lambda_y - P_Y^{(\ddot{\eta})}) - P_Y^{(\ddot{\eta})} (J_Z + \lambda_\phi - M_Z^{(\ddot{\phi})}) + M_Z^{(\ddot{\eta})} [(M + \lambda_x - P_Y^{(\ddot{\phi})}) - \\ - [(M + \lambda_x) \dot{\xi}_0 - P_Y^{(\dot{\phi})}][(M + \lambda_x) x_g - M_Z^{(\ddot{\eta})}]] \};$$

$$K T_3 = \frac{(M + \lambda_y - P_Y^{(\ddot{\eta})}) M_{YP}^{(\delta_{\text{ПЕР}})} - [(M + \lambda_x) x_g - P_T^{(\ddot{\phi})}] P_{YP}^{(\delta_{\text{ПЕР}})}}{B}; K = \frac{M_Z^{(\ddot{\eta})} P_{YP}^{(\delta_{\text{ПЕР}})} - P_Y^{(\ddot{\eta})} M_{ZP}^{(\delta_{\text{ПЕР}})}}{B};$$

$$B = M_Z^{(\ddot{\eta})} [(M + \lambda_x) \dot{\xi}_0 - P_Y^{(\dot{\phi})}] - P_Y^{(\ddot{\eta})} [(M + \lambda_x) x_g \dot{\xi}_0 - M_Z^{(\dot{\phi})}]; \omega_K = \omega - \frac{\omega^2 V}{g} \cos \phi_K;$$

$$F_{y0} = \kappa_{y\Sigma} \rho g \alpha_{B0} V; M_{\phi 0} = \kappa_{x\Sigma} \alpha_{B0} g k J_Z; \dot{\xi}_0 = \omega_K \xi_0; \xi_0 = \kappa_x r_0 \frac{\omega}{\omega_K} \sqrt{\frac{q^2 (\omega^2 + 4v_x^2)}{\omega_K^2 + 4v_x^2}};$$

$$\alpha_{B0} = \frac{2\pi \cdot r_0}{\lambda}; k = \frac{2\pi}{\lambda};$$

$$\kappa_x = \frac{2}{k_B} \sin \frac{\bar{k}_B}{2} [1 - \exp(-\beta k T)] \left(\frac{2}{\phi \cdot \bar{k}_L} \sin \frac{\phi \cdot \bar{k}_L}{2} \right) \left[\frac{2}{(1 - \phi) \bar{k}_L} \sin \frac{(1 - \phi) \bar{k}_L}{2} \right];$$

$$q = \frac{1 + C_\lambda \frac{\omega_K}{\omega}}{1 + C_{\lambda x} \frac{\omega}{\omega_K}}; C_\lambda = \sqrt{C_{\lambda \lambda x}^2 \cos^2 \phi_K + C_{\lambda y}^2 \sin^2 \phi_K}; C_{\lambda x} = \frac{0,293 \sqrt{BT}}{\delta L};$$

$$2v_x = \frac{\sqrt{(C_{yy} \rho \omega_K T^2 L) \sin^2 \phi_K + \left(\frac{R}{v} \right)^2 \cos^2 \phi_K}}{M(1 + C_{\lambda x})};$$

$$C_{\mu\phi} = \sum_{i=-1, j=-1}^{i=3, j=3} a_{ij} \left(\frac{\alpha B}{2g} \omega_K^2 \right)^i \left(\frac{B}{T} \right)^j; C_{\lambda y} = \sum_{i=-1, j=-1}^{i=3, j=3} b_{ij} \left(\frac{\alpha B}{2g} \omega_K^2 \right)^i \left(\frac{B}{T} \right)^j; \bar{k}_L = kL \cos \phi_K; \bar{k}_B = kB \sin \phi_K,$$

$$A_1 = \frac{[(M + \lambda_x) x_g - M_Z^{(\ddot{\eta})}] F_{y0}}{B}; A_2 = - \frac{[(M + \lambda_y) - P_Y^{(\ddot{\eta})}] M_{\phi 0}}{B}; A_3 = \frac{M_Z^{(\ddot{\eta})} F_{y0}}{B}; A_4 = - \frac{P_Y^{(\ddot{\eta})} M_{\phi 0}}{B};$$

$$P_Y^{(\dot{\eta})} = C_Y^{(\dot{\eta})} \frac{\rho v^2}{2} L^2; P_Y^{(\ddot{\eta})} = C_Y^{(\ddot{\eta})} \frac{\rho v^2}{2} L^2; M_Z^{(\dot{\eta})} = C_{MZ}^{(\dot{\eta})} \frac{\rho v^2}{2} L^3; M_Z^{(\ddot{\eta})} = C_{MZ}^{(\ddot{\eta})} \frac{\rho v^2}{2} L^3; P_Y^{(\dot{\phi})} = C_Y^{(\dot{\phi})} \frac{\rho v^2}{2} L^2;$$

$$P_Y^{(\ddot{\phi})} = C_Y^{(\ddot{\phi})} \frac{\rho v^2}{2} L^2; M_Z^{(\dot{\phi})} = C_{MZ}^{(\dot{\phi})} \frac{\rho v^2}{2} L^3; M_Z^{(\ddot{\phi})} = C_{MZ}^{(\ddot{\phi})} \frac{\rho v^2}{2} L^3;$$

$$P_{YP}^{(\delta_{PER})} = C_{YP}^{(\delta_{PER})} \frac{\rho v^2}{2} S_{P*}; M_{ЯЗ}^{(\delta_{PER})} = P_{YP}^{(\delta_{PER})} I_P,$$

де T_1, T_2, T_3 - індекси керованості у модифікованих рівняннях у формі Номото; K - індекс стійкості на курсі у модифікованих рівняннях у формі Номото; ξ_0 - амплітуда поздовжньо-горизонтальної хитавиці, [4]; ξ_0 - амплітуда швидкості поздовжньо-горизонтальної хитавиці; κ_x - корегуючий коефіцієнт до збурюючої сили при поздовжньо-горизонтальній хитавиці, [5]; M - маса корабля; ρ - щільність води; v - швидкість корабля; F_{y0} - амплітуда збурюючої сили при поперечно – горизонтальній хитавиці; M_{z0} - амплітуда хвильового збурюючого моменту під час рискання; L, B, T - довжина, ширина та осадка корабля; α, β, ϕ – коефіцієнт повноти площі КВЛ, коефіцієнт повноти зануреної площі мідель шпангоута та коефіцієнт поздовжньої повноти відповідно; δ - коефіцієнт загальної повноти; J_z - власний момент інерції маси під час рискання корабля; λ_y - приєднана маса при поперечно-горизонтальному русі; λ_ϕ - приєднаний момент інерції маси під час рискання; v_ξ - коефіцієнт демпфування поздовжньо-горизонтальної хитавиці, [4]; a_{ij}, b_{ij} - коефіцієнти, що беруться по таблицях 2.2 та 2.1, стор. 34-35 роботи [4]; x_g - абсциса центру важкості корабля; ω - частота регулярних хвиль; ω_k - удавана частота регулярних хвиль, ϕ_k - курсовий кут до хвиль, під яким рухається корабель, R - повний опір води рухові корабля; $S_{дп}$ - занурена площа діаметральної площини; $k = \frac{2\pi}{\lambda}$ - хвильове число; r_0 – амплітуда регулярної хвилі; α_{B0} - кут хвильового нахилу; $\kappa_{y\sigma}$ - повний корегуючий коефіцієнт до збурюючої сили при поперечно-горизонтальній хитавиці; $\kappa_{\phi\sigma}$ - повний корегуючий коефіцієнт до збурюючого моменту при хвильовому рисканні]; $C_Y^{(\dot{\eta})}, C_Y^{(\ddot{\eta})}, C_{MZ}^{(\dot{\eta})}, C_{MZ}^{(\ddot{\eta})}, C_Y^{(\dot{\phi})}, C_Y^{(\ddot{\phi})}, C_{MZ}^{(\dot{\phi})}, C_{MZ}^{(\ddot{\phi})}$ - гідродинамічні похідні коефіцієнту поперечної сили та моменту рискання по швидкостям та прискоренням поперечно-горизонтальної хитавиці та рискання, що можуть бути визначені по емпіричним залежностям із роботи [6, с. 36].

Для фазових кутів $\varepsilon_1, \varepsilon_2$ и ε_3 у першому наближенні можна приймати $\varepsilon_1 = \frac{\pi}{2}, \varepsilon_2 = 0$ и $\varepsilon_3 = -\frac{\pi}{2}$, [3. с. 309]. Далі вважатимемо $\phi_k = 0$ (чисто попутне хвилювання) а також приймемо залежність миттєвого куту рискання від безрозмірного часу τ у наступній формі, [3. с. 309]:

$$\phi(\tau) = \phi_0 \exp(\mu) \cos(\tau + \varepsilon).$$

Вочевидь при $\mu < 0$ маємо стійкий процес хвильового рискання, при $\mu > 0$ стійкість втрачається, оскільки ординати куту рискання необмежено зростають з часом. А умова $\mu = 0$ визначає границю між областю стійкості та областю нестійкості. Тоді можна отримати рівняння границі, що розділяє зони стійкого та нестійкого рискання, у наступній формі, [3. с. 310]:

$$16(A_3^2 + A_4^2) + 4(A_1^2 + A_2^2)\omega_K^2 + 16(A_2A_3 - A_1A_4)\omega_K \sin(\varepsilon_1 - \varepsilon_2) + 8(4A_3A_4 + A_1A_2\omega_K^2) \cos(\varepsilon_1 - \varepsilon_2) = 4[4k_1K - (T_1 + T_2 - k_2KT_3)\omega_K^2]^2 + [T_1T_2\omega_K^3 - 4(1 + k_1KT_3 + k_2K)\omega_K]^2. \quad (2)$$

Як впливає із співвідношення (3), положення границі залежить від амплітуди хвилі r_0 або її висоти $h_0 = 2r_0$, довжини хвилі λ , швидкості корабля v , параметру функціонування автокерманіча k_2 . Тоді на стаціонарному хвильовому режимі ймовірність P_3 неконтрольованого розвороту корабля до стану, близького до стану лагом до хвиль в умовах кумулятивного ризику без попереднього захоплення попутною хвилею визначиться на третьому рівні як $P_3 = \int_{D_1(h_0, \lambda)}^{+\infty} \int_{+\infty}^{+\infty} f_{h\lambda}(h_0, \lambda) dh_0 d\lambda$, де $D_1(h_0, \lambda)$ - рівняння границі між стійким та нестійким ризиком, обчислене по співвідношенню (3) в координатах $h_0 - \lambda$ при фіксованих значеннях параметрів v та k_2 , а $f_{h\lambda}(h_0, \lambda)$ - сумісна щільність ймовірності розподілу висот та довжин хвиль, при цьому $\int_0^{+\infty} \int_0^{+\infty} f_{h\lambda}(h_0, \lambda) dh_0 d\lambda = 1$.

Нехай тепер швидкість корабля протягом терміну служби розглядається як випадкова величина зі щільністю ймовірності $f_v(v)$, див. мал 1 у роботі [1]. Тоді сумісна щільність ймовірності $f_{h\lambda v}(h_0, \lambda, v) = f_{h\lambda}(h_0, \lambda) f_v(v)$, $\int_0^{+\infty} \int_0^{+\infty} \int_0^{+\infty} f_{h\lambda v}(h_0, \lambda, v) dh_0 d\lambda dv = 1$, та для ймовірності P_3 у такій постановці виходить, що $P_3 = \int_{D_2(h_0, \lambda, v)}^{+\infty} \int_{+\infty}^{+\infty} \int_{+\infty}^{+\infty} f_{h\lambda v}(h_0, \lambda, v) dh_0 d\lambda dv$, де $D_2(h_0, \lambda, v)$ - рівняння границі між стійким та нестійким ризиком, обчислене по співвідношенню (3) в координатах $h_0 - \lambda - v$ при фіксованому значенні параметру k_2 .

Висновок. Отримано алгоритм для визначення ймовірності неконтрольованого розвороту корабля на стаціонарному попутному хвилюванні без попереднього захоплення попутною хвилею для третього рівня другої генерації норм остійності надводних кораблів.

Література

- [1] Соломенцев, О.І. Друга генерація (Second Generation) норм остійності надводних кораблів. Пропозиції із можливих принципів побудови та із нормативів першого рівня (First Level). Див. тези доповіді у цьому збірнику
- [2] Соломенцев, О.І. Друга генерація (Second Generation) норм остійності надводних кораблів. Пропозиції із нормативів другого рівня (Second Level). Див. тези доповіді у цьому збірнику
- [3] Spyrou, K.J., Margari, V. A Vulnerability Criterion for Ship Yawing in Following Seas. Proceedings of the 18th International Ship Stability Workshop. – Gdansk, 2022. – p. 307-314
- [4] Прикладные задачи динамики судов на волнении. Авт.. И.К. Бородай, Г.В. Виленский, В.А. Мореншильдт и др. – Л.: Судостроение, 1989. – 260 с.
- [5] Shinomoto, K., Matsui S., Sugimoto K. Extraction of Dominant Parameters and Proposal of Simplified Formula for Ship Motion in Waves Journal of the Japan Society of Naval Architects and Ocean Engineers, 2022. – 10 p.
- [6] Matisiak, J. Dynamics of a Rigid Ship. Helsinki. Aalto University Publication, 2013. – 156 p.

SECOND GENERATION OF THE INTACT STABILITY STANDARDS FOR THE NAVAL SHIPS. PROPOSITIONS FOR THE THIRD LEVEL

Solomentsev Oleg Ivanovich

National University of Shipbuilding named after admiral Makarov, Ukraine, Nikolayev

Abstract. Standards of the third level of the intact stability for the naval ships are proposed. In the standards has to be added the cumulative yawing motion situation, when the ship can be broached without surf-riding.

Key words: stability, stability criteria, naval ships.

УДК 629.12.011.001.24

ВИЗНАЧЕННЯ УМОВ ОСТІЙНОСТІ НАДВОДНОГО ДРОНУ ПІД ДІЄЮ ПІДВОДНОГО ВИБУХУ

Соломенцев О.І.

доктор технічних наук, професор НУК

Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова

Україна, м. Миколаїв

solomen@mksat.net

Анотація. Розглянуто умови остійності надводного дрону, який перекидається як тверде тіло під дією імпульсу, що був пов'язаний із підводним вибухом. Отримано відповідні критеріальні співвідношення.

Ключові слова: остійність, підводний вибух, морський дрон.

Вступна частина. Під дією потужного підводного неконтактного вибуху міни або авіабомби морський дрон, внаслідок його невеликих абсолютних розмірів, може перекинутися під дією ударної хвилі та газового міхура як тверде тіло, без пробойн в корпусі та подальших затоплень, [1], с. 6. Тому аналіз умов перекидання є важливою задачею.

Мета роботи. Метою роботи є формулювання аналітичних умов перекидання надводного дрону як твердого тіла під дією неконтактного підводного вибуху.

Основна частина. Підводний вибух має дві послідовних стадії: це дія ударної хвилі та вплив газового міхура. Але подовженість обох стадій не перевищує 0,1-0,2 с, що набагато менше періоду власних бортових коливань дрону. Тому дія сили вибуху як функції часу може бути без суттєвих втрат точності замінена дією імпульсу цієї сили. Тоді умова відсутності перекидання дрону з урахуванням результатів робіт [2, с. 175-177], [3, с. 40-41], буде;

$$K \leq \Pi + \Delta \Pi;$$

$$K = \frac{1}{2}(J_x + \lambda_\theta)\dot{\theta}_0^2; \Pi = Dd_{\theta_{\max}}; d_{\theta_{\max}} = \max_{\theta} d_\theta(\theta) = d_\theta(\theta_3);$$

$$\Delta \Pi = 2w_\theta \left[K \int_0^{\theta_3} \frac{d\theta}{\exp(2w_\theta \theta_3)} - D \int_0^{\theta_3} \frac{d\theta}{\exp(2w_\theta \theta_3)} \int_0^{\theta_3} l_\theta(\theta) \exp(2w_\theta \theta) d\theta \right],$$

де K – кінетична енергія, отримана дроном під дією вибуху; $\Pi_{ав}$ – повний запас потенційної енергії дрону при нахилі; J_x, λ_0 – власний та приєднаний моменти інерції маси дрону при бортових коливаннях, D – водотонажність дрону; $\dot{\theta}_0$ – кутова швидкість при бортових нахилах, отримана дроном в результаті дії імпульсу; θ_3 – кут закату діаграми статичної остійності дрону; $d_0(\theta)$ – ордината діаграми динамічної остійності дрону при куті нахилу θ ; $d_{0\max}$ – максимальна ордината діаграми динамічної остійності, що відповідає куту нахилу $\theta = \theta_3$; $\Delta\Pi$ – поправка до потенційної енергії на наявність демпфування бортових нахилів у випадку дії імпульсного навантаження; $l_0(\theta)$ – плече статичної остійності при куті нахилу, що дорівнює θ , при цьому у загальному випадку $d_0(\theta) = \int_0^\theta l_0(v) dv$; w_0 – безрозмірний коефіцієнт квадратичного демпфування бортових нахилів.

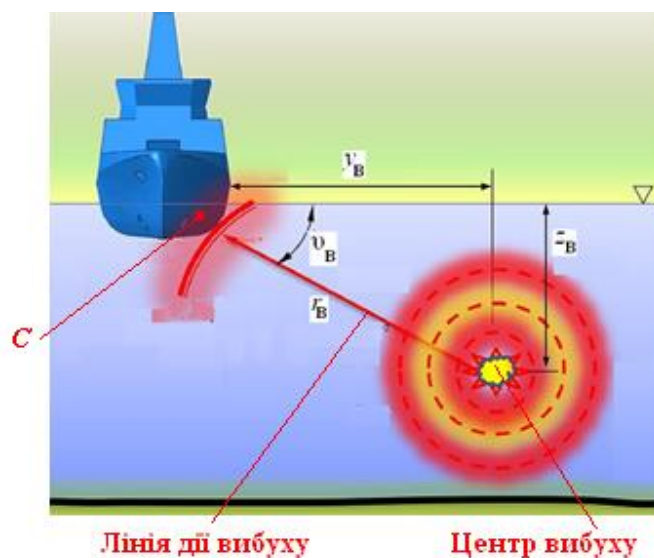

Рисунок 1 – Геометричні характеристики дії підводного вибуху на морський дрон

Вважатимемо, що вибух стався на глибині z_B та на горизонтальній відстані від борту дрону, що дорівнює y_B . Вважатимемо також, що абсциса центру вибуху співпадає із міделем дрону. Імпульс сили вибуху I_Σ та імпульс нахилиючого моменту вибуху $\mathfrak{M}_B$ було знайдено для цього випадку у доповіді [4]. Тоді із урахуванням результатів роботи [5, с. 10], для кутової швидкості $\dot{\theta}_0$, беручи до уваги поперечно-горизонтальні переміщення, отримуємо, мал.. 1:

$$\dot{y}_0 + z_B \dot{\theta}_0 = \frac{I_\Sigma \cos \theta_B}{M + \lambda_y}; \quad \dot{\theta}_0 + \frac{\lambda_{y0}}{J_x + \lambda_0} \dot{y}_0 = \frac{\mathfrak{M}_B}{J_x + \lambda_0};$$

де $\dot{y}_0$ – швидкість бокового дрейфу, пов'язаного із дією вибуху, $M = \frac{D}{g}$ – маса дрону, $g = 9,8 \text{ м/с}^2$; λ_y – приєднана маса дрону при поперечно - горизонтальних коливаннях; λ_{y0} – приєднаний статичний момент маси дрону при сумісних поперечно-горизонтальних та бортових коливаннях; r_{x*} – поперечний радіус інерції мас дрону із урахуванням приєднаних

мас; v_B - кут між лінією, що поєднує центр вибуху з точкою C у внутрішній частині дрону, в якій умовно вважається прикладеним імпульс сили I_Σ , та горизонталлю, мал.. 1.

Вирішивши цю систему, знаходимо:

$$\dot{y}_0 = \frac{I_\Sigma (J_X + \lambda_\theta) \cos v_B - \mathfrak{R}_B \lambda_{y0}}{(M + \lambda_y)(J_X + \lambda_\theta) + \lambda_{y0}^2}; \quad \dot{\theta}_0 = \frac{\mathfrak{R}_B}{J_X + \lambda_\theta} - \lambda_{y0} \dot{y}_0.$$

Якщо ж не брати до уваги зв'язку між бортовими нахилами та поперечно-горизонтальним переміщеннями, прийнявши $\lambda_{y0} = 0$, то буде $\dot{y}_0 = \frac{I_\Sigma \cos v_B}{M + \lambda_y}$ та $\dot{\theta}_0 = \frac{\mathfrak{R}_B}{J_X + \lambda_\theta}$.

Знаючи $\dot{\theta}_0$, можна обчислити кінетичну енергію K . Якщо умова $K \leq \Pi + \Delta\Pi$ не виконана, то дрон пересече кут заходу діаграми статичної остійності через проміжок часу τ_{OPP}

з моменту дії імпульсу I_Σ , що дорівнює $\tau_{OPP} = \sqrt{\frac{J_X + \lambda_\theta}{2D}} \int_0^{\theta_{3g}} \frac{d\theta}{\sqrt{d_\theta(\theta_{3g}) - d(\theta)}}$. Це пересічення

може бути ототожнене із перекиданням, а особливості практичного обчислення цього інтегралу розглянуті, зокрема, у підручнику [6, с. 292-295]. Якщо ж умова $K \leq \Pi + \Delta\Pi$ виконана, то дрон здійснюватиме вільні затухаючі бортові коливання із періодом $\tau_{\theta 3}$. Для першого коливання, амплітуда якого є θ_{01} (якщо $K \leq \Pi + \Delta\Pi$, то і $\theta_{01} \leq \theta_3$), цей період дорівнюватиме

$$\tau_{\theta 3} = 4 \sqrt{\frac{J_X + \lambda_\theta}{2D}} \int_0^{\theta_{01}} \frac{d\theta}{\sqrt{d_\theta(\theta_{01}) - d_\theta(\theta)}} \approx 2\pi \sqrt{\frac{(J_X + \lambda_\theta)\theta_{01}}{D I_\theta(\theta_{01})}}.$$

Тут наближене співвідношення може бути застосоване при $\theta_{01} \leq (0,5 - 0,6)\theta_3$, і воно відповідає застосуванню метода коллокацій, [6, с. 295]. Зауважимо, що ординати діаграми статичної остійності в умовах лінійного відновлюючого моменту визначаються як $I_\theta(\theta_{01}) = h_0 \theta_{01}$. Тут h_0 - початкова поперечна метacentрична висота, а період лінійних по

відновленню бортових коливань відповідно буде дорівнювати $\tau_{\theta 1} = \tau_\theta = 2\pi \sqrt{\frac{J_X + \lambda_\theta}{D h_0}}$. Вплив поперечно-горизонтальних переміщень на характер затухаючих бортових коливань розглянутий у роботі [5, с.14-15].

Зауважимо також, що якщо умова $K \leq \Pi + \Delta\Pi$ виконана і дрон не перекинувся, то разом із затухаючими вільними бортовими коливаннями під дією вертикальної складової імпульсу сили, що дорівнює $I_\Sigma \sin v_B$, дрон здійснюватиме затухаючі вертикальні коливання. Водночас під дією горизонтальної складової імпульсу сили, що дорівнює $I_\Sigma \cos v_B$, дрон почне боковий дрейф у протилежному від вибуху напрямі. Початкова швидкість бокового дрейфу дорівнюватиме $\dot{y}_0$, далі внаслідок опору води боковому дрейфу ця швидкість поступово знизиться до 0, і дрон зупиниться.

Якщо ж абсциса центру вибуху не співпадає із міделевим перерізом дрону, то імпульс нахилиючого моменту буде трохи меншим. Водночас, якщо дрон не перекинеться, то в цьому випадку він буде здійснювати також і затухаючі кильові коливання. Крім того, зміниться курсовий кут дрону.

Висновки. Для кораблів малих абсолютних розмірів, які, проте, можуть опинитися під дією потужного підводного вибуху, можливе перекидання корабля як твердого тіла. Енергетичні критерії відсутності перекидання розглянуті у доповіді. У випадку відсутності перекидання дрон під дією вибуху здійснює затухаючі бортові та вертикальні коливання, а також має поперечно-горизонтальне зміщення у бік, протилежний стороні вибуху. Якщо ж

місце вибуху не співпадає з місцем дронів, то момент нахилу чого імпульсу буде трохи меншим, але дрон здійснюватиме також і кильові затухаючі коливання.

Література

- [1] Zhang, R., Xiao W, Yao X. Review of Research of Underwater Explosions Related to Ship Damage and Stability. Journal of Marine Science and Application, 2025.– Vol. 24.– Issue 1.– <https://doi.org/10.1007/s11804-025-00633-4>
- [2] Семёнов – Тянь-Шанский, В.В. Статика и динамика корабля: Л.: Судостроение, 1973.– 609 с.
- [3] Мирохин, Б.В. Динамическая остойчивость судна при действии на него импульсного момента. Гидромеханика и теория корабля. Сборник научных трудов ЛКИ.– Л.: Изд. ЛКИ, 1978.– с. 39-42
- [4] Соломенцев О.І. До визначення нахильного моменту імпульсу в задачі про остійність надводного дрону під дією підводного вибуху. Див. тези доповіді у цьому збірнику
- [5] Ананьев, Д.М. Бортовая качка на тихой воде без сопротивления под действием поперечного импульса Труды КТИРПиХ.– Калининград, КТИРПиХ, 1972.– Вып. 43.– с. 10-15
- [6] Ремез, Ю.В. Качка корабля. Л.: Судостроение, 1983.–328 с.

STABILITY OF THE UNMANNED SURFACE VEHICLE (USV) DUE TO UNDERWATER EXPLOSION

Solomentsev Oleg Ivanovich

National University of Shipbuilding named after admiral Makarov, Ukraine, Nikolayev

Abstract. Was learned a stability criteria of the unmanned surface vehicle (USV) due to pulse, connected with the underwater explosion. Because of she's little displacement, USV was considered as a rigid body.

Key words: stability, underwater explosion, unmanned surface vehicle (USV)

УДК 629.12.011.001.24

ВИЗНАЧЕННЯ ЗАЛИШКУ МОМЕНТУ ОПОРУ ПОПЕРЕЧНОГО ПЕРЕРІЗУ НАДВОДНОГО КОРАБЛЯ ПІСЛЯ ПОВІТРЯНОГО ВИБУХУ

Соломенцев О.І.

доктор технічних наук, професор НУК

*Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова Україна, м. Миколаїв
solomen@mksat.net*

Анотація. Розглянуте визначення залишку моменту опору поперечного перерізу надводного корабля після влучення в нього крилатої ракети. Застосовано метод редукційних коефіцієнтів. Цими коефіцієнтами беруться до уваги пошкодження корабельних конструкцій.

Ключові слова: залишкова міцність, крилата ракета, повітряний вибух

Вступна частина. Можливе влучання крилатої ракети у надводний корабель може призвести до суттєвого зниження його поздовжньої міцності внаслідок руйнування та пошкодження частини поздовжніх балок, пластин та перекриттів корпусу. Тому актуальною є наступна задача. Знаючи місце влучення та потужність вибуху бойової частини крилатої ракети, необхідно визначити зменшення моменту опору поперечного перерізу на міделі

корабля. Тоді, знаючи граничне значення напруги текучості, можна оцінити максимальний згінний момент, який пошкоджений корабель може витримати без переламу. Вирішення цієї задачі і розглянуте у доповіді.

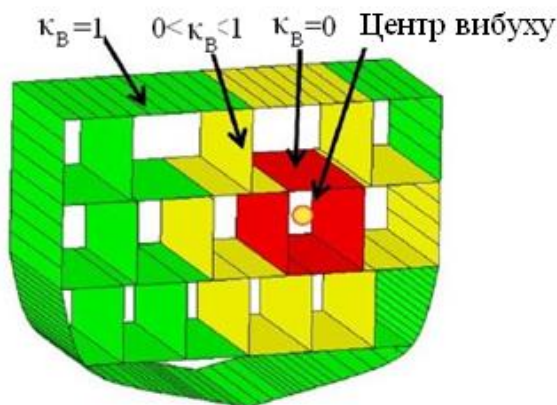
Мета роботи. Метою роботи є визначення залишку моменту опору поперечного перерізу на міделі корабля.

Основна частина. Потрапляння крилатої ракети у корабель може призвести або до зовнішнього, або до внутрішнього вибуху. При цьому внутрішній вибух – при одній і тій же масі бойової частини – є суттєво більш небезпечним, тому що він веде до пошкодження набагато більшої кількості приміщень, аніж при зовнішньому вибуху, [1, с.101]. Але, чи буде вибух внутрішнім або зовнішнім, залежить від кута, під яким ракета влучає в корабель.

Першим етапом вирішення поставленої задачі буде застосування статистичного моделювання обстрілу корабля крилатими ракетами, [2]. Таким чином, можна визначитися із місцями влучань та з характером вибуху (внутрішній, зовнішній).

Далі необхідно знайти залишок моменту опору поперечного перерізу корабля на міделі. Для цього пропонується узяти за основу метод редукційних коефіцієнтів, запропонований Ю.О. Шиманським для розрахунку моменту опору еквівалентного бруса у другому наближенні. У оригінальному методі Ю.О. Шиманського в цьому випадку береться до уваги можлива втрата стійкості частиною поздовжніх зв'язків, і до площ цих зв'язків на поздовжньому перерізі вводяться редукційні коефіцієнти, [3, с. 170-176].

В нашому ж випадку момент опору поперечного перерізу на міделі рахується так само, як і для непошкодженого корабля, але до площ зв'язків на поперечному перерізі вводяться редукційні коефіцієнти κ_B . за допомогою яких береться до уваги пошкодження. При цьому для повністю зруйнованих зв'язків приймається $\kappa_B=0$, для непошкоджених зв'язків приймається $\kappa_B=1$, а для частково пошкоджених зв'язків буде $0 < \kappa_B < 1$, мал. 1, [4, с. 10].

Мал. 1. До визначення редукційних коефіцієнтів для зв'язків у поперечному перерізі враженого крилатою ракетою корабля, [4, с. 10]

Далі необхідно оцінити розміри зони повного руйнування («червона» зона на мал. 1), для яких $\kappa_B=0$. Вважається, що навкруги місця влучення крилатої ракети формується еліпсоїд повних руйнувань, у якому маємо повне руйнування [1, с. 97, 5, с. 60]. Для його визначення введемо пов'язану із кораблем систему координат $Ox_{куз}$, початок координат у діаметральній

площині, позитивний напрям вісі x -ув нос, позитивний напрямок вісі y – у бік правого борту, а позитивний напрям вісі z – уверх. Піввісі еліпсоїду, що обмежує зону руйнувань, є a_p , b_p та c_p . Вони паралельні координатним вісям x , y та z відповідно.

Тоді при зовнішньому вибуху маємо $a_p = a'_p = k'_x \sqrt[3]{\tilde{G}}$; $b_p = b'_p = k'_y \sqrt[3]{\tilde{G}}$; $c_p = c'_p = k'_z \sqrt[3]{\tilde{G}}$, а при внутрішньому вибуху буде $a_p = a''_p = k''_x \sqrt[3]{\tilde{G}}$; $b_p = b''_p = k''_y \sqrt[3]{\tilde{G}}$; $c_p = c''_p = k''_z \sqrt[3]{\tilde{G}}$, розміри напіввісей вимірюються у метрах, [5, с. 60]. Тут визначено:

$$\tilde{G} = 1,47G\sqrt{1-0,48(1-\alpha_3)^3}; \quad \alpha_3 = \frac{G}{Q_B}; \quad k'_y = 1,0 + 1,337\exp(-8,8D \cdot 10^{-5}), \quad m/\sqrt[3]{\kappa_2};$$

$$k'_x = 0,5k'_y \text{ и } k'_z = 0,35k'_y; \quad k''_x \approx k''_y \approx 2,6 - 3,0; \quad k''_z \approx 1,2 - 1,5,$$

де G – маса вибухівки у крилатій ракеті у кг та у тротиловому еквіваленті, та у кг, Q_B – маса бойової частини крилатої ракети у кг, α_i – коефіцієнт заповнення, зазвичай $\alpha_i \approx 0,5$, D – водотоннажність корабля у тонах.

Далі слід розглянути визначення редуційних коефіцієнтів у зоні часткових руйнувань, де $0 < \kappa_B < 1$. На підставі деяких результатів роботи [4, с. 10] формула для редуційних коефіцієнтів у «жовтій» зоні, мал. 1, може бути прийнятою у наступному вигляді:

$$\kappa_B = 1 - \frac{\dot{w}}{[\dot{w}]} \geq 0; \quad \dot{w} = \frac{I_R}{\rho_C \delta_{ПЕР}^*}; \quad [\dot{w}] = \frac{2\sqrt{2}}{3} \sqrt{\frac{\sigma_T}{\rho_C}},$$

де $\dot{w}$ – фактична швидкість деформації, $[\dot{w}]$ – критична швидкість деформації, що відповідає початку такої руйнації відповідної конструкції, після якої ця конструкція не зможе повноцінно працювати на згін, I_R – розрахунковий імпульс ударної хвилі на одиницю площі, ρ_C – щільність матеріалу корпусу корабля, σ_T – граничне напруження текучості для матеріалу корпусу корабля,

Визначаючи імпульс I_R , обмежимося внутрішнім вибухом як найбільш небезпечним. Зауважимо, що розрахунки міцності зазвичай виконуються не на максимальні, але дуже короточасні тиски при внутрішньому вибуху, а на квазістатичні тиски. Припускаємо також, що на розповсюдження вибухової хвилі впливають отвори у переборках. Тоді маємо, [4, с. 8]:

$$I_R = I_S + I_{QS}; \quad I_S = \frac{K^A}{\bar{r}_B^A}; \quad \bar{r}_B = \frac{r_B}{\sqrt[3]{G}}; \quad I_{QS} = p_{Q1} \left\{ \frac{\tau_1}{2} + \frac{1}{k_Q} [\exp(-k_Q \tau_1) + \exp(-k_Q \tau_{\max})] \right\};$$

$$p_{Q1} = 1,3 \frac{G}{v_{O1}}; \quad k_Q = \frac{2,13 \alpha_e F_C c_A}{v_{O1}}; \quad \alpha_e = \frac{F_O}{F_{II}}; \quad \tau_{\max} = 0,465 \ln \left(\frac{p_{Q1}}{p_A} + 1 \right) \left(\frac{v_{O1}}{\alpha_e F_C c_A} \right),$$

де I_S – імпульс, обумовлений дією незбуреної ударної хвилі; I_{QS} імпульс, пов'язаний із взаємодією ударної хвилі із переборкою; K , A – емпіричні коефіцієнти; r_B – відстань між центром вибуху і переборкою, м; p_{Q1} – квазістатичний тиск, що встановлюється у пошкодженому відсіку, МПа; p_A – атмосферний тиск; $c_A = 340$ м/с – швидкість звуку у повітрі; v_{O1} – обсяг пошкодженого відсіку, м³; τ_1 – часовий інтервал, потрібний для

встановлення у пошкодженому відсіку квазістатичного тиску, $\tau_1 \approx 2 - 4$ мс, [4, с. 6]; $\tau_{\max}$ – час, потрібний для того, аби квазістатичний тиск у пошкодженому відсіку зрівнявся б із атмосферним тиском; F_o – площа отвору у переборці, F_{Π} – площа переборки, у якій є отвір, F_C – площа палуби у межах відсіку, в якому трапився вибух.

У роботі [6, с. 104] рекомендовано приймати $K = 203$ та $A = 0,91$ при $1,0 < \bar{r}_B < 10$ та $K = 355$ та $A = 1,06$ при $10 < \bar{r}_B < 200$. Тут параметр $\bar{r}_B$ вимірюється у $\frac{M}{\sqrt[3]{K^2}}$, а імпульс на одиницю площі I_S – у $H \cdot c/m^2 = Pa \cdot c$.

Висновок. Для визначення залишку моменту опору поперечного перерізу надводного корабля після повітряного вибуху може бути застосовано модифікований метод редуційних коефіцієнтів. Таким чином беруться до уваги обумовлені вибухом пошкодження конструкцій корабля. Усі необхідні залежності були наведені вище.

Література

- [1] Kwang Sik Kim, Joon Young Yoon, Jang Hyun Lee. Vulnerability Assessment for Naval Ships Against Air-Explosive Impulses: Modified Damage Extent Method, Incorporating Structural Capacity Journal of Computational Design and Engineering, 2024.– Vol. 11.– Issue 6.– p. 86-111
- [2] Zhengang Liang Yingmiao Liu, Lei Zhang Research on Damage Assessment and Visualisation Technology of Anti-Ship Missiles on Typical Ships. Journal of Physics: Conference Series. International Conference of Material Engineering and Intelligent Manufacturing. – Xiamen, 2024.– 6 p.
- [3] Справочник по строительной механике корабля Под редакцией акад. Ю.А. Шиманского.. Авт Локшин А.З., Слепов Б.И., Таубин Г.О. и др Том 3. Л.: Судостроение, 1960.– 790 с.
- [4] Jiaxin Wu, Ming Yan, Xingwei Sun Simplified Approach for Assessing the Explosive Residual Strength of Ship Hulls. Latin American Journal of Solids and Structures, 2024.– Vol. 21.– Issue 10, -12 p.
- [5] Пучков, Е.Г. Оценка живучести энергетических установок надводных кораблей. Морской вестник, 2019.– № 3.– с. 59-63
- [6] Rajendran R. Lee, J.M. Blast Loaded Plates. Marine Structures, 2009. – Vol. 22.– p. 99-127

DETERMINATION OF THE RESIDUAL STRENGTH OF THE NAVAL SHIP AFTER AN AIR EXPLOSION

Solomentsev Oleg Ivanovich

National University of Shipbuilding named after admiral Makarov, Ukraine, Nikolayev

Abstract. Is considered the determination of a residual strength of the naval ship after an air explosion. Formulas for special coefficients are proposed. This coefficients are taken into account damages of the ship constructions.

Key words: residual strength, anti-ship missile, air explosion.

УДК 629.12.011.001.24

ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСТІЙНОСТІ МОРСЬКИХ НАДВОДНИХ ДРОНІВ ПРИ ЇХ ПРОЕКТУВАННІ

Соломенцев О.І.

доктор технічних наук, професор НУК

Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова

Україна, м. Миколаїв

solomen@mksat.net

Анотація. Розглянуті загальні проблеми забезпечення остійності морських дронів на тихій воді і в умовах хвилювання. Розглянуте становище дрону бортом до хвиль, для цього випадку наведені аналітичні залежності. На якісному рівні розглянута остійність дронів на попутному хвилюванні.

Ключові слова. остійність, морський дрон, попутне хвилювання

Вступна частина. Остійність морських надводних дронів, які відносяться до кораблів-глісерів, має братися до уваги при їхньому проектуванні. У роботі [1, с. 5], наведений мал 1, де наведені основні аспекти проблеми із забезпечення остійності швидкісних кораблів в умовах тихої води.

	Гидростатика ←————→ Гидродинаміка			
	Водотонажні кораблі	Перехідний режим	Глісери	
	Зростання швидкості —————→			
Поперечна площина	Початкова поперечна статична остійність $h_0 > 0$	Втрата h_0 внаслідок ходу та корабельних хвиль 	Нестійкий нахил неколивального характеру 	Бортові коливання ("Chine Walking")
Поздовжня площина	Початкова поздовжня статична остійність $H_0 > 0$	Втрата H_0 внаслідок ходу та корабельних хвиль 	Нестійкий диферент неколивального характеру 	Кильові та вертикальні коливання ("Porpoising")
Поперечна та поздовжня площини	$h_0 > 0$ $H_0 > 0$	Комбінована дія корабельних хвиль 	Нестійке рихкання неколивального характеру 	Комбіновані коливання ("Corkscrew")

Мал. 1. Основні проблеми остійності на тихій воді в залежності від швидкості корабля, [1]

На мал. 1 визначено: h_0 , H_0 – відповідно початкова початкова метacentрична висота та початкова поздовжня метacentрична висота.

Додаткові проблеми із забезпечення остійності виникають в умовах вітру та хвиль.

Мета роботи. Метою роботи є визначення напрямків досліджень та викладення деяких результатів, пов'язаних із забезпеченням остійності морських дронів.

Основна частина. Розглянемо деякі результати, пов'язані із забезпеченням остійності морських дронів на тихій воді. Обмеження по стійкості бортових коливань типу “Chine Walking”, див мал. 1, може бути прийняте у вигляді $\frac{dM_{B3v}(\theta)}{d\theta} < 0$, [2, с. 115], де $M_{B3v}(\theta)$ є залежність збурюючого моменту, що обумовлений глісируванням та ініціює бортові коливання, від кута нахилу θ . Обмеження по стійкості кильових та вертикальних коливань типу “Porpoising”, мал. 1, може бути прийняте у вигляді $\bar{x}_g > [\bar{x}_g]$, де $\bar{x}_g$ – віднесена до ширини глісера B відстань центру важкості від кормового перпендикуляру, а $[\bar{x}_g]$ є мінімально допустима з точки зору забезпечення поздовжньої стійкості глісирування аналогічна відстань. Для $[\bar{x}_g]$ можна із деяким запасом прийняти $[\bar{x}_g] = 1,25$. Якщо ж конструктивно виходить так, що $\bar{x}_g < [\bar{x}_g]$, то можна використати підводне крило в кормі, яке має створювати диферентуючий момент $M_d = DB([\bar{x}_g] - \bar{x}_g)$, де D – водотонажність глісера без ходу.

Розглянемо далі деякі аспекти поведінки морського дрону на хвилюванні. Обмеження щодо остійності у положенні бортом до хвиль може бути прийняте у наступному вигляді:

$$\frac{J_x + \lambda_\theta}{2} D_\theta \ln \frac{L_R}{v\tau_\theta} \leq \chi_3 D[d_{\theta \max} - \Delta d_\theta(\theta_C)], \quad (1)$$

де J_x , λ_θ – власний та приєднаний моменти інерції маси при бортовій хитавиці, D_θ – дисперсія кутової швидкості бортової хитавиці внаслідок впливу пульсаційної складової стійкого поривчастого вітру та хвиль, τ_θ – період власних бортових коливань дрону, L_R – дальність дії дрону, v – швидкість дрону, $d_{\theta \max}$ – максимальна ордината діаграми динамічної остійності дрону, θ_C – невідповідний кут нахилу під дією статичної складової стійкого поривчастого вітру, $\Delta d_\theta(\theta_C)$ – поправка до потенційної енергії корабля, що хитається, пов'язана із статичним кутом нахилу та χ_3 – коефіцієнт запасу.

Орієнтовне значення коефіцієнту запасу χ_3 складає 0,7-0,8, [3, с. 115-116], При визначенні характеристик поперечної остійності та бортової хитавиці має бути взятий до уваги вплив швидкості на ці характеристики, [4, с. 6-8].

На зустрічному хвилюванні для глісера слід рахуватися із явищем, яке відоме під назвами “Bow Diving” [5, с. 531], коли дрон за певних обставин може піти під воду, не перекидаючись, тобто йдеться про втрату не остійності, а динамічної плавучості. На зустрічному хвилюванні виникає вертикальна хитавиця дрону, ординати якої є $z(t)$, та кильова хитавиця, ординати якої є $\psi(t)$. У експериментальному дослідженні [5, с. 535-536] було встановлено, що границя між зонами потоплення та не потоплення дрону при заданій швидкості у системі координат $z0\psi$ може бути виражена як $D = ax + b\psi$, де a, b – емпіричні коефіцієнти. Втім, зв'язок між цими коефіцієнтами та характеристиками дрону ще слід більш детально встановити.

Покажемо, яким чином тут можна перейти до нерегулярного хвилювання. Вважатимемо, що ординати $z(t)$ та $\psi(t)$ розподілені незалежно та нормально, відповідні щільності ймовірностей є

$$f_z(z) = \frac{1}{\sqrt{2\pi D_z}} \exp\left[-\frac{(\Delta T_x - z)^2}{2D_z}\right] \text{ та } f_\psi(\psi) = \frac{1}{\sqrt{2\pi D_\psi}} \exp\left[-\frac{(\Psi_x - \psi)^2}{2D_\psi}\right],$$

де ΔT_x – ходове змінення осадки, Ψ_x – кут ходового диференту, а D_z , D_ψ – відповідні дисперсії. Всі ці величини для заданої швидкості вважаються відомими, [6]. При цьому

$\int_{-\infty}^{+\infty} \int_{-\infty}^{+\infty} f_z(z) f_\psi(\psi) dz d\psi = 1$. Тоді ймовірність збереження дрону P_3 визначиться як

$$P_3 = \int_{(B)} \int_{-\infty}^{+\infty} \int_{-\infty}^{+\infty} f_z(z) f_\psi(\psi) dz d\psi, \text{ де інтегрування розповсюджується наверх від границі } D.$$

Розглянемо тепер поведінку дрону на попутному хвилюванні. Зазвичай в цьому випадку швидкість дрону суттєво перевищує фазову швидкість хвиль. Тоді дрон, рухаючись з вершини хвилі на її підшву, може далі, маючи значну швидкість, заритися у схил наступної хвилі. При цьому опір води руху дрону миттєво і суттєво зростає, а сила опору може й не лежати у діаметральній площині. Таке може бути внаслідок зміни курсового кута або за рахунок тривимірності реального хвилювання. А це вже може призвести до появи розгортаючого моменту ризикання, втрати стійкості на курсі та примусового розвороту дрону у становище бортом до хвиль, як і в розрахунковій ситуації “Surf-Riding”. Зазначене явище отримало назву “Bow Rooting”, [7, с. 22], [8, с.2].

Дослідження, де б теоретично чи експериментально аналізувалось би явище “Bow Rooting”, автору невідомі. Відомо лише, що слід шукати оптимальний компроміс в ситуації, коли з метою зменшення слемінгу і задля зменшення негативних наслідків явища “Bow Rooting” проектант змушений приймати протилежні технічні рішення, [8, с.2]. Очевидним є також, що задля зменшення скачка опору води рухові дрону при зариванні слід зменшувати кути входу ватерліній. У той же час зменшення кутів входу ватерліній для глісера може призвести при числах Фруда, більших за одиницю, до збільшення опору рухові дрона, а також до проблем із поздовжньою стійкістю глісирування, [9, с. 228]. Отже, ця проблема потребує комплексного вирішення.

Висновок. Проблеми остійності дрону на тихій воді є загалом вирішеними. Це ж стосується і остійності на хвилюванні у положенні бортом до хвиль. У той же час динамічна плавучість дрону у розрахунковій ситуації “Bow Diving” та остійність дрону у ситуації “Bow Rooting” потребують подальшого комплексного вивчення,

Література

- [1] Blount D.L. Codega L.T. Dynamic Stability of Planing Boats. Marine Technology, 1992.– Vol. 29.– 3 1.– p. 4-12
- [2] Lewandowski, E.M. Transverse Dynamic Stability of Planing Craft Marine Technology, 1997.– Vol. 34.– № 2.– p.109-118

- [3] Соломенцев, О.И. Постановка задачи технико-экономического обоснования норм остойчивости судов. Матеріали III Міжнародної науково-технічної конференції “Інновації в суднобудуванні та океанотехніці”. – Миколаїв: НУК, 2012.-с.114-116
- [4] Solomyentsev, O.I. Rolling and Dynamic Stability of the High – Speed Ships. International Conference of Fast Ships: Malek Ashtar University of Technology. – Shiraz, 2005.-12 p.
- [5] Katayama T., Tamura K., Skeda Y. Criteria of Bow Diving Phenomena of Planing Hulls. Bow Diving. Proceedings of the 8th International Conference of the Stability of Ships and Ocean Vehicles (STAB-2003). – Madrid, 2003. – p. 531-538
- [6] Sahin, O.S., Kahramanoglu E., Cakici F. Control of Dynamic Trim for Planing Vessels with Interceptors in Terms of Comfort and Minimum Drag. Brodogradnja, 2023.– Vol. 74.– № 1.– 17 p.
- [7] Renilson, M.R. The Broaching of Ships in Following Seas. PhD Thesis. – University of Glasgow, 1981.– 157 p.
- [8] Stambaugh. K. To Vee or Not to Vee...A Designer's Perspective Електронний ресурс. Режим доступу: www.cmdboats.com
- [9] Samuel S., Evan. S. T. F.Trimuliono A., Iqbal M. An Analysis of the Effect, on the Bow Entrance on Ship Resistance. Sinergy, 2022.– Vol. 26.– No. 2.– p. 223-228

STABILITY PROBLEMS IN THE DESIGN OF THE UNMANNED SURFACE VEHICLES (USV)

Solomentsev Oleg Ivanovich

National University of Shipbuilding named after admiral Makarov, Ukraine, Nikolayev

Abstract. The consideration of the stability problems of the unmanned surface vehicles (USV) in the still water and in the waves was done. Proposed an analytical criteria for the USV stability on the beam waves. Was also made a qualitative consideration of the USV stability on the following seas

Key words: stability, unmanned surface vehicles (USV), following seas

УДК 629.12.011.001.24

ДО ВИЗНАЧЕННЯ НАХИЛЯЮЧОГО МОМЕНТУ ІМПУЛЬСУ В ЗАДАЧІ ПРО ОСТІЙНІСТЬ НАДВОДНОГО ДРОНУ ПІД ДІЄЮ ПІДВОДНОГО ВИБУХУ

Соломенцев О.І.

доктор технічних наук, професор НУК

Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова

Україна, м.Миколаїв

solomen@mksat.net

Анотація. Розглянуто визначення нахилиючого моменту імпульсу у задачі визначення остійності надводного дрону, який перекидається як тверде тіло під дією імпульсу, що був пов'язаний із підводним вибухом. Взято до уваги вплив віддзеркалення ударної хвилі, а також дію газового міхура.

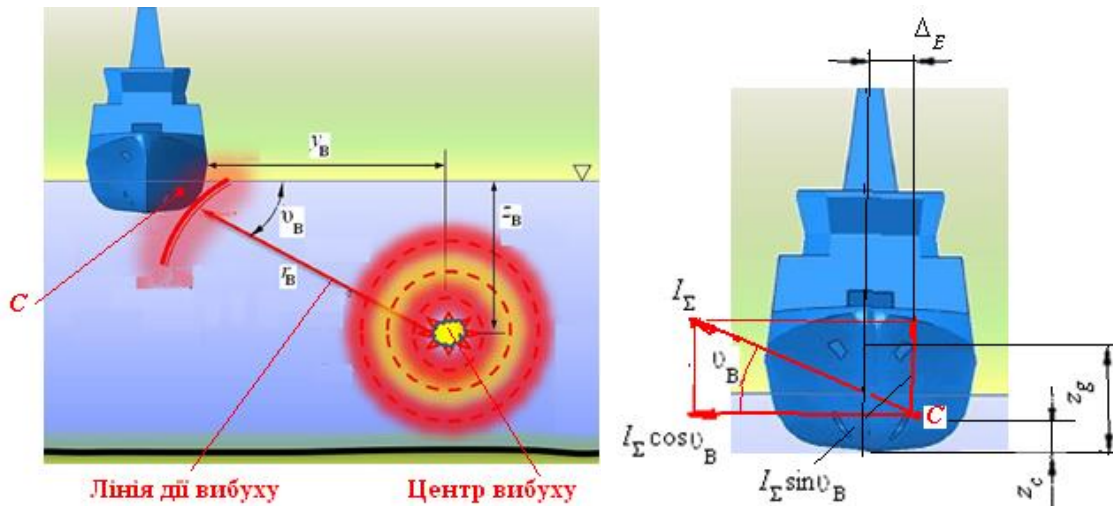
Ключові слова: остійність, підводний вибух, морський дрон.

Вступна частина. Під дією потужного неконтактного вибуху міни або авіабомби морський дрон, внаслідок його невеликих абсолютних розмірів, може перекинутися під дією ударної хвилі та газового міхура як тверде тіло, без пробойн в корпусі та подальших затоплень.. Аналіз умов перекидання для цього випадку виконано у доповіді [1]. При цьому, оскільки часовий інтервал дії вибуху набагато менший за період власних бортових коливань дрону, то рівняння бортового нахилу та поперечно-горизонтальних переміщень можуть бути розглянуті у формі співвідношення відповідних імпульсів та моментів імпульсів. Тож попередньо, перед формулюванням умов остійності, необхідно визначити імпульсний момент, який пов'язаний із підводним вибухом та може спричинити перекидання дрону. Визначення цього моменту і є темою даної доповіді.

Основна частина. Розглянемо спочатку геометричні, а далі-і фізичні аспекти дії підводного вибуху на надводний дрон як на тверде тіло. Вважатимемо, що вибух стався навпроти міделевого поперечного перерізу дрону (це найбільш небезпечна ситуація), на відстані від борту дрону y_B та на глибині z_B . Внаслідок цього до дрону прикладено імпульс сили вибуху, що дорівнює I_Σ . Кут між горизонталлю та лінією дії вибуху визначимо через ν_B . Лінія дії вибуху з'єднує центр вибуху та умовну точку С у внутрішній частині дрону, в якій імпульс сили I_Σ умовно вважається прикладеним до дрону. Точку С визначимо як центр важкості частини підводного об'єму, яка обмежена тією частиною зовнішньої обшивки дрону, на яку при тому чи іншому значенні кута ν_B діє сферична ударна хвиля. Координати точки С визначимо наступним чином. Вважатимемо, що при всіх кутах ν_B апліката цієї точки дорівнює аплікаті центру величини дрону z_c . Що ж до положення цієї точки по ширині дрону,

то при $\nu_B = \frac{\pi}{2}$ (тобто коли сила вибуху спрямована вертикально), точка С лежить в діаметральній площині і співпадає із центром величини дрону). При $\nu_B = 0$, коли сила вибуху спрямована горизонтально, точка С відстоїть від діаметральної площини на величину $\Delta_E \approx \left(1 - \frac{1}{2\sqrt{\chi}}\right) \frac{B}{2}$, де B – ширина дрону по КВЛ на міделі, а χ – коефіцієнт вертикальної гостроти, тут використана формула Л.М. Ногіда для аплікати центру величини, [3, с. 133], А у

загальному випадку, коли $0 < \nu_B < \frac{\pi}{2}$, маємо $\Delta_I \approx \left(1 - \frac{1}{2\sqrt{\chi}}\right) \frac{B}{2} \cos \nu_B$, мал. 1.

Мал. 1. Геометричні характеристики дії підводного вибуху на морський дрон

Імпульс сили I_Σ , що прикладений у точці C , формує нахилиючий момент імпульсу $\mathfrak{R}_D$, дія якого і може привести до перекидання дрону. Для визначення цього моменту розкладемо імпульс сили на горизонтальну складову, що дорівнює $I_\Sigma \cos \nu_B$, та вертикальну складову, що дорівнює $I_\Sigma \sin \nu_B$. Тоді слід вважати, що горизонтальна складова створює нахилиючий момент імпульсу, що прагне повернути дрон навколо його центру важкості. Якщо абсциса центру важкості є z_g , то відповідна складова імпульсного моменту, що нахилиє дрон назустріч силі вибуху, є $I_\Sigma (z_g - z_c) \cos \nu_B$. Вертикальна ж складова створює момент імпульсу протилежного знаку, що дорівнює $-I_\Sigma \Delta_E \sin \nu_B = -I_\Sigma \left(1 - \frac{1}{2\sqrt{\chi}}\right) \frac{B}{2} \cos \nu_B \sin \nu_B$. Отже, для

нахилиючого моменту імпульсу $\mathfrak{R}_D$ отримуємо, що

$$\mathfrak{R}_D = I_\Sigma \cos \nu_B \left[z_g - z_c - \left(1 - \frac{1}{2\sqrt{\chi}}\right) \frac{B}{2} \sin \nu_B \right].$$

Розглянемо визначення імпульсу сили I_Σ . Він є сумою імпульсу, що пов'язаний із ударною хвилею i_1 , та імпульсу, що пов'язаний із дією газового міхура i_2 , обидві ці величини є імпульси на одиницю площі. Вважатимемо відстань центру вибуху дрону від точки C – величину r_B – набагато більшою за осадку дрону T . Початок координат розмістимо на міделі дрону. Тоді для імпульсу I_Σ можна запропонувати формулу наступної структури:

$$I_\Sigma = \kappa_\Omega \frac{\Omega}{L} \int_{-\frac{L}{2}}^{\frac{L}{2}} \{i_1[r_{B\Sigma}(x)] + i_2[r_\Sigma(x)]\} dx; \quad r_{B\Sigma}(x) = \sqrt{x^2 + r_B^2},$$

де Ω – площа змоченої поверхні дрону, L – довжина дрону, $\kappa_\Omega \approx \frac{1}{2}(1 + \sin \nu_B)$ – коефіцієнт, яким береться до уваги та частина змоченої поверхні, яка знаходиться під дією вибуху.

Залежність тисків ударної хвилі p_E від часу t за умови, що ударна хвиля не зустрічає перепон на своєму шляху, визначається як $p_{tE}(t) = p_{E0} \exp\left(-\frac{t}{\Theta_E}\right)$, де $p_{E0} = p_E(0)$, а Θ_E – константа часу. Тоді імпульс на одиницю площі $i_1^{(0)}$, що відповідає відсутності перепон, визначиться із невеликою похибкою у безпечний бік як $i_1^{(0)} \approx \int_0^\infty p_E(t) dt = p_{E0} \Theta_E$. Функціональні залежності для величин $p_{E0} = p_E(0)$ та Θ_E від маси вибухівки G , її типу та від відстані $r_{B\Sigma}$ є загальновідомими, див, наприклад, роботу [2, с. 3-5]. Але тут слід взяти до уваги, що параметри ударної хвилі можуть змінитися після зустрічі із корпусом дрону.. Тут можливі наступні варіанти. За зовнішньою обшивкою корабля знаходиться рідина (вода чи паливо), і тоді $i_1 = i_{i1}^{(0)}$. Якщо ж за зовнішньою обшивкою корабля знаходиться пустий відсік, то $i_1 = 0$, [4]. Якщо ж за зовнішньою обшивкою знаходиться обладнання, так що на шляху ударної хвилі опиняється одне або кілька твердих тіл, то, тоді відповідний імпульс $i_1 = C_I i_1^{(0)}$. Використавши рекомендації роботи [5] та виконавши інтегрування, можна знайти, що $C_I = \frac{2}{\beta_E}$, де $\beta_E = \frac{E \Theta_E}{\rho c_W \delta}$. Тут E – модуль Юнга матеріалу корпусу, δ – товщина зовнішньої обшивки, ρ – щільність води та c_W – швидкість звуку у воді. Тоді для імпульсу i_1 можна приймати $i_1 = i_1^{(0)} \left(\frac{l_{\text{ц}}}{L} + C_I \frac{l_{\text{об}}}{L} \right)$, де $l_{\text{ц}}$, $l_{\text{об}}$ є сумарні довжини відсіків, заповнених рідиною та обладнанням відповідно.

А для пов'язаного із дією газового міхура імпульсу на одиницю площі $i_2 = i_2[r_{B\Sigma}(x)]$ за умови, що $T \ll r_B$, знаходимо, [6, с. 33-34]:

$$i_2 = i_{21}^{(0)} \left(\frac{l_{\text{ц}}}{L} + C_I \frac{l_{\text{об}}}{L} \right); \quad i_2^{(0)}[r_{B\Sigma}(x)] = \frac{m_x(x) z_B A_{IV} L}{2\pi \cdot r_{B\Sigma}^3(x) \kappa_\Omega \Omega};$$

$$m_x(x) = m_x^*(x) \sin \nu_B + \tilde{\lambda}_y(x) \cos \nu_B + \tilde{\lambda}_z(x) \sin \nu_B;$$

$$A_{IV} \approx \frac{\pi(V_{\text{ГП max}} - V_{\text{ГЛ}}^0)}{\tau_{\text{ГП}}}; \quad A_{IV} \approx \frac{\pi(V_{\text{ГП max}} - V_{\text{ГЛ}}^0)}{\tau_{\text{ГП}}}; \quad V_{\text{ГП max}} = \frac{4}{3} \pi \cdot R_{\text{ГП}}; \quad V_{\text{ГП}}^{(0)} = \frac{4}{3} \pi \cdot r_{BB}^3;$$

$$r_{BB} = \sqrt[3]{\frac{3G}{4\pi\rho_{BB}}}; \quad R_{\text{ГП}} \approx K_{12} \sqrt[3]{\frac{G}{z_B + 10,3}}; \quad \tau_{\text{ГП}} \approx K_2 \frac{\sqrt[3]{G}}{(z_B + 10,3)^{5/6}},$$

де $m_x^*(x)$ – власна маса дрону на одиницю довжини $\int_L m_x^*(x) dx = \frac{D}{g}$, де D – водотоннажність дрону; $\tilde{\lambda}_x(x)$, $\tilde{\lambda}_z(x)$ – приєднані маси шпангоутного контуру при горизонтальних та вертикальних коливаннях відповідно; $V_{\text{ГП}}(t)$ – обсяг газового міхура як функція часу; $R_{\text{ГП}}$ – максимальний радіус газового міхура під час першої пульсації, $\tau_{\text{ГП}}$ – період першої пульсації газового міхура; r_{BB} – радіус сфери, маса якої дорівнює маси вибухівки G , а щільність-

щільності вибухівки, коефіцієнти $K_1=2,302, \text{ м}^{4/3} / \text{кг}^{1/3}$ $K_2=3,775 \text{ с} \cdot \text{м}^{5/6} / \text{кг}^{1/3}$ для торпексу, $K_2=2,364 \text{ м}^{4/3} / \text{кг}^{1/3}$ $K_2=3,383 \text{ с} \cdot \text{м}^{5/6} / \text{кг}^{1/3}$ для тротилу, [2], с. 5.

Висновок. Отримані аналітичні залежності для визначення імпульсу нахилу чого моменту в задачі перевірки остійності надводного дрону як твердого тіла під дією неконтактного підводного вибуху.

Література

- [1] Соломенцев О.І. Визначення умов остійності надводного дрону під дією підводного вибуху. Див. тези доповіді у цьому збірнику
- [2] Reid, W.D. The Response of Surface Ships to Underwater Explosions Aeronautical and Maritime Research Laboratory.— Melbourne, 1996.— 48 p.
- [3] Ашик, В.В. Проектирование судов. Л.: Судостроение, 1985.— 312 с.
- [4] Гаманович, В.И., Стрельцов В.А. Взаимодействие ударной волны с преградой конечной толщины. Электрический заряд в жидкости и его применение: Сборник научных статей. — Киев: Наукова думка, 1977.-с. 55-60
- [5] Гаманович В.И. Сыпко В.Г. Взаимодействие ударной волны с упругой преградой Гидродинамика корабля: Сборник научных трудов НКИ. — Николаев: НКИ, 1983.-с. 94-97
- [6] Keil, A.H. Response of Ships to Underwater Explosionsю Transactions of the Society of Naval Architect and Marine Engineers / -New-York, 1961. — Vol. 69.— 35 p.

DETERMINATION OF THE IMPULSE HEELING MOMENT, ACTING ON THE UNMANNED SURFACE VEHICLE (USV) DUE TO UNDERWATER EXPLOSION

Solomentsev Oleg Ivanovich

National University of Shipbuilding named after admiral Makarov, Ukraine, Nikolayev

Abstract. Was determined the impulse heeling moment, acting on the unmanned surface vehicle (USV) due to pulse, connected with the underwater explosion. Because of she's little displacement, USV was considered as a rigid body.

Key words: stability, underwater explosion, unmanned surface vehicle (USV).

УДК 620.9:005(075.8)

РОЗРОБКА ЗАХОДІВ ЩОДО БЕЗПЕЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МОРСЬКОГО ПОРТУ

¹Подаєнко М.Ю., ²Ахмедов В.Е.

¹*асистент навчально-наукового центру морської інфраструктури
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова
м. Миколаїв, Україна,
podaenkomarina@gmail.com*

²*магістр, Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова
м. Миколаїв, Україна,
vasya.ahmedov93@gmail.com*

Анотація. Наводяться розроблена концептуальна модель формування цифрової системи забезпечення безпечної роботи морського порту, а також матриця визначення впливу від пошкодження структурних складових об'єктів на заходи з їх захисту та охорони.

Ключові слова: портова інфраструктура, безпека, заходи

Вступ. Основу діяльності порту, його загальні показники економічної діяльності в значній мірі визначається ефективністю функціонування системи захисту та охорони порту.

В сучасних умовах, особливо в умовах існування воєнного положення, одним з ключових напрямків подальшого розвитку діяльності морських портів України слід вважати запровадження заходів з підвищення їх безпечної експлуатації.

Проведений аналіз наукових публікацій показав, що підвищення ефективної експлуатації портових засобів, з точки зору питань безпеки, лежить в площині розробки та впровадження проектів цифровізації процесів охорони та захисту морських портів від терористичної діяльності [1, 2].

Метою наукового дослідження є підвищення ефективності захисту та охорони морських портів шляхом вдосконалення моделей цифровізації процесів їх захисту та охорони.

Основна частина. Одним з найсуттєвіших напрямків подальшого вдосконалення портової діяльності слід вважати процеси забезпечення безпечного функціонування портів, об'єктів портової інфраструктури та їх елементів [3].

Найбільш важливим елементом забезпечення безпечного функціонування порту слід вважати розроблений та впроваджений план протидії безпечної експлуатації порту. План визначає рівні загрози, відповідні вимоги та заходи, які потрібно буде виконувати. Розглядані основні складові плану протидії безпечної експлуатації порту.

Проведений аналіз сучасного стану проблеми забезпечення безпечного функціонування морських портів, а також визначення основних напрямків підвищення ефективності їх охорони шляхом цифровізації основних процесів визначив запит на створення алгоритмів заходів із забезпечення безпечної діяльності порту. Це дозволило сформулювати тему досліджень та визначити основні завдання, які потребують свого вирішення (рис. 1).

Подальший розвиток методів та моделей, які забезпечують підвищення ефективності охорони порту визначили актуальність досліджень.

Загальна схема розробленої концептуальної моделі формування цифрової системи забезпечення безпечної роботи морського порту у відповідності до основних принципів системотехніки та системного аналізу наведена на рис. 2.

Рисунок 1 – Структурна схема завдань дослідження

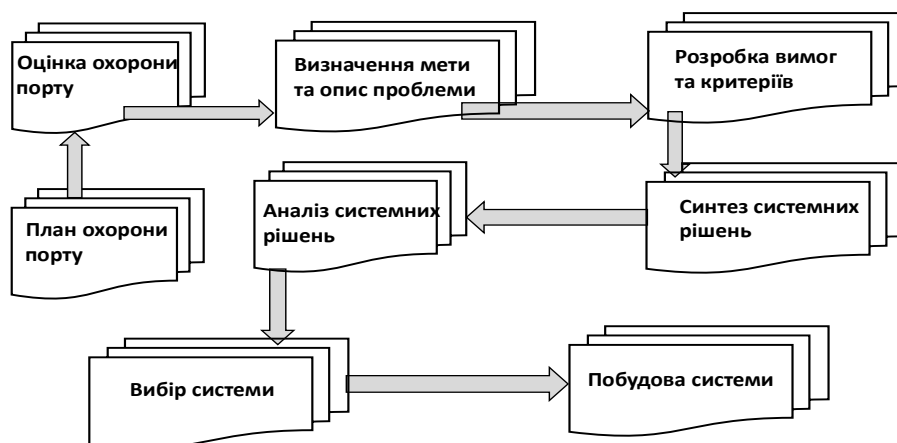

Рисунок 2 – Концептуальна модель формування цифрової системи забезпечення безпечної роботи морського порту

Синтез системних рішень потребує, перш за все, визначення та створення баз даних двох основних складових: визначення структурно-параметричних характеристик об'єктів, що потребують охорони та захисту (БД СПХ), а також визначення впливу від пошкодження структурних складових об'єктів на заходи з їх охорони (БД МВ) (рис. 3).

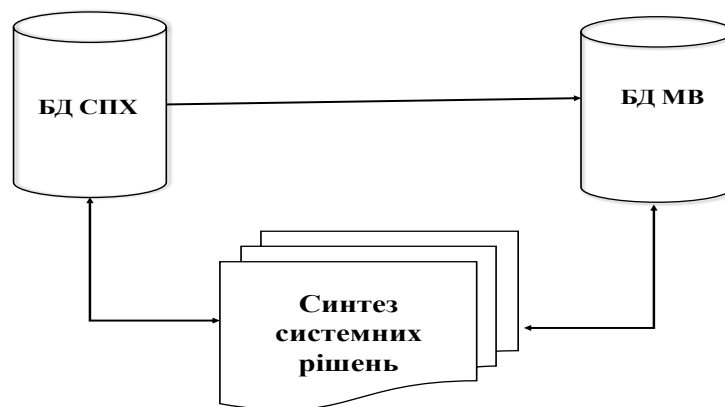

Рисунок 3 – Схема процесів інформаційного забезпечення синтезу системних рішень щодо заходів з охорони порту

Структурно-параметричні показники об'єктів суттєво впливають на заходи з їх безпечної експлуатації:

$$Z = f(S, P),$$

де Z – заходи із забезпечення безпечної експлуатації; S – структурні показники об'єкту захисту; P – параметричні показники об'єкту захисту.

З метою синтезу системних рішень щодо об'єктів захисту та охорони запропонована матриця визначення впливу від пошкодження складових об'єктів на заходи з їх захисту та охорони (табл. 1).

При вирішенні завдання цифровізації системи охорони та захисту морського порту одним з напрямків її розвитку слід вважати розробку та впровадження автоматизованої системи підтримки прийняття рішень. Її розробка буде формуватися на підставі її структурно-логічної схеми.

Розроблена структурно-логічна схема системи підтримки прийняття рішень представлена на рис.4.

Таблиця 1 – Матриця визначення впливу від пошкодження структурних складових об'єктів на заходи з їх захисту та охорони

Об'єкт № 1	Елемент структури	Інцидент № 1 (вплив : ϵ +; нема -)	Можливі заходи		Інцидент № I (вплив : ϵ +; нема -)	Можливі заходи
Структурні складові	1	+/-	+/-		1	1
						
	i	+/-	+/-		i	z
Характеристики структурних складових	1	+/-	+/-		1	1
						
	i	+/-	+/-		i	q
.....						
Об'єкт № I						
Структурні складові	1	+/-	+/-		1	1
						
	i	+/-	+/-		i	z
Характеристики структурних складових	1	+/-	+/-		1	1
						
	i	+/-	+/-		i	q

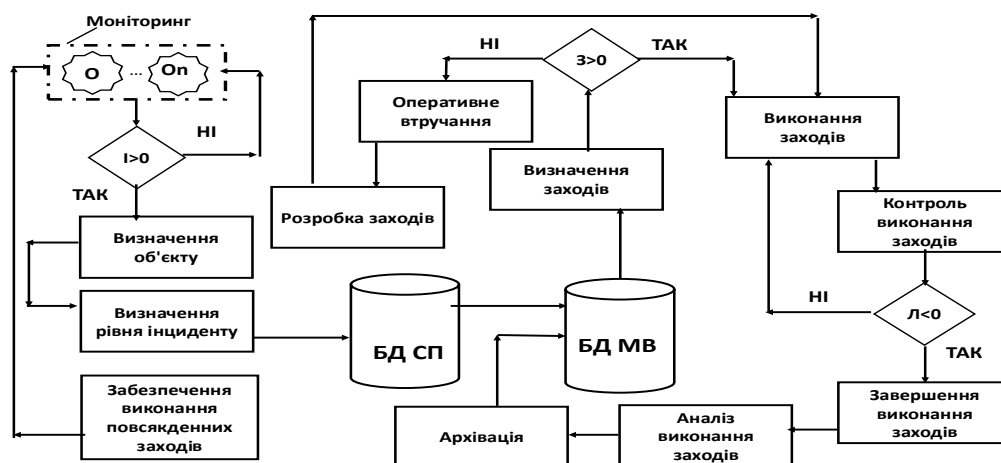

Рисунок 4 – Принципова структурно-логічна схема підтримки прийняття рішень з питань безпечної експлуатації порту: $O...O_n$ – об'єкти, що підлягають захисту та охорони; I – наявність інциденту; Z – наявність заходу; L – індекс завершення виконання заходів

Висновки

1. Розроблені бази даних структурно-параметричних показників та характеристик портових засобів, а також бази даних можливих інцидентів і заходів забезпечення їх безпечного функціонування становлять основу для синтезу рішень щодо створення платформи цифровізації захисту та охорони порту.
2. Розроблена принципова структурно-логічна схема системи підтримки прийняття рішень може бути прийнята як базова, для подальшого її вдосконалення.

Література

- [1] Розвиток морських портів: світові практики та основні уроки. Гринів Н.Т., Скопцов К.В., Петренко О.І./ Економіка та суспільство, Випуск 40, 2022
- [2] Alderton P. Lloyd's Practical Shipping Guide. Port Management and Operations. London : Informa, 2008. 429 p.
- [3] The Global Enhancement of Maritime Security Programme annual Report IMO's Integrated Technical Cooperation Programme. P.16

DEVELOPMENT OF MEASURES FOR SAFE OPERATION OF THE SEAPORT

Podaenko Marina, Akhmedov Vusal

Admiral Makarov National University of Shipbuilding

Abstract. A conceptual model for the formation of a digital system to ensure the safe operation of a seaport is presented, as well as a matrix for determining the impact of damage to structural elements of facilities on measures for their protection and safe operation.

Keywords: port infrastructure, security, measures

УДК 620.9:005(075.8)

**ІМІТАЦІЙНЕ МОДЕЛЮВАННЯ ПРОЦЕСІВ ЗБОРУ РОЗЛИВІВ НАФТОПРОДУКТІВ
НА АКВАТОРІЇ ПОРТУ****¹Харитонов М.Ю., ²Карєєв О. А.***¹завідувач лабораторією навчально-наукового центру морської інфраструктури
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова**м. Миколаїв, Україна,
kvadrospectr@gmail.com**²магістр, Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова
м. Миколаїв, Україна,**o.kareev2018@gmail.com*

Анотація. Розглянуті причини та наслідки розливу нафтопродуктів на акваторіях порту. Наводяться результати розробки елементів цифровізації процесів збору розливів нафтопродуктів на акваторії порту.

Ключові слова: порт, нафтопродукти, розливи, заходи

Вступ. Сучасний стан економіки різних країн світу суттєво залежить від ефективності функціонування морських портів.

Одним з показників, який характеризує ефективність функціонування морського порту слід вважати його екологічність. Питання забезпечення екологічності в діяльності морського порту є важливою складовою державної політики.

Серед ймовірних загроз, які можуть виникати на акваторії порту слід вважати процеси розливу нафтопродуктів, що за своїми наслідками можуть носити глобальні загрози для життя людини, оточуючого простору [1...4]. Актуальність вирішення даної проблеми відображені в значній кількості нормативно-законодавчих документів, роботах науковців.

Виконані дослідження доводять, що одним з вирішальних напрямків підвищення ліквідації розливів нафтопродуктів на акваторії морського порту слід вважати перехід управління даними процесами за технологіями їх цифровізації.

Питання створення технологічної платформи цифрової організації процесів ліквідації розливів нафтопродуктів на акваторіях морських портів є актуальною науково-прикладною проблемою, яка містить в собі ряд наукових завдань, що потребують свого вирішення.

Метою наукового дослідження є підвищення ефективності процесів ліквідації розливів нафтопродуктів на акваторіях морських портів шляхом цифровізації відповідних заходів.

Основна частина. Дослідження базувалися на відомих та перевірених в світовій практиці методологіях системного аналізу, системної інженерії, інформаційних технологій, математичного моделювання, управління проектами та проводились в рамках наукової діяльності Центру прикладних досліджень в енергетиці Національного університету імені адмірала Макарова.

При формуванні імітаційної моделі розливів нафтопродуктів в морських портах було визначені її основні складові, до яких відносяться наступні елементи: геоінформаційна модель

порту, модель розтікання нафтопродуктів, модель технологічного забезпечення ліквідації розливів нафтопродуктів, структурно-параметричні характеристики засобів та обладнання з ліквідації розливів нафтопродуктів та система on-line визначення погодних умов та їх прогнозних характеристик.

Важливою складовою імітаційної моделі ліквідації розливів нафтопродуктів в морському порту слід вважати, розроблену у вигляді відповідної бази даних систему технологічного забезпечення ліквідації розливів (рис. 1).

Рисунок 1 – Складові бази даних технологічного забезпечення ліквідації розливів нафтопродуктів

За результатами сформованої за змістом імітаційної моделі ліквідації розливів було розроблено узагальнений алгоритм імітаційної моделі (рис.2). Сформована імітаційна модель дозволила розробити на її основі узагальнену структурно-логічну схему системи прийняття рішень при ліквідації розливів нафтопродуктів на акваторіях морського порту (рис. 3).

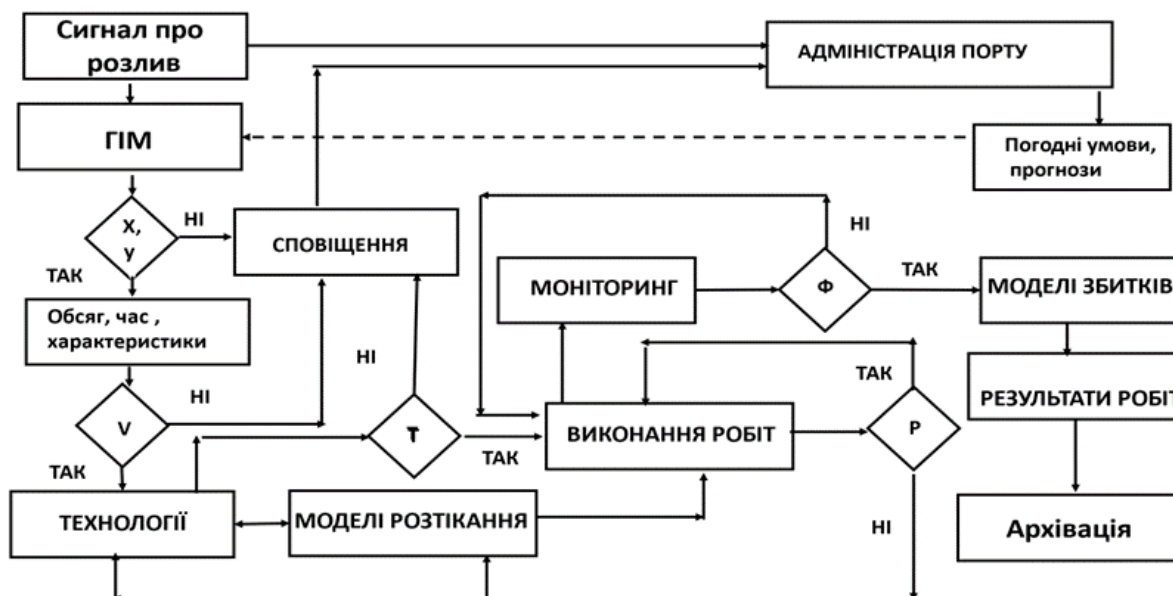

Рисунок 2 – Узагальнений алгоритм імітаційної моделі ліквідації розливів нафтопродуктів на акваторії морського порту

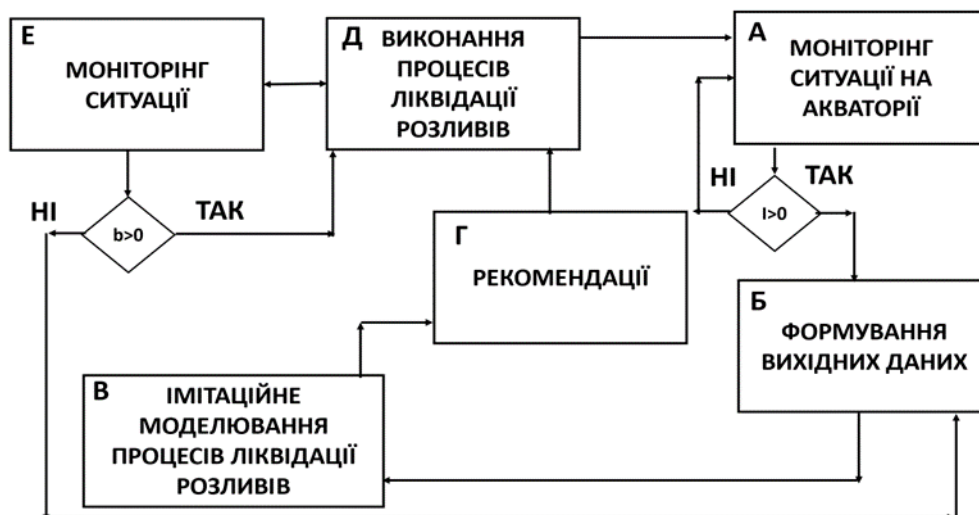

Рисунок 3.10 – Узагальнена структурно-логічна схема системи підтримки прийняття рішень стосовно процесів ліквідації розливів нафтопродуктів

Висновки

1. За результатами досліджень сформовано складові імітаційної моделі ліквідації розливів нафтопродуктів на акваторії морського порту, яка містить в собі наступні основні блоки: геоінформаційну модель морського порту, моделі розтікання нафтопродуктів на акваторії порту, моделі технологічного забезпечення ліквідації розливів, моделі розрахунку економічних та екологічних збитків.

2. Розроблено узагальнений алгоритм імітаційної моделі ліквідації розливів нафтопродуктів на акваторії морського порту, який дозволяє підвищити ефективність процесів ліквідації розливів нафтопродуктів на акваторії морського порту шляхом їх формалізації.

3. Розроблена узагальнена структурно-логічна схема системи підтримки прийняття рішень стосовно процесів ліквідації розливів нафтопродуктів дозволяє вдосконалювати процеси управління.

Література

- [1] Катастрофічні збитки від розливів нафти URL <https://oceanfdn.org/uk/>
- [2] Б. І. Дембович, С. В. Яворська Забруднення океанів нафтою та нафтопродуктами URL: <https://largesthq.com/najbilshi-porti>
- [3] Нафтові забруднення Чорного моря: прихована загроза екосистемі URL: <https://sw.dei.gov.ua/post/3379>
- [4] Катастрофічні збитки від розливів нафти URL : <https://oceanfdn.org/uk/>

SIMULATION MODELING OF OIL SPILL COLLECTION PROCESSES IN THE PORT WATER AREA

Kharytonov Mikhail, Kareev Oleg

Admiral Makarov National University of Shipbuilding

Abstract. The causes and consequences of oil spills in port waters are considered. The results of the development of elements for the digitalization of oil spill collection processes in port waters are presented.

Keywords: port, petroleum products, spills, measures.

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ДЛЯ ОПТИМІЗАЦІЇ СИСТЕМ ТЕПЛОПОСТАЧАННЯ В УМОВАХ МІСЬКИХ АГЛОМЕРАЦІЙ

Поберій М.В.

*аспірант 2-го року навчання, спеціальність 144 «Теплоенергетика»,
Машинобудівний навчально-науковий інститут Національного університету
кораблебудування імені адмірала Макарова, м. Миколаїв, Україна, nikolai.poberii@gmail.com
Науковий керівник: Харитонов Ю.М., доктор технічних наук, професор,
Машинобудівний навчально-науковий інститут Національного університету
кораблебудування імені адмірала Макарова, м. Миколаїв, Україна*

Анотація. Дані тези присвячені пошуку актуальних інноваційних технологій для оптимізації систем теплопостачання в умовах міських агломерацій, оскільки їх стрімке зростання потребує необхідності у вдосконаленні систем теплопостачання, які є ключовими елементами енергоефективності міської інфраструктури. Визначено, що інноваційні технології, такі як інтеграція відновлювальних джерел енергії (ВДЕ), використання сучасних теплоаккумуляторів, автоматизовані системи управління та моніторингу дозволяють оптимізувати роботу теплових мереж. Перш за все доведено, що впровадження відновлювальних джерел енергії, таких як сонячні колектори і теплові насоси, знижує залежність від традиційних видів пального, сприяючи розширенню «зеленого» портфеля енергії.

Ключові слова: відновлювальні джерела енергії (ВДЕ), теплопостачання, сонячні колектори, теплові насоси, енергоефективність, екологічні переваги.

Постановка проблеми. Зі стрімким зростанням міських агломерацій, системи теплопостачання стикаються з величезними викликами, які потребують термінового вирішення. Основними проблемами є значні теплові втрати, залежність від традиційних викопних видів пального, а також високі викиди парникових газів, що негативно впливають на екологію. Більшість існуючих систем є застарілими та не можуть ефективно реагувати на зростаючий попит на енергію. Крім того, традиційні джерела енергії стають дедалі дорожчими, а їхнє використання супроводжується деградацією навколишнього середовища. Це викликає необхідність у переході до альтернативних джерел енергії, таких як сонячна і

вітрова енергія, проте їхня інтеграція у вже існуючі теплові мережі ставить деякі технічні та економічні питання.

Існує також проблема недостатньої обізнаності про переваги використання відновлювальних джерел енергії серед населення та відсутність політичної волі для впровадження нових технологій. Таким чином, постає комплексна задача оптимізації систем теплопостачання через інтеграцію сучасних та ефективних рішень на основі відновлювальних джерел енергії, що дозволить забезпечити екологічну та економічну сталий розвиток міських агломерацій.

Виклад основного матеріалу. Традиційні системи теплопостачання часто стикаються з проблемами, такими як неефективність використання енергії, великі теплові втрати та негативний вплив на довкілля. У цьому контексті впровадження інноваційних технологій стає необхідним для оптимізації теплопостачання.

Інтеграція відновлювальних джерел енергії (ВДЕ) в системи теплопостачання є одним із ключових стратегічних підходів, що сприяють зменшенню негативного впливу на довкілля та забезпеченню енергетичної незалежності регіонів. В умовах зростаючого попиту на енергію та виснаження традиційних викопних ресурсів, альтернативні джерела енергії, такі як сонячні, вітрові та геотермальні, стають все більш актуальними.

Одним із прикладів інтеграції ВДЕ є використання сонячних колекторів, які перетворюють сонячну енергію в теплову. Вони можуть бути встановлені на дахах будівель, що дає змогу використовувати вільний простір для генерації енергії. Упровадження ВДЕ в системи теплопостачання приносить численні екологічні переваги. Основний ефект полягає в зменшенні викидів парникових газів, оскільки відновлювальні джерела енергії практично не виробляють вуглецю під час експлуатації. Це важливо для боротьби зі зміною клімату і покращення якості повітря в містах. Зменшення використання викопного пального не лише допомагає покращити екологічну ситуацію, а й сприяє розвитку здорового способу життя для мешканців міст.

Економічні переваги використання відновлювальних джерел енергії (ВДЕ) є важливим аспектом, який варто розглядати при оцінці їхньої доцільності та впливу на загальну економіку. Однією з найзначніших переваг є зменшення витрат на енергію, що на сьогоднішній день стає особливо актуальним у зв'язку зі збільшенням цін на традиційні енергоресурси.

Хоча початкові витрати на встановлення ВДЕ, такі як сонячні колектори чи теплові насоси, можуть бути вищими, ніж у традиційних системах опалення, проте дані інвестиції часто виправдовують себе з часом. Усталені витрати на традиційні види пального, такі як газ чи нафта, постійно зростають, в той час як ВДЕ, такі як сонячна та вітрова енергія, мають нижчі експлуатаційні витрати. Це відбувається, адже джерела ВДЕ в основному безкоштовні, що означає, що вони не підлягають коливанням на ринку. [2]

Не слід також забувати й про екологічний аспект. Використання ВДЕ сприяє зменшенню викидів парникових газів, що є важливим кроком у боротьбі зі змінами клімату. Поліпшення екологічної ситуації може призвести до зниження витрат на охорону здоров'я та покращення загального стану здоров'я населення, що в подальшому також може знизити економічні витрати для держави. [1,3]

Дослідження показують, що попит на ВДЕ зросте в найближчі роки. Інновації в галузі технологій ВДЕ, зокрема, зниження вартості встановлення та підвищення ефективності, загалом роблять їх ще більш привабливими для споживачів. З розвитком технологій, таких як зберігання енергії, можна очікувати, що використання ВДЕ в поєднанні з системами зберігання створить нові можливості для енергетичної самодостатності домогосподарств.

Враховуючи всі ці фактори, можна стверджувати, що економічні переваги використання ВДЕ є суттєвими та багатограними. Вони не лише знижують індивідуальні витрати на енергію, але й сприяють розвитку економіки, покращенню екологічних показників та загальному підвищенню якості життя в містах і регіонах. Перехід до відновлювальної енергетики стає не лише вимогою часу, але й практичною необхідністю для забезпечення сталого розвитку.

Говорячи про модернізацію систем теплоаккумуляції, варто підкреслити, що теплоаккумулятори є незамінними елементами для балансування навантаження в системах тепlopостачання. Вони відіграють важливу роль у забезпеченні стабільного постачання тепла, особливо в умовах змінного попиту протягом доби. Наявність ефективних теплоаккумуляційних систем дозволяє відокремити процес виробництва тепла від його споживання, що призводить до більш раціонального використання енергії. [2]

Сучасні технології відкривають нові горизонти для використання нових матеріалів та рішень, покликаних зменшити теплові втрати в системах теплоаккумуляції. Наприклад, нові теплоізоляційні матеріали, такі як аерогелі та високоефективні пухирчаті або мікрокомпозитні структури, можуть значно знизити теплові втрати в процесі транспортування тепла. Це важливо, оскільки значна частина енергії втрачається саме під час транспортування теплоносія від джерел тепла до споживачів.

Оптимізація систем теплоаккумуляції та їх автоматизація внаслідок впровадження сучасних технологій управління не лише забезпечує економію енергії, але й активно впливає на сталий розвиток міст. Зменшення енергетичних витрат і зниження викидів парникових газів від систем тепlopостачання сприяють покращенню екологічного стану регіонів, де ці системи впроваджуються.

Аналітичні інструменти та алгоритми штучного інтелекту (ШІ) відіграють дедалі важливішу роль у сучасних системах тепlopостачання. Вони дозволяють моделювати та прогнозувати потреби в тепловій енергії з високим ступенем точності, що, в свою чергу, відкриває нові можливості для оптимізації роботи таких систем.

Висновки. Впровадження інноваційних технологій у системи тепlopостачання в умовах міських агломерацій є критично важливим кроком у напрямку сталого розвитку та енергоефективності. Це стратегічний процес, який вимагає комплексного підходу та співпраці між різними учасниками, включаючи місцеві органи влади, енергетичні компанії, науковці та громадськість. Одним із ключових аспектів є створення інтегрованих різноманітних енергетичних рішень, які враховують специфічні потреби міських агломерацій. Це включає в себе комбінування традиційних джерел енергії з відновлювальними, такими як сонячна, вітрова, та геотермальна енергія. Використання теплових насосів, систем зберігання енергії та комбінованих виробництв тепла та електричної енергії (ТЕЦ) може знизити залежність від викопних видів пального та покращити енергоефективність.

Зміцнення екологічних показників міст є вигідним не лише для мешканців, але й для всіх учасників міського середовища. Інвестиції в інноваційні технології в системах теплопостачання можуть призвести до зниження витрат на енергію, покращення інфраструктурних об'єктів та створення нових робочих місць у сфері відновлювальних джерел енергії та енергетичної ефективності. Це, у свою чергу, стимулює розвиток місцевої економіки та підвищує загальну конкурентоспроможність міст. Таким чином, дозволяючи інтеграцію інноваційних технологій у системи теплопостачання, ми робимо важливий крок до спільного сталого майбутнього, яке принесе вигоду як поточним, так і майбутнім поколінням.

Література

- [1] Браун Т. та Вілсон Дж. Виклики впровадження технологій відновлювальної енергії в міських системах теплопостачання: бар'єри та рішення. *«Енергетична політика»*. №163, 2023. 112824. DOI: 10.1016/j.enpol.2023.112824.
- [2] Kalogirou S. A. Solar Energy Engineering: Processes and Systems. Academic Press. 2014. ISBN: 978-0-12-397573-9.
- [3] Bhatia R., Sharma A. Thermal Energy Storage for Sustainable Energy Consumption. *«Renewable and Sustainable Energy Reviews»*. 2021. p.144. DOI: 10.1016/j.rser.2021.111036.

INNOVATIVE TECHNOLOGIES FOR OPTIMIZATION OF HEATING SYSTEMS IN URBAN AGGLOMERATIONS

Poberii M.V., Scientific supervisor: **Kharitonov Yu.M.**,

Admiral Makarov National Shipbuilding University, Mykolaiv, Ukraine

Annotation. This theses are devoted to the search for relevant innovative technologies for optimizing heat supply systems in urban agglomerations, since their rapid growth requires the need to improve heat supply systems, which are key elements of energy efficiency of urban infrastructure.

It has been determined that innovative technologies, such as the integration of renewable energy sources (RES), the use of modern heat accumulators, and automated control and monitoring systems, allow for the optimization of the operation of heating networks. First of all, it has been proven that the introduction of renewable energy sources, such as solar collectors and heat pumps, reduces dependence on traditional fuels, contributing to the expansion of the "green" energy portfolio.

Keywords: renewable energy sources (RES), heat supply, solar collectors, heat pumps, energy efficiency, environmental benefits.

УДК 005.8:378:629.5:338.28

**ТЕХНОЛОГІЧНА ПЛАТФОРМА SHIPBUILDING 4.0: ПРОБЛЕМИ ПІДГОТОВКИ
КВАЛІФІКОВАНИХ РОБІТНИКІВ****¹Глазичев Ю.Б., ²Слободян С.О., ³Харитонов Ю.М.***¹директор Вищого професійного училища суднобудування м. Миколаїв,
Україна,**uglazacev@gmail.com**² кандидат технічних наук, професор, проректор
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова
м. Миколаїв, Україна,
slo71nuos@gmail.com**³доктор технічних наук, професор, керівник навчально-наукового центру морської
інфраструктури Національного університету кораблебудування
імені адмірала Макарова м. Миколаїв, Україна,
kharytonov888@gmail.com*

Анотація. На підставі аналізу потреб підприємств суднобудівної галузі та сучасного стану підготовки фахівців середнього рівня та висококваліфікованих робітників в Україні визначені основні проблеми, що виникають при розробці та запровадженні технологічної платформи Shipbuilding 4.0.

Ключові слова: суднобудування, Shipbuilding 4.0, фахівці, професійні училища

Вступ. Вирішення проблеми подальшого розвитку суднобудівної промисловості пов'язується з впровадженням технологічної платформи Shipbuilding 4.0. [1,4].

Реалізація ключових завдань технологічної платформи Shipbuilding 4.0. передбачає відповідні реформування у циклі підготовки не тільки фахівців вищого рівня кваліфікації, а також і фахівців середнього рівня та висококваліфікованих робітників. Ці обставини потребують визначення основних проблем, що виникають в процесі трансформації їх підготовки.

Задача трансформації освітнього простору підготовки фахівців середнього рівня та висококваліфікованих робітників є актуальною та такою, що має державне значення.

Мета роботи полягає у визначенні основних проблем, що виникають в процесі адаптації середньої професійної підготовки до умов розвитку цифрового суднобудування.

Основна частина. Підготовка фахівців для суднобудівної промисловості повинна забезпечувати потреби виробництва за умов розробки та впровадження технологічної платформи Shipbuilding 4.0.

Виконаний аналіз визначив основні проблеми підготовки фахівців середнього рівня та висококваліфікованих робітників в Україні:

- відсутність нормативно-законодавчого забезпечення в галузі цільової підготовки за умов впровадження технологічної платформи Shipbuilding 4.0.;
- вдосконалення моделі фінансування діяльності професійних училищ;

- відсутність кваліфікованих до умов цифрової трансформації викладачів та учбових майстрів;
- відсутність відповідного до завдань трансформації освіти матеріально-технічного забезпечення;
- відсутність методологічного забезпечення;
- застарілість об'єктів соціальної сфери у навчальних закладах, тощо.

Розглянуті основні напрямки щодо виправлення існуючої ситуації, наприклад: розробка за участю профільних ВНЗ методичних матеріалів з курсу теоретичної та практичної підготовки, формування планів щодо матеріально-технічного забезпечення, проведення підвищення кваліфікації викладацького складу професійних училищ та таке інше.

Висновок

1. Освітній простір професійної підготовки фахівців середнього рівня та висококваліфікованих робітників стосовно умов розробки та запровадження в Україні технологічної платформи Shipbuilding 4.0. потребує суттєвого реформування.
2. Визначені проблеми підготовки фахівців середнього рівня та висококваліфікованих робітників є основою для формування проєктів розвитку відповідного освітнього простору.

Література

- [1] America's shipyards are hiring – but where are the workers? URL: <https://www.workboat.com/americas-shipyards-are-hiring-but-where-are-the-workers>
- [2] Beneath the surface: analyzing the maritime workforce URL: <https://ilostat.ilo.org/blog/beneath-the-surface-analyzing-the-maritime-workforce/>

TECHNOLOGICAL PLATFORM «SHIPBUILDING 4.0»: PROBLEMS OF TRAINING QUALIFIED WORKERS

¹Glazichev Yuriy,

Higher vocational school of shipbuilding

²Slobodyan Serhii,

Admiral Makarov National University of Shipbuilding

³Kharytonov Yuriy,

Admiral Makarov National University of Shipbuilding

Abstract. Based on an analysis of the needs of shipbuilding companies and the current state of training for mid-level specialists and highly skilled workers in Ukraine, the main problems arising in the development and implementation of the Shipbuilding 4.0 technology platform have been identified. Based on an analysis of the needs of shipbuilding companies and the current state of training for mid-level specialists and highly skilled workers in Ukraine, the main problems arising in the development and implementation of the Shipbuilding 4.0 technology platform have been identified.

Keywords: Keywords: shipbuilding, Shipbuilding 4.0, specialists, vocational schools

СЕКЦІЯ 12. АВТОМАТИЗАЦІЯ, КОМП'ЮТЕРНО-ІНТЕГРОВАНІ ТЕХНОЛОГІЇ

УДК 681.5

СУЧАСНИЙ СТАН ТА НАУКОВІ ЗАДАЧІ СТВОРЕННЯ СИСТЕМ АВТОМАТИЧНОГО КЕРУВАННЯ ДЛЯ АВТОНОМНИХ НЕНАСЕЛЕНИХ ПІДВОДНИХ АПАРАТІВ ТРАНСПОРТНОГО ТИПУ

Блінцов В.С.

*доктор технічних наук, професор,
професор кафедри автоматики та електроустаткування
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,
м. Миколаїв, Україна
bvs050803@ukr.net*

Данько Є.С.

*аспірант
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,
м. Миколаїв, Україна
evgeniy.danko@gmail.com*

Анотація. Розглянуто сучасний стан розробок систем автоматичного керування автономними ненаселеними підводними апаратами транспортного типу. Сформульовано проблеми, які потребують вирішення для забезпечення їх надійності та ефективності застосування таких апаратів в різних умовах експлуатації. Запропоновано основні напрямки вдосконалення систем автоматичного керування автономними ненаселеними підводними апаратами транспортного типу та їх основними системами.

Ключові слова: автономний ненаселений підводний апарат транспортного типу, система автоматичного керування.

Вступна частина. Автономні ненаселені підводні апарати (АНПА) транспортного типу представляють собою важливий напрямок розвитку сучасних морських технологій. Ці апарати широко використовуються для здійснення різноманітних місій, таких як транспортування вантажів, підводні дослідження, відновлення інфраструктури та забезпечення безпеки морських операцій. Однією з ключових складових ефективної роботи таких апаратів є система автоматичного керування, яка забезпечує стабільне та точне виконання завдань без участі оператора на борту АНПА.

Системи автоматичного керування (САК) для АНПА повинні враховувати специфічні вимоги до навігації та зв'язку, стабільності, енергоефективності, взаємодії з навколишнім середовищем та високого рівня автономності. У доповіді розглядаються основні досягнення в цій галузі, проблеми та виклики, з якими стикаються розробники, а також наукові задачі, що потребують вирішення для вдосконалення цих систем.

Метою роботи є формулювання актуальних наукових задач розробки систем автоматичного керування для АНПА транспортного типу.

Основна частина. В останні роки досягнуто значного прогресу в розвитку САК для АНПА. Найбільший розвиток відбувся в таких напрямках:

навігація та орієнтація: однією з основних задач є забезпечення точності позиціонування та орієнтації під водою; для цього застосовують різноманітні сенсори (інерціальні навігаційні системи, акустична навігація) та методи обчислення положення на основі попередніх даних і моделей руху [1, 2];

автономія управління: новітні технології штучного інтелекту дозволяють створювати системи, які можуть адаптуватися до змінюваних умов під водою, використання алгоритмів машинного навчання для оптимізації траєкторії, автоматичної корекції руху, а також прогнозування можливих перешкод;

енергетичні системи: створення ефективних систем енергозабезпечення, таких як літій-іонні акумулятори та водневі паливні елементи, дозволяє подовжити час автономної роботи АНПА, що є важливим аспектом для транспортних місій;

комунікаційні системи: розвиток супутникових, акустичних і оптоволоконних каналів зв'язку забезпечує стійкий зв'язок між АНПА і оператором, який знаходиться на береговому посту керування місією.

Незважаючи на значний прогрес у створенні САК для АНПА, існує низка проблем, які потребують вирішення для забезпечення їх надійності та ефективності в різних умовах експлуатації.

Найбільша проблема полягає в точності навігації під водою. Відсутність зовнішніх навігаційних сигналів, таких як GPS, ускладнює визначення точного місцеположення апарату, особливо на великих глибинах або в умовах сильних течій. Інерціальні навігаційні системи з часом накопичують похибки, що призводить до зниження точності.

Іншою проблемою є складність управління рухом в умовах дії зовнішніх збурень. Підводні апарати часто стикаються з непередбачуваними умовами, такими як підводні течії, зміни температури води, зміни щільності води, що може значно ускладнити підтримання стабільності та курсу апарату. Це вимагає від САК високої адаптивності і можливості реагувати на зміни навколишнього середовища.

Наступною проблемою є ліміти бортових енергосистем АНПА. Незважаючи на досягнення у створенні ефективних акумуляторних батарей, обмежена енергоємність продовжує залишатися однією з основних проблем для тривалих місій. Автономні апарати потребують значних енергетичних ресурсів для виконання складних задач, таких як збереження корисного вантажу, який вони транспортують.

Ще одною проблемою є забезпечення АНПА надійними системами зв'язку і передачі даних. Оскільки АНПА часто виконують місії на великих глибинах, передача даних на поверхню або в інші апарати є технічно складною.

Для вдосконалення САК для АНПА необхідно вирішити низку наукових задач:

розробка нових алгоритмів навігації АНПА для корекції похибок у навігаційних системах, що ґрунтуються на комбінуванні різних сенсорів та відслідковуванні змін навколишнього середовища в реальному часі, що підвищить точність орієнтації та забезпечити точність руху АНПА; для покращення навігаційних характеристик необхідна розробка мультимодальних сенсорних систем, що поєднують різні технології (сонар, акустичні датчики, інфрачервона та оптична візуалізація);

розробка адаптивних систем керування АНПА, здатних коригувати поведінку АНПА в залежності від змін у навколишньому середовищі (течії, температура води тощо), для чого потрібна інтеграція методів глибокого навчання та оптимізації в реальному часі;

розробка САК групового керування АНПА, які б забезпечували можливість виконання складних морських транспортних місій з високою ефективністю;

розробка нових методів оптимізації енергетичних систем, включаючи вдосконалення акумуляторів і нових паливних елементів, а також інтеграція енергозберігаючих режимів роботи під час виконання підводних місій.

Висновки. Сучасний рівень розробок демонструє значний прогрес, однак існуючі проблеми, пов'язані з навігацією, енергозабезпеченням та зв'язком як об'єктами автоматичного керування, потребують подальших наукових досліджень і технічних рішень. Вирішення цих задач забезпечить подальший розвиток автономних підводних апаратів транспортного типу і відкриє нові можливості для їх застосування в цивільних і комерційних сферах.

Література

- [1] El-Hawary, F. (2007). "Navigating the uncharted waters: A survey of AUV navigation techniques." *IEEE Journal of Oceanic Engineering*, 32(4), 1011-1025.
- [2] Kinsey, J., Whitcomb, L. L., Eustice, R. M. (2006). "A survey of navigation algorithms for autonomous underwater vehicles." *Journal of Field Robotics*, 23(2), 113-144.
- [3] Fossen, T. I. (2021). Handbook of marine craft hydrodynamics and motion control <https://content.e-bookshelf.de/media/reading/L-16324268-da82399760.pdf>
- [4] L. Wen, & L. Youzhi. (2024). "Autonomous Underwater Vehicle Navigation and Control: A Brief Review." *Robotics & Automation Engineering Journal*, 5(5), 555672.
- [5] P. S. A. G., & P. J. K. (2018). "A comprehensive review of energy sources for autonomous underwater vehicles." *Journal of Ocean Engineering and Technology*, 32(4), 1011-1025.
- [6] A. D., & S. D. (2022). "Comprehensive Review of Wireless Power Transfer for Autonomous Underwater Vehicles: Technological Innovations, Challenges, and Future Prospects." *Bohrium*.
- [7] J. M. L., & A. F. A. (2023). "Recent Progress on Underwater Wireless Communication Methods and Applications." *Journal of Marine Science and Engineering*, 13(8), 1505.
- [8] A. T. (2023). "A Review of Underwater Communication Technologies." *IEEE Access*, 11, 1-15.

CURRENT STATE OF THE ART AND SCIENTIFIC TASK OF CREATING AUTOMATIC CONTROL SYSTEMS FOR AUTONOMOUS UNMANNED VEHICLES OF THE TRANSPORT TYPE

Blintsov Volodymyr Stepanovich, Danko Yevhen Serhijovych

Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Mykolaiv, Ukraine

The current state of development of automatic control systems for autonomous uninhabited underwater vehicles of the transport type is considered. Problems that need to be solved to ensure their reliability and the effectiveness of the use of such vehicles in various operating conditions are formulated. The main directions of improvement of automatic control systems of autonomous uninhabited underwater vehicles of transport type and their main systems are proposed.

Keywords: autonomous unmanned vehicle of transport type, automatic control system.

УДК 681.518

РЕАЛІЗАЦІЯ ТА ВПРОВАДЖЕННЯ СИСТЕМИ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ В НАВЧАЛЬНИЙ КУРС

Гайдай Г.Ю.*кандидат технічних наук,**доцент кафедри морського приладобудування**Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова**м. Миколаїв, Україна**anna.haidai@nuos.edu.ua***Грєшнов А.Ю.***доцент кафедри морського приладобудування**Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова**м. Миколаїв, Україна**hrieshnov@gmail.com*

Анотація. У роботі реалізовано автоматизовану систему дистанційного навчання з її впровадженням у навчальний курс «Основи корабельної інженерії», розроблено алгоритмічне забезпечення системи, що дозволить студенту отримувати повноцінні практичні навички та вміння навіть в онлайн режимі.

Ключові слова: дистанційне навчання; автоматизована система; віддалений доступ; робоча станція; онлайн курс.

Вступ. На сьогоднішній день розвиток сучасної системи світової освіти все більше схиляється до дистанційного навчання, оскільки це більш комфортний та зручний спосіб з точки зору можливості отримання знань у будь-який зручний для учня час та з будь-якої точки світу. Особливо це актуально для нашої країни, яка живе в умовах воєнного стану [1, 2].

Метою роботи є підвищення ефективності використання систем віддаленого навчання шляхом безпосередньої взаємодії викладача та студента з використанням сучасних систем автоматизованого проектування в режимі онлайн, а також розробка алгоритмічного забезпечення для реалізації даної концепції для подальшого забезпечення системи.

Основна частина. Відповідно до поставлених завдань [3] та концептуальної моделі [4] системи було розроблено загальну структурну схему автоматизованої системи дистанційного навчання, яку наведено на рис. 1.

Враховуючи вимоги до розроблюваної системи, остання повинна містити такі підсистеми: 1) підсистема мультимедійного навчання: блок теоретичного навчання (відео-лекції та відео-практики); 2) підсистема контролю отриманих знань: блок виконання тестових завдань; банк тестових завдань та оцінювання; статистичні дані проходження навчання; 3) підсистема практичного навчання: блок отримання практичних навичок безпосередньо у середовищі САПР; блок контролю одержаних навичок роботи; статистичні дані щодо виконання лабораторних робіт.

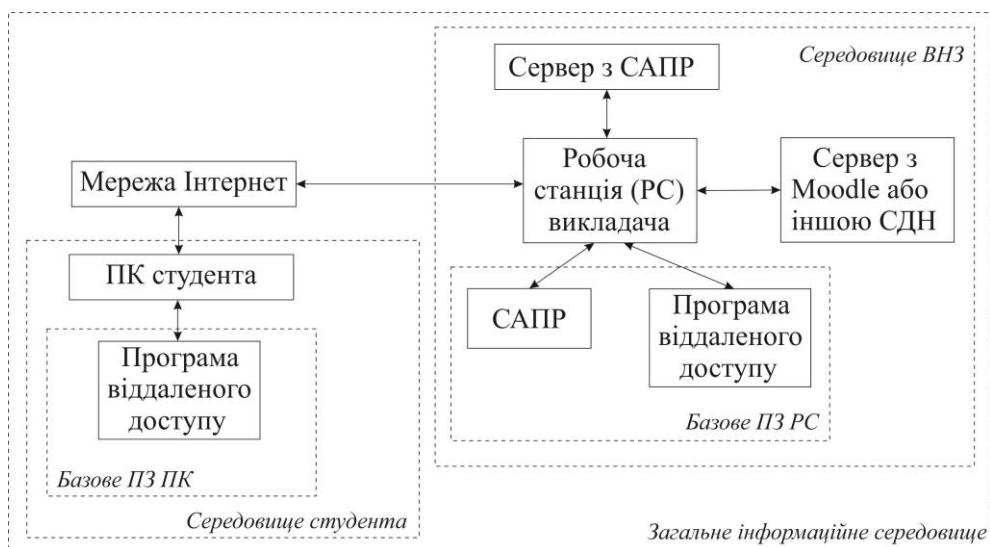

Рисунок 1 – Загальна структурна схема системи

Структурну схему модулів, з яких складається система, наведено на рис. 2.

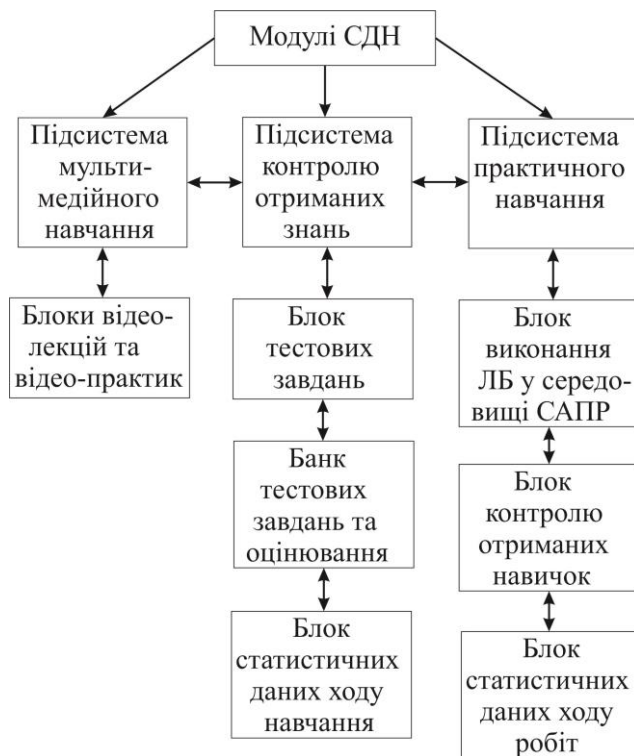

Рисунок 2 – Структурна схема модулів системи

Схему, яка відображає структуру підсистеми мультимедійного навчання, представлено на рис. 3.

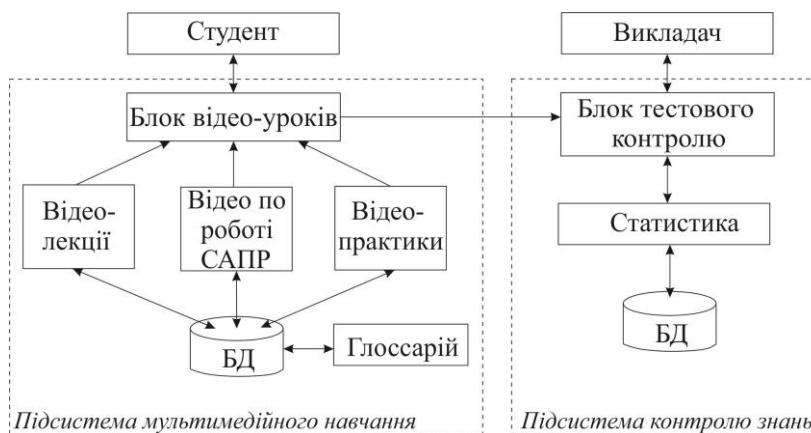

Рисунок 3 – Структурна схема підсистеми мультимедійного навчання

До основних функцій, які виконує запропонована система, відносяться: завантаження даних для запуску програми; запуск відео-уроків; перевірка отриманих знань шляхом проведення контрольного тестування; накопичення результатів контролю; аналіз результатів контролю; формування звіту; виведення результатів на дисплей; запуск САПР у віддаленому режимі; виконання завдань у середовищі САПР у віддаленому режимі; перевірка отриманих практичних інженерних навичок шляхом виконання атестаційної роботи у дистанційному форматі.

В результаті аналізу перерахованих функцій одержали функціональну схему підсистеми практичного навчання (рис. 4).

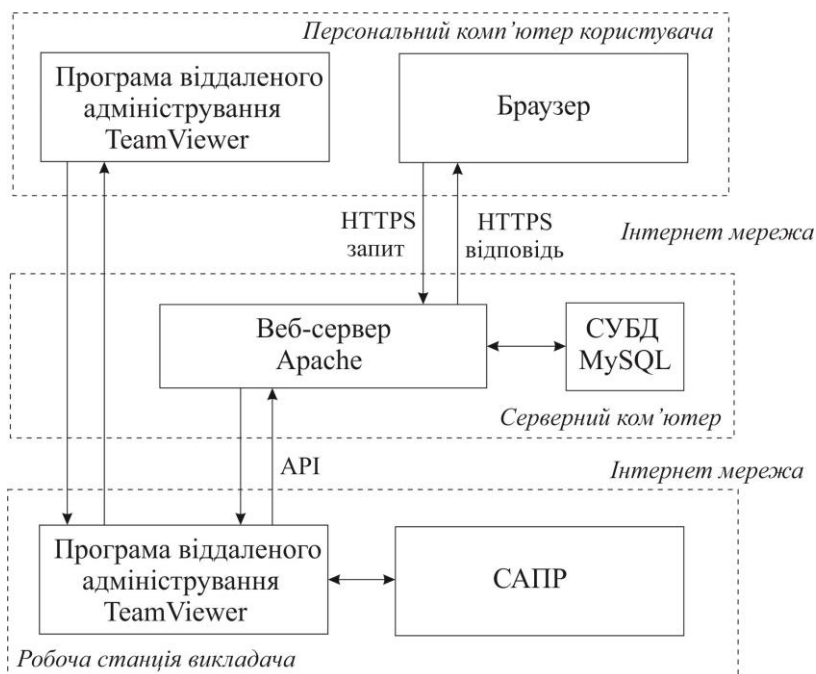

Рисунок 4 – Функціональна схема підсистеми практичного навчання

Висновки. Таким чином, у роботі деталізовано автоматизовану систему дистанційного навчання для реалізації інженерної освіти, а саме розроблено алгоритмічне забезпечення системи, що дозволить студенту отримати повноцінні практичні навички та вміння в області конструювання суден з використанням сучасних тривимірних САПР в режимі дистанційного навчання під повним онлайн-контролем викладача.

Література

- [1] Arkorful, V., & Abaidoo, N. (2015). The role of e-learning, advantages and disadvantages of its adoptions in higher education. *International Journal of Instructional Technology and distance learning*, vol. 12, no. 1, 29-43.
- [2] Lemeshko, O.V., Yankovets, O.V., Lemeshko, V.V., Yankovets, A.V., & Basaraba, I.O. (2020). Massive open online courses as a means of border guards' professional competence development. *Information Technologies and Learning Tools*, vol. 75, no 1, 279-293.
- [3] Pogorilyi, V.V., Dudikova, L.V., Yakymenko, O.Hr., Poyda, S.A., & Koval, B.F. (2020). Improvement of learning outcomes in educational process of intern-pharmacists using distance learning elements. *Information Technologies and Learning Tools*, vol. 76, no 2, 236-249.
- [4] Zhukov, Yu.D., Haidai, H.Yu., & Kudin, O.O. (2022). The current state and prospects of the use of distance learning instruments during study ship engineering. *Information Technology and Learning Tools*, vol. 87, 1, 151-165.

IMPLEMENTATION AND PROMOTION OF THE DISTANCE LEARNING SYSTEM INTO THE COURSE

Haidai H.Yu., Hrieshnov A.Yu., Admiral Makarov National University of Shipbuilding

The automated distance learning system with its promotion into the training course "Fundamentals of Naval Engineering" was implemented in the work, the algorithmic support for the system, which will allow the student to obtain full-fledged practical skills and abilities even online, was developed.

Keywords: distance learning; automated system; remote access; workstation; online course.

УДК 681.5: 629.58

СУЧАСНІ ЗАСОБИ КОМП'ЮТЕРНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ДИНАМІКИ МОРСЬКИХ РУХОМИХ ОБ'ЄКТІВ В УМОВАХ ЗОВНІШНЬОГО ЗБУРЕННЯ

Грудініна Ганна

кандидатка технічних наук, доцентка кафедри автоматизації та електроустаткування
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова
м. Миколаїв, Україна. hanna.hrudinina@nuos.edu.ua

Анотація. В роботі наведено огляд широко застосованих у світі програмних пакетів для створення, проектування й тестування морських рухомих об'єктів (МРО). Дані програми

дають змогу досліджувати поведінку МРО в несталих умовах навколишнього середовища. В роботі обґрунтовано застосування математичного моделювання динаміки МРО при розробці систем автоматичного керування рухом даних об'єктів, в умовах невизначеності зовнішнього збурення.

Ключові слова: система автоматичного керування; морські рухомі об'єкти; математичне моделювання.

Мета та актуальність роботи. Метою роботи є обґрунтування необхідності застосування програмних пакетів з моделювання динаміки МРО з урахуванням зовнішніх умов, для удосконалення системи автоматичного керування рухом цих об'єктів. В роботі розглядаються, як комерційні пропозиції так і програмні пакети з відкритим доступом. Дана робота може бути корисною не тільки для розробників систем керування, а також при проектуванні різного роду конструкцій морських об'єктів, таких як: катери, яхти, підводні апарати.

Основна частина. Основною проблемою під час розробки системи автоматичного керування рухом морських рухомих об'єктів різних типів є непередбаченість поведінки зовнішнього збурення [1].

Під МРО в даному випадку маються на увазі надводні судна, катери, тримарани та автономні безпілотні підводні апарати, які можуть рухатись, як під водою так і по поверхні. У всіх цих випадках під зовнішнім збуренням будемо розуміти: швидкість і напрямок вітру, швидкість і напрямок течії, висоту і напрямок хвиль. Очевидно, що вплив даних параметрів може зіграти вирішальну роль під час виконання важливої місії. Навіть, якщо судно пливе за визначених метеорологічних умов, то при виконанні маневрів напрямок вітру і набігання хвилі на корпус буде змінюватись, тому саме зовнішнє збурення характеризується як невизначене.

Для вирішення деяких завдань пов'язаних з попередженням можливих відхилень судна від курсу або заданої траєкторії зараз широко застосовують засоби штучного інтелекту. Сучасні регулятори будують на базі нечіткої логіки або штучних нейронних мереж. Останнім часом широко застосовують ШІ для прогнозування та попередження можливих перешкод.

Для навчання таких регуляторів потрібні емпіричні знання про поведінку об'єкта за різних умов плавання. Тому, доцільним є застосування засобів математичного моделювання динаміки МРО з урахуванням навколишнього середовища.

В таблиці 1 представлено перелік широко відомих програмних пакетів, що надають можливість вирішити обговорені завдання.

Класифікація за призначенням:

Надводні катери: VeSim, ProteusDS/ShipMo3D, SwiftCraft, WinDesign, PowerSea, XMF, Orca3D/RhinoHyd/DelftShip, OpenFOAM, Celeris, Nektar++, Gerris/Basilisk.

Підводні автономні апарати: OpenFOAM, Hopsan, Nektar++, Gerris/Basilisk

Таблиця 1 – Огляд програмних продуктів для моделювання динаміки МРО

Назва програмного продукту	Функціональні можливості	Комерційна / Безкоштовна
VeSim (SINTEF), [2]	Моделювання маневреності й хитавиці в хвилях, течіях, вітрі, з урахуванням датчиків, ДПС, рушіїв; часова область.	Комерційна
ProteusDS / ShipMo3D, [3]	3D-симуляція динаміки надводних суден: хитавиця, течії, хвилі, швидкість; врахування демпферів і стабілізаторів.	Комерційна
FLOW-3D Maritime, [4]	CFD-моделювання динаміки корпусу у хвилях і течіях, крен, слемінг, планування, рух судна.	Комерційна
MARIN Suite (SHIPMO, PRECAL, RAPID), [5]	Секційні, потенціальні та часові моделі хитавиці, опору, RAO, взаємодія з хвилями.	Комерційна
Aktis Hydraulics Motion Response, [6]	Аналіз руху суден у хвилях, течіях, вітрі; включно з параметричною хитавицею та швартуванням.	Комерційна
ShipFlow Motions, [7]	CFD-аналіз параметричної хитавиці та нестабільностей у хвилях.	Комерційна
SwiftCraft (HydroComp), [8]	Оцінка швидкості, опору та гідродинаміки катерів, яхт, малих патрульних суден.	Комерційна
WinDesign VPP, [9]	Velocity Prediction для вітрильних та моторних суден; хвильовий і теретвий опір, швидкість.	Комерційна
PowerSea, [10]	Часова доменна симуляція руху плануючих корпусів у хвилях.	Комерційна
XMF / Fast Small Ship Simulator (MARIN & Cruden), [11]	Моделювання в режимі реального часу; опір, крен, течії, хвилі для операторського тренінгу.	Комерційна
Orca3D / RhinoHyd / DelftShip, [12]	Геометричне моделювання та гідростатика корпусу суден; базова динаміка та плавучість.	DelftShip – Безкоштовна / Orca3D, RhinoHyd – Комерційні
OpenFOAM, [13]	Відкрите CFD з підтримкою морських кейсів: рух корпусу, течії, хвилі, демпфування, автономні апарати.	Безкоштовна
Hopsan, [14]	Моделювання багатофізичних систем: гідродинаміка, управління, інтеграція сенсорів.	Безкоштовна
Celeris, [15]	Boussinesq-симуляція хвильового поля та взаємодії з об'єктами в реальному часі.	Безкоштовна
Nektar++, [16]	CFD високого порядку для точного розрахунку гідродинаміки та взаємодії у хвилях.	Безкоштовна
Gerris / Basilisk, [17]	Open-source CFD з підтримкою 3D-поточних морських завдань: хитавиця, течії, хвилі	Безкоштовна

за функціональними можливостями:

- Моделювання хитавиці: VeSim, ProteusDS/ShipMo3D, FLOW-3D, MARIN Suite, Aktis, ShipFlow.
- CFD високої точності: FLOW-3D, OpenFOAM, Nektar++, ShipFlow.
- Гідростатика та базове проектування: DelftShip, RhinoHyd, Orca3D.
- Реальний час: XMF, Celeris.
- Моделювання планування: PowerSea.
- Системне багатофізичне моделювання: Hopsan.

Висновки.

Застосування математичного моделювання руху морських рухомих об'єктів надає змогу сформувати базу даних про динаміку МРО в умовах зовнішнього збурення.

Отримані дані буде використано для прогнозування можливого відхилення МРО від курсу в залежності від даних, що надходять від датчиків та навігаційної системи судна.

В роботі запропоновано ряд програмних пакетів призначених для моделювання динаміки МРО в умовах навколишнього середовища. Представлено класифікацію даних програм за призначенням та функціональними можливостями, що дозволить легше орієнтуватись при виборі необхідного програмного продукту.

Література

- [1] Бурунін, А.П., Грудініна, Г.С. (2024). Дослідження ефективності системи керування малорозмірним безекіпажним надводним судном в умовах дії зовнішніх збурень. *Збірник наукових праць Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова*. НУК, № 4 (497), С. 131-140. DOI [https://doi.org/10.15589/znp2024.4\(497\).19](https://doi.org/10.15589/znp2024.4(497).19)
- [2] VeSim (SINTEF). Отримано з: sintef.no
- [3] ProteusDS / ShipMo3D. Отримано з: proteusds.com
- [4] FLOW-3D Maritime. Отримано з: flow3d.com
- [5] MARIN Suite (SHIPMO, PRECAL, RAPID). Отримано з: marin.nl
- [6] Aktis Hydraulics Motion Response. Отримано з: aktishydraulics.com
- [7] ShipFlow Motions. Отримано з: flowtech.se
- [8] SwiftCraft (HydroComp). Отримано з: hydrocompinc.com
- [9] WinDesign VPP. Отримано з: wumtia.com
- [10] PowerSea. Отримано з: powersea.com
- [11] XMF / Fast Small Ship Simulator (MARIN & Cruden). Отримано з: cruden.com
- [12] OrcaD / RhinoHyd / DelftShip. Отримано з: delftship.net
- [13] OpenFOAM. Отримано з: openfoam.org
- [14] Hopsan. Отримано з: hopsan.se
- [15] Celeris. Отримано з: celerismodel.com
- [16] Nektar++. Отримано з: nektar.info
- [17] Gerris / Basilisk. Отримано з: basilisk.fr

MODERN COMPUTATIONAL APPROACHES TO THE DYNAMICS OF MARINE MOBILE OBJECTS UNDER EXTERNAL DISTURBANCES

H. Hrudinina

Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Mykolayiv, Ukraine.

Abstract. The paper provides an overview of widely used software packages in the world for the creation, design and testing of marine mobile objects (MMOs). These programs allow studying the behavior of MMOs in unstable environmental conditions. The paper substantiates the use of mathematical modeling of MMO dynamics in the development of automatic control systems for the movement of these objects, under conditions of uncertainty of external disturbances.

Keywords: automatic control system; marine mobile objects; mathematical modeling.

UDC 621.43:004.89

ADAPTIVE NEURO-FUZZY NETWORKS FOR PARAMETER IDENTIFICATION OF GAS-DIESEL GENERATOR SETS

Mahmoud M.S. Al-suod

*PhD, Associate Professor at the Department of Electrical
Power Engineering and Mechatronics
Tafila Technical University, Jordan
m.alsoud@yahoo.com*

Ushkarenko O.O.

*Doctor of Engineering Sciences, Professor at the Department
of Programmable Electronics, Electrical Engineering and Telecommunications
Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Mykolaiv, Ukraine
oleksandr.ushkarenko@nuos.edu.ua*

Abstract. The paper addresses the problem of modeling nonlinear dynamics in gas-diesel generator sets, which are widely used for autonomous and backup power supply. Experimental studies and regression analysis reveal limitations of polynomial approximation in capturing its behavior under varying loads. To overcome these issues, an adaptive neuro-fuzzy inference is applied for nonlinear modeling and. The proposed approach demonstrates a significant reduction in approximation error compared to polynomial methods, enabling real-time implementation.

Key words: gas-diesel generator, modeling, ANFIS, system identification

Introduction. Gas-diesel generator sets (GDGS) are increasingly employed for backup and autonomous power supply despite a number of operational limitations. Their growing use is explained by favorable techno-economic performance. Compared with conventional diesel generator stations, gas-diesel systems allow reduced fuel costs and effective utilization of gaseous fuels with variable chemical composition, including associated petroleum gas. However, parallel operation of GDGS introduces challenges due to significant fluctuations in gas-diesel engine speed, which results in considerable oscillatory power exchange between units [1]. Modern microprocessor-based PID controllers provide stabilization only in a narrow operating range and are insufficient for ensuring robust synchronization [2]. This highlights the need for deeper investigation of static and dynamic characteristics of GDGS based on experimental data to develop methods and hardware correctors.

The purpose of the work is to explore adaptive neuro-fuzzy networks for identifying parameters of gas-diesel engines, with emphasis on nonlinear modeling, approximation, and predictive control.

For accurate modeling of GDGS, both passive and active experiments are required. Statistical analysis shows that model accuracy depends strongly on experimental design. Since the gas-diesel is a nonlinear control object, external perturbations must be selected such that the system can be approximated locally as linear.

The output parameters of interest are generator voltage and frequency (target functions), while the inputs are shaft torque and excitation current (factors). Regression models derived from planned

experiments approximate input-output relations through polynomial functions. Coefficients are estimated using least squares to minimize deviations from experimental data [3].

To ensure reliable modeling at partial loads ($\geq 20\%$ of rated power), five control points distributed within the 20–100% load range were selected (Fig. 1). Polynomial approximation demonstrated that a 5th-degree polynomial yields minimal error, but increasing the order further worsens accuracy due to overfitting.

The nonlinear dynamics of gas-diesels and incomplete prior information motivate the use of fuzzy logic and adaptive neuro-fuzzy inference systems (ANFIS) [4]. In this approach, experimental data form training sets for constructing predictive models.

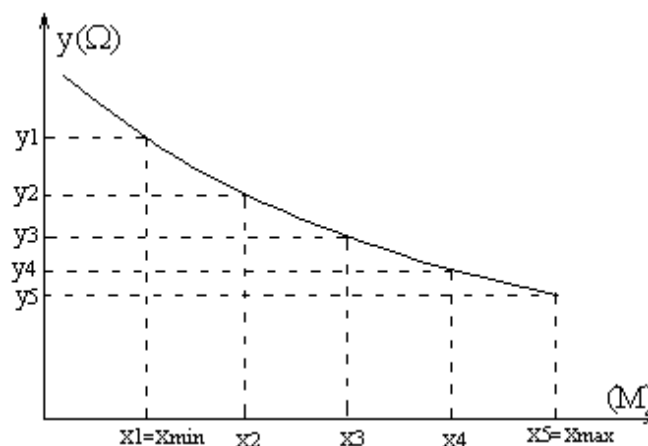

Figure 1 – Experimental setup for GDGS testing

ANFIS combines fuzzy inference (Sugeno model) with neural network learning, enabling approximation of nonlinear mappings [5]. Input linguistic variables are described by membership functions (triangular, sigmoid, or Gaussian). Hybrid learning (least-squares + backpropagation) adjusts both premise and consequence parameters [6]. Dynamic behavior of GDGS can be described by discrete-time difference equations:

$$x[n] = \sum_{i=1}^m a_i x[n-i] + \sum_{i=q}^r b_i y[n-i],$$

where a_i and b_i – constants, $x[n] \dots x[n-m]$ – the current discrete output of the object and m its previous values, $y[n-q] \dots y[n-r]$ – delayed discrete values at the input of the dynamic object. This equation motivates the structure of the neural network input vector. The developed network consists of multiple layers: input layer (based on delayed variables), hidden layers (with sigmoid or triangular activation), and output layer forming linear combinations. Network training adapts weights to minimize prediction error.

Experiments in MATLAB Fuzzy Logic Toolbox (Fig. 2) show that sigmoid membership functions provide better curve approximation compared with triangular ones, with training errors of 0.034 for sigmoid functions vs. 0.22 for triangular terms. This confirms the suitability of ANFIS for modeling GDGS nonlinearities.

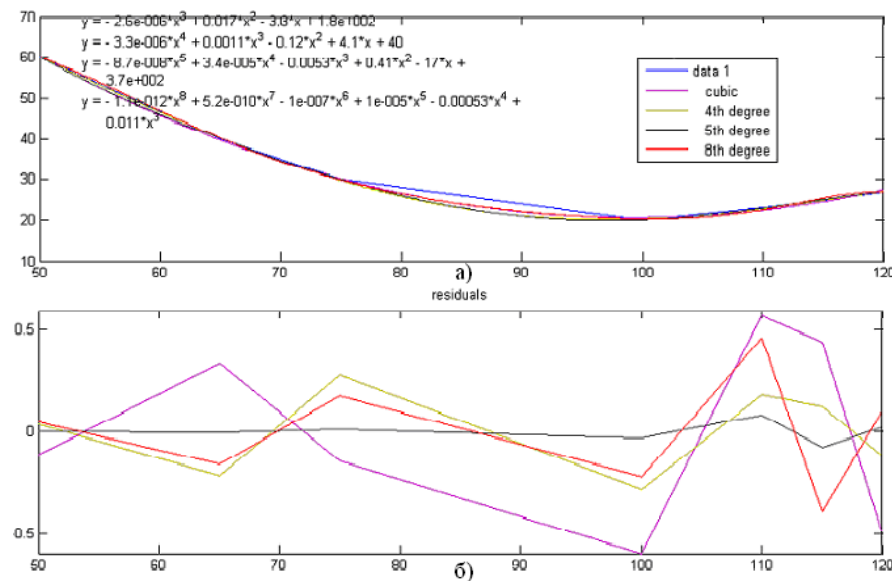

Figure 2 – Approximation error for polynomial regression

The error of approximation is quantified by root mean square deviation:

$$\delta = \sqrt{\frac{1}{N} \sum_{n=0}^{N-1} (Y_r(n) - Y(n))^2},$$

where N is the number of samples.

Polynomial regression provides a baseline approximation of GDGS characteristics but suffers from increasing error at high polynomial orders. ANFIS demonstrates superior accuracy, particularly when using sigmoid membership functions. Visualization of fuzzy inference surfaces confirms the adequacy of the constructed model. Results show that the neuro-fuzzy approach allows stable approximation of GDGS dynamics across a wide load range.

Training errors decrease nearly sevenfold compared to polynomial approximation. The synthesized neuro-fuzzy model can be applied for designing a fuel rack position corrector, stabilizing engine speed under variable load conditions. Practical implementation can be achieved in real-time using field programmable logic arrays [7] and microprocessor-based controllers.

Conclusions. The study confirms that adaptive neuro-fuzzy networks are a powerful tool for identifying and modeling nonlinear dynamics of gas-diesel generator sets. Compared with conventional polynomial regression, ANFIS provides more accurate and robust approximation of input-output relations. The developed model can be integrated into control systems for GDGS, ensuring stable operation during parallel running and variable load conditions. Real-time implementation is feasible with modern embedded microprocessor systems. Future work should focus on large-scale experimental validation and integration with predictive control strategies.

References

[1] Abdullah M. Eial Awwad, Mahmoud M.S. Al-Suod, Alaa M. Al-Quteimat, Ushkarenko O.O., Atia AlHawamleh. Improving the accuracy of the active power load sharing in paralleled generators in the presence of drive motors shaft speed instability // International Journal of Electronics and Telecommunications, 2021. Vol. 67, No. 3. P. 371–377.

- [2]. M. M. S. Al-suod, O. Ushkarenko. Optimization of the speed controller in gas diesel device including in the autonomous electric power system // WSEAS Trans. on Circuits and Systems, 2019. Vol. 18. P. 135–140.
- [3] Zhang Y., Zhou M., Wang S. Data-driven modeling of nonlinear dynamic systems using ANFIS and deep learning approaches // IEEE Access, 2020. Vol. 8. P. 154340–154351.
- [4] Farag W., Fathi M. Application of adaptive neuro-fuzzy inference systems for prediction and control in power engineering systems // Energies, 2022. Vol. 15, No. 7. P. 2541.
- [5] Khan Z., Hussain I., Rehman S. Neuro-fuzzy modeling for real-time control of distributed energy resources // Renewable Energy, 2023. Vol. 205. P. 567–579.
- [6] Li Q., Wang R., Yang T. Advanced neuro-fuzzy networks for robust nonlinear system identification // Neural Computing and Applications, 2024. Vol. 36. P. 11345–11360.
- [7] Рябенський В. М., Ушкаренко О. О. VERILOG. Практика проектування цифрових пристроїв на ПЛІС: навч. Посібник. Миколаїв : Ілїон. 2007. 324 с.

UDC 004.415

TECHNIQUE FOR ANALYZING DATA EXCHANGE PROCESSES IN AUTOMATED CONTROL OF SHIP ELECTRIC POWER SYSTEMS

Ushkarenko O.O.

*Doctor of Engineering Sciences, Professor at the Department
of Programmable Electronics, Electrical Engineering and Telecommunications
Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Mykolaiv, Ukraine
oleksandr.ushkarenko@nuos.edu.ua*

Abstract. The paper presents a technique for analyzing data exchange processes in automated control systems of ship electric power systems. The approach considers the classification of requests by priority and temporal variability, as well as the organization of request queues to ensure reliable and efficient data communication. Particular attention is given to managing fixed and variable query groups, buffer handling, and real-time transaction execution. The results are applicable to improving the performance of maritime energy automation systems.

Key words: data exchange, automation, request queue, real-time control

Introduction. Automated control of ship electric power systems (SEPS) plays a key role in ensuring the reliable operation of modern marine vessels. With the growth of the automation level, increasing requirements for energy efficiency and safety, there is a need for accurate and timely data exchange between control devices, sensors and actuators. One of the critical problems is the optimization of this exchange based on channel capacity limitations, operation priorities and request variability over time. Data exchange processes in SEPS have a specific structure. They include both constant cyclic requests (for example, obtaining the states of discrete inputs or analog parameters of generators), and variables – short-term (changing the state of controlled outputs) and long-term

(reading the parameters of diesel generator sets or oscillograms). Despite a large number of publications in the field of automated control systems, the issue of modeling and analyzing the structure of data exchange requests taking into account priorities and dynamic changes in states is still insufficiently covered. The papers [1-3] consider the general principles of constructing SCADA systems and processing telemetry data, however, the specifics of ship systems require adaptation of methods to the conditions of variable request structure and limited resources of computing units. The papers [4, 5] also focus on the importance of dynamic management of exchange queues to ensure quality of service in real time.

The purpose of the work is to develop a technique for analyzing and ordering request queues during data exchange in the SEPS, taking into account the types of requests, their periodicity, priority and variability over time. The results are of practical importance for improving the algorithms of the PLC and network components of ship power systems.

Data exchange is carried out cyclically at a fixed interval, which, in order to ensure efficient use of the communication channel and the expected response time, must be equal to or greater than the service time of all requests in the general queue:

$$t_{sc} \geq \sum_{i=0}^M L_i \cdot t_{proc\ i}$$

where t_{sc} – the scan period; M – the number aof component types used in the SEPS scheme; L_i – component request queue length; $t_{proc\ i}$ – component request processing time.

The lengths of the variable component request queues depend on the quantities of measured component parameters, the intensities of the incoming request flows, and the scan period:

$$L_i = N_i \cdot \lambda_i \cdot t_{sc}$$

where N_i – the number of measured parameters; λ_i – intensity of the incoming flow of requests for the i -th type component.

For the "Automaton" components, the number of measured parameters coincides with the number of automatons in the circuit. For generators, the average number of variable measured parameters N_G can be defined as the arithmetic mean:

$$N_G = \frac{2 \cdot M_{G2} + M_{G1}}{M_{G0} + M_{G1} + M_{G2}},$$

where M_{G0} , M_{G1} , M_{G2} – the number of components of the "Generator" ("Diesel Generator") for which no current or voltage measurements are made; measurements of one of the parameters are made and measurements of both parameters are made respectively.

For "Diesel" components, the average number of measured parameters N_D is determined similarly:

$$N_D = \frac{\sum_{i=1}^{M_D} N_i}{M_D}$$

where M_D – the number of "Diesel" components in the scheme; N_i – the number of measured parameters of the i -th component "Diesel".

By combining the above expressions, the dependence of the average scanning period on the complexity of the circuit can be obtained (coefficient 1.2 is introduced to take into account delays in data transmission):

$$t_{sc\ avg} = 1.2 \cdot t_b \cdot \left[\sum_{i=1}^N M_i \cdot k_i + \left(M_{aut} \cdot k_{aut} \cdot \lambda_{aut} + \frac{2 \cdot M_{G2} + M_{G1}}{M_{G0} + M_{G1} + M_{G2}} \cdot k_G \cdot \lambda_G + \frac{\sum_{i=1}^{M_D} N_i}{M_D} \cdot k_D \cdot \lambda_D \right) \cdot t_{sc} \right],$$

$$t_{sc\ avg} = \frac{1.2 \cdot t_b \cdot \sum_{i=1}^N M_i \cdot k_i}{1 - 1.2 \cdot t_b \cdot \left(M_{aut} \cdot k_{aut} \cdot \lambda_{aut} + \frac{2 \cdot M_{G2} + M_{G1}}{M_{G0} + M_{G1} + M_{G2}} \cdot k_G \cdot \lambda_G + \frac{\sum_{i=1}^{M_D} N_i}{M_D} \cdot k_D \cdot \lambda_D \right)},$$

where $t_b = \frac{10}{v}$; N – number of measured parameters ($1 \leq N \leq 5$); M_i – the number of components for which the measurement of that parameter is performed; k_i – weighting factor corresponding to the operation parameter (k_{aut} – "Discrete Output Control" for the Automaton; k_G – "Obtaining instantaneous voltage (current) values" for Generator; k_D – "Obtaining Diesel Parameters" for Diesel); M_{aut} – the number of components "Automaton" in the scheme; λ_{aut} , λ_G and λ_D – the intensities of input requests flows associated with changes in the states of discrete outputs, obtaining instantaneous values of voltage (current) of generators and obtaining values of diesel parameters, respectively.

The minimum scanning period, during which data exchange without losses is possible, is calculated based on the average under boundary conditions:

$$t_{sc} \geq \frac{1.2 \cdot t_b \cdot \sum_{i=1}^N M_i \cdot k_i}{1 - 1.2 \cdot t_b \cdot (k_{aut} + N_{G\ max} \cdot k_G + N_{D\ max} \cdot k_D)},$$

where $N_{G\ max}$ – the maximum number of measured parameters (instantaneous values of voltage and/or current) for the Generator components; $N_{D\ max}$ – the maximum number of measured parameters for the Diesel components.

The communication channel load can be calculated as:

$$K_{load} = \frac{L_{avg}/t_{sc}}{v/10} \cdot 100\% = \frac{10 \cdot L_{avg}}{v \cdot t_{sc}} \cdot 100\%,$$

where $t_{\tilde{n}\tilde{e}}$ – the selected scan period.

The dependence of the communication channel load on the value of the scanning period is determined by the ratio $K_{load} = \frac{0.325}{t_{sc}} \cdot 100\%$ and is presented graphically in Fig. 1.

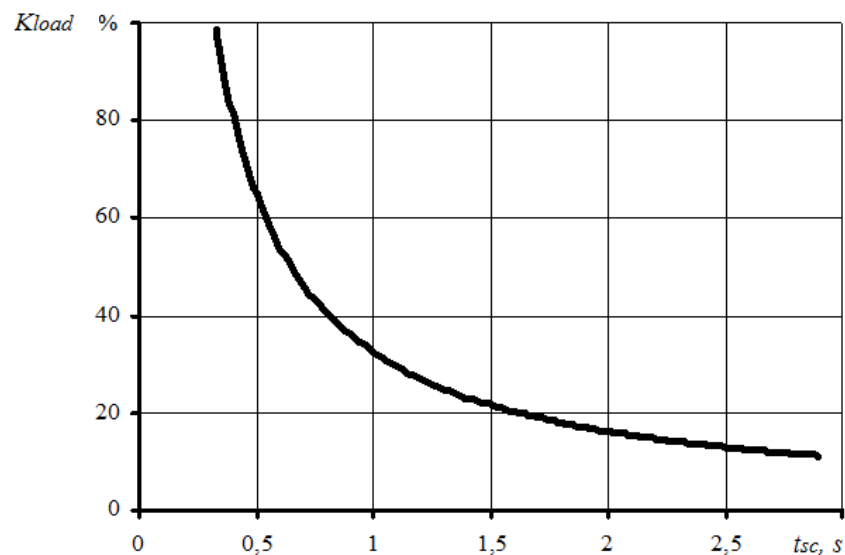

Figure 1 – Dependence of the data exchange channel load on the scanning period

Conclusions. The proposed technique provides a structured approach for analyzing and organizing data exchange queues in automated ship electric power control systems. By classifying requests by type, priority, and variability, and by calculating scan period boundaries, it becomes possible to ensure uninterrupted communication and optimize the channel load. The proposed equations can be used to estimate the required scan period and channel utilization under both average and extreme operating conditions. This approach can be used to improve the performance and reliability of PLC-based control systems in maritime applications.

References

- [1]. Al-Suod Mahmoud M.S., Zannon Mohammad S., Ushkarenko Oleksandr, Dorohan Olha. The Use of Discrete-Deterministic Models in the Development of Software for Controlling Autonomous Electric Power Plants // *Mathematical Modelling of Engineering Problems*, 2024, Vol 11, Issue 12, P. 3420-3430.
- [2]. Chen Wenjie, Tai K., Lau Michael, Abdelhakim Ahmed, Chan Ricky, Adnanes Alf, Tjahjowidodo Tegoeh. Robust Real-Time Shipboard Energy Management System With Improved Adaptive Model Predictive Control // *IEEE Access*, 2023. Vol. 11. P. 110342-110360.
- [3]. Dorohan O.I., Ushkarenko O.O. The principles of using the theory of pattern networks for describing of the automated control systems software structure // *Інформаційні технології і автоматизація – 2019: зб. доп. XII Міжнар. наук.-практ. конф., Одеса, 17-18 жовт. 2019 р. Одес. нац. акад. харч. технологій, Інститут комп'ютерних систем і технологій «Індустрія 4.0» ім. П.М. Платонова. Одеса, 2019. Ч. II. С. 8-10.*
- [4]. Li Z. Chen, Y. Queue-based Data Exchange Prioritization in Embedded Control Systems // *Journal of Systems Architecture*. 2022. Vol. 124.
- [5]. Hossain M.S., Muhammad G. Quality of Service-Aware Data Exchange for Industrial IoT with Edge Intelligence // *Information Fusion*. 2020. Vol. 59. P. 7284.

УДК 629.05

ДОСВІД СТВОРЕННЯ АКУМУЛЯТОРНОЇ ЕЛЕКТРОЕНЕРГЕТИЧНО СИСТЕМИ БЕЗЕКІПАЖНОГО НАДВОДНОГО СУДНА

Надточій В. А.

кандидат технічних наук, доцент кафедри автоматики та електроустаткування

Херсонського навчально-наукового інституту

Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,

м. Херсон, Україна.

nva074@gmail.com

Анотація. Безекіпажні надводні судна (БНС англ. Unmanned Surface Vessel, USV) набувають все більшого поширення у складі флотів провідних морських країн світу. Україна також зацікавлена у створенні такої морської техніки. Електроенергетичні системи БНС повинні відповідати жорстким вимогам до надійності і стабільності характеристик в сурових умовах експлуатації. Надійність бортового електроустаткування БНС закладається на стадії проектування і в подальшому повинно постійно контролюватись. При закупівлі обладнання сторонніх виробників, необхідно виконувати вхідний контроль заявлених характеристик і режимів роботи, проводити тестові випробування в умовах наближених до експлуатаційних, незалежно від вартості і назви бренду. Такі процедури вимагають матеріальних і людських ресурсів а також витрат часу. Проте такий підхід вважається нормою при високих експлуатаційних ризиках. коли втрата діючого зразка БНС пов'язана не тільки з матеріальними втратами але й може унеможливити подальші роботи, або згортання операції і навіть програми в цілому. Як показано в даній статті, практика підтверджу наведене вище.

Ключові слова: безекіпажне надводне судно, електроенергетична система, акумуляторна батарея, контроль і діагностика.

Актуальність роботи. Виробництво БНС вимагає особливого підходу при виборі електроенергетичного обладнання, зважаючи на необхідність забезпечити високу надійність, стійкість до екстремальних умов, стабільність і керованість всієї системи в цілому. Вибір типу акумуляторів і обладнання для підтримки їх працездатності в процесі експлуатації (зарядні станції, генератори, апарати комутації, контрольно вимірювальні прилади і кабельні з'єднання) обумовлюють успішність всього проекту в цілому. Зважаючи на те, що виробники акумуляторів зазвичай використовують акумуляторні елементарні інших виробників [1-3], зростає ймовірність виникнення виробничих дефектів і браків в окремих акумуляторах. Теж саме стосується іншого стороннього обладнання [4,5]. Не зважаючи на високі гарантійні обов'язки виробників, замінити дефектне обладнання в морі для БНС не представляється можливим. Таким чином, важливим етапом створення електроенергетичної системи БНС є вхідний і поточний контроль та діагностика комплектного обладнання [6,7]. Це в свою чергу вимагає наявності відповідного інструментального, приладного і діагностичного забезпечення а також кваліфікованого персоналу і витрат часу.

Матеріал і результати досліджень. Згідно власного досвіду побудови електроенергетичних систем на основі акумуляторних Li-Ion батарей типу CrTitan-7263 (GreenTECH, Україна) номінальною напругою 72 В і ємністю 63 А·г (рис. 1). Кожен акумулятор зібраний на 60 елементах Carbon Titanate CrbTi-3721: 3.7V, 21Ah, 78Wh з номінальним струмом 50A і внутрішнім опором $<2\text{m}\Omega$ (AC test 1 kHz).

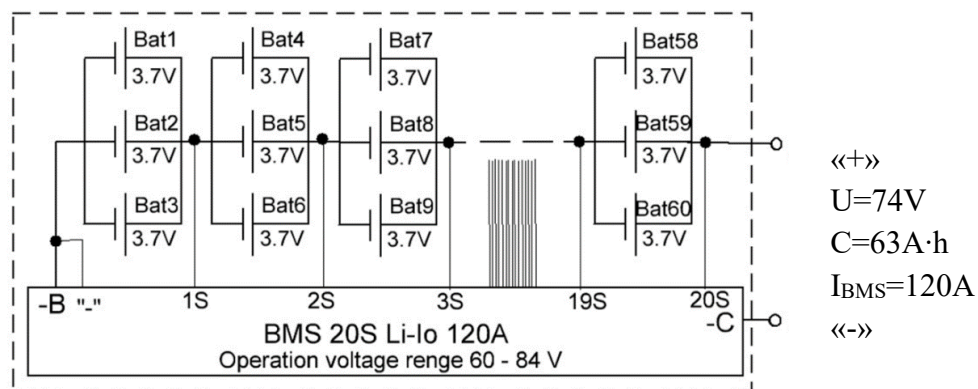

Рисунок 1 – Принципова схема з'єднань елементів акумулятора CrTitan-7263 по схемі 20S3P

Були виявлені проблеми пов'язані з дефектами внутрішніх з'єднань і роботою BMS (табл. 1). Крім того, є негативний досвід стосовно зарядних станцій типу KP5000DR-90L (виробник невідомий, Китай) вихідною потужністю $P_{\text{out}}=4,2$ кВт для цих акумуляторів.

Зарядні станції представляють собою AC/DC ізольовані повно-мостові LLC перетворювачі 220/84В, 26/50А які згідно з заявленими характеристиками виробника мають: двох-стадійний CC-CV режим заряду, можливість роботи «в паралель», повний перелік захисних функцій. Несправності перетворювачів представлені в табл. 1.

Таблиця 1 – Несправності акумуляторів (на партію з 36 од.) та зарядних станцій (7 од.)

Несправність		К-ть
В акумуляторах		
Акумуляторні елементи	1) Високий внутрішній опір	2
	2) Глибокий розряд ($<0,1\text{B}$)	
Акумулятори	3) Дефект паралельних з'єднань акумуляторних елементів (2 з 3 не приєднані до схеми)	1
	4) Несправності BMS – порушення в роботі схеми балансування.	8*
В перетворювачах		
1) Непрацездатність захисту від зворотної полярності, Повне КЗ вихідного моста, КЗ BMS.		2 (1)
2) Пробій транзисторів одного плеча Hot-side моста		1 (1)
3) Дефект пов'язаний з роботою драйвера при відключенні живлення		7
4) Відмова при паралельній роботі (причина не встановлена).		3
5) Відсутність регуляції в системі охолодження		3

* – не точні дані

Стосовно дефектів в акумуляторах. Дефекти №1 і №2 акумуляторних елементів, то вони виникли по причині поганої зборки акумулятора, де їх не приєднали до силових ланцюгів (дефект №3). З часом, без підзарядки, вони повністю виснажились і деградували. Дефект №4

ймовірно пов'язаний з некоректною роботою балансирів BMS в акумуляторах. При живленні різних акумуляторів від одного перетворювача, зарядний струм в кінці заряду одних, не спадає поступово а нагадує ШІМ-ЧІМ (рис. 2). Причина порушень режиму заряду акумуляторів точно не встановлена. З загального числа акумуляторів в партії, приблизно 1/3 проявляла даний дефект.

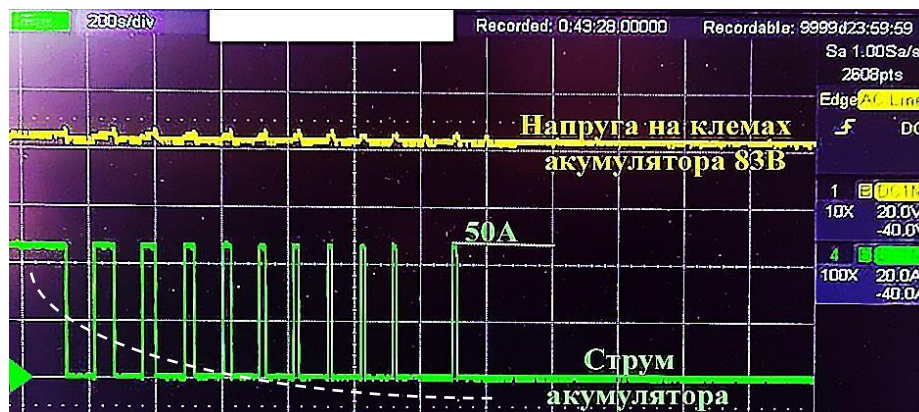

Рисунок 2 – Осцилограми фінального етапу зарядки акумулятора. Зарядний струму у вигляді імпульсів 50 А в дефектних схемах балансування та експоненціальний струм справних схем – біла пунктирна лінія. Масштаб по горизонталі 200 с/div

Стосовно дефектів в перетворювачах. Дефект №1 пов'язаний з «людським фактором» коли полярність підключення перетворювачів до акумулятора було змінено. В двох випадках, захист від зміни полярності підключення не спрацював. В результаті вийшли з ладу як самі перетворювачі так і BMS акумуляторів. Після ремонту при паралельній роботі під навантаженням один з них повторно вийшов з ладу по невідомій причині. Дефект №2 ймовірно пов'язаний з некоректною роботою LLC драйвера. Після ремонту при паралельній роботі під навантаженням, даний перетворювач повторно вийшов з ладу по невстановленій причині.

Дефект №3 пов'язаний з некоректною роботою LLC драйвера що проявляється у численних повторних запусках перетворення при вимиканні напруги живлення. Цей процес відбувається з поступовим зниженням амплітуди імпульсів керування (рис. 3) з 12 В до 3 В і до моменту розряду конденсаторів DC шини 311 В. Такий дефект може ввести транзистори (F60U60DN) в лінійний режим роботи і викликати їх перегрів з відповідними наслідками. Цей дефект має короткочасний характер (тривалістю до 4 с) при вимиканні перетворювачів. Проте зайві перехідні процеси можуть спровокувати інші проблеми.

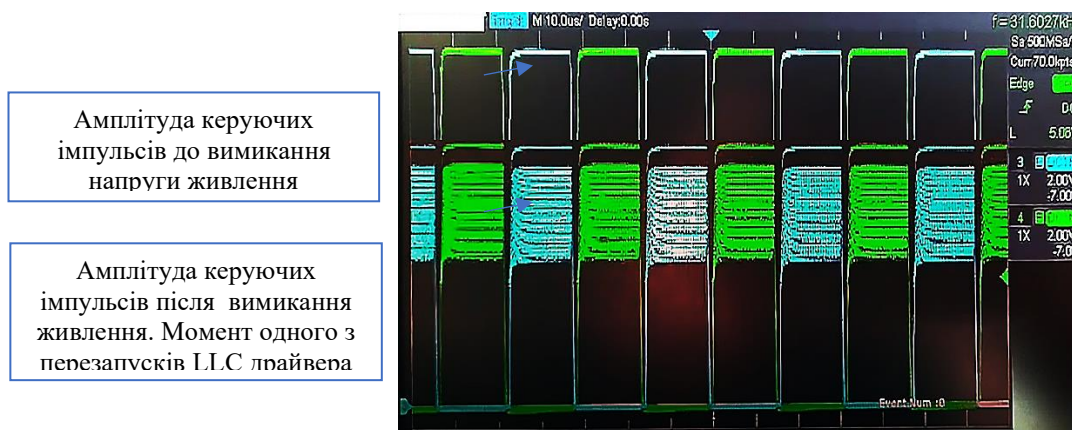

Рис. 3 – Осцилограми імпульсів керування транзисторами Hot-side моста

Дефект перетворювачів №4 виник при їх паралельній роботі під навантаженням (по схемі 1S3P). Два з них трьох перетворювачів вже були в ремонті по описаним вище причинам №1 і №2. Причинами відмови не з'ясовані.

Дефект перетворювачів №5 полягає у відсутності керування обертами вентиляторів системи охолодження в залежності від температури радіатора.

Обмеженість виробничого процесу в часі, відсутність тестового і діагностичного обладнання як і вичерпної технічної документації та «service manuals», утруднюють діагностику і випробування бортового електроустаткування перед монтажем і при подальших налаштуваннях.

Описані дефекти в роботі акумуляторів і перетворювачів пов'язані як з помилками при складанні (експлуатації обладнання) так і з технічними проблемами що можуть утворюватися процесами на фізичному і програмному рівнях. Це вимагає відповідних рішень і витрат. Кожен з перелічених дефектів може призвести до значних негативних наслідків, тому вважається за потрібне, введення системи контролю якості і діагностики бортового устаткування (енергетичного в особливості), на всіх етапах виробництва а також в процесі експлуатації БНС.

Висновки. Застосування електроенергетичних систем на основі акумуляторних джерел живлення пов'язане з необхідністю постійного контролю характеристик акумуляторних елементів, BMS, систем перетворення енергії, систем комутації, проведень та ізоляції на всіх етапах виробництва і при експлуатації БНС. Висока ціна обладнання, не гарантує відповідність вимогам проекту, як впродовж періоду монтажних робіт так і на наступних етапах життєвого циклу БНС. Запорукою надійної роботи БНС є постійний контроль ключових параметрів бортового енергетичного устаткування, діагностика і випробування на всіх етапах виробництва та при експлуатації.

Література

[1] Top 5 EV battery chemistries and formats across the world. Automotive Manufacturing Solutions. URL: <https://www.automotivemanufacturingsolutions.com/top-5-ev-battery-chemistries-and-formats-across-the-world/45901.article> (date of access: 20.01.2025)..

[2] The battery cell component opportunity in Europe and North America / J. Fleischmann et al. McKinsey & Company. URL: <https://www.mckinsey.com/industries/automotive-and-assembly/our-insights/the-battery-cell-component-opportunity-in-europe-and-north-america> (date of access: 20.01.2025).

[3] Bunting A., Vogl S. Battery cell production in europe: status quo and outlook. Berlin : VDI/VDE Innovation + Technik GmbH, 2024. 7 p. URL: https://www.ipcei-batteries.eu/fileadmin/Images/accompanying-research/publications/2024-05-BZF_Kurzinfo_Marktanalyse_Q2_engl.pdf (date of access: 10.01.2025).

[4] Requirements for direct current (DC) power distribution systems for marine and offshore applications. ABS, 2022. 25 p. URL: [https://ww2.eagle.org/content/dam/eagle/rules-and-guides/current/other/293-requirements-for-direct-current-\(dc\)-power-distribution-systems-for-marine-and-offshore-applications/293-dc-power-reqts-july22.pdf](https://ww2.eagle.org/content/dam/eagle/rules-and-guides/current/other/293-requirements-for-direct-current-(dc)-power-distribution-systems-for-marine-and-offshore-applications/293-dc-power-reqts-july22.pdf).

[5] Fernandez E. A. Marine Electrical Technology : навчальний посібник. Shroff publishers & distributors pvt. LTD., 2011. 1170 p.

[6] Charchalis A. Diagnostic and Measurement System for Marine Engines. WSEAS TRANSACTIONS ON SYSTEMS AND CONTROL. 2020. Vol. 15. URL: <https://doi.org/10.37394/23203.2020.15.36> (date of access: 20.11.2024)..

[7] Marine Systems and Equipment Prognostics and Health Management: A Systematic Review from Health Condition Monitoring to Maintenance Strategy / P. Zhang et al. Machines. 2022. Vol. 10, no. 2. P. 72. URL: <https://doi.org/10.3390/machines10020072> (date of access: 20.11.2024).

EXPERIENCE IN CREATING A BATTERY ELECTRICAL ENERGY SYSTEM OF AN UNMANNED SURFACE VESSEL

Nadtochii V., Kherson Educational-Scientific Institute of Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Kherson, Ukraine.

Unmanned surface vessels (USVs) are becoming increasingly common in the fleets of the world's leading maritime countries. Ukraine is also interested in creating such marine equipment. Electric power systems of the BNS must meet strict requirements for reliability and stability of characteristics in harsh operating conditions. The reliability of the USV onboard electrical equipment is established at the design stage and must be constantly monitored in the future. When purchasing equipment from third-party manufacturers, performing input control of the declared characteristics and operating modes and conducting test tests in conditions close to operational ones, regardless of the cost and brand name, is necessary. Such procedures require material and human resources, as well as time. However, this approach is considered the norm for high operational risks. The loss of an operational sample of the USV is not only associated with material losses but may also make further work impossible or even the program. As shown in this article, practice will confirm the above.

Keywords: unmanned surface vessel, electric power system, battery, control, and diagnostics.

УДК 681.5

РОЛЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ІМЕРСІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОЕКТУВАННІ ЗАСОБІВ МОРСЬКОЇ РОБОТОТЕХНІКИ

Буруніна Ж.Ю.

кандидат технічних наук, доцент,

доцент кафедри фізики та математики

Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,

м. Миколаїв, Україна

zhanna.burunina@nuos.edu.ua

Кущенко П.С.

кандидат технічних наук,

доцент кафедри автоматики та електроустаткування

Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,

м. Миколаїв, Україна

arcadia.blacksea@gmail.com

Анотація. Досліджується ключова роль імерсивних технологій (віртуальної реальності (VR), доповненої реальності (AR) та змішаної реальності (MR)) у сучасному проектуванні та експлуатації засобів морської робототехніки. Наголошується, що ці технології відіграють вирішальну роль у підвищенні ефективності, безпеки та точності підводних місій. У статті розглядаються основні сфери застосування: візуалізація та симуляція, управління та телеприсутність, а також навчання та тренування персоналу. Аналізуються переваги, які надають імерсивні технології, а також виклики, пов'язані з їх впровадженням, включаючи вартість, складність інтеграції та необхідність розробки спеціалізованого програмного забезпечення.

Ключові слова: імерсивні технологія, морська робототехніка, проектування, експлуатація, навчання операторів.

Вступна частина. Морська робототехніка переживає період інтенсивного розвитку, що обумовлений зростаючим попитом на автономні та дистанційно керовані системи для дослідження океану, моніторингу навколишнього водного середовища, обслуговування об'єктів морської критичної інфраструктури, а також для оборонних завдань. Традиційні методи проектування, симуляції та управління, засновані на 2D-кресленнях і стандартних інтерфейсах, часто не здатні забезпечити необхідний рівень деталізації, інтуїтивності та ситуативної обізнаності.

У цьому контексті імерсивні технології, що забезпечують повне або часткове «занурення» користувача у віртуальне або доповнене середовище, стають важливим інструментом для подолання цих обмежень [1]. Вони надають можливість взаємодії з цифровими моделями та даними в тривимірному просторі, що значно покращує розуміння складних систем і процесів та підвищує якість їх проектування.

Мета роботи. Метою роботи є визначення доцільності та можливості залучення імерсивних технологій до процесу проектування та експлуатації засобів морської робототехніки (ЗМР).

Основна частина. Імерсивні технології можуть застосовуватись на різних етапах життєвого циклу морських роботизованих засобів – від концептуального проектування до експлуатації та технічного обслуговування [2]. Однією з головних переваг імерсивних технологій є їхня здатність створювати високореалістичні віртуальні симуляції.

Розглянемо спочатку особливості застосування імерсивних технологій для етапів проектування ЗМР.

Тут застосування імерсивних технологій дає змогу конструкторам:

підвищити продуктивність та якість проектування ЗМР шляхом організації процесу групового проектування, коли група конструкторів з різних локацій можуть взаємодіяти з однією віртуальною моделлю, обговорюючи деталі проектування в спільному 3D-середовищі;

виконувати комп'ютерне тестування конструкції – оцінювати гідродинамічні характеристики ЗМР, оцінювати міцність корпусу та функціональність механізмів ще до створення фізичного прототипу, що значно знижує витрати та прискорює процес розробки ЗМР;

виконувати моделювання морської місії ЗМР – відтворювати складні надводні та підводні сценарії функціонування (рух ЗМР в умовах стисненої навігації, використання підводних маніпуляторів тощо; це допомагає виявити неточності етапів проектування ЗМР, оптимізувати алгоритми автоматизованого та/чи автоматичного керування ЗМР.

Розглянемо тепер перспективи застосування імерсивних технологій для підвищення ефективності експлуатації ЗМР.

Так, для дистанційно керованих (прив'язних самохідних) підводних апаратів ефект телеприсутності людини-оператора під водою є критично важливим [3]. Застосування VR/AR технологій забезпечує:

покращену ситуативну обізнаність, оскільки оператор може «зануритися» у віртуальний світ, створений на основі даних з камер і датчиків ROV, що дає змогу йому бачити підводне середовище у тривимірному форматі, а це значно ефективніше за традиційні 2D-відеозображення;

інтуїтивне керування, оскільки використання спеціальних контролерів або рукавичок із тактильним зворотним зв'язком дозволяє оператору керувати маніпуляторами ROV з високою точністю, імітуючи рухи власної руки [4];

візуалізацію даних, оскільки накладання додаткової інформації (AR) на зображення з камер, такої як дані про глибину, температуру, координати або технічний стан апарату, допомагає оператору швидше приймати правильні рішення.

Слід зазначити також, що імерсивні технології надають унікальні можливості для підготовки операторів ЗМР та інженерів, які працюють з морською робототехнікою, тобто, готувати фахівців з експлуатації ЗМР.

Так, вони забезпечують:

безпечне тренування операторів, які можуть відпрацьовувати навички керування ЗМР в умовах 3D-моделювання; таке навчання не створює ризиків для життя і здоров'я персоналу

ЗМР, особливо при відпрацюванні навичок гуманітарного розмінування акваторій; які є надто небезпечними та високовартісними;

можливість широкої варіації навчальних сценаріїв, у тому числі й аварійних, можливість моделювання різних погодних умов (течії та вітро-хвильові збурення), умов підводної видимості та взаємодії з різними підводними об'єктами;

ефективне засвоєння, оскільки імерсивні технології навчання використовують візуальні, слухові й тактильні канали сприйняття людини-оператора, що сприяє кращому запам'ятовуванню та розвитку його моторних навичок.

Незважаючи на значний потенціал, впровадження імерсивних технологій у морську робототехніку стикається з низкою викликів:

висока вартість застосування, оскільки розробка та впровадження імерсивних систем у проектування, навчання та експлуатацію ЗМР вимагає значних інвестицій у спеціалізоване обладнання (VR-гарнітури, тактильні рукавички) та відповідне програмне забезпечення;

необхідність інтеграції даних з численних сенсорів (сонар, фото– та відеокамери, інформація від GPS) у єдину тривимірну модель, вимагає високих обчислювальних потужностей і складної програмної архітектури і, таким чином, обумовлює високу технічну складність застосування цих технологій;

тривале використання VR-гарнітур викликає дискомфорт у операторів, запаморочення або втому.

Висновки. Імерсивні технології є не просто доповненням, а ключовим фактором, що суттєво змінює процес проектування, розробки та експлуатації засобів морської робототехніки. Здатність цих технологій покращувати візуалізацію, підвищувати ситуативну обізнаність та ефективність навчання робить їх незамінним інструментом для вирішення складних завдань у підводному середовищі. Подальший розвиток апаратного забезпечення, зниження його вартості та вдосконалення алгоритмів інтеграції даних відкриють нові горизонти для застосування VR/AR/MR у цій високотехнологічній галузі.

Література

- [1] Ning-Ning Zhou, Yulong Deng. (2009). Virtual reality: A state-of-the-art survey. International Journal of Automation and Computing · November 2009. DOI: 10.1007/s11633-009-0319-9
- [2] Fossen, T. I. (2021). Handbook of marine craft hydrodynamics and motion control <https://content.e-bookshelf.de/media/reading/L-16324268-da82399760.pdf>
- [3] Eleni Diamanti, Oyvind Odegard (2024). Visual sensing on marine robotics for the 3D documentation of Underwater Cultural Heritage: A review. Journal of Archaeological Science. Volume 166, June 2024, 105985. <https://doi.org/10.1016/j.jas.2024.105985>
- [4] Josep Bosch, Pere Ridao, Rafael Garcia, Nuno Gracias. (2022). Towards omnidirectional immersion for ROV teleoperation. Conference Paper · February 2022. DOI: 10.17979/spudc.9788497498081.0293

THE ROLE AND SPECIFIC FEATURES OF APPLYING IMMERSIVE TECHNOLOGIES IN THE DESIGN OF MARINE ROBOTICS

Burunina Zhanna Yu, Kucenko Pavel Stanislavovych

Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Mykolaiv, Ukraine

Abstract. The key role of immersive technologies (virtual reality (VR), augmented reality (AR) and mixed reality (MR)) in the modern design and operation of marine robotics is explored. It is emphasized that these technologies play a crucial role in increasing the efficiency, safety and accuracy of underwater missions. The article examines the main application areas: visualization and simulation, management and telepresence, and staff education and training. It analyzes the benefits of immersive technologies, as well as the challenges associated with their implementation, including cost, integration complexity, and the need for specialized software development.

Keywords: immersive technology, marine robotics, design, operation, operator training.

УДК 004.8

ЗАСТОСУВАННЯ ШТУЧНИХ НЕЙРОННОИХ МЕРЕЖ В ЗАДАЧАХ ПРОЄКТУВАННЯ СУДНОВИХ СИСТЕМ І МЕХАНІЗМІВ

Гайда А.Ю.

кандидат технічних наук, доцент кафедри інформаційних управляючих систем та технологій Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова, м. Миколаїв, Україна

cetus@ukr.net

Михелєв І.І.

кандидат технічних наук, доцент, завідувач кафедри інформаційних управляючих систем та технологій Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова, м. Миколаїв, Україна

mihelevigor@gmail.com

Анотація. Проєктування суднових систем і механізмів потребує створення набору моделей і їх оцінки для вибору раціонального варіанту. Створення і оцінка таких моделей вимагає значних зусиль і часу. Висока вартість будівництва суден і їх подальшої експлуатації обумовлює актуальність впровадження в процеси проєктування технологій, що гарантують отримання кращих конструкторських рішень. В роботі наведено досвід застосуванням штучних нейронних мереж для оцінки якості отриманих моделей суднових систем і механізмів. Запропоновано рішення щодо подолання проблеми нестачі даних при первинному навчанні мережі на наявних моделях.

Ключові слова: суднобудування; кораблебудування; автоматизоване проєктування; штучна нейронна мережа; незбалансовані дані.

Проектування сучасних технічних систем, у тому числі суднових, передбачає створення моделі системи для первинної оцінки отриманого рішення на відповідність вимогам щодо дизайну, якості і надійності. Складність створення такої моделі визначається не тільки значною кількістю можливих варіантів компонування і вибору агрегатів, але і складністю оцінки якості створених моделей. Одним із сучасних засобів, що дозволяють здійснювати моделювання складних систем і попередньої оцінки впливу зміни окремих властивостей на характеристики таких систем є засоби машинного навчання, у тому числі – штучні нейронні мережі (ШНМ). Відповідно до складності проєктованих систем та механізмів, такі мережі мають здійснювати серію багаторівневих узагальнень для пошуку і визначення складних залежностей характеристик моделі та варіантах їх компонування. Для вирішення подібних задач останнім часом широко застосовують глибокі штучні нейронні мережі (ГШНМ), але забезпечуючи високий рівень узагальнень такі мережі відносно низькою точністю апроксимації [1, 4, 5], що в технічних задачах часто є неприпустимим.

Одним з рішень, що дозволяють на ГШНМ отримати одночасно прийнятний рівень апроксимації при високому рівні узагальнення є істотне збільшення числа нейронів у кожному шарі мережі і, як наслідок, збільшення наборів даних навчання. Негативним наслідком такого підходу є істотне збільшення часу навчання ШНМ і необхідність добування додаткових даних, що при вирішенні конструкторських задач часто пов'язане зі значними складностями [3].

Зважаючи, що якість результатів, наданих ГШНМ при вирішенні складних задач визначається не тільки внутрішніми параметрами ГШНМ (кількість шарів, кількість нейронів у шарі, вид функції передачі тощо), але і якістю вхідних даних у частині їх повноти, розподілу за класами та розподілу за окремими характеристиками в кожному окремому класі [2, 3], а також враховуючи нестачу початкових даних при проєктуванні постає задача ефективного покриття простору рішень якомога меншим набором даних.

При вирішенні цієї задачі був застосований підхід, подібний до пошуку на впорядкованому наборі даних методом поділу навпіл. На етапі ініціалізації мережі для кожної з розмірностей n майбутньої навчальної вибірки визначались дві крайові і одна середня точка. Це дозволило отримати на мережі першу оцінку вже після виконання $2n+1$ ітерацій. Хоча така попередня оцінка є вкрай неточною, вона дозволяє визначити напрямок пошуку раціонального рішення.

Найбільш простою мірою, що дозволяє визначити прогрес у навчанні ШНМ, є функція втрат або помилка навчання. На обмеженому і зазвичай незбалансованому наборі даних можливе таке спотворення поверхні рішень, коли мінімум функції втрат визначається малою похибкою у великій групі з k близько розташованих зразків мажоритарних класів, яка компенсує відносно велику похибку в околицях декількох відокремлених від більшості m зразках з міноритарних класів (Рис. 1).

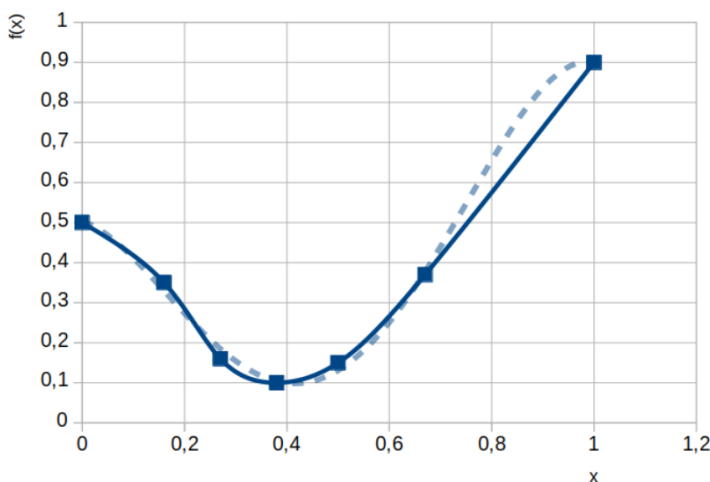

Рисунок 1 – Приклад перетину поверхні рішень на штучно розбалансованому наборі даних «Іриси Фішера» ($f(x)$ – дійсна поверхня рішень; $f'(x)$ – змодельована ШНМ)

З Рис. 1 видно, що на відхилення змодельованої ШНМ поверхні рішень від істинної в області відносно відокремлених точок (права частина графіка) є значним. Таким чином можна зробити висновок, що при додаванні зразків для більш повного покриття поверхні рішень або доповнення міноритарних класів слід надавати перевагу їх належності області з найбільшою помилкою.

Популярні методи доповнення наборів даних забезпечують створення штучних зразків на основі випадково обраних наявних зразків. Як наслідок згенеровані зразки з високою ймовірністю потрапляють в область з більшою щільністю розподілу зразків (Рис. 2). При цьому з точки зору зменшення похибки мережі у всьому діапазоні значень більш ефективними виявляються методи, що враховують розподіл зразків у класі або також і в інших класах [2].

Враховуючи вищенаведене був розроблений і застосований метод доповнення і балансування даних зразками, що належать області найбільшої помилки при навчанні. Такий підхід забезпечує швидке зменшення відхилення змодельованої ШНМ на малому наборі даних поверхні рішень від істинної (Рис. 3) і дозволяє отримати якісні рішення за мінімальну кількість ітерацій розробки і оцінки моделей.

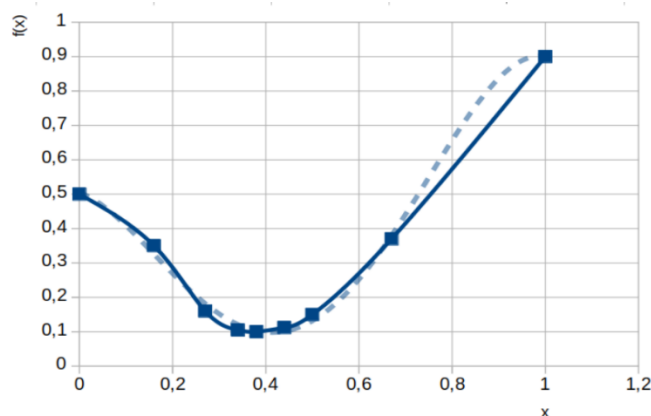

Рисунок 2 – Приклад перетину поверхні рішень на неефективно доповненому наборі даних ($f(x)$ – істинна поверхня рішень; $f'(x)$ – змодельована ШНМ)

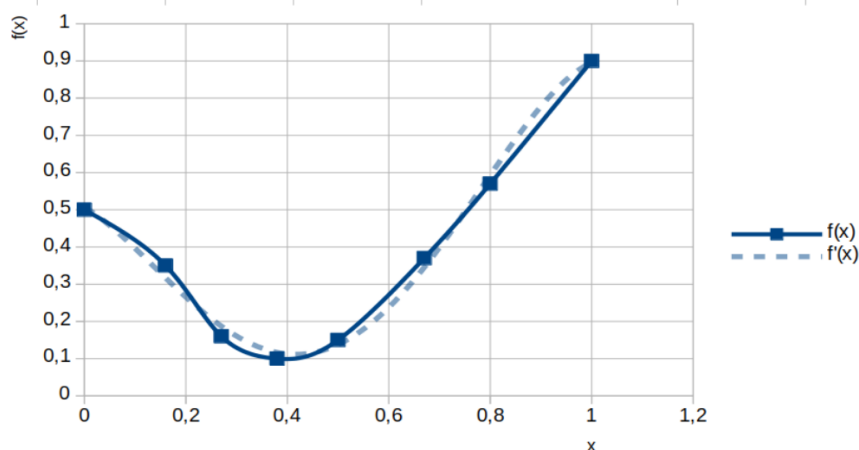

Рисунок 3 – Приклад перетину поверхні рішень на ефективно доповненому наборі даних ($f(x)$ – істинна поверхня рішень; $f'(x)$ – змодельована ШНМ)

Отримані результати були застосовані в практичній задачі мінімізації вібрації корпусу судна в межах міжнародного науково-дослідного проєкту і успішно представлені на міжнародній конференції Товариства підводних технологій у Китаї [6]. Вирішення задачі мінімізації вібрації здійснювалось на оригінальній нейромережевій моделі корпусу судна з встановленим головним валопроводом.

Література

- [1] Brownlee, J. (2001) Two-Dimensional (2D) Test Functions for Function Optimization. Retrieved from: <https://machinelearningmastery.com/2d-test-functions-for-function-optimization/>
- [2] Elreedy, D., Atiya, A. F., Kamalov, F. (2023) A theoretical distribution analysis of synthetic minority oversampling technique (SMOTE) for imbalanced learning // Springer, Retrieved from: <https://link.springer.com/article/10.1007/s10994-022-06296-4>.
- [3] Fissler, T., Lorentzen, C., Mayer M. (2022) Model Comparison and Calibration Assessment: User Guide for Consistent Scoring Functions in Machine Learning and Actuarial Practice. // Tobias Fissler, Christian Lorentzen, Michael Mayer. // USA: Cornel University. Retrieved from: <https://arxiv.org/abs/2202.12780>
- [4] Гайда, А. Ю., Морозова, Г. С. (2024) Механізм адаптивного навчання глибоких штучних нейронних мереж. Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Технічні науки. Том 35 (74) No 3 2024 – Херсон: С. 48-53.
- [5] Гайда, А. Ю., Михелєв, І. Л., Морозова, Г. С. (2023) До проблеми зникаючого градієнту при навчанні глибоких штучних нейронних мереж. Інновації в суднобудуванні та океанотехніці: XIV Міжнародна науково-технічна конференція: матеріали. – Миколаїв: НУК.
- [6] Gaida, A., Luchenkov, Ye., Orischuck, Yu. (2019) Application of Artificial Intelligence and Finite Element Method for Design of Marine Propulsion Units and Reduction of Noise and Vibration. // During 8-th International SUT (China) Technical Conference – Zhejiang Ocean University / Zhoushan of Zhejiang, Chine.

APPLICATION OF ARTIFICIAL NEURAL NETWORKS IN THE DESIGN OF VESSEL SYSTEMS AND MECHANISMS

Gaida, A. Yu.

National University of Shipbuilding named after Admiral Makarov, Mykolaiv, Ukraine
cetus@ukr.net

Mykhelev, I. L.

National University of Shipbuilding named after Admiral Makarov, Mykolaiv, Ukraine
mihelevigor@gmail.com

Designing ship systems and mechanisms requires the creation of a set of models and their evaluation to select a rational option. The creation and evaluation of such models requires significant effort and time. The high cost of building ships and their subsequent operation determines the relevance of introducing technologies into the design processes that guarantee obtaining the best design solutions. The paper presents experience in using artificial neural networks to assess the quality of the obtained models of ship systems and mechanisms. A solution is proposed to overcome the problem of lack of data during the initial training of the network on existing models.

Keywords: shipbuilding; shipbuilding; automated design; artificial neural network; unbalanced data.

УДК 62-519

ФОРМУВАННЯ ВИМОГ ДО ОПТИМІЗАЦІЇ ЕНЕРГОВИТРАТ МАЛОГО АВТОНОМНОГО СУДНА

Єрмоленко Б.О.

асистент кафедри Програмованої електроніки, електротехніки та телекомунікацій

Національний університет кораблебудування ім. Адмірала Макарова,

м. Миколаїв, Україна

bohdan.ermolenko@nuos.edu.ua

Анотація. У роботі розглядається питання оптимізації енерговитрат, малого автономного надводного судна (АНС), та сформульовано вимоги до їх подальшої оптимізації. Представлено підхід, який впливає на процес руху АНС з метою забезпечення максимальної енергоефективності при виконанні гідрографічних або моніторингових завдань. Визначено ключові елементи оптимізації, які можуть підвищити енергоефективність автономного надводного судна.

Ключові слова: автономне надводне судно; навігація; дистанційне керування; електричний двигун; енергоефективність.

Вступ. Сучасні автономні надводні судна (АНС) широко застосовуються для широкого спектру завдань пов'язаних з водними ресурсами, зокрема гідрографічних досліджень, моніторингу водних ресурсів та екологічних досліджень [1-4]. Впровадження таких засобів до проведення досліджень дозволяє зменшити втручання людей, знизити витрати на проведення місій, та розширити допустиму зону місій. Розвиток цієї галузі пов'язаний з багатьма

технічним завданнями та викликами, які гальмують розвиток автономних надводних суден. Однією з основних проблем при їх експлуатації є обмежена ємність джерел живлення, що зумовлює необхідність раціонального використання енергії. Зниження енерговитрат дозволяє збільшити тривалість місії, покращити точність виконання завдань та знизити ризик аварійних ситуацій. Тому особливо актуальним стає завдання зменшення енерговитрат за рахунок удосконалення алгоритмів керування, вибору оптимальних параметрів руху та врахування зовнішніх умов експлуатації. **Метою** цієї роботи є пошуків шляхів оптимізації АНС, та формування вимог, спрямованих на оптимізацію енерговитрат малого автономного судна.

Ефективне використання АНС залежить від комплексу факторів які впливають на експлуатацію. АНС малого класу має сталу конструкцію, до складу якої входить:

- рухова система (безколекторний електродвигун, контролер обертів);
- джерело живлення (акумуляторні батареї);
- система керування (автопілот, контролери);
- навігаційні датчики (GPS, гіроскопи, ехолоти);
- засоби зв'язку (радіомодулі, телеметрія).

Питання оптимізації розглядається з точки зору планування процесу руху [5]. У деяких дослідженнях проблеми енергоспоживання науковці зосереджуються на однокомпонентній оптимізації, яка спрямована на певний структурний елемент енергетичної системи. З точки зору проблематики підвищення ефективності оптимізація спрямовується на розширення кількості джерел живлення, але такий метод призводить до збільшення ваги судна, що негативно впливає на рух. Споживання енергії роботів зосереджене переважно на апаратній частині та системах керування рухом. Основними чинниками, що визначають енергоспоживання апаратної частини, є енергоменеджмент та методи його керування. Це досягається шляхом дослідження теоретичних моделей енергоспоживання та методів оптимізації енерговитрат під час руху. Фокусуючись на проблемі підвищення енергоефективності, необхідно враховувати енергетичну модель. Врахування всіх енергетичних процесів які відбуваються під час роботи є важливим етапом, що дозволяє виявити найбільших споживачів енергії, та в подальшому оптимізувати ці витрати. Загальна модель енергетичних витрат АНС складається з сенсорної, навігаційної системи та системи руху згідно дослідженню описаним у роботі [6].

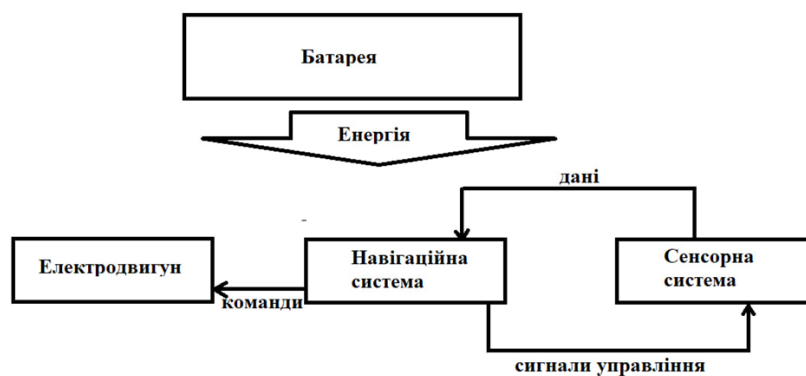

Рисунок 1

Аналіз продемонстрував, що найбільша витрат енергії відбувається під час руху, та зростає при максимальній швидкості. Зменшення витрат під час руху може бути досягнуте шляхом вибору оптимальної траєкторії, швидкості та режимів роботи рушійної установки, а також за рахунок удосконалення алгоритмів керування й використання енергоефективних компонентів. Такий комплексний підхід забезпечить підвищення автономності судна без збільшення ємності батареї та ваги конструкції, що особливо важливо для малих автономних апаратів.

Таким чином, формування оптимізації енерговитрат малого АНС з електричною пропульсивною системою шляхом формування вимог руху, дозволить знизити енерговитрати під час руху. Більш того, такий підхід відкриває можливість комплексної оптимізації, що враховує не лише параметри руху (швидкість, траєкторія, режими прискорення та гальмування), а й умови зовнішнього середовища (вітрове навантаження, течії, хвильовий режим), а також особливості виконання конкретних завдань гідрографічного моніторингу. Врахування сценаріїв проведення гідрографічних досліджень є важливим елементом, бо швидкість руху не є принципово важлива для отримання якісних даних. Тому запропонований метод оптимізації процесу руху є актуальним для МАНС які використовуються саме у гідрографічному моніторингу.

Подальша оптимізація повинна враховувати наступні вимоги:

- Дотримання середньо-оптимальної швидкості за маршрут;
- Врахування впливу навколишнього середовища;
- Шлях без різких змін у траєкторії;
- Прогнозованість траєкторій руху.

Висновки. Оптимізація енерговитрат є критичною умовою для ефективного функціонування малих автономних суден. Розвиток цього напрямку дозволить покращити технічні характеристики АНС для вирішення завдань пов'язаних з водним середовищем. Запропоновані вимоги можуть бути основою для розробки енергетичних моделей та алгоритмів управління, а також для конструкторських рішень, що сприятимуть підвищенню автономності та надійності систем. Подальші дослідження будуть спрямовані на впровадження алгоритмів енергоспоживання АНС та розробку системи автоматичного контролю енергії.

Література

- [1] Breivik, M. Topics in guided motion control of marine vehicles : Thesis. – Trondheim : Norwegian University of Science and Technology, 2010. – 189 p.
- [2] Roberts, G. N., Sutton, R. Advances in Unmanned Marine Vehicles. – London : IET Digital Library, 2006. – 423 p. – DOI: <https://doi.org/10.1049/PBCE069E>
- [3] Manley, J. E. Unmanned surface vehicles, 15 years of development // Proceedings of IEEE International Conference on OCEANS. – 2008. – P. 1–4.
- [4] Naeem, W., Xu, T., Sutton, R., Tiano, A. The design of a navigation, guidance, and control system for an unmanned surface vehicle for environmental monitoring // Proceedings of the Institution of Mechanical Engineers, Part M: Journal of Engineering for the Maritime Environment. – 2008. – Vol. 222, No. 2. – P. 67–79.
- [5] Xing, B., Yu, M., Liu, Z., Tan, Y., Sun, Y., Li, B. A Review of Path Planning for Unmanned Surface Vehicles // Journal of Marine Science and Engineering. – 2023. – Vol. 11, No. 8. – Art. 1556. – DOI: [10.3390/jmse11081556](https://doi.org/10.3390/jmse11081556).
- [6] Єрмоленко, Б. О. Результати впровадження логістичного методу підвищення ефективності енергетичної системи автономного надводного судна // Збірник наукових праць Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова. – Миколаїв, 2024. – № 3 (496). – С. 45–52.

FORMULATION OF REQUIREMENTS FOR OPTIMIZING ENERGY CONSUMPTION OF A SMALL AUTONOMOUS VESSEL

Yermolenko Bohdan

Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Mykolaiv, Ukraine

Abstract. The paper considers the issue of optimizing energy consumption of a small unmanned surface vessel (USV) and formulates requirements for their further optimization. An approach is presented that affects the USV motion process in order to ensure maximum energy efficiency when performing hydrographic or monitoring tasks. Key optimization elements that can increase the energy efficiency of an autonomous surface vessel are identified.

Key words: autonomous surface vessel; navigation; remote control; electric motor; energy efficiency.

УДК 378.4:004

ІТ-ТЕХНОЛОГІЇ І ЗАСТОСУВАННЯ ЇХ НА МОРСКИХ СУДНАХ

Свиридов В.І.

кандидат технічних наук,

доцент кафедри суднового машинобудування та енергетики

*Херсонського навчально-наукового інституту Національного університету кораблебудування
імені адмірала Макарова, м. Херсон, Україна
viacheslav.svyrydov@nuos.edu.ua*

Азжуров С.А.

здобувач вищої освіти, група 2217

*Херсонського навчально-наукового інституту Національного університету кораблебудування
імені адмірала Макарова, м. Херсон, Україна,
sergejazzurov@gmail.com*

Анотація. Автоматизовані інформаційні системи передбачають створення типового рішення для управління суднами та забезпечення безпеки експлуатації. Розробки систем, що підтримують навігацію в складній обстановці, безпечної експлуатації суднової енергетичної установки. Зараз йде розробка прототипу першого повністю автоматизованого та економічно ефективного морського судна, приводною електричною установкою.

Ключові слова ІТ-технології, управління судном, AMOS, навігація, енергетична установка

Автоматизована інформаційна система передбачає створення типового рішення для управління даними та нормативно-довідковою інформацією для суден та судових кампаній. Ідеологія AMOS (абревіатура Asset Management Operating System) – це управління технічним обслуговуванням та ремонтом (ТОiP) як єдиним комплексом взаємопов'язаних управлінських завдань, що забезпечують ефективну та безпечну експлуатацію СЕУ. Ефективність системи

AMOS компанії SpecTec Ltd вивірена на практиці під час експлуатації на тисячах суден по всьому світу. У сучасній морській індустрії ІТ-технології відіграють дуже важливу роль, причому їхня роль і значення постійно підвищуються. Виділяємо чотири найбільш значні з нашої точки зору тренди. Всі ці процеси тісно взаємопов'язані. Точніше, можна сказати, що вони є єдиним потоком інновацій у морській галузі.

Принципи ІМВ містять п'ять функціональних елементів для ефективного управління ризиками в морській галузі, а саме: виявити, захистити, виявити, відреагувати та відновити. Наразі питання культури безпеки розробляються у рамках Міжнародного кодексу з управління безпекою (МКУБ).

Основна мета Кодексу полягає у створенні міжнародного стандарту з безпечного управління та експлуатації суден та запобігання забруднення навколишнього середовища. У ньому встановлено цілі управління безпекою. Відповідно до Резолюції Комітету ІМВ з безпеки на морі № 428(98) у питанні управління кібер-ризиками в системах управління безпекою, адміністрація зобов'язується забезпечити облік кібер-ризиків в інформаційних системах, визначених у Кодексі,

Використання **Інтернет речей** в галузі для покращення зв'язку між судном та берегом, для інтелектуального керування трафіком. Більш тісний інтерфейс між суднами і портами включає, аналіз баз даних для скорочення часу на перевезення і часу, витраченого на вхід суден у порти та інші райони з інтенсивним рухом, тим самим сприяючи зниженню перевантаженості портів.

Блокчейн – це технологія розподіленого реєстру, яка дозволяє безпечно записувати операції в реєстрі в кількох місцях одночасно та через кілька окремих осіб без необхідності залучення центральної адміністрації чи посередників. У морській галузі блокчейн може використовуватися, крім іншого, для відстеження переміщення вантажів та забезпечення наочності ланцюга постачання всіх стадіях; для реєстрації відомостей про судна. Це дозволить заощадити час та скоротити витрати, пов'язані з митним оформленням та транспортуванням вантажу. Було запропоновано кілька ініціатив щодо застосування технології блокчейн у сфері контейнерних перевезень, розробляються різні варіанти єдиного морського вікна для котирування, що охоплюють всі операції, пов'язані з морськими перевезеннями, у тому числі блокування, складання документації та митне оформлення. Подібно до автономних технологій в інших галузях, автоматизовані судна можуть забезпечити підвищену безпеку та економію коштів за рахунок видалення людського фактору з певних операцій. Проте поняття «автономне судно» і «безпілотне судно» є тотожними, оскільки перші можуть діяти різною мірою автономно, зокрема як частково автономних, тобто. з участю людини, і повністю автономних, тобто. без будь-якого людського втручання.

Висновки. Хоча й існує ціла низка переваг ІТ-технологій, проте, як і раніше, мають місце проблеми у їх реалізації, до яких належать, зокрема й особливості: кібербезпека, безпека, пов'язана з відсутністю екіпажу на борту, вплив на професію моряка та фрахтові ставки і зупинити прогрес у сфері автоматизації та інформатизації індустрії взагалі та морської індустрії зокрема неможливо. Стабільне зростання Інтернету є умовою впровадження технологій типу Штучного інтелекту та Інтернету речей дозволяє впроваджувати розвиток інформаційних технологій.

Література

- [1]. Закон України “Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах”.
- [2]. Супутниковий зв'язок. Настанова. Практичний посібник. Видавництво Київ ЦУЛ - 2024р.-38стор.
- [3]. AMOS (Asset Management Operating System) <http://www.spectec.net/asset-management/>
- [4]. Melnyk, O., Bychkovsky, Y., Voloshyn, A. (2022) Maritime situational awareness as a key measure for safe ship operation. *Scientific Journal of Silesian University of Technology. Series Transport*. 114, 91–101. ISSN: 0209-3324. DOI: <https://doi.org/10.20858/sjsutst.2022.114.8>
- [5]. 12. Титов А. В. Перспективи технологічного розвитку і впровадження безекіпажних суден / А. В. Титов, Л. Баракат./ *Морські інтелектуальні технології*. 2018. № 1-3(41). С. 94–103.
- [6]. Rodseth O. J. (2014) A system architecture for an unmanned ship / O. J. Rodseth, A. Tjora // *Proceedings of the 13th International Conference on Computer and IT Applications in the Maritime Industries (COMPIT)*.
- [7]. Pillich B. Developing e-Navigation, the early stages / B. Pillich. URL: <http://ushydro.thsoa.org/hy07/09 01.pdf>.
- [8]. Мельник О.М., Бичковський Ю.В. Сучасна методика оцінки рівню безпеки судна та шляхи його підвищення / О.М. Мельник, Ю.В. Бичковський. *Розвиток транспорту*. 2021. № 2 (9). С. 37–46. DOI:10.33082/ td.2021.2-9.03.
- [9]. Onyshchenko, S., Shibaev, O., Melnyk, O. (2021) “Assessment of Potential Negative Impact of the System of Factors on the Ship’s Operational Condition During Transportation of Oversized and Heavy Cargoes”, *Transactions on Maritime Science*. Split, Croatia, 10(1). DOI: 10.7225/toms.v10.n01.009.
- [10]. С. Л. Лондар, “Міжнародний досвід розвитку сучасних освітніх інформаційних систем”, *Освітня аналітика України*, т.1, № 5, с. 5-19, 2019. doi: <https://doi.org/10.32987/2617-8532-2019-1-5-19>
- [11]. L. M. C. Benavides, J. A. Tamayo Arias, M. D. Arango Serna, J. W. Branch Bedoya, and D. Burgos, “Digital Transformation in Higher Education Institutions: A Systematic Literature Review”, *Sensors*, vol. 20 (11), 3291, 2020. doi: <https://doi.org/10.3390/s20113291>
- [12]. B. Bygstad, E. Øvrelid, S. Ludvigsen, and M. Dæhlen, “From dual digitalization todigital learning space: Exploring the digital transformation of higher education”, *Computers & Education*, vol.182, 104463 2022. doi: <https://doi.org/10.1016/j.compedu.2022.104463>
- [13]. I. Teslia *et al*, “Development of systemotechnical concept of digitalization of higher education institutions”, *Eastern European Journal of Advanced Technologies*, vol. 6, no. 2(108), pp. 6-21, 2020. doi: <https://doi.org/10.15587/1729-4061.2020.219260>.
- [14]. М. В. Мокрієв, “Інтеграція навчально-наукових підсистем в єдине інформаційно-освітнє середовище (на базі відкритого програмного забезпечення)”, *Відкрите освітнє е-середовище сучасного університету*, № 8, с. 60-71, 2020. doi: <https://doi.org/10.28925/2414-0325.2020.8.7>
- [15]. М. В. Мокрієв, “Інтеграція навчально-наукових підсистем в єдине інформаційно-освітнє середовище (на базі відкритого програмного забезпечення)”, *Відкрите освітнє е-середовище сучасного університету*, № 8, с. 60-71, 2020. doi: <https://doi.org/10.28925/2414-0325.2020.8.7>

[16]. G. Grytsenko, O. M. Podolyan, L. I. Gladka, and I. V. Yustyk, "Automated Information-Analytical System for Training and Methodological Support to the University Courses: Implementation and Utilization", American Journal of Educational Research, vol. 3, no. 12B, pp. 20-25, 2015. [Online]. Available: <http://pubs.sciepub.com/education/3/12B/5>.

IT TECHNOLOGIES AND THEIR APPLICATION ON SEA VESSELS

Svyrydov Viacheslav, Azzhurov Serhii

Kherson Educational and Scientific Institute of National Shipbuilding University named after Admiral Makarov, Kherson, Ukraine

Abstract. Automated information systems involve the creation of a standard solution for ship management and ensuring operational safety. Development of systems that support navigation in difficult conditions, safe operation of ship power plants. Currently, a prototype of the first fully automated and cost-effective sea vessel with a drive electrical installation is being developed.

Keywords IT technologies, ship management, AMOS, navigation, power plant

УДК 621.396, 004.7

ВИКОРИСТАННЯ ETHERNET-ТЕХНОЛОГІЙ У ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБАХ

Костенко Д.В.

к.т.н., доц.

*Зав. каф. Електричної інженерії суднових та роботизованих комплексів
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,*

м. Миколаїв, Україна

dmi.kostenko@gmail.com

Трибулькевич С.Л.

*ст. викладач кафедри програмованої електроніки, електротехніки і телекомунікацій
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,*

м. Миколаїв, Україна

Lynx.tsl@gmail.com

Трибулькевич В.В.

*пров. фахівець кафедри комп'ютерних технологій та інформаційної безпеки
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,*

м. Миколаїв, Україна

Vika.trybulkevich@nuos.edu.ua

Анотація: У статті розглянуто особливості застосування Ethernet-технологій у транспортних засобах, авіаційних системах, підводних роботах та безпілотних апаратах. Показано основні переваги використання Ethernet у порівнянні з традиційними шинами даних (CAN, ARINC, MIL-STD-1553), зокрема високу пропускну здатність, масштабованість, зниження ваги кабельної інфраструктури та можливість використання Time-Sensitive Networking (TSN). Проаналізовано приклади впровадження Ethernet у сучасних автомобілях, літаках, автономних підводних апаратах та безпілотних системах. Зроблено висновок про

перспективність Ethernet як універсальної технології обміну даними в інтелектуальних і автономних системах.

Ключові слова: Ethernet, Automotive Ethernet, AFDX, TSN, транспортні засоби, літальні апарати, підводні роботи, безпілотні системи, комп'ютерні мережі, обмін даними.

Мета. Метою дослідження є аналіз можливостей та ефективності використання Ethernet-технологій у різних видах транспортних та автономних систем, визначення їхніх переваг у порівнянні з традиційними інтерфейсами зв'язку, а також обґрунтування доцільності подальшого впровадження Ethernet як базової технології обміну даними у критичних додатках.

Основна частина. Сучасні транспортні засоби та автономні системи характеризуються високим рівнем автоматизації, значною кількістю сенсорів, виконавчих механізмів і бортових обчислювальних комплексів. Для забезпечення їхньої ефективної та надійної взаємодії необхідні швидкісні й стандартизовані системи передачі даних. Ethernet-технології, що довели свою ефективність у комп'ютерних мережах, дедалі ширше впроваджуються у сферу автомобілебудування, авіації, морської робототехніки та безпілотних систем.

До переваги використання Ethernet слід віднести: висока пропускну здатність, швидкість передачі даних від 10 Мбіт/с до десятків Гбіт/с забезпечує обмін великими обсягами інформації між сенсорами та системами керування; стандартизованість і масштабованість, використання загальноприйнятих протоколів спрощує інтеграцію обладнання від різних виробників; на відміну від традиційних шин (CAN, ARINC, MIL-STD-1553), Ethernet дозволяє об'єднувати більше пристроїв одним каналом зв'язку; можливість використання Time-Sensitive Networking (TSN), дана технологія забезпечує детерміновану доставку даних із гарантованими затримками, що критично для систем реального часу.

В автомобілях Ethernet використовується для:

- з'єднання камер і радарів системи ADAS (Advanced Driver Assistance Systems);
- інтеграції мультимедійних та навігаційних систем;
- взаємодії між електронними блоками керування (ECU).

Технологія Automotive Ethernet дозволяє зменшити кількість проводки, підвищити надійність та підтримати високі вимоги до швидкості обробки даних у сучасних електромобілях та автономних авто.

Використання в літальних апаратах

В авіації Ethernet стає основою цифрових систем керування польотом і моніторингу стану літака:

- передача телеметрії з бортових датчиків;
- інтеграція систем навігації, зв'язку та управління двигунами;
- підтримка мультимедійних комплексів для пасажирів.

Стандарти, як-от AFDX (Avionics Full-Duplex Switched Ethernet), дозволяють гарантувати визначеність у доставці даних і відповідають жорстким вимогам авіаційної безпеки.

Використання в підводних роботах

Для підводних апаратів Ethernet є ключовим завдяки можливості швидкої передачі даних від:

- гідролокаторів та камер високої роздільної здатності;

навігаційних систем;
маніпуляторів та сенсорів середовища.

Використання промислових Ethernet-рішень із захищеними конекторами забезпечує надійну роботу у складних умовах високого тиску, вологості та електромагнітних завад.

Використання в безпілотних системах

У наземних і повітряних дронах Ethernet дозволяє інтегрувати:

системи комп'ютерного зору та обробки даних з камер;

модулі керування польотом;

комунікаційні вузли для передачі інформації до операторського пункту.

Додатково використання PoE (Power over Ethernet) спрощує живлення сенсорів і камер, зменшуючи вагу системи.

Одночасно з перевагами, сучасна мережа Ethernet використовує топологію зірка або дерево та є більш складною ніж шина і будується на комутаторах або концентраторах. Безпосереднє застосування Ethernet в рухомих об'єктах стикається з низкою обмежень і проблем:

Недетермінованість передачі даних. Стандартний Ethernet має характер колізійного середовища (навіть з комутаторами можливі затримки через буферизацію та маршрутизацію пакетів). У критичних системах (керування польотом, гальмівна система, навігація) необхідна гарантована доставка даних у реальному часі, чого базовий Ethernet не забезпечує без додаткових удосконалень (TSN, AFDX).

Надійність і відмовостійкість. У транспортних засобах і літальних апаратах важливим є збереження зв'язку навіть у випадку пошкодження кабелів або відмови окремого вузла. Стандартні комутатори не мають вбудованих механізмів дублювання каналів і резервування, що знижує їх придатність для безпілотних і авіаційних систем.

Вплив вібрацій, ударів і температурних коливань. Комутатори, призначені для офісного чи промислового використання, не розраховані на умови рухомих об'єктів: високі перевантаження, вібрації, робота при низьких і високих температурах, підвищена вологість. Необхідні спеціальні «ruggedized» (захищені) версії Ethernet-комутаторів.

Габаритні розміри. Стандартні комутатори можуть мати відносно високі габаритні розміри, що є критичним для дронів, підводних роботів, де вага є обмежувальним фактором.

Електромагнітна сумісність (ЕМС). У літальних і військових апаратах електромагнітні завади можуть спричинити помилки в передачі даних. Стандартні комутатори не завжди відповідають вимогам до авіаційної чи військової електроніки за рівнем захищеності.

Відсутність спеціалізованих протоколів безпеки. Стандартний Ethernet не передбачає механізмів шифрування та автентифікації на рівні комутатора. Для безпілотних систем це створює ризики кібератак, перехоплення або модифікації даних.

Для рухомих об'єктів розробляються спеціалізовані рішення:

Automotive Ethernet – стандарти IEEE 802.3bw/802.3bp/802.3ch для автомобільної промисловості;

Avionics Ethernet (AFDX) – адаптований до вимог авіації;

Rugged Ethernet Switches – захищені комутатори для військової та морської техніки;

TSN (Time-Sensitive Networking) – набір стандартів IEEE для забезпечення детермінованої доставки даних у реальному часі.

Для безпілотних систем є доцільним використання спеціалізованих комутаторів, наприклад, DroneNet for Ardupilot, такий комутатор (рис. 1) складається з чипу комутації та процесора керування, який також реалізує функції різноманітних мостів послідовних інтерфейсів (UART, CAN, RS485) в Ethernet.

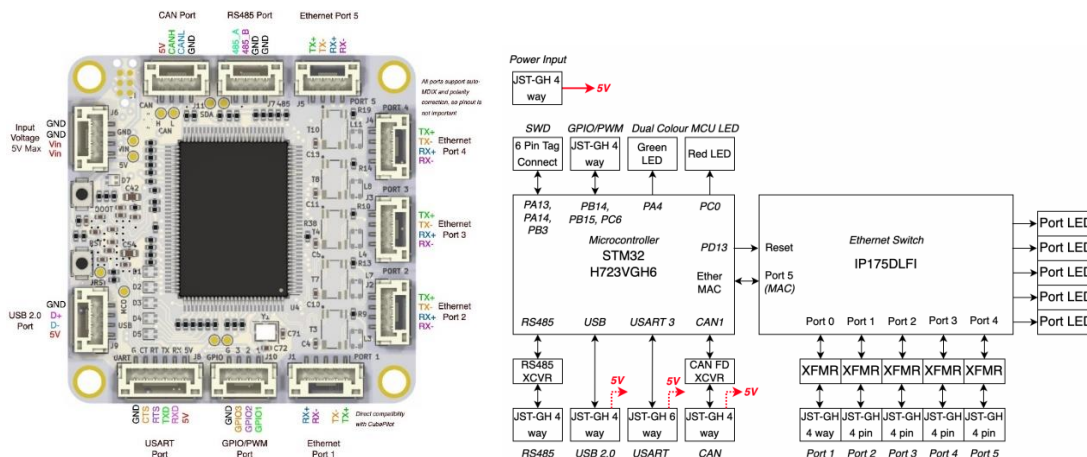

Рисунок 1 – Спеціалізований комутатор Rugged Ethernet

Слід також відмітити, що використання стандартних роз'ємів, таких як RJ45, у спеціалізованих комутаторах не можливо – такий роз'єм має великі габарити, що критично для малих безпілотних систем, та не забезпечує надійність в умовах вібрацій.

Висновки. Ethernet-технології стають універсальним стандартом обміну даними в сучасних транспортних засобах, літальних апаратах, підводних роботах і безпілотних системах. Вони забезпечують високу швидкість, масштабованість та сумісність, що робить їх фундаментальною основою для розвитку інтелектуальних та автономних технологій. У перспективі подальше поширення Ethernet, особливо з підтримкою TSN та PoE, дозволить створювати ще ефективніші та надійніші системи управління у складних середовищах.

Література

- [1] Automotive Ethernet. *Test– und Messgeräte* | Tektronix. URL: <https://www.tek.com/en/solutions/industry/automotive-test-solutions/in-vehicle-networks/automotive-ethernet> (date of access: 22.08.2025).
- [2] DroneNet for Ardupilot. *BotBlox*. URL: <https://botblox.io/dronenet-for-ardupilot/> (date of access: 22.08.2025).
- [3] Industrial Ethernet und Wireless. *Wachendorff Prozesstechnik GmbH & Co. KG : Industrie-Elektronik*. URL: <https://www.wachendorff-prozesstechnik.de/produktgruppen/industrial-ethernet-und-wlan/> (date of access: 22.08.2025).
- [4] Industrial Ethernet und Wireless. *Wachendorff Prozesstechnik GmbH & Co. KG : Industrie-Elektronik*. URL: <https://www.wachendorff-prozesstechnik.de/produktgruppen/industrial-ethernet-und-wlan/> (date of access: 23.08.2025).

USE OF ETHERNET TECHNOLOGIES IN VEHICLES**Dmytro Kostenko, Serhii Trybulkevych, Viktoriia Trybulkevych**

Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Mykolaiv, Ukraine

Abstract: The article discusses the features of the application of Ethernet technologies in vehicles, aviation systems, underwater robots and unmanned vehicles. The main advantages of using Ethernet compared to traditional data buses (CAN, ARINC, MIL-STD-1553) are shown, in particular high throughput, scalability, reduced weight of the cable infrastructure and the possibility of using Time-Sensitive Networking (TSN). Examples of Ethernet implementation in modern cars, aircraft, autonomous underwater vehicles and unmanned systems are analyzed. A conclusion is made about the prospects of Ethernet as a universal data exchange technology in intelligent and autonomous systems.

Keywords: Ethernet, Automotive Ethernet, AFDX, TSN, vehicles, aircraft, underwater robots, unmanned systems, computer networks, data exchange.

УДК 004.89

**СУЧАСНІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ДО ЗАДАЧ
РОЗПІЗНАВАННЯ ОБРАЗІВ КОРАБЛІВ****Михаліченко П.Є.***д.т.н, доцент, професор кафедри автоматики та електроустаткування,
Херсонський навчально-науковий інститут**Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,**м. Херсон, Україна**rahamihali4@gmail.com*

Анотація. У тезах розглянуто сучасні методи та підходи застосування штучного інтелекту для вирішення задач розпізнавання образів кораблів. Проаналізовано архітектури глибоких нейронних мереж, алгоритми комп'ютерного зору та приклади їх впровадження у військовій, транспортній та екологічній сферах. Окреслено проблеми доступності даних, інтерпретованості моделей та перспективи подальших досліджень.

Ключові слова: штучний інтелект, розпізнавання образів, кораблі, комп'ютерний зір, нейронні мережі.

Вступ. Розвиток технологій штучного інтелекту (ШІ) останніми роками суттєво розширив можливості у сфері комп'ютерного зору. Задачі автоматичного виявлення та ідентифікації кораблів на оптичних і радіолокаційних (SAR) зображеннях мають прикладне значення у безпеці морських кордонів, логістиці та екологічному моніторингу. Класичні алгоритми (контурний аналіз, HOG, SVM) часто поступаються сучасним методам глибокого навчання в умовах варіативного освітлення, метеофакторів, масштабів і часткового перекриття об'єктів [1, с. 1–50; 5, с. 2–5]. Саме тому на перший план виходять згорткові та

трансформерні архітектури, які демонструють високу точність і продуктивність на великих наборах даних [1, с. 321–360; 4, с. 1–4].

Методи та алгоритми

Згорткові нейронні мережі (CNN). CNN є базовою парадигмою для виділення просторово-ієрархічних ознак на зображеннях суден. Вони дають змогу відокремлювати силуети, надбудови та характерні деталі корпусу, покращуючи розрізнення класів (військові, вантажні, пасажирські, риболовецькі тощо) [1, с. 321–360]. Прорив у широкому застосуванні глибоких архітектур у зорових задачах продемонстровано в роботах на основі змагання ImageNet, що стимулювало появу глибших і стійкіших мереж для детекції об'єктів [2, с. 84–90].

Детектори об'єктів. Для локалізації кораблів на великих сценах (супутникові знімки акваторій, порти) застосовуються двоетапні та одноетапні схеми. Двоетапний підхід Faster R-CNN поєднує генератор регіонів (RPN) із детектором і забезпечує високу точність на складних фонах [3, с. 1137–1144]. Одноетапні підходи (родина YOLO, SSD) досягають режиму реального часу з незначною втратою точності, що важливо для бортових систем безпілотних платформ; огляд і порівняння таких рішень наведено в галузевих оглядах з детекції суден у дистанційному зондуванні [5, с. 6–12].

Трансформери та послідовності. Для аналізу серій кадрів (відстеження руху, прогноз траєкторій) використовують рекурентні мережі (LSTM) і трансформерні підходи. Vision Transformer (ViT) запроваджує механізм самоуваги для виділення глобальних контекстних залежностей на зображенні, що є корисним при великій різноманітності масштабів та ракурсів суден [4, с. 1–4]. У поєднанні з CNN це дозволяє покращувати стабільність до завад і фону [5, с. 12–16].

Багатомодальна аналітика. Інтеграція оптичних, SAR-даних і сигналів AIS підвищує надійність детекції й знижує кількість хибних спрацьовувань у портах та вузьких бухтах. Ф'южн рівня ознак та рішень розглядається як ефективний компроміс між продуктивністю і складністю системи [5, с. 17–20].

Якість моделей визначається якістю даних. Для задач виявлення кораблів застосовують галузеві датасети з анотаціями боксів/масок, що містять різні типи суден, фони (відкрите море/порт) і сенсорні режими (оптика/SAR) [5, с. 1–5]. Важливими є:

- Баланс класів і масштабів. Дрібні об'єкти (малі катери) потребують спеціальних стратегій вибірки та масштабованих «пірамід ознак» (FPN) у детекторах [3, с. 1144–1149; 5, с. 8–10].
- Аугментації. Геометричні та фотометричні перетворення (оброти, обрізання, варіації контрасту) підвищують узагальнювальну здатність, змушуючи модель стати інваріантною до погодних і освітлювальних умов [1, с. 372–380].
- Доменно-інваріантне навчання. Перенесення знань між оптичними й SAR-зображеннями зменшує доменний зсув; використовують адаптаційні втрати та узгодження розподілів ознак [5, с. 16–18].

Розгортання та продуктивність

Для бортових і периферійних сценаріїв (дрони, маяки, портові камери) ключовими стають швидкодія та енергоспоживання. Комбінація квантування, прунингу та знань-дистиляції дозволяє зменшити розмір і затримку моделей без критичної втрати якості [1, с. 413–430]. Одноетапні детектори доцільні там, де потрібна висока частота кадрів, тоді як

двоетапні – коли пріоритетом є максимальна точність на складному фоні [3, с. 1142–1149; 5, с. 9–12].

Якість, безпека, надійність.

Для кількісного оцінювання використовують mAP (mean Average Precision), PR-криві, а також F1-міру за різних порогів IoU. У багатосценарних тестах рекомендують стратифікувати вибірки за умовами зйомки (відкрите море/порт/SAR), часом доби та розміром об'єктів, щоб уникнути зміщення метрик [5, с. 12–16]. Крос-валідація і розділення «train/val/test» із непересічними локаціями знижують ризик «протікання» фону між множинами [1, с. 370–372].

Системи морського нагляду мають бути стійкими до зловмисних впливів. До практичних ризиків належать атакувальні приклади (порушення текстур/патернів), сенсорні завади та підміна даних AIS. Регуляризація, детектори аномалій і ансамблі різнорідних моделей підвищують надійність [1, с. 431–440; 5, с. 18–20]. Етичні аспекти передбачають дотримання приватності, прозорість ухвалення рішень і врахування подвійного призначення технологій у військово-цивільних застосуваннях [5, с. 20–23].

Прикладні використання

1. Оборона і прикордонний контроль. Автоматичне виявлення та класифікація суден у режимі близькому до реального часу на основі оптики/SAR допомагає своєчасно реагувати на порушення морських кордонів [3, с. 1137–1144; 5, с. 6–12].

2. Транспорт і логістика. В портах системи комп'ютерного зору автоматизують облік суднозаходів, контроль черг і планування причалів; одноетапні детектори зменшують час обробки відеопотоків [5, с. 10–12].

3. Екологічний моніторинг. Виявлення підозрілих маршрутів, контролювання зон нересту та незаконного рибальства підсилюється за рахунок багатомодального ф'южну (AIS+зображення) [5, с. 17–20].

4. Пошуково-рятувальні операції. Поєднання трансформерів із тепловізійними/нічними сенсорами сприяє виявленню малих суден у складних погодних умовах [4, с. 1–4; 5, с. 12–16].

Висновки. Застосування штучного інтелекту у задачах розпізнавання образів кораблів є одним із найперспективніших напрямів розвитку сучасних інформаційних технологій. Такі системи забезпечують підвищення рівня безпеки, ефективності логістики та екологічний контроль.

Подальші дослідження мають бути спрямовані на: створення великих відкритих датасетів; розробку інтерпретованих і стійких до атак моделей; оптимізацію обчислювальних витрат; інтеграцію алгоритмів із системами управління морським транспортом.

Література

- [1] Goodfellow I., Bengio Y., Courville A. Deep Learning. MIT Press, 2016. – 775p.
- [2] Krizhevsky A., Sutskever I., Hinton G. ImageNet Classification with Deep Convolutional Neural Networks. Communications of the ACM. – 2017. – Vol. 60, No. 6. – P. 84–90.
- [3] Ren S., He K., Girshick R., Sun J. Faster R-CNN: Towards Real-Time Object Detection with Region Proposal Networks. IEEE TPAMI. – 2017. – Vol. 39, No. 6. – P. 1137–1149.
- [4] Dosovitskiy A., et al. An Image is Worth 16x16 Words: Transformers for Image Recognition at Scale. ICLR. – 2021.
- [5] Zhang H., et al. A Review of Deep Learning Methods for Ship Detection in Remote Sensing Images. Remote Sensing. – 2020. – Vol. 12, No. 16. – P. 1–23

MODERN ASPECTS OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE APPLICATION TO SHIP IMAGE RECOGNITION TASKS

Mykhalichenko Pavlo

Kherson Educational-Scientific Institute of Admiral Makarov National University of Shipbuilding

Abstract. The paper discusses modern approaches to applying artificial intelligence methods for ship image recognition tasks. Deep neural network architectures, computer vision algorithms, and their application for ship identification and classification are analyzed. Practical applications in military, transport, and environmental monitoring are considered. Current challenges such as data scarcity, model interpretability, and adversarial robustness are highlighted.

Keywords: artificial intelligence, image recognition, ships, computer vision, neural networks.

УДК 004.93

ВИКОРИСТАННЯ ЕЛІПСОЇДІВ ПРОГНОЗУВАННЯ ДЛЯ НОРМАЛІЗОВАНИХ ДАНИХ У ЗАДАЧАХ РОЗПІЗНАВАННЯ ОБРАЗІВ

Приходько С.Б.

доктор технічних наук, професор,

*завідувач кафедри Програмного забезпечення автоматизованих систем
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,*

м. Миколаїв, Україна

sergiy.prykhodko@nuos.edu.ua

Трухов А.С.

кандидат технічних наук,

*асистент кафедри Програмного забезпечення автоматизованих систем
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,*

м. Миколаїв, Україна

artem.trukhov@nuos.edu.ua

Анотація. У роботі розглянуто задачу розпізнавання образів за допомогою математичних моделей, що ґрунтуються на побудові еліпсоїдів прогнозування. Але суттєвим обмеженням їх використання є необхідність виконання припущення про нормальність розподілу багатовимірних даних, порушення якого як правило призводить до зменшення ймовірності розпізнавання. Наведено порівняння різних нормалізуючих перетворень, а саме десяткового логарифму, одновимірного та багатовимірного перетворення Бокса–Кокса. Обґрунтовано доцільність використання нормалізуючих перетворень при розпізнаванні образів, зокрема для задач, де розподіл даних відхиляється від багатовимірного нормального.

Ключові слова: нормалізуюче перетворення, багатовимірний нормальний розподіл, еліпсоїд прогнозування.

Основна частина. Розпізнавання образів є одним із ключових напрямів сучасних інформаційних технологій. Його застосування охоплює широкий спектр задач: від

біометричної автентифікації та комп'ютерного зору до автоматизованих систем моніторингу та управління. Особливу актуальність такі підходи мають у сфері суднобудування та океанотехніки, де технічні системи характеризуються високою складністю, багатовимірністю параметрів та наявністю шумів у даних. Попри різноманітність застосувань, основною проблемою залишається те, що більшість статистичних методів розпізнавання ґрунтується на припущенні про багатовимірний нормальний розподіл даних. На практиці ж це припущення часто порушується, що призводить до зниження ймовірності розпізнавання. У зв'язку з широким застосуванням технології метою роботи є підвищення ймовірності розпізнавання образів шляхом побудови еліпсоїда прогнозування для нормалізованих даних.

Одною із ефективних математичних моделей, що застосовується у сфері розпізнавання образів є еліпсоїд прогнозування. Його суть полягає у побудові багатовимірного простору, що охоплює більшість прикладів цільового класу. Точки, які потрапляють усередину еліпсоїда, вважаються належними до класу, а ті, що виходять за його межі – представниками інших класів [1]. Формально еліпсоїд прогнозування описується за допомогою відстані Махаланобіса та квантиля розподілу хі-квадрат. Якість розпізнавання в тому числі залежить від структури вхідних даних, якщо дані значно відхиляються від нормального розподілу, то ймовірність розпізнавання знижується [2]. Для подолання цієї проблеми застосовуються нормалізуючі перетворення, які діляться на одновимірні та багатовимірні.

Одновимірні перетворення десятичного логарифму та Бокса-Кокса застосовуються до кожної змінної окремо, ще призводить до втрати взаємозв'язків між ознаками для багатовимірних даних. Натомість багатовимірне перетворення Бокса-Кокса є більш гнучким інструментом, який враховує взаємозалежності між усіма ознаками, що, як правило, дає змогу отримати кращі результати розпізнавання [3]. В результаті застосування нормалізуючого перетворення еліпсоїд прогнозування набуває вигляду:

$$(\mathbf{z} - \bar{\mathbf{z}})^T \mathbf{S}_z^{-1} (\mathbf{z} - \bar{\mathbf{z}}) = \chi_{m,\alpha}^2,$$

$$\text{де } \mathbf{S}_z = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^N (\mathbf{z}_i - \bar{\mathbf{z}})(\mathbf{z}_i - \bar{\mathbf{z}})^T.$$

Застосування еліпсоїда прогнозування для нормалізованих даних дозволило підвищити ймовірність розпізнавання у біометричних задачах, таких як розпізнавання обличчя та клавіатурного почерку [3, 4]. Використання багатовимірних перетворень, зокрема Бокса-Кокса, забезпечує кращі результати, оскільки враховує кореляцію між ознаками та дозволяє зберегти цілісність багатовимірної структури даних. У контексті подальших досліджень актуальним є застосування таких підходів у ширшому колі задач.

Висновки. У роботі розглянуто використання еліпсоїдів прогнозування для нормалізованих даних, що підвищує ймовірність розпізнавання образів, особливо у випадках відхилення даних від багатовимірного нормального розподілу. Продемонстровано переваги багатовимірних перетворень над одновимірними методами, зокрема у збереженні кореляцій між ознаками. Запропонований підхід може бути використаний не лише у біометричних задачах, але й у сфері суднобудування та океанотехніки, де розпізнавання складних багатовимірних образів має критичне значення.

Література

- [1] Bezerra, V. H., da Costa, V. G. T., Barbon Junior, S., Miani, R. S., & Zarpelão, B. B. (2019). IoTDS: A One-Class Classification Approach to Detect Botnets in Internet of Things Devices. *Sensors*, 19(14), 3188. <https://doi.org/10.3390/s19143188>
- [2] Kim, S.-G., Park, D., & Jung, J.-Y. (2021). Evaluation of One-Class Classifiers for Fault Detection: Mahalanobis Classifiers and the Mahalanobis-Taguchi System. *Processes*, 9(8), 1450. <https://doi.org/10.3390/pr9081450>

[3] S. Prykhodko, A. Trukhov, Application of a Nine-Variate Prediction Ellipsoid for Normalized Data and Machine Learning Algorithms for Keystroke Dynamics Recognition, in: Proceedings of the Information Technology and Implementation (IT&I) Workshop: Intelligent Systems and Security (IT&I-WS 2024: ISS), CEUR Workshop Proceedings, vol. 3933, pp. 51-64, 2024. https://ceur-ws.org/Vol-3933/Paper_5.pdf

[4] S. Prykhodko, A. Trukhov, Application of a ten-variate prediction ellipsoid for normalized data and machine learning algorithms for face recognition, in: Selected Papers of the Seventh International Workshop on Computer Modeling and Intelligent Systems (CMIS-2024). Workshop Proceedings (CMIS-2024), Zaporizhzhia, Ukraine, May 3, 2024. CEUR Workshop Proceedings, vol. 3702, pp. 362-375, 2024. <https://ceur-ws.org/Vol-3702/paper30.pdf>

APPLICATION OF THE PREDICTION ELLIPSOIDS IN THE PATTERN RECOGNITION TASKS

Prykhodko S.B., Trukhov A.S.

Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Mykolaiv, Ukraine

Abstract. The paper addresses the problem of pattern recognition using mathematical models based on the construction of prediction ellipsoids. A significant limitation of their application is the requirement to assume the normality of multivariate data distribution, the violation of which usually leads to a decrease in recognition probability. A comparison of different normalization transformations is presented, namely the decimal logarithm, univariate Box–Cox, and multivariate Box–Cox transformations. The expediency of applying normalization transformations in the field of pattern recognition is substantiated, particularly for tasks where the data distribution deviates from the multivariate normal distribution.

Keywords: normalization transformation, multivariate normal distribution, prediction ellipsoid.

УДК 004.725.5

«SMART PORT» ТЕХНОЛОГІЇ ДЛЯ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ МОРСЬКИХ ПОРТІВ

Топалов А.М.

кандидат технічних наук

доцент кафедри комп'ютеризованих систем управління

Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова

м. Миколаїв Україна.

topalov_ua@ukr.net

Анотація. У статті досліджено чинники підвищення ефективності та конкурентоспроможності морських портів. Особливу увагу приділено цифровізації та використанню інноваційних технологій, зокрема Big Data, штучного інтелекту, IoT, блокчейну, цифрових двійників та ін. Зроблено висновок, що впровадження цих рішень сприяє оптимізації логістичних процесів, підвищенню продуктивності та інтеграції портів у глобальні транспортні мережі.

Ключові слова: морський порт, інформаційна система, технологія, цифровізація, інформаційні потоки даних.

Ефективність діяльності морського порту та його конкурентоспроможність на світовому ринку перевезень безпосередньо залежать від рівня організації управлінських процесів, ступеня модернізації технічного оснащення та активного впровадження інноваційних технологій. Оптимізація системи управління дозволяє підвищити якість логістичних операцій, скоротити витрати часу й ресурсів, а також забезпечити стабільність роботи в умовах динамічних змін зовнішнього середовища. Використання сучасного обладнання та цифрових рішень сприяє автоматизації виробничих процесів, підвищенню продуктивності та зменшенню людського фактору у виконанні операцій.

У сучасних умовах глобалізації транспортних потоків та постійного зростання обсягів міжнародної торгівлі морські порти стикаються з низкою викликів, серед яких – жорстка конкуренція, зміна логістичних ланцюгів, посилення екологічних вимог і необхідність відповідати стандартам сталого розвитку. Це зумовлює потребу у переосмисленні традиційних підходів до організації їх діяльності, пошуку нових форм співпраці з міжнародними партнерами та впровадження гнучких стратегій розвитку. Особливе значення для портової галузі має цифровізація управлінських та виробничих процесів. Світова практика підтверджує, що саме цифрова трансформація є ключовим фактором підвищення конкурентоспроможності транспортних систем. Використання технологій штучного інтелекту, великих даних, блокчейну, Інтернету речей та ін. дозволяє створювати «розумні» порти, які забезпечують прозорість логістичних операцій, оптимізацію вантажопотоків та оперативний моніторинг діяльності в режимі реального часу. Цифровізація та інтелектуалізація давно визнані загальносвітовим трендом розвитку транспортної інфраструктури. Їхній вплив на формування сучасних економічних систем неодноразово підкреслювався на міжнародному рівні, зокрема у стратегічних документах Європейського Союзу та провідних світових організацій. Вони виступають не лише засобом підвищення ефективності управління, а й інструментом інтеграції національних економік у глобальні транспортно-логістичні мережі.

Таким чином, розвиток морських портів у XXI столітті повинен базуватися на поєднанні інноваційного підходу, використання сучасних цифрових технологій та дотримання міжнародних стандартів. Лише за таких умов вони зможуть зберегти свою конкурентоспроможність, ефективно реагувати на виклики світового ринку та відігравати провідну роль у розвитку національної економіки.

В статті [1] пропонують мікросервісну архітектуру на основі парадигми Web of Things, що забезпечує високу ефективність обробки даних IoT в реальному часі. Модель вирізняється хорошою повторною використовуваністю та модульністю, що полегшує технічне обслуговування. Ілюструють застосування цієї архітектури на прикладі моніторингу якості повітря в смарт-портах. Результати демонструють відмінну продуктивність системи в експериментальних тестах. Автори роботи [2] пропонують систему контролю екологічної відповідності на морі, де IoT-датчики реєструють дані, які зберігаються в блокчейн-мережі задля незмінності та прозорості. Смарт-контракти автоматизують верифікацію дотримання регуляцій і сповіщають відповідальні органи у випадку порушень. Демонстраційний випадок (викиди сірки) показує ефективність системи щодо масштабованості, безпеки й економічності. Платформа реалізована на блокчейні Polygon, що забезпечує швидкість та стійкість рішення. Стаття [3] вводить концепцію логістичного метавсесвіту (PLMF), що базується на III й підтримує спільну роботу різних учасників портової логістики. У моделі реалізовані 11 AI-модулів для моніторингу прибуття, планування операцій, споживання палива й інцидентів безпеки. У Busan Port тестовий аналіз показав додатковий дохід близько \$7,3 млн/рік і покращення точності прибуття на 79%, що також позитивно позначилося на екології. Це демонструє реальну цінність метавсесвіту як платформи для прийняття рішень. У роботі [4] проводиться кросдоменний огляд концепції цифрових двійників, фокусуючись на їх адаптації для портових систем. Встановлено три ключові вимоги: ситуативна обізнаність, можливості

аналітики даних для інтелектуальних рішень і інтерфейс для взаємодії різних сторін. Запропоновані сценарії, де цифровий двійник допомагає у збереженні енергії через оптимізацію ресурсів і операцій. Стаття дає фундамент для розуміння ролі цифрових двійників у підвищенні ефективності портових процесів. Ця стаття [5] представляє огляд, що окреслює використання цифрових рішень – IoT, ШІ, великі дані й блокчейн – для підвищення продуктивності та конкурентоспроможності смарт-портів. Аналізує тренди та перспективні напрями досліджень у цій сфері. Надає картину розвитку академічного інтересу й вказує на потенційні майданчики для майбутніх розробок (наприклад, інтеграція когнітивних моделей, нормативний вплив тощо). Висновки спрямовані на підтримку подальших робіт у концепціях цифрової індустріалізації портів 4.0.

Отже поняття «Розумний Порт» базується на використанні таких передових технологій, як великі дані (Big Data), штучний інтелект (AI), Інтернет речей (IoT), блокчейн (Blockchain), цифрові двійники (Digital Twin, DT), 5G тощо. Дані технології активно сприяють оптимізації операцій і підвищенню продуктивності портів.

Література

- [1] Ortiz G., Boubeta-Puig J., Criado J., Corral-Plaza D., Garcia-de-Prado A., Medina-Bulo I., Iribarne L., “A microservice architecture for real-time IoT data processing: A reusable Web of Things approach for smart ports,” *Computer Standards & Interfaces*, Volume 81, 2024. <https://doi.org/10.1016/j.csi.2021.103604>
- [2] Quigley W. C., Rahouti M., Weiss G. M., “A Secure Blockchain-Assisted Framework for Real-Time Maritime Environmental Compliance Monitoring,” *arXiv preprint*, 2025. <https://doi.org/10.48550/arXiv.2503.08707>
- [3] Sim S., Kim D., Park K., Bae H., “Artificial Intelligence-based Smart Port Logistics Metaverse for Enhancing Productivity, Environment, and Safety in Port Logistics: A Case Study of Busan Port,” *arXiv preprint*, 2024. <https://doi.org/10.48550/arXiv.2409.10519>
- [4] Klar R., Fredriksson A., Angelakis V., “Digital Twins for Ports: Derived from Smart City and Supply Chain Twinning Experience,” *IEEE Access*, Volume 81, 2023. <https://doi.org/10.1109/ACCESS.2023.3295495>
- [5] Kevin X. Li, Mengchi Li, Yuhang Zhu, Kum Fai Yuen, Hao Tong, Haoqing Zhou, “Smart port: A bibliometric review and future research directions,” *Transportation Research Part E: Logistics and Transportation Review* Volume 174, 2023, <https://doi.org/10.1016/j.tre.2023.103098>

“SMART PORT” TECHNOLOGIES FOR INCREASING THE EFFICIENCY OF SEAPORTS

Topalov A.M.

National University of Shipbuilding named by adm. Makarov, Mykolaiv, Ukraine

Abstract. The article examines the factors that increase the efficiency and competitiveness of seaports. Particular attention is paid to digitalization and the use of innovative technologies, in particular Big Data, artificial intelligence, IoT, blockchain, digital twins, etc. It is concluded that the implementation of these solutions contributes to the optimization of logistics processes, increased productivity and integration of ports into global transport networks.

Keywords: seaport, information system, technology, digitalization, information data flows.

СЕКЦІЯ 13. ПЕДАГОГІЗАЦІЯ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ У ВИЩІЙ ШКОЛІ

УДК 378.147

СТУДЕНТОЦЕНТРОВАНЕ НАВЧАННЯ – ПЕРЕДУМОВА ДЛЯ УСПІХУ НА РИНКУ ПРАЦІ

Степанова Т.М.

*доктор педагогічних наук, професор, в. о. директора
Навчально-наукового педагогічного інституту імені В. О. Сухомлинського
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,
м. Миколаїв, Україна
step.tetiana58@gmail.com*

Анотація. У тезах піднімається проблема підготовки в закладах вищої освіти конкурентоздатного фахівця як соціально зрілої особистості. Звертається увага на зміст освітніх програм, їх постійний перегляд. Наводиться приклад освітніх компонент, що можуть бути цікавими для задоволення потреб студентів у самоствердженні, самореалізації.

Ключові слова: зміст освіти, студентоцентроване навчання, освітня програма, фахова підготовка, стандарт вищої освіти.

Підготовка фахівців з вищою освітою за умов урахування специфічних регіональних освітніх потреб та індивідуальних інтересів кожного учасника освітнього процесу орієнтується на духовні потреби суспільства та ринкові вимоги світового співтовариства, насамперед – європейського. Сьогодні метою освіти має бути розвиток знаючої і вмілої, соціально зрілої особистості, що становить компетентнісний потенціал та визначає її ціннісні орієнтири.

Проблемі фахової підготовки студентів у закладах вищої освіти присвятили свої праці такі учені, як Н. Батечко І. Гайдай, Г. П'ятакова, М. Євтух та ін. (зміст магістерської освіти, актуальність освітньої програми), І. Зязюн, В. Кремень, Н. Мирончук, Ю. Рашкевич та ін. (модернізація змісту освіти, особистісно орієнтована парадигма сучасної освіти і компетентнісна модель фахівця). На думку учених, результативність модернізаційних процесів в освіті тісно пов'язана з програмуванням змісту освітньої діяльності, з орієнтацією на інтереси студента. Зазначимо, що всі освітні перетворення в Україні відбуваються відповідно до чинного Закону «Про вищу освіту».

Метою тез є висвітлення ролі освітніх програм у студентоцентрованому навчанні й підготовці конкурентоздатних фахівців на ринку праці.

Компетентнісна спрямованість української школи орієнтує на особистісний результат освіти, який передбачає здатність і готовність випускника не втратити своєї національної

ідентичності, бути компетентним та розвинутим фахівцем і патріотом своєї Батьківщини, що дозволить йому на основі ширшого досвіду суттєво наблизитися до розуміння власної самотності й громадянського обов'язку. Щодо збереження культурної самотності, М. Євтух звертає увагу на конкурентні можливості української освітньої сфери, що активізуються в європейському міжкультурному просторі. Серед орієнтирів трансформації системи вищої освіти він називає такі: а) конструювання інтегрованих освітніх програм; б) вироблення єдиних критеріїв для створення порівнюваних кваліфікаційних вимог; в) прийняття стандартів оцінки якості підготовки спеціалістів з вищою освітою, що зумовлює зміни в меті й змісті освітньої діяльності [1].

У контексті трансформаційних змін в освіті науково-педагогічних працівників хвилюють насамперед проблеми якості фахової підготовки кадрів, спроможних успішно діяти в ринкових умовах.

Так, структурування змісту навчання і пізнавальних дій забезпечує засвоєння навчального матеріалу, оскільки спирається у кожній конкретній навчальній ситуації на відповідну цілісну орієнтовну основу розумових дій, запрограмованих педагогом і виконуваних студентом. Таким чином, виникає можливість моделювання змісту навчання, освітніх та навчальних програм.

Як відомо, навчальна програма кожної навчальної дисципліни «є складовою стандартів вищої освіти вищих навчальних закладів і визначає місце кожної дисципліни у системі підготовки спеціалістів, мету її вивчення, зміст навчального матеріалу, основні форми організації навчання та методи контролю» [4]. Стандартизація освітньої діяльності в Україні забезпечує відповідність змісту, процесу й результатів фахової підготовки меті й завданням вищої освіти, заявленим на законодавчому та урядовому рівнях [3].

В умовах особистісно орієнтованої освіти актуалізується питання індивідуальної освітньої траєкторії формування майбутнього вчителя. За М. Корнієнко, освітня програма визнається твірним документом для розробки та реалізації навчального плану, оновлення змісту і структури якого є важливою ознакою модернізації освітнього процесу в європейському просторі [2].

Як відомо, студентоцентроване навчання – це такий підхід до освіти, де студент є активним учасником у виборі навчального матеріалу та методів навчання. Концепція студентоцентризму вимагає від закладів вищої освіти, від викладачів орієнтуватися на інтереси і потреби студентів, зробити освіту в Україні більш привабливою, щоб студентам-мігрантам не хотілось губити зв'язок з українськими ЗВО в умовах воєнного стану держави. А це означає постійний перегляд закладами вищої освіти освітніх програм, введення у вибірккову частину навчального плану цікавих, сучасних освітніх компонент, як от: «Мотивація студентів у час швидкої зміни цінностей», «Проектне та проблемно-орієнтоване навчання в дії», «Інклюзія без формальностей: реальні кейси та підходи», «Інклюзивна освіта як основа справедливого суспільства», «Освіта під час війни: психологічна підтримка та адаптація», «Навчання впродовж життя: як не втратити актуальність у професії», «Інноваційні освітні моделі: дизайн-мислення, agile-підхід, змішане навчання», «Психоемоційний розвиток дітей дошкільного віку в умовах воєнного стану», «STEM та STEAM для малюків: чи реально це в дитячому садку?», «Медіаграмотність для вихователя: як захистити дитину від «цифрового шуму», «Міжкультурна освіта: як готувати дітей до глобального світу»,

«Стратегічне управління закладом освіти в умовах змін» та ін., щоб створити умови для творчості студента, потреб його самореалізації, задоволення потреб у самоствердженні [5]. По завершенні війни заохочення мігрантів до повернення в Україну потребує поліпшення умов проживання, забезпечення людей робочими місцями та надання освітніх послуг, які б дозволяли їм бути конкурентоспроможними на ринку праці. Відомо, що гарна освіта є важливою передумовою для успіху на ринку праці.

Організація навчального процесу за кредитно-трансферною системою дає змогу перезарахувати навчальні здобутки кожного студента у європейському освітньому просторі, що забезпечує академічну мобільність викладачів і студентів, широкий обмін навчально-науковим досвідом та можливості для працевлаштування.

Державна політика в галузі освіти стосується стратегічного розвитку вітчизняної освіти в умовах постійної модернізації змісту й форм з дотриманням принципів гуманізації й демократизму, відкритості й урахування ринкових запитів, використанням інноваційних технологій ефективного навчання, національного виховання, освіти впродовж життя.

Отже, на нашу думку, важливими аспектами успішної підготовки майбутніх конкурентоздатних фахівців за умов студентоцентрованого навчання є: самоорганізація навчально-пізнавальної роботи студентів, оновлення змісту й форм їхньої фахової підготовки, відповідність освітніх програм меті й завданням професійної підготовки.

Література

- [1] Євтух М. Б. Методологічні засади трансформації вищої освіти. *Освітологія: хрестоматія: навч. посіб. для студ. вищих навч. закладів* / укл.: Огнев'юк В. О., Сисоєва С. О. Київ: ВП «Едельвейс». 2013. 744 с. С. 63-68.
- [2] Корнієнко М. М. Трансформації програмово-методичного забезпечення іншомовної підготовки студентів-філологів магістратури (кінець XX – початок XXI століття): дисертація доктора філософії зі спец. 011 Освітні, педагогічні науки. Миколаїв, 2025. С. 156. URL: <https://eir.nuos.edu.ua/items/7c25e552-fb0f-4915-a9f2-894b0a558145> (дата звернення 02.08.2025).
- [3] Методичні рекомендації щодо розроблення стандартів вищої освіти: наказ МОН України № 600 від 01.06.2017 р. <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/vishcha-osvita/rekomendatsii-1648.pdf> (дата звернення: 08.08.2025).
- [4] Про затвердження Рекомендацій щодо розроблення навчальних програм навчальних дисциплін: наказ МОН України від 24 березня 2004 р. № 152. П.2. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MOZ3387> (дата звернення 08.08.2025).
- [5] Tamang, M. K., Shrestha, M. Let me Fly Abroad: Student Migrations in the Context of Nepal. *Research in Educational Policy and Management*, 2021, 3(1). P. 1-18. URL: <https://doi.org/10.46303/repam.2021> (дата звернення: 23.07.2025).

STUDENT-CENTERED LEARNING IS A PREREQUISITE FOR SUCCESS IN THE LABOR MARKET

Stepanova Tetiana Mykhailivna

V. O. Sukhomlynsky Educational and Scientific Pedagogical Institute, Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Mykolaiv, Ukraine

The theses raise the problem of training a competitive specialist as a socially mature individual in higher education institutions. Attention is drawn to the content of educational programs and their constant revision. An example of educational components that may be interesting for meeting students' needs for self-affirmation and self-realization is given.

Keywords: educational content, student-centered learning, educational program, professional training, higher education standard.

УДК 37.091.313:378.147.091.31-059.1

STEAM-ПІДХІД У ФОРМУВАННІ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ ОСВІТНЬОЇ ТРАЄКТОРІЇ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Мозговий В.Л.

доктор педагогічних наук, професор,

в.о. заступника директора з навчально-наукової роботи

Навчально-наукового педагогічного інституту імені В. О. Сухомлинського

Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,

м. Миколаїв, Україна

viktor.mozgoviy@nuos.edu.ua

Анотація. У запропонованих тезах актуалізовано ідею запровадження STEAM-підходу у систему вищої освіти України. Акцентовано увагу на доцільності запровадження STEAM-підходу у контексті формування індивідуальної освітньої траєкторії здобувача вищої освіти. Визначено актуальні питання щодо запровадження означеної інновації, які потребують науково-теоретичного, практичного та адміністративного вирішення.

Ключові слова: STEAM-підхід, індивідуальна освітня траєкторія, здобувач вищої освіти.

Орієнтація української системи вищої освіти на Європейські стандарти відкриває нові можливості до професійного саморозвитку здобувачів освіти та підвищення їх конкурентоспроможності на ринку праці. У контексті наведеної тези варто зазначити, що сучасне суспільство щоденно озвучує нові вимоги до професійної підготовки майбутніх фахівців для різних галузей виробництва, економіки, соціальної та гуманітарної сфер. Синтез професійних знань, набір фахових компетентностей, наявність розвинених soft skills – усе це формує модель сучасного фахівця, здатного задовольнити вимоги динамічного суспільства та втілити у реалії перспективні особистісно-професійні плани. Задля реалізації такої амбітної програми, заклади вищої освіти повинні бути готовими до запровадження сучасних інноваційних підходів щодо професійного саморозвитку майбутніх фахівців у межах різних освітніх програм. Розглянемо можливості STEAM-підходу у контексті означеної проблеми дослідження.

На сучасному етапі розвитку вищої освіти країн Європейського союзу значної уваги приділено запровадженню такої інновації у навчанні як STEAM-освіта. Варто зазначити, що на практиці переважна більшість викладачів ототожнюють поняття «STEAM-освіта» та «STEAM-підхід». У контексті визначеної проблеми ми будемо орієнтуватися на поняття «STEAM-підхід», бо саме за такого формулювання зберігається чітка відповідність до запровадження конкретних дій щодо реалізації означеної інновації. Однак, не зайвим буде проаналізувати і сутність поняття STEAM-освіта задля чіткого розуміння вихідних позицій STEAM-підходу. Обґрунтовуючи сутність, зародження і ключові позиції становлення методології STEAM-освіти, автори методичного посібника «STEAM-освіта: від теорії до практики» репрезентують означене поняття як «...інтегративну педагогічну технологію, яка базується на знаходженні зв'язків і поєднанні програмного змісту природничих наук (Science), технологій (Technology), технічної творчості (Engineering), мистецтва (Arts) та математики (Mathematics) для організації навчання» [3, с. 6]. Проте у своєму подальшому аналізі явища дослідники уточнюють термін та пропонують розглядати STEAM-освіту як «...багатоцільовий і широкомасштабний освітній підхід, який органічно поєднує різні галузі знань (природничі науки, технології, технічну творчість, мистецтва і математику), може бути реалізований на різних рівнях освіти і у різних освітніх форматах, на його основі розробляється зміст, створюються відповідні навчальні технології, форми, методи засоби STEAM та ін., він поширюється на різні рівні освіти (дошкільна, загальна середня, позашкільна, професійно-технічна, вища, післядипломна та ін.), реалізується у різних формах навчання: інституційна (очна (денна, вечірня), заочна, дистанційна, мережива та індивідуальна» [3, с. 7].

Варто зазначити, що у наведених вище тлумаченнях STEAM-освіти здебільшого прослідковується ініціатива саме закладів освіти організовувати відповідну підготовку здобувачів освіти на основі багатоцільового і широкомасштабного освітнього підходу. Однак у запропонованих визначеннях є посилання й на індивідуальний аспект здобувача освіти у реалізації STEAM-освіти. За такої умови тоді цілком логічно розглянути можливість запровадження STEAM-підходу у межах реалізації індивідуальної освітньої траєкторії здобувача вищої освіти. Підґрунтям для такого припущення є достатньо значуща нормативно-правова база [1], що регламентує та регулює процес формування індивідуальної освітньої траєкторії здобувача вищої освіти, починаючи від програм академічної мобільності, і закінчуючи включенням до індивідуального навчального плану вибіркових дисциплін. Однак на цьому етапі мають місце певні неузгодженості щодо реалізації STEAM-підходу у межах формування індивідуальної освітньої траєкторії здобувача вищої освіти.

Найперше, на що варто звернути увагу – це факт певної професійної лінійності у плані підготовки пропозицій щодо реалізації STEAM-підходу у межах академічної мобільності для здобувачів вищої освіти. Традиційними є пропозиції щодо проходження програми академічної мобільності за обраною спеціальністю. Така ситуація регламентується нормативно-правовим забезпеченням, а саме Постановою Кабінету Міністрів України № 579 від 12 серпня 2015 року у якій зазначається, що «...мета та завдання академічної мобільності відповідають навчальним цілям, орієнтованим на отримання таким здобувачем професійного досвіду в галузі майбутньої, наявної, суміжної спеціальності, професійних компетентностей та навичок» [2, с. 1]. Саме для української вищої освіти здебільшого такий підхід є найбільш

реалізованим. Однак, чомусь дивним і незрозумілим зі сторони ЗВО є бажання українських студентів вивчати дисципліни у межах програм академічної мобільності не за прямими фахом, а наприклад: за суміжними спеціальностями, або взагалі із інших галузей знань. Але ж це право кожного здобувача освіти визначати вектор індивідуальної освітньої траєкторії, і він може бути синтезований за власним бажанням особистості, що отримує освіту у межах будь-якої освітньої програми. Так, тут постає питання про перезарахування кредитів із програми академічної мобільності, але набуває актуальності й інше питання – унікальність програми академічної мобільності, яка може мати більшу привабливість, бо відображатиме особистісно-професійні інтереси здобувача вищої освіти. До того ж саме такий підхід може стати основою для створення майбутніх професій, які повинні будуть забезпечувати життєдіяльність суспільства у XXI столітті.

Другим, не менш важливим аспектом реалізації STEAM-підходу у межах формування індивідуальної освітньої траєкторії здобувача вищої освіти є використання права вивчення дисциплін за власним вибором. Здебільшого усі пропозиції щодо вибіркових дисциплін для здобувачів вищої освіти пропонуються кафедрами та традиційно коригуються рамками спеціальності або освітньої програми. Факти міждисциплінарності є дуже рідкісним явищем, бо здебільшого вибіркові дисципліни – це поглиблене, або розширене змістове наповнення обов'язкових освітніх компонент. А за такого формату STEAM-підхід не може бути реалізованим. Так, абсолютно зрозумілим буде питання щодо доцільності перерозподілу навчального навантаження для фахівців інших галузей (кафедр) задля реалізації STEAM-підходу. Але ж ключовим для сучасної української вищої освіти є питання якісної підготовки конкурентоздатних фахівців, готових працювати у інноваційному, високотехнологічному суспільстві. Також, не менш важливим залишається питання іміджу ЗВО та його позиціонування на ринку освітніх послуг. Якщо зазначений STEAM-підхід буде мати місце у системі організації освітнього процесу у ЗВО, то його конкурентоздатність буде мати значно вищий показник. Абсолютно доречною є цитата про орієнтовні результати реалізації запропонованої інновації у якій наголошується на тому, що «Результатом впровадження STEAM-підходу в освіті стає можливість виховання творців нових знань, фахівців та новаторів, здатних на засадах сталого розвитку формувати вітчизняне громадянське суспільство, яке володіє різноманітними технологіями, зокрема цифровими, має сформовану наукову грамотність, комплексно розвинуту систему гнучких навичок, включаючи креативність, критичне мислення, адаптивність, здатність до співпраці, відкритої комунікації, інноваційність та ін.» [3, с. 4]. Маючи широкий спектр пропозицій щодо вибіркових дисциплін, здобувачів вищої освіти зможуть самостійно, та саме головне за власним особистісно-професійним покликом, формувати індивідуальну освітню траєкторію в якій можуть мати місце абсолютно незвичні на перший погляд міждисциплінарні комбінації.

Узагальнюючи наведені позиції, можемо припустити, що запровадження STEAM-підходу у формуванні індивідуальної освітньої траєкторії здобувачів вищої освіти є одним із варіантів розширення меж професійної компетентності майбутніх фахівців, що здобувають освіту в українських ЗВО. Популяризація означеної інновації може мати позитивні результати у форматі організації профорієнтаційної роботи в ЗВО та в межах реалізації міждисциплінарних освітніх програм.

Література

- [1] Закон України «Про освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 17.07.2025 р.)
- [2] Постанова № 579 «Про затвердження Положення про порядок реалізації права на академічну мобільність»: веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення 17.07.2025 р.)
- [3] STEAM-освіта: від теорії до практики (методичний посібник) / Н. І. Поліхун, К. Г. Постова, Г. В. Онопченко, І. М. Шеченко. Київ: Інститут обдарованої дитини НАПН України, 20023. 127 с.

STEAM APPROACH IN FORMING THE INDIVIDUAL EDUCATIONAL TRAJECTORY OF HIGHER EDUCATION STUDENTS

Mozgovyi Viktor

V. O. Sukhomlynsky Educational and Scientific Pedagogical Institute Admiral Makarov National University of Shipbuilding; Mykolaiv, Ukraine

Abstract: The proposed theses update the idea of introducing the STEAM approach into the higher education system of Ukraine. The focus is on the feasibility of introducing the STEAM approach in the context of forming an individual educational trajectory of a higher education student. Inconsistencies in the introduction of this innovation are identified, which require scientific, theoretical, practical and administrative solutions.

Keywords: STEAM approach, individual educational trajectory, higher education student.

УДК 378.147: 004

СУЧАСНІ МОБІЛЬНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК ЕЛЕМЕНТ СИСТЕМНОГО ПІДХОДУ ДО МОВНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ТЕХНІЧНИХ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Задорожна Т.П.

старший викладач кафедри мовної підготовки

Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,

м. Миколаїв, Україна

tetiana.zadorozhna@nuos.edu.ua

Анотація. Розглядається роль мобільних технологій як складової системного підходу до іншомовної підготовки студентів технічних спеціальностей. Наголошено на важливості цифровізації освіти в умовах воєнного стану та зниженого рівня мотивації до вивчення іноземних мов. Проаналізовано класифікацію мобільних пристроїв, додатків і платформ за їх дидактичними функціями. Зроблено висновок про ефективність мобільних технологій за умови їх впровадження в межах цілісної навчальної системи.

Ключові слова: мобільні технології, системний підхід, мовна підготовка, технічні спеціальності, цифровізація освіти, професійно-орієнтоване навчання.

Вступ. У сучасних умовах цифровізації освіти та викликів, пов'язаних із воєнним станом, особливої актуальності набуває потреба в оновленні підходів до іншомовної підготовки студентів технічних спеціальностей. Одним із ефективних інструментів виступають мобільні технології, які, за умови системного впровадження, здатні суттєво підвищити мотивацію до навчання, підтримувати індивідуалізацію освітнього процесу, а також забезпечити його безперервність і результативність.

Мета роботи – зосередити увагу на визначенні місця мобільних технологій у структурі системного підходу до іншомовної освіти та аналізі прикладів їх застосування у вищій технічній школі.

Теоретичні засади системного підходу

Системний підхід розглядає процес навчання як цілісну структуру, елементи якої – мета, зміст, методи, форми, засоби, оцінювання та зворотний зв'язок – функціонують у взаємозв'язку. Особливістю його застосування у викладанні іноземних мов є необхідність формування професійно-орієнтованої комунікативної компетентності, що передбачає інтеграцію мовної підготовки у загальний контекст фахової діяльності. Цілісність, структурованість, інтегрованість та наявність ефективного зворотного зв'язку – ключові характеристики цього підходу.

Роль мобільних технологій у системному підході

Мобільні технології в навчанні – це не лише технічні інструменти, але й функціональні елементи освітньої системи. Вони забезпечують зв'язок між студентом і контентом, дозволяють реалізувати зворотний зв'язок, адаптацію навчального процесу, підтримку мотивації та організацію індивідуальної освітньої траєкторії. У роботі подано авторське визначення мобільних технологій як сукупності пристроїв, програмного забезпечення та платформ, що забезпечують доступ до навчальних ресурсів незалежно від місця перебування користувача.

Класифікація мобільних технологій у мовному навчанні

У межах системного підходу мобільні технології класифікуються на три основні групи:

1. **Мобільні пристрої (смартфони, планшети, ноутбуки)** – слугують засобом доступу до навчального контенту, комунікації та зворотного зв'язку. Їх застосування на різних етапах навчального процесу (планування, реалізація, моніторинг, оцінювання) забезпечує гнучкість і оперативність взаємодії.

2. **Мобільні застосунки** поділяються за дидактичними функціями:

- *Тренажери* (Duolingo, Memrise) – формування мовних навичок;
- *Словники та контекстуальні перекладачі* (ABBY Lingvo, Reverso) – підтримка роботи з фаховими текстами;
- *Гейміфіковані додатки* (WordUp, Quizizz) – підвищення мотивації;
- *Тестувальні платформи* – моніторинг і самооцінка знань.

3. **Освітні мобільні платформи (Moodle Mobile, Google Classroom)** – інтегровані системи, що охоплюють повний цикл організації навчального процесу: від планування до оцінювання. Вони поєднують різноманітні методи й форми навчання, підтримують інтерактивну комунікацію та аналітику результатів.

Висновки

1. **Мобільні технології** здатні успішно інтегруватися у всі компоненти системи навчання: цілі, зміст, методи, засоби, форми, оцінювання, зворотний зв'язок.
2. **Системний підхід** забезпечує цілісність, структурованість та адаптивність навчального процесу, що особливо важливо в умовах нестабільності освітнього середовища.
3. **Мотивація студентів**, індивідуалізація навчання, адаптивність контенту – ключові переваги використання мобільних додатків і платформ.
4. **Підготовка викладачів** – критичний чинник ефективності впровадження цифрових інструментів. Необхідна подальша розробка моделей методичної підтримки та підвищення цифрової компетентності педагогів.

Література

1. Kukulska – Hulme A. Will mobile learning change language learning? ReCall. 2009. Vol.21. №2. P.157-165
2. Кухаренко В.М., Семеріков С.О. Основи дистанційного навчання: монографія. Харків: НТУ “ХПІ”. 2020. 286с
3. Richards J.C. Communicative Language Teaching Today. Cambridge: Cambridge University Press. 2006.– 76p
4. Васильєва С.В. Мобільні технології в освіті: нові можливості. Освіта і управління. 2021. №1(26).– С.43-47
5. Garrison D.R., Vaughan N.D. Blended Learning in Higher Education: Framework, Principles and Guidelines. San Francisco: Jossey-Bass. 2008. 272 p

MODERN MOBILE TECHNOLOGIES AS A COMPONENT OF THE SYSTEMIC APPROACH TO FOREIGN LANGUAGE INSTRUCTION FOR TECHNICAL HIGHER EDUCATION STUDENTS

Tetiana Zadorozhna

Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Mykolaiv, Ukraine

Abstract. The theses examine the role of mobile technologies as a component of the systemic approach to foreign language instruction for students of technical specialties. The importance of educational digitalization is emphasized, especially under wartime conditions and the generally low motivation to learn foreign languages. A classification of mobile devices, applications, and platforms according to their didactic functions is presented. It is concluded that mobile technologies can be effective when integrated into a structured educational system.

Keywords: mobile technologies, systemic approach, language training, technical specialties, educational digitalization, professionally oriented learning.

УДК 378.147.091.313: [94:81'243]-047.22

ОСНОВНІ ПІДХОДИ CLIL ДЛЯ РОЗВИТКУ МОВНОЇ ТА ПРЕДМЕТНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ СТУДЕНТІВ ІСТОРИЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ**Заскалета С.Г.***доктор педагогічних наук,**професор кафедри германської філології**Національний університет кораблебудування імені Адмірала Макарова,**м. Миколаїв, Україна**<https://orcid.org/0000-0001-5384-5806>**e-mail: zaskaletas1@gmail.com***Буглай Н.М.***доктор історичних наук, професор кафедри історії**Національний університет кораблебудування імені Адмірала Макарова,**м. Миколаїв, Україна**<https://orcid.org/0000-0002-0674-4313>**e-mail: buglay@ukr.net*

Анотація. У статті розглядаються основні підходи предметно-мовного інтегрованого навчання (CLIL) як ефективного інструмента одночасного розвитку мовної та предметної компетентностей студентів історичних спеціальностей. Обґрунтовано актуальність упровадження CLIL у контексті європейської інтеграції та модернізації вищої освіти України. Проаналізовано переваги цього підходу: підвищення мотивації до вивчення іноземних мов, формування критичного мислення, розвиток умінь працювати з автентичними джерелами та забезпечення міжкультурної комунікації. Визначено проблеми застосування CLIL у вітчизняній гуманітарній освіті, зокрема недостатню методичну розробленість для історичних дисциплін. Запропоновано перспективні напрями дослідження й адаптації CLIL-методики для підготовки майбутніх істориків, спрямовані на підвищення їхньої академічної мобільності та конкурентоспроможності на ринку праці.

Ключові слова: CLIL, предметно-мовне інтегроване навчання, історична освіта, мовна компетентність, предметна компетентність, академічна мобільність.

У сучасній системі вищої освіти зростає потреба в підготовці фахівців, здатних працювати у багатомовному та міжкультурному середовищі. Для студентів історичних спеціальностей це означає вміння не лише володіти англійською мовою на високому рівні, але й ефективно застосовувати її для аналізу та інтерпретації історичних подій, джерел і досліджень. Метод CLIL (Content and Language Integrated Learning – інтегроване навчання предмета та мови) є дієвим інструментом досягнення цих цілей.

Методика CLIL отримала значне поширення в системі освіти країн Європи як засіб формування фахової компетентності у поєднанні з іншомовною, що сприяє становленню висококваліфікованого сучасного фахівця та підвищенні мотивації до вивчення іноземної

мови. У контексті української вищої освіти, ця методика з'явилася відносно недавно, тож її потенціал залишається недостатньо вивченим і використаним.

CLIL визнається ефективним підходом Європейською Комісією, оскільки дозволяє одночасно опановувати зміст предмету й іноземну мову без додаткового навантаження на навчальний план, сприяючи формуванню позитивної мотивації до навчання мов через предмети, зокрема в контексті вивчення історичних дисциплін. В умовах модернізації української вищої освіти це відповідає вимогам євроінтеграції.

Варто зазначити, що CLIL підвищує мовну компетентність, мотивацію, критичне мислення, уміння працювати з автентичною науковою літературою. Водночас в історичних спеціальностях CLIL має унікальні переваги: через використання візуальних історичних матеріалів (наприклад, ілюстрацій, фото, артефактів). Дана методика стимулює історичне мислення та знижує мовний бар'єр, одночасно формуючи історичну грамотність у англомовному дискурсі.

Незважаючи на активне впровадження CLIL у природничих, технічних і педагогічних дисциплінах, його застосування в історичній освіті України залишається недостатньо розробленим і випробуваним. Це створює наукову й методичну нішу: необхідність розробки, апробації та дослідження ефективних підходів CLIL адаптованих саме для студентів – майбутніх істориків.

Отже, актуальність теми зумовлена такими чинниками:

- відповіддю на європейські освітні виклики (євроінтеграція, вимоги до подвійної компетентності);
- зростаючими потребами студентів історичних спеціальностей у мовній, академічній та міжкультурній мобільності;
- наявністю підтвердженої ефективності CLIL, включаючи історичну грамотність та критичне мислення;
- недостатністю методичних напрацювань саме в історичній гуманітарній сфері України.

Метою статті є аналіз основних підходів CLIL, які сприяють одночасному розвитку мовної та предметної компетентності у студентів історичних спеціальностей.

Розглянемо теоретичні засади CLIL. CLIL – це підхід, при якому іноземна мова використовується як засіб опанування предметного змісту [3; 6]. Його основа – принципи 4C's:

- Content (зміст): засвоєння академічних знань;
- Communication (комунікація): розвиток мовленнєвих умінь;
- Cognition (мислення): формування навичок критичного та аналітичного мислення;
- Culture (культура): розширення міжкультурної компетентності [1].

На відміну від традиційного викладання іноземної мови, CLIL орієнтований не лише на мовний результат, а й на професійно орієнтовані знання та вміння [4].

Важливо звернути увагу на мовну та предметну компетентність у контексті CLIL. **Мовна компетентність охоплює:**

- General English – базові мовні навички;
- Academic English – вміння читати, писати та презентувати академічні тексти [1];
- ESP (English for Specific Purposes) – фахову лексику та комунікаційні стратегії для істориків [5].

Предметна компетентність для студентів історії включає:

- аналіз і критичну інтерпретацію джерел;
- встановлення причинно-наслідкових зв'язків;
- оцінку історичних інтерпретацій та концепцій [7; 9].

У CLIL розвиток цих компетентностей відбувається паралельно, коли мова є інструментом здобуття знань [2; 6]. У цьому контексті важливо виокремити основні підходи до реалізації CLIL у навчанні історії з використанням знань англійської мови або викладання історичних дисциплін англійською мовою.

1. *Текстоцентричний підхід* передбачає роботу з автентичними історичними документами англійською мовою: хроніками, дипломатичними листами, договорами, газетними публікаціями [1]. Приклад завдання: студентам пропонується уривок з Версальського договору англійською мовою з подальшим завданням скласти стислий виклад та обговорити політичні наслідки його підписання.

2. *Проектно-орієнтований підхід*. Студенти виконують дослідницькі проекти на історичну тематику з використанням англомовних джерел [3]. Приклад завдання: група студентів готує мультимедійну презентацію англійською на тему «Вплив Промислової революції на соціальну структуру Британії».

3. *Дискусійно-дебатний підхід* використовується для формування навичок аргументації та академічної дискусії [5; 7]. Приклад завдання: організація дебатів англійською на тему «Чи могла бути уникнена Друга світова війна?».

4. *Мультимедійний підхід* включає роботу з відеоматеріалами, інтерактивними картами, онлайн-архівом [2]. Приклад завдання: перегляд фрагмента документального фільму англійською з подальшим аналізом історичної точності та упередженості подачі матеріалу.

Практика викладання іноземної мови для студентів-істориків дає підстави пропонувати методичні рекомендації для викладачів щодо впровадження CLIL, а саме:

- поступове введення спеціальної лексики з історії для зниження мовного бар'єру [3].
- поєднання адаптованих і автентичних матеріалів залежно від рівня володіння англійською [6].
- розвиток критичного мислення через завдання на аналіз різних інтерпретацій подій [7].
- оцінювання окремо мовної та предметної складової роботи студентів [4; 9].

Важливо звернути увагу на виклики та шляхи їх подолання при впровадженні методів CLIL. Ними є:

- мовний бар'єр – використання глосаріїв та мовних опор [2];
- нестача ресурсів – створення викладачем власних навчальних матеріалів [5];
- підготовка викладачів – проведення тренінгів та обмін досвідом між фахівцями [4; 8].

Отже, CLIL є ефективним інструментом інтеграції вивчення англійської мови та історії, оскільки дозволяє студентам не лише вдосконалювати мовні навички, але й поглиблювати розуміння предметного змісту. Найефективнішими підходами є текстоцентричний, проектний, дискусійний та мультимедійний, які сприяють формуванню подвійної компетентності та підготовці студентів до міжнародної академічної комунікації.

Література

- [1] Coyle, D., Hood, P., Marsh, D. *CLIL: Content and Language Integrated Learning*. Cambridge : Cambridge University Press, 2010. 184 p.
- [2] Mehisto, P., Marsh, D., Frigols, M. J. *Uncovering CLIL: Content and Language Integrated Learning in Bilingual and Multilingual Education*. Oxford : Macmillan Education, 2008. 247 p.
- [3] Bentley, K. *The TKT Course CLIL Module*. Cambridge : Cambridge University Press, 2010. 120 p.
- [4] Zaskaleta S. Trends in the professional training of history teachers in the system of pedagogical education in the context of Ukrainians integration into European education. // Norwegian Journal of development of the International Science ISSN 3453-9875 VOL. 2.
- [5] Zaskaleta S. Pedagogical and Social Significance of Historical Local Lore in Modern Institutions of General Secondary Education and Institutions of Higher Education. *Intellectual Archive*. 2021. April–June. P. 11–15/
- [6] Marsh, D. *CLIL/EMILE – The European Dimension: Actions, Trends and Foresight Potential*. Jyväskylä : University of Jyväskylä, 2002. 192 p.
- [7] Гураль, С. К. Міжкультурна комунікація у процесі викладання іноземних мов студентам історичних спеціальностей. *Іноземні мови*. 2019. № 3. С. 15–20.
- [8] Україна. Міністерство освіти і науки. Концепція розвитку англійської мови в університетах. Наказ МОН України від 02.07.2019 № 957. URL: <https://mon.gov.ua> (дата звернення: 10.08.2025).
- [9] Наказ Міністерства освіти і науки України: Стандарт вищої освіти перший (бакалаврський) рівень, галузь знань 03 «Гуманітарні науки», спеціальність 032 «Історія та археологія». Затв. наказом МОН України від 20.06.2019 № 873. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://mon.gov.ua> (дата звернення: 10.08.2025).file:///C:/Users/HP/Downloads/032-Istoriya.ta.arkheol-mah.21.10.22.pdf

MAIN APPROACHES TO CLIL FOR DEVELOPING LANGUAGE AND SUBJECT MATTER COMPETENCES OF HISTORY STUDENTS

Zaskalieta Svitlana, Buhlai Natalia,

Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Mykolaiv, Ukraine

The article examines the main approaches of Content and Language Integrated Learning (CLIL) as an effective tool for the simultaneous development of language and subject-matter competences of history students. The relevance of CLIL implementation is substantiated in the context of European integration and the modernization of higher education in Ukraine. The paper analyzes the advantages of this approach, including increased motivation to learn foreign languages, the development of critical thinking, the ability to work with authentic sources, and the enhancement of intercultural communication skills. The study identifies current challenges in applying CLIL to the humanities in Ukraine, particularly the insufficient methodological adaptation for history-related disciplines. Promising directions for further research and methodological adjustments of CLIL for the training of future historians are proposed, aiming to improve their academic mobility and competitiveness in the labor market.

Keywords: CLIL, content and language integrated learning, history education, language competence, subject-matter competence, academic mobility.

УДК 378:371.134

ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЯ У ВИЩІЙ ПЕДАГОГІЧНІЙ ОСВІТІ

Корнієнко І.А.*кандидат філологічних наук,**доцент кафедри педагогіки та освітнього менеджменту**Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,**м. Миколаїв, Україна**iakorni74@gmail.com*

Анотація. У тезах перспективи педагогічної освіти в Україні пов'язуються з ціннісною орієнтацією на розвиток особистості в контексті філософії людиноцентризму та пріоритетів глобального освітнього простору. Здійснення студентоцентрованого навчання на основі компетентнісного підходу зумовлюється особистісною домінантою вищої освіти, покликаною забезпечити інтереси здобувачів та їхні можливості щодо працевлаштування й самореалізації. Актуалізується індивідуальний підхід у вищій освіті, інструментом якого служить персональна освітня траєкторія студента, що в змозі реалізувати його освітньо-розвивальні потреби й сформувані основи фахової суб'єктності майбутнього вчителя.

Ключові слова: особистісно орієнтована парадигма освіти, професійні педагогічні цінності, індивідуальна освітня траєкторія, компетентнісне навчання, суб'єктність здобувача вищої освіти.

Модернізація вищої освіти України, зумовлена спрямуванням суспільства на гуманітарно-демократичні цінності, відбувається нині в особистісно орієнтованому просторі. У Законі України «Про вищу освіту» (2002), Стратегії людського розвитку (2021), наукових працях провідних учених (І. Бех, О. Вишневський, С. Гончаренко, В. Кремень, Ю. Рашкевич, О. Савченко) стверджується пріоритетність розвитку особи, яка навчається й готується до подальшої продуктивної навчальної та професійної діяльності. У Національній доктрині розвитку освіти (2002) її особистісна домінанта визначена пріоритетним напрямом державної політики. У цьому контексті актуалізується необхідність самоосвіти й саморозвитку людини протягом усього життя.

Мета дослідження полягає в поглибленні поняття індивідуалізації навчання у вищій школі.

Здійснення ідеї людиноцентризму в освітньому просторі (В. Кремень) забезпечує дитиноцентричність середньої та студентоцентричність вищої школи, що означає наповнення змісту й результату педагогічного процесу особистісно значущими знаннями, вміннями та якостями ціннісного характеру. Стосовно здобувачів педагогічної освіти актуальним вважаємо виховання в них професійних цінностей: відчуття престижу обраної професії (О. Савченко), уявлення про значення психолого-педагогічних наук і навчальних дисциплін для професійного становлення (І. Зязюн), усвідомлення необхідності й переваг гуманізації педагогічної комунікації та практичної взаємодії учасників навчально-виховного процесу

(О. Кучерявий), інтересу до здобутків національної освіти (В. Кремень, О. Сухомлинська) тощо.

Актуальний у полі вищої педагогічної освіти студентоцентризований підхід, як визначено в національному освітньому глосарії, передбачає зосередження на результатах навчання та врахування особистих пріоритетів здобувачів освіти щодо вибору змісту, темпу, способу та місця навчання [1, с. 40], що є помітним кроком до індивідуалізації освітнього процесу. Особисті пізнавальні інтереси й соціальні потреби здобувачів вищої освіти реалізуються, як визначено в чинному законі України «Про вищу освіту» (2014), за індивідуальною освітньою траєкторією, що накреслює персональний навчальний шлях студента і ґрунтується на особистому виборі освітньо-професійної програми.

Як засіб реалізації особистого потенціалу здобувача вищої освіти, індивідуальна освітня траєкторія зумовлює відповідне формування індивідуального навчального плану й зорієнтованість його на такий же індивідуальний результат освіти, який має передбачати й особливі можливості для працевлаштування випускника. Важливо передбачити ширшу структуру навчальної взаємодії викладача й студента, приділивши належну увагу виконанню індивідуальних проєктів, лабораторній та самостійній роботі, консультаціям тощо. Утім, на практиці індивідуалізація педагогічної освіти нерідко обмежується вибірковою частиною загального навчального плану, що неповно узгоджується з індивідуальною освітньою траєкторією здобувача вищої освіти.

Індивідуалізація формування навчального плану здійснює особистісний вплив на здобувача вищої освіти, який свідомо обирає пріоритетні для себе кваліфікаційні параметри й зацікавлено йде до своєї мети. Персоналізація змісту й результату педагогічної освіти робить студента активним суб'єктом навчального процесу, що має неабияке мотиваційне значення для його професійного-особистісного розвитку. Суб'єктність майбутнього вчителя реалізується в його спроможності вмотивовано обирати професію, знаходити раціональні шляхи й засоби фахового становлення, самостійно керувати процесом освіти, впливати на власний результат навчання, а також у готовності його на основі свого суб'єктного досвіду пізнавальної діяльності до неперервної освіти та самовдосконалення.

Погоджуючись із Ю. Рашкевичем у тому, що слід розрізняти компетентності й результати навчання [2, с. 7–9], вважаємо суб'єктний підхід до педагогічної освіти, що базується на студентоцентризованому навчанні, більше пов'язаним із компетентностями, що їх засвоює здобувач вищої освіти, ніж із очікуваними результатами освіти, які визначають викладачі. Саме компетентнісне навчання має професійну проєкцію на особистість майбутнього вчителя, бо реалізується не в заданих освітньою програмою показниках результатів підготовки фахівців, а внаслідок переведення їх у внутрішній план здобувача, який у кожного з них різний, індивідуальний. Результати ж навчання, за методологією Тюнінга, формулюються в термінах компетентностей, що робить компетентності й результати навчання основними категоріями студентоцентризованого навчання (Ю. Рашкевич).

Отже, індивідуалізація педагогічної освіти означає компетентнісну підготовку майбутнього вчителя в парадигмі особистісно орієнтованого навчання й виховання за індивідуальною освітньою траєкторією, що забезпечує персоналізацію шляху фахового становлення педагога на основі його професійної суб'єктності й особистісного самоствердження та саморозвитку. Суб'єктна професійна свідомість майбутнього вчителя є

основою для партнерської взаємодії його з учнями й виступає для них сприятливим чинником пізнавальної ініціативи, самоосвіти й самовиховання.

Література

[1] Кузьменко Ю. В., Ситченко А. Л., Корнієнко І. А. Професійна суб'єктність як чинник студентоцентризованої освіти майбутніх учителів української мови літератури. *Педагогічний альманах*. 2024. Вип. 57. С. 37–44.

[2] Розроблення освітніх програм: методичні рекомендації / Авт.: В. М. Захарченко, В. І. Луговий, Ю. М. Рашкевич, Ж. В. Таланова / За ред. В. Г. Кременя. Київ : ДП «НВЦ «Пріоритети», 1014. 120 с.

INDIVIDUALIZATION IN HIGHER PEDAGOGICAL EDUCATION

Korniienko I. A.

Candidate of Philological Sciences,

Associate Professor of the Department of Pedagogy and Educational Management of the Admiral Makarov National University of Shipbuilding,

Mykolaiv, Ukraine

iakorni74@gmail.com

In the theses, the prospects of pedagogical education in Ukraine are associated with a value orientation on the development of the individual in the context of the philosophy of human-centeredness and the priorities of the global educational space. The implementation of student-centered learning based on the competence approach is determined by the personal dominant of higher education, which is intended to ensure the interests of applicants and their opportunities for employment and self-realization. An individual approach in higher education is being actualized, the tool of which is the personal educational trajectory of the student, which is able to realize his educational and developmental needs and form the foundations of the professional subjectivity of the future teacher.

Keywords: personality-oriented educational paradigm, professional pedagogical values, individual educational trajectory, competence-based learning, subjectivity of a higher education student.

УДК 316.6:159.9

**ВПЛИВ МЕДІАГРАМОТНОСТІ НА СОЦІАЛЬНУ АДАПТАЦІЮ:
ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ****Корольова Т.М.***магістрантка**Навчально-наукового інституту імені В. О. Сухомлинського**Національного університету кораблебудування**імені адмірала Макарова, Миколаїв, Україна**Koroltat88@gmail.com**Науковий керівник: **Кравчук О. Ю.**,**кандидат політичних наук,**доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін і філософії*

Анотація. У тезах досліджується психологічний аспект медіаграмотності як чинника, що сприяє соціальній адаптації особистості. Акцентовано на її впливі на формування критичного мислення, емоційного самоконтролю та соціальної інтеграції. Наголошується на ролі критичного мислення, емоційної саморегуляції та соціальної чутливості як складових медіаграмотності.

Ключові слова: медіаграмотність, соціальна адаптація, психологія, критичне мислення, соціальні компетентності.

Вступна частина. У сучасному інформаційному суспільстві формування психологічної стійкості до медіавпливів стає важливим компонентом соціального функціонування особистості. Зростання обсягів інформації та її вплив на мислення, емоції й поведінку актуалізує потребу у розвитку медіаграмотності – здатності критично сприймати, аналізувати, оцінювати та використовувати медіаконтент [1, с. 9].

Мета роботи. Метою є з'ясування ролі медіаграмотності як психологічного ресурсу в процесі соціальної адаптації особистості, а також визначення її ключових психологічних чинників.

Основна частина. Медіаграмотність визначається як здатність особистості свідомо сприймати, аналізувати, критично оцінювати інформацію з різних медіа-джерел та використовувати її для прийняття рішень і побудови соціальних зв'язків. У психології цей феномен пов'язується з розвитком критичного мислення, рефлексії, емоційної саморегуляції, медіаінтелекту [2, с. 24].

Ряд досліджень свідчить про те, що підвищення рівня медіаграмотності покращує здатність до соціальної адаптації, знижує рівень тривожності, сприяє розвитку емпатії та самостійного мислення. Люди з високим рівнем медіаграмотності демонструють більшу психологічну гнучкість, критичність до фейкової інформації, схильність до діалогу [3, с. 112].

У дослідженні Н. Приходькіної зазначено, що медіаосвіта в англomовних країнах розглядається не лише як освітній напрям, а як соціальна практика, що сприяє розвитку особистості, здатної до відповідальної інформаційної поведінки [4]. У вітчизняному контексті, згідно з Концепцією медіаосвіти в Україні, медіаграмотність також розглядається як

інтегрований психолого-педагогічний процес, спрямований на розвиток самосвідомості й соціальної відповідальності [1, с. 6].

З психологічної точки зору, ключовими компонентами медіаграмотності є:

- Критичне мислення – здатність до аналітичного осмислення інформації;
- Емоційна саморегуляція – контроль над емоційною реакцією на контент;
- Мотиваційна готовність до навчання – відкрита позиція до саморозвитку;
- Соціальна чутливість – здатність розуміти інші точки зору та зберігати емоційний баланс у спілкуванні.

Відсутність або недостатній розвиток цих складових може призводити до емоційного виснаження, дезадаптації, зниження самоповаги. Особливо це стосується підлітків, які формують уявлення про світ переважно через інтернет та соціальні мережі [5, с. 73].

Таким чином, розвиток медіаграмотності є не лише освітнім, а й психокорекційним засобом, що дозволяє зменшити негативні впливи медіаполя, підвищити рівень саморефлексії та соціального благополуччя.

Висновки. Таким чином, медіаграмотність у психологічному вимірі є важливим ресурсом соціальної адаптації особистості. Її розвиток у межах як формальної освіти, так і неформального середовища сприяє зміцненню психоемоційної стійкості, формуванню критичного мислення та конструктивної соціальної взаємодії. Психологічна підтримка в цьому процесі є актуальною як у навчальному середовищі, так і в родині, що вимагає інтеграції медіаосвіти в міждисциплінарний підхід до формування соціальної компетентності.

Література

- [1] Концепція впровадження медіаосвіти в Україні (нова редакція) / за ред. Л. А. Найдюкової, М. М. Слюсаревського. – Київ : Інститут соціальної та політичної психології НАПН України, 2016. – 16 с.
- [2] Чурилов Ю. Критичне мислення як чинник інформаційної безпеки особистості / Ю. Чурилов // Освіта та розвиток обдарованої особистості. – 2020. – № 4. – С. 24–28.
- [3] Приходькіна Н. О. Концептуальні підходи до розвитку медіаосвіти в англомовних країнах: особливості теорії критичного мислення / Н. О. Приходькіна // Теорія та методика управління освітою. – 2019. – Т. 1(22). – Режим доступу: <https://umo.edu.ua/images/file/2019/teoria/1.pdf>
- [4] Волошенюк О. Медіаграмотність як складова соціального капіталу сучасної молоді / О. Волошенюк // Медіаосвіта. – 2018. – № 3. – С. 73–78.

THE IMPACT OF MEDIA LITERACY ON SOCIAL ADAPTATION: A PSYCHOLOGICAL PERSPECTIVE.

Koroliova Tetiana Mykolaivna

Educational and Scientific Institute named after V. O. Sukhomlynskyi

Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Mykolaiv, Ukraine

Abstract. The theses explore the psychological aspect of media literacy as a factor contributing to an individual's social adaptation. Emphasis is placed on its influence on the development of critical thinking, emotional self-control, and social integration. The role of critical thinking, emotional self-regulation, and social sensitivity as components of media literacy is highlighted.

Keywords: media literacy, social adaptation, psychology, critical thinking, social competencies.

УДК 378.147:37.018.43

**ОСВІТНЬО-ВИХОВНЕ СЕРЕДОВИЩЕ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЯК ЧИННИК
ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІОНАЛІЗМУ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ****Курчатова А.В.***кандидат педагогічних наук,**доцент кафедри дошкільної освіти**Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,**м. Миколаїв, Україна**kurchat67@gmail.com*

Анотація. На основі теоретичного аналізу наукової літератури у статті розкрито роль освітньо-виховного середовища закладу вищої освіти у процесі формування професіоналізму майбутнього фахівця. Розглянуто основні складові середовища, його функції та вплив на становлення особистості майбутнього фахівця. Наголошено на педагогічних умовах, що сприяють формуванню ціннісних орієнтацій, професійної етики, комунікативної компетентності та самосвідомості майбутніх фахівців. Виявлено необхідності цілісного підходу до організації освітньо-виховного процесу в закладі вищої освіти з урахуванням сучасних викликів та потреб суспільства.

Ключові слова: освітньо-виховне середовище, професійна культура, заклад вищої освіти, фахова підготовка, особистісний розвиток, цінності, професійне становлення.

Вступна частина. У сучасних умовах трансформації системи вищої освіти особливої актуальності набуває проблема формування професійної культури майбутнього фахівця. Інтеграція у європейський освітній простір, зміни на ринку праці, зростаючі вимоги до якості підготовки спеціалістів вимагають нового підходу до організації освітньо-виховного процесу в закладах вищої освіти (ЗВО). Традиційно мета підготовки майбутнього фахівців у ЗВО визначається потребами суспільства, соціальним замовленням та рівнем розвитку науки і техніки. Сучасним роботодавцям потрібна не просто кваліфікація фахівця, котра асоціюється з умінням виконувати ті чи інші операції та дії, а компетентність, у якій поєднується кваліфікація та активна здатність оперативно використовувати наявні ресурси та потенціал власної особистості, працювати в групі, ініціативність та креативність.

Сучасне суспільство потребує висококваліфікованих фахівців не лише з глибокими професійними знаннями, а й зі сформованою системою цінностей, відповідальною громадянською позицією та розвиненою професійною культурою. У зв'язку з цим особливої уваги набуває питання створення сприятливого освітньо-виховного середовища в ЗВО, яке б забезпечувало не лише академічну підготовку, а й цілісний розвиток особистості здобувача освіти як майбутнього професіонала [1, с. 5].

Попри визнання значущості цього чинника в педагогічній науці та практиці, досі залишаються недостатньо дослідженими питання структури, механізмів функціонування, принципів і педагогічних умов формування ефективного освітньо-виховного середовища,

здатного сприяти становленню професіоналізму молодих фахівців. Це обумовлює актуальність наукового аналізу даної проблематики.

Мета роботи. Аналіз сутності освітньо-виховного середовища ЗВО як фактора, що впливає на формування професіоналізму майбутнього фахівця, а також виявлення основних умов і засобів його оптимізації.

Основна частина. Освітньо-виховне середовище ЗВО є важливим простором, у якому відбувається становлення особистості здобувача освіти як майбутнього фахівця. Воно поєднує в собі систему навчальних, наукових та культурно-виховних впливів, що формують не лише професійні знання й уміння, а й цінності, етику та світогляд. Саме в такому середовищі закладаються основи професійної культури – сукупності норм, стандартів і моделей поведінки, необхідних для успішної діяльності у вибраній сфері. Ефективно організоване освітньо-виховне середовище сприяє розвитку критичного мислення, комунікативних навичок та відповідального ставлення до професійної діяльності, готуючи здобувача освіти до викликів сучасного суспільства [2, с. 67].

Проблема **освітньо-виховного середовища ЗВО як чинника формування професіоналізму майбутнього фахівця** досліджувалася як українськими, так і зарубіжними науковцями у сферах педагогіки, психології та соціології освіти. Серед них: **І. Зязюн, В. Кремень, О. Сухомлинська** – розглядали роль освіти та виховного середовища у становленні особистості та формуванні професійних цінностей; **Н. Бібік, Т. Левченко, Л. Хоружа** – досліджували педагогічні умови формування професійної культури студентів; **А. Алексюк, О. Психота** – аналізували інноваційні технології та методики організації освітнього простору; **В. Андрущенко, С. Сисосва** – розкривали концепцію освітнього середовища як інтегрованого простору навчання і виховання. Зарубіжні науковці: **В. Bernstein, P. Bourdieu, J. Dewey** – вивчали вплив соціокультурних та інституційних факторів на професійне становлення особистості.

Ці дослідження підкреслюють, що середовище ЗВО є не лише місцем здобуття знань, а й потужним інструментом формування професійних норм, етики та світогляду майбутніх фахівців – спеціалістів.

Розглянемо детальніше сучасні підходи до освітньо-виховного середовища ЗВО як чинника формування професіоналізму майбутнього фахівця.

Над поняттям «освітньо-виховне середовище» плідно працюють протягом останніх років вітчизняні й зарубіжні вчені. Так, К. Приходченко тлумачить поняття «освітньо-виховне середовище» як «частина соціокультурного простору, зона взаємодії освітніх систем, їх елементів, освітнього матеріалу і суб'єктів освітніх процесів».

Освітньо-виховне середовище – це результат творчої діяльності, спрямованої на визначення компонентів середовища, виявлення і встановлення зв'язку між компонентами та включення студентів у цю діяльність [3, с. 177].

Освітньо-виховне середовище ЗВО є ключовим чинником формування професіоналізму майбутнього фахівця. Воно охоплює сукупність умов, що впливають на розвиток особистості студента як професіонала, включаючи навчальний процес, позааудиторну діяльність, взаємодію з викладачами та однолітками, а також матеріально-технічну базу.

Складові освітньо-виховного середовища: навчальний процес (якість викладання, використання сучасних методів навчання, наявність можливостей для практичної

підготовки та наукової роботи, регулярні консультації, ділове спілкування, яке створює умови для розвитку ініціативи, пошукової роботи, бажання зробити більше, ніж пропонує викладач); виховна робота (заходи, спрямовані на формування моральних, етичних, громадянських якостей, патріотизму, активної життєвої позиції, закладу вищої освіти як школи життєвої самотворчості – ідеї самоудосконалення, самореалізації, а значить – залучення здобувачів освіти до активної управлінської діяльності, що підвищує рівень їх відповідальності за свої вчинки); взаємодія між суб'єктами освітнього процесу (співпраця між студентами та викладачами, створення атмосфери взаємоповаги та підтримки, розвиток навичок командної роботи, цілеспрямоване створення «ситуації успіху»); матеріально-технічна база (сучасне обладнання, доступ до необхідних ресурсів, комфортні умови для навчання та проживання); інклюзивне середовище (забезпечення рівних можливостей для всіх студентів, врахування їхніх індивідуальних потреб та особливостей, створення атмосфери толерантності та поваги до різноманітності); мотивація до навчання (створення умов для розвитку пізнавального інтересу, стимулювання самостійності та творчості, підтримка індивідуальних освітніх траєкторій); лідерські якості (вміння мотивувати та надихати інших, брати на себе відповідальність та досягати поставлених цілей).

Взаємозв'язки між названими складовими освітньо-виховного середовища ЗВО, як зауважують науковці, забезпечує динамізм розвитку, цілісність процесу готовності майбутніх фахівців до виконання професійної діяльності, формування їх професійної культури та майстерності. Освітньо-виховне середовище ЗВО є простором спільного творчого пошуку шляхів професійного зростання, в якому домінуючими є емоційна, етична, духовна сфери розвитку інтелекту, які інтегруються у професійній культурі особистості.

Тому, важливо зрозуміти, що професіоналізація процесу навчання у ЗВО починається зі створення спеціального освітньо-виховного середовища, яке має відповідні якісні характеристики, компоненти, складові, середовище повинно стати об'єктивною умовою та чинником формування майбутнього спеціаліста. Професійне спрямування повинне займати важливе місце у освітньо-виховному просторі ЗВО як система впливу на особистість майбутнього фахівця через перехід від організації освітньо-виховних заходів до організації освітньо-виховного простору ЗВО.

Отже, на цій підставі можемо стверджувати, що у педагогічній теорії вищої школи формується сучасне компетентне, орієнтоване освітньо-виховне середовище, котре базується на ідеях та принципах випереджуючої освіти, а його зміст лежить в основі розвитку здібностей і можливостей особистості самовизначатися у професійній діяльності та підготовці до мінливих умов суспільства.

Висновки. Освітньо-виховне середовище ЗВО виступає одним із ключових чинників формування професіоналізму майбутнього фахівця. Воно забезпечує не лише передачу знань і професійних умінь, а й формування ціннісних орієнтацій, моральних норм, професійної етики та соціальної відповідальності. Комплексний вплив навчальної, наукової, виховної та культурно-просвітницької діяльності створює умови для розвитку критичного мислення, комунікативної компетентності, здатності до співпраці та творчого самовираження. Саме в такому середовищі відбувається інтеграція особистісного й професійного розвитку, що сприяє становленню конкурентоспроможного, мобільного та морально зрілого спеціаліста.

Іншими словами, сучасний ЗВО має забезпечити формування справжнього професіонала, громадянина. Відповідно до концепції професійного розвитку особистості під професіоналізмом розуміється сукупність змін, які відбуваються в людині у процесі її життєдіяльності, що забезпечує ефективний рівень розв'язання складних професійних завдань. Тому надзвичайно важливим завданням сучасного ЗВО є формування особистості майбутнього професіонала, пошук нових змісту, форм і методів реалізації цього складного процесу.

Література

- [1] Бех І. Принципи сучасної освіти. *Педагогіка і психологія*. 2005. № 4. С. 5-27.
- [2] Братко М. Структура освітнього середовища вищого навчального закладу. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка*. Серія : Педагогічні науки. 2015. Вип. 135. С. 67-72. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nz_p_2015_135_19
- [3] Приходченко К., Т. Люріна, Н. Кацапина. Творче освітньо-виховне середовище: теоретичні дослідження дефініцій. *Наукові праці вищого навчального закладу «Донецький національний технічний університет»*. Серія : Педагогіка, психологія і соціологія 2014. № 1(1). С. 177-183. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npdntu_pps_2014_1%281%29__41

THE EDUCATIONAL ENVIRONMENT OF A HIGHER EDUCATION INSTITUTION AS A FACTOR IN SHAPING THE PROFESSIONALISM OF FUTURE SPECIALISTS.

Kurchatova A.V.

Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Mykolaiv, Ukraine

Based on a theoretical analysis of scientific literature, the article reveals the role of the educational environment of a higher education institution in the process of forming the professionalism of future specialists. The main components of the environment, its functions, and its influence on the formation of the personality of future specialists are considered. It highlights the pedagogical conditions that contribute to the formation of value orientations, professional ethics, communicative competence, and self-awareness of future specialists. It reveals the need for a holistic approach to the organization of the educational process in higher education institutions, taking into account the modern challenges and needs of society.

Keywords: educational environment, professional culture, higher education institution, professional training, personal development, values, professional development.

УДК 378:004

ПЕРСПЕКТИВИ ПОВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ ОСВІТЯНСЬКОЇ СФЕРИ В УКРАЇНІ**Матвієнко Л.В.***кандидат історичних наук, доцент, завідувач кафедри
соціально-гуманітарних наук та філософії**Національного університету кораблебудування ім. адмірала Макарова**м. Миколаїв, Україна,**liudmyla.matviienko@nuos.edu.ua*

Анотація. У роботі розглянуто перспективи повоєнної відбудови освітнянської сфери в Україні. Надано основні характеристики законодавчих актів та складових новітніх технологій освітнянської галузі. Запропоновано стратегію покращення становлення освітнянського процесу в Україні.

Ключові слова: перспективи, повоєнна відбудова, освітнянська сфера, Україна, вища освіта.

Вступна частина. Повномасштабна війна України з РФ, яка триває вже четвертий рік, призвела до вагомих змін, втрат та збитків зазнала кожна сфера життя українського суспільства, не стала винятком і освітнянська сфера. Основними детермінантами істотних змін у освітнянській сфері України, спричинених воєнною агресією, є такі: скорочення державних видатків на вищу освіту та бюджетних місць у закладах освіти; зниження доходів населення; значне посилення освітньої «міграції» можуть призвести до суттєвого зниження попиту на вітчизняну вищу освіту з відповідними наслідками для викладачів, адміністрацій та мережі закладів освіти усіх рівнів. Зазначене вище вимагає постійних наукових досліджень для визначення перспектив розвитку освіти у повоєнний період та зміни її парадигм, враховуючи як наявність кризової ситуації, так основні світові тренди закономірного розвитку, серед яких не останню роль відіграє потужна цифрова трансформація.

Мета роботи. Дослідити та проаналізувати перспективи повоєнної відбудови освітнянської сфери в Україні.

Основна частина. Сьогодні перед Україною постала перед масштабним викликом відновлення після війни різновекторного направлення: від економічного відновлення і реінтеграції військових до культурного та морального відродження суспільства. Вагоме значення у цих важливих процесах посідає і освітнянська сфера. Слід зазначити, що сучасні умови розвитку нашої держави вимагають використання нових інструментів у сфері освіти, які б сприяли в поєднанні стабільності та гнучкості системи управління, дозволяли їй своєчасно та ефективно реагувати на виклики зовнішнього середовища. В цьому контексті теорія лібертаріанства, яка акцентує увагу на індивідуальній свободі, мінімальному втручанні держави та вільних ринках, надає унікальні можливості підвищення ефективності публічного управління освітнянською сферою у процесі поствоєнної відбудови України [1].

Цінним ресурсом модернізації освітньої системи є розвиток неформальної освіти. В Законі України «Про освіту» [2] вже закладено основи розвитку неформальної освіти та

визнання її результатів. Важливе завдання – законодавчо визначити конкретні механізми реалізації цього процесу. Ст. 9 цього Закону серед інших форм освіти визначає дистанційну, мережеву та екстернатну. Ефективно їх реалізувати можна лише за умови – високого рівня цифровізації освітнього процесу [2]. Для цього мають розвиватися три напрями: організаційно-законодавчий, методичний, інфраструктурний. Лише за їх поєднання можна досягти бажаного ефекту. В умовах необхідного збереження та відновлення традиційної інфраструктури освітянської сфери важливим напрямом удосконалення освітнього поля є розвиток онлайн-курсів. Важливо, що в цей важкий для країни час в Україні з'являються найсучасніші освітні технології, які доступні всім українським студентам, незважаючи в якій частині світу вони нині перебувають. Вивчення англійської мови відкриває можливість спілкуватися з усім світом. Це особливо актуально для України нині, коли наша країна стрімко інтегрується у міжнародне співтовариство. Окрім того, значний попит на сучасному ринку праці, особливо на позиціях середньої та вищої ланки, мають так звані softskills (гнучкі навички), які не стосуються суто професійних компетенцій, а є комплексом таких надпрофесійних неспеціалізованих навичок: відповідальність, управління часом, здатність до роботи в команді, навички лідерства та соціального впливу, емоційний інтелект, гнучкість, адаптивність тощо [3, с. 111]. Щоб запрацювала тріада – навчання, наукові дослідження, впровадження інновацій – вища школа має взаємодіяти з високотехнологічним виробництвом. Верховна Рада України 27 липня 2022 р. ухвалила Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо функціонування інтегрованих інформаційних систем у сфері освіти» [4, с. 20]. Відповідно до ухваленого Закону, в Україні започатковується цифрова взаємодія між органами управління освітою всіх рівнів, закладами, установами та учасниками освітнього процесу, що буде реалізовуватися на базі програмно-апаратного комплексу «Автоматизований інформаційний комплекс освітнього менеджменту» (АІКОМ).

Важливим кроком для подолання кризи в освіті є ухвалення Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 лютого 2022 р. № 286 [5]. Цей документ, розроблений на період входження України до ЄС, цілі та завдання Стратегії є детальною дорожньою картою для відбудови та продовження реформування освітянської сфери у післявоєнний період. Виконання завдань, визначених Стратегією, дасть змогу зменшити деструктивні наслідки, викликані повномасштабним вторгненням РФ на територію України. Стратегія передбачає реалізацію п'яти стратегічних цілей: ефективність управління в системі вищої освіти; довіра громадян, держави та бізнесу до освітньої, наукової, інноваційної діяльності закладів вищої освіти; забезпечення якісної освітньо-наукової діяльності, конкурентноспроможної вищої освіти, що доступна для різних груп населення; інтернаціоналізація вищої освіти України; привабливість закладів вищої освіти для навчання та академічної кар'єри. У Табл. 1 зазначено основні напрями управлінської діяльності, які сприятимуть досягненню зазначених амбітних цілей.

Таблиця 1 – Стратегічні цілі розвитку вищої освіти в Україні

Ціль	Напрями управлінської діяльності для досягнення цілі
Ефективність управління в системі ВО	збільшення бюджетного фінансування та удосконалення формули розподілу за результатами діяльності; розширення бюджетного кредитування здобуття вищої освіти та освіти дорослих; модернізація мережі, укрупнення ЗВО, підтримка дослідницьких університетів
Довіра до освітньої, наукової, інноваційної діяльності закладів ВО	розширення сфери застосування зовнішнього незалежного оцінювання, адресного розміщення та проведення конкурсу; сприяння проведенню досліджень і консалтингу для бізнесу; створення умов для розвитку державно-приватного партнерства у сфері вищої освіти; запровадження ефективних механізмів виявлення порушень академічної доброчесності та процедур притягнення до академічної відповідальності.
Забезпечення якісної доступної ВО	підтримка національної та міжнародної академічної мобільності студентів, а також направлення на навчання до іноземних університетів; надання особливої підтримки мешканцям тимчасово окупованих територій, незахищеним і вразливим групам населення
Інтернаціоналізація ВО	розвиток національної системи кваліфікацій; спрощення процедур визнання іноземних освітніх кваліфікацій; трансформацію освіти в секторі безпеки та оборони відповідно до доктринальних підходів і принципів НАТО
Привабливість закладів ВО для навчання та академічної кар'єри	дотримання підходів до студентоцентрованого навчання в організації освітнього процесу; розширення перехресного вступу, спільних, міждисциплінарних і подвійних програм, дуальної та інших форм здобуття освіти; розвиток загальних компетентностей, правової культури, рухової активності, спорту та студентських змагань; розвиток програм управлінської підготовки керівного складу та перспективних лідерів ЗВО (кадровий резерв), тренінгів на підтримку реформ

Висновки. Після закінчення війни освітянська сфера в Україні зміниться. Доведеться об'єднувати заклади освіти та будувати нові на місці тих, що були знищені війною. Відбудеться глобальне переосмислення, а отже, освітянська сфера не залишиться такою, як була до війни [4, с. 24].

Серед засобів досягнення цілей та вирішення завдань відновлення освітянської сфери України важливе місце належить інтелектуальному та науковому потенціалу, технологічним розробкам та креативним організаційним ідеям.

Упровадження сучасної концепції відкритої науки є механізмом спільного використання знаннєвого ресурсу, тож інтеграція України до міжнародного дослідницького середовища, підвищення стандартів наукових досліджень і рівня доступності їх результатів є передумовою та чинником успішної модернізаційної відбудови.

Література

- [1] Липач О. Проблемні аспекти відбудови України у післявоєнний період: виклики та пріоритети для публічного управління. Теоретичні та прикладні питання державотворення. 2024. № 31. URL: <http://taais.oridu.odessa.ua/issue/view/18117>
- [2] Про освіту. Закон України від 5 вересня 2017 року № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2145-19> (дата звернення: 4.08.2025).
- [3] Топузов О. Освітня сфера України: національні пріоритети, проблеми і перспективи: монографія. Серія «Наукова школа». Київ: Педагогічна думка. 2024 208 с.
- [4] Дослідження сфери освіти в Україні. До більшої результативності, справедливості та ефективності. Огляд World Bank Group, 2020. 33 с.

[5] Про схвалення Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 лютого 2022 р. № 286-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2022-%D1%80#Text> (дата звернення: 10.11.2024).

OF POST-WAR RECONSTRUCTION OF THE ENLIGHTENMENTAL SPHERE IN UKRAINE

Matvienko L. V.

Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Mykolaiv, Ukraine

Annotation. This paper examines the prospects for the post-war reconstruction of the educational sphere in Ukraine. It outlines the main characteristics of legislative acts and the integration of the latest technologies in the educational sector. A strategy for improving the educational process in Ukraine is proposed.

Keywords: prospects, post-war reconstruction, educational sphere, Ukraine, higher education.

УДК 378.147:373.3.011.3-051:376

СУТНІСТЬ ТА СТРУКТУРА ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОГО ФЕНОМЕНУ «ГОТОВНОСТІ» МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ДО ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ ДІТЕЙ ІЗ ООП

Шапочка В.А.

здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,

Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,

м. Миколаїв, Україна

e-mail: Mechanikernikolaev@gmail.com

Анотація. У статті розкрито сутність та структуру психолого-педагогічного феномену готовності майбутніх учителів до інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами. Акцентовано увагу на викликах, що супроводжують впровадження інклюзивної освіти в Україні, зокрема на недостатній обізнаності педагогів щодо методичних, організаційних і психолого-педагогічних аспектів інклюзії. Теоретично обґрунтовано поняття «готовність» у контексті професійної діяльності вчителя та охарактеризовано його як інтегроване особистісне утворення. У статті проаналізовано основні компоненти готовності до інклюзивного навчання: ціннісно-мотиваційний, когнітивно-змістовий, операційно-діяльнісний і рефлексивно-оцінний. Зроблено висновок, що ефективна підготовка майбутнього педагога до роботи в інклюзивному середовищі передбачає не лише набуття знань і навичок, а й формування внутрішньої професійної позиції, орієнтованої на прийняття та підтримку кожної дитини.

Ключові слова: готовність, інклюзивна освіта, майбутні вчителі, особливі освітні потреби, структура готовності, компоненти.

Вступна частина. Сучасні освітні реформи базуються на особистісно орієнтованій моделі, яка передбачає повагу до прав дитини, врахування її індивідуальних особливостей, потреб, інтересів і здібностей. У цьому контексті реалізуються ідеї дитиноцентризму та впроваджується концепція інклюзивної освіти. Розвиток інклюзивного навчання в Україні зумовлюється низкою чинників, серед яких – міжнародні зобов'язання (зокрема, ратифікація Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю у грудні 2009 року), трансформація національної освітньої політики, а також зростаюче усвідомлення суспільством важливості забезпечення рівного доступу до якісної освіти для всіх дітей, у тому числі тих, що мають особливі освітні потреби.

Впровадження інклюзивної освіти в практику і досі стикається з низкою труднощів. Серед них – недостатній рівень підготовки педагогів у методичному, організаційному та психолого-педагогічному аспектах інклюзивного навчання. Як зазначає Софій Н.З., частина вчителів не до кінця розуміє зміст інклюзивної освіти, слабо орієнтується в її перевагах для всіх учасників освітнього процесу, має обмежені знання щодо нормативно-правової бази – як міжнародної, так і національної. Вони також зазнають труднощів в організації навчального процесу в умовах інклюзії, не завжди вміють ефективно співпрацювати з іншими учасниками команди супроводу та не мають чіткого уявлення про особливості розвитку дітей з порушеннями та вплив цих особливостей на процеси навчання й соціалізації.

Мета статті полягає в теоретичному обґрунтуванні сутності поняття «готовність» у контексті професійної діяльності педагога, аналізі структури цього феномену та виявленні основних психолого-педагогічних компонентів, які забезпечують ефективну підготовку майбутніх учителів до роботи в умовах інклюзивного освітнього середовища.

Основна частина. Готовність – це інтегрована особистісна характеристика, що включає мотиваційні, когнітивні, емоційно-вольові та діяльнісні компоненти, які забезпечують здатність людини до успішного здійснення певної діяльності за умов її актуалізації.

Готовність учителя до професійної діяльності – це стан сформованості професійної свідомості, знань, умінь, навичок, особистісних якостей та переконань, які забезпечують ефективне виконання педагогічних функцій, з урахуванням потреб учнів і вимог сучасної освіти.

Готовність майбутніх учителів до інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами (ООП) – це багатокомпонентне інтегроване особистісне утворення, що виявляється у здатності, мотивації, знаннях, навичках, професійних переконаннях і цінностях педагога, необхідних для успішної взаємодії з дітьми з ООП у процесі інклюзивного навчання.

Це не лише стан сформованості професійних компетентностей, а й внутрішня установка до прийняття інклюзії як педагогічної цінності, готовність до постійного навчання, співпраці з іншими фахівцями, адаптації освітнього процесу до потреб усіх учнів.

Колупаєва А.А., Таранченко О.М., готовність учителя до інклюзивного навчання визначають як професійно-особистісну готовність до прийняття інклюзивної освіти як цінності, а також сукупність знань, умінь, мотиваційних установок і здатності до взаємодії з учнями з ООП, колегами, родинами, що забезпечує ефективне навчання в інклюзивному середовищі [1, 2].

Виділяють наступну структуру феномену «готовність до інклюзивного навчання», що включає такі взаємопов'язані компоненти: *ціннісно-мотиваційний компонент* (сформованість

позитивної мотивації до роботи з дітьми з ООП; прийняття ідеї інклюзії як гуманістичної цінності; усвідомлення соціальної важливості професійної діяльності в інклюзивному середовищі); *когнітивно-змістовий (знаннявий) компонент* (знання основ інклюзивної педагогіки та спеціальної психології; обізнаність із класифікаціями ООП, особливостями розвитку і навчання дітей з різними порушеннями; знання нормативно-правового забезпечення інклюзивної освіти); *операційно-діяльнісний компонент* (вміння реалізовувати адаптивні та модифіковані методики навчання; навички організації безпечного, толерантного та розвивального освітнього середовища; здатність до командної взаємодії (з асистентом вчителя, корекційними педагогами, батьками); *рефлексивно-оцінний компонент* (здатність до саморефлексії та самооцінювання власної готовності; критичний аналіз ефективності освітньої взаємодії з дітьми з ООП; прагнення до особистісного та професійного самовдосконалення).

Висновки. Готовність до інклюзивного навчання – це система інтегрованих психологічних, педагогічних, мотиваційних і практичних характеристик, що забезпечує здатність майбутнього вчителя ефективно реалізовувати навчально-виховний процес у контексті інклюзивної освіти.

Література

- [1] Колупасва А. А. *Інклюзивна освіта: реалії та перспективи*. – К.: Логос, 2010.
- [2] Таранченко О. М. *Формування готовності вчителів до роботи в умовах інклюзивного навчання // Матеріали наук.-практ. конф.*, 2011.

THE ESSENCE AND STRUCTURE OF THE PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL PHENOMENON OF FUTURE TEACHERS' READINESS FOR INCLUSIVE EDUCATION OF CHILDREN WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS

Shapochka Viacheslav Anatoliyovich

Admiral Makarov National University of Shipbuilding

Abstract. The article explores the essence and structure of the psychological and pedagogical phenomenon of future teachers' readiness for inclusive education of children with special educational needs (SEN). The paper emphasizes the challenges that accompany the implementation of inclusive education in Ukraine, particularly the insufficient awareness of teachers regarding methodological, organizational, and psychological-pedagogical aspects of inclusion. The concept of "readiness" is theoretically substantiated in the context of the teacher's professional activity and is characterized as an integrated personal construct. The main components of readiness for inclusive teaching are analyzed: value-motivational, cognitive-content, operational-activity, and reflexive-evaluative. It is concluded that effective preparation of future teachers for working in an inclusive educational environment requires not only the acquisition of knowledge and practical skills, but also the formation of an internal professional position focused on accepting and supporting every child.

Keywords: readiness, inclusive education, future teachers, special educational needs, structure of readiness, components.

УДК 378.4:376-056.26

УМОВИ УСПІШНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Шапочка К.А.

*к.п.н., доцент, в.о.зав. кафедри спеціальної та інклюзивної освіти
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова
м. Миколаїв, Україна
kateryna.shapochka@nuos.edu.ua*

Анотація. У статті розкрито умови успішної організації інклюзивного навчання в закладах вищої освіти України в контексті реалізації принципів рівного доступу, недискримінації та соціальної справедливості. Проаналізовано чинне законодавство та нормативно-правову базу, що регламентує забезпечення прав осіб з особливими освітніми потребами на здобуття якісної вищої освіти. Виокремлено ключові напрями розвитку інклюзивної політики ЗВО: нормативно-інституційне забезпечення, архітектурна доступність і універсальний дизайн, ресурсне та технічне оснащення, підготовка педагогічних кадрів, психолого-педагогічний супровід, індивідуалізація освітньої траєкторії та активне залучення студентської спільноти. Особливу увагу приділено викликам, що постають перед освітніми закладами в умовах війни, а також необхідності міждисциплінарної взаємодії всіх учасників освітнього процесу. Зроблено висновок про те, що тільки за умов комплексного підходу та системної підтримки можливе ефективне впровадження інклюзивної моделі навчання у вищій школі.

Ключові слова: інклюзивна освіта, вища освіта, особливі освітні потреби, універсальний дизайн, доступність, інституційна політика, індивідуалізація навчання, педагогічний супровід.

Вступна частина. Забезпечення рівного доступу до якісної освіти є стратегічним пріоритетом державної освітньої політики, особливо в контексті євроінтеграційного курсу України. Створення інклюзивного освітнього середовища, яке враховує потреби кожної дитини, зокрема дітей з особливими освітніми потребами, вимагає переосмислення традиційних підходів до навчання та активного впровадження міжнародних стандартів, практик і цінностей. У сучасних умовах це не лише виклик, а й можливість для системи освіти України набути нової якості, орієнтованої на гуманізм, рівність і соціальну справедливість.

Мета роботи – теоретично обґрунтувати та окреслити ключові умови, необхідні для ефективної організації інклюзивного навчання у закладах вищої освіти України, з урахуванням сучасних законодавчих вимог, міжнародних підходів, викликів воєнного часу та потреб студентів з особливими освітніми потребами; визначити напрями удосконалення інституційної політики, освітнього середовища, кадрового потенціалу та ресурсного забезпечення для реалізації принципів доступності, рівності, гуманізму та соціальної справедливості в системі вищої освіти.

Основна частина. Існує широкий спектр законодавчих актів щодо захисту прав громадян у сфері освіти. Ці документи включають Конституцію України (1996 р.), Закон

України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю» (1991 р.), Закони України «Про повну загальну середню освіту» (2000 р.), «Про охорону дитинства» (2001 р.), «Про дошкільну освіту» (2024 р.), «Про реабілітацію осіб з інвалідністю» (2005 р.), «Про засади запобігання та протидії дискримінації» (2013 р.), «Про освіту» (2017 р.), «Про вищу освіту» (2014 р.) та ін.

В контексті питання умов успішної організації інклюзивного навчання в закладах вищої освіти, важливими є **Постанова КМУ від 10 липня 2019 р. № 635 «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах вищої освіти»**. Це основний документ, який встановлює процедури, обов'язки та стандарти забезпечення інклюзивного навчання для здобувачів вищої освіти з особливими освітніми потребами.

Закон України «Про освіту» ст. 19 – закріплює принципи освіти осіб з особливими освітніми потребами; ст. 20 – регламентує створення інклюзивних (або спеціальних) класів і груп на всіх рівнях освіти, включаючи вищу [1].

Постанова КМУ № 636 (10.07.2019) – аналогічний Порядок, але для професійно-технічних освітніх закладів. **Постанова КМУ № 1321 від 15 грудня 2021 р. «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання в закладах фахової передвищої освіти»** – порядок організації інклюзії у фаховій передвищій освіті. **Розпорядження КМУ № 527-р від 07 червня 2024 р. «Про схвалення Національної стратегії розвитку інклюзивного навчання на період до 2029 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації на 2024-2026 роки»**. **Наказ МОН № 416 від 06 березня 2025 р. «Про деякі питання інформатизації інклюзивно-ресурсних центрів»** методичні рекомендації з інформатизації інклюзивно-ресурсних центрів.

Вимоги до ресурсних кімнат, команд супроводу, асистентів, організація підтримки у воєнний час – низка наказів та листів МОН наприклад: наказ МОН № 609 від 08 червня 2018 р. (**«Про затвердження Примірною положення про команду психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами в закладі загальної середньої та дошкільної освіти»**), Лист МОН № 1/9-384 від 18 травня 2012 р. (**Інструктивно-методичний лист «Організація інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах»**).

Інклюзивна освіта у закладах вищої освіти (ЗВО) є важливою складовою реалізації права кожної людини на освіту, незалежно від стану здоров'я, соціального статусу чи особливих освітніх потреб. Сучасні виклики, з якими стикаються педагоги закладів вищої освіти, що здійснюють підготовку майбутніх педагогів до роботи в інклюзивному освітньому середовищі, вимагають системного переосмислення змісту, форм і методів професійної підготовки. Практичний досвід, бесіди з колегами та спостереження, аналіз навчальних планів дозволили нам виокремити ключові проблемні аспекти, що потребують теоретичного аналізу та практичного вирішення *для педагогів закладів вищої освіти*, а саме підготовка майбутніх педагогів, адаптація ОП; індивідуалізація освітнього процесу, відсутність практичного досвіду у студентів; менеджмент спеціальної та інклюзивної освіти, координація діяльності міждисциплінарної команди супроводу; забезпечення доступності ЗВО, універсальний дизайн (УД) [2].

Успішна організація інклюзивного навчання потребує створення відповідних умов, які забезпечують рівний доступ, участь і досягнення освітніх результатів усіма студентами.

1. Нормативно-правова база та інституційна політика

– Наявність чітко визначених внутрішніх нормативних документів ЗВО, які регламентують інклюзивну практику.

– Впровадження політики недискримінації, рівності можливостей та академічної доброчесності.

Відповідно до п.3. **Постанова КМУ від 10 липня 2019 р. № 635** заклади вищої освіти надають освітні послуги здобувачам освіти на рівній основі, без дискримінації, незалежно від віку, громадянства, місця проживання, статі, кольору шкіри, соціального і майнового стану, національності, мови, походження, стану здоров'я, ставлення до релігії, наявності судимості, а також від інших обставин із застосуванням особистісно орієнтованих методів навчання та з урахуванням індивідуальних особливостей навчально-пізнавальної діяльності усіх здобувачів освіти, рекомендацій індивідуальної програми реабілітації особи з інвалідністю (за наявності) та/або висновку про комплексну психолого-педагогічну оцінку розвитку особи (за наявності), що надається інклюзивно-ресурсним центром [3].

2. Архітектурна доступність та адаптація простору (п.4. **Постанова КМУ від 10 липня 2019 р. № 635)**

– Забезпечення фізичної доступності будівель, аудиторій, гуртожитків та санітарно-гігієнічних приміщень.

– Створення інклюзивного освітнього середовища, яке враховує потреби студентів з порушеннями опорно-рухового апарату, зору, слуху тощо.

– Застосування принципів універсального дизайну в освітньому процесі; приведення території закладу вищої освіти, будівель, споруд та приміщень у відповідність з вимогами державних будівельних норм, стандартів та правил. У разі коли наявні будівлі, споруди та приміщення закладів вищої освіти неможливо повністю пристосувати для потреб осіб з інвалідністю, здійснюється їх розумне пристосування з урахуванням універсального дизайну.

3. Оснащення освітнього процесу

– Використання спеціальних технічних засобів навчання (Брайлівські дисплеї, FM-системи, відеотекстові адаптери тощо).

– Доступ до цифрових платформ та навчальних матеріалів у форматах, зручних для студентів з ООП (аудіо, субтитри, адаптовані шрифти тощо).

4. Підготовка педагогічного персоналу

– Підвищення кваліфікації викладачів щодо інклюзивної педагогіки, диференційованого підходу, форм та методів супроводу студентів з ООП.

– Формування інклюзивної культури серед викладачів і працівників ЗВО.

5. Психолого-педагогічний супровід

– Функціонування в університеті центрів підтримки студентів з інвалідністю та ООП (сервіс-підрозділи, служби супроводу).

– Надання психологічної, соціальної та педагогічної підтримки, індивідуальне консультування.

Постанова КМУ від 10 липня 2019 р. № 635 п.7: з метою організації інклюзивного навчання у закладі вищої освіти в межах існуючої штатної чисельності може створюватися спеціальний навчально-реабілітаційний підрозділ або група психолого-педагогічного супроводу [3].

Постанова КМУ від 10 липня 2019 р. № 635 п.11: спеціальний навчально-реабілітаційний підрозділ або група психолого-педагогічного супроводу виконує такі завдання:

співпрацює із структурними підрозділами закладу вищої освіти щодо організації інклюзивного навчання та забезпечення навчально-реабілітаційного супроводу здобувачів освіти з особливими освітніми потребами;

розробляє індивідуальний навчальний план здобувача освіти з особливими освітніми потребами, проводить моніторинг його виконання, вносить до нього зміни;

організовує підготовку (підвищення кваліфікації) науково-педагогічних працівників закладу вищої освіти та соціальних працівників, волонтерів для роботи із здобувачами освіти з особливими освітніми потребами шляхом проведення лекцій, семінарів, тренінгів, засідань за круглим столом тощо;

консультує та надає методичну допомогу науково-педагогічним працівникам закладу вищої освіти щодо організації освітнього процесу здобувачів освіти з особливими освітніми потребами;

провадить інформаційно-просвітницьку діяльність з формування толерантного ставлення до здобувачів освіти з особливими освітніми потребами [3].

6. Індивідуалізація освітньої траєкторії

– Розробка індивідуального плану навчання з урахуванням можливостей та потреб студента.

– Гнучкість у формах і термінах проходження навчальних модулів, складання заліків та іспитів.

Постанова КМУ від 10 липня 2019 р. № 635 п.12 Індивідуальний навчальний план здобувача освіти з особливими освітніми потребами розробляється за його участю, з урахуванням рекомендацій індивідуальної програми реабілітації особи з інвалідністю (за наявності) та/або висновку про комплексну психолого-педагогічну оцінку розвитку особи (за наявності), підписується таким здобувачем освіти та затверджується керівником закладу вищої освіти [3].

7. Залучення студентської спільноти

– Розвиток волонтерських ініціатив щодо підтримки студентів з ООП.

– Формування толерантного середовища та культури співпраці.

Висновки. Ефективне впровадження інклюзії у закладах вищої освіти вимагає комплексного підходу, міждисциплінарної взаємодії та залучення всіх учасників освітнього процесу. Лише за умов системної підтримки та створення сприятливого освітнього середовища можливе реальне включення студентів з особливими освітніми потребами у академічне та соціальне життя ЗВО.

Література

[1] Закон України «Про освіту» URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>

[2] Закон України «Про вищу освіту» URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>

[3] Постанова КМУ від 10 липня 2019 р. № 635 «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах вищої освіти» URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/635-2019-%D0%BF>

CONDITIONS FOR THE SUCCESSFUL IMPLEMENTATION OF INCLUSIVE EDUCATION IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

Shapochka Kateryna Anatoliivna

Admiral Makarov National University of Shipbuilding

Abstract. The article explores the conditions necessary for the successful implementation of inclusive education in higher education institutions of Ukraine, in the context of ensuring equal access, non-discrimination, and social justice. The current legal and regulatory framework governing the rights of persons with special educational needs to receive quality higher education is analyzed. Key areas of inclusive policy development in universities are outlined, including institutional and legal support, architectural accessibility and universal design, resource and technical provision, teacher training, psycho-pedagogical support, individualized educational pathways, and active student involvement. Special attention is paid to the challenges faced by educational institutions during wartime, as well as the need for interdisciplinary cooperation among all stakeholders in the educational process. The article concludes that only through a comprehensive approach and systemic support can the effective implementation of an inclusive model of education in higher education be achieved.

Keywords: inclusive education, higher education, special educational needs, universal design, accessibility, institutional policy, individualized learning, pedagogical support.

УДК 37.015.31:378.14

СУТНІСНО-ЗМІСТОВІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПЕДАГОГІЧНОЇ ТВОРЧОСТІ У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ

Щербак І.В.

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри музичного мистецтва

Національного університету кораблебудування

імені адмірала Макарова, м. Миколаїв, Україна

shcher.i.v@gmail.com

Анотація. У тезах проаналізовано сутнісно-змістові характеристики педагогічної творчості у професійній підготовці майбутніх учителів. Розглянуто понятійно-категоріальний апарат та уточнено наукові підходи до визначення педагогічної творчості як феномена освітнього процесу. Виокремлено особистісні, інтелектуальні та мотиваційні чинники, що зумовлюють ефективність творчої діяльності педагога. Обґрунтовано значення педагогічної творчості для формування професійної компетентності та забезпечення високої якості

освітньої взаємодії. Підкреслено необхідність цілеспрямованого розвитку творчого потенціалу майбутніх учителів у процесі їхньої фахової підготовки.

Ключові слова: педагогічна творчість, професійна підготовка, майбутні вчителі, творчий потенціал, професійна компетентність, освітній процес.

Вступ. Відповідно до Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки, пріоритетними завданнями є підвищення якості освіти, забезпечення її конкурентоспроможності та доступності, а також інтеграція національної системи освіти до європейського освітнього простору. Удосконалення професійної підготовки майбутніх учителів зумовлює необхідність цілеспрямованого формування особистісних і професійних якостей педагога, орієнтованих на потреби сучасного ринку освітніх послуг. Важливою складовою цього процесу виступає розвиток педагогічної компетентності, невід’ємним елементом якої є сформованість навичок педагогічної творчості.

Мета роботи полягає в аналізі специфіки та сутнісних характеристик педагогічної творчості в контексті професійної підготовки майбутніх учителів.

Основна частина. Сутність й особливості педагогічної творчості досліджували ряд науковців: В. Андрєєв, Н. Гузій, М. Данилов, В. Кан-Калик, А. Коменський, В. Кремень, В. Лозова, Й. Песталоцці, М. Поташник, Л. Рувинський, Ж.-Ж. Руссо, С. Сисоєва, В. Сухомлинський, В. Шубинський та інші. Г. Костюк, О. Матюшкін, В. Моляко, В. Рибалка досліджували питання формування творчої особистості. У працях Ю. Бабанського, В. Загвязінського, І. Зязюна, Н. Кічук, М. Поташника, Р. Шакурова висвітлено дослідження творчої особистості майбутнього вчителя, основних рис його діяльності.

В умовах гуманізації та демократизації освітнього процесу педагогіка творчості поступово виокремлюється із загальної педагогіки та формується як самостійна галузь наукового знання. «Педагогіка творчості – це галузь загальної педагогіки, яка вивчає закони та закономірності: формування творчої особистості, розвитку та саморозвитку її творчих можливостей в процесі освіти та навчання; створення психолого-педагогічних умов для прояву творчого потенціалу особистості в суспільно-корисних і індивідуально-значущих для неї видах життєдіяльності» [1, с. 83].

У результаті аналізу науково-педагогічної літератури встановлено, що педагогічна творчість майбутніх учителів характеризується комплексом взаємопов’язаних особистісних і професійних якостей. До їх числа належать: високий рівень загальної культури; розвинена уява та творча фантазія; пошуково-проблемний стиль мислення і здатність до проблемного бачення; високий рівень розвитку комунікативних умінь; сформовані логічні та інтелектуальні здібності; розвинена моральна та соціальна свідомість; здатність до саморозвитку і самоуправління. Важливими також є специфічні індивідуальні риси – допитливість, цілеспрямованість, ентузіазм, наполегливість, готовність до ризику, сміливість, самостійність. Педагогічну творчість визначають і провідні мотиваційні чинники: прагнення досягти максимальної результативності в конкретних умовах педагогічної діяльності, захопленість творчим процесом, стійкий творчий інтерес, прагнення до визнання, потреба в реалізації власного «Я».

Процес постійної творчої активності реалізується у формі педагогічної діяльності. На відміну від творчості в технічній чи науковій галузях, педагогічна творчість не спрямована

безпосередньо на створення матеріально відчутного соціально цінного продукту; її головним результатом є розвиток і формування особистості. Учитель, який працює творчо, вибудовує власну педагогічну систему, що у конкретних умовах виступає ефективним засобом досягнення найвищих результатів освітнього процесу.

Виявлення педагогічної творчості можемо зустріти в усіх елементах педагогічної діяльності: у засобах, умовах, методах, цілепокладанні. Як динамічний процес педагогічна творчість проявляється не лише під час підготовки до уроку, але й в ході реалізації задуму, конкретизації та уточненні цілей навчання, змісту, методів, котрі відповідно до навчально-виховних вимог реального процесу навчання закладені у педагогічному проєкті уроку. Це закріплює думку про те, що у педагогічній діяльності наявні два види творчості, котрі взаємно доповнюють один одного: практичний та теоретичний. Не викликає сумнівів, що у теоретичному сенсі творчість припускає і практичні елементи, однак інтелектуальна робота у ній домінує. Аналогічно, предметнодіяльнісні елементи домінують у творчості, яка розгортається у практичному полі [2, с. 37–41].

Процес формування педагогічної творчості майбутніх учителів здійснюється як у межах навчальної діяльності, так і під час проходження педагогічних практик та самоосвіти. Запровадження у закладах вищої освіти сучасних педагогічних технологій, спрямованих на моделювання системи знань здобувачів, організацію освітнього процесу, його методичне забезпечення та визначення комплексу професійних вимог до педагога, виступає важливим чинником розвитку творчої особистості майбутнього вчителя.

Педагогічна творчість спричиняється педагогічною технологією, яка складається з наступних компонентів: когнітивний – передбачає знання технології педагогічної діяльності та орієнтовні основи знань про педагогічний процес; мотиваційно-ціннісний – передбачає усвідомлення вчителем педагогічних цінностей; операційно-діяльнісний – передбачає оволодіння технологією педагогічної дії як системою інваріантних педагогічних умінь, котрі необхідні для виконання педагогічних умінь та завдань [3, с. 206].

Науковці, які досліджували педагогічну творчість приділяли увагу таким головним проблемам, як творча індивідуальність учителя та індивідуальний стиль діяльності особистості вчителя. Творча індивідуальність учителя – це найвища характеристика педагогічної творчості, яка складається з таких її особистих якостей: готовність до вирішення проблем, почуття новизни, творча ініціатива, чуйність до суперечностей, пізнавальні здібності та кругозір.

Хоча і поняття «педагогічна творчість» у сучасній психолого-педагогічній літературі трактується по-різному, як правило, ґрунтується на визначенні сутності феномена «творчість». У створенні креативного освітнього середовища важливою умовою є педагогічна творчість.

Педагогічна творчість – це максимальний рівень професійної компетенції майбутніх учителів, його постійне самовдосконалення, нестандартність мислення та вміння створювати такі психолого-педагогічні умови, які допоможуть розкривати потенційні можливості школярів. Творчість є необхідною умовою розвитку особистості, оскільки ґрунтується на прагненні створювати якісно нове, раніше неіснуюче. Вона виявляється у здатності долати труднощі, знаходити оригінальні способи розв'язання проблем та приймати нестандартні рішення.

Висновки. Професійна готовність майбутніх учителів до педагогічної творчості постає як інтегрована властивість особистості, що поєднує професійно-творчі знання, уміння, навички, особистісні якості та досвід їх ефективного застосування у практичній діяльності. Педагогічна творчість, як цілеспрямована пошуково-дослідницька діяльність, забезпечує високий рівень організації освітнього процесу, сприяє розвитку творчого потенціалу педагога та формуванню творчих здібностей учнів. Її реалізація ґрунтується на принципах безперервного професійного саморозвитку, самовдосконалення та усвідомленого прийняття соціальної ролі і професійної відповідальності вчителя в умовах сучасного суспільства.

Література

- [1] Сисоєва С. О. Основи педагогічної творчості: підручник. Київ: Міленіум, 2006. 344 с.
- [2] Лупак Н. Педагогічна творчість як наукова (фахова) проблема. Молодь і ринок. 2014. № 7(114). С. 37–41.
- [3] Фефілова Т. Проблема формування творчої особистості майбутнього вчителя. *Науковий вісник МДПУ. Серія: Педагогіка*. 2014. № 2(13). С. 204–208.

ESSENTIAL CHARACTERISTICS OF PEDAGOGICAL CREATIVITY IN THE PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE TEACHERS

Shcherbak Ihor

Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Mykolaiv, Ukraine

Abstract. The abstract analyzes the essential and substantive characteristics of pedagogical creativity in the professional training of future teachers. It examines the conceptual and categorical apparatus and clarifies scientific approaches to defining pedagogical creativity as a phenomenon of the educational process. Personal, intellectual, and motivational factors that determine the effectiveness of a teacher's creative activity are identified. The importance of pedagogical creativity for the formation of professional competence and ensuring high-quality educational interaction is substantiated. The need for the purposeful development of the creative potential of future teachers in the process of their professional training is emphasized.

Keywords: pedagogical creativity, professional training, future teachers, creative potential, professional competence, educational process.

УДК 378:159.922

**ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ
ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ДО РОЗВИТКУ РЕФЛЕКСІЇ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ****Михальченко Н. В.**

*кандидат психологічних наук,
професор кафедри початкової освіти
Національного університету кораблебудування
імені адмірала Макарова,
м. Миколаїв, Україна
madamnatali1976@ukr.net*

Анотація. Проаналізовано наукові підходи до визначення педагогічного аспекту розвитку патріотичної рефлексії особистості пізньої юності в умовах освітньо-виховного простору закладу вищої освіти. З огляду на нову ситуацію в освітньому просторі України, розвиток психолого-педагогічної культури вчителя початкової школи визначають як його психолого-педагогічну готовність якомога повніше реалізовувати культуротворчу, гуманістичну функції, так і його психолого-педагогічну готовність оволодівати професійними цінностями та сучасним інструментарієм розвитку індивідуальних якостей молодшого школяра. Саме вчитель здатний реалізувати особистісно-орієнтований підхід у розвитку рефлексії молодших школярів.

Ключові слова: рефлексія, менталітет, сімейне виховання, сім'я, родина, молодший шкільний вік, професійна освіта, цінності, детермінанти розвитку особистості.

Під впливом нових умов життя народна ідеологія виробляє нові цінності, надає пріоритетності тим цінностям, які найбільшою мірою відтворюють інтереси нації.

Розвиток України потребує від суспільних інституцій здійснення системних заходів, спрямованих на патріотичне виховання молоді. Саме тому, загострюється питання розвитку патріотичної рефлексії особистості пізньої юності в освітньо-виховному просторі університету. Враховуючи те, що новоутворенням дітей молодшого шкільного віку є рефлексія, виникає нагальна необхідність підготовки вчителя початкових класів до розвитку рефлексії у дітей. Одним із стратегічних завдань реформування освітньої галузі є покращення якості навчання та виховання дітей шляхом запровадження мобільної системи підвищення професіоналізму педагогів, спрямованої на розвиток у них психолого-педагогічних компетентностей, інтелектуального потенціалу, здатності до ефективної педагогічної діяльності, до професійної рефлексії. Роль вчителя полягає не лише в тому, щоб забезпечити передачу знань від одного покоління до іншого, а й в тому, щоб бути „людиною культури та загальнолюдських цінностей”, здатною формувати всебічно розвинену особистість.

Тому у сучасній педагогічній науці актуальною є проблема вивчення теоретико-методичних засад підготовки майбутніх вчителів початкових класів до розвитку рефлексії молодших школярів.

Враховуючи те, що рефлексія, на думку психологів Д.Б. Ельконіна, В.В. Давидова, Г.С. Костюка, інших, є одним з найважливіших психологічних новоутворень дітей молодшого шкільного віку, вивчення проблеми її впливу на формування особистості патріота є вельми актуальним науково-практичним завданням.

В окремих дослідженнях розглядаються деякі питання щодо зазначеної проблеми, зокрема, поняття „національної рефлексії” (М.А. Шугай), моральної саморегуляції (О.С. Безверхий), рефлексії підлітків (О.В. Савицька), рефлексії процесу навчання (Л.М. Співак), самооцінки учнів (К.О. Островська, О.В. Скрипченко), патріотичної рефлексії молодших школярів (Н.В. Михальченко).

Саме тому постає питання вивчення педагогічного аспекту професійної підготовки майбутніх вчителів початкових класів до розвитку рефлексії дітей молодшого шкільного віку та визначити детермінанти розвитку патріотичної рефлексії особистості пізньої юності в умовах освітньо-виховного простору університету.

На етапі пізньої юності виникає нова соціальна ситуація розвитку, центром якої є перехід до самостійного життя. Продовжується інтенсивний розвиток самосвідомості, рефлексії, ідентичності, молоді люди самовизначаються в системі патріотичних цінностей, моральних принципів, норм і правил поведінки, усвідомлюють особисту соціальну відповідальність [6, с. 257].

Заклад вищої освіти є найважливішим етапом освоєння професії, початком професійного становлення. Становлення ідентичності тісно пов'язане з рефлексією, детермінованою передусім когнітивними новоутвореннями, зміною соціальних стосунків, потребою подолання внутрішніх конфліктів.

Одним з найважливіших факторів, який впливає на формування особистості є соціальне довкілля, як сукупність суспільних, педагогічних і психологічних умов, за яких людина живе і розвивається. Тому його потенційні можливості треба вміло використовувати у процесі розвитку рефлексії. Роль вчителя полягає не лише в тому, щоб забезпечити передачу знань від одного покоління до іншого, а й в тому, щоб бути „людиною культури та загальнолюдських цінностей”, здатною формувати всебічно розвинену особистість.

Сучасний вчитель початкових класів має бути готовим розвивати рефлексію в учнів. Педагог повинен чітко відслідковувати сам процес становлення самосвідомості дитини та глибоко розуміти зміст ключових понять: рефлексія, рефлексивні вміння, довільність, самоконтроль, внутрішній план дій. З огляду на нову ситуацію в освітньому просторі України, розвиток психолого-педагогічної культури вчителя початкової школи визначають як його психолого-педагогічну готовність якомога повніше реалізовувати культуротворчу, гуманістичну функції, так і його психолого-педагогічну готовність оволодівати професійними цінностями та сучасним інструментарієм розвитку індивідуальних якостей молодшого школяра.

Розвиток рефлексії та самосвідомості у період зрілої юності, на думку М.В. Савчина [6, с. 260], активізують такі фактори: новий соціальний статус особистості (відносна самостійність, суспільні престиж і значущість майбутньої професійної діяльності); зміна виду діяльності (нею стає спеціальна навчальна і практично-професійна діяльність); нові форми діяльності, що передбачають більшу самостійність, свободу вибору; розширення соціального

оточення, сфери контактів, а відповідно, і кола значущих інших; досягнення віку юридичної та громадянської зрілості, що передбачає відповідальність за свої вчинки перед суспільством.

Потреба в професійному становленні, самоствердженні, суспільному визнанні тощо сприяє подальшому розвитку самосвідомості, у структурі якої все вагомим стає професійний компонент, який психологи трактують як професійну самосвідомість.

У добу побудови національної державності й національної школи в Україні зміст системи виховання, створеної В.О. Сухомлинським, розкривається повніше і набуває неабиякого значення. Адже вся наукова і творча діяльність В.О. Сухомлинського пронизана турботою про розвиток людини як найвищої цінності суспільства. «Виховує кожна хвилина життя, кожен куточок землі, кожна людина, з якою формуюча особистість інколи стикається ніби випадково, мимоходом. Все, що відбувається поза людиною, в тій або іншій мірі відображається в ній – в її думках, поглядах, почуттях, ставленні до людей», – підкреслював він [7].

Національне, духовне відродження містить в собі виведення своїх етнічних, культурно-історичних коренів із сивої давнини, усвідомлення власної національної самобутності, пізнання в рідній культурі загальнолюдських цінностей.

Педагогічна діяльність майбутнього вчителя початкових класів реалізується в певних педагогічних ситуаціях за допомогою різноманітних дій, а саме: перцептивних, мнемічних, комунікативних, предметно-перетворюючих, дослідницьких, контрольних, оцінюючих. Вони підпорядковуються відповідним цілям та спрямовані на вирішення різноманітних педагогічних задач та формування педагогічних вмінь.

Таким чином, розвиток рефлексії особистості майбутнього вчителя початкових класів в процесі навчально-професійної діяльності здобувачів відбувається через формування самопізнання, самооцінки, розвитку когнітивного, емоційного та поведінкового її компонентів. Великого значення в формуванні рефлексії особистості майбутніх вчителів набувають виховні ідеали українського народу, сімейні цінності, родинні виховні традиції, звичаї, обряди.

Література

- [1] Бех І.Д. Довільна поведінка школярів як мета виховання // Рідна школа. 1993. №9. С.29-32.
- [2] Ващенко Г. Виховний ідеал: Підручник для педагогів, вихователів, молоді і батьків. Полтава: Техніка, 1994. Т.1. 364 с.
- [3] Костюк Г.С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / За ред. Л. М. Проколісненка. Київ, 1989. 608 с.
- [4] Михальченко Н.В. Психологічні умови формування патріотичної рефлексії молодшого школяра в сім'ї // Психологія і суспільство. №1(19), Тернопіль, 2005. С. 69-76.
- [5] Руденко Ю. Основи сучасного українського виховання. Київ, 2003. 328с.
- [6] Савчин М.В., Василенко Л.П. Вікова психологія: Навчальний посібник. Київ, 2005. 360 с.
- [7] Сухомлинський В.О. Як виховати справжню людину // Вибр. твори: В 5-ти. К.: Рад.школа, 1976. Т.2. С.158 – 416.

PEDAGOGICAL ASPECT OF PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS FOR THE DEVELOPMENT OF CHILDREN'S REFLECTION

Mykhalchenko Nataliia Vyacheslavivna

Admiral Makarov National University of Shipbuilding

Abstract. The article analyzes scientific approaches to determining the determinants of the development of patriotic reflection of the personality of late youth in the conditions of the educational space of a higher education institution. Subjective and objective determinants of the development of patriotic reflection of the personality of future primary school teachers and their readiness to develop reflection in children are considered. The success of students of this age's assimilation of moral norms, culture of behavior, and values depends on how the teacher treats their formation and development. It is the teacher who is able to implement a person-oriented approach in the development of reflection of younger schoolchildren.

Keywords: reflection, mentality, family upbringing, family, family, primary school children, professional education, values, determinants of personality development.

УДК 378.147:(51+53)

ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДІВ АКТИВНОГО НАВЧАННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПЕДАГОГІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ У ВИЩІЙ МАТЕМАТИЦІ ТА ФІЗИЦІ

Павлін В.Є.

завідувач лабораторії кафедри фізики та математики

Ткаченко Т.О.

завідувач лабораторії кафедри фізики та математики

Романовська А.Ф.

завідувач кабінету кафедри фізики та математики

Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова, м. Миколаїв,

Україна, viktor.pavlin@nuos.edu.ua, tetiana.tkachenko@nuos.edu.ua,

anna.romanovska@nuos.edu.ua

Анотація. У тезах розглянуто можливості використання методів активного навчання як інструменту педагогізації освітнього процесу у викладанні вищої математики та фізики у закладах вищої освіти. Акцентовано увагу на підвищенні мотивації студентів, формуванні критичного мислення та здатності до самостійного розв'язування задач, розвитку міждисциплінарних компетентностей. Показано, що застосування проблемного, проєктного та інтерактивного підходів сприяє гуманізації та ефективності освітнього процесу.

Ключові слова: педагогізація, методи активного навчання, вища математика, фізика, критичне мислення, компетентнісний підхід.

Вища математика та фізика традиційно вважаються фундаментальними дисциплінами, проте методика їх викладання часто залишається зорієнтованою на репродуктивне засвоєння

матеріалу. У сучасних умовах виникає потреба не лише у формуванні глибоких теоретичних знань, а й у вихованні здатності до їх застосування у нових ситуаціях. Це безпосередньо пов'язано з процесом педагогізації освітнього простору, коли викладання природничо-математичних дисциплін набуває гуманітарного та діяльнісного виміру.

Методи активного навчання (МАН) у викладанні вищої математики та фізики дозволяють зробити акцент на:

- Проблемному навчанні – формулювання відкритих задач, які не мають очевидного розв'язку (наприклад, аналіз нестандартних інтегралів чи моделювання фізичних процесів).

- Кейс-методі – розгляд міждисциплінарних завдань, де математика й фізика застосовуються до реальних виробничих або наукових ситуацій.

- Ділових ігор і симуляцій – моделювання фізичних експериментів чи математичних досліджень в умовах обмежених ресурсів.

- Проєктному навчанні – створення студентами колективних проєктів (наприклад, побудова математичних моделей руху тіл, комп'ютерне моделювання електромагнітних процесів).

Як підкреслює М. Гриньова, активні методи забезпечують «розвиток навчальної автономії студента та його здатність до продуктивної діяльності» [2, с. 97]. Для математики й фізики це означає розвиток не лише алгоритмічних умінь, а й умінь ставити проблеми, висувати гіпотези та перевіряти їх.

Практичні аспекти впровадження у викладанні математики та фізики

1. Групові проєкти з математичного моделювання. Наприклад, побудова моделей поширення тепла, динаміки популяцій або руху планет. Це поєднує теоретичні знання з практичним застосуванням.

2. Активізація навчання через експериментальні задачі. У фізиці – проведення мінідосліджень (вимірювання прискорення тіла, аналіз коливань маятника), які студенти мають пояснити теоретично.

3. Використання цифрових інструментів. Для математики – системи комп'ютерної алгебри (Maple, WolframAlpha); для фізики – симуляційні платформи (PhET, Algodoo), що дають можливість проводити віртуальні експерименти.

4. Метод проєктних дискусій. Студенти обговорюють різні способи розв'язання складної задачі (наприклад, пошук власних значень матриці чи пояснення квантового явища) та презентують аргументовані висновки.

У викладанні вищої математики та фізики МАН стикаються з низкою труднощів:

- значні часові витрати на підготовку сценаріїв;
- потреба в технічному забезпеченні експериментів та моделювання;
- необхідність інтегрувати інноваційні методи з класичними формами (лекціями, семінарами, лабораторними роботами).

Розв'язання цих викликів можливе через системне методичне забезпечення та підготовку викладачів до ролі фасилітаторів, а не лише носіїв знань.

Висновки. Методи активного навчання відкривають нові можливості для педагогізації освітнього процесу у викладанні вищої математики та фізики. Вони не лише підвищують мотивацію студентів, а й формують комплекс компетентностей: аналітичних, дослідницьких, комунікативних. Таким чином, педагогізація через активне навчання сприяє формуванню

нового типу випускника – самостійного дослідника, здатного до критичного мислення та інноваційної діяльності у сфері природничо-математичних наук.

Література

- [1] Пометун О. І. Активне навчання: сучасні підходи та методики. – К. : А.С.К., 2004. – 256 с.
- [2] Гриньова М. В., Козубовська І. В. Активні методи навчання у вищій школі: теорія і практика. – Ужгород: Вид-во УжНУ, 2019. – 178 с.
- [3] Савченко О. Я. Педагогіка вищої школи: теорія та практика. – К.: Літера, 2021. – 240 с.
- [4] Коломoeць Т. О. Педагогізація університетської освіти: між теорією та практикою // Вісник ЛНУ ім. Т. Шевченка. – 2022. – №1(350). – С. 109–117.
- [5] Ільїн В. О. Проблемне навчання у викладанні вищої математики // Науковий вісник МДПУ. – 2020. – №3. – С. 56–64.

USE OF ACTIVE LEARNING METHODS AS A TOOL FOR PEDAGOGIZATION OF THE EDUCATIONAL PROCESS IN HIGHER MATHEMATICS AND PHYSICS

Pavlin V.Ye., Tkachenko T.O., Romanovska A.F.

Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Mykolaiv, Ukraine

Annotation. The paper considers the possibilities of using active learning methods as a tool for the pedagogization of the educational process in teaching higher mathematics and physics in higher education institutions. The focus is placed on increasing students' motivation, developing critical thinking and the ability to solve problems independently, as well as fostering interdisciplinary competencies. It is shown that the use of problem-based, project-based, and interactive approaches contributes to the humanization and effectiveness of the educational process.

Keywords: pedagogization, active learning methods, higher mathematics, physics, critical thinking, competence-based approach.

УДК 373.5.016:94:005.336.2(043.2)

РОЛЬ КОМПЕТЕНТІСНОГО ПІДХОДУ У НАВЧАННІ ІСТОРІЇ У ШКІЛЬНІЙ ПРАКТИЦІ

Хрящевська Л.М.

кандидат історичних наук,

доцент кафедри історії

Навчально-наукового педагогічного інституту імені В.О. Сухомлинського

Миколаївського національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,

м. Миколаїв, Україна

Ludahryashev30@gmail.com

Анотація: розглянуто роль компетентнісного підходу у навчанні історії в шкільній практиці; визначено пріоритетні завдання розвитку історичної освіти згідно мети громадянської та історичної освітньої галузі; проаналізовано шляхи дослідження історичних джерел.

Ключові слова: історія, джерела, освіта, компетентнісне навчання, учнівство, формування, уміння.

Пріоритетним напрямком розвитку освіти є необхідність впровадження компетентнісного підходу в шкільну практику.

В умовах розбудови демократичної, правової держави надзвичайно актуальним для навчального заходу є створення умов для формування компетентної особистості, громадянина України, здатного повною мірою реалізувати набуті знання, бути активним учасником демократичного життя, а не байдужим його спостерігачем.

Роль школи сьогодні – підготувати дітей до життя, навчити їх критично мислити, аналізувати, опрацьовувати ті обсяги інформації, які вони отримують звідусіль, вибирати необхідне та встановлювати причинно-наслідкові зв'язки.

Стара парадигма освіти, в якій школа існувала для накопичення знань та інформації, вже не працює. Наше життя зараз – це постійне навчання, і тому школа має навчити учнів постійно опановувати нові знання, знаходити потрібну інформацію та застосовувати її.

Компетентнісне навчання спрямоване на роботу з інформацією та опанування учнями компетентностей, умінь і навичок, які допомагають їм бути успішними, конкурентними та цінними на ринку праці [1].

Для педагога важливо навчитися реалізувати таке навчання. Допоможуть у цьому підручники, що містять проблемні ситуації, а також практико-орієнтовані завдання, спрямовані на аналіз та оцінювання інформації. Утім, саме готовність учителя до реалізації компетентнісного навчання – найголовніша запорука успіху.

Формування компетентностей в учнів зовсім не заперечує необхідності знань. Компетентнісне навчання – це про динамічне поєднання знань, умінь та цінностей. Лише в комплексі це дає результат. Знання в цьому випадку – не самоціль, а радше засіб формування умінь. Адже недостатньо просто засвоїти окремі знання й уміння, важливо навчитись їх

застосовувати як у типових, так і в нестандартних, нових для дитини ситуаціях. Це дає змогу сформувати ціннісне ставлення до цих знань, навчитись адаптуватись та шукати шляхи ухвалення рішень у різноманітних ситуаціях [1].

За класичного підходу до навчання сценарій уроку розгортається орієнтовно за такою логікою: учитель повідомляє тему, пояснює, для чого вона в житті, розказує та ілюструє тему. Викладання нової теми за компетентнісного навчання ґрунтується на проблемному та діяльнісному підходах.

Отже, компетентнісний підхід у навчанні історії передбачає формування в учнівства інформаційної компетентності – уміння працювати з джерелами історичної інформації, інтерпретувати зміст джерел, визначати їх надійність. Заохочувати учнівство вникати в сутність проблеми, розвиваючи глибину, критичність, раціональність і доказовість мислення. Розвинути в школярів / школярів розуміння історичних контекстів [2].

Згідно мети громадянської та історичної освітньої галузі одним з пріоритетних завдань розвитку історичної освіти є установлення на основі різних джерел і видів інформації достовірних фактів з метою прийняття відповідальних ефективних рішень [2].

У навчальній програмі з історії відзначається важливість вміння виявляти і критично аналізувати розбіжності в позиціях авторів джерел. На уроках історії учні знайомляться з класифікацією історичних джерел: образотворчі (скульптура, живопис); речові (предмети праці, побуту); письмові (літописи, хроніки, документи) [3, с. 165; 243; 295; 326; 345]. Робота з історичним документом конкретизує історичний матеріал, знайомить з методами історичного дослідження, формує уміння аналізувати історичні джерела; сприяє підвищенню інтересу до предмета.

Дослідження історичних джерел може відбуватися різними шляхами, які, відповідно, вимагають використання різних видів практичних (дослідницьких) робіт.

На уроках історії використовується метод послідовно-текстуального вивчення джерел. Він ґрунтується на логічно послідовній роботі із засвоєння необхідної інформації.

Метод поетапного вивчення джерел ґрунтується на орієнтуванні учнів на самостійне вивчення необхідної інформації за допомогою трьох етапного алгоритму дій: підготовча робота; засвоєння змісту джерел, виконання узагальнюючих і практичних завдань [4].

Загальний алгоритм роботи, при аналізі джерела, орієнтовно матиме такий вигляд [5, с. 24-27]:

1. Оберіть спосіб роботи: перегляд, читання, вивчення.

Ознайомтесь із джерелом, визначте: автора, співавтора, учасників його підготовки; час і місце створення тексту (за його змістом); як вплинули історичні умови на його створення. Визначте: джерела інформації, що вивчається; мету автора(ів) тексту.

2. Визначте: вид джерела (лист, щоденник, архівний документ тощо); що собою являє текст: поданий повністю чи уривок; про що йдеться у даному тексті.

3. Вивчіть та проаналізуйте зміст тексту: спробуйте зрозуміти, виділити його основні положення; подумки поділіть зміст тексту на змістовні частини, виділіть головні думки кожної частини; під час вивчення тексту формулюйте головні думки джерела і записуйте їх у вигляді тез або цитат, ключових слів.

4. Оцініть ступінь достовірності викладених у тексті відомостей: чи є автор безпосереднім свідком того, про що пише; первинність або вторинність інформації.

5. Визначте: чи є автор представником нової точки зору або він пропонує ексклюзивний погляд на події; в яких ситуаціях можна використовувати цю інформацію.

6. Виявіть значення джерела та інформацію, що в ньому міститься для сучасності та для кожного з нас.

7. Дайте узагальнюючу оцінку даного джерела.

Таким чином, під час опрацювання документів в учнів активізуються процеси мислення та уяви, що сприяє засвоєнню історичних знань і формуванню історичної свідомості. Школярі вникають в сутність проблеми, розвиваючи глибину, критичність, раціональність і доказовість мислення, оцінюють значення документів минулого та сучасності.

Література

[1] Що таке компетентнісний підхід у навчанні – відповідає Державна служба якості освіти. Режим доступу: <https://nus.org.ua/2022/01/28/zo-take-kompetentnisnyj-pidhid-u-navchanni-vidpovidaye-derzhavna-sluzhba-yakosti-osvity/>

[2] Про затвердження концептуальних засад реформування історичної освіти в системі загальної середньої освіти /Наказ Міністерства освіти і науки України від 30 липня 2024 р. № 1072. м. Київ. Режим доступу: <https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennia-kontseptualnykh-zasad-reformuvannia-istorychnoi-osvity-v-systemi-zahalnoi-serednoi-osvity>

[3] Історичне джерелознавство: Підручник / Авт.: Я. С. Калакура, І. Н. Войцехівська, С. Ф. Павленко, Б. І. Корольов, М. Г. Палієнко; Гол. ред. С. В. Головки. К.: Либідь, 2002. 488 с.

[4] Баханов К.О. Професійний довідник вчителя історії / К.О. Баханов. Х.: Основа, 2011. 239 с.

[5] Єрмоленко А. Як працювати з джерелами інформації на уроках історії / А. Єрмоленко // Історія в школах України. 2007. №8.

THE ROLE OF THE COMPETENCY-BASED APPROACH IN TEACHING HISTORY IN SCHOOL PRACTICE

Hryashchevskaya L. M.

V. O. Sukhomlynsky Educational and Scientific Pedagogical Institute, Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Mykolaiv, Ukraine

Summary: The role of the competency-based approach in teaching history in school practice is considered; priority tasks for the development of historical education are identified in accordance with the goals of the civic and historical educational field; ways of studying historical sources are analyzed.

Key words: history, sources, education, competency-based learning, apprenticeship, formation, skills.

УДК 069.5:629.5(477.73):94-027.541

**ФОНДИ МИКОЛАЇВСЬКОГО МУЗЕЮ СУДНОБУДУВАННЯ І ФЛОТУ
ЯК ДЖЕРЕЛО ВИВЧЕННЯ РЕГІОНАЛЬНОЇ ІСТОРІЇ****Рижева Н.О.**

*доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії,
Навчально-наукового педагогічного інституту імені В.О. Сухомлинського
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,
м. Миколаїв, Україна
ryzheva.nadiya@gmail.com*

Анотація. Змістовне наповнення представлених тез переконливо доводить ґрунтовну роботу наукових працівників Миколаївського музею суднобудування і флоту щодо залучення фондових матеріалів як засобу підвищення рівня професійної підготовки майбутніх вчителів. Відображені в експозиції та тематичних виставках музею певні реалії часу органічно відтворюють досвід поколінь, історію науково-технічних досягнень, культурні традиції минулого і сприяють формуванню у студентської молоді професійної гідності та усвідомлення соціальної значущості обраної професії. Джерельні фонди музею сприяють конкретизації історичних уявлень здобувачів вищої освіти про роль певних постатей у соціально-економічному та культурно-духовному розвитку південного регіону.

Ключові слова: музей, студентська молодь, наукова робота, професійна підготовка, культурно-просвітницька діяльність, експонати, виставки, тематичні екскурсії.

У сучасних реаліях українського суспільства кристалізуються нові вимоги до професійного та особистісного розвитку студентів у процесі навчання у закладах вищої освіти. Саме це обумовлює необхідність постійних пошуків та вивчення комплексних факторів, які мають забезпечити гарантоване досягнення поставлених освітніх цілей. У професійному становленні майбутніх вчителів спостерігається зростання ролі музеїв. Цілеспрямоване використання їх фондів сприяє як підвищенню рівня професійної підготовки здобувачів вищої освіти, так й допомагає формуванню особистості, яка усвідомлює приналежність до українського народу.

У пропонованих тезах поставлено *мету* показати сучасні досягнення та можливі перспективи підготовки майбутніх вчителів на основі комплексного використання фондових матеріалів Миколаївського музею суднобудування і флоту.

Створений в другій половині ХХ ст., він пройшов шлях від становлення до загального визнання музейною «перлиною» міста, що мобільно збирає, систематизує та зберігає артефакти для майбутніх поколінь [5, С. 46 – 47]. Музей розташований у будинку, який визнається пам'яткою історії та архітектури державного значення. Збудований наприкінці ХVІІІ ст. у стилі раннього класицизму, музей формує певне естетичне уявлення молоді. Це найстаріша адміністративна будівля, що збереглась у Миколаєві [6].

У студентів простежується зацікавленість джерелами, що фіксують історію створення музею (відкрито у 1978 р.). У його оформленні брали участь наукові співробітники

Миколаївського обласного краєзнавчого музею та митці Миколаївського відділення Художнього фонду України. Зали музею прикрасили полотна відомих в Україні живописців і графіків [1, С. 48 – 49; 3, С. 153 – 168; 4, С.74 – 86].

У експозиції музею суднобудування і флоту на практиці матеріалізувалося комплексне розуміння складних питань у сфері музеєзнавства, що стало свідченням високого професійного рівня його наукових працівників. Понад 16 тисяч музейних предметів зберігаються у фондах: світлини, карти і плани, навігаційні прилади, корабельний посуд, колекції рідкісних видань з історії кораблебудування і флоту, якорі, корабельна зброя [2].

Співробітники музею прагнули своє захоплення минулим краю вмонтувати у екскурсійний матеріал у якості навчально-виховного матеріалу. Експозиція музею охоплює складний процес поступу кораблебудування та розвиток флоту в басейні Чорного моря від найдавніших часів до сьогодення. Вона відтворює історію кораблів миколаївської побудови, акцентує на біографіях непересічних осіб, які розбудовували флот і місто та створювали умови безпечного плавання суден. Отже, наукові працівники музею орієнтують молодь на комплексне вивчення історії рідного краю, науково-технічних досягнень, культурних традицій минулого, досвіду поколінь. У свою чергу, конкретизація історичних уявлень здобувачів вищої освіти про діяльність людей, які реалізували складні завдання, сприяє «олюдненню» історії та персоніфікації певних складних її періодів. Презентація в музеї діяльності окремих постатей кристалізує потенціал нашого міста, що дозволяє формувати для молоді вагому перспективу майбутнього на міжнародному рівні [3, С. 153 – 168; 4, С.74 – 86]. Змістовне наповнення колекції музею відображає певну суму етичних норм, які сприяють формуванню у молоді толерантності, демократичного світогляду, почуття патріотизму.

Університети Миколаєва встановили тісні зв'язки із музеєм, завдяки яким студенти мають можливість поповнювати та систематизувати знання як за конкретними історичними подіями, так й досягненнями в певних галузях науки і освіти.

Наукові співробітники підкреслюють, що моделі кораблів для експозиції музею виготовлялися у майстернях миколаївського національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова (у 1970-ті рр. інститут кораблебудування), а також у наукових установах Миколаєва – ЦКБ «Чорноморсуднопроект», ЦНП ТС, ПКБ «Прогрес». Сучасна колекція моделей кораблів і суден вважається найбільшою в Україні. Акцентування на вагомій ролі майстерень національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова у створенні музейної колекції сприяє підвищенню іміджу навчального закладу та формуванню гордості студентської молоді за обрану професію.

Зауважимо, що у певні періоди історичного поступу діяльність музею в молодіжному середовищі мала свою специфіку. У радянський період спостерігалася орієнтація на партійно-ідеологічні засади, які висувала державна пропаганда. Майже все життя місто підпорядковувалось суднобудівній галузі: система професійно-технічних училищ, Миколаївський кораблебудівний інститут, суднобудівні заводи, культурно-побутова сфера. Проте, екскурсійні матеріали, пов'язані навіть із кораблебудуванням, мали в той час відповідати певним ідеологічним шаблонам.

На сучасному етапі спостерігається багатоплановість роботи наукових співробітників із чіткою орієнтацією на національні та загальнолюдські цінності. Діяльності колективу притаманні інноваційні пошуки у дослідницькій роботі, адже, на думку наукових

співробітників, саме у цій площині відбувається відродження всієї палітри національної історії та розуміння досягнень видатних особистостей, які створювали матеріальні цінності у південному регіоні.

На початку XXI ст. набула визнання науково-просвітницька робота працівників музею, в якій безумовний пріоритет надається студентському загалу. Йому надаються як оглядові, так й тематичні екскурсії, у процесі яких відбувається засвоєння матеріалу з історії: «Суднобудування за античних часів та періоду Київської Русі», «Мандрі аргонавтів Чорним морем», «Заснування Миколаївського адміралтейства», «Морський щит Вітчизни», «Кораблі – наша гордість і слава». Тематичні виставки формують шанобливе ставлення до національних святинь, гордість за миколаївців, які будували кораблі та проходили на них службу.

Використовуючи джерельні матеріали, що зберігаються в фондах музею, його працівники шляхом передачі молодому поколінню культурної історичної спадщини, допомагають адаптації студентів до нового соціального середовища. Співробітники музею долучаються до співпраці з закладами науки, культури, спорту, серед яких Національний кораблебудівний університет імені адмірала Макарова, військові частини, міська рада національних товариств, дитячі музичні школи тощо. Спільно з кожним учасником програми проводяться різноманітні культурно-освітні акції, презентуються нові виставкові проєкти.

Отже, науково-пошукова робота колективу доводить, що фонди музею мають невичерпний потенціал для різноманітних форм діяльності. Музей став для молоді навчально-виховним середовищем, засобом поповнення знань та розвитку здібностей, школою наукового пошуку. Завдяки розробленим колективом заходам залучається досвід поколінь, історія науки, культурні традиції минулого. В сучасних реаліях інформаційної багатовекторності музей суднобудування і флоту може допомогти студентській молоді у накопиченні знань, що гарантує їм розуміння та реалізацію завдань, які ставить перед ними держава.

Література

- [1] Мітковська Т. С. Як по крупинках збирались неоцінні реліквії минулого / Морська держава, №4, 2003. – С. 48 – 49.
- [2] Миколаївський музей суднобудування і флоту = Николаевский музей судостроения и флота = Nikolayev Shipbuilding and Fleet Museum : [фотоальбом] / Т. С. Мітковська, Л. В. Мичаковська, А. Д. Владерчук та ін.; ред.: М. П. Круглов, Л. Д. Хлопінська, І. М. Піскурьова. – Миколаїв : Вид-во Ірини Гудим, 2010. – 144 с.
- [3] Рижева Н. О. Історія суднобудування України XIX – XX століття у фондах музеїв м. Миколаєва / Історія української науки на межі тисячоліть : зб. наук. праць / відп. редактор О. Я. Пилипчук. – К., 2003. – Вип. 12. – С. 153 – 168.
- [4] Рижева Н. О. Суднобудівна промисловість України XIX – XX ст. в музейних колекціях м. Миколаєва / Дослідження з історії техніки : зб. наук. праць / за ред. Л. О. Гріффіна. – К. : Вид-во «Політехніка». – К., 2004. – Вип. 4. – С. 74 – 86.
- [5] Хлопінська Л. Д. Візитна картка Миколаєва / Морська держава, №4, 2003. – С. 46 – 47.
- [6] Хлопінська Л. Д. Палац-музей на Адміральській : [історичний нарис] / Л. Д. Хлопінська. – Миколаїв : Возможности Киммерии, 2004. – 112 с.

FUNDS OF THE MYKOLAIV MUSEUM OF SHIPBUILDING AND THE FLEET AS A SOURCE FOR STUDYING REGIONAL HISTORY

Ryzheva N.O.

V. O. Sukhomlynsky Educational and Scientific Pedagogical Institute, Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Mykolaiv, Ukraine

Abstract. The content presented in these theses convincingly demonstrates the thorough work of the researchers of the Mykolaiv Museum of Shipbuilding and the Fleet in using archival collections as a means of enhancing the level of professional training of future teachers. The realities of different historical periods, reflected in the museum's permanent exhibition and thematic displays, organically reproduce the experience of generations, the history of scientific and technological achievements, and the cultural traditions of the past. This contributes to the development among students of professional dignity and an awareness of the social significance of their chosen profession. The museum's source collections help to concretize higher education students' historical understanding of the role of certain figures in the socio-economic, cultural, and spiritual development of the southern region.

Keywords: museum, research work, student youth, professional training, cultural and educational activity, exhibits, exhibitions, thematic tours.

УДК 81'271:378:355.01(477)

ФОРМУВАННЯ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ У ВИЩІЙ ШКОЛІ ПІД ЧАС ВІЙНИ В УКРАЇНІ

Ворчакова І.Є.

*кандидат політичних наук, доцент кафедри перекладу
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,
м. Миколаїв, Україна
iryna.vorchakova@nuos.edu.ua*

Анотація. Піднімається питання вивчення феномену мовної особистості в ситуаційному вимірі. Акцентується увага на пріоритетних стратегіях навчання, спрямованих на формування мовної особистості під час війни в Україні. Доводиться, що мовну особистість необхідно вивчати в міждисциплінарному розрізі. Пріоритетним напрямком в умовах повномасштабної війни повинно стати виховання мовної особистості з домінуванням національно-патріотичної компоненти.

Ключові слова: мовна особистість, війна в Україні, мовна стійкість, мовленнєві вміння, мовні навички.

Сьогодні вища школа є найважливішим духовно-інтелектуальним інститутом, який включає в першу чергу формування мовної особистості майбутніх фахівців. Відтак, робота викладачів повинна бути орієнтована на розвиток у студентів мовних навичок, знань, умінь та особистісних якостей, які дозволяють їм у подальшому ефективно спілкуватися у професійній

сфері. Виконання такого завдання ускладнюється важкою загальнонаціональною ситуацією, яка виникла через війну в Україні. Відповідно, перед науково-педагогічним товариством постають додаткові, більш складні, завдання формування мовної особистості, окреслення яких і є **метою** нашого дослідження.

Вважаємо за доцільне розглядати мовну особистість в багатофункціональному, міждисциплінарному аспекті. Тобто, формування мовної особистості студента має включати врахування загальнонаукових, професійних та спеціальних фахових мовних компетентностей. До того ж, мовну особистість варто розглядати у філософській, психологічній, соціокультурній парадигмах.

Під час війни в Україні актуальним стали дослідження мовної особистості з позицій лінгвокультурології. На нашу думку, це спричинено тим, що в таких умовах, треба в першу чергу зосередитися на формуванні *національно-мовної* особистості. «Формування свідомої національно-мовної особистості у закладах вищої освіти є важливим аспектом освітнього процесу, особливо в час повномасштабного вторгнення на територію нашої держави, та ключовим для розвитку інтелектуального потенціалу студентів та їхньої здатності до ефективної комунікації в сучасному багатокультурному світі» [2, с. 171]. В лінгвокультурологічному вимірі розглядають мовну особистість і дослідники М. Пентилюк та І. Гайдаєнко: «під мовною особистістю розуміємо високорозвинену особистість, носія як національно-мовленнєвої, так і загальнолюдської культури, який володіє соціокультурним і мовним запасом, вільно спілкується українською та іншими мовами в полікультурному просторі, адекватно застосовує набуті знання, мовленнєві вміння і навички у процесі міжкультурного спілкування» [3, с. 139].

Актуальним під час війни в науковому просторі стало вивчення питання «мовної стійкості». Ряд дослідників сходяться на тому, що «в даний час дуже важливо формувати мовну стійкість серед студентів, які здобувають вищу освіту та які виступають в ролі майбутніх спеціалістів в різних сферах діяльності та в майбутньому розвитку України загалом. Мовна стійкість в даному випадку являється показником формування мовної особистості, компетентності, індивідуальності та вірності своїй державі» [1, с. 26].

Отже, формування мовної особистості повинно включати такі базові домінанти навчання:

- 1) поглиблене вивчення рідної мови, а також її ролі та значення в житті суспільства;
- 2) вивчення ціннісних орієнтирів національної ідентичності;
- 3) розвиток критичного мислення на засадах медіаграмотності;
- 4) способи уникнення диглосних ситуацій та формування мовної стійкості;
- 5) виховання громадянської відповідальності, поваги до культурної спадщини та історії країни;
- 6) розвиток моральних цінностей.

Висновки. Мовна особистість – інтегральне поняття, що включає різнобічні аспекти формування свідомої духовно-інтелектуальної особистості за допомогою розвитку мовних та мовленнєвих компетентностей на основі комплексного отримання знань. Під час війни в Україні пріоритетним повинен стати розвиток у студентів мовно-культурних

компетентностей, який визначається через етнічну самоідентифікацію та свідому патріотичну громадянську позицію.

Література

- [1] Ключко Т. В., Росса О. В. Формування мовної стійкості здобувачів вищої освіти в умовах війни. *Молодий вчений*. 2023. № 1.1. С. 23-26.
- [2] Конівіцька Т. До питання формування національномовної особистості у ЗВО в час війни. «Мова – кордон національної безпеки»: збірник тез доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Львів, 21 лютого 2024 року. Львів: ЛДУ БЖД, 2024. С. 171-174.
- [3] Пентиліук М. І., Гайдаєнко І. В. Мовна особистість студента-філолога як суб'єкта професійної підготовки. *Слобожанський науковий вісник. Серія: Філологія*. 2025. Вип. 9. С. 136-142.

FORMATION OF LANGUAGE PERSONALITY IN HIGHER EDUCATION DURING THE WAR IN UKRAINE

Vorchakova I.

Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Mykolaiv, Ukraine

The issue of studying the phenomenon of linguistic personality in a situational dimension is raised. Attention is focused on priority learning strategies aimed at forming linguistic personality during the war in Ukraine. It is argued that linguistic personality must be studied in an interdisciplinary context. In the context of full-scale war, the priority should be to develop linguistic personality with a dominant national-patriotic component.

Keywords: linguistic personality, war in Ukraine, linguistic stability, speech skills, language skills.

УДК 81'271:378.147

ФОРМУВАННЯ МОВЛЕННЄВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ У СТУДЕНТІВ ТЕХНІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

Ворчакова І.Є.

кандидат політичних наук, доцент кафедри перекладу

Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,

м. Миколаїв, Україна

iryna.vorchakova@nuos.edu.ua

Анотація. Піднімається питання формування в майбутніх фахівців технічних спеціальностей умінь й навичок володіння мовою. Виявлені проблемні аспекти формування мовленнєвих компетенцій у студентів технічних спеціальностей. Окреслені можливі способи долаття безграмотності та заохочення до професійного вивчення мов.

Ключові слова: мовленнєві компетентності, студенти технічних спеціальностей, мовна особистість, мовні навички, професійна культура мовлення.

Вміння виражати думки, ідеї та емоції залежить від рівня набутих мовленнєвих навичок. Саме тому, одним з найважливіших завдань вищої школи є формування мовної особистості. Базовими аспектами виховання повинно бути формування культури мовлення у майбутніх фахівців.

Метою роботи є виявлення проблемних аспектів під час формування мовленнєвих компетентностей у студентів технічних спеціальностей та способи їх подолання.

Розвиток розмовних навичок підвищує загальний рівень володіння мовою та дає студентам можливість активно брати участь в академічному, професійному та соціальному житті. За допомогою розмовної мови люди передають свою ідентичність, діляться отриманими знаннями та співпрацюють з іншими, сприяючи взаєморозумінню та співпраці. Ефективні мовні навички є важливими для тих, хто вивчає мову, щоб досягти успіху в реальних комунікативних завданнях, таких як презентації, переговори та соціальна взаємодія. Зрештою, володіння мовними навичками збагачує комунікативну компетенцію тих, хто вивчає мову, та сприяє їхній інтеграції в мультикультурні та багатомовні спільноти [3, с. 453].

Процес формування професійної культури мовлення відповідного фахівця складається з таких основних компонентів: 1) засвоєння професійної лексики й термінології фаху; 2) прищеплення студентам навичок роботи зі словниками, довідниками; 3) формування вмінь сприймання, відтворювання та створення фахових текстів різних видів і стилів; 4) моделювання мовленнєвих ситуацій, які виникатимуть у майбутній професійній діяльності; 5) боротьба з мовленнєвою неохайністю в спілкуванні, уникнення типових порушень літературної мови в мовленнєвих стереотипах фахової галузі [2, с. 281].

Спостереження за студентами під час викладання мов на технічних спеціальностях виявило ряд проблемних зон:

- 1) частина студентів технічних спеціальностей говорить суржилом, використовує під час говоріння жаргон та діалект;
- 2) більшість студентів орієнтовані на отримання технічних знань і індиферентні до формування мовленнєвих компетентностей;
- 3) здобувачі технічних спеціальностей не дотримуються під час говоріння граматичних і лексико-стилістичних норм;
- 4) студенти, які виховуються в сім'ях, де спілкуються недержавною мовою, часто на аудиторних заняттях, під час висловлювань, використовують лексику двох мов одночасно.

Виходячи з окреслених проблем, завдання, які повинні ставити перед собою викладачі під час формування мовленнєвих навичок у студентів технічних спеціальностей повинні стосуватися наступних аспектів:

- 1) орієнтація на психолінгвістичні чинники формування професійного мовлення студентів;
- 2) мотивування студентів до навчально-пізнавальної діяльності через їх креативність та саморозвиток;
- 3) розвиток усного й писемного мовлення при текстоцентричному підході до мовних одиниць;

- 4) задіяння лінгводидактичних стратегій оволодіння мовою;
- 5) застосування інтерактивних методів навчання у мовленнєвій діяльності студентів;
- 6) формування професійного мовлення на основі фахової термінології.

На думку І. Ковальової «для засвоєння здобувачами норм літературної мови актуальним залишається виконання вправ різного характеру (дискусія, моделювання комунікативних ситуацій, метод проєктів, дискусія, мікрофон, кейс-метод, комунікативний тренінг, мозковий штурм тощо), що тренують лексичні, граматичні, пунктуаційні, орфографічні навички, а також складання та аналіз діалогів, усних та письмових текстів професійного характеру» [1, с. 56].

Висновки. Аналіз дослідження показав, що проблема формування мовленнєвих компетентностей у студентів технічних спеціальностей недостатньо вивчена і потребує подальших ґрунтовних наукових доробок. Зокрема, в подальшому значну увагу треба приділити розробці методів викладання мов на технічних спеціальностях задля формування у майбутніх спеціалістів мовних професійних компетенцій.

Література

- [1] Ковальова І. О. Розвиток комунікативної компетенції студентів під час викладання дисципліни «Фахова українська мова». *Наукові записки. Серія: Філологічні науки*. 2024. Вип. 4 (211). С. 51–57.
- [2] Ланова І. В. Формування навичок професійного мовлення студентів технічних спеціальностей. *Філологічні студії*. 2016. Вип. 15. С. 277-284.
- [3] Miroshnichenko I. Fostering technical specialisation students' speaking skills: methodological tools of learner-centred approach. *Сучасні дослідження з іноземної філології*. 2024. № 1(25). С. 452-462.

FORMATION OF SPEECH COMPETENCIES IN STUDENTS OF TECHNICAL SPECIALITIES

Vorchakova I.

Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Mykolaiv, Ukraine

The issue of developing language skills and abilities in future technical specialists is raised. Problematic aspects of developing language competencies in technical students are identified. Possible ways to overcome illiteracy and encourage professional language learning are outlined.

Keywords: language competences, students of technical specialties, language personality, language skills, professional culture of speech.

УДК 378.147:2-67

ПЕДАГОГІЗАЦІЯ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ У ВИЩІЙ ШКОЛІ КРІЗЬ ПРИЗМУ ДУХОВНОСТІ

Філіпішина Л. М.

*доктор економічних наук, професор,
професор кафедри економіки і підприємництва
Первомайського навчально-наукового інституту
Національного університету кораблебудування імені
адмірала Макарова, м. Первомайськ, Україна
ontariofilpi@ukr.net*

Сідаш Н. С.

*кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальних та загальнотехнічних дисциплін
Первомайського навчально-наукового інституту
Національного університету кораблебудування імені
адмірала Макарова, м. Первомайськ, Україна
natalja-sidash@ukr.net*

Анотація. У статті розглянуто проблему педагогізації освітнього процесу у вищій школі крізь призму духовності як інтегративного чинника формування ціннісних орієнтацій студентської молоді. Доведено, що сучасна педагогіка потребує аксіологічного переосмислення, яке передбачає поєднання професійної підготовки з духовно-моральним вихованням. Визначено основні напрями педагогізації: посилення гуманітарної складової навчання, інтеграція культурно-духовних практик у навчальний процес, розвиток рефлексивності та моральної автономії студентів. Аргументовано, що духовність виступає смисловим центром освітнього середовища, забезпечуючи цілісність особистісного й професійного розвитку.

Ключові слова: педагогізація, вища школа, освітній процес, духовність, ціннісні орієнтації, аксіологія освіти.

Сучасна вища школа перебуває у стані інтенсивних трансформацій, зумовлених глобалізацією, цифровізацією та пошуком нових ціннісних орієнтирів. У цьому контексті педагогізація освітнього процесу крізь призму духовності постає як ключовий чинник гармонізації знаннєвої та виховної функцій освіти. Вона спрямована не лише на підготовку фахівця, а й на формування цілісної особистості, здатної до смислотворення, моральної відповідальності та гуманістичної взаємодії.

Духовність у педагогіці розуміється як інтегральна якість особистості, що виявляється у ціннісних орієнтаціях, моральній зрілості, здатності до співпереживання й трансценденції [1]. Вона забезпечує смислову єдність освітнього процесу, виступає підґрунтям особистісного та професійного розвитку студента. Сучасна філософська думка визначає духовність не лише як

релігійний феномен, а як універсальну онтологічну основу людського буття, що формує самосвідомість і життєву стійкість [4].

У психологічному дискурсі духовність пов'язується з пошуком сенсу, самотрансценденцією та інтеграцією Я-структури [2]. Логотерапія В. Франкла наголошує на «волі до сенсу» як базовій мотивації людини, що забезпечує подолання криз і внутрішню цілісність [3]. Гуманістична психологія [5; 8] розглядає духовне самоздійснення як вершину розвитку. Сучасні нейропсихологічні дослідження підтверджують, що духовний досвід корелює з роботою префронтальної кори, яка відповідає за рефлексію, емпатію та моральні рішення [6]. Це засвідчує нейробіологічну обґрунтованість духовності як адаптивного ресурсу.

Педагогізація освітнього процесу передбачає включення духовного виміру у всі рівні навчання. Вона виявляється у посиленні гуманітарної складової освіти; інтеграції культурно-духовних практик у навчальний процес; розвитку рефлексивності, моральної автономії та суб'єктності студентів; формуванні гуманістичної позиції педагога як взірця духовно-культурних цінностей.

Формування духовності студента не може зводитися до окремих дисциплін, воно має бути наскрізною метою освіти. Це передбачає орієнтацію на розвиток світоглядної зрілості, емоційного інтелекту, здатності до творчого діалогу з культурою. Серед ефективних методів сучасна педагогіка пропонує: філософсько-антропологічні бесіди й морально-етичні дилеми; інтегративні мистецькі практики та культурно-просвітницькі проєкти; волонтерську діяльність і соціальне служіння; медитації усвідомленості, рефлексивні щоденники, біографічний метод; діалогові кола й моделі фасилітованого спілкування. Українські емпіричні дослідження [1] показують, що застосування таких методик сприяє розвитку відповідальності, емпатії та смислової орієнтації студентів. Особливо ефективним є підхід, коли духовність не нав'язується, а розкривається через власний досвід і рефлексію.

Дослідження [7; 9] доводять, що інтеграція духовного виміру в навчання сприяє підвищенню мотивації, емоційного залучення та психологічного благополуччя студентів. Зокрема, участь у програмах духовного розвитку корелює з вищим рівнем стійкості, соціальної відповідальності та готовності до співпраці. Це підкреслює універсальний характер духовності як педагогічного ресурсу.

Висновки. Педагогізація освітнього процесу у вищій школі крізь призму духовності забезпечує інтеграцію академічної підготовки та духовно-морального виховання. Освітнє середовище постає не лише як простір професійного навчання, а й як середовище духовного саморозвитку. Такий підхід сприяє формуванню зрілої, цілісної, соціально відповідальної особистості, здатної до професійної та громадянської діяльності.

Література

- [1] Роганова М., Рашидов С., Рашидова С. Культурно-духовні цінності виховання майбутнього педагога: міждисциплінарний підхід. Духовність особистості: методологія, теорія і практика, 2024. 107(3), 103–113. <https://doi.org/10.33216/2220-6310/2023-107-3-103-113>
- [2] Emmons R. A. Is Spirituality an Intelligence? Motivation, Cognition, and the Psychology of Ultimate Concern. The International Journal for the Psychology of Religion, 2000. 10(1), 3–26. https://doi.org/10.1207/S15327582IJPR1001_2

- [3] Frankl V. E. The will to meaning: Foundations and applications of logotherapy. New York, NY: Washington Square Press. 1969.
- [4] Kremen V. H., Ilin V. V. Philosophy of Human-Centrism in the System of Anthropological Studies. *Anthropological Measurements of Philosophical Research*, 2022. (21), 5–14. <https://doi.org/10.15802/ampr.v0i21.260429>
- [5] Maslow A. H. Peak experiences as acute identity experiences. *The American Journal of Psychoanalysis*, 1961. 21, 254–262, p. 260.
- [6] McNamara P., Grafman J. Advances in brain and religion studies: A review and synthesis of recent representative studies. *Frontiers in Human Neuroscience*, 2024. 18, Article 1495565. <https://doi.org/10.3389/fnhum.2024.1495565>
- [7] Miller L., Athan, A. Spiritual awareness pedagogy: The classroom as spiritual reality. *International Journal of Children's Spirituality*, 2007. 12(1), 17–35.
- [8] Rogers C. R. On Becoming a Person A Therapist's View of Psychotherapy. Houghton Mifflin, Boston. 367. 1961.
- [9] Villani D., Sorgente A., Antonietti A., Iannello P. The contribution of meaning making and religiosity to individuals' psychological wellbeing during the COVID-19 pandemic: Prosocial orientation matters. *Europe's Journal of Psychology*, 202). 19(2), 192–206. <https://doi.org/10.5964/ejop.9389>

PEDAGOGIZATION OF THE EDUCATIONAL PROCESS IN HIGHER EDUCATION THROUGH THE PRISM OF SPIRITUALITY

Filipishyna L. M., Sidash N. S.

Pervomaisk Educational and Scientific Institute Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Pervomaisk, Ukraine

Abstract. The article considers the problem of pedagogy of the educational process in higher education through the prism of spirituality as an integrative factor in the formation of value orientations of student youth. It is proved that modern pedagogy requires an axiological rethinking, which involves combining professional training with spiritual and moral education. The main directions of pedagogy are determined: strengthening the humanitarian component of education, integration of cultural and spiritual practices into the educational process, development of reflexivity and moral autonomy of students. It is argued that spirituality acts as the semantic center of the educational environment, ensuring the integrity of personal and professional development.

Keywords: pedagogy, higher education, educational process, spirituality, value orientations, axiology of education.

УДК 615.825–053.6:616. 831–005.1(045)

ТЕХНОЛОГІЧНА ІНТЕГРАЦІЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ І ФУТБОЛУ

Лісенчук Г.А.*доктор наук з фізичного виховання і спорту,**професор кафедри фізичної культури та спорту**Навчально-наукового педагогічного інституту імені В. О. Сухомлинського**Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова**gennadii.lisenchuk@gmail.com*

Анотація. Футбол – чудова сфера для застосування підходів до проектування штучного інтелекту як інструменту для прогнозування та визначення можливостей спортсменів. Стаття присвячена аналізу напрямів сучасного та перспективного використання штучного інтелекту у футболі. Наше дослідження дозволило систематизувати сучасне застосування штучного інтелекту у футболі за наступними напрямками: аналіз результативності гравців, тактичний аналіз, прийняття рішень, профілактика травм та керування гравцями, нейромережеве моделювання, спортивне прогнозування, спортивна журналістика, спорт у віртуальній реальності, залучення вболівальників. За яким би напрямом не використовувався штучний інтелект, очевидно, що футбол виграє від цієї технологічної інтеграції.

Ключові слова: машинне навчання, нейронна мережа, віртуальна реальність, моделювання, прийняття рішень, прогнозування.

Вступ. Футбол – це всесвітньо улюблений вид спорту з мільярдами фанатів. Сучасний футбол вже не просто ігровий вид спорту. Спортивні проблеми у ньому тісно переплітаються з політичними, економічними, культурними, соціальними та багатьма іншими чинниками. Успіхи в футболі підвищують авторитет держави. Наразі розроблено і затверджено комплексні програми розвитку футболу в Україні, дія яких поновлюється через кожні п'ять років. Це суттєво підвищує авторитет нашої держави у Європейському і світовому спортивному співтоваристві.

Водночас футбол став одним із видів спорту, який найбільше інтегрував штучний інтелект (ШІ) та машинне навчання у свою діяльність [2]. Згідно зі звітом Всесвітнього футбольного саміту 2019 року, зазначається, що штучний інтелект та доповнена реальність і надалі відіграватимуть важливу роль у зростанні галузі [4]. Електронна система вимірювання результативності та відстеження EPTS (Electronic Performance & Tracking Systems) буде використовуватися в пристроях на тілі гравців для отримання даних, що допоможуть у кращому біомеханічному та біологічному аналізі гравців [1]. Численні дослідження в літературі описують вплив штучного інтелекту на гравців, уболівальників, засоби масової інформації, тренування, скаутинг, рекрутинг та всю спортивну спільноту, пов'язану з футболом. Враховуючи швидке впровадження штучного інтелекту у футбол, існує нагальна потреба оцінити весь спектр його застосувань та наслідків.

Мета роботи – проаналізувати напрями сучасного використання штучного інтелекту у футболі.

Методи дослідження: системний аналіз науково-методичної літератури і даних мережі Інтернет.

Результати дослідження. Наше дослідження дозволило систематизувати сучасне застосування штучного інтелекту у футболі за наступними напрямками:

1. *Аналіз результативності гравців.* Штучний інтелект може аналізувати ігрові кадри, щоб відстежувати рухи гравців, визначати сильні та слабкі сторони, а також надавати дані про показники результативності гравців. Ці дані можна використовувати для адаптації режимів тренувань та розробки ігрових стратегій [3]. Вивчаючи дані суперника, ШІ можна використовувати для оцінки стратегій, які можуть суттєво допомогти у виборі та, зрештою, виграші найкращої команди для конкретної гри.

2. *Тактичний аналіз.* Програми ШІ збирають інформацію про тактику та рухи, що дозволяє набагато ширше вивчати суперників і не лише готуватися до матчів, передбачаючи можливі реакції суперника, але й приймати рішення в режимі реального часу. У 2024 році у рамках партнерства британської компанії Google DeepMind із футбольним клубом «Ліверпуль» запущено інноваційний проект – систему TacticAI, яка використовує технологію генеративного штучного інтелекту для надання експертам тактичної інформації, зокрема про кутові удари. Завдяки використанню штучного інтелекту, дані, що стосуються відстеження кінцівок і м'яча, забезпечують автоматичне сповіщення суддів відеоматчу про офсайд. Задля впевненості судді відеоматчу мають вручну перевірити ці дані, а рефері на полі повинен підтвердити рішення. Точки позиційних даних, які використовуються для прийняття рішення, генеруються у вигляді 3D-анімації [2].

3. *Прийняття рішень.* Штучний інтелект став асоціюватися з футболом для прогнозування результатів матчів. Штучний інтелект допомагає суддям приймати точні рішення, особливо за допомогою таких технологій, як напівавтоматичне виявлення офсайду VAR (Video assistant referee) – систему відеодопомоги арбітрам, яку було впроваджено на Чемпіонаті світу з футболу 2022. Ця технологія передбачає використання дванадцятьох спеціальних камер, встановлених під дахами стадіонів для відстеження руху м'яча. Разом з тим відстежуються до 29 точок даних кожного гравця 50 разів на секунду. Ці зібрані точки даних включають усі кінцівки та виступи тіла гравця, що мають відношення до правила офсайда. Точно визначати момент паса дозволяє м'яч Al Rihla. Усередині м'яча розміщено спеціальну систему підвіски від фірми Adidas. Вона містить інерційний датчик руху з частотою 500 Гц, що надсилає дані 500 разів на секунду. Технологія працює непомітно для гравців і не впливає на переміщення м'ячів.

4. *Профілактика травм та керування гравцями.* Системи на базі ШІ можуть контролювати здоров'я гравців, виявляти втому або стрес і рекомендувати коригування тренувань або харчування. Завдяки обробці даних ШІ, клуби можуть контролювати своїх гравців, щоб зменшити ризик травм. Вимірюється зовнішнє навантаження: пройдена відстань, прискорення тощо та внутрішнє навантаження: біомаркери, метаболіти тощо, і кожне рішення підкріплюється безпрецедентною інформацією.

5. *Залучення вболівальників.* Щоб впоратися зі зростанням бюджетів та амбітними трансферними цілями, команди підвищують ціни на свої квитки на матчі та абонементи. Зростання цін на квитки є серйозною проблемою для вболівальників спорту, що ускладнює для них відвідування стадіонів у щотижневі матчі. Це часто призводить до того, що трибуни стадіону залишаються напівпорожніми під час передбачуваних матчів команди. Команди можуть створити базу даних з такими змінними, як попередня відвідуваність, складність

матчу, середня відвідуваність, ціни на квитки, особливі події (такі як перший та останній матч сезону, День подарунків, перший матч після зимового трансферного вікна тощо) та інші подібні змінні [4]. Після створення бази даних клуби можуть використовувати ШІ для прогнозування ефективних цін на квитки завчасно

Висновки. Штучний інтелект використовується у футболі для аналізу результатів гравців, тактичного аналізу та прийняття рішень тренерами й суддями. Він допомагає в таких сферах, як запобігання травмам, управління гравцями та підвищення залученості вболівальників. Штучний інтелект також використовується для більш об'єктивної оцінки навичок гравців та виявлення потенційних талантів. За яким би напрямом не використовувався штучний інтелект, очевидно, що футбол – це вид спорту, який виграє від технологічної інтеграції.

Література

- [1] Ha T., Yu H., Lim B., Jung H., Brooks C., Krause J., Dauenhauer B. Using ChatGPT in the field of kinesiology: Opportunities and considerations. *Journal of Physical Education and Sport*, Vol. 24 (issue 1), Art 1, pp. 3 – 12, January 2024. <https://doi.org/10.7752/jpes.2024.01001>
- [2] Khmel'nitska I., Lisenchuk G., Bogatyrev K., Zhigadlo G., Krupenya S., Zoloylo V. Features of modern motion capture systems. *Sport Science Spectrum*. 2024; 2: 14–19. <https://doi.org/10.32782/spectrum/2024-2-3>
- [3] Lisenchuk G., Khmel'nitska I., Bogatyrev K., Kokarev B., Kokareva K., Derkach V., Martsinkovsky I., Krupenya S., Cieślicka M. The effects of fitness training on physical preparedness of highly qualified football players. *Health, Sport, Rehabilitation*. 2025;11(1):29-42. <https://doi.org/10.58962/HSR.2025.11.1.29-42>
- [4] Minh, D., Wang, H. X., Li, Y. F., & Nguyen, T. N. Explainable artificial intelligence: A comprehensive review. *Artificial Intelligence Review*, 55, 1-66. 2022. <https://doi.org/10.1007/s10462-021-10088-y>

TECHNOLOGICAL INTEGRATION OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND FOOTBALL

Lisenchuk Gennadii Anatoliyovich

V.O. Sukhomlynsky Educational and Scientific Pedagogical Institute of Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Ukraine

Summary. Football is an excellent field for applying approaches to the design of artificial intelligence, where artificial intelligence (AI) is used as a useful tool for predicting and determining the capabilities of athletes. The article is devoted to the analysis of the directions of current and promising use of artificial intelligence in football. Our study has allowed us to systematize the current application of AI in football by the following areas: player's performance analysis, tactical analysis, decision-making, injury prevention and player management, neural network modelling, sports forecasting, sports journalism, sports in virtual reality and fan engagement. Whatever direction artificial intelligence is used, football will benefit from technological integration.

Keywords: machine learning, neural network, virtual reality, modeling, decision making, forecasting.

УДК 378.147.811

ДОСЛІДНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК НЕОБХІДНА УМОВА ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ТЕХНІЧНОЇ ГАЛУЗІ**Романчук Наталія**

*кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри фізики та математики,
Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова,
ORCID ID 0000-0002-3225-6428,
e-mail: nataliiaromanchuk11@gmail.com*

Майборода Олександр

*кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фізики та математики,
Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова,
ORCID ID 0000-0001-9206-4316*

Бойко Олена

*завідуюча лабораторією кафедри фізики та математики,
Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова*

Анотація. Професійна діяльність інженера пов'язана з необхідністю виконання дослідницьких завдань у галузі промислового виробництва, що актуалізує проблему формування навичок дослідницької діяльності в процесі його підготовки в закладах вищої технічної освіти. У статті досліджується проблема формування професійної компетентності майбутніх фахівців технічної галузі.

Обґрунтовано структурні компоненти професійної компетентності фахівця технічної галузі, до яких віднесено: особистісні якості майбутнього інженера, професійні знання та вміння, ціннісні орієнтації особистості. Дослідницька діяльність розглядається як необхідна умова ефективного формування загальної професійної компетентності майбутнього фахівця технічної галузі.

Виявлено закономірності та характерні особливості процесу професійної підготовки майбутніх фахівців технічної галузі, доведено ефективність розроблених умов підготовки з метою формування досвіду дослідницької діяльності.

Ключові слова: професійна підготовка, інженерна освіта, майбутні фахівці технічної галузі, професійна компетентність, науково-дослідницька діяльність.

Вступна частина. Сучасні суспільно-економічні виклики, необхідність модернізації промислового виробництва актуалізують проблему підготовки висококваліфікованих, компетентних, конкурентоспроможних інженерних фахівців. Суспільство потребує відповідального, соціально активного керівника, компетентного, конкурентоспроможного фахівця технічної галузі, здатного до ефективної діяльності в трудовому колективі на рівні світових стандартів. Сучасна професійна діяльність інженерного фахівця передбачає організацію виробничих процесів на основі впровадження нових технологій та техніки. Ці фактори вимагають від інженера обізнаності з особливостями її роботи та уміння забезпечити роботу колективу працівників з новими механізмами та пристроями.

Попри інтенсифікацію досліджень теоретико-методологічних засад освіти майбутніх інженерних фахівців, проблема формування навичок дослідницької діяльності діагностики в процесі їх підготовки в закладах вищої технічної освіти є недостатньо розробленою.

Мета роботи: на основі аналізу літератури та практичного досвіду підготовки майбутніх інженерних фахівців виявити характеристики та фактори, які впливають на ефективність процесу формування навичок дослідницької діяльності як необхідної умови формування професійної компетентності майбутніх фахівців технічної галузі.

Основна частина. Дослідники сучасних технологій та змісту інженерної освіти доводять, що для ефективної діяльності інженер має вміти проектувати і конструювати, користуватися засобами виробничої, управлінської, практичної, конструкторської, технологічної, дослідницької діяльності. Водночас, учені акцентують увагу на тому, що інженер має вміти здійснювати наукову діяльність, бути дослідником, реалізовувати на практиці власні ідеї [1].

Аналіз робіт сучасних дослідників засвідчує те, що компетентний фахівець технічної галузі має відповідати наступним вимогам: володіти високим рівнем інженерної освіти, стійкими моральними переконаннями, здатністю до ефективної співпраці в трудовому колективі та вміннями свідомо приймати відповідальні рішення. Майбутній фахівець має вміти оперувати сучасними технологіями та знаннями творчої діяльності, які задовольняють запити сучасного інформаційного суспільства [2].

Компетентний фахівець технічної галузі характеризується через його готовність вирішувати завдання в майбутній професійній діяльності, використовуючи інновації для досягнення мети на основі власної обізнаності в галузі промислового виробництва. Професійну компетентність сучасні дослідники визначають як сукупність умінь фахівців інженерного профілю структурувати наукове і практичне знання з метою кращого вирішення дослідницьких завдань в майбутній професійній діяльності [3].

Здійснений аналіз доводить актуалізацію дослідницької діяльності студентів інженерних спеціальностей на основі компетентнісного підходу. Отримані результати дозволяють розглядати дослідницьку діяльність майбутніх інженерів як невід'ємну компоненту підготовки компетентного фахівця. Вона забезпечує інтеграцію наукової, освітньої та виробничої діяльності в процесі професійної підготовки майбутніх фахівців.

Проведене дослідження виявило наступні компоненти професійної компетентності майбутнього інженерного фахівця: професійні знання; вміння аналізувати і прогнозувати результати праці; використовувати сучасну інформацію; здійснювати науковий пошук, дослідницьку діяльність у відповідній галузі виробництва. Професійна компетентність фахівця технічної галузі передбачає: уміння оцінювати професійні ситуації; творчий характер мислення; науково-дослідницькі вміння; виявлення ініціативи у розв'язанні виробничих завдань; здатність організовувати роботу колективу; усвідомлення особистої відповідальності за результати праці.

Дослідження показало, що забезпечити успішне оволодіння професійними компетентностями та досягти високого рівня самоорганізації в майбутній професійній діяльності можливо шляхом поєднання науково-теоретичної підготовки інженерних фахівців та досвіду застосування набутих знань у галузі промислового виробництва. Реалізація компетентнісного підходу на практиці передбачає трансформацію набутих у процесі

підготовки майбутніх інженерів професійних компетенцій в активну професійну та творчу участь в діяльності суспільства. Відтак, важливо не лише навчити майбутнього фахівця технічної галузі оперувати знаннями та технологіями, а й підготувати його до активної діяльності в сучасному соціумі; відповідати актуальним вимогам ринку праці; навчити оперувати та управляти інформацією; використовувати досягнення науки та техніки для освіти протягом життя.

Висновки. Дослідження проблеми формування дослідницької компетентності майбутніх фахівців технічної галузі є актуальним через необхідність наукового вирішення виробничих завдань в галузі промислового виробництва. Тому вміння здійснювати наукову діяльність, організовувати дослідницьку роботу є основою високої якості підготовки майбутніх інженерних фахівців у закладах вищої технічної освіти. Основні завдання модернізації підготовки майбутніх інженерів відповідно до перспективних вимог наукоємного виробництва можливо вирішити шляхом формування умінь, навичок, досвіду інноваційної науково-дослідницької діяльності фахівців технічної галузі. Формування досвіду дослідницької діяльності, як основи підготовки майбутніх інженерів у закладах вищої технічної освіти, забезпечує розвиток наукового світогляду, індивідуальних дослідницьких, творчих, винахідницьких здібностей висококваліфікованого компетентного фахівця технічної галузі.

Література

- [1] Astutik S., Susantini E., Madlazim M., Nur M., Supeno S. The effectiveness of collaborative creativity learning models (CCL) on secondary schools scientific creativity skills. *International Journal of Instruction*. 2020. Vol. 13. No. 3. P. 525-538. DOI: 10.29333/iji.2020.13336^a.
- [2] Bernate J., and Vargas J. Challenges and trends of the 21st century in higher education. *GUNi Newsletter*. 2020. Vol. 26. P. 141–154.
- [3] Butsyk I. Differentiated and gradual organization of training in the methodical system of the development of research competence of specialists in agricultural engineering in the process of studying agricultural machines. *Mіžnarodnij filologičnij časopis*. P. 138-148. 2020. DOI: 10.31548/philolog2020.01.138.

RESEARCH ACTIVITY AS NECESSARY CONDITION OF FORMATION OF PROFESSIONAL COMPETENCE OF FUTURE SPECIALISTS IN THE TECHNICAL FIELD

Natalia Romanchuk, Oleksandr Maiboroda, Olena Boiko

Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Mykolaiv

The professional activity of an engineer is connected with the need to perform research tasks in the field of industrial production, which actualizes the problem of formation of research skills in the process of training in higher technical educational institutions. The article examines the problem of formation of professional competence of future specialists in the technical field.

The structural components of the professional competence of a specialist in the technical field are substantiated, which include personal qualities of a future engineer, professional knowledge and skills, and value orientations of the individual. Research activity is considered as a necessary

condition for the effective formation of the general professional competence of a future specialist in the technical field.

The patterns and characteristic features of the professional training process are identified; the effectiveness of the developed conditions for training future specialists in the technical field to form their research competence has been proven.

Key words: professional training, engineering education, future specialists in the technical field, professional competence, scientific and research activities.

УДК 37+159.9+373.3

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО ЕКОЛОГІЧНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВ

Філімонова Т.В.

*кандидат педагогічних наук, доцент кафедри початкової освіти
Навчально-наукового педагогічного інституту імені В.О. Сухомлинського
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,
м. Миколаїв, Україна
tatiana.filimonova15@gmail.com*

Анотація. Важлива роль в екологічному вихованні школярів належить учителю. Особливо це стосується початкової школи, оскільки формувати екологічну культуру особистості необхідно з молодшого шкільного віку. Задля того, щоб на належному рівні здійснювати діяльність з формування екологічної культури, як складової загальної культури особистості, майбутні вчителі самі повинні бути екологічно освіченими. Сьогодні до підготовки майбутніх учителів висувають такі загальновизнані вимоги, як: гуманізація, особистісна орієнтація, педагогічна майстерність, орієнтація на особливості вітчизняної культури і вітчизняну педагогічну антропологію. Цілеспрямована робота з формування екологічної культури майбутніх учителів сприяє їхній підготовці до здійснення такої діяльності з молодшими школярами, як провідної діяльності в галузі здоров'язбереження й набуття дітьми здоров'язберігаючих умінь і навичок.

Ключові слова: екологічне виховання, екологічна культура, екологічна освіта, молодший шкільний вік, підготовка майбутніх учителів початкової школи.

Вступна частина. Нагальною потребою сьогодення є подолання екологічної безграмотності людства, яка спричинила екологічну кризову ситуацію в усьому світі і в нашій країні зокрема. Щоб покращити ситуацію, необхідно з перших днів навчання дитини в школі здійснювати екологічне та природоохоронне виховання. Таке свідоме і цілеспрямоване виховання має продовжуватися не тільки в шкільні роки, а й протягом усього життя кожної людини.

Свідоме і бережливе ставлення до природи має формуватися з дитинства, у сім'ї, школі, і можливе лише за умови підвищення екологічної культури та знань особистості в цій сфері. Відповідальне ставлення до природи означає розуміння законів природи, воно проявляється в дотриманні етичних і правових принципів природокористування. Обов'язковою умовою такого навчання і виховання є організація взаємопов'язаної науково-етичної, правової, естетичної та практичної діяльності педагога, спрямованої на вивчення та вдосконалення взаємовідносин природи і людини. Тому особливої уваги заслуговує екологічне виховання майбутніх учителів, високий рівень професійної освіти яких є потенційною позитивною умовою далекого впливу на формування екологічної культури школярів.

Мета роботи – розкрити шляхи підготовки майбутніх учителів початкової школи до здійснення діяльності з екологічного виховання молодших школярів під час фахової підготовки.

Основна частина. Екологічна освіта і виховання – це освітній процес, спрямований на формування екологічної культури особистості.

У «Концепції неперервної екологічної освіти та виховання в Україні» зазначається, що актуальність екологічної освіти та формування школярів як необхідної умови утвердження нового екологічного мислення в суспільстві полягає в тому, що вони створюють систему поглядів і формує переконання, засновані на загальнолюдських нормах і законах природного розвитку, сприяє тісному відношенню майбутніх громадян до вирішення конкретних екологічних проблем, забезпечує цілеспрямоване систематичне засвоєння учнями знань про взаємодію людини і природи [2, с. 3].

Державний стандарт початкової освіти спрямований на включення в роботу вчителя активних, нових, нестандартних форм взаємодії з сучасним поколінням учнів. Бо сучасне молоде покоління є відображенням інформаційного суспільства, яке характеризується динамічністю, мобільністю та мінливістю. З цієї причини вчитель повинен володіти глибокими знаннями екологічної проблематики та широким спектром методів, прийомів і форм роботи з дітьми в цій сфері. З огляду на це одним із пріоритетних напрямів діяльності педагогічних закладів вищої освіти є формування системи виховання та навчання майбутніх учителів початкових класів, що базується на засадах екологічного культурного виховання та усвідомлення необхідності використання природоохоронних технологій [1, с. 23].

Підготовка майбутніх фахівців до виховання екологічної свідомості школярів має бути цілісно і ґрунтовно інтегрована в систему освіти. У процесі підготовки майбутнього вчителя початкової школи вирішальне значення має не лише зміст діяльності майбутнього вчителя, а й його обізнаність, уміння чітко донести й пояснити учням набуті знання, навчити учнів застосовувати ці знання на практиці. вчителів школи з екологічного виховання учнів початкової школи.

Сьогодні до підготовки майбутніх учителів висувають такі загальновизнані вимоги, як: гуманізація, особистісна орієнтація, педагогічна майстерність, орієнтація на особливості вітчизняної культури і вітчизняну педагогічну антропологію. Головними напрямками реформи освіти стають: повернення до людини, звернення до її духовності, інтеграція окремих наук [3, с. 83].

Еколого-природоохоронна підготовка студентів вищих педагогічних навчальних закладів полягає у розробці відповідної концепції та професійних умінь здійснення загального

екологічного виховання майбутніми вчителями. Звернемося до змісту екологічної підготовки майбутнього вчителя початкових класів. Центральне місце тут займає навчальна робота, регламентована навчальними планами і програмами. По відношенню до екологічної освіти студентів навчальні дисципліни спеціальності АЗ Початкова освіта можна представити в наступному:

1. Навчальні дисципліни спеціальної (фахової) підготовки. Слід підкреслити важливу роль гуманітарних дисциплін у підготовці майбутнього вчителя початкових класів до екологічної освіти школярів. Частково ці питання висвітлюють в курсі Педагогіка, Дидактика початкової освіти, Методики виховної роботи у початковій школі. Вони створюють умови для розвитку умінь оцінки стану природних об'єктів і явищ, позитивних і негативних наслідків діяльності людини в природному і соціальному оточенні. І зв'язно такі в повній мірі у таких фахових методиках, як: Теорія та методика навчання природничої освітньої галузі у початковій школі, Методика навчання інтегрованого курсу «Я досліджую світ» у початковій школі. 2. Необхідною передумовою підготовки майбутніх учителів початкових класів у рамках окресленої проблеми є посилення екологічної складової практичної підготовки студентів. Важливу роль у розвитку екологічного світогляду майбутніх учителів відіграє безперервна педагогічна практика, в рамках якої реалізуються завдання екологічного виховання в шкільній, позакласній та позашкільній роботі початкової школи. 3. Види практичних занять, під час яких у студентів формується вміння самостійно організовувати та проводити різні види і форми еколого-виховної роботи. 4. Організація пошукової, дослідницької роботи в галузі екології.

Висновки. Отже, на сучасному етапі екологічне виховання майбутніх учителів потребує психологічного залучення особистості до світу природи з подальшим поступовим вибудовуванням системи особистісного ставлення до природи (теорія, емоційно-ціннісне, практична дія). Це забезпечує дотримання логіки формування екологічних знань, використання їх пізнавального та виховного значення в навчально-виховному процесі. Тому цілеспрямована робота з формування екологічної культури майбутніх учителів сприяє їхній підготовці до здійснення такої діяльності з молодшими школярами, як провідної діяльності в галузі здоров'язбереження й набуття дітьми здоров'язберігаючих умінь і навичок.

Література

- [1] Бауер М. Й. Методологія екологічної освіти. Чернівці: Крайова освіта. 2000. 320 с.
- [2] Нарочна Л.К., Ковальчук Г.В., Гончарова К.Д. Методика викладання природознавства. Київ: Вища школа, 1990. 202 с.
- [3] Сергєєва В., Семенюк О. Від екологічної освіти до екологічної свідомості. *Проблеми педагогічних технологій*. Збірник наукових праць. Луцьк. 2003. Вип. 3. С. 80–86.

PREPARATION OF FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS FOR THE ENVIRONMENTAL EDUCATION OF STUDENTS

Filimonova T. V.

V. O. Sukhomlynsky Educational and Scientific Pedagogical Institute, Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Mykolaiv, Ukraine

Abstract. An important role in the environmental education of schoolchildren belongs to the teacher. This is especially true for primary school, since it is necessary to form the ecological culture of the individual from the junior school age. In order to properly carry out activities to form an ecological culture as a component of the general culture of the individual, future teachers themselves must be environmentally educated. Today, such generally recognized requirements are put forward for the training of future teachers as: humanization, personal orientation, pedagogical skills, orientation to the peculiarities of the national culture and national pedagogical anthropology. Purposeful work on the formation of the ecological culture of future teachers contributes to their preparation for carrying out such activities with younger schoolchildren as a leading activity in the field of health preservation and the acquisition of health-preserving skills and abilities by children.

Keywords: ecological education, ecological culture, ecological education, lower school age, training of future primary school teachers.

УДК 373.2:376-056.26:37.091.3

СУЧАСНИЙ СТАН ПІДГОТОВКИ ВИХОВАТЕЛІВ ДО РОБОТИ В ЗАКЛАДАХ ІЗ ІНКЛЮЗИВНИМ НАВЧАННЯМ

Шапочка К.А.

*к.п.н., доцент, в.о.зав. кафедри спеціальної та інклюзивної освіти
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова
м. Миколаїв, Україна
kateryna.shapochka@nuos.edu.ua*

Тарасенко М.М.

*здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,
м. Миколаїв, Україна*

Анотація. У статті розглянуто сучасний стан підготовки вихователів закладів дошкільної освіти до роботи в умовах інклюзивного навчання в контексті реформування національної системи освіти та її інтеграції у світовий освітній простір. Проаналізовано нормативно-правові документи (Закони України «Про освіту», «Про дошкільну освіту», Концепція розвитку інклюзивної освіти, Національна стратегія зі створення безбар'єрного простору, Професійний стандарт «Вихователь закладу дошкільної освіти»), які визначають вимоги до професійної підготовки педагогів. Висвітлено наукові підходи до розвитку інклюзивної освіти в Україні (В. Засенко, А. Колупасєва, О. Таранченко та ін.), розкрито

особливості організації навчальних програм у закладах вищої освіти та системі післядипломної педагогічної освіти. Окреслено досягнення (інтеграція дисциплін з інклюзивної педагогіки, формування професійних компетентностей, розвиток soft skills, практико-орієнтована підготовка) та основні проблеми (недостатня практична готовність вихователів, обмежена кількість спеціалізованих курсів, дефіцит мультидисциплінарної взаємодії, високі ризики професійного вигорання). У висновках визначено перспективні напрями вдосконалення системи підготовки: введення обов'язкових модулів з інклюзивної освіти, розвиток тренінгових і симуляційних форм навчання, підвищення кваліфікації через онлайн-платформи, упровадження супервізії та розширення міжнародної співпраці.

Ключові слова: інклюзивна освіта, дошкільна освіта, вихователь, підготовка педагогічних кадрів, професійна компетентність.

Вступна частина. Реформування національної системи освіти в Україні та її інтеграція у світовий освітній простір зумовлюють необхідність оновлення підходів до підготовки педагогічних кадрів, зокрема вихователів закладів дошкільної освіти, які мають відповідати сучасним методологічним орієнтирам, визначеним Професійним стандартом «Вихователь закладу дошкільної освіти» (наказ Міністерства № 755-21 від 19 жовтня 2021 р.). Особливе місце серед цих орієнтирів посідає інклюзивна освіта, що розглядається як освітня парадигма, побудована на ідеях соціальної інклюзії. Її функціонування базується на таких принципах, як рівноправність, доступність і забезпечення якості освітніх послуг.

Формування теоретико-методологічних засад інклюзивної освіти в Україні та напрацювання технологій її впровадження започатковано науковцями Інституту спеціальної педагогіки та психології імені М. Ярмаченка (В. Засенко, А. Колупаєва, О. Таранченко, Е. Данілавичюте, О. Федоренко, Л. Коваль та ін.). У наукових дослідженнях підкреслюється, що інклюзивна освіта є системою, яка гарантує доступність якісної освіти на всіх рівнях і у всіх ланках для кожної дитини без обмежень чи винятків, ґрунтуючись на принципах рівноправності та визнання різноманітності, а також реалізується через особистісно зорієнтовану модель навчання (А. Колупаєва).

Мета статті – проаналізувати сучасний стан підготовки вихователів закладів дошкільної освіти до роботи в умовах інклюзивного навчання, виявити основні досягнення та проблеми у цьому процесі, а також окреслити перспективні напрями вдосконалення професійної підготовки педагогів з урахуванням потреб дітей з особливими освітніми потребами.

Основна частина. Розвиток інклюзивної освітньої системи вимагає підготовки компетентних фахівців, насамперед вихователів закладів дошкільної освіти, які відіграють ключову роль в організації та забезпеченні ефективного функціонування інклюзивного освітнього середовища. Для цього вони повинні володіти професійними вміннями виконувати функції наставника, тьютора, модератора, а також визначати індивідуальну освітню траєкторію дітей з особливими освітніми потребами.

Підготовка вихователів регламентується Законом України «Про освіту» (2017), Законом «Про дошкільну освіту», Концепцією розвитку інклюзивної освіти та Національною стратегією зі створення безбар'єрного простору. У закладах вищої освіти передбачено курси й модулі з інклюзивної педагогіки, спеціальної психології, основ логопедії та корекційної

педагогіки. Підвищення кваліфікації здійснюється через обласні інститути післядипломної педагогічної освіти, онлайн-курси МОН та EdEra, Prometheus, «Всеукраїнську школу онлайн».

Станом на 2025 рік є певні досягнення в напрямку реалізації інклюзивної освіти, зокрема розширення змісту навчальних програм: більшість педагогічних університетів інтегрували дисципліни з інклюзивної освіти у програми підготовки вихователів; формування професійних компетентностей: у центрі уваги – здатність вихователя працювати в команді з асистентом, логопедом, психологом, дефектологом; уміння складати індивідуальні програми розвитку (ІПР); практико-орієнтованість, студенти проходять практику в інклюзивних групах, відвідують ІРЦ, беруть участь у тренінгах; розвиток soft skills, а саме толерантність, емпатія, креативність, здатність до педагогічної імпровізації.

Поряд з тим вихователів стикаються з рядом проблем та викликів, серед них недостатня практична підготовка, вихователі часто мають теоретичні знання, але відчують труднощі у роботі з дітьми з різними нозологіями; обмежена кількість спеціалізованих курсів у більшості педагогічних університетів; брак мультидисциплінарної співпраці (вихователь – асистент – дефектолог – батьки); високе емоційне навантаження і ризик професійного вигорання через роботу з дітьми з особливими освітніми потребами; неоднорідність умов, у містах можливості для підготовки й ресурсна підтримка значно вищі, ніж у сільських громадах.

Висновки. Аналіз засвідчив, що перспективними напрямками розвитку є введення обов'язкових модулів з інклюзивної освіти для всіх студентів спеціальності «Дошкільна освіта»; акцентуація практико-орієнтованих тренінгів та симуляційних вправ (робота з кейсами, рольові ігри, розбір індивідуальних програм розвитку); постійне підвищення кваліфікації вихователів через онлайн-платформи, мікрокурси, сертифікаційні програми; розвиток супервізії та психологічної підтримки для педагогів; поглиблення міжнародної співпраці та запозичення найкращих практик інклюзивної дошкільної освіти.

Отже, сучасна система підготовки вихователів перебуває на етапі активного розвитку й удосконалення: уже є нормативна основа та навчальні модулі, але ключові виклики залишаються у сфері практичної підготовки, психологічної підтримки та міждисциплінарної взаємодії.

Література

- [1] Колупаєва А. А. *Інклюзивна освіта: реалії та перспективи*. – К.: Логос, 2010.
- [2] Курчатова А., Шапочка К., Вдовиченко Р. Особливості соціально-психологічної допомоги батькам дітей з особливими освітніми потребами Наукові записки. Серія: Педагогічні науки. Кропивницький: Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка, 2025. Випуск 218. 324 с.

THE CURRENT STATE OF PRESCHOOL TEACHERS' PREPARATION FOR WORK IN INSTITUTIONS PROVIDING INCLUSIVE EDUCATION

Shapochka Kateryna Anatoliivna, Tarasenko Mykolo Mykolayovych

Postgraduate, Admiral Makarov National University of Shipbuilding

Abstract. The article examines the current state of preschool teachers' preparation for working in inclusive education settings in the context of reforming the national education system and its integration into the global educational space. It analyzes legal and regulatory documents (Laws of

Ukraine “On Education”, “On Preschool Education”, the Concept for the Development of Inclusive Education, the National Strategy for Creating a Barrier-Free Space, the Professional Standard “Preschool Teacher”) that determine the requirements for professional training of educators. Scientific approaches to the development of inclusive education in Ukraine (V. Zasenکو, A. Kolupayeva, O. Taranchenko, et al.) are highlighted, as well as the features of organizing curricula in higher education institutions and the system of postgraduate pedagogical education. The article outlines achievements (integration of disciplines on inclusive pedagogy, development of professional competencies, soft skills, practice-oriented training) and major challenges (insufficient practical readiness of teachers, limited number of specialized courses, lack of multidisciplinary interaction, and high risks of professional burnout). The conclusions define promising directions for improving the system of training: introducing mandatory modules on inclusive education, developing training and simulation-based learning formats, enhancing qualifications through online platforms, implementing supervision, and expanding international cooperation.

Keywords: inclusive education, preschool education, preschool teacher, teacher training, professional competence.

УДК

АВТОРИТЕТ ВИКЛАДАЧА І ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ЯК ПРОБЛЕМА ІНШОМОВНОГО НАВЧАННЯ МАЙБУТНІХ ІНЖЕНЕРІВ

Большуткін В.О.

аспірант кафедри педагогіки та освітнього менеджменту

Навчально-наукового інституту імені В.О. Сухомлинського

Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,

м. Миколаїв, Україна

vbolshutkin@gmail.com

Анотація. У роботі досліджується перспектива впровадження штучного інтелекту в іншомовне навчання студентів технічних спеціальностей з точки зору педагогічного авторитету. Розглядається проблема недостатньої технічної обізнаності викладачів іноземної мови. Обґрунтовується потенціал технологій штучного інтелекту та проблеми довіри до цих інструментів.

Ключові слова: іншомовне навчання, технічний переклад, штучний інтелект, педагогічний авторитет.

У сучасних умовах глобалізації та стрімкого розвитку технологій зростають вимоги до професійної підготовки майбутніх інженерів, зокрема до їхньої іншомовної компетентності. Інженери сьогодні повинні не лише володіти технічними знаннями, але й бути здатними до ефективної міжнародної професійної комунікації, що передбачає необхідність опанування специфічної технічної термінології іноземною мовою.

Так, у зв'язку зі збільшенням ролі цифрових технологій та, зокрема, технологій генеративного штучного інтелекту (ШІ), система освіти зазнає масштабних парадигмальних змін. Доступність інформації та можливість швидко отримати відповідь на будь-яке питання схиляє студентів до використання інструментів без усвідомлення всіх обмежень, і така оманливість у здобутті знань здійснює безпосередній вплив на авторитет викладача, його вміння здійснювати точний переклад технічних термінів.

Метою роботи є дослідження впливу використання штучного інтелекту на формування педагогічного авторитету викладача іноземної мови в процесі навчання студентів технічних спеціальностей у системі взаємодії «викладач-ШІ-студент».

Проблемі ролі викладача в процесі іншомовного навчання студентів присвятили свої праці такі вчені, як: А. Шишко, М. Головашова (труднощі перекладу); Л. Подоляк, В. Юрченко (авторитет викладача в процесі навчання); О. Ковтун, С. Макухіна, Ю. Сердюк та ін. (формування професійної іншомовної компетентності) тощо.

За Л. Подоляк і В. Юрченко, узагальнений портрет авторитетного викладача такий: високий загальний інтелектуальний рівень, широка ерудиція і глибокі знання своєї науки; підвищена інтелектуально-творча, громадянська, політична та інша активність; моральна культура, інтелігентність, здібність до емоційного співробітництва [3, с. 249]. Для набуття авторитету викладач має становити приклад для наслідування та адекватно відповідати на запити студентів.

Як зазначає І. Пятикоп, сучасний інженер має володіти іноземною мовою на рівні, достатньому для професійної діяльності в міжнародному середовищі. Сучасний інженер повинен бути в певній мірі технічним перекладачем, здатним до точного відтворення складної технічної інформації іноземною мовою [5]. На думку А. Шишко в умовах глобалізації науково-технічний переклад стає невід'ємною частиною професійної діяльності інженера [6]. Це створює додаткові вимоги до якості іншомовної підготовки у технічних закладах вищої освіти.

Водночас виникає проблема професійної готовності викладачів іноземної мови до роботи з технічною термінологією та специфічними мовними конструкціями певних інженерних спеціальностей. Сучасне законодавство не вимагає в викладачів спеціалізації в технічному перекладі і тим більше не можна вимагати від викладачів обізнаності в усіх спеціалізаціях технічного закладу вищої освіти.

Відсутність глибокого розуміння технічної сфери у викладача іноземної мови може призвести до неточностей у перекладі та поясненні спеціалізованої термінології і це має негативний вплив на авторитет викладача та ефективність навчання. Студенти технічних спеціальностей часто краще за викладача розуміються на специфіці своєї галузі, що може створювати бар'єри в педагогічній взаємодії та знижувати довіру до викладача як до джерела достовірної інформації.

Зазначимо, що впровадження цифрових технологій та штучного інтелекту відкриває нові можливості для вирішення означеної проблеми. Використання цифрових технологій у педагогічному процесі дозволяє індивідуалізувати навчання та адаптувати його до специфічних потреб студентів [2]. Чеські дослідники у своєму експериментальному дослідженні доводять, що «впровадження ШІ-технологій, зокрема чат-ботів, у процес вивчення іноземної мови значно покращує результати навчання та підвищує мотивацію

студентів» [4]. ШІ-інструменти можуть забезпечити точний переклад технічної термінології, надати контекстуальні пояснення та створити персоналізовані навчальні матеріали.

Проте генеративний ШІ досі може помилятися, особливо в фактичних даних, та має обмеження у формуванні навичок слухання і мовлення. Наявним системам бракує емоційного інтелекту і проактивності. Систематичний огляд досліджень про використання ШІ в іншомовному навчанні 2025 року підтверджує ефективність оцінювання грамотності текстів, проте вказує на нездатність до справжнього діалогу та обмежену довіру студентів до таких систем [1]. Це створює нову динаміку в освітньому процесі, де авторитет розподіляється між викладачем і технологічними інструментами.

Питання довіри до ШІ-інструментів стає критично важливим у формуванні ефективного освітнього середовища. Знання студентів про обмежені можливості штучного інтелекту дозволять критично оцінювати отриману інформацію та розвивати навички верифікації даних. Це, у свою чергу, впливає на авторитет як самого ШІ, так і викладача, який його використовує у професійній діяльності.

Таким чином використання штучного інтелекту в іншомовному навчанні майбутніх інженерів представляє значний потенціал для вирішення традиційних проблем іншомовного навчання студентів технічних спеціальностей. ШІ-технології можуть компенсувати недостатню технічну компетентність викладача іноземної мови та забезпечити більшу якість навчального контенту.

Однак успішна інтеграція ШІ в освітній процес потребує формування нової моделі педагогічного авторитету, заснованої на принципах співпраці між викладачем і технологічними інструментами. Викладач повинен не конкурувати з ШІ, а виступати як медіатор, який допомагає студентам критично оцінювати та ефективно використовувати можливості штучного інтелекту.

Перспективи подальших досліджень включають вивчення оптимальних моделей взаємодії в системі «викладач-ШІ-студент», розробку методик впровадження ШІ-інструментів в іншомовну освіту та створення комплексних підходів до підвищення кваліфікації викладачів іноземної мови у сфері використання штучного інтелекту для технічної освіти.

Література

- [1] Alhusaiyan E. A systematic review of current trends in artificial intelligence in foreign language learning. *Saudi Journal of Language Studies* 22 January 2025; 5 (1): 1–16. DOI 10.1108/SJLS-07-2024-0039
- [2] Гурська, О. А., Самборська, О. В., & Йордан, Г. М. Використання цифрових технологій у педагогічному процесі для індивідуалізації навчання. Педагогічна Академія: наукові записки, (14), 2025. DOI 10.5281/zenodo.14587060
- [3] Подоляк Л.Г., Юрченко В.І. Психологія вищої школи: Навчальний посібник для магістрантів і аспірантів– К.: ТОВ “Філ-студія”, 2006. – 320с.
- [4] Polakova, P., & Klimova, B. Implementation of AI-driven technology into education – a pilot study on the use of chatbots in foreign language learning. *Cogent Education*, 11(1), 2024. DOI 10.1080/2331186X.2024.2355385

[5] П'ятикоп І.Б. Педагогічні умови використання іноземної мови в професійній діяльності інженерів в системі вищої освіти – Актуальні питання гуманітарних наук, 2025. 262-268. DOI 10.24919/2308-4863/83-3-38

[6] Шишко А.В. Сучасні питання та загальні особливості науково-технічного перекладу в сучасних умовах глобалізації. International Science Journal of Education & Linguistics. 3, 2025. 126-133. DOI 10.46299/j.isjel.20240302.14.

USING ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN FOREIGN LANGUAGE EDUCATION FOR FUTURE ENGINEERS: THE FACTOR OF PEDAGOGICAL AUTHORITY

Bolshutkin V.O.

V. O. Sukhomlynskyi Educational and Scientific Institute Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Mykolaiv, Ukraine

The study examines the prospects for implementing artificial intelligence in foreign language education for technical students from the perspective of pedagogical authority. The problem of insufficient technical expertise among foreign language teachers is addressed. The potential of artificial intelligence technologies and trust issues regarding these tools are substantiated.

Keywords: foreign language education, artificial intelligence, technical translation, pedagogical authority.

УДК 372.8:802

ПЕРЕВАГИ КООПЕРАТИВНОГО НАВЧАННЯ В ПЕДАГОГІЗАЦІЇ ВИЩОЇ ШКОЛИ

Глубоченко К.О.

кандидат наук з державного управління,

доцент кафедри економіки Херсонського навчально-наукового інституту

Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,

м. Миколаїв, Україна

e.glubochenko@gmail.com

Анотація. У роботі розглядаються переваги кооперативного навчання як способу педагогізації вищої школи. Послідовно аналізуючи зміст та обмеження даного методу активного навчання, автор приходить до висновків про його переваги для розвитку комунікативних навичок та критичного мислення студентів. Кооперативне навчання посилює самостійність та стимулює дослідницьку ініціативу студентів, що є критичним для налагодження ефективного навчального процесу в сучасній вищій школі.

Ключові слова: кооперативне навчання; педагогізація вищої школи; активне навчання; критичне мислення.

Кооперативне навчання є методом активного навчання, коли головну відповідальність за набуття нових знань та навичок беруть самі учні. Метод активно використовується у межах

Концепції Нової Української Школи, тоді як педагогізація вищої освіти також спрямована на студентоцентризм та перехід від пасивного до активного знання. Навчальні стратегії активного навчання надають студентам можливість розвивати свої навички критичного мислення та вміння спілкуватися й співпрацювати [2]. Як інтерактивна, так і самостійна навчальна діяльність, дозволяють студентам стати більш самостійними у своєму навчанні.

Метою цієї роботи є аналіз переваг кооперативного навчання як групової діяльності і способу педагогізації вищої школи. Кооперативне навчання як метод групового навчання передбачає, що учні повинні працювати в невеликих групах, виконуючи деякі проекти разом. Кожен учасник повинен робити свій внесок у кінцевий результат проекту. В результаті учні стають більш незалежними, залишаючись частиною команди. Загальними рисами ефективного кооперативного навчання є командна робота, позитивна взаємозалежність, групова взаємодія, структурована діяльність та індивідуальна відповідальність. Таким чином, групова діяльність передбачає розвиток комунікативних навичок та навичок співпраці разом зі здатністю учнів раціоналізувати свої ідеї та підтримувати баланс індивідуальних та групових інтересів. Наприклад, Rosenshine (2012) зазначає, що «кооперативне навчання надає студентам можливість отримати зворотний зв'язок від своїх однолітків щодо правильних, а також неправильних відповідей, що сприяє як залученню до групи, так і безпосередньо навчанню» [3, с. 19]. Надання зворотного зв'язку однокласникам – це чудовий спосіб для студентів проявити себе та досягти своїх навчальних цілей.

Кооперативне навчання також можна використовувати як частину проектного або проблемно-орієнтованого навчання. Chu та інші (2017) підкреслюють, що цей підхід може бути «пов'язаний з проблемним та проектним навчанням, у якому учні застосовують дослідницький спосіб мислення під час вирішення епістемологічних питань або розробки та завершення проектів з відносно відкритим набором відповідей» [2, с. 7]. Крім того, кооперативне навчання дає студентам можливість навчатися на сильних сторонах один одного. Наприклад, під час виконання проектів для засвоєння навчальної дисципліни «Маркетинг», розробляючи маркетингову стратегію 4P, студенти намагаються відповідати за ті частини проекту, в яких вони почуваються найбільш впевнено. Учні з математичними та візуальними навичками віддають перевагу виконанню необхідних розрахунків або визначенню логістичних потоків (ціна та місце), тоді як студенти з аудіальним стилем навчання надають перевагу дослідженню особливостей цільової аудиторії, характеристик продукту та плануванню рекламних кампаній (просування, продукт). Таким чином, вони використовують свої сильні сторони, щоб зробити свій внесок у кінцевий результат, одночасно навчаючись на відмінностях один одного. Anderman та Anderman (2009) підкреслюють, що кооперативне навчання має базуватися на культурній взаємоповазі, щоб посилити відповідальність учнів за власне навчання [1]. Таким чином, кооперативне навчання допомагає студентам бути частиною групи, залишаючись одночасно незалежними. Водночас, цей навчальний метод має й свої обмеження. Викладачу досить складно контролювати та оцінювати індивідуальний внесок кожного члена групи. Отримуючи однакові оцінки, студенти, які зробили більший внесок у проект, можуть почуватися демотивованими. Однак формувальний зворотний зв'язок викладача зазвичай може покращити цю практику.

Підсумовуючи, самостійна та групова навчальна діяльність корисна для розвитку як основних, так і специфічних навичок студентів вищої школи. Збільшення самостійності

студенті у навчанні, кооперативне навчання та виконання проблемно-орієнтовані проєктів дозволяють їм досягати навчальних цілей та завдань.

Література

- [1] Anderman, E.M., & Anderman, L.H. (2009). Culturally relevant pedagogy. In *Psychology of classroom learning*. <http://link.galegroup.com/apps/doc/CX3027800087/GVRL?u=lirn17237&sid=GVRL&xid=c34926f4>
- [2] Chu, S., et al. (2017). *21st century skills development through inquiry-based learning: From theory to practice*. Springer Science.
- [3] Rosenshine, B. (2012). Principles of instruction: Research-based strategies that all teachers should know. *American Educator*, Spring, 12-39. <https://www.aft.org/sites/default/files/periodicals/Rosenshine.pdf>

THE ADVANTAGES OF COOPERATIVE LEARNING IN HIGHER EDUCATION

Glubochenko Kateryna

Kherson Educational-Scientific Institute of Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Mykolaiv, Ukraine

Abstract. The benefits of cooperative learning as a method of pedagogization of higher education have been considered in the paper. Gradually analyzing the content and limitations of the method, the author has concluded that it is completely beneficial for the development of student communicative skills and critical thinking. Cooperative learning reinforces their independence and research activity that is critical for ensuring the efficient academic process within the today's higher education.

Key words: cooperative learning; pedagogization of higher education; active learning; critical thinking.

УДК 378:147:796

ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА В СИСТЕМІ ПЕДАГОГІЗАЦІЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ: ТЕНДЕНЦІЇ ТА ОСВІТНІ ПРАКТИКИ

Ізбаш Л.М.

кандидат педагогічних наук,

викладач кафедри фізичної культури та спорту

Навчально-наукового педагогічного інституту імені В.О. Сухомлинського

Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,

м. Миколаїв, Україна

leonid.izbash@nuos.edu.ua

Анотація. У роботі досліджено місце фізичної культури в системі педагогізації вищої освіти. Розкрито сучасні тенденції інтеграції здоров'язбережувальних технологій у освітній

процес, охарактеризовано роль фізичного виховання у формуванні цілісної особистості здобувача вищої освіти. Проаналізовано освітні практики українських та зарубіжних закладів вищої освіти щодо впровадження інноваційних підходів до фізичного виховання студентів.

Ключові слова: фізична культура, педагогізація, вища освіта, здоров'язбереження, студент, освітні практики.

У сучасних умовах трансформації вищої освіти в Україні та світі, особливого значення набуває педагогізація освітнього середовища, що передбачає розвиток студента як цілісної особистості. Фізична культура як складова освітньо-виховного процесу виконує не лише оздоровчу функцію, а й формує соціально активну, дисципліновану й емоційно врівноважену особистість [4, с. 205]. В умовах зростання психоемоційного навантаження на студентів, важливість фізичної активності набуває особливої актуальності [5].

Фізична культура є інтегративною категорією, яка поєднує педагогічні, медико-біологічні та соціально-психологічні компоненти. Вона відіграє ключову роль у формуванні компетенцій здоров'язбережувальної поведінки, що є складовою загальної культури сучасного фахівця [1]. Як зазначає Білик [2, с. 70], саме фізична культура дозволяє реалізувати принципи особистісно орієнтованої педагогіки у вищій школі.

Мета роботи – аналіз ролі фізичної культури в процесі педагогізації вищої освіти, виявлення сучасних тенденцій розвитку фізичного виховання у закладах вищої освіти та узагальнення ефективних освітніх практик, що сприяють формуванню здоров'язбережувальних компетентностей, гармонійному розвитку особистості студентів та інтеграції фізичної активності в систему професійної підготовки здобувачів освіти.

Сучасні тенденції у фізичному вихованні у ЗВО:

1. Інтеграція здоров'язбережувальних технологій. У вищих навчальних закладах упроваджуються адаптивні програми з урахуванням індивідуального стану здоров'я студентів [4; 2]. Практикується моніторинг фізичної підготовленості, використання фітнес-трекерів, елементів self-care.

2. Цифровізація освітнього середовища. Фізичне виховання дедалі більше використовує цифрові платформи для організації дистанційних занять, що особливо актуалізувалося в умовах пандемії COVID-19.

3. Перехід до компетентнісного підходу. Сучасна модель викладання фізичної культури базується на формуванні практичних умінь самостійного управління здоров'ям, часу для відновлення та рухової активності [5].

4. Індивідуалізація навчального процесу. Все частіше ЗВО запроваджують модульну систему оцінювання з можливістю вибору виду фізичної активності студентом [3, с. 43].

В українських університетах фізичне виховання традиційно має обов'язковий статус, однак спостерігається зміщення акцентів з нормативів на розвиток життєво важливих умінь та компетентностей [4].

Приклади практик:

- Модульні заняття з індивідуалізацією навантаження.
- Освітні проєкти з елементами самоспостереження.
- Формування студентських wellness-центрів.

У європейських та північноамериканських університетах дієвими є практики поєднання фізичної активності з психоемоційною стабілізацією. Активно застосовуються програми “Mind-Body Balance”, які включають йогу, медитацію, фітнес тощо.

Висновки. Фізична культура в системі вищої освіти набуває нового змісту як засіб формування здорової, адаптивної та соціально відповідальної особистості. Вона є важливим інструментом педагогізації освітнього процесу. Актуальними є тенденції цифровізації, індивідуалізації та компетентнісного підходу. Вивчення успішних освітніх практик сприяє формуванню ефективних моделей фізичного виховання в українських ЗВО.

Література

- [1] Андреев І. А. *Теоретико-методичні основи фізичного виховання у вищій школі*. – Київ: Видавничий центр КНТЕУ, 2020.
- [2] Білик Н. С. *Фізична культура як чинник формування здоров'язбережувальних компетентностей студентів*. // Вісник Черкаського національного університету, 2021. – № 2. – С. 67–73.
- [3] Деркач Т. В. *Сучасні підходи до організації фізичного виховання у закладах вищої освіти*. // Фізична культура, спорт та здоров'я нації. – 2020. – №9. – С. 41–45.
- [4] Круцевич Т. Ю. *Теорія і методика фізичного виховання*. – Київ: Олімпійська література, 2019.
- [5] European Commission. *Physical Activity Factsheets for the 28 European Union Member States*. – Brussels, 2021. – <https://health.ec.europa.eu>

PHYSICAL CULTURE IN THE SYSTEM OF HIGHER EDUCATION PEDAGOGY: TRENDS AND EDUCATIONAL PRACTICES

Izbash Leonid

V.O. Sukhomlinsky Educational and Scientific Pedagogical Institute of the Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Mykolaiv, Ukraine

Abstract. The paper examines the place of physical culture in the system of higher education pedagogy. It reveals current trends in the integration of health-saving technologies into the educational process and characterizes the role of physical education in the formation of a holistic personality of higher education seekers. It analyzes the educational practices of Ukrainian and foreign higher education institutions regarding the implementation of innovative approaches to physical education for students.

Keywords: physical culture, pedagogy, higher education, health preservation, student, educational practices.

УДК 378.147:796.011.3-057.875

**ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ ЗАСОБАМИ
ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ В КОНТЕКСТІ ПЕДАГОГІЗАЦІЇ ОСВІТИ****Лелека В.М.***доктор педагогічних наук,**доцент кафедри фізичної культури та спорту**Навчально-наукового педагогічного інституту імені В.О. Сухомлинського**Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,**м. Миколаїв, Україна**vitali.leleka@nuos.edu.ua**leleka9984@ukr.net*

Анотація. У роботі розглядається роль фізичної культури як засобу формування ціннісних орієнтацій студентської молоді в умовах педагогізації освітнього процесу. Визначено основні педагогічні умови, що сприяють становленню гармонійної особистості студента через активне залучення до фізкультурної діяльності. Акцентується увага на необхідності інтеграції фізичного виховання в систему ціннісного виховання в закладах вищої освіти.

Ключові слова: ціннісні орієнтації, студентська молодь, фізична культура, педагогізація освіти, освітній процес, вища школа.

Сучасна система вищої освіти має не лише забезпечувати високий рівень професійної підготовки, але й сприяти формуванню ціннісних орієнтацій студентської молоді, які визначають її світогляд, життєві пріоритети та соціальну активність. У цьому контексті особливого значення набуває педагогізація освітнього процесу – тобто його наповнення гуманістичним змістом, виховною спрямованістю та розвитком особистості.

Фізична культура, як складова частина освітнього процесу, має значний потенціал у формуванні ціннісних орієнтацій, сприяючи становленню морально-зрілої, соціально активної та фізично розвиненої особистості.

Мета роботи – проаналізувати педагогічний потенціал фізичної культури у формуванні ціннісних орієнтацій студентської молоді в умовах педагогізації освітнього процесу у закладах вищої освіти, а також визначити ефективні педагогічні умови та засоби реалізації цього процесу.

Ціннісні орієнтації – це елемент структури особистості, що відображає її ставлення до навколишнього світу, людей, себе та своєї діяльності. На думку С. І. Подмазіна, «цінності виступають регуляторами поведінки, основою мотивації та вибору життєвих стратегій особистості» [3, с. 63].

Фізична культура в сучасній педагогіці розглядається не лише як засіб підтримки здоров'я, а як інтегрований засіб формування особистісних якостей, соціальних установок і моральних принципів [3; 4].

Педагогізація освітнього процесу означає орієнтацію на цілісне виховання особистості студента – фізичне, духовне, моральне, інтелектуальне. За Ю. Бабанським, педагогізація є «включенням виховного потенціалу у всі елементи освітнього процесу» [1, с. 115].

Фізична культура сприяє:

– **формуванню моральних цінностей:** справедливість, повага до суперника, командна взаємодія.

– **соціалізації студентів:** участь у спортивних заходах, колективна діяльність.

– **формуванню культури здоров'я:** свідоме ставлення до здорового способу життя як цінності.

– **вихованню вольових якостей:** наполегливість, відповідальність, самодисципліна.

В умовах педагогізації освітнього процесу завдання фізичного виховання полягає не лише у зміцненні фізичних показників, а й у формуванні ціннісної свідомості студентів.

Успішне формування ціннісних орієнтацій можливе за умови дотримання таких педагогічних умов:

1. **Інтеграція ціннісно-орієнтованих програм у навчальні курси фізичної культури.**

2. **Особистісно орієнтований підхід у викладанні:** врахування інтересів, потреб, здібностей студентів.

3. **Застосування активних методів навчання:** рольові ігри, командні види спорту, рефлексивні практики.

4. **Співпраця з іншими структурними підрозділами ЗВО:** центрами психологічної підтримки, студентськими радами.

Висновки. Отже, фізична культура є дієвим засобом педагогізації освітнього процесу, здатним впливати на формування системи цінностей студентської молоді. Її ефективне використання в освітньому середовищі вищої школи сприяє формуванню гармонійно розвиненої особистості, здатної до самореалізації, відповідального вибору життєвих стратегій та активної участі в суспільному житті.

Література

- [1] Бабанський Ю. К. Оптимізація навчально-виховного процесу. – М.: Педагогіка, 2012.
- [2] Воловик О. М. Фізична культура у формуванні цінностей студентської молоді. // Педагогіка і психологія. – 2021. – № 3(58). – С. 87–91.
- [3] Подмазін С. І. Ціннісні орієнтації як предмет педагогічного аналізу. // Вища освіта України. – 2020. – № 4. – С. 62–66.
- [4] Хмель Н. Д. Формування професійної компетентності майбутніх фахівців фізичного виховання. – К.: Либідь, 2015.

FORMING VALUE ORIENTATIONS OF STUDENT YOUTH BY MEANS OF PHYSICAL CULTURE IN THE CONTEXT OF PEDAGOGIZATION OF EDUCATION**Leleka Vitalii**

V.O. Sukhomlinsky Educational and Scientific Pedagogical Institute, Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Mykolaiv, Ukraine

Abstract. The paper considers the role of physical culture as a means of forming value orientations among students in the context of the pedagogization of the educational process. The main pedagogical conditions that contribute to the formation of a harmonious student personality through active involvement in physical education activities are identified. Emphasis is placed on the need to integrate physical education into the system of value education in higher education institutions.

Keywords: value orientations, student youth, physical culture, pedagogization of education, educational process, higher education.

УДК 796.011.3:371.72**ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ
ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ
У ПРОЦЕСІ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ****Цвях О.О.**

*кандидатка біологічних наук, доцентка кафедри фізичної культури і спорту
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,
м. Миколаїв, Україна
tsvyakho@gmail.com*

Анотація. В тезах розглядається значення впровадження інноваційних технологій у процес фізичного виховання у вищій освіті з метою формування здоров'язбережувальної компетентності. Проаналізовано рівні сформованості когнітивного та ціннісно-мотиваційного компоненту ціннісного ставлення до здоров'я, акцентовано увагу на актуальності використання сучасних педагогічних технологій та інноваційних методів збереження й зміцнення здоров'я студентів.

Ключові слова: інноваційні технології, здоров'язбережувальна компетентність, здоров'я, фізична активність, фізичне виховання.

Вступ. Важливою складовою формування особистості є формування у молоді необхідних компетентностей, які охоплюють дуже широкий і різноманітний спектр знань, умінь, навичок, досвіду та цінностей, які дозволяють людині навчатися протягом життя, успішно вирішувати завдання в різних сферах діяльності, розвиватися як особистість. Але жодна з навичок, жодні знання не замінять здоров'я людині. Тому дуже важливо навчити молодь піклуватися про своє здоров'я, попереджати розвиток хвороб, дотримуватись режиму активності та здорового способу життя.

Основний текст. В умовах сучасного розвитку українського суспільства особливого значення набуває проблема збереження та зміцнення здоров'я підростаючого покоління [1, с. 232]. Враховуючи війну, постійні стреси, погіршення фізичного стану молоді, збільшення кількості захворювань, зниження рівня рухової активності, виникає необхідність трансформації традиційних підходів до фізичного виховання.

Дослідивши пізнавальний інтерес молоді до проблем здоров'я (в анкетуванні прийняло участь 46 респондентів, віком від 17 років), знання про складові здоров'я та питання впливу різноманітних факторів на здоров'я, ми з'ясували що показник «знання» виявився сформованим у 21,9% опитаних, частково сформованим у 71,9%, недостатньо сформованим у 6,2% опитаних. В частині анкети показник «Інтерес до проблем здоров'я» показник виявився сформованим у 9% респондентів, частково сформованим у 47% опитаних, недостатньо сформованим у 44% опитаних. Показник «Адекватна самооцінка власного здоров'я» виявився адекватним лише у 9% опитаних, у решти респондентів самооцінка здоров'я – неадекватна.

При оцінці рівнів сформованості показників ціннісно-мотиваційного компоненту ціннісного ставлення до здоров'я ми з'ясували що здоров'я займає провідне місце в системі життєвих цінностей – 22 %, але 52% молоді мають інші життєві цінності, а 26 % мають частково сформоване уявлення про здоров'я в ієрархії своїх життєвих цінностей. Потреба до збереження та зміцнення свого здоров'я та здоров'я інших сформована у 18,5 % опитаних, частково сформована у 26 %, недостатньо сформована у 55,5% опитаних. Мотивація на здоровий спосіб життя сформована у 11 % опитаних, частково сформована у 30 %, недостатньо сформована у 59 % опитаних.

Важливо формувати позитивне ставлення до фізичної культури та інтерес до власного здоров'я. Тому для ефективного формування навичок здорового способу життя та перетворення стандартних занять з фізичної культури на більш привабливі та унікальні є необхідність запровадження інноваційних методів. Формування здоров'язбережувальної компетентності – це процес, який передбачає інтеграцію знань, вмінь, мотивацій та цінностей, спрямованих на збереження та зміцнення фізичного, психічного, соціального та духовного здоров'я [1, с.240; 4, с.21]. Така компетентність забезпечує здатність до самостійного прийняття рішень щодо здорового способу життя, відповідального ставлення до власного організму та формування навичок самоконтролю [3, с.157].

Впровадження інноваційних технологій дозволяє ефективно реалізовувати у системі освіти здоров'язбережувальної компетентності [1, с.220]. Це потребує переосмислення та доповнення змісту, форм і методів організації занять з фізичної культури. У зв'язку з негативними тенденціями щодо фізичного розвитку молоді, впровадження нових технологій у фізичне виховання є не просто бажаним, а край необхідним [2, с.19]. Для формування здоров'язбережувальної компетентності важливою є роль вчителя фізичної культури, який створює активну творчу атмосферу та викликає інтерес у молоді до занять, а також пропагує здоровий спосіб життя і є позитивним прикладом для своїх учнів. Тому якісна сучасна освіта неможлива без використання різноманітних інноваційних технологій, які підвищують ефективність занять з фізичної культури. Інноваційні технології умовно можна поділити на кілька категорій [2, с. 20; 3, с.112, с. 207]: технології здоров'язбереження (релакс техніки, дихальні техніки, фітнес-комплекси, медитативні практики); інклюзивні технології (адаптація фізичних вправ для дітей з ООП); мотиваційно-ігрові (гейміфікація навчання, спортивні

квести, використання віртуальної реальності); інформаційно-комунікаційні технології (відеоуроки, віртуальні тренажери, використання онлайн-платформ: кахут, learning, на урок,); педагогічні технології (проектна діяльність, методика кейсів, інтерактивне навчання). Такі технології дозволяють не тільки покращити показники фізичного розвитку, але і навчитися спілкуватися між собою, взаємодіяти, працювати в групах, діяти невимушено і творчо [4, с. 17; 6, с. 5]. Для юнаків та юнок можна використати такі інновації як система онлайн-моніторингу фізичної активності за допомогою фітнес-трекерів [5, с.69], що дає зростання мотивації до занять фізичною культурою, покращення загального фізичного стану та підвищення рівня залученості до активних форм дозвілля, зростання показника рухової активності [5, с. 72]. У рамках цифрової трансформації освіти фізична культура також може переходити в онлайн-формати. Онлайн-тренування, мобільні застосунки для фітнесу, цифрові щоденники активності, використання відеоінструкцій – усе це сприяє інтеграції цифрових технологій у фізичний розвиток молоді [6, с. 6].

Інноваційні технології у фізичному вихованні сприяють реалізації здоров'язбережувальної парадигми освіти [1, с. 223]. Вони дозволяють формувати компетентну, фізично активну особистість, здатну відповідально ставитися до свого здоров'я, мотивовану на збереження власного здоров'я та здоров'я оточуючих.

Висновки. Впровадження інноваційних технологій у процес фізичного виховання сприяє формуванню здоров'язбережувальної компетентності. Перспективами подальшого розвитку цього напрямку є використання інноваційних педагогічних, інформаційно-комунікаційних та мотиваційно-ігрових технологій, застосування доповненої реальності та впровадження системного підходу до моніторингу фізичної активності та моніторинг рівнів сформованості показників когнітивного та ціннісно-мотиваційного компоненту ціннісного ставлення до здоров'я.

Література

- [1] Безкопильний О.О. *Підготовка майбутніх учителів фізичної культури до здоров'язбережувальної діяльності в основній школі: теорія та методика: монографія* / О.О. Безкопильний. – Черкаси: ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2020. – 552 с.
- [2] Біда О. А. Інноваційні технології у фізичному вихованні і спорті / О. А. Біда, О. В. Шевченко, О. Кучай // Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки, 2018. № 3(2). С. 19-23. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmdup_2018_3%282%29__5
- [3] Інноваційні технології у фізичному вихованні школярів: навч.посібник для студ. вищ. навч. закладів / [Москаленко Н.В., Власюк О.О., Степанова І.В., Шиян О.В., Самошкіна А.В., Кожедуб Т.Г.] під ред. Н.В. Москаленко. – 2-е вид. – Дніпропетровськ: Інновація, 2014. 332 с.
- [4] Москаленко Н.В., Савченко В.А. Інноваційні технології у системі підвищення кваліфікації вчителів фізичної культури початкових класів // Спортивний вісник Придніпров'я: науково-практичний журнал/ Дніпропетровський державний інститут фізичної культури і спорту; Дніпропетровськ: ТОВ «Інновація», 2013. №1. С 14-19.

[5] Мандюк А. Використання фітнес-трекерів для визначення обсягу рухової активності учнів загальноосвітніх шкіл віком 13-14 років // Фізичне виховання різних груп населення, 2018. №2. с.69-73.

[6] Шевчук І.В. Підготовка майбутніх вчителів до використання інноваційних технологій у процесі фізичного виховання дітей молодшого шкільного віку // Академічні візії, 2023. Випуск 19. – Режим доступу: <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/381>

INNOVATIVE TECHNOLOGIES AS A MEANS OF FORMING HEALTH SAFETY COMPETENCE OF STUDENTS IN THE PROCESS OF PHYSICAL EDUCATION

Tsviakh Olha

Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Mykolaiv, Ukraine

Abstract. The theses consider the importance of introducing innovative technologies into the process of physical education in higher education with the aim of forming health-preserving competence. The levels of formation of the cognitive and value-motivational component of the value attitude to health are analyzed, and attention is focused on the relevance of using modern pedagogical technologies and innovative methods of preserving and strengthening students' health.

Keywords: innovative technologies, health-preserving competence, health, physical activity, physical education.

УДК 373.3.091.322

ФОРМУВАННЯ ДЕОНТОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ СОЦІОНОМІЧНОЇ ГАЛУЗІ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ

Султанова Н.В.

*доктор педагогічних наук, професор кафедри педагогіки та освітнього менеджменту
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,
м. Миколаїв, Україна
sultanovanv@ukr.net*

Анотація. Тези присвячено висвітленню проблеми формування деонтологічної компетентності працівників соціономічної сфери в умовах інклюзивної освіти. Авторкою обґрунтовано необхідність її формування у педагогів, психологів, соціальних працівників й фахівців-реабілітологів у процесі взаємодії з дітьми особливими освітніми потребами, зумовленими інвалідністю або варіативністю соціальних проблем й обмежень.

Ключові слова. Деонтологічна компетентність, працівники соціономічної сфери, інклюзивне навчання, діти з особливими потребами, готовність до роботи в умовах інклюзивного навчання, професійна культура.

Актуальність дослідження зумовлена динамічними змінами в освітній парадигмі України останніх десятиліть, зокрема, розбудовою інклюзивного освітнього простору, що

висуває принципово нові вимоги до професійної підготовки працівників соціономічної сфери. В умовах інклюзії ці фахівці (соціальні педагоги, практичні психологи, соціальні працівники, логопеди та вихователі тощо) стикаються зі складними етичними дилемами та ситуаціями, що вимагають не лише глибоких спеціальних знань, а й високого рівня сформованості їхньої деонтологічної компетентності. Саме ця інтегральна якість, що поєднує знання професійно-етичних норм, гуманістичні ціннісні орієнтації та готовність до морально обґрунтованого вибору й поведінки, виступає запорукою ефективної взаємодії з усіма учасниками освітнього процесу, захисту прав та гідності кожної дитини, зокрема з особливими освітніми потребами, та створення безпечного, толерантного і розвивального середовища. Таким чином, науковий пошук шляхів цілеспрямованого формування деонтологічної компетентності у майбутніх та практикуючих фахівців соціономічної сфери набуває особливої значущості для успішної реалізації державної політики у сфері інклюзивної освіти та педагогіки.

Незважаючи на те, що концептуальні засади інклюзивної освіти широко представлені в працях вітчизняних дослідників (Т. Боднар, А. Колупаєва, В. Синьов, М. Швед та ін.), питання педагогічної деонтології, зокрема в інклюзивному контексті (О. Акімова, М. Васильєва, М. Заміщак, Ю. Шевченко та ін.), залишаються значно менш розробленими. Аналіз наукових джерел засвідчує недостатню вивченість проблеми формування деонтологічної компетентності соціономічних фахівців для роботи в умовах інтеграції осіб з обмеженими можливостями, що й актуалізує необхідність подальших наукових розвідок у цьому напрямі.

Метою тез є обґрунтування необхідності та розкриття змісту деонтологічної компетентності працівників соціономічної сфери в умовах інклюзивного навчання.

Успіх інклюзивної освіти безпосередньо залежить від підготовки висококваліфікованих та високоморальних фахівців, які володіють як загальними інклюзивними компетенціями, так і професійними, що стосуються дотримання деонтологічних норм. Законодавчу основу для цього створює Закон України «Про освіту», де інклюзивне навчання трактується як система освітніх послуг, спрямована на реалізацію права на освіту, соціалізацію та інтеграцію осіб з особливими освітніми потребами [2, ст. 23]. Отже, визнання рівності всіх дітей та забезпечення їхньої повноцінної участі в житті суспільства вимагає від спеціалістів чіткого виконання своїх професійних обов'язків, зокрема надання допомоги відповідно до індивідуальних потреб дитини.

У сучасному науково-педагогічному дискурсі інклюзивна освіта розглядається як найефективніший засіб забезпечення рівних можливостей для дітей з особливими освітніми потребами. Її нерідко протиставляють системі спеціальної корекційної освіти, закидаючи останній сприяння соціальній депривації та сегрегації учнів. Низка дослідників стверджує, що випускники спеціальних, особливо інтернатних, закладів стикаються зі значними труднощами в подальшій соціалізації, що знижує їхні шанси на успішну інтеграцію в суспільство.

Однак, на наше переконання, таке пряме протиставлення є некоректним. Ми розглядаємо спеціальну та інклюзивну освіту як дві взаємодоповнювальні системи. Так, спеціальна освіта виконує незамінну соціально-захисну та корекційну функцію, забезпечуючи державну підтримку і реабілітацію для дітей із тяжкими порушеннями та їхніх родин. Натомість, інклюзивна освіта пріоритетно спрямована на вирішення завдань соціальної інтеграції дитини з ООП у середовище однолітків. Водночас ефективна реалізація інклюзії неможлива без

подолання низки існуючих проблем, ключовою з яких є неготовність фахівців соціономічної сфери до професійної діяльності в нових умовах.

«Їхня підготовка до роботи в умовах інклюзивної освіти передбачає формування готовності фахівців (педагогів, психологів, соціальних працівників соціальних педагогів) до взаємодії з учнями з інвалідністю або особливими освітніми потребами, зумовленими варіативністю соціальних обмежень та проблем, що вимагає сформованої моральної основи для роботи з такою різноманітністю контингенту учнів» [4]. Отже, вважаємо за необхідне актуалізувати та порушити проблему підготовки майбутніх соціономічних фахівців до роботи в умовах інклюзивної освіти, зокрема, деонтологічну підготовку або формування їхньої деонтологічної компетентності.

Деонтологія, як розділ етики, фокусується на проблемах обов'язку, моральних вимог та належної поведінки. Її ключове завдання – науково обґрунтувати необхідність свідомого підпорядкування особистих інтересів суспільним потребам у межах професійної діяльності, визначаючи норми професійної моралі та виконання громадянського обов'язку [5, с. 6]. Таким чином, деонтологічні принципи є невід'ємною складовою будь-якої сфери системи «людина-людина», де ефективність взаємодії (лікар і пацієнт, педагог і учень, психолог і клієнт) прямо залежить від компетентності, професійної культури, порядності та особистісних якостей фахівця.

Щодо педагога як представника сфери соціономічних професій, то професійний педагогічний обов'язок є системою моральних вимог до педагога, вчителя, які зумовлюють ефективне здійснення ним своєї професійної діяльності. Деонтологічна готовність педагога характеризує рівень розвитку його професійної компетенції, пріоритетність ціннісних орієнтацій, ступінь засвоєння і дотримання ним норм педагогічної етики, деонтології, правил соціального життя, Конституції та інших законодавчих актів.

Проте, готовність до морально обґрунтованого вибору та поведінки є лише складовою компетентності. За нашим переконанням, деонтологічна компетентність являє собою властивість особистості фахівця, що дає йому змогу продуктивно взаємодіяти з внутрішнім (професійним) і зовнішнім (соціальним) середовищем завдяки наявності деонтологічних знань, умінь і навичок, професійно важливих деонтологічних якостей, що в сукупності сприятимуть ефективній організації освітнього (реабілітаційного, соціального та ін.) процесу та розв'язання професійних завдань.

З огляду на зазначене, для успішного формування деонтологічної компетентності майбутніх фахівців соціономічної сфери необхідно забезпечити їхню цілеспрямовану підготовку до роботи в умовах інклюзії. Цей процес має ґрунтуватися на трьох обов'язкових умовах: наданні глибоких теоретичних знань, формуванні практичних навичок та розвитку психологічної готовності до взаємодії з особами з особливими потребами для їхньої повноцінної соціальної інтеграції.

Література

- [1] Петрук, В. Етичні засади роботи соціального працівника з дітьми з інвалідністю. Ввічливість. 2021. Humanitas, 5, 52–60
- [2] «Про освіту»: Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1060-12#Text> (дата звернення 21.08.2025).

- [3] Синьов В, Супрун Д., Шеремет М. Тенденції професійної підготовки фахівців спеціальної освіти в системі вищої школи. Вища освіта України, 2020. № 1. С. 34–42
- [4] Sultanova N. Deontological competence of socio-economic workers in the context of integration and inclusion: content and psychological and pedagogical principles of formation. Monograph. Opole: Academy of Applied Sciences – Higher School of Management and Administration in Opole, 2024. pp. 414-441
- [5] Шевченко Ю.М. Педагогічна деонтологія : навч.-метод. посіб. Мелітополь : Видавн.-поліграф.центр «Люкс», 2018 . 130 с.
- [6] Чайковський М.Є. Теорія і практика соціально-педагогічної роботи з молоддю з особливими потребами в умовах інклюзивного освітнього простору : дис. ... док. пед. наук : 13.00.05 «Соціальна педагогіка» / ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка». Старобільськ, 2016. 570 с.

DEVELOPING DEONTOLOGICAL COMPETENCE IN PROFESSIONALS OF THE HUMAN SERVICES SECTOR WITHIN INCLUSIVE EDUCATION

Sultanova Natalia

Admiral Makarov National University of Shipbuilding

Annotation. The theses are devoted to highlighting the problem of the formation of deontological competence of employees in the socioeconomic sphere in the context of inclusive education. The author substantiates the necessity of its formation in teachers, psychologists, social workers, and rehabilitation specialists in the process of interaction with children with special educational needs caused by disability or the variability of social problems and limitations.

Keywords. Deontological competence, employees of the socioeconomic sphere, inclusive education, children with special needs, readiness to work in the conditions of inclusive education, professional culture.

УДК 378.091.33-028.26:81:373.2.011.3-051

ПЕДАГОГІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ВИКОРИСТАННЯ АУДІОВІЗУАЛЬНИХ РЕСУРСІВ У МОВЛЕННЄВО-ТВОРЧОМУ РОЗВИТКУ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Трифонов О.С.

*докторка педагогічних наук, професорка,
в.о. завідувачки кафедри дошкільної освіти*

*Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,
м. Миколаїв, Україна*

e-mail: olena.tryfonova@nuos.edu.ua

Анотація. У статті подано визначення мовленнєво-творчої особистості майбутнього вихователя дошкільної освіти, розкрито її компонентну структуру; висвітлено досвід

використання аудіовізуальних ресурсів у мовленнєво-творчому розвитку майбутніх фахівців дошкільної освіти.

Ключові слова: мовленнєво-творчий розвиток, майбутні фахівці дошкільної освіти, аудіовізуальні ресурси, чинники, компоненти.

Вступ. Концептуальні положення законодавчо-нормативних документів (Закони України «Про вищу освіту», «Про освіту», Концепція розвитку педагогічної освіти, Державний стандарт вищої освіти за спеціальністю 012 Дошкільна освіта з підготовки бакалавра й магістра та ін.) наголошують на підготовці конкурентоспроможного фахівця, здатного творчо мислити, володіти цифровими засобами навчання, бути соціально активним та ініційованим. Для майбутнього фахівця дошкільної освіти мовленнєва творчість відіграє важливу роль, адже рідна мова є головним інструментом його професійної діяльності. Якщо мовлення педагога є виразним, образним, то це значно полегшує взаєморозуміння між колегами, дітьми, батьками вихованців, допомагає створювати відповідну атмосферу в колі дітей; цікаво пояснювати навчальний матеріал. Важливу роль у діяльності педагога В. О. Сухомлинський надавав саме творчості, зокрема вчений виокремлював її як «надзвичайно важливу сторону активної діяльності виховання, в якій особливо виразно переживається емоційний стан радості мислення» [2, с. 480], називав творчість «своєрідним магнітом, що притягує людину до людини» [2, с. 481], наголошував на творчості словом, «завдяки якій діти стають чутливими до найтонших засобів впливу – до слова і до краси» [2, с. 507]. Й нині не втратили актуальності слова Василя Олександровича, що «творчість учителя, думка, втілена в художнє слово, є іскринкою, що запалює вогник дитячої творчості» [2, с. 512], педагог «на все життя запам'ятовується, входить у духовний світ дитини передусім як казкар» [2, с. 514]. Отже, майбутні фахівці дошкільної освіти повинні вміти створювати нові мовленнєві продукти, виявляти індивідуальність у професійно-мовленнєвому самовираженні.

Як зазначено в Концепції розвитку педагогічної освіти, в умовах інформаційного суспільства «якісна освіта стає одним із головних чинників успіху, а педагог є одночасно і об'єктом, і провідником позитивних змін» [1, с. 2]. Вагоме місце в організації освітнього процесу у вищій школі посіли інформаційно-комунікаційні технології, які забезпечують ефективну самостійну роботу студентів поза заняттями, продуктивність їхньої підготовки до практичних занять; формують навички командної роботи, підвищують мотивацію до здобуття професійної компетентності (В. Биков, Р. Гуревич, М. Кадемія, О. Співаковський та ін.). Методику використання аудіовізуальних електронних засобів як автономних мультимедійних засобів навчання на сучасному етапі досліджують українські науковці (В. Волинський, А. Гуржій, О. Красовський, Л. Ткачова, М. Топузов, О. Чорноус, Т. Якушина та ін.). Досвід застосування аудіовізуальних ресурсів на практичних заняттях дисциплін лінгводидактичного циклу засвідчив їх ефективність у мовленнєво-творчому розвитку майбутніх фахівців дошкільної освіти.

Мета статті полягає в теоретичному обґрунтуванні та висвітленні досвіду використання аудіовізуальних ресурсів у мовленнєво-творчому розвитку майбутніх фахівців дошкільної освіти.

Виклад основного матеріалу. Мовленнєво-творчу особистість майбутнього вихователя дошкільної освіти розуміємо як особистість, яка свідомо, залежно від змодельованих професійних ситуацій, породжує висловлювання різного текстового обсягу, виявляє високий рівень мовленнєвої культури, доречно використовує мовні й позамовні засоби, багатство мови; яка вирізняється своєрідністю світосприймання і мислення та реалізує основні різновиди мовлення в комунікуванні, яскраво виявляючи при цьому індивідуальні мовленнєво-творчі здібності.

З-поміж структурних компонентів мовленнєво-творчого розвитку майбутніх фахівців дошкільної освіти насамперед виокремлюємо такі:

– *мотиваційно-емоційний*, що передбачає наявність інтересу до мовленнєвої та мовленнєво-творчої діяльності; прагнення самовиражатися рідним словом; емоційно й виразно передавати зміст твору, висловлювання, почуття;

– *когнітивний*, сформованість якого свідчить про знання норм і правил рідної мови, багатство словникового запасу, зокрема і професійної лексики; володіння культурою мовлення; обізнаність із фольклорними жанрами, фразеологізмами, прислів'ями, обрядовими піснями;

– *креативно-діяльнісний*, що свідчить про вміння створювати креативні твори, висловлювання, художні образи тощо; здатність до мовленнєво-творчої імпровізації; оригінальність мислення;

– *оцінно-рефлексивний*, що передбачає вміння студента аналізувати власне мовлення; давати аргументовану оцінку і взаємооцінку створеним мовленнєвим продуктам; здатність до самовдосконалення мовленнєво-творчих здібностей.

Одним із потужних інструментів активізації мовленнєво-творчого потенціалу майбутніх фахівців дошкільної освіти є аудіовізуальні – це технічні й програмні ресурси, що забезпечують подання інформації через поєднання зорового (візуального) та слухового (аудіального) каналів сприйняття. До них, зокрема належать:

– відеоматеріали (навчальні лекції, анімаційні, театралізовані фрагменти, відеоказки);

– інтерактивні платформи (Kahoot!, Quizizz, Mentimeter та ін., що допомагають створювати інтерактивні мовленнєві ігри; програми – Toon Boom, Animaker, PowToon дозволяють створювати мультфільми як за змістом художніх творів українських письменників, так і за власними творами);

– аудіоресурси (подкасти, аудіоказки, записи власного мовлення, що використовуються для рефлексії та вдосконалення мовлення, розвитку слухового сприйняття, виразності мовлення) та ін.

Використання аудіовізуальних електронних ресурсів дозволяє майбутнім вихователям розвивати комунікативні, мовленнєво-творчі здібності, що є важливими у практичній роботі з дітьми дошкільного віку. Вивчаючи освітні курси лінгводидактичного спрямування, студенти долучаються до створення власних медіапродуктів – відеомультфільмів, аудіоказок, інтерактивних мовленнєвих вправ та ігор для дітей різних вікових груп, анімаційних роликів із використанням платформ Movavi, CapCut, Canva, Powtoon, що сприяє формуванню навичок поєднання тексту із візуальними образами, розвитку образного та виразного мовлення майбутніх педагогів. Під час проходження педагогічної практики студенти моделюють професійні ситуації роботи вихователя на заняттях із розвитку рідного мовлення дітей із

використанням аудіовізуальних ресурсів, розробляють онлайн-вікторини, презентації як результат засвоєння методики навчання дітей рідної мови та педагогічної майстерності. Для вдосконалення емоційності й виразності мовлення, тембру голосу як інструменту впливу на дитячу аудиторію використовуємо подкасти, які студенти записують за допомогою програм Audacity, Anchor, GarageBand, а потім аналізуємо на практичних заняттях.

Цікавою формою роботи виявилось озвучування мультфільмів та анімаційних роликів, у процесі яких студенти розвивають здібність використовувати різні тембри голосу відповідно до сюжету та персонажів. А також створення сторітелінгу за допомогою сервісів (Canva, Genially, StoryJumper), під час якого студенти вчаться презентувати придумані фантастичні історії, небилиці тощо. Такі завдання забезпечують синергію мовленнєвих, творчих, цифрових навичок, що ефективно впливає на розвиток асоціативного, креативного мислення у здобувачів освіти, вдосконалює їхні комунікативні й мовленнєво-творчі здібності.

Висновки. Отже, мовленнєво-творчий розвиток майбутніх фахівців дошкільної освіти є важливою складовою їхнього професійного становлення, що забезпечує успішну професійну діяльність у майбутньому, а саме: здатність ефективно розвивати мовлення, емоційно-ціннісну сферу дітей дошкільного віку, стимулювати їхню мовленнєву творчість та уяву ще на етапі дошкільця, організовувати комунікацію між дітьми й дорослими. Провідними чинниками ефективного мовленнєво-творчого розвитку майбутніх педагогів є: активна мовленнєва практика, інтерактивне цифрове середовище, мовленнєва рефлексія. Педагогічний потенціал аудіовізуальних ресурсів у закладі вищої освіти полягає в інтеграції декількох функцій – освітньої, розвивальної, комунікативної, мотиваційної, рефлексійної, що забезпечує формування мовленнєво-творчої та професійно компетентної особистості майбутніх фахівців дошкільної освіти, а також їхню готовність до використання інформаційно-комунікаційних технологій в педагогічній діяльності.

Література

- [1] Концепція розвитку педагогічної освіти. URL: <file:///C:/Users/asusb/Downloads/661680c50e562217664455.pdf> (дата звернення: 30.06.25 р.).
- [2] Сухомлинський В. О. Вибрані твори. В 5-ти т. Т.1. Київ : «Рад. школа», 1976. 654 с.

EDUCATIONAL POTENTIAL OF AUDIOVISUAL RESOURCES IN THE LANGUAGE AND CREATIVE DEVELOPMENT OF FUTURE PRESCHOOL EDUCATION SPECIALISTS

Olena Tryfonova

Admiral Makarov National University of Shipbuilding

The article provides a definition of the speech-creative personality of a future preschool educator, reveals its component structure, and highlights the experience of using audiovisual resources in the speech-creative development of future preschool education specialists.

Keywords: speech and creative development, future preschool education specialists, audiovisual resources, factors, components.

УДК 378:373.2.011.3-051:373.2.015.3:373.3.014.3(477)

**ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ДО ФОРМУВАННЯ
МОРАЛЬНОЇ ГОТОВНОСТІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ
ДО НАВЧАННЯ В НОВІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ШКОЛІ**

Тесленко С.О.

*кандидат педагогічних наук, доцент кафедри дошкільної освіти
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,
м. Миколаїв, Україна
teslenkosvetlana808@gmail.com*

Анотація: У статті розглянуто проблему підготовки майбутнього вихователя до формування у старших дошкільників готовності до навчання в Новій українській школі; з'ясовано роль використання інформаційно-комунікаційних технологій у підготовці майбутніх вихователів до виконання своїх професійних обов'язків.

Ключові слова: готовність до навчання в школі, підготовка майбутнього фахівця, інформаційно-комунікаційні технології.

Проблема формування готовності дітей старшого дошкільного віку до навчання в школі і нині не втрачає актуальності. Педагоги-практики та науковці намагаються побудувати ефективну систему формування готовності дітей старшого дошкільного віку до навчання в Новій українській школі. Саме тому, сьогодні вкрай необхідно підготувати майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти до реалізації завдань з формування у дітей старшого дошкільного віку моральної готовності до навчання в Новій українській школі. Соціальне замовлення на компетентних фахівців, які ефективно здійснюватимуть професійну діяльність, визначене Законом України «Про вищу освіту», Національною рамкою кваліфікацій, Стандартом вищої освіти за спеціальності 012 Дошкільна освіта для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти.

Мета статті: розглянути проблему підготовки майбутнього вихователя до формування у старших дошкільників готовності до навчання в Новій українській школі засобами інформаційно-комунікаційних технологій.

Дослідження проблеми моральної готовності дітей старшого дошкільного віку до навчання в школі зумовило насамперед визначення сутності понять «готовність до навчання в школі», «моральна готовність». У психологічному словнику поняття «готовність до шкільного навчання» розглядається як сукупність морфо-фізіологічних особливостей дитини старшого дошкільного віку, яка забезпечує успішний перехід до систематичного, організованого шкільного навчання [3,78].

У структурі загальної психологічної готовності вчені виокремили такі компоненти як: мотиваційна готовність; моральна готовність; волевовільна готовність; інтелектуальна готовність; комунікативна готовність до навчання в школі.

Процес становлення особистості та її моральної сфери розвивається впродовж усього життя, але базис, без якого людина не може існувати в суспільстві, закладається в дошкільному віці.

За свідченням сучасних науковців (І. Бех, О. Кононко, С. Ладивір, Т. Піроженко та ін.) відбулися суттєві зміни в особистості нинішньої дитини-дошкільника. Сучасні діти не схожі на колишніх: розширився діапазон відмінностей дітей у мисленні, мовленні, процесах запам'ятовування і переробки інформації. Все це вимагає від вихователів-практиків шукати нові шляхи щодо стимулювання розвитку дошкільників, формування готовності до навчання в школі. На нашу думку, одним із ефективних засобів підвищення мотивації у старших дошкільників до навчання в школі, формування у дітей старшого дошкільного віку моральної готовності до навчання в Новій українській школі є використання інформаційно-комунікаційних технологій в освітньому процесі закладу дошкільної освіти. Погоджуємось з думкою Ю. Запорожцевої, яка зазначає, що використання ІКТ надає можливість значно підвищити продуктивність навчання за рахунок доцільного дозування та доступності нової інформації, мінімізації сторонніх шумів, оперативного взаємозв'язку джерела навчальної інформації та учасників освітнього процесу, адаптації темпу навчання учбового матеріалу до можливого рівня його сприйняття особистістю певної вікової групи, урахування індивідуальних стилів навчання та здібностей кожного, ефективного поєднання індивідуального, парного та групового режимів роботи [1].

З метою підготовки майбутнього вихователя до формування у дітей старшого дошкільного віку моральної готовності до навчання в Новій українській школі студенти, під час вивчення дисципліни «Нові інформаційні технології в ЗДО», опановували такі онлайн-сервіси: Jeopardy Labs, Learning Apps, Word Learner, Kahoot, які використовують з метою підготовки до занять та дозволяють розробити естетичні, пізнавальні матеріали морального змісту.

Опишемо більш детально матеріали, які створили студенти для використання в роботі з дітьми з метою формування у них моральної готовності до навчання в Новій українській школі.

Т Піроженко, наголошувала на тому, що готуючи дитину до навчання у школі важливо враховувати правильність набуття цінностей і ціннісних орієнтирів, які допоможуть не механічно засвоювати необхідну систему уявлень і моральних понять, а розуміти, чому даний вчинок чи дія оцінюються як позитивні, а інші – як негативні [2, 106]. Враховуючи поради вченої, студенти на практичних заняттях створювали серії мультимедійних презентацій для дітей старшого дошкільного віку за допомогою онлайн-забезпечення Google Presentations. З метою формування у дітей старшого дошкільного віку довільної поведінки було виготовлено панно «Скоро до школи» та серію інтерактивних книг: «Що таке справедливість», «Що таке відповідальність», «Що таке чуйність» із використанням програми Canva та Book Creator. Завдяки інтернет-ресурсу Create vista, студенти спеціальності Дошкільна освіта створили колажі з теми «Справедливість», «Чуйність», «Відповідальність», «Сміливість». Ефективним та захоплюючим під час підготовки майбутніх вихователів було створення веб-квестів за допомогою програми Genially. Наприклад, квести «У пошуках справедливості», «Як стати успішним школярем», «Подорож до країни чуйності» та інші. За допомогою онлайн-сервісу Storyboard було реалізовано проєкт «Азбука моральності» із створення коміксів для дітей: «Пригоди друзів у школі»; «Втрачений день»; «Втраченого часу і конем не доженеш»;

«Забіяки»; «Скоро до школи». Слід зазначити, що створенні на практичних заняттях матеріали студенти апробували під час практики в закладах дошкільної освіти.

На нашу думку, така робота сприяє не тільки підготовці майбутніх вихователів до формування у дітей старшого дошкільного віку моральної готовності до навчання в Новій українській школі, а і створює умови для оптимізації процесу підготовки студентів до практичної реалізації своїх професійних обов'язків.

Література

- [1] Запорожцева Ю. С. Інформаційно-цифрова компетентність як складник сучасного навчально-виховного процесу / Ю. С. Запорожцева // Інноваційна педагогіка. – 2019. – Вип. 12(1). – С. 79-82. – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/innped_2019_12\(1\)_17](http://nbuv.gov.ua/UJRN/innped_2019_12(1)_17). (дата звернення: 11.07.2025)
- [2] Піроженко Т.О. Прийняття дитиною цінностей: посібник / Піроженко Т.О., Карабаєва І.І., Ладивір С.О. та ін.; за ред. Т.О Піроженко. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2018. 240 с.
- [3] Психологічний словник / за ред. В. І. Войтка. Київ : Вища шк., 1982. 214 с.

TRAINING OF FUTURE TEACHERS TO FORM THE MORAL READINESS OF CHILDREN OF SENIOR PRESCHOOL AGE TO STUDY IN A NEW UKRAINIAN SCHOOL

Teslenko S.O.

Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Mykolaiv, Ukraine

Abstract. The article considers the problem of preparing a future teacher to form in senior preschoolers readiness for learning in the New Ukrainian School; the role of using information and communication technologies in preparing future teachers to fulfill their professional duties is clarified.

Keywords: readiness for learning at school, training of a future specialist, information and communication technologies

УДК 378.016:004:378.011.3-051(045)

**ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-ЦИФРОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ В УМОВАХ ЗВО****Тимченко А.А.**

*кандидат педагогічних наук, доцент кафедри початкової освіти
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,
м. Миколаїв, Україна
alla.tymchenko@nuos.edu.ua*

Анотація. В статті висвітлено основні етапи формування інформаційно-цифрової компетентності майбутніх учителів початкових класів в умовах інноваційно-освітнього простору ЗВО: підготовчий (мета – цілеспрямовано розвивати емоційну зацікавленість майбутніх фахівців в оволодінні методикою застосування інформаційно-комунікаційних технологій в освітньому процесі початкової освіти); теоретичний (формування у студентів мотивації до формування інформаційно-цифрової компетентності, чітких уявлень про суть інформаційно-цифрових технологій, формування спеціальних знань, умінь та навичок); творчо-практичний (створення креативного середовища взаємодії викладача і студентів); результативний етап.

Ключові слова: майбутні учителі початкової освіти, інформаційно-цифрова компетентність, державний стандарт, цифровізація освіти.

Модернізація початкової школи диктує нові вимоги до покоління педагогів, які володіють сучасними інноваційними технологіями навчання, технічними і програмними засобами, орієнтуються в інформаційному просторі. З урахуванням процесів цифровізації як у глобальному, так і національному масштабі, наразі розпочалося реформування середньої освіти України та прийняття нового освітнього стандарту «Нова українська школа». До понятійного апарату цього документу, відповідно до сучасних вимог, включено інформаційно-комунікаційну компетентність як одну із ключових серед груп компетентностей, окреслених у «Рекомендаціях європейського Парламенту та Ради Європи», що мають стати наскрізними у змісті всіх навчальних предметів.

Суттєвий інтерес для проведеного дослідження становлять праці К. Авраменка, Т. Байбари, Н. Бібік, О. Біди, В. Бондаря, М. Вашуленка, М. Гриньової, П. Гусака, С. Дорошенка, Я. Короля, О. Кучерявого, Л. Петухової, Н. Побірченко, О. Савченко та ін., у яких розкриваються концептуальні засади професійної підготовки майбутніх учителів початкової освіти. Слід відмітити, що майже всі науковці виділяють цю компетентність як обов'язкову складову професійної компетентності педагога [1, с. 92].

В рамках нашого дослідження маємо за мету теоретично обґрунтувати основні етапи формування інформаційно-цифрової компетентності майбутніх учителів початкових класів, які б якнайкраще здійснювали підготовку майбутніх учителів початкової освіти до використання ІКТ у своїй професійній діяльності, уміти творчо й нестандартно вирішувати навчально-виховні задачі, які ставить перед ними сучасна освітня практика,

У нашому дослідженні під етапами формування інформаційно-цифрової компетентності майбутніх учителів початкових класів ми будемо розуміти таку сукупність факторів, які будуть ефективно впливати на формування та розвиток усіх компонентів як складової формування їх інформаційно-цифрової компетентності.

Реалізуючи основні етапи формування інформаційно-цифрової компетентності майбутніх учителів початкових класів, ми намагалися забезпечити організаційно-педагогічний і психолого-педагогічний супровід професійної підготовки майбутніх учителів; вдосконалити систему професійної підготовки педагогічних кадрів; визначити форми й методи інформаційної підтримки процесу формування інформаційно-цифрової компетентності майбутніх учителів початкових класів.

Етапи, що сприяють підвищенню ефективності процесу формування інформаційно-цифрової компетентності майбутніх учителів початкових класів розглядаються як комплекс спеціально спроектованих генеральних факторів впливу на зовнішні та внутрішні обставини освітнього процесу й особистісні параметри всіх його учасників [5].

Реалізація розробленої нами методики формування інформаційно-цифрової компетентності майбутніх учителів початкових класів передбачала наступні етапи цієї роботи:

- *підготовчий етап* передбачав удосконалення та доповнення дисципліни «Методика навчання інформатичної освітньої галузі у початковій школі», завданнями для самостійної роботи, які зорієнтовані на методичну підготовку фахівців початкової освіти до формування інформаційно-комунікаційної компетентності здобувачів початкової освіти; активізацію самостійного пошуку студентів. Мета даного етапу – цілеспрямовано розвивати емоційну зацікавленість майбутніх фахівців в оволодінні методикою застосування інформаційно-комунікаційних технологій в освітньому процесі початкової освіти. Даний етап реалізувався під час виконання завдань самостійної роботи вище зазначеної дисципліни;

- *теоретичний етап* передбачав формування у студентів мотивації до формування інформаційно-цифрової компетентності, чітких уявлень про суть інформаційно-цифрових технологій, формування спеціальних знань, умінь та навичок, необхідних для формування інформаційно-цифрової компетентності здобувачів початкової освіти. Основна робота з формування інформаційно-цифрової компетентності майбутніх учителів початкових класів проводилась під час лекційних занять навчальної дисципліни «Методика навчання інформатичної освітньої галузі у початковій школі»;

- *творчо-практичний етап*: передбачав створення креативного середовища взаємодії викладача і студентів під час інформаційно-комунікаційної діяльності, орієнтованого на формування у майбутніх учителів початкової освіти умінь та навичок, необхідних для процесу застосування інформаційно-комунікаційних технологій, оволодіння методами формування зазначеної діяльності. Даний етап охоплював практичні заняття навчальної дисципліни «Методика навчання інформатичної освітньої галузі у початковій школі», а також період проходження педагогічної практики, під час якої студенти апробували набуті знань та уміння із застосування інформаційно-комунікаційних технологій;

- *результативний етап*: у процесі дослідження ми дійшли висновку, що вирішити проблему формування інформаційно-цифрової компетентності майбутніх учителів початкових класів можна на базі навчальної дисципліни «Методика навчання інформатичної освітньої галузі у початковій школі». Тому лекційні та практичні заняття курсу стали основою

для реалізації *теоретичного та творчо-практичного етапів* підготовки майбутніх учителів початкової освіти.

Детальніше розкриємо особливості реалізації теоретичного етапу «Методика навчання інформатичної освітньої галузі у початковій школі». *Теоретичний етап* був спрямований на забезпечення умов, що сприятимуть формуванню у студентів позитивного ставлення до застосування інформаційно-комунікаційних технологій; ознайомленні студентів із сутністю та структурою інформаційно-цифрової компетентності; із теоретичними та методичними особливостями формування зазначеної компетентності; активізацію інтересу майбутніх учителів початкової освіти до означеної діяльності, заохочення і стимуляції до неї. Серед форм організації навчального процесу використовувались лекція-презентація, лекція-дискусія, інтегровані лекції.

Ознайомлення студентів з теоретичним матеріалом курсу відбувався під час *лекцій*, саме тому вони мали викликати інтерес, зацікавити і в подальшому змотивувати до більш детального вивчення теоретичних та методичних засад формування інформаційно-цифрової компетентності здобувачів початкової освіти.

Під час вивчення теми «Аналіз навчально-методичного забезпечення курсу» студенти аналізували зміст шкільних підручників та зошитів на друкованій основі для учнів 2-4 класів; класифікацію завдань у підручнику, стиль викладення матеріалу; аналіз структури та змісту зошитів на друкованій основі для 2-4 класів, відповідність зошитів чинній програмі, класифікація завдань у зошитах, методика використання зошитів на уроках та під час самостійної роботи учнів.

Під час аналізу змісту комп'ютерної підтримки курсу студенти дізнавалися про особливості комп'ютерного комплексу «Інформатики», відповідність чинній програмі, дидактичні цілі та зміст програм. Знайомились з методикою навчання учнів роботі з програмним забезпеченням, виконували комплекс вправ для очей.

Під час організації практичних занять зі студентами ми використовували тестовий контроль, який був важливим інтерактивним елементом кожного заняття. Кожний тест складався із завдань трьох рівнів складності. Завдання I рівня були спрямовані на вибір правильних лаконічних відповідей щодо термінів, визначень і концепцій; запитання II рівня вимагали зіставлення ключових понять та їх характеристик; запитання III рівня потребували достатньо широкого творчого викладу. На практичних заняттях студенти також розробляли власні мультимедійні проекти, у яких визначали власні бачення щодо можливостей та особливостей застосування інформаційно-комунікаційних технологій.

Отже, можна зазначити, що інформаційно-цифрова компетентність майбутнього вчителя початкових класів – це інтегративне утворення, яке віддзеркалює здатність особистості до визначення інформаційної потреби, пошуку інформації та ефективної роботи з нею в усіх її формах та представленнях як у традиційній, друкованій формі, так і в електронному вигляді; вмінь працювати з комп'ютерною технікою та мультимедійними технологіями, навичок застосувати їх у професійній діяльності та повсякденному житті.

[Література]

- 1] Гуревич Р.С., Кадемія М.Ю. Інформаційно-телекомунікаційні технології в навчальному процесі та наукових дослідженнях: навчальний посібник для студентів педагогічних ВНЗ і слухачів інститутів післядипломної освіти. Київ: 2020. 390 с.
- [2] Дрокіна А. Формування інформаційної компетентності майбутніх учителів початкової школи в процесі професійної підготовки.: дис. канд. пед. наук: 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. Харків. 2020. 308 с.
- [3] Зязюн І.А. Антропологічний вимір комп'ютерних технологій. Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми : зб. наукових праць. Вінниця, 2009. № 2. С. 6–13.
- [4] Луцинська О.В. Збірник інформаційно-комунікаційних завдань для майбутніх учителів початкових класів. Львів: Факультет педагогічної освіти Львівського національного університету імені Івана Франка, 2019. 95 с.

FORMATION OF INFORMATION AND DIGITAL COMPETENCE OF FUTURE PRIMARY TEACHERS IN THE CONDITIONS OF A HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTION

Tymchenko A. A.

Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Mykolaiv, Ukraine

Abstract. The article highlights the main stages of forming the information and digital competence of future primary school teachers in the conditions of the innovative and educational space of higher educational institutions: preparatory (the goal is to purposefully develop the emotional interest of future specialists in mastering the method of using information and communication technologies in the educational process of primary education); theoretical (formation of students' motivation to form information and digital competence, clear ideas about the essence of information and digital technologies, formation of special knowledge, abilities and skills); creative-practical (creating a creative environment of interaction between the teacher and students); productive stage.

Key words: future teachers of primary education, information and digital competence, state standard, digitization of education.

УДК 378.14

ГРУПОВЕ НАВЧАННЯ В КОНТЕКСТІ МОВНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Якименко С.І.

*доктор педагогічних наук, професор кафедри початкової освіти
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,
м. Миколаїв, Україна
yakymenkosi@ukr.net*

Білявська Т.М.

*кандидат філологічних наук, доцент кафедри початкової освіти
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,
м. Миколаїв, Україна
tanya.bilyavska.5@ukr.net*

Анотація. У статті висвітлено питання групового навчання в контексті мовної підготовки майбутніх учителів початкової школи. Обґрунтовано ефективність застосування такої форми організації навчальної діяльності в сучасних реаліях. Висвітлено особливості групової навчальної діяльності у вищому навчальному закладі. У результаті дослідження з'ясовано, що навчання в групах сприятиме активізації пізнавальної діяльності студентів, підвищенню їхньої мотивації до навчання.

Ключові слова: професійна освіта, групове навчання, мовна підготовка, майбутній учитель, початкова школа.

Не викликає заперечень, що в сучасному світі стрімко відбуваються глобалізаційні зміни. Відповідно сучасний етап розвитку суспільства вимагає інноваційних процесів, зокрема й у сфері освіти. Відтак постають нові вимоги до майбутніх фахівців. Зокрема, важливим видається: вміння ставити мету та досягати її, співпрацювати в команді, уміння доводити правильність власної думки, визначати та висвітлювати власну позицію, прислухатися до думки співрозмовників, брати відповідальність за результати своєї роботи, вміння критично мислити, володіти сучасними технологіями. У цьому контексті постає питання підготовки висококваліфікованих спеціалістів, які будуть успішними в сучасних реаліях. Це відповідно зумовлює потребу в нових технологіях навчання. Тому постає питання про застосування, окрім традиційних, нових педагогічних технологій, які будуть ефективними в контексті вимог інформаційного суспільства.

Таким чином, актуальними видаються такі технології навчання, які сприятимуть активізації пізнавальної діяльності студентів, підвищенню їхньої мотивації до навчання та навіть у деякій мірі підвищенню рівня емоційності навчання. Серед низки сучасних педагогічних технологій дедалі більшої актуальності набуває групове навчання.

Аналіз наукових розвідок доводить, що зросла увага до використання інноваційних технологій навчання у вищій школі. Зокрема, набуває актуальності питання групової навчальної діяльності суб'єктів навчального процесу. «У сучасній педагогіці активно

використовуються групові форми навчання. Це обумовлено їх реальними можливостями щодо підвищення результативності і ефективності навчання та професійної підготовки, позитивним впливом на особистісний розвиток людини, її соціалізацію та професійне становлення». Тут варто наголосити, що все ж більш ґрунтовно вивчено та досліджено застосування цієї технології в межах школи. Наразі значно активніше групове навчання застосовують в загальноосвітньому навчальному закладі, особливо в межах початкової школи.

Групові форми навчальної діяльності студентів досліджували М. Артюшина, М. Бондаренко, Д. Джонсон, Р. Джонсон, О. Коваленко, С. Кушнірук, Х. Лійметс, Ю. Мальований, Л. Марисова, Г. Молодих, К. Сміт, Р.Славин, С. Френе, О. Ярошенко та інші. Варто зазначити, що особливості керування організаційними процесами в малих групах висвітлили Б. Беляєв, П. Блонський, А. Залужний, А. Макаренко.

Особливість групової технології навчання полягає в організації навчального процесу. У цьому контексті варто висвітлити певні поняття. Відомо, що категорія «форма навчання» належить до основних у дидактиці. Однак систему ж форм організації навчальної діяльності на занятті становлять фронтальна, групова та індивідуальна. Групова навчальна діяльність студентів – це форма спільної навчальної діяльності у складі малих груп. Ця форма є актуальною упродовж усього навчального процесу й відрізняється кількістю студентів та способом організації їхньої роботи. Так, групова технологія навчання – це така форма організації навчальної діяльності, в межах якої навчання здійснюється в процесі спілкування між учасниками групи, які об'єднані певною навчальною метою. Склад групи передбачає певну кількість учасників (2 – 6).

У наукових розвідках учених висвітлено певні етапи реалізації групової навчальної діяльності. Варто наголосити, що наразі немає однозначного визначення щодо кількості етапів та їхнього змісту. Варто зауважити, що ми надаємо перевагу таким етапам групової діяльності. *Підготовчий* етап передбачає створення необхідних умов для цієї форми навчання. На цьому етапі варто визначити методи та засоби навчання; розподілити студентів за підгрупами та визначити їхні ролі в межах групи; провести інструктаж про зміст та послідовність роботи; забезпечити необхідними матеріалами. *Основний етап* має дві складові: *мотиваційний та операційно-пізнавальний*. Мотиваційна складова передбачає повідомлення теми, мети та завдань роботи. *Операційно-пізнавальна частина цього етапу* містить створення плану роботи в межах членів малої групи; розподіл завдань між членами групи; безпосереднє виконання завдань; поточне керування викладачем роботи в малих групах; корекція роботи студентів; обговорення результатів роботи в групі. *Заключний (контрольно-оціночний)* етап передбачає висвітлення підсумків, рішень, результатів роботи, які отримала кожна група; перевірку якості виконання завдань, аналіз результатів.

В освітньому процесі закладу вищої освіти актуальними є такі форми групової навчальної діяльності, як-от: індивідуально-групова (індивідуальна робота здійснюється паралельно чи чергується з груповою), парно-групова, фронтально-групова, групова.

Важливою складовою в процесі організації групової роботи у вищому навчальному закладі є етап визначення виду та змісту групової роботи. Так, групова діяльність може бути організована у такий спосіб. По-перше, *кооперативна*. Роботу такого характеру можна реалізувати як у межах малої групи, так і поміж всіма малими групами. Викладач пропонує загальне завдання. Кожна група виконує частину спільного завдання. Кооперація може

відбуватися безпосередньо серед учасників малої групи. У такому разі викладач пропонує кожній групі окреме завдання, відповідно кожен член групи виконує певну частину завдання.

Таким чином, вважаємо, що вагомою перевагою групової форми навчання є взаємонавчання та формування вміння самостійно обирати відповідне рішення. Методично правильно організована робота в малих групах надає всім учасникам можливість діяти, практикувати навички співробітництва, міжособистісного спілкування. У межах групового навчання формується здатність працювати в команді, ухвалювати рішення, розв'язувати протиріччя, аргументувати вибір, доводити власну думку.

Література

- [1] Енциклопедія освіти. АПН України; гол. ред. В. Г. Кремень. К: Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
- [2] Артюшина М.В. Взаємозв'язок соціально-психологічних та дидактичних умов групової навчальної діяльності студентів: 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти: Автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. пед. наук. К.: НПУ ім. М.П.Драгоманова, 2000. 20 с.
- [3] Інтерактивні технології навчання: теорія, досвід: метод. посібн. [т.– укладач: О. Пометун, Л. Пироженко]. К.: А.П.Н. 2002. 136 с.
- [4] Освітні технології: навч.-метод. посіб. / О.М. Пехота, А.З. Кіктенко, О.М. Любарська та ін.; за заг. ред. О.М. Пехоти. К.: А.С.К., 2001. 256 с.

GROUP TRAINING IN THE CONTEXT OF LANGUAGE TRAINING OF FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS

Yakymenko S. I., Biliavska T. M.

Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Mykolaiv, Ukraine

The formation of language competence of future primary school teachers at the level of phraseology within the institution of higher education is highlighted in the article. The study concludes that currently in practice we see a significant gap between the current requirements for language education of primary school students and the level of professional training of future primary school teachers. Therefore, innovative technologies of studying phraseology that will be effective in modern pedagogical realities of the educational space of higher education are researched and covered.

Key words: vocational education, group study, language training, future teacher, elementary school.

УДК 378.147

ВПЛИВ ПРАКТИКИ ІНТЕР'ЄРНОГО ЖИВОПИСУ НА ФОРМУВАННЯ ВІЗУАЛЬНОЇ ГРАМОТНОСТІ ТА ЕСТЕТИЧНОГО СУДЖЕННЯ У СТУДЕНТІВ-ДИЗАЙНЕРІВ

Матійко О.В.

*Заслужений діяч мистецтв України, доцент кафедри дизайну
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,
м. Миколаїв, Україна
oleksandr.matiiko@nuos.edu.ua*

Анотація. Розглянута роль практики інтер'єрного живопису в розвитку у студентів-дизайнерів візуальної грамотності та здатності до естетичного судження. На основі зорового сприйняття і естетики в професійній освіті, аналізу практик художнього навчання формулюється поняття навчального ефекту інтер'єрного живопису. Стаття описує очікувані педагогічні ефекти та формулює прикладні рекомендації щодо адаптації та впровадження дисципліни інтер'єрного живопису в навчальний план.

Ключові слова: інтер'єрний живопис, візуальна грамотність, естетичне судження, дизайн-освіта, художнє навчання.

В умовах професії дизайнера інтер'єру візуальна грамотність і естетичне судження є базовими компетенціями, що забезпечують здатність формувати виразні, функціональні і культурно доречні рішення. Інтер'єрний живопис, перебуваючи на перетині художньої та прикладної дисциплін, дає унікальну можливість практикувати масштабне зображення в реальному архітектурному контексті, працювати з матеріалами і враховувати сприйняття користувачем. Об'єднуючи навички малювання, роботу з масштабом, колористику, матеріальну технологію і розуміння контексту приміщення включення даної дисципліни в освітнє середовище буде потенційно сприяти розвитку спостережливості, візуального словника, аналітичних прийомів оцінки і рефлексії над естетичними рішеннями.

Заняття інтер'єрним живописом допоможуть розвивати у студентів спостережливість і вміння аналітично розбирати візуальні особливості простору, оскільки процес створення розпису вимагає уважного вивчення архітектурних пропорцій, джерел і якості світла, текстур поверхонь і траєкторій погляду, а також співвіднесення образних рішень з людським масштабом і функціональними маршрутами. Перенесення ескізу в реальний масштаб змушує враховувати перспективу, співвідношення мас і візуальних акцентів в контексті конкретного приміщення, що допоможе в тренуванні і закріпленні навичок візуального аналізу, критичного вибору матеріалів і композиційних прийомів.

Також, впровадження практики інтер'єрного живопису в навчальний процес студентів сприятиме формуванню колористичної компетентності майбутніх дизайнерів через безпосереднє змішування і адаптацію фарб в реальних умовах, що дасть учням розуміння причинно-наслідкових зв'язків між палітрою, освітленням і сприйняттям обсягу і атмосфери. Одночасно масштабна робота з ескізом і його перенесення на поверхню розвиває просторове

мислення і вміння враховувати перспективу в залежності від точки зору спостерігача. Слід зазначити, що звернення до ґрунтів, лаків і пігментів, також, підвищує технологічну обізнаність – студенти зможуть вчитися прогнозувати довговічність, стійкість кольору і вимоги до догляду, враховуючи технічні обмеження.

Враховуючи процес підготовки та публічного захисту семестрової роботи з дисципліни інтер'єрного живопису можна говорити про можливість формування естетичної рефлексії та навичок аргументації творчих рішень студентів, що підвищить метапізнавальну усвідомленість майбутніх дизайнерів та їхню здатність співвідносити естетичні вибори з функціональними та контекстуальними вимогами проекту. Також, дана практика буде тренувати міждисциплінарну комунікацію і здатність адаптувати художній задум до реальних інженерних і організаційних рамок, що в сукупності підвищить професійну готовність випускників.

Інтер'єрний живопис являє собою педагогічний інструмент з великим потенціалом для розвитку візуальної грамотності та естетичного судження у студентів-дизайнерів. За умови системного включення до навчального плану, використання валідних методів оцінки та інтеграції з практичними проєктами у сфері дизайну інтер'єру дана дисципліна сприятиме формуванню спостережливості, колористичної компетентності, просторового мислення та вмінь аргументувати естетичні рішення.

Література

[1] Тимченко Т.Р., Петліна Д.Д. До витоків експертизи живопису в Україні. Тексти культури: Дослідження, інтерпретація: Зб. наук. праць / І.М. Юдкін – Ріпун, С.В. Оляніна та інші. – К.: Інститут культурології НАМ України, 2017. – С. 127-154.

[2] 100+ Interior Wall Painting Ideas You'll Love. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.remodelaholic.com/25-interior-painting-ideas/> Мова англ.

INFLUENCE OF INTERIOR PAINTING PRACTICE ON THE FORMATION OF VISUAL LITERACY AND AESTHETIC JUDGMENT IN DESIGN STUDENTS

Matiiko Oleksandr Vasylovych

Admiral Makarov National University of Shipbuilding

Annotation: The role of interior painting practice in the development of visual literacy and aesthetic judgment among design students is considered. Based on visual perception and aesthetics in professional education, analysis of art training practices, the concept of the educational effect of interior painting is formulated. The article describes the expected pedagogical effects and formulates applied recommendations for adapting and implementing the discipline of interior painting in the curriculum.

Keywords: interior painting, visual literacy, aesthetic judgment, design education, art training.

УДК 37.091.12-051:159.942]:[615.851:028

**СПЕЦКУРС «ФОРМУВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ СТІЙКОСТІ МАЙБУТНІХ
ВЧИТЕЛІВ ЗАСОБАМИ БІБЛІОТЕРАПЕВТИЧНОГО ЧИТАННЯ»****Гладишев В.В.***доктор педагогічних наук,**професор, в.о. завкафедрою педагогіки та педагогічного менеджменту,**Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова,**м. Миколаїв, Україна**prospect.ter@gmail.com*

Анотація. Статтю присвячено презентації спецкурсу «Формування психологічної стійкості майбутніх вчителів засобами бібліотерапевтичного читання» відповідно до траєкторії професійного розвитку вчителя. Розглянуто специфіку бібліотерапевтичного читання, його етапи, основні «особистісні запити» вчителів, їхню роль у формуванні психологічної стійкості. Подано мету, структуру та зміст спецкурсу, розглянуті основні особливості його викладання.

Ключові слова: бібліотерапевтичне читання, «особистісний» запит, специфіка викладання, спецкурс, траєкторія професійного розвитку.

Вступ. Проблема формування психологічної стійкості майбутнього вчителя за умов війни постає надзвичайно актуальною, оскільки, по-перше, професія вчителя є дуже складною, вона вимагає значних психологічно-емоційних витрат, по-друге, психологічно-емоційне навантаження на будь-яку людину, тем більше на вчителя, зараз помітно зросло. Відповідно, вже під час підготовки вчителя в навчальному закладі потрібно формувати прагнення набуті психологічної стійкості, озброювати його засобами підвищення психологічної стійкості.

Мета роботи: розглянути специфіку бібліотерапевтичного читання як засобу підвищення психологічної стійкості вчителя (у зв'язку з траєкторією професійного розвитку), презентувати відповідний спецкурс для професійної підготовки майбутніх вчителів.

Основна частина. Проблему специфіки бібліотерапевтичного читання як засобу психологічної самодопомоги та виявлення й використання бібліотерапевтичного потенціалу літературних творів розглянуто нами в окремій практико-орієнтованій монографії [6].

Проблеми ролі бібліотерапевтичного читання у процесі моделювання вчителем траєкторії професійного розвитку розглянуті в окремих статтях [2, 4]. Під час здійснення фахової перепідготовки вчителів у Миколаївському обласному інституті післядипломної педагогічної освіти нами було запропоновано окремий Модуль, присвячений здійсненню вчителем психологічної самодопомоги шляхом бібліотерапевтичного читання [1], який враховував рівень підготовки вчителів, їхній досвід у здійсненні психологічної самодопомоги. Про ефективність викладання цього Модуля було зроблено доповідь на Всеукраїнській науково-практичній конференції, яку проведено Дніпровською академією неперервної освіти [3], в доповіді презентовано зміст і структуру Модуля.

На нашу думку, «відміна бібліотерапевтичного читання від «звичайного» полягає в тому, що поштовхом у зверненні читача до твору є «особистісний запит», що зумовлений переживаннями людини, а не власно інтересом до літературного твору» [3, с. 205]. Сутність такого читання полягає в привласненні людиною емоційного досвіду перебування в певній життєвій ситуації, яке стає наслідком «занурення» в створений письменником у творі світ. Виділено й докладно схарактеризовано чотири етапи бібліотерапевтичного читання:

- визначення «особистісного» запиту;
- вибір твору для читання;
- власне читання твору;
- зіставлення запиту та результатів читання [6, С. 50-61].

«Особистісні» запити вчителя зумовлені його професією, яка має суттєвий вплив на вчителя як особистість. Відповідно, «особистісні» запити вчителя умовно можна розподілити на «професійні» та індивідуальні [2, с. 87], але вони постійно перетинаються між собою саме завдяки специфіці професійної діяльності педагога.

Вибір твору для читання – це звернення вчителя до «золотого списку» творів [6, с. 45], який складається протягом життя людини. Саме постійне звернення до певного твору, знання його сюжету й персонажів, забезпечують можливість емоційного «занурення» в нього під час читання.

Процес читання твору є гранично індивідуалізованим, тому основна порада: забезпечити максимально комфортні умови для повноцінного «емоційного проживання» зображених у творі подій.

На етапі зіставлення запиту та результатів «перебування» в творі читач з'ясовує результативність звернення до твору під кутом зору задоволення або не-задоволення «особистісного» запиту.

Тематика спецкурсу та розподіл годин (перша цифра – аудиторні години, друга – для самостійної роботи).

№ п/п	Тема заняття	Л/ПЗ	Кількість годин
1.	Специфіка та етапи бібліотерапевтичного читання	Л	2/2
2.	«Особистісні» запити вчителя	Л	4/4
3.	Сепарація як обов'язковий процес в житті людини	ПЗ	2/2
4.	Бібліотерапевтичний потенціал літературних творів	ПЗ	4/2
5.	Залік	ПЗ	2

Значна кількість годин на самостійну роботу студентів обумовлена тим, що майбутнім вчителям потрібно сформувані вміння опрацьовувати літературні твори та методичні матеріали – саме ці вміння допомагатиме майбутнім педагогам у подальшому професійному житті ефективно використовувати бібліотерапевтичне читання як засіб психологічної самопомогі та чинник, який має впливати на моделювання ними траєкторії професійного розвитку на рівні власної відповідальності за свої професійне й особистісне зростання.

Значна увага, яку на етапі втілення Концепції Нової української школи приділяє Уряд підвищенню кваліфікації вчителів, має «переорієнтувати» педагога на особистісний вибір форм і закладів підвищення кваліфікації [5], тому підготовка його до цього у вищому навчальному закладі шляхом засвоєння матеріалів відповідного спецкурсу, може стати для майбутнього вчителя надзвичайно корисною: вона спроможна забезпечити його не лише

ефективними засобами формування психологічної стійкості, а і стимулювати самопізнання як на професійному, так і на особистісному рівнях.

Література

[1] Гладишев В. В. Здійснення вчителем психологічної самодопомоги шляхом бібліотерапевтичного читання // Компетентнісно-діяльнісна парадигма мовно-літературної та художньо-естетичної освіти : науково-методичний збірник компетентнісно-орієнтованих та варіативних модулів / Наук. керівник В. І. Шуляр, відп. за випуск В. В. Стойкова, упорядник Г. М. Гич. – Миколаїв : Центр редакційно-видавничої діяльності ОПППО, 2023. – С. 29-38.

[2] Гладишев В. В. Моделювання траєкторії професійного розвитку: здійснення психологічної самодопомоги засобами бібліотерапевтичного читання // Вересень. Науково-методичний, інформаційно-освітній журнал. – 2021. – №2 (89). – Миколаїв : МОПППО. – С. 83-92.

[3] Гладишев В. В. Модуль «Здійснення вчителем психологічної самодопомоги шляхом бібліотерапевтичного читання» як чинник підвищення психологічної стійкості педагога під час війни // Особистість та освіта в умовах сучасних соціокультурних викликів: ціннісно-світоглядні та науково-методичні аспекти. Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції, 22 лютого 2024 р., м. Дніпро, КЗВО «ДАНО» ДОР» / Наук. ред. О. Є. Висоцька, техн. ред. Н. В. Дев'ятко. Дніпро: КЗВО «ДАНО» ДОР», 2024. 380 с. С. 205-207.

[4] Гладишев В. В. Нотатки про моделювання траєкторії професійного розвитку вчителя (бібліотерапевтичне читання як засіб психологічної самодопомоги) // Професійний розвиток педагога в контексті викликів сьогодення: збірник наукових статей за матеріалами III Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Черкаси, 9 квітня 2025 р.). / за ред. Т.К. Андрющенко. Черкаси: КНЗ «ЧОППОПП ЧОР», 2025. С. 113-118. (Електронна книга). https://oipopp.ed-sp.net/public/attached_files/09.04_cherkasy_zbirnyk_tez_iii_vseuk_konf.pdf

[5] «Гроші ходять за вчителем»: МОН готує нову систему підвищення кваліфікації для вчителів. URL: <https://surl.li/xzeetn> (дата звернення – 13.08.2025 р.).

[6] Гладишев В. В., Шуляр В. І. Бібліотерапевтичний потенціал літературних творів: навчально-методичний посібник / В. В. Гладишев, В. І. Шуляр; за заг. ред. В. І. Шуляра. – Миколаїв : центр редакційно-видавничої діяльності МОПППО, 2025. – 178 с.

SPECIAL COURSE "FORMATION OF PSYCHOLOGICAL RESILIENCE OF FUTURE TEACHERS USING THE MEANS OF BIBLIOTHERAPEUTIC READING"

Hladyshch Volodymyr Volodymyrovych

Admiral Makarov National University of Shipbuilding.

Abstract. The article is devoted to the presentation of the special course "Formation of psychological resilience of future teachers by means of bibliotherapy reading" in accordance with the trajectory of the teacher's professional development. The specifics of bibliotherapy reading, its stages, the main "personal requests" of teachers, their role in the formation of psychological resilience are considered. The purpose, structure and content of the special course are presented, and the main features of its teaching are considered.

Keywords: bibliotherapy reading, "personal" inquiry, teaching specificity, special course, professional development trajectory.

УДК 930.1:94(477)"1946–1965"–058.243

РОЗВИТОК СУДНОБУДІВНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ У ПОВОЄННЕ ДВАДЦЯТИРІЧЧЯ (1946–1965 РР.)

Нефьодов Д.В.

*доктор історичних наук, доцент кафедри історії
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,
м. Миколаїв, Україна
dmytro.nefydov@nuos.edu.ua*

У статті досліджується розвиток суднобудівної промисловості України у повоєнну добу (1946–1965 рр.). Встановлено, що у повоєнний період здійснена перебудова всієї структури галузі, проведена масштабна технічна реконструкція виробництва. Підвищення вимог до технічних характеристик судів викликало корінні зміни в технологіях суднобудування.

Автор приходять до висновків, що в післявоєнний період суднобудування перетворилося на високорозвинену галузь промисловості та стало найважливішою складовою частиною суднобудівного комплексу СРСР. Українські інженерно-технічні та робітничі кадри зробили вирішальний внесок у становлення повоєнного флоту.

Ключові слова: суднобудування, промисловість, УССР, модернізація, повоєнна відбудова.

Реформи, що проводяться сьогодні в нашій країні, вимагають все більше уваги до минулого, більш широкого і глибокого проникнення в нього з тим, щоб всебічно оцінити вплив результатів і наслідків прийнятих рішень з питань економічного розвитку. Актуальність і значущість теми визначена місцем і роллю, яку виконувало суднобудування в економіці України у другій половині ХХ ст.: будучи складовою частиною машинобудування, воно було покликане здійснювати реконструкцію транспортного і промислового флоту, забезпечувати їх основними засобами виробництва.

Мета роботи – дослідити особливості розвитку суднобудівної промисловості України у повоєнну добу (1946–1965 рр.), визначити прорахунки і досягнення.

Ще до другої світової війни Україна займала важливе місце в суднобудівному комплексі СРСР. Однак війна завдала серйозного удару по економіці республіки. Німецькі окупанти залишили після себе руїни і всі суднобудівні підприємства України були зруйновані вщент. Програма післявоєнної відбудови і розвитку суднобудівної промисловості забезпечувалася масштабним капітальним фінансуванням. За 1951–1965 рр. освоєно в три рази більше вкладень, ніж за роки IV-ї п'ятирічки. Особливо інтенсивно капітальне будівництво нових заводів і підприємств, а також модернізація існуючих велася в 1956–1960 рр. Основна частина капітальних вкладень в післявоєнні роки спрямована в основному на будівництво і розширення промислових об'єктів, на оснащення підприємств усіма видами технологічного, підйомно-транспортного та іншого обладнання. В першому повоєнному десятилітті (1946–1955 рр.) відносно високою була питома вага будівельно-монтажних, геологорозвідувальних, пошукових, проектних робіт, будівництво ряду нових підприємств.

У другому десятилітті (1956–1965 рр.) майже в два рази зросла питома вага витрат на обладнання. Це обумовлювалося переозброєнням технічної бази суднобудування. Саме в ці роки в галузь найбільш інтенсивно впроваджуються досягнення науки, техніки і технології. Разом з тим, у використанні капітальних вкладень були й істотні недоліки. Через складності з матеріально-технічним постачанням в окремі роки виділені фінансові ресурси не були повністю освоєні на заводах «Паллада», «Ленінська кузня», «Океан», ЧСЗ, ХСЗ. Однак не дивлячись на це в результаті реалізації програми капітальних вкладень в суднобудуванні України була не тільки відроджена, але й істотно розширена виробничо-технічна база, що знайшло своє вираження в зростанні основних виробничих фондів: в 1985 р. вони склали 618% обсягу 1946 р. збільшившись в цей час більш ніж в 5 разів [5, с. 98].

Розвиток суднобудування у довоєнний період характеризувався індивідуальним проектуванням і виробництвом суден. Була відсутня кооперація між підприємствами, не було спеціалізації за типами судів. У зв'язку з цим в повоєнний період здійснена перебудова всієї структури галузі, проведені найважливіші роботи по звільненню суднобудівних заводів від невласливих їм функцій (ремонт суден, виробництво механізмів і обладнання), а також розроблена спеціалізація з будівництва суден різних типів. Значно розширились кооперативні зв'язки між відомствами та підприємствами. Характерною особливістю післявоєнного розвитку галузі є проведення типізації судів, уніфікації головних суднових двигунів і допоміжних механізмів, стандартизації і нормування матеріалів і устаткування. Все це дозволило кожному підприємству спеціалізуватися на багатосерійному будівництві одного-двох типів судів (при одночасному раціональному виробничому кооперуванні з іншими підприємствами). Прикладом такого підходу є Херсонський суднобудівний завод, який спеціалізувався на будівництві танкерів типу «Казбек», а в 1960-і роки – суховантажних теплоходів типу «Бежиця». ЧСЗ, заводи «Океан» і імені 61 комунара спеціалізувалися на виробництві різних риболовних суден. Завод «Ленінська кузня» випускав буксирні пароплави, а з середини 1950-х рр. – середні рибальські траулери. Спеціалізація суднобудівного виробництва в значній мірі сприяла зниженню трудомісткості та собівартості судів. Так, якщо при будівництві серії буксирських судів трудомісткість головного буксира прийняти за 100%, то для 10-го судна вона була вже 60%, 50-го – 41%, 100-го – 32%, для 120-го – 29%. Відповідно знижувалася і вартість будівництва. Що стосується виробничого циклу будівництва, то він при цьому скорочувався майже в три рази [3, с. 154].

Величезне значення в післявоєнні роки набула також проблема технічної реконструкції виробництва. Це торкнулося перш за все складально-зварювального виробництва, на частку якого в суднобудуванні доводилося до 18% загальної трудомісткості будівництва судна і до 50% – загального обсягу робіт з будівництва корпусу. Широке впровадження зварювання дозволило в післявоєнний період повністю відмовитися від важкої і дорогої клепки і перейти до будівництва суцільнозварних судів усіх типів і класів. Підвищення вимог до технічних характеристик судів викликало корінні зміни в технологіях суднобудування. Основним методом будівництва суден став секційно-блоковий. Вага секцій багатьох судів основних типів зросла до 100 і вище тон. Одночасно вага блоків, які складалися з секцій доходила до 300 і більше тон. Застосування секційного методу дозволило скоротити трудомісткість і тривалість будівництва судна на 20-30%. Ще більший економічний ефект досягався при блоковому методі складання судна. Впровадження секційно-блочного методу дозволило до

70% загального обсягу корпусноскладальних робіт перенести в цехи для попереднього складання. Це покращувало умови роботи і скорочувало термін перебування корпусу на стапелі. Другим за значимістю методом побудови суден в післявоєнний період став поточно-позиційний. При його використанні трудомісткість знижувалася на 30%, тривалість циклу будівництва скорочувалася в 2-3 рази, а собівартість – на 15-20%. Таким чином, в післявоєнний період радикально змінилася техніка і технологія суднобудування, значно оновилися методи будівництва судів [1, с. 159].

Темпи відбудови і розвитку суднобудівної промисловості України багато в чому визначалися поповненням підприємств галузі кваліфікованими фахівцями. Масштабне відтворення робітничих кадрів в суднобудуванні України супроводжувалося якісними змінами в структурі суднобудівної галузі: вони виражалися, з одного боку, в збільшенні частки робітників прогресивних спеціальностей (судноскладальників, судомонтажників, електрозварників); з іншого боку, в зниженні питомої ваги робітників тих спеціальностей, які були пов'язані зі старою технологією виробництва (клепальники, чеканники). У післявоєнні роки розвиток виробничої бази суднобудування супроводжувався відносним скороченням використання живої праці на одиницю виробничих фондів, що позитивно позначалося на показнику продуктивності праці. Так, якщо взяти співвідношення між зростанням виробничих фондів і чисельністю робітників в 1946 р. як 1:1, то в 1950 р. воно мало значення 1:0,96, в 1955 р. – 1:0,72, в 1960 р. – 1: 0,72, в 1965 р. – 1: 0,65 [4, с. 35].

Потреби країни вимагали в післявоєнні роки швидкого введення в дію великої кількості різноманітних суден. Це диктувалося величезним розмахом будівельних робіт і економічністю водного транспорту, виходом радянського флоту на океанські простори. Розгортається новий високоефективний напрямок у розвитку водного транспорту – будівництво великотоннажних суховантажних і наливних дизельних судів. Основними шляхами їх вдосконалення були: збільшення вантажопідйомності, підвищення швидкості ходу, поліпшення технічної оснащеності обробки вантажів. В результаті в післявоєнний період по суті був створений новий океанський промисловий флот, з'явилися середні і великі рибальські траулери, китобійні бази, різні спеціальні судна. Наростаючий дефіцит енергоресурсів змусили в досліджуваний період багато країн взятися за розробку родовищ корисних копалин, зосереджених в зонах шельфу. Для вирішення нових завдань у світовому океані потрібні були плавучі технічні засоби, абсолютно не схожі на ті, які створювалися раніше. В СРСР перші науково-дослідні судна (НДС) спроектовані на початку 1960-х рр. В Україні побудовано експедиційні метеорологічні судна «О. І. Воейков», «Ю. М. Шокальський». НДС типу «Академік Книпович» стало першим в практиці вітчизняного суднобудування судном, призначеним для вивчення нових районів океану з метою освоєння рибних ресурсів. У розглянутий період на підприємствах України побудовано тільки для річкового сполучення близько 600 буксирів, більше 800 барж, близько 200 вантажних теплоходів, понад 250 пасажирських судів, освоєно виробництво суден для транспортного морського флоту. В цілому суднобудування України в 1951-1965 рр. зростало в темпі, характерному для всієї промисловості республіки, але в той же час значно повільніше, ніж машинобудування [2, с. 98].

Розгляд інших аспектів проблематики показує, що суднобудування України в післявоєнний період розвивалося досить інтенсивно. Так, за 20 років чисельність робітників галузі збільшилася в 4 рази, виробничі фонди – в 6 разів, а валова продукція – в 19,9 разів. Таким чином, зростання останньої відбувалася на базі збільшення маси засобів виробництва,

вдосконалення техніки і технології виробництва. Інтенсивну спрямованість розвитку галузі характеризує і зростання фондівіддачі. Підраховано, що на 1 крб виробничих фондів в суднобудівній промисловості України вироблялося продукції (в крб): в 1944 р. – 0,54; в 1950 р. – 1,12; в 1955 р. – 1,31; в 1960 р. – 1,65; в 1965 р. – 1,72. Таким чином, темпи зростання продуктивності праці в галузі були в цілому досить високими і динамічними [1, с. 160].

Таким чином, можна зробити висновок, що в післявоєнний період суднобудування перетворилося на високорозвинену галузь промисловості. Найважливішою складовою частиною суднобудівного комплексу СРСР було суднобудування України, інженерно-технічні та робітничі кадри якого зробили вирішальний внесок у становлення радянського післявоєнного флоту.

Література

[1] Ветров І. Відбудовний період в Україні: політичні, соціально-економічні, морально-психологічні чинники і тогочасні виклики. *Гілея. Історичні науки. Філософські науки. Політичні науки*. 2012. Вип. 56 (№ 1). С. 155–166.

[2] Економічна історія України: Історико-економічне дослідження: в 2 т. / [ред. рада: В. М. Литвин (голова), Г. В. Боряк, В. М. Геець та ін.; відп. ред. В. А. Смолій; авт. кол.: Т. А. Балабушевич, В. Д. Баран, В. К. Баран та ін.]. НАН України. Інститут історії України. К.: Ніка-Центр, 2011. Т. 2. 608 с.

[3] Плющ М. Проблеми соціально-економічного розвитку України у повоєнні роки (1946–1950 рр.). *Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика*. 2013. Вип. 18. С. 150–165.

[4] Селецький А. В. Професійна підготовка робітничих кадрів в Україні (1920–1959 рр.): монографія. К.: Вид-во Інституту професійно-технічної освіти НАПН України, 2012. 176 с.

[5] Хойнацька Л. Відновлення машинобудівної індустрії України та його соціальні наслідки (1943–1950 рр.). К.: НАН України. Ін-т історії України, 2003. 232 с.

DEVELOPMENT OF THE SHIPBUILDING INDUSTRY OF UKRAINE IN THE POSTWAR PERIOD (1946–1965)

Dmytro Nefodov

V.O. Sukhomlinskyi Educational and Research Pedagogical Institute of Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Mykolaiv, Ukraine

The article deals with development of the shipbuilding industry of Ukraine in the postwar period (1946–1965). The author determined that in the postwar period the reconstruction of the entire industrial structure was accomplished, the most important works at releasing the shipbuilding plants from their uncharacteristic functions were carried out, the specialization profile in building of watercrafts of different types was worked out, the watercraft typing, unification of master ship engines and supplementary mechanical devices, standardization and normalization of materials and equipment were developed.

The author concludes that in the postwar period shipbuilding turned into a highly developed industry and became the most important part of the shipbuilding complex of the USSR. Ukrainian engineering and work force made a decisive contribution to the formation of the Soviet postwar fleet.

Keywords: shipbuilding, industry, the Ukrainian SSR, modernization, postwar reconstruction

UDC 378.178:811.111

INTEGRATING INNOVATIVE TECHNOLOGIES AND TECHNIQUES INTO ESP COURSE

Shliakhtina O.S.

*Senior lecturer of Modern Languages Department
Admiral Makarov National University of Shipbuilding,
Mykolaiv, Ukraine
olena.shliakhtina@nuos.edu.ua*

Minailova A.V.

*Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Head of Modern Languages Department,
Admiral Makarov National University of Shipbuilding,
Mykolaiv, Ukraine
alevtina.minyaylova@nuos.edu.ua*

This article aims to highlight the role of using innovative technologies and techniques in teaching ESP to engineering students. It discusses benefits and peculiarities of different technology tools which can assist engineering students to improve their learning skills. There have been defined the variety of effective technologies and techniques applied in ESP Course.

Key words: English for Specific Purposes (ESP), technology tools, innovative; engineering students, interactive whiteboard, digital projector.

It is well known that our life is highly affected by the era of information technology, and technology plays an important role in today's human society development. Over the recent years, advances in technology have greatly influenced ESP teaching practice, bringing new technologies and abundance of online resources into the classroom. At first, it was a challenge for ESP teachers to get familiar with the new facilities, such as data projectors, whiteboards, computer-assisted classes, and feel comfortable dealing with technology. Today, however, ESP teachers should focus more on how to make a choice upon the new tools wisely and incorporate only those that could help learners attain their objectives. For example, interactive whiteboards, along with digital projectors and document cameras, help ESP tutors to make teaching material more engaging and easy to understand; lecture capture systems are beneficial for many ESP students, especially for revision ahead of exams. Student response systems help ESP instructors to quickly analyze a student's performance, especially during reading comprehension practice with multiple-choice questions [3; 215].

The key aims of this article are to demonstrate ways in which new technologies can be implemented into academic and study skills, and to provide a comprehensive overview of instructional models based on new technologies that would help learners to improve critical thinking, teamwork and independent learning skills, and understand material related to academic skills such as writing from reading, listening and speaking, as well as research skills and vocabulary development.

According to the purposes we have defined the following tasks to analyze:

– new technology tools;

- the benefits and peculiarities of technologies for engineering students;
- difference between the new tools and their effectiveness.

The fundamental researches in the given field were carried out by such prominent scientists and methodologists as Hutchinson T., Clemmons R., Jordan R., Levy M. and others.

It is generally believed that classrooms for ESP courses in the 21st century are undergoing a rapid transformation into new learning environments that are highly flexible, configurable and collaborative. Access to the internet for the development of ESP students' research/reference skills, use of interactive whiteboards and digital projectors for texts analysis, and implementation of lecture capture systems for recording class sessions (especially for the improvement of note-taking skills) are becoming the change that is driven by a generation of students who grew up in the digital age and who now expect interactive, learner-centered instruction [1;21].

ESP requires all decisions regarding content and method be based on the learner's reason for learning [2; 57]. Therefore, it might be interesting to note what kind of devices could support an active or interactive learning classroom environment during an ESP course. It is also important to stress how technology enhances the teaching and learning process and how it helps ESP students to improve and develop their academic and study skills.

Let us consider some of the common easy-to-use technology tools available to make ESP classes more vivid and interactive.

Interactive whiteboards (IWBs). These amazing tools, along with PowerPoint and online video technology, appeared to enrich ESP students' connectivity with the subject matter. They support many learning styles and encourage ESP students to interact with content. In this way, students are able to implement what they learn in their English classes in their main field of study.

Lecture capture systems (LCSs). It is worth pointing out that ESP instructors can record classes sessions – including audio, video and screen activity – using a digital or a web camera, a microphone and lecture capture software. Students can benefit from such systems as they will be able to revise the class session, to improve their note-taking skills and develop their understanding of various linguistic features of English at home.

Digital projectors. To create more flexibility in an ESP class, wireless projection capabilities should be considered. Such projectors, along with interactive whiteboards and specialized interactive resources related to English for Engineering can facilitate in-class learning related to the enhancement of technical communication skills when speaking, reading and writing English.

Student response systems (SRSs). A common need of all ESP instructors is to accelerate the teaching and learning process. Student response systems allow to engage students in the classroom and assess comprehension of class material 'on the fly'. Student response systems work best in large classrooms where it is difficult to interact with all students directly. They are ideal for academic reading skills and vocabulary development with content containing multiple-choice and true/false/not given questions.

Video conferencing (VC). Video conferencing continues to be a highly efficient way of inviting visitors into classrooms and for enabling learners to collaborate with each other at distance. In certain situations this can be one of the few methods available for exposing learners to native English speakers and for facilitating cultural exchanges.

Independent learning, teamwork. E-portfolios and telepresence systems, along with video, digital and web conferencing, expand classroom walls and encourage independent learning and

teamwork. E-portfolios are hosted by most university language centres worldwide, enabling ESP students to present themselves and their work in an online forum. Some e-portfolios can be used for presentations, a number of different assignments and class studies. Helping students to learn to navigate their options and develop a professional online presence, no matter which tool is used, should be the goal. Some university language centres now offer ESP students their own blogs, websites, web hosting or personal domain names to support this online presence. Online students can form study groups or work on group projects in real time using web– and video-conferencing and collaboration tools [1; 14].

In conclusion, it needs to be pointed out that technologies play an essential role in developing the language skills in teaching ESP to engineering students, in learners' everyday professional lives, in which they need digital and electronic literacy skills to communicate internationally across cultural borders using different media, and to become autonomous learners who can keep up with the fast-paced professional world.

On the basis of the literary sources studied it should be noted that students learn better when they are fully engaged and that hands-on learning enhanced by new technologies is the best way to engage them. The teaching and learning process can be based on the effective use of new tech devices. Everyone can benefit from them; ESP instructors can use them to accelerate the teaching process and students can be motivated in order to improve their academic and study skills. New technologies will expand classroom walls and study work will be more entertaining, thanks to their implementation into ESP classes.

References

- [1] Hutchinson T, English for Specific Purposes / T. Hutchinson, A. Waters. – Cambridge: Cambridge University Press, 1987. – 183 p.
- [2] Jordan R. R. English for Academic Purposes: A Guide and Resource Book for Teachers. Cambridge UK: Cambridge University Press, 2012. – 424 p.
- [3] Levy M. Technologies in Use for Second Language Learning. The Modern Language Journal V. 93/ Supplement s1: 769 – 782. December, 2009.

УДК 378.147 (09)

ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ У ВИЩІЙ ШКОЛІ: ІСТОРИКО-ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ

Ситченко А.Л.

*професор кафедри педагогіки та освітнього менеджменту
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,
м. Миколаїв, Україна
sital50mnu@gmail.com*

Анотація. У тезах висвітлюється важливість процесуального компоненту освіти для забезпечення розвитку особистості й задоволення її пізнавальних інтересів та індивідуальних потреб. Уточнюється сутність і підкреслюються переваги технологізованого навчання, що забезпечують упорядковану успішну пізнавальну роботу здобувачів освіти. Розкривається зростаючий інтерес педагогічної спільноти до навчальних технологій, використання яких сприяє накопиченню суб'єктного досвіду осіб, які неперервно навчаються.

Ключові слова: процесуальний компонент освіти, едукація, навчальні технології, алгоритми діяльності, освітній результат.

Необхідність підвищення ефективності освітньої діяльності зумовлює фаховий інтерес не лише до змісту й результатів підготовки фахівців із вищою освітою, а й форм, методів і засобів організації та проведення навчального процесу. Важливість процесуального компоненту освіти на всіх її рівнях стверджують провідні вчені (О. Вишневський, І. Зязюн, О. Савченко, С. Сисоєва), підкреслюючи єдність навчання й виховання як основу розвитку особистості. Едукацію (термін на позначення процесуального компоненту освіти) О. Вишневський цілком виправдано вважає серцевиною системи освіти [1, с. 53], що забезпечує здатність людини до навчання та неперервної самоосвіти. У Національній стратегії розвитку освіти в Україні (2013) накреслено завдання «забезпечення особистісного розвитку людини згідно з її індивідуальними здібностями, потребами на основі навчання протягом життя» [2]. Водночас у цьому документі вказано на недостатню відповідність освітніх послуг інтересам здобувачів освіти й вимогам суспільства, зокрема потребам ринку праці, що засвідчує актуальність порушеної в тезах проблеми. Метою тез є висвітлення переваг технологізованого навчання в процесі підготовки фахівців із вищою освітою.

Пошуки ефективних навчальних моделей здавна приводять учених до різних педагогічних інновацій (Аристотель, Я.-А. Коменський, К. Ушинський, С. Русова, Г. Ващенко, А. Макаренко, В. Сухомлинський, І. Зязюн, С. Гончаренко, О. Савченко та ін.). Усіх їх об'єднує фаховий інтерес до форм і методів продуктивного навчання та спрямованість педагогічних зусиль на розвиток особи, яка навчається.

Із другої половини минулого століття в Україні поширюються ідеї розумового розвитку учнів, технології інтелектуальної діяльності й пропонуються для цього відповідні правила-орієнтири (В. Паламарчук), що спираються на метод модельованого навчання Л. Виготського та концепцію психічного розвитку особистості Г. Костюка. Але активно проблема

технологізації навчання в українській школі розробляється лише від початку нинішнього століття. Одними з перших на цю тему були тоді посібники: «Гуманітарні технології»: конспект лекцій за ред. В. В. Різуна (1994) та «Освітні технології» за ред. О. М. Пехоти (2001). Потім з'явилися тематичні дисертаційні дослідження й монографічні праці психологів і педагогів (М. Гриньова, І. Зязюн, І. Пасічник, С. Сисоєва, А. Ситченко, І. Смолюк).

Однак дотепер спостерігається помітний розрив між інноваційними навчальними технологіями та звичайною шкільною практикою. Ще А. Макаренко запевняв, що наше педагогічне виробництво ніколи не будувалося за технологічною логікою, а завжди відбувалося за логікою моральної проповіді (з «Педагогічної поеми»). Досі поширене ототожнення методики навчання й навчальної технології, яка ще нерідко асоціюється з матеріальним виробництвом. Не сприяють досягненню поняття й сотні визначень освітніх технологій та упереджене ставлення багатьох учителів до регулятивів навчальної діяльності, а то й небажання відійти від традиційної концепції педагогічної праці.

Однак стратегічні завдання розвитку вітчизняної освіти активізують нову філософію педагогічної дії (І. Зязюн), що сприймає навчальні технології як чинники упорядкованого розвивального педагогічного процесу, у ході якого формується «професія учня» й реалізується концепція «вільного навчання», однаково актуальна, як виявилось, у ЗЗСО та ЗВО. Досліджуються проблеми вищої педагогічної освіти: підготовка майбутніх учителів до застосування навчальних технологій (О. Пехота, М. Гриньова); технологія інтерактивного навчання у вищій школі (Г. П'ятакова); технологія особистісно орієнтованого виховання (І. Бех); технологічна підготовка вчителів української мови і літератури (А. Ситченко, В. Шуляр).

Переваги технологізованого навчання зумовлюються структурованістю змісту й процесу навчально-пізнавальної роботи як учнів, так і студентів із опорою на орієнтовні основи розумових дій, запропоновані вчителем або вироблені спільно з учнями. Відтворюваність змісту виучуваного матеріалу й розумових дій, спрямованих на його засвоєння, дає змогу учням неодноразово повторювати певну розумову операцію й поступово засвоювати порядок її виконання, стаючи суб'єктом свого учіння.

Чим молодші учні, тим розгорнутішими мають бути алгоритми їхньої діяльності, тому студенти, які опанували більшість типових операцій, під час виконання нових завдань мають самостійно обирати шлях пізнавальної роботи й визначати порядок дій, йдучи від репродуктивних до творчих моделей та схем пізнання. Навчально-виховний процес при цьому виступає потужним чинником професійного розвитку компетентної особистості з інноваційним мисленням і технологічною дисципліною. Основним очікуваним результатом вищої освіти, як визначено в Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки (2022), є задоволення потреб громадян, економіки та суспільства на внутрішньому та світовому ринку освітніх послуг.

Отже, сутність навчальної технології полягає в тому, що учням пропонуються не лише завдання, а й науково обґрунтовані спонукальні дії, послідовне виконання яких приводить до успішного виконання цього завдання. Неодноразове виконання типових навчальних завдань за допомогою орієнтовних дій чи правил діяльності приводить до інтеріоризації зразків пізнавальної діяльності. Сформованість в учнів здатності до виконання основних типів

розумових операцій дає змогу їм у вищій школі свідомо ставитися до розв'язання пізнавальних проблем і самостійно впливати на результат своєї діяльності.

Література

- [1] Вишневецький О. Теоретичні основи сучасної української педагогіки : посібник для студентів вищих навчальних закладів. Вид. 2-е, доопр. і доп. Дрогобич, Коло, 326 с.
- [2] Про національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року : Указ Президента України від 25. 06. 2013 р. № 344/2013.

LEARNING TECHNOLOGIES IN HIGHER EDUCATION: A HISTORICAL AND FUNCTIONAL ASPECT

Sytchenko A. L.

Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Mykolaiv, Ukraine

The theses highlight the importance of the procedural component of education for ensuring the development of the individual and satisfying his cognitive interests and individual needs. The essence is clarified and the advantages of technologically learning are emphasized, which ensure the orderly successful cognitive work of education seekers. The growing interest of the pedagogical community in educational technologies is revealed, the use of which contributes to the accumulation of subjective experience of persons who are continuously learning.

Keywords: procedural component of education, education, learning technologies, activity algorithms, educational outcome.

ЗМІСТ**ПЛЕНАРНЕ ЗАСІДАННЯ****КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПРОЄКТИ БАГАТОФУНКЦІОНАЛЬНИХ СУДЕН ТЕХНІЧНОГО ФЛОТУ
ДЛЯ УКРАЇНИ**

Єгоров О.Г., Ільницький І.А., Тонюк В.І..... 3

**ДОСЛІДЖЕННЯ ХОДОВИХ ЯКОСТЕЙ СУЧАСНОГО БАГАТОФУНКЦІОНАЛЬНОГО
КРАНОВОГО СУДНА ПРОЄКТУ SCV101 ДЛЯ КАСПІЙСЬКОГО МОРЯ**

Єгоров О.Г., Демідюк О.В., Абдуллаєв О.М..... 7

**СУЧАСНИЙ СТАН ТЕОРІЇ ОСТІЙНОСТІ СУДЕН ПРИ ДІЇ ВІТРУ І ХВИЛЬ ТА ЇЇ ЗАСТОСУВАНЬ
В ЇХ ПРОЄКТУВАННІ І ЕКСПЛУАТАЦІЇ**

Некрасов В.О..... 10

**ТЕХНОЛОГІЧНА ПЛАТФОРМА SHIPBUILDING 4.: ОСНОВНІ НАПРЯМКИ ВДОСКОНАЛЕННЯ
НАВЧАЛЬНИХ ПРОГРАМ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ**

Слободян С.О., Харитонов Ю.М. 15

**СУДНОВА ЕНЕРГЕТИКА, ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ТА СУЧАСНІ МЕТОДИ ПІДВИЩЕННЯ
ЕФЕКТИВНОСТІ СУДЕН**

Коробко В.В. 18

**ЧЛЕНСТВО КЛАСИФІКАЦІЙНОГО ТОВАРИСТВА «РЕГІСТР СУДНОПЛАВСТВА УКРАЇНИ»
В МІЖНАРОДНІЙ АСОЦІАЦІЇ КЛАСИФІКАЦІЙНИХ ТОВАРИСТВ**

Гурський С.В..... 21

**СЕКЦІЯ 1. ПРОЄКТУВАННЯ, КОНСТРУЮВАННЯ,
ТЕХНОЛОГІЯ СУДНОБУДІВНОГО ВИРОБНИЦТВА ТА ОКЕАНОТЕХНІКИ****AMERICAN NATIONAL STANDARDS INSTITUTE IN SHIPBUILDING**

Kudrenko A., Avdiunin R., Kolesnykov O..... 34

**МАТЕМАТИЧНА МОДЕЛЬ РОЗРАХУНКУ ХАРАКТЕРИСТИК ГІБРИДНИХ ЕНЕРГОУСТАНОВОК
ДЛЯ СУЧАСНИХ АМФІБІЙНИХ СУДЕН НА ПОВІТРЯНІЙ ПОДУШЦІ**

Аксьонов О.В., Зайцев В.В., Зайцев Вал.В..... 38

**ДІНАМІЧНИЙ АНАЛІЗ ПЛАВУЧОЇ СОНЯЧНОЇ ЕЛЕКТРОСТАНЦІЇ З РІЗНИМИ ПОНТОНАМИ,
ЯКА ПІДДАЄТЬСЯ ВПЛИВУ ХВИЛЬ І ТЕЧІЙ З МЕТОЮ ПІДВИЩЕННЯ ОСТІЙНОСТІ**

Ніруманд М.М., Зайцев В.В..... 42

**УДОСКОНАЛЕННЯ ПРОЦЕСІВ ПРОЄКТУВАННЯ ТА СЕРІЙНОГО ВИРОБНИЦТВА ЗАСОБІВ
ПІДВОДНОЇ РОБОТОТЕХНІКИ**

Блінцов В.С., Бабкін Г.В. 47

**ОГЛЯД ТА АНАЛІЗ ЗАСОБІВ ПІДВОДНОЇ РОБОТОТЕХНІКИ ДЛЯ ОХОРОНИ
ОБ'ЄКТІВ МОРСЬКОЇ КРИТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ**

Блінцов В.С., Тарчук А.А. 52

**АКУСТИЧНИЙ КОМФОРТ В ЯХТОВИХ ІНТЕР'ЄСАХ: ВПЛИВ ПЛАНУВАННЯ
І ДЕКОРАТИВНО-ОЗДОБЛЮВАЛЬНИХ МАТЕРІАЛІВ НА СПРИЙНЯТТЯ ПРОСТОРУ**

Матійко О.В., Матійко Н.О. 56

ОСОБЛИВОСТІ ДИЗАЙНУ ЗОН ВІДПОЧИНКУ КАТЕРІВ КАТЕГОРІЇ DAY CRUISER

Коваль С.С..... 59

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ВИЗНАЧЕННЯ ХАРАКТЕРИСТИК БАРЖЕ-БУКСИРНОГО СОСТАВУ

Астахова А.О., Савочкіна В.В., Ястреба О.П..... 61

АНАЛІЗ ФОРМИ КОРПУСУ І МОРЕХОДНИХ ЯКОСТЕЙ ГЛІСУЮЧИХ СУДЕН

Кротов О.І., Астахова А.О., Кротов А.О. 67

ЗАВОД ЛІТАЮЧИХ КОРАБЛІВ. КОРОТКИЙ ІСТОРИЧНИЙ ОГЛЯД

Зінкін В.М..... 71

ОСОБЛИВОСТІ ГЕОМЕТРИЧНОГО МОДЕЛЮВАННЯ ЗОБРАЖЕНЬ КОРПУСНИХ КОНСТРУКЦІЙ СУДЕН В СИСТЕМІ <i>AUTOCAD</i> Бідніченко О.Г.	77
ОРГАНІЗАЦІЙНО-ТЕХНОЛОГІЧНИЙ ПОКАЗНИК ДЛЯ ВИЗНАЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ НОВОСТВОРОНОГО ВИРОБНИЦТВА ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА Сімутєнков І.В., Драган С.В.	81
СИСТЕМА КЕРУВАННЯ ЕЛЕКТРОПРИВОДА ПІДВОДНОГО МАНІПУЛЯТОРА Войтасик А.М.	84
РОЗРАХУНОК МАТЕМАТИЧНОЇ МОДЕЛІ СТІЙКОСТІ БАРАБАНУ ЛЕБІДКИ, ЩО ПІДКРІПЛЕНА ДИСКРЕТНИМИ КІЛЬЦЯМИ ЖОРСТКОСТІ Нестеренко В.В.	88
ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНІЧНИХ ТЕОРІЙ БАЛОК І ПЛАСТИН В РОЗРАХУНКАХ МІЦНОСТІ КОРПУСУ СУДНА І ЙОГО ЕЛЕМЕНТІВ Коростильов Л.І., Дядюра Є.Ю., Ткаченко Ю.М., Яковенко С.В.	92
ОПТИМІЗАЦІЯ АЛЮМІНІЄВИХ МАТРИЧНИХ СИНТАКТИЧНИХ ПІН ДЛЯ СУДНОБУДУВАННЯ: ВИРОБНИЦТВО, МАТЕРІАЛИ, ВЛАСТИВОСТІ Нужин А.Г.	96
FORMULAE OF TRANSFORMATION OF INTERNAL FORCES IN BROKEN-LINE RODS UNDER THE PLANE DEFORMATION IN FRAMES OF THE MODIFIED METHOD OF SECTIONS Sokov V.M.	100
ДОСЛІДЖЕННЯ БІОЦЕНОЗУ АНТИОБРАСТАЮЧОГО ПОКРИТТЯ ДЛЯ МОРСЬКИХ ТЕХНІЧНИХ ЗАСОБІВ Юреско Т.А., Соломонюк Н.С., Литвиненко Д.Ю.	104
ІННОВАЦІЙНІ МОДУЛЬНІ ТЕХНОЛОГІЇ ДЛЯ ПЛАВУЧИХ ЖИТЛОВИХ СПОРУД Щедролосєв О.В., Коновалова Г.В.	107
ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЧНІ КОНСТРУКЦІЇ ПОНТОНІВ ДЛЯ МОДУЛЬНИХ ПЛАВУЧИХ ХАУСБОТІВ Щедролосєв О.В., Коновалова Г.В.	111
ІННОВАЦІЇ В ПРОЄКТУВАННІ ПЛАВУЧИХ ЖИТЛОВИХ СПОРУД ЯК ЧАСТИНИ МОРСЬКОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ Щедролосєв О.В., Коновалова Г.В.	114
АВТОМАТИЗАЦІЯ ТА РОБОТИЗАЦІЯ КОРПУСООБРОБНИХ ПРОЦЕСІВ У СУДНОБУДУВАННІ Щедролосєв О.В., Соценко В.В., Коновалова Г.В.	119
ІНТЕГРАЦІЯ ЦИФРОВИХ ДВІЙНИКІВ У ПРОЦЕС ПРОЄКТУВАННЯ СУДЕН Щедролосєв О.В., Соценко В.В., Коновалова Г.В.	122
МОДУЛІ НА ОСНОВІ МІКРОКОНТРОЛЕРІВ 328P АБО ЇХ АНАЛОГІВ ТА ЇХ ВИКОРИСТАННЯ ДЛЯ ЛАБОРАТОРНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ МІЦНОСТІ СУДНОВИХ КОНСТРУКЦІЙ Клименков С.Ю.	126
ПОРІВНЯННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ЗАСТОСУВАННЯ 2-ВИМІРНИХ ТА 3-ВИМІРНИХ КАРКАСНИХ МОДЕЛЕЙ ДЛЯ ВИЗНАЧЕННЯ ВТОМНОЇ МІЦНОСТІ КОНСТРУКТИВНИХ ВУЗЛІВ СУХОВАНТАЖНИКА Литвиненко Д.Ю., Юреско Т.А., Коновалов В.І.	129
ЕФЕКТИВНІСТЬ ТЕПЛОІЗОЛЮВАННЯ НЕФТЕНАЛИВНОГО ТАНКУ БЛОКАМИ ПІНОСКЛА ПРИ ПЕРЕВЕЗЕННІ ПІДГРІВАЄМОГО ВАНТАЖУ Соломонюк Н.С., Яковенко С.В.	132
ВИБІР КОНСТРУКЦІЇ ТА АНАЛІЗ НАПРУЖЕНО-ДЕФОРМОВАНОГО СТАНУ КОМІРЧАСТИХ СТРУКТУР ЛОПАТЕЙ ГРЕБНОГО ГВИНТА Манько В.В.	136

МОЖЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ СУДЕН НА ПОВІТРЯНІЙ ПОДУШЦІ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ ЛОГІСТИКИ Дядюра Є.Ю., Ткаченко Ю.М.....	139
РОЗРАХУНОК ПІДКРІПЛЕНЬ ПІД КОНТЕЙНЕРИ НА ПОДВІЙНОМУ ДНІ Шарун Г.В.	142
СЕКЦІЯ 2. НОВІТНІ ТЕХНОЛОГІЇ І МАТЕРІАЛИ В СУДНОВОМУ МАШИНОБУДУВАННІ	
НАНОСТРУКТУРУВАННЯ СТАЛЕЙ І НАПИЛЕНИХ ПОКРИТТІВ ДЛЯ ПІДВИЩЕННЯ ДОВГОВІЧНОСТІ ВУЗЛІВ СУДНОВИХ МЕХАНІЗМІВ Дубовий О.М., Lu Sheng, Карпеченко А.А., Бобров М.М.	146
ОТРИМАННЯ ПЛАЗМОВИХ МЕТАЛОКЕРАМІЧНИХ КОМПОЗИЦІЙНИХ ПОКРИТТІВ Ярос Ю.О., Карпеченко А.А., Бобров М.М., Кондратьєва А.А., Савенков О.І.	150
ДОСЛІДЖЕННЯ СТАБІЛЬНОСТІ ЕЛЕКТРОДУГОВОГО ПРОЦЕСУ ПРИ БАГАТОЕЛЕКТРОДНОМУ НАПЛАВЛЕННІ Драган С.В., Ярослав Ю.О., Бойко І.О., Козловський Д.С.	153
ПІДВИЩЕННЯ ДЕМПФІРУВАЛЬНИХ ВЛАСТИВОСТЕЙ КОНСТРУКЦІЙНИХ МАТЕРІАЛІВ І СПЕЦІАЛЬНИХ СПЛАВІВ Лебедєва Н.Ю., Казимиренко Ю.О.	156
МАТЕРІАЛОЗНАВЧІ ПРОБЛЕМИ Ф'ЮЗИНГ-ТЕХНОЛОГІЙ І ФРІТТА-ДЕКОРУ Казимиренко Ю.О.	160
СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ДРІБНОСЕРІЙНОГО ВИРОБНИЦТВА В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ Боду С.Ж., Новошицький А.В., Шумілов О.П.	164
ЗНОСОТРИВКИЙ СПЛАВ НА ОСНОВІ НІКЕЛЮ Костін О.М., Шаблій Т.Ю.	167
АНАЛІЗ ЯКОСТІ ПЛАЗМОВИХ ПОКРИТТІВ ДЛЯ ДЕТАЛЕЙ ГАЗОТУРБІННИХ ДВИГУНІВ Лебедєв В.О., Лой С.А., Співтаренко В.В.	169
ПОКРАЩЕННЯ КОНСТРУКЦІЇ СТРУМОПІДВОДУ Лебедєв В.О., Лой С.А., Співтаренко В.В.	173
ПРИСТРІЙ ДЛЯ ЕЛЕКТРОДУГОВОГО ЗВАРЮВАННЯ ІЗ ЗАСТОСОВАННЯМ УЛЬТРАЗВУКУ Лебедєв В.О., Лой С.А.	176
ENHANCING THE WEAR RESISTANCE OF CUTTING TOOLS THROUGH DISCRETE LASER TREATMENT FOLLOWED BY NITRIDING Olexandr Nikolaiev, Vitaliy Polishchuk, Erik Strelchenko	179
ОСОБЛИВОСТІ ЕЛЕКТРОДУГОВОГО ПРОЦЕСУ ПРИ ПРИВАРЮВАННІ ПІД ФЛЮСОМ АНКЕРНИХ СТРИЖНІВ ІЗ АРМАТУРНОЇ СТАЛІ Гладченко Д.С., Драган С.В., Ярослав Ю.О.	181
STUDY OF TEMPERATURE DISTRIBUTION IN A JOINT OF DISSIMILAR MATERIALS DURING DIFFUSION WELDING Matviienko M.V.	185
ПЕРСПЕКТИВИ ДОСЯГНЕННЯ УНІКАЛЬНИХ ТРИБОТЕХНІЧНИХ ВЛАСТИВОСТЕЙ СПРЯЖЕНЬ КОВЗАННЯ КОЛІНЧАСТИХ ВАЛІВ Ошовський В.Я.	188
STUDY OF STRESS-STRAIN STATE OF WELDED AND SOLDERED ASSEMBLY FROM DISSIMILAR MATERIALS WITH AN INTERLAYER UNDER TEMPERATURE-FORCE LOADING Matviienko M.V.	192
ЗАСТОСУВАННЯ 3D ДРУКУ ТА КОМП'ЮТЕРНОГО МОДЕЛЮВАННЯ ПРОЦЕСУ РОЗРОБКИ КОНСТРУКТОРСЬКОЇ ДОКУМЕНТАЦІЇ, ЯК СУЧАСНИЙ ЕТАП РОЗРОБКИ ТЕХНОЛОГІЧНОГО ПРОЦЕСУ ВИГОТОВЛЕННЯ ДЕТАЛЕЙ Капура І.А.	195

ТЕХНОЛОГІЯ ВИГОТОВЛЕННЯ ПЛОСКИХ ДЕТАЛЕЙ ТЕПЛООБМІННИХ АПАРАТІВ ЗІ СФЕРИЧНИМИ ІНТЕНСИФІКАТОРАМИ ТЕПЛОВІДДАЧІ Новошицький А.В., Боду С.Ж., Фабріцієв Д.В.....	197
ТЕОРЕТИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ТА АЛГОРИТМ ВИЗНАЧЕННЯ ФІЗИЧНИХ ПАРАМЕТРІВ ТІЛ У КОНТЕКСТІ ВПЛИВУ НА СТРУКТУРНУ ОДИНИЦЮ РЕЧОВИНИ Шаповал Н.О., Бойко О.П.....	201
СЕКЦІЯ 3. ЕФЕКТИВНІСТЬ СУДНОВИХ ЕНЕРГЕТИЧНИХ УСТАНОВОК ТА СИСТЕМ	
COMBUSTION EFFICIENCY OF ALTERNATIVE FUELS IN MARINE GAS TURBINE SYSTEMS: FOCUS ON AMMONIA AND HYDROGEN S. Serbin, B. Lychko, K. Burunsuz, X. Zhao, HQ Zhao.....	206
COMBUSTION MODELING AND AIRFLOW STAGING IN AMMONIA-BASED GAS TURBINE SYSTEM S. Serbin, B. Lychko, D. Chen, Z. Yang	210
RESEARCH OF WORKING PROCESSES OF ANODE-GAS AFTERBURNERS FOR SOFC-GT HYBRID SYSTEMS Serbin S.I., Patlaichuk O.V.....	214
ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ ІНЖЕНЕРІВ-МЕХАНІКІВ ДЛЯ СЕУ, ЯКІ ВИКОРИСТОВУЮТЬ АМІАК Кісетов Ю.В., Личко Б.М.....	218
ALTERNATIVE FUELS AND THEIR USE IN MARINE DIESEL ENGINES Lysykh A.Y.	222
ВИБІР ФОРМИ РУШІЯ В ЗАЛЕЖНОСТІ ВІД НАПРЯМКУ ЙОГО РУХУ Воїнов О.П., Димо Б.В., Корнієнко В.С., Пацурковський П.А., Самохвалов В.С.....	225
БІОМІМЕТИЧНІ РУШІЇ, ЩО ІМІТУЮТЬ РУХ ГІДРОБІОНТІВ: КЛАСИФІКАЦІЯ, ПРИКЛАДИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЗАСТОСУВАННЯ Воїнов О.П., Самохвалов В.С., Кобалава Г.О.....	228
ПРАКТИЧНИЙ МЕТОД РОЗРАХУНКУ КОСОЗУБИХ ЗУБЧАСТИХ ПЕРЕДАЧ СЕУ НА КОНТАКТНУ МІЦНІСТЬ З УРАХУВАННЯМ ЛІНІЙНОГО ТА ТОЧКОВОГО ЗАЧЕПЛЕННЯ ЗУБІВ Савенков О.І., Карпеченко А.А., Кондратьєва А.А., Філіпішина Л.М., Лабарткава О.В.	235
USING OF BOX COOLERS IN CENTRAL COOLING SYSTEMS OF SHIP POWER PLANTS Patlaichuk V.M., Kozyrko O.A.	241
ОЦІНКА ТЕПЛООВОГО НАВАНТАЖЕННЯ НА ЦЕНТРАЛІЗОВАНУ СИСТЕМУ ОХОЛОДЖЕННЯ СУДНА ВІД ГАЗОТУРБІННИХ АГРЕГАТІВ ПРОСТОГО ЦИКЛУ Патлайчук В.М., Козирко О.А.....	244
АНАЛІЗ МОЖЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ БОКС-КУЛЕРІВ ДЛЯ ОХОЛОДЖЕННЯ ГАЗОТУРБІННИХ АГРЕГАТІВ З ПРОМІЖНИМ ОХОЛОДЖЕННЯМ ПОВІТРЯ Патлайчук В.М., Козирко О.А.....	248
ПРО ЗАСТОСУВАННЯ ЕЛАСТОМІРНИХ МАТЕРІАЛІВ У КОНСТРУКЦІЇ ПЛАСТИНЧАСТИХ РУШІЇВ ПРОПУЛЬСИВНОЇ УСТАНОВКИ Самохвалов В.С., Шостак В.П., Воїнов О.П., Кобалава Г.О., Пацурковський П.А.	252
ВЛАСТИВОСТІ АЛЬТЕРНАТИВНИХ ПАЛИВ, ОТРИМАНИХ ШЛЯХОМ ПЕРЕРОБКИ ПОЛІМЕРНИХ ВІДХОДІВ Тимошевський Б.Г., Ткач М.Р., Попов О.М.....	255
ФОРМИ ВЛАСНИХ КОЛИВАНЬ НЕМЕТАЛІЧНОЇ ДЕТАЛІ Ткач М.Р., Галинкін Ю.М., Монахов А.А., Золотий Ю.Г., Костріков О.А.	259
ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНИЙ ПІДХІД В ОЦІНЦІ ЕФЕКТИВНОСТІ РОТОРНО-ПОРШНЕВИХ ПНЕВМОДВИГУНІВ Митрофанов О.С., Познанський А.С.	262

ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ ЕКСПЛУАТАЦІЙНИХ ПАРАМЕТРІВ НА ЕНЕРГЕТИЧНУ ЕФЕКТИВНІСТЬ РОТОРНО-ПОРШНЕВИХ ПНЕВМОДВИГУНІВ Митрофанов О.С., Познанський А.С.	267
DETERMINATION OF THE GAS TURBINE ROTOR DISKSAL STRESSES Serhii Morhun, Oleksii Melnychenko	273
IMPACT OF CYCLIC CREEP ON THE GAS TURBINE ROTORS DESTRUCTION Natalia Smetankina, Serhii Morhun.....	275
DETERMINATION OF THE MARINE GAS TURBINE ENGINE COMBUSTION CHAMBER FREE VIBRATION Mykhailo Tkach, Serhii Morhun, Mykola Semenov, Yirii Zolotyі	278
ВІБРОАКУСТИЧНИЙ МЕТОД В ДІАГНОСТИЦІ СУДНОВИХ ТУРБОКОМПРЕССОРІВ Баранюк В.Д., Дратман С.С.	280
АНАЛІЗ ВИКОРИСТАННЯ АДАТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В МОРСЬКІЙ ГАЛУЗІ Пізінцалі Л.В., Александровська Н.І., Россомаха О.І., Россомаха О.А., Дімова С.М., Васильченко О.Є. .	284
ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ НАНОРІДИН В СУДНОВІЙ ЕНЕРГЕТИЦІ Пацурковський П.А., Єпіфанов О. А.	290
HYBRID MODELING OF LIQUID INJECTION AND EVAPORATION FOR HYDROGEN AND AMMONIA APU IN MARINE POWER SYSTEMS Halina Kobalava	292
ПІДВИЩЕННЯ ПАЛИВНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ СУДНОВОГО ДИЗЕЛЬ-ГЕНЕРАТОРА КОНТРОЛЕМ ВМІСТУ СІРКИ В ПАЛИВІ Калініченко І.В.....	294
ПІДВИЩЕННЯ НАДІЙНОСТІ ЦИЛІНДРО-ПОРШНЕВОЇ ГРУПИ ГАЗОВОГО ДВИГУНА 6ГЧН25/34 Грабовенко О.І.	298
АНАЛІЗ МОЖЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ТВЕРДООКСИДНИХ ПАЛИВНИХ ЕЛЕМЕНТІВ У СКЛАДІ ЕНЕРГОУСТАНОВКИ НА БАЗІ ДВЗ З ПРИМУСОВИМ ЗАПАЛЮВАННЯМ Митрофанов О.С., Проскурін А.Ю.	302
АНАЛІЗ ЕФЕКТИВНОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ТВЕРДООКСИДНИХ ПАЛИВНИХ ЕЛЕМЕНТІВ У СКЛАДІ ЕНЕРГОУСТАНОВКИ З ДВЗ Митрофанов О.С., Проскурін А.Ю.	307
ДЕЯКІ ПИТАННЯ АКСОНОМЕТРИЧНИХ ЗОБРАЖЕНЬ МАШИНОБУДІВНИХ ДЕТАЛЕЙ ВІДПОВІДНО ДО ГОСТ 2.317-69 ТА ДСТУ ISO 5456-3.2006 Бідніченко О.Г.	312
ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ І ОБГРУНТУВАННЯ КОНСТРУКТИВНО-ЕКСПЛУАТАЦІЙНИХ ХАРАКТЕРИСТИК УТИЛІЗАЦІЙНИХ КОТЛІВ З КЕРОВАНИМ ВІДРИВОМ ПОТОКУ В СКЛАДІ СУДНОВИХ ЕНЕРГЕТИЧНИХ УСТАНОВОК Кузнецов В.В., Литвиненко Д.Ю., Кузнецова С.А.	316
АНАЛІЗ МОЖЛИВОСТІ ПІДВИЩЕННЯ ПАЛИВНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ СУДНОВИХ ЕНЕРГЕТИЧНИХ УСТАНОВОК В УМОВАХ ПЕРЕХОДУ НА НИЗЬКОВУГЛЕЦЕВІ ВИДИ ПАЛИВА Діасамідзе Б.Т.	320
АНАЛІЗ ПЕРСПЕКТИВНИХ НАПРЯМКІВ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ТА ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕЧНОСТІ ГАЗОТУРБІННИХ УСТАНОВОК МОРСЬКОГО ТРАНСПОРТУ Діасамідзе Б.Т.	326
ВИКОРИСТАННЯ ВІДНОВЛЮВАНИХ ДЖЕРЕЛ ЕНЕРГІЇ НА МОРСЬКОМУ ТРАНСПОРТІ: ПЕРСПЕКТИВИ ІНТЕГРАЦІЇ В СУДНОВІ ЕНЕРГЕТИЧНІ УСТАНОВКИ ТА В СКЛАДІ ПРОПУЛЬСИВНОГО КОМПЛЕКСУ Діасамідзе Б.Т.	330
ПІДВИЩЕННЯ ЕКОЛОГІЧНИХ ПОКАЗНИКІВ ДИЗЕЛЬНОГО ДВИГУНА ЗА РАХУНОК РАЦІОНАЛЬНОГО ВИБОРУ СТУПНЯ ОХОЛОДЖЕННЯ НАДДУВНОГО ПОВІТРЯ Доценко С.М., Коваленко І.М., Бельський Ф.В.	334

ОГЛЯД МОДЕЛЕЙ МАШИННОГО НАВЧАННЯ ДЛЯ АНАЛІЗУ ДАНИХ ВИМІРЮВАННЯ ТЕМПЕРАТУРИ ЗА ДОПОМОГОЮ ТЕЛЕМЕТРИЧНОЇ СИСТЕМИ В РЕЖИМІ РЕАЛЬНОГО ЧАСУ Савушкін В.В.	337
КОМБІНОВАНИЙ ТЕРМОДИНАМІЧНИЙ ЦИКЛ ДВИГУНА ВНУТРІШНЬОГО ЗГОРЯННЯ І ЕНЕРГОХОЛОДИЛЬНОЇ УСТАНОВКИ Слинько О.Г., Бойчук А.С., Козловський С.В., Лавренченко Г.К.	341
РОЗРАХУНОК ЗАПАСУ РІДКОГО ПАЛИВА ДЛЯ ГОЛОВНИХ ДВИГУНІВ LNG-ТАНКЕРІВ Наливайко В.С., Авдюнін Р.Ю.	346
ARTIFICIAL INTELLIGENCE SOLUTIONS FOR MARINE POWER ENGINEERING Kostiuk A., Avdiunin R.	349
ТЕХНІЧНІ ЗАСОБИ ЗМЕНШЕННЯ ВИКИДІВ CO ₂ У СУДНОВІЙ ЕНЕРГЕТИЦІ Андрєєв А.А., Андрєєва Н.Б., Кващук А.	351
ВПЛИВ ОХОЛОДЖЕННЯ НАДДУВНОГО ПОВІТРЯ НА ЕКОЛОГІЧНІСТЬ СУЧАСНИХ СУДНОВИХ МОД Андрєєв А.А., Андрєєва Н.Б., Ващенко О.О.	355
СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ АЛЬТЕРНАТИВНИХ ПАЛИВ У СУДНОВИХ МАЛООБЕРТОВИХ ДВИГУНАХ Андрєєв А.А., Андрєєва Н.Б.	359
ТЕПЛОВИКОРИСТОВУЮЧІ СИСТЕМИ ОХОЛОДЖЕННЯ НАДДУВНОГО ПОВІТРЯ СУДНОВИХ МАЛООБЕРТОВИХ ДИЗЕЛІВ Андрєєв А.А., Андрєєва Н.Б.	365
ВИКОРИСТАННЯ АМІАКУ У МАЛООБЕРТОВИХ СУДНОВИХ ДВИГУНАХ Андрєєв А.А., Мисєв А.Ю., Андрощук Е.В.	368
ВІБРАЦІЙНІ ПОКАЗНИКИ БЕЗПЕЧНОЇ ЕКСПЛУАТАЦІЇ СУДНОВОГО УСТАТКУВАННЯ Свиридов В.І.	372
МОДЕЛЬ ДІАГНОСТИЧНИХ ПОКАЗНИКІВ НАСОСНОГО ОБЛАДНАННЯ Свиридов В.І.	374
ТЕХНІЧНЕ ОБСЛУГОВУВАННЯ СУДНОВОГО УСТАТКУВАННЯ Свиридов В.І., Колесников О.В.	376
ОСОБЛИВОСТІ АЕРОДИНАМІКИ ВИХРОВИХ КАМЕР ЗМІШУВАННЯ ТОРЦЕВОГО ТИПУ Бабенко В.В., Кочін В.О., Мороз В.В., Турик В.М.	378
ВИКОРИСТАННЯМ РЕАКТОРНОЇ МОДЕЛІ ДЛЯ ПРОГНОЗУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНИХ ПАРАМЕТРІВ КАМЕРИ ЗГОРЯННЯ З ВПОРСКУВАННЯМ ПАРИ, ЩО ПРАЦЮЄ НА ВОДНІ Сербін С.І., Шмарков О.А.	382
ПОРІВНЯННЯ ДВОХ СХЕМНИХ РІШЕНЬ СУДНОВОЇ УСТАНОВКИ НА ОСНОВІ ОРГАНІЧНОГО ЦИКЛУ РЕНКІНА ДЛЯ РЕКУПЕРАЦІЇ ТЕПЛОТИ ВОДИ ОХОЛОДЖЕННЯ ДВИГУНА WÄRTSILÄ 12V46F Константінов О.І., Хлієва О.Я.	386
ПРОБЛЕМИ ТА ВИКЛИКИ ВИКОРИСТАННЯ РОСЛИННИХ ОЛІЙ В ДИЗЕЛЬНИХ ДВИГУНАХ В ЯКОСТІ ПАЛИВА Швець І.А.	390
FUTURE APPLICATIONS OF AVEVA ENGINEERING IN SHIP SYSTEM DESIGN Avdiunin R.	394
USE OF AMMONIA IN MARINE VESSEL RECYCLING POWER PLANTS Andreiev Andrii, Kaliuzhnyi Maksym	397
АНАЛІЗ СУЧАСНИХ СКРУБЕРІВ Зубарєв А.А., Серьогін С.М.	400

СИСТЕМА ЕЖЕКТОРНОГО ОХОЛОДЖЕННЯ ДЛЯ РЕКУПЕРАЦІЇ ТЕПЛОВОЇ ЕНЕРГІЇ З ВІДХІДНОГО ТЕПЛА ДВИГУНА ВНУТРІШНЬОГО ЗГОРЯННЯ Зубарєв А.А., Минєєв А.А.	403
АНАЛІЗ МЕТОДІВ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ТА ЕКОЛОГІЧНОСТІ ДВИГУНІВ ВНУТРІШНЬОГО ЗГОРЯННЯ ШЛЯХОМ ДОДАВАННЯ ВОДНЕВМІСНОГО ГАЗУ ДО ТРАДИЦІЙНОГО ПАЛИВА Нестер О.В.	409
СЕКЦІЯ 4. ХОЛОД В ЕНЕРГЕТИЦІ, ПРОМИСЛОВОСТІ ТА НА ТРАНСПОРТІ	
ТЕПЛОВІЗІЙНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ УТЕПЛЕННЯ ОГОРОДЖУВАЛЬНИХ КОНСТРУКЦІЙ БАГАТОКВАРТИРНОГО БУДИНКУ Димо Б.В.	413
КОМПЛЕКСНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВТРАТ ТЕПЛА В СИСТЕМАХ ОПАЛЕННЯ БАГАТОКВАРТИРНИХ БУДИНКІВ У ПІДВАЛЬНИХ ПРИМІЩЕННЯХ В УКРАЇНІ Димо Б.В.	416
RESEARCH OF POLLUTION PROCESS ON CONDENSING HEAT EXCHANGE SURFACES Victoria Kornienko	419
PROTECTION OF CONDENSING HEAT EXCHANGE SURFACES OF EXHAUST GAS BOILERS FROM SULFURIC ACID CORROSION Victoria Kornienko	425
INCREASING THE FUEL EFFICIENCY OF COGENERATION PLANTS BY FUEL OIL AFTERBURNING IN EXHAUST GAS BEFORE BOILERS Victoria Kornienko	430
OPTIMIZED REFRIGERANT-BASED LOW-TEMPERATURE THREE-CIRCUIT EVAPORATIVE COOLING FOR ELECTRIC MOTORS Dmytro Kononov, Halina Kobalava	436
ЗМЕНШЕННЯ ВИКИДІВ ПАРНИКОВИХ ГАЗІВ ПРИ ТЕПЛОПОСТАЧАННІ З ВИКОРИСТАННЯМ ТЕПЛОВИХ НАСОСІВ Калініченко І.В., Корнєєва Є.В.	438
ВПЛИВ ПАРАМЕТРІВ СИСТЕМИ ОХОЛОДЖЕННЯ СУДНОВИХ ДВИГУНІВ НА ПАЛИВНУ ЕФЕКТИВНІСТЬ Калініченко І.В.	441
HERMETIC REFRIGERATION MACHINES FOR PROVISION STORAGE ROOMS, SAUSAGE DRYING AND CHEESE MATURATION CHAMBERS, COOLING LIQUID PRODUCTS Olena V. Lytosh	445
INTEGRATION OF RENEWABLE ENERGY SOURCES INTO HVAC SYSTEM Olena V. Lytosh, Anatolii Prylutskyi	449
DIGITAL TWINS OF HVAC SYSTEMS Olena V. Lytosh, Anatolii Prylutskyi	453
ТЕПЛОВІ НАСОСИ У СИСТЕМАХ ЦЕНТРАЛІЗОВАНОГО ТЕПЛОПОСТАЧАННЯ: ПЕРСПЕКТИВИ ВПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ Бузник А.І., Радченко А.М.	457
OPTIMIZATION OF THE HVAC SYSTEM FOR THE ENGINE ROOM OF THE AUTONOMOUS THERMAL POWER PLANT Artem Hrych	460
ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ РОБОТИ ГАЗОВИХ ДВИГУНІВ АТОНОМНОЇ ТЕПЛОЕЛЕКТРОСТАНЦІЇ ШЛЯХОМ РАЦІОНАЛЬНОГО КОНДИЦІОНУВАННЯ ПОВІТРЯ Грич А.В.	463

СЕКЦІЯ 5. ЕКОЛОГІЧНА ТА ТЕХНОГЕННА БЕЗПЕКА І ЦЗ

ПОКРАЩЕННЯ ЯКОСТІ ВОДИ З ПІДВИЩЕНОЮ МІНЕРАЛІЗАЦІЄЮ В УМОВАХ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНОЇ КРИЗИ Гостєва Д.В., Трохименко Г.Г.	468
ДОСЛІДЖЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОГО БІОРЕМЕДІАНТУ ДЛЯ ВІДНОВЛЕННЯ НАФТОЗАБРУДНЕНИХ ҐРУНТІВ Трохименко Г.Г., Грушина О.Г., Гурець Н.В., Ремешевська І.В.	472
АНАЛІЗ ВПРОВАДЖЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ У СИСТЕМУ УПРАВЛІННЯ ДЕРЖАВНОГО ПІДПРИЄМСТВА «АДМІНІСТРАЦІЯ МОРСЬКИХ ПОРТІВ УКРАЇНИ» Ремешевська І.В., Гурець Н.В., Грушина О. Г.	474
ВПЛИВ ПРЕПАРАТІВ НА ОСНОВІ ГУМУСОВИХ РЕЧОВИН НА ДЕГРАДАЦІЮ ЗАЛИШКІВ ГЕРБИЦИДІВ У ҐРУНТІ ТА ЗНИЖЕННЯ ЇХ ФІТОТОКСИЧНОСТІ Трохименко Г.Г., Кібаров О.І.	477
НАПРЯМИ СКОРОЧЕННЯ ОБСЯГІВ УТВОРЕННЯ ВІДХОДІВ НА БОРТУ СУДНА В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ Літвак О.А., Загоруйко Д.А.	480
ЕФЕКТИВНІСТЬ ТА ЕКОЛОГІЧНІ РИЗИКИ ЗАСТОСУВАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ МЕТОДІВ ОЧИЩЕННЯ БАЛАСТНИХ ВОД НА БОРТУ СУДНА Літвак С.М., Літвак О.А.	484
СИСТЕМА ТОРГІВЛІ ВИКИДАМИ ПАРНИКОВИХ ГАЗІВ ЯК ВАЖЛИВИЙ ІНСТРУМЕНТ ЕКОЛОГІЧНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ СУДНОПЛАВСТВА Літвак О.А.	487
ВИБІР РАЦІОНАЛЬНОЇ СИСТЕМИ ОЧИЩЕННЯ ВОДИ НА ГАЛЬВАНІЧНОМУ ВИРОБНИЦТВІ Благодатний В.В.	490
НЕБЕЗПЕКА АДИТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ВИРОБНИЦТВА Войтасик А.М.	493
СУЧАСНИЙ СТАН І ТЕНДЕНЦІЇ ДОСЛІДЖЕНЬ ЯКОСТІ ПРИБЕРЕЖНИХ ВОД УКРАЇНИ У ЧОРНОМУ МОРІ Недорода В.М.	496
АНАЛІЗ ДЖЕРЕЛ ІОНІЗУЮЧОГО ВИПРОМІНЮВАННЯ В АНТРОПОГЕННОМУ ТА ПРИРОДНОМУ СЕРЕДОВИЩІ Андрєєва А.В., Грушина О.Г.	499
РЕЦИКЛІНГ РВ-ВМІСНОГО СКЛА Дрозд О.В., Андрєєва Н.Б.	502
ПОТЕНЦІАЛ ВТОРИННОГО ВИКОРИСТАННЯ ВІДХОДІВ РУЙНАЦІЇ В УКРАЇНІ: АНАЛІЗ ВИКЛИКІВ ТА ПЕРСПЕКТИВ НА ПРИКЛАДІ МИКОЛАЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ Ушкац С.Ю., Магась Н.І., Жолобенко Н.Ю.	506
ОБРОБКА БАЛАСТОВИХ ВОД СУДНА ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОЧИЩЕННЯ АБО ЗНИЩЕННЯ В НІЙ ОРГАНІЗМІВ Свиридов В.І., Волосковець О.С.	510
СТРАТЕГІЧНА ЕКОЛОГІЧНА ОЦІНКА ПРОГРАМИ ЕКОНОМІЧНОГО І СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ М. МИКОЛАЄВА НА 2024–2026 РОКИ Мозговий А.М.	513
ПРИРОДНІ КОАГУЛЯНТИ В ОЧИЩЕННІ ВОДИ: ОГЛЯД МЕХАНІЗМІВ ДІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВ ВИКОРИСТАННЯ Честних Ю.В., Трохименко Г.Г.	516
АНАЛІЗ ЗАСТОСУВАННЯ БАКТЕРІОЛОГІЧНИХ ПРЕПАРАТІВ У КОМПЛЕКСІ ІЗ БІОІНСЕКТИЦИДОМ ДЛЯ ПІДВИЩЕННЯ ВРОЖАЙНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ КУЛЬТУР Кособуцька О.О., Трохименко Г.Г.	518

ДОСЛІДЖЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО СТАНУ ПОВЕРХНЕВИХ ВОД В АКВАТОРІЇ БУЗЬКОГО ЛИМАНУ Магась Н.І., Романова Т.М.	520
ОЦІНКА ЕКОЛОГІЧНОГО СТАНУ РІЧКИ ІНГУЛЕЦЬ Магась Н.І.	524
ПЛАВУЧІ СОНЯЧНІ ЕЛЕКТРОСТАНЦІЇ – МАЙБУТНЄ ЕНЕРГЕТИКИ ПІВДНЯ УКРАЇНИ Андрєєв А.А., Вагін Ф.І., Зайцев К.В.	527
СЕКЦІЯ 6. ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ ЕЛЕКТРИЧНОЇ ІНЖЕНЕРІЇ	
ВИЗНАЧЕННЯ ПЕРЕДАВАЛЬНИХ ФУНКЦІЙ РЕЗОНАНСНОГО ПЕРЕТВОРЮВАЧА ЗА ДОПОМОГОЮ УЗАГАЛЬНЕНОЇ ІМІТАЦІЙНОЇ МОДЕЛІ Павлов Г.В., Обрубов А.В., Вінниченко І.Л., Савіцкас О.С.	530
ВИПРОМІНЮВАННЯ ХВИЛЬ ТИСКУ ПРИ СХЛОПУВАННІ ПУЛЬСУЮЧОЇ СФЕРИЧНОЇ ПОРОЖНИНИ В РІДКОМУ СЕРЕДОВИЩІ Поздєєв В.О., Січко В.М.	535
ВИМІРЮВАННЯ ПОТУЖНОСТІ ЕНЕРГЕТИЧНИХ СПОЖИВАЧІВ Войтасик А.М.	538
ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ КОМПЛЕКТНИХ ЕЛЕКТРОПРИВОДІВ Шарейко Д. Ю., Зозулін В. В.	540
РОЗРАХУНОК СИСТЕМИ З ЛІНІЙНИМ І НЕЛІНІЙНИМ КОРИГУВАЛЬНИМ ПРИСТРОЄМ Шарейко Д. Ю., Ячнемьов Р. М.	543
КОРИГУВАННЯ ПАРАМЕТРІВ ДВОХ НЕЛІНІЙНИХ ЛАНОК Шарейко Д.Ю., Трушкин О.О.	547
КОРЕКЦІЯ СИСТЕМИ КЕРУВАННЯ З ВИКОРИСТАННЯМ ПЕРЕМИКАЮЧИХ СИГНАЛІВ Шарейко Д.Ю., Харченко В.С.	550
РОЗРОБКА СПЕЦІАЛІЗОВАНОГО ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЛЯ СКЛАДНИХ ТЕХНІЧНИХ СИСТЕМ Волянська Я.Б., Волянський Ю.С.	553
ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ НЕЧІТКИХ РЕГУЛЯТОРІВ У СИСТЕМАХ АВТОМАТИЧНОГО КЕРУВАННЯ РУХОМ СУДНА Волянський С.М., Яценко В.С.	556
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НЕОБХІДНОЇ ОСВІТЛЕНOSTІ ОБ'ЄКТА СПОСТЕРЕЖЕННЯ СВІТИЛЬНИКАМИ ПІДВОДНОГО АПАРАТА Касьянов Ю.І.	558
ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЦЕСІВ В ГРЕБНИХ ЕЛЕКТРИЧНИХ УСТАНОВКАХ ПОСТІЙНОГО СТРУМУ Чекунов В.К., Алесандровський С.Ю., Бандура С.І.	561
ГЕНЕРУВАННЯ ВИСОКОВОЛЬТНИМ ЕЛЕКТРОХІМІЧНИМ ВИБУХОМ ЗАДАНОЇ ХВИЛІ ТИСКУ Козирев С.С.	565
ОСОБЛИВОСТІ ПОСЛІДОВНОГО З'ЄДНАННЯ LI-ION АКУМУЛЯТОРНИХ БАТАРЕЙ Бурунін А.П.	569
ЦИФРОВЕ КЕРУВАННЯ ІМПУЛЬСНИМ СТАБІЛІЗАТОРОМ ПОСТІЙНОГО СТРУМУ ПЛАЗМОТРОНУ Костюченко В.І., Новогорецький С.М., Стогнієнко Є.В.	572
ЕНЕРГЕТИЧНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ Шостак О.В.	577
АНАЛІЗ ВПЛИВУ ПРОПУЛЬСИВНИХ ЕЛЕКТРОПРИВОДІВ З ЧАСТОТНИМ РЕГУЛЮВАННЯМ НА ЯКІСТЬ ЕЛЕКТРОЕНЕРГІЇ В СУДНОВІЙ МЕРЕЖІ Жук Д.О., Жук О.К., Козлов М.О., Mahmoud M. S. Al-Suod	579

СЕКЦІЯ 7. ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ТА УПРАВЛІННЯ ПРОЕКТАМИ**СУЧАСНІ ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ДЛЯ ОБРОБКИ МЕТРИК КОДУ НА РАННІХ ЕТАПАХ ПРОЄКТУВАННЯ ПРОГРАМНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ**

Орехов О.С., Фаріонова Т.А. 588

ОЦІНКА ОСОБЛИВОСТЕЙ АВТОМАТИЧНОЇ ГЕНЕРАЦІЇ СХЕМИ БАЗИ ДАНИХ ЗА ДОПОМОГОЮ JAVA PERSISTENCE

Беркунський Є.Ю., Книрик Н.Р., Беркунський О.Є. 591

ВИКОРИСТАННЯ JETBRAINS AI ДЛЯ СТВОРЕННЯ JAVA ЗАСТОСУНКІВ SPRING BOOT

Беркунський Є.Ю., Павленко А.Ю., Беркунський О.Є. 594

ДОСЛІДЖЕННЯ МОДЕЛЕЙ УПРАВЛІННЯ ТА РОЗРОБКА ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПІДСИСТЕМИ АВТОВОКЗАЛА

Гайдаєнко О.В., Стецюк В.В. 598

ДОСЛІДЖЕННЯ ТЕХНОЛОГІЙ ЗАХИСТУ КОРПОРАТИВНИХ ДАНИХ У ВІДКРИТИХ СИСТЕМАХ

Гайдаєнко О.В., Гайдучок У.Т. 600

МАТЕМАТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ ТОВАРНИМИ ЗАПАСАМИ

Гайдаєнко О.В., Колесник В. С. 603

ПРОЄКТ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ТЕХНОЛОГІЇ ДЛЯ ОБРОБКИ ІНФОРМАЦІЇ З МЕТРИК КОДУ JAVA-ЗАСТОСУНКІВ

Орехов О.С., Ворона М.В. 604

ДОСЛІДЖЕННЯ СИСТЕМ ВИКОРИСТАННЯ ВЕБ-ДОДАТКІВ ДЛЯ РОЗМІЩЕННЯ ОГолошень

Гайдаєнко О.В., Токаренко О.М. 607

ІНТЕГРАЦІЯ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС ЗАКЛАДУ ФАХОВОЇ ПЕРЕДВИЖНОЇ ОСВІТИ ДЛЯ УСПІШНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ЗДОБУВАЧІВ

Михальченко І.В. 609

МОДЕЛЮВАННЯ ДАЛЬНОСТІ ХОДУ АНПА

Надточий А.В. 612

АНАЛІЗ ЗАСТОСОВУВАНИХ СУЧАСНИХ ТЕХНОЛОГІЙ СВІТОВИМИ ЛІДЕРАМИ СУДНОБУДУВАННЯ

Ажищев В.Ф. 618

ОПТИМІЗАЦІЯ МЕТОДІВ ХАІ У МЕДИЧНІЙ ДІАГНОСТИЦІ НА ОСНОВІ ШІ

Вербицький О.С., Гайдаєнко О.В. 621

LOCALIZATION AND GENERATIVE CONTROL OF CONCEPT-SPECIFIC NEURONS IN DEEP NEURAL NETWORKS

Verbytskyi O.S., Gaidaienko O.V. 624

DYNAMIC VALIDATION AND RELEVANCE MAINTENANCE OF NEURAL CORRELATES UNDER CONTINUAL LEARNING

Verbytskyi O.S., Gaidaienko O.V. 628

AUTOMATED RULE GENERATION FOR OPTIMAL DATA SELECTION IN ROBUST NEURAL NETWORK TRAINING

Verbytskyi O.S., Gaidaienko O.V. 631

НЕЙРОМЕРЕЖЕВІ ПІДХОДИ ДЛЯ ВИЯВЛЕННЯ ПРИХОВАНИХ ПАТЕРНІВ У ЗГОРТАННІ БІЛКІВ

Вербицький О.С., Гайдаєнко О.В. 634

АВТОМАТИЗАЦІЯ ПРОЦЕСУ УПРАВЛІННЯ ПРОЄКТАМИ

Бідніченко О.Г. 640

ДОСЛІДЖЕННЯ МЕТОДІВ ОЦІНКИ ТРИВАЛОСТІ ПРОЄКТІВ У ПРОГРАМНОМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННІ

Булавкін М.М., Гайдаєнко О.В. 644

ДОСЛІДЖЕННЯ МЕТОДІВ ПРОГНОЗУВАННЯ ПОСАДОК МІКРОЗЕЛЕНІ НА ОСНОВІ ЧАСОВИХ РЯДІВ

Гайдаєнко О.В., Куйбар В.В. 647

ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ НЕЙРОМЕРЕЖЕВОГО РОЗПІЗНАВАННЯ МОВЛЕННЯ В РЕЖИМІ РЕАЛЬНОГО ЧАСУ Ахієзер О.Б., Тоница О.В., Геляровська О.А., Яновський О.В.	649
ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО ВИМІРЮВАЛЬНИХ СИСТЕМ У ВИРОБНИЦТВІ ТОМАТНОЇ ПАСТИ Грешнов А.Ю., Гайдаєнко В.А.	652
ОБЗОР МОДЕЛЕЙ ТА АЛГОРИТМІВ КОНСТРУЮВАННЯ АЛЬТЕРНАТИВНИХ ЕЛЕМЕНТІВ СЕРЕНДИПОВА СІМЕЙСТВА Гучек П.Й., Карпова С.О., Литвиненко О.І.	655
ПОПЕРЕДНЯ ОБРОБКА ДАНИХ З МЕТРИК НАТИВНИХ ANDROID ЗАСТОСУНКІВ, РЕАЛІЗОВАНИХ МОВОЮ JAVA Макарова Л.М., Татаренко М.А.	658
ВИЯВЛЕННЯ ВИКИДІВ ЕМПІРИЧНИХ ДАНИХ НА ОСНОВІ КЛАСТЕРНОГО АНАЛІЗУ Приходько С.Б., Кудін О.О.	661
ВИКОРИСТАННЯ ЗАСОБІВ ВІЗУАЛЬНОГО ПРОГРАМУВАННЯ ДЛЯ СТВОРЕННЯ ПЕРЕД-ЦИФРОВОГО ДВІЙНИКА ВИРОБНИЦТВА Сімутенков І.В.	665
ЗАСТОСУВАННЯ ШТУЧНИХ НЕЙРОННИХ МЕРЕЖ В ЗАДАЧАХ ПРОЄКТУВАННЯ СУДНОВИХ СИСТЕМ І МЕХАНІЗМІВ Гайда А.Ю., Михелев І.Л.	669
ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ ВЗАЄМОДІЇ КОРИСТУВАЧІВ У МОБІЛЬНИХ ІГРАХ Гусєва-Божаткіна В.А., Клепцов А.А., Дончик Т.О.	673
ОЦІНЮВАННЯ СКЛАДНОСТІ ООП ЧЕРЕЗ ЗВ'ЯЗКИ МІЖ КЛАСАМИ SPRING FRAMEWORK ЗАСТОСУНКІВ ЗА ДОПОМОГОЮ ЕЛІПСОЇДА ПЕРЕДБАЧЕННЯ Латанська Л.О., Давидов Д.В.	676
ПОРІВНЯННЯ ЯКОСТІ ІСНУЮЧИХ МОДЕЛЕЙ ДЛЯ ОЦІНЮВАННЯ ТРИВАЛОСТІ ПРОЄКТІВ З РОЗРОБКИ БАНКІВСЬКОГО ПРОГРАМНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ Латанська Л.О., Половинка А.В.	679
ВИКОРИСТАННЯ БЕСПЛОТНИХ АПАРАТІВ ДЛЯ МОНІТОРИНГУ ДОВКІЛЛЯ Гусєва-Божаткіна В.А., Козирко К.О.	682
ВДОСКОНАЛЕННЯ МОДЕЛІ ФОРМУВАННЯ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ ОСВІТНЬОЇ ТРАЄКТОРІЇ Маршак О.І., Смикодуб Т.Г., Ратушняк І.О., Дончик Т.О., Бобровський О.С.	686
WEATHER FORECASTING USING ARTIFICIAL NEURAL NETWORKS: A TIME SERIES ANALYSIS APPROACH Nadtochy T., Grigorieva T.	689
MULTI-LEVEL ORGANISATIONAL FRAMEWORK FOR MARINE ROBOTICS IN ENVIRONMENTAL AND ECOLOGICAL MONITORING Markov M., Maksimov K.	692
SCIENTIFIC APPROACHES TO THE SYSTEM BASIS OF THE MARINE ROBOTICS MODEL FOR ENVIRONMENTAL AND ECOLOGICAL MONITORING Markova E., Mashtalierov I.	695
ADAPTIVE ORGANISATIONAL MODEL OF MARINE ROBOTICS FOR ENVIRONMENTAL AND ECOLOGICAL MONITORING BASED ON CIRCUIT-BASED SYSTEM INTEGRATION Bobrovskiy O., Revenko N.	698
ОСОБЛИВОСТІ ВИВЧЕННЯ ФУНКЦІОНАЛЬНОГО ПРОГРАМУВАННЯ СТУДЕНТАМИ ГАЛУЗІ ЗНАНЬ «ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ» Паргас В.К., Гайдаєнко О.В., Беркунський Є.Ю.	701
УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ В ДИЗАЙН-ПРОЄКТАХ Магійко Н.О.	705

СЕКЦІЯ 8. ЕКОНОМІКА НА ЗАХИСТІ НЕЗАЛЕЖНОСТІ ТА СВОБОДИ УКРАЇНИ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ

МОДЕЛЬ «70-20-10» – НЕ ДОГМА, АЛЕ КЕРІВНИЦТВО НАДАВАЧАМ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ ДО ДІЙ Мандра О.Є., Парсяк В.Н.....	708
TRENDS IN DIGITAL BUSINESS TRANSFORMATION IN THE AGE OF TURBULENCE AND DIGITAL INNOVATION Serhiichuk S.....	711
TOOLS FOR ENSURING ECOLOGICALLY SAFE MARKET-ORIENTED DEVELOPMENT OF THE AQUACULTURE SECTOR Zhuvahina I.....	714
PECULIARITIES OF AQUACULTURE DEVELOPMENT IN TERMS OF MODERN ECOLOGICAL CONCEPTS Zhuvahina I.....	717
СУЧАСНІ РЕАЛІЇ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ТОРГІВЛІ УКРАЇНИ Жувагіна І.О.	722
ЕКОНОМІЧНІ ІННОВАЦІЇ НА ЗАХИСТІ НЕЗАЛЕЖНОСТІ ТА СВОБОДИ УКРАЇНИ Година О.В.	727
ЦИФРОВІ ІНСТРУМЕНТИ НАВЧАННЯ ТА РОЗВИТКУ ПЕРСОНАЛУ СУДНОБУДІВНИХ ПІДПРИЄМСТВ В КОНТЕКСТІ ПЕРСПЕКТИВ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ ГАЛУЗІ Жукова О.	730
АНТИІНФЛЯЦІЙНІ МЕХАНІЗМИ В УМОВАХ ВІЙНИ Мігай Н.Б.....	733
ГЕНЕЗИС ІННОВАЦІЙНИХ СИСТЕМ МАКРО-, МЕЗО- ТА МІКРОРІВНЯ Надточій І.І.	736
СУЧАСНІ ЕКОНОМІЧНІ ВИКЛИКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ Руснак А.В.....	740
ІННОВАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК НАЙВАЖЛИВІША СКЛАДОВА МІСІЇ ПІДПРИЄМСТВА Руснак А.В.....	742
ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ В УМОВАХ НЕСТАБІЛЬНОСТІ ТА РИЗИКІВ ВИКЛИКАНИХ ДОВГОТРИВАЛОЮ ВІЙНОЮ Хмарська І.А.	746
МОДЕЛІ ОЦІНКИ ESG-ІНВЕСТИВАННЯ НА ФОНДОВОМУ РИНКУ Рогов В.Г.	750
МЕТОДИ ОБРОБКИ HR-ДАНИХ Рогов В.Г.	753
ВИКОРИСТАННЯ TNMM В УКРАЇНІ Рогов В.Г.	756
СТАН І ПЕРЕДУМОВИ РОЗВИТКУ РЕГУЛЬОВАНОГО РИНКУ КОРПОРАТИВНИХ ЦІННИХ ПАПЕРІВ Рогов Г.К.	759
ІНТЕГРАЦІЯ ПРИНЦИПІВ ПРОЗОРОСТІ ТА СТАЛОГО РОЗВИТКУ У ВІТЧИЗНЯНУ ЗВІТНІСТЬ Грищенко О.В.	761
ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ХАРАКТЕРИСТИК LI-ІОН АКУМУЛЯТОРІВ Надточій І. І.....	764
ІНВЕСТИЦІЇ В УКРАЇНСЬКИЙ DEFENCE TECH: ЩО ЗАВАЖАЄ ІНВЕСТИВАТИ? Гавриленко Н.В.....	769
СТРАТЕГІЧНИЙ АНАЛІЗ РИЗИКІВ ДЛЯ СТЕЙКХОЛДЕРІВ ПРОСКТУ З ЕНЕРГОЕФЕКТИВНОСТІ В КОНТЕКСТІ ВОЄННИХ ДІЙ Бурунсуз К.С.	771

РОЛЬ ГРАНТОВИХ ПРОГРАМ У ЗМІЦНЕННІ ІНСТИТУЦІЙНОЇ СПРОМОЖНОСТІ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ Козіцька Н.О.	774
ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ПІДПРИЄМСТВА В ЕПОХУ ЦИФРОВІЗАЦІЇ Гарагуля А.В., Огорь Г.М.	778
СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ Г. ГЕГЕЛЯ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ КРАЇН ЗАХІДНОЇ ЄВРОПИ НА ПОЧАТКУ ХІХ СТОЛІТТЯ Марущак О.В.	782
ЦИФРОВА ЕКОНОМІКА ЯК НОВА ФІЛОСОФІЯ ВЕДЕННЯ БІЗНЕСУ Марущак С. М.	786
СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ, ЗАКОНОМІРНОСТІ ТА УМОВИ РОЗВИТКУ РЕКЛАМНОЇ СФЕРИ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА Луц Д.М.	789
КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ МЕХАНІЗМУ РЕГУЛЮВАННЯ РЕКЛАМНОЇ СФЕРИ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ Луц Д.М.	791
МІКРОЕКОНОМІЧНІ АДАПТАЦІЇ БІЗНЕСУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ІННОВАЦІЇ ТА СТІЙКІСТЬ Павлова М.Д.	795
ІНВЕСТИЦІЇ В УКРАЇНСЬКУ АГРОПРОДУКЦІЮ: СТРАТЕГІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ Івата В.В., Германчук А.В., Дробот Д.В.	798
НАПРЯМИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ У ПОСТРАЖДАЛИХ ВІД ВІЙНИ РЕГІОНАХ Погорєлова О.В., Вдовиченко Л.Ю., Григоренко І.О.	803
СЕКЦІЯ 9. ГУМАНІТАРНІ АСПЕКТИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ВИЩОЇ ШКОЛИ	
ПРИНЦИПИ ТАКСОНОМІЇ В ОСВІТІ І ВИКЛИКИ, ЩО СТОЯТЬ ПЕРЕД ВИКЛАДАЧАМИ ВИЩОЇ ШКОЛИ ПРИФРОНТОВИХ РАЙОНІВ УКРАЇНИ (2022–2025) Бобіна О.В.	807
THE USE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN TEACHING ACADEMIC DISCIPLINES ONLINE Boiko L., Smirnova I.	810
PSYCHOLOGICAL AND EMOTIONAL SUPPORT FROM ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN ONLINE LANGUAGE LEARNING Boiko L.	812
МОВЛЕННЄВО-КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ У СИСТЕМІ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ Гарбар А.І.	814
ПОРУШЕННЯ СИНТАКСИЧНОГО КЕРУВАННЯ У ПРИЙМЕННИКОВИХ КОНСТРУКЦІЯХ ПРОФЕСІЙНОГО МОВЛЕННЯ Гарбар І.В.	816
ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ПРАКТИЧНІЙ ПІДГОТОВЦІ СТУДЕНТІВ-ДИЗАЙНЕРІВ Данильченко Н.В.	818
ВПЛИВ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ НА КОГНІТИВНІ МОЖЛИВОСТІ СТУДЕНТІВ Дудченко О.М., Літвінова М.Б., Штанько О.Д.	821
ІНОЗЕМНА МОВА ЯК ІНСТРУМЕНТ РОЗВИТКУ ЕМОЦІЙНОЇ ГРАМОТНОСТІ ТА КУЛЬТУРНОЇ РЕФЛЕКСІЇ Кириченко С.В.	823
THE USE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN FOREIGN LANGUAGE CLASSES AT A TECHNICAL UNIVERSITY Kyselova T.	826

ПОЛІТИКИ ВПРОВАДЖЕННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В УНІВЕРСИТЕТАХ УКРАЇНИ Костирко Т.М.	827
ЕТИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ РОЗРОБНИКІВ ШІ: МІЖ ІНЖЕНЕРНОЮ ПРАКТИКОЮ ТА ФІЛОСОФІЄЮ МОРАЛІ Патлайчук О.В.	830
ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ ЯК ЕПІСТЕМОЛОГІЧНИЙ ВИКЛИК: ЧИ ЗДАТНА МАШИНА ПРОДУКУВАТИ ЗНАННЯ? Патлайчук О.В.	836
ПРОБЛЕМА СВІДОМОСТІ У ШТУЧНОМУ ІНТЕЛЕКТІ: ЧИ МОЖЛИВА МЕНТАЛЬНІСТЬ БЕЗ БІОЛОГІЇ? Патлайчук О.В.	840
ІНТЕГРАЦІЙНИЙ ПІДХІД ДО ФОРМУВАННЯ КОМПЕТЕНТНОСТІ КУЛЬТУРИ НАУКОВОГО МОВЛЕННЯ Філіппова Н.М.	845
TEACHING MILITARY-RELATED VOCABULARY IN ENGLISH CLASSES Smuhliakova M.K., Ponomarenko N.M.	848
ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ МОВНОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ВІЙНИ Шаманова Н.С., Левентир В.О.	849
ТЕХНОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ ІМІДЖУ ПОЛІТИКА В СОЦІАЛЬНІЙ МЕРЕЖІ «ІНСТАГРАМ» Тонкоглас М.Р., Надточій О.Л.	853
ВИКОРИСТАННЯ АКТУАЛЬНОЇ СТАТИСТИКИ ВИРОБНИЧОГО ТРАВМАТИЗМУ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ ЗАГАЛЬНИХ І СПЕЦІАЛЬНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ Щедролюсєв О.В., Коновалова Г.В.	856
PECULIARITIES OF WRITING A SCIENTIFIC PAPER IN ENGLISH BY STUDENTS OF A TECHNICAL UNIVERSITY Belousova S.M.	860
ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ З ЖИВОПИСУ В КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ ФАХОВИХ КОМПЕТЕНЦІЙ З ДИЗАЙНУ СУДНОВОГО СЕРЕДОВИЩА Портнов Д.В.	863
ЗАХИСТ ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ ПІД ЧАС ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ: ПРОБЛЕМИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА В УКРАЇНІ Недохлебів І.І.	866
РОЛЬ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ В УПРАВЛІННІ МОТИВАЦІЄЮ У СИСТЕМІ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ СТРЕСОГЕННОСТІ ВОЄННОГО ЧАСУ Ларченко І.В., Іщенко О.А.	870
РОЗВИТОК СТРЕСОСТІЙКОСТІ ЗА ДОПОМОГОЮ ПРАКТИЧНИХ ПСИХОЛОГІЧНИХ ІНСТРУМЕНТІВ Чугуєва І.Є.	873
ЗАЛЕЖНІСТЬ ВІД ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ТА КРИТИЧНЕ МИСЛЕННЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ У ВИМІРІ ГУМАНІТАРНИХ ВИКЛИКІВ СУЧАСНОЇ ВИЩОЇ ШКОЛИ В УМОВАХ ВІЙНИ Богданова О.В.	875
ВПЛИВ СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ НА ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ ПІДЛІТКІВ Кравчук О.Ю., Околиця А.Е.	879
ПСИХОЛОГІЧНІ МЕХАНІЗМИ СИНДРОМУ ВТОМИ ВІД ВІЙНИ СЕРЕД ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ В ЗОНАХ БОЙОВИХ ДІЙ Ларченко І.В., Іщенко Я.П.	882
ПРОБЛЕМИ АДАПТАЦІЇ ВИКЛАДАЧА ДО РОБОТИ ОФЛАЙН Карсканова С.В.	885

ДИЗАЙН ЯК ТВОРЧИСТЬ У ПОВСЯКДЕННОМУ ЖИТТІ: АСПЕКТИ ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ Сергієнко О.М.	889
РОЛЬ ГРАФІТІ В ОРГАНІЗАЦІЇ ІНТЕР'ЄРНОГО ПРОСТОРУ Сергієнко О.М., Філатова В.	892
ЕРГОНОМІЧНО АДАПТОВАНИЙ ПРОСТІР ЖИТЛА ДЛЯ НЕЗРЯЧОЇ ОСОБИ ТА СОБАКИ-ПОВОДИРЯ Сергієнко О.М., Грудє А.	895
ОСВІТНІ ВТРАТИ УКРАЇНИ ЯК НАСЛІДОК ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ Сонечко О.С.	898
ПОПУЛЯРИЗАЦІЯ НАУКИ І ТЕХНІКИ ТА ІНЖЕНЕРНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ ЗА ДОПОМОГОЮ ГУМАНІТАРНИХ ОСВІТНИХ КОМПОНЕНТІВ Коновалова Г.В., Коновалов В.І.	900
ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО УПРАВЛІННЯ МОТИВАЦІЄЮ В УМОВАХ ВІЙНИ В УКРАЇНІ Ларченко І.В., Кузьменко С.В.	905
ІСТОРІОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕНЬ ЩОДО РЕПРЕСІЙ ХРИСТИЯН П'ЯТИДЕСЯТНИКІВ НА ПІВДНІ УКРАЇНИ В ПЕРІОД ПІЗЬОГО СТАЛІНІЗМУ 1944- 1953 РР. Федоренко М.О.	908
САМОМОТИВАЦІЙНІ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ Сушко В.В., Фудорова О.М.	913
СПЕЦІАЛІЗОВАНА ФІЗИЧНА ПІДГОТОВКА ДЛЯ СТУДЕНТІВ Сокол О.В., Кулин І.М.	916
САМОСТІЙНІ ЗАНЯТТЯ ФІЗИЧНИМИ ВПРАВАМИ СТУДЕНТІВ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ Кулин І.М., Сокол О.В.	920
ПРОЯВИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ У ДИЗАЙНІ СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ ПРИКРАС Сергієнко О.М., Гончаренко Д.А.	924
РОЛЬ ДИСЦИПЛІНИ «ІНОЗЕМНА МОВА» У РЕАЛІЗАЦІЇ ЗАВДАНЬ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ СТУДЕНТІВ В УМОВАХ ПРОТИСТОЯННЯ УКРАЇНИ РОСІЙСЬКІЙ АГРЕСІЇ Міняйлова А.В., Шляхтіна О.С.	927
СЬОГОДЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ПОШТОВОЇ МАРКИ Струкачова Л.М., Булавицький І.Я.	930
СЕКЦІЯ 10. ПРАВОВІ ІННОВАЦІЇ НА ЗАХИСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ	
ПРАВОВА ПРИРОДА МЕДІАЦІЇ ЯК ІНСТИТУТУ АЛЬТЕРНАТИВНОГО ВИРІШЕННЯ СПОРІВ Дубинський О.Ю.	935
ПРАВОВІ ТА ЕТИЧНІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЖУРНАЛІСТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ Бортник Н.П., Дубова К.О.	938
ПРАВОВІ ІННОВАЦІЇ НА ЗАХИСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ Година О.І.	941
АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ У КОНТЕКСТІ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ Дубинський І.Ю., Маркін С.І.	943
ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА КОНТРОЛЬНО-НАГЛЯДОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У СФЕРІ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ Борко А.Л.	946
ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН ЯК ОСНОВА ДЛЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ПРАЦІВНИКІВ Дубова К.О.	949

КОМПЛАСНС У СИСТЕМІ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОЗОРОСТІ ТА ПІДЗВІТНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	
Ломжець Ю.В.	952
ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ СУДНОБУДУВАННЯ І СУДНОРЕМОНТУ	
Хачатуров Е.Б.	955
ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЦИФРОВИХ ПЛАТФОРМ	
Дмитрук І.М.	957
УТРИМАННЯ ДИТИНИ ЗА ДОГОВОРОМ УКЛАДЕНИМ МІЖ БАТЬКАМИ	
Достдар Р.М., Кириленко С.С.	960
ФУНКЦІЇ ЗАБЕЗПЕЧУВАЛЬНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ	
Достдар Р.М., Поліян Н.О.	964
МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ В МЕЖАХ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ: АНАЛІЗ НА ПРИКЛАДІ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ	
Лютова О.В.	967
СИСТЕМА АНТИКОРУПЦІЙНИХ ОРГАНІВ В УКРАЇНІ	
Філіппських М.О.	971
ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ МЕДИЧНОЇ ПОСЛУГИ	
Достдар Р.М., Бойченко М.В.	974
ДОГОВІРНІ ВІДНОСИНИ ПОДРУЖЖЯ	
Достдар Р.М., Івлєва А.	977
ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СПАДКУВАННЯ У ВИПАДКУ ПРОПУСКУ СТРОКУ ПРИЙНЯТТЯ СПАДЩИНИ В УКРАЇНІ	
Ломакіна О.А.	979
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ В УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ	
Бортник Н.П., Набокова О.Г.	982
ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВІЙСЬКОВОГО КОРАБЛЕБУДУВАННЯ В УКРАЇНІ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ	
Бараненко Д.В.	985
СЕКЦІЯ 11. ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ТА РОЗВИТОК МОРСЬКОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ	
ДОСЛІДЖЕННЯ ЗБОЇВ У РОБОТІ ТЕХНОЛОГІЇ AIS ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ	
Іхсанов Ш.М., Дьяконов О.С., Худякова І.М.	989
INVESTIGATION OF FAILURES IN AIS TECHNOLOGY UNDER MARTIAL LAW	
ОЦІНКА ВАРТОСТІ МАЛИХ МОТОРНИХ ЯХТ	
Казарєзов А.Я.	992
ВИЗНАЧЕННЯ ПЕРЕШКОД ПРИ ПЛАВАННІ В ПОРТАХ З ВИКОРИСТАННЯМ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В БЕЗЕКІПАЖНИХ СУДНАХ	
Калініченко І.В.	995
ПРИНЦИПИ СТРУКТУРУВАННЯ МОРЕГОСПОДАРСЬКОГО КОМПЛЕКСУ	
Надточій Ірина, Дмитро Ломоносов.	998
ПЛАНУВАННЯ ЕНЕРГЕТИЧНИХ ОБСТЕЖЕНЬ ЕЛЕМЕНТІВ ПОРТОВОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ	
Харитонов Ю.М., Ворона В.В.	1002
ВИКОРИСТАННЯ 3D МОДЕЛЕЙ ДЛЯ ВИЗНАЧЕННЯ КОНСТРУКТИВНО-ТЕХНОЛОГІЧНИХ ПОКАЗНИКІВ ЗВАРНИХ МЕТАЛОКОНСТРУКЦІЙ	
Сімутєнков І.В., Драган С.В.	1005
ФУНКЦІОНУВАННЯ МОРСЬКИХ ПОРТІВ ДУНАЮ В СУЧАСНИХ УМОВАХ	
Тубальцев А.М., Тубальцева Н.П.	1008

МІЖНАРОДНІ ТРАНСПОРТНІ КОРИДОРИ В ТРАНСПОРТНІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ Тубальцева Н.П., Тубальцев А.М.....	1012
РОЗВИТОК МОРСЬКИХ ПОРТІВ УКРАЇНИ В ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД.....	1016
Микола Фатєєв, Оксана Ганчо	1016
МОДЕЛЮВАННЯ КОЕФІЦІЄНТА ДИФУЗІЇ ДОМІШКУ БОРА В КРЕМНІЇ Фролов О.М., Субботкіна О.П.....	1019
МОДЕЛЬ РОЗПОДІЛУ ДОМІШКУ В БАЗІ ДРЕЙФОВОГО N-P-N ТРАНЗИСТОРА ПРИ ОПЕРАТИВНОМУ РОЗРАХУНКУ ПАРАМЕТРІВ Фролов О.М., Субботкіна О.П.....	1022
АНАЛІЗ МЕТОДІВ ТА СХЕМ ОЧИЩЕННЯ ТЕХНОЛОГІЧНИХ ВОД РИБОПЕРЕРОБНИХ ПІДПРИЄМСТВ Шаповалов Ю.О., Семенов М.М., Цапович В.М.	1025
РЕЗУЛЬТАТИ МАТЕМАТИЧНОГО МОДЕЛЮВАННЯ УТИЛІЗАЦІЇ, НАКОПИЧЕННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ СКИДНОЇ ТЕПЛОТИ ТЕПЛОАКУМУЛЮЮЧОЮ СИСТЕМОЮ КОРАБЕЛЬНОЇ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ УСТАНОВКИ Кузнецов Г.В., Волошин А.Ю.	1028
ВИЗНАЧЕННЯ ТЕРМОГІДРОДИНАМІЧНИХ ПОКАЗНИКІВ ВИПАРНОГО ПОРИСТОГО ОХОЛОДЖЕННЯ НАПРЯМНИХ ЛОПАТОК КОМПРЕСОРА Кузнецова С.А., Бєков Б.А., Шевцов А.П.	1030
АНАЛІТИЧНИЙ ОГЛЯД СУЧАСНОГО СТАНУ НОРМУВАННЯ ОСТІЙНОСТІ НАДВОДНИХ КОРАБЛІВ Соломенцев О.І.	1032
ДРУГА ГЕНЕРАЦІЯ (SECOND GENERATION) НОРМ ОСТІЙНОСТІ НАДВОДНИХ КОРАБЛІВ. ПРОПОЗИЦІЇ ІЗ МОЖЛИВИХ ПРИНЦИПІВ ПОБУДОВИ ТА ІЗ НОРМАТИВІВ ПЕРШОГО РІВНЯ (FIRST LEVEL) Соломенцев О.І.	1036
ДРУГА ГЕНЕРАЦІЯ (SECOND GENERATION) НОРМ ОСТІЙНОСТІ НАДВОДНИХ КОРАБЛІВ, ПРОПОЗИЦІЇ З НОРМАТИВІВ ДРУГОГО РІВНЯ (SECOND LEVEL) Соломенцев О.І.	1039
ДРУГА ГЕНЕРАЦІЯ (SECOND GENERATION) НОРМ ОСТІЙНОСТІ НАДВОДНИХ КОРАБЛІВ, ПРОПОЗИЦІЇ З НОРМАТИВІВ ТРЕТЬОГО РІВНЯ (THIRD LEVEL) Соломенцев О.І.	1043
ВИЗНАЧЕННЯ УМОВ ОСТІЙНОСТІ НАДВОДНОГО ДРОНУ ПІД ДІЄЮ ПІДВОДНОГО ВИБУХУ Соломенцев О.І.	1047
ВИЗНАЧЕННЯ ЗАЛИШКУ МОМЕНТУ ОПОРУ ПОПЕРЕЧНОГО ПЕРЕРІЗУ НАДВОДНОГО КОРАБЛЯ ПІСЛЯ ПОВІТРЯНОГО ВИБУХУ Соломенцев О.І.	1050
ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСТІЙНОСТІ МОРСЬКИХ НАДВОДНИХ ДРОНІВ ПРИ ЇХ ПРОЕКТУВАННІ Соломенцев О.І.	1054
ДО ВИЗНАЧЕННЯ НАХИЛЯЮЧОГО МОМЕНТУ ІМПУЛЬСУ В ЗАДАЧІ ПРО ОСТІЙНІСТЬ НАДВОДНОГО ДРОНУ ПІД ДІЄЮ ПІДВОДНОГО ВИБУХУ Соломенцев О.І.	1057
РОЗРОБКА ЗАХОДІВ ЩОДО БЕЗПЕЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МОРСЬКОГО ПОРТУ Подасенко М.Ю., Ахмедов В.Е.	1062
ІМІТАЦІЙНЕ МОДЕЛЮВАННЯ ПРОЦЕСІВ ЗБОРУ РОЗЛИВІВ НАФТОПРОДУКТІВ НА АКВАТОРІЇ ПОРТУ Харитонов М.Ю., Карєєв О. А.....	1066

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ДЛЯ ОПТИМІЗАЦІЇ СИСТЕМ ТЕПЛОПОСТАЧАННЯ В УМОВАХ МІСЬКИХ АГЛОМЕРАЦІЙ

Поберій М.В. 1069

ТЕХНОЛОГІЧНА ПЛАТФОРМА SHIPBUILDING 4.0: ПРОБЛЕМИ ПІДГОТОВКИ КВАЛІФІКОВАНИХ РОБІТНИКІВ

Глазичев Ю.Б., Слободян С.О., Харитонов Ю.М. 1073

СЕКЦІЯ 12. АВТОМАТИЗАЦІЯ, КОМП'ЮТЕРНО-ІНТЕГРОВАНІ ТЕХНОЛОГІЇ

СУЧАСНИЙ СТАН ТА НАУКОВІ ЗАДАЧІ СТВОРЕННЯ СИСТЕМ АВТОМАТИЧНОГО КЕРУВАННЯ ДЛЯ АВТОНОМНИХ НЕНАСЕЛЕНИХ ПІДВОДНИХ АПАРАТІВ ТРАНСПОРТНОГО ТИПУ

Блінцов В.С., Данько Є.С. 1075

РЕАЛІЗАЦІЯ ТА ВПРОВАДЖЕННЯ СИСТЕМИ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ В НАВЧАЛЬНИЙ КУРС

Гайдай Г.Ю., Грешнов А.Ю. 1078

СУЧАСНІ ЗАСОБИ КОМП'ЮТЕРНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ДИНАМІКИ МОРСЬКИХ РУХОМИХ ОБ'ЄКТІВ В УМОВАХ ЗОВНІШНЬОГО ЗБУРЕННЯ

Грудініна Ганна 1081

ADAPTIVE NEURO-FUZZY NETWORKS FOR PARAMETER IDENTIFICATION OF GAS-DIESEL GENERATOR SETS

Mahmoud M.S. Al-suod, Ushkarenko O.O. 1085

TECHNIQUE FOR ANALYZING DATA EXCHANGE PROCESSES IN AUTOMATED CONTROL OF SHIP ELECTRIC POWER SYSTEMS

Ushkarenko O.O. 1088

ДОСВІД СТВОРЕННЯ АКУМУЛЯТОРНОЇ ЕЛЕКТРОЕНЕРГЕТИЧНО СИСТЕМИ БЕЗЕКІПАЖНОГО НАДВОДНОГО СУДНА

Надточій В. А. 1092

РОЛЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ІМЕРСІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОЕКТУВАННІ ЗАСОБІВ МОРСЬКОЇ РОБОТОТЕХНІКИ

Буруніна Ж.Ю., Куценко П.С. 1097

ЗАСТОСУВАННЯ ШТУЧНИХ НЕЙРОННИХ МЕРЕЖ В ЗАДАЧАХ ПРОЄКТУВАННЯ СУДНОВИХ СИСТЕМ І МЕХАНІЗМІВ

Гайда А.Ю., Михелєв І.Л. 1100

ФОРМУВАННЯ ВИМОГ ДО ОПТИМІЗАЦІЇ ЕНЕРГОВИТРАТ МАЛОГО АВТОНОМНОГО СУДНА

Єрмоленко Б.О. 1104

ІТ-ТЕХНОЛОГІЇ І ЗАСТОСУВАННЯ ЇХ НА МОРСЬКИХ СУДНАХ

Свиридов В.І., Азжуров С.А. 1107

ВИКОРИСТАННЯ ETHERNET-ТЕХНОЛОГІЙ У ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБАХ

Костенко Д.В., Трибулькевич С.Л., Трибулькевич В.В. 1110

СУЧАСНІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ДО ЗАДАЧ РОЗПІЗНАВАННЯ ОБРАЗІВ КОРАБЛІВ

Михаліченко П.Є. 1114

ВИКОРИСТАННЯ ЕЛІПСОЇДІВ ПРОГНОЗУВАННЯ ДЛЯ НОРМАЛІЗОВАНИХ ДАНИХ У ЗАДАЧАХ РОЗПІЗНАВАННЯ ОБРАЗІВ

Приходько С.Б., Трухов А.С. 1117

«SMART PORT» ТЕХНОЛОГІЇ ДЛЯ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ МОРСЬКИХ ПОРТІВ

Топалов А.М. 1119

СЕКЦІЯ 13. ПЕДАГОГІЗАЦІЯ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ У ВИЩІЙ ШКОЛІ

СТУДЕНТОЦЕНТРОВАНЕ НАВЧАННЯ – ПЕРЕДУМОВА ДЛЯ УСПІХУ НА РИНКУ ПРАЦІ

Степанова Т.М. 1122

STEAM-ПІДХІД У ФОРМУВАННІ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ ОСВІТНЬОЇ ТРАЄКТОРІЇ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ	
Мозговий В.Л.	1125
СУЧАСНІ МОБІЛЬНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК ЕЛЕМЕНТ СИСТЕМНОГО ПІДХОДУ ДО МОВНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ТЕХНІЧНИХ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ	
Задорожна Т.П.	1128
ОСНОВНІ ПІДХОДИ CLIL ДЛЯ РОЗВИТКУ МОВНОЇ ТА ПРЕДМЕТНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ СТУДЕНТІВ ІСТОРИЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ	
Заскалета С.Г., Буглай Н.М.	1131
ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЯ У ВИЩІЙ ПЕДАГОГІЧНІЙ ОСВІТІ	
Корнієнко І.А.	1135
ВПЛИВ МЕДІАГРАМОТНОСТІ НА СОЦІАЛЬНУ АДАПТАЦІЮ: ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ	
Корольова Т.М.	1138
ОСВІТНЬО-ВИХОВНЕ СЕРЕДОВИЩЕ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІОНАЛІЗМУ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ	
Курчатова А.В.	1140
ПЕРСПЕКТИВИ ПОВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ ОСВІТЯНСЬКОЇ СФЕРИ В УКРАЇНІ	
Матвієнко Л.В.	1144
СУТНІСТЬ ТА СТРУКТУРА ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОГО ФЕНОМЕНУ «ГОТОВНОСТІ» МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ДО ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ ДІТЕЙ ІЗ ООП	
Шапочка В.А.	1147
УМОВИ УСПІШНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ	
Шапочка К.А.	1150
СУТНІСНО-ЗМІСТОВІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПЕДАГОГІЧНОЇ ТВОРЧОСТІ У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ	
Щербак І.В.	1154
ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ДО РОЗВИТКУ РЕФЛЕКСІЇ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ	
Михальченко Н. В.	1158
ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДІВ АКТИВНОГО НАВЧАННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПЕДАГОГІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ У ВИЩІЙ МАТЕМАТИЦІ ТА ФІЗИЦІ	
Павлін В.Є., Ткаченко Т.О., Романовська А.Ф.	1161
РОЛЬ КОМПЕТЕНТІСНОГО ПІДХОДУ У НАВЧАННІ ІСТОРІЇ У ШКІЛЬНІЙ ПРАКТИЦІ	
Хрящевська Л.М.	1164
ФОНДИ МИКОЛАЇВСЬКОГО МУЗЕЮ СУДНОБУДУВАННЯ І ФЛОТУ ЯК ДЖЕРЕЛО ВИВЧЕННЯ РЕГІОНАЛЬНОЇ ІСТОРІЇ	
Рижева Н.О.	1167
ФОРМУВАННЯ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ У ВИЩІЙ ШКОЛІ ПІД ЧАС ВІЙНИ В УКРАЇНІ	
Ворчакова І.Є.	1170
ФОРМУВАННЯ МОВЛЕННСВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ У СТУДЕНТІВ ТЕХНІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ	
Ворчакова І.Є.	1172
ПЕДАГОГІЗАЦІЯ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ У ВИЩІЙ ШКОЛІ КРИЗЬ ПРИЗМУ ДУХОВНОСТІ	
Філіпішина Л. М., Сідаш Н. С.	1175
ТЕХНОЛОГІЧНА ІНТЕГРАЦІЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ І ФУТБОЛУ	
Лісенчук Г.А.	1178
ДОСЛІДНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК НЕОБХІДНА УМОВА ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ТЕХНІЧНОЇ ГАЛУЗІ	
Романчук Наталія, Майборода Олександр, Бойко Олена	1181

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО ЕКОЛОГІЧНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВ Філімонова Т.В.	1184
СУЧАСНИЙ СТАН ПІДГОТОВКИ ВИХОВАТЕЛІВ ДО РОБОТИ В ЗАКЛАДАХ ІЗ ІНКЛЮЗИВНИМ НАВЧАННЯМ Шапочка К.А., Тарасенко М.М.	1187
АВТОРИТЕТ ВИКЛАДАЧА І ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ЯК ПРОБЛЕМА ІНШОМОВНОГО НАВЧАННЯ МАЙБУТНІХ ІНЖЕНЕРІВ Большуткін В.О.	1190
ПЕРЕВАГИ КООПЕРАТИВНОГО НАВЧАННЯ В ПЕДАГОГІЗАЦІЇ ВИЩОЇ ШКОЛИ Глубоченко К.О.	1193
ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА В СИСТЕМІ ПЕДАГОГІЗАЦІЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ: ТЕНДЕНЦІЇ ТА ОСВІТНІ ПРАКТИКИ Ізбаш Л.М.	1195
ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ ЗАСОБАМИ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ В КОНТЕКСТІ ПЕДАГОГІЗАЦІЇ ОСВІТИ Лелека В.М.	1198
ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ У ПРОЦЕСІ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ Цвях О.О.	1200
ФОРМУВАННЯ ДЕОНТОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ СОЦІОНОМІЧНОЇ ГАЛУЗІ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ Султанова Н.В.	1203
ПЕДАГОГІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ВИКОРИСТАННЯ АУДІОВІЗУАЛЬНИХ РЕСУРСІВ У МОВЛЕННЄВО-ТВОРЧОМУ РОЗВИТКУ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ Трифорова О.С.	1206
ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ДО ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ ГОТОВНОСТІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ДО НАВЧАННЯ В НОВІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ШКОЛІ Тесленко С.О.	1210
ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-ЦИФРОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ В УМОВАХ ЗВО Тимченко А.А.	1213
ГРУПОВЕ НАВЧАННЯ В КОНТЕКСТІ МОВНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ Якименко С.І., Білявська Т.М.	1217
ВПЛИВ ПРАКТИКИ ІНТЕР'ЄРНОГО ЖИВОПИСУ НА ФОРМУВАННЯ ВІЗУАЛЬНОЇ ГРАМОТНОСТІ ТА ЕСТЕТИЧНОГО СУДЖЕННЯ У СТУДЕНТІВ-ДИЗАЙНЕРІВ Матійко О.В.	1220
СПЕЦКУРС «ФОРМУВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ СТІЙКОСТІ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ЗАСОБАМИ БІБЛІОТЕРАПЕВТИЧНОГО ЧИТАННЯ» Гладишев В.В.	1222
РОЗВИТОК СУДНОБУДІВНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ У ПОВОЄННЕ ДВАДЦЯТИРІЧЧЯ (1946–1965 РР.) Нефьодов Д.В.	1225
INTEGRATING INNOVATIVE TECHNOLOGIES AND TECHNIQUES INTO ESP COURSE Shliakhtina O.S., Miniailova A.V.	1229
ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ У ВИЩІЙ ШКОЛІ: ІСТОРИКО-ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ Ситченко А.Л.	1232

НОТАТКИ

Наукове видання

ІННОВАЦІЇ В СУДНОБУДУВАННІ ТА ОКЕАНОТЕХНІЦІ

XVI Міжнародна науково-технічна конференція

Матеріали

25–26 вересня 2025 рік

*Національний університет кораблебудування
імені адмірала Макарова
просп. Героїв України, 9*

(українською та англійською мовами)

Відповідальний за випуск *Г. В. Павлов*
Комп'ютерне верстання *В. В. Коровченко*

Формат 60×84/8. Ум. друк. арк. 146,01. Тираж 150. Зам. № 0309-42
Видавець і виготівник Національний університет кораблебудування
імені адмірала Макарова
просп. Героїв України, 9, м. Миколаїв, 54025
E-mail : publishing@nuos.edu.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 6402 від 19.09.2018 р.